
3 1761 08117102 7

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK IX — DÍL I

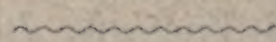
1879

V PRAZE

TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM

1879

Obsah dílu prvního.

R. 1879. Čís. I.

OSVĚTA

Afghanistan.

Podává

dr. Jaroslav Vlach.

I.

Šímé žárlivosti, vzbuzené ku konci minulého století mezi největší mocí na pevnině evropské a nejhlavnější mocí námořní, když jednalo se o vyhlazení panství tureckého v Evropě ze strany Ruska, ujalo se postupem času vždy mocněji, když nejen v Evropě než i v Asii vliv Ruska se množiti počal čím dále tím více. S velikou nedůvěrou patřili Angličané na šíření panství ruského v krajinách turkestanských; když pak r. 1873 po vítězném tažení proti Chivě, i nad Chivou a sousední Bucharou vliv ruský jeviti se počal, zbyl jen jediný stát, který dělí panství ruské od anglického panství v Indii, totiž stát afghanistanský. Což divu, že oba mocní sousedé hleděli sobě nakloniti vládce země té, emira Kabulského. Neb není země v Asii nad tuto, jež by měla většího významu v dějinách národů asijských. Praví již indické přísloví, že nikdo nemůže býti pánem Hindostanu, kdo by nebyl prvé pánem v Kabulu. Leží totiž Kabul na „silnici královské," jediné a pravé cestě mezi přední i zadní Asií; po ní táhly od nejstarších dob karavany jakož i národové bojovní a protož obyvatelé krajin těch, Afghanové, od staletí jakožto strážcové průsmyků k sousedním zemím vedoucích velikou důležitost měli.

Jeť Afghanistan z větší části a u větším rozměru pro Asii zemí, jakou jest pro Evropu Černá Hora; vyplňuje severovýchodní část vysočiny Iranské zabíraje nyní i část území na severu od pohoří Hindukuše až po řeku Amu, tak že rozsah jeho páčí se na 7200 □ mm. s obyvatelstvem as 4 milionů duší. Hranici východní tvoří Pešavar, který dříve k zemi patřil, jakož jižněji krajina Pendžabu; na jihu ohraničen Belučistanem; na západě oddělen perskými provinciemi Chorasanu, na severu pak sahá k území Turkomanů, Mainemé, Buchaře a vých. Turkestanu. Dělí se při tomto rozsahu na více krajin, jako jsou na severo-

západu Gardžistan, jižněji Guridžistan, ještě jižněji okolí Hamunské, zvané Seistan, kdežto střed vyplňuje hornatá krajina Hesare; od této na jih rozkládají se krajiny při řece Hilmendu položené Samindavar, Girišt, Garmsel a Soravak. Východně ležící část, vlastní Afghanistan, dělí se v část severovýchodní, stupňovitou krajinu Kabulistan, a jihovýchodní Sivistan.

Nejdůležitější část Afghanistanu jest Kabulistan; ohraničen jest na severu západním pokračováním pohoří Himalajského, které pod názvem Hindukuše dělí Iranskou vysočinu od severněji položených krajin turkestanských; táhne se směrem jihozápadním až k pramenům řeky Heri, kdež zove se část tato Kuhi Baba (otec hor) a výšky 4600 m. dosahuje. Na jihu ohraničuje Kabulistan pohoří Sefid-Kuh (bílé), které na jih tvoří přechod ku pohoří Solimanskému. V těchto stranách má horní tok svůj hlavní řeka Kabul; skládá se z více toků, mezi nimiž hlavní přichází z hor Meidanských, jihozápadně od Kabulu ležících. U Kabulu přitéká ze strany pravé z hor Ghasenských Logur, v dolejším toku Nanor, Sahahun a j.; od severu Pandžir, Ališang, Konar a j. Zdá se, že kotlina Kabulská tvořila dříve 3 jezera u Kabulu, Dželallabadu a Pešaveru; jezera ta jsou protržena, a ač povstalé toky, Kabul s přítoky hlavně jižními, mnohý úrodný kraj zaplavují, přece musí se z jednoho údolí do druhého přecházeti přes značné výšky. Na severním břehu Kabulu *) sahají až k němu strmé výběžky Hindukuše, které u Dželallabadu v Kunoru dosahují výšky až skoro 6000 m.; rovněž i břehu jižního se místy dotýkají výběžkové hor Khyberských, ač méně vyšších. Na málo jen místech a sice při dolním břehu jižních přítoků nalézají se menší roviny, jako Nanorská u Dželallabadu a Pešaverská, nyní jen hranic afghanistanských se dotýkající. V těchto krajinách vodou zásobených a ve chráněných údolích jsou rozkošné sady, plodící nejrozmanitějšího druhu ovoce a v takové hojnosti, že jest tu rovněž denní potravou jako u nás chléb; meruněk čítá se as 14 druhů, jež buď se zavařují neb suší neb na koláčích a jinak k jídlu připravují. Hojně daří se víno — které se dle cestovatele Al. Burnesa rovná Madeirskému — broskve, jablka, hrušky, třešně atd. Ale na okolních horách drží se již po pět měsíců sníh, jehož tím více přibývá, čím severněji od Kabulu vstoupáme po stupňovinách do Kohestanu, jejž dílem ještě obývají pohanští *Kafirové*, kdežto západněji až po ledovce Hindukušské bydlí kmen *Jusofsi* zvaný v celé řadě podélných údolí, jež pouze trhlinami skal a strmými průsmyky spolu spojena jsou. Seděli původně v okolí Kandaharu (krajině jihozápadní od kraje Kabulského ležící), až puzeni jinými kmeny usadili se v nynějších sídlech svých, podrobivše sobě domácí Tadžiky, čímž ještě nyní se honosí, poukazujíce na velké množství lidu sobě poplatného, arciť vlastních potomků praobyvatelstva eranského. Jsou pod správou dědičných pohlavarů, **) kteří svolávají lid v dobách míru ke sněmům, za války pak jsou vůdci. Půda je stejnou měrou mezi náčelníky rozdělena, při čemž arci postaráno jest, aby nepoměr během doby vzniklý zase byl upraven.

*) Hügel: Das Kabul-Becken. Denkschriften der k. Akademie in Wien. 1850.
**) K. Neumann: Geschichte des englischen Reiches in Asien, Leipzig 1857.

Páni sami vzdělávají půdu neb ji dávají v nájem sedlákům, fakiry zvaným: pán má právo nájemce trestati ano i ubiti, však tento může každé chvíle pána opustiti a k jinému do služby vstoupiti neb samostatně řemeslem se živiti. Protož bývá s fakiry mírně jednáno, poněvadž v případu příkoří vždy zastance nalézají. Vedle fakirů obývají krajinu tu rolníci, dikkan, již dobrovolně s Jusofsi se byli přistěhovali a za podobných podmínek pánům slouží. Hamsajehové jsou také podruzi, obyčejně schudlí Afghanové, kteří v zemi se usadili a za stejnorodé se považují.

Hornatá tato krajina v západní své části četnými průsmyky prostředkuje spojení Kabulistanu s ostatní střední Asií, hlavně Turkestanem; nejdůležitější průsmyky pak jsou Bamianský, Girdžacký a Khakhský. Prvý, též Meidanským zvaný, vede na severozápad od Kabulu k Bamijanu a dělí Hindukuš od západního pokračování, Kuhi-Baby; leží pod čarou sněžnou a bývá koncem června úplně bez sněhu, ač cesta vede okolo kolmých stěn, jež u Bamijanu jsou nejvyšší. Průlomy v pohoří střídají se velmi rychle, tak že každou čtvrt hodiny octneme se v nové kotlině a rozhled nahoru a vůkol tím velice jest obmezen. Zde nedaří se cedr ani smrk, sotva že se podle stěn vine zakrsalý keř jehličnatý; však i na nejholejších stráních roste mnoho vonných bylin, vhodná pastva stádům ovcí. Jedna z nejživějších bylin jest Ferula assa foetida, jejíž mléčná šťáva v evropských lékárnách pod jmenem čertovo lejno známa jest a jež u velikém množství do Indie na trhy se vyváží. — Východněji položený Girdžacký průsmyk vede přes místa Istalif a Čarikar, nejvýchodnější a nejdůležitější Khakhský průsmyk přes Beghram do hustě obydleného Panjširu. Průsmyk poslední jest po celý rok pro dopravu otevřen a velice příhodný i pro větší vojska.

Jako tyto průsmyky prostředkují spojení Kabulistanu se střední Asií, vede údolí Kabulské — bohaté svými četnými peřejemi mezi úzkými propastmi — osudnými průsmyky Khyberskými do požehnané Indie: je to jediná cesta přirozená, a jakkoliv je obtížná, musilo jí vždy býti užíváno jak od afghanských kmenů neb cizích výbojců ku vpádům do Indie, tak i k dopravě zboží jakožto cesty obchodní. Neboť na východě Afghanistanu táhne se od jihu k severu neschůdné pohoří Solimanské, které svými rozsedlinami a srázným spádem k nížině indské tvoří přirozenou hranici mezi Indií a Iranem. Uvážímeli k tomu, že i na jih pohořím Sefid-Kuh — jež západním směrem od severního konce pohoří Solimanského vybíhá — kotlina Kabulská oddělena jest od náhorní vysočiny Ghasenské a výběžky Kuhi-Baby i na západě: objeví se nám důležitost této ústřední kotliny Kabulské a význam její pro národy asijské. Však nejen přirozenou povahou svou ale i vlivem svým na rozvoj dějin asijských jest krajina tato důležita; Alexander Veliký již touto cestou bral se do Indie, sultán Mahmud Ghasenský odtud rozšířil mohamedanismus v krajinách východnějších, Baber chan, zakladatel velkomongolské říše v Delhi, jakožto pán Kabulu mohl provésti dalekosáhlé záměry své. Za nynější doby snaha Angličanů o šíření své moci v těchto stranách nejvýmluvněji dokazuje důležitost krajiny této. Šířeji zmíníme se o tom při dějinách země.

Hlavní město Kabulistanu jest *Kabul*, sídlo emira, jež obývá as 60.000 obyvatelů, živících se hlavně čilým obchodem s tovary indskými,

perskými a evropskými. Naléžá se v území Gildži-Afghanů, hlavního kmene afghanského: pokud řádí v horách, nemohou s nimi ani nejlepší vojska ničeho svésti; již dávno mají ručnice i naučili se jimi velmi dobře mířiti a střileti. Vedle nich žijí zde od Nadira šacha usazení turečtí kmenové a Peršané, kteří se Kisilbašové (s červenými čepicemi) zovou. Peršané i v Kabulu zůstali věrni svým původním vlastnostem: jsou ducha čilého, lichotní a příjemní společníci, ale velice samolibí a nehrubě pravdomluvní a poctiví. Ku vznešenému chovají se s otrockou pokorou, kdežto podřízeného hrdě a s opovržením odbývají. Od Achmeda, zakladatele koruny afghanistanské, uvedeni jsou i Armenové do Kabulistanu, kdež mohli svobodně víru vyznávati a věci domácí dle své libosti si zaříditi; ano mnozí z nich vyvoleni jsou k tomu, aby vstoupili do tělesné stráže knížecí. Vynikajíce podlízavostí a lakotou nad mosleminy, neslouží k slávě křesťanstvu mezi jinověrci. Vedle četného obyvatelstva Tadžického, které v hojnosti v městě a v okolí se zdržuje, živí se — podobně jako židé mezi lidem křesťanským — Hindové usazení v rozličných krajích Afghanistanu, nejhojněji pak okolo míst, kde obchod je soustředěn. Zajisté pestrá směsice různého lidu!

Domy Kabulské, vystavěné z nepálených cihel, podobají se chatrčím; větší z nich jsou obklopeny dvory a zahradami. Skvostný bazar, jenžto se skládal ze 4 oddělení a v středu města se nalézal, rozbořen od Angličanů r. 1842. Al. Burnes divil se výkladním skříním tamějších skladišť bohatých hlavně látkami hedbávnými.*) Rovněž shledal veliké množství ovocných bud, ve kterých již v květnu víno, jablka a hrušky se prodávají. Na jihu a západu obklopují město vysoké skály; na nejzazším východu vystavěna jest citadella Balla-Hissar, spolu sídlo emirovo. Palác okrášlen 3 věžemi s pozlacenými kopulemi a skvělým sálem se sloupořadím; je z něho daleký rozhled přes rovinu až k osněženému Hindukuši. Na návrší poblíž města nalézá se hrob mohutného sultana Babera; označují ho dva bílé mramorové kameny s nápisem: „U brány nebeské ptal se Ruzvan na den úmrtní; odpověď zněla: v nebesích jest věčný byt padišaha Babera.“

Pod Kabulem nalézá se *Dželallabad* (as 120 kil. vých.); byla to druhdy velmi silná pevnost, ale od těch dob, co ji Britové stroskotali, jest tu jen nečisté, špatně stavěné městečko, jehož obyvatelstvo je značnější toliko v zimě, když se obyvatelé chladnějších hor do údolí táhnou. Ve stejné asi vzdálenosti jihovýchodně při samých hranicích země rozkládá se pevnůstka *Ali-Mušid*, jejímž účelem jest chrániti údolí Kabulské proti Angličanům, kteří se zmocnili jedné z nejkrásnějších krajin, druhdy k Afghanistanu náleževší, totiž krajiny Pešaverské, rozkošné roviny s četnými zahradami, lučinami a plantažemi morušovými.

V okolí Kabulu i Dželallabadu shledá cestovatel památné staré stavby Tope zvané; skládají se z podstavce a stavby kolmo na něm provedené, která v podobě kopule nahoře se zakončuje, také i kuželovitě, a častěji věncem oblouků sloupovitých okrášlena jest. Se zálibou stavěny bývaly na svahu pahorkův, ač mnohé i v rovině se nalézají; schodiště neb výklenky hledí ku straně východní; také bývají vystavěny

*) C. Ritter: Die Erdkunde von Asien. Berlin 1837.

u bystrých pramenů. Srovnání s obdobnými stavbami v Indii se nalézajícími ukázalo, že máme tu činiti s památníky budhistickými, jak tomu nasvědčují i nálezy v nich učiněné; nalezeny v nich totiž rozličné drahocenné věci, skvosty (perle, drahokameny, prsteny), zlaté mince, malé svítilny, ostatky Budhy v podobě kostiček atd.

Postupujíce od hl. města po „třídě královské“ směrem jihozápadním, dostaneme se po namáhavé cestě skrze četné průsmyky na vysočinu Ghasenskou, nazvanou dle města *Ghasny*, druhdy skvostného sídelního města Ghasnavovců. Největší slávy požívalo za vlády Mahmudovy, kde bylo okrášleno nádhernými stavbami; když se totiž ku dvoru táhlo mnoho moslemínů a mečety počet pobožných pojmouti nemohly, vydal Mahmud rozkaz, by vystavěn byl nový nádherný chrám „nebeská nevěsta“ zvaný; vedle něho kázal vystavěti školu a klášter, v němž uhostěna bohatá knihovna. Vedle paláce sultánského krášlily město četné budovy velmožů, mečety, veřejné budovy a vodovody. Slonům, v městě tehdy hojně chovaným, sloužilo sto stájí s rozsáhlými budovami pro hlídače jejich. Skvostné tyto stavitelské památky již rok po smrti Mahmudově vzaly z větší části za své, a ač mnohé znovu byly vystavěny, obráceny jsou brzo potom zase v prach a popel. A tak se nyní místo bývalé krásy spatřují pouze ssutiny, kde jen četné hrobky moslemínských kněží upomínají na bývalý střed duchovního života v městě tomto.

Další poutí po silnici královské, která jde podle úpatí pohoří Gulkského, překročivše nejdolejší tok říčky Tarnaku, přicházíme do nejhlavnějšího města jižního Afghanistanu, *Kandaharu*. Tu prohlášen (na podzim 1747) na velikém sněmu kmenových náčelníků Ahmed za neodvislého knížete všech východních krajin Persie a Afghanistanu i vsazena mu po staroperském způsobě na hlavu královská tiara; rodu svému dal název „Dor Doran = perla času“ a říše jeho „Durani“ zvána. Město jest od něho na to znovu vystavěno a „Ašreful Belad = nejvznešenější z měst“ pojmenováno. Zde nalézá se i jednoduchá hrobka jeho, ku které druhdy putovávali kajicní velmožové, aby poslední léta na blízku ní trávili; místo její platí za posvátné, tak že provinilec sem se uteka i před mocí chanovou se uchrání. Pro obchod afghanský jest město toto svými továrnami a výhodnou polohou v úrodné a dobře vzdělané rovině velmi důležito.

Poněkud západně od Kandaharu proudí se řeka Argandab, která přicházejíc z pohoří Gulkského po delším toku jihozápadním se vlévá do největší řeky jihozápadního Afghanistanu, Hilmendu. Tato stéká s jižních výběžků Kuhi-Baby; horní tok její není úplně znám, toliko povědomo, že pro značnou výšku jest velmi bystrý a že dlouho horstvem cestu si klestiti musí. Při dolním toku zúrodňuje velice krajiny pobřežní, hlavně krajinu Garmsir, a vlévá se do plesa Hamunského, již na hranicích Afghanistanu. Přes řeku tuto vede „královská silnice“ k hlavnímu městu západního Afghanistanu, *Heratu*. Na cestě shledáš lesy dubové, cypřišové a olivové; v nich hojnost moruší, platan, vrb a topolů. Ze zvěře prohánějí se v nich vlci, hyeny, lišky a medvědi. Četná horstva rozkládají se na jihozápadu Afghanistanu, která stupňovitě od poušti Hesare sklánějí se k nejnižší krajině vysočiny Iranské, plesu Hamunskému. Odtud jihozápadní jejich směr jako u pohoří Gasarmanu

a severozápadnejšího Ghoratu. Vodstvo s posledně jmenovaného pohoří stékající pojímá řeka Harud, od severu do plesa Hamunského se vlévající poblíž západní hranice afghanistanské, kdežto vodstvo severněji se prýštící obrací se k řece Heri, při jejímžto toku město Herat se rozkládá. Prameny řeky této nalézají se na západním svahu vysočiny Kuhi-Baba a tekou odtud skrze pěkné údolí směrem západním: údolí toto slouží za kratší spojení města Kabulu s Heratem, kamž vedou dvě silnice, jedna průsmykem Bamijanským podél míst Šibertu, Džehilburdže, Sangkily, Dauledžara, kdežto se spojuje s druhou, která na jižním svahu Kuhi-Baby podél Gardan-Devaru, Dehisengia k Dauledžaru vede: odtud vine se v kotlině — na severu výběžky pohoří Sefid-Kuhuského a Ghurského utvořené a na jihu ohraničenými horami pouště Hesare obklíčené — dále na západ k Heratu stále sledujíc tok Heri-Rudu. Město samo rozkládá se v údolí, ježto se asi zdélí 45 kil. od východu k západu táhne a umělým zavodněním velice zúrodněno jest; oása tato s vesnicemi, letohrádky, zahradami a lučinami — skrze něž jako křišťál čistá voda řeky Heri teče a je zavlažuje — poskytuje pohled rozkošný. Perský dějepisec Chondemir velebí město jako svítilnu, jež prý všem ostatním městům svítí, jako duši onoho těla, jemuž díme svět, což však vztahovati musíme k rozkošnému okolí města; vlastní město totiž skládá se ze směsice úzkých, špinavých a temných uliček, na nichž je hojnost smetí a hnoje, tak že v ohledu tom předčí i nejnečistější části Cařihradu i Kaira. Všechen život města, čítajícího na 50.000 duší, soustředěn jest ve čtyrech krytých bazarech, jež v sobě chovají as 1200 budek výstavních.

Původ města klade se do mythických dob perských; vypravuje se, že král Lohorasp město to založil; dostavěno bylo od dvourohého Alexandra. Mnoho utrpělo za válek Čingis-chana a Timura; však brzy se opět vzpamatovalo. Nejslavnější doba kvetla Heratu, kdy rozumný a mírný syn Timurův, Šaroch, v XV. století se dvorem svým se tu zdržoval, jakož učinil později též Husein Mirza, čtvrtý potomek Timurův (1470—1506). Tehdy byl Herat středem perské literatury a vědy, palác Turka Ališira hostil nejučenější muže celé země. Ještě posud vzbuzují obdiv zříceniny „Mosally," modlitebnice, která byla hrobkou Huseina Mirzy; náhrobek podobá se náhrobku Timurovu v Samarkandě, jen že jest menší; zdobí ho četné okrasy a nápisy uměle provedené; velké kolonády, vysoká klenutí s četnými zbytky oblouků a sloupů jeví se tu zrakům divákovým.

Než promluvíme o krajině afghanské na severu Hindukuše se rozkládající, zbývá nám ještě doplniti známost země několika všeobecnými črtami. Tato jižnější část Afghanistanu má ráz stupňoviny, kterou pohoří od východu k západu se táhnoucí prostupují tou měrou, že čtyři pětiny země skládají se z pohoří a skal. Mezi nimi nalézají se údolí velice úrodná a studené, pusté náhorní vysočiny. Hlavně na východě a severovýchodě dostupují hory čáry sněžné, majíce méně strmý svah ke straně západní, příkřejší k nížině indské. Z Pendžabu dostihneme této náhorní vysočiny, postupujíce údolím Kabulským skrze průsmyky Khyberské, neb jižněji vedle nejvyšší hory pohoří Solimanského, Tachti-Suleimana (3450 m.), průsmykem Gomalským od východu; ze strany jižní, z Kača-

Gandavy, skrze průsmyk Bholanský, jímž vede cesta přímo ke Kandaharu. Podnebí v Afghanistanu jest celkem chladnější než v ostatní přední Asii; v Ghasně na př. je zima tak krutá, že obyvatelé v tu dobu ani domův neopouštějí, a sníh se drží ještě i na počátku jara. Ano i jižněji trvá zima po tři měsíce, jsouc provázena sněhem a ledem tak silným, že velbloudy s těžkým nákladem unese. V chráněném údolí Kabulském obléká se obyvatelstvo v zimě v šaty vlněné a dobře vydělané ovčí kůže; ale jakmile jaro zavítá a půda bujnou travou se zazelená, ustupují šaty vlněné lehčím a i noclehování v širém poli není nic řídkého.*) Celkem však jest země suchá; stálé severní proudy vzduchové a okolnost, že vysoké hory zbylou vlhkost srážejí a krajinu tuto od teplých moří oddělují, jsou toho hlavní příčinou. Přes to platí země za zdravou, čemuž nasvědčuje i silné a udatné obyvatelstvo její. Toto dělí se, jak jsme viděli, ve více kmenův „ulusů“ zvaných; za vlastní Afghany platí kmen Durani, dříve Abdalli zvaný. Jmeno Durani přijali po prvém samostatném pánu Afghanistanu, Ahmedu (1747); obývají západ Afghanistanu. Území jich skládá se z vysokých černých kopců, dílem pustých dílem málo vzdělaných, hlavně k pastvě se hodících; jsouť také většinou pastevci, žijíce ve stanech černou vlnou pokrytých. Postavy jsou pěkné a statečné, tváří namnoze příjemných; slynou udatenstvím a pohostinností, však nepomítají loupežením. Platí za nejvážnější Afghany; protož velice jsou nenáviděni od druhého kmene, Gildžův, kteří prvé bývali v čele Afghanů. Tito bydlí na severovýchodu, hlavně ve velké části údolí Kabulského; ve mravech, zvycích a zevnějšku silně shodují se s kmenem Duranů. Mimo jmenované kmeny nachází se ještě více jiných v zemi; nechceme však čtenáře unavovati jich vypočítáváním a přihledneme raději ku zřízení jejich. Každý ulus dělí se ve více klanů, které se opět v obce a desetiny rozdělují; onen klan, který původ svůj od praotce kmene odvozuje, platí za nejhlavnější a ctěn jest od ostatních jakožto svatý a nedotknutelný; z něho berou se v čas války vůdcové obrany zemské, u některých kmenův i doživotní knížata. Správa některých kmenů jest ještě úplně patriarchální; o věcech všeobecných jedná se na sněmích kmenových, k nimž dostaviti se může každý plnoletý svobodník, jakož i svobodníci jiných kmenů, kteří k tomuto kmeni se byli přihlásili vzdavše se původní příslušnosti. Na čem sněm kmenový se usnese, jest platno pro celý kmen; dozor nad vykonáním usnešení má buď sbor zvláště k tomu cíli volený buď nejvznešenější svobodník, jemuž i za války vůdcovství kmene se svěřuje. V čas velikého nebezpečí volí se i „džehhelmendži,“ jenž jako diktátor nadán jest mocí neobmezenou, jakmile pak pokoj zjednán jest, odstoupí a správu obyčejným úřadům odevzdá. Správcové desitin zovou se „spihe seras“ (bělovous), vesnic „muširové“ (radové), klanu „malikové“ (králové); tyto všechny volí lid většinou hlasův. Chany ulusů dosazuje však emir, který celému národu vládne. V příčině poplatků a hotovosti obecné panuje veliká různost; někteří kmenové jen ob čas dávají dary chanům a emirovi a vysílají toliko po jednom muži na větší vzdálenost do pole; jinde požaduje se, by každý majitel pozemku neb každý svobodník do boje táhl.

*) v. Klöden: Handbuch der Erdkunde. Berlin 1869.

Staneli se Afghanovi škoda neb urážka, svolá se přátelstvo a vážnější muži, by smír vyjednali: nepodařili se to, počíná teprvé boj proti škůdci, jeho rodině ano i klanu. Spory takové vlekou se často po několik let a končí se teprvé tehdy, když jedna ze stran prohlásí mír neb úplně podlehne. Každý svéprávný občan může svolati soud porotců, ač to z pravidla jen chan činí; předseda soudu po modlitbě průpovědí: „Bohu patří čin, lidem jenom rada" zahájí líčení, načež usvědčený obžalovaný odevzdán bývá žalobníkovi, aby ten se s ním smířil po uvalení pokuty žalovanému.*) Nechceli žalovaný pokutě se podrobiti, vyzve soud žalobníka, by dle zásady: oko za oko, zub za zub, na protivníkovi plné právo si zjednal. Všeobecně ještě posud platí za slabost dovolávati se ve přích rozsudku poroty; takou měrou jest tu zakořeněna snaha o neodvislost a svéprávnost.

Celkem jsou Afghani přímí a otevření, mužní, ale tytýž i zrádní: pohostinnost totiž jest u nich ve veliké vážnosti a šetří jí úplně, dokud host pod střechou hostitelovou dlí — sotva však opustí dům, jest již v nebezpečí, třeba od hostitele býti okraden. Zevnějšku jsou statečného, obličeje význačného a příjemného; černý vlas visí po stranách déle, také i v kučerách. Typem svým i řečí dokazují, že jsou původu staroeranského; řeč jich „puštu" zvaná liší se od perštiny, ač témitéž písmenami se označuje a mnohá perská slova obsahuje; víry jsou mohamedanské a sice přiznávají se k sektě sunnitské. Původ jich není znám; sami tvrdí, že pocházejí od Židův. Zprávy mohamedanské vykládají původ jmena Afghanistanu z doby válek arabských proti Lahor-Rajovi; tehdy Kabulští mohamedané táhli na pomoc bratřím ve víře proti Lahor-Rajovi do hor Kohistanských; když se jich po návratu tázali, jak se daří bratřím v Kohistanu, pravili: Nejmenujte zemi Kohistan (kraj hornatý) než Afghanistan (země nářků).

Ku konci dlužno ještě zmíniti se o severní části Afghanistanu, která teprvé před pěti lety společným dohodnutím mezi vládou ruskou a anglickou tomuto přiřčena jest. Obsahuje krajiny Badakšanu s okresem Vakhanským až k soutoku řeky Amu s řekou Kokčou, z nichž prvá tvoří severní hranici tohoto kraje; západněji afghanské Turkestansko s okresy Kundusským, Chulmským a Balchským, jehož severní hranicí jest rovněž řeka Amu od ústí Kokče až k silnici, jež vede z Balchu do Buchary; vnitřní okresy Akča, Siripul, Šibergan, Andchui, z nichž tento označuje nejvzdálenější državu afghanistanskou na severozápadě.**) Kraje ty mají podstatně jiný ráz; již podnebí napomáhá pravidelnými dešti jarními a zimními k dostatečnému zavlažování země, tak že hlavně Badakšan rodí mnoho rýže a obilí; mimo to chová nejlepší velbloudy, kteří jsou dobrými dopravovateli na obchodní silnici tudy z Kašgaru do Persie vedoucí; v krajině nejvýchodnější Vakhan rýžuje se hlavně na zlato (až 50.000 dukátů ročně), v okolí pak hlavního města Vahannu jsou velmi rozsáhlé doly na stříbro. Hojně dobývá se v Badakšanu rubínu a hlavně „lapis lazuli," druhu nejlepšího. Ostatní krajiny západnější

*) K. F. Neumann: Geschichte des engl. Reiches in Asien, Leipzig 1857, kteréhož spisu častěji, hlavně při dějinách, použito.

**) A. Niemann: D. russische Expedition nach Chiwa. Petermanns geogr. Mitth. 1873.

stály druhdy pod samostatnými chany, kteří vrchní pány své stále střídali; vedle města Kundusu ve středu jest na západě důležité město Balch, při kraji velké roviny Amuské; jest hlavní město afghanského Turkestanu. Zříceniny starého Balchu, které od orientálů zvalo se Uemül-Bilad, t. j. matka měst, a na počátku středověku bylo středištěm mohamedanské vzdělanosti, rozkládají se v délce pěti hodin a mají asi 8 hodin v obvodu. Nyní čítá město as 2000 domů a 3000 stanů, v nichž bydlí 15.000 obyvatelů, kteří se nejvíce obchodem s kůžemi ovčími „astrachan“ zvanými živí.

Rozšíření panství afghanského i na severu od Hindukuše jest velmi významné, poněvadž stalo se v době, kdy Rusko sobě pokořením Chivy položilo základ k panství nad celým Turkestanskem; Angličané pak právě hleděli těchto krajin užiti k tomu, aby z nich utvořili jakýsi neutrální pás, který by odděloval země vlivu ruskému poddané od oněch, jež poslouchají rozkazů anglických. Že všechno toto namáhání, též silné nadržování Afghanistanu za války proti Chivě ani na delší dobu nedovedlo trvalý klid mezi oběma soupeři zjednati, dokazuje nynější napnutí, které hrozí novou bouří; jasného pak rozhledu v těchto věcech nabudeme, přehlednemeli dějiny Afghanistanu, který nejen přirozenou důležitostí svou, ale i historií národu svého v obrovské té otázce má velikou úlohu.

(Dokončení.)

Dubrovník.

Podává

dr. **Konst. Jireček.**

Na veškeré obrubě krásného moře Adriatického není krajiny, která by přírodou malebněji a nádherněji byla ozdobena, nad okolí města Dubrovníka. Ať přijedeš od severu podél holých i truchlivých hor a ostrovů dalmatinských, ať se připlavíš od jihu kolem plochého pobřeží nehostinné Albanie a kolem divokých skal Boky Kotorské, ať se přiblížíš od západu, od jednotvárných břehův Apulie a Romagne: Dubrovník vždy tě mile překvapí čarovnou krásou svých zahrad, nad nimiž vysoko se vznášejí pusté hřebeny a vrcholky vápencových hor hercegovských, bělostí svou divně se odrážejíce od temnomodrého blankytu nebeského. A jaký teprvé dojem činí tento rajský kout světa na cestovatele, který přichází z vnitrozemí, z Hercegoviny, když umdlen jsa jízdou mezi bezvodnými a bezstinnými skalami, konečně před sebou spatří širou modrou hladinu mořskou, a když z kamenité chladné pouště horské rázem sestoupí mezi háje oliv, fíkův a cypřišův!

Blížíce se k Dubrovníku ze strany mořské, z dálky především na pobřeží spatříme pustou horu, asi 1200 stop vysokou, na jejímž vrcholku téměř v oblacích trůní neveliká tvrz. Hora tato slove *Srgj* (Srď) dle kostelíku sv. Sergia, který tam původně byl stál; tvrz řečenou *Imperial*, vystavěli teprvé Francouzi za dob Napoleona I. Klikatá stezka vede dolů od tvrze po strminách k místům, kde se temnými prouhy ohlašují

počátky vegetace. Doleji rozeznáváme husté sady a pod nimi u samého moře rozkládá se město. Vystavěno je v podobě trojhranu. Dva z jeho úhlův dosahují moře, třetí pak obrácen jest k dotčené hoře. V úhlu přihorním, na nejvyšším místě hradeb městských, vypíná se silná kulatá věž s několikerým cimbuřím; jest to věž *Minčeta*, jejíž jmeno podnes hlásá památku vymřelého již rodu šlechtického Minčetićův, proslulého v dějinách republiky Dubrovnické. Na pravo i na levo od města v terasách, od moře po stráni nahoru se vyvyšujících, prostírají se rozsáhlá předměstí.

Strana města, která jest obrácena k moři, poskytuje pohled zcela zvláštní. Spatřujeme tam strmé útesy skalné, na nichž stojí šedé středověké hradby s kulatými anebo čtverhrannými věžemi; za zimních bouří divoký příboj metává rozpěněné vlny až nahoru k baštám a postřikuje zvětralé zdi a věže. Na celé této mořské straně města nikde neviděti žádné brány, žádného útočiště pro lodi; přístav se skrývá za poslední baštou v pravo, za velikým Castello di Molo, a nalézá se téměř v městě samém.

Před městem, jen asi 400 sáhův od hradeb, leží v moři poslední, ale zároveň nejkrásnější z ostrovův dalmatinských, *Lokrum* (vlasky Lacroma). Od Dubrovníka dáleji na jih není u břehův mořských žádného ostrova více až po řecký Korfu. Z četných i sebe větších ostrovův, které se od Dubrovníka na sever řadí až po Istrii, malinkému Lokrumu nevyrovná se žádný. Na Lokrumu totiž zachována je příroda v stavu prvobytném. Tu po dnešní den spatřiti lze vysoký les, jakým za starověku a z části ještě i za středověku pokrývaly se ostrovy dalmatinské i pevnina, kdež nyní namnoze ničeho neviděti než holé, mrtvé skály s nuznými křovinami. Podobný osud, jako hvozdy dalmatinské, stihl lesy po celé jižní Evropě, ve Španělích, v Italii, v Řecku a i u vnitrozemí Balkánského poloostrova (kromě Bosny): buď jsou vymýtěny, buď vypáleny ve válkách (jako v Turecku), buď tak znuzeny, že je dle našeho ponětí ani lesem nazvati nelze. Na březích poloostrova Balkánského zbyla jen dvě místa, kde příroda nalezla bezpečný útulek, a ta jsou Athos a Lokrum. Na obou místech stalo se to zásluhou řeholníkův. Poloostrov Athos posud je polonezávislou republikou mnichův pravoslavných asi s 20 kláštery řeckými a slovanskými, a Lokrum až do konce minulého století byl sídlem benediktinův.

Lokrum podobu má podlouhlou a obvod ne větší než půl míle zeměpisné. Na kuželu, který obrácen jest k Dubrovníku a pokryt vysokým, temnozeleným jalovcem, stojí pevnůstka *Fort Royal*, taktéž památka po Francouzích, nazvaná po králi italském. Za pevnůstkou začíná se někdejší půda klášterní. Hustý háj světlých bledozelených borovic přímořských (Pinus maritima) obstupuje tam někdejší sídlo klášterníkův Lokrumských. Ve stínu jejich jalovec, vřes (Erica arborea), planika (Arbutus unedo), kalina (Viburnum Tinus), řešetlák (Rhamnus) a myrta bují do stromovité výše. Popínavé rostlinstvo rozlézá se až k vrcholům stromův a rozmnožuje stinné přítmí lesní. Za tímto borem je háj druhý, v němž se pnou staré silné česminy (Quercus Ilex), břečtanem opásané. Z korun stromův hlučně se ozývá rozmanité ptactvo a v podrůstu skrývá se hojná zvěř, zajíci a koroptve. K této kráse

přírodní druží se i krása strojena. Arcikníže Maximilian, později císař mexický, jenž ostrov byl koupil od jedné Dubrovnické panské rodiny, okolo zámku, bývalého to kláštera, založil rozkošný park. Stromy brasilské a australské, jež tam dal přesaditi, výborně daří se pod širým nebem. Ostrov totiž chráněn je proti větrům severním, jsa přístupen jen teplému proudu vzdušnému, jenž se přes moře nese z Afriky. Po tragické smrti Maximilianově Lokrum dostal se do rukou soukromých, letošního roku pak zakoupen byl od korunního prince, arciknížete Rudolfa.

Než opusťme již milý ten ostrůvek a podívejme se do města, jehož červené cihlové střechy přívětivě vyhlédají za šedými baštami.

Polohu a podobu Dubrovníka těžko lze vypsati několika slovy, neboť přirozená povaha půdy během času snahou lidskou všelijak byla proměňována. Nejstarší Dubrovník stál zajisté na skalnatém podlouhlém poloostrově, který od pevné země oddělen byl úzkým a nepříliš hlubokým chobotem mořským; s ní jej spojovaly jediné písčiny, leckdy za přílivu úplně zaplavené. K moři mu ochranou i ohradou byly ony příkré stěny, které se cestovateli, k Dubrovníku se plavícímu, nejprvé na odiv staví. Chobot sloužil za bezpečný přístav, chráněný proti bouřím a vichrům.

Brzo i na pevnozemské straně chobotu, na svahu hory sv. Sergia, vznikla osada, která za nedlouho byla ohražena a v obor hradeb městských vtažena. Chobot nicméně pro mělkost svou nehodil se za přístaviště, leč malým, plytkým lodím. Toť byla příčina, proč postupem času se stal zbytečným a již za středověku byl zasypán. Jakkoliv od té doby minulo více než 500 let, upomínka na tuto událost posud ku podivu živě trvá v paměti obyvatelstva; podnes se na „Stradonu" ukazuje dům, k němuž druhdy sahala voda, a místo před kostelem sv. Blasia, kde přes vnitřní přístav někdy položen byl dřevěný most. Nejskvělejší a nejkrásnější část nynějšího města stojí na této půdě, moři vyrvané; dlažba ulic leží tam sotva 3′ nad hladinou mořskou a domy vesměs postaveny jsou na jehlách; pod nynějším dlážděním nalézá se písek, z něhož posud, jmenovitě blížeji k moři, při kopání proráží voda.

Tím spůsobem se stalo, že dnešní Dubrovník leží v hluboké dolině; na nejnižším místě jest nyní nová část města; odtud na jedné straně vystupují domy do výšky po úbočí někdejšího poloostrova, na druhé straně pak táhne se město nahoru po svahu hory sv. Sergia. Ze starého přístavu ponechán jen malý kus, od města silnými zdmi oddělený. U východu z něho do moře stojí v pravo tvrz Castello di Molo, v levo veliká tvrz Rivellino, jež obě podnes slouží účelům vojenským. Vedle Rivellina vyniká klášter dominikánský se svou věží. Přístav ten dobře stačiti mohl středověkým galijím, galeotám a brigantinám, ale potřebám novověkým vyhověti ovšem nemůže. Nyní v něm neuvidíš leda malé plachtové lodice dalmatinské a apulské. Veliké koráby a poštovní i válečné parníky zastavují se vesměs ve velikolepé zátoce u *Gruže* (Gravosa), půl hodiny od města.

Dubrovník má jen čtyři brány. Z nich dvě vedou k přístavu a dvě na pevnou zemi. Z východův pevnozemských leží brána *Ploče* na východní straně, kudy se jezdí do Kotoru a do Trebinje; na západ, na cestě ke Gruži a k Zadru, otvírá se brána *Pile*, jejíž jmeno chová

upomínku z dob velmi dávných (řecké πύλαι = vrata). Veškeren ostatní obvod města opásán jest massivními dvojitými hradbami, zbudovanými z velikých tesaných, neomítnutých kamenův, na nichž se vypínají obrovské staré věže rozmanité podoby. Pod těmito baštami zeje skalnatý suchý příkop, místem až 100 stop široký a 50 stop hluboký; na pustém jeho dně bují všelijaké křoviny, jmenovitě velikolepá agave a jedovatá euforbie neobyčejné velikosti, mezi nimiž za deště bystřiny živé vody s hlasitým klokotem valí se dolů k moři. Příkop ten je uměle vytesán koncem 14. století; celé město o něm pracovalo a odnikud se nesmělo bráti kamení ke stavbě domův, než z těchto širých lomův. Ku branám přes příkop ten vedou kamenné mosty, jichž poslední oblouk nahražen jest starobylým dřevěným mostem zdvihacím. Hradby samy založením svým sahají do dávného středověku; avšak nynější podoba jejich pochází namnoze teprvé z 15. a 16. století, když Dubrovčanům pro blízké sousedství turecké důkladně bylo se opatřiti. Ve výklencích na věžích, v hradbách a nad branami stojí malé sochy sv. Blasia, vousatého biskupa s mitrou a berlou, patrona republiky Dubrovnické, jimiž se cestovatel hned upomene, že vykročil z půdy bývalé republiky Benátské a že se nalézá na území, které až do r. 1808 bylo svobodné a nezávislé. Všude jinde v Dalmacii horní i v Boce Kotorské, ba i na rozvalinách starých kastellův v Albanii a v Řecku na podobném místě podnes zračí se okřídlený lev Benátský.

Podél hradeb lze město po strminách i obejíti od brány k bráně. Tam od příkopův až k úpatí hory sv. Sergia prostírá se neširoká rovinka plná zahrad; staří Dubrovčané nemálo si na tom zakládali, že u města jejich ani místa není, kde by se prý obléhající nepřítel mohl položiti táborem. Pohled na staré hradby a věže Dubrovnické z této zahradní čtvrti, řečené *„na posatu“*, poněkud připomíná pohled na Hradčany s Jeleního příkopu. Ostatně jest opevnění Dubrovnické, jakkoli se město posud považuje za pevnost a leckde ještě i nějaké dělo stojí, nyní vzezření velmi mírumilovného; popínavé rostlinstvo zakrývá zeleným lupením šedé stěny často až po cimbuří, ba sama věž nad branou Pilskou obrostlá je hustým barvínkem.

Uvnitř v městě jest jen několik prostranných a plochých ulic či náměstí; všecky ostatní průchody jsou hluboké uličky, plné strmých schodův a tak úzké, že si lidé téměř z oken mohou ruce podati. Středem celého města je *Stradone*, ulice asi 400 krokův dlouhá a na dolním konci asi 20 krokův široká, která přímou čarou vede od jedné brány pevnozemské ke druhé, od Pil ku Pločám. Po obou stranách Stradonu stojí staré paláce, vše z tesaného neomítnutého kamene, o dvou patrech; za starých dob bývaly v Dubrovníku i domy čtyrpatrové, ale po velikém zemětřesení, kterým město l. 1667 napolo bylo zničeno, nikdo se neodvážil stavěti vyššího domu než na dvě patra. Dlažba skládá se z velikých bílých kamenův, velice hladkých a kluzkých, tak že koňmo nebo kočárem po městě jezditi je poněkud povážlivo. Proto v Dubrovníku i prostřed ulice netřeba se báti, aby tě překvačil kočár nebo jezdec. Zde se na dlažbě ozývají jen kroky lidské, a ty jen slabě; neboť venkovský lid nosí opánky anebo turecké střevíce. Kromě lidí pohybují se tu jen soumaři (horští koníci), mezci a osli, po turecku

kování velikou deskou talířovitou, s otvorem uprostřed; krok jejich zní, jako by chodili v dřevěnkách.

Stradona je středištěm všeho života Dubrovnického. Zde jsou přední *butige* čili krámy obchodní, které mají formu velmi bizarní a zvenčí vypadají jeden jako druhý: je to nízký oblouk, jehož spodní část dole do polovice je přehražena nevysokou zídkou. Podobného cos i v menších městech českých bývá viděti. Málokterý krám má nápis nebo výkladní skříň, leda že na polozídce ve dveřích stojí několik kusův zboží. Teprvé večer, když jest uvnitř osvětleno, vidí se, co tam pracují i prodávají. Cizince především zajímají krámy krejčovské, ve kterých řemeslníci, oblečení v národních krojích, s nohama překříženýma na stolech sedíce, šijí nádherné oděvy albanské, zlatem vyšívané a knoflíky poseté. Mnozí z těchto *terzijův* sami jsou rodilí Arbanasi či Albanci ze Skadru. Jinak jsou mezi obchodníky zdejšími vedle domácích nejsilněji zastoupeni Hercegovci (pravoslavní). Židův je zde jen malý hlouček a to jen tak řečených španělských.

Ranní vřava venkovského lidu na Stradonu večer ustoupí *corsu.* Po Stradonu je hlavní procházka Dubrovčanův; k večeru najdeš zde skoro veškeré měšťanstvo, ano se prochází a baví na místech, kde se druhdy vlnívalo moře a kde se po něm houpaly zakotvené lodi a lodice.

Zmínil jsem se o palácech. Za starších dob, zdá se, tato hlavní ulice Dubrovnická slula prostě „izmedju polačâ“ (mezi paláci), kteréžto jmeno podnes zůstalo jedné postranní uličce. Ale tyto „polače“, aspoň v nynější své podobě, architektonikou nijak nevynikají, jakož vůbec cestovatel nesmí do Dubrovníka přijíti s přílišným očekáváním, doufaje zde nalezti nějakou kopii Benátek nebo Florencie. Stará nádhera Dubrovníka tou měrou zmařena byla zemětřesením l. 1667, že na př. ze starých chrámův romanských, které jistě se rovnaly velebným kostelům středověkým, ve Splitu, Šibeniku a Zadru podnes zachovaným, nezbyl ani jeden; všecky se sřítily a byly později obnoveny čili úplně nahraženy stavbami renaissančními. Ale přece na Stradonu zůstalo několik staveb starých a památných. Hned při východu z brány Pilské překvapí tě podivným tvarem svým stará kašna z počátku 15. století, zvonovitá to kupole cihlová, z níž po stranách vyrážejí proudy horských vod; na první pohled upomíná na tureckou džamiji (modlitebnici). Za kašnou vystupuje u hradeb městských stará, zdí obehnaná budova s velikými okny, v níž až do l. 1806 byl panenský klášter sv. Kláry, do kterého přijímány jen dcery z rodin šlechtických. Nyní je zde arsenál; u vrat stojí na stráži artillerista s tasenou šavlí a na tichém druhdy dvoře klášterním leží těžká pevnostní děla. V ústech lidu však podnes žije starý název té budovy — *puncele* (monasterium pulcellarum = panenský klášter). Přes ulici naproti kašně je rozsáhlý klášter františkánský s vysokou románskou věží, jenž se svými zahradami v těsném městě zaujímá prostor ne nepatrný. Za středověku mniši byli povinni k obraně bran, františkáni na Pilách, dominikáni na Pločách.

Nejpamátnější budova je až na druhém konci ulice, před Pločami — *divôna*, t. j. dogana (celnice), pěkný renaissanční palác z l. 1520, jenž zemětřesení šťastně odolal. V průčelí jeho pne se pavlan, vznášející se na šesti štíhlých sloupech; na pavlan z budovy

vede tré velikých dveří se vkusnou ornamentikou a barevným sklem zasklených. Prostranná budova tato byla ode dávna a až doposud jest celnicí. Za republiky bývalo zde nejen střediště obchodu a mincovna, ale (za 16. věku) v hořejších patrech za oněmi pěknými dveřmi scházela se spisovatelská akademie a odbývala tam zápasy rhetorické a básnické, arci nejvíce jazykem latinským.

Když jsme přišli až před „divônu“ na konec Stradonu, otevře se nám po pravé ruce malé podlouhlé náměstí, obklíčené velikými památnými budovami. Na jedné straně stojí hlavní stráž, nepatrný to dům ve slohu minulého věku s věží „*zvoníkem*,“ na níž jsou hodiny s jedinou ratijí.

Vedle hlavní stráže skví se nová *radnice*, vystavěná asi před 15 lety; prvé stály na jejím místě ssutiny paláce, v němž se za republiky scházelo *veliko vieće* (maggior consiglio), nejširší poradní sbor. Na radnici, prosté to moderní stavbě, nalézá se i malé *městské museum*, v němž se chovají hlavně sbírky zoologické a mineralogické, velmi pěkné a čistě upravené: je zde i něco věcí národopisných z Číny a z Japanu, několik kusův starožitností bronzových, uniforma Dubrovnického konsula a parádní oděv posledního předsedy čili „knížete“ republiky Dubrovnické, totiž červený kabát, červené krátké nohavice do kolenou (nosily se nad vysokými bílými punčochami) a červený plášť. V přízemních místnostech radnice nalézá se přední kavárna Dubrovnická, stálé rendez-vous zdejší intelligence. Chcešli pohodlně pozorovati pestrou vřavu venkovského lidu na ulicích, není lepšího místa nad vyvýšenou terasu před touto kavárnou. Ze sousední brány Pločské se z rána na otevřené prostranství mezi doganou, hlavní stráží, radnicí a kostelem sv. Blasia hrnou zástupy venkovanův, rozmanité plodiny nesouce na trh. Tu spěchá Župljan z Župy Dubrovnické v kroji úplně tureckém, v červeném fesu, krátkém modrém kabátci, v modrých širokých nohavicích, kamaších a červených střevících; za pasem třpytí se mu nože a — dýmky. I tvář jeho holena je po turecku až na dlouhé černé kníry. Tu zase několik Župek, s vrchovatými koši na hlavě, rychlým krokem žene se ku předu a před sebou metlou pohání oslíky, rovněž naložené. Kdežto se Župljan nosí po turecku, Župka přijala kroj západozemský: barevný (obyčejně modrými a červenými arabeskami pokrytý) kabátec, barevnou sukni se zástěrou a na hlavě barevný šátek, vzadu uzlem svázaný. K tomu ovšem na krku řetěz zlatých okras a veliké náušnice. Tváře mužského i ženského pohlaví z Župy buď jsou dosti pěkné buď nemálo odporné. Mravem, povahou i postavou originálnější jsou vysokorostlí obyvatelé Konavlí, kteří činí jaksi přechod od sedláka Dubrovnického k Bokeljči. Konavljané nosí se podobně jako Župljané, leda že fes někdy zamění za červený turban. Ženy jejich, „Konavôke“ zůstaly věrny starému národnímu kroji: oblek jejich jest temnomodrý kabátec, bohatě vyšívaný, sněhobílá nebo temnomodrá sukně, těžký pás a na hlavě červená okrouhlá čepice, nahoře plochá a úplně zakrytá bílým šátkem, který nijak nejsa připevněn, svými dlouhými cípy splývá až na ňadra. Pod šátkem skrývá se neopálené, bělostné líce nevšedního půvabu. Podobnou červenou „kapu“ nosí i Hercegovky, jejichž opálené tváře energických, ba lapidárných rysův za poslední doby byly zde denním zjevem (na tisíce uprchlíkův, nejvíce žen a dětí, žilo kolem

města): avšak šátek jejich spadá pouze na plece, tak že tvář před sluncem nikterak není chráněna. Ostatní oděv Hercegovek velmi je prostý: dva pestrobarevné koberce, sahající až k zemi i pasem připevněné a hrubý, šerý kabát bez rukávův, podobně dlouhý.

K tomuto lidu domácímu, promíšenému Dubrovčany, podle nových mod evropských oblečenými, druží se bosí apulšti lodníci (Puljesi), směšné to dobrácké postavy v pruhovaných hrubých košilích a spodkách, mluvící nejpodivnějším vlaským dialektem, jenž se skládá zdánlivě ze samých rozvleklých samohlásek. Přicházejí hlavně z Barletty, odkud plachtová bárka za příznivé pohody v osmi hodinách přiraziti může do Dubrovníka. Jsou tu i Černohorci ve svých bílých kabátech, Arbanasi v nádherných krojích, Řekové v bílých fustanellách atd. Letošní rok s bosensko-hercegovskou okupací přivedl sem konečně permanentní národopisnou výstavu sedlákův z celé horní Dalmacie a z Hercegoviny, kteří na několika stech koní a mezkův vozili špíži za vojskem do Trebinje. Tu bylo viděti zavalité herkulské postavy horalův od Knina, Sinje, Imoského a Vrgorce v červených plochých čepičkách (jaké nejnověji zavedeny i u dalmatinské zemské obrany) anebo v červených turbanech, každý s červenou „ombrelou" (deštníkem) pod paždím a čibukem za pasem. Vedle nich se musulmani prozrazovali bílou karkulí (podkapak), kterou nosí pod řesem nebo turbanem na hladce oholené hlavě. Největší shon tohoto lidu je tu vždy okolo starého štíhlého fontánu z 15. věku, který stojí vedle radnice.

Než pojďme dáleji. S radnicí sousedí nejzajímavější a nejstarobylejší budova celého města, *vládní palác*. Odsud do l. 1808 spravována byla republika Dubrovnická: nyní je zde okresní hejtmanství (capitanato distrettuale). Je to stavení poměrně neveliké, v ušlechtilém slohu nejstarší florentinské renaissance. V průčelí nalézá se hluboké stinné loubí, jehož prosté ozdobené oblé oblouky nešeny jsou od sedmi zavalitých, hladkých sloupův s bohatě okrášlenými hlavicemi. Na poslední hlavici v pravo sochař vytesal Aeskulapa, an vaří své lektvary v četných hrncích na plotně. Veliký latinský nápis ohlašuje, že palác ten byl zbudován l. 1435. Nad loubím je jediné patro s osmi okny; vypravují, že bylo i ještě jedno vyšší patro, ale že zemětřesením l. 1667 bylo svrženo. Vnitřní dvůr obstoupen je dole sloupořadím, nahoře pak klenutými chodbami. Na dvoře stojí jediný kovový pomník celého Dubrovníku, poprsí měšťana Michaila Pracata, který veškeré své jmění, 300.000 dukátův, zanechal státu. Poprsí to, postavené l. 1638, za zemětřesení bylo svrženo, kteréhožto úrazu stopy podnes na sobě nese. Ze dvora vedou prostranné nekryté schody do horních sálův nad podloubím, kde prvé republika cizí vyslance přijímala a o svých záležitostech se radívala. V otvorech, které od trámův stavebního lešení jsou ponechány mezi neomítnutým kamením, hnízdí holubi (jako v Benátkách) a v podloubí usadily se vlaštovky. Sváteční ticho, vládnoucí na dvoře, rušeno je jen melodickým bubláním starého fontánu před schody. Pod venkovním loubím však povždy je živo. Tam na kamenných lavicích pod zamřežovanými okny paláce celý den v příjemném stínu sobě hoví sedláci a lodníci, bavíce se tichým hovorem; tam se spravují selské deštníky, drátují hrnce a sešívají vetché plachty rybářských lodic.

Ve dvou nad sebou položených těsných komnatách, deset krokův dlouhých a pět krokův širokých, které sporé světlo své dostávají z onoho podloubí, uložen je archiv bývalé republiky, čítající přes tisíc kněh a svazkův. Nejstarší listiny, zachované v originále, jsou z 12 věku; od té doby se památky postupně množí až do konce republiky. Mnohé vzácné památky, jmenovitě všecky téměř listiny staroslovanské, řecké a turecké odveženy l. 1833 do Vídně, kdež se chovají v státním archivě. Ostatně není archiv staré republiky na tomto místě celý snešen. Jedna a sice velmi důležitá část, s knihami počínajícími od konce 13. století, chová se u okresního soudu. Kromě toho nalézá se v Dubrovníku veliká sbírka rukopisův a archiválií u františkánův; jest to však ne stará nějaká sbírka klášterní, nýbrž pozůstalost jediného sběratele, profesora P. Innocencia Čuliće z řádu sv. Františka, který za první polovice našeho století neúmorně se staral o zachránění písemných památek Dubrovnických.

Na druhé straně zmíněného náměstí stojí naproti radnici na samém rohu Stradonu kostel sv. *Blasia* čili po slovansku sv. *Vlaha*, patrona města a bývalé republiky, jehož svátek (3. února) se slaví veřejnými průvody, střelbou z ručnic a národními tanci vesničanův. Před dveřmi kostelními, ku kterým se vystupuje po vysokém schodišti, přechází stráž vojenská a chvílemi upřeně hledí nahoru ke tvrzi Imperialu na hoře sv. Sergia. Tvrz (1200 stop nad městem), jakož i sousední opevnění Crkvici, lze totiž ze všech náměstí a ulic pohodlně viděti. Z tvrze se ohlašuje příjezd lodí poštovních a válečných do Gruže, za dne velikými černými kulemi, v noci světlem, vždy pak ranou z děla. Za deštivých dní oblaky plují tak nízko, že se jimi zakrývá nejen tvrz ale i většina pusté stráně, která se od ní sklání k městu.

Pozadí tohoto náměstí konečně uzavřeno je katedrálním chrámem *Matky Boží* (S. Maria Maggiore), rozsáhlou to renaissanční budovou, jejížto kupole loňského roku bleskem valně byla porouchána.

Kromě Stradonu a tohoto náměstí je v Dubrovníku ještě jen jedno otevřené místo, tak zvaná *zelená poljana*, na jejímž nevelikém, starými domy obklíčeném prostranství se prodává ovoce i zelenina. Dáleji projdeme několika těsnými ulicemi, plnými krámův, podíváme se na nový pravoslavný kostel, jehož bílé stěny a střecha, plechem pokrytá, z daleka se třpytí, i uviděli jsme vše, co v Dubrovníku leží v rovině.

Za chrámem katedrálním začínají se již skalné části Dubrovníka. Tam prostírá se kraj moře, avšak nevysoko nad hladinou jeho, čtvrť *Pustjerna*, středověká *Pusterula* (totiž část později k městu přistavěná), která při zemětřesení l. 1667 jediná z celého města zůstala ušetřena. Zde ještě viděti lze neporušené paláce starého Dubrovníka s původními erby, balkony a arkýři. Uličky jsou těsné, klikaté, kostrbaté a plné schodův, neboť skála všude vyráží na bílý den. Na mnohých místech jdou ulice skrz domy, pod klenbami, a to brzo do kopce vzhůru, brzo s kopce dolů.

Nejstarší část města nahoře, na onom někdějším poloostrově položená, nyní jest nejzpustlejší a nejchudobnější. Na straně, obrácené k městu, na pokrají skal, kde stála nejdávnější zeď městská, spatřuje se gymnasium s nautickou školou, druhdy panenský klášter; z oken

jeho pěkný je pohled dolů na město. Vedle gymnasia je z jedné strany kolej jesuitská, s vysokým kostelem; na druhé straně stojí jakási veliká šedá budova, řečená *Rupe*, která za republiky sloužila a i nyní slouží za erární skladiště. Nad Rupami je bývalý klášter sv. Marie, nyní kasárna. Nečisté uličky, které tam nahoře jsou schovány, již z daleka vyhlížejí jako peleše lotrovské.

Nehrubé lépe vypadá i druhá horská část města, která se táhne vzhůru po svahu hory sv. Sergia. Od Stradonu vede tam čtrnácte uliček, na nichž se po schodech stoupá až asi do výšky našich Hradčan. V jisté výši nalézá se tam příční široká ulice, krásně velikými balvany dlážděná; po stranách jejích jsou veliké šeré domy či paláce s balkóny, z části pusté a prázdné a také na ulici je mrtvo jako mezi zříceninami. Toť jest *Prieko*. Pověsti vypravují, že za dob, když se na Stradonu ještě plavily galeje, zde byla hlavní ulice, a že zde bydleli nejbohatší kupci, kteří vedli obchod s Bosnou, Srbskem a Bulharskem. Jednou prý obyvatelé té ulice měli dohromady kapitál 20 milionův dukátův. Dějepisně se dá dolíčiti, že v této části města nebylo domův šlechtických a že zde přebývali téměř výhradně přistěhovalci ze sousedních krajin slovanských. Nad touto ulicí výše je zdivočelá a chudobná končina, kde mezi nečistými domky všude holá skála vyniká na povrch; tento příšerný kraj města slove *Pelene*.

Provedl jsem čtenáře po celém Dubrovníku a ukázal mu vše, co lze viděti na jeho zevnějšku. Avšak život Dubrovnický není uzavřen do těsných hradeb městských. Živější téměř a příjemnější než město jsou obojí jeho podměstí, ježto po branách slovou Pile a Ploče.

Podívejme se nejprvé na *Ploče*; jsouť originálnější. Jedna francouzská spisovatelka pravila, že zde „na Pločama" končí se Evropa a začíná se Asie. Projdeme tmavou branou, jdeme asi sto krokův úvozem mezi klášterem dominikánským a rozmanitými vojenskými skladišti, v městských hradbách směstnanými, proběhneme skrze tvrz Rivellino a odtud teprvé se zdvihacím mostem dostaneme ven na světlo. První, co se nám tu naskytne, je kamenité prostranství pusté a bezstinné, obehnané nízkou zdí a opatřené prostou tureckou kašnou. V pozadí stojí dlouhá neforemná budova s četnými dveřmi, bez oken — turecký han (hospoda). Poněkud dále u moře stojí stará karanténa. Celé prostranství plno je nepokojně dupajících koní a mezků, na nichž naloženy jsou sudy a pytle. Okolo nich hbitě pobíhají Hercegovci, křesťané a musulmané, napájejí koně, skládají i nakládají, anebo při mírném hovoru sedí na kamení a kouří z dlouhých čibukův. Máme před sebou karavany, přicházející a odcházející do Trebinje. Pomezí hercegovské není odsud dále než $1\frac{1}{2}$ hodiny.

V onom hanu za posledních dob byli ubytováni uprchlíci hercegovští, nejlepší a nejkrásnější lid v hadrech, nejvíce ženy a děti. Osud svůj po čtyři léta snášeli s rovnou myslí, až se jim letos konečně otevřela možnost k návratu z vyhnanství do domova. K večeru zde vídati bylo malebná skupení, jmenovitě pod velikým košatým habrem, který se osaměle pne mezi kamením. Ženy seděly a předly, a muži, mezi nimi nejeden raněný povstalec bezruký nebo beznohý, kouřili, hovořili nebo hráli na píšťaly a gusle.

Za dob republiky bylo zde hlavní tržiště. Zde seděli celní úředníci turečtí i Dubrovničtí a spolu na poloviční účet obou státův z karavan vybírali clo dovozné i vývozné.

Vyhlídka odsud nesahá dáleji nežli asi na půl hodiny. V levo od silnice do skal tesané, jsou sporé sady olivové a nad nimi holé stěny, kdežto v pravo dolů k moři plno je letohrádkův s rozkošnými zahradami. Mezi nimi skrývá se jeskyně Getaldićova, přístupná z moře na člunu; slove po astronomu a mathematikovi Getaldićovi, který v ní v 17. stol. konal své optické experimenty. Poslední veliká budova v pozadí je bývalý benediktinský klášter sv. Jakuba, nyní vojenská nemocnice; v něm opatem byl slavný pěvec lyrický Ignác Gjorgjić († 1737). Z těchto míst krásný je pohled na Dubrovník, jmenovitě při slunce západu.

Do světa zcela occidentálního vede vycházka druhou branou, Pilami. Tam vstoupíme ne na vyprahlou bezstinnou silnici mezi orientalské karavany, ale do aleje košatých stromů, oživené lidem v krojích moderních. V pravo stojí jediný hôtel Dubrovnický (Miramar); v levo pod stromy nad břehem mořským je kavárna, ve které bývá vojenská hudba, navštěvovaná od celého elegantního světa Dubrovnického. Na vysoké skále, téměř úplně mořem obklíčené, leží zde starý hrad, jako plž ku kamení přilepený, podivného tvaru — tvrz *sv. Lovrinac* (San Lorenzo): již ode dávna, od vynalezení střelného prachu, často byla prohlašována za zbytečné haraburdí, avšak podnes na ní stojí děla a stráže.

Podměstí *Pile* samo je nejkrásnější část celého Dubrovníka. Po stráni horské stojí asi 200 přívětivých bílých domův se zelenými okny, a okolo nich je plno zahrad. A jakých zahrad! Není to naše stromoví se světlozeleným pomíjejícím lupením, ale nádherné temnozelené rostlinstvo jihozemské, které z veliké části listím svým i v zimě oko potěšuje. Tu jsou stinné háje sivých oliv a lesklých vavřínův, granátových jabloní, pomerančníkův a citronníkův, promíchané morušemi, ořechy, mandlovníky, jedlými kaštany a bledokmennými fíky; nad nimi klenou se košaté platany, drobnolisté akacie se žlutými i růžovými květy a oleandry až 15 stop vysoké, poseté kvítím červeným nebo bílým; černé cypřiše svou topolovitou štíhlou podobou vynášejí se nad ostatní soudruhy, a vedle nich stepilé palmy datlové prostírají své rozpeřené vějíře; kamenné ploty vroubeny jsou ostnatými tvary nopálův a tlustými houževnatými listy americké agave, která se zde tak udomácnila, že co obyčejné divoké býlí pučí všude podél cest. Množství pestrobarevných květin a rostlin tropických, které jsme u nás uvykli vídati jen ve sklennících, bují zde pod širým nebem. Neníť v Dubrovníku zimy v našem smyslu; sníh v městě samém je vzácnost nesmírná a zjevuje se vůbec jen časem na hřebenech blízkých hor. V domech Dubrovnických nikde neuvidíš kamen. Za to od října do nového roku při teplém jižním větru (scirocco) prší téměř bez ustání; v lednu pak je jasno a chladno, a únorem již se začíná jaro. V létě arci bývá úžasné stálé parno den co den, až 40° C. na slunci, zřídka přerušené nějakou přeletující mořskou bouří.

Proti ohnivým paprslkům tohoto letního slunce v zahradách kromě sporého stínu jihozemské vegetace postaráno jest i jiným spůsobem; po stranách chodníkův, mosaikami dlážděných, se po sloupcích ka-

menných réva a jiné popínavé rostlinstvo pne do výšky a nahoře splétá v stinný krov. V létě po slunce západu se z těchto zahrad silná vůně nese až daleko do moře, a z blízka smysly seveřana jímá až opojně, splývajíc s teplem, sálajícím z rozpálených skal. Jaká rozkoš procházeti se tudy za letních večerův, když temnomodrá nebesa třpytí se leskem tisícerých hvězd, anebo „per amica silentia lunae," když měsíc na zemi vrhá míhavé stíny tohoto rozmanitého stromoví! A k tomu ke všemu z jedné strany ostrá protiva bílých, holých stěn horských, nahoře v pozadí se věžících, a z druhé strany siná pláň mořská, v nedohledné dáli splývající s obrubou oblohy nebeské.

Byl jsem v Dubrovníku tři měsíce. Z počátku jsem se usadil prostřed města, v jedné z oněch těsných uliček, ježto vybíhají ze Stradonu. Balkony, kamenné výstupky (tak zvané barbakány) pro hrnce květinové a prádlo, na příč přes veřejnou cestu rozvěšené, sesilují příjemný stín, jenž panuje po celý den dole v uličce, sevřené mezi vysokými šerými domy. Jen v poledne zasvitne slunce do oken pokojův, namnoze kamennými ploskami nebo cihlami dlážděných, a na stěnách domův teplým svitem svým ze skulin vyláká zelené ještěrky, které hbitě se jmou proháněti za rozmanitým hmyzem. Domy soukromé v těchto uličkách nemívají více než tři okna v průčelí; domácí lidé bydlí v druhém patře, první patro se pronajímá a přízemek pro vlhkost (jsmeť nad bývalým mořem) slouží jen za skladiště nebo krámy. Život na ulici začíná se časně ráno křikem selských prodavaček. Po celý den je pak hlučno až do večera: hřmot pracujících řemeslníkův, dovádění a výskání dětí, nenucené zábavy krásného pohlaví přes ulici ve všech možných směrech, nevydařené pokusy hudební a vylévání nádob dolů na dlažbu ustavičně ti zní do uší. Po deváté hodině večer je zase úplně ticho a vše již spí.

V takové uličce arci lze dobře pozorovati život Dubrovnický, avšak přítmí, hluk, dusno a zlý zápach vypudily mne odtud brzo za město do zahrad. Přestěhoval jsem se na Pile, a to hodně vysoko, asi jako v Praze na Petřín anebo na vrch Kinské zahrady. Vyhlídka z oken osamělého domu byla tak čarovná, že nikdy mne nemrzelo vystupovati a slézati den co den několikráte asi 5 minut vysoko na strmý vrch. Město, spousta šerých, neomítnutých domův s červenými střechami, rozkládalo se hluboko dole za starožitnými svými hradbami a věžemi, s Minčetou v popředí. Vedle něho se podivná silhouetta tvrze sv. Vavřince odrážela na modrém pozadí mořském. Před městem se mezi vodami zelenal Lokrum, jehož červenavé pobřežní skály povždy ověnčeny byly páskou bílé pěny mořského příboje. V pravo i v levo od města vidělo se pobřeží mořské asi na pět hodin pěší cesty a k tomu několik čtverečných mil hladiny mořské až k horizontu. Vápencové vrcholky v Konavlích skvěly se nejzáze v levo v mlhavé dáli, a před nimi vystupovala z moře dvojice osamělých úskalí, Mrkan s Bobarou, jež vypadají jako nějací obrovští raci mořští. Na pravo nejdáleji vyniká skalný ostrůvek sv. Ondřeje, na němž druhdy slavný pěvec Vetranić trávil své dni co eremita; nyní odtud v noci plavcům cestu ukazuje červené světlo majákové, pravidelně se otáčejíc. Bílé plachty rybářských lodic, rychle plovoucí parníky a cvičení korábů válečných s lesklými pancéři časem oživovaly širou hladinu mořskou.

Jaký tu jasný vzduch! Jaké malebné proměny světla i barev na průzračné bezoblačné obloze a na celé této vyhlídce! Ráno světlo sluneční zvolna postupuje od hor Konavalských, růžově ozáří kastelly nad městem, skočí náhle na Lokrum, až konečně zlaté paprsky jeho padnou do našich zahrad. A večer zase naopak mizí postoupně, až se žhavá koule sluneční ponoří do hladiny mořské. I měsíc, zapadaje, se mi potápěl do vln u skály sv. Ondřeje. Posvátný mír v těchto zahradách rušívá se jen melodickým hučením a pláskáním dalekých vln, hlaholem ptactva a šelestem oliv, jež při každém pohnutí vzduchu na ven obracejí stříbrolesklý rub svého temného listí, pod nímž se skrývá hojné ovoce, ponenáhlu černající. Někdy arci scenerie důkladně se proměnila. Z moře přihnal se divoký orkán, a bleskem i hromem rozrývaje hladinu mořskou, příval vod nebeských metal mi do oken: tu se strmé uličky mezi zahradami proměnily ve dna divých bystřin a běda tomu, kdo v pravý čas nepřišel pod střechu.

Okolí Dubrovníka poskytuje dosti příležitosti k větším vycházkám. Obyčejná procházka vede do Gruže, jenž od brány Pilské jen asi půl hodiny je vzdálen. Tady se jmenovitě v neděli odpoledne prochází celý Dubrovník. Chodí se nejvíce mezi zahradami nebo sady ovocnými. I na pustých místech mezi skalami pučí se plno aromatického křoví. Přístav Gružský je skvělá, malebná zátoka, odevšad chráněná vrchy, dostačujíc třebas třem stům korábův. Na levo k jihu hájena je proti vlnobití mořskému poloostrovem *Lapadem*, na němž se vyvyšuje vysoký kužel *Petka*, košatými borovicemi krásně obrostlý; dole u přístavu skvějí se letohrádky šlechty Dubrovnické s vábivými zahradami. V pravo od přístavu stojí dlouhá řada domův, skladišť, úřadův, obydlí konsulův atd. To je *Gruž*, vlasky *Gravosa*. Před zátokou leží tři hornaté, hustě obydlené ostrovy s pěknými sady a zámečky: *Koločep* (vlasky Calamotta), *Lopud* (Isola di Mezzo) a *Šipan* (Giuppana), starým Řekům známé pod jmenem *Elafitai*.

Několik minut za Gružem přijde se k jakémusi zálivu, širokému asi jako Vltava v Praze, který se patrně mezi skalami zatáčí hluboko do země až k úpatí pomezných hor. Pošta a vozy, jedoucí velikou silnicí, která z Dubrovníka vede do Zadru, převážejí se tu v bárkách. To je *Rjeka*, vlasky *Ombla*. Plavíce se nahoru po tiché vodě její, napolo slané, napolo sladké, přijedeme asi za půl hodiny skutečně až pod hraniční nebetyčné stěny. Tam se celá spousta vody s velikou silou valí zespod skal, na samém svém východu z podzemí žene mlýny a nese hned lodi. Praví se, že je to podzemský odtok hercegovské Trebinjšćice.

Na jih od tohoto místa mezi horami leží ovální idyllická dolina *Šumet* (vlasky *Zonchetto*), plná spanilých hájův a bystrých vod. V ní je počátek starého vodovodu Dubrovnického, založeného l. 1435. Mocný jeden pramen, taktéž podzemní odtok z Hercegoviny, zachycuje se a vede se zděným klenutým „kanálem“ *(konô* Dubrovčanův) po úbočí hor až do Dubrovníka, kde se jím napájejí všechny veřejné kašny.

Krajinný ráz okolí Dubrovnického úplně se liší od rázu krajin našich a vůbec severoevropských. Zde není vlnících se polí obilních, není čerstvě zelených luk, není černých lesův. Hlavní tu plodina je oliva

(maslina); vedle ní přední místo drží fík (smokva), který Dubrovčanu je to, co Arabu datle. Prvé bývalo i vína, ale od třiceti let révy jsou schváceny nemocí, plísní (Oïdium Tuckeri); jak chutnala staroslavná Dubrovnická *mavasija* (malváz), lidé téměř již zapomenuli. Všecko, cokoli se tu pěstuje, roste na terasách, na půdě odstraněním kamení pracně skalám odňaté. Pro tuto povahu země své jsou Dubrovčané, měšťané i vesničané, především odkázáni na obchod a na moře.

Na druhé, jižní straně, se Pločami přijde za hodinu do *Župy* (vlasky *Breno)*, úrodné to doliny u soujmenného velikého zálivu (golfo di Breno). V ní dělí se silnice. Na levo se jede do hor ke vsi Brgatu. Několik krokův za Brgatem již je hranice. Tam přestává všecka vegetace a před udivenýma očima cestovatele vystupují lysé bílé skály, pusté jako na měsíci, pravé to kosti země. Na výšinách jejich lze i ze dna Župy rozeznati turecké někdy tvrze Carinu a Drjen. Tři hodiny dále na druhé straně hor leží Trebinje.

Druhá silnice podél moře vede k Mlýnům (vlasky Molini), hnaným od silných vod, které, vyrážejíce ze skal, krásnými vodopády ihned se řítí do moře. Odtud se podél zálivu Župského jde krajinkou, kde turecká hranice byla jen čtvrt hodiny od moře vzdálena, arci běžíc na neschůdném hřebenu sněhobílých hor, 2000 stop vysokých. Dáleji se přijde do *Konavlí* (Canale), horského to a úrodného kraje, jenž se prostírá až k Boce Kotorské. Na jeho břehu, tři hodiny od Dubrovníka, stojí na poloostrově malé městečko, řečené slovansky *Cavtat* čili *Captat*, vlasky *Ragusa vecchia* — „starý Dubrovník.“

Cavtat jest kolébkou dějin Dubrovnických. Stará zeď římská, četné nápisy a basreliefy, stopy vodovodu a jiné památky posud svědčí o řecké osadě *Epidauru*, která i za římských dob byla prvním městem ve zdejších krajích. V 7. století, když Slované se přistěhovali do těchto zemí, Epidaurští, nemohouce jim odolati, přestěhovali se na místo bezpečnější i méně přístupné, a založili tam nové město, jež latinsky slulo *Ragusium* a vlasky podnes se jmenuje *Ragusa.* Slované jemu přezděli *Dubrovník.* Obyvatelé živili se plavectvím a obchodem, i velmi záhy jali se kupčiti se sousedními Slovany a s nimi se přáteliti. Brzo se slovanští přistěhovalci usazovali po boku řeckořímských starožilcův a zanedlouho všickni měšťané, i Slované i „Latini,“ jednostejně mluvili i slovansky i vlasky, kterážto dvojjazyčnost trvá až podnes; arci mateřským jazykem je nyní slovančina a vlaštině se učí teprvé ve škole. Území města bylo nepatrné. Vinice Dubrovčanův v Župě, v Šumetu a na Rjece ležely již na půdě slovanských plemen Záchlumanův a Trebinjanův, jimž za ně platili roční daň. I jinak malá obec Dubrovnická nebyla nezávislá; dle jmena aspoň bývala poddána císařům byzantinským co zbytek římského panství na těchto březích, později Benátčanům a jednou i Normanům Sicilským. V církevních věcech zůstávala při církvi západní.

Když pak Benátčané pomocí francouzských a lombardských „křižákův“ dobyli Cařihradu (1204), všech lepších ostrovův i přístavův na východě se zmocnili a také Dalmacii sobě podrobili, tu i Dubrovník se jim musil podříditi (1205). Od té doby spravován byl od knížat, z Benátek na dvě leta posílaných, a to ze slavných rodův Dandolo, Morosini, Giustiniani, Zeno a j. Tato svrchovanost trvala až do l. 1358,

když Ludvík I., král uherský, moc Benátčanův poprvé podlomil. Tu se i Dubrovčané zhostili knížat benátských a přijali svrchovanost uherskou, ovšem téměř jen nominální.

Doba vrchního panství uherského (1358—1526) je nejskvělejší dobou dějin Dubrovnických. Celý téměř dovoz a vývoz z Bosny a Srbska byl v rukou Dubrovčanův, za neveliký tribut, odváděný panovníkům srbským a bosenským. Novo Brdo, Rudnik a bosenská Srebrnica byly hlavní osady Dubrovčanův u vnitrozemí; tam provozovali nejen obchod, ale i hornictví. Do Dubrovníka denně přicházely karavany až 300 koní silné, suroviny srbské, bosenské a bulharské zaměňujíce za manufaktury italské i Dubrovnické a za sůl; ze svých solivaren Dubrovčané zásobovali půl poloostrova Balkánského, který kamenné soli (kromě Tuzly v Bosně) nemá. Republika, vládnouc velikým bohatstvím, dílem za hotové peníze, dílem za roční platy rozšiřovala své území; naposled koupila od Bosňanův Konavle (okolo l. 1420). Od té doby rozsah republiky Dubrovnické zůstal stejný: pobřeží od ústí Neretvy ke vchodu do Boky a pět ostrovův, Šipan, Lopud, Koločep, Mljet a Lastov — celkem asi 25 □ mil.

Veškeré nádhernější budovy pocházejí z této periody, vládní palác, dogana, vodovod, fontány, opevnění města atd. Také ústava se tehdá ustálila. Vláda byla v rukou asi 40 šlechtických rodův *(vlastela)*, které měly jmena i slovanská i vlaská: Gondola-Gundulići, Pozza-Pucići, Menze-Menčetići atd. Měšťané (*pućani*, cittadini) měli účastenství jen v úřadech nižších, vojenských, co konsulové atd. ***Kníže*** (*knez*, rector) volen byl od l. 1358 jen na jeden měsíc, tak že se ročně vystřídalo dvanácte knížat. On vedl správu s šesti členy malé rady, tak zvaného *malo vieće* (consilium minus). Širší sbor poradní bylo *vieće umoljenieh* (consiglio dei pregati, consilium rogatorum). O nejdůležitější záležitosti rozhodovalo pak *veliko vieće* (consilium maius), jehož schůzek účastni byli všichni dospělí šlechticové. Úřední jazyk byl vždy latinský, ačkoli se mnoho psalo vlasky i slovansky. Zákony byly moudré a humanní, dbajíce o vychování mládeže, o obmezení přepychu atd. Skvělými hospitály, sirotčinci a bohatými fundacemi již za středověku postaráno bylo o účely dobročinné.

S novými pány poloostrova, s Turky, se Dubrovčané od prvopočátku dobře snášeli, jsouce výborní a vypočítaví diplomaté. Za roční daň 12.500 dukátův kupčili volně po celé říši osmanské, požívajíce obzvláštní ochrany. Ale Dubrovník potřeboval i ochráncův na západě, jmenovitě proti Benátčanům, odvěkým svým nepřátelům. Když říše uherská důležitosti své pozbyla, obratně toho dovedl, že nejen císařové němečtí a papežové, ale i králové španělští, francouzští i neapolští jemu ochranou svou se propůjčovali. Za 16. století lodi s modročerveným praporem sv. Blasia plavily se po všech mořích a konsuláty Dubrovnické byly ve všech přístavech; město mělo prý tou dobou asi 30.000 obyvatelův. Tehdá v Dubrovníku zkvétalo i básnictví slovanské, z čehož jemu dáno lichotivé epitheton „Athén jihoslovanských.“ Dubrovčané pěli velmi mnoho, ale trvalejší cenu mají jen čtyři díla: *Vetranićův* „Remeta“ (eremita), *Čubranovićova* „Jegjupka“ (cikánka), *Gjorgjićovy* lyrické básně a především *Gundulićovo* epos „Osman,“ skvoucí se nádherou jazyka i my-

šlenek! Komedií je mnoho, ale jsou obsahu tak velice lokálního, že, kdo nezná Dubrovník, stěží jim porozumí. Vedle poesie pilně pěstovány i vědy, arci jen latinsky a vlasky, a vůbec je ku podivu, jak velikou řadou spisovatelův honositi se může malý Dubrovník.

Turecké sousedství rozvoji Dubrovníka nebylo příznivo. Staré obchodní osady a slavná hornická města u vnitru poloostrova ponenáhlu zanikly a tím republika pozbyla pravého základu svému bohatství. L. 1667 štěstí Dubrovníka náhle podryto krutým zemětřesením, kterým dne 6. dubna město za několik hodin se obrátilo v rozvaliny. Na tisíce lidu zahynulo zasutím nebo požárem, který vypukl v zřícených domech. S nouzí se Dubrovník opět povznesl, ale diplomatické umění jeho zůstalo tak svěží, že při míru Karloveckém (1699), když Benátčané svou Dalmacii valně rozšířili, Turkům zůstaveny krajinky Klek a Sutorina, aby republika Dubrovnická nehraničila se svou mocnější sokyní; enklavy ty, jak známo, rozdělovaly i rakouskou Dalmacii na tři kusy až do letošního roku.

Za minulého století republika Dubrovnická klesala pořád hlouběji, podobně jako sestry její, Benátky a Janov. Nesnášelivost k pravoslavným Dubrovníku, v němž od l. 1653 vychování mládeže svěřeno bylo již ne italským, řeckým nebo domácím humanistům, ale jesuitům, přinesla nepřátelství Ruska. V obchodu kořistili Dubrovčané nejvíce ze své neutrálnosti. Cizinci posmívali se občanům miniaturní aristokratické republiky, že prý jsou národ „sedmi praporův“ (sette bandiere), točíce se dle větrů a vždy za jiného ze svých protektorův se skrývajíce. Ale republikáni žili šťastně a tiše, neplatili téměř žádných daní, neboť skrovné útraty státu dostatečně byly kryty důchodem z kapitálův, z cel a ze solivaren. Administraci a soudy spravovali volení šlechtici nejvíce bez platu, s nemnohými sekretáři a písaři. Sedláci či *kolonové* (pachtýři) volně se mohli stěhovati; hlavní povinnost jejich k pánům byla 90 dní roční práce — totiž posílali své děti a čeledíny k vinobraní a česání oliv. Zákonodárství a celý byt tohoto idyllického státečku zanechal na obyvatelstvu trvalé stopy: neobyčejnou střídmost, spořádanost a čistotu. Opilý člověk domácí je věc neslýchaná. Loupež nebo krádež je veliká vzácnost. Překvapující je čistota selského oděvu — lidé jsou oblečeni, jako by vždy byla neděle. Těmito vlastnostmi se obyvatelé území Dubrovnického neskonale liší od zanedbaných poddaných někdejší republiky Benátské. A co do mravův, podnes platí výrok jednoho cestovatele 16. století, že „Dubrovčané jsou ducha velmi upřímného, přívětiví k cizincům a povahy velmi srdečné a líbezné.“

L. 1797 po pádu republiky Benátské v Dalmacii a v „benátské Albanii“ (v Boce Kotorské) nastoupil Dubrovčanům soused daleko mocnější a nebezpečnější — Rakousko. Dubrovčané neustále se strachovali náhlé annexe svého území, jímž přetrženo bylo spojení s Kotorem.

V lednu 1806 po míru Prešpurském Rakušané opustili Kotor. V Boce se pomocí Černohorcův usadili Rusové, v Dalmacii Francouzi. Obě nepřátelská vojska blížila se k Dubrovníku. Republika sama neutrálnosti své uhájiti nemohla. Ráno dne 27. května přirazil francouzský generál Lauriston na Pile a žádal jen o průchod a o trochu špíže

k dalšímu pochodu do Boky. Ale jakmile mu to dovoleno (francouzské sympathie převládaly) a vojáci stáli na Stradonu, hned se zmocnil bez hluku všech 120 děl stojících na baštách, a na tvrzi sv. Vavřince vedle Dubrovnického zavlál prapor francouzský. Než 17. června po krvavých půtkách přitáhli Rusové z Boky po suchu a po moři před město a začali bombardování. S nimi přišli Bokeljci, Černohorci i Konavljané (ode dávna nespokojení poddaní), a jali se v okolí Dubrovníka po opuštěných palácech, letohrádcích a domech selských drancovati a páliti. V Župě, Šumetu, Gruži a na Pilách posud všude lze viděti stopy této spousty — rozsáhlé zříceniny, na jejichž síních a cimbuřích puči se bujné křoviny a jejichž stěny hustě jsou zarostly břečtanem a zdivočelou révou. Celkem zničeno 666 domův (podměstí Pile úplně) a učiněno škody na devět milionův frankův. Příchod generála Molitora s posilou Rusy a spojence jejich po dvaceti dnech pohnul k odchodu.

Republika živořila dále, ovšem pod jařmem francouzské okkupace, ale Dubrovník již byl zničen: pevnozemský majetek byl zmařen posledním obležením, veliké kapitály vyčerpány francouzskými kontribucemi a což bylo nejhoršího, celé skvělé obchodní loďstvo schytáno od Rusův a Angličanův: z 362 korábův zbylo jen 61. Napoleon I. ušetřil malé San Marino, ale Dubrovníka neušetřil. Dne 31. ledna l. 1808 do schůze senátu vstoupil adjutant maršálka Marmonta a lakonicky ohlásil, že vláda a senát Dubrovnický jsou rozpuštěny. Dosavadní konsul francouzský Marek Bruère des Rivaux, úplně v Dubrovníku zdomácnělý (již jeho otec byl zde konsulem), napolo poslovanělý a proslulý zdařilými básněmi a komediemi slovanskými, jmenován správcem republiky. Marmontovi od Napoleona udělen název „duc de Raguse."

Ale panství francouzské netrvalo dlouho. Když v lednu l. 1814 rakouský generál Milutinović s několika prapory hraničarův přitrhl k Dubrovníku, Francouzi byli obmezeni na tvrz Imperial. Tam je oblehali Dubrovčané a angličtí lodníci. V městě vlály staré prapory republikánské. Před městem stála anglická fregata „Bacchante." Osmý den se Francouzi vzdali Milutinovićovi, který pak rychle obsadil město. Ale strana starodubrovnická nemohla se spřáteliti s myšlenkou, že by po svržení panství francouzského neměla býti obnovena republika. V srpnu l. 1814, když Milutinović dlel v Kotoru, šlechta pokusila se o povstání, které však bez prolití krve rychle bylo potlačeno. L. 1815 pak na Vídenském kongresu Dubrovník, přese všecko vzpírání Dubrovčanův, trvale přidělen Rakousku.

Republika zemřela stářím a finančním vysílením. Nebylo prostředkův k obnovení starého loďstva a starého bohatství. Nastala úplná stagnace v životě obchodním a duševním, jejíž čerstvé stopy cizinci podnes jsou nápadny. Průmysl zanikl docela, až na výrobu huní a národních krojův. Obyvatelstva není v městě i s podměstími více než 6000 duší. Teprvé v posledních letech se Dubrovník opět poněkud začal křísiti. Koráby Dubrovnické, jmenovitě nedávno založeného plaveckého družstva, chodí až do Japanu a do Australie, a v Americe najdeš v Novém Orleansu, v San Franciscu i v Callao malé osady Dubrovčanův. V novém politickém hnutí Dubrovník (podobně jako Boka Kotorská) drží se směru slovanského, liše se tím nepoměrně od polo-

italských měst horní Dalmacie. Gymnasia v Dubrovníku a v Kotoru jsou úplné slovanská: v Splitu a Zadru úplně vlaská.

I literatura se v Dubrovníku obnovila. Hlavní o to zásluhu mají dr. *Ivan Kaznačić*, nyní ředitel nemocnice, *Antun Kazali*, pěvec „Zlatky“, nyní farář na ostrově Šipanu, a jmenovitě hrabě *Medo Pucić* (Orsato conte Pozza), jenž od mladého věku věnoval se písemnictví slovanskému a proslul nejen co básník lyrický a epický, ale i co překladatel klassických děl cizojazyčných a vydavatel starých památek básnických i historických. V dramatické literatuře proslavil se *Matija Ban*, žijící v Bělehradě. Z mladší generace vynikl *Baltazar Bogišić*, nyní v ruských službách, zákonodárce černohorský a proslulý badatel v oboru slovanského práva. Mezi profesory gymnasia Dubrovnického jsou dva slovutní filologové, *Petr Budmani*, jenž na slovo vzat pro neobyčejnou praktickou i vědeckou znalost jazykův starých i nových, a *Luko Zore*, jeden z předních znatelův staré literatury Dubrovnické.

Rok 1878 přinesl pro Dubrovník rozhodný obrat. Osvobozením Hercegoviny od panství tureckého obnovil se zaslý vnitrozemský obchod Dubrovníka, a podnikaví Dubrovčané brzo našli v Trebinji a v Mostaru, jak mi jeden z nich pravil, „novou Kalifornii.“ K největšímu prospěchu bylo by vystavění železnice od Gruže přes Metkoviće na Mostar. Symbolem tohoto obratu je opětné postavení staré kamené sochy *Orlanda*, která s praporem městským v ruce druhdy stávala před kostelem sv. Blasia. Před 50 lety vichrem byla překocena, načež ji pohodili kamsi do zákoutí. I v písemnictví nastal nový ruch. Letos na jaře vycházeti začal belletristický 14denník *Slovinac* (Slovan), založený od svrchu zmíněných spisovatelův Dubrovnických s několika soudruhy z Boky a Hercegoviny, hlavně zásluhou p. Zore, jenž přináší články písmem i latinským i cyrillským, i podporuje tím jednomyslnou shodu mezi jednojazyčnými, ač různopísmennými větvemi téhož národu, Chorvaty i Srby.

O výpravě lodi Challengera kolem světa.

Píše

dr. **Frant. Vejdovský.***)

Do nedávna zůstával nám svět hlubin mořských pouhou hádankou, ba pokládáno za to, že ve velikých hlubinách vůbec života není. Od té doby, co Forbes zkoumal chladné dno moře Egejského, a tam ani stopy života neshledal, převládal ve vědě náhled, že ohromný tlak vody mořské nedovoluje vzniknouti organismům na dně mořském. Prvý popud k důkladnějšímu prozkoumání oceánu dala podmořská telegrafie: k trvalému pojištění výsledků jejich bylo nutno poznati povahu a hlubiny moře, jeho dno, život zvířat a rostlin mořských, mohutnost a proměny proudů podmořských, jakož i teplotu v rozmanitých hlubinách. V letech

*) Prameny: Spry, Expedition of the Challenger, v německém překladě od Wobesera. — W. Thomsona zprávy v Nature 1873—76. — Dopisy dr. R. Willemoes-Suhma prof. Sieboldovi v Mnichově; Zeitsch. f. w. Zool.

1868 a 1869 vymohla královská společnost Londýnská (Ray Society) na vládě anglické, že jí zapůjčeny na několik neděl dvě korvety válečné Lihtning (Blesk) a Porcupine k vyšetření hlubin mořských. V kratičké té době nedomohly se ovšem výsledků skvělých, přece však byly práce jejich příčinou nových podniků. Porcupine předsevzala tři výpravy; prvou na západním pobřeží irském, kdež loveno v hlubinách 1500 provazců a objeveno veliké množství nových, dosud neznámých zvířat. Rovněž takový byl výsledek při druhé expedici na jižním a západním břehu irském a při třetí mezi Skotskem a Faröry.

R. 1870 vyjela Porcupine opět ve službě královské společnosti; ale tehdy odebrala se až na pobřeží portugalské a na Gibraltar, nové a důležité výzkumy pro vědu činíc. Bylo tu pracováno nejen vlečnou sítí, nýbrž i teploměrem, pro poznání změny teploty v rozličných hlubinách. Těmito praktickými a pro vědu nejvýše důležitými podniky uložil si anglický národ za čestnou povinnost, aby se bádání ve směru tomto rozšířilo po všech oceánech světových. K provedení toho postavila se v čelo opět vláda anglická a královská společnost Londýnská: onano se štědrostí a ochotou nevšední poskytla vše k provedení plánu, dle něhož by se mělo zkoumání v letech následujících předsevzíti. Navrženo vypraviti loď na dobu 3—4 let, v nichž by se neustále měřily hlubiny, teploměrně a chemicky zkoumala voda mořská, aby se lovilo ve všech hlubinách a zároveň aby se bral zřetel na fysikální a biologické vlastnosti velikých pánví oceánových. Dále měl se určiti směr a rychlost podmořských proudů a zeměpisné rozšíření fauny a flory v hlubinách. K provedení plánu toho vzata korveta *Challenger*; bývalý tento příbytek děl a jich obsluhovatelů přeměniti se měl v malou cestující akademii, ze strašného obra válečného měl se státi klidný nositel vědy. Takž zařízeny tu kajuty pro velitele štábu vědeckého, laboratoře pro lučebníky, pracovny pro fotografa a vše opatřeno co nejbohatěji prostředky vědě nutnými. Na palubě po celé šířce stál dvojválcový stroj parní o 18 silách koňských, veliký rumpál k stáčení sítě vlečné, v zadní části pak stál mimo rozličné kompasy Foxův aparát inklinační, jímž se každodenně měla činiti přesná pozorování. Velikolepost zařízení na Challengeru nejlépe možno poznati z vylíčení, jež podal, během výpravy zesnulý zoolog dr. Willemoes-Suhm v jednom ze svých listů prof. Sieboldovi v Mnichově. Praví mezi jiným:

„Challenger musí se skutečně porovnati s malou cestující akademií, jejíž laboratoře a bibliothéka co nejbohatěji jsou nadány. Vláda s velikou štědrostí povolila vše, co prof. Thomson, aneb některý z účastníků výpravy žádal, pan Moseley zařídil pak laboratoře zoologické co nejpraktičněji. Zoogolové mají v prostoře, kde dříve stávala děla, při okně veliký pracovní stůl se řadou přihrádek uprostřed a se šrouby k upevnění drobnohledů; na pravo a na levo na stěnách připevněny jsou veliké skříně, v nichž uloženo vše potřebné náčiní studijní. Na stropě zavěšeny botanické torby, harpuny, veliké cylindry na Comatule atd. Na stěně připevněn kohoutek, jímžto líh vytéká z veliké nádržky, mycí stolek, nádržky na vodu a vůbec veškeré náčiní ke zkoumání vědeckému. V drobnohledech znamenitý výběr; máme zde 3 Hartnacky, 4 drobnohledy Merzovy, 1 Winkelův, 1 Smithův a Beckův binokulární, 1 Rossův, 1 pre-

parační Zeissův, jednoduché drobnohledy k preparování, lupy atd. Při preparování užívá se zvláštních, niklem potažených klíštěk a nůžek, jež nikdy nerezavějí. Tyto nástroje niklové obdrželi jsme od Bakesa v Londýně (Holborn) a odporučujeme všem, kdož při moři pracují . . . Na bibliothéku jsme velmi hrdi. Z knih zmiňuji se nejprvé o všeobecných dílech cestovních obsahu přírodovědeckého a ethnologického, pak o zoologických a botanických kompendiích . . . Kde by se pocítila mezera, ihned dojde zásilka z Anglie, jak se to děje i s časopisy vědeckými, Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie, Archiv für mikrosk. Anatomie, **Annals and Magazine, Nature atd.**"

Královská společnost vyvolila zvláštní štáb vědecký skládající se z přírodozpytců a fysiků. Vůdcem výpravy byl člen královské společnosti (F. R. S.) kapitán Jiří Nares, proslulý již z anglické výpravy polární. Řízení vědeckých prací svěřeno rovněž členu král. společnosti prof. Ch. Wyvillu Thomsonovi; ten, učiniv již výpravu s Porcupinou a Lightningem, zkušenostmi svými nejlépe mohl prospívati. Asistenty jeho byli Moseley, dr. Willemoes-Suhm a Murray. Dále se účastnili **fysik a lučebník Buchanan a kreslič Wild.**

Tak vypraven, opustil Challenger 7. prosince 1872 přístav Sherneesský a odebral se do Porthsmouthu, aby tam doplnil zásoby své. Po 14 dnech vyplul na širé moře a teprvé v zálivu Biskajském poprvé předsevzal měření a škrábání (dredge) dna mořského, jež se v zdejších končinách skládá z tak zvaného hlenu globigerinového. Pluli pak dále podél pobřeží portugalského, až stanuli v přístavu Lisabonském. Lisabon, město kdysi tak jako království portugalské slávou slynoucí, o němž v nové době na pevnině evropské jen sporé zvěsti jdou, učinilo na všecky účastníky výpravy dojem nepříznivý. Z rozsáhlé rozpravy o tamějších poměrech uvádíme toliko tento závěrek: „Špatná vláda, tyranství, moc jesuitů a inquisice udusily rozkvétající moc malého království, rok od roku klesalo Portugalsko hloubéji a dnes to sotva pozoruhodný stín toho, co zde bývalo ve věku šestnáctém. *Tehdy by se nebyla nikdy Anglie odvážila, aby sobě činila sebe menší právo jen na jedinou stopu zámořských krajin portugalských, a dnes jest téměř vše, co vlastní podmanitelé ve svém náboženském fanatismu nedovedli udržeti, v rukou anglických.*" Nynější král portugalský Ludvík I., veliký přítel věd přírodních, navštívil Challengera, posnídal tam, a s velikým účastenstvím prohledl veškeré zařízení jeho.

Po krátkém pobytu a menších zkoumáních na pobřeží Lisabonském, předsevzat lov u mysu sv. Vincence v hlubinách 600 provazců sítí trawlovou. Tato slouží, rovněž jako síť vlečná, k lovení na dně mořském, rozeznává se pak od ní toliko většími rozměry. A byl to lov bohatý! Vzácné ryby, jichž oči daleko z hlavy vystupují, házely sebou v síti, hojné hvězdice a útlí láčkovci uvízli na provazcích sítě. A když se síť podruhé vytáhla, objevila se v několika exemplářích na nejvýše zajímavá, vzácná a architektonicky ozdobná houba křemitá, *Euplectella.* Až dosud byl znám podivný ten živočich jen u Filipinských ostrovů, kde žije zahrabán v hlenu v hlubinách 100 provazců..*)

*) České Museum Pražské honosí se pěkným exemplářem.

Večer 17. ledna minul Ch. mys Trafalgarský a zjitra dne následujícího octnul se pod šedou a strmou skalou Gibraltarskou. V zdejším přístavu zdrželi se 8 dní, při čemž učiněna některá pozorování magnetická. Nejdůležitější však ze zdejších prací bylo ustanovení vzdálenosti poledníků Malty a Gibraltaru, což vykonáno pomocí důstojníků lodi Shearwateru právě na Maltě se nalézající; tím určena vzdálenost všech poledníkův od sebe od Gibraltaru až do Bombaye. Dne 26. ledna opustili přístav Gibraltarský a minuvše Sloupy Herkulovy, nastoupili opět dráhu, směrem z Lisabonu určenou. Co den lepšila se povětrnost, výsledky lovení stávaly se bohatšími. Tak uplynul týden a 2. února objevil se Porto Santo. Pustý to a skalnatý ostrov, útočiště plavcům bouří zahnaným, kteří se první snažili Afriku objeti. Roku 1416 při objevení byl ostrov ten dle některých zpráv neobydlen, dle jiných docela pust; teprvé později vyslána od prince Jindřicha celá výprava s lidmi, zvířaty, obilím, rostlinami a vším, co nutno k osídlení Porto Santa. — Následujícího jitra octnul se Challenger nedaleko přístaviště Funchalského na Madeiře, jež brzy po Porto Santu byla objevena a pro své tehdejší bohaté lesy ostrovem dřevěným nazvána. Však prví osadníci, aby se tu mohli usídliti, lesy zapálili, tak že požár teprvé za několik let uhašen. Od těch dob stala se Madeira útulkem osadníkům. Nejprvé zde zavedena třtina cukrová a založeny plantáže a to s takým úspěchem, že ostrov již po 5 letech 6000 arrob (1 cent = 4 arrobům) cukru do Lisabonu mohl zaslati; ale množství to bylo toliko pětinou veškerého výnosu ostrova, což vše bylo zvláštním důchodem vojenského řádu Kristova. Hlavní město Madeiry, Funchal učiní na příchozího dojem úchvatný. Zahrady na pobřeží, vonné keře růžové v skupinách nejmalebnějších, stromy kaštanové, cypřiše, platany, kvetoucí bobkovnice, přes 30 stop vysoké aloe, šťavnaté zelené listí kamelií, myrty, tamarišky, jabloně, ananasy, vonné magnolie, třtina cukrová, kávovník a obrovské dračince — toť obraz zdejší flory! Madeira stala se nejproslulejší svým vínem, jež se zde v množství ohromném pěstuje a jest vedle třtiny též nejhlavnějším předmětem obchodu. Tuzemci však stěžují si velice na nedostatek pořádných silnic, musejíť obilí, které na severní straně ostrova roste, do sudů nakládati a po člunech proti proudu do Funchalu převážeti.

Opatřiv se zásobou uhlí a čerstvou vodou, opustil Ch. 5. února Madeiru a bral se směrem k pustým skaliskům Desertas, načež přistál u Teneriffy. Za dvoudenního pobytu v pustých těchto vulkanických končinách vystoupili přírodozpytci na souš, snažíce se zlezti sopku Pik, 12.180 stop vysokou; dosáhli však jen 9000 stop, při čemž sebrali některé botanické, zoologické a mineralogické předměty; dále postupovati zdráhali se průvodčí. Za soumraku 14. února opustil Challenger Santa Cruz de Teneriffa a za světla měsíčného vyplul na širé moře; tu pak počaly pravidelné práce výpravy. Předsevzat zde profil dna mořského z Teneriffy Atlantským oceánem až k Sombreru, malému ostrůvku souostroví Panamského. Čára ta asi 2700 mil mořských rozdělena asi na 20 stanic a předsevzata bedlivá pozorování hlubin a teploty vodní, jakož i vlastností dna mořského. Stanice ty ležely asi ve vzdálenosti 100 mil od sebe. Mezi nimi musilo se denně, pokud

povětrnost dovolovala, měřiti a loviti. Prvých 250 mil shledali dno mořské v hlubině asi 2000 provazců téměř zcela rovné a z většiny šedým hlenem globigerinovým pokryté; 50 mil dále nastala hlubina jen 1500 provazců — tedy výšina, na níž vlečnou sítí vyloveno množství tvrdých bílých korálů. Pak se střídala hlubina mezi 2700—2950 provazců, odkudž vyloveny živé exempláře mořských hvězdic a kroužkovitých červů. Asi 1600 mil před Sombrerem objevena největší hloubka 3150 provazců a dno mořské poskytlo vědě látku zcela novou. Vlečná síť vynesla na povrch čokoládově temnou anebo červenou hlínu, v níž neshledána ani stopa zvířecího života; hmota ta prostírala se asi na 350 mílích. Zkoumáním zjištěno, že to čistá hlína, neschopná vývoje živých bytostí. Dne 14. března bylo již z Challengera ostrov Sombrero viděti a po dvou dnech přistála korveta u ostrova sv. Tomáše v Malých Antillách. Ostrov ten, v nové době tolikerým neštěstím navštívený a orkány zpustošený, nepozbyl přece své veliké důležitosti pro obchod a svou zeměpisnou polohu. Jesti sv. Tomáš nejznámějším přístavem v západní Indii, kde se koráby a hlavně parníky sbíhají. Zde prožili také výpravníci na Challengeru celý týden, číníce odtud výlety na sousední ostrovy Sombrero a St. John. Dne 24. března vyplul Challenger směrem k ostrovům Bermudským, čině po cestě zkoumání se zdarem znamenitým. Z hlubin 625 provazců vyloven sítí vlečnou veliký počet typických korálů a ježovek. 85 mil od sv. Tomáše objevila se zapuštěnými olovnicemi neobyčejná hlubina 3875 provazců. Odtud vytaženo pouze červené bahno, promíchané bílými úlomky, jež v kyselinách silně šuměly; důkladnějším zkoumáním zjištěno, že to zbytky otřelých útesů korálových. Průměrná teplota na povrchu mořském byla 24·5° C., v hlubinách 1500 provazců jen 2·4° C.

Bermudy tvoří malou skupinu osamělých, nízkých ostrovů, počtem asi 300, z nichž ale pouze 5 větších obydleno. Největší z nich jsou Bermuda čili Long-Island, s hlavním městem Hamiltonem, pak St. Georgs, St. Davids, Somerset a Island. Ale krajina zdejší vesměs rozkošná; země s pahorky, třpytnými jezírky, malými potoky, říčkami a zátokami, s věčně zelenými cedry a bobkovnicemi (oleandry). Palmy datlové a kokosové jsou tu vzácné. Ostrovy ty byly asi před 400 lety od Španěla Juana Bermudeza objeveny; dle jeho zprávy bylo ve Španělích tvrzeno, že jsou nejvzdálenější ze všech dosud na světě známých ostrovů. Později uplynulo mnoho let, aniž o nich jakás zpráva došla, leda že tu přistála náhodou loď, aneb že zde mořští loupežníci po šťastném křižování v oceánu Atlantském stanuli a své orgie slavili; podnes jde pověst, že mezi Bermudami veliké poklady jsou ponořeny. Když později přistála zde rozkotaná loď Sea Adventure, shledali tu námořníci hojnost prasat, ryb a želv. Teprvé 1612 byly Bermudy osazeny Angličany, neboť poznána v nich veliká důležitost jakožto stanice námořní a vojenské, a tudíž vynaloženy na jich opevnění a zlepšení sumy ohromné.

Zde zdrželi se s Challengerem 14 dní, hlavně v přístavu Grassy. Po celou tu dobu zabývali se vědeckým zkoumáním, lovíce a olovnice spouštějíce na blízku útesů korálových, čímž zjištěno, že Bermuda jest jediný hřbet z moře vystupující z báse 120 mil mořských v průměru. Zajímavými objevily se geologické poměry ostrovů těchto; hlavní hor-

ninou vrstev zdejších, namnoze proudy mořskými nanešených a rozmanité zprohýbaných, jest vápenec, který jest místy neobyčejně tvrdý a často i krystalinický, jinde opět měkký a drobivý. Roční teplota střední páčí se na 21° C. Opustivše 21. dubna Bermudy octli se v proudě Golfickém; měření zde a v okolí bylo velmi zajímavé. Po obou stranách proudu shledali hlubinu 2400—1700 provazců a na dně šedý hlen, kdežto uprostřed proudu spadla olovnice až do 2600 provazců hloubky, aniž dna dosáhla. Proud Golfův má zde šíři asi 60 m. mil. Význam jeho ve všeobecnosti není zdaleka ještě dostatečně oceněn, ač velice působí na ponebí zemí, na jichž vody má vliv. Možno sice pokládati, že Golfův proud jest pokračováním proudů rovníkových, jenž od pobřeží afrického Atlantským oceánem běží, na své cestě paprsky sluneční pohlcuje a teplotu pro budoucí spotřebu přijímá: přece však zjištěno výzkumy Challengerovými, že proud ten má vlastně původ svůj v zálivu Mexickém, kde vody mají teplotu 86° F. Odtud běží drahou Floridskou, dotýká se pobřeží sev. Ameriky a činí pak u Nového Skotska a Nového Foundlandu značný záhyb, následkem čehož proudí vody jeho oceánem Atlantským ku pobřežím evropským. Jedno rameno dělí se k jihu, obtékajíc ostrovy Azorské, kdežto druhé na sever, k ostrovům britským a severnímu moři se obrací. Jeho délka od zálivu Mexického až k Azorům obnáší více než 3000 m. mil, jeho průměrná rychlost na této dráze páčí se na 40 mil denně. Hlavní význam proudu Golfického v tom leží, že vede s sebou teplotu. Jak již řečeno, obnáší teplota v zálivu Mexickém 86° F.; během proudu ztrácí jen 10—15° a následkem toho umirňuje studené ponebí severní. Známo vůbec, že zima v Labradoru je velmi tuhá a dlouhá, vegetace bídná a zakrnělá; v tomže stavu nalézaly by se zajisté ostrovy britské, kdyby nepodlehaly vlivům teplého proudu Golfova.

Od 9. do 19. května zůstala korveta zakotvena u Halifaxu, květoucího města, jež v této části oceánu jak rozkošnou polohou, tak i přístavem a romantickým okolím vyniká nade všecky ostatní zdejší osady. Jest to sídlo všeho pokroku, věd a umění v Novém Skotsku; zde nádherná budova guvernera, universita, nemocnice, budova admirality, sídlo dvou biskupů, 30 kostelů a kaplí, zde i lože svobodných zednářů. Z Halifaxu činili učenci z Challengera menší vyjížďky do okolí, jichž se účastnila též tamější společnost přírodovědecká s A. Agassizem v čele. Dne 19. května opustil Challenger přístav a činěna nová zkoumání teploměrná, jimiž zjištěno, že studená voda na dně Atlantskéko oceánu pochází z pramenů antarktických. Opustivši 12. června podruhé Bermudy a podporována pěknou povětrností, plula korveta směrem k Azorům. Během této cesty mohli z Challengera pozorovati jednotlivé ostrovy chaluh a jiných mořských rostlin, neboť byli právě v končinách moře sargasového. Překvapení vzbuzuje pohled na tyto zelené luhy, jež v krajinách mezi Azory a ostrovy Zeleného předhoří zaujímají přes 160 čtvercových mil. Moře sargasové není této doby jako za Kolumba, jenž je musil prosekati, úplně souvislé, nýbrž se skládá z přečetných zelených ostrovů, jež mnohdy zaujímají najednou několik čtverečných jiter. — V moři mezi Bermudy a Azory podařilo se přírodozpytcům ukořistiti některé neobyčejné vzácnosti; vylovena tu sítí ryba, příbuzná

rodu Sternoptyx, která má na těle řady žlázek, v noci světélkujících. Dne 4. července dospěl Challenger k Azorům. Známé tyto ostrovy v středu Atlantského oceánu jsou hlavně tím památny, že zde téměř po celý rok převládají nevlídné bouře, aniž tu přístavu, jenž by lodím záštity poskytoval. Málo kdy zde také stane některá loď. Původu jsou Azory vulkanického; malebné vyhaslé kratery, ozdobné porostlé zeleným křovím, trčí vysoko nad roviny. Odtud též nejvíce pochází květin a křů, jimiž se naplňují skleníky a zahrady evropské. Palmy, kaktusy, dračince, aloe, citroníky a oranže poskytují pěkný pohled příchozímu. Dříve tu třtina cukrová pěstována, jež nahražena nyní obilím, citroníky a révou.

Z Azorů vydala se korveta na širé moře směrem k Madeiře, již 15. července dosáhla, hned ale zase dále plula, aby podnikla měření dna mořského podél pobřeží afrického. Shledána zde hlubina 1125 až 2400 provazců. V Porto Grande (Sv. Vincenc) měřeno přístaviště, kdež se pouze pustá skaliska a sporé stopy vegetace objevily. Město samo, ačli jmena toho zasluhuje, skládá se z roztroušených domků, pobřeží tu pusté, nebavící. Tak tomu i s jinými místy pobřežními, jichž domky jen s málo vyjímkami jsou chudičké, z kamene stavěné, beze všeho pohodlí a úpravy. Obyvatelé, míšenci potomků portugalských osadníků a Negrů sousedních afrických pobřeží, mají vůbec velmi nepatrný pojem o čistotě.

Jižní pasátní vítr donutil korvetu, že změnila svůj směr a přistála téměř po cestě 900 mil u skal sv. Pavla. Tím se dostali do proudu rovníkového, jenž je provázel až na pobřeží brasilské. Maličko stanuvše u ostrova Fernando de Naronha, jehož vláda nikterak nedovolila (!) vědecké prozkoumání země — hlavně v ohledu geologickém a zoologickém — pluli dále na západ, až stanuli u pobřeží jihoamerického, v přístavu Bahia. V rozkošném tomto městě a jeho okolí zdrželi se 14 dní, činíce s vědeckými zdejšími společnostmi výlety po železnicích a řekách, aby takto poznali okolí. Tu již pokryta země pralesy se stromy všech druhů, vší velikosti a jmen nejrozmanitějších, kdežto na pokrajích založené plantáže a malé farmy malebnost krajiny zvyšují. Všudy se nalézají bohaté plody obdařené stromy a keře, kávovníky, kakaovník, čajovník, vonné listí a koření, chinovník, indigovník, palmy arekové atd. Po určené době vydal se Challenger směrem k mysu Dobré naděje. Minuv ve vzdálenosti 300 mil skalnatý a jen ptactvem osídlený ostrov Trinidad, změnil směr svůj k ostrovu Tristan d'Acunha. Na cestě pokračováno v měření a zkoumání hlubin, hlavně pak předsevzato naznačení profilu Atlantským oceánem až k mysu. Hlubiny zdejší jsou přeplněny životem ústrojným, neboť sítě vlečné byly za kratičký čas naplněny ohromným množstvím živých zvířat, pěkných červených a modrých srdcovek, sasanek a jiných obyvatelů hlubin. Pomocí drobnohledu shledáno, že v zdejších končinách oceánu žije svět zcela nový, dosud vědě nepřístupný a pro theorii evoluční nejvýše důležitý. Tak strávili 33 dní na cestě z Brasilie, urazivše 3000 mil, když 28. října na obzoru vystoupila proslulá Hora Tabulová na mysu Dobré naděje. Bylo již pozdě na večer, když se přiblížili až k zemi, stanuvše v zálivu Simonové. Neníť jisté pustější krajiny než písčité roviny, jež se rozkládají kolem zálivu tohoto; a proto učenci opustili loď, aby se

po zemi odebrali do města Kapského, kde se k vůli zotavení pozdrželi. R. 1815 přišlo město to v ruce Angličanův a rozkvetlo hlavně po objevení diamantů, jež vlastně teprvé 600 mil odtud na Diamantových polích se nacházejí. Prvý diamant, váhy $21^3/_{16}$ karatu, nalezen byl od dětí, achaty a křemínky v korytu řeky Orangu hledajících. Kámen ten vzbudil pozornost jistého domorodého bělocha a byl od něho zaslán dr. Atherstonovi v Grahams-Townu, jenž jej prohlásil za diamant nejčistší. Tehdy teprvé nastalo systematické hledání, jež mělo za následek objevení velikého množství diamantů na povrchu země, ba zvýšila se snaha ta dvojnásobně, když jistý ovčák nalezl asi za rok po objevení prvého diamantu jiný, tak zv. „hvězdu africkou.“ Kapitán Rolleston a jeho lidé kopali na břehu řeky Válu, propírali půdu, dlouhý čas ovšem nadarmo, po 3měsíční vytrvalé práci však byl 7. ledna 1870 nalezen prvý diamant mezi hrubým štěrkem, načež v dalších 2 měsících sebrali lidé několik set třpytných drahokamenův. Od té doby přilákáno na tisíce dobrodruhů na Diamantové pole ze všech končin světa.

Za pobytu v městě Kapském opravena řádně korveta, aby vzdorovati mohla bouřím moří jižních, kam právě se odplouti chystala. Stalo se to 17. prosince 1873 a to za počasí jasného a směrem do proudu Agulhasského, 80 mil jižně od mysu Dobré naděje vzdáleného. Proud ten jest nanejvýše důležitý pro teplotu jižní Afriky a proto činili tam několik důkladných zkoumání. Teplá voda Indického oceánu, severovýchodním monsunem a jihovýchodními pasáty na západ hnána, má toliko jediný výtok, totiž moře jižné od mysu Dobré naděje. Tam však se stýká se studeným východním proudem Atlantského oceánu, jenž jest dosti silný, aby teplejší, od východu přicházející proud vodní ku straně zatlačil; skutečně také zahání jej na jih a východ, čímž se oba proudy mísí. Pro bouřlivé, tehdáž panující počasí nepodařilo se důkladnější zkoumání proudu Agulhasského. Prudkými větry západními hnán byl Challenger k ostrovům prince Eduarda; počasí bylo veskrz pošmurné, mlhovité, až na štědrý večer poněkud se vyjasnilo a tu v dálce objevil se ostrov Marion a pak i ostrov prince Eduarda. Ostrovy tyto byly r. 1772 objeveny od M. du Fresne, velitele francouzské výpravy výzkumné; z dáli jevily se mu, v mlze zahalené, velmi velikými, i myslil tudíž du Fresne, že objevil skutečnou jižní pevninu. O pět let později plul Cook těmitéž končinami a poněvadž neměl známosti o prvém objevení, nazval ostrovy tyto ku poctě vévody z Kentu „ostrovy prince Eduarda.“ Od té doby málo o nich známo a psáno, až posléze Ross v dubnu 1840 je navštívil. Dle novějšího zeměpisu sluje pouze severní skupina ostrovy prince Eduarda, kdežto jižnější Marion se zove. Tento má 35 mil v objemu a jest až na 1280 metrů vyvýšen nad hladinou mořskou, tudíž sněhem pokryt. Zde po velikých nesnázích zakotvil Challenger. Při vystoupení na pevninu objevil se účastníkům výpravy neobyčejný úkaz spousty, jaký jen zřídka lze uzříti; po celém ostrově ležely roztroušeny ohromné černavé balvany, činící dojem, jako by přímo z vln mořských vyrostly a podobaly se troskám sesutých staveb kyklopských. Té doby hnízdili se zde právě albatrosové a četné zástupy pěkných těchto ptáků podobaly se z dálky spíše pasoucím se stádům ovcí. Okrouhlá jejich hnízda, měřící v průměru až 30 cm., vypadají

jako malé pevnůstky a mají na vrchu jen malou prohlubeninu, ve které se pták uhnízdí, když jediné vejce snese. Na Marionu jsou albatrosové velmi krotcí, cizinců si nevšímají a padlo jich tudíž množství za oběť výpravníkům z Challengera. Pobytu na Marionu použil pan Moseley k botanickým výletům, při čemž se mu podařilo objeviti některé nové druhy rostlin. Kapusta Kerguelská je tu v ohromném množství rozšířena a platí — vařena — za dobrou zeleninu. Z Marionu zahnána korveta k ostrovům Krozetovým. Mezi plavbou zaloveno několikráte sítí vlečnou a vytaženy mnohé vzácné exempláře korálů laločnatých (Alcyonida); vůbec loveno tu v hlubinách 1375—1600 provazců s prospěchem velmi skvělým.

Den 31. prosince 1873 byl vesměs mlhavý, až k večeru v nejasných obrysech objevil se ostrov Pinguin ve spůsobě příkrého vrchu nad ostatní planinou. Z Krozetových ostrovů největší a nejpěknější jest Posession, u něhož přistál Challenger 2. ledna 1874. Později zamířil směrem k ostrovům Kerguelenovým, zakotviv 7. ledna v „přístavu Vánočním“ (Christmas-Harbour). Ostrovy Kerguelenovy objevil francouzský poručík Yves J. Kerguelen, kapitán válečných lodí Fortune. Gros Venture a sice téhož dne (13. ledna 1772), kdy objevil Marion ostrov, dle něho pojmenovaný. Výpravám k ostrovům Kerguelenovým přičítána veliká důležitost, neboť se zeměpisci domnívali, že se tam u polu jižního nalézati musí rozsáhlá pevnina. Byly tudíž častěji navštěvovány; Coock přibyl sem v prosinci 1776; kapitán Rhodes prožil tu 1799 osm měsíců, 1840 trávil tu po 2 měsíce James Ross. Ostatně byly Kerguelenovy ostrovy dobrou stanicí pro lov velryb a tuleňů, jež jsou úplně vyhubeni, takže sem nyní málo která loď zavítá. Největší pozornosti dostalo se ostrovům těm v době poslední, neboť i zde založena stanice při pozorování průchodu Venuše, jež podnikl Challenger a za krátký čas na to v únoru 1874 německá válečná loď Arkona.

Drsné počasí, jakéž panuje na ostrovech Kerguelenových, donutilo Challengera, že dne 31. ledna opustil přístav Vánoční a plul k Heardům, něco jižněji ležícím. Při této jízdě pilně loveno a měřeno v hloubkách 200—400 provazců. Po několika mlhavých dnech přiblížili se až k ostrovu Meyer Rock a ostrůvkům Macdonaldovým, nakupení to strmých, černých a nehostinných skal. Pro nepřístupnost jejich pluli dále, až po 20 mílích dosáhli Zálivu Korintského (od lovců velryb nazvaného Whisky Bai); je to malebný, sněhem pokrytý antarktický ledovec, jejžto ze všech stran moře oplakuje. Někteří z učenců, vystoupivše na pevninu, nalezli tam několik ve špinavých chatrčích žijících tuleňolovců. Bídný to a jednotvárný život lidí, kteří v končinách těchto obyčejně 2—3 leta stráví! Po zvláště šťastných lovech ubírají se domů s 50—60 lib. šterl. a když ty utratí, vracejí se opět do tohoto smutného vyhnanství; po celou tu dobu pak živí se pouze tučňáky, albatrosy a jich vejci.

Zjitra 11. února, nalézajíc se na 60° 52′ j. š. a 80° 20′ v. d. setkala se výprava s prvním antarktickým ledovcem; od té doby co den jich přibývalo; některé z nich byly až míli dlouhé a 150—200 stop vysoké. Asi 120 mil před jižním polárním kruhem, ve krajině pouhého ledu, strávili několik hodin lovením a vytáhli z hlubin 1675 provazců ze zelenavého dna mořského několik hvězdic, malé garnelly

a jiné znamenité korýše a diatomacey. Odtud pluli dále na západ, čím dále tím více ledovci obklíčeni, tak že často i směr svůj měniti musili. Dne 15. února bylo zamračeno, teplota vzduchu obnášela 28°. Následujícího dne o $1^1/_2$ hod. odpoledne minuli jižní polární kruh a byli od jižního polu 1400 mil — tedy v končinách, jichž po tu dobu nikdo nenavštívil. Z krajiny na 66° 44′ j. š. obrátili se zpět, a sice k východu směrem k Wilke's Termination, jež na starších mapách naznačena co „Terra Australis incognita". V mlze a mezi ohromnými ledovci, za větrů a bouří přiblížili se až na 15 mil k oněm končinám, kde by měla ležeti domnělá země Wilkesova; ale i když ustaly bouře a jasno nastalo, nepodařilo se pozorovatelům z Challengera shlednouti něco, co by na pevninu upomínalo. Delší prodlévání v krajinách ledových bylo by bývalo lodi škodlivo a nebezpečno, pročež se obrátili na sever, aby se dostali do nejbližšího jim určeného přístaviště: 3000 mil odtud vzdáleného Melbournu. Silným příznivým větrem podporováni pluli rychle, takže 4. března na 53° 17′ j. š. a 109° 23′ v. d. minuli poslední ledovce. Když příznivá chvíle dovolila, lovili sítí trawlovou a nalezli tutéž podmořskou faunu, jako později. Po 40 dnech uzřeli opět zemi: byl to mys Otway, jihozápadní konec australský a brzy na to přistáli v zátoce Hobsonské, u nejpěknější osady anglické v Australii, Melbournu.

Pobytu svého tam v měsíci březnu užili jednak k opravám korvety, jednak k zotavení svému a k prozkoumání jak zátoky Hobsonské, tak zvláště okolí Melbournu na pevné zemi, a hlavně tamějších bohatých zlatých dolů. Opustivše pak 1. dubna Melbourne, pluli zálivem Filipovým podél pobřeží skalnatého, tu a tam bařinami prorvaného, vesměs ale porostlého blahovičníkem (Eucalyptus), kterážto rostlina prý stravuje veškeré výpary bařinné a činí tam podnebí snesitelným. Tak stihli do přístavu velikolepého města australského — Sydneye. Tu přes 60 dní se pozdrževše, hlavní pozornost svou hlubinám přístavu věnovali. Při těchto zkoumáních často účastnili se přátelé vědy ze Sydneye: vlečnou sítí lovilo se až 4 míle od pobřeží a měřeno v hlubinách asi 40 provazců a i jiných hloubkách. Po několika pokusech posléze vyneseno na povrch vody mnoho zajímavých a zcela neznámých zvířat, hlavně korýšů, o nichž prof. Thomson delší podal zprávu v časopise Nature. Dne 8. června opustil Challenger za bouřlivé povětrnosti přístav, tak že nemožno bylo užiti sítě vlečné. Teprvé později mohli s prospěchem loviti v hlubinách 2000—2600 provazců. Za nepohody a bouře přiblížili se k Novému Seelandu, jehož pobřeží skládá se toliko z příkrých úskalí, jež i pod mořem v rozličných výškách se táhnou a náležitému užívání sítě vlečné překážejí. Po velikých nesnázích vytažena několikrát síť a objevilo se, že zdejší dno mořské obývá množství zajímavých a řídkých živočichů, kteří v nižádném jiném oceánu se nenalézají.

Přistáli ve Wellingtonu, hlavním to městě novoseelandském. Není dvou zemí na světě, jež by tak blízko sebe ležíce, přece tak byly rozdílné, jako Austrálie a Nový Seeland. Na tomto jsou domorodci původu polynesského, prabydlitelé australští však negerského. I podnebí a krajina příkře dělí obě země. Nový Seeland jest původu vulkanického, obklíčen vysokými úskalími, obdařen četnými zřídly, jež mnohdy leží

na blízku ledovců věčným sněhem pokrytých; zde přečasté zemětřesení, zde sopky neustále téměř oheň chrlící; ponebí vlhké a bouřlivé, země hustým křovím a stromovitým kapradím pokryta. I zkameněliny živočichů a rostlin předvěkých liší se od australských. Dne 8. července minul Challenger úžinu Cookovu a tu počaly opět pravidelné práce měření a lovení, bohužel však nedovolovaly trvalé bouře, aby se dokončil předsevzatý profil dna mořského. Z podobnosti flory na Novém Seelandě a na ostrovech sousedních jde na jevo, že byly tyto v dobách dřívějších spojeny a že tvořily velikou pevninu, k níž také na blízku Austrálie ležící souostroví Kermadecké, jakož i Norfolk a ostrovy Lorda Howe náležely. Kdy by bývala povětrnost příznivější, jistě by byla i olovnice tuto zajímavou otázku rozřešila.

S lepším úspěchem potkal se lov sítí vlečnou na blízku ostrovů Kermadeckých, v hlubinách asi 700 provazců, při čemž vylovena bohatá kořist pěkných hub, pentacrinů, hvězdic a jiných ježovek, jakož i přerozmanité ryby hlubin a jiné zajímavé předměty. Dne 12. července pokračovali v měření a shledali mimo vše nadání hlubiny až 2850 provazců — největší to hlubinu, jež se jim objevila, co Atlantský oceán opustili. Dno skládalo se z červené hlíny, neobsahující ani stopy po uhličitanu vápenatém, jak to obyčejně bývá ve vodách hlubokých. Dva dni později projel Challenger úžinou mezi příkrými skalami, bujnou vegetací porostlými, u ostrova Eoy a přistál u Tongatabu, nejdůležitější pevniny z ostrovů Přátelských. Seznavše zvyky a průmysl tamního přívětivého obyvatelstva, vydali se brzy opět na širé moře, až 24. července stanuli u pěkné skupiny ostrovů, z nichž se každý vyznamenával bohatou vegetací. Byly to ostrovy Fidžiské. Společnost vystoupila na pevninu s puškami lovit v lesích, kdežto loď pracovala sítí vlečnou blízko pobřeží. Mimo jiné zajímavé předměty vylovili tu skvostného nautila a měli tudíž příležitost, za živa vzácné to zvíře v jeho živlu pozorovati. Jde pověst o živočichu tom, že na povrchu moře žije, že skořepiny své jako vozíku užívá a ji ploutvemi pohybuje. Pozorováním na Challengeru lépe jsme poučeni: Nautilus blíže dna mořského se zdržuje, skořepiny své jako štítu užívá a jen po smrti na povrchu mořském se objevuje.

Když se společnost z pevniny navrátila, vydal se Challenger na další jízdu do Kandaru a po několika dnech do roztroušeného, rozkošného souostroví Leonika. Souostroví Fidžiské jest největší a nejkrásnější v Tichém oceáně, ležíc severně od Nového Seelandu a východně od Nové Guiney. Po prvé 6. února 1643 od Tasmana objevené, stalo se nejvýše důležitým vládě anglické a to hlavně obchodem a bohatým vývozem, pěstováním bavlny a příznivou polohou pro skladiště námořní a stanici uhelnou pro parníky, jezdící mezi San Franciskem a Austrálií. Obyvatelé tamější žijí ve stavu polodivokém, ženy na odlehlejších ostrovech se tetovují. To děje se v koutcích úst a na částech těla, jež jsou toliko sporým šatem zahaleny. Operace jest zdlouhavá a bolestná; kůže bodá se jakýmsi kostěným nástrojem anebo trnem stromu pampelmusového, otvůrky pak potírají se barvou, jež pochází ze stromu nazvaného *Aleurites triloba.* Celý ten obřad prý jest bohem přikázán a kdo ho neplní, toho stihne po smrti těžký trest.

Tak až do 10. srpna projížděli mezi ostrůvky těmito, načež se vydali na další cestu k Novým Hebridům, ostrovům to asi 500 mil m. vzdáleným. Během této jízdy měřeno a loveno velmi mnoho, čímž i zjištěno, že ostrovy Fidžiské a Nové Hebridy spojeny mezi sebou jakousi výspou, 1300—1400 provazců pod mořem se nalézající, kdežto po stranách této podmořské vysočiny shledána hlubina 2000—2600 provazců. Brzy dospěli k řečeným ostrovům, jichž obyvatelé, plemene Papuánského, nejpotměšilejší jsou ze všech obyvatelů na ostrovech jižního oceánu; jsou to lidožrouti, kterým již celá řada missionářů padla za oběť. Tu také byl delší pobyt Challengeru nebezpečný a zkoumání pevniny nevděčné; i nastoupena cesta k úžině Torressově, 1500 m. mil odtud vzdálené. Během plavby té shledali hlubiny 2000—2500 provazců, až dospěli k ostrovu Raine Island. Toť nízká výspa se sporou vegetací, za to však osídlena ohromným množstvím mořského ptactva, jež za příchodu Challengera v nesčetných davech ve vzduchu poletovalo, až z toho bylo po vůkolí temno. Dne 1. září přistáli u Somersetu a minuvše brzy potom mys York, octli se v mělkých vodách úžiny Torressovy. Na pevnině mysu Yorského shledali hlavně jednotvárné zdejší planiny, osídlené málo lidmi, za to však četnými stavbami mravenců. Malý ten hmyz robí tam stavby 10—12 stop vysoké z červené hlíny a písku, jež brzy travou zarůstají, tak že mají vzhled pahrbků. Uvnitř nalezli přírodozpytci četné umělé chodby, plástve zárodkové a množství nových hmyzů, jíž se přiživují ve hnízdech mravenčích. V krajinách těch setkali se také s několika prabydliteli austrálskými: je to lid bídný, na nejnižším stupni divošství stojící. Zdržují se jen v křoví, hlavně před zlobami přírody sem zalezajíce. Živí se tím, co za den naleznou, hlavně ale rostlinnou stravou, nanejvýše rybami a plži mořskými. Věrou jim pouze idea o zlém a dobrém duchu. Co se zevnějšku týče, rozeznávají se jen málo od ostatních obyvatelů austrálských; přehrádka nosní u všech provrtána, jeden z předních zubů obyčejně vyražen. Šatů nenosí nikdy, nástrojův užívají málo a to jen ze sítiny pletených košíčků a lastur hlemýždích k vaření.

Na celém pobřeží úžiny Torressovy v lesích hojnost palem kokosových, platanů a třtiny bambusové, pak ale množství zajímavého ptactva, z něhož zde mnoho nových druhů objeveno. Bílí a černí kakadu velmi četní, bílí holubi, pestří papouškové, drozdi, mniši (Tropidorhynchus), rajky (Epimachus) a 30—40 jiných druhů. Na sousedních ostrovech žije i památný kůrovec *Megapodius Gouldii*, jenž nikdy nevysedává vajec svých, nýbrž je zahrabává do písku a lejna — do hromad 6 stop vysokých a 12 stop v průměru — ponechávaje jich dalšímu ošetřování paprsků slunečních. Do jedné hromady snáší obyčejně více ptáků vejce svá, tak že se v jedné nalézá často 50—60 vajec. — V následujících dnech až do 16. září projel Challenger skupinu malých ostrovů Arru, Wamma a Wokan, kdež také přistáli a hlavně zde pevninu zkoumali, aby poznali zvyky a kulturu tamějšího obyvatelstva. Tak počínali sobě i dále na souostroví Bandaském, kde za třídenního pobytu mnoho nových předmětů sebrali. Dne 4. října dosáhli Amboyny, největšího a zároveň hlavního města Molluk. Moře zdejší podél pobřeží jest jen 10 provazců hluboké, dno všudy korály, hou-

bami, sasankami a jinými živočichy mořskými, barev nejpestřejších, úplně pokryté, voda jako křišťál průhledná, na každém kameně lesy života zvířecího i rostlinného. Opustivše toto „sídlo všeho koření,“ vydali se na klidné moře s jeho nesčetnými ostrovy a ostrůvky, mezi nimiž s výsledkem přebohatým lovili sítí vlečnou. Tak dospěli až k ostrovu Gilolo, na jehož pobřeží vypíná se obrovská sopka Pik Ternate. Požehnaný ten svým bohatstvím ostrov všudy ozdoben vegetací tropickou, hlavně muškatovníkem, palmou sagovou a pepřovníkem. Dne 17. října opustili Ternate a za pěkného počasí vpluli úžinou Mollukánskou do moře Celebesského a málo se pozdrževše na Manille, přistáli u pobřeží Čínského — v přístavu Hongkongském. Tam obdržel kapitán Nares od admirality Londýnské vyzvání, aby vedl expedici polární, jíž právě Anglie vysílala. Byla to těžká rána pro Challengera, o nějž si Nares tak velikých zásluh získal a s nímž tolik praktických výsledků dosáhl. Dne 10. prosince odplul Nares a místo jeho zaujal kapitán Thomson.

Teprvé v lednu 1875 vypravil se Challenger od pobřeží asiatského směrem zpátečním k Manille, odkudž vydali se mezi četné ty ostrůvky, jež z tamějšího moře vystupují. Z těchto zvláště zmínky zasluhuje Zebu; hlavní město téhož jmena, známé svým obchodem v konopí manillském a cukru, kávě a tabáku, jest nejproslulejším v celém souostroví Filipínském. Tam odebrali se hlavně za tou příčinou, aby poznali živobytí skvostné houby, jež známa jest pod jmenem *Euplectella* (Venušin košíček), a jejíž hlavní sídlo jest moře nedaleko od Zebu, u ostrova Matanu. Přírodozpytci najali tudíž několik domorodců, zabývajících se lovem Euplectell, a odebrali se na příslušná místa. Indové přinesli s sebou zvláštní, důmyslně zhotovené apparáty k lovení hub ze dna mořského. Asi za hodinu jich také skutečně několik vylovili, zapletených do udic přístroje. Houba vylovená z počátku jevila se zcela jinak než později a neměla vůbec žádné podoby s kuželovitým, skelnatým pletivem, které se objeví, když je očistěna. Opět zalovivše obdrželi nesmírný počet těchto „regaderas,“ jak je Španělé jmenují, a vedle toho i jiné, do téže skupiny náležící houby pro vědu úplně nové.

Z končin těchto zaměřili do Nové Guiney, kdežto v zálivu Humboldtově přistáli. Seznámivše se tuto s poměry ethnografickými, hlavně pak se zvyky a hospodářstvím divochů, opustili pobřeží směrem východním a dali se pak na sever ku Karolinám a ostrovům zlodějským (Ladronům). Dne 23. března měřili na 11° 24′ s. š. a 143° 16′ v. d., dosáhnuvše 4475 provazců — největší to hlubiny, kterou do té doby na výpravě shledali. Spodina moře skládala se z temného, manganem bohatého, vulkanického písku. Následkem ohromného tlaku, který v těchto hlubinách působil na potopených teploměrech a více než 5 tun na 1□ palec obnášel, vytaženy jsou téměř všecky nástroje zničené. Jen jediný teploměr přestál obrovský tento tlak a jevil teplotu vody 33·9° na dně, kdežto teplota povrchu obnášela 80°. Za 32 dni potom stanuli před Yokohamou a svatou horou Fusi-Yama s jejím sněhovým, stříbrolesklým temenem, u břehů Japanských. Zde prodleli až do 16. června; za pěkného počasí nastoupili pak cestu k ostrovům Sandwichským. Rok před tím (1874) vyslala vláda severoamerická parník Tuscaroru, který ubí-

raje se ze San Franciska na ostrovy Sandwichské a odtud k pobřeží Japanskému a na zpáteční cestě z Yokohamy ve velkém kruhu na sever kolem Aleutů do Puget Santu, měřil v té době na hojných místech hlubiny, aby nalezl nejvhodnější směr pro podmořský kabel v oceánu. Proto volil Challenger střední dráhu mezi oběma cestami Tuscarory, čímž prořízl rovnoběžku 115° záp. d. a 30° s. š. Tam neshledali již takých hlubin, jako výprava americká, jež naměřila největší hloubky 4655 provazců, Challenger pak pouze 3900 provazců; průměrně měl méně než 3000 provazců, půda skládala se obyčejně z červené hlíny a hnědého hlenu. Na celé plavbě neudálo se nic znamenitějšího, sbírky Challengerovy jen nepatrně se rozmnožily. Když v poledne 3. července protali poledník 180°, octli se na západní délce. Tu musili jeden den ze svého počtu vypustiti a neděli, 4. července, dvakráte slaviti, poněvadž byli při svém návratu do Anglie se svými knihami lodními o jeden den v kalendáři napřed. Nutnost tohoto opatření již vícekráte se opakovala: dřívější katoličtí plavci kolem světa nemálo se zděsili, shledavše, že nedrželi řádně dni postní. Magelhan, konaje od září 1519 až do července 1522 první svou cestu kolem světa, plul od východu na západ kolem mysu Hornova a byl tedy při svém návratu proti svým krajanům o jeden den pozadu. Myšlenka, že den svého života ztratili, znepokojovala lidi jeho velice, nejvíce však starostí způsobilo jim, že se dopustili hříchu, požívavše maso ve dni, kde se měli postiti.

Challenger uraziv 4500 mil, přiblížil se k ostrovům palmami bohaté porostlým a vyhaslými krátery pokrytým, na jichž pobřeží tu a tam roztroušeny byly nízké chatrče. Byly to ostrovy Sandwichské, s hlavním městem Honolulu. Když Cook před 97 lety objevil ostrovy tyto, skládalo se hlavní sídlo jen z několika chatrčí; nyní je to velkolepé město s 15.000 obyvatelů, residence jeho Veličenstva krále havaiského Kalakua. Zde zdrželi se 15 dní, ohledávajíce krásy ostrova a užívajíce pohostinství obyvatelův. Minuli pak menší ostrůvky do této skupiny náležící, skalnaté, keři a stromovitým kapradím hustě porostlé. Cesta z ostrovů Sandwichských na Tahiti (ostrovy Společenské — 2400 mil) byla zdlouhavá a jednotvárná a málo přispěla k obohacení sbírek Challengerových. Na této cestě, 13. září 1875, zemřel dr. Willemoes-Suhm, německý přírodozpytec, docent zoologie na universitě Mnichovské. Ve vědeckých pracích expedice bral podíl nejvřelejší a rozřešil mnohou nesnadnou otázku, tak že soudruzi ztráty jeho velice želeli. Následujícího dne — nalézali se tehdy na 11° 15′ j. š. a 150° 30′ z. d., asi 380 mil od Tahiti — pohřben jest se vší poctou námořnickou, mrtvola jeho ponořena do hlubin mořských.

Po 30denní plavbě přistáli v zátoce u ostrova Papeite na souostroví Společenském. Zdrževše se zde až do 3. října, věnovali čas tento všestrannému a důkladnému prozkoumání francouzských těch osad. 5000 mil od Tahiti vzdáleno jest Valparaiso na pobřeží Chilském v jižní Americe. Sem směřoval další běh Challengerův. Šest neděl, co plavba tato trvala, měřili v průměrné hloubce 2160 provazců a lovili s výsledky znamenitými. Dne 13. listopadu objevil se na obzoru osamotnělý ostrůvek Juan Fernandez, opuštěný a jen ob čas jednotlivými osobami osídlený. Zde pozdrželi se kratičkou dobu a brali se pak dále do Val-

paraisa, kde strávili 3 týdny, aby doplnili zásoby své a opravili poněkud porouchanou loď.

Po té křižovali ještě v okolí Juana Fernandeza v hlubinách 1375 provazců a lovili tu s úspěchem uspokojivým. Poslední dni r. 1875 strávili v Port Otway, odkud podél pobřeží Chilského se ubírajíce ohledávali s výsledkem nejlepším jak hlubiny tak i pevnou zem přečetných těch ostrůvků, jež vroubí pobřeží jihoamerické na straně západní. Propluvše úžinou Magelhanovou a minuvše poledník mysu Hornského, octli se opět v oceánu Atlantském. Na blízku ostrovů Falklandských měřili a lovili v hloubce 110 provazců, avšak téměř bez výsledku. Dne 6. února 1876 dali se směrem severním k pobřeží americkému, jehož dosáhli u Montevidea. Sotva že se odtud opět na širém moři octli, nastala náhlá změna počasí, rozhučel se chladný vítr i počalo dštíti, z čehož poznali, že se blíží bouře „pamparas“, jíž bývá La Plata navštěvována a její okolí. Na štěstí netrvala bouře dlouho. Shledali tu hlubiny 1900 provazců a teplotu na dně 32·7°, z čehož soudili, že se nacházejí opět v proudu antarktickém. Tak bylo i ve dnech následujících.

Den 13. března měl zvláštní význam, neboť tu protali dráhu, již před 2½ rokem na cestě z Bahie k mysu Dobré naděje konali. Obeplutí země tedy dokonáno a největší část výpravy s výsledky znamenitými provedena. Od té doby, co toto místo, 35° 41′ j. š. a 20° 55′ z. d., byli opustili, urazila loď 44.000 m. mil. V té době předsevzato asi 200 měření olovnicí a rovněž tolikráte vytaženy sítě vlečné ve všech končinách moře, kudy Challenger plul, z hlubin 1000—4000 provazců i přes to. Zkoumání tato, jakož i přebohatý materiál v ohledě přírodovědeckém i jinak vědeckém nahromaděný, činí výpravu tuto jednu z nejdůležitějších, jež byly kdy podniknuty.

Dne 14. března lovili asi 300 mil jižně od Tristan d'Acunha v hloubce 1400 provazců, načež změnili směr svůj na sever k ostrovu Na nebe vstoupení (Ascension), jehož 27. března dosáhli a jmenovitě korále a ježovky ze dna mořského vylovili. Ascension proslaven jest svými velikými želvami, jež se zde chovají ve zvláště stavěných rybnících a slují „hovězím masem ostrova“; neboť obyvatelé musejí mnohdy pouze na mase želvím přestati. Od prosince až do června, v kterýchžto měsících trvá lov, rozestaví se hlídači na písčitém pobřeží mořském: ti musí pozorovati dorostlé samice, jež na břeh ku kladení vajec vycházejí. Vyhrabavše nohama hlubokou jámu do písku, položí tam vejce a opět je zahrabou; při svém návratu však do moře bývají od hlídačů přepadeny, rychle na hřbet položeny a později do rybníků přenešeny. Některé z chycených zvířat váží až 7 centů. Želvy ty kladou 70 až 80 vajec.

Z Ascensionu nastoupil Challenger cestu k ostrovům Mysu zeleného a odtud napjaty plachty k návratu do Anglie, jejíž pobřeží se v šedých mlhách dne 24. května v dálce objevilo. Ještě několik dní — a byli opět v Sherneesu, odkud byli před půlčtvrtým rokem vypluli.

Za tu dobu urazil Challenger 68.890 m. mil, spotřeboval přes 4828 tun uhlí, strávil 719 dní a 6 hodin na moři, provedl 370 měření hlubin olovnicí a 255 měření temperatury, učinil 111 zatažení sítí vlečnou a 129 sítí trawlovou.

Výprava provedena dle plánu předepsaného s nejskvělejším zdarem. Členové Challengera uvítáni jsou také s nevšední slávou, nejen od rodáků svých, ale vůbec ode všeho vzdělaného světa. Dokonalé měření, určení útvarů, vlastností, teploty a složení dna mořského — vše to provedeno od štábu hydrografického a právem přáno štěstí profesoru Thomsonovi a jeho asistentům k dokonání těchto velkolepých prací téměř ode všech učených společností a ústavů vědeckých. Materiál Challengerem sebraný se teprvé ponenáhlu zpracuje a pak bude možno učiniti sobě úsudek o podniku vlády anglické. Dříve neproniklo ani lano až k hlubinám oceánu, aniž dotknulo se dna jeho, nyní však známe již zákony, dle nichž se řídí zeměpisné rozdělení zvířat a rostlin, jak na povrchu zemském, tak i v hlubinách mořských!

Bulharské vánoce.

Báseň

Elišky Krásnohorské.

Nebijí to kulky v těla Turků běsných,
pomstou vysvěcené, kletbou požehnané;
neduní to zápas po úvalech těsných,
kudy v dumku noci výskot pušek vane;
ale rány v hory jako v hlučné zvony
hlaholíce slaví pravoslavný svátek —
nejsvětější večer spíná hvězdné clony
nad kolébkou božskou.

Z dvorce nízkých vrátek —
dvorce zbořeného s černým sžehlým krovem —
v šero svatvečerní starješina vyšel;
mocných hvězd se pytá šepotavým slovem,
pytá se i země, by z ní věštbu slyšel,
neb co svatý oheň ani vítr z dáli
ani čisté vody nemohly mu říci,
to dnes v tajné chvíli, až se pohnou skály,
z duše země zví svou duší žalující;
zví to s hůry, dnes až otevře se nebe...
„Ó, kde najdu dítě, Božano má, tebe?“ —

Sněžnou hlavu kloní k posněžené zemi —
co to zdvíhá příkrov bělostný a němý?
Kouzlem vzrůstá z půdy před užaslým okem
dědinka hle rodná, jak tu druhdy stála,
ale z jejích prahů krev se řine tokem,
z jejích krovů požár v nebes líci sálá;
z rumu jejích dvorců lupič hrabe plen,

a kde není statku, z pustých bídy chatek
v dravčí kořist rve si hrůzné skřeky matek,
dévic úpění a starců mroucí sten;
ve svatyňce handžár vráží v prsa žen,
nemluvňátek těla kopytům svých koní
podestýlá s chechtem, kudy v rej se honí
nad zející spoustou hrobů vyloupených,
pod jasany s květem junů oběšených . . .

Svatvečerní šero hvězdným stříbrem kmitá,
dědinečka spustlá dřímá v sněhu skryta,
něžně uchována ale nezahřáta
jako mrtvé mládě pod labutím křídlem,
každá chatka v růvek měkce pozaváta,
blahu milých duší však již není sídlem.
A ty drahé hlavy, všecky ježto padly,
ty již v posvěceném hrobě dávno schladly,
a ty drahé hlavy, všecky ježto zbyly,
ty se z horských skrýší dávno navrátily,
všem zas večer svatý v domovině kyne — —
„Jen kde Božana, mé dítě kde as hyne?“

Země čarověstná nemá odpovědi!
Oko zpytující v boží světla hledí,
kde se k bílým horám zářné písmo hvězd
z přehluboka modra svaté noci sklání,
jako zlatým plodem těžká ratolest
blahé shvězdění tam dává zvěstování:
Sady kvetou, písní zvučí háj,
k břehům zdroje, jak by brav to bílý
drobné vísky z jarých niv se chýlí;
lidé volni, život jako báj!
Dětem šťastným otec hrdý požehnává,
v Bulgarie žilách jarost propukává,
a co slulo domovem, to ráj!
Svatá noc to věstí: již se slunce rodí,
jež tu sirou, bědnou ráji osvobodí!
Vstane nový den, a nad bulharskou říš
pravoslavný, svatý, Nazarenský kříž
blyskne v slunéčku, jež světu zavévodí!
Všickni budou svoji, všickni budou šťastni,
volni, sobě drazi jako bratři vlastní,
družno bude i té sirotečce chudé — —
„Jen má Božana, kde v dáli úpět bude?“ —

Němou řečí bolu mluví noci vzdechy,
milosrdné hvězdy nevěstí mu těchy . . .
A již rodná čeleď, svatvečerní chvíli
pozdravivši střelbou, v tichý dvorec pílí,
děvušky a muži, mnohý s ranou z boje,
vdovy přivinuvší v náruč děti svoje;

kráčejí tak vážně v patách starješiny,
každý sirý a přec žádný bez rodiny;
spolu nesli žalost, naděj nesou spolu,
k štědrovečernímu vcházejíce stolu.
Útulno tu, jasno ve sváteční síni,
vánoční již badňak plane na ohništi,
stěny zdobí smrčí, na němž taje jíní,
až v něm tisíc rosných démantů se blýští;
postřena je země lučin žatvou vonnou,
spustošené okno hvězdnou nebes clonou . . .

K modlitbě to chvíle — tklivé okamžení!
Všichni rozžžali již posvěcené svíce,
všickni bratrské druh druhu políbení
tisknou v líc, „Mír boží!“ slavně volajíce;
s tuchou volnosti, v muk zašlých vzpomenutí,
v slastně velebném si dlí teď obejmutí — —
„Jen mé jaté dítě v otroctví se shýbá,
Božanu pes Turčín teď snad vilně líbá!“ . . .

Ale hlasně zavzní sborem ze všech retů:
„Kristus, bůh se rodí! Vzešla spása světu!“
Starješina ruce ku obloze vine:
„Veleben jsi tvůrce, soudce hospodine!
Tys dal Krista, otče, v oběť spáse světa,
však tys Krista chránil před Heroda katy;
a kdo mrzce ničí děcka život svatý,
budiž mu i ruka, buď i duše kleta!
Krví syna tvého, krví našich synů,
štědrou krví spas nám, bože, domovinu —
pěti padlých synů žití v oběť skládám,
za Božanu svou však soudný účet žádám!
Jí kdo jenom skřivil jeden z drahých vlásků,
nad hlavou mu v zkázu obrať nebes lásku!
Ji kdo mučí, dítě nevinné a čisté,
vyvrz jej i z vrahů, věčná spáso Kriste!
V kámen stuž mu páži, v propast změň mu lože,
hromem spal mu duši, zatrať jej, ó bože!“

Modlitbou tak divou trne celé kolo,
však po starješině tiše ji se modlí.
Vstal tu chlapec bledý, přiblížil se polo,
oči jeho temné v starce tvář se vbodly,
silná ruka dětská, v třinácté as vesně,
lesklý jatagančík v pěsti třímá těsně,
mladé čelo stíní těžké chmury let,
a v to ticho kolem hlesne siný ret:
„Myslíš, starješinko, že bůh soudce dřímal,
sveřepý když Turek Božanu ti jímal?
Když nám sžehal, naší krví hasil chaty,
z nás kdo nezhynuli, kol se rozutekli,

tři jsem viděl Turky, děvu k horám vlekli,
Božana to byla, ruce na krev spjaty —
přec je vznesla k nebi s děsným vzkřiknutím:
‚Dej, ó dej mi umřít, bože slitovníče!‘ . . .
A já v skalách ukryt přiskočím jak lvíče —
turecké tři pušky houkly mžiknutím
a tři nože blýskly . . . Minuly mne rány,
strašně vrátké chvilky jen mi k činu přány!
Suď mě, hospodine, suďte lidé bratři,
že můj jatagan se neodvážil na tři!
Viz mě, starješino, proti vrahu svědčím,
tresci, konej pomstu, vyznávám se, klečím! —
Než by vzteklý Turčín Božany byl pánem,
sám jsem posestricu zabil jataganem!“

Temně k starci hošík pevným okem vzhlíží,
na jeholi hlavu sudba již se níží,
sudba, že kdo vlásek Božaně jen skřivil,
nehoden jest, kletý, aby bůh jej živil.
Mlčí rodná čeleď, úžas v bledých tvářích,
každá duše v tísni, jako v dravce spářích,
v každém srdci postrach, v každé tepně tíha,
každý hled jak sklenný starješinu stíhá.
Hle již nahýbá se k Božany své vrahu,
vztahuje naň ruku, na skráň mu ji klade,
oko tone v slzách, v bolesti a blahu,
ret pak dí: „Mír boží!“ A již čelo mladé
líbá s hořem, vděkem, v jásotu a chvění
za dítěte svého hrozné vykoupení.
Tu pak starješina, v mužném vyvstav pláči,
jatagančík hochův, jejžto slza smáčí,
zvedá při svědectví hvězdných nebes tamo
před očima druhů v blyskotavé záři,
v hlasu jeho chvění chví se srdce samo,
když k nim slavně mluví s povznešenou tváří:
„Bědy ani hanby není nad porobu!
Nežli v zotročení, lépe v časném hrobu;
takž než by nám Turek zjarmil domovinu,
liň se proudem naše krev i dcer i synů!
Pravicemi svými na tom jataganu
smrt anebo volnost přísáhněme v pánu!“

A když odpřísáhli mužně pravicemi,
zaplanul mír boží rajsky nad dušemi; —
starješina k stolu s druhy zasedává,
večeři jim štědrou vážně požehnává.

Smrt králové Anny.

Báseň

Adolfa Heyduka

V Londýně v Shenských komnatách
vše smutno, pán i rob,
již třikrát Anna králová
do těžkých padla mdlob.

Hedvábnou řasou sklopen zrak
a stajen slabý dech,
v síň anděl slet, by utrhnul
tu krásnou růži z Čech.

Král Richard v ruce tiskne tvář
a těká tam a sem:
„Přiveďte všecky lékaře,
co anglická má zem.

I ze Skotska je sveďte vráz
a k Praze kvapte již,
ať nejlepší můj pošle svat,
jež chová česká říš.

A k biskupům a prelátům
a kněžím spěšte hned,
ať slouží každý tisíc mší,
by pán bůh na mne shled;

By z těžkých vyprostil mě muk
a chránil nás i vás,
by nazpět dal mé duši mír
a paní zdraví zas.“ —

I přišli lékaři: „Ó, žel,
lék všaký síly prost,
bůh paní tvoji — anděla —
zpět volá na věčnost.“

Jak šílen k loži padá král:
„Ach zůstaň s chotěm svým,
dej úbělovou ruku svou,
já ztad tě nepustím!“

A líbá paní v sinou tvář:
„Ó kéž by ret tvůj hles,
tvou přímluvou by věčný bůh
i mne vzal do nebes!“ —

I pozvedá se králová
a bledý šepce ret:
„Můj Richarde, mně opustit
již navždy krásný svět!

Bůh velel, avšak duší svou
chci po bok tobě stát,
když, oč tě prosím naposled,
dáš věrně vykonat.“

„Co chceš, měj kancléř rozkazem.“
A kancléř vchází bled —
„Co kolivěk chce paní mít,
to učiň vráz a hned!

To učiň ruče, hned a vráz,
a neodpírej nic,
zde pečeť má i zlatý klíč
královských pokladnic.“

A paní v lože usedá —
již hasne oka žeh —
ne vůle, prosba chví se jen
na krásných jindy rtech:

„Můj šat, kancléři, chudým dej,
můj úspor žákům všem,
a lačným chleby rozvážet
kaž celým Londýnem.

Slev lidu s daně polovic
a žaláře zbav hned
ty, které pomsty znícením
na pány Tyler ved!“

I stalo se — a volný lid
před Shenským dvorem stál,
a za královnu modlil se
a kancléř s ním i král.

A zase paní: „Richarde,
dál prosí tvoje druž,
vel, děsné hranice by znik
John Wikleff, hrdý muž.“

Však Richard ani nedoslech:
„Buď Wikleff vazby prost,
nechť v Lambethu byl odsouzen,
zde vzat buď na milost!“

A před palácem jásal lid
a na kolena pad:
„To není věru králová,
to světice je snad!“ —

A paní dál: „Ať propuštěn —
ó králi, mile svol —
ten věrných Skotů miláček,
výmluvný kněz John Ball.“

A kancléřovi kyne král:
„I to mi vykonej,
život mu dává králová,
ode mne mitru měj!“

A před palácem žasne lid:
„Sám bůh ji poslal k nám,
to není žena světice,
to anděl boží sám!“ —

A posléz paní: „Kaž, by hned
a ještě tento den
s mým knězem Pražský Jeronym
byl do Čech vypraven.

Nechť v zlatou skřínku — dárek tvůj —
prsť vezmou z krajů těch,
kde otec Karel pochován
a želen ode všech;

kde u věčný je dána mír
má drahá, milá máť,
bych v svaté hlíně té i já
pokojně mohla spát.

Tu prsť v podušku rakve dej,
a rouškou zkrej mi líc —
a netruchli a šťasten buď,
já v čas ti vyjdu vstříc.“

Král uslzenou vznesl tvář:
„Nuž, Jeronyme slyš,
než měsíc vzplane úplňkem,
ať zpět se navrátíš!

Tu zlatou vezmi paní skříň,
ty skvosty v ní si nech —
tož knihy mistra Wikleffa —
a zdráv se navrať z Čech.“

I slíbal mistr panin šat:
„Slyš, rodný druhu můj,
tu milou, drahou, krásnou zem
ode mne pozdravuj.

A slíbej otcovský můj práh
a požehnej ten lid . . .“
a zase paní zaštkála
a zvadlý ret jí styd.

Když uklonil se k choré král,
vzplál hvězdou matný zrak:
„Tys neoslyšel prosby mé,
bůh též ti učiň tak.

Dej ruku svou, dej obě dvě
a k ňadru nakloň hruď,
chci šťastnou být a tiše mřít —
Richarde, s bohem buď!“

A vzdechla paní, zhasnul zrak,
ret zaměnil se v led —
Král Richard šílel bolestí
a děsný nářek ved.

V svých rukou ruce králové,
jí na ňadru se chvěl:
„Ať nejlepší jde sochař již! . . .“
a stalo se jak chtěl.

„Viz, mistře, mne a královou
teš v mramor, všemu vděk,
jí na paměť, nám oběma
v pospolný náhrobek!

Okažte lidu krásnou tvář,
však není k pohřbu spěch,
až přijde mistr Jeronym
s posvátnou hlínou z Čech.“ —

A přišel — rodné země prsť,
byl v schránku zbožně skryl,
král Richard v hrsť ji třikrát vzal,
a rakev vykropil.

A do podušky zbytek dal,
a na podušky skvost
bělostné skráně jemný svit
a vlasů bohatost.

V tři rakve: zlatou, stříbrnou
a z mědi dal ji sám . . .
„Již, biskupové, neste ji
v ten Westminsterský chrám.

Tam pro ni hrob a pro mne hrob
blíž oltáře se kleň —
kéž lze mou bolest roznítit
v pohřební pochodeň! —

Kéž srdce mého povzdechem
by každý zplakal zvon,
kéž v hrobku její sám bych pad
všech strastí na pokon!“

Londýnských zvonů pohřební
se městem nese hlas,
král Richard v Shenském paláci
svůj zlatý trhá vlas.

A pláče ze dne na půlnoc —
a v půlnoc, ký to sběh?
Král, šílen, v světlo pohřební
své paní palác zžeh.

Pln zoufalství a žalů pln
jít nechce z komnat ven,
a lékaře i sluhy prost
jen pláče celý den.

V hluk zvonů se rozmáhá křik:
„Hle, Shenský palác zplál!“ —
a z žáru nesen mrtvolou
mladistvý Richard král.

Bludné duše.

Vesnický román

od

Vácslava Beneše Třebízského.

Asi tři hodiny od Slaného vine se celým západním obzorem obloukovitý pruh černých lesů. K nám do kraje dívají se věčné věkův s hlavami zasmušilými, jako by na ně boží slunce ani nezasvitlo. Když v jaře kolkol všude usměvavá zeleň, jsou čela jejich tmavá jako noc; když v létě kolkol všude samé zlato, jsou vrcholky jejich jako pochmurný mrak, kterýž v sobě nese pohromu; když v jeseni lítá po holých stráních „posvícení“, zamračenců se ani nedotkne; a když v zimě všude všecko bílo a když se ta bělota leskne jako nevěstiny atlasové šaty, hledí na nás lesy ještě zamračeněji, jako by byly plny hněvu a zášti až do kořenů.

A táhnou se daleko; musíš jimi kolik hodin cesty.

A mezi těmi lesy dřímají v oudolinách tiché dědinky ještě tak na vlas, jako bývaly za dnů, kdy národ náš krok za krokem musel projíti všecky „štace“ cesty křížové, jsou namnoze dřevěné, střechy doškové a na těch doškách zelená se mechu jasnějšího, než na kořenech starých drv v blizounkých lesích.

Těmto vesnicím říkají *Podlesí* a vesničanům *Podlešáci*. Tato přezdívka činívá sice zlou krev; ale mně to snad odpustí, protože je při tom pochválím. Jsou dobří, jsou nezkaženi; větry, kteréž k nám přilétají z ciziny, o střechy jejich ani nezavadí. Po dědinách v Podlesí slyší jen hukot vichrů a přece zacelují v dřevěných stěnách každou skulinu, aby ani jediný dech těch jedovatých větrů nepronikl do jejich chaloupek.

Vy milé, vy prosté české dědinky! Kdo pak by vás neměl rád a kdo pak by o tom lidu pod vašimi krovy rád nevypravoval a neslýchal? Vy Podlešáci! Nestyďte se za ty své lesy; jen přilněte k těm statkům svým, k těm milým chaloupkám s větší ještě láskou a starý ráz své české povahy si zachovejte, aby jej dědili vašich vnuků vnukové! Buďte na to hrdi, že vám tak říkají a jen zůstaňte „Podlešáky" na všecky příští dni!

I.

„Už nepřijde!" prohodil za jednoho podzimního večera Jiřický sedlák Květ. Seděl zamyšlen u stolu ve staré jizbě, na jejíž strop porážely trámy asi v těch letech, když odcházel z Čech poslední Švejda.

Hodiny, jež visely u samých dveří v tmavomodrém pouzdru, ukazovaly devátou. A v devět hodin bývá za listopadových večerů po venkově, jako na ulicích velkých měst o druhé s půlnoci. Vesničky podobají se zevnějškem vymřelým dědinám a rozsáhlé statky v nich omšeným hrobkám, ve kterých nebožtíci již sta let dřímají. Za to se však ten život tím roztomileji jevívá ve světnicích s dřevěnými očazenými stropy při plamenech u veselém praskotu skotačících na krbu, při hezounké písni na mladých rtech, či při dlouhé pohádce, kteráž stačila někdy i na dva večery.

Sedlák Květ byl muž šedesátník: vysoký, s hlavou vzpřímenou, s čelem bez jediné brázdy a s tváří snědou, na kteréž však radlice desítky šesté zanechala již patrné stopy. Ale vrásky snědou tvář rychtáře Květa nečinily nepříjemnou; slušely jí a výraz obličeje stal se vážnější, tak v pravém slova smyslu usedlý. Rysy v snědé tváři jeho měnívaly se zřídka; do duše si rychtář Květ všetečným a slídivým zrakům dívati nedal. Ale k čemu vám už nyní věrný o něm podávat obraz! Seznámíte se s ním a poznáte ho.

Sedlák Květ vstal se židlice, na kteréž seděl s rukama překříženýma přes prsa, přikročil k polici, vztáhl ruku a v ruce octla se kniha; potom se obrátil k mladinké dívce, kteráž seděla nejblíže u dosti prostorného krbu, na němž na železné třínožce jasným plápolem hořela louč.

„Pamatuješ se, Světluško, kde jsi přestala?"

Hlas sedláka Květa zněl jako veliký zvon ve farním kostele, ale musím ještě přidati, když zvoní o božím hodě na velkou. Rysy v snědé, vážné a usedlé tváři sebou pohnuly, rty se usmály, ale zlehounka, tak jako by ten úsměv o obličej byl jen v letu zavadil. Dívka vzala do ruky knihu a mlčky otevřevši, začala čísti. Uměla výborně. V kapitole, kterouž rozevřela, byly vypsány zlé časy za vladařství Oty Braniborského v Čechách, kdy tři nejhorší hosti, jakýchž tato naše země zná s dostatek, hlad, mor a vojna, zašly si do Čech a zasedly k plným stolům, protože království české bylo tehdáž osiřelé, veliký Otakar ležel v daleké, cizí Vídni ubit, a mladinkého Václava vlekli poručníci od hradu ke hradu, až ho vyvlekli za hranice . . .

Na knize scházelo několik předních listů; dle všeho byla to stará česká kronika. Sedlák Květ měl takových knih několik, a to tehdy už

něco znamenalo. Měli bibli, měli kancionál, měli cestu Krištofa Haranta z Polžic do svaté země a nescházely jim ani Trojanské letopisy. U některých z těch knih byly na jednotlivých listech celé řádky začerněny, zaškrtány, že nejbystřejší oko nedovedlo vyčísti, co tam původně stálo. Květův otec je před lety musel odnesti na faru. Kde kdo byl v podezření, že má knihy, musel s nimi na faru se všemi. Někde chodili po vsi rychtář s konšely, všecko všude přehledali, a na faru to musel donesti obecní slouha. Ve Lstiboři prý jich přinesl několik nůší, až se pod nimi prohýbal, a lidé se mu potom smáli, že se s těmi knihami namohl; chodil také od těch dob přihrbený. Na farách ty knihy prohlíželi a které byly nakažené, s těmi se majetníci musili chtěj nechtěj rozloučiti; a ještě byly dlouhé výslechy, kde je vzali, od koho a zdali jich nepůjčovali. Knihy, které nalezly před očima posuzovatelů milost, vráceny nazpět, ale bedlivě poopraveny a pečlivě začerněny . . .

Světluška čtla ještě o těch bědách, kteréž přišly na českou zem za Braniborců. Ale dnes se jí ten zvonkovitý, stříbrný hlásek chvěl, někdy se také na chvilenku odmlčela, jako by jí na tu historii nestačoval dech, jako by oči její dnes na ty veliké švábské písmeny dobře neviděly. Ve světnici bylo ticho, jako by se byl v té chvíli čas, kterýž letí přes lesy a přes střechy v bleskotné rychlotě, zastavil: jenom klapání hodin u dveří svědčilo, že čas letí dál a dál a že nikdy nestojí. Sedlák seděl opodál s očima upřenýma na čtenářku, panímáma si leckdy utřela oči zástěrou a chasa ani nedýchala. Čtenářka již byla tam, jak vyrvali matce sirotečka, jak ho odváželi za hranice někam do Žitavy, jak tam měl nouzi, jak trpěl hlad, i měl šaty jako dítě žebrácké.

Světluška čtla tak klidně a tak hezounce, že nebylo divu, když panímámě na odkvetlé tváře, v nichž zrcadlila se vtělená dobrota, vyhrkly slze, a když se těmi slzami leskly, jako když na uvadlou trávu spadne jarní déšť.

„Bože můj jediný — a přece to bylo dítě královské!“ povzdechla si, nemohouc již utlumiti vnitřní rozechvěnost.

Potom přišly zprávy o velikém hladu, chase vstávaly vlasy na hlavě, po hladu o velikém moru, a chase hlavy se točily. Sedlák Květ se přestal dívat své dceři v tvář a sivé oči jeho zahleděly se do plamenů; zdálo se, jako by v nich něco svítilo — hněv či také slza? Nevím, protože náhle hlavu odvrátil a zadíval se na hodiny, na kterýchž ručička stála již u desáté. V jizbě bylo dosud ticho, že bylo slyšeti každé prudší oddechnutí.

Potom prý se jednou ten královský siroteček vracel, byl slabounký, vyzáblý, tváře měl zbělené, oko mdlé, jako by uhasínalo, hlavu nakloněnou . . . Tak přicházel do svého dědictví a čím dále přicházel, hrnul se k němu lid ze všech stran, a nebylo konce jásotu. A mnohý ten Čech hladem zmořený, od cizinců odraný, posledním chropotem vítal toho mladého krále, toho českého dědice, a potom umíral. Lid, kterémuž oni tři hosté neublížili, těšil se z té duše na lepší časy, protože prý je věštila duha jasná, krásy neobyčejné, kteráž rozklenula se nad Prahou, sáhajíc ode zdí městských na půlnoční straně až na druhý břeh Vltavy, a za duhou hvězda skvělá, kteráž objevila se vedle rohu samého měsíce . . .

Světluška dočtla kapitolu.

„Už dost, holka!“ pravil otec, když se dcera na něj tázavě podívala. Vzal jí knihu z ruky, ale dnes kroniku neuschoval na polici, nechal ji ležeti na stole. Ve světnici bylo ještě ticho. Všem lpěly na mysli hrozné noviny, jak někdy bývalo v Čechách zle. Hodiny, staré dřevěnky, odbíjely desátou. Chasa s obvyklým „dej vám pán bůh dobrou noc!“ vytratila se za nedlouho. V jizbě zůstali pouze sedlák s panímámou a dcera čtenářka.

Plameny na krbu oslňovaly právě plným jasem tvář dívčinu. Řeklli bych, že tento dívčin obličej byl půvabný nad pomyšlení, bylo by to až příliš obyčejné. Napsalli bych, že tahle mladá, svěží tvář byla sličná, pověděl bych zase málo. Byla poněkud přibledlá, ale jen lehounce, jako by jarní slunce bylo na ni vtisklo svůj polibek, když ji uvidělo po prvé. Na každém líčku nasázeno po poupěti, když se začíná rozvíjeti a když jeho červeň bývá tak jemninká, jako by to byl saminký pel. A když se rtíky pohnuly k úsměvu, na každé tváři pojevilo se po dolíčku. Takovýchle popisů četli jste již dozajista mnoho: bývaji tak v jádru stejné a zběhlý čtenář podobné řádky často okem pouze přeletí. Ale kdy bych měl tuto ustati, dopustil bych se hříchu na paměti dcery Květovy.

Sám pán bůh ví, co to v těch očích jejích spočívalo, když se rozevřely a když se tak na jednoho podívaly. Byly hluboké, jako studánky s křišťálovou vodou v zakletých zámcích, do nichž zahledělli se kdy zabloudilec všetečně, zůstal jako přikován a musil do nich věčně hleděti. A sám pán bůh také ví, jaký to byl divný výraz v těch přibledlých tvářích už od dětinství nejútlejšího, že prý se člověku pohledem na ten první mládí květ oko rozjasnilo, a že po každé se čelo, byť i seděly na něm sebe černější chmury, čistým nebem zaskvívalo. A lidé přece říkají, to že se stává jen tenkrát, když se oko smrtelníka zahledí v obličej anděla, a když na čelo pozemšťana zavane dech zjevů z říší záhvězdných. Tehdáž v těch smutných Čechách andělé býti ani nemohli. Tenkrát na tu ubohou českou zemi prý i v samém nebi zapomněli, řekl kdys jeden muž. Ale já pravím, že mezi těmi našimi předky musili býti andělé, musili mezi nimi žíti, museli je chrániti a těšiti.

Kdo pak by byl dovedl jinak setříti s těch zbrázděných čel krvavý pot, než ruka anděla? Kdo pak by byl dovedl s těch starých svráskovatělých tváří zažehnati zármutek, než ruka anděla? Kdo pak by byl dovedl ta srdce, jež bušívala tak prudkým tlukotem, umírniti, než ruka anděla? Kdo pak by byl vštěpoval doufání těm našim předkům, těm starým českým robotníkům, té zotročené, ubohé české krvi, nežli rty andělské? Kdo pak by byl dovedl učiti trpělivosti ten lid, kterémuž sehnuli hlavu až do prachu a jehož bedra svými hříchy obtížili, nežli rty andělské? Jděte a ptejte se, zdali pravdu dím.

Sedlák Květ by vám pověděl, že tohle všecko dítě jeho umělo: on by vám ještě více pověděl. Žel, že už na něm dávno uvadla tráva a že dnes o hrobě jeho již ani nevědí.

Podívejte se na tu holku, sedí ještě u krbu, ruce má složené v klíně a tmavé modré oko upřené v plaménky: hnědý hebounký vlas

sčesaný v týl vine se jí v jemných proudech po šíji. Zahleďte se do té divné mladé tváře a uvidíte, že se vám z toho statku chtíti nebude a že zapomenete na všecko . . .

Ve světnici ještě ticho, hodiny vedou dále svou; sedlák za stolem, panímáma u kamen a nad střechou statku jejich, nad zdejší dědinou a okolními lesy letí čas — a co nese? Dobrého málo, nového mnoho a zlého ještě víc.

Sedlák náhle vstal, pokročil k oknu a poslouchal. Někdo se dobýval do statku. Psi zaštěkali už po druhé, ale jaksi radostně, a starý sultánek vyskakoval až do půli vrat a div že nepovalil k zemi sedláka, kterýž vyšel otevřít. Příchozí byl asi dobrý známý; a podle slov, kteráž jsme zaslechli ve světnici u Květů, musili ho dnes očekávati.

„Tak pozdě, brachu? Už odbila desátá.“

„Zdrželi mne; už jsem myslil, že nepřijdu.“

„Jen když přicházíš. Neseš?“

„Nesu.“

Ruka tiskla ruku vřele a opravdově. Sultánek opět poskakoval, znovu vyštěkoval, až slepice v kurníku hlavy zdvihaly, zdali není den, a kohout zakokrhal, zdali již nejsou na východě červánky; ale jen jako ze spaní — v půli se zamlčel a všude byla ještě černá tma.

Příchozí vešel do jizby se starodávným křesťanským pozdravením, přidav ještě: „Požehnej pán bůh,“ selce podal ruku, přistoupil k dívce u krbu, pohladil ji po čele i po vlasech a usedl za stolem. Byl to muž s nesmírně vyzáblou tváří a s šedivým dlouhým vlasem. Ruce jeho byly pouhá kost a pouhá kůže. Oděn byl v šerkovou halenu, spodky měl uzounké, zvířetinky, a nohy mu vězely v sešlých střevících, na nichž se mu leskly mosazné sponky. Čepici, černavou pangrotku s bílým beránkem, položil na stůl. Selka mu podala chléb a sýr.

Světluška už se tak nemohla dívati s tím pokojným okem do plaménků na krbu. Když zavane nad studánkou ostrý vítr, byť i luční tráva tvořila nad ní loubí, hladina její se rozvlní, rozčeří. A když vysoký muž s nesmírně vyzáblou tváří překročil práh světnice, přinesl s sebou také zvenčí ostrý vítr. V tmavomodrých očích dívčiny pojevila se plachost, jako když mladistvá srnka u lesního potoku větří zdálí neštěstí. A když se příchozí dotkl jejího čela a když ta suchá ruka, pouhá kost a kůže, projela hedbávnými vlásky jejími, zachvěla se, jako by po ní sahala Morana. Měl ruku tak příliš studenou, ještě studenější než bývají větve, když jsou obaleny omrzlinou.

Pozdní host zakrojil do pecnu chleba hezky hluboko. Měl hlad.

„Přilož!“ řekl sedlák dceři, když nocležník dojídal, a dívka vybrala na ošitce tu nejmastnější louč, urovnala na třínožce a v chvílince bylo viděti jasně až ke stolu, pozdnímu návštěvníku přímo do tváře.

Napsall jsem prvé, že byla nesmírně vyschlá, nepověděl jsem ještě všecko. Vypadala jako zkamenělá, jako by vrásky před očima, kolem rtů a na čele byly nepohnutelné; vypadala tak, jako by patřila nebožtíku, kterého vytáhli v lomech z vápenitých vrstev. Oči jeho pod bílým, hustým řasovím byly přimhouřeny, jako by nemohly snésti světla a jako by podřimovaly.

Náhle rozepjal halenu a vytasil se z levého podpaždí s jakýmsi vakem staženým pečlivě řeménky. Položil jej na stůl, opatrně rozvázal a vyňal nějaké knihy.

„Tu máš, ty čtenářko,“ zahovořil, vstav od stolu a podal první z knížek Světlušce. Byla to osmerka na hrubém, šedavém papíru. Dívka se podívala na knihu a hluboké tmavomodré oči se jí zaleskly, jako když v pohádkách hledá sestra stopu bratrovu a když ji nalézá. Nápis na knížce zněl: „Zdének ze Zásmuk.“ Pozdní host vytáhl druhou knížku a zas ji podal dívce; tahle se jmenovala: „Hrabě Rožmberk.“ Světlušce se rtíky usmály, starý muž s nesmírně vyzáblou tváří si toho úsměvu všiml. Vrásky v obličeji se mu pohnuly po prvé, zdálo se, že také k úsměvu; ale neuměly to. Už smíchu asi dávno odvykly a pod bílým, hustým řasovím otevřelo se dvé jasných očí, jako by chtěly ten úsměv milounký kolem rtů dívčiných zachytiti, jako by se jím chtěly potěšiti, než přeletí. Či jsem neřekl, že úsměv na lících téhle dcery rychtářovy působil jako jarní slunce na ledy? Ne — zapomněl jsem to prvé.

Nocležník sáhl ještě jednou do uzlíku a vytáhl knížku „Mnislav a Světivína“. Podal ji opět mladinké dívce. Světluška dotkla se pravicí jeho ruky; ale rychle utrhla, protože byla ještě studenější, a knížka padla na zem. Starý muž se jí podíval zase do tváře, oči se mu opět rozevřely: ale zdálo se, že bylo v nich náhle kalno, a v okamžiku je přimhouřil.

Měl ještě jednu knížku; tuhle vzal od něho rychtář.

„To bude čtení na zimu,“ sepnula ruce selka.

„Bez toho ty naše skoro všecky umíme nazpaměť,“ přidal sedlák.

A Světluška brala ty knížky jednu za druhou, jako drahocenný poklad, z rubu na líc je převracela a kolem rtů kmital se jí zase ten divný, milounký úsměv. Starému muži opět se pod bílým řasovím oči rozevíraly, jako by jej chtěly zachytiti, a vrásky na zažloutlé, vyschlé tváři se hýbaly, jako by ta zledovatělost obličeje jeho pouštěla, roztávala, jako by se ta zkamenělina v něm ztrácela.

Sedlák prohlížel si knížku též tak bedlivě, jako dnes obracejí v rukou desítky, nejsouli padělané, a potom ji uložil do poličky v almaře, jako dnes ukládají spořitelní knížky.

„Ještě jich tu mám několik, dvě mi zbudou do Srbče, jedna do Bdína, jedna do Pochvalova, dvě do Pozdně a jedna do Milého,“ zahovořil muž, stahuje opět váček opatrně řeménky.

„Jak věru, kdy by tebe nebylo, ani by k nám do našich lesů kniha nezabloudila,“ řekl sedlák s důrazem.

„Už bez toho po mně pasou; větří podloudnictví.“ Starý muž chtěl se usmáti; ale šlo mu to ještě hůře než před chvílí. — „Jen tak z ničehož proti mně nechtějí; bojí se mne.“

Nyní se pozdní host usmál, ale tak, jako když suchými, opadalými větvemi stromů zachřestí prudký vítr.

Dívka u krbu se zachvěla, a tak mimoděk ohledla se ke stolu, kde seděl nocležník, jehož se bojí úřadové.

Tenkrát taková myšlenka, že by se úřadové mohli bát, ani nenapadla nikomu; tenkrát se nebál ani mušketýr ani dráb nikoho.

Tohoto muže znala už mnoho let, skoro tak dlouho, co je na světě a co má v hlavě paměť; ale takhle ho ještě neviděla. Bílé, husté řasoví vystoupilo mu výše do čela, oči jeho se rozšířily a svítilo to v nich jako na nebi za bouřky; vrásky ve tvářích se rozevíraly šířeji a svaly kolem rtů se utvářily, že sám sedlák Květ svým vlastním zrakům nevěřil.

„Já řku, ty starý brachu, oni mne budou chytat — uvidíš. Už dnes vyslali za mnou špehýře. Plížili se po mé stopě jako psi, když čenichají vysokou. Slyšíš, ty sedláče? A proto jsem se tak do noci opozdil. Ale nechť si se mnou začnou!“

Starý, vysoký muž s nesmírně vyzáblou tváří vstal, suchou, kostnatou ruku položil si na prsa a zavolal, že čtenářce kniha z ruky do klína vypadla: „A uvidí, že se jich Refunda báti nebude!“

„Už je čas, holka! Podívej se, táhne k jedenácté,“ zahovořil sedlák, přerušiv na chvilku ticho, kteréž bylo na okamžik jizbou zavládlo. Selka u kamen podřimovala.

„Pro pána, jedenáct! Ba že čas! Světluško, už toho nech!“ pravila, protírajíc si oči, a dceruška poslechla, šla uložit knihy do almary; ale loučila se s nimi dnes nerada. Byla by nad nimi vydržela nakloněna celou noc. Nocležník zůstal se sedlákem ještě hodnou chvíli ve světnici. Dřevěné hodiny na stěně u dveří odhrkovaly chraptivým hlasem dvanáctou, a ve statku u Květů ještě prokmitalo světlo do černé tmy, kteráž se rozložila nad dědinou.

Větry nad starou doškovou střechou letěly tiše, lesy už dávno dřímaly a jen tak někdy, když větry zahvízdaly skotačivou, probudily se na chvilku, zahučely; ale v několika okamžicích si povídaly ze spaní své starodávné, věčně věkův stejné noviny.

Ponocný Adamec odtroubil již jednu, a u Květů ještě svítili.

„Snad nestůňou — nedej pán bůh, aby takhle Světluška! Arciť — dobří lidé musejí těch křížků obyčejně nejvíc nésti.“

Adamec se zamlčel, vyleštěnou plechovou troubu zavěsil na rameno, opřel se o hůl, kteráž se trochu podobala halapartně, obešel třikrát kolem do kola ves a zašel si do své chaloupky. Stála na rohu ve vsi. Ale v jizbě si nesedl, postavil se k oknu a zahleděl ku Květovic statku, kde dosavade skulinou v okenici kmitalo se světlo, jako by tam odněkud byla zaletěla bludička.

„Já to říkával, ta holka že nevyroste a vyrosteli, že jí místo růží na tvářích pokvetou slzičky. Opatruj vás ruka boží, vy lidé dobří!“

Adamec sedl si potom na židlici, ale s tváří ještě upřenou do vsi v tu stranu, kde ležel statek Květovic.

Nestonali tam — Světluška byla zdravá jako rybka. Už dávno ve své komůrce dřímala, a zdálo se jí, že čte ze staré knížky pověst, jak v jedné zemi měl král jedinou dceru, tak hezounkou, že si k vůli ní zajížděli princové ze všech konců světa na jejich dvůr. Ale najednou, když rozkvetla nejplněji, začala vadnouti, usychati. Říkali, že ji někdo na smrt uhranul; od takového uhranutí potom nebývá pomoci. Nad vodou mohou se říkati ta nejdivotvornější slova, katí oko může býti nejuměleji zauzleno, ubožák musí umříti. Král hledal pomoci po celém světě a dcera den ode dne se ztrácela, s jejích tváří odpadával lupének

za lupénkem, až přišel jednou štíhlý, mladý neznámý muž, s přibledlou tváří a v černém šatě. Bylo tenkrát léto a v zahradách dokvétaly poslední růže. Štíhlý, mladý muž, s přibledlou tváří a v černém šatě šel ku králi, že dceru jeho uzdraví. Král mu ji slíbil a s ní ne půl ale celé království. Cizinec šel do zahrady, kde miláček králův sedával nejraději, na vyschlé trávě bělaly se vybledlé lupénky uvadlých a opadalých růží. Mladý muž sbíral jeden za druhým a potom je pouštěl do větru ke čtyrem úhlům světa. Lupénky se rozlétaly, a cizinec volal za nimi: „Uvadlé listí odlítej, odlítej — na lících svěží rozkvítej, rozkvítej!“ A divný muž chodil do zahrady královské po tři dni vždy před slunce východem a po západě. A pořád, kde jaká růže, kde jaký lupének po zemi, rozhazoval je ku čtyrem stranám světa a při tom si zpíval, že celý zámek poslouchal a ani nedýchal: „Uvadlé listí odlítej, odlítej — na lících svěží rozkvítej, rozkvítej!“ I uplynuly tři dni, v zahradě královské nebyl na zemi ani jediný uvadlý lupének, ale za to plno lístečků zruměněných tou nejjemnější červení na lících dcery královské . . .

A Adamec se domníval, že Světluška stůně; ve hlavě seděla mu zase jako předtucha, že nevyroste, a vyrosteli, že jí místo růží na lících pokvetou slzičky. Divné tušení, ty stará hlavo! Hodiny zahrkly: dvě. Adamec se zdvihl, vzal troubu do levice, hůl do pravice a šel ponocovat. Ale troubil nějak tiše, jako by mu nestačoval dech. A když Adamec ponocoval, třásla se prý okna, a lidé leckdy v polodřímotách myslili, že to troubí k poslednímu soudu andělé.

Před Květovic statkem se zastavil, ale otvor hlásnice ke rtům nepřiložil a tady to činíval vždycky. Prsa nadmul, po každé jak mohl nejvíce, a zafoukl do trouby, jak jen mohl nejprudčeji. Rychtář Květ to míval rád, a Adamec na jeho přízni si zakládal, protože měli oba tak stejně tvrdé, nepovolné hlavy.

Skulinami okenice světlo se již nekmitalo. Ponocný šel kolem skoro po špičkách, aby, stůněli kdo a jestli si zdřimli, jich nezbudil.

II.

Ves Jiřice ležela v tichounké, rozkošné úžlabině. Kolem dědiny rozkládala se pole, za nimiž v širokém podlouhlém kruhu vystupovaly tmavé lesy, jako chmurná hradba. Nivy prorývaly tu a tam louky a lučinami probíhal potok, který by stačil na dvě složení. Po březích mládly štíhlé olšiny a stárly mdle zelené vrby.

V létě tu bývalo jako v ráji a v máji jako v nebi.

Ve vrboví už od mnoha a mnoha let ukrývalo se pět hnízd, věděl o nich každý: ale zůstaly netknuty. Ani Jedličkův Franta — a ten přece nenechal na pokoji ani jediného hnízda — neodvážil se na ně sáhnouti. Uschoval se vždycky v pozdálí a osmělil se pouze dívati na šedomodrá vajíčka. V těch hnízdech bylo deset slavíčků, pět samic a pět samečků.

Po svatém Jiří ožívly staré vrbiny, zachvívaly se štíhlé olšiny a voda v potoku proudila tichounce, protože rozepěli se slavíci. A měli jste je slyšeti, když tak slunce zapadlo a z lesů vystupovalo šero a nad

lučinami vycházel měsíc. Spustili jeden za druhým. Ve vsi chasa na zápraží umlkla, starým dýmky vyhasínaly, mládež pouštěla se blíže, ale jen po prstech, aby to těm zpěváčkům nekazili, a leckteré dívce zachtělo se také do takové písně, do takovéhle noty. Ale zamlčela se a poslouchala bystřeji, aby si tu divnou melodii zapamatovala.

Slavíci zpívali někdy smutně, jako by to byla píseň pohřební. Lidem ve vsi bylo do pláče, mladým dívkám se oči kalily a staří vrtívali hlavami. A když také tak jednou zpívali do pláče, Jedličkův Franta odvážil se až k samým hnízdům, vylezl na vrbu, jestřábí oči jeho uviděly samičku s křídloma roztaženýma a s hlavinkou dolů obrácenou a bylo mu jí líto. Jedlička přece nikdy ničeho nelitoval. Potom slezl s tajeným dechem, připlížil se ke hnízdu a vzal samičku do rukou. Kolem šli ze statku na luka, Franta se pustil za nimi, měl v očích slze, v obou rukou něco držel jako poklad, zastoupil hezounké dívčince cestu, podíval se na ni těma zavlhlýma očima a řekl: „Umřela slavíčkovi samička, pochovej ji Světluško!“ A dívka ji pochovala na břehu potoka ve vrbí. Ten večer slavíci zase zpívali; sletělo se jich na olši devět a začali z devíti hrdélek najednou, a co zdejší vesnice jmenuje se Jiřicemi, neslyšeli v ní dojista takového zpěvu. Slavíci zpívali nad hrobem družky samičky. Světlušce, tenkrát ještě školačce, bylo v mladé hlavince tak trudno a v dětinském srdci tak úzko, že zašla do světnice, aby neslyšela ten divný pohřební zpěv slavičí . . .

Trochu jsem odbočil, ale tohle patřilo k zdejší dědině, jako omšené střechy k zdejším statkům, jako vrby a olšiny k zdejšímu potoku a jako tmavé lesy k zdejšímu lidu.

Ve vsi bylo deset statků, jeden vedle druhého, táhly se do půlkola a druhý půlkruh tvořily chalupy a chaloupky.

Statky vypadaly na vlas stejně, jako by byly všickni rodní bratří. Každému díval se do oken strom, tu hrušeň, tam štěp, tu zase lípa vysoká, košatá a před jedním byla ještě zahrádka pod okny, u kteréž tmavé natřené plaňky tvořily ohradu. Tenhle statek patřil sedláku Květovi. Byl mezi všemi nejrozsáhlejší a měl nejvíce polí a nejvíce luk. Květ byl zároveň rychtářem. Ze zdejších bývalých usedlíků zbyl tu po švédských vojnách rod jeho jediný, předkové jeho ukrývali se v lesích, a když přišel pokoj, vrátili se zase do statku. Do ostatních prý musili honiti; o hospodářství nestál žádný, poněvadž na každém statku byl tenkrát přivázán ošklivý netvor, kterémuž říkali robota.

Jiřičtí přistěhovalci byli samí Češi, jinam honili od hranic Němce; odtud tak mnoho německých jmen po českém venkově.

V Jiřicích o světě takořka ani nevěděli, jen přišelli ob čas někdo z vojny, vypravoval, že za zdejšími lesy je širý kraj s městy k nepřehlednutí, s lidmi k nespočítání a s panstvem k neuvěření.

Když se vrátil sedlák Květ, trvalo mu to skorem rok, než se vypovídal. Sloužil císaři pánu celých čtrnácte let; za celý ten čas viděl zdejší lesy jen jednou, a to ještě pozdálí, když táhli do Saska říšskou silnicí. Na českých bojištích za sedmileté války nebylo jednoho, na kterém by byl nestál proti Braniborcům.

A potom jednou za rok, vždycky v máji, rozloučilo se několik lidí se zdejšími lesy na tři dni a vydali se na pouť k svatému Janu

do Prahy. A po pouti vypravovali celých čtrnácte dní, co v té Praze všecko viděli a co v ní všecko slyšeli.

Tenkrát bylo v Praze mnoho viděti a slyšeti ještě více. Od samého dívání člověku prý přecházely oči, že to trvalo celý týden, než se vyčistily a než poznaly zase tmavou zeleň zdejších lesů, a než přivykly zdejším doškovým střechám. A z toho, co slyšeli, nerozuměli ani jedinému slovu, protože ze všech stran do uší zalétaly cizí zvuky, jež podobaly se posměchu nad tím prostým, českým lidem, kterýž za rok jednou vždycky se přicházel dívat, zdali stojí ještě Praha, zdali v té Praze nad Vltavou ještě kamenný Karlův most, zdali na tom vrchu ještě Svatovítský chrám a v tom chrámě zdali ještě ti staří králové dřímají, a zdali v něm ještě stříbrný hrob světce Nepomuckého. A když potom odcházeli, přinesli do zdejších lesů noviny, že Praha stojí do dneška, že přečká ještě děti jejich vnuků, že nad Vltavou ještě se pne kamenný Karlův most, že ještě stojí Svatovítský chrám, ale že jest sešlý až běda, v tom chrámě, že staří králové do dneška dřímají, ale na jejich hroby že rozestřeli své sítě pavouci, a že stříbrný hrob svatého Jana Nepomuckého nerozlili dosud na tolary a dvacetníky.

Někdy dvakrát či třikrát za rok přicházel do dědiny s novinami o světě také Refunda; ale ten do každého statku nešel, nejraději překročoval práh u Květů.

Kde přišel k tak divnému jmenu, nevěděl žádný; ale také se po tom žádný neptal. Znali ho již dobrých dvacet let, a jinak ho neslyšel nikdo jmenovati. Když přišel Refunda do Jiřic, šlo to po vsi, jako když tluče na buben.

Refunda umíval povídati ty nejdivnější noviny, měl tak jakýsi ráz pohádkářů, ale pohádkářem nebyl. Říkal, těm že nechce bráti chleba, oni že ho spíše potřebují. Jen tak někdy začal pohádku, ale ta byla vždycky jako drahý kámen mezi křemením, jako zlatá ruda mezi železnou, jako štěpná stolistá růže mezi šípkovými. Pohádkáři se ho báli a podtají na něho nevražili, protože když přišli po něm do vsi, lidé je poslouchali jen tak jedním uchem a někdy při těch jejich pohádkách i zdřímnuli; a to byla ta největší hanba, když někdo potulnému pohádkáři při vypravování usnul. —

Dnes ráno otevřely se ve vratech u Květů dvířka, a na náves vyšel jimi Refunda, se sedlákem si stiskli ruce, podívali se na sebe, usmáli se, ale trpce, a Refunda odcházel se slovy: „Však přijdu zas, tentokrát ale dřív; zatím tu buďte s pánem bohem.“

Refunda šel návsí, jako ve Mšecím chodívá kníže Švarcenberk, jinde zas o té jeho chůzi říkali: „Jde jako kníže Kinský,“ a jinde zas: „Vykračuje si jako Lobkovic.“ Refunda měl opravdu v té chůzi své cosi neobyčejného. Šel s hlavou vzpřímenou, s očima upřenýma v před a šerková halena slušela mu jako knížeti kabátec se zlatými portami a z nejdražšího sukna . . .

„Dej bůh zdraví, Refundo!“

„A vám sedláče, štěstí!“

„Nepůjdete dál?“

Takhle už ho ve zdejší dědině oslovil třetí sedlák a Refunda po každé odpověděl: „Až po druhé sedláče.“ A neohledl se, ač kolem kte-

rého statku šel, všude vybíhali před vrata, aneb aspoň k oknům a dívali se za tím divným člověkem, jehož znali mnozí už od maličkosti, jehož se báli a jemuž by přece byli udělali, kdy by byl na nich žádal bůh sám ví co.

„Vítám vás, vítám k nám,“ ozval se již dnes sedmý hlas za ním v zdejší dědině.

Refunda se ohledl, po prvé se zastavil, nesmírně vyschlá tvář jeho stáhla se k úsměvu, pravice jeho se pohnula a v mžiku tisklo se dvé starých, kostnatých rukou: Refundova a ponocného Adamce.

„Tak brzy od nás? Kdy už já vás neviděl; napadlo mi, že snad nejste ani živ.“

Adamec ještě držel svou pravicí ruku Refundovu, vyschlá tvář Refundova se opět stáhla k úsměvu a bílé husté obočí po třikrát sebou zatrhlo.

„Adamče, Adamče, nevíte, že mne červi nedostanou? Škoda, že jste ponocným, a že máte tak slabou paměť. Což jste zapomněl, že budu věčně věkův soužit lidi, a že věčně věkův nebudou míti ode mne pokoje?“

Adamci vymkla se pravice z kostnaté, studené ruky Refundovy.

„Já že umřít? — Já vás tu všecky přežiju, já uvidím vnuky všech zdejších sedláků, nevěříte, Adamče?“

A Refunda již opět kráčel, jako kníže Švarcenberk Mšecím, když si vyjde na luka. Adamec se za ním zadíval, jako u vytržení a zapomněl se i zeptati, jaké noviny jsou ve světě. V té chvíli tanuly mu v hlavě všecky pověsti, kteréž si lidé o Refundovi povídali, kde ho znali. Adamec takových řečí nikdy nedbal, ale dnes mu to řekl Refunda sám . . .

„Proto tam tedy dnes svítili — byl u nich na noclehu,“ prohodil za chvíli sám pro sebe a upřel oči v tu stranu, kudy Refunda odešel. Kráčel podél potoku, kolem uvadlého, prohnědlého olšoví a potom zaměřil úvozem k lesu.

„Ďas ví, co ti dva spolu mají,“ řekl sedlák Ouřada k své ženě, když uviděl Refundu vycházeti z Květovic statku. „Já řku ženo, tenhle člověk se mi nelíbí, pokud ho znám; nebude ani dobrý křesťan. Kdy pak jsme ho kdo viděl v kostele? Já řku ženo, kdo je s ním za dobré, je také takový.“

Sedlák Ouřada se podíval k bílému statku se zahrádkou pod okny; byl v zdejší dědině konšelem. As před dvaceti lety se odněkud od Slaného sem přiženil; mnoho nedostal, věna neměl žádného a kdysi večer prý za ním přivedli jednu bezrohou krávu; to byl jeho podíl, a po druhé přivedli zase večer jankovitého koně. Chase řekl, že dal za něj sto šajnů, a koupil ho prý zatím od Tejneckého pohodníka za několik grošů. Ale v Jiřicích si hrál na pána, na sousedy se díval s vysoka a špičkoval je, kde mohl. S pány držel a proto se stal konšelem; od několika let měl laskominy také po rychtářském právu. —

„Podívej se, muži, u něho byl přes noc, tebe si ani nevšiml, a tys ho přece přivítal,“ vyčítala u Kočárků panímáma sedlákovi ostrým jazykem. „Zasloužíte to! Neumíte tu ani promluvit! Jste tu jako v děrách, vždycky to říkám, kam mě sem zlý duch nesl! Já se mohla dostat do

dvora, já mohla být zemankou, a tady si nás nevšimne ani žebrák, ani tulák! U nás by takovémuhle hodili kůrku a ani by si s ním nikdo nezadal, a mezi vámi dělá knížete: jsme tu jako v Americe!"

Panimámě Kočárkové ani ústa nestačila, tak výborné a tak rychlé služby konal jí jazýček. Muž dobrák mlčel, sklopil hlavu a vyšel se ven podívat na jalovičku. Ta byla jeho jediná radost, a když jalovička zabučela, zapomněl Kočárek na všecko a nejdříve na to, že panimáma ve světnici hubuje před chasou, kam že ji to všickni ďasi přinesli, že přišla ze všeho do ničeho . . .

Přivdala se sem od Velvar, před svatbou jí přivezli věno na trakaři: starou, před časy modrou truhlu s červenými ptáky. Když otevřeli truhlu, byla v ní poloděravá ošitka, dva bezuché hrnce, měchačky a jedna drchna z cvilinku s bůh ví kolikaletým peřím. Ale panimáma z kraje se u Kočárků za dvacet pět let opeřila, stala se z ní hotová pávice. Sedlák Kočárek nakoupil v Rakovnice na jarmarku těžkého hedbáví a potom několik loket port na dva prsty širokých, aby se jeho žena vyrovnala ostatním. Po čase už nosila i zlatem vyšívanou šněrovačku. A Kočárek se dobrácky usmíval, když se tak podíval na tu svou ženu, jak má hezky urostlé tělo, jak jí to všecko padne, jak se v tom otáčí jako na strunkách, a k vůli své ženě už i s ostatními sousedy několikrát se pohašteřil, v Milíně na posvícení i porval.

A žena chtěla, aby byl konšelem, aby nezůstal věčně věkův sprosťákem, že Ouřada je přiběhlík, a že se přece nedal zastrčit. Jiras že ani neumí napsat pořádně tři křížky a je také konšelem, a mluví s ním i páni. —

Dnes vězel v Jiřicích všem v hlavách celý den Refunda, a večer při krbu se o něm teprvé rozpovídali. Nechtělo jim to ani z mysli, že se dnes nikde nezastavil, šel kolem jejich statků, jako by v nich nebyl jaktěživ, a minul sedláky, jako by jich ani neznal.

„Co vám to povídal, Adamče?" zeptal se Hrdlička ponocného.

„Že jsou pantáto zlé časy," řekl Adamec a odvrátil se.

„To už víme od těch dob, jak jsme chodili — do školy."

Hrdlička se zajikl, vzpomněl si náhle, že, když mu bylo sedm let, jednou školáci přišli domů a pověděli mu, že v Okrouhlině škola padla na starého kantora, jak si poskočil a jak si zavejskl, a od těch dob že ve škole Okrouhelské nebyl. Lístek s kohoutem přilepil na kurník, tabulkou zandal ve špejchaře okno. — Z Adamce nedostal ale už ani slova více.

„Co že přinesl Refunda nového?" s tou otázkou zastavil z večera ponocného konšel Ouřada.

„Že prý tam někde v kraji poslali sedláci císaři pánu do Vídně psaní po obecním slouhovi."

Ouřada zaskřípal zuby a sevřel pěstě; ale Adamec si toho ani nevšiml a šel svou cestou.

Refunda učinil dnes v Jiřicích pravý poplach, jako kdy by někdy v lednu, když všude všecko bílo, když se na stromech lesknou stříbrné řetězy, nad zasněženými střechami náhle zazpíval skřivánek. A dnes byl přece smutný listopadový den, skřivánci už dávno odletěli, slavičí hnízda ve vrboví zapadla uvadlým lupením a hlavy černých lesů za-

čínaly se hýbati, protože jim do skrání usedali první poslové zimy: hejna černých nevlídných ptáků.

Večer sešlo se k rychtáři několik sousedů, samí dobří známí, samí praví Podlešáci na táčky. A když na krbu zapraskaly veselé plamínky, zasmál se Květ, šel do almary, vytáhl knížku, dal ji Světlušce a usednuv mezi hosty, řekl: „Přinesl nám z Prahy nové čtení. Jsou prý ty knihy, jako by je házel na dračku. Začni Světluško!“ A dívka začala tu o Zděnkovi ze Zásmuk čili o Blanických rytířích.

Sedláci seděli jako pěny, chasa zapomněla na škádlení, a Adamec by byl hnedle zapomněl, že dřevěné hodiny u dveří odhrkují devátou a že je čas k ponocování, a snad po prvé vzal vyleštěnou hlásnici nerad, a když troubil, nemohli a nemohli ve vsi rozeznat, kolikátá že to hodina. Táhlé zvuky splývaly v jedno a byly nějak slabší, jako by to nedul do plechovnice ani Adamec. V několika okamžicích už byl zase ve světnici u Květů.

III.

Na faře v Okrouhlíně, asi půl hodiny od Jiřic, čekali nového kaplana. Vybílili pokojík, vydrhli podlahu, umyli dvéře a otevřeli okno, aby to hezky provětralo. Kaplanka na Okrouhelské faře byla skrovňounká, tak zrovna pro jednu duši. Staré nepravidelné klenutí připomínalo, že tu vždycky kaplan nebydlil; pravilo se, že prý zde bývala někdy komora a kuchyně. Ale měla tu výhodu, že jedním oknem bylo daleko viděti. Kaplanky ve farách bývají obyčejně ten nejzastrčenější kout. Přišelli některý host na zdejší faru, po každé se divíval vyhlídce z kaplanky. Dřívější pan páter se vždycky takovémuto divení trpce pousmál. Okrouhelský pan farář vyšel si chvílemi před faru a zadíval se do cesty, neníli viděti jakýsi povoz. Už se chýlilo k večeru, a kaplan měl býti dneškem na místě; museltě bez toho již o všech svatých odbývati všecko sám. Pan farář přestupoval netrpělivě z jednoho podpatku na druhý. Náhle ozval se za ním slabý, poněkud nesmělý hlas. Bylo to latinské pozdravení.

Pan farář se kvapem obrátil, poděkoval také po latinsku a přivítal zdvořile nového spoludělníka na zdejší vinici.

„Však už se vás, pane bratře, ani nemohu dočkati, a kudy, řekněte mi, jste tudy přišel? Jdete přece od města, neníliž pravda?“

„Zbloudil jsem, důstojný pane; pustil jsem se lesem: řekli mi, že je tam tudy nejblíže a že prý si nadejdu dobrou hodinu.“

Pan farář se usmál: „Stará Braďačka by řekla, že budete mít u nás neštěstí. Ale nebojte se, v Podlesí jsou dobří lidé a hodného kněze mají rádi, a já doufám, že vy, velebný pane, hodným budete. Ve mně naleznete pravého a upřímného bratra; uvidíte, že se vám zde zalíbí. Buďte mi ještě jednou srdečně vítán! — Nejdřív vám ukážu vaše obydlí. Kaplanka jest nejlepší místo ve zdejší faře, takovou vyhlídku, jako vy máte, nemá ani sám kníže pán. — Podívejte se!“

A s těmito slovy přiblížili se oba k oknu, odkud bylo viděti na lesy.

„Nuže — líbí se vám to?“

Mladý kněz přikývl pouze hlavou. Velké, temnomodré jeho oko spočinulo na tmavé zeleni zdejších lesů, jako by na těch hlavách starých, staletých drv něco hledalo, jako by na těch tmavých, zádumčivých čelech jejich chtělo něco čísti.

„Zdejší lesy táhnou se do dálky na několik mil; ale řekněte mi, kterak pak jste pravou cestu nalezl?"

Mladý kněz pozdvihl hlavu a odpověděl: „Přišel jsem k nějaké vsi, zdá se mi, že ji jmenovali Jiřice."

„Ano, ano Jiřice, patří k nám."

„A tam mi pověděli, kudy na faru. Jeden soused mne doprovodil."

„Vždyť jsem řekl, že jsou tu dobří lidé, a že hodného kněze mají rádi. Byl to bez pochyby sám rychtář; byl vysoký, už šedivý a vážný muž, neníliž pravda?"

Mladému knězi se zdálo, že ani otec, ani rodný bratr nemohli by se chovati přívětivěji k němu než pan farář.

„A vaše věci?"

„Je mi divno, že už tu povoz není."

„Přijede, přijede bratříčku, budete unaven, v kuchyni vám dají něco na posilněnou. Pojďte!"

Mladý kněz musil se sám sobě přiznati, že tak vlídného bratrského uvítání se nenadál. Jeho spolužáci byli již skorem všichni na svých štacích, od některých dostal už i zprávu, jak byli uvítáni, a dnešní den ho naplňoval obavami. Na jednom místě prý se nemohl kaplan do fary ani dostati, na druhém si ho farář hrubě ani nevšiml, a zde jako by přicházel do druhého domova. Museli i do sklepa pro víno, pro „tu rýnskou s tím zlatým papírem," a potom si s ním farář ťukl na upřímné přátelství.

„Nechci vám býti představeným, ale přítelem, rádcem, bratrem, otcem. — A víteli pak, Kačenko, že náš pan páter zabloudil, a že hledal faru v Jiřicích?" obrátil se starý pán k přistárlé už ženě, kteráž seděla opodál, pozorujíc zkoumavýma očima nového kaplana, pletouc při tom pilně punčochu.

„Nebylo by také divu; vždyť říkám, že jsme tu jako na poušti, neví o nás nikdo, a my také o nikom; jsme tu jako zapomenuti, a jestli na nás také jednou zapomene pán bůh!"

Panna Kačenka se dala do smíchu; pan farář jí přizvukoval a odpověděl: „Na Okrouhlinu v nebi pamatují. Slyšíteli velebný pane? Máte to u nás podivné. Chcemeli déšť, prší a chcemeli jasno, je hezky, pole tu nejsou sice nejlepší, ale boží úrodička na nich ucházi. Máme pobožné osadníky, člověku by učinili pomyšlení, snesli by poslední. K velikonoční zpovědi jdou do jednoho, u rychtářů jich bývá na cvičení, jak by nabil. Práci budete mít snadnou, ale na něco vás musím upozorniti. Je tu několik — abych to zrovna řekl — rýpalů, do kostela chodí sice každou neděli a každý svátek, ale jen proto, aby kněze zkoumali, aby jeho kázání potom doma přetřepali; však je poznáte, a proto vám kladu na srdce, bratříčku: svá kázání pracujte pilně, nevíte nikdy, kdo vás poslouchá."

Někdo zabouchal na vrata.

„Bude to můj vozka," pravil kaplan a zdvíhal se.

„Zůstaňte jen, bratře, zůstaňte! Kačenko, řekněte jim, ať to nechají na voze do rána, a vozkovi dejte večeři, aby nás v Podlesí nepomluvili."

Pan farář se čtverácky usmál a zakulaceným tvářím jeho slušel ten úsměv výborně.

„A s domácností u nás budete také spokojen: hospodyně je řádná a rozšafná žena, je z mého příbuzenství," podotkl pan farář, když Kačenka vyšla na zápraží. Potom se ptal ještě po ledačems, na seminářské poměry, na pány představené, na pány profesory, divil se mnohému, přikyvoval ku všemu, v duchu mnohé nepochopoval, usmíval se, říkal „tak, tak" a hladil si tváře. Přišel i na jezovity, znal prý z Pražské kolleje skorem všecky a některé jich na zdejší faře po několik dní přechovával. Začali i o stavech, o císaři Josefovi, o jeho reformách, světlých i temných stránkách generálního semináře, rozpředli hovor i o robotě, mluvili o hnutí ve Francii . . . Pan páter se znal ve všem výborně, nad leckterým jeho výrokem hlava páně farářova se pozastavila. Ale mladý kněz nedal mu času přemýšleti; vždy jiné a jiné předměty upoutávaly mysl jeho.

Už mohlo být k jedenácté, když ho pan farář uvedl do pokojíku, pro dnešek zatím nejpotřebnějšími věcmi opatřeného.

Pan páter neměl však na spánek ani pomyšlení. Usedl si na staromodní židlici ku čtverhrannému, dubovému stolku, na němž hořela voskovice v mosazném, čistě vyleštěném svícnu.

Oko jeho zadívalo se v neurčito; bílá ruka se hnula a přejela čelo ještě bělejší. Chvílemi vstal, přeměřil dvakrát třikrát pokojík a opět usedl.

Byl postavy prostřední, útlé; černý soukenný kabát až po krk upjatý, těsně přiléhající k tělu splýval mu přes kolena.

Po chvíli vytáhl jakousi knihu, byla vázaná v černé kůži se zlatou ořízkou. Četl v ní as půl hodiny a pak ji odloživ, opřel mladou hlavu o ruce a přemýšlel. V neděli měl mít kázání, měl osadníkům říci, že je ustanoven zdejším kaplanem, měl je ubezpečiti o své upřímné snaze, měl jim pověděti, že všechněm přichází vstříc s láskou a měl je poprosit, aby mu tu jeho lásku a to jeho přátelství opětovali; ale na to pan páter nemyslil, působilo mu to starostí nejméně; byl dobrý kazatel. Pod lebkou proudily mu asi jiné myšlenky, bez pochyby je chtěl již dříve tou knihou zapuditi a snad se mu to nepodařilo. Vzpomínal na rodiče, z nichž jeden už odpočívá pod zelenou travou, a napadlo mu, zdaliž ví, že jeho jedináček je dnes na faře, že je kaplanem v Okrouhlíně, a zdaliž viděl, jak srdečně a upřímně byl uvítán. V oku se mu zakmitla slza a svitem voskovice proměnila se v perlu.

Rodiče měl chudičké, vyživili ho svými mozoly, vychovali ho pánu bohu. Starý otec posílal synovi do Prahy poslední tolar, matička upekla mu vždycky pletence z vejražky, a sami chudáci v chaloupce s doškovou střechou jedli suchý, okoralý chléb. Tak vychovávají do dneška ne jedni rodičové své syny pánu bohu . . . A když tak ti lidé v rodné vsi viděli, jak otec pracuje, jak si nepřeje, jak matka se lopotí, smáli se, že jsou to staří blázni a ledajakýs všetečka to rekl otci i do očí. Starý muž zakýval hlavou a takových řečí si nevšímal. Jen jednou se rozhněval,

vyšel si před chaloupku a toto pověděl: „A kdy bych z téhle chaloupky strhl i poslední snopek a dal ho synovi, kdy bych z těchle dveří i futro vytrhl a dal je synovi, kdy bych tuhle chaloupku celou rozbořil, kámen z ní prodal a utržený peníz dal synovi, nikomu není nic do toho, a k žádnému, co je vás tu, o kus chleba nepřijdu!"

A nepřišel nikdy. Nikoho ničím neobtěžoval, živil se poctivě a umřel s úsměvem spokojenosti na starých rtech. V poslední chvíli se mu oči zarosily a dívaly se na syna, kteréhož měli za několik neděl světiti na kněze, a vyschlé rty zašeptaly: „Škoda, že tě chlapče neuvidím, až půjdeš po prvé k oltáři. Můj bože!"

A potom bylo v té chudé jizbičce se začernalým dřevěným stropem ticho, až k zalknutí dusno, k staré hlavě nachýlila se mladá tvář a svěžími rty vyproudila se slova: „Ale potěšte se tatíčku tím, že vaše starost nebyla nadarmo." Starý otec ještě jednou otevřel oči, upřel je v tu stranu, odkud zaslechl hlas a usmál se. Ten úsměv byl jeho poslední. A nad doškovou střechou letěla vysoko k zimnímu nebi duše dobrá, duše poctivá, duše spravedlivá . . .

A já píšu poznovu: Odříkáním se a mozoly vychovávají do dneška rodičové své děti pánu bohu.

IV.

Po Čechách panovalo tenkrát ticho, někdy ovšem bylo vyrušeno výstřely bělokabátníků do selských rot, ale jen velmi zřídka. Chtěli se svých beder shoditi robotu, chtěli se vzpřímiti, chtěli býti jako lidé s nesmrtelnou duší a ne jako němá tvář. Chtěli pánům pověděti, ta půda, kterou musejí pro ně zorávat, ze které pro ně svážejí do stodol boží úrodu, že je česká skoro půl druhého tisíce let, že patří jim a oni samým sobě.

Ale sotva to začali povídati, zavřela se ústa selských mluvčí na věky, ruce spojenců jejich sevřeny v těžká železa, a hlavy ostatních sehnuly se ještě níže, aby pán bůh v nebi neviděl zoufalého výrazu v jejich obličejích.

„Šlehejte ostřeji," říkali páni, „škoda každé rány, která chybí!" Zámečtí drábové byli učinění ďáblové.

V kraji vedlo se robotníkům zle, v Podlesí ještě hůře. V kraji měli nad sebou delektora, justiciára, pojezdného, správce, písaře a mušketýry, v Podlesí přidružili se k těmto ještě lesníci a hajní. Prvější bývali obyčejné Němci, přivandrovalá chasa z ciziny, zvláště na některých panstvích. Život českého lidu platil takovému přiběhlíku desetkrát méně, než život zajíce.

A nejhůře bylo, když se mezi tím lidem samým vyskytly černé duše; bohužel, že ani těch nescházelo. Páni je odměňovali hodnostmi: ten dostal rychtářské právo, jiného zas musili chtěj nechtěj v obci zvoliti konšelem, tomu zas prominuli robotu, jiným dovolili na panská luka neb do panského lesa. Ale Podlešákům ku chvále dím, že mezi nimi takových bylo málo, a zapomenulli se některý, nebyl to zajisté pravý Podlešák. V Jiřicích byl takovou nešťastnou duší sedlák Ouřada.

Druhý den potom, když Refunda odešel, natáhl z rána tmavé soukenné kalhoty, vzal dlouhý tabákový kabát a sáhl po rákosce.

„A co jen s těmi pány pořád máš, řekni mi, muži! Marně utrácíš peníze a napájíš každého tlučhubu; kdy bys se staral raději o děti!“

„Mlč ženo, mlč, budeš rychtářkou, a Vavřina nepůjde na vojnu.“

Selka se na okamžik zarazila. Že by jejího nejstaršího syna na vojnu mohli chytiti, na to už dávno myslila, toho se bála více než smrti. Bylť arci pokoj, vojny nedávno dobouřily a králové s císaři si připíjeli na zdraví a věčný mír.

„A zač si chceš to rychtářství koupiti?“ — Selka náhle vstoupila Ouřadovi do cesty. „Slyšíš mne, muži?“

„Co ti po tom ženo, jen když u nás bude právo“ — a sedlák se usmál, jako když zasyčí had.

„Jdeš zas s něčím proti němu, vidím ti do duše, nezapřeš mi nic. Jdeš ho zase černit a zapomínáš, že to je tvůj švakr, můj rodný bratr, zapomínáš, že někdy . . .“

Sedlák Ouřada se dal do hlasitého smíchu.

„Můj švakr, tvůj rodný bratr! Vyrostli jste spolu pod jednou střechou, hrávali jste si spolu? — A na takové tretky, že mám něco dát, já konšel v Jiřicích, já syn Lysovického zemana? S mým tatínkem mluvíval kníže, má matka uměla jednat i s kněžnou, a vy tady, vy krtkové, takhle podrývat zem, aby vás nikdo neviděl! U nás v kraji lepší barák, než tady zemanský dvůr, a já Ouřada že je tu mám poslouchat? Co já mám v malíku, nemají oni ve všech hlavách dohromady. — Přijdu až večer!“ (Pokračování).

K oslavě památky Karla IV.

Slavili jsme v minulých dnech pětistoletou památku úmrtí císaře Karla Čtvrtého, krále českého toho jmena Prvního, otce vlasti jediného. Slavili jsme tu památku my Čechové, neboť Karel — ač byl zároveň korunovaným králem německým, lombardským a aralatským i císařem římským, i ač osobnost jeho vštěpila svůj ráz své době v celé střední Evropě — byl přece především králem českým a náleží po přednosti nám Čechům.

Avšak i z německého národa můžeme oznámiti potěšitelný příspěvek k této slavnosti. Míníme tu *rozhodný obrat, jenž v posledním desítiletí nastal u německých historiků v příčině oceňování Karla IV.* Že slepé odsuzování a tupení, ve kterém si Němci po čtyři sta let libovali naproti svému císaři, konečně nyní ustává, a místo toho Němci počínají zkoumati dějiny doby Karlovy a hledati v nich pravdu, toť zajisté jest úkaz vysoce potěšitelný. Čím déle trvala křivda, která se dála Karlovi, tím radostnější musí ctitelům jeho býti náprava její, ku které se schyluje. Jest to pravý triumf, jejž po půltisíci let slaví Karel a s ním historická pravda.

Němci vzali si ze Schillera pěkné pořekadlo: „Die Weltgeschichte ist das Weltgericht,“ ale zachovali se podle něho namnoze nepěkně. Napsali weltgeschicht víc než všichni ostatní národové dohromady, ale předstírajíce znáti a posuzovati dějiny celého světa, nepoznali pořádně

ani svých vlastních. Tím chci ukázati toliko na nemírnou chvastavost Němců ve věcech vědeckých; že díl své práce již vykonali, to se nepopírá. Prozkoumalit v našem století obstojně své starší dějiny, přišli v tom do 13. století, a přicházejí nyní do 14. století. Ale kterak úsudek světového soudu historiků německých bývá důvodný a spravedlivý, poznati se může z toho, jak nakládali se svým vlastním císařem Karlem IV.: zpytováním jeho dějin z pramenův původních hrubě nikdo u Němců se nezabýval, nýbrž jeden opisoval z druhého, všichni Karlovi láli z pouhého zvyku na spůsob klepen, když si někoho vezmou do obyčeje, a čím více mu kdo vynadal, domníval se, že tím lepší historii napsal a tím platnější světosoudní rozsudek vynesl. Výrok velikého německého básníka, i přes obyčejnou špatnou applikaci svou, obsahuje však přece hlubokou pravdu, totiž v tom smyslu, že dějepis *má býti* nejvyšší stolicí soudnou na zemi. Obrat pak, jenž dostavil se v německém dějepisectví o době Karlové, jest důkazem, že u Němcův při všem pobloužení přece nevyhynula snaha, aby propovědění Schillerovo stalo se pravdou.

Ve spise, jejž k naší slavnosti vydal jsem o Karlu IV., ukázal jsem, odkud pošlo obvyklé u Němců odsuzování toho panovníka. První původ všeho toho byly neshody mezi Karlem jakožto císařem německým a jeho zetěm Rudolfem IV., vojvodou rakouským. Rudolf byl kníže velice podnikavý a ctižádostivý. Vida tchána svého zvelebovati Čechy, napodobil ho, seč byl, v Rakousích, i zasloužil si tím v dějinách rakouských název Zakladatele, der Stifter; diplomatickou obratností a mocí poštěstilo se mu získati ke svým zděděným zemím Tyroly (1363), ale snahy jeho nesly se také k věcem větším a smělejším. Zlatou bullou, zjednanou od císaře Karla říši německé (1356), pokládal se za skrácena, poněvadž v ní byl podržen počet sedmi kurfirstů, a poněvadž zeměpanská práva kurfirstů nemálo se v ní rozmnožila, kdežto ostatní knížata německá zůstavena jsou v předešlém svém postavení. Vojvodové rakouští dle rozsahu zemí svých ovšem náleželi k nejmocnějším knížatům německým, a Rudolf IV. přál si, aby pro země rakouské byl zřízen nový volicí hlas se všemi ostatními právy kurfirstů. Že se mu to nepodařilo, uchopil se prostředků podloudných k dosažení cílů svých. Dalť sobě nadělati falešných privilegií, jako by byla udělena vojvodům rakouským od císařů a králů římských, počínaje od Julia Caesara a Nerona až do Rudolfa I. V těch podvržených listech přiznávala se vojvodům rakouským všechna ta zeměpanská práva, jež Zlatá bulla udělila kurfirstům, vyjma ovšem právo voliti krále; vedle toho byla do těch fabrikátů Vídeňské kanceláře pojata i mnohá jiná práva a tituly nově vymyšlené; zejmena měl vojvoda rakouský býti vojvodou ve Švábích a v Elsase, a též arcivojvodou, jemuž prý přísluší hned první místo po kurfirstech.

S těmito falešnými privilegiemi nejspíš Rudolf IV. r. 1359 přišel do Prahy, aby mu je císař potvrdil. Karel znal se tolik v klasické latině a ve zřízení starořímském, aby hned na první pohled poznal, že privilegia Julia Caesara a Nerona jsou hotový nesmysl; ale ani ostatních privilegií nechtěl potvrditi, poněvadž nikdo nikdy neslýchal, že by vojvodové rakouští takových práv užívali. Rudolf IV., jsa takto od svého

tchána odbyt, zanevřel na něho, snoval pikle na pikle a zjednával si spolky s knížaty a králi proti císaři; s Uhry smluvil se již o rozdělení zemí českých, až jich vydobudou, i usiloval také domoci se trůnu německého proti Karlovi. Ale ostražitostí císařovou všechny jeho smělé plány se mu zmařily; byl přemožen a osamocen, a chtěli obdržeti císařské potvrzení k nabytí Tyrol, musil se odříci všech nově vymyšlených titulů svých.

Jest pochopitelno, že zmaření záměrů tak velikých zanechalo nevoli proti Karlovi netoliko u Rudolfa IV., ale i u jeho nástupců. Toho stopy a účinky vyšly po stu letech okázale na jevo.

Císař Fridrich III., jsa sám z rodu rakouského, potvrdil r. 1453 všechna dotčená privilegia Rudolfa IV., a udělil vojvodům rakouským titul arcivojvodský. Od té doby ta privilegia měla skutečně právní platnost až do zániku říše římsko-německé r. 1806. Spisovatelé o státním právě uznávali sice, že směšné listy Julia Caesara a Nerona jsou podvržené, ale pravost ostatních privilegií stále hájili. Teprva historická kritika v posledním dvacetiletí ukázala, že Karel IV. měl právo a pravdu na své straně, když zamítal privilegia svého zetě; Wattenbach, Huber a jiní dokázali nezvratně, že to všechno jsou podvrženiny z doby Rudolfa IV.

V potvrzovacím listě na privilegia rakouská od r. 1453 praví císař Fridrich, že vojvodám rakouským bývalo hájiti těch privilegií s velkou pílí a mocí proti těm, kdož na ně „neslušně sáhali a tyranskou násilou je potlačiti pokoušeli se“; naproti tomu týž císař chválí své předchůdce na trůně německém z rodu rakouského, že prý spravovali říši mnohá léta s velikou chválou. Obojí ta narážka, přímá i nepřímá, ukazuje, kterak asi Fridrich III. smýšlel o Karlovi IV. Tyto dědičné tradice Vídeňské roznesl po světě nejvíce Aeneas Sylvius, jenž dlouhá léta žil u dvora císaře Fridricha III. Tenť ve své Historii české píše, že Karel IV. byl by sice býval výtečným císařem, kdy by si byl království českého více nevážil nežli říše římské; zejmena prý uvalil na jmeno své nemalou skvrnu tím, že za života svého usiloval syna svého dostati na trůn německý, a za to slíbil prý každému kurfirstu po 100.000 zl., na místo kterých jim prý zastavil cla říšská; tím prý moc říše byla navždy v niveč obrácena, tak že již nikdy nemohla se pozvednouti.*) Spisovatelská autorita tohoto osočitele Karlova, sama v sobě znamenitá, nabyla nejvyšší váhy, když pak Aeneas Sylvius dosedl na stolici papežskou pode jmenem Pia II. (1458—1464). Tu každý výrok jeho přijímán byl za evangelium, a úsudek jeho o Karlovi opisován byl v Němcích do všech kronik a tištěn ve všech dějepisích. Císaře Fridricha III. syn a nástupce, císař Maximilian I., postavil této před-

*) Jak nyní z listin víme, Karel nezastavil žádných cel říšských, poněvadž byla již dávno před ním zastavena. Při volbě Václavově v Němcích nebylo potřebí upláceti všech kurfirstů, než toliko tři, a ti úhrnkem dostali od Karla rozličných výhod v ceně necelých 200.000 zl. Že v hospodářství říšském, jakkoli bylo již dávno na mizině, nebyla ta suma tak smrtonosná, jak mínila historická neznalost o sto let později, to může se usouditi z toho, že Karel IV. dostal od jediného města Florencie přes 200.000 zl., totiž jednou 100.000, jednou 50.000 a od r. 1355 každoročně po 4000 zl.

pojaté theorii Sylviově korunu, řka o Karlovi IV., že prý byl „království českého otcem a svaté říše římské arciotčímem.“ Od té doby až po naše časy Němci přestávali na těchto úsudcích dvou korunovaných hlav; co k nim nového přidávali, byla jen širší slova, několik zdánlivých nedověcných důvodů, a hodně mnoho zlomyslné jizlivosti.

Teprva v posledních letech němečtí historikové počali zpytovati, zdali světoběžný úsudek o Karlovi srovnává se s pravdou. A jak jeden po druhém zabírá se do původních pramenův, kterých nyní máme tisíckrát víc po ruce nežli Aeneas Sylvius před 400 lety mohl míti, touž měrou mizejí předsudky, jedna výčitka po druhé se vyvrací, shledávají se úmysly výtečné a skutky chvalitebné, i povaha Karlova očišťuje se ode mnohého nařčení. Avšak v tomto posledním kuse, ze všech nejdelikátnějším, poněvadž pohnutky a zásady jsou nejtěžší k vyzkoumání, zůstává u německých historiků ještě valná část starých předsudků, které teprv dalším bádáním mohou býti přemoženy. Němcům jest to ovšem obtížno, prokázati Karlovi IV. plnou spravedlnost, neboť — to budiž s důrazem vytčeno — žádná láska nevede jich ku Karlovi, a toliko historickou pravdou plně dokázanou dávají se teprva donucovati k napravení svých předsudků o něm a k potlačení své žárlivosti a nechuti k největšímu dobrodinci Čechův.

První na tuto dráhu nastoupil Pražský profesor *K. Höfler*, jenž již po mnohá léta v přednáškách i v různých spisech vyslovuje se o Karlovi příznivě; ano Höfler ze všech Němců dosud jediný zastává se Karla jakožto císaře německého se skutečnou horlivostí a téměř se vřelostí, ač ho nikterak netěší, že za Karla i za ostatních Lucemburků český živel v Čechách se vzmohl.

Dále Vratislavský profesor *Lindner* počal psáti Dějiny říše německé za krále Vácslava, jejichž první svazek vyšel r. 1875. V úvodě posuzuje předcházející vládu Karla IV., a tu jest nanejvýš zajímavo pozorovati, kterak spisovatel přistoupil k svému dílu s úplnou zásobou starých předsudků o Karlovi, ale při opravdovém uvažování tehdejší situace a jednání Karlova v ní přichází z pravidla k opačným koncům, nežli odkud vyšel; jedna hana po druhé se vyvrací, na místo temných stínů objevená fakta kladou světlo, obraz konečný jest téměř venkoncem pravý opak té příšery, kterou Lindner na počátku v mysli své choval.*)

Jindřich *Friedjung* vydal ve Vídni r. 1876 spis: Kaiser Karl IV. und sein Antheil am geistigen Leben seiner Zeit. Kniha ta jest sice formou dosti neladná, ve mnohých podrobnostech povrchní, a spisovatel, nemoha ovšem setrvati při úhrnkovém očerňování povahy Karlovy, podržel z toho přece tolik, že líčí Karla jako pouhého počtáře a ekonoma bez srdce a vzletu. Ale předmět Friedjungův — účast Karlova v duševním ruchu jeho doby — jest takový, že prozpytováním jeho musila postava Karlova nabyti světla nového a to téměř veskrze příznivého. Jestiť málo panovníků v celém středověku, kteří by si byli získali o všechny vyšší zájmy souvěkého lidstva tak hojných zásluh, jako náš Karel.

Štyrskohradecký profesor *Krones* vydává v Berlíně Dějiny Rakouska, co do rozsahu největší a nejplnější ze všech dosavadních.

*) Širší posouzení podal jsem v Památkách arch. X. 400.

V jednotlivostech jest tam ovšem mnoho omylů, a největší celková chyba toho spisu jest ta, že obsahuje více úvah a úsudků nežli výkladův fakt. V naší příčině jest však tato stránka právě vhod. Ačkoli pak Krones také nechce charakteru Karlovu dopřáti spravedlivosti, přece stručný obraz, jejž o tom mocnáři podává, vypadá zcela jinak, nežli uvykli jsme čítati v německých knihách. Karel se svými skvělými zámysly a záslužnými činy jest tu zjevem poutavým, ano velikým.

Böhmer, jenž proslul vydáním regest starších císařů německých, počal také sbírati výtahy z listin Karlových; císaři tomuto zjevně nepřál. Po jeho smrti Inšprucký profesor *Huber* pokračoval ve sbírání regest Karlových, a vydal již vše tiskem. Tu se ukazuje, že leckterá listina Huberem přidaná vyvracuje nepříznivé úsudky Böhmerovy, a Huber také dochází k jiným vývodům než jeho předchůdce. Na základě těchto regest bude teprva nyní možno, napsati plné dějiny císařování Karlova, což dosud od nikoho se nestalo; neb našemu Pelzlovi v minulém století při vší dobré vůli scházely k tomu mnohé pomůcky. Huber opatřil Regesta Karlova obšírným úvodem, ve kterém zachoval se k tomu panovníkovi i k Čechům se vzácnou u Němců slušností, téměř veskrz objektivně; z obvyklého obviňování Karla nezbývá u Hubera bez mála nic.

Základné obvinění, které bylo u Němců po dlouhé věky heslem, jako by Karel byl říši německé arciotčímem, to nynější historikové němečtí netoliko neopakují, ale vyvracejí. Lindner praví, že „říši nevedlo se při Karlovi tak špatně, jak za to se mívalo." Huber míní, že pověstný Maximilianův výrok „při nepředpojatém uvažování Karlova vladaření sotva shledá se oprávněným." A Krones dí o témž „opotřebovaném" výroku, že „v něm vězí zrnéčko pravdy, ale hodný náklad neslušného předsudku — tüchtige Ladung unbilligen Vorurtheils."

To domnělé otčímství bývalo dokazováno několikerým důvodem: předně tím, že Karel všemožně rozmnožoval dědičné země svého rodu. Jak rozdílnou měrou tu bylo měříváno! Že král Rudolf I. získal svému rodu Rakousy a Štyrsko i vyhlídku na Korutany a Krajinu, to mu vždy pokládají za velikou zásluhu, ano téměř za andělskou ctnost; ale že Karel také rod svůj obohacoval, to prý byla u něho ďábelská nepravost a škoda říše německé! Nyní však praví Lindner docela správně: „Hlavní účel Karlův bylo rozšíření moci domácí. V tom docela vstoupil do šlépějí předchůdců svých od Rudolfa; onť nacházel se v témž postavení jako tito." A Krones tomu podobně: „Karel IV., co se týče péče o domácí moc, vkročil do šlépějí svých předchůdců, jen že ten úkol lépe se mu zdařil nežli hned před ním Ludvíkovi Bavorovi."

I Zlatá bulla bývala uvozována proti Karlovi. Nyní Krones i Huber uznávají, že jinačím čili lepším spůsobem nemohl se pořádek zavesti, než toho docílil Karel Zlatou bullou, a spolu s Lindnerem pokládají ten zákon Karlovi za velikou zásluhu. Höfler nad to praví, že bez toho základného zákona říše německá byla by se musila rozpadnouti, a že ji Karel IV. na staletí zachránil a zachoval pohromadě.

Karlovi bývalo dále vytýkáno, jako by byl služebníčkem dvora papežského, jemuž prý zadal práva říšská. Ale Lindner a Huber dokázali podrobným prozkoumáním listin opak toho, zejmena, že Karel počínal si naproti kurii samostatně až k nemalé často nespokojenosti

papežův, i že také neodvislost říše německé naproti nim lépe opatřil. Že Karel přiměl papeže k návratu z Avignonu do Říma, tu zásluhu Höfler cení tak vysoce, že by prý ona samojediná postačila pojistiti Karlovi jmeno statečného císaře; a Lindner vyjadřuje se o tom s pochvalou tomu blízkou.

O Karlových skutcích v Italii bývalo psáno, jako by tam byl vyprodával práva říšská. Nyní však Lindner, Krones i Huber docela schvalují italskou politiku Karlovu, dovozujíce, že nic lepšího nedalo se tam pořiditi; a Lindner ujišťuje naproti násilným pokusům předchůdců Karlových, že „po dlouhý již čas žádná hlava říše nevykonávala tak velikého a trvalého vlivu v Italii, jako Karel IV."

Největší a nejsměšnější povyky bývaly tropeny s tím, že Karel zaplatil některým kurfirstům za to, aby syn jeho Václav byl v Němcích zvolen za krále. Jako by taková věc byla v Němcích nějakou neslýchanou novotou! Nyní však již všichni historikové se rozpomenuli, že dálo se tak již skrze celé století při každé volbě německé, ano dálo se tak v každé volební říši. Dokud v Němcích bylo co rozdávati, činil tak každý kandidát trůnu; a Karel V. r. 1520, když majetek říšský byl už všechen pryč, musil penězi ze svého království španělského posílanými raziti sobě cestu k trůnu, aby vlastenečtí kurfirsti nezvolili si Francouze za císaře. Na koho při tom uplácení padá větší vina, na císaře nebo na kurfirsty? A co se týče toho, kterak Karel IV. při volbě svého syna choval se k papeži, tu staré výčitky obrátily se v pravý opak svůj; neb Lindner a Huber dokázali z listin, že volbou Václavovou nebyla uražena Zlatá bulla ale panovačné nároky stolice papežské.

S tímto obratem můžeme u Němců býti spokojeni. Aby Němci Karla velebili, jak my k tomu máme příčinu, toho prozatím žádati nemůžeme. Neb máli Němec nadchnouti se obdivem pro některého panovníka svého, k tomu nepostačí, aby ten panovník činil Němcům dobře, nýbrž on musí také ještě činiti zle národům jiným, sousedům Němcův. A toho arciť u Karla IV. nebylo. Dosti na tom, že Němci počínají už přikládati ku Karlovi totéž měřítko jako k jiným panovníkům. Více od nich na ten čas nežádejme.

Dr. Jos. Kalousek.

Rozhledy na poli technickém.

Elektrické světlo. — Balon captif. — Stroje plynové. — Mouchot. — Fonograf a dr. Bouillaud. — Lohrovy perpetuální hodinky. — Günnerovo relais. — Technický vývoj Prahy.

Pozornost technických kruhů obrací se nyní značnou měrou k *světlu elektrickému*. Poukázali jsme sice již v jednom z minulých rozhledů k elektrickému osvětlení, ježto však tato otázka čím dále tím větší nabývá důležitosti a ježto i listy neodborné skoro co den přinášejí zprávy o pokrocích v tomto směru, pokládáme za svou povinnost, abychom k této věci se vrátili a věnovali jí úvahu poněkud podrobnější.

Elektrické světlo bylo po prvé vyvinuto na začátku našeho století, když Sir Humphrey Davy mohutnou galvanickou baterií o 3000 členů

vyvodil svítící voltaický oblouk mezi hroty dvou polů uhelných. Avšak v praktické stadium vstoupilo toto světlo, když v letech třicátých Faradayem nalezena magnetická indukce. Tu teprvé bylo možno vyvoditi potřebnou elektřinu *mechanicky*, kdežto dříve *lučební* pochod v galvanické baterii byl dosti drahým a nestálým pramenem elektřiny. První stroje založené na tomto principu indukce byly zhotoveny r. 1849 v Londýně a v Paříži, a bylo jich užito v majácích na březích britských a francouzských.*) Další zdokonalení těchto strojů zavedeno před desíti lety, a sice tím, že použito *elektromagnetů* na místě magnetů stálých, čímž docíleno proudů velmi silných. Vypsali jsme podstatu těchto strojů před rokem,**) a dodáváme zde jen, že mimo stroj *Grammeův* (vypsaný na uvedeném místě) zakládá se na témž principu stroj *Siemensův*. Tyto zdokonalené stroje nazývají se *dynamo-elektrickými****) na rozdíl od oněch starších, které sluly *magneto-elektrickými*.

Když pokroky tak daleko byly dospěly, postupovala přirozeně do popředí otázka praktického upotřebení elektrického světla i mimo majáky a přítomný stav věcí jest právě charakterisován touto snahou popularisovati — ať tak díme — elektrické světlo. Pokud se jednalo pouze o osvětlení majáků, byla otázka poměrně jednodušší: šlo tu toliko o vyvození jediného mocně svítícího centra. Jinak má se však věc, sloužíli elektrické světlo k osvětlení dílen, nádraží, divadel neb dokonce veřejných ulic. Tu jest třeba, aby světlo bylo *rozděleno*, aby soustředěný pramen světla byl nahražen větším počtem menších světel. *Rozdělení elektrického světla* jest tedy na ten čas cílem, k němužto spějí všichni, kteří v tomto oboru pracují.

Tím naznačili jsme hlavní fáse dějin elektrického osvětlení: dobu baterií, dobu strojů magneto-elektrických, stadium dynamo-elektrických strojů a nejnovější fási *rozdělení* elektrického světla.

O obtížích, jaké vyskytují se při rozřešení této poslední otázky, panují náhledy velmi nejasné a zmatené. Nám se zdá, že tyto obtíže nejjasněji naznačil prof. Hopkinson ve svém sporu s Thompsonem. Celá otázka není tak otázkou fysické možnosti neb nemožnosti, jako spíše otázkou *ekonomie*, a záleží podstatně v tomto: Z veškeré energie spotřebované v elektrické lampě jen část působí co světlo na lidský zrak, a sice jest tato působivá část tím větší, čím mocnější jest elektrický proud. Mysleme si tedy nejprvé elektrický proud zásobující jednotlivou lampu, a vyvinutý určitým strojem dynamo-elektrickým. Stroj tento vyvinuje jistou sílu, neb lépe řečeno jistou „energii," která co elektřina jest přenešena k lampě. Zde mění se tato energie v teplo čili ve vibrace zvláštního druhu, z nichž jistá *část* (vibrace nejrychlejší) působí na naše oko co světlo. Mysleme si pak *týž* stroj, ale spojený s větším počtem lamp. Stroj vyvíjí tutéž energii co dříve, a nebéřemeli ohledu k změ-

---

*) Viz o vývoji strojů a přístrojů k elektr. osvětlení znamenitou přednášku, kterou měl v posledním zasedání „Britské Associace" v Dublině Mr. Schoolbred, baccalaureus artium.

**) Osvěta, roč. VII. díl I. str. 440.

***) *Elektro-dynamickými* slují pak stroje, v nichž elektřina jest *pramenem* pohybu a práce.

něným poněkud odporům, bude energie objevující se co teplo ve všech lampách *úhrnem* tatáž co dříve. Nicméně bude zde *menší* část vzniklých vibrací schopna působiti na náš zrak, t. j. ač mechanický efekt jest týž, bude zde úhrnný efekt *světelný menší*, neb, chcemeli docíliti téhož úhrnného světla co dříve, musíme vyvoditi mocnější efekt mechanický, musíme tedy užiti stroje silnějšího. V těchto několika slovech jest obsaženo jádro celé obtíže, s kterou se setkáváme při dělení elektrického světla: jest to, jak patrno, obtíž v podstatě ekonomická. Není to ovšem překážka *jediná*, jest tu ještě celá řada praktických maličkostí, které stěžují provedení ještě více — uvedená obtíž jest však překážkou *hlavní*. A přece jest *dělení* životní otázkou při elektrickém osvětlení měst; kleslyť nedávno ceny akcií anglických plynáren o plných 7 procent při pouhé nezaručené zprávě, že známý Edison vynalezl prostředek, jímž možno rozděliti elektrické světlo libovolně až na sta jednotlivých lamp. Zpráva tato — vzniknuvši v americkém žurnále New York Sun — proběhla všemi časopisy a zůstala posud jen nezaručenou zprávou, která v plném dosahu jest bezpodstatná, a která i v nejpříznivějším případě bude redukována na nějaký pokrok v detailech. Čím větší počet světel, tím větší jsou také ztráty — tato věta zůstane vždy platnou; soustředěné světlo bude vždy vyžadovati méně síly mechanické. Kdy by se však podařilo uvesti veškery ztráty na nejmenší míru, mohlo by se státi, že i rozdělené — tedy méně ekonomické — světlo by bylo vždy ještě výhodnější než světlo plynové. V redukci ztrát bude tedy zajisté záležeti nejbližší pokrok; podařilli se snad Edisonovi krok v tomto směru, a pokusilli se vůbec o to, o tom dnes nelze říci ničeho.

Mírné rozdělení světla jest ovšem již dokonaným faktem; jest na př. známo, že Avenue de l' Opéra v Paříži jest osvětlena elektricky, a sice tak, že vždy čtvero světel jest upraveno v jednom vedení a čtvero vedení (tedy 16 světel) zásobuje elektřinou jediný stroj Grammeův. Také v Praze objevilo se již toto nové světlo, a sice, jak jsme svým časem již oznámili, v továrně p. Martinky v Bubnech. Nad to též fotograf Winter užíval elektrického světla při zvětšování fotografií, ještě než se odstěhoval do Vídně.

Vytknuvše v těchto řádcích přítomný stav důležité otázky elektrického osvětlení, dodáváme ještě jmena mužů, kteří právě nyní svými vynálezy v tomto oboru stojí v popředí: jsou to *Lontin*, *Žabloškov* a *Rapijev*; budeli mezi ně počítán i Edison, ukáže budoucnost.

Pařížská výstava jest ukončena a s ní dokonal také svou úlohu ohromný *balon captif*, který, jak známo, ze dvora Tuilerií byl pouštěn do výše 600 metrů jsa připoután k silnému drátěnému lanu. Tento balon byl znamenit jednak tím, že býval plněn *vodíkem* a nikoliv svitiplynem, jehož se od roku 1836 všeobecně ku plnění balonů užívá, jednak vynikal také svými obrovskými rozměry. Mělť v průměru 36 metrů*) a pojal v sebe 25 milionů litrů vodíku. Když klec určená pro „cestující“ stála při samé zemi, nalézal se vrchol balonu 55 metrů nad zemí, tak že z daleka vynikal nad trosky Tuilerií co bílá báň. Klec mohla pojmouti 52 osoby a byla tak opatřena mřížemi, že netoliko nikdo

*) Klenba nejvyššího kostela v Praze (u Františkánů) jest jen málo vyšší.

nemohl spadnouti, ale také nikdo nemohl se v úmyslu sebevražedném svrhnouti dolů. Lano, k němuž balon byl připoután, navinuto bylo na mohutný buben, jímž při sestupování — neb lépe řečeno stahování — balonu pohybovaly dva stroje s úhrnnou silou 300 koní. Dospělli balon nejvyššího postavení, obsáhl zrak prostoru kruhovou o průměru 15—16 mil, která zahrnovala čtvero departementů: Seine, Seine-et-Oise, Seine-et-Marne a Oise.*) Po skončené výstavě byl balon zakoupen Angličanem, který jej dopraví do Anglie, kde však prý bude vystupovati volně. Přestane tedy býti balonem „spoutaným."

Výstava Pařížská byla také shromáždištěm celé řady *motorů pro malý průmysl*. Nebylo však mezi nimi žádného, kterým by palčivá tato otázka byla bývala dokonale rozřešena. Celkem zdá se, že *plyn* bude v nejbližší době hlavním motorem malého průmyslu, pokud totiž existující soustavy plynových strojů větší rozšíření jich připouštějí. Mezi těmito motory plynovými byl pak *Ottův* — a poněkud i *Bischoffův* — stroj na místě předním. Při onom (kde náhlý výbuch plynů nahražen postupným shořením) chválí se poměrně tichý chod, což proti hlučným motorům starším jest rozhodným pokrokem.

Mouchot, o jehož slunečním stroji zmínili jsme se v těchto listech, konal mezi tím pilné pokusy v Alžírsku, kde ovšem nebe skoro nepřetržitě jasné a výhodné postavení slunce valně podporují též použití slunečního tepla. Co průměrný jakýs výsledek můžeme uvesti, že v oněch krajinách Mouchot byl s to přivesti ve 12 minutách do varu tolik litrů vody, kolik čtverečných metrů měřil jeho reflektor. I na výstavě Pařížské měl Mouchot „sluneční kotlík," který však nevyvíjel páry k účelům hybným, nýbrž měl prostější úkol: vařiti vodu na čaj.

Fonograf, jejž jsme hned po jeho objevení popsali, a který i v Praze byl veřejně produkován (ač pohříchu v dosti primitivní formě), našel podivínského odpůrce v členu francouzské akademie dr. *Bouillaudovi*, který tvrdil, že fonograf jest humbug. Nemoha však vůči faktům obstáti s výrokem tak příkrým, modifikoval jej v ten smysl, že fonograf „nemluví" a „neartikuluje," při čemž bral na pomoc slovník akademie, který „mluviti" (parler) vysvětluje co „schopnost sdíleti své myšlenky" a *řeč* prohlašuje za „dar božský udělený pouze člověku." Taková sofismata ovšem divně vypadají v ústech vynikajícího člena slavné akademie vědecké.

Zajímavým — ač ne docela novým — vynálezem jsou *Löhrovy perpetuální hodiny*. Podstatná jich vlastnost záleží v tom, že netřeba jich natahovati. V strojku umístěna jest totiž jakási kývající palička, která každým otřesením se rozhoupá a při svém kývání působí na péro hodinové podobně jako klíček při natahování hodin obyčejných. Rozumí se, že chození, jezdění a vůbec pohybování se člověka, který tyto hodinky nosí, jest právě pramenem onoho otřásání, jehož strojek ku svému natažení má potřebí. Löhr tvrdí, že 6840 otřesení denně stačí, aby hodinky byly udrženy v chodu. Pro případ, že by majitel po delší čas se nepohyboval, přidán jest k hodinkám klíček, jímž mohou býti nataženy na obyčejný způsob. Proti remontoirkám, s nimiž mají společnou

---

*) Viz zprávu Tissandierovu v časopise La Nature.

vlastnost tu, že není třeba otvírati víka — jsou Löhrovy hodinky jednodušší, čítajíce asi o 14 částí méně.*) Vynálezce sám poukazuje k tomu, že již v minulém století byly podobné strojky, a že Bréguet pro Napoleona I. takové hodinky sestrojil. Pokrok záleží však v tom, že konstrukce Löhrova jest mnohem jednodušší a kompendiésnější.

Našemu krajanu, panu *Günnerovi* v Jičíně bylo nedávno patentováno zvláštní *relais pro podmořskou telegrafii.* Pomíjejíce podrobnějšího popisu, který by zde byl od místa, podotýkáme toliko, že veškeré posavadní přístroje umístěné v pobřežních stanicích podmořských telegrafů dávají depeše v znameních buď pomíjejících (úchylkou magnetické jehly) neb trvalých (písmem barevným), nejsou však s to, aby depeši *bezprostředně* přenesly na linii pozemní. Depeše došlá po drátu podmořském musí tedy býti přečtena a znovu telegrafována dále do příslušné stanice vnitrozemské. Kdy by však Günnerovo relais v praxi se osvědčilo, bylo by tím přímé přenášení depeší z podmořských lan na pozemní linie umožněno.

Věnovavše první část přítomných úvah rozhledům všeobecným, obracíme se v části druhé k předmětu užšímu: totiž ke stručnému přehledu veřejných technických prací v Praze. Nedá se zajisté upříti, že v poslední době panuje v Praze čilejší ruch v tomto směru, než kdy před tím. Příčina toho leží ovšem částečně právě ve velké nečinnosti minulých dob. Praha mnoho zanedbala a musí tedy i mnoho doháněti, máli se jen poněkud přiblížiti jiným městům téže velikosti. Nechceme a nemůžeme zde rozebírati příčiny, jimiž povznešení Prahy jest stíženo: rovněž nebudeme se pouštěti do kritiky toho, co vykonáno a čeho opomenuto: přestaneme prostě na referátu.

Velký pokrok stal se zajisté průběhem posledních 40 let v komunikaci mezi oběma břehy Vltavskými. Ještě do r. 1841 měla Praha *jediný* most, slavné to dílo Karlovo. Dnes spojuje oba břehy *pět* mostů obyčejných a *dva* železniční, tak že Vltava uvnitř města, tedy v délce asi 6 kilometrů, jest sedmkráte mostem překlenuta: jsou tedy mosty průměrně asi 1 kilometr od sebe vzdáleny. Nejnovější z těchto mostů, *most Palackého*, byl počátkem prosince 1878 zasvěcen a bude o novém roce 1879 odevzdán vozbě. Elegantní tato konstrukce byla provedena dle plánů městského inženýra *Reitera.* Vší chvály hodna jest volba systému: dánať tu vším právem přednost monumentální stavbě kamenné před pomíjející poměrně konstrukcí železnou.**)

Zavedení paroplavby na hořejší Vltavě zasluhuje tuto rovněž zmínky: přáli bychom si toliko, aby plavba tato i dále ještě se šířila a vyvíjela.

Nábřeží jsou, jako mosty, plodem nedávné minulosti. První nábřeží (*Františkovo*) vystavěno r. 1841, pak nastala však dlouhá přestávka, až teprvé doba nejnovější vyvinula čilejší činnost v této příčině. Vysta-

*) Hodinky tyto jsou i v Praze na prodej, a sice za 25—80 zl. dle úpravy hodin samých.

**) Při všech dobrých vlastnostech svých má most Palackého jednu důležitou vadu: *je příliš úzký.* I jízdná dráha ($7^3/_4$ m.) i chodníky něco přes $1^1/_2$ m.) jsou tak maloměstsky vyměřeny, že nelze toho nelitovati, a to tím více, že stavba tato má přetrvati věky. Současný most Drážďanský jest o 7 *metrů* širší (18 m., Pražský toliko 11).

věno tu obcí Pražskou nábřeží *Rudolfovo* a nábřeží *Palackého* na břehu pravém, předměstskou stavební bankou pak zřízeno nábřeží *Smíchovské* na břehu levém.

I *veřejné sady*, tyto „plíce velkých měst“ vznikly v poněkud rozsáhlejší míře teprvé během posledních let. Proměněním Karlova náměstí ve veřejnou zahradu odstraněna ošklivá poušť, nalézavší se uprostřed Prahy, zároveň pak vynikly tím teprvé rozměry tohoto náměstí, které náleží k největším v Evropě. *Park Pořičský* a *velký park městský*, oba vzniknuvší na prostorách bývalých hradeb, změnily pojednou „venkovský“ ráz oněch prostor na rozhraní města a předměstí. Nemalou důležitost pak mají také četné ony zahrady skrovnějších rozměrů zakládané kolem kostelů a na náměstích menších: bylo by žádoucno, aby v tomto směru důsledně bylo pokračováno i nyní, kdy muž o tyto parky zajisté velezasloužilý opustil službu obce Pražské. Z našich předměstí pouze *Karlín* má pěkné sady veřejné, obec *Žižkovská* pak učinila v tomto směru šťastný krok počatým *zalesněním Žižkova.*

Stržení hradeb, které tak dlouho tísnily Prahu a dusily veškerou stavební činnost i v nejbližším okolí, náleží bez odporu mezi nejdůležitější momenty v technickém vývoji Prahy.

Též v ohledu architektonickém učiněn jakýsi pokrok. Nových monumentálních budov — kromě nádherného *národního divadla českého* — jest ovšem posud poskrovnu, větší péče věnována obnově starých památek stavebních. Pilné práce na kathedrále sv. Víta a *rekonstrukce četných věží* Pražských jsou toho platným důkazem. Rekonstrukce věží děje se nákladem obce a jest podnikem velezasloužilým. Kdo na př. pohledne na opravené věže mostské, podiví se zajisté nyní krásám těchto starých staveb, které v zanedbalosti své zdály se dříve míti cenu pouze historickou.

Mluvíce o technických pokrocích u vývoji Prahy, nemůžeme pomlčeti o zařízení, jímž naše město nejen dostihlo ale do jisté míry i předstihlo města jiná. Máme na mysli *požárový telegraf*. Jak známo, zavedeno jest toto bezpečnostní zařízení posud jen v Praze vnitřní a na Smíchově, a sice dle dvou různých systémů. Meze tohoto článku nepřipouštějí leč stručné vytknutí účelu a hlavních momentů obou systémů. Účelem každého požárového telegrafu jest rychle a snadně oznámiti požár do stanice hasičské, tedy usnadniti dožádání potřebné pomoci. Účelu toho dosaženo především zařízením t. zv. *automatů*, které umístěny jsou v síti telegrafních drátů a takto spojeny s ústřední stanicí hasičskou. Automat jest aparát tak zařízený, že pouhé zatažení za rukojeť stačí, aby do ústřední stanice byl vyslán signál, z něhož možno poznati, *který* automat volal, t. j. *kde* požár vypukl. Pražské automaty — jichž jest 40 — jsou nad to zařízeny tak, že možno jich také užiti *k volné* telegrafické korrespondenci s ústřední stanicí; ovšem že k tomu třeba praktické znalosti telegrafování. Kromě stanice ústřední zařízeny jsou ještě 3 stanice *filiální*, které mohou vyměňovati zprávy se stanicí centrální. Hlásní na čtyrech věžích (Staroměstské, Novoměstské, Mikulášské a Svatovítské) jsou rovněž opatřeni aparáty, jimiž mohou oznámiti telegraficky vznik a místo požáru do stanice filiální neb ústřední. Celé zařízení (které stálo asi 11000 zl.) navrženo bylo panem z *Adlersteinů* (nyní ředitelem telegrafů v Bosně), aparáty pak byly vesměs

provedeny v Praze v dílně p. *Schmidta* ve Ferdinandově třídě. P. Schmidt zavedl zejmena u automatů některá zdokonalení, kterých však zde vypisovati nelze.

Smichovský požárový telegraf bude zavírati ve své síti 20 automatů (z nichž posud zařízeno 17). Aparáty tyto nepřipouštějí však volnou korrespondenci, jsouce obmezeny na signály zpředu určené. Kromě toho nalézají se na šesti místech *poplachové zvony*, které ihned samočinně zazní, jakmile některým automatem byl oznámen požár. Zvony tyto slouží k alarmování dobrovolných sborů hasičských, jichž na Smichově jest několik. Ústřední stanice Smichovská (na radnici) jest spojena s Pražskou, aby i požár na Smichově vzniklý mohl bez odkladu býti oznámen hasičstvu Pražskému. Celé zařízení stálo asi 2000 zl. a bylo navrženo inženýry *Kohlfürstem* a *Müllerem*, kdežto aparáty zhotoveny v dílně p. *Allmera* na Poříčí.

Délka veškerých linií požárového telegrafu obnáší v Praze asi 20, na Smichově 8 kilometrů. Jest přirozeno, že i Karlín, Žižkov, Vinohrady a Vyšehrad, ano snad i Košíř, Nusle a Vršovice ku Pražským liniím se připojí.

Na konec zmíníme se ještě o novém komunikačním prostředku před 2 lety v Praze zavedeném. Jest to *tramway*, pro kterou však Pražská půda jest velice nepřízniva; právě ony části města a okolí, pro které tramway byla by důležitým prostředkem dopravním, jsou pro příkré spády nepřístupny. Ano i jediná příznivá linie mezi Karlínem a Smichovem přerušena jest chatrnou konstrukcí starého řetězového mostu, kdežto použití mostu Palackého posud potkalo by se s velkými obtížemi.*)

Vytkli jsme zde v hrubých obrysech nejhlavnější práce technické, vykonané v Praze během posledních 30—40 let; konstatovali jsme prostě pokroky, natážíce se, co snad více neb lépe mohlo býti vykonáno. Zbývá toliko připomenouti, že největší a nejtěžší úkoly ještě čekají svého rozřešení. Jest to *opatření Prahy vodou, odstranění výkalů a otázka tržní* (tržnice, jatky, upravení akcisních hranic) co nesnadné úlohy obce, a *upravení Vltavy* v obvodu města co úkol země. Úlohy to obtížné, ale tím více hodné toho, aby čeští technikové společným úsilím zasadili se o zdárné jich rozřešení.

Jedna otázka však namítá se mimovolně při těchto úvahách: zdaž nebyly by mnohé z těchto otázek rozřešeny snadněji, rychleji i dokonaleji, kdy by veškery ty obce Pražské spojily se v *obec jedinou?* Víme dobře, že uskutečnění tohoto ideálu nezávisí pouze na obcích samých, a že dosažení jeho spojeno jest s mnohými obtížemi, proto však přece nevzdáváme se naděje, že někdy ve štítu sjednocené Prahy zaskví se heslo Spojených Obcí Amerických: E pluribus unum!

L. Hajniš.

*) K obtížím těmto čítáme především *masné krámy* Novoměstské, jichžto stržení čím dále tím nezbytnější podmínkou dobré komunikace v Praze býti se jeví.

Nové písemnictví.

Cestopisy.

Cestopisná literatura naše zůstává až podnes proti literaturám druhých národův evropských tak chudičká, že nemáme ani překladův s dostatek, neřkuli prací původních, s kterými bychom se mohli cizincům pochlubiti, a zejmena *samostatných děl cestopisných jest u nás až příliš pořídku.* Ty pak články porůzné, které bývají rozptýleny po časopisech a feuilletonech, mohou býti na prospěch toliko současnému čtenářstvu, i zanikají záhy v úplné zapomenutí, ač neslitujeli se nad nimi šlechetná ruka obětavého nakladatele, který po dlouhém liknování, počítání a smlouvání přece k tomu se odhodlá, aby je sebrané vydal na světlo.

Ale takového nakladatele aby u nás pohledal! Holeček ho aspoň nenašel, Wünsch se po něm až podnes marně ohlíží, a Kroupa ho asi hned tak nenajde.

A přece nemůžeme sobě stěžovati, že bychom neměli dosti schopných, ba výtečných spisovatelů, kteří také zjezdili kus světa, a co slyšeli a viděli, dovedou věrně a zajímavým spůsobem vylíčiti. Jmenujeme tu na prvním místě *J. Nerudu*, který svým pronikavým duchem i všestranným vzděláním obzvláště k tomu jest spůsobilý, aby uvedl čtenáři na oči pravdivý a živý obraz krajin i lidí, jež byl viděl; jeho bystrozraku neujde ani sebe nepatrnější podrobnůstka, a mimo to víme o něm, že kdykoliv se chystal na cesty, neopominul konati důkladná studia o zemích a národech, které hodlal navštíviti, tak že jeho cestopisům možno přikládati i značnou cenu vědeckou. Toho dokladem jsou jeho Obrazy z ciziny. Vedle něho zasluhuje čestné zmínky *Jos. Štolba*, jenž poutá a baví lehkým slohem a jakousi beletristickou rutinou, pročež mu člověk milerád odpustí některé ty „amerikanismy,“ které mu tytýž z péra vyklouzly. Ve třech svazcích pod názvem *Za Oceánem* vylíčil Štolba svoje cesty po Západní Indii, Mexiku a Severní Americe. — Za účely pouze vědeckými podnikl v letech šedesátých *Jan Krejčí* cesty po Německu, Švýcarsku, Francii, Belgii a Anglii, kdež všímal sobě hlavně vědeckých ústavů a sbírek, průmyslových podniků a všeho, co se školství dotýká; od něho máme první a posud jediný čistě vědecký cestopis český.

Toto jsou, tuším, veškera původní díla cestopisná, která u nás za posledních dob o sobě byla vydána. Mimo to podávali cestopisné zprávy do časopisův *Ant. Frič* o přírodovědeckých vycházkách po Anglii (v Živě a Vesmíru), *Jos. Sládek* o svých dobrodružných potulkách po Spojených obcích severoamerických, *Em. Holub* ze svých cest po jižní Africe, kdež obrací zřetel svůj hlavně k přírodninám, jichž značnou sbírku poslal do Prahy, a *Ot. Feistmantel*, z jehož péra přinesla německá Politik více článkův o Kalkutě, nežli kterýkoliv časopis český. *S. B. Heller* podal řadu pěkných feuilletonův ze své cesty po Rusi, *Svat. Čech* nakreslil poetickým pérem několik zdařilých

obrázků z krajin Kavkazských (oba v Národních Listech a v Lumíru), *Jos. Durdík* vylíčil ve Světozoru dojmy, které s sebou přinesl z nedlouhého pobytu v Londýně, *Konst. Jireček* popisoval svoje cesty po Srbsku a Švédsku (v Osvětě) a *Fr. Brábek* vydal svoje procházky po Uhrách. Každý z těchto cestopisův má svoje přednosti a svoji důležitost pro literaturu českou, a jelikož pro příliš malý objem svůj mnohé z nich sotva by se hodily pro zvláštní vydání, bylo by věru záhodno vydati je v nějakém souborném díle, které by se mohlo tak uspořádati, aby poskytovalo aspoň jakýs takýs obraz naší činnosti cestopisné.

Nevšední zručnost a nadání jeví též *Jos. Wünsch*, který svými cestopisnými články v Osvětě a Lumíru uveřejněnými vzbudil v nás upřímné přání, aby se nám dostalo celé jeho dílo co nejdříve do rukou. — *Adámkovy* cestopisy zdají se míti spíše účel praktický: aby byly cestujícím průvodčími knihami; na každý způsob žádali bychom si v nich živějšího koloritu a vřelejšího prodchnutí. Od veterána *Paclta*, ač skoro veškeren svůj život tráví na cestách a prošel snad celý svět, nyní už nelze mnoho očekávati, leč by se někdo uvázal v úplné zpracování starších jeho zápisek. O *Kroupovi* konečně nemáme práva úsudek svůj pronášeti, dokud jeho spis nevyjde tiskem, ale soudíce dle toho, co sdělil s obecenstvem ve svých přednáškách, máme za to, že obrací zřetel svůj nejvíce ku scenerii přírodní a krajinářské, poměrův sociálních nebo dokonce politických nehrubě sobě všímaje.

Neposlední místo mezi našimi cestopisci zaujímá *Jos. Holeček*, jejž čtenářové měli příležitost poznati z některých článkův, které byl uveřejnil v Osvětě, zejmena o Černé Hoře a Bosně, pak ze zdařilých feuilletonův, jež byl podával druhdy do Národních Listův. Pokud víme, líbily se tyto články tehdáž a nalézaly mnoho čtenářstva nejen proto, že byly právě časové, ale zvláště pro svoje věrné a živé líčení. Nyní pak sebral Holeček porůzné tyto články a jal se je vydávati pod názvem: *Za svobodu, kresby z bojů černohorských a hercegovských proti Turkům.* Pokud z prvního sešitu souditi lze, bude jeho dílo závažným příspěvkem jednak k charakteristice národův jihoslovanských, jednak k historii onoho odvěkého boje křesťanstva s mahomedánstvem, jehož poslední bohdá scény se právě před našima očima odehrávají. Láska k bratřím slovanským, k té uhnětené ráji, vedla nadšeného spisovatele na bojiště, jakmile se rozlétla po Evropě zpráva o povstání hercegovském; láska ta provázela jej k udatným sokolům na Černou Horu a vtiskla mu péro do ruky, aby krajanům svým věrně a spravedlivě pověděl, co tam byl zažil a jaké poměry tam byl shledal. Kresby, které nám tu staví Holeček na odiv, nejsou načrtány mohutnými rysy ani provedeny ohnivými barvami, nýbrž jsou roztomilou drobnomalbou, obrázky téměř fotografickými, z nichžto sobě čtenář snadno dovede sestaviti celistvý obraz skutečných poměrův. Spisovatel „nelíčí postavy a poměry ideálně, nýbrž reálně, tak jak je nalezl, že zde musí mnohý poznat i nit na svém kabátě.“ I dáváme jemu úplně za pravdu, že by zde idealisování nebylo na místě; a také ho ani není potřebí, poněvadž národové tito budí naše sympathie tak, jak jsou, svými žalostnými dějinami i svými vzácnými vlastnostmi. Kterému

Slovanu by nezplesalo srdce rozkoší, čtoucímu líčení hrdin černohorských, jež pokládá spisovatel pod nápisem: „Kníže a jeho družina“? Toť jsou postavy vesměs Homérské, které mají pro nás cenu tím větší, že existují ve skutečnosti; a Holeček dovedl je nakresliti tahy tak markantními, že jest čtenáři, jako by je před sebou viděl, kterak se ubírají dlouhým průvodem. Též popisy ze života povstalcův hercegovských nesou na sobě patrný ráz pravdivosti, toliko bychom si přáli, aby měly mezi sebou více souvislosti a poskytovaly tudíž jakýsi okrouhlý celek. Vypravování Holečkovo jest okořeněno přirozeným, nenuceným humorem, tytýž drastické (ku př. v článku: „Jak jsem zpovídal Turky“), s příměskem někdy satirickým, a vůbec plynné a půvabné, jeho sloh bezúhonný. I nebude zajisté čtenáře, který by, přečta tento první sešit kreseb jihoslovanských, netěšil se na jich pokračování.

Pr. Sobotka.

Fysika.

Přírodní vědy došly u nás dosti záhy se zkvétajícím písemnictvím přiměřeného pěstování, a tím ovšem i v užším smyslu fysika. Již r. 1825—28 vydal *Sedláček* „základy přírodnictví aneb fysiku“ ve dvou dílech, r. 1837 *Smetana* „základy astronomie“; zvláště pak Časopis musejní a později Živa přinášely mnohá jednotlivá pojednání fysikální. Mezi přispívateli do let padesátých vyniká tu zejmena četnými články, zvláště o elektřině, profesor *Petřina*, jehož výzkumů v tomto odboru všimly si i německé, anglické a j. časopisy odborné.

Nebylo by zde nijakž vhodno, rozebírati zásluhy Petřinovy o vědu fysikální; jsouť již v životopisech jeho nejednou podrobně vylíčeny; zmiňujeme se toliko o tom, že právě nyní v Německu všimli si tohoto našeho učence opět, i jest to zvláště Dr. E. Zetsche, jenž připisuje jemu prioritu u vynalezení současného telegrafování ve směru opačném, což všeobecně posavade připisováno našemu krajanu Gintlovi.

K starším spisovatelům českým o fysice připojuje se velmi důstojně *F. S. Kodym*, jehož „Naučení o živlech,“ vyšlé r. 1849, svou velezdařilou mluvou prostonárodní zahájilo u nás téměř odvětví pěstování fysiky pro kruhy širší. Vzácnou předností Kodymovou jest neobyčejně jasný a pochopitelný způsob, jímž zjevy přírodní vykládá a spolu zvláštní jadrnost slohu, jakož i případnost výrazů technických, které si na mnohých místech teprvé tvořiti byl nucen. — Touž jasností a jadrností vyniká také jeho „Úvod do živlovědy,“ vydaný r. 1864.

Mnohem živější ruch povstal ovšem v letech padesátých po vzniknutí českých škol středních, když spolu vznikla potřeba školních knih. Tu na předním místě jmenovati jest *F. Smetanu*, jenž již r. 1852 pro střední školy sepsal učební knihu fysiky. Referent pamatuje se živě z oněch dob, jaký dojem milý učinilo na české studentstvo vydání toho spisu, jenž první měl vědeckou fysiku zastupovati v literatuře naší. — Spisovatelem však školních knih fysikálních u nás za posledních dob sluší zajisté nazvati par excellence *A. Majera*, jenž v l. 1855—70 sepsal celou řadu učebních knih pro nižší i vyšší školy střední, průmyslové atd. — Vedle toho přeloženo i více školních knih německých, jako Baumgart-

nerova *J. Krejčím*, od něhož také vydán r. 1859 pro školy „přehled zákonů fysikálních." Piskova pro vyšší i nižší třídy středních škol *Klikou*, Schödlerova „Kniha přírody" *J. Jahnem*. — Také pro vyšší školy dívčí sepsány jsou zvláštní knihy učební *J. Pažoutem* (1864) a *K. Starým* (1869).

Přesně vědecká činnost rozdělila se v posledních desítiletích na mnohé časopisy a monografie. Tak sepsal r. 1863 *Správka* „Parní stroj." r. 1864 *F. Studnička* „Meteorologii" a j. — Drobnější pojednání obsažena jsou v Kroku z r. 1864—5 od *Dasticha*, *Herolda*, ve Zprávách Jednoty mathematické r. 1868—70 od *Herverta*, *Neumanna*, *Seydlera*, ve Zprávách spolku architektů a inženýrů, pak v Časopise mathematickém 1871—8 a v Archivu pro mathematiku a fysiku od různých mladších spisovatelů, v Listech chemických 1878 od *Raymanna* atd. — K tomu připojuje se také pojednání F. Studničky „O rozvoji naší literatury fysikální," vydané v Časopise musejním r. 1868. — Všecka tato jednotlivá pojednání svědčí o potěšitelné vědecké činnosti na tomto poli přírodovědeckém.

Toliko jedna jest veliká ještě mezera nevyplněna: nedostává se totiž naší literatuře posud fysiky vědecké, obsahující všecky odbory, což není nijakž nahraženo jednotlivými pojednáními. Vyšel sice již r. 1865 první díl Fysiky zkušebné od prof. *K. V. Zengra* (od něhož i některá menší pojednání řečí českou porůznu jsou vydána), jakožto počátek vědeckého spisu o celém oboru fysiky, ale marně čekáme na pokračování. Podle založení díla toho mohlo se souditi, že zamýšlí spisovatel složiti v něm výsledky bádání i nejnovějších, avšak nyní pokročila fysika po tolika letech tak, že kdy by i druhý díl dnes vyšel, čemuž ovšem se nepodobá, byl by první díl zajisté již v mnohém zastaralý.

Uvesti jest ještě při spisech přesně vědeckých Briotovu „Mechanickou theorii tepla," spis to nad jiné výtečný, jejž na jazyk český zdařile převedl *J. Pšenička*.

Neméně čilý ruch literární vzmohl se u nás ve spisování děl fysikálních, určených pro kruhy širší vzdělaného čtenářstva. — Již časopis Živa přinášel v tom směru pěkná pojednání, na př. 1864 *Dastichovo* „O vzájemnosti sil fysických" a j. — Četné články porůznu uveřejnil *J. Durdík*, které pak vydal sebrané pod názvem „O pokroku přírodních věd." Uhlazenost formy, skvělý sloh i hloubka vědění v ní se jevící, činí knihu tu zajisté ozdobou naší literatury fysikální. — Velmi pilný i v mathematice spisovatel *F. Studnička* podal též mnohá prostě i jasně psaná pojednání fysikální, na př. již v Osvětě r. 1871 „O rozboru spektrálním," dále pak samostatné spisky „Stručný světopis," „Úvod do fysikální theorie hudby," „Zábavy hvězdářské," „V přírodě" (sebraná to dříve porůznu uveřejněná pojednání) atd. — V Osvětě vyšly r. 1873—4 některé články od referenta, jednající o pokroku fysikálním v posledních dobách. — Také přírodovědecký časopis Vesmír přináší mnohé prostě psané články z oboru silozpytu. — Nesmíme též opomenouti článků v Naučném slovníku, z nichž mnohý svou obsáhlostí řadí se k samostatným pojednáním. — Ke spisům tohoto druhu řadí se též spis „Síly přírody," vyšlý jakožto druhý díl „Kroniky práce" a vzdělaný volně a samostatně referentem na základě německého spisu „Buch der Erfindungen."

Zbývají nám ještě spisy a pojednání prostonárodní v nejužším smyslu, psané totiž pro čtenáře, při nichž nepředpokládá se ničeho z vědomostí případných. Nejvíce v té věci učinil *F. Studnička* dvěma spisy vydanými Maticí lidu, totiž „O soustavě sluneční" (r. 1869) a „O povětrnosti" (r. 1872). V Osvětě lidu vyšlo pojednání „Síla elektrická a výkony její" od *F. Hromádka*, v Matici průmyslnické pojednání „Nic nejde ve světě na zmar" od *Al. Studničky*, v téže životopisný nástin „Stefenson" od referenta atd.

Ke spisům prostonárodním lze připočísti také učebné knihy pro školy národní. Avšak tu již přicházíme k nepříznivější stránce fysikální naší literatury. Kdo chce psáti populárně, musí býti zajisté právě tak znalý celé vědy, jako ten, kdo chce sepsati knihu vědeckou. Odvážíli se kdo vydání spisu třeba jen pro obecnou školu, znaje toliko hlavní obrysy vědy a snad ani ty ne důkladně, vyjde z toho často slátanina, jíž se dětem vštěpují namnoze názory zcela bludné, s nimiž srostou a jimiž pak v životě spíše se matou, než poučení docházejí. Tím vzdělávání lidu špatně se podporuje, a taková věru „fysika" nejedna vyšla v posledních letech u nás pro školy obecné. Toho pak bychom upřímně varovali učitelstvo naše a radili jim, aby, než knihu do školy uvedou, dali si ji posouditi od znalců odborných. Zhusta bývá již jen špatné vyjádření dobrého jinak pojetí příčinou osudných nedorozumění, natož pak skutečné chyby a omyly.

Jakož tedy, pominemeli těchto posledních zjevů, můžeme celkem s uspokojením hleděti k dosavadní činnosti v literatuře fysikální, jest přece želeti ještě jedné věci, totiž neustálenosti názvosloví fysikálního. Jedni spisovatelé zajisté přidržují se až zbytečně názvů obecných z latiny neb řečtiny odvozovaných, druzí zase, upadajíce v krajnost druhou, snaží se vesměs je nahraditi názvy českými aneb alespoň zčeštěnými. Mám za to, že zde, jako všude, jest pravá míra uprostřed. Spisům pouze prostonárodním sluší ovšem lépe názvosloví pokud možno ryze české, ačkoli známo, k jakým výstřednostem tu již i u nás vedlo přehánění. Vše můžeme zde připustiti, jen žádného násilí jazyku, žádných barbarismů; tím se odborné literatuře neprospívá, spíše škodí. — Již i namnoze nalezena míra, i jest si jen ještě přáti, aby nedělal každý, kdo píše novou knihu, hned také nové názvosloví, byť nebylo každé slovo již zavedené nejdokonalejší; není toho v žádném jazyce, a nedosáhne se toho neustálým měněním ani u nás. *M. Pokorný.*

Právnická literatura.

Ponechávaje sobě svým časem promluviti o právnické literatuře české našeho století v časopise tomto i ukázati, kterak z nepatrných počátkův vyvinula se vytříbená právnická mluva česká a četná původní literatura, kteráž čestně vstoupila do šlépějí starých právníků českých a zároveň stanula i stojí na výši moderní vědy právnické, chci tentokrát poukázati pouze k některým novým pracím z tohoto oboru, jež během *tohoto* roku u nás na světlo vyšly neb ještě vyjdou.

Z původních prací přednější místo zaujímá důkladné dílo *Františka Schwarze*, jež obsahuje *Výklad zákona obecního pro království*

české a jiných všech zákonův obecní samosprávy se týkajících. Již na jiném místě bylo se mi pochvalně zmíniti o této publikaci, pokud ještě v sešitech vycházela, a dokončené dílo potvrzuje plnou měrou pochvalu, kteráž tam pronesena byla. Spisovatel chtěl dílo své v první řadě učiniti knihou *praktickou*, již by v kancelářích samosprávných úřadův užívati se mohlo. Z té příčiny držel se posloupnosti zákona samého, přidávaje netoliko k jednotlivým paragrafům všechna ustanovení a nařízení, jež v obor ten spadají, nýbrž proplétaje zákon četnými delšími i kratšími samostatnými pojednáními a články z oboru samosprávy, jimiž prokázal jak dokonalou znalost potřeb obecního života, tak i domácí i cizozemské literatury, jednající o správě politické. Není pochybnosti, že *praktické* potřebě takovéto seřadění látky dobře poslouží a to tím více, ponévadž kniha je opatřena četnými vzory k úřadování a k podáním v záležitostech obecních, jichž účelem jest zavesti do samosprávných kanceláří našich správnou úřadní češtinu a učiniti přítrž onomu namnoze neslýchanému skomolování jazyka českého, jehož i orgány samosprávné bohužel dosti zhusta ještě se dopouštějí. Zamlčeti arci nelze, že „Výklad obecního zákona“ by byl nabyl mnohem větší vědecké ceny, kdy by pan spisovatel se byl přidržel *systematického* spracování bohaté nakupené látky, kterýžto způsob spracování dnes ve vědě skoro obecně za jediné správný se považuje. V tom ohledu chceme doufati, že z povolaného péra p. spisovatele dostane se nám ještě mnohého pojednání z oboru samosprávy, ano že i propracované a souladné dílo o všech oborech správy politické, jakéhož se nám posud nedostává, od něho očekávati můžeme.

Druhý pozoruhodný spis, jenž právě nákladem Právnické jednoty vyšel, jest pojednání profesora církevního práva na universitě Vídenské dr. *Františka Laurina O bezženství a manželství duchovních.* S velikou pílí a učeností pracované toto pojednání z oboru práva kanonického bylo uveřejňováno v letošním Právníku a vydává se nyní o sobě. O choulostivé otázce coelibátu pojednal tu pan spisovatel ze stanoviska historie a platného církevního práva a cožkoliv se v tom ohledu snésti i pověděti dalo, to vše pečlivě spořádáno najde čtenář v tomto spise. Litujeme pouze, že spis nestal se ještě poučnějším v tom směru, aby vedle platných ustanovení *latinské* a *řecké* církve byl nám též i historicky vylíčil vývoj platného církevního práva u *protestantův*. Různé jich stanovisko právní bylo by zajisté nemálo přispělo ke kritice a objasnění otázky samé a bylo by, tuším, ukázalo též, že stát, řídě se zásadou „svobodná církev ve svobodném státě,“ nemůže a nemá se stavěti na stanovisko jedné neb druhé církve neb náboženské společnosti. Zajímavo jest, že pan spisovatel ve spise svém hájí náhled, že závazek bezženství, uložený duchovenstvu, pochází *toliko* z ustanovení církevního a že tudíž církev t. j. papež aneb obecný sněm církevní mají moc od tohoto závazku bezženství, pokud se týče od téže překážky manželství uděliti prominutí. Dle toho není nemožno, že by coelibát buď obecně aneb v některých zemích samou autoritou církve katolické byl jednou zrušen. Důvody, kteréž pro nutnost jeho se pronášejí, jmenovitě, že by obročí duchovenská stala se dědičnými a duchovní jsouce vázáni ohledy k rodině že by upadli v područí moci světské,

dají se i při jiných světských stavech uvesti a přece neuznávají se za dostatečné, aby ospravedlnily vyslovení překážky manželství. V skutku pak tyto závažné důvody a námitky bude lze u nás na pravou míru uvesti jediné řádným a spravedlivým rozřešením naléhavé otázky patronátní. Pan prof. dr. Laurin, jenž několika pojednáními svými v Právníku i jinde osvědčil se býti výborným znatelem práva kanonického, velice zavděčil by se naší literatuře, kdy by tak důkladně, jak to byl učinil o otázce coelibátu, pojednal i ze stanoviska dějin a platného práva církevního o otázce patronátní. Neníť bez toho té nejmenší pochybnosti, že z péra jeho můžeme nejeden vzácný příspěvek z oboru kanonického práva očekávati; ano, jak slyšíme, připravuje p. spisovatel i systém práva kanonického v jazyku českém do tisku.

Mimo tyto dva samostatné spisy soustředily se právnické práce české vesměs v pečlivě redigovaném našem časopise právnickém *Právníku*, jenž nákladem právnické jednoty na sedmnáctý rok již vychází a bohatým skladištěm právnické učenosti české se stal. Letošní ročník, jsa redigován dr. *Pražákem* a dr. *Stupeckým*, vyniká opět řadou výtečných článkův od prof. dr. A. Randy, prof. dr. A. Zuckera, prof. dr. Eberh. Jonáka, prof. dr. Laurina, presidenta krajského soudu v Chebu dr. J. Svobody, dr. Hellera, dr. Fr. Preisslera, dr. A. Pavlíčka, dr. Jak. Škardy, dr. Ant. Mezníka a dr. Hermen. Jirečka a sice článkův ze všech oborův vědy právnické. Referent uveřejňuje tam též delší pojednání z oboru dějin českého práva. Právnický časopis náš i v ostatních částech svých, jmenovitě v materiáliích, v praktických případech a v části literární velmi statečně závodí s německými právnickými časopisy v Rakousku a bez přeliánění možno říci, že požívá obecné i zasloužené vážnosti v světě právnickém.

Konečně chci se zmíniti ještě o některých vážných publikacích, jež se v tisku nalézají a bohdá brzo do rukou obecenstva se dostanou. Slovutný náš historik práva slovanského a sběratel pramenův práva toho dr. *Hermenegild Jireček* přikročil k vydání objemné sbírky *Zákonův slovanských*. V tento sborník budou pojaty všechny čelnější zákony jednotlivých národův slovanských, pokud jsou důležitým pramenem k poznání starověkého práva slovanského. Z *ruských* pramenův uveřejňuje se tam jmenovitě Pravda ruskaja, Pravda Smolenskaja, Pskovskaja gramota, Statut Litvě r. 1420 daný, Sudebnik korolja Kazimira z r. 1468, Novgorodskaja sudnaja gramota z r. 1471, Sudebnik z r. 1497, Litovskij statut z r. 1529 a Sudebnik z r. 1550. Z *jihoslovanských* pramenův nalézají se ve sbírce té: Zakon cara Stefana z r. asi 1349, Dogovory Dubrovačke, Zakonik obšči Crnogorski i Brdski 1798—1803, Zakonik Crnogorski z r. 1855, Zakon slavonski z r. 1273, Statut Vinodolski z r. 1280, Statut Poljički z r. 1400, a Zakoni zadružni z tohoto století. Týmž spůsobem i hlavní prameny *polské* a *české* naleznou místo v tomto svodu všech zákonův slovanských, splynouce jako množství potokův a říček v jeden slovanský veletok. Zajímavé toto dílo zakončeno bude slovníkem právnickým, v kterémž jednotlivá slova právnická budou objasněna a vysvětlena methodou srovnávací. Vydání tohoto díla bude zajisté uvítáno v celém slovanském světě s upřímným potěšením.

Jak známo, počal dr. *Herm. Jireček* r. 1867 vydávati *Codex juris bohemici*, na mohutných základech založené to sebrání všech

starších i novějších pramenův práva v Čechách a na Moravě. Jsa zaneprázdněn jinými pracemi, nemohl vydavatel pokračovati u vydání díla toho tou měrou, jak by sobě byl zajisté přál. V novějším čase nalezl však v bratru svém *Josefu Jirečkovi*, bývalém ministru vyučování, horlivého i zkušeného spolupracovníka, tak že možno doufati, že u vydávání důležitého tohoto podniknutí nyní rychleji bude pokračováno. Josef Jireček opatřil již před dvěma lety redakci Koldínova práva městského z r. 1579 a právě tiskne pro Codex *zřízení zemské z r. 1534*, jemuž pozdější recense zřízení zemského z 16. století, jakož i obnovené zřízení zemské z r. 1627, kteréž posud nikdy celé nebylo jazykem českým tištěno, budou následovati. Do téže sbírky pramenův právních bude nejspíše pojat starší právnický spis český, jejž Právnická jednota na počest velezasloužilého starosty svého, vrchního rady p. *Matěje Havelky*, vydati uzavřela. Komise k tomu cíli zvolená ponavrhla jednotě, aby vydána byla znovu tiskem *Brikcího z Licka Práva městská z r. 1536*, jež jsou zajímavou kompilací starého práva Brněnského, Pražského a Jihlavského a aby v úvodě k tomuto vydání pojednáno bylo poněkud obšírněji o právu městském v Čechách a na Moravě. I tyto zprávy budou zajisté s potěšením přijaty ode všech přátel staročeského právnictví.

Dr. Jaromír Čelakovský.

Drobné zprávy.

Z ruské literatury. *My i Oni 1711—1878. Očerki istoriji i politiki Slavjan.* Profesor university Oděsské, A. Kočubinský, i nám od svého nedávného pobytu v Praze dobře známý slavista ruský, podává v nadepsané knize soubor svých literárních prací, týkajících se Slovanstva a po výtce nás Čechů. Obracíme pozornost svých čtenářů ke spisu tomuto již proto, že se Kočubinský nad jiné lépe zná v nejnovějších národních poměrech našich, a jeho namnoze až do podrobností správné líčení překvapuje tím více, že jsme uvykli za posledních dob čítati o sobě v ruských spisech zprávy buď kusé anebo zle překroucené. Kočubinský vytknul si za účel, vypsati věrně fakta, vystříhaje se planých frásí a doufá, že se touto cestou může sblížení Slovanů státi nejdříve skutkem. Směr svého spisu vytýká hned v záhlaví knihy: „Jsa přesvědčen, že starost o naše sousedy na jihozápadě jest jako péče o sebe samy téměř povinností každého z nás (Rusů), sebral jsem články své z různých let v jedno. V nich ukázáno, co jsme jednak *my* už vykonali, a čeho se smíme právem dožadovati *po nich* (Slovanech). Doba frásí a licoměrství prošla; je čas počítati s veličinami skutečnými, reálnými a ne vybájenými.“ Dle toho rozdělil spis svůj ve dvě oddělení. První: *Južnije Slavjane, Rumyny i Petr Velikij v jich vzajimnych otnošenijach* věnován jest historickému a kritickému rozboru snah Petra Velikého, aby připoutal jižní Slovany k říši ruské a zlomil tím moc Turecka v Evropě. Vypisuje se tu jednání Petrovo s Rumuny, Srby a Černohorci, jehož výsledek zmařila bohužel nehoda Petrova na řece Prutu r. 1711, kde byl od Turků obklíčen a stěží jen vlastním životem vy-

vázl. Vyplnění úmyslů Petrových protáhlo se následkem toho až na naše dni. — Druhá část, v níž pojato pět kratších statí, věnována výhradně téměř Slovanům rakouským a najmě nám Čechům. Zvláště zajímavým zjevem jest úvaha *Dualizm i Slavjanstvo*, v níž vysvětluje, proč dualismus v Rakousku vznikl. Příčinu shledává ve strachu Němců a Maďarů před Slovanstvem. R. 1867 — právě za Moskevské pouti — přiměl tento strach Němce a Maďary, po tu dobu znepřátelené, ke smíru a k rozštěpení říše ve dvě poloviny, při kterémžto skutku prý Slované rakouští byli lhostejnými diváky. Nové vyrovnání r. 1876 neuspokojovalo ani před Litavou ani za Litavou a stalo se přece. Proč? Příčinu vidí spisovatel ve slovech Andrassyho: „Každý vnitřní rozlad může působiti rozhodně na mezinárodní postavení Rakouska,“ neboť v pozadí stojí opět známé strašidlo, otázka slovanská . . . I článek: *K voprosu o slavjanskoj vzajimnosti* podává některé zajímavé úvahy o našem národním životě. Zejmena se tu při úmrtí Ant. Marka poukazuje na utěšený rozkvět slovanské myšlenky v Čechách v prvních třech desetiletích nynějšího věku a její prý pozdější úpadek. — Kdo by chtěl slyšeti cizí hlas o českém životě za nedávné roztržky a poznati, jaký jsme tím dojem učinili na východě, tomu poslouží úvaha: *Čechi nastojaščej minuty.* — Dodáváme, že si spisovatel materiál k svým úvahám sbíral sám, cestuje delší dobu po zemích slovanských.

* Po spůsobě Slovanského Sborníku Petrohradského a Moskevského „Rodnoje plemja“ počal vydávati Kijevský slovanský spolek *Slavjanskij Ježegodnik*, sborník článků a úvah, pojednávajících o světě slovanském mimo Rusko a otevřel tím nový pramen, z něhož by bylo lze čerpati hojnost látky ku sblížení se a vzájemnému seznání národů slovanských. Kdežto pak sborníky Petrohradské přestávají toliko na pracích původních, z většího dílu odborně vědeckých, přináší Slavjanskij Ježegodnik články více populární, psané pro širší obecenstvo, a obsahuje též i překlady vhodných statí z jiných slovanských jazyků, zejmena českého; redaktor Zaderacký je dobrým znalcem češtiny*) a sám překlady tyto obstarává. V prvních dvou svazcích (1876 a 1877) dočítáme se zpráv o všech slovanských národech od Rusů a Bulharů až k Srbům lužickým, jen o Polácích nikde ani zmínky. Tím vítanějšími jsou ve svazku III. (1878), jenž vysoko vyniká obsahem i rozsahem nad oba předešlé, příspěvky prof. V. V. Makuševa a E. N. Kala, v nichž se po příkladě lonského Slovanského Sborníku pojednává také o záležitostech polských. V prvém děje se vzpomínka na zapomenutého polského básníka Tomáše Zana (* 1791, † 1855), dávného přítele Mickěvičova, druhý podává studie z nové polské literatury (A. Mickěviče Pan Tadeusz a Bohd. Zaleského Duch stepi). Toto současné obírání se s literaturou polskou ve všech střediskách ruské vzdělanosti jest nám vítaným znamením, že prolomena konečně ledová hráz nevšímavosti a záští mezi oběma bratrskými národy, jimž až doposud nebylo volno pod jednou střechou. — Slavjanskij Ježegodnik je ponejvíce obsahu literárního, chová však v sobě i hojně statí dějepisných a národopisných, tak že jest postaráno s důstatek o žádoucí pestrost. Při tom dbal p. Zaderacký toho, aby podával ne

*) Přeložil do ruštiny též Vocelův *Pravěk země České*, a vydal jej tiskem r. 1875 s titulem: *Drevnějšaja bytovaja istorija Slavjan voobšče i Čechov v osobennosti.*

tak náhledy a úvahy rodilých Rusů o Slovanstvě, jako spíše Jinoslovanů, z nichž otiskuje četné výňatky i překlady, ano nalézáme tu také ukázky prací německých (Kanitz) a maďarských (Hunfalvi, Ethnografie v. Ung.). Z důležitějších úvah, týkajících se slavistiky vůbec, uvádíme z ročníku 1876: Úspěchy slavistiky na Rusi do r. 1872 dle Majkova, Lavrovského a Kotljarevského (též výňatky z Časopisu Česk. Musea). O slovanské vzájemnosti v 18. a 19. věku od J. Perwolfa (z Naučn. Sl.); — ze II. svazku: O budoucnosti a úloze Slovanů ve světové historii od hr. Haracha (z Čas. Č. M.); — ve III. sv. umístěna velezajímavá úvaha: Rakouská publicistika před zavedením dualismu od prof. N. A. Popova, v níž probírá na slovo vzatý slavista obsah časopisů a politickýth brošur, vydaných v Rakousku před r. 1866, zejmena se dotýká Helfertovy úvahy Padesát let po Vídenském kongresu; Palackého O historickém úkolu Rakouska, Idea říše Rakouské; barona Eötvösovy Otázky o národnostech; Harachovy úvahy Spása Rakouska a j. Z článků kulturně-historických přináší ročník I. úvahu O slovanské mythologii od Ř. Kreka, Slovanská jmena měsíců dle K. J. Erbena (Čas. Č. M.); — sv. III.: O slovanské národní poesii dle Jagiće. Ve svazku II. je překlad Vzpomínek a úvah starého vlastence od J. Malého. Mimo to přeloženy z češtiny ještě tyto kusy: Bělehrad, cestopisný obraz od H. Jirečka (z Osvěty), Životopisy (z Naučného Slovníka) Františka Palackého a F. L. Čelakovského s ukázkami jeho korrespondence. Národopisným, sociálním a statistickým poměrům Slovanů balkánských věnována ovšem celá řada úvah a statí, buď původních, neb vyňatých ze spisů srbských i anglických (Miss Irby). Konečně jsou též literární přehledy ve Sborníku umístěny, zvláště ročník III. (1878) podává téměř úplný seznam spisů z oboru historie, řeči a literatury české, polské, halicko-ruské, srbsko-horvatské a ruských kněh, týkajících se slavistiky, vydaných r. 1877. Každému přehledu připojen úplný seznam časopisů, jež r. 1877 v tom onom slovanském jazyku vycházely: uvedeno jest českých 143, polských 151, halicko-ruských 14, horvatských 36, srbských 17. Seznamy časopisů ruských, slovinských a lužicko-srbských scházejí, ač by pro úplnost přehledu byly velevítány. — Sborníky Kijevské prodávají se za velmi levnou cenu (440 stran velké 8⁰ za 1 rubl), čímž stávají se zvláště důležitými pro rozvoj slovanského vědomí v prostém národě ruském. Vítáme s potěšením i tohoto činitele slovanské vzájemnosti.

* Carská ruská zeměpisná společnost vydala nový díl prací ethnograficko-statistické expedice pro západoruský kraj, a sice oddíl jihoruský, v nějž pojaty: *Materialy i izslědovanija, sobrannyja P. P. Čubinskim*, redakcí P. A. Giltebrandta. Ruská literatura chová již nejednu slušnou sbírku prostonárodních pohádek *velkoruských* (na př. sbírky Afanasjeva), kteréž pro důležtost svou dávno již oceněny jsou po celé Evropě. Na národ maloruský, tak bohatý fantasií, však v tom ohledu až dosavad zapomínáno. Maloruská duma a píseň našla sice dávno již svých sběratelů a ctitelů, jen skazky, pohádky sobě nevšímáno. Vyjímaje několik ukázek v Kulišových *Zápiskách o jižní Rusi* a ve spisech Mordovceva, Kostomarova a Šejkovského, o Malé Rusi jednajících, nebylo v tom oboru nic učiněno. Teprvé Rudčenko vydal před několika lety dva svazky jihoruských pohádek, avšak ani tyto neodpo-

vídají svým počtem velikosti 12milionového národa, nejpoetičtějšího mezi všemi Slovany. Konečně starý dluh v plné míře splacen Čubinským. Tomuto dostalo se, čemu netěšil se nikdo z jeho předchůdců: dostatečné podpory od štědré ruské zeměpisné společnosti, tak že se mohl věnovati pouze vyhledávání a zapisování památek národního bytu u Malorusův. Až dosud vydáno sedm dílů těchto památek, obsahujících neméně než 300 tiskových archů — důstojný to zajisté pomník, jaký sobě národ svou prací a tradicí postavil, důstojnější, než jakým se může vykázati kterýkoli národ evropský. V nejnovější díl (o 688 str.) pojato 148 pohádek obsahu mythického a 146 pohádek a pověstí ze života. Prvý díl rozdělil sběratel v sedmero oddělení, a sice v pohádky vlastně mythické, v nichž jednají zosobněné síly přírodní a báječné bytosti vůbec, v pohádky zvířecí (zvířecí epos), bohatýrské, v pohádky, kde jednají dobří i zlí duchové, v pohádky o čarodějnících, o zosobněných pojmech (štěstí, neštěští atd.) a konečně v pohádky s metamorfosami. Mezi pohádkami ze života v díle druhém zajímavy jsou zvláště ty, z nichž proniká humor národa, a vážné postavení ženy maloruské, překonávající často muže svým rozumem a vtipem. Vůbec překvapila sbírka Čubinského ruské vzdělance všeobecně jak svou obsáhlostí, tak i vnitřní cenou; onať jest novým důkazem, že zbývá ještě mnoho práce zkoumatelům ducha národů slovanských, zvláště na Rusi.

Z polské literatury beletristické. Osvědčený romanopisec polský *T. T. Jež* vydal novou, dvousvazkovou povídku *Pod obuchem.* Ani tato práce není prosta četných předností, kterými Jež vůbec vyniká, ač právě ji kritika, jmenovitě Varšavská, velmi přísně a nepříznivě posoudila. Spisovatel v ní způsobem co nejpříkřejším líčí současnou šlechtu polskou, jejímž jest rozhodným odpůrcem. Nemilostivě tepe společnost vyšších kruhů, náklonnost její k cizině, mělkost jejího vzdělání a předkládá čtenáři vůbec „typy naiwności szlacheckiej." Tím se ovšem některým kruhům obecenstva špatně zavděčil. Očividně stoupá do šlépějí šlechetného obhajce chudého lidu, Josefa Dzierzkowského, jenž ve svých výtečných, charakteristických povídkách život i mravy *současné* domácí šlechty bičoval. V společenském životě polském udály se ale v průběhu posledních 30 let změny tak značné, že mezi nynější šlechtou polskou a šlechtou doby Dzierzkowského jest nepatrný rozdíl. My dodáváme jen, že se Jež v konversační části povídky jinak poutavé dotknul i tentokráte velmi přátelským způsobem národa českého. Jan Baptysta — sympatická postava — vypravuje polským hraběnkám s nadšením o českém národě za světodějného hnutí husitského. — Nejnovější dvě povídky J. J. Kraszewského: *Jak się pan Paweł żenił* a *Jak się pan Paweł ożenił* dokazují opět, že veleplodný spisovatel i do prosté myšlenky umí vložiti neobyčejný půvab. Látka jich nevyniká novotou, ale působí milou tklivostí, prostou srdečností. — *Na marne*, nová povídka Jindřicha Sienkiewicze došla v Polsce lichotivého uznání. Samostatností, vlastním směrem a hlubokým pojmutím povah lidských dospěl řečený spisovatel hned při prvních pokusech svých k velmi šťastným výsledkům. — Spisovatel oblíbených „Wspomnień podporucznika" E. Berzewicz vydal ve Lvově nový spis „Wieczory starego żołnierza," jenž opět vyniká působivým líčením bouřných událostí r. 1863.

Úmrtí.

† *Eduard Rüffer*, český žurnalista a spisovatel, člověk osudů nad míru zajímavých, zemřel v Praze dne 16. listopadu 1878. Život jeho byl samé dobrodružství. Ač rodem Němec z Lužice a vychován po německu, měl přece vřelou náklonnost k národu českému, z něhož prý i jeho předkové pocházeli. Později přestěhoval se do Prahy a stal se tu spolupracovníkem časopisu Politik. Poprvé byl zavítal do Čech již před rokem 1860; ale vzniklá tehdy válka italská vylákala ho na jih, do Vlach, kdež přes to, že byl těla slabého, vstoupil do řady dobrovolníků Garibaldiových a učil se prakticky umění válečnému, které zůstalo pro celý život jeho zamilovaným koníčkem. Když potom vypukla válka šlesvicko-holštýnská, sbíral sám dobrovolné čety po městech durynských, míval zejmena k německým študentům nadšené řeči, líče v nich útrapy jejich bratří pode jhem dánským, účastnil se sám války a psával odtud válečné zprávy do Pražských listů. I Rodinná Kronika přinášela tenkráte válečné dopisy od *garibaldiána Rüffera*. Po válce vrátil se do Čech, usadil se navždy v Praze i stal se jedním z nejplodnějších žurnalistů. Psal ovšem jen po německu, neboť jazyk český neovládl nikdy, jak by si byl přál; dával své věci překládati na jazyk český a teprvé pak vydával je tiskem. Psal romány, novely, básně, dramata a libreta, studie cestopisné a feuilletony, zvláště též studie vojenské. Vydával i dva české vojenské časopisy: *Žižku* a *Vlasť*; dále sepsal s pochvalou přijaté strategické a taktické studie o válce prusko-francouzské, o Balkánském poloostrově a zejmena o Dalmacii, Bosně a Černé Hoře, začež obdařen i černohorským řádem neodvislosti. Některé jeho vojenské studie přeloženy i do franštiny a vlaštiny. Největší ale část jeho činnosti spisovatelské byla věnována žurnalistice a v tomto oboru byl neunavným. Dovedl vyplniti sám i velký denní list. Jako žurnalista bojoval vždy věrně pro věc českou a snášel se svými soudruhy všechny svízele a trampoty české žurnalistiky, zůstane jim proto navždy v čestné paměti. Zemřel tuberkulosou, maje 43 léta (narozen r. 1835), a pochován za vřelého účastenství svých četných přátel na evangelickém hřbitově Karlínském.

† Kníže *Petr Andrejevič Vjazemský*, nestor ruských básníků, zemřel v Baden-Badenu dne 22. listopadu 1878. V něm odešel na věčnost poslední pamětník slavné doby Puškinovy, která dala národu ruskému celou legii básnických velikánů. Narodil se 24. června 1792 v Moskvě, vzdělával se v Petrohradě a později na universitě Moskevské, kde se spřátelil záhy s Baťuškovem i Žukovským, s Karamzinem pak byl sdružen svazkem příbuzenstva. Roku 1812 stál v řadách ruského vojska a účastnil se i památné bitvy u Borodina. Později byl úředníkem při ministerstvě Varšavském, pak v Petrohradě v ministerii financí, od r. 1855 byl náměstkem ministra osvěty. Od r. 1866 žil na odpočinku, zdržuje se pro churavosť nejvíce v Badenu, kdež i skonal. Vjazemský byl básníkem školy Puškinovy, ač vlastně jeho předchůdcem: byl jako všichni ruští básníci z doby Alexandra I. satirikem a epigramatikem,

shoduje se v názorech nejvíce s Fonvizinym, o němž sepsal později důkladnou studii, nejlepší to práci o slavném onom satirikovi. Ač byl básníkem vysoce talentovaným, tak že Karamzin, poznav hloubku jeho myšlenek, blahoslovil mu jako zasvěcenci Mus a Žukovský, Puškin i Gogol si vysoce vážili jeho básnických plodů: nezanechal přece po sobě tolik literárních děl, jak by si bylo přáti. Byloť mu básnění přirozenou potřebou tak asi jako Ťutčevu; skládal a psal básně, aby této nutnosti vyhověl, o jejich rozšíření mezi obecenstvem aneb dokonce o vděk čtenářstva se nestaral. Sám také svých básní tiskem nevydával, vyjma skrovný svazek veršů, jenž vyšel r. 1842 a to ne přičiněním autora, nýbrž spíše jeho přátel, zejmena O. Barsukova, který po letech opatřil nové jich vydání. Teprvé letos, když bylo uplynulo už *sedmdesát* let od jeho vystoupení na jeviště literární (psalť první básně již r. 1808), budou péčí hraběte S. D. Šeremetěva, — a sice proti vůli Vjazemského — vydány jeho sebrané spisy básnické, aby konečně bylo lze oceniti náležitě význam jeho v literatuře ruské. Akademik M. Suchomlinov chystá za tou příčinou i vypsání života Vjazemského, jež může býti nad jiné zajímavější, poněvadž byl Vjazemský svědkem veškerého rozvoje ruské literatury od dob Krylova a Karamzina až do smrti Někrasova, a přes pokročilý svůj věk stál do posledních dní v čilém spojení s vynikajícími literárními kruhy na Rusi.

† Dne 15. listopadu 1878 skonal na letohrádku nedaleko Paříže slavný orientalista ruský, *Nikolaj Vladimirovič Chanykov.* Býval druhdy úředníkem v ministerstvě zahraničných záležitostí, později žil delší dobu v Persii a procestoval největší část střední Asie. Plodem jeho studií v těchto končinách bylo: *Vypsání chanstva Bucharského* s mapou a plány, vydané asijským odborem ruského ministerstva vnitra r. 1843. Po té vydal *Sepsání míst v severozápadní části střední Asie, jichž položení určeno astronomicky.* Poslední prací Chanykova v tomto oboru byl r. 1874 vydaný ruský překlad známého spisu Ritterova: *Iran,* kterýžto překlad ale může býti považován za dílo původní, poněvadž jest obohacen hojnými poznámkami a doplňky překladatelovými. Petrohradská veřejná bibliothéka rozmnožena byla jeho štědrostí velkým počtem drahocenných původních rukopisů orientálských, jež nasbíral na svých cestách po střední Asii. Poslední léta svého života trávil Chanykov v Paříži, kde nacházel více pomůcek k svým studiím než v Petrohradě. Zde i zemřel, stár jsa 58 roků (nar. r. 1820).

Týmž radostným citem, s kterým každý přítel národní vzdělanosti české před osmi lety uvítal založení *Osvěty*, sleduje od té doby také neúnavné a zdárné působení tohoto měsíčníku. A jakou to dobou prošla *Osvěta!* I literatuře i životu veřejnému dostalo se *Osvětou* podpory a záštity právě v tom čase, když prudká bouře rozkypělých vášní strannických nad národem naším se strhla, přehlušujíc humanitní a esthetické snahy, překážejíc vědecké a kulturní práci, ohrožujíc nejhlubší kořeny naší národní jsoucnosti. V tomto čase veliké národní vichřice nalezla vedle několika jiných ochranných krovův hlavně také v *Osvětě* milý a bezpečný útulek ona klidná, všedním hlomozem neporušitelna ideální mysl, z nížto jediné každému národu vzchází blaho, v nížto jediné klíčí skutečný prospěch každé vlasti.

Tato důležitost *Osvěty* pro obhájení vyšší mravní stránky národního života našeho vyniká tím více nyní, když péče o nabytí a zachování statkův duchovních, když starost o rozmnožení a rozšíření opravdové vzdělanosti po vlasti naší opět těší se z oné moci, kteréž aby nikdy nepozbyla, jest nejvroucnějším přáním všech věrných Čechův. *Osvěta* vším právem může chovati blahé vědomí, že k tomuto šťastnému obratu našich věcí národních hojnou měrou přispěla. A v čem jevila se její činnost? V pilném nezvratném šetření vlastního programu. Radostný zajisté jest pohled na dlouhou řadu dobrých, namnoze výtečných prací uměleckých a vědeckých, jež za osm let právě minulých v *Osvětě* spisovatelé čeští uložili. Básně, novela, román, divadlo, hudba, malířství, sochařství, stavitelství, esthetika, psychologie, praktická filosofie, pedagogika, dietetika, dějepis kulturní, literární a politický, archeologie, anthropologie, cestopis, zeměpis, astronomie, kosmologie, zoologie, botanika, mineralogie, geologie, fysiologie, fysika, lékařství, technologie, národní hospodářství atd. atd. — všechna tato odvětví básnické i vědecké literatury jsou v osmi ročnících *Osvěty* zastoupena zdařilými pracemi, jichž *Osvěta* dovedla sobě získati a k nimž namnoze sama dala podnět. Že pak i obsahem i formou svých článků vyhovovala potřebám a přáním českého vzdělanstva, o tom nejlépe svědčí počet čtenářův, co rok se vzmáhající, a obliba její ve všech kruzích intelligence české.

Blahý vliv *Osvěty* zvláště na mladší, dorůstající pokolení českého vzdělanstva, jmenovitě na naši mládež studující, jest zjevný a opravňuje k nejlepším nadějím, že ušlechtilé símě, jí do mladých srdcí rozsívané, příště vydá zdravé, krásné a zdárné ovoce na prospěch, čest a ozdobu našeho národa.

V PRAZE, v prosinci 1878.

Josef Jireček. — Jan Krejčí. — Dr. F. J. Studnička. — Dr. K. Kořistka. — V. V. Tomek. — Dr. Fr. L. Rieger. — Dr. A. Randa. — Dr. Ant. Frič. — Dr. Em. Bořický. Dr. Ladislav Čelakovský. — František Doucha. — Dr. Boh. Eiselt. — Dr Jan Gebauer. — Dr. A. Gindely. — Martin Hattala. — Dr. Jos. Kalousek. — Jan Kosina. — Jan Kvíčala. — Jan Lepař. — M. Pokorný. — Václav Svoboda. — Jos. Šolín. — Jan Šťastný. — Ant. Bělohoubek. — Dr. Josef Durdík. — Dr. V. Gabler. — Josef Kolář. — V. Náprstek. — Karel Tieftrunk. — František Velišský. — Ant. Jarosl. Vrťátko. — František Zoubek.

OBSAH.

Str.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Číslo 2. Sešit únorový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK IX — DÍL I

1879

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. 1508—II.

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1879.

Po osm rokův dle možnosti své usilujeme, aby *Osvěta* čím dále tím dokonaleji úkol svůj plnila; a toto úsilí naše vždycky se potkávalo se vzácnou přízní a podporou šlechetných vlastimilů, za nižto jim vřelou vděčností zavázáni býti nepřestaneme.

O důležitosti, významu a působení *Osvěty* vyslovilo se časopisectvo české velmi zhusta, vždy jednomyslné, provázejíc každé jednotlivé její číslo nejvřelejší pochvalou. Také u obecenstva *Osvěta* na mnohých místech došla přízně až překvapující; přece však jest v Čechách i na Moravě posavade *nejedno město, ano nejeden okres, kde se k Osvětě chovají vlažně, aneb kam vůbec ještě nepronikla.* I vznášíme k osvíceným národovcům, *bez nichžto zajisté žádná končina naší vlasti není,* snažnou žádost, aby časopisu našemu nové půdy dobývati napomáhali. — Zvouce pak uctivě ku

předplacení na devátý ročník Osvěty

slibujeme, že o vnitřní zvelebení časopisu i dále co nejsvědomitěji pečovati budeme.

Do konce r. 1878 přispěli pracemi svými do *Osvěty* následující spisovatelé: K. Adámek, dr. E. Albert, dr. Em. Bořický, dr. J. Bulova, dr. Cejp z Peclinovce, dr. Jar. Čelakovský, dr. Lad. Čelakovský, Ferd. Čenský, J. V. Černý, Ot. Červinka, J. V. Diviš, Fr. Doucha, Vácsl. Dunder, dr. Jos. Durdík, dr. Pavel Durdík, Frant. Dvorský, dr. Jos. Emler, Jos. V. Frič, dr. Vil. Gabler, dr. Leop. Geitler, dr. Jar. Goll, Lad. Hajniš, V. Hálek, M. Hattala, Jan Havelka, Ed. Herold, Ad. Heyduk, dr. S. B. Heller, Petr Hobza, Jos. Holeček, dr. Ot. Hostinský, Jaromír Hrubý, Josef Hrubý, dr. K. Chodounský, dr. K. Chudoba, Jaromír J. Jahn, Jiljí V. Jahn, dr. V. Janovský, V. Javorský, dr. K. V. Jelen, Ed. Jelínek, Fr. V. Jeřábek, Alois Jirásek, Jos. Jireček, dr. Konst. J. Jireček, dr. Jos. Kalousek, dr. Sigf. Kapper, V. Kasanda, Boh. Klimšová, Jos. Kolář, dr. H. Konvalinka, Jos. L. Kořenský, Fr. Kořínek, El. Krásnohorská, Jan Krejčí, dr. Jos. Kubišta, dr. V. Kurz, Louis Leger, dr. G. A. Lindner, J. Lípa, Fr. Mareš, F. Marjanko, dr. K. Mattuš, H. Mejsnar, dr. A. Mezník, J. Mikš, Em. Miřiovský, Ot. Mokrý, A. Dvořáková Mráčková, B. Mühlsteinová, Jan Neruda, Jindř. Niederle, Jos. Beran Novopacký, Ed. Novotný, V. J. Novotný, J. Pastor, dr. Jos. Perwolf, Gustav Pfleger, Fr. Pivoda, dr. Jos. Podhajský, Vinc. Podhajský, Sofie Podlipská, M. Pokorný, dr. Bed. Pošík, dr. L. Quis, K. L. Renger, Boh. Rieger, Ant. Rybička, J. Řežábek, K. Sabina, Ferd. Schulz, Fr. Schwarz, Jos. V. Sládek, Fr. A. Slavík, Pr. Sobotka, B. V. Spiess, Antal Stašek, dr. Ant. Stecker, dr. Fr. J. Studnička, Karolina Světlá, J. K. Škoda, K. Šmídek, A. V. Šmilovský, Erv. Špindler, dr. Jos. Štolba, dr. Jos. Thomayer, Kar. Tieftrunk, dr. Ant. Tille, Karel Tůma, dr. Mir. Tyrš, Ed. G. Valečka, dr. F. Vejdovský, Fr. Velišský, dr. Jar. Vlach, V. Vlček, Jar. Vrchlický, Jos. Wünsch, Fr. Zákrejs, Vácslav Zelený, Fr. J. Zoubek.

Nejlepší české literární síly také pro budoucnost *Osvětě* se vzácnou ochotou zaručují výdatnou podporu.

Počínaje ročníkem 1879 jest objem listu našeho ročně o 6 tiskových archů rozšířen.

Kdo by do konce února t. r. *více* starších ročníkův přímo z naší administrace odebral, tomu poskytneme zvláštní výhody.

R. 1879. Čís. 2.

OSVĚTA

Slovanské hnutí mezi Poláky r. 1800—1830.

Píše
dr. Josef Perwolf.

„Poláci! Vaše znovuzrození jest nerozdílně spojeno s osudem Ruska.“

(Císař Alexander I. na polském sněmě r. 1818).

Dne 17. června r. 1025 v Poznani dokonával jeden z nejznamenitějších panovníkův polských i vůbec slovanských, *Boleslav Veliký* čili *Chrabrý*. Okolo smrtelného jeho lože stáli polští páni v hlubokém pohříženi smutku, i tázali se umírajícího krále slovanského, jak dlouho má trvati smutek po něm. „Neustanovuji vám,“ vece Boleslav, „ani měsícův ani let žalosti; avšak kdožkoli mé znal a milostí mojich požíval, ten dlouho, denně bude plakati za mnou. A nejen ti, kdož mě znali i milostí mojich požívali, budou za mnou plakati, ale i jich synové i synové jich synův budou želeti úmrtí krále Boleslava, slyšíce o něm vypravovati!“ Boleslav tu mluvil v duchu až prorockém: ba, pláče za ním, za velikým králem západoslovanským, celé západní Slovanstvo, rozražené i zemdlené oním hrozným vrahem, s nímž válčil veliký král slovanský skrze celé živobytí, proti němuž volal — bohužel marně! — síly všeho západního Slovanstva do zbrané. Oni Baltičtí Slované, *Lutici*, kteří tak zuřivé bojovali proti Boleslavu, pomáhali Němcům, ba i poštívali je proti velikému soukmenovci — kde jsou? Dávno zahynuli, i na jich kostech pozdvihlo se císařství německo-pruské! *S Čechy* pak, kteří vyhnali Boleslava z Prahy a pomáhali tolikéž Němcům proti slovanskému králi — co se s těmi stalo? Pozbyli samostatnosti a stali se částí císařství německo-rakouského! A otčina Boleslavova? Odražena od západu, vrhla se na východ do zemí ruských, zřídila tu své panství, neuměla ho však zachovati. Konečně odehrál se třetí děj děsné tragedie západoslovanské: kleslo i *Polsko*. Nedosti správné se mluví o účastenství Ruska v dělení Polska: jestliže Rusko zaujalo Polock, Vitebsk, Grodno, Vladiměř, Kyjev, vzalo si *země ruské*, kde někdy vládli knížata ruská,

i kde povždy žil i žije *národ ruský*, třebas i vyšší jeho vrstvy během času se popolštily. A skutečné Polsko stalo se kořistí Němcův, jako už dříve všechny země západoslovanské: *Němci* „se podělili" *zeměmi polskými*, ba zachvátili i některé sousední země ruské, jmenovitě Rus Červenou.

Během druhé polovice 18. století zahynul *stát polský*. Rusko dosáhlo konečně téměř úplně svého starodávného cíle: sebrati v jedno všechny ruské země, jež byly se dostaly pod polské panování. Vlastně polské země, Polsko Malé (Krakov) i Veliké (Poznaň), Pomoří (Gdańsk) a Mazovie (Varšava), dostaly se Němcům, Prusku a Rakousku. Poměr Polákův k oněm třem státům nebyl však jednostejný. Poláci byli povždy pamětlivi svého pořekadla „Pokud svět světem, Polak Němci ne bratrem": i vidouce neodvratnou záhubu své otčiny, žádali sobě spíše spojení se slovanským Ruskem, nežli s nenáviděnými Němci. Spolku s Ruskem přál sám král Stanislav August i mnozí páni polští; pan Felix Potocký napomínal krále, aby zůstal věren spolku s Ruskem, aby polský národ pojištěn byl před „německými mocnostmi." Tytéž názory jevily se i v literatuře. Známý básník toho času, *Trembecký*, vřele hájil spojení Polska i Ruska: „Svazky ty jsou příhodnější; i pomníti sluší, že Rus jednoho s námi jest původu, jedna krev, jeden jazyk. Oba národové, polský i ruský, zaslepeni dlouho považovali za ctnost broditi se v krvi bratrské. Mezi tím co vzájemně se ničíme, rozmohli se u nás Němci, šířice se chytrostí, penězi a ženami. Zapomeňmež někdejších obapolných příkoří; i my odtud zachovajíce sobě přízeň toho bratra lehce se opřeme moci ostatního světa!"

Niech w gruzie starych ruin niepamięć zawali
klęski, któreśmy wzajem wzięli i dali!
My odtąd przyjaźń tego utrzymując brata,
Łatwo reszty potędze oprzemy się świata!

Na památném sněmě Grodenském (1793) mnozí polští poslanci vyslovili se pro spolek s Ruskem, ale rozhodně se opírali všelikým žádostem nenávistných Prušákův. „Prusko a Rusko — není totéž," zvolal tehdy jeden poslanec z Mazovie, „Rusko pochází z jednoho s námi kmene a málo se od nás liší smýšlením, obyčeji i mravy. Ve spojení s Ruskem my snad uvidíme obapolné štěstí obou národův. Avšak s Pruskem neshodneme se nikdy!" Tento názor na politický stav měli téměř všichni Poláci; sám král se vyslovil, že by se spokojil s platem sprostého ruského vojáka, jen aby zachránil Polsko od Prušákův, a komendant Varšavy, Vavřecký, pravil později, že Poláci doufali, že Kateřina připojí celé Polsko k Rusku, a nepodělí se o ně s Němci. Avšak tyto naděje i žádosti Polákův se nesplnily. V kolébce polského národu, ve Hnězdně, Gdańsku, Varšavě i Krakově, zaduněly kroky německých vojákův, zaskřípala péra německých byrokratův . . . Litevské a ruské země někdejšího Polska, dostavší se pod žezlo ruské, sami Poláci jmenovali „rájem Polska," a učený Čacký nazval tu císaře Alexandra „chloubou Slovanův." Stávalo se, že šlechtici osedlí v oněch „Südpreussen" a „Westgalizien" — jak Němci pokřtili své polské země — stěhovali se do Rus, a charakteristickou odpověď dal pan Lukáš Bninský, zemský sudí Poznaňský, svojim přátelům, tázajícím se, proč se přestěhoval z Velikého

Polska na Volyň: „Raději se usadím svobodně pod širokou sukní ruské císařové, než abych se mučil v úzkých kalhotách německého Frice.“

Myšlenka nejužšího spolku Polska s Ruskem, a vůbec naděje v obnovení Polska s pomocí Ruska pronikly až k samému ruskému dvoru. Po pádu Polska přebýval při ruském dvoře polský pán, kníže *Adam Čartoryjský*, i často scházel se s velikým knížetem Alexandrem. Mladý veliký kníže pravil Čartoryjskému, že on neschvaluje jednání své báby, Kateřiny, vzhledem k Polsku, že pád Polska budí v něm zármutek, a poslední jeho boj za neodvislost živé sympatie. Avšak Alexander stav se císařem, přesvědčil se, že takové myšlenky i názory na polskou otázku nesrovnávají se s odvěkými tradicemi i prospěchy říše ruské. Císař nepřestával rozmlouvati s Čartoryjským, svým ministrem zahraničných záležitostí, o rozličných politických kombinacích, jakými oplýval počátek 19. stol., o připojení Moldavy a Valachie, o rozšíření hranic říše k Visle, „o spojení slovanských a řeckých národův“ atd.; Čartoryjský pak neopomíjel připomínati císaři, aby obnovil Polsko. Avšak Alexander vyhýbal se přímé odpovědi, a již r. 1809 pravil svému bývalému ministru, že považuje dřívější své záměry s Polskem za nesplnitelné. V podobném smysle vyslovil se tehdy Alexander i k generálu Golicynu, jenž mu navrhoval zřízení Polska z tehdejšího Varšavského knížectví a Haliče pod ruským císařem; o připojení Bílé a Malé Rusi k tomuto Polsku Alexander ovšem ani slyšeti nechtěl.

Zraky Polákův byly tehdáž obráceny na jinou stranu. Jich mesiášem stal se dobrodruhupír na francouzském trůně, Napoleon, ten „bič světa,“ jak jej nazval císař Alexander. Od něho Poláci očekávali svou spásu, ačkoli již utvoření „Varšavského knížectví“ mohlo je přesvědčiti, že Napoleon nikterak nemyslí o Polsku i o Polácích, považuje tyto, jako vůbec i jiné národy, leda za dobrý kanonenfutter. Ruský císař ovšem stal se k Polákům nedůvěřivým, zvláště když r. 1812 Napoleon začal svou „druhou polskou vojnu“ proti Rusku. Po žalostném konci této „polské“ vojny a po svržení „ochránce“ Polska, Napoleona, nelze bylo již očekávati uskutečnění záměruv Čartoryjského. Když tento na konci r. 1812 opět žádal od vítězného Alexandra obnovení celého někdejšího Polska pod velikým knížetem Michalem Pavlovičem, tu již přímo Alexander odřekl: „Nezapomeňte,“ psal tehdy Čartoryjskému, „že Litva, Podolí a Volyň považují se posud za *ruské země*, i že žádná logika světa nemůže přemluviti Rusko, aby je vidělo pod vládou nějakého jiného panovníka, kromě toho, jenž vládne Ruskem!“ Ale opuštění Poláci, po pádu své francouzské modly, skládali všeliké své naděje v ruského císaře. Jich bratří, přebývající pod ruským panováním, nestýskali sobě na své položení: polská věda i literatura našla si tu důležitá střediska v universitě Vilenské i v lyceu Křemeneckém na Volyni. Poláci Varšavského knížectví, zaujatého ruskými vojsky, obrátili se s důvěrou k onomu „severnímu obru, jenž hrozil světu i nadutě ničil národy“ — jak nazval Němcevič Rusko už za útěku Napoleonova; oni mohli tak učiniti tím spíše, jelikož v ruské proklamaci k obyvatelům Varšavského knížectví pravilo se, že „národ jednoho s vámi kmene, Rusové, žádajíce sobě činiti vám dobro přinuceni byli mimovolně i bohužel zabíjeti vás“ v poslední vojně. Varšavští Poláci znova vzpomněli

sobě na slova svého básníka, *Voroniče*, napsaná ještě za panství Němcův v královském zámku Varšavském: „Společného rodu nezapomínejte, vzájemně se bratrskou rukou podpírejte, jednoho otce děti, jedna mějte práva, ctnost budiž vaším živlem, a řemeslem sláva! Kost z kostí otcův našich rod jeden skládáme, a jedním všude duchem dýcháme! Proč jednoho otce děti se vadíte? Spojte se vespolek a svět rozdrtíte!“

Taková píseň rozlehla se od začátku r. 1813 mezi všemi Poláky. Oni vyrozuměli, že jediná jich spása jest spojení s velikým východoslovanským císařstvím. S potěšením zastaví se každý Slovan u tohoto *slovanského hnutí* mezi Poláky r. 1813—1815: bylať to doba *polských slovanofilův*, doba *polských panslavistův*, která, bohužel, posud se neobnovila . . .

Po pádu Napoleonově hrozilo nebezpečenství i jeho stvůře, Varšavskému knížectví, které mělo býti rozděleno mezi Prusko, Rakousko a Rusko. Poláci zvěděvše o tomto nebezpečenství, prosili císaře Alexandra, aby je zůstavil pod svým žezlem; nechť panuje jim, jak sám chce, jen aby nedopustil, aby Varšavské knížetství dostalo se pod německou vládu; vždyť prý *Poláci a Rusové jsou národ jednoho původu.* Tyto prosby Polákův přednesl císaři Alexandrovi ve Freiburgu pan Šaniavský, a Čartoryjský podporoval je vší mocí.

Tehdy vyslovil znamenité myšlenky o budoucnosti Slovanstva polský filosof a politik, *Stanislav Stašic*, známý spisovatel a patriot za posledního desítiletí někdejšího Polska. Stašic, zabývaje se historií a politickým stavem svého národu, obrátil svou pozornost i na ostatní Slovany. Slovanské vědomí sílilo se v něm vždy více a více za německého panování ve Varšavě; on již na samém počátku 19. stol. skládal všeliké naděje jen v Rusko a jeho císaře, považuje ruský národ za zástupce i sběratele všech Slovanův. Stašic zůstal lhostejným k domnělému spasiteli Polákův, Napoleonovi, i po jeho pádu často vyslovoval své myšlenky o panslavismě ústně i písemně, i zůstal jim věren do smrti († 1826). Svůj názor na slovanskou otázku vůbec a na poměry Polska a Ruska zvláště, vyslovil jmenovitě v znamenité rozpravě „Myšlenky o politické rovnováze v Evropě,“ čtené v zasedání společnosti přátel náuk v srpnu r. 1815. Slované — dí Stašic — jsou nejmladší národ ve vzdělanosti. a do 18. století nesměřovali k sjednocení; bratři neznali ještě bratrův. Nejdůležitější národové slovanští jsou polský a ruský. Tito dva národové během několika věkův neustále spolu zápasili — brojíce proti sobě o své újmě nebo následkem německých intrig — i ničili se vzájemně. Poláci, tísnění od Němcův, první vyslovili myšlenku spojení obou národův, a tato myšlenka začíná vnikati do všech částí Slovanstva. Za tuto myšlenku jest bůh a příroda; zahyne ten, kdož bude proti ní! V příčině smíření a sjednocení slovanských národův odvěkou a hlavní překážkou jsou Němci. Pád Polska utvrdil myšlenku sjednocení. Veliký národ ruský jest povinen uvesti ve skutek toto sjednocení prostředkem politického spolku. Rusové musí ze všech Slovanův utvořiti jeden veliký politický celek; sama prozřetelnost ukazuje na Rusko jako na střed sjednocování Slovanstva. Nyní pak všechno přeje tomuto záměru. Všichni Slované přejí Rusku; jestiť jeden jazyk. jedno smýšlení a z větší části i jedno náboženské vyznání. Zřízením Polska potřebí začíti; Poláci jsou

Rusku oddáni, kdežto Němcův nenávidí . . . Spojení Slovanův s ruským císařstvím zamezí vojny v Evropě, a utvrdí v ní stálý mír. „Nejmocnější národe na této zemi“ — obrací se Stašic ke konci rozpravy k Rusům — „hle, toť cíl tvého jednání posud prozřetelností vedeného. Jednej směle! Jdeš za přírodou, tvé snahy jsou snahy přírody. Všem, kdož se opírají půlnoci, kdo povstávají proti tobě, hrozí neštěstí a záhuba. Ty půjdeš s přírodou, oni pak proti přírodě!“

Císař Alexander nesklamal nadějí skládaných veň Poláky. Z větší části Varšavského knížectví — Poznaň dostala se bohužel Němcům — utvořeno ***království polské***, úplně samostatný politický celek, se svou vlastní ústavou, správou i vojskem, spojený s císařstvím ruským pouze osobou panovníka. Koruna Jagajlovcův zaskvěla se na hlavě ruského císaře a krále polského. První část slovanského programu Stašicova se vyplnila. Ve Varšavě rozléhaly se přípitky „za sjednocení Slovanův!“ — vyslovovaly se naděje, že časem k Rusku připojí se i ostatní země slovanské. Trefně podotýká souvěký těm událostem Koźmian, že s titulem království polského, připojeného k císařství ruskému, moc Ruska stávala se hroznou; viděltě v tom zárodek sjednocení všech Slovanův v jednu říši, a toho lekali se jmenovitě němečtí panovníci, kteří věděli o politice Boleslava Chrabrého i o Jagajlovcích na trůně českém a uherském. Sám císař Alexander v provolání k Polákům i v soukromých rozmluvách nejednou obracel pozornost Polákův na to, že oni jsou nyní spojeni s velikým národem ruským jednoho s nimi původu *slovanského*, a že toto nové bratrství bude oběma národům draho i prospěšno.

Utvoření království polského slaveno ve Varšavě i na venkově 20. června r. 1815. Ten den polští úředníci i polské vojsko přísahalo svému novému králi. Před přísahou Vavřecký, tehdy člen prozatímní vlády, měl pozoru hodnou řeč. Tento starý patriot polský vychvaloval císaře Alexandra, „že on v dostavší se Rusku části někdejšího Polska ctil jazyk i obyčeje polské, kdežto druzí dva sousedé hleděli zahladiti polskou národnost. Zaujav jako nepřítel Varšavské knížectví, pečoval o ně i o jeho vojsko jako o své vlastní, a konečně obnovil Polsko, i sjednotil je svazkem nerozdílné i věčné unie s národem velikým jednoho kmene i jazyka, s národem bratrským. Již dříve všechno vyzývalo ty národy ke spojení: společný jazyk, společná Slovanům lidskost i hostinnost, jednostejné obyčeje i přede vším zeměpisná poloha. Kéž by byl dal bůh, aby podobná unie již před 40 lety byla se uskutečnila! Miliony našich bratří nebyli by oderváni od nás pod vlády Slovanům cizí, pod cizí nepřirozená práva i pod cizí jazyk. Samy rozbroje usnadnily cizím plemenům nové dobytí slovanské země. Jakkoli pozdě, avšak šťastně i dobře unie ta dnes nás spojuje s velikým, mužným i statečným národem, který r. 1812 celému světu ukázal lásku k vlasti i vrozenou Slovanům bojovnost. Tyto společné ctnosti činily oba národy sobě podobnými, dnes pak svazkem věčné unie spojeni v jednu říši pociťme se bratřími! V tomto svazku s Rusy, staršími bratřími, budeme žíti pokojněji, uvnitř chráněni od křivd a příkoří sousedův, budeme jim bratřími z lásky i vděčnosti. Rozum zdokonalený zkušeností vnukne Rusům, aby, zapomenouce někdejší nechuti, ukazovali novým bratřím bratrské ohledy i pomoc. Ale týž rozum musí i Poláky přesvědčiti, že nemohou

jinde nalezti pokoje, bezpečnosti i štěstí, leda pod mocným štítem svých bratří. Měliť jsme na neštěstí až příliš příležitosti oceniti slušně stálost i cenu pomoci a záměrův vzhledem k nám všech jiných cizozemcův. Nechť tato tolikrát se opětovavší zkušenost nepřijde na zmar! Dávajíce svaté slovo věrnosti bohu i králi, přísáhněte v této věčné unii spolu **na štěstí vaše i nejpozdějších vašich pokolení!"**

Poláci byli z počátku vůbec velmi spokojeni a na památku slavného vjezdu Alexandrova do Varšavy (12. listopadu 1815) vystavěli kostel sv. Alexandra, jenž posud stojí uprostřed Alexandrova náměstí. „Což spojilo dnes dva bratrské národy? Velikomyslnost Alexandrova i nejnovější příhody!" volá toho dne jeden starý vojín polský. Od nového krále byli Poláci v nadšení a oslavovali jej všemožnými spůsoby. Šlechetný, moudrý, veliký Alexander — tak rozumovali Poláci těch dob — sjednocuje národy polský i ruský, odstraňuje všeliké různice mezi těmito dvěma staršími bratřími veliké rodiny slovanské, i zůstavuje mezi nimi toliko ušlechtilé závodění u rozvíjení velikých myšlenek, které směřují k oblažení ohromného národu slovanského. Poláci nechť jednou na vždy zřeknou se všelikých jiných spolkův; oni i Rusové nechť zapomenou na všechny dřívější různice, podají bratrsky druh druhu ruku, i přísahnou, že jich už nic nerozdělí. Království polské může se státi magnetem ostatním polským zemím. Rusko bude Polsku pevností, a Poláci opírajíce se o ni klesnouti nemohou; z druhé strany Polsko bude Rusku pevnou hrází, za níž Rusové stojíce dosáhnou všeho. Konfederace německých plemen budiž nejlepším vzorem i Slovanům. Takové a podobné myšlenky jeví se v řečech, básních, politických brošurách i ve vědeckých dílech toho času. Často ukazuje se na pokusy Polákův 16. a 17. stol., zvoliti za krále ruské cary, a ruský učenec Malinovský sepsal tehdy pro Alexandra zajímavou rozpravu o tomto předmětě. Slovem — všichni rozšafní polští patrioti zúplna sdíleli myšlenku svého císaře a krále, že budoucnost polského národu nerozdílně svázána jest s Ruskem. Tak hleděl na stav věcí i náměstník království polského, generál Zajączek. Jelikož není možno — soudil tento starý polský vojín — aby Poláci zápasili s mnohými nepřáteli, jest potřebí, aby spojili se s nejmocnějším: Polsko může žíti jediné ve spolku s Ruskem; třeba tudíž zříci se všelikých snah k dosažení úplné neodvislosti a pouze ve spojení s Ruskem hledati pojištění práv polské národnosti. Zajączek odvolával se i k historii, ukazoval na to, že po vymření Jagajlovcův sami polští státníci několikráte pomýšleli na spojení Polska a Ruska. On již r. 1806 nevěřil v tu budoucnost Polska, jak sobě ji představovala většina Polákův, i pravil Němcevičí: „Vše to stojí za starého čerta: vše skončí se tím, že budeme Rusy." Veliký kníže Konstantin Pavlovič, velitel polského vojska, všemožně hleděl utvrditi přátelské svazky mezi Poláky a Rusy a ustáliti mezi nimi úplné smíření; on se naučil mluviti polsky, přál smíšeným sňatkům, sám se oženil s Polkou a ve společné službě polského a ruského vojska spatřoval branné bratrství obou národův.

Takové myšlenky zjevily se i v tehdejší polské vědecké literatuře. Stašic, představuje učenou společnost Varšavskou císaři Alexandrovi, ukazoval na jeden z hlavních jejích cílův, na vědecké práce v slavistice i na literární spojení s ostatními slovanskými národy. Takový *vše-*

slovanský směr jest i v rozličných vědeckých dílech polských toho času. Hrabě *Potocký* a *Suroviecký* objasňují nejstarší historii slovanskou; hrabě *Sapieha* cestuje po jihoslovanských zemích i vypisuje s nejživější sympatií byt jižních bratří; *Čarnocký (Chodakovský)* cestuje po zemích polských a ruských, hledaje slovanské starožitnosti; *Linde* vydává polský — všeslovanský slovník; *Rakoviecký* bádá právo staroslovanské. Potocký, Linde, Sestřencevič, Karpiňský, Rakoviecký věnují svá díla císaři i králi Alexandrovi. Rakoviecký věnuje svoje na ten čas znamenité dílo o Pravdě ruské Alexandrovi (1320), praví, že císař, vládce milionů Slovanův, nepřestává pobízeti učené k studiím o slovanských starožitnostech; on vládne srdci všech Slovanův a poddané jemu Slovany svazuje duchem lásky a slovanské jednoty. „Již vichry i bouře v slovanských zemích přestaly, nebe se vyjasňuje, jasnější záře vycházeti počíná; Alexander, dárce míru, otvírá příbytky musám, pokoj i svobodu milujícím. Již nastoupil čas, kde možno zapalovati pochodně světla, zmahá se láska k jednotě slovanské!“

Středištěm vědecké činnosti polské byla Varšavská společnost přátel náuk, zřízená ještě za pruské vlády (r. 1801), pak potvrzená císařem Alexandrem (r. 1816). Alexander potvrzuje společnost podotýká, že má se ona říčiniti o vzdělání polského jazyka, jenž jest tak podoben jazyku ruskému. Ve Varšavě pracuje tehdy na poli filologie polské a vůbec slovanské jeden z předních slovanských učenců, *B. Linde*, jenž byl vydal veliký slovník jazyka polského (1807—1814, 6 dílův), porovnávaje tu polštinu s ostatními jazyky slovanskými. Lindův slovník jest tudíž i prvním *slovníkem všeslovanským*, a právem podotýká Linde — v listě Sniadeckému — že z jeho díla mohou i Rusové kořistiti. Linde začal o tomto velikém díle pracovati již ke konci 18. století; přebývaje nějakou dobu u hraběte Ossolińského ve Vídni, zabýval se tu i ostatními jazyky slovanskými a sbíral jich slovníky; materiálu i rady mu poskytali Zlobický, profesor českého jazyka, známý uherský historik Engel a „náčelník české literatury“ Dobrovský. Linde uvažuje, že polský jazyk není jazyk původní, nýbrž haluz slovanštiny, bez které v polštině mnohých věcí objasniti nelze, obrátil se k „nepřehlednému prostranství slovanštiny.“ „Mezi evropskými jazyky,“ dí Linde, „jedním z nejobšírnějších a nejbohatších jest jazyk slovanský. Neboť od Kamčatky až do Labe, od moře Baltického, až k Adriatickému, prostírá se jeden a týž jazyk, ačkoli na mnoho zvláštních druhův rozdělený. Všechny tyto druhy jsou sobě tak podobny, jako potomkové jedné matky osedlí po rozličných krajinách. Příliš dlouhá vzdálenost rušíc svazky vzájemného obcování, činí nás jedny druhým cizími, tak že konečně zapomíná bratr na bratra. Různost bydla, sousedství, náboženství, vlády, živobytí i běhy osudu působí na oddělování haluze od společného kmene, že s věky společný jich rod i v pochybnost upadá. Avšak stop společného rodu slovanského všepožíravý čas nebyl přece s to setříti; dodnes ještě možno viděti zjevně i bez odporu hojné ono pobratimství.“ Linde tudíž sbíraje slova polská nikdy nespouští se zřetele „pobratimské polskému jazyka slovanštiny,“ porovnává polská slova s jihoslovanskými etymologicky i majíli týž význam. Linde poznal tu velikou podobnost slovanských nářečí, tak že zdálo se mu ne příliš těžkým, sblížiti je tak, aby jim všeobecně

rozuměli; však prý ve Vlaších právě každá krajina mluví jiným nářečím, od časův pak Danteových utvořil se jeden spisovný jazyk vlaský. Sblížením slovanských nářečí ulehčilo by se sestavení všeobecné ***slovanské gramatiky*** i všeobecného ***slovanského slovníka.*** Linde vyznává, že slovanská nářečí často jemu objasňovala polštinu, i radí, aby Poláci scházející v jich jazyku slova vypůjčovali sobě z jiných slovanských. „Spojuje všude polštinu se slovanštinou měl jsem ustavičně na zřeteli jakýsi rys sjednoceného v mysli všeobecného jazyka slovanského.“ Ba, polský filolog domníval se, že časem sblíží se slovanská nářečí tak, by povstal jeden ***slovanský jazyk.****) Těžce nesa druhdy nemotorný pravopis v rozličných slovanských jazycích snažil se sestaviti jakousi universální slovanskou abecedu aspoň pro Slovany píšící latinkou; k tomu cíli dopisoval sobě s učenci českými, ruskými i jihoslovanskými. Všechny tyto myšlenky i snahy zůstaly myšlenkami, ve skutek uvedeny býti nemohly — avšak, buď jak buď, Poláci právem mohou se chlubiti, že v jejich literatuře vyskytl se první ***srovnávací slovník slovanský***, jenž sloužil i našemu Jungmannovi za vzor.

Myšlenky Lindeovy o potřebě literární vzájemnosti slovanské nebyly tehdáž mezi Poláky osamělé; sdíleli je i jiní polští spisovatelé v plné míře, i učená společnost Varšavská nejednou vyslovovala se v takovém smysle. Zajímavé čtení měl v této společnosti biskup Vilenský, *Jan Kosakovský* (5. pros. 1803), vrátiv se „z břehův Labe i Dunaje“ do vlasti. V rozpravě Kosakovského „Rzut oka na literaturę czeską i związek języków słowiańskich“ jeví se netoliko živé sympatie k Čechům, ale též trefné názory o vzájemných svazcích Slovanův hlavně ve vědě. Učený biskup, „Slovan mluvící před Slovany o slovanských věcech,“ jeví hlubokou úctu i sympatii k českému národu, jenž, ačkoli pozbyl politické samostatnosti, nepozbyl přece horlivosti a lásky k vědám, i zachoval rodný jazyk v čistotě. Tento národ s chloubou odvozuje se od Polákův, a jeho historie ve mnohém váže se s polskou; od Čechův přijali Poláci křesťanství i první duchovní písně, a posud „pobratimská jich řeč sotva v čem liší se od naší“; žel, že později oba národové, jež svazek bratrské lásky měl spojovati navždy, se rozešli ba i se z nepřátelili. Kosakovský mluví o českém překladě Iliady *Nejedlého* a o české kronice *Pelclově*, uvádí z obou knih výpisky v původním znění, z Pelcla jmenovitě počátek, o Slovanech vůbec. Ku konci svého čtení vyzývá učenou společnost, aby vešla ve spojení s učenými Slovany a takovým způsobem aby přispěla k vzájemnému objasňování slovanských jazykův; toť přinese v budoucnosti veliký užitek. Polští učenci mají vejíti ve spojení se svými soukmenovci, se slovanskými bratřími; jich díla prorazí sobě dráhu i do ostatních zemí slovanských, a výsledky jich bádání stanou se všeobecným majetkem všech Slovanův. Všechny slovanské jazyky možno považovati za haluze jednoho kmene, přenešené do roz-

*) Tyto a podobné myšlenky vyslovil Linde již r. 1804 v konspektě slovníka, jakož i v předmluvě k 1. dílu jeho (1807). Později — v listě k Sniadeckému (1813) — těší se nadějí, že „polština nabude vrchu i bude panovati v slovanštině.“ Podotýkáme, že tehdy i v Čechách vyskýtaly se podobné myšlenky o všeobecném slovanském jazyku i pravopise. (V. Zeleného Život J. Jungmanna).

ličných zemí i zasazené do rozličné půdy, jež pěstovány kvetou i přinášejí ovoce. Hojnost jednoho mohla by sloužiti všem, a nedostatky v jednom nahražovaly by se hojností druhého, a Poláci mohli by pak přijímati místo cizích slov slovanská: tak ku př. slezské *świecznik* a české *základ* místo *lichtarz* a *fundament*. Srovnávacím bádáním rozličných slovanských jazykův našel by se konečně k nim klíč nebo spůsob, jenž by oblehčoval porozumění několika slovanských jazyků. Linde právě dokončil podobné dílo, i ve svém polském slovníku představil všechny slovanské jazyky jako děti jednoho otce a jedné matky. Ale i v ostatních slovanských zemích pozorovati lze ušlechtilou horlivost a snahu vědeckou; na severu pracuje o osvícení panovník nejmocnějších národův slovanských. Slované mají ve vědách zaujíti přední místo.*)

Podobnými myšlenkami obíral se i znamenitý básník, kněz *Jan Voronič*. Ve dvou čteních, jež měl v učené společnosti Varšavské (r. 1803 a 1805) „o národních písních,“ ukazuje na důležitost ostatních Slovanův pro Poláky, vytknuv jedním z cílův učené společnosti: že třeba obrátiti pozorný zřetel na ona mraveniště národův osedlých ve vlastech slovanských mluvících jedním jazykem. Voronič zvláště obírá se duchovními písněmi staropolskými, zpomínaje tu o bratrském kancionále českém, jakož i myšlenkou o sepsání historických písní, kteroužto myšlenku i začal uváděti ve skutek. *Bandtke* v Úvahách o jazyku českém, polském i ruském (r. 1815) odporučuje studium jazyka církevněslovanského, tohoto nejstaršího nám známého pramene slovanštiny, i ve své gramatice jazyka polského, sestavené dle vzoru české gramatiky Dobrovského, všímá sobě i ostatních slovanských jazykův. Bandtke navrhuje též, aby geografické názvy ve slovanských zemích byly slovanské, ne pak cizí, německé, maďarské a vlaské.

Jakož polští filologové všímali si ostatních jazykův i literatur slovanských, a Linde podal první slovník všeslovanský: tak i polští historikové věnují nevšední pozornost i *historii slovanské* vůbec, jmenovitě staré. Polští historikové, píšíce o dějinách svého národu, ovšem píší též o nejstarších dějinách Slovanův, tak *Naruševič*, *Bandtke*, *Lelevel* a j. Ale kromě toho mnozí zabývali se i výhradně starou historií všeslovanskou. Jedno z předních míst zaujímá tu učený hrabě *Jan Potocký* († 1815). On již za posledních let trvání polského státu zabýval se pilně nejstarší historií Slovanův, a od r. 1789 začínaje vydal o tom celou řadu děl psaných francouzsky. R. 1789—1790 vyšel jeho pokus všeobecné historie i historie Sarmacie (Essay sur l'histoire universelle et recherches sur celle de la Sarmatie, Varsovie, 4 díly). Kromě dějin Sarmatův, Maďarův a Pečeněgův vypsána tu historie Baltického Pomoří, činnost obou Pomořských misionářův Bernarda i Oty Bamberského, na základě rozličných pramenův (Vulfstana, životopisův Oty a j.), jež uvádí tu ve francouzském překladě s poznámkami; konec díla obsahuje historii ruskoslovanských plemen dle Nestora, do r. 900. Za tři roky vydal Potocký jiné podobné dílo: sbírku rozličných zpráv o staré historii Slovanův (Chroniques, mémoires et recherches pour servir à l'histoire de tous

*) Výtah z rozpravy Kosakovského podal tehdy J. Jungmann v Hromádkových Prvotinách pěkných umění.

les peuples slaves, Varsovie 1793, 2 vols). Potocký pojal záměr, vydati všechny zprávy o staroslovanské historii, počínaje od 6. stol. před Kr. (výprava Daria do Skythie) do 10. stol. po Kr., v původním znění i s francouzským překladem a poznámkami, takovým způsobem představiti „nový historický svět, obsahující historii všech národův slovanských, čerpanou ze spisovatelův největším dílem neznámých;“ hranicí svého bádání označuje Potocký 9.—10. věk, t. j. dobu před založením slovanských říší. Polský učenec měl tudíž zcela správný názor na staroslovanskou historii, obmezuje ji, jako po čtyřiceti letech Šafařík v „Slovanských Starožitnostech,“ onou dobou, kde jednotliví slovanští národové začali žíti svým zvláštním politickým i národním životem. Tento záměr vykonal Potocký v dotčeném díle i v jiném, které jest jeho pokračováním: Fragments historiques et géographiques sur la Scythie, la Sarmatie et les Slaves (Brunswic 1796, 3 vols). Oba sborníky, sestavené po příkladě Stritterova sborníku byzantinských zpráv o Slovanech, jsou malou bibliotékou staré historie slovanské; jsouť tu zprávy o Skythii, Sarmatii a o Slovanech spisovatelův řeckých i římských, Strabona, Plinia. Tacita, Ptolemeá a j., spisovatelův středověkých Priska. Prokopia, Jornanda, Mauricia, Fredegara, Eginharda, Konstantina Porfyrogenety, Helmolda, zeměpisců arménského, bavorského, ravenského; konečně vyňatky ze slovanských letopisců Kosmy, Martina Galla, Nestora, Kadlubka, Boguchvala a j. V těchto dílech Potockého, v překladech i v poznámkách, vyskýtají se ovšem rozličné omyly i zastaralé nyní názory; avšak přes všeliké tyto nedostatky i vady podniknutí Potockého zůstane důležitým co první dílo toho druhu: i Šafařík ve Slovanských Starožitnostech následoval tohoto způsobu, sebrav tu nejstarší zprávy o Slovanech. Potocký soudí o mnohých otázkách staroslovanské historie velmi střízlivě; on ku př. odvozuje Slovany od Venedův, a liší je od Skythův i Sarmatův (jako později Surowiecký a Šafařík), a toliko později, oblíbiv sobě panující tehdy keltomanii, mate Kelty i Slovany; dobře vypravuje o stěhování Slovanův na západ i na jih, podává modlitbu „Otče náš“ ve všech slovanských nářečích atd. Jaksi doplňkem těchto děl jsou „Mémoires sur un nouveau Périple du Pont-Euxin, et sur la plus ancienne histoire des peuples du Tauris, du Caucase et de la Scythie (Vienne 1796).“ kdež o slovanské historii jedná v oddělení o zemích mezi ústími Dnépru a Dněstru; jmeno kozákův vyvodí — jako později Karamzin — od Kavkazských Kasogův — Čerkesův, v jichžto zemi ruští Slované se usadivše utvořili národ Kozákův — Slovanův. Potocký cestoval pak po Rusku a osedl v Petrohradě, kdež zabýval se historií východního Slovanstva a sousedních národův. Výsledkem těchto bádání jest jeho „Histoire primitive des peuples de la Russie, avec une exposition complète de toutes les notions locales, nationales et traditionelles, nécessaires à l'intélligence du quatrième livre d' Hérodote (St. Pétersbourg 1802),“ věnovaná císaři Alexandru I. Potocký jedná tu o Skythech, Sarmatech, Getech, Keltech, Čudech, o Kavkazských národech i o Slovanech; tyto považuje za potomky Keltův, i vyvodí je z Paflagonie, odkud jedni Veneti usadili se na Adriatském a druzí na Baltickém moři. Část tohoto díla, týkající se staré historie Polska, Potocký vzdělal pak zvláště „Origines des Slaves, des Cimmeriens, Litthuaniens, des Getes

ou Walaches, des Sarmates et des Scythes-Tchouds"; tato rozprava, zůstavší v rukopise, měla býti nejspíše úvodem k polské historii Naruševičově. Pokračováním těchto prací byla zamýšlená Potockým historie jednotlivých zemí ruských „Histoire ancienne des provinces de l'empire de Russie" (1804—1805); avšak spisovatel vzdělal toliko historii gubernií Chersonské, Podolské a Volyňské, neboli spíše sbírku zpráv rozličných spisovatelův o těch zemích do 10. století. Potocký vydal též archeologický atlas evropského Ruska (r. 1810, pak r. 1823, francouzsko-ruský), šest map s textem, představujících východní Evropu od Herodota do Konstantina Porfyrogenety. Na svých cestách neminul Potocký ani téměř zapomenutých zákoutí slovanského světa: navštívil Rezjanské Slovence a vypsal tento zajímavý slovanský kout (rkp.); podnikl cestu i na dolní Labe do Lüneburgu, kde právě vymíraly poslední zbytky mocných někdy Lechův-Bodricův (Voyage dans quelques parties de la Basse-Saxe pour la recherche des antiquités slaves ou vendes, Hambourg 1795). Účelem této cesty bylo, aby, jak Potocký praví, rozšířila se známost slovanských starožitností; on horlivě hledá slovanské starožitnosti po městech i vsech Lüneburského Wendlandu, vypisuje (podvržené) modly Prilvické i uvádí slovníček bodricko-drevanský, jejž mu dal tamější statkář Plato. Potocký tudíž první mezi slovanskými učenci obrátil pozornost na tyto ostatky polabsko-baltické slovanštiny; Dobrovský teprvé po dvaceti letech zabýval se jimi ve „Slovance." Nemůžeme zde podrobně rozbírati díla učeného polského pána: v nich ovšem vyskýtají se rozličné omyly i křivé soudy, jakož za tehdejších dob ani jinak býti nemohlo, ačkoli Potocký vyniká tu znamenitou střízlivostí, větší než ku př. Naruševič, o jiných oni nemluvíc. Potocký porozuměl, že dříve než může býti sepsána staroslovanská historie, třeba sebrati i rozebrati všechny prameny a zprávy; on pojal záměr vypsati „činy všech národův slovanských." Nezapomínejmež, že tehdy Dobrovský teprvé kladl základy k slavistice.

Důstojným soudruhem Potockého na poli staroslovanské historie byl *Vavřinec Surowiecký* († 1827). Přebývaje po pádu Polska ve Lvově, Vídni, Poznani a Drážďanech, pojal myšlenku, vzdělati pravdivý obraz historie svého národu; jmenovitě v Drážďanech (r. 1802) sbíral pilně materiály k takovému dílu. Avšak přesvědčiv se, že nejstarší dějiny národu polského a Slovanův vůbec nejsou dostatečně vzdělány i obsahují mnoho bludův, a s druhé strany, že jeho původní záměr nemohl by omluviti viny samých Polákův v záhubě jich otčiny: rozhodl se zabývati se výlučně bádáním nejstarší historie Slovanův, a sice podrobným studováním pramenův. Již r. 1807 měl v rkp. 300 archův díla „O początkach, zwyczajach, obyczajach i religii dawnych Słowian"; r. 1809 četl pak v učené společnosti „O sposobu dopełnienia historyi i znajomości dawnych Słowian." Ukazuje na to, že cizinci, byť zabývali se pilně slovanskou historií, často chybně i strannicky o ní píší, i podotýká, že třeba býti Slovanem, aby se Slovan mohl seznati i vypsati. Surowiecký právem podotýká, že nejdůležitější částí historie není vypravování o krvavých vojnách, nýbrž vypsání vnitřního bytu národův; důležito jest bájesloví, a slovanští Perun, Svantovit, Živa neustupují v ničem Jupiteru, Apollinu i Dianě; důležito jest studium národních podání,

obyčejův, obřadův, starožitností v mohylách a j.; teprvé když všechny tyto věci budou objasněny, možno se nadíti značného obohacení slovanské historie. Výsledky mnoholetého studia staroslovanské historie složil Surowiecký v rozpravě „Śledzenie początku narodów słowiańskich" (1824). Spisovatel tu dovodí, že Slované-Venedi (Veneti) jsou autochthoni v zemích zakarpatských mezi Vislou, horním Dněprem a Volgou, národ rozdílný od Skythův, Sarmatův, Illyrův; k nim dlužno přičísti i Venety adriatské i gallské. Ze zakarpatské prarodiny vyšli Venedi v prvních stoletích po Kr. na západ k Labi, a na jih k Adrii, Archipelagu a Černému moři. Vypsáním slovanské mythologie, politických řádův, zaměstnání, obyčejův a j. končí Surowiecký znamenitou svoji rozpravu. Šafařík uživ jí v díle „Über die Abkunft der Slawen" (1828) dí o ní, že ona „durch das Interesse des Gegenstandes und den Reichthum des Inhalts, nicht minder wie durch männliche Selbständigkeit der Forschung die Aufmerksamkeit jedes slowenischen (slawischen) Geschichtsfreundes in hohem Grade in Anspruch nehmen und die Achtung gegen den für die vaterländische Literatur zu früh verewigten Verfasser bleibend begründen muss"; v rozpravě jeví se „gründliches Quellenstudium, nüchterner Forschungsgeist, Helligkeit der Begriffe und Zweckmässigkeit der Anordnung," a Šafařík dokládá se jí nejednou i v Slovanských Starožitnostech. **(Dokončení).**

Afghanistan.

Podává

dr. Jaroslav Vlach.

(Dokončení.)

II.

V nejstarší historické době Kabulistan počítán k Indii; mravy i řeč byly spřízněny s indickými též za doby, kde první z národů evropských, Řekové, zemi tu poznali. Nepřihlížejíce k báječnému tažení Dionysa neb Sesostra uvádíme první nepřátelské tažení k pokoření té země, výpravu Semiramidinu, dále rozšíření panství perského až k Indii za Daria Hystaspa, válečnou výpravu Alexandra Velikého, který teprvé po boji několika měsíců (v zimě r. 325 př. Kr.) horaly afghanské sobě podrobil. Všechny tyto výpravy neměly trvalého vlivu na zemi; i města a památníky Alexandrem v těchto krajinách zbudované vzaly v potomních bouřích za své. Po celé třetí století př. Kr. byly tyto kraje namnoze poukázány na správu domácí, až v druhém století králové Baktričtí jsouce původu řeckého stali se pány i v Kabulistanu. Řecké to panství udrželo se až do polovice prvého století př. Kr., kde se od severu přihrnuli Massageti a zde ovládli až do počátku pátého století po Kr.; potom panství Sassanovců i na krajiny tyto bylo rozšířeno, musilo však za vlády Firozovy (458—488) zase ustoupiti jinému, totiž panství bílých

Hunnů, Abtele zvaných, jež někteří pokládají za praotce Afghanů. Tito vládli afghanské zemi až do počátku osmého století, kde mocní tehdy Arabové zemi uchvátili. Po celou tu dobu řečení národové byli nad Afghanistanem vrchními pány, ve skutečnosti však byly kraje ty poddány králům buddhistickým, kteří ono vrchní nadvládí arci uznávali. O tom svědčí stavební památky z oněch dob zachované, zvané Tope; ačkoliv Arabové dobyvše těchto krajin ztroskotali jiné stavební památky, zůstaly tyto mohutné věže nepoškozeny, leda že zlaté neb stříbrné okrasy jich kuplí strženy jsou. Buddhismus musil ustoupiti nové víře mohamedanské. Rozsáhlé panství arabské trpělo na východě nejvíce vpády kmenů tureckých a vzpourami místodržitelův. Slyšíme o panství Samanovců nad Iranem, proti nimž se bouří Alptegin, místodržitel východního Iranu, a pomocí bojovných kmenů afghanských zmocňuje se pevnosti Ghasny a zřizuje si vlastní vládu. Při smrti své (975) zanechává říši zeti Sebekteginovi, který panství o Kandahar rozšiřuje a poraziv indické kníže Džaibala až k Pešaveru zem ovládá. Jeho nástupce, slavný Mahmud, překročil též Indus, kraje Multanský, Kahorský, a Gudžerat sobě podrobil a mnoho Hindů násilím k mohamedanismu obrátil; 12 tažení podnikl (1001—1024) proti knížatům indickým puzen jsa hlavně touhou po bohatství. Tak za posledního tažení obmýšlel zmocniti se pokladů, jimiž rozhlášen byl chrám boha Šivy Somnat na Gudžeratu; i shromáždil voje své v Multaně a poněvadž pouští táhnouti měl, připraveno 20.000 velbloudů, kteří měli nésti potraviny a vodu; tím způsobem bez pohromy prošel poušť 500 kil. dlouhou. Rychlými pochody spěchal ke chrámu. Oblehl a dobyl ho; vstoupiv pak dovnitř, byl jeho nádherou oslněn: 65 uměle řezaných sloupů neslo střechu a na těžkém zlatém řetěze visela svítilna. Ač mu za ušetření modly nabízeno veliké výkupné, přec ji sekerou rozbil, načež ze vnitřku se vysypalo množství diamantů a drahokamenů, které pobral s jinými poklady. Krátce před svou smrtí (1030) užil zmatků v Persii a podrobil sobě i tuto zemi. Povahou svou jest Mahmud jeden z nejznamenitějších vládců východu, kde mužnost, spravedlivost a velikomyslnost se pokládají za hlavní ctnosti vládcovy; nahromaděných pokladův značnou část obracel k odměnám za zásluhy a k podpoře věd i umění. O stavitelských památkách v Ghasně z doby jeho již bylo mluveno; jemu mají Peršané za to děkovati, že zachovány jsou hrdinské činy iranské pro věky potomní v as 50.000 dvojveršů, o nichž 35 roků pracoval básník Abulkasim Mansur, zvaný Firdusi. Bezstarostnému životu těšil se Firdusi při dvoře Mahmudově; však očekávané královské odměny neobdržel i mstil se za to hanlivou básní, která ve všech zemích mohamedanských rychle se rozšířila. — Po smrti Mahmudově udrželi se potomci jeho v Ghasně jen asi půl století, načež se afghanští náčelníci z Ghoru vlády v zemi zmocnili. Tito Ghorové, obyvatelé severních krajin afghanistanských, byli svou neodvislost zachovali, až Mahmud jednu část jich podrobil; brzo po jeho smrti Alaeddin Husain zmocnil se Ghasny, jež od vojínů horských po sedm dní jest drancována, i hroby, vyjma hrob prvého Mahmuda, jsou zotvírány a kosti rozmetány. Mezi tím bavil se divoký král tancem krasavic, opíjel se nejlepšími víny a oddával se nejrůznějším rozkošem. Nástupcové Alaeddinovi šířili panství Ghorické v severní Indii; hlavně

Muhamed, třetí kníže z rodu toho, upevnil panství i víru mohamedanskou v oněch krajích, ale jen na čas, jelikož správu jich odevzdal místodržitelům, hlavně Peršanům, kteří po jeho smrti svou vlastní vládu rozšiřovali a potomkům ji zachovati hleděli. Až do tažení Timurlenkova bylo málo styků mezi západními a východními říšemi mohamedanskými, když západnější upadly pod moc mongolskou a stále boje s Mongoly vedly. Teprvé za Timura překročen r. 1398 též Indus, když dříve četnými boji mezi Mongoly a mohamedany spustošené krajiny Kabulské na rozkaz Timurův opatřeny byly průplavem, který řeky na severu od Kabulu tekoucí spojovati a krajinu tak zavlaženou zúrodniti měl; rovněž založena zde osada, která na naše doby se udržela, však se poturčila, jediná podobná osada afghanská. Po smrti Timurově se velká část podrobených zemí bouřila, až se Baber, potomek Timurův v šestém koleně, zradou Kabulu zmocnil (1504) a pomocí tureckých i mongolských hord porazil Afghany, kteří měli obsazené průsmyky do Indie vedoucí. Darmo prosili s travou mezi zuby za milost; jsou porubáni a hlavy jich v pyramidách nahromaděny. Bitvou u Panipatu zmocnil se Baber měst Delhi a Agry a založil tak mogulskou říši v Indii. Zajímavo jest, že hned potom rozeslal posly do nejvzdálenějších krajin, aby zjednali obchodní spolky s Indií; až do Ruska šli poslové, kdež v Moskvě jim odpověděno: „Těšilo by Rusy viděti poddané Baberovy v zemi a rovněž jest dovoleno Rusům do Indie cestovati. Velkokníže Vasil nemůže však padišahovi vzkázati bratrství, neboť neví, zdali jest samovládcem neb jen správcem Indie.“ Baber považoval Kabul jakožto kolébku štěstí svého, za hlavní město říše své; pročež měl Kabul se sousedními krajinami císařským statkem býti a nikdy neměl se státi údělem někoho z rodu. Ale nařízení toho nebylo šetřeno; již za Baberova nástupce Humaiuna prohlásil se bratr tohoto Kamran za neodvislého pána Kabulistanu, který pak jen násilím zpět byl vydobyt; po ostatní dobu spravován byl od místodržících, kteří větší menší odvislostí vázáni byli k panství mogulskému v Indii. Však nechceme čtenáře unavovati jednotvárnými dějinami země té po celý ten čas a přejdeme hned k době, kde se nám Afghanistan objevuje jakožto neodvislá země následkem úpadku velkomogulské říše v Indii. Stalo se tak v prvé polovici XVIII. století, když vůdce Gildžů, Mahmud, nejen uchvátil nadvládu nad Kandaharem ale odtud i proti Persii se obrátil a hlavního města Ispahanu se zmocnil (1722). První čas vládl mírně, pak prováděl barbarské ukrutenství. Věrné sluhy bývalého vládce přijal přívětivě a v milosti je propustil, kdežto všechny, kteří k němu odpadli, zbavil života: žádný kníže nemůže prý důvěřovati lidem, kteří vlastního krále zradili. Obyvatelstvo Ispahanu dával v tlupy sháněti a po stech stínati; hlídky vojenské loupily a vraždily v zemi, až vypukla všeobecná vzpoura. Mahmud od vlastního lidu jest sesazen i sťat a synovec jeho Ešref na trůn povýšen. Mezi tím mohl car Petr vyslyšeti volání Peršanův o pomoc proti Afghanům, za kterou mu byly slíbeny rozsáhlé země. Některé kraje při Chvalinském moři od Rusův jsou obsazeny, ale platnější jednání smrtí Petrovou přerušeno. Ešref porazil Turky, kteří do země vpadli, a vstoupil s nimi v mír, ve kterém od sultána za krále perského uznán jest; ale kmen Abdallů bouří se proti němu, spojuje se s Peršany a vítězí nad ním u Damghanu; vy-

puzen z Persie, hyne Ešref v Belučistanu úkladnou vraždou. Jen málo Afghanů uteklo se domů, a tak se skončila jejich sedmiletá vláda v Persii.

Zatím povstalo v Kandaharu nové panství Gildžů, jež Mahmudův bratr Husain založil; ten, obávaje se rostoucí moci perské, hleděl spojiti všechny kmeny afghanské ku spolku na výboj i odboj: vítězně odpíral útokům Peršanů, až když v Persii povstal mocný vojevůdce Nadir šah a vládcem se prohlásil, upadl Husain do zajetí perského. Avšak i Nadir pro své tyranství sešel vraždou (1747), čehož užil Ahmed chan, náčelník Abdallů a sluha Nadirův, aby se prohlásil v Kandaharu za vladaře Afghanistanu; říše jeho i kmen celý nazván Durani, perla doby. Doby zimní, kde průsmyky afghanistanské sněhem jsou zanešeny, užil k výbojům za hranicemi; hleděl sobě také zabezpečiti oddanost svého kmene, potvrdil dědičné šlechtě obvyklá práva a mnohé ze vznešenějších kmenů k sobě připoutal tím, že je dědičně dosadil na výnosné úřady dvorské i říšské: svobodníkům ponecháno právo rozhodovati na sněmích. Jen co vztahovalo se k hotovosti zemské jakož i k udržení pořádku zemského, vyhraženo knížeti. Správu kmenovou ponechal v plné platnosti a nevšímal si toho ani, když některý kmen poslušnost mu vypověděl, věda dobře, že by v zemi své násilím ničeho nesvedl. S vojskem jen 12.000 mužů silným vytáhl z Kandaharu, obsadil Ghasnu a objevil se v Kabulu, Dželallabadu a Pešaveru, kdežto všude donutil obyvatele, aby jej za krále uznali; s ním spojili se i Rohillové z kmenu Jusofsů a východních Gildžů (kteří od Audhu až k podnoží Himalajských hor byli panství své rozšířili) ano i místodržící v Pendžabu, tak že bez velikého odporu přitáhl až k městu Sirhindu, načež učiniv několik marných útoků na tábor Indův vrátil se do Kandaharu (1748). Na to obrátil se proti Chorasanu, kdež dobyl Heratu a celé země až k Jezdu, na hranici veliké solné pouště. Dále na západ Afghanové nedošli nikdy potom, hledíce spíše na východě proti Indii panství své šířiti; tak i nyní učinil Ahmed, pokořil odbojného místodržitele Lahorského a vyslal posla k padišahovi Delhickému, který ku všem žádostem jeho bez boje svolil, tak že nejen Pendžab ale i všecky země na východ až k Sirhindu sahající Afghanům jsou odstoupeny. Politické převraty v Delhi měly za následek i ohrožení těchto výbojů; pročež Ahmed s velikým vojskem na rychlo vytáhl (1756) do Pendžabu, by vezíra Ghasieddina II. potrestal. Ten vida nemožnost odporu, odprosil Ahmeda a vydal mu i Delhi. Ahmed dosadiv tu za svého náměstka Nadžibeddaulaha, statečného náčelníka Rohillů, a syna Timura za správce Pendžabu, sám vrátil se do Kandaharu. Sotva že se vzdálil, zmocnil se vezír Ghasieddin pomocí Maharattů, pověstného národu hinduského, opět města Delhi: ano i z Pendžabu Afghani jsou vypuzeni. Ahmed tím časem byl poután na jihu vzpourou Nassira, chana Belučů, která se skončila, když Ahmed svolil, aby Belučistan byl dědičný v rodě Nassirově beze všeho poplatku; jen v době války měl chan vyslati pomoc Afghanům za jistou náhradu. Maharattům, jež po příchodu králově Afghani zatlačili z Pendžabu na východ, přišla brzy nová pomoc čítající 15.000 pěších a 55.000 jezdců, kteří po evropsku vycvičeni i četnými děly opatřeni byli. Vojsko Ahmedovo čítalo 40.000 Afghanů a Peršanů, 13.000 indických jezdců a 38.000 pěších z Indie, z nichžto výdatnějšího boje schopni byli pouze Rohillové; děl bylo as 30.

Ahmed oddával se po dva dni přísnému postu a vykonával jiné předpisy islamu; konečně překročil nad Delhim přes Džamnu a vrhl se na Maharatty, které zapudil k Panipatu, kdež se pak opevnili; i Ahmed vojsko své na blízku v opevněném ležení rozložil. Tak po tři měsíce proti sobě stáli; když nouze v ležení Maharattů dostoupila velké výše, odhodlal se vůdce jejich Bhao k útoku (6. ledna 1761). Počal divoký boj muže s mužem, který půl druhé hodiny trval, když tu náhle Maharattové úprkem se jali utíkati, neboť padl Visvas Rao, jeden z prvých náčelníků. Afghanové s ohromným křikem vrhli se na prchající; největší část lidí, mužů, žen a dětí, jichž počítáno v ležení as půl milionu, padla mečem. Duraniové vraždili i všecky zajatce; mrtvoly nejvznešenějších náčelníků chtěli vycpati, aby je jako kořist domů odnesli, což však zamezeno na přímluvu knížete Audského. Ahmed obrátil se do Delhi, odkud následkem vzpoury Duraniův a i pro nástrahy Peršanů brzy se vrátil do Afghanistanu. Nemíchal se od té doby více do věcí indických, které nyní vzaly jiný směr, když Angličané počali na dalném východě klásti základ k nové říši. V posledních letech své vlády přenechal věci vojenské synu Timurovi, kdežto sám z Kandaharu pečoval o správu země a upevnění vlády nad odbojnými kmeny. Při smrti své (1773) zanechal synu svému Timurovi říši, jež od nejzápadnějších hranic Chorasanu sáhala až k Sirhindu za Pendžabem, a od řeky Amu k moři perskému a arabskému.

Timur byl r. 1746 v Mešedu narozen a mezi Peršany vychován. Již ve svém mládí byl místodržícím v Pendžabu, později v Chorasanu, sídle v Heratu; odcizil se tím lidu svému tou měrou, že stěží mluvil jazykem jeho. Věda dobře, že Duraniové mu nepřejí, přátelil se více s Tadžiky a perskými osadami v Afghanistanu; jsa uvyklý na podlízavost a nepodmíněnou poslušnost svých dvořanů perských a indických, nesl nelibě, že od lidu svého jen za prvního mezi rovnými považován byl. Protož trávě dni v nečinnosti, přepychu a jiných rozkoších pomýšlel, jakými prostředky by sobě neobmezenou vládu zjednal; sídlo své z Kandaharu, v jehož okolí příliš svobody milovní Popalsiové bydleli, přeložil do Kabulu, kde se zdržovalo mnoho cizinců, a z těchto utvořil si tělesné strážce, kteří mimo tučný plat obdarováni byli mnohými výsadami; i za sluhy a úředníky bral sobě cizince neb lidi nižších tříd, aby nenalézali u lidu neb četného přátelstva svého žádné podpory a jedině na pilné plnění rozkazův jeho odkázáni byli. Velikou péči měl Timur o pořádek finanční; v čele pokladničního úřadu stál miláček panovníkův, jistý Hindu, který prospěl velice rodákům svým v zemi a hlavně výnosné obchody jim zabezpečoval. Za to zanedbáván byl náklad na vojsko, jemuž i žold byl nesprávně vyplácen. I přišlo v zemi ku vzpourám, místodržící vzdálenějších provincií pomýšleli na odtržení a státy sousední na rozkotání sotva povstalé říše. Krutě a libovolně vládl Asad chan v Kašmíru, při dolním Indu zřídili noví rodové Belučů samostatné státy, které jen ob čas nadvládí afghanské uznávaly, krajiny při řece Amu od Usbegů byly drancovány. Válečná tažení, která za tou příčinou Timur vedl, brzy všelijakým dohodnutím byla skončena; jemuť především šlo o pokoj, aby se mohl oddávati nečinnosti; nanejvýš obíral se básnictvím. Ještě hůře bylo, když po 20 letech své vlády zemřel:

ihned povstala celá řada stran, které státu hrozily úplným úpadkem; největšího vlivu domohl se kmen Baraksiův, od Kandaharu k Hilmendu usedlý, který Simana šaha na trůn povýšil, když jeho matka poslala chanu svůj závoj s prosbou, aby jí byl pomocen — takové prosby žádný Afghan neoslyší. Siman šah byl čilý a podnikavý; ale na škodu říše své hleděl obnoviti moc afghanskou v Hindostanu a souvěrce své vybaviti z moci nevěřících, za kterýmž účelem podnikl několikeré tažení do Hindostanu, ale bez úspěchu. Rozptýlil takto síly státu a ulehčil práci nepřátelským sousedům, Usbegům a Peršanům; mimo to znepřátelil se s Sirafrasem, chanem Baraksiův, a učinil vezírem Vaffadara, který v něm vzbuzoval zášť proti Duraniům, jen aby se snáze obohatiti mohl: za veliké úplatky rozdával výnosná místa, jichž správcové opět lid odírali. Přišlo zase ke vzpourám, jimž i Siman za oběť padnouti měl (1799): ale spiknutí bylo prozrazeno a chan Baraksiův dobrovolně se vydal moci šahově: hlavní účastníci jsou odpraveni. Syn odpraveného chana, Fateh chan, utekl se do rodné země: odtud po nějakém čase nabídl služby své Mahmudovi, staršímu bratru Simanovu, který jsa místodržícím v Heratě, pomocí perskou vlády domoci se hleděl, až i Heratu zbaven jest: Fateh chan vyzýval ho, aby se nespoléhal na pomoc perskou než přímo proti Kandaharu táhl (1800) a spravedlivou věc svou Duraniům ponechal. A tak se i stalo: na zprávu o dobytí Kandaharu vrátil se Siman šah rychle z Hindostanu, kde právě válčil: i jest od svého vojska zrádně opuštěn a na útěku i zajat, oslepen a v hradě Kabulském uvězněn: Vaffadar, jeho bratří a družina veřejně jsou odpraveni.

Naděje Afghanů nebyly splněny: Mahmud totiž nechoval se jako panovník, který po dlouhém boji vlády došel, než jako lupič, jemuž náhodou lup se podařil. O poddané své, pořádek v zemi a pokoj neměl nejmenší péče; bažil jen po životě rozkošném. Také pouze v Kabulu, Ghasné a Kandaharu slovo jeho platilo: v Heratě vládl neobmezeně bratr Firus, na severovýchodě Siman. Těchto rozbrojův užil kmen Gildžův, i bouřil se proti nenáviděným Duraniům, kteří však v boji zvítězili a Gildže k poslušnosti donutili (1802). Významno jest, že kmen za svoji vzpouru ani nejmenšího příkoří nezakusil. Sotva vzpoura byla překonána, povstaly nové rozbroje u Duraniův samých, dříve sjednocených, proto že se Mahmud opíral o perskou družinu: mezi nepřátelskými stranami došlo až k boji v ulicích Kabulských (1803); ve zmatcích těch zmocnil se Kabulu mladší Mahmudův bratr Šudšah, který panovníka zajal a v pevnosti Kabulské uvěznil. Avšak netěšil se pokojné vládě, zmatky stále zemí zmítaly; Mahmudovi podařilo se z vězení uteci, velké povstání zosnovati a pomocí Fateha chana opět trůnu se zmocniti (1809); vlastní vládu měl chan Baraksiův, jehož 21 bratrům rozdána jsou místodržitelství a jiné úřady správní a vojenské. Vláda Duraniů vlastně přestala.

Tou dobou byla se v poměrech Evropy veliká změna stala; učiněna jest pověstná úmluva mezi Napoleonem I. a carem Alexandrem, která měla zničiti světovou moc Anglie; odtud pocházela i zimniční činnost Angličanů, po celé přední Asii spojence sobě vyhledávajících. Tehdy vysláno i poselství, v jehož čele nalézal se Elphinstone, do Afghanistanu, kde ještě Šudšah vládl. Král i velmožové z počátku nedůvěřovali Angličanům,

bojíce se, že za poselstvím přichází anglické vojsko, aby zemi sobě podrobilo; byloť známo, že v Afghanistaně nalézali útulek všickni, kdož nespokojeni byli s vládou v Hindostaně. Velmožové pak mimo to se báli, by král spolkem anglickým a bohatými dary nenabyl přílišné moci nad nimi. Přece úplatky a obratností jednatelů zjednána úmluva (1809), kterou Šudšah uzavřel s Angličany spolek na výboj a odboj; útraty jeho platili Angličané. Při tom předstírali, že prý se Peršané a Francouzi proti Afghanistanu spikli. Smlouvou tou položen základ k mnohým neblahým zápletkům mezi indickou vládou a Afghanistanem. Již tehdy klamáno veřejné mínění tvrzením, že Afghani z úcty k povaze Angličanů a vládě jich v Indii smlouvu uzavřeli; nedůvěra k přemocné říši sousední a rostoucí nenávist proti nevěřícím byly následek tohoto poselství.

Šudšah brzy potom od bratra svého Mahmuda zbaven jest vlády. V Heratě při všech změnách krutě řádil Hadži Firus, proti němuž Mahmud vyslal vezíra Fateha chana, který ho porazil, ale na dalším tažení od Peršanů sám porážku utrpěl; z té těšil se nejvíce Mahmud, doufaje se tak zbaviti nepohodlného vezíra. Vyslán ihned Kamran, syn Mahmudův, do Heratu, kdež kázal Fateha zajmouti a oslepiti; odtud povstala veliká vzpoura 21 bratří Baraksiů, kteří různých částí říše se zmocnili; Mahmud a Kamran bloudili po zemi. I následovala doba plná různých zločinů a nejprotivnějších ukrutností, doba válek mezi bratřími a válek občanských; strašně skončil Fateh, jehož Mahmud na celém těle zohaviti kázal. Sám pak uprchl do Heratu, kdež panoval pod nadvládou perskou až do r. 1829, kdy zemřel a vládu synu svému zanechal. Rozbroje mezi bratřími uvedly Afghanistan na pokraj záhuby; chytrý Maha Raja Seikhů zmocnil se tu lehkým způsobem Multan, Kašmíru ano i Pešaveru; Balch uchvátil chan Bocharský, a v Heratě vládl poslední potomek Duraniů Kamran; ostatní země dělila se na více panství. Dosti neodvisle a pevně vládl nad Kabulem od r. 1826 Dost Mohamed chan z kmene Baraksiů; byl nejdůvtipnější mezi bratřími — vynikal i postavou a vzezřením v nevšední míře. Jeho přičinlivost, lidskost a spravedlivost zjednala mu slávu v celé zemi i daleko za hranicemi: všechny stavy těšily se bezpečnému klidu; rolník chráněn byl před libovůlí, měšťan byl jist svým majetkem; šetřeno správné míry a váhy; vojín pak cítil se šťastným, poněvadž mu žold byl vyplácen. Rychle tedy vzbírala se země po letech spousty k novému rozkvětu; kupci v hojnosti hrnuli se do Kabulu, jehož bazár byl brzo jedním z nejbohatších v Asii, tak že se příjmy emirovy hojně množily. Mimo to byl emir v přátelství s četnými kisilbaši v zemi, pocházeje z matky Peršanky; by se jimi ubezpečil, učil se i jich řeči. Nenáviděn byl pouze od bratří, z nichž každý o vládu svou se obával. Dost Muhamed jako horlivý vyznavač své víry hleděl Seikhům odejmouti jich výboje při západním Indu, hlavně Pešaver, aby mohamedány ze jha jinověrců vysvobodil. I ucházel se o přátelství vlády indické: tato nepřejíc sobě, aby mohutná říše islamská na hranicích jejích povstala, nedbala těchto snah, ano spíše hleděla je překaziti. Emir tedy obrátil se k Persii a Rusku; i slíbena mu skutečně od ruského vyslance při dvoře perském, který v Kabulu i Kandaharu jednatele své měl, pomoc ruská: i perský šah Muhamed se velmi přátelsky choval k poslu emirovu, který ve spo-

lečnosti perského vyslance do Kabulu se vrátil. Tím vzbuzena nedůvěra vlády indické, která tedy na podzim r. 1837 do Kabulu vyslala kapitána Al. Burnesa, aby o stavu věcí afghanistanských zprávu podal.

Pro rozhodný vliv, jejž tehdy Rusové měli při dvoře Kabulském, odešel Burnes s nepořízenou; živě vylíčil své vládě nebezpečí, jež hrozí Indii šířením se vlivu perského a ruského v Afghanistanu. Když se k tomu přidružily podobné zprávy anglického vyslance M'Neila, rozhodla se vláda indická válkou nebezpečí tomu přítrž učiniti; pomocí anglického vojska měl Šudšah býti zase na trůn povýšen. Vláda indická špatně jsouc zpravena, doufala, že většina národa přeje sobě návratu Šudšahova a že se tedy s malým odporem v zemi setká. Značný sbor z vojsk Bengalského a Bombayského měl jižně od Pendžabu překročiti Indus a táhnouti proti Kandaharu; vrchním velitelem jeho byl John Kean; vedle této armády indské velel generál Simpson sboru, který od vlády indické pro Šudšaha najat byl a spolu s armádou indskou válčiti měl, kdežto jiný sbor pod velením Wadeovým průsmyky Khyberskými proti Kabulu táhnouti měl. Všeho vojska čítalo se as 54.000 mužů. Ač v manifestě válečném Angličané tvrdili, že bojují pouze pro to, aby ve vládu uvedli oprávněného knížete, jenž by s nimi v míru žil, přece jest zjištěno, že vlastním účelem jejich bylo zničiti sjednocený a vzkvétající Afghanistan, Angličanům velice nepohodlný, jakož to zřejmě vyslovil i místodržitel lord Ellenborough. Možnoli se tedy diviti, když na opovržlivou ziskuchtivost Angličanů odpověděno strašnými ukrutnostmi a lstivou zradou? Ku konci r. 1838 shromáždilo se vojsko u Firusipuru nedaleko Gharry jižně od Lahoru; na začátku prosince vytáhlo vojsko šahovo a 16. ledna 1839 překročilo Indus u Bukkuru; za ním následovalo vojsko Bengalské, které 20. února spojilo se s vojskem šahovým u Šikarpuru. Čtvrtý den již vstoupila vojska na půdu Belučistanu; bez odporu dostihla 10. března Daduru při vchodě do průsmyku Bholanského. Zde již je počali loupežní Belučové znepokojovati a loupili hlavně mnoho dobytka, tak že nedostatek potravy záhy se dostavoval. Na cestě průsmykem, který místy jen 15 m. jest široký a po obou stranách obklopen strmými skalami, padlo mnoho vojínů buď rukou nepřátelských Beluču neb přílišným namaháním. Vojsko táhlo přes Quettu, chatrné městečko s hliněnými domy, proti Kandaharu, kam 7. května Šudšah dorazil. Den potom usazen jest na trůn: indská armáda v parádě mu vzdala čest, Angličané dle mravu východního jej obdarovali; Afghanové však nebrali ve slavnosti žádného podílu, ano Gildžové poslali šahovi koran, i prohlásili, že nechtějí míti nic společného s knížetem dosazeným od nevěřících. Po krátkém odpočinku táhlo vojsko dále proti Kabulu; opevněnou Ghasnu hájila posádka 3000 mužů, jimž velel Haider, syn Dost Muhameda, ale přemožena jest v krátké době (23. července), když brána Kabulská prachem do povětří vyhozena a tisícové Angličanů otvorem do města se hrnuli, porážejíce zoufalé hajitele k zemi. A již vrhlo se vojsko dále na cestu ke Kabulu; tu Dost Muhamed nabízel mír a chtěl se odříci vlády, učiníli jej šah Duraniů vezírem říše, což ale zamítnuto. Přes strmé skály a hluboké rokle táhly voje dále a vešly 7. srpna do polopustého hlavního města, kteréž emir byl před tím opustil. Obyvatelstvo jevilo nápadnou chladnost, a několik vojínů indské armády jest za-

vražděno; přes to nová vláda Kalkutská doufala, že všechny obtíže jsou překonány. Zapomenuto na slova knížete Kelatského: „Přišli jste do země, to jest v pořádku; ale jak chcete zase ven vyjíti?“ Arciť bylo lze s pýchou ukazovati na činy vojska, když i slabší oddělení, které Khyberskými průsmyky táhlo, všeliký odpor přemáhalo a do Kabulu se dostalo. V Kabulu a Dželallabadu, Ghasně a Kandaharu zůstaveny jsou posádky; ostatní vojsko dílem vrátilo se přes Kandahar a Quettu, hlavní díl průsmyky Khyberskými, do Pešaveru a krajiny indské; tak bezpečnými cítili se Angličané v zemi, že sobě ani úplatami nepojistili oddanost loupeživých kmenů; již na zpáteční cestě musili za to pykati, byvše přepadeni od kmenů Khyberských a též od Mehraba, chana Belučů, který v boji padl. Armáda indská přes to na počátku r. 1840 jest rozpuštěna.

Brzy potom počala se jeviti nespokojenost po celém Afghanistaně: Dost Muhamed uprchnuv do Kabulských hor sbíral tam mezi kmenem Jusofsů věrné své, k nimž přidružily se i tlupy z krajin Chulmské, Kondusské a Bocharské. Na jaře dojíti mělo k činům rozhodným, ale stalo se to až na podzim, kdy Dost Muhamed ve spolku s Usbegy údolím Bamianským do Afghanistanu vtrhl; byl však od daleko menšího vojska pod vedením plukovníka Dennie poražen, načež rozdvojiv se s Usbegy spojil se se synem svým Ufsulem chanem. I podařilo se jim poblíž průsmyku Pervanského zvítěziti nad indickým vojskem a mnohé ztráty jemu způsobiti; přes to emir poznával bídný stav svůj a odhodlal se vydati se Angličanům v zajetí, načež i s rodinou do Indie jest odeslán (3. listopadu 1840). Celý rok 1841 uplynul bez větších změn, leda že vojsko anglické v Kandaharu svedlo několik půtek s kmenem Gildžů; ano ke konci roku rozhostil se po celé zemi klid, jindy neobyčejný. Přísnější pozorovatel byl by ovšem shledal, že klid ten podobá se dusnému tichu před bouří. Akhber chan, nejstarší syn emirův, muž odvážný, nalézal se tehdy v Kulumu a vyčkával jen příznivou dobu, která brzy nadešla.

Náčelníci klanů nespokojeni s vyhlídkami na vládu spořádanou a roztrpčeni tím, že platy jim poskytované sníženy byly, osnovali současně na různých místech vzpouru. Kmen Gildžů obsadil průsmyk Churd-Kabulský na silnici z Kabulu do Indie vedoucí, který byl sice brigádou generála Salea (14. října) vyčistěn, ale sotva že vojsko odtáhlo, obsazen jest od Afghanů znova; hned potom proslýchalo se, že Dželallabad jest ohrožen, tak že Sale tam odtáhl (12. listopadu) a město na rychlo lépe opevnil. Mezi tím vypukla vzpoura všeobecná: 2. listopadu byly krámy v Kabulu zavřeny a tlupa 200—300 lidí učinila útok na domy A. Burnesa a kapitána Johnsona, pokladníka šahova, při čemž Burnes a mnozí jiní padli. Celý den uplynul, aniž Angličané — ač měli 6000 mužů, v okolí města opevněný tábor a pevný hrad obsazený — k rozhodnému činu se odhodlali. Nazejtří sice přitáhl 37. pluk a posláno několik děl, která měla s Bala Hissaru proti městu stříleti; ale nepodniknuto zase nic výdatného. Mezi tím zástupové Afghanů vždy více rostli, kdežto u Angličanů malomyslnost se rozhostila. Boje dopadaly stále v neprospěch jejich a když i Akhber chan 22. listopadu uprostřed nadšených bojovníků vtáhl do Kabulu, nedalo rozhodnutí dlouho

na sebe čekati. Již následujícího dne, kdy Britové vesnice Bimaru — ze které Afghani ohrožovali byty vyslance a hlavních důstojníků — chtěli dobyti, jsou odraženi; mužstvo se rozutíkalo a uprostřed opevněného ležení hledalo ochrany; ztráty Britů byly veliké; nezbylo jim než vyjednávati s odbojnými náčelníky. Ve jmenu nového šaha Simana, synovce Dostova, žádali náčelníci, by Šudšah byl jim vydán, Angličané pak aby zbraň složili, potom prý snad jich bude šetřeno a jim dovoleno, aby domů odtáhli.

Tak to trvalo do 11. prosince, kdy anglický vyslanec shromážděným knížatům ohlásil své podmínky, za jakýchž mír uzavříti chce: Britové opustí Afghanistan, Dost Muhamed vrátí se domů, mezi Afghanistanem a Anglií uzavře se spolek na výboj a odboj; Afghanové propustí vojsko indické do Hindostanu, udělí amnestii stoupencům šahovým i Britům a opatří je vším na cestu. Náčelníci v to svolili, jen Akhber odpíral nepřeje si míru; pomýšlel totiž na to, aby vyslance zradně života zbavil. Dal se do tajného jednání s vyslancem Macnaghtenem nabízeje mu ruku pomocnou k tomu, by Šudšah králem zůstal a on byl jeho vezírem, Angličané pak aby do jara v zemi zůstali a vším zásobeni byli. Vyslanec svolil na to ke schůzi s Akhberem, ku které dostaviv se byl odzbrojen a se svými třemi společníky na koních odnešen; když hleděl odporovati, byl od Akhbera zastřelen a tělo jeho strašně zohaveno. Jeden ze soudruhů rovněž probodán jest dýkami, ostatní dva uvězněni. Stráž tělesní, když viděla, jak vyslance unášejí, rozutekla se na náspy, odkud vojsko němě k činu přihlíželo. Náčelníci sice (24. prosince) prohlásili, že krvavým činem tím smýšlení jich nezměněno, i vyjednávalo se skutečně dále; po delším jednání jsou jim slíbené peníze vyplaceny ano i děla darována. Navab Džabar chan a Akhber chan zavázali se, že vojsko britské na cestě do Dželallabadu provázeti budou. Akhber zradně v perské řeči vyzýval Gildže, by na celém zpátečním tažení tiše se chovali, v řeči jich vlastní, které Angličané nerozuměli, zase jim velel, aby neustávali ve vraždění nevěřících. I varováni jsou Angličané, by slovům Akhberovým nevěřili, ale všeliké napomínání málo prospělo. Čtrnácte dní nechali náčelníci Angličany čekati na rozkaz k pochodu, na kterém zajaté oběti měly jíti smrti vstříc. Konečně přišel 6. leden 1842; hory a údolí byly zasněženy, panovala velmi krutá zima. I nyní po značných ztrátách čítali Angličané na 4500 ozbrojených a 12.000 mužů, kteří vojsko provázeli, ženy a děti nepočítaje. Sotva že vojsko opustilo opevněné čáry, vrhli se Afghanové otevřenými branami na ně a loupili dle možnosti, stříleli s hradeb na zadní voj a zapálili byty Britův, tak že požár v následující noci osněženou krajinu na kolik kilometrů ozařoval; žádné ochranné vojsko afghanské neukázalo se Britům, kteří již prvního dne valně prořidli, když část postřílena, část z umdlení, hladu a trapné žízně na pochodu zahynula. Všechen pořádek přestal, vojsko různých pluků se smísilo, každý hnal se jen ku předu a pomýšlel jen na sebe. Bez potravy a ohně trávilo vojsko noc, odpočívajíc na pouhém sněhu; mnohý se z toho odpočinku více neprobudil.

Bez daného znamení dalo se vojsko druhého dne na pochod a došlo až k Budhchaku, kdež na radu Akhbera chana, kterýž je nyní provázeti mínil, přenocovali za poměrů strašných; Akhber žádal dalších

rukojmí, že general Sale Dželallabad vyklidí, než Britové potáhnou přes Tesin, načež mělo se jim potravin dostati. Ačkoliv od Britu vše splněno, nedostál Akhber slovu, ano afghanské tlupy jízdecké hned z rána Brity přepadly a mnoho jich porubaly, ku kterémuž dílu ještě pěchota později přispěla. V poledne počali prchající táhnouti průsmykem Churd-Kabulským osazeným po obou stranách Gildži; hučící horská bystřina musila 20kráte překročena býti, mezi tím, co na chodce se strání bylo stříleno, tak že prý jich na 3000 přišlo o život. Překročivši průsmyk odpočívalo vojsko na rozkaz Akhberův po celý den, ač pálo touhou spěchati dále; rovněž ženy, děti a mužové z družiny odevzdáni jsou pod ochranu afghanských jezdců a měli v některé vzdálenosti za vojskem následovati, ale chováni jsou jako zajatci a ubytováni prozatím v kastellích Churd-Kabulských. Ač ostatním slíbeno, že budou bez pohromy uvedeni do Dželallabadu, přece již druhého dne (10. ledna) dostalo se těm, kteří s hrůzou hleděli na tuhé mrtvoly, kýženého vykoupení z děsných útrap: jsouť většinou zahubeni. Zbylo jen 270 vojínův a několik tisíc z družiny. Dále táhli za střelby Gildžů. Nemocní a slabí zůstaveni jsou svému osudu, i poslední dělo opuštěno, zdraví pak hleděli za noci hrozným průsmykem Džigdillackým se prokrásti; ale jen malý hlouček došel stanice. Ten nyní k rozkazu Akhberovu i hlavního vůdce a dvou jiných důstojníků zbaven jest; zbytek odtáhnuv, dostihl po mnohých ztrátách Gandamaku; na cestě odtud do Dželallabadu stále v něm řádily koule a dlouhé nože afghanské, blíže města pak zničen jest úplně až *na jediného dr. Brydona*, který těžce raněn dostihl pevnosti. Nemohlo zajisté býti nad to dokonalejšího zničení armády!

Dlouho nebylo o osudu vojska v Hindostanu nic povědomo; konečně došla děsná zpráva do Dželallabadu. Všechna snaha generálního guvernera směřovala k tomu, aby posádce v Dželallabadu poslána byla posila, která by ji z moci afghanské vysvobodila. Již tehdy lord Auckland, správce vlády v Kalkutě, odhodlal se vykliditi Afghanistan; ale v zimě nebylo možno Khyberskými průsmyky proniknouti, a proto musilo vojsko Dželallabadské až do lepší pohody svému osudu ponecháno býti. Hradby utrpěly mnoho zemětřesením (19. února 1842), v okolí číhaly silné čety nepřátel, i potravin se nedostávalo. Přes to posádka (asi 2500 m.) opravivši hradby udatně odporovala útokům; rovněž i v Kandaharu za vůdcovství Nottova bránila se posádka statečně. Jen posádka v Ghasně omeškavši opraviti hradby a opatřiti se potravinami musila se Afghanům poddati; sotva že opustila opevnění, byla větším dílem zrubána bez milosti; jen několik důstojníků, když vydali vše nepříteli, jest uvězněno, ale i je po víceměsíční vazbě nečekala než smrt.

Vypravení nového vojska proti Afghanům bylo spojeno s velikými obětmi; osudy prvého vojska odstrašovalo sipahy tak, že houfně od praporů utíkali; teprvé když značné vojsko z Evropy přitáhlo, následovali je též Hindové. Na začátku dubna za vůdcovství generála Pollocka dobyt průsmyk Khyberský — podplaceniť jsou náčelníci horských kmenů — a po desetidenním pochodu dosažen Dželallabad (16. dubna). Jednalo se nyní o to, měloli by se dále proti Kabulu postupovati: nový generální guverner lord Ellenborough (od 28. února 1842) obávaje se, že by zničením druhého vojska anglického nastalo nebezpečí pro celou

Indii, dal ohlásiti, že vláda anglická míní vyměniti zajaté, Dost Muhameda v ně počítajíc; jakmile se to stane, mají Pollock i Nott rychle ze země ustoupiti. Oba vůdcové toužíce pomstiti se váhali vyplniti rozkaz, ano Nott odvážil se činiti proti němu námitky. Ale místodržitel stál na svém. Když pak jednání s Akhberem, jakým spůsobem by zajatci vydáni býti měli, nevedlo k cíli, a veřejné mínění hlasitě jich vysvobození si přálo, ano parlament i žádal, aby proti Kabulu se táhlo, přišlo přece dovolení, aby Nott z Kandaharu přes Ghasnu a Kabul k Dželallabadu táhl, rovněž směl se Pollock kamkoli mu libo obrátiti. Větší část vojska Kandaharského pod C. Napierem odtáhla průsmykem Bholanským do Sindu; Nott s jádrem vojska vytáhl proti Ghasně, kterou rychle obsadil (6. září) a větším dílem ztroskotal. I Pollock táhl proti Gildžům a porazil je poblíž Gandamaku (13. září); tři dni potom vlál anglický prapor na horním hradě Kabulském, kamž brzo i Nott přitáhl. Dalším úkolem bylo vysvoboditi zajatce, kteří se většinou nalézali na pochodu k Bhamianu; podplacením Saleha Muhameda jsou zajatci z moci Afghanů vybaveni, a dostali se 20. září šťastně ku brigádě generála Salea. Nyní propuštěn byl Dost Muhamed s rodinou na svobodu; vojsko anglické pak vrátilo se bez zvláštních příhod do Firosipuru, kde s velikou vojenskou slávou uvítáno jest.

Tak skončila se bezúčelná a neblahá válka, která jmeno anglické jen hanou přioděla, tisíce lidských životův a 17 mil. lib. šterl. stála. Země afghanská pod správou Dosta Muhameda nabyla brzy potom dílem jednotné vlády; ve válce Angličanů proti multánskému knížectví hleděl Dost Muhamed splatiti Angličanům učiněné jemu příkoří a slíbil knížeti Malradžovi pomoc; ale nedostavil se v čas. Za to pomahal Dost Muhamed — pověstný Akhber zemřel r. 1849 — se synem Akramem chanem a s vojskem 16.000 mužů vzbouřeným Seikhům v bitvě u Gudžeratu (21. února 1849), kdež, ačkoliv udatně bojovali, poraženi jsou a jen útěkem skrze průsmyky Khyberské se spasili; darmo nabízeli Angličané horalům veliké sumy, by emira a jeho vojsko přepadli; moslemové nezradili souvěrců svých.

Za války Krymské Anglie z obavy před Ruskem hleděla pojistiti sobě Dosta Muhameda, ač jevil se stále nepřátelským; po delším jednání uzavřena smlouva v Pešaveru (30. března 1855), kterouž od indické vlády emirovi zabezpečeny všechny země, on pak zavázal se stejnou měrou šetřiti državy britské; obě moci v budoucnosti měly míti stejné přátele a nepřátele. Sotva že smlouva zavřena, hleděl emir zmocniti se Kandaharu, aby jej spojil s panstvím svým; Baraksiové odtamtud vypuzeni hledali pomoci u perského dvora, který sporů těch užil a s pomocí ruských důstojníků Heratu dobyl (25. října 1856). Již v listopadu potom prohlášena Peršanům od Angličanů válka, kterou Peršané donuceni jsou Herat nazpět vydati a všech nároků na tyto kraje se vzdáti; též musili se zavázati, že nikdy nebudou se míchati do vnitřních záležitostí afghanistanských. Platných těchto služeb anglických sobě Dost Muhamed vážil i ukázal se vděčným r. 1857, když v Indii propukla mocná vzpoura sipahiů, kterou panství anglické velice bylo ohroženo; nespojil se tehdy se vzbouřenci moslemskými, nýbrž hleděl také poddané své od všelikého účastenství ve vzpouře odvrátiti. Přátelský spolek

s Brity potrval až do smrti jeho (1863). Nástupcem svým byl ustanovil Šira Aliho; proti tomuto již na jaře následujícího roku povstal bratr Azim chan, byl však poražen a k poslušnosti donucen. Vzpoura tato měla v zápětí i odpor nejstaršího bratra, Afzala chana, který rovněž podroben a na rozkaz emirův uvězněn jest. Ale tím odpudil si emir i mnohé ze svých přátel, kteří ve spolku s nespokojenci najednou ze tří stran emira napadli. Na východní straně brzo zvítězil nad Azimem; tíže dal se zlomiti odpor bratří Emina a Šerifa, kteří v okolí Kandaharu byli se upevnili. Dne 6. června 1865 došlo k památné bitvě Kedžbašské, ve které Šir Ali osobně velel. Přední voj vedl nejstarší syn emirův; nemoha odolati přesile, jal se couvati, otec pak spozorovav ústup, jal se jej plísniti a velel mu postupovati.*) Syn uražen jednáním otcovým vrhl se s dvojnásobným úsilím na nepřítele, až i došlo k souboji mezi ním a strýcem Eminem chanem, ve kterém těžce zraněný Emin pistolí syna emirova zastřelil; Šir Ali, ač konečně v bitvě zvítězil a nanovo vládu svoji upevnil, byl přece smrtí nejstaršího syna tak zarmoucen, že upadl v těžkomyslnost; celé dni nepožíval pokrmů stále běduje a jmeno miláčka svého volaje. Vypravuje se, že několik týdnů po bitvě v paláci svém v Kandaharu kdysi o půlnoci náhle s lože povstav vrhl se venku do rybníka; byv od služebníků vytažen vypravoval, že se mu zdálo, jako by syn jeho byl do rybníka upadl, on že jej mínil vytáhnouti. Ostatně se ani po svém vítězství Šir Ali netěšil dlouhému pokoji; syn Afzalův, Abdurrahman, vpadl totiž s vojskem 40.000 mužů — ku kterému nejvíce mu přispěl tchán jeho chan Bocharský — od severu do Afghanistanu, i dobyl roku 1866 Kabulu, kdež nyní Afzal chan trůnu se zmocnil; poněvadž i bratr jeho Azim vlády tam se domáhal a Šir Ali k rozhodnému odporu se chystal, došlo mezi soupeři k bojům velmi krvavým. Sousední Angličané neprohlásili se pro žádnou z obou stran ani proti ní, ačkoliv Afzal jsa tísněn za pomoc anglickou žádal a též Šir Ali přízně anglické se dovolával. Když prosby tyto jsou oslyšeny, ohlásil Šir Ali Britům, že bude nucen obrátiti se o pomoc k Peršanům neb Rusům; ale i to nezměnilo ničeho na usnešení Britů nemíchati se do sporu rozvaděných bratří. Teprvé když r. 1868 Šir Ali Kabulu se zmocnil a opět na trůn se dostal, pomýšleli Britové na to, aby bývalý přátelský spolek zase byl obnoven. Zdá se, že změny té příčinou byly nové pokroky Rusů v Asii, kteří se mezi tím byli Samarkandu zmocnili. Ze strany anglické obrat tento byl arciť přirozený; avšak od Afghanů, hlavně od emira přijata ochota s nedůvěrou, která vždy více rostla, až vedla opět ku zjevnému nepřátelství proti Angličanům. Sám Vámbery pokládá nedůslednost, s jakou se Angličané chovali k věcem afghanským, za hlavní příčinu toho, že emirové afghanští v chování svém k nim byli a jsou velmi vrtkaví. Buď pokládali Angličané severozápadní hranice indické za dosti bezpečné proti útokům od severu a měli tudíž zříci se všeho zřetele k Afghanistanu aneb byli toho přesvědčení, že mezi Rusy a Angličany je v střední Asii třeba jakéhosi neutrálního pasu a tím že má býti Afghanistan; tehdy pak měli od počátku prohlásiti se pro jednu ze stran, pomocí této zjednati v zemi pořádek a spolek přátelský všemi obětmi udržovati. Zatím stal se všeho toho opak; pročež

*) Srovnej: H. Vámbery v Unsere Zeit 1878, 23. seš.

třebas byli Angličané později hleděli získati přátelství Šira Aliho a tento na oko přátelským se stavěl, bylo zjevno, že nebude lze zjednati tak přátelský spolek, jako za vlády Dosta Muhameda. Vhodný okamžik Angličané již propásli.

Jednáno sice v letech 1868 a 1869 stále mezi vládou indickou a emirem, ano došlo i k tomu, že se Šir Ali v dubnu 1869 sešel s lordem Mayoem, místodržitelem indickým v Amballahu, kdež od vlády indické obdařen zbraněmi a penězi a přátelství obnoveno. Šir Ali jednal tak, protože se obával domácích nepřátel, jako Abdurrahmana chana, syna vlastního Jakuba chana, a mimo to v peněžných nesnázích sobě pomoci hleděl. Ačkoli za všechny tyto oběti nesvolil k tomu, aby Angličané, jak tomu chtěli, zřídili několik vyslanectví na různých místech Afghanistanu, přece trvali Angličané na spolku přátelském, ano starali se o to, aby území afghanské severně od Hindukuše bylo rozšířeno. Mířilit při tom arci proti vlivu Ruska, jenž ve střední Asii stále se vzmáhal a došed r. 1873 platného uznání v Chivě mocně na jih se rozšířil. Dle depeší, které ještě před tažením do Chivy mezi ruským kancléřem a anglickým ministrem zahraničných záležitostí lordem Granvillem byly vyměněny, měly nové tyto kraje tvořiti jakýsi neutrální pás, k jehož hranicím severním moc ruská, jižním pak anglická u věcech střední Asie rozhodovati měla. Ruská vláda uznala sice nové tyto přírůstky Afghanistanu, avšak o jakémsi pasu neutrálním nebylo řeči. Ano vidíme, že právě toto pošinutí hranic afghanských k severu přiblížilo i emira brzy na to k Rusům, když tito v následujících dvou letech Khokandu se zmocnili a bezprostředními sousedy Afghanistanu se stali. Angličané pozorujíce, že přátelství emirovo vždy více klesá, hleděli jinými cestami zajistiti sobě spolek emirův; dohodli se nejprvé s knížetem Belučů a osadili anglickou posádku Quettu u průsmyku Bholanského, čímž odpor emirův ještě vzrostl. Když lord Lytton přibyl do Indie, hleděl tyto neshody znova urovnati a vypravil r. 1876 zvláštního vyslance Lewisa Pellyho, který měl s afghanským poslem Nurem Ullahem o to jednati. Dlouhá jednání nevedla k cíli hlavně pro neústupnost emirovu. Mezi tím došlo k válce východní, za které Anglie, chtějíc sobě uspořiti novou porážku, hleděla prostřednictvím sultána tureckého působiti na emira, který u věcech náboženských sultána poslušen býti, ale u věcech politických zcela dle vlastní vůle jednati chtěl. Pevný tento úmysl, kterým Šir Ali Angličanům odpíral, byl výsledkem jednání, jež byla vedena mezi Rusy a emirem; neboť v brzku potom (v létě 1878) dostavilo se poselství ruské, majíc v čele generála Stoljetova, do Kabulu. Následovaly hody, parády vojenské a jiné různé slavnosti. Anglická vláda v Indii byla tím popuzena i žádala, aby také anglický vyslanec Neville Chamberlain od emira byl přijat. Avšak emir zakázal poslu anglickému do země vkročiti. Neslýchaná tato urážka popudila zle anglické mysli jak doma tak v Indii; i zasláno emirovi ultimatum, na které on ani neodpověděl. Následkem toho překročily 21. listopadu r. 1878 indické voje hranice afghanistanské i zahájena tudíž druhá válka anglicko-afghanská.

Tři školní hry Komenského.

Příspěvek k lepšímu poznání slavného pedagoga

od

Františka Lepaře.

Latinské školy (gymnasia) dle ustanovení Komenského měly býti hlavním směrem (dle našeho pojmu) *reálky* s vyučovacím jazykem *latinským.*[1]) Původně určil jim Komenský 6 tříd pro žáky 12—18 let; později zamýšlel přejmenovati je *školou pansofickou*[2]) o sedmi třídách a zařídil od r. 1650—1652 v Šaryšském Potoku v sev. Uhrách zatím tři první třídy; ale k zařízení třídy IV.—VII. po úmyslu jeho ani nedošlo.[3]) Nejvíce přičiňoval se Komenský o sepsání příhodných kněh školních, jež by žákům byly nejen pohodlným návodem k učení se latině, ale i užitečnou pomůckou k nenáhlému poznávání reálií. První takový spis učebný pro školy latinské složil (r. 1629—1631): *Zlatou Bránu jazykův otevřenou* (Janua linguarum reserata aurea[4]) pro třídu II. čí janualku.[5]) A poněvadž kniha ta Komenskému zdála se býti nejdůležitějším spisem učebným, umínil si obsah její v seřadění poněkud změněném obšírněji a živěji vyobraziti *v osmi hrách divadelních* nazvaných *Schola ludus* (Škola ve hrách.[6]) Už dávno před Komenským bylo sice provozování her divadelních obyčejné ve školách latinských, obzvláště pak za vyučování Jesuitův; avšak dělo se z větší části pro ukrácení dlouhé chvíle, pro pouhou zábavu. Ale Komenský hrám dramatickým ve školách latinských vytkl cíl veskrze didaktický, uznav je za výborný prostředek vyučování praktického. Měl zajisté dvojí úmysl hlavní, skládaje hry tyto jazykem latinským, totiž, aby žáci hrajíce sami jednak

[1]) Viz pojednání Jana Lepaře: „O osnovách učebných na různých školách od Komenského navržených“ v časopise Škola a život r. 1877. i zvlášť vydané knihoskladem Rohlíčka a Sieversa téhož roku, cap. VII. (str. 13).

[2]) Viz: „Jana Am. Komenského *Škola pansofická*, z lat. vyložil Fr. J. Zoubek, vyd. Besedou učitelskou v Praze r. 1875, tiskem Dr. Ed. Grégra.

[3]) Viz: „Jan Am. Komenský, o škole latinské ve tři třídy rozdělené“ dle lat. vzdělal Fr. J. Zoubek; v časopise Škola a život, roč. 1874. i ve zvláštním otisku nákladem vlastním v Praze 1875, obzl. Zoubkovu předmluvu.

[4]) Plný nápis daný od Komenského: „Zlatá Brána jazykův otevřená aneb planiště všech řeči a umění, t. j.: Krátký spůsob z latinského (a kteréhokoli jiného) jazyka spolu s začátky všech umění svobodných pochopení pod stem titulův v tisících průpovědích obsažený. Od J. A. Komenského předně v latinské řeči složený a od téhož na českou, od jiných pak na německou, vlaskou atd. přeložený.“ Poslední vydání latinského textu s překladem českým a německým opatřil Karel Ignac Tham r. 1805. v Praze tiskem Bohumila Hase. Kéž by jen ve vyd. tom nebylo tolik chyb v textu latinském! — O jiných vydáních v rozličných jazycích viz v Jungmannově Hist. lit. čes. II. vyd. V. č. 46. (str. 258). — O důležitosti spisu toho viz obzl.: „Život J. A. Komenského od Frant. J. Zoubka“ vyd. Besedou učit. v Praze r. 1871, str. 19—21.

[5]) O jiných lat. knihách učebných, j. Vestibulu atd. viz v Zoubkově spise: „J. A. Komenský o škole lat. atd.“ a dotčené pojedn. Jana Lepaře „O osnovách atd.“ VIII.

[6]) Viz Jana Lepaře: „O osnovách atd.“ IX.

nejdůležitější a nejpotřebnější věci učebné co nejdůkladněji pojímali, jednak vlastním cvičením veřejným nabývali větší zběhlosti v latinském rozmlouvání.[1])

Maje za to, že jest i nám poučno a prospěšno poznati zařízení her těch, podávám zde obsah tří důležitějších poněkud obšírněji,[2]) dodávaje napřed ještě poznámky tyto: 1. Všecky osoby na jevišti hrající ve všech osmi hrách jsou jen mužské, a veškero jednání provozuje se jen od žáků škol latinských. Diváci pak jsou příznivci a ochranci (šlechtici) i představení školy, rodiče a známí žákův i jiní občané. 2. V každé hře Prologus napřed vystupuje, jenž přivítav obecenstvo stručně naznačuje obsah nastávající hry; naposledy pak Epilogus, jenž poděkovav obecenstvu za ochotnou pozornost, v krátkosti zmiňuje se o poměru žactva i k divadlu právě odehranému i k divákům. 3. Všecky ostatní osoby hrající, jichž jest po každé velmi mnoho, mají stále na paměti jen úkol hry, nedotýkajíce nijak obecenstva divákův. Jmena pak jejich odvozena jsou dílem od znamenitých mužův a učenců národů staroklasických bez rozdílu věkův od sebe i nejvzdálenějších,[3]) dílem pak od zjevů přírody neb od zaměstnání, o nichž právě se jedná,[4]) dílem i od povahy osob, jimiž se má vytknouti některá vlastnost morálního jednání.[5]) 4. Před Prologem, po Prologu a mezi jednotlivými dějstvími hudba obyčejně hrajíc vyplňuje mezery spůsobem příjemným. — Konečně připomínám, že jsem k jednotlivým výjevům těch tří her přidával v poznámkách citáty oněch míst z Janue či Brány, které mají stejný obsah, tak že pohodlně mohou se přirovnávati obě díla Komenského. Kde takových citátů není, tam jest obsah zvláštní jen výjevům ve hře divadelní, leda by o něm byla kratičká zmínka i v Bráně. —

Díl I. divadelního provozování Brány jazyků, v němž na jeviště uvádějí se pořádkem věci světa velkého, jež spůsobem přirozeným vznikají.[6])

Prologus ve jmenu všech žáků s radostí vítá představenstvo, panstvo a vůbec všechny hosti, kteří přišli, aby pozorovali a posuzovali prospěchy žactva divadelními hrami na jevo dávané; podávaje zároveň krátký obsah této první hry, praví, že král egyptský Ptolemaeus (I. ku

---

[1]) Kom. sám vytkl *šesterý účel* her těch. Viz překl. Zoubkův Školy pansofické 88. (str. 37 atd.) — O jiných dramatických hrách Komenského viz Zoubkův článek: „Komenského Diogenes, hra divadelní“ v Osvětě r. 1872. str. 220. atd.

[2]) Stručný obsah všech osmi her jest v dotčeném pojed. Jana Lepaře IX. med. atd.

[3]) Jako Platona a Plinia!

[4]) Jmena taková jsou dílem z řečtiny dílem z latiny odvozena, vždy s latinským zakončením, na př. Cosmographus (světopisec, dle analogie sl. geographus), Selenius (i Lunarius, Měsíčný), Hylemus (Chrastecký), Thamnius (Křovnický), Lapidarius (Kamenský), Graminius (Trávnický), Silvanus (Lesný), Pomonus (Ovocný) atd. — Srv. i v Osn. Jana Lepaře IX. med.

[5]) J.: Curiosus (Zvědavý), Voluptuosus (Rozkošný), Ambitiosus (jež jsem si dovolil přeložiti slovem Ctihon).

[6]) „Januae linguarum praxeos theatricae pars I., in qua res mundi maioris, quae naturaliter fiunt, ordine in scenam producuntur.“ Tato hra má patero dějství, 21 výjev, 52 osoby. Pod heslo vyňaté z žalmu 46.: „Ve-

konci 4. a na zač. 3. stol. př. Kř.), slavný příznivec věd a umění, svolá nejmoudřejší muže z rozličných století a vlastí, aby se s nimi poradil, jakým spůsobem všechna moudrost v krátkosti co nejstručnější by mohla býti shrnuta a k učení co nejsnazšímu upravena.

V 1. výjevu [1]) hry král *Ptolemaeus* vystoupí, maje po boku svolané rádce: *Platona* filosofa (Atheňana v 5. a 4. stol. př. Kr.), jenž titěrným tretám sofistů konec učinil svou dialektikou, *Eratosthena* Kyreňana (v 3. a 2. stol. př. Kr.), jenž jsa zběhlý ve všech vědách svého věku nejvíce oddán byl zeměpisu, *Apollonia* Rhoďana (vrstevníka Eratosthenova), řečníka a epického básníka, *Plinia Secunda Staršího* (Římana v 1. stol. po Kr.), jenž ze spisů přírodovédeckých učinil obšírné výtahy. — Ptolemaeus, dokončiv války, pokládá za svou povinnost v míru pečovati o rozšiřování pravé vzdělanosti; k tomu žádá rady mužů právě svolaných. Ti hned všichni schvalují úmysl jeho, dokládajíce, že příkladem královým celý svět se řídí, a že spůsobem tím stane se hvězdou celému věku, přejíce zároveň nejlepšího zdaru jeho počínání. Vyzývá tedy král, aby společně zpytovali, jak by všechny věci lidskému pokolení důležité cestou snazší a kratší mohly býti poznány. Nebo dosud jednak lid jest rozumu příliš zatemněného, klesaje v pustotu mravů, jednak spisovatelé sobě libují ve spůsobu až příliš převráceném a spleteném, tak že sami jako v labyrintu stále bloudí. Proti tomu tedy král pomoci žádá od rádců svých. Tu Platon uznávaje, že sady moudrosti, příliš jsouce zarostlé trním a chrastím, potřebují řádného vyčištění, radí první, aby každé věci dalo se jmeno zcela příslušné a tím odklidila se ona zmatenost v pojmech a názvech věcí. S ním zcela se srovnává Eratosthenes, dokládaje, že příčinou zmatenosti nejsou nikoli věci samy, jež božským uměním svůj řád mají ustanovený, ale chybné pojímání lidí, z nichž někteří buď nepravá jmena věcem dávají, buď jmena daná, nerozumějíce dobře jazyku, chybně vykládají. Jemu přisvědčuje Apollonius, dodávaje, že učeným býti nic jiného není, než znáti rozdíly věcí a každou pojmenovati vlastním jmenem příslušným dle zvláštností jejích. Téhož mínění jest i Plinius, dosvědčuje, že základ pravého vzdělání jest rozumné a důkladné učení se *názvosloví věcí* (rerum nomenclaturam); názvy zajisté jsou i známkami věcí, a kdo názvy ty řádně pojal, ten má i jasný pojem o věcech. Král těší se sice tomu, že všichni rádcové srovnávají se v mínění, nebo právě v tom zakládá se pravý úsudek; ale zároveň se obává, že toto nové rovnání věcí mělo by snad příliš mnoho nesnází. Tu Platon dokládá, že úmysl ten bez obtíží a bez potu, anobrž i s velkou příjemností a líbezností může býti vykonán, půjdeli se jen tím pořádkem, jímž jsou věci urovnány mezi sebou; a přistoupíli chuť a bedlivá pozornost, chce s pomocí boží upraviti cestu. Jest totiž známo i králi Ptolemaeovi, jenž knihy Mojží-

---

nite, videte opera Domini (Pojďte, vizte skutky Hospodinovy!)" přidal *Kom.* poznámku, že hra ta nemohla by se s pohodlím v zimě provozovati, poněvadž by nebylo možno ukazovati divákům věci, o nichž se jedná, a jichž se v zimě nedostává.

[1]) Poněvadž 1. a 2. výjev I. dějství jest *úvodem ku všem osmi hrám* divadelním a proto důležitý pro všechny hry následující, podán tu obsah poněkud obšírněji. — Mnohem kratší, ale i mdlejší úvod (introitus) dal Komenský původnímu dílu: „Janua linguarum atd." v cap. I. §. 1—17.

šovy a proroků dal přeložiti do řečtiny, že bůh sám, stvořiv dle obrazu svého člověka, učil ho v ráji ve škole, jak všecky věci zkoumaje a jmena jim dávaje má nápodobovati boží moudrost. Zkoumání to, počaté u zvířat, přerušeno bylo záhy prvním pádem člověka a zanedbáno až do tehdejší doby. Ať tedy král obnoví školu rájskou a uvede do ní potomky Adamovy, aby ti zase přirovnávajíce věci samy zvykali rozmýšleti. Když i ostatní rádcové schválili výrok Platonův, prohlašuje král, že zařídí všeobecné zpytování všech věcí, aby tak i názvosloví opraveno a ustáleno bylo, zároveň si přeje, aby bůh, jako dříve Adamovi, tak i tehdy jim ku zdaru počínání toho před oči předváděl všecky věci. Platon dotýká, že bůh skutečně každého dne nesčíslné množství před oči všech lidí předvádí; jen třeba, aby smrtedlníci sami bedlivě ty věci pozorovati uměli; Eratosthenes pak dokládá, že od některých zpytatelů světa už mnohé věci i dosti skryté jsou vyzpytovány a názvoslovím dosti rozumným opatřeny; avšak zkoumání ta jsou sem tam roztroušena; urovnalali by se do jednoho řadu, jistě by se došlo toho, čeho právě se vyhledává. Apollonius dodává, že i za jejich doby někteří mužové věci všelijaké prozkoumávají, některé i nové vymýšlejí; všechny tyto výzkumy třeba prozpytovati a založiti *všeobecný* jakýsi *přehlední* (tabellární) *seznam všech věcí a slov* (condenda universalis quaedam rerum et verborum tabulatura), jímž by možno bylo celou takřka dílnu světa a celé ústrojí jazyka, obé podle sebe řádně urovnané, pozorovati. Všecko třeba slovy prostičkými, větami kratinkými v jednu řadu nepřetrženou pojati tak, aby na konci nebylo lze nalezti konce a každá věc jako uprostřed na místě svém byla vřaděna tak, že by nebylo už potřebí nikde jinde ji opakovati; zároveň pak všecko by mělo býti tak jasné, snadné a názorné, dle potřeby i vyobrazené, že by bylo pravou rozkoší to čísti a myslí pojímati. Plinius po vlastní zkušenosti dokládá, že nijak nestačí sbírati jen popsání a vyobrazení od jiných opatřené, tak prý on ve svých spisech dal se často klamati svědectvími jiných, jimž věřil. Platon chvále opatrnost jeho, by nebyli od jiných k omylům sváděni, pokládá za nutné, aby prohlíželi všecko svými brejlemi a zkoušeli sami vlastními smysly svými (sluchem, chutí atd.) a potom konečně, aby každou věc pojmenovali. Eratosthenes uznává prospěch ze zařízení toho, jímž *oboje*, totiž *věc i slova* příjemněji do mysli se vpraví *společně* (než každé o sobě zvlášť), když po každé *cokoli se bude jmenovati, zároveň se i ukáže, a cokoli se bude ukazovati, zároveň se i pojmenuje.* Apollonius pak připomíná, že bude třeba šetřiti i *methody*, aby vždy napřed celá věc se pozorovala a jmenovala, co jest, potom částky její, co v sobě obsahují, konečně rozdíly její, tak aby vše ze všech stránek řádně se poznalo a pojmenovalo. Když pak Plinius vyjevil radost svou, jak utěšená to bude procházka všímmírem tak zařízená, připomíná král, aby přece napřed ustanovili, odkud třeba vyjíti a kudy pokračovati, aby jim snad něco neušlo a naopak něco častěji se nenahodilo a tak jim pořádek nemátlo. Platon tedy navrhuje, aby začali zpytovati napřed nebe a zemi, co bůh stvořil a jak dosud svou přírodou působí (hra I. a II.); potom aby přešli do dvorů hospodářských, do dílen (hra III.) a do škol (hra IV., V.) zkoumat, jak lidé díla božská sobě přisvojují (III.) a sebe uměními, mravy a jazyky vzdělávají (IV.—VI.),

pak aby vešli do domů, radnic, na dvory knížecí a konečně i do chrámů (VII.—VIII.) pozorovat, jakým spůsobem se vládne obcemi, jak lidé ctí boha a jak bůh svou všemohoucností vše řídí. Tak že poznány budou všechny věci i přirozené i umělecké i mravní i božské zároveň i s přesnou latinou, jíž mudrcové všech národů vyjadřují své myšlenky. Eratosthenes uznává sice, že ta cesta nejjistěji vede k poznání všech věcí, avšak má ji za příliš obtížnou králi. Proto radí, aby znalcové těch věcí byli povoláni ku králi a přinesli buď věci samy neb aspoň pravá vyobrazení jich; tak že všechno u přítomnosti královy bude moci býti prozkoumáno a názvoslovím opatřeno. Apolloniovi se to líbí, poněvadž cestou tak zkrácenou přece všechno bezpečně a příjemně poznati lze, a Plinius poznává při tom i tu výhodu, že diváků všech věků velké množství může býti účastno poznávání toho; ale kdy by se mělo skutečně procházeti světem, že by jen málo společníků se sešlo. Tak všichni bez rozdílu budou moci pozorovati, proč na svět jsou povoláni, k čemu obdrželi oči, uši, jazyk, a světlo pravé moudrosti že se bude šířiti tak, aby konečně lidé přestali stavěti věž Babel. — Platon chce, aby napřed povoláni byli zpytatelé a znalci přírody, jedni aby vyložili z jakých živlů vůbec povstal vesmír, jiní aby vyjevili, jaké věci zvlášť z živlů těch nejdříve vznikly ve vzduchu, jiní pak aby na jevo vydali poklady podzemní, totiž nerosty, jiní aby vyložili říši rostlinstva, a konečně ti, kteří by seřadili ohromné množství samohybného živočišstva. Když pořádek ten ode všech rádců byl schválen, poněvadž spůsobem přirozeným vede od stupni k stupni, dává král Pliniovi rozkaz, aby se postaral o sepsání listin, jimiž by mudrci a znalci věcí dotčených slušně byli pozváni. — Ve 3. výjevu pak čte *kancléř* Ptolemaeův písemní pozvání na dotčené muže, v němž ku konci jest přidáno, že všichni znalcové pozvaní mají se připraviti k vykládání věcí nejdůležitějších, ponechávajíce titěrných malicherností posedlým paběrkářům řeckým. Král podepsav a zapečetiv listiny ty zvací, ode všech rádců schválené, rozkazuje, aby pozvaní, až přijdou, nebyli připouštěni v zástupech, nýbrž po jednom nebo po dvou, zároveň pak aby se jim připomenulo, by na dvoře královském nepočínali si jako dvořané, nýbrž jako první mudrci, nehledíce příliš k nádhernému zevnějšku, ale všímajíce si raději svého úkolu.

V 1. výjevu [1]) II. dějství přichází na jeviště nepokryté nejdříve *kosmographus* (světopisec) a nevšímaje si ani krále ani diváků pohlíží jen vzhůru a dolů; začíná pak výklad svůj o původu všehomíra, dokládaje dle písma sv., že na začátku nebylo nic kromě boha; jeho velením nejdříve povstala směs temná ještě neurovnaná (chaos) ve spůsobě kouře nebo dýmu, do něho pak bůh vlil ducha oživujícího: ihned tu roznícen byl oheň, jímž onen dým rozplynuv a někde očistěn, jinde zhuštěn byv, rozdělil částky všehomíra tak, že povstali nejdříve hlavní živlové, totiž vyšší a nižší vzduch, voda a země: ty pak všem ostatním věcem poskytují nejen *původ*, ale i *závod* k dalšímu trvání (elementa quasi rerum alimenta), avšak i ku konečné záhubě, poněvadž všechny se zase rozplývají v ony hlavní živly. Jen jeden vesmír jest a všechny

[1]) Jan. lingu. cap. II.-III. §. 18—30.

věci v něm jsou nejozdobnějším a nejkrásnějším pořádkem vespolek urovnány, nenechávajíce nikde nic prázdného a nemajíce žádného konce. Pro čistotu nazván od Římanů *mundus*, pro ozdobný pořádek od Řeků *kosmos*. Vesmír ten jest i dobrý, poněvadž v něm nic není bez potřeby a bez užitku. Byť i všelicos bralo zkázu nebo záhubu, ihned stává se zárodkem věcem jiným, tak že věčně obnovuje se nejozdobnější podoba věcí. Proto slušno chváliti boha tvůrce všehomíra. V druhém výjevu [1]) *Uranius* či Coelestinus (Nebeský) vybízí, aby lidé pozdvihli očí svých k světlům nebeským, která jednak tmu pozemskou zaplašují, jednak oběhem svým čas v určité doby rozměřují. *Selenius* či Lunarius (Měsíčný) určitěji vykládá, že slunce, jsouc celé plamenné, poskytuje hlavní pramen světla, bez něhož by při měsíci a hvězdách lidé věčnou tmu měli. Východem svým působí den, západem pak noc: [2]) před východem předchází záře jitřní a svítání, za západem jde soumrak. *Asterius* či Stellarius (Hvězdný) dokládá, že slunce nejen svým obíháním okolo země (jež všem jasně spatřiti lze) působí den a noc, ale i obíháním okolo nebe čtvero počasí ročních tvoří s nestejným trváním dní a nocí. Uranius zmiňuje se o druhém významu dne jako stálé doby času oběhu slunce okolo země, majícího 24 hodiny, z nichž každá se dělí na 60 minut, pak že 7 dní dělá týden, přes 4 neděle měsíc a 12 měsíců rok, 100 let jeden věk. Selenius praví o povaze měsíce, že sám o sobě jsa temný dostává světla od slunce jen po jedné straně, avšak (poněvadž jest mnohem nižší než slunce) neobjevuje vždy zemi své osvětlené strany, nýbrž ukazuje se co do světla čtverou podobou, totiž jako nový měsíc temný, pak přibíraje světla do úplňku, pak pozbývaje zase až do nového měsíce (novoluní). Dle podob těch bývá i noc co do světla rozmanita. — Potom rozmlouvají všichni tři o hvězdách, jichž tři třídy rozeznávají, totiž stálice, oběžnice či planety [3]) a vlasatice či komety. — Přichází *Ignatius* (Ohnivý), nesa svíci hořící, a *Pyrocles* (Ohnislav), nesa malý krb s hořícími dřívky. [4]) Ignatius praví, že ohňové hvězd neshasínají, ale oheň pozemský udržuje se jen tukem (pinguedine) věcí, jako oheň svíce lojem. Každý oheň teplem svým ohřívá, ale horkem nejbližší věci zapaluje. Pyrocles ukazuje, jak dřevo suché hoří, plamen vydává a spáleno jsouc proměňuje se v pýření (uhašené jiskry) a v popel: ale dřevo vlhké nebo mokré, jsouc zapáleno, kouří, jiné věci okuřuje, praská, jiskry rozhazuje: pročež opatrnosti třeba, nebo jiskřička nejmenší zapaluje, načkoli hořlavého padne. Plamen jest hořící dým, jenž v komíně usedlý nazývá se sáze (kopet), jež se hodí k načerňování věcí.

---

[1]) Jan. IV. §. 31—43.

[2]) O pravosti nové soustavy Koperníkovy nemohl se Komenský nijak přesvědčiti, řídě se stále soustavou Ptolemaea, hvězdáře starověkého.

[3]) V Jan. lingu. v §. 32 čítá Komenský 7 planet, ale v této hře Uranius praví, že v pohanské době sice čítali 7 planet, však v době křesťanské, jež se řídí písmem sv., kde se činí zmínka o slunci a měsíci zvlášť a též o hvězdách zvlášť, neuznávají se slunce a měsíc za planety, proto čítá se tu planet jen pět. — O kometách praví Selenius, že věští nehody, obzvláště války, hlad, mor (srv. Jan. VI. §. 63.).

[4]) Zde přidal Kom. poznámku, že Ignatius byl představený církve Antiošské, muž svatý, ohněm lásky boží celý plápolaje, Pyrocles pak syn Cilikův že prý první vykřesal oheň z křemene. — V Jan. lingu. jest řeč o ohni v cap. V. v §. 44—47.

Dřevo hořící hlaveň slove, kousek pak jeho uhel. — Ignatius mluví o ohních ve vzduchu,[1]) jak povstávají meteory a kolikeré jsou, jak povstává hrom a blesk. — Po té *Aërius* (Vzdušný) činí výklad o povaze vzduchu, že jest to látka nejjemnější v částkách nedělitelných, ku vdýchání vhodná, rychle pohybná a do všech spůsob proměnitelná; barvami, vůněmi, zvuky všech věcí a všemi směry dává se pronikati. Teplem se roztahuje, zimou se stahuje, což Aërius dokazuje v trubici skleněné uzavřené, do polovic vodou naplněné. Mezery zcela prázdné není (non datur vacuum). Dělí se vzduch na tři vrstvy (regiones): nejnižší okolo země, prostřední, v němž jsou mraky, a nejvyšší nad mraky; nejvyšší jest vždy klidný, jak pozorovati na horách převysokých; prostřední vrstva jest vždy skoro chladná, nejnižší pak brzy teplá brzy chladná dle směru paprsků slunečních. — Rozmanitost větrů [2]) vykládá *Aeolus* (Pohyblivý), jakož i zemětřesení,[3]) jež povstává působením vzduchu ve vnitřních dutinách země obsaženého; jsa totiž tam pohnut, hledá si průchodu a nenalezna otřásá zemí násilným otvorem vyrážeje: z toho pak povstávají propadliny, zřícení měst a hor. — *Aquinus* (Vodní) vykládá o vodě,[4]) jež jest živel sice těžký, ale měkký a plynný; prýští a vyskakuje ze zřídel a pramenů (studánek), odkud tekou potůčkové, z nichž sbírají se potokové, pak řeky; řeka sem tam kolem se proudící stává se tokem (amnis), vzniklá z vod dešťových prudce stékajících přívalem (bystřinou, torrens), ze svého řečiště přetékající a okolí pustošící rozvodněním (eluvio); místo, kde voda proudí, nazývá se proudem, kde se točí a víří, kotlinou (hlubinou) a vírem, kde voda sama se požírá, požeradlem (prohlubní), kde jest bezedná, propastí. Kde voda nemá průtoku a spádu, tam se dme a rozlévá v jezera; pramenové bez toku jsou bahna (bahniště); stok bláta nazývá se močál. Převeliký stok vod nazývá se moře, v němž vykládá *Marius* (Mořský), že má vodu slanou, že mívá přítok a odtok; pak rozkládá, co jest zátoka, předhoří (mys) a okřídlí (převlaka, isthmus). — *Nubianus* (Mračný) vysvětluje, jak povstávají páry,[5]) mhla, kdy jest pošmourno, kdy jasno, co jest rosa, manna (ros mellitulus), jiní, jak povstává déšť, příval, krupobití, ruda nebo rez, jak sníh a co jest led. — Aby nomenclatura o vodě byla úplná, vykládá *Stillico* (Kapkov), že kapka jest krůpěj deště padající; padáli do vody, činí bublinu, totiž puchýřek naplněný vzduchem, plující na vrchu vody. Hromaděním nejmenších bublinek vzniká pěna. — Odkap zmrzlý nazývá se ropouch (morav. střechýl). Konečně vykládá, co jest okolek či dvůr slunce a měsíce, co vedlejší či postranní slunce a měsíc, co duha (iris) a co znamená.

Na počátku III. dějství vykládá *Gaius* či Terrenius (Zemský) o zemi,[6]) že jest živel nejhustší a nejtěžší, vždy pevný, nikdy tekutý, že nám a jiným živočichům i obydlím jest i k výživě nesčíslných věcí poskytuje. Též částky, z nichž se skládá, mnohem rozmanitější jsou, než částky živlů jiných, a to i na povrchu i vnitř. Máť zajisté země tu nesmírné roviny, tam kopce a pahrbky, jinde nerovná místa, ba i vysoké hory a hluboké doly, propasti, skaliny; bujné trávníky a sucho-

[1]) Jan. ling. cap. VI. §. 58—62. — [2]) Jang. ling. cap. VI. §. 55—57. — [3]) Jan. ling. cap. VIII. §. 80. — [4]) Jan. ling. cap. VII. §. 65 atd. — [5]) Ib. VI. §. 49—54, 64. — [6]) Ib. VIII. §. 77—81.

pary holé; půda tu prsťnatá, tu písková, tu kamenitá. Vnitřek jest pln temných chodeb a slují, jež jsou výpary provívány a tekutinami protékány: z těch rozličně srůstajících povstávají kopaniny či nerosty (fossilia seu minerae) trojího druhu, totiž prýštěniny stuhlé (succi concreti,[1]) kovy a kameny. Část země suchá vyhrabaná jest hrouda, tu třešli nebo mneš, učiníš prach: rozmočíšli, bláto: z vody kalné usedá se bahno: po blativých ulicích ušlapujeme matlanici (bláto, coenum). Hlína (argilla) jest země pevná, příhodná pro nádobí hrnčířské; slín (marga) tučná, vhod ku hnojení polí: křída jest země bílá, barvivem mocná (pigmentis valens): z ochry či žluté hlínky pálené dělá se rudka (rubrica). — *Chymius* či Humorista (Prýštěninský) vykládá o prýštěninách (succi minerales[1]), jež jsou tekutiny podzemní poněkud sražené, zvláštní chuti a vlastnosti. Některé dají se vodou rozpustiti, jiné ohněm rozpáliti, jiné v prach rozemnouti; k prvním přísluší sůl obecná, ledek či kamenec, vitrolím (vitriol), sanýtr; k druhým všeliké mastnoty zemské, ať stuhlé, ať tekuté, jako síra, ohnivý a zemský klej (naphtha, bitumen) rozmanitého druhu; ku třetím, jež za barviva lze připravovati, jako utrejch, peregrýn, cinobř, antimonium. — *Metallicus* (Kovový) mluví o podstatě a vlastnostech kovů[2]) (jichž čítají 7 hlavních druhův), předně o olově, z něhož se připravuje suřík (minium), běloba (cerusa, Bleiweiss); o cínu (stannum), z něhož všeliké nádobí se zhotovuje; o železe, z něhož se dělá ocel; o mědi, z níž se připravuje mosaz (orichalcum); pak o stříbře. *Aurelianus* (Zlatový) mluví o zlatě a *Mercurius* (Rtuťní) o rtuti či živém stříbře. Electrum nepokládají za kov přirozený, nýbrž za smíšeninu kovův. V dalším (4.) výjevu rozmlouvají *Lapidarius* (Kamenský) a *Gemmarius* (Drahokamský) o kamenech,[3]) první o pískovci, opuce, břidlici, vápenci, křemeni, brusu a jiných, též o skalách, úskalích či bradlech a pod., Gemm. pak o drahokamech, jako o karbuňklu (slunci mezi drahokamy), diamantu, smaragdu, jaspidu, jakož i o méně vzácných, o karneolu, granátu, achátu, pak o perlách a korálech.

Když král (v 1. výj. IV. dějství) učinil napomenutí, aby o věcech následujících jednalo se stručněji, *Plantarius* (Bylinský) vykládá o bylinách či o rostlinách[4]) vůbec, že vlásením kořenů pijíce vláhu se živí a zelenají, šťávy pak jsouce zbaveny, že chřadnou, vadnou, schnou. Počátkem rostlinstva jest houba, jež má slabé kořínky a nepatrně vyrůstá, ale nezelená; některé houby, jako smrž, v zemi samé zůstávají. — Ostatní rostliny dělí na byliny (herbae), jež ročně vznikají a zanikají, na stromy veliké dlouholeté, mezi obojíma pak jsou křoviny. *Graminius* (Trávnický), *Oluscus* (Zelnický), *Frugius* (Obilní), *Florus* (Květný), *Iatrus* (Lékař) rozmlouvají o druzích bylin.[5]) Graminius rozděluje byliny vůbec na potravné, věnečné (vonné) a léčivé (alimentariae, coronariae, medicamentariae); k prvnímu druhu čítá traviny (trávy), jež samy rostou, zelí a obilí, jež se sázejí a sejí (sativae herbae). O travinách mluví sám, že jsou zelenou pící dobytku, obzvláště pak jetel. O zelí vypravuje Oluscus, že poskytuje lidem k potravě dílem listy, jako kapusta, zelí hlavaté, mořské; dílem kořeny jako řepa, kolník,

[1]) Jan. ling. cap. X. §. 104 fin. — [2]) Ib. X. §. 94 atd. — [3]) Ib. IX. §. 82 atd. — [4]) Ib. XI. §. 105 atd. — [5]) Ib. XII. §. 125 atd.

mrkev, křen, ředkev atd.; hlávkovité kořeny pak dávají cibule, česnek; dílem ovoce, jako okurky, melouny, dyně, tykev; kulaté ovoce (baccas) pak jahody. — Frugius vykládá o rozličných druzích obilí, obzvláště o zrnech a luskovinách; Oluscus pak dodává ještě o koření, jež patří k zeleninám potravním, jako jest hořčice a kmín. Florus mluví o věnečných, jako o růži, fialce a j. Iatrus pak o léčivých, a to o cizích, jako o aloe, černém koření či čemeřici, i domácích, z nichž některé jsou zahradní, jako izop, libček (ligusticum, levisticum), máta (mentha); některé lesní, jako angelika, jelení jazyk (scolopendrium); některé polní, jako čakanka, zeměžluč, melissa atd.; některé pak jsou jedovaté, jako voměj, bolehlav, šalomounek i opium t. j. šťáva z raněné hlávky máku uspává a otupuje. Konečně zmiňuje se Florus ještě o bylinách vodních, jako o řasách vodních, pak o houbách (spongia), jež vodu pijí. — *Thamnius* (Křovinský) a *Hylemus* (Chrastecký) vykládají o křovinách [1]) a chrastinách, Thamnius o domácích, z nichž vytýká obzvláště lískoví, trnky, bez, hloh, růži, rybes, ostružiny, maliny, pak bažinaté křovinatiny, jako rákosí (rokotí, iuncus), sítí (scirpus, canna) a třtí (třtiny, arundo); z nižších keřů pak bodláčí, vřes, routu, šalvěj, rozmarín; Hylemus mluví o cizích, jako jest dráč či dřistal (berberis), skořice, jež nedává plodu zvláštního, jsouc sama plodem, poskytujíc kůru i dřevo vonné jídlům i lékům; pak balšám, bavlník (gossypium) a j. Hylemus vytýká Thamniovi, že nejmenoval všech druhů keřův, ku př. břečtanu, načež Thamnius odpovídá, že ani Hylemus všech keřův nevypočítal; stačí prý znáti nejhlavnější z tohoto nesčíslného množství. *Dendrologus* (Stromověd), *Pomonus* (Ovocný) a *Silvanus* (Lesný) rozmlouvají o stromech; [2]) Dendrologus rozeznává je dle vlastnosti dřeva, Pomonus pak dle plodu dělí je na ovocné (pomiferae), ořechové (nuciferae), bobkovice (bacciferae), kořenné (aromatiferae) a pryskyřičné (resinosae); dle druhů těch se vypočítávají. Silvanus pak vykládá o lesích, o všelikých druzích lesův, o užitku stromův atd.

Zoographus (Živočichopisec), *Cochleus* (Hlemýždník), *Vermilius* (Červický), *Serpilius* (Hadický) (na počátku 5. jednání), majíce buď živé nebo vyobrazené tvory, rozmlouvají o nich. Zoographus praví, že bůh sice podivu hodný jest ve všem, cokoli stvořil, ale nejvíce v ústrojích živočišných těl. Živočichové smyslů svých užívají nejvíce k své výživě. Způsob samostatného pohybování jejich jest rozmanitý, u některých chodem, u jiných letem, u jiných plováním, u jiných lezením. Cochleus mluví o mušlích, z nichž nejznamenitější jsou mořské trojího druhu: ústřice (ostrea) příjemné chuti a proto velmi drahé, mušle perlové (conchae margaritiferae) a nachovci (purpurae); na suchu jsou hlemýždi a slimáci. [3]) Vermilius vykládá o červích, [4]) že v rozličných věcech se líhnou, berouce z nich i potravu, jako masní červové (termites) v mase, moli v šatech, molíci (blattae) v knihách, červotočové (teredines, cossi) v dřevě, hlísty ve vlhké půdě, zavináčci (convolvuli) v révách, mušky obilné (gurguliones) v obilí atd.; hbitější jsou: blechy, štěnice a p., mravenci, pavouci. Serpilius mluví o hadech, nepřátelích

[1]) Jan. ling. cap. XIII. §. 138 atd. — [2]) Ib. IX. §. 111 atd. — [3]) Ib. XVIII. §. 216. — [4]) Ib. XIX. §. 217. atd.

pokolení lidského; k hadům počítají se též ještěrky, padalec (seps), křeček (stellio), ohnižil (salamandra), štír. — *Aquatus* (Vodňanský), *Natantius* (Plavecký), *Piscenus* (Rybický) mluví o živočišstvu vodním,[1]) obzvláště o rybách co do ústrojí a o racích. Ryby dělí na říčné, rybničné a mořské. *Avinus* (Ptačovský), *Volantius* (Letovský) a *Potenus* (Alatus, Perutný) rozmlouvají o ptácích.[2]) Avinus praví, že ptáci jsou tím jemnější než ryby, čím jemnější jest vzduch nad vodu. Všichni jsou okřídleni, opeřeni a zobati, kromě netopýře, jenž jest srstnatý a zubatý; všichni jsou dvounozí, větší jen kráčejí, menší poskakují, prostřední i chodí i lítají. Volantius rozeznává některé co do velikosti a krásy, Potenus dělí je na domácí a tažné, Avinus zase na polní a lesní; rozeznávají je i co do zpěvu. Potenus mluví o dravých, Avinus o vodních ptácích. Konečně zmiňuje se Volantius i o hmyzu létavém, jako o včelách,[3]) osách, muchách, komářích a p. i o zhoubných kobylkách (locustae). *Quadrinus* (Čtvernický), *Ctenius* (Dobytečný), *Feraeus* (Divočinský) a *Amphisthenes* (Oboják) vykládají o zvířatech.[4]) Quadrinus praví, že mají nejpevnější ústrojí zvířata, jako jest země (bydliště jejich) nejpevnější mezi živly. Jsou čtvernohá a dělí se na krotká, divoká a obojživelná. Vůbec rozeznávají se dle velikosti, dle povrchu kože, dle rohů, kopyt. Ctenius jedná o dobytku hovězím a o bravu. Amphisthenes o tahounech, soumařích, pak o psích a kočkách, Feraeus o divoké zvěři, pak opět Amphisthenes o obojživelných. Po dokončeném výkladu o veškerém živočišstvu král v posledním (5.) výjevu vybízí společníky, aby se odebrali k povinnostem svého povolání. *Epilogus* dokládá, že žáci neodříkávali věcí, jimž by snad nerozuměli, nýbrž hra ta že pochází z důkladného učení; o tom že posluchači i později mohou se přesvědčiti; jen přízně své kéž by škole zachovali! Konečně prosí za prominutí, byloli kde snad pamětí pochybeno při tomto pokuse *prvním.* (Pokračování).

Dvoje dějiny Husitské.

Dějiny Husitské! Jak různé myšlenky přivádějí ta dvě slova na mysl různým posuzovatelům, vždy dle jejich rozdílného přesvědčení náboženského a dle rozdílných snah národních i zásad politických a společenských! Jak různé pocity vzbuzuje ten pomysl i v srdci jednotlivce, v srdci českého vlastence! Doba nejvyššího rozvoje válečné moci české — doba zkázy státu českého! Smělou myšlenkou a neodolatelnou obranou její nabylo jmeno české nejvyšší slávy — i upadlo v nejhlubší ošklivost. Národ český čině se předákem v duševním pokroku lidstva, sám octnul se v bludišti, které jej dovedlo na Bílou horu. Zjednávaje sobě nepomíjející zásluhu o budoucí život člověčenstva, páchal na sobě takořka vraždu. Doba cti a slávy věčné — doba zhouby!

[1]) Jan. ling. cap. XV. §. 163. atd. — [2]) Ib. XIV. §. 142. atd. — [3]) Ib. XIX. §. 219. — [4]) Ib. XVI.—XVIII. §. 174—212.

Myšlenky tyto nejsou nové aniž nadsazené; bývalyť vyslovovány hned od účastníků a pamětníků válek Husitských a od té doby po všechny věky až podnes: bývaly přiodívány rozmanitým rouchem a vyslovovány s ostrotou menší i větší na jednu i druhou stranu dle různých stanovisk i dle střídavých proměn času. Totéž dějstvo, které Němcům v koruně české i v říši německé bylo z počátku předmětem hrůzy a hany, o sto let později stalo se jim předmětem obdivu a chvály. A čím většina Čechův po dvě stě let se pyšnila a chlubila, toho nenáviděti a litovati učili se potomci jejich v následujícím dvoustoletí. Jakkoli však některým časem a místem jedno protivné mínění zavládlo, druhé vedle ního nezaniklo nikdy a nikde; a jakkoli historická známost dějin Husitských až do nedávna byla nad pomyšlení chatrná a v podrobnostech mylná, přece vždy dostačovala k odůvodňování úsudků obojích, pochvalných i hanlivých: tak výrazné a výmluvné jsou hlavní rysy hnutí Husitského, jejichž paměť nikdy zaniknouti nemohla, a tak hluboce zasáhlo husitství do životných otázek člověčenstva, vždy se naskytajících a nikdy nerozřešených. Mysl člověka, stále vyrušována těmito otázkami, chtéj nechtéj musí utvořiti sobě jisté mínění o husitství, kteréž uzpůsobí se vždy dle jeho smýšlení o týchž věčných otázkách. Že pak to jsou otázky rozmanité, kterých dotklo se husitství — náboženská, národní, politická i společenská — vypadávají úsudky jednotlivce o různých stránkách husitismu rozdílně, dílem přisvědčivě, dílem odmítavé, málo kdy jednostejně. Konečný celkový úsudek závisí pak na tom, které stránce přičítá kdo větší důležitost před jinými, o nichž soudí opačně. Strannická vášeň zpotvořila historickou postavu Žižkovu až téměř k nepoznání; a přece katolický kněz Puchmayer nalezl i v tom příšerném znetvoření rysy vznešené, pro které velebil toho národního hrdinu básní co do nadšenosti dosud nepřekonanou: český národovec předčil v Puchmayerovi nad katolíka. G. Sandová, ačkoli nevěděla o Husitech, než čeho se dočetla v zastaralém díle Lenfantově, mezi spisovateli francouzskými první se postavila na odpor proti zněšvařujícím pověstem, jež líčily Tabority jakožto rotu surovců, nemajících na mysli nežli pustošení a vraždy: onať shledala v Žižkovi muže nesmrtelného, jenž bojoval za veliké idey, jichž hájení také Francouzi pokládají sobě za čest a zásluhu.

Před Palackým nepokusil se o zevrubné prozkoumání Husitských dějin z původních pramenů nikdo. Psáno bývalo sice o nich často, ale skoro vše zakládalo se na pozdějších kronikách. František Palacký přišel r. 1823 do Prahy vlastně jen za tím účelem, aby zde hledal prameny k historii Husitské; takovým kouzlem působila naň ta doba velikostí svou, která prozírala skrze roušku nepaměti a zpitvoření strannického. Avšak teprv okolo r. 1848 dostal se Palacký ke spracování historie Husitské. Tu mizely báje, které dotud zhyzďovaly tu dobu: skutečné události v pravé souvislosti časové a příčinné dostaly se na světlo. Jakmile tato hlavní práce byla odbyta, šlo další bádání na půdě Palackým dobyté a očištěné rychleji před se: Palacký sám po dvaceti letech uznal toho potřebu, aby své dějiny Husitské doplnil a dílem přepracoval. Mezi tím vycházely a vycházejí četné původní prameny dějin Husitských; Erbenem sebrány jsou české spisy Husovy; Palacký sám vydal ohromný počet listin českých, latinských a německých z doby

Husitské, a z jeho popudu akademie Vídenská vydává spisy vztahující se ku koncilia Basilejskému: též Höfler uveřejnil sbírku pramenů, v Bavořích pak Bezold a ve Slezích Grünhagen spracovali některé stránky hnutí Husitského namnoze dle pramenů mimočeských dosud netištěných. Nynějšímu badateli jest práce nesrovnale snadnější a pohodlnější, nežli byla Palackému před třiceti lety.

Lonský rok přinesl nám dva dějepisy věku Husitského; sepsány jsou netoliko rozdílnými jazyky, ale i rozdílným spůsobem i s rozdílných hledišť: ale oba naplňují nás stejně upřímnou radostí.

Čtvrtý díl *Dějepisu města Prahy od V. V. Tomka* (747 stran v 8°) vypravuje příběhy z let 1419 do 1436, kteréžto vypravování z příčin věcných vzalo na sebe povahu obecného téměř dějepisu války Husitské: přidámeli k tomu náležité částky dílu třetího, máme nyní z péra páně Tomkova celé dějiny hnutí Husitského.

Francouzský spisovatel p. *Arnošt Denis* vydal minulého léta v Paříži historii husitismu pod názvem: *Huss et la guerre des Hussites* (505 stran ve velké 8°).

Obojí dílo poskytuje čtenáři vzácný duševní požitek, ač každé ve svém zvláštním spůsobu.

Spůsob vypravování p. *Tomkova* o válce Husitské jest týž, jehož vážiti si naučilo se čtenářstvo již ze dřívějších dílů Dějepisu Pražského. Každý již z toho monumentálního díla zná p. Tomkovu původnost a zevrubnost, věrné a podrobné vylićování fakt a střídmost v úsudku. Vlastnosti tyto shledáváme sice i u jiných výtečných historiků, ale tuším u žádného v té míře a v té výlučnosti jako u p. Tomka.

Vypravování p. Tomkovo jest vesměs původní, stojí na vlastních nohou. Tím nepravím, že by p. Tomek nedbal toho, co jiní před ním napsali: naopak on používá všech svých předchůdců, ale on krom nezbytné potřeby nespoléhá se na ně, nýbrž jde všude až ku pramenům jejich, cokoliv a kdekoliv jest jich tiskem vydáno, a váží pak své zprávy z těchto původních pramenů. Touto methodou odstranily se veliké spousty lichých povídaček, domněnek a křivých úsudků z dějepravy české, a pan Tomek činí to z pravidla beze vší polemiky se svými předchůdci, kteráž se mu vidí býti zbytečná. Krom toho prof. Tomek našel v archivech Pražských nesmírné množství původních pramenů, které dotud netoliko nebyly tiskem vydány, ale zůstávaly i nepoužité: p. Tomek věnoval dobrou třetinu svého života přepisování těchto pramenů, na kterýchž založil větší část Dějepisu Pražského: jemu tedy co do původnosti vyrovná se málo historických knih. Každý nový díl vynáší na světlo věci nové, dotud neznámé: to platí také o přítomném díle čtvrtém, ač archivy neposkytly do něho tolik nových překvapujících fakt, jakým jsme v díle třetím se divili, ano nad nimi žasli.

Zprávy z původních pramenů vážené uvádí p. Tomek co možná věrně, užívaje pokud s prospěchem lze i slov původních, avšak tak, aby toho čtenář neznamenal: dle toho vystříhá se v textu doslovných citátů v řeči přímé, jež by čtenáři byly málo srozumitelné a unavovaly by jej, ale rád pojímá do svého vypravování významná a důležitá slova původní v řeči nepřímé. Spůsob tento má tu výhodu, že text Tomkův platí děje-

zpytci skoro tolik jako pramen původní, a obyčejnému čtenáři přece nepůsobí žádných nesnází.

P. Tomek nelibuje si v horování; dějův, o nichž čtenáři vypravuje, neukazuje v daleké perspektivě, nýbrž staví je na blízko, aby bylo všechny podrobnosti zřetelně viděti. Ve věrném líčení zajímavých podrobností a jejich vnitřní spojitosti jest p. Tomek pravým mistrem; sotva který druhý historik jest mu v tom roven. Způsob tento působí v některých historických partiích přímo čarovně, vkouzluje nás do minulých dob, mezi tehdejší osoby a okolnosti, tak že na ně takořka rukou hmatati můžeme, jako by nám byly přítomné. K některým pak účelům tento historiografický způsob hodí se samojediný a náleží mu přednost přede všemi jinými; zejmena historičtí novellisté a romanopisci mohou jen přisednouti ku knize p. Tomkové a najdou v ní pohotově všechen historický materiál výtečně urovnaný, jehož ke své práci potřebují. Kéž by naši belletristé také hojně z té studnice vážili!

Největší obdiv v tomto čtvrtém díle vzbuzuje líčení některých bitev. To, co tak velice překvapuje, vše pochází ze spisovatelova mistrovství ve vyhledávání a důmyslném skombinování podrobností, kterých sobě předchůdci jeho méně všímali. Bitvu nebývá možno vyložiti bez zevrubné známosti polohy a terrainu, a na tom jakož na věcech topografických vůbec dává sobě p. Tomek velice záležeti. Bedlivé srovnání všech zpráv mezi sebou a se skutečnou situací bojiště poskytly mu možnost, aby bitvy na Žižkově, u Vyšehradu, u Hořic a u Lipan vylíčil s názorností dosud nevídanou. Vrcholem umění v té stránce jest kresba osudné bitvy u Lipan; však také p. spisovatel za tou příčinou dvakrát tam vážil cestu, po prvé aby bojiště vůbec shledl, po druhé pak, když ze zpráv sestrojil si jistý postup bitvy, aby jej na místě kontroloval, zejmena aby se přesvědčil, mohlali panská záloha skrýti se u Hřib, aby nebyla od Taboritů viděna. P. Tomek podal takový popis bitvy Lipanské, že každý může si na mapě vykresliti celý postup bitvy od počátku až do konce a pochopí rozhodný strategem, kterým Táboři, pronásledujíce hlavní voj panský na jeho přetvářeném útěku, byli napadeni od předu i od zadu.*)

Podrobnosti, jichž zevrubným užitím vyznamenává se toto dílo, jsou tak výtečně seřaděny, že nikdy nejsou na ujmu přehlednosti, aby snad čtenář se v nich ztrácel. Jsouť srovnány dle hledišť obecnějších, tvoříce přehledné organické celky.

Úsudkův vlastních o věcech přednášených podává p. Tomek velmi málo, aspoň málo širším výkladem; čtenáři samému bývá zůstaveno, aby z vypravovaných fakt utvořil si úsudek sám. Vypravování jest objektivné,

*) Bitvě u Malešova schází v tom ohledu poslední ruka, kterou by bylo možno přiložiti zase teprva po očitém ohledání bojiště. Tuším, že ležení Žižkovo při počátku bitvy dlužno si mysliti na levém západním břehu potoka jižně nad Malešovem, kde jsou stráně dosti srázné; na protější východní břeh u nynějšího hřbitova, kde je svah mírnější a kde r. 1499 slulo na Bojišti (viz Památky X. 220), připadá, tuším, poslední seč s Pražany z údolí již nazpět utíkajícími. Důvody tohoto mého mínění jsou, že Pražané před bitvou táhli za Žižkou od Kutné Hory, že bitva počala se spuštěním vozů Žižkových na Pražany do údolí, a že Žižka téhož dne vrátil se do Kutné Hory.

ale objektivné beze vší nechvalné příchuti toho slova; ono totiž není nikterak netečné neb lhostejné, ono také nezůstavuje čtenáře lhostejným a netečným, nýbrž rozehřívá v něm city radosti i žalosti. Nezakrýváť spisovatel nikdy, na kterou stranu sympatie jeho se kloní. Úsudek pak, jejž si utvořil spisovatel o dějích a osobách, ač ho skoro nikdy na odiv nestaví, prokmítá přece stále z jeho vypravování, zjevuje se tu kratičkými úvahami několika slovy mezi fakta vsutými, tu v samém seřadění fakt; a tento spisovatelův úsudek zůstává v celém vypravování jednostejný a sobě důsledný, neměně se od případnosti ku případnosti.

Bedlivost ve shledávání podrobností a neobyčejná bystrozrakost v jich oceňování činí p. Tomka nad jiné spůsobilým, aby charakter historických osob správně pojal a trefně i spolehlivě vylíčil. Tato výtečná stránka našeho dějepisce nebyla dosud ve veřejnosti tak uvážena a oceněna, jak toho zasluhuje. To, co v obecném životě jmenujeme znalost lidí a světa, jest vlastnost jak velice důležitá tak i vzácná a řídká; podobně i u historika jest k tomu potřeba obzvláštního přirozeného nadání, aby se nedal klamati přetvářkami historických osob, s nimiž mu jednati jest, ani chválou nebo hanou pocházející od pochlebníků nebo protivníků jejich, nýbrž aby z několika rysů uhodl a utvořil si celý obraz povahy; zkouška na to, jeli ten obraz správný, záleží v tom, dáli se z něho vysvětliti celé chování a veškeři skutkové osoby, o niž se jedná. Touto vlohou vyrovná se p. Tomkovi málo historiků; jí děkujeme za korrekturu mnohých vynikajících charakterů v dějinách českých: Záviše z Falkenšteina, Václava II., Jindřicha z Lipé, Karla IV., Jana z Jenšteina a j. v. V dějinách války Husitské přibylo k tomu několik nových příkladů.

Jan Žižka postaven jest do světla lepšího. V knize p. Tomkově jest on pravým ideálem obrany těch zásad, pro které národ český uchopil se zbraně; umírněný v novotách náboženských, ale neoblomný v hájení hlavní věci, při tom však dokonce ne nad potřebu bojechtivý nebo krvežíznivý. Prokop Holý utvrzen jest ve své velikosti, rovnaje se téměř Žižkovi; liší se od něho ovšem radikalismem náboženským, ale ten uškodil věci Táborské méně než rostoucí nevázanost vojska Prokopem nezaviněná. Naopak u Sigmunda Korybutoviče shledává se chyba v tom, že příliš klonil se k Římu; vůbec strany mírné pozbývají sympatií pro pošetilé pokusy své, vyjednávati o smíření, dokud král Sigmund opravdu v ničem povolovati nechce. Lichometná povaha tohoto krále dolíčena jest ještě důkladněji, nežli jsme ji znali již dříve. V Janovi Želivském vyobrazen nebezpečný demagog, tyran v kutně s poťouchlou pokorou na jazyku. Mikuláš z Husi jest zasloužilým pořadatelem schůzí lidu i dosti statečným hejtmanem Táborským, ale neschopný ku provozování větší politické úlohy, o které snil.

Nový materiál spracovaný v knize p. Tomkově jest tak ohromný, že nelze nám vyčísti úplně ani důležitějších kusů, ve kterých dostává se nám nového poučení. Toliko na ukázku připomínám ještě podrobné výklady o tom, kterak moc obce Pražské vzrostla a kterak jí Pražané zase namnoze pozbyli, jak veliký počet Němců vystěhoval se z Prahy, jaké zřízení měla města a bratrstva Táborská i Sirotčí, kterak universita živořila za války Husitské, jaké byly vztahy Čechů k říši polské. V po-

slední příčině vyšlo také na jevo, že polský dějepisec Dlugoš jest v té době lepším a spolehlivějším svědkem než za jakého býval u nás pokládán.

Obraceje se ku knize p. *Denisově*, připomínám nejprvé, že psána jest v duchu vesměs laskavém k národu českému. To postačí říci, a každý Čech zajisté uvítá zvěst o tom spise s radostí a se vděkem upřímným. Jsmeť takových služeb nad míru potřebni, jakou nám prokázal p. Denis. V nynější době východní otázky ukázalo se každému, kdo má oči k vidění, že na kmeni slovanském namnoze dosud lpí kletba, která ve středověku ze jmena Slovana učinila synonym otroka.*) U všech západních Evropanů většina přeje každému národu, aby žil svobodně dle vlastní tužby své, toliko Slovan nemá míti práv žádných, toliko Slovan má býti v porobě! Nepřízeň, které posledně zažili Bulhaři u západních národů, obrací se stejně proti všem Slovanům. Nepřízeň ta má na ten čas všude na západě většinu za sebou, ač také již skoro všude lepší poznání staví se jí na odpor. Znatelové věcí slovanských jsou přesvědčeni, že správné poznání Slovanstva dostačí, aby bázeň, pohrda a nenávist ke Slovanstvu pominuly a položeny byly ku přemoženým středověkým předsudkům. Aby pak toto lepší poznání obdrželo vrch na západě v náš prospěch, toho mohou docíliti toliko tamější blahovolní spisovatelé, kteří studují svět slovanský a poučují své krajany o pravém stavu jeho minulém i přítomném. Pročež vděčně musíme býti pamětlivi takovýchto apoštolů humanity a spravedlnosti, a musíme si jich vážiti tím více, čím houževnatěji západní Evropa zpěčuje se připustiti Slovanstvo k dobrodiní humanity a spravedlnosti. Ve Francii zasloužili se v tom směru o nás p. Saint-René Taillandier, pí. G. Sandová, p. Léger, p. Picot, k nimž nyní přistupuje p. Denis.

Pan Arnošt Denis, nyní profesor historie na lyceu v Bordeaux, pobyl delší čas v Praze, aby zde přiučil se češtině i shledával pomůcky a prameny k dějinám českým, kterým se věnoval. Již první větší plod této snahy ukazuje, že celým srdcem přilnul ke studiím svým i ku předmětu jejich, k národu českému.

Co se týče spůsobu a methody, dílo p. Denisovo o dějinách Husitských tvoří takořka opačný pól ke spisu p. Tomkovu. Český náš dějepisec excelluje podrobností a úplností, zevrubným viděním z blízka, francouzský historik zase širokým rozhledem, půvabem daleké perspektivy. P. Denis všímá si jen dějů a osob vynikajících, vyměřuje jejich hodnotu a určuje jejich vzájemné vztahy; podrobnosti vybírá sobě toliko ty, kterých jest potřebí k pochopení věcí velikých, ostatních pomíjí. Všeho, co by nečeského vzdáleného čtenáře baviti nemohlo, vystříhá se doprosta. Za to poskytuje čtenáři hojnost kritických úvah o dějích důležitých, a obšírně líčí charaktery osob vynikajících. Jak potřebný a záslužný jest spůsob p. Tomkův pro Čechy, tak nemístný byl by pro čtenářstvo francouzské; tomu hodí se toliko spůsob p. Denisův. Obě díla jsou výtečná, každé ve svém spůsobu a ke svému účelu.

Co se týče materiálu, p. Denis užil netoliko Palackého, Tomka, Bezolda, Grünhagena a jiných prací o dějinách českých, ale i pramenů původních; vládneť celým aparátem historiografickým s úplnou zručností.

*) Jmeno *Slovan* znamená *otroka* Němcům (Sklave), Angličanům (Slave), Francouzům (esclave), Španělům (esclavo), Italianům (schiavo) a j. v.

Při tom počíná sobě samostatně, přijímaje i odmítaje mínění jiných dle vlastního přesvědčení svého. Mezi pomůckami jeho největší úctu projevuje k autoritě Palackého, ale i od něho odchyluje se vědomě v několika kusích dosti podstatných.

P. Denis vžil se do dějin českých znamenitě a vypravuje o nich vždy zajímavě a poutavě, často úchvatně; líčení jeho unáší vzletem a živostí. Pojímání dějův a osob (až na některé výjimky, o kterých zmíním se níže) jest správné a zdařilé; co o významu jich od Čechů třeba jen zahlednuto a napovězeno bylo, on vykládá s průzračnou jasností a úplnou přesvědčeností; nejednou zdá se nám, že o těžkých záhadách jest p. Denisem proneseno již poslední platné slovo. Jak dojemně líčí bezvýchodnou situaci, ve které se ocitnul Jan Hus, chtěje vší silou zůstati katolíkem, a stoje přece již jednou nohou na půdě nekatolické, a svědomí nedopouští mu hnouti se na žádnou stranu! Při vší lásce k věci Husitské hledí p. Denis býti v úsudcích spravedliv; stopuje v husitismu vznešené myšlenky, neodpouští ani svým miláčkům, kdykoliv se jim zpronevěřují.

Při otázkách, o kterých Čechové a Němci rozcházejí se v úsudcích, p. Denis zkoumá mínění obou stran, vyhledávaje pravdu, a dává větším dílem Čechům za právo. Ku příkladu: Nejtěžší výtku učinil husitismu Höfler, tvrdě, že to hnutí nevyšlo ze žádné potřeby mravné nebo náboženské, nýbrž z pouhé národní nenávisti k Němcům; v čemž mu Palacký odporoval; k tomu p. Denis podotýká velmi trefně (str. 32): „Úloha, kterou v Čechách v 15. věku hrají otázky národní a politické, dovoluje tak málo zneuznávati náboženskou přede vším povahu reformy Husitské, jako uchvacování statků církevních skrze knížata německá a vzpoury rytířů, sedláků a novokřtěnců neopravňují viděti v reformaci Lutherové věc prostě politickou a sociální.“ A při výbuchu války německé proti Čechům takto charakterisuje pohnutky a účely obou stran (215): na straně Husitské „přese všecky rozdíly politické, náboženské a společenské, uprostřed rozpojitosti tužeb a přání nejrůznějších, zůstavá jeden zájem, před nímž ostatní ustupují, obrana národnosti, jedna věc, která spojuje obětovnost všech, neodvislost a čest vlasti. V tom ohledu Čechové tehdáž jistě byli napřed ve srovnání s většinou ostatních národů evropských a jmenovitě s jejich nepřáteli, Němci. Tito chovali k Čechům nenávist neméně živou nežli byla ta, která se obracela proti nim, ale v této nenávisti (německé) byla přede vším panovačnost, žádost loupeže a pud výboje; bylo to združení zlostí osobních a chtivostí nenasytných, to nebyl lid, který by bojoval a umíral za vlast.“

Čechům vzdává p. Denis při každé příležitosti čest a chválu nemalou. „Tři nejslavnější a nejmocnější university (dí na str. 44) byly Oxfordská, Pařížská a Pražská. Oxford v té době nehrál úlohu přiměřenou počtu svých chovanců a činnosti literární. Praha a Paříž stály vedle sebe. Universita Pařížská chovala se zdrželivěji a opatrněji, Pražská vášnivěji a směleji.“ Okolo roku 1400 Němci na universitě Pražské pozbývali netoliko převahy číselné „ale jmenovitě ztratili všechnu převahu duševní a neměli, koho by postavili naproti slavným jmenům, která pojišťují universitě Pražské tak slavné místo v dějinách 15. věku“ (83). — O Štítném praví p. Denis (25): „To není toliko spiso-

vatel, to jest člověk; i pro cizince, který vždy nesnadněji pochopuje vlastnosti literární, není příjemnějšího čtení nežli Knížky šestery o obecných věcech křesťanských anebo Knihy naučení křesťanského. Dovolenoli srovnati dva muže směrů tak různých, řekl bych, že Štítný přirozeně vzbuzuje upomínky na našeho Montaigne. To jest táž přívětivost srdečná a blahovolná, táž snášelivost lidská a široká, táž dobrota srdce. Člověk odchází ode čtení jednoho i druhého upokojen a potěšen. Jakýž lepší důkaz o pokrocích osvěty v Čechách za 14. století mohli bychom požadovati, nežli že zrodily a pochopily takového spisovatele?" — O významu Jana Husa a husitství p. Denis takto se pronáší: „Čechy byly to dlužny Janu Husovi, že se povznesly samy nad sebe; jejich historie v té době a skrze něho slila se s historií člověčenstva. Vídáme, že některý národ někdy pošine se na přední stráž světa; tu on nese v rukou svých osudy civilisace; nepozbývaje ničeho ze své osobnosti, stane se výrazem celé doby historické; potom unaven tím nesmírným úsilím, přetížen upadá zpět do všedních starostí a strastně vleče se za národem, jejž povznesl z jeho stanoviště. Tito národové přední stráže vycházejí oslabeni, uondáni svými slavnými zápasy, ale zůstanou z toho proměněni. Za tuto čest, které všichni ještě neměli, aby soustřeďovali po některý čas interes historie a aby razili cesty nové, za tu čest jsou Čechy povinny Husovi" (64). „Hus přemožený zůstává větší než jeho vítězní pokračovatelé; jim schází posvěcení a jako očištění utrpením, jim schází také jeho mírnost v útoku a jeho úcta k autoritě ve vzpouře, jeho snášelivost a laskavost. Luther jest toliko hlavou protestantismu, Hus chtěl býti volným synem církve znovazrozené" (65). „Národ český, svobodný a vítězný, dokázal, že má právo k existenci, postaviv se v čelo Evropy; vysílený středověk zpěčoval se skonati, on jemu zasadil smrtelnou ránu. On postavil právo svědomí naproti autoritě, on první provolal pokřik svobody, jejž věkové od té doby podávají jeden druhému. Tenkrát stal se ovšem národem osvěty. Kdy by národové byli jednou voláni před soudnou stolici dějin, kdy by měli dávati zprávu o tom, co přinesli ke společnému dílu, nejeden z nich, a to ne nejméně hrdý na svou moc, snad by se rozpakoval dříve, než by odpověděl: Francie by ukázala křížové výpravy a revoluci, Italie by mluvila o renaissanci, Španěly o objeveném novém světě, Rusko by vyprávělo o svém dlouhém zápase s východními barbary, přemoženými a proměněnými, a Anglie o kolonisované Americe; Čechy uprostřed toho kongresu byly by oprávněny dožadovati se místa slavného, a Hus šel by před Lutherem" (486).

Tklivý a výtečně odůvodněný jest úsudek p. Denisův o odsouzení Husově (160—3); mezi jiným ukazuje, že nebylo procesu, nýbrž toliko podobenství soudu (un simulacre de justice), odsouzení pak nazývá vraždou soudní. Toliko se mýlí, domnívaje se, že ani „spisovatelé nejpřísnější na kacířství neodvážili se ospravedlňovati otců Kostnických, nýbrž přestávali na vyhledávání příčin, které vysvětlují odsouzení." P. Denis patrně nezná zánovního českého spisu o Učení M. Jana Husi od prof. Lenze, kdež se nachází úplné ospravedlnění koncilia, založené nejvíce na tom, že prý do odsudku nenapsaly se ty články, ze kterých byl Hus křivě a lživě viněn; při čemž náš duchovní spisovatel zapo-

mněl, že kdy by Hus byl měl odsudek od sebe odvrátiti, byl by musel odvolati i vše to, čemu neučil a co lživě se mu vytýkalo — požadavek to, jehož žádná mocnost pod sluncem dle spravedlnosti obecně lidské na nikoho uvaliti nemůže. Koncilium žádalo, netoliko aby Hus srovnal se s ním ve víře (k čemuž dle svých zákonů ovšem mělo právo), ale také aby Hus (v příčině lživých obžalob) zahodil svou čest — a k tomu práva nemělo. Hus skutečně nabízel se, že o křivých obžalobách podá vyjádření, že těm článkům nikdy neučil; ale to nabídnutí nebylo přijato, nýbrž do poslední chvíle bylo na Husa naléháno, aby přiznal se k bludu ve všem a odvolal vše, co kdo naň nalhal. Jestli koncilium v rozsudku rozeznávalo mezi žalobami pravými a křivými, jest to jen nový důkaz, že Husovi ve výsleších křivdilo vědomě, aby jedno z dvojího nezbytně musel položiti, buď život anebo čest.

Co se týče vad a omylů, jest jich v druhé části knihy p. Denisovy (o válce Husitské) více nežli v prvější. To pochází z té nehody, že spis p. Denisův vyšel dříve nežli čtvrtý díl p. Tomkova Dějepisu Prahy: dokud totiž látka není spracována tak zevrubně a do podrobna, jak činí náš český dějepisec, dotud není snadno jednati o ní bez omylů tím povšechným a eklektickým způsobem, jehož se drží dějepisec francouzský. Ku př. kdo srovná a uváží všecka fakta, jež p. Tomek uvádí o Mikulášovi z Husi, nebude toho muže líčiti za tak znamenitého státníka, jakého p. Denis podle příkladu Palackého v něm vidí. — Co p. Denis na str. 368 cituje z Cornera, to bezpříkladné ukrutenství Husitů jistě spočívá na několika omylech; Husité prý po útěku Němců od Tachova r. 1427 dobyli Klatov, a celé to město, jež prý dříve musilo živiti armádu německou, zbořili i pobili v něm vše živé, lidi i zvířata; ale Němci toho roku u Klatov ani nebyli, místo Klatov má se čísti nejspíš Tachov, a tam sobě Husité (dle Tomka str. 391) dokonce nepočínali tak ukrutně. — Nejmrzutější pochybení v celé knize jest, že p. Denis dal sobě v Praze namluviti, jako by Rokycana byl obětoval svou stranu své tužbě po důstojenství arcibiskupském. P. Denis uznal sice, že Rokycana nevzdal se žádné podstatné zásady reformy, ale z onoho osočení osvojil sobě přece tolik, že líčí Rokycanu jako ctižádostivce, o němž nelze věděti, toužilli více po arcibiskupství nebo po vítězství reformy (str. 361—2, 439). Kdy by Rokycana byl svému arcibiskupství dával přednost před reformou, byl by ho jistě od papeže dosáhl; on ho však nedosáhl a trpěl pronásledování, poněvadž zůstal vždy svému náboženskému přesvědčení důsledně věren. Kdy by na místě Rokycanově byl stál v čele kališnického kněžstva ctižádostivec a sobík, ten byl by sobě po těch 40 let jistě něco lepšího opatřil nežli faru Týnskou v Praze.

Některé rozdíly mezi pp. Denisem a Tomkem pocházejí z rozdílného hlediště, s něhož jeden a druhý dívají se na věci církevní. Aby zlořády v církvi se napravily, k tomu dle p. Denisa nepostačovala reforma, ale bylo potřeba revoluce (16). Podle toho p. Denis kloní se sympatiemi svými vždy k těm, kteří šli v revoluci církevní dále; on dává přednost Táboritům před stranou Pražskou (196, 218, 283, 334), Prokopu Velikému před Žižkou (345, 351—2). Důsledně p. Denis hromadí na Tábority všechny ideály, i snášelivost náboženskou (280, jistě mylně, neb co toho vypravuje Aeneas Sylvius o městě Táboře, to ná-

leží již časům potáborským). Naproti tomu p. Tomek drží se toho přesvědčení, že bylo reformy potřebí, že reforma sama byla by dostačila, i že také tu reformu provedlo koncilium Tridentské — ovšem bohužel teprva po revolucích. Mohlali menšina na konciliích Pisanském a Kostnickém viděti nevyhnutelnost reformy, mohla a měla k tomu poznání dojíti i většina; v Basileji byla již většina pro reformu, až papež zase vše zkazil. Že by duchovní hodnosta měl dávati přednost svým požitkům světským před blahem církve, ta zásada jistě nenáležela k podstatě církve; a kdy by většina byla podle této zásady nejednala, mohla reforma v Kostnici tak dobře se provesti jako později v Tridentě, a náboženských revolucí nebylo potřebí. P. Tomek klade hlavní váhu na to, že Husovi šlo o chvalitebnou reformu a ne o nějakou novou věrouku; on nepokládá za potřebné, aby krom žádoucí reformy zaváděly se jiné odchylky od řádů katolických, a v té stránce jsou mu teda kališníci milejší než Táborité; avšak zase v předčasné smířlivosti kališníků vidí chybu, dávaje za právo Táborské neoblomnosti. Tudy vedle Husa jest Žižka p. Tomkovi nejvýtečnějším hrdinou hnutí Husitského.

Na konec ještě tři poznámky o věcech méně podstatných. Na str. 180 p. Denis osvojil si mínění Peškovo (Geschichte der Gegenreformation 1. p. 6), že by podávání z kalicha laikům bylo se zachovalo v Čechách od pradávna částečně až do věku Husova; ale Peškovy doklady na to nikde se nenacházejí, a není po tom obyčeji u nás ve 13. a 14. století žádná stopa. — Na str. 58 a 176 p. Denis přidržuje se novověké legendy, jako by úcta sv. Jana Nepomuckého byla zřízena k zapuzení památky Jana Husa; to by mělo smysl, kdy by kultus sv. Jana Nep. byl se zaváděl v 15. a 16. století, dokud katolíkům bylo brániti se proti ctitelům Husovým; ale ten kultus vznikl teprva po provedené protireformaci, kdy k zahánění utajeného husitství byly již jiné důtklivější prostředky v užívání; také žádný obraz nebo socha Jana Husa nemohla se překřtiti na jmeno nového svatého, poněvadž tento vždy vypodobňuje se s kanovnickým kožiškem, jenž nemůže náležeti Husovi. — Závěrek knihy p. Denisovy (455—486) jedná o posledních výsledcích husitismu až za bitvu Bělohorskou; ale ku provedení toho úkolu zejmena ve stránkách zde předsevzatých bylo by potřebí rozsáhlých studií a pomůcek, kterých se dosud nedostává. Dedukce p. Denisovy točí se okolo tvrzení, že „v 16. věku nebylo v Čechách ani krále ani lidu, ale byli páni a otroci“ (478). To jest silně nadsazeno: třeba jen si připomenouti, že moc královská dostačovala, aby až do r. 1609 mařila všechno úsilí většiny stavovské o uznání a zřízení církve protestantské. Co se však týče dovozované sobeckosti panstva (33—36, 216, 241), dlužno dáti p. Denisovi úplně za pravdu.

Výtky tyto a jiné drobné, které by se činiti mohly, tvoří jen skrovnou částku naproti těm stránkám, jež zasluhují chvály neb i obdivu.

P. Denis končí svůj pěkný spis slovy: „Nechať tyto velmi nedokonalé stránky přijaty budou od Čechů jakožto svědectví vřelého soucitu, jehož požíváním ve Francii jsou jisti potomci prvních vítězných obranců svobody.“

Nechať p. Arnošt Denis přijme vroucí dík za tento upřímný soucit i za výtečné dílo své!

Dr. J. Kalousek.

Pokroky v pivovarství.

Sestavil

František Chodounský.

Dle starých řeckých a latinských spisovatelův bylo první pivo vyráběno za egyptského krále Osirisa před 2000 lety:*) za Tacita bylo oblíbeným nápojem u germánských národů. Pomíjejíce pověstí o králi Gambrinovi všimneme sobě historických dát: že první zmínka o chmeli pochází z r. 768 z času franckého krále Pipina a že z r. 1000 a 1070 zachovány písemné památky o pěstování chmele v okolí Děvína; později nejvíce kláštery chmelnice zakládaly; tak již zřejmě podotýká o chmelení piva r. 1079 opatkyně Hildegardis z Ruprechtsbergu u Bingen. V Čechách listina základní kostela Vyšehradského z r. 1086 zachovala zprávy o pivovarech zejmena Pražských, mluvíc o desátku v chmeli dávaném. Hojné památky z let 1092—1100 o témž desátku jednajíce připomínají zevrubně pěstování chmele v Přelouči (dosud v okolí se pěstuje), Chotěšovicích, Litomyšli a na obou ostrovech Vltavských v Praze. Za panování Lucemburkův pivovarství české dostoupilo prvního místa v Evropě — jakož i ve 14. a 15. století co zvláštní privilegovaný stav nastoupilo svoji pouť do širého světa.

Primitivní spůsob výroby udržel se na stejném stupni více než 1000 let: ba ohledněme se jen o 100 let do minulosti, připomeňme si naše pivovary na svrchní pivo vedle nynějších, jaký to rozdíl! Dříve kotel měděnec, něco dřevěného nádobí, něco zasmušilých komor ne ladně rozložených — dnes pravé paláce smělé, čisté, jasné, v rozdělení a v ústrojí všelikým požadavkům vyhovující. Pivovarství stalo se mohutným průmyslem světovým; naši předchůdcové by s udivením pohlíželi na nynější továrny, ale s potěšením by zaznamenali, jak semeno naším Ondřejem Poupětem**) zaseté, bohatě vzklíčilo a překrásný plod vydalo: v duchu jeho pracujíce, dočkali jsme se zejmena my Čechové světového jmena, anoť české pivo, náš zvláštní bledozelený, křišťálový, řízný tekutý chléb co luxuriosní nápoj opanovalo tržiště celého světa: čepíť se v metropoli bavorské, Mnichově, čepí se v Berlíně, v Drážďanech, v Paříži, za oceánem v Novém Yorku, St. Francisku — v kolébce piva Kairu i Alexandrii, ba i v nepřístupné Číně, v Šanghaji. Mistři čeští hledáni jsou za ředitele do největších pivovarů Berlínských, Vídeňských,

*) V Africe dosud nejprimitivnějším spůsobem připravují kvašený obilní nápoj hlavně Kafrové, jichžto ženy kukuřici a prosu mezi vlhkými šátky vyklíčiti dávají, slad ten upraží, uvařené pak pivo v koších (nepromokavě spletených z trávy) zakvašují rozřezanými stonky rostliny mesembryanthemum. Livingstone ve svých listech vzpomíná o omamujícím kvase v Centrální Africe, jejž mu přítel jeho král Schiute jakožto nejlepší prostředek proti horečce odporučil.

**) Ondřej Poupě, reformátor českého pivovarství, narodil se 26. prosince r. 1750 v městysi Šternberku v Čechách a zemřel v Brně 1. pros. 1805. R. 1801 vydal první a výtečný český spis: Počátkové základního naučení o vaření piva. Důkladnou knihu vydal o něm v minulém roce prof. Ant. Bělohoubek.

Moskevských i Petrohradských a rozšiřují pivo též u bratří jihoslovanských, kde jejich přičiněním průmysl pivovarský utěšeně zkvétati počíná.

Pivo bojuje důsledně a vytrvale s vínem o korunu, bojuje kulturně proti zlověstné kořalce — a to výdatně tam, kde průmysl jest podporován státem; v Německu na př. dosahuje výroba skvělých úspěchů, neb kdežto r. 1873 v soustátí něm. uvařeno 16,102.179 hektolitrů, uvařeno r. 1875 již 31,388.228 h., začež zaplaceno daní 9,572.471 zl.; v Rakousku jsouce nesmírnými daněmi tíženi spíše u výrobě klesáme (v témž období o 200.000 h.), uvařivše r. 1875 h. 12,096.496, začež zaplaceno potravní daně 25,381.230 zl.*)

Všeobecně nabývá spotřeba piva každým rokem větších rozměrův i tam, kde klima nesčetné překážky činí, jako v Italii ročně asi 700.000 h., ve Španělsku (v Madridě, Barceloně, Seville), v Řecku (v Athénách asi 20 ovšem primitivních a malých pivovarků), v Austrálii (na Viktorii vyrábí se ročně asi 500.000 h.) — hlavně však v říši Mohamedově, kde Osmanům pití vína zakázáno. Rozsáhlé pivovary jsou nyní též v Santjagu v Chili, rovněž i Murrei, v Mussorii, v Nynee-Talu ve Východní Indii; rovněž i v Jeddě nedávno pivovar dle našich soustav dostavěn, i přejeme bodrým Japoncům — kteří ve Švechatě a v Plzni pivovarského vyučení dosáhli a k řízení pivovaru státem dosazeni jsou — aby výtečným výrobkem rozšířili Gambrinovo panování jak doma tak i u sousedů svých.**)

Zajímavo jest, jak úzce výroba piva co *průmysl hospodářský* sloučena s rolnictvím skrze materiál ječmena (kukuřice, rýže) a chmele. Jsou to plody píle hospodářské, jež rozsáhlých obratů získaly povznešením pivovarství; nyní se světová výroba piva páčí na více než 106 milionů hektolitrů vyžadující na 40 mil. h. ječmena v ceně 240 mil. zlatých, a více než 60,750.000 kilo chmele v ceně 70 mil. zlatých — a tak přináší do hospodářství na 300 mil. zlatých.***)

V Rakousku pěstuje se výtečného chmele 3,880.000 kilo (r. 1872), z kterých přináleží české produkci 2,519.094 kilo, z 8,300.700 rév sčesaného.†)

Žatecká krajina rodí *z celého světa nejlepší chmel* vyznamenaný na všech odborných i světových výstavách jakožto *první* zboží. Žel, že původního založení Žateckých chmelnic neznáme, ježto požárem města **Žatce r. 1768 veškery listiny zničeny jsou.** —

Nejsložitější a též nejtemnější část pivovarského průmyslu jest proces kvašení. Nejgeniálnější chemikové a přírodozpytci od 50 let: Gay-Lussac, Berzelius, Liebig, Pasteur, a vedle nich učencové světového

---

*) Výnos potravní daně u nás rozděluje se na daň z vína 6·66%, z kořalky 13·04, z masa 7·80%, z cukru 20·23, z piva *39·07%*.

**) Německo vyrábí ročně 30 mil. h., Anglie 26 mil., Rakousko 12 mil., severoamerické soustátí 10 mil. (zde produkce úžasně stoupá), Francie 7 mil., Belgie 7 mil., Rusko 2 mil., Švýcary 400.000 h., Holandsko 1½ mil., Norvéžsko a Švédsko 523.000 h. atd.

***) Světová produkce chmele cení se na více než 70 mil. kilo v ceně asi 84 mil. zlatých.

†) V Rakousku produkováno roku 1875 chmele 10,000.000 kilo, r. 1876 1,695.000 kilo, r. 1877 9,000.000 kilo; — z toho v Čechách r. 1875 7,500.000 kilo, r. 1876 640.000 kilo, r. 1877 7,500.000 kilo.

jmena Schwann, Mitscherlich, Turpin, Cagniard de Latour, Schlossberger, Meyen, Reess, Ehrenberg, Traube, Adolf Meyer, Oscar Brefeld, Naegeli — v nejnovější době přidružil se k nim i náš Bělohoubek — zasvětili život svůj bádání kvasnic, tohoto fermentu, bez něhož lihové kvašení pivních mladinek nemožno jest. Výsledky jsou obzvláště v posledním desítiletí obsáhlé, ale dosud jeví se podstatná různost náhledů, což pochopitelno při pozorování organismu tak malého a tak příliš lehce se měnícího v okolnostech i vlastnostech, že při nejmenším pochybení vyplynou zásady nejasné, nepravé, sobě odporující. S určitostí víme, že kvasnice jsou bunečná rostlina, houba, t. j. nejjednodušší buňka bez chlorofyllu (zeleně listové) více méně ovální formy, v průměru 0·0025—0·014 mm., s pevnou pokožkou (membrana) uzavírající polotekutou, velmi jemné zrnitou, pěnivou látku, protoplasmu, v níž je dvé neb více kapek vodnaté tekutiny (vakuoly). Zdárně prospívají v tekutinách obsahujících cukr, bílkoviny, fosforečnany (draselnaty a hořečnaty) o teplotě 3°—50° C.

Rozmnožování jich děje se výrůstkem pupenců; na místě tom se vypoukne membrana a vyplňuje látkou pocházející z protoplasmy matky, při čemž průduch spojovací (isthmus) postoupně se vzrůstem se vždy více úží, až povstávající mladá buňka se oddělí, zacelí a pak další rody sama týmž spůsobem tvoříc: však ani matka její nepřestává roditi nové buňky. Jinak povstanou v pěnivé protoplasmě dvě až čtyři temná střediska, ježto se zvětšují protoplasmou, kolem nich se hromadící (buňky mateční se tímto skupením roztáhnou o polovinu) a rostouce přiodívají se membranou, až mateční buňka praskne a tak rodina se uvolní.

Dle Cohna jedna buňka kvasnicová váží 0·00000025 mg. t. j. 40 milionů buněk váží 1 kilogram, tak že v továrnách na lisované kvasnice, kde se denně ku př. na 5000 kilo zboží vyrábí, urodí se za ten čas 50 miliard buněk. Houževnatost malého organismu jest úžasná, anať zavádí kvašení uprostřed tajícího ledu, kdy semeno rostlinné klíčiti přestává; suspensované kvasnice tudíž ve vodě nezmrznou (dle Cagniarda de Latour teprvé při — 60° C., dle Melsensa při — 90° C., ba dle Schumachera teprvé při — 113° vesměs hynou). Při proměně vody v led rozpínavost tohoto všechen odpor přemáhá, roztrhne nádoby, jež jinak i tlak 8000 atm. vydrží a přece zničí se kvasnice zase již tlakem 25 atm. kyseliny uhličité. Ad. Mayer se přesvědčil, že ani $^1/_2$ procentu kyseliny kyanovodíkové nezhubí bořivou a tvořivou sílu buňky kvasničné.*) Nejlépe vyvinují se mezi 8—35° C. pod bodem mrazu, a často i mezi 0°—3° C. přestává aneb alespoň redukuje se vyvinování na míru nejmenší.

Další výzkumy různí se v maličkostech, jež neodborného čtenáře nezajímají; podotýkáme jen, že přední vrstevníci úhrnem různí se ve troje skupení: *Liebig* považoval kvašení (u přítomnosti kvasnic) za následek *mechanický*, *Pasteur* za *fysiologický* a *Brefeld* za *pathologický*.

Liebig tvrdil, že kvasnice jsou dusíkatá, bílkovitá, se rozkládající (hnijící) hmota, kteráž povstalým rozkladem i molekulární skupení materie

---

*) Volně vysušené kvasnice vydrží i teplotu 100° (Wiesner) na krátký čas i 130° C. (Manassein), ale v obyčejném stavu již teplotou 51° C. nadobro usmrceny bývají; to (dle Pasteura) ku zvýšení trvanlivosti piva láhvového v praxi přijato jest a pasteurisováním piva sluje.

zkvasitelné rozrušujíc rozklad svůj přenáší na látky, v nichž se nalézá. Pasteur naopak má za to, že kvasnice jakožto živoucí organismus vzrůstem a vyvinutím (výživou) výsledek kvašení alkoholového podmiňují. Brefeld konečně myslí, že kvašení není jen fysiologický, se vzrůstem a výživou kvasnic sloučený, nýbrž pathologický proces; ont přesvědčen, že při kvašení alkoholovém rozeznávati dlužno vzrůst kvasnic a pak kvašení, jež za sebou následují, a sice buňka roste, dokud nevyčerpán kyslík, pak teprvé kvasí, přijímajíc roztok cukernatý a vypouštějíc jej rozložený. M. Traube, Moritz a Mayer některé jednotlivosti toho popírají, však nejnovějšími pracemi Pasteurovými prokázáno, že se protivníci jeho definice mýlili, ježto nepracovali s úplně *čistou pivní houbou.*

Jsme jisti, že píle přírodozpytců korunována bude objasněním jediným, nepochybným; už nyní jest tolik získáno, že máme z těchto zajímavých pozorování jistá neocenitelná pravidla k poznání našeho nejdůležitějšího činitele. Můžeme se mikroskopem přesvědčiti o zdraví a síle buněk, známe zevrubně cizí fermenty, příčiny jejich vzniku a okolnosti, jimižto se mléčné, kyselé, shnilé, sliznaté, manitové, máselné kvašení způsobuje, známe hlavně též nevítaného, ale často se vtírajícího hosta, malinký organismus, jenž se zove saccharomyces exiguus a tvoří se jmenovitě z dobrých buněk houby pivní, když kvašení pod 3^0 C. zavedeno jest. Dobře vyvinuté a vyživené, tedy specificky těžké buňky oddělíme tím, že je propereme studenou vodou.*) Záhodno jest, kvašení vésti mezi 5—10^0 C., aby nemohly cizí fermenty, bakterie, zapýřiti zdravé semeno, ježto se při vyšší teplotě škodlivé houby vyvinují. Mycoderma aceti (kterýžto druh lehce alkohol v kyselinu octovou mění) povstává zejmena ve svrchním kvašení, tedy za teploty 12 až 15^0 C. při počátku, v dalším průběhu kulminační zvýšení teploty procesem kvašebním až na 19—29^0 C. — což zajisté hlavní příčinou, že spodní kvašení (mezi 5—10^0 C.) jakožto jistější téměř všeobecného užívání dochází, kdež svrchní dosud pouze v Anglii (silná piva 14 až 20stupňová cukroměrná: ale, porter), pak při obyčejných pivech francouzských a belgických panuje.

Nemine zajisté ani deset rokův a mikroskop vedle teploměru v každém větším pivovaře zaujme nejčestnější místo a bude konati sládkovi velmi platné služby při zkoumání kvasnic, mladinek kvasících a piv.

Racionelní výrobou mladinky, (jež jest charakterním základem celého výrobku) se v poslední době zejmena i kruhy českých sládků velmi živě a potěšitelně obírají.

Zjednodušení zděděných a nových manipulací, spojené s tím úspory při palivu, práci a síle, největší možné využitkování materiálu (extrakce) a při tom podržení nutných látek, ze kterých dokonalé pivo je složeno,

---

*) Jsou tím těžší, čím více chovají bílkovin a fosforečnanů. Poslednější tvoří těžší součást kvasnic; postrádáním minerálních solí počnou býti specificky lehčí, kterouž ztrátu při nasazení kvasnic nahraditi lze přidáním asi 5 gramů fosforečnanu draselnatého a 2—3 lžic sraženého fosf. vápenatého. Sládek má fosforečnany v ječmeně obsažené zachovati v plné míře k procesu kvašebnímu, což veliké opatrnosti při máčení i vzrůstu sladu vyžaduje; některé vody vyluhují více soli minerální, a příliš teplé dělání sladu podporuje vývoj kořínků, v nichž se fosforečnany ukládají (květ).

toť jsou zřetele, jež musí míti naše přičinlivost, podporovaná technikou mechanickou, jejíž čilost a vždy dokonalejší vývoj podivení vzbuzuje.*) Nesčetné způsoby míchadel, čerpadel, vystěradel vyhovují co možná největšímu rozmělnění mačkaného sladu, aby lépe a snáze byl vyloužen. Značnou změnu v nejrozšířenější soustavě váren (obyčejně kotel rmutový, kotel na mladinku, káď jalovou a vystěrací s příslušnými přístroji) provedl Hollefreund a Hatschek sestrojením aparátu vakuumového, k nimž aparát R. Jahnův se řadí, jsa jednoduššího zařízení. První podnět k tomu zavdal český chemik Ferd. Jičinský. Účinnost aparátů se chválí; a ve 24 hodinách možno prý 6 varů odbyti. Na počátku padesátých let Gassauer (Schwarzenberský ředitel ve Vosově) provedl myšlenku svého učitele J. N. Ballinga, užiti v pivovarství páry, s velikou důmyslností. Pod kádí na vodu postavena jest káď vystěrací s mísidlem, pod ní opět dvě slévací kádě, z nichž pak čisté pivo (mladinka) protéká měděnou nádobou, naplněnou chmelem, a jej vyluhujíc splývá do vlastní kryté pánve, aby zde na měkko dovařeno bylo. Pára z vařící mladinky se vyvinující využitkuje se k další vystírce (k rmutování) a pánev sama co montejus hotovou várku na konec vyžene na chladicí stoky.

Systémy varní síně s indirektním použitím páry byly na pevnině zavedeny v Mnichově r. 1842 inženýrem Fesslerem v pivováře Zacherlové, později v Praze u Frt. Vanky; v novějším čase známý sládek Jacobsen v Karlsbergu u Kodaně zlepšil soustavu, použiv hermeticky uzavřených cylindrických kotlů. Pivo takto vyrobené vyznamenává se obzvláštní trvanlivostí, anoť bez pasteurisování vydrží transport sebe delší, jak dokázáno zásilkou piva láhvového do Číny a Indie.**)

Uvařená a chmelená mladinka — pivo — podléhá za chlazení na škodu vyrábitelovu vlivu ovzduší (miasmy, bakterie, fermenty všeho druhu); tomu se, pokud leží na stokách chladicích, hledí odpomoci tím způsobem, že se doba k ochlazení nutná používáním větráků dle možnosti skracuje, jen aby se mladinka přespříliš nestýkala se vzduchem.

Lépe teplejší mladinku po usazení kalů pouštěti skrze chladiče, zejmena když nyní výtečné systémy protiproudné (Baudelotův trubní, Lawrencův nekonečný závitek plechový, praktický Neubeckrův, Nobackův, Novákův atd.) plochu chladicí zvyšují na největší míru při úplném využitkování tepelných jednotek vody chladicí, tak že na 100 hektolitrů mladinky 35° teplé 4000 kilo ledu stačí a výrobek za půl druhé hodiny ochladí.

Lawrence zlepšil myšlenku Baudelotovu zvětšiv plochu ochlazovací na maximum, opatřiv ji příkrovem, zabránil tak přístup vzduchu; kapač Baudelotův zařízen byl tak, že mladinka po trubním systému — kterým voda protiproudně probíhala — skapávala dolů do žlabu schlazená.

*) V posledních desetiletích povstaly firmy výlučně pivovarstvím se obírající: Br. Noback a Fritze, J. V. Novák a Jahn atd.; kanceláře technické Jos. Heindla, J. Pošepného, J. N. Gallanda, J. N. Kellnera, G. Nobacka, J. V. Nováka atd.

**) Jacobsen podal nevšední úkaz pokročilé snahy, založiv Karlsberskou nadaci kapitálem 1 mil. korun (600.000 zl.); polovici úroků určil na vydržování chemicko-fysiologického laboratoře, polovici nadaným studujícím přírodních věd.

Zavedením kvašení na spodní droždí (studeného) zvýšila se spotřeba ledu nesmírně, i nebude nezajímavo zvěděti, kterak se ledování stalo i zvláštním průmyslem, jmenovitě v Americe. Již r. 1805 Yankee Tudor počal obchod s ledem, ale nikdo nechtěl tak očividně se rozplývající materiál na loď přijmouti; Tudor koupil si loď vlastní, a ejhle již roku 1847 rozvezlo 258 lodí do teplejších krajin*) přes 50 mil. kilo ledu v ceně 6 mil. zl. Nyní spotřebuje Nový York sám 300 mil. kilo ledu větším dílem přírodního (z Rockland Lake v Orange County; z Hudsonu atd., kde zřízeny jsou velkolepé stohové lednice po 20 mil. kilo ledu), ale také umělého (továrna v Georgické Atlantě sama vyrábí denně 10—14000 kilo ledu). Industrie ta jest původem právě americká, neboť veškero nové nářadí k ledování, píly, pluhy, vytahovadla byly do Evropy přineseny. R. 1871 založeny ledárny na tak zvaném Rummelském jezeře v Prusku, kde až 300 lidí po 4 neděle zaměstnáno bývá. Parní stroj pohybuje 8 paterníků (transporterů), po nichž za hodinu 5 mil. kilo ledu k lednicím a dalšímu transportu se přivádí. Led Allenóvým pluhem řezaný se na plochy 4—5 metrů dlouhé odděluje, k břehu připlaví, ve čtverce nařezané rozděluje a do transporterů skládá.

Že i v ledu jest rozdíl, poznáno z rozličného času, v němž roztává; potřebujeť k tomu led švýcarský (horský) 107 hodin, norvéžský 115, americký (přírodní) 138, Carréův (umělý) 130, Tellieurův (umělý) 144 hod.; umělý led tedy jsa ve své soustavě hutnější, též pomaleji taje. Z výstavy světové r. 1873 pamatujeme se na umělou výrobu ledu. hlavně stroji Carréovými a Kropffovými. Složité stroje pracují na tom chemickém základě, že každé slučování, každý pochod potřebuje tepla i ubírá je nejbližším předmětům. Torelli docílil — 29° C., když ve vodě 1° C. teplé smísil ve zvláštním přístroji jednu část uhličitanu sodnatého s jednou částí dusičnanu amonatého; Köhler docílil zmrznutí vody odpařováním chloridu ethylového; Harrison, bratří Liebeové, Menard, Tellier odpařováním étheru, Carré a j. pomocí čpavku.

Fr. Windhausen provedl zdravou myšlenku na základě přírodního zákona, že vpuštěním stlačeného vzduchu určitá místnost ochlazena bývá. Stroj střední velikosti vypouští za hodinu až 4000 kub. m. schlazeného vzduchu. Kde je stroj Windhausenův, tam netřeba lednic. teplota sklepních místností udržuje se dle potřeby a přání, nad to pak přivedený vzduch je čistší než obyčejný. Účinky řečeného přístroje jsou velkolepé; onť do zařizování pivovarů zavádí novou soustavu.

K isolaci a ventilaci našich sklepů přihlíženo v stavitelské části se vší bedlivostí; Trostmannova (inženýra v Třeboni) a Brainardova soustava vrchních lednic tu jakožto nejúčinnější a nejúspornější vyniká.

Ke chlazení potřebný led ukládá se nyní všeobecně pod širým nebem v isolovaném stohu nebo ve prostých kůlnách isolovaně provedených. Isolační vlastnost jednotlivých při tom užívaných látek vyšetřila se porovnáváním s bavlnou. Ztráta ledu při isolaci provedené bavlnou vzata za 100, pak vykázaly ovesné a pšeničné plevy 120, řezanka

*) Ve Východní Indii průmysl ledový dávno zdomácněl; hlavně u Hougly k tvoření ledu užito ohromného odpařování vodního v plochých hliněných nádobách na isolačním podkladě (sláma kukuřicová, třtinová). Časně z rána se utvořené tabulky ledu pilně sbírají.

a šlupiny rýžové 126, pšeničná sláma 140, suché piliny a rozdrobená rašelina 150, čerstvé piliny 210, mokrá rašelina 320. S úspěchem se užívá popele uhlí kamenného, lněného pazdeří, rákosu, bavlny struskové a konečně též uzavřeného vzduchu. —

Úprava ječmene v příhodný materiál piva *(sladování)* dosáhla již vysokého stupně, důmyslný mechanismus poskytuje možnost práce důkladné, vyměřené a vypočtené, i můžeme s pýchou na prvním místě jmenovati Čecha Josefa Ječmena (z Nepomuku), že způsobil úplný převrat v základní té manipulaci všeho pivovarství. Jeho soustava všeobecné jest přijata; není téměř pivovarské firmy, jež by stavbu Ječmenových hvozdů a rostidel nenabízela, kdekoli nová sladovna povstává. Nepočítejme ani úsporu práce, času i paliva, porovnejme jen rozměry: Ječmenova sladovna obnáší *jednu třicetinu*, hvozd *jednu šestinu* prostor dosavadních, avšak přece dosáhneme při snadné kontrole výtečného a vždy stejného výrobku v každém čase. Při žlábkové soustavě prove dené J. V. Novákem na Smíchově má rostidlo délku 5·5 m., šířku 3·6 m., výšku 12 m. a rozděleno jest na 35 pater, z nichžto každé sestává z 16 plechových žlábků, representujících plochu sladovní 696□ m. Žlábky jsou klikou zakončeny a železným plátem spojeny tak, aby jednoduchým pohybem překlopiti se daly. Z vozíku zvláště upraveného se namočeným ječmenem plní první patro, odkud mladý slad padá na patro druhé, odtud na třetí atd., až se octne na nejspodnějším; to pak se denně opakuje 5krát po 20 mírách, denně vyrobí se tedy 100 měr sladu. Hvozd jeví se co železná skříň 2·5 m. dlouhá, 2·3 m. široká, 5 m. vysoká s 15 patry po 6 žlabech s plochou 77□ m. Na první patro nastře se zelený slad, za půl hodiny se překlopí na patro druhé (spodnější), na první přijde opět zelený slad atd., tak že za 7½ hodin s patnáctého (nejspodnějšího) patra sbírá se slad úplně dosušený. Pokud mi známo, byl jeden z prvních Ječmenových hvozdů postaven ve Schwarzenberském pivovaře v Plávnici u Budějovic. — Hvozd a rostidlo Jak. Zbořila a spol. v Simeringu u Vídně s denní výrobou 40—45 h. (2000 k.) sladu stály 45.000 zl. a rozloženy jsou na prostoře 93□ m.

V nejnovějším čase vynikají pneumatické sladovny francouzského sládka N. Gallanda, který s vytrvalostí a s úspěchem o zdokonalení výroby pivní pracuje. Hromadami ječmena 30—50 cm. tlustými, k sladování na železných dírkovaných plotnách připravenými, prochází vzduch vyzděnými kanály přivedený, vlhkostí nasycený, dříve koksovými pecemi prošlý, pak patřičně schlazený. Kanály jiné odvádějí přebytečný vzduch a tvořící se kyselinu uhličitou. Prostornost sladoven pneumatických obnáší jen jednu pětinu dosavadních obyčejných sladoven.

Nyní je snadno sladovati po celý rok dle potřeby, vzduch připouští se 8 až 10° C. teplý, a tak jest výhoda mechanických rostidel neocenitelná, ježto lze vždy vyráběti stejně dobrý slad a tedy i stejně dobré pivo. — Nemůžeme pominouti mlčením, že nadaný inženýr Josef Heindl, horlivý Čech, skoro již před 10 lety se zanášel myšlenkou pneumatického sladování, a nedávno zaslal mi první na svém rostidle vyrobený slad, jenž mi způsobil upřímnou radost nad zdárnou prací

10*

českou. Bohdá že co nejdříve veřejnost uslyší o zajímavém a důležitém spůsobu sladování jeho.

Původní hvozdy kouřové — kde čmoud teplým vzduchem z pece přímo procházel skrze vrstvy vzrostlého sladu, rozprostřeného na lískách drátěných, plechových, hliněných a p. — ustoupily hvozdům ve kterých kouř jest veden soustavou rourovou a tak jen sálající teplo využito. Hvozd jednopatrový (biliár), hvozd dvou- a třípatrový s výtečnými kalorifery a průvany (hlavně zásluhou inženýra Gust. Nobacka, pak Nováka, Völcknera, Lippsa atd.) přecházejí volně k mechanickým, ježto jsou: Wittigův i Kaadenův parní výtečně sestavený hvozd (ježto vzduch parou ohřívaný vždy konstantní teplotu chová), Tischbeinův, Braunův, Du Barryův, Tonnarův, Owerbeckův (trojpatrový s nekonečnými lískami a přístroji obracejícími), Payenův (dvojkomorný, s lískami šikmo běžícími, obrací se ruční silou), Lacambreův i Persacův (důmyslně sestavený z 8 nekonečných lísek vždy proti sobě se pohybujících), Heindlův a Švorčíkův (nejjednodušší konstrukce, ve spůsobě bubnu s výtečným kaloriferem). Ale žádný z těchto netěší se takovému rozšíření jako hvozdy Ječmenovy. Poměrně největšího upotřebení dosáhl obracovač Schlemmerův, že se dal přispůsobiti každému hvozdu rovnému a čtverhrannému; jest to jednoduchý stroj, však hnací síla musí býti velká a motor musí po čas sušení v chodu udržován býti. —

Pivo jest výrobek velice měnlivý už pro svou základní vlastnost, že bez ustání pracuje (kvasí), a sice po hlavním kvašení v kádích dále v ležáckých sudech, ovšem — při teplotě mezi 0 a 5° C. — velice zvolna (dokvašování), až v jistý čas dostoupí vrcholu své činnosti, za nejlepších vlastností svých, ale ani potom nezastaví se v práci, nýbrž volně jde v ústrety další proměně a konečné jisté zkáze: bere porušení, kalí se, látky v jiných poměrech rozpuštěné vylučují se (bílkoviny); kvasnice se rozrušují, cizí fermenty se množí; nastane zvrhnutí a konečně zkysnutí piva.

Za stejných jinak okolností jest pivo tím lepší a trvanlivější, čím více dbáno bezúhonné, až úzkostlivé čistoty při všelikých manipulacích pivovarských. Především nutno při nářadí a nádobách pečovati o materiál, který snadno se čistí a čistotu udržuje. Porovité, dřív či později hnijící dřevo dojista nadobro vymizí z pivovaru, již následkem smutných zkušeností, že dokonale vyrobená mladinka v nádobách přípravných zkázu vzala; kaučuk, železo a sklo staly se v pivovarství nevyhnutelnými. Že první místo zaujalo železo, toť následek láce, trvanlivosti a čistoty jeho; máme z něho kádě vystěrací i jalové, cedidla na chmel, stoky chladicí, nádůvníky, pumpy, konečně i kádě na kvašení, vše trvanlivě emailované. Skleněné kádě též výtečné služby konají (Švechat). Vyzděné a cementované netěší se oblibě, ani kaučukové (vulkanisované) nemohly dosud proniknouti; v Turnu u Teplic bylo v letech šedesátých užito kádí měděných pocínovaných, ve kterých kvašení znamenitě prospívalo. —

Aby hotové pivo co možná nejlépe a nejdéle v původní jakosti se udrželo, vylévají se soudky a sudy smolou; smolný povlak chrání před dřevnou a jinak nečistou příchutí. Dosud požahuje se nejvíce starým zděděným spůsobem, teprvé v posledních letech i v této příčině

pokroky se činí konstruováním rozličných strojů. Všechny vpouštějí horký vzduch do nádob, starý povlak smolný vytéká, nádoba rozehřátá nalitím nové vařící smoly přijímá jemný, pevný povlak; při tom ušetří se času, práce, smoly a nádoba se lépe uchová. Místo smoly užívá se i laků (Manheimských — dobře vyhlazená nádoba se čtyřikrát potře), poslední čas i Knabovy glasury smolné. —

Uschování materiálu děje se racionelně, aby předešlo se účinkům vše živícího, ale i vše hubícího vzduchu. Vlhkost vzduchu provádí v zrnu sladovém zhoubné revoluce, proto se nyní skoro všude zařizují silos, t. j. nádržky (dřevěné neb železné), v nichžto plocha vzduchu přístupná se na nejmenší míru obmezuje.

O uchování chmele*) již v letech padesátých pracováno; umírniti neb zameziti přístup světla, vzduchu, vlhka a tepla, jest tu vlastní úlohou; lisování a potom olepení papírem zhusta se užívá.

Liebig se svým časem všemožně o to zasazoval, aby síření chmele zákonem zavedeno bylo: kdy by *všechen* chmel sířen býti musil, vyplynul by z toho aspoň ten prospěch, že by bylo lze starý chmel v lepší jakosti dostati a činila by se přítrž nynějšímu falšování. Spálením síry (na 100 k. chmele 2 k. síry) povstalá kyselina siřičitá vejde ve spojení s organickými součástmi chmele a vzdoruje účinku světla i vzduchu.

Ačkoli ve Frankfurtě n. M. před 20 lety Schröderova a Rautertova továrna na extrakt chmelový pro všeobecnou nedůvěru (při takovém výrobku přirozenou) musila přestati pracovat, přece v novější době zase chemik A. Breithaupt v Hagenavě směle vystupuje s extraktem a nabízí vedle bezvadného neporušeného extraktu chmel vyloužený, který — zbaven jsa všech součástí se měnících a kazících — dlouho zachován býti může. Jest to pokrok, že extrakce se děje takovým spůsobem, aby pivu nic ubráno a nic cizího přidáno býti nemohlo.

Že i v tomto odvětví se doděláme dalších pokroků na prospěch obecenstva i vyrábitelů, o tom není pochybnosti: přejeme jen, aby tato důležitá finanční otázka hodně v brzku zdárně rozluštěna byla.

---

*) Ceny chmele kolisají nad míru silně, neboť úroda jeho bývá velice rozdílná, delším pak uchováním se jakost valně zhoršuje. V Anglii r. 1854 sčesáno 94.000 ct., r. 1855 796.000 ct. — v 19 letech průměrně dvě až tři sta tisíc ct. R. 1876 bylo 50 kilo skoro za 400 zl., r. 1877 jen za 100 zl.

Morlákovy perly.

Báseň

Elišky Krásnohorské.

„Pověz tedy, sivobradý pěvče,
vychytral jsi na své poslání?
Jiskrné to hercegovské děvče
líbeznéli dalo vzkázání?“

Stařec vraští čelo ku novině,
k hrudi osmahlé si tiskne pěst;
mladý Morlák, leže na skalině,
sluní se jak had a slyší zvěst:

„Řeklo děvče: Junák Černohorec,
volný sokolík, můj zvolený,
uvede mě v témdni ve svůj dvorec!“
Morlák vyskočil — had vztýčený.

„A mé perly?!“ s hněvem hrdě volá;
podává mu jeho perly kmet.
„Marně věřils, že jim neodolá;
řeklo též to děvče naposled:

„Nechť si skvostem uloupeným láká
hajduk tvůj mě v léčky bláhové,
nesehnu já šíji u Morláka
v žádné jho, i třebas perlové.

Znal jich na kupčíku Vlachu dobyt
v nočním krvavém snad zápolu;
hrdlo mé chce poutem perel zdobit,
ruce perlami však mozolů.

Nechť si koupí ženu služebnici
Morlačku za perel blyštění,
neb je prodá na šperk aganici
ve zlatém tom jejím vězení!

Ale volné hercegovské družky
jemu nesklоní jich výmluvnost;
raděj kulky z černohorské pušky,
nežli z ruky té i perel skvost!“

„Blesky boží!“ soptí Morlák v hněvu —
hoj, to zasyčel již hrozbu had.
„Perel šňůrou nelze skrotit děvu —
kusem olova to půjde snad!

Za to, žes mnou pohrdala prvé,
  puška má ti k svatbě zaskučí,
připije si jun tvůj vlastní krve,
  a ty v mém se zachvíš náručí!

Dávno zesnou pěvci sivobradí,
  po věcích však ještě oslaví
pamětními zpěvy hudci mladí
  morlácký ten únos krvavý!“

A zas leží Morlák na skalině
  hadu podoben či ještěru;
v nejtemnější duše prohlubině
  odkájí si pomsty příšeru.

Na ten únos hrdopyšné krásky
  druzi již se těší zlotřilí;
Morlák, v prsou peklo s žárem lásky,
  dumá o krvi a násilí.

Děviceli vzdor však bude stálý?
  v zoufalouli zášť se probudí?
Jak ty pohrzené perly pálí,
  skryté s potupou tu na hrudi!

Sáhl pro ně, váží teď je v dlani;
  jak jsou vzácny, jak jsou čarovny!
Spanilejší netřpytí se ani
  v koruně snad mořské královny!

Těmi zhrdla?! — Ruka hněvem chví se . . .
  ó však jí je z pušky pošle zpět
v bílou šíji, jestli zprotiví se
  vítězi pak v lásce náležet! —

Dumá, hrozí! Dni se vlekou líně,
  jak by čas co Morlák stuhlý stál,
jenž tu opřen na své karabině
  bez činů jak ze sna zírá v dál.

Nechať vůkol junácké si střely,
  s Turkem svádějí boj udatný,
Morlák čeká jako zkamenělý
  na den únosu, ten nezvratný.

Až tu spadla s výše blankytové
  černá noc, jež na sjezd určena.
Rychle ze skal, bratři hajdukové!
  zjitra má být svatba slavena!

Slyš! tu z dálky po skalách to buší,
  podkovy to dusot znavený;
Morlák zírá, zdaž to druzi kluší,
  však to jun — hle ve skráň raněný.

Skalní chatku Morlákovu zočiv
  cválá k ní, a mdlé již síly prost
na prahu tam klesá, s koně skočiv,
  morláckou tak vzývá hostinnost.

Svatyní hned ubohá je chatka:
  Morlák v náručí jej vnesl v chýž,
moudrá, stará Morlákova matka
  léčí, umývá mu rány již.

Umývá mu nohy, chladí líce,
  žízeň napájí a sytí hlad.
Morlák dí: „Můj bratře, vel jen více!“
  A jun odpoví jak bratu brat:

„Chtěl bys, bratře, k hercegovské straně
  poslem též mně zbloudilému být?
Kůň je rychlý — zjev to dívce ranně —
  na svatbu mi zjitra nelze jít!“

Ha, jak sjela za pás ruka k zbroji!
  Běda — host! ó zdrž se šílený!
Jeho dívka — ta však budiž tvojí! —
  Za prahem kůň řehtá zpěněný . . .

Oko Morlákovo srší blesky;
  buší mstivá krev to k hlavě? Slyš!
Dusot kopyt ze skalní to stezky,
  kluše hajduků to houfec již.

„Vzhůru, vzhůru v hercegovský dvorec!“
  Na koně — a s druhy pádí v dál.
Poslu bratu žehná Černohorec —
  hoj, což v něm se zrady nenadál!

Letí jezdci jako přízrak noci,
  temni v temnotách! Již k povelu
vpadli v spící dvorec, a v jich moci
  lup je bez boje a výstřelu.

Děva marně volá, spásy hledá —
  železným se pažím nezbrání!
Již ji Morlák na komoně zvedá,
  v temnotách zas tlupa uhání.

Jitro svítá, taje odestírá,
  s noci hrůz již závoj odcloní . . . .
Milosrdný bože! děva zírá,
  na jakém to jata komoni!

„Ženichův to koník osedlaný,
  leč kde sklán as tebou on je sám?
Vrahu! bůh ať soudí svrchovaný
  jeho smrt, v niž za ním poklesám!“

Hlava její na prsa mu padla,
  tam kde perel skvost byl ještě skryt;
perly bledost v líce jí se kladla,
  v její bolný hled zas perly třpyt . . .

„Spěšte braši, přivlecte k nám popa!“
  Houfce půl tu cvalem odbočí; —
zdaž to kmitla sivé perly stopa
  v havraním tom dívky vrkoči?

Jak to srdce z hloubky buchá prudce! —
  Posílá zas Morlák houfce půl:
„Rychle hoši, přiveďte k nám hudce!
  Na svatbu ať matka strojí stůl!“

Sám a sám již Morlák do skal jede,
  nevěstu svou v pevném objetí;
což mu brání vlíbat na rty bledé
  touhy žár i vášně roznětí?

Zdaž ty slzy divomocné síly
  skanulé v hruď jeho s děvy řas?
Perly k perlám! — Ústa k ústům chýlí, —
  ale „Stůj!“ v to křikl děvin hlas. —

Stojí kůň, zná hlas ten. Propasť tmí se
  hrůzně v hloub. „Viz, vrahu, viz ten sráz!
Povelímli, koník rozletí se,
  zběsilý tam oba strhne nás!

Přísahej mi pod božským zde soudem, —
  selžešli, buď rozdrcen a klet:
kdež můj ženich?“ — Perly tekou proudem.
  „Mrtevliž?“ — Jak propast tmí se hled.

Ticho, děsno; dvé jen srdcí buší.
  Morlák zří v tu bolně krásnou tvář, —
propast očí těch mu padá v duši,
  v jejích tmách však chví se perel zář . . .

Slitoval se? Neb se smrti leká?
  „Nezoufej, ó nezhyň, předrahá!
Živ ti ženich, v domě mém tě čeká,
  láska má to v bohu přísahá!“ —

„V domě tvém? to lest! tos ty! ó veta!“
  Divý vzkřek — a v skoky závratné
dal se koník, v propast jiskry metá — —
  minul ji! ó hoře úchvatné!

Jak si rvala havraní ty vlasy
  volajíc: „Ó smrt! ó spásnou zbraň!“
Marně z vlasů ostrou jehlu tasí,
  on ji vzal, on zdržel bílou dlaň. —

Perly vložil v ni. Hle chýž tu tichá, —
krev se v srdcích staví. Proč to jen
tisíc políbení Morlák dýchá
v perly své, tak žhav, tak opojen?

Líbá víc a více, jak by žádal
palčivých v ně vlíbat prsou vzdech,
jak by duši, smrt i ráj v ně vkládal,
bouři muk i sladké touhy spěch.

Tak je zlíbav, na hrdlo je krásky
zavěsil a zastenav se smál,
že v nich tolik políbení lásky
na úběl té šíje pozavál . . .

„Tobě chystat násilí a muka,
tobě, milená? Ó, žehnajíc
perly jen ti podala má ruka, —
přijmi je! já mám jich v srdci víc . . .“

S citem lásky, velkým neobsáhle
a jak perel skvost tak bohatým,
strhnuv děvu s koně v chatu náhle —
„Zde tvůj jun!“ dí s žalem přesvatým.

Zvlnilo mu prsa mocné hoře,
velký bol — on opustil svůj práh,
plno perel, jako na dně moře,
slzelo mu v duše hlubinách.

A již hudci následují chasu,
před popem již dav se rozdělí,
zve již matka k svatebnímu kvasu
netušíc, čí strojí veselí.

Bylo divu, bylo popěvání, —
Morlák sám div sobě rozuměl;
do hor zanes perly odříkání,
s tureckou tam kulkou svatbu měl . . .

Bludné duše.

Vesnický román

od

Václava Beneše Třebízského.

(Pokračování.)

I bouchnuv dveřmi odešel jako rozčepejřený kohout. Panímáma usedla si na stolici u kamen, sepjala ruce, i neviděla ani do oken, jak se jí zraky kalily. Kolikrát již tak seděla, co si vzala Ouřadu, bez útěchy a kolikrát od těch dob jí napadlo, že už nebude lépe až v hrobě. Ale mlčela, nestěžovala si nikomu a slzy v očích jejích vídal málo kdo.

Byla vlastní sestrou rychtáře Květa; Ouřadu ponejprv uviděla o pouti na Tuřanech, po druhé v Lounech na trhu a po třetí přišel starosvat. Otec bránil až běda, matka nechtěla o krajákovi ani slyšeti, ale Liduška si postavila hlavu. Starosvati mluvili o tisících, slibovali hory doly, a když přišel na námluvy Ouřada, řekl, že o statek nestojí, že si Lidušku odveze do kraje bez jediného vídenského. Dovedl mluviti, uměl se tak lichotiti pantátovi, že by se byl starý kocour mohl od něho učit chytrosti. Liduška chodila, jako by byla v Lounech na trhu nechala duši, a když Ouřada odejel s nepořízenou, dala se do usedavého pláče, nejedla, nepila a matka se už bála o její život. Ouřada po druhé sám nepřišel; poslal opět starosvata s posledním slovem. Pantáta před dotíravcem zavřel dvéře a vzkázal, že dcera jeho se neprodává jako na trhu. Ženiši přicházeli odjinud, ale Liduška se jim neukázala, a Ouřada čekal: po třetí přišel zase sám. Liduška se mu asi tuze líbila, z rodu Květovic bývali všickni ode dávna jako malovaní. Ouřada prosil za ruku její se slzami v očích. Tenkrát se panímáma přimluvila, a starý mu dal slovo.

Svatba byla potom hnedle, stříleli až se lesy třásly, hodovali až se hory zelenaly. Přišli na svatbu dudáci s cimbálem, ale Ouřada je vyhnal, protože si muzikanty přivezl z města. Po svatbě chtěl s Liduškou do kraje, ale Květovům přišlo tenkrát odkudsi z Vlach psaní, že jejich nejstarší syn Prokop na vojně umřel, a sedlák řekl: „Budete zůstávati tamhle v tom statku, je váš!“ A druhý den to napsali na úřadě. — Ale Ouřadovi peníze rodiče nějak dlouho neposílali: co se oženil, byl již u nich dvakrát a po třetí přinesl zprávu, že doma vyhořeli, a že truhla s tolary zůstala v plamenech. Starý Květ se s ním proto nehrdloval, chtěl toliko, aby byl hodným k Lidušce, a Ouřada jí také neubližoval a starých rodičů si hleděl. Ale sotva že přišel z vojny švakr Prokop, nynější rychtář, stal se z Ouřady hotový kraják.

S Prokopem srazili se hned na ponejprv; chtěli do Rakovníka na trh poohlednout se po nějakých koních, však Ouřada si na Květův vůz nesedl, dal si dělati nové košiny z proutí, jako prý mají u nich doma, a Prokop měl loubkoviny, a potom prý ty herky Květovic jsou praví Podlešáci. A tenkrát zaklel ponejprv Ouřada na Podlesí a přidal, kam že ho ďábel do těch syslovin zanesl.

Když staré rodiče pochovali, hrudami, které házeli na jejich rakev, zasypali i dobrou vůli mezi Květem a Ouřadou naprosto. A když Ouřada odhodil koženky a vyměnil je za soukenné kalhoty, a když odhodil pangrotku a koupil si klobouk, řekl Květ k starým známým: „Věru, braši, stydím se za takového švakra, nechci s ním mluvit, nechci ho ani vidět!“ A když učinili páni Květa rychtářem, řekl zas Ouřada uštěpačně: „Však on právo dlouho mít nebude!“ A potom byli z nich nepřátelé na život a na smrt.

Selky sice spolu mluvívaly, ale aby jich mužové neviděli, a děti se musily navzájem straniti. A kdy by byl přišel k Ouřadovi sám ďábel a řekl mu: „Dášli mi svou duši, já zničím rychtáře,“ byl by neváhal říci: „Vem si mou duši, jen se za mne na něm vymsti.“

Selka Ouřadová seděla už tak hodnou chvíli, jako by byla bez sebe, i zapomněla, že bude chasa chtít v poledne oběd. Náhle vešel do světnice mladý hoch, štíhlý jako ta nejurostlejší jedle v zdejších lesích a hezký, k pomilování, s prvním vousem nad hořením rtem, v žlutých koženkách, v tmavozelené kazajce a s čapkou, jejíž okraj zdobila našedivělá kožešina.

„Kam odešel otec? — Vy jste zase plakala?“

„Odešel na úřad,“ zašeptala matka.

„Zase proti strýčkovi?“

„Abys prý nebyl vojákem.“

Mladý hoch se zamyslil, svěží, zdravá barva v obličeji se mu náhle měnila, jako by se ta červeň z ní náhle ztrácela, oči měl upřené do oken, do šedivých oblak listopadových.

„Kdy by měl být otec rychtářem,“ ozval se potom, „a kdy by poštval na strýce pány, víte co bych, matičko, učinil? Půjdu a dám se na vojnu sám, to bych učinil, matičko!“

I vyšel prudkým krokem ze světnice. Zapřažených koní na dvoře si nevšiml a řehotu jejich neslyšel. Měl zaměřeno pro dříví do lesa a chtěl se otce zeptati, do které paseky; onť předevčírem vypravoval, že mu pan polesný dovolil vybrati si v celé mýtině nejlepší bráh.

Teď uchýlil se za humna, usedl do vadnoucí trávy a zadíval se v levo ku Květovic zahradě. Štěpy v ní byly už skorem holé, na hruších listí zčernalé a nad jejich hlavami smutné mlhy. Asi čtvrt hodiny odtud černaly se lesy a nad nimi poletovaly vrány, jako by ty zamračence chtěly rozdováděti. Ale ve hvozdech nehnula se ani větev: staré borovice trčely k mlhám, jako morousi, a černí ptáci letěli dál ke vsi, snesli se do stromů nad hlavou mladíkovou.

Vavřinovi tanul na mysli včerejší večer; byl u Květů, vkradl se tam s ostatní chasou. Květ ho sice přivítal; ale nepromluvil s ním ani slovo. Hoch usedl si ve světnici do rohu, odkud viděl nejlépe ku krbu a když Světluška čtla, neodvážil se ani vydechnouti. Nyní se té mladé hlavě jeho zdálo, že je zase večer, že opět sedí v té světnici, a že oči jeho dívají se do jiných dvou, a k uším že mu zalétá zvuk, jako stříbrné rolničky, jimiž kníže Švarcenberk mívá ověšené bělouše, když si vyjede za sněhu na saních.

Koně na dvoře zapřažení řehotali už o přítrž. Mladý hoch se zdvihl, šel nazpět do dvora, koně odpřáhl, odvedl je do konírny —

plosky sobě při tom nevšímal, jako by to ani nebyl ten věrný kůň, skoro stejně starý s ním. Když začal chodit do školy, byla ploska roztomilé hříbátko, sama si dvéře v síni otevřela, a Vavřina měl pro ni po každé uschovaný pamlsek; potom rostli spolu a byli přátelé.

Když přicházel Vavroušek v léta, tatík chtěl plosku na jarmarce prodati, že už je polo slepá, že je bezzubá, že už jí podkovy v kopytech nedrží, však syn se za ni přimlouval, a přitom si myslil: „Ty mi plosičko povezeš nevěstu, kdy by to mělo být jen několik kroků!“ I hladíval ji na čele, po hřívě, po srsti a plosička se dívala, jako by tomu rozuměla a zařehtala, jako by chtěla říci: „Tu nejhezčí, tu nejmilejší.“ a Vavrouškovi se zdávalo, že vždycky se dívala v tu stranu, kde ležel Květův statek. Ale dnes svěsila hlavu a obroku se netkla, ač jí mladý hoch zasypal do žlabu hodně přes míru.

Ve statku Ouřadově bylo ticho, jako by tam někdo pracoval k poslední hodince: panímáma slova nepromluvila, chasa leda že tak v polévce lžíci omočila a Vavřina k obědu ani nepřišel. Zašel si odpoledne do polí podívat se, jak se zelená osení a jak té svěží zelené barvě černí ptáci odzpěvují, proto že už se blíží zima a všecko zakryje bílým pokrovem.

V.

Už jsem vám tuším pověděl, že nový kaplan Okrouhelský byl rozený kazatel. Za základ první řeči své na zdejší osadě vybral si slova z evangelia svatého Matouše: „Mistře, víme, že pravdomluvný jsi, a cestě boží v pravdě učíš, a nedbáš na nikoho, nebo nepatříš na osobu lidskou!“ Lidé v kostele byli jedno oko a jedno ucho. Když jim pověděl: „Narodil jsem se pod střechou doškovou, jako jsou ty vaše zdejší, vyrostl jsem mezi lidem, kterýž myslí a cítí jako vy, přicházím mezi vás, abych žil s vámi, abych vám ukazoval cestu, kterak se slouží bohu, a kterak se slouží zemi, v kteréž jste se narodili vy, v kteréž odpočívají vaši otcové a v kteréž si odpočinete jednou i vy, abych učil vás milovati boha a milovati řeč, kterouž se k tomu bohu mému i vašemu modlíváte,“ — tu rozplakalo se všecko v kostele.

Tento kostel býval před Bělohorskou bitvou kališnickým, fanářoval tu kněz utrakvista, potom přišly vojny a všecka psota, která jen mohla na zemi přijíti. Švédové kostel vypálili, faru už dříve císařští rozbořili, a teprvé, když nastal pokoj, vystavěli nový kostel a u samého kostela novou faru; ale co stojí tenhle chrám, dojista takových slov nebylo v něm ještě slyšeti.

Kostelník vrtěl povážlivě v zákristii hlavou; tady cos pošeptal jednomu sousedu a za chvilku opět jinému a přitom si vždycky urovnával pečlivě uhlazený vlas a utíral ústa čistým bělounkým šátkem. Ale sedláci jeho poznámek neslyšeli, v uších zněla všem slova kazatelova o zemi a jazyku jejich jako zákon nový, do dneška neslýchaný. Mladý kněz dovedl mluviti k srdcím prostého lidu. Jedinému snad kostelníkovi bylo to dnešní kázání dlouhé a při tom také trochu světské. V službě zákristiána při chrámu páně v Okrouhlině strávil už hezkou řadu let. Co jen sjezdil s panem farářem poutí — ale takhle nekázali ještě

nikde, a byli to také dobří kazatelové. Když kázal zdejší pan farář, málo kdo v celém kostele poslouchal: v zákristii povídali si sedláci o robotě, panímámy v lavicích podřimovaly, děvčata myslila na odpoledne a hoši si prohlíželi parádu. Pan farář kázával vždycky stejně; z dnešního evangelia na příklad nevzal nikdy jiný text než: „Dávejte, co jest císařovo, císaři, co jest božího, bohu;" byl už v Okrouhlině farářem přes třicet let a o tom výroku kázati třicetkrát jest již umění...

„Věřte, jaktěživ jsem neslyšel něco takového!"

„Ten bude hnedle velikým pánem!"

„Nebylo by to ponejprv ze zdejší fary: nebožtík otec můj říkával, že jeden kaplan zdejší stal se biskupem."

„Nestydí se za nás; slyšeli jste, jak řekl, že jeho kolébka stála zrovna pod takovou střechou, jako jsou ty zdejší."

„Ale co jen s tím chtěl, že máme milovati tu svou řeč, v které se k pánu bohu modlíváme! Kdo pak a kde pak mluví nyní po česku? Na ouřadě se za to stydí ten nejposlednější mušketýr, v panské službě si zaněmčí rád i každý skoták, a sejdouli se z kraje dva sedláci a umějíli dohromady tucet cizích slov, dívají se na nás jako páv s kalence."

Podobně hovořili ti, co zaměřili z kostela ku Bdínu. I mezi těmi, kteří zabočili k Jiřicům, byl mladý knéz předmětem živé rozmluvy.

„Dej pán bůh, aby tu jen mezi námi hodně dlouho pobyl," pověděl rychtář Květ.

A snopkář Skůra, ač byli všickni na ranní, se nezdržel, aby ranní kázání do slova odpoledne u mistra krejčího neopakoval. Skůra měl zvyk ještě vždycky přidati soli a dnes solil o přítrž. Byl jeden z nejbedlivějších křesťanů na osadě. Ale pan farář se ho bál, protože si pamatoval, co se v Okrouhlině za třicet let a snad ještě déle kázávalo. Kostelník se Skůrovi vyhýbal na sto kroků a říkal mu „starý furiant". Skůra byl sedmdesátník a jestě jako mladík; se svou starou měl několik dětí, ale ty se k němu tuze nehlásily a on k nim také ne. Měl tvrdou hlavu a lidé si s ním neradi začínali. Skůra slov nevybíral a zdvořilosti bylo u něho jen na kvintlíky. Za mladých let býval pověstný práč; báli se ho i husaři, kteří ve zdejším okolí tenkrát byli rozloženi. Později se mu však bujná krev usadila, když musil živiti několik krků. Z jara a na podzim pošíval střechy, chodili pro něho z daleka, neuměl to tak nikdo urovnat a tak ušlapat a učesat jako Skůra z Jiřic. Na sto kroků bylo znát, kterou střechu on měl pod svýma rukama. A když tak seděl na latích, bylo ho slyšet na čtvrt hodiny, jak si vyzpěvoval. V létě chodil za vodu do Němec na žně a když se vracel, říkával, jak se ti Němci o něho rvali, protože pod jeho hrabicí zůstávalo strniště, jako by ho umetl. A vrátil se po každé s hezkým penízem. — A kdykoliv dokázal, podíval se po posluchačích, jako by chtěl říci: „A že to neumím?" Nahlas prohodil: „Škoda věčná, že se neznám v knihách; pak byste nepotřebovali chodit do Okrouhliny."

První školu odbyl si Skůra u Pozdenského slouhy, ostatní někde prý ve dvoře na Tuhani.

„Ale nyní nám to bude za to stát, abysme vážili kroky do Okrouhliny. Tenhle pan páter nám tu cestu vždycky zaplatí. Když dnes začal, skoro jsem mu nerozuměl; však potom rozvázal, až se nám třásly duše, až se nám třásly hlavy, až se nám kalily oči.“ —

Když zasedali dnes na faře k obědu, usmíval se pan farář co nejpřívětivěji.

„Měl jste tam mnoho lidí? Vždyť jsem řekl, že tu máme hodný lid. Nemohli se vás ani dočkat; pořád obléhali faru s otázkami, kdy přijdete.“ Pan farář vybral svému kaplanu nejchutnější kousek výborné zvěřiny. Na Okrouhelské faře nebyla nikdy nouze o srnce. Po obědě přinesla panna Kačenka dobře zazátkovanou láhev.

„Na vaše zdraví, pane bratře! Na naše přátelství!“

Pan farář připiv panu páteru a usednuv pak do lenošky, upíral naň přihnědlé oči a rtoma pohrával mu opět nejvlídnější úsměv; potom začal vypravovat o sousedních farářích.

„Však vás s nimi co nejdříve seznámím; jsou to hodní pánové. A pouti slavívají se v našem okolí hlučně; bývají to pravé bratrské sjezdy, přijíždívá i Tuřanský. Už je obstárlý pán, ale zásoba jeho vtipů jest nevyčerpatelná, i jsou perlivější než tohle Mělnické, ačkoliv jest pravé. Pozdenský zná ve zdejších lesích každou květinku a při tom je hluboký myslitel, možno se od něho ledačemus přiučit. Jen jednou se nám tu pokoj a láska bratrská zkalily; už je tomu nějakých dvacet let. Bohužel že rušitelem svaté harmonie byl spolubratr na jedné z nedalekých far; s nikým nic neměl, kněžím se vyhýbal, jejich společnosti nemiloval, nejspíš byste ho byl ještě nalezl mezi sedláky. A tu vám jim vypravoval, co selské mozky snésti nemohou. A když kázával, často slovo boží opomíjel, mluvíval o národě, o lásce k otčině, o lásce k pánu bohu jen tak mimochodem. Lidé ho arci rádi poslouchali, viděli v něm svého pána boha; ale páni viděli v něm buřiče. Pan direktor šel jednou také schválně do kostela, posadil se do vrchnostenské stolice, nastrčil si na nos brejle, podepřel si bok a poslouchal. Mladý kněz chtěl snad tenkrát mluviti o povinnostech poddaných k vrchnostem. Ale bůh ví, co mu to přišlo do hlavy, že začal o povinnostech vrchností k poddaným; ale když šli lidé z kostela, sedláci se kupili dohromady a jeden se jich ptal, zdali dle zákona božího slušno robotovat a zdali dle evangelia slušno na pány se dřít. A potom se vyskytovaly noviny: tu nechtěli na robotu, tam zase do lesa na lásku, jinde si zas z úředních poslů tropili smích, a ještě jinde navalili kameny na cestu, kudy měl jeti pan vrchní s justiciárem; a všecka ta tvrdost selských hlav přičítala se nezkušenému knězi. Můj bože! Přeceť výslovně praví sv. Pavel: Každá duše mocnostem vyšším poddána buď. Říkali o něm, že je tak učený, studoval bůh sám ví, kde a co a tohle nevěděl. Jednou zbili v Žabovřeskách mušketýra, že měl modřiny po tři neděle, jindy zas uřízli nejmilejšímu koni pana direktora ocas a kdes za Srbčem chytili mu psíka a oholili ho břitvou, jednou opět přišel pan správec s naběhlou tváří z pole, a to všecko psali na vrub panu páterovi. Dopadlo to s ním také špatně. V oné osadě povídají si do dneška, jak jednou přijel černý vůz, celý zabedněný, kolem vozu jechali čtyři husaři, dva páni si došli pro pana pátera, pozvali ho do vozu

a odjeli s ním, žádný se nedověděl kam. To měl z toho! Na kazatelnu patří slovo boží!“

Zvonili na požehnání, když Kačenka přinesla kávu; pan páter se zdvíhal.

„Seďte, seďte, budou zvonit ještě jednou. Posložte si, bratříčku — jste doma, jak u rodičů.“

A mladý kněz porovnával v duchu zdejší faru s tou chaloupkou, na níž šedala se došková střecha sem tam prozelenalá mechovím, pod níž světnice se zčernalým, dřevěným stropem, a v té světnici na průčelní stěně řada starých obrázků, svěsil hlavu a něco mu pravilo: „Jsi přec jen v cizině.“

VI.

Dnešní neděle byla jedním z nejkrásnějších dnů tohoto podzimku. Krása jesenní! Je otřelá, je odkvetlá a přece vábí. Upřete jen zraky své v říjnu či listopadu po venkovské krajině, nad níž klene se nebe jako obrovský zvon z kalené ocele, zadívejte se v tu divnou žluť olšin a v hněď starých nakloněných vrb. Nad hlavami vašimi plují lehýnké, průhledné mlhy, bělounké jako týlový šat uchystaný do plesu. Slunce se dívá na vás s toho kalně modrého nebe, jako by mu byli přes žhavé tváře přehodili závoj, aby nemohlo líbati, aby mu nebylo viděti v obličeji smích; a kolem uší letí vám tichounký větřík. Uvadlá tráva se vám u nohou zdvíhá a chřestí, jako by se ptala: zdali už čas? a zase si lehá; noha vaše ji přidupne k zemi, aby si jen zdřimnula a se prospala. I nechce se vám odvrátit očí od těch žlutavých, rozčeslých olší, od těch polo zpuchřelých vrb s holými hlavami, od toho kalně modrého nebe, od toho zahaleného slunce, až teplý větřík západní mění se v půlnoční, a stráněmi to začíná fičeti, že falešné zlato na stromích a na cestách se rozletuje, jako když rozhazuje báječný boháč dukáty na dračku.

Pan páter seděl po požehnání ve své světnici nad otevřenou knihou; byly to církevní dějiny Eusebiovy. Seděl už tak hezkou chvilku; ale přečetl jen asi jednu stránku, potom náhle knihu zavřel, vytáhl ze stolku arch papíru, přeložil si jej a začal psáti; ale již ve chvilce odložil péro, vstal, postoupil k oknu, odkudž rozevírala se ta vychválená vyhlídka. Jesenní krása rozestírala se před očima jeho stráněmi, lučinami a po lesích; ale stěží ho k sobě poutala. Vězel mu v hlavě černý vůz, čtyři husaři, dva páni, nešťastník a potom na tu mladou lebku jeho klepala určitěji a neodbytněji otázka, proč mu to všecko pan farář vypravoval? Pojednou vzal kabát, klobouk a vyšel si ven. Pod jesenním nebem mezi zahradami a podél tmavých lesů se to dýchá pokojněji a myslí volněji. Za humny pustil se starým stromořadím v tu stranu, kde leží Jiřice a odkud sem byl také přišel.

Šel zvolna, co noha nohu mine, chvilkami se zastavil, rozhlédl se vůkol, zkalené oko se mu jasnilo, a tíže s mladé hrudi jeho spadávala, čím dále přicházel od fary.

Pan farář se za ním díval, dokud nezašel — ale tentokráte bez úsměvu: červená, zakulacená jeho tvář se skoro mračila.

„Nevím, co jim to nyní v těch hlavách vězí. Takhle bychom spolu, milý brachu, dlouho dobře nebyli. My musíme držet s pány. Stavět vedle boha vlast a národ! Kde pak máte, vy mladí blázni, ten národ? Jsouli tím národem voláci, baráčníci, chalupníci, dej vám pán bůh dobrou noc!“ . . .

Mladý kněz si ani nevšiml, že už jest jen několik minut od Jiřic, šel dál a dál, ale ještě zdlouhavěji. Na černý vůz pozapomněl, otázka, proč mu pan farář dnes tu povídku vyprávěl, odletěla do lesů, na mysli mu tanul vysoký muž v prosté selské haleně se smědou tváří, s vážným ale zároveň také dobráckým výrazem ve tvářích, kterýž jej byl onehdy až k faře doprovodil. Ten mu tenkrát také povídal: „U nás se vám, velebný pane, zalíbí.“ Když se rozešli, litoval pan páter, že se ho nezeptal na jmeno. Venkovský lid měl rád. Když si stěžovali, uměl je potěšit, když se jim pěsti svíraly a rty jejich v rozhorlení žalovaly na nespravedlnost nebe i země, a když oči jim šlehaly divokým záštím, mladý muž — tenkrát ještě nebyl knězem — otevíral knihu a z té jim čítával, kterak někdy brali v Čechách domorodým pánům statky, kterak české zemany a české rytíře z Čech vyháněli, kterak ta panství a ty zemanské statky rozdávali cizincům, tomu, kdo ubohý, sirý lid nejnemilosrdněji katanoval, největší a nejvýnosnější — a když přecházeli hranice rodné země, jak klekali, ruce spínali a se modlívali i za své úhlavní nepřátele . . . A sedláci potom svěsili hlavy a mlčeli; jen jednou řekl jeden z nich pozdvihnuv přitom pěst, jako by k vyhrůžce: „A kdy bych měl přijít proto i do horoucího pekla, za své nepřátele se modlit nebudu!“ . . .

„Pán bůh rač pozdravit, velebný pane,“ ozval se náhle vedle něho mužný hlas. Mladý kněz jej poznal, pozdvihl hlavu a poděkoval.

„Právě na vás myslím; ani jsem se vás tenkrát nezeptal, jak se jmenujete.“

„Jmenuji se Květ. Tamhle máme statek, střecha vykukuje zahradami; tuhle jsou má pole. Hezky to vzrůstá, aby nám to pán bůh jen požehnal! — Jak pak se vám tu, velebný pane, mezi námi líbí? Vy ráčíte být bez pochyby z kraje? Tam odtud je vidět daleko, člověk přehledne najednou kolik mil. Ale věřte mi, já bych těm našim lesům neodvykl. Člověk je slyší ve dne v noci a my si tu s nimi už rozumíme. Mluvíli tiše, říkáme, bude dobrý čas, a začnouli se v zimě vaditi, obyčejně taje, když se z nich kouří, tušíme déšť, a když je v neděli odpoledne hezky a my si tamhle usedneme nad luka, na tu stráň, a když to v těch lesích jen šeptá — — mně by se po nich tuze zasesklo. Byl jsem arciť na vojně, a v bílém kabátě zapomene prý člověk na všecko: ale já na domov nezapomněl, když mi kolem uší svištěly kulky a když se mi před očima svítily šavle. U nás nám říkají Podlešáci, naši se proto až perou, ale na mou věru, já se za to jmeno nestydím!“

Sedlák Květ mluvil se zápalem, jehož by byl pod jeho kazajkou nikdo nehledal.

A mladému knězi se zdálo, že je odtud několik hodin k východu, že je na stráni nad rodnou dědinou, že tam sedí s otcem v kruhu starých, zkušených lidí.

„Jsem arciť z kraje, jak vy říkáte; ale vaše lesy je vidět od nás velmi dobře a já je znám už od maličkosti.“

Pan páter octl se se sedlákem Květem již u Jiřických zahrad. V tu stranu, kde ležela Okrouhlina, rozkládala se také zahrada Květova; byly v ní ponejvíce hruše a štěpy, ale staré na sta let, ani Květův dědek některé z nich nesázel a co nynější sedlák pamatuje, jsou pořád stejné, leda že někdy vítr uschlou haluz odlomí. Zahradou kmitl se náhle mladík, utkvěl na sedláku plachým pohledem a smekl rychle čepici; ale okamžitě zmizel na druhé straně. Květ se tvářil, jako by ho nepozoroval.

„Jsme tak blizounko, učinil byste mi velikou radost, kdy byste se k nám ráčil podívat, a což teprvé panímámě! Jsme arciť jen sprosťáci, ale — dnes jste nám mluvil z duše, my to víme, že se za nás styděti nebudete.“

„Na chvilku se k vám, příteli, podívám.“

Vešli do statku. Sedlák Květ měl všude výborný pořádek, na dvoře čisto, každý kolík měl své místo, a zápraží bylo umetené jako v kostele dlažba.

„Velebný pán!“ zvolala náhle Světluška. Seděla u okna i čtla; zavřevši rychle knížku odběhla plaše do komory.

„Na mou tě kuši,“ přisvědčovala panímáma a utírala si obličej zástěrou.

Pan páter vešel do světnice, obvykle pozdravil, panímáma mu polibila ruku a sedlák ho posadil za stůl zrovna pod Krista pána; bylo to první místo. Za chvilku přišla Světluška, měla na sobě tmavou hedbávnou kazajku, žlutou zástěrku také z hedbáví a sukýnku čistě růžovou. V bohatých, hebkých vlasech na skráních leskl se jí hřebínek jako v pohádce královně koruna, a byla opravdu ta selská holka v těchle šatech dnes podobna královně, když se přestrojí a vyjde si mezi lid, aby poznala, zdali je hodný, aby na své uši slyšela jeho přání, jeho stesky, jeho tužby, toliko že královna nese vždycky hrdě hlavu vzhůru, že před nikým se nečervená a že její krok bývá vážný, velebný. A Světluščin byl lehký jako let jiřičky, plachý jako klus laňky, když hopkuje po zelené louce k potoku.

„Máme, velebný pane, jen tu jedinou,“ pravil sedlák Květ, když si sedla k oknu, jež vedlo do dvora a na němž dosud ležela knížka s tmavým, hrubým papírem. Světluška neodvážila se ji vzíti nyní do rukou a jen chvilkami pozdvihly se hluboké oči její a zaletěly pod kříž, kde seděl ten mladý kněz, jehož by byla dnes ráno do večera vydržela poslouchat a jehož slova jí nechtěla z mysli ani nad hrabětem Rožmberkem.

Pan páter se zdržel u Květů malé půl hodinky; sedlák jej zase vyprovodil a když odcházel, přišla mu ta holka polibit ruku a říci „Pán bůh rač provázet!“ Ale pronesla to tak tichounce, hlasem sotva slyšitelným a tváře s těma hlubokýma očima ještě níže sklopila k zemi. Pan páter byl o slovo těhle dceři rychtářově na rozpacích; stalo se mu to po prvé. Když seděl za stolem naproti starým, zkamenělým obličejům, jejichž rty otevíraly se jako mechanicky a jimiž vycházely otázky učené, jako když fičí ostrý vítr, nezarazil se a nepotřeboval

přemýšlet ani okamžik: odpovědi se mu z úst jen proudily. Když vysoký, vyzáblý pan profesor, jehož přísná tvář podobala se starému, zažloutlému pergamenu, sopranovým zvukem otázal se ho na rozdíl milosti a chtěl nejpodrobnější výroky z otců církevních, nepřivedl jej ani na okamžik z rozvahy. Které věděl, pověděl, a o kterých nevěděl, utvořil si je výbornou latinou sám. Když se ho ptali z dějin církevních na všecky koncily ekumenické, nezmýlil se ani o jediný rok. Ale dnes se mu slov nedostávalo.

„Opatruj vás tu pán bůh," řekl až na zápraží.

A když vyšli za humna, ohledl se jako namátkou a sedlák Květ vypravoval: „Kdy by nebylo toho děvčete, neměl bych na tom světě žádné radosti. Bude jí o jmenu Panny Marie osmnáct let. A kdy bych umřel a to dítě mělo býti nešťastné, nemohl bych pokojně v hrobě spát."

„Hodným rodičům dává pán bůh dobré dítky a dobrým dítkám šťastné dni" . . .

Sedlák provodil kněze až do Okrouhliny, a když si podali ruce, řekl upřímně: „Kdy by se vám na faře někdy zastesklo, neračte na cestu do Jiřic zapomenouti!" — —

Když se pan páter octl ve své kaplance, zašel si k oknu a zahleděl se na lesy, do jichž tmavých hlubin se slunce ponenáhlu sklánělo. Bledá tvář se mu zarděla ruměncem podzimních červánků, kteréž plynuly nad lebkami černých hvozdů, jako by jim chtěly zabarviti v čelech mrzutost, jako by je také chtěly odíti tou odkvetlou, otřelou krásou podzimní. Ale černé lesy odmítaly hrdě večerní záři, a červánky plynuly dál, rozlévaly se šířeji, a kaplanka na faře Okrouhelské jen hořela oslňujícím jasem jejich.

Mimoděk ohledl se mladý kněz pokojíkem. Bohorodička nad lůžkem zavěšená se na něj usmívala, mosazný křížek na stolku, jejž byl jednou otec jeho tiskl ke mroucím rtům, leskl se, jako by byl z ryzího zlata, a zasmušilá tvář starého rytíře s bílým nákrčníkem v černém španělském plášti, kterýž byl na zdejší kaplance „železnou kravou," se začínala jasniti; byl prý to jeden z dřívějších majitelů zdejšího panství, cizozemec až odněkud z Kastilie. Zdálo se, jako by byla ta podzimní krása teprvé až dnes a k tomu ještě s posledními červánky mladého kněze na faře Okrouhelské vítala.

VII.

Jiřicemi šla od statku ke statku palička. Tato bývala obyčejně z dubového dřeva i měla válcovitý tvar: kolem byl ovinut papír přitažený ku dřevu stužkou, na něm napsáno bylo vyhlášení rychtářovo. Dnes je v každém statku četli třikrát. Každý, kdo písmu rozuměl, vzal ji do ruky, na všecky strany obrátil a potom teprvé ji dali dál.

Nad Jiřicemi táhly těžké podzimní mraky, a fičelo to z nich, jako by už přicházel sníh. Bylo arciť po svatém Martině. Snopkář Škůra stál ve své chaté u okna, měl na sobě bílý vojenský plášť, chystal se do Okrouhliny na požehnání a prozpěvoval si starodávnou

píseň, jak jeden mládenec si vybíral nevěstu za nevěstou, jak jezdil až do kraje a tam jednou potkal pannu, kteráž se mu zalíbila na první pohled; zastavil ji a řekl, že si hledá nevěstu a ptal se, nechtělali by s ním, že má statek jako zemanský dvůr; a panna přikývla. Stiskli si ruce; ale ona měla prsty studené jako led, a když se jí podíval blíže do tváří, měla je bílé jako zeď, a když si ji vedl k oltáři, přicházely naň mrákoty, a když se ho pan farář ptal, chceli s ní býti živ až do smrti, neodpověděl, zavrávoral a v tu chvíli bylo po něm; nevěstě svatební šat svezl se s těla a před oltářem stála smrt, kostlivec. Skůra dozpěvoval poslední sloku: „A tak si z toho, vy mládenci vejběrační, příklad dobrý vezměte!“ Ale nedozpíval, někdo zaklepal prudce na dvířka; přinášeli mu také paličku. Byla už nějak celá pošmourána, papír kolem potrhán a stužka polo rozvázána. Skůra ji také několikrát obrátil; ale mohli mu dát tolik dukátů, kolik snopků ve svém životě nadělal, a byli by se přece od něho nedověděli, co tam napsáno.

„Co pak nám tu chtějí, Martine? Dnes se mi nějak kalí oči. Až budeš tak starý jako já, tak už se ti ty litery také v hlavě popletou.“

Klučík, kterýž mu paličku přinesl, vzal ji do ruky a četl dosti plynně: „Vědomost se dává všem sousedům i zdejším usedlíkům, aby dnes odpoledne po požehnání do jednoho dostavili se na rychtu!“

„Dej to, Martine, dál!“ řekl Skůra, zakýval hlavou, vrátil se do světnice a shodil se sebe bílý plášť; ale neuložil ho, nechal ho na stole.

„Bude to zas nějaké panské nadělení,“ zahučel a tváří jeho přeletěl úšklebek. Měl na pány s vrchu; jal se na ně nyní dost hlasitě hartusit. Žena jeho dřímala u kamen, růženec se jí svezl do klína; mužův hovor ji probudil.

„Starý blázne, kdy bys raděj šel do kostela!“ prohodila nevrle; dřímalo se jí to u teplých kamen tak milounce a zdálo se jí, že je mladá, že je na Tuřanech pouť a že si ji mládenci o muzice podávají z ruky do ruky.

„Buď ráda, že jsem ostal doma; když jsi začala „klimbat“, otevřely se náhle dvéře, na prahu objevil se černý mužík s koňským kopýtkem, zrovna když se ti růženec z ruky pomalounku vysmekával, až ti padl do klína. Černý mužík, nebýt tu mne, byl by tě odnesl; já mu ukázal dvéře.“

„Pro tebe už si měl dávno přijít ten nejčernější! Jde do kostela jen pro pohoršení, každé slovo potom přetřepává, desáté mu není vhod. Aby se chodili učit k tobě! Můj nebožtík otec říkával, že není horšího člověka, než když do žebrácké hlavy vleze furie.“

To byl její poslední trumf, jenž obyčejně působíval; bývalo po něm chvíli v chalupě hodně hlučno, až se lidé zastavovali — a když byl potom v Lounech nejbližší jarmark, Skůrka kupovala nové hrnce. Ale dnes se po něm stařík obrátil se smíchem.

„Mlč, stará, mlč a modli se; musíme na rychtu. Kraják Ouřada stojí už před vraty, má podepřené boky, pravou nohu vykročenou, klobouk k levému uchu, má kmentovou košili, dýmku jako podávky — podívej se, Doroto — jsou přece jen v tom kraji chlapíci! A tamhle vykukuje Kočárková, dukáty se jí pod krkem blýští, až člověk nevidí,

na sukni samé krajky, samý záhyb. Jste vy to děvčata z kraje, jste vy to ženušky z těch vesnic, kde prý rostou místo bramborů samé stříbrné tolary! — Šla by nejraději na rychtu sama, aby tam byla rychtářkou."

Skůra byl pravý Podlešák, jeho žena pocházela od Velvar, s panímámou Kočárkovou byly krajanky. Teď polibivši nábožně mosazný křížek, položila růženec na lavici, pokročila do středu světnice, podepřela si boky a počala muže zahrnovati rozličnými tituly. Skůra vzav plášť, vyšel před chalupu a jen se těm titulům usmíval.

„Neměl na sobě ani nit dobrou, když k nám přišel, byl jako Adam! I za ohlášky jsem musela zaplatit, celou svatbu jsem vychodila, všecko jsem sama nakoupila. Už jsi to zapomněl, ty Podlešáku?"

Ale Skůra už neslyšel; kráčel volným krokem na rychtu, kamž se ponenáhlu sousedé již scházeli. Kolem dubového stolu usedli sousedé podle stáří, konšel Jiras po levici a jen po pravé straně rychtářově zbylo ještě jedno místo prázdné. Scházel Ouřada; stál dosud před vraty, chvílemi šlehl okem ku Květovic statku a na tváři se mu zakmitl škodolibý úsměv.

Hodiny u dveří okazovaly již ke třetí. Rychtář vzal režný papír, zahleděl se do něho, a bystrým očím neušlo, že se mu ruce třásly. Ve světnici panovalo ticho; sousedům bylo dnes nějak úzko. Chodívali do hromady málo kdy, hlavně při sv. Martině, když se u rychtáře pekly husy.

Květ náhle vstal, rozhlédl se po shromážděné obci a začal: „Poslali nám ze zámku tuhle list. Máme se zítra všickni dostavit na honbu. Přijela milostivá vrchnost. Honby budou trvati několik dní. Máme si vzít všickni sváteční oblek. Máme si vyleštit boty . . ."

Rychtář na okamžik přestal. Světnicí zavládl nepokoj; Skůrovi se bílý plášť svezl s ramenou, Adamec si odkašlal, soused Hruška nahnul se k chalupníku Tučkovi a něco mu našeptal do ucha.

„Stojí to zde tak psáno," pokračoval rychtář. „Máme se vymejt, vyčesat . . ." opět na okamžik utichl a zraky jeho zaletěly ke dveřím, jež se hřmotně otevřely a na jichž prahu objevil se konšel Ouřada s kloboukem k levému uchu pošoupnutým; baráčníků a chalupníků si ani nevšiml, sedlákům jen zakývl hlavou. V pravici držel vyhaslou dýmku; byla opravdu jako podávky, ale kování měla z ryzího stříbra a třapce u troubele byly spleteny ze zlatých a stříbrných nitek. Zasedl si po pravici rychtářově, ale oba dělali, jako by se neznali.

„A nejpřísnější rozkaz je tenhle," pokračoval Květ: „svou řeč si máme nechat doma, své jazyky máme prý si pověsit na hřebík v komoře. Milostivá vrchnost i na psy prý mluví německy. Rozumíteli? Potřebují prý jen naše ruce, naše nohy a naše těla. Kníže pán slyší prý raději skuhrání kulicha než české slovo — milostivá kněžna prý omdlévá, když na ni někdo po česku promluví."

Rychtářovi se při těchto slovech těžce dýchalo; chtěl mluvit hodně hlasitě, ale hlas se mu třásl ještě nápadněji než v ruce režný papír.

„Rozkaz milostivé vrchnosti jste slyšeli, tedy zítra nezaspěte! Kdo omešká, čeká jej deset ran holí; kdo nepřijde, dostane šatlavu o plesnivém chlebě a smrduté vodě."

Rychtář se posadil. Ale po světnici panovalo chvíli ticho, jako by tu nebylo živé duše.

„A proto jste nás sem, rychtáři, zavolal? K takovým věcem je palička? O vrchnostenských rozkazech nemáte co rokovati vy, já a žádný z nás!“

Ouřada si při této řeči podepřel pravý bok a vypjal prsa, aby mu bylo hezky vidět lesklé knoflíky u vesty. Jizbou rozléhalo se pouze ťukání starých dřevěných hodin. Rychtářovi vyvstávaly na čele horké krůpěje potu. Nyní zase vstal; však nechvěl se již, sivé oči mu svítily, jako když se nad zdejšími lesy blýská.

„Slyšeli jste mne, sousedé a všickni zdejší usedlíci?“ Jeho hlas teď ani za mák nebyl podobný k tomu, kterým dříve mluvil. „Ptám se vás po druhé: Slyšeli jste, sousedé Jiřičtí, svého rychtáře?“

„Slyšeli.“

„Rozuměli jste svému rychtáři?“

„Rozuměli.“

„Půjdete?“

Na tuhle otázku neodpověděl žádný.

„Svou řeč si máte nechati doma! — Tak, jako vy mluvíte na své děti, tak, jako na vás mluvily nebožky vaše matky, tak, jako vy se modlíváte k bohu, tak nemluví kníže pán ani na své psy. Jazyky své máte pověsit doma v komoře, potřebujíť tam jen vaše nohy, vaše ruce a vaše těla. Já řku: půjdete?“

„Nepůjdeme!“

Tou odpovědí zatřásla se ve světnici okna. Ouřada se usmíval.

„Budete seděti v šatlavě o plesnivém chlebě, o smrduté vodě a dostanete každý po dvaceti! — Já řku, půjdete?“

„Nepůjdeme!“

A tahle odpověď letěla celou vsí, protože selky úzkostlivě vyhlížely ku Květovic statku.

„Já také nepůjdu! Dobře, že ještě máte čest v těle, že máte ještě duši, která platí tolik, jako těch pánů, že ještě na svůj jazyk držíte.“

„Rychtáři, vy se zapomínáte, vy proti milostivé vrchnosti popuzujete. Sousedé, neposlouchejte ho! Budete za to pykati! Kníže pán je učiněný dobrák, paní kněžna jako anděl.“

„A vy jako ďábel,“ zvolal kdosi z hromady na Ouřadu.

„Já konšel — —!“

„A já rychtář, kterémuž dosud právo nevzali, stojím za zdejší ves i hlavou svou.“

„Dejte pozor, abyste ji neztratil,“ prohodil uštěpačně Ouřada, vstal, posadil si ještě ve světnici klobouk na hlavu a hrdě odešel.

Mezi sedláky zavládlo opět ticho, zaslechli slova, po kterýchž se jim prsa zoužila. Tenkrát to bývalo vždycky povážlivé zahrávati sobě s hlavou a v záruku dávati život, tenkrát trhli perem a kat zatrhl oprátkou. Všude u krajských měst, ano i u menších trčel na vršku trám nahoře s přepažením, rozvětralý, oviklaný a když táhly krajem větry a ty dva trámy skřípaly, povídali si lidé, že už se šibenici stýská po člověčím. Byly to opravdu časy šibeniční!

Rychtář Květ změřil konšela Ouřadu okem, v kterémž se zrcadlilo nejhlubší opovržení, potom se rozhledl po sousedech a kolem rtů zakmitl se mu úsměv, ale jen tak, jako když větřík ovane tvář a potom letí dál nesa bůh ví komu políbení.

„Doufám, že to až na hlavu nepřijde. A kdy by přišlo?“ rychtář Květ se opět rozhledl po shromážděné obci; sedlákům se opět tajil dech, takových slov na zdejší rychtě ještě nikdy neslyšeli, — „dám jim ji.“

Rychtář Květ pronesl tato slova hlasem, jako když v Okrouhlině sezvánějí ten večer před dušičkami.

„A kdy by vám ji, rychtáři, chtěli brát, museli by do naší vsi pro ni poslat celý regiment granatýrů. A neradil bych potom ani knížeti pánu, aby šel mezi nás! — Vy zdejší sourostlíci! Je nás tu padesát, z těch padesáti nás dvacet sloužilo Marii Terezii, chránilo její korunu, bojovalo za jejího syna císaře Josefa, z těch padesáti nás stálo dvacet u Čáslavi, dvacet u Lovosic, dvacet u Kolína, a když jsme všecky ty vojny přestáli a ve svých domovech se usadili, za to že si nyní nechcem dát šlapat na naše šíje, plvat do našich tváří, že si nechcem naše jazyky věšet v komorách na hřebíky, za to že bychom měli hlavy dát? — Vy zdejší sourostlíci! Ať to zkusí a přijdou si na nás, ať pošlou do Jiřic třebas celý regiment té nejhorší psoty! My se zítra ani nehneme!“

Skůrovi se bílý plášť svezl s ramenou, popelavé licousy pod oběma čelistma se mu třásly jako vousy na skále sv. Ivana, když je rozčechrávají prudké vichry.

A když se potom rozcházeli domů z rychty, šli sedláci tiše, krokem volným, s očima upřenýma do země, jako by ty jejich hlavy byly příliš těžké.

Večerem kmitala se v oknech Jiřických statků a chat světla jako bludičky. Na krbech se každou chvíli plameny kalily. Vybírali tu nejpěknější louč, několik okamžiků hořela jasně, ale potom jako by uřízl, jen dodoutnávala a do světnic valil se čpavý dým, jako by otvory v komínech byly nadobro zacpány. A přece bylo v oblacích ticho, v lesích jako ve hrobech, a na střechách nepohnulo se ani stebélko. Začalli kdo nějakou řeč, brzy umlkl, jen u Kočárků vypravovala stará Skůrka, že onehdy „u zabitého“ vyl černý pes až k ohluchnutí, že hrabal do země na půl sáhu hluboko, a to že vždycky bývá zlé znamení. „U zabitého“ říkali as půl hodiny za Jiřicemi; letos tam vysekali les, ale staletého dubu se netkli, nechali ho tam stát na památku. Na dubě visel obrázek bohorodičky. Stala prý se tu někdy vražda; ale ze současníků již to nepamatoval žádný, a hroznou událost vypravovali všude jinak. V tom se shodovali všichni, že ob čas objeví se u dubu na zeleném mechu černý obrovský pes, že hrabe a čeho se chce dohrabati, to prý jest duše vrahova. A když zaslechli v okolních vsech z lesa psí skučení, pronikající až do kosti, tušili vždycky nehodu. A ještě do nedávna dávaly pobožné matky na Tuřanech, v Področově, či na Svaté Hoře za dvě nešťastné duše na světlo. Stala prý se ta vražda pro děvče, kteréž potom vstoupilo ke klariskám do Tejneckého kláštera.

„A co z toho budou sedláci mít, uvidíte!“ Stará žena si povzdychla. „Za mých mladých let si také vzpomněli, že nepůjdou, kam

je poslou páni, a víte, co se jim stalo? Přišli pro ně s řetězy, vzali vlastní jejich vozy, naložili je na ně a odvezli je do krajského města. A vrátilo se jich pramalounko. Potom schytali jejich syny na vojnu, a ti všichni chudáci vzali někde v cizích zemích za své; domova z nich žádný více nespatřil.“

Skůrka dala se do křečovitého kašle, neboť se z krbu opět do světnice vyvalil plným proudem dým.

VIII.

Druhý den dostavil se konšel Ouřada na honbu se svým čeledínem z Jiřic samojediný. Nejdřív se dotřel k panu správci a potom si ho dal zavolati pan vrchní; potleskal mu bělounkou rukou na rameno, a Ouřada myslil, že se octl v nebi.

Na honbu nedostavili se ještě ze čtyr vesnic. Pan vrchní dupnul si častěji nohou, mušketýři si povídali, že šatlavy v zámku ani nestačí, a na výprask selských hřbetů že bude nutno zavolati k výpomoci panské skotáky.

Pánů přijela na lov celá řada a honců přišlo dobré dvě stě. Byli opravdu oblečeni jako na boží hod, vymyti a učesáni jak o svatbě, a žádný se neodvážil hlasitě promluviti; mušketýři jimi postrkovali a tvořili z nich špalír. Lokajové se těm trdlům smáli do očí a sedláci pořád mlčeli jako pěny. A když se v průjezdu objevilo několik vysokých, vychrtlých postav, v šedivých kabátcích se zeleným lemem a šedivými klobouky s pérem, ve vysokých botách, na ušlechtilých ořích, plnokrevných anglikánech, sedláci klonili se hluboce a teprvé se neodvážili ani dýchati. Kavalíři pošlehovali sobě bičíky, a leckterému sedláku zasvištěly řeménky kolem tváří, až se mu v očích zajiskřilo.

Mezi těmi jasnými a osvícenými pány bylo mnohé ryze české jmeno; upomínalo na leckterého bohatýra dávných let, kterýž se dovedl i panovníkům dívati do očí s levicí na rukojeti meče a s pravicí na srdci věrném svému národu až do posledního zabušení. Ale ptejte se na to těchhle pánů a oni vás za takovou otázku šlehnou bičíkem do tváře, až by vám vystřikla krev a zčervenila jejich čistý, sněhobílý límec, vyhlédající okrajem loveckého kabátu.

Po lesích rozlehlo se troubení jako o soudném dni; páni rozjeli se na vysokou. V zdejších hvozdech bylo prý několik jelenů padesátníků; hajní a polesní uměli ve veských hospodách o paroháčích vyprávěti až neuvěřitelné kousky.

Když se tak ty rohy ozývaly jednou táhle, po druhé zas jako do skoku a po třetí opět třepetavě jako k útěku, sedláci honci zapomínali, že mají doma doškové statky, že jsou ty jejich vesnice obrazy pravé otročiny, a zapomínali, že měli nechati doma jazyky na hřebících. Vždyť byli v lesích, kteréž tu rostly od tisíců let, a v té tmavé zeleni se jim ústa rozvázala a černé lesy hučely jich hlaholem, že až lovecké trubky byly přehlušovány. Už po druhé troubili k stažení léče.

Kníže pán už po třetí zaklel, protože dva rozkošní chlapíci ukázali vysokým hostům paty svých bleskných běhů. Vrchní lovčí hněvem

zmodral a kníže pán přiložil ku tváři brokovnici nenabitou, ale okamžitě ji mrštil o půdu a prudce vytrhl myslivci jinou. U nedalekého kmene stál mladík obrácený ku knížeti pánu zády, opíraje se o silnou sukovitou dřínkovku, a vyzpěvoval si z plného hrdla. Asi dvacet kroků odtud ozval se opět třepetavý zvuk lovčí trubky a zároveň pronikavý štěkot ohařů; kníže pán poznovu zaklel po francouzsku. Hoch si ho nevšiml, také ho neznal; právě dozpěvoval:

Seděla jsem na jedličce,
volala jsem na myslivce.
Kuku! kuku! kuku!

Panu knížeti žlutá tvář sezelenala, tmavé oči mu povystoupily, a rozlehla se rána. Když pak se zdvihl kouř, ležel mladý hoch v kaluži vlastní krve. V témže mžiku vrazil do mýtiny vidlák a za ním smečka chrtů: deset kulí jedním rázem octlo se v plecích paroháčových: kníže pán a hosté jeho vrhli se na kořist, prohlížejíce ji znaleckýma očima. Ale že leží několik kroků dále mladý hoch s prostřelenou hrudí, že dodýchává, že se svého otce dovolává, že volá po Haničce, po sestře či po nevěstě, neslyšeli a neviděli.

Slunce už stálo nad lesy, když se vraceli páni z lovu. Za nimi vezli vysoké zvěře plné tři vozy, ověnčené chvojím až po nápravy. Ze zámku vyšla jim vstříc muzika, hrajíc pochod z nějaké opery. Sedláci šli pozadu. Opodál za všemi potácel se starý muž v chatrném oděvu, zakrýval si tvář oběma rukama a rty jeho křečovitě se chvějícími prodíral se chvílemi výkřik, po kterémž vraník pana knížete obyčejně zařehtal. Takto nikdo na něj nedbal.

A když se octli u zámku, přišla jim vstříc kněžna s mladými princi. Měli na sobě taktéž šedavé kabátky se zeleným lemem a na hlavách úhledné kloboučky se sokolími pery.

Kavalíři seskákali s koní a jeden přes druhého obsypával nejvybranějšími výrazy obdivu a dvornosti kněžnu hostitelku.

„Ty zdejší lesy jsou nejpřirozenější park.“

„Ludvík by za to byl dal jeden drahokam ze své koruny, kdy by byl měl takové ve svém Versaillu.“

„Ale je tu v nich, pánové, smutno a na tom zdejším zámku smutněji než v klášteře barnabitek. Toužím po Vídni. Zdejší vzduch mi nesvědčí,“ odtušila kněžna přikládajíc si k jemnému nosíku hebounký šáteček, napuštěný zázračnou voňavkou. A kavalíři o překot chválili život ve Vídni.

Kníže pán prohlížel si zatím bohatou kořist, dnešní lov zdařil se nade všecko pomyšlení.

„Co jsem živ, takový kus jsem nestřelil,“ obrátil se k hostům s vítězným výrazem v zažloutlém obličeji. „Jest to dvacaterák — hleďte, pánové!“

Kníže lomcoval rozvětvenýma parohoma padlého jelena.

„Mého syna mi vraťte! Vy jste mi ho zastřelili! Mé dítě, mou radost, mou jedinou podporu!“

S těmi slovy vrazil mezi pány muž v roztrhané kazajce, s rukama křečovitě sepjatýma a s očima divně svítícíma.

„Vy jste mě o něj, pane kníže, připravil! Jsem chudák, mám jen tyhle ruce, na těch rukou tyhle mozoly — kdo mne bude živiti, až sestárnu? Vojtěše, můj Vojtěše!“ —

„Co pak to chce? — Snad nějaký šílenec?“ optal se kníže pán myslivce. Tento byl o odpověď v rozpacích. Starý muž prodral se až k samé kněžně.

„Váš pán mi jediného syna zastřelil. Kdo mi oči zatlačí, kdo se za mne pomodlí! — To bude souditi bůh — já jsem chudák, ale pán bůh na nebi ví také o tom, co chudákovi učiníte! On vám může vzíti také vaši radost, tyhle vaše synáčky. Za tu krev v lese tuhle vaši krev!“

Paní kněžna si přiložila k tváři hebounký šáteček, ale přece na ni přišly mrákoty, a kavalíři měli ji co zachytiti, aby neklesla k zemi.

„Je to otec toho nemotory! — Jasnosti, tenhle jelen by byl upláchl,“ podotkl s peskou pokorou vrchní lesní. „Je to baráčník z Okrouhliny!“

Starý muž bědoval dále a do nářku jeho se vždy hustěji mísila slova prudká, ostrá, panskému sluchu urážlivá. Naposled uchopilo jej několik muškétýrů pod paždí, odvlekli jej ze vznešené společnosti a v několika okamžicích bouchly za ním dvéře tmavé věznice.

Když se paní kněžna probrala ze mdlob, ještě se kolem ustrašeně dívala, zdali tu někde není ten divný muž, kterýž ji svým skuhravým hlasem tolik polekal. Ležela na skvostné pohovce z červeného aksamitu se zlatými třapci; kolem ní stálo několik slečen se starostlivými obličeji. V malé chvilce však jí upravily šat, načechraly těžký vlas, a paní kněžna byla již jen poněkud přibledlá.

Na zámku bylo večer veselo, až se nedaleké černé lesy hýbaly. Muzika hrála nejvýbornější kusy, pozvali si hudebníky až z Prahy; zámek ploval takořka v moři světel. A venku as dvě hodiny odtud zdvíhali čtyři muži na nosidla mladíka s prostřelenou hrudí a nesli ho do Okrouhelské kostnice. Nad smutným průvodem tím poletoval starý krahulík, kterémuž dnes také mladého zastřelili. A když přišli na hřbitov a položili v kostnici mrtvolu na máry, usedl pták na šindelovou střechu a dal se také do pláče. Na zámku však připíjel jeden hrabě po francouzsku: „Tento pohár dámy a pánové do poslední krůpěje mladým princům na zdraví a na štěstí!“ A poháry z ryzího zlata, s knížecími erby, na nichž se leskly drahokameny, hlučně zdvíhaly se do výše. Dole pak v jednopatrovém stavení na vlhké slámě ještě seděl chudý muž, ale už jen chvilkami štkál. — —

Týden sešel se s týdnem a v nádherných prostorách zámku bylo zase ticho a pusto jako na hřbitově.

Pan farář v Okrouhlině pochoval v tom týdnu jeden mladý a jeden starý život; ale oba v čas, kdy se lidé hřbitovu vyhýbají. Starý krahulík sedával každý den na šindelové střeše kostnice a krákoral, jako když starý člověk z hlubin srdce naříká . . . (Pokračování).

Nové písemnictví.

Překlady básnické.

Bohatou řadu *překladův básní A. Mickiewiczových* vydal *Vácslav Štulc* (díl 52. Národní bibliothéky): obsaženy jsou tu: *Gražina, Konrad Wallenrod, Sonety Krymské, balady, Dziady, Z drobných básní* (12 čísel) a *Bájky* (4). Každé dílo velikého Poláka, jež nám tu podává pilný jeho tlumočník, opatřil vysvětlivkami věcnými, částečně též esthetickými a historickými, snaže se učiniti je českému čtenářstvu dokonale přístupným. Zdá se, že s láskou nejpečlivější obíral se tajeplnými Dziady, básní to velikou a přece jen zlomkovitou, kteráž ovšem k charakteristice nejen jedné stránky Mickiewiczova tvoření, ale celého jednoho směru poesie polské jest velevýznamna právé týmiž vlastnostmi, ve kterýchž záliba větší části obecenstva našeho bude pochybna: mysticismem svým i divokou fantastikou: V. Štulce mučednický její zápal vlastenecký a idealismus zabarvený vznětem náboženským zaujaly tou měrou, že nám v Dziadech podal nejlepší svůj překlad básnický a nejlepší k nim výklad historický. Jeť již v tom kus nezištného nadšení, vůbec přeložiti báseň tak necelou, ba jak sám překladatel praví, kusou, a tak málo povšechnému vkusu velikého obecenstva hovící, zvláště pak vykonati značnou tuto práci spůsobem tak úcty hodným, jak to učinil Štulc. Překladem Dziadů, plným obtíží někde tlumočníku — jakož sám vyznává — nepřemožitelných, získal si Štulc zásluhu opravdovou a hodnou ocenění, vřadiv do českého písemnictví ono dílo velikého, nešťastného pěvce, jež vyplynuvši mu z nejhlubšího srdce rozbolestněného jest posvátnou ve svém spůsobu a vysoce charakteristickou památkou, ježto však mnohému, snad každému současnému překladateli našemu kromě Štulce zdálo by se v četných ohledech nevděčným a po dlouhé asi doby nebylo by vešlo v náš literární majetek. Prací tou vykonal Štulc čestný úkol vůči největšímu slovanskému pěvci a bratrský čin vůči národu polskému, jehožto útrap jsou Dziady pronikavým výkřikem. — Verše Dziadů v Štulcově překladu vynikají nad ostatní této sbírky, z nichž na čestné místo slušno postaviti časoměrný hexametr pověsti vajdelotovy ve Wallenrodu, správný a ladný. Z ostatního staršího překladu básně této nevymizely pozdějšími opravami vady ještě tou měrou, jak by si bylo přáti. Verše jako ku př. v úvodě: „Do hranic Litvy vězí a morduje“ anebo „Máj kvet' rojem plodů“ a p. nejsou pěkné; tak i leckde v Gražině. Že pak vůbec překladatel zásadně uvádí v rytmus verše a zejmena v rým česká slova s polským přízvukem, ponévadž prý si Čelakovský dovolil totéž: s tím arci nesouhlasíme; vždyť Štulc sám praví, že rytmickou nesprávnost takou ucho české těžce snáší. Pravdať, že Mickiewicz sám dbával dosti málo, shodujeli se mu přízvuk slov s metrem verše; avšak jen uprostřed verše: zakončení, rýmu nesprávného nikdež u něho nenajdeme. Přízvuk polský, na slabice předposlední, sám sebou lehký jest a houpavý, při malých odchylkách od metru nepozbývaje hudebnosti; nesmíme zapomínati, že náš přízvuk, rázně vpadaje slabikou první, závažnější jest a nesprávný přízvučný

verš český že nebývá hravým jako polský, ale spíše kostrbatým. Lehkosti, lahody a plynnosti přízvučného verše českého nedocílíme bez delikátního šetření přirozeného znění, jakým si každá věta česká sama své metrum káže. Začínáli báseň Útěk takto: „On na vojně — rok uplynul," nelze zajisté verš tento vzíti za trochaický — a přec báseň celá trochaická jest. Neshodám podobným jinde často se překladatel s patrnou péčí vyhnul, i litujeme, že týmž správným citem rytmickým nedal se důsledně vésti všude. Od časů Čelakovského naše umění slovesné v mnohém ohledu formálně pokročilo. — Ale i po této malé polemice přijímáme Štulcovy překlady z Mickiewicze s vděkem a se zaslouženým uznáním snahy, uvesti nám Čechům činnost velikána toho v známost obrazem co možná všestranným.

El. Krásnohorská.

Hynek Mejsnar překládá básně Homérovské s neúnavnou pílí; vydalť rychle po sobě překlad *Odysseje*, *Batrachomyomachie* a takořka v patách za tím překvapil nás překladem prvních dvanácti zpěvův *Iliady*. Jsouce o Mejsnarovi přesvědčeni, že vlohami, vzděláním i přičinlivostí svou je překladatel nevšední, že je s to, aby velikou úlohu — zčeštiti nám celého Homéra — s úplným zdarem provedl: vítáme novou a to valnou část jeho práce s upřímným potěšením, ale zároveň k ní přikládáme přísné měřítko i nechceme stajovati, v čem nás neuspokojila. To pak jest hlavně zalíbení překladatelovo ve slovech neobyčejných, nepěkných a nesrozumitelných, jež by jinými lepšími, správnějšími, mnohdy libozvučnějšími snadno bylo nahraditi; některá tuto na ukázku pokládáme: hurtně, holedbati se, pelestný, pralepší, plekno, žír, velivoj, ostrořehotný, buřištít, aigida třásná, střelosypnice, lepohlezný, přeslav, čupřina (místo hříva), pouček, rozsedlistý, žírnodědinný, cáp, choť a svěsť, jasnochový, Vltorozenka, kovokrzný a m. j. I nebudou se nám nikdy líbiti verše jako tyto:

Kýty vyřízli beder, nato zevšad postřeli žírem,
nadvojvrsto dělavše, syré na ně pak řezy kladli.

Jinde nazývá překladatel koně „stejnoleté sudosrstky a přes hřbet olovnice rovné", nebo vypravuje, kterak „vykrechtili příkop a tam ostré vetknuli drouhy"; také sprostých výrazův, jako: „dřepmo nadávky kecáš" nutno se varovati. Tu a tam vyskytuje se zbytečně ruská vazba; formy vlastních jmen jako na př. *Foibos-Apollona* nebo *Pallas-Athénu* jsou nečeské. Podotýkáme tyto věci, žádajíce sobě, aby se jim překladatel v druhé polovici Iliady už nadobro vyhnul; i jsme ovšem toho daleci, pro takovéto výtky neviděti v práci Mejsnarově četné přednosti, jimiž vyniká. Důstojný překlad básní Homérových jest dílo tak veliké, tak důležité a tak obtížné, že sebe větší mistr je po léta vždy znova tříbiti, brousiti a pilovati bude; toho jest si zajisté i Mejsnar náležitě povědom: ale ve druhých dvanácti zpěvích Iliady nechť nám podá překlad takový, jímž by snaha i píle jeho již byly korunovány. O celé práci pak ještě promluvíme, až bude dovršena.

Slovanské poezije, výboru z národního a umělého básnictva slovanského v českých překladech, kterou pomocí Matice moravské vydává *Fr. Vymazal*, vyšel svazek II., obsahující poesii polskou a lužicko-

srbskou. Úvody literární a krátké životopisy básníkův, z kterých tuto položeny ukázky, přijdou zvláště takovému čtenáři vhod, který neměl příležitosti seznámiti se blíže s literaturami těchto našich bratří slovanských; jsouť při vší stručnosti přehledné a důkladné. Co se dotýče výběru, pozorujeme s potěšením, že p. pořadatel zvláště ve druhé části II. svazku kritičtěji sobě počínal a hlavně k novějším a dobrým překladům přihlížel, čehož v I. svazku nebylo. Při této příležitosti musíme se dotknouti otázky, smíli vydavatel podobného sborníku opraviti a vybrousiti překlad dle svého dobrého zdání, čili jest povinen otisknouti jej beze změny tak, jak byl vyšel z péra překladatelova? Možná, že překladatelé budou se ohražovati proti všelikým opravám považujíce svůj překlad za dobrý anebo za to majíce, že by si jej sami dovedli lépe opraviti. Proto tedy měl by jich vydavatel dříve požádati, buď aby sami překlad svůj opravili, anebo aby jemu dovolili jej opraviti; a kdy by k tomu nebyli ochotni, pak tušíme měl by právo jejich překlad opraviti, vytříbiti, třebas i přepracovati, však zároveň tak to poznamenati, aby práce i překladatelova i jeho vidna byla. Mělo se tak ve sbírce p. Vymazalově díti aspoň se staršími překlady, které přísnějším požadavkům naší doby už nevyhovují.

Veleplodný *Jar. Vrchlický* vydal v XVIII. svazku Poesie světové hojný výběr z *poesie francouzské nové doby*; je to vítaná anthologie moderní lyriky francouzské, v níž zastoupeno jest 44 básníků v pečlivém a šťastném výboru. Že překlady jsou v každém ohledu výtečné, rozumí se samou sebou; dokázalť Vrchlický jednak původními svými básněmi, jednak dřívějšími překlady z V. Huga a G. Leopardiho, že jest mistrem formy, že má výraz v úplné moci a umí odívati myšlenky v takové roucho, které jim nejlépe sluší a k nim co nejtésněji přiléhá. Jeho verše jsou jako z litiny, jeho rýmy plné, nové, samý libozvuk, jazyk při tom správný a mluva ušlechtilá, úchvatná. Na této chvále přestáváme, aby se nezdálo, že píšeme panegyrikus, a raději upozorníme na některé věci, které se nám nelíbí; jsou to celkem poklesky nebo nedostatky nepatrné a nečetné, kterých se básník příště snadno uhlídá. Vrchlický klade velmi rád genitiv substantiva mezi předložku a slovo, ku kterému předložka náleží, zhusta na újmu zřetelnosti, jako na př.: „u oltářů tvých prahů", „a se opře tiše o z palisandru klavír", „pod pána bič", „až k hory patě." Některým místům není lze porozuměti, jako: „Mdlý hluchým nebe zvát on prázným uzří nebe (str. 15), nebo na str. 320: „Na drahých čabrakách ve barvy fialy v své ruce ostatky děl Turpín schytralý." Mladí naši básníci mají zvláštní zálibu ve slově *vzmach*, jehož užívají někdy až přes míru a nemístně. Slovo to samo sebou jesti velmi výrazné, stručné, poetické, ale přece nelze ho užívati v takovémto spojení: „Děl k vlně: Stiš se! ona *vzmachem* svou skráň sklonila hned"; anebo: „vzácné zárodky všech tvorů na plodný hlas tvůj (Venuše) v jeden *vzmach* se hrnou tvořiti" a p. — neboť *vzmach* neznamená zajisté nic jiného, než *máchnutí vzhůru*, anebo vůbec *máchnutí*. Také slovo *azur* vyskytá se u Vrchlického příliš často, a nikde *blankyt*, ač toto slovo jest rovněž tak poetické a nám známější, a také věru lépe by znělo „ve blankyt zříme" nežli „ve azur zříme". Konečně nalézáme nesprávnosti gramatické, jako:

„v kleče“ místo kleče nebo klečíc, „převrací“ m. převracejí, „by zpupnost znali jste“ m. byste znali, „kdes v lese ve křoví by zřídili jsme školu“ m. zřídili bychom. Jakým právem psáno „žítí“, „býtí“, nevíme. Poklesky takové se ve skutečné kráse překladu skoro ztrácejí, ale bez nich bude překlad ještě lepší pochoutkou. *Pr. Sobotka.*

Literatura technická.

Fr. Špatného Stručný německo-český slovník technický. Sešit 1. a 2. — Známe celou řadu slovníků technické terminologie v moderních jazycích, však žádný z nich není prost nedostatků, ano shledali jsme druhdy (v slovníku Tollhausenově k. p.) i čiré nesmysly. Příčina leží na snadě. Kdo sestavuje slovník odborného názvosloví, musí netoliko znáti důkladně oba srovnávané jazyky, alebrž býti zároveň i dokonalým znalcem odborným. Obsahujeli pak, jak to bývá, slovník celou řadu odborů, pak může se potkati s úspěchem jen co společné dílo několika odborníků. K těmto obtížím vyskytujícím se u *každého* technologického slovníku přistupuje pak u nás ještě nemalá obtíž, jakou působí nedokonalost ano namnoze úplný nedostatek české odborné terminologie; vedle obtížné práce sbírání a třídění kráčí tu pak daleko obtížnější úloha *tvoření.* Předmět ten jest tak důležitý, že nemůžeme nedotknouti se ho aspoň několika slovy.

Jest velký rozdíl mezi názvoslovím *vědeckým* a názvoslovím *praktickým.* Při tvoření onoho můžeme si počínati docela volně a smíme, ano máme dbáti jazykové přesnosti i jakési lahody; při tvoření názvosloví *praktického* však dlužno vždy na paměti míti poměry drsné praxe, což platí ovšem především o terminologii technologické. Název, který se neujme v dílně mezi dělníky, ten vůbec neobstojí, neb konstruktér, inženýr i stavitel bezděky upustí od užívání slova, které se hodí jen do kreslírny, jehož však v dílně neb na staveništi užiti nemůže. Dělník celkem rád přijme nové slovo, ale jen tehdy, vyhovíli podmínkám praxe: jeli stručné a význačné. Hovor v dílně, v ruchu a hluku práce nepřipouští rozvláčnosti, neurčitost pak u významu může někdy býti osudnou, vždy pak jest na závadu. Slova tak širého významu jako *spojka, výstupek* a p. nehodí se pro praxi. Mimovolně se potom praktik vrací k staré hantýrce, která je linguisticky špatná, však vyhovuje svému účelu. V tom, že tak málo bývá dbáno uvedených podmínek, leží dle našeho zdání příčina, proč české názvosloví v dílnách se neujímá — a tudíž také ze síní konstruktérů jest vyloučeno i tam, kde český hovor jest obyčejem. Mluvíme ze zkušenosti.

Názvosloví *technické* obsahuje ovšem terminologii *vědeckou* i *technologickou,* jako vůbec činnost technikova stojí, abychom tak řekli, jednou nohou na půdě vědy, druhou pak v oboru hmotné práce: dosahujíc na jedné straně k abstraktním problématům mathematické fysiky, na druhé pak ztrácejíc se v řemeslech.

Jsou slova, kterých nikdy nebude užito v dílně, o těch platí, co bylo řečeno o názvosloví vědeckém; jsou pak jiná, která musejí míti onu tuhou konstituci, jíž je třeba, aby nezanikly v dusné atmosféře dílen. Jest ovšem na snadě, že u těchto slov nesmíme příliš úzkostlivě

dbáti purismu a lahody, jeli cizí slovo schopno, aby bylo přijato přímo do ústrojí našeho jazyka, tím lépe: neníli, nastává těžký úkol, nahraditi je novým, stručným a význačným. Opakujeme, že i nejdůmyslněji vymyšlené slovo není nám nic platno, nevyhovíli těmto podmínkám: neujme se a slouží zhusta jen k tomu, aby zvýšena byla nechuť a nedůvěra k českému názvosloví, která místy ještě panuje. Tušíme, že mnohý mladý technik, který z českých škol do našich dílen vstoupil, nám přisvědčí: krok za krokem upouští od školské své terminologie a přivlastňuje si nepěknou, ale vždy ještě praktičtější hantýrku dílen.

Budiž nám prominuto, že jsme se o této věci obšírněji rozepsali. Ale jest to otázka palčivá, a zdá se nám býti na čase, abychom si přímo pověděli, proč český inženýr, chtěje mluviti o věcech odborných, tak zhusta užívá jazyka německého. Že i literární produkce technická tím trpí, o tom netřeba šířiti slov.

Přistupujeme nyní k novému slovníku. P. Špatný jest tak známý a zkušený lexikograf, že netřeba teprvé vytýkati zvláště velikou píli, s jakou snešen materiál tohoto slovníku jeho: leč zdá se nám, že zásluha jeho záleží více v sebrání názvosloví některých řemesel, v nichž dobré staré názvy posud se udržely — jako zejmena v mlynářství — nežli v sestavení mladší terminologie odborů technice bližších. Slovník, jejž máme před sebou, má obsahovati tak různé odbory techniky i řemesel, že je hrubě nemožno, aby všem vyhověl. Poukážemeli v následujících řádcích k některým nedostatkům v podaném názvosloví, zvláště technickém, činíme to s upřímným úmyslem a přáním, aby na této zanedbané roli konečně vypučel život čilejší: budiž při tom pamatováno pravdy, že ve sporech tříbí se názory. Výtky naše, třebas i ostré, jsou vždy přátelské.

Na předním místě byli bychom si přáli, aby vždy *nejlepší* slovo bylo uvedeno napřed, kdežto v četných případech shledáváme pravý toho opak. Za příklad sloužiž: Angriffspunkt — bod dojmutí, *působiště*; Bremsen — škrtiti, zarážeti, *brzditi*; Dampfkanal — průpar, *kanál parní*; Monteur — sestavovatel, *montér*; Regulator — rovnatel, vyrovnavatel, *regulátor*. Jinde postrádáme významů dobrých a přijatých, jako ku př. Anzeichnen přeloženo: značiti, naznačiti, naznamenati, poznamenati, kdežto slovo „orýsnouti“ — ač méně správné — má již domovní právo praxe. Aussparung jest spíše „dutina“ než „vyhlubenina,“ což je slovo již příliš dlouhé. Pro Baggermaschine jest již obecné přijato slovo „rýpadlo,“ nikoliv „hlubidlo, hrabadlo“: u „Entweichen“ nevidíme známé slovo „unikati.“ U „Fliehort“ nahražen docela zbytečně výborný terminus „záštita“ (podaný Hořovským) nepěkným „utečka.“ Při slově Liderung schází obvyklý význam „ucpa“: Gegenkraft přeloženo „protisila,“ kdežto jednoduché „odpor“ by bylo bývalo místnější. Gelindes Feuer jest dle slovníku oheň tichý, lehký, volný — jen ne mírný, ač právě tento význam jest nejpřiměřenější.

Jak již dříve praveno, nesmíme se v praktickém názvosloví báti slov cizích, pokud jsou obecné užívána a pokud se do soustavy českého jazyka hodí: slov „ventil,“ „expanze“ a pod. lze užiti bez obavy, ano ona vždy budou v praxi míti převahu nad slovy „zámyčka“ „rozpínání“ atd. Něco podobného platí o slově „flané,“ (které by snad mohlo

lépe dostati tvar flanže), ono není sice pěkné, ale tak zakořeněno, že by mohlo býti nahrazeno jen slovem velmi šťastně voleným; slovo „příruba“ jím však není, ještě méně pak neurčité slovo „okraj.“ Také význam „mnohohranné železo“ pro „Façoneisen“ je pro praxi příliš učený, „železo fasonové“ podrží vždycky vrch.

Některá slova jsou zbytečně nepěkna neb i chybně volena, ku př.: Jednička dynamická neznamená zajisté Arbeitseinheit, ale spíše Arbeitseinser. „Setrvačnost“ není Beharrungszustand a Hintermauerung překládáme odedávna (i v kruzích praktiků) slovem „nadezdívka, dozdívka“ a nikoliv „zazdění,“ což znamená „Einmauerung.“ *) Pro německé Ebene přijali jsme slovo „rovina,“ nikoli „roveň,“ což v stavitelství značí „glajchu.“ Slov jako „jití stroje“ (der Gang der Maschine), „důsažný“ (intensiv), „kychtotah“ (! Gichtzug), „škrtnice“ (Bremse) byli bychom raději neviděli.

Docela chybně přeložena zvláště některá slova theoretické náuky, jako: Massenmoment — moment *lenivosti*, Retardirte Bewegung — pohyb *krocený*, *opozděný*, Rotationskörper — otočník, čehož tím více litujeme, že názvosloví theoretické jest již šťastně ustáleno.

Nepěkná a chybná jsou též slova jako „drobnítko“ (Nonius), „zandání zacpávek“ (Stopfbüchsenpackung), „znamenací svítilna“ (Signallaterne) a j. v.

Slovo „lokomotiva“ tak zobecnělo, že mužská forma „lokomotiv“ uráží ucho. Při slově „Gleitklotz“ pak podal p. spisovatel podivný význam „klátek vodící“ (klátek z něm. Gleit) na místě správného a známého slova „smykadlo.“

Konečně myslíme, že slova jako: Abprotzen, Conditorei, Correspondezkarte, Couvert, Fahne, Garderobe, Herrenkoffer (mužský kufr!), Leberthran, Lorgnet (koukadlo!), Mäusefalle, Mohnbeugel (rohlíček s mákem), Naturforscher, Nussknacker, Ochsenleitseil, Reisetasche, Spazierstock, mohla býti vynechána a nahrazena slovy místnějšími, která byla opemenuta, jako ku př. Economiser, Erzwäsche, Durchgangsventil, Geradführung, Massenbeschleunigung, Moment, Momentarm, Presspumpe, Querträger, Radialbohrmaschine, Schwindmaass, Setzpumpe a j. v.

Opakujeme důrazně, že zásluhy p. Špatného jsou nepopíratelné a *veliké*, jmenovitě v neúnavném sbírání a pořádání názvosloví řemeslnického; ale sestavení terminologie *technické*, která namnoze docela nově musí býti utvořena, jest úlohou tak rozsáhlou, a obtížnou, že na ni síly jednotlivce — i sebe pilnějšího a zkušenějšího — asi vůbec nestačí; dle našeho přesvědčení měl by se v ni uvázati sbor, v této věci nejkompetentnější, totiž profesorský sbor české polytechniky, aby — čím dříve tím lépe! — společnou prací vyhověl potřebě nejvýše naléhavé. —

Zprávy spolku architektů a inženýrů v Čechách.Ročn. III. sešit II. a III. Mezi články v tomto sešitě obsaženými má zvláštní

---

*) V chaosu naší terminologie dotýká se nás vždy nemile, nahražujeli se přijaté a ujavší se slovo zase jiným. Vzejdeli někde zelený lístek, nesmíme jej hned zase vytrhávati. V přítomném případě jest uvedený nedostatek tím zvláštnější, že u slova „Nachmauerung“ nalézáme docela správné „dozdívka.“

zajímavost pojednání architekta Barvitia o pomníku Jungmannově. Spisovatel líčí tu celý vývoj pomníku od prvních studií, konaných v Římě před osmnácti lety, až k úplnému ukončení uměleckého díla, které se stalo skutečnou okrasou Prahy. Vůči kritice, která druhdy pomníku vytýkala za vadu, že umělec představil nám Jungmanna sedícího, odkazuje Barvitius ku vzorům starším z doby římské. Sami poukázali bychom ku známým sochám dvou jiných „tichých geniů,“ totiž k soše Koperníkově v Toruni a k pomníku Wattovu od Chantreye v opatství Westminsterském: zvláště tato poslední má v základní myšlence velkou podobnost se sochou Jungmannovou.

Články o novém domě v Poštovské ulici a o mostu přes Ohři v Klášterci vítáme již pro to, že bychom si přáli, aby se časopis spolkový časem stal jakýmsi archivem, v němž by uloženo bylo vše, co na poli technickém v Čechách platného bylo vykonáno.

Mezi ostatními články vyniká zvláště Tauchenovo vypsání prací při tunelu Gothardském, zakládajíc se na vlastním názoru.

Řadu referátů a kritik zahajuje zajímavý polemický úsudek dr. Kalouska o Ržíhově spisu: Die ehemalige Judithbrücke zu Prag, das erste Ingenieur-Werk in Böhmen. P. Kalousek obrací se tu hlavně proti mylnému názoru Ržíhovu, jako by knížata čeští byli se obmezovali na stavby pouze *dřevěné*, zároveň pak vytýká spisovateli také v ohledu technickém povrchnost, ježto objeviv úplný oblouk starého Jitčina mostu*), nezjistil veškery jeho rozměry, nýbrž změřiv pouze rozpnutí spekuloval dále na základě pouhých konjektur a analogií se současnými stavbami cizími.

Studie pozemního stavitelství. Serie I. 1878. Publikaci tuto vítáme se skutečným potěšením. Na deseti pečlivě kreslených velkých listech skvělé úpravy uveřejňuje tu prof. Pacold práce z oboru stavitelství provedené na české polytechnice. Obsahuje pak tato první serie plán myslivny, plán fary, taneční sál, detaily velikého okna, krov a výkres kované mříže ze XVII. věku nalézající se na Strahově. Zejmena tím, že uveřejňuje podobné výkresy památek domácí architektury, zavděčí se zajisté prof. Pacold nemálo všem našim architektům a historikům umění. Že pak uveřejněné plány mají i pro praktického stavitele velkou cenu, za to ručí odborná zkušenost prof. Pacolda, jehož řízením veškery práce byly provedeny. Těšíme se v skutku na serie další a přejeme záslužnému podniku tomu rozšíření co největšího, podotýkajíce, že cena jest velmi mírná.*)

L. Hajniš.

---

*) Most tento vystaven královnou Juditou, manželkou Vladislava II., v druhé polovici XII. století. Vycházelť asi od nynějšího kláštera křižovnického, kde také řečený oblouk byl nalezen. R. 1272 probořil se tento most uprostřed řeky, r. 1342 pak neobyčejnou povodní a návalem ledu byl z větší části zničen, tak že až do vystavení mostu Karlova užíváno přemostění prozatimního, položeného nepochybně na zbytcích starého mostu. Byl to první kamenný most přes Vltavu v Praze, ač nikoliv první most Pražský vůbec, neboť býval v Praze most dřevěný od nepamětných dob, dle úsudku Tomkova (Dějepis Prahy, I. 24) aspoň již od doby Boleslavů.

*) 2 zl. r. č. za 10 listů formátu 44 × 62 cm. Pečlivě zapsané rozměry dodávají výkresům zvláště praktické ceny.

Brachvogel a Gutzkow.

Nekrolog.

Dne 27. listopadu 1878 zemřel spisovatel *Narcisa*, Adalbert Emil Brachvogel. Narodiv se 29. dubna 1824 v někdejším městě koruny české, ve Vratislavi, studoval tam na Magdalenském gymnasii, však již tu zaujat touhou po divadelním umění, tak že, když se po smrti otcově a matčině dle vlastní vůle mohl rozhodnouti, odešel do divadelní do Vídně a vystoupil zde na jevišti, leč s takovým neúspěchem, že se umění hereckého navždy sřekl. Vavřín kvetl pro něho na jiné, pevnější, na produktivní divadelní půdě. Opět jal se studovati, nyní na universitě ve Vratislavi, a sice r. 1846—48 v různých, pro nastupujícího literáta nejdůležitějších oborech: dějepravném, mudroslovném, krasovědeckém; po čemž r. 1848 navštívil Berlín, ale brzy raději na svěží venkov do Podkrkonoší se vrátil, kde po boku mladé choti v osamělé dědině literárními studiemi se obíral, svoje dramatické prvotiny *(Jean Fayard; Aham, lékař Granadský)* a filosofickou báseň *Stěhování duší* vybásnil. Jedno z nejcennějších svých dramat, *Adalberta Babenberského*, sepsal v Berlíně, kamž opět s chotí, jižto zde byl seznal, jíti nucen byl (poněvadž r. 1854 svého podkrkonošského jmění pozbyl) a kde nalezl postavení při Krollově divadle a později při Wolffově telegrafním závodě. Ale teprvé *Narcisem* proniknul, aby pak německou literaturu ještě několika jinými vzácnými dramaty obohatil, mezi kterými truchlohry *Mons de Caus* a *Usurpator*, pak činohra *Lichvářův syn* a hlavně činohra *Škola harfová* (dle románu *Beaumarchais*) jednak jeho přednosti, však jinak i jeho slabosti více méně jeví. Mimo román *Beaumarchais* napsal řadu jiných objemných románů, s názvy: *Friedemann, Bach, Benoni, Schubarth a jeho současníci, Hogarth.* Jeho práce vyznačují se řízností, vřelostí, tvůrčí obrazotvorností, původností ale nezřídka i podivností a tytýž povrchností, kterou zavinila neblahá psavost. Vedle jiných slabších románův a vypravování, pak dějepisných a životopisných statí jakož i *Divadelních studií*, pracoval, však nedopracoval Brachvogel rozsáhle založené *Dějiny Berlínského dvorního divadla.* R. 1873 počal vydávati sebrané své spisy. Korunou jeho produkce zůstanou divadelní díla, najmě *Narcis*, podnětem Diderotova *Rameauova synovce* sepsaný a v J. J. Kolárově překladu též na českém jevišti oblíbený, *Narcis*, jenž titulní úlohou, zosobněným bouřliváčkem šílené, zuřivé revoluce, první herecké síly (jako ku př. Dawisona) lákal a dlouho lákati bude: efektní, duchaplný, velikolepý to jenom *pátý akt*, a přec dokonalé dílo, jež nutno vřaditi mezi přední dramata věku. Cosi Narcisovského mělo do sebe i Brachvogelovo vzezření, jak snad mnohému připadlo, když jeho podobiznu uviděl.

Nejenom národu, ale národům zahynul v neblahé noci z 15. na 16. prosinec 1878 geniální Němec s poloslovanským jmenem: Karel Gutzkow, autor *Uriela Akosty*, *Tartuffeova pravzoru*, *Rytířů z ducha*, *Římského čaroděje*, narozený v Berlíně 17. března 1811. Domyslila skvělá hlava, dopracovalo srdce nadšené pro krásu a volnost,

dotrpěl mučeník spisovatelství. Podával písemnictví svého národa klenot za klenotem, za to však jej urputní Menzelové a bezcitná nevšímavost národa uvrhli v temno žaláře, nedostatku a šílenosti, snad i v náruč hrozné smrti. V prvním období své literární činnosti (1830—40) vydal mimo četné časové novinářské články, kresby, úvahy, essaye též novelu *Wally*; Volfgang Menzel, s rovnou jizlivostí nenávidící jak Francouze a Slovany tak starého Goethea a Mladé Německo, k němuž také Gutzkowa připočetl, udal jej pro světské i náboženské volnověrství, a Gutzkow musil v Mannheimu tříměsíční vazbu přetrpět. V témž období vydal román *Blasedov a jeho synové*, jakož i dramata *Nerona* a *Saula* v Grabbeovském přemohutněném svémravu. R. 1840 uveřejnil *Život Börneův*, obranu tohoto vtipného publicisty proti Heineovi. Do druhé polovice v druhém období jeho činnosti (1840—50) spadá jeho dramaturgování při Drážďanském divadle; však bylo to vůbec divadelní. převelmi šťastné divadelní období pro něho. Z těchto let jsou původem svým netoliko *Richard Savage*, *Pugačev* a *Wullenweber*, ale také *Werner* i *Ottfried*, a což více: také veselohry *Cop a meč* (1843), *Královský poručík*, *Pravzor Tartuffeův* (1845) a truchlohra *Uriel Akosta* (1847); jako dříve *Wernerem*, v Tylově překladu *Srdce a svět*, obrazem to boje, jejž manžel bojuje mezi láskou k manželce a láskou k někdejší milence: tak vniknul Gutzkow i *Pravzorem Tartuffeovým* v překladě Boženy Němcové a *Urielem Akostou* v překladě neznámého *F. S.* na české jeviště, aby po hříchu zase po dlouhá léta s něho zůstal odstraněn. *Uriel* je truchlohra spinozismu trýzněného zarputilou orthodoxií, až na některý básnicky nepodstatný poklesek v pravdě klasická v technickém i poetickém ohledu. Tři posledné jmenované veselohry vynikají nad Scribeovské hry hloubkou a vřelým humorem. jemuž na východě přednost se dává před chladně lesknými espritem. *Cop a meč* má za hlavní postavu pruského Fridricha Viléma I. a za střed hrubě bujaré jeho Tabákové kollegium; *Královský poručík*, parádní úloha Dawisonova, hraje v domově mladého Goethea; *Pravzor Tartuffeův* má za přední postavu sama Molièrea. *Cop a meč* je, právě jako Lessingova *Minna z Barnhelmu*, veselohra, již pro české jeviště s úspěchem nelze upraviti: tak jsou v duchu výlučně národním vybásněny; nový doklad, jak pevnou půdu má pod sebou kritický náhled, že se každá báseň v překladu do kterékoli řeči stejně líbiti má jako v původní. Velkoromány *Rytířové z ducha* (1854) a *Římský čaroděj* (1858) náležejí v Gutzkowovo třetí období (1850—1860). Jimi jaksi zápolil s Eug. Sueem. *Rytířové z ducha* jsou zrovna tak mnohosvazkoví jako *Věčný žid* a mají s ním účel společný: hrdinové jejich vypínají všecky síly, aby přemohouce všeliké překážky dobyli převelikého jmění; ale Gutzkowovi bojovníci po něm dychtí, jen aby mohli jim prospěti vítězství moderních idcí, jakož vůbec devítisvazkové arcidílo Gutzkowovo všecky novověké snahy důmyslně líčí a rozebírá. Po r. 1862 byl Gutzkow tajemníkem Schillerovského nadání ve Výmaru, v úřadě to ne bezstrastném. Jeho soužení na křížové cestě literární dostoupilo však tehdy vrcholu v r. 1864, kde uštván žlutozrakou zášti kritikastrů ve Friedbergu si na život sáhnul. Choroba mysli obestřela jej tak, že musil býti dán na léčení do Gilgenbergu u Baireuthu. Zotavil

se; jediné jeho touha po změně v bydlišti, jež ho již ve mládí také k delšímu pobytu tu do Mnichova, tu do Frankfurtu a do Hamburka vlákala, zvětšila se nyní v něm, jako by před osudnou katastrofou prchal; sídlil brzy ve Veveyi, brzy v Kesselstadtě, pak v Bregenci, a v posledním desítiletí — v němž vytvořil romány *Hohenschwangau*, *Synové Pestalozziovi*, *Fritz Ellrodt*, jakož i jiné výpravné, cestopisné, polemické a najmě výtečné svéživotopisné kresby, a počal vydávati své sebrané spisy — zdržoval se zase v rodném Berlíně, pak na zámku Wieblingenském u Heidelberku, konečně ve Frankfurtě nad Mohanem a v blízkých Sachsenhausích, kde ho dne 16. prosince ráno uděšená choť v pohořelé ložnici nalezla mrtvého. Snad zahubil jaré myšlenky v této lví hlavě národní nevděk. A nyní? Ach, nyní zajisté postaví mu národní vděčnost velikolepý pomník! . . .

František Zákrejs.

Drobné zprávy.

Z ruské literatury. Čím bujněji se za posledních let vzmáhá ruský román i novela, tím řidšími jsou zjevy *básnictví* veršovaného, a zejmena i dramatického. V poslední době vystoupili s novými pracemi dramatickými stařičký *Ostrovský* a z mladších hrabě *Goleniščev-Kutuzov.* A. N. Ostrovský vystoupil na Malém divadle v Moskvě s novým dramatem *Bezpridannica* (Bez výbavy). V malém jednom Povolžském městě žije schudlá vdova Ogudalova s krásnou dceruškou Larissou; hmotné prostředky jejich jsou tak nepatrné, že nestačují na sebe skrovnější výživu, a vdova přijímá proto ochotně štědré dárky četných, vznešených zbožňovatelů své dcery. Ta však nenalézá záliby v strojených panácích a srdce její touží po jiném hrdinovi. Najde ho brzy v osobě námořníka Paratova. Paratov přijde s jakýmsi důstojníkem do bytu Ogudalových, a mezi řečí se optá důstojníka, zdali dobře střílí; když tento přisvědčí, postaví si na hlavu sklenku a vyzve důstojníka, aby ji ranou z pistole sestřelil. Důstojník to šťastně vykoná. „Ach hleďte“ — dá se Paratov do smíchu — „střílel jste na cizího člověka a třásla se vám ruka — já však postavím na své místo drahou dívku, a ruka se mi nezachvěje.“ Vložil Larisse do pozdvižené ruky jakousi nádobu a roztříštil ji, neublíživ ovšem ruce dívčině; tím získal si její srdce. Však ucházev se nějaký čas platonicky o lásku Larissinu, vyhledal si pak nevěstu bohatou, aby jejím věnem spravil své finance. Oklamaná dívka, nucena matkou, chce již vstoupiti ve sňatek s úředníkem Karandyševem; tím počíná 1. akt. Odbývá se již hostina svatební, tu objeví se znova Paratov, a probudí v srdci Larissiné dřímající vášeň. Paratov opije ženicha, a vyláká Larissu ku projížďce po Volze a okolí. Z večera přijdou do jakési pobřežní restaurace a Larissa nazývá se tu ženou Paratova. On však jí objeví, že jest už ženat, a znovu ji opouští. Zoufalá chce se vrhnouti do řeky, váhá však nějakou chvilku, a tu přichází Karandyšev, hledaje také smrt. Když mu Larissa vyjeví, že chce i nyní

spíše náležeti Paratovu, než býti jeho ženou, zastřelí ji. Ostrovský chtěl patrně v nové toto své drama vložiti protest zdravého rozumu (Karandyšev) proti podlosti, obklopující Larissu: avšak provedení není více už tak dokonalé, jako u starších kusů Ostrovského. Vytýká se mnohým scénám, zvláště poslednímu aktu mnoho dialogů, monologů a málo děje. Nicméně dodělala se „Bezpridannica" značného úspěchu. Nedávno vyšel IX. díl dramatických spisů Ostrovského, v nějž pojaty komedie *Trudovoj chlěb, Bogatyja nevěsty, Volky* (vlci) *i ovcy, Pravda choroša a sčestije lučše* a *Poslědnaja žertva.* —

Hrabě Goleniščev-Kutuzov vydal v Děle novou pětiaktovou tragedii *Smuta,* hrající za „smutné doby" bezvládí a samozvanců: hlavní osobou je v ní Šujský. Je to zvláštní zjev, že není skoro vynikajícího básníka ruského, jenž by nezašel buď do dob „smuty" aneb k Ivanu Hroznému, kdežto ostatní doby z bohaté historie ruské zůstávají namnoze nepovšimnuty. Lermontov psal na př. píseň „O kupci Kalašnikovu," Puškin tragedii Boris Godunov, hrabě A. Tolstoj celou trilogii o Ivanu Hrozném, Mej napsal Pskoviťanku, Ostrovský Dimitra Samozvance a j. v. I Goleniščev-Kutuzov sáhl k době „smuty," snad proto, že doba ta je historicky nejpropracovanější; avšak nového nepodal ve své tragedii mnoho; jest on reflektivným lyrikem a na líčení mocných dojmů péro jeho nestačuje. — Novinkou tohoto oboru jest i 5. díl Ruské bibliothéky, věnovaný Alexandru Sergéjeviči Gribojedovu, zakladateli ruského dramatu, k jehož oslavení se dějí na Rusi právě nyní přípravy. Ruská bibliothéka (o níž stala se zmínka již v minulém ročníku našem) jest založena zejména pro šíření vědomostí o vynikajících spisovatelích ruských mezi širším obecenstvem, a jednotlivé laciné knížky její podávají z pravidla soubor toho nejlepšího, co z péra toho onoho spisovatele vyšlo. Tak stalo se i s Gribojedovem; a v 5. díle R. bibl. nacházíme nejpřednější jeho dramata: *Gore ot uma, Lubočnyj těatr, Svoja semja, Gruzinskaja noč* a *Chiščniki na Čegemě.* Vyšší zajímavosti nabývá spis tento ale tím, že do něho pojaty jsou i dopisy a různé zápisky Gribojedova, jakož i úvahy o něm, roztroušené po různých časopisech aneb vůbec ještě netištěné. Jako ve všech sešitech R. bibliothéky, přidán i zde životopis básníkův a podobizna jeho.

V básnictví lyrickém a epickém jest nyní jakási doba přechodná, jež odpovídá nynějším sociálním poměrům ruským, nacházejícím se také v době kvašení a utváření. Vystupují sice v posledním čase nezřídka nová básnická jmena, ale plody nových poetů nedostihují ani prostřednosti. Jen několik z nich povzneslo se nad všední míru. K těmto „lepším mezi rovnými" patří *Obolenský,* jenž vydal nedávno sbírku svých veršů, nejvíce lyrických, částečně i epických. Jsou v ní zahrnuty práce skoro celého desetiletí, ale neproniká z nich dosavad samostatný ráz, básnická individualita. Zdá se, jako by u něho básnické nadšení nevznikalo bezprostředním nazíráním v přírodu a život, jež opěvá, nýbrž spíše čtením starších dobrých básní, jichžto sledy nedovede ani náležitě zastříti. Jeho lyrika upomíná rozhodně na Kolcova, Ogareva, Polonského, jeho výpravné básně jsou nápodobením Někrasova, a jakož bývá obyčejem, nápodobením nikoliv nejlepších jeho plodů. Dokladem toho jest zejména báseň *Večer:* básník vyšed v průvodu své milé do polí, vypi-

suje slasti jarního večera, náhle však upadá v sentimentální úvahy o štěstí a neštěstí lidském a na konec potká pohřební průvod s rakví ruského mužíka. Známo, že někteří kritikové nazvali musu Někrasova pro podobné motivy „musou lazaretů;“ Někrasov však líčil jen skutečnou pravdu, a sáhlli k motivům podobným, činil to právem, poněvadž dovedl i onu „musu lazaretů“ přioditi rouchem ryzí poesie (viz na př. jeho *Moroz krasnyj nos*). Chápeli se však jeho nápodobitel podobné myšlenky, neprošed prvé školou Někrasova, přichází na scestí. Avšak ve sbírce Obolenského jest i nejedna krásná báseň, jako *Pohřeb krasavice*, *Bouře na vsi*, *Věčný boj* a j., které mu zajišťují slušné místo mezi „nejmladší formací“ ruských poetův.

V žurnálech měsíčních stýkáme se nyní nejčastěji s *Minským* a *Goleniščevem-Kutuzovem*. N. Minský je současník Obolenského, známý teprvé v tomto desítiletí, a také dosud neustálený ač vysoce nadaný. V týž den si libuje mezi hroby, touží po „matičce smrti“, která mu jest nejbedlivější pěstounkou lidstva, a zároveň vítá první zábřesk jitra, i těší lidstvo, jeli dosud temno tu a tam, že je to poslední šero před svítáním. Jeho poesie podléhá dosud náladě jednotlivého okamžiku, nejsouc sobě vědoma určitého směru a cíle. — I Goleniščev, známý už od let šedesátých, jeví patrné známky neustálenosti; vládne krásnou řečí, poetickými obrazy i srdečností citů, ale nemá pravého názoru ve svět. Jednou jest mu umění samo sobě účelem, a pak tvoří díla v pravdě umělecká; hned potom dá se strhnouti tendencí a verš jeho se rozplývá ve fráse a planou rhetoriku. — Nejlepším z žijících nyní básníků ruských jest *Polonský*, veterán ještě z let čtyřicátých; nicméně předčí energií, bodrostí a smělostí nad své mladistvé druhy; ve svém stáří nepotuchl na duchu, ale cítí v sobě tlukot srdce, vzpruženého životem současným. Jeho verše objeví se nyní zřídka kdy v některém žurnále, ale kdy koli vyjde co z jeho péra, vždy jako když zableskne nejčistším ohněm.

Mluvíce o nové literatuře básnické na Rusi musíme vzpomenouti i nového (sedmého) vydání spisů Žukovského, jež se stalo tyto dni nákladem Glazunova za redakce P. A. Jefremova; jest tím zajímavo, že část básnická je opravena dle původních rukopisů básníkových, jež byly později od vydavatelů měněny, a jest zajímavo i proto, že připojeny jsou též mnohé prvé neznámé dopisy Žukovského, čímž nabývá obraz slavného básníka světla i barvitosti. Jest věru přáti, aby se dostalo podobného vydání i jiným ruským básníkům, zejmena Puškinovi, jehož spisy jsou na Rusi dávno rozebrány, a o nové vydání se nikdo nestará. Konečně dodáváme, že vyšel již přičiněním hraběte Šeremetěva prvý díl sebraných spisů nedávno zesnulého básníka knížete *Vjazemského*.

Z polské literatury. Dr. B. Papéea výborná studie *Polityka polska w czasie upadku Jerzego z Podiebradu w obec kwestyi następstwa w Czechach r. 1466—1471* vyšla ve zvláštním otisku z Rozprav akademie Krakovské. Spisovatel sledovatel s nevšední pozorností celý běh politického snažení Kazimíra IV. vzhledem ku království českému a dospěl k výsledkům zcela jiným než předkové jeho. Klade za zlé Długoszovi, že maje na paměti výhradně zájmy katolické, z úmysla mlčením pomíjel významnou činnost Kazimírovu v záležitosti české. Vy-

soko cení Papée stálost a obratnost polského krále, kterouž po velikých převratech došlo k volbě kraleviče Vladislava na trůn český. Za Kazimíra, praví spisovatel, okolnosti dříve panovavší zcela se změnily; nejdříve se Čechové přesvědčili, že strana pod obojí ani v lůně domácím se neustálí, a pak i v Polsce počínala strana královská dostávati vrch nad mocí duchovní a záležitost národní vystupovala nad zájem římský. Okolnosti se tak rychle měnily, že již 27. května 1471 zvolen Vladislav Jagiełłonský jednohlasně králem Českým. A byla z toho veliká radost v Polsce, Litvě, Rusi i v Čechách — sjednocených to zemích v jedno mocné panství slovanské.

* V. Zakrzewski vydal v Krakově (nákladem Akademie Umiejętności) objemné dílo *Po ucieczce Henryka* obsahující dějiny uprázdnění královského trůnu v Polsce v letech 1574—1575. Doba, již si spisovatel k důkladnému vylíčení vyvolil, vyniká zajímavostí nejen vzhledem k dějinám polským, ale i vzhledem k ostatním zemím sousedním. Spisovatel čerpal nejen ze spisů dávnějších ale i z archivů a jiných pramenů prvé neznámých; z českých prací jmenovitě Tomkova rozprava: „Snahy domu rakouského o nabytí koruny polské v XVI. století (Časop. Česk. Mus. 1851) poskytuje hojnost zpráv. I podal Zakrzewski jasný obraz Polsky v létech 1574—1575; poukázal na povahu polských reform od 15. století se vyvinujících, vysvětlil náležitě snažení jednotlivých stran v království, poměr Polsky k cizině, a zvláštní ovšem pozornost obrátil k jednotlivým kandidátům: král Jindřich, Alfons Ferrary, Jan III. král švédský, Ivan Hrozný, Maxmilian rakouský, český velmož Vilém z Rosenberka a mnozí jiní, kteří měli v záležitosti té nějakého podílu, poskytli mu zajímavou látku ke kritickým rozborům. Co pak se Rosenberka týče, nepodařilo se ani Zakrzewskému na jisto vysvětliti, čí myšlenkou vzniknula jeho kandidatura na polský trůn. Nemůžeme pro obmezenost místa tento velice zajímavý spis obšírněji rozebírati, i podotýkáme jen, že Zakrzewski jím literaturu polskou vzácně obohatil. Litovati jest, že dílo tak obšírné, obsahující tolik důležitého materiálu, není opatřeno náležité rejstříkem jmen a míst. — O téže době dějin polských pracuje současně Theodor Wierzbowski z Varšavy; po třiletém bádání v zahraničních archivech a knihovnách podařilo se mu mnohé nové věci na jevo vynesti. Jeho *Otčety* (vydávané universitou Varšavskou), v nichž podává v krátkém přehledu výsledky učeného bádání v archivech Poznańském, Krakovském, Kurnickém a Vídenském (hlavně v c. k. státním, dvorním a domácím archivu), dávají nejlepší svědectví, jak svědomitě užil přístupu k těmto bohatým zřídlům. Nyní ohledává prameny v zemském archivu Pražském.

* Horlivý pěstitel vzájemnosti slovanské v Polsce, Bronisław Grabowski, uveřejnil v posledním svazku Varšavské *Nivy* velezajímavý článek: „Tegoroczny ruch literacki w Czechach.“ Ačkoliv neměl dostatečného materiálu po ruce, přece podal čtenáři dosti správný obraz české duševní práce v roce minulém, i nelze jinak, než těšiti se chvalitebné jeho snaze.

Úmrtí.

† *Matija Mesić*, první rektor horvatské university, jeden z nejzasloužilejších pracovníků o vzdělání a osvětu horvatského národu, zemřel dne 6. prosince 1878. Mesić ohříval se ještě na prvních paprscích doby ilyrské, když se nová literatura horvatská počínala tvořiti; a již tehdy obětoval se národu, jemuž také žil. Počátek jeho působení padá do roku 1850, když Horvaté neměli ještě ani svého gymnasia, když Bachův absolutismus horvatštinu tlačil, když nebylo jediné téměř horvatské knihy učebné; a přece se dožil horvatské university. Narodil se v Brodě na Sávě r. 1826, studoval v Požegu a Záhřebě, a konečně ve Vídni na theologické fakultě (1842—48). Tu se také seznámil s mládeží slovanskou a jal se pěstovati slovanskou filologii a historii; r. 1851 vrátil se znova do Vídně i navštěvoval historické přednášky, přišel na universitu Pražskou, kde poslouchal Tomka a Čelakovského a seznámil se mimo to s přednějšími českými spisovateli, zejmena se Šafaříkem. Navrátiv se do vlasti, počal sestavovati první horvatské učebné knihy pro školy národní i gymnasia (čítanky, zeměpis, dějepis a j.) Od r. 1853 učil na gymnasii Záhřebském dějinám, od r. 1856 byl profesorem rakouského dějepisu a kanonického práva na právnické akademii v Záhřebě, r. 1871 stal se sám řiditelem této akademie a když byla r. 1874 proměněna v horvatskou universitu, stal se prvním jejím rektorem. Spisovatelská jeho činnost věnována nejvíce dějinám národa horvatského. Psával do Kukuljevičova *Arkivu*, do Račkého *Književnika* (zejmena rozpravu: Hrvati na koncu XV. i na početku XVI. stoljeća). Po založení horvatské akademie, jejímž řádným členem byl hned od počátku, psal do sborníka akademického mnoho historických monografií, týkajících se zvláště Frankopána, Berislavićů, krále Zvonimíra, apoštolů Cyrila a Methodia a j.; jsou to vesměs důkladné studie, na jichž základě má být zbudována jednou historie národa horvatského. Všechny tyto práce, a zvláště založení university Záhřebské, o niž má vedle biskupa Štrossmayera největší zásluhy, pojišťují mu věčnou památku v dějinách vzdělanosti slovanské. Zemřel, stár jsa necele 53 léta.

† Dne 23. prosince m. r. zemřel ve Varšavě známý polský spisovatel B. J. Lewestam. Ačkoliv pocházel z rodiny německé, věnoval skoro všecky své síly polské literatuře; napsal dobrou Historyi literatury powszechnej, jakožto kritik osvědčil se redigováním Roczników krytyki literackiéj (1842—1843). Roku 1873 založil časopis Wiek, jejž také po nějaký čas sám řídil.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Dějepis města Prahy. Sepsal Václav Vladivoj Tomek. Díl IV. Novočeské bibliothéky vydávané nákladem Musea království českého číslo XVIII., spisů Musejních, číslo LI. v komisi u Fr. Řivnáče v Praze 1879.

Mythy. Básně Jarosl Vrchlického. Oddělení I. Nakladatel J. Otto v Praze 1879.

Pod českým nebem. Básně Rudolfa Pokorného. Nákl. spisovatelovým. v Praze 1879.

Povídky, arabesky a humoresky od Svatopluka Čecha. Nakladatel J. Otto v Praze 1879.

Česko-německý slovník, zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil prof. František Kott. (Dílu II. sešit 6.) Nakl. Kolář a spol., v Praze 1878.

Odborná pathologie a therapie. Vydává spolek českých lékařů redakcí prof. dr. B. Eiselta. Nakl. týž.

Dějiny Moravy. Sestavil B. Dudík. Díl VI., sešit 24. Nákl. F. Tempského v Praze 1879.

Vlastenecký slovník historický. Sestavil Jakub Malý. Druhé vyd. Seš. 1. Nakl. Rohlíček a Sievers v Praze 1878.

Časopis Matice moravské. Redaktor Frant. Bartoš. Ročník IX. Sešit 4. Nákladem Matice moravské v Brně 1878.

Mythologie čili bájesloví Řeků a Římanů. Sestavil Tůma Cimrhanzl. Sešit 1., 2. a 3. Nákl. Vendelína Steinhausra v Plzni 1879.

Album der Burgen und Schlösser im Königreiche Böhmen. Von Fr. Bernau. Erster Band. 3. Lieferung. Druck von Brüder Butter. Saaz, 1878.

O bezženství a manželství duchovních. Od dr. Františka Laurina. V komisi Bedř. Stýbla v Praze 1878.

Stručný všeobecný slovník věcný. (Malý Slovník naučný. Redaktor Jakub Malý. Dílu IV. ses. 12. a 13. Nakl. I. L. Kober v Praze 1879.

Názorný atlas k Slovníku naučnému. Část pátá. Mathematika a vědy přírodní. Sešit LVIII. Nakl. týž.

Dějiny národů klasických (Řeků a Římanů), vypravuje Frant. Šembera. Díl prvý. Dějiny řecké (ses. IV.). Nákl. L. A. Stropka v Budějovicích 1878.

Památky staré literatury české. Číslo 4. Spisové císaře Karla IV. K vydání upravil dr. Jos. Emler. Nákl. Matice české v Praze 1878.

Karel IV. Otec vlasti. Ku pětistoleté památce jeho úmrtí, sepsal dr. Jos. Kalousek. Nákl. J. R. Vilímka v Praze 1878.

Nalžovský. Román Žofie Podlipské. Salonní bibliothéky č. 9. Nakl. J. Otto v Praze 1879.

Anežka Přemyslovna. Historický román od V. Beneše Třebízského. Zábavné bibliothéky dílo 46. Nákl. „Školy B. S. P.“ v Brně 1878.

Z klidu a víru. Světlé a stinové kresby od V. Beneše Třebízského. Zábavné bibliothéky dílo 49. Nakl. týž.

Povídky historické a jiné drobné od Fr. Ad. Šuberta. Sešit 1. Nákl. Al. Hynka v Praze 1879.

Národní bibliothéka. Sešit 345—350. (Čelakovský IV. 3., 4. — Vocel II. 4. — Pfleger V. 1., 2. — Vlček II. 3.) Nákl. I. L. Kobra v Praze 1879.

Matice lidu. Roč. XII. č. 6. Potemkin na Dunaji. Hist. pověst G. P. Danilevského, přel. Jar. Hrubý. — Roč. XIII. č. 1. Bitva u Lipan. Historický román od Iv. Klicpery.

Libuše, matice zábavy a vědění. Ročn. VIII. č. 6. Povídka z malého světa, sepsala Věnceslava Lužická. V Praze 1878. (Pokračování.)

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásylkou do zemí rakousko-uherských

na čtvrtletí **1** zl. **65** kr., na půl roku **3** zl. **30** kr., na celý rok **6** zl. **60** kr.; jednotlivé číslo stojí **62** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1878 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 3.

Sešit březnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK IX — DÍL I

1879

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. 1508—II.

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1879.

Knihtiskárna J. Koláře právě vydává:

Tužby vlastenecké.

Epištoly, úvahy a řeči

od

Václava Vlčka.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

O zakládání měst v Čechách v 13. stol. Sepsal Fr. J. Zoubek. Vydala Beseda Učitelská v Praze 1878.

Zřízení zemská království českého XVI. věku. Sbírky zřízení zemských království českého, markrabství moravského a slezských knížectví, dílu I. seš. 1. Vydání uspořádali Jos. a Herm. Jireček. Nákl. spolku českých právníků „Všehrd". V Praze 1879.

Paměti Mikuláše Dačického z Heslova. K vydání upravil dr. Ant. Rezek. Svazek I. (Památek staré literatury české č. 5.) Nákl. Matice české. V Praze 1878.

Česko-německý slovník, zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil prof. František Kott. (Dílu II. sešit 7.) Nakl. Kolář a spol., v Praze 1879.

Dějiny středověké. Od konce stol. V. až do konce stol. XV. Sepsal Fr. Šembera. (Dějepisu všeobecného, jejž pořádá dr. Jos. Emler, seš. 1.) Nakl. J. Otto v Praze 1879.

Stručný všeobecný slovník věcný. Dílu V. seš. 1. Redaktor Jakub Malý. Nakl. I. L. Kober. V Praze 1879.

Stručné dějiny literatury české. Sepsal Fr. Bayer. Nakl. Vlad. Žákovský. V Olomouci 1879.

Mythologie čili bájesloví Řeků a Římanů. Sestavil Tůma Cimrhanzl. Sešit 4. Nákl. Vendelína Steinhausra v Plzni 1879.

O literární produkci původní r. 1878. Úvahu přednesl a napsal Jan Šafránek. (Malé poučné knihovny seš. 1.) Nákl. vlastním. V Kolíně nad Labem 1879.

Ivan S. Turgeněv a jeho spisy. Sepsal Ferd. Menčík. Nákl. spisovatelovým. V Praze 1878.

Česko-moravská kronika Karla Vladislava Zapa. Seš. 62. Nakladatel I. L. Kober, v Praze 1879.

Album der Burgen und Schlösser im Königreiche Böhmen. Von Fr. Bernau. Lieferung. 1—3. (Hartenberg, Ralsko, Konopiště, Valdštejn, Mašťov, Jestřábí, Blatná, Radyně — s četnými vyobrazeními.) Nakl. Bratří Butterové v Žatci 1879.

Statistická příruční knížka král. hlavního města Prahy za rok 1877. Vydávaná od statistické kommisse král. hlavního města Prahy redakcí Josefa Erbena. Ročník VI. — České vydání. Nákl. vlastním. V Praze 1878.

Národní bibliothéka. Sešit 351 a 352. (G. Pfleger Moravský, V. 3. — F. L. Čelakovský, IV. 5.) Nákl. I. L. Kobra v Praze 1879.

Povídky historické a jiné drobné od Fr. Ad. Šuberta. Sešit 2. až 4. Nakl. Al. Hynek v Praze 1879.

Vzteklý Jirka. Povídka z ruského národního života od hr. Saliasa, přeložil dr. Pavel Durdík. Nákl. J. Koláře a spol. v Praze 1879.

Laciná knihovna národní. Serie II. č. 94—96. Tajemný ostrov, román od Julia Verne, přeložil Frant Brábek. — Serie III. č. 1., 2. a 3. Chata za vsí, román od J. V. Kraszewského, přel. Vil. Špaňhel. Nakladatel J. Otto v Praze 1879.

Řeč dr. J. Durdíka v pětistyletou ročnici úmrtního dne Karla IV. Proslovená ve slavnostní schůzi akad. čten. spolku. V Praze.

R. 1879. Čís. 3.

OSVĚTA

Slovanské hnutí mezi Poláky r. 1800—1830.

Píše

dr. Josef Perwolf.

(Dokončení.)

Staroslovanská historie vábila i jiné učené Poláky, nacházejíc v nich více nebo méně šťastné vzdělavatele. Učený hrabě *Josef M. Ossoliňský* († 1826) v rozpravě „Początki Sławian“ vyvodí Slovany od Budinův čili Vudinův, národu připomínaného u Herodota; *Majevský*, polský sanskritolog, ukazuje na příbuznost Slovanův a Indův, jmenovitě v jazyku (O Sławianech i ich pobratymcach, 1816); kněz *Čajkovský* v rozpravě „Badania historyczno-geograficzne o wielkim narodzie Scytyjskim, który później dał się poznać pod nazwiskiem Sławian“ (1815) téměř ve všech národech starého světa, pokud tito nejsou Řekové a Římané, Germáni a Kelti, hledá svoje Slovany. Ještě více fantasií o starých Slovanech vynesl na jevo známý polský patriot *Kołłontaj* ve svých studiích o nejstarší historii lidstva (Rozbiór krytyczny zasad historyi o początka rodu ludzkiego, 1805); on vidí ve všech téměř národech starého světa Slovany, a ve slovanském jazyku prajazyk, z něhož se vyvinuly rozličné jiné jazyky; jmeno Libye připomíná mu Libuši, Ural — gorala, Skytové — skotáky, Roxolani — Rusiny, Nevri — Němce, Džichové — Čechy, Lakoni a Lazi — Ljachy, Heniochové — Hanáky, Siraceni — Sieradzjany atd. V takovém duchu vykládal Kołłontaj historii, zvláště polskou, v Křemeneckém gymnasiu na Volyni, kdež chtěl zavesti ostatně jako mimořádný předmět též „všeobecnou gramatiku slovanských jazykův.“ Vší vědecké ceny prázdna jsou díla o starožitné historii slovanské arcibiskupa Mohylevského *Boguše-Sestřencevice* (Recherches historiques sur l'origine des Sarmates, des Esclavons et des Slaves, 1812, 4 díly; Précis des recherches historiques sur l'origine des Slaves ou Esclavons et des Sarmates, 1824, 2. vyd., obě díla v Petrohradě). Probírajícímu se v těchto spoustách potištěného papíru zdá se, jako by měl před sebou slátaninu 16. století, a slova Šafaříkova o nich, že „jsou docela ničemná a leda ke smíchu nebo k lítosti po-

noukající“ jsou úplně oprávněna; Čarnocký pak porovnává je se spáleným lesem, kde nenašel ani jedné houby. Abychom sobě učinili ponětí o „učenosti“ Bogušově, podotýkáme jen, že on dělí Slovany na Sarmaty (Venedy, Srby, Čechy, Poláky, Kozáky), „Esklavony“ (Charváty, Litvíny) i „Slavy“ (Rusy, Moravany, Illyry). U Boguše jest chvalitebný jenom jeho účel, aby prý znova se začaly bratrské svazky, svornost i vzájemná důvěra mezi národy jedné krve, jednoho původu; obě díla věnována jsou císaři Alexandru, „jehožto říši v Evropě tvoří Slované.“

Pozoruhodným zjevem na poli polské slavistiky i slovanofilství jest archeolog *Adam Čarnocký* čili, jak se obyčejně nazýval, *Zorian Dołęga Chodakovský* († 1825). On záhy pojal myšlenku, obezříti všechny slovanské země, hledati tu starožitnosti, jmenovitě hradiště, i sbírati národní písně, podání, obyčeje atd. Tento svůj záměr začal prováděti od r. 1813, cestuje po ruských zemích, z počátku o své újmě, potom, od r. 1820, s pomocí ruské vlády i „štědrosti jediného panovníka Slovanův.“ „Nebylo ještě příkladu,“ praví Chodakovský, „aby Polák zvláště se zajímal dějinami staré Rusi a za tou příčinou ochotně by vstoupil na nesmírné prostranství její země. Příčinou toho byla vzájemná nechuť obou národův. Ale císař Alexander uspokojil mladší bratří, smířil je se staršími i ukázal jim společné blaho. V takový čas, který mnoho slibuje budoucím pokolením, osmělil jsem se posloužiti poněkud tomu velikému dílu, i žádám sobě rozřešiti historickou úlohu: kdy národ slovanský všude i ve všem byl jednotný, byloli to aspoň do přijetí víry křesťanské? žádám sobě ukázati všem Slovanům takové zrcadlo, v němž oni jeví se býti jednoho spůsobu a snad i jedné mysli.“ Chodakovský, ač horlivý Polák — sámť praví, že všude se ukazuje v polském kontuši i že dovede polskou duši na Don i na Volgu — přece jest prost všelikých polských předsudkův, i všude cítí se býti Slovanem; on „zrozený na březích radostné Visly, nenudí se na zakabonělém severu, vida tu všechny tak, jako okolo své kolébky“; on píše polsky a více rusky, a za spolucestovatele nechce vzíti odporučovaného jemu Němce, aby nedostalo se ani nejmenší slávy Němcům, kteří by pak třebas mohli pověděti, že Slované nemohli ani v této věci obejíti se bez pomoci německé. Názory Chodakovského na všelijaké otázky slovanské historie jsou někdy dosti zajímavé ba originální. Křesťanství toto, „předčasné polití vodou,“ přineslo prý Slovanům jen škodu, aniť zajisté, vábeni to k Římu to k Cařihradu, začali nenáviděti druh druha proto, že neplatili daně jedné svaté hlavě; pravoslavné duchovenstvo však prý bylo lepší než katolické, jelikož modlilo se bohu po slovansku a nevadilo lidí svými reformami; hradiště na Polotě jest Chodakovskému zajímavější, než kaple sv. Josafata Kunceviče ve Vitebště; on dopisuje sobě s ruskými učenci, s Karamzinem i Šiškovem, tak jako s polskými, i želí toho, že mezi obojími slovanskými učenci trvá ještě starodávná nedůvěra i polární noc, ale nespouští se naděje, že časem Něva i Visla potekou spolu v šťastné harmonii.

Chodakovský chtěl ohledati hradiště, mohyly, národní obyčeje, podání, obřady, hry, písně, kroj, nářečí, názvy hvězd, zvířat, bylin, úročišť atd., všelijaké starožitnosti, mince, nářadí, písemné památky atd., vůbec vše to, což tvořilo jednotu, „unii“ Slovanův v nejstarší před-

křesťanské době, i což by přineslo užitek historii všech Slovanův. Chodakovský ovšem považoval za nezbytné ohlednouti se po všech zemích slovanských, avšak mohl tak učiniti jen v zemích polských i ruských; sbíral materiály od kněží i statkářův, kupcův, sedlákův, vojáků, vše „pod jednu korouhev našich Slovanův“: mnoho mu slibovali ale často neplnili svých slibův, aspoň ne tak jako onen kněz, jenž „jako starý Čech splnil slovo.“ Chodakovský nedal se mýliti vyslovovanými pochybnostmi o možnosti vykonání takového ohromného záměru, i neustal sbírati vše to, což ukazovalo na jednotu i bratrství Slovanův; on nejednou si vyjíždí na rozšířené tehdy názory cizích i domácích učenců (Gebhardiho, Schlözera, Dobrovského, Karamzina a j.), jako by byli staří Slované bývali barbaři, jako by slovanské dětství bylo obklopeno mrakem hrubé divokosti. Oblíbeným předmětem Chodakovského byla *hradiště* po slovanských zemích, z nichž mnohá ohledával sám, o jiných pak čerpal vědomosti z podrobných map ruských. On vzdělal zvláštní svoji soustavu: hradiště byla prý posvátná místa, kde přinášely se oběti a konaly se obřady, i stavěla prý se v jisté vzdálenosti jedno od druhého, v jisté pravidelné formě se vchodem od východu. Ale vše to nynější kritika považuje za holý výmysl; hradiště jsou prosté zbytky staroslovanských „hradův“ — kde ovšem také přinášeny oběti — stavěných rozličným způsobem. Chodakovskému vůbec vadil nedostatek hlubšího vědeckého vzdělání, což se u něho pociťuje velmi zhusta; tak ku př. Rusové jsou mu lidé *rusí*, Čechové — lidé *čestní*, nebo co dobří hudebníci, lidé *těšící* (Ciechové, od útěcha), Slované — lidé *slavící* své bohy, gorod (hrad) — slovo příbuzné slovům, gora, rod, goréť, že na hoře hořely žertvy, zapalované rodem, národem: cizí plemena v severní Rusi, čudští Veś a Merja, Povolžští Bulhaři byli prý též Slované, a hradiště na Dvině a Kamě jsou tudíž též slovanská atd. Polský archeolog nevykonal svého ohromného záměru nejen následkem zevnitřních příčin — již po r. 1821 odňata jemu státní podpora následkem kritiky Kalajdoviče — ale i z příčin vnitřních: nemohlť zajisté vykonati vše to jediný člověk bez dostatečného vědeckého vzdělání ba téměř i bez přípravných prací v tom oboru: takovou úlohu mohou vykonati jen mnohé učené společnosti po dlouholetých pracích. Avšak Chodakovský má tu zásluhu, že ukázal na nevyhnutelnou potřebu podrobně seznati národní byt Slovanův co základ staroslovanské historie, myšlenka uznaná zúplna souvěkou vědou. „Potřebí vejíti pod střechu selskou v rozličných vzdálených stranách,“ dí právem Chodakovský, „tu hemží se staré obřady, zpívají se starožitné písně, a mezi prostými tanci ozývají se jmena zapomenutých bohův.*)

Studium *práva* bylo v Polsku ode dávna oblíbeno, pěstováno jsouc v dosti širokých rozměrech; neboť zajisté v někdejším polském státě bylo platno nejen právo vlastně polské, ale i právo litevsko-ruské, tedy právo dvou slovanských národův. Obojí právo slovanské srovnával již *Tad. Čacký* v znamenitém díle „O litewskich i polskich prawach“ (1801),

---

*) Rozpravy a sbírky Chodakovského jsou jen z části tištěny: O Słowiańszczyznie przed chrześciaństwem (1818, pak 1835), pak některé věci v ruských časopisech Věstnik Evropy (1819), Syn otečestva (1820), Istoričeskij Sbornik (1837 sld.); mapu hradišť vydal nedávno Pogodin ve své staré historii Ruska.

kde přihlíží poněkud i k právu ostatních Slovanův, ovšem jen jako mimochodem; neboť studium práva slovanského vůbec nebylo jeho účelem, a kromě toho studium to leželo tehdy téměř úplně ladem. První krok v tom ohledě u Polákův a vůbec u všech Slovanův učinil *Ign. Rakoviecký* v díle věnovaném císaři Alexandrovi: „Prawda ruska czyli prawa w. ks. Jarosława Władymirowicza, tudzież traktaty Olga i Igora w. ks. Kijowskich z cesarzami Greckimi, i Mścisława Dawidowicza ks. Smoleńskiego z Rygą zawarte. Których texta, obok z polskim tłomaczeniem poprzedza Rys historyczny zwyczajów, obyczajów, religyi, praw i języka dawnych słowiańskich i słowiańsko-ruskich narodów" (Varšava 1820, 2 díly). Dílo Rakovieckého jest na svůj čas znamenité, a Šafařík psal tehdy (r. 1823) Kollarovi o něm takto: „Vyznati se musím, že, co jsem živ, nižádné slovanské dílo srdce mého tak neoblažilo jako toto. Otvírá se tu cele nový svět slovanský před očima zaraženého čtenáře. Z této bohaté studnice napotom čerpati budu hojně, a obrátím to i k našemu užitku." Dílo Rakovieckého jest jaksi první pokus staroslovanské historie vůbec, spisovatel tu užil všech přístupných pramenův i vší literatury, a dopisoval si s jinými slovanskými učenci, ku př: s Hankou. Starou historii Slovanův, zvláště vnitřní, líčí Rakoviecký hlavně dle ruské historie Karamzina, s rozličnými přídavky; on právem podotýká, že národ, jehožto jazyk jest tak vysoko vzdělaný, jehožto právní poměry byly tak vyvinuty, nemohl býti barbarský, jak se zdá Němcům a jich slovanským nášlapníkům; zavrhuje běžné tehdy názory, jako by sobě Slované byli vypůjčili rozličné řády od Němcův, Gothův, Normanův, a má právo rozličných slovanských národův, jak ono se jeví v pozdějších časích, za společné dědictví všech Slovanův ještě z dob jich národní jednoty, opakuje slova českého lecha Ratibora: „Nechvalno nám v Němcech iskať pravdu, u nás pravda po zákonu svatu, juže prinesechu otci naši." Rakoviecký velice sobě žádá, aby byly sebrány právní památky slovanských národův, jako základ budoucí historie slovanského práva, přísloví, pohádky atd. Porovnává staroruské řády s řády staropolskými i staročeskými, uváděje mezi staročeskými památkami i rukopisy Zelenohorský a Kralodvorský i výňatky ze zřízení zemského krále Vladislava, jehožto exemplář našel v bibliotéce senátora Novosilcova. Kromě historické a juridické části dílo Rakovieckého obsahuje i krátkou historii jazyka a literatury slovanských národův. Vůbec dílo to možno nazvati bohatým skladem rozličných vědomostí o Slovanech, jakéž dotud možno bylo najíti leda v obou sbornících Dobrovského, „v Slavíně" a v „Slovance." Slovanským právem a vůbec slavistikou zabývali se tehdy také *Kucharský* a *Maciejovský*. Kucharský cestoval r. 1828—29 po slovanských zemích, v Čechách, Uhřích i v Jihoslovanech, pobyv i na Černé Hoře;*) vydal později (1838) některé památky slovanského práva, památky české a též srbský zákonník Štěpána Dušana s německým překladem Šafaříkovým. Dílo Maciejovského o slovanském právě vyšlo také již po r. 1830.

Mezi Jihoslovany, jmenovitě adriatskými od Terstu do Dubrovníka, cestoval již na počátku 19. století (1802—1803) kníže *Alexander Sapieha* (Podróże w krajach sławiańskich, ve Varšavě 1811). Sapieha

*) Srv. jeho dopisy v Časopise Česk. Musea 1828, II. str. 127, 1829, IV. str. 122.

jeví živé sympatie k jižním soukmenovcům, kteří prý vzpomínají si na Poláky jako na své bratří dávno se oddělivší a daleko zašlé. Cestovatel pilně si všímá národních obyčejův, písní, kroje atd., a často srovnává je s polskými a maloruskými (hajduky srovnává s hajdamáky); vypisuje slovanskou bohoslužbu glagolášův na Kvarnerských ostrovech, srovnává ji se slovanskou bohoslužbou ruských unitův; erby a názvy polských rodův porovnává s jihoslovanskými, jež viděl v jednom starém erbáři; zpomíná si, že Jihoslované Morlaši (prý morští Lachové) sloužili kdysi v polském vojště Štěpána Bátoryho. Sapieha ohledával i mohyly, sbíral jihoslovanské rukopisy i knihy, mezi jinými vzal s sebou „Osmana“ Gundulićova; s Jihoslovany rozmlouval všude po slovansku, zatrhuje do ruštiny, tak že Jihoslované v Dalmacii a v Hercegovině považovali jej za Rusa i měli k němu ještě živější sympatie. Polský pán vůbec mluví s úctou a láskou o jižních Slovanech, jež — dle starých pověstí o východě Čecha i Lecha ze slovanských Charvat — má za praotce Polákův. „Jako pravý syn s radostí poslouchá o přednostech otce, tak i my Poláci přesvědčujíce se o ušlechtilosti našeho původu a o ctnostech toho národu, jehož jsme osadou, máme cítiti vděčnost i úctu k těm, kteří svými ctnostmi okrášlili otcovskou kolébku naši.“ Zajímavý jest i podnět, z jakého Sapieha odebral se do Jihoslovan. „Věděl jsem, že v okamžiku, když zmizel ten stín života, jejž nám dalo povstání Kościuškovo, vydáno provolání k slovanským národům, i oznámeno jim, že jedno slavné jich pokolení klesá co oběť cizí přemoci. Chtěl jsem se přesvědčiti, zdali to učinilo na ně jakýsi dojem, a spolu poznati pobratimy.“ *) Sapieha vyslovuje ve svém zajímavém dílku i rozličné politické názory. Tak ku př. podotýká, že Dalmacie potřebuje nevyhnutelně zadních zemí, a že tudíž panovník Dalmacie musí všemožně hleděti, aby dostal Bosnu a Hercegovinu; v tehdejší moci Napoleonově spatřuje štěstí pro Slovany, kteří se nyní začínají sbližovati, v obou stvůrách Napoleonových, v Ilyrských provinciích a v knížectví Varšavském.

Slovanská idea našla tehdy i nadšeného pěvce, *Jana Pavla Voroniče*, od r. 1815 biskupa Krakovského, od r. 1827 arcibiskupa Varšavského. Básník truchle nad pádem svého národu nezoufá a vidí skvělou jeho budoucnost ve *Slovanstvě:*

> Kości spruchniałe! powstańcie z mogiły,
> Przywdzijcie ducha i ciała i siły!

Spásu svého národa vidí v uskutečnění záměrův císaře a krále Alexandra, k němuž lnul, jako i jiní jeho krajané, největší láskou i oddaností. Děkuje císaři za biskupství Krakovské, podotýká, že nepřestane připomínati svým krajanům, že „není trvalosti jich bytu kromě jediné v těsném i bratrském svazku soukmenných národův, které věčná ruka spojila společným rodem i jazykem i společnými důležitostmi,“ i velebí panovníka, jenž obnovil království polské a spatřoval znovuzrození Polákův v úzkém spojení s Ruskem, v budoucnosti „slovanského rodu.“ „Ó, Rusi,“ volá Voronič za zemřelým císařem Alexandrem, „rozlehlého severu stráž-

*) Přes všechno naše hledání i poptávání nemohli jsme se podobného „provolání k národům slovanským“ dopíditi.

nice! Kolik věkův budeš se chlubiti tímto svým panovníkem, jejž nyní s námi oplakáváš! On tvoje jmeno novým leskem slávy pozdvihl. On tvoje prapory vetknul na vrcholích Tater i Alp. On tvými koráby projezdil netknutá moře, zálivy i ostrovy k tvé kořisti. On v lůně tvém vštípil, zřídil a ustálil nové zárodky světla vědy, průmyslu i moci. Což vedle tebe pro nás pobratimy učinil? Více, než to všechno! Neboť nás nebyvších z hrobu vyvolal. On vece: ‚Buďte svobodni! zapomínám na všechno, máte jmeno i otčinu.‘ Držíte v rukou tuto zástavu i toto rukojemství vašich svobod. Čím budou, nespojiteli s nimi srdce i lásky, nebudemeli jich ceniti a pěstovati tak, jak dobročinný jich dárce? Což on napsal v jich čele? To, že *trůn i byt Polska jsou spojeny s mocí i slávou Ruska.* Budoucně má jedno tělo jeden duch života i vzrůstu oživovati. Nesměřovati k tomu cíli, jest nepřáti vlastnímu bytu. Svaté ostatky prvních zakladatelův naší říše v Krakově nepřestanou blahořečiti nové dynastii polských králův, obživlé i oslavené v mocném rodě císařsko-ruském!“ Voronič, jenž, jak již výše dotčeno, zajímal se národní poesií slovanskou, zamýšlel oslaviti nejstarší historii slovanskou vůbec a pak historii polského národu zvláště cyklem epických básní. Za tou příčinou zabýval se studiemi staroslovanské historie, i dopisoval si o tom s Kołłontajem; zvláště zajímalo jej podání o domnělém praotci Polákův, Lechu, vyšedším prý z jihoslovanských Charvat; básník doufal, že — jak dí v listě Kołłontajovi — rodové příbuzenství všech Slovanův vylíčené v Lechiadě snad probudí je někdy z lethargie. Velikolepý svůj záměr vykonal Voronič jen z části, sepsav básně „Assarmot“ (1805) i „Lech“ (1806—1807, nedokončena) rázu všeslovanského a „Świątynia Sybilli“ i „Sejm Wiślicki,“ obě oslavující historii polského národu. V básni „Assarmot“ tento polskými letopisci vymyšlený (z bible) praotec sarmatských t. j. slovanských národův, žehná budoucím svým pokolením a věští jim jich velikost i slávu; vykazuje jim sídla v ohromných zemích na Kavkaze, Uréle, na březích Kaspie i Pontu, Volhy i Dunaje, daleko na poledne; zde se rozplemení jako hvězdy, na tisíce národův, postaví tu tisíce měst i hradův; všude tu zarazí korouhve své moci i své slávy, rozvalí světovládný Řím a osvobodí svět od jeho okovův. Nechť však nikdy a nikde, byť i horami i mořem odděleni, nezapomínají společného původu, a odkázaného jim dědictví Assarmotova, ctnosti i slávy:

Wspólnego rodu nie zabaczajcie,
Wzajem się bratnią dłonią wspierajcie;
Jednego ojca dzieci, jedne miejcie prawa:
Cnota waszym żywiołem, a rzemiosłem sława!

Avšak ne v jediné zbroji jest sláva i ctnost; nechť od plemene Assarmotova učí se cizí národové lásce k svobodě i k otčině, nechť učí se odpouštěti poraženým, dané slovo svaté plniti i neskláněti šíje pod okovy. Nechť potomci Tuiskonovi, Němci, chlubí se těžením z přírody i pachtěním se po zisku; rod Assarmotův nechť si hledí jen ctnosti a slávy. Od této nazvou se Slavní (Slované), i naplní všechny země od Baltického moře k Černému, od lesův Hercynských i hor Tatranských až tam, kde slunce zachází a vychází; jim pokoří se sousední národové i panovníci, a sláva jich přetrvá svět i lidstvo.

Oni póżniej . . . Lecz jakiś pomrok mnie zamroczył . . .
I dalsze przeznaczenie mych dzieci przytłoczył!
I słońce się zaćmiło . . . Nie trwożcie się dzieci —
Prysną chmury przechodnie, a słońce rozświeci:
Ród Assarmota nieprzepleniony,
Na końcach ziemi z sobą złączony,
Sercem, językiem, wychowem dziatek,
Ludów i świata przetrwa ostatek,
Póki tylko miłować będziemy te prawa:
Cnota naszym żywiołem, a rzemiosłem sława! *)

Podobná slovanská myšlenka jeví se i v nedokončeném epose „Lech.“ Básník zamýšlel tu vzdělati všechna podání o starých Slovanech, kteří prý přesídlili z Asie do Ilyrie; k tomu měl přiléhati pak cyklus epických básní o historii polské za Piastův a Jagajlovcův, kterýžto záměr však uskutečněn jenom z části. Básník vyzývá slovanské Lechy, vnuky Sarmatův, aby poslechli starožitné věsti o Lechu, jenž byl přišel k nim z charvátské země a slovanskou svou krev smísiv s Polany dal počátek lešské haluzi Slovanův i říši polské. Zároveň vyzývá bohyni Slávu, aby jemu pomohla objasniti zamrklé dějiny půlnoci i východu, aby slovanské plémě čerpajíc z minulosti sílu pocítilo i svou budoucí velikost:

Sławo! stare bożyszcze sławiańskiego rodu,
Rozświeć zamierzchłe dzieje północy i wschodu;
I wdzięcznym odmłódź kwieciem te podania święte,
Synowską pierworodzców naszych czcią natchnięte:
By ten ród, który patrzał na kolebkę świata,
Uczuł swą zdolność zwalczyć reszty wieków lata!

K severním Slovanům, kteří právě shromáždili se ve svatyni hromovládného boha, přichází z poledních zemí bohy poslaný jim kníže Lech s družinou. Nejvyšší kněz vítá vyvolence bohův, knížete požádaného, jehož příchod věštila stará podání severních Slovanův, zasídlivších všechny země po Baltickém moři, po Labi, Visle, Dněpru i Tatrách, oněch Sarmatův, Venedův, Budinův, Navarův, Veltův, Savarův, Besův a jiných plemen, předkův budoucích pokolení slovanských. Nejvyšší kněz duchem věštím líčí pak budoucí osudy nového národu slovanského, Lechův, jak mocně panují na západ až k Labi, v zemích bodrických, lutických i srbských, a na jih k samému Dunaji, potom pak na východě s Litvou spojeni, k postrachu sousedův západních, východních i severních, sousedův cizích ale i soukmenovcův. K vadícím se soukmenovcům volá mocný hlas od půlnoci, aby oni, *děti jednoho otce, přestaly se vaditi, a raději se spojily k postrachu celého světa:*

Czegoż jednego ojca dzieci się kłócicie?
Złączcie się z sobą, a świat roztrącicie!

Avšak již pekelné moci vkládají v národ Lechův zárodky slabosti i pádu. Rozmazlení i zkažení potomci obrův zapomínají na slávu otcův těšíce se, že „nejbezpečněji svým nepořádkem stojí“; oni honí se za cizotou, a ve své nadutosti vidí jen v sobě otčinu, chtějí míti jen práva a nechtějí znáti žádných povinností, a obecný lid musí před nimi klekati.

---

*) „Assarmot“ přeložen V. Štulcem do češtiny i vyšel před několika lety ve Světozoru.

Polsko klesá ... Toť věštba polekaného kněze; celá příroda kolísá se strašnými vichry vyslanými od nebetyčných Tater. Příchozí Lech volá k rozhněvaným bohům o smilování, i dí národu, že není cizím příchozím aniž v cizí zemi, a že pojí se tu s bratřími svými: jsmeť všichni kost z kostí otcův našich a tvoříme jeden rod, a všude dýšeme jedním duchem; hnízdo naše jest tak staré jak moře a řeky, jimž dali jsme jmena před věky:

Nie obcym ja przybyszem, ani w obcéj ziemi,
Łączę się z wami bracią tu mojemi;
Kość z kości ojców naszych, ród jeden składamy,
I jednym wszędzie duchem oddychamy.
Gniazdo nasze tak stare jak morza i rzeki,
Którym imiona daliśmy przed wieki.

Vypravuje pak Lech, jak naši pradědové, Sarmati-Veneti, vyšli z Asie a usadili se po moři Adriatském, v zemi venetské i ilyrské; jiní pak potomci Assarmotovi zaujali země půlnoční, hlásajíce, že ctnost jest jich živlem a řemeslem sláva. Slované ilyrští válčili s Římany a Macedoňany, až pak pokořeni světovládným Římem. Avšak Řím klesl pod ranami severních Slovanův, k nimiž nyní, dle vůle bohův slovanského rodu, přichází Lech ze Slovan poledních, zůstaviv tam mladšího bratra Čecha. A severní Slované s radostí vítají nového knížete, k jehož slovům bouře stichla, i volají naň: „Nechať z té příhody učí se budoucí vnukův tvých národy, důvěřovati bohům, a zoufalství srdce neotvírati, bojovati s pekly, a hromovládci i hrom vydírati!“

Báseň „Sejm Wiślicki“ jest zlomek z eposu „Sławniejsze czyny Polaków,“ v básni pak „Świątynia Sybilli“ *) obzírá dějiny národu polského, od nejstarších dob, kdy synové Slávy, Slované, ovládli půl světa, do věkův, kde moc Polska opírala se o Labe, Balt i Dněpr, a kde byla nadčje, že carská koruna ruská zaleskne se na hlavě krále nebo králevice polského; tím by byla zahlazena nedůvěra mezi oběma pokrevnými slovanskými národy, spojenými odtud svazkem věčného souhlasu, kteří, jak se zdá, jsou k tomu, aby vzájemně se buď milovali nebo pronásledovali.

Tak zgładzając nieufność, węzłem wiecznéj zgody
Połącz te dwa pokrewne słowiańskie narody,
Które na to zdają się do siebie stósować,
Żeby się wzajem kochać albo przesladować.

Avšak tu počala sláva polská klesati. Dávná závistnice slávy polského národu, dcera Belzebubova, krvavá Závist, pravila k otci: „Ty jen o hranicích myslíš svého pekla, a nevidíš, jak hrdé Slovanův plémě v krátce ti svojí zbraní vydře celou zemi; oni pohltili Pomořany, Livony, Litvu i Rus, zarazili svoje korouhve i na Volze, a již tíhnou od moře Černého k Bílému. Ty, jenž jsi povyvracel tak mocné národy, budeš trpěti ty hrdé na své činy slávorody? Zničils jich předky, zničils pobratimy dávné, ony Lutice, Bodrice i Srby slavné, vydals je v okovy Němcům a Dánům! Ó hanba, že nevíš jak se dostati na kloub těm

*) „Świątynia Sybilli,“ budova v sadech Pulavských, panství knížat Čartoryjských, kdež chovalo se mnoho polských starožitností a památek. V Pulavách žil Voronič na samém počátku 19. století.

jediným Polanům!“ Ďábel dává moc své dceři, a ta rozněcuje domácí vojny kozácké i vojny s Moskvou, Švédy, Rákóczym, Brandenburkem. „Potvora, jež vylíhla se v hloubi brandenburských hvozdův, věje zrádným dýmem pochlebných nadějí, líbezně se usmívá, v sladké postavě chválí dílo, a s jeho původci se bratří. A když jednou rukou smlouvu uzavírá, druhou skrytou dýku z pružin svých rozvírá, udeří v srdce . . . ach! ránu smrtelnou zasadil!“ Polsko klesá . . . Avšak bohdá nezhyne, i povstane jako nový Fenix z popele.

Každy ranek was budzi nowym rzeczy stanem:
Przestalże ten być waszym i ojcem i panem,
Który tknięty i teraz waszemi skargami,
Wspomniał, żeście mu miłych przodków potomkami?
Równo jego kosztuje, czy świat nowy tworzyć,
Czy tym kazać wstać z grobu, których chciał umorzyć.
Skoro więc z nim się nowem przymierzem złączycie,
I na wskrzeszenie waszej sławy zasłużycie,
Nie zagrzebie waszego rodu ta mogiła:
Troja na to upadła, aby Rzym zrodziła.

Tak těšil básník, předchůdce Kollarův, jemuž také brzy dáno bylo býti svědkem znovuzrození Polska pod ruským žezlem.

Slovanská idea vnikala vždy více do polské literatury; polští učenci i jiní spisovatelé dopisovali si s jinými slovanskými, jmenovitě českými, a interesovali se vědeckým i literárním ruchem u národův slovanských; Linde sbíral materiály k historii slovanské literatury, a ruská akademie jmenovala jej čestným členem, uznávajíc jeho horlivost i pracovitost na poli obšírného slovanského jazyka. Básník i literátor *Kazimír Brodziňský*, jenž pobyl v Praze mezi četnými spisovateli a odnesl si odtud milé zpomínky (r. 1824), vybíral sobě k svým básním předměty z české historie (ku př. Stół królewski, Krzesomysł), a k žádosti redaktora Varšavského Denníku překládal národní písně české, moravské, slovenské, srbské. Zajímaly jej více ruiny Slovanův nežli Vlach, jak píše Čelakovskému (r. 1824). Sbírání a překládání na jazyk polský písní sbratřených národův bylo mu vedle jiných prací nejmilejší zábavou; slovanské národní písně jsou důležity celé Evropě vůbec a Polákům zvláště; ony více se hodí polskému duchu než cizí hlavně německé romantické útvory; slovanské národní písně i obyčeje mohou spíše vésti na pravdivější cestu poesie, nežli romantická podání, než písně germanských národův. Slované jsou nyní jediným národem, jehožto obyčeje, vkus a národní písně připomínají starožitné Řecko, a ze srbských písní bude se moci sestaviti někdy slovanská Iliada i Odyssea. Slované bydlící v nejobšírnějších prostranstvích zemí, v rozličném podnebí, v rozličných poměrech se sousedními národy, zachovali obřady i obyčeje od nepamětných dob, a mají v tolika bojích obranných množství nových původních a přece povždy národních předmětův; všechno může býti pro ně vlastní i příhodné, všechno v jich dějinách i obyčejích jest poetické. Ve vědě, krásné literatuře i vynálezích budou ještě dlouho učenníky cizích národův, ale čerstvá, bohatá poesie, zdravý i stálý vkus srovnávající se s přírodou bude jejich znakem. Jsouce ve své povaze daleci od podivných chtíčův, od rozbujnění fantasie, od násilných vášní, jsou spůsobilí k stálému zdokonalování svých obyčejův i vkusu. Brodziňský ukazuje

na bohatou národní poesii Srbův a Malorusův, z části i Slovákův, Moravanův a Čechův, želí toho, že u Polákův zničily tyto polní květy nejněžnější poesie neštěstí obecného lidu a nadvláda šlechty; avšak naděje se, že slovanské pobratimské písně budou zajímati i Poláky a snad budou míti vliv i na ducha národní poesie polské. Vedle národní poesie zajímala Brodziňského i umělá poesie slovanských národův; zvláštním potěšením naplňovaly jej básně Kollarovy: „Niech się nam mnożą podobni poeci; niech się mnożą ci, co słyszą, aby dźwięk pięknéj lutni nieprzebrzmiał daremnie,“ píše Čelakovskému. Ve svých „Listech o polskiéj literaturze“ Brodziňský odporučuje svým krajanům studium slovanské historie, i pobízí je, aby se horlivěji zabývali tímto předmětem jakož i souvěkým položením sbratřených národův slovanských, což vše jest pro Poláky věcí důležitou.

Varšava stávala se pro Slovany západní i jižní místem vždy důležitějším, v ohledu literárním i politickém. Dobře odpověděl Stašic příteli Koźmianu, tážícímu se, proč vláda vydává tolik peněz na okrášlení Varšavy: „Nerozumíš významu Varšavy pod žezlem ruským? Toto město následkem své polohy zeměpisné i politické jest určeno býti třetí, a snad i hlavní stolicí *velikého slovanského národu*, spojeného v jedno těleso pod jedním žezlem. Evropa nechtěla míti Poláky za spojence, bude je vtělené do Slovanstva míti za pány. Spojujme se s Ruskem, beřme od něho moc, ono pak ať béře od nás osvětu.“ Památná věru slova! Avšak krajané Stašicovi nedovedli povznesti se na stejnou výši, a neporozuměli těmto ani jiným slovům toho věhlasného muže, jenž je byl předstihl snad o celé století.

Utvoření ústavního království polského vedle absolutní monarchie ruské rozličně bylo posuzováno i odsuzováno. Ruští státníci, Nesselrode, Pozzo di Borgo, Lanský a j. nevěřili v možnost upřímného smíření Polákův s Ruskem na základě podaného jim Polska. Lanský a Karamzin vyjádřili se k samému císaři, že „všeliké naše snahy nejsou s to sblížiti s námi polský národ; nikterak nelze na Poláky se spoléhati, oni nikdy nebudou ani upřímnými bratřími ani věrnými spojenci našimi.“ Buď již jakkoli; myšlenku císaře Alexandra potřebí posuzovati se stanoviska širšího, nežli jest *pouze ruské;* na ni třeba hleděti se stanoviska *slovanského*, jak ji překrásně vyslovil sám císař v provolání k Polákům (13. máje 1815): „Poláci! Nové svazky spojí vás s velikomyslným národem, který za příčinou starodávných stykův, vysokých vlastností hodných vašich, i *jmena společného národům slovanským*, jest hotov dopustiti vás k bratrství, jež bude draho i prospěšno oběma národům.“ Císař Alexander utvořiv království polské v hranicích polské národnosti *) i nazvav se králem polským, chtěl zajisté podati příklad společného přebývání dvou hlavních národův slovanských, ruského a polského, ve smysle výše dotčených překrásných slov biskupa Voroniče. Této *veliké idey* císaře Alexandra nikterak neumenšují události, jež potom následovaly. Nebylť zajisté Alexander vinen, že nesplnila se jeho slova pronešená na polském sněmě r. 1825: „Jsem pevně přesvědčen,

*) V tomto království zůstala však i Cholmská i Podlašská Rus (250.000 d.), které teprvé za našich dob jsou vymaněny z polské nadvlády.

že Poláci porozumějí mým záměrům;“ nebylť vinen, že veliká jeho idea se neuskutečnila, i že nebyli s to pochopiti ji lidé *malí*, domýšlející se býti velikými. Vinni sami Poláci, jež tak trefně charakterisoval jich znamenitý myslitel Stašic: „Oni ještě jednou zahubí Polsko!“ Poláci mohli upřímně plakati nad úmrtím „otce a vzkřisitele Polska,“ oni mohli hluboce truchliti nad touto „strašnou ztrátou,“ a jich básníci mohli vyzývati „slovanské pěvce“ k všeobecnému smutku; avšak — oni bohužel brzy zapomněli na slova svého krále, jež byl pověděl na sněmě r. 1818: *„Poláci! Vaše znovuzrození jest nerozdílně spojeno s osudem Ruska.“* Nesplnily se tyto naděje císaře a krále Alexandra I. i rozšafných polských patriotův. Poláci brzy začali pohlížeti na východ za hranice království, za Buh i Němen, žádajíce připojení Litvy a podněprovské Rusi k „polskému království,“ a sice na tom základě, že v těch starých ruských knížectvích Vladimírském, Turovském, Kyjevském, Gorodenském, Polockém — páni Tyškoviči, Chodkoviči, Četvertinští, Sopihové, Sanguškové, Čartoryjští *) od 16. století začali mluviti polsky. Tyto polské snahy málem by se byly zdařily, tím spíše, že Litva i jihozápadní Rus — se schválením ruské vlády — šmahem se popolšťovaly, zejmena prostřednictvím škol, polské university Vilenské a lycea Křemeneckého. Vliv Polákův na Alexandra byl značný, a císař sám byl na vahách, tak že ruský historiograf Karamzin považoval za svou povinnost podati císaři zvláštní pamětný spis o Polsku (r. 1819). „Vy zamýšlíte obnoviti Polsko v jeho celosti,“ obrací se Karamzin k císaři, „vy zamýšlíte obnoviti někdejší království polské. Avšak shodujeli se to se státními prospěchy Ruska, s Vašimi svatými povinnostmi, s Vaší láskou k Rusku i k samé spravedlnosti? Můžeteli s pokojným svědomím odníti nám Bílou Rus, Litvu, Volyň a Podolí, utvrzený majetek Ruska ještě do Vašeho panování? Bílá Rus, Volyň, Podolí spolu s Haličí byly někdy pravým dědictvím Ruska. Dáteli tyto země Polákům, požádají i Kyjeva, Černijova i Smolenska, které taktéž dlouho náležely nepřátelské Litvě. Vy, ačkoli samodržec, nemohl jste Napoleonovi postoupiti ani jedné chalupy ruské; chceteli pak samovolně Rusko drobiti na části? V případě obnovení celého někdejšího Polska může se státi, že naši synové zbrotí svou krví zemi polskou a znova útokem dobudou Pragy. Nechť trvá i prospívá království polské, jak jest nyní; ale ať trvá i prospívá též Rusko, jak jest a jak zůstaveno Vám Kateřinou!“

Avšak obavy ruských patriotův se nesplnily. V samém Polsku obnovily se někdejší bouřlivé sněmy, začala se oposice proti vládě. Bystrý Stašic porozuměl strašné propasti, do které oposice hnala Poláky. „Pro boha, pánové,“ volá Stašic v jednom takovém bouřlivém zasedání sněmu, „vzpamatujte se i neobnovujte různic a sporův s trůnem těch někdejších polských sněmův, které zahubily Polsko! Pro boha, vzpomeňte si, čím jste nedávno byli! Dobyli nás i neexistovali jsme; ušlechtilý císař pozdvihl nás, obdařil svobodami, jakých jsme si jen žádati mohli. Sotva vráceni k životu, místo vděčnosti a mírné povolnosti pereme se, bouříme se — proti komu? Proti moci, která jak nás stvořila, tak

*) Tak se psali původně ruští nyní pak spolštělí rodové, kteří se teď píší Tyszkiewicz, Chodkiewicz, Czetwertyński, Sapieha, Sanguszko, Czartoryski.

může nás jedním dechnutím sfouknouti!“ Proti těmto slovům rozlehl se křik ve sněmovně. „Tys viděl,“ vece Stašic Koźmianovi, „jak povstali na mne; nechtějí slyšeti pravdy; ještě vystupuje v nich anarchický duch otcův. Uvidíš, *oni ještě jednou zahubí Polsko!*“

Tak se i stalo. Oni i jich děti i jich vnuci zahubili nejenom Polsko, ale i mnoho jiných myšlenek, jichžto zárodky klíčily se za Alexandra I. Splnily se děsné předtuchy pěvce slovanské idey v Polsku. Krvavá Závist vece k otci Belzebubu: „Ty, cos vyvracel mocné národy, budeš trpěti tyto hrdé slávorody? Zničils jich předky, zničils pobratimy dávné, ony Lutice, Bodrice i Srby slavné, vydals je v okovy Němcům i Dánům — ó hanba, že nevíš, jak se dostati na kloub jediným těm Polanům!“ Ďábel dává moc své dceři, zavazující se, že za půl druha věku nebude Poláků . . . Nastaly nešťastné roky 1830 a 1863, jež zasadily Slovanstvu, jmenovitě západnímu, rány hluboké, přinesly ztráty *nenahraditelné*. Či by měl pravdu veliký básník „Assarmota,“ těšící se, že to jsou jen chmury pomíjející, i že

Prysną chmury przechodnie, a słońce rozświeci:
Ród Assarmota nieprzepleniony,
Na końcach ziemi z sobą złączony,
Sercem, językiem, wychowem dziatek,
Ludów i świata przetrwa ostatek!

Půl věku uplynulo teprvé od smrti Jana Voroniče. Korunovav ještě císaře Mikoláše na krále polského zemřel za několik měsícův (4. prosince 1829), nedočkav se na štěstí katastrofy r. 1830. Jaké to změny za onoho půl století! Umlkly hlasy Lindův, Potockých, Surovieckých, Čarnockých, Rakovieckých a na nivě polské slavistiky marně bychom se nyní ohlíželi po ohlase oněch krásných dob, po epigonech oněch horlivých Slovanův; a z nynější slovanské prázdně v zemích polských vyčnívá téměř jediný starožitný omšený dub jako památník dávno minulých dob polských slovanofilův, ctihodná postava málem 90letého kmeta, horlivého Slovana *Vácslava Maciejovského*. Jinak „cicho wszędzie, głucho wszędzie . . .“ Marně bychom se nyní ohlíželi po ohlasech mohutných hlasův takových velikánův, jakými byli Voronič a Stašic. Poslední strážce *všeslovanské idey* v Polsku, dědič velikých myšlenek Stašicových, skonal nedávno v cizině: puklo mu srdce hořem. Dne 30. prosince 1877 zemřel v Drážďanech markýz *Alexander Vielopolský*, týž Vielopolský, jemuž vlastní krajané spílali kdysi zrádcův mařice všechny jeho ušlechtilé snahy k opravdovému pozdvižení polského národu pod mocnou ochranou ruského orla. A skonal onen *polský panslavist*, původce památného listu k Metternichovi, zrovna v tom okamžení, když Balkán se otřásal hromovými urá! slovanských vojsk, když pod ranami slovanských bojovníků kácelo se zlořečené asiatské barbarství, když prapory bulharské, srbské i černohorské skláněly se před vítězoslavným ruským orlem, věštíce jitřenku svobody slovanské na jihu. A národ Vielopolského pláče za ním, *neporozuměl* nebo — což ještě horší — *nechtěl* porozuměti novému hnutí ve Slovanstvě, i naslouchá raději vábivým hlasům rozličných lžiproroků, kteří v stolici Červené Rusi a jinde přímo jej vyzývají, aby — přejal úlohu Luticův vzhledem k Boleslavu Chrabrému. „Co to będzie, co to będzie?“

Ve Varšavě 8. prosince 1878.

Muž se železnou maskou.

Příspěvkem k dějinám Ludvíka XIV. podává

dr. Vilém Gabler.

Otázka, kdo vlastně byl *muž se železnou maskou*, až do nejnovějších časů zůstala hádankou, o jejížto rozluštění marně se pokoušel důvtip dějepisců, ba jižto nejeden důkladný badatel prohlásil přímo za nerozluštitelnou. Přes 50 spisovatelů (nepočítaje v to spisovatele francouzských dějin jako ku př. Micheleta i j.) podalo ponejvíce v monografiích své mínění o tomto záhadném předmětu, a pokud mi známo, dáno již 23 rozličných odpovědí k otázce: Kdo byl onen muž se železnou škraboškou? Kdy by se při této otázce jednalo toliko o okamžité zadostučinění obyčejné zvědavosti, mohlo by pojednání toto býti dosti krátké. Mohl bych dosti stručně vypravovati, kterak v minulém století pověst o tomto tajemném vězni se utvořila a rozšířila, i skončiti tím, že nyní již víme, kdo to byl.

Budiž mi dovoleno pověděti, proč jest pojednání moje rozsáhlejší.

Muž se železnou škraboškou byl státní vězeň za panování krále Ludvíka XIV., na slovo vzatého zakladatele královského absolutismu v Evropě.

Kdo zná věk jeho pouze ze spisů, ve kterých se vypravuje o nádheře dvoru královského a o válečné slávě hrdého panovníka, neví ještě, za jakou cenu národ francouzský měl onu slávu, jížto se honosí pověstný věk řečeného krále. Scházejí tu jisté temné stránky, kterými se obraz teprv stává úplným, tak že lesk té koruny královské, nádhera toho zpupného dvora, domnělá velikost Ludvíkova bledne a mizí vůči ohyzdné nemravnosti, na které vše to bylo založeno a kterou se vše to udržovalo. A k poznání těchto temných stránek věku krále Ludvíka XIV. vede nás právě podrobné pojednání o otázce: Kdo byl muž se železnou škraboškou? Zkoumajíce dějiny státních vězení a všeho, co s nimi souvisí, vedeni jsme do oněch temných žalářů, kde nezřízená ctižádost, mrzká mstivost a zpupná libovůle těch, kteří pod záštitou neobmezené moci královské moc vládní drželi, pohřbila své nešťastné oběti. Patrně tu uvidíme, že absolutismus královský ani neznamená neobmezené panování rozumu snad dosti obmezeného a dobré vůle snad dosti chatrné toho jednoho člověka, jenž náhodou sedí na trůně, nýbrž má svůj pravý význam v tom, že člověk onen jest zástěrou všem, kteří s výsadou úplné neodpovědnosti ve jmenu jeho provozují svou osobní libovůli. I nabudeme přesvědčení, že absolutismus Ludvíka XIV. hned od počátku musil se státi podstatnou překážkou na dráze mravného pokroku národa, kterou bylo pak nevyhnutelně nutno odstraniti.

Ludvík XIV., tak mnohým nejskvělejší representant neobmezené osobní samovlády, byl netoliko slepým nástrojem neodpovědné libovůle svých ministrů, ale prostředkem svých maitress byl též úplně v rukou jezuitů, kteří důsledně v duchu svého zakladatele pracovali k vyhubení protestantismu. Vlivem jejich r. 1685 zrušil památný a velmi politický

skutek Jindřicha IV., edikt Nantesský, a učinil vznikající snášelivosti náboženské násilný konec. Začalo ve Francii kruté pronásledování všech přívrženců tak zvaného opraveného náboženství, a dragonády Ludvíka XIV. jsou v dějinách evropské vzdělanosti tak zlopověstny, jako řádění katolické inkvisice v Čechách po bitvě Bělohorské. Politika Ludvíkem XIV. zahájená vedla konečně r. 1870 k pohromě národní u Sedanu. Ale tuto jde o jiný méně známý následek zrušení ediktu Nantesského.

Po roce 1685 velmi mnoho protestantů vystěhovalo se z Francie, mezi nimi četní spisovatelé a učenci. Za hranicemi počala se zvláštní literatura pěstovati, jejíž plody tištěné v Londýně, v Hagu, v Leydenu, v Amsterodamě, v Kolíně n. R. a v Ženevě staly se zbožím tajného a výnosného obchodu do Francie. Zázračné ceny platily se v Paříži za takové knihy, ve kterých Francouzové stížení jařmem kruté libovlády odlehčovali svému zármutku a hněvu, alespoň čtením všelijakých skandalosních historií o dvoru a ministřích, a ze kterých někdy skutečně se dovídali, co se vlastně děje v těch nejvyšších kruzích a co pro národ francouzský zahaleno bylo hustým závojem státního tajemství. Francouzské noviny vycházely v poslední polovici 17. stol. v Anglii a v Nizozemsku, a „novináři Amsterodamští a Leydenští požívali svobody, jakové by se jim nebylo popřálo nikdež jinde, a jížto užívali bez rozpaku k tomu, aby své noviny učinili pikantními.“ [1])

Gazetta Amsterodamská ode dne 3. října 1698 podává zprávu o státním vězni francouzském, který později měl se státi tak pověstným předmětem historického bádání pod jmenem „muže se železnou maskou“ (l' homme au masque de fer). Psalať: „Pan de Saint-Mars převzal velitelství Bastilly, do které přivedl s sebou jednoho vězně; jiného nechal v Lyonu ve (státním vezení) Pierre-en-Cise.“

Ve svém předcházejícím čísle, ze 29. září, měla „z Paříže“ tuto zprávu: „Pan de Saint-Mars, jenž byl velitelem na ostrovech Saint-Honoral a Sainte-Marguerite, přijel sem před několika dněmi, aby převzal velitelství Bastilly, od J. V. jemu udělené.“ Zajímavost těchto zpráv týkala se tehdy mnohem více osoby pověstného žalářníka Ludvíkova, nežli neznámého vězně. O státních vězních věděla Gazetta jiné mnohem pikantnější historie; vypravuje na př. dne 14. března 1695, „že poručík galejní v čele 20 jezdců přibyl do Bastilly s vězněm maskovaným, kterého přivedl z Provence v nosítkách, a kterého po celé cestě střežil co nejbedlivěji, z čeho se soudilo, že je to jistě osoba důležitá, a to tím více, že se jeho jmeno skrývalo a ti, kteří jej doprovázeli, pravili, že jim jmeno jeho tajemstvím.“ R. 1698 chtěli vydavatelé Gazetty pouze svému obecenstvu podati zprávu, kdo byl povýšen za velitele Pařížské Bastilly.

Bénigne d'Auvergne, pán de Saint-Mars, narozený r. 1637 v okolí města Montfort-l'Amaury v Champagni, vstoupil co chudý šlechtic do první setniny životní stráže královské, pověstné pod jmenem „les mousquetaires du roi.“ V tom sboru, který právem slouti může sborem drábů královských, vyniknul asi těmi vlastnostmi, jimiž se konečně stal nejukrutnějším žalářníkem despotickéko krále; neboť již r. 1661 byl

[1]) Eugène Hatin, Hist. politique et litt. de la presse en France. III. 297.

jmenován „maréchal des logis“ a upotřebován k vykonávání nejdůležitějších a nejtajnějších úkonů státních, jakým tehdy bylo zatčení ministra Fouqueta a přívrženců jeho. R. 1664 jmenován velitelem pevnůstky Pignerol, kdež byl Fouquet uvězněn, a kapitánem tak zvané setniny dobrovolníků (compagnie franche); r. 1681 stal se velitelem pevnosti Exiles v Savojsku, r. 1688 guvernérem ostrova Sainte-Marguerite (ve Středozemním moři u města Cannes), odkud se dostal za guvernéra Bastilly Pařížské.

Byl vzorem spolehlivého žalářníka. Hlídati vězně jemu svěřeného bylo mu jediným úkolem životním; každého dne chodíval sám do žaláře vězňů, jeho pečlivosti zvláště odporučených, prohledával tam osobně všechny kouty, ano díval se po celé hodiny tajnou dírkou, co zajatý dělá, aneb i s košatého stromu venku špehoval počínání vězňovo. R. 1698 za dlouholeté věrné služby obdržel nejvýnosnější místo žalářnické v Paříži, po kterém dlouho byl bažil a kde také zemřel dne 26. září 1708, zanechav svým dědicům ohromné jmění.

Z doby této máme pro poznání tajných pletich a intrik dvorních a vůbec všeho, co se ve Francii dálo zajímavého i nápadného, dva přebohaté prameny historické, totiž dopisy paní de Sévigné, od r. 1647 do r. 1704,[1]) a memoiry vévody de Saint-Simon, které obsahují l. 1698 až 1723.[2])

Ani tu ani tam neděje se zmínka o události, která by podala nějaké světlo o tajemném vězni. Příjezd zakukleného vězně do Bastilly nebyl tehdáž asi neobyčejnou událostí. Víměť vůbec, že z tehdejší doby zakuklení maskou bylo ve vyšším světě věcí obvyklou. Ludvík XIII. „líbá svou matku (Kateřinu Medicejskou) pod maskou“;[3]) vévodkyně de Montpensier dovoluje svým čestným dámám, aby si zakrývaly obličej škraboškami z černého aksamítu;[4]) Saint-Simon podávaje charakteristiku maršálky de Clérambault praví: „Po cestách a v galeriích vždy měla škrabošku z černého aksamítu;“[5]) paní de Maintenon, odnášejíc levobočky Ludvíkovy hned po jejich narození z Versaillu do Paříže — což se stalo během času sedmkrát — vždy nosila škrabošku:[6]) r. 1683 jisté dámy bohatých peněžníků Pařížských se škraboškami chodívaly do kostela, což ovšem těmto nešlechtičnám tehdejší velitel Pařížské královské policie de Reynie přísným rozkazem zapověděl.[7]) Paní de Sévigné vypravujíc, že dne 27. listop. 1664 šla s jinými dámami do jednoho domu u Bastilly, aby viděla zajatého ministra Fouqueta, až by se vracel ze soudní síně do vězení, píše: „Měla jsem škrabošku.“[8]) Proto tehdy

---

[1]) Lettres de Mme de Sévigné aves les notes de tous les commentateurs Paris, firmin Didot frères 1856, 6 vols.

[2]) Mémoires complets et authentiques du due de Saint-Simon sur le siècle de Louis XIV. et la régence. Collationnés sur le manuscrit original par Mr Chérnel. Paris, Hachette 1871 2 13 vols.

[3]) Journal d'Héroard I. 133. — [4]) Mémoires de mademoiselle de Montpensier III. 225. — [5]) Mémoires de Saint-Simon XIII. 16. — [6]) Souvenirs de madame de Caylus. — [7]) Correspondance administrative sous Louis XIV. II. 571.

[8]) Lettres de Mme de Sévigné I. 51. Gault de Saint-Germain, jeden z komentátorů těch zajímavých dopisů, dokládá k místu: „Dámy tehdáž vycházely se škraboškami, kterýž obyčej se připomíná ve starých veselo-

ani maskovaný vězeň nebyl předmětem obzvláštní pozornosti; tehdy také dojista ještě nebylo otázky, jež ve druhé polovici 18. stol. mysli celé francouzské společnosti zaujala — otázky: Kdo pak byl ten muž se železnou maskou?

Tajemnosti Bastilly — černé mohutné tvrze o osmi kulatých věžích, která trčíc u samé brány Pařížské přece Pařížanům byla předmětem až pověrčivé hrůzy — ovšem byly nevyčerpatelným zdrojem romantických pověstí a domněnek. Odhalení všech těchto tajností, jež se r. 1715 stalo spisem Konstantina de Renneville, zajisté bylo nejznamenitější literární událostí oné doby.

Dne 16. května 1702 byl ve Versaillu zatknut a v Bastille uvězněn Konstantin *Renneville*,[1]) úředník v ministerstvu vojenských záležitostí. Bylť v podezření, že co vyzvědač sloužil mocnostem tehdáž ve válce o posloupnost ve Španělsku proti Francii spojeným. Byl protestant a proto podezřelý. Nebyl nikdy vyšetřován, ale dne 16. června r. 1713 propuštěn, a z Francie vypovězen. Odebral se na to do Londýna, stal se poddaným krále anglického a sepsal pod titulem „Inquisice francouzská aneb historie Bastilly," dílo, které způsobilo veliký hluk po celé Evropě; první vydání tohoto spisu vyšlo v Amsterodamě r. 1715 ve dvou dílech; druhé tamtéž r. 1724 v pěti dílech. Renneville byl po 11 roků v Bastille vězněm i bedlivým pozorovatelem; mimo to ještě poručík Bastilly Dujonca k němu měl zvláštní ohledy a mluvil s ním velmi často, též mezi uvězněnými bývalo všelijaké spojení. Konečně Renneville jmenovitě pro druhé rozmnožené vydání obdržel z rozličných stran vzácné příspěvky. Podává tedy obzvláště v II. vydání (které mám před sebou) velmi mnoho zajímavých podrobností o osobách jmenovitě za jeho vazby v Bastille zavřených.

Pověst o muži se železnou škraboškou, prvé nepovědomá, ani spisem Rennevilleovým nebyla rozšířena; avšak když r. 1745 vydány byly „Mémoires secrets pour servir à l'histoire de Perse," o nichžto dole bude šířeji jednáno, každý zajisté prohledal ještě jednou pozorně zajímavý spis Rennevillův, nenajdeli tam snad něco, co by se vztahovalo na záhadného vězně. S podobným úmyslem jsem i já prohledal všech pět dílů druhého vydání a výsledek mého pátrání je tento: 1. Renneville neví pranic nejen o muži se železnou škraboškou, ale o železných škraboškách vůbec, ačkoliv do podrobna vypisuje všechny možné nástroje a pomůcky k řádnému provádění obvyklého tehdáž mučení zajatých; 2. neví nic o tom, že by byl Saint-Mars přivedl s sebou do Bastilly zvláště důležitého vězně, jehož by byl kromě Fouqueta a Lauzuna měl již v Pignerolu; 3. v úvodu k druhému vydání vypravuje Renneville: „Viděl jsem jiného vězně r. 1705, jehožto jmena nemohl jsem se nikdy dověděti; ale žalářník Ru[2]) doprovázeje mne nazpět do mého

hrách Corneilleových; pocházel z Italie odkud do Francie přišel Medicejskými princeznami. Tyto škrabošky z černého aksamitu, po kterých přišly do mody tak zvané „loups" (polovičné škrabošky zakrývající toliko oči a nos), měly uchovati bělost pleti."

[1]) Byl okolo r. 1650 narozen v Caenu v Normandii. Již v pokročilém stáří přestoupil k protestantství. Zemřel dne 13. března 1723 v Hesensku, kde ku konci svého života sloužil ve vojště kurfirstově.

[2]) Ru byl jeden ze žalářníků, které Saint-Mars byl přivedl s sebou z ostrova Sainte-Marguerite (Renneville I. 81.)

pokoje ze síně, kde jsem spatřil toho ubohého nešťastníka, řekl mi, že tomu již 31 rok, co je ve vězení; že *pan de Saint-Mars jej přivedl s sebou z ostrova Sainte-Marguerite*, kam prý byl odsouzen k doživotnímu žaláři, protože prý co žák asi 12—13 let udělal dva verše proti jezuitům.“ Od ranhojiče Bastilly Reila nebo Reilhea slyšel pak Renneville jiné podrobnosti a vypravuje dále: „Známo jest, že nad branou jezuitské kolleje v Paříži nacházel se druhdy ve velkých pozlacených písmenách nápis: „Collegium Claromontanum Societatis Jesu.“ Jezuité prosili krále (Ludvíka XIV.), aby svou přítomností poctil provozování tragédie, kterou k oslavě J. V. složili. Dali ji představovati svými nejnadanějšími žáky: herci, herečky, tanečníci a tanečnice, orkestr z opery, dekorace a stroje divadelní, vše tu bylo. Král byl velmi spokojen, a když P. rektor kolleje vyprovázel J. V., jeden z dvořanů pochválil velebné otce za dobrý výsledek provozovaného divadelního kusu. Král na to řekl: „Tomu není se co diviti: vždyť je to moje kollej.“ Rektor byl příliš dokonalým dvořenínem, aby nebyl obrátil tento královský výrok ku prospěchu svého řádu. Ihned poslal pro dělníky, kterým nařídil, aby mu udělali velkými zlatými písmenami na černém mramoru nápis: *Collegium Ludovici Magni*, a chtěl mermomocí, aby ten nápis byl hotov do zejtřejšího rána, kde kázal sundati jmeno Ježíšovo, aby na místo něho tam bylo jmeno Ludvíkovo, jež se tam posud spatřuje. Jeden ze žáků složil dva verše, které večer přilepil na vrata kollejní i na jiných místech po Paříži:

Abstulit hinc Jesum, posuitque insignia regis
Impia gens: alium non colit illa Deum.[1])

Jezuité křičeli o velezrádě. Rozumí se samo sebou, že pachatel byl vypátrán, a ačkoliv to byl jeden z jejich nejoblíbenějších žáků, byl nicméně, *jeli to ten, kterého jsem viděl*, k žádosti velebných otců cestou milosti odsouzen k doživotnímu vězení, a odveden na ostrov Sainte-Marguerite v Provenci, odkud Saint-Mars jej přivedl s sebou do Bastilly, užívaje při tom zcela neobyčejných prostředkův opatrnosti, aby jej nikdo na cestě nemohl viděti. Konečně nešťastný básník — o kterém nás Reilhe, jenž nám celou tuto historii vypravoval, ujistil, že jest vysokého rodu — získal si náležitým způsobem P. Riqueleta.[2]) Za dlouhé doby jeho uvěznění byl se stal jediným dědicem celého rodinného jmění. O tom mu podal zprávu milosrdný zpovědník jeho P. Riquelet. Zlatý déšť, který druhdy otevřel věž Danainu, měl týž účinek na věže Bastillské. P. Riquelet pln horlivosti dokazoval velebným otcům, samým to osobám, jak vůbec známo, velmi nezištným, náramně prospěšnou nutnost, aby chráněnec jeho na každý způsob byl propuštěn na svobodu. Jezuité ihned prosili krále, aby udělil milost pánu, jehož rod by jinak musil vymříti.“ Král svolil. „Vězeň vyšel ze žaláře, dva neb tři měsíce po tom, když jsem jej byl viděl v síni, do které jsem byl doveden nějakým omylem. Důstojníci vidouce mne vstoupiti, obrátili jej rychle zády ke mně, pročež jsem tvář jeho viděti nemohl. Byl to muž prostřední velikosti ale postavy složité; vlasy měl černé jako havran a velmi

[1]) Odstranil Ježíše, vsadil tam krále — nehodná čeládka, jiného boha nectí!
[2]) Také jezuita a tehdáž zpovědník vězňů Bastillských.

husté, ani jeden z nich nebyl šedivý.“ Ze všeho toto patrně vysvítá, že Renneville muže, o němž tuto mluví, nepokládal za důležitého vězně státního a neměl tušení o tom, že by s ním spojeno bylo nějaké státní tajemství. Zcela pak jisto jest, že dílem Rennevilleovým nikterak nebyla obrácena zvláštní pozornost na osobu onoho vězně, kterého Saint-Mars v měsíci září r. 1698 s sebou byl přivedl do Bastilly.

Nebylo tedy určitě až do r. 1745 nijaké řeči o záhadném vězni se škraboškou, a tím méně o muži se železnou škraboškou.

Avšak r. 1745 vyšla v Amsterodamě anonymní knížka, která pod titulem: „Tajné památnosti z dějin perských“ s vymyšlenými jmeny perskými obsahovala tajnou historii intrik a pletich francouzského dvora za posledních let Ludvíka XIV.; *Šah-abas* spisu toho byl Ludvík XIV., *Ali-Homajou* vladař vévoda Filip Orleanský, *Sephi-Mirza* dauphin Ludvík, *Giafer* levoboček Ludvíka XIV. hrabě Vermandois, *Ormus* byl ostrov Sainte-Marguerite a *Ispahan* Paříž.

„Šah-abas,“ vypravuje se tam, „měl syna legitimního Sephi-Mirzu a levobočka Giafera. Jsouce téměř stejného stáří, byli tito povahy zcela opačné. Hrabě Giafer byl krásný, vtipný, ale hrdý a vášnivý, a neuměl se přemoci tak dalece, aby Sephi-Mirzovi vzdával úctu povinnou tomu, jenž jednou měl býti jeho králem; naopak, nepomíjel nižádné příležitosti, aby nelitoval Francouzů odsouzených prý k tomu, že jednoho dne budou museti poslouchati knížete bez ducha a tak nehodného, by nad nimi panoval. Šah-abas, jemužto donášely se zprávy o takovýchto řečech, cítil ovšem celou jich neslušnost; avšak autorita královská ustupovala lásce otcovské. Konečně Giafer zapomněl se jednoho dne tak velice, že Sephi-Mirzovi dal políček. Šah-abas byl ihned o tom zpraven. Třásl se o vinníka, nicméně vědomí toho, co vyžaduje důstojnost koruny, a veliký povyk, ježto skutek ten byl způsobil, nedovolovaly mu poslouchati hlasu otcovské lásky. Ne bez velikého přemáhání svolal poradu svých nejspolehlivějších důvěrníků a žádal je za radu. Vzhledem k velikosti zločinu a dle výslovného znění zákonů státních všichni hlasovali pro smrt. Jaká to rána pro srdce milujícího otce! Avšak jeden z ministrů řekl králi, že ví o prostředku, kterým by Giafer byl potrestán, aniž by ztratil život — že by totiž byl poslán k armádě, jež tehdáž stála na pomezí Feldranu (Flanderska), že pak krátký čas po jeho příchodu by se rozšířila pověst, jako by byl nakažen morem, by tak od něho byli odstrašeni a odstraněni všichni, kteří by jej chtěli navštěvovati, a že několik dní po vypuknutí této domnělé nemoci by prohlášen byl za mrtvého; mezi tím, co by se potom před očima celé armády strojila slavnost pohřební, že by Giafer odvežen byl v největší tajnosti z tábora na ostrov Ormus. Tento návrh všichni schválili, jmenovitě zarmoucený otec . . . Všechno se provedlo tak, jak bylo navrženo, a mezi tím, co v táboře oplakávali smrt nešťastného prince, byl tento cestami postranními dopraven na Ormus . . . Velitel citadelly Ormusské prokazoval svému zajatému vždy nejhlubší úctu; sám mu sloužil u stolu, bera mísy u dveří pokoje z rukou kuchařových, z nichžto nikdy žádný neviděl tvář Giaferovu. Princi jednoho dne napadlo vyryti nožem jmeno své na spodní plochu talíře. Otrok, do jehožto rukou talíř se dostal, měl za to, že učiní velký vděk panu veliteli, doneseli mu talíř; avšak sklamal

se nešťastný: bylť na místě usmrcen, aby důležité tajemství s ním pochováno bylo. Giafer zůstal několik let v citadelle Ormusské. Teprvé když Šah-abas veliteli v odměnu za stálou jeho věrnost dal komando v citadelle Ispahanské, byl konečně z ostrova Ormusu převeden do Ispahanu . . . Jak na Ormusu tak v Ispahanu užívalo se té opatrnosti, že *tvář princova zahalena byla škraboškou*, když jej někdo při jeho ochuravění nebo za nějakou jinou příčinou musil spatřiti. Několik hodnověrných osob nás ujistilo, že nejednou viděli tohoto vězně se škraboškou, dokládajíce, že on tykal guvernéru, kdežto ten naopak vždy k němu jevil největší uctivost.“

Kdo tento spis sepsal, není až posud a nebude snad už nikdy zjištěno. Barbier připisuje ho jistému Pecquetovi, jenž prý pro něj byl zavřen do Bastilly. Avšak Karel Pecquet, knihkupec Pařížský, byl do Bastilly zavřen dne 27. srpna 1750 a opět propuštěn 8. října téhož roku,[1]) což patrně neshoduje se s tak těžkým proviněním. Paul Lacroix proto ve velmi zajímavém díle „L'Homme au masque de fer“ (Paříž 1836) myslí, že nic tomu nevadí, za skladatele „memoirů perských“ — kterými ponejprv pozornost obecenstva obrácena byla na osobu záhadného vězně — považovati samého Voltairea. Voltaire, který větší díl svých spisů vydal buďto bez jmena nebo s jmenem vymyšleným, nikdy sám nepřiznal se k tomu, že uvedené „Mémoires secrets pour servir à l'histoire de Perse“ vyšly z jeho péra; avšak zajisté nejvíce přispěl k tomu, že pověst o záhadném vězni stala se předmětem zcela neobyčejné zajímavosti v celé vzdělané Evropě, ba jeho přímo nazvati lze a sluší vynálezcem „muže se železnou maskou,“ ačkoliv názvu toho sám nevymyslil.

„Le Masque de fer ou les aventures admirables du père et du fils“ jest totiž titul románu, který r. 1746 ponejprv tiskem vydán byl v Hágu bez udání jmena spisovatelova; skladatelem jeho jest Charles de Fieux, chavelier de Mouhy (nar. 9. května 1701 v Metách, zemřel 29. února 1784 v Paříži), který sepsal více podobných věcí vesměs prostřední ceny.[2]) V románě tom jest hrdinou a zároveň mužem se železnou maskou jakýsi don Pedro de Cristoval, místokrál kastilský; ten se tajně oženil se sestrou krále kastilského, kterýž jej i mladou manželku za to ukrutným spůsobem potrestal. Dalť totiž zahaliti tváře obou manželů zvláštními škraboškami, jichžto železné klouby a zámky udělány byly s takou prý umělostí, že nikdo jich otevříti nedovedl, a že bez nebezpečenství života osob jimi zakuklených sundávány býti nemohly. V úvodě k románu cituje Mouhy několik železných škrabošek, jmenovitě jednu, jížto prý jistý turecký císař dal zahaliti tvář svého uvězněného bratra — aby strážníci nebyli ponoukáni k milosrdenství pohledem na jeho ušlechtilou tvář — a již prý ani nejobratnější zámečník nedovedl sundati. Román byl nešťastnou náhodou ve Francii zapovězen, a snad v této okolnosti třeba hledati pravou příčinu toho, že Voltaire záhadnému vězni přisoudil škrabošku železnou, o které až do vyjití jeho „Věku Ludvíka XIV.“ nikde řeči nebylo.

---

[1]) Mémoires historiques et authentiques sur la Bastille. Paris 1789 3 vols II. 225.

[2]) V předmluvě praví spisovatel, že španělský rukopis tohoto románu našel v kufru plovoucím po Sekvaně.

Voltaire vydal toto své hlavní historické dílo ponejprv r. 1751 v Berlíně pod cizím jmenem „Mr. de Francheville“; již v tomto prvním vydání nachází se historie o muži se železnou maskou. Ve třetím vydání (r. 1760) podává pak Voltaire totéž vypravování rozšířené novými podrobnostmi takto: „Několik měsíců po smrti tohoto ministra (kardinála Mazarina, který zemřel 9. března 1661) stala se událost bezpříkladná; a ještě mnohem podivnější jest při tom, že žádný dějepisec o ní ničeho neví. Bylť totiž poslán v největší tajnosti do hradu ostrova Sainte-Marguerite neznámý vězeň postavy nadobyčejně vysoké, mladý a tváře velmi krásné a ušlechtilé. Tento vězeň nosil na cestě škrabošku, jížto dolní část byla železným kloubem spojena s hořejší, tak že mohl volně požívati potravy maje škrabošku na tváři. Bylo rozkázáno, aby ho na místě usmrtili, kdy by sundaval škrabošku. Na ostrově zůstal tak dlouho, až důvěrný jeden důstojník, jmenem Saint-Mars, guvernér pevnosti Pignerolu, byv jmenován guvernérem Bastilly r. 1690 (sic), vyslán byl na ostrov Sainte-Marguerite, aby jej odtamtud dopravil — vždy zakukleného — do Bastilly. Markýz Louvois navštívil jej na tomto ostrově, mluvil s ním stoje a choval se k němu s velikou uctivostí. Tento neznámý byl odveden do Bastilly a tam ubytován tak dobře, jak vůbec v tomto hradu možno: vše, čeho si přál, bylo mu dáno; největší zalíbení měl v prádle velmi jemném a v krajkách; hrával na kytáru. Strava jeho byla nejlepší, a guvernér zřídka kdy seděl v jeho přítomnosti. Starý lékař z Bastilly, který často ošetřoval toho neobyčejného muže v jeho nemocech, vypověděl, že nikdy nespatřil jeho tváře, ačkoliv často ohledával jeho jazyk a jeho tělo. Bylť ku podivu krásně rostlý, tvrdil tento lékař; pleť jeho byla poněkud hnědá; zvuk jeho hlasu byl nad míru dojemný. Nikdy nenaříkal na své postavení, a nikdy nepromluvil slova, z kterého by se bylo mohlo souditi, kdo jest. Tento neznámý zemřel r. 1704 (sic) a byl pohřben na hřbitově farního kostela u sv. Pavla. Celá tato věc stává se ještě podivnější tím, že v tom čase, když vězeň onen poslán byl na ostrov Sainte-Marguerite, žádný znamenitý člověk v Evropě nezmizel. Avšak tento zajatý jím zajisté byl; neboť vězte, co se přihodilo v prvních dnech jeho pobytu na ostrově. Guvernér sám nosíval jídla na jeho stůl, a vzdaloval se pak zamknuv dvéře. Jednoho dne zajatý nožem něco napsal na stříbrný talíř, hodil jej oknem ke člunu, který pod věží byl přistál ku břehu. Rybář, jemužto člun náležel, vzav talíř, donesl jej ihned guvernérovi; tento poděšen se ho ptal: Četl jste, co na talíři psáno? a viděl někdo ten talíř u vás? — Já čísti neumím, odpověděl rybář; právě jsem talíř našel a nikdo ho neviděl. — Rybář byl podržen u vězení, až guvernér se přesvědčil, že nikdy čísti neuměl, a že talíř skutečně nikdo nespatřil. Jděte, řekl mu pak guvernér, jest to vaše veliké štěstí, že čísti neumíte! — Mezi osobami, které o této události byly bezprostředně zpraveny, nachází se jedna zajisté velmi ctihodná, která až posud žije. [1]) Pan de Chamillart byl poslední z ministrů (Ludvíka XIV.) zasvěcených do tohoto tajemství. Druhý maršálek de la Feuillade, jeho zeť, vy-

[1]) Voltaire psal toto asi r. 1760, a nemíní tím ovšem maršálka de la Feuillade ale osobu jinou, kterou nejmenuje, bez pochyby maršálka de Richelieu.

pravoval mi, že když tchán jeho ležel na smrtelné posteli, on jej na kolenou zapřísahal, aby mu řekl, kdo byl onen muž známý vůbec toliko pod jmenem muže se železnou maskou. Chamillart prý mu odpověděl, že to jest státní tajemství, a že složil přísahu, že to nikdy nikomu neodhalí. Konečně žije ještě dosti mnoho mých vrstevníků, kteří by mohli dosvědčiti pravdu toho, co tvrdím; a zajisté není mi povědoma událost podivnější a zároveň jistější nežli tato.“

Voltaire r. 1751 stál již na vrcholu své slávy, kterouž hájil s nedůtklivou žárlivostí. Úhlavním jeho odpůrcem a předmětem vášnivé jeho nenávisti byl Fréron, majitel a redaktor kritických listů pověstných pod jmenem *L'Année littéraire*, který s neúnavnou horlivostí proti koterii filosofů a encyklopedistů zastával stát monarchický a církev křesťanskou. Literární boj mezi spisovatelem Voltairem a kritikem Fréronem byl veden tak, aby odpůrce byl hmotně i mravně zničen. Fréronův list byl tedy každému přístupen, kdo si troufal něco lépe věděti nežli slavný dějepisec Voltaire.

R. 1759 se v Année littéraire (t. III. p. 188) o muži se železnou škraboškou objevil první článek, kterým se měly doplniti historické vědomosti Voltaireovy. Jistý *Lagrange-Chancel*, básník prostřední ceny, který pro satirickou báseň na dvě léta byl uvězněn na ostrově Sainte-Marguerite (1719—1721) byl první, který v „Dopise p. Fréronovi“ vyslovil určitý náhled o tom, kdo jest onen tajemný vězeň. Dopis byl vytištěn teprvé po smrti skladatelově i jest jedinou historickou prací jeho. Lagrange v něm vypráví, kterak sám velitel ostrova Sainte-Marguerite, M. de Lamotte-Guérin, jemu řekl, že onen zajatý nikdo jiný nebyl než *vévoda Beaufort*, admirál francouzský. Mimo nespolehlivý výrok řečeného velitele neuvedl Lagrange žádných důvodů náhledu svého a nepodal nižádných jen poněkud podstatných podrobností o tajemném vězni.

Tajemné uvěznění Beaufortovo chce tím odůvodniti, že v důstojenství svém jakožto nejvyšší velitel loďstva, mohl napořád mařiti velké plány tehdejšího ministra námořnictví Colberta. Však Lagrange jeví tu velmi chatrné vědomosti o dějinách své vlasti.

Vévoda Beaufort, vnuk Jindřicha IV. (nar. v Paříži r. 1616) vychován byl na venkově tak, že sice vynikal obrovskou silou tělesní, ale duševní stránka v něm zůstala zanedbána; nemotorné ba hrubé chování jeho při dvoře královny Anny Rakouské vzbudilo zjevné pohoršení. Mezi vojskem a v obecném lidu Pařížském byl mnohem oblíbenější než mezi dvořany; ve vyšších kruzích neměl nikdy valného vlivu, a když po svém otci stal se admirálem, nebylo ani z daleka o tom řeči, aby byl odporoval ministru Colbertovi. Při dvoře Ludvíka XIV. byl jedním z nejpokornějších neřkuli nejpodlejších dvořanů, mysle mnohem více na to, aby při králově uléhání přec jednou držeti směl svícen, než aby překážel jeho ministrovi. R. 1669 byl jmenován velitelem námořské výpravy proti Turkům, kteří dobývali Kandie. Hlavní příčinou této výpravy bylo, že Ludvík XIV. chtěl od papeže dostati dva kardinálské klobouky; papež tehdy byl spojencem Benátčanů, kteří již na 12. rok hlavní město Kandii proti Turkům bránili; pilné pomoci bylo již svrchovaně třeba.

Loďstvo francouzské vyplušvi 5. února 1669 z Toulonu, stanulo již 19. června před Kandií. V noci přeplavili se vévoda Beaufort a jiní vůdcové francouzští na malé loďce do města, kde poznali zoufalý stav obležených. Nebylo naděje držeti město proti přesile turecké. Jen proto, aby se výprava francouzská nevrátila s hanbou, uzavřeli vůdcové výpad. V noci na 25. červen přeplaveno vojsko francouzské do města. Útok na turecký tábor z počátku výborně se dařil; když ale mezi Francouzi vítězně postupujícími pojednou vyletěla turecká prachárna do povětří, nastal osudný obrat. Beaufort nadarmo se namáhal, aby své prchající zástupy zadržel; ví se o něm pouze to ještě, že na poraněném koni sám krváceje z mnohých ran volal: „Ke mně, dítky! zde jest váš admirál!" — že udatně bojoval v posledních řadách. Ale když vojsko francouzské pod ochranou hradeb pevnostních se sbíralo, byl vévoda marně hledán.[1])

Lagrange má za to, že Colbert de Maulevrier, bratr ministrův, po tomto nešťastném výpadě Beauforta zatknul a tajně do Francie odvesti dal; však nyní víme, že týž Colbert z Kandie svému bratru ministrovi psal: „Nešťastný osud páně admirálův jest zajisté při všem to nejsmutnější. Jelikož po celý čas, co trval útok, nacházel jsem se na rozličných místech sbíraje vojsko jeho, všude a každého jsem se ptal, neviděllí admirála, avšak nikdo mi nemohl podati o něm zprávu." [2])

Mezi zajatými vévoda Beaufort nebyl, a zajisté nelze mu upírati té slávy, že udatně padl v boji. — Výprava francouzská vrátila se dne 31. srpna 1669 z Kandie beze všeho výsledku. Město Kandie bylo od Turkův 18. září t. r. dobyto. —

Rozlušťování dějepisné hádanky, kdo byl „muž se železnou škraboškou," přišlo tehdáž do mody. Počet rozličných k této záhadné otázce podaných odpovědí vystoupil až na 22. Jen velmi skrovná část jich zasluhuje skutečného povšimnutí. Opět v časopise L'Année littéraire uveřejnil francouzský spisovatel *Saint-Foix* r. 1768 (t. IV.) „Dopis o muži se železnou škraboškou," ve kterém hledí dokázati, že tajemný vězeň byl vlastně Angličan, a sice ne jiný nežli vévoda *Monmouth*, o kterém se prý mylně myslilo, že byl sťat v Londýně dne 25. července r. 1685. Saint-Foix složil svou argumentaci uměle a pro povrchní hlavy spůsobem dosti svůdným, avšak přec jenom ze samých povídaček. Kolovala prý v Londýně pověst, že na místě vévody Monmoutha vlastně odpraven byl důstojník jeho armády, ovšem vévodovi velmi podobný, který prý s velkou radostí tuto roli hrál, jsa bez toho též odsouzen k smrti. Jedna vysoko postavená dáma dala prý si otevříti rakev, v které ležela mrtvola odpraveného, a podívavši se na pravé rameno její, zvolala: „To není Monmouth!" — Jezuita P. Tournemine nejednou prý spisovateli vypravoval, že s P. Sandersem, bývalým zpovědníkem Jakuba II., kdysi navštívil vévodkoni Portsmouthskou (bývalou přítelkyni krále

---

[1]) Podrobnosti tohoto výpadu vypravuje Marius Topin ve svém díle: L'Homme au masque de fer dle zprávy zachované v ministerstvu námořnictví v Paříži a posud tiskem nevydané: Relation de ce qui s'est passé dans la sortie qui s'est faite en Candie par toutes les troupes du roy, tant de terre que de mer, pour l'attaque du camp de la Sablonnière le 25 du mois de juin 1669. — [2]) Marius Topin p. 139.

Karla II.); tu že také řeč přišla na Monmoutha, a vévodkyně prý řekla, že nikdy neodpustí králi Jakubovi odpravení Monmouthovo, anať ví, že Karel II. (otec vévody Monmoutha) na své smrtelné posteli maje přijímati tělo páně na svatou hostii dal si slíbiti od přítomného bratra svého Jakuba, že Monmoutha nikdy nepotrestá smrtí, byť i tento jakékoliv povstání proti němu způsobil; načež prý P. Sanders velmi rozhorlen odpověděl: *„Také nikdy toho neučinil!“* — V anonymním spise vydaném v Hollandsku „Amours de Charles II. et de Jacques II. rois d'Angleterre“ též určitě se vypravuje, že Jakub II. v noci před domnělou odpravou Monmouthovou s třemi muži přišel do Londýnského hradu, že kázal hlavu zajatého zahaliti kuklí, a že s ním pak vstoupil do připraveného kočáru; kam jeli, to že plukovník Skelton, tehdejší velitel Londýnského hradu, od kterého tyto zprávy prý pocházejí, ovšem udati nemohl. Saint-Foix myslí, že našel stopu zajatého a z Londýnského hradu tajně odvedeného Monmoutha, a totiž v Pařížské Bastille, ovšem zase jenom na základě nějaké pověsti. Jakýsi ranhojič Nélaton vypravovával prý svým známým, že jsa ještě pomocníkem u ranhojiče blízko Bastilly, jednoho dne byl zavolán do hradu, aby někomu pouštěl žilou, že guvernér Bastilly sám jej dovedl do pokoje, ve kterém na posteli ležel muž, jehožto hlava zakryta byla velkým bílým šátkem vzadu v uzel svázaným. Zajatý ten prý na sobě měl župan černý s velkými žlutými květinami. Stěžoval si prý na silné bolení hlavy, a z cizího akcentu, kterým těch několik francouzských slov mluvil, dobře prý bylo znáti, že to Angličan.

Z toho všeho soudí Saint-Foix, že „muž se železnou škraboškou“ není nikdo jiný nežli vévoda Monmouth, že Jakub II., potlačiv jeho vzpouru, nedal ho stíti, nýbrž přeplaviti do Francie, kde prý Ludvík XIV. převzal přátelskou službu žalářníkovu.

Domněnka Saint-Foixova soudnou kritikou od té doby dokonale jest vyvrácena. Macaulay ve svých Dějinách anglických (5. kap.) o popravě Monmouthové podává tak zevrubné a určité zprávy,[1]) že všeliká pochybnost o smrti vévodově naprosto jest vyloučena. Skonav pak r. 1685, nemohl arci Monmouth býti mužem, jejž r. 1698 přivedli do Bastilly. —

Ještě r. 1768 L'Année littéraire uveřejnila dopis nějakého pana *de Palteau*, příbuzného Saint-Marsova; ten uváděl co pramen podaných zpráv o muži se železnou škraboškou svého strýce Blainvilliersa, důstojníka u pěchoty, který prý byl se Saint-Marsem v Pignerolu a na ostrově Sainte-Marguerite. Z úst jeho prý slyšel pisatel, že onen neznámý vězeň všude byl naznačen jmenem *Lutour*; škrabošku měl prý vždy na obličeji, když se procházel venku, nebo když někdo cizí musil jej viděti; *nikdo prý tehdáž nemluvil o tom, že by černá škraboška byla železná, nebo že by měla klouby železné.*

Blainvilliers, jsa nad míru dychtiv spatřiti tvář jeho, a maje co poručík strážní setniny dobrou k tomu příležitost, oblekl prý jednou

[1]) Zcela podobně vypravuje skončení Monmouthovo Topin („L' homme au masque de fer,“ kap. VIII.) na základě oficielních depeší francouzského vyslance v Anglicku ze dne 25. a 26. července 1685, zachovaných v archivu ministerstva zahraničných záležitostí v Paříži.

uniformu sprostého vojáka i stál na stráži pod oknem tajemného vězně; „Latour" prý se bez škrabošky procházel po světnici, a Blainvilliers viděl dobře, že *má pleť velmi bílou*, že jest vysoké, krásné postavy, ač jednu nohu měl na dolejší části příliš tlustou. Zdál se prý býti v nejlepším věku. R. 1698 Saint-Mars na své cestě z ostrova Sainte-Marguerite do Paříže zdržel se prý s vězněm na statku svém Palteau. Obědvali v jídelně v přízemku; zajatý seděl zády obrácen k oknům a Saint-Mars naproti němu maje vedle talíře ležeti dvě nabité bambitky. Zajatý prý nosil škrabošku černou, pod kterou viděti bylo jeho zuby; vlasy měl *bílé*. Selský lid prý viděl jej několikrát se škrabouškou na obličeji jíti přes dvůr. V noci Saint-Mars měl prý postel svou postavenou vedle postele zajatého, a vždy nabité bambitky po ruce. Všechny tyto nápadné okolnosti udržely se, praví pan de Palteau, v tamějším okolí až posud ve velmi živé upomínce.

V pravdě kritického historického pojednání o otázce, kdo byl onen muž se železnou škraboškou nebylo tedy ještě ani r. 1768. R. 1769 vydal učený jezuita *Griffet* v Lutichu dílo pod titulem: „Pojednání o rozličných druzích důkazů, kterými lze ustanoviti pravdu historickou"; 13. kapitola jeho věnována jest muži se železnou škraboškou. Griffet má tu nepopíratelnou zásluhu, že do sporné otázky přivedl konečně něco historického světla. Když byl zpovědníkem Bastilly, měl příležitost nahlednouti do tamějšího archivu i uveřejnil dva výpisky z denníku Bastilly, jejž tehdy vedl poručík Dujonca; výpisky ty jsou první autentické listiny, první skutečně historický materiál pro celou tu otázku, ba jsou vlastně vůbec prvním podstatným základem té celé otázky, poněvadž teprvé jimi dokázáno, že skutečně byl takový tajemný vězeň.

V prvním díle zápiskův Dujoncových [1]) na listě 37 verso čteme: „Ve čtvrtek 18. září 1698 ve tři hodiny odpoledne pan de Saint-Mars, guvernér hradu Bastilly, slavil svůj vjezd, přicházeje z ostrova Sainte-Marguerite-Honorat a veda s sebou ve svých nosítkách vězně, jehož měl už v Pignerolu, jehož obličej pořád jest zakryt škraboškou a jehož jmeno se nejmenuje. Vystoupiv z nosítek, kázal vězně dáti do prvního pokoje věže La Basinière,[2]) až by nastala noc, kdežto jsme pak já a p. de Rosarges, jeden ze seržantů přivedených guvernérem, v 9 hodin večer dovedli jej do třetího pokoje (t. j. poschodí) věže La Bretaudière, kterýžto pokoj jsem byl dal opatřiti potřebným nábytkem několik dní před příchodem p. guvernérovým, obdržev k tomu rozkaz od p. de Saint-Mars. Vězeň tento bude pod dohlídkou p. de Rosarges, který též bude míti na starosti jeho obsluhu, a potravu dostane od p. guvernéra. — V druhém díle [3]) jmenovaného rukopisu na listě 80 verso stojí pak zápisek následující: „V pondělí 19. listopadu 1703 neznámému bylo trochu

[1]) Rukopis zachován jest v knihovně Arsenálu Pařížského, a první díl má nápis: „Seznam vězňů poslaných rozkazem královským do Bastilly, začínaje ode dne 11. října 1690, kteréhožto roku jsem byl ustanoven poručíkem královským."

[2]) Bastilla měla 8 velkých kulatých věží: věž jmenovaná La Basinière byla u samého vchodu do hradu.

[3]) Nadepsán jest: „Seznam vězňů, kteří vyšli z Bastilly" — atd. jako nahoře.

špatně, když večer vyšel z kaple, a dnes v 10 hodin večer zemřel, neměv nijaké značné nemoci. P. Giraut, náš kněz šel jej vyzpovídat, ale smrt byla tak náhlá, že nemohl býti opatřen svátostmi, a že náš kněz jen okamžik mohl mluviti k němu, nežli skonal. Tento neznámý vězeň tak dlouho již uvězněný byl pohřben v úterý o 4. hodině odpoledne 20. listopadu na hřbitově sv. Pavla našeho farního kostela; major de Rosarges a lékař p. Reil jsou podepsáni co svědkové. — Později jsem se dověděl, že do knihy zemřelých zanešen byl pod jmenem M. de Marchiel, a že se platilo 40 livrů za pohřeb.“ [1])

P. Griffet k těmto psaným zprávám o tajemném vězni přidal ještě ústní podání o něm, které měl od pozdějšího guvernéra Bastilly, Jourdana Delaunay, zemřelého r. 1749. Ten prý mu vypravoval: „Upomínka na vězně se škraboškou udržela se mezi důstojníky, posádkou a služebným lidem hradu. Mnozí jej viděli se škraboškou na tváři přecházeti přes dvůr do kaple na mši svatou. Po jeho smrti prý vše bylo vesměs spáleno, co sloužilo k jeho potřebě, stěny jeho pokoje byly oškrábány a znova vybíleny, tabule z oken vyndány a nové zasazeny: každá sebe menší stopa jeho pobytu v Bastille byla zničena, aby nikde nic nezůstalo, čím by jmeno jeho mohlo býti prozrazeno.“ — Vytknuv pak některé odpory v posavadních domněnkách, odporuje Griffet určitě tomu, že by byl onen vězeň vévoda Beaufort nebo vévoda Monmouth, mluví s patrnou šetrností o vypravování podaném „v knize vůbec známé a velmi dobře psané“ [2]) a přidává se k domnění pravdě nejpodobnějšímu, že tajemný vězeň byl nejspíš *hrabě Vermandois.* Cituje místo z memoirů slečny de Montpensier (nepříznivkyně hraběte Verm.) na důkaz, že tento levoboček Ludvíka XIV. byl u svého otce v nemilosti a ve jmeně *Marchiali* spatřuje významný anagram: z písmen jeho dají prý se dvě slova sestaviti, ovšem jedno latinské a druhé francouzské: *hic amiral*, jako by se chtělo tím říci: Zde leží admirál, kterýž titul Vermandois měl. P. Griffet slovem naposledy také zabřednul do povídaček. M. Topin vyvrací pádnými důvody domněnku Griffetovu. Vizme sami pravdivý příběh Ludvíka Bourbonského, hraběte Vermondois.

Narodil se 2. října 1667 v Paříži jakožto nemanželské dítě Ludvíka XIV. a slečny (později vévodkyně) de La Vallière, jež byla první skutečnou láskou královou. Zdravý a vtipný synáček její byl od svého narození miláčkem otcovým. Byv legitimován, dostal titul královského prince a v druhém roce svém byl jmenován admirálem. Když r. 1674 matka jeho vstoupila do kláštera, mladý princ zůstal na dvoře královském; byl ze všech synů Ludvíka XIV. nejkrásnější a otci svému nápadně podobný. Povaha jeho nebyla taková, jako vylíčen Giafer v „Memoirech perských“: bylté vlídný, veselý a nikdy nebyl trápen ctižádostí, jakou mu přičítali jeho tajní nepřátelé, pravíce, že se chce

---

[1]) Dotyčný zápisek v knize zemřelých farního kostela sv. Pavelského zní doslovně: R. 1703 dne 19. listop. *Marchialy*, asi 45 roků stár, zemřel v Bastille a tělo jeho pochováno jest na hřbitově farního kostela svatopavelského 20. téhož měsíce v přítomnosti p. Rosargesa, majora Bastilly, a p. Richa (sic), ranhojiče Bastilly. (Louvet v článku „Masque de fer“ Nouv. Biographie générale t. XXXIV. p. 150.)

[2]) Siècle de Louis XIV. od Voltaira, jehož Griffet nechtěl ještě více proti svému řádu popuditi.

státi králem francouzským. Arci v něm následnice v lásce králově, markýza de Montespan, spatřovala nebezpečného soupeře svých synů; i dauphinovi překážel. U dvora, kde přízeň královská byla jediným základem pozemského štěstí, stal se předmětem intrik, jimiž měl býti zbaven všemohoucí přízně otcovy. Rozpustilá mladá šlechta měla tehdy v předměstí Saint-Germainském pro své noční schůze peleš, nazvanou „sklep templářů,“ kde po nemírném chlastu vždy následovala hra v karty, byloli tu nešťastných obětí k vyplundrování. Tam byl i hr. Vermandois od důvěrníka dauphinova zaveden; opiv se připíjením, prohrál prý pak na čestné slovo ohromnou sumu, milion livrů. Vše potom hned doneseno králi. Vermandois přivezen jest z Paříže do Fontainebleau, tehdejšího obydlí princův královských, ve stavu zoufalém; povídalo se, že mu něco přimíchali do vína buď proto, aby tím bezpečněji byl obehrán anebo s úmyslem ještě horším. Asi dvě neděle byl v nebezpečenství života konečně zvítězila bujará jeho životní síla. Těžké ochuravění bylo v jistém ohledu pro něho velikým štěstím: srdce nanejvýš rozzlobeného otce se obměkčilo, zvláště když i matka hraběte u krále přímluvami svými zakročila. Král zaplativ dluhy synovy, poslal jej po jeho úplném uzdravení (v podzimku r. 1683) k vojsku svému do Flander. Odtud guvernér princův, markýz Montchevreuil, už v prvních dnech listopadu podával králi zprávu, že svěřenec jeho onemocněl; prvé ještě zapřev svou churavost, zúčastnil se při útoku na předměstí Meninské a osvědčil při tom nevšední statečnost. Král odpovídaje (4. list.) vlastnoručním listem, přeje sobě: „Jakmile by lze bylo s ním na cestu se vydati, byl bych tomu velmi rád, aby se vrátil sem k nám.“[1]) Topin dále podává celou řadu oficielních depeší maršálka Humièresa k voj. ministru Louvoisovi, jichžto jediným předmětem jest churavost princova. Již 6. listop. byl stav jeho velmi povážlivý; dne 13—15. poslal maršálek Humières depeši, která obsahuje hojně podrobností o nemoci princově. Takové depeše tehdy nebyly nikterak psány pro veřejnost, ale pouze pro ministra, který pak ve schůzi tajné rady je předkládal králi. Poslední zprávu podává markýz Boufflers Louvoisovi dne 16. listop. 1683: „Pan admirál je pořád u velikém nebezpečenství, a byl již i zaopatřen svátostmi umírajících. Nicméně mladý věk jeho dává nám vždy ještě naději; i dělá se vše, co by mu mohlo ulehčiti a jej uzdraviti.“

Avšak dne 18. listopadu ráno hrabě Vermandois skonal, a sice v přítomnosti pánův Montchevreuila, Humièresa i Boufflersa. O tři dni později poslal král Ludvík XIV. biskupské kapitole Arrasské přípis, který se v tamějším archivu posud chová; král v něm nařizuje, aby jeho „předrahý a velmi milovaný syn“ vévoda Vermandois v kůru hlavního chrámu Arasského pochován byl „se všemi obřady, ježto se zachovávají při pohřbu osob jeho rodu.“

Dne 24. listopadu purkmistr a konšelé Arrasští nesouce voskové svíce odebrali se v slavném průvodu z radnice ku bráně, kde byli shromážděni vojenský velitel města, velitel citadelly, všichni důstojníci generálního štábu, duchovenstvo všech farních kostelů a mnichové řádů žebráckých. Vojsko tvořilo špalír od brány až ke vchodu kostela, sv. Waasta. V poledne rány z děl ohlašují, že smuteční vůz s rakví do-

[1]) M. Topin, L'homme au masque de fer. str. 32.

provázený oddělením jízdy přijíždí k městu. Všechny zvony počínají zvoniti; biskup v čele duchovenstva vychází před bránu: rakev sundává se s vozu, a po náboženských obřadech nesou kanovníci rakev do města. Všichni hodnostáři města i hrabství jsou v průvodě. Rakev postavena v kostele na máry; 25. a 26. listopadu mše sv. čteny od 6. hodiny ranní až do poledne; u rakve modlili se ve dne kanovníci, pak nižší kněžstvo po celou noc. Dne 27. listopadu odbýván pohřeb. Uprostřed kůru hlavního chrámu otevřena stará krypta a tělo princovo tam uloženo s nelíčeným smutkem.

Dne 24. ledna 1684 král. intendant v hrabství Artoisském podal kapitole Arrasské listinu, ve které praví, že král, chtěje osvědčiti svou otcovskou náklonnost k synovi, a žádaje sobě, aby kanovníci navždy konali modlitby za věčný mír jeho duše, ustanovil opatřiti je k tomu potřebnými prostředky. Tyto mimo některé skvostné dary záležely v 10.000 livrů; v listině se do podrobna udává, čeho si král přeje pro věčnou oslavu památky synovy. Dle tohoto nařízení byla také výroční památka smrti princovy slavena až do r. 1789. Kdy by nic jiného nebylo, jest přímo nemožno věřiti, že král dle svého způsobu zajisté velmi pobožný by byl takovým způsobem zneužíval kněžstva a náboženských obřadů církve, na věčné časy, a sice zneužíval proto, aby zakryl před světem skutek, který dle svého panovnického práva mohl velmi snadno a beze vší překážky vykonati před očima celého světa.

Když se pak po dlouhých letech mluvilo, že 27. listopadu 1683 byl v Arrasu místo mrtvoly princovy slavně pochován špalek dřeva, dal Ludvík XVI. rozkaz, aby se v Arrasu krypta otevřela a rakev prohledala. Protokol sepsaný v Arrasu 16. prosince 1786 v přítomnosti biskupa, probošta kapitulního, starosty zádušního a generálního prokurátora konstatuje, že se v rakvi našlo tělo celé a zcela bezvadné.

Hrabě Vermandois dojista tedy nebyl mužem se železnou škraboškou.

Polemika vedená v L' Année littéraire mezi P. Griffetem a Saint-Foixem [1]) nepřivedla do temné záležitosti nového světla, protože z obou stran bojovalo se důvody zcela planými. Voltaire, jehožto veliké marnivosti to lichotilo, že „muž se železnou maskou“ jím do oboru dějepravy uvedený, stal se tak brzy předmětem všeobecné zvědavosti, chytře užil literárního sporu k zvelebení sebe samého; napsalť do 7. vydání (1770) svého Dictionnaire philosophique článek: „Anekdota o muži se železnou maskou.“ V tom sice nic nového nepodal, však podotkl, že vězeň byl vždy zakuklen patrně prý ze strachu, *aby nikdo neviděl na jeho obličeji podobnost příliš nápadnou* — a končil slovy: „*spisovatel tohoto článku ví snad více o tom nežli P. Griffet, neřekne však již ani slova.*“ Nakladatel v poznámce k tomuto článku Voltairovi připisuje domněnku, kterouž on snad ani neměl: že totiž onen vězeň byl bratr Ludvíka XIV. Jelikož domněnka ta do veřejnosti vstupuje r. 1789, lze vším právem tvrditi, že v posledních letech před velikou revolucí v oné záhadné otázce panovala úplná nejistota.

(Pokračování.)

---

[1]) Réponse de Saint-Foix et recueil de tout ce qui a été écrit sur le prisonnier masqué. L'Année littéraire od r. 1770. — Lettre d' un ami du Père Griffet — psal bez pochyby P. Griffet sám.

Ochranné clo a obchodní smlouvy v Rakousku.

Od

dr. Albína Bráfa.

Ostrými půtkami v bezčetných časopisech a brožurách, hlučnými rozhovory ve schůzích obchodních komor a rozmanitých spolků i ve veřejných shromážděních, konečně pak velikými debatami parlamentárními se účastenství v příčině celních smluv a celní politiky nevšední měrou vzbudilo též v takových kruzích obecenstva, jež jinak nemají při nich ani hlubšího vědeckého aniž vlastního živnostenského interesu. Proto nebudou snad nevčas následující stránky, na kterých hodláme přehledně vylíčiti, jakými cestami se brala rakouská politika celní až do nejnovějšího času, jakož i k snadnějšímu posouzení a ocenění přítomné fáse její stručně objasniti vědecké stanovisko v otázce cla ochranného, svobodného obchodu a smluv obchodních.

Až do počátku 18. století celnictví v zemích rakouských zachovávalo ráz středověký. Clem (vectigal, theloneum) zval se původně poplatek za užívání cest, řek, mostů, přístavů i za veřejnou osobní ochranu těch, kteří jich užívali; vybírán byl na různých místech uvnitř země, zvláště, kde cesty obchodní se sbíhaly. Záhy však při ukládání cel a zřizování nových celnic nabyly vrchu důvody fiskální, tak že onen prvotní jich ráz valně se změnil. Teprvé když hospodářská politika států evropských počala zásadami t. zv. merkantilismu se říditi a následkem toho v obchodu zahraničním soustavu prohibitivní prováděti, stalo se vybírání cla znenáhla podstatnou pomůckou k provádění soustavy té, ovšem ale muselo se přeložiti na *hranice*; odtud clem rozumí se především clo pohraničné t. j. dávka ze zboží přes hranice jdoucího.

Slovo *merkantilismus* *) neznamená nějakou jednolitou theorii, ale jest jen souborný název rozmanitých náuk, které v mnohém se různíce shodovaly se v některých základních myšlenkách, hlavně pak v tom, že příliš vysoko kladly počet a hustotu obyvatelstva jakožto základ hmotné moci státní, a že rozhodně přeceňovaly drahé kovy jakožto pramen bohatství, jehož v zemi rozhojňování za převážný cíl veškeré politiky hospodářské se pokládalo. Aby lidnatost vzrůstala, k tomu třeba opatřiti dostatečnou výživu přirůstajícímu obyvatelstvu, a k tomu mohlo vésti jen rozmnožování živností novými odvětvími výroby zejmena takými, jež zanášejí se zpracováním surovin, zkrátka zavádění nových oborů průmyslu, jakož i zabezpečení odbytu i odvětvím jeho již trvajícím i nově probuzeným především v zemi samé a dle možnosti i v cizině.

A co se drahého kovu dotýče, byl netoliko vývoz jeho přísně zamezován, nýbrž hledány dychtivě prostředky, aby ho v zemi přívozem

*) Výtečnou charakteristiku merkantilismu podává Roscher ve své: Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland (Mnichov 1874), str. 228. a násl. — Nejstarší literární zástupcové jeho byli: Bodinus (De republica. 1576), Serra (Trattato delle cause, che possono far abondare li regni d'oro e d'argento etc. 1613), Klock (De aerario. 1651) a m. j.

z ciziny přibývalo, zvláště když se doma na něj nedolovalo; však přivážení jeho z ciziny mohlo se způsobiti jen zahraničným obchodem, jen zachováním „příznivé mezinárodní bilance obchodní“ t. j. tím, aby cena vývozu nad cenu přívozu předčila. Příznivost ta pak tím trvaleji byla pojištěna, čím méně domácí země nucena byla cizí tovary přivážeti a v nich za cizí práci platiti a čím více dovedla cizí země k tomu přiměti, aby odbírajíce od ní tovary peníze jí platily za práci na ně obětovanou. Rozvoj průmyslu — prostředek k dosažení obojího ideálu merkantilistického — byl proto předmětem až i jednostranně horlivé péče vládní, kteráž se uvnitř jevila v nejrozmanitějších způsobech přímé podpory a sobě vytvořila na venek zvláštní soustavu celní a koloniální politiky, jejíž nejpodstatnější pomůcky byly tyto: v příčině přívozu cizích tovarů a vývozu domácích surovin dávala buď přímou zápověď neb ukládala tak veliká cla, že se jim dostalo jmen cel *zabraňovacích* čili *prohibitivních*; na vývoz tovarů do ciziny poskytovala přímo prémie; domácím vyrábitelům v koloniích zabezpečovala monopol na prodej tovarů a práva předkupní na koupi surovin odtud; zřizovala obchodní společnosti velkým kapitálem a četnými právy výhradnými i všelikými výhodami nadané ku zprostředkování a povznešení zahraničného obchodu (kolik tu vzniklo západo- a východo-indických kompanií!) atd. Vývozu drahého kovu překážeti měla namnoze i cla na přívoz takových předmětů, ježto v zemi samé vyráběti lze nebylo, jichžto spotřeba však měla ráz přepychu; neměly za ně zbytečně „peníze jíti ze země.“ V rozdíle těchto cel od oněch, která, jak výše udáno, předkem na prospěch domácí produkce průmyslové dána byla, stopovati lze počátky důležitého — pozdější theorií teprv náležitě provedeného — různění cel na *hospodářská* a *finanční*. Nabylať totiž tato posléz uvedená cla znenáhla povahu pouhých *daní spotřebních*, jež běžná terminologie zve *nepřímými*. — V nejužší souvislosti s přeceňováním lidnatosti a drahých kovů jest tedy v učení merkantilistickém i přeceňování obchodu zahraničného, výroby průmyslové (zvláště proti rolnictví často zanedbávanému) a konečně i přeceňování působnosti státní ve věcech hospodářských.

Z důvodů merkantilistických prováděli v Evropě nejprvé prohibici Karel V. ve Španělích, Jindřich IV. ve Francii, (jemuž rádcem byl Sully), a v Anglii Cromwell; nejvěhlasnější zástupce její jest Colbert, ministr Ludvíka XIV., u něhož se namnoze potkáváme s ideami, jež by směle vložiti se mohly do úst kterémukoliv stoupenci Listova učení o cle ochranném.*)

V Rakousku**) v druhé polovici 17. století, tedy v téže době,

*) Tak porovnává cla na přívoz cizích tovarů s berlami, které se odhodí, když jich více není potřebí, nepodceňuje vnitřní obchod proti zahraničnému atd. Colbertovo postavení v dějinách hospodářských teprvé v náležité světlo uvedla velká publikace: Lettres, instructions et mémoires de Colbert, publiés par P. Clément (1861—71).

**) O dějinách celní politiky rakouské srovn. hlavně: Blodig, Die österreichische Zoll- u. Staatsmonopolordnung. Vídeň 1855 (historický úvod). F. X. Neumann, Oesterreichs Handelspolitik. Vídeň 1864. — Dr. H. F. Brachelli & Dr. F. Migerka, Oesterreichs commercielle und industrielle Entwickelung. Vídeň 1873; hlavně však (pro dobu od r. 1850) obšírné, bezprostředně na úřední prameny se opírající dílo Alexandra Matlekowitze, Die Zollpolitik der österr-ungar.-Monarchie. (Buda-Pest 1877.)

když na evropském západě Colbert prováděl svou soustavu, ponejprv zapovídáno přivážeti cizí zboží, zvláště přepychové*); cel pohraničných jakožto prostředku k provádění zabraňovací politiky užilo se dle příkladu západoevropského teprvé v první polovici 18. století za Karla VI. Tehdy ponejprv zřízeny jsou samostatné celní úřady pohraničné, při čemž každá země pro sebe tvořila celní území se zvláštními předpisy celními s tarify na vývoz, přívoz i průvoz, tak že bylo hojně celních území, řádů i tarifů; ještě r. 1747 smlouvá se dvorní kancelář česká s rakouskou, aby usnadněn byl vývoz jistých výrobků do Rakous, vzájemné navštěvování trhů atd. Teprvé na sklonku panování Marie Teresie (r. 1775), země pod tehdejší vládou její sloučené — vyjímajíc země uherské, Tyroly, Milánsko, Mantovánsko a Toskánsko — spojeny jsou v jedno celní území. Ostatně ani přímé zápovědi přívozu neb vývozu nijak nepominuly, počet předmětů, které jim podléhaly, spíše se množil, tak že za Josefa II. bylo na 200 druhů zboží „z obchodu vyloučeného," ježto jen na zvláštní úřední povolení a jen k osobní spotřebě za velmi značné clo do země přivážeti se smělo.

Ovšem nesmí se přehlednouti, že právě za Marie Teresie a nástupce jejího jsou všecka opatření prohibitivní této politiky jen část celé soustavy četných opatření hospodářských, ve kterých se arci nalézá mnohé, jež by se do nynější praxe v oboru politiky průmyslové naprosto nehodilo. Vypisují a udílejí se prémie na zhotovení jistých výrobků doma, na zvláštní žádoucí vynálezy, na vývoz tovarů i takových surovin, ježto zpracovati doma lze nebylo; dávají se podpory v hotovosti nebo půjčky na zřízení jistých továren; poskytují se továrníkům rozmanité výhody osobní, jako osvobození od některých daní, sečkávání se clem, a podobně i dělníkům jistých odvětví průmyslu, jako n. př. osvobození od služby vojenské; zamezuje se stěhování domácích podnikatelů a vycvičených dělníkův určitého druhu, však vábí se zároveň i cizí do země slibováním rozličných výhod; dělníkům, kteří právě bez práce jsou, udílejí se podpory; zřizují se skladiště k prodeji jistých tovarů v režii státní a továrnám soukromným dostává se schválných zakázek státních i zemských; zakládají se odborné školy a navštěvovatelům jich poskytují se odměny jakožto náhrada za „ušlý výdělek," tu i tam pak jest návštěva jich i nucená, ba nescházejí ani úřední technologické instrukce o tom, jak se jisté výrobky zhotovovati mají a m. j.**) Bylo

*) Za doby Leopolda I. měl merkantilismus v Rakousku několik zástupců, k nimž hlavně náleželi: Becher (hlavní dílo: Politischer Diskurs von den eigentlichen Ursachen des Auf- und Abnehmens der Städte etc. 1668), Hörnigk (Oesterreich über Alles, wenn es nur will etc., kniha, které ještě Josef II. často se dovolával) a V. Schroeder (Fürstliche Schatz- und Rentenkammer. 1686). Srovn. Roscher n. u m. 263 a násl. Nejslavnější zástupce merkantilismu v Rakousku, který však již na rozhraní nové periody stoje jakýmsi eklekticismem zásad merkantilistických a idei současné západoevropské filosofie vyniká, jest Josef Sonnenfels (zemř. 1817), jehož kniha: Grundsätze der Polizei, Handlung u. Finanz (1. vyd. 1765) až do let čtyřicátých na rakouských universitách co kniha učební úřadně zavedená se udržela.

**) Do podrobna vylíčil to V. G. Kopetz v díle: Allgemeine österreichische Gewerbe-Gesetzkunde. 2 díly (Vídeň 1829 a 1830) pod příslušnými záhlavími.

mezi těmito i četnými jinými ustanoveními podobného spůsobu mnoho jednostranného, umělého, ale nelze zapříti, že nebylo v Rakousku doby, kde by se k hospodářským prospěchům horlivěji bylo přihlíželo; a doba ona skví se velkými positivními výkony, kterým nemohlo se dostati pravého ocenění, dokud v knize a na kathedře vládly základní idey náuky, jejíž praktická politika hospodářská v jediném hesle Laissez faire vrcholí.

V dobu Josefa II. spadají též počátky t. zv. *řízení appreturního.* Tehdy totiž ponejprv nařízeno, že zboží, jež do ciziny se vyvezlo na spekulaci neb k dalšímu upravení čili appretuře, při návratu svém do země ode cla osvobozeno jest.*)

Vrcholu svého dosáhla soustava prohibitivní v Rakousku na počátku 19. století; toho příčinou nebyly výstřední tužby merkantilistické — bylť tehdy již merkantilismus v odkvétání — nýbrž tíseň finanční a hrozní zmatkové valuty, následkové to četných válek (od sedmileté až do Napoleonských). Na sklonku 18. století rozmnožil se obnos státovek — vydávaných ve formě bankovek na jmeno někdejší Vídenské banky (Wiener Stadt-Banco) a „bankocetle" zvaných — v té míře, že výměna jich za drahý kov konečně přestati musela (1797); další rozmnožování, byvši takto usnadněno, dělo se pak tím vydatněji, ježto úvěr státní byl již tak hluboko poklesl, že se správa finanční neštítila ani některých půjček nucených velmi povážlivého druhu. Bankocetle se od r. 1762 do r. 1811 z prvotních 12 milionů rozmnožily na více než 1060 mil. zl, s počtem jich stoupalo od r. 1799 i ažio a sice v takové míře, že počátkem r. 1811 kurs 100 zl. ve stříbře obnášel 819 zl. v bankovkách, a netoliko vymizely všechny mince z oběhu, nýbrž také drobné stříbrné a konečně i starší měděné mince s prospěchem za bankovky v ceně kleslé vyměňovány, roztavovány a do ciziny vyváženy jsou. Marně horlí dekrety vládní proti ažiotáži — s *měděnými* drobnými, marně vyhrožují tresty. — Ani pověstným patentem finančním z r. 1811 nebyly zmatky valuty odstraněny. „Zákonná devaluace" bankocetlí patentem tím provedená — dle níž 500 zl. v bankocetlích vyměňováno bylo za 100 zl. „směnných listů" — jen protala Gordický uzel zápletků a tísní finančních. Za periodou bankocetlí následovala rovněž smutně zajímavá perioda „Vídenské měny," jež po ukončení válek Napoleonských a po upravení politických poměrů kongresem Vídenským opětnou zákonnou devaluací skončila. Převýdaj peněz papírových za kov nesměnitelných prudce vzrůstaje vypudil drahý kov z oběhu i ze země — a bylo ho právě tehdy často tak velmi potřebí — effektivní příjem z cel byl tím menší, čím více v ceně klesaly bankocetle a po nich pak směnné a anticipační listy, kterými cla byla placena. Tehdy nebyly krajní prostředky a odvážné experimenty nic vzácného. V rámec jejich dobře se hodila i řada výstředních opatření v oboru celnictví a zahraničného ob-

---

*) Podnět k hojným steskům pozdějším zavdalo zneužívání zřízení toho ze strany cizích průmyslníků, aby vyhnuli se vyššímu clu na přívoz; přivážejíce totiž látky nedohotovené za nižší clo do země, vyvezli je pak ihned jako „domácí výrobek" do ciziny k „appretuře" (barvení, tisknutí, lisování, hlazení atd.) a tak zabezpečili jim osvobození ode cla při přívozu.

chodu, jimiž vláda tehdejší reagovala proti mizení drahého kovu ze země i proti stenčení příjmů z cel placených platidlem, jehož hodnota stále klesala. Především vypověděla prudkou válku všem předmětům, jichžto spotřebu za zbytečnou pokládala, aby prý za ně peníze nešly ze země; mezi ně především náležely káva a cukr, jichžto přívoz zvenčí stížen zvýšeným clem a domácí obchod v nich podroben byl mnohým obtížným obmezením a kontrolám, kterými ani soukromé zásoby neobchodníků ušetřeny nebyly.*) Na konec vřaděna jest káva mezi předměty z obchodu vůbec vyloučené. Klesání kursu bankocetlí a později papírových peněz t. zv. Vídenské měny zavdalo podnět k hojnému zvyšování cel ano i k příkazům, aby jistá cla zcela, jiná aspoň z části drahým kovem nebo papírovými penězi dle úředně stanoveného kursu placena byla. Nad to ještě přistoupilo Rakousko z donucení Napoleonova r. 1809 k t. zv. uzavření pevniny, na úkor Anglie způsobenému, od čehož ale brzo opět ustoupilo. Za takových poměrů bylo podloudnictví velice výnosné a také za doby nejpřísnější prohibice nejvíce kvetlo.**)

Když po ukončených válkách francouzských nastaly klidnější poměry, počalo se přihlížeti nejen k uspořádání zbědovaných poměrů valuty, nýbrž i ke zmírnění soustavy prohibitivní; zároveň pak probudily se snahy zavesti jednotu i co se týče celního území i co se týče celních předpisů, jichžto byla nejpestřejší směsice. Snahy o jednotu celního území, o kterou již Josef II. nadarmo se zasazoval, zmařeny jsou opět odporem Maďarů. A tak po mnohých změnách, jež za válek způsobeny byly nabýváním neb ztrátami území — konečně r. 1827 zbylo přece ještě troje území celní: tvořilyť země uherské, pak Dalmacie samostatná území celní o sobě, ostatní země (s nimi tedy i Lombardsko-Benátsko a Tyroly) v jediné se sloučily. Jednoty celních předpisů dosáhlo se celním tarifem na vývoz a přívoz r. 1838, kdež jednotlivé druhy zboží v pořádku abecedním se cly vesměs specifickými***) se uvádějí a jenom 69 zápovědí přívozu a 10 zápovědí vývozu zbylo. I tarif na průvoz z r. 1829 značná ulehčení obsahoval.

V té době činili státníci rakouští první pokusy sblížiti se s Německem v příčině soustavy celní, k čemuž podnět dalo splynutí nej-

*) Vyjma některá velká města byl všude jinde dovolen pouze prodej v malém, při čemž každý obchodník musel vésti úředně pověřený denník k zapisování každé přijaté neb odprodané částky, a o každém prodeji, o každé zásilce nad 5 liber kávy neb 10 liber cukru vydati zvláštní dle úředního předpisu zhotovený účet, kterýž i soukromým zásobám neobchodníků za „legitimaci" sloužiti měl. Když pak byla káva z obchodu vyloučena, zapověděli i živnost kavárnickou a jen k soukromé potřebě za clo 60 zl. z centu bylo lze kávu přivážeti.

**) Ostatně již r. 1788 jeden guberniální dekret vyzývá kromě světských vrchností též *pastýře duchovní*, aby svým ovečkám vyložili, „jaké časné a věčné tresty stihnou každého, kdo proviňuje se proti zeměpanským předpisům, boha tím urážeje, zároveň však, jakých odměn světských těm se dostává, kdož podloudníky prozradí a jakých pokut těm, kdož při podloudnictví se zúčastní."

***) Vyměření sazeb celních děje se buď dle jistých jednotek váhy či od kusu anebo děje se v percentech hodnoty deklarované. V prvém případě mluví se o *clech specifických*, v druhém o *clech ad valorem*; u cel ad valorem bývá nepřislušnost, že se schválně deklaruje nesprávně příliš nizko, proti čemuž rozmanitých prostředků se užívalo, zejmena

větší části německých států v t. zv. jednotu celní (Zollverein).*) I nastává tu v dějinách celní politiky rakouské doba, kde nikoliv hospodářská hlediska nýbrž důvody státní politiky byly základními pohnutkami důležitých opatření ba zásadních změn v obchodní politice zahraničné. Vzájemná řevnivost států, rakouského i pruského po politickém náčelnictví v Německu bažících, učinila je soupeři též na poli hospodářském, kdež pro účely své hledali zbraně a s vytrvalostí i důsledností, s diplomatickou úskočností a dle potřeby také rázným zakročením plánům svým navzájem strojili překážky. — V dvacátých letech našeho století pozorovati jest ve státech německých rostoucí ruch, jehož cílem jest zrušení dosavadních celních hranic mezi jednotlivými státy německými, sjednocení všech v jedno území celní a k celní politice upravené dle jednotných zásad. Mezi muži, kteří nejhorlivěji a s největším úspěchem klestili myšlence té dráhu, vynikli zejmena badenský státní rada Nebenius, proslulý i co spisovatel národohospodářský, a pak nejpřednější theoretik soustavy ochranné Bedřich List. I sjednotily se v skutku v l. 1824—1828 Virtembersko a Bavorsko a r. 1828 Prusko s Hesenskem ve spolky, kteréž zprvu obchodní smlouvou se vázaly, však r. 1833 v jednotu celní splynuly, zvláště přičiněním Pruska, které v nové jednotě hlavní slovo mělo a právem soudilo, že dosáhnouc náčelnictví u věcech hospodářských, tím i cestu k vůdcovství politickému sobě proklestí. Jednota přála zásadám mírné ochrany a úspěch její byl značný. Vedle ní na severu Hanoversko, Brunšvicko a Meklenbursko utvořily v l. 1834—37 svou samostatnou jednotu, nazvanou Steuerverein, hovící svobodnému obchodu: však i ony a znenáhla též největší část ostatních států německých k jednotě se přidaly.

Již r. 1820 usiloval B. List i osobní přímluvou u císaře Františka, aby Rakousko při založení celní jednoty se zúčastnilo a k ní přistoupilo: ale nadarmo. O deset let později státníci rakouští na šíření a rozvoj jednoty hleděli už okem nedůvěřivým, neboť jejími úspěchy rostl význam Pruska. Když pak r. 1841 smlouvy států v jednotu celní spojených obnoviti se měly, chtěli se v Rakousku k ní už připojiti; překazil to jen odpor průmyslníků, kteří dovozovali, že konkurrence německá nyní ještě je nebezpečnější než r. 1833, jelikož od založení jednoty celní průmysl německý zmohutněl. Značně pokročily záměry vládní následkem událostí r. 1848, kde se jich ujala energická, k dalekosáhlým plánům spůsobilá ruka Bruckova. Bruck v pamětních spisech z 30. prosince 1849 a 30. května 1850 vyložil plány své, jejichž podstatou bylo: utvořiti jednotné velké celní území rakousko-německé,

povolení práva předkupního celním úředníkům za sumu deklarovanou — však bez žádoucího výsledku; jedině z této příčiny dává se přednost clům specifickým, která však vyžadují, aby se u předmětů, vykazujících velké rozdíly v jakosti, více stupňů rozeznávalo. Tak ku př. rozeznával dosavadní tarif v odd. 36 (tkaniva bavlněná) obyčejné tkaniny režné — bílené neb barvené, ve více barvách tkané neb tisknuté; pak obyčejná vzorkovaná tkaniva s týmiž 3 rozdíly — jemná tkaniva s týmiž rozdíly však s různěním hustých a řídkých, konečně aksamity, tyly, bobbinety atd.

*) O dějinách této jednoty sr. W. Weber, Der deutsche Zollverein 2. vyd. Lipsko 1871; k tomu Roscher n. u. m. str. 948 a násl.

k němuž se též Italie připojiti měla, netoliko se společnou soustavou cel hospodářských a finančních, nýbrž i s jednotnou soustavou peněz, měr a vah, i se společným zákonodárstvím ve věcech obchodu, průmyslu a dopravy. Provedení mělo se státi nenáhlými přechody, po několika fásích přípravních; ale nejprvé bylo nutno domácí celní politiku upraviti dle zásad, na jakých v jednotě celní spočívala, dle zásad mírné ochrany. Odboj uherský z r. 1848 byl v jednom ohledu práci usnadnil, dalť vládě tehdejší vítanou záminku k odstranění uhersko-rakouské celní čáry, tak že (po provedení jistých předchozích opatření, zvláště po způsobení nutného souhlasu obojstranných soustav berních) 1. červencem 1851 všecky země — vyjma Dalmacii — jedno celní území tvořily, z něhož vyňata byla jen některá svobodná místa, zejmena Terst již r. 1717 současně s Rěkou za příčinou obchodu s orientem za svobodný přístav prohlášený.

Změna celní soustavy domácí provedena jest přičiněním Bruckovým velmi rychle. Počátkem r. 1851 zástupcové jednot rolnických a obchodních komor, byvše Bruckem svoláni, rokovali o návrhu nového tarifu celního, zosnovaného vedle zvláštního regulativu, jehož základní myšlenky byly: zrušiti veškery zápovědi, chrániti domácí výrobu jen pomocí výdatných cel, jež byla *vyměřena dle rozdílu pracovních nákladů domácích i cizích*; při tom cla na vývoz (vyjma přechodní ustanovení) nízká, mající povahu pouhých poplatků kontrolních. Po skončení porad — při kterých zejmena čeští a dolnorakouští zástupcové o výdatnou ochranu se zasazovali, uherští k zásadám svobodného obchodu se hlásili — sdělán byl nový tarif a v listopadu 1851 publikován s ustanovením, že 1. února 1852 platnosti nabude a do konce října 1854 ji podrží. Též uspořádání tarifu odchylovalo se od dřívějších; byltě systematický, toho druhu první v Rakousku, a zahrnoval ve 30 třídách se 105 odděleními 338 položek (tar. z r. 1838 654); snížení cel, dle zpomenutého regulativu vyměřených, obnášelo u některých předmětů až bez mála 100%.*)

Méně úspěšné byly kroky ku sloučení s jednotou celní, jejíž smlouvy jen do konce 1853 uzavřeny byly a tudíž v čas obnoveny býti musely. Při této příležitosti chtěl Bruck přijetí Rakouska do jednoty vymoci; proto již v květnu r. 1850 spolkové radě německé předložil pamětní spis, ve kterém háje plány své hlavně též poukazoval k veliké hospodářské i politické váze, jakou by mělo jednotné středoevropské území obchodní, 70 milionů obyvatelů zahrnující; i podal podrobné návrhy na organisování jednoty i pro další její kroky v politice obchodní vzhledem na státy jiné. Snahy rakouské docházely přízně u států jiho-

*) Pro cla na přívoz užilo se jen 35 rozmanitých sazeb, z nichž nejnižší byla 1, 3, 5, 10, 15 kr. za cent, nejvyšší 100, 150, 250 a 600 zl. (250 zl. u vagonů železničných, jemného lněného zboží, šálů, nejjemnějších bavlněných látek, drahokamenů, skleněných ozdůbek atd., 600 zl. u nejjemnějších pletiv slaměných, umělých per krášlicích, nejjemnějších oděvů a pod.), nejvyšší sazby tarifu z r. 1838 byly 1000 a 2000 zl. — Clo na vývoz bylo u 68 předmětů jen 1 kr., u 38 jen 2 kr. za cent, toliko u 77 předmětů přesahovalo 50 kr.; nejvyšší bylo 30 zl. (u surového hedbáví) a 100 zl. (u nebroušených granátů). Clo na průvoz u 210 předmětů nepřesahuje 10 kr.

německých, což pruským záměrům nemálo vadilo; když pak na konferencích v Kaselu (1850) a v Drážďanech (1851) v té příčině jednáno bylo bez úspěchu. Prusko uzavřevši o své újmě smlouvu s Hanoverskem kategoricky prohlásilo, že o každém členu dosavadní jednoty celní, nepřistoupili ke smlouvě této do konce roku 1853, bude za to míti, že z jednoty vystoupil. A k dovršení důrazu samo pak své vystoupení z jednoty ohlásilo. Byl to krok přenáhlený, který posloužil plánům státníků rakouských, anť veškery státy konečným cílům pruským nepřející vehnal v jejich náruč; zástupci států těch sjeli se r. 1852 ve Vídni k poradě o uzavření smlouvy s Rakouskem. Tu pak Prusko vidouc ve Vídni i na pozdější konferenci Berlínské uzrávati věci v neprospěch svůj, odhodlalo se raději k uzavření smlouvy s Rakouskem a sice na 12 let (od 1. ledna 1854 do konce r. 1865), k níž pak všichni státové jednoty celní přistoupili. Smlouva kromě podstatných snížení cel obsahovala klausuli o největších výhodách, osvobození zboží na spekulaci neb k appretuře vyvezeného od cla při návratu, pak zaručovala, že žádná strana neužije prohibice vyjma předměty monopolů státních (tabák, sůl) a takové, kde zápověď z policejních ohledů je nutna. Snížení cla, touto smlouvou Německu povolené, bylo by mělo ten následek, že by mnohé druhy zboží z jiných cizích států byly se vozily zpředu do Německa a odtud teprvé, deklarované za zboží německé, do Rakous. Proto musel i obecný celní tarif podroben býti revisi, následkem které 5. pros. 1853 nový obecný tarif celní zaveden jest, který nabyl platnosti počátkem roku 1854, byl jednodušší než předešlý (obsahovalť ve 22 třídách s 80 odděleními jen 265 položek a z těch 35 ode cla osvobozených), měl cla na přívoz ještě nižší*) a zrušiv největší část cel na vývoz ponechal u některých předmětů cla velmi nepatrná (nejvyšší 15 kr. za cent).

Tak proveden byl v Rakousku památný přechod od soustavy prohibitivní k soustavě mírné ochrany. Dějiny jeho jsou ve dvojím ohledu zajímavé, jednak už tím, že bezprostřední pohnutkou k němu nebylo lepší poznání rozhodujících kruhů, ale spíše účely mimohospodářské, jež pak dlouho ještě v provádění toho tak veledůležitého oboru politiky národohospodářské měly váhu rozhodnou, — jednak i tím, že „nová epocha“ sama velmi ominósním spůsobem zahájena byla hned několika rychlými skoky sazeb celních, ježto během tří let od zrušení starého prohibitivního tarifu obecným tarifem z r. 1851 nastalo mnohým předmětům i trojí citelné snížení cel, což i rozhodní přívrženci svobodného obchodu za věc povážlivou prohlásili. V skutku se také záhy počaly ozývati stesky průmyslníků, zvláště tkaninářského a železářského odboru, kteří ze značného stoupání přívozu těch oněch výrobků za současného váznutí neb jen skrovného stoupání vývozu dokazovali, že snížení ochranných cel vůbec je škodlivo. Obecná krise hospodářská, kteráž r. 1856 propukla, k novým steskům dala podnět. Konečně r. 1858 svolána byla anketa průmyslníků, aby podali úsudek o účincích změn v celnictví provedených; mínění jejich ve mnohém se různilo a některé hlasy všecku tíseň z opatření politiky celní odvozovaly, přece většina se sho-

*) Nejvyšší sazby byly 100 zl. (n. př. na jemné látky vlněné a bavlněné), 150 zl. (obyč. látky hedbávné atd.) a 250 zl. (jemné hedbávné látky, plstěné a slaměné klobouky, nejjemnější látky vlněné a bavlněné atd.).

dovala v tom, že jen jistým oborům průmyslu, zejmena též železářskému, snížení cel ublížilo; za to škodný účinek příliš rychlých přechodů počátečných všeobecně byl uznán.

Opětné zmatky valuty — jež roku 1848 počaly majíce původ svůj v předlužení státu u národní banky, odtud pak s nepatrnou výminkou až na naši dobu trvají — byly příčinou, že r. 1854 bylo nařízeno placení cel *stříbrem.*

Uzavření obchodní smlouvy rakouskopruské z r. 1853 mělo význam pouhého příměří. Úplné splynutí s Německem v jediné území celní nepřestalo býti přáním a cílem státníků rakouských. Aby tomu upravili půdu, dbali o to, aby poměry rakouské přivedli s německými co možná ve shodu; s velkým úsilím tedy starali se o doplnění sítě železniční, smlouvou minťovní (1857) rakouskou soustavu mincovní s německými na stejný základ postavili, o sdělání společného zákona obchodního pečovali, neméně i o reformu domácí živnostenského práva usilovali atd. Než ani Prusko nesložilo ruce v klín, dbajíc o to, aby při novém vyjednávání způsobilo rakouským státníkům odvetu za diplomatickou porážku, již r. 1853 utrpělo. I naskytla se mu vhodná příležitost. Francie r. 1860 překvapila svět uzavřením smlouvy s Anglií po jednání tak tajném, že dva přední prostředníci smlouvy ze strany francouzské vlastním ženám práce opisovačské konati dávali. Ihned po uzavření smlouvy počalo tajné vyjednávání Pruska s Francií i sdělán jest návrh smlouvy, jehož tendence po uveřejnění byla velmi zřejma. Prusko povolilo výrobkům francouzským mnohem větší výhody než Francie pruským: stalo se to patrně s tím úmyslem, aby Prusko Rakousku překazilo spojení s jednotou celní, jakmile by tato smlouvu francouzkopruskou schválila a k ní přistoupila. Poměry rakouského průmyslu nebyly by takého snížení cel na přívoz snesly, jaké se tam povolovalo. Pokud nevypršely smlouvy států jednoty celní, totiž do konce r. 1865, nemělo arci podepsání smlouvy Pruskem účinku, dokud k ní všickni státové jednoty nepřistoupili; přece však mělo Prusko bezpečný prostředek proti Rakousku a dodalo mu ještě větší váhy kategoricky ohlašujíc vystoupení své z jednoty, jakmile znamenalo, že někteří státové — mezi nimi hlavně Bavorsko — pokračují v politice rakouským záměrům příznivé. Ale co v letech padesátých bylo ještě pouhou hrozbou, znělo nyní mnohem povážlivěji. Význam Pruska mezi tím vzrostl, význam Rakouska klesl. Jednota celní se všem státům německým stala zdrojem tak značných prospěchů, že nebylo lze se nadíti, aby se jí k vůli Rakousku zřekli. Vidouce nezlomnou vůli Pruska přistoupili tedy na konec všickni ke smlouvě prusko-francouzské, když byla v některých ohledech dle jich přání modifikována. Prusko zvítězilo úplně, utvrdilo podstatně vážnost svou v Německu. Teprvé po obnovení smluv jednoty celní byla r. 1865 nová smlouva rakouská s jednotou uzavřena na 12 let (t. j. do konce r. 1877); měla zcela jiný ráz než smlouva z r. 1853. Ačkoli se v ní ještě činí zmínka o budoucím vyjednávání v příčině konečného splynutí, přece vypadá celek jako úmluva dvou cizích států. O rok později rozhodlo se ostatně o záležitosti té na bojištích českých v ten smysl, že zůstal onen odstavec mrtvou literou, neboť následkem války Rakousko vyloučeno jest z téhož Německa, v jehož záležitosti bylo

krátce před tím krev synů svých obětovalo na půdě šlesvicko-holštýnské ve prospěch Pruska. — Těžiště smlouvy tvořilo ostatně nové snížení cel na přívoz a sice u 37 předmětů hlavně z oboru tkaninářského; následkem jich musely se pak z podobných důvodů, jako po uzavření smlouvy z r. 1853, dotýčné sazby obecného tarifu celního též změniti t. j. snížiti. Zároveň se zrušila cla na vývoz, vyjma pouze vývoz surových koží a hadrů. Cla na průvoz byla již r. 1862 odstraněna.

Uzavřením druhé smlouvy obchodní s jednotou celní zahájena v Rakousku vlastní perioda obchodních smluv. Doba byla jich uzavírání zvláště příznivá, ve vědě i v denní literatuře měla tehdy ještě převahu škola národohospodářská hájící zásadu svobodné soutěže ve všech jejích spůsobách, měla zejmena ještě i převahu v Německu, jehož veškery směry ve vědě, umění, politice a zákonodárství zvláště od r. 1848 v Rakousku živého docházely ohlasu. Ono pak skutkem přiznalo se ke směru tomu, když novým řádem živnostenským (z 20. prosince 1859) před jinými státy sousedními provedlo zásadu svobody živnostenské, kteráž se svobodou obchodní tvoří dva nejhlavnější spůsoby provádění svobodné soutěže čili konkurrence. Když se z jistých stran posuzuje tehdejší celní politika, rádo se na okolnost tu zapomíná, jakož i na to, že opuštění prohibice do té doby nemělo nepříznivých účinků, aniž splnily se obavy, kterými se četní průmyslníci rakouští při uzavírání smlouvy s Pruskem a při vydání celního tarifu z r. 1853 nepokojili.

Hlediska státně politická měla arci velikou váhu též při jednání o další tři veledůležité smlouvy, totiž smlouvu s Anglií (uzavřenou r. 1865 na 10 let, od 1. ledna 1867 počínaje), s Francií (uzavřenou r. 1866 na týž čas) a s Italií (uzavřenou v dubnu 1867 na 9 let). Anglie již r. 1860 a pak r. 1862 o uzavření obchodní smlouvy s Rakouskem se pokoušela a dále o ně usilovati neustala; jí sice nebylo vzhledem na vlastní tarif celní lze v oboru sazeb celních poskytnouti platné výhody, za to však byly jiné příčiny zachovati si přízeň její, důležitou všem státům, které nuceny jsou ob čas hledati na cizích trzích kapitálových půjčky veřejné neb kapitály pro zakládání železnic a jiných podniků; též bylo třeba usmířiti její nevoli, jež byla vzbuzena krátce před tím akcí šlesvicko-holštýnskou.

V předběžném vyjednávání objevilo se, jak velice Anglii záleželo na uzavření smlouvy. Potom pak horlivost, obratnost a ráznost jejích vyjednavatelů, (kteří při anketním jednání imponovali svými informacemi o poměrech rakouského průmyslu zvláště železářského z vlastní zkušenosti nabytými) valně posloužila prospěchům anglickým. Smlouva obmezila se prozatím na slib Anglii za zcela nepatrné ústupky daný, že cla na výrobky její od 1. ledna 1867 nebudou více obnášeti než 25%, od 1. ledna 1870 ne více než 20% ze skutečné hodnoty výrobků těch s přičtením útrat za dopravu, o které výrobek až ke hranicím se zdraží. Přiměřené tomu upravení sazeb (specifických) a tedy především ustanovení hodnot, na jichžto základě ono státi se mělo, ponecháno dalšímu jednání, kteréž pak válkou rakouskopruskou přerušeno byvši teprvé uprostřed r. 1867 znova počalo, ale bez výsledku vedeno jest, poněvadž

nebylo lze o potřebný základ se dohodnouti; v září roku 1868 jednání odročeno, když se byly strany dohodly o protokol, který měl býti základem budoucí smlouvy a ve kterém se Anglii zaručuje podstatné snížení cel, zejmena cel z četných kovů a výrobků kovových, pak z výrobků bavlněných, lněných, vlněných a j. v., avšak s tou podmínkou, že se vzdá výhod, jež jí byly smlouvou z r. 1865 v zásadě slíbeny. V příčině vlněných a bavlněných výrobků měli angličtí importéři na vůli, chtějíli ustanovené snížené sazby specifické platiti anebo clo dle hodnoty a to u. bavlněných výrobků 25% (od 1. ledna 1870 20%), u vlněných 15%. Odstavce tyto staly se velmi osudnými.

Při smlouvě s Francií nemálo platilo přání, dokonale usmířiti Napoleona, jenž i po míru Villafranckém Rakousku nepřál; za výhody povolené rakouským výrobkům kovovým, tkalcovským, ozdobnickým a j. poskytnuto Francouzům snížení některých cel na přívoz výrobků jejich zvláště tkanin, vína, lihovin atd. a sice snížení větší, než bylo Německu smlouvou z r. 1865 povoleno.

Smlouva již v míru r. 1859 slíbená povolila Italii ústupky v příčině jižních plodin a některých potravin.

Událost též pro celní politiku rakouskou veledůležitá bylo vyrovnání s Uherskem roku 1867. Uznaná samostatnost státu uherského zahrnovala v sobě i právo zříditi sobě samostatné celní území; ale práva toho Uhersko neužilo, nýbrž uzavřelo s druhou částí říše smlouvu celní a obchodní do konce r. 1877, kterouž jednota celního území na ten čas zachována byla.*) Odtud pak jednota závisí vždy na občasném dohodnutí se dvou těchto států, jež svými hospodářskými poměry valně od sebe se liší; kdykoliv vyprší doba, na kterou státoprávní vyrovnání se provedlo, vždy znova bude propukávati spor interesů, vždy znova nutno bude vykupovati jednotu celního území (a tím zachování jednoho ze zbytků celistvosti říše) i třeba značnými ústupky té strany, kteréž na zachování aspoň těch zbytků více bude záleženo. Každý budoucí obecný tarif celní, pokud pro celé území říše platiti má, formálně i věcně může býti jen tarifem smluveným, nikoliv v technickém slova smyslu autonomním.

Účinkové spojení toho objevili se ihned, když počátkem r. 1868 počalo se jednati o revisi smlouvy rakousko-německé z r. 1865 (slíbenou r. 1866 v článku XIII. Pražského míru); zástupcové uherští se osvědčili horlivými přívrženci svobodné tržby a nejednali bez úspěchu; zejmena podporovali žádost německých vyjednavatelů za snížení cel v oboru výrobků textilních. Smlouva uzavřena jest v březnu r. 1868 v Berlíně, Německu dle ní připadly též výhody, kteréž výše řečeným protokolem Anglicku slíbeny byly, a sice zejmena snížení cel na železo a železné výrobky, na zboží bavlněné, vlněné a lněné; pak některé vý-

*) Výtěžek cel měl sloužiti především k uhražení společných výdajů, teprvé zbytek takto neuhražený prvotně dělil se dle poměru 70 : 30, ale když část Vojenské Hranice k Uhrám připojena byla, musila se vždy zprvu 2% odraziti co povinnost uherská a ostatek teprv dle udaného poměru se dělil. — Dalmacie zůstala i dále samostatným územím celním s velmi jednoduchým tarifem celním s nízkými cly, což je odůvodněno zvláštními hospodářskými poměry jejími.

hody nové, především zrušení cel na mouku, obilí a jiné plodiny polní a zahradní, pak zrušení cel na některé druhy dobytka. Za to poskytlo Německo rakouskému vývozu snížení cel, kteréž zejmena průmyslu papírnickému, porculánovému, výrobě hudebních nástrojů a j. soutéž usnadnilo. Schválení smlouvy v říšské radě rakouské stalo se po tuhé debatě, v níž obchodní ministr Plener prohlásil, že tudy řada smluv s vlastními státy průmyslovými ukončena bude i nastane doba poklidu a ustálenosti pro spořádaný rozvoj průmyslu nutná.

Sazby celní v konečném protokole mezi zástupci rakouskými i anglickými r. 1867, jakožto základ budoucí rakousko-anglické smlouvy ujednané, přešedše ve smlouvu rakousko-německou z r. 1868 nabyly následkem klausule o největších výhodách platnosti i pro Velkou Britanii, tak že zbývalo jen ujednati jednu věc. Ustanovení protokolu, že místo udaných v něm cel specifických přivážeči anglických látek bavlněných a vlněných mohou i 25. (resp. 20.) a 15tipercentní clo dle hodnoty platiti, v rakousko-německou smlouvu nepřešlo, však Anglii záleželo na tom, aby platnosti nabylo; v rakouské říšské radě bylo málo ochoty přijmouti je, zvláště když odborná anketa znalců jednohlasně prohlásila, že je průmyslu rakouskému škodlivo. Že však Rakousko osudným slibem r. 1865 Anglii daným bylo vázáno, stala se na konec přece skutkem pověstná ona konvence dodatečná z r. 1869, ve kteréž V. Britanii u výrobků bavlněných 20procentová, u vlněných 10procentová sleva ze sazeb rakousko-německou smlouvou z r. 1868 ustanovených povolena jest.*)

Podřízené důležitosti byly ostatní rakouské smlouvy, s klausulí o největších výhodách: s Belgií a Švýcarskem (r. 1868), s Čínou, Japonskem a Siamskem (1869), se Španělskem (1870), s Portugalskem

*) Dokladem změn, jimž následkem výše uvedených smluv a zejmena posledních dvou podrobeny byly sazby obecného tarifu celního z r. 1853 a modifikace jeho z r. 1865, budiž následující ukázka z oboru, jenž nejvíce obecné pozornosti vzbudil, totiž z oboru zboží tkaného a stávkového. Klademe v 1. rubrice sazby tarifu z r. 1853 (jak upraveny byly r. 1858 na novou měnu rakouskou), v 2. sazby prozatímní modifikace obecného tarifu, kteráž po druhé smlouvě s Německem se provedla, ve 3. pak sazby smluvené, jež následkem smluv výše naznačených od r. 1870 platily:

	1858	1865	smluvené clo
	(zlat. za 1 celní cent)		
Tkaniva bavlněná:			
obyčejná hladká i vzorkovaná, režná	42	36	16
prostřední jemnosti hladká bílená i barvená	$78._{75}$	62	72
vzorkovaná barvená	$78._{75}$	62	20
vícebarevně tkaná	$78._{75}$	62	30
tištěná	105	90	30
jemná (různých kategorií)	105	90	45—30
nejjemnější	$262._{50}$	—	60
Tkanina vlněná:			
obyčejná valchovaná, netištěná	$52._{50}$	36	15
prostřední nevalchovaná, aksamity	$78._{75}$	54	35
tištěná, hustá	105	75	35
jemná (různé druhy)	(105 (262.$_{50}$	90	50
nejjemnější	$262._{50}$	—	60

(1872), se Švédskem a Norskem (1873). S Tureckem byla sice již r. 1862 na 22 let vyjednána smlouva, dle níž Turecko kromě postupného snižování svých cel na vývoz i cla na přívoz na 8%, na hranicích bosenských a hercegovských dokonce na 6% hodnoty výrobkové ustanoviti mělo, však provedení jen z části se podařilo. Snahy uherské vlády pohnouti Srbsko k uzavření smlouvy obchodní s Rakouskem minuly se s úspěchem, za to však po mnoholetém vyjednávání učiněna r. 1875 smlouva s Rumunskem (na 10 let), kteréž obdrželo všecky výhody západním státům smlouvami povolené (avšak jen na čas, dokud ony smlouvy platiti budou), i některé jiné. Snahy Rakouska i západních států kontinentálních, aby Rusko snížilo vysoká cla pomocí smluv obchodních, nezdařily se naprosto; podobně jako soustátí severoamerické stojí Rusko vytrvale při praporu prohibice.

Následkem smluv se státy, jež pro zahraničný obchod rakouský jsou nejdůležitější, přišel obecný tarif celní z r. 1853 (a jeho modifikace z r. 1865) téměř z užívání, tak že co smlouvy trvaly, měl skoro jen formální platnost. Marně ale pokoušelo se cislajtanské ministerstvo nahraditi ho tarifem novým se sazbami, jež by se od platných sazeb smluvených méně odchylovaly.

Prvé než o nejnovější fási celní politiky rakouské jednati budeme, vyložíme základní rysy národohospodářské theorie o clu ochranném a tím též objasníme stanovisko, s něhožto k nynějším drahám a směrům řečené politiky hledíme. (Dokončení.)

O vybavení.

Před rokem (21. března 1878) zemřel v Heilbronně lékař *Robert Mayer*, muž, který zaujal docela zvláštní postavení v dějinách moderní vědy fysikální. Mayer nebyl slavným experimentátorem jako Regnault, ani skvělým mathematikem jako Clapeyron, jeho spisy jsou nečetné a prosty složitého aparátu početního: a přece jest zakladatelem vědy, která, obmezovavši se původně na úkazy tepla, rozšířila se během času na zvláštní náuku fysikální sahající daleko za meze výjevů kalorických. Stanovisko Mayerovo ve vývoji mechanické theorie tepla budeme později charatekterisovati; zde budiž připomenuto, že první pojednání jeho (Über die Kräfte der unbelebten Natur) vyšlo r. 1842 v Liebigových a Wöhlerových Annálech fysiky a chemie, a že toto pojednání — z péra muže

Tkanina lněná:			
nejhrubší	15.75	10	6
obyčejná (rozličné kategorie)	42	36	20—6
prostřední	78.75	70	40
jemná	105	75	60
nejjemnější	262.50	—	70
Tkanina hedbávná:			
jemná	262.50	—	120
obyčejná	157.50	103	60

teprvé 28letého — stalo se základem Mayeorovy pověsti: bylať v něm po prvé *číselně* dovozena aequivalence tepla a mechanické energie.

V letech 1842—71 sepsal Mayer několik menších a větších pojednání různé ceny, která v sebraném vydání vyplňují knihu objemu dosti skrovného. V posledních letech svého života vystoupil pak u veřejnost ještě s dvěma články „O Toricelliově prázdnotě“ a „O vybavení“ (Über Auslösung). Obě tato pojednání jsou slabší nežli starší práce Mayerovy, a předmět první jest odbyt dosti povrchně. Ale zjev „vybavení“ poskytuje tolik zajímavých stránek, že neváhám o něm pojednati, opíraje se povšechně o článek Mayerův, však stave se na stanovisko poněkud širší.

Především ovšem naskýtá se otázka: co jest *vybavení?* Bylo by obtížno odpověděti k této otázce přesnou definicí, však dosti snadno jest objasniti věc příklady. Volme tedy tuto snažší cestu.

Jak známo, bylo před několika lety roztříštěno nebezpečné skalisko Pekelné brány blíže Nového Yorku:*) obrovská ta hmota skalní roztržena jedinou ohromnou ranou dynamitovou, která byla zapálena elektrickým proudem: malá Mary Newtonova, dcera řídícího inženýra, drobným svým prstíčkem stiskla při tom rukojeť, která sloužila k uzavření onoho elektrického proudu. Mocná ona síla, která rozdrtila tyto skály, byla již zpředu ukryta v dynamitu: leželať v lučebním napjetí součástí dynamitových: ale dynamit mohl sto let odpočívati ve střelných ranách skalisek Pekelné brány, aniž by z toho byl vzešel sebe menší účinek, podobně jako šíp neškodně leží na napjatém luku, pokud nestikne střelec spoušť, která *vybaví* sílu tající se v napjaté tětivě. Teprvé tím, že dynamit zapálen elektrickým proudem, byla vybavena též ohromná energie ukrytá v napjetí částí dynamitových: teprvé přičiněním slabé ručky dětské roztříštěna Pekelná brána.

Vezměme ještě jiné příklady. Rozsáhlý rybník obsahující velké spousty vodní jest docela pasivní, pokud jest uzavřen ve svých hrázích. Vytáhneli se však malým poměrně namáháním stavidlo, tu valí se mohutné proudy neodolatelnou silou povstalým otvorem, a buď konají ve mlýnech a pilách práci užitečnou, aneb záhubným přívalem pustoší kraj. Vytažením stavidla vybavena byla dřímající síla rybníka. — Pokud vpouštěcí ventil parního stroje jest zavřen, nehýbe se stroj, jsa pouhou mrtvou hromadou kovů. Ale v kotli čeká již spoutaný démon páry na své vyproštění. Jakmile hravým pohybem ruky otočíme kolečko ventilu, vrhne se vybavený tento démon do mrtvé hmoty a železný obr pojednou hýbe mohutnými údy, jako by z hlubokého sna se byl probudil k životu plnému síly a činů.

Tuším, že těmito příklady jest podstata vybavení dostatečně označena.

Pojmem „vybavení“ dochází však náš názor o příčinách zjevů fysických zvláštního rozšíření: Zásada o aequivalenci či rovnomocnosti příčin a účinku jest, jak povědomo, vodící myšlenkou moderní vědy fysikální. Příčina — lučební napjetí utajené v jistém množství dynamitu — co do velikosti své jest rovnomocna účinku: rozmetání skalisk

*) Viz Osvětu 1876 str. 890.

Pekelné brány; podobně voda zahražená stavidlem chová v sobě energii, která jest rovnomocna účinku, jejž vytažením stavidla z ní vybavíme.

Veškery zjevy fysické nejsou dle toho názoru než nekonečnou řadou rovnomocných příčin a účinků, neb jinak řečeno, veškero dění v přírodě jest pouze měnícím se zjevem jedné a téže energie stále stejné, neubývající a nerostoucí, ale brzo v tom, brzo v onom rouše působící na naše smysly. Avšak v tento řetěz zjevů zasahuje řada dějů rázu docela jiného, kteréž děje jsme výše poznali jakožto procesy „vybavení.“ Pokud pak nějaký děj, bez něhož jiný děj nastati nemůže, nazýváme příčinou tohoto, můžeme — s určitou reservou — také děj vybavení nazývati „příčinou“, a stavíme tedy vedle dříve uvedených *příčin aequivalentních* čili *účinných* ještě *příčiny katalytické* čili *vybavující*, majíce však při tom stále na mysli, že název „příčina“ v druhém případě platí jen s jistým obmezením.

Účinnou příčinou toho, že smrtonosný šíp z luku letí, jest předchozí napjetí tětivy, ale *katalytickou* příčinou je stisknutí spouště.

Charakteristickou známkou příčin katalytických jest, že nejsou v žádném *quantitativním* spojení s velikostí účinku vybaveného, a že určitá příčina katalytická může vybaviti velmi *různé* děje výslední. Při tom nesmíme zapomenouti, že neřadí se příčiny katalytické do kausálního řetězu přírodních dějů co *články*, tak že by snad mezi příčinami účinnými tu a tam zjevila se příčina katalytická: řada příčin účinných jest *vždy* a *bezvýminečně* nepřetržitá, a příčiny vybavující stojí *vedle* příčin efektivních, nikoli *mezi* nimi, tak jako — abych užil obrazu poněkud hmotného — důstojníci řídící pochod vojska kráčejí vedle voje, a nikoli v řadách. A tak jako důstojník povelem svým nehne *fysicky* celým plukem, k čemuž by arci jeho síly nestačily, tak také příčina katalytická nepůsobí přímo na děj výslední, jenž tedy jen jaksi v přeneseném smyslu smí býti nazván jejím „účinkem.“ Ovšem i toto podobenství v mnohém ohledu pokulhává, z druhé strany však sahá podobnost ještě poněkud dále, neboť jakož i důstojník jest vojákem, a co takový podroben těmže zákonům co řadový, tak i příčina katalytická jest též dějem přírodním a tudíž podrobena zásadě aequivalence. Mohlo by se zdáti, že je v tom spor, neboť jsme prvé vytkli, že rozdíl mezi příčinou katalytickou a účinnou záleží v neplatnosti zákona aequivalence pro první druh příčin; ale spor zmizí ihned, dodámeli, že příčina katalytická vybavuje sice v jisté řadě výjevů děj co do mohutnosti na ní nezávislý, že však *téže* příčině odpovídá také *přímý* účinek jí aequivalentní. Jinými slovy: jistá příčina jest katalytickou vzhledem *k cizí* řadě zjevů, ale *efektivní* ve vlastní řadě. Veškero dění v přírodě můžeme si tedy mysliti co řadu řetězů, jichžto článkové jsou děje rovnomocné, tam však, kde tyto řetězy vzájemně se křižují neb sbližují, jeví se účinky katalytické co působení řetězu na řetěz.

Nelze upříti, že otázka příčin katalytických postrádá poněkud žádoucí jasnosti, a že filosoficky uspokojující definice jich neexistuje. Nás však zajímá zde toliko povšechné jich poznání.

Ve světě anorganickém jest ovšem řada dějů vybavujících nekonečna, a pozorujemeli pokroky hmotné kultury, shledáváme, že celé naše snažení v této příčině směřuje k tomu, abychom redukovali všecko

jednání lidské na činnost vybavující. Stroje motorické jsou této snahy nejpřednějším dokladem. Čím dále, tím více uvalujeme vlastní *práci* na bedra sil živelních, ostavujíce sobě pouze *řízení* této práce t. j. vhodné *vybavení* příslušné energie. Můžeme směle říci, že čím se lidstvo stává vzdělanějším, tím více roste činnost katalytická proti přímému fysickému působení člověka. Dělník, který druhdy s vynaložením celé své fysické síly opilovával ku př. železnou desku, dnes velmi pohodlně stojí u hoblovacího stroje a lehkým pohybem ruky „vybaví" sílu parního stroje, který práci koná za něj. Loď, druhdy hnaná svalovitými pažemi otrockých veslařů, plula potom rychleji ještě působením větru v plachty, jichž řízení — ač ještě dosti obtížné — jest přece jen činností vybavující, nyní pak namáháním ještě menším vybavujeme sílu páry, která netušenou druhdy rychlostí nese koráby naše po širém oceánu.

Avšak i ve světě organickém hraje vybavení úlohu veledůležitou. Zjevy kvašení a úkazy infekce poskytují toho zajímavé příklady. Rovněž i veškera činnost nervů motorických jest ryze vybavující, a Mayer zejmena poukazuje k tomu, že každé porušení této katalytické činnosti motorického nervstva má v zápětí rozhodný pocit nevolnosti. Naopak zase pravidelné vybavování sil svalových způsobuje pocit příjemný, a na tom zakládá se ku př. záliba v tělocviku, šermu, tanci, jezdění na bruslích atd. Všeliké vybavení má, jak se zdá, pro člověka zvláštní půvab, a to tím větší, čím nesrovnalejší jest poměr mezi účinkem a katalytickou jeho příčinou; libiť se člověku vyvozovati velké účinky malými prostředky. Sem náleží ku př. zábava, již poskytuje vypálení střelné zbraně: mocný účinek vybavený pouhým stisknutím spouště budí v nás zvláštní příjemný pocit; podobný pocit opakuje se u všech dějů toho druhu. Jízda na koni neb řízení ohnivého spřežení jest v podstatě též činnost vybavující a budí v nás tím libost.

Právě tato chuť vybavovati vede k tomu, že člověk hledí čím dále tím více zasahovati ve veškery děje pouze katalyticky, a nikoliv účinně, t. j. že hledí jen vybavovati, ne pak pracovati. — Na téže libosti zakládá se i zvyk „slavnostního" vybavování, jehož jeden příklad (při Pekelné bráně) jsme již uvedli. Při zahájení světové výstavy ve Filadelfii otevřel president Spojených obcí ventil mohutného Corlissova parního stroje, jímž byly hnány pracovní stroje výstavy, a takto „vybavil slavnostně" hybnou sílu strojnického oddělení. Při spouštění lodí na moře bývá poslední překážka elektricky zrušena, a to obyčejně rukou některé vznešené „kmotry korábu," a loď, slavnostně vybavená, sjíždí za hřímavého „urá" do vody. Řadu takových příkladů sobě laskavý čtenář snadně rozšíří z vlastní zkušenosti.

Záliba v činnosti vybavující jeví se však mnohdy i záhubně, když svádí ku paličství, ku zlomyslnému kladení překážek na koleje železniční a k podobným — více méně chorobným — činům, jimiž vybavují se mocné účinky zhoubné. Mnohý atentát měl a má snad psychický původ svůj v chorobné snaze, okamžitým činem vybaviti nepředvídaný převrat, neobyčejný účinek politický.

Činnost vybavující podobá se v mnohém ohledu průpovědem kouzelnickým, a záliba, již lid míval a namnoze ještě má v zaříkání a jiných čarovních průpovídkách, jest v podstatě totožnou se zálibou ve vybavování, neb „čarování" není rovněž ničím, než domnělým vybavením

tajných mocí mimopřírodních. Arci že i v jiném ohledu nalézáme podobnost mezi vybavením a čarováním: vybavíce mocnou energii sil přírodních nedovedeme vždycky obmeziti tuto energii dle vůle své. Podobámeť se v tom Goetheovu učenníku kouzelnickému „Die Geister, die ich rief, die werd' ich nicht mehr los."

Končíme povšechnou tuto úvahu o „vybavení" vracejíce se k tomu, čeho jsme se na počátku dotkli, totiž k postavení Mayerově v dějinách mechanické theorie tepla. Nyní můžeme postavení to charakterisovati velmi stručně: Mayer byl pro vývoj moderní theorie tepla *zjevem vybavujícím*. Skromné práce jeho, ač svědčí o duchu hluboce filosofickém, nejsou zajisté v žádném poměru k ohromným výsledkům nové disciplíny, a přece právě ony daly podnět k jejímu vzniku. Mayerovým článkem byla před 37 lety vybavena rozsáhlá ona činnost mathematická i experimentální, z níž v době poměrně krátké vzrostla imposantní budova vědecká. „Účinnými příčinami" mocného výsledku toho byly ovšem experimentální práce Jouleovy a mathematické dedukce Clausiovy, Zeunerovy, Hirnovy, Maxwellovy, Verdetovy a j. v. — ale jiskrou, kterávznítila jasnou tuto zář, bylo pojednání Mayerovo: „O silách anorganické přírody."

Památku Mayerovu ctí veškeren vědecký svět; budiž i touto úvahou položen lístek na hrob muže, který prostými a nehledanými slovy pronesl hlubokou a dalekosáhlou pravdu a prvým stanul na prahu nové dráhy vědecké.

L. Hajniš.

Tři školní hry Komenského.

Příspěvek k lepšímu poznání slavného pedagoga

od

Františka Lepaře.

(Pokračování.)

Díl IV. divadelního provozování Brány jazyků, v němž se ukazuje v živém obraze škola třídílná,[1]) *jak by mohla ve hru proměněna býti*[2]) (hra má čtvero dějství, 15 výjevův a 78 osob).

[1]) 1. *„Schola trivialis."* K důkazu vytčenému v pojednání Jana Lepaře „O osnovách učebných atd." (IX. 3. — pozn. * str. 24. fin.), že schola trivialis byla tu Komenskému školou *trojtřídní* nebo třídílnou, přidati lze ještě místo ze hry této v 1. výjevu III. dějství (Opera Comenii atd. str. 615 fin.), kde *Didacticus* praví: Quamlibet scholam *(trivialem*, gymnasticam, academicam) in *tres classes* divisi. Prima ubique classis erit *incipientium*, secunda *proficientium*, tertia *perficientium*." V Jan. ling. cap. LXVIII. §. 737. překládá Kom. „schola trivialis" do češtiny názvem: *„malé školy."* — 2. Celé I. a II. dějství a 1. výjev III. dějství jsou úvodem ku hře IV. a V. (t. j. k divadelnímu provozování o *všech školách)*. Také už v této hře IV. jedná se v 1., 2., 3. a 4. výjevu IV. dějství i o *gymnasiích*, tak že hořejší nápis Komenského sluší jen výjevu 2., 3. a 4. dějství III. —

[2]) Za *heslo* napsal Kom. z Přísl. Šal. 8. v. 31. „Moudrost hraje na okršlku země (jeho) a rozkoše její jsou se syny lidskými (v písm. sv. jest: „Hrám také na okr. — — a rozkoše *mé* — —").

Prologus praví, že ve škole o škole pro školu nejvhodněji mluviti. Tedy i nyní při tak hlučné schůzi ve škole chtějí žáci jednati o škole a pro školu, seč jsou. Za prvé totiž vysloviti chtějí přání, aby se dobře dařilo i škole té i jiným, za druhé namáhati se, aby se dobře dařilo, čehož se dojde, dostojíli i učitelé i žáci povinnostem svým a ovšem budouli i školní dozorcové často ji navštěvovati, vše dle potřeby řádně spravovati, kde třeba, napomínati atd. Toto vše hrou touto žáci před očima laskavých hostí budou provozovati, zároveň žádajíce za ochotnou pozornost.

V I. dějství v jediném výjevu král Ptolemaeus s učenci svolanými: Platonem, Eratosthenem, Apolloniem a Pliniem se radí, jak by se měla učiniti zvláštní hra divadelní o *učitelích*, jichž nechtěli ve hrách dřívějších přidati k řemeslníkům a strojníkům. Platon chce, aby dříve vytkli sobě cíl, k němuž správa škol má směřovati: ten že jest pravé vzdělávání duševní. Lidská přirozenost zajisté může snadno zdivočeti, nedostaneli se jí uhlazenosti, jak pozorovati jest při národech nevzdělaných, barbarských, kde lidé od zvířat divokých neliší se ničím než mluvou. Třeba tedy vzdělávati předně *rozum* (mens) v moudrosti, za druhé *mysl* či srdce (animus) v poctivém jednání, za třetí *jazyk* ve výmluvnosti (facundia). — S míněním tím srovnává se i Eratosthenes, dokládaje, že právě touto trojicí rozeznává se člověk od zvířete, totiž rozumem, řečí a jednáním (ratio, oratio, operatio); avšak přihlížeti třeba ku vzdělanosti pravé, nikoli jen líčené, aby člověk stal se skutečně učeným (sciens), nikoli nedoukem (sciolus), pak výmluvným, nikoli žvatlavým, konečně opravdovým, nikoli jen licoměrným přítelem ctnosti. Apollonius takové vzdělání, obzvláště jeli člověk ve všech jednáních a poměrech pánem nad sebou, prohlašuje za andělskou dokonalost. Plinius pak dodává, že rozdíl mezi člověkem vzdělaným a nevzdělaným tak jest velký, jako mezi člověkem vůbec a divokým zvířetem. A ponévadž prostředky vzdělanosti jsou předně spisy a knihy, potom školy, přeje si, aby napřed jednalo se o písmě a knihách, potom teprv o školách. Tedy král velí, aby nejdříve povolán byl písař. —

Na počátku II. dějství *Notarius* (Písař) vykládá, že známky písemní byly troje: nejdříve totiž u Egypťanů známky hieroglyfské (svatotajné písmo), jimiž smysl věcí znamenal se nějakou malbou;[1]) za druhé užívalo se věcných známek (characteres reales), jež až dosud jsou u Čínanů: známky ty mohly by v rozličných řečech rozličně býti čteny a vyslovovány; máme zbytky jich ještě v číslicích, z nichž 1, 2, 3, 4 atd. čte každý národ svou vlastní mluvou. Třetí způsob zakládá se na písmenech, jež znamenají nejmenší zvuky řeči, z nichž v každé řeči zvlášť skládají se slova, průpovědi a spisy nebo knihy. Tento způsob nejdokonalejší jest, ponévadž vyjadřuje všecko nejjasněji a nejdůkladněji, tak že nejlépe jím učíme se jazykům neznámým. — Potom vykládá o látkách psacích; v nejstarším totiž věku v kameni se rylo, jako se děje dosud (ovšem úhledněji) na náhrobcích; potom v deskách se vyřezávalo, obzvláště bukových; později znamenalo se železným stilem či

[1]) Dle nejnovějšího zkoumání nebyly hieroglyfy písmem veskrze obrázkovým.

pisátkem do lýka lípového nebo palmového, pak i na listy stromu slezu (malvacea folia) a na plátně voskem nebo sádrou potaženém; potom psali na pergamentě (t. j. na blánce udělané ze hřbetu koží beránčích, nejdříve prý v městě Pergamě) třtinou rákosovou z Nilu; konečně byl zhotoven papír z rostliny papírovníku (šáchoru papíru); ten skládal se po 20 arších ve svazky či knihy (scapi). Nyní se píše na papíře dělaném z hader péry z husích brků namáčenými v inkoustě, jenž se dělá z dubinek a skalice, pak malé částky klí a ledku či kamence. — O způsobu psaní praví, že Hebréové a jiní národové orientální psávali od pravé ruky k levé, Řekové a jiní národové evropští od levé ku pravé, Indové pak shora dolů. Zkracujeli se hodně písmen, povstává rychlopis nebo těsnopis (tachygraphia, stenographia). — *Librarii* (Knihovní [2]), totiž: *Chartopoeus* (Papírník), *Typographus* (Tiskař), *Bibliopegus* (Compactor, Knihař), Bibliopola (Knihkupec) a *Bibliothecarius* (Knihovník), opatřeni jsouce, pokud možno, nástroji svými, rozmlouvají každý o svém zaměstnání, a to Chartopoeus, jak a z čeho dělá papír, jak skládá knihy po 25 arších, rysy po 20 knihách a balíky po 10 rysech; Typographus, jak z písmen kovových skládá a tiskne slova, řádky, sloupce, strany a celé knihy; Bibliopegus, jak váže knihy rozličnými podobami, buď jako folianty (liber in folio), nebo v kvartě neb oktávě nebo v duodeci, sedeci atd.; knihy větší vázány bývají po několika svazcích (tomi); Bibliopola pak vypravuje, jak prodává knihy tištěné buď nevázané nebo vázané, jak je na prodej oznamuje buď v seznamech (catalogi) nebo výstavou. — Potom Eratosthenes napomíná všechny knihovní, aby rozeznávali se životem uhlazenějším od řemeslníků, mezi než počítáni býti nechtějí. — *Censor* (Posuzovač, Sudič) a *Scriptor* (Spisovatel) praví o sobě, že připravují knihy k vydání, a to Censor knihy spisovatelů dávných, Scriptor pak své vlastní. Censor si stěžuje, že mu nelze starých knih vydávati z původních spisů (autographa, originalia), poněvadž nejsou zachovány, nýbrž jen z opisův (apographa), jež na mnohých místech jsou vadné, tak že kritikové dle pravého smyslu je musí opravovati buď konjekturami (domněnkami, domysly) nebo glossami (výklady) do textu vloženými nebo výklady na kraji přidanými. Scriptor pak praví, že k rozšiřování osvěty spisuje věci vzácné, jež v minulých dobách buď nebyly známy, nebo nedosti správně pojímány; potom vykládá, v jakém pořádku a rozdělení upravuje spisy své. Platon napomíná jeho i soudruhy všechny, aby spisovali skutečně jen užitečné knihy a to co možná dokonalé bez vad, škodlivých pak knih aby se ani neopovažovali vydávati na světlo. Potom král káže, aby vystoupili už ti, kteří přenášejí vzdělanost ze knih mezi lid. Platon pak dotýká, že knihy pouhé nezbavují barbarství, nýbrž lidé sami že musejí se státi vzdělanými; a proto ať se pozorují nyní učitelé i žáci, co v té věci pořídili a co by se mělo snad ještě opraviti. — *Scholarcha* (ředitel školy), byv od Plinia vyzván, aby dal zprávu o nynějších školách, velmi naříká, že školy všude skoro po národech klesají náramně, tak že mají nyní dým (fumus) místo osvěty (lux). Příčiny zhoubného klesání jsou prý známé, ale nelze jich odkliditi; není zajisté mužů, kteří by buď

---

[2]) Jan. ling. cap. LXX. §. 748.

chtěli nebo mohli neb uměli opravdově se věnovati školám: tu vše se koná jen na odbyt (perfunctorie). Co dobří didaktikové poradili, toho učitelé buď ani neznají, nebo znajíce, štítí se práce: slovem, těžko probuzovati dřímající školy proti jejich vůli. Vyzván byv od Plinia, Scholarcha vyslovuje pouze přání své, jakou by chtěl míti školu, totiž takovou, aby skutečně byla *dílnou lidské vzdělanosti* (humanitatis officina), vzdělávajíc nejen vědecky, ale i mravně mládež svou, obzvláště vedouc ji k posvátné úctě boha a k poznávání věcí nejdůležitějších v přirozenosti lidské. Tak kdokoli by vzdělán byl, stal by se člověkem, nikoli kusem člověčím (frustum hominis); a k takovému vzdělání má býti cesta bezpečná, krátká a prospěšná, aby ve škole, jež jest předehrou života, konalo se vše jako hrou, aby škola už přestala mučírnou býti, z níž raději utíkají, než v ní vytrvají. — Pro tuto upřímnost Scholarcha ihned byl mezi královské rady posazen, a to návodem Platonovým, aby dobrých jeho myšlenek mohlo se vždy hned na nejvyšším místě užívati. — Ve výjevu pátém [1]) *Didacticus* (h. e. docendi artifex, znalec umění vyučovacího), jsa vyzván od Platona, oznamuje, že ve svém povolání přidává se k těm, kteří si přejí, aby práce při vzdělávání mládeže pohodlněji postupovala a sbírají dobrá pozorování k tomu, aby ve školách bylo méně obtíží, hluku a nechuti (nausea), více pak snadnosti, příjemnosti a prospěchu. Pojem didaktiky určuje takto: Didaktika jest umění dobře učiti; učiti pak jest působiti, aby kdo co ví, tomu i druhý se naučil; dobře učiti pak jest působiti, aby druhý rychle, příjemně a důkladně se naučil; naopak špatně učí, kdo zvolna, obtížně a kouskovatě k náuce uvádí. Platon uznává toto umění za zlaté, jestli že by se mohlo zjednati; ale Didacticus dokládá, to že zcela možno dobrodiním božím; učení zajisté jest vedení; vede se pak nebo jde se od nějakého místa známého k neznámému; kdo tedy jda napřed dovede ukazovati napřed spůsob stopování a nad to nezkušeného i za ruku drží, zdaž nebude moci převesti kohokoli kamkoli? Tak tedy při vyučování třeba návod dávati příklady, pravidly a cvičením (per exempla, praecepta, usum) a tak věcem ku vzdělání člověku potřebným lze se naučiti jistě, rychle a příjemně, totiž napřed vždy příkladem pravým a jasným, k jehož pozorování má se dopřáti lhůty řádné, pak pravidlem zřetelným, co a k čemu jest věc ta, jíž se právě učiti má, jak se děje atd., konečně napodobováním, aby žák, chybilli by, ihned mohl býti opraven. Avšak spolužáci všichni musejí býti v pozornosti udržováni, aby, v čemkoli jeden žák chybuje opraven jest, o tom všichni odvykali blouznivému mínění. Avšak v též době vždy jen jedné věci všichni žáci učiti se musejí; a té když se naučili, teprv lze je zase všechny po stupních k věcem jiným naváděti. — Platon pochybuje, zdaž možno takový spůsob učení skutkem provesti; Didacticus dotvrzuje, že možno to, jeli učitel nejen učený, ale i k učení schopný (doctivus), a žák dáli se snadno učiti a vésti, jeli žádostiv, každodenně přiučiti se něčemu novému; potom jak učitel tak i žák budou míti potěšení a škola stane se hrou (hračkou) oběma. I při velkém počtu žactva bude jeden druhým povzbuzován řevnivostí, poněvadž všechno veřejně přede všemi konati

[1]) Jan. ling. cap. LXVIII. §. 724. atd.

se bude a pokrok veřejně se dokáže zkouškou (examen). Ovšem jest k učení zároveň potřebí i kázně, aby přílišnou shovívavostí (indulgentia) nevloudila se nedbalost (incuria) nebo lenivost (desidia) nebo rozpustilost (dissoluta licentia). Který žák by tedy byl nedbalý, ať se pokárá, který by napomenutí nedbal, ten ať se mrská metlou (ferula castigetur), a při kterém by se jevila zlomyslná zarputilost (in quo malitiosa deprehenditur obstinatio), ten budiž vyloučen jako prašivá ovce. Avšak učitel ať se chrání přílišné záliby v mrskání; naopak pilným žákům ať dopřeje poctivého oddechu (honestae recreationes), ba i sám ať někdy hraje s žáky, přihlížeje k slušnému zaměstnání. — Všechny školy Didacticus dělí na obecné či třídílné (třítřídní, triviales), na gymnasia a akademie.[1]) Ve školách obecních mají se cvičiti smysly začátečníků poznáváním věcí smyslných, v gymnasiích, jež i školami klasickými se nazývají, mají se učiti řečem a svobodným uměním; akademie pak ustanoveny jsou těm, kteří vyhledávají dokonalé vzdělanosti vědecké. Ve vědách pak dělí se akademie na čtyři fakulty, z nichž theologové, filosofové, lékaři a právníci pro obecné dobro vycházejí. — Avšak Didacticus lituje, že pravé té methody vyučovací málo kde začínají si všímati: v této škole už se učinil pokus. I vyzván jest od Platona, by veřejně uvedl i učitele i učedníky, methody té již užívající.

Didacticus (na počátku III. dějství) králi vykládá, že za konečný cíl školám ustanovil: hocha, kteréhokoli by ku vzdělání přijal, učiniti schopným ku správě hospodářské, obecné či politické a církevní, ovšem po stupních školy triviální pak gymnasia i akademie; každé pak škole zvlášť že vytkl určitý cíl, dav učitelům stroje a poučení, jak jich snadně a příjemně užívati tak, aby žáci dříve věděli, že se věcem naučili, než myslili, že se jim učí. K většímu pak pohodlí že rozdělil každou školu, totiž triviální i gymnasiální i akademickou na troje oddělení, tak že v I. oddělení jsou vždy začátečníci, v II. pokračující, v III. zdokonalující se (viz 1. pozn. k nápisu této hry). — *Literator* (abecední učitel) hůlku drže v ruce s třemi žáky, z nichž každý má v ruce dřevěnou tabulku s živou abecedou nedávno vymyšlenou a křídu, vystoupí na jeviště a na otázky od Eratosthena dané odpovídá, že cvičí žáčky v pobožnosti a v dobrých mravech, pak že je učí písmena znáti, psáti či malovati a správně vyslovovati. Pobožnosti učí je modlitbami a tím, že je vodí do chrámu Páně, ukazuje a napomínaje, jak se tam chovati mají; dobrým pak mravům tím, že i příkladem i napomínáním vede je k mírnosti, k čistotě, k úctě ctihodných osob, k poslušnosti ve věcech i přikázaných i zapovězených, ku pravdomluvnosti, ku spravedlnosti, aby ani zbla cizího si nebrali ani neukrývali, ku pracovitosti aby vždy měli nějaké zaměstnání buď vážné buď žertovné, aby trpělivi byli snášejíce křivdy, aby raději se řídili vůlí jiných zkušenějších, než svou vlastní. — Eratosthenes ho chválí, že hluboce si vštípil výrok Senekův: „Mravům nejdříve, potom moudrosti se uč; nebo té bez mravů špatně se učí.“ [2]) — Písmenům pak že je naučil za měsíc, a to jen živou abecedou: toho pak dokazuje třemi začátečníky, jež včera mu byli do školy přivedeni.

[1]) Jan. ling. cap. LXVIII. §. 737.

[2]) Podobná zásada hned při začátečním vyučování dítek jeví se v Platonově spise „Protagorovi“ v cap. 15.

Ukazuje jim totiž ptáka vyobrazeného v abecedě živé, táže se zároveň jednoho z nich, co to jest; ten praví: pták. Učitel: A jaký? Žák: Nevím. Učitel táže se druhého, ale i ten neví. Učitel: Nu, já vám to řeknu: Vrána to jest! Zdali pak víš, jak vrána křičí? Žák: Nevím. Učitel: Vrána křičí tak: a, a, a; říkej to také! Žák: a, a, a. Učitel k druhému žákovi: Ty též! Žák: a, a, a. Učitel: Dobře; víšli pak, jak tento zvuk se maluje? Žák: Nevím. Učitel: Nikdo z vás toho neví? Žáci: Nikdo. Učitel: Já vás tomu naučím. Ejhle, už jest vymalován zvuk ten! Kdykoli kdokoli z vás takovou podobu v knize spatří, řekne vždy: a! (Zároveň jim ukazuje *a* v knize a potom káže, aby sami hledali *a*, až písmě to poznají zcela). I praví jim: Chcete také učiti se malovat? Žáci: Chceme. Učitel: Velmi snadno naučíte se tomu. Ty N. první to písmě dělej, vy pak se dívejte! Zde jest dřevěné pisátko, vezmi je třemi prsty své pravičky takto (ukáže to), táhni nad tím písmenem! Tak; ještě jednou atd. Na, tu máš křídu, napiš toto písmě na tuto černou tabulku vedle prvního *a*. Žák pokouší se, až toho dovede; pak druhý, třetí. — Učitel: Jak vyslovuješ to, co jsi napsal? Žák: *a*. Učitel: Dobře, zasluhuješ si pochvaly! — Když pak učitel Eratosthenovi pravil, tak že písmenům všem učí žáky, namítá Eratosthenes, že jisté žáci první písmena zapomínají, učíce se jiným. Ale učitel odporuje, dokládaje, že písmena první s novými stále se opakují, a to ustavičným skládáním, ku př. když obrazem beránka poznali zvuk *b* a naučili se jej i psáti, skládají hned *b—a*, *a—b*, podobně i při jiných. Když pak už znají abecedu celou, skládají se jim rozmanitě všecka písmena, aby je zároveň i vyslovovali i psali. A když některý žák ještě něco neví, smějí se mu ostatní; pilnějším pak dává se několik ořechů; ztratilli jich který, pláče a učí se býti po druhé opatrnějším. Když pak všichni už písmena znají, posílají se do oddělení, kde se už čte. — Spůsob ten líbí se i králi i divákům učencům, obzvláště pak Apolloniovi, jenž tu vidí dokázanou pravdu výpovědi Senekovy: „Dlouhá a obtížná jest cesta pravidly, krátká a prospěšná příklady.“ Plinius pak dodává, že tak ovšem škola jest hrou.

Procopius (Proficiens, Pokročil), maje sedm žákův, odpovídá na otázky Apolloniovy, že učí žáky důkladně čísti a psáti, poněkud i počítati a zpívati, pak že je pilněji cvičí ve mravech slušných a zbožnosti. Ukazuje tabulku s body v pravidelných mezerách naznačenými, vykládaje zároveň, to že prospívá ku krasopisu (calligraphia). Apolloniovi pak, divícímu se, že už začátečníci musejí psáti krásně, praví, že jest lépe všecko hned ze začátku konati hezky než nehezky. — Ve čtení ukládá Procopius žákům napřed jednoslabičná slova čísti, pak dvou-, tří- i čtyrslabičná, čehož všichni žáci k úplné spokojenosti dokázali. Pro cvičení v dobrých mravech a pobožnosti čtou se mravní pravidla, jako: Boha se boj! Rodiče cti! Učitele poslouchej! Starším uhýbej! Mladšího šetři! — pak modlitby hojnější než v odd. I. — Konečně Procopius zkouší žáky ve zpěvu, tázaje se, co jest nota, scala a pod. Když pak Apollonius s podivením se ptá, zdali všichni žáci všechno umějí, dokládá Procopius, že všichni vědí, co jeden ví, poněvadž se učí všichni tomu, čemu jeden se učí. Za to pochvaly došel. — *Telesius* (Konečný) s chorem desíti žákův odpovídá Pliniovi, že učí žáky rychle čísti, psáti, nej-

důležitější věci bedlivě pozorovati, jim rozuměti a příslušnými slovy o nich se vyjadřovati tak, aby i očima i ušima i jazykem i rukou byli vycvičeni a schopni vstoupiti buď do škol latinských, k nimž mají dobrý základ v mateřštině, buď do veřejného života, v němž kterémukoli zaměstnání s rozumem se mohou věnovati a zároveň hrubost, divokost a barbarství z národa odklizovati. — Knihu pro žáky má jedinou encyklopedii všech základních věcí na světě, všech jednání důležitějších v životě lidském, při čemž se užívá pravých názvův a názorného ukazování malbami atd. — Důkazy podávají žáci, jsouce nyní zkoušeni o bohu, o světě a pod.; zároveň pak jsou vyučováni v mravouce a náboženství. — O užívání knihy vykládá takto: Každý den první hodinu předčítá jim napřed sám nápis některé věci, potom předkládá ji vyobrazenou žákům a káže, aby ji bedlivě pozorovali; pak jim vykládá části věci té, potom zkouší, zdali žáci porozuměli; druhou hodinu žáci sami čtou o též věci; třetí hodinu si to vpisují do svých knížek co možná nejrychleji, tak že jedni sotva jednou opsati to mohou, jiní pak dvakráte i třikráte; čtvrtou hodinu vykládají žáci sami z paměti. Na druhý den pak ukládá se jim to k opakování; a takovým pořádkem pokraćuje se ve věci druhé atd. Třetí hodinu jest volno každému žákovi vyzvati přednějšího k zápasu v rychlosti psaní nebo kreslení, čtvrtou hodinu zase ve vykládání; vítěz pak obdrží místo přednějšího žáka. — Způsob ten i králi i společníkům jeho se líbí.

Ve IV. dějství *Didacticus* oznamuje králi, že chce i o latinských studiích hru s žáky začíti, jeli úmysl králův vytrvati v divadle. Když pak přisvědčil král vystoupí *Praeceptor Vestibularius* (Učitel Předbraní či začátečníkův) s 18 žáky. Napřed pak Didacticus dává zprávu, že latinským školám vytkli za cíl latinu pravou [1]), důkladnou, jež obsahuje v sobě poznání věcí všech, a pro tuto obšírnost i rozmanitost rozdělili i učení na několik oddělení či tříd. Potom *Praeceptor* vykládá, že uloženo mu základy vzdělanosti a latinské řeči položiti; proto že cvičil žáky, aby za prvé všecko latinské dovedli co nejrychleji čísti, co nejjasněji vyslovovati a pokud možno i hezky a rychle psáti; za druhé, aby porozumějíce dobře latinským kořenům a slovům, k příslušným věcem je přikládali, učíce se zároveň i těm; 3. aby uměli skloňovati a časovati všecka slova pravidelná a znali i základy skladby. K učení tomu trojí knihu má: 1. Začátky latiny, v nichž mají žáci věci ku čtení a psaní a krátké mravné průpovídky a návody k pobožnosti do slova přeložené ze začátků dřívějších už v mateřské řeči sepsaných. 2. Encyklopaedii věci smyslných, známých jim už ze školy mateřské, jež zde jen proto ještě opakují, aby snáze zdomácněli v latině. 3. Předbraní latinské řeči, v němž jsou slova i věci tak spořádány, aby otvíraly přístup i k filosofii i k následující gramatice; zároveň přidán slovníček a začátky mluvnice. Užívaje pak těchto knih, vše napřed ukazuje žákům a vysvětluje; když pak už tomu porozuměli, káže jim totéž konati, až sami, jsouce dosti zběhlí, vybízejí sebe vespolek k závodu. Takový závod se i nyní mezi žáky provádí. — Ve cvičení mluvnickém vysloví

[1]) Pravou latinou nenazývá zde Komenský latinu klasickou, nýbrž tu, která dle mínění jeho nejpravěji se hodí svými významy k věcem příslušným.

se napřed substantivum nějaké v nominativu, ku př. schola; k tomu přidá se jiný nom. subst., ku př. officina, pak gen., ku př. humanitatis, pak ku všem třem substativům příslušná adiectiva: bona schola pulchra officina humanitatis verae; pak pokud možno, dat.: bona nobis; potom abl.: schola bona constitutione, pulchra exercitiis; pak verbum finitum: est, expolit (ingenia), reddit (doctos) atd.; pak zase dat.: est nobis, expolit pueris (mentem), reddit parentibus aut reipublicae; pak acc.: expolit linguam, mentem; reddit doctos, moratos, sollertes, pios; pak abl. k verbu: perpolit exemplis, praeceptis, exercitiisque perpetuis; pak místo verba určitého užije se infinitivu s jiným verbem určitým (neúplným): expolire potest, scit, vult, quaerit, solet atd., pak adverb: expolit pulchre, cito; pak zaše zamění se verb. finitum v partic.: expoliens ingenia; pak zase adverbia se přidávají k adiectivům: schola valde bona, officina admodum pulchra, satis pulchra; pak praepos.: bona pro nobis per constitutionem, ultra sensus atd.; pak se užije spojek: expolit sensus et mentem et linguam cum exemplis tum praeceptis tum exercitiis. Z toho pak konečně složí se jedna nebo dvě nebo tři věty, jako: Schola bona per constitutionem bonam est pulchra humanitatis verae officina optanda iuventuti, parentibus et reipublicae, quia quaerit excolere sensus et linguam et mentes, reddens doctos, bene moratos, sollertes, pios atd. Pro každou odpověď zvláštní cedulka jest určena, a odpovídá vždy jiný žák. — (Jiná themata mohou se jim ukládati z Vestib. I. cap.). Který žák buď neumí odpověděti nebo chybně odpovídá, ten prohrává; vyhrává pak ten, který mu pomáhá; poslední pak výhru má, kdo ve složení posledním chybu spozorovav řádně opravil. Odměna výhry jest pochvala, trest prohry jest výsměch tím větší, čím větší byla chyba. — Podobné závody pomocí cedulek jsou i ve skloňování i v časování. — Vše to se líbí Platonovi i ostatním učencům, avšak jen nestávali se hra tato směšnou. Král pak chvále žáky slibuje jim hostinku. *Praeceptor Janualis* (Učitel druhé třídy nazvané: Brána), na otázku Didacticovu, kam až dovedl žáky, odpovídá, že povinností jeho jest žákům ukázati a vyložiti veškeren sklad věcí i řeči a o užívání jich je poučiti; k tomu pak jest mu po ruce kniha trojjediná nadepsaná: „Brána jazykův,“ jíž první část obsahuje lexikon či les jazyka latinského, kde jest pozorovati kořeny stromů řeči a větve jich rozložené, druhá část mluvnici, jež učí stromy porážeti, osekávati v trámy a klády a z těch stavěti zdi a stropy, t. j. slova všechna ohýbati a z nich rozmluvu skládati, třetí část pak názvosloví věcí, jež ukazuje užívání všech věcí, podávajíc dějiny jejich slohem prostým podle vlastních pojmenování každé věci. — O užívání knihy vykládá, že lexikon nepodává nic nového, ale slova už známá obšírněji rozkládá dle odvozování od kořenů, tak že někde v krátkosti přidán jest pojem a připojen všude v mateřštině. Nepřihlíží se pak v lexiku k ničemu jinému než k významům slov, v mluvnici pak jen k vazbě vět a frásí, v názvosloví jen k výkladu věcí, poněvadž i slova sama i vazba jejich jsou žákům známa. — V lexiku čte napřed učitel nějaké slovo (kořen) s odvozeninami i složeninami, po něm žák za žákem; pak odříkávají žáci, některý chybně, některý správně, až to všichni umějí; konečně vybírá se z toho látka ku skládání vět ku př. o „acerbus“: Pira ista sunt

acerba, quia immatura acerbant mihi linguam: abstine ab illis ob acerbitatem. Magis vero cave, ne quem exacerbes acerbe dictis aut factis. Věty ty říkají se v mateřštině, z níž se překládají; překlad zase žák za žákem odříkává, některý i chybně, až všichni to vypovědí bez chyby; ale chyby opravují žáci sami, jeden druhému. Pak opět vyzývá k zápasu žák zadnější přednějšího, který umí lépe odříkávati překlad z paměti. Též o jiných slovech v podobném cvičení vyzývají se žáci vespolek, při čemž se přihlíží i k deklamaci (gestu exprimere). — Mluvnice tu jest doplňkem vestibulární mluvnice, obsahujíc veškero umění řeči co do zvláštností vazby slov, frasí, vět, period tak, aby žáci nejen rozuměli, ale i dovedli napodobovati, a to snáze a jistěji, než návodem obyčejných mluvnic možno. Praktický důkaz žáci podávají o výkladu věty (průpovědi, sententia). Véta (průpověď) jest spojení slov a frasí, něčeho o něčem se dotazujíc nebo tvrdíc nebo zapírajíc. Základ věty jest nominativ se slovesem určitým. Věta jest trojí: prostá, složená a stažená. Centrum ve větě jest ovšem sloveso určité, k němuž všechna ostatní slova se vztahují. [1]) V užívání třetího dílu, totiž textu (de Januae textu) jest týž spůsob: Učitel přečte periodu jednu a přeloží do mateřštiny, potom žáci po pořádku též konají. Pak ukáže učitel věci samy, jež byly naznačeny slovy: nemožnoli, zobrazuje je aspoň na tabuli nebo dává výklad slovy takový, aby žáci mohli pochopiti; nebo vede žáky do zahrady, na pole, do lesa, do dílen k řemeslníkům, aby tam pozorovali, co a jak se koná, svými smysly (čichem, zrakem atd.) zkoušeli. To vše je velmi těší, poněvadž každého dne přiučují se mnohému. I tu jsou jim zápasy soukromé i veřejné, a to soukromé ve škole jako v díle I. a II., jen že vítěz nade všemi jmenuje se v skutku vítěz, ano i král potud, pokud by nebyl překonán od jiného; veřejné pak ve hrách divadelních, jaké nyní před králem se konají. — To se ovšem líbí králi a proto je zve k jídlu. — V následujícím výjevu *Atrialis praeceptor* (učitel síně lat. jazyka) vystoupiv s devíti žáky, vykládá, že úkol jeho jest u žáků dokonati studia řeči latinské, aby z tohoto atria či ze síně té bezprostředně mohli býti vpuštěni do paláce auktorův a tam vše proniknouti už samostatně a shromažďovati sobě poklady věcné vzdělanosti. K tomu konci užívá týchž tří prostředků, jichž se užívalo ve třídě

---

[1]) Příklad: „Adam attraxit nobis miserabiliter mortem transgressione sua“ zobraznjí žáci na tabuli takto:

nobis miserabiliter
Adam . . . . . attraxit . . . . . . mortem
transgressione sua

Tu zajisté všechno k *attraxit* se vztahuje. Věta ta od žáků se i rozšiřuje, ovšem zase jen znenáhla po částkách: A d a m creatus ex limo terrae, primus *pater* omnium hominum (nocentissimorum iam sibi ipsis peccandi libidine) a t t r a x i t omnibus *nobis* certam m o r t e m temeraria t r a n s g r e s s i o n e sua, credens satanae tam facile, quaerenti perdere omnes nos per illum et in illo.“ Větu tu, v níž jest 36 slov, Komenský pokládá za *prostou*, poněvadž má jediný nominativ a jediné verbum finitum. Všechny ostatní částky jen doplňují smysl. *Složenou* stává se tím, že žák přidává ještě jeden nom. a jedno verb. fin., neb aspoň jen jedno z obou: Et Adam et Eva transgrediendo attraxerunt nobis mortem atd.

první i druhé totiž: Názvosloví věcí, lexika a mluvnice; ale všech novým oděvem opatřených, k lepotě upravených. Vypravování o věcech není tu už prosté a přirozené, ale rozmanité a zábavné; lexicon jest slovník latinskolatinský, učící měniti prosté názvy věcí v ozdobnější frase a věty; mluvnice sluje vkusně ozdobná či krásně vybírající a otvírá bránu k umění, měniti řeč šestisterým způsobem. Didacticus žádá důkazy toho umění. Žáci tedy na dané otázky určují pojem mluvnice ozdobné, dokládajíce, že mluviti ozdobně podle umění jest míti sečtené způsoby proměňování mluvy a na snadě míti odpověď, proč tak nebo tak něco měniti se má. Ozdobné proměňování mluvy děje se hlavně trojím způsobem: za prvé rozšiřováním, pak stahováním a konečně měněním; měnění pak zvlášť způsobem sedmerým se děje, jako rozkládáním (explanando), prostým vykládáním (idiotisando), přestavováním (transponendo), přejmenováním (transnominando), přeobrazováním (transfigurando) atd. Proměňování to provádějí žáci s větou: „Škola dobrá učí všemu příklady (schola bona omnia docet exemplis).“ [1]) Když proměňování to příliš dlouho trvalo, káže král, aby další cvičení ve věcech těch konalo se jindy před scholarchou a didacticem, kteří o vědomostech žáků se mají přesvědčiti. — Potom *Scholarcha* prosí krále a společníkův jeho, aby bylo dovoleno ustanoviti, zdaž v budoucnosti má býti zachováván takový způsob vychovávati mládež. Se svolením královým Platon praví, že nejen duchové ušlechtilí, ale celá přirozenost lidská raději chce býti vedena než nucena. Proto se mu líbí tato methoda, jež nic jiného není, než milé vedení vloh, a má se stále šířiti a zdokonalovati. Eratosthenes praví, jeli pravda, že víme jen to, co držíme v paměti, tož methoda ta, právě k tomu přihlížejíc, největší chvály zasluhuje. I Apollonius přisvědčuje, maje na paměti, že cvik jest duchem škol. Plinius pak dodává, že jest potřebí opatrnosti, aby způsob ten nestal se přílišnou hračkou, ale vážností aby mírněn byl; dobře prý Apelles pravil, že chybují malíři ti, kteří necítí, co dostačí. Proto hry tyto mají býti jen předehrami života. Didacticus dokládá, že methoda má ten směr, aby mladíci neučili se pro školu, ale pro život, čehož následující hry komické (o mravech života) dokáží jasněji. Jde tu o to, aby těm, kteří vystoupí ze školy, nenaskytalo se nic nového, nýbrž vše tak, jako by už dříve bylo známo. Proto ať pevná ta zásada zapsána jest nade dveřmi všech škol: „Vše samo sebou ať jde, ať vzdálena jest

[1]) Komenský velmi rad volívá příklady k obecnému vzdělání poučné. Větu tuto rozšiřují žáci epithety, antithety, synonymy, perifrasemi takto: Illustris haec nostra schola, verae humanitatis officina vera, quaecunque discipuli opus habent ad usum vitae, docet et perdocet dedocetque non rigidis praeceptis, sed amoenis perpertuisque exemplis.“ Jiný žák vykládá, že malíři, vojínové atd. své zvláštní školy mají, že místo „škola“ může se říci „hra vědecká.“ Jiný žák zase má věci přejmenovati tropicky: „Palaestra mea statuas suas omnes ad Polycleti normas fingit“ kde palaestra jest metaforou místo slova schola, a Polycleti norma místo „per exempla“ (formamur enim hic tanquam vivae statuae, ut ex truncis fiamus Mercurii, pulchra Dei imago). Jiný žák figurami mění tu větu; napřed otázkou: Annon pulchra schola est, ubi omnia docentur exemplis? pak zvoláním: O felix schola, quae omnia docet exemplis, pak zosobněním: „Me videte sorores, scholae reliquae, et discite omnia docere exemplis“ atd.

prudkost od věcí (Omnia sponte fluant, absit violentia rebus).“ — Král dosvědčiv, že lidé po lidsku k lidskosti mají býti vzděláváni a každá škola že má býti v pravdě dílnou lidskosti, napomíná Scholarchu i kollegy jeho, aby dohlíželi bedlivě, by tak se dělo; na nich zajisté vše závisí. Epilogus míní, že snad všem líbila se tato hra školní, a prosí, aby dle toho spůsobu k tomu se přihlíželo, by dítky nebyly od školy odstrašovány, nýbrž aby hravě byly vzdělávány a schopnými učiněny ku všemu, což jest poctivé. (Dokončení.)

Oružník.

Za Budějovským průhonem
starobná stojí skála,
o té v starobné kronice
staletá pověst stála;
dědeček jednou večerem
zkázku nám vyprávěl dětem —
stár jsa též z hlavy pustím ji,
ať letí můželi světem.

V starobné skále jednou v rok,
v půlnoční zrození Pána
zaznívá, jak by kováním,
mohutná perlíku rána —
zazní a v les se rozléhá,
zazní a havrany vzbudí,
však dřív než smrčí zastená,
ticho zas v skalnaté hrudi.

Tajný jest otvor do skály,
mlází kde nejvíce bují,
zlaté kdo najde veřeje,
octne se v čarovné sluji:
ze zlata, stříbra ryzího
jeskyně nitro se svítí,
na krku zlatě roztopen
mohutný pancéř se nítí.

Není však oheň obvyklý —
ten kdo své oči veň vnoří,
spatří, že siným plamenem
demanty na krbu hoří,
kovadlo, kleště i perlíky
lesknou se z ryzího zlata,
z rubínů čarných násady,
z modravých safírů dláta.

Stranou opřena o stěnu
obrovská postava stojí
v prostičkou řízu oděna,
pohled však sluncem se dvojí.
Zamyšlen hledí do ohně,
na čele hemží se muka,
perlíkem jako uslablá
chvěje na pleci ruka.

Vzdechneli smutkem na skále,
sosny ty nejstarší vadnou,
kyvneli šedou skrání svou,
křišťály se stropu spadnou,
vzhledneli kolem na stěnách,
nádherná vzplane v nich duha,
ten kdo v té skále uschován,
matičky vlasti je sluha.

Při krbu skryt zde čarovném,
uprostřed podzemní sluje,
v demantném žáru brnění
českému vědomí kuje.
Kuje on, kuje pět set let
tomu, kdo bídy nás sprostí,
pět set ran dal již v oruží,
pět set ran — není však dosti.

Bůh ví, kdy bude skončeno,
bůh ví, kdy vposled se zdaří,
bůh ví, kdy platví porůzné
v čarovný pancéř se svaří,
bůh ví, ký chomol přeletí
nad hlavou století, věků,
na hruď než upne oruží
ku spáse bývalých reků.

Od žalu plece kloní se,
od smutku hasnou mu oči,
zaklet jest k práci pověčné,
málo kdo v pomoc sem vkročí,
málo kdy, jednou za sto let,
aby též v pukléře stranu
srdnatě zlatým perlíkem
zakoval statečnou ránu.

Až odnož dubu Žižkova
do výše stromem se vzmuží,
a větve dříku v mohutná
obsáhlá ramena stuží,

přijde prý rolník z dědiny,
nejhrubší větev si utne,
synkovi zrobí kolébku
k potěše mateři smutné.

Hošík, jenž pospí v kolébce,
se zlatou hvězdičkou v čele,
nalezne v skále tajemné
brnění hotovo celé,
připne si k tělu oruží,
na čele přílbu si vzpříčí,
hlavou i plecí do nebes
s ohnivým mečem se vztýčí.

Chytne si oře slunného,
spoutá ho stužkami duhy,
vítězně bude objíždět
rodinné kraje a luhy:
na křídlech slávy jásavých
sletne k nám svoboda ručí — —
Bloudil jsem kdysi po kraji,
odnožek dubu již pučí . . .

Adolf Heyduk.

Bludné duše.

Vesnický román

od

Vácslava Beneše Třebízského.

(Pokračování.)

IX.

V Jiřicích se už začínali diviti, že nepřichází pro ně mušketýr, ačkoliv od osudné hromady nedělní uplynuly čtyři dni. Ouřada se také dosud nevrátil, měl se tam asi příliš dobře. Sedláci rozjeli se po své práci, každý měl kus lesa a jezdili pro stelivo, dokud byly dobré cesty; v zimě zavěje úpady sníh a to bývá těžko samotnému člověku broditi se závějemi až po pás, nad tož pak vozu s potahem.

„Já řku, rychtáři, páni na nás nezapomenou,“ prohodil soused Hrdlička. „My pány potřebujem a páni nás.“

Rychtář Květ se usmíval. V tom ode vsi přijížděl Skůra s trakařem, prozpěvoval si nějakou adventní. „Což vy Skůro se nebojíte? Tuhle soused Hrdlička prý už nespal druhou noc.“

„Bude se mu to lépe dřímat u vrátného, zvláště dajíli ho do té díry, co se tam oběsil Jirkovec,“ podotknul Skůra.

„Jirkovec z Okrouhliny, pravíte Skůro, že se oběsil?“

„Inu arciť že. Kníže pán mu zastřelil Vojtu, tatík na něm chtěl, aby mu ho vrátil, dorážel také na paní kněžnu a konec všeho byl, že ho zavřeli. Potom mu za syna dali pytlíček se stříbrňáky. A starý se jim tam oběsil. A my jsme tam měli také jít dát se střílet? Chtějíli už to, ať si aspoň pro nás přijdou,“ poznamenal snopkář ostrým hlasem. „Já řku, rychtáři a sousede Hrdličko, proč pak nám naše matky, když jsme se narodili, jazyky nevytrhaly, abychom byli němoty, proč nás raději neutopily, jako ten faraon židovská novorozeňátka? Já řku, proč do nás pán bůh hromem nebije, když se k němu tím naším jazykem modlíme? A když se nesmíme brániti, když musíme jen hlavy skláněti, ať nám je tedy vezmou!“

Skůra chopil se zprudka trakaře a jel dále svou cestou. Rychtář se už neusmíval.

„Zatím rychtáři s pánem bohem; naši už jedou,“ ozval se nyní teprv zase Hrdlička i pustil se k zahradě za svým statkem, odkudž vyjížděl loubkový vůz. I Květ se vracel k domovu.

„Jakže, tak zamyšlen, příteli?“ ozval se náhle před ním přívětivý hlas.

Rychtář podzvihl hlavu, smekl a podal pravici mladému knězi.

„Kam ráčíte, velebný pane?“

„Kam mě oči nesou: hodina v čistém vzduchu vždy prospívá, a tahle cesta se mi obzvláště líbí — vždycky se mi zdá, jako bych po ní šel k domovu; ta naše víska je také tak v zahradách, jako začarována, i připadá mi, jako bych mezi těmi střechami viděl svůj domov, svou kolébku. — Ale vy jste nějak zaražen, potkalo vás něco?“

Květ vypravoval, jaký poslali do Jiřic ze zámku rozkaz, i nezatajil jediného slova, jež byl v neděli pronesl; a když byl s vypravováním u konce, upřev oči na kněze, ptal se: „Co tomu, velebný pane, říkáte?“

Kněz byl řečí jeho překvapen.

„Já,“ řekl po malé přestávce, „já na vašem místě bych byl nejednal jinak.“

„Budou nás trestat, ale my to vydržíme.“

Pan páter doprovodil rychtáře skoro až k jeho zahradě. Za humny se spolu rozloučili a stiskli si ruce. Květ vzpřímil hlavu a staré oko jeho už zase svítilo jako slunce na jaře.

Kněz zastavil se v štěpových alejích a díval se ke vsi. „Proč musíš tolik trpěti, ty lide český!“ V tom odněkud ze strany, od černých lesů zaletěla k němu píseň, kterouž byl ve svém domově často zpívával: „Jen se mně má milá dobře chovej, koupím ti šáteček damínovej.“

Poslouchav chvíli zpěvačku, mimoděk si po tichu sám zanotoval: „Zatoč se slunečko nad ty lesy . . .“

Už se černé hvozdy valem tměly, když se pan páter vracel k Okrouhlině.

„Já tě slyšel z daleka, a nevíš ani, jak jsem rád, že jsem tě dohonil!“

Dívka, kteréž tato slova platila, ubírala se volným krokem z lesa k Jiřicům. Nyní stanuvši, plaše se ohledla; po líci přeletěl jí ruměnec,

„Už jsem chtěl s tebou dávno takhle mluvit. Jako bysi vždycky přede mnou utíkala — a přece jsi má vlastní sestřenice.“

Světlušce se kolem hlubokých očí začaly kmitati mlhy. Byli tu tak osamotě mezi kmeny, a nad hlavami jejich koruny borovic jako přílbice černých rytířů.

„Ty se na mne hněváš, Světluško? Můj bože, což já mohu za tatíka?“ A mladý hoch vzal děvče za ruku. „Ty přede mnou couváš, jako před hadem? Mohla bys ty za svého? Může za něho matka má? Ty ani nevíš, co se ubohá napláče! — Světluško, podívej se přec na mne!“

Dívka zdvihla hlavu, upřela na okamžik oči v hochovu tvář; ale hned je zase sklopila k zemi.

„Co by lidé řekli, kdy by nás tady v tento čas někdo uviděl,“ zašeptala.

„Já na tu chvíli už celá léta čekám!“ Hoch přistoupil ještě blíže a sevřel prudce ruku její. „Kraj světa bych se pustil za tebou. Když jsi v těch knížkách čítávala, hltal jsem každé tvé slovo, a zapisoval si je do paměti, že je nezapomenu, co budu živ. — Světluško, budeš mou? Mou na věky?“

„Vavřino,“ zašeptala dívka úzkostlivě.

„Budeš — musíš! A kdy bych měl nevím jak dlouho čekati — a kdy bych měl i po smrti strašiti a lehávati u zabitého a výti jako ten pes do soudného dne, musíš býti mou!“

Rychle se nahnul k ní, aby ji políbil; ale ona vymknuvši se mu pojednou jako ptáče od něho ulítla.

Když přišla domů, zašla si do své komůrky, složila ruce v klín, i seděla tu jak pěna, nevědouc ani, že čas ubíhá.

„Dítě,“ ozval se před ní konečně matčin hlas, „snad jsi nemocná? Tváře ti hoří — uřkli tě. Uděláme ti vodu — pošlem pro Skůrku!“ Odváděјíc děvče za ruku, opakovala mnohokráte otázku: „Koho pak jste potkali?“

„Jenom přes cestu nám přešel Vavřina Ouřadův,“ dala jí konečně chasa ve světnici v odpověď.

„Ten?“ — Selka to slůvko pronesla hodně prodlouženým hlasem. Potom poslala pro Skůrku, sama pak starostlivě okolo dcery se otáčejíc vyptala se na ní zevrubně, jak se to setkání s Vavřinou stalo.

Skůrka požívala ve vsi pověsti skoro až divotvůrčí. Každou nemoc uměla jmenovat, na každou měla zvláštní říkání. A když někdy vrtívala hlavou — bývalo to arciť jednou za uherský měsíc — posílali pro kněze. Felčarům z blízkých městeček lid nevěřil. Přišedši teď, nalila do plecháče vody, něco do ní nasypala, něco nad ní odříkala a nade vším udělala tři veliké kříže. Selka ani nedýchala a Světluška jako by dostávala zimnici — kdykoliv se s touhle starou ženou setkala, nikdy jí nebylo dobře . . .

U rychtářů dnes nikdo nečetl z knih, jež onehdy Refunda přinesl, a byly přece tak dojemné, že by byli jindy poslouchali až do bílého rána. Hezounkou čtenářku dnes mladá hlava tížila, rychtářovi stahovalo se vysoké čelo v mraky, a panímáma přes tu chvíli vyšla ven, otevřela zlehka dvéře u komůrky a poslouchala, zdali holka spí. Světluška dřímala; ale oddychovala rychle, jako když se užene.

X.

Poslední knihu nechal Refunda v Třebízi u Klimšů. Nemohli se ho tam už ani dočkati; listopad se chýlil ku konci a po Refundovi nikde ani stopy. Klimeš byl také čtenář a nová kniha platila u něho tolik, jako dnes u mnohých stozlatová bankovka. Leckde se již poptával, zdali neviděli Refundu; ale všude vrtěli hlavami. Pojednou mu Refunda zabušil na vrata.

„Už se povídalo, že vás, Refundo, chytili.“

„A že na mne pletou oprátku, viď sedláče! A nevědí, až mne budou chytat do pravdy, že přehodím přes sebe plášť a stanu se neviditelným!“

„A že prý to, Refundo, v Podlesí doutná? Psali již do Prahy pro vojáky?“

„Doutná to, sedláče, po celém světě — někde už hoří, a když to páni chtěli hasit, vzali místo vody olej.“

Refunda mluvil dnes podivným zvukem, jako by každé slovo měřil. Klimeš se skorem ostýchal vyptávati se a vypravovati, a přec toho měl v hlavě! V zdejší dědině bylo sice jen ke čtyřiceti číslům, ale kolem vinula se říšská silnice, po níž přejela denně síla povozů až ze Saska. Vysoké vozy s bílými plachtami s osmi až desíti koni někdy silnici nadobro zastavily; podobaly se každý arše Noemově. A Němci s kastorovými klobouky, s černými třapci na hedbávných šňůrách v modrých kytlích s divoce červenými šátky kolem polonahých krků zašli do hospody a šenkýř Šimůnek by byl mohl psáti celé kroniky, co toho ti Sasáci pokaždé věděli, zvlášť když tu zůstali přes noc. A Klimeš se Šimůnkem byli sousedé.

Druhý den z rána ubíral se Refunda polní cestou, jež táhla se rovinou jako mlat k městečku, jehož kostel s vysokými věžemi široko v kraji bylo viděti. Byl tu knížecí zámek s červenou prejzovou střechou o jednom poschodí, ale jinak se městečko od okolních vsí nelišilo, leda tím, že tu bylo několik chat více, a že tu směli odbývati trhy. Ubohá, česká městečka! V těch letech, o nichž vypravuji, vypadalo to v nich asi jako v netopýřím hnízdě. Poloměšťáci své české duše opravdu zavírali v komorách do dubových skříní nejspodněji, a měloli kde cizáctví po Čechách dvéře otevřené a příbytky jako naschvál uchystané, v nichž je vítali s dobráckým úsměvem a vykazovali nejpřednější místo, bylo to v takových městečkách, jimžto z celé bývalé slávy zbyly jarmarky a zelený pečetní vosk. Měšťáci bývali na oboje hrdi, na vesničany dívali se s úsklebkem. V městečku, o němž právě mluvíme, jen asi ve třech staveních ještě pamatovali, že zdejší předkové byli pevni jako skály, měli hlavy jako železo, ale že musili proto do ciziny — a potom přišly hrozné psoty; městečko spustlo, rychta zapadla, zelený vosk se rozlil v ohni; ale pergamen, na němž měli upsané trhy a stvrzené Pražským purkrabím, po letech polo ohořelý přece nalezli, šli si ho dát znovu napsat a znovu potvrdit; ale tentokrát, když jim to přišlo, své privileji nerozuměli, protože bylo všechno německé!

Bůh ví, co vedlo Refundu z Klimšova statku přímo ke kostelu s vysokými věžemi. Šel s hlavou svěšenou a s očima upřenýma v umrzlé hroudy, jako by se bál, že klopýtne. Chvilkami se zastavoval, a zraky jeho pod hustým, popelavým řasovím vyhaslé oživly, ve vyzáblé tváři se vrásky pohnuly, Refunda pozdvihl hlavu a zadíval se poněkud v levo, kde nad hnědými polmi vyvstával v modrých průhledných mlhách veliký vrch s bělavou kapličkou na temeni.

„Jak jsi tu jediný mezi všemi, ty starý věrný brachu, na jehož hlavě neodvážili se stavěti hnízda otroctví. Jediný, ty pamětníku první záře volnosti v těchhle krajích a svědku posledních jejích červánek! Však věděli, proč na tvém temeni zasvětili kostelíček rytíři světci, kterýž proráží ostrým dřevcem hrdlo ještěrovo! Měl bys oživnout, ty mládenče, a rozjeti se po Čechách, a práce bys měl do nejdelší smrti, co po té naší zemi ještěrů!“

Ranní slunce prorazilo šedivými oblaky a kaplička sv. Jiří na Řipu zaleskla se, jako by stěny její byly obloženy samým křišťalem. A lidem na robotě bývalo vždycky volněji, když se kaplička na Řipu bělala, ode dávna se říkalo: „Dokud se na nás sv. Jiří z Řipu bude smát, ještě to ujde, ale až se zamračí, až se kaplička rozpadne, potom bude zle, potom zdejší potoky potekou poslední českou krví.“

Refunda si také oddechl, a už zase kráčel s hlavou vzpřímenou, s prsoma vypjatýma. V malé chvilce dorazil do městečka; tu pak hlavu vzpřímil ještě výše. Z hospody vyběhli tři muži s posměšným chechtotem; jednomu se ještě bělala na opuchlých rtech pěna z polonedopitého plecháče.

„Hej kmotře! U nás se nezastavíte?“

Refunda se ani neohledl.

„Je to on! Už tady nebyl několik let, ale já se naň velmi dobře pamatuji. Já řku Potěhníku: když jsem byl malý kluk, viděl jsem v Kvílicích na zvonici festa, a věříteli, že ho vídávám ve spaní do dneška? A Refunda je mu podoben jako bratru!“

Šenkýř si podepřel boky, rozkročil se a díval se za Refundou. Náhle se obrátil a řekl vážně: „A proto není radno, po něm pokřikovat!“ A při tom se podíval na mistra Potěhníka, kterémuž bílá pěna na ústech umrzla.

Za kostelem rozlehl se náhle povyk.

„Chyťte ho! Nebojte se! Nic se vám nestane!“

„Aha; mušketýři! Bude to mela! Není s tím nic — pojďme raději do světnice.“ Mistr Potěhník první vklouzl do šenkovny a jedním douškem vytáhl, co zbylo mu ještě v plecháči.

Za kostelem stál opřen o zeď starý muž; několik chlapů obstoupilo jej, aby jim neuklouzl, ale žádnému se nechtělo blíže a dotknouti se ho. Jemu se obočí pošinulo o dobrý palec výše, pod ním vystouplo dvé sokolích očí — pozdvihl ruku proti drábům, a ze rtův jeho vyproudil se hlas, jejž by nikdo v něm byl nehledal.

„Jste otroci, horší než psi! Taky zahynete jednou bídněji než psi, vaše duše, máteli jaké, zalezou do psích hlav. Vy bídáci, každému z vás napsáno na čele znamení Kainovo!“

„Zacpeme ti nevymáchanou hubu!“ A několik chlapů vrhlo se konečně na Refundu.

„Že se nestydíte! Čtyři na jednoho — na žebráka! Fuj! Zpátky, nestydové! Kdo se ho ještě dotknete, lavice ve vrátnici je připravena! A ty, starče, jdi do zámku — vzkazuje pro tebe kníže pán!“

Knížecí chasa rázem stichla, jeden díval se na druhého, tázaje se očima: Rozumíš tomu? A přece to pan pojezdný opravdu mluvil, ano dvakrát třikrát to opakoval. Při tom pokročil k Refundovi, ale zas hned ucouvnul: připomenulť mu jeho pohled starce z knížecí obrazárny — otce, kterému před očima pověsili na vrbách pět synů a potom mu házeli španělské dukáty, aby prý nemusil žebrat. Kníže pán byl milovníkem obrazů, na kterýchž hezky ostře vystupovaly odporné stránky povahy lidské.

Pochopové dívali se za Refundou jako přimrazeni, též pan pojezdný se teprvé vzpamatoval, když staroch zmizel v zámeckém průjezdě.

Kníže pán přecházel nádherným pokojem s rukama přeloženýma na zad a s hlavou lehounce nakloněnou k stolistým růžím, kvetoucím na drahých kobercích; šlapal po těch růžích, jako by každým krokem jednu chtěl zmařiti. O jeho očích se říkávalo, že měly v sobě sílu jako slunce, že vytáhly všecku barvu z těch nejvzácnějších květů. Nyní chodil pokojem velmi rychle, zcela proti svému obyčeji; býval jinak vždy nad míru chladný, kroky jeho bývaly vždycky jako na vlas odměřeny. Zdejší měšťáci si vyprávěli, že ti velcí páni jsou přece jen jiní lidé, nesmějou prý se, nepláčou, jako by neměli srdce; když ondy do nádherné hrobky pochovávali matku pana knížete, ani jediné slzy na všech těch panských obličejích neviděli; a když sem jednou přijela knížecí svatba, zas se nikdo ani nezasmál, neřkuli aby si zavejskl.

Do pokoje vešel komorník na zádech s obrovským copem a na modré uniformě s knoflíky jako dlaně, za každý z nich mohl prý si koupiti třílánový statek.

„Toho tuláka že mám vpustiti, milosti knížecí?“

„Kolikrát to potřebuji povídat?“

Takhle se pan kníže už dávno na komorníka neutrhl; načesaná hlava jeho zmizela okamžitě, a na prahu objevila se vyzáblá zažloutlá tvář Refundova. Kníže pán ustoupil o dva kroky zpět a poněkud mdlé oko jeho spočinulo opět na stolisté růži vetkané v těžkém koberci. Zimní slunce vniknuvši vysokým oknem zastřeným do pola skvostnými záslonami z měnivého damašku osvětlilo plným jasem pomněnky, jejichž drobné kvítky nesměle vyhlédaly uprostřed růží.

„Tvé jmeno?“

„Refunda!“

„Tvé pravé jmeno?“

Kníže pán podíval se po prvé Refundovi do tváře; ale hned zase zrak jeho těkal po rozkošných květinách kobercových.

„Mé pravé jmeno!“ — Refunda se usmál a upřel své oči na pana knížete jako dvě dýky. „Pochováno, zahrabáno, zakopáno! A co panu knížeti do Refundy! Co jeho milosti do tuláka!“

Refunda postoupil blíže, pán octl se u samého okna.

„Pan kníže se mne bojí? Za živa prý lidé nestraší a já jsem ještě živ! — Pan kníže si mne poručil zavolat?“

„Povídali sobě služebníci moji, že tudy chodí člověk, že ho všude jmenují Refundou — zkusí prý mnoho, noclehuje třeba pod širým nebem. Bylo mi ho žel — abys nemusil se toulati, abys nemusil žebrati!“ Tu podával kníže Refundovi váček s penězi. „Až budeš potřebovat, ohlas se u mého pokladníka!“

Ruka Refundova se nepohnula, však obličej jeho změnil se k nepoznání: na tváři mu hluboké brázdy jen hrály, vrásky na čele se rozevíraly a v jeho vzezření jevilo se také cosi knížecího. Či bylo něco pravdy v řečích lidu, když říkali, že si vykračuje jako Švarcenberk?

„Pane kníže, já ještě nikomu neřekl: dejte kus chleba, já se ještě za žádnými dveřmi nemodlil. Refundovi rádi dají, kam přijde, a pobízejí ho! Zaplať vám pán bůh vaši dobrotivost! Buďte, pane kníže, zdráv a vesel!“

Starý muž dávno již odešel a pan kníže seděl ještě v pohovce. „Pochováno, zahrabáno, zakopáno . . . Má pravdu — co mi do tuláka . . .“

XI.

V druhou neděli adventní přenesli od Květů k Ouřadovům velikou, dubovou jarmaru. Znamenalo to přenešení rychtářské hodnosti a po venkově, zvláště v Podlesí, vždycky jindy hlučně se slavívalo. Napřed šel klarinetista a dudák, někdy dva i tři, a za nimi nesli skříň ověnčenou chvojím, za tou pak vykračovali sousedé a k nim připojila se celá ves. Nechávali si to obyčejně na neděli a potom pili, zpívali a radovali se až do rána bílého. Avšak dnes bylo v Jiřicích nápadné ticho, ani děti po návsi nehlaholily jak obyčejně. Ve statku Ouřadově jedli a pili dva mušketýři, jižto při přenášení jarmary byli přítomni, nový rychtář se s nimi bavil příjemně, však ani žena jeho ani Vavřina si jich nevšímali.

V týdnu, jenž potom následoval, donesl Adamec vyleštěnou hlásnici novému rychtáři, aby dále někdo jiný ponocoval.

Třetí neděli adventní přijel do Jiřic pan farář na křesťanské cvičení; bylo to jednou po dlouhém čase, že zastal odpůldne pana pátera. Lidé povídali, že jede zasvětit nového rychtáře. Na dnešní cvičení se ostatně pan farář připravil výborně. V jakési staré latinské knize vypátral dlouhé pojednání o rozdílech stavů a o povinnostech jedněch ke druhým. Jako v nebi — stálo v té knize — je devět kůrů andělských, tak i na zemi je devět stavů od císaře pána až do svobodníka a potom jako na nebi je poslušnosť, tak na vlas musí být i na zemi. Farář ukázal tu knihu při večeři kaplanovi. „Zlatá kniha! Otevřete jen bratře a čtěte. Já říkám: ty staré knihy to byly knihy! Z té můžete mít látky pro kázání na kolik let. Slova z ní budou pravým deštíkem májovým na zkornatělá srdce! Můj bože, jsou ta lidská srdce mnohdy učiněné úhory. A když se potom leckdy místo dobrého zrna koukol rozsévá — —“

Nebyloli v dědině kostela, odbývala se křesťanská cvičení u rychtáře. Scházívali se sousedé, dostavila se dorostlá mládež, sešli se i školáci. Tentokrát dlel pan farář u Ouřadů již hodnou chvíli, ale na cvičení nepřicházel nikdo. Na návsi nebylo viděti živého člověka. Kněz přecházel netrpělivě světnicí, chvilkou vyhledl oknem; ale v Jiřicích bylo jako na hřbitově.

Zvonec zavěšený na zcela novém trámu před statkem Ouřadovým rozklinkal se dědinou po druhé, pohůnek mohl provaz utrhnout; muselo být slyšet pronikavý klinkot hluboko do lesů, ale v Jiřicích neslyšeli. Asi za hodinu farář odejel.

„Hezkého to máš bratra!“ vyčítal nový rychtář své ženě. „Ani na víru již nedbá! A celou ves nakazil! Uvidí, co z toho pojde! — Jste vy potměšilci, vy Podlešáci! Však já vás naučím!“ . .

Nemůže býtí zapadlejšího a smutnějšího kraje než Podlesí v zimě za sněhu. Cesty zaváty, ouvozy zaneseny, dědiny roztroušeny jako ztracenci, doškové střechy na statcích a na chatách postříbřeny a kolem dokola chmurná stráž černých lesů.

Letos přinesla sv. Lucie sněhu, že nebylo takové spousty pamětníkův, při tom se černé lesy rozhučely, až teskno poslechnouti. Jiřice měly tu zádumčivou zimní píseň lesní z první ruky; Adamec na potkání říkal, že to nebude nic dobrého.

„Já ty lesy slýchal po čtyřicet let každou noc; ale to vám povídám: takle hučely jen tenkrát, když tudy táhli Francouzi. Já bych byl z toho dostal horkou nemoc; nebožtík můj tatík to odležel. Na dnešek a na včerejšek také aby ďas to byl poslouchal!“

Lidé si opět povídali: „Od těch dob, co Adamec odnesl hlásnici na rychtu, vůčihledě schází: chodí tak shrbeně a i krok má nejistý. Arci je už sedmdesátník a málo v tom světě zažil dobrého!“

Lesy ani dnes ještě nechtěly dát pokoje. Stříbro s doškových, prohnutých střech se sypalo a jiné přilétalo v obrovských chumáčích, až pod jeho tíhou latě a trámy stenaly.

Adamec stál před chaloupkou v těžkém kožichu, s očima upřenýma za vesnici, přímo proti větrům. Na kožichu bělela se mu již palcová vrstva sněhu. A když tak ty lesy z hluboka zahučely, zdálo se, jako by vrávoral, jako by mu nohy nechtěly sloužiti.

„Čekáte někoho, Adamče?“ ozval se za ním Květ. „Chceteli, pojďte k nám. Ohřejte se. Panímáma vám uvaří něco teplého. — Já řku, Adamče, co pak neslyšíte?“

Adamec se dosud ani neohledl, jako by byl opravdu neslyšel.

„Snad ne starosvata? Je už poslední neděle adventní!“

„Nevěstu čekám — půjdete mi, pantáto, za družbu? Slovo s to!“

„Pojďte, Adamče, a na tu svadbu nemyslete. Budou mít něco pro vás připraveného!“

Adamec náhle pustil ruku Květovu, hlavu svěsil do země, k navátému sněhu, a zdálo se, jako by se mu do starých očí vkrádaly slzy. Obrátil se rychle a zmizel v chaloupce. Kožich ani tam nesvlekl, nebylo v sednici již od předvčerejška topeno: jediné okénko zavál dopola sníh. Hodiny u dveří nešly, nenatáhl je nikdo už po několik dní; dva hli-

něné hrnce stály na plotně prázdny, z police vyhlédal skrojený chléb, jehož se už plíseň chytala.

Staroch usadil se za stolem; sníh se sebe ani nesetřel. Když ponocovával, na té lavici sedával vždycky odtroubiv a vrátiv se do světnice. Za měsíčku bývalo odtud dobře viděti ku Květovic statku. Dnes už tam neviděl, překážel mu v okénku sníh a také se šeřilo: ale oči jeho přece těkaly na té straně, vyzírajíce z posněženého řasoví, jako když dohořívá u oltáře svíce za mrtvé!

„Dlouho nebude. Smrť z něho zrovna kouká. Sešel v několika dnech, a jako by se mátl na rozumu.“

Skůra, jemuž Květ takto vylíčil stav Adamcův, svěsil hlavu a nově upletené husí hnízdo, jež nesl Jirasce, vyklouzlo mu z ruky.

„Dobře, že jste mi to řekl, pantáto; podívám se k němu.“

„Dej vám pán bůh dobrý večer, strýčku. Že prý stůněte? Maminka vám tuhle něco posílá.“

Adamec na tahle slova, jež zaletěla mu k uším od prahu, pozdvihl hlavu.

„To ty, Světluško? Můj dobrý bože! Vítám tě, vítám! Kdy už ty jsi u nás nebyla! Sedni si, tamhle je židlice. Ne, semhle ke mně, pojď Světluško! A je tu už šero! — Ani tě neuhlídám, ani ti do očí neuvidím!“

„Hned vám oheň rozkřísnu!“

„Rozkřísni, miláčku, ale nevím, budeli tam louč. Já už nesvítil, ani nevím kdy.“

„Zatím se ohřejte polívkou, já pro louč domů doskočím. Máte tu jako v lednici!“

Po malé chvilce praskaly na krbu plaménky a kamna začala brzy mile dýchati.

„A vy jste, strýčku, nevzal ani lžíci do ruky. Musíte! Tak byste se umořil. Poslechněte mne!“

„Sedni, Světluško — hezky proti plamenům. Nevím — nevím — ono to tak fouká jako tenkrát . . . Má holka si jde pro mne — — Jsou to její oči, její tváře, její vlas — ty už mne neznáš, Marjánko? Vždyť to bylo včera — dnes ráno ti Francouzi odjeli. A tys jim uprchla, uletěla — — Jen se na mne dobře podívej, já jsem to, já, Marjánko!“

Adamec se za stolem zdvíhal, rozpínaje ruce, ale opět klesl nazpět, nohy nemohly ho udržeti.

„Byli mezi nimi Bavoři, měli světle modré kabáty, jezdci měli na hlavách helmy — já bych toho jednoho poznal ještě dnes. Přišel pozdě, už byla polomrtvá, nemluvila . . . Ale ještě dnes bych se mu vrhl k nohám a sníh bych mu setřel z obuvi těmihle svými rty . . . Rozehnal se s tasenou šavlí proti nim, zdvihl ji se země, dal mi ji do rukou a potom ti Bavoři s Francouzi táhli dál. Ale tři tu zůstali a krkavci jim na borovicích rozklovali oči a jazyky. — Ale co naplat, když mi v náruči nevěsta skonávala . . .“

Větry z lesů zalehly vší silou do střechy, oheň na krbu se rozprsknul, ale okamžitě zas vyšlehl prudčeji.

„V neděli třetí ohláška, v úterý svatba, Marjánko!“

Hruď Adamcova zdvíhala se těžce; oči znenáhla se zavíraly a bílá hlava klesala níže.

„Strýčku, vzpamatujte se! Doběhnu pro tatíčka!“

Náhle se rozevřely dvéře a dovnitř vstoupil vysoký muž, celý posněžený, opíraje se o sukovitou hůl. Staroch za stolem sebou prudce trhl, jako by se byl probudil z tvrdého sna, vstal a opřel se o stěnu.

„Vítám vás pod můj krov. Kde pak jste se tu vzal, pane můj? To vás sem přivály ty větry, však vím — jdete mi na svatbu!“

Světluška poznala Refundu. Jda do Jiřic na noc musil kolem chaloupky Adamcovy, zahledl ve světnici světlo, zaslechl hovor i zastavil se tam.

„Podívej se holka, je to on, ten tvůj zachranitel — ale už je starý a má kabát jako žebrák. Tenkrát měl helmu, šavli, zlaté třapce — kam jste to všecko dal, pane můj? — A tak brzy jste sestárl. Slyšíte? Oběšenci se ještě na borovičkách hýbají. Pojďte blíž, pane můj, já vám ruce zulíbám.“

„Jdi zatím domů, Světluško,“ promluvil Refunda, „vyřiď otci pozdravení a řekni, že dnes budu noclehovat u Adamce. Jdi, zlaté dítě — dobrou noc!“

Zůstal s Adamcem samoten, sedl si naproti němu, upřel na něj ostré oči, díval se mu do strnulé tváře a zakýval hlavou.

„A fábory ať jsou hodně široké! A propleťte jim i hřívy! Hej, hoši, pět dudáků jsem si pozval, housle a klarinet!“

„Adamče — slyšíte? Pamatujte se!“ Refunda starým mužem zahýbal. „Shoďte kožich: lehněte si, máte ustláno.“

„Ach, pane můj, nevíte, jak jsem rád, že jste tu; ale povězte mi přece, kde a jak jste se tu vzal!“

„Což mě neznáte? Jsem Refunda!“

„Refunda? Bůh ví, kde ten je za našimi lesy. Vy jste ten dragoun, ten oficír, vy jste ty padouchy dal pověsit. Bez vás co by se jí bylo stalo! Zápasila s nimi na smrt, ale zneuctěna nebyla — proto zůstala mou nevěstou, a proto v úterý si ji povedu k oltáři. Květ přijde za družbu, vy, pane, za svědka . . .“

Hlava Adamcova opět klesla hluboko ku předu a rtoma dral se mu těžký, namahavý dech. Venku pak nad doškovou střechou letěly skučivé větry, že trámy popraskovaly.

Na dvorku kdos několikrát po sobě zadupal, a hned potom vešel do světnice Skůra.

„Staří známí se scházejí! Jdete se s ním rozloučit — ale už to bude sotva možno.“

„A kde vy jste se tu vzal, Refundo, v té psotě?“

„Větry mě sem přivály.“

Skůra přistoupil mlčky až k samému Adamcovi a zahleděl se na bílou hlavu nakloněnou ke hrudi. Venku ozvala se hlásnice; nový ponocný odtruboval devátou, ale neumél to, pořád mu selhávalo; také špatně počítal, jednou odtroubil asi dvacet. Ký také div, byltě to Ouřadův pohůnek.

Adamec procitnuv náhle z těžkého sna naklonil hlavu k zasněženému okénku.

„Už mi troubí. Ale aby ho ďas —! Nevím, co to se mnou bude. Ach bože! To jste vy Refundo a to vy Skůro? A já vás ani nepřivítal. Přišli jste mi dát s pánem bohem — jde to se mnou ke konci . . . A kam se to děvče podělo?“

„Přijde se na vás ráno podívat!“ . . .

„Ach, kde já budu do rána! Už ji víckrát neuvidím . . . Ale něco se vás ještě chci zeptat, Refundo — už jsem na to myslil dávno, ale nemohl jsem se k tomu nikdy připravit; — nebyl jste nikdy za mladých let ve zdejší krajině?“

„Nebyl Adamče!“

„Hm — abych se přece mýlil . . .“

„Poslechněte a ulehněte si; my vám pomůžem, odpočinete si. Máte ustláno, Světluška vám to hezky připravila! —“

Ráno rozhoupal se v novém trámci před Ouřadovým statkem zvonek. Zvonili starému Adamcovi hodinku.

XII.

Lesy se stišily, větry ukryly se v hlubokých roklích a nad zimním krajem vyskočilo zas jednou slunce. Ale v Podlesí zasvítilo do tváří zasmušilejších, než byly černé hvozdy vůkol. Větry zanesly do zdejších zapadlých dědin divné zvěsti. Po kraji prý se začínají ozývat hlasové nespokojenců směleji, tu a tam vypovídají sedláci vrchnostem poslušnost a rotí se, na Litoměřicku museli proti nim poslat kumpanii granatýrů — — A od Litoměřic minulé větry vály nejprudčeji. I zdálo se, jako by zas jednou byly pohnuly dušemi Podlešáků, jako by je byly probudily z těžkých mdlob.

Když se minulou neděli vraceli z ranní, trvalo to dobrou hodinu, než došli domů. Hned na hřbitovech skupili se v hromady a kdežto jindy každé jich slovo bývalo odměřeno, dnes hovořili tak, že staré kříže na hrobech div se nehýbaly, chtějíce nebožtíky v černé zemi upozornit, aby své vnuky poslechli.

Po dnešním kázaní svém byl pan farář uchopil arch papíru, na němž z daleka červenala se pečeť úřední, a četl nařízení císařské, aby mrtvoly nebožtíků ne byly uzavírány do rakví, ale pochovávány jen v plátně zaobalené, což prý se tímto důtklivě všem obyvatelům tohoto českého království, nechť přidržují se té či oné víry, opětně připomíná. Nežli několik těch řádek přečetl, musil si dvakráte oddechnouti. Chrámem rozlehl se nezvyklý šumot a tlumený hovor. Pan farář rozhledl se po kostele a pak dopověděl: „A spolu se podotýká, že ustanovení toto v čas potřeby i mocí provedeno bude.“

Druhý den večer přivezli do Jiřic Adamcovi rakev; na ní seděl Refunda se sklopenou hlavou. Včera ráno byl též v kostele; ale cestou zpáteční šel nejposlednější a s nikým ani slova nepromluvil. A když si usedl u Květů za stůl, upřel oči na sedláka a řekl: „Byl jsi už ve Lstiboři?“

„Zrovna na to myslím!“

„Půjdu tam sám!“

„Dej dělat pěknou."

V úterý k deváté hodině rozklinkal se Jiřicemi opět zvonek; lidé vycházeli ze stavení ve svátečním obleku mířice vesměs k chaloupce na konci dědiny. Před Ouřadovým statkem zaskřípal pod saněmi sníh, přijížděl pan farář s kantorem. Sotva se octli na dvoře, již tu byly zase jiné saně: v těch sedělo několik mužů v bílých pláštích, vedle každého leskla se ručnice s bodákem. Ouřada zavedl všecky hosti do světnice, kdež jim panímáma něco pro ohřití uchystala.

Refunda se Skůrou právě zatloukli nad Adamcem víko, když několik hlasů promluvilo: „Již jdou." I kráčel napřed kantor s několika zpěváčky, pan farář s ministranty, za ním vykračovali sobě Ouřada a čtyři vojáci s ručnicemi. Mezi lidem zavládlo hrobové ticho. Rychtář vešel do světnice. Ostatní zůstali venku.

„Byli jste v neděli v kostele? Slyšeli jste nařízení?"

„Nepleťte se nám do cesty, Ouřado, ať můžem nebožtíka vynesti na máry," odpověděl Skůra.

„Vy rakev odbedníte, nebožtíka zaobalíte do plátna. Slyšíte?"

„Varte z cesty!"

„Páni vojáci!"

Venku mezi lidem rozlehlo se reptání. Dva vojáci vstoupili do světnice.

„Odbedněte rakev."

„Že nedáš ani nebožtíku pokoje?" s těmi slovy pokročil Refunda před rakev. „Vojáci, tito všickni jsou věrní poddaní císařovi. A ty raději si klekni a pomodli se otče náš!"

Venku rozléhal se lomoz vždy prudčeji; chlácholivý hlas farářův sotva bylo slyšeti. Vojáci nabíjeli před očima lidu.

Lomoz na několik okamžiků stichl, pan farář rychle toho užil. „Či nečtete ve sv. evangeliích, že i pána Ježíše zaobalili do čistého plátna bílého, tělo jeho pomazavše mastmi drahými a tak je i pochovali? A když Kristus pán mohl ležeti bez rakve —"

„Krista pána také trním korunovali, bičovali a potom ho ukřižovali. A když nás s ním už porovnáváte, velebný pane, povím vám já, že korunu trnovou nosíme my všickni už dávno, že nám ji naši dědové odkázali, že nás už také dávno bičují."

„Máte pravdu, sousede Květe. A pod svými kříži klesáme každý den!"

V tom se na zápraží ukázal Refunda i zvolal: „Na tohle ať mi někdo odpoví: proč pak páni nepochovávají své nebožtíky pouze v pytli zašité? Proč pak jim staví nádherné krytby a proč *jim* to nikdo nezapovídá? Proč pak *oni* mrtvoly zavírají v rakve křišťálové, potom cínové a potom dubové! Až mi na to někdo odpoví, já sám víko nad Adamcem odbedním. Ale neodpovíli nikdo, jděte vojáci, odkud vás poslali, nejste tu nic platni! Pane faráři, mohl byste se nastudit, pane kantore začněte!"

Kantor s hochy spustil píseň: „Čas můj vyšel z světa toho —" ale zpěváci jeden druhého neslyšeli. Skůra s dvěma jinými vynesli rakev na máry na dvorek. Po zpěvácích počal farář: De profundis, v pěti minutách byly obřady vykonány. Květ, Skůra i Refunda chystali se naložiti rakev na saně.

„Ve jmenu císaře!“ zvolal Ouřada. „Vojáci, konejte svou povinnost!“

„Nechte nás mrtvého v pokoji pochovat, vojáci,“ promluvil Květ. „Ohledněte se, je nás tu sto a skoro všichni také sloužili. Můžete snad jednou vystřelit, ale ne po druhé. A proč by měla téci krev? Nechte nás.“

Proti všemu nadání Ouřadovu řeč Květova na vojáky účinkovala: nestříleli, nemířili, nenasazovali bodáky na prsa nikomu, kdo pomáhal rakev zdvíhati a odnášeti. Průvod se hnul a vinul se skoro celou dědinou; málo kdo ze vsi zůstal doma . . .

Ne všade odbylo se pohřbení v rakvi tak pokojně. Do leckteré dědiny přišla na funus celá setnina a na mnohém hřbitově došlo to mezi lidem a mezi vojskem ke krvavé srážce.

„Nemají tam v té Vídni co dělat!“ říkal si lid. „A proto si na nás takové věci vymýšlejí.“

A mnohá hlava se smutně svěsila, mnohé staré oko se zkalilo, mnohá bezpočetnými vráskami rozrytá tvář zavlhla a mnohý jazyk při tom zle zaklel, mnohá zaťatá pěst pozdvihla se k nebi . . .

XIII.

Nad Podlesí přiletěly vánoce. Slavívali je tam arciť jako v kraji; o štědrý den se ztuha postívali až do prvních štědroverčerních hvězd a potom celý večer proseděli, až zvonili na půlnoční. Kdo co věděl, povídal; hádal, kdo jak uměl, zpytovali příští časy jako za starodávna; a když býval čas do kostela, zdvíhali se stařečkové i stařenky. V Okrouhlině vyháněl obecní pastýř stádo ovcí kolem hřbitova a vytruboval, až uši zaléhaly. V kostele na kruchtě měli slavíky, hrdličky, křepelky, a když ti ptáčkové jeden druhého jako ze sna budil a jeden druhému stříbrným hláskem vyprávěl divnou novinu Betlemskou, lidem dole se tajil v prsou dech; a když ptáčkové začali „Narodil se Kristus Pán,“ spustil za nimi celý kostel, a stěny chrámové se až chvěly a nedaleké lesy se rozšuměly, rozepěly také v píseň půlnoční.

Ale ani téhle radosti páni lidu nepřáli: tentokrát v poslední neděli adventní ohlašoval pan farář, že o půlnoci nebude sloužena žádná mše, ale až teprvé z rána před slunce východem.

Letošní štědrý večer zakryl dědiny v Podlesí těžkými mlhami; dnes marně vyhlédali hospodáři k obloze, zdali už nevyskočily hvězdičky. A při tom panovalo mrtvé ticho, holky marně vycházely ven do zahrady poslouchat, odkud vítr zavane, na štěpích nehýbala se ani haluzka. Letos nikdo v Jiřicích pod okny nevytruboval, všichni si tam vzpomněli na Adamce. U Květů se po něm nejvíce zastesklo Světlušce.

„Sedíme tu tak tiše, tatíčku, jako kdy by dnes ani nebyl štědrý večer, jako před dušičkami,“ podotkla rozkrajujíc panenské jablko. „Vy mlčíte, jako byste pranic nevěděl!“

Světluška dokrojila jablko i podívala se rychle na obě půlky — a nepotěšila se: rozkrojila největší jádro. A to prý, než uplyne rok a den, umírá všdycky ten nejmilejší, ten nejdražší.

Čeleď seděla kolem kamen a jeden díval se na druhého, jako by dnešek ani nepochopovali. Co tu bývalo jindy radostí, co se toho do

půlnoci napovídalo! Říkávali: Škoda, že ten štědrý večer věčně netrvá! Škoda, že bývá jen jednou do roka!

Květ za chvíli vstal a vyšel se podívat na zápraží. Těžké mlhy visely nad samou střechou. Někdy do toho ticha daleko v lesích zahoukala sova. Květovi bylo venku ještě dusněji, obrátiv se do světnice usedl opět za stolem a jal se zapřádati hovor: „Není tam ani na pět kroků vidět. Nu, tmavé vánoce, světlé stodoly. — Ale což jste všickni oněměli? Vezmi Světluško aspoň nějakou knížku a přečti nám kousek!“

„Pravda,“ prohodila panímáma, „na oči se vkrádá dřímota. Hle, teprv málo přes devět a mně se zdálo, jako bychom tu již byli z půlnoční. A ona dnes žádná nebude! Bože můj, kdo by to byl řekl, že i tohle nám budou zapovídat! Snad nám i nového pána boha předepíšou. Pamatuju, jako by to bylo dnes, když jsi, Světluško, cukrovala Ježíškovi, jak se celý kostel obracel nahoru.“

Panímáma si utřela oči zástěrou. To byly tehdy její nejradostnější svátky, o Světlušce si potom povídali na osadě celý boží hod.

Na návsi pod okny ozvaly se mužské hlasy, někdo zabušil na vrata, na dvoře zaštěkali psi.

„Snad Refunda!“

„Řekl ovšem, že se brzy vrátí, ale psi jsou nějak podrážděni.“

„Ve jmenu císaře pána a milostivé vrchnosti, otevřete!“ zahouknul kdosi do okna.

„Ježíši Kriste! Jdou pro tebe, muži, utec humny, ukryj se!“

Chasa trnula úzkostí. Květ vymkl se zlehka Světlušce a vyšel na dvůr otevřít.

„Čeho si ode mne žádáte?“

„Půjdete s námi!“

Tři svítilny zaplanuly; v záři jich zaleskly se na ručnicích bodáky.

„Kam?“

„Však s námi trefíte, na cestu vám posvítíme.“

Několik mužů vhrnulo se do statku, do světnice, s nimi Ouřada.

„Kde máš nocležníka — Refundu?“

„Tomuhle železa. Vy rychtáři s ostatními prohledejte celé stavení.“

„Hledali bychom marně, už jsem vám řekl, že tulák dávno odešel.“

Ouřada mluvil poněkud rozpačitým hlasem. A přece těšil se na dnešek, co se stal rychtářem. Oko jeho zavadilo jen letmo o strnulou tvář švakrové a Světlušky, které jak živy ani stébla na kříž před ním nepoložily.

„Vy, švakře, ani slova pro mého muže nemáte? Vy je sem přivádíte dnes, o štědrý večer?“

A Světluška při tom zaúpěla, jako by jí studená ruka sáhala po srdci, a střelou se octla u otce, jemuž pravou ruku a levou nohu svazovali těžkými řetězy a pouta na klíč uzavírali. Květ stál dosud se rtoma sevřenýma, jako by ani nevěděl, že mu mladá dívka ruku s těmi okovy líbá i tiskne k vlhké rozpálené tváři.

„To si všecko připravil on sám. Jen na sebe může naříkat!“ Ouřadovi se k poslední větě už nedostávalo dechu, odvrátil obličej do okna.

„Tatíčku! — Tatíčku!“

Květ se nahnul k dceři, zulíbal ji, potom mlčky objal ženu.

Obrovský voják měl co dělat, než od něho ženštiny odtrhl. Soudruzi jeho obstoupili Květa a v minutě octli se s ním na návsi. Na cestě k Okrouhlině čekal na ně vůz . . .

Ve světnici dohořívala louč. Selka seděla na lávce u kamen s rukama sepjatýma a s očima upřenýma do plamenů; měla zčervenalé jako krev, tvář podivně zsinalou, šátek s hlavy na zemi a vlasy rozcuchané. Bylo patrno, že probravši se z úplného bezvědomí ještě nechápe, co se s ní dálo. V jizbě bylo ticho a prázdno, až se po chvíli na zápraží ozvaly kroky, načež dvě ženštiny s lucernou do světnice vběhly.

„Není po ní nikde stopy! Všecko jsme sběhaly! Musila s nimi!“

„Půjdu ji hledat sama!“

„Já vám, teta, pomohu! Kdy bych si měl nohy uchodit, oči vykoukat — — My ji, panímámo, najdeme!“

Děvečka posvítila mladému hochovi do uhřáté tváře, jenž sotva dechu popadaje vběhl do jizby.

„Ty?“ zvolala k němu selka. „Víš, že všecko tohle neštěstí na nás přišlo skrze vás? Jsi vlčí krev, jdi, ať tě nevidím!“

I vytrhla děvečce svítilnu, přehodila si šátek přes hlavu a vyběhla ven do tmy, do smutné noci štědrovečerní hledat Světlušku . . .

Jindy v tuhle chvíli chodili na půlnoční. To bylo světel kmitajících se odevšad k Okrouhelskému kostelíku! A když se na tmavomodré obloze hvězdy samou radostí chvěly, vinuly se stezkami tmavé proudy na výšinu, s níž hlaholily zvony daleko do lesů libozvukým souladem. Ze všech stran se pozdravovaly, plesajíce též ze svých kovových srdcí: „Člověk jest vykoupen — radujme se!“ A lidem se volněji dmula uhnětená hruď.

A dnes o půlnoci bylo v kostelích jako v hrobkách, v dědinách na Podlesí jako na hřbitovech, a těžké, tmavé mlhy až na zemi. Někdy pronikl jimi srdcelomný pláč, jako by dcera otce hledala, jako by žena volala po muži . . . (Pokračování).

Nové písemnictví.

Román a povídka.

K neutěšeným zvláštnostem našich literárních poměrův náleží také osud básní a povídek, jež uveřejňují se v časopisech. Kritika nevšímá sobě uměleckých plodův, jež vycházejí v listech periodických, zejmena dějeli se to v několika pokračováních. A když pak po některém čase spisovatel sebere a vydá své roztroušené práce v knize samostatné, kritika obyčejně pohlíží k nim přece jako k věcem starým a dávno obecně známým, jimž už dostalo se hojně posouzení soukromého, tak že nezbylo o nich veřejně co říci. Jen takové tiché, soukromé kritice odevzdává se u nás pravidelně obsah časopisův; veřejný interes literární přestává na tom, že zaznamenává správné číslování v postupu toho onoho listu, a za jakousi přízeň — věnovanou jen z osobní náklonnosti

tomu neb onomu podniku — považuje se, když mimo číslo, ke kterému časopis přirozeným pořádkem dospěl, oznámí se obecenstvu také *názvy* článkův v něm obsažených.

Jaké účinky pocházejí z takových zvyklostí na naše písemnictví, jehožto beletristické časopisectvo má hlavní zásluhu o nepřetržitou i produkci i konsumci esthetickou, netřeba široce vypisovati; připomeneme pouze, že tímto spůsobem udržuje se valná část našeho čtoucího občanstva v úplné nevědomosti o rozvoji domácího písemnictví krásného, o duchovním proudění v našem umění slovesném. Kdo na některý český list nepolitický není předplacen aneb kdo ho nedostává do ruky odjinud — a takových rodákův máme posud bohužel nesčíslné množství! — ten nedoví se po všechen čas, co se v naší krásné literatuře děje, ten není jinak pobádán, aby pokračoval ve svém národním vzdělání, tomu zůstává veliká řada našich dobrých spisovatelův napořád neznáma. A přece když se rok s rokem sejde a my sestavíme bilanci své národní práce, nalezneme vždy hlavní, někdy jediný výtěžek — v literatuře! Neuváděti národu tento výtěžek na vědomost, neseznamovati jej s tímto nepopíratelným a nezmařitelným pokrokem jeho vlastní bytosti, nevštěpovati mu blahé vědomí jeho postupující důstojnosti kulturní, dobyté vlastními silami, jest těžkou křivdou na jeho mravním životě. Aspoň každý celý ročník časopisu měl by kriticky se probrati, aby se veřejně povědělo, co za ten rok každý list dobrého přinesl, který spisovatel kterou svou prací za tu dobu vynikl, čím se krásné písemnictví v tom čase rozmnožilo a obohatilo. Kdy bychom měli třebas jen tímto ještě dosti povrchním spůsobem prozkoumané všechny beletristické časopisy, které u nás vycházely a vycházejí jen od r. 1860, seznali bychom, že jsme v krásném písemnictví mnohem bohatší než se obecně zdá neb ví, a neměli bychom onu smutnou rubriku, která v literatuře tak malé, jako jest naše, nikdy ani býti nemá, rubriku spisovatelův buď nepoznaných buď zapomenutých!

A jaké mnohdy velice smutné — kdy by *nás* se to netýkalo, řekli bychom naivní a rozmarné — výjevy vyplývají z takového poměru cizoty, v němž většina domácího občanstva napořád trvá k svému spisovatelstvu! Pojednou ozývá se veliké udivení, kterak se to stalo, že už deset roků máme básníka, který zásobuje beletristické časopisy svými výbornými skladbami, a že není už dávno po celé vlasti znám a oceněn? Tak dálo se též u *Svatopluka Čecha*, který arci dílem sám tím vinen jest, že jeho *Povídky, arabesky a humoresky* sbírané nyní po desíti letech v celek několika svazkův přijaty jsou jednak co něco velmi starého — poněvadž prvotně vycházely v časopisech, jednak co něco posud naprosto neznámého — poněvadž když vycházely v časopisech, veřejné hlasy o nich mlčely, vinen jest potud, že připisoval vlastní práce jmenům cizím, vymyšleným, a rozdroboval i zakrýval vlastní své zásluhy. Bylo potřebí jakéhosi veřejného nátlaku, aby se tato nesrovnalost odklidila. Nyní už ovšem zaujímá Sv. Čech netoliko ve verši ale i v próse mezi současnými spisovateli místo, které mu náleží, jeho Povídky staly se oblíbeným čtením v řadách české intelligence. Jsouť pak té obliby vším právem hodny. Umělecký talent Sv. Čecha vítězně snese porovnání i s proslavenými jmeny literatur cizích. Nejpřednější vlastností jeho jest

líbeznost, gracie, kterou proniknuta každá jeho slovesná skladba až do nejjemnějších záhybův, milým kouzlem svým pak jímá mysl čtenářovu a naplňuje ji oním blahým požitkem, jenž má svůj pramen v každém zdařilém díle uměleckém. A tato líbeznost nevyhledává pro sebe předměty v neznámých krajích a časích, neztrácí se v nadpozemských mlhovinách, nebloudí v labyrintě planých myšlenek, neprchá do světův nemožností, schválně a mozolně sestrojených. Čech co pravý básník ví, že pro poesii jest skutečnost místo nejlepší, že umění nezaskvěje se nikde více než na základě reálnosti, když pronikne a ovládne skutečný život lidský, když se nevzdálí od přírody, neřkuli od možnosti. Odtud onen pocit uspokojenosti, jejžto vzbuzují v nás jeho povídky, i takové, které jsou rázu allegorického. Vidíme všude lidi se známou tváří, ve známých poměrech soukromých i společenských, se známými snahami a skutky, se známými radostmi a útrapami, se známou vinou a pokutou. Ruka básníkova vodí nás po skutečných cestách života, a my ani neznamenáme, že nám ukazuje pouhé útvary jeho obraznosti; taková úměrnost, takový opravdový život září ze všech jeho postav, takový svěží a jasný vzduch vane všemi příběhy, kteréž nám kreslí jeho péro. A ten zdravý, ušlechtilý humor, jenž nás ovívá ze všech Čechových povídek! Tak může psáti jen, kdo zná život v nejpravdivější jeho podstatě a kdo má dosti básnické síly, aby i nejdrsnější a nejžalostnější jeho stránky umírnil a ozdobil lahodou umění, a nejsměšnější zjevy jeho aby oděl rouchem vábné krásy slovesné. Čech umí pro své povídky vybírati lidi ze skutečnosti a jejich všednosti propůjčovati půvabu novoty, aniž by sám neustále vycházel před dějiště, aby nám prstem okazoval, co jej to stálo namáhání, než přivedl své osoby tam, kde je vidíme, nebo aby neustále po nás pošilhával, jaký dojem na nás jeho umění dělá. Proto marně bychom hledali v povídkách jeho ono koketování s jakousi učeností „filosofickou,“ která v některých současných literárních pracech českých přichází do mody, nejsouc namnoze nic jiného, než plýtvání prázdnými frásemi, zahrávání s nepochopenými slovy a pomysly; reklama ovšem bez rozpakův i to povýší na výtečnou vlastnost psychologického prohloubání, v pravdě však jest to myšlenkový zmatek, nechutné hromadění jalových slov třebas libozvučných. Nic snadnějšího, než naplniti takovými domněle „psychologickými“ úvahami celý objemný svazek; péro jen poněkud k samolibému povídání nakloněné dovede to hravě, ano nemůže z takové laciné práce ani se probrati. Podobné hluché zboží literární snad imponuje čtenáři nezkušenému, jenž nedovede ještě rozeznati myšlenku od fráse, přirozený půvab od líčidla: čtenář jen poněkud soudnější odkládá knihu s pocitem nudy a rozmrzelosti.

V povídkách Čechových velmi pečlivě a přísně zachovává se hlavní pravidlo, na němž závisí netoliko dokonalost ale i blahá účinnost každého v pravdě uměleckého díla, a na kteréž za nejnovější doby někteří spisovatelé ve svých skladbách zapomínají: nejsprávnější rovnováha mezi formou a obsahem, mezi slovy a dějem. Mnohdy duchovně velmi malý a slabounký obsah přetěžuje ano utlačuje se až úžasným nákladem slov; povídá se v pravo, v levo; každá sebe menší myšlenka zdá se svému původci drahocenným skvostem, jemuž celý svět se musí podiviti, ano tu i tam píše se už všechno, co slina na jazyk přinese.

Jedinou zásluhou o spojení toho všeho v jediný celek má druhdy jen knihař! Jak bychom asi uvítali sochaře, který by nám podal sochu a s ní také všechny stříšky, však nikoliv snad zvláště, v nějakém koši, nýbrž všechny pevně nalepeny a přibyty na soše samé, tak že ji v tom obalu ani viděti není! V umění slovesném nesmí vládnouti pravidlo jiné, než v každém jiném umění, a skuteční umělci v české slovesnosti, jakým jest i Svatopluk Čech, šetří ho co nejpřísněji: dovedouť dáti básnickou formu všemu, ale nevtěsnávají do básnické formy všechno!

Nejlepší z Čechových povídek, netoliko z těch, jež se uveřejňují v prvním svazku vydání souborného, ale ze všech, kteréž básník posud sepsal, jest *Jestřáb contra Hrdlička.* Obraz uchvacující svou naivností i opravdovostí, svou jemností a tragikou. Talent pozorovací a vypravovací závodí zde mezi sebou o výtečnost. Odečtemeli některé věci, s nimiž nemůžeme souhlasiti, — přílišnou délku episody Cařihradské, motiv karbanu, pro podobné účely už otřelý, a konečně samovraždu v celé povaze Hrdličkové neodůvodněnou — čerpáme z této Čechovy povídky vzácný literární požitek. Tak šťastné oko pro skutečnost a tož pro skutečnost domácí má pro naše písemnictví cenu tím větší, čím hlasitěji ozývá se tu i tam domnění, že literatura naše vyžaduje jednak látek cizích, jednak pouhých myšlenek fantastických a mystických, aby se povznesla na stanovisko světové.

Neznám ani jediné literatury na světě, která by bez látek domácích, vlastních byla vznikla. Kde není o čem psáti, tam vůbec není žádné literatury. A stran povznášení domácího písemnictví na stanovisko světové, třeba také dohodnouti se záhy, aby nešířila se nauka, ze které by literatura neměla žádného prospěchu; při produkci tak hojné, jaká nyní v beletrii naší se jeví, že nemá sobě rovné v žádné době minulé, byla by veliká škoda, kdy by se udržovala nesprávná ponětí o samých základech a nejvyšších účelích všeliké činnosti slovesné. Nebudeme theoretisovati, není toho bohudík už potřebí. Máme před sebou nepřehlednou literární praxi všech věkův a národův. Nuže, co z toho všeho povzneslo se na světové stanovisko? Co u všech jiných národův patří do literatury světové? Převážnou většinou, neli výhradně jen takové skladby, které jsou zrcadlem a obrazem nejvlastnější duchovní podstaty každého z nich: jen takové spisy, v nichž vyznačují se zvláštnosti národní. Projdéme řadu oněch spisovatelův, jichžto plody souborem nazývají se literaturou světovou, od šedé dávnověkosti až po tuto hodinu, a zkoumejme, co ze spisův každého z nich dostalo se do světové literatury, kterými výtvory svého ducha povznesli své domácí písemnictví na stanovisko světové? Nejobyčejnější literární katalog dá nám odpověď a zároveň poučení pro potřeby naší literární domácnosti. Toliko literatury *národní* jsou na stanovisku *světovém*, a k ponětí literatury národní náleží nejen jazyk nybrž i duch, nejen forma, nýbrž i obsah.

Nějaké *abstraktní* literatury světové, vznášející se někde ve vzduchu jako rakev Mohamedova, způsobené lidmi, kteří by nepatřili k žádným společnostem národním, nikdy nebylo, není a nebude; všeliké tedy pachtění se po nějakém literárním stanovisku *vyšším*, nežli jest *národní*, nemá ani nejmenšího smyslu. I ponětí humanity náleží v literatuře do kruhu národního. Důkaz toho dávno leží za námi. Středověk

snažil se ve střední a západní Evropě pomocí jazyka latinského zříditi literaturu, společnou několika národům, povýšenou nad domácí, místní literatury národní. Mělať to býti jakási literatura světová i co do jazyka i co do látek, a slibovala netoliko svým účastníkům a vzdělavatelům, nýbrž i všeobecné osvětě nemalých výhod. A jak vydařily se její snahy? Neprovedlať ani toho, co se zdálo vlastně už samo sebou hotové. Za 600 let svého trvání nedostala se ani na minutu k sjednocenosti, k jednolitému celku nade všemi národy, v jichžto zemích se pěstovala. Zůstávaloť napořád a zůstaloť i konečně při latinské literatuře v Italii, ve Španělích, ve Francii, v Anglii, v Němcích, v Uhrách a také u nás v Čechách, ale nikdy nebyla jednotná literatura světová třeba jen pro ten kousek světa evropského. A přece, jeli vůbec nějaká literatura *světová* ve smyslu *nenárodním* možná, bylo to tenkráte. Když pak ani oné doby k ní nedošlo, nedojde k ní nikdy.

Literatury národní, místními literaturami latinskými ve svém rozvoji na čas zastaveny, vzchopily se a vzkvetly více než dříve, a mluvíli se *nyní* o literatuře světové, nemůže to býti ve smyslu nenárodním; naopak, čím *národnější* některá literatura jest, čím více pilnosti a umění věnuje na znázornění příslušné zvláštnosti národní, čím více pěstuje ve svém jazyku národním také domácí, národní život, veřejný i soukromý, tím více povznáší se na stanovisko světové.

Ale, nota bene *bez umění* to nejde s literaturou žádnou, ani s národní ani se světovou! A tu vězí celá otázka, které jsme se dotkli. Zpracovati *umělecky* nějakou stránku buď soukromého, buď společenského, buď veřejného života ve vlastním národě, vyžaduje poměrně více studia a více pilnosti, nežli buď smysliti sobě něco ve vzduchu, buď chytiti něco cizokrajného. Při obou těchto druzích literárních látek může spisovatel snáze hověti sobě ve všelikých výstřednostech, pohybovati se třebas v jistých už šablonovitých spůsobech psaní a vymyká se při tom oné přísné kontrole, která plyne z věcí blízkých, buď skutečných, buď dle celé situace možných. Toto těsné spojení *reelného obsahu s uměleckou formou*, jak je nejnovější *světová literatura všech národův* pěstuje, má nepopíratelné obtíže a vyžaduje umělce, kteří nerostou jako houby po dešti.

A přece sám ráz *moderního* umění slovesného chová v sobě nejen pro čtenáře ale i pro spisovatele velmi mnoho půvabův. Psáti ozdobně, zajímavě, duchaplně, jako píše též na př. Sv. Čech, který když ve slabé chvilce sáhne k dosti všední anekdotě (Duch markýzův), i tu přec ještě dovede umělecky ozářiti: koho by to nevábilo?

Avšak svědomí literární dostane se někdy do trapných rozpakův. Co se mne týče, mohu ubezpečiti, že vítám každou novou knihu českou a beru ji do ruky s nadějí, že jest dobrá. Stojí mne to pak velmi mnoho, nežli se vzdám té milé naděje a podám se soudu opačnému. Takové bezděčné, vynucené odstupování od prvotního dobrého mínění vlastního jest tím nepříjemnější, když se děje k vůli spisu, jehožto původce vzbuzuje obecné očekávání, že úřad kritiky při něm hlavně v poklonách záležeti bude. V podobných velice nemilých příhodách jest pak toliko dvojí věc možná: buď úplně pomlčeti o spisu nezdařeném, buď pověděti od srdce pravdu. Zřetel k osobám, vlastní i spisovatelové,

přimlouval by se snad za cestu první; však věc, prospěch a potřeby literatury velí nastoupiti cestu druhou, ukládají za povinnost, dáti uznané, třebas i velmi nelibé pravdě veřejný průchod.

V podobném neblahém nezbytí octli jsme se při druhé knize, za jejíž posouzení v těchto listech jsme byli požádáni. Jest to román *Žofie Podlipské*, nazvaný *Nalžovský*, (v Ottově Salonní bibliothéce č. 9). C'est un faux-pas — a v jakých rozměrech!

Dost osob, zejmena hlavních, ale žel ani jediná příjemná, ani jediná s rozumem pravidelně vyvinutým, s obstojnou mírou zdravého citu. Dost jednání sem a tam, ale celkem žádný děj. Na venkovském statku bohatých manželův, z nichž ona dělala kdysi klobouky a on byl obchodním agentem, shledáváme mimo jejich dceru Isabellu ještě několik lidí: Graciana Nalžovského, jenž má vyučovati domácí slečnu v kreslení; vychovatelku Emilii; slečnu Valinku a pana Domina z Prahy, kteří tu prodlévají na návštěvě. Nejhlavnější osobou v celé té společnosti jest Isabella, mladé asi dvacetileté děvče, jemuž schází naprosto dobré vychování, aby vědělo, jak se má chovati k vlastní matce a k cizím mužským, aby dovedlo poněkud spůsobně seděti a promluviti. Však domácí slečna na letohrádku, kde je všechno „po pansku s obsluhou aristokratickou,“ vtipkuje v rozmluvě s mužem (Nalžovským): „Považte si, že mne nechtějí vésti do francouzského kusu, mohla bych se tam prý zkaziti!“ (Str. 78.) Ptá se o jiném, jí rovněž cizím ale přítomném muži (Dominu): „Co zas žvástá?“ (Str. 60.) Utrhuje se na svou matku slovy: „Eh, co,“ (142); jsouc do jednoho mužského na smrt zamilována, když druhý se k ní galantně přitočí, pomyslí si: „Můj bože, snad nejsem ještě tak vázána a zadána, abych se ani vésti nesměla s jiným mužem?“ (142) — trhá si klobouk s hlavy (143), mluví s matkou o Nalžovském jako o *bohu* (164), a škádlí cizího muže (Domina), dá si od něho pochlebovati (144), směje se s otcem něžnosti své matky, její péči, a baví se tím, že společně s otcem matku týrá (152), obrací se k matce tak prudce, že vlasy jako blesky kolem hlavy se jí zamihly (162), nechá se od cizího muže (Domina) vzíti do náručí a snésti s kočáru (190); na večer téhož dne, co její otec její matku vyhnal z domu, sedí samotna s Dominem, „nepláče, dává si sloužiti, rozkazuje jako královna“ (191), pak zase ji „dopálí,“ že Domin „jí vzdvihl šátek,“ který byla vytáhla, myslíc, že bude plakat, a při tom ho upustila. Nemohla ho vzíti od něho, řekla, že nechce přijímati jeho služeb, že si jej sama vzdvihne. Kázala mu, aby jej opět hodil na zem. On políbil šáteček vlhký od prvních jejích slz. To ji dopálilo, vytrhla mu jej a hodila do kamen. A mezi tím zapomněla na matku. Domin šáteček z pece vytáhl a počínal si s ním velmi komicky, tiskna jej k srdci. Isabella musila se *smáti.* Mezi tím zase zpomněla na Nalžovského. Matka jí byla slíbila, že hned zejtra s ním mluviti bude a o věrnosti Isabellině jej přesvědčí. Isabella „nedovedla si ho už zase představiti“ (192). O svém otci si myslí: „Co na tom, jaký jest? Co je mi po tom? Jen když mi činí vše po vůli“ (240). A tak dále, a tak dále „trhá sebou“ (256) „skáče do vagonu, bouchá dveřmi“ (257): a při tom všem máme věřiti, že Isabella byla „děvče jemné“ (145), že všecky oživovala svým „skvělým rozmarem“ (144), že hrála „Chopinovo not-

turno“ (243), že duše její rozkvétala (255) — tu máme věřiti jejím „posvátným citům v krvácejícím srdci“ (278), věřiti, kterak „cítí, že jí mají velcí duchové co říci, že jest jich jí třeba,“ (255) že „zanevřela na celý svět a procítila stupeň za stupněm krutou tu nemoc, již v nové době říkají světobol!“ (291).

A jaká jest matka té slečny? Praví se nám o ní, že „jest neobyčejně bystrozraká“ (153), ale při tom jest jí hrubě nepovědomo, jak by ze své dcery udělala osobu jakž takž způsobilou pro kruhy společenské, ba nepozoruje ani toho, jak špatně s ní všichni v domě nakládají. A její cit? Když ji muž „pro skvrnu na jejím jmeně“ vyhání z domu, ovšem „strčila si šátek mezi zuby jako roubík(!), aby bez hlesnutí tento nával bolesti přestála“ (170), ale za pět minut byla utišena, pravila své kuchařce, že jí bolí zuby, oznamovala jí, že pojede do Prahy k zubnímu lékaři, zabezpečila oběd“ (170) a v poslední hodině, když muž jí praví do očí nejhrubší urážky a sprosťáctví, ona „nebyla uražena ani rozhněvána“ (159), nýbrž mlčky „pohrává s tobolkou,“ již on před ní hodil na stůl (182). To snad postačí, abychom ji poznali. Její vlastní dobrodružství s Nalžovským jsou s tím úplně v souhlase.

A jak si počíná tento hrdina? Vstoupil k Berkovům za domácího učitele, aby podporoval matku, vdovu, „necítě k ní valné oddanosti.“ (Vůbec jsou všechny rodinné poměry v tomto románu líčeny způsobem takovým, že člověku z toho až trapno.) Slečinka s ním nakládá en canaille, však on se do ní zamiluje, zachrání jí a celé společnosti na plavbě po Vltavě život, až dostav nebezpečného konkurrenta v osobě Dominově, který o sobě šířil pověst, že nabyl velikého dědictví, přemýšlel, jak by také dosáhl nějakého skvělého postavení, aby mohl požádati za Isabellinu ruku. Tu došel ho list z Prahy, že matka jeho zemřela. Odejel do Prahy, a u hrobu své matky sešel se s Isabellou a s paní Berkovou, které za ním přijely(!). Dámy zůstaly několik dní v Praze, mělyť tam svůj vlastní dům, a zde nastaly mezi Nalžovským a Isabellou pod dozorem matčiným velmi zvláštní milovánky. Slyšme, jak román sám o tom vypravuje: „Někdy zapomněla Isabella na lásku i na nedůvěru k ní, na své nové starosti i na své měkké city a byla dítětem svévolným, čtveračivým, rozmazleným, ale neohroženým a samostatným. ‚Přece je s Nalžovským nějaká zábava,‘ myslila si v takových chvílích, zatím co on se jí oddával duší celou tak, že v ní viděl *celý svět, člověčenstvo, věčnost a osud svůj.“* — Pak odjela Isabella zase na venek a zapředla svůj nový románek s Dominem, psala Nalžovskému ještě jeden list „zbožňovaný“ (211), „žertovala, jak andělé by žertovali, vylíčila mu perem v pravdě poetickým, jak by spolu žili v hezounké chaloupce obrostlé vínem“ (211); ale za několik dní později oznamovala mu, „že jejich láska byla omylem pěstovaným bohužel blouzněním matčiným. Isabella vyčítala mu trpce, že neměl zřetele k její nezkušenosti a mladosti, chtěla míti svobodu, odcestovati do ciziny a zapomenouti na jeho *sobectví.“* Nalžovský cítil plnou zdrcující tíži těchto něžných výčitek; „se vzdorem *dávných titánův, vzdvíhal čelo k nebesům,* překonal svou lásku a nechtěl žíti,“ šel za město k hlubokému rybníku, *nabral náruč těžkého kamení, naplnil jím své kapsy* (261)

a — chtěl skočiti do vody! . . Ale neskočil. Vzpomněl si na Isabellinu — matku, a půl hodiny potom pil s ní ve svém pokoji čaj (223)!

Následuje druhý representant mužského pokolení v románu pan dr. Domin. Kdy by román byl tohoto pána vylíčil humoristicky, měl by aspoň jednu zdařenou figuru; ale nálady vážné tento člověk nesnese; pochybení padá zpět na literární dílo samo. Od počátku až do konce vypravuje se nám o Dominu jako o velikém, skvělém duchu, jenž jiné všechny oslňuje svými vyššími názory, jako o filosofu a zároveň jako o člověku, do něhož kde která dáma se musí zamilovati ihned při prvním setkání; tím časem jest on v pravdě učiněná drzost na všecky strany, a při tom nikdo neví proč? „Krásná hlava," „imposantní postava," „klasické vzezření," „výsost" a podobné tituly v románu kolem Domina jen se hemží; a on v pravdě není nic jiného, než prostořeký planý dobrodruh, jehož by v žádné jen poněkud slušné společnosti netrpěli.

Ohromné domnění ovšem mají o sobě v románě všechny osoby; ale ani při jediné nevidíme nijaké k tomu oprávněnosti. Také o panu Berkovi praví se, že „má smysl pro eleganci" (151), že „jest učiněný kavalír," že patří k lidem, „kterým jest vznešenost dána, že ji mají v krvi bůh ví odkud" (178); ale mimo to, co o něm už víme, že totiž zcela bez příčiny vyhnal z domu svou ženu, dovídáme se o něm na příklad, že guvernantkou své dcery, slečnou Emilií „mrštil nemilosrdně do křesla" železničního vozu a vyhrožoval jí, „že jí zlomí prsty." (261). Tato Emilie jest ostatně také zajímavé kvítko, jakož vůbec všichni členové „salonní" společnosti na Berkovce jsou sebe navzájem úplně hodni; jednou „špehuje" Domina a nemá nic proti tomu, kdy by Berka za ženou vyhnal také dceru a ujel s ní někam daleko do světa. Dle takové guvernantky také vypadá Isabella.

Nasťojte, to není život salonní! Vždyť tu nikdo není bedliv ani obyčejné slušnosti, neřkuli nějaké uhlazenosti mravů a života, na *všech* osobách spatřuje se buď nízkost buď affektace! Takové zjevy nesmíme nechávat platiti za život salonní, nýbrž, jak nám to koliv připadá za těžko, přec vidí se nám i nevyhnutelně nutno nepokrytě vysloviti: že se *takto vůbec* psáti nesmí, jako nesmí kritika nad takovými esthetickými nedostatky, nad takovým scestím obě oči přimhuřovati. Nechali jsme mluviti dílo samo za sebe, aby povaha jeho vynikla, i přestáváme na podaných ukázkách, chtějíce ušetřiti nepříjemných slov, pokud to jen možno.

Ferd. Schulz.

Románu vesnickému, povídce z lidu českého v písemnictví našem výtečně se daří; patrno žeť to květ, jemuž naše půda i naše povětří hojně přejí. Netřeba jmenovati zde slavné toho oboru spisovatele i spisovatelky naše, starší i novější; dosáhliť nejrozšířenější popularnosti. K poslednějším pak se jak nadaností tak snahou v pravdě uměleckou druží mladý a plodný spisovatel *Alois Jirásek.* Vydav s názvem *Povídky z hor* šestero menších svých prací, rozmnožil nám počet knih, jakým se opravdu těšíme. Jsou to sice práce nestejné hodnoty — a kterýž spisovatel nebyl by na počátku své dráhy vytvořil též obrázky mdlejší vedle vynikajících? — všecky však mají za společná znamení ryzost,

přímost názoru v život našeho lidu, lásky plné a básnické jeho pojímání, zobrazení nestrojené, jímající plnou barvitostí pravdy, řeč pak stručnou, obsažnou, správnou, pilně šetřící význačných obratů prostonárodních, zhusta i zvláštností krajinských. V těchto šesti povídkách vystupuje čtenáři na oči celá řada bystře vypozorovaných, životem prodchnutých postav z lidu veského, z nichž některé utkvívají v paměti svou všeplatností a silou typickou, jiné svou originální výstředností, všecky pak prohloubeností až k samému svému lidskému jádru. Díváť se autor na tyto lidi okem pozorovatele ušlechtilého; nejpodivnější originál z lidské chátry není mu jen bizarní ozdobou ke zvýšení pestrosti obrazu, nýbrž básník sáhá po tom kuse lidské duše, který se tají pod zevnějškem dobrodružným, a ten kus duše jest základem jeho vypravování. Spustlému pobudovi i váženému tatíkovi, milujícímu děvčeti i lakotnému pašerovi, každému zjevu věnuje tuto vlídnou, do duše pronikající pozornost. S jemností zdravou, prostou vší měšťácké sentimentálnosti, a právě proto s tklivě milým půvabem líčí postavy dívčí i dětské. V celku pak není snad v této knížce vylíčena postava jediná, o které by se právem mohlo říci, že není vykreslena s přesnou určitostí, obrysem zajímavým a svým vlastním. Individuální jsou postavy Jiráskových Povídek z hor a individuální jest i ráz jeho vypravování: mírný, jasný, prostě výmluvný. Mocnějších záchvěvů románové tragiky arciť není v těchto povídkách, i látkou svou spíše genreovitých. Největší i zároveň nejpěknější z nich jest *Záliš*, půvabnými obrázky pak dívčího žití a losu jsou utěšený *Divous* i smutný *Ančár*. *Pro statek otců* co do provedení rovná se nejlepším, a jen látka, v níž hrabivost starého lakomce na přední místo vyniká, činí ji méně dojemnou oněch. *Prutovský* jest látkou nenová, vypravováním však svěží, *Dvorský* pak jest nejslabší mezi šesti těmito povídkami, jak obvyklostí své látky tak i formou poněkud roztáhlou. — Povídky z hor jsou jen jako ukázkou bohaté již činnosti mladého spisovatele, jenž zajisté podá mnohou uzrálou, nadšením prohřátou a uměleckým důmyslem propracovanou komposici na obohacení české novelistiky. —

Při vesnické povídce má spisovatel výhodu živého názoru a bezprostředního dojmu; ne tak při románu historickém, kde pouhá litera podává mu první podklad látkový a vlastní jeho nadšení musí vykonati vše ostatní; studium a inspirace — toť vše, z čeho buduje dílo, jež má býti přec také přesvědčujícím, živoucím obrazem skutečnosti, třebas dávno minulé. Zcela tak přesné měřítko klásti na román historický jako na povídku ze života přítomného, nebylo by na místě v kritice časové, která běžné zjevy literární přehlíží. Matice lidu zahájila ročník svůj letošní, tak jako loňský, románem z dějin českých; obě knihy za nynějších okolností zajisté se zavděčily čtenářstvu našemu, projevujícímu touhu po pracích obsahem i duchem domácích. Pocházejí z péra *Ivana Klicpery* a mnohonásobně svědčí o pilném přičinění i dobré vůli spisovatelově. V ohledu uměleckém vyniká román loňský, *Čeští vyhnanci*, nad letošní, jehož předmětem jest *Bitva u Lipan*, katastrofa to patrně rázem svým péra autorova vzdálená. Nezdařilo se mu zobraziti silou básnickou obrovité postavy hrdin husitských, ve své mohutnosti až děsných, zejmena samého Prokopa Velikého, kterýžto nedostatek arci vadí vůči

přísnějšímu požadavku uměleckému, nepřekáží však, aby kniha ta se rozšířila jako zábavné dějepravné čtení pro lid. Román Čeští vyhnanci s dostatek ukazuje, že péro Klicperovo jest mnohem spůsobilejší líčiti povahy i děje drobnějšího zrna. Výhodně pro spůsob své schopnosti volil si zde autor ne již velkou katastrofu, nýbrž události, které přišli v jejím zápětí: návrat totiž exulantů českých pod záštitou saského vpádu r. 1631. Zde podařilo se mu katastrofu Bělohorskou a zejmena exekuci Staroměstskou jako dojemné vzpomínky, ne již jako před očima čtenářovýma odehrávající se drama, vpojiti ve své vypravování, i byl v tom značně šťastnějším. Osobnosti zde vystupující snáze se snášejí s průměrnou, dosti povšechnou charakteristikou, jakou Klicpera udílí románovým svým hrdinám a hrdinkám. Některé výjevy, ku př. když mladý Olbramovic na mostské věži shledne lebku otce svého, jsou vděčné, jiné zas v romantickém slohu napínavé, ku př. smělý útok na hrad Velhartice. Proč v zakončení právě jediný katolický kněz, jenž v celém románě se vyskytuje, jeví se jako vzor smířlivosti a milosrdenství, není vysvětleno — v letech pobělohorských se katolické kněžstvo oněmi vlastnostmi historicky nevyznačovalo.

Vadou obou románů Klicperových, zvláště však Bitvy u Lipan, jsou časté délky v líčení i v hovorech, tím citelnější, čím méně půvabna svou ryzostí a případností jest mluva sama. V tom vzhledě žádáme na každý spůsob od spisovatele více pečlivosti: věty, jako: „nechybělo jim na seně ani na slámě" a p. měli jsme opravdu již za vymřelé!

Z časů mnohem vzdálenějších čerpán *Václava Beneše Třebízského* historický román *Anežka Přemyslovna.* Události z válek křižáckých, skvělý dvůr krále Václava, odpor staročeských živlů proti cizáctví a feudalismu do země vtrhujícímu, to všecko poskytlo spisovateli dostatečné bohatství látky vybraně románovité, z nížto se snažil skupiti pestrý kruh osob a dějů kolem světice Aněžky. Tato, ač by dle názvu měla býti hlavní rekyní, nepoutá nás osudem svým a lidskými zápasy nitra svého, nýbrž nezasahujíc takořka v pásmo děje zjevuje se vždy jen jako klidná, hotová již světice, modlící se v cele klášterní, udílející křesťanské raďy a požehnání. Jelikož spisovatel jeví vůbec návyk často mezi vypravováním zpříma oslovovati čtenáře, zde pak Anežku skoro vždy tímto spůsobem předvádí, dávaje zřetelně při tom prosvítati tendenci náboženské, lze říci, že osoba Anežčina, co do osnovy děje zbytečná, umělecký celek spíše ruší než podporuje, uváděje veň jakýsi tendenční, kazatelský tón. Kdy by byla Anežka hlavní osobou románu, byl by tímto nezdarem arci román celý poškozen: jinak musí lidské city uchvátiti nitro románové rekyně, jinak musila by Anežka býti pojata a činně vystupovati co hlavní osoba. Avšak skutečnou hlavní osobou tohoto románu jest Bořita, starý pán na Smečně, a protivníkem jeho král Václav I. sám. I jsouť některá místa, kde spisovatel upřímně s Bořitou hájí starý český řád proti cizáckým novotám, napsána s tak vřelým zápalem a mluvou jadrnou, že hned od počátku získávají knize živý interes. Vrchole svého dospívají protivy veřejných směrů i záměrů hlavních osob při skvěle vylíčeném turnaji na Letné, kde zakuklený, nepoznaný psanec, mladý Děpoltic, pokoří nejpyšnějšího cizího zápasníka, a děd jeho jemu neznámý, kajicný renegát Děpolt, odchovanku

svou Jiřičku přivádí do arény, kdež ona, zapěvši tklivé české písně, zastíní všecky pěvce cizí a pohne srdcem všeho lidu. Výjev ten jest básnicky krásně podán, i odpouštíme k vůli němu autorovi, že z tak zajímavého materiálu, jakýž složil v tohoto Děpolta, nevyvodil osobnost významnější a činnější. Třebas bez odporu tajemnost patří mezi účinná kouzla románová, přeceť pochybeno, nevynikáli osoba stále v popředí stavěná žádným silnějším významem než stálou tajemností, jejíž rouška ku konci románu se protrhne jedině za tím účelem, aby se odhalila divoká minulost, nemající na průběh románu vlastně vlivu. Takovýchto nedostatků v komposici děje nacházíme tu více; nevyužitkovalť tu osnovatel dosti zkušenou rukou vší vděčné látky, kterou si byl snesl. Za to nakupil mnoho poetického půvabu v líčení těch skrytých, zapadlých lesních sídel Děpoltova i Doupňákova, těch spanilých dívčích zjevů Jiřičky a Vítězky, rodinného kruhu starého pána na Smečné i věrné jeho čeledi, i oděl pohádkovým kouzlem upomínky na svatou zemi i tajemné pouti mladých Děpolticů. Škoda, že neprovedeno dosti důsledně na základě osnovy pevnější, co v románě tom jako letmo začato a vábně naznačeno. I starý pán na Smečně měl obdržeti důraznější úkol činný i neměl býti tak prostě oloupen o čtenářovu sympatii tím, že jej autor bez vysvětlení nechal tak zatvrzele zapuditi syna, z příčin srdci otcovskému na takový čin zajisté nedostatečných, a zběžně jen se později pak zmínil, že se to stalo mstivým návodem Doupňákovým. Právě ten návod a vnitřní zápas otcův, než lstivým důvodům svého nepřítele se poddal, byly věci nejdůležitější, tenkrát chtěl i měl čtenář nahlednouti v duši milého mu starého pána Smečenského; spisovatel však jej zklamal mlčením. Celkem, jak již praveno, nedostatky této práce ukazují osnovatele nedosti vycvičeného, půvaby její pak jeví pěkný, mnohými lahodícími zvláštnostmi vynikající talent autorův. Řeč jest mile plynná a výrazná, často však zbytečně obšírná. Nelibě dojímají mluvnické poklesky, jako „křížemi“, „v duchu Anežčiném“ a j. v.

Z historie naší nejnovější obral si *J. J. Stankovský* některý z četných Kocourkovů českých s veškerým jeho šosáctvím i se zoufalým jeho bojem proti duchu moderního pokroku, i vylíčiv jej s patrnou satyrickou pochoutkou napsal knížku s názvem: *Milovský reformátor*, maloměstská povídka. Knížka ta celým provedením vyniká nad spis téhož autora, o němž nám bylo referovati loni. Milovským reformátorem jest osvícený a vlastenecký kněz, jehož přičiněním svržen purkmistr Tramplhanes s celou honorací kocourkovsky kovaného šosáctva Milovského, učiněn konec čistému hospodářství obecnímu a jiným neplechám, vystavěna nová škola, založena knihovna, záložna atd., kteréžto příběhy ve skutečnosti stokrát se opakovaly a ještě opakovati budou v našich malých i větších obcích. Stankovský vylíčil převrat ten rysy dosti sice povšechnými, i při tom však dosti říznými a zábavnými, nezapírajícími nikde, že kresleny jsou s chutí a s humorem. Někde ta říznost až meze překročila; slova jako „fisáže“ a podobná nepatří do literatury. Chtělli by Stankovský budoucně i hloub a zevrubněji sáhnouti v mikrokosmos našeho šosáctva, zavděčil by se zajisté svému čtenářstvu; zdá se, že se mu v oboru tom daří nejlépe.

El. Krásnohorská.

Jakub Arbes dobyv sobě mezi našimi belletristy velmi čestného jmena, jal se nyní vydávati sebrané svoje spisy pod názvem *Romanetta*; budou obsaženy asi v šesti sešitech. My nejsme sice ani z těch, kdož při každém novém zjevu literárním předkem po tom pátrají, zdali už někde nevyskytlo se něco podobného, ale také ani s těmi nesouhlasíme, kteří už v pouhém titulu spatřují znak originálnosti, jelikož na tom, kterak někdo svůj plod pojmenuje, nehrubě záleží; název „romanetto" nepochází ostatně od Arbesa, nýbrž od někoho jiného. Dle našeho soudu nejeví se originálnost v takových malichernostech, nýbrž v nových myšlenkách a v tom, kterak spisovatel je pojal, kterak je ke svému účelu zpracoval a v jaké spůsobě obecenstvu je podává. A tu již máme ovšem za to, že Arbes v tom i onom ohledu snaží se býti původním; jeť on myslitel samorostlý i samostatný, mající nevšední talent kombinační a čilou, ač poněkud pošmurnou fantasii, kteráž jeví značnou příbuznost jednak s americkým básníkem Edg. All. Poeem, jednak s naším J. J. Kolárem, jehož fantastický román Pekla zplozenci způsobil druhdy nemalou sensaci a sotva zůstal bez účinku na mysl Arbesovu. Arbes rád vyhledává látky neobyčejné a podává je svým zvláštním, realistickým spůsobem. Láska, která sice v románech bývá hlavním faktorem, zůstává u něho buď docela stranou, anebo musí se spokojiti s podřízenou úlohou. Za to však tím bedlivěji všímá si Arbes otázek sociálních, zejmena v novějších svých románech. — V prvním svazku romanett jeho obsažena jsou tři romanetta: *Sv. Xaverius*, *Sivooký démon* a *Newtonův mozek*, jež mají cenu velmi nerovnou.

Nejzdařilejší z nich, ba snad nejlepší ze všech posavadních prací Arbesových, jest Sv. Xaverius, jejž pokládáme mezi vybrané plody naší novelistiky posledního desítiletí. Dost možná, že první myšlenku k této novele vnuknul Arbesovi Poeův Zlatý chrobák (přeložený v Mikovcově Lumíru), neboť zde i tam jedná se o dobývání pokladu pomocí duchaplné kombinace; avšak dále jich podobnost nesahá, neboť Arbesovo provedení jest důmyslnější, do všech podrobností pečlivě propracované, a k místním poměrům výborně přispůsobené a k pravdě podobné tak, že skutečně nejeden čtenář schválně šel na Malou Stranu do kostela Svatomikulášského na obraz Balkův se podívat. Největší pak ceny dodává tomuto romanettu psychologická hloubka a důslednost, s kterou vylíčen rekův duševní vývoj, postup a zápas tak zdařile i do podrobna, že nám tudíž poskytnuta zajímavá psychologická studie. Spisovatel tu pojal šťastnou a plodnou myšlenku, vylíčiti člověka, který zabrav se do řešení problému náhody, s železnou vůlí a logickou důsledností pokračuje ve svém bádání, při čemž nevědomky stává se hříčkou samých náhod, až na konec sklamán jsa a tělesně zničen musí uznati, že se honil za pouhým přeludem. Hledél vyzkoumati tajemství, ukryté dle jeho domnění na Balkově obraze sv. Xaveria, jehož pomocí pak doufal nalezti poklad: tajemství nevyzkoumal, místo pokladu nalezl bezcennou sbírku minerální, ze všech těch marných snah a sklamaných nadějí zbyla mu útěcha dosti lichá, že „povzbuzen k hlubokému a vytrvalému přemýšlení, ku kombinaci, která i v případu, kdy by byla falešnou, musila by bystrost jeho ducha zvýšiti," a celé tajemství obrazu vidí se konečně v tom, že „člověk aspoň poměrně může dosáhnout štěstí ne-

oblomnou, skalopevnou důvěrou v myšlenku, byť sebe klamnější," a ta že jest vtělena v tazích umírajícího sv. Xaveria.

Sivooký démon jest práce slabší, která sice místy poskytuje zdařilých momentův, ale celkem nikterakž neuspokojuje. Takový ženský charakter, jaký se nám tady předvádí, jesti psychologickou hádankou, kterou my sobě rozluštiti neumíme; ba zdá se nám, že spisovatel sám nevěděl, co si s ním počíti, leda by byl chtěl illustrovati latinské pořekadlo, že „varium et mutabile semper femina". Ta žena něžná, tklivá, útlocitná, kteráž opustivši pohodlné bydlo, v němž byla samostatnou vládkyní, dobrovolně snáší bídu a svízele k vůli svému milenci a svému dítěti, sotva že si byla získala naši sympatii, vrací se najednou sama opět ku svému někdejšímu dobrodinci, u něhož si počíná tak podivně, téměř buršikosně, že bychom jí ani nepoznali, kdy by nám spisovatel nepovídal, že jest to táž osoba. Její povaha jesti směsicí jemného citu, lásky, vášně, mužné ráznosti a ženských vrtochů, jež vystupují beze všech přechodův. Nápad s rakvičkou, z níž vyčerpán vzduch, aby mrtvola dítka nesetlela a zůstala v životní své podobě, patří ke zvláštnostem Arbesovým. Avšak musíme vytknouti, čehož sic u Arbesa nebývá, nedostatečné tytýž motivování; ku př. proč Regina od svého příznivce náhle beze všech prostředkův odešla a opět tak náhle se vrátila? proč se její milenec s ní tajně v noci scházíval, když ona jsouc neobmezenou paní ve dvorci snadno mohla mu poskytnouti bezpečného útulku? Konečně máme za to, že by byl spisovatel aspoň v této povídce lépe učinil, kdy by byl svou osobu nevpletl v děj, ve kterém hraje úlohu až příliš trpnou, zejmena vůči svůdným vnadám a situacím, při kterých asi těžko bývá zůstati chladným pozorovatelem.

Třetí romanetto, *Newtonův mozek*, zosnováno jest na vědecké thesi, že kdy by člověk mohl předstihnouti letem svým rychlost světla slunečního, viděl by, ano se děje v tu chvíli, co se bylo na zemi událo před desíti, sty roky, třeba i před tisíci let dle toho, jakou rychlostí by se od země vzdaloval. Myšlenku tuto znázornil spisovatel následujícím spůsobem: usednuvše na zvláštní jakýsi aparát, který byl přítel z neznámého kovu zhotovil, a nasadivše si brejle z neznámého skla vylítli spolu do výše a vznášejíce se vždy větší a větší rychlostí viděli na zemi děje dávno minulé, patřili, kterak před jich očima se posud odehrávají veškery bitvy, jež kdy byly bojovány, počínajíce bitvou Kralohradeckou a postupujíce nazpět do šedé dávnověkosti; pak se opět bez úrazu dolů spustili — jen škoda, že to všecko se dálo toliko ve snu, což by se bylo bez Newtonova mozku bez pochyby také povedlo.

Co se týče konečně stránky formální, jest ovšem řeč Arbesova k látce přiměřena, tytýž skoro vědecky stručná a přesná, avšak neškodilo by, kdy by byla méně střízliva, ale vzletnější, někdy také češtější.

Od *Věnceslavy Lužické* přinesl VIII. ročník Libuše, dvě práce původní: román *Na zříceninách* a některé drobné *Povídky z malého města*. Při podobných pracech bývá dovoleno především tázati se, pro jaké obecenstvo jsou určeny a zdali se pro ně hodí čili nic; vyšetřování jich ceny esthetické smí vedle praktické této otázky ustoupiti do pozadí. Neptámeli se tedy po ceně literární a mámeli na zřeteli, že čtenářstvo Libuše náleží větším dílem ke krásné pleti a vyhledává nejraději takovou duševní zábavu, kteráž více srdce nežli rozumu dojímá, třeba požadavkům

uměleckým nehověla: můžeme říci, že povídky V. Lužické takovému čtenářstvu poskytují čtení zábavného i pohnutlivého; žádná zajisté dívka nepřečte román *Na zříceninách*, aby se jí oko nezarosilo slzou. Látka jest tu rozmanitá i dosti zajímavá; kdy by také charaktery byly ostřeji pojaty a vypracovány, kdy by pohnutky činův a změny míst byly přesněji vylíčený a odůvodněny, měli bychom před sebou dobrý románek. Ovšem — kdy by! — *Povídky z malého města* k charakteristice lidu našeho ničím nepřispívají, jak bychom se toho vším právem nadáli. — Co se týká stránky jazykové, vybýhá se spisovatelka s úzkostlivostí až báječnou všem osobním zájmenům, obávajíc se nepochybně, aby se nedopustila germanismu; děje se to i v takových případech, kde osobní zájmena pro důraz nebo protivu jsou nevyhnutelna. My na př. jsme říkávali za mladých let: „Já tebe miluji, miluješ ty mne?“ anebo: „Já jsem tvá a ty jsi můj!“ kdežto podle V. Lužické nynější milenci mnohem stručněji sobě říkají: „Miluji tě, miluješ mne?“ anebo: „Jsem tvá, jsi můj!“ Kdy by to šlo po telegrafu, kde za každé slůvko se musí platiti, pochopili bychom tuto stručnost. Mimo to libuje sobě spisovatelka až příliš v úsečných větách, které ani V. Hugovi vždycky nesluší, neřkuli jí. Konečně přiznáváme se, že jsme nebyli „rozradostněni“ čtouce pořád jen o samé veselé, smutné nebo trudné „náladě,“ poněvadž toho naši předkové neznali: oni bývali jen dobré mysli a v dobré míře, nebo prostě smutni a veseli, anebo mívali radost a zármutek; nemáme proč jich nenásledovati.

Pr. Sobotka.

Básník, jenž byl v dřívější době jen s úchvatnými zpěvy na veřejnost vystupoval, *Antal Stašek*, překvapil nás velmi mile prací jiného druhu, románem *Nedokončený obraz.* První krok svůj na novou půdu učinil šťastné, bez kolísání, bez umdlévání, jeho první delší prosou psané dílo bují životní silou. Všeliké půvaby, kteréž zdobívají podobné prvotiny opravdových talentů, lze tu stopovati na každém téměř listu, ovšem pod rouškou, jež je mimovolně poněkud zastiňuje: jest to touha při první literární práci tohoto druhu snad nevyhnutelná a mnohdy naprosto osudná, touha, vysloviti vše, co nitrem zachvívá, řekl bych, vydechnouti celou duši do prvního uměleckého díla; ráz na ráz, bez ustání kupívá se tu obraz na obraz, scéna na scénu, tkanivo děje proplétá se úžasným chvatem — vše, co právě mysl autorovu vzrušuje, obráží se věrně na hladině povídky — vesměs na úkor úměrnosti, uměleckého souladu celkového. I Nedokončený obraz jest na některých místech zakryt tajemnou touto rouškou, kteráž však cloní půvaby jeho jen v tak skrovné míře, že nemůže býti počítána mezi vady základní. Shledáváme to jmenovitě v oddílech, kde rozžhavené city básníkovy sobě lávovým proudem klestí cestu ze sopečné hlubiny, zaplavujíce vše, co se jim namane — kde básník soustředil celou sílu své poesie, celou žhavost svého nadšení v míře až nadbytečné. To platí téměř bez výjimky o místech, kde básník líčí duševní život svých hrdin, zvláště pak osoby hlavní, démonického *Petra*, kterýž se zdá býti symbolem veškerých nespoutaných a nikdy neskojených tužeb, jež kdy v nitru básníkově vířily. Nicméně přechodní tato slabost komposice — která může býti týmže právem zvána i překypující silou její — není s to, aby vážně ru-

šila pozornost při čtení díla v samém zrně svém tak ryzího a přirozenou lahodou dýšícího. Staškovo péro vedeno vrozeným taktem, beze vší hledanosti a úmyslné snahy, vybírá sobě v zapomenutém zákoutí denního života zjevy nejzajímavější a přiodívá je milým půvabem své prosté poesie. V mnohém ohledu podobají se kresby Staškových románových reků geniálním črtám Manesovým; všude týž silný rys, táž příkrost tahu; ale vše kypí životem, z každého záhybu hledí na nás kus ryzí české, národní charakteristiky. I vedlejší osoby prodchnuty jsou tímto rázem, ba mnohdy zdá se, že básník těžiště svých poetických intencí přesunul z osob hlavních v toto pozadí, při němž se zvláštní oblibou dlouho prodlévá. Již na počátku románu znamenáme, tento úkaz při líčení domácnosti Hájkovy, výrazněji vystupuje teprvé v samém středu románu, kdež nám básník, jako na napjaté bílé stěně předvádí silhuety Krkonošských horalů v rozkošném reji. Jsou to typy tak zdařile volené, s takou bodrou a svěží náladou v život vzbuzené, že jimi Stašek vstupuje mezi nejlepší pozorovatele českého lidu vesnického. Jmenujeme v té příčině několik postav, jichž obraz se jistě v duši čtenářovu trvale vryl: starého, polobáječného strýce Tadeáše, prototyp českých výměnkářů, schytralého Blažka, neznaboha a novináře Krulicha, chvástavého koňaře Kocourka, Girondistu Jíru Kouteckého a j. v. V této části Nedokončeného obrazu spočívá nevšední kouzlo poetické, ba jednotlivé třeba roztroušené tyto kapitoly zjednaly by dílu Staškovu zvučné jmeno i na širším trhu literárním. Co se týče dvou hlavních postav románu, Petra a Verunky, soustřeďují se sympatie naše přirozenou měrou jen kolem lepého zjevu Verunčina — povaha Petrova jest jak již připomenuto, příliš démonická, aby dovedla nás k sobě vřelým přátelstvím připoutati. Zdá se nám, že básník při líčení osoby Petrovy prodlel příliš dlouho ve stinném přísvitu, jako by přitlumiti chtěl duhovou hru barev, v níž tone vábný zjev Verunčin. Povaha Jindřichova, ač má býti pendantem Petrovým, je poněkud skreslena svým apatickým, místy i přímo odstředivým zjevem, klesá na slabou, neúčinnou folii energického zjevu Petrova, na postavu, jíž samé nejsou chvílemi povědomy účely vlastního konání, neřkuli aby stačila na velké idey, jež hned na počátku vepsala ve svůj program. Děj vypravování Staškova jest složen z několika duchaplných episod, kteréž rozbíhají se jednotlivými oddíly románu, až pak ku konci v hlavní proud základní vplývají. Jednotlivé z nich tvoří takměř celkovitou povídku; tak na př. vypravování starého kněze, kteréž trpí poněkud přílišností, sahajíc až k mezím nemožnosti, neb romantický příběh Žofiin, podivné, málem i bizarné osudy Damianovy a t. p. Základní děj tvoří nešťastná láska horské dívky k démonickému knězi Petrovi a tragické rozřešení společenské této neshody, samovražda obou milenců, jimž hrozí v posledních okamžicích i lynchová spravedlnost podrážděného lidu. Již pouhá kostra děje je sama o sobě velice zajímava; přidružímeli k ní bohaté líčení duševních zápasů, mistrnou zevnější charakteristiku osob, originální půvab podhorské stafáže, dospějeme k úsudku, že román Staškův, v němž vše toto soustředěno, je nevšedním zjevem literárním.

Otakar Mokrý.

Ruské časopisectvo r. 1878.

Tiskové poměry na Rusi jsou nyní arci mnohem volnější, než bývaly na př. před 20 lety, kde mohl denní list vycházeti téměř jen v Petrohradě; dle zákona z r. 1865 mohou v Petrohradě i Moskvě vycházeti jako všeliké spisy tak i časopisy bez předběžné censury, majíli více než 10 archů; všechny ostatní spisy musejí 3 dni, spisy periodické 2 dni před vydáním a denní časopisy při početí tisku býti dodávány ředitelstvu záležitostí tiskových, neb na venkově censurnímu komitétu. Ředitelstvo může vydání spisu zastaviti, ale záležitost taková musí býti odevzdána soudu k rozhodnutí. Odpovědným za obsah je především spisovatel, a nemožnoli ho vypátrati, i nakladatel a tiskař; u časopisů ovšem redaktor i autor. Konfiskace dovolena jen, kdy by společnosti ruské uveřejněním spisu mohla vzejíti příliš veliká škoda. Za to však zavedena jest soustava výstrah; dostaneli časopis třetí výstrahu, může mu býti odňat pouliční prodej, aneb může vydávání jeho zastaveno býti na nějakou dobu či na vždy. K tomuto zákonu vydán r. 1873 doplněk, že vláda může časopisům zakázati, aby nejednaly o jistých otázkách, jichž rozbírání se zdá býti nebezpečným vládě neb státu.

Kromě censury obtíženo jest ruské novinářstvo ještě jiným břemenem. Denní a týdenní časopisy, jakož i spisy o méně než 10 arších mohou vycházeti jen v takových městech, v nichž je zřízen censurní úřad a jichž jest velice poskrovnu. V Petrohradě sídlí hlavní ředitelstvo tiskových záležitostí, to pak má *devět* filiálek čili *censurních komitétů* pro celou říši ruskou. Vyjmeli se tedy několik velkých měst (jako jsou Moskva, Oděsa, Varšava, Kijev, Helsingfors) jest všem ostatním četným i velikým městům provinciálním nemožno míti svůj denník neb aspoň týdenník, poněvadž všechny rukopisy nutno zasílati k censuře do jiných měst, odkud se často teprv za několik neděl vracejí. Má sice každé gubernské město své „gubernské vědomosti,“ ty však vycházejí pod dozorem náčelníka místních úřadů, a jsou tedy vlastně jen věstníky úředními.

Všech časopisů vycházelo minulého roku na Rusi asi 500; odpočtemeli od toho asi 60 listů vydaných v jazyku polském, německém, francouzském a j., dále 36 časopisů, které jsou majetkem universit a vysokých škol (učené zprávy a sborníky), pak 160 orgánů průmyslových cechů a kupeckých gild, a konečně 101 vědomosti gubernské, zbývá neodvislých ruských žurnálů asi půldruhého sta, což je dojista číslo nápadné nepatrné v poměru k ohromnosti říše a počtu obyvatelstva.

Pustíce se zřetele časopisy odborné — které zaujímají zase dobrou polovici žurnálů neodvislých — projdeme řadou hlavní politické a literární listy ruské, naznačíme jich hlavní směr i vytkneme, pokud možno, poměr jich k nám Čechům.

V ruské publicistice jeví se v nejnovější době tři hlavní směry: směr národně liberální, směr slovanský a směr mladoruské strany oprav. Ruští liberálové, jichž sídlem je hlavně kosmopolitický Petrohrad, nepřejí myšlence slovanské a jejich dlouholeté spory s Moskevskými sla-

vjanofily, ač vlivem války za osvobození Slovanův poutuchly, jsou přec ještě daleky konečného vyřízení. Straně této dostačuje Rusko samo o sobě, vzdělávané ovšem dle vzorů evropských, Slovanstvo jim není nezbytným. Orgán jich *Golos* (Hlas), redigovaný obratným Krajevským, projevuje svou nechuť k věcem slovanským dosti opatrně, ač i on jí časem pustí uzdu. *Birževyja Vědomosti* (Bursovní zprávy) mluví už veskrze otevřeněji, neskrývajíce svou nelibost nad myšlenkami slovanskými. Do nás Čechův si na př. vloni (30. května) stěžovaly, že z nás bude jednou slavjanofilská propaganda, i pravily do slova: „Máli slušnější část naší žurnalistiky za nutné bojovati proti šerednému vlivu slavjanofilstva doma, nemělo by jí pranic překážeti, aby se postarala o rozšíření boje i za hranice vlasti.“ O našich sympatiích k Rusům rozepsal se v Birž. Vědomostech (18. října) p. Nevolin, že prý sobě Rusů vůbec málo všímáme, a jen proto trochu o život ruský se interesujeme, abychom od nich nabývalo hmotné podpory: „Čechové jako by ani nepřipouštěli, že jest v našem životě možno cosi vážnějšího kromě slavjanofilstva, i nemohou pochopiti, že ruskému národu není Slovanstva ani potřebí.“ Pokud víme, neozval se proti těmto nařknutím žádný český časopis z úmysla či přehlednutím; však zastal se nás Ruskij Mir, jenž odpovídaje Birž. Vědomostem, pravil mimo jiné: „Ze slovanských národů interesují se naším životem Čechové nejvíce, a jistě nepoměrně více, nežli posud my dbáme o záležitosti české.“ — Již z malých těch ukázek patrno, jaké stanovisko zaujali proti nám Petrohradští liberálové z tábora Golosu a Birž. Vědomostí.

Zcela jinak ovšem hledí na nás slovanská strana na Rusi a její hlavní orgány *Moskovskija Vědomosti* a *Novoje Vremja.* Moskevské Vědomosti, jež jsou sice majetkem Moskevské university ale již od mnoha let spočívají v rukou nejlepšího ruského žurnalisty Katkova, a hájí směr slovanský proti Petrohradským západníkům i všímají si každého důležitějšího zjevu mezi Slovany; nečerpají své zprávy o slovanském světě z německých žurnálů Vídenských jako některé jiné ruské listy, nýbrž z původních pramenů slovanských a staví proto Slovanstvo vždy v pravé světlo. Během roku minulého stala se v nich zmínka i o všech důležitějších zjevech české literatury. — Též *Novoje Vremja* (Nová doba), vydávané Suvorinem v Petrohradě, chová se spravedlivě k našim snahám; zajímavým způsobem líčil tam zejmena Molčanov ve svých dopisech z Prahy, z Uher a z Jihoslovanska naše sympatie k Rusům a náš život ve všech jeho fásích.

O representantu mladoruské strany oprav, o *Rusském Miru* (Světě) stala se již výše zmínka, z níž patrno, že též u této strany Slovanstvo požívá přízně. Tvrdí se, že Russkij Mir je blízek careviči následníku; pak by směr jeho byl pro nás velice vítanou zárukou do budoucnosti. Russkij Mir vede si způsobem velice ušlechtilým, nedere se v popředí, a jednáli se o věci slovanské, uznává rád vůdcovství Moskevských Vědomostí. I on mívá časté zprávy o Praze, a přinesl minulého roku též obšírné zprávy jak o naší literatuře tak o našem životě společenském a vědeckém.

V Petrohradě vycházejí ještě denníky *St. Petěrburskija Vědomosti*, *Russkij Invalid* (inspirovaný ministerstvem války) a *Syn Otc-*

čestva (Syn vlasti, nejrozšířenější z ruských listův, maje asi 35.000 odběratelů — Novoje Vremja má 25.000, kdežto u ostatních kromě Golosu a Moskevských Vědomostí náklad nepřesahuje 10.000 exempl.); v Moskvě též *Sovremennyja Izvěstija* (Současné zprávy), v Oděse pak *Pravda* a *Oděsskij Věstnik*.

Nápadně nepatrný jest počet ruských týdenníků; nemohouce býti tak objemné, aby číslo přesahovalo 10 archů, podléhají censuře; aby se vydavatelé časopisů literárních tomu vyhnuli, vydávají své žurnály v objemných knihách dvaceti až třicetiarchových, jichžto sestavování vyžaduje pak delší doby. Pozoruhodný politický týdenník ruský jest toliko *Graždanin* (Občan), jejž vloni stihlo tříměsíčné zastavení, protože otiskl řeč Aksakova o smlouvě Berlínské; jde směrem slovanským, vidí však uskutečnění slovanské vzájemnosti především v pravoslaví a obírá se proto zhusta otázkami náboženskými. V jeho čele stojí kníže Meščerskij.

Obrázkové týdenníky ruské jsou rázu kosmopolitického, všímajíce si záležitostí národních a slovanských jen, jsouli časové. Zdařilými illustracemi původními vyniká *Vsemirnaja* (světová) *Illustracija*; mimo tu ještě uvesti sluší *Ogoněk* (Ohýněk) a *Nivu* (všechny tři vycházejí v Petrohradě).

O významu měsíčných „žurnálů," jež svou formou tvoří ruskou specialitu, mluvili jsme v Osvětě vloni, jednajíce o Někrasova Sovremenniku; onyť udávají směr v literatuře krásné na Rusi. Každá čelnější literární škola ruská má svůj měsíční orgán, kam ukládá plody své dříve, než je rozešle mezi obecenstvo ve zvláštních otiscích. Až do nedávna měli Rusové tři takové měsíčníky. V Petrohradě vycházely jako nástupci starého zašlého Sovremennika *Otěčestvennyja Zapisky*, redigované Někrasovem a *Věstník Evropy*, řízený M. Sterojulevičem. Proti nim stál Moskevský *Russkij Věstnik*, vydávaný Katkovem. V poslední době se však poměry změnily; v Petrohradě přibyly měsíčníky *Dělo* a *Slovo* (vzniklo r. 1878) a od konce minulého roku vychází v Petrohradě pátý literární měsíčník *Russkaja Řěč*; podobně se oznamuje i z Moskvy, že tam založen nový žurnál, *Russkaja Duma*. Tento rozvoj ruských měsíčníků jest nejlepším důkazem, v jaké míře se na Rusi vzmahá literární ruch. Co materiálu spotřebuje jediný takový měsíčník, dá se posouditi z toho, že vydá do roka přes 300 tiskových archů lexikálního formátu. Svým směrem lne většina měsíčníků k západu. Nejstaršímu z nich, *Otěčestv. Zapiskám*, smrtí bývalého jich redaktora A. Někrasova valně ubylo ceny.

Z osvědčených, dávných sil zbyl Zapiskám jen satirik Ščedrin, jenž humorem i trpkým sarkasmem svým dovede upoutati čtenáře; z nových redaktorů jest Jelisejev, dávný druh Někrasova, již starý pohodlný pán, a mladší Michajlovskij je zároveň novelistou, publicistou, filosofem a feuilletonistou — píše o všem, a nudí vším. V části beletristické zaujímají největší prostor překlady; Al. Daudet, Zola, Ouida, Bret Hart jsou na denním pořádku; Hugova Historie zločinu vycházela současně ve čtyrech neb pěti překladech ruských žurnálů. V měsíčních přehledech podává se obšírný referát o každém novém francouzském románu, ač úvahy o produkci domácí jsou vzácny.

Lepší jest *Věstník Evropy*, který minulého roku vynikl vůbec nade všechny měsíčníky. I původní produkce zastoupena v něm čestněji; měli jsme v minulých číslech Osvěty příležitost, poukázati na některé vynikající práce tam vytištěné. Poměr jeho ke Slovanstvu je týž, jako při Ot. Zapiskách; oba listy přinesly minulého roku obšírné úvahy o světě slovanském, v nichž se postavily proti slavjanofilům. Třetí Petrohradský měsíčník, *Dělo* (Práce), vycházející už pět roků, se směrem radikálním (jak sám vyhlašuje), nevynikl minulého roku ničím zvláště památným. Čtvrtý, *Slovo*, založen počátkem minulého roku s dosti patrným úspěchem; za vedení osvědčeného kritika Antonoviče jal se ve svých objemných svazcích vedle obyčejného obsahu žurnálového (beletrie, publicistiky, kritiky, článků ekonomických a vědeckých kompilací) přinášeti také statě odborně vědecké, práce to hlavně mladších učenců ruských, čímž od jiných se liší. Od té doby však, co se Antonovič vzdal redakce, nemá Slovo již takového významu jako prvé.

Nejmladší z Petrohradských měsíčníků, *Russkaja Rěč*, bude tuším orgánem strany novoslovanské, pracující dále na základech starých slavjanofilů Moskevských. Jako Moskevští přejou sobě i Petrohradští slavjanofilé návrat k Rusi před r. 1700, však nespatřují v ní té dokonalosti, co Pogodin; jim jest návratem ke starým ideálům den 19. února 1861 (zrušení nevolnictva) a ostatní reformy caře Alexandra Osvoboditele. Reformy tyto docházejí plné obliby též u lidu, poněvadž se provádějí v duchu národním. S nimi tolikéž souhlasí staroobřadci (rozkolníci) — „Z Tvých reform vane duch stariny,“ oslovili vyslanci jich caře Alexandra. Strana mladoslovanská nehodlá se spokojiti toliko provedenými již reformami, nýbrž chce se také pro ruský národ dodělati všech výhod civilisovaného života. A těmto snahám má sloužiti Russkaja Rěč, jejíž redaktorem jest básník Navrockij. — Moskevský *Russkij Věstnik*, vedený stále směrem slovanským, nepřinesl minulého roku nic obzvláštního.

Mohli bychom uvesti ještě více měsíčníkův (*Istoričeskaja bibliotěka*, *Žurnal romanov i pověstej*, *Bibliotěka dlja čtěnija*), ale poněvadž svým významem nijak nedostihují výše jmenovaných žurnálů, můžeme o nich pomlčeti. Zmínky zasluhují ještě měsíční sborníky historických i literárně historických statí, jako jsou *Archiv*, žurnál věnovaný dějinám a literatuře, a *Russkij Archiv* s týmž programem; v nich nacházejí se zvláště důležité zprávy životopisné o starších spisovatelích, korrespondence, dodatky k spisům a p., bez nichžto se historik literární neobejde.

Na konec ještě dodáváme, že se r. 1878 do Ruska bez censury připouštělo 337 zahraničních listů, z nichž bylo 154 německých, 55 anglických, 30 slovanských, 19 francouzských, 16 švédských, 12 vlašských, 10 řeckých a 1 židovský; 107 z nich bylo obsahu politického.

Rolník nového věku. Vydávají dr. J. B. Lambl a Karel Lambl. Svazek 10. V Praze Nakl. I. L. Kober.

Zahradnická bibliothéka. Red. Lud. F. Naumann. České vinařství, sepsal Ant. Kausek. Nakl. Mikuláš a Knapp v Karlíně v Praze 1879.

Františka Pravdy Sebrané povídky pro lid. Dílu IV. seš. 5., 6., 7., 8. Nakl. I. L. Kober v Praze 1879.

Kytice. Sbírka zábavného i poučného čtení pro mládež. Od Františka Pravdy. Svazek XII. Mladá trpitelka. Nakl. týž.

Dohlasy čili zpěvy ku příležitostem. Slova sepsal Frt. Doucha. Nakl. týž.

Bibliothéka světových cestopisů. Díl I. Sešit 1. a 2. Nákl. Koláře a spol. v Praze 1878.

Fr. Hellwalda země a obyvatelé její. Dílu I. seš. 2., dílu II. seš. 1., 2., 3. Nakl. Fr. A. Urbánek, v Praze 1879.

Bibliothéka paedagogická. Svazek IV. Výklad první čítanky. Napsal Karel Steinich. Nakl. týž.

Zlaté klasy. Spořádal Jan Suda. Č. XVI. Nákl. Zlaté knihy v Písku 1878.

Zlaté lístky. Spořádal K. A. Madiera. Č. XVI. Nákl. týž.

Divadelní ochotník. Svazek 166. Dvě sestry. Koncert ve prospěch dobročinný. Nakl. Mikuláš a Knapp v Karlíně.

Romány a povídky. Svazek 32. Oběť fanatismu. Valdštýnův panoš. Pořádá J. J. Stankovský. Nakl. týž.

Knihovna operních a operetních textův. Sešit XII. Jarmila od Th. Bradského. Nakl. týž.

Besední divadlo. Pořádá J. M. Boleslavský. Č. 1—4. Komedie v divadle. Signor Mišpulini. Který je ten pravý? Osudné psaníčko. Nakl. týž.

Besedy mládeže. Č. 161. Hospodin jest mým štítem, povídka od V. Oertla, přel. J. Krejčí. V Praze. Nakl. týž.

Krasopisné vzorky. Napsal Vinc. Podhajský. Sešit I. Písmo latinské. Nakl. Fr. A. Urbánek v Praze 1879.

Moravský národní kalendář na rok obyčejný 1879. Ročník 1. Nakl. Vlad. Žákovský v Olomouci 1878.

Sprawa Polska, jako wewnętrzna państwa rosyjskiego. Bruksella 1878.

Libuše, matice zábavy a věděn'. Ročníku IX. č. 1. O slávě herecké, román od J. J. Stankovského.

Listy filologické a paedagogické. Redaktoři J. Kvíčala, J. Gebauer. Ročník V. sešit 2—4. Nákl. Jednoty českých filologů, v Praze 1879.

Varyto. Red. Em. Binko. Ročn. II. č 1.

Akademické listy. Red. Frant. Paštika. Ročn. II. čís. 1—3.

Včela Chrudimská. Red. Al. Thuma. Ročn. II. čís. 11—12.

Pražské hospodářské noviny. Red. J. Dumek. Roč. II. č. 1. a 2.

Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubenek. Ročn. XI. č 1—5.

Ženské listy. Red. E. Krásnohorská. Ročn. VII. seš. 1. a 2.

Česká Včela. Red. Boh. Pichl. Roč. IV. č. 1—3.

Lumír. Red. J. V. Sládek. Ročn. VI. č. 1—5.

Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XIII. č. 1—8.

Paleček. Red. Rud. Pokorný. Ročn. VII. č. 1—8.

Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. Ročn. XXI. č. 1—8.

Listy chemické. Red. K. Preis a A. Bělohoubek. Ročn. III. č. 5.

Vesmír. Red. dr. Č. Kotal a F. Nekut Ročn. VIII. č. 7.

Česká rodina. Ročn. V. č. 1. a 2. V Praze 1879.

Přítel dítek. Ročn. VI. č. 1. a 2. V Praze 1879.

Budečská zahrada. Ročn. X. č. 4.

Listy průmyslové. Red. Al. Studnička. Ročn. V. č. 1—7.

Samosprávný obzor. Red. K. Čížek. Ročn. I. č. 1. V Praze 1879.

Květy. Listy pro zábavu a poučení s časovými rozhledy. Seš. 1. a 2. Red. Sv. Čech a Serv. Heller. Nákl. Vl. Čecha. V Praze 1879.

Hospodařský list. Red. Ad. Eckert. Ročn. I. (IV.) č. 6.

Sokol Americký. Úřední list Národní Jednoty Sokolské v Spoj. St. Roč. I. č. 1. Chicago 1879.

Matice svobody. Red. Fr. Zdrůbek. Ročn. II. č. 1.

Koleda. Red. Fr. Bayer a J. Večeřa. Ročn. IV. č. 1—5.

OBSAH.

Str.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských

na čtvrtletí **1** zl. **65** kr., na půl roku **3** zl. **30** kr., na celý rok **6** zl. **60** kr.

jednotlivé číslo stojí **62** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1878 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl,, vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 4. Sešit dubnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK IX — DÍL I

1879

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1879.

☞ Číslem tímto počíná *druhé čtvrtletí* letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je záhy obnoviti ráčili.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Dějiny středověké. Od konce stol. V. až do konce stol. XV. Sepsal Fr. Šembera. Seš. 2. (Dějepisu všeobecného, jejž pořádá dr. Jos. Emler, oddíl I.) Nákl. J. Otto v Praze 1879.

Stručný všeobecný slovník věcný (Malý Slovník náučný). Redaktor Jakub Malý. Dílu V. seš. 2. (Německo-Novara.) Nakl. I. L. Kober. V Praze 1879.

Mythologie čili bájesloví Řeků a Římanů. Sestavil Tůma Cimrhanzl. Sešit 5. a 6. Nákl. Vendelína Steinhausra v Plzni 1879.

Rukopis Zelenohorský a Kralodvorský s úvodem a výkladem ku potřebě školní i soukromé vydal Fr. Vymazal. Nákl. K. Winklera v Brně 1879.

Příspěvky k pravému poznání podstaty úkazů přírodních v prostoru světovém. Sepsal Karel Veselý. V Plzni 1879. Nákladem vlastním.

Výklad života ze zákonů přírodních. Trest ze spisů Darwinových a Haecklových. Sestavil dr. Jos. Bulova. V Praze 1879. Nákladem vlastním, v komisi dr. Grégra a Ferd. Dattla.

Bibliotéka klassikův řeckých a římských. Red. J. Kvíčala, V. Vojáček a dr. Ed. Kastner. Seš. 71. Euripidovy tragoedie II.: Medeia. V Praze 1879. Nakl. dr. Ed. Grégr.

Slovanský almanah. Vydavatel R. Poznik, ve Vídni 1879.

Král Jiří Poděbrad. Historická povídka z druhé polovice XV. věku. Napsal Fr. Šubert. Dílu I. část 1. V Praze 1879. Nákl. Mikuláše a Knappa v Karlíně.

Povídky historické a jiné drobné od Fr. Ad. Šuberta. Sešit 4. Nakl. Al. Hynek v Praze 1879.

Národní bibliothéka. Sešit 353—356. (G. Pfleger Moravský, V. 4—5. — F. L. Čelakovský, IV. 6.) Nákl. I. L. Kobra v Praze 1879.

Laciná knihovna národní. Serie II. č. 97—100. Tajemný ostrov, román od Julia Verne, přeložil Frant. Brábek. — Serie III. č. 4.—5. Chata za vsí, román od J. V. Kraszewského, přeložil Vil. Špaňhel. Nakladatel J. Otto v Praze 1879.

Divadelní ochotník. Svazek 168: Katinka Heilbronská. Svazek 169: Nevinně odsouzen. V Praze 1879. Nakl. Mikuláš a Knapp v Karlíně.

Besedy mládeže. Č. 162. Dějepis pro vlasteneckou mládež. Od J. V. P. Osmé vydání. Upravil J. R-ý. V Praze. Nakl. týž.

Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště. Sepsal Justin V. Prášek. Seš. 11. a 12. V Klatovech 1878. Nákl c. k. vys. sboru ostrostřeleckého v Turnově.

Výbor duett pro dvoje housle. Co pokračování ku své praktické škole, sestavil Roman Nejedlý. Seš. III. V Praze 1879. Nákladem Mikuláše a Knappa v Karlíně.

Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém. Red. Zd. ryt. Schubert a Aug. Salaba. Roč. XIII. seš. 4. V Praze 1878. Nákladem spolku.

Zábavné listy. Red. J. L. Turnovský. Roč. I. seš. 3.—6. V Praze 1879. Nákl. A. Hynka.

Škola a život. Časopis paedagogický. S přílohou Štěpnice. Ročn. XXV. sešit 1. a 2. Red. Jos. Melichar. V Praze 1879.

R. 1879. Čís. 4.

OSVĚTA

Saint-René Taillandier.

Podává

Ferdinand Schulz.

Cizí velikost má pro nás cenu tím větší, když valná její část záleží ve šlechetnosti k nám. O takové vlastnosti při učencích a umělcích zahraničných promluviti neudává se nám bohužel častá příležitost. Však v náhradu za to její zjev opravdový bývá opět tím skvělejší. Čím mezi Němci Herder a mezi Angličany Bowring, tím byl pro náš národ mezi Francouzi muž, nad jehožto předčasným hrobem nyní truchlíme.

Gaspard Ernest *Saint-René Taillandier*, po veškerém vzdělaném světě proslavený učenec a kritik francouzský, byl déle než třicet let hlavním obhájcem národních a politických práv českých za hranicemi naší vlasti, nadšeným tlumočníkem národního života českého po všech končinách světa, kamkoli jen vniká nepřestižitelná ve výtečnosti svého obsahu *Revue des deux mondes.* Můžeme vším právem se honositi, že takový muž v takovém časopise vykládal, odůvodňoval a obhajoval literární a politický život našeho národa před veškerou současnou intelligencí světovou. Nabylili národové vzdálení správných vědomostí o dávných osudech a novověkých našich snahách, zmizelali hrubá nedorozumění, která mezi nejbližšími našimi sousedy tak dlouho vládla, o základě a účelích obnovené duchovní činnosti české, pohlížíli k nám blízká i daleká cizina nyní okem značně jasnějším: Saint-René Taillandier má o to nejpřednější zásluhu. V národě nám úplně cizím neobjevil se dotud muž, který by byl hloub vnikl do naší bytosti národní, který by byl s vroucnější láskou přilnul ke všemu, co nám v minulosti a přítomnosti naší draho jest, který by byl s větším zápalem jal se apoštolovati za nás v cizině k nám buď netečné buď nepřátelské. Kouzlo našich hrdinských dějin ze století patnáctého zachvátilo vznešeného ducha jeho, strasti a muka naše ze století sedmnáctého dojala šlechetné jeho srdce a síla i právo obnoveného našeho života v století devatenáctém vzbudily

obdiv v krásné mysli jeho. Opět a opět zvábila jej k sobě naše vlast, on zavítal k nám několikráte, aby vlastníma očima spatřil, k čemu duch jeho už dříve byl se naklonil, aby z vlastního názoru nabyl nových důvodův a dokladův k svému dávnému o národu našem přesvědčení, aby s důrazem vždy mocnějším hlásal spravedlnost pro naše žádosti národní a státoprávní.

Vždy za deset let vykonal Saint-René Taillandier jaksi generální prohlídku v našem kulturním a politickém snažení, prozkoumal naše přičinění a naše úspěchy za ten čas, zvážil naši mravní a hmotnou sílu jakož i překážky, s kterými nám vždy bylo zápasiti, a vydal o tom všem svůj soud. Úvahy francouzského filosofa a dějepisce zůstanou nám povždy zrcadlem, v němž můžeme spatřiti stupnici, po které jsme v tomto století k svému cíli kráčeli.

Saint-René Taillandier narodil se v Paříži dne 16. prosince 1817 z rodičův nezámožných. Odbyv studia na školách Karla Velikého s prospěchem výtečným, dobyl si při veřejné zkoušce r. 1836 čestné ceny v oboru filosofie svou rozpravou francouzskou a druhé ceny rozpravou latinskou. Na to věnoval se po tři léta studiu právnickému a nabyl r. 1839 hodnosti licenciáta v právích a v umění literárním. Nedlouho potom vytknul sobě účel, v jehožto skvělém naplňování netoliko prošla největší a nejkrásnější doba jeho života, ale i vznikla a vzrostla jeho světová sláva co myslitele a spisovatele. Taillandier seznal, že krajanům jeho schází jasné poznání a dokonalé srozumění střední Evropy, nejbližšího jejich sousedstva na pravém břehu Rýnském. Býti jim v tom prostředníkem a tlumočníkem považoval za úlohu důstojnou svého vzácného talentu. Mělť nejdříve a hlavně na mysli ovšem říši německou, jejížto politické a kulturní poměry počínaly tenkráte věstiti nedalekou bouři, a tím už musily vzbuzovati zvláštní pozornost sousední Francie; však hned na první své výzkumné cestě v kraje podunajské mladý badatel francouzský potkal se se zjevy, jichž netušil a které jej velice překvapily. Našelť pod všeobecným jmenem „Německo“ veliké národní kmeny, kterým ten název nepříslušel; seznal různorodé složení Rakouska a nahledl do bojův, které plynuly z myšlenky už tehdáž valně pokročilé, z myšlenky o jednotě německé.

Roku 1843 Taillandier vydal v Revue des deux mondes, tehdy ještě v Bruselu vycházející, první svou studii o Němcích a zároveň také o *Češích*. *„Nynější stav vzdělanosti v Němcích“* zní nápis té jeho úvahy, ale pod ním hned následuje seznam spisův, kteréž mu sloužily za prameny, a mezi nimiž nalézáme: Über den gegenwärtigen Zustand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung, vom Gf. Leo Thun. Prag 1842; — Die Stellung der Slowaken in Ungarn, beleuchtet von dem Gf. Leo Thun. Prag 1843; — Kollar's Reise in Ungarn; — Österreich und dessen Zukunft; — Deutsche Worte eines Österreichers atd. Na základě vlastních názorův a těchto literárních svědectví Saint-René Taillandier už tenkráte prohlásil, že *střediště sjednocujících snah německých nemůže býti Vídeň, poněvadž Rakousko nepatří toliko živlu německému.*

„Co se děje dnes mezi národy slovanskými, nad nimiž ono (Rakousko) panuje? Jaký ruch jeví se v Čechách a v Uhrách? Tyto ná-

rodnosti, které dlouho zdánlivě byly ochotny podniknouti vůdcovství Německa, mluviti jeho řečí, přidružiti se ve všem jeho myšlenkám, nyní vzbuzují své starodávné upomínky, pohaslé v několika stoletích, žádají zpět svou národní řeč, vyhledávají zpoly setřené stopy svého vlastního písemnictví, chtějí svou literaturu oživiti a vštípiti jí novou sílu. Slované v Čechách s láskou synovskou ujali se svých dávných tradic; nejsou to jen národní písně, kteréž sbírá vzácná jejich pilnost, jest to věc mnohem důležitější, o kterou mezi nimi té doby jde: jest to sám duch jejich národního živlu, jejž Slované v Čechách chtějí nalezti pod ssutinami. A k čemu to všechno? K čemu to hnutí tak opozděné? K čemu po tolika letech toto procitnutí nenadálé? Poněvadž hledají, čeho by se zachytili v té opuštěnosti, do které je uvrhlo Německo. Co to znamená? Hle, celé země, o kterých se myslilo, že na vždy vkročily na cestu Německa. Náhle vidíme, jak v nejúplnějším ochuzení hledají sebe samy a jak chtějí ubírati se cestou vlastní, poněvadž říše, za jejímižto osudy posud šly, zavedla je na poušť. Každý přisvědčí, že jest to zjev zvláštní a velice zajímavý. A ten spor jest úplně klidný, situace těch zemí nemá sobě rovné. Slované v Čechách a v Uhrách myslili dlouho a Evropa myslila jako oni, že pod vlivem Německa vplynou do proudu národův evropských; však nic takového nestalo se. Když byli dlouho trpělivě čekali, tu jednoho dne už unaveni a dohnáni do krajnosti, byli přinuceni seznati, že není pro ně života v té říši, a nenalézajíce v ní ukojení svých duchovních potřeb, ustanovili u sebe bez rozhorlení ale s pevným klidem, že musejí spoléhati se toliko na sebe samy."

Tak pohlížel Taillandier na literární a národní snahy naše, jakmile po prvé setkal se s nimi na svých výzkumech kulturně-politických ve střední Evropě. Znal už tenkráte směr prací Kollarových, Jungmannových, Palackého a Šafaříkových; srozuměl už tehdy duchovnímu zápasu národa našeho nejen s německým ale i s maďarským živlem v Rakousku. A na této dráze francouzský učenec stopoval náš národ nepřetržitě dále, nespustil jej se zřetele už ani na chvilku. Jak rychle a mocně mu přibývalo světla, dosvědčuje jeho nejbližše příští práce o českém národu, v dubnovém sešitu Revue des deux mondes r. 1855. „*Dějiny české a český dějepisec František Palacký*" nazval Taillandier tuto svou hlubokou studii, která v policejních tehdy vladařích Pražských vzbudila veliké pobouření.

Saint-René Taillandier měl tehdy už za sebou své znamenité spisy o literárním a politickém proudění v říši německé: „Novalis, sa vie et ses écrits, 1847; — Histoire de la jeune Allemagne, 1848; — Études sur la revolution en Allemagne, 1853"; jeho jmeno bylo té doby také v Rakousku velice slaveno: proto jeho nová úvaha o českém národě, jemuž tenkráte kladla se od policejních prorokův lhůta jen několika let, způsobila ohromný poplach. Co Taillandier tenkráte o českém národě vzdělanému světu vypravoval, bylo výsledkem jeho první návštěvy v Praze, ovocem přímého poznání osob a věcí. Čechové nesměli tenkráte se dověděti, jak slavný badatel a kritik francouzský o nich soudí; časopis domácí, jenž se odvážil, potěšiti je povzbuzujícími jeho slovy v oněch trudných dobách, byl by tu smělost bez mála pokutoval svým

životem. Klademe zde některé výňatky z článku Taillandierova, v němž tehdejší absolutismus viděl věc nebezpečnou státu.

„V obnovovacím ruchu, jenž již skoro po půl století hýbe Evropou západní, země česká zaujímá místo význačné. Probuzení ducha národního, jež takměř všude jinde buď zakrnělo v matném snažení, buď vzalo krvavý konec, způsobilo aspoň tuto hnutí duchovní, plné skvělosti a slibné budoucnosti. Když jsme na to patřili, jak šlechetní učenci s vlasteneckým nadšením se spouštějí na výboje vědecké, jak jazyk, duch a mrav druhdy tak slavné rodiny u jejich potomků dechem dějepisců a básníků na novo oživuje: tuť nebyla naše rozkoš nižádnou tesknosti zkalena. Člověk tu cítí pravý souhlas mravní zmužilosti a praktického rozumu. Toto snažení nebude marné, tato vítězství nevyzvou tragické zadostučinění. Země svatého Václava a velikého Otakara má podání, jež přirozeně vyzývají bádání vědecké, a zapomenutí, v jakéž upadly tyto slavné osudy v ostatní Evropě, jest o pohnutku více činnosti učencův. Vímeť, že země česká začátkem šestnáctého století pozbyla své samostatnosti, vímeť také, že duchovní osvěta této země i po spojení s Rakouskem mocně a skvěle se rozvinuvši v nehodách třicetileté války úplně vymizela. Co však dosti nevíme, jest, že říše Václavova, Otakarova a Jana Lucemburského po tři století, od třináctého až do šestnáctého, měla nejhlavnější úkol uprostřed národů německých, že dala kolik císařů říši německé, a že pod Karlem IV. a Václavem IV. skoro dosáhla oné nadvlády, již budoucnost Rakousku zůstavila. V této zemi vidíme od středověku ony boje národní, jež nová doba zase byla roznítila, i bylť okamžik, kde národ český byl by málem nabyl převahy v lůně císařství německého. O těchto zpomínkách, tak úplně pro ostatní Evropu zaniklých, i sami Čechové všechnu stopu ztratili. Vše, co dodává národu původní tvářnosti, zdálo se navždy odňato zemi české. Jazyk předkův byl z polovice zahynul ohněm a krví; uchováván pouze lidem vesnickým, byl vymizel ze škol, kněh, listin úředních, a po skončené třicetileté válce, jež zůstavila po sobě jen pouhé zříceniny v zemi Wallensteinově, zastoupila latina místo nářečí, Janem Husem ustáleného. Kde byla tehdáž ještě země česká? kdo si zpomněl na její bývalý úkol a její dřívější velikost? Památky všechny byly tak zničeny, že mohl Josef II. na konci osmnáctého století bez velké obtíže řeč německou na místě latiny zavesti, a takto odejmouti tomuto národu téměř poslední známku zvláštního kmene, poslední odstín skvělé druhdy bytnosti. Tuť ale objevil se člověk prostý a obětavý, jenž se zasvětil z vlastenecké úcty k odstrašujícím pracem, a byv neznám za svého života, nyní jest od Čechův ctěn co posel Prozřetelnosti; mluvím o velikém filologovi Dobrovském. Dobrovský nemyslil na to, aby k novému životu jazyk český přivedl, on v něm viděl pouze jazyk vymřelý, a jestliže konečně přece tušil, že by snad mohl v sobě ukrývati jiskru života, tedy to bylo teprv na sklonu jeho dráhy životní, a příliš pozdě, než aby se sám o to mohl pokusiti. Ale což na tom! Jakkoliv Dobrovský jazyk tento měl za vyhaslý, probádal jej nicméně s nadobyčejným ostrovtipem, vnikl v jeho ducha, odkryl jeho kořeny, proměny a historickou spřízněnost, zosnoval takto na novo celou jeho budovu, a vychoval takto nevědomky ohnivější žáky, jižto byli ctižádostí nadchnuti, aby tomuto

tak učené obnovenému nářečí vdechli nový život. Čechové mají jakési právo. odkazovati se na Dobrovského činnost, jako by Prozřetelností naznačenou; bez prací tohoto výtečného filologa bylo by se vzkříšení národního ducha mohlo státi touhou několika vybranějších duchů, avšak nebylo by zajisté mělo za následek onen jednohlasný ruch, jenž se tak mocně rozlehl a již zemi české navrátil, ovšem ne její politickou moc ze šestnáctého století, ale cosi taktéž drahocenného, její národní uvědomění a její nároky na slávu před tváří celé Evropy. Toto hnutí není z oněch náhlých výbuchů, jichž prudkost trvanlivosti na újmu bývá, ono přestálo dvé rozličné proměny, dvoje pokolení se v něm účastnilo, každé se svou zvláštní spůsobilostí. Vidíme tu jakousi skrytou sílu, jež se rozvíjí a tuží. První škola jest ještě úzkostliva ve svém počínání; druhá, více utvrzena ve své důvěře, kráčí již co vítězoslavné vojsko stále ku předu. Uveďme dříve prvnější: tu potkáváme se s dějepiscem Pelzlem, spisovatelem málo vábným, ale vážným, uvědomělým a svědomitým, jenž osvětlil mnohé stránky dějin svého národu, zpotvořené záštím a předsudky Němcův, s Antonínem Puchmírem, s dvěma bratry Nejedlými, a zvláště s Krameriusem, jenž svým spisům uměl získati přístup u lidu vesnického, a s Faustinem Procházkou, jenžto nejprvnější na světlo vynesl staré písemní památky národní. Jmena tuto uvedená jsou dosud v úctě a drahé památce u českých národovců; avšak nicméně bylo třeba, aby tyto práce, plody to poněkud chladné učenosti, aneb příliš ostýchavého písemnictví více vyhovovaly zmáhající se horlivosti obecného uvědomění. Pelzel, Puchmír, Procházka neměli úplnou důvěru v zárodek a spůsobilost k životu tohoto jazyka, jejž křísili: oni psali po česku, jako novověcí latiníkové píšou latině, netroufajíce si pronesti celé své mínění a nezacházejíce se svým nástrojem s onou volností a nenuceností, jež jsou známkami života. Bázliví a obezřelí neučinili krok, pokud se o pevnosti půdy nepřesvědčili. Šestnácté století a jmenovitě doba císaře Rudolfa II. bylo jim klasickým věkem jazyka a písemnictví českého: podle nich měly se s úctou zachovávati všechny zasvěcené formule těchto zlatých časů. Jak by tato škola puristů byla si mohla získati nějaký vliv na svůj národ? Takovéto písemnictví bylo by v brzce zůstalo pouhou mosaikou. — „Důvěřujme více v sebe," pravila škola nová, „zpytujme jazyk v památkách minulosti, ale sbírejme ho též z úst lidu, jenž nám jej živým podáním dochoval. Nebojme se, že se musí ohýbati podle potřeb našeho věku, toť právě zkouška, již musí podstoupit. Jestliže nářečí našich předků není s to, aby vyjádřilo myšlenky našeho věku, k čemu bychom se o jeho oživení namáhali? Jaký užitek by vyplynul z našeho vlasteneckého křižového tažení?" Vůdce oněch, kteří takto rozumovali, nazýval se Josef Jungmann. Jakožto skladatel dějin písemnictví českého a spisovatel velikého národního slovníku, co slavný pomník vyznačeného, mohl ovšem Josef Jungmann takto mluviti k puristům a přinutiti starou filologii, aby se vyšinula z dosavadní koleje. To se dálo hned po skončených válkách císařství rakouského, v prvních letech restaurace, kde jsme viděli po celé Evropě vyvíjeti se tak šlechetné horování duchovní činnosti. Zápas tento trval několik let. Technickými hádkami o pravopis a mluvnici stala se celá věc spletenější, i bylo se co obávati, aby probuzení Čechů

nezůstalo pouhou záležitostí učené akademie; avšak na konec připadlo vítězství novotářům. Mezi nejstatnějšími pomocníky Jungmannovými uvádí se s úctou Svatopluk Presl, jenž se zabýval tvořením názvosloví přiměřeného nejnovějšímu stupni věd přírodních, Šafařík, jehož působením práce historické tak mocného nabyly vzletu, Hanka, jenžto bádaje po zaniklých pravidlech pravopisu byl tak šťasten, že nalezl v pohozeném rukopise drahocennou sbírku dosud zcela neznámých zpěvů národních z XI. až do XIII. věku, Kollar, Čelakovský, Klicpera, Hollý, jižto původním básnictvím okázali světu, že nářečí minulých věků může se dosud ozdobovati novými květy. Nesmíme zapomenouti na dva výtečné členy české aristokracie, dva vlastenecké šlechtice, jimž se po čas dlouhé jich životní dráhy podařilo, podněcovati po sobě obě školy — šlechetná hrabata Františka a Kašpara ze Šternberka. První, horlivý milovník historického bádaní, obezřelý sběratel kněh, rukopisů, památních penízů a starožitností všeho druhu, což vše své vlasti odkázal; druhý, účinně oddán zvláštnímu odvětví vědeckému, pilný a dovedný botanik, poctěn přátelstvím Humboldta, Cuviera a Bertholleta, oba proslaveni v letopisech znovuzrozené Čechie založením národního musea. Toto národní museum, zaražené r. 1818 hrabaty ze Šternberka a mocně podporováno purkrabím českým, hrabětem Kolovratem Libšteinským, mělo za účel usnadniti bádaní vědecké ve všem, co mělo vztah na kmen slovanský v těchto zemích. Mravy, dějepis, zeměpis, přírodní vědy, to vše národní museum v sobě zahrnovalo. Byloť ohniskem těchto tak krásných nadějí, bylť to výbor ruchu a činnosti. Musejní výbor upotřebil příspěvků svých zakladatelů na založení knihovny, do níž se všechny před zapomenutím a úplným zničením uchovalé památky k upotřebení učencův ukládaly. Museum vydávalo všechna veliká díla nové školy, Jungmannův slovník, Šafaříkovy Starožitnosti slovanské a jmenovitě zarazilo r. 1827 periodický spis, jenž měl nejrozhodnější vliv na toto oživení celého národu, Časopis českého národního musea. Který člověk byl hoden, aby mu bylo svěřeno vedení tohoto časopisu? Ve skvělém státu českého vzkříšení vyhledávali hrabata Šternberkové člověka nového s odhodlanou zmužilostí, spisovatele, jenžto podav již důkazy o svém vlastenectví a vědecké schopnosti, přece se nebyl účastnil v zápasech často příliš vášnivých, a kterýžto spojuje ducha vůdcovského s nadšením, dovedl by vítěziti zároveň nad nepřátelskostí německou i nad nesjednoceností slovanskou. Zdržoval se tehdáž v Praze mladý spisovatel, jejž hrabata ze Šternberka při jeho prvních pokusech povzbuzovali a jenžto každým dnem výše u vážnosti obecné postupoval — nazýval se František Palacký. On to byl, jemuž zakladatelé musea svěřili velitelství této smírné výpravy, a v brzce bylo viděti zasloužilce s radostí se řaditi okolo mladého náčelníka.“

Dějepisná díla Palackého byla Taillandierovi od té doby hlavním průvodcem na pouti českou minulostí. Zejmena část jejich čtvrtá, obsahující v sobě dějiny *Jiřího z Poděbrad* nadchla jej opět k projevům, kteréž v *Revue des deux mondes* vzbudily napjatou pozornost veškerého současného vzdělanstva. Srpnový sešit jmenovaného měsíčníku r. 1862 přinesl nový důkaz, s jakou pilností a zálibou obírá se Taillandier zkoumáním osudův naší vlasti. Francouzský badatel byl hrdinským

Jiřím naším okouzlen a postavil jej v dějinách světových ještě výše než sám Palacký, když kolem jeho mravní velikosti a duchovní záře rozestřel mnohem prostrannější kraje současné slabosti a temnoty evropské. Zde některé ukázky z této jeho výtečné studie v nejslavnější době českých dějin.

„Po prvních bouřích zápasu, když smrt na jevišti požala první původce dějův, skorem vždycky vídáš vznikati nové pokolení hrdin, neb aspoň statečných náčelníkův a mocných správcův, jimž se dostalo úlohy, aby utužili nový spolek a ospravedlnili vykonané změny. Po domácích válkách franckých v 16. století spatřujeme růsti Jindřicha IV., po Kromwellových puritanech nastupuje Vilém Oranský, po osadnících Bostonských a New-Yorkských generál Washington, po revolucích, ač bylyli původem jejich idey oprávněné a trvalé, jest potřebí, aby se zjevil organisátor. Jediná toliko revoluce, zdá se, že až posud se vymyká tomuto zákonu. Myslím ohromnou bouři náboženskou v Čechách v 15. století. Jan Hus ve jmenu evangelia a původního řádu křesťanského opírá se církvi římské své doby. Pozván na sněm Kostnický, ubírá se tam s několika přáteli, důvěřuje slovu císaře Sigmunda. Zajali jej, soudili a zatratili, a veškerá obec česká vzbouřena rozhorlením a vztekem strojí po čtvrt století svému mučedníku strašlivou tryznu. Kdy by bylo bývalo toliko pomstiti smrt Husovu, zajisté by nebyl zuřil vztek tak dlouho, však neměla ť to býti pouhá protestace proti neslýchané posud nespravedlnosti. Češi bojovali za věc společnou celé vlasti, zápasili zároveň za víru a za národnost. Sbory náboženské proměňují se ve vojsko, reformátoři zvěstují své učení v táboře válečném, mstiteli Husovými stali se strašliví válečníci Žižka a Prokop, co zatím tribunové theokratičtí Jakoubek ze Stříbra, Jan Příbram, Prokop z Plzně a zvláště kněz Jan úsilně se přičiňují, aby stěsnali bouři v jediný kruh a pojistili jí vítězství. Než, marné snahy! Revoluce řítí se sama; kališníci, Sirotci, Táboři, mírní a horliví, hubí se vzájemně v děsném zmatku. Konečně po dvanáctiletém zápasu, mimo nejkrvavější bezvládí, které kdy svět viděl, mimo všechna křižácká tažení, jimižto papež i císař hnali na „pekelníky“ české, bojovníci Žižkovi opanovali pole národní, a sněm Basilejský, svolaný pro upokojení církve, nemohl jinak, nežli propůjčiti se odbojcům slavnými koncesemi. Učinily pak úmluvy Basilejské krvavému dramatu konec? Nikoli. Politika římská snažila se, aby uvedla na zmar ducha reformy, jenž oživoval sněmy církevní: i nemohla ovšem na dlouho dopouštěti podobného příkladu. Koncese, dané Husitům, byly stolicí papežskou zrušeny, a boj se obnovil! Spousta vlasti, záští stran, řevnivost stavův, nutné to následky zmatkův tak dlouho trvajících a strašných, chystaly dobu velmi příhodnou záměrům reakce. Po čtrnácte let všeliké snahy papežovy a císařovy směřovaly jedině ku zničení úmluv Basilejských. Čeho dle domnění svého Čechové dobyli na věky, stalo se jim náhle jměním pochybným. Neozveli se některý mocný pán český, aby hájil kořisti revoluce, marně tekly potoky krve vlastenecké, marně nesčíslné zástupy statečných hrdin obětovaly život svůj za víru pod prapory Žižkovými a Prokopovými. A snad se nedostalo dějinám tohoto vůdce, tak vřele žádaného? Myslili jsme tak až posud, avšak osvěta naší doby odhalila tu hrdinnou postavu.

Jesti to Jiří z Poděbrad. Tento český šlechtic jest Husitou, jest ozbrojeným representantem novověkých idcí. Revoluce vychovala z něho bojovníka, vůdce, náčelníka strany, ba i krále. *Král Jiří z Poděbrad jest nejslavnější muž český 15. století*, ba kdy by Matyáš jeho zeť nepanoval tou dobou v Uhrách, směle bych vyznal, že *král český jest toho věku nejslavnějším mužem celé východní Evropy.* Jiří z Poděbrad svolal pod jeden prapor dědice Žižkovy a Prokopovy, rozplašené ve dva tábory diplomacií římskou, on oživil náboženské snahy svých otců, jest neoblomný a opatrný; rokuje a válčí; strojí nejodvážnější záměry před tváří církve a císařství, práhnoucích po jeho zkáze; chce koupiti od stolice papežské svobodu vyznání českého za vyhnání Turkův z Cařihradu; chystá výpravu křižáckou, sní o koruně orientu — bylť to ovšem toliko sen! . . . Znajíce dobře, kterak jednáno v Němcích s Čechy, snadno uhodneme, kterak on by byl naložil s Turky, kdy by stolice papežská pomocí záští uherského nebyla zdrtila tohoto velikého muže, *prvního bojovníka za svobodu křesťanskou v dějinách nového věku!* Děsiv císařství déle než po dvacet let, vykonav divy přičinlivosti, trpělivosti, důmyslu, odvahy a hrdinství, Jiří z Poděbrad klesl; brál zajisté přeslavné páté jednání veliké tragédie Husitské.“

Jak sladko jest srdci českému slyšeti z úst myslitele, po veškerém vzdělaném světě slavně uznaného, že „král Jiří byl jedna z nejušlechtilejších osobností všech věkův a národův.“ Jak mile dojímá české ucho, když jeden z nejznamenitějších badatelův a spisovatelův národa kráčejícího v čele civilisace „pln obdivu a úžasu sklání své čelo před epickou velikostí a před mužným utrpením“ našeho národního panovníka! Však Saint-René Taillandier se zvláštní zálibou vyzdvihuje krále Jiřího z úzkého rámce dějin českých, a uvádí jej na výšinu dějin světových. Tento stálý zřetel k současnému celku, ano i k povšechným zásadám lidského pokroku a osvícené humanity činí nám úsudky Taillandierovy o Jiřím z Poděbrad tím dražší a dodává jim před ostatním světem významu tím mocnějšího. Tu není lze jemněji či hruběji vtipkovati o pouhém citu vlasteneckém, jenž v zanícenosti a v zaslepenosti své vynáší do nebes všechno, co rodné země se týče; tu třeba s úctou vyslechnouti přesvědčení, prosté vší strannické vášně a neznající jiného pravidla mimo to, jež plyne z pravdy. *Tak jemný cit pro pravdu českou jako u Taillandiera neseznali jsme posud u žádného zahraničného znatele našich dějin, a nikdo z nich nedovedl jako on pronesti své myšlenky o světovém významu českého živlu s takovým nadšením a důrazem, s takovou hloubkou a prostranností.* Saint-René Taillandier nepohlíží na českou minulost jako na nějakou krásnou mrtvolu; jemu nejsou české dějiny jen vzácným materiálem, na němž jeho učenost by dobývala svých vavřínův: vydav se na zkoumání životních základův národa jemu naprosto cizího, v současném světě buď zhola neznámého, buď tupeného a zlehčovaného, uváděl činnost jeho v organické spojení s dalekým obzorem současným i novověkým, zjednával českému národu a největšímu jeho králi opět ono důstojné postavení v řešení nejvyšších otázek kulturních, jež jim vším právem přísluší, a z něhož je zloba minulých století chtěla vytisknouti. „Jiří z Poděbrad není méně velikým charakterem se stanoviska politického

dějepisu svého století. On první nejrázněji hájil základ novověké společnosti, osvobození státu z moci církve; on první zasadil osudnou ránu světskému panství, jehož nezná a jež odsuzuje i samo evangelium. Jiří z Poděbrad dychtil po čemsi podobném tomu, co se děje skutečně za doby naší; král český chtěl zrušení theokracie. Fakta, jichž v posledních dobách jsme svědky, nejsou výbuchem náhlým; již déle než 300 let klesá v Evropě theokracie, král Jiří pracoval o to úsilovněji než kdokoliv jiný, ačkoliv nedychtil zničiti jednotu církevní. Až budoucí doby rozřeší tyto vážné otázky a potom budou čísti dějiny české 15. století, *nebudou toliko dojati velikolepostí dramatu politického, ale budou diviti se ideám naivně smělým a vznešenému tušení krále Jiřího.*" . . .

Saint-René Taillandier velebí Čechy i nad vlastní svůj národ francouzský, když vypravuje, jak poslové krále Ludvíka XI. potkali se v Římě s posly krále Jiřího. „Jaký to rozdíl! Poselství krále franckého přicházelo s pokorným se vzdáním; poslové národa českého dovolávali se svých práv. Poslové Ludvíka XI. přinášeli potměšilé osvědčení, neboť svěšuje hlavu, Ludvík XI. tajně se smál a doufal, že vrácí papeži privilegia, jen aby sám tím více získal. Poslové krále Jiřího, poctivě vztyčujíce hlavu, žádají za zjednání náboženského míru v Čechách a doprošují se svobody vyznání. *Francouzové jsou političtí preláti, Čechové jsou křesťané.* Dne 10. března 1462 poslové krále Jiřího přibyli do Říma za smutného a deštivého dne; chmury byly na obloze jako nad vlastí českou; dne 13. poslové Ludvíka XI. slavili svůj vjezd za slunečního lesku."

Podobnými velikolepými rozhledy francouzský filosof sprovází českého krále i po Čechách i po Němcích, všude vzdávaje nejvyšší chválu jeho důmyslu a poctivosti a nemoha ani rozloučiti se s ním. Není pochybnosti, že k vůli králi Jiřímu Taillandier stal se ještě větším přítelem a výmluvnějším obrancem i nynějšího pokolení českého, než jakým byl už rokem šedesátým.

Nejbližší jeho úvaha potom o českém národě (r. 1869) věnována byla opět české přítomnosti, nejnovějšímu zápasu národa českého za práva státní i jazyková. *„Čechové a Maďaři"* nazval Taillandier tuto svou nejposlednější studii o státu a národu českém. Slavně dovršil tím dílo, počaté roku 1843: vyznačiti stejnou oprávněnost národa českého s maďarským ve zřízení a správě monarchie Habsburské. Soustava státní, způsobená r. 1867 hlavně k vůli Maďarům, doznala v objemném spisu francouzského kritika velmi spravedlivého výkladu a soudu na obranu národních a státních práv českých. Z dějin i z přítomnosti dokazuje Taillandier, že samosprávný program národa českého v Rakousku jest netoliko svrchovaně oprávněn, ale zároveň nevyhnutelně potřeben, nemáli říše skloniti se na scestí, nebezpečné pro její budoucnost.

Úsudek Taillandierův o věcech dějepisných, filosofických a literárních měl už dávno nepopíratelnou, skvělou platnost po veškerém vzdělaném světě, a Revue des deux mondes děkuje právě jeho výtečným pracem za velikou část své rozhodující moci v otázkách kulturních.

Stálе pilen ve službě osvěty domácí i všeobecné (Histoire et philosophie religieuse, 1859; Écrivains et poètes modernes, 1860; La comtesse d'Albany, 1862; Lettres inédites de Sismondi, 1863; Corneille et ses contemporaines, 1863; Maurice de Saxe, 1864; La chaire d'éloquence française à la faculté des lettres de Paris, 1868; Drames et romans de la vie littéraire, 1870; Souvenirs de province pendant le siége de Paris, 1870), Taillandier ztrávil také v nejvroucnějším spojení s naším národem tři důležité doby jeho života: dobu literární práce předbřeznové, policejního hospodářství Bachova a politického zápasu s ústavností Vídenskou; srozuměl všem našim snahám, vnikl do nejhlubších myšlenek našich, povzbuzoval naši činnost a osvěžoval naše naděje v konečné vítězství naší dobré věci. Veliká vážnost jeho ducha v intelligenci tolika národův nemohla zůstati bez blahého působení také na prospěch náš. I ostatní Slovanstvo velebí v něm svého nadšeného obrance, zejmena v politických a státotvorných otázkách doby nejnovější. Jeho spisy „*Allemagne et Russie*“ 1856, a ještě větší měrou „*La Serbie*“ 1872, podaly důkaz, že netoliko dokonale srozuměl úkolu a právu Slovanstva na východě evropském, ale zároveň že se vší rozhodností umí vystoupiti proti zakořeněným předsudkům vlastního národa na obhájení cizí cti a pravdy.

Na samém sklonku svého požehnaného života (skonalť dne 24. února 1879) šlechetný Saint-René Taillandier mohl s potěšením patřiti na vítězství slovanské věci, kteréž tak důrazně hájil na jižním Dunaji. Sesílené a nově vzdělané státy slovanské na poloostrově Balkánském způsobily vznešenému srdci jeho zajisté velikou radost. Však i k břehům Vltavským mohlo zhasínající oko jeho ještě jednou vzhlednouti s pevnou nadějí, že také tu se naplní, čeho on se zastával mocným svým duchem, zač horoval spanilým svým citem.

Ochranné clo a obchodní smlouvy v Rakousku.

Od

dr. **Albína Bráfa.**

(Dokončení.)

Theorie národohospodářské jako mnohé jiné souvisívají co nejúže se světem myšlenek a názorů soudobých; základní směry a idey filosofie současné, hnutí politické i prospěchy a snahy jistých vrstev a tříd společenských zrcadlívají se v argumentacích jejich, kdežto původcové jich, nejsouce si vědomi takých úzkých vztahů, domnívají se z pravidla, že podařilo se jim podati učení absolutní, platné pro všecky doby a poměry, povznešené nad nahodilé proudění názorů a myšlenek časových.*)

*) Dokonale provedl myšlenku tu především slavný methodolog historické školy německé K. Knies ve spise: „Die politische Oekonomie vom Standpunkte der historischen Methode“ (1853).

V té příčině výminku nečiní ani původní učení o svobodném obchodě i ochranném cle. Učení o svobodném obchodě vzniklo jakožto jedna ze základních náuk theorie, které povstaly proti praxi merkantilistické a vyvinuly se zejmena v úzké souvislosti s učením státní a právní filosofie, kteráž ve století předešlém co předchůdkyně revoluce ve Francii vyklíčila a četných přívrženců si získala, anať zasazujíc se o vítězství zásad „přirozeného pořádku“ přirozenou svobodu jednotlivce proti poručníkování absolutního státu hájila. Neboť „v době velikých převratů a mocného kvasení myslí, v době, kde pochybnost a podezřívání jme se podrývati veškeré tradicionální právo státu a společnosti, zbude filosofickému uvažování jediná pevná opěra, něco, co věčně je nepochybno, atom, ze kterého všecky společenské tvary vznikají: individium“ (Schmoller). V době pak, když zmíněná filosofie světodějným převratům půdu upravovala, vyvinula se, zúrodněna jejími zásadami, i nová náuka národohospodářská. Prakticky směřovala proti merkantilismu, jehož zásadami řídila se hospodářská politika mnohovládného absolutismu; její theoretický podklad tvořily zásady o domněle přirozeném řádu života hospodářského. Odtud jednak zásadní její odpor proti všemu zasahování státnímu do vývoje hospodářského, proti všem výhradným právům jednotlivců i živnostenských korporací, všem clům zabraňovacím a vývozným prémiím i jiným prostředkům, jimiž vlády snažily se „uměle“ upravovati běh věcí hospodářských — odtud nadšené hájení svobodného hnutí jednotlivcova v oboru hospodářském, zcela obdobně s hájením indivividuální svobody ve spisech státopolitických. Veliký význam Adama Smitha v dějinách vědy národohospodářské mezi jiným právě na tom se zakládá, že theorii svou důsledně na individuum založiti se snažil, učiniv základním pilířem učení svého zásadu, že zištnost jest u každého jednotlivce jedinou pohnutkou hospodářských činů a jediný přirozený regulátor hospodářského života.

Pro důslednost, s jakou Smith souhlasně s touto základní myšlenkou své učení o soutěži provedl, přihlíží se dosud k dílu jeho především rádo jako k prameni náuky o svobodné soutěži a formách jejích: svobodě živnostenské a obchodní, ačkoliv on měl v té příčině své předchůdce, ovšem ale učení v základě od nich přijatému nový theoretický podklad dal, aniž by je však byl v oné výstřední bezvýminečnosti vyslovil, jako leckterý z jeho epigonů anglických, francouzských i německých.

Slova *soutěž* — kteréž značí v životě hospodářském totéž co v životě přírody mimo člověka často nyní jmenovaný „zápas za život“ — užívá se o každém vzájemném závodění jednotlivců, skupin jednotlivců i celých tříd společenských o lepší podmínky existence hmotné. Všude v ní vítězí strana silnější, ať silnější intelligencí, důmyslem, obratností, lstí neb silnější organisací anebo silnější hmotnými podmínkami, kapitálem. Soutěž vyrábitelů jest závodění o větší odbyt; při tom — praví obhájcové individualistického učení — vítězí ten, kdo dovede soupeře své překonati buď dokonalostí díla neb levností; tak vede soutěž o odbyt k soutěži o dokonalejší dílo neb o menší náklad výrobní a menší cenu: v tom i onom ohledu spočívá v soutěži stále živý osten pobádající k pokrokům, vynálezům, opravám a ku

zmenšení nákladů výrobních; kdo ale v jistém momentu v soutěži zvítězil, toho v druhém momentu donucuje právě soutěž ostatních, kteří k dostižení jeho všecky síly napíti musejí, aby zisku z vítězství svého na prospěch spotřebitelstva se vzdal. Takovéto rozumování, tisíckráte různým spůsobem opětované, tvoří základ učení o svobodě živnostenské, kterouž se soutěž domácích vyrábitelů k platnosti přivádí, i učení o svobodě obchodu zahraničného, kterouž mezinárodní soutěž k platnosti přichází a následkem které každý může kupovati, „kde nejlevněji obdrží, a prodávati, kde nejdráž odbude," tak že tou cestou každý vyrábitel i spotřebitel nejlepšího osobního prospěchu dochází. Při tom má theorie málo obav o rozvoj živností již existujících i vznik nových, pro něž je v zemi dosti podmínek, majíc v příčině těchto za to, že za svobodného obchodu samy od sebe se vyvinou, a nevzniknou aspoň žádná odvětví uměle vyhýčkaná, která udržeti se mohou jen za ochrany cel a tudíž za neustálých obětí spotřebitelstva, jež při vyloučení zahraničné konkurrence nuceno jest platiti výrobky dotýčné doma vyráběné dráž.

Na zcela jiných myšlenkách zbudována je běžná theorie o cle ochranném, jejíž původce je Bedřich List, syn *průmyslného* Jihoněmecka. On viděl vítěznou invasi anglických *průmyslových* výrobků na pevnině Evropské vůbec a v Německu zvlášť, když bylo tak zv. uzavření kontinentu zrušeno, i viděl, jaké se tím rány zasadily živnostem a podnikům průmyslovým, ježto se v čas uzavření a následkem jeho vyvinuly. Nadšen jsa soudobým zápasem vedeným v Německu proti nadvládě cizí, opřel se i proti nadvládě cizího průmyslu, a hleděl principu národnosti platnost zjednati i v hospodářském životě; protož, co nejbližší v té příčině bylo, měl především vyvinutí samostatného národního průmyslu na zřeteli. Byl přesvědčen, že silný průmysl domácí nemůže vyvinouti se za účinné soutěže průmyslu zahraničného, již vyvinutého, že však, nevyvinouli se průmyslová odvětví, je to tím větší škodou národní, čím více takto ladem leží sil, jinak života schopných, neboť kolik se jich nevyvine, tolik zdrojů blahobytu zůstává ucpáno. Nepodceňuje sice význam soutěže, přeje soutěži domácí neskrácené platnosti a dopouští i soutěž cizí, však jen potud clem stíženou, aby s ní *domácí* výroba na *domácím* trhu měřiti se mohla. Toto stížení clem jest jen pomůcka dočasná a přechodní, majíc vypěstovati spůsobilost k soutěži neobmezené. V pravidlech o použití tohoto vychovacího prostředku spočívá jádro celé náuky, kteráž chce, aby se ho počalo užívati v době, když různá odvětví výroby prvotné, zejmena rolnictví, již dospěla k jistému stupni dokonalosti, podporována byvše dotud svobodným obchodem, jenž usnadnil odbyt surovin do ciziny i nejlevnější opatření tovarů odtud. Tehdy vyměřuje se ochranné clo na cizí fabrikáty a sice tak, aby domácí vyrábitel s cizím na domácím trhu konkurrovati mohl, t. j. aby se clo rovnalo rozdílu mezi cenou, za kterou domácí vyrábitel a za kterou cizí na domácím trhu ten onen výrobek podati může; clo, vyhovujíc svému vychovatelskému účelu, samo se krok za krokem činí zbytečným a v té míře se snižuje, v jaké chráněná odvětví za pomocí jeho se vzmáhají, a na konec tedy odpadá docela. Doba svobody obchodní nadešla. Hospodářský prospěch celku — jenžto ze vzniku

a rozvoje, rozličných odvětví průmyslu a využitkování všech domácích sil výrobních pochází a ve větším hospodářském zdaru všech členů celku toho se zračí — nadváží pak oběti, jež jednotlivec jakožto spotřebitel podstoupiti musil, jsa nucen platiti průmyslové výrobky dráže, než by za svobodného obchodu nutno bylo.

Kdo se vmyslí v dobu a poměry, když tyto zásady proneseny byly, když věda národohospodářská vždy úplněji podléhala učení individualistickému a tudíž potřebám praktickým vždy více odporovala, a kdo ocení náležitě jasnost a prostou eleganci Listových výkladů, jich nadšený, přesvědčivý tón a průhledné schematické formulování: ten pochopí velkolepé jich úspěchy především ve vlasti původcově, pak zejmena na půdě soustátí severoamerického, kde List osobně učení své hlásal. Vítězící myšlenka národnosti a živnostenské důležitosti valných vrstev obyvatelstva vítaly je tím vřeleji, čím více proti němu horlili přívrženci školy individualistické.

A přece mají obě náuky stejnou základní vadu. List vytýkal Smithovi, že se domáhá bezvýminečné platnosti pro theorii přiměřenou jen poměrům anglickým a zvláště převaze průmyslu anglického v konkurrenci s cizinou: ale to jest i jeho vlastní vadou; i on i Smith se svými žáky formulují a hájí učení své jakožto theorii absolutní, vždy a všude platnou. Tento vůbec nedbá místních rozdílů v přirozených podmínkách života hospodářského i v povaze národní a tudíž i rozdílů vývoje dějinného vůbec a hospodářského zvlášť v celku i v částech; onen sice přihlíží k historickému vývoji, ale jen dle stuhlého schematu výše zmíněných period, v jakých průmysl se vyvíjí. Průmysl domoviny Listovy potřeboval ochrany, a List v skutku také *jen k průmyslu* hledí; že by na př. některé odvětví rolnické cel ochranných potřebovati mohlo, to nemá v jeho učení místa, a že kromě cla jsou též i jiné četné prostředky vychovací, mezi nimiž a mezi clem by se po případu voliti mohlo, ani hrubě si nevšímá. Nicméně až do našich dní neustávají ozývati se hlasové, hájící toho i onoho učení tak bezvýminečné, v téže absolutnosti, jak formulováno bylo. Národohospodářská literatura vlasti Smithovy i Francie s velkou převahou konsequentně při učení tom stojí. Německo a severoamerické soustátí jsou pravou vlastí náuk ochranných.

Jestliže již v theorii samé podstatný účinek časových a místních poměrů tak jest patrný, tím snáze se pochopí velký jich význam *v životě hospodářském samém*, kdež závisívá to jen od živnostenských prospěchů celých zemí, jednotlivých tříd hospodářských i jednotlivců, přejíli svobodnému obchodu nebo ochrannému clu. Proto se celkem k svobodnému obchodu klonívají jednak země bez podstatného ruchu průmyslového, jednak země s průmyslem, jenžto si převahy své v konkurrenci vědom jest; naopak země s rozvíjejícím se průmyslem přejí ochrannému clu. Hledíli se k jednotlivým třídám výrobním, zastává se vlastní obchodnictvo obyčejně svobodného obchodu, průmyslnictvo — ač neníli si své převahy vědomo — ochranných cel si žádává; co se tkne rolnictví, velký převrat v obchodě obilním (způsobený zdokonalením prostředků dopravních) vzbudil v zemích s vyvinutou orbou žádost, aby se poskytovala ochrana proti soutěži zemí extensivně produkujících;

právě nyní v Německu strana tak zv. agrárníků žádá ochranné clo na přívoz obilí, a věrní druhdy obhajcové svobodného obchodu, Uhři, jeho prapor opustili, když se jednalo o trvalé zrušení cel na přívoz obilí z Rumunska; v Rakousku mělo ochranné clo nejhorlivější přívržence ve vlastních průmyslových zemích: Čechách, Moravě, Slezsku a D. Rakousích; v Německu obchodnický sever vždy stejně horlivě lnul k svobodnému obchodu, jako průmyslový jih a západ k zásadám ochrany; a kolonie anglické v Australii a Východní Indii zapírají náuku, kterou hlásá země jich mateřská, chtějíce průmyslu svému pomoci. Může theorie a smí zákonodárce nedbati takých tužeb a hlasů, že snad na nich lpí podezření jednostranného hájení živnostenských prospěchů? Živnostenský prospěch jednotlivé třídy živnostnické *nemusí* ještě nutně odporovati obecnému prospěchu hospodářskému; *mohou* si ovšem odporovati, jako si mohou v příčině tužeb ochranných odporovati rozličné prospěchy živnostenské, a často v skutku si odporují, tak že pak otázky celní in concreto jinak vyříditi nelze, leč sjednáním takového kompromisu mezi spornými jednotlivými hospodářskými důležitostmi, jaký s požadavky obecného prospěchu nejlépe se srovnává.

Tak chová se praxe k oběma směrům; naskytá se otázka, zdali se naprosto navzájem vylučují čili jest možno nějaké mezi nimi sprostředkování? Zásadní rozdíly obou sporných náuk jsou na jevě. Theorie svobodného obchodu je theorie mužné *svépomoci*, která od jednotlivce žádá, aby sám byl vždy příčinou svého hospodářského zdaru, a vidí ve vlastní jeho pomoci nejbezpečnější záruku pokroku jeho i na prospěch celku; theorie ochranného cla — oceňujíc účinky nerovného zápasu konkurrenčního za nestejných podmínek výrobních — hledá proti nim korrektivů; tato klade důraz na národní moc a samostatnost i ve věcech hospodářských, vidouc v ní nezbytnou podmínku kulturního pokroku, ona k celku přihlížejíc všemu se protiví, co nejrozsáhlejší vzájemnosti kulturní různých národů překáží; tato uznává oprávněnost *přítomných obětí*, lzeli jimi *budoucí prospěch* vykoupiti, kdežto ona jen *k bezpečným výhodám přítomným* hledí; tato o rozvoj výrobních sil se starajíc interes *vyrábitelů* hájí, kdežto ona prospěch *konsumenta* na zřeteli má; tato žádá, aby rozumnou vůlí a pomocí autority veřejné běh života hospodářského určován a řízen byl, i věří, že se to může díti se zdarem, kdežto ona všemu se opírá, co rozumné sebeurčení individua obmezuje, jeho spoléhání na sama sebe podkopává a život hospodářský v umělé dráhy nutí.

Z obou stran stojí tu proti sobě zásady a požadavky o sobě oprávněné. Proto obě theorie vylučují se navzájem jen dotud, dokud stojí na půdě učení absolutního; dotud není mezi nimi žádného sloučení, které však se stává možným, jakmile se obě jen s platností *relativní* spokojí. Abychom učení o cle ochranném v tomto smyslu správně formulovati mohli, potřebí jest předeslati stručnou úvahu.

Učení o svobodném obchodě jen tehdy bylo by dostatečně ozbrojeno proti všem námitkám, kdy by dovedlo ze života samého, z dějin hospodářských podati důkaz, že za úplně svobodného obchodního hnutí odvětví výrobní, která v jednotlivém státě se zdarem provozovati se dají, v skutku (třebas i za pomoci jiných vychovacích prostředků,

ku př. školství odborného a pod.) dokonale vyvinouti a udržeti se mohou za plné svobody zahraničného obchodu a přese všechnu účinnou soutěž států, kdež ona odvětví již trvají a prospívají. Takový důkaz dal by se v jednotlivém případě provesti o nějakém odvětví výroby prvotné, kde podmínky klimatické, povaha půdy a vůbec činitelé přírodní rozhodují, ale nepovedl se dosud o odvětvích průmyslových, kde činitel práce a kapitálu rozhodně stojí v popředí, význam přirozených faktorů je podřízenější — nepovedl by se již proto, že není státu průmyslového, jehož průmyslová odvětví by se nebyla vyvinula za celní ochrany. Podobně i absolutní, nezbytnou škodnost cel ochranných platnými důvody ze života samého dosud nikdo nedokázal. Tyto dva základní důkazy provedla theorie dosud v podstatě toliko cestou spekulativní: o průmyslu anglickém nezbylo jí než tvrditi, že vzkvetl ne *proto*, nýbrž *přes to*, že byla tam ochranná cla; avšak úsudek ten neopírá se o vyšetření skutečných poměrů. Kdo připustí, co nijak popříti nelze, že v *domácí* soutěži podniky s velkým kapitálem a dokonalou organisací výroby valně škoditi mohou podnikům, jimž se nedostává velkého kapitálu a organisace výroby možné jen za pomoci jeho, musí důsledně dopustiti totéž i pro konkurrenci *zahraničnou*, zvláště za naší doby, kde výlohy dopravné tak značně jsou sníženy; provedení mnohostranného spojení železničného všude mělo týž účinek jako snížení všech ochranných cel. — Nad to bylo přesvědčení o samospasitelnosti soutěže nemálo otřeseno zkušeností, že nepřinesla všude *jenom* prospěchy. Vedle těchto dostavil se i nejeden vážný nedostatek. Nehledímeli ani ke zničení četných odvětví výroby v malém, což pak na př. v skutku posloužilo se všude prospěchům spotřebitelstva, k němuž přece učení o svobodné soutěži především ba namnoze výhradně přihlíží? Četné osoby s chatrnou odborní přípravou a s nedostatkem nejnutnějších kapitálů usazují se k výrobě samostatné a nemohouce jinak se udržeti než levnou nabídkou výrobků jakkosti bídné, donucují veškeré ostatní vyrábitelstvo ku zhoršení výrobků; zápas soutěže probouzí vedle dobrých i zlé vášně, tak že klamání úpravou, nekalá reklama a j. p. zbraně si oblibuje atd. Ký div, že se víra v bezvýminečnou prospěšnost neobmezené soutěže vůbec zviklala.

Z druhé strany neméně je pravdivo, že skutečné provádění ochranné politiky daleko jest oné ideální jednoduchosti a hladkosti, o jaké snilo se původcům nyní běžné náuky ochranné. Tak na př. nikterak není vyloučeno, že z umělého probouzení jedněch živností a s tím spojeného proudění kapitálů a pracovních sil nevzejde obmezení neb ztráta jiným živnostem, tak že tu nastati může jeden z vážných konfliktů, o kterých jsme již výše se zmínili. V skutku pak propukávají takové konflikty vždy, kdykoliv se jedná o vyměření cla na polotovary, které jistým odvětvím domácí výroby jsou předmětem dalšího zpracování, nebo na stroje, nástroje a vůbec pomůcky výrobní, jistým odvětvím domácí výroby potřebné. Avšak i kromě toho má vyměření cla ve skutečnosti převeliké obtíže, přesně vytknouti rozdíl nákladů výrobních domácích a cizích tím řídčeji se podaří, čím větší jsou rozdíly i ve vlastním nákladě rozličných podniků domácích a různých cizích, i ve vzdálenostech výrobních míst od místa odbytu, v prostředcích komunikačních atd.

Uvalení zbytečných obětí na spotřebitelstvo neb ochrana nedostatečná jsou pak Scylla a Charybdis, mezi kterými vyměření cla ve skutečnosti velice nesnadno se provine. Proto také praxe jen neurčitě říká: „silná ochrana“, „mírná ochrana“ atd. To vše ale nemusí ještě býti důvodem proti clu ochrannému. Také o prostředcích politiky hospodářské vůbec platí jen zásada *relativní dokonalosti*, jaké totiž za jistých poměrů právě dosíci lze. Čím obtížnější bývá dosáhnouti jí při některém prostředku, tím opatrněji nutno užívati ho; to platí též o clu ochranném. Že může býti účinným prostředkem k usnadnění soutěže výrobních odvětví domácích s cizími na trhu domácím, ani ti nepopírají, kdo proti němu bojují. Vlastním vychovacím prostředkem však není, nýbrž spíše pomůckou, aby dílo vychovací účinky zevními t. j. účinky zahraničné soutěže nepřišlo na zmar; úkol vychovací ve vlastním slova smyslu připadá zařízením pro odborné vzdělání průmyslové, školám, museím, výstavám atd., ve kteréž příčině i zařízení na ochranu autorství průmyslového tak upraviti se dají, aby byla účinným prostředkem průmyslového vzdělání. I všecka zařízení tato vyžadují „přítomných obětí“ za účelem „budoucích prospěchů obecných.“ Možná, že zde i onde jednotlivé odvětví pomocí jich bez užití cla se vyvinouti může, pravidlo z toho činiti nelze; jednak totiž nezakládá se převaha toho kterého státu v oborech průmyslu jen na dostatku odborně vzdělaných sil pracovních, nýbrž i na důstatku kapitálu, vhodné organisace úvěru a trhu kapitálového (bankéřství), na ústavech dopravních a zařízeních obchod usnadňujících — od věcí těch závisí jednotlivé elementy nákladu výrobního a jaký jest význam jich, dosvědčuje Anglie nejjasněji; jednak ale uzrává ovoce z uvedených prostředků průmyslového vychování jen znenáhla, tak jako i ostatní podmínky rozvoje průmyslového právě se rázem nedostaví, nýbrž jen zvolna vyvinouti se mohou; v obém ohledu se tedy zdokonalení domácích podmínek konkurrenčních teprvé v *budoucnosti* osvědčí, kdežto soutěž cizího soupeře doléhá právě *nyní* nejtíže na vyvíjející se, snad teprvé začátečnické odvětví, jeho existenci ohrožujíc. Pak může clo jedině pomoci, ačli oběť, která se uložením jeho spotřebitelstvu ukládá, jest odůvodněna obecným prospěchem jí vykoupeným a v mezích skutečné potřeby se drží. Co platí o *vyvinutí* nějakého odvětví, platiti musí též o *zachování* jeho pro případ přechodného ohrožení; takové situace mohou i odvětvím výroby prvé nastati a může tudíž i ochranné clo na výrobky výroby prvotné, jisté suroviny neb obilí, býti oprávněno.

Jeli tedy rozvoj neb zachování nějakého odvětví výroby vůbec pro trvalý obecný prospěch žádoucno, jemuž toliko pro nahodilé, více méně přechodné nedostatky nemožno by bylo na trhu domácím v konkurrenci s cizími výrobky obstáti, *může* clo ochranné býti prostředkem k tomu vhodným. *Které odvětví* výroby a *pokud* cla potřebovati bude, jest jedině otázkou *znaleckého vyšetření konkretních* poměrů od případu k případu. Žádné všeobecné schema, žádný recept pro všechny poměry a doby platný, zkrátka žádná absolutní theorie zde možna není. Tolik o *theoretické oprávněnosti ochranného cla.*

Zásady theorie individualistické vítězily snadno a rychle v knize a na kathedře, mnohem nesnadněji ujímaly se v praxi; odporovalyť

zvykům a snahám četných vrstev společenských, které spatřovaly svůj prospěch v zachování dosavadních řádů hospodářských, byly v odporu se staletým vývojem a proto mohly si jen zvolna půdy dobývati; dokonale a všestranně nezvítězily dosud nikde, i jest malá naděje, že by se tak stalo. I co se týče svobodného obchodu, předcházela dávno theorie, nežli počalo jim svítati nějaké vítězství v praxi. Podnět vyšel z Anglie. Již od let dvacátých počal se tam vésti boj proti clům ochranným. Jest pochybno, zdali by byl vůbec skončil vítězstvím strany svobodnému obchodu přející, kdy by se nebyl stal tak populárním v nejširších vrstvách anglického lidu, protože se při tom hlavní ostří rozsáhlých a nákladných agitací ligy R. Cobdenem r. 1838 založené (Anti-corn-law-league) obracelo proti obtížným clům obilním; i byla otázka obilních cel stále v popředí a tvořila hlavní předmět parlamentárních debat, kterým R. Peel marně širší základ dáti usiloval. Konečně když přidaly se k argumentům slov i argumenty událostí, totiž nedostatek v letech 1843—45 v Anglii a hlad v Irsku, zvítězili odpůrci cel, a parlament usnesl se odstraniti cla ochranná, což r. 1849 provedeno. Po odstranění cel obilních nebylo i konečné odstranění cel na tovary snad následkem poznání o škodnosti jich vůbec a o výhradné oprávněnosti svobodného obchodu, nýbrž spíše té okolnosti, že průmyslnictvu anglickému vlastní převahy si vědomému zachování jich celkem nebylo více živnostenským prospěchem: tak stalo se, že v Anglii cla ochranná na tovary, byvše již dříve přičiněním Huskissona (1824) a Peela (1843) namnoze zmírněna, mohla obchodní smlouvou s Francií r. 1860 zcela odstraněna býti. Francie, která měla dosud celní tarif s velmi vysokými položkami, snížila následkem smlouvy té pro anglické výrobky ochranná cla na 30% od hodnoty a slíbila další snížení na 25% počínaje rokem 1865. I zdálo se pak v skutku, že vyplní se proroctví vyslovené jedním z původců smlouvy v předvečer ratifikace, že žádná země nebude s to, aby odolala svůdnému příkladu obou na základě svobodného obchodu svorně pokračujících říší. Neboť státům pevniny stala se smlouva ona takměř heslem k uzavírání četných smluv jiných. I Rakousko zahájilo pak záhy svou éru smluv. Uvedli jsme, kterak při tom i státopolitická hlediska mnoho rozhodovala, ale ukázali jsme též, že to byl obecný proud evropský, kterým celní politika jeho se nesla. Podstatnou část všech smluv tvořilo vzájemné snižování cel a vůbec usnadnění zahraničného obchodu, důležitou pak měla v nich úlohu pověstná „klausule o největších výhodách“, kterýmž odstavcem každá ze smlouvajících se stran zabezpečuje druhé všeliké usnadnění větší, jaké při budoucích smluvách se státy jinými témto se povolí; stavši se totiž v mezinárodních smluvách takořka stereotypní, nemálo přispěla, že se v celních soustavách států západo- a středo-evropských podstatný krok učinil na dráze, jejíž konečný cíl je svobodný obchod. Obchodní smlouvy jsou proto právě tak v nemilosti u přívrženců ochrany, jak horlivě hájeny jsou ode všech přátel svobodného obchodu; proto se především jich dotýkají časové spory o celních otázkách, i musíme tedy k nim ještě blíže přihlednouti.

Kdekoliv nyní v průmyslových státech evropských o otázkách celních se jedná, z pravidla jde jen o *změny cel na přívoz*, cla na

průvoz a vývoz vzala až na řídké výminky bez toho již za své a nová ochrany potřebující odvětví zřídka vzniknou. *Předmětem sporů je tudíž jen zvýšení, udržení neb snížení po případu i zrušení cel finančních neb ochranných.* Co se prvějších týče, tu rozhodují hlediska čistě finanční, poměry výdajů a příjmů státních, což našeho předmětu zde se netýká. Co však se týče sporův o cla ochranná, nutno při každém náhledu respektovati dosavadní historický vývoj. Četná odvětví výroby všech oněch států vyvinula se totiž za vlády jistých více méně vydatných cel; žádný soudný přívrženec svobodného obchodu a nepřítel cla nebude si přáti prostého zrušení cel, nýbrž bude toliko usilovati, aby přechod ke svobodnému obchodu děl se bez zbytečných průtahů; i bude tedy žádati vydatného a rychlého snižování cel zvláště prostředkem smluv obchodních. Přívrženci ochrany uznávají sice též svobodný obchod za konečný cíl, však nepokládajíce clo ochranné o sobě ještě za žádné zlo, nýbrž naopak za instituci blahodárnou, neukvapí se v příčině jeho snižování, spíše budou se mu brániti, zvláště když toho vyžadovati bude živnostenský prospěch jejich. A tak časové spory v celních záležitostech vůbec mají jen potud význam a cenu, pokud obmezují se na otázku, *zdali konkretní poměry chráněných odvětví dopouštějí snížení cel* čili nic, po případu jeli *tempo*, kterým snižování postupuje, *vhodné* čili nic. Pro žádnou z obou stran nevyplývá správná odpověď na tu otázku ze zásadního stanoviska jejího, nýbrž nabude se jen z vyšetření poměrů toho kterého odvětví výroby, jeho podmínek výrobních a jeho spůsobilosti ke konkurrenci s cizinou. Předmětem praktických sporů časových v oboru *politiky celní, pokud jedná se o odvětví výroby za určité ochrany celní se vyvinuvší, jest tudíž toliko otázka rychlejšího neb méně rychlého, vydatného neb méně vydatného snižování cel ochranných; spor o zásadní otázky je zde vůbec neplodný;* kdo zásadní otázky do něho vnáší, neprospívá věci, spíše jen správné rozhodnutí stěžuje a úsudky kalí. Spor o zásadní otázky má právem toliko místa, když jde o nové předměty a nová odvětví výroby, k čemuž ve státech evropských už bude asi málo příležitosti.

S tohoto hlediska budiž posuzována cena parlamentárních řečí, spisů i článků, které se ve sporech o konkretní otázky naší politiky celní všeobecnými theoretickými hesly té či oné školy snažily hájiti neb porážeti obmýšlené změny v celnictví. Národní hospodář, jenž ve sporných otázkách těch k úsudku správnému a bezpečnému dospěti chce, není kompetentní, aby si k němu správné praemissy tvořil sám; k tomu jiní jsou povoláni, ti totiž, kdož následkem svých odborných vědomostí obchodnických a technických jsou s to, aby o stavu toho kterého odvětví a spůsobilosti jeho ke konkurrenci zahraničné znalecký úsudek podali. Proto těžiště všelikého jednání o změny v celní politice jest v anketách odborných znalců. Ježto ale leckterý znalec odborný pohlíží na věc s hlediska příliš jednostranného prospěchu živnostenského, dlužno vhodným kladením otázek, dosti všestranným vyšetřením věci a hlavně opatrným výběrem osob z předu již o to dbáti, aby všeliké jednostranné mínění bylo opraveno.

Za pomůcku k vyšetření pravého stavu věcí a za doplněk výsledků ankety slouží pak výkazy o zahraničném obchodě, jichž ale také sluší

užívati obezřele: mát dosavadní statistika zahraničného obchodu ještě některé nedostatky, pro které výkazy její nepodávají nám dosti přesného obrazu. Jelikož cla na vývoz jsou až na velice řídké výminky zrušena, proto také kontrola a zjišťování vývozu bývají celkem méně bedlivy a přesny, tak že vývoz vykázaný z pravidla bývá menší nežli vývoz skutečný. Příčinou dalších nedostatků je, že musí se rozličné kategorie předmětů shrnouti v jisté třídy, nemajíli vůbec výkazy o zahraničném obchodě tvořiti spoustu nepřehledných, k porovnávání a dedukcím nespůsobilých dát; každá skupina zahrnuje větší menší množství různých representantů jistého druhu zboží, kteréž za účelem porovnávání na peníze se převádějí na základě průměrných cen buď pro více let nebo rok od roka stanovených. Resultátů úplně přesných, skutečným poměrům přiměřených se tudíž ani nedosáhne; zejmena ne pro porovnávání s výkazy států jiných, neboť v každém státě stanoví se ceny na jiném základě. V Rakousku dle výkazů zahraničného obchodu na r. 1875 — sestavených na základě t. zv. „úředních cen“ pro delší řadu let za základ stanovených — se bilance zahraničného obchodu značným obnosem objevila pasivní, kdežto sestavení na základě „cen obchodních“ t. j. dle průměrných tržních cen toho roku dalo bilanci již $1^1/_2$ mil. zl. aktivní. Jestliže ovšem ve výkazech téhož státu neustále dle týchž zásad sdělaných také celkem táž chyba se opakuje, modifikuje výsledky rok co rok týmž spůsobem, a dotyčných čísel lze s jakousi bezpečností přece užiti za základ jistých porovnávání.

Po této odchylce vracíme se k poslední dějinné fási celní politiky rakouské. Nový celní tarif z r. 1878 a právě uzavřené obchodní smlouvy s Německem, Italií a Francií jsou zřejmými doklady, že je úmyslem zákonodárce a vlády na dráze dosavadní prozatím nepokračovati. Tážemeli se po příčinách obratu toho, dlužno rozeznávati v odpovědi příčiny — abychom tak řekli — obecně evropské a příčiny, které výhradně v domácích poměrech se zakládají.

Tak jako v desítiletí předešlém vrhajíc se ve vír smluv obchodních, tak i nyní — činíc přestávku na dráze tehdy nastoupené — béře se celní politika rakouská týmž směrem, jakým celní politika čelných průmyslových států na pevnině. Zajímavo jest, že právě Francie, která počátkem předešlého desítiletí první mezi státy těmi rázně nastoupila dráhu ke svobodnému obchodu přímo směřující, také první vydala heslo k ústupu, čehož rozhodná příčina byla vlastně věc nahodilá — nešťastný konec války s Němci. Chtějíc hojiti rány válkou tou jí zasazené, počala Francie veškery síly napínati za účelem národního sesílení a zřeknuvši se na čas všeho činného zasahování v běh věcí zahraničných, všechno úsilí obracela jen na zdokonalení vnitřních záležitostí svých, hlavně též hospodářských. Takovým snahám svědčí tužby ochranné, jež tím snáze vrchu nabyly, anť ze zásady k nim se hlásil sám Adolf Thiers. Z druhé strany i z finančních ohledů přáli si státníci francouzští zvýšení některých cel; v skutku pak — ač namnoze nikoliv bez odporu státův, s nimiž Francie smlouvy měla — jsou některá cla zvýšena i nová zavedena.*)

*) Zejmena všeobecné „clo statistické“ (droit de statistique) na všechny výrobky přivezené i vyvezené; zvláštní dávka ode zboží po cizích lodích přivezeného atd.

Co ve Francii hlavně z následků nešťastné války původ vzalo, tomu v jiných státech aspoň půdu upravili a vítězství usnadnili účinkové těžké hospodářské krise, jež r. 1873 jakožto krise takměř universální propukla. Ačkoliv zrovna není vyloučeno domnění, že v tom či onom státě též opatření celní politiky k zostření krise přispěla, jisto jest, že nebyla jí ušetřena ani Anglie se svou vysoce liberální politikou celní, ani soustátí severoamerické se soustavou skoro prohibitivní.

Nicméně hledaly přece všeobecně četné vrstvy živnostníků s dosavadní celní politikou nespokojených příčinu krise hlavně ve změnách celní politiky; i přičinila krise všude nemálo k rozšíření a oživení tužeb po silnější ochraně, zvláště když ke zvýšení nechuti k obchodu svobodnému přispívala i okolnost, že byla důvěra ve provádění svobodné soutěže bez toho zviklána zkušenostmi, jaké se naskytly po zavedení svobody živnostenské. Ostatně i politické převraty nejen ve Francii, nýbrž i jinde usnadnily vítězství reakce proti „duchu smluv“; staloť se na př. utvoření velkých národních říší italské a německé spíše podporou než překážkou snah ochranných.

V Rakousku se, jak uvedeno, již revise smlouvy s Německem a dodatečná konvence s Velkou Britanií potkala s nemalým odporem; po propuknutí krise a nezdaru výstavy Vídenské, s tolika nadějemi připravované, odpor proti smluvní politice zvláště vzrostl. Neobnoviti smlouvy, nýbrž v čas je vypověděti a pak nahraditi je tarifem autonomním, t. j. zdělaným s výhradným zřetelem k domácím potřebám bez smlouvání se s cizími státy — to stalo se heslem, jehož nejen časopisy a brošury, nýbrž i obchodní komory a spolky průmyslové rázně hájiti se jaly. Však i ze samých sborů zákonodárných hlasové podobní se ozývali. V dubnu a máji 1875 resoluce sněmu českého, moravského, slezského a dolnorakouského vyzývají vládu, aby dosavadní cla smluvená nahradila autonomními. Říšská rada r. 1874 a 1875 vládu pobízí, aby s vypracováním a předložením celního tarifu si popílila; správa výboru, který po návrhu Lienbacherově o příčinách krise se radil, celní politiku posledních let nazývá „příliš ukvapenou a proto chybnou“ a vyčítá jí, že neměla náležitého „ohledu k domácím podmínkám výrobním“; celý příval petic z kruhů živnostenských i od obecních zastupitelstev souhlasně přeje si změnu v celní politice, a podobně i mnohé interpelace jednotlivců. Též první kongres rakouských národních hospodářů dne 5.—7. dubna ve Vídni odbývaný rokoval o úlohách celní politiky rakouské, a po tuhé šarvátce zvítězila v něm velikou většinou resoluce od přívržencův ochranného cla navržená a žádající, aby smlouvy byly odstraněny a zaveden nový celní tarif jakožto minimální, platný pro státy, kterým „největší výhody“ zaručí, kdežto pro výrobky ostatních dosavadní tarif obecný v platnosti zůstati má.

I v Uhřích nastaly zatím živé agitace, jichž účelem hlavně bylo zrušiti celní svazek rakousko-uherský a zříditi samostatné celní území uherské. Ač se tu předstíraly hospodářské důvody, opravdovou pohnutkou byla především snaha pomoci trudnému stavu financí uherských zvýšením příjmů z daní nepřímých a bez pochyby i touha uskutečniti politický ideál té strany, ze které ony agitace pošly, totiž personální unii.

Taková byla situace, když roku 1875 vláda cislajtánská začala vyjednávati s uherskou o obnovení svazku celního; bylať si k tomu v říjnu 1874 od obchodních komor dobré zdání o záležitosti celní vyžádala a pak na základě toho nařídila anketu, jež by sebrala materiál pro nový tarif. Nového tarifu bylo už i z formálních příčin třeba; jednak totiž následkem smluv starý tarif obecný bez toho jen dle jmena platil, neboť ho ve skutečnosti zvlášť na severu a západě smluvené tarify vytlačily, mimo to nebylo jisto, zdali se uzavření nových smluv podaří — starý tarif, jenž v případě tom by byl nastoupil, rozhodně již tehdejším poměrům průmyslu přiměřen nebyl, i co se týče sazeb i co se týče klasifikace. Návrh nového tarifu ovšem nevyhovoval příznivcům ochranných cel. V podstatě udržovaly se sazby jeho na výši dosavadních sazeb smluvených, zvýšení týkalo se jen jednotlivých odvětví, která dle uznání ankety nedostatečně chráněna byla. Přes to ale setkal se návrh tento s odporem, byv ministerstvem uherským předložen zvláštní komisi, kteráž přála rozhodně svobodnému obchodu i žádala si sazeb nižších. Jednání tedy hned z počátku vázlo, a to tím více, jelikož nebylo lze dosíci shody i v jiných otázkách se záležitostí obnovení celního svazku rakousko-uherského souvisících, zvláště v příčině daní potravních. Mezi tím vypověděla Italie smlouvu obchodní, vybízejíc zároveň k jednáním o smlouvu novou; ale dokud se nemohly obě části říše samy o základech budoucí celní politiky dohodnouti, nebylo také lze i jen o základní rysy budoucí smlouvy s Italií se sjednotiti. Nemohouc odolati neustálému naléhání přátel ochrany, hleděla vláda cisl. smlouvy s V. Britanií a Francií vypověděti v čas, t. j. rok před uplynutím lhůty, na kterou byly uzavřeny (do konce 1876), ježto by jinak dále byly zůstaly v platnosti. Uherská vláda i tu otálela, až konečně koncem r. 1875 svolila s dodatkem, že budouli smlouvy ty vypovězeny, ona i celní svazek rakousko-uherský za vypovězený pokládá. Výpověď v skutku dána a zároveň s vyjednáváním o novou smlouvu a nový tarif s Uherskem počaly úmluvy se zástupci německými o novou smlouvu, aby se o ní i o novém tarifu mohlo pak jednati v zákonodárných sborech současně. Vyjednávání s Německem nemělo výsledku, však ani jednání s Uhry v čas ke konci nedospělo, i bylo nutno zatím vypomáhati provisoriemi se zachováním status quo. Návrh tarifu na konci pak ujednaný byl výsledkem kompromisu; učiněnať ze strany rakouské koncese uherskému stanovisku fiskálnímu tím, že povoleno zvýšení v oboru cel finančních, při čemž zvýšení cla z kávy a petroleje nemalé půtky vzbudilo; za to druhá strana k některému zvýšení ochranných cel svolila. Jen skrovně modifikován prošel návrh ten debatami parlamentárními i stal se v červnu 1878 zákonem, jenž 1. ledna 1879 platnosti nabyl.

Tarif má 19 tříd s 68 odděleními; 8 prvních tříd s 28 odděleními obsahuje cla finanční a tu jest mnohé citelné zvýšení. Nás zde týká se jen ostatních 11 tříd se 40 odděleními, jež obsahují vlastní cla ochranná; sazby jsou valnou většinou na *nominální výši* posledně zavedených cel smluvených, *jisté reální* zvýšení ovšem nastalo předpisem, že cla platiti se mají zlatem. Proti sazbám dodatečné konvence s Britanií, ale celkem nikoli proti sazbám smlouvy s Německem z r. 1868

setkáváme se i s *nominálním* zvýšením sazeb u 7 oddělení, totiž u zboží bavlněného, vlněného a hedbávného, u příze bavlněné a vlněné, u koží a zboží koženého, u vozů a saní. Tyto obory dle výsledků ankety pokládaly se za zvláště poškozené tím, že sazby smluv dřívějších sníženy byly; výkazy zahraničného obchodu nasvědčují tomu aspoň potud, že v oborech dotýčných po roce 1865 (uzavření smlouvy s Německem) a po r. 1870 (dodat. konvence s V. Brit.) zůstává produkce domácí vždy více za konsumpcí, že přívoz mnohem rychleji roste než vývoz. Služ o nich (vyjímaje poslední) tento přehled.*)

		Roční průměr v milionech zl. za pětiletí			Tudíž jeví se v percentech přírůstek (+) neb úbytek (—) proti pětiletí 1861—1865 v pětiletí	
		1861—1865	1866—1870	1871—1875	1866—1870	1871—1875
tkaniva vůbec	přívoz	12_6	33_1	64_2	+140	+410
	vývoz	36_8	48_2	53_1	+ 31	+ 44
zboží bavlněné	přívoz	1_3	3_6	9_5	+177	+631
	vývoz	3_9	6	7_2	+ 53	+ 84
zboží vlněné	přívoz	4	11_7	21	+192	+425
	vývoz	17_9	15_9	16_4	— 13½	— 8_4
zboží hedbáv.	přívoz	7_1	15_9	30_2	+124	+325
	vývoz	36_8	48_2	53_1	+ 31	+ 44
příze bavlněná	přívoz	13_{84}	13_{84}	18	—	+ 30
	vývoz	0_{66}	0_{38}	0_{58}	— 43	— 12
příze vlněná	přívoz	7_8	11_9	14_5	+ 52	+ 87
	vývoz	1_7	2	4	+ 15	+134
kůže a kožené výrobky	přívoz	6_5	10_7	17_9	+ 64_6	+175
	vývoz	10_5	10_8	14	+ 3	+ 33

Viděti z toho, že se v příčině příze vlněné rozhodujícím faktorům jenom velká převaha přívozu nad vývoz nebezpečnou zdála, nikoliv poměry, v nichž oba vzrůstaly. Vyjímaje toto odvětví jeví se v číslech podaných účinkové snížených sazeb zřejmě; ovšem jeví se na př. při lněných látkách ještě více, neboť u nich přibylo v periodách udaných přívozu o 683 resp. o 1333%, kdežto vývozu jen o 55 a 92%, niméně předčil vývoz v pětiletí 1871—75 nad přívoz více než pateronásob. — Dále i v oboru železářském mohlo se poukazovati k neobyčejným přírůstkům přívozu; však tyto spadají mezi léta 1868—1873 a nesouvisí se změnami sazeb celních, padáť právě mezi léta 1868—1873 doba nejhorlivějšího, namnoze ukvapeného stavění železných drah a průmyslových závodů. Výroba železa v té době vůbec nesmírně vzrostla. Ve V. Britanii, soustátí severo-americkém, Německu, Francii, Belgii a Rakousku — kteréžto země 95% všeho železa na zeměkouli vyrábějí — obnášela produkce surového železa r. 1869 11 milionů, r. 1873 již

*) Sestavený dle úředních výkazů připojených k motivům vládním.

14 mil. tůn. S tím souviselo rozsáhlé zakládání vysokých pecí. Po krisi poptávky pojednou značně ubylo a nynější stav železářství označuje nejlépe faktum, že v uvedených státech z 2537 vysokých pecí 1208 nepracuje, zejmena v Belgii víc než 60%, v Americe 59%, v Rakousku 45%, v Britanii 42%. Že tíseň našeho železářství má příčiny jiné nežli změny cel, dosvědčuje i okolnost, že r. 1874 převaha přívozu pojednou přestala a přívoz pod polovici přívozu let 1871 a 73 klesl, kdežto vývoz právě ještě značně vystoupil. Nedostatečná poptávka proti nabídce pro velkou poptávku upravené, toť nemoc, jíž trpí železářství vůbec.

Ze strany, jež ze zásady všemu zvýšení cel se opírala, tvrdilo se mezi jiným i o těch odvětvích textilního průmyslu, jichž výrobkům zvýšení sazeb se dostalo, že i jejich nepopíratelná tíseň je pouze účinkem krise. Jest otázka, zdali v skutku námitka taková o sobě již stačí za důvod proti zvýšení, zejmena vzhledem na náš průmysl textilní, jehož poměry vyžadují měřítek zcela jiných, než na př. u nejmocnějšího v té příčiné konkurrenta, V. Britanie, kteráž zpracuje surové bavlny o třetinu více než celá pevnina evropská dohromady a z 59 milionů vřeten, zaměstnaných v evropském přádelnictví bavlnářském, sama dvě třetiny zaměstnává; společně s Francií mnohem více surové vlny zpracuje, než vůbec v celé Evropě se vyrobí, majíc veskrz výrobu tovární a mohutné kapitály i velkolepé organisované prostředky k usnadnění obchodu. U nás ale ve valné části textilního průmyslu vedle výroby tovární netoliko t. zv. manufakturní výroba je rozšířena, nýbrž i leckde řemeslná výroba se udržela, ač ovšem ne bez velkých nesnází. Takový průmysl krisí mnohem citelněji trpí, mnohem pracněji z ní se zotavuje nežli průmysl, jemuž veškery výhody organisace výroby ve velkém a značné kapitály jsou na snadě. A jest jisto — ke svědectvím Angličanů samých lze se tu odvolati*) — že továrníci angličtí právě v takové době neštítívají se obětí pro naše poměry a pojmy přímo ohromných, aby vrhajíce spousty zboží svého s vlastní škodou na cizí trh potlačili cizího konkurrenta ve chvíli, když jest nejslabší. Není tomu tak dávno, co koloval časopisy evropskými výrok v anglickém parlamentě pronešený vzhledem na poměry dělnictva, kterémuž se vyčítalo, že — ani ponětí nemajíc o milionech, jež v dobách tak kritických obětují podnikatelé angličtí, aby zničením cizích konkurrentů cizí trh sobě pojistili — stávkami, odporem proti snížení mzdy atd. plánům těm v cestu se staví. I věru nemáme příčiny, abychom zbytky svého malého průmyslu v odvětvích těch, neli dotýčný průmysl celý v době kritické dávali v šanc zuřivému zápasu soutěže, jenž nemůže z obou stran se vésti zbraní stejnou. A s tím souvisí i důležitý moment sociální. Snížení nákladu výrobního stůj co stůj, ku kterému divoký zápas konkurrenční nutí, ne vždy zdokonalenou organisací výroby (tať vyžaduje času!), nýbrž nejjednodušeji snížením mzdy a zvýšením požadavků pracovních dosíci se dá, tedy na útraty oné části společnosti,

---

*) Srovn. spis Henryho Cromptona: Outlines of an industrial science (Londýn, 1876), str. 55 a násl., důležitý spis proto, že podává dobře motivovaný *anglický* úsudek o některých běžných theoriích školy anglické, zejmena též o otázce *svobodné soutěže.*

ve kteréž každý takový krok sílí vědomí, že ona tvoří „stav pro sebe,“ mající své potřeby a interesy zvláštní, kteréž snad v tom či onom ohledu jsou s interesy ostatních tříd společenských v souhlase, v četných jiných však jsou s nimi ve sporu.

Nic ostatně nevadí, aby i to nečetné zvýšení sazeb celních zůstalo jen dočasným. Neníť nový tarif *minimální*, jak přáli si horlitelé za ochranu „domácí práce,“ nýbrž je naopak *maximální*, stanoví totiž nejvyšší cla, jež toliko výminečně o 10% se zvýší u výrobků těch států, kteréž v celní politice své odeprou Rakousku postavení státu nejvyšších výhod požívajícího. Klausule o největších výhodách není tedy na dál vyloučena, naopak ona náleží jaksi k programu a ve smyslu toho programu byly po vydání obecného celního tarifu prozatím uzavřeny smlouvy s Německem, Italií a Francií. Italie má již nový tarif obsahující mnohé zvýšení, proto mohla se smlouva s ní uzavříti na delší dobu (9 let). V Německu a ve Francii ale je nový celní tarif teprvé předmětem komisionálních úrad. O konečném jich výsledku celkovém není pochybnosti, zvlášť v Německu, kde v čelo silného hnutí na prospěch zvýšení cel sám železný kancléř se postavil, přiznav s upřímností, že dříve věci nerozuměl a tudíž úsudek svůj podřídil uznané autoritě jiných, nyní však že přinutily jej poměry, aby utvořiti si hledél úsudek samostatný.

Snadno pochopiti tedy, proč se všem pokusům rakouským o uzavření smlouvy s Německem tak špatně dařilo. Ovšem nevadilo to, aby sáhlo se v Německu k lecjakým retorsním prostředkům, jakmile nový celní tarif rakouský v platnost vstoupil. Že retorse je věc, která po případu oběma stranám může škoditi, objevilo se v poměrech k Francii, když tato na počátku letošního roku na výrobky rakouské užila starého svého tarifu obecného, který z konce předešlého století pocházeje, nemírná cla a některé zápovědi přívozu obsahuje. Když se tu pak pojednou z jedné strany nářek ozval, že zásilky rakouského zboží na hranicích francouzských zadržány byly a další jich dopravě překážky se činí, z druhé strany stesk francouzských vyvážečů, jimž hrozila retorsní opatření rakouská, byly pojednou obě strany k uzavření smlouvy ochotnější.

Kdo přihledne k obsahu a tendenci nynějších dosud uzavřených smluv, pozná snadno veliký jich rozdíl ode smluv dřívějších. Podstatný jejich obsah tvoří odstranění překážek vadících snadnému přechodu zboží přes hranice, úmluvy v příčině vývozu k appretuře, ve kterémž ohledu bedlivější kontrola má dosavadnímu zneužívání zabrániti, vzájemné zabezpečení stejných výhod obchodníkům druhého státu při užívání přístavů, železnic, silnic, průplavů a při návštěvě trhů, usnadnění celních manipulací a m. j.; konečně *klausule o největších výhodách.* To vše v podstatě obsahovaly již smlouvy dřívější, jsou to namnoze odstavce od přemnohých let již více méně stereotypní v takých smluvách. A přece se smlouva s Německem a Francií jen na tyto věci obmezuje; schází, co dříve druhou podstatnou část smluv tvořívalo, totiž obšírný seznam předmětů, kterým smlouvající se strany povolují snížené sazby. Obě smlouvy mají arciť ráz provisoria, neboť v obou

jmenovaných státech není ještě nový obecný tarif stanoven. Smlouvě s Italií je sice takový seznam připojen, však snadno poznati, že předměty v něm uvedené větším dílem náleží do oboru onéch, na které se ukládají cla finanční; vyjma snížení cla na látky hedbávné není sníženo clo na žádný důležitý výrobek průmyslový, kterému by cizí konkurrence jakkoli hroziti mohla. Povolené snížení jest jen nutnou rekompensací za jisté koncese na prospěch hlavních předmětů exportu rakouského povolené, zejmena na prospěch lihovarnického průmyslu rakouského, jenž nemálo trpěl následkem methody, dle které se dosud daň z lihu v Italii vybírá.

Směru, jenž novým tarifem celním u nás byl zahájen, i duchu, ve kterém nynější celní politika západoevropských států průmyslových se upravuje zcela bude přiměřeno, obmezili se i další smlouvy Rakouska se západními sousedy na to, aby formálně usnadnily vzájemné obchodní styky a uhájily sobě nejmenší míru výhod, které by po případě jiní účastnými státi se mohli.

Nové kynou ale hospodářské politice rakouské úkoly na jihu. Pojistiti průmyslu rakouskému odbyt především na poloostrově Balkánském — jak často slyšeli jsme heslo toto v letech posledních. Od výstředních „přátel vývozu,“ kteří v rozšíření a oživení obchodních styků našich s východem viděli jakýsi zázračný lék proti vší naší bídě hospodářské, bylo heslo to jistě přeceněno; ale pokud ze skutků souditi lze, bylo od rozhodných kruhů politických podceněno, aspoň nedosti hájeno. V první řadě poutá nyní pozornost obecnou jednání o obchodní smlouvu se Srbskem, jež by asi již byla uzavřena, kdy by jí nepřekážela řevnivost maďarská, kteráž nejvíce zavinila největší posud vadu v soustavě našich dopravních ústavů: nedostatek připojení na jihu; bez tohoto sebe výhodnější smlouva obchodní zůstane neprospěšnou.

I když se nynější obrat v celní politice naší sebe příznivěji posoudí, bylo by s velikou škodou přehlednouti, že celní politika jest jenom jedním z četných faktorů politiky hospodářské; obecný zdar hospodářský závisí od vhodného upravení faktorů všech. Správné rozřešení velkých a vážných problemů ještě nastává; otázka živnostenská, upravení valuty, jejíž kolísání může snadno na zmar uvesti jakákoliv ochranná opatření politiky celní, upravení poměrů železničných, především pak zjednání rovnováhy v hospodářství státním, jsou ve velkém počtu dotčených úkolů nejvážnější.

Muž se železnou maskou.

Příspěvkem k dějinám Ludvíka XIV. podává

dr. **Vilém Gabler**.

(Pokračování.)

Veliká revoluce měla na další průběh literárního sporu zvláštní vliv, jenž ovšem nemohl vésti k nálezu historické pravdy. Jedním z předních článků tehdejší francouzské svobodomyslnosti bylo pokládati každého krále za nepoctivého, nemravného a zlomyslného škůdce člověčenstva. Zcela přiměřeně tomu musil se utvořit náhled, že tajemství muže se železnou maskou zakrývá nějaký zcela neobyčejný zločin, spáchaný v rodině královské.

Dne 14. července 1789 se pobouřený lid Pařížský zmocnil Bastilly; všichni ti, jež tehdy zajímala otázka o muži se železnou maskou, dojista doufali, že nyní odkryto bude to velké tajemství; tajný archiv Bastilly musel obsahovati, co až po tu dobu marně bylo hledáno. Ale archiv ten postižen byl neblahým osudem.

Nejpodrobnější zprávu o dobytí Bastilly přinesl Moniteur. Tam vypsáno podrobně, jak oblehatelé, kteří až k večeru zůstali v dobyté pevnosti, v největším rozčilení se rozbíhali do všech prostorů rozsáhlé budovy, tu vystupujíce až na tarasy osmi kulatých ohromných věží, tu sestupujíce dolů do nejhlubších sklepení, vše naplňujíce hlukem a křikem. „Mezi tím co největší zmatek panoval, zlato, stříbro a archivy byly plundrovány. Vše se hubí a ničí: hromady listin, rukopisů, a rejstříků hází lid s věží do příkopů, do dvora; roztrušuje to, šlape po tom, odnáší to, jak maně kdo čeho se zmocnil.“

Již z toho lze souditi, že veliká část archivu přišla na zmar. Ještě zřetelněji to vysvítá z protokolův o schůzích volitelů Pařížských na radnici shromážděných; sbor tento za tehdejší úplné anarchie byl jedinou lidem Pařížským poněkud uznanou veřejnou autoritou. Schůze byly od 14. do 30. července permanentní. Protokoly byly r. 1790 vydány tiskem (ve 3 dílech) a tvoří zajisté nejdůležitější pramen historický pro události Pařížské v poslední polovici července r. 1789. Shromáždění jednalo též o tom, „že páni volitelé nařizujíce rozbourání Bastilly zajisté neměli úmysl vydati v plen archivy tvrze, tento sklad listin originálních a drahocenných, kterými se odůvodní v očích potomstva usilování naše proti tyranii ve prospěch svobody.“ Uznáno tedy za povinnost shromáždění tohoto, aby se s otcovskou péčí zasadilo o zachování autentických důkazů všech výstředností absolutní vlády, kteréž důkazy mezi historickými památnostmi tohoto století byly by v budoucích časech nejpevnější hradbou pro práva člověčenstva. Shromáždění ustanovilo komisi, kteráž měla netoliko veškery papíry v Bastille pečlivě sebrati ale též o to dbáti, aby listiny zatím už s tvrze odnesené všemi přiměřenými prostředky vyšetřeny, odvedeny a na místo bezpečné uloženy byly. Avšak z dotčených protokolů jasně viděti, že úsilí takové bylo hrubě marno — že papíry a písemnosti z Bastilly dílem byly zničeny, dílem zůstaly

roztroušeny, a že v druhé polovici července 1789 nemohl nikdo s určitostí říci, co se vlastně v Bastille našlo.

Učená společnost [1]) v Paláci královském (Palais Royal) po dobytí Bastilly též utvořila komitét, jemuž předsedal spisovatel Charpentier a jehož účelem bylo vydati obšírný spis o Bastille. I on vydal provolání k obyvatelům Pařížským, aby všechny papíry z Bastilly ukládány byly ne na radnici, alebrž v museu Paláce královského; na radnici prý se jedná jen o ukládání, v museu ale o upotřebení těch papírů k sepsání poučné knihy, což prý zajisté mnohem důležitější. Mnoho papírů z Bastilly bylo tedy doneseno do musea, a komitét musejní vydal v l. 1789 a 1790 v devíti sešitech velmi zajímavé dílo: „La Bastille dévoilée, ou Recueil de pièces authentiques pour servir à son histoire.“

Charpentier měl před sebou rejstřík Bastilly (livre d' écrou) od r. 1663, ale v tom na neštěstí scházel list týkající se r. 1698, kde tajemný vězeň právě do Bastilly přiveden byl. Charpentier tedy v prvním svazku píše: „Dle našeho mínění zmizela všechna naděje najíti v papírech Bastilly něco jistého o této věci . . . Obecenstvo má podstatnou příčinu pochybovati o všem, co by se ještě mohlo říci o tomto pamětihodném vězni. Všechno naše pátrání bylo v tomto směru marné a mezi papíry, jež buďto máme sami, aneb nám propůjčeny byly od našich přátel, nenachází se nic, co by se vztahovalo k této záležitosti. Mimo to víme z bezpečné strany, že jeden ještě žijící ministr, jehožto pravdivost a šlechetná povaha vůbec jsou známy, byv jmenován ministrem několikrát se odebral do Bastilly, a vlastnoručně prohledal všechny tamější archivy, avšak přese vše pilné hledání ničeho nenašel.“ [2])

V polovici roku 1790 vyšel osmý svazek, kterým dílo hlavně Charpentierovo mělo býti ukončeno. Avšak Charpentier během 12 měsíců ponoukán byl k tomu vydati ještě 9. svazek, jenž by jednal výhradně o muži se železnou maskou, aby se nemohlo říci, že on jediný, a k tomu v nejobšírnějším spise o Bastille, nedovedl o té otázce ničeho pověděti. Že pak onen 9. svazek vyšel až v druhé polovici r. 1790, zmíníme se prvé ještě o spisech vydaných r. 1789.

Z těch byla důkladnou prací kniha „Historické a autentické památnosti Bastilly, podané řadou téměř 300 uvěznění, do podrobna vylíčených na základě listin, zápisků, dopisů a protokolů v této pevnosti nalezených a sestavených dle letopočtu od r. 1475 do našich dní.“ Tendence její naznačena jest předmluvou, která začíná: „Padly tyto zdi vystavěné pomstou a tyranstvím! Zmizely tyto hrozivé věže, ve kterých uzavřeny byly oběti zpupnosti monarchické a hrozná tajemství despotismu! Avšak nečistá krev několika zrádců obětovaných na jejich

---

[1]) Nazývala se původně: Musée de Monsieur et de Monseigneur le Comte d'Artois“; po r. 1789 slul ústav ten „Lycée de Paris,“ pak „Lycée républicain.“ Tam přednášel Cuvier, Monge, Laharpe a jiní na slovo vzatí učenci. Laharpe uveřejnil své přednášky pod titulem: „Lycée ou Cours de littérature ancienne et moderne.“ Ku konci 18. století jmenoval se „Athénée républicain“ a za doby císařství „Athénée de Paris;“ po restauraci Bourbonů konečně „Athénée royal.“ Na konec byl už jen jakousi ženskou akademií a zahynul úplně před r. 1830.

[2]) Die entlarvte Bastille. Aus dem französischen. Baireuth 1789 p. 222.

ssutinách nemůže smířiti duchy nešťastníků stenavších a zemřelých v tomto strašlivém Tartaru. Historii tedy přináleží ve jmenu těchto nešťastníků pomstiti zákony spravedlnosti mrzkým spůsobem porušené a celé člověčenstvo hanebně uražené. Ó králové zpozdilí, ó králové fanatičtí, ó Sardanapalové francouzští, vystupte na chvíli z prohlubin smrti, aby na vás vykonán byl největší všech trestů, abyste sami viděli, kterak vaše zločiny veřejně se ohlašují celému světu!“

Anonymní skladatel tohoto díla jest *Carra*, učenec a publicista, pravý republikán, který se Girondiny za hrůzovlády Robespierrovy odsouzen byl k smrti. On první psal o muži se železnou maskou v revolučním duchu, tvrdě, že tajemný tento vězeň nemůže býti leč obětí velikého zločinu spáchaného v rodině královské. „My s mnohými jinými osobami myslíme, že to byl starší bratr Ludvíka XIV.“ Těmito slovy Carra vyjádřil credo revoluční doby vzhledem na záhadnou otázku.

Kdežto pak jí Carra užil k agitaci politické, jiní spisovatelé užívali jí k obyčejné jarmareční špekulaci; i vyšlo r. 1789 v Paříži také několik anonymních spisků, nesoucích okázale pečeť podvodu. Jeden takový spisovatel dostal prý náhodou papíry z Bastilly, z kterých prý patrně vysvítá, že záhadný vězeň se škraboškou byl vévoda Monmouth; druhý sám našel v Bastille kus papíru s vlastnoručním písmem hraběte de Vermandois a s poznámkou, kdy to psal; třetí ulovil pod ssutinami Bastillskými zcela hotový rukopis, obsahující životopis tajemného vězně, kterým byl zas Vermandois; čtvrtý nalezl jen malý lístek, na kterém stálo: „Fouquet přicházeje z ostrova Sainte-Marguerite se železnou maskou.“ Této poslední brošurky prý bylo prodáno více nežli 100.000 výtisků po 2 sous. Lacroix tuto brošurku neváhá prohlásiti za původ svého vlastního díla „L'Homme au masque de fer“ (Paris 1837), ve kterém dokazuje, že záhadný muž byl Fouquet. O tomto budu níže jednati obšírněji; prozatím podotýkám, že mezi papíry Bastillskými nebylo pranic nalezeno, z čehož by lze bylo souditi, kdo byl onen tajemný vězeň.

To nejlépe vysvítá z 9. svazku Charpentierova díla „La Bastille dévoilée.“ Z toho dovídáme se, že vše, co až potud o záležitosti této bylo uveřejněno, spočívá buďto na zjevném podvodu neb bezpodstatných domněnkách. Charpentier se všemožnou péčí hleděl se dopíditi, jaké zprávy se původně nacházely v archivech Bastilly o tajemném vězni. Malesherbes byl onen ministr, jenž v archivech Bastilly dal hledati zprávy, Amelot, policejní ředitel Pařížský, byl prý r. 1775 na rozkaz jeho v Bastille, aby si tam vyžádal všechny písemnosti týkající se onoho vězně. Major Bastilly Chevalier prý mu je vydal; však list 120. z hlavního seznamu vězňův, obsahující zápisky z r. 1698, byl tehdy vystřižen, a též v seznamu tom zničeny listy z r. 1703, kde onen vězeň zemřel. Myslilo se, že všechny tyto listy jsou zmařeny, ale Charpentier prý je dostal, a ve svém 9. svazku otiskl onen 120. list, prý vlastní rukou Chevalierovou psaný. Tento list je vše, co nám Charpentier podává nového; na listě samém arci nic nového neshledáváme: zapsáno tam jen, kým vězeň do Bastilly přiveden, jak tam žil a umřel, kde byl pochován; co k tomu přidáno, tím prozrazuje se tento list jakožto makavý falsifikát. Stojí tam totiž také, že ve jmeně Marchiali obsažena jsou

slova: *Hic amiral*, a „poznámka“ stranou počíná slovy: „*Toť onen pověstný muž se škraboškou*“ atd.

To nemohlo napsáno býti ani roku 1703, když vězeň onen umřel, protože „pověstným mužem s maskou“ nemohl býti člověk, o kterém nikdo ničeho nevěděl. Výklad jmena Marchiali slovy: Hic amiral patrně ukazuje, že to bylo psáno *po roce 1769*, jelikož teprv tehdy P. Griffet první uveřejnil tuto domněnku. Zdá se tedy, že major Chevalier teprv po roce 1775, když původní list 120. ze seznamu Bastilly byl vyříznut, vše co o tomto vězni věděl, na prázdném blanketu napsal, a není to nemožné, že list, který Charpentier teprv r. 1790 dostal, snad i teprv téhož roku byl napsán. Ostatně ani hlavy jednotlivých sloupců nejsou totožné s hlavami zachovaného seznamu osob v Bastille uvězněných. Nelze tedy list tento pokládati za dokument historický. Však ani Charpentier nepřikládal tomuto listu veliké důležitosti; dle něho byl by musil za tajemného vězně míti hr. Vermandois, on však konečně vyslovil náhled, že to byl bratr Ludvíka XIV.

Zdá se, že Charpentier i Carra psali pod vlivem jistých zpráv o konečném odhalení tohoto státního tajemství, ježto tehdy v literárních kruzích Pařížských rozšiřoval abbé *Soulavie* (narozen r. 1752, zemřel r. 1813). Byv knězem, stal se v revoluci historikem, který velmi pilně psal, ale v každém díle svém nový důkaz podával, že se jeho péro řídí jen proudem právě panujícího veřejného mínění. On dobře viděl, že schází nějaký historický dokument, kterým by se osobnost muže se železnou maskou nade vši pochybnost zjistila. Vydal r. 1790—91 v Londýně memoiry vévody Richelieua (v 9 dílech) a vypravoval v nich, že Richelieu prostředkem milostnice své na Filipu Orleanském — jenž po smrti bratra svého Ludvíka XIV. vladařil až do zletilosti Ludvíka XV. — vylákal zápisky o muži se železnou škraboškou, jež se nalézaly mezi tajnými státními papíry pod titulem: „Zpráva o narození a vychování nešťastného prince, kterého kardinálové Richelieu a Mazarin dali unesti a uvězniti k rozkazu Ludvíka XIV. Sepsaná guvernérem tohoto prince na smrtelné posteli.“ Vypisuje se v nich do podrobna historie tohoto obsahu: Nějací pastýřové prorokovali Ludvíku XIII., že mu manželka jeho porodí dvojčata, prvorozence. A tak prý se i stalo. Král i kardinál Richelieu byli prý tím velice polekáni, ponévadž zákon Sálický pro takový případ nic o posloupnosti neustanovoval, a tudíž se obávati bylo, že později oba prvorozenci mezi sebou o korunu válčiti budou. Aby tak veliké nebezpečí odvráceno bylo, rozhodl prý král, že narození druhého z dvojčat musí býti utajeno; i zavázal prý všecky osoby, jež porady jeho přítomny byly, tuhou přísahou, že do své smrti o tom zachovají nejpřísnější mlčení. — Prince, jenž takto byl před světem tajen, odevzdali prý na vychování nejprv porodní bábě, potom nejmenovanému guvernérovi kamsi do Burgundska, kdež vyrostl v jinocha, jsa vzděláván, jak se slušelo na jeho rod; o původě svém dlouho neměl tušení, ale kolem 20. roku svého nahlednuv do tajných listův svého pěstouna i opatřiv si podobiznu Ludvíka XIV. (jemuž byl na vlas podoben), dověděl se, kdo vlastně jest. Pěstoun nemeškal to oznámiti Ludvíku XIV., kterýž pak tajného bratra svého i s jeho pěstounem dal ihned opatřiti vězením, aby svět o nich nikdy více ničeho nezvěděl.

Takový jest obsah „onoho památného spisu historického," s nímž vytasil se Soulavie, který však sám k němu naivně poznamenává: „Zajisté budeme se ptáti, kdo byl onen vychovatel mladého prince? Byl rodem Burgunďan, neb jen majitel nějakého hradu nebo panského domu v Burgundsku? Byl to muž znamenitý, protože žil na dvoře Ludvíka XIII., požívaje největší důvěry královy, královniny a kardinála Richelieua. Proč tento spis není podepsán?" Kritika odpověděla krátce: proto, že toho guvernéra a toho prince nikdy nebylo. Rodopisy šlechty burgundské tak málo věděly o nějakém šlechtici, který by byl okolo r. 1661 náhle ze svého hradu zmizel s chovancem asi 23letým, a nikde se nezachovalo ani ústní podání o tak nápadné události. Zvláště skeptickým způsobem vyslovil se jak o Soulavieovi tak o všech posavadních „historicích" muže se železnou škraboškou německý historik Kr. Girtanner.[1])

Avšak ve Francii doba revoluční nacházela velice vítanou látku v hypothese, která v onom tajemném vězni viděla bratra Ludvíka XIV., a předpokládala tu hrozný zločin spáchaný v rodině královské. Ba tato hypothesa zůstala až do našich dní oblíbenou i jest nejen ve Francii, ale i jinde dosti rozšířena, alespoň v tom smyslu, že se považuje za pravdě nejpodobnější.

Avšak historických důkazů se tu naprosto nedostává; zcela libovolně jeden má za to, že starší bratr, druhý zase, že onen záhadný vězeň jest blíženec Ludvíka XIV., třetí pak, žeť to cizoložný syn královny Anny, jehož prý otcem byl vévoda Buckingham nebo kardinál Mazarin. Dne 5. září 1638 v poledne narodil se Ludvík XIV., 21. září r. 1640 jeho mladší bratr Filip. Narození potomka panujícího rodu královského bylo již dávno ve Francii událostí tak důležitou, že užíváním všech k tomu cíli sloužících prostředků vylučovala se všeliká možnost nějakého podvodu. Královna porodila veřejně před očima četného k tomu zvaného panstva, ve kterém se jmenovitě nacházeli členové pobočních linií královského rodu. Že by se byl u večer 5. září 1638 narodil „tajně" blíženec Ludvíka XIV., je báchorka tím pošetilejší, anoť dle téhož vypravování narození královských dvojčat napřed bylo veřejně prorokováno, až prý se tím celé hlavní město pobouřilo: v případě takovém by všecko panstvo, při prvním porodu v komnatách královniných shromážděné, bylo s největší dychtivostí očekávalo, zdaliž osudné proroctví se vyplní. Uvážímeli konečně, že kardinál Richelieu — který do své smrti byl všemohoucím a vševědoucím vladařem Francie a nikdy dobrým přítelem královny Anny — ničehož neví ani o manželské nevěrnosti královny, ani o tajném nějakém porodu: pak zajisté hypothesu, která v muži se železnou škraboškou spatřuje bratra krále Ludvíka XIV. zavrhneme jakožto domněnku zhola bezpodstatnou. —

O jiné rozluštění pokoušel se chevalier de *Taulès*, jejžto už Voltaire jmenuje pilným badatelem historickým a jenž umřel r. 1820; o muži se železnou maskou napsal dvoje pojednání, která však teprv r. 1825 tiskem vyšla. Taulès byl odpovědným nepřítelem jezuitů; udělati z pověstného muže se železnou škraboškou oběť jejich, stalo se

---

[1]) Historische Nachrichten und politische Betrachtungen über die französische Revolution, Berlin 1791—1797, 13 Bde.

u něho utkvělou myšlenkou, od níž se ničím nedal odvrátiti. V pamětním spise bývalého poslance v Cařihradě markýza Bonnaca dočetl se, že dřívější franc. vyslanec v Turecku, Ferriol, dal násilně do Francie dovesti armenského patriarchu *Avedika*, a že se to stalo návodem jezuitů. Bonnac svůj spis končil poznámkou, že Avedik byl držán v tuhém vězení na ostrově Sainte-Marguerite a pak byl odveden do Pařížské Bastilly, kde zemřel. Taulès byl přesvědčen, že našel muže se železnou maskou.

Příběhy Avedikovy jsou tak málo známy [1]) a pro věk Ludvíka XIV. tak charakteristické, že bych jednal proti hlavnímu účelu svého pojednání, kdy bych je šíře nevypsal. Podávám je dle Topina, jenž je do podrobna sestavil dle listin tajného archivu ministerstva věcí zahraničních.

Zmíněný hrabě Ferriol přinucen byv opustiti Francii pro zabití člověka v souboji, potloukal se ve východní Evropě co vojenský dobrodruh; na Kandii bojoval proti Turkům, v Uhřích s Turky proti císařskému vojsku. Jsa bez vyššího vzdělání, beze všech mravních zásad, drzý, svárlivý a bezohledný, stal se chytře nastrojenými intrikami francouzským vyslancem v Cařihradě. Tehdejší diplomacie evropská vůbec neznala ani zákonů božích ani pravidel mravnosti lidské: podkupování, lež a podvod patřily k řádným, krádež, zjevné násilí i zákeřnická vražda k mimořádným pomůckám diplomatickým; v orientě mezi Turky vyslanec velikého krále francouzského provozoval toto řemeslo ovšem jenom s mnohem menší ostýchavostí nežli kde jinde.

Tehdáž byli Armenové roztroušeni po celé turecké říši, jenom náboženstvím udržela se mezi nimi jednota a vědomí národní, a patriarcha armenský byl jim nejhlavnějším representantem jednoty jejich. Papežové Římští již v 16. století hleděli Armeny dostati do svazku církve katolické, avšak bez žádoucího výsledku; v 17. stol. tuto úlohu na se v turecké říši vzali jezuité a docílili takového úspěchu, že v prvních letech 18. století Armenové jmenovitě v Cařihradě již rozděleni byli na katolické a „schismatické“ t. j. takové, kteří dále stáli při svém patriarchovi. Turci s opovržením se dívali na tyto spory, kterým až po naše časy jmeno křesťanské mezi nimi ostouzeno jest. Ferriol stal se brzy ochotným nástrojem jezuitů, jakkoliv ještě 5. dubna 1704 o nich ministru svému psal: „Všichni hrají si zde na ministry, mají sebe za moudřejší než vyslance a všechen pořádek jest jimi převrácen. Tito dobří otcové, kteří by měli navštěvovati žaláře a křesťany zde usedlé, chodí jenom k nejvyšším hodnostářům a chtějí řiditi všechny politické záležitosti. Jakmile nějaký vyslanec jim ukazuje na meze jich činnosti, hned jej vyhlašují za neznaboha.“

Avedik byl patriarchou schismatických Armenů. Tu nastanou v Cařihradě násilné převraty, kterými vliv francouzsko-jezuitský pojednou v serailu nabývá vrchu; Avedik je sesazen, uvězněn a do Syrie u vyhnanství poslán, ba i tam dle žádosti Ferriolovy věznén. Soukmenovci jeho seberou mezi sebou ohromnou sumu peněz, za kterou velký vezír

---

[1]) Ve Slovníku náučném mylně udáno jest, že Avedik zemřel na Sicilii r. 1707 a že nebyl zavezen do Paříže.

Avedika z vězení propouští, ano opět jej armenským patriarchou v Cařihradě jmenuje (ke konci r. 1704). Plán jezuitů je takto zmařen. Avedik vyhýbá se všem sporům mezi nimi, tak že Ferriol o něm píše: „Chová se velmi klidně; ve věcech náboženských panuje zde úplný pokoj — Avedik nikterak neubližuje katolíkům.“ Patriarcha činí rozhodný krok, aby Ferriola přesvědčil, že si přeje skutečného smíření a odstranění všech náboženských třenic a hádek; dne 26. prosince 1705 přichází s třemi sty přednějších Armenů do vyslanectví francouzského, ujišťuje Ferriola, že jej považuje za hlavního ochrance katolické církve v říši turecké, a tudíž ho žádá, aby hleděl zameziti proklínání tak zvaných schismatiků od katolických kněží; a jmenovitě působil i k tomu, aby jezuité (kteří od vlády turecké obdrželi autorisaci, že v tureckém jazyku mohou kázati ve všech kostelích armenských) ve svých kázaních se zdržovali vášnivých útoků na schismatické Armeny. Ferriol přiznává se, že by byl hned tehdy dal patriarchu zatknouti, kdy by mu nebyl slavně přislíbil bezpečný průvod; pád jeho připravoval všemi možnými prostředky. Již 25. února 1706 oznamuje Ludvíkovi XIV., že Avedik jest opět sesazen a bude z Cařihradu odvezen do vyhnanství; aby se tentokrát už nevrátil, o to postaral se francouzský vyslanec v dorozumění se svou vládou. Ve své depeši ze 2. února 1708 napsal Ferriol: „Jestliže mne kdo ponoukal k násilnému skutku proti Avedikovi, byl to jenom P. Hyacinth, který co den neustával mi líčiti jeho ničemnost a jeho zločiny.“ — Dne 20. dubna 1706 byl Avedik z Cařihradu na lodi odvezen; Ferriol podplatil čauše, kterému vyhnanec byl svěřen, psal francouzskému konsulovi Bonnelovi na ostrov Chios, kde loď na cestě své měla přistáti, a nařídil mu, aby zajatého patriarchu armenského od podplaceného čauše převzal a do Francie poslal. Bonnelov s pomocí jezuity P. Tarillona najal malou obchodní loď, zmocnil se Avedika i poslal jej do Marseille. V Janově podařilo se zajatému patriarchovi, ač byl bedlivě střežen, doručiti jistému Řekovi, Spartalymu, dvě psaní, z nichžto jedno svědčilo Maurokordatovi, prvnímu dragomanu vysoké porty, druhé Armenu Theodatovi; v nich Avedik dával zprávu od koho a jakým spůsobem byl unesen a kde se nachází, i žádal za pomstu. Spartaly dostav se do Smyrny, svěřil tajemství své tamějšímu Řeku Justimanymu, který je za dobrý plat prozradil francouzskému konsulovi. Ten zavolal k sobě Spartalyho, koupil od něho obě psaní, i poslal je Ferriolovi do Cařihradu. Tak byly zmařeny naděje zajatého patriarchy, jenž mezi tím v Marseilli odevzdán vrchnímu dozorci nad galejemi panu de Montmorovi, a uvězněn byl v Marseillském arsenále.

Do Cařihradu byl podplacený čauš přinesl zprávu, že jej přepadli námořní loupežníci a patriarchu jemu odvedli. Přes to učinil velký vezír u Ferriola úřední dotaz po Avedikovi. Ferriol odpověděl, že Avedik bez pochyby upadl do rukou loupežných Angličanův i Holanďanů, jež prý padišah na velkou újmu svých cel a obchodních zájmů zbytečně trpí v úžině Dardanelské. Turecká vláda obrátivši se na Angličany a Holanďany, posilnila se jen ve svém podezření proti vyslanci francouzskému, tak že konečně velký vezír nařídil, aby onen čauš byl zatknut a útrpným právem tázán; vyznal pravdu. Vezír oznámil po té

Ferriolovi, co čauš vypověděl, i žádal určitě skrze Maurokordata, aby patriarcha vydán byl vládě turecké. Ferriol drze odpověděl, že neví, co se stalo, a čaušovi že prostě nevěří; je prý možno, že patriarcha, obávaje se smrti ve svém třetím vyhnanství, sám kapitána ponoukal, by jej odvezl na místo bezpečné. Maurokordatos vyhrožoval Ferriolovi ve jmenu sultánově všeobecným pronásledováním katolických Armenů. Ferriol odpověděl, že učiní dotaz, jeli Avedik ve Francii, a budeli tomu tak, že se postará o to, aby se navrátil do Cařihradu; ostatně, že prý sultán může třebas dáti usmrtiti všechny Armeny, aniž by jej mohl tím přinutiti k přiznání něčeho, co neví.

Již dne 10. července 1706 podával zprávu, že počalo strašné pronásledování katolických Armenů. Přední mužové jejich jsou zatčeni; devět z nich přijímá víru mohamedánskou, aby ušli trapné smrti, tři jsou odpraveni. Pět jiných Armenů katolických je tázáno útrpným právem, co se stalo s Avedikem, a mezi nimi Martiros, patriarcha Cařihradský. Jezuitům zakazuje se všeliká propaganda katolického náboženství, a tiskárna jejich je zničena. Biskupové armenští, kteří byli ve svých kostelích jezuitům dovolili kázati, jsou zatčeni a držáni v okovech; Avedik jest od sultána opět jmenován patriarchou, a všichni katoličtí Armenové vydáni jsou tak ukrutnému pronásledování, že jim nezbývá jiné spásy, než utíkati z hlavního města turecké říše.

Tak lidé zcela nevinní svým majetkem, zdravím i životem zaplatili skutek hanebného násilnictví. Jezuité, když to šlo do tuha, svalovali všecku odpovědnost na francouzskou vládu a způsobili jí tím nemalé nesnáze.

Absolutní vladař dokonce nechtěl napraviti spáchané zlo, aby se nezbavoval posvátné záře nadlidské neomylnosti. Ludvík XIV. hleděl tedy jen dostati Avedika na místo, kde by ho nikdo nevypátral, aby mohl před veřejností směle tvrditi, že jemu o unešeném patriarchovi nic povědomo není. Zatím však k jeho vlastnímu rozkazu Avedik z Marseille dopraven na druhý konec Francie do benediktinského kláštera [1]) na hoře Svatého Michala, jehož převorovi jiným dopisem Ludvíka XIV. oznámeno, že mu bude přiveden zajatý, kterého má držeti v tuhé vazbě na místě bezpečném „a nedovolovati jemu, aby *komukolivěk něco mohl oznámiti buďto ústně nebo písemně*;“ [2]) zároveň vylíčil ministr Avedika benediktinům jakožto prý hanebného ničemníka a ukrutného pronásledovatele katolíků.

Mont Saint-Michel je skalnatý vrch 60 metrů vysoký a asi hodinu cesty vzdálený od pevného břehu severní Francie; k severu a k západu vyčnívá strmá skála, k východu a jihu na stráni méně skalnaté nachází se městys obydlený nejvíce rybáři, na vrchu stojí hrad a bývalý klášter, jedna z nejzajímavějších památek gotické architektury 13. století. Tam strávil patriarcha v úplné samotě deset dlouhých měsíců. Teprvé 13. července 1707 píše ministr převorovi, že může dovoliti zajatému, aby slyšel mši svatou a vyzpovídal se knězi, který rozuměje armensky

[1]) Známoť, že jmenovitě ve Francii kláštěry od prvních století středního věku sloužívaly panujícím králům za státní vězení.

[2]) O tom, aby jej nikdo neviděl, aby tvář jeho po případě zahalena byla škraboškou, není v těchto rozkazech zmínky.

z Říma jest objednán. Avedik použil této příležitosti k slavnému protestu, žádaje, aby byl postaven před soud a odsouzen, našloli by se na něm nějaké viny, však aby prohlášen byl za nevinného a propuštěn na svobodu, ukázalali by se nevina jeho. Protest tento pochován byl tiše v archivu ministerském, neboť dle naléhavých žádostí od vyslance Cařihradského a též z Říma poslaných měla se vláda uchopiti všech prostředků, aby se v Cařihradě nedopídili ničeho o tom, kde se Avedik nachází.

Ferriol měl v Cařihradě pořád velké opletání s tou nečistou záležitostí; nyní mohl směle tvrditi, že skutečně neví, kde patriarcha jest, neboť vláda francouzská ani jemu o tom zprávy nepodala. Na oko pomáhal turecké vládě Avedika hledati, až ho posléze došel vlastnoruční přípis Ludvíka XIV. (ze 17. února 1707), ve kterém velký král píše tuto šerednou lež: „Jest nám nemožno vyhověti žádosti velikého vezíra. Avedik už není v takovém stavu, aby se mohl dostati živ do Cařihradu. Zpráva o jeho smrti došla nás v tomže okamžení, když chtějíce vyplniti přání tureckého císaře, nařídili jsme, aby patriarcha vyhledán byl ve Španělsku a v Italii, abychom jej poslali nazpět jeho legitimnímu panovníkovi.“ Ferriol byl tím zbaven velkých starostí; ale v Římě pořád ještě panovaly obavy, že by tajemství Avedikovo náhle mohlo býti odhaleno s velikou újmou jmena jezuitského. Kardinál La Trémouille dne 21. července 1708 co nejsnažněji žádá, aby zajatý byl držen v nejtužší vazbě, a francouzský ministr mu 17. srpna 1708 odpovídá: „Nové rozkazy jsou vydány, aby se zdvojnásobila pozornost i dohlídka. Nikdo nevídá ho kromě člověka, jenž mu přináší jídlo, a i ten jenom znameními se s ním dorozumívá. Když v neděli nebo ve svátek slyší mši, nachází se v místě zcela odděleném.“

V prosinci r. 1709 byl ubohý patriarcha přestěhován do Pařížské Bastilly. Duševně zlomen dlouhou a tuhou vazbou, i vida před sebou jenom jediný prostředek, aby vyváznul z krutých trampot, odpřísahal dne 22. září 1710 před arcibiskupem Pařížským „své náboženské bludy,“ a byl přijat do lůna církve katolické. Několik dní potom byl také posvěcen na kněze katolického a propuštěn na svobodu. „V prvních měsících roku 1711,“ píše Marius Topin, „vídati bylo (v Paříži) starce více neštěstím než věkem shrbeného, s tváří hlubokými vráskami zoranou, s okem téměř vyhaslým, an se svým tlumočníkem vycházel z malého domečku ulice Férouské, kde byl ubytován. Oblekem, v němžto zachoval některé zbytky kroje armenského, a jazykem cizím stal se stařec předmětem všeobecné pozornosti na cestě své do kostela sv. Sulpicia, kde každého dne čítal mši. Dne 21. července 1711 zemřel.[1])“ . . . Ludvík XIV. dal napsati velitelem policie Pařížské listinu, v nížto se předně vyslovuje lítost králova, když mu byla donešena zpráva o tomto úmrtí, a jeho prý ochotnost *dáti svobodu zajatému, jakmile by mohl říci, jaké jest jeho postavení.* Ludvík XIV. prý *„nikdy neschválil násilné prostředky a ještě méně skutky zjevného násilí (les attentats), které snad v Turecku bez vědomí Jeho Veličenstva byly spáchány na*

---

[1]) O stáří jeho nedostává se určitého udání. Topin praví, že mohl r. 1706 míti asi 60 let.

osobě nebožtíkově.“ Listina tato sepsána byla hlavně s tím úmyslem, aby se mohla po případě poslati do Cařihradu, kdy by vysoká porta ještě jednou naléhala na vydání patriarchy armenského. To však se nestalo, a listina zůstala ve Francii. Osud Avedikův byl státním tajemstvím francouzské vlády tak málo známým, že mezi kardinály v Římě platilo za jisté, že Avedik byl uvězněn na Sicilii v Messině a že tam zemřel r. 1707, a že potomní vyslanec v Cařihradě, Bonnac, mohl do památného spisu o Avedikovi napsati, že zemřel v Bastille.

Když se r. 1774 hrabě Vergennes stal ministrem zahraničných záležitostí, požádal ho Taulès, aby mu v archivu ministerstva dal vyhledati nějaká dáta o unešení armenského patriarchy. Ministr oznámil mu výsledek nařízeného prozkoumání v ten smysl, že ovšem unešena byla z Cařihradu vysoko postavená osobnost armenská a zavezena do Francie, však že se to stalo r. 1706, že to tedy nemůže býti onen vězeň, kterého Saint-Mars z ostrova Sainte-Marguerite přivedl do Bastilly r. 1698. Tím byla bezpodstatnost domněnky Taulèsovy náležitě dokázána; on přes to nechtěje od ní upustiti, hleděl si pomoci dokazováním, že prý jezuita P. Griffet zfalšoval dáta v denníku Dujoncově, aby světu zakryl, že tajemný vězeň byl obětí jezuitů. Avšak předně nelze ničeho zfalšovati na tom, že Saint-Mars r. 1698 z ostrova Sainte-Marguerite do Pařížské Bastilly s sebou přivedl vězně černou škraboškou zakukleného a že jen tento vězeň může býti pověstný muž se železnou škraboškou. Za druhé jest denník Dujoncův, který až dosud se nachází v knihovně Arsenálu Pařížského, psán od začátku do konce jednou a touže rukou ne na jednotlivých listech, později sešitých, nýbrž do knihy dříve vázané, z které nemohl se list jednotlivý odstraniti a jiným nahraditi; *a v tomto denníku jest při r. 1709 rukou Dujoncovou příchod Avedikův do Bastilly zaznamenán.* Podivným způsobem přehledli tuto věc i ti, kteří r. 1825 jakožto pravdě nejpodobnější rozluštění záhadné otázky uvítali Taulèsovu hypothesu; [1]) ačkoli kdo právě nesdílí závislost jeho proti jezuitům, nebude hypothesu jeho ani počítati mezi podstatné odpovědi na řečenou otázku podané. Taulès však má tu nepopíratelnou zásluhu, že první odhalil ono státní tajemství; Topin pak jest první, jenž dle úředních pramenů podal vypsání smutného osudu Avedikova.

R. 1837 rozmnožena literatura francouzská novým obšírným spisem „L'Homme au masque de fer“ (v Paříži, 324 str.); vydal jej Pavel *Lacroix* (pseudonym Jacob Bibliophile), nejplodnější mezi žijícími spisovateli francouzskými. Spisy jeho, nepočítaje v ně překlady, obsahují přes 120 dílů; jmenovitě jeho historické romány, sepsané na základě velmi podrobných a rozsáhlých studií historických, zasluhují pochvalné zmínky. V předmluvě k dotčenému dílu vypravuje, že u starého antikváře, „otce P.“, našel brošurku ze srpna roku 1789, o které jsme též výše zmínku učinili a o které mu antikvář ujišťoval, že pochází z pér Brissotova; on sám prý byl tehdáž mezi komisaři od obce Pařížské do Bastilly poslanými, aby se při bourání tvrze nic neodnášelo,

[1]) K přívržencům hypothesy Taulèsovy patří též Hammer-Purgstall, známý spisovatel velkého díla „Geschichte des Osmanischen Reiches“ (Pest 10 Bde.)

a sám prý vedl Brissota do třetího patra věže Bertaudière a byl toho svědkem, kterak Brissot bedlivě prozkoumav celou místnost a radostí si ruce mna zvolal: „Jest to on — jest to Fouquet!“ Tento spisek (jenž leží před námi otištěný v „Mémoires pour servir à l'histoire de l'année 1789, par une Société de gens de lettres“ [A Paris 1790 4 vols] ke dni 3. srpna) prohlašuje za vlastní původ svého velezajímavého díla; spisek tvrzení své, že záhadným vězněm byl bývalý správce důchodů královských Fouquet, zakládá na lístku prý v Bastille nalezeném, na němž napsána byla slova: „Fouquet přicházeje z ostrova Sainte-Marguerite se železnou maskou.“ Jediný Lacroix připisuje brošurku Brissotovi, jenž sám ve svých memoirech o ní se nezmiňuje. Obsah její nepodává ani stín nějakého historického důkazu, i nelze ho ani počítati mezi historické publikace. Avšak dílo Lacroixovo jest nicméně skutečným obohacením literatury o tomto předmětě pro hojnost historického materiálu, který neúnavný badatel na základě svědomitých studií v přehledném pořádku podává; první jeho část obsahuje nejlepší až do r. 1837 sestavený přehled literatury o muži se železnou škraboškou; druhá část zase podává hojnost vzácného materiálu pro životopis Fouquetův.

Lacroix tvrdí, že Fouquet nezemřel v tu dobu, do níž posud jeho úmrtí bylo kladeno, i dělá z něho po r. 1680 muže se železnou maskou; hlavně tedy potřeba dokázati, že Fouquet skutečně v březnu 1680 život svůj dokonal.

Mikuláš *Fouquet*, vicomte de Vaux (nar. v Paříži r. 1615), stanul r. 1661 na vrcholu své slávy jsa vrchním intendantem důchodů královských. Zakoupiv prvé již ostrov Belle-Isle, dal tam s ohromným nákladem zříditi přístav a vystavěti pevnost všemi válečnými potřebami opatřenou; staré své rodinné sídlo Vaux byl nákladem prý 18 milionů livrů přetvořil v nejnádhernější a nejrozkošnější místo v celé tehdejší Evropě, kdežto král jeho měl tehdáž pro letní pobyt na venkově jenom Saint-Germain a Fontainebleau, jichž jednoduchá stavení a divoké parky daleko převýšeny byly krásou zámku a zahrad Vauxských. Fouquet měl v tu dobu nejsmělejší plány. Kardinál Mazarin nemohl se již uzdraviti, Fouquet troufal si býti jeho všemohoucím nástupcem. Přes všechnu vlastní chytrost a své dobře placené vyzvědače nevěděl, kterak Mazarin pilně zasvěcuje Ludvíka XIV. do všech tajemství vysoké politiky a vladařského umění, a kterak mu radí, aby již netrpěl vedle sebe ministra vládnoucího, anobrž aby sám byl svým prvním ministrem a skutečným panovníkem. Fouquet jen věděl, že Mazarin pracuje o jeho pád a proti tomu protivníkovi chystal se počátkem r. 1661 při tehdejších, ještě neurovnaných vnitřních poměrech státu francouzského k brannému odporu skoro tak, jako nyní suverén proti suverénu připravuje válku. Z ostrova Belle-Isle dělal si pevnost i užíval svého nesmírného bohatství k tomu, aby pro případ měl na své straně část královského loďstva a královského vojska; mohl také spoléhati na četné přívržence mezi šlechtou, která již velice zvykala krmiti se ze žlabu státních financí, a těchto přívrženců měl skutečně velmi mnoho.

Avšak moc vládní měla se po smrti Mazarinově dostati do rukou krále sice mladého, ale velmi spůsobilého a pevně odhodlaného, že sám jediný bude vladařem ve své říši.

Fouquet stál skutečně v cestě nastávajícímu autokratovi Ludvíku XIV.; krom toho si bohatý rozkošník konečně troufal i slečně La Vallière nabídnouti 250.000 livrů, ač měl věděti, že do této dámy mladý král je zamilován. Ludvík byl už dokonale poučen o tom, že Fouquet to vše dělá z důchodů královských; a Colbert, bývalý sekretář Mazarinův, jenž potají pracoval s Ludvíkem XIV. a ukazoval králi, kterak Fouquet k svému prospěchu zvětšuje vydání a zmenšuje příjmy; pád Fouquetův byl už v březnu r. 1661 uzavřen. Fouquet byl svými donášeči varován, ale nevšímal si toho valně, jelikož mu po smrti Mazarinově král co den dával důkazy své důvěry a přízně. Velkou překážkou zamýšleného plánu byla ta okolnost, že Fouquet byl členem Pařížského parlamentu, sboru tehdy ještě velmi mocného, který s největší žárlivostí a energií hájil práva a výsady svých členů. Colbert věděl dobrou radu: přiměl Fouqueta k tomu, aby se zbavil té důstojnosti parlamentní, t. j. dle tehdejšího zvyku ji prodal, zavděčil se u krále, jenž prý právě potřebuje peněz. Fouquet prodal ono své místo a z utržených peněz poslal jeden milion livrů do pokladny královské.

Král netroufal si zatknouti Fouqueta v Paříži; nejprv hodlal to učiniti v nádherném jeho sídle Vaux-le-Vicomte, dav se tam s celým dvorem od něho pozvati, avšak matka jeho, královna Anna, mu to vymluvila. Pak se to mělo státi ve Fontainebleau, stalo se to však teprvé, když král v prvních dnech měsíce září 1661 přišel do Nantes na stavovský sněm bretonský a tu prý slyšel bližší zprávy o opevnění Belle-Isleu. Před polednem 5. září byl ještě Fouquet při ministerské poradě, a král s ním velmi přátelsky jednal, ačkoliv byl už před tím podepsal na něj zatykací list (lettre de cachet). Byv milostivě propuštěn vstoupil Fouquet k 11. hodině do svých nosítek. Před hradem stála v plné zbroji jízdná životní stráž královská; král byl ohlásil, že po radě ministerské pojede na hon. Teprv když se objevil podporučík d'Artagnan a nosítka zastavil, znamenal Fouquet, že výstrahy jemu dané nebyly bez podstaty. Hned potom spatřil králův rozkaz, aby byl zatčen; přečet jej se smeknutým kloboukem, žádal toliko, aby se vše stalo bez velikého hluku. D'Artagnan dovedl jej do nejbližšího domu, vyžádal si od něho všechny písemnosti a papíry, které měl při sobě, zapečetil je a poslal je králi.

Od toho okamžiku byl Fouquet od svých přátel a přívrženců a všelikého spojení s nimi co nejpřísněji odloučen. Všechny papíry jeho se octly v rukou ministrů, král sám také všechny prohlížel. V jedné skřínce byly dopisy téměř ode všech dam královského dvora, však mnohem horší bylo, že se našel i podrobný plán, dle něhož Fouquet hodlal třeba mocí brannou zachovati svůj vliv ve státě. Byl psán vlastní rukou jeho a sloužil obžalobě za dostatečný důkaz obmýšlené velezrády; Fouquet ovšem vždy tvrdil, že směřoval jen proti Mazarinovi, nikterak proti králi.

Jakkoliv zajatý intendant ještě 5. září Nantes opustiti musil, přiváděli ho tak ponenáhlu k Paříži, že se teprvé 31. prosince octnul v pevném hradě Vincennesském u Paříže. Od 4. ledna 1662 převzal dohlídku nad Fouquetem opět d'Artagnan, přitáhnuv s 50 muži své setniny a dvěma poddůstojníky do hradu. „Od toho času až do vy-

nešení ortele (1664) konal tu dohlídku s takovou bedlivostí, že jenom on sám vcházel do pokoje p. Fouquetova. On sám přinášel mu vše, čeho mu bylo třeba, a nikdy netrpěl, aby někdo jiný nežli on sešel se s panem Fouquetem, s jeho lékařem a s jeho komorníkem."

Tak končí úřední zpráva, již Colbert dal o zatknutí Fouquetově sepsati; podrobnosti tam obsažené ukazují velmi jasně tehdejší postavení a jednání královo, na něž nutno náležitě upozorniti, když jde o to, zda Fouquet po r. 1680 mohl býti mužem se železnou maskou.

R. 1661 máme před sebou krále, který teprv *chce* býti absolutním vladařem a který na Fouquetovi zkouší ponejprv svou sílu, užívaje při tom ještě vší možné opatrnosti, aby se tento první pokus nepotkal s nezdarem. Velmi zvolna konají se i přípravy k soudnímu jednání se svrženým ministrem, aby i národ i soudcové zvykali tomu, že nyní mají nad sebou skutečného samovládce. *Avšak při tom při všem není nic tajemného;* Ludvík se při tom nejen veřejnosti neštítil, naopak veřejnost svého jednání pokládal za věc hlavní, neboť celý svět to měl věděti, že ve Francii nyní panuje král, jehožto vladařská moc stojí vysoko nad choutkami vládychtivých ministrů.

Soudní řízení začalo 3. března 1662; ale teprvé 20. prosince 1664 vynešen byl rozsudek. Prokurátor královský navrhoval Fouquetovi šibenici; proti tomu učiněn jiný návrh: k vypovězení a konfiskaci všech statků Fouquetových ve prospěch králův. Když tento návrh dosáhl většiny hlasův, pokládali to přátelé Fouquetovi za veliké vítězství. Král rozsudek vynešený komorou soudní ihned změnil v doživotní vězení, „protože by bylo nejvýš nebezpečno pustiti do ciziny muže, který zná do podrobna nejdůležitější a nejtajnější záležitosti státní."

Dne 22. prosince byl Fouquetovi přečten rozsudek v Bastille, kam jej v předešlém roce byli převedli. Jeho lékař i komorník byli od něho odloučeni, a d'Artagnan vydal se s ním na cestu do Pignerolu, kdež měl býti vězněn pod dohlídkou Saint-Marsovou. Král vlastnoručně potvrdil instrukci pro tohoto žalářníka; v té se především přísně poroučelo, aby Fouquet nikomu nic nemohl oznámiti ani ústně ani písemně, aby ho nikdo nenavštěvoval, aby nevycházel ze svého pokoje za žádnou příčinou neb záminkou; péro, inkoust a papír nesměl dostati, knihu pak vždy jen jednu, při čemž bylo bedlivě pozorováno, zda ve knihách, které vracel, není nic poznamenáno. Kněz k němu směl býti připuštěn, aby ho vyzpovídal, však po každé jiný a po každé se mu teprv na prahu vězení oznámilo, ke komu jde. — Korrespondence, velmi pilně vedená mezi ministrem Louvoisem a velitelem pevnosti Pignerolské, vzbuzuje úžas nad tím, co všechno lidský důvtip vymysliti dovede, aby se zajatému odňala všeliká naděje na spojení se světem zevnějším. Saint-Mars dne 20. července 1672 píše ministrovi: „P. Fouquet již nemyslí na nic jiného nežli na modlení k pánu bohu. Jest rovněž tak trpělivý a mírný, jako můj druhý vězeň je vzteklý." [1])

Takového druhu zprávám měl asi Fouquet za to děkovati, že téhož roku mu byl dodán první dopis od jeho manželky. Další ulevení přísné vazby následovalo r. 1674, když mu bylo dovoleno dvakrát za

---

[1]) Tento druhý byl vévoda Lauzun, který ve svém pokoji vše rozbil.

rok psáti své rodině; ovšem psaní, jež dostával i posílal, šla i skrze ruce min. Louvoisa, který je dával chemicky zkoušeti. Dne 20. ledna r. 1679 Ludvík XIV. dal povolení, že oba vězni v Pignerolu mohou spolu navštěvovati se, obědvati, procházeti se, mluviti s důstojníky pevnosti, a že jim mohou dodávati jakékoliv knihy nebo časopisy. V květnu 1679 konečně obdržela rodina Fouquetova dovolení, zajatého v Pignerolu navštíviti, a jeho manželka, jeho dcera, jeho syn a oba jeho bratři zdržovali se tam u něho delší čas; dcera jeho se tam ubytovala ve velké věži nad pokojem otcovým. Fouquet byl již drahnou dobu churav a již mluvilo se o tom, že má býti propuštěn z vězení, aby se mohl odebrati do lázní, když ho 22. či 23. března 1680 zachvátila smrt.

Lacroix uváděje v pochybnost, že by Fouquet tehdy byl zemřel, má za to, že zvláštní politické příčiny mohly Ludvíka XIV. ponoukati, aby ho prohlásil raději za mrtvého, než aby se ho násilným spůsobem zbavil. Avšak smrt Fouquetova zjištěna jest předně úředními dopisy, jež nikterak nebyly ustanoveny pro veřejnost, nýbrž jen pro ministra i pro krále a jež by vůbec neměly smyslu, kdy by obsahovaly zprávu nepravdivou. Mimo to Fouquet zemřel v přítomnosti své dcery a svého syna. Vydáno pak písemní nařízení královské Saint-Marsovi, aby tělo Fouquetovo vydal jeho rodině. Jako Louvois v dopisech svých mluví o nebožtíku Fouquetovi, tak paní de Sévigné, druhdy horlivá přítelkyně Fouquetova, píše v ty doby o smrti a pohřbu jeho spůsobem, jímž všeliká pochybnost jest vyloučena. Saint-Simon udává zřetelné rok úmrtí jeho; Carra pak ve svých Mémoires historiques etc. cituje o pohřbu jeho autentický výtah z knihy zemřelých klášterního kostela des Dames Sainte-Marie ve velké ulici Saint-Antoine. A vedle všech těchto positivních důkazů není jediného svědectví souvěkého, že by byl někdo o skutečném úmrtí Fouquetově pochyboval.

Však pohleďme na věc ještě z jiné strany. Naznačil jsem prvé postavení, v jakém se Ludvík XIV. nacházel r. 1661; to se za 19 let nesmírně změnilo. R. 1680 byl Ludvík XIV. již pravzorem absolutního vladaře, jehož neobmezená moc jest tak upevněna, že i pouhou myšlenku o možnosti nějakého soupeře musí považovati za urážku svého veličenstva; nyní nejvyšší pán Francie, z jehož milosti vše v říši jeho žije, nemůže již žárliti na něčí nádheru a velikost: nákladem 81 milionů vystavěl sobě nevyrovnaný Versailles. V jeho rukou jest všeliká moc vládní i veškero jmění francouzské, a v celé zemi nikoho není, kdo by si troufal mysliti, že by tomu nemělo býti tak. A tento zvláštní cit vůbec uznané a nesklátitelné všemohoucnosti královské musil Ludvíka XIV. nutně vésti k tomu, aby ponenáhlu již ani ve Fouquetovi neviděl „nebezpečného člověka“; tento více a více v něm upevňovaný cit, toto v nejhlubší duši jeho zakořeněné vědomí královské zajisté jest oním pramenem, z kterého od r. 1672 řine milost na ubohého vězně Pignerolského.

Jest to tedy proti všemu rozumu, že by tento král tehdy byl měl nějaký důvod, aby ze svého bývalého ministra raději učinil zakukleného vězně, nežli aby jej byl odstranil spůsobem násilným. A kdo byl Fouquet r. 1680? Člověk duševně a tělesně zlomený, bez jmění a bez přívrženců. slovem dokonale zničený a takřka zapomenutý.

Ludvík XIV. již dávno se ho nebál; toho důkazem jsou právě úlevy, jakých mu konečně dopřál.

Lacroix také ty „tajné důvody“ připisuje paní de Maintenon, jež prý byla r. 1680 vlastní původkyní ještě tužší vazby Fouquetovy. Pravda jest, že tato paní dosáhla takřka výhradního vlivu na svrchovaný rozum králův; kdy by však byla bývala tak msty žádostivou nepřítelkyní svého druhdy příznivce Fouqueta, jakou z ní ku své potřebě činí Lacroix, byla by beze vší pochybnosti dovedla již r. 1676 překaziti všelikou milost, kterou král zamýšlel uděliti Pignerolskému vězni. Avšak nepřekazila ničehož, poněvadž jí osobně pranic na tom nezáleželo, aby strpčila poslední dni zapomenutého člověka. Král pak skutečně dopřál paprsku milosti své nešťastnému vězni; a jelikož potom žádných důvodů neměl jednati jinak, náleží to v obor pouhé nemožnosti, aby se byl r. 1680 náhle zase změnil, Fouqueta do tužšího vězení uvrhl a z něho udělal tajemného vězně se železnou škraboškou. Tímto nemohl by tedy Fouquet býti, kdy by i nebyl zemřel již r. 1680.

(Dokončení).

Bludné duše.

Vesnický román

od

Václava Beneše Třebízského.

(Pokračování.)

XIV.

Na jitřní byl kostel v Okrouhlině skorem prázdný, na velkou sešla se jen hrstka lidí. Od dědiny k dědině šla novina, že o štědrý večer přijeli nenadále do Jiřic vojáci a vzali souseda Květa i snopkáře Skůru; ve Lstiboři že také naložili dva sedláky, v Dubé konšela, v Pochvalově rychtáře — že je odvezli do dvou krajských měst a vsadili je do nejhorších žalářů, kde nebudou as čekati leč na smrt.

Selku Květovou našli z rána v příkopě ke Lstiboři bez sebe; stálo je to mnoho práce, než ji k sobě přivedli. Když pak otevřela oči, bylo první její slovo: „Našli jste ji?“ Hned potom vypukla v nářek.

Na návsi Jiřické volala Skůrka: „Aby se spropadl, kdo toho příčinou, aby ho nejhoroucnější peklo pohltilo!“ I obrátila se při tom k Ouřadovic statku a obě vyschlé ruce proti oknům vyzdvihla jako k výhrůžce.

Rychtář se chystal právě do kostela, dnes už po druhé; na jitřní byl z Jiřic samojediný, chtěl dáti dobrý příklad. Však vida i slyše rozsápanou ženu na návsi, zahučel cosi, postavil hůl se stříbrným kováním opět do kouta, svlekl nový kabát i usedl za stůl. S ženou nepromluvil od včerejška jediného slova — prosilať jej na kolenou, aby ty pány

ku Květovům o štědrý večer nevodil. „Sama Květovic krev!“ osopil se na ni skoro zuřivě . . .

Na požehnání do Okrouhliny také skorem nikdo nepřišel. Podlešáci místo do kostela šli do hospody; učinili to dnes po prvé. V kostele hrály varhany koledy samy. Podlešáci v hospodě mlčeli, tváře měli zuchmuřené, pěstě zaťaté. Páni se v posledních dnech dotkli nejchoulostivějších stránek v životě jejich . . .

Na faře Okrouhelské panovaly za posledních dob zvláštní poměry. Panu faráři, jako by byly větry odvály úsměv s tváře, zvláště od pohřbu Adamcova se čelo jeho chmuřilo. Řeč jeho byla teď důraznější.

Při společném jídle udržovala nyní panna Kačenka pravidelně sama nit hovoru.

Co napadl sníh, pan páter takměř ani nevycházel ze svého pokojíku. Začínal si opravdu navykati na vyhlášenou zdejší vyhlídku. Když se dlouho díval do černých lesů, sedl si, vzal péro i psal — však co nevidět zase stál již u okna. Oko jeho bývalo kalné, jak oblaka nad borovinami, ježto se k západu do nedohledna táhly.

Nad farou Okrouhelskou přeletěly vánoce rychle, jako by o střechu její hrubě nechtěly zavaditi. Však u jednoho okna se zastavily na chvilku i dovnitř se podívaly, skráně mladého kněze pohladily, cosi mu našeptaly — snad vzpomínku z otcovského podkroví, kde v tu posvátnou chvíli klečela matička samotinká i modlila se za něho k novorozenému Ježíši. Přinesly mu odtamtud pozdravení — škoda, že tak rychle letěly! . .

Byl poslední den v roce. Zlatorudé červánky posvítily mu na cestu do bezedných propastí minulosti. Hlavy černých lesů jen hořely, umrzlý sníh se leskl jako bílý atlasový šat posetý perlami a hejna, černých ptáků proletovala čistým vzduchem, jako by se už ani dočkati nemohli, až budou starý rok pochovávati. Když nový rok zápolí se starým, tu prý všecka čeleď lesní spustí intrády.

Okrouhelský pan kaplan seděl opět nad archem papíru i psal; chvílemi nahledl do veliké knihy, staré bible z tiskárny někdy Melantrichovy: pracoval novoroční kázaní. Neznamenal ani, že tichounkým krokem do pokojíku vešla mladá dívka.

„Velebný pane,“ ozvala se polo šeptem stanuvši u dveří. Kněz rychle se k ní obrátil. Poslední červánky ozařovaly sličnou její postavu, ale nedovedly s jejího obličeje setříti stopy těžkého utrpení.

„Vítám tě, Světluško . . . Slyšel jsem, slyšel, lituji vás . . . Pojď, sedni si!“

Ona pokročila dále do světničky, však nesedla si.

Mladý kněz byl opět na rozpacích, jakými slovy by jí měl nabídnout služby své. Ale dívka ho rozpačitosti zbavila okamžitě.

„Vy jste znal tatíčka, velebný pane — myslíte, že mohl učinit něco zlého, že byl schopen — —“

„Získal si mou vážnost za krátký čas.“

„A oni ho v krajském městě zavřeli do šeredného žaláře, dávají mu jen vodu a okoralý chléb — a sám bůh ví, jak s ním naloží! Ani mne k němu nepustili, ač jsem je prosila na kolenou pro Krista Ježíše i jeho matku . . .“

Světluška se zajikla; s rukama sepjatýma a slzavým zrakem patřila na kněze.

„Pro bůh, velebný pane, povězte vy těm pánům, že zle nemyslil, že zle nečinil, s vámi přec promluví, vám spíš uvěří.“

Kněz mimoděk odvrátil hlavu.

„Já se za vás budu co den modlit, já vám budu vděčna do skonání!“

„A nespomohouli kroky mé, budouli marna slova moje?“

„Potom se pustím k samému knížeti pánu až do Vídně — snad ho obměkčím, snad ho uprosím! Nevím ani, co bych učinila, aby se tatíček k nám vrátil a s ním zase svatý pokoj! Odpusťte mi, že jsem se utekla k vám — vždyť tu nemáme nikoho jiného, kdo by se nás ujal.“

„Učiním milerád dle tvé žádosti, Světluško — půjdu k pánům, řeknu jim, jak otce tvého znám, budu za něj prosit!“

Několik okamžiků potom seděl mladý kněz v kaplance opět samoten, na skráně usedly mu těžké myšlenky.

„Děj se co děj, do Vídně nepůjdeš!“ opakoval několikrát polo hlasitě, podepřel si čelo o ruce, zapomněl zcela na zejtřejší kázaní; ani nepozoroval, že se ve světnici ponenáhlu rozhostila tma a že se mu zrovna do okna dívá třpytivá hvězda, samojediná na tmavém nebi, jako by svítila novému roku na cestu do Podlesí. — —

V prvních dnech měsíce ledna táhly krajským městem dva pluky pěchoty. Hudba hrála veselý pochod, bubny vířily, až uši zaléhaly, a měšťáci měli po několik dní výbornou zábavu; tolik vojska najednou už tady neprošlo od bitvy u Lovosic. Ve městě zůstaly dva prapory, ostatní byli rozlosováni po celém okolí. Za víření bubnů letěla krajem zvěst: Podlešáci se zdvihli, vypověděli pánům robotu, vytloukli dráby z vesnic, ozbrojili se kosami, vidlemi, podávkami, cepy ano i ručnicemi. Panské dvory prý hoří a Podlešáci prý loupí, vraždí, kde koho napadnou; už prý se chystají do kraje.

Vojáci řinčeli šavlemi, skřípěli zuby a zaklínali se, že budou Podlešáky proti srsti hladit a nedají pardon žádnému, kdy by to byl vlastní bratr.

Noviny o nepokojích v Podlesí byly přehnané, ale jádro pravdy v těch řečích spočívalo přec. Od Bylichova až daleko na Kounov, od Nového Strašecí až k Opočnu a ještě dále, skorem až k hranicím českého jazyka na levém břehu Oharky podobaly se tiché, klidné dědiny rozdrážděným vosím hnízdům. Kde byly v dědinách kostely na vrších a kolem hřbitovy obehnané zdí, stáli sedláci na stráži. Bylo to divné podívání na jejich postavy, zahalené v kožiších, s beranicemi staženými přes uši, s pobitými cepy, s kosami vyleštěnými, s podávkami nově nasazenými, se starými flintami a s kordy, jež pocházely dojista ještě z vojny třicetileté. Trvalo to dlouho, než se k tomu odhodlali, aby se opřeli pánům. Pověstný patent robotní stál v Čechách mnoho drahé, dobré krve a mnoho jarých životů. Podlešákům se teprv nyní v hlavách rozležel a zápalkami pod nespokojené lebky a do uhnětených hrudí byly ostré rozkazy o pochovávání nebožtíkův, o zrušení půlnoční — na pohled nepatrné jiskry, ježto však rychle vzrostly v žár, kterýž by byl pánům málem oči vypálil. Náhlé zatýkání štědrovečerní rozletělo se

Podlesím jako blesky za letních bouří a působilo také jako blesky, když bijou do střech a když za nimi vyšlehují sloupy plamenné.

V okolí Pochvalova, dědiny v lesích takořka zarostlé, ovládal myslí všeho lidu koštišťář Rozhoda. Koštišťáři na Podlesí tvořili zvláštní cech, třeba neměli praporců a listin se starými pečetmi. O každé střeše věděli, žijouli pod ní zlé či dobré duše. Rozhoda byl koštišťářského cechu starším, už proto, že uměl čísti; leckdy také donesl do odlehlejších vesnic knihu, již mu svěřil Refunda, i říkali o něm, že je jako pravá ruka jeho; Rozhoda zaslechlli o sobě takové slovo, po každé se samolibě usmál. Za posledních dob vídali u něho Refundu častěji, koštišťář také málo pracoval; proutí leželo na dvorku a na půdě skoro netknuté. Včera prodlel u něho Refunda dobré dvě hodiny.

„Příliš dlouho trvaly už přípravy. Chceš si vzíti zdejší dědiny na starost?“

„Vezmu, Refundo! Vždyť už se nemohu dočkat. Až k tobě přirazíme, řekneš mi, že známost naše nebyla nadarmo . . .“

Od této rozmluvy neuplynul ani den, a Pochvalovem rozhlaholil se zvonec a se zvuky jeho hlas Rozhodův: Vzhůru, Podlešáci, vzhůru — vstávejte. Vzhůru, sedláci! Páni vám berou vaše nebožtíky, berou vám pána boha, brzy vám budou brát ženy i dcery, syny vám už berou teď, aby je vyzbrojili proti vám! Vzhůru, sedláci!

Lidé se sbíhali, poslouchali, jedni se křižovali a lomili rukama, druzí kleli, až se lesy třásly — a kovář pobíjel cepy. Na Podlesí se zdálo, jako by se vracely doby Husitské. Tenkrát tu bylo také živo; lid nechal statků, chat a polí i šel bojovat. Ale tehdy to byly postavy jak ulité, byli to mužové, pod jejichž kroky chvěla se země, jejichž hlaholem třásl se vzduch a pod jejichž pážemi se cizáctví drobilo jako pískovce pod mnoholiberním perlíkem. Nyní to byl tehdejších dob pouhý stín. Rozhoda též na lepší časy připomněl.

„Když byla v Čechách svoboda, chtěli ji páni zrušit, od jednoho zámku na druhý natáhli řetězy, aby do nich chytali lid: tu povstal rytíř, jmenoval se Žižka, a ten ty zámky všecky pobořil až na jediný Křivoklát! Ten Žižka nám teď schází! Nyní nezatahují nám cestu od zámku na zámek řetězy, mají dost provazů — a víte na čí hrdla? Mají borovice, porážejí je, víte nač? Na šibenice! Víte pro koho? Pro Podlešáky! Však my nedáme se zastrašit!“

Na konci vesnice rozlehl se náhle lomoz. Už nebylo v Pochvalově živé duše pod střechou; byla třeskutá zima, ale Rozhoda dovedl každému krev rozehřát.

„Vítáme vás! Už se taky chystáme — potáhneme s vámi!“

Přihnali se vzbouřenci ze Smilovic a z Kozojed, bylo jich ke stu. A v půl hodině táhli zase z Pochvalova sesíleni o dobrou padesátku, v čele jich vykračoval si Rozhoda se šavlí a flintou.

„Na Domašice! V pravo!“ Při tom vůdce ukazoval šavlí po nějakém švališeru do úvozu, kudy šla cesta do Domašic. Už se šeřilo, když přitáhli do dědiny.

Zde pan pojezdný sedl k večeři zle pohněván; noviny, že se to bouří v nejbližším okolí, pěnily mu krev. Vrata poručil dobře zatarasiti a několik chlapů postavil na stráž do vrátnice. Šafář konečně tichounce

odešel a pojezdný rozkrojil dančí kýtu, ještě zlostí odplivuje; byl starý mládenec, a jak obyčejně bývá, morous, ale na robotníky jako kat, karabáč po celý boží den z ruky ani nepustil. Když přišly patenty, že je robota o polovičku slevena, ani je lidu nepřečetl, a kdo se odvážil o nich mluviti, položen na lavici a krváceje pod holí mušketýrovou naučil se mlčeti.

Další průběh měla večeře pana pojezdného tak pokojný, že se mohl i pořádně ochmeliti. Nevěděl, jak je pozdě, když mu náhle zvenčí zahlaholil v uši zpěv, z něhož jen jako ve snách porozuměl slovům: „Příjmi nás do nebe, a pány ať čert veme!“ Na vrata padala rána za ranou, ozvaly se výstřely, na konec sedláci zavejskli, až se okna zatřásla.

„Šťastný dobrý večer, pane pojezdný!“ S tím vrazil do jizby Rozhoda.

„Mušketýre! Voháňko!“ vzkřikl pojezdný.

„Je v kozelci.“

„Šafáři!“

„Stal se vám nevěrným!“

„Skotáku — poklasný — oráči!“

„Znáte mne ještě, pane pojezdný? Takhle jsme se neviděli už dvacet let! Jsem koštišťář Rozhoda!“

Pan pojezdný zavrávoral. „Co ode mne chceš?“

„Cos mi vzal. Jsem otec Martinův. Však se naň budeš pamatovati. Tenkrát jsi poslal za mým hochem do lesů psy, a když ho vyčenichali, nebyls to, dobrý pane, ty, jenž jsi ho poručil odvezti na krajský úřad v řetězích, aby mu bílý kabát nastrčili? Já svého syna od těch dob neviděl, ale s tebou se přicházím dnes vypořádat!“

Pojezdný octl se v témž okamžiku na zemi, Rozhoda měl dnes v pravici dvojnásobnou sílu.

„Posvěťme si, sedláci, ať na nás v Domašicích pamatují! Ať žije svoboda, ať zhyne robota!“

V malé chvíli vyšlehly nade dvorem plameny; ani ruka nepozdvihla se k hašení, a na návsi stál Rozhoda, máchaje šavlí nad bílou hlavou; praskotem plamenů, vytím psů a řvaním dobytka dobře bylo slyšeti jeho hlas.

„Dále, braši! Jako vojáci. Nelitujte nikoho, vás také nikdo nelituje! Ku předu, sedláci! Na Kounov!“

A v půl hodině byla v Domašicích na návsi už jen hrstka žen, dětí a starcův úzkostlivě bědujících: „Co z toho bude?“ — —

V Jiřicích se rychtář Ouřada od několika dní ani neukázal, jako by byl buď se rozstonal či odjel na koňský trh až za Mladou Boleslav. Jedni povídali, že uprchl strachem, druzí, že je uschován někde na loubí, a jiní dokonce, že ho odnesl zlý duch. V Jiřicích nepracovalo se již celý týden. Stodoly byly zavřeny a cepy u kováře.

U Květů vypadalo to den ode dne smutněji. „Od těch dob, co se spolčil s Refundou, se to na nás připravovalo,“ vzdychala selka na loži. „Pořád mu nosil knihy. Ty knihy! Tys také v nich pořád ležela, Světluško. On tatíka zavedl — a teď se ani neukáže.“

V tom Refunda vchází do světnice.

„Jdu vás potěšit, dobří lidé; jdu se podívat, jak to u vás vypadá. Vy selko stůněte? A ty, Světluško, byla prý jsi prosit pány až ve krajském městě?“

„Byla, Refundo. Vzala jsem peníze, kde jsem jaké mohla sebrati. Chtěla jsem žalářníka uplatit. Slýchala jsem o něm od mládí, jak se pachtí po stříbře, po zlatě, jak má plnou hlavu pokladů. Vy jste o Gregorovi nikdy neslyšel? Ani prý někdy nespí a pořád myslí na zakopané peníze.“

Refunda na tuto řeč neodpověděl, zamyslil se, zakýval pouze několikráte hlavou a za chvilku řekl: „Světluško — vidíš, abys i ty to odležela! Tys přece jen ta hodná, dobrá Světluška!“

„A nic nevíte, Refundo, o tatíčkovi?“

„Nesu vám od něho pozdravení!“

„Od tatíčka? Vy jste byl u něho? Pustili vás tam?“

„Ptal se na vás, co děláte, jsteli zdrávi? Nepověděl jsem mu pravdu, řekl jsem jen, že se vám po něm stýská, a že ty jsi šla prosit za něho pány. A víš, Světluško, co na to řekl?“ — Refunda se na okamžik zamlčel. „Víš, co mi odtušil? Máli mě ráda, ať k nim více neváží ani jediného kroku. To ti, Světluško, otec vzkazuje. a ty ho poslechneš. A vy, selko, to pusťte zatím z hlavy, ať se neusoužíte. Bude zas lépe, a dá pán bůh, že dost brzy. A teď musím zas dál. Potěš vás tu pán bůh. Doufám, že se v krátce zas uvidíme.“

Panímáma měla ještě všecky své otázky na jazyku, nemohlať se ani probrati z udivení, slyšíc, že Refunda byl u jejího muže. V tom on zase už odcházel; Světluška vyběhla za ním na dvůr, na náves; ale již o něm nebylo nikde ani pohádky.

„Neviděly jste Refundu?“ zeptala se několika žen, jež stály u Jirasů před vraty a povídaly si, jak zapálili v Domašicích dvůr, jak pojezdnému při tom uhořel cop.

„Kde pak by se tu Refunda vzal!“ zněla odpověď, a mezi tím, co Světluška vyběhla až za ves, vedly ženy dále svou.

„Jejich hejtmanem je koštišťář Rozhoda. V Kounově se jich zase k nim přidala síla. Páni ze zámku před nimi utekli, všecko tam nechali, nic s sebou nevzali. Ale podívejte se: Skůrku to zas chytilo!“

Ženy se obrátily. U jedné z chaloupek na konci vesnice stála stará prostovlasá ženština, pokřikujíc: „Můj zlatý, dobrý muži! Už tě snad ani neuvidím, snad se ani na tvém hrobě nebudu moci pomodlit, můj drahý, upřímný manželi!“ I rvala si prošedivělé vlasy a rozhazovala je do větru, jako kdy by je Meluzina chtěla svým dětem na hračky.

„Tu si máte všecko! Kam který můj vlas zaletí, tam jaktěživ pokoj nebude mezi manžely, mezi rodiči, mezi bratry a sestrami!“

A celý kotouč bělavých vlasů z hlavy její letěl na statek Ouřadův. Ženám na návsi naskakovala husí kůže, raději se rozešly.

Světluška vracela se domů humny; jen se pěšinkou kmitala, toliko na okamžik, sklouzlali jí noha omrzlinou, ustala v rychlém kroku. Kdosi už po druhé na ni zavolal, však ona jako by neslyšela, jen ještě krok urychlila. Pojednou ji někdo zachytil, marně hleděla se vymknouti.

„Od vánoc chodím kolem vašeho statku — dnes musíme spolu konečně promluvit.“

„Pusť mě, Vavřino!“

„Máš tolik na chvat? Ale na faru jsi měla kdy jít? Podívej se mi do očí, Světluško, můžešli!“

„Vavřino!“

„Víš, že za svého otce nemohu, ale nevíš, co se mezi náma stalo, že jsme se spolu rozešli na smrt... Jeho vinou přišlo na vás to neštěstí, on je toho příčinou, žes mi odpírala svou náklonnost. Nuže mně je tvoje láska nad lásku otcovskou — jen mi dej naději, Světluško, a já budu čekat deset, dvacet let. Slíbíš mi, Světluško?“

„Jak jen o takových věcech můžeš mluvit, když otec můj v žaláři a matka nemocna!“

„Ty mě jen zase odbýváš?“ dotíral mladík na dívku, snaže se ji ve svou náruč sevříti.

„Měl bysi se zastydět!“

„Máš pravdu! Připomenulas mi to ještě v čas.“ Vavřina náhle utrhnul ruce. „Jdi! Já neumím mluvit jako kněz, já nemám tak hladké tváře jako on, já jsem sprosťák, já jsem hlupák, on je pán! Jdi!“

Odvrátiv se kvapně odcházel. Světlušku, zdálo se, že na okamžik všecka pamět opustila, že jí srdce přestalo tlouci, že z ní duše odletěla.

V Ouřadovic statku v nějaké minutě potom volala selka k synovi: „Vavřino, měj rozum, dítě! Chceš, abychom byli všichni nešťastni?“

„Budeme všichni, matko! Kde otec syna prokleje, může tam kdy ještě být štěstí?“

„Kam jdeš, chlapče? Vavřino, vrať se! Synu můj!“

Mladík matčina nářku již neslyšel, ubíhaje k lesům. Jen jednou se zastavil na okamžik — oko jeho zavadilo o štíhlou dívčí postavu, jež tu nedaleko dosavade stála, jako by byla zkameněla. Rty se mu stáhly k příšernému úšklebku, oči se mu divoce zablýskly a z úst jeho vyšla příšerná slova: Neměj nikdež stání jako já nemám, a bluď světem jako já budublouditi!

Zmizel již v lese, když se Světluška potácela k domovu s tváří na smrt ubledlou, s mlhou v očích a se rtoma bez barvy, jako když je sevře Morana. —

Před Ouřadovým statkem ozval se zvonec; bylo sice už k večeru, ale klekání to přece ještě býti nemohlo. Ze statků a z chaloupek vycházeli mužové v kožiších s podávkami a cepy. Jiřičtí táhli sesílit rebelanty.

Lidé, kteří pravili, že se Ouřada schoval na loubi, měli pravdu. Dnes teprvé, když už byla tma, slezl dolů a vešel do světnice; tu bylo jak po vymření. Po paměti šel ke kamnům, u nichž na lavici jako pěna seděla selka.

„Rozsvítíšli?“

Žena vstavši rozkřesala troud.

„A sedni si naproti mně, ať si vidíme do tváří!“

Ona zase poslechla; ale muži svému se do tváře nepodívala. Zahleděla se tupě do plamenů na krbu, jimž se dnes nechtělo do veselého, skotačivého reje.

„Do očí se mi dívej, rozumíš?“ Ouřada uchopil ženu oběma rukama za hlavu; nebránila se, ani nešpetla. „Umluvili jste se na mne?

Proč pak jsi hned s ním netáhla? Já tě nezdržuju. Já tu bez vás také obstojím — mezi vámi nejsem ani životem jist!"

Selka se dosud nehýbala. Čeho se musila dožiti v posledních dnech! V které rodině to kdy bylo slyšeti, aby otec tak proklínal syna a syn aby mu to vracel — aby otec syna vyháněl z domu se slovy: Abys bloudil světem jako Kain, aby ti na čele narostlo znamení, před kterýmž se lidé na sto kroků křižují!

„Což — půjdeš také?" rozkřikoval se muž, tím rozdivočen, že manželka vše mlčky snášela.

„Půjdu," promluvila náhle selka temným podivným hlasem. „Pod tímto krovem dusí mě to na smrt, ať je ti tu samotnému hodně dobře."

Při tom volným krokem opustila světnici; Ouřada se zrovna tím ještě více rozezlil, chtěl ženu týrati ne vypuditi. Však nezdržoval jí, nýbrž vyšel za ní ven, zabouchl nehorázně dveřmi a zastrčil je závorou. Vrátiv se do jizby postavil se k oknu a poslouchal, zdali se žena vrátí a bude ho prositi; ale pod okny a před vraty zůstalo vše ticho.

Děvečky v komoře všecko slyšely a šeptaly si divné řeči o sedlákovi.

„Ubohá! Aby si jen na život nesáhla! Musíme za ní — zavoláme ji zpátky."

Zlehounka otevřely komoru a vykradly se na dvůr.

„Kdo se to opovažuje?" zahřímal na ně v tom rychtář.

„Jdem za panímámou — mohla by si něco udělat. Budete toho litovat, pantáto!"

Sedlák počal soptiti, děvečky nezůstávaly mu odpověď dlužny, ač ho arci nevyčkaly, nýbrž odstrčivše závoru vyběhly ze dvora; hospodář za nimi.

„Panímámo! Slyšíte?"

Nikdo se jim neozval, leda že sejček v lese zakulichal.

Na nové volání odpovědělo jim proklínání sedlákovo.

„Půjdete pod trdlice obě dvě! Zítra vás dám z Jiřic vymrskat!"

Ouřada hnal se k lesům jako zběsilý. Co jej tam hnalo — zdaž také zlé svědomí?

„Kdo to! Stůj!" zahřměl kdosi přímo před ním na vysoké mezi.

„Co ti po tom, kdo to!" zaryčel sedlák, a svědomí ho při tom bodlo, až na dně černé duše.

Však neměl zdání, po kom v zaslepenosti svého tělesného i duševního zraku se tu rozhání. Pojednou cítil bodnutí do prsou přímo do srdce.

„Jsem rychtář Ouřada!" vzkřikl ještě — a navždy oněměl.

„Rychtář? Tos měl dříve ohlásiti — jeli to pravda. Chtěl bych slyšeti, že se jmenuješ Refunda, ne Ouřada."

Voják, jenž tu stál na noční hlídce, sklonil se nad klesajícím mužem.

Za Podlešáky zaplatili Ouřadovi právě ti, jež, kde a jak jen mohl, na rodáky své štval a jimž ještě před několika dněmi zvlažoval hrdla, aby se na rebelanty hodně rozehřáli . . .

XV.

Nejpilnějšími podněcovateli vzpoury v Podlesí byli poustevníci; někde se sami postavili v čelo její.

Za těch dob bylo v té krajině více pousteven nežli far. Poustevny byly chaty sbité z trámů, vyložené mechem, obyčejně na výšině, pod níž klokotal potůček; před nimi stával kříž s klekátkem, na kříži visel zvonec, kterýž třikrát denně se rozhoupal zvěstuje, žeť čas k modlení. Poustevníci požívali mezi Podlešáky zvláštní vážnosti. Sami zacházeli do vsí jen v řídkých případech, tím častěji vyhledával je lid v jejich samotách. K poustevníkům dávali se lidé, jež oklamal svět; někdy ovšem i tací, kteří chtěli svět klamati. Dobré duše zanesly je vším, nač si jen pomyslili; v poustevnách nouze bývala hostem neznámým. Poustevníci znali se v těch nejrůznějších věcech, uměli léčiti všecky duševní nemoci, duše vysvobozovati, staleté kletby činiti neškodnými, znali také příští věci, v srdci lidském čítávali jako ve knize, byli strážci spokojenosti v rodinách, ochranci nešťastné lásky, smírčími mezi rozvaděnými přáteli.

A vloni najednou přišly ostré mandáty, kterýmiž zrušovaly se všecky poustevny, a obyvatelům osamělých chat přísně nařízeno opustiti je okamžitě a vrátiti se k dřívějšímu živobytí. Kde se zdráhali těmto rozkazům vyhověti, bylo užito násilí. Býval to podivný výjev, když uprostřed ozbrojených vojáků kráčel takový provinilec, muž leckdy již s hlavou jako stříbro bílou, v dlouhém hábitě z hrubé látky, v bocích provazem přepásaný a s růžencem, jehož kuličky podobaly se lískovým oříškům. Nyní se již nebudeme diviti, že se poustevníci v Podlesí z nenadání opět vyskytli a postavili se v čelo bouře.

V údolině, v kteréž leží dědiny Pozdeň, Hřešice a Srbeč, pojednou o ničem jiném nepovídali, nežli že se vrátil poustevník: přeceť se prvé zcela určitě tvrdilo, že ležel u božího hrobu nad Slaným kolik dní mrtev, tak že, když ho našli, už tlíti začínal. Všecky pochybnosti se rozprchly v dým, když poustevník přitáhl do Srbče s lidem Pozdeňským a Hřešickým: měl vous ještě delší, nad čistý sníh bělejší, hábit jeho byl velice sešlý, a dřevěnky ovázané provazy a vycpané slamou mu klepaly podezřele, jako by nechtěly již sloužiti. Srbečtí před ním smekali čapky, s lidmi jeho si podávali ruce.

„Vítáme vás, otče Jarolíme, už jsme se za vás modlili.“

„Dobře jste činili, milí lidé. Pán bůh vás vyslyšel a poslal mě opět mezi vás. — Zaplať vám Kristus pán vaše modlitby za starce, který vše činil pro lásku boží, aby v dnech posledních došel odpuštění, aby mohl jednou napojiti hříšnou duši z pramene milosrdenství věčného...“

„My už vás měli za nebožtíka!“

„Za nebožtíka? — Pán bůh, prodloužitel dní lidských a života pomíjejícího ukratitel všemohoucí, ještě nezavřel knihu účtů mých. Přidal mi let jako někdy králi Ezechiášovi. Budiž za to jmeno páně pochváleno! Přidal mi let, abych se mstil na rouhačích svaté víry jeho, abych s vůlí jeho byl odplatitelem spravedlivým každému, kdo služebníky boží potupil, kdo služebníky boží chce vyhubit, kdo je vyhání

z jejich sídel jako z doupat dravou zvěř, kdo je štve do umdlení, kdo jim nepřeje oddechu, kdo s nimi nakládá jako se zločinci. A já tu boží vůli vyplním proti komukoliv, a potom teprvé se uložím k odpočinutí lehkému. Tam na vrchu pod křížem chci očekávat na slavné vzkříšení. Ovšem jest chaloupka má polo zbořena, jako by tam už padesát let lidské duše nebývalo."

„My vám ji, otče Jarolíme, jako kostelíček vystavíme a vyzdobíme."

„Kříž poražen, zvonec utržen!"

„My vám nový kříž utesáme, nový zvonec opatříme, otče Jarolíme. A budete zas pomáhat duším našich pradědů a budete zas mezi námi jako mezi svými dětmi."

„Ale dřív se mnou tu boží vůli musíte provesti, musíte se mnou na rouhače jmena božího."

„Na pány, otče Jarolíme!"

„Na pány! Aby si vzpomněli, že na nebi vládne jeden bůh všemohoucí, že má na zemi ještě k sobě lid, že odměňuje a trestá — aby si vzpomněli, že lidské zlosti jenom do času, ale on sám jediný žeť na věky věkův."

„Amen!" dopověděli jedním hlasem ženy a mužové. A zástup, jejž vedl otec Jarolím, vzrostl o dobrých třicet hlav.

Kudy táhli, všude se k nim přidávali, až už jich bylo ze tří panství jako mraku. Z Kornouzu páni utekli, v knížecím zámku nezůstalo živé duše. Ale otec Jarolím uhnul se s lidem stranou do lesů. Nad černými bory vyplynula tu a tam prorudlá oblaka — dým z vypálené myslivny či hájovny. A ještě výše pod samou oblohou kroužili draví ptáci krákorajíce nad spoustou v Podlesí. Večerem téhož dne se krvavé červánky nechtěly rozplývati; ba rostly spíše a rozlévaly se šíře a šíře. Někde daleko hořely bez pochyby panské dvory. Koštišťář Rozhoda neodpustil ani pustým stěnám. Nemohlli dostat do rukou pány, vymstil se aspoň na jejich obydlí.

„Dřevíč máme na pravo," promluvil otec Jarolím k svým sedlákům, kráčeje lesní cestou, zpola zavátou a nedávnými mrazy utvrdlou. „V Kounové bude jich hlavní síla, musíme k nim přirazit ještě dnes. Svítí nám na cestu."

Sedláci táhli tiše, jen někdy druh druhu cosi stručně pověděl; a pak bylo zas jen slyšeti skřípání sněhu pod jich nohama. Rudá záplava po celém západním obzoru svítila jim až příliš jasně; perly ve sněhu, kteréž za dne lesknou se jasem stříbřitým chvílemi přecházejíce v pestrou barvivost, podobaly se krůpějím krvavým. Lesy kolem mlčely, jako by jim nadobro byly v paměti vymřely písně plné hlubokých stonů, nenapodobitelnými akkordy zachvívající dušemi posluchačův.

„Slyšeli jste?" řekl otec Jarolím náhle se zastaviv. „Hrčení vozu. Pozor! Polovice do lesa na levo, polovice na pravo!"

Netrvalo to pět minut a poboční cestou vyjížděl vůz; na něm se lesklé bodáky zasvítily krvavou září ještě temněji než v úvoze navátý sníh. Vojáci byli podle řeči Němci, hovořili hlasitě, chvilkami se i smáli. Mezi bílými plášti jejich bylo lze rozeznati schoulenou postavu, o které tajní pozorovatelé s jistotou se domnívali, že je to ně-

jaký rychtář, který se nechtěl státi zrádcem svých sousedů. Sedlákům chvěla se zbraň v rukou. Náhle vzchopil se Jarolím, vrhl se do cesty s mrštností mladickou a za ním sedláci s výkřikem, kterýž přehlušil několik výstřelů z vojenských ručnic. Koule přeletěly hlavy útočníků a vojákům nezbylo času opět nabiti. Vůz byl ze všech stran obklopen, vojáci odzbrojeni; kdo ví, co všechno křičeli svým divným zpěvavým nářečím Chomutovským, vítězové jen rozuměli „pardon.“

„S vámi vojnu nevedem. Jděte a povězte to těm, kdož vás poslali!“

Vojáci nedali se dlouho pobízeti a šli. Několik mužů rozvazovalo zatím zajatcovi provazy.

„Odkud brachu?“ ptal se poustevník, přistoupiv k němu; rudou záplavou bylo kolem jako za bílého dne.

„Refunda!“ zvolali sedláci.

Refunda vždy ještě mlčel, zrak jeho tkvěl na starci v tmavém hábitu, měře jej od bílých vlasů až k chatrným dřevěnkám; vyzáblý obličej jeho zatahoval se strašlivým výrazem. Poustevník náhle zavrávoral; polootevřenými rty jeho vydralo se zaúpění, jako by mu sahal po srdci. Zdálo se, že klesne, však on popjal se, a nedbaje děsného mraku v obličeji Refundově, zpytoval upjatě každý jeho rys. Pak vykřiknuv vrhl se na Refundu jako na vraha, tak že se měl co uhnouti zaťatým pěstem jeho; obnovený útok jeho odrazil tak důrazně, že se poustevník svalil do sněhu i nevstával. Sedláci stáli tu jako u vidění.

„Jakého blázna to máte s sebou?“ ozval se konečně Refunda. „Pomozte mu, naložte ho třeba na ten vůz. Odkud je?“

„Z poustevny nad Srbčem!“ odpověděli mu, naložili otce Jarolíma na vůz a přikryli jej houní.

Dva ho měli dopraviti do jeho chatky. Refundův obličej pozbyl rychle vší děsivosti a nabyl výrazu, kterýž si u lidu získával neobmezenou poslušnost. Brzy zaskřípal ve sněhu vůz, zároveň hnuli se sedláci majíce teď v čele Refundu hloub do lesů. Příhoda s poustevníkem, tak neočekávaná i nepochopitelná, mysli jejich dokonce nepovznesla. Refunda tušil jejich myšlenky; po chvíli k nim promluvil: „Myslíte na domov — na ženy a děti své, myslíte snad i na toho starocha, neblahého pomatence: vraťte se domů, domníváteli se, že ujdete větším svízelům, že vás nechají, že vám odpustí. Já však nepochybuji, že přijdou, vyrvou vás ženám i dětem a odvedou, odkud není návratu žádného. Kdo chce za mnou srdnatě násľedovati k ostatním rodákům a spolubratrům?“

Sedlákům tou řečí spadl kámen se srdce — chutě všichni zase vykročili vpřed.

Nebylo dlouho do půlnoci, když se octli nad úžlabinou, kde vysoký bor náhle ustoupil pahejlům a křovinám, jež se po stráních nad sněhem černaly jako zabloudilci. V Dolině pak plálo na sta ohňů.

„Hle,“ promluvil Refunda, ukazuje dolů, „tihle všichni opustili své ženy a děti jako vy! Chtějí aspoň těm dětem dobyti lepších časů, vy to taky chcete! A proto beze strachu! Ať o vašich kosách dlouho si tu povídají a na vaše cepy nikdy nezapomenou!“

„Kdo tu?“ ozval se pozdálí drsný, hluboký hlas.

„Přátelé — od Kornouzu!“

„Vítáme vás — pojďte dál!“

Dva hřmotní muži ustoupili a sedláci krokem urychleným táhli dolů s čely vzpřímenými jako vůdce jejich . . .

Minula půlnoc. Západní obzor rděl se dosud temnorudou záplavou; ohně v úžlabině už jen doutnaly, kolem nich stály temné postavy opírajíce se o selskou zbraň, hlavy majíce svěšené ke hrudi, jako by dřímaly. Na nejzazším konci ve svahu pod obrovským, polo uschlým dubem dlel o samotě muž s hlavou o kmen opřenou a s rukama přeloženýma křížem přes prsa; chvilkami rozhledlo se oko jeho údolinou a pak se opět zahledělo v neurčito. Byl to Refunda . . .

Kdesi na kostelní věži odbíjely hodiny, po nich ozvala se hlásnice ponocného. Uprostřed tábora pozdvihl hlavu, opřenou prvé o ručnici, zavalitý koštišťář Rozhoda.

„Teprvé dvě!“ zahučel. „Ke čtvrté musíme vyrazit! Jdou za námi jako slídiví psi. Nechť se však do našich lesů odváží — více odtud nevyjdou! Když přitáhli na Podlesí za Žižkou, také odtud ani jediný nevyšel zdráv! — Nu, svítíme vám, páni, ve dne v noci! Měli byste přijít a na vlastní oči se podívat, jak se Podlešáci mstí na tyranech vždycky jednou za sto let!“

XVI.

Na faře Okrouhelské zatrhl u večer někdo prudce zvoncem.

„Ať jde pan páter!“ zvolal pan farář otevřev dvéře do čeledníku a ihned zase zmizel ve svém pokoji; ale sotva si zasedl, klepalo se na jeho dvéře, i vstoupil vesnický člověk.

„Co chcete? Odkud jste? Z Jiřic! Jako by měl člověk jen tu vaši obec! Se žádnou přifařenou vsí nemám tolik tahání!“

Pan farář zcela proti dřívějšímu zvyku svému mluvil zhurta, však pořád se díval do svých papírů.

„Poníženě prosím, přicházím o pohřeb.“

„Kdo pak umřel?“

„Rychtář Ouřada. Dej mu pán bůh věčnou radost — ale lidé povídají, že si jí nezasloužil!“

Pana faráře přecházel hněv, mluvil zase vlídněji, tázaje se, co Ouřadu tak z nenadání potkalo.

„Sám pán bůh ráčí vědět! Nejdřív proklel syna — a syn prý zase jeho — potom vyhnal svou ženu z domu, i sám večer z něho vyběhl. Po ránu nalezli ho pod širým nebem probodnutého.“

„Tak, tak! U vás dějou se divné věci! Kde to tu jindy bývalo!“

Po chvíli seděl farář opět samoten, bedlivě nahlížeje do listiny, dle hrubého papíru bez pochyby že úřední. Nelhal pravě, že neví, kde mu hlava stojí. Byl by tohle všecko nejraději hodil do kamen. Pokazil již haldu papíru a na posledním archu bylo přeškrtaných řádek mnohem více než čistých.

V staré farní matrice nalezl jsem dotčenou úřední listinu a uveduli vám jen několik těch otázek, vy se panu faráři zajisté diviti přestanete, že mu zodpovídání jich činilo tolik obtíží: „Měl-li pan páter opravdu

kázaní, kteréž mohlo zavdati příčinu k jitření mezi lidem poddaným? — Navštěvovalli selské statky, a s kterými sedláky na osadě nejčastěji mluvíval? — Docházelli k němu někdo do bytu a kdo? — Jakého byl vůbec smýšlení, jaké povahy?...“ A ku konci bylo připsáno: „Račiž, Vaše důstojnost, na svrchu položené otázky odpověditi, jak káže Vám svědomí a jak toho vyžaduje od Vás kněžský úřad Váš, co nejrychleji a pokud možná nejdůkladněji.“

Panu faráři dnes pranic nechutnala večeře, jen že se dotkl nějakého sousta na oko; na pana pátera dlouho se ani nepodíval.

„Račíte být churav, důstojný pane?“ zahovořil tento.

Farář sedě jako na trní, stíral si neustále s čela pot.

„Aby byl jeden ze železa! Co jen pořád těch novin ze všech stran! Budem tu mít pohřeb — Jiřický rychtář už je na věčnosti! V nynějších časech je takového muže škoda, bylo se aspoň na koho spolehnout.“

„Budou mít v Jiřicích po něm dlouhá léta památku,“ podotknul kaplan. „Byl to člověk horší než had.“

„Vida, vida, já už tu dávno farářuju, ale to jsem na něm nespozoroval.“

„Zničil štěstí rodiny — —“

„Květovy, neli?“ vpadl farář kaplanovi do řeči se zvláštním přízvukem, který mladému knězi do bledých lící vehnal krev. „Ti si na sebe přivolali své neštěstí sami. Květ byl od mladosti hrdopýšek neústupný, vždycky sám všemu nejlépe rozuměl. A žena jeho? Když šla z kostela, nevěděla ani, jak má vykročit. A dcera jeho? Samé čtení hned od maličkosti. A předčasný rozum obyčejně se mstí! Táta z ní chtěl mít nějakou Libuši, také ji překřtil; pravé jmeno její je: Lucilie — ale kdo pak to ví? A potom jeho důvěrné obcování s člověkem, o němž nevíme ani, zda je křesťan či pohan — s tím Refundou. Samy úřady jako by nad jeho šmejdy oči přimhuřovaly. Na Podlesí rozsívá podivné semeno už od mnoha let. Roznáší knížky, dává je za fatku.“

Horle takto farář zapomněl, že v jeho pokojíku leží kopa otázek úředních a vedle nich síla pokažených archů. Domníval se, že teď svou řečí nad kaplanem úplně zvítězil. Seděltě mladý kněz s hlavou svěšenou, s temným ruměncem na lících, jako by jemu samému činěny byly těžké výčitky.

„Dával jsem vám pokynutí — vy jste mi však nechtěl rozuměti.“

„Je mi líto, důstojný pane, že vám ani teď nemohu přisvědčiti. Květa si vážím pořád.“

„A jeho rodiny také?“ ptal se farář ještě podivnějším přízvukem.

„Také, důstojný pane!“

„Nechci vám tu vážnost vyvraceti — pouze vás varuji — ač bych snad lépe učinil, kdy bych již mlčel.“

„Jak račíte souditi!“

Pan farář prudce vstal a pravil podrážděn: „Stelete si na zdejší osadě velmi divně! Mějte se na pozoru!“

Za čtvrt hodinky seděl již zase u svého psacího stolku.

„Kde jen to onehdy jezdil? Kdy by odtud byl pryč, nevím, co bych za to dal! Škoda věčná každého slova!“

Po takovém úvodě vzal pan farář zase péro, a poznovu začal psáti, ale nyní mu to teprvé nešlo: psal, přečítal, přetrhoval a zase psal.

I mladý kněz ve svém pokojíku bděl; kniha, z níž, než ulehl, obyčejně čítával, ležela dnes před ním zavřena. Celou mysl jeho zaujímal osud rodiny Květovy. Prosbu Světluščinu vyplnil — a ovoce jeho cesty? Páni krčili ramenoma, divili se, že přichází za buřiče orodovat právě on, odvolávali se na vysoké rozkazy, a když je požádal, aby ho směl alespoň navštíviti, potěšiti, jeden se na druhého významně podíval, a žádost jeho odmrštili naprosto.

„Je to jeden z těch přemrštěnců, kteří třeští o jakémsi českém národě — začali se tam v těch děrách hýbat zrovna v ten čas, kdy se dostal do Okrouhliny. Pošlem k farářovi důvěrný dotaz, on zdá se přece míti rozum."

Kaplanovi, sotva že překročil práh krajského úřadu, ulehla na duši těžká tesknota a nehnula se odtamtud do dneška. U Květů s vyřízenou ještě nebyl, neměl k tomu odvahy.

Svíčka v mosazném svícnu dohořela, v pokojíku byla tma — mladý muž vždy ještě bděl. Před očima jeho rozestíral se temný, pustý kraj — a v tom třepetalo se světélko, jako by se to byla skvělá hvězda shora vyšinula a zde náhle tajemnou rukou byla zadržena; chodec, jejžto sem z daleka cesta přivedla, zajásal radostí a hnal se, co mu síly stačily, za okouzlujícím světlem . . .

„Zůstaneš pro mne věčně věkův bludičkou. Kam mě ty větry zanesly? Odvály mi z duše pokoj, jenž se nevracívá, leda teprv tehdy, když už je člověk jako kmen, kterému blesky urážely všecky větve, zdrtily celou korunu a nechaly zelenou haluzku jedinou . . . Kmitáš se mi před očima i v dřímotách a tak divná slova mi našeptáváš — —"

V pokojíku se náhle rozsvětlilo a v témže mžiku rozhučel se na kostelní věži zvon. Hořelo na blízku. Dědinou ozývaly se prudké hlasy, na návsi míhaly se v zimničném chvatu lidské postavy a sněhem skřípala vozová kola s voznicemi.

„V Jiřicích — statek Ouřadův!"

„Zpátky tedy! Ať dohoří! Ten by nám za to stál!"

„Jen jeďte, práskněte do koní! Je tam zle — statky tam stojí v jedné řadě. A sedláci jsou pryč. Rychle! Rychle!"

„Ne, vypřahejte! Ať z peleše toho zrádce nezůstane kámen na kameni!"

Slyše venku takovýto hovor, hodil kaplan na sebe třesoucí se rukou zimní šat i vyběhl z fary. Nežli na návsi bylo rozhodnuto, pojedouli z Okrouhliny k požáru či nic, on bez dechu letěl k Jiřicům. Však neviděl záplavu, neviděl plameny k nebesům vyšlehující — vždy se jen bludné světélko před zrakem jeho kmitalo.

Světluško — bludičko! . . . (Pokračování).

Angličané v Africe.

Píše

dr. **Jaroslav Vlach.**

Veliké zděšení zmocnilo se světového města Londýna, když dne 11. února t. r. došla z Kapska od lorda Chelmsforda zpráva, že anglické vojsko od Kaferského kmene Zulů úplně bylo poraženo. Tento kmen obývá kraje, jež položeny jsou na severu od anglického Kapska při moři Indickém; řeka Tugela je odděluje od Natalu, na západě sousedí s bývalou republikou Zaválskou, kdežto na severu hraničí s kraji obývanými od příbuzných kmenů při pobřeží Sofalském. Od té doby co Angličané Zaválsko uchvátili, měli stále rozepře s králem Zulským Cetevajem o krajinu, která byla druhdy republice patřila; potom pak od rozhodčí komise Cetevajovi na újmu republiky přiřčena byla, při čemž i Angličané krále hlasem svým podporovali. Ale když později republika od Angličanů byla zabrána, upírali nyní Cetevajovi právo k tomuto území, zaslali mu i ultimátum, ve kterém žádali, aby vojsko rozpustil a pod vrchní moc anglickou se podrobil. Cetevajo zamítl požadavky tyto, načež v lednu t. r. došlo k nepřátelství mezi voji britskými a Zuly; brzo potom překvapen jest svět novinou, že anglická armáda, která se právě vítězstvím nad Afghany honosila, ano kterou i vítěznému Rusku vyhrožováno, jest krvavě poražena od opovrženého kmene Kaferského. Odtud to rozčilení myslí v Anglii. Jeť osada Kapská nejdůležitější ze všech, jichžto Angličané na africké půdě dobyli. Dlouhou dobu byli sobě nevšímali Afriky, až když získali panství v Indii a osadách australských, poučeni jsou o důležitosti obchodních stanic v Africe, které teprvé v tomto století velikou péči věnovali. Tyto snahy pokusíme se vylíčiti.

Ač Evropu od Afriky jen těsná úžina Gibraltarská odděluje a spojení ostrovy Středomořskými velmi snadné jest, přece známost krajin afrických od Evropanů po celý starověk i za středověku byla zanedbávána. Rozsáhlá poušť Saharská činila tu hráz, tak že jen krajiny na sever od ní položené starým národům dobře povědomy byly; pravá podoba a velikost Afriky zůstaly starověku tajemnou rouškou zahaleny. Vypráví sice Herodot, že za krále egyptského Nechona foiničtí plavci vykonali plavbu kolem Afriky a že i Karthaginští pokusili se založiti osady při západním břehu africkém; ale vedly se tuhé spory, zdali a jak daleko výpravy ty podniknuty byly. Za středního věku počali Arabové podél břehu východního zakládati četné osady, z nichž v pokoji obchod vedli, až teprvé počátkem XVI. století od Portugalů vyrušeni jsou. Tito byli již během XV. století konali četné plavby po moři Atlantském od té doby, co portugalský princ Jindřich, zvaný Plavec, jakožto velmistr řádu Kristova ze statků tohoto řádu takové výpravy podporoval; znenáhla osazeny jsou ostrovní skupiny, jež podél západního pobřeží afrického se rozkládají, a založeny na nich, a na sousední pevnině obchodní stanice přičiněním společnosti ježi r. 1444 zvláště k tomu účelu byla v Portugalsku zřízena a hojnými výsadami opatřena. Hlavním cílem bylo dosíci po moři spojení s Indií, jejíž plodiny a výrobky za středověku v Evropě hojného odbytu na-

lézaly a bohatství italských republik způsobily; tato snaha pudila muže odvážlivé ku plavbě po neznámých mořích, Portugaly mimo to pověst o báječné říši kněze Jana, jež platila za soubor vší slávy a všeho bohatství, za ráj pozemské blaženosti; arciť nevědělo se, kde říše ta se nalézá; hádalo se, že snad ve střední Africe, v Ethiopii. Proto doufali dosíci jí od břehu západního, kolem kterého se dále plavili, až r. 1486 Bart. Diaz dospěl k nejjižnější části Afriky, k mysu, který nazval bouřlivým; král Jan II. doufal tudy dojíti do Indie a z té příčiny přezval jej mysem Dobré naděje. V krajině té Portugalové se více neusadili, nýbrž spěchali dále ku břehu východnímu, podél kterého se i slavný Vasco de Gama plavil (1498) a také až do Indie dospěl. Větší osady založili Portugalové při zálivu Guinejském na Zlatém pobřeží, při ústí řeky Conga a v zemích sousedních, Angole a Benguele; zlato a otroci byli hlavní zboží, s nímž vedli obchod. Obchod s otroky nabyl veliké rozsáhlosti, když na radu šlechetného biskupa Las Casas († 1566) k ušetření domorodců ve španělských osadách amerických černoši afričtí do Ameriky jsou převáženi, z čehož arci proti vůli biskupově hnusný obchod s otroky se vyvinul. Na břehu východním založili stanice pouze na jihu při břehu Sofalském a Mozambickém. Výnosný obchod s otroky vábil ku břehu africkému Angličany, Francouze a Holanďany, kteří poslední nejvíce nepřátelsky k Portugalům se měli. Když totiž za vlády Filipa II. Portugalsko spojeno bylo s panstvím španělským, Holanďané počínajíce se afrických osad zmocňovati, předstírali, že míní se pomstiti na odvěkých nepřátelích svých, Španělích; při tom vytlačovali Portugaly z osad západních, osadili africký jih poblíž mysu Dobré naděje, založili později město Kapstadt (1650), pluli do Indie a vypudili Portugalce také odtud. Po založení města Kapstadtu usazovali se valně holandští sedláci v Kapsku, z něhož domorodé obyvatelstvo buď bylo vytlačeno buď v porobu uvedeno. I Francouzové, kteří již za dob Richelieuových ujali krajiny při dolním toku Senegalu a Gambie, usazovali se v Kapsku; od nich zavedeno jest pěstování vína výborností svou proslulého. Kdežto osady tyto obmezovaly se na západ a střed Kapska, upevnili se Angličané v části východní, v zemi Kafrů, velmi úrodné a krásné, a odtud na konci XVIII. století celého Kapska se zmocnili. Popudem k tomu bylo založení panství anglického ve východní Indii a osad anglických v Australii: mohloliž nad Kapsko býti lepší stanice pro obchodní lodi z Evropy do Indie a Australie plovoucí? Od té doby sobě Angličané Afriky bedlivě všímali, podporovali snahy, jež čelily ku prozkoumání neznámých krajin v Africe, a hleděli z učiněných výzkumů zvláště pro svůj obchod těžiti. Heslem k tomu bylo založení africké společnosti v Londýně r. 1788, která brzo na to vypravila cestovatele Mungo Parka do západní Afriky, by prozkoumal tok řeky Nigru. Již v XVII. století byli Angličané ve spolku s Francouzi osadili krajinu Senegambii, vábeni jsouce zprávami, které z Marokka o městu Timbuktu byly hlásány, a dle kterých poklady města toho převyšovaly i báječné bohatství Peruanska a Mexica. Vědělo se, že kolem města teče Niger, neznámo bylo však ústí jeho; Francouzové i Angličané měli za to, že je znají, pokládajíce první řeku Senegal, druzí řeku Gambii za řeku Niger, kdež

i osady své založili. Postupujíce do nitra podél řek shledali, že jsou na omylu, což obzvláště cestou Angličana Bart. Stibbsa na začátku XVIII. století bylo zjištěno; v Anglii nastalo veliké ochabnutí myslí, osady při Gambii jsou zanedbávány, až teprvé ku konci téhož století naděje znovu oživly, když Mungo Park na prvé cestě své (1795) k Nigru dospěl. Na druhé cestě své (1805) umřel, nicméně tou cestou zjištěno, že Niger teče na jih; k ústí jeho dospěl sluha anglického cestovatele H. Clappertona, jenž byl prvý z Evropanů dosáhl jezera Čadského (1823), ale také na druhé své cestě — jež jej vedla od zálivu Beninského k řece Nigru — následkem velikého namáhání zahynul (1827). Sluha jeho Richard Lander nabyv hojných zkušeností a podporován jsa od vlády anglické, vyšel od Bussy při dolním Nigru a bral se podle toku řeky, až dorazil k ústí jejímu. Po návratu svém vylíčiv, jak bohaty jsou kraje Nigerské slonovinou a jaký smysl má obyvatelstvo pro průmysl, způsobil mezi kupci Liverpoolskými takové nadšení, že vypravena brzy potom obchodní expedice (při které použito parních lodí) k Nigru, která však pro neznalost poměrů a pro nemoci s účinkem se minula (1832). Rovněž i pozdější výprava pod Allenem a Trotterem (1841) nedosáhla valného úspěchu; osada při Nigru založená vzala brzo za své. Mezi tím byla se stala veliká změna v stavu věcí severoafrických, když se r. 1830 Francouzové zmocnili Alžírska, odkud důležité obchodní cesty po Africe severní vedou; prvního času potřebovali Francouzové k tomu, aby se vlastní zemí ujistili, teprvé r. 1845 mohli pomýšleti na to, by sobě podrobili oásy alžírské. Velmi důležitým jevilo se šíření panství toho k jihu vzhledem k francouzským osadám při Senegalu, čehož dobře povědomi byli Angličané, soupeři Francouzů; oni nenávisti Saharských mohamedanů užili proti „nevěřícím vetřelcům.“ Za politického jednatele sloužil jim Jakub Richardson, který r. 1849 měl býti vyslán do krajin Sudanských; aby vlastní účel byl zatajen, měla býti zároveň vyslána vědecká výprava, v jejíž čelo postaveni jsou dva učenci němečtí J. Barth a A. Overweg. Richardson zemřel na cestě; jen oba němečtí cestovatelé došli do Kuky, hlavního města státu Bornuského. Overweg zemřel pak po delším pobytu při jezeře Čadském, načež Barth dal se cestou západní k Nigru, došel do města Timbuktu, odkud se vrátil zpět k jezeru Čadskému. Na cestě zpáteční sešel se s německým astronomem E. Voglem, který byl z Anglie r. 1853 za oběma cestovateli vyslán; Barth vrátil se pak do Evropy, kdežto Vogel na východ proniknouti hleděl, kterouž odvahu zaplatil smrtí. Z Anglie mimo to vypravena na útraty vládní r. 1854 expedice k Nigru, aby jednak Bartha, kdy by na západ dále se bral, pod ochranu svou vzala, jednak i dále za příčinou nových výzkumů pronikla. Výpravou tou zjištěno, že řeka Benue je tatáž co Čadda a že jest v čas pršek splavná, čímž otevřena cesta do nitra Afriky.

Jako na západě Afriky hleděli Angličané i na východě založiti obchodní stanice, za kterým účelem vypraven jest R. Burton, důstojník ve vojsku anglo-indickém, do Hararu, však nebyl tam připuštěn a tudíž ničeho nepořídil (1855). Když v těchto stranách Angličanům se nedařilo, obrátili se do krajin jižnějších; r. 1857 vypravil se týž Burton ve spolku s J. Spekem ze Zanzibaru do nitra pevniny, a tu dne 13. února

roku 1858 stihli k jezeru Tanganjice; když při návratu Burton v Kase onemocněl, užil Speke dalšího bezděčného pobytu k výpravě nové, i došel k mohutnému jezeru Ukereve (30. července 1858). Jsa přesvědčen, že nalezl spolu i pravý pramen bílého Nilu, vydal se Speke na novou cestu ve spolku s kapitánem Grantem k témuž jezeru, odkud se vypravili do říše Ugandské, jíž vládne panovník Mtesa; od něho cestovatelé naši vlídně přijati byvše hojné podpory na cestě užili; na další pouti své zjistil hlavně Speke výtok bílého Nilu z jezer rovníkových, načež vrátil se do Gondokora, a tu setkal se s jiným cestovatelem, S. W. Bakerem, který šel podél řeky Nilu do nitra pevniny (23. února 1863); týž potom nalezl druhé jezero Nilské, Mwutan (14. března 1864), a pomáhal později šířiti panství egyptské při horním Nilu. Nemenší měrou přispěl týmž časem anglický konsul Petherick k poznání krajin sousedních hlavně r. 1862, když se zdržoval v krajinách kmene Ňam-Ňam.

Ale nejplatnějších služeb svými cestami prokázal národu svému slavný cestovatel D. Livingstone, který skoro celou jižní Afriku prozkoumal a také k rozřešení otázky Nilské platně přispěl. Na první velké cestě své (1853—6) poznal, že z nitra nelze po cestách schůdných k západnímu břehu se dostati a že pro vodopád Viktorii řeka Zambesi k východu tekoucí jen v dolním toku svém za cestu obchodní se hodí; v krajinách tamních, jež jsou velmi úrodny a jež dle jeho domnění v hornatějších částech ani by zdraví škodlivy nebyly, měly býti založeny misie, podporováno pěstování bavlny a jiných plodin, vedle chovu dobytka měl býti zaveden i řádný obchod s přístavy námořními a zvýšením blahobytu odňata půda obchodu s otroky. Vypravena skutečně z Anglie r. 1860 zvláštní „universitní misie“ podporou vlády a obou universit pod vůcovstvím biskupa Mackenzie; podniknutí toto se nezdařilo, poněvadž mnozí z účastníků podlehli zimnici a ostatní pak zemi zase opustili. Nezdar ten byl příčinou, že mnozí v Anglii jmeno Livingstonovo zlehčovali, ačkoliv on jen takové věci tvrdil, jež pokládal za pravdivé; že se zmýlil, nelze mu počítati za tak příliš velkou chybu. Tím časem dlel na druhé cestě své, na které prozkoumal tok řeky Zambesi a přítoku jejího, řeky Šire; podél této dospěl k velikému jezeru Njasse. Na třetí cestě své zdržoval se v krajinách severozápadně od Njassy položených, kdež nalezl jezera Bangveolo a Moero, řeku Luapulu, kterou považoval za horní tok Nilu, ač patří k poříčí Conga; r. 1869 dosáhl jezera Tanganjiky, jehož sousední krajiny procestoval; R. 1871 sešel se v Udžidži s cestovatelem Stanleyem; ten shledav Livingstonea zdravého a dostáv úkolu svému, vrátil se k pobřeží, kdežto Livingstone dále podél východního břehu Tanganjiky se ubíral a přebývaje při jižním břehu jezera Bangveolo, zemřel (4. května 1873).

Jako Livingstone proslul cestami svými po jižní Africe, tak proslavil se V. L. Cameron v Africe střední; vypraven byl od vlády anglické a zeměpisné společnosti Londýnské v listopadu 1872 do východní Afriky, aby s Livingstonem se sešel a k službám jemu byl, jsa velice zběhlý v zacházení s přístroji meteorologickými, v určování výšek a polohopisu. Však již v Unjanjembe, důležitém místě obchodním, na cestě z Zanzibaru k jezeru Tanganjice potkal sluhy Livingstoneovy,

nesoucí mrtvolu pána svého do Zanzibaru; opatřiv tedy karavanu na cestu k pobřeží, odhodlal se, když prvý úkol cesty byl vyplněn, k samostatnému provedení druhého cíle a šel dále k jezeru Tanganjice, by neprovedené záměry Livingstoneovy dokončil. Tu pak dostál úkolu svému plnou měrou; po dva měsíce dlel při březích jezera toho, které přesně vyměřil, polohu i podobu jeho tak věrně určil, že to dlužno pokládati za čin velmi znamenitý, zvláště uvážímeli, že ani velmi často navštívená jezera severoafrická, Čadské a Canaské, podobným spůsobem prozkoumána nebyla. Při západním břehu podařilo se mu nalezti odtok jezera v podobě řeky Lukugy, který patří ku poříčí Lualaby a tudíž i Conga, objevení zajisté velmi důležité. Když se pak odhodlal jíti na západ podél toku Lualaby k moři Atlantskému, nezdálo se podniknutí toto vzhledem k dosavadní jeho práci příliš odvážným; ale jako málo kterému z cestovatelů afrických se úmysl jeho zdaří, tak stalo se i zde v tomto případě. Přece však zůstane Cameron jedním z nejzasloužilejších, poněvadž v střední Africe od pobřeží východního k západnímu vykonal krajinami prvé zcela neznámými cestu 1300 kil. dlouhou. Tyto krajiny jsou i pro obchod velmi důležité, poněvadž se v nich hojně zlata, stříbra, mědi, železa a kamenného uhlí nalézá; z plodin, jež by se hodily pro obchod, uvádí Cameron kávu, palmový olej, rýži, bavlnu, gummi a cukrovou třtinu. Dle jeho náhledu bylo by snadno v rovinaté krajině položeným průplavem spojiti horní tok Conga s řekou Zambesi: již nyní v době dešťů bývají tyto krajiny vodstvem zaplaveny a tu řeky spolu souvisí.

Toť jsou hlavní úspěchy, jichž sobě Angličané vymohli na poli vědeckém prozkoumáním Afriky, při čemž arciť sledovali také vždy svůj obchodní prospěch. Již z toho, co jsme vypravovali, vysvítá, že zvláště východní břeh a jih africký jest pro obchod Angličanů velice důležitý; při západním pobřeží jednak nehostinnost podnebí, jednak mocná konkurrence jiných námořních mocí evropských překáží většímu jejich rozvoji; vedle dvou jižních ostrovů Ascensionu a Sv. Heleny mají Angličané na západním břehu pevniny nečetné osady: v Senegambii osadu s hlavním místem Bathurstem, jižněji černošskou osadu Sierra-Leone, pak osady při pobřeží Zlatém a Otročím u zálivu Guinejského. Prvá nalézá se při ústí řeky Gambie, a jakkoliv čítá jen as 15.000 černošských obyvatelů, platí za důležitou stanici pro výnosný obchod svůj, který se tu vede hluboko do země po řece s palmovým olejem, ořechy, pepřem a zázvorem; z výtěžku toho uhražuje se úplně náklad na vydržování této stanice, což při tak malých osadách je řídkým zjevem. Čilému obchodu napomáhá i velmi vhodné spojení s Anglickem: za 10 dní dopluje paroloď z Bathurstu do Liverpoolu. Za to nepochodili Angličané v osadě Sierra-Leone; obyvatelstvo skládá se tu z propuštěných otroků, jimž Angličané dali úplnou samosprávu; oni však jí nedovedli užívati, tak že jim musila býti obmezena. K tomu jsou tu Negři povahy lenivé a lehkovážné, půda pak jest málo úrodná, a tak stanice obchodní stále upadají. — Při pobřeží Zlatém mají Angličané teprvé od r. 1872, kdy Holanďanům osady odkoupili, zaokrouhlené državy větší; mnoho tudíž nevyzískali, již roku následujícího dostali se do války se sousedními Ašanty. Tito jednak nesli trpce odloučení své od pobřeží, jednak žili

v stálém nepřátelství s Fanty, kteří byli uznali vrchní moc Britů; ve válce spáleno od Angličanů hl. město Kumassi a Ašantové jsou úplně pokořeni. Po zařízení pevné vlády v osadách a po zrušení otroctví mohli Angličané teprvé pomýšleti na řádný obchod; vyvážíť se odtud olej palmový, zlato, kukuřice a jiné zboží. — Na pobřeží otročím založili blíže ústí Nigerského osadu Lagos, která brzy vzrostla v město velmi lidnaté, ačkoliv jest tu celkem nezdravé podnebí; obchodu velmi čilému napomáhá pravidelné paroplavební spojení s Liverpoolem.

Na pobřeží východním nemají Angličané na pevnině osad, ježto na severu říše egyptská břehů se zmocnila, v středu pak sultán Zanzibarský a na jihu již z dob dřívějších Portugalové pány jsou. Angličané spokojují se s obchodem s přístavy tamějšími, který se hlavně vzmohl od té doby, co průplav Suezský byl otevřen. Pravidelné plavby měsíční mezi městy Adenem a Zanzibarem a ostrovem Madagaskarem napomáhají zvláště obchodu ve velkém, jejž tu provozují kupci východoindičtí. Velmi pilně si hledí též výnosného obchodu s otroky, který více než po půl století i při pobřeží východním se zahnízdil a v posledních letech úžasně se vzmohl, tak že vzbudil i pozornost vlády anglické, která jej hledí zameziti.

Až do počátku našeho století trpěla otroctví ve svých vlastních osadách a zrušila je teprvé r. 1833, když zákon o tom od obou sněmoven přijat byl. Od toho času přičiňovala se též u ostatních mocí evropských, aby též ony otroctví zrušily, což také během času skoro ode všech jest učiněno; když pak počátkem r. 1863 zrušeno otroctví též ve Spojených státech severoamerických, podťaty jsou žíly obchodu s otroky do zámořských krajin, při čemž křižování válečných lodí anglických podél břehů velmi platné služby prokázalo. Nicméně trvá i nyní ještě obchod s otroky uvnitř pevniny africké nepřetržitě dále; jsou pak příčiny toho rozmanité. Jednak zaviňují otroctví války, neb každý zajatec stává se otrokem, jednak bída nutí svobodníka, aby se zaprodal, jednak upadají černoši v otroctví pro dluhy, pro vraždu, pro nevěru v manželství. A tak jest otroctví v Africe zlem pevně zakořeněným, a snahy o odstranění jeho, jakož i obchodu s otroky potkávají se uvnitř pevniny s ustavičným nezdarem; jeli na jedné straně zamezeno, objeví se jinde opět, i nepřestane dříve, dokud se nepodaří národy africké přeméniti v národy vzdělané. Tak na př. u národu Mangandja, jenž bydlí na jihu od jezera Njassy, prodávají náčelníci svůj vlastní lid, pravidlem arci jen ze tříd nejnižších, ale stává se, že i sirotek z lepší třídy náhle zmizí. Poněvadž v zemi není slonoviny, jsou lidé jediným zbožím, za něž náčelníkové obdrží zboží cizí.

Protož i nepotkalo se s valným zdarem poselství, jež sir Bartle Frere (1873) vedl k sultanu Zanzibarskému, aby ve jmenu vlády anglické vymohl u něho zrušení obchodu s otroky. Sultan dokazoval, že bez poplatku, jejž béře z každého otroka, nemůže zapravovati výlohy státní a že mimo to k obstarání svých plantáží potřebuje otroků, poněvadž svobodných pracovníků se nedostává; i nechtěl se dlouho tomu podvoliti, aby hnusný obchod zamezil. Teprvé když Angličané s imamem Maskatským v Arabii, jemuž mnoho otroků dováženo bylo, se o zrušení obchodu s otroky dohodli a sultan Zanzibarský zámořský obchod zničený

viděl, přistoupil na předloženou smlouvu, dle které měl obchod s otroky povolnu přestati. Ve skutečnosti však nedocílili Angličané ničeho více, než že cena otroků sklesla o poplatek nyní prominutý; vede se totiž obchod ne pouze při pobřeží Zanzibarském, ale v hojné míře i v egyptském Sudanu, kamž obchod po moři zakázaný nyní se obrátil, ano přišlo se i na to, že se rozsáhlý obchod vyvinul při pobřeží Somalském. A tak dokud bude poptávka po otrocích, budou i nabízeni; proto nepomůže nic jiného než lepší vzdělání kmenův afrických. Zdali se Angličané k tomu prostředku odhodlají, toť nejisto; podnikli už velké oběti, arci ne tak z lásky k trpícím otrokům jako na prospěch svého obchodu. Úkolem anglických cestovatelů, na útraty vlády vypravených, bylo též poučovati kmenové náčelníky o tom, jak záhubný jest obchod s otroky, a povzbuzovati je, aby raději poddaný lid ku zeměvzdělání u větší míře naváděli a zakládáním misií sami příklad dávali; vláda sama zase vypravením válečných lodí do moře Atlantského a Indického, jakož i úmluvami s jednotlivými náčelníky hleděla brániti obchodu s otroky, který hubí celé krajiny a činí je lidu prázdnými: oč hojnější byl by výtěžek z těchto spustošených zemí, kdy by se těšily míru a obyvatelstvo naučic se lépe ještě z půdy těžiti v zemědělství a chovu dobytka si libovalo! Jak by se při tom ještě mnohem více rozvinul obchod anglický! Dokladem toho jsou ostrovy v Indickém oceánu, jež se nalézají pod správou anglickou. To platí obzvláště o ostrově Mauritiu, který slyne půvabnými krajinami svými. Hlavní plodiny jsou tu cukrová třtina, káva, indigo, bavlna a mnohá koření; lesy zvěří bohaté chovají mnohá vzácná dřeva. Mimo tento ostrov nalézají se v držení Britů severněji položené Amiranty a Seychelly s hojnými přístavy a bujnou květenou; jmenovitě důležitý jest ostrůvek Perim v úžině Bab-el-Mandebské, která spojuje záliv Adenský s Rudým mořem; octnuv se v rukou Britů učinil je pány v Rudém moři a spolu v průplavu Suezském, poněvadž z opevnění na něm vystavěných lze každé lodi zameziti východ z Rudého moře.

Nejrozsáhlejší osadu však založili sobě Angličané na jihu Afriky v zemi Kapské, které se zmocnili, jak již praveno, ku konci minulého století. Když za revoluce francouzské i Holandsko o samostatnost svou připraveno bylo, použili toho Angličané a zmocnili se r. 1795 Kapstadtu; ačkoli pak v míru Amienském osadu opět vydali Holanďanům, zmocnili se již r. 1806 Kapska zase a kongres Vídenský jim je ponechal. Změna tato stala se rozhodnou nejen pro vlastní Kapsko, než i pro stav věcí v celé jižní Africe; než o tom šíře promluvíme, obrátíme zřetel prvé k zeměpisné povaze Kapska. Země tato vystupuje od jihu z moře a tvoří pobřežní stupňovinu, s které se dostaneme překročíce přes horstvo v průměrné výšce 1500 m. ke druhé stupňovině, Karrusské, kterou mohutná pohoří oddělují od vysočiny řeky Oranže, tekoucí při severních hranicích. Stupňovina Karrusská skládá se z půdy písčité, která jílem a částkami železa promíchána jest, avšak asi třetina metru doleji ustupuje už kamenité půdě. Za parního vedra stvrdne půda tak, že podobá se mlatu; jen několikero šťavnatých rostlin udržuje se v cibulích svých, jež sítí dřevnatých šupin chráněny bývají před tlakem tvrdnoucí půdy. V době deštů vssají tyto šupiny do sebe vláhu a brzy pokryje se nepřehledná rovina pestrým kobercem, na němž volně

se pasou stáda antilop a pštrosů; i obyvatelstvo sousedních hor přichází sem se stády svými. Ale zeleň ta trvá jediný měsíc; stále rostoucí vedro ji rychle zničí, potoky vyschnou a pustota se vrací, zvláště když i rolníci sami jí napomáhají, spalujíce každoročně rozsáhlé pastviny, aby zatvrdlé křoví bylo odstraněno. Oniť zabývají se jen chovem dobytka a velmi pořídku bydlí, jen tam si dvorec zřizujíce, kde teče nějaký pramen; tu zúrodní se pak kousek půdy, na které zeleninu a pšenici pro vlastní potřebu, ječmen a oves pro koně pěstují. Na západě jest břeh jednotvárný až k mysu Dobré naděje, a spolu plochý: teprvé odtud, kde Černé hory mezi ním a horou Tabulovou až k moři vybíhají, jest pobřeží skalnaté a na úpatí těchto hor nalézá se hlavní město Kapstadt. Okolní pobřeží jest vlastní úrodný a tudíž nejhustěji obydlený kraj, kde se v hojnosti daří víno a jiné evropské plodiny. Mimo tento kraj platí za úrodnou východní část Kapska, jež od středního oddělena jest t. zv. Černými vrchy; orba může se tak jako u nás provozovati. Žírné kraje pšeničné střídají se s lesnatými horninami, jež zase pustější krajina dělí od území Kaferského; zde končilo druhdy Kapsko, ale právě velmi úrodná země těchto pobřežních krajin vábila Angličany k novým výbojům.

Obyvatelstvo skládá se z velmi rozmanitých živlů, domorodců a přistěhovalců. K prvním patří ve vlastním Kapsku Hotentoti roztroušení po celé zemi; jsouce postavy prostřední a slabé povahy tělesné mají pleť temnohnědou, lebku splošténou, tak že hlava má obdobu s hlavou opičí, vlas řídký a kučerovitý, nos tupý a krátký, rty velmi vyvinuté. U žen jsou zvláštností nad míru vyvinuté prsy a obzvláštní ztučnělost těla okolo pasu, jež dětem sloužívá za sedlo, kdykoliv je matka nese; velmi malé a úhledné mají ruce a nohy. Nyní nalézají se většinou u rolníků Kapských v práci, které se však jen na čas a to jen za přísného dozoru podrobují; mzdu obyčejně propijí v kořalce neb prokouří nestarajíce se nikdy o budoucnost a spokojeni jsouce s šatem chatrným, ovčí koží a holí jakožto svým celým majetkem. Obžerství a lehkomyslnost jsou příčinou, že Hotentoti rychle vymírají; také vymřela už jejich řeč v Kapsku, kde buď anglickým buď holandským jazykem k pánům svým mluví.

K přistěhovalcům patří jednak černoši, kteří z pobřeží Mozambického se přistěhovali, jednak běloši, kteří jsouce původu francouzského a hlavně holandského, vedle vládnoucích Angličanů zde přebývají. Holanďané se od založení Kapstadtu z města toho šířili po celé zemi jakožto majitelé stád všude, kde se nalézala pastviště; k nim přidružili se — ovšem v počtu mnohem menším — Francouzové, kteří za Ludvíka XIV. po zrušení ediktu Nantesského rodnou zemi opustili. Když pak na počátku našeho století Angličané Kapska se zmocnili, bylo zcela přirozeno, že holandští osadníci nemínili mlčky novou vládu uznati; hned od počátku chovali k Angličanům velikou nenávist, kterou nezmírnily ani svobodná zřízení ani výdatné podpory, jichžto se zemi dostávalo; jen vyšší třídy, jež nejvíce prospěchu měly z nové vlády, pomalu se s ní spřátelily, kdežto sedláci uvnitř kolonie usazení čím dále tím více proti správě horlili, když otroctví od Angličanů jest zrušeno a sedláci za nepatrnou náhradu pracovných sil jsou zbaveni,

když z otroků lupiči a zloději se stali, proti nimž a proti vpádům nepřátelských kmenů pomezních sedláci o své újmě se brániti nemohli. Hleděli se tedy nadvlády té stůj co stůj zbaviti a proto pomýšleli na vystěhování ze země; r. 1836 vydali se tisícové rodin selských za řeku Oranži, by severně od ní nová sídla sobě vyhledali. Arciť podařilo se jim to teprvé po mnohých bojích s domorodými kmeny, Kafry, Basuty a Bečuany; porazivše náčelníka Kaferského Dingaana, prohlásili jeho zemi za majetek holandský a zřídili tu republiku Natalskou, kdežto rodiny zůstavené západněji při řece Oranži založily republiku Oranžskou (1837). V krajině Natalské byli již před tím Angličané založili osadu, která mezi Kafry nemohla se udržeti; nyní však prohlásili tuto krajinu za své vlastnictví, ano hájili i tu zásadu, že holandští sedláci jakožto angličtí poddaní v zemi té se usadili, a že tedy nové země jen pro korunu anglickou a nikoliv pro sebe získati mohou. Brzo vypraveni jsou úředníci angličtí do Natalu provázeni válečnými loďmi; část sedláků uznala vrchní nadvládu anglickou, ostatní se opět vystěhovali; v listopadu 1843 prohlášena krajina Natalská za osadu anglickou. Současně vystoupili Angličané i proti republice Oranžské, kteréž se i po velké porážce holandských sedláků zmocnili; vypuzení založili pak spolu s vystěhovalci Natalskými za řekouVálem republiku Zaválskou; k této se po desíti letech přidružila obnovená republika Oranžská, ježto Angličané na ten čas nahledli, že lépe učiní, když svobodu republiky uznají (1854); hlavní pobídkou jim k tomu ås byly časté boje, které s Kafry vésti musili, když je panství svému chtěli podrobiti.

Jeť Kafer povahou svou zcela rozdílný od Hotentota, k čemuž mnoho přispívá i půvabnost a úrodnost země Kaferské, která tudíž živí lid tělesně a duševně vynikající nad sousední Hotentoty. Hotentot nemá smyslu pro národnost a vždy otrocky smýšlí, hledí bělocha podvesti, však pro vlastní nedostatečnost otrocky ho poslouchá; v lehkomyslnosti své žije ze dne na den. Kafer však cítí se vždy Kafrem, v Evropanu vidí vetřelce, jehož nenávidí, kdežto vlastním náčelníkům svým slepě jest oddán; žije své rodině, kteréž lakotně hledí nastřádati majetek. Větším dílem živí se chovem dobytka, při čemž úrodnost půdy a dostatek pastvin velice mu napomáhají. Velice libují sobě Kafři ve vojenství a chodí také stále ozbrojeni; vedle starších zbraní svých užívají nyní v boji i ručnic, jež nade vše raději od bělochů vyměňují; bystrozrak jich a dovednost, s jakou se zbraní zacházejí, udělaly z nich velmi dobré střelce, o čemž nejlépe svědčí jich četné války s Angličany. Již v letech 1811—12 počaly tyto boje, kdy Angličané zmocnili se kraje Albanského, tvrdíce, že země tato druhdy Hotentotům patřívala; Hotentoti byli ji prodali Kafrům, kteří nyní nechtěli býti vytlačeni. I přišlo k válce, jež s přestávkami po dvacet let trvala a vedena byla zvláště při velké řece Rybí, která krajem tímto teče. Osadníci angličtí byli při nedostatečné pomoci vojenské nuceni sami se brániti; kdykoliv nepřítel se blížil, proměněny jsou domy jich v pevnůstky, v nichž uschováno, co bylo lepšího, vše ostatní stalo se obětí nepřátel. Přes to se počet osadníků stále množil, až jim r. 1834 veliká rána zasazena jest, když as 20.000 Kafrů do země vpadlo, 400 anglických domů spálilo a velké množství dobytka s sebou odvedlo. Následkem toho vložili Angličané

do země větší počet vojska, které již roku následujícího Kafry za řeku Kei zatlačilo. Úmluvy mezi stranami nepřátelskými zjednané znovu byly od Kafrů rušeny, až r. 1848 velká část území Kaferského pod jmenem „britské Kafrarie“ trvale v osadu anglickou jest proměněna. Jiný pak čin ulehčil Angličanům další výboje. Vrchní náčelník Kreili hledél novým způsobem dopomoci sobě k ztracené zemi; použiv podání o říši tisíceleté, která národu jeho nastati má, dal prorokem velice váženým rozhlásiti příští této doby, kteráž poddané jeho na vrchol blaha přivesti měla — ale jen ty, kdož by všechen dobytek a vše obilí zničili a všeho vzdělávání země se zdrželi; jen koně a zbraň měli zachovati. Lid měl všeho jsa sproštěn, vrhnouti se do zoufalého boje a znovu ztracených krajů dobyti. Ale náčelník se zmýlil; když totiž ohlášený den přišel a co slíbeno, se nestalo, viděli se statisícové oklamáni, vrhli se na ty, kdož dle proroka se nezachovali, i nastalo vzájemné vraždění a loupení. Bída takto na zemi uvalená, způsobila valné stěhování Kafrů ze země a dopomohla Angličanům k lepšímu utvrzení panství nad Kafry; bojovnost Kafrů totiž od té doby potuchla i pastevství následkem ohromné ztráty pokleslo, a na jeho místo nastoupila orba i jiné pravidelné zaměstnání.

V britském území získáni byli náčelníci měsíčnými platy, tak že to pak byl jejich prospěch, aby ku vzpourám nedocházelo; krajina pak svobodných Kafrů byla smírnými smlouvami a četnými posádkami na hranicích v pokoji udržována. R. 1865 — kdy Angličané oné části Kafrarie se zmocnili, jež sahá od Natalu k řece Umtamtu — súženo opět území svobodných Kafrů, tak že nyní od řeky Umtamtu k řece Kei se rozkládá. Jednalo se pak o to, aby osady po tu dobu oddělené, Kapsko a Natal spolu spojeny byly: pročež učinili Britové další krok výbojný a připojili r. 1868 k osadám britským zemi, kterou obývá kmen Basuto; ten tvoří jaksi střed mezi Kafry a Bečuany, od kterých posledních jest osadníky holandskými oddělen; bydlí na západním svahu mohutného pohoří, jež holandští sedláci horami Dračími jmenují, obývaje jednak údolí jednak i náhorní planiny. Půda v údolích jest velmi úrodná, na půl metru hlubokou prstí pokryta; četné potoky zúrodňují krajinu, tak že tráva velmi bujné roste a v době zimní spalována býti musí. Lenivost a náchylnost ke krádežím hyzdí povahu Basutů; jediné pásti stáda jest jim rozkoší; to odbyvše tráví čas v hovoru se sousedy kouříce konopi neb lenivé ležíce, co žena pole vzdělávati neb domácnost obstarávati musí. Na polích pěstuje se kukuřice a proso, v novější době i pšenice; obyčejnou potravu poskytuje kukuřice a proso, zřídka kdy hovězí maso. Co se týče duchovních schopností, jeví Basutové velkou náklonnost k hudbě a zpěvu, velmi dovedné shotovují pletiva, vyřezávají dřeva a zpracovávají železo i měď; jako jich sousedé oddávají se i oni přílišnému pití kořalky.

Spojení obou osad anglických bylo úspěchem, jenž mezi Brity vzbudil veliké pohnutí, a proto již tehdy od správy osad o tom bylo jednáno, zdaž by se tyto pokroky nemohly úsilněji využitkovati zabráním nových krajin; ano ministerstvo pro zámořské osady vypracovalo plán, dle kterého by se další výboje v Africe předsevzíti měly, aby všechny kraje až k řece Zambesi zabrány a země takto pod vládu anglickou

přivedené ve zvláštní spolek sloučeny byly. Že plány ty důsledně se provádějí, o tom svědčí nejnovější výboje anglické; jim padla v oběť země Griků, kteří sídlí při středním toku řeky Oranže; jsouce vlastně smíšenci Holanďanů a Hotentotů, hledí sobě návodem misionářů vedle chovu dobytka i orby; mnohé zvyky přijali od osadníků holandských. Žlutá pleť jejich je světlejší, na hlavě mají delší vlas a bystrost ducha jest u nich mnohem větší než u Hotentotů.

Zabráním krajiny jejich překročili Angličané řeku Oranži a na jihozápadě obklíčili republiku Oranžskou; na severu úplně obtočili panstvím svým Angličané republiku Oranžskou zabravše r. 1877 pod záminkami zcela jalovými republiku Zaválskou, čímž panství své rozšířili až k řece Limpopo. Republika Zaválská rovná se rozlohou svojí polovici říše rakousko-uherské; obývá ji 30.000 bělochů, většinou holandských sedláků, pak asi čtvrt milionu domorodců z kmene Bečuanů; tito liší se od ostatních Kafrů lenivostí a zbabělostí, tak že vzdělávání půdy velmi úrodné obstarávají pouze běloši. Úrodnost tamějších krajin, velmi výnosné doly na zlato, jež v době nejnovější u Lydenburgu v severní části Zaválska jsou odkryty, bohatství zvěře, obzvláště vydatné lovy pštrosů, jichž peří v Anglii vysoce se cení — to vše přispělo k tomu, že Angličané země té se zmocnili. Marné bylo odvolání sedláků Zaválských k státům evropským; zde mysli válkou východní zaujaté měly pilnější věci na starosti. Angličanům jednalo se pak o to, aby rozšířili území své podél pobřeží na severu až k zátoce Delagoaské, při čemž jim překážela sídla Zulů, kmene Kaferského, který severně od Natalu podél moře Indického bydlí a republiku Oranžskou od moře odděluje. Žijí pod vládou neobmezených náčelníků, kteří podporováni velikou bojechtivostí lidu svého i zničením menších kmenů vládu svou rozšířiti hledí; nyní vládne král Cetevajo. S tím tedy Angličané schválně zapředli spor. Dohodnutí ovšem nedocíleno, vláda britská zaslala Cetevajovi ultimátum, a válka vypukla. Mimo všecko své nadání jsou zpupní Britové hned na počátku rozhodně na hlavu poraženi; ztratiliť v boji při řece Tugele plukovníka Diernforta, dva praporečníky, 8 setníků a 38 nižších důstojníků, štábního lékaře a 572 mužů, mezi nimiž bylo pouze 38 domorodců, ostatní Angličané. Mimo to ukořistili na nich Zulové značný počet zbraní, patron, mnoho potravin a i kasu vojenskou s 3500 lib. št. Úspěch takový vysvětluje se především bezpříkladnou bojechtivostí Zulů, kteří neohlížejíce se na vlastní sebe značnější ztráty vrhají se na střed vojska nepřátelského, jejž rozraziti hledí, aby v boji muže proti muži jistě zvítězili; mimo to jest vojsko Zulů po způsobu evropském zařízeno a též od evropských vojínů vycvičeno; po ukončení Krymské války byla totiž z Anglie anglicko-německá legie v této válce najatá vypravena do Kapska, aby na hranicích země Kaferské vojenský kordon tvořila; když pak vláda britská nedodržela v mnohém ohledu slib vojínům těm učiněný, rozprášili se mnozí z nich po Kapsku i krajích sousedních a stali se domorodcům vojenskými učiteli. Zvláště jeví se to u Zulů; vojsko jejich dělí se na sbory a pluky, jimž velí důstojníci, majíce zvláštní odznaky na čele; každý muž má kolem čela pásky kožené, okrášlené po obou stranách hlavy dvěma péry Kaferské pěnkavy, kdežto zadní část okrášlena je svazkem roz-

štěpených per pštrosích; přes uši visí jim kusy kůže z opice zelené a po krku a prsou jim splývají bílé kravské ocasy. I barva štítů jest různá, bílá, černá, černá s bílými neb červenými body, podle různých pluků. Zvláště liší se od sebe pluky ženatých a svobodných vojínů; bez svolení krále nesmí žádný poddaný se oženiti, a když pak svolení staršímu pluku se dostane, musí každý muž sobě vystřihnouti na temenu vlas a takovou tonsuru stále zachovati; mimo to muži takového pluku nosí štíty bílé.

Po vítězství svém učinili Zulové útok proti sboru Woodově, od kterého jsou odraženi, tak že odhodlali se obklíčiti ležení Pearsonovo poblíž Ekove; ležení jest prý na dva měsíce dostatečně zásobeno. Anglická vláda, jakmile obdržela zprávu o osudné porážce, odhodlala se poslati vydatnou pomoc ohroženému vojsku Kapskému, pouze na obranu odkázanému. S posilou touto odebral se do Kapska i princ Ludvík Napoleon.

Nechť jest průběh tohoto boje jakýkoliv, o konečném výsledku jeho sotva lze pochybovati: i Zulové budou asi donuceni uznati nad sebou vrchní vládu anglickou; Britové stanouce se pak pány pobřeží až k zátoce Delagoaské, nestrpí dále, aby jejich panství územím svobodných Kafrů přerušeno bylo, a připojí i tuto krajinu k vládě své. Jaký osud čeká pak ještě zbylou republiku Oranžskou? Jak ona tak i kraje západněji položené podlehnou moci Britů, kteří nespustí se záměru svého, dle kterého jistě vždy dále na sever postupují k řece Zambesi. Budou z toho ještě mnohé kruté boje; avšak třeba byli domorodci sebe udatnější, třeba bylo jich právo sebe zřejmější, přeceť to v dějinách pravidlem, že běloši v takových bojích na konec vítězívají.

Ale rovněž pravidelně se v dějinách opakuje zjev, že říše, která na újmu jiných tolik se rozpíná, tolik dobývá, tolik požírá, jako Anglicko, naposledy se přebere, přestane tráviti, co pohltila, slábne v obraně toho, co uchvátila — a v bouři krvavých vzpour i odbojů dřív či později se stroskotává.

Nové písemnictví.

Literatura dějepisná.

Mährens allgemeine Geschichte. Von Dr. B. Dudík. VIII. Band. Mährens Kulturzustände vom Jahre 1197 bis 1306. (Land und Volk.) Brünn 1878 stran 469 v 8⁰. — Velezasloužilý historiograf moravský pan dr. Beda Dudík ve svém velikém díle o dějinách Moravy věnuje velikou píli poměrům vzdělanosti a vnitřnímu stavu a životu v zemi. Podrobné vylíčení toho za posledních 110 let panství Přemyslovského vzrostlo mu ve dva svazky, z nichž první vloni vyšlý pojednává o zemi a lidech, druhý pak bude vypráváti o státě a církvi. V závěrku svazku prvního, jenž jest osmý celých Dějin moravských, praví p. spisovatel o této své práci, že vypadlali „dobře nebo špatně, o tom jest souditi jiným; pilnosti, historické věrnosti a vytrvalosti nám nescházelo.“

K čemuž referent může toliko doložiti, že tento díl krom toho svědčí také o obzvláštní zálibě a lásce p. spisovatele k tomuto zajímavému ale nad jiné nesnadnému odboru dějepisnému.

Přítomná kniha pojednává o poměrech vzdělanosti ve dvanácti oddílech, z jichž nadpisův vysvitne již bohatost a povaha látky zde užité. Jsouť tyto: 1. O pramenech dějepisných, kdež jest zvláště záslužný výklad, proč a kterak četné podvržené listiny ve 13. století vznikaly a jakou cenu mají, též s jakou opatrností dlužno užívati nekrologií. — 2. O hranicích zemských a cestách, též o stavbě silnic a mostů i mýtech a clech při nich. — 3. O rozdělení země na kraje; p. spisovatel přijímá okolo r. 1213 toliko čtyři kraje v Moravě (Olomoucký, Znojemský, Brněnský a Holašický čili Opavský), k nimž později přibyly ještě dva, Přerovský a Bítovský čili Jihlavský; ale též okres Břeclavský míval správu krajskou; hranic krajských nelze prý nikterak ustanoviti; ostatní provincie a distrikty, kde se jmenují tak ve 13. století, pokládá p. Dudík vesměs za skupiny statkův a nikoli za okresy politické. — 4. O slovanském obyvatelstvě, kdež se jedná také o lhotách a o právě zákupním. — 5. O šlechtě; vyčítají se staré rody panské i hrady. — 6. O německém obyvatelstvě, kdež opětně mluví se o vsích s právem zákupným čili německým, též vykládá se o počátcích všech starších měst. — 7. O zřízení manském biskupa Brunona, hlavního germanisátora Moravy; při tom jest zvlášť zajímavé, že manům biskupským bylo uloženo, aby ke svým lénům daným přijednali sobě ještě něco jiných dědin, které se musily proměniti v léna podaná; i v tom byl teda Bruno pravý Němec, po všechny časy rozmnožitel panství svého. — 8. O židech. — 9. O obchodě, že byl nejvíce v rukou židů a cizozemců, kterak se provozoval i co se vyváželo a přiváželo. — 10. O minci dovozuje se nejprvé, že v Moravě nerazily se peníze z moci markrabské, nýbrž z královské české; pak jedná se o brakteatech a groších, o hřivně, talentu a solidu, o cenách. — 11. O hornictví a řemeslech, kde všude a nač se dolovalo, která řemesla a jak kdy se provozovala. — 12. O rolnictví a hospodářství, kdež jedná se o mezích a měrách polních, o hospodářství polním, o sadařství, vinařství, lesnictví atd.

Z tohoto přehledu vidno, že p. Dudík chce před očima čtenáře rozvinouti úplný obraz života vnitřního za 13. století. Jak těžký to úkol! Některé dějezpytné obory zde dotčené ležely dosud ladem, o jiných bylo sice již psáno, ale často nedostatečně, a sotva jest který obor, v němž by bádání mohlo se nazvati ukončeným. O souhrn všeho, o úplný obraz života nepokusil se před p. Dudíkem nikdo, ani v Moravě ani v Čechách.

Při velikých obtížích, jež ta věc naskytá, bylo by nespravedlivo očekávati, aby ten obraz ve všech částkách svých uspokojil. Dosti na tom, že tímto dílem společná práce historiků českomoravských o hodný kus ku předu se pošinula. Mnohá partie nedá se ani v obecných dějinách země nadobro odbyti, nýbrž vyžaduje zvláštních monografií, a těch se nám namnoze nedostává.

Ku př. jest potřeba důkladné monografie o poměrech poddanských. O těch mluví p. Dudík na dvou místech, v oddíle 4. a 6. Dle něho

(str. 68 sl.) dědici čili sedláci prvotně docela svobodní upadali sice v poddanství, t. j. půda nebyla jejich úplným vlastnictvím, ale neupadali v nevolnictví, t. j. osoby jejich nebyly majetkem vrchností; nevolnictví bylo v Moravě za 13. století již velice řídké a pocházelo ze zajetí válečného neb odsouzení pro zločin. Také sedláci dle nového práva zákupního byli poddáni vrchnostem, ale že by na ně již ve 13. století bylo uvaleno nevolnictví proti jejich zánovním smluvám s vrchnostmi, toho se u p. Dudíka nikde nedočítáme. Dle mého přesvědčení p. spisovatel vykládá tyto poměry správně a pravdivě, ale z jiné strany jistí se namnoze opak toho, a poslední platné slovo bude se moci vynesti teprva po novém studiu, které jistě poskytne nového světla. Naproti tomu zdá se mi, že p. spisovatel nachází se na špatné stopě, když s odvoláním na Chlumeckého se domýšlí, že *ve vsi dle práva německého* polnosti nebyly stále rozděleny mezi osadníky, nýbrž že byly vzdělávány od celé vsi společně, a teprva při žních přidělovaly se prý kusy polí jednotlivým osadníkům (str. 136). Že tomu tak nebylo, a že polnosti v nových vsích byly rozděleny mezi osadníky k dědičnému užívání, na to jest hojnost důkazů ve smluvách zákupních. Však i p. Dudík (str. 413—415) ví o celolánnících, půllánnících a čtvrtlánnících, což předpokládá osobní držbu polností u sedláků. O tom není pochyby žádné; ale jsou dosud jisté nesnáze v tom, má-li se dokázati, že *staročeská ves*, starší nežli lhota, byla zřízena asi tak, jak p. Dudík představuje si ves německou, a teda když stará ves s právem českým měnila se ve ves s právem německým, že při proměně té teprva polnosti, které dotud byly vesměs majetkem obecním, rozdělily se trvale a vešly v osobní majetek jednotlivých osadníků. O tento důkaz hodlám se jednou pokusiti na širších základech.

Nedorozumění jest také aneb povstati může, tu kde p. spisovatel (st. 141) vykládá, že rychtář na vsi z počátku byl jmenován od podnikatele nebo od vrchnosti, ale prý „později jakožto hlava obce byl od ní volen.“ Vždyť rychtářství bylo z pravidla nerozlučně spojeno s předním statkem, který slul rychta a byl tak dědičný a prodajný jako jiný statek selský; kdo držel rychtu, byl rychtářem beze vší volby, a to tak trvalo od 13. století až do naší paměti (1848).

Podobně nedosti vhodný připadá mi výrok (str. 245), že židé, poněvadž zákony církevní proti nim nenašly u nás průchodu, požívali v Čechách a v Moravě těch privilegií, kterých jim udělil císař Jindřich IV. r. 1090. Toť předně zní tak, jako by zákony říše německé měly platnost také v říši české, což tuším p. Dudík říci nechtěl, neb by ta státoprávní zásada dokonce neobstála proti nesčíslným faktům historickým, dokazujícím opak toho. Co se pak týče zvláštní věci, o kterou jde, p. Dudík sám obšírně uvádí zdejší královské zákony o židech, ze kterých jest zjevno, že králové čeští přece neudělili židům tak velikých výsad a výhod a nenadržovali tak příliš nestoudně židovským šalbám a účastenství v krádežích, jak to učinil v Němcích Jindřich IV.

Na str. 392 p. Dudík mimochodem zastává se umění českého proti jeho popěračům; i bylo by se slušelo, aby na str. 371 s touž láskou a spravedlností zastal se také staročeského řemesla, při němž nepochybně nescházelo ani píle, ani zručnosti, nýbrž scházelo tu a tam

jen výhodnější postavení právní. Však dosud viděti jest ku př. u Bulharů, že mnohá domácí řemesla provozují se s podivuhodnou dokonalostí i bez privilegovaných měst a cechů; a tak tomu bylo zajisté u Čechů, dokud zde nebylo německých měst, kteráž teprva privilegiemi svými umořila všechno lepší řemeslo po vesnicích v okolí svém.

Některé poklesky ve psaní byly již z jiné strany vytčeny vloni ve Světozoru. Krom toho na str. 33 má se vyškrtnouti jmeno Liběč, neboť sídlo Slavníkoviců nad Cidlinou nikdy nejmenovalo se jinak než Ljubica, Libice. Na str. 71 i 137 místo listinného pravopisu či špatnopisu „schud“ mělo by se postaviti „súd“, jakž opravil již p. H. Jireček ve Slovanském právě II. 212 i p. Brandl v Glossariu 183; neb ta věc slula latinsky judicium, tedy český soud, kdežto schud neznamená nic.

O některých partiích, jež probírá p. Dudík, vyšel současně spis český, jehož titul jest: *O zakládání měst v Čechách* v třináctém století. Sepsal F r. J. Z o u b e k. Vydala Beseda Učitelská. V Praze 1878. Stran 67 v 8⁰. — Jest to spisek sice nevelký, ale obsahem bohatý a pěkně složený, ačkoli p. Zoubek vyznává, že mu „nezbylo leda několik dnů listopadových, aby něco materiálu dávno již sebraného v jakýs takýs celek svedl a srovnal.“ Litujíce upřímně, že p. spisovatel nemůže nabyti dostatečné prázdně, aby mohl přikročiti k širšímu vypsání věci té důležité, jakž má dávno v úmyslu, přece rádi přijímáme, co prozatím podati stačil. Předmět toho spisku jest vlastně širší, než titul ukazuje. Pojednávát p. Zoubek nejdříve o nejstarších osadách v Čechách, dokud zde nebylo měst, o jich rozdílném spůsobu i o živnostech obyvatelstva v nich, ve kterémžto oddíle mluví již také o novějších vsích českých čili lhotách. Pak vyličuje zakládání vší německých, i zmiňuje se o proměňování vsí staročeských ve vesnice s právem německým. Teprva na str. 20 přistupuje k zakládání měst v Čechách, kterak ta novota pokračovala, jakými právy města opatřována byla a jak nemnoho krásně při svých počátcích ve 13. století vypadala. Též vypočítávají se v abecedním pořádku všechna města a městečka po Čechách, a které nejstarší zprávy ze 13. století o nich se zachovaly. Menší cenu má přídavek, obsahující překlady dvou privilegií, ovšem důležitých, ale badatelům známých a pro obyčejného čtenáře málo vábných.

V jedné věci nesrovnávám se s p. Zoubkem; onť má za to (str. 5), že již během 10. století valně zakládaly se vesnice nového spůsobu, ve kterých by polnosti byly již majetkem osobním a ne společným obecním; ano zdá se, že p. Zoubek takové zřízení spatřuje od prvopočátku ve všech vsích, jejichž jmena jsou jednotného čísla. V dobách tak dávných jest ovšem nesnadno o takových věcech něco jistiti, nechť by to bylo na kterou koli stranu; avšak z příčin, jež vyložím jindy, pokládám za nejpodobnější pravdě, že selské polnosti byly majetkem osobním teprva ve lhotách a ve vsích s právem zákupním, tedy že tento spůsob držby uváděn byl u nás okolo r. 1200 a později.

Zajímavá jest u p. Zoubka ta partie, kde vyličuje stav řemesel před zakládáním měst. P. Dudík míní (str. 373), že poddaný řemeslník, jenž musel pro svou vrchnost pracovati, nemohl nabývati vlastního jmění, a tedy nebyl vlastním prospěchem pobádán ku přičinlivosti.

Pan Zoubek jest však opačného mínění a činí pravděpodobným, že tomu bylo jinak (str. 10).

P. Dudík rozebírá chladně příčiny a pohnutky, pro které Němci ve 13. století stěhovali se tak houfně do českých zemí, a přichází k úsudku, že je sem lákal hlavně výdělek (str. 113), i že také knížata zdejší volali sem Němce jen z pohnutek finančních, aby si opatřili nové důchody (str. 116). Téhož mínění jest také p. Zoubek, kterýž zcela správně ukazuje, že mluvili kdo při tom o nějakém pudu kulturním, jest to zrovna tak směšné, jako kdy by někdo nynějším vystěhovalcům do Ameriky podkládal jiné pohnutky nežli jsou po výdělku (str. 25, 34).

K záslužnému přehledu nejstarších měst v Čechách dovolím si přičiniti jednu opravu, která má dost obecnou zajímavost. P. Zoubek píše (str. 45), že stříbrné doly ***Kutnohorské*** byly objeveny teprvé za Václava II. (1283—1305). Jest však spolehlivý důkaz na snadě, že počátky města Hory připadají do panování krále Přemysla II.; a poněvadž město vznikalo patrně při dolích a jim k vůli, následuje z toho, že ty stříbrné doly byly objeveny za otce Václavova v letech 1253—1278. Důkaz ten jest ve královské listině dané 10. ledna 1292 (Emler Reg. č. 1562), kterouž Václav II. rozsoudil rozepři vedenou o lázně v Kutné Hoře mezi urburéři královskými a klášterem Sedleckým; urburéři chtěli ty lázně, jakožto příslušenství urbury potáhnouti k majetku královskému, naproti čemuž opat Sedlecký ukazoval k tomu, že klášter držel dosud ty lázně pokojně netoliko za panování Václava II., ale i za času jeho otce Přemysla II.; král dal klášteru za právo a přivlastnil mu ty lázně navždy. Z listiny této jde na jevo, že klášter vystavěl lázně na svém pozemku ve vznikající Kutné Hoře za Přemysla II., ne později a ne dříve, a ovšem se rozumí, že je vystavěl pro horníky při dolích již otevřených.*) Z času Václava II. jest hojnost zpráv o dolování v Kutné Hoře, ale ty mlčí o prvním nalezení stříbra. Nejstarší mně povědomá zpráva o nalezení stříbrných hor Kutenských jest v listině z roku 1324, která jest známa toliko v českém překladě u Kapihorského (str. 23) a odtud ve výtahu u Balbina (Epit. 305); Oldřich z Pabénic, správce fary Malínské, svědčí tam, že hory stříbrné byly nalezeny „již dávno za živobytí ještě Jana faráře Malínského," předchůdce jeho. Určitého času ovšem ta zpráva nepodává, ale přece poněkud slouží zase ustanovení druhé meze časové, za kterou dál do minulosti počátek Kutné Hory klásti se nemůže. Oldřich z Pabénic

*) V archivě Kutnohorském viděl jsem regesta Kutnohorských privilegií, zdělaná v 18. století nebo málo dříve z Knihy pamětí města Kaňku; tam stojí též o nadání Přemysla, aby žádný z šlechticův neb rytířův na osobě neb jmění horního měšťana bez vědomí soudce města násilí nečinil. Ale nemohu toho regestu uváděti za důkaz, že Kutná Hora již za Přemysla II. stála, neb podobá se, že to privilegium (snad totožné s tištěným u Jirečka, Cod. I. pg. 84) týkalo se horníkův v zemi vůbec. Zrovna takovou chybu, kteréž dlužno v tom se vyhnouti, udělal Pelzel, Karl pg. 605, jakž vysvítá z Beckovského str. 559. Také na zprávu, že Přemysl, táhna r. 1278 do boje, vzal z Kutné Hory mnoho koní, nelze mnoho dáti, dokud nenajde se k ní lepší svědek nežli Kořínek str. 7; a paměť opsaná Kořínkem na str. 21 o nalezení stříbra mnichem, ač udává rok 1237, jest patrná smyšlenka povstalá z lichého etymologisování.

byl správcem fary Malínské již před r. 1306 (Palackého Ital. Reise pg. 52 č. 425), jeho předchůdce Jan mohl tedy dobře žíti již uprostřed 13. století. Ale daleko do minulosti nepošinuje se tou zprávou objevení stříbra, a listina královská z r. 1292 zůstává jediným důkazem na to, že Kutná Hora počínala se již před r. 1278.

Dějiny českého povstání od r. 1618. Sepsal Ant. Gindely. V Praze 1878 nákladem F. Tempského, svazek II. str. 442, svazek III. str. 496 v 8⁰. Vyšly zároveň v řeči německé. V těchto dvou svazcích slavného díla svého p. prof. Gindely vypisuje válku třicetiletou od smrti císaře Matyáše (na jaře 1619) až za bitvu Bělohorskou s jejími některými následky; z těchto následků vylíčeno jest zde podrobení se stavů českých, moravských, lužických a slezských císaři Ferdinandovi II., což stalo se na sklonku r. 1620 a do prostředku r. 1621.

Obecný titul celého díla, k němuž tři svazky dosud vyšlé tvoří počátek, zní: Dějiny války třicetileté. Vskutku také p. Gindely vypravuje obecné dějiny střední Evropy, ano celé západní Evropy, pokud se týkají toho krvavého dramatu, v němž hned od prvopočátku a čím dále tím více účastnila se dobrá polovice našeho dílu světa. Dějiny české však to nejsou a býti nechtějí, leda v tom smyslu, že v Čechách učiněn počátek a koruna Česká v prvních třech letech zůstala hlavním předmětem, o nějž v tom evropském dějstvu metaly se losy. Dějiny české jsou do toho velikého rámce ovšem také pojaty, ale jenom ty jejich stránky, které náležejí k hlavním rysům celé té války středoevropské; jiné poměry a události v Čechách, které mají zajímavost toliko pro domácí historii, jsou zde větším dílem opomenuty.

Čím p. Gindely nejvíce excelluje, jest líčení samých zárodkův k velikým úmyslům a činům, líčení tajných porad vládních a jednání diplomatických; co očím současníků a dosavadních historiků nejvíce se skrývalo, o tom opatřil sobě p. Gindely známost nejlepší, namnoze vlastním bádáním ve státních archivech střední a západní Evropy. Avšak netoliko co se týče tajných úmyslův jednajících osob, nýbrž i v zevnějších událostech válečných vyneseno jest p. Gindelym mnoho nového na jevo, a opravuje se tudy mnoho dosavadních omylův. K tomu přistupuje, že p. spisovatel umí události a okolnosti tak případně seřaďovati a o nich vypravovati slohem novověkým tak švižným, že historické spisy jeho poskytují čtení příjemné a poutavé téměř jako román. Mám za to, že spisy ty děkují za svou rychle rostoucí slávu této přívětivé novověké formě tak dobře jako novotě svého obsahu. Jestiť dokonalá historie dílo netoliko vědecké, ale zároveň i umělecké. Obojí ta stránka, náučná a umělecká, vidí se na všech spisech historických za klasické uznaných, ze starého i nového věku; středověká literatura historická postrádá téměř docela takových vzorů, a to jen z nedostatku umělecké formy.

Dějiny zde vypravované dotýkaly se tak velice života i smrti národa českého, že Čech při ohlášení nového díla o těch věcech zajisté otáže se nejprvé: K jakým celkovým výsledkům vedlo nové bádání, *jaký úsudek vynáší p. spisovatel o českém povstání i o osobách v něm jednajících?* Tento výsledek a úsudek překvapí leckoho, neb velice se liší od obrazu, jejž o těch věcech zvykli sobě činiti mnozí

milovníci těch interesův, které vzaly škodu převratem Bělohorským. Ale výsledek a úsudek ten nepřekvapuje nikoho mezi znalci historie, nýbrž jen potvrzuje a odůvodňuje to, co oni již dříve věděli neb aspoň tušili.

Povstání české — tak asi lze formulovati výsledek bádaní pana Gindelyho — bylo předně zbytečné, neboť stavové měli po r. 1609 dostatek prostředků po ruce, aby na zákonné cestě uhájili těch zájmův, pro které pak chopili se zbraně, totiž náboženství protestantského a svobod stavovských. Povstání české, i kdy by se bylo zdařilo, bylo by vedlo k horšímu, než co bylo před ním; revidovaná ústava, kterou sobě dali stavové zemí českých před volbou zimního krále, ukazuje ty cíle a konce: mezi zeměmi koruny české měla býti unie téměř jen personální, při které by společná obrana státu a jednotné působení na venek byly téměř nemožné; král zbaven vší skutečné moci, jedinými pány v každé zemi byli by stavové, vlastně privilegovaná šlechta, při čemž lid poddaný byl by zle pochodil; slovem: do říše české měly se uvesti poměry polské, které by i zde byly musily způsobiti záhubu státu, dříve nebo později, ale vždy jistě. Povstání české však nemohlo se nikterak zdařiti za těch vůdců, kterých se mu dostalo, a s tím materiálem, který byl před rukama. Povstání způsobila jen šlechta, města ničeho takového si nepřála, lid selský pak toliko úzkostně díval se boji mezi stavy a králem, ze kterého, nechť dopadne tak nebo onak, nekynulo mu nic dobrého, ale mnoho zlého. Strůjcové a vůdcové povstání neměli ponětí o tom, čeho jest potřeba ku provedení takové věci. Především pak obětovnost, kteréž bylo nejvyšší měrou zapotřebí, byla jim vlastnost docela neznámá; a kdežto do války jest potřebí předně peněz, za druhé peněz a za třetí peněz, vůdcové čeští používali té příležitosti namnoze k obohacování sebe! Šlechta hleděla svaliti platy na města, Pražané skutečně naplatili se nejvíce; stavové jedné země schovávali se za stavy druhých zemí, všichni pak společně myslili, že nový král ponese břemeno války místo nich, a Fridrich Falcký zase spoléhal se na zahraničné alliance, a to i na alliance se svými sklamanými soupeři při ucházení se o korunu českou! A tak každý mínil, že někdo jiný to za něho vybojuje, a nikdo nedovtípil se, že všichni ostatní jsou zrovna taková sprostí sobíkové jako on sám! A tak nemohlo jinak býti, nežli že všichni ocítili se na holičkách. Jen kdy by s nimi bylo nezahynulo nic víc a nic lepšího, nežli oni byli! Ale v tom vězí právě nejhorší zločinnost toho povstání, že strůjcové jeho v obmezenosti své ani netušili, co všechno dávají v šanc. Na prapor svůj napsali víru protestantskou a výsady stavovské, v celém průběhu povstání českého nejeví se žádné pohnutky národní, a nenárodní tento boj skončil se odsouzením národnosti české na smrt!

V této srdcervoucí tragédii nadarmo ohlížíme se po tragickém hrdinovi, jenž by vzbuzoval naši neskalenou soustrast. Na straně českých protestantů kromě Budovce není takořka člověka, který by obstál před soudem veřejné mravopočestnosti, a před soudem politiky odsoudili se všichni. Přední utrpenci jsou většími vinníky, než jak se srovnává s pojmem tragického hrdiny, neboť zavinili netoliko pád svůj a své věci, ale i národu českého. Šlechetný Žerotín jest moudrý věštec

a varovatel, ale žádný hrdina. Na straně pak katolické vidíme týž žalostný nedostatek vlastenectví i moudrosti a totéž ošklivé sobectví, jako na straně povstalců. Bylo p. Gindelymu vytýkáno, že charaktery jím kreslené jsou samé ohyzdy. Ale historik není básník, aby tvořil a rozděloval stín a světlo dle požadavků krasocitu, jemu jest líčiti to a tak, co a jak shledá. Kéž by ethická ošklivost, jejž působí obraz tak černý, měla ten blahodárný účinek, aby mezi námi vznikaly charaktery lepší a aby národ český nikdy již nesvěřil vedení svého vůdcům tak nehodným, jaké měl před 260 lety!

O Ferdinandovi II. praví p. Gindely, že příčinou jeho velikých úspěchů byla na prvním místě mizernost jeho prvopočátečných odpůrců (II. str. 10 něm. vydání), a líčí pak do podrobna, kterak císař povahou svou nejméně přičinil k štěstí svému: věnovalť příliš mnoho času pobožnostem a krom toho honbám; k vládním pracem byl prý nedbalý, ve financích marnotratný a nepořádný; byl prý vychován jako za mnicha a ne za císaře, a to pobožnůstkářské vychování odňalo mu prý samostatnost mysli a podnikavost ve věcech politických. Charakteristika tato (str. 10—25) způsobuje v mnohém ohledu podivení a téměř sensaci. V jedné stránce však — že by totiž veliká pobožnost byla ve Ferdinandovi utlumovala energii a dbalost o světské prostředky — zdá se mi ten povahopis spočívati poněkud na omylu, jakýž přihodil se také velikému Palackému, u jiných sice osob, ale z jednostejné příčiny. Legendisté a duchovní životopisci v starších časích mají totiž obyčej, že nemírně nadsazují pobožnost osob od nich chválených, z čehož pak světský člověk soudívá, že osoba tak vychválená nehodila se valně k věcem světským. Toho máme v historii české dvojí zkušenost. Knížeti Vácslavu I. (svatému) a králi Vácslavovi II. bývá také vytýkáno, že prý pro samou pobožnost zanedbávali věci vládní a neměli žádné ráznosti a statečnosti. Výtky ty pocházejí odtud, že se brává za doslovně pravdivé všechno to, co napsal italianský biskup Gumpold ve své legendě o sv. Vácslavu a Petr opat Zbraslavský v kronice své o Vácslavovi II. Srovnámeli však chvalořeči obou těch duchovních spisovatelů se zaručenými skutky jednoho i druhého Vácslava, shledáme, že chvalořečníci přechválili ty panovníky — ve svém smyslu, a ublížili jim — v našem smyslu; skutky totiž dokazují, že pobožnost těch knížat nebyla na újmu jejich statečnosti a dbalosti o věci světské. Charakteristika, kterou p. Gindely vykreslil o Ferdinandovi II., zakládá se ovšem na mnohých svědcích, ale Lamormain zaujímá mezi nimi přední místo. Tento pověstný jezuita a zpovědník Ferdinanda II. napsal totiž spis: Idea principis christiani, seu Ferdinandi II. virtutes etc., tedy: „Ideál knížete křesťanského, čili ctnosti Ferdinanda II. atd.“ Pomnímeli, jaký ideál o knížeti křesťanském mohl míti takový jadrný jezuita, a vzpomenemeli si, kterak neobmezeným ctitelem a dobrodincem jezuitů byl Ferdinand II., dovtípíme se hned, že jezuitský spis s titulem svrchu psaným má zrovna ten účel jako každá obyčejná legenda o svatých, následovně také v historii má ten spis jen tu hodnotu jako jiná chvalořečná legenda. On ukazuje, kterak Lamormain chtěl, aby horliví katolíci na Ferdinanda hleděli — a nic víc; i když mluví o skutcích od jiných svědkův dosvědčených, může zpráva Lamormainova býti přijata toliko jakožto

referát strannický. Kdy by bylo místa a času, dalo by se i ze samé knihy p. Gindelyho dokázati, že svatouškovské líčení jezuitovo nesrovnává se se skutky císařovými. Nejpádnější ze všech příkladů, které by se na to uvesti mohly, jest ten, když Ferdinand v červnu 1619 nacházel se ve Vídni v největší tísni od stavů rakouských a Thurn blížil se k Vídni; tu král dle Lamormaina neviděl žádné pomoci lidské a fatalisticky poručil vše bohu (str. 75); ale p. Gindely umí do podrobna o tom vypravovati, kterak král v těch těžkých okolnostech učinil všechna náležitá vojenská opatření, aby protivníkům se ubránil, což se mu také dobře podařilo (str. 74, 77—78, 83); také všelikého umění diplomatického užíval v té kritické době obratně, zvláště pak mistrovsky v tom ohledu zachoval se v nejtrapnější scéně, kdy stavové rakouští při audienci na něho neuctivě naléhali (77); tu neměl nižádného rádce při sobě, tak že sám skoro celou hodinu byl vydán nejtěžší zkoušce, při které ani osobou svou nebyl jist; že v takové situaci důstojně obstál, to zajisté nesvědčí o nějaké nesamostatnosti jeho ducha.

Co zajímavého nového tyto dva svazky nám přinášejí, o tom bylo by mnoho vypravovati; ku př. scéna právě dotčená z Vídenského hradu vylíčena jest velmi rozdílně od toho divadelního způsobu, jak dosud bývala podávána. O Janovi Sarkandrovi ukázáno, že byl od protestantů bez příčiny umučen, neb nejednal v Polsku o pomoc proti povstalcům. Mansfeld odhalen co zrádce, jenž před bitvou Bělohorskou smluvil se s císařskými, že přestoupí na jejich stranu, a již také část odměny za to ujednané obdržel; p. Gindely slibuje uveřejniti důkazy toho ve 4. svazku. Svědectvím obou stran vyšlo na jevo, že vítězové z Bílé hory nepovolili zimnímu králi nižádného příměří atd. Avšak musím ustati. Nechť každý dá se do čtení díla samého a jistě ho neodloží, dokud nedočte: tak poutavé jest to čtení.

Jen na jedno nedopatření chci upozorniti. O obou Lužicích praví p. spisovatel (II. 176), že dohromady sotva se vyrovnaly desátému dílu Čech. Avšak tehdejší obojí Lužice při koruně České obsahovala dobře 180 čtv. zem. mil čili asi tolik, co pětina Čech.

Album der Burgen und Schlösser im Königreiche Böhmen. Von F r i e d. B e r n a u. Lieferung 1.—4. Saaz, Brüder Butter. — Snad každému českému čtenáři, který ve školách naučil se německy, jest povědomo, kterak veliké oblibě těšilo se Hebrovo dílo o hradech českých, ano dosud se hledá a bývá po něm častá poptávka u antiquarů. Bezpočtukrát projevováno přání, aby se nám dostalo podobného díla ve spůsobě dokonalejší a v jazyku českém. Pan prof. A. Sedláček vyvolil si to za úkol svého života, aby shledal a sepsal historii hradů a tvrzí v Čechách; materiál svůj z četných archivů se všemožnou pílí vybraný počal p. Sedláček již sestavovati, a má v rukopise hotovou historii některých hradů a tvrzí východočeských a jich držitelů. Dílo však nevychází, neb nastalo dlouhé vyjednávání mezi spisovatelem a nakladatelem o to, kterak by spis p. Sedláčkův — počatý ve spůsobu nejvíce genealogickém, vůbec pak založený jen na zprávách historických — mohl býti opatřen žádoucími k němu vyobrazeními i doplněn popisy topografickými, vzatými z nynějšího ohledání míst, pověstmi a líčením bývalého života, které by k důležitým osobám i věcem tvořilo zajímavé

pozadí. Má to býti dílo v každém ohledu dokonalé, vědecké i umělecké, zajímavé i krásné. Ale co by bylo nejlepší, bývá překážkou dobrému. Během roku, co trvalo toto vyjednávání, počal p. Bernau vydávati v Žatci německé dílo o hradech českých, jehož čtyři první sešity před námi leží. Každý sešit obsahuje 24 stran textu a dva listy s obrazy, kreslenými dle skutečnosti od osvědčeného umělce p. Kutiny a rytými do dřeva p. Patočkou v Praze. Krom těchto malebných pohledů na hrady na zvláštních listech každý sešit přináší v textu několik dřevorytin buď celých hradů a jich částek, nebo pečetí, znaků a jiných menších předmětů. Formát jest příčné nevelké folio; celá zevnější úprava jest krásná. Deset takových sešitů má tvořiti vždy jeden svazek, jenž bude opatřen rejstříkem míst a osob.

V prvních čtyřech sešitech shledáváme popsané hrady z různých krajin německých i českých v naší vlasti; zejmena vypisují se tu hrady a zámky Hertenberk, Ralsko, Konopiště, Waldštein, Mašťov, Jestřebí, Blatná, Radyně, Škvorec, Hrádek nad Zámostím, Ronov u Ouštěka, Průhonice, Rabštein. Jako umělecká a typografická úprava, tak i text předčí velice nad zpomenuté dílo Heberovo. Máť p. Bernau péro obratné tak jako jeho předchůdce, nad to pak může nyní použiti mnohem více tištěných pomůcek, než co jich bylo Hebrovi na snadě, a krom hojných vydaných pramenů a spisů p. Bernau konal také studia v některých archivech. Popisy jeho o hradech jsou netoliko historické, ale i topografické; on netoliko vypravuje o příhodách a osudech hradu a o rodech a osobách, které jím vládly, ale také pěkně a malebně popisuje jeho polohu a zbytky, vyhlídku s něho, oceňuje umělecké památky v něm, uvádí pověsti atd. Patrně p. spisovatel má při textu na zřeteli, aby vyhověl všem požadavkům vzdělaného širokého obecenstva; jako text jest k tomu vhodně upraven, tak i obrazy jsou dobře voleny a krásně provedeny. Jest to kniha salonní.

Opět teda vychází o hradech českých dílo německé a prozatím žádné české. Ale jako spis Hebrův, tak ani tento není psán ve smyslu protičeském. Jestiť p. Bernau rodilý Čech a dovede rovněž tak dobře psáti jazykem českým, jakž toho jsou některé ukázky v Památkách archeologických. Nakladatelstvo vyhražuje si práva patisku a překladu; zdali pomýšlí při tom samo na vydání české, není mi povědomo.

Pan dr. Ant. Rezek nemálo se zavděčil historikům a milovníkům historie vůbec, postarav se o vydání dvou starších spisů českých, jichž první svazky nyní zároveň vyšly na světlo pod tituly: *Poselkyně starých příběhův českých.* Díl druhý (od r. 1526—1715). Sepsal *Jan Beckovský.* Svazek první (léta 1526—1607). Nákladem dědictví sv. Prokopa. V Praze 1879, stran 444 ve velké 8⁰. — *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova.* Svazek první. Nákladem Matice České. V Praze 1878, stran LXXI a 367 ve 12⁰.

Poselkyně díl první, jenž jde do r. 1526 a jest jen o málo lepší než kronika Hájkova, vyšel již za živobytí Beckovského r. 1700. Díl druhý, jehož hodnota jest mnohem větší a jenž dosud jest nejúplnějším vypsáním příběhů českých od r. 1526 do r. 1715, ležel dosud v rukopise, až teprva nyní, po 160 letech, horlivost p. dr. Rezka pomohla mu na světlo. Krom toho buďtež vzdány upřímné díky Dědictví sv. Pro-

kopa, spolku k vydávání vědeckých knih z oboru katolické theologie, že odhodlalo se vydati to dílo svým nákladem, ač Poselkyně náleží do řečeného oboru jeho jen jednou stránkou svou, pokud totiž obecná kronika Čech, sepsaná knězem, obsahuje také ovšem dějiny církve v Čechách. Celý druhý díl Poselkyně zaujme ještě další dva takové svazky, jakož jest tento první. Ke třetímu svazku přidán bude životopis Beckovského a kritické ocenění jeho hlavního spisu historického.

Paméti Mikuláše Dačického z Heslova jsou vlastně sborník historických zápiskův, týkajících se dílem Kutné Hory a dílem Čech vůbec, které sepsány jsou ne od jedné, ale od šesti osob, totiž od Bartoše z Práchňan a jeho tří potomkův a od Ondřeje Dačického z Heslova i jeho syna Mikuláše. Všechny tyto osoby byly usedlé v Kutné Hoře a žily i psaly v posloupnosti jedna po druhé z druhé polovice 15. století až do r. 1626. Celé dílo ukončí se svazkem druhým, jenž vyjde r. 1880. V Pamětech rozeznává se 15 oddílů, které však nepřiléhají k sobě chronologicky. V důkladném úvodě ku prvnímu svazku p. vydavatel podal zprávy o všech původcích Pamětí a ukázal, kterak který oddíl vznikl.

Při obojím vydání páně Rezkově dlužno vřele pochváliti jednu vlastnost, jejíž nedostatek velice vadí mnohým publikacím historickým a měl by býti kárán často, kdy by nemrzelo přednášeti pořád týž stesk. Tím milejší jest příležitost, když referent může chváliti, že p. vydavatel nepřestal na pouhém opsání a otištění spisu, nýbrž že vynaložil všechnu náležitou péči na to, aby spis učiněn byl přehledným a aby se v něm snadno hledalo. V Pamětech připsal nad stránkami, který oddíl to jest, od koho pochází a o kterých letech ty stránky jednají; na konci spisu bude rejstřík jmen a věcí, a též podá se pořad let a na kterých různých stranách lze jest o každém letě něčeho se dočísti. V Poselkyni nad stránkami udána jest kapitola, obsah její povšechný, též léta, o kterých ty stránky jednají, a vedle textu na okraji najdeme opět léta a stručný obsah každého odstavce; na konci svazku jest rejstřík jmen a věcí, též pořad let s udáním předmětu, o kterém mluví se v textu na místech, kam to vlastně dle pořádku chronologického nenáleželo. Tímto zařízením docíleno toho, že jakmile knihu rozevřeme, hned víme, o čem na těch stranách jest psáno, a potřebujemeli něco hledati, najdeme to snadno, nechť hledáme nějakou určitou osobu a věc, anebo něco k některému určitému létu. Nad to p. Rezek pod čarou tu a tam přičiňuje poznámky a vysvětlivky. I tak oboje vydání páně Rezkovo druží se ke vzorným; i jest sobě jen přáti, aby všichni vydavatelé pramenů a historických děl vůbec rovněž tak bedlivě dbali o to, aby publikací jejich mohlo se pohodlně užívati.

Dr. J. Kalousek.

Karel IV. Otec vlasti, sepsal Dr. Jos. Kalousek (nákladem Vilímkovým, v Praze 1878, str. 223.) Milerád vyhovuji vyzvání ctěné redakce, abych oznámení spisu páně Kalouskova několika slovy doprovodil. Spis ten nevelký, svědčící o důkladném bádání a o zručnosti v přehledném a srozumitelném vypravování, obsahuje myšlenku a zprávu nejednu k vypsání života i k vylíčení osoby a povahy otce vlasti velmi důležitou, s níž po prvé v české knize se potkáváme. Jednak užito v něm bylo nových pramenů, mezi nimiž hojná Böhmerova Regesta

Karla IV., vydaná od Huberta, první místo zaujímají, jednak přibliží se v něm k novým výzkumům historickým, jimiž vyvracejí se již i od cizinců samých výčitky Karlu IV. neprávem málem až posud činěné. Na str. 82 a 120 dotýká se spisovatel kyselosti, vzešedší v Rudolfu Zakladateli i v potomcích jeho vojvodách rakouských proti Karlovi, protože jakožto dobrý znatel historie nepotvrdil padělaných privilegií podvržených, obsahujících práva a svobody Rakousům hned prý od Julia Césara, Nerona a j. udělené. Císař Fridrich III., uděluje potvrzení nehistorické té slátanině (1453), vyčítá Karlu IV., ač ho nejmenuje, za opatrnost jeho „tyranskou násilu"; Aeneas Sylvius, jezuitský předchůdce jezuitů, při dvoře Fridrichově dobře známý, nařkl výslovně Karla IV., že nevážil si říše německé; Maximilian I. pronesl nad Karlem soud, že byl království českého otcem, a svaté římské říše arciotčímem. A od té doby psáno bylo a hlásáno, že byl Karel říši německé „arciotčímem", i s katheder německých v Čechách až po dnes. Ale pravda nezná ustoupiti zlobě, a tak Němci, znešvařivše jmeno Karlovo, sami je již očisťují. Oněch privilegií Karlem nestvrzených již ani učeník v historii nemá za nic jiného než hrubý podvod, a Höfler, největší hanobitel Husův, prvním jest velebitelem Karla IV., jehož zlatou bullou říše německá od rozpadnutí byla zachráněna. Podobně Lindner, Huber, Friedjung, každý nějaké nařčení s Karla IV. svedli, a i jiné brzy na jistější stopy pravdy uhodí. — Spis obsahuje stručné vypsání nejdůležitějších událostí ze života Karlova a širší nežli jinde o něm úvahy. Bera se v životopisu postupem času, nikde nezabředl v kusost kronikářskou, a co kde jest položeno, výklady, kde třeba, zřetelně jest doloženo, tak že čtenář nečte nic na plano a nikde nezůstává v nejistotě. Vychování Karlovo (dle vlastního jeho vypravování) šířeji se vypisuje, aby zřejmo bylo, jak z mládí rostlo, co později Karlem vzrostlo. Jako v živobytí každého jednotlivce příhody i náhody tytýž nepatrné bývají zhusta rozhodnými příčinami dalšího rozvoje, běhu a spůsobu života, tak i bylo při Karlovi: poslán byv dle zvyku rodu Lucemburskému obvyklého na vychování ku královskému dvoru francouzskému, čítával po návodu svého kaplana hodinky k panně Marii, až ve středu popeleční udiven, uchvácen a nadšen byl výmluvností Petra Rogera, jejž si hned za učitele oblíbil — Petr stal se papežem, Karel císařem, z přátelské pak obou náklonnosti, ačkoli si nikdo v ničem nezadal, dostalo se Čechům mnoho dobrodiní, jichž marně domáhali se byli Otakar II. a Vácslav II. Mimo jiné vykládá se v „úvahách" skutečný, nikoli vymyšlený poměr Karla IV. k papeži, zásluhy Karlovy o říši německou, a doličuje se, že volba Vácslava IV., syna Karlova, dála se týmž během a týmiž dary jako volby jiných králů německých, čímž mění se ve prospěch Karlův vypravování Palackého. Kromě toho dávají se výklady a zprávy o zákonech a státních poměrech českých, o vzdělanosti a umění, v Čechách zdárněji než jinde kvetoucích, povahopis pak Karlův provádí se lahodně a důkladně do podrobna a končí tím, z čeho úřední list český za zvrhlé doby naší (24. listopadu 1878) úšklebek si směl činiti, že byl Karel IV. upřímný Slovan a Čech. — Vyjmouc papír, zalíbí se v knize té každému všecko.

Fr. J. Zoubek.

Přírodní vědy.

Výklad života ze zákonů přírodních. Tresť ze spisů Darwinových a Haecklových. Sestavil dr. J. Bulova. V Praze 1879. — Literatury všech vzdělaných národů vykazují se již od drahné doby četnými spisy o theorii Darwinově a descendenční, ba směle možno tvrditi, že náukám těmto věnovány jsou již celé bibliothéky. Malí národové, jako Dánové a Švédové, jimž snahami svými též národ náš po bok se staví, mají neli překlady všech děl Darwinových aspoň zdařilé výklady náuky jeho — jen česká literatura neměla posud leč toliko řadu větších menších pojednání od Čelakovského, Durdíka, Kodyma a referenta, nikoli však větší spis, tím méně překlad nejdůležitějších děl Darwinových. Nyní leží před námi kniha dr. Bulovy, jež dle názvu svého obsahovati má nejdůležitější stránky čili tresť theorie Darwinovy; autor chtěl patrně vyplniti mezeru v literatuře české: vůle dobrá, a titul knihy nad míru mnoho slibuje; přihledněme k obsahu jejímu, abychom správně oceniti mohli, pokud jest nám jí poslouženo.

V úvodu vylíčen kratičce rozvoj náuky, jíž teprvé Darwin pevné základy dal; dotčeno tu dále hlavních zákonů, na nichž učení to spočívá, však o celkové theorii Darwinově a descendenční nepojednáno. Hlavní částí spisu jest po většině kusý překlad spisu Darwinova „o původu člověka“; jakožto přívěsek připojeny jsou názory Haecklovy „o jednotě v přírodě čili monismu“, čímž zabíhá spis dr. Bulovy do tak zvané přírodní filosofie. Úvahy o světě a původě jeho obyvatelů zakončují knihu, kterou spisovatel nadepsal „Výklad života — tresť ze spisů Darwinových a Haecklových“. Ale kdeže tu vyložen život? Snad v úvodu? Nikoliv. Či v překladě spisu o původu člověka? Ani tu, neboť obsah tohoto spisu Darwinova nejméně se hodí k znázornění zákonů o rozvoji organismů. Tedy snad konečně v tresti „filosofických“ úvah Haecklových? To již naprosto ne, ježto úvahy podobné jen na spekulaci spočívají. Kdež tedy „tresť spisů Darwinových“? Trestí nelze nazvati překlad „o původu člověka“ a tím méně možno dáti spisu název „výklad života.“ Na ten čas vůbec ještě *nemožno* „život vyložiti“; kdy by to bylo možno, t. j. kdy by bylo již tolik bezpečných dát po ruce, že by každý úkaz životní, každá přeměna organismů byla povědoma a jasna: dávno by theorie Darwinova neměla tolik odpůrců. Však nyní tomu ještě tak není. P. spisovatel nad to příliš padl in medias res, zvoliv pro svůj „výklad života“ spis Darwinův o povstání člověka, kterýžto pokus nelze šťastným nazvati. Darwin sám mnohem později, nutkán okolnostmi — hlavně nájezdy odpůrců svých — své „*některé myšlenky*“ o původu člověka vydal, když byl dříve již uveřejnil důležitější díla svá „o povstání druhů“ a „o měnivosti zvířat a bylin chovaných“; tyto spisy také považujeme za mnohem důležitější pro poznání „života“ a ty dle našeho zdání měly také u nás předcházeti ostatní práce Darwinovy. Překlad spisu „o povstání člověka“ musíme považovati za předčasný a nemístný; tímto spisem Darwin ve vlasti naší jistě přátel nezíská.

Čím spisovatel nejvíce mohl širšímu čtenářstvu posloužiti, byl by (v úvodu) rozbor náuky Darwinovy, o níž v těch kruzích nejzmatenější a nejpřevrácenější náhledy panují; avšak tu pouhá dobrá vůle i píle ještě nikterak nepostačuje, nýbrž potřebí k tomu širokého a jasného rozhledu ve vědách přírodních, a toho ve spisu p. Bulovově neshledáváme. Znova zde opětujeme, že o předmětu, jako jest theorie Darwinova, psáti možno pouze přírodozpytci, jenž i s nejnovějšími vymoženostmi věd přírodních dobře seznámen jest, jinak je zmítán mezi Scyllou a Charybdou. Také naše literatura jest už daleka toho, aby se mohly obecenstvu podávati věci polovičaté, nedokonalé, i co do věci bludné; a kritika při vší šetrnosti nemůže než spravedlivě pokárati, co vystupuje s velikými pretensemi a jest plno chyb, neřkuli jednou velikou chybou. Tuto dovolíme si jen opraviti některá mylná udání, jež se do spisu p. Bulovova vloudila. Na 4. stránce čteme, „že rozmanité ústroje vyšších zvířat vesměs se vyvíjí (sic) ze dvou plodových blánek“; — v české vědecké terminologii užívá se slova „blána zárodečná“ a nyní jest již obecným učením, že ústrojí vytvořuje se ze tří takových blán. — O něco níže čteme, že „Purkyně nalezl r. 1825 měchýřek, t. j. pravý prvotní tvar života ve vejceti (sic) ptačím“; to sluší opraviti takto: R. 1825 objevil Purkyně zárodečnou bublinu (nucleus) ve vejci slepičím; bublina zárodečná však nikterak není prvotným tvarem živočišným, nýbrž pouze součástí buňky ústrojné. Slovo pak „měchýřek“ dávno již vymizelo z vědeckého našeho názvosloví. Na str. 11. praví pan spisovatel, že „někteří nálevníci sestávají z kupy buněk stejného tvaru a stejné činnosti životní.“ Co nás se týče, my známe nálevníky jen co jednobuničné organismy a litujeme, že neudal p. spisovatel, kdo jest objevitelem mnohobuničných infusorií. Atd. — „Filosofování“ rozmnožuje pouze neblahé vlastnosti spisu: neníť právě žádanou ani filosofií ani moudrostí. Velmi nepříjemnou prací bylo by probírati spis i co do stránky jazykové — již z citovaných vět znamenati lze, jaké násilí v něm čeština trpí; pomíjíme uváděti dalších dokladů.

Dr. Fr. Vejdovský.

Časopisectvo polské a lužickosrbské.

O polském časopisectvu nelze vysloviti úsudku povšechného. Rozděleno jsouc již politickými osudy na tři hlavní, zcela od sebe se lišící živly pracuje a usiluje v rozličných směrech: jiné panují poměry i potřeby v ruském Polsku, jiné v Haliči a jiné též v Poznańsku. Co zde volno, tam se zakazuje, co zde prospěšno, tam nebezpečno. Proto též každý ze tří dotčených živlů polského časopisectva má svou vlastní působnost, jež ovšem také podléhá rozličným stranám i směrům vytvořujícím se na základě zvláštních politických okolností.

Ačkoliv polské časopisectvo vycházející v hranicích říše ruské s nejtrudnějšími poměry bojuje, přece značně převyšuje ruchem i silou Halič i Poznańsko. Jakož jest Varšava hlavním ohniskem života lite-

rárního, jest i středem největších a nejrozšířenějších časopisů politických a uměleckých, v nichžto živel polský přese všechny obtíže nejčileji se rozvíjí. O politických žurnálech skoro zbytečno jest podotýkati, že stísněny jsou jako veškeren ruský tisk přísným zákonem censurním — jenž v království polském s dvojnásobnou přísností se provádí. Tím se stává, že jmenovitě Varšavskému časopisectvu nelze vyniknouti barevností a samostatností, jakou by se za jiných poměrů zajisté vyznačovalo. Jen pro příklad uvádíme, že censura nepřipouští v časopisech slovo „ojczyzna“, kteréž se všeobecně musí nahražovati bezbarevným slovem „kraj“; v redakčních listárnách každou chvíli čteme odpověď spisovatelům: „Z příčin od nás nezávislých nemůžeme vytisknouti.“

Z 58 Varšavských časopisů jsou dva vládní: *Dziennik Warszawski* (měl minulého roku 480 předplatitelů!) a *Gazeta policyjna*, vycházející v jazyku polském a ruském; ostatní jsou, pokud jen okolnosti dovolují, proniknuty duchem polským a věnují obzvláštní pozornost neporušenosti společenského života. Nedostatek samostatnosti politické nahražuje pozoruhodný ruch na kolbišti společenském a literárním; protož přestaneme při časopisech politických na nejčelnějších jmenech. Nejrozšířenější jest *Kurjer Warszawski* (s 12.000 odběratelů), denník téměř ve všech vrstvách oblíbený; jemu nejbližší jest pečlivě redigovaná *Gazeta Warszawska* (red. Kenig) a *Wiek* (red. K. Zalewský, známý dramatický spisovatel). Ostatní časopisy mají význam více méně jen místní: Kurjer Codzienny, Poranny a j. v.

Než se obrátíme k časopisectvu literárnímu, dotkneme se několika slovy žurnálů haličských a poznaňských. Halič jest oživena stálým ruchem politickým, jenž jasně se též zračí v časopisectvu Lvovském a Krakovském; spor, jejž tyto dvě strany vedou, nejpatrněji se jeví mezi Krakovským *Czasem* a Lvovskou *Gazetou Narodowou.* Czas, založený překladatelem Králodvorského rukopisu L. Siemieńským, stal se orgánem „mírnějších“, kdežto Gaz. Narodowa jako hlavní záštita „ultra-narodowych“ vášnivě se drží starých, nyní namnoze již překonaných zásad politických. Že se Krakovský Czas v poslední době pilně též zaměstnává otázkou českou, dostatečně jest známo; v tom vzhledě zůstává skoro jediným mezi Haličskými časopisy. Mírnější než Gazeta Narodowa jest Lvovský *Dziennik Polski*, který však dosud významem svým nedostihl prvé jmenovaných dvou časopisů. Nikoliv bezvýznamná jest okolnost, že Lvovská vládní Gazeta v ohledu hmotném neposlední místo zaujímá mezi haličským časopisectvem.

Zcela samostatné působiště má opět časopisectvo poznaňské, jehož hlavními representanty jsou *Dziennik Poznański* a *Kurjer Pozn.* Obzvlášť výdatně působí Dziennik; pracuje bez vášně o udržení polského živlu a náleží vůbec k nejlepším časopisům polským. Netone v zbytečných nadějích, neštve, ale působí dobře i s prospěchem všady, kde účinně působiti může. Mezi jeho spolupracovníky náleží též J. I. Kraszewský. Polské časopisectvo poznaňské ma tím větší význam, že jest téměř jediným činitelem národní obrany, vedouc v neblahých poměrech tuhý boj proti násilné germanisaci lidu. V Poznaňsku vychází celkem 24 časopisů, z nichž větší část určena ku vzdělání *lidu*, od něhož závisí bytnost polského živlu v Prusku.

V nepoměrně utěšenější tvářnosti jeví se nám polské časopisectvo literární. Celá řada měsíčníků, dvoutýdenníků a týdenníků obezřele redigovaných a podporovaných osvědčenými silami spisovatelskými ze všech oborů vědy i umění, vyrovnává se vnitřní svou cenou i nejlepším toho druhu publikacím francouzským, anglickým neb německým. Jmenujeme především výtečnou *Biblioteku Warszawskou*, jejíž obsah vyhovuje nejpřísnějším požadavkům kritiky. Studie dějepisné, archeologické i literární, překlady znamenitějších plodů evropské poesie, dramata i básně drobnější, důkladné zprávy o duševním ruchu domácím i cizozemském, kritika atd. vyplňují její objemné měsíční sešity. Ona podává nejdůstojnější obraz literárního rozkvětu v Polsce. V redakci utvořena zvláštní komise několikačlenná, bez jejíhož společného schválení žádný příspěvek se nepřijímá. Podotýkáme, že měsíčník tento ode dávna seznamoval polské čtenářstvo s českým životem a jeho pokrokem; v té příčině podávali tam příspěvky dříve Al. Chodźko a Nowakowský, v době novější Adolf Smorczewský, známý spisovatel „Listů z Čech“.

Za „Bibliotékou Varšavskou“ nejdříve jmenovati sluší *Atheneum*, *Niwu* a *Dwutygodnik naukowy*. Niwa pěstovala z počátku hlavně národní hospodářství, ale v poslední době nabyla širšího literárního významu; Br. Grabowským učiněn v ní chvalitebný pokus seznamovati obecenstvo pravidelně novými plody literatury české (O tegorocznym ruchu literackim w Czechach), jenž se v budoucnosti bohdá s nejlepším úspěchem nemine. Vůbec musíme poznamenati, že v polském časopisectvu ze všech Slovanů jedině Čechové poměrného docházejí povšimnutí.

Z týdenníků polských uvádíme především Varšavský *Przegląd tygodniowy*, jenž se pro „panslavistickou tendenci“ haličské straně velice nebezpečným zdá: nestranný soudce nic podobného v něm nespatřuje; ovšem ale Przegląd bez obalu odkrývá i tepe všeliké vady společenské a vášně politické. Zvláštní péči věnuje redakce (v čele jejím jest A. Wiślický) zprávám o životě slovanských národů; podává pravidelnou kroniku z Čech i z Ruska. — Velice jest litovati, že počátkem minulého roku přestal vycházeti Lvovský *Ruch literacki*, vzorně A. Gillerem redigovaný, ačkoliv se směrem svým nepatrně od Gazety Narodowé lišil; mnohé úvodní články (o životě národním a společenském) prodchnuty byly nadšeným vlastenectvím, praktickou podstatou a pravdivou ušlechtilostí, žel jen, že někdy vášnivý výbuch dědičné nenávisti k Rusku harmonii rušil. Kromě toho byly tam uveřejňovány práce nejpřednějších spisovatelů haličských, jmenovitě Lvovských, študie dějepisné, zápisky vynikajících osobností atd. Vedle Ruchu stál *Tydzień*, jenž dosud vychází.

Nyní ještě několik slov o časopisech obrázkových. Veliké týdenníky Varšavské *Kłosy*, *Tygodnik illustrowany* a *Tygodnik powszechny* v ohledu uměleckém i literárním vyrovnají se nejlepším podobného druhu časopisům cizozemským. Polské týdenníky illustrované zaujímají v slovanské literatuře místo nejpřednější a samy listy ruské, hmotně tak vydatně podporované, nemohly jich dosud uměleckou cenou dostihnouti. Reprodukce neb illustrace nejlepších plodů polského malířství a kreslířství (Matejky, Brandta, Grabowského, Kossaka, Pillatiho, Andriolliho a j.) vzbuzují lásku nejen k umění ale k domovině vůbec; redakce

věnují velikou péči též části literární, kteráž tvoří milý soulad se stránkou uměleckou. Z menších illustrovaných časopisů jmenujeme jedině Poznaňského *Lecha*, ne tak pro vnitřní jeho cenu, jako pro chvalitebnou, nám již dostatečně známou tendenci. Jest to jediný list polský, jenž výslovně do svého programu pojal pěstování vzájemnosti slovanské, jmenovitě polsko-české. Litovati jest, že trudné poměry hmotné nedovolují mu takového rozvoje, aby alespoň v poměrné míře se mohl rovnati týdenním listům Varšavským.

Nemohouce se šířiti o rozličných odborných neb méně důležitých časopisech polských (Bluszcz, Wędrowiec, Rodzinna Kronika, Echo atd.) zmiňujeme se ještě o francouzské *Revue Slave*, která minulého roku počala ve Varšavě vycházeti a rozšiřujíc se ve Francii, Německu, Anglii, Španělsku a Italii jest vítaným prostředníkem mezi námi a ostatním vzdělaným světem; pokud z dosavadních svazků souditi lze, můžeme se nadíti, že při stálém rozvoji vyhoví důležitému úkolu svému.

Od Polákův obracíme se k druhému nám nejbližšímu bratrskému plemeni. Srbové lužičtí, ačkoliv jsou mezi kmeny slovanskými počtem nejnepatrnější, náleží přece k nejčilejším. Hrstka Lužičanů jsouc vržena ve dva státy, rozdělena ve dva spisovné jazyky, čítajíc sotva tolik hlav, kolik je v Praze obyvatelstva, a odkázána nad to jen na vesnice, vydržuje 3 literární a vědecké spolky (Towařstvo Maćicy Serbskeje, Evangelskolutherske knihowne towařstvo a Tovařstvo ss. Cyrilla a Methoda), 5 spolků vzdělávacích (hlavně študentských), 5 společností náboženských, 7 čtenářských spolků a besed, 6 spolků pěveckých, přes 20 společností hospodářských atd. a udržuje nad to 6 slušných časopisů v nářečí hornolužickém a jeden list dolnolužický. Porovnámeli tato čísla s časopisectvem a společenským ruchem kteréhokoli jiného národa slovanského, shledáme, že Srbové lužičtí obstojí v porovnání s kýmkoliv, ba že se poměr sklonì v jejich prospěch. A kdy by i dolní Lužičané, jichž jest kolem 70.000, přistoupili k literární jednotě s Lužičany horními, vypadlo by srovnávání ještě mnohem příznivěji.

Roku 1878 vyšly v jazyku hornolužickém 22 tiskopisy, mezi nimiž 15 kněh, dvojí kalendář a patero novin. Z časopisů drží první místo *Časopis Maćicy Serbskeje*, vědecký sborník lužickosrbské matice, vydávaný v Budyšíně ročně ve dvou knížkách a redigovaný M. Hórnikem. Poněvadž v Lužici není škol slovanských, jest Časopis jediným prostředkem k pěstování literatury přísně vědecké; články jeho vzaty jsou hlavně z oboru dějin lužických a zejmena z oboru řeči a literatury srbské. — Obsahu zábavného jest *Lipa Serbska*, orgán lužicko-srbské omladiny, vycházející jednou za měsíc v Budyšíně od r. 1876, redigovaný v loni Arn. Mukou, letos pak proslulým J. E. Smoleřem, kterýž jest toho času duší veškeré literární činnosti lužickosrbské. Lípa srbská jest vlastně pokračováním staršího Lužičana, vyniká však nad něj tím, že obsah její: básně, povídky a drobnosti jest s dobré tři čtvrtiny původní, kdežto Lužičan se skládával ze samých jen překladů. K těmto dvéma hlavním časopisům literárním přibyl počátkem nynějšího roku obnovený *Lužičan*, vydávaný taktéž jednou měsíčně Smoleřem v Budyšíně a sloužící jaksi za lehce poučný doplněk Lípy. Lužičan přináší všeliké poučné zprávy o světě slovanském a dobré přehledy duševní

činnosti lužických Srbů a je nad to prvním lužickým časopisem, který přináší illustrace a to hned velmi slušné. — Časopis politický mají Lužičané jeden, *Serbske Nowiny*, které vycházejí týdně redakcí Smoleřovou též v Budyšíně; jsouce určeny pro nejširší obecenstvo, tisknou se dosud starým (německým) pravopisem, kdežto časopisy výše jmenované užívají latinky. Srbské Noviny přinášejí obratně sestavený stručný přehled politických událostí, v každém čísle jest nějaká povídka a mimo to dopisy z Lužice.

Pro lužické katolíky vydává Towaŕstvo ss. Cyrilla a Methoda dvakrát za měsíc časopis *Katholski Posoł* (redaktor Michał Róla); o duchovní potřeby evangeliků se stará *Missionski Posoł*, vydávaný jednou za měsíc od Rychtaře. Dle Lužičana počne letošním rokem vycházeti ještě 7. hornolužický list, totiž *Serbski hospodaŕ*, určený pro stav rolnický. — V Dolní Lužici vychází od dávných let týdenník *Bramborski serbski casnik*, jehož redaktorem jest nyní Śwjela.

Tento patrný rozkvět časopisectva lužického, jak co do počtu listů tak i zejmena co do obsahu jest nejlepším dokladem, že lužičtí Srbové nehodlají tak brzo sklonit hlavu před germanisačními choutkami nynější vlády německé, ale že budou i nadále hájiti statečně svou národnost slovanskou a bohdá jí také uhájí.

Drobné zprávy.

Z ruské literatury. V poslední době vyšlo několik spisů, důležitých pro historii literatury ruské; jsou to zejmena nová doplněná vydání starších spisovatelů s přídavkem životopisných dát a korrespondencí, literární úvahy a p. Uvádíme zvláště spis Michaila de Pule: *Alexèj Vasiljevič Kolcov* v jego žitějskich, literaturnych dělach i v semejnoj obstanovkě. Kolcov je jeden z nevelkého počtu ruských básníků, jemuž se dostalo největší popularnosti, a jehož jmeno se skví hned vedle Puškina, Žukovského a Lermontova, a proto je každý příspěvek k poznání jeho života i literární činnosti velice vítán. Čím byli Gogol a Lermontov jako umělečtí kreslitelé života ruského vůbec, tím byl vrstevník jejich Kolcov ruskému životu prostonárodnímu; proto i zpěvy jeho znárodněly. Ve spise Puleově jest nejedno zdařilé vysvětlení některých záhad v životě slavného rodáka Voroněžského i uvedena tu na pravou míru též některá nedopatření kritika Bělinského. — Dále jmenujeme nově vydaná *Sočiněnija A. S. Chomjakova*, rozmnožená mnohými, dosud netištěnými pracemi tohoto na Rusi prvního hlasatele náuky slovanské. Jeho spisy básnické i prostomluvné (z oboru theologie, filosofie, politiky i hospodářství), jež vydával počínaje rokem 1831, prodchnuty jsou vesměs láskou k národu ruskému a plemenům jinoslovanským; jimi položeno na Rusi první símě, jež během času v mohutný strom strany slovanské vzrostlo. Ze článků po prvé v toto vydání pojatých uvesti dlužno: Třicet let panování Ivana Vasiljeviče; Car Feodor

Ivanovič; O změně práva krepostného; O Skopcích a j. — Důkladnou biografii a kritiku spisů J. S. Turgeněva vydal nedávno v Petrohradě M. J. Popov: *Ivan Sergějevič Turgeněv*, kritičesko-biografičeskij etjud, jímž jest první na ten čas romanopisec ruský důstojně charakterisován. — Druhému věnován jest IX. díl známé Ruské bibliothéky, vydávané v Petrohradě Stasjulevičem, redaktorem Věstnika Evropy; jsou to Vybrané spisy hraběte *L. N. Tolstého* ve výňatcích a úryvcích, sestavené velmi zdařile. Obsaženy jsou tu povídky Dětstvo, Sevastopol, Razskazy dlja dětěj, pak Básně a výňatky z nejslavnějšího románu Tolstého: Anna Karenina. Mimo to přidána podobizna i úplný životopis autorův. Hrabě Lev Nikolajevič Tolstoj se narodil dne 28. srpna 1828 ve vsi Jasnaja Poljana v Tulské gubernii na rodinném statku. Studoval nejprvé soukromě doma, pak byl na universitě v Kazani na fakultě východních jazyků, později studoval i na právnické fakultě. R. 1846 odebral se na svůj dědičný statek a žil tu až do r. 1851, kde odešed za svým starším bratrem na Kavkaz, vstoupil do služby vojenské. Na Kavkaze vznikly jeho první novelistické práce Dětstvo, Otročestvo, Junosť, a započaty zde Roman russkago pomĕščika a Kavkazskaja povĕsť. R. 1854 byl při armádě na Dunaji, r. 1855 při obraně Sevastopolu. V ty doby sepsal oba Sevastopoly, Rubku lěsa a j. Po válce Krymské vstoupil do výslužby a zdržoval se v Moskvě neb Petrohradě, v létě na své vsi; častěji vyjížděl i za hranice. Za těch dob sepsal více menších povídek a pověstí, zejmena Tri smerti, Semejnoje sčastije a Polikuška. R. 1862 se oženil. Od té doby žije stále na svém statku, a za této doby sepsal svá nejlepší díla: Vojna a mir a Anna Karenina; nyní pak končí nový veliký román Děkabristy. Spisy jeho vyšly dosud v 18 dílech.

Z horvatské literatury. Utěšenou činnost rozvíjí Záhřebská *Matica Hrvatska.* Cokoliv její pomocí vydáno neb učiněno, slouží ke cti celé vlasti; ona jest vedle Akademie znanosti i umjetnosti nejvýdatnějším zřídlem duševního ruchu v Horvatsku. Vliv její na rozvoj domácí literatury nelze ani dost oceniti, ba směle možno říci, že se činnosti její v posledních letech žádný podobný spolek slovanský v stejných neb i příhodnějších poměrech nevyrovná. Hodláme stručnými slovy poukázati jen k tomu, čím se o Horvatsko zasloužila v roce právě minulém. Vydalať v tu dobu devět spisů, tři určeny jsou pro poučení, šest pro zábavu (dohromady 122 tiskové archy). I při nejpřísnějším posouzení nelze než vřelé uznání vysloviti snaze, jakouž sestavena matiční „božićnica“ vyznačující se nejen pestrostí ale i trvalou cenou; náležitě tu přihlíženo ke všem potřebám Horvatska, k okolnostem časovým, jakož i k poměru, v jakémž se domovina k cizině nachází. Zlatým heslem vydavatelstva bylo: „Ušlechtilost v zábavě, praktičnost a vhodnost v náuce.“ První dílo, k němuž pozornost obracíme, jest znamenitá biografie *Julijo Klovio* (J. Glović) z péra jednoho z předních učenců horvatských Ivana Kukuljeviće Sakcinského. Spisem tím Matice důstojně oslavila třistaletou památku slavného domácího malíře, jehož pověst se téměř po celém světě rozšířila. Klovio narodil se r. 1498 v Grižanech, v přímoří horvatském, okresu Vinodolského, prožil velikou část svého života v Italii, jmenovitě v Římě, kde též r. 1578 zemřel stár jsa 80 let; v dějinách umění zanechal památku nesmrtelnou, jeho

díla obracejí na sebe dosud zřetel v obrazárnách evropských. Všech maleb Kloviových napočítal Sakcinski 52, chovaných jmenovitě v Římě, Neapoli, Florencii, Milaně, Benátkách, v Londýně, ve Vídni, ano i ve Španělsku a v Rusku a j.; Záhřeb sám má jen 4 jeho práce. Spisovatel podal nejen podrobné zprávy o životě umělcově, ale i zajímavý obraz tehdejšího umění vůbec. Připojením dopisů Kloviových poskytnut badatelům též vzácný materiál k tehdejším dějinám umění; spis tudíž nabývá všeobecné ceny literární. Neméně důstojna jest i zevnější úprava, o nížto lze říci, že podobného spisu dosud v Záhřebě vydáno nebylo; Matice nešetřila nákladu, aby vlastenecké písemnictví obohatila spisem v každém ohledu dokonalým. Kromě výtečné podobizny Kloviovy připojeny jsou dvě kopie prací jeho mistrně provedené; zvláštní pozornosti zasluhuje krásný obrázek „Sibylla Tiburtina" (originál v Paříži) v zdařilém barvotisku. — Na druhém místě zmiňujeme se o V. Klaićově *Bosně.* Autor osvědčil se již prvé vydáním „Hrvatska", jediného spisu toho druhu v literatuře horvatské. V době přítomné nemohla Matice vhodnější spis vydati jako právě „Bosnu", v níž horvatské čtenářstvo důkladně poznává blízký a jemu tak důležitý kraj v ohledu fysickém, etnografickém, statistickém i místopisném. Použiv nejlepších pramenů, jakož i vlastních zkušeností, podal Klaić celkový obraz země i lidu, poměrů hospodářských i společenských; jmenovitě část pojednávající „o národnosti" sotva kde jinde s větší pílí probrána; připomínáme mimochodem, že spisovatel ve svém díle výhradně užívá výrazu *Hrvat* „i. to s toga, da su Hrvat i Srbin dva imena za jedan te isti narod." Klaićovo vypravování vyznačuje se zvláště zajímavým slohem, tak že spis jinak vědecký se čte téměř jako kniha zábavná, což je věc nemalé váhy, ježto spisy matiční vnikati mají do všech tříd národa horvatského. „Bosna" jest opatřena 9 obrazy (pohledy na čelnější města), mapou etnograficko-náboženskou a geografickou. — Důležitý jest i M. Kišpatićův spis o nerostech *(Slike iz rudarstva)*; byl poctěn cenou hraběte Draškoviće. — Zbývá ještě zmíniti se o „zábavné knjižnici", jejíž 3 svazky obsahují práce původní, tři zase překlady, obé ve svědomitém výběru. Umístěn tu román nejnadanějšího horvatského romanopisce Aug. Šenoy „*Diogenes*, historička pripoviest XVIII. vieka", pak dramatická díla Janka Jurkoviće a veselohry Josefa Eugena Tomiće, kterěžto práce si v literatuře horvatské získaly nejčestnější místo. Ostatní svazky „Zab. Knjiž." vyplňují dobře volené překlady: vybrané črty Washingtona Irvinga, Improvisator H. Ch. Andersena a Kirdžali Michala Czajkowského. V téže sbírce vydala Matice r. 1877 překlad románu „Z malého světa" od G. Pflegra-Moravského. — Takých knih rozšířeno v nevelkém, ale krásném Horvatsku v roce minulém více než 18.000 výtisků. Vše to podala Matica Hrvatska drahému národu „da mu se duše osladi, da mu se pamet bistri, da prione uz materinji jezik, da mu življe plane ljubav ne samo za svoj rod, već i za sve, što je krasno i dobro!"

Úmrtí.

† Ze Ženevy došla zpráva, že tam u večer dne 9. března dokonal slavný svůj život jeden z nejznamenitějších vojevůdců ruských, proslavený pokořitel Kavkazu, kníže *Alexander Ivanovič Barjatinský*. Narodil se r. 1815 na dědičném statku v Ivanovské vesnici v Barjatinské volosti (v gubernii Kalužské), od níž přijali jeho předkové, odvozující rod svůj přímo od Rurika, příjmení Barjatinských. Otec jeho Ivan Ivanovič zemřel ještě za nezletilosti Alexandrovy, načež se tento jako nejstarší ze synů a nástupce majorátu ujal řízení obsáhlých statků, vyvoliv stav vojenský za své povolání; polské povstání r. 1830 přivedlo jej na tu dráhu. Nepřišel však přímo na bojiště, jak sobě přál, nýbrž byl vřaděn do vojenské školy Petrohradské, načež přidělen jako kornet k tělesné stráži carevnině a r. 1835 vyslán konečně na Kavkaz, o jehož hory se ode dávna již vedly tuhé boje. Kavkaz se pak stal zdrojem jeho slávy, jejíž korunou po 25letém namáhání bylo zajetí Šamyla. Již v prvním roce svého pobytu na poli válečném vyznamenal se smělým útokem proti přesile horalů v průsmyku Čemokosekolajka, kdež, jakkoliv těžce poraněn, dobyl skvělého vítězství; v Petrohradě, kam se mu bylo odebrati na léčení, udělena mu byla za to zlatá šavle s nápisem „Za chrabrost.“ Příštího roku (1836) jmenován poručíkem a zároveň pobočníkem tehdejšího následníka, nynějšího cara Alexandra, jehož přítelem byl již od dob študentských. S ním konal po západní Evropě cesty, jimiž doplnil své vojenské vzdělání. Vrátiv se na Rus, byl povýšen brzy až na plukovníka, a vykonav r. 1840 s carevičem druhou cestu po Evropě, odebral se r. 1845 zase na Kavkaz, aby se znova účastnil bojů ruských proti horalům. Netrvalo dlouho, a jmeno mladého bojovníka ozářeno slávou mnoha rekovných činů osobní statečnosti i rozvážnosti vůdcovské, tak že ještě r. 1845 jmenován vedle knížete Voroncova velitelem nejudatnějšího pluku Kavkazského, pluku Kabardinců, a ozdoben řádem sv. Jiří 4. třídy. Poněvadž byl opět těžce poraněn, vrátil se r. 1846 do Petrohradu, odkudž si vyjel do Varšavy. V Krakově zuřilo tehdáž právě povstání. Velitel Varšavský, slavný Paskěvič, vyslal Barjatinského s oddělením vojska do Krakova, aby tam zjednal pokoj, což se mu v krátké době úplně podařilo. Byl opětně vyznamenán a vrátiv se do Petrohradu, počal uvažovati o tom, jakým spůsobem by se dalo provesti konečné pokoření Kavkazu, na němž přes veškeru statečnost a obětovnost ruského vojska nemohly se zbraně ruské dodělati dokonalého úspěchu. Aby se mohl věnovati pouze vojenství, postoupil majorátní statky — nesoucí ročně na 250.000 rublů — svému mladšímu bratrovi, a vyhradiv si pouze roční důchod 10.000 rublů, odešel znova na Kavkaz. Mladý generál budil tu vždy nový obdiv svou udatností a svým rozmyslem, poje s vojenským vzděláním též důkladnou znalost poměrů Kavkazských. Již r. 1850, přišed po čtvrté na Kavkaz, a obdržev samostatné velení, mohl začíti vojenské operace podle svých vlastních, dobře promyšlených plánů. Zabezpečiv si pevné stanovisko na území Čečenců a pojistiv si potřebné spojení, čehož všeho až dosud při válčení proti Kavkazským horalům nebylo, položil základ k roz-

umnému válčení, při němž by se netratily darmo síly a nehubilo se zbůhdarma obyvatelstvo domorodé. Dobytí aulu Chan Kale, s nímž v jeho moc padla celá Malá Čečna, a vypuzení odtud Šamyla bylo prvním důležitým jeho úspěchem. V ty doby (1853) byl Barjatinský v pravdě již vrchním velitelem armády Kavkazské, ač dle jmena jím byl churavý kníže Voroncov a po něm generál Read, na Kavkaze úplně neobeznalý. Nejtěžší zkoušku obstál však Barjatinský v čas války Krymské; tu stal se odpovědným nejen za vedení války proti horalům Kavkazským, nýbrž uloženo mu, aby odrazil též první útoky armády turecké, valící se na jižní hranice Zakavkazska. Slavnou bitvou pod Kürukdere dne 5. srpna 1854, v níž s 18.000 Rusů potřel 60.000 Turků, rozhodnuto panství ruské za Kavkazem, kteréž mohlo být tehdá zničeno jedinou nešťastnou bitvou. Z jara 1855 nahražen Barjatinský proslaveným později generálem Muravěvem, a povolán do Petrohradu, aby zůstal při osobě carově. Když následník Alexander dosedl na stolec carský, jmenoval Barjatinského ihned vrchním velitelem a spolu náměstníkem Kavkazským s neobmezenou mocí, aby směl prováděti všechny opravy, jež by za dobré uznal. Obklopiv se tu nejpřednějšími válečníky ruskými, vyrostlými ve škole bojů Kavkazských, udeřil s nebývalou vypočítaností na Šamyla a provedl plány své s takou precisností, že nebylo odpůrci lze více uniknouti. Šamyl vypuzen jest ze všech dosavadních opevnění a zatlačen do posledního ještě útulku, horské opevněné vesnice Gunib. Dne 6. září roku 1859 rozkázal Barjatinský všeobecný útok na aul Gunib a vzetím jeho zajal také svého hrdinného odpůrce Šamyla, jehož pak poslal do Petrohradu, zabezpečiv dříve jemu a rodině jeho slušné živobytí. Pádem Gunibu a zajetím Šamyla ukončena 60letá válka Kavkazská, neboť zbývající ještě nepodrobené horské kmeny poddaly se pak buď dobrovolně carovi aneb byly k poddání donuceny. Avšak ještě nedohřměly poslední výstřely na Kavkaze, když Barjatinského přinutila nemoc, že musil opustiti hory a vydati se na sever pro vyléčení zatvrzelé dny. Jeho vjezd do Moskvy a Petrohradu, kdež ho uvítal sám car, byl pravým triumfem (r. 1860). Tu vyžádal si rekovný vojevůdce, jmenovaný polním maršálkem, ozdobený všemi možnými řády ruskými a nesčetnými řády cizozemskými, dovolenou, aby směl vyjeti za hranice, kdež chtěl nabyti ztraceného zdraví. Po dvou letech se vrátil na Rus, aby se súčastnil oslavy tisíciletého trvání říše ruské, ale brzy potom roznemohl se tak povážlivě, že se vzdal veškerých hodností a trávil pak větší část svého života v lázeňských místech evropských, kdež ho v tyto dni zastihla smrt. Rus neztrácí v něm toliko výtečného generála, bylť i znamenitým organisátorem národohospodářským, zanášel se důležitou osnovou spojení Zakavkazska se střední Asií, jejíž obchod chtěl uvesti v ruce ruské; za tím účelem vystavěl nejen vojensky, nýbrž i ekonomicky důležitou silnici přes temena Kavkazu z Vladikavkazu do Tiflisu, položil základ ke stavbě železné dráhy mezi Černým a Kaspickým mořem i staral se o vzdělání a mravní povznešení podmaněných kmenů horských, zaváděje ve školy zejmena domácí jazyk místo arabského, přineseného sem islamem; snažil se vůbec o povznešení rajského Zakavkazska na ten stupeň slávy a blahobytu, jimiž druhdy slynulo. Dodávajíce pak, že kníže Alexander Barja-

tinský byl též upřímným Slovanem, přesvědčeným, že úloha Slovanstva na východě i na západě teprvé nastává, že budoucnost jeho bude skvělá, kterýmžto přesvědčením se nikdy netajil, končíme stručný přehled činnosti muže znamenitého, jehož památce budiž čest mezi všemi Slovany!

† Dne 12. února doprovodili jsme ke hrobu *Eduarda Justa*, nadaného beletristu českého. Byl rodák Josefovský (nar. 20. března 1836), vykonal studia gymnasialní v Králové Hradci a odebral se do Prahy, kde se záhy stal hledaným spisovatelem humoristického čtení; deklamace jeho došly v letech šedesátých veliké obliby u pořadatelů besed po celých Čechách. Humoristického a mravoučného rázu jest většina jeho spisů (Žert a pravda, 1865, Humoresky, 1866, Otec Ambrož, Polepšená tvrdohlavost, Oběti nešlechetnosti, 1865, Následky sázky, 1866 a j.) S Přerhofem redigoval starší Besedník Vilímkův a vydával později podobné sbírky žertovného čtení sám (Nový besedník). Po některý čas redigoval Humoristické listy, Šotka a Raráška a j., jako redaktor byl za doby Herbstovy persekuce též žalářem trestán. Mimo to sepsal i delší román „Antikrist,“ činohru „Břetislav a Jitka“ i překládal z cizích jazyků. V posledních letech přestal s literárními pracemi vystupovati, jsa korrektorem v tiskárně, při kterémžto zaměstnání nezbývá ovšem valně prázdného času. V letošní zimě déle churavěv konečně zhasl a pohřben z Vinohradů na hřbitov Vršovický.

† Mladou literaturu bulharskou stihla opět těžká ztráta. Dne 4. února t. r. byl v Ruščuku pochován nejpřednější representant krásné literatury bulharské, *Ljuben Karavelov.* Zemřel, ozářen prvními paprsky vycházejícího slunce svobody bulharské, pro niž pracoval po celý život svůj nezištně, bez únavy. Narodil se r. 1834 v Koprivštici nedaleko Panegjuriště, na jižním svahu Balkánském v srdci Bulharska. Za vzděláním se odebral do Plovdiva a odtud do Moskvy, kdež zahájil svou literární činnost. Vydal zde roku 1861 v ruském jazyku „Sborník národních obyčejů bulharských,“ který došed po Rusi valného rozšíření nemálo přispěl k poznání nešťastné té země slovanské, k níž se již ode dávna nesly sympatie Rusů. Z Moskvy odešel do Srbska, a přispívaje básněmi, novelkami a dramatickými pokusy do různých srbských časopisů, vstoupil zároveň ve spojení s revolučním výborem bulharským, jehož sídlem byla Bukurešť. Držel se strany Rakovského, jež naděje své v osvobození vlasti skládala na Srbsko, kdežto druhá strana spásu Bulharska čekala od Rusů. Když Rakovský r. 1868 zemřel, přestěhoval se Karavelov do Bukurešti a převzal řízení revolučního výboru jakož i časopisů a jiných agitačních tiskopisů, vydávaných v Bukurešti a rozesílaných odtud do celého Bulharska. Neopomenul nižádné příležitosti, aby jí neužil ve prospěch milované otčiny. Vlasteneckými básněmi budil uvědomění svých krajanů, prostě ale pravdivě psanými pověstmi a novelami šířil vědomí o vlasti a jejích dávných osudech, a jako žurnalista odhaloval a nemilosrdně tepal přehmaty a svévoli turecké, jakož se dříve též přičinil o vymanění bulharské církve z područí řeckých fanariotů. Z časopisů jím vydávaných je známo poučné Znanie a politická Svoboda, která přešla později v Nezavisimost a Zname. Za války rusko-turecké zašly sice všecky bulharské časopisy; ale jakmile utichl ryk válečný, vzkřísil Karavelov své Znanie hned opět, a sice již na

otcovské půdě v Trnově, bohužel, jen na krátko. Onemocněv, odebral se do Ruščuku, kdež zemřel dne 2. února t. r. Karavelov psával i srbsky a mnoho též rusky. Jeho povídky ze života bulharského, jež vycházely ob čas v Ruském Věstniku, byly vydány po druhé r. 1878 v samostatné knize „Stranicy iz knigi stradanij bolgarskago naroda“ i došly po celé Rusi přijetí nejvřelejšího. Mezi Bulhary došel svým působením největší popularnosti.

† *Feodor Al. Koni*, jeden z nejstarších spisovatelů ruských, zemřel 6. února t. r. v Petrohradě. Narodil se r. 1808, studoval v Moskvě, kdež byl potom profesorem dějepisu při škole kadetní; r. 1836 přestěhoval se do Petrohradu, a vedle učitelského úřadu zabýval se pilně i divadlem. Sepsal sám více drobných dramatických prací, jež byly na Petrohradském divadle až do let čtyřicátých velmi oblíbeny. R. 1847 počal vydávati divadelní časopis „Panteon russkago i vsěch evropejskich teatrov.“ V tomto časopise, jakož i v Literaturnoj gazetě, později od něho vydávané, uveřejnil mnoho dobrých článků o umění dramatickém, psal tam životopisné zprávy o divadelních umělcích a spisovatelích, recense a počal uveřejňovati též dějiny ruského divadla. Když časopis roku 1856 zanikl, zabýval se pracemi vědeckými, i sepsal „Dějiny Bedřicha Velkého“ (2. vyd. 1863), přeložil Thiersovy dějiny konsulátu a prvního císařství, při čemž byl stále divadelním recensentem při některých Petrohradských novinách. R. 1864 vydal o sobě „Russkij teatr, jego suďby i jego istoriki,“ o kterémž spise byl již dávno pracoval. Konečně přeložil pro ruské divadlo i hojně dramatických prací, z nichž mnohé jsou dosud na repertoiru Petrohradského divadla.

† *Jan Jasiński*, spisovatel, dramatický umělec zemřel 14. ledna t. r. ve Varšavě. Neúmornou činností, upřímnou snahou a skutečným nadáním pojistil sobě trvalou památku v dějinách polského divadla. Narozen byv r. 1806 ve Varšavě věnoval se záhy dramatickému umění a vlastním přičiněním dospěl k všestrannému vzdělání. Časové jeho veselohry oživovaly vhodně divadelní ruch Varšavský, když v Polsce největší slávy docházela komedie francouzská. Přeložil na polský jazyk valný počet francouzských a německých her divadelních, tak že jmeno jeho se ustavičně na divadelních cedulích objevovalo. Ale největších zásluh získal si jakožto ředitel divadel Varšavských, která jeho uměleckým i administrativním řízením utěšeně zkvétala; vynikající umělci dramatičtí jako Żółkowský, Królikowský, Komarowský, Rychtr, Panczykowský, Halpertová, Palińská, Bakaliczové se u něho vzdělali a zdokonalili.

Varyto. Red. Em. Binko. Ročn. II. č. 2.—5.
Akademické listy. Red. Frant. Paštika. Ročn. II. čís. 4. a 5.
Pražské hospodářské noviny. Red. J. Dumek. Roč. II. č. 3.—5.
Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubenek. Ročn. XI. č. 6—8.
Ženské listy. Red. E. Krásnohorská. Ročn. VII. seš. 3.
Česká Včela. Red. Boh. Pichl. Roč. IV. č. 5—6.
Lumír. Red. J. V. Sládek. Ročn. VI. č. 6—7.
Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XIII. č. 9—12.
Paleček. Red. Rud. Pokorný. Ročn. VII. č. 9—12.
Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. Ročn. XXI. č. 9—12.
Listy chemické. Red. K. Preis a A. Bělohoubek. Ročn. III. č. 6.
Vesmír. Red. dr. C. Kotal a F. Nekut. Ročn. VIII. č. 8—11.
Česká rodina. Ročn. V. č. 3. V Praze 1879.
Přítel dítek. Ročn. VI. č. 3. V Praze 1879.
Budečská zahrada. Ročn. X. č. 5. a 6.
Listy průmyslové. Red. Al. Studnička. Ročn. V. č. 8—11.
Koleda. J. Večeřa. Ročn. IV. č. 6—9.
Samosprávný obzor. Red. K. Čížek. Ročn. I. č. 2. V Praze 1879.
Květy. Red. Sv. Čech a Serv. Heller. Seš. 3.
Háj. Red. Jan Doležal. Ročn. VIII. čís. 2. V Pardubicích 1879.

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských
na čtvrtletí **1** zl. **65** kr., na půl roku **3** zl. **30** kr., na celý rok **6** zl. **60** kr.
jednotlivé číslo stojí **62** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1878 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 5. Sešit květnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK IX — DÍL I

1879

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1879.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Analytická květena česká. Na základě Prodromu květeny české sepsal dr. Lad. Čelakovský. Nákladem F. Tempského. V Praze 1879.

Dějiny Moravy. Sestavil dr. B. Dudík. Díl VI., sešit 2. V Praze 1879. Nákl. F. Tempského.

Tóma ze Štítného, praotec filosofie české. (Sbírky přednášek a rozprav, pořádané J. Gollem a O. Hostinským serie I., čís. 1.) Od dr. J. Durdíka. Nakl. J. Otto. V Praze 1879.

Matice lidu. Roč. XIII., čís. 2. Vypravování dějin domácích. Díl III. Sepsal Em. Tonner. V Praze 1879.

Über die Nationalität Karl's IV. Von Dr. J. Kalousek. Prag 1879.

Obrazy z dějin českých a rakouských. Sestavil Fr. Vymazal. Seš. 1. Nákl. K. Winklera. V Brně 1879.

Dějiny německé národní literatury. Podle Kluge, Kurce a j. sepsal Fr. Vymazal. Nakl. týž.

Základy vývoje Maďarův. Kulturně historické rozhledy. Sepsal Karel Adámek. Nákladem vlastním. V Praze 1879.

Dante Alighieri: Božská komedie. Rozměrem originálu přeložil Jar. Vrchlický. Peklo. Nákladem vlastním, pomocí časopisu Lumíra. V Praze 1879.

Povídky, arabesky a humoresky Svatopluka Čecha. Díl II. Nakl. J. Otto V Praze 1879.

Za svobodu. Kresby z bojů černohorských a hercegovských proti Turkům. Sepsal Jos. Holeček. Seš. II. Nákl. vlastním. V Praze 1879.

Romanetta J. Arbesa. Díl II. Nákladem dr. Grégra a Ferd. Dattla. V Praze 1879.

Kytka z Moravy. Básně Vlad. Šťastného. Nákl. vlastním. V Brně 1879.

Hovory Olympské. Podává Jan Ev. Kosina. Díl I. Hovory o jazyku a literatuře. Nákl. K. Winikera. V Brně 1879.

Album der Burgen und Schlösser im Königreiche Böhmen. Von Fr. Bernau. Erster Band. 4. Lieferung. (Škvorec, Hrádek nad Zámostím, Ronov, Průhonice, Rabštejn). Nákl. J. G. Calvé. V Praze 1879.

R. 1879. Čís. 5.

OSVĚTA

Józef Ig. Kraszewski.

Od

Otakara Mokrého.

Letopis literárních dějin polských v tomto roce protkán jest hustou řadou svátečních dní, zasvěcených vesměs jednomu oslavenci, *Josefu Ig. Kraszewskému.* Hlučná a nevídaná oslava, jejíž nadšený ohlas plní sloupce veškerých listů polských, má původ svůj v události jen zřídka se přiházející v obyčejném koloběhu literárního života. Padesáte let dokonaných při pilné a plodné práci duševní, půl století prosněné nad psacím stolkem! Jest nám věru, jako bychom znova a znova hřížili se v tajemný nimbus legend, vypravujících o životě prvních světců, dumajících o vznešené myšlence svého povolání, a netušících, že léta kolem nich kvapem prchají a věk za věkem práchniví. A přece nebylo to dumavé, neplodné snění asketovo, v němž Kraszewský prožil valnou část svého života, třeba by léta, na něž nyní při padesátiletém jubileu svém nazpět pohlíží, jemu samému připadala jako prchlý pestrobarvý sen, neboť při tomto pohledu utkvívá oko jeho zároveň na nepřehledné řadě děl, jež průběhem té doby vyrostla pod tvůrčí jeho rukou. Velebná to skutečnost, v níž rozplynulo se snění starého básníka! Již před desíti lety, když byla konána první oslava jeho literární činnosti, napočítal proslulý přítel oslavencův Estreicher v jubilejní své brošuře 160 děl ve 330 svazcích, v jichžto čele skví se jmeno J. I. Kraszewského; když pak uplynulo ještě jedno desetiletí, vzrostla dlouhá ta řada takou měrou, že na rozhraní roku minulého objevila se obdivuhodná číslice 230, což činí 573 svazků čili — jak statistika nadšených ctitelův Kraszewského přibližně spočetla 188.277 stran neb 11.768 tiskových archů. Číslice tato sama o sobě ohromná, vzrostla by téměř ještě o polovici, kdy by se do ní zahrnuly nesčíslné drobné články a kratší statě, jimiž Kraszewský po půl století veškery současné listy štědře zásobil.

Avšak pouhá číselná hodnota nezavdala by asi ještě podnět k holdu tak upřímnému a všeobecnému, kdy by se k ní nepojila mnohem zá-

květ. Prvním pěstitelům románu polského bylo především odstraňovati nechuť, jež se stavěla proti všem románovým pracem domácím. Nápravy bylo svrchovaně třeba, půda pro reformátora připravena, záleželo jen na tom, nalezneli se v lůně tehdejší literární společnosti muž, jenž by byl s tuto ohromnou úlohu.

Muž taký se znamením genia na nadšeném čele zjevil se z nenadání — byl to Josef Ignác Kraszewský; jemu v patách vynořil se celý šik povolaných i posvěcených duchů, kteří během několika desetiletí přivedli román polský k netušenému rozkvětu.

J. I. Kraszewský pro stavivo ke zbudování nového románu sáhl do samého jádra národního života, věda dobře, že nezbádané dosud jeho hlubiny tají v sobě nevyčerpatelné množství postav plných přirozeného kouzla, scén k romantickému zpracování přímo vybízejících. Vábných zjevů těch se po tu dobu hrubě nikdo nedotknul, leda tu a tam ruka nepovolaná. Společenský život polský poskytoval pilnému pozorovateli takou hojnost látky, že názory nastřádané při hlubších poněkud studiích vystačiti mohly na léta k pilné a vděčné práci. Jsa klasik v poesii přiznal se Kraszewský v povídkách svých k zásadám, jimiž řídilo se celé nedávno vzbuzené romantické hnutí; upřímným, nadšeným přilnutím k jedinému neklamnému zdroji veškerého tvoření uměleckého — k životu a přírodě — stal se bezděky sám romantikem. Jest nepochybno, že jenom po této cestě bylo lze přiblížiti se k cíli, neboť ničím jiným nemohl býti pobloudilý vkus uveden zase na pravou míru. Kvasivo, které spasilo kdysi poesii polskou před hnilobou, musilo působiti i zde účinkem osvěžujícím. Tím posloužil Kraszewský polskému románu skorem touže měrou, jako kdysi Mickiewicz poesii; jakkoliv byli sobě daleci i dobou i literárním působením, stýkají se významem svým a názory v těchto účincích. Čím byla poesii polské druhdy nadšená škola Mickiewiczowa — všichni ti Zalešti, Goszczyňští, Malczewští, Wilwičtí, Garczynští atd., kteří z pustého úhoru vykouzlili bájně krásný luh: tím se románu polskému stali vrstevníci a soudruzi Kraszewského, z nichž nejznámější jsou obecenstvu našemu jmenovitě Korzeniowský a Czajkowský. Ovšem porovnání to v jedné věci pokulhává: že ona obrovitá síla ducha, jejíž fenomenální zaplanutí tvořívá revoluci v říši duševní, byla pouze na straně velikého souhvězdí básnických geniů, kdežto na straně druhé u pěstitelů románu byla to spíše upřímná snaha spojena arci s nevšedním nadáním, jež přivodila utěšený ten obrat. Nicméně i tak dospíváme k úsudku, kterýž byl výše pronešen. Protiva ona v literární bytosti Kraszewského — jednak příchylnost jeho v poesii ke snahám klasickým, jež charakterisovala zevnější uhlazenost formy, plastičnost mluvy, plnost obrazů při nedostatku hlubší myšlenky, jednak přilnutí jeho k základním zásadám romantismu — dodávala jmenovitě prvním pracím jeho zvláštního zajímavého rázu; nyní jest ovšem již pouhou literárně historickou vzpomínkou. Než obraťme se již k osobě našeho básníka.

Kraszewský narodil se ve Varšavě dne 28. července 1812, tedy v bouřlivých oněch dobách, které viděly Bonapartovu velikou armádu na prvním pochodu kolem starodávné stolice „království“, ana v rozechvěných myslech polských vlastenců budila nejsmělejší utopie. Rodiče

Kraszewského, Jan Chorąży Pružanský a Žofie z Malských, byli se tehdá uchýlili z Litvy, z kraje Grodzieńského do hlavního města, které před neustálým přechodem vojsk poskytovalo bezpečnějšího útulku než otevřený dvorec litevský. Vychování Kraszewského svěřeno později prababičce jeho Konstancii Nowomiejské a babičce Malské v Romanowě; dvě léta strávil na gymnasiu v Białe nedaleko Radziwiłłova (od r. 1825—1827), rok v Lublině a ostatek ve Swisłoczi, odkud skončiv nižší studia odebral se na universitu Vilenskou. Metropole litevská, v nížto se octl, vynikala ode dávna již čilým ruchem duševním a v dobách prvního jeho pobytu ve zdech Vilna udržovaly se tam ještě živé upomínky na Mickiewicze, jenž tu druhdy dlíval jako netušený mesiáš uprostřed mistrů a vykládačů starého zákona poetického. Již na gymnasii Swisłoczském objevily se první zárodky literární činnosti Kraszewského; první jeho prací toho druhu byl životopis proslulého básníka doby Stanislavovské Františka Karpińského, kterýžto náčrtek vydán v Noworoczniku literackém asi r. 1829, tedy snad právě před padesáti lety. Pozoruhodno jest, že Kraszewský počal literární dráhu vřelou vzpomínkou na muže, který byl předním zástupcem klasického básnictví polského; v mladistvé této práci jevilo se již nade vši pochybnost to, co jsme svrchu nastínili. Romantism nenalezl v Kraszewském svého stoupence, což bylo tím podivnější, že každý téměř člen mladého tehdejšího spisovatelského pokolení lnul k jeho volným zásadám. Na universitě Vilenské pokračoval Kraszewský v činnosti literární velmi pilně; jmenovitě byly to luzné upomínky z let v Białe a Lublině strávených, jež poskytovaly mu hojné látky k prvním povídkám, ovšem že velice ještě jednoduchým. Vedle toho zanášel se i vážnější prací literární, obšírnou studií o dějinách jazyka polského, kterouž sice tiskem nikdy nevydal, ač s ní v Kyjevě (odkud vyšel bezprostřední popud k jejímu sepsání) se zdarem o cenu konkurroval. Chtěl si jí dobyti učitelského místa na universitě Kyjevské, ale události, které nenadále přikvačily — polská revoluce r. 1830 — usoudily jinak. Kraszewský účastnil se se vším mladickým nadšením náhle vypuklého povstání a roku následujícího odpykal zápal mladé duše ve vězení Vilenském, odkud po dlouhých dvou letech teprvé na svobodu propuštěn. Pobyt ve Vilně znechutil se mu od té doby zúplna i umínil přesídliti se na Volyň. Skončiv studie r. 1834 odebral se k Volyňským příbuzným, najal si tam statek Omelno a oženiv se r. 1838 se Žofií Woroniczovnou, neteří Varšavského arcibiskupa Woronicze, počal se v idylickém klidu vesnického okolí zase pilně oddávati práci literární. I zakoupil sobě statek Grodek a později Kubin pod Žitoměřem, kde se i posléz jako řiditel městského gymnasia trvaleji usadil. V době té počínala již literární sláva jeho klíčiti. Bylyť už vyšly první jeho drobné povídky (pod podivným pseudonymem Kleofas Pasternak), z nichž největší pozornost vzbudil „Velký svět malého městečka“ (vydán ve Vilně r. 1833) a „Poslední rok panování Zikmunda Augusta.“ Povídky ty, ač oplývaly nemalými vadami a nedostatky, skrývaly už ve svém nitru zlaté zrno a lišily se od běžných tehdá prací novelistických tou měrou, že jmeno autorovo nezůstalo nepovšimnuto. V krátkých oněch novelách jevil se zcela nový názor životní, i spůsob vypravování a líčení uchyloval se směle od širokých kolejí tehdejší

květ. Prvním pěstitelům románu polského bylo především odstraňovati nechuť, jež se stavěla proti všem románovým pracem domácím. Nápravy bylo svrchovaně třeba, půda pro reformátora připravena, záleželo jen na tom, nalezneli se v lůně tehdejší literární společnosti muž, jenž by byl s tuto ohromnou úlohu.

Muž taký se znamením genia na nadšeném čele zjevil se z nenadání — byl to Josef Ignác Kraszewský; jemu v patách vynořil se celý šik povolaných i posvěcených duchů, kteří během několika desetiletí přivedli román polský k netušenému rozkvětu.

J. I. Kraszewský pro stavivo ke zbudování nového románu sáhl do samého jádra národního života, věda dobře, že nezbádané dosud jeho hlubiny tají v sobě nevyčerpatelné množství postav plných přirozeného kouzla, scén k romantickému zpracování přímo vybízejících. Vábných zjevů těch se po tu dobu hrubě nikdo nedotknul, leda tu a tam ruka nepovolaná. Společenský život polský poskytoval pilnému pozorovateli takou hojnost látky, že názory nastřádané při hlubších poněkud studiích vystačiti mohly na léta k pilné a vděčné práci. Jsa klasik v poesii přiznal se Kraszewský v povídkách svých k zásadám, jimiž řídilo se celé nedávno vzbuzené romantické hnutí; upřímným, nadšeným přilnutím k jedinému neklamnému zdroji veškerého tvoření uměleckého — k životu a přírodě — stal se bezděky sám romantikem. Jest nepochybno, že jenom po této cestě bylo lze přiblížiti se k cíli, neboť ničím jiným nemohl býti pobloudilý vkus uveden zase na pravou míru. Kvasivo, které spasilo kdysi poesii polskou před hnilobou, musilo působiti i zde účinkem osvěžujícím. Tím posloužil Kraszewský polskému románu skorem touže měrou, jako kdysi Mickiewicz poesii; jakkoliv byli sobě daleci i dobou i literárním působením, stýkají se významem svým a názory v těchto účincích. Čím byla poesii polské druhdy nadšená škola Mickiewiczowa — všichni ti Zaleští, Goszczyńští, Malczewští, Wilwičtí, Garczynští atd., kteří z pustého úhoru vykouzlili bájně krásný luh: tím se románu polskému stali vrstevníci a soudruzi Kraszewského, z nichž nejznámější jsou obecenstvu našemu jmenovitě Korzeniowský a Czajkowský. Ovšem porovnání to v jedné věci pokulhává: že ona obrovitá síla ducha, jejíž fenomenální zaplanutí tvořívá revoluci v říši duševní, byla pouze na straně velikého souhvězdí básnických geniů, kdežto na straně druhé u pěstitelů románu byla to spíše upřímná snaha spojena arci s nevšedním nadáním, jež přivodila utěšený ten obrat. Nicméně i tak dospíváme k úsudku, kterýž byl výše pronešen. Protiva ona v literární bytosti Kraszewského — jednak příchylnost jeho v poesii ke snahám klasickým, jež charakterisovala zevnější uhlazenost formy, plastičnost mluvy, plnost obrazů při nedostatku hlubší myšlenky, jednak přilnutí jeho k základním zásadám romantismu — dodávala jmenovitě prvním pracím jeho zvláštního zajímavého rázu; nyní jest ovšem již pouhou literárně historickou vzpomínkou. Než obraťme se již k osobě našeho básníka.

Kraszewský narodil se ve Varšavě dne 28. července 1812, tedy v bouřlivých oněch dobách, které viděly Bonapartovu velikou armádu na prvním pochodu kolem starodávné stolice „království“, ana v rozechvěných myslech polských vlastenců budila nejsmělejší utopie. Rodiče

Kraszewského, Jan Chorąży Pružanský a Žofie z Malských, byli se tehdá uchýlili z Litvy, z kraje Grodzieńského do hlavního města, které před neustálým přechodem vojsk poskytovalo bezpečnějšího útulku než otevřený dvorec litevský. Vychování Kraszewského svěřeno později prababičce jeho Konstancii Nowomiejské a babičce Malské v Romanowě; dvě léta strávil na gymnasiu v Białe nedaleko Radziwiłłova (od r. 1825—1827), rok v Lublině a ostatek ve Swisłoczi, odkud skončiv nižší studia odebral se na universitu Vilenskou. Metropole litevská, v nížto se octl, vynikala ode dávna již čilým ruchem duševním a v dobách prvního jeho pobytu ve zdech Vilna udržovaly se tam ještě živé upomínky na Mickiewicze, jenž tu druhdy dlíval jako netušený mesiáš uprostřed mistrů a vykládačů starého zákona poetického. Již na gymnasii Swisłoczském objevily se první zárodky literární činnosti Kraszewského; první jeho prací toho druhu byl životopis proslulého básníka doby Stanislavovské Františka Karpińského, kterýžto náčrtek vydán v Noworoczniku literackém asi r. 1829, tedy snad právě před padesáti lety. Pozoruhodno jest, že Kraszewský počal literární dráhu vřelou vzpomínkou na muže, který byl předním zástupcem klasického básnictví polského; v mladistvé této práci jevilo se již nade vši pochybnost to, co jsme svrchu nastínili. Romantism nenalezl v Kraszewském svého stoupence, což bylo tím podivnější, že každý téměř člen mladého tehdejšího spisovatelského pokolení lnul k jeho volným zásadám. Na universitě Vilenské pokračoval Kraszewský v činnosti literární velmi pilně; jmenovitě byly to luzné upomínky z let v Białe a Lublině strávených, jež poskytovaly mu hojné látky k prvním povídkám, ovšem že velice ještě jednoduchým. Vedle toho zanášel se i vážnější prací literární, obšírnou studií o dějinách jazyka polského, kterouž sice tiskem nikdy nevydal, ač s ní v Kyjevě (odkud vyšel bezprostřední popud k jejímu sepsání) se zdarem o cenu konkurroval. Chtěl si jí dobyti učitelského místa na universitě Kyjevské, ale události, které nenadále přikvačily — polská revoluce r. 1830 — usoudily jinak. Kraszewský účastnil se se vším mladickým nadšením náhle vypuklého povstání a roku následujícího odpykal zápal mladé duše ve vězení Vilenském, odkud po dlouhých dvou letech teprvé na svobodu propuštěn. Pobyt ve Vilně znechutil se mu od té doby zúplna i umínil přesídliti se na Volyň. Skončiv studie r. 1834 odebral se k Volyňským příbuzným, najal si tam statek Omelno a oženiv se r. 1838 se Žofií Woroniczovnou, neteří Varšavského arcibiskupa Woronicze, počal se v idylickém klidu vesnického okolí zase pilně oddávati práci literární. I zakoupil sobě statek Grodek a později Kubin pod Žitoměřem, kde se i posléz jako řiditel městského gymnasia trvaleji usadil. V době té počínala již literární sláva jeho klíčiti. Byltě už vyšly první jeho drobné povídky (pod podivným pseudonymem Kleofas Pasternak), z nichž největší pozornost vzbudil „Velký svět malého městečka" (vydán ve Vilně r. 1833) a „Poslední rok panování Zikmunda Augusta." Povídky ty, ač oplývaly nemalými vadami a nedostatky, skrývaly už ve svém nitru zlaté zrno a lišily se od běžných tehdá prací novelistických tou měrou, že jmeno autorovo nezůstalo nepovšimnuto. V krátkých oněch novelách jevil se zcela nový názor životní, i způsob vypravování a líčení uchyloval se směle od širokých kolejí tehdejší

klikatině skutečného a smyšleného života. Po té následuje celá řada prací nestejné hodnoty, teprvé *Upomínky neznámého* (r. 1846) dovedou nás poněkud upoutati vábným líčením, plným prostoty a pravdy, při úplném téměř nedostatku romantické zápletky. Vadu tu napravil Kraszewský roku následujícího v povídce *Ostap Bondarczuk* (po česku: Muž z lidu), kde zaráží nás toliko nízká atmosféra duševní, v níž se časem jednající osoby zdají pohybovati, ačkoliv i ten poklesek v brzce odčiněn při dokončení celého díla *Jarynou*, vydanou r. 1850. Téhož roku vyšel duchaplný obrázek ze společenského života: *Budnik*, práce, třeba rozměrem nepatrná, ale v uměleckém ohledu tak dokonalá, že může býti vzorem jemné, řekl bych, kabinetní skladby. Téhož rázu je i *Chata za vsí* o málo let později sepsaná, která náleží k nejlepším mně známým románům polským.

Pozoruje bystře společenský život doby přítomné nezapomínal Kraszewský romantických dějů minulých a sahal velmi rád po starodávných motivech domácích, utkávaje z nich pásmo historických povídek. Nejznámější z nich je čtenářstvu našemu dvojdílný román *Kordecký* (r. 1852), pomíjímeli *Doby Zikmundovské*, *Žáky Krakovské*, *Povídky a obrázky historické* a v. j. Avšak teprvé v poslední periodě literární činnosti své obrátil se Kraszewský vší silou k románu historickému, kde zvláště velezajímavé období století osmnáctého, tak zv. saská doba, skýtala látky přehojné. Na půdě této vyrostla jmenovitě velká dvojice románů *Brühl* a *Starosta Varšavský* (r. 1874—1875), kteráž líčí pestré romantické osudy pověstného parvenu na dvoře saského krále a vliv jeho i vliv jeho syna na dějiny polské.

Téměř každým rokem setkáváme se s novou prací tohoto druhu. I letošní rok zahájen dlouhou povídkou historickou z konce XVIII. století nazvanou *Grzechy Hetmańskie* a vypočtenou patrně na Scottovsky obrovské rozměry. V povídkách historických nevyniká talent Kraszewského tou měrou jako ve společenských jeho studiích; dáváť se unášeti příliš často podobným, skoro archeologicky důkladným bádáním, čímž újmu béře rychlý rozvoj děje i svěží líčení jednajících osob, které vesměs prozrazují jakýsi zprachnivělý nádech hrobový. Zvláště posledním pracem Kraszewského škodí silně tato vada; upadají druhdy i v čirou prósu, kdykoliv se v nich na místě bujarého románového líčení uhostí chladná, archeologická květomluva, jako stuchlý brokát na svěžím trávníku. Po tolika letech přebohatého tvoření a vyčerpávání se jest to zcela přirozeno a snadně pochopitelno; nikomu z vděčných čtenářů také ani na mysl nepřipadá, aby odvracel proto sympatie od veleducha, jemuž vichřice peřestá křídla tu i tam pocuchala.

Velmi čestné místo mezi románovými pracemi Kraszewského zaujímají politická a tendenční jeho díla, vydávána téměř z pravidla pod pseudonymem *Bolesławita*. Z těch známa je obecenstvu našemu valná část, jmenovitě pak velezajímavý román *Policejní špehoun* (Poznaň r. 1864, český překlad od A. Kotíka) a povídka *Na východě* (přel. Hansgirg). Dílo posléze uvedené způsobilo při svém vydání (v Denníku Poznańském r. 1866) v polskoruských kruzích literárních a politických dosti velkou sensaci; jest čerpáno ze života německých osadníků v Černomořském přímoří, znázorňujíc dle slov Kraszewského „mezidějství ve

velikém dramatu tichého dobývání ruské říše, kteréž provozují Němci pokoutními pletichami, usilujíce zároveň o vyhlazení národnosti polské.“ Slabé této stránky na těle obrově uchopil se Kraszewský s celým zápalem, jaký jen mohla rozdmychati nedávno znova vzplanulá zášť, a zbičoval ji tak nemilosrdně, že se nám chvílemi zdá, jako bychom spíše četli hněvný ortel podrážděného soudce nežli prostou východní povídku objektivního vypravovatele. Podobného tendenčního protiruského rázu jsou i povídky *Dítě starého města* (přeložena v Národních Listech r. 1863), *Žid*, *Moskal* a j., k nimž z větší části zavdalo podnět nešťastné povstání roku 1863.

Zbývá ještě nesčetná řada drobných prací novelistických, z nichž by mnohá zasluhovala širšího rozboru; hlubší pozorování upevnilo by pak nade vši pochybnost soud, jejž jsme na počátku toho rozhledu o románové produkci J. I. Kraszewského položili. Ale už i z toho, co zde nastíněno, posouditi lze dosah obrovské jeho činnosti. Rozmanitostí látek, jež volil k romantickému zpracování, docílil toho, že s oblibou saháno po každé knize jeho, ba že obliba ta rozšířila se znenáhla i na všecku krásnou prósu domácí. Kraszewský dovedl zlomiti čarovný kruh, jenž vkus obecenstva poutal na cizinu, ontě tvůrcem nejen polského románu či povídky ale i *národního polského čtení vůbec.* On uvedl román polský netoliko do salonu šlechty, omrzelé již feuilletonovými tasemnicemi sensačních románů; on uhostil polskou povídku i pod chudobný krov vesnické chaty, kde každá přečtená slabika stala se jiskrou duševního života. První z těchto dvou literatuře domácí prokázaných služeb nezapomenou mu dějiny její nikdy, za druhou budou mu věčně žehnati.

Mravní tato stránka v pracích jeho je tak mocná ano velkolepá, že pro ni lze prominouti mnohé dosti patrné nesrovnalosti umělecké jich skladby. Děsné horror vacui, jež zelo kolem jako propast nutkajíc reformátora románu k pospěšné práci, vtisklo dílu jeho tu i tam ráz zběžnosti, nedopřávajíc času ke klidnému prohloubení.

Tak stává se často, že setkáváme se u Kraszewského s povahami podobnými pouhým stínům bez jemného ruměnce životního vedle charakterů plných plastiky v každém pohybu; s dějem buď úžasně jednoduchým buď bez konce spletitým; s nejumělejším letem fantasie i dosti nízkou prosou. Vše to jsou však jenom plaché chmury, které clonívají čelo každé imposantní literární postavy.

Zmínili jsme se na počátku, že Kraszewský ve svém tvoření básnickém záhy již přilnul k zásadám klasickým; jasný toho doklad poskytuje první sbírka básní z r. 1838, obsahující drobotiny poetické v lepé formě klasicky uhlazeného zevnějšku, avšak také bez hlubší myšlenkové hodnoty. Ze sbírky té přeložena byla báseň „Biruta“ v tehdejších našich Květech. První básně Kraszewského přijaty celkem velmi vlídně, jelikož tušeno všeobecně, že autor jich nad jiné jest povolanější, aby vybledlou slávu klasicismu zase k dávné platnosti přivedl. Očekávání to splnilo se hned při vydání prvního dílu velké epické trilogie, zobrazující jednotlivé úchvatné momenty z polobáječných dějin starodávné Litvy, pod názvem: *Anafielas* (po litevsku tolik co hora věčnosti); první zpěv rozsáhlé této básně vyšel r. 1840 ve Vilně

vlastním nákladem básníkovým, jelikož se divným spůsobem nikdo z nakladatelů k vydání díla celého odhodlati nechtěl, ač již první jeho část vzbudila účastenství ohromné, enthusiasm všeobecný. Bylať to po nedávno vydaném románě „Básník a svět“ druhá práce Kraszewského, jež vzbudila tak nadšený souhlas. I nepřátelský básníkovi týdenník Petrohradský přinesl z péra proslulého tvůrce „Listopadu“ Henryka Rzewuského zprávu oplývající lichotnou pochvalou, ba Rzewuský neváhal „Witolorandu“ — tak zval se první tento zpěv — nazvati epopejí a arcidílem. Podobně vyslovil se i Grabiński, Maciejowský a Tyszyński, což značilo velmi mnoho, neboť tito vesměs byli více méně v úzkém spojení s protivným literárním táborem. Díl druhý vyšel o tři léta později pod jmenem „Mindows“; oblíbenost Kraszewského vzrostla tehdá již tak značně, že proslulý pěvec legend, arcibiskup Hołowiński prohlásil „Mindowsa“ za první polskou epopeji. Téhož přijetí došel i poslední oddíl trilogie „Witoldowy boje.“ Hlavním půvabem Anafiely je věrné líčení obyčejů a mystických obřadů starolitevských, které již samy v sobě kryjí velikou hojnost dojímavých poetických momentů, jakož tu vůbec zvláštním kouzlem působí těsné splynutí básníkova ducha se starodávným podáním litevským a vznešenost vlastenecké idey každou téměř řádkou prosvítající.

Bohatýrové Litvy vystupují v básni té z pod záslony věků v obrovských svých obrysech, s jedinou jen vadou, že jim básník nevdechnul mnoho života, jejž rodí epický klid, jsouť právě jenom velikými stíny. Také řeč jest po spůsobu klasickém nabubřelá a květy přesycena, postrádajíc epické jednoduchosti a blížíc se na mnoha místech spíše retorické květomluvě. Po našem náhledu jest „Anafielas“ důstojným zakončením klasického směru v básnictví polském, posledním mohutným vyšlehnutím dávných poetických tradicí, které udusil neúprosný kročej ducha časového, nepřejícího více alexandrinu a všem jeho umělým veršovnickým údobám. Nebudeme se tedy probírati dalšími básnickými sbírkami Kraszewského, vědouce, že význam jeho docela mimo ně leží; pro úplnost uvádíme jen ještě *Hymny boleści* vydané v Paříži r. 1857.

Kraszevský vystoupil také na poli dramatickém a sice jak ve vážném dramatu, tak i ve veselohře, než činnost jeho v oboru tom ani nebyla valně plodná, aniž nevynikala z mezí prostřednosti.

Nejvíce ruchu způsobil svým časem první plod dramatické musy Kraszewského: *Satan a žena*, fantasie dramatická v XI. nocích (Wilno r. 1871). Dramatická forma díla toho byla pouze náhodná a užita patrně jen k snazšímu uchvácení plachých stvůr fantasie, z nichžto se na spůsob pozdější „Kouzelné svítilny“ skládala. Fantasie ta byla vydána tiskem bez vědomí Kraszewského, však působila silou vznešených časových idcí na mladé mysli velmi mohutně. I chladný Petrohradský týdenník dal se opět unesti k nadšené chvále, báseň názvem i obrazem bizarní nazývaje dokona arcidílem. První vážnější prací dramatickou je teprvé činohra *Tęczyńscy*, lišící se od novelistických prací Kraszewského pouze scénickou formou, nikoliv skutečným dramatickým životem; z veseloher udržela se dlouho na jevišti známá komedie z r. 1867 *Panie Kochanku*, pomíjímeli starší vtipné a obratné práce jako „Lépe zkaziti než napraviti“, „Staré děje“ a j.

Zbývá nám ještě dotknouti se vědecké činnosti Kraszewského, jmenovitě děl jeho literárně a kulturně historických jakož i archeologických a linguistických, které autora neméně proslavily než jeho romány.

Mimo Atheneum, kde se soustavně vědecká činnost Kraszewského soustřeďovala, vyšlo či ohlášeno bylo porůznu více obšírných prací. Tak uchystána k tisku r. 1837 *Grammatika historicko-porovnávací jazyků slovanských*, ovoce osmiletých slovozpytných studií, jichž odběžek již r. 1832 byl opovězen v Slovníku polsko-rusko-francouzském. Jakýmsi vědeckým dokladem k básnickému vylíčení starověké Litvy byl spis v letech 1847—1850 vydávaný: „*Litwa*, starodávné děje, ústavy, jazyk, víra, obyčeje, písně, přísloví a podání“; s obrovskou pílí sneseno tu vše, co se o nehostinných krajích litevských z pramenů dílem známých, dílem prvé nepřístupných zvěděti dalo. O metropoli knížecí Litvy, Vilně, jmenovitě pak o kulturních jeho dějinách pojednal Kraszewský již dříve zvlášť v obšírném díle „*Wilno* od počátku svého až do r. 1750“; jednotlivé pak kraje litevské vylíčil vděkuplně ve svých vzpomínkách na Poznaň, Volyň a Litvu r. 1870.

Také v povšechných kulturních dějinách polských pracoval a pracuje dosud Kraszewský, jak nasvědčují „Přednášky o civilisaci v Polsce“ a spolkem pro vydávání laciných kněh oznámený spis „Historie civilisace v Polsce.“ Z drobnějších prací rázu více archeologického zasluhují ještě zmínky „Památky dějin obyčejů v Polsce z XVI. a XVII. století“ sebrané ze vzácných starých tisků, a „Umění u Slovanů, zvláště v Polsce a Litvě v dobách předkřesťanských.“ Archaeologická tato studia zjednala Kraszewskému slavné jmeno i v cizině, pro niž byla litevská dávnověkost rovněž tak neproniknutelna jako tmavé její hvozdy. Přísloví a vůbec celá tajemná literatura lidu litevského, mohyly, nápisy hrobové, mythologie, numismatika, heraldika a sfragistika litevská a vše to podrobeno podnětem Kraszewského zevrubnému bádání a každý rok vynáší z hlubin, do nichž Kraszewský vrhl pochodeň, nové a nové zajímavé zjevy. Co se týče specielně polských studií archeologických, zajímá z nich nejvíce črta o historii polského malířství (Ikonotheka).

Literárně historická činnost Kraszevského neobmezuje se na dějiny písemnictví domácího, jeť on až podnes nedostižným polyhistorikem literárním. Vedle nedávno zesnulého L. Siemieńského byl Kraszewský svého času jediný, jenž udržoval světovou literární činnost v Polště v neustálé evidenci. I když pomineme mlčením drobné jeho články literární, (jmenovitě pak nesčetné dopisy do všech téměř časopisů neúnavně až posud zasílané), napočteme ještě celou řadu brošur a monografií předmětu toho se týkajících. Již v letech 1838—1840 vydány „Pouti literární“ rázu ovšem více beletristického, dvě léta potom přísné studie literární, pak opět „Nové studie literární“, roku pak 1863 po úmrtí Syrokomły, proslulého básníka gawęd (veršovaných povídek), obšírnou kritickou studii o významu a působení oblíbeného toho národního básníka. Širší rozhledy literární pěstoval Kraszewský v „Přehledu evropském“; z obšírnějších pak studií světových zjevů literárních dlužno uvesti rozbor božské komedie Danteovy.

To vše vykonal člověk jediný, nyní věkem schýlený kmet, „jejž málo kdo zná, když zvolna kráčí ulicemi Drážďanskými v jasnohnědém

svrchníku a s nízkým kulatým kloboukem, opíraje se o staromodní rákosku a čině v celku dojem ošumělého pensionovaného úředníka.“ Jak skromná a přece zase jak veliká to postava literární! — Jubileum padesátileté literární činnosti Kraszewského odbývati se má dle nejnovějšího programu dne 30. září t. r. v starobylých Sukiennicích na hlavním náměstí Krakovském, i bude míti ráz velkolepé slavnosti národní. Výkvět intelligence polské odebéře se z Krakova do Drážďan, aby si oslavence odvedli do otčiny; Krakov uvítá jej na nádraží poctou královskou při zvucích geniální hudby Zářického a kantát Asnykových; pak následovati bude všeobecný hold, odevzdávání darů a vůbec vše, čeho je schopna nadšená mysl vděčných krajanů. Města polská súčastňují se nyní již oslavy, obětujíce slavnému romanopisci skvostné dary — od stříbrného slavnostního stromku, jehož listy oznamují názvy všech děl Kraszewského až po skvostnou pečet znázorňující mešitu na křesťanském chrámu Kamence Podolského. Pořádají se dále nejen přednášky pro lid o jeho významu ale i laciná vydání nejznamenitějších jeho duševních plodů: slovem, slavnostním rozechvěním dmou se již nyní ňadra celého bratrského národa, s nímž dojista slaviti bude veškera rodina slovanská.

Železné Hory.

Horopisný nástin ze středních Čech

od

Jana Krejčího.

Mnohý z našich krajanů, jenž má příležitost a podnět užívati všech železnic, sbíhajících se v Praze podobně paprskům větrné růže ode všech stran obzoru, k častým výletům až na hranice české, domnívá se, že zná milou svou vlast lépe než kdo koliv jiný ze starších dob, když ještě jen nemotorné dostavníky po silnicích se plížily. A parovozy v skutku rozvážejí teď na sta a tisíce lidí do krajin, kde sotva kdy noha cestovatele nebo turisty se octla; lomoz a ruch železniční oživují údolí, vysočiny a rokle, kde nikdy před tím povozu cestovního nebylo vídati; za několik hodin lze nyní octnouti se jak na vrcholu Rudohoří, tak blíže paty Sněžčiny v Krkonoších nebo Sněžníku Sudetského, nebo v lůně Šumavy pod Javorem u Eisensteinu, nebo v průsmyku Domažlickém, nebo na rybničné pláni Třeboňské; avšak dojmy krajobrazů, jež se při chvatu železničném vystřídají, zmizí za krátko z mysli cestovatelovy jako těkavé obrazy kaleidoskopu. K poznání krajiny nestačí těkavé její prohlížení z okna parovozu, jakož i rozkoš cestování nezáleží v těsném vysedání v nacpaném kupé; jen pěšáku svobodnému, s torbou na zádech a s dobrou holí nebo s dobrým deštníkem v ruce dostane se odměny, kteráž záleží v rozkošném pocitu lahody přírodní, v onom radostném uvolnění citu a myšlenek, jež způsobují procházky po nivách a lesích, po horách a údolích.

Chvat železničný zmenšil nám značně naši vlast; ze země pro naše měřítko druhdy tak rozsáhlé, k jejímuž procestování od hranic k hranicím prvé skoro celého týdne bylo potřebí, učinil skrovnou zemičku, jižto lze za půl dne přeletnouti, a jež pojata jsouc nyní do ruchu světového, mimo jedinou Prahu ani s nádherou měst, ani s bohatstvím a přepychem v západních krajinách Evropy nahromaděným měřiti se nemůže. To však se jí nižádným porovnáním odepříti nemohlo, že náleží k nejpůvabnější části onoho krajinného pruhu v střední Evropě, jenž od Rýna u Koblenze přes Mohuč, Kassel, Koburg, přes Sasy a Čechy, Moravu a Slezsko se prostírá a onu mírnou utěšenou krásu přírodní v sobě sestřeďuje, jíž se Evropa přede všemi ostatními díly světa honosí.

Alpy ovšem a jejich úpatní krajiny, jakož i přímořský pruh od jihofrancouzského ústí Rodanu až za italský Janov, břehy Neapolské poskytují pohledy nádhernější a velebnější, řekl bych unášejí svým heroickým rázem, kdežto ráz krajin našich jest více idylický; však právě v jich umírněné harmonii spočívá jich cena — ony poutají k stálému obývání, Alpy a moře vábí k pochvilnému cestování.

Nad to chovají milé naše Čechy i při své, pro nynější železničnou dobu skrovné rozsáhlosti, tolik posud neznámých a překvapujících půvabů, že odkrytí jejich statného pěšáka co nejpříjemněji odmění, an jich v té blízkosti u svého rodiště neb domova netušil.

Uváděním Krkonošských hor s jejich znamenitým střechovitým slohem a mohutně horskou povahou, půvabného Litoměřického Středohoří s jeho čedičovými báněmi a homolemi, romantických Stěn kvadrovce v česko-saském Švýcarsku, u Hrubé Skály a u Adršpachu, příkrých lesnatých boků Rudohoří s bohatě vzdělaným úpatím, nesmírných hvozdů Šumavských s jejich ukrytými jezírky, není výpočet vynikajících krajin českých ani z daleka ještě vyčerpán.

I sama zeměpisná literatura Čech se týkající jest v tom ohledu velmi kusá. Jak málo známo jest na př. Doupovské pohoří, ač svou rozsáhlostí mezi Karlovými Vary a Kadaní, jakož i svou podobou a čedičovou hmotou, klenouc se do výše jako mohutný štít, od jehož vrcholu paprskovitě zarytá údolí na všechny strany se rozbíhají, zvláštního povšimnutí zasluhuje. Jak málo známa jest nejvyšší část Brdského pohoří mezi Rožmitálem, Příbramí a Rokycany, ač tam vrcholy uprostřed Čech dosahují nad půl třetího tisíce stop výše a rozsáhlé lesy jeho, mohutnost a zvláštnost jeho staroslepencových, křemencových a břidličných skal naplněných ohromnými ložemi železné rudy a chovajících v sobě zbytky nejstarší fauny, mezi nejzajímavější krajiny české je řadí. Jak nepovšimnutě se rozkládá za velkými lesy Plasskými zvlněná pánev červeného pískovce u Manětína a Preitensteinu v severním Plzeňsku, z níž řada čedičových homolí a osamotnělých hřbetů tak malebně vyniká; nebo labyrint dolů a skalních stěn kvadrovce mezi Mšenem aOuštěky, nebo lesnaté površí Chlumu mezi Miletínským a Hořickým údolím povstalé uprostřed opukové krajiny velezajímavým vyzdvižením, jež na severní straně jeho a v úzkých napříč je prorážejících údolích Zlatnice a Bystřice až i samo prahorní jádro jeho odkrývá.

K takovýmto nepovšimnutým krajinám náleží také tak zvané *Železné Hory*, jež dělí Chrudimsko od Čáslavska, z daleka vypadajíce jako jednotvárný lesnatý nevysoký hřeben, uvnitř však při bližším ohledání plny nejrozmanitějších půvabů krajinných. Dvě železnice provázejí toto pohoří od severu a jihu, jedna od Pardubic přes Chrudim a Skuč, překročujíc je v zajímavém průsmyku mezi Hlinskem a Ždírcem u Krucburku; druhá vine se od Kolína přes Kutnou Horu k vysočině Nadsázavské nad Světlou k Německému Brodu. Železnice tyto usnadňují nyní i vzdálenějšímu krajanovi návštěvu jejich. Stráviv v těch horách v průvodu neúnavného soudruha několik letních měsíců za účelem zeměpytného jich prozkoumání, poznal jsem je podrobněji, a naději se, že mnohému přírodu milujícímu rodáku se zavděčím následujícím vylíčením jedné z pěkných, posud však málo známých krajin naší vlasti.

Jmeno *Železných Hor* (Montes ferrei) vyskytuje se již v starých listinách, ač nyní u lidu okolního dávno se zapomnělo, i vztahuje se patrně k domnělé jejich hojnosti železných rud, jež však v skutečnosti zde velmi sporé jsou. Jediná huť posud činná, v divokoromantické rokli Třemošnické pod hradem Lichnicí opravňuje jaksi posud podstatu toho názvu, ač taví hlavně staré železo a jen poskrovnu hnědé rudy z kvadrového pískovce v okolí Heřmanova Městce dobyté, nebo magnetovky z Fijalníku od Vlastějovic (Hammerstadtu) nad Sázavou přivážené. Na východním konci těch hor živoří posud slavnější druhdy huť v Ransku, jiná stála v Polničce na moravských hranicích a jest již vyhaslá, obě však náleží vlastně do soustavy Žďárských Hor, jež směrem a povahou zcela od Železných Hor se různí. Za starých dob při nadbytku paliva z blízkých hustých lesů hodila se pro tehdejší vlčí peci ovšem ledajaká sebe chudší ruda, neb palivo nemělo takřka ceny a výrobek železný převyšoval stonásobně cenu práce.

Železné Hory prostírají se ve směru východnějihovýchodním od Labské Tejnice podél říčky Doubravky, kteráž jižní patu její ovlažuje, až ke Ždírci u Krucburku, zdélí 7 mil. Nejmenší šírka jejich jest u Labe naproti Labské Tejnici, kde obnáší jen půl hodiny cesty; odtud se ponenáhlu šíří, tak že podél silnice mezi Podhořany a Heřmanovým Městcem obnáší dvě hodiny; největší šířku zaujímá však mezi Skutčí a Krucburkem na svém východním konci, kdež obnáší tři míle a kdež se k soustavě Žďárských hor připojuje.

Výška pohoří není značná. Od hladiny Labské Tejnice, která asi 650 st. obnáší, vyzdvihuje se co neširoký skalní taras do výše asi 800 st. a stoupá znenáhla podle hrany nad jižním příkřejším úbočím na 1000 st. (v Horkách nad Zehušicemi) i 1100 st. (na vrchu Podhořanském). Východně od Podhořan vystupuje však v rozsáhlejších chlumech kolem Zbislavické myslivny do značnější výše, dosahujíc na lesnaté *Stráni* nad Zbislavcem výše 1788 st. Hluboká rokle Třemošenská pod zbořeným hradem Lichnicí přetrhuje zde souvislost pokrajného hřebenu, kterýž se však nad tou roklí opět náhle zdvíhá (na vrcholu lesní hory nad Běstvinou 1224 st.) a pod jmenem *Kaňkovy hory* nepřetržitě nad Malčem, Libicemi, Štěpánovem a Studencem až k železničnému průsmyku u Ždírce se prostírá, dosahujíc ve svých vrcholech na *Spalavě* 2094 st., u Vesce 2116 st., načež za tím průsmykem v stejné výšce

dále k moravským mezím pokračuje, kdežto hory soustavy Žďárské ještě o 600 st. výše stoupají. Široká vysočina Nasavršská severně za Kaňkovými horami dosahuje na vrcholech též až 2000 st. výše. Připomenemeli k tomuto náčrtku všeobecné podoby tohoto pohoří údolí Chrudimky, jehož klikatá a skalnatá brázda k severní části jeho náleží, pak pěkné skoro nepřetržité lesy na vrcholech jeho, pěkná městečka, hojné dědiny na něm a podle něho, jakož i řadu panských zámků a rozkošných zahrad u obojího úpatí jeho, vytčen tím povrchně ve všeobecném obrysu zvláštní ráz Železných Hor. —

Zajímavost krajiny, zvláště hornaté, zajisté se zvyšuje porozuměním jejímu přírodozkumnému významu, an nás přírodozkum poučuje, že nic není v obrysech a polohách skal a hor nahodilého, nýbrž že vše, co příroda v sobě obsahuje, vzájemnými příčinami spolu souvisí a dle všeobecných pravidel a zákonů se řídí.

Zvláště česká země jest v tom ohledu velezajímava.

Pohlednemeli na geologickou mapu Evropy, na níž rozličnými barvami rozmanité vrstevní útvary, z moře usazené, prahory, totiž skaliny od pravěku nad hladinu vodní povýšené a útvary ohněrodé, vyvřelé jsou vyznačeny, poznáme, že česká země jest hlavním prahorním jádrem střední Evropy, dávným to ostrovem, jenž vystupoval nad hladinou mořskou již v dobách, když kolkolem ještě daleko široko moře se prostíralo.

Nynější Evropa měla tehdy podobu několika ploských a nízkých ostrovů, anyť všechny její hory a údolí teprva pozdejším vyzdvižením pevné kůry zemské podél mohutných rozsedlin neb trhlin povstaly, a právě nejvyšší hory, jako Pyreneje, Alpy, Tatry v dobách poměrně novějších.

Starý český ostrov vzdoroval těm převratům svou mohutnou pevností a ustáleností nejvíce, nicméně zanechaly postupné převraty zemské i v něm zřetelné stopy, kteréž se jeví v nynějším směru a sklonu hor, Čechy obkličujících a je rozmanitě prostupujících.

Neníť to bajka nebo pouhý domysl, že česká země postupem věků třikráte byla rozsáhlými zálivy mořskými zaplavena, nýbrž jest to vědecká pravda, střízlivým zkoumáním našich skalních vrstev nepopíratelně dokázaná, anať hojnost zkamenělých mořských zvířat v našich skalách zachovaných tuto pravdu s nemenší jistotou stvrzuje, jako pečeti a ráz starého písma věrohodnost starých historických listin.

Jedno z těch dávných moří a sice to nejstarší, tak zvané silurské, zasahovalo od paty Krkonošských a Orlických hor až k úpatí hor Železných, zabíhajíc širokým chobotem mezi žulovými kopci u Hradešína nad Českým Brodem a Oharkou daleko přes Prahu a Plzeň až k patě Šumavy, souvisíc nepochybně přes Moravu a Slezsko se širým mořem v severní Evropě rozlitým.

Moře toto a zálivy jeho záhy se vztáhly nazpět daleko od Čech, zanechavše je co zvětšenou část staré evropské pevniny na suchu, až zase po nesmírných dobách, v nichž kolkolem Čech řada mohutných útvarů mořských (devon, karbon, perm, trias, jura, křída) se vytvořily, nová a mnohem větší zátopa mořská Čechy zastihla, pokrývajíc opět celý prostor Hradecka a Chrudimska mezi Krkonošemi, Orlickými

a Železnými Horami, okolí Pražské až k Rakovníku, celé skoro Bydžovsko, Boleslavsko, Litoměřicko, Žatecko až k patě Rudohoří vrstvami pískovcovými a opukovými, v nichž miliony mořských lastur a otisků očividně dokazují, že krajiny tyto bývaly v té době (tak zv. křidové) mořskou půdou.

A opět i toto moře vztáhlo se nazpět od Čech daleko do sousedních krajin, zůstavujíc je na suchu a odkrývajíc mohutné soustavy vrstevní v něm usazené ve všech našich krajinách pískovcem kvadrovým a opukou zaujatých a později mnohonásobně tekoucí vodou vybrázděných a rozrytých. —

Nejmladší a pro naše krajiny nejmenší zátopa mořská zastihla Čechy v době tak zvané třetihorní, kdežto úzký chobot z rovin moravských, tenkráte mořem pokrytých, zasahoval od Brna přes Boskovice až k České Třebové, zanechaje tam mořské jíly plny skořápek mořských tvorů, jejichž rozšíření po rovinách moravských, kolem Vídně a v rovinách uherských dokazuje, že Čechy v dobách v geologickém smyslu nám poměrně blízkých honosily se u České Třebové mořským přístavem, odkud by se bylo mohlo plouti až do Indie. —

Železné Hory, ku kterým po výletu do dávno minulých dob opět se vracíme, lze poznati a posouditi dle podoby a povahy jejich nejlépe, vmyslímeli se do doby tak zvaného křidového útvaru, ježto bezprostředně po té době nabyly nynější své podoby.

Již v této době totiž vynikaly co nízký neširoký výběžek českomoravské pevniny nad hladinu moře tenkráte kolkolem nich rozlitého. Kvadrové pískovce s mořskými lasturami a opuky úpatí jejich provázející naznačují ostře bývalé břehy mořské. I můžeme dle toho mořský ten břeh na severním úpatí Železných Hor stopovati od Svojanova u moravských hranic, kde český záliv souvisel s moravským, kolem Poličky, Proseče, Rychenburka, Podlažic u Chrasti, přes Smrček, Škrovady, Slatiňany u Chrudimi na Heřmanův Městec, kolem Svinčan a Choltic na Zdechovice a Chvaletice až za Telčice nad Labem, odkud hranice mořských vrstev opukových zabíhá přes Labe mezi ves Krakovany, na tarasu opukovém stojící, a mezi město Labský Týnec čili Tejnici, jež stojí na posledním výběžku prahorního břidličného kamení, do bývalého moře co úzké předhoří zasahovavšího. Odtud na sever představme si nepřetržitou hladinu mořskou až k patě v dalekém modrošeru vystupujících hor Orlických a Krkonošských. Na jižní straně Železných Hor jsou poměry ohraničení jejich k útvaru křidovému ještě zajímavější. Mezi Tejnicí a Kolínem vybíhalo totiž druhdy severočeské křidové moře jako záliv až k Čáslavi a hora Kaňk u Kutné Hory vynikala co ostrov u počátku jeho; dále pak na východ od Zbislavi přes Lipovec, Závratec, kolem Třemošnice, k Běstvini súžil se však chobot v úzký fjord, asi čtvrt neb půl hodiny cesty široký, nyní úzkým pruhem kvadrových pískovců a opuk naznačený, a táhl se rovnou čarou k jihovýchodu u paty Železných Hor dle nynější říčky Doubravky přes Rostejné, Chuchel, Jeřišno, Čečkovice, Lhotku, Maleč, Lány, Libice, Štěpánov, Podmoklany, Odraneč, Markvartice, Soběnov, Ždirec, Ransko a Krucenburk, Vojnův Městec, Hlubokou a Radostín až k nynějšímu velkému Žďárskému rybníku, v němž Sázava má svůj počátek. Představme si, že by ten fjord

posud byl mořskou vodou naplněn, jak vesele by jej plachtovní koráby a šumivé parní lodi oživovaly a jak slavné přístavní město bylo by se snad v nejzazším koutě jeho u Radostína vyvinulo, zásobujíc zbožím okolní krajiny!

Příkrý svah Železných Hor k údolí Doubravky nad opukovými vrstvami, jakož i sloh rulových skal k severovýchodu skloněných naznačuje rozsedlinu skalní, podle níž celá ta soustava horská teprva po době křídové do nynější své výše byla pošinuta, vytvořivši tak podél příkré paty hor údolí, nyní v celé délce od Ranska až k Záhoří u Tejnice nad Labem říčkou Doubravkou ovlažené.

V tomtéž čase vystoupily do nynější výšky Krkonoše a Orlické hory, jak příkře se zdvíhající kvadrové pískovce a opuky u paty jejich dosvědčují, tak že Železné Hory se objevují co nižší jižní kraj mohutné pánve severočeské se současně vyzdviženými obrubami, v níž spočívá vrstevní soustava pískovců a opuk křidového moře. Co do geologického stáří jsou tedy Železné Hory současné s Krkonošemi a Orlickými Horami, jsou totiž mnohem mladší nežli hory Žďárské u moravských hranic, než Šumava a Rudohoří, od nichž se i směrem i sklonem podstatně liší. —

Nabyvše takto geologického základu pro posouzení poměrného stáří a všeobecného slohu Železných Hor, obrátíme se nyní k podrobnějšímu jejich vylíčení.

Dle orografické podoby závislé od povahy skalních vrstev dají se v Železných Horách pro snadnější přehled asi tyto skupiny rozeznati: 1. Břidličná krabatina Litošická. 2. Břidličné pohoří Podolské. 3. Rulový hřeben Kaňkových Hor a Spalavy. 4. Žulová vysočina Nasavršská. 5. Břidličná vysočina Skutečská. 6. Údolí Chrudimky. 7. Údolí Doubravky.

1. Břidličná krabatina Litošická.

Tímto názvem zahrnujeme kopce a vrchy prostírající se od Labe u Labské Tejnice až k silnici Chrudimské, vedoucí přes Heřmanův Městec do Podhořan, s lesnatými mírně skloněnými boky na sever do Chrudimska a s příkrou, ač nevysokou strání zapadající k úvalní nížině Doubravky v Čáslavsku. Dvě jiné silnice vedou ještě přes tyto kopce, vybíhajíce společně od Přelouče, a sice jedna přes Spitovice, Zdechovice na Bernardov, na Nové Dvory, druhá přes Jankovice a Litošice na Horka a Zehušice, kde ráz té krajiny jest zvláště vyvinut; mimo to vede příčná okresní silnička z Litošic do Semtěše. V geologickém ohledu jest však nejzajímavější cesta podél železnice v průlomu Labském mezi Tejnicí a Kojicemi, kde pravidelný jednoduchý sloh celého tohoto severozápadního výběžku Železných Hor jest úplně zjevný.

Labe provozuje zde zvláštní svévolnost. Obrátivši se totiž u Pardubic od směru severojižního náhle ve směr západní a tekouc v ploské nížině na pravém břehu rozsypaným pískovcem pokrytém, na levém pak břehu u Valského mlýna a Přelouče nevysokým však příkrým tarasem opuky jsouc lemované (mimochodem řečeno důležitá to strategická čára k ochraně Přeloučské krajiny), opouští u Kojic měkké opuky a pískovce, do nichž potud se zarývá a prolamuje si skalnatou bránu tvrdým bři-

26

dličným a rulovým kamením zrovna blízko nejposlednějšího konce bývalého předhoří v křidovém moři, místo aby tento tvrdý útes úvalem kolem Krakovan a Bělušic obešlo a opukou pískovou přes Bejchory a Sendražice do Kolínské krajiny řečiště si vybrázdilo. Tím se stalo, že několik břidličných a rulových kopců dioritem prostoupených osamotněle vyčnívá na pravém břehu Labe, kolkolem měkkými opukami obehnaných a na největším z těch kopců zrovna nad Labem rozkládá se v malebné poloze městečko Labská Tejnice. Ještě malebnější byla tato krajinka před věky, někdy v diluviální době, dokud si Labe své nynější řečiště skalami nebylo prolomilo. Říčné štěrky, vysoko na kopcích nad hladinou Labskou rozšířené, ukazují, že zde voda bývala vysoko napjata, a tvrdé skály napříč přes Labe se táhnoucí vysokou hráz tvořily, přes niž se Labské vody ve velkolepém vodopádu řítily. Zrovna nad vodopádem vypínal se v široké tenkráte řece úhledný ostrov, bujným stromovím porostlý, nyní holý břidličný kopec na pravém břehu Labe, v nižším pak Polabí zelenaly se ohromné doubravy, jakož z povahy bylinstva, zde ještě porůznu v původní povaze zachovaného, lze souditi, že duby od jakživa zde byly domovem, a borovice i jedle nyní v lesích okolních panující, teprva v nových dobách byly tam vypěstovány.

Jak praveno, má Labská Tejnice pěknou malebnou polohu, však pohříchu nejpěknější stráně nad Labem jsou posázeny chaloupkami chudobnými; na zakládání zahrad, vinic, lesíků v údolíčkách, roklích a stráních, městečko obstupujících a vesele k Labi se otvírajících, není prostředků ani smyslu, polaření jest hlavní živností, ač by přiměřeně použitá mohutná vodní síla Labe a blízkost železnice mohla býti základem čilého drobného průmyslu. Zvláštního ruchu nabylo však městečko to v novější době za doby letní, anoť zde sestředěno bývá velké dělostřelecké cvičení. Na rulových a břidličných útesech, z pískovce a opuky vyčnívajících a na západ v pozadí městskými bory ohraničených, rozestaveny jsou terče, do nichž se z baterií u samého městečka umístěných po celý den ostrou střelbou střílí, tak že nás dunění dělostřelby při vycházkách našich na mnoho mil kolkolem provázelo. Vlastenecké občanstvo a skromné sice však přívětivé hostince činí pobyt zde tomu, kdo zdejší zajímavé Polabí chce poznati, dosti příjemným.

Rozkošná procházka vede odtud na západ po kraji opukového tarasu, jenž pravý břeh Labský ve směru ke Konárovicům provází. Jdeme nejdříve podél nových krásných vinic od pana Horského založených, pak projdeme lesíky a bory Tejnecké až se octneme u dvora „u Jelena,“ odkud stromořadí nás vede k zámku vlasteneckého purkmistra Karlínského do Konárovic, na pokraji opukové vysočiny nad Labem výtečně postavenému, odkud znamenitá vyhlídka na nejpěknější a nejbohatší část Čáslavska, na Kutnou Horu, Železné Hory a vrchoviny českomoravské vysočiny se otvírá. Jiná vycházka vede nás na východ do půvabných lesů a niv Polabských kolem Chrčic a Selmic k císařskému hřebčinci v Kladrubech, a vzdálenější výlet přes opukový taras u Krakovan na sever do znamenitých dubových lesů Chlumeckých na znenáhla vystupující tarasy opukové štěrkem diluviálním pokryté; však vraťmež se již nazpět k Labským skalám pod Tejnicí a tam si odpočinuvše, počněmež svou výzkumní cestu po Železných Horách.

Nový dřevěný most Labský vede nás z Tejnice kolem velkého mlýna a strojnické dílny p. Pernera k nádraží v Záboři, odkud železnice až ke Kojicům do skal přímo k Labi na levém jeho břehu zapadajících jest zaříznuta. Nejdříve mineme rulu slidnatou, jež k severovýchodu se sklání, však naproti Tejnici u dědiny Vinařic silnou žilou dioritové žuly, v mohutných balvanech vystupující prolomena jest, pak přechází rula v krystalické břidlice s jednotlivými ložemi amfibolitu, až konečně u Kojic hladké plochy břidlic též k severovýchodu příkře skloněných převahy nabývají a do vyšších boků površí zabíhají, jsouce u paty površí blíže Telčic a Chvaletic buď sypkým pískem a štěrkem z rozsypaných kvadrovců, nebo pevnějším pískovcem, nebo vápnitým pískovcem plným ústřic a jiných lastur křidových ovroubeny. Nabyli jsme tím přesvědčení o jednostranném vyzdvižení hor Železných u tohoto západního konce jejich, jímž na boku jižním vyšla rula na den, k níž se v jednostejném úklonku přikládá břidlice krystalická, nejhlubší to spodek snad útvaru silurského, jak podle výsledku další cesty později poznáme. Jedná se nám nyní o zevrubné přenešení žuly a dioritu na mapy. I vystoupíme roklí Vinařickou vzhůru na nevysokou pláň polní, stopujíce zrnitě krystalickou mohutnou žílu jejich dle jednotlivých útesů a skalisk z polí vynikajících. Geolog ovšem nemůže stopovati ušlapanou pěšinu dle vozové cesty, i dá se šikmo přes strniště (anoť právě po žních) a nově zorané brázdy stále na východ, brzo na ten onen útes stoupaje, brzo do pobočných roklí v okolí Telčic, Chvaletic, Bernardova a Zbraněvsi, na nejosamělejší skalky, hustými háji a úhlednými lesy, až se k večeru po pilné klikaté obchozí cestě octne na žulových skalinách nad Zdechovicemi, a zapadající slunce a ozývající se hlad a žízeň jej pudí vyhledati hostinné přístřeší. Půvabně se pod námi rozkládá vedle jednotlivých háječků na úbočí kopců a u paty jejich až k Labi roztroušených městečko Zdechovice s jasným kostelem na žulovém skalisku a s velkým zámkem (knížete Paara) ve stínu mohutných stromů panské zahrady. Mezi čistě stavěnými domky odporučují se dvě hospody svou zevnější úpravností, z obou rozléhá se hlahol zpěvu a hudby, v obou v nich veselo a živo, octli jsme se uprostřed svatebního veselí, i nezbývá nám, než po večeři ulehnouti v malé komůrce vedle hluku a vřavy rozjařených hostů. Avšak právě to hledání neznámých posud skalin po oklikách a roklích, to střídání se lidu rozmanitého ve vsech a městech, v polích a na cestách, jest rozkoší cestujícího zemězpytce; zdáme se býti na dalekých cestách, v krajinách nově odkrytých a přece jsme doma mezi svými, za několik hodin můžeme se po železnici octnouti u svého psacího stolku, ač s přípravou naší kamenářskou, se svými kladivy a torbami vyhlížíme jako cestovatelé v horách Nového Světa.

Nazejtří časně ráno nastupujeme slídění skalní znova. Jedná se nám o zevrubné poznání našeho pruhu žulového, jenž patrně jádro toto části Železných Hor tvoří a nepochybně s jejich prvním vystoupením souvisí. Krajina kolem Zdechovic má ráz lesnatého horstva, ač její vyvýšenina nad mořem jest malá, nedosahujíc tu nikde ani 1000 st. Setkávají se zde lesy trojího panství, Zdechovického (kn. Paara), Novodvorského (hr. Chotka) a Zehušického (hr. Thuna), tyto lesy souvisí na východ s jinými rozsáhlými hvozdy, tak že lze odtud takřka nepřetrženě samými

hvozdy putovati až na moravské hranice a v Moravě hluboko skoro až k samému Brnu. Řada lesnatých roklí a mělkých údolíček sbíhá se zde dolů k Polabí, jdeme přes ně napříč hustým mlazím a staršími kmennými porosty lesními (jedle, smrky, porůznu buky a duby), stopujíce ve všech zářezech a výmolech zrnité žulové kamení, zde jen jednotlivými balvany naznačené a co neširoký pruh mezi břidlice a ruly vtěsnané, až se octneme na vysoké pláni lesní, prostoupené silnicí od Litošic lesem na Horka vedoucí, a z ní konečně vystoupíme v nové mýtině jižně od Litošic na poslední výběžek žuly asi ve výšce 1100 st., odkud rozsáhlá vyhlídka jednak na sever k Polabí a přes opukové tarasy až ke Krkonošům, jednak na jih na půvabný široký úval Čáslavský až ke Kaňku, Vysoké a vrcholům u Uhelné Příbrami se otvírá. Poznáváme odtud zřetelně povahu západních výšin Železných Hor; jest to mírně zvlněná pláň, 1—2 hodiny cesty široká, k Čáslavsku náhle skloněná a k Polabí mírněji se snižující; kam se oko v ní obrátí, samý les, a sice pokud panský, velmi pěkně zachovalý, kdežto jednotlivé dědiny se bělají ve větších neb menších mýtinách, od dávna již na pole sdělaných. Taková mýtina jest v lesích Novodvorských nad Zdechovicemi, kolem Morašic, pak v lesích Zehušických, kolem dědin Krasnic, Lhoty, Sobolusk a zejmena kolem Litošic, jež se svým úhledným mysliveckým dvorem v samotě lesní se rozkládají, a na podobně položené dědiny vysoko na Krušných horách upomínají, ač dobrá silnice přes ně do Přelouče a do Čáslavi vedoucí, osamotnělost tu umírňuje.

Podobné ještě větší prostranství polní mezilesní rozkládá se na široké výšině západně za lesy Letošickými kolem Turkovic blíže silnice Chrudimské, kteráž dědina se svým na kopečku stojícím farním kostelem rozsáhlou vyhlídkou od Krkonoš až na vzdálené výšiny českomoravské se vyznamenává. Silnice Chrudimská svádí nás s výše 1150 stop ostrými oklikami dolů k patě Železných Hor do Podhořan, kde dobrý hostinec nám při našich procházkách po těchto kopcích několikráte příjemného útulku a noclehu poskytnul. Zámeček zdejší se svým pivovárkem a větší část vsi, hájem ovocným obklopené, stojí na opukovém tarasu; příkré holé stráně odtud k Semtěši se táhnoucí a krátkými i hlubokými roklemi rozryté, objevují však zřetelně sloh skalní obsahující rulovité břidlice zapadající příkře do hor pod žulu, již jsme v Litošických lesích opustili. Jedna taková pustá rokle vede vzhůru k Bumbalce, dědince u Turkovic, jiná zvláště hluboká a zajímavá ze Semtěš, zámožné to vlastenecké obce s dvěma kostely, katolickým a evangelickým, vzhůru ke skupení chalup na Vápence zvaných, kde stará hluboká jáma sporé zbytky bývalého nyní vyčerpaného lože vápenného objevuje. Zde v těch roklinách byl zradný uherský král Matěj r. 1468 i se svým vojskem stíhán a pak u Oukrava chycen, pohříchu však nerozvážnou velkomyslností Jiřího krále propuštěn. Však nelze mi pouštěti se do historických zpomínek, těch zde všude hojnost, to musím přenechati přátelům v tom zběhlejším: mně při tomto rozhovoru jedná se jen o vylíčení horopisu těchto krajin.

Rozkošný chodník lesními průseky pěkným panským Žehušickým lesem vede odtud po kraji strmé stráně Železných Hor, k Čáslavsku zapadajících, na severozápad. Každou chvilku otevře se půvabná vy-

hlídka k Čáslavi a Kutné Hoře, nebo objeví se malebné skupení lesních stromů; mineme blíže Semtěše ještě jakési staré valy uvnitř v lese a sypký písek takřka jako bývalé dýny moře křídového, před vyzdvižením hor až sem zasahovavšího, až překročíce malebnou lesní rokli u tak zvané stezky Janovy asi za hodinu uprostřed lesa s mohutnými duby, buky a jedlemi octneme se v krásném přirozeném parku, na tak zvaných Horkách (1044 st., na mapách gen. štábu Franziskahain), kde má Žehušický hrabě malý dřevěný letohrádek. Jest to místečko roztomilé, svým stínem a lesním trávníkem k milému odpočinku vábící, však sotva v nejbližších městech známé a oceněné. Pro Čáslavské, Kutnohorské a Přeloučské přírodomilce mohl by to býti cíl nejpěknějších jarních a letních výletů, neboť leží to místečko blízko u pěkné silnice z Litošic do Žehušic a dále z Přelouče do Čáslavi a Kutné Hory vedoucí. Příkré boky strání objevují zde zajímavý pruh břidličného amfibolitu, u paty jejich však porůznu viděti zbytky tarasu měkké křidové opuky neb sypkého písku útvaru křídového. Panské ovocné zahrady a úhledná vinice pěstující révu Mělnickou ukazuje, jak by se tu na úpatí hor chráněném od severního dechu větrného, zahradnictví i vinařství dařilo. Vesničky Koukalka, Brambor, Svobodná Ves čili Familie, Horka, Borek, porůznu nějaká hájovna a myslivna rozkládají se u paty, dále pak na severozápad dostihneme úhledné vsi Horušic, odkud napříč bujným lesem a přes žulové kamýky vrátíme se kolem lesní dědinky Zbraněvsi k Zdechovicům, odkud jsme vyšli. V lese u Zbraněvsi, zachovavším posud pěkné duby, buky a jedle, viděti ze žulových balvanů upravený stůl s desíti sedadly, snad to útulek pozdních Husitů pro jejich pronásledovanou pobožnost.

Chýlí se k večeru, i překročíce ještě poslední úpatí břidličné pahorky háji pokryté, zajdeme až k tichému Labi u Řečan, stromovými a lučinatými nivami se vinoucímu, osvěžíme v něm údy vedrem a celodenní lopotou umdlené, i najdeme v dobré hospůdce mezi Řečany a blízkým nádražím náležitého posilnění a odpočinku.

Příští den věnován výzkumu severního úpatí této části Železných Hor. Neníť toto úpatí tak jednoduché a jednotvárné, jak se z daleka býti zdá, nýbrž ukrývá v sobě jak rozmanité půvaby krajinné tak i zajímavosti geologické. Široký ač nevysoký taras opukový (750—800 st.) provází od Labe u Přelouče břidličné úpatí hornatého površí v oblouku k jihovýchodu se zatáčejícího kolem Choltic až k Heřmanovu Městci. Úval do měkkých pokrajních pískovců zarytý a potokem ovlažený, u Vlastějova a Načesic nad Heřm. Městcem začínající, dělí vyšší horské břidlice od nižších opuk, a jde okolo Dolních Raškovic, Jenikovic příčnou údolní brázdou skrze opuku k Valům u Labe; jiná brázda jde od paty pohoří opukou od Tupes přes Loděnice a Štěpánov k Labi nad Přeloučí, a třetí u západní paty Přeloučské výšiny pod Mokošínem přes Benešovice, Skudly, Lhotu pod Přeloučí též k Labi. Tím se opukové úpatí rozmanitě rozrývá, a jelikož jest pěknými háji, podél potoků bujnými lukami a stromovými nivami a porůznými starými duby všude zdobeno, poskytuje zvláště mezi Cholticemi a Valy u Labe pohled jako velkolepý přirozený park.

Tvrdé křemité kamení, dle některých známek stará snad silurská

vrstva, vyprovází zde patu břidličných vrchů, vynikajíc místem v podobě ostrých hřebenů a útesů nad opuky Polabské a poskytujíc pěkné rozhledy na půvabnou krajinu. Kamýky tyto náležejíce k dlouhému loži křemennému na břidlicích spočívajícímu a u paty pískem z rozsypaných kvadrovců pokrytému, objevují se nejdříve na holých kopcích u Spitovic, odkud zabíhají pak směrem jihovýchodním na lesnaté boky u Jankovic a Brloha a pak na ostrou skálu mezi Lipolticemi a Poběžovicemi, kdež výškou 950 st. asi o 150—200 st. vynikají nad opukový protilehlý taras Přeloučský; odtud stopujeme křemité útesy oborou Choltickou do výšky 1000 st. až k příčnému údolí u Chrtník nad Cholticemi, jež křemitý hřeben zde malebně proráží, a pak dále lesem až do Horních Raškovic, kde v úhledných útesech na den vyniká a ze svých lomů okolní silnice dobrým šterkem zásobuje.

Vedle křemene a křemitého slepence vyniká zde na den též mohutná žíla tuhého dioritu, jenž u Chrtník příkré skály vytvořuje a v jednotlivých zářezech až pod Raškovice u Nakel a dále do příčného údolí mezi Heřm. Městcem a Kostelcem stopovati se dá. S vrcholu křemitého hřebene přehlížíme pěkné, četnými srnkami oživené, lesy Cholticke s jejich polními mýtinami, v nichž se ukrývají dědiny Lipoltice, Urbanice, Ledec, Svojšice, nebo shledáváme v roklích jej prolamujících sloh vrstevní, odkrývajíce tím rozmanité, málo komu známé, drobné půvabnosti skalní a lesní, jako zejmena v rokli od Jankovic vedoucí k Seníku, nebo od Brloha k Pelechovu, nebo od Tupes k farní vsi Lipolticům. Nejpěknější z těch příčných údolíček jest však ono, u jehož ústí do Jenikovského úpatního úvalu rozkládá se městečko Choltice, kolem zámku a rozkošného parku hraběte Theodora Thuna, jež mezi nejušlechtilejší panská sídla u paty Železných Hor náleží.

Příčné údolíčko toto potůčkem svlažované vede nás mezi lesem a parkem do skalnaté štěrbiny u Chrtník, kde výše zmíněný diorit v úhledných skalách na den vychází a svůj eruptivní účinek na přiložený křemenec a slepenec a břidlice velmi zajímavě jeví, i stoupáme podle luk, hájů a skalin mělkým údolím vzhůru k Svojšicům, se zbytkem staré tvrze v panském dvoře; překvapí nás zde úryvek kvadrového pískovce, uprostřed břidličných roklí zachovaný, i vystoupíme konečně na Chrudimskou silnici u Stojic se z daleka viditelným bílým kostelem, odkud nás konečně silnice svede dolů do veselého Heřmanova Městce, hlavní naší stanice pro výzkum hor Podolských.

2. Břidličné pohoří Podolské.

Heřmanův Městec leží jako Choltice u severního úpatí Železných Hor a sice jako ony mezi nižším tarasem opukovým, úrodnými rolemi pokrytým a mezi lesnatým, vyšším břidličným površím, v pěkném úvalu úpatním, do něhož se ústí zde příčné údolíčko potoka Podolenky, vedoucí vzhůru mezi lesnatými stráněmi k Lázním Podolským. Zámek knížete Kinského vedle rozsáhlého krásného parku, háje v poblíží též co park upravené a krajinu zdobící, a nesmím s ohledem na potřeby tělesné zatajiti výborný hostinec (zejmena u p. Pivničky), kde výběrem rozmanité zvěřiny i jiných lahůdek i výtečným vínem lze se za na-

máhání pěšího cestování odměniti, pak pohodlná spojení s Chrudimí, Pardubicemi a Čáslaví činí toto město nejpřiměřenějším středem pro vycházky a výlety v pohoří Podolském.

Naznačuji tímto jmenem úhledně vyvýšenou lesnatou část Železných Hor jižně od silnice Chrudimské mezi Heřm. Městcem a Podhořany podél příkrého svahu hor až k rokli Třemošnické pod hradem Lichnicí, a odtud na sever a severovýchod přes vysoko položený Míčov na lesní hřeben Bučinu mezi Kraskovem a Vápenným Podolem a pak na Hrbokov a Rtenín podél křemitých hřebenů a skalisk u Petříkovic, Lipiny až na Hůru u Slatiňan.

Severní pata toho pohoří jest naznačena opět kvadrovým pískovcem, kterýž u Heřmanova Městce zabíhá co chobot mezi břidličné výšiny přes malé lázně v Konopáči až za Načešice k Vlastějovu a kolem parku panského až k pokraji lesů nad Kostelcem, taktéž od Morašic a Stolan až k Janovicům a k Dolanům, a k Čejkovicům a ke Lhotě pod Hůrou.

Za kvadrovcem, mělkými údolíčkami vyrytým, vyniká nad úpatím pevný křemitý slepenec v útesech mezi Novým Dvorem a Choténicemi, ztrácí se však brzo pod pískovcem, výše pak v horských bocích klenou se břidličné vrstvy v několika mohutných záhybech, skládajících úhledné lesní hřbety, až se vzedmou ve hřbet Podolský, Bučina zvaný, a zdánlivě pod rulu, žulu a porfyr zabíhají, jenž za Hrbokovem u Seče skládá počátek Nasavrské vysočiny. Vystoupení porfyru a žuly, jež později poznáme, způsobilo zde znamenitý převrat skal břidličných, shrnuvších je na svém jižním pokraji tam, kde se s prahorami stýkají, v obrubu převrácenou, v jejímž záhybu spočívá mohutné lože vápencové u Podola a Prachovic. Údolí s vrcholu hřbetů lesních napříč k severu zabíhajících a hluboko vybrázděných rozrývá tuto krajinu a dává jí místem ráz mnohem vyššího pohoří, než jak mu dle výše jeho od 1200 do 1750 st. stoupající přináleží.

Poohledněmež se nejdříve po jižním příkrém kraji toho pohoří, kde směrem jihovýchodním náhle od nejvyššího hřebenu podle rozsedliny, jež byla z počátku již co význačná pro celé Hory Železné uvedena, k údolí Doubravky zapadá. Vycházejíce od Heřmanova Městce jdeme pěšinami k jihu nejdříve přes vápnité kvadrovce místem plné zkamenělin přes Konopáč k Vlastějovu a pak stoupáme vzhůru háji střídajícími se s rolemi po břidličné půdě s porůznými diority na Vicemilice (Licomělice) a farní ves Hoštalovice, nad níž v borovém háji vyniká útes křemitý, zvaný Černá Skála (1310 st.). Pole poměrně chudé a chladné zde mezi lesy a háji se rozkládající a poměrná vyvýšenost nad nízkými a úrodnými kopci v Chrudimsku a Čáslavsku, jež odtud daleko se přezírají, zjednaly rodákům zdejších obcí název horáků, ačkoli se proti Krkonošům a Orlickým horám nacházíme vlastně jen v kopcovině.

Na jihovýchod od Černé Skály zdvíhá se výše zmíněný záhyb břidlic, k němuž nepochybně i křemenná sloj, na níž stojíme, náleží, do výše v podobě úhledných chlumů; jdouce pak odtud k jihu octneme se brzy u příkrého kraje Železných Hor nad Podhořany u vesnic Březinky a Bílého Kamene. Břidlice prostírají se zde skoro až k samému příkrému kraji hor, zanechávajíce místa jen úzkému pruhu ruly a tence

zvrstveného amfibolitu, brzy však ve směru jihovýchodním pruh ten rulový se rozšíří a vyvine se v ostrý hřeben, stoupaje od 1185 st. u Bílého Kamene až do výše 1780 st. nad lesnatou Strání u Zbislavce, která příkře zapadá ke vsi Chvalovicům, jež stojí už na opuce.

Několik krátkých údolíček a roklí, hustým lesem zarostlých aneb vysokými skalami obstoupených, dodává této části příkrého svahu Železných Hor zvláštního malebně horského rázu. Jedna z takových roklí vede asi půl hodiny jižně od Podhořan pod Bílým Kamenem nejdříve k východu kolem starých opuštěných šachet a štol, v nichž se před lety dobývala břidlice pyritem prostoupená na vyrábění vitriolu a kamence, i octneme se jdouce dále lesním úzkým korytem u malého jezírka uprostřed tiché lesní samoty. Jest to starý opuštěný lom na vápenný kámen, nyní vodou vyplněný a malý potůček živící.

Nalezli jsme zde vedle staré pobořené peci vápenné v úlomku vápenného kamene nepatrnou sice stopu zkameněliny, malý kroužek krinoida, avšak dosti významnou, aby naznačila, že břidlice zdejší, přiléhající k rule nejsou prahorní bezživotní, nýbrž že již náležejí k útvarům zkamenělinami vyznamenaným, a sice zde nepochybně k útvaru s nejstarší faunou, k tak zvanému Siluru.

Pěšina vede odtud vzhůru lesem vystupujíc lesní brázdou; brzo octneme se u velké křemité skály houštím ostružin a mladým jehličím zarostlé s temenem kostrbatým, odtud vyhlídka znamenitá na okolní lesy příslušné dílem k Žlebům (kn. Auersperk), dílem k Ronovu (studijní fond Millesim.). Průsek horní vede odtud přímo dolů po příkré stráni do Licoměřic; pěšina kolem skály vede však výše do lesa, odkud ještě jiná kratší lesní rokle vozovou cestou dolů k Licoměřicům se zátáčí, až se octneme na široké mýtině pokryté poli a břidličným kamením, kde se bělá na mírně vypuklém temenu myslivna Zbislavská blíže vsi Zbislavce ve výšce asi 1650 st. nad mořem, z daleka široka viditelná a rozsáhlou vyhlídku přes Chrudimsko a Bydžovsko až ke Krkonošům a na jih a západ přes Čáslavsko poskytující.

Břidlice přitěsnané k rule rozšiřují se odtud na sever a východ k Míčovu; my však stopujeme dále pokrajní ostrý hřeben rulový, který západně u Zbislavce ostře vyniká, směrem jihovýchodním se táhne a zde na Kokavce výše asi 1800 stop dosahuje. Velmi příkré lesnaté boky sklánějí se od tohoto pokrajného hřebene Železných Hor k západu k vesnicím Chvalovicům, Lhotě a Závratci, rozloženým na opukovém tarase u paty hor. Opuštěné vápenné lomy u nejvyššího hřebene nasvědčují tomu, že i zde v rule porůznu spočívají lože vápenného kamení; mohutnější jsou však žíly a lože porfyru a na severní straně hřebene u Zbislavce a Rudova dioritu a žuly, jež rulu prorážejí a sice zrovna na hranici její s břidlicí. Ostrý hřeben se končí na jihovýchodu velkou příkrou skalou rulovou s vynikajícími žilami porfyru; skála ta zapadá do hluboké malebné rokle Lovětínské oživené malým potůčkem, jenž počíná v mělkém korytě na vysočině v lesích mezi Zbislavcem a Míčovem a u Lovětínského mlýna blíže dědinky Rudova nad roklí touto v rybníku se sbírá, po krátkém pak běhu kolem Závratce u paty hor u Ronova do Doubravky se vylévá. Protější jižní strana rokle jednotlivými buky porostlá strmí taktéž příkrými tarasy do výše, a na

vrcholu jich rozkládají se rozvaliny hradu Lichnice (Lichtenburg), malebné panující nad požehnanou krajinou Čáslavskou. Vesnička Podhradí přiléhá k starým zděm hradebním na severní straně, kde vrchol hrad nesoucí s vysočinou souvisí; na východní a jižní straně kloní se však Lichnický vrch opět příkrou lesní strání do ještě hlubší a větší rokle, zvané Peklo, jíž se pěkný Zlatý Potok od Kraskova dolů vine a u Třemošnice do úvalu Čáslavsko-Ronovské krajiny vstoupá, kdež nad Mladoticemi do Doubravky vtéká.

Třemošenská rokle čili Peklo náleží k nejmalebnějším roklím celých Železných Hor. U jejího oustí rozkládá se ves Třemošnice se zámkem a dvorem panství Ronovského v krajině malebné. Jdouce vzhůru podle potoka octneme se v úzkém hlubokém údolí, skalami a lesem zdobeném, na jehož dně se nachází železná huť Třemošenská (Hedwigsthal); pak se údolí súží v těsnou skalnatou rokli v rule prolomenou s ložem vápenným a s útesy žulovými, jež náležejí k mohutné žíle rulu prorážející. Konečně prodravše se roklí mezi Lichnickým vrchem a hřebenem Béstvinským (Kaňkovy hory) dostihneme v mírné krabatině vsi Kraskova na sever lesnatým břidličným hřbetem Bučinou ohraničené, kdežto na východ stoupají boky úhledné žulové vysočiny s městečkem Seč na vrcholu, na jih příkrý Béstvinský rulový hřeben se zdvíhá, a na západ břidličná vysočina u Zbislavce a Míčova krajinu obstupuje. Octli jsme se zde v mírné horské kotlině polí, lukami a háji oživené: pole pěkné vzdělaná a úrodná červenají se od rudých jílů a pískovců, i přesvědčili jsme se k svému překvapení, že zde v té horské ploské kotlině leží osamotnělý úryvek permského útvaru (mezi vesnicemi Skoranovem, Počátky, Žďárcem kolkolem Kraskova), zbytek to útvaru v Chrudimsku pod kvadrovcem a opukou snad ukrytého.

Prozkoumání těchto a jiných poměrů pozdrželo nás v této krajině mnoho dní, i nalezen přívětivý útulek jednak v dobrém hostinci v Třemošnici a Seči, jednak v blízkých lázních Podolských, do nichž z Kraskova pěšinkou přes lesní hřbet Bučinu dojdeme za tři čtvrti hodiny. Od Třemošnice vede přes tuto vršinatou krajinu okresní silnice do Heřm. Městce, vinouc se nejdříve pod hradem Lichnicí lesnatou strání vzhůru ke Starým Dvorům a pak kolem Skoranova přes malý průsmyk mezi Bučinou a Míčovskou výší do Prachovic u vápenných skal na počátku malého údolí položených, pak opět vzhůru po stráních a horním úbočí přes Tasovice do Kostelce a Heřm. Městce.

Odbočíme od této silnice v levo na výšiny kolem Míčova, abychom poznali tuto část břidličného pohoří. Jdouce od hradu Lichnice na sever podle Lovětínské rokle kráčíme lesem na rulové a žulové půdě po vysočině, z níž se po cestě asi $^3/_4$ hod. zdvíhá břidličný vrch hubenými poli pokrytý, na němž farní kostel a kolem něho rozložené chýše a dvorce vísky Míčova z daleka se bělají. Jako od Zbislavské myslivny tak i odtud, zvláště od kostela otvírá se předaleká vyhlídka do Čáslavska a do Chrudimska až na pomezní hory Krkonošské. Břidlice tmavé tvrdé a pevné, prostoupené křemennými loži — v nichž nepopíratelné stopy zkamenělin, a sice trubičky zcela podobné těm, jež z křemenců okolí Pražského pod jmenem Scolithus známé se objevují, dmou se zde v úhledné vrchy celkem asi 1400—1500 st. vysoké

a táhnou se co široký znenáhla k severu se súžující hřbet mezi údolími u Prachovic a Slavkovic (Sloukovic), pěkným kmenným lesem pokrytý dolů ke krajině Heřmanoměstské. Dědinky Dětonice (Jetonice) a Sušice ukrývají se zde v mýtinách lesních; my kráčejme, sledujíce pěknou lesní pěšinou od Sušice dolů lesem, nejdříve podle rokle, vedoucí dolů do Slavkovic, pak stráněmi lesními napříč k Vidžicům u paty pohoří, kde se na břidlice již přikládati počíná kvadrový pískovec u svého spodu shluky hnědé železné rudy obsahující. Ruda tato dobývá se zde v jamách pro Třemošenskou huť. Pěšinka nás vede dále napříč přes údolíčko u Vlastějova, a pak kolem lázničky Konopáč mělkými roklemi v kvadrovém pískovci nazpět do Heřm. Městce, hlavní naší stanice.

Posilnivše se odpočinkem v hostinci p. Pivničky, vydáme se na cestu k prozkoumání severních boků břidličného pohoří zdejšího. Břidlice těchto boků přikládají se k rulám jižního vysokého kraje u Zbislavce a Lichnice žulou a porfyrem proraženého a převratem antiklinálním zapadají pod rulou, vytvořujíce velezajímavý záhyb, značnějším vyzdvižením břidlic naznačený, zaujímající vysočinu od Míčova přes Kraskov, Hrbokov, Rtenín, Petřikovice, Liboměřice, Lučibořice (Licibořice) a Trpíšov, obloukem od západu k východu a pak k severovýchodu se táhnoucím. Pěkná a místem malebná lesní údolíčka sbíhají od té výšiny dolů k patě hor až do oboru kvadrových pískovců a opuk ji lemujících, v nichžto na jednotlivých porůznu vystupujících obnažených skalách zvlněný sloh těch břidlic zkoumáme.

Poznáváme při tom, že v pozadí blíže hranic rulových, žulových a porfyrových spočívá v břidlici mohutné lože křemence, příkře nebo i v převrácené poloze do břidlic vtěsnané, z počátku na vrcholu u Míčova a na úbočích Bučiny nad Kraskovem jen mocnými balvany se prozrazující, avšak ve vysokých lesích jižně za Chrudimskou myslivnou v Pohledech vyniká křemenec v podobě kostrbatých útesů z břidlic na den a rozdělen ve dva proudy táhne se severním proudem kolem Deblova přes Rabštejnek na Lhotu, a druhým ještě znatnějším ostrým skalnatým výchozem přes Lipinu na Hůru u Slatiňan, u jejíž severní paty pod kvadrovým pískovcem se ztrácí.

Křemenec ten jest důležitý pro poznání slohu a geologického stáří zdejšího břidličného pohoří. Neboť obsahuje v sobě hojné otisky trubiček, zcela podobných těm, jež v křemenci silurském v okolí Pražském co trubičky červů ustanoveny a pod jmenem Scolithus známy jsou. I zdá se v skutku, že i zdejší křemenec náleží k útvaru silurskému, čemuž jak tyto otisky, tak i sloh i podoba kamení nasvědčují.

Blíže paty hor u Raškovic a Kostelce nad Heřm. Městcem vyniká křemenec do slepenců přecházející ještě jednou ze záhybů břidličných, a souvisí jednak s křemenci a slepenci Choltickými, jednak se prodlužuje východně kolem Heřm. Městce k Choténicům, kde tvoří úhledné kamýky, a k mohutnému loži náleží, jež zdviženo zelenokamenem na spůsob klenby u paty hor z hloubi vyniká, a nepochybně pod břidlicemi s jižním pruhem křemenným, výše vytknutým, souvisí. Břidlice tenkolupenná, hojnými žilami křemene prostoupená namnoze ovšem

zvětralou zemí, lesem a poli pokrytá, vyplňuje prostor mezi oběma pruhy křemennými, jsouc v rozmanité záhyby složena. Do jednoho z těch záhybů u severní paty Bučiny, a sice s úklonem jižním, antiklinálním, jest vtěsnáno lože vápenné asi 1000 sáhů dlouhé a uprostřed až na 100 sáhů mocné, jež se od Prachovic k východu přes Boukalku, Vápenný Podol a Nutice až k víscе Citkovu prostírá a v úhledných skalách vyniká. U Podola a Prachovic jsou v něm velké lomy a peci založeny, odkud se daleko široko rozváží. Vápenec zdejší jest pevný krystalický zrnitý kámen barvy šedobílé, i byl druhdy za prahorní kámen považován. Při bližším ohledání nalezl jsem však nejdříve na vyleštěných náhrobcích u zdejších kameníků a později ve vápenné skále samé kroužky tak zvaných krinoidů, zejmena ve vápenných peckách do grafitické břidlice blíže vápenného lože zarostlých, na stráních pod Nuticemi naproti Citkovu i hojné stopy mušlí a korálů, ovšem nezřetelných, nicméně však dostatečných k provedení důkazů, že Podolský vápenec není prahorní, nýbrž že náleží k nějakému útvaru novějšímu, a sice nejspíše k silurskému.

Poměry tyto, jež zde jednoduchými slovy vyličuji, žádaly však k svému prozkoumání mnohonásobného a pozorného obcházení a prohledání všech roklí a údolíček zdejších. Procházky byly ovšem velmi příjemné. Neb celá tato krajina hlubokými údolími rozrytá a rozsáhlými lesy pokrytá, má podobu velikého přirozeného parku. Od Heřm. Městce až za Podol k Zbliznovicům rozkládají se lesy a velká obora knížete Kinského, dále na východ až k Slatiňanům a Trpišovu lesy a obory knížete Auersperka, všude opatřené pěknými cestami a zdobené řadou půvabných míst v lesních samotách. Hned od samého Heřm. Městce vede k jihu podle bublajícího potoka rozkošné údolíčko asi pět čtvrtí hodin cesty dlouhé až do samého Podola.

U vchodu jeho rozkládá se pod vysokým kmenným lesem jedlovým a bukovým malebně položená ves Kostelec, nad níž na úbočí pod vyššími chlumy v starých valech, kde stával prý hrad Heřmana, zakladatele Městce, bělá se starožitný gotický kostelíček: uvnitř tohoto představují stará freska, pohříchu nověji od nějakého mazala šeredně zpotvořená, několik dávných rytířů. Ve skále pod kostelíkem vyniká křemenná klenba dříve zpomenutá i s podloženým dioritovým tufem. Jdouce pak dále údolím stopujeme břidlice s jejich záhyby a křemennými žilami; přijdeme k rozsoše údolní, kde jedno lesní koryto na pravo vede k Prachovicům, druhé na levo do Podola. U paty vápenné skály, prýští se zde čirá výborná, studená voda, kteréž užívají zdejší lázně i slušným hostincem opatřené. Farní kostel sv. Václava stojí na vápenné skále a kolkolem něho u konce údolíčka pod vrchem Bučinou rozkládá se ves dobýváním a pálením vápna zaměstnaná a tím i zámožná. Od Heřm. Městce jde sem také silnice, avšak nikoliv údolím, nýbrž po vrších lesnatých nejdříve přes vrch Palác (1210 st.) nad Novými Dvory a Choténicemi, pak ponenáhlým stoupáním kolem Zdechovic a Nerozhovic na vrchol lesa „u Obrázku“ (1608 st.), odkud silnice, nyní do boku údolního přeložena, Podola se dotýká, dále pak přes Bučinu k Hrbokovu do městečka Seče vede, již na žulové vysočině Nasavršské položeného.

Velká knížecí obora na jeleny zaujímá lesy na sever od této silnice, kdežto se od vrcholů u Citkova a Hrbokova blíže kraje žulového do nich zarývají dvě spolu rovnoběžná malebná lesní údolíčka k severu, k patě hor u Morašice jdoucí a u Dolan se spojující. Vynikající lesní hřbet ve východních stranách té obory mezi Dolany a Zbliznovicemi slove Smrt a za ním již se octneme u obou křemitých skalin nad Lipinou a Deblovem vynikajících, o nichž dříve zmínka se stala.

Jiné jen mělké a krátké rokle a údolíčka vedou sem vzhůru z kvadrového pískovce u paty od Stolan na Čejkovice, Mýtky a Pohledy u kraje městského lesa Chrudimského, odkud rozkošná vyhlídka na Chrudim a jeho okolí až na pohraničné horstvo Krkonošské se otvírá.

Ještě jiné a opět velmi malebné údolíčko vede sem na tyto lesní výšiny Deblovské od Sobětuch na opukách u paty hor ležících. Údolíčko malým potokem oživené vstoupá do hor teprva pod vsí Rabštejnkem, kdež na příkré křemenité skále v hustém jedlovém a smrkovém lese viděti zbytky hradu. Vystoupivše k němu octneme se na půvabném místě lesním vedle rozvalin, v nichž jest malé přístřeší pro knížecího majitele (kn. Auersperk) a odkud jest půvabný rozhled na lesy okolní a na okolí Chrudimi.

Lesy zdejší jsou vůbec na všechny strany upraveny v podobu velkolepého přirozeného parku; pěkné chodníky lesní vedou dolů nahoru údolími a stráněmi na nejhezčí místa, k nejvděčnějším vyhlídkám. Údolíčko pod Rabštejnkem vedoucí vzhůru lesem k vísce Tejnici odkrývá nám sloh skalní, s mohutnými ložisky silurského křemence, výše uvedenými, a s břidlicemi, kteréž konečně ve směru jižním za Licibořicemi a Šiškovicemi rulovitým a žulovitým kamením se vystřídají.

Jedna z nejpůvabnějších krajinek zdejších zaujímá vrch Hůru (1242 st.), oddělený od Rabštejnských výšin údolíčkem a klonící se na východní straně k říčce Chrudimce. Na severovýchodním úpatí stojí knížecí Auersperský zámek Slatiňany s úhlednou vsí a s pěkným parkem, jenž s lesem na Hůře souvisí. V Hůře se končí mocné křemenné lože v tmavých břidlicech od Rabštejnku sem sbíhající a na severním úpatí pod kvadrovým pískovcem se ukrývající. Celá Hůra jest pokryta pěkným lesem zaujatým do knížecí obory, kteráž u Slatiňan se zámeckým parkem souvisí; na vrcholu stojí pavillon, daleko viditelný, od něhož rozbíhají se chodníky a cesty po všech stráních. Severní pata hory u dvorce Podhůří blíží se k městu Chrudimi až na půl hodiny cesty, tak že octnuvše se u té paty, spatříme pěkné toto město malebně v úrodných polích na Chrudimce a na tarasu opukovém rozložené, zrovna u svých nohou. Líbezné údolíčko luční uprostřed lesů dělí Hůru na západě od Rabštejnských křemenných výšin, tak že jest kolkolem údolími a nížinami ohraničena, jakožto osamotnělý poslední výběžek Železných Hor v těchto končinách. Od Lhoty a od Podhůry u severní paty Hůry, kde křemenné skály ještě vynikají, ač ihned pod kvadrovým pískovcem krajiny Chrudimské se ztrácejí, zarývá se ono údolíčko ve směru od severu k jihu, a zvláštní potůček je ovlažující, který proti všemu řádu zdejších potoků u severní paty hor totiž pod Hůrou počíná, a nazpět do hor se obrací, vine se od severu k jihu, kdežto

všechny jiné potůčky zdejší od jihu k severu tekou. U jižní paty Hůry u myslivny Kochanovické spojuje se ten potůček s potůčkem od Lipiny a Petříkovic dolů sbíhajícím a vylévá se takto sesílen u Svidnice do Chrudimky. Procházka tímto příjemným a půvabným údolím odkrývá nám na lesních stráních celý sloh tohoto konce Železných Hor. U Lhoty na severní patě hor pozorujeme totiž příkře vyzdvižené křemence silurské (podle Scolithů tak ustanovené), co konec křemenného pruhu od vrcholů Železných Hor u Lipiny v oblouku sem se táhnoucích, pak následují břidlice tmavé, tenkolupenné, jež konečně u Svidnice přecházejí v slídnatou a talkovou břidlici, mezi patu žulové vysočiny Nasavršské a mezi břidlice a křemence Hůry vtěsnanou. Na skalnatých úbočích Chrudimky u Svidnice viděti jest výchoz talkových břidlic prostoupených pyritem, ježto se u blízkých Lukavic v lože pyritu sesiluje. Pyrit dobývá se dolováním a jest základem knížecí Auersperské chemické továrny Lukavické, v níž kyselina sírová a nyní hlavně minerální mrva se připravuje.

Pod Svidnicí u Borku a Skalského mlýna ukládají se na staré slídnaté břidlice kvadrové pískovce, a zaujímají kopec u paty Hůry mezi Kochanovskou myslivnou a vsí Škrovadem po obou stranách Chrudimky; v úbočích údolních kolem Škrovadu jsou velké staré lomy v tom kvadrovci (stupně Peruckého) založeny. Na jedné malé kupě nad Kochanovským potokem blíže jeho ústí do Chrudimky jest viděti vápenatý pískovec plný zkamenělých ústřic a jiných lastur, jakož i ostnů cidaritů, naznačující druhý stupeň našich kvadrovců (stupeň Korycanský), jenž zde co osamotnělý ostrůvek se objevuje, dále však na pravém břehu Chrudimky u Kančího pod opukou zaujímá souvislou vrstvu. Však o těch poměrech pohovoříme později, až nám bude vypisovati údolí Chrudimky.

Vykonavše klikatou pouť po horách Podolských, zavítejme nyní do blízké Chrudimi k zotavení a k pobavení v kruhu čilých a vzdělaných vlastenců. Lehká pryčka dopraví nás pak odtud po silnici nazpět přes celý hřbet Železných Hor, přes Heřmanův Městec, Kostelec, Tasovice, Prachovice, vedle hradu Lichnice do Třemošnice, našeho východiště, odkud podnikneme výpravu novou na pokračování hor železných, na rulové hřebeny nad Běstviní a Malčem. (Pokračování).

Rakušané v Bosně a Hercegovině.

Od

Josefa Fořta.

Byly tři hodiny s půlnoci dne 7. září 1878. Drali jsme se již po celou noc houštinami, brodili se po kolena ve vysokém, rosou zmáčeném kapradí, jež dusíc kroky postupujících řad měnilo je v temné dunění roztopeného parostroje; i dospěli jsme konečně na okraj poslední terasy mohutné Plješevice. Od východu dral se skrze kotouče

mlhy kmitavý svit. Ještě několik vteřin namáhavého pochodu, a část brigády Zachovy octla se v šťavnatém údolí bosenské Uny. — Deset hodin potom byli jsme s krvavými hlavami od Bihače zahnáni zpět na půdu rakouskou . . . To byl první můj krok na území hrdé Bosny, krásné této země slovanské, jejíž osudy lonským rokem odpoutány jsou od zhasínajícího panství osmanského, jejíž vztahy k pokrevným druhům v Srbsku a Černé Hoře přetrženy, a jež se sesterskou Hercegovinou na ten čas sloučena jest s dějinami říše rakouské . . .

Bosně náleží jedna z nejtrudnějších kapitol v dějinách Slovanstva. Již v dobách římských, připadnuvši co část bývalého Illyricum magnum k Pannonii konsulární, později pak po rozdělení panství římského k říši východní, byla tato bohatá země stálým kolbištěm různých pronárodů.

Slovanská doba Bosny a Hercegoviny počíná v první polovici sedmého věku příchodem Srbů. Větev tato, vyšedši z krajin Zatatranských, zaujala veškero území mezi řekami Vrbasem, Sávou, Dunajem, Moravou, Ibrem, mezi jezery Plavským a Skaderským, řekou Cetinou, jezerem Imotským a řekou Ramou.*) Na západě (v Dalmacii) a na severu hraničili Srbové s bratry Horvaty, na straně východní a jižní pak s pokrevným národem bulharským. Bosna, jsouc částí velikého území srbského, hrála po celá století v dějinách bohatýrského národa toho vynikající úlohu. Hned v prvních dobách tvořila zvláštní celek. Rozpadlť se Srbové v jednotlivé skupiny správní — z nichž byla na nejjižnějším cípu Zeta, nynější Černá Hora, severněji Neretva a Zagorje, větší to část nynější Hercegoviny, na severovýchodě pak velké župy Bosna, jižně slovutná Rasa, nynější Novopazarsko, Lugomira, nynější Šumadie atd. — kteréž tvořily velký svazek federativní, jakkoliv moc nominelní hlavy, velkožupana Desnického, v první době hlubších kořenů neměla. Teprvé Raským županem Štěpánem Nemanjou (1159—1195) jsou federativní svazky upevněny a k velkému panství srbskému dán první základ.

V Bosně vládli mezi tím bánové, jichž odvislost od federativního celku srbského manifestována obzvlášť za Bely Uroše, župana Raského, jenž Bosnu postoupil svému vnukovi Ladislavu (1120). Od té doby zovou se králové uherští i králi bosenskými (rex Ramae, slulať takto Bosna dle župy Ramské, rozkládající se po stejnojmenné řece v nynější severní Hercegovině). Ale z uherského panství se Bosna dost brzy vymanila a přilnula tím těsněji k říši srbské, zvláště když sláva národa srbského dosáhla svého vrcholu za Štěpána Dušana Silného (1336—1355), kterýž po vítězných válkách, rozšířiv daleko své panství, dal se r. 1346 slavně korunovati za „cara i samodržce Srblem i Grkom i Bl'garom." Však brzy po smrti slavného panovníka toho počaly se dějiny Bosny a Srbska bráti cestami různými. V Srbsku nastal úpadek, v Bosně za to dosedli na vladařský stolec mužové rázné síly a odhodlanosti. Mezi tím co Srbsko, rozhárané uvnitř spory o trůn, pořád silněji krvácelo z ran zasazovaných jemu rostoucí mocí osmanskou, povznesla se Bosna na samostatné království. Bohužel tato šťastná doba dlouho netrvala. První král bosenský Štěpán Tvrdko, dav se r. 1376 korunovati, poslal

*) Obšírné dějiny Bosny najdeš ve spise A. Hilferdinga: Bosna, Hercegovina a Staré Srbsko (Petrohrad 1859.) — Tuto odkazujeme též na Holečkovo pojednání v Osvětě r. 1876, čís. 9—11.

ještě caru Lazaru 20.000 Bosňanů ku pomoci; ale samostatné Srbsko pohřbeno r. 1389 na Kosovu v osudné bitvě, roje Turků zaplavili celou zem až k Dunaji; Bosna i Černá Hora odolavše prvnímu útoku zachránily šťastně svou samostatnost. Však již po smrti Tvrdka, který rozšířil panství své až k moři Jaderskému, počal lesk Bosny blednouti. Moc turecká neschopností západní Evropy a nejapností diplomacie vzrůstala; již u Varny (1444) musil se bosenský král Štěpán Tomáš Ostojič vykoupiti ročním poplatkem 25.000 dukátů. Když pak bylo r. 1459 Srbsko po zoufalých odbojích úplně zničeno a v turecký pašalík proměněno, vtrhl sultán Mehmed po dobytí Cařihradu se 150.000 jezdců a nesčíslnou pěchotou r. 1462 do Bosny a jal se 14. června obléhati královské sídlo Bobovce. Katastrofa se blížila. Štěpán Tomaševič prchl s královnou Marií do Jajce; Bobovec padl zradou a sultán vyrazil proti Jajci; král unikl do Ključe, kdež na čestný slib kapituloval, vydav zároveň 70 měst a tvrzí Turkům, kteří čestný svůj závazek nejhanebnějším spůsobem porušili: dne 30. června 1863 na planině Bjelajské odpraven král Tomaševič s květem bosenské šlechty; 200.000 Bosňanů odvedeno do otroctví a 30.000 zdravých mladíků rekrutováno do řad janičarských. Upomínka na hroznou tuto katastrofu kmitá se dosud v srdcích bosenské raje. Když pisatel řádků těchto jel loni v říjnu přes rozsáhlou, hrozně spustošenou pláň Bjelajskou, upozornil jej starý Bosňan na skalnatý chlum: „Toť mohyla bosenského cara...“ Za dvacet let po exekuci Bjelajské padla i Hercegovina (1483), a Turci valili se pak přes Sávu dále do Horvatska i Uher. Pouze junáčtí sokolové na Černé Hoře mávali vítězně praporem svobody a zachránili samostatnost svoji až po dnešní den.

Pětistoleté panování Turků v Bosně a Hercegovině jest dobou nepřetržitého prolévání krve. Turci hledíce v nové provincii panství své upevniti, řádili mezi zbylým obyvatelstvem křesťanským strašlivě. Kdo ze šlechty nepropadl smrti či neutekl, přestoupil, chtěje majetek svůj zachrániti, k islamu, a tak povstala feudální šlechta bosenských renegátů; těmto dána rája — prostý lid, jenž víře svých otců věren zůstal — na pospas. Přes to musili Turci panství své v Bosně po celé půlstoletí krvavě hájiti. Králové uherští jeden po druhém napínali veškery síly, aby Turkům Bosnu vyrvali. Matiáš Korvin dobyv Jajce a 30 hradů bosenských ustanovil za správce Bosny Emericha Deáka; však Turci vyhnali Deáka i s králem. R. 1465 a 1471 pokusil se Matiáš o Bosnu opět, uděliv Ujlakymu titul krále bosenského; ale tento král Bosny ani nespatřil. V l. 1497—80 bil se Matiáš opět s Turky marně. Vladislav II. svedl o Bosnu krvavé bitvy u Srebrniku (1519), u Jajce (1520), však bez úspěchu. Konečně, když Sulejman s 300.000 Turků porazil krále Ludvíka II. v nešťastné bitvě u Mohače (1526), podťat dalším pokusům o Bosnu nadobro kořen, a Turci jali se v nešťastné zemi hrozným spůsobem panství své upevňovati.

Během 160 let po bitvě u Mohače dosáhlo panství turecké v Evropě vrcholu; Bosna byla stálým východištěm loupeživých výprav na sever. Po vítězství Jana Soběského nad Turky u Vídně (1683) ustoupila říše osmanská z ofensivy k pouhé obraně, v Bosně pak prolévány opět potoky krve rakouské. Vévoda Badenský r. 1688 obsadil celou Bosnu, po

míru Rysvickém (1697) zmocnil se princ Evgen Sarajeva, za Karla IV. dobyl Petráš (1717) celé řady bosenských měst, i císař Josef krátce před svou smrtí vyslal vojsko do Bosny — ale veškery úspěchy těchto výprav zmařeny nezručností diplomacie, tak že Bosna i dále zůstala špižírnou Turků. Poturčená šlechta mezi tím mohutněla; ujařmená ráje octla se na pokraji záhuby.

Konečně se nad mohylami bohatýrů Kosovských zaskvěla jitřenka svobody. Ze srbské Šumadie zavznělo na prahu 19. století heslo odboje. V čele ruchu stál Černý Jiří, podporován jsa stále mohutnějícím Ruskem. To jej r. 1811 uznalo za samostatného panovníka v Srbsku, a do Bělehradu poslán jeden ruský pluk obsádkou. V Bukureštském míru (1812) vymohli Rusové pro znovuzrozené Srbsko všeobecnou amnestii a samosprávu; pevnosti zůstaly Turkům. Jiří pochopiv dobře velikou důležitost sesterské země za Drinou, vyslal již r. 1807 první vojenskou výpravu do Bosny; srbská vojska pod Stojanem Čupičem a Jakubem Nenadovičem vytrhla přes Drinu, však osvobození Bosny překaženo — Francií. Dvě léta potom (1809) vidíme Jiřího, an se sám staví v čelo druhé výpravě do Bosny; křesťanské obyvatelstvo vítá nadšeně svého osvoboditele, jenž proniknuv k Sěnici, poráží Turky a táhne vítězně k Nov. Pazaru, hodlaje podati ruku Petru Petroviči Njegušovi, vladykovi Černé Hory, aby společným úsilím bratrskou zemi osvobodili. Avšak žel, Jiří uslyšev, že Srbové na bulharské straně před Turky ustupují, nucen byl k ochraně vlastní domoviny opustiti klíč Bosny, průsmyk Novopazarský. Pokus, který stál tolik krve, opět se nezdařil.

Turci tušíce však nebezpečí, kterýmž Srbsko příště evropské jich vládě bude hroziti, obořili se na ně s napjetím všech sil. Nedávno vyšlehnuvší plamen srbské svobody pohasínal, sám Černý Jiří s mnohými bohatýry musil prchnouti do Uher. Z vojvodů zůstal v ohrožené vlasti pouze Miloš Obrenovič, jenž v květnou neděli r. 1815 v Takově vystoupil před shromážděný lid a vztýčiv prapor svobody zvolal: „Evo mene, a eto vam rata s Turcima.“ Lid byl nadšen. Vítězstvím Milošovým a zakročením Ruska na kongresu Vídenském položen základ nynější samostatnosti srbského státu.

Novější dějiny Srbska a Bosny jsou dosud v živé paměti. Rozkvět Srbska, jemuž vedle Turků jali se překážeti též žárliví sousedé, probouzel zvolna ujařmenou ráju v Bosně. Totéž dělo se ze strany Černé Hory vzhledem k Hercegovině. V obou zemích pak, čím více klesala moc sultánská, tím bujněji rostla zpupnost poturčené šlechty, tak že od znovuzrození Srbska až do míru Pařížského propukaly v Bosně a Hercegovině ustavičné odboje mohamedánských begu proti cařihradským náměstkům sultánovým. Po míru Pařížském přes všechny závazky porty na zavedení oprav řádili begové možnoli ještě hůř nežli dosud. Tu pak — ať již následkem nesnesitelného tyranství či probouzející se touhou po bývalé svobodě, rozněcovanou skutkem i slovem od pokrevných pobratimů — vystupuje v Bosně a Hercegovině na revoluční kolbiště živel nový, uhnětená ráje, aby se zbraní v rukou roztála svoje pouta.

Dvakráte podařilo se snahám evropské diplomacie pohnouti Turky, že se na papíře odhodlali k dalekosáhlým opravám. Pověstným hati-

šerifem Gülhanským z r. 1839 zaručovala se porta, že jmenovitě v Bosně provede rovnoprávnost všech poddaných, že změní dosavadní libovládu feudálních šlechticů a zavede novou administraci. Begové se bouřili, ale řada jich odbojů byla r. 1850 zakončena: Omer paša porazil je na hlavu, jedna část jich pobita, druhá utonula v Bosně — nevolnictví ráje změnilo se sice v jakousi soustavu nájemní, avšak hatišerif přes to nikdy nevstoupil do života. — Po válce Krymské byl opět sultán Pařížským mírem dohnán, aby podepsal hatihumajum (z 18. února 1856), ve kterém ještě více sliboval než v hatišerifu Gülhanském, mimo jiné rovnoprávnost, samosprávu ráje, přísný zákaz, aby se křesťanům nenadávalo džaurů, kiafirů, židům pak dčifudů (kterýchžto nadávek užívalo se i ve slohu úředním); soudy měly býti smíšené, bernictví opraveno atd. I tento hat zůstal sic jen kusem papíru, ale zároveň stal se jiskrou, ze které se vzňal celý požár otázky východní. Nedodržení hatu zavdalo podnět, že křesťanští Bosňané a Hercegovci vztýčili prapor vzpoury, že Srbsko a Černá Hora vrhly se do boje, že nadešla válka rusko-turecká, jejíž důsledky před zraky našimi se rozvinují.

V listopadu r. 1857 sáhli Hercegovci ke zbrani a z Černé Hory dostalo se jim vydatné podpory; zdar povstání překažen zakročením velmocí, zejmena zištné Anglie. Však už v prosinci r. 1860 vypukla v Hercegovině vzpoura poznovu, tentokrát mnohem mohutněji, neboť junáci černohorští postavili se ráji s otevřeným hledím po bok. Než i tento pokus s napjetím všech sil porty konečně zmařen a dne 8. září r. 1862 diktoval Omer paša mír.

Plných čtrnáct roků potom utiskováni jsou bosenští Slované dál. Mezi tím však události se v Evropě veliké změny; válkou německo-francouzskou r. 1870—71 a obnovením jednotné říše německé Evropa nabyla nové politické tvářnosti. Francie byla povalena, německý císař děkoval za báječný úspěch svůj „milému strýci“ Alexandru, caři ruskému, a Rakousko nalézajíc se mezi dvěma kolosy, vrhlo se po odstoupení Beustově — oběma v náruč. Utvořen spolek tří císařů — dějiny dodají zajisté, že utvořen ad hoc, k rozřešení otázky východní. Mezi tím i ze Srbska a Černé Hory obnovovány a utužovány bratrské svazky s Bosnou a Hercegovinou.

Když cestoval císař František Josef po vzpouře Krivošijské Dalmacií, dopřál sluchu též steskům uhnětené ráje. V červenci r. 1875 chopili se Hercegovci opět zbraně, tentokráte se skutečným zdarem: turecké vojsko na mnoha místech poraženo a ustrašená porta jala se s povstalci vyjednávati; avšak lichým slibům tureckým nevěřil už nikdo. „Raději se zbraní v ruce vycedíme poslední krůpěj krve, než bychom se vrátili v staré otroctví!“ — tato slova byla od hercegovských vojvodů vržena ve tvář nejen tureckým komisařům nýbrž i celé Evropě, a přivedla v pohyb lavinu panství osmanskému osudnou. V době té první zas na ochranu ráje vystupuje Rusko. Již koncem července 1875 poslal Gorčakov kabinetům trojspolku císařského notu; Evropa, pravil, musí zakročiti, neboť Turecko hnutí neudusí, a Černá Hora nucena bude co nevidět chopiti se zbraní. Notou Gorčakova učiněna v míru Pařížském stran nemíchání se do vnitřních záležitostí turecké říše první

veliká trhlina; portě vnuceny „dobré služby“ (bons offices) Evropy, konsulární komise měla mezi tureckými delegáty a povstalci zprostředkovati shodu. Ale to se nepodařilo, konsulové vrátili se s nepořízenou. Mezi tím však se povstání hercegovské během září rozšířilo i do Bosny, Srbsko a pak Černá Hora vším úsilím zbrojily, každý věděl k jakému účelu. Ve Slovanstvě šel o tom jediný hlas, že nejlepším rozřešením sporu bylo by přivtěliti Bosnu k Srbsku, Hercegovinu k Černé Hoře; bosenští povstalci bojovali pod prapory srbskými, v řadách povstalců hercegovských hemžili se junáci černohorští.

Jinak ale diplomacie. Když sněhy a mrazy r. 1875 válečný rej v Hercegovině poněkud zastavily, vypracoval rakouský ministr věcí zahraničných hrabě Julius Andrassy pověstné memorandum Vídenské, ježto v zásadě schváleno byvši Gorčakovem a Bismarkem, vydalo se 30. prosince 1875 na pouť do Londýna, Paříže a Říma. V dlouhé této listině Andrassy navrhoval především: „utvoření komise rovným dílem z křesťanů a mohamedanů, kteráž by bděla nad provedením oprav velmocemi navržených a iradou z 12. pros. 1875 prohlášených; vedle řečených oprav všeobecných musí Bosna a Hercegovina obdržeti provinciální sněm, soudní dvory volené obyvatelstvem, nesesaditelnost soudců, osobní svobodu, reorganisaci policie a zmenšení taxy za osvobození od vojska.“ Avšak Vídenské memorandum doznělo, a na jaře bojováno v Bosně a Hercegovině znova. V krajinách, kde povstalci nevítězili, bylo křesťanské obyvatelstvo pronásledováno spůsobem tak ukrutným, že tisícové prchali z vypálených vesnic a spustošených krajů přes hranice rakouské. V březnu, dubnu a květnu r. 1876 delegován k vyjednávání s povstalci v Sutorině dalmatský místodržitel zbrojmistr Rodić. Nadarmo — hukot pušek na bojišti neustal.

Tu však pojednou rozhodnutí urychleno. V Srbsku chopil se vlády rázný Ristić, v Soluni zavražděni sfanatisovanou luzou konsulové francouzský a anglický, ve Smyrně a Cařihradě nastalo hrozebné jitření, v Bulharsku pak vypukla vzpoura s hrozným krveprolitím, neboť Turci rozpoutali všechno svoje barbarství, aby hnutí v zárodku utopili v proudech krve. Vidouce, že požár se blíží, sjeli se Gorčakov s Andrassym u Bismarcka, kdež vypracováno pověstné memorandum Berlínské. V tom se dí: „Je zcela přirozeno, že povstalci v Bosně a Hercegovině vůči událostem v Soluni nemají valné chuti vydati se odvěkému nepříteli. Nynější stav, potrváli déle, musí vésti ku všeobecné vzpouře v celé říši turecké. Prvním krokem k odstranění tohoto nebezpečí jest, aby s povstalci uzavřeno bylo dvouměsíční příměří; během příměří naléháno býti má na návrat uprchlíků a provedení oprav. Vedle toho musí porta: 1. vracejícím se uprchlíkům poskytnouti staviva ke zbudování zničených domů, pak potravin na tak dlouho, pokud se nebudou moci prací svou živiti; 2. stran rozdělování potravin a staviva a stran provedení oprav dohodne se turecký komisař se smíšenou komisí, sestavenou na základě Vídenského memoranda; komise ta, jejíž předsedou má býti křesťan hercegovský, záležeti bude dle počtu hlav poměrně z vyznavačů všech náboženství a vstoupí s prohlášením příměří ihned do života; 3. turecké vojsko staženo budiž na jistá určitá místa; 4. křesťanům jako mohamedanům ponechány budou zbraně. — Nebudeli však po vypršení pří-

měří kýženého účelu dosaženo, chopí se velmoci trojspolku císařského po vzájemné shodě *prostředků účinnějších* . . ."

Francie a Italie k memorandu přistoupily, Anglie oponovala. Mezi tím však byl sultán Abdul Aziz zavražděn a 30. května vstoupil na trůn „bláznivý" Murad V. Provedení memoranda odročeno a na jeviště vystoupili dva noví činitelé: Srbsko a Černá Hora. Na Cetyni a v Bělehradě poznali, že doba činu nadešla, že jen rozhodným krokem junáckým bude dlouholetá práce jejich v Bosně a Hercegovině odměněna.

Generál Alimpić stanul s 12000 mužů u Zvornika na hranicích Bosny, a v Alexinci organisoval generál Čerňajev jádro armády srbské, kteréž postoupiti mělo na Niš. Evropa vidouc, že to jde z toho „drobtu Hercegoviny" do opravdy, octla se v zimničném rozechvění. V Cařihradě dosáhl zmatek nejvyššího vrcholu, když tam v noci na 16. červen zavražděn byl jeden z nejrozhodnějších státníků Hussein Avni paša. V kritickém okamžiku tom vystoupila Anglie s neočekávaným návrhem: „Pro případ" — navrhoval earl Derby — „že by turecká vláda povstání nepotlačila, budiž Bosně a Hercegovině udělena *plná samospráva na způsob Srbska i Rumunska.*" Gorčakov s návrhem tím souhlasil, žádaje toliko, aby udělení samosprávy nebylo podmíněno výsledkem boje.

Avšak oběma návrhům opřel se kabinet Vídenský. „Kníže srbský" — tak píše Andrassy v depeši své 27. června 1876 — „a srbská strana činu nechtějí válce ze všeobecných ohledů lidskosti, aniž pro zavedení samosprávy v Bosně, nýbrž prostě, *aby Bosnu annektovali.* A tolikéž jest vyhlídka na annexi Hercegoviny vodítkem válečných snah knížete černohorského. Udělením samosprávy Bosně a Hercegovině by vlastní účel války odstraněn nebyl, samospráva by ve skutečnosti neuspokojila nikoho, nejméně pak poplatný stát srbský a Černou Horu. Proto s návrhem Derbyho souhlasiti nemohu. Pro nás (Rakousko) by sice návrh ten měl aspoň jakousi cenu negativní, neboť by annexi zemí těchto Srbsku a Černé Hoře učinil nemožnou, *kteréž annexe Rakousko nikdy připustiti nemůže* . . ."

Téhož dne, co Andrassy psal tuto depeši, zaslal srbský kníže Milan ve výroční den osudné bitvy Kosovské do Cařihradu ultimátum, žádaje v něm prostě a rozhodně, aby *porta odevzdala Bosnu do správy knížetství srbského.* Týž krok učinili Černohorci vzhledem k Hercegovině. Dne 1. července vyhlásil kníže Nikola sultánovi válku a nazejtří potom vtrhlo i vojsko srbské třemi proudy na turecké území.

Rakousko tu po prvé vedle jednání diplomatického sáhlo k opatřením vojenským. Na Sávě rozestavena XX. pěší divise pod velením podmaršálka Szaparyho, obsádky jihodalmatské sesíleny, a k Bělehradu vypraveny Dunajské monitory Maroš a Litava. Do hlavního stanu knížete černohorského vyslán podplukovník Thömmel, který se již v dřívějších letech obíral topografickými a politickými studiemi Bosny a Hercegoviny (znám jest jeho spisek Politische, topografische und statistische Beschreibung des Vilajet Bosnien); v instrukcích jeho se pravilo: „Nechť zbraně rozhodnou jakkoli, v každém případě vyhražuje si Rakousko právo výsledky boje rektifikovati . . ." Válka rozzuřila se na všech stranách. Veřejné mínění na Rusi bylo strašlivě rozechvěno; kroky diplomacie ruské zdály se být vlastencům Moskevským příliš zdlouhavé.

Však věci dozrály dosti rychle. Dne 8. července došlo ke sjezdu rakouského císaře s carem Alexandrem v Zákupech. Odhalení tajných úmluv Zákupských náleží dějepiscům příštím; jisto jest, že brzy potom při vyjednávání o příměří mezi portou, Srbskem a Černou Horou opětoval anglický kabinet svůj návrh, aby Bosně a Hercegovině udělena byla samospráva. — Však Andrassy návrh ten opět zamítnul.*)

Dne 14. listopadu 1876 počalo Rusko mobilisovati. Když pak se konference Cařihradská s nepořízenou rozešla, odjel car ruský ku své soustředěné armádě do Kyšiněva, a vyhlásil 25. dubna 1877 Turecku válku. Moc porty byla touto válkou zdrcena, a dne 3. března 1878 diktován ve Sv. Štěpánu Turkům mír, kterýž usilováním protislovanské diplomacie dne 13. července 1878 na známém kongresu sestrouhán v pověstnou *smlouvu Berlínskou.* Do jaké míry věc tato vzhledem k Bosně a Hercegovině provedena jest, nechť ukáže doslovné znění příslušných článků. Článek XIV. míru Svatoštěpánského zněl takto: „V Bosně a Hercegovině bez odkladu provedeny budou návrhy podané portě skrze zástupce ručících velmocí v konferenci Cařihradské, s těmi změnami, o které se porta, Rusko a Rakousko společně dohodnou. Berní nedoplatky nesmějí býti vymáhány a všech běžných příjmů obou provincií užije se do 1. března 1880 výhradně na odškodnění uprchlíků a těch obyvatelů bez rozdílu národnosti či vyznání, kteří posledními událostmi utrpěli pohromu — jakož i k uhražení místních potřeb zemských. Suma, která se po vypršení zmíněné lhůty (1. března 1880) vládě ústřední odváděti má, vyměří se později dohodnutím Turecka, Ruska i Rakouska.“ — Naproti tomu však XXV. článek Berlínské smlouvy stanoví: „Provincie Bosna a Hercegovina *buďtež od Rakouska obsazeny a spravovány.* Poněvadž pak si rakouská vláda nepřeje spravovati též sandžak Novopazarský, kterýž rozkládá se směrem jihovýchodním mezi Srbskem a Černou Horou až za Mitrovici, (toť ono pověstné: „jusqu' au delà de Mitrovica“) zůstane v sandžaku tom otomanská vláda i dále v platnosti; přes to však, aby trvání nového stavu jakož i svoboda a bezpečnost komunikace byly zajištěny, vyhražuje se Rakousku právo *udržovati obsádky v městech a na obchodních i vojenských silnicích* v celém obvodu této části starého vilajetu bosenského. K provedení tohoto práva jest oběma vládám rakouské i turecké vyhraženo, aby se o podrobnostech mezi sebou dohodly.“

Dříve než hrabě Andrassy odjel do Berlína na kongres, vymohl si po tuhých debatách v delegacích úvěr 60 milionů na „případné hájení rakouských zájmů.“ Peněz těchto užito ihned po kongresu k částečné mobilisaci vojska, které mělo „evropský mandát“ na obsazení obou slovanských provincií uvesti ve skutek. Mobilisované sbory překročily u Brodu, Šamce a St. Gradišky dne 29. července 1878 šumivý tok řeky Sávy. —

Známa jsou slova hr. Andrassyho, že k provedení evropského mandátu netřeba mobilisovati velké sbory — s jednou škadronou husarů, v jejímž čele bude kráčeti vojenská kapela s tureckým bubnem, možno prý celou Bosnu obsadit hravě. Ve vojenských poradách nesdíleli ovšem

*) Depeše Novikova z 15. a 17. září 1876.

optimistický náhled podmaršálka Andrassyho. Pro Bosnu mobilisován jest celý 13. armádní sbor, pro Hercegovinu pak XVIII. divise pěchoty, však sotva sbory tyto obdržely křest ohně, seznáno, že s úlohu svou nikterak nejsou, i mobilisováno o překot dále, snad více než bylo třeba. Avšak nerušme pragmatického průběhu.

Velitelem okupačního vojska jmenován náčelník generalátu v Čechách zbrojmistr Josef svobodný pán *Filippović z Filippsberga.*

Vojenská dráha Filippovićova jest skvělá. Narozen 28. dubna 1819 v Gospiči ve Vojenské Hranici jakožto syn hraničarského důstojníka, vstoupil v 16. roce svého věku do pluku, v němž sloužil jeho otec, absolvoval na to pionýrskou školu v Tulně a ve 20. roce stal se důstojníkem. R. 1848 nalézal se v generálním štábu bana Jellačiće, kterýž oblíbiv si ho, položil základ k rychlému jeho postupování. U Vídně 31. srpna 1848 byl Filippović lehce raněn; účastnil se pak celé řady srážek, stal se brzy majorem a obdržel rytířský kříž řádu Leopoldova. Roku 1851 byl už podplukovníkem a jenerálním pobočníkem zbrojmistra Jellačiće. Roku 1852 povýšen na plukovníka a velel po šest roků 5. pluku hraničarskému. Roku 1859 ve válce italské vidíme jej co generálmajora v čele brigády pod Benedekem. Po bitvě u Solferina obdržel řád železné koruny II. třídy a povýšen jest do stavu baronského. V první polovici let šedesátých vystoupil po prvé na kluzké pole politické; zastupovalť vládu na srbském národním kongresu v Novém Sadě a předsedal synodě řeckovýchodních biskupů, začež dostalo se mu ryt. kříže řádu sv. Štěpána. R. 1866 působil u Hradce Králové, jakožto „přidělený generál“ v druhém sboru armádním. Po té jmenován velitelem divise ve Vídni a Inšpruku, pak majitelem českého pluku č. 35., r. 1874 pak zbrojmistrem a za nedlouho vojenským velitelem v Praze. Filippović náleží k vynikajícím členům rak. hierarchie vojenské, kteráž s maršálkem arcivévodou Albrechtem v čele požívá ve dvorských kruzích velkého vlivu politického, jemuž v četných otázkách nezřídka ostatní politické proudy úplně podlehly. Mluví plynně horvatskou svojí mateřštinou; o národním neb i slovanském jeho uvědomění bude úsudek pronešen později.

Filippovićovi podřízený vůdce u divise dalmatské, podmaršálek Štěpán svob. pán *Jovanović* pochází též z hraničarské rodiny důstojnické. Narodiv se 5. ledna 1828 v Pazarišti nedaleko Otočce povýšen byl v štyrském pluku č. 27. r. 1846 na důstojníka a působil na to po celý skoro život v Dalmacii, Hercegovině a Černé Hoře. Sotva 25 let stár poslán byl v diplomaticko-vojenském poslání do Spuče, na to k černohorskému knížeti do Kčeva. Později jmenován pobočníkem horvatského bána Šokčeviće, načež řídil přes půl třetího roku rak. generální konsulát v Bosně. V povstání Krivošijském velel co plukovník brigádě a byl v průsmyku Hanském těžce raněn. R. 1870 jmenován velitelem brigády v jižní Dalmacii, správcem Kotoru, rok na to povýšen na generálmajora, a když císař na jaře r. 1875 cestoval po Dalmacii, stal se Jovanović baronem, brzy potom podmaršálkem a velitelem XVIII. divise ve Splitě. Jak viděti, oběma předním vůdcům bosensko-hercegovské výpravy nescházela nikterak známost příštího jich působiště.

Na první ráz poskytnuty Filippovićovi k provedení okupace tyto sbory: Dne 5. července mobilisován k operacím v Bosně 13. armádní sbor s VI., VII. a XX. divisí pěchoty, k operacím v Hercegovině pak divise XVIII.; úhrnem 56½ praporu pěchoty, 12 praporů sborů technických (zákopníci a pionýři), 14¼ škadrony jízdy, 112 děl a 4 ekvipáže vojenského mostu loďkového, tedy dle předepsaného stavu 72.713 mužů a 13.313 koní. Mobilisované tyto sbory rozložily se před samým zahájením operací takto: Velitelstvo 13. armádního sboru (velitel Filippović, náčelník generálního štábu plukovník Popp, náčelník dělostřelectva plukovník E. Frank a náčelník zákopnictva podplukovník Němeček) v Brodě na Sávě. Tamže skupila se VI. divise pěchoty (velitel podmaršálek *Tegetthoff*, náčelník štábu major Guttenberg) záležící z tří pohorských brigád: č. 1. (velitel plukovník Polz, prapor myslivců č. 27., řadový pěší pluk č. 52. a horská baterie); č. 2. (vel. plukovník Lemaić, prapor myslivců č. 9., řad. pěší pluk Otočský č. 79. a horská baterie); č. 3. (vel. generálmajor Müller, řad. pěší pluk Maroičićův č. 7., zál. pěší pluk krále belgického č. 27. a zál. pluk Hartungův č. 47., horská baterie). K divisi této přidělen husarský pluk prince Karla pruského č. 7., setnina 2. pluku zákopnického, záložní 5. setnina pionýrů, s obvyklými ústavy zdravotnickými. Úhrnem skupeno v Brodě a okolí 16.602 muži a 2054 koně.

Západně od této rozložila se u Staré Gradišky a Kostajnice VII. divise (velitel Vil. vévoda *Virtemberský*, náč. štábu podplukovník Albori). Divise tato záležela také ze tří pohorských brigád a sice: č. 1. (vel. plukovník Villeč, 4. prapor pluku Webrova č. 22., řad. pluk sasko-meiningský č. 46. a pohorská baterie), č. 2. (velící arcivévoda Salvátor, prapor myslivců č. 10., řad. pěší pluk Kuhnův č. 17., pohorská baterie), č. 3. (vel. generálmajor Samec, řad. pěší pluk Webrův č. 22., řad. pěší pluk Leopoldův č. 53. a pohorská baterie). K divisi této přidělen hulánský pluk Walmodenův č. 5., setnina ženystů a setnina pionýrů. Úhrnem čítala divise 17.724 mužů a 3178 koní.

Východně od hlavního stanu rozložila se v Šamci XX. divise (velitel podmaršálek hr. Lad. *Szapary*, náčelník štábu major Seracsin); záležela z obyčejných polních brigád: č. 39. (vel. generálmajor Kaiffel, prapor myslivců č. 31., řad. pěší pluk Mollinaryův č. 28., řad. pěší pluk Coroniniův č. 6.), č. 40. (vel. plukovník Déesy, řad. pěší pluk Alexisův č. 39., řad. pěší pluk Alexandrův č. 61. a záložní pluk Filipovićův č. 70.). K divisi této přiděleny dvě škadrony husarského pluku č. 7., tak že čítala úhrnem 16.071 mužů a 2989 koní.

Na hranici hercegovské rozložila se XVIII. divise (velitel podmaršálek *Jovanović*, náč. štábu major Slamečka) s hlavním stanem ve Vrgorci a záležela z horských brigád: č. 1. (vel. generálmajor Thodorović, prapor myslivců č. 11., řad. pěší pluk Jellačićův č. 69., horská baterie), č. 2. (vel. plukovník Klimburg, prapor myslivců č. 7., řad. pěší pluk krále belgického č. 27., horská baterie), č. 3. (vel. generálmajor Schluderer, prapor císařských myslivců č. 3., prapor myslivců (polních) č. 19., řad. pěší pluk č. 32. a horská baterie). Divise tato, jíž přiděleny dvě čety jízdních střelců dalmatských, čítala 17.080 mužů a 3270 koní.

Mezi tím co se sbory tyto na hranicích rozestavovaly, co ve Vídenském arsenálu lili o překot pohorská děla, jichž byl u armády citelný nedostatek, pracoval zahraničný úřad s horečným chvatem, aby byla s portou v příčině Bosny uzavřena podrobná smlouva. Tu však to vázlo. V Cařihradě byli ke všemu hluši, z Bosny pak docházely od konsulů zprávy tak spletené, nejasné a kusé, že do posledního okamžiku nevěděl nikdo, kterak vláda turecká a kterak bosenské obyvatelstvo k okupačnímu vojsku se zachovají. Generální konsul rakouský v Sarajevu pan Vasić neměl patrně až do posledního okamžiku ani tušení, že by tajné zbrojení porty a rozdmychování fanatismu bosenského mohamedanstva směřovalo do pravdy proti Rakousku. A přece již koncem března vypsán v Bosně odvod redifů, a z Cařihradu posláno k jich ozbrojení 14.000 pušek soustavy Martiniovy. Celý duben a květen věnován zbrojení. Ačkoliv válka s Ruskem byla skončena, obdržel generální velitel v Sarajevu počátkem dubna rozkaz, aby veškero vojsko bylo připraveno k boji. Do Nového Pazaru zasláno přes 500 tovarů (po 100 kilogr.) střeliva, do Travníka a Baňaluky po 20.000 kilogramech, neméně pak do Mostaru a měst ostatních. Vedle toho týdně silnicí Novopazarskou dopravováno na sta výtečných pušek *anglických* soustavy Winchestrovy, do chudé Hercegoviny posláno 20.000 ok (100 = 112·6 kilogr.) obilí, 1000 nákladů s oděvem vojenským, množství zbraně a střeliva. Když Andrassy odjížděl do Berlína na kongres, podobala se Bosna s Hercegovinou hotové zbrojnici.

Na venkově tvořily se *mohamedanské* tlupy povstalecké, jichž hlavním organisátorem byl fanatický starec ohnivé výmluvnosti, vysoká, zkostnatělá postava, oko planoucí žárem nenávisti proti všem džaurům, šedý vous a kotouče stříbrných vlasů, čouhajících pod bílým turbanem — pravý asketa; byl to *hadži Loja.* Pan Vasić ve zprávě své z května 1878 nazývá povstalce sbory loupežnickými, hadži Loju pak „pověstným jich vůdcem.“ Však tito „loupežníci“ rozšiřovali už koncem května po celé zemi revoluční adresu, jejímž účelem bylo spojiti všecky Bosňany a Hercegovce k obraně vlasti proti — Rakousku. Adresa podána 2. června valimu v Sarajevu. Hned potom odbýváno v hlavním městě velké shromáždění lidu, které zvolilo „národní výbor“, jenž za úplného souhlasu valiho počal 10. června v konaku úřadovati. Generální konsul Vasić obdržel v době té z Vídně důtklivé příkazy, aby úřady a obyvatelstvo bosenské na brzkou okupaci připravoval. Však nedařilo se mu hrubě; každého dne ráno rozdávány před budovou konsulátu hejnům mohamedanského proletářstva po dvou piastrech (as 17 kr.) almužny; peníze šly sice na dračku, za to však vali každého dne dokládal, že nemá z Cařihradu instrukcí a nucen jest mocí svého úřadu zem připravovati k obraně. Dne 7. června dekretoval národní výbor odvod všech zbraně schopných mužů bez rozdílu náboženství; po celé zemi rozvinuta zimničná agitace; sepsáno veškero mužstvo mezi 15—70 rokem; národní výbor strhnuv na se veškeru výkonnou moc vládní, rozdělil se ve dva odbory: první sháněl peníze, druhý organisoval vojsko. Dne 21. července hadži Loja, rozvinuv prapor bašibozuků, vtrhl v čele silného sboru do Sarajeva. Plané ještě zprávy o dokonaném přechodu rakouského vojska přes Sávu rozpalovaly fanatismus až k zběsilosti.

Nastala chvíle, kde turecký místodržitel nucen byl odhoditi škrabošku. Dne 25. července obdržel Vasić z Vídně proklamaci k obyvatelstvu Bosny a Hercegoviny a oznámil valimu, že Rakousko s provedením Berlínského mandátu na uzavření konvence s portou déle čekati nehodlá. Dva dni potom vypukla v Sarajevu revoluce — ať zdánlivá či skutečná; výsledek její byl, že povstalci, s nimiž vojsko přátelilo, zmocnili se zbrojnice, vládní budovy a vůbec celého města, že dosavadní velitel vojska tureckého v Bosně Hafiz paša dosazen za náčelníka nově zřízené *vlády národní*, mezi tím co místodržitel Mazhar paša se zástupcem svým Konstantem pašou opustili Sarajevo. Prvním činem národní vlády bylo, že generální konsul rakouský Vasić vypovězen z Bosny; ujel 31. července přes Mostar do Dalmacie.

Přes to kojily se ve Vídni nadějí, že okupace provedena bude bez valnějšího prolévání krve. Provolání k Bosňanům, jež rozšířiti se Vasićovi v Sarajevu zhola nepovedlo, rozdáno v tisících exemplářů jednotlivým sborům vojenským. Zněla pak listina ta následovně: „Obyvatelé Bosny a Hercegoviny! Vojsko císaře rakouského a krále uherského překročuje hranice vaší země. Nepřichází co nepřítel, aby se násilím zmocnilo území vašeho, nýbrž co přítel, aby přítrž učinilo zlořádům, kteréž po řadu let tíží nejen Bosnu a Hercegovinu, nýbrž i pohraničné země rakouské. Císař a král s bolestí pozoroval, kterak občanská válka pustoší krásnou zem, kterak se obyvatelstvo navzájem potírá, obchod a veřejný život hyne, stáda vydána jsou loupeži, pole leží ladem a všude se zahosťuje bída. Velké a těžké události zabránily vládě turecké zjednati vám pokoj a klid. Císař a král nemohl déle pohlížeti, jak násilí a nepokoj, bída a trampoty panujou na blízku jeho zemi. Obrátil pozornost Evropy k vám a v radě národů jednomyslně usnešeno, aby Rakousko vám zjednalo mír a blahobyt dávno postrádaný. Sultán, žádaje si vašeho blaha, svěřil vás ochraně svého mocného přítele a takž dostaví se c. k. vojsko do vašeho středu. Nepřináší vám válku ale mír. Bude každého chrániti nikoho nepotlačujíc. Císař káže, aby všichni synové země dle zákona měli stejné právo, aby požívali ochrany ve svém vyznání, statku a jmění. Vaše zákony a zřízení nebudou libovolně zvráceny, vašich mravův a obyčejův bude šetřeno. Nic nebude násilně měněno bez zralého uvážení toho, čeho vám třeba. Staré zákony nechť platí, dokud nebudou vydány nové. Ode všech světských a církevních úřadův se očekává, že udrží pořádek a budou vládu podporovati. Důchodů země užije se výhradně k potřebám zemským. Nedoplacené daně za poslední léta nebudou vybírány. Vojsko rakouské nemá zem ani tísniti ani obtěžovati; hotovými bude platiti vše, čeho od obyvatelstva potřebuje. Císař a král zná vaše stížnosti a přeje si vašeho prospěchu. Pod mocným jeho žezlem žije mnoho národu vespolek, a každý mluví svým jazykem; panuje nad vyznavači mnohých náboženství, a každý svobodně vyznává víru svou. — Obyvatelé Bosny a Hercegoviny! Oddejte se s důvěrou v ochranu slavných praporů Rakousko-Uherska, přijměte naše vojíny co přátele, buďte poslušni vrchností, uchopte se svých zaměstnání, a ovoce práce vaší bude chráněno!“

Provolání toto nebylo od nikoho podepsáno. —

Vojsko stálo již několik dní na levém břehu Sávy, uchystáno jsouc

přejíti hranice. XX. divise skupila se v širokém polokruhu u Šamce, VI. divise s hlavním stanem Filippovićovým u rak. Brodu. VII. divise pak u St. Gradišky a Kostajnice. O průběhu revolučního hnutí v Sarajevu kolovaly jen temné, kusé pověsti, za to však každý věděl, že porta uzavření smlouvy protahujíc hraje úlohu obojetnou. Vojenských kruhů ve Vídni a v hlavním stanu zmáhala se netrpělivost.* Konečně v neděli 28. července o 10. hodině večer došel z kabinetní kanceláře císařské do hlavního stanu telegrafický rozkaz, aby na úsvitě příštího dne byl přechod přes Sávu vykonán.

K okupačnímu vojsku vydal Filippović tento denní rozkaz: „Vojáci! Občanská válka v nejhroznější podobě, fanatický boj náboženský a plemenný vedený na hranicích říše, přinutily statisíce uprchlíků hledati na rakouské půdě ochrany před krutým pronásledováním. Císař, nechtěje vlastní území učiniti rejdištěm cizích snah anarchických a nechtěje déle trpěti zmatky v sousedních zemích, jež i pokoj i bezpečnost naši ohrožujou, ráčil v souhlasu s evropskými velmocemi a se svolením tureckého sultána rozhodnouti, aby neblahý tento stav byl obsazením Bosny a Hercegoviny ukončen. Věrni zásadám loyality, jež odedávna označovala naši politiku, nepřekročujeme ani tentokrát hranice říše z choutek dobývačných, nýbrž toliko z péče o své vlastní blaho. Vojáci! Úkol váš jest označen jasně. V provolání současně vydaném zaručuje se obyvatelům Bosny a Hercegoviny, podrobíli se opatřením mnou učiněným, že bude s nimi jednáno co s přáteli, že budeme šetřiti práv každé národnosti i každého vyznání jakož i posavadních mravův a obyčejův, že budeme chrániti majetek a právo domácí. Vaše osvědčená poslušnost rozkazů nejvyššího velitele, vzorná vaše kázeň jsou mi zárukou, že dostojíte slibu, kterýmž jsem se jmenem vaším zavázal. Prováděje úkol nám svěřený nestrpím odporu a dovedu zlomiti všeliký vzdor ze strany kterékoli. Vojáci! Úkol váš, šlechetný a vznešený ve svých cílech, jest velice obtížný. Následkem poměrů země, do které vstupujete, čekají na vás obtížné pochody, nedostatečné ubytování, útrapy a nedostatky všeho druhu. Spoléhám se však na pevnou vaši vůli a vytrvalost; pro vás nebude překážky tak veliké, abyste jí snadno nepřemohli. Vojáci! Opětuji vám, že nevedu vás na pochod vítězný ale k tuhé práci, *práci to ve službě lidskosti a osvěty.* Slova ta, tak často zneužívaná, mají býti vámi pod perutěmi dvojhlavého orla povýšena k větší cti, k novému lesku a pravé platnosti."

Zároveň rozdány důstojnictvu ve zvláštním reservátu podrobné instrukce o spůsobu možného boje a o zacházení s obyvatelstvem; nemám na ten čas práva mluviti o reservátu onom podrobněji.

V pondělí v 5. hodin ráno stál u Brodu předvoj VI. divise na břehu Sávy; byl to 27. prapor myslivců se škadronou husarského pluku č. 7. Ve tři čtvrtě na šest zazněl povel: Na lodi! Myslivci a husaři vstoupili do pontonů, koně vevedeni na několik prámů, a za okamžik byla zčeřená hladina Sávy pokryta drobnou flotilou. Po několika minutách přistal první ponton k bosenskému břehu; první rakouský voják, jenž vstoupil na břeh, byl závodčí Fr. Müller od 27. praporu myslivců. Za čtvrt hodiny seřaděn prapor na bosenské půdě čelem k tureckému Brodu a husaři vsedli na koně; blízká turecká čardaka, první operační předmět, jest obklíčena, stráž několika mužů složila zbraň i rozešla se.

Mezi tím odrazil od levého břehu člun, na jehož stěžni vlál velký červený prapor s bílým půlměsícem; ve člunu nalézal se turecký velitel, dále pak kajmakam Brodský. Člun plul přímo k rakouskému břehu, kdež Filippović uprostřed svého štábu na přechod pohlížel. Turecký důstojník pozdraviv Filippoviće podával mu veliký sedmi pečetmi opatřený list, však rakouský generál ho nepřijal. Turek nepromluviv slova položil list před Filippovićem na zem a vstoupiv opět do člunu odplul. Na druhém břehu byla tím časem se žerdi celnice stržena turecká vlajka a místo ní vztyčen prapor rakouský — po prvé to zase od dob Eugenových a Laudonových. Na jak dlouho?

Hlídky husarské rozjely se na všechny strany a myslivci postupovali k městu, as čtvrt hodiny vzdálenému. Při obhlídkách padlo ze vzdálí několik porůzných ran, však celkem zjištěno, že se v okolí nikdo nechystá na odpor. Dán tudy — as v 7. hodin ráno — rozkaz, aby celý předvoj řeku překročil. Co se jednotlivá oddělení přeplavovala ve člunech, prámích a vlečných lodích tažených remorkérem, stavěl 5. prapor pionýrů loďkový most. Za dvě hodiny byl most úplně hotov maje délky 200 kroků a spočívaje na 39 pontonech a 9 kozách; o $^1/_2$10 jala se 1. pohorská brigáda pod plukovníkem Polzem za zvuků hudby s jízdou, vozatajstvem a horskými děly přecházeti přes most; seřadivši se pak na druhém břehu defilovala před Filippovićem. Turecký Brod obsazen bez odporu a na všech rozích nalepeno povědomé provolání.

Téhož dne překročila hranice týmže způsobem XX. divise Szaparyova u Šamce, VII. divise Virtemberkova pak u Gradišky a Kostajnice; za dva dni potom, 1. srpna, překročila i XVIII. divise Jovanovićova u Vrgorce a Imosku hranici dalmatskou a vtrhla do Hercegoviny.

Filippović přenocoval z 29. na 30. červeneć v Brodě rakouském; ráno se zbytkem divise překročil Sávu a připojiv se k předvoji dorazil téhož dne až do Drventu, $2^1/_2$ míle od Brodu na jih. Tam stihla rakouské vojsko první nehoda, ne sice od nepřátelských zbraní nýbrž od živlův. Vojsko, jsouc z Brodu do Drventu šest hodin na pochodu, trpělo hrozně nesnesitelným vedrem; veliký počet vojákův onemocněl, několik jich slunečním úpalem dokonce zahynulo — první to oběti okupace. Sotva pak se umdlené vojsko u Drventu rozložilo táborem, strhla se mezi 8.—11. hodinou večer tak prudká vichřice s průtrží mračen, že se tábor proměnil v jezero, a všechny cesty v před i v zad jsou zničeny. Hlavní stan pozbyl náhle všeliké komunikace. Déšť neustal ani 31. července a v noci na 1. srpen spustil se liják poznovu; následkem toho stráven 31. červenec a 1. srpen v úplné nečinnosti, jenom technické sbory se vším úsilím pracovaly o zřízení přerušených cest. Také divise Szaparyova byla živly zdržena, pouze Virtemberkovi dařilo se líp: pronikla 1. horská brigáda jeho divise 29. července bez odporu do Nového.

Překročením Sávy a odjezdem Vasićovým revoluční sopka v Sarajevu vybuchla. Hadži Loja ujav se vlády zemské vydal k lidu toto provolání: „1. Já hadži Loja, první vlastenec země, zvolen jsem veškerým národem za náčelníka vlády. — 2. Nařizuji za souhlasu všech členů vlády, aby povoláni byli do zbraně všichni synové Bosny od 15. do 70. roku stáří; kdo jsa zdráv, během osmi dní se nepřihlásí, budiž zastřelen co zrádce. — 3. Všichni občané musejí platiti válečnou daň;

kdo máš 100 dukátů jmění, polož 20 na oltář vlasti. — 4. Každý jest povinen odevzdati vládě své zbraně, aby ti, kdož zbraní nemají, mohli od vlády býti ozbrojeni; kdo neuposlechne, bude zastřelen." — S dekretem tímto byla na venkov vyslána hejna vyvolavačův, a úřadům nařízeno, aby organisovaly brannou moc proti Rakušanům. Ovoce toho brzy se objevilo.

Filippović obnoviv přerušené spojení s Brodem, činil ihned přípravy k dalšímu postupu. Ale ve hlavním stanu dle všeho neměli ani tušení, že mohamedani chystají se na odpor; že by lid, který až dosud tak tupě pohlížel na postupující vojsko, dumlaje s největším klidem jasmínový troubel čibuku, že by ten lid se chopil zbraně, toho se v prvních dnech nikdo nenadál. Důvěra byla tak veliká, že čtvrtého dne po překročení Sávy, když se předvoj VI. divise hnul z Drventu v před, vysláno jen pranepatrné oddělení jízdy (škadrona husarského pluku č. 7. s rytmistrem Pačonou) na vzdálenost mnoha mil do vnitra země obhlídkou. Velitelem obhlédacího sboru, jemuž uloženo „vyšetřiti stav silnic a rozšiřovati po vesnicích proklamace", byl setník generálního štábu Milenković. Obhlídka dorazila ještě 1. srpna do Doboje, 2. srpna projela Maglajem, odkudž na zprávu, že v Žepčích chystá se obyvatelstvo k odporu, nevrátil se Milenković, vzdálen jsa dva dni cesty od hlavního stanu, nýbrž vyjel si se škadronou až na Žepče. Neprozřetelná tato bravura byla draze zaplacena. Od Žepčů zahnáni jsou husaři prudkou palbou z pušek; tryskem ujížděli zpátky k Maglaji, jsouce střelbou neustále pronásledováni. Před Maglajem, který rozložen jest v úzkém průsmyku na pravém břehu Bosny, čekala je katastrofa; Turci ve skupině domů silnici zatarasivše, spustily na husary křížovou palbu: přes 70 husarů, mezi nimi též nadporučík hrabě Chorinský, zastřeleno a trosky škadrony jen s největším namáháním dorazily k rak. předvoji u Uzory.

Tím bylo krveprolití zahájeno, neboť touže dobou byl i předvoj divise Jovanovićovy v Dalmacii od povstalců napaden. (Pokračování).

Tři školní hry Komenského.

Příspěvek k lepšímu poznání slavného pedagoga

od

Františka Lepaře.

(Dokončení.)

Díl VI. divadelního provozování Brány jazyků, mravní život lidský živým obrazem ukazuje [1]) (hra má 14 výjevů v trojím dějství a 33 osob).

Prologus přivítav hosti, doloživ, že žáci s radostí před nimi podají důkazy svého umění, ať jest to o čemkolivěk, vykládá obsah této

[1]) Za heslo vyňato z Přísl. Šal. c. I. v. 2. (5.) „ku poznání moudrosti a cvičení, k vyrozumívání řečem rozumnosti, k dosažení vycvičení v opatrnosti, k nabytí spravedlnosti, soudu — aby dána byla mládenečku umění a prozřetelnost." —

hry, jež beze vší nádhery podá věc velmi vážnou. Vystoupí totiž mladík věku toho, který poněkud okusiv věcí světských, kloní se k žádosti buď po dobrém nebo zlém, avšak s úmyslem vrtkavým, jak bývá u nezkušených. Mladíka toho potká zástup tovaryšstva světáckého doporučujícího jemu rozkoše a volnost života. Ale filosof morálky, muž vážný a počestný, ostrým hochům vylaje, mladíka pak uvádí k pravé vzdělanosti, provázeje ho po všech divadlech ctnosti a nešlechetnosti, tak že mladík, zoškliviv si nešlechetnosti, volí si cestu ctnosti. — Zároveň pak Prologus připomíná, že v této hře každý z diváků bude míti zrcadlo, v němž spatří, jaký má či nemá býti. Ať tedy každý odloží chyby, jež zde pozná za své, k čemuž ovšem třeba pozornosti upjaté.

V 1. výjevu I. dějství *Amphiethus* (Nerozhodný: Ἀμφίηθος [1]) i. e. ad utrosque mores, bonos et malos, adhuc indifferens) mladík, prohlížeje brzo k nebi brzo k zemi, brzo kráčeje, brzo se zastavuje, rozmýšlí, co má začíti, kam se obrátiti, vyšed už z moci pěstounů svých a stav se samostatným. Nemaje dosti síly a zkušenosti k samostatné správě života a nedůvěřuje sobě, chce hledati vůdce, jenž by ho vedl cestou bezpečnou k cíli vznešenému; nechce zajisté tráviti život v nízkosti sprostého lidu, jenž žije skoro jako hovádka. Avšak koho má si vyvoliti za vůdce, koho životem, mravy, náklonnostmi následovati. I prosí boha, by mu nedal zablouditi do labyrintu zmatkův, ale dopřál mu nalezti luhy blaženosti. — Tu spatří zástup jinochů se blížících. Chasa světácká: *Licentiosus* (Rozpustilec), *Curiosus* (Zvědavý), *Ambitiosus* (Ctihon), *Opulentus* (Bohatý), *Voluptuosus* (Rozkošný), všichni jsouce hezky uhlazeni, skvostně oděni, listím (možnoli) ověnčeni, držíce se za ruce, na spůsob tanečníků vykračují na jeviště. Těm Amphiethus na otázky dané odpovídá, že, jsa urozený, bohatý a nadaný, z domova vyšel do světa, chtěje nabyti vědomostí a zkušeností ku postavení vznešenému a skvělému. Ihned chasa veselá nabízí se mu za rádce a průvodce, dokládajíc, že oni všichni už mají, po čem právě touží on, totiž prostředky blaženosti, a to: peníze (má Opulentus), rozkoše příjemné (Voluptuosus), volnost (Licentiosus) a zvědavost (Curiosus), a s radostí chtějí ho poučiti, jak může zbohatnouti, rozkoší užívati a pod.; když pak Amph. jsa jako ve snách pochybuje, slyšíli pravdu či žert, oni se diví, jak o takových řečech může míti podezření, že by jen žertem byly mluveny. Když pak Amph. se táže, proč tedy, nejsouli to řeči žertovné, nikdo z nich nečiní zmínky o bohu a ctnosti, tu oni opět se diví (obzvláště Curiosus), jak v nečas jest pobožný, chtěje se ubírati světem a všelicos hezkého a příjemného si připraviti; nemá prý začínati tak brzy moudřeti; kdo prý moudří před časem, nedlouho moudří. Opulentus pak se ho táže, zdali ve škole se nenaučil verši, jenž obsahuje jádro moudrosti světské: „Občané, peněz nejdříve hledati třeba, po penězích ctnosti!“ [2]) a Voluptuosus připomíná hlavní pravidlo, že přednější věci napřed konati třeba; nyní žijeme, máme tedy žíti a užívati radostí; Licentiosus pak se diví, že Amph. hledá sám okovův, aby se jimi spoutal; nebo cože jest ona fantastická věc, již nazývají ctností,

---

[1]) Slovo to v řečtině neobyčejné utvořil Kom. z ἀμφί a ἦθος; lépe bylo by Ἀμφιήθης dle analogie slova εὐήθης.

[2]) Hor. Epist. I. 1. v. 53, 54.

pobožností, než poutání člověka, aby ani rozumu, ani očí, jazyka, rukou a nohou užívati nemohl, jak by chtěl? Šílenost zajisté jest, spěchá-li jinoch do vězení a neraduje-li se při volné svobodě. Amph. pak hlavou kroutě, praví, takových řečí že neslýchával ani ve škole, ani doma u rodičů. S podivením Ambitiosus jeho se táže, zdali věčně chce míti důtky nad sebou, zdali ho těší, věčně říditi se vůlí cizí a býti věčně děckem. V tom *Philosophus moralis* přistoupiv a pozdraviv, táže se, co chtějí onomu mladíku. Curiosus odpovídá, že mluví o věci, k níž mladík sám dal podnět; pravil totiž, že touží po vědě, bohatství, cti, slovem, po štěstí, hledaje vůdce; když pak oni chtějí mu býti radou i návodem, tu on jimi pohrdá. Amph. pak dotýká, že oni mluví o štěstí bez boha a ctnosti, a takové štěstí on že nepokládá za pravé, pročež se zdráhá voliti si je za vůdce své, oni pak že se jemu vysmívají jako pobožnůstkáři, jako předčasnému mudráčkovi, jenž raději chce žíti podle cizí vůle než podle své vlastní, a že místo svobody hledá pout. Philos. chválí mužného ducha v mladistvých prsou Amphiethových a napomíná ho, aby důvěřoval, že bůh žádosti jeho naplní. Amph. pak dokládá, že raději chce zemříti než žíti bez boha a ctnosti neb i proti bohu. Tu Philos. důtklivě vybízí chásku světáckou, aby ustali nevinného mladíka toho másti. Curiosus na to praví, že oni sice přestanou ho másti, ale Philos. že začne ho ještě více másti; oni prý mladíka mínili učiniti svobodným, veselým, bohatým, aby byl člověkem uhlazeným, rozkoší lidem, Philos pak že učiní z něho zasmušilce přísného a mrzouta; nebo jakými jsou filosofové sami, takovými činí i jiné. Voluptuosus pak lituje, že mládeneček v plném květu života, kdy nejprvé se má užívati příjemností, vleče se k věcem zasmušilým. Tu Philos. rozhorliv se, praví, že dle příkladu jejich jest tedy lépe květ mladosti obětovati ďáblovi a kvasnice stáři obětovati bohu. Ať tedy ti vepři ze stáda Epikurova, uvykše už neřestem, tak že není čáky, aby se ušlechtili, ať jdou do svých rozkošnických močálův, ale mladíka toho že on jim vytrhne a naučí, aby sebe poznal, sebe krotil a sebe samého užíval, aby chválil boha a dospěl k cíli žádanému, k pravé blaženosti a nikoli aby oním pozlátkovým štěstím byl podváděn; on že chce mladíka vésti vidoucí vidoucího nikoli slepý slepého. Tu cháska porozuměvši, že se jí zde povrhuje, odchází, nedavši pozdravení. Philos. pak mladíkovi vykládá, že na štěstí, za něž bohu děkovati má, sprošťen byl těch světákův, setkav se příznivou náhodou s ním, kdy právě v gymnasiu nejbližším mezi líbeznými háji má se začíti vyučování od filosofů morálních; tam že mladík uvidí lesk ctností a hanebnost i škodlivost nešlechetností v živých příkladech; tam má jen pozorovati a poslouchati, jen mluviti nemá, byť i druzí jinoši mluvili. Oba se tedy ubírají na místo určené, kam i jiní profesoři a asi 20 nebo 30 studujících se scházejí.

V II. dějství *Professor moralis* táže se všech studujících jinochů, zdali chtějí se přiučiti umění všech umění, jež ukazuje pravou cestu k pravé blaženosti, oddávajíce se nejvznešenější části filosofie, totiž mravouce, jež poučuje člověka, jak sám sebe říditi má, jak má žíti při zdravém těle s klidnou myslí, s dobrým a veselým svědomím, aby nebyl ani sobě obtížný, ani jiným škodlivý. Když pak všichni toho žádají, praví prof. mor., že pravá jest zásada: Chceš-li býti králem, království

tobě dám: kraluj sobě samému! K tomuto umění chce položiti sám základy, na nichž ostatní profesorové stavěti budou. V krátkosti napřed dotýká, že moudrost, ctnost a nevinnost činí život klidným a veselým, milým a chvalitebným, ale hloupost a nešlechetnost a vina působí opak. Na otázky studujících určuje pojmy takto: Moudrost jest znáti rozdíly všeho dobra a zla, ctnost za poznaným dobrem jíti a zla se varovati, nevinnost pravé svědomí vykonaného dobra a odvráceného zla. K věcem těm nedostačí doháněti pouhými rozkazy a zápověďmi, chválami a hanami neb i odměnami a tresty; tu třeba míti nejpevnější přesvědčení, že ctnost zdokonaluje v nás obraz boží, nešlechetnost pak obraz ten kazí, ctnost že činí člověka bohu nejpodobnějším, nešlechetnost přivádí ku podobě ďáblově. Ku ctnosti třeba užívati střídmosti v myšlení, žádání i konání; nemá se ani před cílem ustávati neb odpadati (z čehož by povstalo odpadnutí — defectus), ani přes cíl překračovati nebo přestupovati (z čehož by povstalo přestoupení — excessus); toto obé čítá se k nešlechetnosti, jakož i nezachovávati pořádku v jednáních a jednati příliš pozdě. — Začátkům zla odolá, t. j. hned od začátku sebe ve své moci bude míti, kdo pozná za prvé: úskoky svých přirozených náklonností, dobře věda, kam ho uchvacují a jak se jim opříti, za druhé: předměty, po nichž ony náklonnosti se ženou; ty jsou tři, totiž člověk sám, bližní a bůh; za třetí: kdož pozná lákadla a dráždidla, jež člověka, postaveného mezi dobro a zlo, sem i tam přitahují; slovem: třeba býti moudrým: k sobě opatrným, k bližnímu spravedlivým, k bohu zbožným a uctivým, konečně ve všem dobrém bezúhonným, čistým a stálým. — Tak podav úvod do filosofie praktické, postupuje místa *profesorovi moudrosti* (prudentiae), jenž připomíná žákům, jak nedávno je uvedl do kraje lidí hloupých na podívanou. Žák jeden s příslušnými pohyby vypravuje, jak tam spatřili lukostřelce, z nichž jedni bez cíle stříleli, jiní chlubíce se, že dobře měří, šípy vysílali na místa nejodlehlejší, jiní pak místo šípů přikládali k lukům slámu, niti, péra a pod. a hrozně se rozhánějíce, věcmi těmi stříleli k náramnému smíchu diváků, jiní pak mířice po ptákovi na stromě tak dlouho meškali, až jim pták uletěl. — V jednání takových zpozdilců vidí prof. moudrosti nejpodobnější obraz lidí nemoudrých, kteří činům svým buď nevytknou cíle, nebo neopatří si prostředků k cíli, nebo neumějí jich užívati dříve než příležitost uběhne. Moudrost, oko života, žádá, by člověk, tvor rozumný, nikdy ničeho nemyslil, nemluvil, nejednal na licho nebo na nejisto, nýbrž vše konal opatrně, posuzuje každou věc dle hodnoty její, sahaje po dobru tak, aby ho dosáhl, ubíhaje tak zlu, aby uběhl. Kdokoli nechce odpadnouti dobra a připadnouti zlu, čiň toto trojí: prohlížej vždy a všude ku konci, ohledávej vždy a všude prostředky k cíli, pozor měj na příležitost, ať neuběhne. Koncem vždy buď něco v skutku užitečného, ale i poctivého a možnoli i příjemného. Prostředků vyhledávej, pokud můžeš, za prvé: jistých a neklamných, za druhé: k užívání snadných (nesnadné pokládá se za nemožné), za třetí: raději v počtu menším než větším, aby někde vzájem si nevadily. Potom přemýšlej o spůsobech, jak řádně užiti prostředkův. Hned od začátku se nepřekvapuj, v běhu se nezdržuj, neustávej dříve, než bys došel cíle. Při takové opatrnosti, ač pro viklavost věcí rozhled náš někdy nás oklame,

přece zmaření nebude vždy možné, jako u lidí zpozdilých, bláznivých, nerozvážných a hloupých.

Professor sedulitatis (bedlivosti) potom s jakýmsi *Korydonem* (sprosťákem nemotorným) rozkládá, že člověk napřed má sebe si všímati, sebe milovati a vzdělávati; maje totiž bližního milovati jako sebe samého, musí ovšem sebe míti za míru; potom teprv porozumí, jak bůh má býti milován nade všecko. Napřed tedy člověk povinen jest o své vlastní zachování bedlivě a horlivě se starati, to pak záleží na řízení prací, žádostí a odporností. Člověk zajisté rodí se k pohybování a práci, ale řízení třeba jest, aby buď klidem nestupěl nebo přílišnou prací se nepřemáhal a nehubil, nebo aby silami svými na věci neužitné neplýtval. Proto rozkládal profesor nedávno žákům, aby vyhledali a přivedli lidi, kteří buď (přes meze) vykračují nebo přestupují, buď ochabují, nebo věci převráceně a nesprávně konají. Žáci praví, že z lidí takových mohli přivesti jen jednoho lenocha, ač viděli muže všech druhů nemocí; napřed vypravují o člověku, jenž paličkou tloukl vodu, chtěje udělati kámen, pak o jiném, jenž svářel vosk na ocel, o jiném, jenž dělal schody, po nichž by se mohlo stoupati k měsíci; o jiném zase, jenž stavěl budovy velké a nádherné, brzy pak je sám bořil, a podobná rozličná zaměstnání marná že pozorovali. Profesor dokládá, že k pozorování takových lidí ani celý život žákům by nestačil; i táže se, zda spatřili někoho, který vykonávaje dobré, dovolené práce svého povolání by se byl přemohl; žáci odpovídají, že viděli nádenníka venkovského, lakomce, jenž ve žních nejsa spokojen se mzdou denní, najal si k posečení celé pole a noční i denní prací tak se namohl, že vypustil duši; pak studujícího jakéhosi, jenž se tak hrozně zakousal do knih a stálým studováním nočním tak hubeněl, že byl jen kost kůže a konečně zblázniv se a onemocněv, brzy zemřel. Tedy třeba obojí přílišnosti se vystříhati. Ale poněvadž první naskytuje se mnohem častěji, podává se o ní živý příklad ve venkovském lenochu, Korydonovi, jenž tu na zemi leží jako kus dobytka. Vyzván byv od žáka, aby povstal, pomalu jen hlavu otáčeje, sem tam se ohlíží, pořád ještě leže. Po druhé vyzván byv, táže se zvolna, k čemu má povstati; uslyšev, že k snídaní, opět se táže velmi lenivě, zdaž jest už připraveno, a dověděv se, že jest, povstane konečně a dlouho se natahuje a zívaje, veden jest od žáka na místo, kde bylo několik dřívek rozmetáno; když pak od žáka uslyšel, ta dřívka že musí sebrati na hromádku, aby si zasloužil snídaní, dlouho si je prohlíží, škrabaje se za uchem shýbá se a zvolna zdvíhaje dřívka silně sténá ach ach! Konečně je upustí, pravě, že raději chce lačněti, než pracovati a pádem si sedne. Tu žák druhý rozkládaje, jaká radost jest pracovati po celé živobytí, aby člověk i sám se živil i chudým almužnu dával, táže se lenocha: Ty pak, tupý člověče, z čehože dáš almužnu, jsa nuzný sám? *Kor.:* Almužnu? ať si hledají jinde! *Žák:* A budeli tebe hlad soužiti, co si počneš? Proč mlčíš? Budeš snad krásti? *Kor.:* To jest méně obtížno než pracovati. *Žák* (zase jiný): A viseti na šibenici také bude méně obtížno? Tím pořádkem zajisté bude tě jedno za druhým stíhati. *Kor.:* Dáli mne kdo pověsit, budu viseti jednu hodinu; ostatní vše jest mé. *Žák* (první): Praneužitečné břímě země, nehoden jsi nejen chleba, ale i vody a vzduchu! Vidíš nebeské slunce,

jak jest ve stálém pohybu, jak vždy slouží; i ostatní tvorové čím který jest vznešenější, tím činnější. Proč jich nenásleduješ? *Kor.:* Mně takto jest dobře. *Žák* (druhý): Kdy bys tedy se stal kamenem nebo blátem, chcešli, jako to, bez užitku ležeti? — Když potom jej vyhnali návodem profesorovým, byli poučováni, kam vede špatné vychování, nepřivykáli člověk od dětinství příslušné práci, a že klid lenivosti nic jiného není, než hrob člověka. Aby pak člověk nestal se lenochem, má se řídití pravidly těmi: 1. Nikdy nebuď leniv bez zaměstnání. 2. Vždy něco dobrého čiň nebo mluv neb uvažuj. 3. Co vidíš, že může býti učiněno od tebe, nečekej na jiné. 4. Cokoli dnes může býti vykonáno, neodkládej na zítřek. 5. Cokoli jedním jednáním a vrzem může dokonáno býti, nerozděluj na několik. 6. Cokoli jsi začal, dokonej; každé dílo tvé budiž věnčeno koncem. Tato pravidla zachovávaje, staneš se znamenitým mládencem, mužem. — Za ta pravidla žákové děkují. — Po té *Professor temperantiae* (mírnosti) vykládá, ačkoli láska člověka k sobě vrozena jest lidské povaze s žádostivostí po všem, co působí rozkoš, přece že potřebí zdržovati se od lákadel smyslných, poněvadž těmi právě býváme odváděni od pravé blaženosti k věcem jen na oko dobrým, které později v životě nedopřávají klidu žádného. Poddávaje se žádosti po rozkoších nebo po bohatství nebo cti a zvídání, stává se člověk ohyzdným hýřilem a rozkošníkem, lakomcem, lichotníkem, zvědavcem. — Tu vystupují dva *hýřilové* břichatí a buclatí, jeden nesa talíře, druhý tři nebo čtyři džbánky maje zavěšeny na pase a jeden převeliký drží v ruce; oba vrávorajíce někdy se objímají s výskotem nezřízeným, brzy zase hádají se, pěstmi si hrozíce ba i rány zasazujíce. Ty profesor chvíli pozorovav, napomíná žáky, by takoví netvorové jim byli výstrahou, dokládaje, že takovým živobytím lidé divočí, dávajíce na jevo nejohyzdnější mravy a že i mnohé nemoci sobě působí, tak že konec života jejich bývá velmi neutěšený. Když pak oba rozkošníci už zmizeli, napomíná profesor, aby obzvláště žáci, majíce větším dílem seděti, učinili si pořádek přísný v jídle a pití; nebo bez toho pořádku nebyla by mysl jejich ani schopna k studování. — Potom na jeviště se vpouští pes prašivý, pokud možno, jenž má zobraziti člověka vilností nakaženého. Zároveň se vykládají jmena rozličných druhů chlipníkův a ohyzdnost jejich se popisuje. — Pak vystupuje *lakomec* opásán jsa řetězem a opoután, v levici nesa čtyři nebo pět holí, pravicí pak vleče skříň několika závorami zavřenou, druhou pak ještě prázdnou; za pasem má zavěšených několik měšců, váčkův a pytlíčků, dílem plných dílem prázdných; toto své nářadí vleče supá a vzdýchá; uprostřed jeviště zastaviv sedá si na svou skříň, utíraje pot s obličeje; i stěžuje sobě, jak obtížné jest mu toto stěhování z dosavadního domu, jenž nedostačuje už k uschování všeho jmění. Mohl prý ovšem užiti cizí pomoci k přestěhování, avšak nedůvěřuje nikomu, poněvadž lid jest nyní velmi zlodějský. Kromě toho najímají se příliš draze ti vydřiduchové obzvláště mužům bohatším. — Na něho se dívaje, praví profesor žákům: Nemírná touha po jmění plodí lakomství, zlo nenasytelné, jak na boháči tom lze pozorovati. *Žák* vybídnut byv od profesora přistoupí k lakomci a táže se: Odkud a kam s těmi věcmi vzácnými? *Lakomec* ohlížeje se: Co ty tu chceš? Snad nepřicházíž oloupit mne? *Žák:* Vždyť jsem sám a beze zbraně;

čeho se bojíš? *Lak.:* Tebe, abys mi něco neukradl (zároveň přitahuje své věci blíže k sobě). *Žák:* Neboj se; jiným já uměním, než jest zlodějství, naučil se. *Lak.:* Snad myslíš, že jsem učitel? Řekni přece, co chceš? *Žák* dotýkaje se holí lakomcových: K čemu tyto kyje? *Lak.:* Nejsou to kyje, ale berly. *Žák:* K čemu pak je nosíš? *Lak.:* Nevíš, že užitečny jsou poutníkovi k podpírání sebe, k odhánění psův a pod.? *Žák:* Nestačila by k potřebě té jedna? *Lak.:* Což, kdy bych jednu ztratil, jiných nemaje? *Žák:* Jako bys rovně nemohl ztratiti všech! — Co váčky tak přeplněny? a prázdný ten pytlík k čemu jest? *Lak.:* Po čem tobě nic není, na to ustaň se tázati. *Žák:* Abych se učil, táži se. Ve skříni oné co máš? Dovolíš se podívati? *Lak.:* Proto zamčena, abys nevěděl, co uvnitř. *Žák:* K čemu tolik závor přivěšených? *Lak.:* Proti úkladníkům. *Žák:* A k čemu ona prázdná skříň? *Lak.:* Abych měl kam uschovati, poněvadž ještě v božské požehnání doufám. *Žák:* Jak velké práce ti třeba ku sbírání, nošení, hlídaní toho tvého nářadí, jak mnoho starostí a soužení! Spávášli pak? Zda něco jídla a nápoje užíváš? *Lak.:* Směj se, jak chceš; blaženi vlastníci (beati possidentes). *Žák:* Máš v zemi něco zakopáno? *Lak.:* Hledí oloupiti, kdo veřejně nosí poklady. *Žák:* A kdo tě sepjal oním řetězem železným? Kdo připjal ti pouta? *Lak.:* O ty slepče, zlatých darů Štěstěny neznáš? Rozkoš to jest, k níž, jak vidím, nemáš ty přístupu (zároveň pak líbá visící část řetěze). — Profesor pak žákům připomíná, jak bídný jest otrok Plutonův, jenž, všude právem i neprávem shrabuje poklady, přece nikdy není nasycen; jak nepokojné má živobytí, a přece konec všeho jest zkáza duše i těla i bohatství. Mají tedy žáci vystříhati se lakomství, hledíce si dobyti jmění potřebného a přestávajíce na tom, aby neměli nedostatku; potom šetření samo stane se jim pokladem. *Lak.:* Mějte si vy moudrost, já bohatství. *Prof.:* Tak ať jest! Vepřovi ať luskoviny chutnají nejlépe a otruby a bahno, když jen moudrost krmí syny své medem a mlékem! — Žáci provázejí lakomce pohledem a křičíce: „otrok, otrok“ vypískají ho. — *Šviták* švarně oblečený, maje plstěný klobouk s pérem, opásán jsa pozlaceným kordem, nesa v ruce hůlku postříbřenou, vstoupiv na jeviště jako páv sebe i své ozdoby prohlíží s jakýmsi zalíbením, a obcházeje praví: Jak krásné jest všechno, co mám! Nesnadno najde se mi roveň. A co pak teprv mé vnitřní vlastnosti, má moudrost, mé ctnosti; jak tu jsem obdivu hoden! Ovšem váží si mne už lidé a udělili mně i hodností některých, ale já jsem sobě vědom, že jsem hoden větších. A proto nesmím čekati, až by mně jich občané sami nabízeli, poněvadž nejsou schopni, aby zcela ocenili přednosti mé, ale sám už musím nějak se povznesti k výsosti. Spatřiv tu pavláčku beze schodův, ihned chce se tam dostati, aby byl patrnějším; ohlednuv se uvidí žebřík a v jásotu ani nespozorovav, že jest slabý a rozviklaný, rychle si jej přistaviv vystupuje, avšak brzo i s přelomeným žebříkem padne. Tu žáci strhnou smích, a on teprv nyní je spozorovav s hanbou utíká. Prof. pak jim v příkladě tom vysvětluje, jak touha po povýšení střemhlav pohání ku ctižádosti, hrdosti, chlubnosti, až konečně takový člověk tím více klesne, čím více sám se povyšoval. Nejbezpečnější jest skromnost a mírnost, jež po hodnostech nebaží, a dojdeli jich, s uctivostí je pokládá za od-

měnu ctnosti; největší zajisté povýšení jest míti dobré jmeno a býti ve vážnosti lidí hodných. Tu vyskočí *Všetečka* (Ardelio) jakýs a začne mluviti: Ach, kdo se mi nyní naskytne, od něhož bych se mohl dověděti, co nového? Jsa příliš zaměstnán, nemohl jsem vyjíti ani z domu a druha žádného teď nevidím, tak že nic nevím, co se dnes dělo na náměstí, po ulicích, ani co se stalo v domech sousedních. Jest to proti zvyku mému míti mozek všech novin tak prázdný! — V tom přistoupí Zvědavý (Curiosus), maje v ruce knížku a papíry jakési. Toho Všetečka ihned za ruku popadnuv s velkou dychtivostí se táže, co se stalo v městě nebo, víli snad, i v okolí; ale aby začal raději zprávou o sobě. Zvědavý praví, že z též příčiny i on vychází, poněvadž také nemohl dříve vyjíti. Všetečka s náramnou nedočkavostí se dovídá, pro jaké překážky Zvědavý nemohl vyjíti; i vypravuje mu Zvědavý, že dostal včera zlatinkou knížečku, v níž jsou neslýchané kousky podivné a nesmírná tajemství popsána; proto že nemohl se ani odloučiti od knihy té. Na žádost Všetečkovu čte z knihy té věci důležité: 1. Kruhy (circuli), jimiž všechny vědy a umění jedinkou prací do hlavy vpraviti se dají. Ovšem pokusy učinil dříve už Raymundus Lullus, ale nyní umění to jest zcela zdokonaleno. 2. Vodička pamětní (memoriae liquor), jíž kdokoli se postříkne, tisíce tisíců věcí pochopil by hned a uměl by o nich vypravovati. 3. O ustrojení dvojího kompasu, jímž by dva přátelé odloučení i na 100 mil rozmlouvati mohli v jistých hodinách.[1]) 4. O spůsobu, jímž by kdo mohl poklady učiniti vonnými i na zemi i pod zemí. 5. O zrcadle tak ustrojeném, aby vše mohlo se viděti jak ve dne tak i v noci. 6. O spůsobu, jímž by kdo sebe mohl učiniti neviditelným. — To Všetečkovi se velmi líbí, ale Zvědavý ho těší, že přijdou ještě věci krásnější. 7. O složení prstenu z jistých kovů dle jistého postavení hvězd, tak že by nemohl býti nijak nešťasten, kdokoli by nosil ten prsten. 8. O vynalezení líčidla, jímž by ve všech barvách mohlo se malovati. 9. O ustrojení záštity, do níž cokoli by se zavřelo, bylo by nedobytelno. 10. O nové lodičce, jež by pod vodou co nejrychleji a všemi moři pronikati mohla. 11. O nové létací skříni, v níž by člověk mohl vzduchem létati, kamkoli by chtěl po celém okrsku světa, ba i do měsíce. — Všetečkovi už toho je dosti, poněvadž se mu točí už hlava, i táže se, zdali vše to pravda. Zvědavý praví, že třeba toho zkusiti. Ale o papírech tajných nechce mu ničeho vyjeviti, leda by mu Všetečka přísahal; když pak Všetečka s chutí hned přísahl, Zvědavý mu svěřil, že v listech těch skryta jest nejtajnější tajnost, totiž jak by se mohlo rozmlouvati s duchy a je i citovati. To ovšem jest možno jen filosofickým čarovnictvím, a proto oba raději se ubírají někam na místo tajné, kde by jich nikdo neslyšel. — Tu profesor žákům na výstrahu rozkládá, kam člověka zavádí přílišná zvědavost a všetečnost. Ovšem zvědavost je vlastnost dobrá, člověku vrozená, ale jsouc obrácena k věcem malicherným a neužitečným spolčila by se i se satanem touhou po vševědomosti. Žáky pak napomíná, aby zvědavi byli vážných věcí, aby poznávali věci ne mnohé, ale užitečné, ne marné, ale zdárné; nestarajíce se o věci zbytečné, že si zachovají pokoj i s jinými.

[1]) Co zde Kom. pokládá za pošetilost a nemožnost, to v době naší stalo se skutkem, a to telegrafem (i telefonem).

V následujícím (5.) výjevu *profesor statečnosti* (fortitudinis) připomíná, jak pouhou příjemností věcí nemají se žáci dáti svésti od cesty ctnosti, tak že ani nemají se dáti zastrašiti obtížemi, nebezpečenstvími a protivenstvími. Tu jest třeba statečnosti mysli, která přemáhá vše buď poklidem, buď pevností, buď trpělivostí. Klidný jest, kdo stejně se má ku každému výsledku, ani štěstím se nevynášeje, ani neštěstím neklesaje. Pevný jest, kdo v náhlých příhodách, jimiž i sebe i věci své vidí v nebezpečenství, se nezaráží, ale cesty hledá, jak by buď chytře se vyhnul nebo neohrožené prorazil. Trpělivý jest, kdo nehody, z nichž nemohl nijak vyváznouti, statně snáší a neustupuje od dráhy pravdy, proti všemu se utužuje a pravidlem si činé: Snášeti třeba to, co změněno býti nemůže, nikoli naříkati. Opak statečnosti jest při nedostatku málomyslnost, při překročení smělost a opovážlivost. Rozdíl jest ten, že statečný povinnosti svého povolání koná, nečinný jich opomíjí, odvážlivý roznécuje se pro cizí povinnosti: statečný je koná bedlivě, nečinný nedbale, odvážlivý kvapně atd. Kdo jest při věcech poctivých přičinlivý, proti překážkám neohrožený, v nehodách nesklíčený, zvítězí všude. — *Profesor vlídnosti* (humanitatis) praví: Nutnost spolčuje všechny lidi trojím zákonem, jímž každý jest povinen: 1. aby nikomu nekřivdil, 2. aby dal každému, co mu přísluší, 3. aby prospíval, komukoli možno. V prvním záleží vlídnost, ve druhém spravedlnost, ve třetím dobročinnost. Křivdění se nedopustíme, budemeli k sobě vespolek zachovávati mírnost, přívětivost, upřímnost, pravdomluvnost, ušlechtilost či spůsobnost (urbanitatem; při níž mluví též o nespůsobnosti vysměvačů, šaškův a pod.), svornost, smířlivost, jejíž protiva jest zlobivost. Nic lidem nesluší tak, jako vlídnost. — *Profesor spravedlnosti* (iustitiae) vykládá, že spravedlnost je řiditelkou v udělování povinností, odměn, trestův a p., hledíc všude k příslušnosti věcí i osob. Spravedlivý neosobuje si, což jest jiného, neužívá věci cizí bez vědomí vlastníkova; máli co u sebe uschováno, vrátí věrně, nezapíraje, ovšem pak nikdy toho neodpřisáhne; šiditi zajisté stejně jest zločinné jako krásti. Vypůjčujeli si kdo čeho od spravedlivého, ať půjčí; avšak z opatrnosti ať si to dá písemné potvrditi neb ať žádá rukojemství a p., poněvadž lidé jsou smrtelni a vrtkavi. Splatíli se dluh, ať se to zaznamená nebo stvrdí spůsobem jistým. Nespravedlivý k sobě jest, kdo se zavádí do přílišných dluhů, tak že konečně i svého jmění postoupiti musí věřiteli; nespravedlivý k jiným jest, kdo velké úroky vybírá; kdo pak úroky z úroků nemírně vybíraje dlužníky ožebračuje, jest nejpodlejší lichvář. — Též při správě statku slušnosti třeba šetřiti, chváliti a povyšovati správné, kárati nesprávné, odpouštěti těm, kteří chybili nevědomky, horšiti se na ty, kteří chybili o své vůli, avšak neomlouvati veskrze a zcela těch, kteří pochybili návodem jiných. Dobrodiní chcešli dojíti, nestyď se pokorně prositi, nebo hrdý žebrák málo vyžebře; ale nevyhovíli se tobě z příčiny spravedlivé, nelaj. Mášli sám udělovati dobrodiní, uděluj hodnějšímu; sám pak za prokázaná dobrodiní buď vděčným, uznávaje dobrodiní nebo nějak se odsluhuje neb aspoň slovem díky vzdávaje, poněvadž nelze vždy darů vzájem splatiti. Udělujeli kdo co tobě, nebyv požádán, zarputile neodpírej, aby se nezdálo, že jím pohrdáš. — *Profesor dobrotivosti* (benignitatis) chce žáky učiti ctnosti, jíž se přibližuje člověk

více podobě božské, totiž dobrotivosti, jíž člověk následuje boha, vše zdarma udělujícího. Nesluší muži hodnému pokládati za dostatečnou povinnost, nikomu neškoditi, nýbrž má, pokud možno, i prospívati, buď radou, buď útěchou, buď pomocí, buď ochranou a pod.; k tomu pak nemá se dáti dlouho prositi; nebo čekati na prosby jiných jest způsob člověka neúslužného. Jeli bohat, ať je štědrý k přátelům, hostinný k cizím, milosrdný k chudým; a byť i měl skrovné jmění, ať málo uděluje z mála; tak zjedná sobě přátelství lidí a přízeň boží. — *Profesor zbožnosti* (pietatis) praví: Jako se vztahují ctnosti, o nichž právě se mluvilo, k člověku i samému i k bližnímu, tak zbožnost vztahuje se k bohu, jenž jest nade všemi, od jehož milosti pochází nám a věcem našim požehnání, jehož hněv nám zlořečení a záhubu může připraviti. Proto třeba, bychom jej nade všecko ctili, milovali, jeho stále vzývali a zlými skutky neuráželi. Jak nešťastni jsou, kteří raději boha opouštějí, než by zanechali svých návyků hříšných! — *Profesor dokonalosti* (perfectionis) vykládá, že dokonalosti sice není pod nebem, poněvadž v nebi jest uschována, lidé že mohou jen chybami se učiti; avšak i tak prospívají k dokonalosti, k níž jest třeba věci trojí, totiž úplnosti, prostoty a stálosti. Úplnost záleží v tom, aby člověku nescházela žádná ze ctností, která by ho mohla zdobiti; jaké to mají býti ctnosti, závisí nejvíce na věku a stavu každého člověka. Prostota pak žádá, bys byl skutečně tím, zač pokládán býti chceš beze přetvařování a bez osobování si vlastností cizích. Stálost má býti jako věncem všech vlastností dobrých, abys totiž měl pevné předsevzetí, že vytrvati hodláš v čistotě, jsa hotov raději zemříti, než jí pozbyti. — Konečně napomíná profesor žáky, aby stále uvažovali, že jen na nich záleží pravá jejich blaženost, že dobro neocenitelné jest, říditi sebe sama, a škoda nenahraditelná, pozbyti vlády nad sebou. Nebo království ztratil, kdo přestal kralovati sobě samému. Klidnost duše jest odměna ctnosti a dobré svědomí je stálá hostina. — Žáci mu přislibují, že zcela se oddají bohu a ctnosti.

Ve III. dějství (o jediném výjevu) Amphiethus vyznává profesorovi, jenž ho sem dovedl, jak blaženým jest, že mu bylo dopřáno všecko slyšeti a pochopiti, i činí pevné předsevzetí, že učením tím bude se vždy říditi, aby po celý život byl králem nad sebou ve všech jednáních svých. Když pak mu filosof namítá, že nyní sice horlivě slibuje, ale později přece snad ustoupí od svého úmyslu dle průpovědi, že počátek bývá horlivý, prostředek vlažný, konec studený, Amph. dokládá, že bude prositi boha, by na vždy odvrátil od něho onu vlažnost a studenost. To filosof schvaluje, praví, že tak bude velkým; velkým zajisté jest, kdo vše cizí odloží, hledě jen k sobě a k bohu. Amph. bohu díky vzdává, že mu milostivě dopřává býti velkým, býti králem a vítězem nad sebou; avšak filosof ho napomíná, by neslavil vítězství před časem, poněvadž prý boj mu teprv nastává a po celý život bude trvati. Jest ovšem dobře, že zakusil už lahody ctnosti a poznal ohavnost a záhubnost nešlechetnosti; ale tím nepřítel navždy ještě zahnán není, pročež neradno se klamati, nýbrž třeba stále bedlivým a opatrným býti. Moudrý více se bojí než doufá, nerozvážný naopak. — Amph. slibuje, že chce se vystříhati zahálky a oddati se poctivým pracím, zachovávaje

všechny ctnosti, které pořádkem byly vyloženy. Konečně na rozloučenou žádá zvláštního naučení od profesora filosofa; ten pak mu dává rady tyto:

Nechtěj { všeho žádati, co vidíš,
všemu věřiti, co slyšíš,
vše mluviti, co víš,
vše činiti, co můžeš,
všeho se odvažovati, co se líbí,
znám býti všem, kteří s tebou se setkají,
důvěrným se činiti všem známým,

kromě toho { věcí ztracených zapomeň,
věci přešlé mimo sebe pusť,

a budeš moudrým!

Pak jinocha toho, jenž mu s díky připovídá, že vždy bude pamětliv naučení těch, zve k filosofické hostině na posilněnou. —

Epilogus díky vzdávaje všem přítomným ve jmenu celé školy, prosí za trojí věc: 1. aby i budoucně věnovali svou pozornost žákům, zda skutečně se chovají tak, jak dnes byli poučeni, 2. aby i hosté jim byli pravými vzory, jimiž žáci se spravujíce snáze by mohli kráčeti cestou ctnosti, 3. prosí, by i hosté i žáci zpomínali sobě Mojžíšova hlasu k národu: [1]) „Hle, předložil jsem Tobě dnes život a dobré, smrt i zlé; vyvolíž sobě tedy život, abys živ byl!“ Kéž bůh jim přispívá, aby to bylo řečeno nikoli zdem a stropům nebo vzduchu, ale mysli všech! [2])

Na Vítkově.

Báseň

Frant. Chalupy.

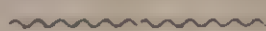
Šumí vlny Vltaviny,
lehce šumí, klidně pějí,
oslavují velké činy,
o hrdinstvích vyprávějí,
která Žižka u Tábora
s bojovnými koná syny.
Neposlouchá Praha tichá,
neposlouchá, nerozumí.
Proti hoře stojí hora,
mezi nimi řeka šumí,
mezi nimi Praha vzdychá.
Nad Petřínem, nad Vítkovem
bledá hrůza poletuje,
ječí a v roh polní duje,

[1]) Viz: V. kn. Mojž. cap. XXX. v. 15. a 19.
[2]) Zde Kom. ve zvláštní poznámce se omlouvá posuzovatelům (censores), že není vše rovnou lahodností provedeno, obzvláště pak že nejsou všude důsledně uvedeny *příklady*, a to nikoli naschvál, nýbrž jen pro velký spěch, poněvadž nedostávalo se mu času, chystajícímu se k odchodu z Uher (do Lešna r. 1654.). Co tu schází, to že snadno se dá od jiných doplniti; on že chtěl, aby dílo jeho bylo předmětem k následování, ale nikoli překážkou přičinlivosti něčí. — Poznámka ta že se vztahuje k částkám i předcházejícím i následujícím; každému ponechána volnost doplňovati, odnímati, měniti, avšak jen na stránku lepší.

hlaholivým duní kovem,
zakaleným kopím kývá
a zpěv pomsty kvapné zpívá.
Psaní rychlá, psaní bílá
poděšená Praha píše
a za Žižkou posly sílá:
„Neprodlévej, vrať se, Jene!
Na tvou lepou Prahu bouře
divoká se letmo žene.
Sloupy dýmu, sloupy kouře
zvedají se v šeré dáli.
Hukem vojů znějí bory,
řehtem koní duní skály,
hlukem zbraní bouří hory.
Řetězy o boky vozů
okovaných hrozně zvoní
a ta půda za hlomozu
pod kopyty jarých koní
stená jako sirá máti,
a ret šeptá děsnou kletbu.
Nevázané roty cizí
mžikem hubí zralou setbu,
a v plamenech, v dýmu mizí
okamihem celé kraje,
a ves za vsí v ohni plaje.
Zikmund na Prahu chce hnáti;
v prach a popel nyní hodlá
ustlati jí věčné lůže —
víš, jak mysl jeho podlá.
Pospěš, Jene, proti vrahu,
neprodlévej, zachraň Prahu!“
Dočet psaní, která sílá,
v kterých Praha bolně úpí.
Zamihla se vzduchem kopí,
o štít chví se peruť bílá,
o štít brousí spár se tupý
a již orel v let se vzchopí.
Za ním, jako mračna sivá,
sokolíků kmitných hejna
letí k zlatým báním Tejna.
Vzduchem píseň hlaholivá,
jako letní bouře hučí,
vzduchem šumí peruť ručí,
vzduchem hněvný zrak se kmitá.
Poletují nad nebesy,
přeletují řeky, lesy,
role, pole, luhy, lány —
přeletují okamžikem.
Benešov již v dáli svítá:
„Otvírejte těžké brány,
s naším pak se spojte šikem
proti vrahu Zikmundovi.“
Odvětili s brány slovy:
„Leť jen dále luhy, lány,
neotevřem tobě brány,
zůstaneme věrni Římu.“
Odpovídá Žižka v hněvu:
„Potrestáme hrdé pány!“
Při bojovném, ryčném zpěvu
otevřely letmo brány.
Nad plameny v šedém dýmu,
kterým platil trochu draze,
zamáv orel perutěmi
a dál letí k bílé Praze
a dál letí krásnou zemí.
Na Vítkově rychle sedá,
rozhlíží se na vše strany,
za Petřín a na Hradčany,
malým vojům pomoc hledá.
Tehdy hrůza hymnu plesnou
neječela, nezapěla,
peruti jí náhle klesnou
v mdlobě podél mdlého těla.
Za to radost peruť zvedá
a na báně věží sedá. —
Hledí Žižka v modré luhy,
psaní bílá rychle píše
a svolává věrné druhy,
kteří sedí v pevných hradech:
„Viktorine, Viktorine,
na skalnatých Poděbradech,
nevíš, jak se hádě vine
v kotoučích k nám z svaté říše?
Poleť ke mně v čele davu,
bys mu přišláp hrdou hlavu.“
Nové psaní, nové píše:
„Hoj, Roháči, orle bílý,
škoda, že máš jaré zraky
a že sedíš pod oblaky!
Nevidíš, jak Zikmund pílí,
by nám dovez vína číše,
by nám dohnal stáda skotu,
by na jatky přived rotu
žoldnéřů a cizích rabů,
v nespočetném, velkém hluku?
Na Vítkov mi podej ruku,
a k mým připoj svoje cepy,
pomoz zahnat onu babu,

utlumiti její klepy.“
Nové psaní, nové píše
panu Bořku z Miletínka,
Švamberkovi k jižní straně:
„Porodila svatá říše
podivného věru synka
s tváří, srdcem, okem saně.
Krví tyje, dýmem dýše,
tasí jenom na nás zbraně,
hledá jenom svár a seče.
Kde jsou, bratří, vaše meče?“
Psaní poslal; zvedá páže,
hradí hradby, valí valy,
postavuje bdělé stráže,
ostražitost vojům káže,
kdy by Němci v útok hnali.
Teplá noc se tichou plání
ve smutkovém rouše chmouří
a tma zvedá černé spáry.
Z Vltavy se tiše kouří
bělavé a lehké páry.
Tu a tam nad bání jasnou
v polotemnu zoře hasnou.
Na východu, na západu
zahalila noc vše kraje.
V stanu Žižky kahán plaje.
Oslovil teď Žižka radu:
„Budeme mít těžkou práci!
Ráno Zikmund s celou mocí
na nás kvapný útok činí.
Roháč, Viktorin a jiní
vyletují ovšem z hnízda,
ale takou černou nocí
špatně jede dobrá jízda.
Kdy by takhle jako ptáci
neúnavné měli letky,
jsou tu hnedle ze své kletky.
Spolehnout se nelze na ně.
Buďte nad vše opatrní!
Nás jest jenom jako klasů
a jich za to jako zrní.
Před výpadem chraňte chasu,
by zdar první naší zbraně
nezničil nás na té straně!“
Rozešli se hejtmanové
odpočinout v krátkém spánku . . .
Probouzí se jitro nové.
Lehké páry v tichém vánku
houpají se kolem hlavy
zamlžené, hlučné hory.
V boj se ženou jedny davy,
v zbroj se staví druhé sbory.
Proti lvům jdou vlci šeří,
proti mračnům mračna pádí,
proti skalám vlny měří.
A již hrůza boje řádí.
Zaduněla země sirá,
sviští husté deště šípů,
duní klády s hory cípů,
na sta Němců mžikem zmírá,
a šik v šik se těsně svírá.
Zahučely houfnic tlamy
na vršině nad skalami.
A pod hradbou nedobytnou
se teď proudy smoly kmitnou
a křtí Němců hlavy divé —
a tu duní hrozné klády
a tu syčí střely dštivé
jako hněvné vodopády.
Pláč a nářek, křik a steny
rozvlněným vzduchem víří.
A tu Žižka libuje si:
„Dobře, dobře naše ženy
kládami a smolou míří.
Řidnou hvozdy, řidnou lesy;
vyjí jako vlci lití.
Jen hustější šípů deště!“
A děsněji šípy ještě
v rozlicených řadách klátí
a kam padnou, oběť schvátí . . .
„Jak se daří houfnic palu?“
obrací se Žižka k Chvalu.
„Jako dračí zraky svítí,
jako sennou trávu kosí;
krve proudy, krve toky
skalinaté horní boky
oplakují, pláně rosí.
Trupů všady jako kvítí.“
Hučí houfnic divé tlamy,
kamení a šípy deští.
„Ten křik, Jene, slyš,“ Chval jásá
„vítězství nám slavné věští.“
„Útočíme nyní sami!“
s chladnou myslí Žižka hlásá.
„Útok!“ hučí trouby z kovu.
„Útočíme!“ nad skalami
rozléhá se vzduchem znovu.
Voje jako mořské pěny,

řítí se na skalin stěny,
voje jako mořské proudy
se po bocích hory valí.
Malý je ten hlouček, malý,
ale železné má oudy,
nezlomnou a jarou sílu,
jako obr má se k dílu,
jak hromový klín se řítí.
Kdo kdy viděl také seče?
Jako výheň jiskří meče,
dopadají na ty leby
jako náhlé krupobití,
krev se v dýmu kouří k nebi,
štíty zvoní, přilby zvoní,
oštěpy se rázem drtí,
krev z ran chlípí, krev se roní,
a běs mračný s černou smrtí
komoně za hřívy chytá;
dál se blýskot mečů kmitá
a dál střelbou řady řídnou,
dál se dřevce drtí chvatem
a dál hýří palcát s mlatem,
v jednom rázu, v jednom tępu
dopadají rány cepů
v četných Němců řadu lidnou.
„Kdož jste boží bojovníci“
rozléhá se nad řev boje.
A dí Žižka s tváří klidnou:
„Vítězíme jmenem páně.
Chvale, jízdné čety svoje
zaveď rychle dolů v pláně
a hoň vlka v širých polích,
v lesích, luzích, po údolích!“
A než dozní slovo kmeta,
s vrchu letí jízdná četa,
a než četa dole stojí,
Němců voj se v útěk rojí.
Odolati nemůž' ranám,
prchá, prchá ke všem stranám.
Odhazuje meče, kopí,
těžké zbroje s těla trhá,
ve Vltavy proud se vrhá —
tisíce jich řeka topí,
tisíce jich prchá v dáli.
Zikmund s vůdci tábor, stany
opouštějí na vše strany
utíkají v poděšení.
Ejhle! v čele roty svojí
Žižkovi na pomoc smělý
Roháč letem orla čelí.
„Udeříme na ně ještě,
sevřeme je v pevné kleště!“
rozjařeným hlasem velí.
Kam se jízda jeho rojí,
tam vítězný prapor vlaje.
Kde se jeho palcát kmitá,
hoduje smrt ledovitá,
a kam vrazí chasa mladá,
na sta nových mrtvol padá.
Němce jeho chrabré davy
letmo ženou do Vltavy,
a již s Chvalem v cizí kraje
žene Němce luhy, lány.
„Dobrý sokol!“ Žižka plesá.
Voj pak na kolena klesá,
za vítězství vzdává díky.
Otevírá Praha brány
a v ně Žižka s bojovníky
vítěznými jede v slávě —
Na poledni slunce právě.

Bludné duše.

Vesnický román

od

Václava Beneše Třebízského.

(Pokračování.)

XVII.

Rakouské věznice v krajských městech podobaly se ještě na samém sklonku minulého století namnoze mučírnám; císařovna Marie Terezie sice patentem daným roku 1776 tak zvanou torturu ve všech svých zemích zrušila; ale ještě dlouho rozkaz ten zůstal pouze na pergamenu. Do nedávna žili pamětníci, arciť již lidé devadesátiletí, od kterých jsme slýchali, co byla mučidla, jak člověka nejdřív kolem lámali a potom teprvé věšeli.

V městě, kamž odvlekli Květa se Skůrou, byly žaláře ve sklepích pod radnicí; ubožák v nich ukovaný měl jen tu naději, že boží slunce uvidí, až ho povedou na popraviště. Temná nízká komůrka s klenutým stropem, s okenkem tak úzkým, že by stěží pěsť prostrčil, s podlahou zemitou, na níž rozložena jest otep spuchřelé slámy, dubový sloup do země hluboko zaražený, na něm zavěšený těžký řetěz, a k tomu ke všemu vzduch k zalknutí — toť šatlava, v níž šestý týden na nohou i rukou ukován tráví sedlák Květ a snopkář Skůra. Zavřeli je každého zvlášť vybravše jim žaláře, v nichž uvězněnci před rokem učinili konec svému životu, než jim byl ortel prohlášen.

Nebudu vypisovati, jak z někdejšího rychtáře Jiřického chtěli mermo vynutiti zločiny, o nichž se mu ani nezdálo, a jak Skůru až do mdlob utýrali za touž příčinou. Uvedu vás do temnice Květovy, když právě slunko prvními paprsky tam vniká; těžké krůpěje dopadající s černého klenutí na slámu mění se jimi v pestré perly, šedavé pavučiny vlekoucí se po stěnách podobají se v tu chvilku hedbávným záclonám, a dlouhý řetěz klanečníku ze zlata, ovšem již hezky zašlému, kterýmž v pohádkách zatahují cestu svatebnímu průvodu. Paprsky s předmětu na předmět poletují, jako by se všeho chtěly setříti tvářnost děsivou. Jen obličeji vězňovu se vyhnuly, protože hlava jeho byla svěšena jako bez vlády, bez duše. Vlasy na ní bělají se jako padlý sníh — ach, těžko v tomto vězni poznati bývalého Květa! Odměřeným krokům po chodbách již navykl, chřestotu klíčů už si nevšímá; když se železem pobité dvéře jeho otvírají, ani sebou nepohne; když žalářník okoralý chléb mnohdy netknutý odnáší a klade vedle něho na lavici jiný, ani prstem oň nezavadí mnohý den.

Asi před týdnem se jednou z rána také otevřely dvéře, ale prudčeji než jindy, a Květ se vzchopil, zapomněl na okamžik, že má na rukou a na nohou řetězy, že je přikován, vrhl se ku vchodu a ruka tiskla ruku a hruď odpočinula na hrudi. Vysoký muž s vyzáblou tváří postoupil potom dovnitř.

„Můj bože — opravdu? Není to jenom sen? Co, moje žena i Světluška?"

„Pozdravují tě!"

„A jak jsi se mohl sem dostati?"

„Žalářníka omámil jsem řečmi o pokladech — už dávno prý o mně slýchával, že umím pomáhati k bohatství a že jsem už mnohého na světě šťastným učinil. Než k tomu nyní nezbývá času."

Refunda se naklonil až k samému uchu Květovu; na chodbě se ozvaly kroky a zachřestily klíče.

„Zatím trp — a čekej do týdnu!"

Poslední slova pronesl Refunda šeptem a rychle odkvapil.

„Podařilo se vám to?" oslovil jej žalářník postaviv se mu v cestu.

Refunda zavrtěl hlavou: „Neřekl jsem vám, že o tom nesmí věděti?"

„V tu chvíli obyčejně ještě dřímá — probdí noc, teprvé z rána přicházívá na něj spaní. Nu, přijďte ještě jednou."

„Budu muset dvakráte!"

„O dobré zaplacení se nestarejte."

„Ale musí to být, dokud jde měsíc nahoru. A já toho mám zrovna tolik —!"

„Jen jistě přijďte, dostanete, co budete chtít."

Refunda zakýval vážně hlavou, potom se podíval na žalářníka a řekl: „Než se týden setká s týdnem, budu zde zase!" A v několika okamžicích vycházel vysokými vraty radnice kvapným krokem, mysle sobě, jak snadno by se mohla před ním pojednou navždy zavříti. Žalářník prošed šatlavy, a vypeskovav dobrou polovici vězňů, vrátil se do své jizbice rozmrzen a mrštiv těžkými klíči o stůl posadil se s hezky hlasitým zaklením.

Žalářník Gregora byl člověk nevlídnější než všecky jeho věznice, mlčelivý jako staré dvě knihy ve vepřových deskách na polici v jeho obydlí; pobožný, jako by byl z některého řádu — až na to klení, kteréž mu přicházelo však na jazyk již tak nezbytně jako slina, veliký čtenář, starých časů milovník a při všem tom svým pánům věrnější nežli zámky, jež denně zamykal. Mimo boha, pány a žaláře vězela mu však od dávných let v hlavě pověst, již slýchával od nebožtíka otce, že v pravo od císařské silnice pod kapličkou zasvěcenou památce svatých Jana a Pavla je zakopán poklad už od času švédských vojen; uschoval prý jej tam jeden z jeho předků: ale švédské vojny trvaly dlouho, a než se Švédové z Čech vyklidili, předek onen odešel na věčnost. Gregorův praděděk byl tenkrát malý hošík. To si však pamatoval dobře; tři kroky od vysoké meze, dva kroky od kapličky k polední straně, zrovna tam, kam svatý Jan se svatým Pavlem se dívají — je poklad zakopán. Když v Čechách nastal pokoj a praděděk trochu povyrostl, vídal na těch místech z večera kmitati se modrý plamínek; někdy ho už přehodil hrstí chlebových drobečků, ale při tom přišla na něj vždy taková hrůza, že musil uteci. Po pokladu pátral Gregorův děděk i otec, ale pořád marně, až posléze všeho nechali, domnívajíce se, že všecko má svůj čas, i peníze. Kdo z jejich potomků je má najíti, že je jistě najde.

Našemu Gregorovi se o pokladu pod kapličkou zdálo každou noc, když se probudil, hezkou chvíli musil si oči rukama mnouti, než dobře prohledl: lesk zlata a stříbra jej po každé skorem oslepil. Asi před dvěma lety viděl ve snách nebožtíka otce, zrovna jako by byl živ, an mu ukazuje prstem pravé ruky ke kapličce a při tom mu vytýká, proč si nedbá takového dědictví. S Refundou znali se ode dvou let. Půjčil mu tenkrát vzácnou knížku Slanského někdy děkana Jana Kaupilia: *Posila k stálé trpělivosti.* Prohlédaje ji, našel starý, již moly ohlodaný list, na němž vytištěna byla modlitba k svaté Panně Koruně, pomocnici v chudobě a mocné ochranitelce zvláště těch, kteří hledají poklady. Žalářník od těch dob každý den aspoň dvakrát předříkal bedlivě celý list slovo za slovem s takou vroucností, s jakou jindy klekával jen na velký pátek u božího hrobu. Ale nadarmo: před rokem trávník kolem kapličky rozorali a oči obou svatých spláchl déšť a sníh. Nicméně se Gregora ještě nevzdal naděje. Před dvěma týdny svěřil své tajemství Refundovi, věře tomu, že je moudřejší než všickni poustevníci v okolí; staloť se už leckdy, že duše od nich zaříkané přece neměly pokoje; ale kterou zažehnal Refunda, o té nikdo nikdy už neslyšel. Avšak dělával se svým uměním drahotu. Onehdy seděl žalářník ve vratech na patníku zamyšlen, jako by jej byli páni vyhnali ze služby; příčinou toho byly pověsti, že kapličku svatého Jana a Pavla budou bourati, jelikož povedou tamtudy novou silnici.

„Potěš vás pán bůh, Gregoro! Co tak smutný? — Umřel vám někdo?“

Refunda! Jako na zavolanou — a sám se do řeči dává!

„Inu ledacos člověku vrtá hlavou.“

„Máte tu s těmi delikventy kříž. Svezou to sem ze všech koutů. A nyní se teprv můžete těšit na celé kopy — v Podlesí to začíná.“

„Nepospícháte, Refundo? Šel byste na chvilinku?“

„Chci dnes ještě dorazit do Želenic!“

„Nedojdeteli dnes, dojdete zítra.“

„Skoro máte pravdu!“

Žalářník Gregora blahoslavil v duchu svůj nápad, že vyšel si sednout na patník. V příjemně vytopené jizbici a při korbelíku řízného z městského pivovaru vypověděl do podrobna Refundovi vše o zakopaném pokladu ze švédských vojen.

„Pomůžeteli mi svým uměním vy, budu vám za to do smrti vděčen. Dám vám tolik, že na stará léta budete moci žíti s pokojem.“

Refunda svěsil hlavu a kostnatou pravici položil si na čelo.

„Znám arci prostředek, který by vám mohl k pokladu pomoci. Ale je to velmi těžko —“

„Odvážím se všeho, Refundo!“ vpadl mu žalářník prudce do řeči.

„Poslechněte tedy. Musím mít sedm vlasů z hlavy člověka, jejžto čeká smrt na šibenici — k tomu to musí být člověk, jenž nikoho neokradl, nikoho nezavraždil, nikdy se pánu bohu nerouhal. Ale kdež takového najíti?“

„Takového tu zrovna máme! Je to sedlák z Jiřic, jmenuje se Květ. Přivezli ho sem ještě s jedním, právě když zvonili na jitřní.“

„A čím se provinili?“ otázal se Refunda lhostejným hlasem.

„Jsou prý původci té ohavné rebelie v Podlesí.“

„A že by mohli přijít na šibenici?“

„Přijdou jistě, na postrach všem ostatním!“

Světnicí zavládlo hrobové ticho.

„Já řku, Refundo, zkusíte to?“

„Pomyslete, že byste mohl přijít o službu.“

„Malá bolest! Což bych jí potom potřeboval!“

„Nepověděl jsem vám ještě všecko!“ dí Refunda náhle se vzpřímiv a upřev zostra oči na Gregoru. „Se sedmi vlasy dvou takových delikventů musím dvakrát od dvanácti do jedné ke kapličce a po třetí musím přivesti oba vězně na místo, kde poklad je uschován. Jinak je marná všecka řeč a všecka práce!“

Refunda se měl k odchodu. Žalářník se díval kalným okem do rohu své jizby, jako by ho neslyšel. Refunda bral už za kliku.

„Víteliž, že jde při tom o mou hlavu?“

„O to já se nestarám; nechceteli, nechte tak!“

„A jiného prostředku by nebylo?“

„Není zhola žádného.“

„Snad se přece domluvíme — já si to rozmyslím! Slyšíte, Refundo? Přivedete mi je oba nazpět?“

Refunda se ve dveřích zastavil: „Jak chcete, na nitce anebo na koňské žíni?“

„Vy že byste i tohle dovedl?“

„Tak je omámím, že půjdou za mnou jako beránci! Ztratí paměť, řeč i sluch, a ráno jim bude, jako by byli měli divný sen!“

Žalářník Gregora si z hluboka oddechl.

„A že k tomu potřebujete dvou?“

„Nezbytně dvou. Jeden bude kopati, druhý odhrabávati hlínu — ruka má nesmí se dotknouti ničeho.“

„Kdy zas přijdete?“

„Chcete, abych přišel?“

„Budete, Refundo, boháč, budete mít na stará kolena pohodlný život, uděláte tak rázem konec svému toulavému životu . . .“

Refunda se usmál, a tak se rozešli.

Byl už kolikátý den, a Refunda nepřicházel. Gregora vycházel pořád před vrata rozhlížeje se pozorně, neuvidíli někde vysokou jeho postavu. Tři celé noci skoro nedřiml, jeho starost o vězně klesla skoro až v nedbalost . . .

U žaláře, v němžto dnes paprsky sluneční o skráně vězňovy ani nezavadily, zaskřípal již po druhé klíč v zámku. Květ pozdvihl hlavu, ale hned ji zase sklonil ke hrudi. Do vězení vstoupil Gregora se strážníkem, kterýž Květa již třikráte vedl k výslechu a dnes si pro něho přicházel po čtvrté. Trvalo to hezkou chvilku, než došli točitými schody ke dveřím, za nimiž měla svůj stan krajská spravedlnost. Na postranním stolku bělaly se tu dvě svíce a uprostřed černal se krucifix. Za stolem v průčelí klenuté jizby stál muž s otylým obličejem, s očima zazelenalýma a s parukou načesanou jako stoh slámy. Na stole ležela hromada papíru. V pravo seděl vychrtlý mužík

drže brkové péro a pošilhávaje po pánu s parukou. To byl krajský sudí s písařem.

„Sedlák Květ z Jiřic,“ zavolal pan sudí poněkud chraptivým hlasem, načež se dvéře otevřely a na prahu zarachotily řetězy.

„Ve vaší osadě je nový kaplan. Býval u tebe návštěvou?“

„Už dávno to všecko víte.“

„Tedy snad býval jen u tvé dcery návštěvou — u tvého zvedeného dítěte? Víšli, že tu za tebe prosili, ona i on, jeden po druhém? Nyní ptám se tě naposled, budešli mluviti? O čem s tebou mluvíval? K čemu tě naváděl?“

Sedlák Květ jako by neslyšel — marné bylo také všecko další doléhání a vyhrožování: ani nehlesl.

„Však ti jazyk rozvážem!“ zahřímal konečně pan sudí, udeřiv pěstí na stůl, až se nahromaděné papíry rozletěly po jizbě. „Dolů s ním!“

Odvedli Květa na mučení. —

Pan krajský s císařským komisařem a sudím seděli dnes dlouho přes čas. Měli as důležitou poradu, pro samé protokoly nebylo jim ani viděti do tváří. Sudímu sice chvilkami dosud upíral jazyk službu; ale pan krajský přičítal to na vrub děsivých zpráv z Podlesí, z nichžto každá způsobila na zdejším úřadě pravý poplach a na paruce pana sudího větší nepořádek, než jaký se jevíva ve vrabčích hnízdech.

„Jen šibenice pomohou, pane komisaři, neníli pravda, pane rado? A co nejdřív musí se na nich houpati ti dva otrapové z Jiřic! Jen šibenice!“

Tu po prudkém zaklepání do jizby vrazil husar a pozdraviv po vojensku podával panu krajskému zapečetěný list; on podívav se na pečeť — byla ze Žatce — a rozlomiv ji couvnul o krok a zvolal: „První srážka s vojskem! Vojáci musili ustoupiti!“

XVIII.

Když onehdy přivezli otce Jarolíma do Srbče k Zahrádkovům, byl tak stuhlý, zamlklý a tupý, že jej pokládali za nemocného i chtěli jej položiti do teplých peřin. Konečně jako by se zpamatoval, podíval se kolem sebe a zahučel: „Kam jste mě to zavezli?“

„Co pak nás, otče Jarolíme, neznáte? Jsem Zahrádková, kteréž jste tolikrát požehnával.“

„Hm — Zahrádková? A tvůj muž šel s tím — s tím . . .?“ Tu poustevník sevřel pěsti a z plna hrdla zvolal: „Zradí je všecky, v Podlesí bude vdov, kolik střech a na sta sirotků!“

Poustevník opustil prudkým krokem světnici i statek Zahrádkův a v malé chvilce octl se za Srbčem. Ale pro tmu nemohl skoro ani stezku k své poustevně najíti. Potom však se temné mraky protrhly a změnily v tak podivné útvary, že bylo člověku pod nimi nevolno tak jako poutníku v pohádce, když se mimo nadání octne v zemi, kde mu každý lísteček, každá květinka šeptá smutným šelestěním: jsi v kraji nešťastném, zakletém, jenž čeká vysvoboditele už mnoho a mnoho set

let; kde se ho větry táží temným šumotem: chceš býti vykupitelem této země ty? kde květinka za květinkou zdvíhá k němu kalíšky lesknoucí se rosou perlovou, jako by volala: Smiluj se nad námi! Na zachmuřená čela okolních lesů lil měsíc plným proudem bledé světlo své, ale trud jim s nich setříti nedovedl. Otec Jarolím se zastavil; několik kroků před ním rozkládala se jeho chata. Dvéře u ní byly vylomeny a pohozeny na stezce vedoucí k poustevně; střecha zpola stržena, všecko všudy změněno k nepoznání. Vylomený kříž jako by střehl vchod do chaloupky; jedno rameno zabodlo se do sněhu, vrchní část s nápisem na plechové tabulce spočívala na svahu a dolejšek dosahoval daleko přes stezku na stranu protější. Měsíc vrhl právě nejsilnější proud bledého světla na hlavu Krista pána, kterouž ovíjela koruna z opravdového trní. V mámivé záři zdálo se, že na čele vykupitelově vyvstávají skutečné krůpěje potu krvavého. Stařec se prudce vzchopil, okamžitě octl se u kříže, klesl do sněhu, přivinul těžké zvětralé dřevo oběma rukama na hruď, hlavu naklonil těsně k zsinalým tvářím Spasitelovým, rty své přitiskl na jeho rty.

„Ty mě neopustíš, i kdy bych toho zasluhoval! Takhle si tě na srdce přitisknu a nespustím se tebe — aby se mnou byla tvá síla, tvá záštita, kamkoliv se obrátím!“

Kříž v přepaženinách až zaskřípal, jak ho k sobě křečovitě tiskl otec Jarolím.

„Já se tu k tobě modlíval tolik let, já pod tebou probděl tolik nocí: pozdvihni teď svou pravici — pomsta prý náleží jen tobě — já vím, na koho bysi měl poslati své metly. Snad jsem se v této samotě nemodlíval nadarmo?“

Černým borem zavládlo ticho, jako by lesy z divných řečí starcových ani jediného slova nechtěly přeslechnouti, jako by si je chtěly vrýti hluboko do paměti, aby je povídaly lidem v Podlesí, až vymře celé nynější pokolení . . .

Otec Jarolím opět utichl; jen obličej svůj ještě těsněji přitiskl na líce spasitelovo, nedbaje toho, že trny z koruny ho bodají do krve, že mu ve vráskách na čele orají nové rýhy . . . Oblaka se zvolna rozplývala a tu i tam zakmitla vysoko nad utichlými dědinami hvězda. Ale v zdejší oudolině přece hruď se nějak těžce svírala a s obličeje trud nechtěl odletěti. Víte proč? Když bídu lidskou nevidíte, když hoře lidské je zrakům vašim aspoň na chvíli zakryto, když ze světnice, kde drahá hlava dokonává, kde dobré oči hasnou na věky, kde věrné srdce znenáhla přestává tlouci, jen na okamžik odejdete pod širé nebe, abyste si tam oddechli, neb aspoň slzu s očí setřeli, je vám volněji, přicházíte k sobě, nabýváte nové síly, abyste kalich octem a žlučí naplněný mohli pevněji ke rtům přitisknouti. A v těchto dědinách, ježto se ve svitu měsíčném bělaly a šedaly úžlabinou, byla pod každou střechou bída lidská posupným hostem.

Poustevník již klečel vedle kříže s rukama sepjatýma, odříkávaje večerní modlitbu, ale zraky ještě upíral tak neodvratně v tvář vykupitelovu, jako by střehl bedlivě každinký její rys a chtěl z něho souditi, zdali jej slyší a vyslyší. Teprve za hodnou chvíli vstav mdlým krokem odešel do chaty, aby na lavici odpočinul. Ale těžko zdřimnouti,

když je hlava plna nejrůznějších obrazů z uprchlého života a když se dere násilně v popředí zvláště jeden obraz, jehož dokončení ponechaly si sudičky až na dni poslední. — —

Krajským městem rozletěla se pověst, že uprchli ze zdejších žalářů dva delikventi, na jichž popravu se již těšili. Dragonský rytmistr dal panu krajskému nejlepší jezdce ze své škadrony a pan krajský slíbil každému z nich, přivedouli je živé, po pěti tvrdých tolarech, přivlekouli je mrtvé, po dvou říšských. Vojáci však nenašli po nich ani stopy. Uprchlíci byli Květ a Skůra. Žalářník Gregora seděl ve své světnici s očima vytřeštěnýma, rtoma polo otevřenýma a s tak divným výrazem ve tváři, že se zdálo, jako by ze všech koutů jizby plížily se k němu příšery, kterýmž se říká zoufalství.

Když ho vzali na výslech a mučili ho těmi nejmožnějšími otázkami, ani nehlesl, jediného slova z něho nedostali: leknutím oněměl. Dnes odpoledne potácel se městem ku kapličce. Lidé, kteří ho potkávali, mohli oči nechati na jeho obličeji, jenž se pokryl barvou nebožtíků. U kapličky shledal, že měšťan, na jehož pozemku byla vystavěna, jal se vysoké meze kolem rozvážeti, tak že oči svatých apoštolů dívaly se už do pole hezky z hluboka zoraného. Musili za Gregorou poslati strážníka — také v noci ho hlídali: znalit jeho svědomitost v plnění žalářnického úřadu, a proto se báli, že by si mohl něco udělati.

XIX.

Pluk vojska, jenž byl již do Podlesí na cestě, páni náhle nazpět povolali, a jiný pluk co den čekal na podobný rozkaz: potřebovali jich jinde nutněji.

Pan vrchní poslal už třetí relaci do Vídně za panem knížetem. Slíbeného vojska přišla hrstka a Podlešákům vstoupala krev vždy více do hlavy; spustošili už čtvrtý dvůr, dva na blízku vypálili, a šly řeči, že se domů nevrátí, dokud jim svobody nedají — že raději zahynou, než by šli znova na otročinu. A kdosi donesl panu vrchnímu novinu: dostaneli se jim do rukou, že prý ho pověsí za cop na poloshnilou hrušku za Okrouhlinou. Na zámeckém nádvoří tábořila od té chvíle celá setnina pěšáků. A vedlo se jim ovšem velmi dobře, ústa jim ani neosýchala, často sotva stáli na nohou.

Kníže pán ve Vídni také měl pokažený masopust. Předně prý se mu na dvorním plesu stala nehoda, že zavadil jedné vévodkyni trochu zostra podpatkem o lem šatu perlami posetého. V příslušných kruzích si o tom kolik dní vyprávěli. Kníže pán by byl raději ztratil panství, a zlí lidé roztrousili, že z toho povážlivě onemocněl; už třetí den nevyšel na ulici.

„Je to nutno, milosti knížecí, neračte odkládati — jde tu o nejlepší panství!“

„A co dělat — co jen dělat? A cože nám píše?“

Sekretář podal s lehkou úklonou knížeti list.

„Otevři a čti. Však jsi to mohl vůbec odbyt sám!“

„Pálí dvory — —“

Kníže se náhle vzchopil a octl se dvěma kroky uprostřed nádherného pokoje.

„Blíží se jaro: orba, setba, polní práce všeho druhu. Není lidu, všecko je mezi buřiči. Vojsko proti nim nestačí. Právě odvolávají zase jeden regiment, jako by nám to císařští úřadové přáli, jako by se nám potají smáli, abychom si pomohli sami.“

„Dál — dál!“

„A všeho původcem, celé té rebelie strůjcem, je člověk, kterýž se od mnoha let po zdejších panstvích potuluje, a o němž nejednou osmělil jsem se učiniti zmínku Vaší knížecí milosti. Všechen lid na něm lpí, i kolují o něm pověsti nesmyslné, že prý pochází z nějakého vysokého rodu.“

„A tímhle mě chce soužiti? K tomu že bylo potřeba schvalního posla? Babskými klepy mě obtěžují; mám hlavu plnou věcí důležitých.“

„A vyřízení, knížecí milosti?“

„Jak pak se vyřizovaly vždycky takové záležitosti?“

„Tahali z buřičů řemeny, pletli je v kola, věšeli hromadně . . .“

„Co pořád na mně chcete, abych si vymýšlel něco nového? Nač mám své úředníky!? Jdi — přeju si jednou pokoje!“

Tajemník se vzdálil. Kníže vzal po chvíli do rukou nedočtené psaní a zahleděl se do něho, jako by to byl pergamen, na němž zapsány byly privileje rodu jeho od nepamětných dob . . . „Vysoký, vyzáblý muž, jeden z těch, kteří chtějí českou řeč přivesti ze stájů do panských sídel . . .“

Komorník ohlašoval již po třetí návštěvu: „Baron Habichtsburg!“

„Nikoho!“

„Přijel přímo z Anglicka.“

„Třeba z Ameriky! Až zítra.“

Baron Habichtsburg byl výtečným znalcem každého plemene a vkus jeho platil mezi vysokou šlechtou za velice vybroušený.

„Vysoký, vyzáblý muž, že prý pochází z nějakého vysokého rodu...“

Kníže postoupiv k protějším dveřím a otevřev je octnul se v komnatě, jejíž stěny byly plny skvostných obrazů v širokých rámcích s fantastickými okrasami; spatřovaly se na nich mužské i ženské postavy v životní velikosti, předkové a příbuzní jeho jasnosti. Z mužských representoval každý bohatým rouchem vkus svého času, ženské shodovaly se aspoň v jedné věci, že totiž měly šaty na prsou hluboko vykrojené. Jedna činila výminku, majíc světle modrý šat upjatý až po krk. Vlasy na skráních zlatým proužkem po spůsobu diadému srovnané vlnily se jí v plných proudech na šíji. A kdežto dámy na ostatních obrazech z pravidla prozrazovaly věk již usedlejší, byla tato malována dojista před svým dvacátým rokem. Byla zavěšena v rohu mezi posledními, zdálo se skoro, jako by do této společnosti ani nepatřila, už pro výraz ve svém obličeji.

Kníže octl se před mladistvou ratolestí svého rodu takřka polo bezděky. Slunce, kteréž v ta místa vnikalo jen jednou za den, vyslalo v téže chvíli na obraz několik paprsků, mladistvé krasavici přímo v obličej. Knížeti bylo, jako by obraz oživoval, jako by bledá krásná dívčí tvář se k němu skláněla, jako by se jí nachové rty ponenáhlu

rozevíraly a našeptávaly mu cos řečí uchu jeho nezvyklou. Smysl jejich četl též v modrých očích dívčiných, které se na něj dívaly s tak nelíčenou vroucností, jak to jen dovede zrak sestřin.

„Chceš na tom lidu všechno co má, ruce jeho, bedra jeho, hlavu jeho, nohy jeho — a jen srdce jeho odmítáš. Kraj světa jdi a pohledej takový lid. Bratře můj, neštiť se ho, pojď, naučím tě ho znáti — přesvědčíš se, že v něm není lsti, že jsou to duše dobré, poctivé, věrné, kteréž by zasloužily lepších časů . . .“

Slunce už dávno paprsky své od dívčí tváře odloudilo, salonem rozestřelo se pološero — a na pružné pohovce odpočíval obstárlý pán, jako by se byl velice unavil, jako by byl konal dalekou cestu přes hory a doly, přes řeky a hroby . . .

Sestra knížete, Lucilie, klesla ve hrob v jaře svého života, ten rok po vpádu bavorském a korunovaci Karla VII. V rodině knížecí rostla již na její památce tráva zapomenutí; i za živa byla k rodu knížecímu patřila skoro jen dle jmena; ve vysokých společnostech nebývalo jí vídati. Vídeň jen na krátko navštěvovala: nejraději prodlévala na Podlesí.

K obecnému lidu měla docela neobyčejnou náklonnost: naučila se řeči jeho a zvlášť i jeho písním, často též mezi ním dlívala. Na Podlesí se z počátku na sebe dívali jak u vidění nevěříce očím svým, že se to na ně usmívá jediná dcera starého knížete, že k nim mluví jejich jazykem tak milounce. Hlavami vrtěli a mohli na tom své rozumy nechat, jak jen se ty jejich staré písničky mohou líbiti dceři knížecí.

Můj bože! Byly mezi nimi už hezky staré hlavy, ale na rtech knížecích přívětivého úsměvu nikdy neviděli, vlídného slova nikdy z nich neslyšeli. Už si tak uvykli na mušketýrské jazyky, na nejpodivnější přezdívky; v panských dvorech i skoták si na ně otevřel hubu dokořán, a oni musili mlčeti. A tu všímala si jich dcera knížecí! Ponenáhlu tomu přivykali a začali ji zbožňovati. Viděli v ní svou záštitu, svou orodovnici, svého anděla.

Kdežto pak ji lid do nebe velebil, bylo jmeno její mezi šlechtou kamenem úrazu; jen vznešený rod její držel panské jazyky na uzdě. Ona si to tak málo připouštěla, jako zhrdala dvornými poklonami, kteréž mladí kavalíři přec jen kráse její činili. Jen k jednomu se jinak chovala. Byl to mladý hrabě Kolovrat, jenžto nad své druhy duchem i srdcem valně vynikal. A princezna Lucilie nalezla v něm učně chápavého, nalezla v duši jeho čistou lidskost a mysl valně vymaněnou z názorů „erbovnických“ . . . Od nějakého času provázíval Lucilii zhusta na jejích vycházkách.

V Jiřicích znalo princeznu každé dítě. Podlešáci už se nemohli ani dočkati, kdy si hrabě princeznu vezme a kdy bude jejich pánem: za takovou vrchnost byli by chutě šli třeba do ohně.

Jednou tam větry přinesly divné noviny. Ve Vídni prý umřel císař a všecky své koruny zanechal jediné své dceři. Měl prý jich tolik, že nosil každou, aby všecky vystřídal, na hlavě několik dní v roce. Okolním potentátům, kteří měli jen po jedné, zachtělo se cizího majetku, a do české země vrazili Bavoři s Francouzi. Bylo to tehdáž v listopadu a v prosinci. Bavorovi se opravdu pošťéstilo jednu tu ko-

runu dostati do svých rukou, a v Svatovítském kostele musil mu ji arcibiskup posaditi na hlavu. Od těch dob Lucilie jezdívala bez dřívějšího společníka i bývala nějak smutna. Měla prý zármutek po hraběti, kterýž musil na vojnu. Na Podlesí tenkrát mnohá matka pro syna plakala, mnohá sestra bratra želela, mnohá holka po chlapci toužila: sehytali jim je na vojnu; ale každá snášela zármutek svůj snadněji, když pomyslila na princeznu, které také vzali potěšení její.

Kdys vyjela si zase k Jiřicům. Bělouš měl úzdu popuštěnou a zdálo se leckdy, že se chce ohlednouti, svou paní potěšiti: sedělať na něm s hlavou svěšenou, skoro jako by živa nebyla. Jindy se s lidmi zastavovala, do řeči dávala, jich se vyptávala, až se Podlešáci divili, že si taková slečna jen na podobné tretky vzpomene. A dnes, když ji uctivě pozdravili, jen mlčky hlavou zakyvla. Jen jednou se zastavila, i pozdvihla hlavu; nějaké vesnické děvče vzpomínalo snad též na svého hocha, hlasitě prozpěvujíc:

Na koníčka sedám,
s mou milou se žehnám:
Podej mně, má milá,
ruku pravou!
Ruku mně podala,
smutně zaplakala:
Bodejž bych já mohla
jeti s tebou.

Princezně se při té písni oči kalily. Když zpěvačka umlkla, Lucilie pobídnuvši koníka mimovolně si polo šeptem opakovala: „Ruku mně podala, smutně zaplakala . . .“ Lidé se za ní ohlíželi, cos potichu si povídali a nespustili ji s očí, dokud nezajela do lesů.

„Uvidíte, že se utrápí! Ubohá! Ach matičko boží, že i jí to dobré srdce boleti musí — a snad víc než jinou!“

Přišly sněhy, utvořily se sanice jako mlat. Princezna vyjela si do kraje ještě několikrát, naposledy byla v Jiřicích o koledě. I bylo to radosti, když na návsi kočí zahoukali žilami, když zahlaholily rolničky, když bujní koně zařehotali. Tak veselé koledy tu ještě nikdy neměli, protože co Jiřice stály Jiřicemi, ještě nikdy jí spolu s nimi neslavila dcera knížecí.

Avšak od vánoc jí v dědinách více nespatřili. Lidé, kteří přicházeli do zámku, ptali se v dobromyslnosti své, kdeže princezna, však služebníci odbývali je s posměchem, že už se té selské lásky nabažila i odjela do Vídně. Ale Podlešáci hned tak někomu nevěří. Přiletělo jaro, a princezna pořád se neukazovala. Pak už bylo seno na lukách, a o Lucilii dosud ani slechu. Podlešáci se jen utvrzovali ve zlém tušení.

A nastojte, nebylo klamné. Lucilie shasla již před mnoha nedělemi, zrovna v pašiový týden. Služebníci vložili nebožku do rakve a na bílou sobotu v půlnoci vyjeli s ní ze zámku. A potom ji uložili k věčnému odpočinutí do cizí země, na mnoho a mnoho mil od toho lidu, jejž si byla tak velice zamilovala, k němuž přilnula skoro tak, jako by z něho byla pošla a jemuž by ráda byla pomohla, ulevila.

Podzimní větry přinesly na Podlesí opět jiné noviny. Tomu novému králi byla prý česká koruna příliš velká; když mu ji stavěli na hlavu, zapadla mu někdy až přes oči; kde to slyšeli, všude to po-

kládali za zlé znamení. A za těmi novinami přitáhli do Podlesí brzy Francouzi a Bavoři; táhli zdejšími dědinami nejinak, jako by utíkali, a řádili zrovna, jako by českou korunu byli ztratili. Nejhorší a nejnevázanější byli regimenty francouzské; děvčata i ženy musily se před nimi do sklepů, na půdu i jinam ukrývati. Potom uhodily strašlivé mrazy a Francouzů dostala prý se na hranice jen hrstka; cesty prý se zmrzlými vojáky modraly, jako by to v sněhu vykvétaly kopce chrpy. Ale i tyto bědy dočkaly se svého konce — co pak by také na zemi mohlo věčně trvati? „Jen robota!“ říkávali před lety.

O mladém Kolovratovi na Podlesí už také nikdy neslyšeli: jak by byl do vody padl! Vojnami, jež následovaly v příštích letech, počala blednouti v hlavách zdejšího lidu i památka na princeznu Lucilii — hořké časy nedovolovaly ubohému lidu ani přemýšleti. Před bitvou u Lovosic bylo snad v Podlesí málo sedláků, kteříž by byli nemusili aspoň jeti za císařskou armádou s povozy . . .

V saloně byla již čirá tma; ale kníže ještě tu seděl ve své pohovce. Už několikráte se chtěl vzchopiti; ale zdálo se mu, že jej tu jakási tajemná ruka drží jako přikovaného. Před očima mihal se mu obličej bílý jako sníh se zrakoma zatlačenýma, rtoma těsně sevřenýma, jako zámkem Morany. Náhle pak se ty zraky rozevíraly a na něj upíraly, rty počaly mluviti tak zřetelně, že si kníže div uši nezacpával. „Kraj světa jdi, podobného lidu nenalezneš . . .“

Kolikráte slýchal tato slova! Sestra Lucilie už dávno, dávno odpočívala v hrobce knížecí; ale duši její mezi stěny mramorem vykládané zabedniti nemohli . . .

Knížeti pánu vyvstávaly na čele studené krůpěje potu. Ta dávno mrtvá ústa vždy a vždy mu o lidu jeho mluvila. A přece mu ten lid nyní pálí dvory, ten lid se bouří proti jeho úředníkům, nechce ani slyšet o poslušnosti. Strůjcem pak celé té rebelie je člověk, kterýž se po jeho panstvích už od mnoha let potuluje, vysoká vyzáblá, žebrácká, ale hrdá postava.

„Měla bys se nyní podívat na miláčky své! — Odpočívej, bludná duše, v pokoji a buď ráda, že pobloužení tvé vrhlo na náš erb jenom stíny, jež pominuly s tvou památkou! A mně také už přej pokoje!“

Kníže opouštěl salon s hlavou těžkou a krokem kolísavým.

XX.

Když vloni na smrtelnou neděli vynášeli z Jiřic Moranu, zachytila se v potoce za proutí a ode vsi se ani nehnula, jako by věštila, že v této dědině na ni čeká hojná žeň. A v pravdě, odešel Adamec, za ním Ouřada; tohoto chtěli pochovat v pytli, jíž mu ho Skůrka šila, ale k pohřbu nedošlo, neboť mrtvý uhořel; v rumech statku jeho zbyla z něho hrstka popele. Ženu Ouřadovu však nenalezli nikde. Bez pochyby že utekla se někam daleko ke svým příbuzným.

A na dnešek se rozloučila se světem matka Světluščina. Oheň u Ouřadů jí dodal.

Kdo asi zapálil, s jistotou nikdo nevěděl. Hádali na Vavřinu, jiní dokonce na Ouřadovu ženu — a jaké řeči ještě k tomu přidávali! Jak

prý Ouřadovu duši odnášeli ve svých drápech dva černí ptáci, jak si ji v povětří nadhazovali a jak při tom krákorali! Nejživěji to dovedla vypisovat Skůrka.

„Vidíte to? A v tom statku, ať ho zdědí kdo chce, nebudou mít nikdy pokoje, protože Ouřada se bude chodit koukat, jak v něm hospodaří, a všecko štěstí tu pokazí a všecku radost pokalí. Už nyní bych tam v noci ani páchnout nechtěla! Jen buďte vzhůru tak do jedenácté a uvidíte věci, na kteréž se po druhé podívat nepůjdete. I mne pochází zima, musila jsem se pokropit svěcenou vodou: a já už takových věcí něco viděla, zažehnala a zaříkala!“

A lidé se báli jíti kolem očazených zdí, vylámaných oken a rozbitých vrat, sotvaže se smrklo. Aby bděli do jedenácti a potom se dívali do Ouřadova statku, ani jim nenapadlo. I klekání zvonili dřív, protože zvonec byl zavěšen před rychtou.

Ve světnicích bývalo za tehdejších večerů ještě dusnější ticho než po návsech. Jen někdy zaplakalo robátko na klíně matčině a jen ob čas zeptalo se odrostlejší dítě, kdy už přijde tatíček? Žena Podlešačka sevřela těsněji rty a tvář odvrátila od krbu, aby jí děti neviděli do očí a neptaly se, proč se jí tak lesknou, jako by je měla plné perliček. Nebylo divu; mužové většinou šli na rebelii, drahný čas uplynul, a žádný se nevracel. Sám pán bůh ví, co z toho ze všeho pojde! Onehdy tudy táhli vojáci, pěchota, v Jiřicích byli přes noc. Poděsili všecko na smrt. „Posekali jsme je a postříleli, a kteří ušli nám, šibenici neujdou!“ I počínali si hůř než nepřítel. Když pak odtáhli, bylo ve vsi pláče jako za onoho času v Egyptě, když anděl páně pobil všecky prvorozené. Až teprvé když se před týdnem Jiras přišel domů podívat a pochlubil se, že vojáci před nimi utíkali, div že do borovic hlavami nevráželi, ženy poněkud se utišily.

Dnes o masopustní neděli bylo v Jiřicích smutněji než o popeleční středu. Jindy chodily maškary, přišly dudy, cimbál, třebas i klarinety, a když se setmělo, bylo na čtvrt hodiny slyšeti, jak Podlešáci umějí slavit a pochovávat masopust. Ale dnes i hvězdy, sotva se večer na obloze ukázaly, hasly rychle jedna za druhou. Po celé vsi nikde nesvítili; jen u Květů kmitalo se jedním oknem světlo; na dvoře pak vyl žalostně pes, že člověka až hrůza pocházela. Ve světnici staré hodiny už druhý den stojí. V koutě naproti stolu plane voskovice v černém dřevěném svícnu; je to dvouliberka hromička. Bledým světlem ozařuje sežloutlý, vpadlý obličej nebožčin. U hlav klečí mladistvá dívka s obličejem skloněným nad objemnou knížkou, jakou někdy v Podlesí panímámy nosívaly do kostela v kmentových šátcích pečlivě zaobalenou. Chvilkami uklouzne jí těžký povzdech, jako by se jí pod mladou hrudí všecko trhalo. Pak pozdvihnuvši hlavu upírá oči v tváře nebožčiny. Můj bože — jako by v celém životě nebyly poznaly, co to úsměv, co to radost, co to pokoj! Těžce ubohá umírala. Muž v žaláři, dcera tu zůstane samotinká: kdo se jí ujme? Kdo pak kdy nahradil dítěti srdce mateřské? Kdo pak kdy sirotě utřel slzu s oka? Kdo pak se kdy nad ubožákem slitoval tak z upřímné duše? Bez toho prý často lidská lítost a soustrast vypadají jako lesklá křivka vinoucí se po hřbetě potměšilé zmije! Komu se dostane statek do rukou? Kdo tu bude kliditi ovoce

jejich mozolů? Když umírala, všecky tyto myšlenky draly se jí do hlavy — ký div, že se nebožčin obličej stáhl v tak hoře plný výraz, jako by nikdy v životě nebyla poznala, co to radost, co to pokoj.

Slyšeli jste kdy o hlídce nebožtíků? Nevím, jeli to do dneška zvykem na Podlesí; ale tenkrát to bývalo leckde i v kraji. Umřelli kdo ve stavení, vynesli ho do komory, obleknuvše jej v bílý rubáš, k hlavám mu postavili lampičku, pověsili k hlavám jeho velký dřevěný kříž, a když se sešeřilo, nejstarší usedl si do komory a hlídal nebožtíka; tento nezůstal ani na minutu samoten, když se v stavení všickni vystřídali, začal opět nejstarší. S hlídkou nebožtíků byly spojeny nejrozmanitější pověsti. Tak se kdes na Podlesí vypravovalo, že prý jednou duše na cestě do nebe zabloudila, a když celý den a celou noc za oblaky poletovala, vrátila se do komory, v níž ležel nebožtík; ale neseděl u něho nikdo: proto duše zaplakala, zakvílela, a opět uletěla — snad do dneška cesty do nebe nenašla a vždy ještě bloudí mezi oblaky. Kdy by byli nebožtíka hlídali, byli by mu rty otevřeli, a duše by se byla do něho vrátila; mohl býti živ ještě dlouhá léta, a duše byla by měla pokoj a věčnou radost.

A kdo pak by si přál horoucněji, aby se dušička vrátila nazpět do těla, a kdo pak by matčiny rty otevřel ochotněji než Světluška.

Na dvoře ještě ten pes! Dobré, věrné zvíře! Náhle utichl, vyrazil ven na náves a zaštěkal, jako když běhával naproti Květovům vracejícím se z posvícení; potom načisto utichl.

Světluška již se opět modlila. Tu se dvéře ztichounka otevřely, na prahu stanul s dechem tajeným mladý muž; tváře jeho byly bledé, skoro jako nebožčiny, oči zapadlé, vlas na hlavě v neladu. Stál tu hezkou chvilku mlčky, už se chtěl jednou obrátit, ale zraky jeho nemohly se odtrhnouti od té dívčiny postavy. Když sebou prudčeji pohnul, Světluška se ohledla — kniha jí klesla z rukou.

„Světluško — přicházím — rád bych tě potěšil."

Dívce zdálo se, jako by krovy na střeše praskaly a celá ta tíže hrozila na ni spadnouti.

„Nevím, co bych udělal, kdy bych mohl tvou tvář ze své duše setříti! Ale nemohu — a nikdy nebudu moci! Vidím tě všude — — Světluško, smiluj se nade mnou! U této tvé matky tě zaklínám, dnes mne neodpuzuj! Řekni: za dvě, za tři léta! A já půjdu kraj světa, abych tě neviděl, abych o tobě neslyšel, ale vrátím se na den, na hodinu. Jenom dnes mě neodpuzuj! Odpudíšli mě i dnes, stanu se — — Světluško, podívej se na mne, tak jsem se za těch několik týdnů proměnil. Bloudím lesy jako tulák, jako štvanec, lidem se vyhýbám — Víšli, že jsem od těch dob jen dvakrát byl pod střechou?"

„Jak můžeš jen překročiti tento práh — — ?"

Světluška se náhle zamlčela. Na dvoře zaštěkal poznovu pes, až se to celou návsí rozlehlo; ale nyní neustával, octl se již v síni, jako by někoho doprovázel a na dvéře světnice celým tělem ulehl, jako by je chtěl silou otevříti a zvěstovati netušenou novinu. Dvéře se rozletěly a do jizby vešli dva muži. (Pokračování).

Nové písemnictví.

Básně.

Tak znamenité mistrovství v básnictví popisném, jaké čím dále tím skvěleji vyvinuje se u Jaroslava Vrchlického, musilo zvláště vyniknouti, když básník za pobytu svého v Italii (1875—76) ponořil se výhradně do požitkův krásy přírodní. Vrchlický liší se v té příčině od jiných básníkův severoevropských, kteří kdy navštívili Italii, že mimo přírodu nic ho tam nenadchlo ke zpěvu. Není to vada, jest to zvláštnost, která má své odůvodnění v nejpravdivější podstatě, v nejvnitřnějším jádru jeho Musy, a jížto naše básnictví nyní děkuje za některé velezdařilé plody umělecké v oboru nám Čechům místně odlehlém. Mimo Maďary jsme totiž my Čechové jediný národ evropský, jehožto básníci nemají moře na hranicích své vlasti, a kteří tedy chtějíce poznati je, musejí putovati k němu na břehy cizí a tož dosti vzdálené. Ač v básnickém písemnictví našem velmi zhusta děje se zmínka o moři, není přece u nás mnoho spisovatelův, kteří by byli moře vlastníma očima spatřili; tušení a ještě více přejaté názory cizí bývají tu pramenem básnických pomyslův a obrazův o nejvznešenějším zjevu přírodním. Někdy ovšem básnický genius předstihne názor skutečnosti a vyváží ze sebe sama podobu krásy posud nespatřené; ale když oko uměnami posvěcené před sebou má rozloženou tu knihu krás věčně svěžích a tajemství nevyčerpatelných, tu třeba složiti ruce v klín a naslouchat blahostnému zpěvu, jímž básník slaví své vroucí sdružení s přírodou, či vlastně své rozplývání se v ní. Máť příroda několik kouzelných podob, několik čarokrásných zjevův své majestátnosti: hvězdný blankyt, prales, kvetoucí step — ale nejmocněji moře uchvacuje mysl, po kráse roztouženou. Vždyť duch lidský v ničem na světě nevidí obraz sebe sama tak věrně jako v moři: vždyť ta nedozírná hladina, ať klidná, ať bouřlivá, ať v záři slunečné, ať v zásvitu měsíčném, ať ve mlhách podzimního jitra, ať v temnotách zimní noci, ať obroubena květnatým břehem, ať zapadlá v klínu příšerných skal, ať němá ve své samotě, ať co ozvěna cizího života — napořád jest obraz lidského ducha, lidského srdce! Proto ona horoucí láska, proto ona nenasytná vášeň, s kterouž všichni skuteční básníci přilnuli k moři. Proto i Jaroslav Vrchlický maje před sebou moře, nehledal v Italii člověka, ani nynějšího ani dávného. Polovice jeho básní, vydaných pod jmenem *Rok na jihu* (č. VII. Ottovy salonní bibliotéky), jest věnována moři. Dle těchto zpěvů můžeme sobě sestaviti celý způsob života, jejž básník od vlasti vzdálen provozoval. Vidíme jej samotáře na půvabném břehu lahodného moře dumati. Moře ve svém věčně proměnlivém ruchu, v neustálém střídání světla a barev, a vedle něho vlastní srdce zaměstnávají ho ve dne i v noci, a básník záhy postřehl tajnou mezi nimi shodu. Stránka popisná převládá zde naskrze a tož oním ohněm barev, onou svěžestí a novotou tvarův, jež Vrchlickému v básnictví českém navždy pojistily vynikající místo. Reflexe, téměř naskrze případná i skvělá, tulí se tu pod plastiku předmětův jako družné vlaštovice pod ochranný krov nádherného paláce. Zvláště pěkně

povedly se tu Vrchlickému obrazy idylické, z nichž nejvýše klademe báseň V poledne, kde jemnost obrazův a myšlenkového obsahu nalézají se v dokonalé rovnováze.

Víme, že poesie Vrchlického nepromluvila o moři ještě poslední slovo, ale že teprv rozezvučí se v ní ona hudba, které se naučila od vln, i těch, jež hravě šplouchajíce laskují se kvítky zeleného břehu, i těch, jež hněvivě burácejíce metají své rozpěněné hřebeny proti bleskům černých nebes. Z básní, položených ve sbírce Rok na jihu, béřeme sobě bezpečnou záruku, že náš pěvec bude v našem písemnictví věrným tlumočníkem oné kouzelné moci, kterou nadán jest velevládný oceán v mysli lidské. Srozumělť moři výborně a zahořel k němu láskou nehynoucí — rozloučil se s ním toužebně volaje:

. . . . Ó ty jistě víš,
že kdy bych šel v kraj světa daleký,
má duše vězněm tvým je na věky.

Však nejen moře, i hory, Apenniny, poutaly k sobě našeho básníka, a jim věnována jest druhá polovice jeho Roku na jihu. S potěšením pravíme, že Kresby z hor básnickou cenou svou neustupují před skladbami U moře. Nalézámeť zde skutečné skvosty básnické krajinomalby; Rokoko-sonety jsou řada obrazův, z nichž jeden krásnější než druhý. Táž jemná, idylická nálada, která tak líbezně působí na nás v oddílu U moře v básni V poledne. Dále Podzimní den, Cigáni a Felice Boni, při němž pak jen tím více litujeme, že není rýmován. Básník, jenž bez obtíže vládne všelikým přístrojem slovesné krásy, jemuž plnost, libozvuk a novota rýmův jsou tak velice na snadě, neměl by ani jedinou báseň vydati bez onoho znaku umělecké dokonalosti, jenž při veškerém básnictví novověkém spočívá v rýmu. Buď antická časomíra buď moderní přízvuk s rýmem, toť jest pravidlo v epice a lyrice; přízvukový verš bez rýmu přísluší nyní toliko dramatu; v básních lyrických způsobuje velikou neuspokojenost esthetického citu. Jak vedle básničtější látky, nazvané Felice Boni, myšlenkově slabší skladby (na příklad Nocleh v klášteře) nabývají umělečtější podoby proto, že ona jest chudéji vypravena! A ještě jednu věc máme na srdci při Roku na jihu. Kdy bychom byli mohli raditi při pořádání této básnické sbírky, byli bychom velice přimlouvali se za to, aby obě prosaické práce Dcera Kimonova, zvláště pak Flétna do ní se nedostaly, poněvadž do ní naprosto se nehodí. Porušujíť co pouhé přívěsky esthetickou jednotu celého díla a veškerou nádherou slovesného umění, jakouž básník jim uštědřil, nemohou zakryti svůj nedostatek pravé ideálnosti. Nejsme zajisté ničeho tak daleci jako pokrytecké přetvářky a prohledné upejpavosti v literatuře; ale při pravém básníku, jenž má povolání a posvěcení, velice záleží na zachování stanoviska povždy vznešeného nad pouhou smyslnost. Úplná dekolletace řeckých soch nebyla ideálnímu směru antického umění nikterak na újmu, však řídké kraječky novověkého slohu jsou mu nyní nebezpečny. Krása i půvab lidského těla má i v umění literním svou důležitost; třeba jen vždy pamětliv býti hranic, kde Apollo přechází v satyra a Venuše v hetéru. Tyto hranice jsou velmi jemné: v soše jediný lehounký úklon, zcela nepatrný ruch těla, ve skladbě literární jediné, na pohled třeba nevinné slovíčko, a nahota změnila svůj význam, přestala býti uměleckou, vzbuzuje

účinky docela jiné než esthetické. Na těch cestách Vrchlického neradi vidíme.

Sledujíce s nejpozornějším účastenstvím básnickou jeho činnost, překvapující svou plodností tu v lyrice, tu v epice, máme před sebou nejnovější původní jeho dílo: *Mythy.* Podotknutí „cyklus prvý“ slibuje další řadu skladeb pod společným jmenem. Svazek první přináší tři epické zpěvy z minulosti české. Ihned vyznáme, že vítáme Vrchlického na tomto poli s upřímnou radostí. Nic nám tu nevadí, že naše „píseň o domácích látkách“ jest tomu onomu „protivna“; my při ní zůstaneme, jsouce pevně přesvědčeni, že plníme svou povinnost k českému livernímu umění, když hájíme pro ně téhož stanoviska, na němž musí nezviklatelně setrvati i politika i všeliká hmotná práce našeho národa, záležíli nám na zachování a na rozkvětu naší kmenovní jsoucnosti. Tvrdíme i to, že literatura, zejmena literatura krásná musí na té dráze jíti v čele, že musí veškeru ostatní činnost našeho národa říditi a povznášeti. A tu snad nebude chtíti nikdo dokazovati, že literatura naše už naplnila svůj důležitý úkol, že už zpracovala všechen domácí materiál z minulosti i z přítomnosti, aby národ náš mohl nadíti se do ní zabezpečení a upravení své dráhy pro budoucnost. Nikdo nemá spouštěti s mysli, že rovněž jako politika tak ani literatura nesmí v žádném národě státi se pouhou hračkou nebo plesírem několika lidí, kteří by jí rádi dávali směr dle svého často chorobného naladění či spíše rozladění. Psáti a třeba i tisknouti může ovšem, pokud to nevadí zákonům o tisku, každý co chce; ale jakmile pro vyjádření svých citův a myšlenek užívá řeči svého národa a jakmile si přeje, aby ten národ jeho duchovní plody seznal a za svůj vlastní majetek přijal, musí podrobiti se soudu toho národa, jenž velmi často buď jakožto pobloužení buď jakožto nedospělost zamítá, co z lisu tiskařského vyšlo beze vší závady, a k vůli čemuž původcové — svým horečným žilobitím úplně odtrženi od zdravého tlukotu srdce národního — časem svým sobě navzájem prokazovali božský obdiv. Krásné písemnictví jest věc v životě každého národa mnohem vážnější, než jak dle svých skutkův někteří i spisovatelé čeští se domnívají, a u nás není ani času ani čtenářstva ani spisovatelstva nazbyt, abychom mohli sobě dovolovati s ním experimenty, jichžto výsledek bohužel není pochybný.

Když nejnovější dobou slýcháme a čítáme, s jakým soustrastným úsměškem se tu onde mluví u nás o „domácích látkách“ literárních jako o něčem dávno šťastně překonaném, s jakým pohrdáním se tu a tam pohlíží na národní směr v literatuře jako na nějaké šosáctví: nemůžeme zdržeti se otázky, proč tací pánové si vůbec činí násilí, býti a slouti českými spisovateli, když nejživější interes český jest jim buď směšný buď protivný? Vždyť pomoc kyne jim tak snadná a blízká! Třebať toliko, aby za roucho svých myšlenek a citův sobě zvolili jiný jazyk, a záhy seznají, jak se svým nenárodním stanoviskem pochodí v literární společnosti jiné. My tím časem zůstaneme přesvědčeni, že literatura naše jako literatura každého národa musí býti a zůstati věrna svému národu, a to že dokáže jen tím způsobem, když co nejpečlivěji se vynasnaží, aby se stala věrným obrazem a tlumočníkem snah, pomyslův, citův, dějův a osudův jeho. *Původní* krásná literatura

naše — a jen o té jest zde vůbec řeč — počítá teprv několik desítiletí. Za ten kratičký čas, při tak skromném počtu spisovatelův opravdu původních zajisté nemohla ani dotknouti se všeho, tím méně vyčerpati všechno, co národ sám ze svého života minulého i přítomného jí podává. Nikdo snad nebude chtíti tvrditi, že několik veseloher a truchloher Klicperových a Tylových, že několik těch svazkův básní Čelakovského, Erbena, Jablonského, Kollara, Vocela, Koubka, že povídky Tylovy, Chocholouškovy, Markovy, Němcové až do roku 1850 zpracovaly všechen národní materiál český? A co v tom oboru po roce 1850 činiti ještě zbylo, není hotovo ani posud a nebude hotovo nikdy, *poněvadž národ sedmi milionův duší a tož duší živých dovede také napořád duchovně zaměstnávati a živiti asi půl kopy svých beletristův!* Kdo se domnívá, že v celých Čechách už není co najíti pro divadelní hru, pro baladu, novelu, román atd., ať hledá na Moravě, na Slovensku, ve Slezsku, v krajinách, literárně až posud skoro nedotknutých, kde látky dějepisné i novověké, ze života společenského i kulturního strmí až k nebesům. To vše jest nevyčerpatelná pokladna a prostranné působiště českého písemnictví. A komu by to všechno ještě nestačilo, kdo by ještě tím vším cítil se obmezen a stísněn ve svém básnickém vzletu, ve své umělecké volnosti, kdo by v tom všem ještě nenacházel nic důstojného pro svůj spisovatelský talent: tomu snad vyhoví všechen ostatní svět *slovanský*, a literatura česká s radostí a vděčností přijme jeho plody z těch sadův za své!

Tedy o literární látky národní, domácí, české i slovanské není zle; ale místy jest zle o *studium jich*, o *cit pro ně*. A proto opakujeme, že vítáme Vrchlického na tomto poli s upřímnou radostí.

Básník sáhl do české minulosti a vyňal z ní tři osobnosti: *Šárku*, *sv. Prokopa* a *Božetěcha*, osobnosti ovanuté vábným pološerem dějin a báje. Čeho epická skladba vůbec vyžaduje, nalezl zde básník už připraveno: idey, charaktery, děj; namnoze i hojnost zajímavých podrobností. Ano dvě z jmenovaných osobností, Šárka a sv. Prokop, objevují se nám na samých počátcích našeho domácího písemnictví, ač ne v básnickém, přece ve veršovaném a rýmovaném zpracování. Domnělý Dalimil a skladatel Legendy o sv. Prokopu přičinili se zajisté ze všech sil svých, aby nám přední rekyni z dívčího boje a prvního opata rozkošné samoty Sázavské co nejplastičněji postavili před oči. Vrchlický zůstal v nejdelší a také nejzdařilejší části svých Mythův, v básni o sv. *Prokopu* dějepisným pramenům a obecné tradici ještě nejvíce věren. Veškera osnova a celý postup jeho skladby těsně přiléhají k naší legendě dávnověké; vlastní pak zásluha Vrchlického spočívá v líčení přírody, v malbě krajinářské a v obrazech idylického života Prokopova v romantické samotě, se včelami, králíčky, srnkami atd. Dobrá polovice celé skladby záleží z takovýchto pěkných popisův, čímž celek nabyl oné poesie, která staré legendě ovšem schází. Co se týká charakteru Prokopova, klade legendář mnohem mocnější důraz na stránku jeho národní než básník, a dlužno vyznati, že by krása a vznešenost novověkého zpěvu o „dědici slovanském“ byla jen získala, kdy by tato struna nebyla se v něm spustila. Ve vlastenectví českém a slovanském záleží hlavní význam Prokopovy dějepisné postavy, to jest nejostřejší

čára i v jeho tradicionelní podobě; Vrchlický ji zmírnil a zakryl právě onou básnickou kresbou přírody, která ji měla jen sesíliti a zvýšiti.

Mimo to má zde svou zvláštní platnost, co jsme už svrchu pravili o rýmu. Jest to veliká škoda, kteréž litujeme při celé sbírce Mythův, že básník z nich úplně vyloučil rým. Ještě kdy by bylo možno omluviti tento krok poukázáním k tomu, že básník k vůli předmětům vzatým z dávnověkosti chtěl obnoviti nejdávnější, prvotní rytmus desítislabičného caesurového verše českého. Ale toho zde není. Máme před sebou novověký verš přízvukový, než bez hlavního jeho znaku, a nezbytného požadavku, bez rýmu. Obyčejné následky tohoto pochybného opatření při útvarech lyricko-epických dostavily se i při Vrchlickém: poetický proud rozbíhá a rozplývá se přes stržené blahodárné hranice své místy na mělčiny a vázne, i sám verš je nezřídka dosti nedokonalý, ba ledabylý.

V básni o *Šárce* vzdálil se pěvec od podání dějin i báje velmi patrně, vymknuv děj z pevného rámce povšechných příběhův národních a učiniv z něho pouze soukromou záležitost několika osobností. Ale bez národního a dějinného pozadí jest celá dívčí válka v Čechách a tudíž také tragické dobrodružství Šárky se Ctiradem ještě větší nepřirozeností, než jakou napořád zůstává i — s ním, a básník nepřesvědčí nás, že tu máme před sebou toliko místní výbuch onoho

zoufalého boje,
jenž od pravěku v lidstvu odbývá se,
jenž chvíli stajen zákonem neb zvykem
v ráz strhá těsná svoji vazby pouta
a v původní své nahotě se zjeví.

Neboť prvotní, přirozený poměr mezi ženou a mužem není boj nýbrž láska. A ta, jakož i náš básník šťastně provedl, přihlásila se k svému zlehčenému a uraženému právu také v dívčím boji českém; v této stránce, můžeme říci, že Vrchlický památnou episodu českých dějin psychologickou pravdou doplnil; však básnický účinek tohoto rozřešení dějinných podivínství byl by mnohem mocnější, kdy by ten dějinný obzor nebyl od něho úplně odsunut. Závěrečný obraz v jeskyni Bivojově zdařile rozvádí bouři citův a dějův v usmiřující akkord. Vina a tudíž i pokuta Šárčina byla by značně menší a proto nejen vzhledem k jejímu pohlaví přirozenější ale i s hlavním jejím charakterem, se lstivostí, úplně ve shodě, kdy by byl Vrchlický po příkladu Dalimilově nechal v rozhodné scéně lesní zatroubiti milostnou vášní k Šárce a opojným medem uchváceného Ctirada sama.

Báseň o *Božetěchu* vlastně nenáleží do této sbírky, neboť nemá pravé jmeno. Myslilli básník na českého Božetěcha, odchýlil se od podání, kteréž nás o něm došlo, co možná nejvíce. Dle skutečnosti jest Božetěch pokračováním sv. Prokopa, muž ve dvojím ohledu znamenitý a pamětihodný, předně co nejstarší známý národní umělec český, za druhé co statný, ale nešťastný zástupce a obhájce slovanského, svatocyrilského obřadu v Čechách. Nastoupil po sv. Prokopu co čtvrtý opat za panování krále Vratislava (1086—1092), vynikal duchem i neobyčejnou ctižádostí nad jiné lidi svého věku, maje veliké vědomosti a výmluvnost nevšední, ukazoval na sobě způsoby jemné a štědrost

i vlídnost ke všem lidem, ale prý také někdy hrdost, náruživost a ne vždy bezúhonné chování; tak aspoň jej líčila strana, která všemožně o to se starala, aby byl vyhlazen slovanský obřad v klášteře jeho a aby klášter latinským mnichům odevzdán byl. Dále se o něm píše, že měl největší zalíbení v krasoumě, an netoliko výtečně maloval ale také sochy ze dřeva i z kamene řezal a všeliké umělé koštěné obrazy a ozdoby dělati uměl, čemuž se všichni vrstevníci jeho velice obdivovali. Klášter Prokopský byzantským slohem dle větší míry a mnohem nádherněji přestavěl, rouchy, zvony, oltáři, kříži a vším klášterním nábytkem opatřil. U krále Vratislava požíval větší přízně nade všecky jiné preláty zemské, tak že zvláště biskupa Kosmasa, jemu a klášteru jeho pro obřad slovanský i tak nevelmi přejícího, k žárlivosti popudil. Neboť když jednou u veliký svátek sáhnuv do úřadu biskupova, králi Vratislavovi při velkých službách božích korunu na hlavu postavil, rozhněval se biskup tak velice, že jej hned s opatství ssaditi a úmysl svůj proti obřadnictví slovanskému v skutek uvesti chtěl. Teprv na přímluvu některých pánův českých uložil mu pokutu jinou ale neobyčejnou: když prý tak výborně sochy řezati a soustružiti umí, aby vyřezal krucifix ze dřeva tak vysoký a široký, jako on sám jest a ten aby potom na vlastních ramenou do Říma donesl a ve hlavním chrámu sv. Petra složil. Božetěch podrobil se trestu sobě uloženému. — Tak zní podání. Patrno, že tato osobnost už ozářena jest dosti ostrým světlem historickým, zastupujíc dvě idey, kteréž v životě našeho národa mají velikou důležitost a zároveň jsou vhodným předmětem básnického tvoření: myšlenka národní vzdělanosti a myšlenka národní samostatnosti v otázkách osvěty. A muž, který nám obě tyto myšlenky představuje, jest jejich rekem a — mučedníkem! Patriarcha českého umění a poslední strážce slovanské bohoslužby v Čechách po násilném zničení tohoto kulturního díla, na jehožto zachování ku blahu národa mu po celý život nejvíce záleželo, opustil vlast a zmizel v neznámé cizině bez paměti!

Porovnejme s tímto skutečným Božetěchem českým Božetěcha v Mythech Jar. Vrchlického a shledáme, že nám básník vytvořil osobnost naprosto jinou, s jinými zápasy duchovními, s jinými účely životními; postavu z myšlenkového světa úplně jiného, skutečnému Božetěchu zhola neznámého.

Nádhera, ano majestátnost obrazův přírodních, ve spojení se skvělými úvahami filosofickými jsou zajisté velmi zdařilou básní, ale nikoliv tou, kterou jsme za názvem Kříž Božetěchův vším právem očekávali. V lůně českého národa, v duchu českých mužův odbyly se také veliké zápasy kulturní, kruté boje za nejvznešenější otázky životní, zápasy věru nikoliv menší než jaké vídáme vkládati do prsou rozličných Ahasverův. Básník tak výtečného talentu uměleckého, tak bystrého zraku pro všelikou krásu a vznešenost v přírodě i v srdci lidském, jako Jaroslav Vrchlický, bohdá také pro ně najde pravé struny, jimž ozvěnou bude celá vlast. I pro českého básníka jest nejvyšší a nejčestnější úlohou, naplniti heslo: Spartam, quam nactus es, orna!

Ferd. Schulz.

Velmi vlídně byla veškerým obecenstvem přivítána sbírka básní Rudolfa Pokorného, nazvaná *Pod českým nebem* (nákladem vlastním). Požadavku národního a tím i *původního* směru v literatuře vyhověno v básních Pokorného takovým spůsobem, že se jim obecná přízeň stala bezprostřední odměnou. Neníť při básních těch jenom název českým, není tu českou jen *tendence*, nejsou to plody na základě pouhých českých látek úmyslně vypěstované, aby vyhověly časovému proudu vlasteneckému tak jako nějaké modě vůbec: jest to prostě přirozené pokraćování předešlé produkce Pokorného, jsou to velice nelíčené a nehledané zpěvy linoucí se z *duše* české a při tom opravdu básnické. Co do umělecké hodnoty těchto básní lze vysloviti jen přání, aby o každé dobré a nadějné sbírce básní směl přesný kritik s tak dobrým svědomím jako o této říci, že chová v sobě několik pravých perel poetických, které národní literatuře zůstanou na ozdobu trvalou. K těmto každý čtenář bez rozmýšlení počítati bude především rozkošný Čtverlístek, pak krásný a tklivý obrázek O štědrém večeru, čtveračivou Pomlásku, bodrou, ráznou Horskou chasu i tendenčního Drotářika, pak některé cituplné básně lyrické, jako U komůrky, Stará myslivna, Ztracené mládí, Doba písní a t. p. Tyto básně mají nejen pěknou svou zvláštní náladu, jež vůbec sbírku tuto zdobí, ale též každá novou myšlenku a individuelní pointu, slovem jsou originální. Ty, jejichž předmětem jsou motivy prostonárodní, nezapírají svého příbuzenství s Čelakovským a s Hálkem, aniž by proto pozbývaly svého vlastního a zcela určitého rázu. Jest to škola básnická již stará, různými autory a za různých dob pokračující, která však má tak dalekou budoucnost stále před sebou, že asi mnohá ještě novější škola vznikne a zanikne, nežli se zdravému krásocitu znelíbí vždy a vždy opět se osvěžovati ze zřídla naivní, tklivé té prostoty našeho lidu; a jestliže někdy ve skutečnosti potuchnou prostonárodní názory a obyčeje, jestliže proud civilisace odnese mnohou tradici nám tak milou pro svou starobylou původnost a bezprostřední zvláštnost: pak tím více ještě než nyní bude sobě národ vážiti těch památek svého někdejšího smýšlení a konání, zachovaných rukama nadšenýma v čistém rouše umění. Život prostonárodní nejbližším je spřízněncem života přírodního, a poesie lidu možno říci, že jest tak věkovitá jako poesie přírody. — Tam kde Pokorný jest původním ve svých básních prostonárodních, vyniká jemným humorem, ne tak řízným jako jest humor Čelakovského, ale tvořícím přechod od tohoto k hluboké vroucnosti Hálkově. Někde pak vcítil se autor náš v Hálka tak velice, že napodobil nejen jeho motivy, ale i jeho sloh a řeč, jeho náladu a jeho verš; jmenuji na doklad toho ku př. jen báseň Dědeček, pěknou a tklivou sice, ale docela Hálkovskou. Jinde zas k obrázkům svým užil momentův již příliš opotřebovaných beze všeho nového motivování, jako v básních Na dušičky, Svatební tanec, O muzice atd. V básni Pytlák zase, kde otec číhaje na laň zastřelí si omylem syna, jest krutost takovéto pouhé náhody naprosto nebásnická. V jiných básních opět autor sebe sama opakuje, zejmena často přicházíme k útulné chaloupce, z jejíhož okénka hledí hlavička atd. Tak jest ku př. celá báseň Návrat z hor řadou reminiscencí na předcházející ve sbírce a lepší některé básně. To všecko dohromady jeví jakousi

spěšnost v sestavení a vydání celé sbírky, kterouž bychom prominuli, kdy by — jakož se podobá — pravda bylo, že jest účinkem jejím též příjemná svěžest a čilost dobré části těchto veršů. Autor byl asi k sepsání jich puzen neodolatelným vnuknutím a nedal času ochladnouti tomu zápalu, ve kterém je psal a ve kterém nemohl okem nepředpojatým viděti jejich nedostatky. Takž jsou některé lyrické zpěvy mlhovité, až myšlenka jich takořka mizí v temnotě, i délkou někde zmnožené. Jasná a nová myšlenka budiž autoru příště podmínkou při všem tvoření, jako mu jí byla při básních jeho vynikajících. — Mluva Pokorného jest lahodná i bohatá, verš plynný a zpěvný: přes to dopustil se také sem tam poklesků; zejmena nechť se vystříhá oblíbeného nyní u pohodlných veršovců zkrucování vět, jako ku př.: „Když hudba ke mně kroků jak lehký vála dech“; nechť pak též uvěří, že posouvání předložky za statné jmeno, jako: „Záři ve zlaté“ není hezké ani u něho, ani u jiných básníků, ani že rým s nestejnými délkami, jako: „zahrada vykládá“ není nikdy pěknějším nežli rým délek stejných. „Křidélkami“ a podobné pokládáme za pouhé nahodilé omyly. „Zmodrati do chrpy“ místo „jako chrpa“ jest libovolné nápodobení formy „zčervenati do krve,“ i nesmí básník dle této snad také „zblednouti do pěny“ a t. p. Také „samou růž“ asi básník nikdy vysloviti neslyšel. Takovéto připomínky naprosto nejsou nové, ale jest si přáti, aby již zastaraly opravdu. Co básníka Pokorného se týče, můžeme míti přesvědčení, že za nedlouho opět vystoupí s plody svěžími a pěknými, jež budou tak pěkným pokrokem proti sbírce přítomné, jako jest ona proti předešlým sbírkám jeho. —

Národními látkami snažil se proniknouti též Vl. Šťastný ve sbírce veršů nazvané *Kytka z Moravy*. My zajisté vítáme srdečně každý puk literárního života na sesterské Moravě, a i v této Kytce rádi uznáváme dobrou vůli dárcovu; ale že národní látka sama o sobě nemůže ještě řadu veršů učiniti básní a láska k ní že jest něco jiného než básnické nadání, toť jakož bylo už příliš často a jasně dokázáno, tak i touto sbírkou opět nanovo se potvrzuje. Ten onen citát nechť ukáže povšechný ráz celé knihy:

V černou zem zas reci meče skrejte,
prapor se lvem vlasti zanechejte, —

aneb:

Velehrade, mohylo,
světlo z tebe zářilo,
tvoje sláva
znovu vstává,
budiž zase jak bylo!

Místy se sice některá báseň povznáší na tón vhodný ku př. v čítankách pro mládež, avšak obyčejně se opět úplně splošti. Nechtějíce Kytku z Moravy docela mlčením pomíjeti, nemůžeme se též do širšího posuzování obsahu jejího pouštěti, neboť k němu nelze přikládati literárního měřítka. Podotýkáme pouze ještě, že má kniha veskrze okázalou tendenci náboženskou, avšak bez dostatečného zápalu a vzletu: jinými básníky byli staří skladatelé bible — na to by nynější nábožensti pěvcové více měli pamatovati.

El. Krásnohorská.

Slovanský almanah.

Knihu tuto (již vydal Radivoj Poznik ve Vídni 1879) se slibným titulem do rukou berouce nadáli jsme se, že v ní nalezneme jakýsi miniaturní obrázek duševních snah a národního života, aneb aspoň věrný odlesk literárního ruchu a všech těch idei, které za doby nynější se domáhají platnosti jednak u všech Slovanův vůbec, jednak u jednotlivých kmenů slovanských zvláště. To asi měl by po našem rozumu obsahovati almanah *slovanský*, který chce přispěti „k utužení duševní jednoty a vzájemnosti slovanské.“ Avšak to nalézáme v almanahu tomto u míře jen nepatrné, i mohlo by se zdáti, že vydavatelstvo hledělo si více prvé části svého programu, podati totiž ukázky všech slovanských jazyků a přispěti k jich poznání. Škoda, že tomuto nebylo v almanahu lze vyhověti všestranně, poněvadž v něm naprosto zůstaly nezastoupeny dva jazyky slovanské, polský a lužicko-srbský. Nám se také zdá, že k poznání všech slovanských jazykův lépe ještě by posloužila bedlivě vybraná anthologie z dobrých literárních prací třebas už starších a jinde tištěných, nežli směsice plodů tak nestejné ceny; nechť to vydavatelstvo dobře uváží, nežli se odhodlá (jak zamýšlí) učiniti almanah tento ročníkem. V prvním zajisté podány mnohé práce ceny prostřední, ba některé docela slabé, začátečnické; poslední poznámka týká se hlavně povídek (české Na přívoze od Jos. Penížka, slovinské Medailon od Fr. Zbašnika, srbské Slika iz života srbskog naroda od P. Markoviće a bulharské Nevolno putovanie od D. K. Vačova) a horvatské komedie Tartufov unuk od K., jichž bychom vesměs snadno byli oželeli. Mnohem zdařilejší jsou články poučné, jichž zde podáno několik. Zejmena hned v ruském oddílu položen pozoruhodný Golos iz Rossii, v němž spisovatel N. Chamchodera střízlivě a nestranně odhaluje vady a nedostatky v ruské literatuře, v životě společenském i politickém, vykládaje zároveň příčiny nynějšího socialistického ruchu v mládeži ruské, bezohledné totiž a přílišné potlačování každého svobodomyslného projevu, kruté stíhání a žalařování studentů a lhostejnost i zpátečnictví mnohých universitních profesorův. Máchalův článek O ráji v oddíle českém jest pilná, ač poněkud nekritická studie z bájesloví slovanského; Vplyv potravín na rozplemäňuvanie od E. + P. v oddílu slovenském vyvrací platnými důvody Buckleovu domněnku, jako by láce potravin měla vliv na zmahání se lidnatosti. Fr. Podgornik v oddílu slovinském O pismenih jezikih na sploh in občeslovanskem literaturnem jeziku posebe dovozuje, že za společný jazyk všeslovanský nejlépe by se hodil jazyk ruský, kterážto otázka může míti dle našeho zdání platnost toliko theoretickou. V oddíle srbském konečně nalézáme dobrou literární úvahu od St. Vilovského o některých srbských románopiscích, zejmena o St. M. Ljubišovi, jehož úmrtím utrpěla literatura srbská ztrátu bolestnou. Nad jiné pak vítanějším příspěvkem, jakých bychom si ve Slovanském almanahu přáli co nejvíce, jsou v oddělení maloruském Narodni obrjadi vesilni, spisani v Pidberizcjach kolo Lvova od M. Cara, velmi pečlivé to vypsání obřadův a písní svatebních z Haliče. — Poměrně nejzdařilejší jesti část básnická, kdež

zajisté náleží přednost oddělení českému. Mámeť zde od El. Krásnohorské nadšeným vzletem zazpívaný hymnus Svobodě, od Ad. Heyduka půvabné básně Východ slunce, Bůh a Česká sláva, od Jar. Vrchlického tři básně reflexivní: Té, jež čítá Apokalypsu, Mizící loď a zvláště idylicky rozkošný Večer ve žních; od Ot. Mokrého fantasii Ze žalářů, dojemné to ohlasy utrpení lidstva (toliko Hekata zdá se nám býti nejasná a Císař se svými komthury a kastelánem v kazamatech málo přirozeným). Tklivě mluví k srdci našemu něžné písně J. V. Sládkovy, jež doporučujeme hudebním skladatelům ke zvláštnímu povšimnutí. J. Hudcův hymnus Památce Karlově a Lesní pohádka prozrazují krásné nadání. Také v oddílu slovenském setkáváme se s talentem velice pozoruhodným, jenž pode jmeňem Hviezdoslav (bez pochyby pseudonym) podává tu dvé delších básní: allegorickou Vatru, prodšenou vřelou láskou k bratřím slovanským, a lesklými barvami vylíčenou Púť ducha. O básnických plodech ostatních nářečí slovanských šířiti se bylo by zde od místa.

Pr. Sobotka.

Časopisectvo jihoslovanské.

Časopisectvo jihoslovanské dosud namnoze jeví ráz začátečnický i nesmí býti k němu přikládáno měřítko takové, jako k časopisům ruským a západoslovanským. Tytéž příčiny, jež se stavěly proti rozvoji literního vzdělání jižních Slovanů vůbec, zavinily též, že se žurnalistika jejich nepovznesla dosavad na stupeň tak říkaje evropský. Vyjma časopisectvo národa horvatského, jenž se těší dosti příznivým národním i politickým poměrům, mají všecky časopisy jihoslovanské ráz nejvíce lokální, ať jsou již politické či zábavné nebo vědecké. Chtějíce přehlednouti jich řady počneme od nejzápadnějších mezi jižními Slovany, od Slovenců.

Slovenské časopisectvo jest velmi mladé; počínáť se vlastně teprvé Bleiweisovými Novicemi, založenými r. 1843. Smíli se vůbec mluviti u kterého národa o blahodárném působení časopisectva na literaturu národní, musí být v první řadě jmenováno časopisectvo slovenské, z něhož vyrostla celá skoro nynější slovenská literatura. Již to jest zajisté úkazem nad jiné zajímavým, že ač vzniklo od roku 1843 mnoho různých listů, zřídka kdy který z nich zaniká a některé se honosí ctihodným už stářím. Roku 1878 vycházelo v jazyku slovenském 21 časopisů, z nichž bylo politických 4, poučných a zábavných 9, odborných 7, a vědecký 1. Nejdůležitějším z nich je týdenník *Novice*, vycházející už 36 let, založený a redigovaný původně dr. Janem Bleiweisem, nyní pak Al. Majerem; Novice jsou určeny pro venkovský lid, avšak jejich důležitost leží v tom, že bývaly druhdy jediným slovenským časopisem, rozšiřujícím literární práce všeho druhu, čímž se staly základem nového slovenského písemnictví. Z listů politických je nejrozšířenějším *Slovenski Narod*, denník vydávaný v Lublani za redakce Jos. Jurčiče, známého románopisce a novelisty slovenského; list jeho jest nejhorlivějším hlasatelem svornosti a společného působení Slovanů rakouských, vida v této

jednotě jedinou spásu rozdrobeného na západě kmene slovanského, a zaznamenává proto důsledně každý důležitější zjev ve světě slovanském vůbec. Druhý větší politický časopis je *Slovenec*, jenž vychází v Lublani třikrát týdně; byl před šesti lety za politických rozbrojů mezi Staroslovenci a Mladoslovenci založen proti Sl. Narodu, nyní však, kdy jsou domácí spory dávno uklizeny, jde svorně s Narodem. Důležitý je též čtrnáctidenník *Edinost*, vydávaný Ivanem Dolinarem v Tersti, kdež hájí statečně věc slovenské národnosti proti pánovitým choutkám Italů. Literatuře vědecké slouží *Letopis Matice Slovenské*, vycházející nyní na spůsob našeho Musejníka ve 4 čtvrtletních knížkách, přinášejících však vedle statí a úvah vědeckých též práce obsahu zábavného, původní i přeložené; redaktorem jeho jest nyní slovutný dr. Janez Bleiweis, jenž přes vysoké své stáří nepřestává býti literárně činným. Předním beletristickým listem slovenským je nyní *Zvon*, vydávaný dvakrát za měsíc ve Vídni od Jos. Stritara (pseudon. Boris Miran), básníka slovenského. Zábavný čtrnáctidenník *Zora*, který vycházel v Mariboru, zanikl minulého roku. Z ostatních zábavných a poučných časopisů jmenujeme humoristický *Brencelj* (red. J. Alešovec v Lublani), *Vrtec*, obrázkový časopis pro děti, a měsíčník *Slovenski prijatelj*, vycházející v Celovci na 28. rok. Z listů odborných je několik hospodářských, jeden včelařský, jeden učitelský, jeden hudební (*Cerkveni glasbenik*, vydávající též hudební přílohy), *Zgodnja Danica* je časopis duchovenský a *Jugoslavenski Stenograf*, tištěný v jazyku slovenském a horvatském, je věnován těsnopisu. Jako zvláštnosť uvádíme ještě měsíčník *Prijátel*, jejž vydává v Pešti uherská vláda a rozdává jej mezi Slovence na území uherském; tento jinak nepatrný lístek je tištěn pravopisem *maďarským* v nářečí Slovenců uherských a jeho plné jmeno vypadá takto: *Prijátel. Znánosť razserjüvajocze mêszesne novine.**)

Nejvyvinutější časopisectvo mezi jižními Slovany mají *Horvaté*. Všech jejich listův jest přes 40, a některé z nich mají dobrou pověsť jak mezi politiky tak i v kruzích učených. Největším neodvislým politickým listem horvatským jest *Obzor*, jenž vychází denně v Záhřebě, sídle horvatské národní vlády i vzdělanosti, odkudž vyplývá jeho důležitost. Druhý horvatský Záhřebský denník *Narodne Novine*, jest sice listem vládním, avšak úřední list vlády horvatské nesmí býti měřen podle úředních listů našich: hájíť i Narodne Novine důležitosti horvatské proti maďarské libovůli. Mimo Záhřeb mají všechna větší horvatská města své zvláštní listy, z nichž důležitější jsou *Branislav*, jenž vychází třikrát do téhodne v Oseku ve Slavonii (redaktor Mart. Polić), a *Sloboda*, vycházející také třikrát týdně v Réce na Přímoří (red. Gabr. Grühnhut). Oběma jest zápasiti proti nepřátelskému živlu, onde maďarskému, tuto italskému, jenž se pod ochranou maďaronů dere v před na újmu domácího živlu horvatského. Týž účel má v hlavním městě Dalmacie, v Zadru, *Narodni List*, jejž vydává dvakrát týdně Juraj Biankini, pronásledovaný nedávno pro některé srdečné slovo, pronešené při jubilejní slavnosti J. Bleiweisově v Lublani. Narodni List přináší

*) V témž nářečí a s týmž pravopisem tisknou se též všechny školní knihy určené pro Slovence uherské.

také články vlasky psané, aby myšlenky jím hájené došly rozšíření též mezi vlaskými Dalmatinci. Mezi politickými listy horvatskými sluší ještě uvesti za okupace bosenské vzniklé *Bosansko-hercegovačke Novine*, jež počal vydávati v Sarajevě bar. Filippović pouze písmem horvatským, od té doby však, co svěřeno vrchní velitelství v Bosně vévodovi Virtemberskému, tisknou se parallelně latinkou a cyrillicí. Jejich redaktorem je Čech J. Lukeš.

Beletrie horvatská má velmi slušný orgán v týdenníku *Vienci*, jejž vydává v Záhřebě největší novelista horvatský August Šenoa; Vienac stal se za svého desetiletého trvání skutečným representantem krásného písemnictví horvatského, i může se jak vkusnou úpravou i zdařilými illustracemi, tak i vybraným obsahem rovnati k lepším podobným časopisům západoevropským. Obsah jeho bývá rozdělen ve tři oddíly: část zábavnou, poučnou a feuilleton. V první části přináší původní novely, dramata a básně, jakož i dobře volené překlady z jiných jazyků. Roku 1878 přinesl na př. tři novelistické práce Šenoovy: „Karanfil sa piesnikova groba“, „Pruski kralj“ a humoresku „Turci idu“, komedii „Tri prosca“ od mladého, velenadaného dramatika Jana Vončiny, humoristické práce J. Jurkoviće a j. v. Feuilleton přináší dobré divadelní a literární přehledy horvatské; mezi illustracemi setkáváme se často s podobiznami výtečníků slovanských; (z Čechů přinesl Vienac v minulém ročníku podobizny a životopisy Jarosl. Čermáka a Karoliny Světlé). S dobře redigovaným a poměrně dosti laciným Viencem nemůže ovšem konkurrovati jiný horvatský list beletristický, a z té příčiny zašel během minulého roku druhý zábavný týdenník *Hrvatski Svietozor*, jejž redigoval Milan Grlović. Za to založen v Dubrovníce, klasickém městě pro horvatskou literaturu, nový obrázkový, zábavný a poučný čtrnáctidenník *Slovinac*, jejž rediguje Viekosl. Betner, jehožto pak hlavními spolupracovníky jsou staří osvědčení spisovatelé srbsko-horvatští J. Sundečić, Medo Pucić a j., kteří se snaží o smíření stále se hašteřících pravoslavných Srbů a katolických Horvatů, a proto se přijímají do Slovince stati psané latinkou a cyrillicí. Mezi listy zábavnými jmenujeme dále ještě F. Rimanićovu *Jadranskou Vilu*, která vychází dvakrát za měsíc v přímořském obchodním městě Bakru, a všímá si vedle zábavy též záležitostí plaveckých a námořnických.

Z horvatských časopisů vědeckých sluší jmenovati *Rad jugosl. akademie*, přinášející učené práce členů Záhřebské akademie věd, a *Archiv za poviestnicu jugoslav.*, orgán historického a archeologického spolku jihoslovanského. Poněvadž nově zřízená akademie převzala část prací spolku historického, omezuje se tento hlavně na bádání o starožitnostech horvatských a bude za tím účelem počínaje letošním rokem vydávati *Věstník archeologický*. Redakce tohoto nového časopisu, který bude vycházeti čtvrtletně, svěřena Šim. Ljubićovi. Též dalmatský spolek historický vydává ve Splitu *Časopis pro dějiny a starožitnosti dalmatské*, vynikající zajímavými zprávami o starožitnostech Dalmacie, různými památkami historickými přebohaté.

I odborných časopisů mají Horvaté několik, z nichž zasluhuje zmínky zvláště právnický a státovědecký měsíčník *Pravnik*, vydávaný v Záhřebě za spolupracovnictví našeho krajana dr. Haněla.

Ne tak utěšený jest rozhled po časopisectvu *srbském*, jehož zdárnému rozvoji překáží především roztržení Srbů ve čtyři sousední državy, při čemž postrádají přirozeného jakéhosi středu, o nějž by se i časopisectvo srbské náležitě opírati mohlo. Většina srbských časopisů vychází na půdě rakouské, dva tři v Srbsku, jeden na Černé Hoře — v Turecku (vyjma Bosnu) ani jediný. Všech časopisů srbských (tištěných cyrillicí) jest asi 25.

Ze srbských politických listů, vycházejících v Rakousku, drží první místo Novosadská *Zastava*, řízená po dlouhá léta vůdcem rakouských Srbů dr. Svetoz. Miletićem, nyní za jeho uvěznění Milanem Đorđevićem. Zastava (prapor) vychází nyní na 14. rok, a sice čtyřikrát do téhodne, a jest jí pro rázné hájení práv srbského národa proti maďarským utiskovatelům snášeti všemožné útrapy a útisky od uherské vlády. Z časopisů pro lid nejrozšířenější a nejlépe redigována jest *Zadruga*, týdenník vydávaný od srbské národní tiskárny redakcí Branka Mušického a za spolupracovnictví mnoha spisovatelů srbských. Z listů lokálních jmenujeme *Narodni Glasnik*, vydávaný dvakrát týdně v Temešváru a *Frušku Goru*, vycházející v Mitrovici. V knížectví srbském vychází vedle úředního denníku *Srpske Novine*, které skončily už 47. ročník svého trvání, druhý samostatný časopis politický, *Istok*, vydávaný na 10. rok za redakce Aksentije Mijatoviće. Istok hájí zásady srbské omladiny a požívá v knížectví nemalé důvěry. Jediný časopis černohorský, *Glas Crnogorca*, který je spolu listem úředním, po celou dobu války nevycházel. Teprvé letos po uzavření míru vzkříšen k novému životu, a jeho redakce svěřena osvědčenému žurnalistovi srbskému Jovanu Pavlovići, jenž vydával dříve Novou Srbiji a Graničara. Glas Crnogorca činí i zevnějškem i obsahem svým dojem velmi slušný.

Z beletristických časopisů srbských je dobrý *Javor*, týdenník, vycházející v Novém Sadě za redakce Ilije Ogňanoviće, který nastoupil minulého roku na místo známého básníka srbského Zmaje Jovana Jovanoviće, odstěhovavšího se do Bělehradu. Javor přináší dobré původní práce beletristické a k překladům bere látku z písemnictví slovanského, v poslední době často z českého. Jediný illustrovaný časopis srbský vychází ve Vídni. Jest to měsíčník *Srbska Zora*, jejž rediguje Teodor Vilovský. Srbska Zora, ač vychází daleko od vlastí srbských, hledí se ustavičně zdokonalovati; vítané jsou její náčrty z kulturního života Slovanů, zasílané z Prahy Eduardem Jelínkem, jenž přispívá podobnými pracemi, týkajícími se především společenského a literárního života českého, pravidelně též do některých polských listů, jako do Kłosův, Przeglądu a Lecha. Citelnou ztrátu utrpěla Srbska Zora koncem minulého roku úmrtím Dalmatince Ljubiše, jenž býval hlavním jejím spolupracovníkem a psával pěkné povídky z národního života hercegovského a dalmatského, kypící pravdou a zářící humorem v té míře, že nemají v literatuře srbské sobě rovných.

V polovici minulého roku založen v Novém Sadě velký literární měsíčník *Straža*, jejž rediguje L. Paču. Straža má býti časopisem pro rozhled ve vědě, literatuře a životě společenském, vedle různých úvah a statí přináší zejmena literární listy a srbskou bibliografii; velikou

část však vyplňuje překlady (V. Hugovy Dějiny zločinu, Gogolův Revisor a j.). Z ostatních srbských listů zábavných uvádíme *Pozorište*, časopis divadelní, jenž vychází v Novém Sadě, kdykoli je srbské divadelní představení, přinášeje vedle hlavního textu, čerpaného ze světa divadelního též divadelní oznámení; a *Starmali*, časopis humoristický, vycházející též v Novém Sadě a redigovaný od Z. J. Jovanoviće. — Nejpřednějším vědeckým časopisem srbským jsou *Letopisy* Matice Srbské, která vládne největším jměním ze všech slovanských Matic; ona vypisuje pravidelné ceny za nejlepší práce z jistého oboru vědy nebo umění, a práce takové otiskuje pak buď ve svém časopise neb ve zvláštních knihách.

Přehled časopisectva jihoslovanského zakončíme vyčtením listů *bulharských*, vzniklých po válce během minulého roku. Bulharské časopisectvo nedomohlo se ještě v národě pevné půdy a nebylo před válkou téměř ani jednoho listu, aby vycházel déle než tři léta. Příčina jest ovšem ta, že časopis, který by se byl těšil souhlasu čtenářstva, byl v Turecku nemožným, musel vycházeti tedy za hranicemi, hlavně v Bukurešti, odkud mohl býti zasílán jen potají do Bulharska, tak že trpěl stálým nedostatkem hmotným; časopisy pak vycházející v Turecku byly buď orgány vládními aneb jim bylo psáti tak střízlivě, že nemohly ve čtenáři vzbuditi lásku a nadšení. Při vypuknutí války rusko-turecké zašly všechny bulharské časopisy do jednoho; teprvé když byl uzavřen mír, počaly v polovici minulého roku vznikati zas jednotlivé listy, a sice ne již jako původně na půdě rumunské, nýbrž všechny skoro v samém Bulharsku. Největším až dosud bulharským časopisem je *Marica*, vycházející jako orgán ruského komisaře a organisátora knížectví bulharského kn. Dondukova-Korsakova dvakrát týdně ve Plovdivě. Vydavatelem jest kněhkupec bulharský Christo Danov a redaktorem dr. Načević. Starý bulharský žurnalista Blyskov počal hned po válce vydávati v Ruščuku časopis *Slavjanskoje bratstvo*, ve Svištově obnovena *Dunavska Zora* (dvakrát týdně vycházející); v Rumunsku vychází v Ďurděvě starý *Blgarin* (dvakrát týdně): a v jižním Bulharsku ve Slivně založil dr. Mirković politický list *Blgarsko Zname*, při němž jako hlavní spolupracovník působí osvědčený spisovatel bulharský Petko Slavejkov. Dále obdržel povolení vydávati politický týdenník *Svobodna Blgaria*, jenž má hájiti v Plovdivě po odtažení Rusů z východní Rumelie zájmy bulharské proti vlivu anglickému; a konečně se oznamuje ze Srědce, hlavního města knížectví bulharského, že tam počne vycházeti nový politický denník bulharský, nazvaný *Vitoš*. Jaký osud stihl Karavelovo poučné a zábavné *Znanie*, když vydavatel jeho nedávno zemřel, není nám povědomo; Znanie bylo původně vydáváno v Bukurešti, po válce přenesl je Karavelov do Trnova, kdež vycházelo až do jeho smrti. Bez pochyby v náhradu za Znanie počal tyto dni v Trnově S. N. Mylarov vydávati nový list *Blgarski lev*. — Vše to jsou počátky příští bulharské žurnalistiky, která se bude nyní za spořádaných poměrů domácí vlády zajisté rychle a utěšeně rozvíjeti a stane se záhy i v Bulharsku tak důležitým činitelem národní osvěty, jako jest u všech jiných národů vzdělaných.

Drobné zprávy.

Z ruské literatury. Ač se ruskému divadelnímu repertoiru dostává za posledních dob zřídka kdy platného obohacení původní prací, není přec *ruská dramatická produkce* chuda. V prvním čtvrtletí tohoto roku přineslo pět ruských žurnálů nové původní práce dramatické od různých mladších spisovatelů a též různé hodnoty. Petrohradský měsíčník Russkaja Rěč přinesl v únorové knize pětiaktové historické drama *Poslědňaja Rus* od N. Vrockého (pseudon. redaktora téhož měsíčníku, Navrockého). Kritik Burenin praví o Poslední Rusi do slova: „Drama toto jest z jedné strany neobyčejně nevinné, a z druhé neobyčejně ukrutné. Nevinné proto, že se místy zdá, jako by je psal ne redaktor, ale počátečník gymnasista; a ukrutné tím, že v posledním aktě zahyne všech sedm účinkujících osob různého stáří a pohlaví, od sedmdesátiletého starce až do devítiletého děvčátka.“ Básník svede totiž na konec všechny osoby svého dramatu do rozkolnické cely kdesi daleko na severu; tam usmrtí otec svou dceru, aby ji nemusil vydati ucházejícímu se o ni hrdinovi kusu, mnich pak, v jehož příbytku se děj odehrává, zapálí střechu cely nad hlavou celé společnosti, boje se pronásledovníků carových. Mezi tím, co se hořící trámy sypou na hlavy jednajících osob, a plameny na ně dorážejí ze všech stran, padá opona. Velice effektní zakončení! — Lepší jest pětiaktové drama: *V krutych beregach* od Vučetiče, uveřejněné v lednové knize *Slova*, avšak i to jeví patrné známky začátečnictví a nehodí se do žurnálu neřkuli na jeviště. — Moskevský měsíčník Russkij Véstnik přinesl veršovanou komedii od Averkieva „Něpogrěšimyje.“ Averkiev požívá jako dramaturg dosti dobrého jmena v Moskvě; sepsal různá pojednání o dramatu a umění divadelním vůbec a napsal již několik divadelních kusů, z nichž jsou známější *Frančeska Riminijskaja* a *Carevič Alexěj*. Nové jeho drama Něpogrěšimyje dáváno bylo nejprvé na divadle Moskevském, nedošlo však trvalého úspěchu. Příliš časté i dlouhé monology a nedostatek živosti jsou hlavním jeho nedostatkem. Šťastnější byl měsíčník *Dělo*, v jehož lednové knize vyšla od Solovjeva (autora *Ženiťby Bělugina*) nová komedie: *Po dorogě k dělu*, jež byla hned při prvním provozování v Petrohradě co nejpřízničvěji přijata. Báje nové této komedie jest velice prostá. Mladá dívka se stane učitelkou na vsi; plna naděje a víry ve své povolání a své síly chápe se nového zaměstnání, avšak brzy nabývá trpkých zkušeností. Počne se o ni ucházeti jakýsi inspektor, a chtěje si jí nakloniti, slibuje, že vyřídí její žádosť za dříví. Dříví stalo se totiž pro ni důležitou otázkou, posílá o ně prosbu za prosbou, ale dříví nepřichází. Pak se objevují s milostnými návrhy okresní písař a bývalý okresní starosta, strašný mluvka a nevědomec. Vše to rmoutí mladou učitelku a podrývá v ní víru v sílu vlastního ducha. Jen dítky jí svěřené ji nesklamaly a mimo to našla věrného přítele ve starém vojáku, školním sluhovi, jehož přičiněním seznámí se s poctivým mužem, upřímně ji milujícím, kterýž ji prohlašuje za svou nevěstu v tom okamžiku, kdy mu okresní starosta a písař přinášejí o ní několik směšných klepů. Kus končí se příchodem přítele vojáka, jenž oznamuje, že o dříví se po-

staralo na konec zemstvo. Veselohra nevyniká sice effektními scénami, však dojímá svou pravdivostí a prostotou povah v ní líčených. — Nejlepší ruská dramatická práce za poslední čtvrtletí jest *Gore-Zloščastije* od Viktora Krylova, uveřejněné ve Věstníku Evropy. Kusem tím učinil Krylov (jehož lichotníci jmenují ruským Sardouem) opravdový pokrok; jeho starší práce byly sice scénické, a těšily se značnému úspěchu, avšak významu literárního neměly, vyjma *Zemce*, kteří nad ostatní jeho dramata vynikaly. Děj Hoře-Zloštěstí není též příliš komplikovaný, je však hluboce dramatický, prázdný řečnické frázovitosti a proveden s velikou pravdivostí. Vzat je ze života úřednického. Mladý, přičinlivý úředník Rožnov slouží pod generálem Korovajevem, jenž má za přítele bohatého statkáře Silanťjeva. Tento obrátí se k generálovi jednoho dne s prosbou, aby mu navrhl některého slušného úředníka, za něhož by mohl provdati dceru chůvy svých dětí. Generál navrhne Rožnova, který byl skutečně zamilován do přisouzené sobě nevěsty Olgy Pavlovny, a je tedy hotov vyhověti přání Silanťjeva. První akt uvádí nás na statek, kde se právě slaví sňatek Olgy s Rožnovem. Zajímavá svatební společnosť záleží hlavně z úředníků, samých markantních povah. Je tam „děduška“ Goroškin, sedající v kanceláři již 40 let za jedním stolem, dobrosrdečný to stařeček, ač mravů nepříliš jemných; dále náčelník rady Sřetenský, nemající v ničem své vůle, nýbrž poslušný ve všem představených; úředník Silvěrejev prosí jen své představené: „Nechte mne žíti!“ Exekutor Kaškin je sice počestný člověk, ale rád dobře žije a proto musí česť někdy stranou atd. Tito všichni závidí Rožnovu jeho štěstí, vědouce, že se těší přízni generálově, na oko se mu však vysmívají. Přichází generál, pozdravuje novosnoubence a oznamuje Rožnovu, že si ho vyhlídl za náměstka představeného kanceláře, poněvadž prý potřebuje specialisty v jistých záležitostech úředních. Začne se tančiti, přijde i Silanťjev se zásobou vína a zůstane na konec sám s Olgou a Korovajevem na scéně. Za hovoru pilně popíjejí, vznikne hádka a generál opouští ve hněvu dům Silanťjeva. V druhém aktu počínají útrapy Rožnova. Zůstávaje totiž k vůli ženě stále přítelem Silanťjeva, uvalí na sebe hněv generálův i dostává tolik úředních prací, že jich při nejlepší vůli nemůže překonati. Dědeček Goroškov ustrne se nad nešťastným a dá se uprositi, že převezme některé jeho úřední práce. Divadelní kusy, které mu dává generál v hodinách mimoúředních zbytečně opisovati, přepisuje za něho jeho sestra Maruška. Slíbeného místa ovšem nedostal i musí sloužiti dále za měsíčních 15 rublů. K tomu se přidružují i rozmíšky v rodině. Roznáší se totiž mezi úřednictvem, že Silanťjev není darmo Olze nakloněn, že je s ní v milostném spojení, a když to vše opakuje sám generál Rožnovu do očí, pozbude týraný úředník rozvahy, vyčte generálovi a ostatním úředníkům ukrutnost i nespravedlivost, odejde z úřadu a vrátí se domů opilý. Druhého dne posílá Olga Rožnova k generálovi, aby ho odprosil. To mu vnukne myšlenku, že generál mluvil o ní pravdu, že jest mu nevěrna, rozmrzí se na svět, odejde z města a toulá se celé neděle i zapijí své hoře. Svou ženu pořád šíleně miluje. Jednoho dne v noci se vrátí podnapilý ke svému obydlí. Zde se potká se sestrou, i vyjeví jí vše, co ho hněte a bolí. Přijde i žena a tchyně, posílají ho k Silanťjevu, jenž se byl mezi tím

s generálem udobřil, a může se tedy za něho přimluviti. Když však Rožnov odepře, vyžene ho vlastní žena z domu. V pátém aktu nachází se Rožnov u Goroškina; chtěl se utopiti; na pokřik Marušky ho vytáhli. Rozestůně se na smrt a přeje si jen ještě uviděti svou ženu; ta sice přijde, ale chce, aby se odebral domů, a zatím co hledá povoz, Rožnov umře. V tom okamžiku přichází generál se Silantjevem oznámit Rožnovu, že se stal náměstkem představeného . . . Z povah jsou nejprovedenější Rožnov, jeho sestra Maruška a dobrák Goroškin. Méně šťastně vylíčena Olga a též nedosti reálním jest Korovajev. Nicméně může být Gore-Zloščastije považováno za trvalé obohacení ruského repertoiru.

* Z nových spisů básnických sluší uvesti pověst *V sněgach* od K. Slučevského, již rozeslalo vydavatelstvo denníka Novoje Vremja jako novoroční dar svým odběratelům. Slučevský není na Parnasu ruském nováčkem; mladší práce jeho vycházívaly už v Sovremenníku v prvních letech šedesátých a tehdáž vydal Slučevský též první sbírku svých veršů. Nezdá se však, že byl s úspěchem své poesie valně spokojen, neboť odložil brzy lyru a chopil se pera publicistického. Zvláště došly povšimnutí jeho práce kritické, jimiž se stavěl na odpor vše negujícím doktrinám Pisareva, háje určitých pravidel esthetických. Letos konečně vystoupil na veřejnost opět s pracemi básnickými, jimiž vzbudil ne neprávem živou pozornost. *V sněgach* je báseň zajímava jak obsahem, tak provedením. Kdesi na Urálu, ne v Evropě, ne v Asii, stojí chatrč, v níž přebývá stařičký Mordvín Andrej. V létě bývá v jeho sousedstvu živo: jsou tu bohaté doly, kde pracuje velký počet horníků, u kterých pitky i zpěv nejsou věcí vzácnou. S prvními mrazy odtáhnou však horníci na Rus, v dolech se rozhostí ticho na celou zimu a jedinou živou duší v celém pustém tom okolí jest Mordvín Andrej, kterýž hlídá opuštěné budovy a náčiní. Andrej žije co nejidyličtěji; nezná tužeb a potřeb, neví, jak je stár, ba neví ani, bylli pokřtěn. Jediným jeho druhem za dlouhých zimních dnů, kdy sníh a mráz zahalí celé okolí, jest pes Lajka. Jednou v noci za sněhové bouře zaslechne jakési sténání u svých dveří; vyjde ven a nalezne tam napolo skřehlou stařenu. Donese ji do jizby, vzkřísí ji, a žena stane se jeho společnicí. Jejím vlivem procitá netečný Andrej k novému životu. Z úst Praskovije dovídá se o světě, o němž neměl tušení, poznává, co jest bůh, člověk, život, dobro a hřích. Andrej přilne k Praskoviji s úctou dětinnou, libuje si v novém pořádku, jejž v chatrči jeho zavádí a zvláště se mu líbí svatý obrázek, první, který se na stěně jeho jizby objevil. K nemalému úžasu však pozoruje, že stařena churaví, že chřadne vůčihledě; když se přiblížili první jarní dnové, chystá se Praskovija k odchodu na věčnost, ale cosi ji tíží na svědomí; volá k sobě Andreje a zpovídá se mu z poklesků svého mládí, pro něž činíc pokání putovala ustavičně od chrámu do chrámu — ještě jednu pouť chtěla vykonati, však zabránila jí slabost, když v bouři unavením klesla na prahu Andrejovy chaty. Nyní umírajíc vymůže si od Andreje slib, že vykoná tu pouť za ni, načež vypustí ducha. Osiřelý Mordvín nemůže se dlouho rozloučiti s tělem své družky, k níž přilnul jako k matce, konečně ji pohřbí na výslunné stráni a opouští navždy chaloupku, aby se věnoval službám chrámu, jejž mu Praskovija naznačila. Když přišli po jaru

zas horníci, divili se novému hrobu. Leží v něm Andrej? Kdo ho pochoval? Dále však nepátrali... Báseň není místy dost propracována, i chod myšlenek je někdy nejasný; celkem však uspokojuje. Nejlepší jest v ní líčení zasněžené krajiny, severní záře, příchozího jara, upomínající na slovenskou báji o bratřích měsících, a loučení Andrejovo s mrtvou Praskovijí. — Jiný básnický plod Slučevského přinesl v únorové knize Ruskij Věstnik: veršovanou totiž pověst *Kartinki v ramkě* (Obrázky v rámci). I v této básni jeví se patrně hluboké básnické nadání Slučevského, vzácné v nejmladší poetické generaci ruské. Zvláště obrazy z přírody jsou opět živé, svěží, kreslené patrně dle názorů vlastních a nikoli vyčtenými odjinud frásemi. Předmět pověsti jest volen méně šťastně. Mladý Rus zamiluje se do vznešené dámy, jest nějaký čas milován, pak ale zanedbáván. Chce se proto zastřeliti; však chůvou při životě zachován, odebéře se do Švýcar, kde se setká náhodou s německou rodinou, jež cestuje s chorobnou svou dcerou. Dívka tato je stížena lunatismem a Rus se od ní při jedné její noční procházce mimoděk dozví, že chůva byla příčinou „hříchu," jehož se dívka dopustila. Srovnání německé chůvy s ruskou chůvou vzbuzuje řadu úvah, báseň pak končí stručným vylíčením dalších osudů hrdinových .... Často se opakující nahodilost je básni valně na škodu, mimo to jí též vadí nedostatek souvislosti děje a chatrná povaha rekova. — K novým básnickým zjevům na Rusi můžeme počítati také první posmrtné vydání básní *N. A. Někrasova*, jež obstaral známý bibliograf Ponomarev. Díla Někrasova sestavena tu chronologicky, opatřena podobiznou básníkovou, životopisnou studií Skabičevského, poznámkami a na konci 4. dílu připojen přehled kritických úvah a zpráv o Někrasovu a jeho dílech. Vydání toto jest vůbec důstojným památky básníka, jemuž náleží místo v popředí ruského Parnasu. — Na konec zmíníme se ještě o ruském vydání básní L. Kondratoviče, známého pod pseudon. Vlad. *Syrokomly*, jichž první díl vyšel nedávno v Moskvě v překladech Minajeva, Palmina, Petrovského, Meje a Vejnberga. Činíme tak proto, že se týče ruského překladu básní polských. Jisto jest, že až dosud znají Rusové literaturu polskou méně než francouzskou, německou a anglickou. Překlady klasiků západoevropských mají Rusové už v úplných sbírkách, z literatur slovanských mají sotva Gerbelovu anthologii a tu a tam některou povídku neb báseň porůznu. Zvláště však byli chladni k literatuře polské, čehož příčinu hledali někteří v tom, že prý polští spisovatelé nepřevyšují autorů ruských a „učiti sluší se — prý — u vyšších, nikoliv u rovných;" avšak hlavní příčinou toho, že se ruské literární obecenstvo odvracelo od plodů polské literatury, byl jednak separatistický národní a Rusům nepřátelský směr polských spisů a pak i klerikální duch, často z nich vanoucí. Toť příčinou, že na př. Mickiewicz, jehož sami Rusové staví na roveň s Puškinem, nedočkal se dosud souborného vydání v jazyku ruském, ač, vydávajíce polské básníky v rouše ruském, měli by začíti při něm. Jeť ve spisech Mickiewiczových soustředěn veškeren národní duch Polsky, v nich došly pravého výrazu mnohé a mnohé stránky polského života. Snad nebude nyní již třeba na překlady Mickiewicze dlouho čekati, neboť v poslední době vane v ruských kruzích spisovatelských zvláště strany slovanské

velice smířlivý duch ke snahám polským, a za jeho zásluhu počítáme i nynější vydání překladů Syrokomly, kterýž jsa realistou a nadšeným obhájcem lidu, jevícím všude soucit s jeho životem, s jeho strastmi i radostmi, nápadně upomíná na ruské básníky školy realistické, ba zdá se, jako bychom z některých jeho básní (na př. Janko Kladbiščenský, neb apostrofa na Litvu) četli překlady Někrasova. Přejeme překladům Syrokomly hojného na Rusi rozšíření, jakož si vůbec přejeme, aby Rusové v literaturu svou pojali co nejdříve i vzácnější plody všech druhých větví slovanských.

Z polské literatury. Teodor Żychlinský vydal v Poznani první ročník již dříve opovězeného díla: *Złota księga Szlachty Polskiéj*, v němž hodlá podati úplný obraz polské šlechty. Polská šlechta jest nerozlučně spojena s dějinami celé země a její význam v národním životě jest mnohem větší než snad kdekoliv jinde a proto jmenované dílo bude prospěšno každému, kdo se záležitostmi polskými zaměstnává; v něm nalezne obraz minulosti i přítomnosti. První ročník Zlaté knihy obsahuje monografie mnoha vynikajících polských rodů šlechtických, z nichž uvádíme jmena toliko nejzvučnější: Baranowských, Chełmských, Czackých, Czarneckých, Gordonů, Grabowských, Kraszewských, Ledóchowských, Niegolewských, Szarzyńských, Tymowských, Walewských, Zakrzewských, Załuských. Ku konci připojeno šest tabel genealogických Pilawitů Potockých. Zajímavé monografie sestavil spisovatel dle listin rodinných, akt městských i zemských, a pilně též přihlížel ke všem historickým, tiskem vydaným pramenům. Ke spisu přidány jsou tři podobizny současných mužů: biskupa Ledóchowského, generála Chłapowského a haličského náměstka Alfreda hr. Potockého.

* Řada četných dějepisů polských rozmnožena důležitým dílem Mich. Bobrzyńského *Dzieje Polski w zarysie* (Varšava 1879), v němž spisovatel ne sice obšírně, ale přehledně a kriticky vylíčil osudy Polska z dob nejdávnějších až na novější časy. Rozdělil je toliko na tři hlavní doby: období první sahá od X. až do polovice XIII. věku (Polsko patriarchální); období druhé od poloviny XIII. do konce XV. věku (Polsko středověké čili patrimoniální), a období třetí od konce XV. do konce XVIII. věku (Polsko novožitné). Zvláštní pozornosti zasluhuje zajímavý závěrek (Uwagi), v němž se spisovatel dotýká příčin polského úpadku. Praví mezi jiným: „Ať popatříme na kteroukoliv příčinu, na utiskování lidu, seslabování měst, neb na morální úpadek, vše to jest jen podřízeným zjevem, jenž jinde ještě v horším světle se jevil — aniž by některý národ připravil o politickou bytnost, neboť všady byla vláda! U nás nedostávalo se jen tohoto hojivého činitele, jenž by byl v rozhodné chvíli soustředil síly třeba rozdrobené a jeden směr určil. Neměli jsme žádné vlády, a to jest jediná příčina našeho úpadku.“

* Nákladem Krakovské Akademie náuk vydán třetí objemný díl spisu: *Monumenta Poloniae historica*, jehož první dva svazky vyšly péčí nejpilnějšího dějepisce polského Augusta Bielowského, jakož jsme již prvé ohlásili.

Národní bibliothéka. Sešit 357—360. (F. L. Čelakovský, IV. 7.) — Turinský. 2. — G. Pfleger Moravský, V. 6—7.) Nákl. I. L. Kobra v Praze 1879.

Povídky historické a jiné drobné od Fr. Ad. Šuberta. Sešit 5—10. Nakl. Al. Hynek v Praze 1879.

Laciná knihovna národní. Red. A. Jirásek. Serie III., číslo. 6—8. Chata za vsí, román od J. Ig. Kraszewského, přeložil Vilém Špaňhel. Nakl. J. Otto v Praze 1879.

Národní písně, pohádky, pověsti; říkadla atd., pořádá pohádková komise lit. řečn. spolku Slavie. Řady II., oddělení 4.: Dětský věk a české i moravské písně. Nákladem vlastním. V Praze 1879.

Dizionario biografico degli scrittori contemporanei, diretto da Angelo de Gubernatis. Fascicolo 1. 2. (A—B con 63 ritratti.) Ve Florenci 1879.

Stručný všeobecný slovník věcný (Malý Slovník náučný). Dílu V. seš. 3. Redaktor Jakub Malý. Nakl. I. L. Kober. V Praze 1879.

Kronika práce. Sešit 47. (Díl V. Chemie denního života.) Nakl. I. L. Kober. V Praze 1879.

Josef Vojtěch Sedláček. Životopisný nástin od Ad. Srba. Nákladem spolku přátel vědy a literatury české v Plzni 1879.

Nemilostné písně. Složil Ranko Petar. Nákl. vlastním, v Praze 1879.

Epištoly svobody. Red. F. Oleškovič. Čís. 18: Španělská inkvisice. V Praze 1879.

Veselé deklamace. Napsal Fr. K. Drahoňovský. Nakl. J. R. Vilímek. V Praze 1879.

Komenius. Slavnostní almanah učitelský k oslavě stříbrné svatby Jejich Veličenstev, uspořádal Jan Donat Pelhřimovský. Nákl. Vojt. Thumy v Brně 1879.

František Josef I. Sepsal rakouský učitel. Ve Vídni 1879.

1854$^{24}_{4}$1879. Na oslavu stříbrné svatby JJ. V. Františka Josefa I. a Elišky. Nákl. J. Koláře v Praze.

Слово. Научный, литературный и политическій журналъ. Red. D. A. Koropčevskij. Roč. II. č. 1.—3. V Petrohradě 1879.

Русскій Архивъ. Red. a vydavatel P. Bartenev. Ročn. XVII. seš. 1—4. V Moskvě 1879.

Przegląd tygodniowy życia spolecznego literatury i sztuk pięknych. Red. A. Wiślicki. Ročn. XIV. č. 1—11. Ve Varšavě 1879.

Niwa. Red. M. Godlevski. Ročn. VIII., seš. 100—103. Ve Varšavě 1879.

Lech. Tygodnik illustrowany. Red. J. Chociszewski. Ročn. II. Nr. 1—14. V Poznani 1879.

Vienac zabavi i pouci. Red. A. Šenoa. Ročn. XI. č. 1—13. V Záhřebě 1879.

Orol, časopis pro zábavu a poučenie. Red. Mik. Ferienčík. Ročn. X., č. 1—3. V Turč. Sv. Martin, 1879.

Listy filologické a paedagogické. Roč. VI. seš. 1. Red.: J. Kvíčala a J. Gebauer. Nákl. Jednoty českých filologů v Praze, 1879.

Zábavné listy. Red. J. L. Turnovský. Roč. I. seš. 7.

Varyto. Red. Em. Binko. Ročn. II. č. 6.—7.

Akademické listy. Red. Frant. Paštika. Ročn. II. čís. 6 a 7.

Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubenek. Ročn. XI. č. 9—13.

Ženské listy. Red. E. Krásnohorská. Ročn. VII. seš. 4.

Česká Včela. Red. Boh. Pichl. Roč. IV. č. 7.

Lumír. Red. J. V. Sládek. Ročn. VI. č. 8—11.

Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XIII. č. 13—16.

Paleček. Red. Rud. Pokorný. Ročn. VII. č. 13—16.

Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. Ročn. XXI. č. 13—16.

Listy chemické. Red. K. Preis a A. Bělohoubek. Ročn. III. č. 7.

Vesmír. Red. dr. C. Kotal a F. Nekut. Ročn. VIII. č. 12—13.

Listy průmyslové. Red. Al. Studnička. Ročn. V. č. 12—17.

Koleda. Red. J. Večeřa. Ročn. IV. č. 10—12.

Samosprávný obzor. Red. K. Cížek. Ročn. I. č. 3.

Květy. Red. Sv. Čech a Serv. Heller. Seš. 4.

Háj. Red. Jan Doležal. Ročn. VIII. čís. 3.

Obzor. Red. Ad. Růžička. Ročn. II. č. 1—7. V Brně 1879.

Včela Chrudimská. Red. Al. Thuma. Ročn. III. čís. 2.

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských

na čtvrtletí **1** zl. **65** kr., na půl roku **3** zl. **30** kr., na celý rok **6** zl. **60** kr.

jednotlivé číslo stojí **62** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1878 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 6. Sešit červnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK IX — DÍL I

1879

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1879.

☛ Číslem tímto končí *první půlletí* letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je záhy obnoviti ráčili.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Dějiny středověké. Sepsal Fr. Šembera. Seš. 3. Dějepisu všeobecného, pořádaného dr. J. Emlerem, oddíl I. Nakl. J. Otto v Praze 1879.

Českomoravská kronika Karla Vlad. Zapa. Sešit 63. Nákladem I. L. Kobra v Praze 1879.

Histoire de l'Autriche-Hongrie depuis les origines jusqu'a l'année 1878 par Louis Léger, professeur à l'École spéciale des langues Orientales vivantes. Paris, librairie Hachette et Cie 1879.

Бытъ Грековъ и Римлянъ. Сочинение Ф. Ф. Велишскаго. Переводъ съ чешскаго членовъ кіевскаго отдѣленія общества класс. филологіи и педагогики, подъ редакціей И. Я. Ростовцева. Sešit 3. a 4. (Dokončení celého díla.) V Praze 1878.

Mythologie čili **bájesloví Řeků a Římanů.** (Dokončení díla.) Sepsal Tůma Cimrhanzl. Nákl. Vendel. Steinhausera v Plzni 1879.

Vlastenský slovník historický. Sestavil Jakub Malý. Druhé vydání. Sešit 8.—11. Nakl.: Rohlíček & Sievers v Praze 1879.

Bibliotéka světových cestopisů. Dle angl. originálu vypravuje Jakub Malý. Díl I. Sešit 4. Nákl. knihtiskárny Koláře a spol. v Praze 1879.

Sbírka přednášek a rozprav. Pořádají Jar. Goll a O. Hostinský. Serie I. č. 2. Vznik anglického parlamentu. Sepsal Jaroslav Goll. Nakl. J. Otto, V Praze 1879.

Antonín Línek, učitel Karla Havlíčka. Pokus životopisný. Sepsali Fr. Bayer a C. Růžička. Nákl. vlastním. V Praze 1879.

Kutnohorské diarium biskupa Filipa Villanuovy. Dle originálu vydal Jan J. Řehák. Nákl. král. české společnosti náuk. V Praze 1879.

Sebrané spisy J. V. Friče. Seš. 1.: Svatopluk a Rostislav, truchlohra v 5 dějstvích z dějin moravských. Nákl. vlastním. V Praze 1879.

Národní bibliotéka. Sešit 361—364. (Turinský. 3. a 4. — B. Němcová V. 1. — J. K. Tyl. X. 1.) Nákl. I. L. Kobra v Praze 1879.

Naše staré obrázky. Povídky od Fr. Dvorského. Matice lidu roč. XIII. č. 3. V Praze 1879.

Z vesny života. Básně Fr. M. Vrány. Nákl. Vojt. Thumy. V Brně 1879.

Laciná knihovna národní. Red. A. Jirásek. Serie III. č. 9—10. Chata za vsí. Román Jos. Ign. Kraszewského, přeložil Vilém Špaňhel. Nakl. J. Otto v Praze 1879.

Divadelní ochotník. Vydává Josef Mikuláš Boleslavský. Sv. 170. To jsme my! Vesel. ve 4 jedn. od J. Rosena. Autorisovaný překlad Gust. Eima. Princ Vymetal. Fraška v 1 jedn. dle O. M. od E. Peškové. — Sv. 171. Potrhlý švec. Fraška v 5 jedn. od F. F. Šamberka. Vysloužilec a jeho rodina. Přílež. hra v 1 jedn. Nákl. Mikuláše a Knappa v Praze v Karlíně.

Bibliotéka mládeže. Sbírka poučných a zábavných spisů pro mládež. Sešit XII. a XIII. Objevení Ameriky. Díl II. Ferdinand Kortez. Volně pro mládež českou vzdělal Ant. Antonov. Nakl. Rohlíček a Sievers. V Praze.

Besedy mládeže. Č. 163. Milé povídky. Sbírka bájí, povídek a pověstí, kterou mládeži učinil Frant. A. Zeman. Stupeň I. Nákl. Mikuláše a Knappa v Karlíně. V Praze 1879.

Письма изъ Болгаріи въ 1877 г. Евг. Утина. Nakladatel M. M. Stasjulevič. V Petrohradě 1879.

Панславизмъ въ прошломъ и настоящемъ. Соч. А. Пыпина. (Zvláštní otisk z Věstníku Evropy.) V Petrohradě 1878.

Слово. Научный, литературный и политическій журналъ. Red. D. A. Koropčevskij. Roč. II. č. 4. V Petrohradě 1879.

Русскій Архивъ. Red. a vydavatel P. Bartenev. Ročník XVII. seš. 5. V Moskvě 1879.

R. 1879. Čís. 6.

OSVĚTA

Rakušané v Bosně a Hercegovině.

Od

Josefa Fořta.

(Pokračování.)

Střelba povstaleckých pušek u Maglaje vzbudila po celém Rakousku výkřik nevole a — sklamání: když pak došla i temná zvěst, že skoro v tomže okamžiku, co u barikád Maglajských střileno do husarů, zaskočen a zničen byl u Gradačce obhlédací sbor divise Szaparyovy, zatajil se četným příznivcům okupace pojednou dech. Z hlavního stanu zaslán sice chlácholivý telegram, že Filippović táhne rychlým pochodem na Maglaj, aby věrolomné obyvatelstvo příkladně bylo ztrestáno; ale v kruzích vojenských neklamal se nikdo o vážnosti situace. Vědělť každý již dle ordre de bataille a strategického rozstupu na hranicích, že operační plán není vypracován v předtuše velkých bojů se živly povstaleckými; že, dojdeli k větším srážkám, musí býti hned buďto změněn plán operační — skutek pravidelného vojska vůči povstalcům velice povážlivý — aneb mobilisací dalších sborů okupační vojsko do té míry sesíleno, aby přesilou každý odboj rychle byl zdrcen.

Rysy původního plánu svědčí, že rázný odpor ve velkých rozměrech očekáván nebyl. Dvěma spůsoby mohla býti okupace provedena, z nichž první byl tento: sraziti celý 13. armádní sbor v jediný mocný proud, postoupiti nejschůdnější cestou, dejme tomu přes Drvent, do údolí řeky Bosny, pojistiti sobě třeba celou divisí zadní cesty a s ostatkem as 40.000 mužů dráti se na Sarajevo. Povstalcům scházela nadobro pevná organisace, i nebyli by nikdy mohli na jediné místo sehnati silu tak velikou, aby celému armádnímu sboru mohla imponovati. Podobný manévr bylo lze provesti s XVIII. divisí od Vrgorce na Mostar, po případě až k Sarajevu. Fatalismus mohamedánský dlouhého nadšení nepřipouští; jeden veliký neúspěch mění u všech orientálů nadšení v tupost, odvahu ve zbabělost — právě tak jako malé štěstí válečné budí v nich fanatické udatenství. Pádem Sarajeva mohlo býti povstání povaleno, a odstředivé výpravy z hlavního města na venkov mohly snadno udusiti

i veškero hnutí porůzné. Však ku plánu tomuto nesáhlo se hlavně z té příčiny, že zprávy o skutečném stavu věcí v Bosně a Hercegovině byly do samého zahájení operací kusé a nespolehlivé; sám generální štáb trpce si na to stěžuje: „Nedostatek a neurčitost zpráv o positivním stavu věcí,“ dí ve své publikaci, „byly příčinou, že hned z počátku nesáhlo se k výdatným prostředkům vojenským.“ I byl proveden způsob druhý: 13. armádní sbor rozdělen ve tři poměrně slabé proudy po jedné divisi, jež z různých, mnoho mil od sebe vzdálených bodů postupovaly soustředivě k Sarajevu. Prostřední divise (VI.) s hlavním stanem Filippovićovým táhnouti měla nejkratší a nejschůdnější cestou: od Drventu do údolí Bosny a tímto pak vzhůru přes Doboj, Maglaj, Žepče až k průsmyku Vranduckému, směrem k Sarajevu; pravá divise (VII.) táhnuvši ve dvou kolonách od Gradišky a Kostajnice na Baňaluku, měla dále postupovati přes Varcarevo (Varcar-Vakuf), Jajce, až za Travník a vniknouti tu v týl strategicky důležitého a již přírodou nad míru pevného průsmyku Vranduckého. Odtud měly pak obě sloučené divise postoupiti společně na Sarajevo ze strany severozápadní, co zatím levá divise (XX.) překročivši Sávu u Šamce, postoupiti měla přes Gradačac a Tuzlu až ku Zvorníku na hranicích srbských u Driny a odtud pak táhnouti současně s druhými dvěma divisemi na Sarajevo ze směru severovýchodního. Plán tento byl by se osvědčil pro pacifikaci nekrvavou, neboť vojsko zaplavivši co roje včel celou krajinu, mohlo porůzné živly odbojné hromadným vystupováním na přečetných místech snadno udržeti na uzdě. Však pro tuhou operaci krvavou se plán ten nehodil. Rozdělením sboru byla výdatnost útočné jeho síly zlomena; žádný ze tří proudů nebyl dosti silný, aby samostatně pronikl vůči rostoucím tlupám povstaleckým (v jichžto středu bojovalo 26 praporů vojska tureckého) až k Sarajevu — však společné působení všech tří divisí bylo pro přílišnou vzdálenost nemožno. Vedle toho hrozilo i jednotlivým divisím nebezpečí, že povstalci jednu neb druhou od hlavního sboru zcela oddělí a tím působnost její vzhledem k hlavnímu cíli operačnímu docela zmaří. Podstatnost těchto obav dokázána nezdarem XX. divise Szaparyovy, jež byvši od původního směru hned u Tuzly sražena stranou, musila za stálých, většinou nešťastných bojů na celé čáře ustupovati, tak že k Sarajevu jen druhé dvě divise dorazily. Než o tom později.

Nepochybujeme, že zbrojmistr Filippović byl si toho všeho úplně vědom, když dne 3. srpna dojely k předstrážím VI. divise trosky v Maglaji rozbité škadrony husarské, a když téhož dne večer došla do hlavního stanu zvěst, že obhlédacímu sboru XX. divise dařilo se u Gradačce zrovna tak, jako Milenkovićovi u Maglaje. Szapary totiž s XX. divisí u Šamce přešed Sávu, táhnul ihned přímo na jih ku Gradačci, městu asi $3^1/_2$ míle od Šamce vzdálenému; cesta vedla rovinou až k samému Gradačci, kdež znenáhla vystupují mírná návrší; teprv za tímto městem vrouben obzor vysokými vrchy, porostlými lesem a křovím. Střední a nejvyšší pásmo horstva toho zove se Majevice, kteráž táhnouc se na mnoho mil podél Sprečе a Jaly k Dolní Tuzle, vybíhá odtud novým mohutným pásmem až ku Zvorníku na Drině. Szapary měl Majevické pásmo přestoupiti mezi Gradačcem a Gračanicí, z tohoto města pak po

úpatí Majevice nad Sprečou táhnouti k Tuzle, Zvorníku a k Sarajevu. Však v krajině této čekaly XX. divisi osudné rány. Když se 2. srpna blížil předvoj divise ku Gradačci, vyslána k městu obhlídka as 200 myslivců s dvěma četami husarů; neshledavši nic podezřelého, pustila se dále na jih k říčce Malé Pinji. Zde však byl slabý sbor od velké přesily povstalců pojednou zaskočen: značná část jeho pohynula, a zbytek přinesl do Gradačce zprávu, že celá krajina mezi Tuzlou, Zvorníkem, Brčkou na Sávě a Gračanicí jest v plném povstání. V hlavním stanu za kritických poměrů těchto rozhodnuto, aby s napjetím všech sil, bez ohledu na obtíže cesty, nesnadné zásobování, umdlenost vojska vyrazily všechny tři proudy energicky ku předu. Důrazný boj a bezohledná přísnost ke všem, kdož se zbraní v ruce budou dopadeni, měly nahraditi přirozený následek rozdělení sboru: seslabenou intensivnost. Velitelům jednotlivých divisí zaslány ihned příslušné rozkazy, a Filippović sám vytrhl již 4. srpna ráno na Doboj; město obsazeno bez odporu a předvoj divise vydal se ještě téhož dne údolím Bosny vzhůru proti Maglaji. Postup se při vší úsilovnosti děl velmi opatrně: jádro předvoje krylo si při každém kroku obě křídla, nikoliv jen obvyklými hlídkami pobočními nýbrž celými sbory, dosti silnými, aby pro případ boje posice nepřátel obešly a povstalcům vpadly do týla. Pochod vojska byl však nesmírně obtížný; deštěm, kterýž po zahájení operací takřka ani neustal, rozvodněny všechny potoky a bystřiny horské; všecky prameny vystoupily, a cesty proměnily se v učiněná jezera. Jen zvolna postupovalo jádro předvoje údolím: mnohem nesnadnější byl pochod sborů pobočních, které se musily dráti roklemi a po hřbetech porostlých lesem a neproniknutelným houštím. V kultivované zemi nemá voják ani zdání o útrapách, které okupačním sborům působila půda bosenská.

Již v polovici cesty mezi Dobojem a Maglajem uvítán předvoj severně od vesnice Kosmy ostrou palbou z pušek. „Povstalci," referuje Filippović, „vyhlídli si pudem divochů velmi příhodné postavení na příkrém úbočí, kteréž z hlavního pásma šikmo do údolí vybíhalo." Přímý útok nebyl tedy možný, tím méně, poněvadž úbočí obsazeno bylo as 1500 povstalců; nezbývalo, než chopiti se manévrů strategických. Mezi tím co jeden prapor záložního pluku č. 27. odpovídal vytrvale z prostředka na palbu povstalců, vyslán ostatek téhož pluku s praporem 52. pluku pěšího a 27. praporem myslivců, aby obejda levé křídlo po neschůdném, lesinou porostlém hřbetě horském vpadl povstalcům do týla; současně měl i poboční sbor táhnoucí na pravém břehu Bosny pospíšiti rychle v před a zaskočiti povstalce ze strany pravé. Manévr se přes všechny obtíže půdy bez valného krveprolití podařil — první to důkaz, k němuž v průběhu okupace podáno četných dokladů, že povstalcům, ač v zápasu muže proti muži bojovali jako lvové, scházela pevná organisace a důmyslné, jednotné vedení. K 7. hodině večer povstalci na rychlo úbočí vyklidili, a předvoj náš nocoval v posicích jim odňatých.

Déšť, který po čas bitky přestal, vrátil se znova — pršely provazy, jak říkají Horvaté. Jádro VI. divise octlo se zatím už předvoji v patách, a vysílené, nevyspalé vojsko nastoupilo za svítání 5. srpna další pochod k Maglaji. Poboční sbory, deroucí se roklemi a stráněmi, vyrazily už o 5. hodině ráno, aby v čas přišly na místo; avšak ani

ony ani jádro postupující po bídné, rozmočené silnici nemohly takořka s místa. Vojáci brodili se blátem a vodou až po kolena; pršelo neustále, vozy pořád buď tonuly v blátě aneb sjížděly s vysokých břehů skalních. K tomu stálé rozechvění, že každým okamžikem bude zahájen boj s číhajícím nepřítelem. Vědomí, že povstalci neživí nikoho, kdo zdráv, churav či raněn padne jim do rukou, disciplině na pochodu velice sloužilo: byltě vzhledem k obtížím cesty poměrně skrovný počet tak zvaných marodérů, kteří v každé válce na území kultivovaném taktickou spůsobilost jednotlivých sborů — někdy až nebezpečně — podlamují.

Po celou cestu padaly na obou stranách porůzné výstřely, jež se proměnily v rachot severně od Maglaje asi v tom místě, které jest na mapě generálního štábu poznamenáno výškou 191; tam uvítali povstalci rakouské vojsko prudkou střelbou, však k tužšímu boji nedošlo, neboť povstalci, když proti nim vyslán prapor pěchoty, ztratili se v lesnaté hornatině, jako když padnou do vody — ustoupili nejspíš k městu. Po krátkém tomto intermezzu blížily se přední stráže asi ve 3 hodiny odpoledne k Maglaji. Malebný to pohled na skupinu domů, pro maďarskou škadronu tak osudného města; z jedné strany třpytí se Bosna, z druhé potok Ozrén tvoří hlubokou rýhu, a nad oběma vystupuje amfitheatrálně plno zeleně a stromů město Maglaj; nejvýše trůní stará tvrz se středověkými věžemi, sice pobořená, však co doupě povstalců dosti pevná; nejníže na úpatí při břehu Bosny pěkná džamie s bělostným štíhlým minaretem. Po 4. hodině odpolední dorazil předvoj k Maglaji. Povstalci vědouce snad, že by chatrné město rakouské dělostřelbě neodolalo, rozložili se táborem podle města na levém břehu Bosny. I tentokráte postupováno proti nim ze strany rakouské ve třech kolonách. Na levém křídle měl podplukovník Pytel se sborem svým povstalecký tábor obejíti a postavě na příhodném místě horskou baterii, páliti do tábora z děl. Úloha ta se bez velikého krveprolití zdařila, neboť povstalci, několika granáty z tábora vyplašeni, jali se ustupovati na jih k Žepčům; ale v tom již dorazil plukovník Kynart s pravým pobočním sborem na místo a padl ustupujícím u Čajskopolje v bok i v zad. Po půlhodinném boji zatlačeni jsou povstalci k Žepčům, několik pak hloučků jich zahnáno do Bosny, kdež větším dílem utonuli. Však zároveň byly síly rakouského vojska tak vyčerpány, že na pronásledování ustupujících povstalců nebylo lze mysliti; mimo to, když dozněly rány poslední, byla tu již noc, a za tmy vydati se na expedici do průsmyku k Žepčům, bylo nebezpečno. Filippović spokojil se tedy obsazením města, a druhého dne poskytnut unavenému vojsku odpočinek. Obyvatelstvo Maglajské většinou prchlo; krámy a domy byly uzavírány, tu a tam shledány přípravy k boji pouličnímu. Vojsku vyšlo jen několik křesťanských rodin v ústrety. Ráno, když obsazení města úplně bylo provedeno, vydána ku zbytku občanstva proklamace, v kteréž se mimo jiné pravilo: „Obyvatelstvo města, ač slíbilo, že zachová klid a pořádek, přepadlo zradně naše vojsko, pobilo a oloupilo je i zohavilo mrtvoly. Za vraždy tyto a loupeže, za něž jste zodpovědni vlastním jměním a životem, nařizuji tímto, abyste ve 30 dnech složili u vojenského velitele zdejšího válečnou kontribuci 50.000 zl. Neučiníteli to

dobrovolně, bude kontribuce vymáhána násilím, bude vám odňato vše, co máte, vy pak vyhnáni ze svých domů a statků." — Zároveň dán rozkaz, aby obyvatelstvo vrátilo se klidně ku své práci a otevřelo všechny krámy; kdo krám svůj do 9 hodin ráno otevře, že ušetřen bude rekvisicí. Však rozkazu toho hrubé neuposlechnuto; k polednímu kráčel ženyjní setník Sternek s mužstvem záložního pluku Hartungova č. 47 od krámu ke krámu a dával všechny neotevřené sklady a domy vypáčiti. Při tom rekvirovány jsou v nich mouka, obilí, cukr, káva, kukuřice a p. a ve sklepích i bytech skonfiskováno množství pušek soustavy Sniderovy a Berdanovy, jakož i několik beden střeliva.

Tak dostalo se první odbojné město bosenské v moc okupačního vojska. Filippović však věděl, že úspěch Maglajský mnoho neznamená; zvědové, jichž služba po 3. srpnu důkladněji byla zorganisována, každou hodinou v hlavním stanu oznamovali, že opět z té a oné turecké vesnice vypravila se dvě tři sta ozbrojených mužů na jih, že všechny tlupy táhnou k průsmyku Vranduckému, kamž i hadži Loja s valnými zástupy od Sarajeva postupuje. S nadějí, že ráznými kroky podaří se všem třem divisím proniknouti ku předu a spojiti se k rozhodné ráně na Sarajevo, nastoupen od Maglaje bez odkladu další pochod k jihu. Poboční sbory, jimž na levé straně velel plukovník Pytel, na pravé pak podplukovník Kynart, jaly se již dne 6. srpna po obou březích Bosny postupovati. Oba sbory nocovaly na 7. srpen mezi Maglajem a Žepčemi v okolí Ljubatovičů, na úsvitě pak braly se dále, co zatím i jádro VI. divise opustivši Maglaj po silnici na břehu řeky zvolna proti Žepčům táhlo. Na pokraji lesů a v polích kukuřicových bělaly se na všech stranách režné kytlice povstalců, kteří tu a tam vypálivše ránu opatrně ustupovali. Před Žepčemi, jež leží na nerovné pláni, vine se silnice přes mohutné sedlo, jehož poboční hřbety tvoří posici k obraně jako stvořenou. Na úpatí jeho po obou stranách silnice v polích kukuřicových a na pokraji lesa stálo několik set povstalců, kteří 27. prapor myslivců prudkou střelbou uvítali. Prapor rozvinul se v řetězy harcovníků; po krátkém boji zmizel povstalecký sbor rakouskému vojsku takřka pod rukama, a předvoj táhl dále. Však po několika okamžicích zaryl se v boku předvoje podle silnice granát, v následující vteřině přiletěl druhý, třetí — rakouské vojsko octlo se před mocně hájenou posicí na sedle Bély Planiny. Povstalci měli též děla, obsluhovaná patrně mužstvem vycvičeným, neboť hned první rány nepadly daleko od cíle. Nikoliv tedy až v průsmyku Vranduckém, nýbrž tuto před Žepčemi uzavřel hadži Loja postaviti se rozhodně na odpor; tušil snad, že dle plánu rakouského má býti řečený průsmyk sevřen ze dvou stran, a podařili se divisi Virtemberkově proniknouti přes Travník k Vítězu neb Zenici, tedy do týla Vranduku, že krokem tím bude celá posice ztracena? Možná. Jisto jest, že povstalci skupili před Žepčemi 7—8000 mužů, jichž kadr tvořen byl několika prapory pravidelného tureckého vojska asi s šesti děly, a svedli tu s rakouským vojskem první velký boj a to tak zuřivě, že rozhodnutí v průběhu boje několikrát povážlivě kolísalo. Hned po prvních ranách z tureckých děl vyrazil tryskem štáb s Filippovićem a divisionářem Tegetthoffem k předvoji, a učiněna disposice k útoku. Prapor myslivců č. 27 a pěší pluk č. 52 postupovaly za

silné střelby pod velením plukovníka Polze vzhůru proti sedlu. Odpolední slunce pražilo, znojené vojsko, narážejíc všude na tvrdošíjný odpor, dralo se zarostlou pahorkovatinou jen zvolna v před, mezi tím co horská baterie snažila se odpovídat na palbu děl tureckých a co podplukovník Pytel s levým sborem pobočním za stálého boje harcovnického hleděl pravé křídlo posice obejíti. Pojednou však snesla se nad celým bojištěm prudká bouře; rachot děl ztrácel se v dunění hromu, až konečně silným lijákem byl zápas na celé čáře zaražen. Okamžiku toho použili Turci; vidouce, jaké nebezpečí hrozí pravému jich křídlu, vrhli se s přesilou na Polzovo oddělení, jež octlo se tak v největším nebezpečenství. Na rychlo vyslány levému křídlu posily, které však se pro obtíže půdy prodraly k ohroženému sboru teprv na večer; dělostřelectvo divise nemohlo se odvážit zasáhnouti v boj, neboť pro hustou mlhu nebylo lze rozeznati, kde stojí přítel a kde nepřítel. Okamžik byl tak kritický, že Filippović v trapných rozpacích svolal na bojišti vojenskou poradu, v kteréž usnešeno, prudkým útokem na povstalecký střed levé křídlo vysvoboditi. Tak po prvé sáhnuto k taktickému opatření, jemuž Filippović dosavade vždy hleděl se vyhnouti: místo manévrů obcházecích či vlastně následkem jich nezdaru postoupeno k přímému útoku na střed, bez ohledu na to, že turecká, dělostřelectvem hájená posice již přirozenou svojí polohou bude státi veliké oběti. Velitel divise Tegetthoff sám velel útočícím sborům. Vojsko steklo jednu terasu za druhou, zmocnilo se i klíče tureckého středu, nevelkého to srubu na silnici v řečeném sedle, ba zaskočilo i zajalo prapor tureckého pravidelného vojska s majorem a šesti důstojníky. Tím boj v středu as o $4\frac{1}{2}$ hod. rozhodnut, Polz zachráněn, a co turecké sbory couvaly se svými děly k průsmyku Vranduckému, pošinut předvoj rakouský ihned směrem k Žepčům.

Po tomto boji zavládlo v hlavním stanu přesvědčení, že s dosavadními silami při vší ráznosti a bezohlednosti dál postupovati nelze. Průsmyk Vranducký byl sice následkem rychlého pochodu divise Virtemberkovy v následujících dnech obsazen bez boje, obe divise VI. a VII. se u Vítězu a Zenice šťastně sloučily, avšak to byl poslední moment prvního období: sloučené divise nemohly dále, neboť spojení jejich s východištěm od Sávy bylo rostoucím ruchem povstaleckým na severu tou měrou ohroženo, že celá divise Szaparyova byla od Tuzly po krvavých bojích zatlačena zpátky na Doboj. Vojsko okupační přestávalo nyní na pouhé obraně, co zatím v Rakousku přikročeno k druhé mobilisaci.

Dříve, než vylíčíme kritické postavení hlavního sboru stojícího na hlavní silnici k Sarajevu, dlužno k doplnění celkového obrazu vypsati pochod VII. divise Virtemberkovy od hranic až k Vítězu; byl neméně krvavý než pochod středu.

Vévoda Virtemberský překročil hranice Bosny ve dvou proudech: horská brigáda č. 1. pod velením plukovníka Villeče přešla u Kostajnice, druhé pak dvě horské brigády, č. 2. pod velením arcivévody Salvátora a č. 3. pod generálmajorem Samcem, přeplavily se pod ochranou rakouské pevnůstky u Staré Gradišky přes Sávu; Samec s předvojem ještě 29. července obsadil Tur. Gradišku či Berbir, vztýčiv na výspě

polorozvalené citadely rakouský prapor, jejž rakouská pevnůstka pozdravila 21 ranami z děl. Turecké obyvatelstvo hledělo na přechod a obsazení města s tupou lhostejností; nikde ani nejmenší projev libosti či nevole. Povážlivěji však uvítána 1. horská brigáda u Kostajnice: turecký velitel chystal se tam do pravdy na odpor, a teprv když městečku hrozeno kanonadou, zanechav písemný protest opustil Kostajnici a odtáhl s malým hloučkem svým k Prjedoru.

Prvním operačním cílem obou proudů byl střed severozápadní Bosny, staroslavná, nyní ovšem špinavá a spustlá Baňaluka. Velitelstvo divise patrně hned po překročení Sávy nemělo naděje, že obsazení provedeno bude způsobem nekrvavým: docházelyť neustále zprávy, že v divoké Krajné duní to jako v ňadrech sopky před výbuchem; i dlužno vyznati, že hlavně zásluhou Samcovou celý pochod až k Travníku vykonán s největší obezřelostí. Dne 30. července dorazily brigády 2. a 3. k Maglaji, as na polovièní cestě mezi Gradiškou a Baňalukou, a tam již přijel veliteli vstříc rakouský místokonsul z Baňaluky žádaje, aby vévoda pochod svůj co nejvíc urychlil, neboť prý kvašení mezi mohamedánským obyvatelstvem vzrůstá tou měrou, že celé město v několika dnech může býti připraveno k zoufalému odporu, a tedy prý nutno, mohamedánské organisátory rychlým příchodem rakouského vojska překvapiti. Na úsvitě 31. července nastoupen — přes všechny obtíže cesty a přes silný liják — další pochod z Maglaje, k poledni v nevelké vzdálenosti od města dán vojsku odpočinek, a v prvních hodinách odpoledních postoupeno v pravidelném pořádku bitevním proti Baňaluce: jedna setnina 10. praporu mysliveckého přebrodivši se přes řeku táhla po pravém, druhé tři setniny téhož praporu po levém břehu Vrbasu, třetí prapor 17. pěšího pluku pohyboval se přes františkánský klášter u Petričevce k západnímu konci města, a zbytek předvoje táhl přímo po silnici. Jádro kolony s dělostřelbou, soumary a vozatajstvem postupovalo as půl hodiny za předvojem. Však předstráže protáhly špinavými ulicemi města, aniž kde padl jediný výstřel. Mohamedáni stáli před zavřenými krámky v němých skupinách, zevlujíce na rakouské vojáky, jako by se jich věc ani netýkala; za opaskem měl leckterý celou zbrojnici, však ruce skřížené na zádech. U silnice nedaleko nádraží slepé, v tu dobu pobořené železnice do Nového, čekal klidně Baňalucký kajmakam na „švábského pašu,“ velitele předvoje a oznámil mu, že město nehodlá činiti odpor, ježto turecká obsádka právě tvrz i město vyklidila. K 5. hodině odpolední bylo skutečně město i kastel bez odporu obsazeno, druhého dne převzaty z rukou tureckých úřadů veškery správní záležitosti, a vojsku dán odpočinek. Dne 2. srpna mělo táhnouti dále, však telegrafické zprávy o živelních nehodách, které stihly hlavní voj u Doboje, mimo to temné pověsti o hrozivém srocování se tlup povstaleckých mezi Ključem a Jajcemi, jakož i zvěst, že plukovník Villeč s 1. horskou brigádou nemůže takořka ani s místa — to vše nutilo velitele vyčkati, až se 1. horská brigáda dodere k Baňaluce. Zdlouhavým postupem jejím ztracen celý den, doraziltě plukovník Villeč teprvé dne 1. srpna přes Nový do Kozarce a dne 3. srpna do Baňaluky.

S příchodem 1. brigády do obsazeného města dán jádru divise rozkaz k rychlému postupování. Nebylo již pochybnosti, že divoká

Krajna co nevidět vzplane požárem vzpoury, neboť přední begové (jako Pozderac, který do nedávna v tajných rozhovorech rakouským zřízencům sliboval hory doly) stavěli se nyní sami v čelo ruchu, organisujíce na všech stranách sbory povstalecké. Jednalo se o to překvapiti a rozprášiti povstalce dříve, než by se jim podařilo provesti svou organisaci. Však hlavní kolona nepustila se vzhůru údolím Vrbasským, v jehož těsných průsmycích — jak se později ukázalo — několik tlup povstaleckých očekávalo rakouské sbory: vévoda Virtemberský zabočil z údolí na pravo, chtěje zacházkou přes vrchy dosáhnouti poměrně dosti schůdné cesty mezi Ključí, Varcarevem a Jajcemi. Pochod byl nade vše pomyšlení obtížný; gen. Samec musil sám s jedním praporem pěchoty zůstati u vozatajstva a osobním vlivem svým pracovati k tomu, aby vozy od vojáků tlačené ku předu se hnuly. Teprvé 4. srpna večer dostalo se jádro divise k turecké hospůdce (hanu) Čadjavici a rozložilo se táborem nedaleko místa, kde stejnojmenný potok ztrácí se pod zemi, jsouc as půl dne cesty vzdáleno od Varcareva. Zemdlené vojsko sotva povařilo, když došly první zprávy, že boj co nevidět bude zahájen; silné sbory povstalců z Krajny a ze středu Bosny od Travníka stahovaly se v Jajcích, ba obsadily též Varcarevo; jakmile vojsko ulehlo, dorazili k předstrážím zástupcové Varcarevských katolíků, kteří oznamovali, že turecký sudí z Jajců přibyl s povstalci Sarajevskými a Travnickými do Varcareva a po všech ulicích svolává obyvatelstvo k obraně proti Rakušanům; též pravoslavné obyvatelstvo vedeno popem Rogoljským chápe prý se zbraně. Brzy potom houkaly již u předstráží porůzné rány. Na spánek nebylo lze mysliti, nikdo nepochyboval, že divise zejtra na bosenské půdě po prvé v ohni se octne. Vojáci se od svých pyramid uchylovali k ohňům, tu a tam zazníval dušený zpěv a jásavý pozdrav některému z oblíbených důstojníků. Skutečné to „Morituri te salutant!“

Na úsvitě dne 5. srpna za husté mlhy vyrazil předvoj proti Varcarevu. Povstalci zachovali i zde obvyklou svoji taktiku: nevyčkali nepřítele v městě samém, kteréž by arci dělostřelbě dlouho nemohlo odolati, nýbrž vyšli mu sami vstříc a ve výhodném postavení jej očekávali na vysokém horském sedle, po jehož obou stranách stojí roztroušené domy vesnice *Rogolje*. Sotvaže předvoj dospěl k úpatí sedla, uvítán byl z předu a z levé strany prudkou střelbou; pro mlhu nebylo lze postavení nepřítele přehlednouti, avšak palba svědčila, že drží celou vesnici, sedlo samo jakož i postranní návrší. Boj počal krátce po 8. hodině ranní a nabyl brzy takové prudkosti, že vévoda Virtemberský musil k 10. hodině již celou svou sílu do bitevního šiku rozvinouti. Ovšem zápaseno pouze zbraní střelnou a to proti nepříteli neviditelnému. K 11. hodině se mlha na štěstí zdvihla a baterie mohly účinně zasáhnouti v boj. Zároveň se objevilo, že nepřátelé ani postavením ani počtem svým nejsou tak silni, aby se rakouské vojsko nemohlo odvolati k poslední instanci v řevu bitevním, k útoku s bodákem. Útok proveden na klíč celé posice, na kulu Kulenovičů, malou věžovitou budovu, o niž se jádro povstaleckých sborů opíralo; tím byl výsledek srážky u Rogolje rozhodnut. Povstalci nevyčkavše, až útok proveden bude na celé čáře, ustoupili dílem do hor Kragujevačské planiny, dílem skrz Varcarevo k Jajcům. Dobytím sedla Rogoljského padlo i město. Když

odpoledne předstráže dospěly k Varcarevu, shledaly, že mohamedáni, kteří skoro všichni bojovali u Rogolje, město opustili, křesťané pak chystali se právě páčiti opuštěné příbytky turecké a vyklízeti džamie a školy, kdež nalézalo se veliké množství střeliva. Město odpoledne obsazeno a předstráže pošinuty daleko za Varcarevo směrem k Jajcům.

Úspěch ten poměrně snadný, jako vždy, vzbudil i tentokrát naděje příliš růžové. V noci na 6. srpen přinesli katoličtí uprchlíci do ležení zprávu, že před Jajcemi stojí 2000 povstalců s 6 děly a že tlupy jiných povstalců bez ustání ze všech stran do města se sbíhají; ale dojem nemilé té zprávy hned ráno napravila deputace mohamedánů Jajecských, kteří tvrdili, že město i tvrz jsou povstalců prosty; nechť prý jen rakouské vojsko táhne co nejrychleji ku předu, aby obsazením zachránilo Jajce před pomstou rozkacených křesťanů. Stalo se; vévoda Virtemberský nevyčkav, až by k němu dorazila 1. horská brigáda, jež na pochodu z Baňaluky se pro slotu a bezedné cesty velice zdržela, odhodlal se toliko s dvěma druhými brigádami postoupiti proti městu. Ba na první ráz vyslána k Jajcům pouze jedna brigáda, před níž jel major Walter as se 70 hulány a 24 pěšáky, aby létací obhlídkou vyzkoumal, zdali cesta k Jajcům jest opravdu volna. Výsledek smělého kroku toho byl, že nazejtří, 7. srpna, obě brigády se octly v tuhém boji, jenž po celý den trval a bez mála by byl skončil porážkou.

Silnice k Jajcům probíhá před samým městem nebezpečnou úžinou; vypínáť se po straně levé divoké Carevo Polje, lesnatá to, stržemi a roklemi prorvaná řada chlumů, po pravé pak strmí holé skály Liniščaku; kolmé jeho stěny spadají srázně do podlouhlého Jezera, hlubokých to tůní, které tvoří řeka Pliva prodírajíc se skalními balvany. Jezero táhne se od úpatí skal kolmo na silnici až k Jajcům, tak že obejíti město jest věcí takřka nemožnou. Horská brigáda č. 2. opustivši u večer dne 6. srpna ležení, přitáhla již v noci ku břehu Jezera, co zatím major Walter s hlídkou svojí až k městu ujížděl. Však nedojel daleko; po půl noci vrátil se k veliteli 2. brigády se zprávou, že deputace lhala, že město i tvrz obsazeny jsou více než 1000 povstalců, kteří mají čtyři děla. Tím se brigáda, jejíž velitelem byl arcivévoda Salvátor, octla v nebezpečí, že bude odříznuta. V hlavním stanu divisijním, kterýž dosud dlel ve Varcarevu, mohli buď ohroženou brigádu povolati zpátky a vyčkati, až celý proud příchodem brigády č. 1. z Baňaluky bude sesílen, aneb se slabou jen silou pokusiti se o štěstí válečné. Zvolili cestu druhou. Když vévoda Virtemberský dorazil dne 7. srpna s brigádou č. 3. na bojiště, zuřila již u Jezera prudká střelba nejen z pušek nýbrž i ze tří ocelových děl, s nimiž povstalci k velikému překvapení Rakušanů dosti zručně uměli zacházeti. K 10. hodině dopoledne bylo již veškero vojsko v bitevním šiku; vévoda snažil se hlavně prudkým útokem na povstalecký střed uvolniti brigádě Salvátorově — kterouž povstalci od břehu a s pobočních skal krutě tlačili — avšak za nedlouho musil sám sebe chrániti, neboť povstalci znajíce dobře rozlohu půdy jali se s úspěchem manevrovati proti levému křídlu rakouského vojska, a jen zoufalému, po mnoho hodin trvajícímu odporu bylo za to děkovati, že křídlo to od povstalců zaskočeno a zničeno nebylo. Nebezpečí bylo tak veliké, že celý střed a všecky zálohy musily

se rozvinouti k hájení levého křídla, které o ½11. hodině počalo již couvati. Vévoda osvědčil tu nevšední ráznost a odvahu; s úbočí Careva Polje rozlévali se stále noví sborové povstalců snažících se levý bok jeho obemknouti; však každý nový příval byl novým sborem a vydatnou palbou z horských baterií odražen. Obranná čára levého křídla rozvinula se tím na délku tří čtvrtí hodin. Asi ve 4 hodiny odpoledne začali povstalci přece ustupovati. Byl již svrchovaný čas. Arciv. Salvátor octnul se mezi tím s brigádou svojí u Jezera v postavení tak kritickém, že vozatajstvo a soumarové brigády na rychlo posláni zpět; hrozilť nebezpečí, že vše upadne nepříteli do rukou. Vozatajstvo hnalo se tudy úprkem silnicí k Varcarevu a na cestě setkalo se s tak zvaným velkým vozatajstvem celé divise, kteréž právě se ubíralo z Varcareva za hlavním stanem. Z ústupu vozatajstva 2. brigády povstalo ovšem mylné domnění, že celá divise před povstalci couvá, i nastal takový zmatek, že všechno šmahem jalo se obraceti zpátky k Varcarevu. Zatím však se poměry v bitevní čáře zlepšily; povstalci nejspíše z nedostatku střeliva (měliť jako každé necvičené vojsko tu chybu, že střílejíce na ohromnou vzdálenost střelivem v nepravý čas plýtvali) začali k večeru na celé čáře postavení svá opouštěti, táhnouce přes Jajce k jihu. Na jich pronásledování nebylo lze mysliti. Byl to první větší boj divise Virtemberkovy; na straně rakouské padlo přes 200 mužů; soudě dle uniforem padlých Turků bojovalo v řadách povstalců několik praporů redifů a prapor Arnautů; úhrnná síla povstalců, jichžto ztráty jsou neznámy, obnášela prý asi 5—6000. Město Jajce, od mohamedánů zcela vyklizené, bylo ještě téhož dne rakouským vojskem obsazeno.

Týmže dnem nastal divisi i krutý zápas s nedostatkem potravin. Ve St. Gradišce, ba i v Baňaluce byly sice nahromaděny obrovské zásoby vína, rýže, sucharů a mouky, na břehu Sávy pásla se nepřehledná stáda erárních volů, ale doprava všeho za vojskem do nitra země byla tak slabě zařízena, že druhého dne po srážce u Jajců nemělo vojsko co jísti. Cesty byly ovšem nejenom nebezpečny pro hejna všude rojících se povstalců, nýbrž i nade vše pomyšlení bídné, takže na př. mezi Baňalukou a hanem Čadjavicí leželo na sta polámaných vozů s rozházeným, napolo zkaženým nákladem; na to vše mělo arci dříve býti pomýšleno, již před zahájením okupace měl býti stav bosenských silnic do podrobna znám. Vojsko tedy nemajíc ani zásob potravních ani dostatečného střeliva musilo plné dva dni stráviti nečinně v Jajcích. Odpoledne 8. srpna dorazila konečně k jádru divise 1. horská brigáda z Baňaluky, a když byla rekvisicemi po velkém namáhání sehnána na tři dni nejnutnější potrava, postoupil vévoda Virtemberský 10. srpna k Travníku. Nebylo lze než velmi zvolna pokračovati. V polovici cesty očekávala vojsko malá deputace mohamedánů Travnických žádajících, aby město co nejdřív bylo obsazeno, poněvadž prý od Sarajeva k němu táhnou silné sbory povstalců. Vévoda nemoha sám s unavenou pěchotou rychle ku předu, vyslal k městu ještě téhož dne všecku svou jízdu (2¼ škadrony), která o 9½ hod. večer k Travníku přibyla, ale do města se neodvážila; i tábořila pod širým nebem, až nazejtří celá divise přitrhnuvši Travník obsadila. Po jednodenním odpočinku pošinuta 1. horská brigáda z Travníku až k Vítězu, kdež spojila se se sbory VI. divise Tegetthoffovy.

První část úlohy byla tudy skončena; však na rychlý postup k Sarajevu nebylo lze mysliti. Věděltě vévoda již po dobytí Jajců, že je s celou divisí právě tak v nebezpečí, jako hlavní stan s divisí VI. Bylali na čáře Brodsko-Sarajevské celá divise XX. od původní dráhy sražena k Doboji, tím větší hrozilo nebezpečí čáře mezi Gradiškou a Travníkem, neboť jednotlivé etapní stanice, ani Baňaluku nevyjímaje, obsazeny byly toliko nepatrnými sbory vojenskými. K tomu se z divoké Krajny jako z úlu podrážděných včel hejna povstalců jen rojila. V okolí Bihačském vyzbrojoval povstalce bohatý beg Pozderac, u Ključe stahoval jich velikou sílu beg Ibrahim. Dne 7. srpna byla sice na rychlo mobilisována XXXVI. divise, jejíž 72. brigáda stahovala se naproti Bihači u Zavalje, majíc přes Krajnu směrem ke Ključi operovati a tím spojovací čáru vévody Virtemberského zajistiti. Však brigáda tato pro zdlouhavý průběh mobilisace vystoupila teprvé v první polovici září na jeviště válečné a to s úplným nezdarem. Za kritických těchto okolností sešel se vévoda Virtemberský dne 14. srpna k poradě s podplukovníkem Alborim, náčelníkem generálního štábu; uzavřeli přestati v získaném postavení na pouhé obraně a vyčkati posil. Však téhož dne došlo v Baňaluce již k zoufalému boji.

Vůči hrozícímu nebezpečí, v jakém se hned po obsazení Jajců octla etapní stanice s velkými zásobami střeliva a potravin v Baňaluce, jmenoval vévoda Virtemberský místním velitelem ohroženého města generálmajora Samce. Generál tu sice byl, však vojska se mu nedostávalo: mělté všeho všudy necelý pěší pluk č. 22., setninu pionýrů a značně prořídlou četu škadrony hulánské. Poněvadž se v prvních dnech nejednalo o to držeti obyvatelstvo města na uzdě, nýbrž zajistiti dopravní cestu mezi Gradiškou přes Baňaluku do Travníka, musil Samec velikou část svého vojska rozložiti v širokém okruhu na jednotlivé důležitější body pozorovací, v městě samém zůstala mu sotva čtvrtina jeho. Baňaluka leží v malé kotlině na břehu řeky Vrbasu; západně zdvíhá se vysoké, lesem porostlé návrší, kteréž vévodí celé kotlině, na severní straně vede přes mírné sedlo, podle nádraží Baňalucké železnice, dosti zachovalá silnice do Gradišky, jižní a východní strana obemknuta jest obloukovitě Vrbasem, který tehdy právě byl značně rozvodněn. Uprostřed města na samém břehu řeky jest polo rozvalený kastel, do něhož možno z některých domů okolních, zejmena s vysokého minaretu blízké džamie pohodlně stříleti. Za městem ve směru k nádraží stojí nedaleko Vrbasu turecká kasárna, asi čtvrt hodiny dále po pravé straně silnice k rakouským hranicím několik roztroušených dvorců a za nimi na mírném návrší klášter františkánský. V osudný den vražedného přepadnutí byly v kastelu obsádkou toliko 2 setniny, v nemocnici uprostřed města bylo mimo raněné pouze několik vojáků od sboru zdravotnického; gen. Samec nocoval s dvěma setninami a nevelkým štábem svým v kasárnách za městem, a vše ostatní bylo roztroušeno daleko za Baňalukou na různých stanovištích. Děla neměl generál v celém městě ani jediného.

Na úsvitě 14. srpna přivalily se od západu tři mocné proudy povstalců do města. Pošinuté předstráže byly rozptýleny, důstojnictvo většinou padlo, a zbytek hnán od povstalců v nepořádku k řece. V Baňaluce se ihned obyvatelstvo přidalo k povstalcům a loupilo domy kře-

stanů, kteří s nářkem utíkali z města ku kasárnám. Velitel kastelu major Monari octnul se slabou svojí obsádkou v povážlivém položení; jsa ze všech stran obklíčen nemohl ani gen. Samcovi o hrozícím nebezpečí podati zprávu; na rychlo dal zatarasiti všechny východy a chystal se k zoufalé obraně. Za nedlouho páleno již ze všech stran do kastelu, obzvláště ale s cimbuří blízkého minaretu, odkud mohli povstalci každé hnutí v kastelu pozorovati. Zatím Samec nemaje pořád ještě určitých zpráv, vyslal polovici nevelké svojí družiny — 4. setninu 22. pěšího pluku — z kasáren do města na obhlídku. Setnina byla sice hned u prvních domů uvítána střelbou, avšak velitel její setník Derin vrazil přes to do ulic. Ale již na první křižovatce byla setnina roztříštěna; vojáci, na něž ze všech stran páleno, vrazili dílem do otevřených domů, kde pak bojoval muž proti muži, jiní se zase rozutíkali v před i v zad, čímž povstal krvavý boj pouliční. Derin se zbytkem svých rojů vnikl do jedné větší budovy, chtěje se tu brániti tak dlouho, dokud nepřijde pomoc. Však obrana netrvala dlouho: některý z ukrytých obyvatelů budovy zapálil v přízemí veliké láhve s petrolejem, a Derinovi nezbývalo, než vyraziti s mužstvem svým z hořícího domu opět na ulici a zachrániti se útěkem; s několika muži podařilo se mu ukryti se v malém dvorečku, kdež vytrval až do konce osudného boje. Povstalci za tím pokoušejíce se o dobytí kastelu, přešli na druhé straně města proti kasárnám k ofensivě. V patách za roztříštěnými zbytky 4. setniny rozvinovali povstalci střelecké svoje řetězy; jiné zástupy jejich tlačily od františkánského kláštera 10. setninu směrem k silnici. Štáb byl vždy více ohrožen: posice v tureckých kasárnách nebyla ani od přírody ani počtem obranců tak silna, aby mohla po delší dobu nepřátelskému návalu odolati; měltě Samec po odchodu setníka Derina v kasárnách jen asi půl třetího sta mužů a k tomu byl ústup naprosto nemožný, neboť z předu stálo rozbouřené město, na straně pravé tlačily se velké sbory povstalců přes klášter k silnici a nádraží, v zadu pak a na straně levé šuměl rozvodněný Vrbas. Byl sice generál již před čtyrmi dněmi poslal do St. Gradišky důtklivou žádost, aby mu co nejrychleji poslali posilu, zvláště dělostřeleckou; ta měla se včera dostaviti, však dnes již bojováno plné tři hodiny, a ona pořád nepřicházela. Generál vyslal všechno svoje mužstvo do boje: huláni, vojáci od sboru vozatajského, pekaři, vše to musilo uchopiti pušky padlých pěšáků a bojovati v prvních řadách. Jen této vytrvalosti dlužno připisovati, že se malý hlouček ubránil až do 9. hodiny ranní, kdy konečně nastal obrat; na silnici ke Gradišce zavzněly pojednou tři dělové rány, a několik okamžiků po tom přijelo tryskem půl baterie na malé návrší mezi nádražím a kasárnami i jalo se povstalecké řetězy zasypávati deštěm kartáčů. Byla to vyžádaná posila; z Gradišky den před tím vyslali půl baterie s dvěma setninami právě mobilisovaného záložního pluku č. 16. do Baňaluky. Posila tato byla v 7 hodin ráno 14. srpna ještě asi přes hodinu cesty vzdálena od města, když jí došla zpráva, že slabý sbor Samcův byl v Baňaluce přepaden. Baterie hnala se tryskem ku předu, pěchota za ní běžela, co nohy stačily. Asi čtvrt hodiny před Baňalukou musili býti schvácení koně vypřaženi a dělostřelci i pěšáci zapřáhli se se sami. O půl desáté chrlila již všechna tři děla vražedný oheň mezi

povstalce: veliteli řečené půl baterie, poručíkovi Röhnovu náleží zásluha, že rozhodností svou konečný výsledek boje pojistil. Povstalci byli palbou děl a neočekávanou posilou dvou setnin pěchoty zaraženi, a tím veškerým sborům Samcovým značně uvolněno. Brzy Rakušané ze zoufalé obrany přestoupili k ofensivě: oddělení opět na rychlo spořádána, při čemž byl nedostatek důstojníků tak veliký, že i rytmistr Lux od 5. hulánského pluku musil převzíti velení nad setninou pěchoty. Brzy byl nepřítel zatlačen až do města, a děla počala do hořících budov sypati granáty. Byl již nejvyšší čas. Obsádka v kastelu měla již v prvních hodinách ranních nedostatek střeliva. Velitel kastelu, jehož pobořené zdi každým okamžikem mohly býti stečeny, vyzbrojil všechny trubače a bubeníky, všechny vozatajce, sluhy důstojníků ba i marody a lehce raněné puškami padlých pěšáků. Boj proti kastelu přestal teprvé, když granáty praskajíce po ulicích, rozehnaly povstalce do různých úkrytů. V tu dobu učinila jedna četa z kastelu výpad, chtějíc docíliti spojení s gen. Samcem. Však záměr se nepodařil, bylyť všechny ulice povstalci obsazeny, a četa vrátila se do kastelu.

Ke čtvrté hodině palba ustala; musiliť Rakušané býti s úspěchem dne spokojeni, neboť k vytlačení povstalců z města, či lépe řečeno k vražednému boji pouličnímu se Samec se slabou svojí silou nemohl odhodlati; k tomu bylo se obávati, že nepřítel, počtem silnější, užije tmy noční k opětnému útoku. Však to se nestalo; v noci vytratily se povstalecké tlupy z města na venkov stranou západní, a kdo zůstal, ukryl zbrané své co nejpečlivěji. Za dva dni byla celá Baňaluka zase městem úplně pacifikovaným. Titéž lidé, kteří včera pálili do řad rakouských vojáků, seděli dnes na podlaze svých krámků, kouříce poklidně z dlouhých čibuků a prodávajíce těmže vojákům nestydatě draho pochybné zboží své, kterýžto úkaz se během obsazování ve všech odbojných městech bosenských pravidelně opakoval.

Jestliže divise Virtemberkova u Baňaluky překotný svůj pochod se slabými silami a nedostatečnou organisací soustavy zásobnické zaplatila ještě dosti lacino, byla z týchž příčin *Szaparyova divise XX.* postižena krutějším osudem. Zanechav v Gradačci setníka Manojloviće asi se třemi četami pěchoty co etapního velitele, postupoval Szapary zvolna jen se svou divisí přes Majevické vrchy do údolí Spreče, jež se od Dolní Tuzly přes Dubošnici, Gračanici táhne až k Doboji, u něhož bystrá Spreča s klidným tokem Bosny se pojí. Prvním cílem Szaparyových sborů byla Gračanice, rozsáhlý městys asi s 2000 mohamedánův a 1000 křesťanů. Předvoj divise byl tu sice z rozsáhlých zahrad a kukuřicových polí uvítán tuhou palbou z pušek, ale povstalecké sbory nebyly ještě zorganisovány, tak že Gračanica mohla bez valných obtíží býti obsazena. Dne 5. srpna večer přibyl tam i Szapary s jádrem divise a konal ihned přípravy k dalšímu pochodu, vzhůru údolím Spreče na střed severovýchodní Bosny, pověstnou *Dolní Tuzlu*. Nebylot času nazbyt: ze všech stran docházely zprávy, že čelní begové v severovýchodním cípu bosenském organisují silné sbory povstalecké, jichž kadr tvoří několik praporů řadového vojska tureckého, jichž zbrané jsou co nejlepší, a jež mají hojnost střeliva i potravin, neboť begové v celém

okolí vybírají od každého válečnou daň. Kdy by byl Szapary postupoval k Tuzle tak rychle jako Tegetthoff proti Vranduku, dost možná, že by byl povstalce překvapil dříve, než jich organisace byla provedena; rychlejšímu postupu překážela hlavně náramná neschůdnost Majevického horstva. Po jednodenním odpočinku opustil Szapary ráno 7. srpna Gračanici a po obtížném pochodu údolím Spreče dorazil večer k Dubošnici. Nevelký tento městys, jejžto ani s poslední českou vesnicí nelze porovnati, leží as uprostřed mezi Gračanicí a Dolní Tuzlou, jsa od obou něco přes tři míle vzdálen. Až na porůzné výstřely u předstráží byl nocleh v Dubošnici klidný, a na úsvitě 8. srpna postupováno v bitevním pořádku dále. Asi tři hodiny cesty před Tuzlou vrazil předvoj u hanu Pirkovce na povstalce; nebylo jich mnoho, po harcovnickém boji, jenž trval až do 5 hodin odpoledne, ustoupili, avšak úspěch byl přece na jejich straně, neboť pochod celé divise k Tuzle zdržel se tak o celý den.

Dolní Tuzla, jedno z největších měst bosenských, leží na pravém břehu potoka Jalského, při samém úpatí lesnatých chlumů, které po obou stranách až k hanu Pirkovci vroubí hlubokou prorvu řečeného potoka, na jejímžto dně se po pravém břehu potoka vine spustlá silnice. Vojsku ze strany východní postupujícímu jest prorva Jalského potoka jako obrovskou branou, kteréž se nutno zmocniti, máli býti proveden útok na město samo. Strategická důležitost místa byla i povstalcům velmi dobře známa. Jakmile se k poledni rakouské vojsko přiblížilo asi na půl hodiny k městu, byla do předních jeho řad se všech vrcholků a strání na pobočních chlumech zahájena prudká palba. Ve středu povstalecké posice stála dvě děla, jichž mužstvo bylo patrně dobře vycvičeno, neboť hned druhým granátem byl roztříštěn rakouský vůz se střelivem. Přímý útok na povstalecký střed zdál se býti nemožným, proto mělo dle Szaparyova plánu obcházejícím manévrem povstalcům v bok a v týl udeřeno, a tím hlavní jich postavení uprostřed rozvikláno býti. Poněvadž se zdálo, že levé křídlo povstalců jest poměrně slabší a křovinaté chlumy na levém břehu potoka Jalského jsou schůdnější, než strmé vrcholky na břehu pravém, pokusil se Szapary levé křídlo povstalců obemknouti. V prvních hodinách odpoledních přebředly dvě setniny potok a draly se houštinami po stráních vzhůru do levého boku povstalcům; ti však obořili se na ně s takovou silou, že po krátkém boji uvedeny byly v nepořádek. Když jim na rychlo poslán celý prapor ku pomoci, jali se povstalci rakouský sbor ten obcházeti sami. Za tím pokročili Turci, jichžto řady každým okamžikem vzrůstaly, útočně též uprostřed a na pravém křídle, hledíce i to obemknouti a vpadnouti Rakušanům do týla. Szapary musil poslední svoje reservy vyslati do bitevního šiku. Na štěstí chýlilo se k večeru, a povstalcům počalo se nedostávati střeliva; každý z nich míval sice před bojem na zádech velikou torbu plnou střeliva (mimo zbraň, střelivo a něco kukuřice tito bosí, polonazí lidé ničeho s sebou nenosili), však nerozvážnou palbou na velikou vzdálenost pravidlem větší díl střeliva zbytečně rozmrhal. K večeru tedy střelba utichla, a obě strany nocovaly ve svých posicích.

V noci odbýval rakouský štáb vojenskou poradu, dobře věda, že jest v postavení nad míru kritickém. Divise měla povstalce zatlačiti a proniknouti až k městu: že se to nezdařilo, ano povstalci sami útočně

mohli vystoupiti, toť byl neúspěch, jímž fanatismus turecký mohl k zítřejšímu boji nanovo býti rozdmýchán. A skutečně, sotva se 10. srpen rozbřeskl, houkaly již rány na celé čáře. Szapary hodlal dnes obcházecím manévrem obemknouti pravé křídlo nepřátelské; podplukovníku Marocuttimu svěřena ta úloha. Ale povstalci během dopoledne postoupili na celé čáře opět k útoku, pravé i levé jich křídlo, jsouce stále novými a čerstvými zástupy sesilována, rozehnala úplně rakouské poboční sbory a postupovala stále k týlu divise. Ve 2 hodiny odpoledne byla i zpáteční cesta ke Gračanici, po níž jedině bylo lze ustoupiti, od povstalců silně ohrožena, ba za nedlouho sypaly se jich kule i na rakouské obvaziště, kde lékaři raněným první pomoci poskytovali. Ještě chvíle zoufalého boje, a harcovnické řetězy jednotlivých setnin byly na mnohých místech prolomeny: Szaparymu nezbylo než dáti znamení k ústupu. Ke třetí hodině zavzněl neblahý ten signál do bitevního řevu, a hned potom ustupovala celá divise od Tuzly. Povstalci byli jí v patách; u hanu Pirkovce vpadli ustupujícím dokonce v bok, ale byli odraženi. O 4. hodině ranní dne 11. srpna stihl Szapary se svými sbory do Dubošnice. Z Dubošnice k Tuzle byla divise jeho táhla dva dni, za světla denního — po srážce u Tuzly vykonala tutéž cestu nazpátek za jedinou noc . . . Povstalci nedopřáli jí teď ani v Dubošnici odpočinku, znepokujíce za nového jitra zadní rakouský voj ze všech stran palbou, kteráž neustala dříve, až Szaparyova divise během dne poněkud v pořádek uvedená, nastoupila další zpáteční pochod ku Gračanici. Vojsko jsouc neustále na všech stranách napadáno, strávilo opětně celou noc na pochodu a dorazilo za jitra 12. srpna na smrt unaveno do Gračanice. Avšak již nazejtří byly tu předstráže tábořící kolony velikou silou povstalců napadeny. Szapary se brzy přesvědčil, že táhnou proti němu titéž povstalci, s nimiž se byl tak neštastně setkal před Dolní Tuzlou. Odpoledne rozvinul se boj na celé čáře, a poněvadž mezi tím bylo i spojení Gračanice s Gradačcem v rukou povstalců, nezbývalo XX. divisi nic jiného než vrhnouti se z Gračanice — k Doboji, kdež se tou dobou nalézala etapní stanice kolony Tegetthoffovy. Když boj u Gračanice příchodem noci utichl, dal se Szapary s celou divisí na ústup k Doboji, kamž nazejtří ráno s hladovým, nevyspalým a značně seřidlým vojskem dorazil.

(Dokončení.)

Joachim Barrande a jeho díla.

Od

Josefa Kořenského.

Slavná díla Barrandeova vypučela vesměs na naší české půdě, roznesla o ní do všeho učeného světa známost alespoň co do paleontologického významu, ano učinila ji klasickou půdou v této příčině. Přiveden byv osudem z daleké ciziny na tuto půdu věnoval jí šlechetný učenec tolik pozornosti, tolik pilné práce, vynaložil veliké jmění a zasvětil celý svůj život vědeckému prozkoumání jejímu, žeť toho svrcho-

vanou měrou hoden, aby o zásluhách jeho i před širším obecenstvem zevrubněji bylo promluveno.

Když známý pretendent francouzského trůnu, hrabě Jindřich Chambord, z vlasti uteci musil a za svým dědem Karlem X. do Čech se odebral, provázel jej tam též jeden z bývalých jeho vychovatelů, Joachim Barrande, který pak od r. 1832 Prahu za své stálé bydliště zvolil. Poznav již prvé silurský útvar za svého pobytu v Anglii, počal se v Čechách horlivě zabývati paleontologickými studiemi o českém silurském útvaru, který zvláště v okolí Pražském byl přírodozkumce a přátele přírodních náuk již před sto lety vábil.

Formace silurská má své jmeno od národa Silurů,*) který před věky bydlel v západní části ostrova britanského, v nynějším knížectví Walesském. V té půvabné hornatině vyskytují se hojné památky někdejšího tvorstva, ovšem zkamenělého; tyto svědky dávných věků nejprvé popsal a ve skvostném díle**) vyobrazil anglický geolog Sir Roderick Murchison r. 1839, pak později v novém zpracování r. 1854 v prvém, r. 1859 v druhém a r. 1867 v třetím vydání pod jmenem *Siluria*. Dílo Murchisonovo přivodilo poznání téže formace i v jiných zemích, jako v Americe, Skandinavii, Rusku a zvláště v Čechách, kdež jest tak mocně, soustavně a charakteristicky vyvinuta, že se tou českou vzácností geologickou právem honositi můžeme. Český silur uložen jest v někdejší zátoce bývalého pramoře, prostíraje se po obou březích řeky Berounky a částečně Vltavy, jež svlažují úpatí lesnatých hřbetů Brdských, a maje ve svém obvodu asi 400 kilometrů pokrývá kraj, jehož hranice stanoví asi Škvorec, Slapy, Nový Knín, Klatovy, Domažlice, Stříbro, Planá, Rabštejn, Kozlany, Rakovník, Kladno, Budeč, Lobkovice, Labský Kostelec a Počernice.***)

Architektura siluru v pohraničních krajích nápadně liší se od vysočin z huronských břidlic složených a od prahorní krabatiny na straně jižní a severozápadní. Půvabné kraje a malebná místa lesnatých chlumů v zátokách Berounčiných a Vltaviných poutaly pozornost nejednoho navštěvovatele, diletanta i odborného přírodozpytce, v dílo boží přírody zasvěceného. A ježto mnozí z nich — sdílejíce se s jinými přáteli přírodních náuk o duševní požitek a zábavu, kterých podávají nám s dostatek vděčné partie českého siluru — knihy a publikace různého obsahu o tom vydávali, přišly na světlo práce individuálních zvláštností, i také kusé, nejasné, prosté vědeckého základu, až illusorní. O některých zkamenělých pozůstatcích nejprvé psal jesuita František Zeno, profesor matematiky na vysokém učení Pražském, r. 1770; fragmenty některých raků trilobitů považoval a popsal jakožto lastury či mušle, ocasní štít (pygidium) trilobita rodu Asaphus nazval Cacadu či Käfermuschel. Born a hrabě Kinský jmenovali trilobity jmenem Entomolithus. I jiní četní

*) Silyrové či Silurové, statečný kmen v jihozápadní Britanii se znamenitými městy Iscou (Caer Leon) a Venetou (Caer Vent). Byvše od Římanů podrobeni, byli jim stálým postrachem. Tac. Ann. 12., 32., 33. — Agric. 17. V 5. století po Kristu i Sasům do Britanie se přesídlivším dlouho odolávali.

**) The Silurien System 1839.

***) Dle mapy s rozlohou vodorovné členitosti v Systême Silurien du centre de la Bohême. Vol. I. Texte.

mužové podávali zprávy o tomto útvaru, jmenovitě Sandberg, Irasek, dr. Jan Mayer, prof. Jos. Meyer, Lindacker, horní rada Rössler, Preyssler, starší Reuss. V našem století psali o silurském útvaru Brongniart, Schlottheim, Kašpar Šternberk, zvláště pak zasloužilý prof. Zippe, který přihlížel nejen ku stránce paleontologické než i k členitosti vertikální, pak Zenker, Buch, Bronn, Gumprecht, Quenstedt, Goldfuss, Emmerich, dr. Beyrich a j.

Prvou zprávu jazykem českým napsanou podal nám již před třiceti lety náš prof. Krejčí,*) ale řídě se náhledy Mohsovými nesoudil tehdy právě o zemězpytném významu zkamenělin jakož i o složení vrstev, což sám otevřeně v prvém vydání své Geologie (str. 452) vyznává. Seznámiv se později s Barrandem a s jeho spisy, dal se novým směrem v bádání geologickém, rozhojnil českou literaturu obsáhlými pracemi a znamenitě posloužil vědě i rodné své zemi, kterou kříž na kříž prochodil a prozkoumal.

Barrande prohledav veškery práce týkající se českého siluru, hotovil se k veliké reformě v tomto oboru vědy; překonal jakožto rozený Francouz i obtíže českého jazyka, jehož znalost přede vším vyžadovalo ustavičné obcování jeho s českými skalníky, kterým od příchodu velikého mistra vzešel nový a mocný pramen výživy, ježto se paleontologii otvíraly dvéře veřejných ústavů i četných soukromníků. R. 1846 oznámil první předběžnou zprávu o silurském útvaru: *Notice préliminaire sur le Système Silurien et les Trilobites de Bohême* (Leipsic, Hirschfeld). Hned potom téhož roku vydal publikaci: *Nouveaux Trilobites, supplément à la Notice préliminaire* etc. (Prague, Calvé), ve které pokřtil mnohé trilobity, zevrubně je klasifikoval a nově zařadil některé stejné druhy s rozličným rozvojem životním, o němž Quenstedt, Emmerich, Burmeister, Beyrich a j. ani tušení neměli, považujíce různá stadia za druhy samostatné. Zpráva ta způsobila nemalé hnutí a ustrnutí v táboře domácích starších přírodozkumců, kteří chtějíce zachovati prioritu na české půdě, odhodlali se stůj co stůj předstihnouti vydání spisů Barrandeových.

Práci tu podnikli Ig. Havle, guberniální rada kraje Berounského, a A. J. Corda, kustos kr. Českého Musea a člen kr. společnosti náuk; dílo jich: *Prodrom einer Monographie der böhmischen Trilobiten* vyšlo v pojednáních kr. společnosti náuk r. 1847 s heslem Rochefoucauldovým: Pour bien savoire une chose il faut en savoir les détails. Dle předmluvy zavírá v sobě práce „kritické vypsání českých trilobitů“ a věnována jest Jeho cís. Výsosti arcivévodovi Štěpánovi, vysokému příznivci a milostivému ochránci paleontologie. Ale vědecký ten podnik nebyl prost četných vad a poklesků, o čem vydavatelé dobře věděli, a proto měla následovati „ještě veliká monografie, s níž by některé záhady a pochybnosti došly náležitého rozřešení a opravení;“ k tomu však již nedošlo. Jejich Prodrom byla práce ukvapená, a založena byvši jen na mělkém studiu a nevelikém materiálu petrografickém, má nyní důležitost jen historickou. Z paleontologických jmen v něm užívaných jen některá se našich časů dožila, ostatní vzala za své pro nepřípadnost

*) Zeměznalecký přehled okolí Pražského, v Časop. Čes. Mus. 1847.

nebo proto, že jimi rozličná stadia některých trilobitů mylně poznamenávána byla jakožto nové druhy.

Mezi tím Barrande maje po ruce bohatý materiál paleontologický (na nějž po léta veliké jmění vynakládal a posud vynakládá) připravoval do tisku práce hlubokých a mnoholetých studií, chystaje tak všemu učenému světu překvapení, ježto všecky zkoumatele věcí přirozených naplnilo k němu nejhlubší úctou, ano zjednalo mu světovou slávu. Již r. 1846 podal Barrande osobně ve schůzi přátel přírodních věd ve Vídni jasný přehled o svém geologickém a paleontologickém bádání vykonaném v středních Čechách. Mnohá místa a naleziště silurských zkamenělin blízká i daleká navštívil stokrát i častěji, za veliké tisíce kupoval pole a nivy, aby je překopal a v příčině paleontologické prozkoumal, zaměstnával mnoho skalníků a dělníků, ze kterých se časem stali prostonárodní paleontologové, rozšířivše „ráčky" po sbírkách všech zemí; česká terminologie nalezla v českých skalnících věrné zastavatele i autory, kteří zkamenělinám podle podoby a význačných lokalit vhodná jmena dávali*): *rak s krejcarovou hlavou* (Remopleurides), *metlák* (Acidaspis), *špičák* (Paradoxides), *podkováček* (Harpes), *vějíř* (Bronteus), *chlupáček* (Sao hirsuta), *hlaváč* (Phacops), *lopatáč* (Illaenus), *korunáč* (Conocephalites), *umrčí hlava* (Sphaerexochus), *velečák* (Arionellus), *veselák* a p. Ale skalníci se později ku svému dobrodinci nešlechetně zachovali. Požívali od něho ustanoveného platu týdenního; za zvláštní nálezy byli kromě stálého platu mimořádně odměňováni. Záliba ve sbírání zkamenělin šířila se pak i u jiných vzdělanců a boháčů, kterým je skalníci páně Barrandeovi pod rukou za drahé peníze prodávali, tak svého pána šidíce. To bylo příčinou, že je Barrande sprostil povinností a kupoval od nich jen to, čeho k novému studiu užiti mohl. Kapitál, jejž na takové zkoumání vydal, jde do *statisíců* zlatých.

Barrande byl prvý, který poznal soustředné uspořádání veškerých silurských vrstev kolem vápenné vysočiny, což pochází od pravidelného uložení vrstevních pásem v podélné pánvi, jejíž osa směřuje od jihozápadu k severovýchodu, od Klatov k Ouvalům, majíc v délce asi 160 kilometrů. Směr vrstev jest z pravidla asi k 15° severovýchodu, jakkoli lokální úchylky nejsou právě řídké. Jednotlivá pásma zapadají na každé straně celkem k hlavní ose, tedy na straně jihovýchodní k severozápadu a na severozápadní k jihovýchodu. Památný ten geologický výjev souhlasí cele s pánvitým slohem, veškeré silurské formace v Čechách, což vzniknouti mohlo jen v zátoce úžinou uzavřené. Kde ta mořská zátoka někdejšího silurského moře souvisela s ostatním vodstvem, neumíme pověděti na jisto. Připustiti lze výklad následující: Pánev silurská jest k severovýchodu v Polabí mezi Brandýsem a Ouvaly otevřena, a silur ukrývá se zde pod vrstvami křídového útvaru, vycházeje na den teprvé dále u kraje prahor Jizerských, Krkonošských a Orlických, ovšem v podobě změněné a jen částečně v pruském Slezsku dle zkamenělin určitěji vyznačené. Dle toho podobá se, že český silur usazen byl v chobotu, kterýž od severovýchodu mezi Krkonošskými a Orlickými horami

*) V. dr. A. Friče: Skalníci Berounští a Pražští jakožto prostonárodní paleontologové, v Živě 1863.

do staré prahorní pevniny české zasahoval, na severu pak v nynějším Slezsku a Sasku se širým mořem prvohorním souvisel. Mohutná pásma silurských usazenin spočívají na sobě jakožto veliké eliptické mísy, z nichž nejstarší, nejprvé uložené, leží ve spod, mladší vrstvy nad nimi. Okraje těch pásem, pokud vycházejí na den, jeví se v koncentrických pruzích se zvláštním charakterem ve stránce petrologické i paleontologické, kterouž povahu vylíčil Barrande přesně ve svém ideálním profilu (Section idéale en travers du bassin. Syst. Sil. I.), kterýž putuje po všech geologických spisech.

Přihlížeje k rázu jednotlivých pasů rozdělil Barrande veškeru soustavu silurskou v Čechách ve tři hlavní oddíly, jež dříve označovány byly společným jmenem droba (Grauwacke). Ve spodním (azoickém) oddíle siluru nenacházejí se skoro žádné památky organických bytostí; jeť složen z polokrystalických hornin, na kterých spočívají mocné vrstvy slepenců a břidlic, jako ku př. u Příbrami, Stříbra. Toto spodní oddělení je totéž, jako *Azoic System* anglického geologa prof. Sedgwicka a činí přechod mezi prahorní formací k mladším usazeninám. Někteří geologové, zvláště angličtí a pak i naši čeští, majíce zření k povšechné architektuře prahorních a prvohorních útvarů, oddělují od silurského útvaru staré azoické břidličnaté skály a pásma sporými zkamenělinami vyznačená jmenem huron. Barrande rozeznává ve spodním oddělení ještě dvé pásem (étage) a označil je písmeny *A*, *B*. Střední oddíl siluru dělí ve dvé: pásmo *C* a *D*, jež se různí v mineralogické i paleontografické povaze; pásmo *C* charakterisuje se hlinitými břidlicemi a *D* mocnými pásmy křemence. Tato podřízená pásma souhlasí s Murchisonovými *Llandeiloflags* a *Carodoc Sandstone.* Povahy vápenité jest oddělení hoření, které pokrývá silur v jeho centru v podlouhlých elipsách od Prahy ke Zdicům, obklopen jsa jakožto ostrov břidlicemi a křemenci pásem *A*, *B*, *C*, *D*. Po bedlivém prozkoumání poznal Barrande, že i tato vápencová massa horská není usazeninou stejného věku, než že chová v sobě zkameněliny různého stáří. Individuální pásma vápencová nazval *E*, *F*, *G*, *H*, jež rovnají se svrchnímu siluru Walesskému. A ježto i jednotlivá pásma mají vrstvy v různých dobách usazené, poznamenává je malými písmeny ku př. Dd_1, d_2, d_3 atd.

Pozůstatky organismů v silurském útvaru náleží kromě sporých zbytků rostlinných zvířectvu. Barrande rozeznává trojí zvířenu čili faunu; prvou objevující se v pásmu *C* nazývá nejstarší, primordiální faunu vyskytující se v pásmu *D* jmenuje druhou a ostatní pásma mají faunu třetí. Co do povahy geognostické podržel pro celý silur rozdělení Murchisonovo a počítá pásma *A*, *B*, *C*, *D* k spodnímu (division inferieur) a *E*, *F*, *G*, *H* k svrchnímu siluru (division supérieure). Po způsobu některých geologů nazvali později Krejčí a Lipold pásma podle míst, ve kterých zvláště vrstvy jsou vyvinuty, proti čemuž se Barrande vyslovil, vytýkaje názvům mnohých pásem nesprávnost a nepřípadnost, ježto nevyznačují pravou stratigrafickou a paleontologickou povahu vrstev. Tolik vidělo se nám pověděti o rozčlenění silurského útvaru, pokud toho další vypsání prací Barrandeových vyžadovalo.

Již r. 1846 obsahovala soukromá sbírka jeho víc než 600 druhů zkamenělin; jedině z pásma *E* měl z rodu Orthoceras, Phragmoceras,

Cyrtoceras, Gyroceras, Cryptoceras, Lituites, Nautilus a Gomphoceras asi 125 specií, z nichž asi dvě třetiny náležely výhradně Čechám a jež ve zvláštním díle popsati mínil. Prvotně vycházeti měly jednotlivé jeho monografie o silurských zkamenělinách v pojednáních přátel přírodních věd ve Vídni. Mnozí zaujati jsouce pro tento vědecký záměr počali na jaře se subskripcí. Prvé uvěřejnil tam Barrande publikaci o brachiopodech silurských vrstev v Čechách, o čemž říšský geolog ryt. Haidinger dne 5. února r. 1847 v sezení společnosti podal zprávu pozdraviv Barrandea jakožto člena domácího, který sice rodem jiné zemi náležeje prozkoumání naší vlasti s výborným prospěchem věnoval své síly duševní i hmotné. Dne 4. června téhož roku vylíčil ryt. Hauer s velmi vřelým uznáním obsah a průběh tiskových prací Barrandeových, jež byly řečené společnosti svěřeny. Ze 175 tam popsaných brachiopodů bylo jen 30 druhů také odjinud známo aneb v jiných krajinách nalezeno; veškery ostatní byly pro Čechy nové. Jakkoli bylo lze očekávati, že i následující práce Barrandeovy o fossilních organismech brzy v pojednáních na světlo vyjdou, bylo přece vřelým přáním všech, aby veškery jeho zamýšlené práce literární u veliký celek byly sneseny.

Krátce potom změnily se politické poměry ve Vídni i v Rakousku, když zavál duch revoluční. Císařská akademie věd, založená r. 1846, byla slavnostně otevřena 2. února 1848. První sezení 13. dubna 1848 bylo pro známé politické hnutí na rychlo odbyto; tehdy četl se Barrandeův list, ve kterém žádal za poskytnutí pomoci k vydání svého díla o českém siluru; on sám za kopání, cesty, odměny a p. v těch dvanácti letech vydal více než 25.000 zl., a citelné ztráty peněžité, které tehdy mnohého stihly, přinutily ho hledati útočiště u akademie věd. Prosební list odevzdal svým vědeckým přátelům Haidingrovi a Partschovi, kteří jej v sezení předložili. I byla zvolena komise, v níž zasedali kromě výše jmenovaných geologů Kollar a Etingshausen; příznivé doporučení jeho žádosti stalo se 4. května, ale v třídním sezení bylo za příčinou zmíněných svízelů politických uskutečnění věci odloženo k pozdější příznivější době. Nově pak přikročeno k tomu návrhu hned po akademických prázdninách v prvém zasedání 5. října 1848; mělali se pak záležitost ta dočkati šťastného vyřízení, musil vydavatelství paleontologických prací Barrandeových převzíti Haidinger. A skutečně povolila akademie 1500 zl. jakožto příspěvek na prvý svazek, jenž v sobě uzavírati měl vypsání a vyobrazení českých trilobitů. Ihned sepsal Haidinger provolání v řeči německé, francouzké a anglické a rozeslal cirkuláře všem vynikajícím odborníkům a učeným společnostem. O postupu prací učinil zprávu v sezení dne 4. ledna 1849.

Neúnavnou pílí, vytrvalými a rozsáhlými studiemi o silurském útvaru v Čechách odhaloval Barrande vždy nové pravdy, a výzkumy jeho valem se množily, spisy pak jeho stále nabývaly většího objemu a vyžadovaly velikých sum na své vydávání. Bylo nutno pomýšleti na jiný výdatný pramen podpory, aby tak slavné dílo šťatného konce došlo.

Prvý objemný svazek kompletních prací Barrandeových vyšel r. 1852. Skvostné to dílo jest velkého formátu čtvercového a má nadpis: *Système silurien du centre de la Bohême par Joachim Barrande*, ancien élève l'école Polytechnique etc. *Ière. Partie: Recherches Paléontologiques*

Vol. I. Texte Crustacés: Trilobites. Text obsahuje XXX. stránek úvodu a 935 stránek vypsání trilobitů zobrazených v druhé knize s 51 litografickými tabulemi téhož formátu. V prvém svazku činí se zmínka o příznivých výsledcích, kterými vydávání Barrandeových spisů bylo zabezpečeno. Pod ochranou a záštitou hr. Chamborda stal se Barrande vydavatelem, a teprvé pak bylo se nadíti, že dílo brzy bude dokončeno. Z vděčnosti věnoval je hr. Chambordovi. V následujícím oddíle předmluvy (Actes de reconnaisance) děkuje autor všem příznivcům, přátelům a učeným společnostem, kteří mu ve vědeckém jeho podniku pomoci poskytovali; z toho seznamu jasně vysvítá, v jakém spojení byl Barrande s vynikajícími vědci celého světa, aby svého účelu dosáhl. V prvé řadě jmenuje císaře rakouského: potom následují: cís. akademie věd ve Vídni, geologická společnost ve Francii a Londýně, cís. společnost mineralogická v Petrohradě, ředitel říšského geolog. ústavu ve Vídni Vil. Haidinger, jeho mistr a přítel Sir Roderic Murchison, M. Ed. Verneuil, vicomte d'Archiac, krajský rada A. Havle, angličtí geologové Ed. Forbes, J. Salter, Ramsay, Sedgwick; z Čech Reuss, Dormitzer, Krejčí, Hanka, Lill, Grimm, Feistmantel; z Rakouska dr. Partsch, Zippe, Boué, Hauer, dr. Hoernes, Suess; z Francie Elie de Beaumont, Prévost, Dufrénoy, Milne Edwards, Valenciermes, Cordier, Des Hayes, Alc. d'Orbigny. Michelin, Bayle, Deville, Bourjot a j.; z Britanie Sir Ch. Lyell, Th. Davidson, John Morris, Ch. Stokes, Bowerbank, Waterhouse, R. Jones, Dan. Sharpe, Woodward, Hopkins, J. Gray, Phillips, Jameson, Harkness, Nicol a j.; z Belgie d'Omalius, d'Halloy, de Koninck; z Německa L. Buch, Beyrich, Göppert, Geinitz, Burmeister, Roemer, Bronn, Quenstedt a j,: z Ruska dr. Volborth, Eichwald, dr. Pander, Kutorga; ze Švédska P. Angelin, Gab. Marklin; z Norvežska Chr. Boeck; z Ameriky James Hall, Henry Randall atd. Své věnování zavírá Barrande následujícími slovy: „Ukončuje tento seznam svých přátel, s upřímnou lítostí posvěcuji zde také památku Cordovu, který z horlivosti vědecké ve vlnách Atlantského oceánu nešťastně dokonal život svůj. Vyznávám, že jeho dílo o českých trilobitech nehledě ke všelikým osobním úvahám, bylo mi pohnutkou rozšířiti bádání v tom oboru.“ Pak s pohnutím vyslovuje vděčný obdiv velikého díla stvořitelova a vyjadřuje pocity, jichž blahodárný vliv sílil, oživoval a okouzloval jej v studiích jeho, naplňoval vroucí láskou k tomu, o němž kamení mluví a jenž proniká srdce i ledví naše.

Četné výtisky prvního svazku o českém siluru rozeslal Barrande vědeckým ústavům a přírodozkumcům. Ve schůzi říšského geologického ústavu referoval o něm báňský rada (nyní ředitel) Hauer 15. dubna 1853 a vylíčil podrobně obsah textu i litografických tabulí, s vyobrazením 252 rozličných trilobitů ve dvou sekcích, sedmnácti skupinách a 35 rodech; také zmínil se o novém paleontologickém materiálu k dalšímu vydání chystaném, který obsahoval již tehdy 30 cytherin, 4 raky, 280 cefalopodů, 30 pteropodů, 150 gasteropodů, 200 brachiopodů, 150 acefalů, 25 bryozonů, 30 echynodermů a 60 polypů, tedy celkem s popsanými trilobity 1200 druhů, kdežto v letech čtyřicátých pouze 22 specií známo bylo. K žádosti Barrandeově povolila císařská akademie věd ve Vídni subvenci i k dalšímu vydávání díla. Veškera vyobrazení trilobitů pojal

v sebe jeden, ovšem objemný svazek; ale oddělení hlavonožců mělo tolik tvarů, že bylo třeba pěti silných svazků a to jednoho pro text (712 stran) a čtyř k vyobrazením; první obsahoval 107, druhý 137, třetí 106 a čtvrtý 110 velikých tabulí. K tomu družil se ještě ne menšího objemu svazek s přehledem hlavonožců co do jich rozšíření v rozličných krajinách silurských. Řečené svazky vyšly v letech 1865—1870. O posledním, který ustanovuje rozšíření hlavonožců v příčině vodorovné i kolmé, podal dr. Schlönbach v sezení zprávu, upozorňuje paleontology na mnohé překvapující výsledky v tom díle obsažené, jež nezůstaly bez účinku ve vědeckých kruzích.

Zosnovalť Barrande učení o různých středištích, jež v rozličných krajích a časích význačné chovala tvory. Theorie o stvoření druhů nalezla v něm statečného obhajce, učení descendenční zjevného odpůrce; o nenáhlém rozvoji organismů a tvarů v dobách silurského moře nic ho nepřesvědčilo. Proti názorům evolučním hájí svůj náhled v ten rozum: Rodové typy a druhové tvary silurských hlavonožců objevují se v hlavních nalezištích v přečetném množství, aniž jest nejmenšího dokladu, že by se byly vyvinuly z formy, která před nimi žila, ježto po přechodních formách v starších pásmech není nikde ani památky. Po velikých přervách a přestávkách co do vyskytování se hlavonožců objevují se v následujících, tedy mladších usazeninách silurských druhové zcela noví, o kterých nelze tvrditi, že vznikly odrozením. Ano objevuje se v některých místech nápadné množství nových, odchylných forem právě bezprostředně po intermittenci čili po občasném zániku tvarů starších vykazujíc tam největší míru svého rozšíření. V jiných případech vymizely druhy a rody prvé velmi četně rozšířené až na minimum beze vší stopy filiace, jinde pak následovalo po absolutním minimu souměrné maximum.

Uváživ veškery ty paleontologické poměry přesně prozkoumané fauny silurské, nepřipouští Barrande platnost theorie selekční, jež učí, že veškeré organické tvorstvo jest rozmanitě přeměněným potomstvem (descendenti) nemnohých původních forem, z nichž ono odrozováním se vyvinulo. V silurském útvaru, jakožto v paleozoických vrstvách nejstarších, měli bychom se podle Darwinovy náuky naditi jen základů a počátků organického života, ale tomu není tak: objevujíť se ihned organismy s ustrojením nikoli nejjednodušším. Leč připustiti můžeme najisto, že v nejspodnějších paleozoických vrstvách (laurentinských, huronských a silurských) nepočal se organický život, nýbrž uplynuli věkové, než dostoupilo živočišstvo v těch útvarech toho vývoje, by zůstavilo po sobě patrné stopy ve vrstvách zemských; vznik těchto tvarů odvozují přívrženci učení descendenčního z ústrojného tvorstva, jež v rozmanitých tvarech zajisté předcházelo, ale k němuž naše zkoumání a pozorování až posud nevniklo. A třebas byl L. Agassiz odsoudil theorii transmutační (přirovnávaje její význam k brošuře, ve které by se líčila anatomie obyvatelů na měsíci,*) proto duchaplné výklady evoluční nejsou ještě vyvráceny.

Připuštěním rozličných středišť s individuálními živočichy, kteří

*) Der Schöpfungsplan 1875 p. 132.

občasně v různých místech nově se objevovali (rénovation), snadno lze vysvětliti památný geologický zjev nazvaný *kolonie*. Tím jmenem charakterisuje Barrande jisté osamělé partie se zkamenělinami, jež objevujíce se z pravidla v mladších pásmech, mezi staršími vrstvami silurské formace nalezeny byly. Vyskytlyť se ku příkladu zkameněliny výhradně pásmu *E* náležející mezi vrstvami *D*; Barrande přijímá tedy domněnku, že fauna pásma *E* v témž čase, kdy v jiném vzdálenějším místě vrstvy *D* se usazovaly, již žila, a že z ní *někteří* živočichové změnou vodní hladiny tam se přistěhovavše společně s prvou zvířenou živi byli a tak osadu založili, avšak brzy zase úplně tam vyhynuli, až teprvé ostatní druhy po úplném usazení vrstev *D* u velikém množství se objevily. Tuto abnormitu poznal Barrande po letech čtyřicátých. Při stavbě silnice z Malé Strany Pražské k Bruské bráně a sice na ohybu té silnice proti bývalému dřevěnému mostu přes hluboký úvoz objeveno bylo r. 1831 malé ložisko vápence uprostřed břidlic pásma Dd_4 a v něm některé zkameněliny z fauny druhé a třetí společně smíchané (Asaphus nobilis, Calymene incerta, Dalmanites socialis; Cheirurus insignis, Arethusina Konincki, Sphaerexochus mirus a j.). Prof. Zippe uložil v Českém Museu dvé bedničky těch zkamenélin, jichž se několik teprvé pozdéji Barrandeovi do rukou dostalo, kdežto ostatní se ztratily.

O těch anomaliích zmiňuje se také Corda ve svém Prodromu českých trilobitů (str. 6.), a neuznávaje stanovení poměrného stáří vrstev podle význačných zkamenélin, činí Barrandeovi výtku a vyslovuje se proti vymezení jistých trilobitů v jistých vrstvách takto: I břidlice, křemence a vápence obsahují svou místní faunu, jež nemůže býti měřítkem posloupnému stáří vrstev, protože našli jsme druhy, které současně vyskytují se s oněmi, jež popsány jsou v starších neb mladších vrstvách atd.

Kolonie Zippeova nezůstala osamoceným zjevem geologickým, Barrande stanovil jich více. Prof. Krejčí vyslovil svým časem domněnku, že by naleziště v Brusce nacházelo se blízko velkého vržení v pásmu břidlic d_4 (Zahořanských), kteréž snad souvisí s velkým vržením v údolí Košířském, a že následkem toho naleziště ono leželo snad původně blízko u spodu vyššího oddělení silurského, v němž třetí fauna výhradně panuje, a že by tedy náleželo do pruhu, v němž se již obé zvířeny, druhá i třetí, smísiti mohly. Znik jiných kolonií v souvrství Kralodvorském (d_5) jal se vysvětlovati vržením vrstev, maje za to, že se graptolitové vrstvy octly v těchto neobyčejných poměrech jen převrácením slohu vrstevního a že původné ležely též u spodu vápenných vrstev, jako vrstvy Chuchelské (e_1). Bylo lze tak souditi z výkladu o vrstvě Kralodvorské divoce převržené, o břidlicích graptolitových a vyvřelých zelenokamenech na příkrých stráních Berounky mezi Zadní Třebání a Klučicemi.

O těch náhledech dověděl se Barrande*) teprvé ze zpráv říšské geologické společnosti Vídenské a ohradil se proti tomu tvrzení, udávaje, že kolonie nelze vysvětliti dislokací a že theorii o nich objasní vědeckou prací již připravovanou.

---

*) Krejčího Geologie str. 412.

S politováním se zmiňuje, že tvrzení prof. Krejčího, jehož služby akademie vděčně přijala, jest mu vyvrátiti a že jest nucen vzdáti se na čas svých paleontologických bádání, o nichž práce k tisku chystal. Ve spise *Etudes géologiques* mínil původně své studium jasně dokázati. Ale i ve vědeckém sporu osvědčil Barrande osobní přátelství a nazval jednu z kolonií jmenem prof. Krejčího: „Rád ctím ty," praví ve svém listě, „kteří jsou z nejhorlivějších zastavatelů a rozšiřovatelů vědeckých pravd v mládeži české." — Také báňský rada Lipold, jemužto s prof. Krejčím mapování okolí Pražského a Berounského svěřeno bylo (1859), pochyboval, že by vznik veškerých kolonií v Čechách jedním spůsobem bylo lze vysvětliti. Tím více hájil nové své učení Barrande, zvláště v pojednání *Société géologique de France*, kde podává stručný přehled svých zkoumání dovolávaje se analogických výjevů i v jiných zemích.

Vědecký ten spor trval mnohá léta a byl podnětem vysoce zajímavého díla, ve kterém Barrande jasně dokázal pravdu svého učení, k němuž se pak přidali Krejčí a Lipold. Veřejným prohlášením v pojednáních říšské geol. společnosti skončeny byly debaty a přátelský mír uzavřen mezi stranami. Duchaplná obrana kolonií Barrandeových vyšla ve čtyřech svazcích jmenem *Défense des Colonies* (1861—1870). V posledním svazku děkuje Barrande za deklaraci učiněnou v pojednáních zvláště prof. Krejčímu, „jehož prohlášení jest čestným důkazem vědecké svědomitosti."

Po seznání Barrandeova učení o koloniích v Čechách jali se mnozí geologové, kteří podobnou anomalii v uložení vrstev pozorovali v Alpách a Karpatech, vysvětlovati analogickým spůsobem, kteréž tvrzení Barrande rozhodně zamítnul.

Velikého díla *Systêm Silurien* až dosud Barrande nedokončil,*) než stále je vydává. Úprava jeho nádherného arcidíla zasluhuje vší chvály, zvláště pak rozdělení tištěného textu, jasné přehledy, porovnávání a výtečně provedené tabule litografické. Prvý svazek vyšel u Haase, ostatní u K. Bellmanna v Praze. Gravírování tabulí o trilobitech a litografování pteropodů převzal a vyvedl J. Fetters v Praze (tiskem Fr. Sandtnera). Vyobrazení cefalopodů většinou pod dozorem Barrandeovým provedl

*) Posavad vyšly následující svazky díla toho:
1852. Vol. I. Crustacés. Trilobites. Textu XXX stran v úvodu a 935 stran vysvětlujícího textu.
1852. Vol. I. Crustacés. Trilobites. Tabulí 51.
1865. Vol. II. Céphalopodes. Tabulí 1—107.
1866. Vol. II. Céphalopodes. Tabulí 108—244.
1867. Vol. II. Classe des Molusques. Ordre des Céphalopodes. Textu XXXVI a 712 stran.
1867. Vol. III. Classe des Molusques. Ordre des Pteropodes. Textu XV a 179 stran. Tabulí 16.
1868. Vol. II. Céphalopodes. Tabulí 245—350.
1870. Vol. II. Céphalopodes. Distribution horizontale et verticale des céphalopodes dans les contrées siluriennes. Textu XI a 263 stran.
1872. Vol. I. Trilobites. Supplément. Textu XXX a 935 stran.
1874. Vol. II. Céphalopodes. Textu XXIV a 804 strany.
1877. Vol. II. Classe des Molusques. Ordre des Céphalopodes. Supplément et série tardive. Textu 742 stran.
1877. Vol. II. Céphalopodes. Tab. 461—544.

Humbert v Paříži v tiskárně Lemercierově, dílem dělo se v císařské dvorní tiskárně.

Ale ještě mocné zásoby nahromaděného materiálu paleontologického čekají na vydání, kteréž ruka Barrandeova tak geniálně a s pravým podivem počala. Kéž jen klasické to dílo, vypučevší na půdě české, šťastně dokoná k naší i veškerého světa radosti! Vždyť důvtip Barrandeův nedotkl se ještě mnohých těch vymřelých tvorů zašlého moře silurského, jež ve sbírkách jsou jako nekřtěňátka a jimž jmeno dáti mimo Barrandea nikdo jiný z paleontologů naší doby sobě netroufá. Pokud nám známo, chová Barrande veškeren literární materiál o silurském útvaru pohotově; kéž jen na něj v době co nejbližší dojde řada, aby dovršena byla velikolepá práce věhlasného paleontologa.

Barrande je čestným doktorem filosofie university Vídenské a členem přemnohých učených jednot po všem světě. Odporučení jeho do museí evropských a k učencům vůbec jsou veliké váhy; písatel těchto řádků co nejvděčněji sobě připomíná, jak mu k přímluvě Barrandeově veškery sbírky Britského musea v Londýně ochotně k volnému použití zotvírány byly.

Mimo hlavní tuto uvedená díla vydal Barrande bez mála čtyřicet pojednání a zpráv menšího i většího objemu v různých časopisech, některé z nich vyšly pak též o sobě. Jakkoliv jest již kmetem osmdesátiletým (narodil se r. 1799, rodištém jeho jest Sangues, v jižní Francii), jest ustavičně velmi činný a čilý, dokonávaje své monumentální dílo; ráno i odpoledne neúnavně pracuje, pouze před obédem po 12. hodině dopřává si denně procházky městem i za město. Krok jeho jest volný ale vždy ještě pevný, tvář výrazu stále klidného. Ku každému jest vlídný a ochotný, ale společnosti nevyhledává, jsa v sebe uzavřen a před světem se skrývaje s bezpříkladnou skromností. Toť příčinou, že ve všech biografických slovnících a jiných spisech toho druhu marně hledáš nějakých bližších zpráv o jeho životě — ačkoliv jest po drahná desítiletí jedním z nejslavnějších geologů, — odtud zajisté pochází i ta okolnost, že Praha nezná osobnost tak proslulou, ve zdech jejích tak dlouho zdomácnělou, že si obyvatelé její neukazují na vysokého bělovlasého starce, když se mezi nimi vyskytne, nemajíce tušení, jak znamenitý to vědec.

O původu a podstatě lidské mluvy.

Podává

Josef Černý.

Od starodávna i obecně pokládána mluva článkovaná za nejpodstatnější znak, který člověka nad ostatní druhy živých bytostí povyšuje. Tlumočilať netoliko věrně vnitřní jeho život, nýbrž zdála se i dle obecného náhledu s myšlením jednotlivcovým co nejúžeji souviseti. Jmenovitě se někteří o myšlení pojmovém čili abstraktním domnívali, že jest nerozlučně spojeno s mluveným slovem; a i tací myslitelé, kteří se ne-

přiznávají k tomuto náhledu, považují svazek mezi myšlenkou a slovem za tak úzký, že myšlení vnitřním mluvením nazývají (Plato, Theaitet 190, A). Není tedy divu, že mluva jmína byla popředním znamením duševního života u člověka, ba pramenem všeho ostatního, co člověka nad zvíře povznáší.

Jakkoli pak náhled ten mnoho křivého v sobě chová, dá se přece vysvětliti a omluviti. Především je v skutku vzájemné sdělování, kteréž právě mluva prostředkuje, nejpatrnějším výrazem života vnitřního a — což jest neméně vážné — zároveň pramenem jeho. Vzdělanost naše rozumová i mravní a velká část našich radostí prýštila a prýští se hlavně odtud, že jiní s námi se sdělovali a nás poučovali, jak bychom i my své tužby a svá přání jim svěřovali. A není nejmenší pochybnosti, že na této všestranné výměně myšlenek mezi lidmi současnými a na stálém přecházení vymožeností jednoho pokolení na druhé závisí pokrok veškerého lidstva. Ježto pak jazyk jest této záměny prostředkem nejpohodlnějším a nejbezpečnějším, sluší jí též hlavní dík ze zdaru, který z toho jednotlivci i celku plyne.

Byť pak dále bylo pochybno, zdali myšlenka s pronešeným slovem úžeji jest spojena anebo pouze libovolně sdružena, a zdali tohoto sdružení pro pokrok v myšlení nutně třeba, tolik zajisté dlužno přiznati, že toto spřežení myšlenek s výrazem slovesným velice napomáhá myslitelům o samotě pracujícím. Z toho plyne, že řeč lidská ovšem s vývojem lidské vzdělanosti vynikající měrou je sloučena, jednak ji podstatně rozmáhajíc, jednak sama od ní zdaru nabývajíc. Pročež ducha lidského, pátrajícího po počátcích své vzdělanosti, od jakživa právem zajímala otázka, kterak povstala tato veledůležitá páka jeho duševní osvěty. Platonem počínajíc až na naše doby mnozí myslitelé otázce této svůj vtip věnovali.

Jako při všech zjevech a institucích lidských, které jsou starší nežli veliké podání, lidé rádi se dovolávají původu božského, tak i při otázce o původu řeči lidské věřeno nejdříve a nejpřirozeněji, že bůh sám ji zároveň s člověkem stvořil. Nejstarším badatelům nešlo pak již o to, jak řeč povstala, nýbrž která z řečí jest nejstarší. Egypťané dlouho svou řeč za nejstarší pokládali, ale zvláštním od té doby neopakovaným pokusem nabyli jiného mínění; dvě nemluvňata totiž zavřena jsou do chatky a od lidí oddělena úplně; pastýřům, jimž přislušelo je živiti, přísně zapovězeno slova na ně promluviti; po nějakém čase děti překvapily pastýře k nim vstupujícího slovem *bekos*. Nějaký Mezzofanti egyptského dvora přišel na to, že bekos je slovo frygické a znamená chléb a od té doby v Egyptě věřeno, že frygičtina je nejstarší řečí, po ní však že hned přijde egyptština. — Teprv u Řeků stala se otázka tato předmětem filosofického bádání, ačkoli podnět k němu dali vlastně rhetorové, kteří v krasořečných svých cvičeních k původu jednotlivých slov zírajíce i na základní problem pozornost svou obrátili. Plato v dialogu nadepsaném Kratylos probírá náhledy v té příčině tehdáž běžné; dle jedněch povstala prý řeč lidská φύσει, přirozeností, jsouc člověku takřka přistvořena, a slova, z nichž jazyk se skládá, mají již zpředu určitou platnost, která v nich bytně vězí a se nikterak nemění, ježto se slovem mluveným jest ve vnitřním jakémsi spojení; druhá strana

tvrdila, že řeč lidská je dílem lidským právě tak jako zřízení státní, zákony a j.; význam slov, že se zakládá na jakési společné úmluvě (θέσις), že tudíž mezi slovem a pojmem jest pojitko pouze libovolné. Spor tento nedošel a nemohl za tehdejšího stavu vědomostí dojíti konečného rozhodnutí; většina filosofů klonila se k náhledu druhému. Ale nikdo z nich nepokusil se na základě této hypothese zevrubněji vyložiti, jak asi lidská mluva povstala.

Následovalo mnoho věků neplodných, jež nestarajíce se o takovéto záhady nebo na autoritách starších přestávajíce ničeho nepřičinily k objasnění této věci, ba pološero doby starořecké ustoupilo úplné tmě. Teprvé ve druhé polovici XVIII. století, kde otázky nejdřívějších dějin osvěty se týkající se zálibou byly přetřásány, našli se zase učenci, kteří si tohoto opuštěného pole povšimli; ale hned z počátku vrazili na dvojí závadu.

Pokud totiž pozorovati lze, příroda s našimi myšlenkami nespojila článkovaných výrazů zvukových; zdá se tedy, jako by člověk sám byl přemýšlením připadl na to, aby takové spojení pořídil. K tomu pak nemohla ho žádná pohnutka přivoditi leč pud aneb úmysl sdělovati se; však tato pohnutka mohla teprvé povstati, když vzájemné porozumění a tudíž řeč již byla hotova.

Druhá neméně vážná překážka v tom vězí, že se v bludném octneme kruhu (circulus vitiosus), chcemeli vysvětliti netoliko jak *vůbec* nějaké zvuky článkované nabyly platnosti prostředků významových, nýbrž jak *právě* takové zvuky jí dosáhly, které nám jsou obvykly. Neboť, jak již Aristoteles pověděl, tyto výrazy zvukové z největší části myšlenkám nikterak nejsou podobny, nýbrž děkují za svůj význam jedině jakémus obecnému zvyku, který tento význam více méně nahodile stanoví. Než tento zvyk nemohl z počátku míti místa leda vzájemnou úmluvou, a tato patrně mluvu předpokládá.

Maupertuis, člen Berlínské akademie, jenž první v Německu (ale ve francouzském pojednání: Dissertation sur les différents moyens dont les hommes se sont servis pour exprimer leurs idées. Berlin 1754) o této otázce jednal, snažil se tyto překážky odstraniti následujícím způsobem: V nejstarších dobách jisté posuňky a nečlánkované výkřiky, které jsou přirozenými znameními vnitřních stavů (nálad), k tomu sloužily, aby se lidé pomocí jich jakž takž srozuměli; k nim připojily se příležitostné také posuny a výkřiky s významem umíněným, který nebyl již stanoven nutností přírodní nýbrž úmluvou jisté společnosti. Tím směrem se dlouhou dobu pokračovalo; posléze prý dospěla vynalézavost lidská k tomu poznání, že pohodlněji jest užívati článkované řeči ku tvorbě rozmanitých výrazů. Ježto byla již jakási zásoba srozumitelných znamení po ruce, nebylo prý nesnadno, srozuměti se o smyslu těchto nových, přímo umluvených výrazů.

Tato theorie, protože se zakládá na přirozených výkřicích čili citoslovcích (interjectio) jakožto počátku řeči, nazývá se *interjekcionální;**) kromě Maupertuisa hájili ji s nestejným štěstím Francouzové

---

*) Jazykozpytec Max Müller nazval ji s posměchem „Pah-pah-theorie,“ jakož i následující onomatopoetickou „Wau-wau-theorie.“

Condillac (Essai sur l'origine des connaissances humaines 1746, jeho důvody však nedošly souhlasu Rousseauova) a de Brosses (Traité de la formation mécanique de langues 1765), konečně Němec Tiedemann (Versuch einer Erklärung des Ursprunges der Sprache, Riga 1772).

Jiným poněkud způsobem líčil Herder přirozený původ lidské mluvy ve spisu od Berlínské akademie cenou pocténém: Über den Ursprung der menschlichen Sprache (1770). Dle něho člověk ještě němý pozorně naslouchal hlasům ptákův, psů, krav, rachotu hromu, hučení moře, šelestění listí, bublání potoka, šumění větru a pokoušel se tyto zvuky nápodobiti; když pak shledal, že lze těchto po přírodě říkajíc padělaných tónů s prospěchem upotřebiti k označení předmětů, od nichž ty tóny vycházely, stopoval prý myšlenku tuto vždy dále a tím způsobem vypracoval si svou mluvu. Odtud přezděno této theorii *onomatopoetická;* jakkoli pak není nesnadno uvesti proti ní podstatné důvody, přece nelze upříti, že jádro její jest zdravé, i uvidíme v dalším průběhu naší rozpravy, jak dobře se hodila učenci novověkému (Whitneyovi) přes všechen výsměch Müllerův.

Naproti oběma těmto stranám stáli theologové, hájíce božský původ řeči, při čemž ještě nejlépe dovedli vyvraceti slabé důvody svých protivníků. Jmenovitě proti Maupertuisovi vystoupil o 2 léta později v téže akademii Süssmilch s pojednáním: Versuch eines Beweises, dass die erste Sprache ihren Ursprung nicht vom Menschen, sondern allein vom Schöpfer erhalten habe, kteréž r. 1766 tiskem vyšlo. Süssmilch namítá velmi trefně, kterakže dle této theorie pochopiti, že *všichni* lidé, kteří se ovšem mezi tím velice rozmnožili a po světě rozptýlili, článkovanou řeč zaměnili za obvyklé jim dosud a ustálené výrazy interjektionální. Že by se byli rozmanití kmenové lidští o tom srozuměli, tomu prý nelze dáti místa již proto, že rozptýlivše se onu řeč výkřiků a posunů způsobem rozličným, pro druhého nesrozumitelným, dále vyvíjeli. Dále prý asi všichni lidé stěží byli tak bystrého vtipu, aby přednosti řeči článkované před jiným prostředkem sdělovacím byli poznali a náležitě ocenili, i konečně takové duševní čilosti, aby zřeknouce se toho, čemu po drahný čas přivykli, něco nového si oblíbili. Vůbec prý nelze nikterak pochopiti, jak by mohla býti mluva dílem lidským a proto nutno ji pokládati za bezprostřední dar boha samého. Jádrem jeho argumentace jest, že vynález jazyka jediné „plodem svrchovaného a dokonalého rozumu“ býti mohl: avšak bez řeči úplně vyvinuté na rozumové myšlení nelze pomýšleti.

Kratochvilné nápady pronesl o této otázce anglický lord Monboddo ve spisu On the Origin and Progress of Language (1774—92, 6 dílů). Veškero pokolení lidské dle něho vzalo svůj původ od páru bezocasých opic a všichni jazykové pocházejí ze staré egyptštiny, kteréž tamější polobožští králové naučili své poddané; od nich rozšiřovalo se umění článkované řeči dále a dále. Avšak habent sua fata libelli: sotvaže se dotiskl poslední svazek jeho díla, vydal přítel jeho Wilkens jednu z nejprvnějších mluvnic jazyka sanskritského a vylíčil v ní dokonalost a starobylost této řeči, vůči které Monboddova staroegyptština musila se schovati. Avšak moudrý lord nepřišel do rozpaků; sedl znova ku psaní a sepsal dílo čtyrsvazkové: Antient Metaphysics, ve kterém původ řeči

samému bohu Osiriovi připisuje, a dále tvrdí, „že řečtinu nutno odvoditi ze sanskrity, kteráž byla dříve jazykem egyptským, potom od Egypťanů vedených bohem Osiriem spolu s ostatními jejich uměními do Indie se dostala a odtud prý skrze osadníky v Řecku se usídlivší sem přinesena byla.“

Studium sanskrity a spojené s ním založení porovnávací jazykovědy na začátku tohoto století stanoví novou, mnohem důležitější a úrodnější dobu pro náš předmět. Přestalo pouhé apriorické filosofování, kteréž postrádajíc pevné půdy — totiž vědomostí jazykových — nemohlo se ovšem bezpečných a pravých výsledků dodělati; i připadalo bádání o původu mluvy čím dále tím více na stoupence jazykovědy, kteráž na počátku tohoto století objevením pravé methody teprvé vědou se stavši bujně a rychle rozkvétala. Ale jakož vůbec jazykozpyt a duševědoslovi nezbytně svazkem velmi těsným sloučeny jsou, tak i v této příčině druhdy jazykozpyt o zásady psychologie právě panující (Heglovy) se opíral a k nim i sám se chýlil.

Na prvém místě jest nám zde jmenovati Viléma Humboldta. Náhled jeho o vzniku jazyka, kterýž se od předchozích valně různí, vysvětlíme si dokonale jenom, když s vynálezy jazykovědy srovnáme ještě zásady filosofie, jež tehdy zavládla. Zlepšenou methodou nabyla jazykověda náhle zcela nového rozumu o vnitřním ústrojí a rozvoji jazyků. Čím pak hlouběji vnikali badatelé v tuto tajemnou schránku, tím pevnějším stávalo se jejich přesvědčení, že řeč jest původu lidského, ale že se tvoření její dálo způsobem zcela jiným, než se předchůdcové jich domnívali. Shledávajíce, že nenáhlý vzrůst všech jazyků podroben jest stálým a určitým zákonům, pokládali za nemožné, že by tato podivuhodná zákonitost byla něco dělaného, plod lidské vynalézavosti, ale zdálo se jim, že jazyky lze jediné srovnati s organismy, které již v zárodku svém zákon dokonalého ústrojí chovají (V. Humboldt, Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues, Berlin, 1836.*) V tom je utvrzovala i ona pravidelnost a harmonie v jazycích národů surových, kteří zajisté si jí vědomi nejsou, nercili aby ji vědomě způsobiti mohli.

Tudíž se podobalo, že v řeči je značná míra rozumu vtělena, však bylo nutno i vyznati, že řeč přece není takovým plodem rozumu jako ostatní výtvory duševní. Z této nesnáze pomohla myšlenka oblíbené tehdáž filosofie, že rozum nikoli jakožto vědomá nýbrž jakožto slepá příčina jazyk zplodil, aneb že oba dva, rozum i jazyk, jako vnitřek a zevnějšek bytně spolu souvisíce, kdysi „z hlubin lidské mysli“ se vyprýštily. Takovému poměru nasvědčovalo skutečně i to, co již dříve Humboldt tvrdil, že totiž myšlenka nemůže postrádati slova, nasvědčovalo dále ono vniterné protkávání se jazyka a duševních zvláštností národů, jak se to hlubšímu studiu jevilo. Proto Humboldt ve spisu již

*) Vhodně toto mínění objasňují slova anglického učence Farrara, jenž ve spise Origin of Languages asi takto se vyjadřuje: „Jazykové tvoří se postupným vývojem z kelu, nikoliv zevně jako přirůstáním hraní. Každá podstatná část jazyka nalézala se tímto způsobem úplná (ovšem ještě nevyvinutá a tak říkajíc embryonická) v původním zárodku, jako se kryjí listy květiny v poupěti, nežli je slunce a vzduch společným působením z tohoto vězení vybaví.“ Mimochodem budiž podotknuto, že priorita této skutečně básnické theorie patří básníkovi Bedř. Schleglovi.

uvedeném praví: „Jazyk vzniká z hlubiny člověčenstva, která nám všude brání pokládati jej za samostatné dílo a za stvůru národů. Jevíť on samočinnost, kterou patrně zříme, byť i její podstata záhadnou nám zůstala, a není s tohoto hlediska plodem činnosti, nýbrž bezděčnou emanací (výronem) ducha, není dílem národů, nýbrž darem, kterého se jim jejich vniterným osudem dostalo. Jazyk jest tvůrčím orgánem myšlenek. Rozumová činnost, jsouc ryze duševní, vniterná a takřka beze stopy mizejíc, zvukem v řeči na venek se promítá a od smyslů pojímá; ona a mluva jsou tedy jedno a jsou nerozlučny. Nerozlučný svazek myšlenek, mluvidel a sluchu za účelem mluvy leží nezměnitelně v původním zařízení lidské přirozenosti, jehož blíže vysvětliti nelze."

Tento náhled Humboldtův našel a také za našich dnů nachází hojně přívrženců; o Farrarovi a Bedř. Schleglovi jsme se již zmínili; důležitější jsou pro nás K. Heyse a E. Renan. Též Heyse (System der Sprachwissenschaft, Berlin 1856) má mluvení a myšlení za děj jednoduchý, jehož stránkou vnitřní jest toto, zevní ono; zvuk není tudíž nikoliv nahodilé nebo libovolné znamení, nýbrž nutný a bytný výraz ducha. Mluva lidská povstala z nutnosti, bez svědomého účelu a jasného vědomí, z vnitřního pudu ducha lidského, tedy na způsob organické činnosti přírodní. Podobně E. Renan (Origine de language, 2. ed. 1858) v čelo své rozpravy tuto klade větu: „Člověku jest rovnou měrou přirozeno mluviti jako mysliti; i jest zrovna tak nefilosoficky hledati původ mluvy v lidském úmyslu, jako domnívati se, že myšlení takovým úmyslem vzniklo. Kdož by tvrdil, že jsou schopnosti člověka jeho vynálezem? Tedy bylo právě tak nemožno vynalezti jazyk jakožto novou mohutnost. Ježto jest jazyk výrazem a rouchem myšlenky, třeba vznik obou jich do téže doby položiti." Jazyk jest tedy dle Renana ovšem plodem sil v člověku skrytých, avšak tyto síly působí při tom nevědomky a takořka za bezprostředního vlivu božího. Na jiném místě nazývá jej také dílem rozumu sama od sebe činného, sobě nesvědomého.

Humboldt a jeho stoupenci rozhodně zamítli dřívější náhled, že totiž jazyk myšlením povstal, ale nedostatečně vysvětlili, jak si původ jeho jest představovati. Praví se, že nějaká mohutnost mluvicí s mohutností myslicí rovněž původní z tělesných mluvidel článkovaný zvuk vynucuje; rozumíme prý řeči druhého, poněvadž slyšený zvuk onu mohutnost myslicí v nás vzbuzuje. Avšak tato síla mluvicí — jako obdobná s ní síla životní — jest tmavým bodem v naší duši; neznáme zákonů, dle kterých za rozmanitých okolností působíc všecky ty zjevy pořizuje, které z ní máme pochopiti. Tvrdíli se, že mohutnost mluvicí jest totéž co rozum, avšak rozum pouze instinktivně nebo nevědomky činný, není nám tím spomoženo, neboť právě takové působení rozumu jest úkazem novým, pro nějž zákonů neznáme. Co pak se totožnosti mluveného výrazu a myšlenky týká, postačí ukázati na hluchoněmé, u nichž není zvuk bytným a nutným výrazem ducha, jimž jiná znamení (posuny) k zobrazení abstraktné činnosti myšlenkové slouží, nikoliv slova.

Přistupujíce k vylíčení náhledů za naší doby běžných ohledneme se s prospěchem, zdali přes patrnou různost methody a výsledků badatelé nynější naproti dřívějším poněkud se sobě nepřiblížili. I shledáme v skutku, že ve dvou důležitých kusech shoda se stala; jednak

souhlasí veškery sem spadající vědecké pokusy v jednomyslné snáze. aby jazyk z ryze lidských sil byl vysvětlován a pojímán; jednak i na tom společně přestáno. že jazyk neprýští se z jakési bytné souvislosti mezi myšlením a zvuků pronášením. Sporná jest ovšem otázka. zdali se mluva vyplozuje vědomě a úmyslně aneb nevědomky a bezděčně; ale i ti. kteří toto hlásají. nerozumějí tomu tak. jako by na myšlenkách lpěla nějaká vniterná nutnost promítati se na venek. nýbrž že jest to prostý účinek přirozených ústrojí. Ještě jinak se sporné pole súžuje tou měrou. že vzhledem k výsledkům historického jazykozpytu tento poslední spůsob povstávání jazyka na tu dobu se obmezuje, kdy řeč ještě nebyla mluvnicky roztříděna. Etymologie (náuka o původu slov) totiž srovnávajíc nynější stav jazyka s dřevními jeho fásemi dobrala se zákonů. vedle kterých — bylyli v době ještě starší platny — v jistém občasí nepatrný poměrně počet zvuků (kořeny) předměty beze všeho mluvnického určení označoval, podobně jako se při posunkové řeči hluchoněmých a v řeči dětské. ba do jisté míry i u jazyků živoucích (v čínštině) děje. Veškero pak množství slov a tvarů slovných. které se v době pozdější naskytuje. povstalo tak. že tyto kořeny dohromady se skládaly. zvukoslovně se měnily i smysl svůj přenesením zjinačovaly. Toto skládání kořenů a metaforické užívání. jak se nyní obecně za to má. stalo se za příčinou sdělování. tedy svědomě; v tom však se náhledy různí. jak tyto prvky kořenové vznikly. Jedni se domnívají. že se u prvních lidí určité článkované zvuky k určitým myšlenkám nebo představám bezděky přidružovaly. druzí vykládají původ nejdřevnějších slov bez takovýchto přirozených mechanických vztahů mezi nimi a představami. První theorie slove nativická. druhá empirická; obrátímeli tyto názvy na theorie předchozí. nazveme Herdera. Maupertuisa. Condillaca a j. empiristy. kdežto Humboldt a jeho přívrženci krajní jsou nativisté.

Přední zástupcové nativismu jsou J. Steinthal. M. Lazarus. M. Müller a V. Wundt: tresť pak jejich rozumování. kterým původ jazyka ve smyslu úmyslného se sdělování pomocí článkovaných zvuků vykládají. jest ve své podstatě tato: Prvotní člověk. jenž při určitém pocitu opět a opět určitý zvuk ze sebe vyrážel, nabyl ponenáhlu schopnosti. že jej (zvuk) libovolně dovedl vyrážeti a i za takových okolností pronášeti. jež ho samy o sobě nevzbuzovaly — asi tak jak se nemluvně dává opět a opět do křiku, jejž ponejprv bolest z něho vynutila. Zároveň sdruží se představa zvuku a myšlenka, která jej obyčejně vzbuzuje. Myslímeli sobě společnost lidí stejně organisovaných. tuť z těchto *sdružených představ* povstane počátek vzájemného se *srozumění;* naskytneli pak se pro jednotlivce pohnutka. aby si tohoto srozumění i u osoby cizí přál, přistoupí k němu i *úmyslné sdílení se.* Někteří přívrženci theorie nativické. jmenovitě Steinthal a Lazarus tento vývoj šíře vyložili a ukázali. kterak zvuky jedenkráte s myšlenkou sdružené platně tomu pomáhají. aby myšlenky se obnovily a přiměřeně i proměnily; nás však více zajímá otázka. jak odůvodňují podmínky. na jejichž základě se původ jazyka tak snadno vylíčiti dá. Povéstný Max Müller dovedl sice, jak jsme shora slyšeli. slabé stránky theorií předchozích odkryti a vtipně je odbyti. ale vlastní jeho pokus (uveřejněný v jeho Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache. přeložil Dr. Böttiger.

II. vydání str. 338 násl.) nevydařil se také valně. Slova jeho jsou: „Jest zákon protýkající celou přírodu, že každé těleso, rozkýváli se, vzbuzuje zvuk. Každá hmota má svůj zvláštní tón. Tak to bylo i u člověka, nejdokonalejšího díla přírody. Byltě obdařen schopností, své myšlenky článkovanými zvuky projevovati. Tato schopnost nebyla jeho stvůrou: jest to pud ducha, tak neodolatelný, jako kterýkoli jiný pud. Člověk ztrácí své pudy, když jich více nepotřebuje. Tak zhasla i ona tvůrčí síla, která každou představu, jakmile ponejprv mozkem proletla, zvukovým výrazem opatřila, když její úkol dosažen byl.“ Vetchost tohoto rozumování uznal Müller sám, dokládaje později v poznámce, že oním přirovnáním pud jazykový nikterak nemůže býti vyložen nýbrž pouze objasněn; ano nedávno (1875) ve článku Meine Antwort an Herrn Darwin (uveřejněném v Deutsche Rundschau I. Jahrgang VI. Heft,) zřekl se nejenom onoho důkazu dle obdoby — s nímž ostatně nejprvé se vytasil Heyse — nýbrž i náhledu, že by byl jazyk nějakým zvláštním pudem vznikl.

Jinou cestou berou se ostatní bojovníci tohoto praporu. Po jejich rozumu vyniká nativismus ne tak tím, že veškery průjevy nejjistěji vysvětluje, nýbrž že pro to, co u člověka prvotného předpokládá, i u nás zjev obdobný nalezti lze. Ukazují na to, že v každém z nás stavy duševní způsobují pohyby i určité zvuky, nezávislé na úmyslu a zvyku. Myslímeli si, že tyto pohyby a zvuky u prvních lidí v té míře se rozšířily, že různé představy zřetelně rozeznatelné zvuky vyvodily, nabudeme zárodku první řeči, a ta jest, jak Steinthal (Abriss der Sprachwissenschaft I. Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft, Berlin 1871) se vyjadřuje, přirozená mimika zvuková, kteráž spadá jakožto zvláštní druh do vůbec známé třídy pohybů odrazových (reflexních). Mimochodem budiž podotknuto, že dotčení badatelé (Steinthal a Lazarus) výrazu „pohyb reflexní“ ve smyslu poněkud obmezeném o všech pohybech užívají, které nevisíce na libovůli a zvyku pomocí přirozeného mechanismu z duševního stavu pocházejí — kdežto obyčejný o tom výměr zní, že jest to pohyb, který povstává bez pomoci pocitu nebo citu tím spůsobem, že se podráždění pouze tělesně z nervu citového na motorický převádí. Že však skutečně u člověka prvotního bezděčný výraz života vnitřního takový rozsah a ráz měl, chtějí podobným pravdě učiniti dokazujíce, že u lidí nyní živoucích tím bezpečnější toho stopy se vyskytují, čím více se stav jejich stavu prvotných lidí blíží.

Poněvadž Lazarus i Steinthal od stejných podmínek počínajíce stejných domáhají se výsledků a pouze ve věcech vedlejších mezi sebou se různí, postačí nám vyslechnouti jednoho z nich, totiž Lazarusa (Das Leben der Seele, 1856, II. str. 72.). „Pamatujeme se,“ tak počíná, „že na podráždění nervů citových odrazové pohyby v nervech motorických následují; víme dále, že tyto pohyby odrazové v ústrojí hlasovém i mluvicím místa míti mohou. Když tedy následkem citů příjemných nebo nepříjemných tóny se vyluzují, jest to účinek pohybů odrazových. Avšak nejen city, nýbrž i pocity a názory způsobují pohyby reflexní, snahy a žádosti způsobují souhyby v čidlech. Přijdeme ihned na rozličné druhy a příčiny pohybů odrazových, tvorbě zvuků sloužících; ale především jest nám stanoviti, že každý, aspoň každý nový názor nějaké věci

provázen bude utvořením zvuku s přijatým pocitem se srovnávajícího. Čím nižší jest u člověka stupeň vzdělanosti, tím pohyblivější jest jeho tělo, tím silnější a častější jsou tyto pohyby odrazové a sdružené: lidé nevzdělaní při psaní na př. celý obličej zkřivují; všichni jihozemci řeč svou neustálými posunky doprovázejí; pozorujeme člověka v prvním stadiu jeho duševního vývoje: z toho s jistotou jde, že zde bude živost a rozmanitost organických pohybů největší, jakož také děti, jakmile mluviti dovedou, skoro ustavičně mluví, i když samy jsou. Lze tedy vším právem tvrditi, že podle obecných zákonů fysiologických lidského ústrojí *duše žádného dojmu jím (ústrojím) nedozná, žádného pohybu nevykoná, aby ústrojí tělesné při tom tónů nevyrazilo.* A tyto tóny, které bezděčně spolu s city, názory, vněmy atd. se vyřinují, tyto původní a ryze přirozené zvuky jsou právě počátky řeči."

Tak argumentuje Lazarus, od něhož se Steinthal jedině v tom různí, že zvuk následkem názoru reflektoricky (sit venia verbo!) vylouděný spojuje s citem, který názor provází, an Lazarus se domnívá, že i bez všelikého spojení s určitým citem názor sám o sobě, pouze svou vlastní silou a novostí zvukem vyprysknouti může. Naproti tomu srovnávají se oba v tom, že mezi zvuky reflexními a názory, které je vyluzují, jest příbuzenství buď přímé buď na podobnosti citů oba dva provázejících založené.

Steinthalovo mínění, že každý názor nebo vněm zplozuje cit a každý cit že nějak na motorické nervy působí, jest zcela správné; ale rovněž jistě tvrditi lze, že u člověka, jak jej nyní pozorujeme, onen cit a jeho účinek jen někdy tak silny jsou, abychom je patrně rozeznati mohli. Také se nejeví tento účinek vždycky dojmem ústrojí zvukového, ani není tomu tak, že by každý vněm utvořil zvuk nový, od zvuku každého jiného vněmu rozdílný, který by nad to obsahem svým jemu se podobal. Přes to tvrdí Steinthal a Lazarus, že tomu u člověka prvotného tak bylo, protože se nacházel na nejnižším stupni duševního rozvoje a zkušenost prý tomu nasvědčuje, že pohyby reflexní tím mocnější, hojnější a proto i určitější jsou, čím méně patrná jest míra vzdělanosti.

Ale v této argumentaci shledávají se značné mezery. Předně nedá se dokázati, že by živost a pohyblivost dětí, jihozemců a divochů, byla odůvodněna pouze nedostatkem vzdělanosti. V některých případech dokonce přímý opak je zjištěn (viz Osvětu VIII. seš. 11. str. 851, co tam dle Převalského dr. Vlach o Karakurčincích vypravuje). I Vlachové, kteří vzdělaností nám se vyrovnají, hovor svůj hojnějšími posunky ozdobují, než se u nás severanů děje. Zdá se, že při tom působí rozdíly tělesného ústrojí, závisící na poměrech klimatických. Týmž vlivem se stává, že *někteří* divocí národové obzvláště živými pohyby na zevnější dojmy odpovídají; neboť u jiných, kteří se duševním svým vývojem nad ony nepovznesli, nebylo toho pozorováno. Ale i u dítěte nelze tak zhola větší živost nedostatečnému vzdělání přičísti; hrajeť při něm tělesné vyvíjení, čilý oběh krve, zrychlená střída látek a j. velkou úlohu, tudíž neprávem bychom je divochu na roveň stavěli, leda že bychom si divocha dítkem myslili. Za druhé dokládáno se jistých průjevů u dětí,

jihozemců a j., jako by byly pohyby odrazové, o nichž je velmi pochybno, že jimi skutečně jsou. Nechtějíce slov šířiti, všimneme si jen toho, co zdánlivě nejvíce tomu svědčí, že člověk od přirozenosti s každým svým názorem spojuje určitý tělesný pohyb, a sice pohyb onomu názoru podobný. Míněny jsou malebné posuny, kterými někteří lidé svůj hovor, druhdy i své myšlenky provázejí. Ty však jsou patrně jen z části odrazové, totiž bezděčné účinky přirozeného mechanismu; z části pak povstávají jako slova, jejichž jsou průvodčími, s účelem srozumění se: z části konečně dostavují se zvykem, jako někdy přemýšlejíce bezděky hlasitě mluvíme. Tím způsobem mohou jisté průjevy za určitých okolností právě tak bezděčně a pravidelně se jeviti jako pohyby odrazové pouze proto, že dříve za podobných okolností podobné pohyby častěji pořizovány byly.

Zbývá ještě poukázati ku třetí rozhodné mezeře v argumentaci nativické. Dejme tomu, že všecko, co Steinthal a Lazarus o dětech, divoších a j. vypravují, skutečně jsou pohyby reflexní a že mají příčinu svou v nedostatečné vzdělanosti, jak to i u člověka prvotního předpokládati smíme: zdali pak se shodují tyto zkušenosti s podmínkami zásadními? Patrně jen z pranepatrné části. Lazarus má za to, že ve stavu prvotném každý nový názor příslušným zvukem byl provázen; podobně dí Steinthal, ze při každém vněmu zvláštní a sice zcela jasný zvuk z úst se vyloudil. Rozvažme, co všecko tento výrok obsahuje. Netoliko s dojmy sluchovými, nýbrž i se vněmy pohybů, podob, barev, čichu, chuti a j. jsou prý přirozeným mechanismem sloučeny zvuky, a sice zvuky oněm vněmům podobné. Kdy bychom i připustili, že panuje jakás obdoba na citu se zakládající mezi vněmy různých smyslů, tak daleko tato obdoba zajisté sáhati nemůže, aby ku každému zvláštnímu dojmu zvláštní, zřetelný zvuk příslušel. A pak .nehledě ani k té záhadné podobnosti obsahu, jakého množství zvuků bylo by potřebí, aby pro každý názor zvláštní zvuk byl pohotově! Ani nejbohatší řeč nevyhovuje dostatečně rozmanitosti našich myšlenek a užívá slov nejen ve smyslu vlastním a metaforickém, ale i k syntaxi se utíká, netvoříc pro myšlenky složené po každé výrazů nových, nýbrž kombinujíc je z těch, které pro jednotlivé části oné myšlenky jsou stanoveny. Pomysleme si na místě toho, že by pro každý nový složený pojem tvořila se slova nová, která paměť by je obsáhla! — S náhledy nativistů se celkem shoduje W. Wundt ve spisu Grundzüge der physiologischen Psychologie (1873).

K badatelům, kteří v novější době vyslovili mínění, že mluva jest plodem lidského důmyslu, náleží jmenovitě Herbart (Psychologie als Wissenschaft), J. Grimm (Über den Ursprung der Sprache), Lotze (Mikrokosmos III. Band), Darwin (O původu člověka), Bleek, L. Geiger, Tylor a Whitney, z nichžto čtyři poslední výslovně si obrali úkol, vyložiti první počátky mluvy. Všichni tito učenci souhlasí v tom, že nejen zamítají náhled Humboldtův, jako by mluvení a myšlení nutně souviselo, nýbrž i naproti nativismu žádných přirozených vztahů mezi určitými myšlenkami a článkovanými zvuky u prvotního člověka nedopouštějí. Ostatně i u nich jednak základní podmínky, jednak odůvodnění ovšem není stejné. Naší potřebě tuším bude vyhověno, věnujemeli některou

úvahu náhledům Bleekovým a Geigerovým, pak déle u Whitneye*) se zastavíme, abychom podrobněji rozeberouce theorii jeho obeznámili se s podstatnými jejími zásadami i methodickým provedením. Onť střízlivostí úsudku, bystrostí a všestranností pozorování a jasností slohu bez odporu nade všecky ostatní vyniká a tudíž nejlépe k tomu se hodí, aby nám nakreslil věrný obraz tohoto tajemného problému.

Náhled J. Bleeka**) (vyslovený v pojednání Über den Ursprung der Sprache, mit einem Vorwort von E. Häckel, Weimar 1868) plyne z jeho přesvědčení, že se člověk tělesně i duševně vyvinul z tvaru nižšího; ježto pak se v řeči jeví popřední znak člověka, různící jej ode všech tvorů nižších, jest jemu bádati po původu mluvy tolik jako bádati po původu toho, „co člověka nad zvíře povzneslo.“ Z té příčiny povýtečně zajímá jej otázka, kterak ponejprv pralidé (aneb předchůdcové lidí) na to uhodili, že zvuku pocitového užili *libovolně* čili *úmyslně*, aby pocit jej (zvuk) provázející aneb u druha tušený jím vyjádřili. Toto pokládá totiž Bleek za zárodek mluvy i lidskosti, anť vedle jeho rozumu zvuk u zvířete vůbec jest pouze *bezděčným* výrazem citu, a vykládá to asi takto: „Myslímeli si bytost s mnohem značnější mohutností zvukotvornou, ale se stejným asi pudem nápodobovacím, jaký nacházíme u tvorů člověku nejbližších, nelze si představiti, že by se v něm tyto dvě mohutnosti nějakým spůsobem neprotýkaly. Nápodobování zvuků naskytuje se ovšem i u papoušků, avšak jejich schopnost nápodobovací jest proto zcela jiná než u opice aneb u tvora, mezi opicí a člověkem stojícího, že se tato obmezuje, nápodobujíc pouze tvory sobě podobné, kteréž obmezení má Bleek za velmi významné. Nápodobujeli tvor — jehož přirozenost to sebou přináší, že jednotlivé nálady citové s výrazy zvukovými sdružuje — takové zvuky pocitové svých soudruhů, tón takto vyloudéný jest jeho ústrojím obvyklý. Avšak ten jistý cit, který jej druhdy zplodil, tenkráte ho nevyloudil, nýbrž on za svůj vznik děkuje pudu nápodobovacímu. Ale jako dříve byl zvuk vzbuzen pocitem, tak si na tento provázející pocit již přivykl tou měrou, že se pocit ihned dostavuje, jakmile zvuk spřízněný se pronesl. Tím spůsobem, tedy vzniklo vědomí zvuku nápodobováním a teprvé když zvuk se vytvořil, dostavil se i příslušný pocit; kdežto jindy býval zvuk pouze bezděčným průvodcem pocitu; tudíž pak zvuk jednak jakožto odloučen od citu s ním sdruženého jednak zase jakožto nutně s ním spojen vstoupil do vědomí. Bezděčný *výraz* pocitu stal se *znakem* pocitu. Ten okamžik, ve kterém zvuk vystupuje jakožto zvláštní bytost, které se vůle zmocňuje, aby z ní svůj nástroj učinila — jest prvním počátkem lidskosti (tedy i mluvy).“

Pominouce námitky, že by tito pralidé jen zvuky tvorů příbuzných byli nápodobili, ježto dle Bleekovy hypothese vedle svého ústrojí zvuky a tóny jiných tvorů i přírody nápodobiti mohli, a jakož se pravdě po-

*) William Dwight Whitney, profesor sanskrity a srovnávacího jazykozpytu na universitě v New Havenu v Americe, vydal dílo Language and the Study of Language (Nový York a Londýn 1867, do němčiny přel. dr. J. Jolly, v Mnichově 1874); druhý jeho spis „O životě a vzrůstu řeči“ vydaný r. 1875 přeložil do němč. Aug. Leskien (Lipsko 1876); k tomuto táhneme se ve druhé části naší rozpravy.

**) Proslulý tento znatel jazyků jihoafrických před nedávnem v Kapštatu zemřel.

dobá, za příčinou novosti a neobyčejnosti i chtěli, nedovedeme si z této dedukce vyložiti počátek *právě lidské* mluvy aniž nahlížíme, proč jest středem úvahy o mluvě lidské. Není pochyby, že množství zvířat dobře rozeznává bezděčný výraz svých vniterných stavů od těchto samých a nápodobujíce jej dovedou nejen tyto stavy ale někdy i události vnější libovolně vyjádřiti. Ba tak určitě rozeznává na př. pes své city a jejich přirozené průjevy, že se i přetváří, t. j. že takové průjevy i tehdáž zúmysla padělává, kdy příslušného pocitu nemá. Jest tedy úvaha Bleekova místy sice vhodná, ale příliš všeobecná, pročež neuspokojuje.

(Dokončení.)

Bludné duše.

Vesnický román

od

Vácslava Beneše Třebízského.

(Pokračování.)

„Tatíček! O můj bože — tatíček!“ vykřikla dívka až ze dna duše a octla se bleskem na prsou otcových. I spočinula tam několik okamžiků, náhlou radostí oněměvši. Za chvilku přikročil Květ k nebožce ženě, nahnul se k ní, udělal jí na čele, na rtech a na prsou kříž, za ním Refunda. Potom sepjavše oba ruce modlili se tiše ale vroucně.

Uprostřed světnice stál dosud mladík s tváří tak bledou jako nebožčina a s očima zapadlýma.

„A co ty — u nás?“ oslovil jej po chvíli Květ hlasem strašlivým. „Není vám na tom dost —“

„Přišel jsem jako syn vaší sestry — — Strýčku, Světluško, nezatvrzujte se tolik proti mně!“

Sedlák naklonil hlavu, jako by okamžitě nevěděl, co má odpověděti. V jizbě bylo ticho, že mohli slyšeti, jak Vavřina těžce oddychuje.

„Jsi jeho krev, Vavřino, věčně jí nezapřeš, i teď ji každý tvůj pohled prozrazuje. Jdi — jdi! Ať se rozejdem tiše.“

I vzal sedlák hocha za ruku, vyvedl ho na zápraží, pak dále až před vrata — a zavřev za ním dvéře vrátil se do světnice. Teprvé nyní rozhledl se po jizbě, oči jeho spočinuly na každém předmětu, posléze obrátily se opět k nebožce.

„Zrovna tak jako bych byl celá léta býval z domova — všecko mi tu tak cizí.“

„I já, tatíčku?“

Květ přivinul dceru mlčky k sobě. Refunda seděl opodál s obličejem zasmušilým a s popelavým řasovím nad očima nějak hrozivě staženým.

„A už tu se mnou, tatíčku, zůstanete? Už mne tu nenecháte samotnou?“

„Jen jděte, vy milý dobrý strýčku, kam chcete; však ona tu nezůstane sama — přijde jí z Okrouhelské fary mladý společník a těšitel, dobře vás tu zastane, váš statek zvelebí, vaši dceru povznese, že bude jako hraběnka.“

Otevřenou vyhlídkou v okně zaletěl do jizby šeredný smích — Světluška omdlévala.

„A potom prý to není jeho krev!“

Refunda přikročiv k sedlákovi položil mu pravici na rameno a pravil pevným hlasem: „Pamatuj se, Květe, pro řeč vyšlou z hadích úst neztrácej rozumu.“

„Tohle už slyším po druhé!“

„A věřil bysi?“

„Nedejte se balamutit, strýčku! Jeli kdo had, je to ten potměšilý, farisejský kněz — tomu hadu hlavu rozšlápněte, já vám pomohu.“ Taková slova fičela oknem dovnitř jako jedovatý vítr.

Refunda zahřměl, až okenko zařinčelo: „Táhneš, proklatče!“

Byla to dnešní noci divná hlídka u mrtvoly, takové se selka za živa zajisté nenadála a takové z večera Světluška netušila. Jaká to slova ozývala se ve světnici — pod tím zčernalým stropem nikdy jich ještě nebylo slyšeti . . .

„Už svítá, sedláče — čas k odchodu!“

„Až ženu pochovám. Či mohl bych tu nechati dceru v takové době samotnou? Musím zde zůstati.“

„Jen pamatuj, že jsou nám na stopě a kdy by se jim podařilo tě dostati, zůstala by potom dcera tvá navždy samotná. Muž musí podržeti sílu, a nejvíce tehdy, když se mu nad hlavu seženou mraky, když na něj dorážejí větry, každý z jiné strany. Půjdeš se mnou?“

„Zůstanu — ve dvou dnech jsem za vámi!“

„Nuže, potěš vás tu pán bůh!“

Když se dělal den, byl Refunda už hezky daleko za Jiřicemi. Chvílemi se zastavil, zadíval se do sněhu, sáhl si na čelo, zdali je ještě totéž, na něž bylo tolik vichrů zuřivě doráželo a jež zůstalo přece neprolomeno. Stál na hezkém pahorku, s něhož mohl přehlednouti několik dědin v Podlesí; bystré oči jeho se zatmívaly, všechen kraj, zdálo se mu, že je mlhami zatažen až do samé země. Lesy byly tiché jako hroby. Obloha podobala se opět obrovskému zvonu, jejž ulili v tajemné dílně, ale zapomněli do něho zavěsiti srdce; že prý se bude dost o kovovinu odrážet úpění a pláč těch červíků, jež zakrývá — že prý to bude hlučet dost a dost a kdy by tam nahoře někdy usnuli, že je musí probuditi ozvěna, protože se rozletí do nedohledna, do nezměrna . . .

XXI.

„Jen dvě, tři neděle ještě, Podlešáci! Už jste tolik vytrpěli — poslechněte mne! Až sněhy sejdou, až se kraj zazelená, než přiletí vlašťovice, bude vám lépe. Či jste ztratili ke mně důvěru? Oklamal vás někdy Refunda?“

„Vždycky vás klamal! Běda vám, že jste mu kdy nejmenší víry přikládali! Běda obydlím, do nichž jeho noha vkročila!“

Dolíkem Svatogotharským rozléhala se tato slova příšernou ozvěnou: tak asi houkávali v pohádkách lesní mužové, když se proháněli širým hvozdem slídíce po kořisti.

Sedláci, jichž tu bylo na sta shromážděno, dívali se jeden na druhého, na otce Jarolíma i na Refundu; tento opíral se o starý, zpuchřelý dub, jemuž v minulém létě blesk poslední větev urazil, — podobal se dnes opravdu kostlivci. Ani sebou nepohnul, jako by z potupy, kteráž mu činěna, ani slova neslyšel, jen oči jeho všem přítomným sedlákům vnikaly až do duše. Poustevník vyskytl se tu náhle jako za letních dnů mrak na čistě modrém nebi; nikdo si ho hrubě nepovšiml, až když povznesl svého hlasu. Začal nejdřív z hluboka, ale potom přešla řeč jeho v opravdové hřímání.

„Pamatujete se ještě na princeznu Lucilii?“

„Do dneška se za ni modlíváme!“ odpověděl kdosi.

Rty Refundovy se zachvěly, oči jeho se na okamžik pozdvihly k čelům obrovských kmenů, jež do kola vroubily dolík Svatogothardský. Ale hned opět spočívaly na tvářích lidu shromážděného.

„Nestyděla se za vás, prokazovala vám dobrodiní, přimlouvala se za vás, těšívala vás, ráda vaší řečí mluvívala, ráda mezi vámi prodlívala, ráda o vás rozmlouvala — pamatujete se na to, Podlešáci?“

„Pamatujeme!“ zaznělo v odpověď ze sterých úst.

„Ať odpočívá v svatém pokoji a světlo věčné ať jí svítí!“

„Amen!“ promluvili všichni jako jedním hlasem.

„Na jejich cestách provázíval ji mladý muž, vídali jste ho?“

„Vídali!“

„Povídalo se o něm, že je hrabě. Ten slečnu Lucilii přivedl do hrobu! O tom jste vy asi neslyšeli. Potom se ztratil, že o něm nebylo více ani vidu ani slechu. A víteliž, kdo to vlastně byl? Sám zlý duch to byl a z pekel nejhoroucnějších pocházel. Pak si šel k luciperovi pro odměnu — a když ji promarnil, rozmrhal, přišel zase na svět. Ale tentokráte nechal hraběcí tvář v pekle, vzal si škrabošku, jako by z vašeho rodu pocházel, a mnohá léta toulal se mezi vámi — dnes jste všichni v jeho tenatech.“

„O kom to mluvíte?“ vpadl Rozhoda poustevníkovi do řeči.

„Ještě je čas! Vzchopte se! Tenata pekelná roztrhněte a hoďte je na hrdlo svůdci svému — potom boj, kterýž jste počali proti svým utiskovatelům, se mnou a s pomocí boží šťastně dobojujete!“

„Ptám se vás, muži pobožný: kdo že ten svůdce náš?“ ptal se za druhé Jiřický Jiras.

„Muži bratří — to všecko mluvil jsem k vám v podobenství. Kdo má uši k slyšení, slyš! Před dávnými lety žil v této krajině člověk, jehož také neporodila matka lidská, ale samo peklo jej zplodilo. Jmenoval se Refunda. Vaši předkové tenkrát potají byli ještě všickni Husity; do našich kostelů chodili a svátosti přijímali jen na oko, ale za Refundou se táhli všickni jako omámení. V lesích jim kázával prokletou víru, v lesích je učíval křivému bohu. Ode všeho uměl pomáhat, ale každému též uměl uškodit; skrytě podněcoval vaše dědy, až vstali a odešli ze svých statků a chalup, avšak byli schytáni, věšeni, čtvrceni. Potom chytili také jeho; třikrát ho věšeli, ale katovi se po každé provaz

přetrhl. A o život ho připravit žádnou mérou nemohli, až se jim konečně ze žaláře ztratil, nikdo nevěděl kam, a nikdo o něm víckrát neslyšel. A tamhle ten je krev z krve jeho! Muži, bratří, máte provazy, stromů kolem dost, je vás tu hezká hrstka —"

„My vám, otče Jarolíme, nerozumíme!" zvolal netrpělivě koštišťář.

„Tvrdá jest moje řeč? Nuže: tam tomu zhoubci hoďte oprátku na krk, sice na Podlesí přijdou časy jako druhdy na Sodomu a Gomoru!"

Refunda opíral se dosud o zvětralý dub, jako by se ta řeč netýkala jeho.

„Jděte, otče Jarolíme, s pánem bohem, o nás se nestarejte a na stará kolena se radši modlete," odpovídal poustevníkovi Rozhoda.

„Tmy pekla obklíčily vás a plni jste všickni ducha zlého! Běda! Ve jmenu devíti kůrů andělských zaklínám vás, abyste se odtrhli od tohoto svůdce svého! Rozpomeňte se na spasení duší svých — —"

„Pominulý. Škoda šedin tvých k takovým řečem! Odejdi odtud, zdráv aspoň na těle!" ozval se posléze Refunda, náhle se vztýčiv a bodavým zrakem měře poustevníka.

„Volte mezi bohem a mezi ďáblem, Podlešáci! Když vás kmotři drželi na rukou, všichni jste se satanáše odříkali!" volal Jarolím, pozdvihuje pravici s mosazným křížem.

„Volte mezi mnou a tímto starým bláznem," obrátil se i Refunda k zástupu. Za ostatní se opět slova chopil Rozhoda.

„Vy byste se, Refundo, do Podlešáků nadál, že se od vás odvrátí?" pravil. „Vy, Refundo, jenž jste do těch našich lesů přinesl noviny, že český lid ještě žije, že český jazyk ještě neoněměl a že když se nedáme, nikdo nám ho z úst nevyrve? Vy, jenž jste nám přinesl novinu, že v Praze už zase tisknou knihy naším jazykem, jenž jste ty knihy mezi nás roznášel jako v čas hladu chléb! Bez vás by nám paměť byla v hlavách vyhasla, a naše srdce by se už podobalo ledu, jako když Kalvodský potok nejsilněji zamrzne. Na Podlesí, Refundo, žije vděčný lid. Jsme chudí, polovice nás jako žebráci, páni říkají, že ani ta těla nepatří nám a duší že nemáme — ale kdo nám co dobrého prokáže, my si to věrně píšeme do hlavy. A vy jste nám toho tolik udělal dobrého, že na vás jaktěživi na Podlesí nezapomenou! Já řku, Podlešáci: pán bůh spravedlivý zaplať všecko dobré Refundovi! Pán bůh všemohoucí ho živ a dlouho zachovej!"

„Pán bůh ho živ a dlouho zachovej!"

Ozvěna opětuje hřímavý pokřik ze sterých hrdel letíc tak daleko, pokud sahá Podlesí.

„Nešťastníci! Ztracené životy! Bludné duše! A víte co to slovo znamená? Až dnes potáhne k půlnoci, nezapomeňte se podívat po zdejším dolíku. Samá světélka zde uvidíte. Budou se vám kmitat před očima jako mušky! A kdo jsou ta světélka? Duše vašich předků. Přijdou se podívat na své potomky, přijdou vás navštívit, přijdou vás zašlapat do země, aby z vás ze všech staly se také bludičky. A věčně věkův nebude v těchto lesích pokoje, nebude pod vašimi střechami spokojenosti, štěstí a míru, věčné věkův budete dušemi bludnými!"

Poustevník zase na dvě na tři sekundy umlkl. Nad dolík slétalo už šero a dotýkalo se obrovskýma perutěma čel staletých kmenů, jež stály kolem, jako by byly ztratily řeč i dech.

„A komu by se zachtělo kdy zaříkat a zažehnat vás, komu by se vás kdy sželelo, že pokoje nemáte, co to štěstí, nevíte: ten stane se bludnou duší sám!“

„A vy mu věříte? Vy si z jeho třesků něco děláte?“ zahovořil Refunda mocným hlasem. Mužové mlčí, sklánějí hlavy k zemi a podivná jejich zbraň div se jim nechvěje v rukou. Jako upíři usedly jim náhle na hruď pověsti ze starých dob.

„Jen dva tři týdny ještě Podlešáci — a na střechy vašich statků a vašich chat zasměje se jarní slunce jako nikdy před tím. Chcete vytrvati těch několik dní?“

„My vám, Refundo, věříme jako písmu — ať už to jak chce dopadne, my vytrváme!“ volal Rozhoda. „Když už jsme jednou začali, ať si třeba při tom zahyneme! Aspoň jednou děti naše řeknou: Naši otcové se o nás starali, chtěli nám připravit lepší časy; že se jim to nepovedlo, za to nemohli!“

Podlešáci tu stáli jako člověk chuďas, jenž se chytá poslední nitky naděje, kolem něhož se všecko sesypává, jemuž všecky záměry proměnily se v mlhovité přízraky — jenom půda, na níž stojí, ještě tak tak jej drží, ač se nohy pod ním leckdy zachvějí a do hlavy mu vstupuje závrať — —

Dolíkem zaplály ohně; ale dříví nechtělo jaksi hořeti, ačkoli se větry stišily. Hovor umlkal ještě rychleji než ohně uhasínaly. Štěstí, že nastala obleva. V Svatogothardském dolíku je sice za větrem, ale kam pak by nevnikl třeskutý mráz! Leckdy se přihodilo, že mu neodolaly ani těžké Podlešácké kožichy, a ty bývaly přec vzorem důkladnosti; na takový kožich skládal chudší Podlešák tři čtyři léta, ale za to mu vydržel mnohdy celý život. Tatíkův kožich býval často synovi nejvzácnějším dědictvím. Ale dnešní noc byli by bez nich dozajista vydrželi; udělaloť se skorem teplo.

Povstalci seděli na skácených kmenech se rty sevřenými. Adventní větry byly zle řádily ve zdejší úžlabině; neušly zuřivosti jejich ani tlusté kmeny. V dolíku Svatogothardském vypadalo to skoro vždycky jako v pralese; stávalo se, že člověk mohl celou šířku jeho přejíti po vyvrácených drvech jako po lávce.

Podlešákům lpěly ve hlavách všecky řeči o této údolině, jako by je teprvé včera byli od pohádkářů slyšeli. Arciť se říkalo a říká namnoze do dneška: „Až bude na Podlesí nejhůř, Svatogothardský dolík se všem stane nejbezpečnějším útulkem.“ Co bylo kdy v Čechách vojen, ani jedna o zdejší úžlabinu nezavadila, ani Prušáci v sedmileté válce jí nevyčenichali a ti přece přišli všude a vyslídili i nejodlehlejší dědinku. Ale byly ještě jiné pověsti; když je pohádkáři začali při krbu vypravovati, lidé ani nešpetli, ruce měli sepjaté, poslouchali jako u vytržení, a mnohý nezdřiml potom celou noc. A mnohý, jenž zdřiml, viděl všecko na vlas tak, jak to vypravoval pohádkář, a někdy vykřikl z dřímot, že to bylo slyšeti po celém stavení. Byly to pověsti o bludných duších. A leckterás selka dala potom i na mši svatou za vysvobození

a pokoj bludiček. V Svatogothardském dolíku prý se scházívaly a jedna druhé se ptávala, jak dlouho ještě musí čekati, jak dlouho ještě bude blouditi. A potom se daly všecky do pláče — slýchávali prý žalostné jich úpění po celém Podlesí.

„Bývala tu mezi zdejším lidem někdy divná víra.“ Pohádkář se po těchto slovech obyčejně odmlčel. „Tak jako by ani v pána boha byli nevěřili. Nebyl mezi nimi žádný chudý a žádný bohatý. Ale což povídat o tom, co věřili a co nevěřili — už se ta víra se vším všudy stopila. A když je vystříhali, nedali a nedali si říci; když jim domlouvali, zakabonili se, a když jim vyhrožovali, zalomcoval jimi vztek, vložili na karatele ruku a prolili jejich krev. Potom seslal pán bůh na Podlesí mor, vymřelo tu všecko — jen v tomhle statku zůstal na živu sedlák se selkou a se svými dětmi, jako Noe se svou rodinou po potopě světa.“ — Pohádkář se řídil vždycky podle toho, v které vesnici a v kterém statku byl a jak ho tam uctili.

Tak povstaly první *bludné duše* na Podlesí. O jejich životě po smrti věděl každý pohádkář něco jiného; ale tu pohádku nechával si vždycky naposled: musili ho k ní přinutit, mluvit do něho bez ustání, a potom se teprv do toho dal. Obyčejně zněl úvod stejně. V Svatogothardském dolíku roste prý kapradí, a komu se dostane do střevice, ten náhle zpitomí, ztratí cestu, a více jí nenalezne i bloudí, až dobloudí. To koření zaseli tam ony bludné duše. Jedouli večer kolem rokle s koni, nemohou s místa, koně frkají, vzpínají se, vyhazují a už se to stalo nejednou, že přiletěli splašení domů, bez vozu — vozku potom našli někde zabitého a vůz na kusy roztřískaný . . .

Všecky takové pověsti vzbudil Podlešákům dnes pod lebkami poustevník Jarolím.

Ticho v dolíku přerušil chvílemi pouze dravec pták, jehož bystré oko rozeznalo temné obrysy schoulených postav. Náhle zakmitlo se nad západní srází několik světélek; ale uhasla okamžitě. Sotva však zmizela, pojevilo se jich na protějším konci celý roj; ta již neuhasínala: letěla blíž a blíž a někdy až na samou zem se snesla; když některé na chvilku uhaslo, přiletělo opět jiné světlejší, jako by je vyčaroval. Podlešákům usedala na hlavy, na ramena, jeden druhému je viděl na prsou . . . Všichni seděli na kmenech jako přikováni, nikdo se ani nehýbal.

„Co chcete od nás, bludné dušičky?“ odvážil se Rozhoda sám jediný z celého tábora promluviti, ale sotva i jemu na to vystačil hlas. Vstav chtěl světélko s prsou a s levého ramene sehnati, ono se ani nehýbalo; zdálo se, že vzrůstá vůčihledě, že se šíří po jeho prsou, až se mu oči svitem zavíraly.

„Proč nemáte, bludné dušičky, pokoje?“ ozval se za koštišťářem snopkář Skůra — hlas mu nápadně v hrdle vázl. A v témž mžiku skočilo mu světélko přímo do očí.

„Proto nemáme pokoje, že vy nám ho nedáte! Za to sami věčně věkův ho míti nebudete, zlých otců horší děti!“ taková ozvala se odpověď.

Skůra se vzpřímil, přejel si rukou čelo, jako když někdy nemohl ihned na to přijíti, co pan farář v Okrouhliné o velké kázal — pak

obrátil se v tu stranu, odkud příšerné volání přicházelo. Světélko ozářilo jeho tváře, na nichžto žalář zanechal hluboké stopy, ježto však i nyní ukazovaly, že se nedá tak snadno z míry přivesti.

„Ah, tys tu ještě panáčku?" rozkřikl se na někoho, jehož neviděl. „Nech jen otce naše na pokoji a nás i s nimi! Už nás nepopleteš! — A vy, Podlešáci, snad byste se báli duší svých předků? Či by vám mohly ublížiti? I kdy by přišly, já bych je přivítal jako se staří známí vítávají po dlouhých letech rozloučení. Já bych jim řekl: Jen se na své děti a vnuky podívejte, jen si je dobře prohledněte! A jsteli tu mezi námi, vy milé dobré dušičky, požehnejte svým potomkům, a až nám požehnáte, potom si odpočiňte v pokoji. Jsmeli vám ale, vy duše, na hanbu, zašlapejte nás! A nemůžeteli proto spát, že jste měly své hlavy, v těch hlavách své vlastní rozumy: pak ať i my se staneme bludnými dušemi! Aspoň vás přibude. A nechť se to dovědí třeba až ve Vídni, že bludné duše v Podlesí žijí a že se o několik set rozmnožily!"

Na ta slova se Podlešáci zdvíhali, s hrudí jim všecka tíže spadla, zraky se jim jasnily, a už zase svírali pevně své kosy, cepy, podávky.

„Dobře jste řekl! Ať se také staneme bludnými dušemi. Aspoň budeme mezi svými!"

S těmito slovy stiskl snopkáři mozolovitou pravici — sedlák Květ. Dorazil do údoliny před několika okamžiky; ale nepřišel sám, po boku jeho brala se ještě jiná postava.

Znenáhla se jedno světélko za druhým ztrácelo, zhasínalo, v mlhách umíralo. Bludné duše šly si odpočinout, protože se k nim dnes přiznaly jejich děti, a od té chvíle zaujmou místo jejich Podlešáci s kosami, cepy, podávkami . . . Ale než se světélka ztratila, plynula nad dolíkem Svatogothardským slavně, volně, v plném jasu, jako by duše předků opravdu žehnaly svým potomkům.

V úžlabině kmitalo se již jen jediné, poslední — zdálo se, že na někoho schválně čekalo. Lesk jeho jako by porosen byl slzami — chvílemi vzneslo se do výše, poletovalo nad údolinou a leckdy bylo už jen na zhasnutí. Náhle však vzplanulo jasem oslňujícím, bleskem sneslo se dolů a usedlo na mladinké tváři dívčině i pohybovalo se, jako by ji celou líbalo. Dívce svezl se šátek nazpět přes hlavu, na bílém čele jejím zdálo se, že se zatřpytila zlatá hvězda, na bledých lících že jí rozkvetly slzičky, v hlubokých modrých očích jejích že objevily se kalíšky pomněnek. V dolíku zavládlo opět na okamžik ticho.

„Princezna Lucilie!" zvolal pojednou Rozhoda, i chtěl se vrhnouti k nohám podivnému zjevu, ale sedlák Květ jej zachytil.

„Princezna Lucilie!" šlo od úst k ústům jako ozvěnou — muži odkrývali hlavy, zrovna tak jako když druhdy potkávali dceru knížecí na jejích potulkách zdejšími lesy.

Světélko zaplanulo ještě jednou třpytivým svitem, rozlilo se po celém obličeji dívčině a potom se rázem ztratilo. A v šeru nočním přitulila se ku Květovi mladičká dívka; on nahnuv usouženou hlavu až na její čelo přivinul k sobě těsněji Světlušku — také bludnou duši . . . .

První paprsek sluneční, jenžto se prodral ráno tmavými hlavami kmenů nakloněných nad dolíkem, zaletěl do tváře Refundovy. Starý muž dlel vedle Květa, jemuž dosud v náruči dřímala Světluška. Oba

muži hovořili spolu hlasem tlumeným. Nad nimi zpíval si drozdík rozmilou písničku, jako by chtěl laškováním z těchto dvou hlav vážné myšlenky vypuditi a je rozveseliti.

Koštištář Rozhoda stál asi dvacet kroků dále, švítořivý drozdík ho z dřímoty probudil. Podlešáci zdvíhali v ranním slunci vesele hlavy a leckterému přeletěl rty i žert jako tomu ptáčku hrdélkem rozmarná písnička.

Náhle stiskl Refunda Květovu ruku pevněji, podíval se mu do tváře, zakýval mlčky hlavou a pokročil se svahu níže mezi zástupy. A paprsky jarního slunce všecky jako za ním; plným proudem osvětlily jeho vysokou postavu.

„Včerejší noci byli jste Podlešáci v prudkém ohni; ale vyšli jste z něho jako ryzí, vyčištěné zlato,“ jal se mluviti hlasem, jako když se nejčistěji rozezvučí Okrouhelský prostřední zvon. „Včerejší noc je mi svědectvím nejmilejším, že do dneška upomínka na princeznu Lucilii z vašich hlav nevymizela. Jste vděčný, upřímný lid, a před takovým lidem hříchem by bylo tajiti déle, co bych vám byl pověděl už dávno a rád. Ale obával jsem se, že byste ztratili ve mne víru a s tou vírou i lásku — a proto měla zakryti tato halena všecka léta uplynulá. Dnes ale obavy té více není. Abyste věděli, komu jste věřili od tolika let, abyste to na své vlastní uši slyšeli z jeho úst, poslechněte, Podlešáci! — Vy se pamatujete, že do vašich vesnic provázíval slečnu Lucilii mladý muž. Starší z vás dobře vědí, že za těch let vypukly vojny na všech stranách světa. Do Čech vpadli Bavoři s Francouzi. Rozhlašovali, že nesou této zemi na svých praporcích svobodu a lidu jejímu šťastnější dni. Nevím, zdali by tak byli učinili; ale to vím, že se jim jejich záměry nepodařily, a že na Čechy přišly potom horší časy. Mladý muž, jenž ve vašich dědinách s knížecí dcerou zdomácněl, a jemuž se po jejím boku vaše doškové střechy zalíbily, že jim nemohl odvyknout ani v letech pozdějších, přidal se k Bavorům, v Svatovítském kostele na Hradčanech provolal „mnohá a šťastná léta králi Karlovi“ — ale za to musil z Čech. A když se loučil s Lucilií, slíbil jí, že, budeli někdy moci, první jeho snahou bude, aby se vrátil z ciziny do těchto krajin. Snad jste ještě nezapomněli, že ten mladý muž pocházel z krve Kolovratů. Za nedlouho potom táhli zdejšími lesy Bavoři a Francouzi nazpátek. Byly třeskuté mrazy. Francouzi chtěli si krev rozehřáti prostopášnictvím. Jiřičtí zajisté se pamatují na to velmi dobře. Chtěli tam tenkrát slavit svatbu. Nevěsta jen krásou kynula a tváře jí jen hořely. Venku byl mráz div uši a nosy neomrzaly. Francouzi tetelili se zimou; ale růžemi na lících nevěstiných jim krev roztávala, až jí je chtěli strhnouti .... Tys byl tenkrát, Květe, škole sotva odrostlý.“

Refunda si na okamžik oddechl — odpočinul.

„Ve vašem statku objevil se z čista jasna bavorský důstojník, nevěstu surovým pážím vytrhl, srdce luňáků rozbodal, ženich si tenkrát oddechl; ale svatbu přece sotva strojili . . .“

„Nestrojili, Refundo! Místo svatby měli jsme tenkrát pohřeb. Všecko vidím, jako by to včera bylo — a ono už tomu přes čtyřicet let, pomalu táhne padesátka. Ženich sestry mé se víc po jiné nevěstě neohlížel; zůstal starým mládencem. Však jsi ho znal, často jsi s ním

mluvíval a říkávals, že to duše poctivá. Když umíral, stál jsi u něho. Byl to Adamec."

Refunda si při těchto slovech Květových několikrát z hluboka oddychl, jako by sbíral sílu k další řeči.

„Ten bavorský důstojník byl onen mladý muž, jenž princeznu Lucilii provázíval na jejích vycházkách. Potom uplynulo dvacet let, z nichž každé třetí se podobalo černým chmurám, když se valí nad zemí hodně nízko, když to v nich hučí k ohluchnutí, když se to v nich svítí k oslepnutí, když se to z nich sype, a všechno všude šmahem hyne. Mladý muž byl za hranicemi daleko; ale ty hrozné bouřky z milých Čech slyšel na sta mil a leckdy mu v cizině napadlo, že snad se ta drahá země se vším propadává, co mu v ní bylo milého. Zatím se stal z něho padesátník. A leckdy se mu zdálo, že slibu slečně Lucilii učiněného nikdy nebude moci vyplniti."

Refundovi vyšel dech úplně a na čele se mu vyrazily těžké krůpěje horkého potu. I vyschlá, vyzáblá tvář měnila po dvakrát barvu.

„Co zkusil v cizině a co zažil? Drazí, dobří lidé, nechtějte ani věděti. K svému rodu se nemohl a nesměl víckrát hlásiti. Byloť jmeno jeho mezi zemězrádci. Naděje, jež kladl ve výsledky vojen pro svůj národ, rozplynuly se jako dubnová oblaka; sokové si podávali ruce přes hlavy ubohého lidu a slavili mír nad tísíci mrtvol. A za všechny služby neměla cizina pro něj nic než pelyněk; ale v té cizině krok za krokem vznášela se nad ním postava z domoviny. Ta mu našeptávala: Vrať se, vrať, dosavadní šat svůj svlékni, jmeno rodové zakopej, zapři i *ty* své, když oni tě zapírají, jdi na Podlesí, a ten lid ti připraví radost, žes takové nepoznal. A on konečně poslechl, vrátil se do Čech, vzal na sebe halenu, jakou nosíte vy, aby ho nikdy nikde nepoznali; aby pak se mu všechny vaše duše otevřely, dal si jmeno, kteréž v zdejších lesích, v tomhle zastrčeném zapomenutém kraji dlouhá léta žilo u vděčné paměti . . . A potom hledal v Praze, kde jaká česká kniha, kde jaký český spis, i ptal se, kde tam tisknou knihy psané českým jazykem: ukázali mu s úsměškem chudičkou jizbu, v níž byly sklady českých knížek, a on při tom na stará léta v duši zaplesal a pak začal ty knihy roznášeti mezi vás. Od těch dob znáte život starce toho. A nyní víte, Podlešáci, kdo to ten Refunda a komu jste důvěřovali."

Sterá ústa šeptala v udivení: „My to tušili — my to říkali — hrabě Kolovrat!"

„Knížecí poslové!" zahoukl náhle se svahu Podlešák na stráži.

V témž okamžiku rozlehla se údolinou jízdecká trubka a nahoře mezi kmeny objevily se uniformy úředníků Jeho jasnosti. Doprovázelo je několik dragonů.

„Co nesou?" zavzněl mocně hlas Refundův. A dolíkem se všecko rozvlnilo, jako když nad černými bory zdejšími zakrouží v prudkém sykotu vichry severní.

Knížecím úředníkům bylo as úzko u srdce; ze zámku vyjeli s vtipkováním, ale čím dále jeli do lesů, tím nápadněji umlkali, nad Svatogothardským dolíkem už jedva dýchali.

„Co nám nesete?“

„Jeho jasnost knížecí připomíná svým poddaným naposled, aby majíce na paměti — —“ Úředník se zajikl. Mimoděk zašlehlo oko jeho do oudoliny, neníli někde přiložena k líci ručnice namířená na jeho čelo: „aby majíce na paměti své ženy a své děti, vrátili se do svých vesnic ještě v čas, a potom že jim všem chce býti pánem milostivým . . .“

„A jiného nám nenesete nic?“

Tato otázka fičela úředníkovi kolem uší jako kalená střela.

„Jinak že ponechá jeho milost průchod přísnému právu.“

„Jdi, milý pane, s pánem bohem, a těm, kteří tě poslali, pověz, že s knížetem pánem za Podlešáky promluví Refunda samoten.“

Podlešákům těmito slovy leskly se v jarním slunci oči, jako když uděšeným plavcům v rozbouřeném moři mezi černými oblaky zasvitnou severní hvězdy . . . V té chvíli by necouvli, ani kdy by se proti nim valily celé proudy bílých kabátů. Vždyť je tu s nimi ten muž, kterýž se neštítil jejich chat už tenkrát, kdy si po nich dovolil hoditi kámen úšklebku každý otrapa s krkavčí hlavou, se supím zobanem a jestřábími drápy, a vždy chová k nim v srdci tu lásku, jakou chovala k nim ondy dcera knížecí. On i ona budou jim v těchhle dnech oba pomáhati — slyšeli to z jeho úst na vlastní uši. A neoklamalli jich nikdy Refunda, mohl by mysliti s nimi zle hrabě Kolovrat, ženich princezny Lucilie? — Bylo tedy přece pravda, co o něm všude povídali, že není z jejich krve, že pochází z rodu, který patří v českém království k nejpřednějším!

Podlešákům rozleželo se vše to teprv jak se patří v hlavách, když byl již Refunda na cestě ku knížeti pánu.

XXII.

Za prvních březnových dnů bylo v jednom z nejzasmušilejších paláců Pražských, tenkrát z pravidla neobydlených, jako vymřelých, výminkou znamenati živý ruch, jako by se staré, dávno Vltavou do severních moří odnešené časy vracely. Ale kdy by komnaty byly vyzdobili nevím čím, kdy by na stěnách jejich byli rozvěsili nejdražší čalouny, že by podobných neměl ani sám perský šach, byli by pochmurnou tvářnost, jež odevšad na člověka vyzírala, nezastřeli. A kdy by všecko všudy byli vykouřili a nalili do všech koutů nejostřejších voňavek, dusný vzduch, jímž plíce dýchaly, jako by na hrudi spočívala všecka ta spousta kamení, z níž je palác vystavěn, byli by nevypudili. — V paláci tom bydlil druhdy jeden z nejslavnějších rodů českého království; ale později staly se tu pány lidé, jichžto kolébka nestála na české půdě — a tu se podobalo, jako by se i stěnám po dávných bohatýrech stýskalo a jako by si nemohly zvyknouti na nové panstvo.

Před několika dnémi zavítal sem z Vídně kníže s celou rodinou. Přijeli za tmavé, bezhvězdné noci — tiše jako duchové; nádvořím kmitaly se pochodně jako před dvěma sty lety, když ve veliké síni ležel tisícerem voskovic oslněn poslední potomek vznešeného rodu domácího.

Utíkali z Vídně — před morem. Tenkráte, kdykoli se Turci začali hýbati, přinesl o tom obyčejně na sever zprávu i do té nejzapomenutější vesnice — mor; Vídeň ležela černému poslu z tureckých bojišť na cestě, proto se tu rád zastavil a nějaký čas pozdržel; než pak ho v císařském městě pohostili, stálo to po každé několik tisíc životů. Kníže pán strhal cestou čtyři koně, jak prudce ujížděl před příšerným hostem; ale dech jeho zdálo se že pronásleduje ho až do Prahy, v Praze až do jeho paláce a v paláci až do komnaty, v níž pod těžkými nebesy z damašku zelenavého leželi na postýlce dva hošíci, jeden jako by druhému z oka vypadl: nerozeznávali se hrubě jiným, nežli že se starší jmenoval Max, mladší Hugo. Mimo koně žil kníže v obou svých pacholatech; láska jeho k nim osvědčila se nejlépe tím, že čtyr nejrychlejších běhounů nelitoval, aby se co nejdříve octnul z morového obvodu; dva, Bleska i Střelu, koupil nedávno od Habichtsburga za tisíce dukátů, a předevčírem dostali se někde za Třeboní tamějšímu pohodnému.

Přes tento spěch se Max roznemohl. Hyacintová očka jeho zatáhla se mlhami, pod nimi utvořily se modravé pruhy, kvetoucí líce se náhle vpadlo, a o hlavu chlapcovu mohli zapáliti troud. Když si začal ohmatávati čelo a stěžovati na bolení hlavy, byl by pan kníže raději slyšel, že povodeň strhla všecky knížecí mlýny, že veliké rybníky zaplavily panství jeho na míle široko daleko.

„Ukryj mě — nedej mě! Podívej se, jak tenhle muž se po mně sápe! Pryč odtud — pryč!“

A hošík se držel za hlavu i chtěl ven na chodbu, že kníže ho měl co držeti.

„Vyhrožuje nám — neslyšíš? Je to otec toho zastřeleného! — Víš — tenkrát na honbě . . .“

Jen stěží podařilo se hocha vpraviti do postele, a zmatek, jenž nastal v paláci, nelze popsati. Bylo tu slyšeti as patero řečí, rozvázali i lokajové své české jazyky. Jeden druhému nerozuměli a jeden přes druhého volali na plano. A k tomu ještě vyřítila se komorná na chodbu lomíc rukama, že paní kněžna je bez sebe, že už po třetí omdlévá. Trvalo to dobrou čtvrt hodiny, než zapřáhli koně a odjeli pro lékaře.

„Místo očí má dutiny, místo vlasů uschlou trávu — samá kosť — ruce mu chřestí jako svadlé listí — — Otče můj! Tatíčku, tatíčku!“

Hošík vztahoval ručky po knížeti, jehož nikdy ještě takto nenazval, jejž vždycky jmenoval jen po francouzsku. Naučil se některým slovům od lokajův, od chudiny, slýchal, že otrhané ale buclaté děti na Podlesí volají tak na své rodiče: a dnes mu to slovo přišlo náhle na jazyk jako nemoc do hlavy.

Kníže se od lůžka ani nehýbal. Seděl nad svým miláčkem s rukama sepjatýma, s očima upřenýma v jeho zbledlé líce, jež se po nenáhlu zastíraly podivnou barvou.

Kolem paní kněžny dlelo v ložnici všecko ženské služebnictvo — přicházela na ni mrákota za mrákotou. Když pak přišla na několik okamžiků k sobě, vydralo se jí po každé rty hrozné slovo: „Mor! . . .“ I musili jí po každé podati zrcadlo, aby se na vlastní oči přesvědčila, zdaliž se na krásné její tváři ještě neobjevují skvrny, jež lékařové Ví-

denští prohlásili za neklamné známky strašlivé nákazy. Líce její byly však jen o poznání bledší, rty dosud růžové, nikde ani stín zlověstných skvrn.

V dětské komnatě, z lůžka polo zastřeného zelenavým damaškem ozval se chvílemi výkřik, jenžto se knížeti po každé zaryl do srdce jako břitká dýka — a po každé v té řeči, kterou v rodině jeho jasnosti ani na psa nevolali.

„Nedejte mě — braňte mě, tatíčku!“

Kníže těm slovům rozuměl, jako by ho chlapec nikdy ani jinak byl nevolal. Když prý na římsách hrdých paláců usedne si neštěstí a zadívá se vysokými okny s jizlivým úsměvem do komnat přeplněných skvostem a nádherou, modrá krev se leckdy měnívá v čisté červenou... I knížeti se před očima každým okamžikem určitéji míhal chuďas v oděvu rozedraném, s pocuchanými šedinami, kterak chce na něm nazpět dítě jediné, kterak zdvíhá pravici k listopadovým oblakům nespouštěje očí s jeho synáčků a vyhrožuje, že i on o své děti přijde . . . Jeho jasnosti by jindy snad napadlo: Dítě knížecí a tisíc robotnických — a ještě je to jako safír proti hrudce! Dnes nikoliv.

Hošík se náhle na lůžku vzchopil, oběma rukama uchytil otce kolem krku a zase volal tak úzkostlivě, aby ho před tím zlým mužem, stojícím u jeho hlav ubránil a zachránil. Dole na dvoře zahrčel kočár: přiváželi lékaře nejvyhlášenějšího v celé Praze. Kníže vyšel mu až na chodbu vstříc.

„K věčným díkům si mne zavážete i celou mou rodinu, když jej zachráníte!“ prosil se slzami v očích a skoro ruce spínaje.

„Vynasnažím se ze všech sil.“ — —

Do oken knížecího paláce vnikaly první paprsky sluneční a nad temenem Žižkova usmívalo se na Prahu březnové slunko, věštíc jasným svitem, že do Čech už táhne jaro s veškerou družinou. Ondyno si to také již nad Petřínem vyzpěvovali skřivánci z plných hrdélek, až přehlušili zvonky Loretanské, když začaly o polednách v čarovné souhře: Ave Maria. Jarní paprsky draly se i do komnaty, v nížto starší princ těžce na lůžku oddychoval. Na bílém čele tvořila se hošíkovi perla za perlou — byly to krůpěje osudného potu; ruce měl křečovitě sevřené, také zvlhlé studeným potem. Už tak ležel bez sebe dobrou hodinu — rty jeho byly jako chrpa a na líčkách naskakovaly mu temnémodré skvrny. Kníže stál opodál s očima na dítě upřenýma, ruce sepjaté visely mu jako bez vlády, a v sinalé tváři jeho jevil se výraz bezměrného hoře. Nebyl se od hošíka hnul po celou noc, sám jemu hodinu za hodinou podávaje chladivý lék. Nic nebylo platno, že lékař varoval všemožně před nákazou. Kníže toho nedbal.

Paní kněžna posílala se pouze poptávat na průběh nemoci Maxovy, a když jí povídali, že nebezpečí pořád stejné a že jasný její choť u lůžka hošíkova ponocuje, musili již mít po každé připravenou ostrou voňavku. Byla sice vlastní matkou obou hošíků, ale mateřská láska její držela se vždy v panských mezích; synové její byli cizím mlékem odkojeni, cizími slovy ukolébáváni, na cizích loktech chováni, cizí rty naučily je slovům „otče, matko.“ Ona šla se jen někdy na ně podívat a nikdy se déle u nich nezdržela než několik minut, dětského žvatlání nemilujíc.

Hošíci se před ní schovávali, hlavy za šaty svých chův ukrývali a často vyhrkli v pláč, protože na paní kněžně všecko jen šustilo a když hnula rukou, těžký atlas zašelestil, jako když větřík zaduje v svadlé lupení... Paní kněžna byla by před strašlivým pronásledovníkem nejraději asi prchala dál na sever — v duchu si přála, aby byla odtud sto mil daleko, protože jí ze všech koutů do obličeje čišel mor. Nalézala se v plném květu svém, byla všude uvyklá jen obdivu: však ten černý host z tureckých bojišť obdivu neznal a neohlížel se na žádnou krásu a urozenost . . .

„Dole stojí jakýsi venkovan, jasnosti, a nedá i nedá se odbyti!“ oznamoval komorník na prahu dětské komnaty — mluvil hlasem tlumeným, jako by se bál ústa otevříti: také se asi strachoval moroviny. Kníže ho přeslechl. Dosud stál tu opodál lůžka zrovna tak, jako by ruka tajemná smazávala na erbu jeho nejvýznamnější okrasy, jež císařové k prvotnímu znaku rytířských předků jeho za výtečné služby přidávali hned od vojny třicetileté. Komorník již po třetí ohlašoval venkovana neodbytce.

„A nepředpustíli ho vaše jasnost, sedne prý si na patník a nehne se, kdy by tu měl sedět do soudného dne! Je to vysoký muž, s tváří jako vosk.“

Vrásky ve knížecí tváři několikrát sebou zatrhly, a v témž okamžiku vydral se modrými rty hošíkovými dušený výkřik a ručky se pohnuly, jako by odpuzovaly od sebe příšeru s dutinami místo očí, s vlasy jako svadlá tráva, se slovy jako jehly a s dechem jako prudký, lednový mráz.

Uplynulo asi pět minut, dvéře do komnaty se znovu otevřely, a v nich objevila se hlava jiného sluhy, jenž přinášel zprávu, že mladší princ tolikéž ulehl.

Kníže zapomněv docela na obvyklý svůj spůsob a mrav, uchopil se oběma rukama za hlavu, a nohy pod ním div neklesaly.

„Za živa prý jsi se za mne modlila,“ zašeptal nevěda, že mluví, nevěda, nač myslí, „na smrtelném lůžku prý jsi mi odpustila a nyní přicházíš si pro mé jediné štěstí! Ustaň, Lucilie, ušetři neviňátka, jež za otce nemohou!“

A pořád si tiskl hlavu tak prudce, jako by se mu chtěla rozskočiti, aneb jako by ji bránil proti upomínkám z minulých let, jež mu dorážely na čelo jako skučivé větry, jako krupobitné mraky.

Hošík na lůžku opět zastenal, ale už jen slabounce. Ručky mu klesly na bílé podušky, hlava obrátila se v tu stranu, kde stál otec.

„Smiluj se, Lucilie!“

Komorník, jenž po třetí již pootevřel dvéře, nevěřil ani uším svým, že by takhle kníže pán mohl mluviti. Přicházel opět s jakýmsi ohlášením, ale byl na rozpacích, máli knížete vyrušiti.

„Venkovan se nedá odbyti,“ ozval se posléz ostýchavě. „Chvastá se, že prý by odtud mor zahnal.“

„Mor zahnal?“ uklouzlo mimoděk pánovi.

„Vídal jsem ho na panství — povídali o něm, že mnoho umí, že prý komu chce, všude pomáhá —“

„Přiveď ho sem okamžitě!“ zvolal kníže a hned zas oči jeho utkvěly na posteli, na níž miláček jeho ležel již jako učiněná mrtvola. I vrhl se k němu a zaryl svůj obličej do podušek vedle něho, jako by se zlé nemoci chtěl nalapati a v jeden den míti pohřeb se svým dítětem.

Ve dveřích ukázal se vysoký kmet v šerkové haleně, v úzkých zvířetinkách, se sešlými střevíci, drže v rukou čepici s bělavým beránkem. Tvář jeho podobala se zašlému pergamenu, na němž peruti času dávno poslední písmenu setřely: rty jeho byly těsně sevřeny. Trvalo to hezkou chvilku, co tu stál jako duch, až kníže hlavu pozdvihnuv zarosenýma očima zavadil o postavu venkovanovu.

„Přišel jsi pozdě! . . .“ zašeptal.

„Přišel jsem právě v čas.“

„Umíš mrtvé křísiti?“

Venkovan postoupiv k loži s největší pozorností patřil na ubohé, snad již bezduché dítě.

„Potkalo vás, pane kníže, neštěstí,“ promluvil potom — „pán bůh rač všecko další zlé od rodu vašeho odvrátiti!“

„A co tu tedy chceš, neli jemu pomoci?“ rozkřikl se kníže polo zoufale, polo hněvivě.

„Na jednom z největších vašich panství žije pracovitý, hodný, poctivý lid. Často již dokázal, jak upřímná jest jeho oddanost k vrchnosti. Úředníci vaší jasnosti odedávna uráželi jej v nejcitlivějších stránkách jeho povahy, tropili si posměch ze všeho, co mu nejsvětějšího. Až ten lid nemaje nikde zastání, odhodlal se pomoci sobě sám.“

„Bude za to voděn nazpět do svých děr v okovech a v řetězích!“ přerušil kníže venkovana. „A jak ty se ke mně odvažuješ v tuto chvíli, omlouvat buřiče a zbojníky? Pryč odtud! Nad mrtvolou . . .“

„Je to vhodná chvíle o záležitostech našich se domluviti.“

„Našich záležitostech! Co to znamená?“

„Že chci pro ten ubohý lid nejdřív odpuštění a potom úlevu.

„Odpuštění na šibenicích, úlevu v okovech a svobodu v žalářích!“

„Tak mluvíš v té chvíli před tváří tohoto ubohého tvora, svého dítěte? Jsou slzy, které ti ještě v očích nevyschly, slzami opravdového zármutku? A nechcešli ode mne nic o lidu slyšeti — však jsem i já tvůj věřitel, který na konci života přichází pro svůj dluh. Bytost, jež mi dluh ten odkázala, již dávno odešla na věčnost — však zde jest její upsání.“

Venkovan sáhnuv kostnatou pravicí za ňadra vyňal závitek papíru obalený v hedbáví a stažený modravými, nyní již vybledlými stužkami, pečlivě jej rozbalil, stužky rozvázal a podal list pánovi mlčky, ale s tak ostrým pohledem, že jej uvedl v rozpaky.

Na lístku bylo třesoucí se rukou napsáno: „Vzpomenešli si někdy na mne a budeli ti líto toho, co se stalo, a budešli chtíti památce své sestry učiniti něco k vůli, za nic jiného neprosím, než abys lidu na Podlesí, jejž jsem si tak zamilovala, se stal otcem laskavým. Buď ubezpečen, že ti duše má dávno odpustila. — Lucilie.“

Písmo bylo vybledlé, sežloutlé. Kníže četl je opět i opět; nohy chvěly se pod ním, jako by podlaha povolovala a se prolamovala.

„Jsem Kolovrat a přicházím ve jmenu nebožky tvé sestry!“

„A nad mým dítětem, mroucím, snad už mrtvým —!“

„Spíše mi porozumíš! Pane kníže, měl jsi to dítě rád?“

„Abych je zachoval na živu, polovic svých statků bych obětoval!“

„Na těch tvých panstvích má i žebrák tak rád své dítě jako ty.“

„Což pak já jim děti jich beru?“

„Ještě více jim béřeš! Když tvůj lid musí trpět i proto, že mluví tak, jak se tomu naučil od matky, zač stojí takový život? Na Podlesí povstali, aby si vymohli lepší časy — ty kaž stavěti šibenice všude, kde tvůj zámek, kde tvůj dvůr, kde dědina tobě poddaná, poruč smrti, aby šla na Podlesí: tenkrát tě poslechne!“

Kníže opíral se o vyřezávaný sloup nad postelí.

„Poslední vůli nebožky sestry své znáš. Já ji vyplnil, pokud jsem mohl.“

Refunda se odmlčel, oči jeho zahleděly se v sinalou tvář hošíkovu — a na vážném obličeji jeho zakmitl se vítězoslavný úsměv. Tak se usmívá vojevůdce, když střed šiků jeho už byl proražen, když obě křídla roztržena, avšak náhle za zády domnělých vítězů vystoupí šedivá oblaka dýmu a ozve se hřímavé hurá pluků pomocných. Bystrým zrakům Refundovým neušlo, že rty hošíkovy se pohnuly.

„Řekl jsi, že bys polovici statků svých obětoval, abysi miláčka svého zachoval na živu. Já nechci na tobě polovici panství tvých, ani haléře nežádám, já tě jen o to prosím, abys vyplnil vůli zvěčnělé sestry své, abys lidu svému odpustil a ulehčil — —“

„A mé dítě?“

„Kdy by se opět do života vrátilo —“

„Za to bych se ti nikdy ničím dost odvděčiti nemohl!“

Refunda nahnuv se k lůžku, upřel zase oči na zmodralou tvář hošíkovu, vzal ho za ruku, sevřel ji silně v kostnaté pravici své a levici položil mu na čelo. Rozuměl stavu jeho lépe nežli zoufalý otec, jenž měl dítě své už za ztracené a proto za pouhý zázrak pokládal, co následovalo. Rrtové princovi se náhle otevřeli, hluboký vzdech vydral se jimi a za ním druhý, třetí . . . .

„Nuže, tvé dítě žije.“

„Tatíčku!“ ozvalo se od lůžka jako na potvrzení těch slov.

„Bože dobrotivý! Je to možno? Člověče — Kolovrate!“

„Pamatuj na svůj slib, na svou povinnost.“

„Všecko učiním — všecko! Miláčku můj!“

A kníže tiskl tváře své na líce hošíkovy, s nichž anděl života nyní znenáhla opět odstraňoval ruku Morany. Chvíli nebylo slyšeti než radostné vzlykání otcovo.

„Jsem opět u tebe — už mě neodtrhnou. Už ten černý vůz nevidím,“ zašeptal potom hošík a ovinul své ručky otci kolem krku. „Tak daleko jsem byl. Vezli mě tmavou nocí, zrovna jako když jsme ondyno z Vídně utíkali. Náhle nás zastavila vznešená paní, byla podobna obrazu naší nebožky tety — vzala mě do náručí, letěla se mnou až sem, položila mě do téhle postýlky.“

Hošík utichl, a očka jeho zavřela se jako ke spánku. Kníže držel nad ním ještě svou ruku, jako by se bál, že znova přiletí vůz tažený větrnými koni a odveze mu opět jeho nejmilejší poklad.

„Vidíš ji, otče můj? Je zde zase — tam u toho starce s vyzáblou tváří, usmívá se na něj, shýbá se k němu, dotýká se čela jeho — na hlavu dává mu věnec pomněnkový . . . .“

A v téže komnatě stojí naproti sobě dva mužové, jeden mladší v bohatém oděvu z přihnědlého aksamítu a druhý starší v šatě prostičkém, hledí si do očí a oběma se zdá, že si do nich dobře nevidí.

„— — Jsem sice rodný její bratr, ale tys měl k ní větší právo. Chceš mi za ni ruku podati?“

„A slovo tvé?“

„Ještě dnes posly vypravím!“

„Kolovrat zůstane pro tebe navždy pochován.“

„Jen mi aspoň pověz, co tě pohnulo k takovému životu?“

„Dnes máš jiné starosti, než abys poslouchal vypravování starého člověka, kteréž kdo ví jak by tě vůbec těšilo. Ale až budou lepší časy a sejdemeli se pak opět, všecko ti povím!“

Kníže zůstal v komnatě samoten a probíral se jako z těžkého sna; vždy nanovo se přesvědčoval, že to nebyl pouhý sen, že si tu smrt s mladým životem pouze zahrála, jako si ostříž zahrává s hrdličkou. Tu vstoupil lékař s radostnou novinou, že i nemoc mladšího prince vzala obrat příznivý. V téže chvíli se Max probudil ze sílivého spánku, a prvním jeho slovem bylo: „Toho starého muže s vyzáblou tváří přiveď, otče — tomu poděkuj. Byl tak sešlý, tak usoužený, v tak ošumělém šatě . . . .“ (Dokončení.)

České divadlo.

Dostaneli se české *zpěvohře* někdy povolaného historika, jenž rozvoj dramatické hudby nebude posuzovati ani dle počtu provozovaných oper ani dle zevnějšího úspěchu novinek ani dle nahodilého okamžitého proudu veřejného mínění, nýbrž dle váhy a významu, dle vnitřní ceny a především dle účinku jednotlivých děl na celý směr naší produkce, nebude míti věru práci nesnadnou. Až dosud znamená stupně v rozvoji dramatické hudby české — nehledímeli ku starším, docela osamělým pokusům Škroupovým — pouze řada zpěvoher Smetanových, vedle nichž jen ještě Bendlova Lejla má pevné samostatné postavení. Většina ostatních na našem jevišti již provozovaných oper, z nichž arci nejedna svědčila o značném talentu svého původce, zůstala a také navždy zůstane bez rozhodného vlivu na naše umění, menší část pak hleděla různou měrou a s různým výsledkem podříditi se směru Smetanovu.

Kdy by skladatel Braniborů v Čechách a Prodané nevěsty byl se dal svésti skvělými úspěchy těchto zpěvoher a z nich pak sobě vzal nezměnitelnou šablonu pro celé další tvoření své tak, že by jejich stanovisko velkým obecenstvem hlučně schválené již nikdy více nebyl opustil (a to se mu skutečně radilo u veřejnosti), sotva by asi mohl onen budoucí historik náš mluviti o nějakém vývoji, o nějakém pokroku české

zpěvohry. Na štěstí však umění Smetanovo nikdy nelpí na žádné šabloně, nýbrž stále se vyvinuje, stále pokračuje. Neděje se to však neuvědoměle, jako u leckterého vynikajícího talentu, jenž roste a se tříbí a tak i obecenstvo mimoděk, bez plánu s sebou povznáší: Smetana nevstoupil na jeviště zpěvoherní co začátečník sem tam kolísající, nýbrž co hotový umělec, s ideálem již ustáleným. Oceniv pak skutečný vkus českého obecenstva, přispůsobil se mu dle možnosti, aby jej nenáhlým postupem mohl povznesti k onomu ideálu svému. Toto přispůsobení však nikdy nebylo ústupkem, činěným k vůli zevnějšímu úspěchu, nýbrž Smetana považoval to vždy za vážnou povinnost uměleckou, státi se vůdcem, takořka pěstounem našeho hudebního vkusu — a kdož by mezi námi byl povolanějším k tomu, než právě on?

Pro komickou zpěvohru — a o té zde výhradně bude řeč — zvolil si Smetana, co se týká všeobecného stanoviska formálního, Mozarta za první východiště. To bylo docela přirozené; neboť nechtěl zpěvohru českou připoutati k tomu neb onomu cizímu směru, nyní panujícímu. Z druhé strany ovšem samo sebou se rozumí, že téměř stoletý vývoj zpěvohry po Mozartovi nesměl navždy zůstati bez účinku na dramatickou hudbu českou; a skutečně skoro každou novou partiturou svou vykonal Smetana rozhodný krok oním směrem, kterým se vyvinoval moderní sloh zpěvoherní. Tak podal nám po přechodních stupních Dvou vdov a Hubičky nejnověji komickou zpěvohru, jež více než kterákoliv jiná z našich oper dosud provedených stojí na výši doby, aniž by tím byla ztratila svůj český ráz; ba v jistém ohledu možno o ní říci, že je zároveň nejmodernější a nejčeštější. Toto nejnovější dílo Smetanovo je *Tajemství*, komická opera ve 3 dějstvích, komponovaná na slova Elišky Krásnohorské, a na jeviště uvedená v září m. r., tedy ku konci letní saisony v Novém českém divadle.

Čtenářům těchto listů je dobře známo, jaké svízele nedokonalá libreta způsobují českým skladatelům a — českému obecenstvu. Smetana mohl si věru gratulovati, že jako již při Hubičce, měl i tenkráte po ruce text El. Krásnohorské. Kdy bych prostě řekl, že je nyní Krásnohorská nejlepší libretistskou silou českou, nenalezl bych sice odporu nikde, ale kdo by si vzpomínal na libreta některých původních oper z posledních let, spatřoval by v tom velmi malý kompliment pro autorku básní Ze Šumavy. Proto dlužno s radostí konstatovati četné kladné zásluhy jejího Tajemství. Jsou to především lahodný, ušlechtilý verš, šťastně nápodobená dikce prostonárodní, která ovšem nikdy neklesá do kalu sprostoty, řada zajímavých situací a živě charakterisovaných postav — slovem zřetelné stopy vážné práce a nadání básnického. Je tudíž pochopitelno, že s chutí sáhl Smetana po tomto textu. Avšak jednu slabou stránku Tajemství přece nelze mi zamlčeti; týká se samého základu děje. Dramatický plán je prostý, příliš skromný proti bujnému bohatému proudu hudby Smetanovy. První jednání účinkuje živou exposicí nejlépe; ale velký obraz čilého života vesnického, který nám předvádí, jenž by nás měl toliko připravovati na nové dojmy ještě mohutnější, zůstává takořka scenickým vrcholem celého libreta, místo stupňování dojmů nalézáme v 2. a 3. jednání spíše jakési ochabnutí dramatické síly a tudíž dramatického interesu. Nedostatek ten ne-

vztahuje se však jen k zevnejší technické úpravě děje, nýbrž dotýká se přímo jeho základů, souvisí s otázkou principielní. Je pravda, že zpěvoherní libreto vždy musí míti jednodušší půdorys než činohra: avšak co mu ubývá mnohosti a rozmanitosti motivů, to musí patrně nahraditi zvýšením jejich dosahu a významu, stupňováním jejich dramatické působivosti. Nejedná se tu pouze o to, aby konec děje upjaté byl očekáván, nýbrž běží o živý dojem každé jednotlivé situace a o vřelý interes, který k sobě poutají jednající osoby po celý děj. Nemáme proč to déle tajiti: vadu tu nemá toliko Tajemství El. Krásnohorské, nýbrž vůbec každá komická zpěvohra, která po vzoru Prodané nevěsty látku svou výhradně čerpá z kruhů vesnických, přestávajíc na poměrech milostných, jimž strojí překážky selská pýchá nebo pověra. Látky podobné vykonaly již svůj úkol — a ten byl zajisté čestný: uvedly český živel národní na jeviště. Avšak libreta nesmějí zůstati na stanovisku nezměněném, kde hudba tak smělými a zdárnými kroky bere se ku předu. Zamilované pletky a osudy prostých vesničanů jsou výbornou látkou pro operetu lehčího slohu, jako je na př. z našich Blodkova V studni, nebo z cizích Offenbachova Svatba při lucernách (jejíž základní myšlenka skutečně je tatáž, jako v Tajemství — z čehož ostatně nechci naši libretistku nikterak kárati); ale na komickou zpěvohru větších rozměrů vyššího slohu a tudíž i hlubšího významu uměleckého látky ty zrovna tak nestačí, jako by nestačily na veselohru, která by měla hráti vynikající úlohu v literatuře dramatické. A takovou komickou zpěvohrou vyššího slohu přece je nejnovější dílo Smetanovo — ano, bylo by přímo hříchem, žádati na skladateli Tajemství, aby nepsal nic jiného než krotké operety, třeba sebe ušlechtilejšího rázu.

Doufám, že slovy těmito nezpůsobím žádného nedorozumění. Nechci snad tvrditi, že by se měly nadobro vyloučiti živly prostonárodní z vyšších oborů uměleckých; jenom spůsob, jak ze živlů těch těží naši libretisté, zdá se mi býti pochybený. Vždyť přece láska a ženitba není jedinou věcí na světě, která může vzbuditi interes na ději dramatickém, a sedláci také nejsou jedinými zástupci českého lidu, nebo dokonce národa. Kruh látek zpěvoherních musí se rozšířiti i pro obor komický, k látkam dosavadním dlužno přibrati nových konfliktů a nových živlů, ač nemajíli se časem státi naprosto nemožnými pro vyšší formy umělecké. O příklady z literatur cizích věru není nouze: celá řada komických libret francouzských a německých, od Cherubinova Vodaře až ku zpěvohrám Auberovým a Lortzingovým, může našim libretistům býti poučením, namnoze i vzorem, jak těžiti možno ze živlů prostonárodních i mimo kruhy selské.

Nutnost, osvěžiti a obohatiti nějak skromnou látku rozvedenou na tříaktové libreto, pocítila ostatně spisovatelka Tajemství velmi dobře sama i zvolila si k tomu účelu jakýsi nádech romantiky. Avšak romantika ta hraje zde příliš podřízenou úlohu, a přímé objevení se její na jevišti v druhém jednání (duch frátera Barnabáše a jeho družiny) nebudí živého interesu. Buď si ostatně jak buď: El. Krásnohorská našla pravou stopu, a bylo by věru litovati, kdy by tento první, ještě nedosti pronikavý pokus, uvesti do prostonárodní zpěvohry živel romantický, měl zůstati osamělým.

Směr, za který se u našich libretistů tímto vřele přimlouvám, poslouží především jim samým; neboť čím užším kruhem látek se obmezují, tím dříve kruh ten vyčerpají a obecenstvo přesytí, sobě pak vynalézání nových poutavých dějů znesnadní. Že však větší rozmanitostí a větším vzepjetím síly dramatické i skladatelé získají, je na bíle dni.

Obracímli se ku Smetanově hudbě, není ovšem potřebí, abych skladatele Tajemství blíže charakterisoval, abych poukazoval k různým skvělým stránkám jeho umění, jako by se jednalo o nějaký zjev nový, neznámý. Chci toliko odůvodniti výrok, který jsem v úvodu těchto řádek pronesl. Řekl jsem totiž, že Tajemství je zároveň nejmodernější a nejčeštější naší zpěvohrou, a leckdo bude snad tvrzení to považovati za paradoxní. A přece paradoxním není ani dost málo. Moderním živlem v Tajemství jest především dokonalé využitkování orkestru ne co pouhého podřízeného nástroje průvodního, nýbrž co závažného samostatného činitele, jenž sesilováním nálady ze slova básnického plynoucí, asi podobné služby koná dramatu, jako umění scénické s mimikou. V tom zahrnuto je všechno to, co charakteristikou v hudbě nazýváme, tedy i užívání tak zvaných motivů příznačných. Za druhé pak jedná se v moderní zpěvohře o stavbu, o uspořádání celku. Proud hudby má vždy býti v úplné shodě s postupem dialogu a vůbec děje, článkování obou v menší větší úryvky má se dokonale krýti tak, aby povstala plynulá řada scén, nejenom dramaticky nýbrž i hudebně souvislých. Že tento směr, jehož ideálním cílem jest svrchovaná ryze hudební jednota skladby, dramatické jednotě libreta přiměřená a s ní rovnoběžná, nikterak neodporuje originálnosti hudby, tudíž také ne jakémusi národnímu rázu jejímu, je tuším dosti zřejmo; těm pak, kteří přese všechno ještě o tom pochybovali, stanovil Smetana právě svým Tajemstvím nezvratné argumentum ad hominem. Nechci snad tvrditi, že Smetana v Tajemství uskutečnil již svůj nejvyšší ideál moderní zpěvohry; naopak viděti lze na mnohých místech, že i zde ještě musil tento svůj ideál do jisté míry zapírati, ač chtělli na dráze, již si jednou byl vytknul, postupovati zvolna krok za krokem, bez náhlých skoků, nepřipravené obecenstvo zarážejících. Avšak v žádné dosud provozovaných oper nepřiblížil se ideálu svému tak, jako v Tajemství.

Tážemeli se pak, v čem spočívá specificky český ráz tohoto díla, nestačí nám poukazovati k příbuznosti Smetanových hudebních myšlenek s nápěvy prostonárodních písní našich, ani kdy bychom tuto příbuznost hledali v nejtajnějších hlubinách tvůrčí fantasie, daleko pod povrchem pouhého nápodobení — zůstane nám přece ještě mnoho míst, jichž jasný, sympatický ohlas v srdci našem jen tím se vysvětluje, že v nich slyšíme poctivě deklamované české slovo! Co u jiných národů samo sebou se rozumí, aby zpěv svědomitě šetřil přirozeného přízvuku jazyka, bylo u nás bohužel dlouho pouhým „zbožným přáním", ba nescházeli ani hlasové, kteří tvrdili, že přísné a důsledné provádění deklamace jest u nás naprosto nemožné, alespoň velmi nehudební. Ejhle, i ty poučil Smetana svým Tajemstvím o jiném. Ještě v Braniborech, v Prodané nevěstě, v Daliboru je deklamace namnoze nesprávná, t. j. taková, jak ji pěstovali všichni naši skladatelé; teprvé v pozdějších zpěvohrách vymanil se Smetana z oné všeobecné lhostejnosti ke slovům libreta, až

konečně nám v Tajemství podal zpěv, o němž možno říci, že je bezúhonně deklamován. Připomínám jen některá z nejkrásnějších míst, ku př. začáteční sbor mlatců, blahopřání mistra zednického a písničku Skřivánkovu z prvního, milostnou scenu mezi Blaženkou a Vítkem z druhého a Blaženčinu píseň z posledního jednání, na doklad, že bedlivé šetření přízvuku žádnému interesu uměleckému není na úkor, že naopak dodává zpěvu onoho zvláštního, ničím nenahraditelného půvabu, jejž ovšem dovede plně oceniti jen ten, jehož smysl pro český přízvuk neustálým maltretováním češtiny v původních i přeložených operách docela neotupěl. Arci přijde k plnému právu svému Smetanova deklamace teprvé tenkráte, až i všichni zpěváci ještě lépe do ní se vžijí; jeť jim dosud příliš novou, nezvyklou věcí, tak že místy sice šťastně nalézají přiměřený tón přednesu, jinde však zase bezděky se vracejí do starých vyježděných kolejí. Nedostatek ten zmizí teprvé časem, až podobných oper na našem repertoiru bude větší řada. Přijdeli pak kdysi doba, v níž také u nás správná deklamace česká nebude již vzácnou ctností, nýbrž nezbytnou podmínkou všeho zpěvu vůbec — a bohdá doba ta není již příliš daleka — zajisté nikdo neupře Smetanovi, že se to stalo jeho zásluhou. Tajemství je skvělou stanicí na této dráze k úplné rehabilitaci přirozených práv našeho jazyka na jevišti zpěvoherním — a hle, i tato velká váha, kladená na deklamaci zpěvu, je v dokonalém souhlasu s moderním směrem hudby dramatické, ano jedním z hlavních článků jejího zákonníku!

Tolik postačí o Smetanově hudbě. Rozebírati partituru zevrubněji a poukazovati k nejzajímavějším podrobnostem (zejmena vzhledem ku komické a humoristické stránce hudby, již mnozí bezprávím stotožňují s „lehkostí“ či lépe řečeno mělkosti slohu) byla by zajisté velmi vděčná práce; než celoroční rozhledy na tomto místě musejí si ukládati jisté meze. Jaké asi postavení má Tajemství v naší literatuře zpěvoherní, naznačil jsem již; neváhám také předpovídati nejnovějšímu dílu Smetanovu podobnou budoucnost, jaké se dočkala jeho Prodaná nevěsta. Tato zpěvohra, nyní tak populární ve všech svých částech, zalíbila se z počátku toliko několika skvělými „jednotlivostmi“, co celek oceňovalo ji obecenstvo teprvé později, když ji lépe seznalo. S Tajemstvím nebude to jinak a nemůže býti: dosud vniklo širší obecenstvo také jen do jednotlivých zevnějších krás, hlubší význam Smetanovy skladby teprvé nenáhle mu bude přicházeti k plnému vědomí. — —

Tato zpráva o Smetanově nové zpěvohře byla by již dávno v rukou čtenářstva těchto listů, kdy bych se nebyl na sklonku letní saisony kojil nadějí, že nastávající saisona zimní přinese ještě několik jiných událostí divadelních, o nichž v rozhledech lépe jest pojednávati úhrnem než porůznu. Pohříchu naděje ta je sklamána. Budiž mi tedy prominuto, když své povinnosti dostojím přehledem velmi sumárním. Uslyšeli jsme sice v březnu operní novinku *Jarmilu* Th. Bradského, a zevnější úspěch (do všech úhlů světa rozhlašovaný) byl tak skvělý, že skladatel při prvním provozování asi osmkráte byl vyvolán! Avšak při druhém představení již vyřklo soudnější obecenstvo svůj němý ortel, a po třetím byla Jarmila na věky pochována. Náš krajan Theodor Bradský komponoval operu tu již před více lety na Heiglův text Die

Hexe am Rhein, a nyní objevila se v českém překladě na našem jevišti — proč? Text je nechutná slátanina, k neuvěření primitivní, tak že i naše nejhorší česká libreta pyšně mohou na něj shlížeti s patra. Hudba pak je textu důstojná: diletantská práce ani jedinou jiskrou samostatné tvůrčí fantasie neoživená, veskrze nejotřepanějším efektům — ale beze všeho účinku, poněvadž nemístně — holdující. Druhou „novinkou“ byla pro naše obecenstvo Halévyova dávno již zastaralá opera *Guido a Ginevra* a nově se studovala Meyerbeerova *Dinorah*, překonaná staršími zpěvohrami téhož skladatele. Ona dožila se šťastně tří, tato dvou představení. Jinak bral se repertoire vyšlapanými stezkami, jenže dobrá hudba stala se ještě vzácnějším hostem, než bývala kdykoliv jindy. Mezi 39 operními představeními objevila se Kouzelná flétna dvakráte, jakožto obligátní opera debutantův — ostatně Mozart, Gluck, Cherubini, Beethoven, Weber a j. klasikové v repertoiru nenašli ani místečka. Z domácích skladatelů zastoupen byl Smetana mimo Tajemství (které se ovšem co novinka během zimní saisony čtyřikráte provedlo) ještě Prodanou nevěstou (4krát) a Hubičkou (jednou), Dvořák Šelmou sedlákem (jednou). Z 41 představení operetních zabral L e c o c q ů v *Malý vévoda* co novinka během zimy 22 večerů, S u p p é ů v *Boccaccio*, tolikéž nový v posledním měsíci saisony 9 večerů. Repertoir ten prý ospravedlňují finanční důvody. Nechci se s nikým hádati o tom, jeli vkus našeho obecenstva skutečně již tak zkažený, že lze vydělávati výhradně jenom novinkami mělkými — buď si; studujeli se však Jarmila, o níž každý rozumný člověk napřed věděti mohl, že propadnouti *musí*, a že divadlu našemu nemůže prokázati jinou službu, než kompromitovati je, dávajíli se Guido a Ginevra a Dinorah, od nichž si soudný znalec nemohl slibovati žádného trvalého výsledku kasovního (alespoň ne většího, než od kterékoliv dobré opery slušně provedené): naskytuje se každému bezděky otázka, proč nevypravily se místo jmenovaných tří oper raději díla klasická, nebo původní zpěvohry české? Ba zdá se mi, že ředitelstvo převzalo tím jakousi mravní povinnost, prohlednouti si seznam cizích i českých zpěvoher důkladně ještě před započetím příští saisony zimní, a zaklepati také u skladatelů, o nichž se velmi dobře ví, že mají hotové novinky, s nimiž Jarmilu porovnávati bylo by hříšno; sic by se neubránil sebe objektivnější pozorovatel domněnce, že i tam, kde finanční ohledy toho nevyžadují, vyhledává se to, co je — *špatné*.

Připojímli na konec i přehled repertoiru *činoherního* a sice bez dalších poznámek, mohu se omluviti tím, že po celou zimní saisonu neprovozována ani jedna činoherní novinka původní — a novinkám věnovány jsou tyto rozhledy především. Ze 7 novinek cizích měly největší úspěch: Hennequina a Millauda *Niniche* (15krát) a Arrongeův *Dr. Kalous* (11krát). Nejlepší akvisice — snad jediná trvalá — jest Augierova *Rodina Fourchambaultův*. Klasická tragédie zastoupena pouze *dvěma* kusy: Racineovou Phaedrou a Shakespearovým Timonem Athenským, jenž by se však sotva byl dostal na naše jeviště, kdy by si ho byl nezvolil pro své benefiční představení Spolek českých žurnalistův. Shakespearovy kusy Kupec Benátský, Skrocení zlé ženy a Cokoliv chcete doplňují klasický repertoire — Schillera, Goethe a j. v něm marně hledáš. Z českých dramat vážných dávaly se čtyři: Vlčkova

Eliška Přemyslovna dvakrát (za celá tři léta od svého nastudování všeho všudy *třikrát!*) Jeřábkův Služebník svého pána dvakrát, téhož Syn člověka a Kolárův Pražský žid jednou, z veseloher pak *žádná*.

Dr. *O. Hostinský*.

V dramatické literatuře naší je nyní mrtvo. Kdežto v epice i v lyrice české, v románu i drobné novele pokrok je téměř ode dne ke dni patrný a čítáme díla pravým potěšením nás naplňující, jeví se drama být opuštěno.*) A přec není tomu tak dávno, co vystoupila celá řada dramatiků mladých, s úspěchy, kteréž budily krásné naděje do budoucnosti. Mezi nimi zaznělo také jmeno Zákrejsovo a věru, že Zákrejs nebyl z nejchudších v řadě celé. Dvě na Pražském jevišti provozované práce jeho došly ocenění a třeba se jim muselo vytknout leccos ještě nedokonalého, mohlo se zároveň přec rádo uznat, že obě honosí se pravým dramatickým proudem. — *Král svého lidu*, truchlohra v pěti dějstvích, kterou F. Zákrejs letos tiskem vydal, vzrostla patrně *z jiné* snahy než té, která se domáhá uměleckého dojmu s jeviště. Žijemť my Čechové nyní ve zcela zvláštní době. Dějiny právě minulých dvou desítiletí nás nemohly uspokojit, spíše nás rozladily. Prahnem po znovuzrození a vidí se nám, že ho najdem jen ve svěžím veleproudu slovanském, předně ovšem v plném národním uvědomění českém. Naše literatura, naše časopisectvo, náš život společenský, vše prahne a touží po ryzí, vřelé českosti, ozářené ideálním leskem myšlenky slovanské. V té touze klíčí také Zákrejsův Král svého lidu. Tendencí jeho není úspěch dramatický nýbrž úspěch národní, dílo to chce nám dokázat, *že kmen československý jen v plné svornosti čtyř větví svých a spoléhaje se jen a jen na sebe sama domoci se může jisté budoucnosti*. Ovšem by snad důkazu tomu prospěla *dnes* spíše jiná forma literární než dramatická. Zřímeli formu dramatickou, rozvržení na pět aktů atd., žádáme vždy, aby *předně* vyhověno bylo všem požadavkům, které kladem na *drama*. Dáli se s tím pak spojit i jiná tendence, *bez strojenosti, bez násilí* — dobře! Vadíli však tendence hodnotě dramatické, dotýká se nás jistou nuceností svou, překáží nám. Mimo to činívá spisovatel v takovém případě ještě více, než že pouze obětuje hodnotu dramatickou: on, píšeli kus historický, přenáší tendenci přítomnosti slušící na minulost a výsledek toho je anachronism — anachronism ale, jako každá průzračná líčenost, škodí zas tendenci a maří dojem spisovatelem obmýšlený. Do toho úskalí dostal se také Zákrejs. Jeho Král není dobrým dramatem, neboť děj zde je velmi mosaikový a rovněž mosaikovými, nepevně kreslenými jsou právě ty povahy, které nás nejvíce poutat a tím pak tendenci spisovatelově naklonit mají. Povaha nepevná nepřesvědčuje, ať už ji spisovatel jakýmikoliv ději vede ke kýženému svému cíli. Máme zde — krátce řečeno — zase jednou „spisovatelský omyl" před sebou. Nebudem rozebírat veškery slabé stránky nového díla Zákrejsova, aniž

*) Nejhlavnější toho příčinou často jsme se v těchto listech obírali, také ji opět ukazuje konec úvahy p. dr. Hostinského. Dramatická literatura nemůže povstávati a vyvíjeti se bez jeviště, a českým dramatickým spisovatelům jest jediné české jeviště už asi deset roků odnímáno. Co se během těchto let na českém jevišti a s českým divadlem vůbec dělo, k tomu se v samostatném pojednání vrátíme, ač bychom to stokrát raději viděli, kdy by tak smutné práce potřebí nebylo. *Red.*

zase, co protibalzám, uvádět z něho důkazy „krásné mluvy“ a jednotlivých „pěkných myšlenek,“ což vše se u spisovatele hodnoty Zákrejsovy bez toho rozumí samo sebou: konstatujem, že Král svého lidu je báseň jen slabá, a vyslovujem odůvodněnou naději, že Zákrejs brzy vymění ji za jiné básně dramatické, jež se budou těšit témuž úspěchu, jakému se těšila dramata jeho prvá. Le roi est mort — vive le roi!

J. Neruda.

Rozhledy v umění výtvarném.

Píše

dr. Miroslav Tyrš.

Všeobecná jest u nás stížnost, aspoň jeden po druhém ji opakuje, že národní náš život klesá, chabne, hyne, že nejsme již tím národem čilým, hybným, bystrým, kterým jsme sotva před desítiletím býti se osvědčili. Zdali to je tak naskrze možná, když přece generace tehdejší ani neodstoupila ani celkem podstatně nesestárla, když nad to nových mladistvých sil k ní přibylo — toť otázka, kterou tu neřešíme. Život politický, který jsme všichni s plným sanguinismem mladosti ihned apriorně dle jistých ideí si budovali, o jejichž reální podklad jsme příliš nedbali, narazil arciť na chvíli na tvrdé úskalí skutečnosti drsné, ač nemyslíme, že loď se ztroskotala, že jsme již navždy ztratili, co bychom v skutku a trvale byli podržeti mohli. Žeť po přepnutí zmalátnělost následovala, žeť celé položení svoje podceňujeme, žeť sem tam zbraň se odhazuje, kterou tak mnohý dříve rekovně do povětří mával, je ovšem smutno, avšak dle zákonů nezvratných neméně nutno, tak nutno, jako že rovnováha rozvahy dřív nebo později přece zase obecně se dostaví. Avšak budiž tomu jakkoli, život politický není ještě celým životem národním, a pakli již o život onen příliš se nebojíme, tím méně náležíme k počtu těch, kteří celé žití a bytí národa v děsné a nezléčitelné skleskosti spatřují.

V těch dobách, jež ruchem výhradně politickým nejvíce slynuly, stěžovali jsme si druh druhu, a to právem, že pro vyšší život duševní, pro zájmy literární, vědecké, umělecké sotva kde místa zbývá, že vzdělání všeobecné, že interes pro vše, co člověka v tomto srozumu zdobí, šlechtí, povznáší, na nepatrný počet osob se obmezuje, že politika duchy úplně a příliš jednostranně absorbuje; a když se nás v prvních letech probuzení našeho ptali, o které skutky v říši ducha nároky své opíráme, poukazovali jsme vždy především na minulost další neb bližší; v přítomnosti neměli jsme než zjevy osamělé, byť i vzácné, dílem až dosud nepřekonané. Dvě, tři jmena byla živoucí oporou naší literatury, as tolik jich representovalo vědu naši, svých umělců výtvarných jsme sotva znali, hudební skladby české do mapy nehrubě objemné se vtěsnati mohly, časopisů mimopolitických sotva kde bylo, na možnost listů rozhledových a odborných se ani nemyslilo. Kolik bylo knihkupců, kolik nakladatelů, kolik spolků vědeckých a literárních, kolik spisovatelů mimo síně redakční?

Ve všech těch směrech, abychom o jiných zde pomlčeli, šli jsme s malým kolísáním napořád v před, ba právě za posledních let v ohledu politickém nepříliš plodných, rozvinula se činnost ducha českého s netušenou pružností a mnohostranností v šíř a namnoze též v hloub; a jakkoli pevně doufáme, že též ruch politický se opět vzpruží a v tu zralou svěží sílu vzroste, jež životní důležitosti jeho přísluší, přec není zajisté nikoho více, kdo by se obával, žeť by on opět všechnu ostatní činnost národní pohltiti a udusiti mohl.

Toť neklamné znamení, že jsme při všech ztrátách částečných přec zase dále dospěli, a úsilovný návrat na pole nyní částečně opuštěné nebude jednostranností více, nýbrž konečným zabočením v koleje pravé; normální zdravý stav v každém národě zakládá se přec jen na příbližné rovnováze činnosti na všech hlavních polích práce hmotné a duševní.

V té době, o které zde řeč jest, v těch letech právě minulých utrpěli jsme ovšem též ztráty těžké; nejedna hlava drahá, nejeden duch vysoce nadaný klesl v předčasný hrob; v každé době, v každé společnosti národní se děje tak. Náhle udeří osud v řady živoucích smrtným nelítostným bleskem svým, a my se zarazíme i truchlíme nad novou mezerou v šiku bojovníků duchovních. Nemůže tomu jinak být, jen když mezera se zase zacelí, ještě lépe, když na místo válečníka jednoho jich více na totéž místo vstoupí; truchlíme i radujeme se pak zároveň.

Že literární život náš napořád vzrůstá, vidíme den co den a všichni s radostí to cítíme; a podobně v říši umění výtvarného vystoupila na kolbiště generace nová, mladá, nadaná, skrz naskrz česká; co jsme dříve o umění národním snili, stává se zvolna skutkem, vstupuje ze vzdušné říše tužeb ideálních na pevnou půdu reální. S uměním slovanským, jež napořád více až v samé popředí moderních snah uměleckých proniká, vzmáhá se utěšeně zároveň umění české, a není tušíme pochyby, žeť by dostoupilo v čase poměrně krátkém k výši znamenité, kdy by též okolnosti zevní vývoji jeho rozhodně přály.

Pozorujeme proces tento již po řadu let, avšak i velkému obecenstvu, které se dosud tak málo o záležitosti podobné staralo, stal se snad nápadným, když po prvé jeden velký, pro něj překvapující výsledek jeho před oči mu vstoupil, míníme tím, když *konkurs na umělecké vyzdobení vnitřních prostorů divadla národního* k cíli svému dospěl.*) Neříkáme, že to byly vesměs práce stejné ceny, kteréž jsme tehdy uzřeli; avšak byly to vesměs síly nové, mladé, jejichžto existenci širší kruhové sotva tušili, a každá z prací těch měla své zjevné zásluhy, třeba i některé vedle chyb mladistvých se octly. A jest též zajímavo, že právě ty návrhy, které porota pro vynikající jejich uměleckou hodnotu jednohlasně cenou poctila i k provedení doporučila, byly nejvíce opravdově české, že tím byly v typech, v pojímání, v myšlence, v celé umělecké

---

*) Podáváme zprávu teprv v tomto čísle, poněvadž se p. spisovatel jakožto člen poroty o věci rozepsati nechtěl dříve, až bude definitivně rozhodnuto, komu ceny připadnou a komu provedení umělecké svěřeno bude. O oponě, vzhledem k níž jest nový konkurs vypsán, se tu zmínka neděje. *Pozn. red.*

podstatě své. A bylať to porota, o kteréž nikdo tvrditi nemůže, že by v tom směru předpojata byla, porota z tak četných, tak různých živlů se skládající, v níž všechny směry náhledů uměleckých rovnovážně zastoupeny byly.

Šel o tom před málo lety hlas, že naše omladina umělecká, která namnoze svazkem přátelství a stejných náhledů spojena jsouc právem co celek zvláštní se cítí, aniž by proto silám starším na úkor býti chtěla, též zvláštní výstavu svých prací uspořádá, v kteréž před obecenstvo co škola, či lépe co generace nová o sobě stojící předstoupí. Mnozí, kteří v tento okruh náleží a ustavičné styky s ním udržují, dlí teď mimo vlast, a manifestace společná byla by dosáhla rozměrů na naše poměry překvapujících a nemalých. Jen o zevní okolnosti, najmě o nedostatek hmotných prostředků rozbil se pěkný sebevědomý ten zámysl. Připojímeli však k pracím konkursním díla letos vůbec vystavená, jest úmysl ten aspoň z části uskutečněn a rozhledy ty jsou takto přirozeně především omladině naší zasvěceny. Rozumí se, že jí z plna srdce všeho zdaru přejeme, rozumí se však neméně, že o výkonech jejích s plnou upřímností se pronesti chceme. Kritika, která vše v stejnou mlhu povrchní chvály halí, neměla by ceny a nemohla by míti ni vlivu ni váhy při obecenstvu soudnějším.

Než vraťmež se především ku pracím konkursním, a počněmež s onou, jež pro nejužší prostor, pro chodbu spojovací zaslána byla, a za kterouž *Liška*, nyní v Mnichově dlící, druhou cenu obdržel, aniž by proto k provedení byla odporučena. Co z předu i laikovi nápadno býti musilo, byla zajisté okolnost ta, že umělec výslovným požadavkům programu konkursního spůsobem příliš povrchním zadost činil. Bylli položen úkol ten, aby ve spojovací chodbě *píseň*, *tanec* a *báchorka národní* se zobrazily, pak nemyslíme, že Liška, když o rozřešení té úlohy se pokusil, dost jasný a určitý pojem o povaze a obsahu jejím si učinil. Národní píseň česká není sentimentálně Maxovská, tanec český není tak konvencionelně neživý, báchorka česká není žádná „Saga“ ponurá. Tyto typy dětské a selské nespatřili jsme na nivách domácích. Nikde ve světě nevypravuje pouhá báchorka o *dobách bohatýrů*, o *dobách poroby*, o *dobách vzpomínek* na bývalou slávu válečnou. K tomu však nehledíc, uznáváme s radostí, že pojímání jednotlivých scén pro lunety určených bylo namnoze velice poetické. Skrz naskrz lyrické v nejlepším slova srozumu byly zejmena náčrtky k *Písni* se vztahující, z nichž najmě žalný *Ohlas vody* živě nám geniální koncepce Grottgierovy připomínal. Znamenitě se podařilo namnoze umělci, by barvou a komposicí celou duševní tu náladu vyjádřil, ve kteréž je tvořil a která z nich k patřiteli vanouti má. Též celé uspořádání bylo předmětům znázorněným přiměřené. Zcela o sobě byly to z velké části rozkošně procítěné obrázky genrové. Avšak právě proto byly pro stěny divadelní, kde se přece monumentálnost koncepce postrádati nemůže, naskrze nevhodné — toť byla druhá závažná okolnost, na kterou mladý umělec zapomněl. Na více než jednom návrhu bylo přes 10 osob umístěno, a lunety nejsou právě tuze rozměrné. Kdo by ve značné té výši s nějakou jasností je rozeznati mohl? Vždyť i kresba sama byla dosti rozplynulá a lyricky neurčitá, což ovšem při návrhu méně

vadilo a se základní povahou kreseb jaksi souviselo. Při vyzdobení menších prostorů byl by tento způsob vylíčení arciť velice vhodný a bude ho snad též jinde použito.

Ignorování podstatných požadavků a podmínek bylo zajisté také příčinou, že práci, již mladý a nadaný *Líbšer* ve Vídni byl podniknul, žádná cena přiřknuta býti nemohla. Avšak nesmí se zamlčeti, že též myšlenkově byla poněkud nedostatečná. *Viktorie* a *Fortuna*, *Slávie*, *Národní hudba*, *Zpěv* a *Genius národa*, na konec *Kultura*, toť byly předměty pro čtyři pole nástěnná ve foyeru divadelním určené. Jaká v tom souvislost? jaká v tom jednota myšlenková? Ani vztah k divadlu není všude nenucený a přirozený. V lunetách *Marnivost*, *Ctižádost*, *Melodrama*, *Opera*, *Epos*, *Tragédie*, *Smutnohra*, *Láska*, *Nenávist*, *Veselohra*, *Opereta*, *Píseň*, *Fraška*, *Balet* — jaká to směsice věcí namnoze tolikráte již opakovaných, která i rozlohou se dosti neumírní! — Na stropě *Umění výtvarné a hudební*, *Fantasie*, *Literatura*, *Věda* (?) jak z děla Verneova pojednou vystřelený a divoce ve vzduchu rozplašeny! A kdy by vylíčení aspoň všude dosti jasné bylo! Avšak skupina matky s mnohými dětmi není ještě o sobě žádnou *Slávií* tím méně *Veselohrou*, jak nezkušený umělec si myslí, úmrtí dítěte není předmětem *Smutnohry*, *Písně* není, kde nikdo nepěje, aniž jest *Fraškou*, když hoši růžemi na sebe házejí. *Nenávist* nemá zimou se chouliti, *Genius národa českého* nemá býti skrz naskrz novofrancouzský. Strop na konec nemůže býti v slohu copovém, když všechno ostatní je „moderně renaissanční.“ — Též kresba Líbšerova nevyniká dosud plnou jistotou, jen strop v tom ohledu tak nápadně se liší, že ho mnohý asi za práci jiné ruky pokládal. Je to první rozměrný pokus, na který Líbšer se odvážil. Nedivme se tedy, že také typy a pohyby jsou dosud jen u skrovné míře původní, že komposice, ač pěkná v liniích, přece ráz konvencionelní dosud nesetřela, žeť i harmonie barev, na kterouž umělec patrně důraz kladl, spočívá na výpočtu, jenž zásady nyní v průmyslovém museu Vídenském platné mimoděk nám připomíná. Efekt její, který mnohé oko sobě naklonil, bude v tempeře přece zajisté méně působivý než na skizzích olejovými barvami provedených; na žádný způsob nedovedl by nedostatky svrchu uvedené úplně zakryti. Tím neodsuzujeme nikterak umělce, mluvíme jak povždy otevřeně, toliko věc na zřeteli majíce, naše výtky nejsou nejasně všeobecné nýbrž konkretní a určité, chceme k tomu přispěti, aby obecenstvo mezi prací a prací naučilo se činiti určitý rozdíl, aby autokritika umělcova pro další vývoj jeho tak důležitá též kritikou samou podnětu dostala. Pravíme p o d n ě t u, neboť že umělec sám, čím pokročilejší, nadanější a snaživější jest, tím přísněji se napořád posuzuje, předobře víme; avšak hejčkáním právě na počátku dráhy bylo již mnohé znamenité nadání zkaženo. Hříchu podobného nehodláme se nikdy dopustiti. Umělec sám, ačli věc chladně promyslí, uzná doufáme podstatnost našich námitek. Líbšer, jejž z výkresů k rukopisu Kralodvorskému již chvalně známe, octnul se ve Vídni, ve světě zcela jiném, uprostřed umění rozhodně vyvinutého, jež ráz původu svého, ráz města, v kterém vzniklo, nikde nezapírá. Žeť na něj mocně působilo, svědčí jen o umělecké vnímavosti jeho; avšak dojmy tak značné musí se stráviti, vyžaduje to času, vyžaduje to zralosti, než

živly příbuzné skutečně se assimilují, než se odmítne, co s individuelní organisací vlastní v souhlas uvedeno býti nemůže. Uprostřed toho procesu, ba na samém začátku jeho, přikvapil na Líbšera úkol nový a veliký, mladistvým zápalem jej chtěl rozřešiti nežli byl svůj, tak nemohlo se prýštit rozřešení z nitra, zůstalo přece jen chladné, nemohlo býti dosti původní, ba z části je tak nesrovnalé, žeť i vlivy barokých kostelů Vídenských vedle dojmů novějších nesprostředkovaně a parallelně běží. Avšak nečestný tento pokus nebyl. V těch mezích, které jsme svrchu vytkli, podařila se mnohá věc. *Viktorie* a *Fortuna*, *Melodrama*, *Opera*, *Epos*, *Tragédie*, *Balet* a jiné jsou dobře vyjádřeny, jiné lunety, jak zejmena *Láska*, mají v sobě skutečný dech životní. O přednostech komposice jak lineární tak barevné jsme již dříve, třeba s restrikcí, se zmínili. Celek jest zároveň dekorativně a monumentálně držen, věc nikterak snadná a najmě vzhledem k účelu a místu maleb velká přednost před návrhem Liškovým. Část těchto skizzí provede se ve spojovací chodbě; umělci samému, ač mu pro nedodržení programu ani druhá cena přiřknuta býti nemohla, dostalo se i přes to v uznání snahy a práce na provedení vynaložené odměny naskrze zasloužené, úspěch pro první větší pokus zajisté čestný a povzbuzující. Opakujeme, žeť Líbšer najmě ve směru čistě dekorativním, jehož nikterak nepodceňujeme, osvědčil talent rozhodný; talentu plně vyvinutého dosud žádati nemůžeme. Cesta do Italie bude mu právě vzhledem k tomu směru velice prospěšna. Jest to pole, na kterém Líbšer přední místo u nás zaujíti může a při snaze opravdové zajisté též zaujme, čímž ovšem i jinaké stránky jeho talentu nikterak praejudikovati nechceme. —

Vážnou snahu po velikosti a klidu v nejvyšším srozumu slova monumentálním osvědčil *Tulka* ve svých výkresech pro loggii divadelní zaslaných. Již předměty, které tam umístiti chtěl, o tom vysvědčují: *Vlast vítěze věnčíc a krále korunujíc*, *Píseň utlačené svobody*, *Básnictví národní a umělé*, *Poesie darujíc lidu bohy*, toť jsou již o sobě předměty velice významné. K nim *Svoboda*, *Příroda*, *Láska*, *Náboženství* v kulatých polích stropních se družily. Na první pohled již zdá se to každému arciť býti směsice podivná, před kterouž marně po jednotě myšlenky se ptáme; avšak konfusnost není tentokráte tak vinou umělcovou jako spíše snad okolnosti té, že program konkursní tu opět jednou příliš do jednotlivostí zabíhal. Allegorie v loggii měli se totiž zároveň ke všem plastickým ozdobám vněšním vztahovati: k Apollinu a k devíti těm Musám nejrozmanitější obory zastávajícím, k Záboji a Lumíru a konečně též k oběma trigám na pylonech dosud neumístěným. Žádati na umělci, by obrazy jeho k tomu ke všemu najednou přilínaly a při tom mezi sebou vnitřně souvisly zůstaly, bylo by arciť velice mnoho, i vyskytla se nutnost od toho upustiti, jakmile konkretní případ před očima se octnul. —

S předměty, jež Tulka sobě zvolil, souhlasí případně, že v lunetách naskrz typů Manesem stvořených se přidržoval.*) Lze je zajisté dle potřeby pozměniti, lze je propracovati i zušlechtiti, avšak jak ze studií bezčetných, z fantasie v nejvyšším srozumu slova umělecké vzešly, tak

*) Srovn. o nich: Josef Manes od M. T. v Národních Listech 1873 č. 68. a 69.

stalyť se pro všechno i d e á l n í umění naskrze naše pevným základem a celá řada umělců velice nadaných, zpředu Ženíšek, pak Myslbek, Aleš, Maudr, Kavka, Tulka i sám Líbšer postavili se na tento pevný podklad, jakmile látka zvolená v ten obor spadala. Též vysoce zajímavé nákresy, jež mladý Jennewein tenkráte na Žofíně vystavil, nesou při vší překvapující samostatnosti přec pečeť téhož ducha na čele svém. Žeť při Tulkovi některé jednotlivosti — ne typů ale uspořádání — zejmena v lunetě věnované Poesii umělé zas Rafaela připomínají, není s tím v odporu zcela zásadním. Ona něha, jemnost, plynulost obrysů, která též jednu stránku umělecké povahy Rafaelovy tvoří, s lidskou povahou jeho úzce jsouc souvislá, jevila se též v komposicích Manesových, jež předmětem svým k tomu vyzývaly, a vycházela též u něho z nejvnitřnější podstaty mysli v nejednom ohledě až příliš tklivé a jemně ostruněné. —

Nemůžeme žel říci, že Tulka od těch dob, kde vlivem okolností nás opustil, v každém ohledu pokročil. Když spolu s jinými umělci na vnitřním vlysu pro palác Thunův pracoval, byla část jemu svěřená i co do živosti koncepce i co do rytmu komposice ze všech nejlepší, i Ženíšek, jenž v pracích podobných velice vyniká, tenkráte za ním přece poostal. Na skizzích pro divadlo zaslaných neshledali jsme, že kresba Tulkova stala se pevnější, že umělec ještě více formy se zmocnil. Kulatá pole stropní, kde náhle v manýru Trenkwaldovu zabočil, byla — což ovšem překvapiti může — zrovna nejslabší částí celku, ač mladý umělec právě pod bezprostředním vedením onoho mistra pracuje. I lunety samé nejsou ceny zcela stejné. *Poesie, jež lidu bohy daruje* vyniká nad ostatní ušlechtilostí typů a dokonalostí komposice, která všem nárokům zároveň vyhovuje. Luneta, která se k Viktorii na trigě vztahuje: *Vlast, jež věnčí vítěze a* — patrně pro symetrii — též *krále* (Přemysla s pluhem!) *korunuje*, staví se jí téměř úplně na roveň *Píseň národní* s láskou materskou a pohlavní po obou stranách *Apollo* a *Musy*, vedle nichž žal a radost rovněž co zdroje poesie spočívají, jsou vedle oněch koncepcí v duchu vysoce epickém přec jenom lyrické a nevcházejí takto zcela v jednotu myšlenky. *Píseň utlačené svobody* konečně vede nás z představ více allegorických „najníže dolóv" na půdu více reální a to tím spíše, ana též rovnováha komposice úplně tu mizí a massy na jednu stranu pohnutě se šinou. Avšak přibližné stejné rozdělení osob po obou stranách středu, přibližně stejné prosvítání zlaté půdy, a rovnovážná v obrysech svých plynulá silhouetta celku, toť jsou ty podmínky, na kterých záleží, aby on též z dola, z ulice samé, kde jednotlivosti jižjiž se nerozeznávají, přec dobře, klidně a monumentálně působil. Tak schází v té formě, jak dosud jsou, návrhům Tulkovým stejnost i jednota myšlenky a uspořádání uměleckého. Žeť podmínky programu valně k tomu přispěly, vytkli jsme svrchu. Při tom při všem není to výkon všední, nic triviálního a tisíckráte ve formě poněkud jiné již podaného, žádné opakování šablon konvencionelních: je v tom jádro zdárné a původní. Co celek vzatý a vzhledem k účelu svému posouzený předčí nákresy Tulkovy nad návrhy, o kterýchž jsme dosud mluvili; obdrželli umělec cenu druhou a svěřenoli mu zároveň i p r o v e d e n í (ovšem se změnami sem tam nutnými), dostalo se mu trváme, vším právem vyznamenání toho. Když Tulka celek ještě

jednou propracuje a promyslí, což nyní s plnou volností uměleckou učiniti může, když všechny části s těmi nejlepšími na rovni se octnou, které podal, pak doufáme, vzejde z toho podstatná ozdoba divadla národního, jíž zvenčí každému zřejmá a vyzývající tím dvojnásob k sebrání všech sil nejplodnějších a nejlepších.

Návrhy jak Tulkovy tak i Líbšerovy byly by zajisté více vynikly, kdy by se nebyly octly vedle nákresů, jež původností, vzletem a jednotou myšlenky, dokonalostí kresby a komposice všechno ostatní zastínily, jež mocí elementární každého soudnějšího patřitele dojaly ba unesly. Každý ví, že to jsou ony úchvatné skizze, jež *František Ženíšek* a *Mikuláš Aleš* pod významným znakem „okřídlené palety" byli zaslali. Jim přisoudila porota jednohlasně cenu první a ovšem též provedení umělcům se svěřilo.*)

Zde stanuli jsme před celkem z jedné litiny skrz naskrz souvislým, v nižádné části své odjinud nevypůjčeným, v duchu epických básní a dějin našich koncipovaným, velice myšleným a podaným.

Pole nástěnná líčí nám v krásných a výmluvných allegoriích *prameny a základy umění divadelního*: z předu *Mythus* v typických postavách pohanskou dobu, úpadek její, boje dívčí a báji o zvolení Přemysla nám připomínající, jehož rod zároveň dřevné časy podání starobylých s dobou dějinnou pojí, jíž *Historie* nám znázorňuje. Tato pak — velebným kmetem na lvu znázorněna — nezaznamenává pouze příběhy, skutky a osudy památné, ona — toť druhá neméně důležitá stránka její — zároveň bohatýrskou postavou Jaroslava k novým slavným činům věncem vavřínovým zde vybízí, ona nás konečně vystříhá a varuje před zlým démonem národa, před nesvorností, jež tolikráte všechny úspěchy naše zmařila. Vylíčiv nám to vše přechází umělec od života veřejného k životu vůbec. *Život* jest boj! kde by slova tato byla více pravdivá, než u nás jsou? Tak učí tu otec syny své napínati luk pro života boje, pro drsnou „pouť od Vesny po Moranu," na níž toliko mysl mužná vzpřímeně obstojí. Vesna spřádá tětivu, Morana ji přetne. — Vše to líčí a povznáší při tom již v říši umění čtvrtý pramen umění divadelních *Národní básnictví a zpěv* v postavě Lumírově v jedno sloučený. Láska a činy hrdinné jsou hlavním zdrojem jeho. Tak ověnčují dívka a mladý rek zároveň jeho skráň,

---

*) Aby každé nedorozumění se předešlo, budiž zde podotknuto, že pole nástěnná jsou do všech jednotlivostí společným nerozlučným duševním majetkem obou umělců, ustálivších se na základní myšlence, kterou Ženíšek a pak též Aleš schválil. Cyklus v lunetách vymyslil Aleš sám a podal k němu též první zběžné náčrtky, jež Ženíšek jen z menší části překomponoval. Obrazy stropní (podobně jak plafond nad hledištěm) jsou výhradně dílem Ženíškovým. Návrh jak porotě zaslán byl, kreslil a maloval celý Ženíšek sám. Obsáhlá komposice ta má se do konce roku 1880 v tempeře provesti, a sice tak, že Ženíškovi velké obrazy na stěnách a na stropě připadly, Alešovi lunety, žel, nepříliš rozměrné. Za náležité malebné provedení všeho jak stropu a polí nástěnných tak i lunet má však Ženíšek sám ručiti a výboru osobně zodpověden býti. Věc ještě jednou při sobě uváživše, myslíme, že přece ještě nutnost bližších ustanovení se naskytne, aby tu pravého účelu zcela se dosáhlo. Také výhody malby temperové před voskovou nezdají se nám býti nyní již tak rozhodné.

a celou zemí hýbe píseň nadšená, i Vyšehrad se pohnul a na oblacích povznesl, jak umělec slova Zábojova v řeč umění svého duchaplně přeložil. To zajisté již o sobě ozdoba důstojná, k významu divadla přesně přiléhající, jež žádnou okrasou jiného druhu se nenahradí.

Toť umělec na stěnách vylíčiti hodlá: vizmež, co pro lunetý určeno, jež v čtrnácti polokruzích jen římsou odděleny nad nimi se vznášejí. Jsou to tytéž polokruhy, v nichž návrh druhý, operu a operetu, smutnohru a veselohrou, balet a frašku a jiné sujety téhož druhu umístiti zamýšlel. Zde na místo předmětů známých a každému běžných vybásnila mysl umělcova cyklus zcela nový, důstojné pokračování toho, co dole pro stěny jest určeno. Celé vlasti náleží budova, již národ sobě postavil, vlast jestiť zároveň i jevištěm i podnětem umění národního. Tak vylíčil umělec na oněch polích, jež strop a stěny od sebe dělí, právem vlast, avšak ne spůsobem známým, suchopárným, snad tím, že hrady a krajiny její nám předvedl. On vnuknutím duchaplným přeměnil celek v děj, a zůstal v souhlasu s tím, co na stěnách bylo povědéno. Děj ten začíná na samé mezi, obíhá hranice a končí ve středu země, on spojuje v jeden cyklický celek místnosti charakteristické a vhodně zvolené, jež slovo vlast v jednotlivé části nám rozvádějí. Tam, kde nejpamátnější vpády do ní se děly, v pralesích Šumavy ji střehou Chodové. Co věrní silní strážcové země dlí v plné zbroji na mezích, zatím co děd vnukovi doma o vlasti, o dějinách a osudech jejích vypravuje. Hoch vzrostl v jinocha a zatouží uzříti tuto svou vlast, zatouží po činech. Tak vyjde z domova a ocituje se v místech věčně památných, kde vzduchem se vznášejí „jak pradávných bojů hluk“ duchové těch, kdož na hranicích pro svobodu otčiny padli, on koupá křepké údy své v zázračných zřídlech překrásné župy Chebské, jež sílu těla vrací a množí, v horách rudonosných kují mu skřítkové zbraň mocnější, kterouž on v průsmycích severních, kde „vezdy nám sousedé Němci“ drtivým bleskem do nepřátel pere, od „Zhořelských dřevných hor“ do vlasti jeho se deroucích. Dále na východ dochází k Jizeře a zří čarovné drahokameny, jež lůno její chová, s nimiž rusalky v řece si pohrávají. Svůdný a zhoubný jest jejich zpěv i pohled, on však nesveden spěchá dál, a jako před tím vlast proti vrahům zevním chránil, tak ji nyní tam, „kde Trut pohubil saň lutou,“, co pravý dobrodinec osvobozuje též od zhoubných nestvůr domácích. Boj tento byl ovšem nad jiné nebezpečný, oheň a jed se na reka chrlily, mladý vítěz nevyšel z něho jako dříve bez pohromy; však zajde v nedaleké Krkonoše a víla lesní vyléčí ho šťávou z hojivých bylin horských čerpanou. Tak dojde v nivy pozdějšího Dvora Králové. Jsa bohatýrem i pěvcem zároveň, pěje zde shromážděnému lidu „od srdce k srdci.“ Na téchže místech našly se po stoletích hrdinné a milostné písně jeho. On však jde dále na jih, až v roviné Chrudimské dlouhou poutí na chvíli umdlen usedne na kameni. Tu spatří koňstvo, jež v kraji tom se rodí a k němuž Veleš bůh a ochrance jeho mu poukazuje. Zmocniv se koně přicválá jinoch při svitu luny ke Mži stříbropěnné, odkud k zlatonosné Otavé se béře. Rusalka zde rýžuje zlato: jinoch v dumné myšlenky pohroužen napájí koně svého, zapadající slunce označuje zároveň, že pouť jeho již ku konci se chýlí. Neboť touha jeho se splnila, obejel, chránil a bránil vlast, teď zajíždí v střed, kde velké

pohřebiště Žalovské se rozprostírá. Morana přetíná neúprosně tětivu života, již dole na stěně přetíti se chystala, a rek zajíždí v návu, by spočinul v samém srdci milované, hájené, velebené, osvobozené otčiny své. Neboť kdo by neviděl, že mladistvý tento pěvec-bohatýr spojuje ve své osobě všechny ty činy slavné, jež nejstarší podání české na jednotlivé hrdiny rozděluje? Tak není krásný významný cyklus tento žádný libovovolný výmysl fantasie jednotlivé, on spočívá pevně a hluboce na širokých základech velikolepých básnických památek národních.

Ozdoba stropu dovršuje a korunuje důstojně dílo celé. Co v lunetách v části rozvedeno a rozloženo v díly, vlast česká totiž, kterouž rek báje objel a uzřel, toť v obrazech stropních soustředěno v postavě Čechie. Ona sedí na obraze prostředním klidná a mocná na královském trůně svém, jejž umėny české obklopují. Je to doba Karlova, která v čilém závodu vyšších snah lidských před oči naše tu předstupuje. Trvalať krátce u porovnání s časy trudnými, kteréž ji předcházely a po ní následovaly, krátce jak všechny doby rozkvětu a štěstí, jež národům souzeny jsou. V krutých bojích vyčerpal národ sílu svou vlastní, na Bílé Hoře klesl a dokrvácel. Tak představuje nám obraz na levo Čechii na zemi spoutanou s tváří zoufale v prach uvrženou postavu tak znamenitou, že o sobě již uznání nejvyššího zasluhuje. Národ nad ní truchlí, divoký žal všechny uchvátil, umėny prchají, varyto klesá z umdlených rukou jejích. Ne navždy! Po staletém spánku mdloby a poroby vzešlo přec slunce nové, národ opět se vzkřísil, povstal, k novému životu se vzpružil, v radostném plesu vracejí se také umėny k němu; zbudování národního divadla, jež poesii a hudbě slouží, jež umění výtvarná o závod zdobí, jest prvním společným velkým uměleckým činem a odznakem doby této. *Zlatý věk* uprostřed, na levo *Úpadek*, na pravo *Vzkříšení*, toť podstatný obsah návrhů pro strop tu určených. Tedy na stěnách základy a prameny umění divadelního, v lunetách vlast, pro kterouž ono určeno jest a která předním jevištěm a podnětem jeho býti a zůstati má, na stropě k dějišti prostornému rozvoj časový a zároveň jaksi též naznačení té souvislosti vnitřní, jež všechny umėny v jeden vyšší celek pojí, toť myšlenka naskrze souvislá a v této souvislosti původní, toť duchaplné ba velikolepé rozřešení prvního velkého úkolu, jež doba novější českému malířství položila. Můžeme i po vší přísné rozvaze s radostí si říci, že s myšlenkovým rozřešením ceny podobné se nepotkáváme v celém umění souvěkém. A můžeme dodati, žeť není odjinud vypůjčené, že je skrz naskrz naše, skrz naskrz české, české v každém črtu, v celém obsahu, v celé umělecké úpravě své.

Byl zimní podvečer, mlha, nebe zachmuřené, když málo hodin před vypršením lhůty, pro odevzdání prací určené, poslední postavy zběžně se dodělávaly, text v pološeru se dopisoval. Malý kruh přátel, umělců a znalců umění, mladých a starých obklopoval návrhy jižjiž hotové, konečně též umělec skončiv svůj úkol a štětec odloživ mezi ně vstoupil: s hlubokým pohnutím dívali se všichni na práci dokonanou. Již za hodinu měla býti odevzdána. Jaký bude výsledek a osud její? Kus nejlepšího života svého, kus nejskvělejších nadějí, k jakýmž českého malíře zevní poměry naše opravňují, vložili tvůrcové v dílo toto. Nikdy více snad nenaskytne se příležitost podobná z těsných mezí vykročiti, v pro-

vedení díla velkého doufati, v němž by umělec všechny nejvyšší schopnosti své rozvinouti mohl. Proudilať v práci té krev z jejich krve, duše z jejich duše ji oživovala. Každý, kdo na ni patřil, byl mravně přesvědčen, že návrh lepší podán nebyl, podán býti nemohl, že zasloužená cena znamenité, smělé náčrtky tyto minouti nemůže. Jen umělec povzdychnul lehce a trpce pravil: Ano cítím sám, že výkon ten přece nepatrný není; nebyl jsem nikdy před tím tak s celým srdcem, s celou myslí při práci své. Jen jednoho se bojím . . . „Čeho?“ ptali se všichni jako jedním hlasem. Práce naše, tak odvětil, je naskrze česká, naskrze v duchu národním myšlená, provedená, a nynější čas tak zmatený a nejasný. Bude to všechněm vhod, že jsme svou podstatu nezapřeli, že jsme s plnou upřímností uměleckou tvořili, že jsme nižádných šablon v koncepci své se nepřidrželi, že jsme žádné „hotové“ avšak též otřepané prázdné formy v nich neopakovali, což bychom arciť též byli dovedli, že jsme původními a českými býti se osmělili? A přece jsme nemohli jinak učiniti, když jsme to nejlepší, nejryzejší podati chtěli, co v nás leželo, když jsme před vlastním svědomím čestně obstáti hodlali. — Čech umělec, který se obával, že úspěch při něm nebude, protože k Čechům česky promluvil! Nezvratné znamení poměrů nepřirozených! Jen doba, v níž národní uvědomění na chvíli pokleslo, mohla zroditi obavy takové. Mnohé zjevy duševní, které se mylně všelidskou pečetí tu honosí, a které přece pro oko znalé jen vypůjčený odznak jiného a to velmi ostře vyjádřeného ducha *národního*, ať již ducha francouzského neb jinakého na čele svém nesou, mohli jedině povstati v době podobné. Jak před ní nemožny byly, jak nyní bez odporu částečně mezi příznaky choroby naší náleží, tak i s ní též vymizí, a síly jinak nevšední a vzácné zas k práci úrodnější a naskrze původní se obrátí. A obrat tento znenáhla nastává! I v tomto díle rukou, srdce, ducha vašeho působí kvas doby nové, lepší, vřelejší, ono rozhřeje i srdce povrchní korou cizího ledu pokrytá, ono bude mluviti, bojovati, působiti skvělým příkladem a vzorem svým, ono též dopomůže pravdě k vítězství. Jen ven do světla veřejnosti s ním a ono nezanikne v planém tom víru časovém! — — Tak těšili všichni umělce v trudných pochybnostech pohrouženého, dumné čelo jeho se vyjasnilo, rozloučilť se nadějně s prací svou, jež v poslední ještě zbývající chvíli na místo určené jest dodána a výsledek byl ten, jaký se právem předvídati mohl. Porota tak četná a vážná z tak různých živlů se skládající, tak různé směry náhledů uměleckých zastupující, uznala jednohlasně, že tento návrh bez porovnání nade všechny ostatní předčí, o kterých jsme zde dosud mluvili, a umění českému dostalo se v Čechách přece oné odměny mravní, onoho uznání vřelého, o němž umělci ve chvíli zasmušilé pochybovati mohli.

Za to ovšem děkoval návrh na prvním místě vyznamenaný ne jedině myšlence než také celému způsobu, jímž vyjádřena býti se jevila. Pevná, jistá kresba věstila z daleka již ruku Ženíškovu. Typy volené a pohyby plné pravdy a životnosti, velikost forem na polích stropních a nástěnných, a v lunetách střídání scén pohnutných a idylicky klidných, mužná síla, jež ze všeho k nám mluvila, jará původnost na první pohled z každého tvaru zřejmá, fantasie bohatá každému předmětu s lehkostí se propůjčující, komposice, jež žádných obtíží nezná a všechno s hravou

lehkostí nám předvádí, rozvaha umělecká, jež žádný prostor osobami nepřeplnila a s malým jich počtem přece všecko řekla, co říci zamýšlela — toť byly umělecké přednosti velké a vzácné, jež povšechné myšlence teprv skutečný život vdechly, v roucho průzračné, jasné, důstojné ji oděly.

Práce tak obsáhlá byla za necelých pět neděl ukončena — zajisté skvělý důkaz schopností uměleckých, avšak snad též příčina, že zcela bez vad zůstati nemohla. Některé formy zůstaly příliš těžké, čehož bychom se při pouhém návrhu tu nedotkli, kdy by cos podobného Ženíškovi i na věcech hotovějších se nepřiházelo. Obrazy nástěnné nejsou ceny zcela stejné. Při historii nám vadí zevní strana Jaroslavova, kde pravá noha, trup a pravá páže s věncem pozvednutá dlouhou nepřervanou linii oblou tvoří, jež poněkud monotonně působí a postavu reka pro náš cit poněkud nerekovně naklání. Obrysy Lumíra jsou s vněšními a vnitřními liniemi postav nad ním se vznášejících téměř rovnoběžné, a nepůsobí to právě příznivě, že tatáž šikmá čára na každé straně třikráte se opakuje, ač nahlížíme, že předmět zvolený jiné rozřešení nesnadným činí. Některé z lunet mohly v ohledu myšlenkovém závažněji býti vyplněny. U stříbropěnné Otavy arciť je komposice o sobě v obrysech svých tak krásná, že bychom ji neradi jinou zaměnili, avšak Rusalky v Jizeře mohly by se snadno jiným předmětem nahraditi, a to tím spíše, an rek celého cyklu na tomto jediném obraze zcela schází. Navrhoval se, jak známo, v náhradu Blaník aneb Žižkův dub, a to tím více, an český jih v cyklu zastoupen není. Dodáváme, že by tím zároveň se zamezilo, co člověku zeměpisu nezcela neznalému teď přec poněkud vadí, že totiž rek vlast objíždějící z Chrudimska pojednou přes celé téměř Čechy ke Mži stříbropěnné spěje a odtud „dále na západ (?) k zlatonosné Otavě se ubírá.“ Avšak vnitřek Blaníka by vymáhal tak velký počet osob, žeť v lunetách, žel bez toho příliš malých, místo by nestačilo, a co se Žižkova dubu týče, mohl by rek před ním leda v předtuše stanout, vidinu na místě tomto uzřít; všechna určitější historičnost sama sebou se vylučuje, an celý cyklus v mythickou dobu a právě tím též v obor malby ideální spadá. Jest to vzhledem k účelu samému velká jeho přednost, jež každým zasaháním v dobu bližší by se kazila, a to tím více, ana jednota celku by se tím zrušila. — Bez odporu vadí, že v lunetě Chrudimsku věnované, Veleš, bůh zvířeny domácí,*) se psí hlavou nám se presentuje. Intence, aby pohanský element, na nějž též na stěnách všude důraz se klade, se opět jednou tady intonoval, je sice patrna i oprávněna, an mythičnost doby nejlépe naznačuje a v paměť nám uvádí; také je jisto, že bohové slovanští tak jako indičtí též hlavy zvířecí mívali; avšak hlava psí připisuje se, pokud víme, přec jen Tribogu, bohu moru a nemocí. Veleši, myslíme, slušel by

*) Že Veleš či vlastně Волосъ hlavně na Rusi ctěn byl, tu nevadí. Jest zde tím více na místě, an na prsou hlavu koňskou nosíval. Ostatně jest to postup přirozený, že bohové, již se původně v podobě zvířat ctili, později toliko hlavu zvířecí podrželi, až konečně i tato v obličej lidský se proměňuje a celé postavě jedině některé attributy z původního vzezření zbývají. V této poslední nejcivilisovanější formě též Veleš se tu nejpříhodněji zobrazí, i když snad zcela pověřena není.

zde obličej lidský, srstný kroj a trouba pastuší, již mu připisují. Tuří rohy, které se mu rovněž přidělují, mohou býti na srstné pokrývce hlavy umístěny a umělcem tak upraveny, že pak nikomu vaditi nemohou. — V lunetě poslední je odjíždění v návu přec jen poněkud nejasné vyjádřeno. Pohanské pohřebiště Žalovské je sice mohylami naznačeno, avšak při malém prostoru, který pro věci takové v lunetách vybývá, činí předměty podobné přec dojem malicherný a nejasný. Lépe by snad bylo, kdy by perspektivní horizont se snížil, tak že by rek do bezedna vzduchu odjížděl, že bychom cítili, jak dále jeda v prázdeň se stápí a v ní zmizet musí. Uprostřed stropu vadilo by rozhodně, kdy by postava Čechie v té míře v křeslo se zabořila, jak na návrhu vidíme. Čechie na obraze úpadek představujícím by snad ještě mocněji působila, kdy by v žalu svém zcela osamocené na zemi ležela. Při Uměnách se vracejících na konec nepřáli bychom si sice, aby jich bylo více, snad pět, jak sem tam se řeklo, aby každá jedno z pěti velkých umění zastávala. Prostor obrazu nikterak tomu nedovoluje. Však ona z nich, jež Čechii divadlo v dar přináší, může zcela přiměřeně všechna tři umění výtvarná representovati, a to tím více, ana všechna též k provedení a ozdobě jeho se spojila. Pak ale musí postava druhá paletu ztratit, a obě vybývající hudbu a poesii určité představovat. —

To, pokud pamět naše sahá, jsou vady, které nám při bedlivějším patření na onen návrh napadly. Nedotýkají se nikde jádra věci a dají se snadno všechny odstranit. Vytkli jsme je pouze proto, že živé přání naše jest, aby dílo v koncepci a v komposici jinak tak znamenité všech nahodilých, spěšných, rušivých nedokonalostí se sprostilo. Přejeme sobě z plna srdce, aby při provedení samém nebylo v něm nižádné vady jen poněkud podstatné, aby k pravdivosti typů a pohybů též podobná životnost výrazů se družila, jak z pouhé skizze ji ovšem jen tušiti můžeme, přejeme si konečně, aby zvolený a stanovený způsob dělení práce a technického provedení největší záruku jak zdaru tak trvalosti maleb nám poskytovaly. —

Tolik o malířské ozdobě divadla, pokud loggie, foyeru a chodby spojovací se týče. Uvnitř na plafondu nad hledištěm má se vznášeti řada postav ženských k jednotlivým oborům a částem umění divadelního se vztahujících. I zde obdržel návrh *Ženíškův* cenu první. Jsouť to postavy krásné a mocné, plné zdravosti a síly původní, jež co do rázu svého rovněž v ničem nezapírají, že ze štětce českého umělce vyšly. Není to snadný úkol tolik osobností ženských tváří, výrazem a pohybem různě a případně charakterisovati a s vnějšími rozdíly kroje a attributu se neuspokojiti. Co nám umělec v kratičkém čase podal — jest to již lidské, že člověk na věc důležitou někdy příliš mnoho času nevynakládá — není arciť ve všem poslední redakce toho, co snad sobě myslil, přec však dostačily již malé skizze tyto, aby v každém patřiteli soudném přesvědčení vzniklo, že i zde před sebou má výkon neobyčejný, jenž vzhledem k provedení plnou záruku zdaru mu poskytuje. Vrátíme se k nim a z části také k předmětům ostatním, až v plné hotovosti před námi státi budou. Pro dnes jen jmenujeme ty, jež mezi všemi nejvíce vynikají: hudbu, architekturu, lyriku, epiku a po nich malířství a sochařství. U srovnalosti s epickým duchem pak, jež kresby pro foyer

určené naskrz provívá, jest mezi všemi opět epika nejvšestrannéji dokonalá, jsouc výtečná i výrazem i komposicí a — což věc velmi nesnadná — i způsobem, kterýmž skutečné její vznášení se v prostoru vyznačeno jest.

I v těchto jednotlivých postavách osvědčil Ženíšek své rozhodné a vzácné nadání pro to, co velkým uměním se nazývá. Širší obecenstvo jej znalo dosud arciť jen co hledaného portrétistu, co malíře obrazů genrových, mnozí snad si učinili i křivý pojem o něm, když jej po prvé výhradně jen z prací pro listy illustrované seznali; rozkošný jeho vlys na domě Wiehlově je málo oceněn snad proto, že velmi případně codenní výjevy ze života Pražského nám líčí. Též o Alešovi mnohý snad myslil, že význam jeho kresbami pro listy žertu a vtipu věnované je vyčerpán a že nepřijetí jeho Jiříka do výstavy Žofínské jej s důstatek charakterisuje. Zde bychom arciť sobě přáli, aby umělec tak znamenitým darem pro rysy charakteristické, tak plodnou vzácnou obrazností nadaný též technické stránky umění svého, kresby a barvy se dokonale zmocnil. Co pak se Ženíška týče, cítil každý jeho pravé povolání, kdo viděl, jak k ozdobám příležitostním třebas za hodinu postavy dne a noci, války a míru a j. s úžasnou hotovostí a jistotou vykouzlil tak plny původnosti, skutečné velikosti a jaré síly, že celý mladý umělecký svět, jenž kolem stál, s radostí na to patřil. Kdo to vše znal, ten nebyl pracemi pro divadlo překvapen, ten shledal jen, že silám znamenitým jednou též úlohy znamenité se dostalo; žeť opět osvědčila se platnost slov, že „s vyššími úkoly též člověk vzrůstá.“

V obor podstatně jiný, nežli ten jest, do kteréhož návrhy tyto náleží, spadají obrazy *Vácslava Brožíka*, kteréž jsme jeden po druhém na zdejších výstavách uzřeli. Tam směr ideální, který hlavní důraz na stylisaci, na kresbu a komposici lineární klade, zde plný realismus a barvitost života, jimž pevnost a přesnost kresby teprv v druhé řadě na srdci leží, fantasie koloristy, jež již při prvním duševním vzniku díla posloupnost barev a vzájemný jich účinek dříve neb aspoň jasněji vidí než osoby a předměty, jež na obraze samém octnouti se mají. Rozdílové takměř polární a právě proto navzájem se doplňující. V nejvlastnější své podstatě umělecké objevil se Brožík již na prvním větším obraze svém, jejž v Drážďanech dokonal za okolností, které by snad každého jiného od práce byly odstrašily. Všichni pamatujeme se ještě na dojem, jejž na patřitele činil jeho *Záviš* tamtéž umístěný, kde nejnovější dílo jeho teď vidíme. Bylť to rytmický proud barev, stínu a světel, jakéhož jsme do té doby tu neuzřeli, a jakkoli duševní stránka obrazu dojmu tomu se nevyrovnala, přec nepřál si nikdo, aby umělec něco změnil, z obavy, aby pro zisk přec jen nejistý tuto vábivě ladná posloupnost tónů barevných se nerušila, z kteréž zároveň jarost a původnost nadání koloristického tak výmluvně k nám shlížela. Po vystoupení poměrně tak skvělém očekával mnohý každým rokem nový pokrok, avšak naděje se v té míře neplnily, ba Záviš zůstal v nejednom vzhledě i nedostižený. *Dagmar* a *Otakar* neuspokojili poměrně ani soudnější obecenstvo ani kritiku, jež úsudek svůj upřímně pronesla, *Hubička* a zejmena *Irie* odvedly umělce na pole zcela jiné; jak dříve Matejko za vzor Brožíkův se pokládal, tak mluvilo se nyní o vlivu Maxově, avšak i tento vliv, pokud ho bylo, přestával na vněšnostech a nezasáhal

nikdy příliš hluboko. Jará, bledostí myšlenky nezchorobená podstata mladého umělce zůstala nedotknuta v pravém jádře svém, mlhavá sentimentálnost, rozplynulá, neurčitá nálada hudební byly v přímém odporu se zdravým bujným realismem jeho povahy. Brožík se zkoušel co do zevní úpravy díla ve směrech rozličných a činil dobře, tak sluší se na léta učňova, nikdy však nebyl jeho úmysl, by komukoli snad se zaprodal. Rozhlížel se v pravo v levo a nepřišel tím ovšem na pohled ku předu. Pro své větší obrazy pak hledal výjevy významnější, situace poutavější než onen první průvod svatební. Avšak u předmětů takových nedá se přece všechno, děj, moment, osoby, pouhým ohledům na rytmus barevný a světelný podříditi; pouhá krása, jež především smyslům lahodí, musí charakterističnosti, jež k duchu mluví, nezbytně učiniti ústupky. Tak ovšem nevyrovnal se Otakar Závišovi co do „melodie barevné.“ Na druhé straně, jaká obtíž pro mladého umělce postavy a tváře výmluvné, svým charakterem povahu osob historických případně vyjadřující najít a zobrazit, komposicí zároveň koloristické intence své podat a závažný předmět jasně vyjádřit. Je pochopitelno, že Brožík i těmto požadavkům ihned nevyhověl. Tedy ztráta na straně toho, co zde již bylo, a žádný rozhodný zisk vzhledem k tomu, co teprva se hledalo a vyvíjelo. Tak zavrtěl mnohý hlavou, měl krásné naděje v Brožíka kladené za zmařeny a neočekával již, že štětec jeho něco dokonalejšího nám podat může, co by měřítko i zcela přísné úplně sneslo. Umělec ovšem byl by se usmál, kdy by úsudků podobných byl zaslechl.

Nemohlo tomu jinak býti, domnělé klesání nebylo než nezbytným rozhlížením se, rozšířením obzoru, nutnou zastávkou v přirozené stanici na dráze vývoje. Brožík v Mnichově se pozdržev spěl do Paříže v samý střed moderního umění malířského, študoval, zápolil, pracoval s celým talentem, s veškerou svou energiíí, s celou ctižádostí svou, a výsledek zahanbil duše skeptické ba překvapil i jeho přátele. Jeho *Poselství krále Ladislava* značí pokrok převeliký. Neříkáme to proto, že obraz jeho zlatou medalií poctěn byl; ceny podobné, s kterýmiž se za nejnovějších dob až příliš plýtvá, nejsou vždy ještě měřítkem rozhodným; tvrdíme to z důvodů z věci samé vážených. —

Děj obrazu je známý. Král Ladislav Pohrobek odeslal ku dvoru Karla VII., vladaře francouzského, četné a nádherné poselství z českých, uherských a německých pánů a prelátů se skládající, jež nádherou a zvláštností svých krojů všude po cestě obdiv zbuzovalo. Též krásných paní a dívek v poselství nescházelo, by budoucí královně skvostné dary odevzdaly, a vznešenou nevěstu do Prahy provodily. Přijetí těchto hostů ze strany francouzské rodiny královské a vynikajících hodnostů, zejmena duchovních, jest předmětem obrazu, jemuž na letošní výstavě Žofínské vším právem první místo přísluší. Na levé straně král a královna, na společném křesle sedíce, nádherný průvod očekávají, v polokruhu panstvem svým obklopeni jsouce, před nimi sličná Magdalena, jež povstavši poslům v ústrety hledí, na straně pravé poselství samo do síně vstoupivši nesoucí smlouvu, skvosty, hold svůj té, již za budoucí vládkyní své země považují — toť předmět obrazu.

Odstupmež nazad tak daleko, jak to prostor dovoluje, by všechen

vedlejší detail zmizel, vždy zůstane přec hlavní věc jasná a nepochybná, žádná pestrá zmatečnost, jak na př. na virtuosním obraze Siemiradzkého, z dáli nás neznepokojuje; vše mluví přirozeně, neklamně a zřetelně, ni skupení osob, ni rozloha barev, ni rozvržení světel a stínů v ničem nás neruší, všechno tu harmonuje, podporuje, vytýká se navzájem. Trváme — a příklad všech velkých mistrů nás v tom potvrzuje — žeť žádný obraz co celek dokonalý není, jenž v první povšechné této zkoušce neobstál. — Přistupmež blíže, poznejmež moment děje, který jest ten, že Zdeněk ze Šternberka se žádostí pána svého právě předstupuje, že spanilá princezna s patrným pohnutím ji přijímá, že poselství zkoumavě na tahy nastávající své královny patří, že francouzští pánové zvědavě na neobyčejný zástup tento zraky upírají — a přiznejmež se, že okamžik ten jest nad míru příhodný a poutavý. Je život a ruch v celém tom výjevu, jak právě jen tento první moment jej způsobil, a žádný jiný pozdější je v zápětí míti nemohl. Tak nevznikl žádný chladný obraz ceremonielní. O důležitosti zamýšleného sňatku ještě později se zmíníme, však ani k tomu nehledě: dívka, jež s ostýchavou důvěrou nové dosud napolo zastřené budoucnosti v ústrety hledí, otec a matka, jež dceru svou v dalekou zem provdati mají, aby ji snad nikdy více neuzřeli, toť čistě lidské pozadí celého děje.

Avšak obraz připouští rozbor bližší a podrobnější, a opět získá. Patřmež na churavého Karla a vznešenou jeho choť. On předčasně sestárlý, mdlý, chorobný, zcela ten, jak dějiny nam ho líčí, nikoli bez srdce a dobré vůle, ale slabý, nezdatný, vyžilý. A vedle něho královna Marie, dosud statečná, chytrá, energická, a přec v tom okamžení s otázkou na rtech před budoucností své dcery se octnuvší, tak že úvahy politické a starost mateřská zároveň v tazích jejích se obrážejí. Před nimi princezna, jež povstala s pažema spuštěnýma a napřed sepjatýma, štíhlá, mladistvá a spanilá. Věhlas politický nesídlí na mírném téměř nízkém čele tomto, nezdědilať bystrost a energii duševní po matce své, je to zjev jednoduchý, skromný, však plný dobroty, a zraky na ni upřené mohou z těch tahů vyčísti, žeť bude milující družkou choti svému, předobrou matkou celému národu. Litujeme nejen z ohledů politických, že sňatek zamýšlený se nikdy neuskutečnil, litujeme mladého krále, že mu nedopřáno toho čistě lidského štěstí, pojmouti ji za choť a srdcem jejím své srdce oblažiti. — Po obou stranách, však od ní vzdáleni jsou hodnostové církevní. Na pravo kardinál s tou tváří tvrdou, však přece zvědavou, kterýž napolo jen se pozvednul, ne aby vstupující posly pozdravil, než aby zástup lépe si prohlednouti mohl. Příkyslá jeho tvář nevítá vlídně české kacíře, již mezi hostmi také se nalézají. Naproti němu sedí kancléř kněz, muž ve státních záležitostech sešedivělý, rozvážně obezřelý, však ne tak, aby všemu citu byl odumřel. Toť hlavní osoby na straně francouzské. Na straně české Zdeněk ze Šternberka s poselstvím v ruce hluboce se ukláněje, zrak plný očekávání na kněžnu upíraje. V pravo od něho kněz, snad biskup pod obojí v prostém řasném hávu černém, od umělce na místo katolických prelátů sem postavený. Zrak jeho hledí nadšeně k nebesům. Neníť to moment lhostejný, věc nedůležitá, o níž se v této chvíli jedná. Přátelské sblížení dvou velkých království, sesílení a zabezpečení vlasti

české, tak dlouho zkoušené, proti moci zpupných sousedů německých — toť zároveň od sňatku toho závisí. Tak zjevuje se mu ten vážný okamžik, všechno požehnání nebeské vzývá na vytoužený sňatek s královskou dcerou Francie. S pohnutím dívá se i kancléř na jeho tvář; chladný, stvrdlý, vypočítavý obličej kardinála římského tvoří s ním velice zajímavý kontrast a přece ne dotíravý a hlavní děj i dojem rušící. Celá řada zajímavých postav ženských oživuje v souhlasu se skutečností stranu tuto. Mezi knězem a vůdcem poselství jest dívka, jež skvostnou skříň princezně podává, v níž spisové smlouvy svatební se týkající snad uzavřeny jsou; děvčátko mladé se šňůrou perel v ruce, jež snad se uleklo dlouhé červené postavy kardinála, jehož bezcitná octová tvář ovšem jí smělosti dodati nemůže; dáma ve skvostném pestře třpytném rouchu, jež vlídně k ní se sklání a ji upokojiti se snaží; za ní brunetní již starší hlava šlechtičny uherské, na konec sličná dívka měšťanská na podlouhlé míse stříbrné přeskvostné dary nesoucí, jež s vážným citem zrak na příští panovnici upírá. V pravém popředí a vedle ní zas velmož český vážně a přísně na celý výjev patře, muž v plné síle a důstojný representant svého národa, a mimo to jak v prostředí tak v pozadí celá řada Čechů a Maďarů, šlechticů, měšťanů a rolníků, v jichž obličejích se více méně dojem a vážnost této chvíle obrážejí. Tolik hlav dobrých, významných a šťastně podaných neměl Brožík ještě na žádném z obrazů svých, a toť první velký, pro malíře historického neocenitelný pokrok, jejž učinil.

Tím netvrdíme, že obraz ten jest ve vzhledě tomto zcela bezvadný. Protiva mezi Francouzi na jedné, Čechy a Maďary na druhé straně mohla se zřejměji vytknout, najmě též při osobách druhého řádu, jež individuálností svou méně nás poutají. Žeť se žádnou fysiognomií rozhodně germánskou se na obraze nesetkáváme, jen mimochodem podotknuto buďiž. O dámách, kteréž za královnou stojí, pochybujeme, že kdy ke dvorním kruhům náležely, mezi Čechy je sem tam také líce, které by Jiřík neb král sám sotva do poselství takového byl vřadil, jediný rozhodný Maďar, jejž za dívkou skvosty přinášející vidíme, náleží co do darů ducha svého patrně k těm synům Arpadovým, z nichž Vídenský vtip si denně šašky tropil, sám vůdce poselství je člověk poctivý, avšak z tváře jeho nehledí na nás státník, jakým přece Zdeněk ze Šternberka byl, a z poklony jeho by nikdo nesoudil, že bodrý muž ten při dvoře královském se zdržuje. Byli bychom si v tom ohledu rozhodně přáli, aby nás Brožík do kruhů francouzských duchaplnější a způsobilejší postavou byl uvedl. Nedospělé děvče, které se ulekaně odklání, je vzrůstu tak sraženého a nelepého, tváře tak nepěkné a předčasně staré, že nepochopujeme, jak se octlo v poselství, do něhož, pokud víme, především k r á s n é paní a panny voleny byly. I v tváři samé princezny mohl Brožík orientální rysy modelu svého ještě poněkud více podříditi. Ale každý, kdo ví, jaký úkol to jest, plochu tak velikou náležitě osobami vyplnit, kdo uváží, v jakých okolnostech umělec obraz ten malovati počal, jak nesnadno mu bylo v Paříži k tvářím českým vhodných modelů najíti, jak umělec na tom přestati musil, co se mu právě naskytlo, neb na fotografických podobiznách snad náhodou se našlo, bude i nedostatky podobné spravedlivě posuzovat; na každý

případ uzná, že se z toho žádný nepříznivý závěrek na talent Brožíkův učiniti nemůže. Že příště nedostatků podobných nespatříme, v to pevně doufáme a to tím více, an přestal nátlak nepříznivých okolností, který je ponejvíce zavinil.

Kresba Brožíkova valně pokročila. Hlavy jeho nemají sice ještě tu propracovanost a přiostřenou individuálnost, kterouž právě Matejko vyniká; avšak zrovna v tom vzhledě je polský malíř zjev fenomenální, v moderním umění bez odporu nepředstižený, a nemůžeme na umělci tak mladém žádati, by se mu ihned zcela vyrovnal. Ruce, jejichžto jemnou charakteristikou a produševněností Matejko rovněž vyniká, mohly na obrazu Brožíkově na každý případ bedlivěji provedeny býti, jsouť až na málo výjimek dosti povrchně modelovány a značí se v nich opět spěch, tentokrát vysvětlitelný. O pohyb příhodný byl umělec patrně někdy v rozpacích; němá a přece tak výmluvná hra rukou není vždy dosti případná, ovšem též jeden z nejtěžších úkolů pro umělce, zejmena když tak veliký počet osob na obraze svém umístil.

Perspektiva lineární je co do vnitřní architektury, důmyslně zvolené, bedlivá a bezvadná, jen vzhledem k osobám samým přece některé poklesky se přihodily. Velmož český u pravého rohu v samém popředí přichází každou nohou odjinud, kněz pod obojí uprostřed obrazu je s hlavou svou o dobrý metr u stěny blíže než s nohama. Není možná aby takto stanul, padá nezbytně na zad, a není to po prvé, kde Brožíkovi cos podobného se přihodilo. Za poklesek v perspektivě, ne v galanterii, chceme též ty velkoněmecké nohy pokládat, jimiž se dívka, skvosty nesoucí, až příliš zjevně honosí. Slovanky mají malé nohy, a onen Francouz, jenž z útlých nožek Vídeňaček uzavíral, žeť nemohou býti čistě germánského původu, byl jemný pozorovatel i v těchto ohledech. To vše napadne ovšem jen zrakům zkoumavějším, co pak perspektivy vzduchové se týče, kteráž v element barvy náleží, v němž Brožík zcela domovem se cítí, jeť ona jedním slovem mistrná. Čím dále od obrazu odstoupíme, tím více odstupují osoby ve směru hloubky od sebe, jedna od druhé se oddaluje, každá z osobností čelnějších plasticky vystoupí, má kolem sebe prostor volný, jejž k existenci neb k pohybu svému potřebuje. Zde jest ten moment, v němž Brožík nad Matejka vyniká. Dojmu tak reálného velmistr polský nikdy nedosáhl; stlačenost osob jest základní vadou na jeho obrazech, někdy je na malém místě tolik hlav, že by se těla k nim náležející tam nikdy vejíti nemohla. Zde vidíme u Brožíka opět pokrok veliký; bylať to ovšem rada Čermákova, k níž Brožík všechny zbytečné osoby odstranil a ostatní volně seskupil; žeť však rady té tak znamenitě užiti dovedl, jest jeho zásluhou. Bude málo obrazů moderních, kde se umělci cos podobného v té míře podařilo, jak tady vidíme.

Komposice obrazu tak rozměrného je věcí velmi důležitou a nesnadnou. Jestliže výtečná perspektiva vzduchová již o sobě celé úpravě volnosti a nenucenosti dodává, jest uspořádání ve všech jiných vzhledech jasné, výmluvné, přirozené, nižádné pochybnosti nepřipouštějící. Skupiny nemají zde ovšem žádné obrysy hledaně vlnité, pyramidální, z oboru zcela jiného, klidně ideálního abstrahované a právě proto nesouhlasné s plným realismem, s jakým pohnutý výjev líčen jest, — avšak přece

jsou všechny hlavní linie s jemným taktem vedené, žádná hranatost neuráží, žádná jednotvárnost neunavuje. Prostředek obrazu leží mezi hlavou a pozvednutou pravicí českého biskupa, pak následuje na levo prostor prázdný. Již tím se stalo, že větší massa osob na pravé polovici obrazu se octla. Právem! Na této straně jest pohyb vstoupení, na levé straně francouzské však poměrný klid a pouhé očekávání. Jest to jeden z prostředkův uměleckých, kterého již staří mistři užívali: převážnost ruchu a pohybu tím vytknouti a sesíliti, že tomu množství osob, jež rozhodněji v před se béře, též většího místa na obraze se dopřává. Vedení světla a rozložení barev, jasnost celého uspořádání mocně podporují. I světlem i barvou jsou Magdalena a Zdeněk ze Šternberku co přední osoby rázně vytknuty, aniž by proto zase všechno světlo, všechnu barvu nápadnější absorbovaly, což by při obraze tak velikém živosti celku velice na újmu býti musilo. Právem tedy na levo kardinál ohromnou červenou plochou svou naše oko poutá, na pravo skupina ženská a najmě dívka s mísou též ve světlý šat oděna jest. Vyznačení osob čelných jest postavením jejich poblíž středu obrazového pohybem a výrazem jejich dosti důrazně sesíleno, a mimo to tázavým zkoumavým pohledem všech téměř poslů sličná Magdalena co hlavní osoba, co střed interesu veškerého znova tu vytknuta.

Kroje nejsou ovšem naskrze historicky věrné, u ženských z části i modernisované. Sem tam i vlivy Mnichovské a Maxovské nám připomínají, jinde zas ruský klobouk do rukou českého velmože se dostal. Avšak Brožík nebyl v těch okolnostech, aby o své újmě podrobná studia věcí těchto podniknouti mohl;*) kde starší vyobrazení jemu přístupna byla, jak snad při králi, tam je kroj přesný a věrně podaný. Vzhledem k poselství českému — neb ostatní národnosti umělec velmi podřídil — neměl výhod těch, z jakých se těší Matejko, jemuž všechny sbírky šlechty polské ochotně k službám jsou, jenž veškery ty skvostné brokáty, aksamíty, brnění a drahé ozdoby dle skutečných vzorů malovati může. Toť Brožíkovi, jak z obrazu zřejmo, jen v některých případech dopřáno bylo. V těch pak dokázal, že již nyní onomu nevyrovnanému malíři látek mnoho nezadá. A tak mu tedy vytýkati nechceme, žeť vedle krojů znamenitých a s plnou pravdou podaných zas takové jsou, jichž látku naprosto určiti nelze, že vězíme v pochybnostech, z čeho lesklý bělavé žlutý oděv Šternberkův vlastně zhotoven, žeť — jakkoli látek zánovních nenávidíme — přece zelený aksamít na stole kancléřově přespříliš staře a téměř ošuměle nám připadá. Nezračí se v tom nedostatek schopnosti; všechny předměty menší, meče, kapsáře atd., jež Brožík buď sám si nastřádal, buď odjinud snad opatřil, jsou tak dokonale a mistrně malovány, žeť jsme i jinde nic lepšího v tom vzhledě neuzřeli.

Co do komposice barevné jest hned na první pohled zřejmo, žeť

*) Od konce 13. století vzmáhala se sice v celé západní Evropě moda francouzská, avšak jen co do povšechného střihu kroje, aniž by kterýkoli národ u volbě barev, ozdob, věcí podrobnějších a všelikých přídavků svůj zvláštní vkus a směr byl zapřel. Namnoze též původní svůj kroj pokud možná onomu střihu přispůsobil, tak že při všech shodách přece velký rozdíl mezi jednotlivými národy dále panoval. Tu schází opět českému malíři kniha o českých krojích; ani v tom ohledu nedostává se umělcům a umění u nás dosud nutné podpory.

ve krojích, jež nejvíce k platnosti přicházejí, běl, žluť (ponejvíce bělí lomená) a po nich červeň převládají, tedy celkem barvy svěží, jaré, veselé, jichž dojem úhrnný zas zelení a hnědí, jež druhé místo tu zaujímají, se mírní, tak že obraz nikde dojmu neklidného nečiní. Tak kolorit s povahou předmětů případně souhlasí a věcný dojem celku podporuje. Čistá modř — jež ráda za obraz odstupuje, a dle říkadla uměleckého: „bleu fait un trou" obraz proráží, jednotu jeho rušíc — objevuje se vždy jen v malých partiích. Hlavní místo vykázal jí umělec moudře tam, kde rušiti nemůže, na znamenitě malovaném koberci, jenž mramorovou dlažbu pokrývá; tak doplňuje celek barvový, aniž by mu něčím na újmu byla. Barvu čistě fialovou ze všech nejnepokojněji působící, tak choulostivou vzhledem k sousedství, s nímž by se snášela, Brožík na obraze této povahy právem neumístil. Zajímavo jest, že barvy rouch, které Matejko pro popředí Báthoryho byl zvolil, i Brožík, třebas i v pořadu poněkud jiném, v popředí svém použil. I nuance jsou na obou obrazích sobě podobny, jen zeleň Ileckého je poněkud světlejší než ona, jíž na kožichu (ne však na pasu) českého velmože v pravo poblíž kraje spatřujeme, a žluť na plášti Báthoryho něco sytější než na kroji Šternberkově býti se jeví. Že Brožík ze všech moderních malířů nejvíce Matejka nám připomíná, v tom (jak přesvědčeni jsme) jeví se přec jen také jakási vnitřní příbuznost mezi nimi, mezi Čechem a Čecho-Polákem, jež pak i ve věcech vedlejších mimoděk na jevo vystupuje.

Hlavní barvy: běl, žluť a červeň jsou po celé ploše obrazu rozloženy i opakují se v různých odstínech na rozličných místech obrazu; tak není celek barvami na různé části dělen, nýbrž dohromady držen. Zpomeňmež si jen, jak na př. běl od polštáře, na němž hlava krále spočívá, rouchem nevěstiným a dolení části v šatu dívek skrze celý obraz jde, až ve spodním rouchu českého pána v pravém rohu doznívá. Podobně se to má i s barvami ostatními, z nichž žluť mimo to na tolikerých skvostech se opakuje, kdežto energická barva červená kardinálem široce zastoupená pak právem skoro jen na menších plochách opět přichází. Toto ať již rozvážné ať pouhým pudem uměleckým způsobené protkávání celé plochy obrazové každou jednotlivou z čelnějších barev přispívá spolu ke znamenité jednotě obrazu, a jest to pro oko citlivější též jedna z příčin, proč před dílem Brožíkovým soustředěni zůstaneme, kdežto v podrobnostech svých zajisté znamenitý ba obdivuhodný obraz Siemiradzkého také rozlohou barev dosti dohromady držen není, čehož by on při bohatosti ba směsici obsahu snad jen tím více potřebí měl.

Rozumí se, že Brožík při všem rozdělení a opakování barev čelnějších přec dojmu rozdrobenosti všude se vystříhal. Skoro každá větší massa barvy nachází v sousedství svém tóny podobné, ve větších menších částkách rozložené, jež zároveň do barvy sousední ji převádějí a lomeností svou ji na tom místě sesilují, kde v největší sytosti před nás předstupuje. Tím docílil umělec spolu oné živosti a zároveň též harmonií koloritu, která na první pohled pro obraz jeho i z toho hlediště nás zaujímá. — Hlavní osoby jsou také v hlavní barvy oděny; ze všech žlutých ploch padá kroj Šternberkův nejvíce do oka, běl princezny je zároveň nejbělejší a nejlesklejší ze všech bělí na obraze rozložených,

je vůbec nejsvětlejší z barev veškerých. Tak vrací se oko již barvou a světlem vedeno napořád k pravému středu celého díla a v něm zase k osobnosti té, kteráž i v jiném ohledu nejpřednější interes náš k sobě poutá. — Uprostřed obrazu, však právem ne zcela v popředí pošinut stojí biskup český v černém rouchu svém, po obou stranách rozkládají se massy světlé, oba rohy zas jsou v stínu a v tmavějších barvách drženy. Touto volnou symetrií rozlohy barvové a světlové, jakož i mírnou tichou hnědí, jež po celé svrchní části síně jednotně se rozprostírá, malíř při všem pohnutí hluboce pravdivém a životném, jakéž obraz nám líčí, přece spolu docílil onoho klidu, kterým všechna, zejmena starší díla velkého umění nás jímají. On jest nám všude zárukou, že umělec v dílo své se cele vnořil, že plnou objektivnost svou před ním si zachoval. — —

Jsmeť s rozborem svým u konce. I ten, kdo opodál od každé produkce umělecké stojí, mohl snad seznati, kolik podmínek dílo malířovo zároveň splniti musí, aby před soudem podrobnějším obstáti mohlo. Nepřeceňovali jsme přednosti, nezamlčovali jsme vad, jakých jsme na obraze nalezli. Nechť si každý utvoří úsudek konečný. Co jsme zpředu řekli, tomu tušíme výsledek úvahy naší neodporuje. Ve všech směrech učinil Brožík znamenitý pokrok. Jeho umělecká rozvaha, jeho prostředky technické vzrostly v Paříži v míře převeliké. Ještě více: on jest na cestě státi se zcela svým. Vlivy dřívější přec jen ve vněšnostech se ještě ozývají, vlivu nového, najmě vlivu francouzského, pokud se podstatného obsahu díla týče, nikde na celé rozsáhlé ploše obrazové nevidíme. I Brožík jest a zůstal slovanským, zůstal českým umělcem a zůstane jím v celé původnosti, v celé jaré síle své, ať cokoli nám ještě zobrazí. Nejsme pochlebníky a nevřaďujeme ho již mezi mistry hotové a veliké, avšak jest to duch z jejich ducha, který v něm žije, tvoří, se projevuje — a kdo by nespěl s pružností dvojnásobnou na samý vrchol slávy, když již tak blízko k cíli dospěl, když o to běží, aby prapor Slovanstva napořád hrději tam zavlál a nezvratně se upevnil! (Dokončení.)

Nové písemnictví.

Rozpravy, řeči, epištoly.

Již dávno žádná nová kniha česká nezpůsobila zejmena mezi spisovatelstvem tolik hluku a nevzbudila tak opačná mínění, jako *Hovory Olympské*, jež podává Jan Ev. Kosina a jichž posud vyšel díl první, obsahující hovory o jazyku a literatuře. My vítáme spis tento s upřímným potěšením snažně toho sobě přejíce, aby ti, jichž se dotýče, co nejbedlivěji v něm čítali a pravdy i rady v něm pronášené uvážíce dle nich se spravovali. Jeť velice žádoucno, aby nešvary a zábludy, v jazyku i písemnictví našem rozhojněné jako houby po dešti, byly vymýceny a na jich místě žádoucí stala se náprava. O to zasazuje se spisovatel vší silou neostýchaje se pověděti bezohlednou pravdu každému

do očí, nehledě k osobnostem a jedině dobrou věc maje na zřeteli. Aby pak snáze mohl odrážeti všeliké námitky, jež odpůrcové rádi činívají, zvolil si spůsob dialogův čili hovorů, v nichž tak bystře a důmyslně sobě vede, že odpůrce dlouho se vzpouzev konečně přinucen bývá dáti jemu za pravdu. Díl první rozvržen jest na čtvero částí nadepsaných: 1. O purismu; 2. Práva mateřštiny; 3. Dialekty a mluva spisovná; 4. O literárním kosmopolitismu. Nejdůležitějšími a pro nás nejzajímavějšími jsou části prvá a čtvrtá, jelikož vykládají právě o těch kusech, ve kterých u nás nejvíce poblouzeno.

Hovor o *purismu* zapředen tím, že s feuilletonistou Pražského listu setkal se brusič nad jiné horlivější, který jal se vytýkati novinářům, že správnosti jazykové nešetříce slovy píšou sice českými, ale duchem naskrze německým. Totéž možno říci o těch překladatelích, kteří nemajíce ani dostatečného vzdělání překládají jarmarečné romány nebo sprosťácké frašky německé, a přejeli si toho nakladatel, třebas i francouzské, švédské, anglické — ovšem z překladů německých! — na jazyk mateřský. „Že umrtvují v obecenstvu našem všechen lepější vkus, že vraždí mluvu českou vztekleji, než by mohli jazyka našeho nejzarytější odpůrcové a nepřátelé, na to ctihodná ta chasa ani nepomýšlí.“ I humoristé chybují, utrušujíce slov i frásí německých, které místo humorem páchnou spíše sprosťáctvím. Aby pak všelikým těmto zlořádům učiněna byla přítrž, k tomu jsou zde brusiči, kteří poznavše skrz naskrz ústrojí a ducha jazyka mateřského předvádějí spisovatelstvu vzory správnosti, varují, napravují a očisťují mluvu od cizoty a nákazy. Při tom ovšem přihlížejí ke všem stránkám jazykovým, totiž: ke tvaroslovné, lexikálné i syntaktické. Rozumí se samo sebou, že syntaktická stránka jest nejdůležitější, jelikož právě ona ukazuje nejpatrněji zvláštní ráz čili ducha každého jazyka. Konečný hovoru tohoto cíl směřuje k tomu, že vzorem češtiny klasické by nám měla býti spisovná mluva 16. století, zejmena mluva biblická, při čemž ovšem také ze spisovatelů novějších sluší přibírati nových správných slov a obratů, poněvadž jazyk jsa organismem stále se vyvíjí a ze sebe nové tvary vytváří, jichž nevšímati si nelze. Vytýkáli se jazyku Veleslavínskému, že příliš prosáklý jest latinou, není prý to pravda; ba „latina daleko ne tak rozhodně působila v mateřštinu naši, jako vůbec za to se mívá, nýbrž tato mimo zřejmou snahu, by stylisticky po oné se upravovala, přece neporušenu zachovala původní podstatu svou.“ Aby pak se zamezilo rozšiřování literárních škvárů, špatných překladů a p., k tomu podle zdání spisovatelova dvou věcí potřebí jest: úsilovnějšího pěstování kritiky, aby neblahým kazičům mluvy a mravů stavovala řemeslo vydávajíc na spravedlivý soud veřejnosti spisy jejich, a nakladatelstva nejenom po jmeně nýbrž i po skutku vlasteneckého, jež by knihy ne jediné pro zisk svůj vydávalo, byť sebe chatrnější byly, nýbrž také pro rozmnožení národní cti a národní osvěty. Až potud náhledy spisovatelovy. Ačkoli s nimi celkem souhlasíme, přece dovolujeme si k nim přičiniti některou poznámku. Předně nemile se nás dotklo, že p. spisovatel o spisovatelích „Pražských“ vůbec mluví s patrným opovržením, jako by to byli skoro vesměs lidé, píšící jakýmsi „Podskaláckým nebo zelenotržským“ jargonem; vyjíždí si na ně tytýž bezdůvodně, že „autoritu mluvy biblické

za nic nepovažujíce, kde kterou nestvůru vymyšlenou leckterou Pražskou hokynářkou nebo leckterým Podskaláckým drvoštěpem nic se nerozpakujíce do svých spisů přijímají, že z lepého stromu společného jazyka československého za nedlouho vzdělají bídný okleštěk atd.“ Tu jest valně nadsazováno, a horlivost puristická může snadno míti zcela jiný účinek, než obmýšlela. Co se týče spisovatelů, nutno činiti rozdíl: bene docet, qui bene distinguit; jsou mezi nimi výborní znalci a mistři jazyka i slohu českého — a jestliže ten onen napíše *mluvit*, *host* (jsa přesvědčen, že nižádným úsilím lidským již nelze v mluvě do budoucna udržeti tvary *mluviť*, *hosť)*, nebo napíšeli *nepřevedem*, když se mu to lépe hodí než *nepřevedeme* a p.: není to ještě žádná Sodoma a Gomorra. Docela zbytečno jest také dávati do klatby formy *piju*, *miluju:* jsouť neméně správné než *piji* a *miluji;* nikdo nebude tvrditi, že formy rukopisu Kralodvorského *pěju*, *zvěstuju* jsou nesprávné. Také formy *pijou*, *milujou* vznikly ze starších forem *pijú*, *milujú*. Na otázku, proč se nedočítáme též forem *dajou*, *žebrajou*, odpovídáme otázkou jinou: proč slýcháme *hrajte* a proč ne také *dajte?* Ucho pak libozvuku milovné sotva bude na rozpacích, zda zní lépe *přikryji*, *vypíši si*, *připijíli si*, nežli *přikryju*, *vypíšu si*, *připijouli si*.

Druhá hovorův část, v níž nadšený kněz a profesor vítězně hájí *práva mateřštiny* proti modernímu materialismu, odrodilství a cynismu, jako by nám byla z duše mluvena, jen škoda, že k těm uším zalehlým či hluchým, pro které jest určena, sotva se donese. Jest nám opravdu líto, že místem obmezeni jsouce ve svém referátu o této i o následující rozpravě, vyznačující *poměr mezi dialektem a mluvou spisovnou*, jen stručně zmíniti se musíme. Zejmena o důležitosti dialektu bylo by co povídati. Jest zajisté mluva spisovná vedle mluvy prostonárodní jako sváteční roucho proti všední haleně, a drahocennost oné jen tím jde na jevo, že bezděky ji přirovnáváme k mluvě prostonárodní. Mimo to jest mluva domácká tím živým pramenem, který zásobuje mluvu spisovnou novými slovy a obraty. Z té příčiny má i ten „jargon Podskalácký a zelenotržský“ pro jazyk spisovný svoji důležitost. Ovšem pak potřebí zacházeti s dialektem opatrně jako s utrejchem: dávášli utrejchu koňům po troškách rozumných, dobře jde jim k duhu, oni tloustnou a mají lesklou srst; pakli se předáš, otrávíš je.

Ve čtvrté konečně části, kteráž zaujímá skoro polovici celé knihy, vykládá spisovatel *o literárním kosmopolitismu*, velmi choulostivé to stránce nynější básnické literatury naší, jíž vytýká tu vadu podstatnou, že „pídíc se po jakési mlhavé světovosti přestala býti poesií národní a poesií se stala šablony.“ Dovodiv, že básník má býti nejpřednějším národa svého vychovatelem, a tím aby se stal, že musí dříve poznati jeho povahu, prozkoumati jeho zvláštnosti, jeho historii a všecky ty stránky, ve kterých se projevuje jeho individualita, obrací se spisovatel k jistým našim moderním básníkům v tato slova: „Nedovedlili jste poesii českou šťastně v ty konce, že s potupou býti se vidí o slavné dějiny národa našeho jen i zavaditi? Nevystavujeteli chvástavými ústy za pravý cíl pravé poesie světovost, světovost to manifestující se potupováním všeho, což je českého, co slovanského? Nevodíteli nás tu na břehy skandinavské, tu na úpatí Aetny, tu zase v sousední západ

a třebas i, neníli jen slovanský, na daleký východ, ba třebas i na pouště africké a prérie americké a kamkoli jinam do ciziny všude divem divoucím divíce se krásám cizím a velebíce vše, což jest cizího, nadšeností právě lokajskou, jako by tamo nám teprvé bělmo padalo s očí, jako by tam jediné půda byla, kde kvésti může krása, jako by tam jediné vál vzduch, který by prsa poetova, sevřená morovou atmosférou domácí, sprosťoval tíhoty a rozjařoval ku vznešeným zpěvům?" A dále dí: „Člověku dům si stavějícímu spravedlivě bychom se vysmáli, kdy by maje kamenné lomy za humny, les u samého nosu, cihelnu a vápenici opodál kamen si dal z Norveg dovážeti jako Holanďané nemajíce ho doma na své morské hráze, dříví, třeba nebylo ebenové, ze pralesův amerických, cihly pak a vápno, třeba nebyly o vlas lepší domácích, z Číny snad anebo Japonska: ale běda každému, kdo by jen i úst skřivil ku smíchu naslouchaje velebné zpěvy poetů českých o tom zlatém vlasu královny Elsy, jako by naše Libuše byla lysohlava bývala, neb o tom bohovzdorném králi Hakonu, jako by naši Žižkové a Prokopové z marcipánu byli bývali, neb o tom ctihodném vlastenci hebrejském Rabbi Esrovi, jako by plameny židovské synagogy na poušti arabské nekonečně jasněji ozařovaly člověčenstvo nežli žáry hranice Kostnické." Trpká to pravda, která těm, jichž se týká, nebude po chuti, ale pravdou přece zůstane. Neníť zajisté poesie než přerozováním přírody, příroda pak jsouc zlomkem všehomíra přímo na nás působí po celý život; básník tedy má utvářeti výtvory své básnické po zákonech týchže, po kterých útvary své vytváří příroda: a jakož příroda tvoří co nejrázovitější individuality, co nejostřeji vynikající typy, tak i básník má konkretné ty individuality, s nimiž se potkává v životě, typy to národní zidealisované předváděti ve výtvorech svých. Na doklad toho dovolává se spisovatel četných příkladů z cizích literatur, staroklasických i moderních, anglické, německé, polské, v nichž plody nejpřednějších básníků provanuty jsou vesměs duchem vlasteneckým, a třebas i básníci volili látky cizí, přece jich charaktery, jich typy přispůsobeny jsou typům domácím.

Avšak místy vede sobě autor Hovorů Olympských příliš přísně, ba i příkře; tak zejmena Hálkovi soudem svým dojista ukřivdil. Nejedna vážná výtka, kterou té oné práci jeho činí, jest ovšem oprávněna — každému i sebe znamenitějšímu básníku pod sluncem právem výtky činěny: ale v našem případě už tím neučiněno spravedlnosti zadost, že p. Kosina oceňuje Hálka příliš jednostranně (jakž se hodilo k jeho účelu), jenom zlehka a jako mimochodem dotýkaje se jeho básní lyrických, o jeho baladách a romancích, o jeho Pohádkách z naší vesnice ani slovíčkem se nezmiňuje. A přece byl Hálek po výtce lyrikem! Jako lyrika pak stavíme jej mezi moderními svými básníky na přední místo. Za to Hálek věru nemůže, že „milý požitek umělecký, jehož doznáváme z čítání většiny písní Hálkových, draze platiti nám jest nekonečnou nudou, jíž nám způsobují všichni ti jeho nohsledové neumějící dívati se na přírodu vlastníma očima, ovšem pak z ledakteré slabší písně Hálkovy si způsobující snadno recepty na písně tu ranní, tu večerní, tu takové, tu jinaké, kde po poesii ni stopy." Tím, že měl Horác příčinu toužiti na své nápodobitele, nemůže nám zajisté požitek Horáci-

ových děl nikterak býti kalen ani skracován. Hálek udeřil ve svých zpěvích na tak nové struny, že se přirozenou měrou ozval sterý ohlas, nejednou arci z lyry nedokonalé: ale kdo si toho všiml, nesmí zapomenouti, že vedle neumělých nápodobitelů Hálek v mladém pokolení vzbudil (v pravém slova smyslu) i výtečné pěvce; z nejčelnějších našich básníků nynějších nebude asi nikdo popírati účinku, mocného i zdárného, jejžto na něj druhdy měl Hálek svou poesií.

Konče svoji rozpravu o poesii epické, p. spisovatel činí velice pochvalnou zmínku o Svatopluku Čechovi, jehož Adamité a Čerkes znamenitou do sebe mají cenu básnickou, předvádějíce nám ne pouhé šablony, ale skutečné typy. Žádaje na básnících, aby byli nikoli prostonárodními, ale národními, t. j. aby vytvářeli takové formy, které z plodů poesie prostonárodní vypučely a vyrostly jako klas vyrůstá ze klí semenného, uvádí pak toliko ještě jediné jmeno, Elišku Krásnohorskou, u níž se jeví všude jará mysl, svěžest a pravdivost citu, vroucnost a zaokrouhlenost ve projádření, zdravota názoru světového a hluboké porozumění tužeb vlastního národa, propracovanost formy a formy rozmanitost ba i bohatost. V tom jemu rádi dáváme za pravdu, jen bychom si přáli, aby byl na tomto jediném jmeně nepřestával, nýbrž zmínil se též o jiných, právem na slovo vzatých básnících, jež pomíjeti mlčením není spravedlivo.

Abychom konečně též o formě Hovorův Olympských se zmínili, konstatujeme, že jazyk p. Kosinův vyniká všude řídkou správností, jeho sloh klasičností a jakousi elegancí, tak že čtenář bezděky bývá dále a dále unášen i nemůže ustati, dokud se neoctne na konci. Toliko argumentace, zdá se nám, že měla býti tytýž úsečnější. Též fraseologie jest veskrze ryze česká; jenom o některých třeba z klasické doby pocházejících obratech přejeme si, aby byly navždy ponechány na zaslouženém odpočinku, jako na př. „Doklopýtavše se . . . ne na dlouze již bude hovoru“ (str. 37); „ku věci prohlédajíce . . . uznamenati nám nelze“ (200); „byť jste . . . choutky své vystavoval“ (292). Též by nebylo na škodu, abychom veskrze šetřili rozdílu mezi koncovkami *stvo* a *ství*, třeba rozdíl ten byl více zvykem než gramatikou odůvodněn; lid ho dávno šetří, rozeznávaje *panstvo* od *panství*, *kněžstvo* od *kněžství* a p., i netřeba se tuším vzdávati podobných výhod, když přispívají k srozumitelnosti.

Podobný účel jako kniha předešlá, ale rozsáhlejší obsah mají *Tužby vlastenecké*, epištoly, úvahy a řeči Vácslava Vlčka, druhdy po různu vydávané a nyní v jeden celek sebrané. Kdežto Hovory Olympské (aspoň první jich díl) výhradně se obírají jazykem a literaturou, dotýkají se Tužby Vlčkovy skoro všech těch bolavých vředů, jež užírají nám kusy našeho národního života, ať ze strany sociální nebo politické, ať v literatuře nebo v umění. Některé z těchto tužeb ovšem zůstanou hlasem volajícího na poušti aspoň po tu chvíli, pokud se neozvou jiným nežli českým jazykem: tanou nám na mysli hned první dvě epištoly, z nichž prvá *apoštolům a vyznavačům humanity v Evropě* domlouvá, že sice statkem i krví přispívali k osvobození Řekův ze jha tureckého, že se zasazovali za zrušení otroctví, že jako jedním hlasem se ozvali, když v Damasku několika židům násilí učiněno, když na tisíce

mil daleko mezi barbary některému Evropanu ukřivděno — ale národu českému že ruky pomocné nepodali, když klesl v boji nerovném, pokryt nesčíslnými přehroznými ranami. A druhá, vyzývající *českou historickou šlechtu*, aby přilnouc k duševním snahám českého národa podporovala výdatněji jeho literaturu a umění. Naproti tomu ostatní epištoly, zejména důtklivé *Poslání Pražanům* a *Poslání městům českým na venkově* jsou zde zcela na svém místě a neminou se bohdá i dále dobrého účinku. Filipika *Proti národnímu rozkolu* bude vždy vhodným *memento*, pokud nám někdo nezaručí, že stranické vášně u nás již nevzplanou v slepé zuření proti vlastní krvi a šlapání národních důležitostí. Jelikož tužby, pokud byly otištěny v Osvětě, trvají čtenářstvu posud v dobré paměti, zmíníme se kratičce pouze o těch, jež byly uveřejněny jinde. Ve článku *O vlastenectví žen českých* stýská sobě spisovatel do mnohých městek, že nemajíce srdce k národu odchovávají vlažné či odrodilé děti, čehož hlavní příčinou jest opět nečeské jich vychování. Podobným spůsobem novelistickým ukazuje na velikou vadu našeho společenského života, nedostatek *družebnosti* — a přece družebnost bývá nejlepším lékem proti omrzelosti a ochablosti osvěžujíc mysl a rozehřívajíc srdce, pro něž osamocenost bývá největší záhubou. Rozkošný obrázek *Ze života jarního* vrcholí v těchto větách: „Nejkrásnější jest blaho, které pociťujeme nad tím, že oblažujeme jiného. Kdo jiným nejvíce blaha působí, sám je nejblaženější. Lidé pociťují rozkoš z krásy své zevnější jenom, když vědí, že pohled na ni libé city budí *v jiných*; zcela podobným spůsobem těžíme čistou rozkoš ze všeho, což našeho jest, když to oblažuje lidi, s nimiž obcujeme. To platí o nadání našem, o srdci našem, *o práci naší* . . . Proto není člověku dobře býti samotnému, ani v samém ráji; šťasten může býti jen ve společnosti jiných.“ V důležitém pojednání *O národní osvětě*, hledíc obzvláště k literatuře české, byla i v těchto listech druhdy již zmínka učiněna. Velikou část knihy zaujímají stesky na divadelní správu, čtenářstvu Osvěty s dostatek známé. Na konec přidány některé řeči, při zvláštních příležitostech pronešené, z nichž nad jiné vřelostí citu vyniká dojemná, tklivá řeč nad rakví V. Hálkovou. Z celé knihy vane ryze český duch, mluví vlastenecký zápal a nadšení, snaha čistě humánní a bezohledná pravdymilovnost. Tužby své věnoval Vlček „slovutné spisovatelce paní Karolíně Světlé, nadšené tlumočnici horoucí lásky vlastenecké k jejímu nastávajícímu jubileu.“

Tužby a stesky naše národní, ovšem zvláštním spůsobem vyjadřují též *Základy vývoje Maďarův*, kulturně historické rozhledy od Karla Adámka, spis cenou Posla z Prahy poctěný. Čtouce o tom, kterak šlechta maďarská vždy rázně a houževnatě hájila národní i státoprávní samostatnost své otčiny, až ji uhájila a trvale pojistila, myslíme při každém dátum na naši šlechtu českou tážíce se, zdali také ona sobě kdy vedla nebo vede spůsobem podobným, a kolik ona přičinila k duševnímu i hmotnému rozkvětu svého národa. Takovéto přirovnávání je dosti smutné, ale velmi poučné. Spis Adámkův stopuje ústavní boje národa uherského (maďarského, vlastně šlechty jeho) od počátku tohoto století až do našich dob, vykládá jednotlivé fáse toho boje a které vynikající osobnosti se v něm účastnily. S oprávněnou hrdostí mohou Maďaři jmenovati dlouhou řadu mužův o národ svůj vysoce zasloužilých, mezi nimiž jako hvězdy první velikosti se září jmena: hrabě Štěp. Széchenyi,

„největší Uher", muž nad jiné vynikající všestranným vzděláním, podnikavostí, ráznosti a vlasteneckou horlivostí, a Frant. Deák, státník na slovo vzatý, který klidným rozmyslem dovedl svůj národ k vítěznému cíli. Ejhle, jakou obětovnost osvědčila šlechta uherská: na založení národní uherské akademie věnoval hr. Št. Széchenyi 60.000 zl., roční to důchod veškerých statků svých, hr. Jiří Károlyi a kníže Filip Batthyányi po 40.000 zl., hrabě Štěpán Károlyi 20.000 zl., několik šlechticů po 10.000 zl. atd. Na stavbu důstojného paláce akademie přispěl hr. Dessewffy 30.000 zl., bar. Š. Sina 80.000 zl. a veškeren národ snesl záhy více než 1 mil. zl. Národnímu museu daroval hr. Fr. Széchenyi drahocenné sbírky vědecké a umělecké (9205 sv. knĕh, 6000 map, 18 skříní mincí a j.), jež byl po celé Evropě nakupoval. Náklad $2\frac{1}{2}$ mil. zl. na veliký dóm Ostřihomský uhradili arcibiskupové Ostřihomští. „Po drahná léta toliko obětovná šlechta národní divadlo, jímž netoliko umění ale také dramatická literatura a národní opera v Uhrách tak utěšeně rozkvetla, uchránila od úpadku a zkázy." Obsah spisu Adámkova naznačují tyto kapitoly: Vývoj politiky maďarské do r. 1848; Rovnoprávnost občanská; Rovnoprávnost národní a náboženská; Vývoj osvěty a umění; Vývoj národohospodářský; Revoluce a reakce; Od r. 1860. Jako všecky spisy Adámkovy obsahuje i tento velikou hojnost materiálu s chvalitebnou pílí sneseného a dobře srovnaného; avšak jest sobě přáti, aby také sloh jeho byl lehčí, spojitější a plynnější.

Jaroslav Goll a Otakar Hostinský jali se vydávati *Sbírku přednášek a rozprav*, jejímž účelem jest, zjednati trvalý bližší styk mezi vědou a nejširším obecenstvem vzdělaným, jako se děje s dobrým prospěchem u jiných národův. Bylo by nositi dříví do lesa, kdy bychom chtěli dokazovati potřebu a prospěšnost podniku takového; i vítáme jej s upřímnou radostí a přejeme, aby se mu hodně dobře dařilo. Podle programu bude sbírka tato vycházeti po volných sešitech ve lhůtách neurčitých; do roka vyjde nejméně 5—10 čísel, průměrně asi o 2—3 arších malého oktávu. Posud vyšly dva sešity. V prvním položena jest přednáška dr. J. Durdíka o *Tómovi ze Štítného, praotci filosofie české*, kdež stručně a přehledně podáno jádro filosofie Štítného, jeho význam a důležitost v literatuře české a jeho poměr k tehdejším školám filosofickým Ráz filosofie Štítného jest scholastický realismus, stýkající se s křesťanskou mystikou středověku; Štítný jest nejčistším zástupcem mystiky slovanské, či úže mystiky české před Husem. „Štítný je křesťan, církevně katolík, scholastik, mystik, moralista — ale vše to v takovém ušlechtilém útvaru a při tom tak umělecký a světla dychtivý, že jest i filosof, filosof sice ve středověkém spůsobě, ale přece filosof takou měrou, že jsme po něm žádného více neměli, že jest více filosofem nejen než Hus, než Chelčický, nýbrž i více než Komenský." Významno jest, že právě Štítným zahájena řada populárních přednášek, neboť on to byl, jenž u nás otázku o popularisování věd prakticky rozřešil: psalť nejdříve pro svoji rodinu, pro svoje děti, a potom teprvé upravoval svoje spisy k vyšším požadavkům. Při té příležitosti dr. Durdík právem sobě stěžuje do našeho časopisectva, že si veřejných přednášek hrubě nic nevšímá. Když německé spolky nebo jednotlivci pořádají v Praze přednášky, shledáváme ve všech německých listech věrné o nich zprávy,

způsob i obsah přednášky se znova sestrojují před širším kruhem čtenářstva; na straně české však nic takového; ba kdy předmět sám důležitý jest a českého obecenstva nepoměrně citlivěji se dotýká, než pikantní causerie se týkati mohou obecenstva německého, ani tenkráte nemívá přednáška žádné ozvěny. — V druhém sešitu obral si *Jar. Goll* ke svému výkladu *Vznik anglického parlamentu.* Jako ústava anglická nevznikl ani parlament anglický najednou, než vyvinoval se znenáhla času postupem. Za Anglosasův obmezena byla moc královská aristokratickým sborem nazvaným witenagemote, to jest sněm moudrých. Doba anglosaská končí se bitvou u Hastingsu r. 1066, z níž vévoda Normandský Vilém vyšel vítězem; za něho přinešeny z Francie od Normanů řády feudální na půdu anglickou, kdež sloužily k sesílení moci královské. Vilém vládl absolutně. Svolával sice občas své duchovní a světské velmože, biskupy, opaty i barony, avšak toto „consilium“ nemělo určité kompetence ani určitých práv. Prvním základem ústavy anglické byla magna charta libertatum (velká charta svobod), vydaná za krále Jana r. 1215, v níž se vyslovuje zásada, že král nemá práva ukládati mimořádné dávky a příspěvky, než toliko se svolením všech manův, kteří léna od něho bezprostředně drží; kdy by však žádal král za auxilium nebo scutagium, že k baronům a prelátům mají přistoupiti též všichni bezprostřední manové bez rozdílu, že rada velmožů má se rozšířiti na obecnou radu veškerého *království.* Za nezletilého Janova nástupce Jindřicha III. těšila se rada baronů větší moci právě proto, že král byl nedospělý, při čemž v užívání vešlo jmeno „parliamentum“. Krok první k rozšíření parlamentu volenými zástupci stal se roku 1254, když král potřeboval peněz na výpravu do Gaskoňska, k čemuž mělo přispěti veškero obyvatelstvo svobodné; za tím účelem mělo se sejíti velké shromáždění, k němuž se měli dostaviti též volení zástupcové hrabství, aby oznámili, jaký příspěvek hrabství poskytnouti chtějí. Avšak teprvé v letech 1261 a 1264 odbývány jsou první parlamenty, ku kterým obecní (t. j. poslové hrabství) přišli, netoliko aby před radou ohlásili, jaké břímě na sebe vzíti chtějí, ale aby také hlas jejich slyšán byl o věci, která se všech týkala, o změně dosavadní nejvyšší hlavy říše, o výdatném obmezení moci královské. A hned rok na to stal se další krok, když Šimon Montfortský povolal do parlamentu vedle poslů z hrabství po prvé zástupce jistého počtu měst (1265). Avšak teprv Eduardem I. (1272—1307) dovršen a dokonán vývoj angl. parlamentu, co se týče složení jeho. Ač do samého konce středověku časem svolávána také rada baronů, přec o všech důležitých věcech tázán býval plný parlament, skládající se z baronů světských i duchovních i z volených poslů. Žádný anglický král již nemohl se obejíti bez parlamentu. Dále vykládá spisovatel práva parlamentu za středověku a jeho složení ze dvou domů: z domu lordů a z domu obecných, jež trvá až do našich časův. — I v dalších sešitech slibuje program věcnou rozmanitost, čehož zárukou jest řada vynikajících spisovatelů, kteří k přednáškám těmto přispěti hodlají.

Pr. Sobotka.

OBSAH.

Str.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských

na čtvrtletí **1** zl. **65** kr., na půl roku **3** zl. **30** kr., na celý rok **6** zl. **60** kr.

jednotlivé číslo stojí **62** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1878 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 7. Sešit červencový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK IX — DÍL II

1879

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1879.

Přítomné číslo, jímžto se *druhé půlletí* letošní *Osvěty* počíná, jest zároveň **stým sešitem**, jejž vůbec do rukou ct. obecenstva odevzdáváme. Jest nám to milou příležitostí a pohnutkou vzdáti vřelé díky jako všem čtenářům svým za živé jich účastenství, tak obzvláště milým a vzácným přátelům za všelikou ochotu a službu, jakou se koliv *Osvětě* propůjčili a propůjčují — i prositi, aby nás přízeň a podpora těch i oněch provázela též na další dráze naší.

Sešit tento má o ½ archu větší objem, ale počet archů v nastávajícím čtvrtletí bude stejný jako v ostatních.

Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, žádáme snažně, aby je záhy obnoviti ráčili.

~~~~~~~~~~~~

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Život zvířat. Sepsal dr. A. E. Brehm. Přeložil dr. Č. Kotal. Díl I. Ssavci. Seš. 1. Nakl. J. Otto v Praze 1879.

Illustrované dějiny literatury všeobecné. Sepsal V. Petrů. Seš. 1. Nákl. V. Steinhausera v Plzni 1879.

Stručný všeobecný slovník věcný. (Malý Slovník náučný). Red. Jakub Malý. Dílu V. seš. 4. Nakl. I. L. Kober v Praze 1879.

Vlastenský slovník historický. Sestavil Jakub Malý. Druhé vydání. Sešit 12.—15. Nakl. Rohlíček & Sievers v Praze 1879.

Rukopisové Zelenohorský a Kralodvorský. Staročeským textem vydal Josef Jireček. Nákl. Fr. Řivnáče. V Praze 1879.

Básně staronárodní rukopisův Zelenohorského a Kralodvorského. Vydal Josef Jireček. Nakl. týž.

Die altböhmischen Gedichte der Grünberger und Königinhofer Handschrift. Im Urtexte und in deutscher Uibersetzung herausgegeben von Josef Jireček. Nakl. týž.

Mezi vůlí a činem. Povídka od Em. Miřiovského. Nakl. Fr. Hoblík. V Kolíně 1879.

Básně Josefa Jiřího Kolara. Nakl. dr. Grégr a F. Dattel v Praze 1879.

Král Vašek a Zuzana. Staro-novo-český šprým J. Schieblem v Plzni na světlo fedrovaný. 1879.

Časopis Musea království českého. Red. J. Emler. Roč. 53. sv. 1.

Národní bibliotéka. Sešit 365—366. (J. K. Tyl. XI. 2. — B. Němcová V. 2.) Nákl. I. L. Kobra v Praze 1879.

Česká proroctví. Příspěvek k dějinám prostonárodní literatury. Vydal Fr. Menčík. Nákl. vlastním. Ve Vídni 1879.

Zápisky kněze Václava Rosy. Vydal F. Menčík. Nákl týž.

Krištof Bergner, měšťan a chemik pražský v 18. věku. Sepsal Jiljí V. Jahn. (Otisk z Listů chemických). Nákl. vlastním. V Praze 1879.

Okres Smíchovský a jeho správa. Sepsal Rudolf Wunš. Na Smíchově 1879.

Průvodce po Karlových Varech a okolí Karlovarském. Sepsal Adolf T. Čtvrtečka. Nákl. vlastním. V Praze 1878.
~~~~~~~~~~~~

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK IX — DÍL II

1879

V PRAZE

TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM

1879

OSVĚTA

Slovanská myšlenka na Rusi.

Píše

dr. **Josef Perwolf.**

Tam od východní strany duch Slávie věje,
tam rod se silných vzpíná větípen od naděje!
Tam k Slovanům jest otvor líbezného zření...
(Ant. Marek r. 1813.)

Události, které sběhly se za posledních let na jihovýchodě evropském, postavily znova do popředí tak zvanou „slovanskou otázku," naplňujíce národy vzdělaného světa různými pocity. Národové germánští a románští — s malými čestnými výjimkami — pohlížejí na události ty s rostoucí nechutí, nenávistí i hrůzou; národové slovanští — s malou nepříliš čestnou výjimkou — spatřují v událostech těch svítání v těžkém mučennickém životě Slovanstva, i vítají s nadšením vycházející tyto červánky svobody slovanské vůbec. Slované *věří* již v svoji budoucnost, ačkoli dobře vědí, že jest jim podniknouti ještě zápas ohromný; oni dobře jsou vědomi slov svého velikého proroka, jež více než před půl věkem zazněla od úpatí nebetyčných Tater:

Mnohé ovšem ještě práce naše
jsou, a duch k nim třeba Alkejský:
tu lev musí padnout Nemejský,
který vraždy v národu nám páše;
tamto vepř a pes, co se kaše
proti řeči naší zlolejský;
tu had má sťat býti Lernejský,
tam chlév dlužno čistit Augiáše!
Neštiťme se však těch Herkulových
skutků, často sama velikost
předsevzetí dodává sil nových;
ani nade štěstím nezoufejme,
k Tatře i hor slávských všelikost
přeložíme — *jenom víru mějme!*

„Jenom víru mějme!" — ozývá se mocně od Šumavy do Adrie, od Archipelagu do Baltu. „Jenom víru mějte!" — bouří to v celé východní Evropě i v severní Asii, ve všech širých vlastech poddaných

žezlu slovanského císaře, od Baltu do oceánu, od moře Ledového do Černého. A Slované mají *víru*, mají *naději;* dejž bůh, aby měli i *lásku* a družně se spojili v pěstování oněch tří křesťanských ctností, jež pravoslavní Slované ctí co tři světice, Věru, Naděždu i Ljubov. Tohoť jest jim potřebí tím spíše, že národové vzdělané Evropy, především celé plémě německé, snaží se trhati první počátky slovanské svobody na jihu: jestiť prý „svoboda" privilegiem germánských a románských národův, a „Slovan" prý musí zůstati „sklavem," jak zvykli jmenovati obojí, Slovana i otroka. Ba

svobodu vám za hřích pokládají,
vaše jmeno terč jich úhryzky,
a své hříchy, mordy, nátisky
hrdinstvím a právem nazývají!

Než — hříšné pachtění i lopocení těchto plemen jest založeno na bahně, i — co sto bludných věkův hodlalo zvrtne doba. Nezapomínejmež na proroctví našeho věštce:

Co z nás Slávů bude o sto roků?
Cože bude z celé Evropy?
Slávský život na vzor potopy
rozšíří svých všudy meze kroků;
a ta, kterou měly za otroků
jen řeč křivé Němců pochopy,
ozývati se má pod stropy
paláců i v ústech samých soků.
Vědy slávským potekou též žlabem,
kroj, zvyk i zpěv lidu našeho
bude mocným nad Seinou i Labem! — —

Neutěšený obraz poskytují nám dějiny Slovanstva: jestiť v nich tolik *tragického*, jako nikde v dějinách jiných evropských národův. Ať pohledneme kamkoli, do starších nebo do novějších dob, všude krutý zápas s četnými zevnitřními i vnitřními nepřáteli, svírajícími Slovanstvo ze všech stran. Na východě i na jihu hrozný boj s valícími se na Evropu asiatskými barbary, na západě odvěký zápas s dotírajícími Němci. Ale nedosti na tom. I uvnitř samého Slovanstva nepřetržité boje, vzájemné ničení, zahlazování, tu pod pláštíkem „náboženství", tu zase pod pláštíkem „kultury" a bůh sám ví čeho — a vše to k zemdlení a záhubě Slovanstva, a k prospěchu i k potěšení četných jeho vrahův! Tak to bylo již na samém počátku, tak jest bohužel i nyní. Již skoro před půl druhým tisíceletím, východořímský císař Mauricius (panoval r. 582 až 602) dí o jižních Slovanech, že netrpí žádného velitele i pronásledují se vzájemnou nenávistí; v ničem prý se nesrovnávají, a když se i jedni srovnají, tu ihned jiní ruší taková ustanovení, jelikož všichni se nenávidí a nikdo nechce poslouchati druhého; potřebí prý hašteřivé jich vůdce všelijak přiváděti na svou stranu (t. j. císařství východořímského), aby se totiž nespojili pod jedním pánem. A před devíti stoletími Arab Al-Bekri taktéž poznamenal, že Slované jsou lidé smělí a výbojní, a kdy by nebyli tak rozerváni, nemohl prý by se s nimi měřiti nižádný národ na světě. Tak se vyslovují o Slovanech i jiní cizinci, tak k nim mluví i vlastní krajané, napomínajíce je ke svornosti. „Slované, proč se spolu vadíte? Sjednoťte se a svět rozdrtíte. Slované, vy ducha nesvorného, vy národ mnohohlavý, zlomkovitý, buďte celek a ne drobtové; zřiďte

obec jedním jmenem zvanou, pevnou ať ji cizí holomci, svornou, ať ji vlastní lakomci nezbourají; pak před vámi klekati bude celá Evropa!" Tak volají k nim jich proroci 19. stol., Voronič od Visly, Kollar od Tater, velikým hlasem — bohdejž ne hlasem volajícího na poušti! A povždy potřebí bylo mohutného hlasu proroka, jenž mezi rozkydanými i zhoubným satanášem rozervanými Slovany připravoval by cestu páně i přímé činil stezky jeho, jenž by spravil křivé věci a učinil ostré cesty hladkými. Co tu hádek, svárův, bojův, krveprolití mezi Slovany! Polský kníže Boleslav Chrabrý volá veškero západní Slovanstvo do zbraně proti Němcům; avšak jeho hlas jest hlasem volajícího na poušti: Lutici i Čechové jemu nechtějí rozuměti a spolu s Němci zuřivě dotírají na Boleslava, i ovšem stávají se kořistí Němcův. Když pak jediní zbylí ještě na Labi Slované, Čechové, ze všech stran obklíčení a tísnění od Němcův, snaží se podepříti se o sousední slovanské království, o Polsku a spojenou s ní Litvu a Rus, tu panovníci oněch slovanských zemí, ustrašeni hromy Vatikánu i Krakovského biskupa metanými na slovanské kacíře, volí raději „království nebeské"; oni a jich nástupci zůstavují české „království slovanské" Němcům, ba jeden z nich, příšerný král jezuita, pomáhá při konečné záhubě tohoto království slovanského. Nedosti na tom. Týž Sigmund III. začíná křižáckou výpravu proti ohromnému národu ruskému v Polsku i v Moskvě, pachtí se všemožně, aby slovanští ti „schismatici" uznali vrchmocí římského papeže: snažení marné, ale Slovanstvu záhubné. Klesá i druhé království slovanské na Visle a stává se kořistí Němcův. I slovanský jih, dávno ujařmený asiatskými barbary, jest rozerván oněmi nešťastnými hádkami schismatikův i papistův, vlachův i šokcův. Ký div, jestli konečně sám katolický jeden kněz, osvícený Charvát Križanić, s hněvem volá na Slovany, aby všechny ty náboženské hádky poslali konečně k šípku, i nechali papeže i patriarchu se hádati a škubati a za brady tahati!

Avšak nejen „papisti", „schismatici" i „kacíři" rozdírají i hubí celé Slovanstvo: hubíť je též jednotlivá plemena slovanská i pod jinými záminkami. Poláci vnucovali národu ruskému nejen království nebeské podle vzoru římského, ale i svůj jazyk, svoji kulturu: oniť prý jsou „vzdělaní", a Rusové „barbaři." To ovšem se nezdařilo, a zdařiti nemohlo: ne jazyk desítimilionového národu polského panuje na Dněpru a na Volze, nýbrž jazyk šedesátimilionového ruského národu panuje na Visle, ovšem jen po středním jejím toku; prameny i ústí její jsou už v moci německé. Avšak co to stálo bojův, co tu krve prolito! Na slovanském jihu spatřujeme něco podobného: z jedné strany známá kyselost i žárlivost mezi Charváty a Srby, nekonečné spory o víru i o jmeno, o úlohu „Piemontu" na Balkáně, jalové hádky o kůži medvěda, který ještě běhá po lesích; z druhé strany nechuť mezi Srby a Bulhary, pretense Srbův na Macedonii prý „srbskou", vypínání menšího rozervaného národu srbského nad větším bulharským, nevčasné blouznění o Srbsku Štěpána Dušana. Ovšem, všechno blouznění, všechny spory o úlohu „Piemontu" ukázaly se býti planými, a Srbové i Bulhaři děkují za to, co mají, jediné Rusku; ale vzájemná nechuť a kyselost mezi Jihoslovany není tím uklizena i vyšlehuje každou chvíli to v Záhřebě i v Bělehradě, to v Pirotě i jinde. Ba, práv byl Kollar, volaje s hořkostí:

Kolikráte myslím o tom našem
národu a jeho velkosti,
ale na zlomky a drobnosti
rozervané zhoubným satanášem,
pod knížetem, carem, králem, bašem,
žijícím co kaluž v temnosti;
veždy duchem plným žalosti
volám takto za Izaiášem:
Rozmnožil jsi národ tento, Pane,
ale nezveličils veselí!

Ze všech slovanských národův jediný *ruský* zachoval sobě povždy *politickou samostatnost*; on jediný ze Slovanův založil sobě po hrozných svízelích i bojích *stát* na základech pevných a trvalých a pojistil sobě takovým spůsobem i svůj národní byt; neboť zajisté *žije* jenom národ, jenž požívá politické samostatnosti a rozhoduje *sám* o sobě; národ však, zbavený politické samostatnosti a spravovaný cizinci, již jen *živoří*. Ruský národ, rozražený i zemdlený na východě Tatary a na západě Litvíny a Poláky, Němci a Švédy, soustředil se okolo Moskvy a založil si tu silný stan; kníže Moskevský nazval sebe velikým knížetem (pak carem) *vší Rusi* i začal sbírati okolo Moskvy všechny země ruské. Nejprvé sebral celou severovýchodní Rus, osvobodil se od vrchmocí tatarského, i dobyl celého tatarského Povolží, Kazaně i Astrachaně. Sesíliv tak obrátil se na západ, ke své jihozápadní „otčině“ — jak nazýval polskolitevskou Rus — i sebral během jednoho století téměř celou jihozápadní Rus, Rus Bílou i Malou (kromě Červené). Na počátku našeho století korouhev ruská zavlála i na královském hradě Varšavském, a koruna Piastovcův i Jagajlovcův zaleskla se na hlavě císaře ruského, spolu krále polského.

1. Slovanská myšlenka na Rusi do počátku 19. století.

„Po mnohých časích usadili jsou se Slované po Dunaji, kde nyní jest uherská země a bulharská; od těch Slovanův rozešli se po zemi a nazvali se jmeny svými, kde na kterém místě se usadili: jakož přišedše usadili se na řece jmenem Morava, a nazvali se Morava, a jiní Češi jmenovali se; a k týmž Slovanům také náležejí Charváti Bílí, i Srbové, i Korutané. Když pak Vlachové byli vpadli na Slovany na Dunajské, a mezi nimi se usadili a násilí jim činili, tehdy ti Slované přišedše usadili se na Visle, i nazvali se Lechové, a z těch Lechův někteří nazvali se Polané, a jiní Lechové Lutici, jiní Mazovšané, jiní Pomořané. A tak i tito Slované přišedše usadili se po Dněpru, a nazvali se Polané a jiní Dřevané, protože se usadili v lesích; a jiní usadili se mezi Přípetí a Dvinou, i nazvali se Drehovici; jiní se usadili na Dvině, i nazvali se Poločané, pro říčku, která teče u Dvinu, jmenem Polota. Slované pak usadili se okolo jezera Ilmera, nazvali se svým jmenem a vystavěli město hrazené a nazvali je Novohrad; a jiní usadili se po Desně a po Semi, po Sule a nazvali se Seveřané. Tak rozešel se národ slovanský.“ Totoť jest zpráva zapsaná na první stránce starobylého ruského letopisu na počátku 12. století.*) Ruský letopisec dobře ví, že byl jeden národ slo-

*) Nestorův letopis ruský, přeložil Erben, str. 3.

vanský, Slované Dunajští, Morava, Čechové i Lechové, Rus, vypravuje, že apoštoly Slovanův byli sv. Pavel a Ondřej, Konstantin a Method, vynálezci slovanského písma. Toto zajímavé vypravování ruského letopisce o nejstarší historii slovanské opakují potom všichni pozdější ruští letopisci, okrašlujíce je rozličnými přídavky, jmenovitě z polských kronik přijímanými. V ruských letopisích, chronografech a kosmografiích, od konce 16. století, nacházíme rozličné zprávy o původě „Slavjan“ nazvaných tak prý od slávy, o majestátě Alexandra Velikého daném Slovanům, o jihoslovanských carstvích, o královstvích polském a českém; Čechové — tak vypravuje se v jedné kosmografii — jsou prý národ chrabrý a hrdý, lvu podobný; jazyk mají slovanský, podobný polskému; dříve měli svého krále; u víře nyní zbloudili, a mezi nimi jsou nejen papeženci, ale i Husité od kacíře Jana Husa atd. Pobožní Rusové čítali též životy českých i moravských svatých, sv. Konstantina a Methoda, sv. Ivana, sv. Ludmily a Václava, a z nich dovídali se o knížatech moravských Rostislavě i Svatopluku, o knížatech českých Bořivoji, Vratislavu i Václavu, o „slavném hradě“ Praze, o Boleslavi, Budči, Tetíně, o stole otně i dědně, na nějž sázeli nová knížata atd.*) Ruští kněži, jmenovitě na Rusi polskolitevské, hájíce starožitné víry pravoslavné, víry ruské, proti nájezdům katolíkův polských, tvrdili, že z počátku všichni Slované, nejen Rusové, Bulhaři a Srbové, ale též Čechové a Lechové, byli pravoslavní, že moravský Svatopluk přijav pravoslaví od sv. Methoda, obrátil též českého Bořivoje a Ludmilu, a že skrze českou kněžnu Dubrovku přijal pravoslaví i polský Měško; všichni ti národové prý slovanským jazykem boha chválili a víru řeckou zachovávali, ale potom prý přišel Vojtěch, biskup latinský a zavedl mezi západními Slovany latinské obřady atd. Toto theoretické slovanské vědomí mezi Rusy doplňovalo se i praktickou zkušeností; ruský národ přebývavší v říši polskolitevské ovšem obcoval pořáde s Poláky; ale i Moskevští Rusové bývali často v Polsku, a v obou slovanských státech, v Polsku i Rusku, přes všechno nepřátelství často uvažovaly se výhody, jaké by vzniknouti mohly všemu Slovanstvu z politického sjednocení obou říší. Rusové bývají i dále na západě, mezi Čechy; tak již za Husitských dob, tak i později, kde v Praze bývají poselství ruskomoskevská, a Rusové i Čechové mluví spolu po slovansku.**) Geniální císař Petr Veliký, jenž výborně porozuměl významu Slovanstva vzhledem k Rusku, snaží se všemožné vejíti ve spojení nejen s jižními, ale i se západními Slovany; on pomýšlí s pomocí Jihoslovanův, na záhubu Turecka a Jihoslované s nadšením vítají tohoto „slovanského cara.“ Ale ani o Češích nezapomněl Petr; ve Vídni byli okolo něho, k výslovné jeho žádosti, čeští páni, jmenovitě hrabě Černín; s bojarínem Borisem Šeremetjevem rozmlouvaly při dvoře dvě české šlechtičny, a poctivý pan Boris se domníval, že mluví s ním „po čerkasku“ t. j. po malorusku. Petr přikazoval bráti do služby „šrejbery iz Bemčan (Čechův), iz Šlencov (Slezákův) ili iz Moravcov, kotoryje znajut po slovenski,“ ba velel najati v Praze „kompaniju komediantov, kotoryje umějut govoriť po sla-

*) Srv. slovanské legendy v I. díle Pramenův dějin českých.

**) Tak ku př. r. 1576 poslové ruští oznamují caru, že přišel k nim „Fartembork Zdeng“ (Vartenberk Zdeněk) i mluvil s nimi česky.

vjanski ili po češski,“ což také jeho agent činil, ovšem podotýkaje, že „jazyk jich zělo (velmi) trudno razuměť.“ Kromě šrejberův a komediantův zamýšlel Petr užiti pomoci českých učenců ve skládání rozličných ruských knih; již r. 1712 hledal v Praze učence, kteří by psali „o počátku slovanského národu i o jeho jazyku,“ i velel tam sbírati knihy týkající se toho předmětu. Za čtyři léta opět přikazuje svému agentu Veselovskému, aby vyhledal encyklopedie a jiné knihy i aby jel do Prahy; tam měl „v jezuitských školách učitelům pověděti, aby ony knihy přeložili na slovanský jazyk; jelikož některá rčení jich nesrovnávají se s naším slovanským jazykem, i můžeme k tomu poslati k nim několik Rusův, kteří umějí latinsky i lépe mohou nepodobná rčení v našem jazyku objasniti.“ Veselovský našel v Praze takového překladatele jezuitu „historiografa českého,“ jenž pod dozorem rektora Libertina začal překládati žádané knihy. Jemu na pomoc přibyli do Prahy dva Rusové, Vojejkov, žák slovanolatinské školy Moskevské, a mnich Krolik s dvéma písaři. Ale Rusové ti brzy seznali, že prý „český překlad z německého jest marný“; Krolik naučil se německy tak dobře, že překládal přímo z německého bez pomoci českého jazyka; Vojejkov překládal z češtiny, ale ne všemu prý rozumí, pročež překládají jemu z němčiny do latiny. „I tak za český jazyk vydávají se peníze nadarmo, neboť možno to dělati v samém Rusku bez velikých útrat.“ Jak se vše to skončilo, nevědomo; bez pochyby ustali brzy v tomto skutečně jalovém díle.*) Petr sám byl v Čechách dvakráte; po prvé r. 1698, jeda z Drážďan do Vídně, projel též Prahou, avšak nezastavil se tam: „6. června před večerem přijeli do města Prahy,“ dí se v denníku cesty Petrovy; „jeli skrze město, a město jest veliké, stolice česká; i zastavili se za městem, v hospodě jedli a odjeli pak na jednu míli.“ **) Po druhé byl Petr v Čechách r. 1716 v německých Karlových Varech, a tu se dal malovati známým českým malířem Kupeckým. Český umělec měl podivné názory o Rusích a jich panovníku, ale seznámiv se s Petrem pojal k němu takovou úctu, jako prý k nižádnému panovníku; oba mluvili spolu po slovansku nebo, jak životopisec a přítel Kupeckého Fuessli dí, „po česku.“ ***) Těžké a žalostné bylo tehdy položení českého národu, který polomrtev sotva dýchal; a přece Vídenští ministři neodvažili se podrážditi ruského cara, obávajíce se, že vojsko ruské mohlo by z Polska vraziti do Slez i do Čech, „kde nepokojný lid snadně k Petru se přidá.“ †) Petr hledal nadarmo v Praze českého historiografa, jenž by byl sepsal dílo „o počátku slovanského národu a o jeho jazyku“ a tak doplnil to, co domácí ruští „historikové“ nebo lépe řečeno kronikáři Kopijevič (1699) i Mankijev (1715) o Slovanech napověděli; a přece i tito spisovatelé vypravují, že Slované zaujímají velikou část Evropy

*) Srv. Pekarského: Nauka i litěratura v Rossii pri Petrě Velikom I. (passim). V papírech bývalé jezuitské kolleje Pražské našlo by se asi též leccos.

**) Uvedli jsme tato slova denníku proto, že Pelzel (Geschichte der Böhmen, 3. Aufl., p. 836) vypravuje, jako by se byl Petr zastavil v Praze, a tu při obědě rozmlouval s českou šlechtou po slovansku. Zprávu tu pojal i Jungmann do své Historie liter. české (str. 240). Jest to patrně nějaká mýlka.

***) Časopis Česk. Musea 1855, 220.

†) Srv. Osvětu 1878, Květen, str. 343.

i Asie, a že slovanoruský národ svým jazykem může projíti málem skrze celou Evropu, i smluviti se dobře s Poláky, Čechy i s jižními Slovany, mnohem lépe než prý Vlachové i Francouzi. Konečně se podařilo Petru najíti takovou knihu, a sice tam, odkud bral námořníky, oficíry a jiné úředníky, t. j. v jižních Slovanech: bylo to ovšem nekritické dílo Dubrovničana Orbini „Il regno degli Slavi“ (1601), jež přeložil Hercegovec Sava Vladislavić a vydal Prokopovič k rozkazu samého cara. Zajímavý jest titul překladatele: „Kniga istoriografija počatija imeně, slavy i razširenija naroda Slavjanskago, i ich carej i vladětělej pod mnogimi imjanami i so mnogimi carstvijami, korolevstvami i provincijami. V kotoroj opisujetsja počatije i děla vsěch narodov byvšich jazyka slavenskago i jedinogo otěčestva, chotja nyně vo mnogich carstvijach razsějalis', črez mnogije vojny, kotoryje iměli v Evropě, vo Azii i vo Afrikě. Razširenija ich imperii i drevnich obyčajev, v raznych vremenach, i poznanije věry Christa Spasitělja pod mnogimi vladětělmi. Perevedëna so italianskago na rossijskoj jazyk, i napečatana povelénijem i vo vremja sčastlivago vladěnija Petra Velikago, Imperatora i Samodéržca Vserossijskago“ (r. 1722). Petr tak dychtil po této knize, že nacházeje se toho roku v Astrachani na válečné výpravě proti Persii, žádal, aby kniha byla jemu bez meškání zaslána. Na Slovany pomýšlel Petr hodlaje zříditi akademii náuk, jejížto projekt prohlížel ještě před smrtí (r. 1724); dobře porozuměv, že akademie složená ze samých Němcův nemůže osvěcovati ruský národ, napsal na projektě: „Třeba ještě přidati po dvou (ke každému učenci k přípravě mladých lidí, kteří by mohli zastoupiti jich místo) ze *slovanského* národu, aby mohli snadněji učiti Rusy.“ Ruský agent ve Vídni měl opět vyhledati dvanácte slovanských studentův: avšak i tu se ukázalo, že slovanský jazyk málo jest v užívání mezi studenty, ba že opovrhují jím i ti, kdož jsou slovanského původu. Jaký to geniální, skutečně veliký císař slovanský! Šrejbery, komedianty, studenty, učitele, učence, historiografy, námořníky, oficíry, diplomaty — všechny tyto lidi chce míti hlavně ze Slovanův. Ale bohužel, za tehdejší skleslosti téměř všeho Slovanstva těžko bylo najíti takových lidí s dostatek; bylo jich pořídku mezi samými Slovany. Petr dychtivě se shání po díle o původě, slávě i rozšířenosti slovanského národu, i musí spokojiti se s nekritickou knihou Orbiniovou, nenacházeje nic lepšího. Jaký pak div, že Slované lnou k tomuto „slovanskému caru“ s největší oddaností! V zákoutí srbské Lužice vítá Petra jako císaře slovanského lužický Srb Frencel; turečtí Jihoslované s jásotem vítají vyslance pravoslavného cara slovanského, od něhož očekávají spásy, i žehnají dlouho jeho památce; Dalmatinci i Charváti oslavují jej v ódách co budoucího vítěze nad Turky; ve Vídni ministři císařovi obávají se sympatií lidu českého i Srbův uherských k ruskému panovníkovi.

Za Petrových nástupcův ovšem nezapomínali na Slovany, ale zabývali se jimi méně. Rozvoj studií historických i filologických v Rusku vedl přirozeně ruské učence, ať již Rusy nebo německé akademiky, k studiu Slovanstva, jeho historie, starožitností, jazyka atd.; slovanské jazyky vešly též do slovníka více než dvou set jazykův vydaného podnětem císařové Kateřiny. Sama geniální Kateřina našla sobě pokdy k studiu slavistiky, ovšem jen povrchní. „Sebrala jsem mnoho zpráv

o Slovanech," píše Grimmovi (r. 1784), „i mohu v brzku dokázati, že oni dali jmena větší části řek, hor, údolí, krajův ve Francii, Španělích, Skotsku a jinde, ba i v Americe;" také prý ku př. Perigord je slovanské, též baron = bojarin; Merovingové, Chilperik i Klovis, byli prý Slované, a není prý divu, že francouzští králové přísahali v Remeši na slovanské evangelium atd. To byly ovšem chatrné vědomosti, ale Kateřina jest aspoň práva, podotýkajíc, že buď kdokoli sebe učenější, jestli však nezabývá se pilně i jazykem slovanským, bude mu vždycky mnoho scházeti. *) K rozkazu Kateřiny vytištěna v Petrohradě historie slovanských národův Srba Raiče (1795, vyšel jen 1. díl). Slovanská historie i filologie začala vždy více zajímati ruské učence i spisovatele. Známoť, že na počátku 19. stol. mezi nimi byl tuhý spor o jazyku; jedni hájili tak zvaného starého slohu, t. j. ruštiny pomíchané s církevním jazykem „slovanským" — pročež nazváni „slavjanofily", jmeno, které dlužno vykládati jenom co „milovníci slovanského církevního jazyka", ne pak „milovníci Slovanův"; druzí dávali literárnímu jazyku ruskému formu lehčí a obratnější, jmenovitě pomocí moderních jazykův. Representantem prvního směru byl Alexander *Šiškov*, viceadmirál, říšský sekretář, později (od r. 1813) president akademie a (od r. 1824) ministr národní osvěty, který tvrdil zrovna jako před sedmi věky ruský letopisec, že „jazyk slavenskij i ruskij odin i tot že," i liboval sobě v starém slohu, t. j. v ruštině prosáklé hojně církevní slovanštinou, odsuzuje nový sloh *Karamzina* a jeho stoupencův. Šiškov zabývaje se „slovanským" jazykem církevním začal si všímati i jiných Slovanův, s nimiž se také brzy seznámil z blízka.**)

2. Rusové a Slované západní i jižní.

Od časův Petra Velikého Rusko nespouštělo s očí celého pravoslavného východu, směřujíc ke zničení tureckého panství a k osvobození východních křesťanův, hlavně Slovanův. Na Dunaji děla ruská nepřestávají ani hřmíti, probouzejíce křesťanské národy z dlouhověkého spánku. Polomrtvé po rukou i po nohou svázané Slovanstvo jižní, které posud svíjelo se pod bičem asiatských barbarův i pod ferulí lstivých Řekův, naslouchá tomuto hřmění ruských děl i ruského „urá" na Dunaji a v radostném rozechvění očekává své spásy od severních souvěrcův i soukmenovcův, kteří také brzy pomáhají Srbům v jich boji s Turky. Ale od konce 18. století ruská vojska valí se i na západ na pomoc Evropě proti Francii; ruské korouhve vlají na Visle, Labi, Rýně, v Alpách i na Adrii a Evropa děkuje své osvobození z jarma Napoleonova hlavně velikému císařství slovanskoruskému. „svaté Rusi, mohutnému rodu Slovanův," „hrdinským vůdcům Slovanův držícím prapor slovanský" — jak dí souvěký Žukovský. Spálená Moskva odplácí Paříži, kamž vstupuje císař Alexander se svým vojskem.

*) Russkij Archiv 1877, aprěl', 430; Sbornik imp. russk. istor. obščestva (1878, d. XXIII).

**) Srv. jeho knihu „Razsužděnija o starom i novom slogě" (1803), též jeho zprávu císaři Alexandru o překladě biblí (Zapiski, mněnija i perepiska Šiškova, v Berlíně 1870, II. 215). Obšírný životopis Šiškova od Stojunina v. ve Věstniku Evropy r. 1877, poslední knihy.

V pobědach rod Slavjan vozros,
Likuj Moskva, v Parižě Ross!

„ve vítězstvích rod Slovanův vzrostl, plesej Moskvo, v Paříži Rus!“ volá souvěký básník. Jihoslované i Poláci vidí svou spásu v mocném císařství ruském; ale i v jiných Slovanech budí se netušené pocity, i oni s hrdostí a nadějí pohlížejí na velikou říši slovanskou a na její chrabré vojsko.*)

R. 1799 táhlo ruské vojsko skrze Čechy do Vlach, pomáhat Rakousku proti Francii; v Praze pobyli tehdy veliký kníže Konstantin Pavlovič i Suvorov. „Veškerému tomu lidu právě slovanská udatnost z očí vyhlédala,“ dí souvěký Rulík; „veliké to bylo potěšení pro nás, a oni jsou též velikou radost z toho měli, že my jsme s nimi a oni s námi jazykem slovanským mluviti mohli, ano i proto, že jsme na place podle mostu mustrunk jejich po slovansku slyšeli a dobře mu rozuměli.“ Pražané vlídně vítali i častovali ruské vojsko, začež prý „tito znamenití Slované velmi vděčni se prokázali;“ i z venkova sešlo se mnoho lidu podívat se „na tyto hrdinské Slovany.**) Z Čech táhli Rusové dále do Vlach skrze země slovenské, a jakož je vítá Rulík v Praze, tak vítá i v Lublaně Vodník (v *Novicích)* „Rusy naše staré bratří, kteří přišli k nám ne loupit ale hájit nás od nepřátel Francouzův. Před půl druhým tisíceletím přišli do našich zemí první Slovenci z rodu Rusův i jiných Slovanův. Proto snadně rozumíme ruskému jazyku: jsouť oni Slované a kořen, z něhož pošli naši předkové; oni žili daleko na Dunaji, odkud šli lesem, až nejkrajnější rod usadil se tu a nazval zemi krajní (Krajinou). Nyní pak vidíme na vlastní oči, jak mocné a veliké bratří máme na světě, bratří, kteří zachovali v úplné čistotě náš slovanský jazyk.“ A Slované západní i jižní vídali pak ještě častěji ruská vojska mezi sebou, pod Slavkovem na Moravě i v Kotorské Boce. Přítomnost ruských vojsk ve slovanských zemích byla jaksi praktickým doplňkem vznikající tehdy *slavistiky*. Již na počátku našeho století patriarcha slavistiky Dobrovský posílá svého Slavína co poselství ke všem slovanským národům, a taktéž i Nejedlý svého Hlasatele k Čechům i Moravanům a všem podle jazyka spřízněným široko daleko bydlícím Slovanům. Pěstovatelův i milovníkův slavistiky a slovanské myšlenky vůbec vždy více přibývalo i mezi rakouskými Slovany: k Dobrovskému přidružil se v brzce Slovenec Kopitar. Mezi Čechy zvláště horlivými Slovany byli oba přátelé J. Jungmann i A. Marek. Slovanské Rusko, které konalo

*) Srv. naše rozpravy „Východní otázka — otázka slovanská“ a „Slovanské hnutí mezi Poláky“ (Osvěta 1878 a 1879), které doplňují tuto rozpravu.

**) Jelínek: Rusové v Praze 1799—1813 (Lumír 1878, č. 12). Tehdy složena byla i německá báseň na příchod Rusův do Prahy; pamatujeme se, že jsme ji viděli v bibliothéce Českého Musea. — Podotýkáme tu, že ruské vojsko bylo v Čechách již dříve, r. 1735 a 1748, táhnouc k Rýnu na pomoc císaři. R. 1735 — raportuje maršál Lacy — prý „tutošnije obyvateli s soldatami beznuždnyj iméjut razgovor.“ R. 1748 stála část ruského vojska v poledních Čechách, u Protivína a Štěkně; Písecký děkan Ledecký zapisuje tuto událost do pamětné knihy, chované posud na děkanství, podotýká, že možno bylo porozuměti jich církevnímu jazyku (latinam linguam non calent, sed omnia nativa peragunt, potuimus etiam ipsos aliqualiter intelligere). Zápisek Ledeckého vydal P. Lavrovský v Ruském Archivě 1866, str. 1285.

tehdy tak důležitou úlohu v bojích i v osvobození celé Evropy, vzbuzovalo v českých i jihoslovanských vlastencích obzvláštní lásku, úctu i nadšení. Ruský námořní oficír Broněvský, jenž byl se účastnil bojův admirála Senjavina proti Francouzům v jižní Dalmacii, velmi dobře seznámil se s poměry jižních i rakouských Slovanův, jmenovitě na cestě z Terstu do Petrohradu (r. 1810). Broněvský mluvě o Slovencích, tehdy z větší části poddaných Francie, podotýká, že „pochod vojska Suvorova do Vlach, i dlouhý náš pobyt v Terstě seznámily je s Rusy. Oni od těch dob jako by se probudili ze sna; víra, jazyk i podobnost obyčejův zalichotily jich národní hrdosti. Nic jim není teď milejším, než mluviti o Rusku, o naší říši, vládě i o štěstí býti Rusy. Blouznění jejich sáhá mnohem dále, nežli by možno bylo očekávati od jich obmezených vědomostí v politice. Jedním slovem, naše přebývání na blízku slovanských zemí, ba i pomíjející náš přechod skrze Krajnu, učinil na ně silný dojem, i třeba přiznati, že, buď jich vláda sebe pečlivější, oni přece budou mysliti o Rusku s nadšením.“ Broněvský obcoval pak i se Srby v Uhřích, i s Rusíny uherskými a haličskými; všude přijímali jej s neobyčejnou laskavostí, všude jevili živé sympatie k Rusku a k císaři Alexandrovi; na Rusi uherské i haličské Broněvský cítí se býti již doma, v Rusku, i podotýká, že „Halič jako starodávné dědictví Rusi zasluhuje obzvláštní naši pozornost.“ Broněvský s potěšením pozoruje, že „od Terstu do Petrohradu všude panuje jazyk slovanský, a že na tomto prostranství domácí obyvatelé jsou z větší části Slované.“ *)

Památný rok 1812 a jeho následky roznítily sympatie Slovanův k Rusku ještě u větší míře. Hrdinství ruského národu, ukázané v hrozném boji proti francouzskému Atilovi, naplňovalo Slovany nadšením, i dobře podotýká tehdy Jungmann, že „Rusové mají pochvalu v celé Evropě a jisté, že napotom nikdo se neopováží jich barbary nazývati. Buď již jak buď oni se zachovají a slovanské jmeno zvýší.“ Čeští vlastenci měli vstoupení ruského vojska do Čech r. 1813 za důležitý krok ke sblížení Čechův a Rusův. Ruští oficíři v Praze navštěvovali české divadlo, a přebývající tehdy v Praze viceadmirál Šiškov často rozmlouval — jak sám dí — s Dobrovským o slovanském jazyku a jeho nářečích. Praha zavázána mnohým ruskému vojsku, podotýká týž Šiškov; onoť prolilo za ni svou krev v bitvě u Chlumce, kde raněn generál Ostermann; kdy by Rusové byli pustili loupeživého Vandamma ku Praze, tu by ona zajisté byla vydrancována. Mnozí ruští vojíni zemřeli v Praze na rány, i pohřbeni na vojenském hřbitově v Karlíně, kde posud jich památku hlásá žulový náhrobek. Pražané horlivě pečovali o raněné Rusy, což sám císař Alexander I. vděčně uznává v listě k nejvyššímu purkrabí Kolovratu. České paní vyšších kruhův věnovaly pak generálu Ostermannovi skvostný pohár s českým nápisem: „Udatnému Ostermannovi od Čechyň k paměti na Chlumec dne 17. (29) srpna 1813.“ **) Ruské vojsko

*) Putěšestvije ot Triesta do S. Petěrburga v 1810 g. (Moskva 1828, 2 d.). Neméně zajímavy jsou i jeho Zápisky o mořských pochodech Senjavina (v Petrohradě 1818, 4 d.), kde často s živou sympatií mluví o jižních Dalmatincích a Černohorcích. O pamětném spise Broněvského, týkajícím se všeho Slovanstva, zmínili jsme se v Osvětě 1878, červen, str. 424.

**) O přebývání Rusů v Čechách r. 1813 srv. Zápisky Šiškova (I. 220 sld.), Zeleného Život J. Jungmanna, též výše dotčenou rozpravu E. Jelínka.

činilo vůbec v Čechách velmi dobrý dojem a všude způsobilo radostné hnutí. Tak ku př. přijelo tehdáž 50 kozákův do Náchoda, a jak píše Ludvík (v Památkách Náchoda) „na nás veliký dojem způsobili i velmi se zalíbili; snad jsme tušili krev bratrskou, rod slovanský; myšlenky i řeči naše toliko k nim směřovaly, až i ke skutku přišlo“: dalť se dva rhetoři k ruskému vojsku.*) Čeští vlastenci radovali se z přebývání ruského vojska v Čechách, a Jungmann, který tehdáž v Litoměřicích obcoval s Rusy, podotýká, že jest „dobře Čechům, že se trochu seznámili s Rusy; aspoň vědí, že více Slovanův na světě.“ Tak psal horlivý onen Slovan příteli svému *Ant. Markovi*, jenž s ním úplně se shodoval. Zajímavo jest Markovo „Psaní básnířské“ Jungmannovi, jež pochází z těch dob. Marek těší se lepší budoucností svého národu, jenž konečně zvítěziti musí:

. . . Čiňme nehodě své vzdoru
svou příští blahost lépe majíc na pozoru.
Vždyť mnohý ukovaný v podzemnici věze,
svou chvíli prolomiv se prchá od řetěze.
Tam od východní strany duch Slávie věje,
tam rod se silných vzpíná vštípen od naděje.
Tam k Slovanům jest otvor líbezného zření,
k jichž nohoum Adriat i Okeán se pění,
jichž rádlo Labské nivy, onde Donské voře,
jichž lodí zjíždí Černé, Severské i moře.
Co z toho, že nás Tevton tiskne z jedné strany,
a z druhé bídné žití mezi Ottomany,
že outočícím Srbům chrabrá klesla ruka,
a rozvalena říše krále Svatopluka!
Vždy Rurikovo žezlo nám se nevyrvalo,
to násilám tatarským šťastně odolalo.
Až podnes stojí Moskva, sídlo starožitné,
a Petra velikého hrady nedobytné,
jenž ve své vládě drží statně carujíce
dvou dílů země staré valné polovice.
Že úkazům jich kraj náš nepodlehá český,
to sluje pronášeti malomyslné stesky.**)

Radostně vypravuje Palkovič ve svém Týdenníku (1813) o vstoupení „J. Jasnosti císaře ruského Alexandra, tohoto veleslavného slovanského mocnáře do rovné slovanského hlavního a vznešeného města Prahy.“ Český básník *Patrčka* v ódě, sepsané k jmeninám císaře

---

Bylo by záhodno, aby vše, což o té věci známo, bylo sebráno i vydáno. Tehdejší literatura v Čechách, česká i německá, korrespondence rozličných osob a j. poskytly by zajisté hojného materiálu. Dílo to mohl by snad p. Jelínek podniknouti; učinil by tím vděk i Čechům i Rusům. — Za příčinou onoho poháru Šiškov k rozkazu císaře Alexandra napsal později (r. 1817) reskript, v němž mezi jiným dí, že dar jest svědectvím vděčnosti „soukromého nám chrabrého českého národu“; slova tato však císař vyškrtl, a k námitce Šiškova, že možno přece Čechy nazvati soukmenovci, „jelikož mluví naším nářečím“ císař odpověděl: „Podezřiví Němci pomyslí, že my sbližujíce se s Čechy, za příčinou tohoto příbuzenství máme na ně nějaké úmysly.“ (Zápisky Šiškova II. 100.)

*) Tento dobrý dojem činí ruské vojsko, oficíři i mužstvo všude: o tom často mluví Havlíček, to potvrzují nejnověji Bulhaři, a tak soudili ještě r. 1849 i Maďaři. Já pak znaje také trochu ruské vojsko ze zkušenosti, pochopuji výborně slova p. Ludvíkova.

**) Sebrání básní a zpěvů, vydané od Puchmayera (v Praze 1814, sv. V. 116).

Alexandra (26. února 1814), opěvuje velikomyslného panovníka, jenž osvobodil tolik národův úpěvších pode jhem Napoleona, tohoto tupitele Slávie; oslavuje Alexandra, dobrotivého otce svojich i ochránce věd.

Plesej vlasti věrný Čechu!
Zná on též tvůj tvrdý meč,
pro krále že bez oddechu,
s chutí v strašnou letíš seč!

Jiný básník toho času, *V. Svoboda*, v básni na mír Evropy r. 1815 přičítá utišení Evropy hlavně „chrabrým Slovanům." Lev český hřívu ztřásaje hrozlivou se vzchopil a spojen s čilým Rurikovcem i s Němcem zahnal vraha. „Plesej hrdinný ó Slovanů rode, hlasné vydej slavné Čechie zpěvy!" Podobně složil i Dubrovnický básník, opat *Zamanja*, latinskou ódu na císaře Alexandra (r. 1814), a Záhřebský kněz *Hrvatović* připsal svoji knížku „Kruna najvećih vitezovah velikoga Franca i najvećega Alexandra" (ve Vídni 1814) císaři Alexandru, jenž prý zná jihoslovanský jazyk — „koji su u ovome slavonsko-iliričkomu jeziku umitni." Radost Slovanstva, tehdáž namnoze utištěného, ze slávy prvního národu slovanského, Rusův, byla všeobecná, a v prorockém takřka nadšení píše tehdy (4. máje 1814) Jungmann Markovi: „Zdejší Němci a Nedoněmci zlobí se náramně na noviny, že vždy jen o Rusích hovoří! Všecko prý oni! Ta válka slovanský svět zvelebila, a nemálo přispěje k jejich vydokonalení. Ne nadarmo naučila se Evropa je a oni Evropu znáti. Budou tuším za málo let po vší Evropě bukvárek lépe než posud poznávati; a nyní jisto, že Musy sobě sídlo v severu zarazí."

Následkem takového důležitého účastenství Slovanův, ruských i neruských, ve vojnách za osvobození Evropy — *slovanská myšlenka* vystupovala znenáhla i z mezí vědeckých a literárních, i přijímala ráz politický; Rusko zajisté samo nejednou napsalo slovanskou ideu na své prapory: ve jmenu jejím pomáhalo Srbům i upravilo politický byt Polákův. Není divu, že tato slovanská idea i v Čechách nezůstala bez ohlasu, jakož o tom píše Dobrovský Zahradníkovi (r. 1819): „Jsouť někteří horlivci pro českou řeč, kteříž tak velice Němcův nenávidí, že by raději pod správou ruskou státi chtěli, než pod německou rakouskou. Takové smýšlení české literatuře velmi škoditi může, tak že obecní správa usilovati bude a musí, aby se raději všickni národové zněmčili. Z druhé strany zase se ve Vídni obávají, aby Slované pod správou rakouskou řeckého náboženství k Rusům se nepřirazili. Z toho ouhledů (sic) od dvorské policie psaní na nejvyššího purkrabího přišlo, aby mne k vydání staroslovenské gramatiky zbuzoval, by si naši Slovené raději tu řeč oblíbili, nežli ruskou." *) Čechové a jiní Slované radovali se z této staroslovenské gramatiky (Institutiones linguae slavicae veteris dialecti, 1822), ale nepřestali zabývati se i jazykem ruským, zvláště když *Puchmayer* sepsal velmi dobrou jeho gramatiku (1820), vydanou nákladem Českého Musea.

*) Z korrespondence Dobrovského chované v Českém Museu. Jest nám s podivením, že korrespondence ta, jakož i korrespondence Jungmanna, Hanky, Šafaříka, Kollara a j., posud nejsou vydány; jaký bohatý materiál v nich se kryje, viděti ku př. z vydané korrespondence Čelakovského, z ukázek podaných v časopise Musejním, a u Zeleného v Životě Jungmannově. Ne všechno mohlo býti tehdáž vytištěno, co se psalo a mluvilo.

3. Slovanská myšlenka v ruských tajných spolcích. Rusové v Bulhařích a v Polště.

Od konce 18. a od počátku 19. století ruští vojíni často stýkali se s rozličnými slovanskými národy: Rusové pomáhají Srbům a Černohorcům, stýkají se s Bulhary, obcují s Poláky, seznamují se i s Čechy i s rakouskými Jihoslovany, dílem s mírnými občany dílem s rakouským vojskem, na polovici slovanským. Blízké toto stýkání mělo vliv vzájemný: jakož západní a jižní Slované se radovali z úspěchův a ze slávy příbuzného národu ruského, tak i Rusové s potěšením uzřeli, že mají na západě i na jihu množství soukmenovcův, kteří chovají k nim horoucí oddanost a lásku. Broněvský pomýšlí na slovanskou federaci s Ruskem v čele, i podotýká, že ruské srdce se z toho raduje, že od Terstu do Petrohradu všude panuje (t. j. spíše: hlaholí) slovanský jazyk; a o tomto slovanském jazyku i o jeho nářečích rozmlouvá v Praze s arciotcem slavistiky Dobrovským jiný ruský oficír, viceadmirál Šiškov, průvodce císaře Alexandra a skladatel jeho manifestův, reskriptův, ukazův. Vše to bylo tehdejšímu Slovanstvu důležito i významno; západní i jižní Slované, velice stísnění i pokoření, uzřeli, že nejsou na světě samojediní, Rusové pak, že mají na západě i na jihu věrné bratří a spojence. Slovanská vzájemnost vystupuje znenáhla z knih do života, z theorie do praxe.

Rusové, zejmena ruští vojíni, seznámili se za několikaletého pobytu v střední i západní Evropě s rozličnými snahami i směry evropských národův, s tajnými i veřejnými spolky, masonskými lóžemi atd. rázu více méně politického; vrátivše se do vlasti zřizovali podobné spolky. V snažení tom zaujala místo i slovanská idea, která v Rusku zjevila se tehdy i prakticky při zřízení samosprávného království polského. Tehdejší Poláci byli velmi vřelými Slovany nebo lépe řečeno panslavisty; slovanská idea pěstována v životě politickém a literárním, i schvalována samým císařem a králem Alexandrem; *) ona našla si průchod i do tajných spolkův polských, jakož víme, že byla v Polsku masonská lóže *spojených Slovanův*, a tajný spolek *slovanských illuminatův.* Polské lóže a spolky vešly ve spojení s ruskými, i v Petrohradě vznikla polská lóže. R. 1818 založena v Kyjevě lóže spojených Slovanův (Sojediněnnyje Slavjane — les Slaves réunis), která byla ve spojení s Petrohradskou velikou lóží Astrea, i spravovala se soustavou Velikého Východu polského (le rite du Grand Orient de Pologne), užívajíc jazyka ruského i francouzského. Znakem lóže byl kříž a dvě ruce podané ve spolek a na čtyřech rozích kříže polský nápis „Jednośé Słowiańska.“ Členové byli Rusové i Poláci, knížata Alexander i Petr Trubečtí, podplukovník Dubbelt a j. Lóže byla ještě r. 1821.**) Podobná lóže otevřena v Kyjevě r. 1819 za kontraktův (jarmarku) pod jmenem *Chudí Slované* (Bédnyje Slavjane), přičiněním fligel-adjutanta Alexandra Lobanova Ro-

*) Srv. naši rozpravu v Osvětě t. r. (únor, březen).
**) Pypin: Očerki obščestvennago dviženija pri Alexendrě I. (Věstnik Evropy 1870, oktjabr', str. 782), téhož: Panslavizm (Věstnik Evropy 1878, oktjabr', str. 748).

stovského; čítala 1000 členův a příspěvky určeny byly k podporování „bratří,“ nevědomo jakých. Lóže zavřena r. 1822.*)

Četné tajné spolky měly hlavně účel politický, zavedení ústavy, federativného zřízení Ruska, obmezení samovlády, nebo dokonce prohlášení republiky; někteří členové hájili však nevyhnutelnost samovlády v Rusku, která jest prý potřebna více národu nežli dynastii; Tverský šlechtic, Alexander Bakunin, někdy ruský diplomat, dostav ještě r. 1818 návrh ústavy (pozdější Ruskou Pravdu Pestelovu) k přehlednutí, horlivě hájil samovlády, uvodě příklady i ze slovanské historie: všechny nebožky slovanské říše, Čechy, Polsko, Halič, Novgorod i Pskov zhynuly prý z jedné a též příčiny, od seslabení nebo úpadku vrchní moci.**) Mezi politickými těmi spolky byl též spolek spojených Slovanův, založený r. 1823 na jihu dělostřeleckým poručíkem Borisovem; čítal 36 členův, z nichž tuto na památku uvodíme známá nám jmena: podplukovník Berstel, major Spiridov, kapitáni Tjutčev***) a Furman, poručíci Borisovi (dva), Gorbačevský, Bečasnov, Pestov, Andrejevič, Kirějev, Veděnjapini (dva), Gromnický, Mozgan, Frolov, Lisovský, Šachirev, Šimkov, Mozgalevský, namnoze od dělostřelectva, někteří též od pěchoty; polský šlechtic z Volyně Lublinský, Ivanov a Vygodovský, úředníci; dále byli baron Solovjev, Bystrický, Suchinov, Ščipila, Kuźmin. Spolek ten blouznil o spojení všech Slovanů ve federaci se zachováním vzájemné neodvislosti. Uprostřed spolkových zemí chtěli vystavěti město, slovanskou stolici, kdež by shromažďovali se i přebývali poslanci všech Slovanův, a kde by byla ústřední vláda; na březích moří měly býti zřízeny přístavy. Pečeť spolků byla osmihranná, a na hranách vyryta byla jmena zemí slovanských budoucí slovanské federace: Rusko, Polsko, Čechy, Morava, Dalmacie, Charváty, Uhry s Sedmihrady, Srby s Valachií a s Moldavou; budoucích Slovanů počítali ve spolku 30 milionův. Borisov složil též katechismus „Slovana“, přeložený Lublinským do polštiny. V katechismě jest mezi jiným i toto místo: „Ty jsi Slovan, a na své rodné zemi, na březích moří ji svlažujících, vystavíš čtyři přístavy, přístav černý, přístav bílý, přístav dalmatský, přístav ledový, a uprostřed postavíš město, a v něm svojí mocí posadíš na trůn bohyni světla.“ V katechismě jsou rozličné znaky s průpovědmi, ku příkladu: „Nespoléhej se na nikoho kromě přátel i svého“ (a tu nakreslen bodák). Nově přibylí členové skládali přísahu na meč, a jim sdíleno, že spolek má mnoho členův i vně Ruska mezi slovanskými národy.†) Spolek spojených Slovanův pracoval z počátku samostatně, a teprvé r. 1825, přičiněním

---

*) Bogdanovič: Istorija carstvovanija imper. Alexandra I. (v Petrohradě 1871, VI. 410).

**) Russkij Věstnik, 1874 (janvar', 73).

***) Alekšěj Ivanovič. Nevíme, bylli kapitán Tjutčev příbuzným známého básníka Fedora Ivanoviče Tjutčeva, o němž v. níže; starší bratr básníkův slul Nikolaj.

†) To ovšem není asi pravda. Srv. ostatně, co píše Čelakovský Kamarýtovi: „Dvůr vidí samé nebezpečenství, samé spiknutí, samé karbonáry, samé ruské společnosti“ (r. 1822). „Udávání u městské policie trvají stále, a tu zase vosy se shrnuly na Hanku . . . Byl tedy již Hanka od policie na ledacos dotazován stran Zadněpranů, jako by s nimi tajné jakési spojení snoval“ (r. 1824). Č. Sebrané listy 78, 165.

hlavních dvou tehdejších ruských revolucionářův Bestuževa-Rjumina a Muravjeva-Apostola, připojil se k jižnímu spolku, k tak zvané Vasilkovské správě; Bestužev přijal od nich přísahu i sdělil jim skrácenou Ruskou Pravdu, ale neskrýval jim, že má jich účel za pochybný. „Váš cíl jest velmi složitý, a sotva asi možno jeho kdy dostihnouti; a pak třeba více mysliti o svých Rusech než o cizozemcích." „Slovany" — tak je obyčejně nazývali — měli vůbec za lidi ukrutné a krvežíznivé, a Bestužev mluvíval Gorbačevskému: „Držte ty psy, Slovany, v rukou; to jsou vzteklí psi na řetéze, které třeba pustiti z řetězu jen tehdy, když přijde čas jednati." Sám Gorbačevský vysvědčuje, že spolek směřoval k tomu, aby „dříve nebo později, po dobrém nebo po zlém, spojil všechny slovanské národy v jednu obecnou federaci.*) Jak známo, všechny tyto tajné spolky způsobily po smrti císaře Alexandra vojenské povstání v Petrohradě v prosinci r. 1825 (proto dekabristy-decembristé), které však krvavě potlačeno císařem Mikolášem. Původcové i účastníci povstání jsou kruté potrestáni; se „Slovany" naloženo velmi přísně, a vyšetřovací komise odsoudila je málem všechny.

Za oněch dob, kde slovanská myšlenka pronikala na Rusi znenáhla do života i do literatury, ruská vojska setkala se opět na dvou stranách se Slovanstvem, na jihu i na západě. R. 1828—29 bojovala v Bulhařích, na Dunaji i pod Balkánem.**) Ačkoli pak tato vojna nepřinesla Bulharům žádného polehčení, přispěla přece k bližšímu seznámení Rusův s tímto slovanským národem, o němž v Rusku sotva se vědělo. Ještě za několik let do té vojny Vostokov raduje se ze spisku Karadžićova „Dodatak k S. Peterburgskim sravniteljnim rječnicima sviju jezika i narječija s osobitim ogledima bugarskog jezika" (ve Vídni 1822), podotýká, že bulharština dotud ještě nikým není vypsána, a že teprvé Vuk Karadžić první podal krátkou gramatiku toho nářečí, které liší se dosti od srbského a zachovalo velikou podobnost s církevně slovanským, což prý potvrzuje jeho (Vostokova) domněnku o totožnosti církevního jazyka se starým slovanobulharským.***) A před samou vojnou (r. 1827) jeden Moskevský časopis se diví, že v evropském Turecku jsou lidé víry pravoslavné, kteří mluví jazykem podobným církevní slovanštině. Tehdy Karpatský Rus, meškající v Moskvě, *Jiří Venelin*, přilnul k bulharskému národu s velikou láskou; zabývaje se jeho historií, spolu se staroslovanskou vůbec, jeho bytem i jazykem, takřka jej znova odkryl, a vykázal jemu místo mezi slovanskými národy blízko u Rusův.

Jak tklivě obrací se Venelin k Rusům (v prvním díle své staro-

---

*) Hlavním pramenem jest zpráva vyšetřovací komise: Doněsenije slědstvennoj kommissii, též francouzsky Rapport de la commission d'enquête (Paris 1826); některé příspěvky ze soudních akt podal Bogdanovič v Istorii Alexandra I. (díl VI. 478). Srv. též zápisky dekabristy Rosena (německy 1869 a rusky 1870, v Lipsku). Některé listy „Slovanův" jsou v soukromých rukou v Petrohradě, i budou později vydány. — Znalili „Slované" Broněvského, nevíme; ale zajímavo jest srovnati jeho zápisky o slovanské federaci (srv. Pokrok 1876, č. 28 i naši knihu: Die slawisch-orientalische Frage, 87) s názory Spojených Slovanův.

**) Srv. Osvětu 1878, červenec 514, zvl. o slovanském smýšlení Fontonově.

***) Perepiska Vostokova, 29.

bulharské historie vyšlé za vojny r. 1829), ukazuje na strašný stav jich bulharských soukmenovcův: „Bulhaři přikováni jsou nyní ohromnými řetězy k skalám balkánským, rumelským, makedonským, a jenom dušené stenání rozléhá se v mračném skalnatém jich žaláři. Ó vy, spojení severní i jižní vlastní jich bratří! Ó vy, kteří si hovíte pod moudrou a skutečně otcovskou péčí vašich mírných vládcův! Ó vy, kteří proléváte krev ve všech koncích světa, ochraňujete Rumuny i Řeky, neslyšíte stenání národu, jemuž jste mnohým zavázáni a jemuž jste ničím nepoděkovali: jeho stenání se nedovoluje, nedochází do uší i srdcí vašich křivými historickými výklady. Vy chodíte nyní po jeho žaláři a nevidíte ho, vy neuznáváte svojich vlastních bratří; vašim očim sní se pořád jen o samých Řecích!“ Venelin cestoval pak i v Bulhařích, sbíraje tu materiály k ethnografii, jazyku, literatuře i historii tohoto národu „slovanského, avšak zapomenutého i opuštěného svými slavnými bratřími, jež vítá vždy radostně,“ jak dí tehdy jeden Bulhar v ódě ke cti tohoto horlivého zastavatele Bulharův. Venelin také požíval horoucí lásky a úcty mezi národem bulharským, a jeho jmeno dostalo se do nejbídnějších chatrčí Zabalkánských; zásluhy tohoto horlivého Slovana ruského o příbuzný národ bulharský jsou věru nesmrtelné. Národ jím vzkříšený z lethargického snu k novému životu, volí sobě, právě po čtyřiceti letech po smrti svého křisitele († 1839), s pomocí severních bratří prvního knížete.*)

Jestliže ruská vojska na slovanském jihu srazila se s odvěkým vrahem všeho Slovanstva, s asiatskými barbary Turky, musila v krátce potom na slovanském západě bojovati se soukmenovci, musila krotiti povstání polské. Povstání to jest jedním z největších neštěstí, jednou z nejtěžších pohrom, které kdy potkaly již přespříliš jimi navštěvované Slovanstvo. Císař Alexander I., jenž rozuměl slovanské myšlence i její důležitosti vzhledem k Rusku, zřídil Polákům samosprávné království spojené s císařstvím pouze ruskou dynastií; království to mohlo se státi veledůležitým politickým faktorem v budoucnosti netoliko celého polského národu ale i všeho Slovanstva. A skutečně, někteří Poláci dobře pochopili novou éru vzcházející tehdy nejen Polákům ale i všemu Slovanstvu, vítali ji z celé duše i z hlubokého přesvědčení, a zjednali jí průchod do života politického i literárního. Avšak hlas těchto velikých mužův byl, jako často se stávalo v Polště, přehlušen křikem rozličných pídimužíkův, kteří ovšem neměli ani ponětí o skutečných potřebách svého národu, a — zaslepení vlastní nevědomostí i nezkušeností, ohlušení vábivým hlasem chechtajících se vrahův Slovanstva — hnali jej do bezedné propasti. Podstatných příčin k polskému povstání r. 1830 až 1831 nebylo, a vše, což o tom z polské strany obyčejně se povídá, možno uvesti na známé choutky Polákův na celou Podněprovskou Rus.**) Malý zajisté národ, spojený politicky s velikým, nesmí pouštěti uzdu všelijakým choutkám a fantasiím, a jeho vůdcové přísně musejí vážiti každý krok, nesmějí budoucnost národu staviti na poslední kartu, nesmějí ani na okamžik spouštěti s očí potřeby i žádosti onoho politického

*) Srv. mezi jiným Jirečkovy Dějiny národa bulharského 487.

**) Srv., co jsme o tom pověděli v rozpravě „Slované“ v Slovníku Naučném oddíl „Spor polsko-ruský,“ též v Časopise Musejním 1872, 247.

tělesa, jehožto částí jest jich malý národ. To platí o každém malém národě vůbec a o polském zvláště, tím více, poněvadž jeho národnímu bytu hrozí jiný veliký národ na západě. Němci, pohltivší již skoro polovici zemí někdy česko-polských. Politická opatrnost kázala i káže vůdcům polského národu, aby spokojili se s tím, což jim náleží podle práva přirozeného, to jest se zeměmi čistě polskými, i aby dali navždy výhost tak zvanému právu historickému, které vlastně nižádným „právem" není, býti nemůže, a také Ruskem nikdy nebylo uznáváno. Práva přirozeného Rusko tehdy ochotně Polákům popřálo, ba nepřestalo důrazně jim připomínati *slovanský původ* obou hlavních národův Slovanstva, Rusův i Polákův. Vědomí to měli Poláci sami a sice u veliké míře, politikové, učenci, básníci, Stašic i Vavřecký, Linde i Chodakovský, Voronič i Brodziński. Všichni jsou nadchnuti myšlenkou slovanskou, v níž vidí spásu svého národu, všichni horlivě zastávají svazek Polska s Ruskem co počátek slovanské federace. Voronič zapřísahá Slovany ku svornosti a k jednotě, a Brodziński stoje na štítech pustých Tater zádumčivě pohlíží do minulosti Slovanstva i teskně do jeho budoucnosti. Veliké prostranství zaujímali někdy Slované, od Labe do Donu, od Karpatův do západního i východního moře; ale na západě umlkl již jich jazyk, a jen na půlnoci a na východě se zachoval. Ale netřeba klesati myslí:

Zawsze jedni, ci sami, wśród różnych koleï!
Męzcy i czyści w duszy nie traćcie nadziei!

Troja padla ne silou brannou, ale zradou, i marna byla chrabrost Hektora i Trojských,

Gdzie ufność z zdradą walczy, Trojanie to sami
Śmierć ciągnące łańcuchy wieńczyli kwiatami,
Sami mury łamali i przez wolne błonia
Nieszczęściem brzemiennego wprowadzili konia.

Ba, Poláci sami brzy lámali stěnu a s jásotem vítali zradného koně, přistrčeného jim četnými vrahy Slovanstva a taženého vlastními pidimužíky na břehy Visly — nešťastné listopadové povstání r. 1830. A přece oba slovanští národové i za oněch těžkých dob jako by byli cítili, že neměli se povaditi, neměli znova prolévati bratrskou krev. Za několik dní po vypuknutí polské revoluce veliký kníže Konstantin Pavlovič, ustupující s ruskými pluky z Polska do Ruska, měl v Pulavech zajímavou rozmluvu s jedním z předních účastníkův povstání, s Valickým, jenž byl za ním poslán. „Jáť jsem lepším Polákem nežli vy všichni," vece mezi jiným Konstantin, „jsem ženat s Polkou, žiji mezi vámi, mluvím tak dávno vaším jazykem, že jest mně již za těžko vyjadřovati se rusky. Nedopustil jsem, aby ruské vojsko po vás střílelo, domnívaje se, že Rusové nemají proč míchati se do polské hádky." Valický dával velikému knížeti obyčejnou u všech Polákův radu, aby Rusko nedopustilo „Evropě" zřízení někdejšího Polska mezi Vislou a Dněprem co hrázi proti severnímu kolosu, nýbrž aby samo tak učinilo: „Tehdy navždy zůstaneme přáteli a spojenci příbuzného nám národu, jemuž nyní musíme odepříti svých sympatií, nikoli z národní nenávisti, které ani není, nýbrž proto že musíme zachovati svoje řády a svůj blahobyt." *) Totéž

*) Russkaja Starina 1878, janvar'.

vnukal samému císaři Mikoláši vyslanec povstalcův Jezierský, ovšem marně: bylyť to žádosti ku podivu naivní. O slovanství nezapomněl sám sněm polský v manifestě od 20. prosince r. 1830, napsav, že „neponoukala nás nižádná národní nenávist proti Rusům, velikému jako my národu slovanského plemene“; nezapomněl o tom ani generál Skřinecký v manifestě k Litvínům, v němž Rusové taktéž slují „národem velikým a šlechetným jednoho s námi kmene.“ Hlásáno tudíž v Polsku veřejně, že to jest *bratrovražedný boj* — a přece sáhli Poláci ke zbrani, zapomněvše na slova svého věštce:

Czegož jednego ojca dzieci se kłócicie?
złączcie się z sobą a świat roztrącicie!

Ale nejen v Polsku považovali vypuklý boj za bratrovražedný; tak hleděli naň Rusové i jiní Slované. Přední tehdy ruský básník *A. Puškin* obrací se k „Evropě“, k četným „Klevetníkům Ruska“ s hrdým vyzváním, aby nemíchali se do tohoto sporu Slovanův a nehrozili Rusku, jemuž nerozumějí a kdež, chtějíli, mohou najíti hrob, jako někdy veliká armáda Napoleonova, od jehož jarma osvobodili Evropu Rusové. „O čem povykujete vy řečníci národův,“ táže se ruský básník evropských klevetníkův Ruska, i spolu vrahův Slovanstva, „proč kletbami hrozíte Rusku? Což vás pobouřilo? Či nepokoje Litvy? Zanechte toho: to jest spor Slovanův mezi sebou, domácí, starý spor, zkoušený již osudem, otázka, které nerozhodnete vy. Již dávno mezi sebou nepřátelí se tito národové; nejednou skláněla se pod bouří to jich to naše strana. Kdo zvítězí v nerovném sporu, zdali hrdopyšný Lech nebo věrný Rus? zdali slovanské potoky slijí se v ruském moři? zdali ono vysákne? Toť jest ta otázka!“ *)

K hrdému i patriotickému tomuto vyzvání prvního ruského básníka, nadchnutého též myšlenkou slovanskou, **) přidružil se tehdy hlas jiného mladého básníka, 27letého *Alexěje Chomjakova*, vřelého i ušlechtilého Slovana, jehožto srdce rozdíral onen bratrovražedný boj. „Naslouchejte hlasu ničení! Za hromem hrom, za křikem křik! Toť zvuky daleké bitvy, k nim sluch vojenský přivykl. Hle ručnic hlučný třeskot, hle pěšího vojska odměřený krok, hle nával křídlaté jízdy, hle řvaní děl na výšinách, i křik jásavý, mně známý křik, i smrti stenání, mně rodný pláč . . . ***) Ó umlkněte hromy bitvy! Zastav se boji krvavý! Propadniž horoucím kletbám potomstva ten, jehož hlas v zločinnou hodinu odevzdal meče proti Slovanům slovanským bratřím. Buďte proklaty boje i různice soukmenovcův a hanba nesmyslného nepřátelství, jež přešlo na pokolení; buďte proklaty tradice, klam minulých věkův, i vypravování pomsty a utrpení, vina nezhojitelných ran!“

Avšak básník těší se lepší budoucností: „Zrak básníka nadchnutý již vidí nový věk divův. On vidí: hrdě nad vším mírem do modré klenby nebes vzlétají slovanští orlové širokými smělými křídly, ale mohutnou hlavu sklánějí před starším severním orlem. Jich spolek jest

*) Český čtenář najde tuto báseň Puškina v Čelakovského ruské čítance (143), a v českém překladě v Sebraných spisech Koubkových (III. 227).
**) Puškin zajímal se též národní srbskou poesií, ovšem ne z originálův, nýbrž z kalných francouzských překladův ba i falsifikací.
***) Chomjakov sloužil za turecké vojny (1828—29) u husarův.

pevný, hárají blesky, jich zákon vládne zemí, i budoucích Bajanův struny zpívají souhlas i mír!" *)

Zápas obou slovanských národův brzy se skončil, jak každý předvídal, porážkou Polákův a vítězstvím Rusův. **) Poláci pozbyli samosprávy, a místo císařova bratra zaujal pokořitel Varšavy maršál Paskevič, kníže Varšavský. Hrdě vítají dobytí Varšavy Žukovský (Russkaja slava) i Puškin (Borodinskaja godovščina); mladistvý básník *Tjutčev* vidí v tom ne prostý boj, ale boj za celistvost Ruska a spolu počátek oné myšlenky i víry „příbuzná pokolení Slovanův pod ruskou korouhev sebrati a vésti na podnik osvícení jednomyslný voj. Ty pak, bratrskou střelou protknutý, vyplniv výrok osudu, tys klesl, orle sourodý, na očišťující hranici! Věř slovu ruského národu: Tvůj popel my svatě schováme, a naše společná svoboda jako Fénix zrodí se v něm!" Důležitost smíření obou hlavních národův slovanských, polského a ruského, pro budoucnost všeho Slovanstva cítil Tjutčev povždy, a ještě r. 1850 vyslovil tuto myšlenku v několika památných verších: „Jen tehdy v úplné slavnosti, v slovanské obecní hromadě žádoucí souhlas se zavede, až s Rusí Polska se smíří. A smíří se tyto dvě — ne v Petrohradě, ne v Moskvě, ale v Kyjevě a v Cařihradě!" Spásu Polákův viděl Tjutčev v rozřešení otázky: Můželi Polska znova státi se slovanskou a pravoslavnou. ***) (Pokračování.)

Spory o pravost rukopisu Zelenohorského.

Podává

František Bartoš.

V měsíci listopadu r. 1818 dána na poštu v Praze zásilka svědčící Františku hraběti Kolovratu, tehdy nejvyššímu purkrabí českému, jehož hlavním přičiněním vyzdviženo bylo národní museum, s přípisem německým tužkou psaným. Zásilka ta obsahovala čtyři listy pergamenové a v přípise podotčeno, že je zasilatel našel v domácím archivě své vrchnosti, a poněvadž prý zná smýšlení svého pána („der ein eingefleischter deutscher Michel ist"), který by rukopis český raději spálil nebo spuchřeti nechal, než by jej museu daroval, umínil prý si listy ty Jeho Excellenci poslati anonymně, aby prozradě se nepřišel s chleba.

*) Stichotvorenija A. S. Chomjakova (Moskva 1861, 30). Bylo by záhodno, aby některé jeho básně byly přeloženy do češtiny.

**) Srv. co píše Jungmann Markovi: „Já Polákův lituji, ale Slovanstvu se raduji, vida, an mu nejhoršího nepřítele, domácího, ubylo; potlačením polštiny rozšíří se ruština". (Zelený 356.) Pochybené jest stanovisko Čelakovského (Sebrané Listy 499), jenž zapomínal o *skutečné* příčině polského povstání, t. j. o snahách obnoviti někdejší Polsko v hranicích před r. 1772 nebo i 1667, což by bylo vedlo k novým bojům i k zemdlení Slovanstva.

***) Básně Tjutčeva vydány v Moskvě 1868; báseň z r. 1831 v Ruském Archivě 1879, mart, str. 385; výňatky z rukopisu rozpravy Tjutčeva z r. 1849 v jeho biografii od Ivana Aksakova (Moskva 1874, 275).

Chtěje rukopis ze špiny očistiti, otřel prý jej mokrou houbou, čímž písmo původně černé zezelenalo. Písmo své zasilatel schválně překroutil, aby se ruka nepoznala.

Nejvyšší purkrabí zásilku tu poslal hraběti Kašparu Šternberkovi, tehdy předsedovi Českého Musea, meškajícímu na panství Radnickém, kterýž ji dal prozkoumati faráři Radnickému, zasloužilému spisovateli českému, Jar. Puchmayerovi. Puchmayer učinil snímek rukopisu, přepsal text novým pravopisem, přeložil jej v německou prosu a přičinil výklad vzhledem k obsahu, řeči a písmu. Avšak nemohl se ani toho dopátrati, jak listy k sobě náležejí, a dopustil se i sice ve čtení i výkladě mnohých pokleskův, ačkoli byl vedle Dobrovského a Jungmanna tenkráte nejlepším znalcem češtiny i jiných jazyků slovanských. Tak slova „Aj Vltavo, če mutíši vodu“ četl „Kvíleta (oba kvíleli): voče mutíši vodu“; ze slov „pogubi saň lutu“ učinil vlastní jmeno zemana „Gubisaňluta,“ pro (po) nějž Libuše poslala!

Dobrovský té doby právě byl na cestách, když rukopis se objevil. Dostav o nálezu tom zprávu, nespatřiv ještě ani rukopisu projevil svou pochybnost a psal ihned do Prahy, aby se neukvapovali, že mu se celá ta věc vidí podezřelou. Když pak se do Prahy navrátil, Puchmayer poslal mu svůj snímek s obšírnou zprávou, podotýkaje, že rukopis sám má u sebe hrabě Šternberk, že jest pra, prastarý, bohužel však necelý, poněvadž prostřední listy chybějí. Ačkoliv Dobrovský snímek Puchmayerův lépe četl a dvě chyby v něm z domyslu opravil, přece s celým rukopisem nevěděl si rady, poněvadž nepoznal, že Puchmayer listy přemítl. Teprvé Jungmann s Hankou spozorovali onu chybu a složili listy, jak k sobě náležely.

Nejen tajemný způsob, jakým rukopis byl zaslán, ale i obsah jeho a jazyk Dobrovskému byl podezřelý. Jmenovitě byla mu proti mysli opětovaná zmínka o plucích Čechových, neboť Dobrovský praotce Čecha byl prohlásil za osobu mythickou, jakouž ovšem byl, báseň pak samu, pustiv s mysli pravou podstatu národní poesie epické, která z bájí a pověstí národních látku čerpá, bral za přesný pramen historický.*) Když pak po vánocích r. 1818 rukopis sám uviděl, prohlásil jej ihned za slátaninu (Machwerk) živoucích ještě spisovatelův a v listě psaném faráři Vinc. Zahradníkovi jmenuje Josefa Jungmanna a V. Hanku skladateli a Jos. Lindu písařem jeho. Vážnost Dobrovského byla tak veliká, že výbor musejní, jehož členem Dobrovský byl, ustanovil se na tom, aby náš rukopis zničen sice nebyl, ale v zapomenutí vydán, tak aby se o něm veřejně nikde nejednalo.

Přes to však báseň v několika opisech rozšířila se v obecenstvě českém, a Ant. Jungmann zaslal ji polskému spisovateli J. B. Rakowieckému, který ji v prvním svazku své Pravdy ruské vytiskl (ve Varšavě 1820), odkudž ji admiral Šiškov v Izvěstiích ruské akademie s překladem ruským vydal. Ježto pak i Rakowiecký i Šiškov text chybně četli a proto i nesprávně přeložili a vyložili, pořídili bratří Ant. a Jos. Jungmannové vydání správnější, kteréž ve 3. sešitě časopisu Kroku na

*) Ostatně Šafařík v Aelt. Denkm. str. 82 dokázal, že s pleky Čechovými též znamenati může tolik co s pluky Čechův, českými.

r. 1822 s novočeským překladem a výkladem vyšlo. Rok na to v časopise Kranz vyšel překlad německý, kterýmž báseň naše i v cizině ve známost přišla.

Znamenaje Dobrovský, že počet ctitelů zavrhovaného jím rukopisu stále vzrůstá, vystoupil už veřejně proti němu, kdežto posavad toliko ústně a v dopisech soukromých proti němu byl brojil, uveřejniv r. 1824 v Hormayerově Archivě (č. 46) rozpravu podepsanou „J. D., člen výboru Českého Musea“ pod titulem „Literární podvod“ (Literarischer Betrug), kdež vypravuje posavadní dějiny rukopisu, kterak beze jmena zaslán byl, z čehož prý zřejmě vysvítá jeho podvrženost, a nepřičiniv žádných důvodů těmito slovy končí: „Od nynějška zlomek ten nikdo již za nic jiného pokládati nebude, nežli za zřejmý podvod nějakého dareby (eines Schurken), který si ze svých lehkověrných krajanů nadělal bláznů.“

Proti Dobrovskému ujal se našeho rukopisu prof. V. A. Svoboda v témž časopise (č. 64); položiv tam nejprvé zdařilý překlad německý a vyloživ některé věci, hájil pravosti jeho jmenovitě z důvodův esthetických, načež Dobrovský v č. 79 téhož časopisu zostra odpověděl a pak v 27 svazku Vídenských letopisův literárních (Wiener Jahrbücher der Literatur 1824) posuzuje Rakowieckého Ruskou Pravdu své důvody proti pravosti naší památky obšírně vyložil. Tím spor na nějaký čas utichl; historické a filologické důvody Dobrovského veřejné mínění tak překonaly, že nezbyli než „vlastenci,“ kteří o podvrženosti rukopisu a o literárním podvodu jimi přesvědčiti se nedali. Když později Dobrovský se dověděl, že slavný dr. Bowring chystá se vydati Českou Anthologii v překladech anglických, psal mu list důtklivý, kterým ho vystříhá, by nepojímal v ni podvržených těch zlomků, kterýž list Bowring v řečené Anthologii (vyd. v Londýně r. 1832) uveřejnil.

Až do smrti Dobrovského r. 1829 věc zůstala ve své míře; ani přátelé ani odpůrcové neodstupovali od svého subjektivního přesvědčení. Když téhož roku po smrti Dobrovského Hanka a Svoboda pořídili nové vydání rukopisu Kralodvorského, k němuž i Libušin Soud přidali, tehdejší redaktor Vídenských letopisů literárních, Bart. Kopitar, požádal Palackého, by pro jeho časopis napsal obšírnější zprávu o vydání tom, kteráž tam také v 48 svazku uveřejněna byla. Palacký podotýká, že o Libušině Soudu nemůže ještě nabyti názoru důvodného a určitého. Neboť kdežto jednak spůsob pergamenu, inkoustu a písma paleografa na první pohled v rozpaky uvádějí, z druhé strany filologické námitky vidí prý mu se nepodstatnými, a nelze prý pochopiti, kterak onen „veliký neznámý“ mezi námi žíti a tak se vzdělati mohl, a my o jeho neobyčejném nadání a úžasných vědomostech ničeho neuznamenali. Redaktor Kopitar k tomuto výkladu Palackého přičinil jízlivou poznámku, v níž Dobrovskému ve všem za pravdu dává.

Nedlouho na to také Prešpurský profesor Jiří Palkovič, snad popuzen byv Jungmannovou kritikou jeho slovníku, uveřejněnou v Kroku na r. 1823, do toho sporu se vložil, opakuje v Tatrance (na r. 1832 sv. 1.) námitky Dobrovského a nešetrně dotýkaje domnělých padělatelů. Jemu důtklivě odpověděl Jos. Jungmann v Časopise Musejním na r. 1832, načež on opět replikoval v Tatrance na r. 1834 sv. 3. Tu Palacký

vida nezbytí o sporné té věci po druhé své mínění veřejně vysloviti, jal se o vánocích r. 1834 znovu zkoumati rukopis, jehož od r. 1826 v rukou neměl. Do té doby již po dvanácte let říkajíc den jak den byl prohlížel písemné památky středověké a sbíraje materiál pro český diplomatář nejednu měl příležitost podezřelé listiny bedlivé a důkladně zkoumati, čímž zajisté neobyčejné zběhlosti v posuzování starých památek nabyl. Prohlednuv tedy znovu rukopis, nabyl nezvratného přesvědčení o jeho pravosti, což také nemeškal oznámiti Šafaříkovi, jenž ze své strany podobně se pronesl, že z důvodů jazykových o pravosti jeho nikdy nepochyboval. Oba se tenkráte na tom ustanovili, že společnou prací vydají zevrubnou obranu nejen Libušina Soudu, nýbrž i jiných památek, o jichž pravosti pochybnosti byly vzešly, jmenovité gloss českých ve slovníku Mater verborum řečeném a zlomku evangelia sv. Jana. Pro jiné pilné práce mohli slavní tito mužové teprva r. 1839 přikročiti k umluvené práci, kteráž vyšla pode jmenem: Die aeltesten Denkmaehler der böhmischen Sprache, kritisch beleuchtet von P. J. Šafařík und Fr. Palacký. Výtečný tento spis vědeckou důkladností a jasnými i pádnými důvody rozplašil na čas všechny pochybnosti u lidí dobré vůle nejen doma nýbrž i v cizině. Tak slavný jazykozpytec německý Jakub Grimm přípisem k Šafaříkovi vyznal, že nyní o pravosti Libušina Soudu přesvědčen jest. Ve společném tom spise Šafaříkové a Palackého s nejpřísnější kritikou a s vědeckým důmyslem rukopis náš ze všech stran objasněn a prozkoumán; pergamén a inkoust jeho chemicky a mikroskopicky na slovo vzatým přírodozpytcem Aug. Cordou vyšetřen, obsah pak jeho co do jazyka i co do věcí všestranně a důkladně vyložen, na konec pak všecky námitky Dobrovského náležitě vyvráceny. Tajemného však zasilatele nebylo lze dopátrati se. Vydavatelé našeho spisu hádali na Norberta Vaňka (jejž naznačují toliko písmenem N.), kterýžto byl ve službě hraběte Hartmanna, pak skriptorem university Pražské; to se však nepotvrdilo.

Od r. 1840 spory o pravost Libušina Soudu utuchly, ale propukly znovu s velikou prudkostí po osmnácti letech a to již o pravost obou našich starobylých památek jak Libušina Soudu tak i rukopisu Kralodvorského. Boj obnoven r. 1858 v Pražských novinách Tagesbote aus Böhmen (Handschriftliche Lügen und palaeografische Wahrheiten) a od Maxa Büdingra v Sybelově časopise historickém (Die Königinhofer Handschrift und ihre Schwestern). Novým tímto sporem vzbuzeni jsou konečně staří svědkové, jichž výpověďmi na světlo vyšlo, kým a kde rukopis náš nalezen. Dne 12. ledna 1859 psal totiž P. Roman Voříšek, tehdy kaplan v Žinkovech u Nepomuku V. Nebeskému, že zná svědka, který by pravost Libušina Soudu dosvědčiti mohl. Požádán byv od něho, by jej jmenoval, P. Voříšek poslal o tom obšírnou zprávu jednateli Českého Musea prof. V. Tomkovi toho rozumu, že bezejmenný zasilatel Libušina Soudu byl František Kovář, důchodní knížete Colloreda, který jej ve sklepě Zelenohorského zámku nalezl, což prý dosvědčiti může P. Jos. Zeman, děkan Nepomucký. Z usnešení výboru musejního prof. Tomek odebral se s rukopisem do Nepomuku, kdež jej P. Zeman za týž poznal, který Kovář r. 1817 nalezl. Zeman jsa totiž té doby lokalistou na Prádle, chodíval často na blízkou faru Ne-

pomuckou k tehdejšímu faráři Boubelovi, jemuž Kovář nalezený rukopis přinesl, aby mu ho pomohl přečísti. P. Boubel toliko Zemanovi svěřil, kým a kde rukopis nalezen byl, jiným však ukázav jej toho nepověděl, neboť nálezce nechtěl býti prozrazen, boje se, aby mu odcizení rukopisu toho nebylo pokládáno za zpronevěření. K návrhu P. Boubela důchodní Kovář odhodlal se nalezený rukopis Museu darovati, z dotčené však příčiny neudal ani jména svého ani místa, odkud pochází, a přišed po práci do Prahy odevzdal jej na poště Malostranské. Druhý svědek Fr. Horčička, malíř a dozorce obrazáren knížete Colloreda, byl sice již zemřel, ale svědectví jeho zachoval vepsané ve svou památní knihu farář Krolmus. I Horčičkovi P. Boubel celou tu věc za tajemství vypravoval, kteréž on teprvé r. 1850, když už Kovář i kníže Colloredo mrtvi byli, Krolmusovi svěřil, žádaje sám, aby si svědectví jeho pro paměť potomstvu do své památní knihy zapsal. Všecka tato i jiná svědectví o Libušině Soudě, jenž se od té doby zove rukopisem Zelenohorským, prof. Tomek svědomitě vyšetřiv sepsal a v časopise Musejním na r. 1859 uveřejnil.

Proti novým útokům Libušina Soudu hájiti se jali dr. Herm. Jireček ze strany jeho právnické a historické ve Vídenském Světozoru r. 1858 a prof. Martin Hattala v Časopise Č. Mus. na r. 1858, 1859 a 1860 ze strany jeho filologické, kdež mezi jiným dokazuje i to, že „jazyk Libušina Soudu, nesa na sobě ráz hlubokého stáří, vyniká hojně zvláštnostmi, jimž ani z rukopisu Kralodvorského ani z ostatních památek staročeských r. 1818 známých nebylo možná naučiti se.“ Také Šafařík ještě jednou k výkladu na obhájení rukopisu našeho přispěl rozpravou O dědičném právu v Čechách, vytištěnou po jeho smrti v Čas. Č. Mus. na r. 1864.

Ve příčině paleografické po Dobrovském rukopis náš podezřívali i němečtí paleografové J. Pertz, Theodor Sickel, W. Wattenbach, zavrhujíce mimo Pertze i rukopis Kralodvorský za podvržený. Ale v národě našem obranami našich předních učenců přesvědčení o jeho pravosti bylo tak utvrzeno, že o tom J. J. Hanuš r. 1867 ve svém spise Das Schriftwesen der böhmisch-slovenischen Staemme v tato slova psáti mohl: „Mařil by zbytečně čas, kdo by chtěl ještě nyní podrobně vyvraceti důvody proti pravosti Zelenohorského rukopisu; jest zhola nemožno, by za naší doby kdo takový rukopis zfalšoval, tím méně byl by to kdo mohl učiniti před 50 lety. Nechť ustanoví přední akademie na světě sebe větší cenu na složení podobné básně, a nikdo jí nedobude.“

Zatím oba naše rukopisy četnými vydáními jak o sobě tak zvláště v čítankách školních byly se již staly majetkem všeho národu českého, a všeliké útoky na ně považovány za to, čím i byly, za útoky na národnost naši. Národ náš byl si toho vědom, kterak skrovnými těmito zbytky samorostlé poesie staročeské vzpružil se a zmohutněl duch národní, kterak z nich vypučela nová jadrná poesie našich Kollarův a Čelakovských, jemu nemálo lichotilo, že velebné ty zpěvy četnými překlady nejen u pobratimců slovanských nýbrž i u jiných národův evropských docházely uznání a slávy. Z rukopisů těchto jasnějším leskem ozářeny nejstarší dějiny naše a samorostlá vzdělanost našich předkův, nejedno slovo a nejedno rčení z nich oživlo v řeči opět a stalo se zase ma-

jetkem obecným. Slovem velebné tyto zbytky starobylosti naší tak srostly s naším bytem národním, že bez bolestné amputace odníti jich od něho nelze, aby nezůstala rána nezhojitelná.

Jaké bylo tudíž naše podivení, jaké ustrnutí, když roku minulého spor o pravost rukopisu Zelenohorského roznítil znovu prof. *A. V. Šembera*, jehož 70. narozeniny rok před tím národní společnost česká oslavila s upřímnou pietou a vděčností, při kteréžto příležitosti slavná naše tragédka paní Malá Libušiným Soudem na počest oslavencovu deklamovaným k bouřlivému potlesku uchvátila vybrané obecenstvo přečetné shromážděné! Kéž by byl prof. Šembera věren zůstal své zásadě (vyslovené v Čas. Č. Mus. na r. 1858 str. 611), že „maje zřetel obrácený k věcem užitečným a jsa milovník míru, nedával se nikdy v jalové hádky, ježto kyselost způsobují mezi těmi, kteří jsou povoláni, aby vzdělávali roli národní, ležící na tolikera místech ladem.“ I posud plno ještě práce na národu roli dědičné, ba nyní ještě více, jak p. Šembera v předmluvě ku svému nejnovějšímu spisu sám podotýká, „kdež činiti jest o zachování bytnosti naší politické i národní od tolika stran svírané.“ Čemu tedy nejlepší naše dělníky napořád odháněti od práce důležitější a mařiti síly zbytečnými spory? Či měl národ náš bez boje vzdáti se drahocenného pokladu, neměl ani zvážiti důvodů proti pravosti jeho přivozených? Kdy by byl prof. Šembera důvody své sám náležitě odvážil, byl by shledal, že nebudou takovým břemenem ležeti na jeho svědomí, aby pro ně „nemohl pokojně jíti do hrobu.“ Chtěje dokázati mnoho, nedokázal leč to, že s předpojatostí a chvatem nerozvážným přistoupil k dílu svému.

Aby také literární vzájemnost slovanskou nějakým skutkem osvědčil, vystoupil Lvovský kanovník *Ant. Petruševič* současně s prof. Šemberou proti pravosti Libušina Soudu. Příležitost ku svým útokům oba pánové vzali si z padělaných glos českých, které kustos A. Patera r. 1877 byl objevil ve slovníku Mater verborum chovaném od r. 1818 v Museu Českém. P. Petruševič jsa prý již z důvodů filologických, mythických, historických a právnických o podvrženosti Libušina Soudu přesvědčen, rukopis sám sotva pět minut na očích poměv poznal prý, žeť to palimpsest,*) kdežto Palacký po bedlivém prozkoumání ani nejmenší stopy toho neshledal. Všecky tyto své důvody vyložil v řadě feuilletonů rusinského časopisu Slova dnem 21. února 1878 počínaje.

Prof. Šembera táhna se tolikéž k oněm falšovaným glosám jakož i k padělaným dvěma písním staročeským, totiž k Písni pod Vyšehradem a Milostné písni krále Václava, za jichž původce již r. 1869 byl prohlásil V. Hanku a Jos. Lindu, v Dodavcích ku svým dějinám české literatury začátkem února r. 1878 vydaných jmenuje přímo Lindu skladatelem a Hanku písařem rukopisu Zelenohorského, přivozuje toho důkazy na šesti stranách drobného tisku. Proti námitkám páně Šemberovým vzal rukopis náš v ochranu archivář *V. Brandl* ve feuilletonech

*) Palimpsest čili codex rescriptus jmenuje se codex nebo diplom, kde původní písmo se vyškrábalo a jiné texty se napsaly. Kdy by se tedy dokázalo, že původní, vyškrábané písmo rukopisu Zelenohorského pochází na př. ze století XV., nemohl by ovšem text rukopisu samého starším býti.

Moravské Orlice 2. března počínaje, kterážto obrana též o sobě vyšla ve dvojím vydání, a ministr *Jos. Jireček* nejprvé ve Světozoru, kdež mimo jiné dokázal, že Linda ani toho nadání básnického ani těch vědomostí filologických neměl, aby byl mohl složiti rukopis Zelenohorský, pak v Čas. Č. Mus., kdež všecky námitky Šemberovy vyvrátil.

K obranám těmto prof. Šembera koncem ledna t. r. odpověděl spisem obšírným, přidav k němu ještě později čtyři stránky o dědičném právu českém i německém. Ve spise tomto — nazvaném *Libušin Soud, domnělá nejstarší památka řeči české, jest podvržen, též zlomek evangelium sv. Jana* — prof. Šembera vypisuje nejprvé „historii rozepře, vedené o pravost Libušina Soudu, počínajíc od r. 1818,“ potom přivozuje důvody filologické, historické i právnické, že Soud Libušin jest podvržen, kdež ukazuje domnělé vady v 85 verších, přičiňuje pak „výroky slovutných paleografův o podvrženosti Libušina Soudu“, dále dokazuje, že „Libušin Soud složili J. Linda a V. Hanka“, shledávaje v něm tytéž myšlenky jako v Lindově Záři nad pohanstvem, nápodobeniny dle rukopisu Kralodvorského a dle Homéra, epitheta a jmena osobní nové tvořená, slova ruská a staroslovanská a tytéž chyby gramatické a syntaktické jako v Záři. Vypravuje pak, „jak se dostal Libušin Soud na Zelenou Horu a odtud do Českého Musea“, že jej totiž Linda sám poslal Kovářovi na Zelenou Horu, ten pak ukázav jej děkanu Boubelovi a podřeknuv se neprozřetelné, že jej nalezl v archivě svého pána, musil prý potom mlčeti, ale nechtěje se zúčastniti podvodu přivezl prý Lindovi rukopis nazpět, a ten že jej sám dal na poštu. Dále očisťuje Norb. Vaňka od křivého nařknutí, že Libušin Soud odcizil a přičiňuje na konec úvahu o Dobrovském a Palackém jakožto paleografech, snaže se dokázati, že byl Dobrovský lepším znatelem starých rukopisů. Na str. 89—139 položena málo věcná. za to ale tím více vášnivá odpověď pp. Jos. Jirečkovi a Vinc. Brandlovi na jich obranu Libušina Soudu.

Vypisujíce stručnými slovy historii dosavadních sporův o pravost rukopisu Zelenohorského nepřihledli jsme posud místněji k námitkám od různých odpůrců památky té činěným. Učinili jsme tak z té příčiny, poněvadž prof. Šembera v posledním svém spise všecky důvody svých předchůdců, pokud mu se nějakou váhu míti zdály, za své přijal a mnohé jiné ze svého k nim přičinil. Vyvrácení těchto důvodů p. Šemberových zavírá tudíž v sobě vyvrácení námitek všech dosavadních odpůrců pravosti rukopisu Zelenohorského. A to měrou svrchovatou podařilo se statečnému a neúnavnému obranci naší starobylé památky arch. *V. Brandlovi.* Z bohaté zbrojnice svých rozsáhlých vědomostí paleografických, linguistických a historických s úžasnou rychlostí sestrojil skvělou *Obranu Libušina Soudu*, kterýžto rozsáhlý spis jedenáctiarchový již počátkem měsíce máje na světlo vyšel. Jako Šafaříkovy a Palackého Aelteste Denkmaehler nejsou pouhým spisem polemickým, nýbrž i výtečným komentárem našich starobylých památek, tak i Obrana p. Brandlova podrží velikou svou cenu v dějinách naší národní literatury. Nepřestávát spisovatel na tom, aby všecky námitky vyvrátil, nýbrž přičiňuje i důkladný rozbor a výklad mnohých míst záhadných s hojnými doklady a příklady jak filologickými tak jmenovitě právnickými.

Než přistupme již ku sporu samému a ukažme alespoň několika

příklady, co všecko proti pravosti rukopisu Zelenohorského namítáno, a jak se p. Brandlovi podařilo pravost jeho obhájiti.

Na prvém místě spisovatel klade Poznámky paleografické, kdež několika příklady dokazuje, že Dobrovský přece nebyl tak neomylnou auktoritou ve věcech paleografických, za jakou jej prof. Šembera uznává. Probrav pak všecky námitky paleografické činěné proti rukopisu Zelenohorskému dobírá se tohoto výsledku: Výtka Pertzova, že písmo R. Z. připomíná XIV. století, vyvrací se tvarem písmen **e**, **N**, **Z**, které v té spůsobě, v jaké jsou v R. Z., ve st. XIV. jistě se nenalézají. Výtka Sicklova strany zeleného inkoustu neobstojí vůči Martyrologii Rajhradskému z IX. století, jehož inkoust je téže barvy zelené; a námitku Steinmannovu, že barva ta nevydrží ani tři léta, za planou osvědčil čas, neboť posud barva ta nezčernala. Prof. Šembera sám vytýká, že písař mnohých písmen vynechal a pak nad řádky poznačil; že slov dle slabik neodděloval a to tím spůsobem, že v 28 slovích napsal jedinou literu na jednom, a celé ostatní slovo na druhém řádku, na př. l-esi, b-ratri. Takového oddělování jedné litery od celého slova není prý příkladu v nižádné staré památce, leč někde porůznu. Proti tomu p. Brandl dokazuje přehojnými příklady, že se ono vynechávání slabik a nelogické ono oddělování slov vyskytuje velmi zhusta nejen ve všech starých rukopisech nýbrž i v prvních tiscích českých. Uvažuje pak všecky příznaky písma R. Z. a jeho řeč klade rukopis náš do druhé polovice XII. nebo na začátek XIII. století, avšak domnívá se, že opsán jest z jiného staršího rukopisu. Dále soudí, že písař nebyl kněz, nýbrž laik ve psaní méně zběhlý, a odtud ty chyby psací, kterých se dopustil.

Ve druhé části spisovatel přistupuje k námitkám, které profesor Šembera a kan. Petruševič proti pravosti R. Z. učinili ve příčině formální i věcné. Tu, jak už řečeno, nejen námitky ty vyvracuje, nýbrž přičiňuje mnohé věci, jimiž se pravost té básně dotvrzuje. Odkazujíce v té příčině ctěné čtenáře k výtečné Obraně samé, dotkneme jenom některých věcí, z nichž jednak viděti, jak nedůvodny jsou mnohé námitky p. Šemberovy, jednak pravost našeho rukopisu nad světlo jasněji se dolíčuje.

Ve v. 4. chybně prý se pojí sloveso *vlásti* s dativem místo s instrumentálem; p. Brandl vazbu tu dolíčuje několika příklady nejen ze spisů starých, nýbrž i p. Šemberových. — Repetice slov: „če mútiši vodu, če mútiši vodu striebropěnú“ napodobena prý dle srbské národní písně o caru Lazarovi. A přece jest to vůbec známá figura prostonárodní poesie slovanské, vyskytující se bezpočtukráte v našich písních národních českých, moravských i slovenských, z nichž p. Brandl hojnost příkladů přivodí a nejrůznější podoby oblíbené té figury dolíčuje. Příklady ty snadno by se rozmnožiti mohly o některé sto!

Předložku *po* s dativem v češtině neslýchanou (po zákonu, po rozumu, po národu) přenesli prý falsátoři z ruštiny nebo ze staré slovinčiny; tolikéž ruská prý je předložka *po* s akkusativem při slovese vypraviti (káže kněžna vypraviti posly po Lutobor atd.), místo českého *pro*. Obě tyto vazby za staročeské p. Brandl dovozuje, podotýkaje, kdy by onde byl lokál (po zákoně), zde *pro*, že bychom právě z té příčiny rukopis náš odsouditi směli za podvržený!

Jak malicherna jest námitka, že i tu ubohou interjekci *aj* (aj Vletavo) falsátoři ukradli z básně Beneš Hermanóv! — K v. 12. pan Šembera podotýká, kterak prý se gramatikové nemálo divili, že přechodníky minulého času *sesypavši*, *oplakavši* byly již v IX. století! Jako by v době historické jazykům tvarů přibývalo, kdežto pravý opak toho historie všech jazyků doličuje! — Dobře upozorňuje p. Brandl na vazbu „stara roda *Tetvy Popelova*“ jakožto na důkaz, že Hanka falsátorem Libušina Soudu býti nemohl, ana to jest vazba, které r. 1840 ani Šafařík ještě neznal, o které také p. Šembera ještě ve 3. vydání svých Dějin lit. na str. 100 praví: „Zvláštní konstrukce vidí se býti: dci Kublajeva chána.“ Šafařík měl totiž tutéž konstrukci v evangelium sv. Jana „řeč Esaie prorokova“ za chybu; však byv Čelakovským upozorněn, že takové konstrukce (kde totiž ze dvou substantiv, jež jiné jazyky vynášejí genitivem přisvojovacím, v češtině jedno se vyjadřuje genitivem, druhé adjektivem přisvojovacím) se čitají, ač prý velmi po řídku ve starých pramenech ruských i českých, sledoval věc a v Počátcích staročeské mluvnice položil (na str. 116) už osm příkladů. Avšak vazba ta není, jak se Čelakovský domníval, v češtině řídká, nýbrž velmi častá, ale nikdo si jí nepovšiml leč Hanka.

Ke slovům: „jenže pride *s* pleky *s* Čechovými“ p. Šembera namítá, že repetice předložky před podstatným a přídavným jmenem jest prý známkou, že L. S. složen jest za dávné doby pohanské. Za historické doby prý se tak nemluvilo a nepsalo. Opakování toho pan Brandl i z písní národních i ze spisů prosaických přivozuje takovou hojnost příkladů, že viděti, kterak to zjev zcela obyčejný: na té cestě na pokojné, do města do králova, při vodénce při studené, pod javorem pod zeleným atd.

Ve verších 30., 31., 84., 108. vidí se p. Šemberovi příliš mnoho zlata, jmenuje se tam totiž Vyšehrad zlatým sídlem a stól Libušin zlatým. P. Brandl hojné přivozuje příkladův o tom, jak ode dávna básníci zlatem plýtvali a jak jmenovitě v našich písních všude plno zlata. Tu jsou truhly zlaté, vrata zlatá, vínek zlatý. Selský synek píše zlatem, krmí koně ze zlatého žlábku, češe je zlatým hřebelcem. Ba odsouzenec praví k šibenici: „Kdy bych byl věděl před lety, že na ní budu viseti, byl bych ji dal zlatem pobit!“

S velikým nám bylo podivením, že prof. Šembera také ellipsu slovesa *býti* ve v. 107, „prvencu dědinu dáti pravda“ (jest), vytýká za chybu. Ellipsa taková jest ustálena ve všech slov. jazycích, v češtině čte se velmi často jak v řeči starší tak jmenovitě ve příslovích i písních prostonárodních. Právě naopak chybuje se v nynější řeči spisovné, že se ustálené figury této nešetří.

Slovo *ot* ve v. 1. pan Šembera prohlásil za předpotopní, v historické době že se ho nikde a nikdy neužívalo. A hle, dokázalo se, že tvar ten posud žije v ústech lidu moravského, zpívát se na Ostravsku: „od vašiho ota dostala jsem kota!“

Přídavné jmeno *vletorečný* (v. 47.), které již geniální Šafařík odvozoval od kmene *vlt* = vlna, srovnávaje polské jmeno řeky Velty (starosl. Vlota), za správné konstatoval teprvé dr. Geitler z litevského, kdež slovo *voltis* znamená vodu, vlnu, čímž také slovanskost slova vlt

dotvrzena. „A třebali důkazů.“ právem podotýká p. Brandl, „že Hanka naprosto spůsobilý nebyl k takové falsifikaci, dokazuje to jeho výklad slov „brd vletorečných“ za „vrchy v létě říčné“; neboť vrchy jsou zajisté z jara a na podzim říčnější než v létě, kde vedro vláhu vysušuje.“

Zcela nový a velmi zajímavý jest výklad slova *věkožizný* (v. 69.). „Staroslovanské žiznь (život) a české žízeň jsou rodu ženského; jest však ve staré češtině také slovo žízn mužského rodu znamenající *plnost, hojnost.* Deuteronom. 36., 16. de frugibus terrae et *plenitudine* eius převádí starší recense bible: z obilé zemského i *žiznu* jejího, kdežto mladší recense má: z obilé země i z *plnosti* její. Týž význam má také ve staré písni Hospodine pomiluj ny: daj nám *žizn* a mír = dej nám *hojnost* (úrodu). Výraz „bozi věkožizni“ neznamená tedy „věkožijící, věkoživí, nýbrž *věkoplní* t. j. věční, tolik co lat. aeternus t. j. aeviternus. Jediné toto slovo „věkožizný“ dostačuje na důkaz, nejen že Hanka falsátorem nebyl, nýbrž že báseň ta nikdy falšována býti nemohla. Na výklad ten, jak mi se zdá, jediné správný, přišel jsem teprvé, když jsem tuto zimu bible Bočkovskou a Loblovskou loni ze Švéd poslané studoval a srovnával; a Hanka prý — podle mínění podezřívačův oné básně — r. 1818 maně slátal slovo to z českého *věk* a starosl. žiznь, kteréhož slova stará slovančina o významě „hojný, plný“ ani nezná! Děly se věru Hankovi k vůli r. 1818 divy svatodušní.“

Nemalým důkazem pravosti Libušina Soudu je také spojka *i*, jížto se důsledně užívá; neboť spojka *a* jest původně smyslu odporovacího znamenajíc *ale.* I bylo by věru s podivením velikým, aby se falsátor ani jednou byl nepodřekl!

Jako důvody filologické, tak jmenovitě důkazy a doklady právnické, jež přivodí pan Brandl, vydávají jasné svědectví o pravosti Libušina Soudu. R. 1818 žádný falsátor těch vědomostí práva staročeského míti nemohl aniž mohl znáti tak přesnou fraseologii právnickou, jak se v L. S. všude shledává.

Neomylný totiž důkaz, že falsátora při falši přistihl, vidí p. Šembera ve verších „prvencu dědinu dáti pravda“ a „nechvalno nám v Němciech iskati pravdu,“ podotýkaje, že podle Sachsenspiegelu a Schwabenspiegelu v Němcích žádného práva prvorozenského nebylo, nýbrž že tam děti společně dědily jako v Čechách, dědičné právo prvorozenské že se tam začalo teprvé ve stol. XIV. a to jen u volenců německých. Sledy prvorozenstva shledal už Šafařík u některých kmenů germánských, jako u Tenkterů na Rýně, kteří dle svědectví Tacitova dávali v dědictví prvorozencům přednost a že totéž právo platnost mělo u Normanů, se kterýmiž do Anglicka přišlo. Že právo prvorozenské také v nejbližším sousedstvu Čech, v Bavorsku průchod mělo, dokázal teprvé p. Brandl z básně Wolframa z Eschenbachu, „Parzival“ řečené, ve které básník trpce si stěžuje do své chudoby, an nemá podílu na statcích otcovských, kteréž bratr prvorozený všecky zdědil: „daz ist ein wâhrheit sunder wân, daz der altest bruoder solde hân sîns vater ganzen erbeteil“. Že pak z Bavorska známost práva prvorozenského do Čech dostati se mohla, vysvětluje nejlépe p. Šembera sám v Záp. Slovanech na str. 177., pravě, že Bavorsko mimo Němce mělo také obyvatele kmene slovanského *od Čechů nepříliš rozdílného;* prostřed-

nictvím těchto Slovanů mohla tedy zpráva o něm. právě prvorozenském snadno se dostati do Čech.

P. Šembera se diví, že padělatel složil soud jen ze sedmi kmetů, kdežto prý se jich později vždy shledává dvanáct. Ale báseň dokládá „po *vše* kmeti, lechy i vládyky," a to výborně se shoduje s tím, co Ondřej z Dubé ve čl. 62. podotýká: „Co pánóv jest třeba k nálezu? Čím viece tiem lépe, ale podle starého práva dvanáct aneb najméně *sedm*, větší polovice; ale to jest o věci póhonné. Ale o ty věci, kteréž jdú o zemské dobré, měli by *všichni* rodové býti podle zemského práva." A právě číslice *sedm* a povolání *všech* kmetů, lechův a vládyk jest důkazem, že báseň tu nemohl složiti novověký falsátor r. 1818, poněvadž toho roku věci tyto známy nebyly a mnohým posud nejsou.

Také slovo *ticho* ve v. 79. (i počechu ticho govoriti) dokazuje, že L. S. r. 1818 falšován býti nemohl, ana tím se zjevuje tak zevrubná znalost staročeského řízení soudního, jíž toho roku zajisté nikdo neměl. Patrno, že na tomto místě míní se úrada přítomných kmetů, to co později se jmenovalo „potaz." O tomto potaze píše V. ze Všehrd: „V tom potazu je taková tajnost, takové mlčení, že žádný z lidí kromě těch samých, ktož jsú v potazu, neví, co jest kto mluvil." Patrně byl Hanka r. 1818 prorockým duchem Libušiným nadšen anebo Libuše mu pomáhala věštbami svými, aby vždy v pravé slovo a v pravý smysl uhodil! Pomocí těchto věšteb dověděl se Hanka, že i sloveso „chváliti" je terminus právnický: na jich schválení to má jemu dáno býti (A. Č. 5. 503); — a ten spuosob a obyčej schváliti (ib. 464.), a proto položil ve v. 81. „*chváliti* výpovědi."

Také „klaniechu se leši i vládyky" ve verši 74. není ledabylo pověděno. Že poklony či klanění se náležely k formálnostem starého práva českého, dotvrzuje se zřízením zemským z r. 1545, kdež se praví: „A ten starší pán s druhým pánem a s těmi z rytieřstva, kteří potaz vynesli, mají *se pokloniti* a řieci: račte potaz slyšeti." A Žerotín vypravuje, že Žampach tak spurně to konal, že se ani nepoklonil (Záp. I. 58.). — Také všecky fráse právnické p. Semberou v pochybnost brané, jako „souditi pravdu, svády" a j. za pravé a přesné dokázány ze starých spisův právnických.

Právem tedy šťastný obhajce starobylé památky na nejednom místě podotýká, že by byl Hanka musil býti ducha prorockého nebo věštbami Libušinými nadšeného, kdy by r. 1818 vše to byl uhodl mané, co ještě r. 1878 učenci na slovo vzatí a profesorové jazyka českého nevěděli! Byť nebylo důkazu jiného, tento jediný, že r. 1818 nikdo těch vědomostí filologických a právnických míti nemohl, aby L. S. zfalšoval, sám by dostačil.

Avšak spor o pravost Libušina Soudu tak nerozvážně z naší strany roznícený přese všecky obrany, jakkoli důkladné, neustane, nýbrž dále šířiti a jitřiti se bude. Vystoupiliť už noví odpůrcové jeho mezi Rusy, profesorové *Makušev* a *Lamanský*, onen ve Voronežských Memoirech filologických (1878 seš. 3.), tento v Žurnále ministerstva národní osvěty (1878 v čísle lednovém). A že obnovený tento spor nezastaví se při Libušině Soudě, jak prof. Šembera v Dodavcích na str. 32. ujišťuje, nýbrž i rukopis Kralodvorský zachvátí, viděti z poznámky prof.

Jagićc ve Slav. Archivě 1878, 3. sešit str. 741., kdež praví: „Nach meiner Überzeugung liegt der Schwerpunkt der ganzen Frage nicht in den Fragmenten des Lib.-Gericht sondern in der Koeniginhofer Handschrift.“ K útokům na rukopis Kralodvorský zavdal p. prof. Šembera ve svém spise příležitosti a námětu dost a dosti, neboť nejedna výtka, již učinil Lib. Soudu, týká se zároveň rukopisu Kral., jakož na svých místech ukázal p. Brandl.

Nové útoky budou však bohdá vždy odraženy vítěznými obranami. Na obhájení Libušina Soudu jmenovitě proti Šemberovi chystá prof. M. Hattala nový spis, jenž má vyjíti na podzim a bude dojista též jak náleží obrněný. Zpomínáme si tolikéž, kterak výtečný slavista prof. dr. Řehoř Krek ve Štyrském Hradci ve svém spise „Einleitung in die slav. Literaturgeschichte“ se vyjádřil, že o pravosti našich rukopisů přesvědčen jest a že svým časem důvody toho podá; nyní k tomu doba důtklivě vybízí. I jsme přesvědčeni, že k proslulým obhajcům vždy čerství, stateční druhové přistupovati budou; proto se o vzácné skvosty svého dávnověku dokonce báti nepotřebujeme:

Pravda jest co cedr na Libanu,
ti, již na ni dují větrové,
šíří jenom libou její mannu!

Bludné duše.

Vesnický román

od

Vácslava Beneše Třebízského.

(Dokončení.)

XXIII.

Zatím kráčel již Refunda k sv. Markytě s takovým chvatem, že mu sotva nohy stačily. Přál si dnes míti orlí křídla, aby mohl letěti povětřím, přijíti v čas a povědíti Podlešákům, že jarní slunce se letos na Podlesí usměje, jak se neusmálo už po sta let. A celý ten vůkolní kraj připadal mu jako vyměněný, vesnice jako znovu oživlé, tváře lidí, jež potkával, jako prodchnuté pevnou nadějí, že nad českou zemí už začíná svítati, koruny stromů ještě holé i bez pupenců, jako by se k němu klonily, a což ty vrcny modré na dalekém obzoru severním! Tak jako dnes tudy Refunda nikdy ještě nekráčel. A chodíval dlouhou mílí od Liboce ke Kněževsi rok co rok několikrát; nosíval tudy v kapsách a pod paždí v uzlíku z Prahy do českých dědin šotky . . . Leckdy se také pousmál, oko pod bílým, hustým řasovím se mu zasvítilo, kolem bledých rtů přeletěl mu zákmit radosti, když tak nedočkavě brali od něho ty šotky, nepatrné knížečky na režném papíru se švábskými literami, když nápisy jich takořka hltali, když potom knížky potají šly z ruky do ruky — bývalo Refundovi veselo kolem srdce, ačkoliv to před každým zrakem

tajil. Ale což to všecko bylo proti dnešku! Tak rád a s takým chvatem ještě nikdy neputoval v tu stranu, kde se v širokém polokruhu tměly boroviny a za nimi ukrýval se zapomenutý kout české země, jeho milé Podlesí.

Po silnici od Prahy k Ruzini ujížděli tři jezdcové. Refunda se popjal, jako by chtěl sebrati všecku svou sílu a pustiti se s nimi o závod . . . . . .

Nad Svatogothardským dolíkem koruny staletých dubů naprosto oněměly. Co Refunda odešel, nepohnula se v nich ani větvička. Tak mlčívá člověk, když stojí před soudnou stolicí; soudce béře do rukou papíry, upravuje si okuláry, aby pak jednozvukým hlasem přečetl rozsudek . . . S novým jitrem tudy letěli skřivánci; ale sotva se octli nad údolinou, zavřeli zobáčky, křidélka zaveslovala vzduchem prudčeji — jen se nad zdejšími lesy zakmitli.

V úžlabině a po obou stráních bylo posud rozloženo tolik lidí, jako by bludné duše byly oživly a vzaly na se lidské podoby. Jarní slunce svítilo jim plnou silou do obličejů, na nichžto se dnes zrcadlila odhodlanost, kteráž neumí ustoupiti. Chvílemi přikvapilo několik mužů, kolem příchozích skupila se ihned hromada; a všichni mluvili tlumeným hlasem. Jen mračné zraky a svraštěná čela věštily, že veselé noviny do dolíku ani cesty najíti nemohou.

Uprostřed údoliny stál zástup Podlešáků s obnaženými hlavami. Na trávníku opřen o starý pařez, kolem něhož vyrážely sněženky, seděl stařec s hlavou obvázanou a nad ním skláněl se mladý muž v černém šatě našeptávaje mu cos tichounce. Trvalo to několik hezkých minut, než se muž v černém šatě pozdvihl. Šedivec mu podal ruku, stiskl ji pevně, otevřel oči a pravil:

„Zaplať vám, velebný pane, pán bůh každý krok!“

Potom přistoupili někteří mužové blíže, podívali se na sebe a zavrtěli hlavami.

„Nu jak, Skůro?“

„Dobře, braši. Jen abych se ještě dočkal, až bude dobře taky vám! Kdy bych tu umřel, jako že umru, pochovejte mě pod těmito stromy, na zdejší samotě. Líbilo se mi tu všecko od jakživa už pro ty bludičky! Tak, braši! Kde pak jste přece který? Ať si ještě ruce podáme!“

Mužové jeden za druhým dávali mu pravici. Kněz teprv nyní rozhledl se údolinou, dříve neměl k tomu času. Přikvapili pro něho před svítáním: žádá prý ho za poslední útěchu raněný osadník, o nikom jiném nechce ani slyšeti. Přinesli prý ho do dolíku na chvoji s rozseknutou hlavou — i nedal jim pokoje, až se vydali do Okrouhliny: nemohl prý by dříve duši vypustiti. Kdo by také k tvrdé hlavě snopkáře Jiřického mohl a uměl tak promluviti jako kaplan z Okrouhliny? V oku mladého kněze se chvílemi cosi zasvítilo, přibledlá tvář se zarděla, jako by ku hlavě jeho vstupovala myšlenka, jež mu klíčila pod hrudí už dávno, ale nyní vzrostla a uzrála nad pomyšlení rychle . . .

Na jižní stráni rozlehl se náhle lomoz, zmatené hlasy, prudké výkřiky — několik mužů úprkem sběhlo dolů se svahu.

„Táhnou ze tří stran! Chtějí nás zaskočit! Do zbraně!“

„Srbečtí, Pozdenští, Milinští nahoru! Lstiborští k pěti dubům! Našinci ke mně! — Hej, braši, ukážeme jim, že Podlešácké páže mají ještě nějakou sílu, že naše cepy a kosy ani jednou nám neselhou!“ tak provolával koštišťář Rozhoda mávaje rezavou šavlí a veda sobě, jako by na vojevůdce byl odrostl. Údolinou se všecko rozhučelo.

„Jiřičtí semhle! My se nehneme!“

Květ, jenž se byl před několika okamžiky vrátil s četou rebelantů, stanul náhle před knězem a nechtěl ani očím věřiti.

„Vy, velebný pane, zde — mezi námi?“

„Tatíčku, už jsem se vás ani dočkati nemohla,“ ozvala se místo kněze dívka, jež do té chvíle stála nedaleko pod obrovskou sosnou, majíc oči neodvratně upřené k zástupu, v jehož středu Skůra dokonával; nyní přitulila se k otci.

Mladému knězi se červeň rozšířila až do bílého čela.

„Ukryjte se! Zastihnou vás tu — prchněte!“

„Já, Květe — prchnouti?“

„Odvezou vás, velebný pane — a pak vás už vícekrát neuvidíme!“

Sám bůh ví, kde se ta slova vzala na rtech Světluščiných. Kněz zachvěl se, jako když mu přinesli psaní, že v rodné chaloupce leží otec na smrtelném lůžku.

„Vyčítají mi, že prý jsem tou vzpourou vinen já! Ať mají tedy aspoň v něčem pravdu! Já mezi vámi zůstanu.“

„Že zůstanete?“ uklouzlo Světlušce, a hlas její se chvěl jako sněžence první kvítky, když je vítr ovane. Kněz utkvěl na ní zrakem, jako by jí chtěl říci: „Mne varuješ a sama se vrháš v záhubu? Již pro tebe tu zůstanu!“

„Naše životy jsou už na to: buď se budeme mít lépe nebo zahynem; buď budeme žíti pod svou střechou v pokoji anebo tlíti ve zdejším dolíku! Ale váš život!“

Kněz dosud tkvěl očima na dívce, jež se k otci tutila s očividnou úzkostí — snad o sebe samu? Sotva . . . V plachých očích četl jí ještě zřejměji: „Učiňte, jak vám radí otec můj. Ještě k tomu čas!“

„Ať mezi vámi třeba zahynu!“

Tato slova zahlaholila údolinou, až se jimi Podlešákům zaleskly oči jako blesky a vpadlé jejich tváře zarděly se jako červánkem. A kolem kněze nakupilo se lidu, jako by byl v kostele na kazatelně a jako by své první kázaní, jež měl v Okrouhlině, opakoval, ale důrazněji.

„Lidé dobří, kdo by k nám takto z celého světa promluvil? Kdo by nám tak důvěřoval? Už proto musíme zvítězit, že budete mezi námi vy! — Vy mne, velebný pane, neznáte, vy se téhle haleně divíte, kde se to pod ní béře, ale já znám vás, jen půl leta vás znám; ale tenhle život svůj bych za vás dal! — Je sice chudý, páni by řekli, že jen za oprátku stojí — ale vy takovými nepohrdáte!“ řečnil koštišťář Rozhoda. „Až bude jednou, velebný pane, na vašem hrobě již tráva růsti, za děti všech Podlešáků vám slibuji, že se budou za vás modliti, že vašemu jmenu budou žehnati a že budou vypravěti dětem svým, jak jednou přišel do Okrouhliny kněz, jak jejich otcům a dědům v kostele ponejprv zas jinak mluvil, než se tam ozývalo po sta let, jak šel

mezi ně, když jim bylo nejhůře, aby je potěšil a povzbudil k vytrvalosti!“

Touže dobou táhly k Svatogothardskému dolíku po lesních cestách řady pěchoty a stahovaly se v užší a užší kruh jako báječný drak, jenž sem před lety ze Smečenských lesů zabloudil po kořisti. Vojáci táhli mlčky; ale bylo jim ve tvářích viděti, jak jsou boje chtiví.

Silný oddíl granátníků stanul již nad samým svahem; dále byla cesta zatarasena, příč napříč naházená drva tvořila dosti pevnou záseku. Mezi kládami vyhlédalo několik hlav a trčely otvory starých ručnic. Ale bylo tu němé ticho. Náhle zavířil buben, hlavy mezi kladami se ukryly a potom se rozlehla rána, jako by tu měli zrovna granáty. Vojáci hnali s nasazenými bodáky na záseku útokem. Víření bubnů bylo vždy silnější, jako když se přižene bouřka a nízko nad doškovými střechami oblaka se trou. V desíti minutách bělala se záseka bílými plášti císařských granátníků. Na povel Rozhodův opustili sedláci klády bez výstřelu a bez odporu.

Buben zarachotil opětně a vojín rozhlašoval, že živá duše odtud nepáchne, nepoddajíli se okamžitě.

„Ať tedy odtud živá duše nepáchne! Na zadní stráň, Podlešáci!“ velel koštišťář Rozhoda jako starý generál.

Podlešáci ustupovali. Mezi vojskem bylo tu a tam slyšeti hlasité klení, že se tu s těmi jezovci dělá tolik oklik. Sedláci chystali se na druhý výstřel a nový útok.

„Vojáci, vy jste sice přísahali věrnost svým praporům; ale pomněte, že s těmito zde jste jedna krev, že až svá léta odsloužíte, až bílý kabát odložíte, vrátíte se k svým rodičům, bratrům, sestrám, k svým krajanům! Pomněte, že i vám bude ve vašich příštích obydlích dusno, že i pod vašimi krovy bude se vám žíti těžko, smutno, že si také budete přáti, aby se vám ulehčilo. Vojáci, když těmto mužům sejmou s beder jen díl z těch břemen, pod nimiž se jim hlavy ohýbají až do trávy, když jim jen tolik uvolní, aby mohli spokojeněji dýchati, oni se rádi sami vrátí do svých dědin. Nechtějte krev těchto ubohých!“

Tato slova zalétající k vojákům s protější stráně nezůstala bez účinku na jich srdce: takto k nim ještě nikdo nikdy nepromluvil, jako ten mladý muž v kněžském šatě vystoupiv z řad povstalců v popředí.

„Vojáci, pamatujte na své otce, na své matky, na své sestry, na své nevěsty . . .“

Tentokráte zavířily bubny, jako by byly potaženy černým suknem, a vojáci postupovali mlázím dolů ze všech stran. Podlešáci stáli mlčky.

Náhle zahoukla rána — ještě okamžik, a kněz klesl do náručí mladistvé dívce.

Lesklé bodáky svítily se jarním sluncem Podlešákům již mezi samýma očima, už napřáhli i svou zbraň, aby studenou ocel odrazily, když nad zásekou zahlaholily lovecké rohy a mezi černými borovicemi zavlály bílé praporce. Nejvýše na svahu zabubnovali tamboři jiným tempem, jež granátníky zarazilo. Několik jezdců, podle všeho panských služebníků, seskákalo s uhnaných koní, jeden podal velícímu důstojníkovi list s knížecí pečetí, a ostatní pustili se dolů k Podlešákům.

„Jeho knížecí milost vám všecko odpouští! Vzkazuje vám, abyste se do svých vesnic v pokoji vrátili. Udělil vám svobodu. Přijde vám potvrzena z úřadu — budou vám ji ohlašovati ve všech kostelích!“

Podlešáci na tato slova knížecích služebníků ani nehlesli, jenom zbraň pevněji v rukou tiskli. Byly to tytéž tváře, jež dosud neměly pro ně jiného výrazu než posměšného, byly to tytéž jazyky, jež pro ně dosud neměly leda šeredné přezdívky: ký div, že jim teď nevěřili. Důstojníci sestoupili se v hluk, a podle prudkých řečí jim sotva asi tito knížecí služebníci přišli vhod.

„Tentokráte nelhou, uvěřte jim. Přímo od knížete pána přicházím i já a nesu vám nejen odpuštění ale mnohem více nad to: svobodu!“

Nesčíslné zraky obrátily se v tu stranu, odkud přiletěl tento hlas a nesčíslné oči spočinuly na známé, zažloutlé tváři Refundově.

„Zaplesejte, Podlešáci! Ať o tom zvědí v těch nejzapadlejších vesnicích. — Ať to slyší i vaše děti, které jsou ještě v kolébkách, jak pozdravili jejich otcové ponejprv svobodu!“

Podlešáci se prvé dívali jeden na druhého, a potom všichni na Refundu; když domluvil, pojednou si zavejskli. První ze všech stiskl Refundovi kostnatou pravici Rozhoda.

„Jen o hodinu později, Refundo, a v Svatogothardském dolíku bylo by nebožtíků, kolik stromů kolem, a na Podlesí vdov i sirotků, co na téhle borovici jehličí. My byli připraveni na smrt. Však ta naše svoboda přece stála dva drahé životy!“

I ukázal ke strouchnivělému pařezu, o nějž se dosud opíral Jiřický snopkář, jako by staré hlavě hledal podušku. Refunda zašel si k němu, vzal stuhlou ruku jeho do své pravice a vřelým stisknutím s nebožtíkem se rozloučil.

„A druhý?“ pronesl pak zdlouhavě.

„Pan páter z Okrouhliny! Zavolali jsme ho ke Skůrovi, a potom tu mezi námi zůstal. Měls jej slyšet, měls tu být, jak mluvil vojákům do duše!“

Refunda sklopiv hlavu prohodil: „Škoda — věčná škoda!“ Potom utkvěv pronikavýma očima na zástupech zahovořil smutným hlasem: „Takových kněží vám už sotva sem pošlou, leda jednou vašim dětem, vašim vnukům . . . A kolik se jich přec narodí pod střechami doškovými jako vy, a kolik jich vyroste mezi lidem, kterýž cítí a myslí jako vy!“

Podlešáci si již po druhé v dolíku nezavejskli. Několik rukou rylo ve vlhké jarní půdě hrob. Z daleka zalétal sem temný rachot vojenských bubnů, při němž vojáci odsud odcházeli — a nad čerstvě nahozeným rovem hlaholila ze sterých hrdel starodávná: „Odpočívejte v pokoji, věrné dušičky!“ Jen se zdálo, že slůvko „věrné“ tmavé koruny okolních kmenů přehlušují náhlým šuměním a že nad dolíkem Svatogothardským — nad hrobem ryzího Podlešáka letí píseň: „Odpočívejte v pokoji, *bludné dušičky!*“

XXIV.

Pan farář v Okrouhlině neměl za celý život tolik mrzutostí jako za letošní zimy. Dopis stíhal dopis, brzy od krajského brzy od vrchnostenského úřadu. Pan farář ztratil už i chuť k jídlu. Posledně táhly Okrouhlinou tři setniny pěchoty; farář poručil důstojníkům snésti, kde měl co nejlepšího, vytasil se i s dvěma láhvemi Rýnského samotoku, jež dostal kdysi za katechismus, když se vdávala vrchňovic slečna, ale vojákům nebylo se ničím možná zachovat. Ve farářovi dokonce viděli též utajeného Podlešáka! — Vojáci sice odtáhli, ale farářovi se nepolehčilo: z čista jasna zmizel kaplan z fary, a marně tam čekali na jeho návrat.

Farář pečetil právě zas psaní, když se k němu všecken udychtěn přihnal kostelník.

„Co nového, Fortunáte?“

„Zdali pak už vaše velebnost víte, kam se poděl pan páter?“

Farář zatajil v sobě dech; kostelník ostatně dychtivost jeho dlouho nenapínal na skřipec.

„Přidal se k rebelantům! Už to máme docela jisté. Také Jiřický Květ je zase mezi nimi, tentokráte i s dcerou!“

„Opravdu? Mezi rebelanty? Tu to máme — tu to máme! Neslýchaná věc! O tom si budou lidé ještě povídat, až my dávno shnijeme! Půjdete s tímhle psaním na krajský úřad! Ach, ach — to jsou nyní časy! Božínku, bože náš!“

Nějakou chvíli potom, co kostelník odešel, přihrčel k faře vesnický vůz, a Kačenka hlásila panu farářovi: „S pánem bohem.“

„Kam?“

„Do Jiřic.“

„Zas už? Ke komu pak?“

„Ani jsem se neptala.“

„Pořád a pořád jen Jiřice!“ prohodil nevrle farář i jal se méně ochotně než jindy činiti potřebné přípravy na takovou cestu; i on i kostelník Fortunát potřebovali k nim tentokrát neobyčejně mnoho času. Než se farář konečně objevil, koně venku již netrpělivě frkali.

„Kdože u vás nemocen?“ zeptal se usednuv do vozu.

„Pan páter!“ odtušil vozka stručně a práskl do koní.

Farář nevěřil svému sluchu, ale více se vyptávati zdálo se mu věcí velice choulostivou: umínil si raději vyčkati, co brzy spatřiti musil. Takořka v letu octli se před Jiřicemi a zastavili před statkem sedláka Květa. K velikému překvapení farářovu uvítal jej tu sám Květ i pomáhal mu s vozu.

„Prosím vás,“ počal kněz octnuv se dole, „koho že u vás najdu nemocného?“

„Pana pátera — přebudiž bohu žel!“

Pan farář vytřeštil na sedláka oči, však nevyslovil, co měl na jazyku. Květ otevřel dvéře do světnice podotýkaje pouze: „Račte vejíti.“

V jizbě bylo dusné ticho, člověku, jenž dovnitř vkročil, zdálo se, že na něj dýchá neštěstí. Farář nemohl se hned zpamatovati. Trvalo

to kolik okamžiků, než uzřel lůžko a na lůžku smrtelně bledou tvář, s očima zavřenýma, se rtoma těsně staženýma . . . Vedle klečela s rukama sepjatýma mladinká dívka, sledujíc v zimničném napjetí každinký pohyb nemocného. Na stole bělel se čistý ubrus a hořely dvě voskovice. Dívka zaslechnuvši kroky, zdvihla se, polibila panu faráři ruku a opustila jizbu. Bledá tvář na lůžku se pohnula, oči se rozevřely a utkvěly na příchozím — kolem rtů přeletěl slabý úsměv. Ach, jak dojemný to úsměv, kámen by se jím pohnul! . . .

Farář mluvil hlasem tlumeným, a z lůžka odpovídal slabounký, tichounký šepot, jen někdy přerušený těžkým chropotem . . .

Za hodnou chvíli teprvé vyšel farář ze světnice a vstoupil do komory ku Květovi a Světlušce. Dívka se před ním hned zas odtud vytratila — se sedlákem mluvil kněz nyní docela jinak. Pro cizí uši ta řeč nebyla — jisto jest, že farář nejednou pronesl slovo „odpuštění“ a že si s Květem několikrát v srdečném pohnutí ruku tiskli. Potom usedli, a sedlák zevrubně vypravoval, jak pan páter přišel do Svatogotharského dolíku, jak se smrtelná střela octla v jeho prsou a jak se stalo, že ho sem mohli dopraviti. „Do Jiřic měli jsme nejblíž,“ končil svoji zprávu.

Nežli farář ze statku odešel, podíval se ještě do světnice — zraky pana pátera byly zavřeny, rty těsně stisknuty, ruce sepjaty, jen hluboký, chropotný dech byl dosud znamením, že z toho mladého těla duše posud neuletěla. Farářovi se zatočila hlava, před očima udělala se mu tma, začal vrávorati; Květ ho zachytil. Hned potom zůstala Světluška u lože nemocného samotna.

Hodiny u dveří odbíjely zdlouhavě šestou, hrkot jejich jako by byl mladého kněze probudil: otevřev oči pozdvihnul maličko hlavu.

„Stmívá se — můj bože, tak cizí, neznámý kraj! Cesty nikde — i ta hvězda shasíná . . . A nikde živé, dobré duše — Matičko drahá, kdo vás potom potěší! . . . Ach, kde jen to jsem?“

Vedle lůžka zakrývá si dívka rukama tváře, aby zadržela výbuch bolestného pláče.

„Jste u nás, velebný pane — u Květů,“ zahovořila tiše.

„Světluško! . . .“

Dívka se při tom slově zachvěla. Líce jí náhle zahořely, jako by večerní červánky, kteréž prvé nad černými lesy zvolna umíraly, všechen svůj půvab byly zůstavily na tom dívčím obličeji.

„Přec jedna duše — ta nejdražší . . .“ zašeptal kněz. „Až někdy — potěš mou chudou matičku, Světluško.“

Bílá, studená jeho ruka spočinula pojednou na rozpáleném čele dívčím. Hodiny u dveří došly — ve světnici rušil dusné ticho jen tlumený pláč. Ale návsí rozlehl se pojednou lomoz, jako když přijde první v létě bouřka: bylo slyšeti výstřely z ručnic, ozývalo se výskání, a přes doškové střechy letěla do všech koutů v Podlesí radost.

„Ichuchu! Máme na Podlesí svobodu, svobodičku! Ohlašovali nám ji knížecí služebníci na koních, v rukou měli bílé praporce. Abychom se vrátili do svých vesnic, že nám pan kníže odpouští, že nám sleví roboty, že budeme mít časy, jaké na Podlesí nikdy nebývaly! A přijde

nám to všecko napsané, pečetmi potvrzené. A víteliž, kdo nám to vymohl? Refunda! Byl u knížete pána — —"

„A zradil vás, prodal vás za bídnější peníz než Ježíše Krista Jidáš! Kamenovat jste ho měli, jak jste ho uviděli ponejprv. A tak dlouho vás štval, až vás vylákal — všecko k vůli pánům, protože chtěli, aby vás ubylo. Jen čekejte na svobodu, počkáte si! Leda že pro vás přijdou s řetězy a okovy! Tak hned podvedl slečnu Lucilii, jako teď podvádí vás. Zavedl ji jako vás — a potom uprchl, dal se k Francouzům, zradil císařovnu — — Jeho jmeno visí snad do dneška na šibenici. Hned před čtyřiceti lety měl být utracen, jeho erb byl rozlámán katem, zapřeli ho vlastní bratři, otec ho vydědil. Já jediný strhl mu škrabošku s tváře, já jediný věrný sluha slečny Lucilie, která i když umírala, na vás Podlešáky vzpomínala!"

„A proč jste nám tohle, otče Jarolíme, už dávno neřekl?"

„Slepotou byly raněny vaše oči — a nevíteliž, že hospodin poroučel mluviti věrným teprv v dnech bídy a soužení?"

„Co pak už, otče Jarolíme, nepamatujete, za čího syna jste v dolíku Svatogothardském Refundu prohlásil? — Jdětež, svatý muži, nás pán bůh slepoty zbavuje, a oči vaše zastírá mlhami," odpovídal poustevníkovi koštišťář Rozhoda.

„Půjdu — půjdu! Ale až vám sepnou hlavy k nohám, vzpomenete si na mne! Až se na Podlesí ozve pláč a skřípění zubů, bude to trest spravedlivý — také za dnešek!"

Do této vády zaklinkal zvonec — i rozezvučel se tak smutným hlaholem, že, co ho sem z Prahy zavezli, nikdy ho takto neslyšeli. Na návsi všecko rázem utichlo a všecky hlavy se obnažily. I otec Jarolím sepjal hned svadlé ruce a bílou hlavu naklonil. Západní větřík nesl hlahol zvonku daleko do kraje a tam ho zavál pod strání do oken prosté chaloupky, kde klečela letitá stařenka, modlíc se k bohorodičce za jediného syna . . .

A v Jiřicích se v tu chvíli ozývalo jediné slovo: „U Květů skonává Okrouhelský pan páter! . . ."

XXV.

Na neděli Laetare ohlašovali na Podlesí s kazatelen, že milostivá vrchnost odpouští všem, kteří se súčastnili rebelie, že kníže pán poddaným svým míní robotu sleviti, že všeho zapomene a bude lidu otcem dobrotivým. Zároveň s tím čteno vynešení císařské, že nebožtíci nebudou zas už v pytlích pochováváni. Potom následovaly dlouhé modlitby za světskou vrchnost, za odvrácení moru, hladu a války.

V Okrouhlině ty listy četl administrátor: pan farář po smrti kaplanově hned zadal žádost, aby mu dopřáli zaslouženého odpočinku. Přání jeho vyhověli tentokráte nad očekávání brzy.

Podlešáci byli už zase jako jejich předkové — učiněné ovečky. Orali a zasévali panské pole, poráželi panské lesy, a den ode dne čekali na svobodu, kterou jim ondy slibovali knížecí služebníci. Kdy by to nebyli též slyšeli z úst Refundových, skoro by se byla jejich víra v panské

sliby začala opět viklati. Páni však byli teď jako z másla, těšili, až jim k tomu už scházelo slov. Na úřad nebyl potahován nikdo. Pojezdného z Domašic přeložili někam až ke Krumlovu; direktora dali do výslužby, vrchního poslali prý do hor, justiciár se poděkoval. Na krajském úřadě také všecko zpřevraceli. A jednou za rozkošného jarního dne rozhučely se všecky zvony, kde jaký na Podlesí byl, na věžích, na kapličkách, v trámcích po návsích: zvonili panu knížeti hrana. Knížecí služebníci pak chodili ode vsi ke vsi a všude povídali, že už ta svoboda je na cestě, aby se jen za knížete pána pobožně modlili. Podlešáci věřili, doufali — jen s milováním to ještě chodit nechtělo.

Nejdéle zvonilo knížeti pánu v poustevně pod Srbčem. Lidé hleděli k lesu na stráň uděšeni, a byloli jim jíti kolem potoka, nad nímž šedala se poustevna, jen se kmitali podél olšin šumících radostí z první zeleně. Se stráně zaletěl dolů do vsi hlas ještě chraptivější než zvuk rozraženého zvonce ve vztýčeném trámci.

„Knížeti vašemu zvoním na cestu — a sotva jinam, než do pekel! Za to, že jsem mu pověděl o každém kroku sestry jeho, že jsem stopoval ženicha jejího jako chrt vysokou zvěř, dal mě na výměnek — do poustevny, abych se tam modlil za jeho a za své hříchy! A když jsem se tu dočkal člověka, jenž mu sestru jeho zavedl, císařovnu a svou zem zradil, a když jsem s jeho tváře strhl škrabošku: jak s ním naložil? Nezkřivil mu ani vlasu. Šel jsem císařským úřadům povědět, že se v Podlesí potuluje člověk zrádce, a co jsem tím získal? Vyhánějí mě i z mého útulku, z mé poustevny. Co tedy s takovým životem! Vašemu knížeti jsem už odzvonil, vašemu štěstí také, a nyní zazvoním sobě. Kam? Ať je to do nebe či dô pekla, všady se vyznám!“

A krajem opět chraptěl rozražený zvonec. Přišlyť onehdy na všecky rychty v Podlesí okružníky, v nichžto se přísně obnovovaly zeměpanské rozkazy stran zrušení všech pousteven na samotách. Jarolím měl o nich dobrou povědomost; sáhly mu studenou rukou nejen k srdci, ale i na poslední špetku rozumu. Když byl před lety u slečny Lucilie komorníkem a dělal jednomu ze sousedních velmožů obratného starosvata, nebyl by se byl nadál, že sám sobě jednou zazvoní hodinku a že umře v rouše poustevnickém: sliboval mu tenkrát velmožný nápadník Luciliin správcovské místo na nejlepším panství. Kolovrat mu však štěstí bezděčně pokazil . . . .

Ve vrboví za Jiřicemi konečně zase už štěbotali slavíčkové, ale zladili si tam na dalekém jihu hrdélka k samým smutným pěvankám. Veseleji šveholí vysoko nad hlavami skřivánci, hlouběji v hvozdě přizvukuje jim drozd, ob čas vmísí se do toho i žežulka. Na lukách konvalinky s petrklíčem začaly tanec, za nimi všecky krásky až do slunečnice. Oči přecházejí, jak se všecko kmitá a leskne. Při všem ta vůně libá, že by si tu člověk rád zdřiml k nejtouženějšímu snu! Ovane poutníka na hodinu daleko a vábí jej za sebou, jako by ho chtěla čarovnou silou zmámiti a lesním pannám vydati.

Podél Jiřického potoka kráčeli za rozkošného nedělního odpoledne v máji dva mužové; neměli na spěch, často se zastavovali. Mluvili málo. Lučiny se tu úžily v pouhý pruh, ale také zelenaly se nejsvěžejší barvou. Vrby s olšinami ustoupily zde pouhému proutí, ale za to v ze-

leni kývalo se na tisíce modravých zvonečků, potok ozýval se tu volněji, a vysoko na křišťálovou vodicí objímaly se staré černé borovice.

Mužové — Květ a Reŕunda — zabočili v levo do mlází uzounkou, již skorem zarostlou stezičkou, jež vinula se v dosti příkrou stráň. V malé chvilce octli se na výběžku, s něhož mohlo oko přeletěti Podlesí na míle daleko a široko. Slunce stálo ještě hezky vysoko. Starší rozhledl se kolem, levicí protřel si zrak, podíval se k jihu, kde se nad tmavými lesy pročervenávala střecha knížecího zámku; potom se obrátil k východu, kde se zelenaly zahrady Jiřické a zelení jejich šedaly se doškové střechy, poněkud na pravo bělela se věž Okrouhelského kostela.

Pod štíhlou jedlí na výběžku jevily se stopy někdejší mechové sedačky; ale už si tu asi dávno živá duše neodpočinula, přibylo několik vrstev zelenějšího a jemnějšího mechu, a kolem lávky vyrůstalo asi šest košatých trsů bujného kapradí, s nímž prý umějí lidé na Podlesí prováděti kusy až k neuvěření.

Oba se zde usadili. Pohlíželi do kraje, pohlíželi podobně do minulosti, hovořili o dávných letech svého života rovněž jako o příbězích, které teprv před krátkým časem se dokonaly. Otevřela se tu sobě stará srdce dokořán, pravice jich mnohokráte se vyhledávaly a mocně tiskly, jako by se nikdy rozloučiti nechtěly. Přece však přišla chvíle rozchodu.

„Jsem z Kolovratů,“ promluvil starší muž vstávaje. „Lidé si povídají, že prý v Področově mramorový kámen na Kolovratské hrobce se potí. A to prý po každé jeden Kolovrat umírá. Řada je nyní na mně — jsem z nich nejstarší. Snad se vidíme dnes v životě naposled!“

Oba muži octli se druh druhu v objetí. Nad hlavami jejich kosík náhle umlkl, a v jehličí cosi zašelestilo — Morana? . . .

Touž dobou za humny Květova statku hezounká dívka dovíjela věnec z lučních květin; nejkrásněji v něm vypadaly pomněnky. Chvilkami pozdvihla hlavinku, nejspíš ji vyrušilo šelestění větví v korunách štěpů, jež se bělaly a červenaly už posledním květem; poletovaly tam z haluzky na haluz pěničky.

„Jdu tady dobře ke Květovům, panenko?“ ozval se před ní tichý hlas.

„Dobře, staruško! Koho hledáte? Tatíček před chvílí odešel!“

„Ty sama jsi Květovic?“

Stařušce bylo tak okolo šedesáti; byla umdlena, musila si několikrát oddechnouti, než mohla promluviti dále.

„Jdu vám za to poděkovat, že jste mého syna, mého miláčka k smrti dochovali! Zaplať vám to pán bůh všemohoucí nastokrát!“

A stařenka zavzlykala, sepjala ruce a podívala se na tu dívku, jež synu jejímu za ni prokázala službu poslední.

„Vy jeho matička! — Já vás mám od něho naposled pozdravit, vás potěšit . . .“

A Světluška ukryla své líce ve tmavý šátek staruščin. A jak tu stály, pro slzy nemohouce slova pronesti, ozval se ještě jiný hlas.

„Ó, její srdce mu náleží rovně po jeho smrti jako za živa! A já se nespouštěl naděje do tohoto okamžiku. Ale nyní ji zahrabu, k té černé tmavé hlíně na jednom z hrobů Okrouhelských. Jen jestli se mi to podaří!“

Z úvozu vystoupil náhle hoch ve vojenskem šatě, s tváří opadlou, zažloutlou, s očima zčervenalýma opíraje se o těžkou ručnici. Už stál za hruší na protějším břehu hezkou chvilku, zrakoma takřka hltaje dívku věnce vijící.

„Panno Maria Področovská!“

Světluška zaúpěla, jako by ji po duši sáhali, a veškerou silou přivinula se k stařence, jako by jí měla ubránit před synem Ouřadovým.

„Neboj se, Světluško! Již jen s touhle starou ženou chci promluvit. Vy jste, matko, měla syna, jedinou svou radost — já jsem vás o něj oloupil. Můželi to být, abyste mne neproklínala, abyste na vraha syna svého trestů božích nesvolávala, zjevte mi, čím bych mohl získati vašeho odpuštění.“

„Ty?! Hrozný člověče!“

Hrůza zmocnila se obou ženštin v té míře, jako by se měly proměniti v kámen. Mladý muž viděl v nich své skutky jako v zrcadle. Marně pokusil se ještě slovo z nich dostati — němota spoutávala i jeho jazyk, posléze polo nevědomky se odvrátil, bezděky jal se utíkati odtud, jako Kain od teplé mrtvoly bratrovy. Teprvé v dáli vyrazil z prsou jeho zoufalý ryk a tratil se zvolna...

XXVI.

Nad Podlesím kroužily už druhé vlaštovičky s pěnicemi. Hlavy Podlešáků byly letos o celé centy lehčí a kolem srdce jim bylo volno jako těm ptáčkům vysoko v jasně modrém vzduchu. Na vrchnostenských úřadech začali páni mluviti po česku; ano mezi lidem se vyprávělo, že prý nebožtík kníže v poslední vůli kladl svým synům na srdce, aby se naučili řeči lidu poddaného.

V Jiřicích plynul život zase tak tichounce, jako potok kolem dědiny za májových večerů, když po březích ve vrboví štěhotají slavíci. U Květů šlo také všecko po starém. Žena mužovi a matka dceři tam ovšem scházely. Světluška chtěla vší mocí, aby u nich zůstala matka pana pátera, ale krajačce se mezi zdejšími lesy stará hruď svírala úzkostí — neměla na tom světě už nikoho, ale přála si umříti ve své chaloupce a odpočívati vedle svého muže.

Hrob mladého kněze na Okrouhelském hřbitově od jara do jeseně krášlívaly věnce z těch nejhezčích květin, jež nasbírala Světluška na lukách a po lesích, a zelenal se svěží, bujnou travou, jako by byl zakryt drahým aksamítem.

Květ stal se málomluvnějším, často sedával zamyšlen sám a sám v zahradě pod starými štěpy upíraje zraky v tu stranu, kudy přicházíval Refunda. A na čelo mu leckdy přiletěl stesk, jako by se z černých lesů vynořil — či z Okrouhliny ode dvou čerstvých rovů? — Světluška uviděvši otce zadumaného přiskočila a políbila starého muže v tvář, jako jiřička, když se dotkne křidélkoma obličeje zasmušilého a chce s něho zapuditi těžkomyslnost. Květ se po každé dceři zlehounka vymkl, utkvěl na ní za okamžik očima a potom se odvrátil k tmavým černým lesům za Jiřicemi. Zdálo se mu vždycky, že i v jaře nad rozkošným

krajem zdejším visí mlhy listopadové a v těch chvílích nikdy se nemohl ubrániti vzpomínce na proroctví o bludných duších, jež jako dítě slýchával od pohádkářů.

„Až z keře jednoho v zimě v létě budou kvésti růže s liliemi, až nejhezčí nevěsta na Podlesí z nich věnec víti a místo svému ženichu je bludným duším obětovati bude, potom teprvé budou míti věčně věkův pokoj!“

Světluška byla na Podlesí nejhezčí a růže jí na lících kvetly s liliemi v zimě v létě — byla tou nevěstou? Ženiši odcházeli ze zdejšího statku jeden za druhým s nepořízenou; a byla jich za jediný rok celá řada. Mezi lidem se vyprávělo, že se opravdu od nějakého času bludné duše ztrácejí, že se v Svatogothardském dolíku kmitají už jen dvě . . .

Jen jednoho postrádali ve svém uvolnění: aby nynější život jejich sdílel s nimi Refunda. Co jej vyprovodil Květ tenkrát za Jiřice, nikdo ho více neviděl. Rozhoda, jenž se svým zbožím opět jezdil od dědiny k dědině, roztrousil novinu, že prý v lonském máji pochovali u augustiniánů v Področově člověka, jenž byl na vlas Refundovi podoben. Podlešáci se proto nemohli ani dočkati Področovské pouti, až budou moci pokleknouti na hrob svého největšího dobroditele.

I s Ouřadova statku setřel minulý rok příšerný ráz. Když slunce jasně svítilo, zdálo se, že střecha jeho je zlatem pošita, a ony to byly zatím z brusu nové snopky ze žitné slámy. Statek byl zase oživl. Hospodařila tu vdova po Ouřadovi. Když ji byl muž z domu vypudil, uchýlila se k příbuzným až někam za Oharku. Když pak se vrátila, nemohli ji u Květů ani poznati — vlasy měla bílé jako mléko a obličej sestaralý jako sedmdesátiletá. Květ byl jí pak opravdovým bratrem. — Myslila na syna vstávajíc léhajíc. Která pak matka mohla by zapomenouti na dítě, o němž tuší, že je neštastné, že nemá v tom světě široširém nikde stání, nikde pokoje, nikde útulku? Někdy zasteskla si bratrovi: „Můj bože! Pro koho tak hospodařím? Zdali pak si vzpomene,“ — jmeno synovo uvázlo jí na jazyku — „že má matku, že má svůj statek? Matičko Področovská! Zdaž mi tohle přišlo kdy do hlavy i ve spaní, když jsem ho kolébala!“

A potom se minulých dnů zase dlouho ani slovem nedotkli.

* * *

Nad černými lesy podávaly si a tiskly ruce rok s rokem, jaro za jarem sypalo nad zdejším krajem všecku krásu svou, jeseň za jesení opět tu krásu stírala, až jednou za letních dnů zdálo se, že klidné, tiché vesničky na Podlesí rázem se změnily. Přihnalo se tam tenkrát vojska jako mraku. Jaktěživi tam takových vojáků neviděli. Byli z daleka, a Podlešáci jim přec rozuměli, z prvu trochu stěžka, ale potom jako by všickni rodnými bratry byli.

„Máme kamennou matičku, bílou Moskvu — máme dobrého baťušku, bílého cara, a na nebi mocného patrona, svatého Mikuláše,“ říkali vojáci. A těm dětem bílé Moskvy a synům bílého cara byli by Podlešáci poslední sousto snesli. Ještě dnes na ně vzpomínají, po še-

desáti pěti letech. A když začali sborem své dumky, jako by byli na rodných rovinách, Podlešákům slzy do očí vstupovaly. Komu by se také zrak nezarosil, když molodec zazpíval touhu po domovině!

Rusové táhli Podlesím na Lipsko. Šli zaplatit Francouzům, že jejich bílá matička návštěvou Napoleonovou na smrt zčernala. A když se potom za krátký čas v dědinách třásla okna a lesy chvěly až v kořenech, Podlešáci vzpomínali na Rusy, kudy chodili, aby je pán bůh na přímluvu mocného patrona svatého Mikuláše ode všeho zlého zachoval. Tušili, že hřímání děl platí ruské krvi, věrným molodcům. A opravdu: tři skvělí plukové carské gardy dokrváceli u Chlumu až na nepatrné zbytky. Ale Napoleonovi zaplatili!

A potom se rozhučely na Podlesí všecky hvozdy v slavné, hlaholné Te Deum, a když se ještě k tomu rozhoupaly v Področově veliké zvony klášterské, všude se těšili blahou nadějí, že tato francouzská vojna byla na světě poslední.

Mniši řehole sv. Augustina v Področově odložili slavnost míru ke dni na nebe vzetí panny Marie, kdy se na okolních stráních všecko jen červená korouhvemi poutnickými a všecky cesty bělají šaty družiček a čistý lesní vzduch zachvívá hlučnou hudbou a zvučnými písněmi. Patnáctého srpna každého roku bývá v Področově celé Podlesí: od dětí, jichž bujnou krev matky po celý rok chlácholí, že je vezmou s sebou na pouť, od hochů a dívek, jež přicházejí si do prostorné hospody zarejdovat, až do mužů a žen, kteříž uchylují se sem se svými starostmi a kříži, až do starců a stařen, jež si sem rok co rok chodívají na matičce boží šťastnou hodinku smrti vyprosit.

Štíhlé, bělavé věže klášterské dívají se do nebe tak směle a tak po domácku, jako by z jejich pozlacených makovic byl do sídel věčné radosti jen jediný krok. V nádherném chrámě neví poutník ani, na čem dříve spočinouti očima — všecko se tu leskne a svítí, všecko tu člověka vítá tak přátelsky, tak lahodně. Andělům na oltářích div že se buclaté tváře věčným usmíváním nerozplynou, i ti svatí boží dívají se na člověka jako staří, dobří druhové. Údolina se vyprázdní až teprvé, když zlaté hlavy věží zardívají se večerními červánky.

A letos zvláště vyrojilo se sem lidu jako mravenců, když věští za letních dnů déšť. Od božího rána byla v kostele hlava vedle hlavy, a davy začínaly řídnouti teprvé ke třetí po polednách. Ale kolem hlavního oltáře tvořily zástupy dosud živou hradbu. Chvílemi ozvaly se i tlumené výkřiky, jako stenání, a živá hradba se celou šířkou pohnula; ale přec necouvl nikdo.

Poutníci dotýkali se skleněné skříně, v níž umístěna socha bohorodičky, oslňujíc perlami a drahokameny, jimiž byl těžký, atlasový šat její jako poset. Dobré čtyři pětiny musily se spokojiti toliko dotýkáním mešních tabulek; a kdo se dotkl křišťálového skla, potřel si třemi kříži zrak, aby se uchránil všech očních neduhů.

Na klášterské věži zahučela již pátá. Obrovské varhany doznívaly posledním akordem; ale kolem oltáře dlel v polokruhu dosti četný zástup poutníků. Byli to ponejvíce tací, již se nemohli do dřívější tlačenice odvážiti anebo které ostatní předešli či odstrčili.

Po straně epištolní klečel chuďas na obě oči osleplý a bez pravé ruky. Zdálí podobal se sedmdesátiletému kmetu, teprv pokročilli kdo blíže, mohl pozorovati, že ubožák ten jest obrazem života v mužné síle zdrceného. Hrubý plášť prozrazoval vojína Rusa, jakýchž v nedávno minulých dnech viděli na Podlesí celé roje. Oči měl obrácené ku křišťálové skříni, okoralé rty jeho se zvolna pohybovaly. Zdálo se, že chce milosrdenství na nebi dnes vynutiti. Klečel tu tak od samého poledne — lidé přes něho padali, ale on ani nezašpetl: bystřeji všiml si ho málo kdo, o pouti tu bývá takových ubožáků ze všech koněin Podlesí: lidskou bídu vábívá za sebou i slabounký paprsek naděje.

„A je bezruký! Jen se podívejte, matičko!“ zahlaholil náhle nedaleko chuďasa zvonkovitý hlásek dívčí.

„Tamhle, babičko! A je slepý na obě oči!“ zašveholilo druhé děvčátko a zatáhlo shrbenou stařenku za vyschlou pravici.

Zdálo se, že obě děti lidskou bídu v takovémto rouše ještě nikdy neviděly. Očka jich spočinula na osmahlé tváři slepcově s nevýslovně soustrastným pohledem. Byly to děti učinění andělíčkové. Člověk by myslil, že přiletěli, aby se vystřídali s těma dvěma, co nad pannou Marií drží obrovskou korunu. A zatím je sem přivedla dnes po prvé matička odkudsi z klidné dědiny na Podlesí.

Selka Podlešačka upřela zrak svůj také v tu stranu, kam ukazovalo děvčátko — na první pohled je patrno, žeť obou dítek matkou. Stařenka hleděla k matce boží, jako by lpěla na jejích rtech, jež zdálo se, že se pootevírají, jako by jí chtěly pošeptati divnou, netušenou novinu. Selka Podlešačka octla se až u samého slepce, naklonila se nad ním, vzala ho za ruku a zavolala tiše: „Vavřino!“ A kolem matky zakmitly se jako pěničky obě dívenky.

Byla to Světluška se svými dceruškami. Před několika lety vložil jí otec na smrtelné posteli na srdce, až ho pochová, aby se vdala a aby tak jejich statek zůstal Květově krvi. Světluška poslechla.

„Zná mě tu někdo?“ zahovořil chuďas temným hlasem, jako by se byl z dřímot probudil. „Což jsem se ještě dosti nezměnil?“

„Vavřino, jak se to shledáváme!“

Slepec pozdvihl náhle hlavu, vztáhl ruku na ženu i dítky její.

„Možnoli? Neklamu se? Ty jsi to — Světluško? A ta děvčátka?“

„Já jsem to, Vavřino, to jsou mé děti — a tamhle tvá matička!“

Takového výjevu, jako nyní následoval, tu ještě nikdo nikdy nespatřil, ačkoliv zdejší klášter stojí dobrých pět set let na místě dřívější Kolovratské zahrady.

„Hrob jeho jako by s veškerou tou hlinou mi ležel na prsou do dneška, a pořád ta rakev jako by mi duněla do uší: věčné věkův bludnou duší, věčné věkův proklatcem! Abych se té tíže zbavil, co jsem jen vytrpěl! Abych zdejšího kraje už nikdy neviděl, pustil jsem se do zemí, kde věčný led a sníh, daleko odtud, na sta mil . . . Pak jsem se octl až u Lipska, tam jsem přišel o zrak a ruku — a jest tomu několik dní, co mne pustili z Prahy zmrzačeného.“

Bylo na něm nemocnici ještě příliš zřetelně viděti.

„Požehnejte mi, má stará, věrná matičko; udělejte mi na čele kříž, jako jste to chlapci činívala.“

Vetchá stařenka oběma rukama objala hlavu synovu a po dlouhých, těžkých letech hrozného zkušení přitiskla ji na ňadra tak vřele, jako když vinula k sobě dítě Vavřinu ponejprv. A chrámem rozlehl se vzlykot i ze rtův lidí, kteří prvé o Vavřinovi slova nebyli slyšeli.

Když potom slepce chtěly z kostela vyvesti, vypověděly mu nohy službu — klesal, zbledl jako stěna, oněměl. Musil býti vynešen, k čemuž se ovšem mnoho ochotných rukou propůjčilo. Venku jej hleděli usaditi na nejbližší trávník, ale jemu klesla hlava na hruď, celé tělo vlády pozbylo.

„Omdlévá!“ volali diváci, jichžto množství stále jej obklopovalo. Jali se jej křísiti — ale když se zdálo, že se jim to zdaří, trhl sebou, vydechl několikrát hlasitě, a pak utichnul jako pěna — na věky. Málo kdo tušil, jaké to staré i nové rány tato hodina v duši jeho tak zjitřila, že to nit života jeho přetrhlo.

„Synu můj! Nešťastné dítě mé! Sotva tě shledávám, už opět mě opouštíš! Matičko boží, oroduj za něj!“

Staruška klesla na mrtvolu polo bez sebe.

A v téže chvíli děti Světluščiny s matkou svojí úpěnlivě zaplakaly — pro strýčka, jehož prvé jakživy neviděly, ani o něm neslyšely, a jemuž by rády byly nevinnýma ručkama setřely všecku tu bolest, jež tak čitelným písmem vryta byla v jeho pochmurném obličeji.

Poutníci kolem jedva dýchali; po několika okamžicích pokleknuvše s očima k nebi upřenýma se modlili: „Světlo věčné ať mu svítí!“

Železné Hory.

Horopisný nástin ze středních Čech

od

Jana Krejčího.

(Pokračování.)

3. Rulové hory Kaňkovy a Spalava.

Východně nad Třemošenskou roklí Peklo zvanou vyzdvihuje se mohutný lesnatý hřeben, kterýž odtud ve směru jihovýchodním co samostatný horský hřbet až k průsmyku u Ždirce se táhne, kudy silnice a vedle ní nová železnice od Hlinska k Chotěboři se vine. Ač tento hřbet má mnohem jednodušší sloh a rozčlenění než površí Podolské, jest přece jak svým krajinným půvabem tak i zvláštností orografickou a geologickou velmi zajímavý, anať v něm povaha Železných Hor nejzřetelněji jest vyvinuta.

Jest to vyzdvižený kraj ohromné rulové kry, který příkře k jihozápadu do údolí Doubravky se kloní, na severovýchod však kopcovitě zvlněným svahem k údolí Chrudimky se níží; na západě jest konec jeho ostře vyznačen zmíněnou roklí Třemošenskou, na východě údolním průsmykem u Ždirce.

Úzký pruh kvadrových pískovců, pokrytý hlinitovápenatou opukou, provází úpatí toho hřbetu od Třemošnice až do Ždirce; jest to pozůstatek onoho úzkého fjordu, kterýž, jak již z počátku zmíněno, od Labské Tejnice až na moravské hranice u Radostína se prostíral. Hostince v Třemošnici i ve Ždirci poskytovaly nám útulek, když po celodenních chůzích třeba bylo odpočinutí.

Sledujme především opukový pruh. U samé Třemošnice, kde z hluboké rokle potok vychází a nedaleko odtud pod Těšitelovým mlýncem do Doubravky se vylévá, jest pruh ten až na podloženou rulu vybrázděn a proto bezprostřední souvislost jeho s podobným pruhem u Závratce pod Lichnickým hradem přetržena; od Třemošnice jde však nepřetrženě stále mezi příkrou patou Železných Hor a říčkou Doubravkou až do Libice. Silnice vedoucí z Třemošnice do Běstviny táhne se pod tím pruhem rulou, vytvořující zde u dvora Skalky vyčnívající útesy, avšak okolní krajina má nad rulou dobrou polní půdu, rolemi, lukami a háji pokrytou, a podle silnice stojí stromořadí pěkných ovocných stromů. Taras vyšší u paty příkré, bukovým lesem pokryté Kaňkovy hory skládá se z opuky a nese roztroušenou dědinu zvanou Kubíkovy Duby. Ve velmi přívětivé poloze rozkládá se pak Běstvina s pěkným zámkem a parkem a s dvěma vřídly krystalové vody: Zlatým Potůčkem a Studánkou, u paty tarasu opukového, zde asi čtvrt hodiny širokého, přes nějž vede nahoru přes opuku a výše přes příkrou rulu krkolomná vozová cesta do vsi Javorky na hřebeně Kaňkovy hory. Silničky se v Běstvině dělí, jedna jde na pravo přes rulovou krabotinu údolní na Spačice a přes Doubravku k velké silnici Čáslavsko-Chotěbořské do Borku, druhá vystoupí na opukový taras, vede okolo dvora Drhotína na Rostejně, též úhledným dvorem a na Chuchel s pivovarem Běstvinským. Opukový pruh se zde mezi Podhořicemi a Jeřišnem súží až na několik set kroků, tak že obě vesnice již leží na rule, pak se táhne na Čečkovice, odtud se do krajiny kolem Malče a Liblice rozšiřuje až na hodinu cesty a v úhledný kopec hájem věnčený, Hradiště zvaný (1548 stop) nakupí. Zde se rozkládá v požehnané a přívětivé půvabné krajině statek našeho slovutného národního náčelníka dr. Riegra. Zámek jeho Maleč bělá se nad hustým ovocným hájem mezi parkem a dvorem, v pozadí ukrývá se ves ve stínu ovocných stromů, a nad opukovým tarasem, zdaleka viditelnou kapličkou zdobeným, vystupuje k severu příkrá rulová stráň lesní. Opukový taras, jakož i údolní nížina podél Doubravky pokryté úrodným náplavem, nesou pěkné pole, uprostřed nichž dýmá cukrovar, co známka našeho čilého hospodářského průmyslu, a podél řeky prostírají se dlouhé a široké výborné louky, v pozadí půvabnými háji obehnané.

Majetek Malečský zaujímá jako ostatní zdejší velkostatky velmi pěkný sled půdy od luk Doubravčiných u Vísky a pod Hradištěm na polní stupně na opuce kolem Lhotky, Malče, Hranic, Jeníkova, Blatnice, Předboře, Lán a Suché až k vysokému lesnímu rulovému stupni kolem Rušinova, Vratkova, Hostitínek a Modletína, pěkná to staročeská zemanská usedlost, poskytující vše, co rozsáhlejší hospodářství žádá. Věru přeškoda pro blahobyt a vzdělanost českého národa, že třicítiletá válka většinu takových zemanských statků pohltila a v ohromné velkopanské

latifundie slila, co majetek namnoze cizácké, národem českým pohrdající šlechty!

Opukový pruh rozšiřuje se, jak praveno, u Malče a Libice; pěkná silnička vede u paty Hradiště, kde sled vrstev od zelenavého Korycanského pískovce až do opuk Bělohorských možno sledovati, do Libice na Doubravce, opět co střed pěkného menšího velkostatku s úhledným zámkem a zahradou. Prohbím v opukovém tarasu vede odtud cesta přes Suchou na Lhůtu v rulovém boku hor; východně za tím prohbím vyzdvihuje se však opukový lesnatý taras ještě výše než na Hradišti Malečském, totiž na kopci nad Procházkou zvaném, kde 1580 stop výšky dosahuje.

Silnička sleduje za Libicí hluboký úval, do opukového pruhu ve směru východním zarytý, v němž se vine potůček Crhavka počínající u Horního Studence a vinoucí se kolem Odranče, Podmoklan a Štěpánova do Doubravky. V tom úvalu a na okolních stráních rozkládá se opět zemanský statek se středištěm v Štěpánově, zdaleka již pěknou výstavností zámku a bujné zahrady naznačený. Jest to majetek vlastenecké rodiny Bergrů. Mezi úvalem Štěpánovským a říčkou Doubravkou vystupuje opukový taras stále ještě výše, i zaujímá zde ploský lesnatý vrch Homole zvaný mezi dvorem Branišovem a Markvarticemi, tvoříc podél silnice Chotěbořské táhnoucí se na jižním boku těch výšin, značnou vysokou pláň 1854 st. nadm. výšky dosahující. Říčka Doubravka vine se na západ od té opukové vysočiny v divoce romantické rokli u Sokolovce, což později při popisu údolí Doubravčina bude blíže vylíčeno.

Vysočina opukové Homole, od západu k východu protažená, končí se u Ždirce, vedle ústí zajímavého průsmyku, kde železnice od Hlinska k Něm. Brodu a od Chotěboře ke Krucburku se sbíhají.

Však zde není ještě poslední konec opukového pruhu, nýbrž pruh ten súžuje se opět v těsnější pásmo a táhne se dále k východu podél Doubravky od Ždirce přes Krucburk mezi zajímavým serpentinovým površím u Ranska a nižším rulovým hřbetem, k němuž u Krucburku přikládá křidový útvar spodní své vrstevní stupně, totiž zelenavý Korycanský pískovec a uhlonosné Permské lupky, jež před lety zavdaly podnět k jalovému dolování na uhlí. U Vojnoměstce rozšiřuje se opukový pruh v širší pláň zaujatou z obou stran mezi vyšší rulové hřbety, Kačovky na severu a Žlábku na jihu, kdežto na východ se rozkládá údolní rašelinná nížina, s velkým rybníkem Ždarsko zvaným, v němž Sázava má svůj vlastní původ. Opuková pláň, obsahujíc výše měkkou Bělohorskou opuku a u spodu kvadrový pískovec, jest mezi Vojnoměstcem a Radostínem vybrázděna nehlubokým údolíčkem s rybníkem na konci, odkud odtéká potok do nižšího většího rybníka Řeka zvaného u paty serpentinového vrchu blíže Ranska. Ještě jiný rybník pod opukovou vysočinou u Radostína vylévá svůj odtok do onoho Ranského rybníka. Tyto tři rybníky, totiž vytékající z nich potok u Ranska, jsou počátkem říčky Doubravky.

Opukový taras na svém posledním východním konci nad Vojnoměstcem stoupá do značné výše, dosahujeť nad rašelinnou nížinou, z níž se příkře vyzdvihuje, u vsi Radostína výšky 2046 stop, nejvyšší to obzor, jehož opuka křidového útvaru ve východních Čechách do-

sahuje, a patrný to důkaz o vyzdvižení celé té krajiny po době křidové; neboť v Polabí na př. mezi Brandýsem a Lysou leží totéž opukové pásmo, jež skládá vrchol Radostínské výšiny, pod hladinou Labe.

Po této obcházce opukového pruhu, bývalý fjord křidového moře naznačujícího, popřejme si odpočinku v Krucburku, kdežto kruh bodrých občanů nás přátelsky uvítá. Ze starovlastenecké rodiny Skřivanů pocházel odtud slovutný náš mathematik, zesnulý profesor na české technice Gustav Skřivan, jakož i strýc jeho náš starý posud čilý ředitel obchodního ústavu Antonín Skřivan; živnost rodinnou, rozsáhlý to závod koželužský vede potomek po přeslici, výborný vlastenecký občan Binko. — Nejbližší naše úloha jest, ohledati severní kraj a sklon Železných Hor Běstvinských a vynikající její vrchole kolem Spalavy. Hbitá pryčka zaveze nás po okresní silničce za tři hodiny z Krucburku přes Ždirec, Studenec, Štěpánov, Libici, Maleč nazpět do Běstviny. Příkrá rulová hora, u jejíž jižní paty Běstvina malebně se svým zámkem a parkem se rozkládá, zdvíhá se co ostrý hřeben nad opukovým tarasem; jest to tak zvaná *Kaňkova hora*, podle níž i celé pásmo Železných Hor slove Kaňkovy hory. Pěkný bukový a jedlový les, nyní ovšem velkými pasekami prořidlý, pokrývá boky té hory, jejíž jižní svah náleží k statku Běstvině (bar. Herzogenberg) a severní k panství Ronov (nadační fond Millesimovský). Směr hory jde k jihovýchodu a vrstvy ruly příkře zdvižené kloní se k severovýchodu.

Povoz pošleme domů, neb nastává cesta hornatá po pěšinách. Nejdříve vystoupíme příkrou pěšinou na lesnatý vrchol Kaňkovy hory, dosahující zde 1766 stop nadmořské výšky. Pěkná a velmi zajímavá vyhlídka otvírá se s toho vrcholu; na západ a jihozápad v údolí říčky Doubravky a krajinu kolem Chotěboře, Vilemova, Ronova a Čáslavi, na východ a jihovýchod na Podolské pohoří a na lesnatou vysočinu Nasavršskou. Ač krajina není příliš vysoká, upomíná tato západní strana površí již na krajiny horské, zvláště na nižší část Šumavy. V údolní kotlině na západním úpatí Kaňkovy hory kolem vesnic dolních a horních Počátek a kolem Kraskova červenají se pole od permských jílů a pískovců, jež jsme již dříve co osamotnělý ostrůvek uprostřed Hor Železných uvedli, vzadu nad nimi lesnatý hřbet Bučiny, jež dělí úval Kraskovský od Vápenného Podola, dále na západ bělají se na kraji žulové vysočiny domky městečka Seče s lesnatým pozadím vrchoviny Nasavršské, hluboko pak pod námi vine se v lesnaté údolní brázdě říčka Chrudimka, tekouc podél severního úpatí Železných Hor od Trhových Kamenic směrem severozápadním až k zbořeným hradům Ohebu a Vilšteinu (nebo Vigsteinu), kde náhle pod úhlem pravým k severovýchodu se obrací a do příčné hluboké rokle do ruly, žuly a do porfyru zarytě vstupuje, jež teprva u Svidnice nad Slatiňany do otevřené opukové krajiny Chrudimské se otvírá. U dědinky Javorky na jihovýchodním konci Kaňkovy hory viděti v rule opuštěný lom vápenný, kdežto vápenec provázen jest serpentinickým kamením a patrně značí vyšší geologický horizont z oboru ruly.

Po vrcholu hřebene Železných Hor mezi Doubravkou a Chrudimkou kráčíme nyní po pěšinách neb vozových cestách dílem lesem, dílem poli směrem jihovýchodním přes dědinku Leškovou Hůrku na

úhlednou ves Hoješín, vysoko na rulovém horském stupni nad Chrudimkou rozloženou. Cesta jde pak dále horem dolem, lesem a poli na Lhotku a Klokočov, druhdy malý zemanský statek, nyní jako Hoješín s Běstvinou spojený; pak na Rušinov, Vratkov a Modletín, majetek to našeho dr. Riegra, jehož horskou a lesní část velkostatku Malečského tyto obce obsahují. Zde v Modletíně prýští se vedle malého farního kostela bohatý pramen výborné čisté vody, druhdy k lázním upotřebený, kterýž by pro svou neobyčejnou chemickou čistotu zasluhoval bližšího povšimnutí. Škoda, že tak mnohé malé lázničky venkovské pro úplně ochablé jich upotřebení zcela pocházejí. Naši předkové v tom ohledu dbali mnohem více nežli my na koupání v takových lesních samotách; lid náš venkovský ztratil pohříchu namnoze smysl pro užívání ryzích rozkoší přírodních; však nejenom u nás nýbrž i jinde vedou se navzdor pokročilé kultuře stesky na jakési zesprosťačení mravů venkovského lidu vůči tělesného blahobytu a vůči přírody vůbec, jež se jeví i pustnutím obydlí a zejmena sadů a zahrad selských. Druhdy po žních naložil zámožnější sedlák matku a dceru na vůz a odvezl je na týden do nějaké té lesní lázně, a osvěžen na těle i duchu vrátil se pak domů; nyní si raději zajede do blízkého trhového města na pořádný truňk, pozbývaje při tom nezřídka i peněz i rozumu. —

Sloh zdejších vrchů jest velmi jednoduchý; na skalkách porůznu vynikajících viděti jen samou rulu, jež jest červenavá od rudého živce a bohatá černou slídou (biotitem). Porůznu se prozrazují žíly a lože dioritu jednotlivými na povrchu roztroušenými balvany, nebo se objevují na větších plochách skalních i žíly a shluky živcového porfyru. Lesem dojdeme odtud brzo do Lipky, vsi se zámečkem a kostelem, v němž hrobka starého zemanského rodu, nyní hrabat Kustošů z Lipky a Zubří, jimž tato krajina druhdy náležela. Ves ta leží na polní stráni vysoko nad Chrudimkou u kraje velkých lesů, do nichž ještě zavítáme. Od Lipky jdeme výše na Velký Střítež, ves uprostřed lesů, kdežto Malý Střítež leží též v lesní pasece níže poblíž Chrudimky; pak ještě výše kráčíme krajinou polní kolem lesy objatou, na tupý značný vynikající vrchol Spalava zvaný, u vsi stejného jmena, kdežto dosahují Železné Hory 2097 st. nadm. výšky.

Znamenitá vyhlídka otvírá se odtud, zvláště k severu na lesnaté výšiny Nasavršské na východ až k vysokým pohraničným chlumům Žďárským, z nichž vyniká nejvýš Žakova hora, pak na západ do údolí Doubravky, na vysočinu českomoravskou od lesů Ranských přes Chotěbořsko, Uhelnou Příbram, Čáslav až na horu Kaňk u Kutné Hory.

Nacházíme se na velkostatku Studeneckém, úhledném to majetku, druhdy náleževším baronu Leveneurovi, o jehož dobráctví a nevšímavosti koluje zde posud mnoho anekdot; později přešel statek v držení přičinlivého a obratného žida, Studeneckého vinopalníka Goldreicha, kterýž i šlechtictví si vydobyl!

Připomíná tento příběh zcela na poměry v Poznaňsku, i měl by býti výstražným příkladem apathickým a bezstarostným zemanům našim, jelikož statky jejich by se zajisté brzo v rukou čilým duchem obchodním a průmyslovým proniknutých židů octly, kdy by vedly hospodářství po starodávnu. —

Krajina rulová stoupá odtud ve směru jihovýchodním ještě výše a pokrajní hřbet Železných Hor dostává znenáhla povahu zvlněné vysočiny, ovesnými a žitnými poli pokryté, jež se nacházejí v rozsáhlých vymýtěných prostorech mezi lesy, druhdy celé to pohoří pokrývavšími. Dvůr a ves Křemenice, k velkostatku Studeneckému příslušné, viděti východně pod Spalavou v takovéto velké mýtině. Od Spalavy kráčíme vysoko položenou krajinou na dědinky Chloumek a Barovice a odtud vystoupíme na holý částečně polní kopec nade vsí Vesce (Vestec), kterýž dosahuje ještě větší nadmořské výšky než Spalava, totiž 2112 st. Rulový pruh Železných Hor prostírá se odtud co vysoký ploský hřbet podél tarasu opukového u Štěpánova a Studence dříve popsaného přes dědiny Slavikov, Štěkov, Zálesí a Rovné, nad kteroužto vsí zdvíhá se poslední vyšší kopec toho hřbetu 1908 st. vysoký. Odtud se horský hřbet již do příčného průsmyku Ždireckého níží, jenž naznačuje vlastní konec Železných Hor a spolu zajímavou interferenční brázdu, kterouž se dělí soustavy Železnohorské a tím i Sudetská od soustavy českomoravské vysočiny. Průsmyk ten počíná u prohbí vedle Ždirce; kvadrový pískovec vniká do něho neširokým pruhem na sever od tarasů křidového útvaru, jižní patu Železných Hor lemujících, jsa z obou stran obstoupen vyššími prahorními (zde rulovými i žulovými) stráněmi.

Dva úhledné rybníky Barchanec nad Horním Studencem a Oudavský rybník lesknou se v průsmyku; v nich má počátek potok vinoucí se k severu mezi lesními výšinami u Oudavi a Stružince ke vsi Schönfeldu a k Stanu pod Hlinskem, kde do Chrudimky se vylévá. Jiná údolní brázda zarývá se do severních boků Železných Hor a sice v chobotu ruly žulou objatém u Možděnic; i zde se lesknou mezi lesy dva velké rybníky, jeden u Moždenic, druhý nazvaný Stejskal u Dlouhého, odkud potok Bahenka podle dědiny Jančouře a Jančour hlubším údolíčkem k Veselému Kopci spěchá, dědince v skutku vesele na vršku roztroušené, kde onen potok u mlýna a píly do Chrudimky vtéká. Celá ta údolní nížina průsmyková jest střídavě háji, lukami a poli pokryta, tak že má půvabnou podobu velkého lesního parku; po stráních pobočných bělají se silnice, z nichž jedna od městečka Trhové Kamenice přes Oudav, a druhá od města Hlinska přes Chlum do Ždirce vede, kdež se obě spojují; na dně průsmykového údolí vine se však železnice, od Hlinska ke Ždirci, odkud dále vstoupá k Chotěboři a Něm. Brodu.

Severní boky Železných Hor, kteréž se zde u svého jihovýchodního konce k údolí Chrudimky sklánějí, náležejí k nejmalebnějším a nejzajímavějším stranám těchto hor a to sice pro mohutné lesy, jež co zbytek velikých bývalých hvozdů tyto boky pokrývají. Široké pásmo žuly od Veselého Kopce přes Svobodné Hamry, Trhovou Kamenici až k Travnému táhne se z vysočiny Nasavršské na boky Železných Hor napříč přes Chrudimku prolamujíc zde rulu, jejíž jedna velká kra v údolí u Možděnic v žule tkví, a bujný bukový, jedlový a smrkový les, prostoupen jednotlivými javory pokrývá od Zubří až do Střítež a Lipky boky horské, částka to rozsáhlého panství Nasavršského knížete Auersperka.

Stoupáme z údolí Chrudimky u městečka Trhových Kamenic vzhůru ku vsi Zubří, z daleka viditelné; zvláště bělá se nad veškerou

krajinou kaple sv. Jana, stojíc na vrcholu 2082 st. vysokém. Jmeno té vsi, druhdy to majetku Kustošů ze Zubří, připomíná prastaré doby, kdy v lesích zdejších ještě zubři útulek měli, u nás již snad před 800 lety vyhynulá to lesní vysoká zvěř, nyní v Evropě již jen v pralesích litevských se udržující. Lesem a polními cestami vystoupíme dále na hřbet horský k malebné vísce Polomi, jejíž starožitný kostelík sv. Kunhuty se dřevěnou zvonicí pod stínem obrovských buků se ukrývá. Zde vstoupíme do obory knížecí, žulové úbočí nad Chrudimkou nade vsí Hlubokou a Malou Stříteží zaujímající, a kráčíme rozkošnou lesní cestou ve stínu obrovských buků a jedlí až k středu lesa, kde má kníže Auersperk v nejpěknější lesní samotě malý dřevěný lovecký zámeček. Jsme chůzí unaveni, můžeme se odtud vrátiti do Kamenic, které jsou odtud jen hodinu cesty vzdáleny; cítímeli však ještě dosti síly a pružnosti v nohou, pusťme se na druhé straně Chrudimky napříč přes lesy Nasavršské, jimiž nás cesta na mapě gener. štábu dobře vyznačená dovede za tři hodiny od Travného k Javornému, na Hodonín, do městečka Nasavrk, odkud posilníce se řádně v přívětivém hostinci, obcházky po vysočině Nasavršské podnikneme.

4. Žulová vysočina Nasavršská.

Vysočina tato, ač ve smyslu zpředu vytknutém podstatná část Železných Hor, má přece svůj zvláštní individuální ráz, jímžto nejenom v oboru těch hor vyniká, nýbrž i jižní část Chrudimska zvláště vyznamenává.

Obsahuje totiž mohutnou spoustu žuly od jihu k severu od Travného nad Chrudimkou až k Žumberku asi čtyři hodiny širokou a od západu k východu, totiž od Seče až ke Skuči šest hodin cesty dlouhou. Jižní její strana jest od Veselého Kopce u Kamenice až k hradům Ohebu a Vilšteinu pod Sečí oddělena údolím Chrudimky od pokrajního hřbetu Železných Hor, právě popsaného, východní strana jest lemována břidličnou holou polní vysokou krajinou u Holetína nad Hlinskem až ke Skuči, severní úpatí její jest ostře ovroubeno tarasy kvadrového pískovce a opuky, jež od Skutička až k Studené Vodě a Bitovanům se táhnou; jen západní strana mezi Lukavicemi u Slatiňan a městečkem Sečí souvisí s vysokými hřbety a plochami, s Podolským břidličným pohořím u Kovářova, Liboměřic a Licibořic souvislými, jež však zde hluboká skalní rokle, Chrudimkou ovlažená, od hradu Oheb přes Bojanov až k Svidnici nad Slatiňany prorývá, oddělujíc západní menší část vysočiny od východní větší části, a vlastní to vysočiny Nasavršské.

Několik pěkných silnic vede napříč přes tuto vysočinu. Nejhlavnější jest ona, která od Chrudimi přes Slatiňany od severu k jihu běží a za Lukavicemi vzhůru stoupá na Libaň, Nasavrchy a nad tím městečkem u Nové Vsi největší výšky (1644 st.) dosahuje, odkud zase dolů přes Rohoznou do Trhových Kamenic se níží a pak dále k jihu průsmykem Ždirecký vede, odkud se na tři strany rozptyluje, totiž k Něm. Brodu, k Chotěboři a k Čáslavi, pak přes Kruchurk ke Žďáru do Moravy. Jiná silnice odbočuje na vysočině nad Nasavrky k západu,

vedouc přes Hodonín dolů do hlubokého údolí Chrudimky u Bojanova a pak vzhůru přes Seč na Vápenný Podol a Heřmanův Městec. Ještě jiná okresní silnice jde též od severu k jihu od opukové výšiny, na níž stojí městečko Chrast, na ves Hlínu a pak vzhůru přes kopce na Holetín, odesílajíc u Připrakova silničku vzhůru ke Včelákovu, odkud svádí zase jiná silnička na sever dolů přes Dachov k silnici Chrastecké.

Nejnápadněji vyniká Nasavršská vysočina nad své okolí na severní straně, kde hornaté její boky četnými dědinami poseté, nad tarasy kvadrového pískovce u Skály a Skutička značně vynikají a kostel Včelakovský z daleka se bělající, u kraje velkých souvislých lesů vysočinu pokrývajících, daleko široko nad tarasy křidového útvaru kolem Skuče a Chrasti panuje.

Já měl se svým společníkem geologickým při výzkumu těch krajin hlavní svou stanici po několikkráte v letních měsících v myslivně Libaňské, u výtečného lesníka a osvíceného vlastence, lesního mistra Domína, pod jehož správou se nacházejí rozsáhlé hvozdy knížete Auersperka.

Zevrubný popis zdejších kamenů a horského jich slohu náleží ovšem jinam, do odborných našich publikací výzkumních, jež budou obsahovati výsledky našeho namáhavého geologického mapování.

Zde budiž jen v stručnosti uvedeno, že celá mohutná spousta žulová, jež od severního úpatí svého u Žumberka a Skutička pod příkrovem kvadrového pískovce vyniká a dále na jih až k Travnému a Svobodným Hamrům nad Chrudimkou se prostírá, jest hmota eruptivní, vyniknuvší z hlubin lůna zemského teprva po vytvoření břidlic pohoří Podolského a krajiny Skutečské, jak tomu nasvědčují příkře vyzdvižené a pod žulu zapadající vrstvy břidličné, jednak na východě vysočiny u Holetína, jinak na výšinách Podolských u Hrbokova a Deblova. Silný pruh drobnozrné žuly prostírá se za levým břehem Chrudimky podél břidličných vrchů od Pračova přes Licibořice ke Kovářovu u Seče a dále užším pruhem přes Žďárec a Kraskov, sprovázen ložemi neb žilami dioritu a syenitu, zejmena však velkolepou spoustou červeného živcového porfyru, z kteréhož se obrovské skalní stěny nad Chrudimkou u Pračova a v tak zvaném Pekle, osamotnělém to mlýně v hluboké říční rokli pod Nasavrky skládají.

Jihozápadní část vysočiny kolem městečka Seče a kolem hradů Oheba a Vilšteina po obou stranách hluboko zaryté brázdy údolní řeky Chrudimky až ke Chlumu za Bojanovem skládá se z ruly, která zde souvisí s rulou jižního hřbetu Železných Hor, a patrně žulou proražena jest. Na pokraji té rulové vysočiny rozkládá se ve výšce asi 1600 st. městečko Seč v jednotvárné polní vysočině, pozdálí lesy ovroubené.

Na protějších úbočích Chrudimky, nad níž zde strmí v romantické lesní prorvě dva zbořené hrady Oheb a Vilštein, na příkrých rulových skalách, viděti v roklích od vysočiny dolů naproti městečku Bojanovu sbíhajících, opuštěné lomy na krystalický vápenný kámen, tak zejmena v lese Dehetníku, pak mezi dědinami Prosičkou, Polánkou a Chlumem. Lože vápenné jsou zde nepatrné a byly nepochybně brzo vyčerpány, jeví však zvláště v lese Dehetníku velkou zajímavost geologickou a mineralogickou, jsouce žilami hrubozrného pegmatitu proražené. Jinou

velkou kru odtržené ruly viděti na příkrých úbočích Chrudimky mezi vesnicí Hradištěm a vysoko položeným dvorem Slavicemi, jiná jest uprostřed žuly pod Včelákovem kolem Krupína a Švihova.

Dále ve vysočině na pravém břehu Chrudimky, nad rulovými prorvami jejími u Prosička a Polánky počíná souvislá hmota žulová, což se hned jeví značnějším vystoupením krajiny, která zde na lesnatém vrchu u Krásného dosahuje výšky 1934 st. Rozsáhlé knížecí lesy Auersperské pokrývají odtud na východ a sever mírně zvlněnou pláň žulovou po obou stranách silnice Kamenické přes Javorný, Rohoznou, Novou Ves, Vranov a Petrkov, kteréžto dědiny jsou založeny v mýtinách lesních. Na míle v pravo a levo prostírají se hvozdy, zdá se, jako bychom se byli octli někde na divokých Kvildách Šumavských. Severní strana vysočiny lesní jest rozdělena v majetek několika velkostatků, jež mají zde své lesní strany. Mimo podíl knížete Auersperka, panství jeho Nasavršského, zasahují sem lesy knížete Kinského, náležející k panství jeho Rosici, pak lesy velkostatku Přestavlk a velkostatku Hrochova Týnce, jež činí nepřetržitý lesní celek, v němžto se můžeš procházeti v lesní tiché samotě po celé dni, aniž bys vyjma nějakého hajného živé duše potkal. Polní část těch velkostatků leží v úrodných opukových nížinách Chrudimska 3—4 hodin cesty odtud na sever. — Jediná větší osada na pokraji lesa jest zde na jihu městečko Trhová Kamenice a na severu z daleka svým kostelem se bělající Včelákov. Zde nalezen po cestovném unavení dobrý útulek ve skrovném avšak čistém hostinci, i prohlíženy zde v opuštěných haldách a štolách pruhy železné kyzu do žuly vtroušeného, jež daly druhdy podnět k dolování. — Severní boky snižující se k tarasům kvadrového pískovce u paty vysočiny žulové jsou však posety množstvím přívětivých dědin, jež mezi háji a poli prosvítají. Boky tyto vstoupají vlastně vzhůru ve třech tarasech; ten nejnižší asi 1200—1300 stop vysoký první stupeň naznačuje v půvabných lesích a lučinách s lesknoucími hladinami několik rybníků ves Libaň s úhlednou myslivnou a knížecí parní pilou; na druhém stupni ve výšce 1650 st. stojí na kraji městys Nasavrchy, daleko do Chrudimska pozírající, třetí nejvyšší stupeň 1800—1900 st. vysoký jest pokryt rozsáhlými výše podotknutými lesy. Ač mezi tarasy kvadrových pískovců a mezi žulovými úbočími vysočiny vytvořil se přirozený úval směřující od severozápadu k jihovýchodu, odplavením pískovců druhdy mnohem dále na první stupeň žulový dosahujících (jak na jednotlivých úryvcích v lesích mezi Libaní a Žumberkem viděti jest), vnikají údolíčka ze žulových boků dolů sbíhající, přece do opukových tarasových plání, jež směrem severním úzkými údolími mezi příkrými stěnami kvadrovců a opuk prostupují, až dále na sever u Chroustovic a Hrochova Týnce v plošší a otevřenější krajinu přecházejí. Stopujme dvě z větších těchto údolíček, i budeme překvapeni rozmanitými půvaby přírodními, jimiž jsou zdobeny. Jedno z nich jest oživeno potokem Ležákem, kterýž počíná na východní hranici žulové vysočiny u Horního Babakova, tam kde žula k vyzdviženému okraji břidlic Skutečských přiléhá. Sestupme k němu od Nasavrch přes Libaň k Žumberku a Bitovanům, kde žulovou krajinu opouští a na sever do ploských opukových plání vstupuje, odkud pak teče k severu k Hrochovu Týnci, kde se s Novohradským větším

potokem spojuje, jenž pak ještě dále v nižší krajině pod Ouřeticemi do Chrudimky se vylévá.

Od úhledné vesnice Bitovany se starožitným kostelem sv. Bartoloměje, kde zelenavý kvadrový pískovec plný zkamenělých lastur na krystalické křemité břidlice přiléhá, zatáčí se údolí potoční vzhůru k vysočině k jihu, a jdouce podle něho vzhůru octneme se brzo mezi zajímavými žulovými skalami. Na nevysokém kopci, mohutnými balvany žulovými posetém zdvíhá se zbořený hrad Žumberk, k němuž se tulí městečko obstoupené třešňovými háji. Dále v pozadí nad žulou, jejíž tvrdé amfibolické odrůdy v kostrbatých kupách vynikají, leží pískový kámen, u spodu něco klamivých uhelných lupků obsahující (vrstvy Perucké), výše plný lastur (vrstvy Korycanské). Pěkný borový les u Studené Vody a Smrčku pokrývá ten pískovec, nad ním však vystoupá taras opuky (Bělohorské) částečně též borem, namnoze však poli pokrytý. Půvabným lučinatým a lesním úvalkem kráčíme dále vzhůru žulovou krajinou k Podbošovskému mlýnu, a pak k rybníkům u Havlovic a Miřetic. Pode vsí Dachovem, která na náhleji vystupující stráni podél okresní silničky ve směru ke Včelákovu jest rozptýlena, otvírá se užší skalnatá rokle, s ohromnými balvany žulovými. Stráně pustnou, lesíky vymizejí, i jsme pod skalnatým kopcem Zarubkou (1430 st.) v hornaté krajince, jako bychom se byli náhle octli blíže vrcholů mohutných hor. Osamotnělý mlýn Ležák na potoce téhož jmena jedině mírní opuštěnost této krajiny. V pravo můžeme pobočnou roklí vystoupiti do lesa po pěšině, jež nás za krátko dovede do Včelákova, k rozsáhlé vyhlídce přes celé Chrudimsko až k horám Orlickým a Krkonošským; my však stopujíce rozmanité odrůdy žulového a dioritového kamení kráčíme potočním údolíčkem mezi střídajícími se lesy, lukami a poli pořád vzhůru k Tisovicům, k Střítěži, až konečně u Horního Babakova dospějeme na pláni břidličné k hranici žuly a tím i k mělkému počátku údolíčka, bavíce se vynikajícími břidličnými skalkami, zajímavou metamorfosí blíže žuly změněnými. Bílý kostel Včelákovský zdvíhá se na západě nad námi a provází nás po celé té cestě jako maják pomáhaje nám v orientaci krajinné.

Neméně zajímavo jest údolíčko, jež oživuje na nejvýchodnějším kraji žulové vysočiny Černý potok, níže v kraji pod Chrastí zvaný Zejbro. Potok ten počíná vlastně na jižní straně Skutečské břidličné krajiny v rulovém površí nad Ranou za Kladným v lese Zvaras zvaném, i protéká břidličnou krabotinu napříč od Kladného přes Ranou a Voldřetice; u Žďárce nedaleko Skutče vstupuje však do žuly, v níž se pak skrze skalnaté, balvany poseté stráně vine okolo dědiny Leštinky až k patě vysokých tarasů kvadrového pískovce a opuky, které od Skutička a Kostelce k dědině Skále se táhnou, kde potok do úzké, mezi vysokými stěnami pískovými a opukovými zaryté rokle vstoupá. Na stěnách těch jest výborně viděti sled vrstev křídového útvaru, od spodního sladkovodního stupně Peruckého, zde ložisky uhelného lupku vyznamenaného, do vyšších pískovců Korycanských s hojnými lasturami mořskými až do opuk stupně Bělohorského. Lupky uhelné u Skutička zavdaly již několikkráte podnět k jalovému kutění po uhlí (podobný jalový pokus podniknut i u sv. Anny blíže Skutče), poskytly však velmi

zajímavý nález, totiž jantar, kterýž se zde v uhlí ve velkých kusech objevil, odkud jsem ho před 30 lety již v musejních sbírkách uložil. Žula objevuje se na dně rokle potoční pod vysokými stěnami kvadru až do Chocholic, kde se jiné údolíčko od levé strany u Mezihoří v kvadrovci počínající s tou roklí spojuje a v půvabné údolí Podlažické pod Chrastí rozšiřuje. Z kvadrovců na žule uložených prýští se zde množství výborné čiré vody, tak zejmena z několika silných pramenů u Chocholic a Podlažic, jež úhledně zvětšují Černý potok, odtud zvaný Zejbro. Jiné silné prameny vody toho druhu vytékají pod příkrou strání kvadrovou a opukovou, na jejímž hořejším kraji stojí ves Skála. Dole pod strání jest ve stínu pěkných starých lip vedle bývalé poustevny a kapličky „u svatého Vrbaty“ malá láznička, navštěvovaná jen od lidu okolního, avšak položena v poeticky půvabné a tiché krajince mezi skalami a lesy, a opatřena hojnou vodou co křišťal čirou, k pití a koupání výbornou. Milovníkům půvabného poklidu přírodního odporučuji tuto lázničku Podskalskou co nejlépe; sběrateli národních písní mimo to napovím, že jeden z bývalých poustevníků zdejších zavdal podnět k známé národní písničce, jež začíná takto:

V borovém na skále háji stála někdy poušť,
za ní malinká zahrádka, vedle tmavá houšť,
před okýnkem bublal potok skrze kvítečka,
asi třicet kroků dále stála kaplička.

Železnice jdoucí z Chrudimi do Skutče a Hlinska vedena jest zde smělými oklikami napříč přes údolí a rokle a majíc stanice v blízké Chrasti a Skutči, usnadňuje přístup k této druhdy tak málo povšimnuté, ač roztomilé krajince.

5. Břidličná vysočina Skutečská.

Již z kraje žulové vysočiny u Včelákova otvírá se před námi na východ vyhlídka na krajinu zvláštní, mírně zvlněnou, bezlesou, hojnými dědinami pokrytou, na pohled jednotvárnou a nezajímavou, ze vzdálí na severu příkrými tarasy kvadrovce a opuky, na východ a jih však vyšší, táhlými chlumy obstoupenou. Toť krajina Skutečská, obsahující břidličnou pánev mezi žulu Nasavršskou a rulu Rychnovskou vtěsnanou, která na sever za Rychenburkem pod příkrými stráněmi kvadrového pískovce se ukrývá. Však tato nezajímavost jest jenom zdánlivá. Oko přírodního badatele shledá ve střídajících se pásmech břidlic, od slepencového rázu u Rychenburka ve směru k okolní rule znenáhla do krystalického a metamorfosovaného kamení přecházejících, v jejich zvlněném blíže žuly příkře vyzdviženém a skrouceném slohu množství zajímavých jednotlivostí mineralogických a geologických; v okolních pak údolích a horách, tuto břidličnou pánev obstupujících, nalezne i pouhý turista množství neočekávaných přírodních půvabů a utěšených míst. —
Břidličná pánev není velká; šířka její napříč od západu k východu od žuly u Horního Babakova až k rule u Krouny obnáší tři hodiny, délka od jihu k severu, od ruly u Hlinska až ke kvadrovým pískovcům za Rychenburkem čtyři hodiny cesty. Železnice vine se velkým obloukem

od Žďárce u Skutče k Hlinsku přes kopce a boky břidličné pánve; několik silnic pak prostupuje ji na kříž, tak na vysokém jižním kraji od Hlinska do Krouny, na severu od Přibylova přes Skuteč do Rychenburka, a odtud jak na jih ke Krouně, tak na jihozápad přes Pokřikov na Medkový vrch do Holetína. Lehký povoz, jejž ve Skutči snadno zjednati, dopraví nás za krátko na všechny strany této břidličné pánve.

Vnikneme do ní od Včelákova sestoupivše k silnici od Chrasti k Hlinsku vedoucí, která jde mělkou údolní brázdou v břidlici na kraji žuly zarytou vzhůru nekonečně dlouhou osadou, Dolním a Horním Holetínem, sídlem to čilého plátenictví. Konečně dostihneme na vrchol břidličného jednotvárného hřebene Medkový vrch zvaného a 2016 st. vysokého, do něhož zde železnice zaříznuta jest, silnicí překročena, i viděti pod námi v hlubokém úvalu živé město Hlinsko, jehož pěkná škola nápadně nade všechny stavení vyniká, potěšitelné to svědectví osvíceného vlastenectví zdejších občanů. Dvě úhledné kupy lysé hory Stráže (neb Studnického vrchu) 2148 st. výšky dosahující panují z protější strany nad tím údolím; skládají se již z ruly, neb u Hlinska břidličný chobot mezi žulu a rulu vtěsnaný dosahuje svého jižního konce.

Rulový hřbet velkými lesy pokrytý táhne se pak odtud k jihovýchodu a oko jej stopuje až na vysoký pohraničný chlum Žakova hora zvaný v Moravě. My pak ubíráme se od Hlinska na sever bokem Medkového vrchu na dlouhou ves Ranou podél Černého potoka v břidličném údolí protaženou, jež odtud ke Žďárci na sever se vine. Za Ranou u Pokřikova viděti vedle železnice násyp pískový a jílový, zbytek to spodních vrstev křidového útvaru, jenž druhdy od tarasů u Skutička daleko do té krajiny zasahoval, ba jehož poslední úryvky v podobě jílů plastických nalezneme ještě dále na východě v oboru ruly mezi horami u Svratky a Heralce. Břidličné skály vynikají jen porůznu v menších roklích a útesech, na nichž zkoumáme zajímavé vyzdvižené a zborcené uložení jejich a přechod do krystalických chiastolithových fyllitů, znenáhla do podložené ruly přecházejících. Blíže Žďárce u Skutče, kde vyniká kostrbatý lesnatý, žulový kopec, zdvíhají se vrstvy břidličné velmi příkře a vytvořují zrovna nad Skutčí několik vynikajících kamýků, „na Humperkách“ zvaných.

Město Skuteč (neb Skuč) leží na břidličné ploské stráni k severu sklonéné mezi žulu a tarasy kvadrových pískovců a opuk vtěsnané, jež zde ostře hranici křidového útvaru naznačují. Stopy velkých požárů, jež spustošily město r. 1862 a 1867, viděti posud, však čilost průmyslová a vlastenecká přemohla již nejkrutší následky pohromy, a vzdor své zevnější neúhlednosti řadí se město toto k nejprobudilejším ve vlasti naší. Slovutný hudební skladatel Tomášek a znamenitý spisovatel Ant. Rybička jsou zde zrozeni. Zde žil též a umřel náš nejlepší humorista a velezasloužilý buditel národu Rubeš. Ve vděčné zpomínce na mladá léta, když jsem s Tylem a Rubešem obcoval, položil jsem kytku polního kvítí na hrob jeho, v němž na zdejším hřbitově od r. 1853 odpočívá. (Dokončení.)

O Hálkovi slovo v čas.

Od

Elišky Krásnohorské.*)

Hroby zarůstají rychle zelení a kvítím, kterým je zdobí vděčnost a láska — tak rychle, že v kvetoucí houšti, na niž jenom den pečlivá ruka pozapomněla, z nenadání vybují šeredná kopřiva.

Na pátý rok odpočívá v zemi „slavík, nad nějžto české háje nikdy neslýchaly milostnějšího,“ a jenž, maje „právě druhé své jaro, dobu šťastnou, plodnou, požehnanou,“ tak drahý byl všem našim srdcím, „že nad žádným hrobem naše pokolení neprolilo tak hojných a tak srdečných slzí, jako nad hrobem jeho — nad hrobem Hálkovým!“ A přece jsme mnoho zdárných, slavných pracovníků na národa roli ztratili právě v době, kdy ona slova z nejhlubšího srdce všeho vzdělanstva českého nad Hálkovým hrobem pronesl nástupce jeho v tomto spolku*) *V. Vlček.* Stručně jen, avšak vrchovatě pravdivě naznačil básnickou povahu Hálkovu, že „byl tvůrcem krásy, byl tlumočníkem srdce lidského, byl důvěrníkem celé přírody a nejpovolanějším mluvčím jejím: čeho se dotekl, to nebylo jen zlato hned, to bylo čarovné teplo a světlo, to mělo cit a život a mluvu kouzelnou“ . . . „Byl v mrákotném světě vždy požehnaným světlonošem, byl pravdy obhajcem a bojovníkem práva, byl všeliké křivdy nenávistník a přísný karatel, všech utiskovaných, opuštěných, nešťastných byl přítel bratrský. Veliké jeho srdce horoucně milovalo vše, co krásného a dobrého, však nejhorouceněji milovalo svou vlast.“

„A byl on pěvec!“ volá učenec a básník český *J. Goll*; „neb nežil větší, co český hlahol znova zazněl světu, a jeho píseň zněla mocná, plesná, — kdo slyšel, uvěřil, že dosud vesna!“

Či nemají slova tato váhy, jsouce výkřiky přátel truchlících pro záhy zesnulého přítele pěvce? Jest nám se přesvědčiti teprvé hlasem střízlivé, břitké kritiky, smímeli Hálkovi, onomu „velmistru novověké poesie české“, jakž literární náš historik *F. Schulz* jej nazval, zachovati v srdcích svých onu památku láskyplnou, kterouž jsme dosud lnuli k jeho jmenu? Nuže, byltě Hálek pro své básně „V přírodě“ kdysi přísně posouzen kritikem zajisté chladným a přátelského optimismu prázdným: řekl snad ten, že Hálkova poesie jest bez ceny trvalé? Vytknul mu kritik onen, filosofický spisovatel *dr. J. Durdík* ovšem vady, avšak vizme, — shledalť přes všecky vady, žeť přece jen „básnění Hálkovo vůbec originální, ano,“ praví, „mám pevně za to, že vloha tak svoje, tak samorostlá v básnické literatuře české posud se nezjevila, nikoho nevynímaje ani z nových, ani ze starších.“

Či tato jasná slova kritikova pozbývají významu, byvše psána již asi před sedmi lety, tedy před objevením se novějších básnických talentů českých? Nuže, vždyť na konci minulého teprv roku vyslovili se o Hálkovi jiní literatoři čeští. *K. Světlá*, která ve svých románech vesnických sama jest básnířkou prvního řádu, „une femme de grand coeur,“ jakž se o ní vyslovil Louis Leger, — ona a *F. Schulz*, jejž sám orgán nejmladší generace básnické časopis Lumír uvedl kdys jako nej-

*) Předneseno v literárním odboru Besedy Umělecké dne 30. května t. r.

spůsobilejšího v té věci zpravodaje,*) — toť dvé soudců zajisté hodnověrných, a výroky jejich jsou z nejnovějších. Vyslovujeť se pak Schulz r. 1878 zřetelně takto: „Hálek má nejskvělejší a nejplatnější místo v založení a rozvoji novověkého básnictví českého. Ve všech druzích básnického tvoření, v lyrice, epice i v dramatu razil Hálek písemnictví našemu novou dráhu a podal vzory umělecké dokonalosti. Svým ryze českým směrem, svou mluvou z nejhlubšího lůna českého lidu vzatou, svým českým myšlením a cítěním stal se Hálek básníkem v pravdě národním a byl na své umělecké dráze sprovázen nejvroucnějším účastenstvím veškeré intelligence české.“ A K. Světlá, jež zajisté může pronesti kompetentní úsudek v oboru svém nejvlastnějším, o povídce vesnické, napsala o prosaické části plodů Hálkových též roku 1878: „Jeho drobné a větší novely z lidu nemají v naší literatuře sobě rovného co do pojmutí ušlechtilého, co do provedení ryze uměleckého, co do nálady půvabné, vždy úchvatné. Kdy by náležel Hálek k jiné rodině než k rodině slovanské, povídky jeho by byly světoznámé, všude obdivované, překládané a zas překládané, rozšiřované, a slulo by barbarstvím neznati jich, nevážiti si jejich tvůrce. Máme málo prací v literatuře naší, jimiž bychom se lépe charakterisovali u bratrů Slovanů, než jsou novely Hálkovy, jenž v nich netrpěl ani odlesku cizé nám barvy, ani ozvěny cizého nám obratu řeči, ani stínu postavy, kteráž by nebyla ve své zvláštnosti specificky česká. Sáhl přímo až v duši lidu, a ona se chvěje ve všech oněch výtvorech. Vše pod jeho perem nabývá života, dumá, veselí se, vábí naše srdce k sobě neodolatelnou mocí pravé věčné poesie, neklamného hlasu přírody té, jíž nikdo neuznával tak nadšeně za jedinou neomylnou učitelku a nepřekonatelnou mistryni svou jako on.“

Uvádím úmyslně jen těchto několik výroků literárních autorit, o jejichžto vysokém významu nemůže býti pochybnosti ani pře — výroků vrhajících bohdá dostatečné světlo na literární postavení a literárně historický charakter básníka, jenž byv ve XIII.—XIV. sešitu časopisu Varšavského Revue Slave uveden zkomoleným jmenem „A. Haller,“ byl tam mezi všemi ostatními básníky sám jediný posouzen spůsobem takovým, jako by díla jeho neměla valné čáky „přežíti pokolení, kteréž je vidělo vzniknouti,“ jako by o nich soud potomstva již nejbližšího byl pochybný, a povídkám jeho jako by jen s útrpným „snad“ se mohla připustiti něco delší budoucnost než jeho básním.

Úsudek ten byl za hranice české zaslán do Revue Slave v přehledu literatury české za r. 1878, podepsán jsa jmenem nikoliv literárním, nýbrž jmenem výtvarného umělce malíře. Okolnosti tyto nejsou bez významu.

Žádné literární jmeno v celém národě československém nepropůjčilo se k vynalezení a pověření té zjevné nepravdy, že veškera Hálkova činnost byla zjevem efemerním snad a nyní již překonaným, a žádný spisovatel, třeba sebe žehravější na Hálkovu popularnost a slávu, nedovedl zapříti tolik literární soudnosti, aby posmrtní význam Hálkův tak mohl qualifikovati. To mohl učiniti jen muž, jenž z oboru jiného odbočil na pole literární jen jako ochotník, obhlednuvší se toliko v úzkém kruhu nejnovějších básníků a davší se inspirovati jen jeho pojmy. A rovněž nepronesl úsudku podobného nikdo mezi Čechy, poněvadž ve světle obec-

*) Na str. 297 r. 1877.

ného zde vědomí ona literární nepravda by byla přílišně zřejma. Vytýkalo i vytýká se sice Hálkovi spravedlivé i bezprávně dosti, vynáší se i mnohý chlapec sebedůvěřivě vedle něho nebo i nad něj, činí se i mnohý mudrc, jenž nezná ani Hálka ani poesie vůbec, Radamantem jeho; avšak souditi o Hálkovi vůbec a šmahem jako o člověku již odbytém, jako o literárním světle jižjiž opět shasínajícím, toho se v dosahu českého jazyka nikdo neodvážil. Výrok takový neměl by u nás žádného účelu, poněvadž by v českých myslích nenalezl půdy ni víry. Proto musil, měl-li vůbec vysloven býti, utéci se za hranice vlasti, do časopisu francouzského.

Článek v Revue Slave neosvětluje však pouze literární postavení Hálkovo světlem nepravým uprostřed nepoměrného rozdělení rozhodné i pochybné chvály, nýbrž on o nejdůležitější otázce, která v celém nynějším našem literárním ruchu nejživěji se ozývá, totiž o otázce původnosti a českosti proti nepůvodním, z ciziny vnášeným směrům podává zprávu nepravou. Omyl jest to, že — jakž stojí v Revue Slave — vládla do nedávna v literatuře naší jakási národní uzavřenost a výlučnost, vybírající sobě se žárlivou pečlivostí jen národní látky a formu nejjednodušší, příliš primitivní, čerpanou z národních písní; omyl jest, že teprv nejmladší nynější poetové nad výlučnost a primitivnost onu se povznesli, oni že teprv vnesli obsáhlou myšlenku, hlubokou reflexi a moderní sloh v básnictví české. To všecko bylo již také před nimi, jen že prodchnuto horoucí láskou k domácím živlům, k vlastnímu národu, k nešťastné a přece tak nadějeplné, krásné a drahé vlasti, kterou i Hálek miloval nade všecko. Omyl jest též, že plody oné nové školy, jež v Revue Slave nazvána kosmopolitickou, a vedle jejíž vysoké oslavy tam Hálek snížen, — z počátku prý byly přijaty s nedůvěrou, že však nyní směr jejich jaksi zvítězil. Naopak, z počátku přijaty byly s nadšením, později činěny jim výčitky pro výlučnost jich francouzského směru a konečně se samy volbou domácích látek uchýlily blíže k požadavkům vlasteneckým. Když přední a nejtalentovanější zástupce nové této školy, J. Vrchlický, první své básně vydal, byly přijaty s všeobecným obdivem jako zjevy skvělé básnické obraznosti a vysokého, nadějného nadání; nekladeno mnoho váhy na to, že se v nich ozývaly ohlasy cizích zvuků, zejmena romantismu Hugonovského a mystiky Lamartineovské; ví se, že z počátku i u nejnadanějšího básníka obyčejně převládá některý vzor. Když však týž nadaný a plodný poeta básnil svazek za svazkem, a plody jeho, obírajíce se po volném ovšem právu básníkovu látkami veskrz cizími, byly takového rázu a ducha, že nikde neprobleskovalo ani znaménko živého citu pro vlastenskou půdu, pro národní snahy, pro život, utrpení a naděje českého lidu, pro českou minulost, přítomnost i budoucnost; když nejen látka, ale i zevní forma básní těch stala se cizí, oproti slovanské zpěvnosti po spůsobu francouzské poesie výhradně rhetorickou, když krátce básník, jak se zdálo, na svůj český původ zapomněl a v proud francouzský se vžil: tu ozvali se hlasové, vyslovující přání, aby přec mezi tou skvělou směsicí obrazů cizích také nějaký zvuk nám Čecha prozradil, — Čecha, jenž k vůli onomu svému „evropskému“ či „všelidskému“ obzoru přec ještě neztratil zraku a citu pro tužby a útrapy vlastního národa. Neboť jest to jen menší

půlka pravdy, že národ český jest mostem a prostředníkem, jímžto stará, bohatá civilisace evropská se ubírá k východu zejmena slovanskému; větší půlka pravdy jest dosud ta, že národ český jest baštou, která proti aggressivnosti západních sousedů hájí hranici slovanského jazyka, slovanské jsoucnosti. Kdo pravým Čechem, od kořene Čechem ve svém poctivém, vřelém srdci jest, ten především se cítí býti obrancem Slovanstva proti cizotě; kolportérům cizí kultury jsme vděčni jen až do jisté známé míry. Toto vědomí národní posléze pohřešili čtenáři v poesii nové školy. Či nemá národ práva, žádati na každém a zvláště **předním pěvci, aby mu pěl ze srdce k srdci?**

„Nic nebudiž ztraceno, — ni jediná síla se neodlučuj!" Tak volá nadšený pěvec a věštec národa francouzského, *Victor Hugo*, naší nové školy vzor nejpřednější, jehož ona následuje v jeho romantismu, zapomínajíc ho následovati v jeho plamenném vlastenectví, v jeho unášejícím horování za svobodu a právo, za budoucnost a ideál, a přece on vzývá zajisté i ji volaje zanícená slova: „Rychle, rychle, myslitelé! Rozlévejte ideál, rozlévejte naději, čiňte dobro! Pryč s uměním, které nechce míti účelu. Což jest obdivu hodnějšího než poesie, sloužíli osvětě? Vystupte ze zahálky svého snění. Věnujte se práci za obecné blaho, a vrhněte se v ni, a vydechněte v ní duši! Panující nesrovnalosti veřejné ukládají mysliteli, filosofu i básníku přísné povinnosti!"

Tak smýšlí Viktor Hugo o úkolu básníkově, a není to tedy výmyslem několika českých „šosáků", žádati, aby i básníci čeští pochopili svůj úkol vůči svému lidu. Žádá totéž i Victor Hugo na mladých pěvcích svého národa, pronášeje tato velevýznamná slova: „Celá má starost, pravil současný jeden básník, to je dým mé cigary. Já též mám na starosti dým, — ale dým měst hořících tam dole. Budete moci si sednout, natáhnout se, jak jste dlouzí, a dokouřit cigaru smyšlené poesie, smáti se Decameronu Boccaciovu s tím lahodným blankytem nad jeho hlavou, toho dne, až svrchovanost králova bude se rovnati svobodě každého člověka . . . Pracovati pro lid, — toť velký požadavek nynějška! Či že jsou geniové, nejsouli tvoji, ó lide? Tobě náleží, jsouce tví otcové a tví synové; oni vystupují z tebe, tajeplný dave, — nuže, nechť k tobě se obracejí! . . . Pokolení talentův nových, ušlechtilý hloučku spisovatelů a básníků, legie omladiny, ó živá naděje mé vlasti! Vaši starší vás milují a pozdravují vás. Jen s odvahou, věnujme se lidu, věnujme se dobru, pravdě a právu! Ó duchové, buďte užiteční! . . . Osvěcujte mozky, roznécujte duchy, potlačujte sobství, dávejte příklad! . . . Ó lide nebohý! Skoro bychom volali o pomoc do lesů, naslouchajíce, nepočnouli jich šumy hlasem mluviti, prameny šveholiti hesla, slavíci klokotati marseillaisy!"

Nuže, tak zřejmě mluví idol naší nejmladší školy, Victor Hugo. Chce, aby slavíci zpívali hymny národního osvobození. Nesouhlasí zajisté s oním frivolním, nemravným směrem, jenž sprostšímu obecenstvu francouzskému vytvořil jistou bohatou sice literaturu, nikterak pro národ však čestnou. Hleďme, jak vysoko staví Victor Hugo šlechetný, mravní směr v poesii i ve všem umění, a jak odsuzuje bezhlavou onu smyslnost, která jistou část literatury zaplavila. „Postaven tento ohyzdný problém," praví totiž, „pošinouti blahobyt postrčením práva, obětovati vyšší stránku člověka stránce jeho nižší, dáti zásadu v šanc za chtíč. Ještě jen krok,

a tato převrácenost osudná uvedla by civilisaci na falešnou dráhu. Vepř na krmníku," praví Hugo v rozhorlenosti, „to by nebyl pak jen kníže, to by byl všecek lid. — Rychle, rychle pospěšme vyhubit, co hubí nás! Jest příliš mnoho nuzoty, příliš mnoho necudnosti, příliš mnoho nahoty, příliš mnoho peleší nemravu, příliš mnoho žalářů. Napravuj, básníku, poučuj, voď a vychovávej! — Neboť na této temné zemi a v tomto temném žití krásně by bylo, kdy by měla vždy síla svého pána — právo; pokrok svou vůdkyni — srdnatost; soudný um svou velitelku — čest; svědomí svou samovládkyni — povinnost; vzdělanost svou královnu — svobodu, a nevědomost kdy by měla svou služebnici — osvícenost."

„Důmysl, myšlenka, věda, filosofie i vážné umění povinny jsou bdíti nade bludy! Více než kdykoli jest nutno, ukázati lidem ideál!.. Povzbuzovat, nutkat, kárat, burcovat, vštěpovat, nadchnout, toť onen úkol vykonávaný ze všech stran oněmi spisovateli, kteří vtiskli tak vznešený ráz mohutnosti a původnosti literatuře tohoto století! Zůstati věren zákonům umění a sloučiti je se zákonem pokroku, tenť jest úkol, vítězně řešený již tolika ušlechtilými a hrdými duchy!.. Snílek staniž se pionérem! Krása dejž se ve službu dobra... Co chceš ode mne, ó pravdo, jediný majestáte tohoto světa? Každý pocítiž v sobě spěch, sloužiti dobru, všecko má býti dílem společným, síly osamocené se ničí, ideál a pravda jsou jedno, — umění jest pomocníkem vědy. Tato dvě kolesa pokroku otáčejtež se pospolu."

Každé z těchto vážných a krásných slov Hugonových, kdy by proneseno bylo ústy českými k básníkům českým, bylo by bývalo u nás prohlášeno za pedanterii a šosáctví. Nechť soudí kdokoliv, zdaž jest to v pravém duchu Hugonově, v pravém duchu moderním a humanním, máli mladý básník heslo: „Jen žádné směry!" a míníli, že dosti činí pro svůj lid a pro národ, píšeli vůbec jeho jazykem, nechť píše cokoliv!

Jak zcela jinak pojímal svůj úkol náš nezapomenutelný, každým hnutím ducha národního až do hlubin duše proniknutý, s lidem českým o srdce své se dělící Vítězslav Hálek. O mnoholi on jest m o d e r n ě j š í m našich p s e u d o m o d e r n í c h mladších! Jakž bychom ho nemilovali tak nad míru, když on tak nad míru miloval nás, když česká krev a duše lidu byly mu nejsvětějšími důležitostmi všeho myšlení a snažení!

Jsouť ovšem někteří, již ho neuznávají a snižují, neboť, jak praví Světlá, „ovšem velikost Hálkovu především pozná a ocení ten, kdo zírá na náš lid očima jeho a kdo jej miluje tak, jak on lid náš miloval, kdo s lidem tím strávil dlouhé večery při hořící louči, kdo význam lidu českého, jenž před málo věky byl samojediný celým národem českým, v nevědomé nevděčnosti nepodceňuje."

A význam ten byl i jest dosud podceňován zejmena těmi, kdož mají oči jen pro hotové umělecké výtvary cizí, žádného však smyslu pro vzácnost a bohatost domácího, dosud nevyčerpaného materiálu k praryzímu, původnímu, od základu novému tvoření básnickému.

Proto nejen z vlastenecké a mravní, i z umělecké stránky pohřešována posléze u nejnovější školy básnické bezprostřednost a původnost. Ukazovalo se na to, že poesie ta, nevyrostší přímo ze života nýbrž z dojmů literárních, upadá v šablonu a postrádá původních rysův a barev, nových uměleckých vznětů a vlastní tvůrčí vynalézavosti.

Teprv, když výčitky tyto se ozvaly, utvořila se na obranu nejmladší produkce básnické — vystupující s velikými pretensemi ano s hrdým osobováním samovlády a samospasitelnosti — theorie o moderním, kosmopolitickém směru oproti národní uzavřenosti a obmezenosti. Žádánoli na ní původnost, řeklo se z její strany: „Žádáte zastaralé vlastenčení;“ — žádána vřelost a životní bezprostřednost, však odpověď zněla: „Žádáte staromodní prostonárodní klinkání;“ — žádáno mravní opravdovost a přesvědčenost, i odtušeno posměšně: „Jste šosáci.“

Takto harcovalo i harcuje se dosud v theorii proti požadavkům vážnějšího obecenstva, které si žádá, aby z ducha a světa antického nebyla nám předváděna jen antická nahota a antická požívavost, nýbrž také antická statečnost občanská, antické rekovství a vlastenectví — nejen krása antických forem, leč též vzlet i hloubka antického ducha; ze světa pak křesťanského nejen mlhavý mysticismus, ale též vznešené, lidské, umravňující stránky křesťanského ideálu; ze světa moderního nejen filosofické průpovědi vedle hravé francouzské, lehké genreovitosti, leč též velkolepý realismus nynějšího názoru světového, osvěcující a vyrovnávající jeho humanismus, boj za volnost i právo všech, zejmena pak velebný, svatý boj Slovanstva, propukávající ze všech jeho větví, největší to historické hnutí posledního půlstoletí!

To všecko, co zde žádáno, odbyto zlehka, neli zpupně, jakožto prý prostonárodní klinkání a primitivní zastaralé formy! Avšak jen v theorii; v praxi poznal zdravý, nadáním pravým řízený cit básníků v pravdě povolaných, že falešné ono stanovisko nelze proti přesile pravdy udržeti. Tvrdilo se sice leccos, jako že prý se nesmyslně žádá, aby básníci naši výhradně českými *látkami* se obmezovali atd., kdežto se přec na látky nikdy nekladlo tolik důrazu jako na původní, český ráz a směr; a přec jen utekli se mladí básníci v první řadě k *látkám* českým, aby ulomili hrot výčitce té, že odnárodnělými jsou.

Takž tedy pravdou jest opak toho, co v Revue Slave tvrzeno: v skutku totiž nejmladší tak zv. kosmopolitická škola básnická dala požadavkům obecenstva jaksi za pravdu, nepřesvědčivši ho nikterak, že při stálém pěstování výhradně cizího směru by byl básník dosti dobrým vlastencem a originálem.

Proto také v Revue Slave klamná jest zpráva, že prý „jen poslední fanatikové tradice“ se bouřili proti souborné publikaci nejmladší generace básnické; s výminkou několika listů vyslovilo se proti ní veškero časopisectvo a veškera kritika, a bylili to fanatikové tradice, zajisté nebyli posledními, neboť náčelníci kosmopolitické školy volbou národních látek sami konečně k tradici se přihlásili. Spor ten, jenžto vzbudil u nás již tolik někdy plodných ale po většině zbytečných a nechutně ohřívaných kontroversí, mohl by tím již býti považován za ukončený, neboť výsledek jest již hotové faktum.

Proto tím nemileji dotýká se každého upřímného přítele literatury české, že dopisovatel Revue Slave nejen znova otvírá zavřenou již otázku, ale velmi jednostranně snižuje význam nejlepšího českého básníka, zásluhu člověka mrtvého, který (jak sám si v předtuše smrti zapěl) jest již tím obrem, jehož nic více nebolí, jenž ale také již nevládne žádnou možností, aby se hájil sám. Tím větší povinnost mají živí přátelé jeho tak učiniti.

K ocenění neb zevrubnému probrání prací jeho literárních *) ovšem krátká tato rozprava nestačí, aniž by kritický snad rozbor byl nejvhodnější látkou k ústnímu přednesu.

Hálek byl již na počátku své literární dráhy běžnou kritikou jednak příliš veleben, jednak valně neoceněn. Talent jeho i skvělé stránky umělecké práce jeho byly sice tak mocné, že nemohly býti chváleny přes míru, a přílišnosti chvály smí se rozuměti zde jen v tom smyslu, že vedle nádherné krásy jeho poesie neuznáváno z počátku na jedné straně nižádných vad. Přístupná, snadno vznícená a vysoko se nesoucí mysl mladého poety napájela se plnými doušky z příjemného zdroje obdivu a oslavy; důvěřivý, otevřený jako děcko, pln pocitu své síly, podávaje se snadnosti svého vzletu a nejvábnějším vidinám své obraznosti, nenaučil se záhy tomu, co umělci nahrazuje polovici talentu: autokritice. Nezvykl záhy zkoumati s rozvahou i myšlenku díla i dílo samo již hotové, a tak mohl uvěřiti, že jen to jest dobré, co básník bez pomoci tříbícího a měřícího rozumu v bezprostředním zanícení inspirace třeba na kvap vytvořil. Jinými slovy: stal se na počátku své dráhy naturalistou, a jako každý naturalista i jako mnohý z mladších básníků nynějších též tvůrcem nesamostatným a nejistým, nevládnoucím ale ovládaným živly mnohdy nahodilými, vlastní podstatě své třeba i nepřiměřenými. Tím se jeho nejplodnější, nejcennější činnost literární o několik roků pozdržela, tím se opozdila o tolik, že krokem mladistvého obra tak úžasně stoupala ještě výš a výš, když — žel — jej v mužném věku jako silný, zdravým ovocem se rdící štěp záhubná smrt nám podťala.

Kam byl by Hálek dospěl, kdy by byl mohl mezi námi ještě jen deset roků růsti a působiti? Kam byla by asi čelila stále mohutnící činnost jeho ducha?

Pozorujemeli vývoj a zajímavé proměny jeho činnosti, shledáme, že vyvoleným cílem, miláčkem jeho tužeb od počátku bylo české drama a že jím až do smrti jeho býti nepřestalo. Nelíčený obdiv a radostné vítání, s nimiž se všude po vlastech potkávaly jeho sladce zpěvné a stonásob zpívané verše lyrické, úspěch jeho básní lyrickoepických, popularnost jeho balad, z nichž některé — jako frajtra Kalinu — znalo takřka každé dítě po Čechách, nedovedly ho v prvních letech odvrátiti od prací dramaturgických, jež mu přinesly tolik protivenství, sklamání a nezdaru. On, jemuž v oborech jiných tak hojně plynul med obecné pochvaly, přec jen žíznivě lokal pelyněk výčitek i ocet úštipků, jichž se mu dostávalo zároveň s nejistým uznáním za některá jeho dramata. Měl v sobě o povolání svém dramaturgickém palčivé přesvědčení, jež navzdor pochybnostem nepřátel i přátel nedalo mu upustiti od pokusů nových. Tak neodolatelně puzen napsal svého Alexeje, Záviše z Falkensteina, Rudolfa, Katilinu, Amnona a Tamar i Vukašína. Obrav si, kromě dvou, látky z nejrůznějších dob a končin slovanských, nemoha pak se vymaniti zpod přemáhajícího vlivu nejmocnějšího genia dramatického

*) Zevrubné vypsání Hálkova života a esthetický rozbor jeho spisův — obé nad míru žádoucí — chystá prof. F. Schulz jakožto závěrek souborného vydání spisů Hálkových.

Shakespeara, zápase s vlastním mladistvě překypujícím lyrismem a tvoře si představy povah i dějů obrovských, ku kterým mu skutečnost nepodávala ještě nikde zdravě vyspělého měřítka přirozeného, zbásnil onu řadu tragedií, kterým se ovšem mnoho vytýkalo a vytýkati mohlo. Zejmena z nepůvodnosti a nepřirozenosti viněny dramatické výtvory jeho. Po nějakou dobu zdálo se, že Hálek vzdal se svých snů o vavřínech básníka dramatického. Avšak nebylo tomu tak. Touže dobou, kdy svými básněmi V přírodě, svými rozkošnými Pohádkami z naší vesnice a svými mistrovskými povídkami z lidu dostoupil plné své samostatnosti a vrcholu svého individuálního vývoje, zanášel se duch jeho živě starou touhou po dramatickém díle českém. Velká cena, vypsaná slovanským dobročinným komitétem v Moskvě za nejlepší tragedii z dějin slovanských k otevření národního divadla, vzbudila v něm horoucí přání, účastniti se zápasu o palmu mezi nejlepšími z těch, kteří byli schopni zasvětiti veliký chrám českého umění důstojnými výtvory dramatické musy. Propracovav se vroucí svou lyrikou až k plastické objektivnosti co do pojímání a líčení původních svých postav, nezapíraje zejmena v novelách svých nikde oné intensivnosti a produševnělé síly, která dějům ať uměle spletitým ať nejjednodušším teprv dodává pravého dramatického života, prošed pak s duchem otevřeným školou přírody a školou zkušenosti, byl teprv spůsobilý k dokonalému pojímání dějin a života k úkolům dramatickým. Obral si za reka dramatu svého muže, nad nějžto v celých dějinách snad není jiného, jenž by byl živěji vtěleným ideálem pro básnického ducha rázu Hálkova; základní tón povahy krále Jiřího svou ryzostí, lepostí a čackostí musil vábiti Hálka nade vše. Rozpracovav drama o Jiříkovi, z kterého bohužel pouhý zlomek ukazuje nám vzpruženou sílu a jarost tvůrcovu, skonal Hálek, nedosniv svůj sen o velkém českém dramatě.

A Hálek na té výši, na kterou posledními svými pracemi epickými se byl vyšinul a na kterou ještě dále spěl, byl schopen dosíci kýžených úspěchův na zápasišti dramatickém. Neboť i první dramata jeho přese všecky vady povahopisné i scénické, přese všechen svůj lyrismus a přese své reminiscence nejen že svého času byly, ale podnes jsou nejpoetičtějšími dramatickými básněmi českými, ač ovšem spisovatelé jiní napsali práce, technikou divadelní i korrektností stavby, přirozeností motivů, samostatností děje i povah a dramatickým účinkem nad Hálkovy vynikající. Právě Hálek nemusil se obávati, že mužnějšími lety jeho básnický vzlet ochabne; trochu více sebevlády a střízlivé rovnováhy, trochu méně sálajících paprsků sensitivní jeho obraznosti a trochu klidnější odměřování zjevů životních — toť byl úbytek právě těch sil, jejichž nadbytkem nemohl dříve na stanovisku dramatického tvůrce se udržeti. U něho básnickosti, ohně a vzletu zbyla pak právě dokonalá míra, aby umělou formu dramatu klidněji propracovanou vyplnila luzným obsahem ryzí poesie.

Jen stručně jest mi se zmíniti o Hálkových povídkách, o nichžto jsem obdivuplné hlasy vynikajících autorit již výše uvedla. K charakteristice jich připomeňme si ještě jiná slova Světlé, tak pravdivá, že nelze lepšími je nahraditi. Praví: „Hálek stojí před vznešenou osobností lidu českého s obnaženou hlavou, on ví a jest přesvědčen, že za vše, čím

jsme a co budeme, děkujeme jedině lidu tomu, který zůstal neporušen, když vše u nás se porušilo, jenž jest kořenem duševní naší bytosti, v němž vzniká démantový zdroj našeho národního jazyka, z něhož znova vyrůstá kmen života našeho se všemi pučícími svými ratolestmi, druhdy až ke kořenu tomu podťatý. A proto si váží Hálek každého vlákna, každé žilky a každého pejří kořene toho, vždyť i v nich krouží táž míza zázračná, z níž váží květy naší vzdělanosti i plody našeho vědění svou vláhu, bez níž by vše, co do výše u nás se pne, uvadlo. A proto není mu mezi lidem nic malého a nic malicherného, vše má proň význam posvátný. Jak zbožnou rukou se dotýká Hálek vlastností českého lidu, a jak spanile zná jej ozařovati čarovnou hvězdou své poesie! Jaké to tóny vyluzuje, když se dotýká rukou nejmistrnější zlatých strun srdce jeho!"

Touto ryzostí získal si Hálek čestný název nejčeštějšího básníka. On zajisté nejméně hověl onomu veršovanému vlastenčení, za kteréž by marnivost některých mladých modernisatorů ráda prohlásila veškeru předešlou poesii českou, i Hálkovu. Hálek ani prosou, ani veršem nevlastenčil v planém slova smyslu; mezi básněmi jeho najdeme sotva několik s přímou tendencí vlasteneckou, v povídkách jeho tato pak naprosto místa nemá.

Mezi povídkami jeho jsou mnohé, o nichž kolují úsudky různé. Takž jeho Poldíka rumaře někteří pro virtuosní realistické líčení nejvýše kladou, jiní předmětem samým odstrašeni jako nehezkou libůstku odsuzují. Avšak o povídkách jiných, jako Na statku a chaloupce, Na výminku, Pod pustým kopcem, Pod dutým stromem a podobných byl i může býti jen jeden soudný hlas. Jsou to mistrné, půvabem koloritu i kresby oplývající malby skutečného života, z něhož ku zobrazení zvoleny tu postavy tak významné, typy tak jímavé a situace ve své syté pravdivosti tak úchvatně poetické, že bychom nemohli než nadšený obdiv jim vzdáti, i kdy by líčily cizí půdu a cizí na ní lid, kdy by nebyly tak prosáklé nejvlastnější českou bytostí, kdy by nebyly tak každým črtem naše.

Hálkovým baladám, písním i Pohádkám z naší vesnice platí tatáž vřelá chvála; o těch však, jakož o básních jeho vůbec, nelze mi v podobné povšechné stručnosti se vysloviti, leč bych neskromně chtěla opakovati, co jinde již o předmětech těch jsem řekla. Kdož by těch básní neznal, kdož by jich necenil, kdož by si jich vždy jen s radostným vzrušením nepřipomínal?

My máme pěvců knížata
a zpěvu statné reky,
nám šumí háje písněmi
a zpívají nám řeky.

Nás matky kojí písněmi,
hoch zpívat učí děvu,
my máme po všech končinách
své apoštoly zpěvu.

Protož nech jiný dobývá
blesku a hromu řevem:
my též umíme královat,
leč vítězíme zpěvem.

Tak zapěl Hálek a slova ta platí nejprvé o něm, nejstatnějším českého zpěvu rekovi, největším jeho apoštolu. Nebude sněhem zapomenutí taváta lidem jeho památka na této domácí české půdě; příliš bohatě zakořenily se v ni růže jeho poesie a příliš volně rozletěli se v její háje slavíci jeho písní.

Že však by měla světlá postava tohoto ryzího pěvce českého býti zatemněna před očima ciziny a před očima bratrského národa slovanského, to naplňuje nás bolem hlubokým. I shromáždili jsme se dnes na vyzvání literárního výboru Besedy Umělecké vlastně za tím účelem, abychom vydali cizině i bratrům Polákům svědectví, kterak literární svět náš hledí na Vítězslava Hálka. Ni to nesmí se nám někdy vytknouti, že jsme snižující jej pochybnosti, světovou řečí hlásané, nepokárali leč mezi sebou aneb ji mlčky strpěli. Světovou řečí zas budiž vyvrácen klam o pěvci tom, jenž byl a zůstává národu našemu miláčkem. Jsem přesvědčena, že nebude jediného mezi námi, jenž by si nepřál, aby úsudek v Revue Slave o Hálkovi pronešený byl na pravou míru uveden. Nepsalť ho ovšem literát, však literární svět jej četl a bude čísti; úsudek ten pak, kdy by snad i ten onen výstřední literát nabyl odvahy zjevně se k němu přidati a též za svůj jej prohlásiti, nemůže a nesmí v očích zahraničných čtenářů platiti za takový, jako by vycházel ze samého středu literárního světa českého a z jeho jádra. Mám za to, že úsudek, jejž my v tomto shromáždění o Hálkovi chováme, má snad aspoň tolik oprávněnosti a váhy, jako úsudek pronešený dopisovatelem Revue Slave. Jest zajisté čestným úkolem Besedy Umělecké, očistiti památku svého drahého někdy spolučlena, svého energického, milovaného předsedy literárního, svého nezapomenutelného Vítězslava Hálka.

Navrhuji tedy, aby shromážděný zde literární odbor se usnesl o způsobu a větách, jakýmiž se má v Revue Slave literární význam Hálkův v pravé světlo postaviti, i aby některému svému členu sepsání odpovědi té uložil, sám pak u redakce toho listu o uveřejnění stati tak zpracované zakročil. Neboť

kdo v zlaté struny zahrát zná,
jej ctěte víc než sebe...
Nekamenujte proroky! —
Soud boží na se národ zve,
jenž pěvce své ctít neví,
a nejstrašnější kletbou jest,
když bůh odejmul zpěvy.
Jeť srdce pěvců nejčistší
a všeho hněvu prosté,
co on vám zpíval od srdce,
to ve svém srdci noste! *)

*) Po skončené přednášce nynější předseda lit. odboru Besedy Umělecké, p. Fr. Dvorský, učinil ku shromáždění dotaz, máli lit. odbor dle učiněného návrhu se zachovati, totiž Revue Slave odpověď zaslati. Jednohlasně usnešeno, aby se tak stalo.

Rozhledy v umění výtvarném.

Píše

dr. **Miroslav Tyrš.**

(Pokračování.)

Zároveň s *Poselstvem* Brožíkovým spatřili jsme jiný velký obraz umělce rodem nám příbuzného, novou hvězdu, jež na obzoru slovanském nám vzešla. Jsouť to *Živé pochodně Neronovy*, jež *Henrik Siemiradzki* na dožádání Besedy Umělecké z Říma sem zaslal.

Dílo Siemiradzkého není žádný tak zvaný „obraz ideový," skládající se z různých výjevů, jež nikdy na témže místě a v téže době se neudály; jestiť to obraz přesně historický, neb jak se řeklo, historický genre, ovšem v rozměrech nejkolosálnějších, na něž se vůbec líčitel podobných předmětů kdy odvážil.

Pravda působí i v plné, neozdobené prostotě své, a tak myslíme, že znamenité dílo polského malíře nevymáhá žádného vylíčení momentů básnicky úchvatných, avšak přec jenom nezaručených. Necháváme tedy stranou vypravování, že Nero sám sídelní své město zapáliti kázal a že při pohledu na požár v kroji Apollinově, se zlatou lyrou v ruce, záhubu Troje opěvoval. Není přec tak zcela jisto, že by podobný pokus uprostřed zoufalého lidu římského byl přežil, kdy by před jeho očima naň byl se odvážil.*) Víť se naopak, že Nero právě v ten čas v Antiu přebýval **) a že do hlavního města se teprvé vrátil, když šestidenní požár na postupu svém po úzkých, křivých ulicích starého Říma, kde hašení téměř nemožností bylo, až k samému paláci císařskému byl dospěl — ví se, že císař sám všechna opatření učinil, by se bídě lidu hned a výdatně ulevilo; a není jasno, kterak povstala pověst, že Nero před tím na domácím divadle svém byl vystoupil ***) a ztroskotání Troje opěvoval; nevíme vůbec, pokud zpráva podobná na pravdě se zakládala. Však pověst vznikla, udržovala se, i když město z části

---

*) Vždyť žádný římský despota nestál tak příliš pevně na trůně svém. v případech nouze zapomínal lid římský snadno na bázeň a předstíranou uctivost (sr. na př. Sueton, Tiber. 18. 19). Co pak odvahy Nerona samého se týče, jest povědomo, že po zavraždění Agrippiny strachem se chvěje do Neapole se uchýlil, odkud své jednání ve zvláštním přípisu, Senekou sepsaném, ospravedlňoval. (Tac. Ann. XIV. 11. p.) A takový, jíž nikoli neobyčejný skutek nemohl přec nikoho podrážditi tak, jako svévolné zapálení města a ničení všeho majetku s tím spojené. Zbabělost Neronovu šíře dokazovat bylo by ostatně zbytečno. Smrt jeho nejjasněji o ní vysvědčuje.

**) Tacitus, Ann. XV. 39. Hovorný a anekdotický Suetonius ovšem vypravuje věc tak, jako by byl Nero oheň založiti kázal (Nero. Claud. Caesar. 38.), avšak opatrnější Tacitus dí výslovně, že se neví, zda náhoda neb úmysl příčinou požáru byly (Ann. XV. 38. na počátku).

***) Tac., Ann. XV. 39. Viz též Sueton, Nero 38., jenž také o věži Mecaenatově se zmiňuje. Možno jest, že snad Nero jen ošklivé ty špýchary odstraniti chtěl, jež dle Suetonia (n. t. m.) před zlatým domem jeho tehdáž (!?) stály.

opět vystaveno bylo. Excentrická mysl, krutá povaha, fantastičnost despoty římského jí pravděpodobnosti dodávala, byla snad příčinou, že vůbec povstala. Ač času uplynulo, přec ještě kolovala, a císař snad z obavy, by lid se nezjitřil, i nevěda, jak by ji vyvrátil, postavil proti ní pověst jinou, chytře vymyšlenou. Šířilot se obvinění, že oni přívrženci náuky nové, „jež lid christiany nazýval a pro ohavnosti jejich nenáviděl,“ *) požár založili, a výmysl ten došel ohlasu, tak že na něm první pronásledování „tvrdošíjné a nebezpečné sekty“ založeno býti mohlo, „kteráž celé pokolení lidské v nenávisti měla.“ Jedni se přiznali, druzí od spoluvěrců svých udáni byli; o prostředcích, kterými se toho docílilo, ovšem se nemluví. S posměchem byli „vinníci“ v kůže šelem zašíváni a psy pak uštváni i roztrháni, jiní na kříž přibíjeni, třetí část smolou obalena, na koly upevněna, a co nový druh osvětlení zapálena, jakmile tma se dostavila. Císař sám propůjčil k divadlu tomu vlastní zahrady své. Tento poslední i v římském světě nový trest a výjev zvolil umělec za předmět díla svého.

Avšak jaké to byly časy, kde věci podobné se děly a díti mohly? Byla to doba, kde v samé společnosti dvorní mladý Brittanicus uprostřed tabule jedem císaře schvácen v křečích smrtelných byl k zemi sklesl, kde v těchže kruzích poslední zbytek studu byl vymizel, kde Nero s milostníkem svým nádhernou svatbu veřejně slavil a jinému jak nevěsta se podával,**) kde důchody státu v nesmyslných orgiích se promrhávaly, kde imperátor světovládného Říma co zpěvák, co kočí, co zápasník, co herec veřejně vystupoval a všude palmu vítězství si přiděliti dával, kde vlastní matka spitého syna svého mrzce sváděla, kde tento syn i ji i císařskou svou choť pod lichými záminkami usmrtil a římský senát za vraždy tyto bohům díky vzdávati přikazoval, kde podlý svět napolo šíleného samovládce svého co boha oslavoval a kde i spiknutí zradou, bezhlavostí a bídností účastníků způsobem směšně hrůzným bezectně za své brala.

Na straně druhé zas byla to tatáž doba, kde věrouka křesťanská od světa toho právem odvrácená co den se zmáhala, kde křesťané co praví hrdinové světodějného odporu trpného po prvé na jeviště veřejnosti římské vystoupili, ukřižováni, jak Kaulbach ve svém Neronovi je objevuje, spalováni, jak Siemiradzki na obraze svém nám líčí.

Mnohý, kdo názvem jeho jsa předpodjat před dílo toto vstoupil, byl snad poněkud sklamán, když „živoucí pochodně“ římského césara možná že teprv po nějakém pátrání v pravém rohu obrazovém na místě úmyslně podřízeném spatřil. V skutku nejsouť ony hlavním ústředním předmětem díla a na pravdě této nezmění ničehož ani zlatá slova na rámci

*) Tacitus Ann., XV. 43. Tyto „ohavnosti“ byly, jak známo: že křesťané atheisty jsou, ani žádným bohům zřejmým se neklaněli, že veřejného života a povinností jeho se straní, že lidstvo nenávidí, že při tajných schůzích svých děti obětují a jich pojídají, že nepřirozenému smilství při nich se oddávají. Křesťané tím byli u lidu obecného vinni, když nepršelo, když Tiber se rozvodnil, když mor vypuknul a p. Této nenávisti obecné tedy Nero schytrale proti nim použil.

**) Sueton, Nero 29.

čitelná a v původní souvislosti své ovšem jinam se vztahující.*) Však nepokládáme to za výtku příliš podstatnou a nezáleží také na jmenu. Ta bohatost života, kterou Siemiradzki nám vylíčil, a kterouž hlavní předmět svůj vyčerpal, je tak úžasná, že o sobě již zváží vše, co se obrazu vůbec vytknouti dá, což ovšem dle zásady své i tady nezamlčíme. Přistupmež blíže!

Co umělec s plným realismem mistrného štětce svého nám předvádí, není tak úryvek z dějin prvního křesťanstva, jak doba Neronova, neb ještě lépe dvůr Neronův, v němž podstata doby této se soustředila, i zvolil k tomu okamžik nad jiné vhodný a významný. Ponurý imperátor slaví jednu z pověstných orgií svých. Jest po hodech a všechno sestupuje z nádherných síní paláce do krásných sadů, jimiž „zlatý dům“ Neronův rovněž slynul. V nosítkách skvostným baldachýnem pokrytých, zlatem a perletí se skvoucích, snesli štíhlí černochové tam na výstupek Nerona samého. Po pravé straně jeho kráčí tygr, miláček a symbol césarův zároveň, na levé straně sedí vedle něho bujná a pověstná Poppaea Sabina, již císař po zavraždění Octavie za choť byl pojal. Krutost a smilnost jsou takto nejbližším jeho průvodem. Nerozlučná stráž tělesná sprovodila římského despotu i na této krátké cestě a za ním, snad i před ním (?) sestoupila přes strmé schody mramorové celá pověstná jeho družina. Jedni postoupili v před, by divadlo je očekávající z blízka uzřeli, druzí usedli, by dobu čekání žertem, pitím, milkováním si skrátili, třetí tlačí se dolů, aby nová, neobyčejná zábava, která se všechněm chystá, též jejich zrakům neušla. Vidíme senátory, již s pohárem v ruce přes schody mramorové se ubírají, maenady opojené, jež polonahé pod samým schodištěm svým thyrsem mávají, herce s maskou na hlavě v pestrém kroji harlekina, jenž společnost nahoře vtipy a nápady svými byl bavil, za ním onu Římanku o zeď opřenou, druhdy krásnou se zrakem zároveň žhoucím a vyhořelým před sebe hledící, na pravo od ní ověnčeného senátora, jenž jednou rukou zlatý roh pící drží, druhou štíhlé ohnivé děvče k sobě přitahuje. Zrak náš se šine níž, by viděl, jak muž a kmet při pitkách oblíbené hře hazardní i v této pause se oddávají, snad též o vyžilou hetéru v klíně se chechtající v kostky hrají, jde na pravo, kde skupiny mužských a ženských s lhostejnou tupostí na počátek hnusného divadla patří, kde mladý muž okamžik čekání za vhodný považuje, aby lásku bujné ženštiny si zamlouval, a odvrací se od lysohlavého kmeta růžemi ověnčeného, jehož kanoucí oči o zhýralosti a sprostých chtíčích jeho až příliš výmluvně tu vysvědčují.

Avšak též postavy vážné nescházejí naprosto na obraze tomto. Lítost a hrůza jsouť pocity, jež děsný výjev diváky očekávající především vzbuditi může; a umělec neopomenul nám i tyto momenty na obraze svém předvesti. Soutrpnost obráží se v ušlechtilých tazích hellenské kitharédky, jež uprostřed popředí na zemi usedla, a rovněž u jiných těch hudebníků hellenských, již s dvojnou tibiou a s tympanem za ní stojí; měkčí mysl řecká nekochala se nikdy v divadlech podobných.

*) Et lux in tenebris lucet et tenebrae eam non comprehenderunt. „A světlo to v temnostech svítí, ale tmy ho neobsáhly.“ Jan I. 5. Sloveso „comprehendere“ má zde arciť dvojný význam, v bratrském překladu slovem „obsáhnouti“ dobře podaný.

Hrůza pojímá silného gladiátora; jest to postava povahy nízké, surové, avšak u porovnání s tím světem vyžilým přec ještě nezvrhlé. On, který ad plebem placandam et mulcendam smrti co den v ústrety hledí, jest přece dojat tímto spůsobem popravy rafinovaně hnusné. Protiva přirozeně se nabízející a tím působivější, ana ničemnost společnosti, v níž každá jiskra citu lidského záplavou rozkoší smyslných naprosto uhasla, tak jen tím zřejměji na jevo vystupuje. — Ještě jedno tanutí mysli mohl trest na křesťanech tu vykonávaný v zápětí míti: souhlas jak bezděčný tak dobře rozvážený, souhlas jak množstva tak mužů přísnějšího smýšlení římského, kteréž ani v těchto dobách, jak na určito víme, ještě zcela nevymřelo.*) Pravili jsme svrchu, že lid křesťany nenáviděl, a uvedli jsme zároveň, z čeho je vinil. „Sekta," která žádnou pozemskou vlast neměla a neuznávala, která všech záležitostí obecných úmyslně a zásadně se vzdalovala, která vším opovrhovala, co předkům posvátno bylo, která komunistickými aspiracemi svými společenský řád jaksi ohrožovala, která přesvědčení svoje o brzké záhubě celé říše zjevně pronášela, musila právě lidem přemítavým a římskou ideou dosud prodchnutým nebezpečnou se zdáti, a každý trest na ni uvalený potkal se nutně se souhlasem nejen u množstva, nýbrž také u lidí vážných, již celý dosah nového hnutí tušili, aniž by ho tehdá již jasně pochopiti a spravedlivě oceniti mohli.**) Ani na tuto stránku věci umělec zcela nezapomněl. Nad muže a kmety, kteří o přízeň hetéry v kostky hrají, umístil postavy dvou senátorů, v jichžto markantních tvářích dosud starořímská přísnost a tvrdost se obráží. Mladší ukazuje staršímu nápisy pod každou z jednotlivých obětí upevněné, které křesťany nejen co žháře města, nýbrž i co zjevné nepřátele všeho lidstva označují.***) Oba mračivě k nim pohlížejí, souhlasíce zjevně z důvodů věcnějších než všichni ostatní s krutým trestem uvaleným na vyznavače nové nebezpečné víry. Avšak jak umělec je oba odloučeně k zábradlí pošinul, tak je zde celý zjev jejich osamělý a kdy by snad i jádra zdatnějšího byli, oni nezmohou ničehož proti potopě spustlosti, která se neodolatelně i přes ně valí.

To vše naplňuje dvě třetiny obrazu po straně levé, nade vším tím vznáší se hrdý palác Neronův či lépe zadní jeho část k zahradám císařským obrácená. Zde jest obecenstvo, na straně protivné jsou oběti hnusného toho pospasu a divadla. Jedna vedle druhé jest na žerď přivázaná, jeden vedle druhého je až po prsa slamou obtočen, a z části smolou oblit, jeden vedle druhého, kmet a jinoch, žena a dívka jsou vysoko do povětří vztyčeni; žerdi samy jsou slavnostně kvítím ovinuty,

---

*) Ještě žili přec lidé jako Lucanus a Thrasaea Paetus. Nejdeme ovšem tak daleko, abychom muže, o kterých v textu ihned řeč bude, dle nich pojmenovali. Také oposice stoická v senátě k odznakům přísnějšího smýšlení náleží.

**) I Tacitus dí výslovně, že „tito lidé nejkrajnějších trestů zasluhovali" a to na místě, jež výslovně k pochodním Neronovým se vztahuje: Ann. XV. 44. Sr. Sueton, Nero, 16. — Juven. Sat. I. 155. Výrok Pliniův v té příčině je vůbec znám.

***) Christianus incendiator urbis, gentis humanae hostis. Ono „odium generis humani," z něhož staří křesťany jednomyslně vinili, souviselo arciť s pessimistickým názorem světa, jenž v prvotním křesťanství se zračí.

neb vše, co spatřujeme, jest toliko jedna episoda slavnostních hodů, jež spitý despota sobě a družině své připravil. César sestoupil, a s divadlem bedlivě připraveným může se počíti. Oheň je rozdělán, o nějž by pochodně se zapalovaly. Pořadatel dvorní, snad pověstný Petroninus Arbiter, dal podobně jako v cirku červeným šátkem již své znamení. Již jeden z otroků se naklonil, by smolnici si rozžehl, druhý s ní stoupá vzhůru ku své oběti, a za okamžik vzplane celá ta dlouhá řada, jež v pozadí se ztrácí, v jednu zář a v plamenech vzejdou, v plamenech se spojí ostatky těch, jež věrnost k nové a brzy světovládné víře na místo útrap těch připravila. Avšak na obraze nic z toho neuzříme; pochodeň nikoho dosud se nedotkla, na samém rozhraní děje zadržel umělec tu štětec svůj.

Toť děj a okamžik znázorněný, toť osoby, jež pozornost naši především vyzývají. Mnohé z nich jsou typem, výrazem, formami těla stejně znamenité a náleží snad k nejlepšímu, co moderní umění vyvodilo. Jsouť to zejmena zas hlavy a postavy ženské, jako římská optimátka vedle gladiátora s tím chtíčem napolo vypráhlým, napolo žhavým, ona přebujná zhýralá ženština, k níž mladý růžemi ověnčený muž v pravo pod terasou v horlivé domluvě se sklání. Patrno, že umělec zde výtečného modelu byl použil. Též hetéra, o niž se v kostky hraje, stařec s krhavýma očima v prostřední skupině mužů umístěný, tupý ten šermíř veřejný, v němž každá jiskra lidské důstojnosti uhasla, jsou postavy ostře a případně vylíčené. Kontrast kitharédky a spustlé nahé ženštiny se sprostým úsměvem za ní sedící je velmi působivý. Nero má známý svůj typ, ve tváři jeho nezračí se rozjaření orgie, je přesycen, marně se vynasnažovala celá ta jeho družina, ty mladice bez studu mládí, ti starci bez ctihodnosti, jež stáří přisluší, ti hudebníci a herci a šprýmaři, by zachmuřenou tvář jeho rozveselili. Avšak i ponurost není umělcem dosti jasně vyjádřena, sedí tu pátravě či lhostejně — kdož by to rozřešil. Poppaea, jež vedle něho v nosítkách usedla, má zcela tvář sprosté milostnice námezdné, v ničem se vedle vilnosti nezračí též duchaplnost a ctižádost, kterýmiž ona místa svého po boku césarově si vydobyla. Oba ti mužové, již z přesnějšího hlediště římského na vykonání trestu se dívají, mohli se snad více a ještě markantněji vytknouti. Větším důrazem na některé kontrasty položeným, k nimž také výraz lidského soucitu zde čítáme, byl by se dojem obecné spustlosti jen zvýšil a nepopíratelná chladnost obrazu jinak tak znamenitého byla by zmizela. Bylo by toho snad tím více potřebí, ana část tváří, když měřítko nejpřísnější k nim přikládáme, přec plné a podrobné živostnosti jaksi postrádá, a křesťané na žerdích přivázaní nás téměř lhostejnými zanechávají, a to tím snáze, čím častěji na obraz se díváme. Zde jest namnoze více stranou ponecháno, než pouhá umírněnost umělecká toho vymáhá. Za dlouhý nezbytný ten rozbor kalu, jejž nikdo při první návštěvě zcela nezmůže, zasluhoval snad patřitel bodů vytčenějších, na nichž by oko na chvíli spočinouti mohlo a mysl poněkud se zotavila a opět povznesla. Bylo to tím spíše možno, an předmět nenuceně k tomu vybízel.

---

*) Sueton, Nero 22.

Však skvělost celého zjevu barevného nás zase v říši krásy povznáší a odpornost ovšem svým způsobem mírní a vyrovnává. Vrátíme se k tomu ještě později. Zde pouze podotýkáme, že všechna roucha, pokud tu na nich záleží, jsou nejen výtečně malována, nýbrž z části i znamenitě komponována, nejedno z nich překrásně ba velikolepě vrženo. V tom ohledu jest zejmena onen Říman, jenž uprostřed popředí zády k nám stojí, znamenité, v moderním umění málo kdy překonané rozřešení úlohy podobné. V plochách a záhybech těla jak kypící tak sešlá v rozmanité opravdovosti se obrážejí; sprosté tvary pochopů, tvrdší a kostnatější postavy Římanů, štíhlejší, ušlechtilejší formy Řeků jsou případně od sebe odlišovány. —

Dojem perspektivní není již na první pohled zcela uspokojivý. Přílišná stlačenost osob, o nichž sem tam nejasno jest a zůstane, kterak na místo své se vešly, vadí zde dojmu. Kterak císařská lektika přes tyto úzké, strmé schody na místo své se dostala, jen nesnadno se pochopí; na žádný případ to nenáleží k příjemnostem života, v těch těžkých nosítkách přes ně se dáti snésti, a kterak ona se vším, co je obklopuje, na tento neširoký výstupek se vešla, mnoholi Nero vlastně odtud vidí a viděti může, jest otázkou, která přece sama sebou se nezodpovídá. Na každý způsob myslíme, že změkčilý imperátor pohodlnější spojení paláce se zahradami svými si oblíbil a upraviti dal, než ono, jehož na obraze tomto se užívá. Obě ramena schodů nejsou k sobě pravoúhelná. Proč od terasy ještě třetí část zábradlí se dolů táhne, kdežto přece schody na terase končí, zůstává patřiteli nejasno. Při obraze naskrze realistickém ba namnoze antikvárně učeném není to vše přece věc tak zcela vedlejší.

Ještě menší váhu položil umělec na perspektivu vzduchovou. Všechny ty brokáty, perleti, ozdoby rozmanité jsou v prostředí skoro s touže jasností malovány, s jakou se jen v popředí obrazovém viděti mohou. Mezi rychle ubývající velikostí osob a stejnou téměř jasností všech detailů je v těchto polích protiva poněkud příliš veliká a nesmířená.

Za to jsou všechny předměty jednotlivé velice studovány a výtečně podány, odevšad shlíží na nás, jak již dle pověsti jsme očekávali, umělec vzdělaný ba učený. Měli jsme již proto právo ba povinnost, povahu děje a doby dle pravdy podrobněji líčiti, jak on též všechno dle skutečnosti stopoval a bedlivě rozvážil. Snad že malíř vše, co věděl, až příliš zřetelně na odiv postavit chtěl a proto též perspektivu vzduchovou, a jak uvidíme, též pravdivost osvětlení poněkud zanedbal. Charakter té imposantní velikolepé architektury římské jest i v tomto úryvku paláce výtečně podán, a mnohý tupitel slohu římského, jenž slova jinde čtená slepě opakoval, snad před touto ukázkou se zarazil. Ani na pozlacenou sochu Apollinovu, jež dle zpráv římských ve vnitřním dvoře stála, Siemiradzki tu nezapomněl; mohutná noha zlacená na levé straně obrazu ji aspoň připomíná.*) Znamenité a zcela v duchu antickém komponované jsou též oba ty relievy v popředí velmi vhodně tam umístěné, kde povaha architektury toho vymáhá: Kentaur, člověk zvíře,

*) Kolosální socha císařova nestála z d e, nýbrž v předdvoří paláce. Sueton, Nero 31.

pod amorem klesající — narážka rovněž duchaplná jak mistrně podaná. Na druhé straně pak slavnostní vjezd Nerona co vítěze v závodech hudebních, kde „Niké na hlavu ověnčeného césara zas věnec klade. Zpomínáme si mimoděk na pověstný vjezd Neronův do Neapole, kde městské zdi před ním byly strhány. K vítězství gymnickému tu musické se druží, ovšem že ceny stejně pochybné. Zde tedy bláznovská marnivost, tam zvířecí vilnost! Vezměmež k tomu výjev na první straně obrazu, a Nero i s dobou svou je až do vyčerpání již tím charakterisován.

Žeť i všechny detaily architektury a najmě zábradlí schodů jsou přesně antické, nemusíme zde rozváděti. — Lektika baldachýnem (arcus) pokrytá již po přemožení Antiocha z orientu v Řím se dostala, i jsou tedy nosítka co odznak změkčilosti úplně na místě. Stejnokroj nosičů byl více méně červený; že umělec jej až do oranžova převedl, má příčinu svou v tom, že barva ta lépe k pleti černochů se hodí a zároveň, jak uvidíme, též k celé komposici barevné. Žeť Siemiradzki togy senátorů kolmým purpurovým pruhem uprostřed ozdobil a vyšší magistráty togou praetextou vyznamenal, samo se rozumí. Brň a přílba gladiátora jsou s plnou věrností tu nápodobeny; pozlacenost jejich nám naznačuje, že stojíme před šermířem osvědčeným, jenž z mnohých bojů již co vítěz vyšel. I přítomnost jeho není toliko nápad zcela libovolný, jest on snad poslední zbytek z těch zápasníků ozbrojených, již nahoře při tabuli vražednou hrou hosti pobavili. Právem nepřidělen mu nižádný určitý typ barbarský, nejméně germánský; tenkráte ještě nezasahovaly národy barbarské citelně ve svět římský, a umělec nic vymyšleného tu nepodal, a podati nechtěl. Taktéž postava nedaleko od gladiátora se nacházející není barbarská, jak snad mnohý při zběžném pohledu na pokrývku hlavy za to měl. Není to „kůže zvířecí“ nýbrž škraboška, již člověk ten dle spůsobu antického na hlavě má. Jest to herec, jejž, jak jsme podotkli, též oblek z barevných kousků látky sešitý co herce označuje. Kroj harlekinský pak není anachronismem, jak mnohý před obrazem myslil: jest to kroj, jaký tak zvaní mimi centunculi v Římě nosili. Může se téměř za jisto pokládati, že vlaský arlechino od nich pochází. Snad že též podivný meč starých mimů římských později v plácačku harlekinovu se proměnil. Anachronismem též není, že kroj kitharédky právem řasný a podšívkou jinobarevnou opatřený z hedbáví je zhotoven. Byloť hedbáví již za Tiberia v Římě známo a dosti rozšířeno.*) Též brokátu tehdáž se užívalo, třeba brokáty květované Asiatům náležely.**) Také nádoby jak pićí tak nalévací a hrací jsou ponejvíce věrná nápodobení vzorů antických, ba největší a nejkrásnější z nich, jež v samém popředí na zemi stojí, je i s těmi jeleny na víku umístěnými co do formy své téměř kopií originálu, jenž v museu Neapolském se nalézá. Pro kitharu, již v lektice za Neronem vidíme, zvolil umělec úmyslně formu tu, kteráž na sochách náleží Apollinovi, jemuž dle pověsti Nero nejraději se přirovnával. — Uprostřed oholených těch dvořanů římských

*) Sr. Tac. Ann. XI. 33.

**) Sr. Semper. Der Stil I. 160 sqq. (I. vydání). Brokáty doby staré a z části i střední byly však složeny z vláken toliko na přední straně zlacených a byly tudíž měkké, ohebné, nikoli tvrdé a prkenné, jako podobné výrobky moderní, jichž nitě ze všech stran zlatem se opřádají. U brokátů Siemiradzkého je tento dojem tvrdosti právem velmi umírněn.

má křesťan na žerdi upevněný dlouhý vous, kontrast netoliko působivý nýbrž i jinak zdůvodněný. Nechati sobě vousy nadlouho růsti, bylo najmě za dob císařských odznakem smutku, nespokojenosti,*) nedbalosti vzhledem ku světu zevnímu. Dlouhý plný vous srovnává se tedy se smýšlením, ježto se s panujícím řádem neshoduje a od světa odvracuje. O umělci historicky a archeologicky tak vzdělaném sluší předpokládati, že i tuto vedlejší věc znal a jí vědomě k malebnému dojmu použil. A tak tedy chceme, ba musíme za to míti, že šat dvořana se schodů sestupujícího toliko n e p r a v ý m purpurem je zbarven, neboť purpur pravý býval císařům vyhražen,**) že tibia gemina, onen dvojný klarinet řeckého hudce, má na obou rourách čtyři otvory, kdežto přec tibia dextra či klarinet mužský toliko třemi dírkami opatřen býval.***) Uvádíme i tyto o sobě nepatrné okolnosti proto, že při umělci, jakým Siemiradzki jest, i všechny podrobnosti stopovati můžeme ba máme, uvádíme je na důkaz, že jsme i tuto povinnost svědomitě konati se snažili.

Jedině Alma Tadema zdá se nám v ohledech těchto ještě precisnějším býti, avšak více než onen slavný Belgičan ukázal mistr polský, že vzdělání vědecké tvoření čistě uměleckému na újmu býti nemusí, jak sem tam mnohý snad se domnívá. — Obrazy podobné pojaté a provedené mohou se ovšem toliko v Římě malovat, když duch tam zdomácněl; avšak i tam ne bez vědomostí ku všeobecnému stavu věcí a ke všemu detailu se vztahujících. Kde se jich již z předu dostává, tam i kratší pobyt ve věčném městě fantasii náležité zúrodní. Jimi teprv všechny ty trosky a památky malé a velkolepé v mysli umělcově plné oživnou, pak teprv může vzniknouti dílo, jež na výši doby stojí a požadavkům doby naší i v tomto ohledu zadost činí. —

Avšak i v jiném ohledu vzrostly nároky, jež na obraz moderní činíme. K plné pravdivosti náleží též kolorit pravdivý, ba skvělý, když předmět toho vymáhá. Technika malířská, jež po velikých mistrech vlašských a nizozemských se ztratila a na počátku našeho století namnoze ještě v nejsmutnějším úpadku se nalézala, vrátila se opět a vrací se v kruhy napořád širší a vyvinula se v míře znamenité, potřebám našim napořád více zadosti činící, a požadavky naše ovšem též stupňující. — Že Siemeradzki vládne štětcem s obratností mistrovskou, je na první pohled zřejmo. Barvy nabývají pod rukou jeho lesku a ohně věru zázračného, lesknou se a svítí tou měrou, že i nejméně harmonické

---

*) Sr. na př. Livius XXVII., 34. Martial VII. 95. Spůsob holení podléhal ovšem též v císařském Římě modě, ba Hadrian nosil, jak známo, opět plný vous, by některé nepěknosti obličeje svého zakryl; celkem však se může říci, že ani mladší ani starší lidé plného vousu nenosili. Jen v plném věku mužném nosíval se t a k é, ne však pravidlem, plný, však k r á t c e přistřihaný vous (na obraze Siemiradzkého jest jen jediná postava s vousem poněkud již prokvetalým), ve stáří vyšším bylo naprosté oholení tváře zvykem přikázáno. Modě této ovšem dlouhý, bílý vous křesťanského kmeta zjevně odporuje. Jestiť to ostatně shoda podivná, že úplné neb částečné holení všude téměř s myslí spokojenou a loyální se shoduje, dlouhý vous, barba promissa, Demokratenbart, odznakem zármutku, nespokojenosti ano i vzdoru se stal.

**) Zejmena Nero byl na privilegium purpuru velice žárliv. Sueton, Nero 32.

***) Jest zajimavo, že podobného nástroje hudebního, dumka zvaného, až podnes v některých krajích ruských se užívá.

sestavy tónů, že i fialová vedle modré, modrá vedle žlutozelené, jako kouzlem vší rušivosti pozbývají. Takové syté modře, žlutě tak zářivé, takové tóny zelené a fialové, takové hnědě plné ohně nalézáme snad jedině zas u Matejka a u některých Francouzů moderních. Na všech těch různých odstínech barevných, jako by třpyt nebe italského byl se zachytil, jako by žhoucí slunce jihu jim bylo propůjčilo část své svítivosti a síly světelné. V tom ohledu náleží Siemiradzki patrně k těm rozhodným a velikým talentům koloristickým, u nichž příliš na váhu nepadá, kde se narodili, kde se vzdělali a kde přebývají, oni děkují nejlepší část svou sobě, a bylo by ukvapením z těchto vyjímek pravidla pro obyčejný postup vzdělání uměleckého odvozovati, k dokladům neb k vyvrácením jich používati. —

Tvůrce *Pochodní Neronových* je především mistrem barvy lokální. Jakkoli pravdivě a správně zná podávat též změny, jímž barva jak v stínech řas tak na místech nejvíce osvětlených podléhá, čehož většina rouch nám tu je důkazem, přec kouzlo obrazu v účincích temnosvitu nezáleží.

Nechceme opakovati, co jsme o perspektivě vzduchové pověděli a to tím méně, an umělec ve virtuosním provedení podrobností, rouch, nádob a ostatních předmětů vedlejších oslňující náhradu nám podává. Brokát a hedbáví, průhledné předivo zlatem protkávané, prostou látku vlněnou, perleť, stříbro a drahokameny, zlato, mramor, květiny, kouř z kadidelnic v lehkých obláčcích se vinoucí, oheň a dým hořící smoly, vlasy k umělým účesům vzbudované, nahou pleť mužskou i ženskou od jemné barvy řecké dívky až k temné pleti černochově nám přesvědčivě znázorniti — to vše bylo zde úlohou umělcovou. Méně přísné měřítko smíme tu přiložiti k vylíčení těla lidského. Pleť Siemiradzkého je sem tam přec poněkud kožená, ve světlech často tvrdá a v stínech těžká. Ženská těla jsou celkem pravdivější a životnější. Obličeje jsouť co do tónu poněkud jednotvárné, sem tam by pleť poněkud bělejší rozmanitosti zajisté posloužila. Kresba a modelace, ač místy skoro zběžné, vyhovují zde svému účelu v tom srozumu, že umělec na vylíčení nahého těla patrně důraz tu nepoložil. Ruce však mohly by přec býti pečlivěji provedeny a jemněji charakterisovány. Jest to jeden z těch momentů, kde Siemiradzki co malíř tu rozhodně za Matejkem poostává. Poukazujeme zejmena k povrchně modelovaným rukám děvčete s kymbalem a k té velké, téměř nemotorné ruce mladé Řekyně v popředí sedící, která by sotva dovedla strun kithary uměle se dotknouti. Velká obratnost zračí se za to ve vylíčení těl černochů. Formy a proporce jejich v mnohém ohledu, jak známo, praotcům lidstva bližší, jsou velmi pravdivé a hnědočerná jich pleť je znamenitě podána.

K technickému provedení ostatních předmětů přihlížejíce uznáme celkem roucha za část nejzdařilejší a mramor najmě podlahy zase za nejméně podařený. V lesku, ve způsobu řas, v textuře, slovem ve všem je každá látka tu virtuosně podána. Šat i plášť mladého Řeka v popředí náleží zajisté k nejlepšímu, co v tomto oboru moderní umění vytvořilo. Znamenitě provedeno je také průhledné roucho zahalující zpola štíhlé formy dívky o podstavec Sfingy opřené; toto roucho není tu nemístné, jakož jsme též před obrazem slyšeli; takovéto polo průhledné látky

hedbávné, as našim gázům podobné, vyráběly se ponejvíce na ostrově Kos a byly co vzácný, drahý výrobek velmi váženy a hledány.

Nádoby, zlaté i stříbrné jsou výtečně provedeny. Méně dobře daří se umělci zlato na špercích, též ornamenty lektiky nejsou přec zcela odařeny. Za to však je zlacená zbroj gladiátorova znamenitě pravdivá a perleť na lektice s virtuosností tak mistrnou podána, jak nikde jinde, pokud pamět naše sahá.

Obracíme se od těchto podrobností ku komposici, co k věci u obrazu tak rozsažného a obsažného nad jiné závažné. Rozdělení celé plochy obrazové, jasnost a přehlednost všeho uspořádání, rozloha mass, hmoty i barev, jednota a rozmanitost, vytknutí a podřízení předmětů, vedení linií, rozvržení světla, barev, tyto hlavní činitelé při celé komposici umělecké jsouť jedním z nejmocnějších prostředků umělcových pro spůsobení dojmu, jsou onou páskou, kterou se v jedno shrnou všechny ostatní přednosti obrazu, jež zároveň jimi rostou a zároveň s nimi též působivosti své ztrácejí, jsou podmínky, jimž s rozměry obrazu důležitosti napořád přibývá. Dříve nežli hlavu po hlavě, postavu po postavě, výraz po výrazu, pohyb po pohybu prozkoumavše podrobnou představu o povaze děje si utvořiti můžeme, chceme a žádáme, aby uspořádáním celku a z části též barvitostí jeho vynikly povšechné obrysy děje tohoto. Čím přístupnější je zvolený předmět pro řeč malířskou, tím dokonalejší ovšem bude toto vylíčení komposicí, i kdy by rozměry obrazu byly ještě kolosálnější, než jsou u Pochodní Neronových. V jaké míře a pokud splnil Siemiradzki i požadavky tyto?

Stojímeli po prvé před obrazem jeho, jest dojem povšechný bez odporu dosti nejasný, ba zmatečný, nerozhodný, nevzbuzující v nás pocitů živých a určitých. Po druhé, s dílem již poněkud obeznámeni jsouce, pozornost svou spíše k jednotlivostem než k celku obracíme. Obdivujeme se tu znamenitému výrazu, tu typu vhodně zvolenému, tu lesku hedbáví a skvělosti zlatých ozdob, tu krásnému tvaru nádob a náčiní věrně podaných, tu směle a ladně vrženému rouchu, a cítíme při všech těch j e d n o t l i v o s t e c h živě, že stojíme před dílem předností vzácných a ceny veliké. Nevysvítá již z okolnosti té, že uspořádání celkové, že komposice přec nejsilnější stránkou malíře polského není?

Avšak přihleddněmež k věci blíže. Hlavní massu osob umístil umělec v levé dolení polovici obrazu, jest to družina Neronova pod schody a pod terasou paláce rozložená. Nad nimi tvoří lektika s nosiči a s doprovodem císaře skupinu druhou, ostatní dvořané směrem schodů dva husté proudy tu tvoří Prostor křesťanským obětem vyhražený as jednu třetinu obrazu zaujímá, jak svrchu již jsme podotkli. Zde je poměrně prázdno, temno, je to část ze všech nejméně nápadná a pozornost naši vyzývající.

Tak tedy umělec levé části obrazu rozhodnou převahu osob uděliv a shrnutím celé družiny Neronovy stranu tu co nejurčitěji vytknuv, podřizuje křesťany též komposicí, tak jako ostatními prostředky uměleckými klada rozhodný důraz na rozmařilou zhýřilou společnost, jež zároveň tresť vyššího světa římského nám representuje. Ještě více než událost sama poutá pozornost naši líčení doby i nad děj zajímá nás její stav, a v tom srozumu jest pravda, že dílo Siemiradzkého ještě více

velikolepým obrazem mravoličným jest, než tím, co obyčejně obrazem historickým se nazývá.

V hlavní části obrazu umístil umělec Nerona samého spůsobem, jenž s tímto pojímáním díla naskrze se srovnává. Jest representantem doby, ne však osobou, v níž všechno dění se soustřeďuje. S jemným taktem vytknul jej umělec barvou a postavením lektiky téměř v střed celého obrazu, umístil jej však do prostředí, a to tak daleko, že postava tím velice se zmenšila a pozornost naše jím výhradně upoutána není. I on je zde pouhým divákem mezi ostatními, i on je toliko členem té společnosti, jež před námi se rozkládá, toliko jedním ze stvořenců té doby a všech těch poměrů, jichž povahu a ráz Siemiradzki tak mistrně zde líčí. V tom vzhledě tedy je komposice nanejvýš případná. Též v skupině dolení nemá nikdo o sobě vynikati, nikdo převážně pozornost poutati. Osoby popřední a tím i největší jsou opět utlumeny stínem, jenž nad nimi se rozkládá. Toť opět s povahou předmětu naskrze souhlasí.

Celkem může se tedy dle toho všeho říci, že obraz na čtyři části se rozpadává. Než rozčlánkování to teprv delším patřením jasněji vynikne, a přec se opět ztrácí. Při všem ohledu na povahu předmětu nelze nám nahlednouti, že by též okolnost tato k přednostem obrazu náležela. Mimo to pak každá z jednotlivých těch mass, skupinu otroků v pravo ovšem vyjímaje, je v nejednom vzhledě spíše směsicí osob než souborem umělecky spořádaným. Více prostoru, více vzduchu, voláme mimovolně patříce na stísněné to množstvo, opět nám tu na mysl připadá, co již při perspektivě vzduchové jsme řekli. Skupinou v uměleckém srozumu slova je v celé té spoustě družiny císařské toliko hoch a žena s kitharou uprostřed popředí, k nimž bychom snad ještě dívku za nimi ležící jaksi přidati mohli. Tyto postavy dohromady i obě zpředu jmenované o sobě jsou seskupeny velmi obratně, poskytujíce ladné obrysy pyramidální, nehledané a přiměřené klidu, jenž tady převládá.

Porovnámeli pravou a levou stranu obrazu, pak nelze upříti, že k poněkud neuspokojivému dojmu komposice, též příliš vyznačená protiva mezi oběma částmi jeho přispívá. Jedna plna tísnících se osob, vedle sebe a nad sebe namnoze jen nahodile postavených, tu linie se křižující, na sebe narážející, se navzájem rušící, druhá téměř jen skupinou tří lidí vyplněna, jež pravidelně do výše se buduje, a nahoře řada perspektivně se zmenšujících postav na žerdích v pravidelných vzdálenostech do země zatknutých, z nichž vlastně zas jen dvě pozornost naši poněkud více vyzývají. Na levo přeplněnost, směsice a shrnutí téměř všeho, co interes a pozornost patřitele k sobě poutá, na pravo prázdnota, pravidelnost, nedostatek přítažlivosti, neboť nemůžeme tvrditi, že tito dva křesťanští mučedníci hloubkou pojímání, znamenitostí výrazu již o sobě postavy na protivné straně zváží. Kdy by kontrast mezi oběma stranama v koncepci předmětu nevyhnutelně byl založen, kdy by ke zvýšení dojmu celkového přispíval, nerušil by ovšem nezbytně; tak ale jest již se samým názvem obrazu poněkud v odporu, i nelze upříti, žeť ony „živé pochodně“ na obraze jaksi spůsobem podřízeným nás zajímají. Sluší se přiznati, že tato nerovnováha hmoty a interesu také rozlohou světla barev nikterak vyrovnána není. Neboť jest ovšem

rozdíl mezi krásou a svítivostí barev jednotlivých a mezi celkovou komposicí barevnou. Sledujemeli spůsob rozlohy barev po ploše obrazové, tu v levé větší polovici budeme téměř omámeni pestrou tou směsí odstínů barevných, jasně a určitě v celém lesku svém se rozvinujících. Na straně pravé octneme se však náhle v soumraku, tóny živé ustoupí šedi, hnědi, temným nuancím pleti, tmavé tlumené zeleni stromové a na místo skvoucího se mramorového pozadí části levé, na místo živého světla, které tam předměty až do všech podrobností viditelnými činí, nastupuje zde ovšem šedomodré nebe pozdního večera. Zapalování křesťanů dělo se, když tma nastupovala, sloužiliť oni co „pochodně“ k osvětlení noci,*) a jinak se věc ani mysliti nedá. Pak ale ovšem byla namnoze veta po zlatě, po perleti, po látkách skvostných, na jichžto vylíčení umělec patrně sobě zakládal. Jest však souhlasnost celku, je pravděpodobnost najmě při vylíčení realistickém požadavek tak nepatrný a zcela podřízený, že na něm zhola nezáleží, že umělec jej ohledům subjektivním bez dalšího rozmýšlení obětovati může a smí. Avšak netažeme se dál. Uveďme mezi obě části obrazu souhlas světla i hodiny, a umělecká podstata díla tím zároveň se změní. Bylo by nutno, aby zavládlo světlo umělé, a tu stojíme před něčím, co bychom téměř slabou stránkou moderního umění vůbec nazvati mohli. Avšak i jinak nepoužil Siemiradzki světla, by obraz svůj důrazněji článkoval. Že by opanování mass pomocí rozlohy světelní též k eminentním přednostem umělce náleželo, nezdá se nám aspoň dle těchto Pochodní Neronových. Úprava celku, vracíme se k tomu, jest vůbec jak při něm tak při Matejkovi stránkou méně vynikající, a chcemeli Brožíka k nim přirovnati, musíme říci, že mladý umělec český, jak v perspektivě tak v komposici svého Poselstva je rozhodně předčil, byť i v jiných ohledech za nimi byl poostal.

Též rozdrobenost náleží z části k vadám barevné komposice Siemiradzkého. Hlavní skupina rozsáhlé popředí zaujímající, v níž tolik různých tónů barevných vedle sebe položeno jest, ponejvíce leskem a ohnivostí ještě více zraku se vtírajících, neliší se příliš od pouhé mosaiky, jako by náhodou povstalé. Jedině skupina bíle oděných senátorů v prostředku jen sem tam živými barvami rouch jiných jsouc protkána poskytuje oku bod, na němž klidněji spočinouti může. Jinak nenalézáme tam žádného převádění jednoho tónu do druhého, žádného vyznívání barev, aspoň je zjevno, že snaha umělcova se směrem tímto nenesla. Má snad umění nahodilost skutečnosti až do té míry opakovat, může tak učinit, aniž by podstatných předností svých namnoze se vzdávalo? Řekli bychom téměř, že Siemiradzki sám nám nejskvělejší odpověď na otázku tuto dal v té části obrazu, kde Nerona umístil. Tam soustředil žluť ve všech jejích odstínech, barvu tuto od žlutohnědé srsti tygra a oranžových tunik nosičů zlatem nádherných látek a světlejším leskem zlacené lektiky až v žlutoběl mramorového paláce zponenáhla převáděje, tak že žluť v tónech napořád vyšších a světlejších najmě ve směru zdola nahoru překrásně a majestátně vyznívá. Zároveň je místo, v něž umělec svítící tu skupinu umístil, nad jiné pro barvu

*) Tacit. Ann. XV. 44.

tuto příhodné. Pro světovládce Nerona, pro hrdého césara, pro pána vší té smyslné nádhery a toho přepychu, pro strůjce plamenného divadla slavnostního, není barvy charakterističtější nad lesklou zlať a žluť, barvu to skvělou, vyzývající, palčivou, bez přídechu měkkosti a příchylnosti na nás hrdé dorážející. Vášeň, bohatství, velkolepost moci císařské a zevní sláva despoty, to vše svítí nám vstříc z této žluté a zlaté skupiny na výstupku paláce se zastavivší a ovšem menšími částmi barev jiných přerušené, oživované a zase kontrastem sesílené.

Též v dolení polovici obrazu je žlutá barva po celé ploše roztroušena. Ona zároveň s bělí převládá v obraze. Modře, zeleně, červeně a barvy fialové je téměř stejnoměrně v něm užito. Rozmanitost a bohatost koloritu je věru oslňující a neobyčejné veliká. — Tolik o komposici díla; obraz sám jest tak rozsáhlý, co do osob, děje, předmětů umístěných tak obsažný, že svědomitější rozbor jeho nutně více místa zaujímá. Budiž jen krátká úvaha porovnávání tu ještě dovolena.

Jest povždy zajímavo umělce různých národností k sobě přirovnati, již tutéž neb podobnou látku sobě zvolili. Couture, Kaulbach, Siemiradzki nás mimoděk k tomu vyzývají. Též Couture, k němuž i z jiné strany případně poukázáno bylo, zvolil sobě předmět, jenž hlavní části našeho obrazu se podobá. Jeho *Římané z doby úpadku* předvádějí nám na rozměrné ploše obrazové rovněž závěrek orgie římské. Účastníci, mužští jak ženští, sedí a leží zde zemdleni a přesyceni pod sochami předků svých, kdežto Filosofie a Poesie v popředí stojíce zarmouceně na výjev ten pohlížejí. Avšak není to přec jen než padělaný svět antický, líčení bez vážnosti nálady, i dodáváme, bez ducha historického vzniklé, ba antika vůbec není umělci než záminkou, aby nahé neb svůdně a pěkně drappirované postavy nám předvedl. Na typy namnoze jednotvárné ba triviální není zde hlavní důraz položen, tendence mravoučná je pouze předestřena, je licoměrná a neopravdivá. Technické provedení jest mnohem lepší než invence díla, cítíme ze všeho, že při vší snaze po dojmu vněšním umělci předmět uvnitř lhostejným zůstal.*) A to vše jsou zároveň rysy charakterické, převelké části moderního francouzského umění vůbec zvláštní a taktéž v literatuře doby zřetelně se obrážející. Rozdíly mezi obrazem francouzským a polským jsou již z okolností uvedených zřejmé a namnoze velmi významné.

O čtvrstoletí později vytvořil *Kaulbach* svého Nerona, jak s hodovní své síně s pohárem v ruce a na kitharu hraje v rouchu Apollinově před portál sestoupil. Vidíme zde, jak ženské s věnci, s poháry v ruce v obnažené své kráse se mu klaní a jásavě jemu v ústrety letí, jak lysohlavý, růžemi ověnčený senátor písni jeho tleská, kdežto dole křesťané na kříž jsou přibíjeni. Petr střemhlav ukřižovaný od pochopů pozvedán jest, Pavel hrozivě pravici zdola k paláci vzpřáhá, a nad ním postavy barbarské vážně a mračivě na kleslost a opojenost římského světa hledí.

Též rozdíl mezi umělcem Němcem a Polákem je na první pohled nápadný a v oči bijící. U Kaulbacha sloučení tolika událostí časově

*) Toť výroky kritiky francouzské, které sem kladu, jak Pierre Petroz ve své zajímavé knize L'Art et la critique en France 1875. p. 158. sq. je byl sebral.

a postorně od sebe vzdálených, ba historicky pochybných *) na ploše jediné, což názvem schválně vynalezeným obrazem ideovým se jmenuje, ačkoli se slučování podobné ze strany druhé přec také návratu k naivnosti dob primitivních jaksi podobá. Vyžilost pohanství, jež věrouce křesťanské podlehnouti musí, zvrhlost římského světa, jejž davy barbarské především germánské stroskotají, by dědictví jeho nastoupily, toť myšlenka v sobě uzavřená, idea pro německého umělce tak svůdná, že bez rozpaku po ní sáhl a šedě do šeda na plátno ji uvrhl. Když vynikající malíře ryze německé jmenujeme, sluší Kaulbacha v přední řadě vytknouti, a zračili se onen způsob idealismu, jenž německému národu je zvláštní, též v dílech výtvarných, náleží sem obsáhlé výtvory Kaulbachovy mezi prvními. V Neronu najmě obráží se onen idealismus jak v celém uspořádání díla tak i ve formách a neméně ve velkém tom důrazu, který na element křesťanský v něm položen jest, kdežto obraz Siemiradzkého nám předmět zcela podobný co výjev z reálního života líčí co pouhou episodu ze zábav císaře a dvora jeho, v nichž upalování křesťanů sic něco nového značí, ne však něco neslýchaného; krvavé hry circenské, jež také tento císař náruživě pěstoval, otužily již dávno jak římský svět tak celou tuto společnost. S tím souhlasí i podřízenost místa, jež křesťané na obraze našem zaujímají; ba reálnost jde ve směru tomto dále, než umělecký dojem díla toho vymáhal. I v celém uspořádání díla zůstal malíř skutečnosti blíže, než na obrazech podobných jsme tomu uvykli. Ve všem, co jsme v *Pochodních Neronových* uzřeli, zračí se onen mocný skvělý tah realistický, jemuž umění polské za nejznamenitější své úspěchy děkuje.

Idealismus německý má jednu slabou stránku, tu, že všeobecnost, která ho od života invidiuálního nutně dělí, sem tam ráda v šablonu upadá. Tak i Kaulbachovi se přihodilo; značná část typů, v *Neronovi* předvedených, je nám již z dřívějších obrazů jeho známa, ba nejeden oblíbený obličej s nepatrnou variací na téže ploše obrazové vícekráte se tu opakuje. Duchovitost pohybů najmě ženských, jež Kaulbacha od proslulé *Bitvy hunské* nikdy více zcela neopustila, i zde se často vrací. Celkem je na obraze přec jen málo hlav, jež pozornost naši blíže vyzývají. Realismus mistra polského, jehož slabé stránky jsme také vytkli, měl, jak jsme viděli, ovšem všude následky opačné.

Soustavná hlava Němcova uspořádala předmět jasně, rovnovážně a přehledně, ač i zde podle onoho vzoru, jejžto škola Athenská mu poskytla, a jehož on ovšem již ve své *Době reformační* byl použil. Nenáležíme k těm, kteří jistý druh zmatečnosti za nezbytný odznak polského ducha považují, jisto však jest, že Siemiradzki podobně jak Matejko velké massy své dosud zcela nezmohl a s plnou jasností tu nerozvrhl, že každá hlava čelnější, každý téměř detail o sobě platí,

*) Sem náleží zejmena ukřižování Petra a poprava Pavla v Římě; o jich soudobnosti může ovšem tím méně býti řeč. Že hrozivé vkročení barbarů jest anticipováno, podotkl jsem již svrchu. Kolosální tělo římské nemohlo při znamenité organisaci říše tak hned upadati a zkaženost centra neznačila ihned zkázu celého ohromného tělesa. Po Neronovi následovali výteční Flaviové a Antoninové a teprv za Trajána dosáhla říše největšího objemu svého. Teprv 400 let po smrti Neronově podlehla říše západní, a říše východořímská téměř o 1000 let ji přežila.

podobně jak namnoze též v románě ba i v dramatě polském propracovanost typů jednotlivých pravou uměleckou zásluhu díla tvoří a komposice celku teprvé v druhé řadě k přednostem jeho náleží.

Neznáme ani jednoho z vynikajících malířů polských nyní žijících, při němž by barva nezastávala úkol velmi rozhodný, a tato všeobecnost nadání koloristického souvisí rovněž těsně se směrem realistickým. Barvou teprva dosahujeme plné životnosti výtvorů uměleckých. Že také nadání Siemiradzkého v tom směru eminentní jest, vytkli jsme svrchu, a jest to zase vlastnost, která právě největším moderním mistrům německým scházela a které umění německé co celek proti jiným přece jen postrádá. Odtud také ono svůdné podléhání vlivům cizím a soudobým, jež jiným národům s produkcí podobně rozsáhlou neznámo jest. Neříkáme tím, že by vlivy podobné též v jiných částech tvoření uměleckého častěji na jevo nevystupovaly. I vzhledem k Neronu Kaulbachovu dala by se okolnost tato šíře rozvesti, než zde se stalo. *Siemiradzki*, ač dosti času v Italii strávil, zůstal ve svých Pochodních přec naskrze svým; zde není žádné malířské myšlenky odjinud známé, zde není při všem bedlivém a podrobném studiu přec žádné zřetelné stopy po ovládajícím vlivu individuálnosti cizí, a nikdo neudá před obrazem tímto jmeno mistra, k němuž by umělec polský byl se klonil, ať již ta neb ona stránka díla jeho blíže se prozkoumá. —

(Dokončení.)

Rozhledy na poli technickém.

Elektrické světlo a osvětlení plynové. — Elektrické rozžehadlo. — Telefonie. — Fonograf. — Cowperův píšící telegraf.

Referent je ručičkou na ciferníku časovém a musí tedy jíti ne cestou *svou*, nýbrž cestou nezvratně časem předepsanou; z té příčiny nejsou předměty našich rozhledů tak nové a rozmanité, jak by snad milý čtenář sobě přál. „Každá doba,“ praví Oliver Goldsmith, „má své zamilované předměty, jimiž lenoši se baví a jimž pracovití věnují veškeru pozornost svou.“ Takovým zamilovaným předmětem, takovým enfant chéri naší doby jest právě elektřina.

Kdož do nedávna ještě dbal o aparáty elektrické? Koho — mimo kruhy odborné — zajímaly pokroky v tomto odvětví fysiky? A přece jsou zjevy elektrické člověku známy již po celá tisíceletí, však naší době bylo ostaveno, aby polomystické úkazy magnetismu a elektřiny uvedla z laboratorií učenců v živý ruch všedního života. Již Řekové znali nápadné vlastnosti, které jeví magnetovec a „elektron,“ Plinius pak praví o jantaru, že „přijav dotknutím prstů duši tepla, přitahuje lýčí a suché, lehké lupení tak jako magnetovec železné piliny.“ *) O téže vlastnosti jantaru mluví také čínský spisovatel čtvrtého století, Kuofo. Bylyť tedy ony nejjednodušší zjevy elektrické, které jako magnetismus se jeví úkazem přítažnosti, známy odedávna netoliko Řekům a Římanům,

*) Attritu digitorum accepta caloris anima trahunt in se paleas ac folia arida, quae levia sunt, ac ut magnes lapis ferri ramenta quoque.

ale i učencům čínským. Poznánali tu pouze povrchní podobnost obou úkazů, pronáší se William Gilbert ve svém roku 1600 vydaném spise: Physiologia nova de Magnete docela určitě o příbuznosti elektřiny a magnetismu. Ano Gilbert byl první, který název „elektrický" zavedl (vim illam *electricam* nobis placet appellare): známý Otto Guericke pak byl první, který spatřil uměle zplozenou jiskru elektrickou, tedy jaksi elektrické světlo in nucleo.*)

Ale netoliko staří kulturní národové Evropy a Asie znali odedávna základní zjevy elektrické, též u divokých kmenů na druhé straně zeměkoule shledáváme podobnou primitivní známost úkazů těchto. Vypravujeť o tom Humboldt**): „Nemálo byl jsem překvapen shledav umění vzbuditi elektřinu třením i na lesnatých březích Orinoka, při dětských hrách divochů, u kmenů stojících na nejnižším stupni surovosti. Hoši třeli tu totiž suchá, ploská a lesklá semena jakési úponkovité luštinaté rostliny tak dlouho, až jimi vlákna bavlny neb bambusu byla přitahována. Tato zábava nahých, rudých Indiánů učinila na mne zvláštní dojem. Jaká to propast mezi touto elektrickou hříčkou divochů a mezi vynálezem hromosvodu, elektrické baterie neb světloplodného magnetického aparátu! V propasti té kryjí se celá tisíceletí duševního vývoje člověčenstva."

V skutku pak zjev, jímž bavili se oni divoši na pobřeží Orinockém, jest týž, který tvořil základní známosti o elektřině u národů klasických: z toho zjevu pak vyvinulo se celé naše poznání sil elektrických, z prostého úkazu onoho vzrostly veškery ty důmyslné aparáty, všecky ty překvapující vynálezy nejnovější doby. Jak zdlouhavý byl však z počátku postup toho poznávání! Jak dlouho setrval člověk při pouhém seznání přítažlivosti vzbuzené v jantaru třením! Jaká to řada let od Plinia ku Gilbertovi, a opět od Gilberta k Davymu, Faradayovi, Ohmovi a jiným! A jak nesmělé konečně byly kroky, jimiž vystoupila elektřina z fysikálních kabinetů do všedního života! Však rostoucími výsledky rostla také odvaha, a dnes stala se již elektřina důležitým činitelem v každodenním životě našem, dobývajíc sobě kruhů vždy širších a zasahujíc vždy hlouběji do našich potřeb. Netajíme sobě, že i v této věci všemohoucí „moda" má nepopíratelný vliv, leč v jádře svém jest přece přízeň, s jakou se elektřina všude setkává, zúplna odůvodněna. Již nyní hraje nemalou úlohu v životě praktickém, a úloha tato beze vší pochyby vzroste ještě v míře posud netušené.

Tolik na ospravedlnění obsahu dnešních našich rozhledů. Přistupme pak již k věci.

V kruzích širšího obecenstva budí ovšem největší pozornost posud *elektrické světlo*, protože nejpříměji dotýká se každodenního života. K tomu, co o předmětu tom již řečeno v těchto listech,***) dodáváme zde jen tolik, čeho třeba ku doplnění po dobu nejnovější. Mimo stroje

---

*) Viz o historii poznání elektřiny a magnetismu Humboldtův Kosmos I. 194, 435; II. 372, 381 a násl.

**) Kosmos, I. 194.

***) Viz minulé rozhledy (roč. VII. 440, roč. IX. 69). Při této příležitosti dodáváme, že zásluha *odkrytí* principu dynamoelektrického náleží dr. *Siemensovi* a nikoli Grammeovi.

a lampy, uvedené v minulých článcích, vystupují nyní v popředí dynamoelektrické stroje *Siemensovy nové* zase soustavy a stroje i lampy *Wallace-Farmerovy* v Americe. Také lampa *Werdermannova* (a podobná *Reynierova*), při které jeden uhel má tvar bochníku, zasluhuje zmínky, konečně pak dlužno uvesti lampu, kterou sestrojil jezuita *Egger*.*) Máme za to, že by specielní detaily těchto konstrukcí naše čtenáře sotva zajímaly, a přestáváme tedy na prostém vyčtení jmen, podotýkajíce, že charakteristické zvláštnosti nových pokroků záleží hlavně v případném uspořádání pevných i pohyblivých elektromagnetických cívek u strojů, a v tvaru i seřadění uhlů neb ve spůsobu regulování proudu u elektrických lamp.

Otázku *rozdělení* elektrického světla dlužno posud považovati za nerozřešenou, ač zejmena z Ameriky docházejí stále zprávy o zdařilých prý pokusech Edisonových a také v Evropě v tomto směru pilně se pracuje. O sensačních zprávách docházejících z nového světa zmínili jsme se již v minulém rozhledu;**) mlhovitost a neurčitost těchto zpráv posud neustoupila úplné jasnosti, i lze říci jen tolik, že světlo Edisonovo nezplozuje se tak zvaným voltaickým obloukem, nýbrž přímo rozžhavením kovových drátů neb plíšků („inkandescencí"), a nejnověji tvrdí se, že se Edisonovi podařilo slitím dvou kovů zjednati směs, která vzdoruje vyššímu žáru než platina neb iridium, aniž by se roztavila. Směsi té užívá prý vynálezce ve své nejnovější lampě. Vše to jest příliš neurčito, aby se na základě toho dal pronesti jakýkoliv úsudek o významu Edisonova vynálezu. Princip sám — zplození světla inkandescencí — není nový (užiliť ho prakticky již King, Lodygin a j.), třeba tedy sečkati na podrobnější popisy a střízlivé údaje o výsledcích pokusů. Čeho se v tomto ohledu dočítáme v listech transatlantických, jest příliš exaltované, ano někdy až odporné. Americké časopisectvo svým hlučným spůsobem reklamy, mnohdy přímo urážlivým pro názory evropské, bez odporu uškodilo pověsti Edisonově v kruzích vědeckých. „Moderní magik," jak americké listy Edisona rády nazývají, jest bez odporu nadaným vynálezcem, takřka kvintesencí Amerikána, neb každý pravý yankee jest vynálezce již rodem. Leč tím, že každý, i sebe nepatrnější vynález Edisonův nepovolanými — a ponejvíce věci neznalými — chvalořečníky americké žurnalistiky do nebe vynášen, stává se Edison sám pro nás nesympatickým, proto že mimovolně přenášíme chvástavost jeho obdivovatelů na jeho osobu — až zajisté neprávem, neb Edison jest prý muž velice skromný.***)

*) Zachvátilť nový ruch i Tovaryšstvo Ježíšovo. Kdežto jmenovaný P. Egger mimo elektr. lampu sestrojil i elektrický motor, sepsal P. Handmann, S. J. pojednání o konstrukci a theorii elektr. strojů.

**) Roč. IX. str. 71.

***) Zajímavý jest životopis jeho. Narodil se v Milaně (Erie-Ohio County) r. 1847. Pravidelného vzdělání se mu nedostalo, nebylť celkem ve škole déle než 2 měsíce. Co 12letý hoch dostal se ku dráze, kde obstarával dopravu zboží a později vydával a sám *ve vlaku* tiskl (spůsobem velmi primitivním) list „The Grand Trunk Herald." Kde mohl, hleděl pochytiti nějakou známost telegrafie. Vděčností muže, jemuž zachránil dítě, dostalo se mu příležitosti přiučiti se řádně telegrafii, a od té doby datuje rychlý vývoj onoho kombinátorského talentu, který se jeví ve všech vynálezech Edisonových.

Zdařilé a nezdařilé pokusy o zavedení elektrického světla*) měly mezi jiným i výsledek ten, že zvýšily požadavky, jež klademe při osvětlení veřejném vůbec. Následkem toho společnosti plynové, puzeny hrozící konkurrencí elektrického světla, zasazují seozd o konalení světla plynového (rozuměj: v cizině, doma ovšem ještě žijeme v idylické spokojenosti s tím, co máme). V tomto ohledu zaujímá Paříž místo první. Zkouševši po celé minulé léto elektrické světlo v Avenue de l' Opéra, uspořádala nyní obec Pařížská konkurrenční osvětlení několika ulic, náměstí a veřejných budov, a sice jednak elektřinou (stroje Grammeovy, světla Žabloškova), jednak plynem ve zlepšené formě. Pařížské společnosti plynové vykázána pro pokus Rue du Quatre Septembre, dále Place du Château d' Eau, a konečně jeden z pavillonů v Halles Centrales. Společnost pro osvětlení elektrické pak má k disposici Avenue de l' Opéra s příslušným náměstím, dále náměstí Bastilly a rovněž jeden z pavillonů ústřední tržnice. Pokusy, které takto dějí se za okolností pro oba druhy světla co možná stejných, budou trvati po celý rok, a poskytnou zajisté výsledky velice zajímavé i důležité.

Jiné, méně rozsáhlé pokusy, týkající se porovnání zdokonaleného světla plynového s obyčejným, provedeny v Anglii. Při jednom z těchto pokusů užito s dobrým výsledkem zlepšené lampy plynové, kterou sestrojil *William Sugg.* Ulice původně osvětlená 42 lampami o úhrnné světlosti 378 svíček, jest nyní ozářena týmž počtem (42) Suggových lamp, jichž světlost rovná se 3680 svíček. Jest tedy ulice *desetkráte* jasněji osvětlena než dříve, při čemž spotřeba plynu jest jen *osm*kráte větší. Jiný pokus proveden ve Westminsterském akvariu. Tam použito zlepšeného osvětlení plynového vynalezeného inženýrem *Liveseyem.* Livesey spaluje v hořáku plynovém zároveň se svitiplynem páry jisté látky, kterou nazývá *albo-carbon.* Látka tato nalézá se v pevné formě (v podobě svíčky) v uzavřeném pouzdru vedle hořáku. Jakmile plyn zapalíme, začne se albo-carbon odpařovati a páry jeho mísíce se s plynem, shořují, dodávajíce plamenu zvýšené jasnosti a svítivosti. V řečeném akvariu docíleno dvěma sty lamp nového druhu dvakráte jasnějšího osvětlení, než pěti sty obyčejných hořáků plynových.

Není tedy pochybnosti, že třeba bychom se tak brzy nedočkali osvětlení elektrického, doděláme se přece zlepšeného osvětlení vůbec. Monopol, z něhož posud těšily se společnosti plynové, vedl přirozeně k udušení všelikého pokroku v tomto směru, kdežto vzniklou nyní konkurrencí rozproudí se zase v otázce osvětlení život čilejší.

Všeobecné oné modní inklinaci k „elektřině“ hoví ovšem i různé ty hračky, kterými debutují spekulativní firmy, zejmena Vídenské. Tak nabízí se nyní všude obecenstvu „elektrické rozžehadlo,“ jímž sirky staly se prý „přemoženým stanoviskem“ a které, chcemeli věřiti annoncím, zůstane věčně působivým. Pravé to perpetuum mobile. Aparátek ten vypadá dosti pěkně. Jest to malá dřevěná skřínka, před níž stojí mosazné pouzdro velikostí i tvarem podobné obyčejné puškové patroně.

*) V Praze sice také časem vídáme elektrické světlo, ale pouze takové, jaké se „v potu tváře“ vyvozuje bateriemi. Jsouť pak ovšem i výsledky podle toho (viz osvětlení hradu dne 23. dubna t. r.)

Stisknemeli knoflík nalézající se na vrcholu skřínky, vyskočí na pouzdru plamen, jehož pak možno užiti k rozsvěcení světel nebo lamp, k zapálení doutníku atd. Ve skřínce nalézá se malá uhlo-zinková baterie, pouzdro pak jest naplněno ligroinem. Stisknutím knoflíku uvádíme baterii v činnost (ponořujíce totiž zinek do roztoku dvojchromanu draselnatého, nalézajícího se ve skleničce uvnitř skřínky), a elektrická jiskra zapálí pak plyny ligroinové, které z pouzdra stále vystupují. Rozžehadlo to stojí 4 zl. Připouštíme, že zinek i dvojchroman draselnatý dosti dlouho vydrží, časem však musí oboje býti nahraženo, a tu dlužno připomenouti, že při manipulování dvojchromanem draselnatým jest potřebí jisté opatrnosti, zvláště mámeli na ruce otevřenou (sebe menší) ránu. Z této i z jiných příčin hodí se tato hračka vlastně jen pro toho, kdo má jistou zručnost ve výkonech fysikalních a lučebních.

Při této příležitosti připojujeme zajímavou zprávu o zvláštním rozžehadle, kterou podává jistý dopisovatel ve francouzském měsíčníku „Magasin pittoresque.“ *) Řečený dopisovatel pamatuje se totiž, že v jeho rodině před padesáti lety užíváno někdy — při návštěvách a podobných příležitostech — na místě křesadla zvláštních skleněných trubek, jichž jistá zásoba chována byla v salonu oné rodiny. Trubky byly tenké, na obou koncích zatavené. V každé trubce byla nit, která okamžitě vzplanula plamenem, jakmile trubka byla přelomena. Ze zásoby trubek nezachovala se žádná, a dopisovatel nemohl se dověděti, čím nit byla preparována. Předkládá tedy celou věc obecenstvu francouzskému, prose o vysvětlení každého, kdož je podati může. My pak přenášíme otázku tu na půdu českou, jsouce přesvědčeni, že se nám dostane uspokojivého vysvětlení z kruhů našich lučebníků.**) Při tom ovšem nesdílíme náhled onoho dopisovatele, který myslí, že by hůlky ty i dnes mohly nahraditi sirky. Není to než zajímavá fysikalní (poněkud nebezpečná) hračka.

Po této krátké exkursi vracíme se zase k osnově svého článku, a sice k nejbližšímu předmětu svého repertoiru: k *telefonii*. Že v krátké době uplynuvší od vynalezení Gr. Bellova telefonu zajímavé tyto nástroje nabyly valného rozšíření, jest všeobecně známo; v Německu ku př. přijata telefonie mezi funkce státních telegrafů.

Hlavní typy užívaných nyní telefonů připojují se jednak k původnímu telefonu Bellovu, jednak k t. zv. „karbonovému“ telefonu Edisonovu. Popsali jsme oba tyto nástroje v Osvětě již před rokem ***) a odkazujeme tedy laskavého čtenáře k onomu článku. Vadou posavadních telefonů jest, nebo spíše byla nedostatečná síla reprodukovaného hlasu. Kdo měl příležitost užívati telefonu k rozmluvě, ví zajisté, jaké pozornosti jest třeba, aby ucho postihlo ty drobné zvuky ozývající se

---

*) Sešit dubnový l. r.

**) Podobný účinek jevil by, jak myslíme, fosfor velmi jemně rozdělaný, ku př. rozpuštěný v sirouhlíku („fenian fire“), zapaluje se totiž okamžitě přístupem vzduchu. — Dostaneli se nám nějakého jiného vysvětlení, sprostředkujeme milerádi dopravu jeho do redakce řečeného listu francouzského.

***) Roč. VIII. str. 315 a násl.

z nitra nástroje. Dojem jest asi ten. jako by s námi hovořil maličký pidimužík. Ačkoliv děly se již různé pokusy o sesílení hlasu artikulujících telefonů,*) nedocílil přece nikdo výsledků tak překvapujících, jako neúnavný *Edison.* Již ve výše zpomenutém článku podotkli jsme při popisu Edisonova telefonu, že ve spojení s tímto nástrojem užívá vynálezce zvláštního aparátu přijímacího čili mluvicího. Aparát tento byl mezi tím zdokonalen tak, že při pokusech nedávno provedených v Londýně výsledky jím docílené překvapily všecky přítomné. Mluvilť nový telefon *hlasitěji* než člověk v obyčejné rozmluvě, tak že naslouchání a porozumění nebylo spojeno s žádným namáháním a nebylo také obmezeno na jednotlivou osobu. Jest poněkud nesnadno podati o principu tohoto nástroje jasný popis bez pomoci výkresu, nicméně se o to pokusíme.

Co odesílacího aparátu, t. j. co nástroje, do něhož odesílatel mluví, užívá Edison svého karbonového telefonu.**) Třeba tedy míti na mysli, že ze stanice vysílací ku stanici přijímací pohybuje se proud, jehož síla neustále se mění dle toho, jaké hlásky do odesílacího aparátu zaznívají. Nový Edisonův přijímatel pak sestrojen jest takto: K okrouhlému diafragmatu *D* †) ze slídy, zapjatému do pevného rámce, připevněn jest uprostřed (a sice kolmo k rovině diafragmatu) kovový jazýček *a*, který dotýká se povrchu válce *b*, sestávajícího ze hmoty, jejíž hlavní součástí jest hydrát drasla a uhličitan vápenatý. Válec tento udržuje se stále ve stavu vlhkém. Jeli válec *b* zvolna otáčen rukou nebo strojem, vyboulí čili vypne se tím poněkud diafragma *D*, protože jazýček *a* třením jaksi na válci lpí, a vypnutí to bude tím větší, čím větší jest tření mezi *a* a *b*. Kdy by tření to náhle přestalo neb se zmírnilo, tu nabyla by vrchu pružnost slídového diafragmatu, a toto by se více neb méně zase narovnalo. Nuže toto tření zmírňuje se, a po případě i skoro úplně ruší působením elektrického proudu. Procházíli totiž válcem a jazýčkem elektrický proud, tu zmírní se tření mezi oběma tím více, čím silnější jest tento proud. Variace v síle proudu přicházejícího ze stanice odesílací působí v první řadě, že tření mezi jazýčkem *a* a válcem *b* stále kolísá, a tedy diafragma *D* stále se pohybuje následkem boje mezi pružností a třením. Zároveň jest na jevě, že tyto pohyby jsou v souhlasu s variacemi síly proudové, kteréž variace opět, jsouce způsobeny na stanici odesílací lidskou mluvou, odpovídají různým hláskám artikulované řeči. Že tedy pohybem diafragmatu *D* vznikají tytéž zvuky, které pronešeny byly na odesílací stanici, jest přirozeno.

Síla potřebná k rozechvívání slídového diafragmatu vychází zde vlastně od strojku, který válcem *b* otáčí, kdežto měnící se proud elektrický má úlohu pouze *katalytickou*; vybavujeť totiž pružnost napjaté blány zrušením tření. Tím také se vysvětluje, že možno nástrojem tím docíliti zvuků tak silných. Pokud hlas osoby mluvící na stanici odesílací

---

*) Ku př. použitím mikrofonu. Také p. Sedláček v Praze o této úloze pracoval, o čemž jsme se již zmínili na jiném místě.

**) Tamže na str. 317.

†) Užíváme písmen k označení různých částí, abychom pak stručněji mohli mluviti.

jest *ploditelem* čili *účinnou příčinou* hlasu vznikajícího na stanici přijímací, potud bude hlas reprodukovaný vždy slabší — a to obyčejně *mnohem* slabší — než hlas původní. Teprvé tím, že tento hlas původní obmezuje se na působení katalytické, stalo se libovolné sesílení hlasu možným. Úlohu tu — jako mnohou jinou před tím — rozřešil opět onen Edison, s jehož jmenem setkáváme se dnes takřka všude. Osvědčíli se nový tento aparát přijímací také co *trvalý*, o čemž ovšem posud nemáme zkušeností, otevřeno tím telefonii pole daleko širší, než jaké posud opanovala, neb pak odpadají veškery ty obtíže v dorozumění, které vyplývaly z nedosti silné a jasné mluvy telefonů. V novém tvaru svém stává se telefon teprvé nástrojem v skutku praktickým, a může konati výtečné služby zejmena při telegrafech policejních a požárových.*)

Fonograf, tento nevlastní bratr telefonu („nevlastní," protože zde elektřina nehraje žádnou roli) nabyl velké důležitosti co pomůcka ku prozkoumání akustických vlastností artikulovaných zvuků. Jsou to zejmena *Preece* a *Stroh*,**) kteří se zabývají synthesí samohlásek pomocí stroje, fonografu velmi podobného. Výsledky, k nimž dospěli, potvrzují a částečně doplňují starší výzkumy Helmholtzovy.

Kdežto fonograf takto na jedné straně slouží účelům vědy, podařilo se z druhé strany učiniti zajímavý ten nástroj přístupným i kruhům nejširším. Francouzský telegrafní inšpektor *Lambrigot* sestrojil totiž „fonograf", jejž možno vyrobiti asi za 30 kr. Při tomto nástroji není žádného válce (na němž při pravém fonografu jest navinut známý staniolový list), nýbrž fonograf „čte" z rovných olověných pásků, které v libovolném počtu pod sebe mohou býti seřaděny jako řádky v tištěné knize. Proužky tyto vyrábějí se zvlášť a sice již opatřené různými průpověďmi; fonograf Lambrigotův opakuje tedy jen věty, jež hotové již dlužno koupiti, není tedy *fonografem* v pravém slova smyslu. Cena proužku s krátkou průpovědí nepřevyšuje prý dva neb tři krejcary.***) Ježto princip tohoto nástroje jest v podstatě týž jako u fonografu Edisonova, nebudeme jej zvláště popisovati, neboť by popis výroby proužků atd. zabral více místa, než této nevelmi důležité — byť i zajímavé — hračce věnovati smíme,†) tím více, že zbývá nám ještě promluviti o interesantním vynálezu inženýra *Cowpera*, totiž o *píšícím telegrafu*.

Idea pomocí elektřiny přenášeti autografy na velké vzdálenosti, tedy idea vlastní „telegrafie", není ovšem nová, a byla také již prakticky provedena. Třeba poukázati jen ku známému pantelegrafu Casselliovu a k zlepšeným formám jeho; přenášelyť se těmito aparáty psané věty i výkresy, ku příkladu podobizny zločinců, na libovolné distance.††) Takové telegrafické reprodukování autografů bylo však velmi zdlouhavé a vyžadovalo strojů dosti složitých. Vynález Cowperův zakládá se na

---

*) Služby bez porovnání lepší než aparáty Morseovy, které v rukou osob necvičených (ku př. hlásných) stávají se jen pramenem omylů.

**) V témž směru pracovali: Frazer, Fleeming, Jenkin a Ewing.

***) Cena tato jest umožněna jen výrobou proužků ve velkém množství.

†) Praktickou cenu mohlo by míti upotřebení Lambrigotových proužků i při obyčejném fonografu přiměřeně modifikovaném.

††) Zmínili jsme se o těchto telegrafech v roč. VII. str. 445.

principu docela jiném než ony starší pantelegrafy, a produkuje písmo *okamžitě*, to jest na stanici přijímací vzniká písmo toutéž rychlostí, jakou na odesílací stanici píšeme.

Abychom poznali princip Cowperova telegrafu, představme si, že by písmo naše sestávalo pouze z *čárek stojatých*, které by se lišily toliko svou délkou, a vizme, jak by takové písmo bylo přenášeno Cowperovým telegrafem. Zařízení bylo by pak toto. Proud vyvinutý baterií na odesílací stanici jde nejprvé písadlem a odtud řadou umělých *odporů* čili překážek do linie. Celek jest tak zařízen, že čím delší čáru (stojatou) píšeme, tím více oněch umělých překážek z cesty proudu vysouváme, tím méně tedy seslabuje se proud jdoucí k druhé stanici. Z toho jest patrno, že síla proudu řídí se délkou psaných čárek. Na druhé stanici jde proud kolem silné magnetické jehly, kterou dle známého zákona uchyluje tím více od původního severojižního směru, čím jest (proud) silnější. S koncem této jehly pak spojeno jest písadlo přijímací čili reprodukující. Čím delší jest čárka, kterou píšeme na stanici první, tím silnější proud jde ku stanici druhé, tím více uchyluje se tam jehla ze střední polohy, a tím delší jest tedy také cesta, kterou opisuje písadlo s ní spojené. Jinými slovy: délka čáry písadlem tím narýsované jest tím větší, čím větší jest pohyb písadla na stanici odesílací. A to jest právě, co jsme chtěli.

Naše obyčejné písmo arci neskládá se pouze z čar stojatých ale i z ležatých a šikmých, a za tou příčinou jest skutečný aparát Cowperův o něco složitější, skládáť se pak v podstatě ze dvou takových ideálních aparátův, jednoduchých. Písadlo jest tu totiž spojeno s *dvojí* řadou umělých odporů, jimiž jdou *dva* dráty k druhé stanici (každou řadou odporů jeden). Při pohybu písadla ve směru *stojatých* (|) čar vysouváme překážky *jedné* řady, při pohybu ve směru čar *ležatých* (—) pak odpory řady *druhé*. Píšemeli čáru *šikmou*, tu vysouváme odpory *obou* řad, ale v *rozličné* míře dle toho, blížili se směr psané čáry více směru ležatému neb stojatému. Každý z obou drátů liniových jde na stanici přijímací kolem zvláštní magnetické jehly, které obě jsou spojeny s (jediným) písadlem přijímacím. Jedna z těchto jehel při svém uchýlení vede přijímací písadlo ve směru čar stojatých, druhá pak ve směru čar ležatých. Při současném působení obou jehel opisuje písadlo čáru šikmou, která se blíží více tomu neb onomu směru, dle toho, která z obou jehel *více* se uchyluje.*)

Toť asi v nejvšeobecnějších obrysech princip Cowperova píšícího telegrafu, vynálezu to bez odporu velmi zajímavého. Ukázky písma, pokud v odborných listech byly uveřejněny, podávají důkaz, že možno dodělati se nástrojem tím výsledků velmi dobrých, a přijde snad jednou doba, kde již nebudeme posílati listy poštou, nýbrž kde si budeme dopisovati již jen telegraficky. Či bude snad dříve ještě, než tato doba nastane, psaní vůbec přemoženým stanoviskem? *Lad. Hajniš.*

*) Ježto písadlo jest se strojkem pevně spojeno, musí se ovšem papír pohybovati, aby jednotlivá písmena přišla vedle sebe. Pohyb ten obstarává stroj sám, a ruka píšícího zůstává stále na místě jednom.

Z ruské literatury románové a novelistické.

Oč byla ruská literatura minulého roku chudší dobrými romány a novelami, o to zdá se že letošní ročník bude bohatší. Již první čtvrtletí přineslo tolik dobrých věcí, že kdy by se nevyskytlo nic nového více, již by to postačilo, aby rok letošní nazván byl šťastným. Pociťoval se roku minulého zejmena nedostatek zralých prací od starých osvědčených románopisců ruských z let čtyřicátých, kteří ač našli dosti mladších spojenců, a od prvního jejich vystoupení na pole ruské literatury se vyvinulo již dvoje nové pokolení spisovatelské, jsou přece dosud nejen nepřekonáni nýbrž i nedostiženi. Můželi se ruská novelistika právem měřiti s novelistikou západoevropskou, jest to zásluhou jedině těchto veteránů z let čtyřicátých, a překládáli se do cizích jazykû ruský román, ruská novela, můžeme býti jisti, že jest autorem jejich Turgeněv, Gončarov, Lev Tolstoj, Dostojevský, Pisemský neb Krestovský pseudonym, samí to odchovanci Gogolovi. Celý pluk jmen z pokolení mladších nevyváží svým významem těchto několik firem jmena v pravdě evropského. A právě z těchto starých osvědčených jmen vyskytla se letos opět celá řada v indexu literárních měsíčníkův i na spisech samostatných, a proto lze bez rozpaku tvrditi, že jest ruská literatura obohacena opětně několika zdařilými romány.

Největší očekávání vzbudilo v literárních kruzích ovšem oznámení, že hrabě L e v T o l s t o j, proslavený autor Anny Kareniny a Vojny i míru pracuje o novém rozsáhlém románě z dob povstání dekabristického, k němuž konal důkladná studia již po delší dobu a schválně se zdržoval po některý čas i v Petrohradě, aby z tamějších archivů nabyl jasného světla o zajímavé té vzpouře, jež byla a částečně jest až doposud zahalena mlhovitou rouškou tajemnůstkářství. Moskevské časopisy přinesly již zprávu, že nový román bude vycházeti nejprvé v nově založeném Moskevském měsíčníku Ruská mysl, když tu náhle přišlo oznámení, že hr. L. Tolstoj uprostřed své práce ustal, poněvadž nabyl nezvratného přesvědčení, že původci vzpoury dekabristické nebyli Rusové, jako se posavade za to mělo, nýbrž Francouzi, a ti že se do osnovy jeho románu nehodí. Nevíme ovšem, jak hr. Tolstoj naloží s počatou prací, ale tolik je jisto, že se letos sotva již dočkáme jejího uveřejnění, čímž bude ruská novelistika letos chudší o jednu mistrovskou práci.

Za to však neklamal dychtivé čtenářstvo důstojný soupeř hraběte Tolstého, M. D o s t o j e v s k ý, z jehož péra uveřejňuje Russkij Věstnik nový román B r a ť j a K a r a m a z o v y. Dostojevský je nyní na Rusi hlavním representantem školy realistické, jsa v tom důstojným nástupcem Gogolovým a stoupencem Dickensovým. Nevšímaje si hrubě zevnějšku svých hrdin, nelíčí s úzkostlivou podrobností každou vrásku na jejich čele, každý knoflíček na kabátě a záhyb na hedbávné vlečce, jako činí moderní naturalisté, nýbrž hledí svým duchem proniknouti duši hrdinovu a postihnouti každou jeho myšlenku, odůvodniti ji psychologicky a vylíčiti vůbec člověka takým, jak v skutku jest, vysvětluje při tom, proč se stal takým a ne jinakým. Že pak mnohá z osob v jeho románech jeví se až duševně chorobnou, není ovšem vinou básníkovou, nýbrž vinou

neurovnaných společenských poměrů, které odchovávají přirozené pak i povahy abnormálné, choré. Dostojevský nezůstává ve svých románech „nestranným pozorovatelem“, nestaví se úmyslné mimo děj, nýbrž zasahuje svými myšlenkami v děj neustále, on píše dle slov Börneho „krví svého srdce a šťávou nervů svých“: v jeho románech je každá osoba, každá stránka její povahy plodem vlastní jeho duše. Odtud plynou hlavní dvé přednosti jeho románů: originálnost a čirá upřímnost, jež mu nedovoluje, aby předmět své fantasie vylíčil jinak, než jak se vykrystalisoval v jeho duši, třeba se i příčil modním názorům nejnovější doby. Všemi těmito vlastnostmi jest nadán i nejnovější jeho román Bratří Karamazovi, jenž se rozpadá ve dvé, skoro samostatné části, z nichž ale teprvé prvá část jest skončena. Není proto možno, podati obsah románu, aniž je lze domysliti se jeho rozuzlení, což bývá ovšem možno při románech šablonovitých, kde z prvních kapitol je patrný celý děj. Hlavní částí Bratří Karamazových bude dle slov samého autora část druhá, jednající za našich dnů. Část prvá se odehrála asi před 13 lety, jejím účelem jest vylíčiti rodinné poměry hrdinovy a osudy jeho mládí. Vedlé tří bratří Karamazových, z nichž vlastním hrdinou jest nejmladší Alexej, vystupuje zvláště otec jejich a představený kláštera, do něhož přišel Alexej na vychování, kterýžto představený tlumočí idey samého básníka. Již tato první část románu oplývá hlubokými myšlenkami, jen Dostojevskému vlastními, a prozrazuje opětně dílo mistrovské, jehož zajímavost roste s každou kapitolou. Ač povahy líčených zde osob vynikají mnohou zvláštností a prozrazují nejednu chorobnou duševní stránku hrdin, je přec patrno, že líčí Dostojevský skutečný život ruský s jeho zvláštnostmi společenskými a vnitřním rozladem a nikoliv smyšlené postavy bez těla a krve.

Vedlé bratří Karamazových budí v literárním obecenstvu ruském velkou pozornost nový román A. V. Pisemského *Masony*. I Pisemský náleží k veteránům z let čtyřicátých a jeho *Tysjača duš* staví se mezi nejlepší ruské romány vůbec. Nejnovější jeho práce není dosud vytištěna, některé hlavy z ní jsou však obecenstvu již známy. Jsou totiž na Rusi v obyčeji večery literární, při nichž nejpřednější spisovatelé předčítají širšímu obecenstvu ukázky nejnovějších svých prací; podobný literární večer uspořádal Moskevský Spolek přátel slovesnosti na počest Turgeněvu, když nedávno navštívil Rus a s velikou okázalostí přijat byl zejmena od universitní mládeže Moskevské. Za té příležitosti předčítal Pisemský některé úryvky z Masonů; jak obecenstvo tak i kritika přijaly je s nejvřelejší pochvalou. Děj jedná roku 1835 a jak sám název románu ukazuje, otáčí se kolem svobodného zednictva, jež se v tu dobu po Rusi valné šířilo a též přísné bylo pronásledováno.

K současníkům Turgeněva a Dostojevského patří i Polonský a Potěchin. S plody obou těchto spisovatelů stýkáme se v letošním Věstníku Evropy. Polonský v něm uveřejňuje novou románovou kroniku Děševyj gorod (Laciné město) a Potěchin novou pověst Molodyje poběgi (Mladý podrost). Děševyj gorod jest obyčejný, skoro šablonovitý román s milostnými pletkami, jenž čtenáře neuspokojí, zejmena ne toho, kdo v něm hledal opravdovou románovou kroniku. Jmenem tímto rozumí se totiž na Rusi taková práce beletristická, která předvádí v zábavném

rouše skutečné osoby a události, ať již z historie domácí, či ze života soukromého. Takovou kronikou historickou je na příklad Danilevského Potemkin na Dunaji, rodinné události pak líčí známá u nás Rodinná Kronika Sergěje Aksakova. Nic podobného se však nenachází v novém románě Polonského, který předvádí sice také historické osobnosti, jako Puškinóva bratra Lva, Voroncova, Rajka a j., jedná v Oděse v letech čtyřicátých, ale historické osobnosti jsou mu pouhou stafáží, hlavní věcí jsou milostné záležitosti jakéhosi mladíka Jelatomského a jeho přítele Bavina. Ruská kritika dává právem na jevo svou neuspokojenost; čekalať cosi ve spůsobě memoárů, k čemuž ji opravňovaly blízké styky Poloncova s literárními kruhy z let čtyřicátých a padesátých, zejmena pak s Bělinským, Někrasovem, Panajevem, Ťjutčevem, Mejem, hraběnkou Rastopčinou a j. Šťastnější jsou Molodyje poběgi A. Potěchina. Autor znám jest jednak zdařilými veselohrami ze života ruského (Ač v ovčí kůži, přece člověk; Rycari našego vremeni a j.), jednak povídkami z venkovského života ruského, z něhož čerpána i nejnovější jeho práce. Je v ní kreslen mladý, nadaný selský synek, jehož přirozený talent se rozvíjí za vlivu vesnického učitele. Místa, kde líčí Potěchin život na vesnici i v továrnách, který zná do podrobna, jsou bezúhonná; však jinde patrna jest jakási strojenost, jež ujímá románu svěžesti skutečného života a svědčí tomu, že spisovatel sám tvoří svůj umělecký materiál, místo aby jej čerpal z přírody — třeba neotesaný, hrubý — a svým uměním jej pak přetvořoval v dílo umělecké, podobně asi jako si netvoří sochař materiál sám, nýbrž bere hrubý kámen z přírody a z něho pak tvoří sochu.

K starším ruským novelistům patří i V. Krestovskij pseudonym, vlastně paní Chvoščinská, která si obírá k svým literárním pracím nejraději látku ze zákulisního života Petrohradského a vysvětluje příčiny, ze kterých různé třídy obyvatelstva mravně klesají. Z jeho péra přinesl únorový svazek Otěčestvenných Zapisek povídku *Svidanije* (Shledání), jednu z rozkošných studií dávno osvědčeného autora, jež se vyskytují ob čas buď v Otěčestvenných zápiskách neb ve Věstníku Evropy; Svidanije jest více episodou většího románu než povídkou samostatnou, avšak i v té episodě načrtány portréty dvou žen s mistrnou živostí a uměleckým realismem, jež jsou předností všech prací Krestovského. Jedna z obou žen je stará panna, venkovská šlechtična, plná egoismu a přetvářky, pod maskou liberálnosti a planých frásí skrývajíc lakotnou vypočítavost a bezcitnost. Proti ní staví autor sympatickou ženu z lidu, prostou a skromnou, která si z lásky k bližnímu a k pravdě dovede všeho odepříti. Jest ovšem chudobna, leč má dceru, pro niž by dala duši; avšak dceru svedou jí na kluzkou dráhu, s níž upadá v kal velkoměstského života. Nešťastná matka náhodou se dovídá o hanbě své dcery a jde ji hledat, možnoli spasit. Další osudy obou žen nejsou vylíčeny, avšak i tato episoda sama tvoří pro sebe celek a náleží vůbec k nejlepším plodům musy Krestovského pseudonyma. Vážená spisovatelka vyhověla zajisté přání četných svých ctitelů, že vydala nedávno sbírku svých rozkošných studií v knize samostatné, již nadepsala *Albom*. Pojala v ní šestero povídek: U fotografa, V sudě (na soudě), Ridněva, Verjagin, Meždu druzjami a Sčastlivyje ljudi. Ve všech těchto neobyčejně jemně a dovedně propracovaných studiích dotýká se spisovatelka ne-

blahých zjevů v ruském rozvoji za posledních let a srovnává je v upomínkách se staršími dobami, na něž naráží sama slovy: „Bývaly časy horší, ale podlejších nebylo než nyní.“

Řadu veteránů z let čtyřicátých zakončíme satirikem Ščedrinem, jehož vlastní jmeno je M. E. Saltykov. Jevíli se u jeho vrstevníků časem patrná již ochablost, zůstává on stále čilým, a zvláště poslední léta možno nazvati nejplodnější dobou jeho činnosti. S podivuhodnou obratností vpravuje se v každý nový poměr a vynalézá v něm nejchoulostivější místečko, jež pak učiní terčem své satiry. Jeho nejnovější satiry platí na Rusi za vzor slovesného tvaru toho druhu: strojená jeho naivnost je tak dokonale provedena, že satira, za ní se kryjící sama sebou, bez dalších narážek a poznámek nabývá rázu nejjedovatější ironie. Nejnovější jeho studie: *Trevogi i radosti v Monrepo*, uveřejněné v Otěčestvenných Zapiskách, jsou novým důkazem jeho nepřekonatelného humoru. V drobném obrázku formy feuilletonistické, líčícím na pohled kus skutečného života, zachytil tu jeden z nejnovějších omylů společenského života ruského. Satirickým hrdinou nové studie jest policejní náčelník nového řádu, přesazený do vesnice, kde po tu dobu nikdy náčelník nepřebýval. Zpráva o příchodu nového „stanového“ poplaší místního statkáře tak, že počne zpytovati své svědomí, neprovinilli se kdy proti novým řádům a nenajdeli nový stanovoj v jednání jeho nějaký přestupek. Znal sice staré náčelníky zevrubně: dobřeli se jim vedlo, o jiné se nestarali. Ale ti noví náčelníci nehledí prý jen na zevnějšek, nýbrž prohlédají prý i srdce a ledví člověka. Všechen znepokojen odebéře se statkář k batuškovi (knězi) a vyzpovídá se mu ze všech hříchů, aby poznal, máli se čeho báti čili nic. Konečně stanovoj přijde, představí se statkáři, vykládá mu své vyznání víry, povídá mimo jiné, že „čte úřední věstník jako román; jen vniknouti v jeho pravdy je prý třeba, aby člověka zajímal atd.“ Při jiné návštěvě vyzví stanovoj smýšlení statkářovo o nových řádech, o bohatém měšťanstvu, o statkářstvu, o třídě selské, a poznav dětinskou nevinnost statkářovu, chápe se chutě otěží správy ve svěřeném sobě okresu. V jednoduchý tento děj dovedl vplésti Saltykov všechny nedostatky novější správy venkovské a vytkl její směšné stránky tak drasticky, že se Trevogi i radosti v Monrepo počítají za nejlepší jeho satiru.

Z mladšího pokolení ruských novelistů sluší zmíniti se o Gl. Uspenském, jenž vydal v poslední době dva svazky povídek a pověstí. Gléb Uspenský, jenž se skrýval po delší dobu pod pseudonymem Ivanov, jest dávno již miláčkem ruského obecenstva, získav si jeho přízně jednoduchostí svých povídek a hluboce procítěnou skutečností, prostou falešného lesku a modních, smyšlených idei. Jeho povídky bývaly tištěny v různých měsíčnících, nyní pak vyšly sebrány v knihách: *Iz pamjatnoj knižki* (Z památníku) a *Iz starago i novago*. V této jsou umístěny pověsti: Né voskres (Nevstal z mrtvých), Tri pisma, Paramon jurodivyj (Paramon blázen) a Golodnaja smerť (Smrť hladem); v oné jsou: Knižka čekov, Néplatélščiki (Neplatící), Chočeš ně chočeš (Chtěj nechtěj), Na starom popeliščě (Na spáleništi) a Bolnoj (Nemocný). Povídky Uspenského jsou vesměs originální a v každé se zobrazuje některý charakteristický příznak společenské a mravní rozervanosti, která vznikla po

zrušení nevolnictva a trvá posud, aniž se zdá, že by blízka byla konečného smíření.

Též Evg. Markov, feuilletonista Golosu, pustil do světa nový plod své musy; měsíčník Dělo přináší jeho román *Bereg morja* (Břeh mořský). E. Markov je stoupencem školy naturalistické, na neštěstí drží se však více jejích slabých stránek než dobrých. Vydal před lety sbírku drobných obrázků ze života panských dětí, nazvanou Barčuki, kteráž byla přijata dosti příznivě. Obšírný jeho román Černozemnyja polja padl však již na mnohý kámen úrazu a nejnovější jeho práci nevede se lépe. Holá fráse a planá retorika nahražuje u něho myšlenku a vyčtený popis krajiny a života má býti náhradou za názor vlastní. Tuť ovšem přirozeno, že nemůže ani z daleka konkurrovati se slavnými ruskými realisty a že práce jeho zůstávají nepovšimnuty. Šťastnější jest jeho vrstevník Vl. Michněvič, kterýž vydal nedávno román *V Petěrburgskom omutě* (V Petrohradských tuních), spadající dějem svým v čas války r. 1877. Sepsán jest lehounkým slohem po spůsobu francouzských feuilletonových románů, jejichž jediným účelem jest, pobaviti na chvilku čtenáře. Tu a tam episodka ze současného života, narážka na některou známou osobnost, obrázek ze zajímavých tříd společenských a podobné jsou hlavními jeho požadavky, a těm vyhověl i Michněvič a dosáhl svého účelu, že totiž baví od začátku až do konce. Hrdinou románu jest venkovan, jenž přijel do Petrohradu hledat štěstí a octne se v oněch tuních, kterým se říká veselý život. Tu vznikají průzračné konflikty, jež se šťastně rozřeší a čtenáře uspokojí. Podobného rázu jest též nová povídka knížete N. Urusova *Igra s ogněm*, vydaná taktéž v Petrohradě. Spisovatel, jenž zná důkladně společenské poměry americké, vypisuje tu zábavným spůsobem zajímavé podrobnosti z domácího amerického života, do něhož uvádí svého hrdinu, ruského cestovatele. —

Z nejmladšího pokolení ruských novelistů zasluhuje zmínky Albov, který uveřejnil v prvých svazcích letošního Petrohradského Slova povídku — či jak sám ji nazval: psychiatrickou studii *Deň itoga* (Den účtů). Autor není sice ještě dosti obeznalý v technice novelistické, myšlenkám jeho schází nutný klid, časem stávají se nejasnými, avšak již z této práce je patrné bohaté nadání Albova, které se stává tím slibnějším, že si za vzor svého tvoření volil Dostojevského. Deň itoga líčí svízele talentovaného, osudem stíhaného studenta universitního, který nenachází spásy až ve vlnách Něviných. — I jmeno Orlovského jest nové v ruské novelistice; z péra jeho uveřejnil Russkij Věstnik novelu *Serjeznyje ljudi*, kteréžto vážné osoby vzal autor z vyšších činovnických kruhů Petrohradských. Ač vypravuje Orlovský dosti zajímavě, přece se mu nepodařilo setříti s vyšších, tu kreslených tříd, ráz pustoty, planého lesku a naduté malichernosti. Rozhodným talentem ukázala se též slč. O. Šapirova, která do Žurnálu románův a pověstí podala novelu *Na porogě žizni* (Na prahu života), vynikající zdravým názorem na svět a vnikáním v jeho tajnosti; zobrazuje se v ní milostný poměr mezi ovdovělou dámou a svobodným mužem, jenž měv několikaletou známosť s matkou zamiluje se do její dorůstající dcery. Když matka pozná nevěrnost svého dosavadního milovníka, a vidí, že i její dcera zahořela k němu láskou, chce vyzrazením svého poměru k němu

učiniti nové lásce rázem konec. Když jí pohrozil samovraždou, vzdala se svého předsevzetí; však stará chůva vysvětluje dceři sama nedovolený poměr matky k nápadníkovi jejímu, následkem čehož ho dcera od sebe odmítne, a on se v záchvatu choromyslnosti utopí.

K novelistickým pracím lze částečně připočísti též Vzpomínky paní T. P. Passekové, vydané pod záhlavím *Iz dalnich lět.* Jsou to vlastně memoáry o šlechtické rodině Jakovlevých, k nimž se pojí různé vzpomínky na život četných jiných šlechticů Moskevských a jež podávají hojnost látky pro studium společenských poměrů na počátku našeho století. Život a mravy rodiny Jakovlevské jsou tu podány živými barvami a tvoří pestrou směs čistě asijské divokosti a nevázanosti z doby nevolnictví a nápodobení evropských mravů, obecných to vlastností všech skoro tehdejších panských rodin na Rusi.

Na konec uvádíme ještě dvě nové sbírky drobných povídek a arabesek ze současného společenského života, otištěných původně ve feuilletonech Moskevských a Petrohradských denníků; míníme povídky *Mastitago Belletrista* (feuilletonisty denníku Nov. Vremja): *Iz sovremennoj žizni* (Z našeho života); a *Očerki i razskazy Starago Znakomago* (N. J. Pastuchova, feuilletonisty časopisu Sovremen. Izvěstija). Jsou to z většího dílu pravé fotografie, vzaté ze skutečného života společenského, a mají vedle svého účelu zábavného i cenu kulturně historickou, zobrazujíce nynější sociální poměry obou hlavních měst ruských.

Jaromír Hrubý.

Na adresu Lumíra.

Zvláštní choroba, která zmítá asi půltuctem „světových“ našich spisovatelův a která už po některý čas potrhovala duchovními jejich projevy, konečně vypukla v celé své povaze. Průběh její jest zcela přirozený. Časopis Lumír zajisté neopomene podávati nám i nadále zajímavé zprávy o něm. Nejdříve světoborné pretense — nyní už srdcelomná lamentace; nejdříve pyšné ohrnování nosu nad tím „planým klinkáním prostonárodním“ — nyní už sháňka po rukopise „velkého pěvce Fr. L. Čelakovského;“ nejdříve titánský vzdor proti „protivné písni o domácích látkách“ — nyní už bolestný pokřik, že „kritika vymyslila si směry cizácký a národní.“ Nejdříve lidé, kteří by umřeli žalem, kdy by byli počteni mezi — ty ostatní naše spisovatele, nyní už naskrze osobnosti, které, „když nic jiného, mají aspoň čisté srdce a vroucí lásku k té naší věci.“ Nezmýlili jsme se, povždy očekávajíce při těch svých krajanech, že ze spisovatelů „světových“ časem přec ještě povznesou se na dobré spisovatele české; proto nelitujeme ani jediného slova, kterým jsme jim zejmena v těchto listech pomáhali najíti dobrou cestu k tomu cíli, ano ujišťujeme je i pro příští jejich nesnáze svým ochotným přispěním. Jakož z časopisu Lumíra (čís. 16. t. r.) seznati lze, není to pro nás ovšem úloha ani snadná ani vděčná; však majíce zření pouze k prospěchu národního písemnictví, budeme plniti

i dále svou povinnost. Že jsme posud se neshodovali ve svých literárních úvahách s Lumírem, že nemíníme ani nemůžeme kritickou rubriku tohoto časopisu obírati sobě za vzor, tomu nebude se diviti, kdo uváží, že na našem skromném stanovisku domácího literárního „šosáctví, mentorství a pedantství“ musí zachovávati se přísný rozdíl, na nějž naši stoupenci všesvětové literární volnosti tak velice rádi zapomínají, rozdíl mezi kamarádskou reklamou a opravdovou kritikou, rozdíl mezi spolkem na vzájemné podkuřování a pojišťování sobě literárních vavřínů a mezi péčí o pravý prospěch a pokrok domácího písemnictví. Kritika *naše* neměla ovšem a nikdy nebude míti dostatek kadidla pro nespoutané moderní titány, kteří v orgánu svém esthetice říkají jen *„tak zvaná esthetika“*, za to však mezi sebou navzájem se zbožňují říkajíce si: „Inu, vy básníte tak, že jen před vámi kleknout a modlit se k vám!“ Kritika naše nebude choditi do učení k časopisu, jenž ji tak pánovitě pozývá, jenž ale sám svou literární rubriku má jen pro obsluhování svého půltuctového tábora, ostatní pak literaturu s příkladnou ušlechtilostí umlčuje ano posléz veřejně upírá, že by jí bylo! „Tak se nesmí kritisovat, tak se nesmí lhát“ — jinde než u vás, jak figura ukazuje: vyť musíte míti pořád všecko extra, i to čisté dogma, že vedle vašeho půltuctového „tábora“ žádné české literatury není!

Kritika naše — byvši povždy co nejšetrnější a majíc křesťanské slitování i s různými kotrmelci (dokonce i za pomoci zázračných „žlutých psů!“) a šermy, provozovanými v orgánu literární nespoutanosti na vrub „tak zvané esthetiky“ rovněž jako na vrub tak zvaných „šosáků, pedantů, mentorů a starých panen,“ — může ovšem takovými výpady jako v čísle 16. řečeného orgánu býti konečně donucena, odpovídati důtklivěji na takové nezbednosti jako jest žaloba, že prý *my* literaturu zabíjíme, ubíjíme, boříme — spraviti hlavu tomu onomu domýšlivci, který nemoha snésti věcných rozhovorův osobními útoky vášnivě půtku provolává, jedním dechem rovnou spoustu vyzývavé zpupnosti jako fňukavé rozmazlenosti vysypati se nerozmýšleje.

A kdy by v tom aspoň dovedl zachovati takové spůsoby, k nimž není potřebí ani „tak zvané esthetiky“! Já zajisté bych nebyl se opovážil uraziti spisovatelku, kterou on hájí, ani jedinou literou z otázky almužensk é; advokát v Lumíru se v tom nerozpakoval, ani netuše, jak velice svým nářkem na spůsob svatohorských a jarmarečních žebrákův zlehčuje, pokořuje a uráží svou klientku, jejíž osoby v naší kritice ani v nejmenším nebylo dotknuto nešetrně. Když pak se tak vzorně rytířsky zachoval k dámě, za kterou tasil zbraň, jakých mravův jest nadíti se do něho vůči dámě, na kterou soptí hněvem k vůli spravedlivým jejím kritikám? Tu nadobro zmizel kavalír a zbyl pouhý — kavalerista. Nestačiť právě pouhá vášeň, když člověk chce psáti třeba jen proti — dobré kritice. Tak se ovšem teprv nesmí psáti, ač nechceli člověk buditi o sobě domnění, že popuzen nepříjemnou pravdou vyzul svého „nespoutaného“ ducha hlavně ze všech pout zdravého rozumu.

Ferd. Schulz.

Divadelní ochotník. Sv. 172. Klášterní selka. — Pan doktor Kalous. Nákl. Mikuláše a Knappa v Praze v Karlíně.
Besedy mládeže. Č. 164. Stříbrné loďstvo. Povídka. Nakl. týž.
Plán král. hlavního města Prahy, nejnovější a úplný. Nákl. A. Hynka. V Praze 1879.
Kázaní o svaté víře. Od Fr. Bol. Zdrůbka. V Chicagu 1879.
Bibliotéka anekdot. Č. 1. Ze školy. Nakl. A. Storch, v Praze 1879.
Слово. Научный, литературный и политическій журналъ. Red. D. A. Koropčevskij. Roč. II. č. 4. a 5. V Petrohradě 1879.
Русскій Архивъ. Red. a vydavatel P. Bartenev. Ročník XVII. seš. 5. a 6. V Moskvě 1879.
Varyto. Red. Em. Binko. Ročn. II. č. 8—11.
Akademické listy. Red. Frant. Paštika. Ročn. II. čís. 8—11.
Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubenek. Ročn. XI. č. 14—21.
Ženské listy. Red. E. Krásnohorská. Ročn. VII. seš. 5. a 6.
Lumír. Red. J. V. Sládek. Ročn. VI. č. 12—16.
Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XIII. č. 17—24.
Paleček. Red. Rud. Pokorný. Ročn. VII. č. 17—24.
Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. Ročn. XXI. č. 17—24.
Listy chemické. Red. K. Preis a A. Bělohoubek. Ročn. III. č. 8. a 9.
Listy průmyslové. Red. Al. Studnička. Ročn. V. č. 18—30.
Koleda. Red. J. Večeřa. Ročn. IV. č. 12—17.
Samosprávný obzor. Red. K. Čížek. Ročn. I. č. 4. a 5.
Květy. Red. Sv. Čech a Serv. Heller. Seš. 5. a 6.
Včela Chrudimská. Red. Al. Thuma. Ročn. III. čís. 3.
Budečská zahrada. Ročn. X. č. 7.
Pražské hospodářské noviny. Red. J. Dumek. Roč. II. č. 7.—11.
Zábavné listy. Red. J. L. Turnovský. Roč. I. seš. 11.—12.
Vlast. Red. V. Pek a J. Rautenkranc. Roč. III. čís. 8., v Brémách.
Sokol americký. Pořádá B. Reišl. Roč. I. čís. 5., v Chicagu.

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských
na čtvrtletí 1 zl. 65 kr., na půl roku 3 zl. 30 kr., na celý rok 6 zl. 60 kr.
jednotlivé číslo stojí 62 kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1878 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijimají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 8. Sešit srpnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK IX — DÍL II

1879

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. 1508—II.

V PRAZE
TISKEM FRANTIŠKA ŠIMAČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM
1879.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Odborná pathologie a therapie. Díl prvý: Nemoci sdělné. Fysikální výzkum. Theorie infekční. Pravidla při epidemiích. Dílu II. seš. 1. a 2. Vydává spolek českých lékařů redakcí prof. dr. B. Eiselta. Nákladem knihtiskárny Fr. Šimáčka (dříve Koláře a spol.). V Praze 1879.

Česko-německý slovník, zvláště grammaticko-fraseologický. Seš. 25. až 27. Sestavil Fr. Kott. Nakl. týž. V Praze 1879.

Zřízení zemská království českého XVI. věku. Sbírky zřízení zemských král. českého, markrabství moravského a slezských knížectví. Díl. I. sešit 2.—4. Vydání uspořádali Josef a Herm. Jireček. Nákl. spolku českých právníků „Všehrd." V Praze 1879.

Poetika jakožto esthetika umění básnického. Serie II. Sepsal dr. Josef Durdík. Nákl. knihkupectví I. L. Kobra. V Praze 1879.

Sbírky přednášek a rozprav. Pořádají Jar. Goll a Ot. Hostinský. Serie I. číslo 3. Jan Dominik Larrey. Sepsal dr. E. Albert. Nakl. J. Otto, v Praze 1879.

Obrana Libušina Soudu, kterou sepsal V. Brandl, moravský zemský archivář. Nákl. K. Winikra. V Brně 1879.

Filologický důkaz, že rukopis Zelenohorský a Kralodvorský, též zlomek evangelia sv. Jana jsou podvržená díla Václava Hanky. Sepsal Antonín Vašek, profesor na slov. gymn. v Brně. Nákladem spisovatelovým. V Brně 1879.

Illustrované dějiny literatury všeobecné. Sepsal V. Petrů. Seš. 2. Nákl. V. Steinhausera v Plzni 1879.

Dějiny středověké. Sepsal Fr. Šembera. Seš. 4. Dějepisu všeobecného, pořádaného dr. J. Emlerem, oddíl I. Nakl. J. Otto v Praze 1879.

Obrazy z dějin českých a rakouských. Z nejlepších domácích pramenů vybral a sestavil Fr. Vymazal. Seš. 2. Nákl. K. Winklera. V Brně 1879.

Bibliotéka světových cestopisů. Temnou pevninou. Dle angl. originálu vypravuje J. Malý. Sešit 5. Nákl. knihtiskárny F. Šimáčka, v Praze 1879.

Album der Burgen und Schlösser im Königreiche Böhmen. Von Fr. Bernau. Erster Band, 4. Lieferung. (Fortsetzung der Geschichte der Burg Rabenstein. Geschichte der Schlösser Klösterle, Tuchoraz, Helfenburg und Dražic). Nákl. J. G. Calvé. V Praze 1879.

Život zvířat. Sepsal dr. A. E. Brehm. Přeložil dr. Č. Kotal. Díl I. Ssavci. Seš. 2. Nakl. J. Otto v Praze 1879.

V mraku a světle. Arabesky a kresby Václava Beneše Šumavského. Nákl. vlastním. V Brně 1879.

Národní písně, pohádky, pověsti, říkadla, přísloví, pořekadla atd. pořádá pohádková komise lit. řeč. spolku Slavia v Praze. Řady druhé oddělení IV. seš. 2. a 3.: Dětský věk a české i moravské písně. Nákl. vlastním. V Praze 1879.

Laciná knihovna národní. Serie III. č. 11—15. Z bouřlivých dob. Historické obrázky Al. Jiráska. Nakl. J. Otto v Praze 1879.

Libuše, matice zábavy a vědění. Roč. IX. č. 2. O slávě herecké. Román J. Stankovského. — Čís. 3. Anežka Přemyslovna. Historický román od Sofie Podlipské, I. V Praze 1879.

Divadelní ochotník. Sv. 173. Král Václav a jeho kat. První april! — 174. Pramáti, Fotografie. Nákl. Mikuláše a Knappa v Praze v Karlíně. 1879.

Písně pro školní mládež. Složil Václav Macháček. Oddíl IV. Nakl. týž. V Praze 1879.

Stručná nauka o větě se sbírkou přísloví, srovnaných dle spusobů vět. Sestavil M. Blažek. Nákl. knihkup. K. Winklera. V Brně 1880.

Perly české lyriky. Vybral Fr. Vymazal. Nakl. týž.

Lázenské místo Houška u Brandýsa nad Labem. Nákl. ředitelstva lázenského. V Praze 1879.

Knihovna operních a operetních textův. Sv. XIII. Poslední Mohikáni od F. Zella přel. E. Z. Nákl. knihkup. Mikuláše a Knappa v Karlíně a v Praze 1879.

Tabulky k převádění ceny a váhy z Vídenské libry na kila a z kila na libry od 1—600.

R. 1879. Čís. 8.

OSVĚTA

Slovanská myšlenka na Rusi.

Píše

dr. Josef Perwolf.

(Pokračování.)

4. Počátky slavistiky v Rusku. Slovanské stolice.

Slovanská myšlenka nacházela sobě znenáhla průchod do ruské literatury, hlavně vědecké. Ruští historikové a filologové zabývajíce se hlouběji a kritičtěji dějinami i jazykem svého národu, všímali si bedlivěji i ostatních Slovanův, a tito obraceli též větší pozornost k dílům ruských učencův. *Karamzin* v úvodě k obšírné své historii Ruska (1816) obšírně pojednal i o Slovanech vůbec — což pak přeložil Hanka do češtiny, — ovšem, jakož tehdy ani jinak býti nemohlo, často nedostatečně i křivě; avšak přes to jeho dílo zůstalo dlouho jedním z hlavních, z nichž i jiní Slované čerpali své vědomosti o dějinách staroslovanských i ruských. Šafařík, jenž liboval sobě v idealisování i poetisování pramálo známých starých Slovanův, často sice kárá Karamzina a vytýká jemu snižování oněch starých Slovanův, jimž prý nepravě přičítá divokost a surovost; ale zároveň jej velice chválí co vypravovatele ruských dějin, i následuje ho ve svých Slovanských Starožitnostech: „Karamzin, na poli Staroslovanstva vůdce ovšem nezkušený a svodný, vykročiv z něho na čistoruskou půdu, stal se dějepiscem, kterýž posud nemá své rovni v Rusích, aniž jí brzo míti bude.“ Odpůrce Karamzina, *Šiškov*, nepřestal i co president akademie i co ministr osvěty přihlížeti k jazykům slovanským, o nichž byl rozmlouval v Praze s Dobrovským. Ruská akademie za předsednictví Šiškova jmenovala rozličné slovanské učence čestnými členy, Linde, Dobrovského, Nejedlého, a j. Linde jmenován — jak Šiškov píše — pro své práce o „rozšíření užitkův obšírného slovanského jazyka,“ a taktéž i Dobrovský a Nejedlý za svá díla, sloužící „k obohacení slovanského jazyka.“ Karadžićovi vymohl Šiškov od ruské vlády roční plat 100 dukátův (od r. 1826). Mezi

Šiškovem a slovanskými učenci začala se korrespondence o slovanské filologii a starožitnostech, a Šiškov často užívá v dopisech ruského jazyka, podotýkaje, že ruský jazyk nemůže jim býti nepříjemný; tak ku př. rusky píše Lindovi, Dobrovskému, Hankovi, Rakovieckému, Karadžićovi, Kengelci a j.; někteří z nich píší též rusky, jako ku př. Linde i Hanka; Linde vřele sobě žádá, aby byl s to psáti rusky, a Hanka snaží se též psáti rusky, ačkoli jeho ruština silně zatrhuje do češtiny.*) Šiškov velice se zajímal vyskytnuvšími se tehdáž rukopisy Zelenohorským a Kralodvorským, a jednaje ve spisech (i z větších) akademie o Kralodvorském rukopise (r. 1820) podotýká, že odkrytí jeho jest důležito i ruskému písemnictví, jelikož jazyk oné staročeské památky „jest téměř čistý náš jazyk." Šiškov měl úmysl, aby akademie vydala „slovníky všech slovanských nářečí", jakž o tom píše Dobrovskému již r. 1819; a Hanka raduje se z tohoto záměru podotýká, že by bylo dobře, aby v akademii byli pro každé nářečí jich znalci ze Slovanův. Akademie poručila toto dílo Sokolovu i Vostokovu, žádajíc srovnávacího slovníka všech slovanských nářečí; později vyjednávala i s Hankou, Čelakovským a Šafaříkem, aby přestěhovali se do Petrohradu i uvázali se v toto dílo. Avšak celá věc brzy uvázla, čeští učenci nedostali se do Ruska, — ne bez viny ješitného Hanky, — a slovník nevydán.**) Taktéž nezdařil se jiný záměr Šiškova o zřízení stolic slavistiky v ruských universitách, a věc uvedena ve skutek teprvé později.

Potřebu hlubšího i všestranného studia slovanského světa pociťovali i mimo akademii někteří jiní ruští učenci. Moskevský profesor *Kačenovský* psal již r. 1816 ve Věstníku Evropy: „U nás posud ještě málo myslili o tom, jaké blízké příbuzenství s naším jazykem ruským mají mnohé jiné, jichž se užívá uvnitř i zevnitř naší vlasti, a jak veliký užitek vzešel by naší přirozené řeči, kdy bychom obrátili pozornost na rozličná slovanská nářečí, na jich rozvoj i na jich vzájemné poměry." Kačenovský vytknul pak hlavní směr toho časopisu, aby tu vzdělávány byly domácí starožitnosti, historie jazyka ruského a příbuzných jazykův, dějiny i obyčeje národův slovanských. Všeho toho bedlivě si všímal i říšský kancléř (do r. 1812) hrabě *Rumjancov*, osvícený i sám učený mecenáš, horlivý patriot ruský i slovanský.***) Jeho přičiněním a pomocí

*) Srv. tuto korrespondenci v II. díle Zápiskův Šiškova.

**) O poměrech Hanky k ruské akademii v. rozpravu Suchomlinova ve sborníku *Bratskaja pomoč* (1876, str. 309), též Zeleného Životopis Jungmanna (405), Jirečkův Životopis Šafaříka, Hanušův Životopis Čelakovského. Šafařík ještě r. 1833 — v listě Vostokovu — želí, že nezdařila se jeho naděje o přesídlení do Ruska. (Perepiska Vostokova, vyd. Sreznězvský, v Petrohradě 1873, str. 307; sborník k historii slavistiky velmi důležitý.)

***) Jakým horlivým *Slovanem* byl Rumjancov, o tom svědčí mimo jiné jeho rada daná r. 1812 císaři Alexandrovi (v. Osvětu, 1878, červen, str. 429). Rumjancov, přebývaje ku konci 18. století co ruský vyslanec ve Frankfurtě, zabýval se tu ruskou historií i dopídil se, že kdysi ruský kníže byl vladařem českým (Sigmund Korybut); za tou příčinou hledal vědecké pomoci Dobrovského, jak viděti z listu hr. Stadiona k tomuto z r. 1791. (Z korrespondence Dobrovského vydán v Zápiskách Šiškova I. 221). Životopis Rumjancova v. v Drevnej i Novoj Rossii

vydávány jsou mnohé staroruské i jiné staroslovanské památky, péčí Bantyše-Kamenského, Malinovského, Kalajdoviče, Strojeva, Vostokova, Daniloviče a j. Rumjancov vešel ve spojení i s jinými slovanskými učenci, s Dobrovským, Karadžićem, Lindem, Daniloviěem a j., kupoval rozličné slovanské knihy (z části pomocí P. Köppena, jenž cestoval tehdy po slovanských zemích v Rakousku), z nichž kořistili pak ruští učenci. Vydaný Kalajdovičem „Joann exarch bolgarskij" (1824) jest dílo na ten čas znamenité i posud důležité, držíc v sobě kromě spisův exarchových i jiné staroslovanské památky i hojné poznámky učeného vydavatele; právem podotýká Lobojko, profesor Vilenské university, v listě k Rumjancovu, že toto znamenité vydání podá příčinu k rozmanitým bádáním, „zvláště pak českým slavistům; myslím, že oni jeho užijí lépe, nežli my. V Dobnerovi mají znamenitého předchůdce. Jakmile oni začnou jednati o slovanských starožitnostech, nespouštějí očí s Assemani, jenž byl čerpal z akt Vatikánských a z jiných pomůcek nejdrahocennější zprávy o historii slovanské církve; oni tolikéž dávno čítají sbírky papežských bull, životy svatých, a j." Lobojko byl práv: Dobrovský, Hanka, Šafařík a j. nepřestali vážiti z této bohaté studnice.*) *Vostokov* zabýval se tehdy důkladnými studiemi o staroslovanském jazyku, v němž s pomosí polštiny odkryl nosovky, *Köppen* bedlivě si všímal písemných a jiných památek Slovanův západních i jižních, z nichž některé též vydal. Ruští i jinoslovanští učenci dopisovali si vždy živěji o rozličných otázkách slovanské filologie i archeologie; Šiškov, Vostokov, Köppen, Dobrovský, Hanka, Šafařík, Karadžić, Kopitar, Linde, Rakoviecký, Chodakovský a j. vždy více se sbližovali, co pěstitelé jedné vědy, zarozující se *slavistiky.* **) O zárodky této vědy veliké má zásluhy ušlechtilý a příliš záhy zemřelý († 1826) Rumjancov, jenž požíval všeobecné úcty nejen mezi ruskými učenci ale i mezi jinými Slovany. A Rumjancov nejen povzbuzoval i štědře podporoval ruské i slovanské učence (mezi jiným i Karadžiće), on jich také hájil proti obmezenosti lidské. U ministra osvěty zastal se Köppenových Bibliografických listův, jež pronásledoval známý obskurant Magnický, i vytýkal jemu, že dílo Dobrovského o Cyrillovi a Methodovi jest v Rusku zapovězeno, „jelikož ten učený a ctihodný muž vypravuje o jich životě ne tak, jako jest vypsán v našich církevních knihách. Ochraňte nás od takové ostudy!"

Ruští filologové i archeologové zabývali se slovanskými studiemi z větší části více jako diletanti, jaksi náhodou, pokud totiž mohli a pokud považovali to za potřebné pro svoje ruská studia. Brzy však zřízena

---

r. 1877 (maj), mnoho materiálu jest v Perepisce Vostokova. Podotýkáme tu, že slavný ten mecenáš vynaložil více než 300.000 rublův na rozličná vědecká vydání. Píšeme „Rumjancov" (ne Rumjancev), jelikož on sám se tak psal.

*) List Lobojka v Perepisce Vostokova, 146. Podotýkáme, že Lobojko daroval bohatou svou ruskou bibliothéku Českému Museu (srv. Časop. Česk. Mus. 1853, 814).

**) O počátcích a vzdělávání slavistiky v Rusku, o její bibliografii, literatuře atd. (v 19. stol.) jednáme tu zcela krátce, jelikož o tom s dostatek promluvili *Lavrovský* a *Kotljarevský* (v Časopise Česk. Musea 1860 a 1874), a *Jagić* (v Archiv für slawische Philologie I.). Všeliké podrobnosti, jichž jsme tu pominuli, dlužno hledati v oněch rozpravách.

v Rusku zvláštní střediska slovanských studií, *stolice slovanské filologie* v ruských universitách. Myšlenku tu měl již ministr Šiškov, ale provedl ji teprvé jeho nástupce Uvarov, na nějž působil v tom smysle Hanka. Se zavedením nového řádu pro ruské university r. 1835 zřízeny též zvláštní stolice slovanské filologie čili, jak se tehdy nazývali, stolice historie a literatury slovanských nářečí. Jelikož nebylo učencův, kteří by byli dosti spůsobilí zaujíti nově zřízené stolice, ministevstvo navrhlo universitám, aby zvolily samy budoucí profesory toho předmětu i zaopatřily jim prostředky ku vzdělání se na tomto poli. Moskevská universita zvolila *Bodjanského*, Charkovská *Sreznėvského*, Petrohradská *Preisa* a Kazaňská *Grigoroviče.* Toť jsou oni čtyři první, ať tak díme, apoštolové slovanští na Rusi, kteří zasili tam zrno hořčičné, vyrostlé pak v strom veliký. Tři z nich, Preis, Grigorovič i Bodjanský již zemřeli, a zbyl jen Sreznėvský. Nebude asi od místa, promluvímeli tu poněkud obšírněji o těchto znamenitých slovanských apoštolech na východě.*)

Petr Preis (1810—1846) rodilý z Petrohradu, byl z počátku učitelem ruského jazyka v Derptě (do r. 1838), kde zabýval se též slovanskými studiemi. Někteří ruští profesoři Petrohradské university znajíce Preisa z Derptu, odporučili jej pak na zřízenou stolici slovanské filologie v Petrohradské universitě. Preis dříve než se vydal na cesty do slovanských zemi, zabýval se v Petrohradě staroslovanským jazykem a jeho památkami pod vedením Vostokova, a spolu starožitnostmi slovanskymi, též germánskými. Teprvé za rok odebral se do slovanských zemí, kde pobyl 3 leta (1839—1842). Na cestách zabýval se starými písemnými památkami nebo jinými starožitnostmi a živými nářečími. O svojich studiích podával ministrovi a universitě zprávy, které posud nepozbyly důležitosti (otištěny z části v časopise ministerstva osvěty); v nich podává svoje studie o litevském jazyku, o nářečí kašubském, o rozličných památkách v německých městech i v Praze, o poměru staroslovanštiny k novobulharštině, o glagolském písemnictví a j. Preis cestoval dlouho spolu se Sreznėvským. „Několik měsícův strávili jsme spolu s ním v Praze, scházejíce se s Pražskými učenci. Všickni vážili si pokynutí i mínění Preisových. Šafařík mezi jiným hojně užíval jeho výtahův ze starých církevněslovanských památek, i Čelakovský i Palacký.“ Potom cestoval a pracoval v Jihoslovanech, z počátku se Sreznėvským, později sám.**) Vrátiv se do Petrohradu začal tu v březnu r. 1843 svá čtení, jež sobě rozdělil na tři části; nejstarší dějiny a starožitnosti slovanské, dějiny jednotlivých národův slovanských, jeho jazyka i literatury, srovnávací gramatiku slovanských nářečí se vzhledem k ruskému jazyku a k srovnávací filologii vůbec. Předmětem své magisterské disertace vybral sobě dějiny Bogomilův, tehdy skoro neznámé; avšak práci tu překazila jeho brzká smrt, která příliš záhy odňala

*) Hlavním pramenem byla nám rozprava J. Sreznėvského: Na pamjať o Bodjanskom, Grigorovičė i Preisė (Zapiski imp. akademii nauk, 1878, t. XXXI., 82-127).

**) Srv. jeho dopis o Rezjanech v Časopise Česk. Mus. 1841, 341. O Preisovi srv. Jordanovy Slawische Jahrbücher 1847, 412; též r. 1844, 262 (programy čtení o slavistice).

slavistice nadaného dělníka. Želeti dlužno, že (nedokončené) jeho dílo o Bogomilech se ztratilo.

Viktor Grigorovič (1815—1876) rodilý Malorus z Balty, studoval v Charkově (do 1833), potom zabýval se v Derptě klasickou filologií a filosofií, též slavistikou. R. 1839 povolán na Kazaňskou universitu nejprvé co profesor řečtiny; ale brzy vzdal se toho studia a zaměnil je slavistikou. Předmětem jeho magisterské disertace byly dějiny slovanských literatur (do konce 14. stol.) „Opyt izloženija literatury Sloven" (Kazaň 1843), dílo psané duchem filosofickým a spojující dějiny literatury i s politickými osudy Slovanův a i ostatní Evropy. Grigorovič četl pak rok na universitě o slavistice, načež r. 1843 odebral se na cestu do slovanských zemí, a sice nejprvé do neznámého a těžce přístupného Turecka, kde chtěl odkryti neznámé písemné památky. Cestování jeho po Turecku bylo velmi obtížné, a právem jej nazval Naděždin „mučenníkem." Ale za to cestování nebylo bez důležitých výsledkův; Grigorovič tu sebral některé písemné památky (ku př. důležité glagolské čtveroevangelium Athosské), jiné vypsal i učinil z nich výpisky; spolu studoval ethnografii, historii i archeologii oněch téměř neznámých bulharských zemí, počínajíc od Soluně a Athosu až k Dunaji. Vypsání této cesty „Očerk putěšestvija po evrop. Turcii" (Kazaň 1848, 2. vyd. 1877) jest posud kniha velmi důležitá i poučná. Z Turecka odebral se Grigorovič do Rakouska, cestoval tu ve slovanských zemích, pobyl i v Praze; zde četl v učené společnosti „Svědectví o slovanských apoštolích v Ochridě" (Časop. Česk. Mus. 1847, 508), i sdělil Šafaříkovi mnoho zpráv, jakž viděti v rozpravách tohoto o pomístných jmenech bulharských a o rozkvětu slovanské literatury v Bulharsku. Grigoroviče zvláště zajímala tajeplná glagolice, počátky slovanského písemnictví i svazek Byzancie se Slovanstvem. Na jaře r. 1847 vrátil se Grigorovič do Ruska a začal tu znova svoje čtení v Kazaňské universitě (do r. 1864), pak v nově zřízené Oděsské (do r. 1875). Jeho vědecké rozpravy týkají se hlavně glagolice a staroslovanských památek, též historie Srbska a j., i bylo by záhodno, aby všechny tyto rozpravy i čtení, tištěné i netištěné, byly sebrány a vydány. „Grigorovič začal čísti svoje lekce o slovanských nářečích" — píše jeden z jeho bývalých studentův, — „třetímu kursu filologické fakulty. On seznámil nás s ethnografií a velmi krátce s historií slovanských národův, a potom vyložil v hlavních rysech zvláštnosti slovanských jazykův. K překladům volil rozpravy a výňatky hlavně z národní poesie. Studentům, kteří sobě žádali blíže se seznámiti se slovanskými jazyky, ochotně dával knihy ze své bibliothéky. Z jedenácti studentův našeho kursu jenom dva nebo tři zajímali se čtením Grigoroviče, a on těšil se i z tohoto skrovného počtu pozorných posluchačův. Nepříliš vábivá zevnitřnost čtení úplně i hojně nahrazovala se vnitřní cenou jeho lekcí. On četl s upřímnou láskou k svému předmětu, s plnou hotovostí poděliti se se svými posluchači všemi svými vědomostmi i pomáhati jim v jich pracích. Ke studentům choval se jako k milovaným soudruhům a upřímně se radoval z každého i nepatrného úspěchu. Skromnost a svědomitost pravého učence jevila se v každé jeho lekci, ba i v každé jeho frási. Doma přijímal každého

studenta přívětivě, opatřoval jej knihami, dával rady v pracích, a byl hotov dělati proň vše, což mohl.“ *)

Josef Bodjanský (1808—1877), rodilý Malorus z Poltavské gubernie, studoval v Moskevské universitě, kde též hájil magisterské disertace „O narodnoj poezii slavjanskich plemen“ (1837). Brodjanský začal svoje slovanská studia vedením profesora Kačenovského, známého ruského historika, jenž po zavedení universitního řádu r. 1835 zaujal novou stolici slavistiky; on navrhl za svého nástupce Bodjanského, a tento hned po r. 1837 odebral se do slovanských zemí, kde pobyl pět let. Skrze jižní Rus a Varšavu jel do Prahy i jinam do Čech a na Moravu, kde zabýval se západními Slovany; potom cestoval v Uhřích a mezi rakouskými Jihoslovany, ve Slezsku a Poznaňsku; všude pátral hlavně po rukopisech, z nichž dělal sobě hojné výpisky, a učil se živému jazyku, jakož také v praktické znalosti slovanských nářečí velice vynikal. Vrátiv se do Ruska (1842) zaujal uprázdněnou právě slovanskou stolici v Moskevské universitě a setrval tu, s krátkou přestávkou, do r. 1868; jeho doktorská disertace týká se slovanského písma (O vremeni proischožděnija slavjanskich pismen, 1855). Bodjanský četl o slovanské ethnografii, vykládal části z historie literatur slovanských, z politické historie, části srovnávací gramatiky slovanských nářečí, vše velmi podrobně. „Kurs Bodjanského“, píše jeden z jeho žákův, „záležel z oddílu praktického, kde za krátkým gramatickým úvodem čítaly se památky, Kralodvorský rukopis, srbské písně, „Maria“ Malčevského. Tento kurs vedl Bodjanský s velikým úspěchem; ostatní předměty podával jen v úryvcích, tak že i za pět let dostalo se nám poslechnouti jenom kousky ku př. z gramatiky o dvojném i množném čísle, z historie konec historie baltických Slovanův a začátek historie Čechův. Bodjanský tvrdil, že při takové soustavě čtení lehčeji přiučoval své posluchače speciálnímu studiu předmětu.“ **) Literární činnost Bodjanského byla veliká; on sepsal sice nemnoho samostatných rozprav, ale za to vydal množství ruských a slovanských památek v Moskevském časopise *Čtenija* spolku ruské historie i starožitností, jež začal vydávati od r. 1846. Bodjanský přeložil též Šafaříkovi Slovanské Starožitnosti (1837 část, 1848 celé dílo), Slovanský národopis (1843), a mnoho rozprav tohoto učence (o slovanských tiskárnách, o Svarogovi, o Vinetě, o slov. písemnictví v Bulhařích), jakož vůbec Bodjanský byl povždy v přátelských svazcích se Šafaříkem a jedním z jeho nejhorlivějších ctitelův v Rusku; taktéž ctil Bodjanský Palackého, přeložil jeho rozpravy o staroslovanském právě i o knížeti Rostislavu, a pobízel i jiné k studiu i k pře-

*) Vospominanija o professorě V. Grigorovičě (v Drevnej i Novoj Rossii 1877, maj, str. 75) od jeho bývalého studenta Avděje Sokolova, někdy ředitele gymnasia v Saratově. P. Sokolov, můj dobrý známý, zůstal povždy horlivým Slovanem, a jeho bibliothéka čítá množství slovanských knih. Sokolov vydal r. 1846 v Kazani Rukopisy Kralodvorský a Zelenohorský v originále i ruském překladě, kteréžto vydání ušlo V. Nebeskému (Časopis Mus. 1853, 346); ono posláno pak do bibliothéky Českého Musea (Časop. Mus. 1859, 529). Sokolov, dříve redaktor Saratovských novin, podal tam některé výňatky z mojich Listův o Polsku a Rusku (Časop. Mus. 1872).

**) A. Kotljarevský v Slavjanském Ježegodniku (Kyjev 1878, 350).

kládání děl českého historika. V Moskvě obcoval Bodjanský často s K. Havlíčkem, tehdy vychovatelem u profesora Ševyreva. S jakým zápalem líčí mladý český vlastenec zkoušku studentův ze slavistiky u Bodjanského dne 3. máje 1843! „Bodjanský přednáší letos Šafaříkovy Starožitnosti, Národopis a český jazyk,“ píše Havlíček Zapovi: „Moskva tedy byla první město ve světě, kde Zeměvid slovanský ex offo visel na tabuli a kde ze spisu Šafaříkova studenti ex offo se učili. Divné souzení boží! Šafaříka v Moskvě lépe znají než v Praze: on sám jistě o tom nepomyslil, že jeho dílo, v Praze sotva známo, bude 250 mil od Prahy školní knihou. Při zkoušce každý student musí zodpovídati jednu cedulku ze Starožitností, jednu z Národopisu, a pak musí čísti, překládati a gramaticky vykládati některou stranu z nějaké české knihy. Dnes 3. května byl jsem pozván od p. Bodjanského při zkoušce. To byla radost pro mne, jakou jsem dlouho nepocítil . . . Na stole leží rozložena mapa Zeměvid a Erbenovy písně, Deklamovánky, Kampelíkův Čechoslovan, Ohlas písní ruských, České besedy, Kytka, Slovanské národní písně Čelakovského atd. Studenti řezali Šafaříkovy Starožitnosti a Národopis jako do jitrnic. Bodjanský pořád jenom křičel: „Prekrasno, prevoschodno (výborné)!“ Když studenti začali bráti české knihy do ruky, české knihy, které v Praze neznají a jenom po krámích váleti se nechávají, když je začali tito páni Rusové a Poláci čísti a překládati, byl jsem jako v pátém nebi; obličej se mi jistě musil svítiti jako měsíc radostí!“ *)

Ismael Srezněvský, nar. r. 1812 v Jaroslavi, ale vychován v Charkové, kdež otec jeho byl profesorem; skončil universitu co právník, a hájiv r. 1837 magisterskou disertaci, jež týkala se věd politických, stal se adjunktem (docentem) při stolici politické ekonomie a statistiky. Vedle toho zabýval se též krásnou literaturou, národní poesií atd., sepsal několik povídek, i vydal maloruské národní písně, slovenské národní písně sebrané od cestujících Slovákův (1832), rozpravy o staročeské písni o Libušinu Soudě (1838), o Kralodvorském rukopise (1840). Za příčinou nepříjemností v universitě Charkovské opustil zaujatou stolici a spolu posavadní vědeckou dráhu, a obrátil se k studiu slavistiky, která jej zajímala již dříve. R. 1840 zvolen jest od Charkovské university budoucím profesorem této vědy i odebral se do slovanských zemí západních i jižních, kde obracel zvláštní pozornost na lid, na jeho nářečí a byt, na starožitnosti a staré památky; cestoval mnoho pěšky, tak ku př. ve Slezsku i v Lužicích (se Smolerem), v Čechách mezi Slovenci až na Rezii, — kde překvapenému horákovi slovenskému vece „Sym brater vaš Slavin“ — mezi Charvaty v Istrii, Dalmacii i na ostrovech, v Charvátsku, v Slavonii, mezi Srby v Uhřích, Srbsku, Černé Hoře a j.**) Vrátiv se po třech letech do Charkova, začal

*) Havlíčka Sebrané spisy I. 234; Osvěta 1873, 24. (Havlíček psal pak o této zkoušce do Květův). Srv. též list Bodjanského Štúrovi (Časopis Mus. 1843, 627). Bohatou korrespondenci Bodjanského začíná právě vydávati prof. N. Popov v časopise Čtenija (1879, I.); vydány tu listy B. ze slovanských zemí k Pogodinu (do r. 1861).

**) O těchto cestách podal Srezněvský zprávy do Časopisu ministerstva osvěty a psal o nich i Hankovi v zajímavých listech, tištěných v Časopise Č. Mus. 1840—1843. Srezněvský i potom často psával Hankovi

zde (28. října r. 1843) svoje čtení o slavistice. „Dávnoli učení dělníci začali ve svých skromných koutech pracovati i bádati Slovanstvo, skrývajíce se jako poustevníci, nemyslíce ani na to, aby obrátili na sebe pozornost, ani na slávu? Jak dávno tomu, co v Evropě mluvili o Slovanech jako o nějaké tatarské hordě? Před třiceti lety o Slovanech skorem nikdo nemyslil, před dvaceti lety málo kdo o nich psal, před desíti — málo kdo chtěl o nich rozmlouvati. Nyní však téměř najednou v devíti městech Evropy otevřely se posluchárny ke slyšení lekcí o Slovanech. R. 1838 jenom Kačenovský v Moskvě čítal svá slovanská čtení; za Moskvou následovaly Paříž a Prešpurk, potom Berlín, Vratislav, Lipsko, Kazaň, Petrohrad, Charkov. Téhož čekají Derpt, Kyjev, Něžin, Oděsa, Jaroslav, Varšava i Poznaň, Praha i Pešť, Záhřeb i Bělehrad, Vídeň i Lvov.*) Kdy se vyplní tato očekávání? Splní se, až lépe se porozumí novému pokolení Slovanův, až ono samo sebe pochopí lépe, vysloví svůj směr, svou duši. To pokolení, kterým se začíná nový slovanský život, nekřičí a nemyslí na svoje úspěchy, posilňuje se ne čadem novinářských přetřásání a vlastní chvály, nýbrž myšlenkou, že k činnosti jest potřebí síly ducha i že jest třeba je tvrditi a rozvíjeti. Jestli ono ještě ne zúplna poznalo svoji povinnost, přece aspoň chce i snaží se ji poznati; přichází k poznání učením, prací, zkouškami, trpělivostí; postupuje ku předu pokojně ale rozvážně, ohlíží se bez bázně ale i bez přehnané domýšlivosti, nepokořuje se choutkám společnosti, ale ani se jí neprotiví; šíří v ní nový život ne potichu ale i bez násilí; nejitří jí ale léčí rány, které společnost sama sobě zasazuje. Ono ctí každou národnost a tím budí mimovolnou úctu ke své vlastní, i ve svojich i v cizích; v každém člověku miluje člověka, a touto láskou vábí k sobě a těší své nepřátele ušlechtilostí svých myšlenek, citův, činův, skromností a nestranností. Ono není shromážděno v kruhy, není rozděleno na strany, jelikož nehoní se za zevnitřními věcmi, a nejsouc vázáno zevnitřními podmínkami nenávidí různic, hledá ne nepřátel ale přátel, ne besedníkův ale duše. Takové jest nové pokolení Slovanův, mírné ve svých pomyslech, bodré svou vírou v prozřetelnost, panensky cudné ve své lásce ke každé velikosti, ke všemu dobrému, pravému i krásnému. Není slovanského národu, ve kterém by nežilo svým mladickým životem; není stavu, ve kterém by ono nepůsobilo, ne protizákonně, ne falešně, ne s otrockým chytráctvím, ne s úslužností udavače a pochlebníka, nýbrž přímo, zjevně, ač i beze

---

o literatuře ruské i bulharské, a zprávy jeho tištěny v témž časopise v čtyřicátých a padesátých rocích. Připomínáme tu, že tyto listy Srezněvského čítali jsme s největším účastenstvím a že jsme jimi byli mocně povzbuzováni k slovanské vzájemnosti. Radíme českým čtenářům, aby si je přečtli: přinesouť jim užitek i nyní.

*) Dočkala se toho všechna tato města kromě Jaroslavi a Poznaně, Pešti a Lvova. V Rakousku zrodily se slovanské stolice, po těžkém porodu, teprvé po r. 1848, když už o slavistice se čtlo v Rusích i Němcích, ve Francii, ba i v Bělehradě (od r. 1843) a Londýně (kde r. 1847 hrabě Krasinský měl lekce o Slovanech). Srv. co píše Čelakovský Vinařickému r. 1841, dotýkaje se slovanských stolic v Prusích. „A což dostaneli se ta moda i do Turek? Máť i Abdul Medžid hezkou hrstku slovanských poddaných. Pak jest vyhráno! Zajisté i na Rakousy to přijde, ježto i zde také ještě Slované mluviti se neodučili.“ (Sebrané listy 439).

všeho snažení vnucovati jiným svoje myšlenky a svou víru. Takové jest nové pokolení Slovanů, ještě mladistvé, ale již silné, silné snášelivostí i trpělivostí. *V něm jest naděje Slovanstva; v něm jest jádro jeho štěstí i blaženosti dvou třetin Evropy!*" Tak začal i končil Sreznévský svoje první čtení o Slovanstvě, které zbudilo všeobecné účastenství.*) V Charkově zůstal Sreznévský jenom do r. 1847; tehdy přešel na universitu Petrohradskou i působí tu dosud, vykládaje slovanskou filologii a spolu též ruský jazyk. Čtení sobě rozdělil takto: nejprvé encyklopedický úvod o Slovanech, jich ethnografii, historii, nářečích, literaturách; potom kurs slovanských starožitností, t. j. nejstarší dobu historie Slovanův do pokřesťanění; kurs historie jazyka i literatury jednotlivých slovanských národův; konečně čtvrtý kurs o staroruském jazyku s podrobným vysvětlováním důležitějších památek. Vědecká činnost Sreznévského co spisovatele jest ku podivu rozsáhlá i hojná: sepsalť asi 340 knih i větších nebo menších rozprav a dne 5. (17.) dubna t. r. slavil 50leté jubileum této činnosti, a s ním je slavilo i mnoho ruských vědeckých spolkův i universit, jakož i množství jeho žákův a ctitelův, ruských i slovanských, uznávajíce nesmrtelné jeho zásluhy o slovanskou filologii, o které neúnavně pracoval po tak dlouhá léta „ke cti sobě, ve prospěch vědy, na slávu Rusi i všeho Slovanstva" — jakž jemu telegrafovali jeho Varšavští žáci i ctitelé **národnosti ruské, polské a české.****)

„V mladém pokolení jest naděje Slovanstva!" zvolal ctihodný ruský slavista před 36 lety, a zajisté, zpomínaje sobě na ona slova i pohlížeje na nynější utěšeně vzkvétající slavistiku v Rusku i mimo Rusko, může s radostí i hrdostí říci, že se nemýlil. Před čtyřiceti lety vyjížděli oni čtyři první apoštolové z Rusi ke Slovanům západním a jižním, a nyní obklopuje jediného z nich zbylého množství jich žákův i ctitelův, pracujících s úspěchem na nivě slavistiky. Především jsou tu slavisté z povolání, profesoři slovanské filologie v ruských universitách, Petr *Lavrovský* (dříve profesor slavistiky v Charkově, pak rektor Varšavské university, nyní kurátor Orenburský), *Lamanský* (profesor slavistiky v Petrohradě), *Makušev* (ve Varšavě), *Kotljarevský* (v Kyjevě), *Duvernoy* (v Moskvě), *Petrovský* (v Kazani), *Kočubinský* (v Oděse), *Drinov* (rodilý Bulhar, do nedávna profesor v Charkově, nyní pak ministr vyučování v Bulhařich), *Budilovič* (ve filolog. institutě v Něžině). Ale kromě slavistův z povolání zabývají se slovanským světem i mnozí jiní profesoři ruského jazyka a literatury, ruské i všeobecné historie, všeobecné literární historie a j., tak profesoři Petrohradští Orest Miller, Bestužev-Rjumin, Veselovský, Vasiljevský, Suchomlinov, Moskevští Solovjev, Nil Popov, Buslajev, Tichonravov, Vsevolod Miller, Varšavští Kolosov, Pavinský (Polák), Kazaňský Baudouin de Courtenay (Polák), Charkovští

---

*) Tato řeč jest ve Varšavské Dennici 1843, II. 127, německy v Jordánových Slaw. Jahrbücher 1844, 202. O ní a o programě čtení píše Sreznėvský Hankovi v Časop. Č. M. 1843, 463 a 470: O počátcích čtení v Petrohradské universitě v Čas. Č. M. 1847, II. 331.

**) Důležitější jeho díla v. ve výše dotčených rozpravách o slavistice v Rusku. Úplný jich výčet sestavil Byčkov v slavnostním spise: Bibliograf. spisok sočiněnij i izdanij I. I. Sreznėvskago (1879).

Potebnja a Scherzel (Čech), Oděský Uspenský a j. Slovanským právem zabývají se profesoři tohoto předmětu, jichž jest posavad jen dvé, ve Varšavě (Siegel) a v Oděse (Bogišić, rodilý Dalmatinec), ale též jiní profesoři juristé, Leontovič, Špilevský, Osipov a j. Kromě universitních kruhův bylo i jest mnoho jiných dělníkův na poli slavistiky; jich počet vždy více se zmáhá, jelikož ruské čtenářstvo vždy více žádá poučení i o rozmanitých otázkách obšírného slovanského světa; jmenujeme tu jen Hilferdinga, Majkova, Pypina, Palauzova (rod. Bulhara), Afanasjeva, Andr. Popova, Bezsonova, Novikova (nyní ruského vyslance ve Vídni, magistra slovanské filologie) a j.*)

Slovanská filologie, jak se vykládá v ruských universitách, drží v sobě čtení o slovanských jazycích čili, jak v Rusku obyčejně se mluví, nářečích,**) o historii slovanských literatur, o slovanských starožitnostech. Všechny tyto předměty vykládá ponejvíce jeden profesor; v Petrohradě jsou k tomu dva, Srezněvský a Lamanský (tento vykládá hlavně dějiny slovanských literatur spolu s historií politickou); ve Varšavě jsou k tomu tři zvláštní profesoři, a sice vykládá dějiny slovanských literatur spolu s historií národu řádný profesor Makušev, slovanské starožitnosti t. j. vůbec starší dějiny slovanské řádný profesor Perwolf, a slovanské jazyky docent Jezbera; kromě toho na právnické fakultě vykládá historii slovanských zákonodárství mimořádný profesor Siegel. Jelikož v ruských universitách není svobody vyučování a učení, jsou všechny tyto předměty povinnými, a studenti historickofilologické fakulty musí ze všech skládati roční zkoušky a spolu též podávati písemnou práci na themata, jež dává profesor na počátku roku.***) Slovanská filologie jest rozdělena tak, že jazyky poslouchají všichni studenti mladších dvou ročníkův; slovanské literatury a starožitnosti studenti starších dvou kursův, a sice z oddílu slovanoruského a historického. Jelikož studium slavistiky týká se vždy dvou ročníkův, tu profesoři (mluvíme tu hlavně o Varšavských) dělí sobě svoje předměty obyčejně tak, že jeden rok vykládají nářečí, literatury, starožitnosti západních Slovanův, druhý — Slovanův jižních, a někdy čtou i všeobecný kurs o všech Slovanech západních i jižních. (Ruský jazyk spolu se staroslovanským, literatura a historie mají zvláštní profesory.) Slovanské právo vykládá prof. Siegel na třetím a čtvrtém kurse juridické fakulty, a sice právo jednotlivých slovanských národův.

---

*) Podrobnosti o této činnosti ruských spisovatelův najde český čtenář v dotčených rozpravách Lavrovského, Kotljarevského, Jagiće; mnoho materiálu v Čas. Č. Mus. v Jordanových a Smoleřových Slawische Jahrbücher, v Jagićově Archiv für slawische Philologie, a j.

**) O slovanských „nářečích“ jest těžko mluviti, jelikož není žádný „slovanský jazyk“, jako ku př. jest ruský jazyk, dělící se na nářečí velikoruské, maloruské a běloruské.

***) Ruské university dělí se na čtyři fakulty: historicko-filologickou, fysicko-mathematickou, juridickou a medicinskou. Theologie vykládá se v duchovních akademiích a seminářích, ne pak v universitách. Studium na prvních třech fakultách trvá čtyři léta, na medicinské pět, a kurs počítá se dle akademického roku, a ne dle semestrův. Na historicko-filolog. fakultě studenti prvních dvou mladších kursův poslouchají jazyky klasické, ruský jazyk a literaturu, ruskou historii, slovanská nářečí, logiku; od třetího kursu dělí se na tři oddíly, slovano-ruský, historický a klasický, a dle toho poslouchají již speciálná čtení.

Třeba tu podotknouti, že studenti vyšedše z gymnasií nejsou co do slavistiky nijak připraveni; profesoři těchto předmětův mají tudíž těžší postavení, nežli ku př. profesoři všeobecné a ruské historie, ruské literatury a jiných předmětův, vykládaných již na gymnasiích, i musí začíti od samých elementův své vědy a teprva seznamovati posluchače se slovanským světem vůbec. Co se týče Varšavské university, tu zdejší slavisté Rusové (a sice Velkorusi, Malorusi a Bělorusi) i Poláci mají tu výhodu, že znají prakticky již dva hlavní jazyky slovanské, ruský (spolu s nářečími jeho) a polský, a mají tudíž klíč i k ostatním. Také můžeme ze zkušenosti pověděti, že tito studenti zabývají se svým předmětem se zalíbením.*) Co se týče akademických učených stupňův čili gradův, jsou v Rusku dva, stupeň magistra a stupeň doktora jakékoli vědy, tudíž i slovanské filologie; stupeň magistra dosáhá se složením úspěšné zkoušky z hlavního předmětu i z několika pomocných (při slavistice zkoušky ze slovanských jazykův a literatur, starožitností a z historie všeobecné literatury), potom hájením disertace schválené fakultou; stupeň doktora — hájením disertace schválené fakultou. Co se týče slavistiky, mohou disertace býti obsahu filologického, literárního i historicko-archeologického.**)

Takový jest, v krátce, nynější stav slavistiky v ruských universitách, stav věru potěšitelný, ale již nedostatečný, uvážímeli, jaké pokroky učinily za posledních čtyřiceti let vědy filologické a historické vůbec a slavistika (v obšírném smysle) zvláště. Již r. 1860 Petr *Lavrovský* mluvě o slavistice v Rusku, vyslovil některá přání, týkající se doplnění a povznešení slovanských stolic v ruských universitách. „Speciálnost, všestrannému a důkladnému studiu nevyhnutelně potřebná, by požadovala, aby rozsáhlá stolice na několik oddělení se zvláštními profesory rozdělena byla. Jen tehdy bylo by lze dosíci oné sestředěnosti, která by na každé oddělení stolice zajisté blahodárně působila. Za druhé gymnasia naše nepřipravují ničím budoucí posluchače university k studiu slavistiky, i církevní jazyk je často přednášen od profesorů s předmětem tím málo známých, a při tom ještě nehrubě obligátně ze strany studujících. A přece by pak studium českého, polského a srbského jazyka nedělalo ani nejmenších obtíží. Při užití racionální methody byl by užitek z toho pro přednášky na universitě ohromný, ježto by pak profesorové nebyli nuceni zdržovati se u elementův. Za třetí jest nám podivno, že nemáme ještě stolice slovanského práva na našich universitách. Toto poslední přineslo již tolik užitku učeným pracím historickým o právu ruském, že nelze pochybovati o nesmírném užitku podobné stolice. Konečně měla by i politická stránka života slovanských národů najíti místa ve čteních na stolicích universitních, jmenovitě při nynější napjatosti a nynějším směru slovanské národnosti, která se na vzdor vlivům cizích živlův vždy určitěji jeví. Těžko alespoň rozloučiti se

*) Někteří studenti Varšavští vydali též tiskem některé svoje práce; tak na př. Kačanovský mnoho rozprav o jihoslovanské historii, Markevič o Križaniči, Jaščurinský o Husovi atd.

**) Stupeň magistra dává právo býti jmenovánu docentem (ve Varšavě i mimořádným profesorem), a stupeň doktora — profesorem mimořádným i řádným Cizí doktorské tituly nedávají v Rusku nižádných práv.

s myšlenkou, že tato stránka nemá se státi přístupnou ruskému obecenstvu.“ *) Podobných hlasův přimlouvajících se za specialisaci rozličných oddělení stolice slovanské filologie, ozývá se vždy více — jmenovitě za příčinou politických událostí posledních let, — a nedávno v novinách Novoje Vremja (1878, 24. prosince) navrhuje se rozdělení této stolice na tři samostatné stolice, na stolici slovanských jazykův, literatur, starožitností a politické historie. Takové rozdělení stolice už příliš rozsáhlé slavistiky odporučuje se nejen z příčin vnitřních — nemůžeť zajisté nyní jeden člověk s jednostejným úspěchem studovati i jazyky i literatury i dějiny slovanských národův, — ale i v ohledě formálním. V ruských universitách jsou zvláštní samostatné stolice pro srovnávací jazykozpyt, pro historii všeobecné literatury, pro všeobecnou historii, dále stolice pro ruský jazyk, pro historii ruské literatury, pro ruskou historii (někdy i po dvou profesorech); možno tudíž dle této analogie zříditi též tři zvláštní stolice pro studie slavistická, pro filologii, literaturu i historii. Jsme také přesvědčeni, že v brzce tak se stane.

Zřízení slovanských stolic v ruských universitách, událost na pohled nepatrná, ukázalo se býti přece událostí veledůležitou, a blahodárné následky její pociťují se všude na Rusi i mimo Rus. Každý rok opouští university několik mladých mužův slavistův, kteří působí především na středních školách co učitelé ruského i staroslovanského jazyka, ruské literatury a ruské i všeobecné historie, a spolu nezapomínají, pokud to možno na venkově, i studií slavistických. Tak ku př. ve Voroněži vydává učitel Chovanský Filologické zápisky, v nichž nachází místo i slavistika, v Kyjevě vydává horlivý Slovan Zaderacký výborný Slavjanskij Ježegodnik, v Kamenci Běleňký srbskou gramatiku atd.

Čest a sláva prvním čtyřem ruským rozsévačům slovanské myšlenky, která na Rusi padla v zemi dobrou i vydala užitek stý; čest a sláva osvícenému ministru Uvarovu, který porozuměl vší důležitosti slovanských stolic v Rusku; čest a sláva i Václavu Hankovi, který oběma ministrům, Šiškovu i Uvarovu, ukazoval na důležitost této věci! A důležitosti této věci porozuměli naši čeští patrioti už dávno, Hanka, Jungmann, Šafařík, Čelakovský a j. Jungmann již r. 1827 těší se, že v Rusku budou zřízeny stolice slovanské a že z nich bude se rozléhati i český jazyk, a později (1841), když jednalo se o povolání Šafaříka za profesora slovanské filologie do Berlína, raduje se, že základ toho velikého stavení vyšel z Čech, i přeje sobě, aby vše skončilo se ve prospěch Slovanův, „třeba nepřátelům drštka pukla.“ I skončilo se tak, jak sobě žádal náš nesmrtelný horlitel slovanské idey. Blaženost, kterou pocítil Havlíček v Moskvě při zkouškách studentův ze slavistiky, pocítil by při podobné příležitosti zajisté každý Čech a vůbec Slovan, pociťuje i pisatel těchto řádkův, zkoušeje Varšavské studenty, Rusy i Poláky (někdy i Čechy), z jedné části slavistiky, při čemž velmi často volá, — jako někdy Bodjanský, — „prekrasno, prevoschodno!“ stavě studentům pětky (t. j. eminence). (Pokračování.)

*) Časopis Č. M. 1860, 236. K rozpravě té odkazujeme vůbec co do stolic slovanských v Rusku. P. Lavrovský stav se r. 1869 rektorem Varšavské university skutečně také specialisoval tam studium slavistiky.

Železné Hory.

Horopisný nástin ze středních Čech

od

Jana Krejčího.

(Dokončení.)

Vesnice Zbožňov, Štěpánov a Přibylov stojí na kraji tarasů opukových, jež od severní strany Skutečské stráně obstupují. Malý potok zarývá se u paty těch tarasů do břidlic, náhle však pod Přibylovem obrací se k severu do úzkého údolí, kvadrového pískovce a opuky prostupujícího. Háje borové kryjí boky údolní a v nich vítá nás pěkná láznička sv. Anny s přívětivým hostincem. Dále na sever jde údolí přes velkou, židy oživenou ves Roubovice, na Bělou, Radim, Jenšovice k Chroustovicům, kde mezi nižšími opukovými kopci do mělkého a velmi úrodného údolí Novohradského potoka se otvírá.

Hlavní potok břidličné pánve Skutečské jest již zmíněný Černý potok, kterýž se svými malými přítoky od jižního, mírně k rulám vystupujícího kraje dolů stékajícími se sesiliv, u Žďárce do žuly vstupuje a tu pánev opouští. Jiný potok ovlažuje východní boky té pánve, jest to potok Rychenburský, jenž počíná v lese v rulové krajině nad Krounou. Kráčejíce dolů podle něho od Krouny, spozorujeme, jak jde podle hranic břidlic a ruly a jak porůznu zajímavé skalky odkrývá. Pod Českou Rybnou u Kutřína vstupuje úplně do břidlic, v nichž zde mohutná ložiska křemitých slepenců a tvrdé tmavé droby v příkré poloze vynikají, i vede skalnatou, divokou lesní roklí pod starožitný hrad Rychenburk, stojící na takové drobě. Městečko téhož jmena tulí se na rovné ploše kolem hradu. Údolíčko vstupuje pod hradem mezi stěny kvadrovce a opuky, na nichžto zde v zřetelném přehledu viděti sled vrstev Peruckých s uhlonosnými lupky, kvadrovců Korycanských a opuk Bělohorských, však na dně údolním panuje Rychenburská droba a břidlice až k dědince Dolům, kde jiný, od Nových Hradů mezi kvadrovými stěnami dolů sbíhající potok, Olšinka, s ním se spojuje. Pod tímto spojením obou potoků vystupují z opuk nad údolí vynikajících dvě nevysoké kupy čediče: na jižnější stojí rozvaliny velkého hradu Košumberka, druhdy sídla pánů Slavatů; na druhém Chlomek zvaném stojí velký kostel a bývalá residence jezovitská; nyní vše náleží k velkým panstvím bavorského knížete Taxisa, jehož pozemky a lesy se prostírají od moravských hranic za Litomyšlí až za Chroustovice blíže Hrochovy Tejnice, obsahující velká panství Litomyšle, Rychenburk, pak Košumberk a Chroustovice. Pod Chlomkem rozkládá se v údolí přívětivé městečko Luže. Čedič zdejší jest velmi zajímavý pro hojné úlomky opuky do něho vhnětené.

V orografickém ohledu jest zde velmi nápadný velký taras pískovců vyšších nad opukami uložených (pískovce Jizerské), který východně od Luže ostře naznačeným krajem vyniká a přes Třemošnici, Libocinu, Přiluka a Chotovice nad Novým Hradem a dále ještě k jihovýchodu se táhne.

Sklon výšiny asi 1500—1600 st. vysoké tím krajem ovroubené, jde mírně k východu ke krajině Vysokomýtské a Litomyšlské, kde nad tím pískovcem v údolí říčky Loučné leží vyšší měkké opuky našeho křidového útvaru.

Však abychom do těchto krajin ležících již daleko za oborem Železných Hor příliš daleko nezašli, vrátíme se od Luže k Rychenburku zpátky podle vysokého tarasu kvadrovce, kterýž nás vede přes Peralec se starožitným kostelem a starou tvrzí z daleka viditelnou na žulovou vysočinu Prosečskou. Tato stoupajíc východně od Rychenburka značně nad břidlice, nese na svém lesnatém vrcholu městečko Proseč a daleko rozptýlenou ves Paseky, prostírajíc se od Zderazu a Peralce až k Širokému Důlu u Poličky zdélí tří hodin cesty a napříč od Paseky až k Budislavi zšíří jedné hodiny, pokryta jsouc skoro vesměs souvislým lesem a velkými žulovými balvany. Na Skalce nad Sv. Kateřinou, kde se spojuje Prosečská silnička se silnicí jdoucí z Hlinska do Poličky, kolem vynikající skalky Humbolky u Františku dosahuje ta žulová vysočina výšky 2200 stop. Na severním a východním kraji u Kamenného Sedliště a Budislavi, pak za Prosečí u Boru přikládá se na žulu kvadrový pískovec, jsa rozryt labyrintem malebných roklí, jež vedou dolů k Novému Hradu. Západní kraj žuly od Proseče až k Borové jest obstoupen rulou, která širokým bokem od nižší krabatiny břidličné u Krouny a České Rybné vzhůru se dme až do výše 2250 st., kde přes ni vede silnice od Krouny do Poličky. Daleko rozptýlené vesnice Záboř, Martinice, Kateřinky, Paseky kryjí rulové stráně, druhdy nepochybně hustým lesem zdobené, nyní jen hubenými pokryté poli a lučinami, na nichž zdejší tkalci bílí plátno.

V rulové části té krajiny, která se prostírá mezi Prosečskou žulou a Skutečskou břidlicí, pozorovati jest při ohledání slohu jejího, že se zde směry obou soustav, totiž českomoravské a soustavy Železných Hor prostupují.

Břidlice samy a podložená pod nimi rula za Krounou u Rychnova má totiž směr k severovýchodu, jako vůbec ruly v českomoravských vysočinách; zvláště zřetelně jest to viděti na loži vápence krystalického, který provázen hmotou serpentinovou u Rychnova do ruly se vkládá a starými, nyní již vyčerpanými lomy jest otevřen.

Vysoké pohoří však, které východně od Krouny a Pusté Kamenice k moravským hranicím u Imravova a Bystré se táhne a velkými lesy panství Rychenburského jest pokryté, má ve svých rulách směr jihovýchodní, a sklon severovýchodní, tedy jako Železné Hory, což na dlouhých pruzích amfibolické ruly a na ložích vápence (za Imravovem v Čechách) viděti jest.

Vnikneme do toho pohoří po silničce vedoucí od Krouny na jih ke Svratce údolní lesní brázdou kolem myslivny zvané Kořenný Kopec na horské sedlo nad Svratouchem, jež naznačuje rozhrání vod černomořských a severomořských. Městečko Svratka položeno mezi samými vysokými chlumy, upomíná na městečka Šumavská; občané zdejší živící se hrnčířstvím, plátenictvím a polařením na kamenité půdě, činí se příjemnými svou úslužností, dobrý pak hostinec umožní zaražení stanice k výletům horským odtud.

Říčka Švarcava, nepochybně původně Svratka zvaná, jako obec zdejší, naznačuje zde hranici mezi Čechy a Moravou. Na severní české straně zdvihají se mohutné chlumy Rychenburského panství skládající se z hrubozrnné ruly a vystupujíce u starého loveckého zámku Karlsteinu do výše 2450 st. Hřbet ten dále ke vsi Březině podél hranic se táhnoucí jest vyznamenán velkými útesy rulovými v podobě zbořených hradů, zvláště na tak zvaném Starém Karlšteině, ohromném to skupení skalním beze stopy lidských staveb, na Bílé Skále a na Perničkách u Milového. Velká sklářská osada u Milového na břehu Svratky, nyní napolo opuštěná a velkými pasekami objatá, připomíná bývalý nadbytek paliva, nyní ovšem již značně prořidlého.

Podobný skalnatý rulový hřbet táhne se za Svratkou na protější moravské straně, nesoucí nápadné útesy skalní: Dratnické skály nad Milovým a Devět Skal ve Fryšavském lese: hřbet ten končí se vysokým táhlým chlumem, Žákovou horou zvaným nad Heralcem 2460 st. dosahujícím, nejvyšším to vrcholem této krajiny. Celá krajina má ráz Šumavský, sklárny, lesy, hory, rašeliny, tmavé vody, ba na Žákové hoře i kus pralesa se smrky, jedlemi a buky, připomínají Boubín neb boky Třístoličné hory.

Sestoupíce dolů z lesů do Heralce, osady potokem Svratkou nedaleko odtud na Žákové hoře počínajícím, ve dvé rozdělené, totiž v část moravskou a českou, octneme se ve velkém lesním úvalu, v němž nevysoké příčné vydmutí dělí poříčí Chrudimky, a tím i poříčí Labské od přítoků Svratky k poříčí Dunajskému příslušných. Úval od Heralce až k Svratce jest pokryt plastickým hrnčířským jílem, kterýž pro hrnčíře Svratské se dobývá a též dále vyváží.

Poznali jsme, že jíly tyto provázeny pískem a úlomky pískovců náleží k nejhlubším vrstvám křídového útvaru v Čechách, jenž před posledním vyzdvižením horské soustavy Sudetské, jež se stalo v dobách pokřídových, přes Skutečskou břidličnou pánev až sem zasahoval, jak to naznačuje malý úryvek jílů a písků u Pokřikova jižně od Skutče.

Podobné úryvky viděl jsem při jiné příležitosti v lesích u Dlouhé Vsi jižně za Sázavou u Pohled blíže Něm. Brodu; náleží k zbytkům křídového útvaru, jež se na rulové vysočině mezi Doubravkou a Sázavou, mezi Golčovým Jeníkovem a Světlou objevují a pozdním vyzdvižením rulového horstva v nynější své poloze se octly.

6. Údolí Chrudimky.

K dovršení orografického obrazu soustavy Železných Hor buďtež ještě stručně vylíčena údolí hlavních říček těchto hor, totiž Chrudimky a Doubravky, z nichž ona severní, tato jižní stranu jejich ovlažuje.

Říčka Chrudimka, za starodávna Kamenice zvaná, načež místní jmena blíže vzniku jejího, zejmena farní ves Kameničky a městys Trhová Kamenice ukazují, má, jak v předešlé stati připomenuto, počátek svůj v hornatých lesích nad Heralcem, zejmena na lesním rulovém hřbetu Lhoteckém 2310 st. vysokém, kterýž se prostírá od Heralce k severozápadu a dvoutemennou Stráží neb Studnickým vrchem u Hlinska se

končí. Severní boky toho hřbetu sklánějí se k úvalu lesnímu, na protější straně chlumy u Svratky, Svratouchu a nad Krounou obstoupenému. Les ten slove Krejcarský les a náleží k panství Rychenburskému. Před vsí Kameničky naplňuje potok v tom úvalu vznikající velký rybník, pod nímž zabočiv do příčného údolí, jímž se Lhotecký rulový hřbet napříč proráží, spojuje se s jiným potokem, jenžto vzniká v lese Kašovce na jižní straně Lhoteckého hřbetu, příslušného k lesnímu statku Chlumu biskupa Hradeckého. Statek ten, lesní to oddíl panství Chrastského, vyplňuje hornatou pohraničnou krajinu mezi velkými Rychenburskými (knížete Taxisa) a Vojnoměstskými lesy (hraběnky Clamové Dichtrichsteinové). Potok zde vznikající plyne kolem vsi Vortovy, pod níž se v lese Kobylici spojuje s potokem od Kameniček dolů spěchajícím a otkud již jmena Chrudimky nabývá. Dále vine se k severu rulovou krajinou mezi vrchem Stráží a vrchy u Hamru, až na severní straně Stráže u vsi Blatna náhle k jihu do města Hlinska zabočí. Odtud plyne mezi háji a lučinami pod rulovými stráněmi kolem vesnic Kouty, Vitanov, Stany, pod kterouž vsí potok tekoucí z průsmyku Ždireckého, od železnice k prostoupení Hor Železných použitého, s Chrudimkou se spojuje. Zde se obrací Chrudimka k severozápadu, a tekouc mezi příkřejšími lesnatými boky kolem Královské Pily, vstupuje nad Svobodnými Hamry do oboru žuly. Zdeť sídlo starého vlastence, druhdy v knížectví srbském zaměstnaného slovutného inženýra Nevole. Mezi pěknými, namnoze lesem zarostlými kopci vstupuje říčka do širšího úvalu žulového velkými lesy hájenství Polomského, Střítežského a Rohozenského (kníž. Auersperka) obstoupeného, a vine se kolem městyse Kamenice a samoty Kubatky až do Travného, kde opět rula panovati počíná. Chrudimka zarývá své řečiště zde blíže do severních rulových boků Železných Hor, ovlažuje Horní a Dolní Bradla, kdežto úhledná sklárna se nachází; na stráních na levo bělají se domky osad Lipky, Modletína, Vratkova, Klokočova, na pravo od řeky Přemilova, Vršova a Vosičky. Však brzo vnikne říčka do hlubšího lesnatého údolí pod Hoješínem, stává se živější, skákajíc přes kameny, až u zbořených hradů Oheb a Vilštein pod městečkem Sečí, vysoko nad řekou na vysočině rozloženém náhle se obrátí ze svého směru severozápadního do směru severovýchodního a do příčné skalnaté prorvy vniká, kteráž vysočinu Nasavršskou napříč od Oheba až k Svidnici prorývá.

Přímá vzdálenost od lesa Krejcaru u Heralce až sem obnáší asi 7 hodin cesty, četné okliky říčky prodlužují však tok nejméně na 12 hodin.

Pod hradem Ohebem počíná nejmalebnější část údolí Chrudimčina, ježto zde, ač okolní vrchy nedosahují nikde nadmořské výšky 2000 stop, přece má ráz v pravdě horský, jenž příchozího z nížin Chrudimských mile překvapí. Asi málo který z našich krajanů, vyjmouc rodáky zdejších krajin, ví, že zde tak blízko u Chrudimi neb Čáslavi uprostřed Čech možno octnouti se v skalnatých horách, jež malebností a srázností na samy Krkonoše upomínají.

Úhledné boky horské, pořád ještě ze samé ruly složené, jíž však mohutné spousty žuly a dioritu prorážejí, provázejí říčku přes balvany se řítící kolem dědin Hořelce a Bezděkova pod lesem Dehetníkem s vápenným ložem dříve zmíněným na pravé straně, pak kolem městyse

Bojanova na levé straně, kdežto silnice ze Seče dolů vedoucí do vysokých holých strání jest zaryta.

Jdeme pak kus po té silnici pode vsí Hůrkou a Petrkovem na levé straně, a pod Polánkou, Lipkovem a Chlumem na pravé straně, mezi lesnatými strmými boky, na levé straně žulovými, na pravé rulovými. Pod Novým mlýnem u samoty a mlýna Mezisvětí opustíme silnici a vstoupíme pěšinou do úzké rokle, kterouž se říčka do úzkého koryta stěsnává. Brzo nutí skalní výběžek na pravém břehu, na němž stojí ves Hradiště uprostřed nějakých rozsáhlých starožitných valů, k ostré zatáčce, načež plot kolem obory knížecí obehnaný a obě strany údolní zaujímající další postupování naše zastaví. Však jiná pěšinka vede nás vzhůru na levé straně řeky ke dvoru Slavici uvnitř obory stojícímu a půvabnou lesní cestou jako velkolepým parkem sestoupíme odtud zase dolů do skalnatého údolí, kde osamotnělý mlýn v Pekle svým klepáním ticho romantické lesní samoty přerušuje. Skály se zde ještě výše vypínají, i náleží vesměs k červenému porfyru, jenž zde, jak již dříve připomenuto, blíže hranic břidlic Podolských rulové skály mohutnými spoustami proráží a údolí z obou stran rozkošnými stěnami v zeleni lesní se rdícími ozdobuje. Skály jsou zde tak strmé a divoké, že kníže Auersperk sem kamzíky nasaditi hodlá. Dno údolní i boky jeho jsou na způsob parku pěknými chodníky a cestami opatřeny; nejpěknější cesta jde dole podle říčky; v pravo vede vzhůru malebná lesní rokle k myslivně Libaňské, v levo pak objeví se náhle na vysoké porfyrové skále gotický kostel v Pračově, u východu z obory, v poloze nad míru malebné. Skalní stěny se níží; u břehů řeky objeví se opět rula a krystalická břidlice plna pyritu, místem i opuštěnými štolami otevřena, v nichž druhdy ten minerál pro blízký chemický závod v Lukavicích byl dobýván; mezi olšemi ukrývá se dědina Svidnice a brzo pod ní nade vsí Škrovadem vstupuje říčka mezi nízké stěny kvadrového pískovce, velkými lomy otevřeného.

Přímá vzdálenost Svidnice od Oheba obnáší 4 hodiny, s oklikami však 6 hodin cesty, jež náleží zajisté k nejpůvabnější procházce v těchto vršinatých stranách naší vlasti.

Pod Škrovadem u Slatiňan pod kulatou lesní Hůrou, již dříve popsanou, vstupuje Chrudimka do otevřeného opukového, úrodného a bohatými obcemi pokrytého kraje, vine se skrze Chrudim na opukových tarasech malebně nad říčkou rozloženou a věhlasem průmyslným jakož i vlasteneckou myslí vynikající, a pod tarasem opukovým pravý břeh říčky provázejícím vine se polní úrodou na Tunéchody, přijímá pod Lhotou Ouřetickou Novobradskou Olšinku a pod nižší kopcovinou z měkkých vyšších opuk složenou kolem Hostovic, Městic, Nemošic a Pardubiček ubírá se do města Pardubic, kde se s Labem spojí. Kdo ji ve vyšším jejím toku nepoznal, vida ji zde jako tichý, široký potok mezi poli a lukami, netušil by, jaká jest to veselá bujná říčka, dokud se nachází ve svých lesích a skalách málo hodin cesty odtud; neb přímá vzdálenost od Pardubic do Slatiňan obnáší jen čtyři hodiny cesty.

7. Údolí Doubravky.

Jako Chrudimka má i říčka Doubravka svůj počátek na rozhraní vod Labských a Dunajských a sice pod vysoko položenou pláni opukovou u Radostína (2046 st.) za Vojnoměstcem, kde se končí dříve popsaný fjord křídového moře, jižní patu Železných Hor zaujímající. Na východní straně té opukové výšiny leskne se v úvalu mezi lesnatými rulovými vrchy, mezi lesem Žlábkem na jižní a Tisůvkou na severní straně velký rybník Žďársko zvaný, u vsi Karlova, a odtok jeho vine se pěkným údolím lesním pod vysokou Kameninou (2283 st.), naznačující shluk žuly uprostřed ruly, k Polničce, druhdy živým hutnictvím železářským oživené. Toť pohříchu pro nedostatek paliva zcela zaniklo, když staré lesy zdejší byly poraženy a spáleny, a nový dorost nestačil.

Odtok onen jest počátek řeky Sázavy, i vine se čile k veselému městečku Žďáru na Moravě, se starým zrušeným klášterem cisterciáckým, kdežto přijímá úhledný potok od jižních boků Žákovy hory dolů sbíhající. Pod Žďárem obrátí se Sázava ze směru jižního náhle do směru západního, vstoupí nade vsí Sázavou z Moravy opět do Čech a plyne pak rulovou a žulovou vysočinou v hlubokém úvalu v některých částech velmi malebném stále ve směru západním, až pode vsí též Sázava zvanou naproti Davlím do Vltavy se vylévá.

Na těch samých rašelinných lukách, na nichž pod Radostínem u paty opukové výšiny vznikají první přítoky rybníku Žďárského, co první počátky řeky Sázavy, povstávají též první potůčky, jimiž se v údolí mezi Ranskem a Krucburkem naplňují rybníky, z nichž vytéká Doubravka již co úhledný potok. Z rozsáhlých rašelin u vzniku Sázavy a Doubravy dobývá se pro potřeby okolních osad palivo, druhdy i pro huti železné v Ransku a Polničce. Nalezl jsem v ní, tak jako před lety u Borkovic a Mažic v Třeboňské krajině, krystalovanou smolní hmotu Fichtelit zvanou, na pařezech bahenní borovice v rašelině zajmutých.

Doubravka vine se údolím lučním u Krucburku na podlaze opukové, kteráž pokrývá dno údolní mezi serpentiny a diority Ranského lesa a mezi rulami nad Krucburkem a Vojnoměstcem vyvstávajícími a k jižním bokům velkých lesnatých hor náležícími, v nichž jest počátek říčky Chrudimky. Odtud plyne Doubravka v mělkém údolí vedle Ždírce u ousti zajímavého průsmyku, železnicí naznačeného, stále po opukové podlaze mezi rulovými kopci kolem Nové Vsi a Sobinova k velkým dvěma rybníkům u Sopot, kdež jsou ještě stopy starého dolování na stříbrné rudy. Na pravo od potoka vyniká značná výšina opuková u Markvartic (1854 st.), jejíž jižní patu ony rybníky ovlažují. Doubravka tyto rybníky protékající vniká ve svém dalším běhu do hluboké, v rule zaryté rokle s malebnými skalami a lesními stráněmi a rozvalinami hradu Sokolovce nad romantickým skupením skal a lesů Skupení u Čertova Stolu jest zvláště zajímavo, a vůbec jest zde nejdivočejší část údolní brázdy Doubravčiny. Železnice vedoucí od Ždírce v opukovém úbočí Markvartické vysočiny překročuje pod Sopoty u vsi Bílku skalnatou tuto rokli Doubravky, zatáčí se pak po rulové vysočině lesem k Chotěboři: malebná rokle Doubravky vine se však dole pod lesem a otvírá se nad Libicí

do širšího údolí, na severní straně příkrými boky opukového Hradiště, na jižní straně půvabnými háji Chotěbořskými na rulových stráních objatého. U paty toho úbočí mezi malebným stromovím leží Bezlejovský mlýn, původní sídlo vlastenecké rodiny Pernerů a rodiště slovutného inženýra Pernera, stavitele státní dráhy, bohužel tak záhy zesnulého. Od počátku až sem má Doubravka se všemi oklikami délku 6 hodin cesty.

Odtud se vine pěknými lukami a poli stále v rule u paty Železných Hor podél opukového pruhu na pravém jejím břehu, jenž úpatí těch hor lemuje, nedaleko od Malče skrze ves Vísku k farní vsi Heřmani, kteráž půvabně leží na rulových skalkách pod pěkným lesnatým kopcem.

Říčka se zatáčí v rulovém, místy skalnatém údolíčku kolem Jeřišna ke Lhotce na Spačice, kde ji silnička, z Běstvině do Vilémova vedoucí, překročuje, k Pařízovu a lesem k panství Ronovskému příslušným k Mladoticům, kde geologa překvapí tmavá skalka serpentinu, z ruly vynikajícího a útesy znamenité skaliny ke korsitu podobné (ż anorthitu a amfibolu složené).

Pěkná amfibolová rula nakupí se zde v úhledné kopce s příkrými velmi zajímavými skalami, vtroušeným granátem bohatými; na levo na tom kopci, částečně Korycanským pískovcem zkamenělými mušlemi naplněným, stojí osamotnělý hřbitovní kostel sv. Kříže a naproti v polích nad levým břehem též osamotnělý kostel sv. Martina. Brzo se skalnaté údolíčko rozevře a vstoupí do otevřenějšího úvalu, v němž se rozkládá městečko Ronov se světlým z daleka viditelným novějším kostelem v bezbožném erariálním slohu jako stodola vystaveným. V pravo v pozadí vyniká na strmé skále hrad Lichnice na kraji Železných Hor, jejichž patu opuková obruba stále ještě provází nesouc vesnice Závratec, Lhotu, Chvalovice, Tuchov, Lipovice. Však brzy opět se zatočí Doubravka do skalnatého údolí, s úbočími rozkošným parkem pokrytými, blížíme se totiž zámku Žlebskému, jenž co vtělená romantická báseň se svým cimbuřím a svými věžemi ze zelené houšti lesní vyniká. Městečko Žleby tulí se k hradu, dílem ve skalnatém údolí vtěsnáno, dílem nad vrcholem skalnatých strání rozloženo. Odtud níže rozšiřuje se opět údolí Doubravky; levé jeho stráně u Vrd a Bučic zaujímají plochá velmi úrodná lana Čáslavské krajiny posázené celou řadou cukrovarů, pravou stranu lemují však příkřejší opukové stráně Vinice zvané, s malými zbytky rév zde druhdy snad v hojnější míře pěstovaných. U silnice, která zde napříč přes údolí z Čáslavi do Podhořan vede, vynikají malé rulové skalky z ploché údolní půdy, obsahujíce velké pecky pěkného červeného granátu; v pokračování těch skalek přikládá se na ně vrstva slinitá a vápnitá, plna Korycanských zkamenělých lastur, a na ní stojí pěkná ves Zbislav s dvouvěžovým z daleka viditelným kostelem. Opukový pruh pravého břehu ustupuje zde více do pozadí k patě Železných Hor k Zaříčanům; Doubravka pak vine se lukami a tučně úrodnými poli ke krásné Zehušické oboře a do parku rozsáhlého, v jehož stínu stojí nádherný zámek hraběte Thuna.

Pod Zehušicemi počíná na ploských pahorkovinách, jež odtud Doubravku provázejí, panovati písčitá půda, patrně vytvořena z rozsypaných kvadrových pískovců, kteráž provází jak na pravém břehu rulové stráně Železných Hor ke svému západnímu konci se blížících,

tak i na levém břehu pokrývá kopce, z nichž lesíkem zdobená rulová skalka Kamajk vyniká; zde v slinitých vrstvách k rule přiléhajících nachází se jedno z nejzajímavějších nalezišť zkamenělých lastur vrstev Korycanských. Kopce odtud na západ kolem rozkošného zámku Kačiny hraběte Chotka až k Novým Dvorům jsou vesměs pokryty veselými háji, jež činí tu krajinu velmi líbeznou. Doubravka pak vine se dále údolím mělkým, písčitým od Zehušic kolem Lištic, Habrkovic k Záboři u Labe, kde mezi olšovými nivami a borovým hájem, blíže nádraží železnice státní, svou pouť dokonává, spojujíc se s vlnami Labskými.

Délka říčky odtud až k Hradišti u Malče obnáší asi 11 hodin cesty, rozkošná to procházka milovníka půvabných krajin vlasti, bohatou odměnu znateli poskytující. —

Tak jsme se vrátili konečně k témuž východišti, z něhož jsme byli svou pouť po Železných Horách podnikli, i mohu teď po vykonané cestě zajisté bez obavy, že mi souhlas odepřen bude, odvolati se na úsudek bodrých společníků, kteří mně na té pouti provázeli, že chovají naše milé Čechy ve svém středu hory a údolí, jejichž půvab je řadí k nejpěknějším a nejzajímavějším krajinám veškeré střední Evropy.

Boje Holanďanů s Ačiňany v l. 1873—1879.

Ze Sumatry píše

dr. **Pavel Durdík.***)

I.

Od r. 1873 zuří v severní Sumatře boj mezi Holanďany a Ačiňany, již jsou plémě bojovné s náboženským a národním sebevědomím, udatné do zoufalství a smrtí pohrdající. Ačiňan je mistrem zvláštního způsobu válčení, v němž ho nikdo nepředčí; kráčí skrze horní proudy, na vrchy leze, na příkré sráze se vyškrábe, chová se v úkrytech lesních a pustinách, klade léčky „bílému“ nepříteli v úžinach a úskalích, přepadá ho v houští a v zalidněných vesnicích. Unavení nezná; žádný Evropan nemůže pod tropickým nebem snésti takových svízelů jak on. Ačiňan vykonává dlouhé pochody pod žhoucími paprsky, když slunce nejvýše

*) Čtenářové Osvěty zajisté mají v dobré paměti práce p. dr. P. Durdíka zasílané do našeho časopisu (též pod pseudonymy Balan a Larin) z Ruska, kde přítel náš 9 roků strávil, jsa lékařem u knížete Repnina (v okolí Kijeva), pak v Moskvě a Serpuchově. R. 1877 vrátil se do Čech, však pobyl tu pouze několik měsíců, načež přijal službu holandskou; v říjnu r. 1877 odebral se do Hágu, odkudž za nějaký týden odplul Středozemním mořem, kanálem Suezským atd. do holandské Indie. Na Javě pobyl některý čas, nejdříve v Buytenzorgu u Batavie; pak byl poslán na bojiště proti Ačiňanům, do severní Sumatry (na stanice Atjeh a Panteh-Perak). Tam následkem velikého namáhání a rovníkového horka dostal strašlivou zimnici, zhubeněl a zchudokrevněl, až měl již smrt na jazyku. Tu poslali ho na zotavenou do Fortu de Kock na vysočině jihosumaterské, s podnebím mírným, v pěkné krajině mezi sopkami a lesy, kde potrval přes 3 měsíce a kde psal i přítomnou stať. Nabyv

stojí, právě v tu dobu, kdy evropský voják nejvíce po oddechu touží; v tu dobu kráčí Ačiňan přes zatopená rýžová pole, přes příkré kamenité stráně, často za silných tropických dešťů, trvajících po několik dní; v dešti a větru tráví noc pod širým nebem na siré zemi, často v bahnité půdě, postrádaje úplně všeho, co evropskému vojáku k úlevě a pohodlí přispívá. Ačiňan je všude a nikde, objeví se, kde ho nejméně očekávali, a tam, kde na něj byli připraveni, vládne tichoucí tišina, jak ji lze poznati pouze v tropické přírodě. Dlouho táhnou evropští vojáci — v tom padne z houští výstřel, za ním jich následuje celá řada; tu i tam padají mrtví i ranění, než Ačiňanů nikdo neviděl: zmizeli v houštích; holandští vojáci ze svých rychlostřelných ručnic ovšem mnoho set ran do houští vypálili, ale pak tam přece ani jednoho mrtvého neb raněného nenaleznou, neboť Ačiňané odnášejí s sebou mrtvé i raněné; nanejvýš najdou vykopaný příkop, odkud nepřítel houštím zakryt bezpečně střílel. Ačiňané jsou pro drobnou válku zrovna zrozeni, nemají operačního plánu, kterýž by je vázal k místu a k době, nemají nejvyššího hlavního vůdce, nemají dovozu potravin, nemají tábora ni denních rozkazů, nemají jízdectva, nemají konečně ani rychlostřelné zbraně, jako bílý jich nepřítel — jsou úplně volni ve svých pochodech; vidouce, že mají před sebou přesilu, rozprchnou se do lesů, aby za krátkou dobu nepřítele jinde neočekávaně přepadli a opět se rozprchli. Mají ještě ručnice středověkého rázu; užívají též velikých pušek vlastní výroby: jeden muž ji drží, druhý se dotýká hořící látkou zápalky u kohoutku. Dále mají malá železná děla, do nichž nabíjejí vše, co se namane: kusy olova, řebíky, sklo, kamínky a p. Svou sečnou zbraň jakož i prach, kulky a píky od věků samy vyrábějí, materiál k tomu mají ve své zemi. Jakkoliv nedostatečná je střelná zbraň jejich, jsou přece dobří střelci. S největší však mrštností vládnou těžkou šavlí *(klewang)* z výtečného ocele, jížto šavli evropského důstojníka i s tělem jeho přetnou; tak rychle jí máchají a tak padné zasazují rány, že raněný voják má vždy několik smrtonosných ran. Před klewangem mají holandští vojáci velký respekt, před klewangem vždy couvají. Po takových srážkách bývají vždy četné amputace nohou a rukou, neboť rozsekané klouby loketní, ramenní a kolenní (někdy všecky u téhož raněného) donucují k amputaci. Klewang a píku pokládá Ačiňan za nejdrahocennější majetek a jen usmrcenému možno je vzíti; vždy chodí ozbrojen, a nosí klewang bez pochvy za pasem. Za mého pobytu v Atjeh v červnu 1878 přepadlo asi 8 Ačiňanů nemocnici trestancův,

opět síly, znova vycídil svůj revolver i vrátil se ve dnech právě minulých zase na bojiště (do Panteh-Peraku). — O všech příhodách svých na cestě, v zemi holandské i pod rovníkem, o stavu různých vlastí, obyvatelů, přírodě a p. psal četné i obšírné listy do Čech, hlavně p. prof. dr. Jos. Durdíkovi i ostatním bratrům svým a pak p. Vojt. Náprstkovi — listy oplývající živými barvami, zdravým humorem a říznými črty. Ale o čemkoliv píše, Čechy vždy před ním leží, do nejpodrobnějších poznámek o nich zabíhá — a hned zas líčí bujnou přírodu tropickou, boje s Mahomedány atd. Službu přijal na 5 let, přes 1½ léta již jest v Indii, tedy za 3½ léta se vrátí, a pak hodlá nové zkušenosti a vědomosti své zevrub a soustavně vypsati. Zatím budeme jednotlivé statě ob čas podávati v Osvětě, doufajíce, že se tím čtenářům svým zavděčíme. *Red.*

a za dvě neb tři minuty posekali 35 nemocných, z nich 8 umřelo do rána a 9 ve dvou následujících dnech — z ostatních bylo 5 zachráněno včasnou amputací, a jen asi 10 neměli smrtelné rány — kusy masa visely ze zad Číňanů, ošetřovavších nemocné, a na jednom napočítáno 12 hlubokých sečných ran. Byl to trapný obraz. Smělost těchto ačinských marodérů nezná mezí; nemocnice je vzdálena asi 10 minut cesty od Kratona, centrálního sídla holandského vojska; i proplazili se houštím a vykonali ukrutné dílo, jdouce na jistou smrt: avšak pod pláštěm tmavé tropické noci utekli přece, až na jednoho, jenž holandskou kulkou smrtelně raněn klesl.

Ačiňan zná ve své zemi každý kout, zná i každý pohyb holandského vojska, tak že nedá se přepadnouti a ucouvne do lesů vždy v příhodnou dobu. Zkušenost učí, že Ačiňané dosud všecky holandské zálohy uměli obcházeti a jim se vyhnouti. V Ačiňanu hluboce je zakořeněn cit, že je *pánem ve své zemi;* sebe více cení než jakéhokoli cizince sebe učenějšího a v rozličných věcech zběhlejšího, třeba to byl Angličan neb Amerikán, kteréhož ještě nejvíce respektuje; nepřízeň svou vyjadřuje těmito slovy: „Proč vnikáš do mé země, když já do tvé země nepřicházím? *Já* jsem pánem ve své zemi, a proto ty, cizinče, při potkání musíš se mně vyhnouti, ty šlapeš naši půdu, na kterou tě nikdo nevolal, a již docela bloudíš, mníšli, že snad já, této země rodič a dědic, první tě pozdravím.“ Takými pravidly je proniknuto celé plémě a dokazuje to též skutkem; tuším, že málo kdo bojoval za rodnou zem s tak zuřivou a vytrvalou udatností a s takým válečným umem, jako Ačiňané. Bojují proti nepříteli, jenž dobře ozbrojen plýtvá penězi, slibuje odměny, řády a rozličná vyznamenání; v každé evropské zemi za podobných poměrů vyskytnou se zrádcové, kteří nepříteli slouží za vyzvědače, za vůdce při vnikání do země, avšak mezi Ačiňany nebylo špehů ani zrádců. Když Ačiňan holandské vojsko vedl, činil to vždy z donucení a přiváděl Holanďany buď na špatnou cestu neb přímo do zálohy i dával se při první příležitosti na útěk. Nikdo z podmaněných dosud Ačiňanů nebojoval ve spolku s Holanďany proti svým krajanům. Jsou příliš hrdi, aby i za dobrý plat pro Holanďany pracovali — hmotná práce udatného Ačiňana snižuje. Darmo snaží se Holanďané přemluviti podmaněné Ačiňany, aby přicházeli prodávat ovoce a potraviny na trh do hlavního sídla holandského, do Kota Radja čili Kratona; přišlo jich sice několik, avšak žádali za potraviny báječné ceny a smlouvání neznají, při tom vedli si hrdě a zpupně, zamračeně sedíce u svého zboží a pravidelně domů je nazpět nesli. A tak obchod ani s podmaněnými Ačiňany a vůbec obcování s nimi se neujalo. Ani do vesnice podmaněných Ačiňanů se Evropan neodvažuje, neboť i tam z houští padají výstřely; Ačiňanek jako by ani nebylo, ty ze svých vesnic a domů ani nevycházejí. Při rozhorčenosti takého boje, jaký se vede v severní Sumatře, nebývá zajatých: obě strany zajaté zabíjejí bez pardonu. A staloli se přece, že přivedli zajaté Ačiňany do Kratona (nyní holandského), tu za krátko steskem *) po otčině a svobodě umírali. Nenávist k Holanďanům stala se u Ačiňanů

*) Ačiňané v holandském zajetí umírají vesměs zvláštní nevyléčitelnou nemocí, k jejímuž povstání valně přispívá hluboký duševní zármutek,

dědičnou, neb vidí, že Holanďané podmanili vůkolní sousední kraje v severní Sumatře, kde dříve vyznavači proroka sami měli rozhodný hlas. V severní polovici Sumatry je všude roztroušeno mnoho Ačiňanů, kteří sebe nepatrnější jho bělochů nemile nesli a jim statečný odpor kladli. Než nadarmo: vždy blíže pronikali Holanďané k ačinské říši a srážka byla nevyhnutelná. V Ačiňanech žije velmi živá tradice a paměť věků minulých: „My jsme vládli ještě nedávno v těchto zemích, tímto mořem, kde nyní vládnou bílí psové.“ Holanďan jest u nich souhrným ponětím všeliké mrzkosti, ale rovněž tak smýšlí holandský voják o Ačiňanech. Ačinské děti znají jen dvě malajská slova: *anďing blanda* (bílí psové) a vzrostše, klewangem dokazují nenávist, zasetou v dětské srdce. Zapomněli na bývalé krvavé sváry mezi sebou, na ustavičné vnitřní boje obce proti obci a spojili se svorně proti společnému nepříteli. Všude jinde v holandských osadách je vojsko naverbováno z tuzemců za dobrý plat, však nikomu ani nepřipadne, aby též z podmaněných Ačiňanů pomocné vojsko bylo utvořeno. Ačiňané neučí se malajštině, aby se přímo s Holanďany dorozuměti mohli; vesnice jich nejsou Evropany navštěvovány, kdo tam přišel, více se nevrátil, a proto je navštěvování ačinských vesnic vojákům přísně zapovězeno.

Ačiňané živí se buď vzděláváním rýžových polí (hlavně uvnitř země), buď rybolovstvím neb obchodem (hlavně obyvatelé pobřežních krajin). Pobřežní obyvatelé provozovali loupežení na moři co řemeslo, stříleli z pouhé zpupnosti po holandských lodích, nedávali jim přistáti k ačinským břehům a příležitostně je přepadali, kdežto ke korábům pod praporem anglickým a americkým chovali se mnohem šetrněji. Než přece stalo se, že přepadli též anglický koráb; Anglie obrátila se k holandské vládě s důraznou žádostí, aby se starala o bezpečnost plavby i ve svých mořích. Holandsko mohlo této bezpečnosti dosíci pouhým křižováním několika válečných lodí kolem ačinských břehů, jako to dělá dlouhá léta okolo Bornea, tak že ani nebylo třeba vstupovati s Ačiňany ve zvláštní vyjednávání a smlouvy. Smlouvy po dobrém uzavřené nikdy nebyly od obyvatelů v indickém archipelu plněny, a neplnění jich bylo vždy Holanďanům podnětem k válce; obyvatelé posud říkají: smlouva je papírová a papír lze roztrhati, zničiti, spáliti, zahoditi atd. R. 1857 byla učiněna taká smlouva s ačinským sultánem, sídlícím v Kratoně, dle níž Holanďané co do provozování obchodu na roveň byli postaveni s Angličany a Amerikány. Ve smlouvě bylo výslovně vytknuto, že J. V. sultán zamezí loupežení na březích mořských a spolu s Holanďany vyplení mořské loupežníky zúplna. Dlužno poznamenati, že v indickém archipelu mořské loupežení od jakživa kvete, jsouc v mnohých místech jedinou výživou pobřežního obyvatelstva, a že provozování takého řemesla nepokládá se tam za provinění, nýbrž naopak za důkaz statečnosti a námořnické zručnosti. Brzo bylo patrno,

---

stesk a touha po otčině. Strašná ta nemoc vládne na ostrovech indického moře mezi domorodci, a nazývá se *beri-beri*; o podstatě její jsou lékaři ještě mezi sebou ve sporu. Dle příznaků krve řadí se vedle zhoubné malokrevnosti (anaemia perniciosa), chlorosy a skorbutu, k čemuž ještě přistupuje ochromení nohou; smrt nastupuje velmi rychle, při úplné paměti nemocného, s příznaky náhle povstalé vodnatelnosti plicní.

že sultán neměl buď chuti neb moci, aby poddané své k zachování smlouvy donutil; konečně po dlouhém marném vyjednávání Holanďané r. 1873 vypověděli válku ačinské říši, chtějíce ji přivtěliti k svým osadám. Že to Ačiňané nechali k válce dojíti, stalo se přičiněním muže, jenž u dvora sultánova měl tehdy rozhodný vliv a jenž pak po 6 let řídil válčení Ačiňanů proti Holanďanům. Muž ten byl Habib Abdul Rachman, obyčejně jen Habib zvaný, mohamedánský kněz, rodem Arab, jenž po bouřlivém a dobrodružném mládí navštíviv Cařihrad a Paříž v Atjeh se usídlil. Ačiňané vypravili poselství k Angličanům, prosíce, aby je vzali pod svou ochranu, ale prozřetelná Anglie je odmítla. Snad ona lépe znala pravý stav věcí v Atjeh a povahu lidu než Holandsko; snad znala vrtkavost a udatnost Ačiňanů, snad vrozeným svým kupeckým čichem čenichala, že tu málo se dá vydělati. Vyjádřila pouze opět pevnou naději, že Holandsko postará se o bezpečnost mořského plavání blíže severní Sumatry. Holanďané nedali si záležeti, aby se trochu důkladněji seznámili s nepřítelem, s nímž jim nastane válka; spoléhajíce se na svou moc a zbrojnou sílu, šli na slepo. Tanulo jim na mysli, že podmaněním Ačinu zmocní se spolu velmi výnosného a rozsáhlého obchodu s pepřem, jejž Ačiňané vedou, a že na obchod i vývoz pepře uloží vysoký tarif k naplnění Batavské pokladnice. Brzo potom dověděli se v Batavii, že s toutéž prosbou se ačinské poselství vypravilo i k vládě amerických Spojených obcí, i pospíšili sobě vypověděti válku, aby tak předešli každou jinou moc, chtějící se míchati do vnitřních záležitostí holandských osad.

Od r. 1873 trvá válka stále. První výprava v dubnu toho roku s 3000 mužů počatá, skončila se ustoupením Holanďanů; zpráva o tom způsobila nemalý poplach v Batavii a v Hágu. Vojsko prodralo se skrze močály a houště asi dvě hodiny dovnitř země, ale po smrti generála Köhlera, zabitého ačinskou kulkou, ztrácelo ducha: nikdy před tím nesetkalo se s tak zoufalým a vytrvalým odporem, s tak dobře a všeobecně ozbrojeným nepřítelem jako zde. Obávali se, aby spojení mezi pobřežím a jich táborem nebylo přerušeno. Dle ustanovení válečné rady opustili Holanďané zem po dvouměsíčním válčení, ničeho nepořídivše. Návrat odůvodnila rada oficielně tím, že nastalá doba dešťů překáží postupu válečných operací — tak asi, jako mlha v bitvě Sadovské překážela vítězství Benedekovu. Porážka Holanďanů vzbudila velké pohnutí myslí v tuzemcích holandských osad, tak že v Batavii činili o překot přípravy k mocnější a důraznější výpravě proti Atjeh; vůdcovství svěřeno osvědčenému generálu van Swietenovi, jenž koncem téhož roku s 8000 mužů válku znova počal. Neměl úlohu snadnou. Země a podnebí byly Holanďanům takřka úplně neznámy; nevědělo se, jeli Ačiňanů 2 miliony neb 200 tisíc; nyní po první výpravě již věděli, že každý Ačiňan je spolu udatným bojovníkem a že rybáři, kteří ustavičně a bez bázně své řemeslo provozovali před očima loďstva holandského, účastní se též všech půtek proti bílým mužům. Kdož mohl tušiti, že Atjeh je země cizincům osudná, že v pobřežních místech (na budoucím bojišti) ustavičně zuří záhubné zimnice a břišní nemoci, že uvnitř vedle divokrásných lesů a rozkošných hájů prostírají se bahna, z nichž palčivé paprsky tropického slunce smrtonosná miasma vyluzují.

A skutečně; na Atjeh silněji než v ostatních tropických krajinách pálí slunce a bolestně praží tělo Evropanovo, kdežto v jiné dni opět vane z hor a lesů studený větřík, snadno pronikaje do dřevěných domů a baráků, vystavěných s průvanem dle požadavků tropického ponebí. Van Swieten vytáhl s takovou silou, jaká prvé nikdy nebyla prohromadě ve výpravách proti indickým tuzemcům. Dříve ještě než vojsko přistálo, vypukla na loďstvu cholera, a mnoho vojáků umíralo. Duch válečný byl však nezdarem první výpravy tak rozohněn, že pochod do země počat byl s příkladnou energií; po velikých obapolných ztrátách dobyli Holanďané opevněného sídla sultánova, Kratona, kteréž spolu bylo náboženským středem a též pohrobištěm ačinských sultánův i knížat. Ačiňané totiž vidouce, že proti granátům a rychlostřelné zbrani nemohou státi, sebrali říšské klenoty v noci se tajně vyklidili z Kratona, a couvli do vnitř země. Po pádu Kratona domnívali se Holanďané, že válka je ukončena a že nepřítel co nevidět přijde žádat za mír; v tom domnění opustil van Swieten bojiště, odevzdav velitelství gen. Pelovi a část vojska byla odvolána do Javy. Ačiňané uživše této přestávky sesílili se, a nyní teprv počala vlastní válka. Holanďané spálili přes 200 ačinských vesnic, dobyli mnohých pevnůstek a mnoho nepřátel pohubili; ovšem se i Ačiňané mstili.

Od té doby válčí se s malými přestávkami až do dnešního dne. Zimnicí a břišními nemocmi umíralo rovněž mnoho hol. vojáků jako zbraní nepřátelskou; stará pravda, že válka pohlcuje nejlepší lidi, osvědčila se i v severní Sumatře: starší vojáci hol. vojska, utužení v bojích a nepohnuté stojící v nejprudším ohni, mizeli vždy více, nastalé mezery musily býti vyplňovány nováčky málo zběhlými a rekonvalescenty. Vojenská nemocnice blíže Kratona, zařízená na tisíc nemocných, ustavičně je přeplněna; mimo to přijíždějí čtyřikráte za měsíc dva parníky pro těžce nemocné, aby vezmouce jich po každé 120—150, dopravili je do lepšího ponebí a zdravějších míst, do Padangu neb do Batavie. Pravidelně každý nově do Atjeh přišlý Evropan dostává po krátkém pobytu zimnici, která často úporně se vracuje, ničíc tělesné i duševní síly chorého. Proto nechává vláda jeden rok vojáky na Atjeh, načež je do zdravých míst překládá a teprva za nějakou dobu opět na bojiště povolává. Rozumí se, že vojáci vrátivše se jsou již méně schopni odporovati zhoubnému ponebí a svízelům válečným a že mnozí z nich opět začínají churavěti, načež po druhé nastupují zpáteční plavbu do Padangu neb Batavie, a za nějaký čas vracejí se opět do Atjeh: a tak se tento oběh stále opakuje. Takové převážení chorých vojáků stojí velmi mnoho peněz; parník pro nemocné přijde vládě co den průměrně na 1000 zl., a uvážímeli neobyčejnou drahotu všech věcí na Atjeh, uvážímeli, co stála dvouletá blokáda ačinského pobřeží provedena holandským loďstvem, a co stálo sedmileté vydržování mnoha tisíc mužů na válečné míře, nepřekvapí nás, že na válku v Atjeh padlo co rok průměrně 15—20 mil. hol. zlatých a že za vydaných 100 mil. zl. jest úspěch pořád ještě velmi nepatrný.

Během času vždy patrněji se jevilo, že hlavním ředitelem ačinské činnosti v radě i v boji jest Habib, rovněž výborný diplomat jako důmyslný vůdce. Řečené přepadnutí vojenské holandské nemocnice blíže

Kratona stalo se několika marodéry z těkavých rot Habibových, jenž tím chtěl odvrátiti pozornost Holanďanů, aby se sám zmocnil Ololeh, přístavního jejich místa v Atjeh. Doba byla tomu příznivá, značná část vojska odtáhla s generálním guvernérem van de Hijdenem potrestat zpurnou obec Gedung, a v Kratoně zůstala jen nepatrná posádka. Tu najednou vtrhly roty Habibovy ne směrem ke Kratonu, nýbrž do úžiny Baradinské a do čtyr mukimů (mukim = obec ačinská), jichž kníže činného boje proti Holanďanům málo se účastnil. Tytéž roty čítající přes 3 tisíce mužů mohly snadno spáliti vládní budovy kolem Kratona, čtyři vůkolní kampementy a zničiti nahromaděné tu zásoby potravin, zapáliti nemocniční budovy a způsobiti strašné krveprolití mezi bezbrannými nemocnými, kteří po sedm dní v ustavičném panickém strachu před Ačiňany vězeli. Sedm nocí za sebou bylo obyvatelstvo Kratona a vůkolních kampementů po každé aspoň třikráte allarmováno — byla to hrozná doba!

Po návratu vojska z Gedunga počala třetí výprava proti Ačiňanům. Vojsko vtrhlo do země až k Mantassi, pálíc vesnice a ničíc úrodu, při čemž nepřítel jen do malých šarvátek se pouštěl a dále dovnitř země směrem k Zlatohoře ustupoval, chráněn lesy a močály. Mantassi, sídlo Habibovo, bylo útokem vzato a spustošeno; mešetu, kde Habib byl kázal i bohoslužbu konal, zaujali nyní holandští vojáci. Asi čtvrt hodiny odtud rozložili se na březích řeky Atjeh, čekajíce opět marně, že nepřítel přijde s návrhem míru. Vesnice Pekan-baru, Senelop, Mantassi a Lampassi byly do základů spáleny co bydliště a působiště Habibovo. Tábor Holanďanů byl daleko uvnitř země, kamž posud před tím nikdo z Evropanů nepronikl (5^0 27′ sev. š. a 95^0 28′ vých. d.), země to před tím úplně neznámé, pokryté ovocnými háji a rýžovými poli, s překrásnými vyhlídkami na hory vzdálené odtud asi 10 hodin cesty. Tak leželi tu Holanďané mnoho měsíců, ježto dále postupovati nebylo možno pro nastalou dobu dešťů. Tu stala se neočekávaná událost: Habib, pozbyv znenáhla vlivu na ačinské vůdce a ztrativ válkou všechen svůj majetek, po krátkém vyjednávání přišel do holandského tábora, i vzdal se (13. října 1878); podmínky jeho podrobení ochotně byly vyplněny: dostal doživotní roční podporu 30.000 hol. zl., bezplatný průjezd do arabské Mekky na válečném parníku Curaçao a čestnou palbu z děl při nastoupení této plavby. Spolu s ním dobrovolně se podrobil kníže Tuku Muda Bajit, náčelník sedmi Spojených obcí, tchán Habibův; na důkaz poddání svého přijal rozličné cenné dary od holandského velitele. Opět mnozí myslili, že odjezdem Habibovým válka jest ukončena, ale za nedlouho přesvědčili se, že ubyli jen dva nepřátelé a že poměry zůstaly tytéž jako dříve. Vojna začala opět. Vzdalo se sice ještě několik ačinských vůdců, jako Tuku Ismail, Tuku Bentana a j., hlavně proto, aby spustošená rýžová pole mohli dáti vzdělati. Avšak Ačiňané poslouchají svých vůdců, jen pokud plní vůli lidu; když se vůdcové o své újmě pokořili, setrval lid dále v nepřátelství proti Holanďanům a nevraže na své poddajné náčelníky, kteří ostatně jen potud budou uznávati nadvládí Holanďanů, pokud tito blíže nich budou tábořiti. Jsou to diplomatické kousky: jak úrodu s polí domů dostanou, začne opět stará píseň fičících kulek a klewangů. Tak

dle posledních zpráv Tuku Muda Bajit vzbuzuje nedůvěru Holanďanů a hledí na nich jen peníze vymoci. „Těžký zlatý řetěz, jejžto jste mi darovali, někdo mi ukradl, i žádám v náhradu dva tisíce tolarů; říšské naše klenoty nemohu vám vydati, ačkoliv jsem to slíbil, neb jsem je musil z nouze zastaviti a teď nemám, čím bych je vyplatil“ — tak si stěžuje Muda Bajit holandskému veliteli; řetěz ostatně nikdy nesměl veřejně nositi z bázně před svým vlastním lidem.

Ukončení války se takto protahuje, nepříteli poskytuje se čas k sebrání sil a soustředění všech ačinských rot právě tam, kamž Holanďané chtějí vtrhnouti, totiž do 26 Spojených obcí, do kterých obyvatelé spustošených vesnic se uchýlili. V čele těchto válečných sil ačinských stojí nesmiřitelný panglima Polim,*) jenž většinu svého jmění na válku již obětoval. Po boku jeho účinkuje imam Longbattah, nejvyšší kněz, jenž dříve měl své sídlo v Kratoně, boháč, který veliké množství zlata a klenotů v Singapore pod ochranu anglických úřadů uložil; on vždy v Kratoně korunoval voleného sultána, který teprv pak uznán byl. Po smrti posledního sultána nebyla nová volba před dobytím Kratona pro válku vykonána, po ztrátě Kratona pak vůbec vykonána býti nemohla. Ale to, že Ačiňané sultána nemají, nic nezměnilo v jich dalším válčení; zbraně a střeliva mají hojnost. Z míst, zaujatých nepřítelem celé roty tuzemců táhnou do nepodmaněných ačinských krajů, do území 26 a 22 Spojených obcí, k Zlatohoře, očekávajíce tam příchod hol. vojska, ježto však posud (v březnu 1879) mešká u Mantassi: svízele a trampoty šestiměsíčného táboření za tropických dešťů a větrů, s vracející se každý měsíc strašnou povodní, kde celý tábor musí spásu hledati v rychlém útěku do míst výše položených a tam nocovati na siré zemi, v loužích, promočených a zaplavených rýžových polích, pod širým nebem — toť upomínka na pobyt v Mantassi. Pokud doba dešťů potrvá, nelze vytrhnouti do 26 Spojených obcí, neboť krajina jest obrácena v bahno, a postup ku předu nemožný. Dlouhé táboření demoralizuje vojáka i ničí vojenskou kázeň — a kdo přestál několik takých děsných povodní, ten i se svou nejstatečnější myslí ponenáhlu stává se mrzutým, lhostejným, mlčenlivým i touží po změně, třeba by i k smrti vedla. Po povodni nanešené bláto a bahno vysýchá pod žhoucími paprsky tropického slunce, a šíří smrduté a zhoubné výpary, a bahenní zimnice slaví své hody. Sotva pak následky povodně minou, hle tu opět voda stoupá: horská řeka Atjeh, která dříve plynula s neobyčejnou klidností, jest nyní divokým a dravým proudem, ječícím sterými přítoky s blízkých hor, a znovu začíná útěk, znovu tábor mizí pod vlnami, opět jest komunikace s Kratonem na několik dní přerušena, neboť cesta zmizela pod vodou.

Válka s Ačiňany není více populární; trvá příliš dlouho, vyžadujíc veliké peněžité oběti a četné životy lidské. Nejen v Holandsku ale i zde toužebně každý si přeje ukončení boje, jenž kromě nových ohromných výdajů nic neslibuje. Vláda sama by ráda válčení zanechala i s výhodnými podmínkami pro Ačiňany — než jak to učiniti? Od-

*) Panglimy zovou se voličové ačinského sultána; jest jich šest a jsou sami opět voleni z knížat ačinským lidem.

táhnouti z vybojované země bylo by tolik jako prohlásiti se za přemožena, a toho vojenská čest nedovoluje; vytrhnouti pak ještě dále dovnitř země, jest tolik jako prodloužiti válku na dlouhá a dlouhá léta. Též není lhostejno, když veškero vojsko holandsko-indické je soustředěno na Atjeh, neb v obyvatelstvu ostatních hol. osad snadno může vzniknouti vzpoura na několika místech zároveň, jakož celá historie indických osad není leč řadou potlačovaných vzpour a odbojů. Mezi vojskem holandským též nadšení pro válku klesá, i bude třeba osvěžiti armádu novými živly a novou kázní. Holandské vojsko v Indii (počtem 25.000 mužů, z nichž 11.000 je na ačinském bojišti, asi 5000 je pro nemoc a p. k boji neschopno a 9000 je roztroušeno po ostrovech indicko-holandského archipelu) skládá se z rozmanitých živlů národních: jen čtvrtinu jeho tvoří Holanďané, tři čtvrtiny jsou cizinci, a sice jedna čtvrtina Němci, jedna čtvrtina Francouzi a poslední čtvrtina skládá se ze zástupců ostatních národů evropských. Tatáž rozmanitost je ve vojště, naverbovaném z rozličných tuzemců indického souostroví, a vojáků tuzemců je pomalu třikrát více než vojáků Evropanů — tvoří tedy vojsko bojující v žoldu holandské vlády pestrou směsici plemen, jazyků a věr. Holandské komando a vojenská kázeň drží pohromadě tyto různorodé živly, a Ačiňané snad ani netuší, jaký ethnografický a linguistický kaleidoskop poskytuje jich nepřítel. Prostý Holanďan nerad vstupuje do koloniálního vojska, dobře věda, že osud koloniálního vojáka je kalich plný hořkosti; vypomáhá si tedy vláda najímáním garibaldianů, karlistů a komunistů. Holandští důstojníci však často přecházejí z Holandska do řad evropského vojska v Indii, neboť kromě zvýšeného platu a gratifikace počítá se jim každý rok strávený v Indii za 2 služební léta, a pak rychleji postupují než doma. O vojenské lékaře též je veliká nouze, i zde cizinci vypomáhají; jsou to lékaři z Německa, z Dánska a z rakouského Slovanstva (tři Čechové, dva Poláci, jeden Horvat z Vojenské Hranice a dva Slováci, kteří však za Maďary se vydávají), mimo to jeden Rumun z Rakouska, jeden Maďar a jeden Němco-Maďar z Uherska. —

Od lékařů snadno přejíti ke hřbitovu. Projdešli Kraton a dášli se pak na levo okolo továrny na vyrábění ledu, dojdeš po neschůdné cestě na hřbitov, v němž z nejrůznějších končin pán nepán na nocleh se sešli. Hřbitov prostírá se co zelená lučina asi na půl míle a končí u horské stráně; z lučiny vynikají malé rovy, kam oko dosáhne: jsou to hroby zimnicí zemřelých a v boji padlých vojínů. Práchniví v těchto rovech všecky šarže holandského vojska, od generála (zde pochován gen. Pel † 1876) až do obecného vojáka, všecky odbory holandského vojska, od pěchoty, jízdectva, dělostřelectva, inženýrství až do vojensko-lékařského odboru, z něhož tu práchniví dva lékaři: jeden zhynul zimnicí a druhý padl byv naskrz proboden ačinskou pikou. Odpočívají v těchto hrobech zástupcové všech evropských národností, též zástupcové plemen z širošírého indického archipelu, pak černoši z Nové Guiney, neboť i ti bojují v řadách holandského vojska — dále Číňané, kteří opustivše svou nebeskou říši do Atjeh houfně přitáhli v zápětí za holandským vojskem co kramáři a řemeslníci. Práchniví zde trestanci z nejrozličnějších míst indického souostroví, aniť musí sloužiti Holan-

ďanům místo koňů, velbloudů a slonů co nosiči a vysílením umírají jak mouchy. Konečně dříme nedaleko hřbitova věčný sen několik ačinských pokolení. — Pokojné tu vedle sebe sousedí vyznavači Kristovi (katolíci a protestanti rozličných sekt), vyznavači Mojžíše, Mohameda, Konfucia, Buddhy a fetišisté. Je to hřbitov kosmopolitický jak v národním tak i náboženském ohledu, a je též bez kříže, bez půlměsíce, bez všelikých jakýchkoli odznaků náboženských a národních. Mimovolně vnucuje se myšlenka, že dosti již padlo obětí, a přece více než třetina ačinského území je zaujata doposud nepodmaněnými tuzemci. Nastanou o toto území ještě pernější půtky než dříve, a když čtenář pročítá tento náčrtek, je boj již dávno v plném proudu.

II.

Nejdůležitější půda v Ačinu je severovýchodní jeho část, kde leží též hlavní místo Kraton čili Kotta Radja (Kotta = město, radja = knížecí) s bývalým sídlem sultánovým. Kraton byl jádrem ačinské říše; kolem hlavního místa leží 3 okresy neb spolky obcí, jež s Kratonem tvořily původní území ačinského plemene. Toto rozdělení pochází ze 17. věku; okresy nazývají se dle počtu svých obcí (jak to je též v střední Sumatře u Malajců), a tak rozeznávají XXVI, XXII a XXV mukimů (neb sagi). Na západě od Kratona jest: XXVI mukimů, na jihu: XXII mukimů s hlavním středem Rudupem na úpatí Zlatohory, na východě: XXV mukimů. Z těchto mukimů pocházejí všickni Ačiňané, odtud rozšířili se zakládáním osad neb válkou po velké části pobřeží a nová sídla založili. Pedirci, kteří hlavně západně po severním pobřeží bydlí, rozeznávají se vždy od vlastních Ačiňanů a mají jiné zřízení, rovněž jako Malajci, kteří uprostřed Ačiňanů a Pedirců na pobřeží se usadili.

Ačiňané liší se zevnějškem a řečí velmi nápadně ode všech ostatních obyvatelů Sumatry; jich původ a příbuznost ještě jsou temny. Jsou vzrůstu většího a úhlednějšího než ostatní jich sousedé, jsou štíhlí a dobře rostlí, svižní a hbití. Mají velmi špatnou pověst, ale ta pochází od jich nepřátel. Evropského ponětí o humanitě jim Evropané dokonce nevštípili, aniž jim jakých ctností byli vzorným příkladem, pracujíce o jich vyhubení. Celkem mají všecky vady indických tuzemců: jsou náruživí milovníci hazardních her a kohoutích bojů, kouří opium a žvýkají betel. Hlavní nectností jich jest, že se nedají, kdežto na př. Javané s těmitéž vadami jsou hodní, poněvadž poníženě poslouchají a před Evropanem na bobek sedají, jen aby se menšími zdáli; u Ačiňanů jsou Javané za svou holubičí povahu, za svou měkkost a poddajnost v největším opovržení: pokládali to za velikou urážku, když gen. van Swieten Javana co vyslance svého k nim vypravil; lid v rozhořčenosti vyslance utopil, kdežto provázející jej dvě osoby nazpět se vrátily do hol. tábora. Ačiňané předčí nad ostatní archipelská plemena činností a čiperností, v obchodu a zemědělství jsou podnikaví a obezřelí; šizení v obchodě, jež jim vyčítají, kvete ovšem i v Evropě.

Ačiňané vyznávají islam a říše jich byla jediná, která v době

svého květu pozorovala a stopovala vývoj a snahy islamu a ve svých válkách spolu islam šířila. Zároveň uznává ačinská říše tureckého sultána za hlavu islamu. Knížata byli od věků velikými horliteli za islam, kdežto prostý lid choval se dosti chladně, neb islam holduje neobmezené moci knížat, kdežto lid lpěl na prastarých malajských řádech, dle nichž vyvolenci lidu tvoří říšskou radu, která knížete volí i sesazuje, jeho jednání pozoruje a spolu s nižšími vyvolenci lidu soudní výroky činí. Byly dvě strany na Atjeh: arabská a národní, čili absolutistická a demokratická, z nichž brzo první brzo druhá vrch měla. Národní strana, majíc sílu a kořeny své v minulosti, nikdy nepozbyla své moci a byla svou demokratickou snahou v odporu s islamem, jehož rozličná přikázaní neplnila, denní modlitby, posty a slavnosti zanedbávala — lid navštěvuje pouze v pátek mečetu, kdež bývá malé kázaní v arabské řeči. Kněží je ale mnoho (haďji); ti bojují též v čele lidu proti Holanďanům a verbují mezi svým stádcem odvážné lidi, kteří ve spolku se smrti obětují, t. j. rozčileni opiem vrhají se na Holanďany a bojují zběsile, řvouce: La illaha illa 'llahoe Mohamedoe rasaloe, až konečně prostříleni a probodáni umírají, aby v ráji Mahomedově procitli k věčnému blaženství.

Ačiňané jsou dobří zemědělci a zahradníci a obratní hedbávníci, ženy jich výtečně tkají velmi tenounké a drahocenné látky z hedbáví; z bavlny vyrábějí velmi trvanlivou látku. Obchod vedou s pepřem; kafr, benzoe, damar, rotan atd. opět Battakové ze vnitřní Sumatry jim přivážejí. Nyní obchod válkou zcela přestal, dříve však tisíce a tisíce pytlů pepře ročně vyváželi, hlavně z vesnic podél východního pobřeží, jež se pro pěstování pepře výtečně hodí; vesnice povstaly zde zcela prostě: podnikavý muž shromáždil peněžitými zálohami několik osob, hledajících práci a výživu; kus pozemků blíže řeky neb potoka očistili a posázeli; po vypučení prvních štípků plantace se rozšiřuje. Každý, kdo zálohu dostal, odvádí plody své práce za určitou cenu náčelníkovi a umenšuje takto svůj dluh, až docela je splacen. Daříli se podniknutí, povstává za málo let vesnice na místě, kde dříve nebylo stopy po člověku, kde pouze dravci řádili. A opět za málo let, tou měrou jak zemědělství a obchod prospívá, povstává malý neodvislý státek, který o sultána málo se stará. Podnikatel je pak náčelníkem státku, dělníci i po zapravení zálohy uznávají jej za pohlavára, on pak dává si titul tuku, tuanku ano i radja, kterýžto titul přechází na nejstaršího syna. On jmenuje podřízené náčelníky a kněze, jichž úřad též velmi často přechází na dědice. Pokud je stát mladinký aneb jeli poloha nepřízniva rozkvětu jeho, uznává panství sultánovo; pakli pohlavár je bohat a dosti mocný, aby se udržel, málo dává na sultána a jest konečně neodvislý. Tento stav zavdával příčinu k domácím válkám mezi knížaty a sultánem, při čemž krveprolití bylo nepatrné a jediná snaha byla spáliti sokům co možná nejvíce domů a polních plodin. Před první holandskou výpravou bylo asi 23 ačinských knížat, z nichž pouze 4 uznávali panství sultánovo. Rozumí se, že moc sultánova sesílením knížecí moci vždy více klesala. Kromě území sultánského, odkud sultán své příjmy má, sluší ještě se zmíniti o vasalních státech, které, jako Pedir a Pasei, k uznání sultána válečně byly donuceny aneb které povstaly kolonisací

neobývaných míst buď snahou ačinských podnikatelů neb snahou malajských osadníků, přišedších ze střední Sumatry.

Území sultánovo skládá se ze tří oddílů, známých jmenem XXV, XXII a XXVI mukimů. Obyvatelstvo Kratona bylo též zahrnuto v tyto oddíly. Členové XXII mukimů obývají pouze vnitřek Ačinu, výhradně zabývají se pěstováním rýže, a zřídka kdy přicházeli do Kratona neb k pobřeží, kdežto vesnice ostatních oddílů blíže pobřeží leží, a obyvatelé jich obchodem, plavbou a rybolovstvím se živí. Mukim je souhrn několika vesnic, tvořících jednu obec; každý mukim má svého představeného (pangulu), jenž však o své moci nic vykonati nemůže a ve všem se svými podřízenými raditi se musí, a svého kněze (imam), jenž náboženské záležitosti řídí. Výše těchto obecních pohlavárů jsou náčelníci Spojených obcí, jichž úřední jmeno je panglima a již se oslovují jmenem tuanku. Každý oddíl má dva pohlaváry; vesničtí představení v důležitých věcech sdělují usnešení obce panglimům, a když tito s obcí nesouhlasí, je v obci nová porada, až konečně je jednomyslnost aneb opak. Šest panglimů tvoří říšskou radu, která ve skutečnosti má všecku moc; panglimové jsou dědiční vůdcové lidu a od sultána nemohou býti sezazeni. V posledních letech přistoupil ještě k říšské radě Habib Abdul co říšský správce a všecku moc v sobě zahrnoval. V jakém byl poměru k panglimům, není známo. Usnešení obecní, s nimiž panglimové souhlasí, sdělují sultánovi, jenž prostě je musí zachovávati; sám však musí míti souhlas říšské rady, chceli něco vykonati. Bez souhlasu panglimů nemůže svého následníka ustanoviti; umřeli pak bez tohoto ustanovení aneb bylli vládou sesazen, volba nového sultána koná se od šesti panglimů, ačkoli tradice žádá, aby co možná drželi se panující rodiny. Sesazení sultána stává se, když jedná proti zemským zákonům aneb skutkem svou neschopnost k vládě dokáže.

Příjmy zemské připadaly sultánovi, jenž za to každému panglimovi musil ročně vyplatit sumu pěti liber zlata; často však zůstával jim dlužen. Příjmy zemské sultána záležely z 5% cla, placeného cizími koráby z přivezených do Ačinu tovarů; za vývoz nic se neplatilo a jiných daní *nebylo*. Holdovací roční dary vasalů byly obráceny k vydržování členů sultánské rodiny, než i vasalové dávají jen, co se jim ráčí, a tak bratří sultánovi nežili ve skvělých poměrech. K vybírání příjmů z cel a k pořádání obchodních poměrů vůbec jmenoval sultán (a ještě nyní každý pobřežní kníže) zvláštního hodnostáře (sjabandar), jenž je u velké vážnosti a jenž přirozeně s cizozemskými kupci nejčastěji obcuje; vyjednává s nimi o sumě peněz, kterou zapraviti mají, a béře, možnoli, více než 5%, pamatuje při tom na sebe.

Nádhera ačinského dvora byla dříve pověstna, neboť tam vládli mocní vládcové, čítající mezi své vasaly téměř všecka knížata osad. Obchod a pěstování pepře tehdy kvetlo; brány Kratonské byly pobity stříbrnými deskami, 300 zlatníků ustavičně pracovalo v dílnách sultánových; silné stráže chránily Kraton uvnitř, kdežto venku v noci ustavičně 200 jezdců patrolovalo; sultán měl 2000 kovových děl a na sta vycvičených slonů. Ze všeho toho nezbylo nic. Kraton, když byl vzat od Holanďanů, byl velmi zanedbaný, nečistý, napolo se rozpadávaje;

sultán, jenž nedlouho před tím zemřel, byl slaboch bez moci, s příjmy skromnými, náležel vůbec k nejchudším knížatům celého archipelu. —

Pedirci žijí na východním pobřeží severní Sumatry; před válkou vládl nad nimi kníže od sultána závislý, obyčejně to byl jeden z jeho synů či příbuzných. Kníže pedirský se Holanďanům pokořil. Pedirci mají temnější pleť než Ačiňané, ačkoli jinak málo od nich se liší; jsou výteční zemědělci a pěstují pepř. Přemnozí z nich ubírají se šikmo přes horstvo na západní pobřeží, kdež pěstováním pepřových zahrad peníze vydělávají a s penězi opět domů se vracejí.

Malajci v ačinské říši jsou usazeni hlavně v Analabu, Labuan-Haďi, Tampat-Tuwanu, Asahanu atd.; zde národnost, jazyk, zvyky, právní poměry své úplně zachovali. Uvedené osady byly založeny na počátku nynějšího věku. Starší malajští kolonisté byli rozděleni v XII a VII mukim, a pozdější příchozí přidružili se k těmto obcím.

Ke konci zmíníme se zvláště ještě o Abdulu Rachmanovi, jenž tak velice přispěl k vypuknutí války r. 1873. Chtěl obnoviti staré spojení s Tureckem, uznati nejvyšší vládu sultánovu a vyprositi jeho pomoc k vyhubení Holanďanů na Sumatře. Příslušná prosba byla všemi ačinskými knížaty podepsána. Sidi Mohamed (jak dříve Habib slul) pochází z pedirského kraje a narodil se okolo r. 1828. Otec nebyl spokojen s chováním synovým a usoudil mu barbarský trest, totiž aby na kocábce bez vesla a potravy na širém moři byl opuštěn a tak zahynul. Při vykonávání ortele namanul se francouzský obchodní koráb; kapitánovi se hoch zalíbil, poprosil otce, aby mu ho postoupil, což se i stalo. Hoch přišel do Francie. R. 1852 navštívil Rotterdam, Amsterodam a Hág, načež se vrátil do Paříže. Zde byl přijat v audienci od tehdejšího předsedy francouzské republiky co vyslanec ačinského sultána: sultán prý si přeje udržovati styk s Francií a posílá presidentovi skvostnou tabatěrku, práci to čínskou. Sidi Mohamed obdržel od presidenta psaní a drahocennou šavli pro sultána. Měsíc po této audienci zmocnil se president trůnu francouzského, a Sidi odebral se do Cařihradu, aby odtud skrze Mekku domů se navrátil. V Cařihradě měl audienci u sultána, jehož události na Ačinu velmi zajímaly a jenž mu udělil vysoký řád. Po návratu svém do vlasti pobyl Sidi nějakou dobu u ačinského sultána a odebral se později do Trumonu, kde začal působiti proti Holanďanům a vzbudil mezi knížaty velké rozčilení. Turecký sultán prý mu slíbil, že říši ačinskou v dřívějším lesku obnoví a rozšíří, i může prý se státi, že za několik let ačinský prapor bude vláti v Batavii; Francie přispěje prý Ačiňanům ku pomoci. Byla to řeč dosud neslýchaná. Ještě větší úspěch měl Sidi v Ačinu; pobouřil ačinská knížata, načež vyslána výše dotčená petice k „velikému pánu“ do Cařihradu. Turecká vláda skutečně r. 1869 poslala do Hágu několik otázek, žádajíc vysvětlení o poměru Holandska k Ačinu; dalších následků věc neměla. R. 1871 přistál v ačinském zálivu holandský parník Djambi, aby zde hloubku moře vyšetřil a při této příležitosti na vystavění majáku naléhal; spolu měl kontrolor Krayenhoff odevzdati sultánovi psaní od generálního guvernéra z Batavie. Avšak tu se naskytly překážky; nejdříve říšský správce prý nebyl doma — konečně přece přišli oba říšští správcové s průvodem na parník. Řečníkem byl první

říšský správce. Kladl váhu na své hovory s „velikým pánem" a ukazoval na to, že Ačin pěstuje přátelství s Turcií, Francií, Anglií a ostatními velmocemi, ale ubezpečování o přátelství Holandska že nechápe: kdy by skutečné chovalo přátelství k Ačinu, musilo prý by počíti tím, že by vrátilo Ačinu kraje jemu odňaté, jako Sibocha, Barus, Sinkel, ostrov Kas a státky na západním pobřeží — musili prý by Holanďané pomáhati ačinskému sultánovi proti jeho zpupným vasalům. Tak řečnil Sidi Mahomed, jenž v Ačinu byl nejvyšší důstojnost zaujal. Vše skončilo se v míru: mezi tím však týž Sidi čili Abdul Rachman požádal v Singapore pomoc proti Nizozemsku r. 1872, spolu povzbuzena vzpoura Batackých náčelníků proti sultánovi v Deli, jenž byl věrným vasalem Holandska. Nastalo nové vyjednávání s Ačinem, až konečně r. 1873 vypukla válka, k níž Ačiňané dobře se připravili. Po první výpravě Holanďanů, která se nezdařila, vliv Habibův ještě více se vzmohl i utvrdil. Všeobecný statečný odpor, s nímž se výprava ona v Ačinu potkala, dokázal, že lživé byly zprávy, líčící vnitřní poměry v Ačinu tak, jako by obecný lid Holanďanům přál, kdežto prý jen arabská strana (Habib a knížata) jich nenávidí, že prý lid jest od knížat svých potlačován, že mu to déle nelze snášeti, že si mnozí v něm přejí ochrany holandské — dále, že lid je oddán kouření opia a necudnosti v té míře, až odporu není schopen, že zbraně nosí více z marnivosti než udatnosti atd. atd. Pravda je, že hlavní stravou Ačiňanů je rýže se zeleninou neb se sušenou rybou. Maso a kuřata jedí jen o slavnostech. Nápojem jest voda, lihovin neznají. Čím vysvětliti jich udatnost? Jak oni živí se i Javané rostlinnou stravou a pijí vodu, i jsou nebojovní, bázliví co holoubátka.

Co vlastně Habiba pohnulo, že se r. 1879 Holanďanům vzdal, není dostatečně známo, neb o všem tom, co se děje uvnitř ačinského lidu, Holanďané nikdy nic nevědí, což svědčí o úplné odloučenosti a nesmířitelnosti válčících stran. Však i po odjezdu Habibově válka s Holanďany trvá dále, což je nejlepším důkazem, že jí chtějí netoliko knížata nýbrž i lid.

Muž se železnou maskou.

Příspěvkem k dějinám Ludvíka XIV. podává

dr. **Vilém Gabler**.

(Dokončení.)

Roku 1770 poslal německý baron Heiss redakci francouzského Journal Encyclopédique dopis, ve kterém k rozluštění otázky o muži se železnou maskou upozorňuje na zprávu uveřejněnou r. 1687 v časopise Leydenském, jenž onoho času v malé osmerce každý měsíc vycházel a jejž r. 1687 francouzský vystěhovalec (protestant) J. Bernard redigoval. Ve zprávě té se tvrdilo, že vévoda Mantuanský měl úmysl prodati Ludvíkovi XIV. své hlavní město, ale tajemník jeho Matthioli že

jej nejen od toho úmyslu odvrátil, nýbrž i přiměl ještě k uzavření spolku s jinými knížaty italskými, aby odpírali záměrům Francie. Spolek takový — ovšem ve vší tajnosti — prý také způsobil. Vyslanec francouzský v Turině byl však o záměrech Matthiolových zpraven, a když tento přijel do Turina, měla jej tu stihnouti pomsta. Vyslanec zasypával jej na oko zdvořilostmi a pozval jej konečně také k honbě, na kterou si měli vyjeti asi hodinu od Turina. Tajemník netroufal si nabídnutí toho nepřijmouti, aby nevzbudil podezření. V ustanovený den odjeli spolu, avšak asi hodinu cesty za městem byl Matthioli obklopen zástupem jezdců, kteří se ho zmocnili, jiné šaty mu dali a tvář jeho škraboškou zahalivše, do Pignerolu jej odvedli; odtud později na ostrov Sainte-Marguerite byl dopraven.[1])

Že *on* jest mužem se železnou maskou, pokládají za pravdě nejpodobnější němečtí historikové Leo, Bercht a Jacob, z francouzských pak jmenovitě Depping, Cam. Roussel a Marius Topin, jenž r. 1869 uveřejnil velmi důkladnou, zde častěji citovanou práci o muži se železnou maskou nejprvé v Pařížském časopise Le Correspondent a pak též o sobě co zvláštní knihu. Dílo jeho tím nabývá trvalé ceny, že na základě nejlepších pramenů historických vyvrátil všechny prvé běžné hypothese, a že také z nejlepších pramenů t. j. přímo dle listin tajného státního archivu francouzského vypravuje osudy Mantuanského ministra Matthioliho. Jest to velmi zajímavá episoda z dějin tehdejší francouzské diplomacie.

Ludvík XIV. vedl r. 1676 s dobrým prospěchem válku proti Holandsku. Tu vojenský ministr jeho Louvois obrátil zraky jeho k Italii, dokazuje, že by též na oné straně mohl svou říši rozšířiti. Francii už po míru z r. 1631 zůstal kus země italské na východní straně námořských Alp, kterým jí byly pojištěny dva přechody přes Alpy do údolí řeky Dora Ripera a do údolí nazvaného Perosa. V prvním byla pevnůstka Exiles, na konci druhého údolí nacházela se důležitá pevnost Pignerol (ital. Pinerolo), z nížto byl Le Tellier učinil hlavní středisko válečné moci francouzské. Pignerol leží pouze 5—6 mil jihozápadně od Turina. Asi ve stejné vzdálenosti od Turina byla východní hranice vévodství savojského, za kterou hrabství Montferratské s hlavním opevněným městem Casale náleželo tehdáž vévodovi Mantuanskému. Louvois snadno přemluvil svého krále k tomu, že třeba jen dostati Casale, aby pak vévodství savojské takto mezi dvěma pevnostmi francouzskými sevřené stalo se povolným stoupencem Francie.

V savojském vévodství tehdy po smrti vévody Karla Emanuela a za nezletilosti jediného syna panovala vévodkyně Marie Johana, velmi ctižádostivá, na svou vladařskou právomocnost nad míru žárlivá, avšak ku královské majestátnosti Ludvíka XIV. s nelíčenou ochotností až k nejkrajnější možnosti povolná a úslužná.[2])

[1]) Ostatně již r. 1682 vyšla v Kolíně n. R. vlaská brošurka „La Prudenza triomfante di Casale con l'armi sole de trattati e negotiati di politici della M. Chr. (Maestà Christiana),“ ve které vyjednávání Matthioliho a jeho konečný osud byl vypravován.

[2]) Co si zpupný král mohl v Turině dovoliti, o tom podává důkaz vůbec povědomá episoda ze života hudebníka a zpěváka vlaského Alessandra Stradelly.

Turin nezdál se býti francouzské diplomacii příhodným místem k choulostivému vyjednávání se dvorem Mantuanským. Korrespondence o tom s francouzským vyslancem v Turině prvé již zapředená byla r. 1677 přetržena a celá záležitost dána do rukou franc. vyslance v Benátkách, abbéa d'Estrades. Mladý vévoda Mantuanský, Karel IV. z Gonzagy, se svými důvěrníky často navštěvoval Benátky pro zábavný život v kruzích tamější bohaté šlechty; byl vzorem lehkomyslného a zhejřilého potentáta, jeho jedinou starostí panovnickou bylo, jak by ze svého vévodství dostal peníze na své zábavy. Jakmile těch peněz měl, šel do Benátek, prohejřil, promarnil a prohrál je tam, a vracel se do Mantuy jenom pro to, aby se dodělal peněz nových. Markýz Villars o něm v dubnu 1677 z Turina píše: „Je chuďas, vše prohrává a utrácí, ani on ani jeho důvěrníci nemají groše peněz. Židé mu jeho důchody na několik let napřed zapůjčili.“ Villars je tedy přesvědčen, že u vévody lze všecko dostati za hotové peníze, jichž nutně potřebuje. Abbé d'Estrades neměl tedy těžkou úlohu. Jeho agent, novinář Giuliani, odebral se na podzim roku 1677 do Mantuy a získal tam jednoho ze tří tak zvaných ministrů vévodových. Prostředkem Matthioliho měl také rozmluvu s vévodou samým, a mohl brzy Estradovi podati zprávu, že páni Mantuanští za slušný peníz prodají všechno. Ludvík XIV. dne 12. ledna 1678 píše vlastnoručně Matthiolimu, děkuje mu za ochotnost, s kterou pracuje v jeho prospěch.

Muž takou přízní nejpyšnějšího mocnáře vyznamenaný narozen byl r. 1640 v Bononii, študoval práva i stal prý se již v 19. roce svého věku doktorem a profesorem universitním. Asi r. 1662 usadil se v Mantově, kde se stal tajemníkem vévody Karla III., po jehož smrti jmenován senátorem a dostal titul conte; později byl jedním z ministrů Karla IV. V podporování francouzských choutek na Montferrat viděl nejlepší příležitost ukojiti svou ctižádost a lakotu. V masopustě r. 1678 byli vévoda i Matthioli jak obyčejně v Benátkách; večerní zábavy a maškarní plesy sloužily dobře tajným poradám s francouzským vyslancem. O tom, aby vévoda svolil k obsazení pevnosti Casale vojskem francouzským, dohodnutí brzy docíleno, více času vymáhalo smlouvání o cenu. Matthioli hleděl k tomu, aby pán jeho dostal hodně mnoho, ale nepouštěl z mysli, že čím více žádá pro pána, tím méně zbude konečně pro něho. Když posléze vévoda byl spokojen s cenou 100.000 tolarů a Matthiolimu též slíbeno, co si přál, vydal se tento pod cizím jmenem tajně do Versaillesu, aby tam uzavřel s Ludvíkem XIV. ve jmenu svého vévody formální smlouvu o odstoupení Montferratu Francii. Dne 8. prosince 1678 podepsána jest v Paříži smlouva, že vévoda Mantuanský přijme francouzské vojsko do Casale, bude za to jmenován vrchním velitelem francouzského vojska, které Ludvík XIV. vypraví do Italie, (rozumí se, že se tu hlavně jednalo o čestné vyznamenání a požívání skvělého platu, nikoli o skutečné velení nad vojskem) a dostane po obsazení pevnosti od Francouzů 100.000 tolarů. Louvois doručil Matthiolimu přepis této smlouvy, aby jej dal vévodovi podepsati, zároveň pak podrobný seznam francouzského vojska ustanoveného k obsazení Casale a plán pochodu tohoto vojska z Pignerolu do Casale. Na konec měl Matthioli audienci u Ludvíka XIV., o které u dvora nikdo neměl

tušení. Král doručil sám úslužnému ministru Mantuanskému skvostný prsten diamantový, dal mu vyplatiti 400 dvojných luidorů (asi 3000 franků) a přislíbil ještě více peněz po uskutečnění smlouvy, jeho synovi pak místo mezi královskými pážaty a jeho bratrovi bohaté opatství. V prosinci 1678 opustil M. Paříž, nikde v Italii nevědělo se, že byl ve Francii. Louvois zatím prováděl potřebné přípravy vojenské. Generál jízdy Bouflers shromažďoval vojsko u Brianconu, a Catinat, brigádník pěchoty, odebral se pod jmenem Richemont do pevnosti Pignerolu. Ve Versaillesu čekají jenom na podepsanou smlouvu: ale Matthioli nedává o sobě slyšeti, a jeho mlčení vysvětluje se konečně neočekávaným spůsobem.

V únoru r. 1679 poslala vladařka savojská Ludvíku XIV. tajný přípis, sdělujíc mu důvěrně, že Matthioli již v prosinci minulého roku byl v Turině a že jí odevzdal přepis smlouvy stran pevnosti Casale. Tu pak již francouzská vláda ponenáhlu ale bezpečně vypátrala, že Matthioli hleděl své drahocenné tajemství zpeněžiti též v Benátkách, u Španělů v Miláně a u dvora Vídenského. Abbé d'Estrades, přeložen byv za franc. vyslance do Turina, obdržel z Paříže náležité instrukce, jež také provedl. Matthioli přišed do Turina 19. dubna 1679, chtěl všechny voditi za nos; s vladařkou byl ve spojení skrze agenta jejího Tarina, kterému napovídá, že je v ustavičném styku s vyslancem francouzským, a že mu dokazuje, kterak vévoda Mantuanský nyní nemůže svoliti k tomu, aby do pevnosti Casale byla přijata francouzská posádka; francouzskému vyslanci pak ujišťuje, že všecko jde dobře, že on sám z Turina odejde do Casale, kde prý velitel pevnosti nic více sobě nepřeje, než aby tam již bylo vojsko Ludvíka XIV. Avšak nikdo už není klamán jeho pletichami; d'Estrades již se odhodlal k páznému kroku, a řekl to bez obalu vladařce, vyslovuje naději, že ona tajemství zachová — vladařka jest úplně srozuměna, jenom si přeje, aby Matthioli nebyl zatknut na území savojském, což ovšem d'Estrades ochotně slíbil. Dovedl si zjednati též svolení vévody Mantuanského, s nímžto skrze agenta svého Giulianiho byl ve stálém spojení, a tudíž věděl, že Karel IV. nanejvýš byl nespokojen s Matthiolim, jejž přímo vinil z podvodu: smlouvu prý mu dal podepsati, ale originál si nechal, aby jím mohl v Benátkách a ve Vídni pro sebe vylouditi peníze; vévoda prý se také vyjádřil, že by byl hotov uzavříti smlouvu s králem francouzským, kdy by Matthioli byl odstraněn, buďto zatknut nebo třeba i zabit.

Jednalo se nyní hlavně o to, dostati Matthioliho z Turina až na území francouzské, t. j. do okolí pevnosti Pignerolu. Giuliani vzal si to na starost. Věděl totiž, že Matthioli zase jednou nutně potřebuje peněz a nachází se proto v nemalé tísni. Giuliani mu důvěrně sdělil, že se v Pignerolu incognito nachází francouzský brigádník Catinat, maje v rukou velikou sumu peněz ustanovenou jen k tomu, aby se záležitost stran Casale dovedla k žádoucímu konci — ty peníze že nejsou pod kontrolou franc. vyslance Turinského, a Catinat že z nich nevydává počtu; tu tedy aby se Matthioli neostýchal žádati, kolik si přeje, a Catinat že mu to zajisté dá. Potom d'Estrades jako náhodou prohodil, že by snad bylo dobře, kdy by se Matthioli jednou smluvil s Catinatem, on že by to zprostředkoval. Matthioli ihned se toho uchopil a chtěl

jen, aby to bylo brzy. Schůze ustanovena na den 2. května. D'Estrades vyjel časně ráno z Turina ve svém kočáře, Matthioli jej očekával asi hodinu za městem; Catinat byl objednán do jistého osamělého hostince nedaleko Pignerolu. Bylo šeredné počasí; silným deštěm všechny řeky byly rozvodněny. Na břehu malé sice ale prudké řeky Chisola musili se cestující zastaviti: most byl stržen a jinak se přes řeku nemohlo. Pilíře strženého mostu vyčnívaly nad vodou; kdy by bylo několik prken, bylo by lze přejíti pěšky. Slovo, skutek; Matthioli vlastnoručně dal se s velikou horlivostí do práce, d'Estrades také přiložil ruku, rozjímaje o tom, kterak jednoho do díla žene horlivost ve službě a druhého dychtivost peněz. Šťastně se dostali na druhý břeh a klusali pěšky dále v dešti a blátě několik hodin cesty. Bylo téměř poledne, když došli k hospodě, kde je očekával Catinat; vyšel příchozím vstříc, uvedl je do světnice, dal přinesti nějaké občerstvení — nikoho jiného nebylo viděti. D'Estrades ujal se slova; Matthioli pravil, že podržel originály všech písemností týkajících se odevzdání pevnosti Casale, vévodovi svému že dal jenom opisy, s kterými nemůže nic dělati, originály ony má prý manželka jeho v Bononii na místě zcela bezpečném. D'Estrades po té vyšel ven, Catinat dal umluvené znamení, a číhající dragoni jeho vrazili do světnice, vrhli se na Matthioliho a svázali jej. Catinat jej přinutil, aby napsal lístek svému sloužícímu do Turina, že ihned má přijeti za ním se všemi jeho věcmi; lístek ten že mu dodá franc. vyslanec, který jej pak dopraví na místo, kde najde svého pána. V příští noci byl Matthioli přivázán na koně a dopraven do pevnosti Pignerolské pod dohlídku Saint-Marsovu. Dne 4. května octnul se tam i sluha jeho z Turina se všemi zavazadly jeho, a stal se též státním vězněm francouzským, aby nemohl prozraditi, kam se jeho pán poděl. D'Estrades poslal Giulianiho do Bononie: ale manželka Matthioliho u sebe nijakých důležitých papírův neměla. Nyní dostal Saint-Mars rozkaz, aby na Matthiolim vynutil vyznání, kde jsou originály listin. Zajatý byl ukrutně zbit, a když mu žalářník vyhrožoval, že bude do smrti utlučen, přiznal se, že řečené písemnosti jsou u jeho otce v Padově. Když se poněkud zotavil, musil svému otci napsat list, aby povědomé písemnosti vydal doručiteli listu; octly se pak skutečně v rukou francouzské vlády, která se mohla opět stavěti, jako by ničeho nebyla zamýšlela a snáze upustiti od předsevzetí, které na ten čas nedalo se provesti. Pomsta na zrádci byla vykonána, ovšem ne zcela tak, jak byla původně obmýšlena: osud Matthioliho nezůstal navždy tajemstvím; po třech letech vyskytla se o něm první ještě velmi neurčitá zpráva ve spise citovaném „La Prudenza triomfante di Casale"; pět let později uveřejněna byla obšírnější zpráva o jeho násilném únosu v Leydenském časopise; v čem se tato zpráva od skutečné pravdy odchylovala, jest nyní z našeho vypravování sestaveného dostatečně patrno.

Depeše otištěné ponejprv v díle Topinově (L'homme atd. str. 343—4) podávají pak nezvratný důkaz, že Matthioli nacházel se ve francouzském vězení s vědomím a výslovným přivolením, mohli bychom říci: dle výslovné žádosti vévody Mantuanského. Na dvoře Turinském uvěznění jeho od prvopočátku nebylo nižádným tajemstvím, celá Evropa věděla o tom. Vše to snímá s tohoto vězně tajemnou roušku, bez které ne-

můžeme si mysliti záhadnou osobu muže se železnou škraboškou. A ta škraboška, která jest zajisté podstatným příznakem této záhadné osoby, nikde se ani slovem nepřipomíná, kde je řeč o Matthiolim.

Bedlivé a podrobné prozkoumání tajných archivů státních přivedlo na boží světlo jmenovitě též ministerská nařízení o způsobu, kterým se musilo nakládati se státními vězni ve Francii za doby slavného panování krále Ludvíka XIV. Co se zvláště Matthioliho týče, vyznamenávají se rozkazy tyto úžasnou zřetelností, předpisujíce výslovně krutost, hůl, nepřipouštění lékaře a p.! Saint-Mars odpovídá na to ministrovi (dne 24. února 1680): „Držím se doslovně nařízení Vaší Excelence.“ Dne 9. června 1681 byl Mars povýšen za velitele státního vězení Exiles, kde zůstal až do ledna r. 1687. Z Pignerolu do Exiles odvedl jenom *dva vězně;* všichni spisovatelé, kteří před Topinem Matthioliho měli za muže se železnou škraboškou, tvrdili, že jeden z těchto dvou vězňů byl Matthioli. Marius Topin co bedlivější badatel přišel na to, že tomu není tak; našel totiž sám přípis Saint-Marsův k Estradesovi ze dne 25. června 1681, ve kterém se praví: „Budu míti pod svou dohlídkou dva ptáčky, které mám zde z Pignerolu, a kteří nemají jiného jmena nežli pánové v dolejší věži. *Matthioli zůstane zde s dvěma ostatními vězni.*“ Ministr Louvois 9. června 1681 Saint-Marsovi píše: „Co se týče věcí p. Matthioliho, které u sebe máte, dejte je na každý způsob odnesti do Exiles, abyste mu je mohl vrátiti, kdy by snad jednou J. V. ráčilo nařiditi, aby byl propuštěn na svobodu.“ Kdy by byl Saint-Mars Matthioliho odváděl z Pignerolu, nemusil zajisté ministr zvláště nařizovati, aby vzal s sebou i jeho věci. Nelze tedy pochybovati o tom, že Saint-Mars přes pět let bez Matthioliho byl v tvrzi Exiles, a že tedy Matthioli nebyl „l'ancien prisonnier“ páně Saint-Marsův.

Pevnost Pignerol byla r. 1693 obléhána vévodou savojským i měla na r. 1694 uvedena býti v takový stav, aby dobře mohla odolati novému obléhání. Ludvík XIV. uzavřel zničiti tamější státní vězení a vězně přeložiti na ostrov Saint-Marguerite; i nařizuje veliteli tamnímu Saint-Marsovi, aby přijal tři vězně ze žalářů citadely Pignerolské. Topin neudává jmena těchto tří, připomínaje toliko, že jeden z nich byl Matthioli. Jung,[1]) který si vzal tu ohromnou práci a vypravuje na základě úředních listin osudy každého vězně Saint-Marsova, praví, že to byli Matthioli *(a jeho sluha)*, Dubreni a de Herse; dále na základě úředních listin dokazuje, že r. 1694 ve vězení ostrova Sainte-Marguerite nacházel se *jeden vězeň*, kterého Saint-Mars přivedl z tvrze Exiles, a několik pastorů protestantských, z nichžto žádný neměl sluhu. Pak ještě úředními listinami dokazuje, že Matthioli byl na ostrov Sainte-Marguerite přiveden ve stavu velmi bídném, jsa seslaben delší těžkou chorobou, tak že již r. 1693 očekávala se jeho smrt. A k tomu konečně uvádí ministerský přípis z 10. května 1694 Saint-Marsovi, kde se dí: „Můžete do klenutého vězení dáti *sluhu zemřelého vězně*, vždy dbaje o to, aby byl tak střežen jako ostatní, a nemohl obcovati s nikým ani ústně ani písemně“ . . . . *Jen Matthioli měl sluhu;* Matthioli tedy zemřel v dubnu 1694, nemohl r. 1698 přiveden býti do Bastilly, nemůže slovem býti mužem se železnou škraboškou.

---

[1]) La vérité sur le masque de fer str. 90.

Historická hádanka tato byla konečně definitivně rozluštěna velmi důkladnou a zajímavou prací *Th. Junga*, důstojníka franc. generálního štábu, která r. 1873 tiskem vyšla pod titulem: La Vérité sur le Masque de fer. Svědomitý badatel pracoval dle plánu tak dobře promyšleného, že s žádoucím výsledkem minouti se nemohl. Hlavní podmínkou dobrého zdaru byla ovšem ta okolnost, že tajné státní archivy francouzské staly se přístupnými již v posledních letech druhého císařství a v míře nejúplnější po jeho pádu (1870). „Přináším k této své práci,“ praví Jung, „přes 4000 až dosud nevydaných listin . . . Vyšel jsem s tohoto stanoviska: Pan de Saint-Mars měl pod svou ochranou jistý počet vězňů, jeden z nich zajisté byl muž se škraboškou. Sestavuje tedy na základě zpráv úředních dějiny každého z těch pánů, musil jsem přijíti k poznání, kdo z nich nemohl býti muž se škraboškou a konečně nabyti úplné jistoty, kdo to byl.“

Jung vypravuje v tento smysl: V noci z 28. na 29. březen 1673 přibližovala se tlupa jezdců nedaleko pevnosti Péronne k místu, kde bylo lze přebřísti řeku Lamme. Počasí bylo mživé. Ten, který se zdál býti vůdcem, vjel první do řeky, jako by zcela dobře znal tu místnost; byl to mladý muž, vysoké a štíhlé postavy. Soudruhové jeho stanuvše chvíli na břehu ponenáhlu jeden za druhým hnali své koně do řeky. Avšak sotva vůdce jich vystoupil z řeky na břeh protější, bylo najednou ticho noční přerušeno několika střelnými ranami, vypálenými na jezdce v řece; téměř zároveň přiskočilo několik vojínů k jejich vůdci, který sám jediný byl již na břehu, a dříve nežli mohl odhrnouti svůj velký plášť a vytasiti svůj dlouhý kord, byl stržen s koně a pevně svázán. Soudruhové jeho neměli za radno jemu přispěti ku pomoci a dali se na útěk. Zajatý byl pod četnou eskortou doveden do blízké pevnosti Péronské; při výslechu udal, že se jmenuje Ludvík von Oldendorf a pochází z Nimveg, však udání jeho nesouhlasilo s papíry, které se našly v jeho visáku. Čtyři dni potom nacházíme jej ve věži Bertaudière Pařížské Bastilly; téhož dne navštívil jej tam po prvé ministr Louvois, později pak ještě několikkrát. Zajatý zůstal celý rok v Bastille. V březnu r. 1674 odvedl jej vrchní velitel královské žandarmerie Legrain z Paříže směrem k Lyonu; dle nařízení cestoval se svým vězněm toliko v noci, přes den ubytoval se s ním v nějakém osamělém místě. Vězeň nacházel se v nosítkách bedlivě zavřených, a měl nad to ještě ruce dobře svázané a obličej pokrytý černou škraboškou. Po dvaceti dnech cesty převzal zajatého důstojník Saint-Marsův schválně k tomu vypravený, jenž ho s nemenší přísností střehl. Saint-Marsovi Louvois písemně nařídil, aby vězně do pevnosti Pignerolské dopravil tak, by toho nikdo ani nepozoroval. „Úmysl králův jest,“ psal ministr, „aby vězeň byl tak bedlivě hlídán jako onen, jehož vám přivedl p. de Vauroy; a jelikož to *šibal znamenitý, jenž ve věci velmi vážné podvedl vysoko postavené lidi*, bude třeba, abyste s ním nakládal krutě i nedával mu leč to, čeho potřebí jest, aby zůstal živ, a nepopřál mu ničeho, co by mu mohlo způsobiti jakékoliv ulehčení.“ Podobné předpisy Louvois i později opakoval.

Saint-Mars vykázal vězni tomu druhý pokoj v odlehlé dolní věži (la Tour d'en bas) Pignerolské citadely; nemaje pořád pro něho jmena,

ptal se ministra, jak by jej měl nazývati? Louvois odpovídá: „Říkejte jenom ten z dolní věže (de la Tour d'en bas), a já již budu věděti, kdo to jest.“ Na tomto pojmenování zakládá se omyl některých spisovatelů, jako by onen tajemný muž se škraboškou slul *de la Tour*, což ovšem jest jenom patrným důkazem o identičnosti muže se železnou škraboškou s vězněm, jehožto osudy dle spisu Jungova tuto krátce vypravuji.

Vězeň dostal k sobě společníka, a Saint-Mars pak oba naznačoval slovy „ti dva z dolní věže“; druhý byl jistý mnich řádu jakobinského, o kterém se zde ovšem rozpisovati nebudeme.

Rozkazy, jež Louvois dává Saint-Marsovi v příčině bedlivého hlídání těchto dvou vězňů, vždy svědčí o velké úzkostlivosti ministrově, aby vězňové nemohli s nikým mluviti, nikoho viděti a nikdo aby nemohl slyšeti jejich volání.

Z Pignerolu vzal s sebou Saint-Mars do Exiles jen tyto dva vězně; v říjnu 1681 oba se rozstonali. Louvois píše žalářníkovi: „Král svoluje, abyste vzal lékaře pro své vězně a dovolil jim vyzpovídati se jednou za rok.“ Však brzy potom poznovu nejdůtklivěji přikazuje, aby nikdo nemohl s vězni mluviti. Saint-Mars jej upokojuje (11. března 1682): „Nemohou slyšeti mluviti lidi jdoucí cestou pod věží, a kdy by dělali co chtěli, nemohou od nich býti slyšáni. Mohou sice viděti osoby na stráni ležící proti jejich oknům, ale nikdo s té stráně nemůže je spatřiti pro mříže uvnitř oken. Dvě stráže z mé setniny stojí ve dne v noci venku pod věží v náležité vzdálenosti od sebe, aby obě mohly šikmo viděti okna vězňů; mají rozkaz poslouchati, zdali nikdo nemluví s vězni, zdali tito nevolají oknem, postrkovati okolojdoucí, kdy by se chtěli zastaviti pod věží, a odstraňovati lidi, kteří by se zdržovali na protější stráni. Můj pokoj je pak vedle samé věže a okna jeho jdou na tu cestu, tak že slyším a vidím vše, co se venku děje, a tedy také své dvě stráže, které tímto spůsobem jsou ponoukány k ustavičné pozornosti. Nikdo nemluví s mými vězni než já; zpovědník a lékař vždy toliko v mé přítomnosti.“

Saint-Mars zajisté od svých vězňů všelicos slyšel a zpravoval o tom svědomitě ministra; avšak ty dopisy Saint-Marsovy jsou zničeny: ze zachovaných odpovědí ministrových vidíme, že takové dopisy byly, ale stereotypní forma těchto odpovědí nepodává nijakého místa k domněnkám; ministr totiž vždy odpovídá: „Viděl jsem z vašeho dopisu, co vám pověděli vězňové, *ale na tom všem nic není.*“ Přes to Louvois z archivu ministerského výpovědi vězňů odstraňuje!

Dne 4. ledna 1687 zemřel z obou vězňů mnich jakobinský. Druhého Saint-Mars odvedl na ostrov Saint-Marguerite, opět s úzkostlivou opatrností, by ho nikdo nezočil. Z nového místa svého píše 8. ledna 1688, že žalář, v němžto má svého vězně, je nejsilnější a nejjistější v celé Evropě. „V celé provincii má se za to, že můj vězeň je p. de Baufort (sic); jiní říkají, že jest to syn nebožtíka Cronvela“ (sic).

Louvois zemřel 16. července 1691; nástupcem v úřadě jeho stal se jeho syn, známý pod jmenem markýza de Barbezieux. Není žádné pochybnosti, že Louvois tajemství vězně Saint-Marsova svěřil svému

synovi, který již 13. srpna 1691 žalářníkovi píše: „Když mi budete podávati nějaké zprávy o vězni, který jest již asi dvacet let pod vaší ochranou, račte užiti téže opatrnosti, které jste užíval, když jste je podával panu de Louvois.“

Když Barbezieux 15. června 1698 Saint-Marsovi rozkazuje, aby do Bastilly s sebou přivedl toliko *svého starého vězně*, nemůže býti ani nejmenší pochybnosti, že jest to jeho bývalý vězeň Exilesský. Víme již, že tento vězeň v Bastille *náhle* zemřel dne 19. listopadu 1703, a že nazejtří byl pohřben pod jmenem Marchialy. Poručík Dujonca praví o tom ve svém denníku: „Neznámému vězni, jenž vždy nosil masku z černého aksamítu, jehožto p. de Saint-Mars přivedl s sebou z ostrovu Sainte-Marguerite a jehožto dlouho měl pod svou ochranou, bylo trochu špatně, když včera večer vyšel z kaple; dnes večer v 10 hodin zemřel *neměv nijaké značné nemoci*. P. Giraut, náš kněz, šel ho vyzpovídat, ale *smrt byla tak náhlá*, že nemohl býti opatřen svátostmi, a že náš kněz jen okamžik mohl mluviti k němu, nežli skonal.“ — Slova tato vzbuzují velmi silné podezření, že byl otráven, a následující úvahy toto podezření ovšem velmi mocně potvrzují, podávajíce nám zároveň potřebný klíč ku všemu, co jsme vyložili o osudech tajemného vězně.

Známo jest, že kardinál Richelieu byl vlastním tvůrcem královského absolutismu ve Francii, k provedení jeho myšlenky nutnou podmínkou bylo pokoření feudální šlechty. Richelieu nedokončil svého velikého díla, měl však v osobě kardinála Mazarina velmi schopného pokračovatele počaté práce. Tomuto se konečně v osobě mladého Ludvíka XIV. dostalo takového krále, jakého bylo potřebí k dokonání velikého díla. Osobní vláda Ludvíka XIV. jest koncepce kardinála Mazarina, který tento system podrobně vypracoval pro svého učelivého žáka. Král sám má vládnouti; jeho ministři mají býti lidé, kteří za své postavení děkují toliko milosti královské, nikterak svému vysokému rodu. Jedním z těchto ministrů jest Louvois, ministr vojenství, který utvořením stálého a dobře placeného vojska jest hlavní podporou královského absolutismu. Ministr tento jest tedy dle svého postavení hlavním cílem všech útoků nespokojené šlechty; proti němu strojí se celá řada tajných piklů, kterými často jest velmi povážlivě ohrožen. Louvois, muž neobyčejného nadání, povahy bezohledné a vůle neoblomné, neváhá nikdy uchopiti se všech možných prostředků, aby se udržel v postavení, jež dovedl učiniti výnosným i pro sebe i pro celé své příbuzenstvo.

Zvláště začátkem r. 1673 šlechta úsilovně pracuje o svržení nenáviděného ministra. I jedná se o to, aby si Louvois nějakou neobyčejnou zásluhou krále zavázal k věčným díkům. Musilo se odkryti a zmařiti veliké spiknutí o bezživotí královo. Louvois má všude své vyzvědače a dobře placené donášeče, i podává králi pilně zprávy o hrozícím nebezpečenství. Konečně pak může se honositi tím, že vše jeho bedlivostí jest zmařeno a že hlavní strůjce celého spiknutí jest v jeho moci; tímto strůjcem byl prý Ludvík von Ollendorf, alias prý chevalier de Kiffenbach, alias prý chevalier des Harmoises. Pan de Lespine-Beauregard, který jej šťastně lapil, jest bratrancem ministra Louvois a tedy slepým nástrojem jeho. Tak zvaný náčelník velikého spiknutí

je přiveden do Bastilly, a Louvois sám jej vyslýchá. Povážímeli, že dne 20. června 1669 byl v Paříži k smrti odsouzen a za živa kolem lámán jistý Roux de Marsilly, protestant z Nismes, na kterého bylo jenom podezření, že chce krále zavražditi, budeme přesvědčeni o tom, že výsledek osobního vyslýchání ministra Louvois nemohl býti valný; naopak bude se nám vnucovati myšlenka, že na tom mladém šlechtici mnoho nepochytil — a nyní ovšem jednalo se o to, aby tento vězeň, který *musil* již platiti za důležitého a velmi nebezpečného strůjce a vůdce velikého spiknutí, nemohl již nikdy nikomu říci, že tomu tak není.

Tím zcela jednoduše vysvětluje se ta neobyčejná úzkostlivost ministrova, aby tento vězeň s nikým nemohl mluviti, a veliká ta opatření, při kterých konečně nikdo ani nevěděl, kdo vězeň vlastně jest. Řeklli vězeň něco Saint-Marsovi, ministr na to píše, že po tom nic není. Že hrubě trýzněný člověk neskonal dříve, není zajisté vinou ministra Louvois. Když konečně ubožák ještě r. 1703, t. j. třicet let po svém uvěznění, byl na živu, mohl zajisté Berbezieux svému věrnému žalářníku dáti pokynutí, aby mu něčeho přimíchal do polévky, co by mu pomohlo na věčnost — aby již jednou byl zbaven ustavičné starosti. A tak vidíme, že Voltaire vším právem mohl diviti se tomu, že tehdáž v Evropě nezmizela žádná značnější osoba, neboť ten pověstný muž se železnou maskou byl skutečně osobou nepatrnou, arci přešťastnou obětí ministerské ctižádosti.

Jung jakožto voják a vřelý ctitel důmyslného organisátora, ministra Louvois, má ovšem za to, že Louvois r. 1673 skutečně překazil velmi nebezpečné spiknutí proti králi Ludvíkovi XIV. zosnované, avšak nepodává nijakých důkazů, že tomu skutečně tak bylo, a nikterak nevysvětluje podivné jednání všemohoucího ministra vzhledem k tak zvané hlavě toho spiknutí. Náš výklad tušíme všechno vysvětluje; všechno je jasno v té tajemné historii muže se železnou maskou, jakmile víme, že hlavní věc, o kterou tu běží, jest, aby nešťastník, který vlastně nebyl tím, zač jej ministr vydával, beze stopy zmizel ve státních žalářích a pravda aby nepřišla na světlo na újmu ministerské autority.[1])

[1]) Práce p. dr. Gablera o muži se železnou maskou jest obšírnější, zde podali jsme jádro její.

Ze zpěvů bulharských.

Podává

František Doucha.

Vévoda Stojan a patriarcha.

Bulharská národní.[1])

Matka dítě porodila:
jmeno jemu bylo Stojan.
V kolébce je kolébala,
v zlaté, při tom hovořila:
„Spi mně, Stojane, můj synu!
spi a rosti a vyrůstej,
abys, až mi povyrosteš,
statně carství pozachránil
od cizáckých rukou, synu:
carství to, jež otci patří,
otci a též spolu matce!“ —
Stojan takto matce praví:
„Matko moje, stará máti,
zranilas mi srdce hlubno.
Zdali mám já šavli franckou,[2])
dlouhou pušku, předlouhatou,[3])
v kuburech [4]) dvou pistole dvě,
buzdogan [5]) pak starý otcův,
abych carství pozachránil
od cizáckých rukou, máti,
carstvo to, jež otci patří,
otci a též spolu matce?“
Matka jemu odpovídá:
„Stojane můj, synu milý!
toto všechno máš ty statkem;
jenom koně usedlej si,
v neděli si ráno přivstaň,
pomodli se věrně k bohu,
a pak, synu, svolej vojsko!
Ale v něčem poradím ti.
Až, můj synu drahý, půjdeš,
rozlož ty se řadou s vojskem
po horách a po návrších;
a pak nikoho se neboj,
jenom Řeků zlomyslných,
zlomyslných, při tom zradných.
Zradili jsou otce tvého
v Drinopoli,[6]) městě velkém:
se sedmdesáti dvěma
tisíci jej Turci jali,
vojsko vše mu poturčili.“
Vypravil se k válce Stojan.
Řadou vojsko rozloženo
po horách a po návrších;
obsadiltě všechny klouzy,
proletnout ni ptáku nedal.
Zvěděl o tom patriarcha,
patriarcha z Cařihradu;
k sultánu šel cestou přímou,
a již jemu takto mluvil:
„Králi náš [7]) a mocný vládce,
království buď tvému pokoj!

---

[1]) Prostřednictvím pana prof. M. Hattaly poukázal mi na tyto zpěvy pan Ondřej Zechyrov, posluchač jeho přednášek, Bulhar ze Šumena. Nacházejí se ve sbírce Българеки народни пѣсни, jak od bratří Konstantina a Dimitra Miladinovců učiněna a nákladem biskupa J. Strossmayera vydána jest v Záhřebě 1861. — [2]) V orig. „frengia.“ Jakož přímětné střídá se při šavli v bulharských národních písních s výrazem „damaskinská,“ oběma se připisuje veliká pružnost; „frengia“ pak vyznačuje vůbec výrobek cizozemský. — [3]) V orig. „bojlija,“ z tureckého „boj“ = délka: míněna zde dlouhánská křesací puška albánská, „arnautka.“ — [4]) Dvé kožená pouzdra na pistole, která míval jezdec na jablku sedla před sebou připevněna. — [5]) Tak nazývali staří dutou železnou kouli, jížto v zápase házeli proti soupeři pomocí řetězu kolem ruky otočeného. — [6]) *Drinopol*, Adrianopolis; v národních písních bulharských se připomíná, že se zde vlévají „sestry Arda a Tundža“ do své nejstarší „sestry Marice.“ V orig. jest turecký města název Edrené. — [7]) V orig. připojeno „padišah,“ jehož druhý kořen „šah“ znamená „krále.“

Slyšels, králi, zvěděv zprávou,
vévoda že mladý Stojan
z Trnova, slavného města,
se svým vojskem vypravil se,
aby carství tobě odňal,
jež prý po otci mu patří,
po otci a taktéž matce?“

Sultán vece patriarchu:
„Patriarcho, vůdce víry,
vyslati chci tudíž vojsko
na Stojana, na vévodu,
sedmdesát pět tisíců.“

S vojskem ráno vstaltě Stojan;
patriarch též v čelo staven.
I šli, co šli, na pochodě
široká jsou přešli pole,
přišli k lesu zelenému.

Na vše strany Stojan zíral,
na vojvody všechny mladé.
Zatroubil jest na roh žlutý,
vojvody tím všechny svolal,
a k nim takto zahovořil:
„Vojvodové, mladí juni,
krvavý ves prapor vztyčte!
Kdo jest junák nad junáka,
pomstou nechť se povykáže!“
Zkřikli všichni vojvodové:
„Přeradostní v srdci jdeme;
patriarch sem vzdán buď živý!“

Patriarch byl prohnanější;
z vojiště se povytratil,
že jsou zbiti jeho Turci. —
K strasti však, hle! patriarcha
s arabským sem vráží vojem:
Stojanu jest ucouvnouti;
ukryl pak se v hustých lesích.
Patriarcha, jak se vrátil,
promluvil tak na sultána:
„Králi, mocný panovníče!
neříkal jsem, králi, tobě,
abys, kolik starců zbylo,
poturčil je rázem všechny;
děti vedl do zajetí;
kněze velel povražditi;
biskupy jich všechny zvěšel;
církve jejich šmahem zrušil;
v pokoji že tak jen budeš?
Našince já šíře vyšlu;
oni rozkaz věrně splní.“
Poslech' sultán patriarchy;
vyslal Řeky ku vraždění.
Povraždil tak všechny kněze;
biskupy pak všechny zvěšel;
poturčil i všechny starce,
děti odved do zajetí;
církve všechny šmahem zrušil,
obrátil je na mečety.
Zaplakali malí, velcí,
jaké zlé je napadalo.

Ivo klíčník a Asan-aga.

Bulharská národní.

Aj, co v temném žaláři to stená?
je to zmije snad či Samovíla? [1])
Však by zmije byla pod kamením,
Samovíla by zas byla v lese.
Ale je to hoch, tož Asan-aga;
stená bolně, velesnažně prosí:

„Ivo klíčníku, hoj ty můj milý!
kalamář mi podej a též péro,
podej pak mi ještě list papíru,
abych písmo na ten papír napsal
a je stařičké své matce poslal;
v žaláři pak zde již kosti složím.“

[1]) *Samovíly* v bulharských národních se popisují jakož lesní panny, které mají moc kouzelnou. Bezúhonným hrdinům, s kterými uzavírají pobratimství, přispívají v nebezpečenství, a v nemoci je ošetřují. Svými zpěvy kouzelnými lákaly k sobě hrdiny sličné, a buď se s nimi pobratimovaly aneb je ničily. Častěji se v písních vyskytá, že některý hrdina láskou zahořel k Samovíle, ji s nasazením všech sil unesl a pak sňatek slavil; to však bylo příčinou záhuby celého ženichova rodu.

Oklamal se prosbou Ivo klíčník:
podal jemu kalamář a péro,
podal jemu také list papíru. —
Neposlal však Asan psaní matce;
poslal jest je svému pobratimu:
„Holiči ty, Imere, hoj drahý!
vyhledej ty v žaláři mne tmavém,
kde mi souzeno, bych kosti složil.
Nechať třicet chlapíků mi svoláš,
nepíjících pálenky ni vína,
nemajících otce již, ni matky,
nedbajících, co je bolest rány.
Na Peliter-planinu [1]) pak choď mi,
pro vodu choď, a tož pro svěcenou.
Ivova se nachází tam sestra,
a s ní spolu je tam třicet dívek:
pět jich drží cípy od kaftanu,
hedvábné pak rukávy zas jiné.
Úkolem ti, lapit ji a unest.“ —

K ní tak mluví matka černooká:
„Oj, ty Růženko, ty dívko milá!
zlý jsem já sen v této měla noci,
černé hrozny za ňadry jsem našla.“

Nedomluvila té řeči ještě,
a již děvu lapil Imer holič. —
Nabyl zprávy o tom Ivo klíčník;
Imeru tak nabízení činí:
„Vydej ty mně moji milou sestru,
dám ti pokladů, co bude libo;
jen mně vydej sestru moji milou!“

„Oj, ty klíčníku, můj milý Ivo!
pokladů mi více jest, než tobě;
vydej ty mně hocha Asan-agu,
bych ti vydal tvoji milou sestru.“ —

Vydal Ivo hocha Asan-agu;
Imer zase jemu vydal sestru.

Zpomínka na kapitána Jana.

Od *S. Todorova.* [2])

Panujeť mír po Evropě blahý;
Bulharů však nezahřívá slunce:
ubozí, ach, zůstali jsou v rabství;
čtyři století je derou Turci.
Avšak, ejhle, nastoupil rok nový: [3])
bohyně již Bulharů, ta zlatá,
probouzí je zvolna; — aby jařmo
opatrně střásli, k mysli klade.
Bulharským kdo rodákem je v pravdě
nastupuje cestu vesel do hor:
učinil takž Jan, tož jonák statný;
památka se jeho věčně cení.
Štěstěna že zlá, zle často činíc,
Bulharů zas v rabství ponechala,
zástupy se jejich rozptýlily.
Mužní žili po krajinách cizích:
takž i chrabrý Jan, jenž kapitánem.
Zůstaviltʼ on otčinu svou drahou;
ale bratří, sester nezapomněl.
Umřít v Balkánu pak slavně, toužil.
Nechtěje dél snášet jařmo Turků,
táhl na Balkán a za ním statná
junáků též družina mu věrná
k boji proti vojsku tureckému. —
Zuby zaskřipěl bůh Turků černý: [4])
těžkou chorostí aj stihnul Jana
nad řekou, jíž jmeno Bílý Osem. [5])
Hlídali jej druzi tři dni v horách

---

[1]) *Peliter-planina* pokládá se za jmeno smyšlené. — [2]) *S. Todorov*, jeden z bulharských vystěhovalců v Rumunsku, uveřejnil tuto svou ukázku „umělého básnictví“ (zde jakož drobný paprsek života zápasného překladem volnějším podanou) v bulharském politickém časopise Svoboda, jejž redigoval Ljuben Karavelov. — [3]) Míní se zde r. 1862. — [4]) T. j. Éblis. Viz Odpadlík od Mickěviče ve Slovanské Poeziji II., 1877, str. 138. — [5]) Bílý Osem, přítok řeky Osmu; řeka ta nedaleko Rahovy do Dunaje vtéká. Staro-Seliště, na žádném zeměvidu se nevyskytující, jest asi někde na blízku pramenův dotčené řeky na svahu Staré Planiny.

(po planině dolní nechodíce),
tři dni na to ve Staro-Selišti.
Žetě poznal, kterak smrt se blíží
a jak na oči mu mlha padá,
ke družině obrací mdlou hlavu;
ulehčiv si, k nim ta slova praví:
„Družino ty věrná v umluvení,
sultánu dnes bojem vzdorující!
umíraje, vás tu zůstavuji:
žel mi jen, že není na bojišti,
aniž na prsou ctné rány maje.
Jsem přec vesel, že to v domovině,
a že nejsem krutě Turkem zajat,
ale volný na Balkánu našem.
Družino již věrná v umluvení,
polibek si dejme na rozchodnou!“

Vypověděv tato slova sladká
umlk', zavřel oči, ruce skřížil.
Družině se srdce obrátila;
kolem těla jeho všichni stáli,
všichni pravili: Bůh dejž mu nebe!
Bratrské pak tělo pochovali;
nasypalit jemu pomník drahý. —

Pustili se opět v husté lesy:
slídili, kde nepřátelské tlupy.

Rodinná sláva.

Povídka

Ferdinanda Schulze.

I.

Rozkošné Pojizeří! Co půvabův tu vítá roztoužené oko poutníkovo! Co staré slávy tlí po kopcích a chlumech tvých v rozvalinách hradních! Co jí tu na mateřídouškovém suchoparu těsných nádvoří dřímá s osamělým pastýřem chudičkého bravu! Co jí tu s hejny kavek krouží nad zlomenými věžemi! Co jí tu s drobnolistým břečťanem popíná se od skuliny ke skulině bezstropých komnat a pobořených síní!

A co nové práce tu žije po údolích a rovinách, po nivách a lesích tvých! Co jí tu každý rok zelená se, kvete, voní a zraje kol příbytkův skromných a nádherných! Co jí tu pohání kola, zdvíhá kladiva, ostří sekery, spřádá vlákna, vybírá poklady z útrob zemských, hvízdá si letíc na okřídleném voze od dědiny k dědině! Co jí tu bez ustání v službě poctivého života, pokroku a blahobytu, osvěty a důstojnosti lidské!

A co přírodní krásy, odvěké a věčně svěží, rozseto po tobě štědrou rukou! Co jí tu sestupuje s modrého věnce severního horstva do požehnaných rovin jižních! Co vznáší se jí tu od zelených a zlatých vln vnitrozemních planin po měkkých kobercích horských paloučkův a po šumných stupních jedlových a sosnových strání až k nebetyčným čeřenům pohraničné stráže! Co jí tu září z útloboké Jizery, jejížto milostné modré oko vždy co nejkvapněji zaplašuje sebe kalnější chmury s rozmarné tváře, a samo v levo v pravo těkajíc skrývá se pod hustými a dlouhými řasami pobřežních vrbin a travin!

A každý z těch břehův má svého velevládného strážce: tu Bezděz, tam Trosky. Dolní Pojizeří poskytuje pak nedostižně krásný obraz, jejž kdo jednou toliko spatřil, nemůže zapomenouti nikdy: pohled na oba tyto velikány zároveň.

Hluboko pod nimi novověká rovnost občanská upravila nová sídla šlechtická. Vždy v nejbližším sousedství nejen příbytkův úřednických nýbrž i stodol, sýpek, čeledníkův a stájův, tak že i sebe nádherněji postavený a sebe pečlivěji pěstovaný zámek za nynější doby nabývá pravé ceny a hodnosti teprva příslušným k němu dvorcem. Proto nyní tolik pilnosti a nákladův na úpravu budov hospodářských, jež náležejí k venkovskému sídlu šlechtickému.

Pojizeří, zvláště střední a dolní, vyniká nad mnohé krajiny naší vlasti netoliko počtem ale i úpravností panských dvorcův. A jest jich tu po obou březích tolik, že vždy několik najednou jich vábí tvůj zrak. Bílé, dlouhé jejich zdi a červené vysoké střechy září po celé krajině, ať ověnčeny kyprou zelení jarní, ať sevřeny zlatým mořem úrody letní, ať hlídajíce odpočinek černé ornice na podzim, ať plovouce jako větší chumáče pěn na hladině sněhové.

Zvláště o Libensku mluví se daleko v Pojizeří, že náleží mezi nejkrásnější dvorce a zámky panské, a zajisté v okolí jeho, na prostranné a velice úrodné vysočině po pravém břehu Jizerském marné by mu někdo hledal rovna. Musíť Libensko i svou polohou i zřízeností budov a polností svých zalíbiti se každému, kdo viděl i mnoho jiných pěkných sídel šlechtických po venkově: však kdo spatří obydlí a statek hraběte Krobbsa po prvé, bude jím vpravdě okouzlen. Není tu arci nic zvláštního: hospodářský dvůr s velikou prostorou pro skot a nářadí polní; vedle něho zámek s anglickým parkem. Ale ne všude nalezneme tak příjemný soulad mezi oběma těmito částmi. Hlavní dojem působí na nás urovnalost vnitřní prostory nádvorní. Ohromný čtverec s půdou jako mlat rovnou jest po celý rok posypán nejčistším pískem říčným. To jest dávná slabost staré hraběnky, aby dvůr co nejvíce možná podobal se parku. Ale teprv od patnácti let může jí hověti. Tenkráte v den úmrtí svého manžela, kterýžto den mimochodem řečeno, ovšem jen mlčky velebí za nejšťastnější svého života, povolala k sobě správce Šípa a přikázala vážným smutným hlasem: „Dejte ten dvůr do pořádku. Sjede se mnoho panstva k pohřebnímu průvodu; ať to u nás vypadá slušně.“ Tenkráte po prvé objevila se pravda, kteréž nebožtík hrabě Krobbs důsledně a nenapravitelně odporoval a za jejížto mučednici hraběnka jeho choť se pokládala, že totiž polní hospodářství může provozovati se i s jakousi elegancí. Tenkráte po nekonečných dvacíti a pěti letech manželského života s hrabětem Marcelem Krobbsem hraběnka Klotilda, v čele velmi nádherného smutečného průvodu, doprovázejíc se šesti dětmi mrtvolu samovrahovu do rodinné hrobky v blízké lesní kapli, po prvé spokojeným okem rozhledla se kolem zámku, sama byla překvapena, jak za dva dni všechno vypadá příjemněji.

Blahosklonné uznání, jehož dostalo se za to správci Šípovi, bylo příčinou, že za několik neděl potom usmálo se nádvoří Libenské od jednoho konce k druhému šesti řadami už vzrostlých lip, nejkrásnějších, co bylo lze vybrati v míchaných porostlinách Jizerních strání.

Trávíc své nenadálé vdovství v ouplné odloučenosti od ostatního světa, hraběnka Klotilda byla všecka překvapena, když konečně spozorovala, že v starostech o srovnání pozůstalosti, zajisté velmi skrovné vzhledem k tolika dědicům jmena tak zvučného, a při stálém dohledu

k pracem okrašlovacím, kteréž na Libensku spěšně měly vyhladiti stopy nevšímavosti tak zastaralé, minula jí první, nejtěžší doba smutku. Přičítala to zvláště milému dojmu, jímž na ni působil pěkný nádvorní sad. Na něm zakládala si mnohem více, než na nové mřížce z nízkých lepotvarných železných tyček broncového nátěru a s pozlacenými konci, zřízené na místě zvětralé a popukané zdi mezi nádvořím a parkem, ba více než na neproniknutelném závoji keřův barvínkových a růžových, jež popínajíce se po zdi jednopatrové ve čtverhran upravené budovy zámecké kolkolem až téměř po sám krov, spouštěly přes vytesaný hraběcí znak nad nízkým vjezdem a přes běloskvoucí krajkové záclony v oknech panských komnat své nahrnuté a dlouhé zelené třásně, od jara do zimy činily z venkovského sídla hrabat Krobbsův roztomilou zeleně opředenou klec, a letní dobou obsypány fialovými a bílými květy poskytovaly se svým parkovým okolím, se vzácnými rostlinami po nízkém pažitu a se vkusnými skupinami lesních stromův obraz dokonalé krásy zahradní.

Proto posud, ač upomínky na manželský život s hrabětem Marcelem v klidné mysli vdovské dávno byly vybledly, i ač před rokem také správu celého statku Libenského a s tím zároveň péči o slušný zevnějšek zámku i dvora byla odevzdala nejstaršímu synu Romualdovi, hraběnka Klotilda přece za každé doby roční, nejraději ovšem za tichých a vlažných večerův červnových ze zámku i z parku uchyluje se pod rozklenuté a jako v jedinou zelenou hladinu splývající koruny lip nádvorních. Tam má své místečko, kde nejraději sobě usedá mezi drahými němými důvěrníky svých nejtajnějších citův, a kam nikdy nikdo nepřichází rušiti její milou samotu.

Také dnes směřují sem parkovou brankou vážné její kroky.

Nad vzdálenými Zajizerními bory vystupuje na temnomodrou oblohu ouplněk, čím výše tím zářivěji. Lípy oddychují libovonným, medovým květem, v němž ještě tu a tam bzučí opozdilá včelka, přetížena sladkou kořistí. Chvílemi zavane celým dvorem kořenná vůně ze senníků, teprvé včera naplněných nejjemnějšími skvosty lučin Jizerních. Dvéře všech stájův jsou otevřeny do kořán. Koně, k odpočinku nejpozději přibylí, ještě chutě chrupají. Tu slabý šustot slámy, když některý nejmladší přírůstek skotu pevněji se tiskne ke své roditelce; tu prudké zaharašení řetězem, když divoký střeček ještě před spaním ukájí svou žízeň na tučné oběti.

Čeleď obojího pohlaví sesedla se buď na prazích stájových, buď na zemi podle nich. Někteří opřeni zde o veřeje tam o zeď už svěsili hlavu na prsa a ruce na klín i dřímají. Matky po tichu zpívajíce stále ještě kolébají na kolenou děti, dávno pohřížené v hlubokém spánku; dávají jim náhradu za to, že u nich celé půldne nebyly. Starší mužové, ten před sebou pokládaje naklepanou kosu, ten nakrajuje tvrdou kůrku chlebovou do trochy mléka, onen rovnaje své umdlené oudy po celé délce na pískovém lůžku, tiše rozmlouvají o denní práci, o skrovné své večeři, o zámeckých lokajích, o správci, o hraběcí rodině; náhle ještě přitlumili své hlasy, když v měsíčném pološeru „starou milost“ — tak totiž počali nazývati hraběnku Klotildu, když před rokem mladá hraběnka se vrátila s hrabětem Romualdem z Libenského kostelíčka —

spatřili vcházeti pod lípy. Hned na to umlkli zcela a dvorcem na obou vjezdech pevnými vraty zavřeným ovládlo hluboké ticho přelíbezné noci měsíčné.

I v zámku totiž, vzdáleném sotva sto krokův od mřížového rozhraní mezi nádvořím a parkem, dnes neobyčejně brzy zanikl všechen ruch, ačkoliv tam žije poměrně velmi mnoho a většinou mladých lidí. Ve hlavním průčelí obráceném k nádvoří, v celém přízemku v levo i v pravo od vjezdu bydlí hrabě Rumuald se svou chotí Klárou. První poschodí v témž průčelí, obě strany poboční a celé stavení zadní obývá hraběnka Klotilda s pěti dcerami a nejmladším synem. Tito všichni v zápětí matčině opustili salon, jenž zaujímal skoro polovici průčelí, a oběma pobočními chodbami rozešli se po svých komnatách. Šest širokých proudův bohatého světla lampového lilo se otevřenými okny salonovými dolů na pažit, sláblo mezi keři jasmínovými a magnoliovými, až na sádrových sochách, znázorňujících dvanáct měsícův, ještě před rozhrannou mříží úplně splynulo s přibývající září měsíčnou. V přízemí na pravo od vjezdu bylo vše temno. V levém rohu zmíralo přitlumené světlo noční ve dvou oknech, sice otevřených ale více nežli zpoly zakrytých uvnitř záclonami, vně svislými proutky růžovými, které tu obsypány byly květem bohatším, než kdekoliv jinde na budově zámecké. V jednom z nich rozhoupaly se ty libovonné třásně, jako by někdo z komnaty byl dotknul se jich, malou chvíli potom zaznělo za nimi několik zádumčivých akkordův na piáně, jako když z bezedného žalu srdce volá o pomoc; pak nad celým zámkem snížilo se od temnomodré hvězdnaté klenby s lahodným chladem také blahostné ticho, ticho tak hluboké, že veškerou vnitřní prostorou nádvorní i zámeckou slyšeti bylo zpod lipového loubí chřístání zrnek pískových pod jemnými kroky hraběnky Klotildy.

Hraběnka blížila se zvolna k svému oblíbenému místečku. Svatojanské mušky přeletovaly jako zelené jiskry přes cestu a zapadaly před ní v temném příkrovu rozvonělých korun lipových.

Šlechtična samoděk podávala se těm milým, sladkým dojmům lidské práce a přírodní krásy. Vše, co kolem ní se rozkládalo a nad ní se vznášelo, naplňovalo její mysl nevyslovitelným libým uspokojením a radostí, po níž tak drahně let marně byla toužila. Dostatek v příjemném útvaru a v blahoplodné plnosti své byl kolem ní rozložen v budovách nádvorních i daleko za nimi na požehnaných nivách; zdraví a láska všech jejích dětí dovršovaly míru jejího štěstí.

Škoda jen, že to štěstí zavítalo k ní tak pozdě, že jí našlo teprv, když polovici svého života dávno byla překročila. Však hraběnka Klotilda byla i za tento pozdní dar velice vděčna a oddávala se požitku jeho se vší tklivostí svého nezkaleného citu.

Tak jako dnes pokládala se už často za nejšťastnější bytost na světě. Mileráda oželela šumot, klopot, hluk a nudy radovánek v šlechtických salonech Pražských: už po několik let tráví všechny roční doby na venkově, na svém milém Libensku, a posud se jí tu nezastesklo, posud neozvala se v ní touha po společnostech, jichžto za života svého manžela vzdálena býti musila. Štěstí ovšem, že má tak dobré děti, které s ní tuto venkovskou samotu rády a bez reptání sdílejí,

které jí k vůli nežádají ukojení tužeb, ve věku mladistvém tak přirozených a ve společnosti šlechtické tak neodbytných. Ó ty milé, drahé děti! Jaké to blaho, míti je, žíti s nimi, býti od nich vážena, ctěna, poslouchána a milována! Jaká to přebohatá náhrada za všechno utrpení let minulých!

Jen jediný mráček kalí to blažené vdovství. Jen jedno smutné tušení časem prošlehuje její spokojeností. Nejstarší syn Romuald, nyní už rok samovládný hospodář na statku Libenském a hlavní representant hraběcího jmena i rodinné slávy před celým ostatním světem, nezdá se ve svém manželském sňatku tak šťasten, jak mateřské srdce její sobě i jemu přeje.

Však to snad jsou přece toliko pouhé domysly, plynoucí více z přílišné obavy o jeho blaho, jen pouhé stíny, vlekoucí se nad rodinou Krobbsův z její vlastní neutěšené zkušenosti, nežli založené na skutečné pravdě. Oko starostlivé matky snad se klame; chmury, jež od některé doby objevují se na čele Romualdově, nejspíše pocházejí jen z nedočkavé toužebnosti, aby Klára mu konečně sdělila sladké tajemství, že manželská láska jejich jest požehnána. Jinak zajisté Romuald nemůže míti ani nejmenší příčiny k nějakému duchovnímu trudu, k nějaké vnitřní neshodnosti. Vždyť sobě svou choť zvolil podle srdce svého, vždyť oznámením svého sňatku překvapil a překazil i mateřské její záměry! Ale bohu díky, Klára jest ušlechtilá žena a vzorná dáma; Romuald zajisté volil lépe, než mateřská pečlivost z počátku chtěla připustiti. A celá ostatní rodina činí pro jeho štěstí všechno, co jen může; obětujeť se pro něho . . . .

V takových myšlenkách hraběnka Klotilda došla až k samému obvyklému sedátku svému, když tu s něho před ní kdosi vstává. Vysoká, štíhlá postava mužská, jejížto hlava až dotýkala se svislých korun lipových Hraběnka ustoupila krokem.

„Nechtěl jsem tě polekati, milá matko,“ ozval se silným ale přítulným hlasem neočekávaný účastník její, jak žertovně mezi svými dětmi říkala, podvečerní poustevny, a ukláněje se stranou, připojil s nádechem veselosti: „Ani sám nevím jak jsem mohl porušiti náš rodinný zákon. Zabloudil jsem do tvé poustevny a zapomněl jsem se tu. Promiň!“ a už zahýbal svůj krok do sousedního stromořadí.

„Zůstaň, zůstaň, drahý Romualde,“ podávala mu hraběnka ruku a zdržela jej při svém sedadle. „Ačkoliv vím, kam tvé dobré srdce pospíchá, přece bych ráda s tebou zde chvilku pobyla, zvláště dnes, když vidím, že jsi vesel. Býváš už po delší dobu zřídka tak, a já pak mívám o tebe velikou starost. Ráda bych tě viděla povždy spokojeného a šťastného.“

Hrabě sklonil se k ruce matčině, políbil ji se synovskou uctivostí a mlčky zasedl podle hraběnky.

„Právě jsem přemýšlela,“ ujala se ona opět slova, „jak dobře všechno u nás se upravilo. Hospodářství vzkvétá; letos bohdá budeš míti úrodu ještě krásnější než loni; každý den s radostí patřím, jak daleko kolem zámku setby všeho druhu prospívají, jak ve dvoře všechno se daří, a myslím si, jak teprv tebe to všechno těšiti musí, když povážíš, že se to daří a množí vlastně pro tebe a pro tvou příští rodinu.

Já i sestry tvé rády uskrovňujeme se k vůli tobě, jen abysi ty důstojně mohl representovat náš rod a žíti, jak na tvůj stav se přísluší. Nechceme ti nikdy způsobovati žádných rozpakův s výplatou smluvených podílův. Sestry tvé jsou hodné, rozumné děti, přejí ti, uznávají v tobě hlavu celé naší rodiny a spokojí se s takovým uplácením svých dědicích částek, jaké tobě bude nejvýhodnější a nejpohodlnější. Jsou chvála bohu všechny jemné ušlechtilé povahy a měla jsem už často příležitost patřiti, že jejich dokonalý vzrůst a neobyčejná krása vzbuzují obdiv nejen mezi pány ale i mezi dámami. V sousedstvu našem daleko široko vynikají mezi všemi komteskami, nevyjímám ani komtesek Rinnbachových, o jichžto jmění tolik se mluví. Pražská společnost už se na nás až hněvá, že po tolik masopustův se jí vzdalujeme. Nemají tam mezi dospělou mládeží dámskou krásy právě na výběr, lichotivá pověst o tvých sestrách vzbuzuje tam stále napjatější zvědavost ano nedočkavost. Každé nové pozvání zní důtklivěji a naléhavěji. Nemohu ovšem říci, že by sobě tvé sestry zvláště v době podzimní a zimní nepřály nějaké proměny života, že by nikdy nezatoužily po skvělých plesích a vzácných zábavách, po divadlech a koncertech velkého města. Byloť by to něco zcela nepřirozeného, kdy by také v jejich mladých myslech takové tužby se neozývaly. Ano často vidím, jak jim planou tváře a září oči, když buď někde v sousedstvu na návštěvě aneb mezi nimi samými v naší osamělé domácnosti stočí se hovor na takový předmět. V takové chvíli bývá mi těch mladých, krásných životův svrchované líto, jak jim čas prchá v jednotvárném klidu, a musím v sobě samé násilně potlačovati cit mateřský, jenž mi velí, abych těm milým dobrým bytostem opatřila také ještě nějakou jinou radost a zábavu, než jakou poskytuje život na venkově." Rozjařivši se při posledních větách ve svém příjemném hlase, hraběnka náhle se odmlčela.

Hrabě Romuald vyslechl celou její řeč s hlavou na prsa skloněnou; když pak obapolné mlčení už nějakou chvíli bylo trvalo, vzpřímiv se v sedadle narovnal před sebe své dlouhé nohy, vězící ve vysokých jízdeckých botách, obrátil napolo tvář k matce a jako by se probíral z hlubokého zamyšlení, pravil hlasem už zcela rozdílným od toho, jímž hraběnku Klotildu před malou chvílí byl pozdravil:

„Jest mi věru stydno, že od tebe, drahá matko, a od svých milých sester přijímám takové oběti Ani nevím, buduli vám kdy moci vyplatiti povinné částky. Hospodářství ovšem, jak pravíš, daří se; ale jeden rok neb dvě léta neúrody, a octnu se v rozpacích, jak bych vám opatřil, i čeho ke skrovnému životu na venkově máte potřebí. Vidím, že jsem na sebe vzal velmi těžké povinnosti. Jest nás na ten malý statek příliš mnoho. A ještě kdy by nebyla ta representace, kterou jsme povinni svému rodu. Správec a služebnictvo zámecké spotřebují samy pro sebe tak značnou část důchodův, že nikdo by ani nevěřil."

„Což dělati, můj milý," odvětila hraběnka, ujímajíc se jeho svislé pravice. „Jest nás ovšem poněkud více, než v jiných mnohem zámožnějších rodinách šlechtických, více, než tento zajisté krásně zřízený a neobyčejně výnosný statek náležitým leskem stavovským opatřiti může: avšak," pokračovala hlasem sníženým téměř k milostnému šeptu, „v tom není možno ničeho změniti. Jsme zde a musíme se zaříditi tak, aby sláva

rodinná neutrpěla ani nejmenší újmy. Na služebnictvu zámeckém nemůžeme více šetřiti; máme bez toho jen, čeho nevyhnutelně potřebí jest. Jediná změna, která by zmenšila naše výdaje, byla by ta, že bychom měli zase jedinou společnou domácnost, jako pokud jsi byl svoboden. Ale vyznám se, že raději sama se uskrovním ještě více a že i tvé sestry s tím budou srozuměny, než abysi ty, hlava rodiny, neměl své zvláštní zařízení ve všem všudy, jako úplně samostatný pán. My ostatní už spíše se skryjeme vedle tebe, a právě dnes jsem přemýšlela, že bude dobře, když zruším naši zvláštní ekypáž. Byl to ovšem poslední zbytek z našeho někdejšího rodinného lesku, a tvé sestry těšily se jím jako důkazem své rodinné důstojnosti; ale jsem jista, že milerády dají své svolení i k tomu kroku, jímžto se tobě v starostech finančních ulehčí."

„Nepokořujte mě tak příliš, chtějíce mě povznesti," zvolal hrabě Romuald, vymknuv svou ruku z ruky matčiny a pohnuv sebou v sedadle tak mocně, až opěradlo zaskřípělo. „Nepřidávejte mi svou dobrotou neustále nových muk. Vidím všechno, co pro mne děláte, a hynu trapným vědomím, že nemohu bez vaší laskavosti obejíti se."

A ruka jeho opět hledala ruku matčinu, která jí přišla vstříc.

„Pokud jsi byl svoboden," převzala slovo hraběnka, „byla domácnost o polovici lacinější než nyní. Ale, prosím tě, milý Romualde, nechtěj má slova vykládati jinak, než jak znějí. Ty víš, že jsem já hlavně byla proti tomu, abysi Kláru pojal za ženu; ale nyní, pravím tobě zde pod tou rozkošnou oblohou, při svědectví těchto překrásných, nebeských světel, jež svůj mír vlévají v duši naši, že tvou Kláru miluju z celého srdce, poněvadž jsem nabyla přesvědčení, že jest dokonalá žena, při níž šlechtictví duše poskytuje úplnou a mnohonásobnou náhradu za šlechtictví rodu. Byla jsem proti tomu sňatku, ale nyní žehnám té hodině, kdy Klára se stala tvou chotí."

Matka i syn se zamlčeli.

Ač hovor jejich dál se jazykem francouzským, hraběnka Klotilda přece po svých posledních slovích upřela pátravý zrak kolem sebe do hustých stínův, aby se přesvědčila, že nikdo cizí nebyl na blízku. Ticho kolkolem. Čeleď nádvorní již dávno byla zmizela zpřed stájův a odebrala se dovnitř budovy na odpočinek. Večerního chladu přibývalo s jasností záře měsíčné: jemná vůně květův lipových ustupovala před rostoucím chladem zpět do svých bledě žlutých korunek; na místo ní zavanul celým dvorem libovonný dech rozsáhlého jeteliště, které zvenčí objímalo budovu nádvorní. Odměřený tlukot křepelek sprovázel jej.

Hraběnka Klotilda vstala vyzývajíc syna, aby už vrátili se do zámku, kde zajisté už všechno spí.

„Dříve zdržela jsi ty mne," odvětil Romuald hlasem stísněným, „nyní prosím já tebe, abysi mě tu nezůstavovala."

„Vždyť přece půjdeme odtud spolu," namítla hraběnka s podivením.

„Ještě nemohu zpět do toho domu, mám potřebí více místa, více vzduchu kolem sebe," náhle vyrvalo se z prsou Romualdových.

Matka uleknuta naklonila se k sedícímu a nahlížejíc v jeho tvář, upřenou vzhůru ke koruně lipové, pátrala po výrazu jejím. Však husté stíny zahalovaly před jejím zrakem obraz jeho zachmuřené mysli. Hle-

dala jeho ruku. Našla ji mdle svislou podle těla křečovitě napjatého, a zachvěla se jejím ledem.

„Romualde, ty jsi churav, ty trpíš!“ zvolala úzkostně a položila druhou ruku na jeho horké čelo. „Jen rychle pospěš se mnou domů, ten chlad ti zde škodí.“

A usilovala přiměti jej, aby vstal; než on trvaje ve své stuhlosti vzdychl z hluboka, pohledl k hraběnce, která zděšena stojíc podle něho, oběma rukama objala jeho hlavu jako bez vlády zpět spuštěnou, a pravil hlasem hrobovým:

„Už nemohu déle v sobě tajiti své neštěstí!“

„Pro bůh, co zlého tě potkalo?“ přerušila mu řeč hraběnka, třesouc se na celém těle a přiklekajíc podle milého, ubohého syna. „Mluv, všechno zjev své matce. Došly tě odněkud smutné zprávy? Vede se zle některému z tvých přátel ve vojště? Máš snad přílišné starosti o peníze? Jen rychle mi sděl, co ti působí nepokoj. Snad najdeme pomoc. Já učiním pro tebe všechno, uvidíš, že bude zase dobře.“

„Už nebude dobře, má drahá matko,“ vece Romuald, „nemůže už nikdy býti dobře. A právě tvá a mých sester dobrota činí mě ještě nešťastnějším. Všechny vaše veliké oběti jsou úplně marny. Uskrovňujete se k vůli mně tak, že až zapomínáte na povinnosti a důstojenství naší rodiny; v každém jen poněkud zámožnějším domě měšťanském, u všech továrníkův v našem nejbližším okolí žije se nádherněji, panštěji; vidím, že já jsem vašeho dobrovolného vyloučení se ze světa příčinou a já sám nemám z vaší šlechetné obětovnosti nic než trapné vědomí, že musím přijímati od vás dobrodiní. Ó že jsem neposlechl tvé dobré a moudré rady před rokem!“

„O čem mluvíš?“ kvapně tázala se hraběnka, majíc už zlé tušení, že obavy její přece se naplňují. „Jak to myslíš? Snad bysi už sotva za rok..?“ bála se dopověděti; slova jí zanikla ve stísněných prsou.

„Ano, milá matko“ přisvědčoval Romuald s přízvukem trpkosti. „Sotva za rok nabyl jsem přesvědčení, že jsi mi dobře radila, abych se neženil mimo svůj stav. Nyní dávám ti za pravdu, ale už pozdě.“

Vzchopil se a chvatným krátkým krokem přecházel před sedadlem, na němž matka jeho, bolestným pohnutím přemožena, hledala podporu své slabosti.

„Tak tedy přece musí se naplňovati osud vaší rodiny?“ ujala se za některou chvíli slova, když její syn před ní se zastavil. „Má tak brzy opakovati se v tomto domě neblahý život zklamaných manželův? Však nikoliv, k tomu posud není žádné příčiny,“ pokračovala změněným veselejším hlasem, pak přistoupivši k Romualdovi zavěsila se do jeho lokte a volným krokem odváděla jej temným stromořadím k zámku, jehožto průčelí nádherným květným kobercem pokryté tonulo v nejčistší záři měsíčné. Romuald neodporoval vedení matčinu.

„Viz, jaké to krásné, líbezné sídlo!“ počala opět hraběnka, když se blížili k parku. „Zde máš a můžeš býti šťasten. Tam dole, v levém rohu, za těmi kvetoucími růžemi, v té příjemné komnatě, tam dlí tvá dobrá. ušlechtilá, spanilá choť, tam zajisté kvete už i tvé blaho, tam se uchyl se svou touhou po štěstí, se svými povinnostmi k rodinné cti a slávě, se svým důstojenstvím jako člověk a šlechtic.“

„Jediné přenáhlení zadalo mému šlechtictví osudnou, nezhojitelnou ránu,“ odvětil hrabě Romuald.

Hraběnka Klotilda už srozuměla, proč její syn se cítí tak velice nešťasten a chtějíc vyléčiti jej vlastními jeho léky, pravila velice vážně:

„A přece pojal jsi Kláru za choť hlavně z té příčiny, že, jak jsi tenkráte tvrdil, tvé šlechtictví zavazuje tě k tomu.“

Toto připomenutí matčino účinkovalo na rozčilenost synovu jako ledová sprcha. Hrabě Romuald pocítil osten těch slov a nemoha zlomiti jej, chtěl jej aspoň ohnouti.

„Netrudím se pro to, že Klára není šlechtična rodem, nýbrž že z ní žádnou šlechtičnu udělati nemohu, že ona nemá k důstojenství a životu šlechtickému ani nejmenšího nadání. Což tu v naší společnosti jest dam, jimžto se dostalo stavovského predikátu a znaku teprv při oltáři, což jich známe sami, že buď dříve provozovaly život velice dobrodružný, buď náležely k společenské třídě, kterou povrhuju ještě více než princeznami divadelními a cirkusovými, k třídě aristokracie pouze peněžní, mnohdy ano nejčastěji původu i orientálského; však ku podivu, všechny tyto osobnosti umějí velmi rychle, takřka obratem ruky vpraviti se ve své nově nabyté důstojenství šlechtické, dovedou bez návodu, bez napomenutí po boku svého muže dáti sobě vážnost a zjednati sobě úctu tak dokonale šlechtickou, že na ně patříme s pravým udivením a že celá společnost starých a slavných rodův šlechtických pokládá je aspoň veřejně za členy stejnorodé a stejně oprávněné. Vím, že nejsem první kavalír, který se dopustil messaliance; ale nechci býti první, jemuž by se to vytýkalo. Messaliance smí sáhati jen po oltář, dále nikoliv, nechceli býti předmětem obecného výsměchu a obecné potupy. Dáma, která přijme na sebe šlechtické mravy, která dovede po šlechticku, po pansku žíti, jest pak i skutečnou šlechtičnou a neuvádí svého muže každou chvíli do rozpakův, nevhání mu každým okamžením stud a hněv do tváře. Klára bohužel nedovedla toho posud a nedovede toho nikdy. Jest a zůstane tím, čím byla, dcerkou měšťanskou.“

Tímto výkladem chtěl hrabě Romuald netoliko odůvodniti chování, jímž přede chvílí tak velice byl polekal matku svou, ale zároveň vyvarovati jejímu domnění, jako by svou stavovskou hrdostí byl zamýšlel dotknouti se urážlivě jí samy.

Nebylať ani hraběnka Klotilda šlechtičnou dle rodu; však kdo o tom nevěděl, nikdy nebyl by to na ní spozoroval. Uměla tak přísně zachovávati všech zákonův a zvyklostí života šlechtického, osvojila si takovou jistotu a obratnost ve společenských formách oněch výlučných kruhův, do kterých ve své mladosti uvedena byla, že mladší pokolení domácí šlechty o její správné minulosti nemělo ani nejmenších pochybností, a sestárlí současníci zapomněli už dávno, že Klotilda hraběnka Krobbsová jest ona velebená kráska z měšťanské společnosti Pražské, kteréž nebožtík pán na Libensku byl kdysi podal svou ruku a svůj šlechtický znak. Hrabě Romuald měl úplnou pravdu; nikde nezapomíná se na messaliance tak rychle a dokonale, jako mezi šlechtici, jen jsouli dodatečně po šlechticku odůvodněny.

„Budu míti pokojnější noc, než jsem přede chvílí myslila,“ pravila hraběnka Klotilda, vcházejíc se svým synem do zámeckého vjezdu, kde část služebnictva očekávala své panstvo. „Snad ještě vyřídíš ode mne Kláře dobrou noc!“ připojila, když se zastavila s hrabětem Romualdem před vchodem do komnat ležících po levé straně.

„Musím přichystati ještě několik neodkladných listův pro ranní poštu,“ zněla odpověď, a když hraběnka za lokajem, jenž před ní nesl lampu, zvolna kráčela po malém čtverhranném dvorečku do zadní budovy, hrabě Romuald velitelsky kynul svému starému sluhovi ke komnatám přízemním v pravo a rychlým krokem následoval ho . . .

„Mladí zas jednou se hněvají,“ ozvalo se šeptem mezi služebnictvem obojího pohlaví, pozůstalým v průjezdu.

„Ubohá paní, jest jako ve vězení,“ podotkl mezi nimi druhý ženský hlas.

„Už často jsem o tom přemýšlel, proč takoví páni sobě strpčují život,“ mínil někdo jiný v tom chumáči, „mohli by míti ráj na zemi, jsou zdrávi, mají všeho hojnost —“

„Musejí míti také nějaké trápení, sice by s nimi teprv nebylo možno obstáti,“ vysvětloval čtvrtý, a šeptalo se mezi nimi dále až pozdě do noci . . .

II.

Tím časem v komnatách panských tři osoby nemohly nalezti klidu a spánku.

Hraběnka Klotilda uvažovala, jak to zaříditi, aby Romualdova choť nenásledovala jí ve smutných zkušenostech života. Chtěla jí dáti několik nových naučení a pokynutí, chtěla ještě pilněji než posud všímati sobě každého jejího kroku, chtěla opravdu býti jejím strážným duchem.

„Poznala jsem tu krev Krobbsův, stále bouřlivou, nikdy neuspokojenou, a syn zdařil se zcela po otci. Pokud byl ve vojsku, zřídka kdy doma, ani jsem se nenadála, že ta podobnost mezi nimi tak rychle dospívá. Čeho ještě já, jeho sestry a žena při něm se dočkáme?“

A pokleknuvši na aksamítové klekátko, nad nímž před Marianským obrazem ve spůsobu drahocenného oltáře skládacího vznášela se hořící stříbrná lampa, přitiskla ruce k prsům a důvěrně vzhůru hledíc prosila za radu ve svých starostech.

Milovala Romualda jako všechny své děti upřímně; neměla vroucnějšího přání, než viděti jej tak šťastna, jako všechny ostatní; obětovala se i s dcerami pro něho spůsobem, možným toliko tam, kde útlé svazky rodinné se vší šetrností se pěstují: však musila si konečně vyznati, že všechna věrná oddanost tolika dam k jeho důstojnosti rodinné, že všechna něžná péče jejich o jeho blaho není s to, aby do povahy jeho vštípila více lahody, než co jí zdědil po otci a než jí v něm vychoval mnohaletý živet vojenský na pustinách uherských. —

Hrabě Romuald už po některou chvíli krokem velice nepokojným, trhaným, procházel se řadou svých pokojův, dokořán mezi sebou otevřených, a naprosto zapomněl, že starý Ondřej jako svíčka posud ne-

pohnutě stojí u vchodu první komnaty, čekaje rozkazův pánových a svého propuštění. Proto když opět až k němu samému byl přišel tak těsně, že až zavadil o jeho nohy, jako ze sna vytržen kvapně ucouvl, vzpřímil hlavu a upřel svůj vyjevený zrak na šedivého věrného sluhu.

Ubohý Ondřej zatajil v sobě dech a jako by mu byl někdo tři předbřeznové kapitulace se zad setřel, narovnal se ještě přísněji, mechanickým trhnutím vzdvihl ruku k vojenskému pozdravu a mramorová socha s šedivými kníry, překlenutými přes bezzubá ústa, v modré livreji s velikými platinovanými knoflíky, dle pravidel služby vojenské díval se svému někdejšímu panu rytmistrovi do očí.

Tak stáli naproti sobě mlčky některou chvíli, až hrabě vzpamatovav se pravil:

„Ba, máš pravdu, stará ostruho, škoda těch časův! Teď máme nositi sukně! Prokletý život!“

A dupnul jizdeckými botami, až okna zařinčela. Však hned na to, jako by někdo jej byl zavolal vlastním jeho jmenem, zmírnil svůj hlas a blahosklonně poklepávaje Ondřejovi na rameno, usmál se a propouštěl jej od sebe tklivými slovy, že její milost, paní hraběnka Klára opět ochuravěla a proto aby hajní zejtra ráno se postavili do řady před tímto vchodem.

Ondřej odešel. Hrabě zavřel za ním dvojité dvéře do průjezdů na pevnou železnou závoru; prohledl mříže v oknech prvního pokoje, nejsouli nikde nalomeny, okenice už zamčené zkoušel znova, držíli pevně, nahledl za kamna, do skříní, pod stoly a pohovku, odnášeje lampu do druhého pokoje opatrně ohlížel se vůkol, zavřel za sebou dvéře, přiložil opět těžkou železnou závoru, přimknul tlustá mosazná dvířka nad hustě zamřižovaným okénkem v pravé dveřeni, opakoval všechna táž opatření v pokoji zadním a stanul konečně v komnaté prostřední, kde měl své zvláštní lůžko. Prozkoumal i zde neporušenost mříží a bezpečnost okenic, přesvědčil se, že v žádném koutě, ani pod postelí nic podezřelého není, zkusil, neníli přetrženo zvonítko, vedoucí od jeho lůžka do blízké, přízemní komůrky Ondřejovy, sňal se stěny oba revolvery, prohledl a položil je na mramorový stolek při hlavách své nízké táborové postele, znaleckým okem změřil zásobu oleje v lampě, vystačíli hořeti až do rána, ještě jednou zkusil závory v levo i v pravo i kliky v okenicích, můželi na ně spolehnouti se, a — ještě neměl se k spaní! . . .

Jedno slovo v dnešním rozhovoru s matkou uvázlo jako palčivé žihadlo v jeho mysli a působilo mu trýzeň tím větší, čím bylo pravdivější.

„Ano, bohužel, tak tomu jest!“ zvolal hlasitě, posadiv se na lůžko a položiv nohy křížem. „Má šlechtická čest jest tím vším vinna.“

Těkavou pamětí jeho počalo míhati se několik obrazův z nedávné minulosti. Jak hned po vánocích předešlého roku přijela k nim na Libensko sestra jeho matky, vdova po vysokém úředníku soudním v Linci, se svou asi dvacítiletou dcerou Klárou, a jak ubytovala se u nich na delší čas. Romuald sám sotva půl roku byl od vojska doma, aby konečně se ujal správy statku společného tolika vlastníkům. Matka a sestry vyjížděly tenkráte velmi často na návštěvy, na zábavy a plesy

do několika sousedních zámkův, jichžto panstvo tu zimu mimo všechen obyčej také trávilo na venkově. Teta Rauchová zůstávala vždycky doma. Omlouvala se svým smutkem po nebožtíku manželu, a matka jí také valně nepřimlouvala, snad nechtějíc v sousedním shromážděném urozenstvu oživiti upomínku na svůj nešlechtický původ. Ani Klára nikdy nevyjížděla do takových společností. Jeho sestry a matka snad z týchž šetrných ohledův k své rodinné slávě nikdy nezvaly jí k tomu valně, a teta Rauchová omlouvala svou dceru jednak také rodinným smutkem, jednak velikou nedostatečností její toilety pro takové příčiny. Romuald zabral se tenkráte do několika knih o nejlepším hospodářství polním a lesním, studoval některé poněkud nejasné a zapletené právní poměry Libenského velkostatku a umínil si, že do jara připraví se náležitě k své nové hodnosti, jížto aby konečně se ujal, matka i sestry už po léta nepřestávaly vybízeti a žádati ho snažně i důtklivě. Tak často zbývaly na Libensku mimo mladšího Romualdova bratra, jenž se svým vychovatelem bydlil v přízemí zadní budovy zámecké, doma toliko tři osoby: hrabě Romuald, jeho teta paní Rauchová a její dcera Klára. Všeliké starosti hospodářské volaly hraběte Romualda od studií ven ze zámku, buď do dvora, buď do nejbližšího okolí. Tu potkával slečnu Kláru samotnu buď na odlehlé zasněžené cestičce v parku, buď mezi dvorcem a vesničkou níže po údolí roztroušenou u nízké hřbitovní zdi, přes kterou snad zvědavě, snad z pouhých nudův pohlížela na propadlé sněhem zaváté hroby. Bývalo mu jí líto, že tak samotinká jako na poušti se prochází. Přidružoval se k ní, když právě se shodovalo s účelem jeho vycházky; někdy doprovodil ji zpět do zámku. Nikdy neznamenal na ní, že by ji to nějak zvláště těšilo, když jí dělá kavalíra. Ani sám nevyhledával jí, necítě k ní žádné zvláštní náklonnosti. Rozmluvy jejich točily se kolem nejobyčejnějších příběhův denních neb kolem předmětův, jež právě objevovaly se před nimi. Romuald nebyl by k své sestřenici ani v zámku ani mimo něj vůbec se přihlásil, kdy by to nebyl činil z obavy, aby ani ona sobě nemyslila, ani aby o něm někdo neřekl, že se za ni stydí. Kavalírská jeho čest vyžadovala tenkráte přemáhati i stavovský předsudek proti dcerám měšťanským. Nejvíce však činil násilí svému osobnímu mínění i své rodinné důstojnosti, jestliže za takových večerův, když hraběnka jeho matka s komteskami odjela na celou noc do sousedstva, on se svou sestřenicí v prostranném saloně náhle shledal se samoten: bratr s vychovatelem poroučeli se obyčejně hned po večeři, omlouvajíce se pilnými přípravami k pololetní zkoušce, a teta Rauchová nalezla vždy nějakou záminku odstraniti se někdy ještě dříve než oni do své komnaty. Romuald a Klára zůstávali spolu samotni, ačkoliv ani on ani ona sobě toho nepřáli. Hrabě ovšem musil v duchu svém přiznati, že jeho sestřenice jest děvče krásné, příjemné, na své poměry dosti vzdělané; někde ve vojenské garnisoně uherské bylo by mu bývalo nemalým potěšením, zapřísti s mladou dámou podobných půvabův tělesných i duchovních na několik neděl nějaký malý román; ale zde doma vyžadovala jeho kavalírská čest, aby všechny dobrodružné choutky zůstavil stranou. Vždyť měl úmysl, že o příštím masopuště sám do Prahy se odebere a tam, rozumí se samo sebou, jen mladou, krásnou a hlavně velmi bohatou komtesku za choť si vy-

hledá. Proto také nechtěl, aby mluvilo se o něm z blízka něco, co by uzavření příštího prospěšného manželství na újmu býti mohlo. Tím větší bylo jeho ustrnutí, když na několik dní před plesem, jejž hraběnka Klotilda koncem masopustu okolnímu panstvu na odvet chystala, teta Rauchová s jakousi slavnostní náladou v tváři vstoupila k němu do pokoje a rázným hlasem promluvila k němu beze všech okolkův takto: „Pane sestřenče! Vaše kavalírská a mé dcery dívčí čest nevyhnutelně žádá, abyste těm hračkám udělal konec a na zdejším plesu mou Kláru za svou nevěstu prohlásil." Blesk z čisté oblohy nebyl by jej tak překvapil a ohromil, jako ta slova. Dovolil si učiniti velmi zdvořilou téměř bázlivou námitku, že nikdy neměl a posud nemá ani nejmenšího pomyšlení, pojati slečnu Kláru za choť a že dle svého přesvědčení nezavdal ani nikomu jinému k takovému domnění pražádné příčiny. Však uloživši svou tvář v záhyby ještě přísnější, teta jako rozhněvaná socha ctnosti jala se dokazovati mu, že v celé domácnosti bylo všechno velmi chytře nastrojeno, aby mladý pan hrabě měl úplnou volnost, baviti se s příjemným nezkušeným děvčetem. Proto prý ubohá Klára musila napořád zůstávati doma, když všechny ostatní dámy vyjížděly na zábavy. Pan hrabě Romuald si toho přál, nechtěje býti nikým vytrhován ve svých sladkých záletech ani mimo dům ani v domě. Ona co matka ovšem že záhy postřehla, jaké veliké nebezpečí hrozí životnímu štěstí její milé jediné dcery; ona rozpomínajíc se na tolik a tolik přežalostných příběhův, kde ten onen člen vysoké aristokracie jen pro několik hodin neb i chvil vlastního potěšení jako dítě spanilý kvítek na louce nebo spíše jako krahujec líbezného zpěváčka v samotě lesní rozšklubal, zmařil a odhodil blaho i čest bláhového děvčete měšťanského; chtěla prý také hned v prvních dnech, jakmile spozorovala, že hrabě Romuald na jejím drahém dítěti má zalíbení, zase opustiti tento dům, aby na obě strany vyvarovala nepříjemným následkům takového poměru. Však že zůstala přece, stalo prý se jedině z důvěry v šlechetné záměry a v povahu kavalírskou hraběte Romualda. Tímto proudem tetiny výmluvnosti vyzván k odpovědi už také důraznější, hrabě odpíral rozhodně, že by svým posavadním chováním se k slečně Kláře byl překročil hranice nejobyčejnější společenské zdvořilosti a žádal váženou tetu, aby sama šetřila cti své dcery aspoň tou měrou, jako on. Než tímto napomenutím vzbudil jen prudký hněv svého nemilého hosta. Paní Rauchová pevně trvala na důkazu, že hrabě jest povinen, dáti ohrožené cti její dcery jediné možné dostiučinění sňatkem manželským. Nezaváže-li se jí k tomu ihned na místě svým kavalírským slovem, že ona bude nucena se svou stížností utéci se na veřejnost, ta ať pak vynese soud nad jednáním šlechtice důstojníka k dívce, jež mu důvěřovala . . . „Paní Rauchová," zvolal tenkráte hrabě Romuald v nejvyšším rozčilení, „přijměte zde mé kavalírské slovo, že na zdejším plesu prohlásím slečnu Kláru za svou nevěstu. Ale nyní prosím, rychle opusťte tuto komnatu, abych zase já nebyl nucen užiti vzhledem k vám svého domovního práva." — —

Když tato vlastní slova nyní opět zazněla rozechvěnou pamětí jeho, nemohl potlačiti v sobě mocné pohnutí hněvu. Vzchopil se s lůžka, křečovitě uchopil revolver a rozpáleným okem pohlížeje kolem sebe, namířil v tu stranu, kudy paní Rauchová s blaženým úsměvem na rtech

enkráte odcházela z těchto místností. Jako by nyní pomstiti chtěl svou ehdejší slabost, hrabě Romuald s napřaženou ozbrojenou pravicí kvapně pokročil či spíše poskočil až k samým dveřím, až vida závoru založenu spustil ruku podle těla, a jako by naslouchal, neníli někdo v prvním pokoji, stál tu bez pohnutí a také bez myšlenek. Krev z celého těla přhrnula se mu přívalem na mozek, mrákoty objímaly ho, až zachycuje se holé prázdné zdi sklesl na nejbližší sedadlo.

Trvalo chvíli, než mohl mysliti dále.

Po odchodu paní Rauchové měl velice trapnou úlohu, která nedopouštěla žádného odkladu. Bylot potřebí, nejdříve oznámiti matce, co právě se stalo a k čemu se zavázal. Cítil tíhu vnitřního sporu, aby nyní sám dokázal nevyhnutelnost toho, čeho ještě před chvílí zoufale se odpíral a čemu toliko pro to se podrobil, aby zachránil aspoň co vůči nejnebezpečnější zbrani, slzám a pomluvě ženské, bylo lze zachrániti: důstojnost šlechtickou. Nenadál se ovšem, že bude míti se svou matkou jednání mnohem těžší, než teta měla s ním. Hraběnka Klotilda nejdříve se dala do srdečného smíchu, když Romuald, vyžádav si býti s ní v jejím malém saloně na chvíli o samotě, beze všech přípravných slov jí zjevil svůj úmysl, prohlásiti slečnu Klaru za několik dní na zdejším plesu za svou nevěstu a přistoupiti s ní pak co nejdříve k oltáři. Domnívalať se, že syn dovolil si s ní žert, že ji chce postrašit, věda, jakou důležitost právě ona přikládá tomu, aby se oženil co nejskvěleji. Však když spozorovala, že při jejím smíchu bledne a rty pevně do sebe tiskne, zarazila se, pojala jej za ruku, uvedla na pohovku a vyzvala vážným laskavým hlasem, aby vypravoval, co se mu stalo. Romuald namáhal se opanovati bouři ve své mysli a co možná nejklidněji opakoval matce, co před hodinou v jeho životě rozhodného se přihodilo. Následovalo opravdové zděšení matčino. „To nemůže, nesmí se státi!“ zvolala z vnitřní bolesti své, a spěchajíc ke dveřím: „Té chvíle promluvím s nimi oběma, s matkou i dcerou a přinesu ti tvé slovo zpět!“ — „Nemohu přijati je už nikdy od nikoho,“ pospíšil za ní Romuald, zadržel v samých dveřích a zastoupiv jí cestu, prosil snažně, aby se vrátila, že chce poraditi se s ní, jak dále všechno zaříditi, co už není možno odvrátiti. „Ještě nestalo se nic, co by nebylo lze změniti,“ ujišťovala hraběnka Klotilda, všecka pobouřena opírajíc se o rámě svého syna, jehož viděla jako ubohou oběť ctižádostivých úskokův sestřiných. „Vždyť ale stále zapomínáme na hlavní věc,“ namítla konečně s paprskem nové naděje v oku. „Nevíme posud, jak o tom všem smýšlí Klára, chceli tě vůbec, dějeli se to s její vůlí, neb nenutíli ji matka její právě tak lstivě, jako přinutila tebe. Musím přece promluviti aspoň s ní.“ A už opět chtěla pobočními dveřmi do blízkých komnat hostinských, kde byla ubytována Klára.

Ještě dnes cítí hrabě Romuald onen žár, jenž při těchto slovích matčiných mu vzplanul v očích. Zdržev hraběnku po druhé stanul před ní uprostřed salonu, a hlasem, z něhož zachvívala zpoly resignace, zpoly zlá věštba, pravil: „Mně není pomoci, nemohu a nechci zpět. Dal jsem své kavalírské slovo. Já je naplním“ . . .

Za pět dní podával se hostům, sjíždějícím se k plesu na Libensku, a rozesýlal se poštou veškeré ostatní šlechtické společnosti po Čechách

velmi ozdobný list pergamentový, kde Romuald říšský hrabě Krobbs, rytmistr u dragonského pluku číslo sedmé, majitel zlaté válečné medalie pro udatenství před nepřítelem, spoluvlastník allodiálního panství Libenska a Šestiřepí, zaznamenaného ve dskách zemských, pokládá si za čest oznámiti, že se zasnoubil se ctěnou slečnou Klárou Rauchovou, dcerou po zesnulém panu Ant. Rauchovi, radovi při vrchním zemském soudu v Linci, a paní Rosalie Rauchové. — Podobné oznámení se strany paní Rosalie Rauchové ani nerozdávalo se na Libensku ani neodešlo pod pečetním znakem hrabat Krobbsův s adresami, vyznačenými v Gothajském almanahu. Paní Rosalie Rauchová ani nebyla přítomna, když v prostranném saloně, ozářeném celým mořem světla a ozdobeném nejvzácnějšími květinami, její dcera Klara, zavěšena v lokti svého snoubence po přijatém vroucím políbení hraběnky Klotildy a všech svých sestřenic zasypávána byla velmi lichotivým blahopřáním vysokého panstva, četně shromážděného. Hrabě Romuald ještě stále slyší, jak hosté v levo v pravo tehdy šeptali o neobyčejné kráse nevěstiny bledosti; ještě stále cítí, jak královna plesu se chvěla po jeho boku. — Paní Rosalie Rauchová nazejtří opustila Libensko; nikdo nedoprovázel jí k povozu. Za čas postní došlo svolení z Říma, že hrabě Romuald Krobbs smí vejíti v svazek manželský s vlastní svou sestřenicí, neurážeje tím zákonův církevních a nevydávaje v nebezpečí spásu své duše. A když Pojizeří se zaskvělo svěží zelení jarní, slavil se na Libensku hraběcí sňatek . . .

Dále hrabě Romuald se nerozpomínal. Se zámecké vížky už doznívala dvanáctá do hlubokého ticha nočního, když on v celém svém úboru na lůžku usnul. Plná záře blízké lampy osvěcuje na osmáhlém, zamračeném obličeji stopy posledních jeho myšlenek . . .

Té pozdní doby ještě marně touží hraběnka Klára po jediném ukojivém léku svých strastí. Závrať krouží její hlavou i srdcem. Posud nemůže srozuměti, jak se octla v poměrech, po nichž nikdy nedychtila, jež nikdy ani seznati sobě nepřála, ale v nichž teď hyne . . . Marně namáhá se, vypnouti svou sklíčenou mysl k oněm krásným snům, jež tak náhle zmizely nad ní do nedostižné dálky; klesá zpět pod zdrcující tíhou vlastní viny do bezedného žalu . . . Jak vypadá nyní ta rodinná sláva, kterou jí matka tak skvělými barvami byla líčila? . . . Má podobu nešťastného zoufajícího srdce . . . Kdy by ji nyní viděl Richard, musil by jí odpustit, musil by nad ní zplakati . . . Však jest tak ubohá, že ani nesmí dotýkati se té jediné drahé památky své mladosti . . .

III.

Neděle na vesnici, zvláště tam, kde jest kostel, bývá za krásné pohody letní mnohem zajímavější než v městech, zejmena zajímavější než ve městech hlavních.

Ať v krajině chudé, ať v zámožné vždycky liší se tam neděle ode dní všedních více než po městech. Jest to opravdu den podle slov evangelia. den obecného klidu a jakéhosi povznešeného myšlení; den, kdy každý člověk chce vypadati lépe a lepší než po celý minulý týden; den, na nějž každý se těší více, než na každé jiné jitro.

I příroda mívá v neděli na vesnici a daleko kolem ní vzezření zcela jiné, nežli v den pracovný. Máť pokoj od vozův, pluhův, motyk,

hrabí, kos a lopat: odpočívá od člověka a jeho věčných trudův; nemusí se obávati, že se vyhrne na ni hned časné z rána celá ves se vším klopotem o chléb vezdejší; zaceluje rány, kterých doznávati musila po šest dní a procitujíc s nedělním slunéčkem ještě přimkne obě oči a zasne nanovo, když se rozpomene, že dnes dlouho a dlouho bude na jejích cestičkách a úvozech pusto a ticho.

I Bezděz skvěje se v paprscích nedělního východu slunce mnohem malebněji, skvostněji a nádherněji než v šesti dnech minulých. Jako by věděl, že dnes úkol jeho jest velebnější, jako by tušil, že dnes kráse jeho bude věnováno více pozornosti, než když lidská tvář obrácena jest k té nepoddajné vzdorovité hroudě.

Rolník na středním a dolním Pojizeří zajisté zcela jinak pohlíží na Bezděz v den všední a jinak v neděli. Po celý týden zkoumá a určuje dle něho jen povětrnost; ale v neděli ráno, opustiv lože své o dvě hodiny později, stojí proti němu na svém čistě zameteném a urovnaném dvoře; dívá se do něho s takovou radostí a vroucností, jako by po celý týden byl od něho býval odloučen; měří jej svým lásky plným okem, jako by ve svých týdenních klopotech už byl zapomněl na jeho básnickou tvárnost, a odevzdávaje do jeho ochrany všechen svůj majetek v staveních, na polích a lučinách, chystá se s upokojenou myslí z domova do nejbližšího kostelíčka.

Závodáci, jak po levém břehu Jizery říkají rolníkům z okolí Libenského, jsou osadníci zámožní. Dcery jejich putují v neděli ráno do Libenského kostela v hedbáví, v aksamítu, v jemných krajkách a s řadou velikých zlatých penízův na krku, z večera pak pospíchají na dvě na tři hodiny cesty k taneční zábavě, s jednou i dvěma řadami dukátův našitých dole kolem skvostné sukně. Matky a otcové málo kdy chodí do Libenska na služby boží pěšky; každou neděli možno tam viděti prostrannou náves přeplněnou lehkými vozíky s ozdobnými košatinkami, koňstvo silné, bujné a lesklé, s různobarevnými stužkami ve zkadeřených hřívách a na ohonech rozmarinkou pletených; vždy jako by se tu slavila nějaká bohatá svatba. (Pokračování.)

Rozhledy v umění výtvarném.

Píše

dr. Miroslav Tyrš.

(Dokončení.)

Návrhy pro národní divadlo určené, Poselstvo Brožíkovo a Nero Henrika Siemiradzkého, jsou v oboru malířství předními uměleckými událostmi toho roku, vedle nichž práce ostatní již rozměry svými pozornost naši teprva v druhé řadě k sobě poutati mohou. Platí to především též o předmětech, kteréž jsme na letošní výstavě Žofínské uzřeli. Nehodláme tu ovšem o všechněch šíře se rozepisovat; esthetické uvědomění obecenstva, které zde k hlavním cílům našim náleží, pokročí podrobnějším rozborem věcí vynikajících více, než stejnoměrným vypsáním

umělecké výroby domácí. I pro orientaci bude zde záhodněji, všechno v přehledné skupiny shrnouti. Úkolem naším jsou rozhledy povšechné, zevrubnější vytknutí výtvorů hlavních, kterým čestné místo tady přísluší a které z části prahy salonu Žofínského nikdy nepřekročili. Neboť z výstavy té na českou produkci uměleckou vůbec souditi, jak mnozí činí, bylo by ovšem velmi ukvapeno; poměry jsou již takové, že mnohý rok právě nejlepší část produkce této na místo určení svého dojde, aniž by širší obecenstvo o ní bylo zvědělo. Umělec český jest odkázán na zakázky určité; obchod s obrazy není u nás v té míře vyvinut, aby se všeobecněji jen tak do zásoby malovati mohlo, u nás se nekupují tak jako jinde ihned ze stupnic malířových obrazy sotva načaté, a výstavu neobesílá až na přeřídké vyjímky u nás obchodník. Avšak též obrazy objednané nesmíme vždycky s plnou přísností posuzovati. Obraz oltářní aneb též jiný stem, dvěma sty zlatých zaplacený nemůže býti dílem uměleckým při rozměrech jen poněkud patrných; nemůžeme od umělce žádati, aby několik měsíců před ním strávil; i na něj naléhají neúprosně podmínky života prosaické sice ale přece nutné a neodbytné.

Tolik budiž předesláno, než v další zprávě své pokročíme. —

Co se staršich malířů našich týče, sluší vytknouti, že všichni téměř na výstavách předešlých lépe zastoupeni byli, nežli se tentokráte stalo, i bylo by nespravedlivo, abychom je dle posledních obrazů jejich vesměs posuzovali. Nepozastavíme se tedy ani u *Lhotovy Piety*, na níž umělec sám patrně žádný zvláštní důraz nekladl, ani u *Javůrkovy Smrti Jindřicha z Rohanu*, o níž se přiznáváme, že jsme před ní poněkud lhostejni stanuli. Lhotův *Jeroným*, obraz v každém ohledu vynikající,*) a Javůrkova *Pomsta Vršovců* jsouť nám dostatečným svědectvím, že oba umělci tito barvou též zcela jinak vládnouti dovedli. Vzhledem k *Scheiwelovi* musíme říci, že tenkráte dobře neučinil, když od obrazů oltářních na pole historické zabočil. Předvedl nám letos ovšem *Jindřicha VII., jenž s Janem Lucemburským Elišku Přemyslovnu vítá*, avšak jednotlivé postavy přece zas jen ony svaté obrazy nám připomínaly, jimž umělec tento své síly především věnuje. Všichni ti, zajisté že velmi dobří lidé na obraze jsou si až příliš podobni, roucha tak „ideálně“ držena, že látka ovšem pozornost k sobě neválí. O *Kroupově partii z okolí Lobosického* tolikéž jen podotýkáme, že svědomitý a jemným citem pro českou krajinu obdařený umělec tento rozhodně lepších krajin na výstavě měl. Poněkud nudná v barvě jest *Ullíkova partie u Garsu*, ač jinak slušně arranžovaná a v koloritu dosti pravdivá. *Noc v Brunecku*, kterou *Waldhauser* vystavil, dokazuje, že neúnavný tento opakovatel modrofialových krajin nočních se v této specialitě své přece zdokonalovati počíná. —

Nejlépe ze všech umělců starších jsou bez odporu Quido Manes a Petr Maixner na výstavě Žofínské zastoupeni. Od *Manesa* pochází *Hra venkovských dětí* v počasí mlhavém mlýnek na vodě sobě stavících. Jest to obrázek provedený s onou pečlivostí a jemností, jež všechny práce vynikajícího malíře toho vyznamenává. Jednu vlastnost

*) Viz referát v Osvětě 1873 č. 7. *Red.*

má Quido Manes se zvěčnělým svým bratrem společnou: něžnost v pojímání postav, zejmena dětských, jež na genru tomto, žel, až v jakousi nezdravost celého vylíčení přechází, s čímž i poměrná mdlost koloritu a přílišná mlhovitost v samém popředí obrazu tu souvisí. Se štětcem méně delikátním a podrobným, za to však energičtějším provedl *Maixner* svého *Božetěcha kříž do Říma přinášejícího*. Předmět obrazu je příliš povědomý, abychom zde do podrobna jej rozváděli. Božetěch náležel, jak víme, k horlivcům pro bohoslužbu slovanskou i bylo mu pro známé provinění pokutou církevní uloženo, by kříž tak veliký, jak on sám jest, ze dřeva zdělal a na ramenou svých do Říma odnesl. Na obraze Maixnerově jest opat Sázavský s břemenem svým již u cíle. Přicházíť k Římu případně z oné strany, kde nyní Porta del popolo příchozího vítá, kterouž ještě za dob Götheových ba později severané do věčného města vcházívali. I stane s citem rozrušeným před středem křesťanstva: ještě živěji je dojat mladší průvodce jeho v černém rouchu řeholním. Skupina Vlachů diví se dílem zjevu neobyčejnému, dílem vzdává svou úctu spasiteli na kříži Božetěchově připevněnému. Celý předmět je nám sice myšlenkově poněkud vzdálen, a tak se vysvětluje, že umělce a tím i nás živěji a hlouběji dojmouti nemohl. Však k tomu nehledě, uznáváme rádi, že Maixner úkol svůj obratně rozřešil. Zejmena prostřední skupina je velmi pěkně a zběhle komponována. Též typy a výrazy jsou tu bez odporu zdařilé. V jednotlivostech však vadí oku patrný spěch, v němž obraz dodělán byl, aby ještě před zakončením do výstavy se dostal. Nejedna z postav vedlejších není sama sobě naskrze toho vědoma, co vlastně na této ploše obrazové chce, a nevyvádí pak ovšem též patřitele z nejistoty, s kterouž on před ní stane; nejeden pohyb na straně pravé je jaksi nucený, ležící jinoch na straně levé samým chvatem v některých částech poněkud skreslený. Krajina je volně, avšak dobře pojata, rozeznáváme v dáli staré mausoleum Hadrianovo, pozdější hrad andělský; toliko kuple na straně pravé, kde basilika sv. Petra se nalézala, jsou podoby poněkud anticipované. Kolorit celku nepostrádá náležité živosti, ač zejmena krajina a nebe nám připomínají, že již drahně času uplynulo od té doby, kde Maixner na půdě italské byl přebýval. —

Ještě různější, než tyto obrazy umělců starších, jsou co do hodnoty své práce nejmladší generace malířské, z části ještě síně akademie naší neopustivší. K povšechným výsledkům na akademii docíleným snad jindy zřetel svůj obrátíme. Co jsme letos spatřili, je co do ceny a směru velmi rozdílné, jak ovšem jinak býti nemůže. — Víme, že komise, jež o připuštění obrazů na výstavu rozhoduje, práce umělců domácích nerada odmítá, aby jí proto výčitky činěny býti nemohly. Kterak ale něco takového jako *Kutinův Kristus, jenž Marii Magdaleně co zahradník se zjevuje*, do salonu Žofínského přijato býti mohlo, nepochopujeme přece, i když měřítko největší shovívavosti k němu přiložíme. Nečiníme to rádi, avšak myslíme, že jest to povinností kritiky v případech takových veřejně říci, že takovouto indulgencí umění domácí, jemuž se uškoditi nechtělo, přece jenom se kompromittuje. — Bez odporu nadějnější talent než Kutina objevil ovšem *Oldřich Farský*, jak ve svém *Nemilém svědku* tak i *Ve výjevu z noci Bartolo-*

mějské; ale kdo tak nepatrně formou vládne, jak dosud on, má dříve kresliti, pilně a mnoho kresliti, nežli štětec do ruky vezme a na obraz pro výstavu se odváží. Mladý umělec, jehož pravé místo dosud zajisté v síni antik jest, ničí svou vlastní budoucnost, když předčasně tužku opouští a k štětci sahá. Jinak uznáváme rádi, že Farský nadání koloristického nepostrádá, že barva jeho je ve mnohých částech dosti pravdivá a že má vrozený a původní smysl pro celkový efekt barevný. Co si podobného, jako svrchu, řekli bychom téměř o *Hlavinovi* a jeho *Kytici*, kdy bychom na lepší věci jeho ruky se nepamatovali; co letos vystavil, je velice slabé, činí dojem téměř primitivní; pojímání je neurčité, předmětů správně malovaných je na obraze málo, i když požadavky své co nejvíc uskrovníme. —

Lépe osvědčili se oni dva mladí akademikové, již k genru realistickému se obrátili. *Tůmův První vlak z Vídně do Prahy* je sice obrázek co do předmětu poněkud zastaralý, avšak co do selských typů dobrý, co do pohybů správný, až na tu poněkud profesorsky nataženou levici otce, jenž udivenému synáčkovi věc dle schopností svých vykládá. Kresba je pečlivá, avšak kolorit poněkud nemoderně mdlý, doby zašlé nám připomínající.

Krbův Všetečka náleží zajisté k obrazům, jež při vší nepatrnosti sujetu přec pravdivostí celého vylíčení a nehledanou komikou svou v paměť navštěvovatelů živěji se vštípily. Starý vyschlý milovník hudby, jenž maje noty a klarinet v jedné ruce, druhou pokličku z hrnce zvedá, a mladá kuchařka, která hněvivě na tuto pozornost dílu jejímu věnovanou pohlíží, jsou postavy ve výrazu velice podařené a také co do koloritu přiměřené a správné. O *kostymech Nechutného* poznamenáváme jen, že jsou skutečně velice nechutné, bezduché a toporné. Lepší jest ovšem jeho *Královna Kunhuta s královičem Vácslavem v zajetí*, přece jest však i zde všechno dosud velice konvencionelní ve formách a ve výrazu jen povrchně pravdivé, provedení tvrdé a volba barev (zelenavě žlutá a fialovitě červená, světlozelená a přizelenale modrá) v sestavení svém tak odpuzující, že o koloristickém nadání umělcově jen tím více pochybujeme, čím spokojenější on sám (dle poznámky v katalogu učiněné) s dílem svým býti se zdá. — —

Velice se tomu těšíme, že i mezi nejmladšími silami našimi potkáváme se s umělcem, při kterém rozhodné nadání k vyšším směrům tvoření malířského spatřujeme. Před kresbami *Felixa Jennewcina*, jichž velké obecenstvo snad jen velmi zběžně si všimlo, pozastavilo se zajisté na chvíli každé oko znalecké, tak zřetelně originálnost nadání a síla koncepce z nich mluvila. *Pražané před mrtvolou Prokopa Velikého po bitvě Lipanské*, tak jest první z nich přezvána. Prokop, mocný velebný kmet spočívá zde před námi v stuhlosti smrti snad samoděk vyhledané, oči jeho jsou zasmušile zavřeny, dlouhý vous splývá mu, vzduchem nočním jsa rozvat, přes široká prsa, leží zde jak zkamenělý tragický osud národa českého. Pražané ho hledali a konečně našli. První z nich stanul zpřímen s výrazem němého bolu mužného před mrtvolou slavného vůdce Husitského, druhý s pochodní v ruce k mrtvole se sklání, třetí po svahu teprv nahoru stoupá; hledání a nalézání je takto zároveň tu vyznačeno. Přese všechny nedostatky jednotlivé je

povaha momentu v jednoduchých črtech s velikou silou vyjádřena. Rázu více elegického, avšak přec naskrze mužného je Jenneweinův *Rákoczy do vyhnanství odcházející.* Uherský rek stanul na výšiné, s níž zachmuřený zrak jeho na rozloučenou k drahé vlasti se obrací, druh jeho v podobné myšlenky jsa ponořen na pravo k němu se kloní, na levo válečný kůň Rákoczyův bolně hlavu sklání a přes mezník se znakem uherským, s nozdrami rozevřenými dolů v rovinu řehce. I zde je prostředky jednoduchými značný dojem docílen, a zvláště hlava koně překvapuje znamenitou výrazností svou. Není pochyby, že stojíme před pracemi mladého, nevyvinutého, avšak vynikajícího talentu, před rozhodným nadáním pro sloh veliký. Kresba ovšem není dosud nikterak dokonalá, a některé nohy jsou arciť ještě poněkud pochybné; avšak pohyby a výrazy jsou opravdově procítěny, koncepce bez odporu původní a křepá. Při umělci tak mladém přáli bychom si však co nejupřímněji, aby dosud více poblíž přírody se držel a v žádné manýře se neustáloval, zejmena také ne v oné přílišné tvrdosti a částečné přehnané stilisovanosti, která by dalšímu pokroku k dokonalosti velmi vážnou závadou se státi mohla. — —

Mezi touto generací teprv dorůstající a mezi silami staršími namnoze velice záslužnými, leží onen kruh mladších umělců českých, jehož vývoj najmě od dob konkurrence divadelní obecenstvo nejvíce zajímá. Řekli jsme svrchu, že též Brožíka sem počítáme. Avšak jak o něm tak i o nejdůležitějších pracích ostatních vrstevníků jsme již v prvním oddíle rozhledů těchto šíře jednali, i zbývají nám tedy pro toto místo již jen některé dodatky, sporé již i proto, že se o pracích některých vynikajících sil sochařských, které v tentýž okruh náleží, teprv na místě pozdějším zmíníme.

Nás ovšem zajímají v této chvíli nejvíce práce těch malířů, které jsme také co účastníky v malbách divadelních seznali. Žel, že některé pochybnosti, jež jsme vzhledem k budoucímu provedení technickému sem tam naznačili, tím, co jsme na výstavě uzřeli, samy sebou se nevyvracují. *Tulkův Svatý Jan* je práce nápadně slabě provedená, vyjma pěknou hlavičku královny Žofie nenalezli jsme na celé ploše ničehož, co by se živější pochvalou vytknouti se mohlo; avšak chceme dílo to čítati k těm jistým obrazům oltářním, o nichžto svrchu jsme se zmínili. Taktéž doufáme, že pobyt v Italii, jehož velikou důležitost pro každého, kdo najmě malbě monumentální se věnuje, jsme v těchto listech důrazně vytkli, že všeobecné povznešení nálady umělecké, jež každý vnímavý duch mladistvý odtamtud s sebou přinese,*) na uskutečnění fresk v loggii divadelní příznivě působiti bude, tak že přednosti myšlenkové i provedením náležité vyniknou, čehož ovšem i sobě i umělci z plného srdce přejeme. Budiž on přesvědčen, žeť i ty ony šetrné námitky naše jen z mysli přátelské vycházely, která všechny vynikající stránky návrhů jeho radostně uznávala.

Štěstí lásky, jež *Liška* z Mnichova sem zaslal, charakterisuje jej opět co umělce rozhodně lyrického a potvrzuje nás zároveň ve všem, co jsme o nevhodnosti skizzí jeho pro spojovací chodbu pronesli, čímž

*) Srv. Jaroslav Čermák v Osvětě, 1878 str. 816, 821, 822, 826.

ovšem jinakých a specifických předností Liškových nikterak se nedotýkáme. Děvče nepříliš hezké a mladé — neb mladá hezká děvčata jsou jistému směru umění Mnichovského téměř zakázána — připíná milenci svému ještě méně hezkostí vynikajícímu, tušíme růži na biret sundaný. „Láska pozdní“ tak by se obraz snad vhodněji pojmenoval. I ona neobyčejná délka partie od nosu k ústům přidává té tváři ženské jakousi nápadnou — sit venia verbo — staropanenskou kyselost. V popředí spatřujeme oblíbené vysoké traviny močálů bavorských, obšírná, pěkná, poněkud elegická krajina je v tónech případně podána a také nebe dobře malováno. Celek je v barvě harmonický, avšak snad až příliš neurčitý, polyričtěný a rozplynulý. — Pevná v kresbě avšak přec poněkud tvrdá v barvě je podobizna, již *Ženíšek* tentokráte vystavil. Aby dobrý neb dokonce vynikající portrét povstal, k tomu jest potřebí takové shody okolností všelikých, že obrazy toho druhu po vždy se stejným úspěchem se vydařiti nemohou. Zde předpokládáme zejmena, že umělec o tyto fialové šaty se nezasazoval. Žlutohnědé pozadí za postavou, jinak pěknou a dobře arranžovanou, jest při podobizně sice ne právě zcela obyčejné, avšak snad jediné, jež s barvou roucha harmonuje, a v tomto srozumu umělcem velmi případně zvoleno. — Též *A. Liebscher* vystavil *podobiznu* dobrou, byť i v pleti a zejmena v stínech poněkud šedou. — Nejlepší dojem však činí co celek *portrét* známé starší dámy šlechtické, kterou jsme tentokráte od *Roubalíka* uzřeli. Roubalík jest umělec zejmena v ohledu koloristickém velice nadaný, který by ve zvláštním směru svém zajisté na výši nevšední se vyšinul, kdy by podobně jak Brožík delší dobu v Paříži meškati mohl. Nejnovější podobizna jeho byla pro nás zjevem velice utěšeným. Vážná sympathická hlava je výtečně pojata a s velikým porozuměním vylíčena. Pleť jest s pravdivostí nikoli obyčejnou podána, vlasy, krajky, aksamít jsou velmi dobře malovány. Černá barva šatů, běl krajek, hněď vlasů a pozadí šedavě černohnědé spojují se s barvou tváře v celek naskrze harmonický, jejž žlutá růže na prsou spůsobem velice případným oživuje. Neptáme se tedy, proč právě dolení části obličeje zde nejjasněji vytknuty jsou, kdežto nahoru světla napořád ubývá. Netajíme se tím, co by proti podobnému osvětlení z ohledů jiných se namítati dalo; zde však přispívá bez odporu k vážné dumnosti a reservované noblese celého zjevu. Jest to dáma, která život ze všech, i z vážnějších snad i trudných stránek jeho poznala a procítila, povaha o sobě hotová a uzavřená, již umělec s nevšedním talentem nám vylíčil.

Zmiňujemeli se zde na konec teprv o *Chitussim*, rozumí se samo, že okolnosť tato s uměleckou hodnotou jeho v žádném spojení není. I Chitussi, jenž nyní zároveň s Brožíkem a s Hynejsem, v přísné škole Géromeově se octnuvším, v Paříži mešká, objevuje — ač od malby figurální teprv později ku krajinářství se obrátil — přec povždy nadání rozhodné, byť i dosud nezcela ustálené. Jeho *portrétní krajina* líčí nám známý dvorek Pražský v zimní podobě jeho spůsobem při vší jednoduchosti ba téměř jednotvárnosti předmětu přec velice zajímavým a zároveň jistý problém koloristický šťastně rozřešujícím. Patříme na těsný prostor vysokými stěnami ohraničený, sníh pokryl půdu a obě ty břízy, jež uprostřed se nacházejí. Celé hejno černavých

vran usedlo na větvích, shora až dolů je pokrývaje. Usmějeme se mimoděk, když na rozčepýřené postavy jejich se díváme. Umělec docílil takto portrétní krajinkou svou a především stafáží její dojem, jenž málo kterému „krajináři“ se zdařil, dojem nepopíratelně humoristický, a zároveň podařilo se mu znamenitě běl břízy, zdí, sněhu a zimního nebe od sebe odlišiti a černými ploškami ptáků je oživiti, tak že celek rozhodně vesele působí a nikterak jednotvárností nás neunavuje. Vzhledem k této poslední okolnosti velmi dobře zvolen malý formát celku. Zcela jinam ovšem náleží druhý obraz Chitussiho z Paříže sem zaslaný, *motiv z lesů Fontainebleauských* představující — oblíbený to sujet krajinářů Pařížských, asi tak oblíbený jak malířům Mnichovským nezbytné ty partie Chiemseeské. Vnímavý duch Chitussiho přilnul zde k onomu směru krajinomalby, ku kterémuž již v Praze rozhodně se klonil, k směru, jenž především povšechný dojem a náladu krajiny vyjádřiti se vynasnažuje, aniž by při věrném podávání jednotlivostí se zdržoval. Jej poutalo přirozeně v Paříži to, co Francouzové paysage intime nazývají, spůsob pojímání a vylíčení, o němž jsme se jinde šíře pronesli. Chitussi se snažil, aby též v malovací spůsob francouzský vniknul; avšak věci na zdání velmi jednoduché nejsou tak jednoduše dělány, jak na oko snad vypadají. Nedivíme se tedy, že tento prvotní pokus ještě úplně se nezdařil. Efekt celkový však je z dálky pravdivý, vzdušná perspektiva dobrá; samostatnost a původnost, o tom jsme přesvědčeni, sama se opět dostaví. A tak se těšíme srdečně na každý další krok, který tento nejnadanější ze všech novějších krajinářů českých v cizině učiní a při kterémž jeho vroucí a nadšená láska k umění ho povede a sprovodí.

Od malířství k plastice přecházejíce a nechtějíce se podstatně uchýliti od pořadu tam zachovaného, obracíme se především k pracím Šimkovým pro kapli sv. Anny ve chrámu Svatovítském určeným, pro tutéž kapli, jejížto stěny fresky Sweertsovy teď pokrývají. O freskách těchto, jakož i o restauraci dómu vůbec, jindy obšírněji se zmíníme. Pro dnes jen podotýkáme, že v kapli řečené na zdařilém oltáři gothickém od Mokra navrženém, postaveny budou sochy *sv. Anny*, jež dceru svou vyučuje, a po obou stranách *sv. Lukáš*, co patron malířů vůbec, a *sv. Method*, co zvláštní patron malířů slovanských. Sochy tyto, jež právě v dílně Šimkově se dohotovují, jsou 5′ vysoké a z materiálu u nás málo známého zdělané; jest to tak zvaný medolino, vápenec u Poly se nalézající, jenž i trvanlivostí i bělostí a jemností zrna svého se odporučuje, nejsa při tom tak tvrdý a téžce zpracovatelný jak vápenec Vídeňský, z něhož Levý svého krásného anděla na hřbitově Volšanském při ustavičných stížnostech na odpor materiálu byl vytesal. Šimek zaujímá mezi staršími sochaři našimi bez odporu místo první, on je ve svém oboru velice zkušený, též praktického provedení v kameni znalý, pilný a svědomitý. Netřeba tedy podotýkati, že i sochy, o nichž jsme mluvili, jsou obratně komponovány a exaktně pracovány. V tváři sv. Anny obráží se zbožnost a starostlivost mateřská zároveň, sv. Lukáš je opravdově pohroužen v dílo své, v obraz Madonny ze S. Maria Maggiore každému známý, ačkoli se nám zdá, že výraz jeho v modelu

lépe než na samé soše se vydařil. Sv. Method, jenž uměním svým cara Borisa na křesťanství obrátil, je postava důstojná, jenž s tváří skutečně apoštolskou ukazuje na obraz Krista, jehož víře on k Slovanům dráhu proklestil; roucho jeho je pěkné, vážné, snad až příliš symetricky arranžované. Volba sv. Lukáše naznačuje zároveň, že krásoumná jednota, na jejíž útraty také kaple vymalována, oltář ten věnuje; na Methoda co pendant pro slovanskou kathedrálu nejvhodnější upozornil umělec sám, a návrh jeho došel schválení. — U Šimka objednal též hrabě Josef Waldstein sochy *Albrechta z Valdštýna* a *krále Jiřího*, kteréž oba on mezi předky svoje počítá. Nejspolehlivější ze všech podobizen Valdštýnových jest, jak známo, podobizna Duchcovská, jež obecně Van Dykovi se připisuje a která na pověření své též s medaillemi vévody dobře se shoduje; portrét Frýdlandský je bezpečně teprvé po smrti velkého vojevůdce zhotoven a toliko co do kostýmu snad spolehlivý. Právem tedy Šimek především obrazu Duchcovského se přidržel a malby ve Frýdlandu chované jen v mezích naznačených použil. Tak povstala již socha pro arsenál Vídeňský i tato zmenšená replika pro zámek Mittergrabenský u Vídně určená. Jest to na každý způsob dobrý portrét historický, ačkoliv by dle pojmů našich profil tento více uzavřenosti a přísnosti snesl, ačkoliv pokud se pamatujeme, dojem železné vůle v podobizně Van Dykově ještě zřetelněji na jevo vystupuje. — Co se krále Jiřího týče, zachovala se v Laxenburku poprsní podobizna jeho, jak se zdá, dle přírody malovaná; medaillon na sarkofagu v zámku je patrně z paměti dělán neb nápodoben, ač typus jeho s Laxenburským se shoduje a tím ho potvrzuje. Na obou vidíme tentýž ohnutý špičatý nos, tytéž kníry mocné, téměř váhorovné, na koncích svých nahoru obrácené. Jakkoli lebka sama rozměrná jest, přec hlavní massa obličeje v souhlase s tělnatostí královou je dole soustředěna, vlasy jsou dlouhé, kadeřavé, napřed do čela sčesané a přistřižené. Žeť, jak již podotknuto, Jiřík silného těla byl, je s dostatek známo a pověřeno. Dle těchto tahů udobil též Šimek zobrazení své nepoměrně ušlechtilejší a pravdivější než ono, jež nyní na radnici Staroměstské se nalézá. Král český drží v jedné ruce listinu na označení diplomatické činnosti své, po boku visí mu pádný meč a druhá ruka se o něj podepírá tak pevně a řádně, žeť cítíme, že by touže zbraní slovům svým důrazu dáti dovedl. Jakkoliv by nohy poněkud silnější tělo to zajisté ještě lépe unesly, jakkoliv by snad draperie ještě mocněji a bohatěji uspořádána býti mohla, není přec ani to ani ono i v nynější úpravě své celku podstatně na újmu, dojem je bez odporu velmi dobrý, a umělec může si říci, žeť úkol, jejž si postavil, též případně a náležitě rozřešil.

Ze všech umělců mladších i také starších jest *Bohuslav Šnirch* již zvláštním obsahem nadání svého ten, na nějž Italie nejhlubší dojem učinila a který v podstatě při směru zůstal, v němž fantasie jeho tam se upevnila, aniž by proto všech pokusů do jiných oborů zasáhajících byl naprosto se vzdával. Jeho *poprsí Žižkovo*, ač poněkud vyreflektované a z části přehnané, zůstane přece pokusem myslícího umělce sloučiti v jedno důmysl vojevůdce, železnou energii a nepopíratelnou, v povaze doby a věci založenou, třebas i fanatickou horlivost bojovníka božího a podati nám celek plný a odůvodněný. Každý podobný typ

složitý a nesnadný pravidlem píle teprv průběhem času se zcela podaří, i přejeme si jen, aby ruka šťastnější a fantasie v tomto směru tvořivější se stejnou vážností k řešení této úlohy přistoupila. To však jen mimochodem tu podotknuto budiž. Pověst Šnirchova zakládá se u nás od dob sochařské konkurrence na národní divadlo a v očích znalců i laiků položil k ní základ jeho model *trigy s Viktorií*, nesnadný úkol umělecký, který on velmi šťastně a obratně rozřešil. Máme práci tuto dosud za nejlepší výtvor ruky Šnirchovy, proti kteréž by i přísná kritika málo co namítati dovedla. Přejeme si toliko, aby místo pro ni určené vhodněji se upravilo, nežli dosud se stalo, pokud možno tak, jak na původním nákresu národního divadla více se objevovala. Ve skutečném provedení pošinuly se zamyšlené pylony na zad, aby kamenné zábradlí kolkolem se vésti mohlo, a střecha z praktických potřeb se stala vyšší než perspektivní nákres původně ji ukazoval. Však o tom, jakož i o celé znamenité budově divadelní, v níž české umění navždy skvělý pomník sobě postavilo, později více; pak oceníme také práce sochařské, které s ní těsně souvisí, ovšem jako všude před tím ani v tomto případě námitek svých nezamlčujíce. Šťastnou ruku osvědčil Šnirch též ponejvíce v některých návrzích, v nichž skulptura a architektura v jeden celek se pojí a kteréž jsme v letošní výstavě architektů a inženýrů českých uzřeli. Zdá se, jako by předměty podobné k jeho specialitám náležeti měly. Jeho poslední ***náhrobní pomník se sarkofagem*** byl sice poněkud stlačený, což ovšem v přední řadě zevní okolnosti zavinily, avšak jeho *fontána na třícestí* je tím volněji komponována a byla by s některými změnami bez odporu velmi působivá. Kolmý paprsek vody stoupá a spadá uprostřed mísy kamenné, do které tři kovoví hadi přes kraj v obloucích přehnutí vodu chrlí. Voda přetéká pak přes tento kraj zahalujíc průhledným závojem sloup s třemi hermami jí za podporu sloužící. Podstavec trojstranný zase na šestihranu stojí, šest delfínů pak metá vodu do kulatého bassinu, jemuž listí vodních bylin kolkolem obvázané za ornament slouží. Převedení trojhranu v šestihran a odtud v kruh je velmi případné, motivy dekorace všude s účelem naskrze souhlasné. Přáli bychom si toliko, aby mísa o něco větší a hermy zas poněkud menší dopadly, kulatý bassin, pak aby ještě více se rozšířil; přejeme si především, aby v našich parcích a jiných místech příhodných podobné fontány ceny umělecké se postavily, aby vody vůbec k ozdobě veřejných míst více než dosud použito bylo. — Velmi pěkná a přiměřená je myšlenka, které Šnirch na *Hálkův pomník* použil, pro kterýž se až dosud v Praze místo hledá a — nenalézá. Uprostřed hemikyklu, pěkné polokruhové lavice kamenné, jež umdleného k odpočinutí vyzývá, zvedá se podstavec s věncem a varytem, na němž mohutné kovové poprsí básníkovo spočívá. Dvě masky přiléhají k dolenní části jeho, pod nimi vtéká voda ze lví hlavy v malý vodojem; dva paprsky vodní tekou rovněž ze dvou sfingů na obou předních koncích hemikyklu spočívajících; octnuly se tam se záhadnou tváří svou jako náznak tajemného zdroje, z něhož píseň opravdového tvůrce a básníka se prýští. Představmež si k tomu ke všemu krásné stinné pozadí stromové, na něž umělec ovšem také počítal, i přiznáváme se zajisté, že sotva lze si pomysliti pomník přiměřenější. Básník při-

rody v přírodě! Zde spočiň u mne, okřej, osvěž se a zotav mysl svou: tak celá úprava pomníku stínem, vodou, polokruhovým odpočívadlem svým každého vyzývá, kdo k němu zavítal. Jen vřelé přátelství, jež Šnirch povždy k Hálkovi choval, jen plné pochopení skvělé a neskonale sympathické stránky hluboce původní poesie Hálkovy mohlo vnuknouti umělci výtvarnému myšlenku tak šťastnou, o sobě zase poetickou a k individualitě básníkově tak případně přilínající. Doufáme, že se jí též provedení naskrze vyrovná. V modelu vidíme dva čtvrtkruhy, jež podstavce pro poprsí určeného se dotýkají a které by v prodloužení svém nutně se protínati musily. Nahlížíme, že snazší provedení v kameni odchylku tuto prakticky zdůvodňuje, neméně však jest pravda, že v ohledu esthetickém celek tím přece jen trpí. Než tomu jiným spůsobem lze vyhověti, a jsme přesvědčeni, že při provedení skutečném se i tomu vyhoví. Také některé poměry nezdají se nám býti v návrhu zcela případny; ale věci takové poznají se ovšem teprvé tenkráte, když model již hotov a sestaven jest, pak teprva jest možno posouditi, jak všechny části k sobě se hodí a jak celek na oko působí. Doufáme, že i tyto, ovšem jen citlivějšímu zraku zřetelné nehody ve skutečnosti se srovnají a vymizejí. — Velmi pěkný ba v komposici své rozkošný jest návrh *fontány výklenkové*, jejž jsme u příležitosti téže výstavy žel toliko ve fotografii po prvé veřejně uzřeli; skizze sama, pokud se pamatujeme, v podstatě ještě z doby italské pochází. Ve výklenku nahoře lasturou v polokruhu uzavřeném vidíme skupinu sedícího muže, jenž v ploché nádobě nápoj vzhůru zvedá, po němž žena napolo klečíc sáhá, kdežto na straně druhé dítě hrozen z ruky otcovy berouc, sedí na měkkém mechu, jehož tekutý obsah v dolení vodojem spadá. Skupina ta je velmi zdařile komponována, v ladných obrysech vzhůru se pnouc a prostor výklenku spůsobem nenuceným vyplňujíc. Velice pěkná jest též ostatní část architektonická jakož i skupiny dětské ji korunující. Ornament je naskrze půvabný a povaze celku přiměřený. Je to bez odporu bohatá a vynikající práce umění dekorativního na živých dojmech a reminiscencích italských spočívající, aniž by proto pouhým nápodobováním přezvána býti směla. Byla by to velice vhodná ozdoba při stěně každé budovy monumentálněji držené; i přáli bychom si opět, aby pro podobné věci smysl konečně též u nás vznikl a se rozšířil. Nemyslíme však tím vším, že by se Šnirch obmezovati měl na práce podobného druhu, kde sochařství s architekturou v jeden namnoze nerozlučený celek se pojí. Přejeme si naopak, abychom ho brzy zase také při řešení úkolů čistě plastických uzřeli, a sice v onom směru umění skulpturního, který se s uměleckou individualitou a s povahou nadání jeho nejvíce srovnává. —

Jiný umělec český, který se před nedávnem z Italie k nám vrátil, je *Bernard Seeling* jehož *portrétní bustu* jsme na předešlé výstavě uzřeli. Mnohý snad dle ní soudil, že pilný sochař tento naturalistický směr moderních prací italských za vzor sobě obral, avšak žádná z četných prací v dílně jeho se nacházejících nenadsvědčuje, pokud se pamatujeme, domněnce této. Tím méně ovšem náleží sem model *spasitele*, který jsme letos na Žofíně uzřeli. Pojímání jeho je konvencionelně církevní. Pravice je pozdvižena, levá ruka spočívá na srdci; žádný nádech

sentimentálnosti neb slabovitosti ve špatném srozumu slova moderní neobráží se v obličeji, naopak tvář jeho je snad až příliš chladná a abstraktní. Jsme zvyklí viděti každodenně nahé postavy těl mocně vyvinutých a dovedeme si poněkud klásti účet z forem i rouchem zakrytých, avšak tato prsa zdají se nám býti přece poněkud příliš na obě strany v šíř vybočená. I správnost útvarů připouštějíce, nenahlížíme aspoň zcela, k čemu spasitel, jinak tak klidně myšlený, takových fysických forem potřebí má. Nebudiž nám křivě porozuměno. Nesouhlasíce zcela s tímto dílem jeho a vyslovujíce jak vždy s plnou upřímností náhled svůj, nevyslovujeme se tím proti umělci. Naopak: jeho zásilka z Říma, o kteréž jsme se svrchu zmínili, vzbudila jak u jiných tak i u nás naději, že Seeling bude postupovati směrem, u nás dosud málo zastoupeným, a že spůsobem výdatným přispěje k nutné rozmanitosti směrů v umění domácím. Přejeme si upřímně, aby se takto stalo, abychom v Seelingovi pozdraviti mohli uměleckou individualitu ve všem originální, kteráž ovšem teprva prací plně se vyvinouti může. Doufejme, že nastaly doby, kde se i sochaři v míře potřebné jí dostane.

Řídkou náhodou spatřujeme mezi pěstiteli plastiky u nás též dámu, jest to slečna *Charvátová*, která letos dvě busty portrétní vystavila. V obou pracích jeví se jistý pokrok a snaha po živosti individuální. K zevní úpravě poprsí dámy mladší svedla ji snad loňská práce Seelingova; avšak oprávněnost není v obou případech přece stejná. V rouchu jeví se snaha po nahodilosti, avšak technické provedení je namnoze přec ještě primitivní; a naturalismus ztrácí svou oprávněnost, jakmile povrchně se béře. Vlasy vypadají jako by z paměti vlásničkou vyrýhovány a lem košile jako by špendlíkem jakž takž vydłobkován byl. Celá hlava patří vzhledem k povaze pojímání příliš rovně a nepohnutě v před; tvář mohla se snad také poněkud nitěrněji oživiti. Kritika hřeší, když u dám na hlediště výhradně galantní se staví, aspoň v případech, kde jako zde přec nepopíratelné stopy talentu se objevují. Nic neškodí mladému umělci tak jako spokojenost s vlastními výtvory, i jsme přesvědčeni, že mnohé ženské nadání nedospěje tam, kam by dojíti mohlo proto, že shovívavý posudek veřejný je předčasně ve sny o dostatečné dokonalosti ukolébává. —

Zjevem velice utěšeným byly tenkráte plastické práce *Maudrovy*, z nichž jedna v sousedství poprsí Charvátové se nalezala. Myslíme tím *portrétní bustu* známého umělce Pražského, jednu z nejlepších podobizen toho druhu, kteréž jsme kdy v místnostech Žofinských uzřeli. Jest to podobizna ke skutečnosti věrně příléhající a přec jen podstatných částí se přidržující. Realismus pojímání je na první pohled zřejmý, a přece zachoval Mauder zde ony meze, kteréž dle zdání našeho umění plastické aspoň při podobizně osobnosti podobné překročiti nemá a nesmí. Obrat hlavy je charakteristický a živý zároveň, celé pojímání je velice případné; vidíme na první pohled, že stojíme před podobiznou člověka více v názoru a v obraznosti žijícího, jenž o všední stránky života málo dbá a žádnou pronikavou činnost ducha k nim neobrací. Oko, vlasy, též kroj jsou dobře provedeny, ač zejmena v částech oděvních poněkud přílišná ostrost a nepodajnost hran a ploch se jeví. Též podprsní velikost přispívá k reálnosti dojmu; na každý případ je to

práce ve svém spůsobu originální a poutavá. — Méně samostatnosti jeví *Eloah*, malá hliněná skizze z ruky téhož umělce pocházející. Nelze upříti, že vliv Myslbekův a v některých podrobnostech též reminiscence francouzské tu patrny jsou, že postava příliš s půdou v jeden celek srůstá, že by obrysy celku více rozmanitosti snesly. Avšak nezapomínáme, že zde před pouhým zběžným návrhem stojíme, jemuž by — k vněšnostem tu nehledě — i jiné pojmenování snad slušelo. Na každý spůsob však značí se i v této malé práci zvláštní nadání Maudrovo, jež směrem zcela moderním se béře. Jest to směr, který na kráse formy nepřestává, jemuž všude především o vyjádření nitra se jedná, a to nejen výrazem tváře, nýbrž každým pohybem, každou polohou těla, směr, kterémuž jest zásadou více méně uvědomělou, že duše v celém těle a v každé části jeho přebývá a že jest úkolem umění ji také všude stupovati a vyjádřiti. Stará pravidla o klidu plastickém se tím arci valně pozmění; avšak umělec, který se touto cestou béře, má pro sebe pravdu, přírodu a požadavek doby pokročilé, která právem na obé důraz klade a produševněnosť za nejvyšší odznak díla uměleckého pokládá. — Znamenitě podařil se Maudrovi *medailon pí. Sweertsové*, v němž celá noblesa plochého relievu náležitě k platnosti přichází. Též různost tónů v bronzu docílených, jimiž vlasy, obličej a závoj s jemným taktem od sebe se odlišují, působí velmi dobře, jakož vůbec medailon tento také technickou stránkou svou vyniká. Pozorujeme mladého umělce již po řadu let a konstatujeme s radostí, že jsme ho povždy na dráze pokroku uzřeli; jest to nejlepším ba jediným důkazem snahy a talentu.

Řekli jsme svrchu, že jen část umělecké produkce domácí ve výstavách veřejných se octne. Platí to zejmena o dílech sochařských, kde při pracích rozměrnějších někdy již náklad dopravní příčinou bývá, že mimo objednavatele a několik přátel umělcových nikdo téměř jich nespatří. Čítá se sice někdy v novinách, že ta neb ona socha dokončena a v atelieru umělcově vystavena jest; avšak naše umění milovné obecenstvo netroufá si namnoze snad „ve své nicoty zdrcujícím citu“ vejíti v místnosti podobné a čte celkem každé jiné návěští s větším interesem nežli zprávy podobné, jež materielních potřeb a požitků se netýkají. Jest tomu snad již rok, co *Myslbek* svůj krásný *pomník náhrobní* v modelu dokončil; pamatujeme se také, že se o něm časopisy se zaslouženou pochvalou zmínily; kolik však jest lidí vzdělaných v té české Praze, kteří jej spatřili? A přec jest to dílo nad míru dojemné, nejlepší práce, jež dosud ruka naskrze původního, českého a neobyčejně nadaného umělce toho vytvořila. Mladá vdova sklesla před rakví na kolena svá, kladouc pravicí věnec na schránku, jež drahé ostatky chotě jejího skrývá a na kterouž se v němém bolu též hlava její sklání. Celek je ve všech částech opravdově procítěn, namnoze znamenitě proveden. Jest to se stanoviska provedení právě zároveň řešením velmi nesnadné úlohy plastické, jest to práce, při kteréž Myslbek sám velice pokročil a která v mramoru jsouc provedena a v přiměřený prostor při náležitém pozadí a světle jsouc umístěna ještě více v přednostech svých vynikne. Doufajíce, že aspoň pak pozornost obecenstva u větší míře k sobě upoutá, ponecháváme si podrobný rozbor díla pro dobu příští. Podotýkáme jen mimochodem, že Myslbek ač umělec neobyčejně snaživý

a nadaný přec dosud nikde jinde se dále technicky vzdělati nemohl. Příliš jednostranně dopomáhá se u nás toliko malířům k dalšímu vývoji, a živá touha po Paříži, kde umělec kratičkou dobu dlel, zůstane k velké škodě umění českého pro Myslbecka asi jen krásným snem. Budiž při tom i ta okolnost vytknuta, že umění sochařské při našich zvláštních poměrech podpory jen tím více potřebí má, ana na akademii Pražské žádná zvláštní škola sochařská zřízena není, tak že téměř náhodě přenecháno jest, jak mladý sochař se výše vzdělá a při šťastnějších učních malířství se přiživí.

V dílně Myslbekově dohotovena jest tyto dni též *pamětní deska*, již Umělecká Beseda spolu se spolkem českých lékařů na bývalý fysiologický ústav zasadí co upomínku na slavného fysiologa českého *Janu Purkyni*, který tam dlel, působil a zemřel. Uprostřed vidíme medailon zesnulého učence velmi zdařile provedený, po obou stranách sedí přemítavě mladistvé postavy, čistě vědeckou stránku fysiologie a důležitost její pro potřeby skutečnosti vyznačující. V pravo spatřujeme sedící postavu jinocha, jenž v levé ruce lebku před sebou drží, o pravé pohnuté koleno ji opíraje. Patříť s výrazem upřeného přemítání na útvar její, kdežto lampa u nohou jeho na štíhlém podstavci se zvedající i světlo vědy i neúnavné studium do pozdní noci konané naznačuje. Pravá ruka, jež zapomenutě za hlavou spočívá, drží vavřín jakožto odznak nesmrtelné slávy, již zkoumání vědecké vyvolenému geniu pojišťuje. Na straně levé sedí postava ženská s jemným nádechem typu slovanského s nohama skříženýma, v pravici lípu, v levici misku s obsahem léčivým před sebou držíc, do níž z kraje had po kolmé tyči Asklepiově se vinoucí shlíží. Celek je s patrnou pietou dělán a původně cítěn, ve formách a liniích ušlechtilý a velmi pěkně do prostoru komponován. Hloubka přemítání vědeckého je šťastně vyjádřena, dojem je vážný a opravdový, jest to upřímná a důstojná oslava vědy ze strany umění. —

Se zprávou o konkursu malířském zahájili jsme rozhledy tyto, se zprávou o konkursu sochařském je končíme. Bylo to tenkráte jedno z menších měst českých, jež s obětovností a s řídkou rozvahou o pořízení uměleckého díla se postaralo a zároveň povinnost vlasteneckou tím vykonalo. Čáslav, jež od přistoupení svého k jednotě Pražské vždy věrně ke kalichu lnula, kde za válek Husitských valný sněm zasedal, v němž také slavný vojevůdce Táborský se zúčastnil, Čáslav, kde podle podání písemních drahé ostatky jeho v kostele spočívaly, než hrobka v dobách reakce pod šibenici se odvezla, Čáslav umínila sobě postaviti *Žižkovi* z vlastních prostředků, na nikoho se neobracejíc, *pomník* jednoduchý ale důstojný a skutečnou uměleckou cenou vynikající. Záhy sestoupil se komitét, přípravy v tichosti, avšak s rázností a obezřetností se konaly a čestnou konkurrencí umělců českých sešly se četné návrhy, jež znaleckému posouzení byly odevzdány. Byl to zajisté pěkný utěšený pohled na slavnostně vyzdobený sál radnice, kde v určitý den všechny návrhy komitétu došlé vystaveny a veřejnému i odbornému posudku podrobeny byly. Ze všech pěti skizzí, jež z různých stran do Čáslavě zaslány byly, vynikal rozhodně nade všechny ostatní návrh *Myslbekův* jak duševním obsahem tak i provedením svým. Souhlasně s programem,

který spůsobem velice případným stanoven byl, kladl Myslbek všechen důraz na v o j e v ů d c e nikoli na pouhého v o j í n a, osobně udatného ale postrádajícího všech oněch vlastností vyšších, kterými právě Žižka nad veškery vrstevníky svoje vynikal.

Koncepce jeví se býti tato: S výše své shlíží Žižka v proudění bitvy, jsa úplně ponořen v průběh její. Napjatá avšak přec klidná tvář jeho nám říká, že vše se daří, že vše postupuje tak, jak on připravil a předvídal. Všechno jde vítězně v před, vše vyvinuje se tím spůsobem, jak vojevůdce byl stanovil a rozvrhl. Toť mluví z oka jeho, toť říká nám celý výraz tváře, pokud jej z návrhu lze posouditi. S touto duševní pohroužeností v děj před ním se rozvinující souhlasí naprosto, že ostatní tělo do žádné attitudy se nestavíc úplně sobě ponecháno jest, pevně a klidně na levé noze spočívajíc. Rámě nesahá k meči a spuštěné ruce drží nepohnutě buzykán ne tak co zbraň než spíše co odznak vůdcovský. Jen pravé rameno ku předu pošinuté, pravá noha napřed postavená naznačují nám hotovost zakročiti, kdy by nenadálou náhodou průběh bitvy se přece snad změniti měl. Obratem tímto se stalo, že prodloužené linie ramenní a bokové, směry paží a nohou v úhlu nevelikém, avšak přece citelném se protínají, což při vší klidné pevnosti sochu znamenitě oživuje. Je to postava po zralé úvaze z ducha umělcova vyšlá, svědčící o původnosti a určitosti fantasie, postava provedená rukou jistou, s technikou patrně již individuální a vyvinutou. S povahou její souhlasí též roucho svrchní, kožich, na místo konvencionelního kosmopolitického pláště rytířského zvolený. Tvrdost látky zvyšuje charakter pevnosti a neoblomnosti v postavě vyjádřený, dodávajíc celku zároveň i zevně ráz originální a naskrze slovanský. Odstoupímeli opodál, poznáme rovněž, že obrysy její již o sobě velice dobře působí, což při pomníku veřejném zvláště důležito jest, silhouetta je živá, plná síly a mocnosti. Bez odporu náležela návrhu tomu cena první, a pomník dle něho provedený byl by každému městu ozdobou platnou a nevšední.

Pokud jsme si přece některých změn tu přáli, jest příčina toho ne tak ve stránkách čistě uměleckých, jako v tom, že novější bádaní historická, tehdá namnoze ještě neuveřejněná a tudíž i Myslbekovi nepovědomá, vynesla na jevo nejednu okolnost, jíž představa naše o Žižkovi značně se pozmění. Myslbek držel se patrně udání Palackého, dle kterých Žižka následkem svých válečných výprav po polsku se nosil a ve věku již velmi pokročilém v čelo hnutí Husitského se postavil. Avšak již r. 1876 poukázal prof. Tomek v Musejníku k tomu, že udání tato nejsou spolehlivá, a z pramenů nových, které Palacký ještě znáti nemohl, vyšlo nyní s plnou určitostí na jevo, že Žižka as nikdy v Polsce nebyl, že co čtyřicátník, tedy v nejlepší mužné síle své, vudcem vojů Husitských se stal a že podobizna, již Theobaldus Schlakenwaldiensis popisuje a o kterou též Palacký hlavně se opíral, teprva ze šestnáctého století (a bez pochyby z konce století toho) pochází. Dovolujeme si dodati, že dle slov Theobaldových Žižka na ní takovým spůsobem zobrazen či lépe zohyzděn byl, že již proto o jezovitském původu jejím sotva pochybovati lze. Tím odpadává ovšem veškera nutnost zobraziti, jak nejnověji se dělo, největšího vojevůdce českého v rouchu polském

a dáti mu jiný kroj, jinou zbraň, nežli u nás v 15. století v užívání byly. Střih polský může zmizeti; není příčiny přílbu mu odníti a neobrniti Žižku krunýřem,*) čímž trup jinak kožichem přirozeně tísněný mocněji vystoupí a to tím více, jestli u souvislosti s tím přeširoké límce se poněkud zmírní aneb jinak upraví. Není pochyby, že tím pohled zejmena též ze strany pravé velice získá. Dlouhé rukávy, jež orgán činu, ruku příliš obmykají, zároveň poněkud se zkrátí, též roucho spodní mohlo by poněkud kratším se státi, a přední plochy vysokých bot oživí se pak přiměřeně řemením ostruh, čímž podobně jak přílbou i krunýřem na vojína a reka Žižku přiměřený důraz se položí. Pravíme „přiměřený," neboť nepřejeme si snad nikterak, aby Žižka byl od hlavy až k patě odrátován a obrněn tak, jako kdy by se v ten okamžik sám do vřavy bitevní vrhnouti měl. Vždyť hlavní důraz tu na vůdci spočívá, jenž duchem svým průběh bitvy řídí, a ne na bojovníku, jenž věc svou pěstí vyřizuje. Rovněž pak nelze sobě přáti, aby snad slovanský kožich tak znamenitě působící zmizel, což tím méně nutno jest, ano Žižku žádné počasí roční nezdržovalo, a nejedno z vítézství jeho do prostřed zimy spadá. Ostatně nenosili také rytířové středověcí napořád plášťů a přece v plášti se vypodobňují. Žádajíť cosi podobného při pomníku již ohledy statické. Tolik o předmětu tomto na upokojení myslí snad příliš úzkostlivých. — Stáří Žižkovo není sice na skizze Myslbekově (a to právem) zrovna kmetné, avšak v souhlasu s nejnovějšími výzkumy historickými může býti Žižka nyní zobrazen přec ještě o něco mladší. Tvář, kterouž ovšem teprv při provedení úplně posouditi lze bude, nabude tím ještě více jadrnosti železné, a zejmena v pažích může býti vyjádřeno i více síly fysické, jak se to s tradicemi o Žižkovi naskrze srovnává. —

Změny tyto též komitét za vhodné uznal a sochaři odporučil, aniž by však uměleckou volnost jeho jinak byl obmezil. Rozumí se, že Myslbek sám, který co svědomitý umělec historických tradicí se držeti chtěl, k nim ochotně přistoupil.

O ostatních návrzích komitétu Čáslavskému zaslaných nehodláme se příliš šířiti. Schází jim namnoze právě to, v čem hlavní přednosti skizze Myslbekovy záleží. Co jsme tedy zde ve prospěch její vytknouti musili, obsahuje z velké části zároveň posudek pokusů těchto.

Nebyly to sice nikterak práce nezáslužné, což zejmena též o návrhu Hořického sochaře Jiřičky platí, avšak najmě u porovnání s koncepcí Myslbekovou nedostávalo se jim přec náležité produševněnosti, myšlenky naskrze zdůvodněné a jednotné. Nejeví se v nich v téže míře původnost, určitost a samostatnost fantasie a také stránka technická nevystupuje, pokud dle skizzí souditi lze, všude ve světle příliš příznivém.

Nejpřednější místo mezi nimi náleží, jak již praveno, návrhu *Jiřičkovu.* Snaha po klidu monumentálním a po typu přiměřeném je v sošce jeho patrná. Přáli bychom mu toliko příležitosti k vývoji dalšímu, aby nad reprodukci běžných pravidel akademických se vyšinouti mohl. Postavilť sice jednu nohu výše, druhou níže, jedna z paží Žižkových je

*) Též kronika Beneše z Hořovic vypravuje o náhrobním pomníku Žižkově v chrámu Čáslavském: „Na něm vytesán obraz jeho v celém kyrysu a helm na hlavě otevřený s hřebenem."

natažena, druhá ohnuta, jedna ruka drží meč, druhá palcát; slovem, vše jest tak, jak pravidla konvencionelní sobě přejou. Však ona při tom právě zapomínají na jednu okolnost, tu nejdůležitější, aby totiž každý pohyb nitřně opodstatněn a skutečně zdůvodněn byl. Jinak zůstane socha přec jen chladná a neživá. V souvislosti s tím vším dopadl též kostym konvencionelně, draperie jest jaksi chudobná a slabovitá, silhouetta málo oživená. V tváři pohřešujeme přec jen život individuální, soustředěnost a věhlas vojevůdce, právě to, nač program sám hlavní důraz tu kladl. Na každý případ zasluhoval však u porovnání s pracemi ostatními návrh tento cenu druhou a činil by přese všechno dojem dosti příznivý, kdy by právě vedle životné koncepce Myslbekovy nebyl se octnul.

Třetí cenu obdržel sochař *Wild*, jehožto návrh nad ostatní dvě zásilky bez odporu předčil. Roucho této skizze bylo sice v některých partiích i lepší než při návrhu Jiřičkově, avšak scházela zde především jak v typu tak v postavení zřejmější snaha po důstojnějším pojímání monumentálním, bez kteréhož si podobný pomník mysliti nemůžeme. —

Toť výsledek konkursu, o kterém jsme se právě proto šíře zmínili, an menšího města českého se týkal. Byl by to ovšem zásadný omyl, kdy by se myslilo, že umění české toliko z Prahy podnětů svých dostává a dostávati má. Komitétu Čáslavskému pak, jenž na obezřetné a náležité provedení celé záležitosti tolik obětovné a zdárné péče vynaložil, přejeme též vzhledem ke skutečnému provedení a postavení sochy úspěchu nejrozhodnějšího. Nechť stojí na náměstí Čáslavském první důstojný pomník Žižkův a pohled na velebnou postavu jeho nechť zbudí nám nových bojovníků božích pro svatou věc naši národní, bojovníků a vůdců tak neúnavných, tak nadšených a čistých, tak věhlasných a vítězných, jako nesmrtelný vojevůdce Táborský. —

Siegfried Kapper.

Není příkladu v dějinách, aby ještě někde jinde mimo Čechy bylo se tolik sil a takového úsilí věnovalo podivnému účelu: odnároditi národ. A na čem rozbily se ty síly, na čem ztroskotalo se to úsilí? Na písemnictví. Jak posud dějiny české osvěty a veškerého duchovního života českého před námi se rozkládají: buď nebylo v Čechách literatury žádné, buď byla národně česká. To zajisté velevýznamno jest pro seznání mravní podstaty, kterouž mohl honositi se všechen mnohotvárný a mnohoramenný, krutý a bezohledný stroj poněmčovací, rozložený po národě našem déle než dvě století, že ovládl všechno, toliko ne domácí literaturu. A což země tak prostranná, krásami přírodními tak bohatě ozdobená, památnostmi dějinnými tak přeplněná, stálým proudem životním tak překypující, neposkytovala by literatuře dosti podnětu, dosti vhodných předmětův? Jest snad v Čechách hojnost všeho, jen ne soli a literárních látek? Či mělo obyvatelstvo jazyka německého

v této zemi vždy dostatek všech živlův, jen ne literárních? Ani jedno ani druhé. Ale věci mají se jinak.

Poněmčení literatury v Čechách bylo až posud nemožno, vznik literatury německé v této zemi zůstal až posud marným přáním našich národních odpůrcův, poněvadž v Čechách není skutečně jiné literární látky mimo českou, a poněvadž za druhé všichni, kdož mezi Němci v Čechách zrodilými nadáni byli skvělým duchem spisovatelským, pokud skutečně zachovávali věrnost k svému povolání uměleckému, ani nemohli sáhnouti k látkám jiným než českým, ani nemohli zpracovati je v duchu jiném než českém. Tím také vysvětluje se, proč pěstovatelé krásného písemnictví jazykem německým v Čechách, když uchváceni byli proudem kmenovního záští proti národu našemu a když přestali psáti o českých předmětech a v duchu českém, také opustili tuto zemi, vystěhovali se z Čech a přenesli stánek svého literárního tvoření jinam. Tak Ludvík Frankl, tak Moric Hartmann, tak Alfred Meissner, jichžto zvučné literární jmeno počalo ozvěnou českou na břehu Vltavském a skončilo dozvukem protičeským nad vlnami Dunaje, Sprévy a Bodamského jezera. Že tito básníci neměli potřebí zraditi ideály své mladosti, aby snad zachovali lesk svého jmena v celkovém písemnictví německém, dosvědčuje někdejší jejich soudruh, umělec, nad jehožto nenadálým úmrtím truchlíme.

Otec *Siegfrieda Kappra*, ctihodný občan Smíchovský, zajisté také netušil, že dne 21. března 1821 narodil se mu syn, který k českému národu a k jednomu z nejdůležitějších jeho interesův, k české poesii přilne pro celý svůj život láskou tak vroucí. Siegfried Kapper svým déle než třicetiletým zdárným působením literárním dokázal, o čem za jeho mladosti obecně se pochybovalo, že totiž nejdokonalejší věrnost k původu israelskému není ani nejmenší překážkou vzorného vlastenectví českého, a dokázal, o čem za jeho dospělosti nová vznikla pochybnost, můželi Němec v Čechách zrodilý nabyti a nikdy nepozbyti čestného jmena v obou literaturách, z příčiny nikoliv kulturní, nýbrž jen politické nepřátelsky postavených proti sobě, v literatuře české a německé.

Svěží duch národních a literárních ideálův českých, jenž zvláště po roce 1830 se rozvlnil nad vlastí naší, dotknul se milou a oživující mocí svou také mladého Kappra. Na studiích gymnasiálních a filosofických v Praze měl Kapper ovšem nejlepší příležitost, aby seznal mravní cenu a sílu našeho národa. Vlastenci ve zdárné službě národní už sešedivělí zasedali tenkráte na nejpřednějších učitelských stolicích zdejších a mládež plna zápalu pro svatou věc českou i slovanskou, plna nedočkavosti súčastniti se též v povznášení a zvelebování mateřského jazyka, putovala tenkráte se všech končin vlasti do škol Pražských. Kapper bez rozpakův podal se tomu kulturnímu proudu, s celým srdcem stal se Čechem i Slovanem. První životní záměr jeho byl, zabrati se do Ruska a býti tam učitelem. Proto se zvláštní horlivostí jal se studovati pedagogiku, však za krátko změniv svůj úmysl, r. 1840 šel do Vídně na studium lékařské.

Že láska k poesii české sprovázela jej z domova a zůstala věrnou družkou jeho i v cizině, dokázal už r. 1844, když vydal první svůj

spis *Slavische Melodien*, překlad národních písní našich v rouchu mistrném. Bylť to první pokus Kapprův, aby se stal prostředníkem duchovního spojení a literární vzájemnosti mezi Čechy a Němci.

Za krátko pak (1846) následoval svazek jeho českých básní původních, věnovaný velmi významně „synům kmene mého v Čechách" a nazvaný *České Listy*. Tu zazněla z prsou básnických po prvé slova, jichž po Čechách dříve neslycháno. Kapper vydal se po své české vlasti na básnickou pouť, aby ve svém kmenu vzbudil české vlastenectví. Myšlenka to zajisté tak skvělá, že původce její navždy hoden jest naší paměti. Po prvé zapěl „Židův syn" k synům kmene svého o české zemi jako o vlasti také *jejich*. Za ztracenou vlast na březích Jordánských podával Kapper aspoň zdejší části rozplašeného Israele vlast novou těmito krásnými slovy:

„A Ty jen, Israeli, chcešli lkáti
že osudu Tě nešetřila moc?
Sirotku! Již Tě líbá nová máti,
nehal se déle v žalu svého noc.

K světu se měj! popadni děje veslo
a podej bratrům ruku, vlast miluj;
k jakýmžto stanům souzení Tě neslo,
tam's našel vlast, tam mužně, pevně stůj.

Žehnej tu zem, která Tvé dítky kojí...

Jak hluboko cítěné bylo české vlastenectví Kapprovo, nejlépe viděti z básně, věnované v Českých listech V. B. Nebeskému, kde čteme:

Mne zrodil čas! I já jsem syn života!
ten duch, jenž žije v pramenu Tvých žil,
ten duch, ta krev i v proudu mém klokotá,
jeť jednostejný, Václave, náš cíl.

Co srdce Tvé bolestí tajnou moří,
to honí v půlnoc z mého lůžka klid,
ten lásky plamen, jenž v Tvém slovu hoří,
i můj jest, druhu, nejkrásnější cit.

I mou je vlastí vlast Vltavská drahá!...

Kdo by se divil, že v takové šlechetné zanícenosti pro nejvyšší snahy a účely českého národa mladý Siegfried Kapper necítil nic bolestněji, nežli že jemu téměř po boku ozýval se z téhož kmene israelského básník, jenž prvotní své české nadšení tak brzy byl zradil. Ludvík Frankl té doby už byl odložil své české péro a odebral se na literární dobrodružství do širého světa. Kolumbus, všelicí hrdinové z dalekých končin asijských, Don Juan d'Austria a podobné postavy naplňovaly tenkráte jeho básnickou mysl. Kapper nemohl mu toho smlčeti v Českých listech, kde k němu se obrací s důtklivými otázkami: „Nač bloudíš k Herkulovým sloupům s lyrou? . . . Kam pluješ s Janovského plavce lodí? Proč k cizím břehům ducha let tě vodí? Proč jako cizí v cizině jen žebráš? Jako by vlast Tvá byla pouště chudá, nic volného se v ní nebylo dělo!

Jako by prapor síla českých ramen
nebyla zatkla na rekovných polích,
a mučednické krve svatý pramen
nebyl se nikdy lil po její rolích!

Tak před třicíti lety napomínal v kmeni israelském jeden syn druhého, aby mu uvedl na paměť posvátný úkol jeho básnického ducha. Bohužel, že slova jeho posud musejí opakovati se u nás k samým rodilým Čechům, že posud třeba ukazovati k hvězdám, které září nad vlastí *naší*, aby „básníkova duše pro jednu z nich zaplanula," že posud toužebně musíme „blahořečiti písni, která vlast svou slaví!" ...

Pobyt Siegfrieda Kappra ve Vídni nezůstal bez blahých účinkův na jeho snahy národní i esthetické. Přátelská známost s Vukem Karadžićem vzbudila v našem básníku nepřekonatelnou touhu po zemích jihoslovanských. Jakožto doktor lékařství usadil se Kapper v Karlovci horním v Horvatsku, a vešel zde brzy v důvěrné spojení s Kušljanem, Ivanem Mazuranićem, E. Tkalcem a jinými vlastenci i spisovateli horvatskými, oddal se pilným studiím historie a literatury jihoslovanské, roku 1850 podnikl pak po Bosně, po Srbsku a Bulharsku cestu, kterouž velmi zajímavě vylíčil ve svém spise *Südslavische Wanderungen* (1851).

Však pravý literární výtěžek z toho putování po Balkánském Slovanstvu vydal Kapper ještě téhož roku, epickou báseň, která v písemnictví německém ihned došla velmi skvělého uznání pro svou svěžest i mistrnou techniku, a do které Kapper vložil všechnu sílu dějin i všechnu poesii zemí jihoslovanských. *Fürst Lazar* velebí se za nejlepší plod básnické Musy Kapprovy a zachová svému původci vždy čestné místo mezi básníky německými. Odtud následovalo několik spisův Kapprových, z nichž Němci měli nabyti pravého a všestranného poznání o kulturním a politickém životě národův jihoslovanských. Roku 1852 vyšly *Die Gesänge der Serben* a po vykonané nové cestě (1853) krajinami nadbalkanskými 1854 velmi zevrubná úvaha obsahu dějepisného a politického *Christen und Türken.*

Tento rok zavítal Kapper opět do své české vlasti a zvolil Dobříš za sídlo svého lékařského i literárního působení. Čím tak dlouho a šťastně byl se bavil na slovanském jihu, v tom nyní pokračoval doma: ve zpracování národních zpěvův hrdinských pro literaturu německou. Roku 1859 dokončil zdařilý překlad rukopisův Kralodvorského a Zelenohorského. Byv pak z dobré vůle co lékař účasten válečné výpravy rakouské do Italie (1859) usadil se r. 1861 v Mladé Boleslavi, odkud za nedlouho přestěhoval se do Prahy.

Zde pak počala nová perioda literární činnosti jeho *české.* Květy r. 1865—66 přinesly rozkošné jeho *Pohádky přímořské*, z nichž zvláštní *Talas* vzbudil při svém vyjití nemalou sensaci v kruzích tehdejší naší básnické společnosti, a posud nemá u nás ve svém způsobu sobě rovna. Sebrané vyšly Kapprovy Pohádky přímořské r. 1873. Když pak roku 1871 počala vycházeti Poesie světová, Kapper zpracoval pro ni ve dvou svazcích velmi pěkný výbor z *národní poesie srbské*, čímž nanovo potvrdil svou jemnou, ušlechtilou vnímavost pro všechny krásy milostného i hrdinského zpěvu našich jižních bratří a osvědčil svou dokonalost v ovládání básnické mluvy české.

V následujících letech až téměř po své úmrtí (v Písce dne 7. června 1879) věnoval Siegfried Kapper všechnu svou literární činnost *Černé Hoře.* Nabízel Pražským časopisům německým, že jim podá spravedlivé vypsání všech dějepisných, společenských a kulturních poměrův, kteréž

z vlastního názoru na Černé Hoře byl seznal. Však nabídnutí jeho nenašlo ochotného ucha v listech, jichžto heslo jest právě nespravedlivost ke všemu Slovanstvu. Tak byl Kapper nucen, obrátiti se do ciziny se svými velmi zajímavými obrázky černohorskými. Po českých *Guslích* nalézáme od něho r. 1875 v Lipském časopise Unsere Zeit řadu článkův pod jmenem *Das Fürstenthum Montenegro* a v Berlínské Deutsche Rundschau jaksi doplněk jejich *Montenegrinische Skizzen.* V obou časopisech podává Kapper německému čtenářstvu fotograficky věrné a vysoce zajímavé vylíčení lidu a země na Černé Hoře. Jsme pevně přesvědčeni, že poetický pel, jenž na těchto černohorských studiích Kapprových se skvěje, nemálo přispěl k proměně veřejného mínění německého o jihoslovanských sokolech.

Tak Siegfried Kapper i co vlastenec a básník český, i co tlumočník kulturních i národních snah slovanských pro svět germanský zjednal sobě za živa velmi čestné místo doma i za hranicemi a pojistil sobě krásnou památku ve vděčné mysli naší i pokolení příštích.

Ferd. Schulz.

Nové písemnictví.

Překlady básnické.

Evangelina. Povídka akadská od F. W. Longfellowa. Přeložil Primus Sobotka. (Poesie světová, 1877.) — Krutým spůsobem pomstila se vláda anglická na francouzské osadě akadské, která prý v boji mezi Angličany a Francouzi potají podporovala soukrevence své. Osadníci byli násilím z domova vyhnáni a rozptýleni bez milosti do dalekých končin. Z výjevů strasti a bolu obral si básník americký los milencův, zasnoubených právě přede dnem děsného trestu; při hromadném loučení odtrženi jsou od sebe, každý na jiné lodi jinam zavezen, aby se po dlouhá léta marně hledali. Na panenské půdě kolumbické, před 120 lety, kdež bylo ještě tak málo cest, lidí a novin, bylo ovšem možno, aby člověk člověku se ztratil na neshledanou. Báseň líčí pouť Evangeliny po širém ohromném prostranství Severní Ameriky, kterak pátrá po Gabrielovi, dochází jeho stop a znova povznáší naději svou — než milenec opět uniká hledaje ji. Často přišli k sobě blízko nevědouce o sobě, jindy na témže místě byli by se setkali již, druh slyší o druhu, ale zpozdiv se jen o něco mijí se s ním zas. Pozadí cest těchto tvoří krajinstvo americké se svou rozmanitou scenerií; avšak popisu přírody čtenář hrubě si ani nevšímá upoután jsa záhadou jinou: bolem lidského srdce, bludným poutníkem uprostřed všech přírodních krás. Tu dostoupá tklivost svého vrcholu, a putující děva stává se symbolem lidské, neúmorné touhy . . .

Tak smutné roky mijely, a v počasích a na místech
různých, odlehlých putující vídali dívku:
hned v stanech útlocitých bratří se namátla moravských,
hned v hlučném byla táboře neb na bojišti vojenském,

hned v klidných dědinách, hned v městech lidnatě velkých.
Přišla tichá jako duch, zas unikla . . .
Krásna a mláda byla, v nadějích se vydavši na cestu:
svadla a sestárla, sklamaná když skončila dráhu.

Konečně unavena, vzdavši se nadějí spočinula ve Filadefii —

Gabrielův obraz jí utkvěl v srdci, odín jsa
v krásu mladosti a lásky, jakým jej spatřila posléz —

a tam byla pak „sestrou milosrdnou, navštěvující v nejhustší čtvrti města chudých příbytky nizounké.“ Když pak morová rána vypukla a nemocnice pro chudé zřízená se plnila, poznala Evangelina v jednom z nemocných svého milence — ještě v čas by v jejím náručí zemřel.

Skončeno všechno nyní: bázeň, strasť, naděje, svízel,
srdce bolest všeliká, těkavá i bez úkoje tužba,
veškera trýzeň i stálá útrapa trpělivosti!
A když k svým ňadrům neživou hlavu ještě přitiskla,
šeptala nakloňujíc čelo něžné: „Díky ti, Otče!“

Totě v krátce naznačený obsah povídky akadské, jež náleží mezi nejlepší plody Longfellowa. Jest to píseň o ženské věrnosti, příběh pohnutlivý, milou mluvou vypravovaný, a nikdo se neubrání výslednímu dojmu tklivosti. Longfellow jest básník umělecký v hojnějším slova smysle, obíral se důkladnými studiemi literatur evropských a má mezi všemi básníky americkými nejvíce německého do sebe. Zde se to potvrzuje znova. Komu by při zevnější formě Evangeliny nenapadly Hermann a Dorothea, Luisa Vossova! Hexametry v angličině! Mnohým se věc zdála zrovna nemožnou, a posud kritika v obvodě angličiny proti nim mnoho namítá. Avšak vzor, dle něhož Longfellow své hexametry buduje, není hexametr hellenský neb latinský, nýbrž německý, totiž přízvučný, a znalcům literatury německé tudíž zazníval hexametr anglický jako starý známý. Když mistr se chopí látky, kdo by popřel, že i v německém rozměr ten schopen jest znamenitého kouzla! Podobně znějí hexametry Longfellowa. Jak rozmanitě setkán jest celý výtvor! Americký básník vypravuje po anglicku osudy francouzské osady, charakterisuje své milence co děti francouzské docela výslovně, užívá rozměru sestrojeného podle vzorů německých, které samy jsou zas nápodobením ještě odlehlejších vzorů. Překladatel pak tlumoče jej na jazyk český blíží se opět původnímu vzoru antickému a strojí svůj šestiměr prosodií časoměrnou. Z kolika národův vzati jsou tu živlové celku, jak zprostředkován jest účin jeho! A přece dojem i na českého čtenáře jest nevyhnutelný. V Čechách, ve vlastech jazyka českého by se něco takového, jako jest příběh Evangeliny, ani státi nemohlo, tedy týž je zcela nenárodní nehledě ani k formě zevnější, která je též úplně cizí. Ale právě to čistě lidské, co Amerikán o Francouzích vypravuje, týká se nás čtenářův bez rozdílu národnosti, a proto došla povídka ve vlasti své i ve všech zemích, kam v překladech se dostala, takého úspěchu. Ta čistě lidská záležitost zakládá její hlavní tón: francouzská národnost osady, popisy krajin amerických, historická událost boje v pozadí tvoří jen svrchní tóny, které onen hlavní tón určitě zabarvují, tvoří detail potřebný v provedení hlavních kontur. Básník svou Evangelinu zove „a tale“ — povídku, klade ji sám do řady básní epických.

Na skutečný epos jest příliš malá; mimo to epos vztahuje se k ruchu celých národův, zástupův — zde jest to příběh dvou jednotlivcův, tedy nemá rozměrův dostatečně valných. Na idylu, jež má býti *obrázkem* ze soukromého žití, zas její děj obsahuje příliš mnoho ruchu, nepokoje, zaplňuje celý život svých osob a není v ní té blahé, nerušené spojenosti, jakovou znamenáme v idylách Theokritových. I vyskytl se pro podobné plody název *idylický epos*, dvojsloví, v němžto jeden člen druhý opravuje. Idylický epos má se k velkému eposu as jako novela k románu. V literatuře anglického jazyka (v Anglii a v Americe) pak vyvinul se idylický epos zvláštním směrem, ano k jednoduchému, tklivému ději, obmezenému na několik osob přicházívá pozadí poměrně velké, cesty kolem země, ostrovy vzdálené, oceán a jeho hrůzy i vnady, jakž to právě přísluší národům v zeměpise tak honěným. V tuto třídu pádnějších idyllických básní náleží mimo Evangelinu též Tennysonův Enoch Arden, Byronův Ostrov, ba i Robinson — vesměs to idyly s rozsáhlejším pozadím, s obšírnějším obzorem — ve všech hraje hmotná, prostorová rozsáhlost podstatnou úlohu.

Překladatel má zásluhu již tím, že uvedl báseň tak pěknou do literatury české. K hexametrům originálu ovšem měl postavení zvláštní; zdeť mohl s autorem závoditi na jeho vlastní půdě, a verš překladu přiblížiti tím více starodávnému vzoru. K tónu výpravnému, klidnému a mile stejnému, mohl připojit i zevnější známku stejné míry: a tak vidíme anglický hexametr přízvučný převedený na půdě české v hexametr časoměrný. Překladateli se dařilo: překlad je věrný a plynný — a což důležito: všechny námitky, proti rozměru od anglických soudcův uváděné, proti hexametru českému nemají místa. Jakkoli pěkně zaznívají hexametry anglické, ladněji se nesou naše. Pan Sobotka hlásí se ke straně svobody v prosodii časoměrné; rozeznává totiž posici silnou a lehkou, před posicí mezislovnou však slabiku považuje za obojetnou. Co si takto na jedné straně uvolněním pravidel ušetřil, nahradil na druhé straně skutečnou líbezností verše a lahodou mluvy. Kniha na každém odstavci podává toho doklady — viz i úryvky svrchu citované. Jen někdy bychom si přáli, aby ještě více pozornosti bylo proměnilo verše, jako jest na příklad:

„V jich to očích byly lampy ze nadhvězdného ze města —“

v jiný tvar, přirozenější a pěknější. Možná to jest. Látka cizokrajná přináší s sebou i mnoho slov řidčeji slýchaných — názvy ty dodávají básni právě onoho zvláštního zabarvení. Však „sesle“ k nim nenáleží; mámeť „židli,“ „stolici,“ kteréž výrazy zde i mnohem význačnější jsou. Stran mluvy zmínili bychom se podle Brusu též o několika věcech: na př. že by se mělo šetřiti lokálu, kdež proň určitá koncovka jest: *v úvale úrodném* lépe se nás dojímá než *v úvalu úrodném*, z mnohých příčin (hiat -u u-), zvláště když hned po tom následuje dativ: *bránily návalu vln; na sloupě* lépe než *na sloupu* a j. Než to v celku jsou věci nepatrné u porovnání s půvabem básně i překladu. Ajhle zas hexametr se objevil, po dlouhé době zas báseň časoměrná a sice ne z odkazu starověkého, nýbrž ze strany národa nejmodernějšího! Když Amerikáni pokoušejí se uvesti hexametr do mluvy své, máme my o jeden důvod víc, abychom hexametr už uvedený nezapuzovali. V rychlopádném ver-

šování mladších básníků nynějších zbylo málo zpomínek na přísnou míru rythmickou, a věru nebylo by na škodu jich umělecké kázni, kdy by přednější z nich zahráli i na tuto lyru. Na prosodii časoměrnou často se pohlíží s despektem jakýmsi, lidem bezděky na mysl vtanou pokusy méně zdařilé. Povídka o Evangelině u mnohých zálibu v hexametru obnoví nebo vznítí. Vedle zásluhy, že k nám uvádí znamenitou báseň, spočívá význam překladu v jeho formě; jestiť spolu zajímavou studií veršovou. Nevím, zda ještě jinde Evangelina časoměrně přeložena jest, ale mohu si představiti, jak by náš překlad zajímal samého autora, klasicky vzdělaného Longfellowa, kdy by zaslechl o této restituci časomíry, o jazyce, jenž přízvučné rýmované verše italské, Shakspearův blancvers i rozměry antické stejnou pružností vypodobuje. Jak divný ten český jazyk musí být — Francouz nemůže ani jedno ani druhé!

Dr. *Josef Durdík.*

Roku 1854 podal náš neúnavný, posud nedosti jak by zasluhoval oceněný Frant. Doucha v Musejníku květný výbor *z Danteovy Božské komedie* k němuž přičinil přehledný obsah a hojné vysvětlivky; učinil to za tím účelem, aby některými ukázkami zastoupen býti mohl i Dante, až by se časem u nás přikročilo k vydání větší básnické anthologie, asi takové, jakou u Němcův podnikl J. Scherr v Bildersaal der Weltliteratur. Překlad Douchův byl věcně správný a věrný a na onu dobu pozoruhodný i záslužný; aby se dal do díla celého, k tomu nestačily mu bohužel síly tělesné. Po něm pak nikdo neodvážil se na práci tak obtížnou a železné píle vyžadující. Teprvé nyní po uplynulém čtvrtstoletí podjal se té práce svěží, veleplodný Jar. Vrchlický, jehož neúmorná činnost posavadní jest nám zárukou, že dílo počaté také šťastně dokoná. O básni samé netřeba se rozpisovati: jeť Dante básníkem světovým, jejž každý vzdělanec aspoň znáti se praví, ačkoliv máme za to, že kromě literárních historikův za našich dob málo kdo se jím probere od začátku do konce. Není také divu, že náboženský mysticismus a politická tendence, jimiž dílo Danteovo jest prodchnuto, nynějšímu názoru našemu nesvědčí a snahám novověkým jsou cizí; když my je nyní čteme, jest nám asi tak, jako by bylo Italianu nebo Angličanu čtoucímu překlad Kollárovy Slávy dcery. Bez poznámek se tu čtenář neobejde, a čítáním poznámek přerušuje se pásmo, rozptyluje pozornost a seslabuje se dojem celkový. Povážíme-li, jaké obtíže bylo Vrchlickému překonati, co nesnází jemu napůsobily proplétané terciny a plnozvuké, veskrze trochejské rýmování, jak těžko bylo přispůsobovati češtinu ke stručnosti italštiny: musíme jeho překlad přijmouti s pochvalným uznáním zvláště co do jadrné mluvy, výrazů šťastně volených a veršů pěkně ustrojených. Ovšem proti dřívějším překladům Vrchlického, zejmena proti jeho překladům z poesie francouzské, dělá Božská komedie menší efekt, obzvláště proto, že zde rýmují se verše samými trocheji, a překladatel často nemaje štěpných rýmů s dostatek, brával útočiště k rýmům koncovkovým. Než tomu naprosto se vyhnouti nebylo zde možná, a jediná pomoc byla v opatrném umírňování. Na některé však vady a nesprávnosti musíme ukázati, s kterými se u Vrchlického neradi potkáváme, ač velmi snadno bylo

jich se vystříci. Především jest vytknouti nesprávné užívání konjunktivu by jsme, by jste atd. v těchto verších: „aby chvíle hbité jsme neztratili“ (str. 60) místo: bychom neztratili; „byť jsme v duších kryli hady“ (72) „já by sebou nelomcoval“ (156); „všecky vlasy byť si chtěl mi sdráti“ (188). Jiné nesprávné formy gramatické jsou: oným m. oním (62), nestihne je m. ho (104), co druzí stichli stoje m. stojíce (121), velké město bylo mojí máti m. mateří (133), dva zmrzlí se tu v jedné díře svíjí m. svíjejí (188), vlas zbělelo mu stáří m. zbílilo (16). Zbytečné jest užívání cizích slov lunt m. troud (78) a cukají se m. škubou, trhají sebou (107); místo srab má státi svrab (169). Tytýž vyskytá se drsné nahromadění souhlásek, jichž nelze vysloviti, jako na př.: „a tam dešť šlehá“ (62), „když jsem poprv v pekel plání“ (66), „zmdlel“ (79) a j. Na konec nezbývá nám než vysloviti upřímné přání, aby Vrchlický dílo šťastně počaté též ke šťastnému dovedl konci.

Bibliothéka klasikův řeckých a římských, jež letos dospěla k 71. sešitu, přinesla mimo jiné překlady též dvě tragédie Euripidovy a sice: *Hippolyta*, jejž přeložil mladý, příliš záhy zesnulý V. Bakovský, a *Medeiu* od dr. Petra Durdíka. Není úkolem ani naším úmyslem pouštěti se do podrobného rozboru těchto překladův, což jest věcí spíše klasických filologův, aby srovnajíce je s originály vyslovili se o jich věrnosti či odchylkách. My hledíme hlavně k české jejich stránce a konstatujeme, že oba překlady jsou dobré, zvláště pak Durdíkův bez rozpakův nazýváme výtečným. U Bakovského uráží nás tytýž drsná mluva, zejmena nevyslovitelná skupení souhlásek jako: však k takým koncům (v. 41); sám z smrtelníkův (84); božským mravem spravujem se smrtelní (98); před dvéře (171); mrzkost skrývají (466); nás z strasti (189); jestli's sliby (890); s stropu (769); vilnost střeštěná (966); Isthmos s skalou (1209); a j. v. Písty kol (σύριγγες τροχῶν) slují po česku nápravy, a zaosníky (ἀξόνων ἐνήλατα) jsou u nás zákolníky. I jazykové nesprávnosti tu shledáváme, jako: přátelů (595), by mlčením jste skryly (712), již váhají, an smrt jim hrozí (442), skrz kolena tě zaklínám (607) a pod. Durdíkův překlad, jak praveno, jest vší chvály hoden: plynný, jasný, čte se lahodně, jeho jamby jsou bez vady, přízvuku šetřeno veskrze co nejbedlivěji, pročež důstojně se může postaviti vedle překladův Šohajových a Niederlových. Jenom anapaesty jsou místy poněkud drkotavé; zejmena bylo by vytknouti, že Durdík zhusta bere samohlásku za krátkou, i když po ní následují tři až čtyři souhlásky, ku př. bude k svatbě (985), jsi v příbuzenstvu (990), duše ctností (1109) a j. Konečně musíme vysloviti žádost, aby dlouhé samohlásky jmen řeckých a latinských vesměs byly v české transskripci znamenány samohláskami čárkovanými. Český čtenář neumějící řecky, bude jmena: Medeia, Dike, Hera, Helios, Helleni, Eros, Pan, Iason, Ino, Dodona, Pelion naskrze čísti krátce, a filologové budou si zacpávati uši — a přece je tu snadná pomoc, jakož je docela přirozeno, aby se na př. v češtině kladlo *ó* a *é*, kde řečtina má ω a η.

Pr. Sobotka.

Z ruské literatury národopisné.

V prvním svazku letošní Osvěty upozornili jsme na vydaný tehdáž 2. díl obšírného národopisného sborníku: *Trudy etnografičesko-statističeskoj expediciji v zapadno-russkij kraj*, v němž otištěny byly maloruské pohádky. Majíce nyní celé toto dílo po ruce, podáváme obšírnější zprávu o všech sedmi knihách, zavírajících v sobě veškeru téměř prostonárodní literaturu maloruskou. Již roku 1862 ujala se carská ruská zeměpisná společnost myšlenky, aby západní Rus byla prozkoumána vědecky a systematicky konečně i ze stránky národopisné, poněvadž v těch právě končinách se stýká živel velkoruský s maloruským a běloruským, ty opět s polským a litevským, čímž nabývá západní Rus ve vzhledě národopisném zvláštní zajímavosti a důležitosti, a přec nevěnováno těmto věcem dosud takové pozornosti, jaké právem zasluhují. Přecházejíť tu národní tradice polské a litevské prostřednictvím Malorusů a Bělorusů v národní podání velkoruské, bedlivým pak stopováním proměn těchto vychází nejlépe na jevo, v čemže se povahy slovanských národů od sebe liší a které vlastnosti jsou jim společny. Dosavadní práce osamělých sběratelů národního podání neměly žádoucího výsledku, poněvadž se jim nedostávalo soustavné přehlednosti a úplnosti. A tomu všemu chtěla nyní odpomoci ruská zeměpisná společnost. Ještě téhož roku 1862 povolil car Alexander zeměpisné společnosti podporu deseti tisíc rublů, a příštího roku měla expedice býti vypravena.

Vzniklá však tehdáž polská revoluce zmařila na několik let snahy zeměpisné společnosti. Teprvé r. 1867 mohlo se opět pomýšleti na uskutečnění dávných plánů. Expedice se rozdělila ve čtyři oddělení, z nichž jednomu přikázáno prozkoumati národopisné poměry Bělorusů, druhému Polsko, třetímu kraj litevský a čtvrtému, jehož vedení svěřeno bývalému sekretáři Archangelského statistického odboru, P. P. Čubinskému, uloženo sbírati podání lidu v guberniích maloruských. Roku 1869 vydal se Čubinský do Kijeva a odtud sjezdil celou Malou Rus, i dodělal se na cestách svých takového úspěchu, že mohla Petrohradská komise, jíž zasílány sebrané a jakž takž spořádané materiály, přikročiti již r. 1871 k jejich definitivnímu srovnání a vydávání. Redakce objemné této publikace svěřena důkladným znalcům národa maloruského N. I. Kostamarovu a P. A. Giltebrandtu, tak sice, že tomuto přikázána část prosaická, onomu pak část veršovaná. Roku 1872 vydán první sešit sborníku a minulého roku ukončeno celé dílo knihou sedmou. Látka rozdělena jest takto: Kniha první obsahuje pověry, přísloví a kouzelnictví; druhá pohádky; třetí národní kalendář; čtvrtá písně obřadové; pátá písně obecné; šestá rozsudky okresních soudů a sedmá statistická dáta o Malorusech, jakož i vypsání Poláků a Židů, žijících na Malé Rusi. Každý oddíl vyplňuje knihu 400—800 stran lexikálního formátu; i sebráno tu vše, čeho se expedice na svých cestách dopátrala, při čemž šetřeno jak zvláštností jazykových tak i důležitějších variantů. Nejzajímavější, protože nejméně doposud známy, jsou knihy 1., 4. a 6., vyplněné národními pověrami, zvyky, obřady a soudními

obyčeji. Kniha prvá předvádí nám báječné názory Malorusů na svět, sahající svým původem nade vši pochybnost až hluboko do dob předkřesťanských, a představující v nynější své podobě zajímavou směsici živlů křesťanských se staropohanskými. Maloruské pověsti o nebi, o slunci, měsíci a hvězdách, jež si lid doposud personifikuje, o zemi a zjevech přírodních, vesměs rázu báječného, dále pověry o živlech a tvorech, o kosmogonii, o bytostech nadpřirozených, jimiž je oživena u Malorusa dosud celá příroda, budou vzácným příspěvkem ke slovanské mythologii. Celá druhá část prvé knihy je vyplněna soudními protokoly, zaváděnými s čarodějnicemi a kouzelníky, vzácný to příspěvek k dějinám kulturním národa slovanského. — Rázu podobného je kniha třetí, v níž jsou pověry a obyčeje národní sestaveny dle kalendáře, jak a které připadají na který den v roce, podobně asi jako v Hanušově Bájeslovném kalendáři. Písně, jež zpívává lid jen při jistých výročních národních slavnostech, jako koledy, písně rusadelné, kupadelné a p. sebrány jsou ve knize čtvrté; kniha pátá pak, nejobšírnější ze všech, věnována jest písním rodinným, milostným a vůbec takovým, jež nesouvisí s určitými dobami roku. Z knihy té nad jiné patrně vysvitá lyrický ráz prostonárodní poesie maloruské, jímž se co nejurčitěji liší obyvatel Ukrajiny od Velkorusa. Velkoruská prostonárodní píseň je vůbec epická, a zachovává výpravný svůj ráz i tehdy, kdy přechází v ústech dívky v píseň milostnou; maloruská píseň naopak je po výtce lyrickou, a lyrismus její proniká i v dumách kozáckých, jediných to stopách živlu epického u Malorusů. Zajímavo jest zajisté to, že epické písně vymírají na Malé Rusi nepoměrně rychleji než popěvky lyrické. Historické dumy a písně kozácké, jež budí zasloužený obdiv čtenářů, byly by pro literaturu slovanskou úplně ztraceny, kdy by jich před 50 lety Maksimovič, tento první sběratel maloruských zpěvů, nebyl pojal ve svůj sborník. Lid jich dnes už nezná, o čemž se Čubinský v předmluvě k 1. knize *Trudův* výslovně zmiňuje. — O části pohádkové promluvili jsme již v lednovém sešitu Osvěty; kniha šestá přináší tuto po prvé u veřejnost soudní obyčeje maloruské, o jichž důležitosti pro poznání povahy lidu netřeba se zmiňovati; poslední pak díl podává vedle podrobných statistických zpráv i vypsání života, šatstva, stravy a obydlí Malorusů, jakož i sousedů jejich v jihozápadní Rusi. — Tenť jest bohatý obsah důležité této publikace, kteráž jest jediná svého druhu u národů slovanských a jež dojde častého povšimnutí zajisté u každého, kdo se obírá slovanskou etnografií.

Všeobecné ethnografii Ruska věnován jest nákladný podnik přírodovědeckého časopisu „Priroda i ljudi“, jenž počal vydávati spis *Narody Rossiji*, illustrovaný národopis všech kmenů, obývajících na širé říši ruské. V prvním díle podány jsou zprávy o Slovanech, Litvanech, Čudech, Tatarech, Gruzínech a Kavkazských horalech, Židech, Rumunech, Cikánech, Bulhařích a Řecích. Na kolik z vydané již části jest patrno, nemá míti podnik tento účelu vědeckého, aniž chce přinášeti zprávy nové, dosud neznámé, neboť vše, co podáno na 53 tiskových arších textu, jsou výpisky ze starších kněh a časopisů. Nové však jsou chromolithografie, jichž přidáno k tomuto dílu 16, a rytiny zajímavých měst, krajin, osob atd., jichž připojeno asi 50.

K národopisu bulharskému hledí nejlepší spis ruského učence P. A. Bezsonova; tento byl do nedávna sekretářem Moskevského družstva přátel ruské slovesnosti, jest nyní profesorem slavistiky na universitě v Charkově a rediguje vydání nejobšírnějšího posud sborníka velkoruských národních zpěvů, sebraných zvěčnělým slavjanofilem Kirějevským. Již roku 1855 vydal Bezsonov rozsáhlou knihu *Bolgarskija pěsni*, v níž uveřejnil výběr z nejlepších národních zpěvů bulharských, z většího dílu dotud netištěných, a srovnával je s obdobnými zpěvy srbskými. Jako úvod ke sbírce té přidal však důkladnou studii o povaze národu bulharského, o jeho zvycích a mravech, vše srovnávaje s ostatními jihoslovany, čímž nabyla jeho kniha ceny v pravdě vědecké. Bolgarskija pěsni byly však po mnohá léta již rozebrány a nyní uchystal spisovatel nové vydání. Poněvadž pak při tom užívá všech nových zkušeností, nabytých za posledních dvacet let, dlužno považovati nové toto vydání Bulharských písní (jež vyjde ve dvou dílech) za práci téměř úplně novou, a právem vítají v ní literární kruhy ruské důkladný zdroj k poznání bratrského, nyní osvobozeného bulharského národa.

Osvobození Bulharův věnovány nové dva spisy ruské, které si mimo válku všímají i národních poměrů na poloostrově Balkánském, i můžeme je proto vřaditi také mezi spisy národopisné. Jsou to Vsevoloda Krestovského: *Dvadcať měsjacev v dějstvujuščej armii* (1877—1878) a Eug. Utina: *Pisma iz Bolgarii* v 1877 g. Vsevolod Krestovský byl vyslán na bojiště ministerstvem vojenství za tím účelem, aby podával odtud zprávy pro Petrohradský Pravitelstvennyj Věstnik. Jsa takto úředním korrespondentem, měl hojnou příležitost pozorovati všechny podrobnosti, jež ušly jiným zpravodajům, a proto bývaly jeho dopisy otiskovány nejen ode všech časopisů ruských, nýbrž i od mnohých listů zahraničných. Nyní uspořádal Krestovský své korrespondence, doplnil je, aby tvořily organický celek, opatřil potřebnými mapkami a nárysy a vydal je v Petrohradě tiskem. Válečné literatuře ruské, již tak velmi bohaté, dostalo se spisem Krestovského skutečného obohacení. Všímalli si Krestovský více vojny a všeho, co s ní souviselo, věnoval Utin více pozornosti společenským a národním poměrům bulharským i vojska ruského, a srovnává vše s poměry západoevropskými. Srovnání takové zřídka kdy sice vypadne ve prospěch Rusů neb Bulharů, anoť je patrno, že Utin hledí na vše očima evropskýma, před nimiž neostojí mnohé primitivní zařízení v zemích Balkánských a s ním souvisící nedostatky ve správě válečné; přes to však naplňují čtenáře podivením Utinovy zprávy o ničemnosti intendantury, jejíž vinou hynula sta vojínů, nedotknutých zbraní nepřátelskou. K Bulharům se chová Utin vesměs spravedlivě, obhajuje dobré stránky jejich povahy proti lživým korrespondencím zpravodajů cizích časopisů, dokazuje na př. četnými dáty, kde Bulhaři, když turecké vojsko a turečtí úřadové opustili vesnice mohamedánské a obyvatelstvo tím vydáno v šanc nepříteli, sami přicházeli na prosby Turků do vesnic takových, aby je hájili proti všemožným útokům, čímž dokazuje lživosť oněch zpráv západoevropských listů, jež rozhlašovaly Bulhary za krvežíznivce, zdivočilé, lstivé, vší podlosti schopné. Utin sice nelíčí Bulhary stále ve světle růžovém a všímá si též jejich temných stránek, ale vykládá příčinu, odkud se vzal

ten onen rušivý tón v jejich povaze. Vedle stránek národnostních zmiňuje se též o tvořících se mezi Bulhary stranách politických a hájí zejmena Mladobulhary proti křivému nařknutí, rozšířenému o nich na Rusi. „Mladobulhaři, to musí býti cosi nedobrého“ — říkalo se mezi Rusy, a přec byli Mladobulhaři pionéry té myšlenky, pro kterou krvácel na Balkáně národ ruský. Heslem jejich jest: Svoboda Bulharska neobmezovaná nijakým vlivem turecké vlády; kdežto Starobulhaři, těšíce se ruské přízni, hleděli jednati vždy tak, aby to Turky nebolelo. Své výroky dokládá Utin celou řadou upomínek z bulharských dějin politických i kulturních, čímž jeho spis jsa též jen uspořádaným vydáním pouhých zpráv z bojiště nabývá ceny trvalé.

Rázu všeslovanského jest nový spis prof. A. Budiloviče: *Pervobytnyje slavjane v jich jazykě, bytě i poňatijach po dannym leksikalnym*, plod mnoholeté, pilné práce vědecké. P. Budilović, jenžto si již svými pracemi z oboru slovanského národopisu získal čestné jmeno, došel toho přesvědčení, že jakož jest jazyk nejstarší a neklamnou památkou vzdělanosti toho onoho národa, dá se z něho utvořiti obraz o dávném stavu vzdělanosti národní. Probíraje za tím účelem slovníky všech nářečí slovanských, vybírá z nich slova všem jazykům slovanským společná, z čehož jde, že pojem slovem takovým označený, byl znám Slovanům již tehdá, kdy jsouce nerozptýleni, užívali všichni společného jazyka. Soubor všech takových nejstarších pojmů všeslovanských — pokud se zachovaly na naše dni — podá pak dosti plastický obraz o stavu vzdělanosti slovanské za dob pravěkých. Důležitosť takového díla jest samozřejma a paleontologie slovanská nabude tím bohatého materiálu k dalším pracím. Spis jest ovšem teprva v prvních počátcích

Jaromír Hrubý.

Šetrnost k veřejnosti české

přiměla nás k tomu, že jsme odložili připravenou již odpověď na nové nájezdy časopisu Lumíra. Také se nadějeme, že obecenstvo na ten čas od nás ničeho nemá potřebí, aby docela jasně vidělo a spravedlivě mohlo rozsuzovati. Stojíce na každém slově, jež bylo na konci 7. čísla Osvěty proneseno, a ovšem sobě ponechávajíce úplnou volnost dalšího jednání, budeme v Osvětě o českém písemnictví promlouvati budoucně rovněž tak jako posavad: dle nejlepšího svého vědomí a svědomí, věcně, vážně, nestranně i šetrně — hájíce určitých zásad ale daleci všelikých choutek dělati nějakou zvláštní literární stranu a pěstovati interesy osobní.

Ferd. Schulz.

Слово. Научный, литературный и политическій журналъ. Red. D. A. Koropčevskij. Roč. II. č. 6. V Petrohradě 1879.

Правда. Місячник для словесности, науки и ролітики. Рочник XII. випуск VI. Под редакциею Володимира Барвінского. У Львові 1879.

Niwa. Red. M. Godlevski. Roč. VIII. seš. 104.—109. Ve Varšavě 1879.

Lech. Tygodnik illustrowany. Red. J. Chociszewski. Roč. II. č. 15.—28. V Poznani 1879.

Vienac zabavi i pouci. Red. A. Šenoa. Roč. XI. čís. 15.—28. V Záhřebě 1879.

Przegląd tygodniowy życia społecznego literatury i sztuk pięknych. Red. A. Wiślicki. Roč. XIV. č. 14—28. Ve Varšavě 1879.

Orol. Red. Mik. Ferienčík. Ročn. X., č. 3—6. V Turč. Sv. Martin. 1879.

Listy filologické a paedagogické. Roč. VI. seš. 2. Red. J. Kvíčala a J. Gebauer. Nákl. Jednoty českých filologů v Praze. 1879.

Varyto. Red. Em. Binko. Ročn. II. č. 12. a 13.

Akademické listy. Red. Frant. Paštika. Ročn. II. čís. 12. a 13.

Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubenek. Ročn. XI. č 22.—26.

Ženské listy. Red. E. Krásnohorská. Ročn. VII. seš. 7.

Lumír. Red. J. V. Sládek. Ročn. VI. č. 17.—20.

Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XIII. č. 25.—24.

Paleček. Red. Rud. Pokorný. Ročn. VII. č. 25.—28.

Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. Ročn. XXI. č. 25.—28.

Listy chemické. Red. K. Preis a A. Bělohoubek. Ročn. III. č. 10.

Listy průmyslové. Red. Al. Studnička. Ročn. V. č. 31.

Koleda. Red. J. Večeřa. Ročn. IV. č. 18.—20.

Obzor. List pro poučení a zábavu. Red. Ad. Růžička. Roč. II. č. 12.—14.

Vesmír. Red. dr. Č. Kotal a Fr. Neurt. Roč. VIII. čís. 15.—19.

Háj. Red. Fr. Bayer. Roč. VIII. čís. 1.—7.

Lověna. Red. J. Doležal. Roč. II. čís. 3.

Samosprávný obzor. Red. K. Čížek. Ročn. I. č. 6.

Květy. Red. Sv. Čech a Serv. Heller. Roč. I. seš. 7.

Včela Chrudimská. Red. Al. Thuma. Ročn. III. čís. 4.

Budečská zahrada. Ročn. X. č. 8.—10.

Pražské hospodářské noviny. Red. J. Dumek. Roč. II. č. 12. a 13.

Zábavné listy. Red. J. L. Turnovský. Roč. I. seš. 13.—16.

Vlast. Red. V. Pek a J. Rautenkranc. Roč. III. čís. 9., v Brémách.

Sokol americký. Pořádá B. Reišl. Roč. I. čís. 6., v Chicagu.

OBSAH.

Str.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských

na čtvrtletí **1** zl. **65** kr., na půl roku **3** zl. **30** kr., na celý rok **6** zl. **60** kr.

jednotlivé číslo stojí **62** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1878 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 9. Sešit zářijový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK IX — DÍL II

1879

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1879.

☛ Číslem tímto končí *třetí čtvrtletí* letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, uctivě a snažně žádáme, aby je záhy obnoviti ráčili.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Stručný všeobecný slovník věcný. (Malý Slovník náučný). Red. Jakub Malý. Dílu V. seš. 5. Nakl. I. L. Kober v Praze 1879.

Nástin historicko-kulturního obrazu Jindřichova Hradce od konce 15 století až k povstání stavovskému (1618). Sepsal Jan Orth. Nákl. vlastním. V Jindřichově Hradci 1879.

O škole měšťanské. Několik myšlenek na uváženou přátelům i nepřátelům školy měšťanské podává Jos. Klika. Nákl. Koláře a sp. V Praze 1879.

Národní bibliotéka. Sešit 367 a 368. (Turinský 5. — J. K. Tyl. XI. 3.) Nákl. I. L. Kobra v Praze 1879.

Laciná knihovna národní. Serie III. č. 16—19. Z bouřlivých dob. Historické obrázky Al. Jiráska. Nakl. J. Otto v Praze 1879.

Král Jiří Poděbrad. Historická pohádka z druhé polovice XV. věku. Sepsal Fr. Ad. Šubert. Dílu I. část 2. Nakl. Mikuláš a Knapp. V Praze 1879.

K dějinám třicetileté války od r. 1621 do r. 1648. Historická vojenská studie kterouž sepsali setníci Jos. Thille a Ferd. Čenský. Díl I. Od početí války Falcké až do zavraždění Valdšteina. Od r. 1621 do r. 1634. Matice lidu roč. XIII. číslo 4. V Praze 1879.

Bibliotéka světových cestopisů. Temnou pevninou. Dle angl. originálu H. M. Stanleye vypravuje J. Malý. Díl. I. Sešit 6. Nákl. knihtisk. F. Šimáčka, v Praze 1879.

Bibliotéka učitelská. Sbírka spisů theoretických a praktických ze všech oborů školské literatury. Sbírka prvá. Sv. I. Výklady přírodozpytné. Na základě vlastních zkušeností a použití mnohých pramenů sepsal J. Sedláček. Nakl. Rohlíček a Sievers. V Praze 1879.

Bibliotéka mládeže. Sešit XIV. Český vystěhovalec. Obrázek ze života skutečného napsal K. Koblížek. Nakl. týž.

Výklad první čítanky, již přispěním vynikajících znalců vydal J. Klicpera. Sepsal Jos. Jedlička. Nákl J. B. Reinitzra a spol. V Praze 1879.

Zehn Gebote katholischer Kindererziehung. Ein Volksbüchlein für katholische Eltern von F. Clericus. Vierte Auflage. Verlag v. F. Kirchheim, Mainz 1877.

Varyto. Red. Em. Binko. Ročn. II. č. 14. a 15.
Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubenek. Ročn. XI. č 26.—30.
Ženské listy. Red. E. Krásnohorská. Ročn. VII. seš. 8.
Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XIII. č. 29.—32.
Paleček. Red. Rud. Pokorný. Ročn. VII. č. 29.—32.
Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. Ročn. XXI. č. 29.—32.
Listy průmyslové. Red. Al. Studnička. Ročn. V. č. 36.—39.
Koleda. Red. J. Večeřa. Ročn. IV. č. 21.—23.
Samosprávný obzor. Red. K. Čížek. Ročn. I. č. 7.
Květy. Red. Sv. Čech a Serv. Heller. Roč. I. seš. 8.
Včela Chrudimská. Red. Al. Thuma. Ročn. III. čís. 5. a 6.
Budečská zahrada. Ročn. X. č. 11.
Pražské hospodářské noviny. Red. J. Dumek. Roč. II. č. 14. a 15.
Zábavné listy. Red. J. L. Turnovský. Roč. I. seš. 17.

Výroční zpráva obecného reál. gymnasia v Příbrami, c. k. gymnasia v Písku, průmyslové školy v Praze (patnáctá), obecného reáln. gymnasia v Praze (dvanáctá), c. k. reál. a vyšš. gymnasia v Chrudimi, spolku posluchačů inženýrství v Praze, vše za rok 1879. — Osmá výroční zprava ženského výrobního spolku v Praze za rok 1878.

R. 1879. Čís. 9.

OSVĚTA

Slovanská myšlenka na Rusi.

Píše
dr. Josef Perwolf.

(Pokračování.)

5. Moskevští slavjanofilové. Pogodin. Kyjevské slovanské bratrstvo.

Vedle slavistův z povolání začali se tehdy zabývati slovanským světem i jiné kruhy literární. V třicátých letech začal se v ruské literatuře živější ruch, a sice pod vlivem německé filosofie. Utvořily se dvě strany tak zvaných *západníkův* a *slavjanofilův*, dělící se ve svých názorech na rozličné otázky z oboru filosofie, theologie, historie, politiky a j.: první byli horlivými velebiteli i přívrženci západní Evropy a jejích řádův, druzí pak velebiteli staré Rusi Moskevské i všelikých jejích řádův, které považovali za jedinou známku čistého slovanství. Přijaté od starých velebitelův „slovanského“ jazyka i slohu dob Šiškova jmeno *slavjanofilové* nedosti správně označuje jich směr: byliť oni spíše *moskvofily*. Nebudeme zde rozbírati obšírné theologicko-filosofické soustavy slavjanofilského učení, jak je vzdělávali bratří Kirějevští, Chomjakov, Ševyrev, Valujev, Samarin, Košelev, Jelagin, Novikov, Čižov, oba Aksakovi a j., nebudeme se šířiti o jich zásluhách o mnohé vnitřní ruské otázky, a promluvíme jen krátce o poměru slavjanofilův k slovanské myšlence vůbec.*) Slavjanofilové, začasté zbožní mystikové nebo doktrináři idealisté, viděli v pravoslavném vyznání a v řecko-slovanském světě, zvláště pak v Moskevské Rusi jakýsi ideál nábo-

*) O slavjanofilech odkazujeme české čtenáře k Listům o nejnovější ruské literatuře“ A. Pypina (v Čas. Č. M. 1859, 120 a 255), a k rozpravě dr. P. Durdíka: Slavjanofilská strana na Rusi (v Osvětě 1873, 81). V ruské literatuře mnoho o tom psáno, i mnoho materiálu sebráno v rozličných časopisech. Srv. zvláště dílo A. Pypina: Charakteristiki literaturnych mněnij ot dvadcatych do pjatidesjatych godov v (Petrohradě 1873, dříve ve Věstníku Evropy 1871—1873); též A. Gradovského: Nacionalnyj vopros v istorii i v literaturě (v Petrohradě 1873).

ženský, národní i státní, a pohlíželi na tuto ruskou stařinu zrovna s jakousi pověrečnou úctou; římsko-západní Evropu, svět germánský a románský, považovali za pokažený nebo dokonce za shnilý. Prohlašujíce tudíž řády někdejší Moskevské Rusi (před Petrem Velikým) za jakési měřítko pravdivého „slovanství,“ hleděli s takového, hlavně theologického stanoviska i na ostatní Slovany. Myšlenky a názory svoje pronášeli v rozličných sbornících i časopisech, v Moskvitjanině Pogodina — jenž nejsa v přísném smysle slova slavjanofil, přece velice se blížil k slavjanofilskému učení — později v časopise Ruská Beseda, v novinách Parus (plachta), Děň i Moskva (Moskvič). Slavjanofilové měli o neruských Slovanech, zvláště z počátku, vědomosti nedostatečné a kusé; kromě toho zapomínali, že Slované nepředstavují jednoho národního kulturního celku, nýbrž že od pradávných dob jeví se co zvláštní přísně určené individuality, co zvláštní *národové*, jichž historický rozvoj byl často velmi různý, i že tudíž všeliké generalisování, hledání i ustanovování jakési všeobecně *slovanské* formule, platné pro *všechny* Slovany — jest práce Sisyfova. Nemálo vadil také slavjanofilům nedostatek tehdy v Rusku všeobecný, t. j. řídkost důkladných známostí o Slovanstvě vůbec, řídká znalost slovanských jazykův a literatur. Nedostatek ten cítili slavjanofilové; již časopis Moskvitjanin podával mnohé zprávy o slovanském světě; taktéž ve sborníku Valujeva (r. 1845) podány originální i přeložené rozpravy o historii Slovanstva, o poněmčení Slezska, o dědickém polském právě, o zřízení dalmatských obcí atd.; na titulním listě tohoto sborníku jest malý karton Slovanstva. Tento sborník měl býti počátkem obšírných děl o slovanském světě vůbec, jak zamýšlel Chomjakov. Později založen od slavjanofilův zvláštní časopis Ruská Beseda (1856—1860), která přinášela mnoho rozprav o historii, literatuře, ethnografii Slovanstva. Ale slavjanofilové staršího pokolení málo se zabývali přísným a hlubším studiem neruského Slovanstva, jeho literatur a historie, nebo zase nemohli se rozloučiti s oblíbenou myšlenkou o „vyvoleném národě,“ kterážto myšlenka, ať pěstovaná ve Francii nebo v Němcích nebo jinde, všude naplodila mnoho zmatku, jelikož se nesrovnává se skutečností. Spadající sem práce *Konstantina Aksakova* (O drevnem bytě u Slavjan voobšče i u russkich v osobennosti) a *Chomjakova* (Zapiski o vseobščej istorii) svědčí více o diletantismě, doktrinarismě a povrchním filosofování nežli o důkladném studiu historie národův slovanských i jiných. Oběma slavjanofilům jsou staří Slované, zvláště pak ruští, takřka ideálem národův, zosobněním všelikých ctností, lidé krotcí, mírní, nevýbojní; jich pohanství bylo prý „nejčistějším“ pohanstvím i připravovalo je jaksi k přijetí řeckého čili pravoslavného křesťanského vyznání, které rozšířilo se mezi Bulhary, Srby a Rusy; k západním Slovanům proniklo pokažené prý křesťanské vyznání římskolatinské spolu s cizími germánskými řády a bylo příčinou jich pádu. Slovanský svět — tak soudí Chomjakov — chová pro člověčenstvo neli zárodek tedy možnost obnovení.*) Chomjakov byl též hlavním poetou

*) Známo, že v takovém přehánění a idealisování starých Slovanův libovali sobě též českoslovenští historikové i patrioti, Šafařík, Palacký, Kollar a j. Slavjanofilové měli vliv i na Karla Havlíčka, jenž je v Moskvě osobně seznal (Osvěta 1873, 14).

slavjanofilův; on již velmi záhy pojal myšlenku slovanskou, kterou pak rázně hlásal ve svých básních, a to spíše ve smysle panslavistickém nežli slavjanofilském. Povstání Srbův pod Černým Jiřím probudilo v něm ještě u věku chlapeckém první myšlenky o Slovanech; jsa teprvé 11 let stár, k otázce staršího bratra, s kým po pádu Napoleonově (1815) budou bojovati, odpověděl: „Budu bouřiti Slovany.“ Později pobyl mezi západními Slovany (1826), a za vojny r. 1828—29 bojoval v ruském vojště v Bulhařích. V horoucím slovanském patriotismě a nadšení psána výše uvedená óda o polském povstání, a takové myšlenky jeví se i v jiných jeho básních. Již za rok po polském povstání Chomjakov vyslovil své horoucí slovanství v básni *Orel*. „Vysoko hnízdo jsi postavil, ty Slovanův půlnočních orle, široko křídla jsi roztáhl, hluboko do nebe jsi zašel! Leť, ale v horním moři světla, kde silou dýchající hruď neobmezenou svobodou zahřáta, na mladší bratří nezapomeň! Na step poledního kraje, na daleký západ se ohledni: jich mnoho tam, kde hněv Dunaje, kde Alpy chmurou se ovinuly, v úžlabinách skal, v temných Tatrách, Balkánských dolinách i lesích, v sítích Teutonův věrolomných, v ocelových řetězích Tatara! A čekají zakovaní bratří, až uslyší volání tvoje, až ty rozestřeš křídla jako náručí nad slabou jich hlavou. Ó vzpomeň si na ně, orle půlnoční! Pošli jim hlučné svoje pozdravení, aby je v otrocké moci utěšilo tvé svobody zářící světlo! Krm je pokrmem sil duchovních, krm je nadějí lepších dní, a chladnost srdcí pokrevných horoucí láskou zahřej! Jich hodina přijde! Sesílí křídla, mladé drápy podrostou, zakřičí orlové — a řetěz násilí železným zobákem rozklovají!“ Později básník pohřižuje se ve slovanskou minulost a vidí v duchu, jak v Praze na Petříně rozléhá se slovanská modlitba a jak slovanské duchovenstvo prosí od boha milosti pro celý západ slovanský po Labi a Moravě, po Sávě i Dunaji; on volá na spícího srbského junáka králevice Marka, aby se probudil i aby národ srbský se osvobodil; jemu jsou rovně drahé i Bělohrad, Praha, Vyšehrad i zlatovrchá Moskva. „Vzpomeňmež si: jsmeť rodní bratří, děti jedné matky, bratřím bratrské objetí, k hrudi hruď, ruka s rukou! Nepyšni se silou ruky ten, kdož v boji zvítězil; nermuť se, kdož v dlouhém zápase pod bouří osudu klesl. Doba zkoušení jest přísná, ten kdož padl, povstane znova: mnoho milosti jest u boha, bez mezí jest jeho láska. Proletí mrak nepohody, a dávno očekávaný krásný den zableskne se, a bratří postaví se za jeden muž: všichni velicí, všichni svobodní, na vrahy vítězný šik, plni mysli šlechetné, silni jednou vírou!“

Zajímavá jsou slova, jež Chomjakov napsal do album V. Hanky v Praze 19. července 1847: „Někdy jsem prosil boha za Rus i pravil jsem: Nedej jí otrocké poníženosti, nedej jí slepé hrdosti, a duch umrtvující, duch pochybnosti v ní duchem života upokoj! Tuto modlitbu modlím se za všechny Slovany. Nebudeli v nás pochybnosti, bude úspěch. Síla v nás bude, jenom ať nezapomíná se bratrství.“ *)

S Hankou rozmlouval o slovanském světě i jiný poeta slovanské myšlenky na Rusi, *Fedor Tjutčev*, i věnoval jemu r. 1841 pěknou

*) O Chomjakově v. Ruskou Besedu 1860, II., též rozpravu O. Millera: Ch. poet Slavjanstva (Slavjanstvo i Evropa, 1877, str. 114).

báseň o Slovanstvě: „Či máme věčně žíti v rozloučení? Neníli čas zpamatovati se i podati sobě ruce, příbuzným i přátelům? Po věky jsme byli slepci, a jako bídní slepci jsme bloudili, toulali se, rozlezli se na všechny konce. A stávaloli se časem, že nějak jsme se potkali, tu krev nejednou se lila řekou, meč trhal příbuzná prsa. A símě nesmyslného nepřátelství přinesl sterý plod: nejedno plémě zhynulo nebo v cizotu se změnilo. Cizověrec, cizozemoc nás roztrhl, rozlomil: oněm jazyk vyrval Němec a ty Turek zhanobil. Hle, uprostřed této temné noci zde na Pražských výšinách, statný muž skromnou rukou rozsvítil světlárnu v temnotě. Ó jakými najednou paprsky ozářily se všechny krajiny! Ukázala se před námi celá slovanská země! Hory, stepi i pomoří den překrásný ozářil, od Nevy do Černohoří, od Karpatův za Urál. Svítá nad Varšavou, Kyjev oči otevřel a s Moskvou zlatohlavou Vyšehrad zahovořil! A nářečí bratrských zvuky znova staly se srozumitelnými — na jevě uvidí vnukové to, co snilo se otcům!" *)

Názory slavjanofilův na některé otázky slovanské nejlépe se jeví v jich známém poselství k Srbům: *K Serbam, poslanije iz Moskvy*, sepsaném od Chomjakova několik měsíců před smrtí († 23. září st. sl. 1860), a podepsaném desíti jeho přáteli a přívrženci.**) Slavjanofilové obracejí se tu k srbským souvěrcům a soukmenovcům zrovna jako biskupové v pastýřském listě k věřícím; oni posílají jim „pozemským bratřím podle rodu a duchovním bratřím v Kristu" pozdravení, prosí boha, aby jim nadělil všelikého blaha, a potom co starší bratří dávají mladším rozličné rady, naučení a výstrahy. Vystříhají je od pýchy a hrdosti Řekův i západních národův, ba z části i Rusův, a napomínají k pokoře, vytrvalosti i horlivosti u víře pravoslavné. Srbové nechť co čiří demokrati považují druh druha za sobě rovna a nechť vystříhají se všelikých aristokratických choutek, pamětlivi výstražného příkladu sourodého Polska; učíce se od západní Evropy, nechť se neopičí po ní ve všem, jak to prý dělali Rusové vyšších stavův, ani v obyčejích a v jazyku, ani v kroji a v modě; nechť nehoní se za velmi pochybnou chválou slynouti „Evropany," a zachovávají prostotu, čistotu i lahodnost mravův, spravedlnost i pravdivost, vůbec všeliké ctnosti křesťanské atd. Ale toto poselství minulo se s cílem; nezalíbiloť se ani Srbům — ostře odpověděl Daničić (v Novosadské Danici) — ani velké většině ruské intelligence. Vůbec názory Slavjanofilův, jich spůsob je vykládati, jich jednostrannost i výlučnost na poli náboženského vyznání — hledaliť i v českém husitství jakési tradice pravoslaví ***) — byly na újmu sebe lepším i šlechetnějším jich záměrům a žádostem. My zajisté s každým Slovanem z hloubi duše rmoutíme se z onoho nesmírného zla, jež osud v přílišné hojnosti vylil na slovanský svět zejmena za příčinou náboženského vyznání: ale nyní celé Slovanstvo západní a polovice jižního není pravoslavné, a lidem věřícím — a jen o *těchto* tu mluvíme — jest katolické nebo evangelické vyznání zrovna tak drahým, jako vyznání pravoslavné věřícímu lidu ruskému, bulharskému a srbskému.

*) Srv. též zápisky Tjutčeva (Russkij Archiv 1873).
**) Rusky a srbsky v Lipsku r. 1860, otištěno rusky v Ruském Archivě 1876, 9.
***) Srv. Čas. Č. M. 1878, str. 590.

Stanovisko Moskevských slavjanofilův v otázce vyznání víry nemohlo tudíž státi se jakousi formulí pro celé Slovanstvo, rozdělené historickým rozvojem i kulturou na několik přísně určených individualit, národův, jimž nelze libovolně vnucovati jisté všeobecně platné formy. Co do otázky náboženské vyslovil již před slavjanofily jediné pro všechny Slovany možnou formuli pěvec Slávy Deery:

Chvála bohu, že už vymizeli
oni přenešťastní časové,
v kterých někdy naši předkové
náboženstvím národ zabíjeli;
třeštěncův už sváry oněměly,
i hry svatáčků a bludové;
na půdě své vlasti Čechové
osmdesát bojů vytrpěli.
Mezizdi, co loučily nás, hynou,
tak že z rozličných si ovčinců
ruky slávské přívětivě kynou.
Kýž jen nebe nešle novou z pekla
Eris mezi kmeny našinců,
jež by zas meč v srdce Slávy vtekla!

Tato ušlechtilá slova velikého slovanského pěvce, evangelického pastora Kollara, nejlépe vyjadřují pravou, lidskou a se skutečností se srovnávající náboženskou formuli Slovanstva: úplná rovnoprávnost všelikých náboženských vyznání, vzájemné jich ctění a šetření, vyloučení všelikého náboženského fanatismu.

Zároveň s prvními slavisty ruskými dojížděli do slovanských zemí i jiní ruští učenci a spisovatelé; tak (před r. 1848) Pogodin, Kastorský (vydavatel Kralodvor. rukopisu r. 1838, spisovatel slovanské mythologie), Ivanišev, Popov, Chomjakov, Tjutčev, Kovalevský, Nadéždin, Dubrovský a j. Oni seznamovali se na místě se slovanskými národy, jich historií, literaturou i položením, obcovali se slovanskými spisovateli i vyměňovali si s nimi rozličné názory na slovanský svět, jeho minulost, přítomnost i budoucnost.*) Zvláště zajímavy jsou zápisky *Michala Pogodina*, profesora ruské historie při Moskevské universitě, o slovanském světě. Pogodin pobyv tehdy několikráte (r. 1835, 1839, 1842, 1846) ve slovanských zemích, podal o svých dvou cestách (z r. 1839 a 1842) pamětné spisy ministru osvěty Uvarovu, v nichž vysloveny jsou pozoruhodné myšlenky o tehdejším Slovanstvě. Z mnohých příčin nelze nám tu uvesti všechny myšlenky tohoto ruského slovanofila nebo lépe panslavisty, i musíme obmeziti se jen na některé.**) Pogodin s hrdostí pohlížel na svoji otčinu, kterou právem považuje za hlavu Slovanstva. „Rus! jaký to divný zjev ve světě! Rus — lidnatost 60 milionův, lidnatost, která ročně rozmnožuje se milionem a brzy dojde do sta . . . A přidámeli ještě 30 milionův svých bratří vlastních i bratrancův, Slovanův, rozsypaných po vší Evropě, Slovanův, ve kterých teče jedna krev

*) Srv. některé jich rozpravy a dopisy v Čas. Č. M. 1843—1847.

**) Pogodina Istoriko-političeskija pisma i zapiska (Moskva 1874). Listy k ministru otištěny (s vypuštěním některých míst) již dříve v Ruské Besedě 1859, I. Po německu: Pogodin's Politische Briefe aus Russland. Aus der russischen Handschrift übersetzt (Leipzig 1860).

s naší, kteří mluví jedním jazykem, a tudíž dle zákona přírody nám sympatisují, kteří přes všechno geografické i politické rozloučení tvoří jeden morální celek s námi, původem i jazykem!" Pogodin, unášeje se svým rusko-slovanským patriotismem, velice snižuje Evropu, která prý dohrála svoji úlohu v historii; budoucnost náleží teď Slovanům vůbec a mocné Rusi zvláště. — V listech ministrovi Pogodin vypisoval položení Slovanův v Rakousku, Prusku a Turecku; mluvil o útiscích, jichž zakoušeli Slované od rakouských Němců, kteřížto prý všemožně se snaží vyrvati jim jich jazyk, zatemniti jim jich historii a obrátiti je v Němce. Vše to ovšem nemůže síliti lásku Slovanův k Rakousku. Slovanští národové probudili se z dlouhověkého sna, vzdělávají svůj jazyk, literaturu a historii, sbližují se vždy více druh s druhem, pěstují vzájemnost, hlásanou především Kollarem a Šafaříkem. „Nelze bez potěšení hleděti na Pražské učence, kteří jako staří křesťané, chovavší svaté podání v katakombách, snaží se podporovati i vychovati národní cit ve svém národě, přinášejí proto všemožné oběti, činí sobě všeliké újmy, nešetří nižádné práce, nelekají se nižádných překážek." Spolu s národním vědomím i s pocitem vzájemnosti Slované chovají nejživější sympatie k mocnému východoslovanskému císařství a národu, k Rusi, ba někteří Slované blouzní o veliké slovanské říši, s Ruskem v čele, od Východního oceánu do Adriatského moře, říši, které historie nezná rovné.*) „Ze všech slovanských národův bůh požehnal jedině ruskému. Svatou i křesťanskou povinností Rusův jest tudíž pomáhati svým nešťastným soukmenovcům, pomáhati, pokud dovolují tomu politické poměry, pomáhati s pokojným účelem z příčiny náboženství, vědy, osvěty. Tak mladší zbohatlý bratr jest povinen pomáhati starším zuboženým bratřím, býti ochrancem a hlavou celé rodiny, jako řízením božím." Co se týče jižních Slovanův v Turecku, zejmena *Bulharův*, tísněných Turky i Řeky, tu třeba pro ně zřizovati školy v některých jihoruských městech, a některé mladé Bulhary možno vychovati i v ruských universitách a jiných školách; třeba se ujímati tohoto nešťastného národu i diplomatickou cestou. „Buďte jich zástupcem i orodovatelem před trůnem císařovým," obrací se Pogodin k ministru; „od vás závisí mravní znovu zrození celého národu někdejších osvětitelův Rusi!" Taktéž třeba pomáhati i *Srbům*, šířiti mezi nimi známost ruského jazyka a ruské knihy, jež by se dostaly takovým spůsobem až k Adriatskému moři; třeba činně pomáhati i halickým a uherským Rusům. — S *Poláky* třeba se smířiti, ochraňovati jich jazyk, literaturu i historii, a netřeba je chtíti zahlazovati. „Ruský jazyk jest tak mocný a obsahuje v sobě tolik vlastností, náležících všem slovanským nářečím o sobě, že možno jej míti za jich přirozeného zástupce; on sám sebou, beze všech násilných opatření, dříve nebo později, stane se všeobecně spisovným slovanským

*) K tomuto poznamenala redakce Ruské Besedy: „Blouznění na štěstí nesplnitelné; podobná státní jednota udusila by duchovní neodvislost každého jednotlivého plemene. Ne! Korouhví Rusi musí býti, dle našeho mínění, ne panslavismus ve smysle politickém, ne centralisace, nýbrž uznání práv každé národnosti k samostatnému vlastnímu bytu; jinak: svobodný spolek neodvislých oddílných slovanských plemen, jehožto obrana a ochrana přirozeně náležela by Rusi.

jazykem, jak u některých plemen bylo někdy nářečí bulharské, a v západní Evropě latinské. Všechna nářečí jsou povinna dříve přinesti jemu daň svými slovy, obraty, formami, i není tudíž potřebí sušiti Oku nebo Kamu, aby stala se plnější Volga.“ Třeba pomýšleti na vydání srovnávací gramatiky i slovníku polskoruského, i podporovati znamenitého filologa Linde, který pracuje o takovém slovníku; třeba vykládati ve školách polskou historii ovšem nestrannou i pravdivou, a spolu „s historií polskou a ruskou i historii ostatních slovanských státův i ukazovati, jak, ode dávna různice a nesvornost je hubily a podrobovaly krutému jhu cizozemcův, pod kterým nikde a nikdy Slované nebyli šťastni.“ Třeba podporovati též některé polské literátory ve Varšavě, ku př. Linde, Kucharského, Křižanovského, Maciejovského; zříditi tam znova universitu, a na ní mimo jiné čísti též o slovanských nářečích a literaturách. „Ochrana prokazována jazyku, literatuře, historii a vůbec osvětě v Polsku, může míti blahodárný vliv i na ostatní slovanské národy, kteří hledí na Polsko jako na vzor ruské správy. Jest to velmi důležité pro budoucí možné poměry Ruska k slovanskému světu.“ Prusové a vůbec Němci nenávidíce Ruska všemožně snaží se získati Poláky, i žádají od vlády, aby nelitovala nižádných obětí, aby poštvala Poláky proti Rusku. Stolice slovanské filologie v Berlíně a ve Vratislavi zřízeny ne z příčin vědeckých, ale z politických, proti Rusku.*) Prusové chtějí sobě připraviti lidi znalé slovanských jazykův, kteří by mohli literárně působiti na Slovany, a v případě vojny s Ruskem mohli by sloužiti s prospěchem. — *Čechové* spolu s Moravany a Slováky jsou nejhorlivějšími Slovany, a jich spisovatelé, zejmena Šafařík a Kollar, šiřiteli slovanského ducha; mnozí z nich potřebují podpory ve svých všeslovanských pracích. Třeba je podporovati, jakož i některé Matice (českou i srbskou) i některá učeliště: Srbům do Karlovcův posílati ruské knihy. Vše to dalo by se spořiditi několika tisíci rublů. „Na Vás — obrací se Pogodin k ministru — závisí vyprositi od vlády nějakou sumu, a tím poskytnouti nového života učenému a literárnímu slovanskému světu, zasiti semena, která snad vydají časem veliké plody, historické, světové.“ Pogodin činí pak některé návrhy ke sblížení Slovanův, které týkají se hlavně ruské akademie, též některých jiných spolkův: třeba vydati srovnávací gramatiku všech slovanských nářečí; zvláštní gramatiky některých nářečí, která jich ještě nemají; všeobecný slovník slovanský, i zvláštní slovníky těch nářečí, která jich ještě nemají; gramatiku možno poručiti Šafaříkovi, slovník Jungmannovi, Lindeovi a Vostokovu. Třeba vydati sbírky slovanských písní, přísloví, obyčejův, slovanskou chrestomatii, historii slovanských státův, geografická i statistická vypsání, historické památky, biografie slavných Slovanův. Konečně jest potřebí vydávati všeslovanský časopis, kde by se podávaly zprávy o duchovním životě všech Slovanův a sice ve všech slovanských nářečích, a to nejlépe ve Varšavě. „V takovém časopise značilo by se takřka makavým spůsobem blízké příbuzenství všech kmenův, a kmenové by se bližovali a pohodlněji seznamovali mezi sebou.“

---

*) Srov. co povídali tehdy v Berlíně Šafaříkovi (srv. biografii Š. v Slovníku Náučném, str. 8).

K rozšíření ruských knih mezi Slovany ať se zřídí v Lipsku ústřední ruské knihkupectví, odkud by slovanské bibliothéky mohli jich dostávati co možná lacino nebo i darmo. Dobře by bylo, aby povoláni byli do Ruska někteří učenci a pedagogové ze slovanských zemí, kteří by mohli zaujíti v Rusku rozličné úřady, zvláště učitelské; oni zůstávajíce ve spojení s dřívější otčinou, mohli by přispívati mnoho ku vzájemné známosti. „Pomáhati Slovanům považuji za nevyhnutelnou věc," končí Pogodin svůj druhý list ministru, „jestli Rusko neodhodlalo se ponechati Slovany jich osudu i evropským zájmům. Z větší části možno pomáhati veřejně, jmenem ruské akademie i historických spolkův. Dáváme peněz Silvestru k tisku Remešského evangelia v Paříži, přispíváme k vydání Ruských starožitností v Kodani; jakou pak politickou těžkost má úloha, napsati historii slovanských říší, nebo sestaviti slovník a gramatiku toho neb onoho slovanského nářečí? Zkrátka, literární veřejná pomoc nemůže způsobiti nižádného pohnutí v evropských kabinetech. A o jakou sumu tu jde? O několik tisíc rublů ročně pro celý slovanský svět. To jest taková maličkost, kterou by mohli obětovati i soukromí lidé, kdy by mezi námi bylo více všeobecného vzdělání. Lépe jednati přímo a veřejně, i ukazovati ve svých knihách a rozpravách — kteréžto jsou nevyhnutelně potřebné, neboť naše mlčení jest příliš podezřelé — že my z povinnosti máme jen vědecké účastenství ve Slovanech, a dále, co bůh dá, to i bude."

Pogodin sám podotkl k svému prvnímu listu: „Ani jeden z výše uvedených návrhův nebyl tehdy vyplněn," a k druhému: „Tento list zůstal v ministerstvě za příčinou příliš ostré nesrovnalosti s veřejným míněním." Také bylo tehdy, za přísně legitimistické vlády císaře Mikoláše velmi těžko mluviti takovým spůsobem, který páchnul „revolucí" proti zákonitému pořádku v Rakousku, Turecku i v Evropě vůbec. Ministr Uvarov psal (27. listopadu 1842) Pogodinu: „Očekávám slíbené zprávy. Mezi tím mám za potřebné prositi Vás, abyste opatrně uvážil každé k tisku určené slovo o svém přebývání mezi slovanskými kmeny. Okolnosti toho žádají, aby jmeno vaše i moje nevycházelo na čas v rozpravách veřejných i literárních, které týkají se oněch kmenův. Tato opatrnost jest *nutná*, i jsem přesvědčen, že vyplníte moji žádost. *Plura coram.*" *) Návrhy i snahy Pogodina o sblížení Ruska i ostatního Slovanstva byly tehdy ještě předčasné; ale některé přece znenáhla vcházely do života, jiné uváděny ve skutek později i nyní, jiné pak zůstaveny jsou budoucím pokolením. Pogodin seznámil se již r. 1835 se slovanskými učenci a spisovateli, „se všemi koryfei slovanské myšlenky" (jak sám dí). On již tehdy pomáhal Šafaříkovi při vydání Slovanských Starožitností, jakož tento sám píše v předmluvě: „Budiž i Tobě díka, rozmilý Michale Petroviči Pogodine, jenž viděv v čas pobytu svého u nás v srpnu 1835 dílo ještě necelé, ocenils je duší opravdového Slovana, a od té doby neustals zakládati mne všelikou pomocí k obohacení a snadnějšímu vydání jeho. Mně se při spisování knihy této nejednou zdálo, jako bych ji jediné pro Vás (Palackého a Pogodina) spisoval, jako byste jediné Vy, čtouce ji, souhlasně se mnou i ci-

*) Russkij Archiv 1871, str. 2102.

titi i smýšleti mohli: pročež by mi bylo velice milé, kdy by přede vším Vaše oko na ní již hotové s potěchou a zalíbením spočívalo." Pogodin tehdy také začal překládati spis Kollarův o slovanské vzájemnosti, kterýžto překlad skončil pak mladý Samarin. Z druhé strany Pogodin sbíral i materiálné prostředky k podpoře rozličných literárních podnikův slovanských, ministr Uvarov vydal 10.000 rublův asignací (2500 rub. stř.) na podporování učených děl Šafaříkových a Hankových. R. 1840 byl známý původce ilyrismu, L. Gaj, v Petrohradě a v Moskvě; ruská akademie dala jemu 5000 r. as. a v Moskvě sebrali jemu s pomocí generálgubernátora knížete Golicyna 17.500 r. as. na podporu učených děl a rozšíření kyrilice; přispěli k tomu hlavně Chomjakov, Ševyrev, Samarin, Aksakov, Pavlov.*)

Myšlenka Pogodina o vydávání všeslovanského časopisu uskutečnila se záhy aspoň s části. R. 1842—43 *Petr Dubrovský* vydával ve Varšavě časopis jazykem ruským a polským, *Dennica-Jutrzenka*, věnovaný slovanským literaturám, as tak, jako téměř současně vzniklé Jordanovy Slawische Jahrbücher. Dennica přinášela původní rozpravy i překlady o národech slovanských, o jich literaturách i národním ruchu, podávala též slovanské písně a básně v originále, literární zprávy od Hanky, Purkyně, Srezněvskéno, Vraza a j.**)

Mezi tím co v stolici Veliké Rusi skrovný ruch literátorův i přátel Slovanstva, slavjanofilův, snažil se s malým jen úspěchem v ruské inteligenci zbuditi interes i lásku k Slovanstvu, ovšem více ideálnímu nežli skutečnému: událo se něco podobného i na jihu, v stolici Malé Rusi. Začínající se tehdy probuzení západního i jižního Slovanstva, studium slovanského světa v Rusku i mimo Rusko, hlasy Šafaříka i Kollara, zvláště pak myšlenka tohoto o slovanské vzájemnosti — vše to mocně působilo na několik mladých mužův původu maloruského, vřelých přátel lidu, jeho osvobození z nevolnictví i jeho osvícení, a spolu i horlivých křesťanův; byli to Hulak, Kostomarov, Ševčenko, Kuliš, Bělozerský, Navrocký, Pilščikov, Markevič a j. V Kyjevě často besedovali o bytě, o potřebách maloruského lidu i o jeho duchovním pozdvižení, o Slovanstvě, jehož spásy však nelze hledati v diplomacii nýbrž v síle nové, a silou tou má býti čistota srdce, pravá osvěta, svoboda lidu a křesťanské sebezapření. „Víra Kristova a historie Slovanův byla jim světlem i teplem k velikému podniku," dí o tom jeden z účastníkův onoho kruhu. R. 1846 sestoupili se tito maloruští patrioti ve spolek, nazvaný dle slovanských apoštolův „bratrstvem Kyrillo-Methodějským;" jmena obou těchto apoštolův byla vyryta na prsteně členův bratrstva. Účel spolku byl z jedné strany vzdělavatelný a humanitní: žádalť povinného vyučování lidu, zrušení nevolnictví, šlechtických i jiných privilegií, trestu smrti i tělesných trestův; z druhé strany bratrstvo bylo nadchnuto *slovanskou ideou*, majíc na mysli rozšíření myšlenky *slovanské vzájemnosti* a v budoucnosti utvoření *federace slovanských národův*. My-

---

*) Sděluje Pogodin ve své řeči 16. máje (st. sl.) 1868, kteroužto měl ve výroční den příjezdu Slovanův do Moskvy.

**) Srv. Čas. Č. Mus. 1844, 143. P. Dubrovský, horlivý Slovan, posud stopuje všeliké hnutí slovanských národův, podávaje o něm zprávy do ruských časopisův.

šlenky, jimiž spolek se řídil, byly — kromě dotčených humanitních — asi tyto: Přijímati do spolku co možná mnoho členův ze všech Slovanův i všech stavův, zvláště však profesorův, učitelův a spisovatelův, jelikož tito nejvíce mohou působiti na mládež a připravovati k budoucí činnosti. Co do náboženského vyznání — úplná svoboda; nedovolovala se nižádná propaganda; žádali sobě jen toho, aby katoličtí Slované přijali slovanský jazyk při božích službách. Otázka o jazyku, jenž by měl státi se všem Slovanům obecným, zůstavovala se nerozhodnutou; při tom mělo býti pravidlem, aby nikterak se nesměřovalo k násilnému podrobení jednoho jazyka druhému, nýbrž aby všechny požívaly rovnoprávnosti.*)

Myšlenky tohoto Kyjevského bratrstva vyjádřil *Taras Ševčenko* ve svých básních. V „Poselství mrtvým i živým i nenarozeným krajanům mojim v Ukrajině i ne v Ukrajině," vyzývá tyto k lásce k otčině i k lidu, k jeho nářečí, jež třeba taktéž znáti, jako i ostatní Slovanstvo. „Vy jste Slované, slavných pradědův, velikých, pravnuci nehodni! I Kollara čítáte ze vší síly, i Šafaříka i Hanku, a slavjanofily býti chcete mermomocí, a všechny řeči slovanského národu znáte." Svou báseň „Jan Hus" (bohužel ztracena) poslal Ševčenko „slavnému P. J. Šafaříkovi" se znamenitým přípisem (z Perejaslavi 22. listopadu 1845). „Zapálili u souseda novou dobrou chatu sousedé zlí; ohřáli se i lehli spat, a zapomněli teplý popel po poli rozházeti. Leží popel na rozcestí, a v popeli doutná ohně jiskra velikého, doutná, nezhasíná, podpalu čeká, jako onen mstitel času očekává, zlého času. Doutnala jiskra, pokojně dodoutnávala, na rozcestí širokém, i hasnula. Tak němota zapálila velikou chatu i rodinu, rodinu Slovanův rozloučila i tichounko vpustila různic lítou zmíji. Polily se řeky krve, požár pohasily, a Němčíci spáleniště i sirotky rozdělili. Vyrůstaly v okovech slovanské děti, i zapomněli nevolníci, čí jsou ony děti. A na někdejším spáleništi jiskra bratrství doutnala, dodoutnávala, dočkávala se rukou silných a smělých... i dočkala se. Ty jsi uzřel v popeli hluboko oheň dobrý, smělým srdcem, smělým orlím okem! Ty, mudrče, rozsvítil jsi pochodeň pravdy, vůle, a Slovanův velikou rodinu velikou ve tmě i porobě, spočítal jsi do jednoho, spočítal jsi mrtvoly, i ne Slovanův, i stanul jsi na velikých hromadách, na rozcestí světovém jako Ezechiel;**) i, jaký div, mrtvoly vstaly i oči otevřely! A bratr s bratrem se objali i promluvili slovo pokojné lásky na věky věkův. I potekly v jedno moře slovanské řeky! Sláva tobě, mudrče, Čechu Slovane, že jsi nedal utonouti v německé hlubině naší pravdy! Tvoje moře slovanské, nové, brzy již bude plno, i poplyne člun s širokými plachtami a dobrým krmidlem, poplyne na svobodném moři, na širokých vlnách. Sláva tobě Šafaříku na věky i věky, že jsi svedl v jedno moře ty slovanské řeky!" — Ševčenko opěvuje hlavně svoji otčinu Ukrajinu, její lid i jeho osudy, boje ko-

*) O tomto spolku v. obšírný životopis Kuliše (autobiografie) ve Lvovském časopise Pravdě (1868, str. 297), Pypina: Istorija slavjanskich literatur (2. vyd., v Petrohradě 1879, I. 375), jeho rozpravu o panslavismě ve Věstníku Evropy (1878, oktjabr', 757). Srv. též životopisy Kostomarova, Kuliše a Ševčenka ve Slovníku Náučném.

**) Srv. proroka Ezechiela, kap. 37.

záků̊v i hajdamáků̊v s Poláky, a ovšem unáší se svým předmětem. Ale vypravuje o strašné Humaňské seči, o pověstné kolištině r. 1768 (v básni „Hajdamáci" psané před r. 1844), „jak bojovali Lechové s kozáky," i jak bylo „veselo" — dodává: „A přece povíš: Sláva bohu, že to minulo! — a nad to, jak si vzpomeneš, že jsme jedné matky děti, že jsme všichni Slované. Srdce bolí, ale vypravovati třeba: nechť vidí synové i vnuci, že jich otcové bloudili, nechť bratří se znova se svými vrahy, nechť žitem, pšenicí jak zlatem pokryta bez hranic zůstane na věky od moře k moři slovanská země!" *)

Avšak již po roce Kyrillo-Methodějské bratrstvo bylo udáno co státu nebezpečné, a jeho členové uvězněni a rozesláni pak po dalekých krajích. Mikoláš Kostomarov odsouzen, jak se dí v úředním výroku, pro „založení tajného spolku, ve kterém by se jednalo o spojení Slovanův v jednu říši." Účastníci odsouzeni, ale slovanská myšlenka v nich zůstala živa. Oni, jakož vůbec Malorusové, jsou velmi horlivými Slovany, a sice beze všelikých pretensí, věrni myšlenkám někdejšího Kyjevského bratrstva.**)

Toto zvláštní postavení Malorusův ve slovanské myšlence uznávají i sami slavjanofilové, a jeden z nich mladšího pokolení, *A. Hilferding*, vyslovil se (r. 1862) o tom takto: „Mezi ruským národem zvláštní povolání v otázce duchovní jednoty Slovanův přísluší Malorusům. Od nich očekávám za nynějších dob většího účastenství k památce Kyrilla a Methoda, nežli od Velikorusův, a vůbec považuji je povolanými ke zvláštnímu účastenství v rozvoji slovanské idey mezi námi. Kyjev leží blíže k ostatním Slovanům nežli Moskva, a taktéž i maloruské plémě jest jim ve všech ohledech bližší nežli plémě velikoruské; ono jest jim bližší svým jazykem, který nemaje tak ostře určeného rázu jako náš velikoruský jazyk, jest jaksi uprostřed mezi ním a nářečím západních Slovanův, a v západních končinách maloruského plemene splývá s řečí uherských Slováků̊v; onoť jest bližší jiným Slovanům i v ohledě historickém i sociálním. Co my ve stavě jiných Slovanův pochopujeme jen *abstraktně*, to ona část ruského národu cítí i zná ze *zkušenosti*. My jsme byli vždycky samostatni, říše byla naše, a trpěli jsme vždycky vlastní vinou; maloruské plémě nemělo své říše, a dobyvši sobě na minutu samostatnosti ihned se jí vzdalo ve prospěch obecně ruské jednoty; pramenem jeho utrpení byly nejen jeho vlastní viny ale i viny cizí: toť jest i jiná příčina, proč položení jiných Slovanův může jemu býti pochopitelnějším i bližším srdci. Konečně i to, v čem maloruské plémě vzdálilo se od původních zásad slovanských, ustoupivši západním sociálním zásadám (větší vývoj v národě zásady osobnosti, nedostatek

---

*) Básně Ševčenka vydány častěji pod titulem *Kobzar* (v Petrohradě 1860 a j., posledně též v Praze 1876). Poslání Šafaříkovi (praž. vyd. I. 178) přeložil českými verši J. Kolář (Světozor 1870, 24. března). Srv. též Obrazy života 1859.

**) Znám osobně několik vynikajících ruských spisovatelův původu maloruského; jich horlivé smýšlení slovanské mohlo by býti vzorem i některým našincům. Kostomarov vypravuje mně o tom tomto bratrstvě, s úsměvem podotknul, že za to, zač je tehdy odsoudili, dávají nyní řády. Ba mnoho se tu změnilo od oněch dob, k blahu Ruska i Slovanstva!

obecního zřízení, větší vývoj městského živobytí a j.), slouží jaksi přechodem od zvláštního slovanského bytu plemene velikoruského k západoevropskému bytu Slovanův západních. Dodejme ještě k tomu ke všemu, že odvěký boj s Poláky, jenž pro nás má hlavně význam státní otázky a jeví se nám více nebo méně jako něco bezpředmětného a abstraktního, kdežto u Malorusův dotýká se všech strun národního života jako domácí, osobní pře, že tento všední boj Malorusův musí v nich zbuditi slovanskou ideu jako smírčí. Takovým spůsobem Malorusové mohou první mezi sebou vzdělati i uvesti v obecné vědomí ruské země ideu slovanstva; oni jsou jaksi pojítkem naším s ostatním slovanským světem. Slovanská idea může bez odporu úplně se určiti i rozviti jenom tam, kde v největší úplnosti zachovávají se v národním životě společenské živly slovanského ústrojí a kde slovanské pokolení ukázalo se nejen trpnou sebeochranou nýbrž i činným stavěním společenským i státním, i odkrylo sobě jeviště světové, historické — v plemeni velikoruském. Ale jakož slovanská idea zrodila se nejprvé na západě, u těch Slovanův, kteří téměř pozbyli vnitřních společenských živlův slovanských, zrodila se tam jako zevnitřní znak, jako prostředek vlastní ochrany hynoucího národu — tak přecházejíc na Rus, nemusíli se státi jměním nejprvé toho plemene, které, ačkoli postoupilo historii část svých starých organických zásad slovanských (na př. seslabením živlu obecního), ale za to má více než jiné větve ruského národu, *zevnitřních* pobudek k vědomí svého slovanství? Takovým spůsobem idea slovanství znenáhla se rozšiřujíc, až konečně ochvátí všechny slovanské národy, dosáhala by zároveň s významem zevnitřním i vnitřního, a stávala by se znenáhla, následkem materiálních podmínek i žádostí, svobodným plodem uvědomělosti národních zásad. Tuto myšlenku považuji jen za svoji domněnku; ale snad ne bezdůvodně Ševčenko, jehožto poesie měla jediné národní motivy, našel v ní, kromě struny národní i náboženské, ještě třetí strunu, slovanskou (báseň Hus i velikolepé poselství Šafaříkovi). Ale na všechen spůsob, zdáli se nám i Malá Rus za nynějších dob bližší k živému zevnitřnímu vědomí slovanství, slovanské jednoty a bratrství, není též žádné pochyby, že pokud toto vědomí nepřisvojí sobě Veliká Rus, pokud tu nestane se jměním obecním, společenským faktorem vší Rusi: dotud i sama idea slovanská nedosáhne úplného uskutečnění, naše vlastní národní uvědomělost zůstane nedokončenou. Proto, myslím, jest povinností každého z nás, abychom, chcemeli u nás *národní* uvědomělost, přispívali dle možnosti k zakořenění i rozvoji v Rusku *slovanské* idey.“ *)

(Pokračování.)

*) Rozprava o sv. Kyrillovi a Methodovi (Sobranije sočiněnij, I. 338). Podotýkáme, že i první slavisté byli skoro všichni Malorusi. Bodjanský, Grigorovič, Srezněvský (tento, ač rozen v Jaroslavi, však od kolébky žil v Charkově). Také můžeme ze své zkušenosti na Varšavské universitě říci, že studenti-slavisté Malorusi (i Bělorusi) zabývají se slovanskými studiemi s úspěchem; oni přicházejíce na universitu znají kromě ruského jazyka i svoje nářečí, polštinu i církevní slovanštinu, i mají tu hotový klíč k ostatním slovanským jazykům.

Rakušané v Bosně a Hercegovině.

Od

Josefa Fořta.

(Dokončení.)

Zpráva o nezdaru výpravy Szaparyovy a sražení jeho divise od Dolní Tuzby až k Doboji, tedy na operační čáru divise Tegetthoffovy, stihla Filippoviće dne 12. srpna v Zenici. Obratem zaslán Szaparymu rozkaz, aby čekaje posil držel se stůj co stůj v Doboji: pro první okamžik že brigáda Pistoryova (která náležíc k XXXVI. divisi nebyla tou dobou ještě ani úplně mobilisována) táhne v rychlých pochodech z Brodu přes Drvent; že však, dokud nová, dodatečně mobilisovaná oddělení, překročivše hranici bosenskou, nepřirazí až ku stísněným sborům, dlužno obmeziti se pouze na obranu. Poslalť ministerstvo války dne 7. srpna mobilisační rozkaz novým dvěma divisím: IV. divisi pěchoty (velitel podmaršálek *Pelikán*) záležící ze 7. pěší brigády (řad. pěší pluky č. 8 a 45, prapor myslivců č. 25); 8. pěší brigády (řad. pěší pluky č. 49 a 57, prapor myslivců č. 4); dělostřelecké divise od polního dělostřeleckého pluku č. 2., dále z pohorské baterie a 12. setniny 2. pluku ženijního; pak XXXVI. divisi pěchoty (velitel podmaršálek *Schmigoz*, později Stubenrauch) záležící ze 2. pěší brigády (řad. pěší pluky č. 26. a 76., prapor myslivců č. 1.); 72 pěší brigády (řad. pěší pluk č. 23, záložní pěší pluky č. 53 a 79); těžké baterie č. 3 od 12 dělostřeleckého pluku, pohorských baterií č. 1. a 2. od 1. pevnostního praporu dělostřeleckého a 7. záložní setniny 2 pluku ženijního.

Z mobilisovaného vojska toho zaslána polovice (IV. divise) na čáru Brodsko-Sarajevskou, hlavně k uvolnění stísněných sborů Szaparyových, druhá pak (XXXVI. divise) vytrhla proti divoké Krajně, v níž sbory povstalecké takřka ze země vyrůstajíce operační čáru Baňalucko-Travnickou co nejvíc ohrožovaly. Však nikoho nebylo tajno, že ani nové dvě divise ke zlomení povstaleckého ruchu nedostačí. Území mezi Zvorníkem, Brčkou, Gračanicí a Drventem bylo ve zbrani: neúspěch Szaparyova sboru rozplamenil fanatické udatenství tou měrou, že mohamedanští obyvatelé vesnic, muži, starci, děti ano prý i ženy — opouštěli se zbraní bídné chaty své, soustřeďujíce se z celé severovýchodní Bosny v mnoha tisících na Majevické planině a hrozíce každým okamžikem umačkati Szaparyho, jenž u Doboje se zbytky své divise toliko s napjetím všech sil nával jejich odrážel. K tomu pak přidružilo se dotčené vraždění v Baňaluce! Zkrátka, situace byla tak povážlivá, že hlavní stan se sloučenými dvěma divisemi (VII. a VI.) za průsmykem Vranduckým, tedy nedaleko cíle výpravy, na blízku krásného Sarajeva, vise takřka ve vzduchu, nemohl jinak, než naléhavě žádati nových posil. *Třetí mobilisace* stala se nezbytnou; z „vojenské procházky“ vyvinula se krutá válka, nedostatky a vady původních disposic začínaly dozrávati. Z druhé strany bylo však na pováženou, aby Filippović, vůči stálému soustřeďování se povstalců z jižní a prostřední Bosny do Sa-

rajeva, čekal s ohroženým jádrem svého sboru zcela nečinně, až zdlouhavý průběh třetí mobilisace bude ukončen. Jak snadno mohli povstalci, užívajíce nezdaru Szaparyova a tísně Samcovy v Baňaluce, vystoupiti konečně sami proti Filippovićovi útokem soustředivým! Za kritických poměrů těchto odvážil se Filippović k činu zajisté nad míru rozhodnému: k ráně na Sarajevo. Dlouhým čekáním, až dojde nově mobilisované vojsko pomocné, bylo lze ztratiti příliš mnoho, prospěch z neplodného očekávání nekynul pražádný; avšak udeřením na semeniště ruchu, na organisační střed živlů odbojných mohl býti rozdrcen onen mravní moment, ona domnělá převaha mohamedanských zbraní nad zbraněmi nenáviděných džaurů, ze které po Tuzle, Doboji a Baňaluce šlehal fanatism plameny tak vysokými. Po dvoudenním uvažování ve hlavním staně rozhodnuto pokusiti se stůj co stůj o vzetí Sarajeva.

Dne 15. srpna dán rozkaz k pochodu. Od Vitězu a Zenice — kdež jak pověděno, sloučila se divise Tegetthoffova s divisí Virtemberkovou — běží k Sarajevu dvě cesty: levá východní jde údolím řeky Bosny přes městys Vysokou, pravá pak dosti zachovalá silnice vede přes Busovaču ke stoku říček Fojničky s Lepenicí a sestupuje pak do šťavnaté nížiny, v kteréž řeka Miljačka, na níž leží Sarajevo, ústí do Bosny. Filippović rozdělil sbory své ve dva proudy: hlavní voj, záležící z oddělení obou divisí, táhnouti měl po silnici, druhý pak, 1. a 2. brigáda VI. divise, postupoval divokým údolím Bosny přes Vysokou. Však povstalci byli patrně o záměrech Filippovićových velmi dobře zpraveni; vyšliť oběma proudům se značnou silou vstříc, tak že celý pochod až k Sarajevu byl takřka nepřetržitým proléváním krve. Jádro sboru, táhnoucí po řečené silnici, vrazilo již 16. srpna u vesnice Belalovače na silné, opevněné posice nepřátel. Jako všude vyhledali si povstalci i tuto vysoké horské sedlo, přes něž se cesta v příkrých serpentinách vine do údolí Fojničky, opevnili se na obou pobočních hřbetech střeleckými příkopy, postavili doprostřed několik děl a uvítali blížící se kolony rakouské zuřivou palbou. Jako všude jevili i tuto samorostlí bojovníci vrozenou jim obratnost taktickou, za to ale tím větší neznalost vojenských zálud a pravidel strategických.

Filippović uslyšev, že u Belalovačského sedla jej povstalci v opevněných posicích očekávají, vyslal do pravého i levého boku silné sbory obcházecí, a sice vypraven na pravo přes neschůdné hřbety Oršijské s jednou brigádou a horskou baterií plukovník Villeč, na levo pak, do neschůdných, lesinami porostlých roklí tolikéž s jednou brigádou a baterií horských děl generálmajor Müller. Na úsvitě dne 16. srpna vyrazily obě poboční kolony ku předu, za tím co hlavní sbor postupoval zvolna po silnici. K 10. hodině dopolední bylo rakouské vojsko uvítáno prvními výstřely; k 11. hodině rozvinul se boj na celé čáře tou měrou, že rachocení pušek podobalo se nepřetržitému víření bubnů. Na přímý útok proti povstalcům, v nepřehledné řadě střeleckých příkopů zahnízděným bylo tím méně lze pomysliti, že pro hrbolatost půdy, četné skupiny stromů a hustá křoví nedalo se vyhledati místo, na němž by se rakouské dělostřelectvo postavilo a s úspěchem pálilo do posicí nepřátelských. Konečně se podařilo aspoň půl baterie polních děl vytáhnouti na vysoké návrší podle silnice; však ani odtud nebylo naděje

v úspěšnou palbu, tak že veškero koňstvo baterie zapřahnuto do dvou toliko děl a tryskem přes kamení, křoviny a balvany hnáno v serpentinách vzhůru do příkré stráně na sousední chlum vyšší; a sotva znojení koně popadli dech, hnala se dělostřelecká četa ještě dál na nejvyšší temeno, kteréž nad celým sedlem panovalo. Po 11. hodině, v okamžiku když pěchota za silné palby ruční počala již umdlévati, zaduněly první výstřely z obou rakouských děl: šrapnely Uchaciových děl řádily v příkopech a opevněních povstalců tak zhoubně, že ke 12. hodině nepřítel vyklidiv první svou posici ustoupil za stálé palby až na vrchol Belalovačského sedla. Tu pak další jeho odpor zlomen náhlým objevením se obcházecí kolony Villečovy. Plukovník totiž, táhnuv celé dopoledne s brigádou svojí v neschůdné krabatině, octnul se konečně na západním boku Belalovače a sestoupiv s vojskem po svahu dolů stanul na dostřel pušky před levým křídlem povstaleckého tábora. Několik dobře mířených ran z děl pohorské baterie a palba harcovnických řetězů přiměly povstalce — nalézalať se v táboře patrně jen záloha, mezi tím co jádro bojovalo na silnici proti rakouskému středu — k ústupu, a couvnutím záloh rozhodl se i boj na vrcholu sedla. V prvních hodinách odpoledních couvalo asi 2000 povstalců s 2 děly rychle od Belalovače k Sarajevu: Filippović dobyté sedlo ihned obsadil, ukořistiv několik stanů s bednami střeliva, a pošinul předvoj as hodinu za Belalovač směrem k Sarajevu. Levá obcházecí kolona Müllerova se celého boje ani nesúčastnila, přišlať pro veliké obtíže na pochodu — pozdě.

Však ani po tomto úspěchu nebylo lze mysliti na pronásledování povstalců, a rychlému pochodu k Sarajevu překážel přes tu chvíli tuhý odpor. Téhož dne, co Filippović bojoval u Belalovače, byl i Tegetthoff u Kakaně, kde se údolí Bosny súžuje takořka v průsmyk, napaden ze všech stran prudkou střelbou. Povstalci byli sice dvěma prapory a horskou baterií do večera úplně zatlačeni, avšak když druhého dne (17. srpna) postoupil Tegetthoff dále k Vysoké, přinesli mu křesťanští zvědové již na poloviční cestě zprávu, že celý městys obsazen jest značnou silou nepřátelskou. Tegetthoff obdržev od Filippoviče posilou onu poboční brigádu Müllerovu, sevřel povstalce, kterýmž scházelo dělostřelectvo, ze dvou stran tak rázně, že už o 1. hodině odpoledne po krátkém boji Vysokou opustili a on až k hanu Seminovci postoupil. Ale srážkami u Belalovače, Kakaně a Vysoké opozdil se celý pochod tak, že útok na Sarajevo, určený původně na den 18. srpna — v den narozenin rakouského císaře — musil býti k velké mrzutosti hlavního stanu o den odložen.

Teprvé dne 19. srpna časně ráno sestoupily obě hlavní kolony do šťavnatých niv, jež vroubí po obou stranách divoký, křivolaký tok řeky Miljačky. Sarajevo, krásné město s rázem úplně orientálním, leží v hluboké, brčalovou zelení kypící kotlině, po obou březích jmenované řeky. Pohled na rozsáhlou tu skupinu budov s nesčetným počtem vysokých v jasu slunečním se třpytících minaretů, na pochmurné rysy obou značně sic omšelých, však přece dosti pevných kostelů, pohled na tento cíl všeho snažení, na tuto cenu všech útrap, nesnází a krveprolití, pohled ten vzbudil ve vojsku dojem povznášející: jsouc již skoro měsíc na pochodě, na němž jezera bláta střídala se s kamenitými

roklemi, trnitá houští s mračny dusivého prachu — o nedostatku potravy a celé řadě krvavých srážek ani nemluvíc — jaký tu div, že octnuvši se pojednou v krásné šťavnaté nížině a vidouc před sebou rozkošné panorama orientálního města zapomnělo rázem na všechny útrapy a jásajíc hnalo se ku předu? A mravní toto povznešení přispělo valně ku zdaru celého dne. Nelišilať se povšechná situace příliš od poměrů, za kterých Szapary před desíti dněmi podnikl nešťastný útok na Tuzlu . . . Disposice Filippovićova byla taková: Jádro VII. divise vytrhlo již nedlouho po půl noci od hanu Kobylí Glavy a rozvinulo se v levo od cesty z Vysoké do Sarajeva v bitevní šik; brigáda Zemaićova postupovala přes Pasarovo Brdo severně od Sarajeva do týla Sarajevské citadely a tvořila tudy nejkrajnější levý bok; brigáda Polzova táhla po pravé straně brigády Zemaićovy a sice po obou stranách řečené silnice z Vysoké do Sarajeva; brigáda Müllerova táhla po pravém břehu Bosny přes Kobylí Glavu. Třem těmto brigádám velel podmaršálek Tegetthoff, tvoře levé křídlo. — Od kolony, jež s hlavním stanem Filippovićovým táhla přes Belalovač, vybočila brigáda Kaiffelova na pravo od silnice a rozvinula se co nejkrajnější pravý bok do šiku bitevního; po levé její straně postupovala brigáda Villečova, rozvinuvši se na obou stranách hlavní silnice; za ní táhly dva prapory pěšího pluku krále belgického a dvě polní baterie co záloha; velení pak nad těmito odděleními, jež tvořila pravé křídlo útočného vojska, převzal Filippović.

Sotva se v půl šesté ráno první řetězy harcovníků na levém křídle přiblížily na dostřel k městu, počaly se z okrajních domů a pobořené zdi hradební na ně sypati koule; jejich palba neměla hrubě účinku, neboť obhajci města byli výtečně kryti. Teprvé k šesté hodině ranní jala se dělostřelba levého křídla do okrajních domů, jež povstalci byly přeplněny, soustředivé metati granáty. Praskající střely vypudily sice houževnaté nepřátele z domů, avšak oni byvše na jednom místě rozprášeni, slili se na druhém co krupičky rtuťové v husté chumáče, jež kryjíce se za každou zdí, za každým plotem chrlily na rakouské vojsko déšť vražedného olova. V rakouských bateriích došlo po granátech na šrapnely, jimiž obranné čáry povstalců výdatně jsou zasypávány. Zatím, co na levém křídle rozvinul se po výtce boj dělostřelecký, zasáhla na křídle pravém asi k osmé hodině v průběh boje pěchota brigád Villečovy a Kaiffelovy; kukuřicová pole a všechna návrší po obou březích Miljačky byla obsazena povstalci, kteří však nejsouce ani dost silni ani zorganisováni, při prvním návalu jali se za stálého boje zvolna ustupovati k městu. Tou dobou ozvala se zuřivě i povstalecká dělostřelba, postaviltě si nepřítel na náspu citadely pět dobrých kusů ocelových; tyto byly po nedlouhé palbě vzaty jednou rakouskou baterií na mušku, tak že k deváté hodině nadobro utichly. Tím prudčeji rakouské dělostřelectvo zahájilo na celé čáře vražedné salvy; jedna část sypala šrapnely a granáty na okraj města proti čarám obhajců, druhá pak metala do vnitřní skupiny budov projektily zápalné. K desáté hodině šlehaly v severozápadní části města na třech místech vysoko plameny z hořících budov; na okraji města u obranných čar proměnil se rachot pušek v jednolitý, nepřetržitý třesk, ve kterémž ztrácelo se

i mocné dunění děl; zoufalý řev dokazoval, že obrancové řidnou a napínají už poslední své síly . . . Toť okamžik, kdy dílo hrůzy, zahájené prachem a olovem, dovršeno býti má ostřím bodáku. Brzy na to roznášely pronikavé fanfary po celé čáře rozkaz k útoku. Harcovnické řetězy kupily se v chumáče, za nimiž hnaly se v patách jako příval černé kolony prořídlých setnin. První nával odražen nebyl, a tím osud Sarajeva rozhodnut. Mravní síla povstalců zlomena, nikoli však osobní jich udatenství. Rakouské vojsko proraživši okrajní řady vniklo do ulic hořícího města, tu však rozvinul se hrozný boj pouliční. Každý dům proměněn v malou pevnost, z níž mužové, ženy i děti pálili do postupujícího vojska, a teprvé zžehnutím domu a pobitím jeho obyvatelstva mohl býti zlomen fanatický odpor. Pouliční tento boj s výjevy rázu nejhroznějšího trval celou hodinu . . .

Však vítězství, ač vyžadovalo tak velikých ztrát, bylo na straně rakouské. K jedenácté hodině prchal hadži Loja s hloučkem svých věrných z hořícího města, co zatím rakouské vojsko zmocnilo se citadely a obsadilo konak, do něhož Filippović za zvuků rakouské hymny a srdečně vítán křesťanským obyvatelstvem k páté hodině odpolední slavnostně vjel.

Když zpráva o smělém kroku Filippovićově stihla do Vídně, byla již třetí mobilisace v plném proudu. Citlivé neúspěchy v prvních dnech srpnových těm, kdož těšili se na pouhou procházku vojenskou, otevřely oči, a poněvadž událostmi v Baňaluce, Doboji a Tuzle vydána v sázku čest zbraní válečných, nastoupil (jak to již bývá) po jednom extrému extrém druhý. Bylať postavena celá armáda záležící ze čtyr sborů, tedy síla čtyřikrát větší, než s jakou Filippović na první ráz překročil hranice rakouské. Rozkazem z 22. srpna stanoven byl rozvrh sesíleného vojska okupačního (jemuž dán název „druhé armády“) tímto způsobem: Velitelem byl Josef sv. pán *Filippović*; náčelníkem gen. velitelstva generálmajor Stranský; náčelníkem generálního štábu generálmajor Cornaro; náčelníkem dělostřelectva plukovník Gerlich; náčelníkem zákopnictva plukovník Mossig; náčelníkem zdravotnictva vrchní štábní lékař dr. Leiden; náčelníkem intendance generální intendant Schödl. Armáda pak záležela z těchto sborů: z XIII. armádního sboru (velitel na zbrojmistra povýšený vévoda *Virtemberský*, náčelník štábu podplukovník Albori) složeného z pěších divisí č. VI., VII. a XXXVI., jichž rozvrh válečný jest čtenářům již povědom; — ze III. armádního sboru (velitel podmaršálek *Szapary*, náčelník štábu podplukovník Milde); tento sbor obsahoval: I. divisi pěchoty (1. pěší brigáda: řad. pěší pluky č. 37 a 41; 72. pěší brigáda: řad. pěší pluk č. 29, záložní pěší pluky č. 16 a 78; dvě baterie 12. dělostřeleckého pluku, setnina 2. pluku ženijního a četa husarů), IV. divisi pěchoty (7. pěší brigáda: řad. pěší pluky č. 8 a 45, prapor myslivců č. 25; 8. pěší brigáda: řad. pěší pluky č. 49 a 54, prapor myslivců č. 4; tři baterie polní, jedna pohorská, setnina ženistů a četa hulanského pluku č. 5.), XX. divisi pěchoty (39. pěší brigáda: řad. pěší pluk č. 79, záložní pluk č. 6 a prapor myslivců č. 31; 40. pěší brigáda: řad. pěší pluky č. 39 a 61, záložní pluk č. 70; dále tři polní baterie, setnina ženistů a četa husarů); — ze IV. armádního sboru (velitel podmaršálek bar. *Bienerth*,

náčelník gen. štábu podplukovník hr. Schulenburg) obsahujícího XIII. divisí pěchoty (25. pěší brigáda: řad. pěší pluky č. 60 a 68; 26. pěší brigáda: řad. pěší pluk č. 24, záložní pěší pluky č. 32 a 38; tři polní baterie, setnina ženistů a četa hulanského pluku č. 8), XXXI. divisi pěchoty (61 pěší brigáda: řad. pěší pluky č. 6 a 33, záložní pěší pluk č. 23; 62 pěší brigáda: záložní pěší pluky č. 44, 52 a 69; tři polní baterie, setnina ženistů a četa husarská); — a konečně z V. armádního sboru (velitel podmaršálek bar. *Ramberg*, náčelník gen. štábu plukovník Handel), v němž byla XIV. divise pěchoty (27. pěší brigáda: řad. pěší pluk č. 58, záložní pluky č. 71 a 72; 28. pěší brigáda: řad. pěší pluk č. 48, záložní pluk č. 76 a prapor myslivců č. 12: tři polni baterie, setnina ženistů a četa od 14. pluku dragonského), XXXIII. divise pěchoty (65. pěší brigáda: řad. pěší pluk č. 70, záložní pluky čís. 12 a 26, 66, pěší brigáda: řad. pěší pluky čís. 19, záložní pluky č. 19 a 48; tři polní baterie, setnina ženistů a četa dragonů).

Vedle toho podřízena velitelstvu druhé armády též XVIII. Jovanovićova divise v Dalmacii, dvě brigády mobilisovaných domobranců horvatských o 20. pěší brigáda v obvodu vojenského velitelstva Zaderského. Úhrnem čítalo rozkazem z 22. srpna k okupaci Bosny a Hercegoviny vyslané vojsko: 141 praporů pěchoty, 13 praporů myslivců, 5 praporů vojska štábního, 24 škadron jízdy, $^1/_2$ škadrony jezdních střelců dalmatských, 5 škadron jízdy štábní, 24 polních (těžkých) baterií, 2 baterie lehké, 17 baterií pohorských, 2 setniny dělostřelectva pevnostního, 17 setnin ženistů, 10 setnin pionýrů a 20 ekypáží vojenského mostu. Dohromady tedy v okrouhlé sumě as 250.000 mužů s příslušným koňstvem.

Úlohou znamenité síly této bylo rozliti se jako povodeň v celém území obou tureckých provincií a udusiti požár odboje až do poslední jiskry. Povstalci, jichž úhrnný počet v celé Bosně na 25—35.000 mužů páčen byl, ohrožovali nejcitlivěji spojovací čáru Brodsko-Sarajevskou u Doboje; z té příčiny vyslána celá polovice mobilisované II. armády (armádní sbory Szaparyův a Bienerthův) do severovýchodního cípu Bosny, na pověstnou planinu Majevickou, druhá část dirigována k Sarajevu, na čáru Baňalucko-Travnickou, konečně pak směrem k hranici dalmatské, tak že na divokou Krajnu, ono pověstné turecké Horvatsko, jež po celá století nalézalo se ve věčném boji s rakouskou Vojenskou Hranicí, nezbylo ze sborů posledně mobilisovaných hrubé nic. Následek toho byl, že co zatím na všech koncích Bosny a Hercegoviny byly povstalecké tlupy přesilou rozptylovány, setkaly se rakouské zbraně na samé hranici Krajny s nezdarem, kterýž pohříchu stál skoro tolik obětí, jako ústup Szaparyův od Tuzly.

Zdá se, že ti, kdož sdělali první plán operační, na Krajnu vůbec zapomněli. V prvním období vysláno na hranice její pouze několik zpola mobilisovaných setnin horvatských domobranců, a jádro okupačního vojska území to zcela pominulo. A přece se již v posledních dnech červencových nejen v Kostajnici nýbrž i v Ogulinu, Karlovci a jinde všeobecně vypravovalo, že begové Krajny, tito „mužové železného vzdoru a lví udatnosti“ mezi sebou sbírají velké sumy peněz. rozdá-

vají lidu zbraně a z kadru řadového vojska tureckého organisují sbory povstalecké. Však přes to dopřáno Krajně po celý srpen úplného klidu, a teprva ku konci řečeného měsíce stahovala se na rakouských hranicích proti sídlu bývalých králů horvatských, pověstnému Bihači, jedna jediná brigáda. Právě před 181 lety obléhal podmaršálek hrabě Auersperg toto malebně rozložené město po celé čtyři neděle: tehdá měl však Auersperg po ruce 13.000 mužů pěchoty, kdežto loni velel generálmajor Zach pouze 6 praporům pěchoty s 2 polními děly. V hlavním stanu sice konečně nahledli, že pacifikace Krajny bude oříškem velice pevným, a proto v posledním okamžiku rozhodnuto, aby povstalci v Krajně sevřeni byli ze dvou stran. Po provedení třetí mobilisace, když XXXVI. divise Stubenrauchova vrhla se na čáru mezi Novým, Baňalukou a Travníkem, vyslán totiž řízný generálmajor Samec s horskou brigádou od Baňaluky na město Ključ, maje zmocniti se města i skalní jeho tvrze a táhnouti pak přes Petrovac vstříc generálmajoru Zachovi, kterýž po stečení Bihače měl hnáti povstalce planinou Bjelajskou do náruče Samcovy. Však pohříchu zdařil se jen první díl celého plánu. Samec přiraziv dne 6. září před Ključ shledal, že posice jest nejen pevná nýbrž i znamenitě obsazena. Ključ leží asi 60 kilometrů jihovýchodně od Baňaluky na stoku říčky Ižnice se Sanou; městečko samo rozkládá se v romantické kotlině a nad skupinami dřevěných domů vévodí vysoká skalní pevnůstka — rozvaliny to starého hradu, v kterémž poslední král bosenský Štěpán Tomašević r. 1463 se Turkům vzdal, aby za nedlouho potom byl na Bjelajském poli s květem šlechty bosenské odpraven. Brigáda Samcova přebrodivši se na úsvitě 6. září přes Sanu udeřila na nejcitlivější část posice, na dolní město a dvě bašty, které v boku města byly na vysokém návrší vystavěny. Útok byl nad míru prudký, během několika okamžiků stála celá brigáda v ohni, a teprva v pozdní hodině večerní bylo ztrátou více než 400 mužů dobytí města a řečených dvou bašt dosaženo. Ale povstalci byli dosud pány pevnůstky a okolních bašt západních a síla jich mimo to byla ještě tak veliká, že druhého dne přešli k ofensivě a podnikli proti brigádě dvojí zuřivý výpad, který jen s největším namáháním byl odražen. Tím však sílu svou zlomili; když třetího dne (8. září) Samec obdržev nevalnou posilu, jal se Ključ obcházeti, snaže se povstalcům zaskočiti zpáteční cestu k Petrovci, a když zároveň pod ochranou prudké palby konány přípravy k rozhodnému útoku na bašty a pevnůstku, jali se povstalci rychle ustupovati. Osud Ključe byl rozhodnut. Však úspěchu svého Samec vykořistiti nemohl; na rychlé pronásledování povstalců směrem k Petrovci nebylo lze mysliti, neboť v týž den, co na vysokém cimbuří Ključské věže vztýčen rakouský prapor, došla od Bihače neblahá zvěst, že brigáda Zachova odražena byla s velikými ztrátami od Bihače zpět na rakouské území.

Bihač leží v rozkošném údolí modravé Uny, kteráž derouc se od Kulen-Vakufu šumivým tokem skrze obrovské balvany skalní, vstupuje u Rybače do rozsáhlé kotliny, na jejímž úrodném, zahradami a bujnou zelení kypícím dně vine se co stříbrný had v nesčíslných zatáčkách a klestí si pak asi hodinu za Bihačem z kotliny hlubokou skalní prorvou cestu dále ke Krupě. Západní strana kotliny ohraničena jest mohutným

pásmem Plješevickým, jehož nejnižší terasa tvoří hranici rakouskou. Na samém okraji terasy, přímo naproti Bihači vystavěn rakouský rastel, silná kamenná budova s hvězdovitým půdorysem, obemknutá vysokou zdí se střílnami. Vyhlídka z rastelu — v němž se tou dobou nalézal štáb brigády, kdežto vojsko bylo ubytováno v nedaleké vesnici Zavalje — vyhlídka dolů do širé kotliny Bihačské jest v skutku unášející. Dole pod nohama příkrá stráň, po níž točí se krkolomná silnice na turecké území; na pravo vysoké dva chlumy, porostlé lesem a křovinami, na levo krásné panorama hadovitého toku Uny, uprostřed pak jako stříbrnými pruhy ze všech stran vodou obemknuté hradební zdi starobylého Bihače. Nejvyšší temena řečených dvou chlumů byla vroubena baštami, v jichž nitru bělaly se turecké stany s červenými praporci povstalců. Vzdálenost od rastelu do tureckého města neobnáší více než asi půl hodiny, vzduchová čára pro palbu dělostřeleckou bude ještě kratší, tak že z rakouské terasy mohlo turecké město velmi snadno býti rozstříleno. To však se nestalo; scházeloť Zachovi jednak potřebných děl, jednak mělo Bihače býti — šetřeno.

Když 6. září došel telegrafický rozkaz, aby vzhledem k operacím gen. Samce na Ključ byl útok na Bihač bez odkladu podniknut, nalézala se v Zavalje, tedy před samým Bihačem, toliko polovice brigády; druhá část, 79. záložní pěší pluk, byl tou dobou asi čtyři hodiny severně ve vesnici Petrovuselu. I dán jest tento rozkaz: Záložní pluk č. 79 vydá se bez odkladu — večer dne 6. srpna — z Petrovasela na pochod, překročí v noci tureckou hranici a potáhne údolím řeky Uny vzhůru, aby na úsvitě, jakmile od Zavaljského rastelu palba z děl dá znamení k boji, vrhnul se proti malému návrší, ležícímu as uprostřed mezi Bihačem a rakouskou terasou. Návrší to vroubeno bylo křesťanským hřbitovem, podle něhož stojí budova farní; povstalci usadili se jak ve faře tak i za zdí hřbitova a kolkolem vyházeli sobě několik řad střeleckých příkopů, věděliť dobře, že návrší to ovládajíc severozápadní část města jest pro obranu Bihače nad míru důležito. Druhá část brigády Zachovy, řad. pěší pluk č. 23 měl od Zavalje stéci obě turecké bašty na řečených dvou chlumech a vypraviti tam půl baterie horských děl. V záloze u rastelu zůstati měl prapor myslivců, jemuž uloženo, aby po dobytí bašt na chlumech i řečeného návrší farního vrhnul se po stráni dolů proti malé vesnici Žegaru, v níž nalézala se pevná turecká celnice. Plánem tímto bylo lze dosíci úspěchu, neboť Bihač sevřen jsa z dominujících postavení nebyl by soustředivé palbě dlouho odporoval; ale z druhé strany byl plán pro slabé síly jediné brigády příliš kombinovaný.

Záložní pluk č. 79 vydal se okolo 10. hodiny noční z Petrovasela na pochod. Když však unavené, nevyspalé a hladové vojsko octnulo se při prvních červáncích vycházejícího slunce v Bihačské kotlině, spustila se nad celým údolím tak hustá mlha, že na deset kroků nebylo lze rozeznati člověka; zdálo se ti, že chodíš v rozředěném mléce. Hustá, neproniknutelná mlha není ostatně v krajině té žádnou zvláštností, a že ve štábním stanĕ dělajíce plán na ni nepamatovali, to musilo vojsko bohužel příliš draze zaplatiti. Levé křídlo nevidouc ani na sáh před sebe, rozestavilo se v bitevní šik a táhlo instinktivně přes širá

pole kukuřicová, zahrady a křoviny ku předu; vědělo se jen tak všeobecně, v kterém asi směru leží Bihač a kde dlužno hledati ono důležité návrší se hřbitovem, ale vzdálenost samu a podrobný směr nedovedl určiti nikdo — ba ani ti tři vůdcové z bosenské ráje nemohli se v široširé mlze vyznati. Následkem toho celý pluk zbloudil; místo na faru dostal se k vesnici Žegaru, kdež hned v prvních domech uvítán byl prudkou palbou povstalců. Vojsko vrazí do vesnice, zmocní se za stálého boje po ulicích, na dvorech i zahradách asi půl tuctu budov, zapálí je a žene se dál. Najednou se příval jeho zarazí; z kotoučů šedé mlhy vystupují temné obrysy pevné kamenné budovy, jejíž zdi prolámány jsou ve sta střílen, chrlících spoustu do uvolněných řad rakouských útočníků. Byla to turecká celnice, velká čtverhranná budova, nad níž s vysoké žerdi vlál krvavý prapor s bílým půlměsícem. Co se dále dělo, náleží po výtce v obor vojenského kritika. Velitel pluku podplukovník Kokotović byv při prvním návalu na Žegar lehce do hlavy raněn, odnešen byl z bitevní čáry; zbyli tu jen velitelé obou praporů. Setník Stejskal byl první, jenž spořádav setniny svého praporu hnal útokem na celnici — ale klesl již při druhém kroku s prostřelenou hlavou, a celý prapor jest odražen. Při druhém útoku raněn i velitel druhého praporu, padlo i několik jiných setníků, nadporučíků a poručíků, tak že celý pluk proměnil se v nespořádané chomáče bez velitelů. Vřava byla tím hroznější, když netoliko z předu, ze střílen celnice, nýbrž i z levé strany od známého hřbitova, ze zadu z polí kukuřicových, ano i ze strany pravé — kdež na svahu stála část rakouského pluku maďarského č. 23 — sypaly se na rozražený charvátský pluk vražedné salvy. Však přes to nepomýšlel na ústup nikdo; ze zbylého důstojnictva spoléhal se každý na rozvahu a prozřetelnost štábu, kterýž z rastelu celý průběh boje mohl přehlednouti; myslilť se, kdy by úspěch byl zhola nemožný, že by generál Zach, vida, že pluk zbloudil a že bodákem pěchoty nemožno stéci vysokou kamennou budovu, dal hned v prvních hodinách ranních sám rozkaz k ústupu. Čekalo se tedy za stálého boje buď na posilu neb na výdatnou palbu z rakouských děl do celnice — tucet granátů mohl hlouček povstalců z budovy té vypuditi: avšak naděje se nevyplnily. K polednímu byla mravní síla decimovaného pluku zlomena a celé levé křídlo jalo se kvapně v nepořádku ustupovati po stráni vzhůru na rakouské území.

Tím nebyla ještě míra nezdaru naplněna. Sotva se ustoupivší vojsko na planině vedle rastelu spořádalo, houkaly již jak v týle tak v levém boku jeho ostré rány. Dvě tři sta povstalců, kteří z blízké vesnice Izačiče přišli Bihači na pomoc, odvážilo se za ustupujícím vojskem až na rakouské území a vpadlo mu zde do týla i v bok. Kdy by Izačičtí byli se dostavili na místo boje o půl hodiny dřív, když vojsko pracně lezlo vzhůru po příkrém svahu, mohl jich útok snadno býti osudným. Na planině Zavaljské musili však povstalci odvahu svou draze zaplatiti. Seřidlý pluk, jenž byl již plných 17 hodin na nohou bez jídla, pití a odpočinku, obořil se na ně s takovou silou, že po dvouhodinném urputném boji byli všichni až na čtyři úplně potřeni.

Zatím nedařilo se pravému křídlu lépe. Plukovník Le Gay vyraziv v 6 hodin ráno na křovinaté svahy obou chlumů, prodral se s velkým

namáháním až k oběma baštám. Asi tou dobou, kdy dole u Žegaru vrazil pluk Jelačićův na celnici, byly obě bašty bodákem stečeny, avšak ne na dlouho. Povstalci zahnízdili se v okolních křovinách a udržovali po kolik hodin na rakouské vojsko zuřivou palbu. Exponované vojsko odpovídalo tak dlouho, dokud mohlo — jevilť se nedostatek střeliva. Když pak ani posila ani střelivo nedocházely, ponechány bašty povstalcům, a pravé křídlo ustoupilo za stálého boje na rakouské území. Den 7. září stál brigádu Zachovu na 700 mrtvých a raněných, mezi nimiž byli velitelé obou pluků, dva velitelé praporů a celá řada jiných důstojníků. Pouze z jediné setniny, při níž nalézal se pisatel těchto řádků, padlo asi 60 mužů, tedy skorem 33 procenta.

Zachovi nezbývalo než žádati za rychlou posilu. Během týdne dorazila k Zavalji nově mobilisovaná brigáda generálmajora Rheinländra, kterýž co starší v hodnosti převzal nad kombinovanou divisí velitelství. Zároveň dán rozkaz, aby z Karlovce vyslána byla před Bihač nová baterie těžkých děl. Rheinländer, nevyčkav ani příchodu baterií, zahájil nový útok na Bihač již 15. září. Vlastní jeho brigáda pod velením plukovníka Buchty vrazila, překročivši hranice, do turecké pohraniční vesnice Ižačiče, rozprášila tamější povstalecký sbor a spálivši celou ves táhla ještě téhož dne až k Vrkašiči na severovýchodní straně Bihače, kdež nalézá se důležitý most přes Unu. Obratnou touto diversí byly síly povstalců v Žegaru a na řečeném farním návrší tak otřeseny, že při prvním návalu, jejž dělostřelectvo rakouské výdatně podporovalo, Zachova brigáda obou posicí se zmocnila. V následujících dvou dnech dopřán unavenému vojsku odpočinek — čekánoť na příjezd baterie z Karlovce. Sotvaže těžké kusy Uchaciovy dne 18. září dorazily na místo, počala ihned proti vnitřnímu městu Bihačskému prudká kanonáda, a zároveň vyslán záložní pluk Jelačićův č. 79, aby stekl bašty na známých dvou chlumech, kteréž dne 7. září pluk Airoldiův č. 23 pro nedostatek střeliva byl musil opustiti. Při tom se ukázalo, jak velikou důležitost má výdatná dělostřelba v operacích pěchoty. Déšť praskajících granátů rakouských vyčistil bašty tou měrou, že obě posice, jež 7. září vyžádaly si tolik obětí, vzaty byly dne 18. září takřka letem, a za nedlouho páleno též z dobytých bašt rakouskými děly horskými do sevřeného města. Rázná tato kanonáda, jež ustala teprvé v pozdní hodině večerní, rozhodla osud Bihače: nazejtří ráno vyjela z bran městských deputace mávající bílým praporem. Střed divoké Krajny se vzdal.

Pádem Bihače skončila se doba nezdarů; vojsko II. armády zaplavilo celé okupační území, a veškery další operace prováděny s přesilou obrovskou, pozbývajíce tím pro kritické hledisko vojenské valnou část zajímavosti. Nastala doba skutečného pacifikování: proudy vojska rozlévaly se z jednotlivých bodů odstředivě, tu rozrážejíce zbytky tlup povstaleckých, onde zas odzbrojujíce obyvatelstvo měst a vesnic a zavádějíce v nich novou správu pod dozorem vojenských velitelstev. Dříve než vylíčíme tento většinou nekrvavý průběh vlastní pacifikace, nutno vypsati vojenské operace, jichž jevištěm byla Hercegovina.

K obsazení *Hercegoviny* vyslán, jak známo, s XVIII. divisí pě-

choty podmaršálek Jovanović. Provedení úlohy této bylo daleko snadnější než okupace sousední Bosny, jednak z té příčiny, že odbojný ruch mezi mohamedány byl tříletým povstáním křesťanské ráje a válkou s Černohorci znamenitě oslaben, jednak i proto, že Jovanović neměl ku středu země daleko. Když 1. srpna u Vrgorce a Imosku překročil hranici dalmatskou, byla organisace hercegovských povstalců teprvé v počátcích; zřízenci hadži Lojovi zmocnili se s tlupou svojí dne 2. srpna vládní budovy v Mostaru, úředníci turečtí: mutešarif Rifát bej, dále kadi, mufti a velitel vojenský zavražděni, povstalci vyloupili zbrojnici a zároveň vyslali do údolí Neretvy asi 500 mužů silný sbor proti Jovanovićovi; ten obsadiv Ljubušku vrazil dne 4. srpna u vesnice Čitluku na ten hlouček povstalců a prvním návalem zapudil jej směrem k Mostaru; již druhého dne octnul se jeho přední voj před branami starobylého toho města, jehož obyvatelstvo rychlým příchodem rakouského vojska překvapeno bez odporu se vzdalo. Mostar, ležící v romantickém údolí Neretvy — přes niž klene se tam pověstný kamenný most ze 16. století — je strategickým klíčem Hercegoviny. Povstalcům po pádu jeho zbyla jen guerilla čili drobná válka pohorská, ve kteréž Jovanović měl už několikrát příležitost se zdokonaliti. Zařídiv správu a zajistiv své postavení v hlavním městě i spojení s územím dalmatským, jal se ihned pořádati výpravy do nitra země k odzbrojování a pacifikaci jednotlivých měst. První větší výprava směřovala proti Stolci, městu asi se 4000 obyv., ležícímu směrem k Černé Hoře na levém břehu říčky Bregavy. K obsazení jeho vyslána brigáda gen. Schluderera, jenž měl ze Stolce vysílati malé výpravy do měst okolních a pacifikovati celé území až k hranicím černohorským. Obsazení Stolce podařilo se bez boje. Rakouský velitel ve Stolci, podplukovník Pachner, ukonejšen byv vlídným chováním mohamedánského obyvatelstva, vyslal pak dne 13. srpna proti městu Ljubinji obhlídkou pouze jednu setninu pěchoty; byla to 8. setnina uherského pluku č. 32 pod velením setníka Medvěda. Postoupivši asi 8 kilometrů na jih až k turecké vsi Ravnici, postižena osudem Maglajských husarů: bylať v hlubokém úvoze náhle ze všech stran přepadena několika sty povstalců, jimž velel pověstný křesťanobijce Adem Zukovija. Dříve než se Medvědovi podařilo lidi své sraziti ve čtverhran, byla setnina roztříštěna, a za děsného povyku nastal zápas muže proti muži. Bojováno šavlí, pažbou, bodákem a handžarem. Zukovija sesekav šest rakouských vojáků vrhl se s handžarem až k setníku Medvědovi — boj netrval ani dvě vteřiny, a bezhlavý trup setníkův klesl k zemi, vedle něho pak skácel se svalnatý vůdce povstalců s prostřeleným břichem. Asi z 230 mužů setniny pouze jeden důstojník s 30 muži unikl záhubě. Rakouský velitel ve Stolci uslyšev o přepadnutí u Ravnice, vyslal tam ihned pět setnin, ježto však shledavše, že Ravnice obsazena jest velikým počtem nepřátel, vrátily se nazpět. Povstalci pustili se v patách za nimi a vtrhli do Stolce. Rakouská obsádka nemohouc proti přesile město hájiti, ustoupila do polozbořené pevnůstky a v několika hodinách byla ze všech stran obklíčena. Na štěstí došla Jovanoviće o kritickém postavení jejím zpráva ještě v čas; vyslal k osvobození Stolce ihned pohorskou brigádu č. 3, ježto však opustivši Mostar dne 16. srpna, vrazila u vsi Černice na takou sílu povstalců, že ne-

mohla dále. Sběhlyť se povstalecké tlupy z celé jižní a střední Hercegoviny do Stoleckého okolí, tak že nejen obsádka v pevnůstce nýbrž i pomocná brigáda sama octly se v povážlivém nebezpečí. Jovanović zanechav v Mostaru jen brigádu Thodorovićovu vytrhl s ostatkem divise sám k osvobození ohrožených sborů. Nedorazil již ani k pomocné brigádě bez krvavých bojů. V poledne 19. srpna opustil Mostar, a k večeru dopřán vojsku u hanu Pasiće malý odpočinek; za tmy pak nastoupen další pochod, který měl trvati celou noc. Sotva však předvoj urazil několik set kroků za han Pasić, uvítán byl v boku palbou z pušek, která za veliké tmy nezpůsobila sice valných škod, ale uvedla předvoj v takový zmatek, že v prvních okamžicích nikdo nevěděl, kde stojí přítel a kde nepřítel. Když potom dva prapory rakouské rozvinuvše se v příkopech po obou stranách silnice, palbu tureckou výdatně opětovaly a když od hanu začala hřímati i čtyři rakouská polní děla, umlkla k 9. hodině večerní střelba povstalců. Nazejtří dorazil Jovanović k brigádě č. 3. u Černice, načež se 21. srpna ráno sloučené vojsko octlo před Stolcem, kamž současně soustředil od jihu vojvoda Musić sbor povstalců křesťanských. Byl již nejvyšší čas; síla zmořené obsádky byla by nestačila odporovati přesile oblehatelů. Jovanović zahájiv na město déle prudkou palbu z veškerého svého dělostřelectva, vyslal 3. prapor císařských myslivců k útoku s bodákem. Útok se zdařil. Hejna povstalců rozehnána rakouskými granáty jala se povolně ustupovati. Za městem vpadl ustupujícím v bok hercegovský vojvoda Musić s četou junáckých sokolíků svých — dovedlť Jovanović zbytky křesťanských povstalců hercegovských k účelům svým získati, — a tím byla porážka mohamedánů dovršena. Stolci uložena válečná kontribuce 100.000 zl. dílem v potravinách, dílem v hotovosti, načež se Jovanović se štábem svým dne 24. srpna do Mostaru vrátil.

Další pacifikace Hercegoviny děla se větším dílem nekrvavě, jen tu a tam došlo na pochodu nebo při obsazování a odzbrojování jednotlivých měst k malé šarvátce. Dne 28. srpna obsadil Jovanović bez boje Nevesinji, počátkem září pak zahájeny z Dubrovníka dvěma brigádami (generálmajorové Poppenheim a Nagy) operace proti nejjižnějšímu cípu Hercegoviny mezi Dalmacií a Černou Horou; 2. září zmocnil se Poppenheim silnice vedoucí do údolí říčky Trebiňčice a 7. září obsadil Nagy důležité město Trebinji. Zatím se Jovanović s částí své divise pustil do jihovýchodního cípu Hercegoviny, obsadil 16. září město Bilek — brigády gen. Schluderera a plukovníka Klimburga urazily 180 kilometrů dlouhou cestu z Mostaru před Bilek pouze za šest dní, výkon to v neschůdných oněch krajinách zajisté všeho uznání hodný, — a za dva dni potom vtrhlo rakouské vojsko i do Gačka. Roztříštěné hloučky povstalecké na všech stranách ustoupivše skupily se u černohorských hranic v Klobuku. Starobylá tato tvrz, odvěký svědek sterých bojů, leží nedaleko černohorského území na příkrém kuželovitém vrchu, který však ovládán jest vyššími chlumy okolními. Jovanović přirazil ke Klobuku 24. září s třemi brigádami, a téhož dne odpoledne byla tvrz ze tří stran obklíčena. Povstalci bránili se palbou z děl i ručnic tak zuřivě, že rakouská pěchota ustoupila z dostřelu, a druhého i třetího dne pracovala proti Klobuku jen dělostřelba. Když dne 27. září pro déšť a

hustou mlhu palba z rakouských děl poněkud ustala, jali se povstalci rozstřílenou tvrz vyklízeti; následujícího pak dne vztýčen na věži Klobucké rakouský prapor, a tím octla se celá střední i jižní Hercegovina v moci Jovanovićově.

Zatím pokračováno i v Bosně v pronásledování rozptýlených sborů povstaleckých. Proti pověstné planině Majevické vyslány jsou teď celé dva armádní sbory, třetí a čtvrtý. Kdežto se III. sbor soustřeďoval u Doboje, překročil Bienerth se IV. dne 14. září u Šamce Sávu a táhl k Brčce, vzal město takořka úprkem, načež se pustil na jih k Dolní Tuzle, kamž III. armádní sbor Szaparyův od Doboje již napřed (dne 22. září) dorazil. Město se vzdalo. Současně obsazena Bjelina, známé to ze srbskoturecké války město na Drině, a z Tuzly pak vyslána dne 27. září XXXI. divise pěchoty proti Zvorníku a Srebenici. Obě města bez odporu obsazena, v prvním mimo veliké zásoby střeliva zabaveno též 44 tureckých děl. Generálmajor Waldstätten vyslán s brigádou svojí přes Kladaň k Olovu zjednat Szaparymu přímé spojení s vojskem u Sarajeva. Tím celá severovýchodní Bosna koncem září podrobena vojsku rakouskému.

Čtenáři bude snad nápadno, kam vlastně se poděli oni tisícové povstalců, kteří byli počátkem srpna na planině Majevické celou divisi přiměli k ústupu? Odpověď jest jednoduchá: každý mohamedán byl povstalcem; kdo se dopídil pušky a střeliva, nastrkal si za režnou košili asi kopu kukuřicových hlavic, přidružil se k některému hloučku a bojoval tím zuřivěji, čím více byl jeho fanatism nezdarem Rakušanů rozpalován; když pak rakouské vojsko vystupovalo na všech stranách s obrovskou přesilou a povstalcům se v poli začalo nedostávati jak střeliva tak i nejnuznější potravy, — fanatism rázem schladl, povstalec vracel se do rodné chaty své, uschoval zbraň a díval se s otrlou resignací na postupující vojsko. Tak dělo se nejen na planině Majevické nýbrž vůbec všade, když II. armáda překročila hranici rakouskou.

V Bosně severozápadní po pádu Bihače a obsazení Krajny vypravil se vévoda Virtemberský se VII. divisí proti Livnu. K městu tomuto, ležícímu nedaleko hranic dalmatských na silnici ze Splitu do Travníka, sbíhaly se v září ze všech stran rozptýlené hluky povstalců, bosenských i hercegovských. Již dne 15. srpna podniknul sice generálmajor Czikós s pohraniční svojí brigádou dalmatských domobranců proti Livnu malou výpravu, ale vida přesilu nepřátelskou vrátil se zpátky do dalmatského města Sinje. Účelem výpravy jeho byla jen demonstrace, kterouž měla se pozornost Livenských povstalců odvrátiti od čáry Travnicko-Baňalucké. Nyní však sevřeno Livno ze dvou stran: přes Glamoč přitáhl vévoda Virtemberský se VII. divisí pěchoty, Czikósovi domobranci pak tlačili se na město od strany západní. Obléhací vojsko rozestavilo své baterie, a ráno dne 27. září chrlilo 38 děl do Livna hřímavé salvy. Nazejtří se město vzdalo, a tím bylo povstání na celém severozápadu udušeno. Toliko v nejsevernějším cípu Krajny došlo ještě 6. a 7. října mezi brigádou gen. Rheinländra a zbytky povstalců u Peči a Kladuše k malým srážkám, jimiž poslední jiskry odboje utlumeny jsou. Zatím i na jihu za Sarajevem dospěla okupace ku konci. Tím časem, co

mobilisované sbory pomocné postupovaly ku středu země, byla obsádka v Sarajevu ze strany jižní od hranic sandžaku Novopazarského neustále znepokojována. Rakouské vojsko bylo nuceno trvati po celý ten čas v pouhé obraně. Když však posily přibyly, vyslal dne 19. září Filippović I. divisi pěchoty ze Sarajeva k jihu, aby vyčistíc hranice Novopazarska celý horní tok Driny od Foče až k Vyšegradu obsadila. Divise pustila se nejdříve směrem jihovýchodním přes Mokro proti Vyšegradu, ale již u městyse Senkoviče vrazila na mocnou posici nepřátelskou. Tu se 21. září rozvinul jediný a poslední větší boj v třetím období okupačním. Povstalců skupilo se tu asi 5000 se třemi děly, však nebylo mezi nimi pořádku a organisace; rakouskému vojsku jako ve mnohých jiných srážkách před tím podařil se manévr obcházecí, kterýmž defensivnost celého postavení rázem byla zlomena. Zatím co plukovník bar. Pytel udeřil prudkým útokem na povstalecký střed, obešel plukovník Rakasović se třemi prapory pěchoty a baterií horských děl levé křídlo povstalců a vrhl se jim do týla. V 1 hodinu odpoledne rakouská divise ztrativši asi 500 mužů opanovala bojiště, a povstalci rozprchli se na všechny strany. V následujících dnech obsazeny bez odporu Rogatice, Gorazda, Vyšegrad, Čajnice, Foča a vůbec celé území až k hranici Novopazarské; dne 4. října, v den jmenin císařových mohl Filippović do Vídně telegrafovati, že Bosna s Hercegovinou jsou obsazeny.

Provedení okupace vyžadovalo skorem tří měsíců; vojsko mobilisované účastnilo se v době té 71 srážek a bojů. Určiti přesně počet utracených lidských životů jest po tu chvíli nemožno, poněvadž úřední souhrnné výkazy jsou dosud tajemstvím a bulletiny o jednotlivých srážkách vynikají v ohledu tom velikou nespolehlivostí; nechybíme však hrubě, cenímeli počet padlých, raněných, nemocem a útrapám podlehnuvších vojáků na 12—15.000. Na penězích pohltila okupace do letošního roku, jak známo, již 150 milionů zlatých.

V druhé polovici října nastala již demobilisace. V Bosně a Hercegovině ponecháno jen 24 pluků pěchoty a 8 praporů mysliveckých s příslušným dělostřelectvem a sbory ženijními; vše ostatní vracelo se zvolna z obsazených provincií do Rakouska, ba Filippović sám byv v listopadu ze Sarajeva odvolán, odebral se jakožto velící generál v Čechách na staré místo své do Prahy. V Sarajevu zřízena byla „zemská vláda,“ jejímž náčelníkem jmenován zbrojmistr vévoda Virtemberský, ve Vídni pak sestavena ze členů všech tří ministerstev, říšského, rakouského a uherského, zvláštní „bosenská komise,“ kteráž tvořiti má nejvyšší stolici pro záležitosti obsazených zemí a kteréž uloženo vypracovati konečnou organisaci příštího zřízení zemského; úkol ten posud není vyplněn. Co zatímní základ bosenské správy přijat status quo; v nesnesitelných poměrech agrárních, kteréž byly odvěkým zdrojem krvavých bouří, ponecháno vše při starém, neboť zemská vláda v Sarajevu potvrdila platnost známého zřízení z dob Omera paše, dle kteréhož zřízení begové jsou neobmezenými vlastníky všech pozemků a křesťanští obyvatelé zůstávají dále ve své zemi pouhými nájemníky mohamedánských feudalů . . . Vše to pak utvrzeno nedávným uzavřením rakousko-turecké konvence. Rakousko výslovně konvencí tou prohlašuje, že uznává *svrcho-*

vané čili *suverenní právo sultánovo* nad oběma provinciemi, kteréž loni s obětmi tak velikými rakouským vojskem byly obsazeny; zároveň se v konvenci určuje spůsob, jakým proveden býti má odstavec Berlínské smlouvy stran udržování obsádek rakouských v sandžaku Novopazarském. Spůsob správy rakouské v Bosně a Hercegovině, dále pak nastávající pochod rakouských pluků do nehostinných, divokými Albánčíky obydlených sluji Novopazarska — to bude tvořiti druhou kapitolu v dějinách zahájené „východní politiky“ rakouské. Kdož by pochyboval, že brzy po tom nastane kapitola třetí, snad závěrečná, kde konflikt dospěje k rozřešení, kde símě prvních dvou období uzraje v ovoce?

Jaroslav Čermák.

Životopis a rozbor esthetický.

Podává

dr. Miroslav Tyrš.

III.*)

Shlížímeli v onen nepřetržitý, nedohledný proud, jenž dějinami umění se nazývá, probírámeli se nesčetnými téměř životopisy umělců samých, jaká to nepřehledná rozmanitost u vývoji jejich!

A přece se veškero umění povždy jen dvěma cestami bráti mohlo a v každé chvíli, v každém jednotlivém případě jednou z nich se bralo: umělec buď napodoboval buď tvořil. On nápodoboval jednoduše — neb aspoň nápodobiti se snažil — buď skutečnost a přírodu, buď umění jiné, zašlé neb cizí; on tvořil, podávaje nám věci ne prostě tak, jak jsou, nýbrž tak, jak v duchu jeho se uspořádaly a obrážely, jak jeho fantasie je viděla neb pozměnila.

Nápodobujeli umělec, pak bude umění jeho dle toho právě, co on nápodobiti si umínil, buď naturalistické, buď konvencionelní neb importované; tvořili sám, pak bude ovšem též on jako každý vrstevník jeho závislým na vlivu zevního okolí názorného, kteréž jej obklopuje, na vlivu ideí dobou a národem vládnoucích a konečně na zvláštní přirozené individualitě osobní a rovněž i kmenové, která též v něm nutně výrazu svého dochází.

První neb druhý z těchto vlivů, vliv světa zevního neb nitřního, může při umělci převládati; výtvory jeho budou dle toho realistické neb idealistické, povždy s onou zvláštní barvitostí, které vliv třetí, zvláštnost kmenová a osobní, jim dodává; na každý spůsob však budou díla, bude umění jeho proti umění jinému samostatné a individuální v užším a širším srozumu slova toho.

Naturalismus není ještě uměním, naprostou importací degeneruje umění, konvencionalismem upadává a odumírá umění. Jen umění pů-

*) Viz Osvětu 1878, čís. 7—10.

vodní ze světa vlastního, ze samostatné individuálnosti umělecké vzešlé jest pravým živým uměním.

Individuálnost umělcova jeví se již ve volbě látky a ve spůsobu, kterak s ní nakládá; je zřejma z toho, které části on ve výtvoru svém podřizuje a které zřejměji vytýká, vystupuje na jevo v disposici a komposici díla, mluví k nám z celého spůsobu pojímání a vylíčení předmětů znázorněných. A tím vším zase souvisí umělecká individuálnost s povšechnou, lidskou individuálností umělce vůbec, jsouc toliko jednou, ač vynikající stránkou její. Právem tedy po celé osobnosti umělcově se ptáme, jestliže tvoření a výtvory jeho všestranně pochopiti se snažíme.

Co všeobecně platí, má jen tím větší platnost v případě našem. Zvláštnost poměrů, za nichž Čermák vzrostl, se vyvinul a dospěl, novost předmětů a původnost směru, především pak úplná upřímnost umění jeho, jež ani stín líčenosti na sobě nestrpělo, toť je řada vlastností, které nás naléhavě vyzývaly, abychom se s celou bytostí jeho blíže seznámili. S tohoto hlediště a v ustavičné souvislosti s uměleckou produkcí vylíčili jsme život Čermákův, obraz umělce a člověka zároveň podávajíce. Avšak právě proto musili jsme vynechati vše, v čem ony vztahy aspoň na první pohled méně zřetelně se obrážejí, rovněž pak vše, co by onen postup vypravování bylo zdržovalo: zevní zjev, menší a různé ty tahy v povaze každého člověka, jímž v pořadě časovém místo přesně se vytknouti nedá.

Co zde dodáváme, jsou tedy ovšem jen pouhá parerga a paralipomena ve srozumu zcela doslovném, nemající z části váhy rysů charakteristických a událostí v části životopisné rozvedených; avšak co dotvrzení, co doplňky jejich mají zde přece své místo, snad i zajímavost svou, a biograf nemá práva jich mlčením pomíjeti. —

Již zevní zjev Čermákův byl poutavý, distinguovaný v nejlepším srozumu slova toho. Kdo jej kdy uzřel, nezapomněl nikdy více té ušlechtilé produševněné tváře, té statné mužné postavy, kteréž i lehké ono vlečení pravé nohy, jež po nemoci mu zbylo, zvláštního rázu dodávalo. „Le beau Čermák“ — toto příjmí, jehož se mu v Bruselu a v Paříži dostalo, vztahovalo se zajisté k celé osobnosti jeho, k osobnosti zvláště za mladších let umělcových, mezi tisíci každému nápadně vynikající krásou, duchem, řekli bychom rytířským vzezřením svým. Oko nespouštělo se toho jasného, v pravdě uměleckého čela, nad obočím mocně vyklenutého týmž spůsobem, jak na podobiznách toliko vynikajících malířů je spatřujeme, nespustilo se této oblé ušlechtilé tváře, s tou pletí krásně hnědou a obdivuhodně stejnou a čistou, s tím nosem mírně ohnutým, s tím pevným, klidným a přece svítivým hnědým okem, jež patřivě a zkoumavě na zřejmé podstati světa spočívalo. Rty jeho spíše tenké a pevně uzavřené svědčily určitě o podřízenosti nižších stránek lidských, o duchu v sobě uzavřeném a prázdná slova odmítajícím. Tmavohnědé jen lehce zakadeřené vlasy, vous plný téměř černý tolikéž kadeřavý vroubily tuto tvář nanejvýš intelligentní, významnou, skrz naskrze českou, a při tom zpřímenou a svobodnou, beze všeliké stopy onoho zvláštního příznaku nesmělosti a nevolnosti, jejž dvěstěleté vědomí poroby a neuznanosti uprostřed společnosti cizí a vládnoucí tak

mnohým obličejům, zejmena oné doby vtisklo. Byloli v obličeji Čermákově cosi aristokratického, jak mnozí tehdáž tvrdili, pak nepřipomínal než typ českého šlechtice z nejvyššího květu českého života, kde český duch a česká síla po světě slynuly. Neboť celý zjev Čermákův byl naskrze důstojný ba bohatýrský. Postava jeho nepřesahovala sice výšky prostřední, avšak široká ramena a mohutná prsa, vznosité těla držení dodávaly jí vzezření velice statného ba imponujícího. Ty athleticky vyvinuté páže byly by každým mečem hravě vládly, ty ruce útvaru krásného nebyly přece v ničem zženštilé, nýbrž plně, pevně a mužně vyvinuté. Hlas Čermákův byl zvučný, pohyby při rozmluvě vážné a sporé, celé chování jeho bylo chování muže, který cele v sobě spočívá, jenž úsudek svůj o sobě a o jiných si ustálil, který se nepřepíná, avšak také sobě nezadá. — V letech pozdějších, ze kterých též podobizna Čermákova pochází, zmírnila se jeho tvář, a výraz dobroty čím dále tím více po ní se rozestíral.*) — —

Jsouť jinde umělci, kteří myslí, že by nebyli umělci, kdy by zevně spořádaným lidem se podobali, kdy by někdy též o bělost svého prádla a o slušnost svého obleku dbali, kdy by jiný než rozmačkaný, nepochopitelně široký klobouk na úzkou bledou hlavu svoji posadili, kdy by k lidem dle obyčejných zákonů zdvořilosti se chovali, kdy by jiným dopisy na řádném listovním papíru psali, kdy by věčně roztržitými býti se netvářili, kdy by knihu vážnějšího obsahu do rukou vzali, kdy by před obrazem aneb před sochou v duchaplnou posituru se neuvrhli, kdy by k urovnanosti celého bytí a žití svého přihlíželi. K takovýmto pseudogenialitám nenáležel arciť Jaroslav Čermák, také neměl ve Francii před sebou podobných vzorů zásadně nevykartáčovaných a rozčepýřených. Úprava zevnějšku jeho byla vždy jednoduše elegantní, nikdy excentrická, jen na letní samotě své nosíval malebný a zároveň praktický šat námořnický. — Poměry jeho byly vždy přesně spořádané. „Člověk vyšší," pravý Stendhal, „má se vynasnažiti, by tolik si opatřil, aby na nikom naprosto závislým nebyl. Avšak když cíle toho došel, pak jest opovržení hoden, když čas svůj ztrácí, aby poměry své nad to povznesl. O potřebné se snažiti, o přebytek nedbati, toť pravidlo, jež zachovává duch moudrý a povznešený." Jednání Čermákovo bylo se zásadou touto souhlasné. Nechtěl nikdy do nesnází přijíti, nechtěl co umělec býti odvislým od modních choutek dne a lidí nesoudných. Že nebyl člověkem zcela nezámožným, když zemřel, je vůbec známo. V tom však je omyl, když se myslí, že původní jmění jeho bylo veliké, a že výnos práce mu mohl býti záležitostí zcela vedlejší a lhostejnou. Tak věci nikterak se neměly. Rodina Čermákova byla sice zejmena ze strany matky umělcovy zámožná, avšak byla také dosti četná, a podíl, který na každé z pěti dětí připadl, nemohl se nazvati jměním dostatečným. Vedení domu v rozměrech tak rozsáhlých bylo věcí nákladnou, při vychování dětí ničím se nešetřilo, zejmena studie mladého Jaroslava v Bruselu a v Paříži vymáhaly neobyčejného nákladu. Podíl, kterého se mu osobně dostalo, nebyl tedy velký a nevzrostl právě dlouhými a nákladnými

*) Když Čermák naposled do Prahy zavítal, bylo vzezření jeho ovšem tak nepříznivě pozměněné, že zkušené oko lékařské dr. Jiruše velice nad tím se zarazilo.

cestami studijními, které po zemích slovanských vykonal. Tak byl Čermák konečně jak každý jiný odkázán na výnos práce své. Výnos tento byl ovšem značný, avšak též poměry, kterým z mládí uvykl a v kterých žil, opětovné cesty na Černou Horu a do Italie, vymáhaly při vší střídmosti jeho přec výdajů nikoli nepatrných. Teprvé r. 1876 dospěl k tomu, že svůj vlastní atelier a příbytek si vystavěti mohl a to teprv následkem malého dědictví, které mu tehdáž připadlo. Avšak nevelká stavba tato vyčerpala dosti citelně jeho peněžné prostředky, a obchodní stagnace, jež roku následujícího ve Francii nastala, naléhala také na něj aspoň tím spůsobem, že, jak jsme již vypravovali, donucen byl malovati menší obrazy, „které by se amateurům líbily a snáze prodaly." Ačkoli Čermák rakouským občanem zůstal, neobjednala vláda u něho pro sbírku Belvederskou ani jediného obrazu, a žádný český velmož nežádal ho za výtvor ducha i rukou jeho. *Lomnický* byl, jak víme, přec jen dílo rozměrů nepatrných a z doby mladistvé. „Jak, naši kavalíři, kupují oni snad některá díla umělecká ve vlastní zemi?" tak ptal se Čermák poněkud roztrpčen v jednom z listů svých. „Sluší se přiznati, že šlechta uherská se jinak chová, neboť Munkaczy a Zichy jsou v pravém smyslu slova zasypány objednávkami od krajanů svých." Avšak, což náleží jedině šlechtě podobná čestná povinnost? Jsme přesvědčeni, že by Čermák byl ještě výše tíhnul a ještě výše dospěl, kdy by častěji na úlohách velkých byl síly své zkoušeti mohl, kdy by byl věděl, že pracuje na dílech z domova jednaných a k ozdobě jeho určených. Kterak byl potěšen, když na sklonku života jeho konečně Praha naň si vzpomněla. „To si zamaluju," pravil radostně ke Škorpilovi, který ho právě byl navštívil. „Nebude to tenkráte obrázek malý, všem osobám dám přirozenou velikost a vím, že pro domov svůj, že pro Prahu maluju." Tentýž pocit ho vedl, když konkursu na národní divadlo se zúčastniti chtěl. My však naň zapomněli, ani plány konkursní mu zaslány nebyly! Nevíme, kterou část práce on si obrati hodlal; že však jeho jmeno tam zcela scházeti bude a scházeti nemusilo, jest a zůstane vždy myšlenkou zcela zvláštním spůsobem trapnou. Což předpokládalo se na místech v té věci rozhodných, že Čermákovi na tom nezáleží, že o nás nedbá, jelikož v cizině k slávě se dostal, v důstatku žil? A přec on o pevném, českém smýšlení svém podal dosti důkazů zřejmých, a mohlo se o nich věděti, kdy by se o nich bylo věděti chtělo. Pravda jest, že jsme oň vůbec nedbali, pokud žil, spokojeni jsouce, že „nás v Paříži tak čestně representuje." — Zde narážíme na náhled, žel i jinak dosti obecný. O všechen povznešenější život národa svého nedbati, jest ovšem tupost politování hodná, avšak literaturu vědeckou a krásnou, umění výtvarné a hudební jen proto jaksi ceniti, abychom na cosi podobného také před cizinou ukazovati mohli, toť stanovisko všechnu vyšší duševní produkci ještě více snižující. A tolik je rovněž jisto: Jen úsměchu dostane se před zrakem soudným těm, kteří domácí výtvory sotva dle jmena znají a přece z domnělé výše povrchní vzdělanosti své jaksi útrpně neb pohrdlivě na ně shlížejí, avšak v posměch vydáváme všichni soudnost svou vlastní, když jen to u nás platí, co za hranicemi schválení došlo a s dobrým zdáním ciziny k nám se vrátilo. — —

Poukázali jsme již v části životopisné k oné společnosti v nejlepším srozumu slova elitní a všechny téměř obory lidského vědění a snažení representující, jež v rodině Čermákově k volnému vyměnování myšlenek pravidlem se scházívala. — Nižádný člověk vážně myslící nezatouží zajisté u nás po tom, co se obyčejně též salonním životem nazývá, ani nehledě k otázce, zdali by instituce podobná na naší půdě národní prospívala. Na žádný způsob nestali bychom se jí ani lepšími ani moudřejšími, nedošli bychom ani o krok dříve podstatných cílů svých. A jeli poněkud větší zevní brus života toho líc, nezapomeňmež na rub jeho o mnoho vážnější. Na této půdě vzrostly a jen na ní vzrůsti mohly všechny ty neplechy, jež novější literatura francouzská a najmě dramatická nám co den předvádí. Avšak cosi podobného jako druhdy v domě Čermákově a možnoli ještě na základech širších bylo by zajisté i nyní duševnímu životu našemu velice na prospěch; toporná jednostrannost, která k ničemu nepřihlíží, ničehož nezná, co úzké meze odboru přesahuje, jest u nás více než jinde vadou až příliš zobecnělou. Jsou lidé, kteří si na tom zakládají, že nevědí nic než to, z čeho právě žijou, a přec je v tolikerých případech pravdou, co Lichtenberg již vytknul, „že ten, kdo jen jedné věci rozumí, také té řádně nerozumí.“ Ve společnosti podobné a všestranné seznal a cítil by každý živěji nedostatky obmezenosti své, duševní život každého účastníka by se ve prospěch celku národního i rozšířil i povznesl. — Co zbývá na nejednom umělci moderním, když štětec neb dláto stranou položí? Člověk nevědomý, zanedbaný někdy v té míře, že pro samou nevědomost vlastní nevědomostí svou se pyšní, člověk, který neví, co s prázdnou chvílí svou počíti, jenž právě tím začasté zábavám nejnižšího druhu propadává, v nich ducha svého ztupí a pracovní sílu svou napolo ničí. A výtvarný umělec má tak mnoho prázdných chvil, jakmile v zimě soumrak se blíží, jakmile nálady ke tvoření nutné se nedostává!

Nemusíme dokládati, že Čermák k podobné třídě umělců nenáležel. On byl netoliko již z let mladistvých mnohostranně a jemně vzdělaný duch, on po celý život svůj vědomosti své bedlivě rozšiřoval; i zábavy jeho v souhlase s tím byly způsobu ušlechtilého a prospěšného. On bral živý podíl v pokroku společnosti lidské a ve všech velkých vymoženostech vědy a ducha moderního, on sledoval s napjatým interesem průběh politický. Základní nálada jeho byla, jak snad u všech duchů hlubších, spíše dumná než bodrá, avšak nikdy neztratil důvěry v pokrok lidstva, vždy doufal v dobrý osud člověčenstva. Bylť hlavou naskrze jasnou, nepředpojatou, i důvodům protivníka povždy přístupnou. — Za to ovšem též žádná autorita neb veličina modní mu neimponovala. Duchem neobyčejně bystrým vycítil on ihned, kde náhledům věcného podkladu se nedostává. Co člověk zcela mladý poznal rychle nedostatky způsobu Gallaitova a Belgičanů vůbec, aniž by skutečně přednosti jejich byl podceňoval; ze skvělých stránek francouzského umění rozvážně těžil, aniž by na okamžik v časté převrácenosti jeho byl upadával. Prázdnost a zvrácenost modních směrů literárních, zejmena mladším Dumasem zahájených, poznal ihned a s ošklivostí od nich se odvracel. Klasickou literaturu velkých národů znal a miloval, o zdravém smyslu jeho svědčí nejvýmluvněji okolnost ta, že on, muž nálady na-

skrze vážné, ze všech spisovatelů francouzských Moliéra nejvýše stavěl, ba téměř zbožňoval. Uměl česky, francouzsky, německy, srbsky; anglicky a vlasky nemluvil plynně. Dlouhým pobytem v Paříži stala se mu ovšem frančina nejběžnější, vždy však pokládal češtinu, kteréž za útlejšího mládí svého výhradně užíval, za řeč svou mateřskou; němčiny nemiloval, Němců čím dále tím více nenáviděl. Co pravý Čech miloval hudbu, a jeho láska k ní, v souhlase s celou povahou jeho, nebyla povrchní nýbrž opravdová a hluboká. Byl netoliko praktický hudebník s piánem a harmoniem v Paříži nerozlučný, byl též v theorii hudby zcela zdomácnělý a věnoval jí zvláštní studium. Hudba klasická zejmena též starší vlaská: Palestrina, Pergolese, staré skladby nábožcnské vůbec na jedné straně, na druhé pak prostá píseň národní stály mu nejblíže. Symfonie Beethovenovy znal namnoze nazpaměť. Avšak též novější snahy o hudbu expressivní živě oceňoval. S Richardem Wagnerem byl osobně znám a s principiemi jeho vřele souhlasil, ač všechny theoretické výstřednosti jeho snad neschvaloval. Též některé z věcí Chopinových, najmě jeho pochod smuteční hrával se zálibou. Z moderních Francouzů byl mu, pokud víme, Gounod nejvíce sympatický.

Nikdo z účastníků nezapomněl zajisté na zvláštní ony večery v Paříži u Čermáka strávené, zejmena v té době, když Benátský vyhnanec Luigi Archinti, malíř a kritik umělecký a druhdy bojovník proti vládě rakouské, když Soběslav Pinkas, který po krvavých událostech svatodušních u vyšetřováni vzat, právnických studií se vzdal, ve Mnichově a později v Paříži co umělec se usídlil, když Jan Dargent, známý tvůrce fantastických komposicí dle pověstí bretonských a vášnivý vlastenec bretonský a j. u něho se scházívali, když Čermák vážné skladby vlaské na harmoniu hrával, když s myslí roznícenou a zvučným svým hlasem české písně zpíval, když Dargent s rovným zápalem na český zpěv bretonským odvětil a Archinti s krásným měkkým nápěvem vlaským k nim se přidružil. Byl to pak závod zvláštního druhu, v němž písně národní střídavě zaznívaly; a každý z účastníků se srdcem pohnutým zpomínal na vzdálenou svou vlast, jednotou nálady tloukla vřeleji vedle sebe všechna ta srdce přátelská. Kéž dostane se všem umělcům našim v cizině prodlévajícím podobných chvílí posvátných! —

Čím blíže někdo Čermáka seznal, tím více shledal, že duševní obzor jeho byl široký. Dodámeli ke všemu, že nejen za mládí svého, nýbrž i později modeloval, že ještě po smrti jeho velmi zajímavá práce plastická se našla, kteráž jezdce dívku unášejícího představuje, vysvítá z toho zároveň, žeť on podobně jak velcí mistři italští, s kterými při všech zevních rozdílech tak mnoho vnitřní příbuznosti jevil, všechna téměř umění znal a pěstoval.

Ještě v jednom ohledu byl jako člověk z velké doby renaissance života a umění. Všestrannost velkého vývoje, která již Řecku heslem a cílem byla, stala se i tehdáž ideálem snažení. Božské ústrojí těla nemělo jednostranně zanedbáno býti; síla a zdatnost mužná byla podobně jak vzdělání duševní nezbytnou vlastností člověka dokonalého. — Železnou vytrvalostí svou přemohl Čermák chorobu, která by každého jiného snad navždy málomocným byla učinila; a cvičení tělesná, kterým za úspěch svůj děkoval, u něho až na poslední dobu života —

kde nárazem trpkých událostí je, žel, dlouho zanedbal — nevymizela z denního pořádku. Byl šermíř pevný a téměř náruživý, střelec výtečný. Těžká závaží železná, nářadí tělocvičné nescházelo nikdy v bytu jeho. Kdo blíže s ním znám byl, uvykl tomu znenáhla, že Čermák uprostřed hovoru jakés silácké cvičení vykonal aneb napolo v myšlenkách přetěžké břemeno kovové hravě vzepřel, aniž konversaci přerušil nebo práci před tím ukončil. Následkem namáhání a cviku neustálého bylo tělo jeho krásně a mocné vyvinuto: najmě paže jeho dospěla k dokonalosti athletické. Kladl váhu na neobyčejnou sílu svou, ba byl žárliv na každého, kdo by se mu v tom ohledu byl vyrovnati chtěl. — Vynikající lidé jsou začasté ve vedlejších svých stránkách nejvíce citlivi. Praví se, že slavný Ingres výtky dílům jeho učiněné klidně snesl, avšak nešťasten byl, když někdo jeho hru na housle nechválil; jisto jest, že by každý Čermáka byl mnohem více urazil, kdy by třebas jen mimochodem byl o sobě tvrdil, že má paže silnější, než kdy by kterýkoli obraz jeho byl před ním zkritisoval.

Jako každý člověk bujné přesily vyhledával Čermák najmě za mladších let rád i nebezpečí, aby sílu a neohroženost svou v ní zkoušel. Za poměrů spořádaných jak nyní jsou, není to ovšem věcí tak snadnou jako za časů renaissančních, kde bezpečnost osobní namnoze ještě na vlastním meči závisela, kde umělci a žactvo jejich proti soupeřům neb utrhačům svým nejen slovy, nýbrž dle okolností i kordem a dýkou se bránili.

Kdo s nebezpečím rád si pohrává a v dalné kraje cestovati nechce, tomu zbývá za našich dob téměř jen moře, jež Čermák i jinak náruživě miloval, jehož vzduch mu lahodil a nad jiné svědčil. Víme, že Čermák ze všech příčin těchto letní měsíce své v Roscoffu u Morlaix trávil, kde svou „rybářskou chaloupku“ a zároveň malý atelier si byl vystavěl. Tam nořil se co den u vlny mořské, až pozdě do noci na člunu svém se projížděl, někdy i známé své až do Anglie přeplavil. Pro různé potřeby a různé počasí stály tři lodi na břehu pohotové, veslové a plachtové; slunce i bouře nacházely ho na moři, byltě veslař, plavec a k tomu i střelec znamenitý. Jak ozdoby černohorské a hercegovské umělou rukou sám z kovu vytepal, kdykoli se mu jich nedostávalo, tak do výtečné pušky své zhotovoval sám náboje, vše, i míra prachu měla býti exaktní, aby koule za plachým vodním ptactvem poslaná neminula se cíle svého. I to je pro Čermáka bez odporu charakteristické. Nekonal nic povrchně. Též z lodnictví složil zkoušku a obdržel diplom co kapitán, diplom, v němž vysvědčeno, že je s to velký koráb mořský říditi a komandovat. A diplom tento byl záhy zvláštním spůsobem ve výhni skutečnosti skoumán a potvrzen. Stalo se, že Čermák, jenž zejmena za mládí svého neobyčejné věci miloval, výpravy podloudníků námořních se súčastnil. Nastalať jedna z oněch hrozných bouří equinoctiálních, jež v jisté době plavbu mezi pevninou a Anglií tak nebezpečnou činí. Kapitán, kormidelník, největší část mužstva majíce vše za ztraceno se opili. Tu Čermák nezbytí vida sám velení a řízení lodi se ujal. Uprostřed líté bouře, jež korábem jak hračkou zmítala, uprostřed vln, jež přes palubu se valily, setrval u kormidla, až za dne loď k Temži zahnána byla. Unavení jeho bylo tak veliké,

že 24 hodin po sobě v Londýně spal. Tak zachránil Čermák sobě i jiným život tím, že všemu, co konal, též dokonale rozuměl.

Že též co umělec ve všech podstatných věcech byl nad míru exaktní a svědomitý, aniž by tím do malichernosti upadával, o tom jediný pohled na díla jeho nás poučuje. Nejen že znal a studoval veškery prostředky v užším smyslu malebné, též vědecká část umění byla mu, jak málo jiným, běžná a naskrz povědomá. Perspektivu a najmě anatomii ovládal úplně; jeho znalost kostry a svalstva byla tak podrobná, že nejednou i lékaře překvapovala. Studium přírody a skutečnosti kladl nade vše, čím dále tím více mu bylo proti mysli, aby něco bez kontroly modelu maloval.

Ne snad jako by umělecká paměť jeho byla vadná bývala. Bez této vlastnosti není vůbec vynikajícího umělce. „Nejsteli s to, učiniti sobě náčrtek člověka, který se z okna vrhá, v tom čase, jehož on potřebuje, aby ze čtvrtého poschodí na zem spadl: nemůžete nikdy vytvořit obraz veliký“ — tak naznačil Delacroix svým způsobem nezbytnost fantasie reproduktivni. Čermák ji nikdy na odiv nestavěl, jestiť pro něj charakteristické, že ani na zpitvoření jiných jí neužil; nikdo, jenž ho znal, nepamatuje se snad na jediný karikovaný obličej, jejž by byl nakreslil. Přece však byla formová pamět jeho znamenitá. Jen jeden známý případ zde připomenut budiž. Každý se pamatuje na děsnou povodeň, jež r. 1872 valnou část českých krajů zhubila. Povždy se našli lidé, již podobných velkých pohrom elementárních způsobem podvodným využitkovati se vynasnažili. Tak stalo se i tentokráte v Paříži. Našel se dobrodinec, který se našich poškozených rodáků tam ujal a o své újmě soukromou sbírku pro ně zařídil. Jeden z prvních, ku kterým došel, byl ovšem Čermák. Slavný umělec přispěl arciť, jako vždy v případech podobných, avšak když věc se podezřelou stala, když jiní členové české Besedy jej na ni upozornili, připadl na zvláštní prostředek, aby šejdíř odkryt a postižen býti mohl. Ač zatím čas uběhl, ač ho jen velmi zběžně byl viděl a zvláště si ho nepovšiml, namaloval přece z paměti podobiznu jeho a poslal obraz ten do všech mu známých cizinských spolků v Paříži, aby se objevilo, zda originál její nikomu v nich blíže povědom není. A podoba byla — i beze všech sessí — tak dokonalá, že ve spolku uherském ihned drahého krajana svého Ludvíka Grimma poznali a o zatčení jeho se postarati mohli. Jiný méně zaručený případ zde mlčením pomíjíme. — Nedivíme se pak oné překvapující věrnosti, s kterou Čermák typy Černohorské pojal a zachovati dovedl. Jestliže Horace Vernet o sobě pravil, že se v orientu za několik týdnů více naučil než v Římě za celých sedm let, které tam strávil, mohl Čermák cosi podobného o jihoslovanských studiích svých říci. Že proto naturalistou nebyl, že také anatomické vědomosti své na odiv nestavěl, nemusíme tu zvláště dokládat. — Jakkoli ještě více paměti a smyslu pro barvu nežli pro formu měl, nepostavil ji přec nikdy okázale v popředí: „Je Čermák koloristou aneb jím není?“ Tak ptal se jednou jeden z vynikajících kritiků francouských, a otázka ta je charakteristická pro onu rovnováhu, po které Čermák ve všem konání svém se snažil, pro onu skutečnou noblesu, s kterouž nic na odiv nestavěl, pro onu objektivnost, s nížto věc samu vždy v přední řadě na zřeteli

měl. Z této svědomitosti, z tohoto nedostatku vší výstřednosti se zároveň vysvětluje, že poměr Čermákův ku kritice byl vždy velice příznivý. Jen nejkrajnější levice naturalistů mu za zlé brala, že stylisuje, „qu'il pose," jak jiní zase říkali, a z druhé strany opět akademismus a konvencionalismus mu někdy vytýkal, že pojímá Černohorce co Černohorce a ne na spůsob řeckých heroů. V širších kruzích uměleckých vzbudila výtka ta ovšem jen náramnou veselost. Jedno s druhým pak svědčí nejzřetelněji o tom, že Čermák po pravé cestě kráčel, že nebyl ani prostým opakovatelem přírody ani nápodobitelem směrů zašlých a cizích, nýbrž individualitou zvláštní, umělcem skrz naskrz samostatným, tvůrčím a původním. Nikdy však Čermák v ničem se nepřepínal; jak sobě nikdy nezadal, tak se též nevynášel. Pakli přece o *Raněném Černohorci* prohodil, „že doufá, že jakousi sensaci udělá, a že co premie Besedě prospěje," a že „trochu posečkati mohou, ant často takových premií nedostanou," souhlasí to s přesvědčením v části životopisné vysloveným, že obrazu tomu přední místo mezi výtvory Čermákovými náleží.

Objektivnost a zváženost umělecké povahy Čermákovy zračila se též v úsudcích jeho o umění starém a novějším. Mistrů nizozemských a italských, každého v jeho době a na místě jemu zvláštním sobě vážil, aniž by je však co vzory své byl považoval. Z mistrů francouzských necenil jen těch, kteří mu jak Robert Fleury nitřně příbuzni byli. Stejně upřímně obdivoval se tomu, co se Courbetovi na obrazích jeho skutečně zdařilo, jak stylisovaným výtvorům Ingresovým, jež přece na pólu zcela protivném ležely. Kresbu a modelaci zejmena na proslulém „prameni" mistra Montaubanského vynášel vysoce, neméně však se kochal v oné magičnosti světla a barvy, kterou Decamps svět umělecký překvapil. Eugène Delacroix náležel mezi ty, které v umění francouzském nejvýše kladl, ač bouřnost, věčná napjatost a vzrušenost tohoto vášnivého genia pravým opakem základní nálady Čermákovy byla; v klidných výtvorech Robertových uznával sice též stránky vynikající, avšak chladnost koncepce, dělanost komposice, tvrdost a suchost celého provedení odpuzovaly ho od většiny jeho děl. Výše než Delaroche stáli mu Ingres a Delacroix; ačkoli směr obou od jeho směru vlastního se mnohem více lišil, cítil živě, že i vrstevníci i cizina Delaroche přeceňovali, pokud jej nad oba tyto mistry stavěli, jimž ani živostí fantasie ani naivní hloubkou nálady ani technickými schopnostmi se nevyrovnal. Že bujný, smělý, křepý realista Géricault Čermákovi naskrze sympathickým byl, kdežto slabovitý, sentimentální, strojený, nemužný, napolo francouzský, napolo německý Ary Scheffer se mu do duše protivným státi musil, pochopíme zajisté, aniž bychom to Čermákovi ve zlé vykládali neb objektivní spravedlivost jeho pro to v pochybnost brali. Souviselať ona hluboce s plnou duševní samostatností s naprostou původností umělecké individuality jeho, která se nikomu nepodrobila, ničím zmýliti se nedala. Uprostřed víru světového města, v kterém žil, uprostřed vlivů a směrů různých, mocných a svůdných zároveň, zůstal on svým v ušlechtilosti, čistotě, mužnosti a opravdovosti svého umění. —

„The one prudence in life is concentration, the one evil is dissipation" — jedna je moudrost v životě: soustředěnost, jedno zlo: rozptýlenost. Myslíme skoro, že Čermák tento výrok filosofa amerického

znal, na každý spůsob dle slov těchto se spravoval. Bez soustředění sil na předmět, o nějž běží, nevznikají v nižádném oboru výtvory znamenité, nesplní se nižádný vyšší úkol životní. V sobě se uzavřít, v předmět svůj se ponořit, všechno vytržení z práce své co možná zamezit, toť náleželo k zásadním pravidlům Čermákovým. Myšlenky a návrhy k dílům svým dlouho v hlavě nosíval, často uzrály v ní tak, že obraz ihned beze skizze na plátno uvrhl. Uvážil v duchu zrale předmět svůj a nekladl pak velkou váhu na průpravy, jež obyčejně za nezbytné se považují. Kde se bez nich přec obejíti nemohl, stačívala mu malá skizze barevná. Též k provedení obrazu samého postačovaly mu přípravy nepatrné. Načrtnul obrysy předmětů úhlem na plátno a po té hnědým tónem je upevniv a lehce vymodelovav, pouštěl se pravidlem ihned do celistvého provedení obrazu. Maloval v tom srozumu prima v barvě a v tónu; na suché ploše pak dle potřeby ledacos opravil a sem tam i pozměnil; celkem však zůstalo dílo, jak bylo, jak v duchu jeho před provedením se ustálilo. Každý ví, že jen dokonalý umělec na podobný procédé se odvážiti může. V práci svou se pohroužil tak, že po dlouhou dobu neustal; byl všecek při ní, nerad přijímal pak návštěvy, zejmena zbytečné, a pokud maloval, nerad hovořil. Mnohý, jenž v takovou dobu ho vyhledal, pokládal jej za málo zdvořilého ba za pyšného.

Současně s tím vším mají též postavy jeho, zejmena černohorské, tentýž ráz uzavřenosti, a to právem. Tajemná páska nitřní příbuznosti pojila i v tomto vzhledě umělce k těm, jež zobrazoval. Každá téměř z postav těch je v sobě ukončená, samostatná, celistvá a — při všem nitřním vztahu svém — vyjadřuje téměř každá též o sobě myšlenku plnou a podstatnou. Tato samostatnost však nemá nikde nepravý nádech skulpturální, ač Čermák umění sochařské oceniti dovedl, ba z části také pěstoval. I v tom vzhledě činí Čermák dojem osobnosti soustředěně založené, že, pokud maloval, byl naskrz malířem, že malebně a jenom malebně pak cítil, myslil, pojímal a tvořil, že nikdy přes meze umění svého do říší cizích nezabíhal. Již ve volbě předmětu a ještě více v koncepci jeho byl všecek malířem; nikdy nezvolil látku, jíž prostředky umění svého dokonale podati nemohl; jeho pojímání nebylo nikdy v základech svých ani „básnické“ ani „hudební,“ ač poesii a najmě hudbu mnohem lépe než většina moderních umělců znal; on neměl potřebí, aby nedostatek předností čistě malebných leskem odjinud vypůjčeným zakryl, myšlenky jinde vypůjčené do výtvorů svých „vnesl.“ On ponechával dílu, aby samo sebou působilo, a dojmů cizokrajných nikomu nevnucoval. I v tom byl Čermák individualitou celou a uzavřenou, i v tom byl opět starým mistrům podoben, že jiné snahy neměl, než aby věc všemi prostředky svého umění dokonale podal a vylíčil. —

O povaze podobné zajisté každý bez překvapení uslyší, že nebyla společenskou v běžném srozumu slova toho. Vyvíjelať se tímto směrem již za dob zcela mladistvých. Dlouhá nemoc, odloučenost od her a zábav druhů věkem mu rovných zvykala již mladého Čermáka samotě, uzavřenosti, životu vnitřnímu, sesílila tuto stránku zvláštní, aniž by ji byla snad jedině vytvořila; bylť to jeden ze základních rysů celé povahy jeho. Jak každý člověk uvnitř bohatý snesl, ba miloval téměř samotu;

svou radost a ještě více svůj žal dovedl nésti sám. Prázdných zábav, rozmluv bezobsažných nemiloval, běžný ten život salonní mu zůstal v Paříži samé vždy nitřně cizím a naskrze nesympatickým. Obvyklá soirée umělecká u Goupila a později u Dubuffea, jenž vynikající malíře a sochaře v Paříži bydlící u sebe shromažďoval, toť byly jediné téměř schůze společenské, kterých se súčastňoval. Ve společnosti cizejší dlel často jako zkamenělý, aneb upíral na jednotlivce svůj zrak způsobem skoro fascinujícím. Nebylť každému ihned přístupný, k lidem neznámým bylo chování jeho nápadné zdrženlivé. Tak často nečinil na první pohled dojem příznivý. I v kruhu užším sedával někdy dlouho němý a zamyšlený, pak pojednou když padlo slovo, které ho povzbudilo, by v rozmluvu se vmísil, náhle se rozproudil, tvář jeho oživla a duchem zářila, vše, co pak mluvil a vypravoval, bylo nesmírně zajímavé a poutavé, o bystrém pozorování, o původnosti myšlenkové, o volném a širém rozhledu duševním svědčící. —

Pochopíme, že mnohý, kdo Čermáka blíže neznal, pro nesnadnou přístupnost a přirozenou zdrženlivost jeho i za aristokrata jej pokládal. Nikdy však povrchní a zevní pohled více nemýlil. Čermák nestavíval ovšem každému přesvědčení svá hned okázale na odiv; byl však demokratem upřímným, mužem bez fráse svobodomyslným. Rok čtyřicátý osmý učinil na něj dojem hluboký, v Belgii našel podobné rozpoložení, podobné nadšení pro svobodu, ve Francii lnul k republice s láskou uvědomělou a upřímnou. V Roscoffu a v okolí snažil se všemožně, aby mezi rolníky a měšťany smýšlení republikánské rozšířil a upevnil. „Daří se mi,“ tak psal o propagandě své a žertovně doložil: „Mám štěstí, vždyť všichni prodávají své plody a výrobky zrovna tak dobře jak za časů císařství.“ On však již za dob dřívějších sloužil svým způsobem myšlence svobody. Se světem imperialistickým neměl styků nižádných, za to však generál Charlesmagne, příbuzný a přívrženec Thiersův, a Javal, jeden z těch pěti osamělých oposičníků parlamentárních a nesmiřitelných odpůrců Napoleonových byli s ním úzce spřáteleni. Čermák pak možných následků nedbaje ve výtečné lodce své nejednou na ostrov Jersey přeplul, kde Victor Hugo u vyhnanství žil. Tam bral tisíce oněch drtivých na nejtenčím papíře vytištěných a těsně stlačených proklamací k sobě, v nichž proslulý vyhnanec roznícené a bouřné proti císařství hřměl. Provolání tato Čermák sám až do středu Paříže na těle svém dopravoval a za Madeleinou v určitou místnost pak odevzdával.

Jeho smýšlení jevilo se již v předmětech, jež sobě k zobrazení zvolil a ve způsobu, kterým je zobrazil. Od *vystěhovalců slovenských* až k *Hercegovině roku 1877* stál on se srdcem svým na straně utlačených, na straně svobody, a listy jeho nám říkají, že tato láska byla živá, vřelá, hluboká. Láska k utiskovaným byla v celé povaze jeho založena. Při všech zvláštnostech svých byl Čermák srdce velmi dobrého. Jak mnohý člověk, který napořád ve svých myšlenkách, ve svém světě uzavřen žije, musil být někdy upozorněn na cizí potřeby, avšak jakmile o nich zvěděl, přispíval a pomáhal všude, kde skutečnou potřebu podpory shledal. Pomocný spolek rakouský, ve kterém on najmě krajanů svých vždy se ujímal, čítal umělce tak zaměstnaného a k práci své lnoucího, vždy k nejhorlivějším výborům svým. Přátelům byl a zůstal

povždy vřele oddán; stálost a věrnost byla mu vlastností vrozenou. Matku, kteréž tolik děkoval, miloval náruživě, i když rozdíl náhledů politických a národních na mnohý jiný poměr k lidem, kteří mu jinak blízci byli, bez vlivu nezůstal.

Jak ve všem stálým a věrným býti se osvědčil, jak při praporu svobody povždy potrval, tak hlásil se i v časech nejtrudnějších vždy stejně a z ř e j m ě k národu, z jehož lůna pocházel. Uvedli jsme k tomu v části životopisné doklady četné a nezvratné. Dodáváme jen, že i v době, kde nerozhodnost jak všeobecná nákaza u nás se rozšířila, Čermák na stanovisku tak rozhodném setrval, že živel německý — k jehož zvláštnostem již náleží, že vše co vyniká, tak rád si osvojuje — nikde a nikdy ni pokusu neučinil, by jmeno jeho pro sebe annektoval. My všichni víme, že to mnoho značí. U obojetníka byl by Belvedere Vídeňský zajisté nejeden velký obraz objednal; u Č e c h a Čermáka, u zjevného člena besedy českomoravské v Paříži, nezamlouvali si ani velmožové čeští, již sídla svá především parohy zdobí, tím méně pak správa obrazárny rakouské děl uměleckých. Toť dosvědčuje, žel, neméně jasně, že Čermák o smýšlení svém nikoho v nejasnosti nenechal. Vždyť byly i látky, kteréž sobě volil, až na nepatrné vyjímky, vesměs české, vesměs slovanské; o hlavních dílech jeho naskrze to platí. Žádný bázlivý ohled na obecenstvo neb slávu povrchní ho v tom nezmýlil. Cítil se býti nejen Čechem vůbec, cítil se i co český umělec. Když Woltmann svůj známý beztaktní útok na umění a umělecké nadání české byl učinil, nezůstal Čermák při tom lhostejným jak jiní, kterým urážka tato v tvář se metala, on byl v hloubi duše sám tím uražen a výrazy, kterých on v spravedlivém hněvu svém užil, nebyly právě hledané.*) Vzkřísení národu českého od lét šedesátých a najmě události důležitější radostně sledoval. Máme zejmena listy z r. 1871 po ruce, ve kterých průběh „vyrovnání" živě stopuje, současně lítost svou nad nevědomostí politiků a žurnálů francouzských pronášeje. Že, ač od místa vzdálen, o zdaru celé akce záhy pochyboval, svědčí zároveň o tom, že též záležitosti politické dobře posuzoval.

Poukázali jsme k tomu, za jakých okolností slovanské uvědomění Čermákovo i vzhledem k umělecké činnosti jeho k platnosti přišlo i dodáváme zde toliko, že bylo též ono velmi živé a rozhodné. Zejmena jižní Slovanstvo miloval vřele i vypravuje se, že byla doba, kde s jedním z českých učenců se tam usídliti chtěl, by společně s ním velké dílo o pozapomenutých krajích těchto podnikl, ku kterémuž on část illustrační poskytnouti hodlal.**) Však pro různé okolnosti nedošlo k tomu, by krásná památná tato část dědin slovanských spůsobem tak skvělým v očích světa ostatního opět obživla.

Avšak zejmena od té doby, kde jih slovanský v rozhodný zápas proti uchvatitelům svým povstal, duch Čermákův vždy zase k němu se

---

*) V listě k p. S. Pinkasovi z doby této.

**) Sr. Memoiren einer Idealistin III. p. 225, 256. Začátek memoirů vyšel francouzsky. Spisovatelka zajímavých pamětí těchto, s níž Čermák osobně se znal, byla vychovatelkou u Hercena. Zda Čermák i s tímto, jakož i s ostatní emigrací ruskou poněkud znám byl, nemohl jsem dosud vypátrati; ač snad některé okolnosti tomu nasvědčují.

vracel. Každý téměř list, jejž za oněch časů psal, vysvědčuje o tom, s jak napnutou, vřelou myslí on hrdinné a závažné hnutí toto sledoval. Kladl na konec všechnu naději v Rusko, ačkoli se přiznával, že by jej větším uspokojením bylo naplňovalo, kdy by se kmen srbský (a bulharský) z vlastních sil byl osvobodil, a co dobrý znatel poměrů připojil, že by to nikterak nebylo nemožno bývalo, kdy by Anglie nebyla Turecko tak všestranně a vydatně podporovala. Byl všecek nešťasten, že větší část republikánů s Gambettou v čele ve své neznalosti poměrů zahraničních zjevně pro Turky se prohlásili, že Rusům vyčítali, že by dříve Polsce svobodu vrátiti měli než k osvobození Srbů a Bulharů přistoupí. Namáhal se, seč byl, aby odpůrce své přesvědčil, aby jim pochopitelno učinil, že by Slované turečtí velmi šťastnými byli, kdy by na místě Poláků se octnuli, vynakládal všechnu výmluvnost svou, i když na konec uznal, že jest těžko vážně diskutovati s politiky, kteří tureckou ústavu do pravdy berou a v sultána konstitučního pevně věří a doufají. — —

Pravili jsme, že umělecké tvoření s celou individuálností umělce hluboce souvisí, že mezi umělcem a člověkem, mezi výtvorem a tvůrcem jsou půtahy nezbytné a podstatné. I to, co jsme zde o povaze a osobnosti Čermákově dodali, jest k tomu dokladem a dotvrzením zajisté zřejmým a nepopíratelným. Mužnost a vážnost, uzavřenost a soustředěnost, samostatnost a opravdovost, důstojný klid i ušlechtilá zvláštnost a původnost, láska k uhněteným a zkráceným, k rodnému světu českému a slovanskému, toť byly základní rysy zjevu a povahy Čermákovy, toť byly zároveň ony významné stránky, kteréž ve všem uměleckém tvoření jeho se obrážely. Čím více jsme jej seznávali, tím více bylo též jasno, čeho jsme se prve mimochodem byli dotkli: Čermák sám měl jakousi nitřní příbuznost s oněmi Husity a Černohorci, jež napořád a výhradně téměř maloval. Měl ji ve vlastnostech svrchu uvedených a shrnutých, měl ji i v tom, že byl jako oni prostým a dobrým, střídmým a silným, stálým a věrným, že miloval vlast a svobodu z mužné duše své.

Takým byl on. Blaze národu, jemuž rodí se četní synové podobní, se stejně vysokými dary ducha a srdce, se stejnou hloubkou snahy, se stejnou všestranností a šířkou obzoru, dělní, neúnavní, nechvástaví, celí a cele svoji, z jedné litiny i naskrze z podstaty jeho a jen co do slávy své — světoví! (Pokračování.)

O původu a podstatě lidské mluvy.

Podává

Josef Černý.

(Dokončení.)

Zcela zvláštní theorii zosnoval L. Geiger (Ursprung und Entwickelung der menschlichen Sprache und Vernunft 1868 a 1872, pak Ursprung der Sprache 1869), popíraje netoliko, že by myšlenky jakýmsi přirozeným nátlakem zvuky ze sebe vypuzovaly, jak tomu chtějí nativisté, nýbrž i že účel sdělovací původně zvuky ve znamení výrazná

rozmanité utvářel, tedy asi podle předmětů, jež označiti se měly, patvořoval, jak opět empiristé obyčejně učí. Jediný prostředek, který prý účelu sdělovacímu sloužil, jest dle Geigera skládání. Skládáním kořenů povstaly tvary ohýbané a odvozené všeho druhu. Kořeny pak samy své různé podoby nenabyly vzhledem k označenému předmětu, nýbrž cestou ryze fysiologickou. Jediný zvuk, který byl mnohovýznamný čili spíše vševýznamný, rozrůznil se působením zákonů zvukových a any se rozmanité jeho významy na ony rozdílné tvary čirou náhodou rozdělily, povstala první mnohost znamení zvukových s významem různým. O tomto pak prazvuku slyšme Geigera samého: Řeč jest na počátku výkřik zvířecí, avšak takový, který jest následkem *dojmu zrakového.* Ale ne každý vněm zrakový popouzí k tomuto výkřiku, nýbrž jediný určitý. Tento výkřik následuje původně na ten dojem, který působí pohled na tělo lidské nebo zvířecí křečovitě se zmítající aneb mocně se tetelící, na prudké třepetání rukou nebo nohou, na šklebící se obličej lidský neb zvířecí, jmenovitě na ošklebující se ústa a kmitající se řasy oční. Větším dílem neděje se pohyb u předmětů, tento výkřik vzbuzujících, beze zvuku. Tudíž lze první zvuk mluvy vším právem vyhlásiti za nápodobení, avšak třeba se míti na pozoru, aby se tím nerozumělo *nápodobení zvukové* (onomatopoea). U tohoto záleží vše na tom, aby se opakoval určitý zvuk, ať se nápodobení děje zúmysla čili nic; naproti tomu řeč nevyplozuje se zvukem samým o sobě, nercili jeho pozdější rozmanitostí, nýbrž *výhradně pohybem*, rovněž posunky a tvářením, kteréž tedy výsledkem svým ovšem jsou také zvukotvorné. Správněji bychom snad ono nápodobování, na němž mluva se zakládá, pojmenovali soušklebení (Mitgrinsen). Jestliže se zvuk a předmět jedenkráte spojily v onom výkřiku mluvy, který zvukotvorným tvářením byl vzbuzen, vyvíjejí se oba zvlášť, každý svým spůsobem a spojení mezi oběma, jsouc pro každý jednotlivý případ rozdílné, jest dílem zákonů náhody. Mysleme si, že se před očima nějaké společnosti lidské udál viditelný zjev, působící tak mocně, že z útrob jednoho člena jejího (který byl snad nejschopnější a dojmům nejpřístupnější) vydral se zvuk; tento zvuk potom všecky údy této společnosti upomínal na onen úkaz a stal se jim prostředkem, jímž naň mezi sebou ukazovali. Avšak netoliko onen zvláštní zjev jím označovali, nýbrž všecky zjevy podobné, i co s ním a těmito nějakým vztahem bylo spojeno. Zvuk kráčí přes valící se aneb tápavé pohybování zvířete před se k viditelnému mohutnému pohybování i jiných věcí, pokud se toto od zvířecího nerůzní, a řítící se balvan nepokládá se ihned za bezživotný, nýbrž patří se naň týmaž očima jako na běžící nebo valící se zvíře; zvuk přechází od dojmů mocnějších ku slabším, od předmětů viditelných ku předmětům jiných smyslů. Zatím se zvuk „znásobuje a proměňuje“ z příčin ryze mechanických. Nahodí se možnost, že se jeden z jeho tvarů častěji v tomto, druhý v onom z jeho četných významů vyskytne a stane-li se to, tož z prvotního stavu mnohovýznamnosti, ku kterému se potom přidružila souvýznamnost (synonymie), vyvinul se znenáhla stav známým poměrům mluvy obdobný, v němž různá znamení různé a rozdílné mají významy.

Toť zvláštní onen pokus, kterým se má vysvětliti původ nejdřevnějších označení jazykových netoliko bez neznámých pudů nativismu

a bez umělých úmluv, o nichž nejapný empirismus mluvil, nýbrž i bez pomoci úmyslné tvorby zvuků, konané za příčinou označení. Nechtějíce se pouštěti do širší kritiky odpovíme pouze na dvé otázky: zdali se vzniknutí „výkřiku mluvotvorného“ u člověka prvotního dle obdoby zjevů známých dá předpokládati, a zdali se Geigerovi podařilo, vyložiti ze svých podmínek původ známých poměrů jazykových. K prvni otázce lze s některým obmezením přisvědčiti. Sice jak dle Geigerova smyslu onen výkřik povstal a jakého druhu jest ona dráždivost smyslu zrakového, kterou jest podmíněn, nikterak není jasno; též nelze nahlednouti, kterak vším tím, co Geiger vypočítává, na př. třepetáním rukou a nohou, divák mohl se dáti pohnouti k výkřiku, který *nevznikl* snad ze strachu neb úžasu, což jest dle Geigera pro výkřik mluvotvorný charakteristické. Avšak bezpečně některé z těch zjevů, které prý tento výkřik vzbuzují, mohly jej skutečně míti v zápětí. „Souškleben“ s tvářením se druha mohlo se díti buď vlivem zvyku buď dle zákona, že živá představa nějakého děje děj tento způsobiti může. Byloli ono tváření zvukotvorné, lze si dobře vysvětliti, že i nápodobení jeho provázeno bylo zvukem, který napotom na ono tváření čili posun mohl upamatovati a k označení jeho neb něčeho podobného sloužiti.

Přistupme ke druhé otázce: Zdali vyložil Geiger možnost, že by se kořeny přímo ze zvuků byly utvořily rozrůzněním prazvuku z důvodů mechanických a že by se významy jeho (prazvuku) zhola nahodile byly rozdělily? To třeba, alespoň hledě k tomu, co Geiger sám o tom pověděl,*) popříti. Jest neomylně pravda, že z důvodů, které s ústrojím našich mluvidel a s našimi náklonnostmi k tomu neb onomu zvuku nebo zvukovým spřežkám souvisí, kombinace zvukové ve svých částech se mění, některých živlů pozbývajíce, jiných před tím zcela neznámých nabývajíce, a že v skutku z jediného slova spůsobem mechanickým znenáhla více jich vzniknouti může. Ale Geiger sám podotýká, že prý zjev tento podstatně se zakládá na „vlastnosti zvuku,“ dle níž sbíhaje se s jinými zvuky jistým změnám podléhá, a proto nazývá skládání nejhlavnějším zdrojem oné proměny. Z dějin jazyka pak soudí, že přede vznikem flexe zvuky za účelem označování nikdy se neskládaly. Jak se tedy prazvuk rozrůznil? Co v prvopočátku různé zvuky různým spůsobem svedlo? Na to podává Geiger velmi nedostatečnou odpověď.

Dále třeba přiznati, že — jak Geiger hojnými příklady dokládá — slova stejného významu nabyti mohou znenáhla významů různých, ve kterých se dříve střídavě naskytovaly. To se stává tak, že jednoho častěji v této, druhého v oné souvislosti se užívá a tato právě každému z nich zvláštního smyslu dodává. Avšak co se souvislostí zove, není nic jiného než vysvětlující účinek jiných, již odjinud známých znamení a okolností, které s oním synonymním slovem jsouce v celek sloučeny určitého smyslu pro ně vyžadují. Kde však bylo takových podmínek pro vysvětlení prazvuku? Ani v té příčině výklad Geigerův neuspokojuje.

Ve spisu menším nadepsaném der Ursprung der Sprache, vzpomíná Geiger posunů nápodobovacích, jakožto pomůcek ku porozumění prvních

*) Větší jeho dílo Ursprung und Entwickelung za příčinou smrti spisovatelovy nedokončeno.

mnohovýznamných zvuků. Praví: „Povážímeli, jaký podíl připadl posunům v této prastaré době, nebudeme ho zajisté ceniti níže, než se ještě dnes u nás všech při živé výměně myšlenek shledává. V době, kdy nebylo lidem jiných pojmů vyjadřovati než: kousati, tříti, chápati, hrabati, šlapati, vedla bezprostřední snaha po významu, vnitřní podoba představovaného pohybu nutně sama ze sebe k souhybu, který při hrabání působil na nohu, při chápání nebo tepání na ruku, jakož to podnes při hovoru poněkud živějším není neobyčejné. Tím pak, jak snadno viděti, ku porozumění zvuku, jenž sám o sobě více významů dopouští, valně se napomáhá.“ Než jak podivno, dovolávati se posunů nápodobovacích, aby se jimi prvotné porozumění odůvodnilo, avšak zamítati zvuky nápodobovací, ačkoli tytéž podmínky k tomu i onomu nutně vedly!

V témž díle obšírněji vykládá myšlenku, že ježto povaha nějakého průjevu zvukového spolu závisí na podobě úst a rozmanitých pohybech svalů lícních a první výkřiky mluvotvorné vydraly se tím, že bezděky cizí pohyb svalový nebo napjetí tváře a j. byly nápodobovány, tyto (pohyby) pro ony výkřiky, jejichž znaky se posléze staly, často se asi staly charakteristickými. I domnívá se, že okolnost tato při rozrůznění významů, které brzy na to následovalo, spolu byla činnou. (Srv. n. m. u. str. 160—172.)

Avšak taková přiznání patrně velmi jsou na úkor základní myšlence celé theorie, vedle níž *všeobecnost* byla původní vlastností zvuků mluvotvorných, a *zvláštní* význam, kterého v průběhu času nabyly, byl výsledkem pouhé náhody aniž kdy určité pojmy v určitých, jim zvláště přiměřených zvucích se neobrážely.

Již pak nastínivše a ocenivše konečně učení empiristů, kteréž nezřídka postrádá žádoucí jasnosti a srozumitelnosti, přistoupíme ke druhé části naší práce, ve kteréž se obšírněji probírá tato otázka na základě theorie Whithneyovy.

Dle náhledu Whitneyova není řeč ani schopností, ani přirozenou vlohou, ani neprostředním zjevem mohutnosti myslící, nýbrž výplodkem prostředním a nástrojem. Člověk jako má vlohy k umění, k vynalézání nástrojů, k odkrývání a užívání mathematických poměrů, ku mnohým jiným velkým a pěkným věcem, tak má i schopnost neb vlohu k mluvení; a jako se nikdo nenarodí umělcem, mechanikem neb počtářem, právě tak se žádný člověk mluvě nenarodil. Způsob, jakým se tyto různé vlohy jeví a patrnými stávají, jest u všech týž. Skoro od začátku pokolení lidské krok za krokem své schopnosti musilo vyvíjeti, a každý tento krok ve zvláštním a určitém plodu se obráží. Vývoj umění počíná s dobou surových pokusů a povznáší se k činnosti čím dále tím vyšší, anyť se zdokonalovaly dřívější vzory a práce. Mechanika jeví stejný postup u vyvíjení ještě zřejměji: s užíváním surových nástrojů počala, postupem pak dalším zjednavši člověku obratnost v užívání jejich a navedši i přinutivši jej ku opravám, způsobila vynálezy lokomotiv a stavů strojných. Podobně mathematika počala s poučkou, že jedna a jedna jsou dvě a dovedla to až k vypočtení hvězdných drah. Rovněž každé nové individuum od těchto nejprostějších začátků týmiž šlépějemi bráti se musí, jen že je přejde u porovnání se svízelí těch, kteří dráhu

razili, nepoměrně rychleji, právě proto že od jiných po cestě již ražené a urovnané vedeno bývá. Chlapec polodospělý nyní v mathematice a mechanice předčí nad nejmoudřejší Řeky, ne proto, že vlohami svými je převyšuje, nýbrž že přijímá a zažívá, co oni a jejich nástupcové zaň zpracovali. Člověk byť si měl dary Homérovy nebo Demosthenovy, nedovede nikterou řečí dříve mluviti, až se jí naučí právě tak, jako se učí množilce a poučkám Euklidovým.

Co takto činností vyvíjejících se sil člověka jsouc zplozeno a nahromaděno z pokolení na pokolení přešlo a během času se rozmnožilo i přeměnilo, nazýváme částí naší vzdělanosti a osvěty. Něco z toho má každé oddělení pokolení lidského. Neníť člena národu sebe nevzdělanějšího, který by se poučením od svých sourodáků, osvojením si jejich sebe chudších vědomostí a dovedností, počítaje v to i umění řeči, daleko nebyl povznesl nad ten stav, ve kterém by se byl bez toho ocítil. Není pochyby, že každý sebe nevzdělanější národ i tomu nejnadanějšímu jednotlivci poučením více poskytuje, než čeho by byl bez něho pouze užíváním svých vlastních sil až do konce svého života dosáhl. Tak se to zajisté má i s řečí. Každý přijímá to, co mu doba, místo a poměry, do kterých se náhodou narodil, poskytují; na tomto základě užívá svých schopností, které se tím jednak zdokonalují, jednak ovšem i obmezují, a k tomu co nalezl, přičiňuje z vlastní činnosti, jeli s to; tak se děje v každém oboru i v řeči. Řeč od ostatních oborů nelze odděliti. Ona sice v některém ohledu od nich se různí, ale ani ony mezi sebou nejsou stejny; jestliže řeč nejhlouběji s podstatou jeho souvisí, jeli jeho nejdokonalejším znakem a nejjasněji se jeví býti plodem a výrazem rozumu, jest to pouze rozdíl stupňový.

Pokládáme tedy řeč za jeden z těch průjevů, které u každého národa jeho vzdělanost činí. Jako všecky části vzdělanosti, jest i ona u každého národa jiná, ano i u různých jednotlivců jednoho národa různá. Jsou národové, u nichž se přísně v mezích společnosti národní zachovala, u jiných částečně aneb zcela od národů původem cizích převzata byla, neboť jako jiná zařízení může i řeč přenešena a změněna býti. Přirozené znaky národa aneb plemene mohou přirozeným rozplozováním se zděditi, avšak nabytý majetek — řeč rovněž jako náboženství a vědu — lze získati i ztratiti.

Žeť pak řeč u všech lidí nalézáme, nezakládá se na žádném hlubším neb tajemnějším důvodu, než že každé jednotlivé oddělení lidstva dosti dlouho trvalo, aby dopřálo svým vlohám řeč vyplozujícím času potřebného k dosažení nějakého výsledku. Právě tak shledáváme u všech lidí jistý počet nástrojů určených k tomu, aby ruku lidskou v její práci po ukojení potřeb podporovaly. Tato všeobecnost ale nikterak nedokazuje, že kdy by nyní z jakýchkoli možných příčin, ze kterých lidstvo povstalo, nové jakés plémě vzniklo, že by si v nějakém určitelném čase osvojilo nástroje nebo řeč. Skutečně však každá společnost lidí, kterou označujeme názvem „národ“ aneb slovem podobného významu, společnou řeč má, kdežto žádná společnost sourodých zvířat řeči nemá; prostředky zvířat ku vzájemnému sdílení se jsou zcela rozdílné, aby mohly řečí nazvány býti. Podstatný rozdíl a to druhový i stupňový mezi sdělovacími prostředky u lidí a zvířat záleží v tom,

že tyto u zvířat jsou instinktivní, kdežto řeč lidská ve všech svých částech na libovůli a úmluvě či konvenci spočívá. Že tomu tak, dovodíme úplně již tím, že pro každý předmět, každou činnost neb vlastnost jest tolik jmen, kolik řečí na světě, že každé toto jmeno svému účelu tak dobře slouží jako druhé, že jednotlivec užitku jednoho slova se zříci a jiným je nahraditi může. V žádné řeči nenachází se taková část, o níž by se právem dalo tvrditi, že jest φύσει, od přírody, všecky mají svou přijatou platnost θέσει, přisouzením neb úmluvou, při kteréž okolnosti, obyčeje, vůle a náklonnosti člověka rozhodný vliv mají. I tam, kde je nápodobení zvuků zcela zřejmé, na př. ve slovech *hrom*, *kukačka*, *fičeti*, není spojení nutné nýbrž konvencionelní; kdy by při tom panovala nutnost, musila by se podobným spůsobem při označení jiných zvířat a jiných zvuků jeviti, a to ve všech řečech, kdežto ve skutečnosti tyto pojmy jinde zcela jiná jmena mají.

Žádný člověk neosvojil si nějaký jazyk bez učení, žádné zvíře — pokud je známo — nemá naučené řeči, takové totiž, aby nebyla bezprostředním darem přírody. V této poslední příčině jsme neméně bohatě obdařeni než zvířata; i my máme přirozenou řeč, totiž tváření se, posunky, zvýšení a snížení hlasu, a užíváme jí ku sdělování jednak tam, kde konvencionelní prostředek sdělovací se nehodí, jako mezi lidmi rozdílných jazyků a u hluchoněmých, jednak k okrášlení, sesílení a větší zřetelnosti naší obyčejné řeči. Kde běží o výraz citu, o přesvědčivost, má tato přirozená řeč neobyčejnou cenu a je neomylně pravda, řeknemeli, že jediný pohled, posunek, tón je často výmluvnější než celá vypracovaná řeč. Avšak zároveň z toho plyne, jak daleko sahá obor těchto přirozených výrazů, ony vyjadřují cit, a nic než cit. Křik, vzdychání, smích a opět nejslabší šepot a nejjemnější proměna v tváři — všecko to je výrazem vnitřního vzruchu citového, tedy subjektivní. Teprvé tam, kde výraz od svého přirozeného podkladu, totiž od vzrušení citového, se odlučuje a účelům myšlení slouží, počínají dějiny řeči.

Jest pak dále rovněž zřejmo, co tento přechod způsobuje a v dějinách vyplození řeči se týkajících největší váhu má: jest to potřeba sdělovati se; jí to, co dosud bylo instinktivným, bezděčným, stává se umíněným, chtěným. Jakmile tato potřeba určitěji a svědoměji do popředí vystupuje, tu výrazy všeho druhu nad přirozenou jejich podlohu vyzdvihuje a činí z nich prostředky neb nástroje, které, jsouce právě nástroji, nesmírného rozšíření a zdokonalení schopny jsou. I zde porovnání řeči s jinými částmi vzdělanosti je blízké a nad míru poučné. Člověk kdy by o samotě žil, nezaložil by žádné vzdělanosti, nepřišel by nikdy ku poznání věcí vyšších, jichž je schopen. Ne toliko vnitřní mohutnost nýbrž i vnější příležitost musejí se spojiti, aby člověka učinily tím, čím státi se může dle svých vloh. V tom vůbec záleží historická stránka jeho bytí a žití. Celí národové žili a zahynuli v surovosti, kterým se týchž vloh k vyššímu vzdělání dostalo jako nynějším civilisovaným; ano stává se to dosud před našima očima. Připisujemeli nabytí jazyka pohnutce vnější, jsme toho daleci, abychom popírali dost málo velkolepé vlohy člověka. Porovnáním dá se tato věc vhodně vysvětliti. Po staletí ležel kámen na kraji propasti a může ještě po dlouhé věky tam ležeti; všecka tíha všehomíra jím nepohne; tu nahodilý náraz

prchajícího zvířete přivede jej z rovnováhy a on spadne dolů. Co jest příčinou pádu, tíha nebo ráz? Obojí, ale každá svou měrou; síla velká (tíha) bez pomoci síly malé (rázu) nebyla by tento účinek způsobila; připustímeli to, neubíráme tíze ani ceny ani důležitosti. Podobně při řeči: veliké, podivné síly ducha lidského nikdy by se právě tímto směrem nebyly staly působivými, kdy by pud sdělovací nebyl k tomu dal podnět; cestali pak ukázána, vše ostatní následuje.

Tomuli tak, není a nebudiž tím řečeno, že vzájemné sdílení se jest jediným a nejvyšším účelem řeči. Nade vši pochybnost je dokázáno, že je řeč nesmírně vzácným prostředkem pro práci duševní u jednotlivce a že má i náramnou důležitost pro pokrok celého člověčenstva. Než děje se zde jako i jinde: lidé touží po cílech nejbližších a takřka hmatavých i dosahují při tom daleko víc, než se nadáli. Pěkné přirovnání poskytuje mezi jinými i velmi příbuzné umění psaní, jež všecky výhody s uměním mluvení spojené rozmnožuje a zvyšuje a bez něhož vzdělanost vyšší nemůže obstáti rovně jako bez řeči vzdělanost nižší; avšak jako řeč bylo i písmo výsledkem činnosti, jejíž jediným vědomým důvodem byla potřeba sdělovati se; všecky vyšší jeho užitky vyvíjely se teprvé průběhem času, aniž se na ně pomýšlelo, až zkušenost je odkryla; ano i nyní ještě velká část těch, kteří z toho těží, na to nepomýšlí. A to platí v míře nemalé i o mluvené řeči: její vyšší upotřebení děje se bez vědomí, že jest to upotřebení. Ani jeden ze sta neb tisíce mluvících není si vědom, že „řeči užívá,“ ale každý bezpečně ví, že umí mluviti. To znamená, že dle všeobecné představy mluvících mluva slouží za prostředek od jiných přijímati a s nimi se sdíleti; jen u málokterých sahá rozhled tak daleko, aby poznali, co řeč pro vývoj jednotlivce i celého člověčenstva znamená. Nejméně lze se tohoto poznání nadíti do člověka prvotného; on přede všemi jinými potřebuje neprostředného popudu, jehož sílu každým okamžikem cítí, a tento popud jest žádost se svými druhy obcovati, popud to jediný a úplně vystačující. V jeho duchu nevzniká hojnost myšlenek, které by ho k vyjádření nutily; on nemá tušení o těch vzácných vlohách, kteréž jen pěstovati třeba, aby z něho vyvedly bytost vyšší; on cítí pouze nejbližší a nejnaléhavější potřeby. Kdy by mluva z nitra vypryskovala, vyháněna jsouc puzením duše, musila by nejrychleji a nejbujněji vzkvétati u samotáře, ježto by jsa zbaven ostatních prostředků zdokonalovacích, pouze na ni jakožto na jedinou pomoc odkázán byl; avšak člověk o samotě vyrůstající jest bez řeči jako zvířata.

Snad bychom měli příčinu pochybovati o správnosti náhledu, že pud sdělovací jest rozhodným pro začátek mluvy, kdy by další vývoj její od něho byl nezávislý. Neboť není to výklad vědecký, který na začátek zvláštní sílu, jakéhos deum ex machina, přivolává, aby způsobil to, o čem se domníváme, že to jinak způsobiti nelze, a pak najednou zmizel a více nepůsobil. Než potřeba sdíleti se jest v skutku neustále činná a ustavičně člověka ku předu pohání. Abychom jí vyhověli a tím, že jí jiní vůči nám vyhovují, učíme se začátkům mluvy; k vůli ní, změnili se okolnosti, starou mluvu odkládáme a činíme si novou. Vzájemné sdělování způsobuje jednotu řeči a obmezuje dialektické rozkoly, ono védomky i nevědomky od každého jednotlivce za regulující moc se

uznává: mluvíme tak, abychom jiným byli srozumitelni, slyšíme a učíme se, abychom jim rozuměli; nemluvíme na zdařbůh, co nám připadne, přenechávajíce jiným, zdali nám rozumějí čili nic.

Jeli tomu tak, tož jsme úlohu vyložiti původ jazyka, pokud jest řešitelna, dle vlastního obsahu jejího rozřešili; stanovili jsme, na jakém základě řeč původně se vyvíjela a jaký tento vývoj byl. Přirozené výkřiky lidských bytostí tvořily podklad, vyjadřujíce jejich city a majíce tu vlastnost, že jim ostatní lidé v tomto smyslu rozuměti mohli. To jest, to byl základ, pokud se jedná o mluvu slyšitelnou; neboť nelze tvrditi, že tyto výkřiky v době prvotné byly jediným aneb povýtečným prostředkem výrazu. Tváření se a posunky jsou rovněž tak přirozeny a bezprostředně srozumitelny, a v té době, kdy jazykový výraz ještě byl nehotový a nevyvinutý, užito bylo bez pochyby každé podpory, která byla na snadě, možná že dlouho prostředky viditelné nad slyšitelné vynikaly. Ale nutně musí užívání hlasu za příčinou sdělení přírodou samou býti vnuknuto a vštípeno.

Zde však naskytuje se otázka, ve které se i nejnovější náhledy různí, i také těch, kteří s tímto naším spůsobem pohlížeti na mluvu srozuměni jsou. Jak rozsáhlý byl onen podklad a jak jej třeba co do jakosti podrobněji určiti? Sestávalli ze členitých útvarů zvukových, které instinktivně s určitými pojmy spojovány byly? Byla od přírody jakás obmezená zásoba slov neb kořenů, kteráž jsouc podobného druhu jako pozdější řeč, jen rozšíření potřebovala, aby se řečí stala? Tyto otázky plynou z rozšířeného dosud náhledu, že jest jakási skutečná vnitřní souvislost mezi aspoň jednou částí našich slov a mezi představami, které se jimi pronášejí — jen kdy by bylo lze vynajíti, jaká tato souvislost jest. Uznávámeli za pravdivé, že veškera nynější lidská řeč ve všech svých částech jest konvencionelní, že všechno, co z minulosti o řeči se zachovalo, též je takové, a že naprosto není žádného důvodu, kterým by se dalo dokázati, že zvuk nějaký aneb skupina zvuková jakožto přirozený výraz pojmu rozumového vypryskuje anebo druhdy vypryskla — dotud třeba s největší nedůvěrou na každou podobnou supposici hleděti. Neomylně jest pravda, že jí není třeba: zvuky pocitové, jejichž bytí nikdo upříti nemůže, jelikož dosud tvoří značnou část našich výrazových prostředků, jsou úplně způsobilé, aby první počátky mluvy vyvedly. Mluva ve vlastním smyslu počíná tehdáž, když výkřik bolesti, který dříve skutečným utrpením byl vytlačen a pouze současným nazíráním byl chápán a spolucítěn, nápodobením byl opakován již ne jakožto instinktivní výkřik, nýbrž s účelem někomu druhému oznámiti: „trpím neb trpěl jsem“; aneb když zvolání hněvu, druhdy neprostředný výraz vášně, opět se pronáší, aby označila se nespokojenost a hrozba, a tak ve všech podobných případech. To postačilo za podklad celé pozdejší budovy.

Co se týká poměru mezi již uvedenými třemi přirozenými prostředky sdělovacími, totiž tvářením se, posunky a mluvou, ten spočívá na jakémsi „přirozeném výběru,“ tak totiž že prostředek nejpřiměřenější, totiž hlas nad ostatní vynikl. Mezi tělesnými orgány myšlení a mluvení není žádného pojidla, kterým by ta činnost, jež myšlenku nějakou zplodila, jazyk k vůli jejímu vyjádření v pohyb uvedla. Nehle-

dímeli k nečlenitým přirozeným zvukům citovým, nejsou svaly chřtánové a ústní duši o nic bližší nežli svaly libovolným pohybům sloužící, kterými se mezi jiným i posunky pořizují. V mluvě nenalezneme ni jediného svědectví, že by takového spojení bylo, a mínění toto velmi názorným spůsobem dostatečně tím se zvracuje, že hlas není sdělovacím prostředkem u hluchých, jejichž orgány myslicí a mluvicí jsou bez vady, kteří ale následkem nečinnosti jediného nervu sluchového zbaveni jsou vlivu mluvy obecné. Obdoba mezi posunky a mluvou jest zde velice poučná. Ruce a ramena jsou svalnaté nástroje téhož ducha, který pojmy a úsudky činí. Kromě jiných rozmanitých prací dovedou i pořiditi posunky, které všecky pomocí kmitání světla od zvláštního, k tomu spůsobilého orgánu, totiž oka znamenány bývají, a to od člověka, který posuny konal, i od jiných. Jest pak přirozená zásoba posunů instinktivných, a rozum je s to, učiniti z nich prostředek k výrazu umíněnému chténému, z kteréhožto prostředku úplný system lidského výrazu vyvinouti se může a vyvinul se skutečně k užitku těch, kteří pro nedostatek sluchu dokonalejšího prostředku sdělovacího a jeho výhod postrádají. Rovněž i chřtán a části, jež mezi ním a ústím nosu i úst leží, jsou svalnaté orgány, které se pohybují touže vůlí, která rukama a ramenoma pohybuje. Tyto části mají kromě tvoření zvuků a tónu ještě jiné práce, a tón, jejž vytvářeti jest jediným úkonem svazů zvukových, slouží i jiným účelům než výrazu mluvy; než vedle mnohých jiných věcí dovedou tyto orgány způsobiti nesmírné množství rozmanitých kmitů, které se vzduchu sdělují a jeho prostřednictvím k jinému orgánu se vedou, jenž je může znamenati, totiž k uchu, tyto pak zvuky mohou ve skupiny se složiti, jejichž počet je neobmezený.

Nelze tudíž dáti místa domněnce, jako by mezi myšlením a členitými útvary zvukovými nějakého zvláštního pojitka bylo. V jistém smyslu ovšem lze říci, že hlas k mluvení nám propůjčen jest, avšak jen v tom smyslu, jako že ruce ku psaní nám propůjčeny jsou; sloužíť zajisté mluvidla vedle mluvení i chuti, dýchání a jídlu. S rostoucí zkušeností dobrali se lidé toho poznání, že hlas je nejvhodnějším prostředkem vzájemného sdělování, a to z důvodů, které poznati není nesnadno: hlas pracuje s nejmenší silou, nepotřebuje rukou, které v téže době jinou práci konati mohou, a vzbuzuje nejsnáze pozornost ze všech stran. Jen nejnepatrnější část výkonů jeho se zužitkuje k účelům mluvy; z nesmírného počtu zvuků, které jím pronésti lze, užívá se ve všech jednotlivých řečech pouze nepatrného zlomku 12 až 50 zvuků, a výběr tento není znakem plemenným, aniž ho lze užiti k rozdílům národopisným, leda tak jako jazyka ze stránky historické: ze množství možných zvuků právě tyto jsou vybrány náhodou, povýtečně takové, které se dají nejsnáze pronesti a silně od sebe se liší.

Za takovýchto podmínek staly se výrazy zvukové všudež hlavním prostředkem sdělovacím a rozmnožily i zdokonalily se tou měrou, že modulování tónů a ještě více posunky odsouzeny jsou k podřízené práci, aby totiž důraz řeči mluvené sesilovaly. Čím nižší je duševní obzor mluvícího i osloveného, tím nutněji odkázáni jsou na pomoc tónu a posunu. A svrchovaná dokonalost mluvy v tom se jeví, že slovo psané nebo čtené účinkem vyrovná se slyšenému nebo mluvenému, že osobnost

písařova, ba i jeho nálada od čtenáře může býti pocítěna a podobná nálada vzbuzena. Než třeba podotknouti, že jsou řeči na př. čínská a řeči jí příbuzné,*) v nichž změna tónu a modulace hlasu ustanovenou a umluvenou mají platnost, aby se takovým spůsobem nedostatek prostředků k označení pojmů umírnil.

Jestliže pud sdělovací za základní podmínku mluvy a hlas za nejvážnějšího faktora při vývoji jejím míti třeba, snadno ještě jiné stránky nejstarších dějin jazyka stanoviti můžeme. Patrno, že toho prostředku ku vzájemnému srozumění se nejspíše bylo užito, který se jevil býti nejpohodlnějším. Výše pak jsme viděli, že zvuky a výkřiky k tomu cíli opětované, aby se jimi nějaký cit označil, za první a počáteční mluvení pokládati lze; ale k nim musily nezbytně přistoupiti výrazy nápodobující čili onomatopoeické, tak že rozdíl mezi oběma druhy je více theoretický než praktický. Jest pak skutečně opakování jaksi onomatopoeické, anoť nápodobuje výkřiky lidské, aby později označilo, co tyto výkřiky prvotně znamenaly. Každým spůsobem musil se obor nápodobování šířiti, jakmile nabyl člověk tušení o ceně sdělování se a svědomě jich vyhledávati počal. Tím lze si vysvětliti důležitost, která onomatopoei na tom nejnižším stupni jazyka se připisuje a připsati musí. Nad to můžeme vším právem tvrditi, že člověk je bytost nápodobovací, než nápodobení jeho není instinktivní aneb bezděčné; on nápodobuje, protože dovede to, co na jiných živých tvorech a v přírodě vidí, znamenati, posouditi a ve formě nápodobující opět pronesti, jestliže tím něčeho dosáhne na př. rozkoše neb požitku esthetického aneb vůbec ukojí potřebu sdělovací.

Avšak nápodobování není obmezeno pouze na zvuky v přírodě se vyskytující, ačkoli tyto nejspíše za příčinou srozumění opakovati se mohly. Lzeť nápodobování i obrazně užívati, při čemž rychlé, zdlouhavé, náhlé, opětované pohyby skupinami zvukovými se označují, které ducha pomocí uší asi tak dojímají jako pohyby pomocí očí. I můžeme snadno pochopiti, že v době, ve které povýtečně tímto spůsobem výrazy vnitřní na venek se jevily, smysl lidí zbystřen byl pro uznamenávání a chápání podobností, kterých my nyní nedbáme, ježto jsouce hojně opatřeni prostředky sdělovacími jiného spůsobu s takovou pozorností více jich nesledujeme. Jeví se tedy na tomto stupni mluva býti jakousi kombinací útvarů zvukových a posunků.

S touto theorií o povstání řeči nápodobováním souvisí ještě některé jiné otázky, kteréž krátce objasniti sluší. Předně není třeba, aby se jaksi za podporu této theorie na nejstarších nám známých stupních řeči lidské převahou onomatopoeické výrazy nalézaly. Jsouť již tyto stupně od prvopočátku řeči tak vzdáleny, že podobné nálezy nejsou ani možny. Účelem bylo, nabyti prostředků ku vzájemnému srozumění

*) V jazyku annamském *ba*, vyslovujeli se s přízvukem těžkým, znamená paní nebo předka; s přízvukem ostrým: milce knížecího, s polotěžkým: něco odhozeného, s těžkým circumflexem, tak že zní baa, bá, znamená to, co zbude z ovoce, když bylo vytlačeno; bez všelikého přízvuku znamená tři, s tázacím přízvukem: políček. Tak prý znamená: *Ba bà bâ bá*, povedeli se to dobře vysloviti: Tři paní (daly) políček milci knížecímu.

se, a když ty byly nalezeny, stala se cesta, po které se jich došlo, lhostejnou i jest zapomenuta. Tato náklonnost řeči, že ráda původ zapomíná, tvoří velmi zajímavou kapitolu v náuce o vzrůstání mluvy a jeví se od jakživa až na naše doby. Mluvící nevědí a nestarají se o to, odkud slova jejich se vzala; vědí jediné, co znamenají; i ten nejučenější z jazykozpytců zná dějiny jen malé částky slov v některém jazyku se nacházejících a tyto dějiny jen za krátkou dobu. I jest tudíž pošetilé a na újmu pravé vědy, jestliže někteří jazykozpytci v přílišné horlivosti snaží se slovnou zásobu všech řečí od původních zvuků nápodobovacích odvoditi. Ovšem se tato theorie zakládá částečně na tom nepopíratelném faktu, že se v pozdějších periodách mluvy nalézají četné výrazy onomatopoeické, jakož i dále jest faktum, že po celou dobu trvání jazyka nová látka touto cestou se tvoří; avšak *podstatně* a z hlavní části spočívá tato theorie na vnitřní nutnosti, pokud vyplývá ze zkoumání dějin všech známých jazyků, z poměru mluvení k myšlení, z užívání a významu mluvy. Právě v tom leží hlavní podpora tohoto učení, že nezná žádné propasti mezi prvními a pozdějšími dějinami mluvy a je v celek spojuje.

Za druhé by se přece mohlo někomu zdáti, že v dějinách vývoje jazykového jest mezera: neboť proč pak ještě i nyní netvoříme tak hojně slov pomocí onomatopoeje jako druhdy? Odpověď je snadná. Účel onomatopoeje byl, spůsobem co nejsnazším pořídīti prostředky vzájemného srozumění; jakmile však bylo snáze, dosíci jich jiným úkonem totiž rozeznáváním a novým (metaforickým) užíváním znamení již přijatých, bylo prvotního spůsobu čím dále tím méně užíváno, ačkoli nikdy zcela platnosti nepozbyl.

Nikdo tuším nepochybuje, že bylo možno spůsobem právě vypsaným získati zásobu znamení, která se v té míře, jak to u řečí povědomých vidíme, mohla rozhojniti, a to postupem podobným tomu, jejž v historické době jazyků pozorovati lze. Jeli tomu tak, a onen spůsob není v odporu s činností lidskou, pokud ji v oboru řeči pozorovati lze, nýbrž s ní úplně souhlasí, uhodili jsme na cestu, na níž lze rozřešiti slušně tu část naší úlohy, která nám je nyní přístupna. Vědecké rozřešení její žádá, abychom člověka pojali, jaký jest, abychom u něho nepředpokládali schopností jiných, než které u něho skutečně se nacházejí, ale opět ty všecky, které k jeho zvláštnímu lidskému nadání sluší, a abychom uvážili, zdali a kterak by s tímto nadáním se dobral začátků řeči podobných těm, o nichž naše historické zkoumání dovodilo, že jsou zárodky pozdejšího vývoje, nad něž nás ale bádání historické stěží přivede. Jak by se člověk nyní, kdy by toho třeba bylo, řeči domohl, tak to mohl aneb musil za starodávna učiniti. Tento kus nepatří do historického jazykozpytu, nýbrž tvoří k němu přídavek, jest předmětem pro anthropologa, jenž jest zároveň jazykozpytcem a ví, co řeč pro člověka znamená a které místo v jeho vývoji jí vykázati sluší. Kdo pouze zjevy mnohých jazyků zná, není na to náležitě ozbrojen.

Rozumí se, že mluva takto sestrojená z počátku byla nástrojem dosti surovým a nedokonalým, avšak to není důvodem proti naší theorii. Jestliže člověku prvotnímu upíráme ostatní částky vzdělanosti, a věříme, že je ze skromných, od něho samého učiněných začátků vypěstoval,

nemáme proč tohoto mínění se zříkati v příčině mluvy, kteráž jest ovšem také částí vzdělanosti. I mezi nynějšími jazyky jsou velké rozdíly stupňové, jako mezi stavy nynější vzdělanosti vůbec. V jazyku našem lze nesčíslné věci vyjádřiti, které se řečí hotentotskou neb papoanskou říci nedají, a není pochyby, že hotentotštinou velmi mnoho vyjádřiti lze, co první lidské jazyky vyjádřiti nemohly. Neboť co jen s několika sty beztvarých kořenů pořiditi lze, jakou zřetelnost ano i jemnost výrazu, toho příklad nacházíme v čínštině. Tento jazyk dokazuje dostatečně, že a kterak věty z pouhých kořenů skládati možno, při čemž se rozumu posluchačovu ponechává, by poměry jednotlivých částí sobě vyplnil. Jazykové evropští většinou mohou řadu myšlenek ve velmi dlouhé periodě rozpřísti tím, že příhodnými spojkami poměr jednotlivých vět ku větě hlavní, k myšlence hlavní, se určuje a rovněž tak i poměr jednotlivých částí věty mezi sebou. Tuto schopnost mají však jen řeči vysoce vzdělané a hojnou zásobou tvarů a tvarných slovíček opatřené. Některé řeči mohou pouze jednoduché věty skládati, ježto sice slova dostatečně jsou způsobilá, aby utvořila větu s členy určitě rozeznanými, ale není jemnějších pojidel větných než spojky *a* i *ale*. Opět jiným schází i formálné určení částí větných; ty přestávají na prostém výrazu holých pojmů a uvádějí je pouze v takovém pořádku, aby posluchač scházející vztahy z vlastní všeobecné představy o tom, co povědíno býti má, sám si doplnil. Ještě jeden krok nazpět přivádí nás již ku prvotnímu, abych tak řekl: kořennému stavu mluvy, kde jednotlivá slova — kořeny službu celé věty zastávati musely. Lidé nezačali tedy s částmi řeči, které později u věty spojovati se naučili, nýbrž s výrazy rozsáhlé platnosti, ve kterých části řeči ještě nevyvinuty se tajily, s větami takřka klíčícími. Jediné slovo vyráželo úplný úsudek jako dosud ještě u nás, jenže tehdáž se tak dálo z chudoby, nyní ze spořivosti. Kdo žádá a tvrdí, že první mluvení musilo se skládati z vět v našem slova smyslu s podnětem a výrokem a bližším určením jakéhokoli druhu, ten tvrdí něco podobného tomu, že první lidské příbytky měly aspoň dvě patra a sklepy, aneb že na nejprvnějším rouchu nescházely knoflíky a stužky, aneb že první nástroje měly rukověti a pomocí šroubů byly spojovány. V třech posledních příkladech hned vidíme, že zmíněné stavy možny jsou jen, předpokládámeli, že byly lidstvu zázrakem propůjčeny, že člověk při svém narození ne pouze vlohami, nýbrž hotovými výplodky těchto zvelebených vloh obdařen jest; totéž platí i o řeči; ten kdo tak soudí, hledá původ její v zázraku a nikde jinde.

Kdy by řeč byla nějakým darem, přirozenou mohutností aneb vlohou, mohli bychom se domnívati, že nám bezprostředně udělena byla; jelikož je ale historickým výsledkem, nemůže zde místa míti mínění o zázraku, leda bychom začátky lidského rozvoje vůbec za dílo zázračné pokládali.

Máť tedy mluva bezprostřední původ svůj v oné schopnosti lidské, kterou s rozumem a ne ze slepého pudu určité prostředky určitým účelům přispůsobuje. Tato schopnost není sama v sobě jednotná, nýbrž velmi složitá. Než úloha rozplétati a rozvíjeti nepřipadá jazykozpytci nýbrž psychologovi, jenž podstatu duše a její síly prozkoumává; na

něm jest obádati ty duševní síly, které při řeči působíce se vzdělávají a zvelebují. Psycholog koná práci velmi zajímavou a důležitou, probíraje a objasňuje ony poslední základy, z nichž ona vážná zařízení, která člověka člověkem činí, jazyk, společnost, mrav, umění atd. vyrostla; sleduje zároveň i v souvislosti s nimi dějiny vývoje lidských sil; jeho pomoc a úsudek musejí těm, kteříž se obádáním jednotlivých kulturních oborů zanášejí, vždy vzácny býti.

U jazyka platí to nejvíce, neboť mluva jest nad jiné stělesněná a zjevená činnost duševní. Z toho poměru plyne omyl těch, kteří jazykovědu za nějakou část psychologie vyhlašují a s ní dle method psychologických nakládají; kterýž omyl tím, co jsme o řeči a jejích dějinách pověděli, odbyt jest. Z téhož blízkého poměru pochází ještě jeden, daleko hrubší omyl těch, kteří tvrdí, že mluva je totožná s myšlením a rozumem. Jen velice chatrnou představou o podstatě řeči mohlo toto mylné mínění vzniknouti. Slova „rozum" se ovšem často způsobem tak neurčitým a nejasným užívá, že lidé, kteří nejasně myslí a nedůsledně soudí, snadno pomásti se dají. Mluva jest vůbec vynikajícím nejjasnějším průjevem vyšších vloh lidských s nejrozsáhlejším a nejhlubším vlivem na všecky jeho ostatní vlohy, a tato poměrná dokonalost (sit venia verbo!) lidských vloh nazývá se dosti neurčitě jeho rozumem — toť veškeren důvod pro tvrzení oné totožnosti. Jsou mnohé schopnosti, které ku vzniku jazyka vedou, a činnost jejich se jeví i jiným spůsobem než mluvou. Kdy bychom člověku úplně normálně ustrojenému odňali neb překazili pocity jen jediného smyslu, sluchu, nikdy by mluvy nenabyl. Kdy by tedy řeč tolik byla co rozum, slušelo by rozum za činnost nervu sluchového míti.

K našemu náhledu, že totiž řeč jest částí lidské osvěty, pojí se ještě jiná důležitá věta. Vyplození mluvy nikterak nesouvisí s vývojem člověka z jiného nižšího druhu (jak Bleek tvrdí). Působnost její ohraničena jest tím, že člověka ze stavu divokosti na ten stupeň povznesla, kterého dostoupiti byl schopen; vliv její padá pouze při historickém rozvoji lidských vloh na váhu, nehledě ovšem na méně patrnou a rozsáhlou přeměnu, která se cestou obyčejného zdědění děje. Potomci národa osvíceného jsou schopnější osvěty než divokého. Čím více vzdělanosti přibývá, tím schopnějšími stávají se lidé, aby ještě více u vzdělanosti postoupili; a jestliže se národ nějaký příliš těsné stýká s druhým, osvětou daleko jej převyšujícím, jest mu to spíše se škodou, ano i se záhubou, než s prospěchem. Mluva sice činnost mozku, mohutnost myslicí zmocňuje, avšak žádných nepořizuje rozdílů, kterými by se nové druhy lidstva utvořily aneb od jiných odloučily. Všichni lidé mluví, a sice každý oddíl vedle své schopnosti a vzdělanosti, ale všichni tvoří jeden druh. Pro zoologa jest člověk té doby, kdy řeč ze svých počátků vznikala, týmž tvorem jako dnes, ale pro dějezpytce zcela jiným. Věta Humboldtova „Člověk nemohl se státi člověkem leda řečí, ale aby měl řeč, musil již býti člověkem" patří mezi ony mystické výroky, které jsou hodny obdivu, pokládámeli je za to, čím býti mají, totiž za rčení básnická, jejichž zdánlivý vnitřní odpor pozornost vzbuzuje a naši bádavost vyzývá. Ale směšno jest, na jejím základě vědecké rozpravy stavěti aneb dle ní správnost jejich zkoušeti. V uvedené větě leží zá-

hada ve dvojsmyslu slova člověk; správněli je vyložíme, shoduje se dobře s naším náhledem a zní: „Člověk ze svého přirozeného stavu jediné pomocí jazyka mohl se povznesti k tomu stavu, jehož dosáhnouti byl schopen a určen; avšak nikdy nebyl by mohl mluvy vytvořiti, kdy by nebyl od počátku opatřen týmiž schopnostmi, které posud na něm vidíme a které jej člověkem činí.“

Konečně budiž podotknuto, že jazykozpytec v tuto dobu nikterak není s to, s pravděpodobností dost málo odůvodněnou poněkud podrobněji stanoviti dobu, kdy v dějinách lidstva mluva rozvíjeti se počala, tím méně čas, jehož k jejímu nenáhlému zdokonalování bylo třeba. Náhledy o tom se velice různí a není v tu chvíli žádné vyhlídky je spojiti, jelikož není pevného stanoviska ke zkoušení jejich pravosti. Že postup děl se pomalu, soudíme na základě toho, co je známo o pozdějších dějinách řeči. Ještě se nám jest ohraditi proti snaze těch, kteří tvorbu mluvy líčí, jako by to byla práce, které lidé svou zvláštní pozornost věnují, která jednu část jejich síly úplně zaujímá, tak že k vůli tomu v jiných směrech méně činnými se jeví. Tvorba řeči děje se mimochodem, za příčinou života společenského a vývoje vzdělanosti, každý jednotlivý úkon mluvy má určitou pudící příčinu, kteráž jest při tom nejdůležitější a naproti níž utvoření jmena je zcela podřízené. Bylo by zrovna tak mylné domýšleti se, že v některém čase lidé si usmyslili výrazy vyráběti a je pro budoucí potřebu buď vlastní neb potomků ukládati, jako naopak věřiti, že v nějaké jiné době lidé sháněli myšlenky a pojmy, pro které jejich potomkům slova vymýšleti bylo. Každá doba pořídí tolik, kolik poříditi se pohnutou vidí a nic více. Není nemožno, že některá doba aneb některá generace šťastnou náhodou v mluvě stělesní nějaký úrodný pojmový rozdíl a tím položí základ, na kterém se budoucně velikolepá budova vystavěti dá; sem patří na př., že v jazycích indoevropských velmi záhy stanovil se zvláštní tvar predikativní, totiž časoslovo. Což se dá velmi dobře porovnati s oněmi šťastnými vynálezy na př. zpracováním železa, ochočením užitečných zvířat, které druhdy v dějinách některého národu se naskytujíce příznivý obrat způsobily a rozvoji rychlejšímu napomáhaly. Takové události nazýváme nahodilými a smíme je tak nazývati, pokud tím nic jiného nerozumíme, leda že jsou účinkem tak četných a neurčitelných sil a okolností, že bychom si tyto tak snadno představiti a tento výsledek předpověděti byli nemohli.

Než ať se to děje rychleji neb zdlouhavěji, tvoření jazyka pokračuje stále, stupeň a způsob tohoto tvoření mění se dle poměrů mluvících lidí, ale ono samo nikdy nepřestává, nýbrž děje se dnes právě tak jako kdy jindy. Každé slovo dá se dosti vhodně přirovnati k vynálezu; může jen na svém místě, zvláštním spůsobem a za určitých okolností býti vymyšleno, jest již v dřívějších zvycích mluvy připraveno a působí zase na postup dalšího vyvíjení; ale jakožto celek jest každá řeč zřízení, o kterémž mnoho, snad sta pokolení a nesčíslní tisícové jednotlivců pracovali.

Mužík.

V prach bije čelem, v němžto zbožná hrůza
se nikdy nerozdumá hrdým vzdorem,
a cestu líbá, kam i bědná luza
své stopy vtiskla a kde kleká sborem.

Svou šíji tuří mrtvě vrhá na zem,
s níž smetá plevy vážnou svojí bradou,
on, ruský mužík, bezvolným jest plazem
před zlatopestrých ikon hrubou vnadou.

On v lepou, lví svou sílu víry nemá,
sám nejsa modlou, jíž co rob se koří;
on stokrát žehná křížem prsa němá,
v nichž sopka pochybnosti nezahoří.

On lysé čelo větrům ku severu
a mrazům obnaženou hlavu vzdává,
když svatou branou kráčí v pološeru
a v duchu modlitbu si odříkává.

Neb rozžehnav se s osením a chatkou,
vše oddal nebeskému hosudáru,
vždyť víc než matka Moskva jest mu matkou,
jež káže bílému teď sloužit caru.

Své žití v daň mu z končin dálných nesa,
svou krev by podal v živé srdce půli;
tu v oheň slepě řítí se i plesá,
tu v ocel tuhne baťuškovou vůlí.

Pak těžkým krokem přívalů jde k jihu
jak od ledovců hřmící sněhy v tání,
své hrudi dechem valí bouřek tíhu,
a koník jeho blesky dupe z plání.

Hle, mužík obra nohou v Dunaj šlape,
jak hora vpadnuv,ční jak hora z břehu;
kam děl se Dunaj? z brady jemu kape,
z níž v Černé moře dál se valí v běhu.

A mužík světům závisti a zloby
svá prsa v odpor staví obnažená,
v krev sterých ran je halí beze mdloby,
ni žárem jedu v ranách nezastená.

Pak s úsměvem se před Balkánem staví,
jenž mu až po pás — hle, až k srdci sahá;
on tiskne k hrudi jej, led jeho taví,
a sněžné spousty barví krev ta drahá.

A nad hřeben se kloně nevysoký
si dlaní hladí drsnaté tam sedlo,
i zaťav nehty v skalnaté mu boky
zří vztýčen v dálku, zdaž se slunko zvedlo.

Hoj, vymrštiv se, jako na koníku
již sedí na Balkáně, k slunci pne se,
a nabodnuv je na kozáckou píku
již mladé Bulgarii v klín je třese.

Tu sprchá blesků, paprsků a září,
ažť Bulgarie výspou v moři jasu, —
a mužík, obrátiv se s jarou tváří,
zas jechá zpět dle baťuškova hlasu.

Jak v prsou rány, v duši žertvy planou;
to přináší si z obrovského díla.
Zas prostý mužík svatou kráčí branou
a věří, bůh a car že jeho síla.

I spěje v chatku, v drahé lokty dětí,
svým ikonám se sklání pod svou střechou,
a nad ní anděl příštích dějin letí,
ji ovívaje palmou libodechou.

Eliška Krásnohorská.

Rodinná sláva.

Povídka

Ferdinanda Schulze.

(Pokračování.)

Děti domácí i přespolní bavívaly se tu jindy porovnáváním a spory, z které vesnice a z kterého statku jest tu nejkrásnější povoz. Ale od letošního jara už neshromažďují se přede mší na návsi, nýbrž v nádvoří zámeckém. Tam tlačí se k mřížce parkové a zvědavě pohlížejí do vjezdu sídla panského.

Dnes neměly sice potřebí pospíchati sem jako neděli minulou, budeť dnes velká; než přece vychloubají se, kdo z nich zde byl první a kdo tedy do zámeckých vrat už nejdéle se dívá.

A jest tu věru nač dívati se. Šest urostlých, stejně velikých, silných a mladých mužův stojí po vojensku před dveřmi hraběcích komnat v pravo a dělají příční uličku v průjezdu. Oděni jsou po myslivecku, jeden jako druhý. Vše na nich jest nové, z jemného šedého sukna s výložky zelenými. Co dětem nejvíce se líbí, jsou tlusté zelené šňůry, svislé s levých ramen až po lokte a ukončené velikými zlatými žaludy; vysoké klobouky ze šedé plsti s dlouhým kovolesklým pérem

bažantím, ale nade všecko malé velmi vkusné sekyrky z lesklé oceli, s vyzlaceným erbem hrabat Krobbsův, na dlouhých tenkých topůrkách z bélounkého dříví lipového. Tento odznak své důstojnosti pravou rukou těsně k boku svému tisknouce, tak hajní ve vážné posici vojenské stojí před bytem svého pána už déle než hodinu, upírajíce zrak svůj na dvéře, aby svému veliteli vzdali čest, jakmile se objeví. On dnes déle než obyčejně mešká ve svých komnatách.

V celém zámku vládne už obyčejný denní ruch: spěch služebnictva po dvorečku a hovorné zastávky na schodech.

Hraběnka Klotilda snídá s komteskami v blízké besídce parkové, postavené před zadním průčelím zámeckým na samé hraně svahu, jenž porostlý krásným stromovím třešňovým a višňovým kloní se odtud do hlubokého úvalu až k potoku, spěchajícího úzkým pruhem bujné zeleně kolem panského mlýna a pivovaru do vsi Libenska k nedaleké Jizeře. Ranní slunce rozlévá své zlato po celé krajině. Hraběnka Klotilda s blahým pocitem štěstí mateřského patří na květný kruh svých dcer, jenž kolem bélokorého stolku zahradního z obou stran ji objímal, a vzrušena nevýslovnou vnitřní radostí zahleděla se zelenévláknatou obrubou besídkového okna přes hluboký úval na protější stráň, z jejíhožto hustého, dubového, bukového a lískového mlází zaznívá sem ve všech svých blahostných tvarech rozjařený zpěv hnízdícího ptactva.

Níže z úvalu nesl se sem třepetavý zvuk kostelního zvonku.

„Bude čas, odebrati se do kaple," kývla se sladkým úsměvem hraběnka Klotilda v levo i v pravo k dcerám, které majíce před sebou buď knihu buď ruční práci spíše pro zakrytí jakési trapné roztržitosti než pro opravdové zaměstknání, plachým bázlivým okem střídavě pohlížely buď k zámku buď k matce.

„Ani nevím," pokračovala tato, odsunujíc za sebe sedadlo, „zůstaneli Klára dnes s námi, nebo pojedeli dolů."

„Posud nebylo slyšeti, že by vůz byl zajel před zámek," podotkla komteska Sitta, skládajíc knihu před sebe na stůl.

„Ale Romuald také ještě neodešel," připojila komteska Melanie, zavěšujíc ozdobný košíček za sebe na věsítko ze samých srnčích běhův.

„Počkáme ještě chvíli," odvětila matka, přistoupila k oknu a dívala se dolů na ovocný sad, kde jako nejčistší rubíny skvěly se zralé třešně a višně v paprscích slunečních.

Komtesky teskně pohledly na sebe a rozešly se po žlutých stezkách mezi nejbližšími křovinami . . .

Ondřej už před chvílí byl svému veliteli oznámil, že sezváněli, a vycházeje z předního pokoje do uličky hajných významně mrknul na ně, jako by jim říci chtěl, že slavná chvíle se blíží. Když pak hrabě Romuald stále prodléval se svým vystoupením, starý sluha poněkud netrpěliv chtěl sobě ukrátiti dlouhou chvíli a jako by sobě náhle byl vzpomněl na něco důležitého, jal se prohledávati hluboké kapsy v dlouhých šosech své sváteční livreje. Shledav je obě prázdné, pohodil hlavou a kvapně zmizel ve své komůrce, která sousedila s předním pokojem hraběte Romualda. Zde vysypal před sebe na zemi z velikého koše hromadu bílého prádla a vybíral samé kapesní šátky. Zkoumal, který by byl ještě nejbělejší na neděli. Po všechen čas, co u hraběte Ro-

mualda zastává službu osobní, nosí jeho prádlo. „Vždyť je to ještě zcela čisté,“ říkává, „škoda hoditi to do mydlin.“ Dnes už také má pod livrejí na sobě všechno s korunou hraběcí a diví se, jak jen mohl zapomenouti na kapesní šátek. Hledá, který hodil by se mu nejlépe. Tu drží v ruce hebounký šáteček batistový. Prohlíží rohy, až spatří korunu nad *K. K.* Potutelně přimhuřuje levé oko, špulí ústa jako nálevku a spouštěje svou nedělní ozdobu do propasti svého modrého fraku, praví pro sebe sama: „Připletl jsi se ke mně, jako tvá paní do tohoto domu... Co jsme my mohli udělati partii zcela jinou... Co jsme měli na vybranou nevěst, už v Uhrách, a tady ještě více... Samé urozené panstvo, a k tomu i peněz dost... Tak dlouho jsme se připravovali, tak dlouho jsme si vybírali, až jsme přebrali... Ne snad, že —“ a jako by nemohl něco spolknouti, „že hraběnka Klára by nebyla dobrá, hodná paní; ale není pro nás jako hraběnka...“

Silné trhnutí zvoncem nad samou jeho hlavou přerušilo jeho úvahu. Mžikem octnul se v průjezdu, kde na prahu svého bytu stál hrabě Romuald v lehkém oděvu jízdeckém, s vysokými botami z jemné lesklé kůže a s novou čapkou důstojnickou.

Přísným okem měřil velitel svou mysliveckou družinu. Sestoupil, zvolna prošel uličkou, bedlivě prohledl každého hajného od hlavy až k patě, zvláště prozkoumal sekyrky, neníli na nich nějaká rezavá skvrna, a přesvědčiv se, že všechno vyhovuje pravidlům, vystoupil zpět na práh a pokynul k pochodu. S vojenskou důstojností kráčel v plné záři sluneční za svými hajnými do vsi na velkou.

Zástup dětí ubíhal před tím panským průvodem a zdvíhal prach v úvoze; několik výrostkův následovalo v uctivé vzdálenosti.

Ondřej s hrdostí patřil, jak šest kovových sekyrek jako šest velikých hvězd se třpytí před jeho pánem; pak zvolna a mrzutě se vracel, aby byl k službám hraběnky Kláry.

Ta pak nejraději obcházela se beze všeho služebnictva. Vidouc svého manžela kráčeti po nádvoří v průvodu, jehožto titěrnost ještě více než útratnost byla jí proti mysli, upravila vkusný zahradní klobouk s modrou hedbávnou stužkou na neobyčejnou plnost svých světlých vlasův, s psacího stolku sňala modlicí knížku a pobočním pokojíkem ubírala se k zadní budově zámecké. Velmi jednoduchý oděv z bílých krajek volně objímal stepilé tvary pružného těla jejího. Komorná soustrastně pohlížela za svou dámou, na jejížto tváři noc v žalu probděná zůstavila své stíny.

Na dvorečku hraběnka Klára setkala se s hraběnkou Klotildou a s komteskami, které postranním nízkým vchodem se vracely z parku.

„Těším se, milá Kláro,“ spěchala jí hraběnka Klotilda se srdečným úsměvem a s otevřenou náručí vstříc, „těším se, že jsi zůstala dnes s námi.“ A přivinuvši ji k sobě, políbila jí na čelo.

Opětujíc vroucí stisknutí své tchyně, Klára vyhýbala se očím jejím, plaše smekla svůj zrak ke komteskám, které s přívětivým pozdravem jí nabízely některé zahradní květy, dnes nejkrásněji rozvité, a pojavše ji mezi sebe už stoupaly s ní ve veselém hovoru po širokých pohodlných schodech do prvního patra.

Hraběnka Klotilda odpočívajíc po každém třetím čtvrtém kroku se zalíbením patřila na tu skupinu mladých a milých bytostí, které před ní v prostém domácím úboru letním tak křepce se vznášely, celému zámku Libenskému právě svou mnohostí zvláštního půvabu poskytovaly a její mateřské srdce tolika radostmi naplňovaly.

„Proč není Klára raději také mou dcerou!“ zatoužila ve své mysli, když spozorovala, že mladá hraběnka mezi komteskami poněkud okřívá.

Mladé dámy, vesměs mezi sedmnácti a třiadvacíti lety, stanuly na nejhořejším schodu a obrátily se s úklonem po matce.

„Právě se počítáme,“ veselým zvonkovým hlasem zvolala komteska Oktávie, dvacítiletá bruneta, galantně vinouc rámě své kolem útlého pasu hraběnky Klotildy, „právě se počítáme, mamá, že nás ve svém průvodu máš tolik, jako Romuald svých hajných.“

A šest svěžích dámských hlasův naplnilo perlícím se smíchem dlouhou chodbu, na jejímžto pravém konci už dokořán otevřeny byly vysoké dubové dvéře do kaple domácí.

„Jsem na vás také velice pyšná, mé milé děti,“ odvětila hraběnka Klotilda, upírajíc lahodný zrak svůj se zvláštní významnou něžností na hraběnku Kláru, která tím případným porovnáním obou dnešních průvodův chrámových opravdu se rozveselila.

„Jen že nejsi na nás tak přísná,“ připojila sama, pomáhajíc hraběnce Klotildě vztýčenou pravicí na poslední schod.

„Mým pravidlem byla povždy trpělivost a láska,“ odvětila stará dáma s přízvukem hlubokého poklidu duchovního, opírajíc se v mdlém kroku svém o loket Klářin.

„Mnohému naučila jsem se už v té stránce od tebe, drahá matko,“ přítulně šeptala mladá hraběnka, ubírajíc se na několik krokův s tchyní za švakrovými; „však prosím,“ dodala ještě důvěrněji, „přijmi mě do učení ještě tužšího.“

Hraběnka Klotilda přitiskla k sobě rámě své průvodkyně na znamení, že jí porozuměla, a lehce pokynuvši hlavou k otevřené kapli, do níž právě vstupovaly, pravila:

„Hlavní věci musíš naučiti se zde; čeho ti pak ještě potřebí bude, nalezneš u mne.“

Vešly do kaple. Byla to místnost, kterou hraběnka Klotilda pro domácí bohoslužbu dala upraviti z komnat svého nebožtíka manžela. Zdálo se jí tenkráte a jest o tom přesvědčena posud, že by navždy musila opustiti Libenský zámek, kdy by tím spůsobem nesňala skvrnu ano klatbu s místa, kteréž bylo dějištěm smutku tak děsného.

Tam, kde nyní stojí oltář, drahocenná práce řezbářská, kříž z černého ebenového dřeva, s podobou spasitelovou ze slonové kosti, zatýčený v podstavci z bílého kararského mramoru, tam před patnácti lety za pochmurného jitra listopadového nalezla svého manžela co vychladlou mrtvolu. Proud stydlé krve, dlouhý červený pruh na krku a břitva v křečovitě sevřené už stuhlé ruce nebožtíkově vysvětlily zděšené vdově všechno . . .

Od té doby jsou na Libensku dva duchovní: farář pro veškeru bohoslužbu v dolním chrámu vesnickém, kam každou neděli hrabě Ro-

muald v průvodu svých hajných přichází a kam někdy také mladá hraběnka přijíždí; a deficient, jenž pro chorobu prsní musil opustiti své církevní působení při hlavním chrámu v blízkém městě krajském a jemuž ke skrovné pensičce vykázán jest se svobodným bytem v hospodářské úřadovně Libenské a s rozličnými drobnými výhodami v domácnosti malý příspěvek z důchodův hraběcích, pro nedělní mši v kapli zámecké.

Páter Benedikt ve skvostném, zlatě protkávaném damaškovém oděvu mešním už očekával dámy; když v obou řadách nízkých dubových stolic na aksamítových polštářích byly poklekly, podal jim všem stříbrným kropáčem svěcené vody, načež obsluhován lokajem hraběnky Klotildy, v nejskvostnější livreji sváteční, jal se s dojemnou nábožností sloužiti tichou mši.

Třemi pestře barevnými okny, v jichžto prostředním skvěl se znak staroslavného hraběcího rodu Krobbsův na Libensku a Šestiřepí, čáp stojící o jedné noze a s roztaženýma křídloma na zubovitém cimbuří, lilo se sem magicky proměněné světlo sluneční.

Hraběnka Klára znala původ této modlitebny, a proto, kdykoliv posud buď za nepříznivého počasí buď za touž příčinou, která dnes ji sem uvedla, zavítala sem na bohoslužbu, vždy pociťovala jakési vnitřní mrazení, nikdy nemohla sebrati svou mysl k modlitbě a nikdy nebyla by tu prodlela sama. Však dnes zdálo se jí, že ani nemůže býti k modlitbě místa příhodnějšího než tato kaple. Od oltáře, na nějž posud nikdy nemohla pohleděti, aniž by se jí děsným zachvěním oči nezavřely, dnes jako by neviditelné peruti přichvívaly dávno vytoužený mír k srdci jejímu, dnes ani nemohla odtrhnouti svůj zrak plný dětské důvěry a naděje. Nejraději by tu dnes byla sama. Což by pak nezdržovala ten mocný proud slzí, který se jí do očí tiskl! Což by pospíšila až k samému oltáři a složila tam na nejnižším stupni své hoře! . . .

Když po půl hodině páter Benedikt opět podával svěcené vody dámám na rozchod, hraběnce Kláře zdálo se, že na čele jejím vyjasnilo se to místo, jež tou kapkou poznamenala . . .

IV.

Na Libensku není pamětníka, který by dosvědčil, že z panského dvora některou neděli ani živá duše nepřišla do farního chrámu na požehnání. Hraběcí rodina Krobbsův, od několika století držitelka tohoto statku, sama slynula vzornou nábožností, a po příkladu jejím chovalo se též veškero úřadnictvo a služebnictvo její. Ale dnes poprvé nikdo v Libenském dvoře ani sobě nevšiml, že dole ve vsi sezvání se na odpolední služby boží. Pozornost všech, jižto v službě panské stáli, od ponocného až po správce Šípa a pátera Benedikta, byla upjata k nádvoří, které dnes jako by se bylo proměnilo v komnatu hraběcí. Nikdo ani netroufal si vystoupiti na práh svého příbytku. V čeledníku odtahovaly matky své všetečné děti zpět do síně, a v nízkém domku úřadnickém po jedné straně správec Šíp, po druhé páter Benedikt udiveně vyhlédali svými zamřížovanými, zelení a květem zarostlými okénky.

Hrabě Romuald dal si vynesti stoleček pod lípy a obědval sám a sám. Při tom chvílemi vztyčoval obě ruce proti zámku, potřásal jimi

jako by vyhrožoval někomu, a ob čas vyrážel ze sebe slova nesrozumitelná na dálku, ale vždy s takovým přízvukem, že o duchovním jeho rozpoložení nebylo lze pochybovati.

Chasa dvorská už od některého času byla zvykla, slýchati důrazné projevy jeho nevole, však domnívajíc se, že to patří k vrchnostenské důstojnosti, buď snášela to trpělivě buď odpovídala k výbuchům jeho nespokojenosti vnitřním výsměchem. Dnešní chování hraběte Romualda dráždilo i její otupělost i zarážello její smích. Nevědělať, co souditi o svém pánu; jediný, nejasný cit, jakým k němu pohlížela, bylo ustrnutí. Matky schovávaly své děti pod zástěry a tiskly je k sobě, aby se jim nic zlého nestalo, a otcové přistupovali blíže k svým ženám, jako by jim říci chtěli, že ve své práci a chudobě jsou šťastnější, než mladá hraběnka, s kterou její muž ani obědvati nechce.

Neboť tolik srozuměl i nejposlednější oráč ve dvoře Libenském, že dnešní neobyčejné jednání hraběte Romualda pochází z nějaké nesvornosti domácí, z nějaké neshody s jeho manželkou. A pro takové zjevy má služebnictvo vždy velmi jemný, neklamný cit. Obráceno tváří k své práci, sebe trudnější a klopotnější, služebnictvo panské až na nejzazším obvodu právomocnosti zámecké, tím více pak v nejbližším kruhu jejím v duchu svém neustále spojeno jest s životem, s osudy a s každým hnutím svého velitelstva, cítí se s ním sloučeno v jeden celek, pokládá se za nevyhnutelný jeho doplněk a často ví lépe, než ono samo, jak to s ním vlastně dopadá. A svědomí lidu nikdy nemýlí se o mravní povaze zámeckého panstva, zejmena co týče se poměrů manželských. V tom ohledu i domácnost sebe spustlejší uhodí na pravdu a najde v komnatách panských osobnost, které se děje křivda.

A tak nebyl mezi dvorskou chasou Libenskou dnes nikdo, jenž vida hraběte Romualda obědvati o samotě pod lipami, nebyl by politoval hraběnku Kláru, jen tak z temného pocitu jejích útrap.

Správec Šíp a páter Benedikt viděli ovšem mnohem jasněji, oč tu jde. Onen míval se starou paní hraběnkou velmi vážné porady o novotách, kteréž hrabě Romuald ve správě statku byl způsobil, a několikráte přesvědčil se, že mladá hraběnka nesrovnává se s jednáním svého chotě. Přílišné pěstování nikoliv prospěchův nýbrž libůstek lesnických, v krajině, kde veškera péče musila se věnovati orbě a průmyslu na ní založeném, vzbuzovaly ve svědomitém a opatrném správci obavu, že tak malý statek, jímž Libensko vzhledem k tolika podílníkům bylo, ucítí újmu, která se mu z té strany děje.

Když pan hrabě Romuald v novoroční den mu oznamoval, jaké nové zařízení učinil pro příště ve správě Libenských lesův, tak totiž nazýval několik těch nízce porostlých strání podle Jizery a potoka do ní se vylévajícího, správec Šíp uvyklý od dávných let, že vrchnost dopřává průchodu upřímným a dobrým jeho radám, dovolil si též jemu učiniti některé vážné námitky proti prospěšnosti obmýšlených novot.

Však musil seznati, že také v poměru jeho k zámku nadešla veliká proměna. Z někdejšího rádce měl na dále býti pouhý vykonavatel hrabecí samovládné vůle.

Ačkoliv na obstarání těch porostlin, které stěží poskytovaly dostatečného paliva pro potřebu zámeckou a jen tu a tam obsahovaly

nějaký starší a silnější kmen jako pomník dávno zašlé slávy lesní v celé zdejší krajině, bylo by bývalo dosti jednoho hajného, hrabě Romuald o nový rok rozložil jich po stráních a roklích šest. Nežli se vystavěly pro ně příslušné hajnice, bydlili všichni ve dvoře Libenském a měli zde i celé své opatření, vycházejíce odtud co den po svém nepatrném povolání.

A když hajnice ve spůsobě úhledných lesních domkův švýcarských byly hotovy, každá s příjemným pokojíkem pro pana hraběte, každá se zahrádkou, dvorečkem, přístodůlkem a chlévem, ubohý správec teprv sobě přál, aby nikdy nebyl se dočkal těchto časův na Libensku. Půjdeli to tak dále, jest klesání tohoto pěkně zřízeného statku neodvratné. Když daleko široko není slyšeti o ničem jiném, leda jak na každém panství se uskrovňují výlohy, jak všude se zřizuje správa jednodušší, lacinější, jak i nejbohatší kavalíři počínají počítati, co je stojí písař, lokaj a zajíc, když tu i tam už ozývají se po zámcích úvahy, nebyloli by lépe, celý statek třeba o jednotlivých dvorech dáti v nájem a uchýliti se s jistým čistým důchodem beze všech dalších starostí a rozpakův do hlavního města: nyní hrabě Romuald Krobbs, jenž nikdy silám a potřebám rodinného jmění svého nevěnoval žádné hlubší pozornosti, zvětšuje útraty a obmezuje příjmy jeho. Ani na tom by příliš nesešlo, že každý hajný směl sobě letos na jaře vybrati v panském dvoře nejpěknější krávu a odvesti ji do svého chléva, ani že každému poblíže jeho příbytku vyměřilo se k užívání šest korcův nejúrodnějších polí a dva korce nejtučnější louky; co správci Šípovi na stará kolena znechucuje věrnou službu, co strpčuje mu radost ze zdárných výsledkův čtyřicetiletého poctivého přičinění, co budí v něm obavu o budoucnost velectěné rodiny hraběcí, byl přísný rozkaz nového vladaře na Libensku, že veškera práce hospodářská musí dvorskými silami vykonati se dříve pro hajné a pak teprv na ostatních pozemcích panských. Od letošního setí vyhýbá se Šíp všem svým kollegům na okolí. Nechce doznati od nich zaslouženého trpkého výsměchu, že má nyní novou vrchnost, která hlídá zajíce a koroptve. Neboť kdo to jaktěživ slyšel a viděl, aby z panských sýpek dávalo se hajným nejlepší obilí k setí, a když nadejde nejkrásnější pohoda jarní, aby potahy panské musily vzdělati nejdříve pole jejich? A teprv nedávno o senách musila chasa dvorská kositi a sklízeti nejdříve na lukách blíže hajnic. A který kavalír mimo hraběte Krobbsa tak málo dbá prospěchův vlastních, že nařizuje, aby s dvorskými koni jelo se hajnému do mlýna i ze mlýna, ovšem také panského, jakmile on si jen vzkáže?... „A to všecko k vůli té nedělní komedii!“ rozhorlil se správec. „Neboť zajícův a koroptví bude teď při šesti hajných ještě mnohem méně, než jich bývalo při jednom.“

Malá, zaschlá postava správcova drobnými krůčky přecházela ve svém nízkém staromládeneckém bytu, v přízemí vedle nádvorních vrat.

„Jsme s tím všichni na celém okolí jen pro posměch,“ pokračoval Šíp ve své samomluvě, „a nejvíce, jak vidím, už to všechno mrzí mladou hraběnku.“

Stanul u okna a skrze kvetoucí svlačec a fisole, jež na provázcích hustě vedle sebe napjatých po celé šířce jeho rovnoběžně vystupovaly, bázlivě pohlíželo dvé malých stářím už kalných očí tu přímo pod ná-

dvorní lípy na hraběte Romualda, před nímž Ondřej opět nové jídlo pokládal, tu úkosem k levému přízemku zámeckému, do jehožto nitra ovšem ani z většího blízka nebylo lze nahlednouti.

Na týchž dvou cestách pohyboval se ze sousedního okna, naplněného košatými hortensiemi a karafiáty, zrak pátera Benedikta. Pro štěstí a neštěstí manželské má i sebe mladší a na duchu obmezenější kněz zvláštní vnímavost. Tím jasněji pak takové poměry postihuje duchovní, při němž mnohaletá zkušenost druží se s bystrotou mysli. Páter Benedikt první na Libensku postřehl, že mezi hrabětem Romualdem a jeho chotí neklene se zlatý most blaha manželského, i ačkoliv ještě nevěděl, kdo z nich obou tím vinen jest, z jakési už tradice svého stavu, pojal soustrast pro hraběnku. Další jeho pozorování utvrdilo jej v tomto pocitu. Dnešní pak výjev vzbudil v něm přesvědčení, že mezi hraběcími manžely šíří se propast, na jejížto vyplnění obřady a zákony církevní nestačí . . .

Hrabě Romuald skončil svůj oběd, pro nějž tak demonstrativně si zvolil místo na nádvoří, před očima všech lidí domácích, ano i tolika cizích, kteří dvorem Libenským zvláště v neděli odpoledne procházeli. Obrácen tváří k zámku máchnul před sebou rukou a zatřepal stolním zvonkem, že Ondřej všecek poděšen přikvapil.

„Ať se mi hned zapřáhne do lesního vozíka!“ přikazoval hrabě, odsunuje od sebe stůl tak mocným pohybem, že všechno nádobí na něm zařinčelo.

„Které koně ráčí hraběcí milost poroučet, srnky nebo kaštany?“ tázal se bázlivě sluha.

„Ať se vezmou obojí,“ s podivným úsměvem prohodil hrabě, „pojedu jednou čtyrmi, abych nezapomněl, jak jsme jezdili v Uhrách.“

Ondřej radostně kývaje hlavou, spěchal s pánovými rozkazy k čeledi zámecké.

Za malou chvíli letělo z nádvoří Libenského velmi zajímavé čtverspřeží. Napřed kaštánky, za nimi srnky; čtyři stejně nízcí a bujní koníci v řemení spůsobu uherského. Opratěmi na kozlíku vládl hrabě Romuald. Kočí v maďarském kroji dělal pána na hlavním sedadle.

V.

Po dvouhodinné jízdě, vždy stejně prudké, ať písčitým úvozem, ať po široké a tvrdé silnici, ať s kopce, ať do kopce, ať poli, vesnicí neb městem, stanulo prachem a potem zbrocené spřežení hraběte Krobbsa na prostranném nádvoří zámku Hruškova, ležícího na levém břehu Jizery výše k horám. Bylo to letní sídlo hraběcí rodiny Rinnbachův; střed velmi rozsáhlého velkostatku s osmnácti hospodářskými dvory, s vysokými lesy, s oborou pro vzácnou zvěř, s několika pivovary, parními pilami, s cukrovarem, s cihelnami, rybníky atd.; panský majetek několikrát větší než Libensko.

Proto už cestou hrabě Krobbs nepřestával chváliti se sama za to, že si dal zapřáhnouti všechny své čtyři koně. Jak jinak vjížděl před zámek Hruškovský, než kdy by byl měl pouze dva koníky! Jak

jinak vyrazilo četné služebnictvo z vysokého portálu nádherné dvoupatrové zámecké stavby v slohu renaissančním, když uslyšelo prudký sykot jeho ekypáže po hrubozrném písku nádvorním!

Hrabě Krobbs byl velice spokojen se svým vjezdem a odevzdávaje opratě stále bujného spřežení svému kočímu, vlídně velitelským hlasem ptal se nejbližšího lokaje v bílých kamaších a v livreji z aksamítu třešňové barvy, domali pan hrabě Zikmund Rinnbach a přijímáli dnes návštěvy.

Však nežli tázaný ještě odpověděti mohl, zaznělo s postranního balkonu v prvním patře radostné volání: „Romuald, Romuald!“ a v nejbližším okamžení objímali se na širokých mramorových schodech, kteréž z nádvoří s obou stran nad portálem volně vystupovaly k velikému prostřednímu balkonu, oddělenému vysokými skleněnými dveřmi mezi mohutnými sloupy od hlavního salonu, dva dávní přátelé z jízdecké garnisony uherské.

Hrabě Zikmund, či jak po maďarsku raději se jmenoval, Žiga Rinnbach projevoval velikou radost, že list, který svému milému druhu teprv včera odeslal, už dnes má tak krásný účinek. Romuald vcházeje se svým hostitelem do prostranního rohového salonu, v němž na drobných dubových parketách velmi malebného sestavení ostruhy jejich budily několikerou ozvěnu, ujišťoval zvučným, rozveseleným hlasem, že už dávno nic nezpůsobilo mu takové potěšení, jako lístek došlý dnes ráno z Hruškova, že milý Žiga přijel na několik dní z Uher domů a že jej k sobě zve, poněvadž sám jest dalekou cestou tak zemdlen, že si musí dopřáti odpočinku.

„Promineš mi zajisté tuto nevzdořilost, milý Romualde,“ odpověděl Žiga, zavěšuje se do lokte přítelova a veda jej k oknu, z něhož byla nejkrásnější vyhlídka přes park níže na úrodný, daleko otevřený kraj. „Bylo povinností mou, abych nejdříve navštívil tebe. Jak vidíš, jsem úplně zdráv, a ani sebe méně unaven tou dalekou cestou. Ale novina, kterou jsem hned v první chvíli po svém příjezdu zde zaslechl, zdržela mě od prvotního záměru, abych tě překvapil na Libensku. Lituju tě velice, milý Romualde, a beru si z tebe příklad; raději se neženiti!“ Otočil se svižně na podpatku a srazil ostruhy dohromady, jako by dával znamení k tanci. Při tom si s čela hloub stáhl úzkou černou pásku přes pravé oko a pátravě upřel levé na přítele, který poklepávaje elegantním bičíkem na okno, prohodil zpoly žertovně zpoly trpce:

„Ujel jsem z domova, abych se u tebe trochu obveselil; prosím, nepřipomínej mi můj zpozdilý kousek.“

A obrátiv se k Žigovi, rozhledl se po saloně, upraveném v nejmodernější nádheře, že by sám panovník zde mohl býti uhostěn, a pokračoval s jakousi veselou roztržitostí:

„Pojďme raději do tvých pokojův a vypravuj mi mnoho hezkého o našich známých v Uhrách, a jaké máš sám záměry do budoucnosti. Vidím ovšem, že jsi stále ten bodrý junák, který naší důstojnické společnosti připravoval vždy nejpikantnější zábavy; ale pomalu přece snad pomýšlíš, že máš doma jmění, jehož můžeš užívati lépe než na pustě uherské.“

„Nechcešli sejíti se mnou do parku, kam naši právě odešli, tedy pojďme ke mně,“ odvětil Žiga, kroutě si dlouhé černé kníry, které hubenému osmahlému obličeji jeho propůjčovaly výraz jakési divokosti. Jediné, tmavé oko pod rozježeným obočím a ostře vyčnívající orlí nos zvyšovaly ten dojem. Vedle svého přítele měl Romuald tvář rozhodně příjemnější.

Dlouhou řadou komnat hostinských, co nejskvostněji zařízených, oba kavalíři kráčeli do pobočního oddílu v prvním patře, kde několik pokojův upraveno bylo jediné pro Žigu, jakožto pro jediného syna a příštího hlavního dědice šedesátiletého hraběte Felixa Rinnbacha.

Romuald co chlapec i co jinoch velmi často býval hostem na Hruškově, když ještě nebožtík otec k svému milému sousedu Felixovi zajížděl. Z těch let pochází také jeho známost a přátelství se Žigou. Z té doby také v něm zůstalo mnoho upomínek na tyto místnosti; jen se mu zdálo, že tenkráte ještě neskvěla se tu taková nádhera, nejevil se tu takový přepych zrcadel, sahajících od podlahy až po strop, olejových obrazův, pokrývajících veliké plochy mezi okny, aksamítových záclon a povlakův na sedadlech z nejvzácnějšího dříví, mramorových vas s květinami a s umělými voňavkami, jemných pestrobarevných kobercův, a tak dále. Minulo také mnoho let, co zde nebyl. Přijížděl z Uher zřídka kdy do Čech; staloli se to přece, buď zůstal v Praze, buď věda, že Žiga není doma, nezatoužil sem z Libenska. V těch letech změnilo se na Hruškově mnoho. Hrabě Felix ovdověl a pojal nanovo za choť sestru své nebožky manželky. O té Romuald už několikrát zaslechl doma, že jest to paní, která na skvostnou úpravu Hruškova nelituje žádného nákladu.

Líbilo se hraběti Krobbsovi v tom překypujícím bohatství velice. Zvolna kráčel podle svého hostitele a bezděky porovnával jednoduchost ve vnitřním zařízení Libenska s tímto okázalým nadbytkem.

Pokud byl svoboden a ještě v činné službě vojenské, vídal i v palácích Pražských i na zámcích uherských velmožův, kde důstojníci povždy jsou hostmi velmi vítanými, zvláště jsouli dobří tanečníci, salonův a komnat takto bohatě upravených veliké množství; však nikdy ani nevšímal si toho, jako by se rozumělo samo sebou, kde jest v domě dáma, která pěstuje stálé spojení s ostatní šlechtickou společností, tam že to ani jinak vypadati nemůže . . .

Žiga už cestou jal se vypravovati, co myslil, že Romualda o jeho dávných známých ze života vojenského nejvíce bude zajímati. Měl plnou paměť dobrodružných kouskův, z nichžto každý by stačil pro zábavu celé důstojnické společnosti na několik hodin. Počal nejzajímavějším, jak starý Romualdův plukovník nechtěl trpěti, aby jeho lokaj dokuřoval po něm v jeho domě odhazované zbytky cigar, a jak, nemoha to žádnou přísností překaziti, konečně počal házeti všechny nedokuřky do umyvadla.

„Ale, můj milý, to se mu vydařilo velmi smutně,“ pokračoval s náramným smíchem, uváděje Romualda do své společny. „Jen si považ, od toho času, bylo to právě této zimy, plukovník nemohl ve vlastním pokoji svém vydržeti pro nesnesitelný zápach. Hledal, prohledal všechno, nenašel nic; ale zápach byl denně větší, protivnější. Konečně jednoho dne vidí, jak jeho lokaj něco sbírá ze zadu na

kamnech. Přistoupí, a co to bylo?... Pomysli si, Romualde, byly to ty zapovězené zbytky cigar. Lokaj je z umyvadla plukovníkova vybíral a v jeho vlastním pokoji na kamnech sušil! Není to rozkošná historie? Celá garnisona pukala smíchy.“

A sám opět se rozesmál tak hlasitě a křečovitě, až sklesl na sedadlo.

Rozpomenuv se na svého přísného plukovníka, Romuald rozesmál se s ním, až rukama tleskal.

Trvalo chvíli, než se utišili. Pak Žiga vstal, trhnul při stěně modrou hedbávnou šňůrou a přikázal vstupujícímu lokajovi, aby přinesl víno a co k němu náleží.

„A pamatuješli se ještě na tu starou guvernantku u Pulszkých?“ pokračoval, podávaje Romualdovi ozdobné jantarové pouzdro s cigary. „Na tu vousatou Francouzku, co posypávala melony šňupavým tabákem?“ A když Romuald zapaluje si libovonné cigaro s úsměchem přikyvnul hlavnou: „Považ si, zachtělo se jí v šedesáti letech vdávání. Panstvo vzalo na venek pro letní měsíce k svým nezvedeným chlapcům učitele, rovněž starého školometa, který přijal nabídnutí, aby ztrávil prázdniny na zdravém vzduchu v hraběcím zámku. Guvernantka, majíc už několikerou pensi, chtěla si už zaříditi samostatnou domácnost a míti charakter paní. Zkoušela to už se všelikými mládenci a vdovci, ale všichni hrdinsky odolali jejím půvabům. Konečně tento učitel uváznul v síti. Všechno bylo umluveno, připraveno; nazejtří měla se slaviti svatba. Ženich, aby se důstojně připravil k osudnému povolání svému, šel k večeru se vykoupat. Pod zámkem v parku jest rybník, obrouben starými až k vodě shrbenými vrbami. Tam šel, když věděl, že všechno panstvo odjelo do sousedství. Stoje už ve vodě, sundal svou paruku a pověsil ji na vrbu. V tom zazní v zámeckém okně, z něhož sem bylo viděti, srdcelomný vzkřik. Guvernantka svého ženicha v té dekoltaci spatřila, omdlela — a bylo po svatbě...“

Nový společný smích, jenž se stišil teprv, když lokaj na velikém stříbrném tácu přinesl dvě lahve rýnského a když Žiga naplniv oba pohárky vyzval svého hosta, aby si připili na staré kamarádství a na radostné shledání dnešní.

Romuald vypil jedním douškem. Žiga nemeškal znova naplniti pohárky a pokračovati ve svém vypravování, kteréž, jak viděl, bavilo hosta velice.

Následoval dlouhý řetěz příběhův, pravdivých a smyšlených, buď jak se udály ve společnosti, z nížto vypravovatel právě přicházel, buď jak nejnověji putují z jedné garnisony do druhé. Rozmanitosti nebylo v tom valno: namnoze titíž hrdinové a tytéž situace. Obor předmětův, jimiž zabývá se veškero myšlení a cítění těchto kruhův společenských, jest až ku podivu obmezen.

Však pro Romualda, jenž už déle než rok odvykl takovým hovorům a zábavám, všechno mělo zase půvab novosti. Naslouchal dychtivě, smál se téměř nepřetržitě a zapíjel každou pointu čím dál tím nadšeněji, tak že prodlením hodiny vystřídaly se prvotní dvě lahve skvostné šťávy rýnské už dvakráte. Mimo Žigovo vypravování dráždilo také

drahé umění domácího kuchaře, rodilého Francouze, Romualdovu žízeň a rozvazovalo jeho jazyk.

Libenský pán rozjařoval se tou měrou, jak zapomínal na svou domácnost. Společnost Žigova přenesla jej zpět do volnosti mládenecké. Někdejší stejné ovzduší opět ovanulo dávné druhy, mezi nimi také jinak bylo dosti podobného. Ve stejném věku zajímavé pětatřicítky, stejné štíhlé urostlosti, stejné důstojnosti vojenské, každý nejstarším členem mezi dědici hraběcího jmena a jmění.

To jmění ovšem nebylo stejné, a proto Romuald přiznával Žigovi povždy jakousi přednost, pohlížeje nikoliv bez tajné závisti na útratnost, s jakouž v Uhrách mezi důstojnictvem, pocházejícím ze všech končin říše, vystupoval příští dědic českého Hruškova. Takové koně, takové povozy, jako Žiga hrabě Rinnbach, nemohlo míti mnoho kavalírův po garnisonách uherských; takové pitky jako on nemohl ve svém bytu zaříditi Romuald nikdy; takové sázky a hry, které v tobolce Žigové nezpůsobily žádných rozpakův, byly by pohltily celoroční jeho důchod.

Žiga svou peněžní převahu nikdy nedával cítit nikomu, nejméně Romualdovi, milému druhu své mladosti. Utrácel peníze, plýtval jimi z pouhého zvyku, z nudův, nevěda, jak by jinak vyplnil tolik prázdného času, kolik ho bylo v jeho životě. Propuštěn už se šestnácti lety z ruky vychovatelovy, jejímužto řádnému vedení arci od samého počátku vymykalo jej obvyklé pravidlo, že nejstarší synové v panských domech mnoho učenosti nemají potřebí, připjal si po boku šavli a dal se obyčejným proudem všech nejstarších synův šlechtických, jichžto otcové posud žijí a správu rodinného jmění v rukou svých drží.

Nemožno říci, že by Žiga ve svém už pětatřicátém roce byl toužil, býti sproštěn podřízenosti pod dohled otcovský. Pocit takového poměru k otci nebyl v něm nikdy. Hrabě Felix o svém synovi vlastně ani nevěděl; tím méně, aby mu překážel v užívání neobmezené volnosti. Žiga dopisoval si po všechen čas toliko s důchodním Hruškovským; svého otce nevídal po léta, ani když časem z jakékoliv příčiny zavítal do svého rodinného sídla. Starý hrabě Rinnbach užíval totiž života zase po svém oblíbeném způsobu: stále byl na cestách po dalekém světě, nevraceje se domů někdy třeba dvě, tři léta. Ani dnes není doma: poslední zvěst dal o sobě minulý měsíc z Londýna, žádaje, aby zaslala se tam za ním značná část peněz, poněvadž se chystá odtamtud na výlet do Indie.

Proto jest Žiga na Hruškově jaksi domácím pánem a hlavou rodiny, k nížto zde patří macecha a dvě sestry . . .

Několika málo slovy dotknul se hrabě Rinnbach v hovoru s hrabětem Krobbsem této své nenadálé hodnosti rodinné. Romuald vzdvihl nově naplněný pohár a vztyčuje jej přes malachitový stolek k svému už také neobyčejně rozveselenému hostiteli, zvolal v srdečném smíchu:

„Teď by nescházelo nic, než abysi za nepřítomnosti otcovy provdal některou svou sestru, nebo obě!“ A vyprázdniv skvostný křišťál až do poslední kapky postavil jej klesající pravicí s lehkým udeřením na stůl, vstal a popošel k otevřenému oknu, aby schladil své rozpálené čelo na svěžím podvečerním vzduchu, který z té strany ze stínův husté partie jedlové sem dýchal.

„Škoda, přeškoda,“ odvětil Žiga s přízvukem dráždivé lehkomyslnosti, „že nejsi ty posud svoboden! Mohli bychom býti švakři!“

Na stole zaznělo přiťuknutí druhého prázdného pohárku a v nejbližší chvíli ucítil Romuald na svém rameni měkkou rukou přítelovu.

„Viz, tam právě sedí s macechou obě. Ty máš ještě dvě oči, snad tam dohledneš. Vyber si!“

Romuald teprv nyní pohledl v levo k jedlovému skupení, v jehožto dlouhém stínu při kulatém zahradním stolku dlely tři dámy: jedna značně otylá, se žlutým slaměným kloboukem, pod jehožto širokou střechou viděti bylo jen dolní polovici obličeje; vedle ní dvě štíhlé, zády zpoly k zámku obrácené, bez klobouku, s dlouhými vrkoči.

Starší dáma rovnala před sebou na stole nějakou krajkovou práci; z mladších jedna byla přikloněna ke knize, druhá si pohrávala se srnkou, která se k ní důvěrně tulila.

„Už je pozdě!“ tiše vzdechl před sebe Romuald. „Proč jsi tu nebyl před půldruhým rokem?“ Po chvilce obrátiv se k Žigovi, ujal jej za obě ruce, potřásl jimi a pravil s mocným pohnutím vnitřním:

„Jak rád bych byl nyní tvým švakrem!“

„A kterou bysi sobě byl vybral?“ žertoval Žiga dále, kyna hlavou k oběma svým sestrám.

„Odtud nemohu to říci,“ odvětil Romuald u velikém rozčilení, „poněvadž jim nevidím do tváře.“

„Jen tak žertem,“ opět vyzýval Žiga, jehož tento případ počal zajímati. „jen tak na slepo vyvol si odtud jednu.“

Romuald upřel svůj zrak s velikou opravdovostí na tu dálku, na kterou věru bylo velmi nesnadno, učiniti šťastnou volbu mezi dámami pouze dle jejich nahodilého zaměstnání, a po krátkém rozmyšlení pravil:

„Tu s tou srnkou!“

„Tedy Jellu?“ vece Žiga. „Viděti, že jsi volil po lovecku; ale lituju, že bych ti nebyl mohl vyhověti, ani kdy bych užil sebe větši přísnosti otcovské.“

„A proč ne?“ tázal se Romuald s takovou vážností, jako by ta věc projednávala se do pravdy.

„Byl bysi přišel už před půldruhým rokem u Jelly pozdě se svým návrhem, jejž bych já byl uslyšel zajisté s velkou radostí.“

„A kdo mne předešel? Kdo jest můj sok?“ vyzvídal dále Romuald a oheň sršel mu z očí.

„Nemusíš obávati se ho, jsili opravdu ženichem,“ chlácholil Žiga dalším žertem svého opozděného švakra. „Pouhá hračka,“ pokračoval tišeji, vykládaje se podle Romualda oknem. „Poměr naskrze platonický! Považ si, milý kamaráde, v naší šlechtické společnosti a sice zde v nejbližším sousedstvu objevil se básník a ten jest do naší Jelly zamilován na smrt.“

„Latto Kosořický?“ přerušil Romuald jeho řeč.

„Ty jej tedy znáš snad lépe než já, když už tak dávno jsi doma?“

„Slyšel jsem, jak mé sestry několikrát jej chválili právě pro jakési jeho verše.“

„Což jest po verších!“ se smíchem namítl Žiga. „Takové zaměstnání ani nesluší se pro šlechtice. Právě tak, jako by někdo z nás

chtěl býti divadelním hercem, nebo zaříditi sobě kancelář advokátní. Ale to jest tím, že Latto zůstal doma, že nenastoupil jako jeho starší bratr, ovšem majorátní pán, jedinou kavalírskou dráhu u jízdectva. Stal se z něho študent," a smíchy zadrhoval dále, „chodí do školy — jedenadvacítiletý šlechtic — ve dne louská paragrafy — a v noci vzdychá k měsíčkovi — a — píše básně! Jaký to nekavalírský život! Kde jsme my v těch jeho letech už byli?"

„A tvá sestra Jella?..." ozval se Romuald, pohlížeje k dámám, kde posud nic se nezměnilo.

„Jak ji tam vidíš," slaďounkým hlasem, který velmi podivně slušel k jeho nepěknému obličeji, odvětil Žiga. „Bez pochyby, že co nejdříve už také bude dělati básně. Hraje si se srnkou, učí se zpaměti Lenaua a nejedeli se na procházku k Heřmanovu, raději zůstává doma."

„Tedy Latto může doufati..."

„Nesmysl!" přejal mu slovo Žiga a odváděl jej zpět ke stolku, kde vtipný sluha tím časem byl postavil jiný ještě ohnivější druh vína, jak už věděl, že mají po sobě následovati. „Jelle jest teprv osmnáct let; až jí bude dvacet, však srozumí, že jest lépe provdati se za pána majorátního, nežli za náměsíčníka, který náhodou toliko dostal se mezi šlechtice."

„A starší tvá sestra...?" prohodil Romuald, přijímaje od Žigy pohárek s perlícím se zlatem.

„Což Muša!" vece Žiga, zkoumaje proti světlu a znalecky ochutnaje nové víno. „Což Muša! O tu nemám ani nejmenší obavy. Ta se dívá na svět očima praktickýma. Jest toliko o půldruha roku starší než Jella, ale o celý život moudřejší. Ta si vzala za vzor svou ještě starší sestru Adolfinu, která se vdala z pouhého rozumu a náleží nyní mezi nejpřednější dámy Pražské. Kdy bysi byl ještě svoboden, tu bysi mohl vésti k oltáři."

„Myslíš to opravdu?" vzchopil se Romuald se sedadla a naklonil se k Žigovi hluboko přes stůl.

„Aspoň tak soudím dle toho, že Muša to byla, od které jsem se hned za chvíli po svém příjezdu dověděl, že nejsi se svou mesalliancí šťasten, a která tě pro to srdečně politovala."

Romuald při tomto sdělení zvolna se vzpřimoval, osmahlá tvář ještě více podlila se krví, oči na Žigu upřené nabývaly skelného lesku a v nejbližším okamžení spustil se hrabě Krobbs jako bez vlády na sedadlo.

Žiga s nemalým udivením patřil na ten výjev. Ani ve snu nebyl by sobě pomyslil, že Romuald celým tímto žertovným hovorem by mohl pobouřiti se až do té míry, jak nyní jej před sebou viděl. Pokládalť celou tuto rozprávku za zajímavé vyplnění času. Vždyť Romuald už byl déle nežli rok ženat. Ať šťastně či nešťastně, na tom nezáleželo vůči osobám třetím; a Žiga přisuzoval svému příteli posud vždy tolik zkušenosti světské a tolik chladné mysli vojenské, aby ho nezdařené manželství nevyrušilo z mužné rovnováhy více než všeliký jiný nepovedený podnik. Pro Žigu byl příběh nešťastného manželství pouhou zajímavostí, jako vymknutí kola u rozjetého vozu, a i to jen potud, pokud se týkal známých jemu osobností z kruhův šlechtických. Že by pak

dotýčné osobnosti nevěděly dáti sobě v takové příčině rady, zejmena že by muž neuměl sobě pomoci jinak, leda nářkem a snad až i omdléváním, tomu nemohl ve své ledové otřelosti srozuměti.

Vida tedy Romualda před sebou v záchvatu vnitřní bolesti, vyrazil ze sebe proud divokého smíchu, kvapně naplnil prázdné pohárky a už klada svůj k ústům, zvolal:

„Romualde, nechme babských řečí; mluvme o něčem jiném, rozumnějším. Což jsi už zapomněl býti vojákem?“

Romuald tímto připomenutím opravdu vytržen ze své jakési duchovní strnulosti, mechanicky následoval svého hostitele, uchopil se vína a s mladickým skoro zápalem pravil:

„Ať žije tvá sestra Muša! Ona jediná mě politovala v mé strasti!“

Dva pohárky zamihly se nad stolem a v nejbližším okamžení ohnivé jejich zlato viselo na rtech a lilo se do žii obou hodovníkův.

Žiga užil té přestávky, aby obrátil řeč k jiným věcem.

„A posud jsme si ani nevzpomněli na hlavní otázky,“ počal, nabízeje Romualdovi talíř se vzácným ovocem jižním. „Jaké pak máš nyní koně? Všiml jsem si jen spěšně, že jsi přijel velmi nádherně.“

Ta poznámka z úst bohatšího přítele velice zalichotila Romualdovi. Nemeškal odpověděti, co tu v Čechách, kde koňařství ve vyšším ušlechtilejším směru prý už dávno přestalo se pěstovati, stálo jej namáhání, aby něco jen poněkud slušného měl zapřáhnouti. Po delším hledání skrze množství jednatelův konečně prý se mu podařilo za nemalé peníze sestaviti spřežení, které Žiga zajisté ještě blíže si prohlídne.

„Náleží to k mým malým radostem, jezditi se čtyřmi, jako jsme tolik let v Uhrách jezdívali. Mimo to mám ještě dva koně na jízdecko.“

„To ti chválím,“ ozval se Žiga, přitužuje černou pásku nad prázdným pravým důlkem očním. „Člověk nesmí nikdy spustnouti, sice se ztratí mezi tou městskou a vesnickou chamradí. A za oráči jistě také nechodíš?“

Romuald spěchal pronesti svůj nepříznivý úsudek nad některými šlechtici v sousedstvu, kteří nejsou nic jiného než velicí sedláci, starajíce se o každou otep slámy, o každou pošlou ovci a shnilou bramboru.

„Jaký respekt chtějí pak takoví šlechtici míti od lidu, když potkávají se s ním na každé mezi, když scházejí se s ním u každé hromádky hnoje? Šlechtické mravy, život opravdu kavalírský jest u nás bohužel v patrném a velikém úpadku. K čemu pak by byli na světě správci s celou dvorskou chasou, kdy bychom my je chtěli zastávati?“

„V tom shoduju se s tebou,“ přisvědčoval Žiga, „že z celého panství pro vlastní osobu každého kavalíra není než les. Všechno ostatní patří více jiným lidem než jemu. Abych nezapomněl,“ připojil se zvláštním zakroucením svých knírův, „kdy bysi někdy měl potřebí peněz, víš tak, aby — nu aby o tom každý nevěděl, aby tě neroznesli, že děláš dluhy, a zároveň abysi mohl platit, kdy se ti zlíbí, jen se obrať ke mně; mám některá spojení velmi příjemná v takových delikátních případech a milerád ti zprostředkuju i značnější půjčku.“

Romualdovou myslí mihlo se něco, co v ní posud nikdy nemělo místa. Ode dávna slynula rodina Krobbsův vzácnou vlastností, že nedělá dluhův. Důchody její v poměru k jejím nejnutnějším potřebám

byly dosti skromné, však uměla říditi se jimi tak, že jí dostačovaly. Takovou hospodářskou opatrností vynikal také hrabě Romuald, že ani co důstojník nikdy žádných dluhův neměl, začež od svých druhův ovšem slýchal rozličné tu lichotivé tu posměšné vtipy. Však od některé doby už častěji ozvala se v něm touha, aby měl více peněz . . .

„Byl jsi vždycky znám co přední kapitalista v pluku . . .“

„Celé mé finanční umění záleželo a záleží v tom, že si dovedu velmi snadno opatřiti peníze tam, kde někdo jiný jich nedosáhne ani největším namáháním.“

„Což by mi tvá laskavost prospěla,“ osmělil se Romuald vstoupiti na tu kluzkou cestu, „když bez pochyby zase co nejdříve vrátíš se do Uher . . .“ a stud posud nepoznaný sevřel mu jazyk. Rychle zapálil si nové cigaro a několika mocnými tahy způsobil kolem sebe hustý oblak modrého dýmu, jenž zakryl rozpaky na jeho tváři.

„Sdělím ti, můj milý, co zde v domě neví posud nikdo. Nevrátím se do Uher už nikdy. Vystoupil jsem z vojska; vždyť vidíš, že už ani uniformu na sobě nemám. Usadím se zde; aspoň učiním si zde hlavní svou stanici a budu privatisovati.“ A přehodiv jednu nohu přes druhou tak vysoko, až se dotknul špičkami stolu, naklonil hlavu opět a houpal se na sedadle. Romuald déle než po patnáct let neviděl Žigu nikdy jinak než v uniformě. Proto podivil se dnes hned při svém setkání se s ním na balkonovém schodišti nemálo, když jej spatřil v civilu, v bílých plátěných spodkách a v krátkém loveckém kabátě. Toliko ostruhy připomínaly vojáka, ač hodily se i k úboru loveckému. Však domníval se, že po dlouhé cestě a v úplné bezpečnosti před reglementem vojenským přítel chce sobě pohověti ve volnějším oděvu občanském. Tím více pak zarazil se, slyše z vlastních jeho úst, že navždy opustil dráhu vojenskou a odložil uniformu důstojnickou.

Něco takového přihází se v rodinách šlechtických nad míru zřídka. Buď jen při majorátních pánech, kteří spěchají domů, aby po zemřelém otci svém ujali se dávno vytoužené správy jmění, ohraženého proti ostatním členům rodiny, proti vlastním bratřím a sestrám velmi krásnými výhodami; buď při nemajorátních kavalírech, kteří pomocí důstojnického límce chtějí nabyti, z čeho je zákon o prvorozenství byl vyloučil: jmění z ruky třebas jinak nenáviděné aristokracie peněžní, z pokladny fabrikantův, bursovních hráčův ano i lichvářův, rozumí se prostřednictvím půvabné domácí dcery. Mimo toto pravidlo děje se jen mimořádné vystupování šlechtických důstojníkův z vojska: buď pro nezaplacené dluhy, buď pro výtržné a pohoršlivé rvačky.

Kterou ze všech těchto příčin má asi odchod Žigův s dráhy, pěstované netoliko se zálibou po tolik let, ale i s úspěchem, povážíli se, že nikdy nebyl ve vojně a že přece dosáhl téhož stupně důstojnického, jakéhož sobě musil zasloužiti Romuald nemalým hrdinstvím před nepřítelem a tolika jizvami, kteréž na hlavě jeho vydávají skvělé svědectví o nebezpečí vítězně překonaném?

Starý hrabě Felix Rinnbach posud na živě. Žiga tedy, ač Hruškov není panstvím majorátním, přece ani co jediný syn a nejstarší mezi dětmi dědici nemá potřebí zaměňovati uniformu vojenskou s úborem civilním. Ani druhá příčina nemůže míti při něm místa.

„Kdo má netoliko naději ale i jistotu, že bude děditi jmění tak krásné jako jest Hruškov, věru nepotřebuje ucházeti se o ruku nějaké bohaté židovky,“ uvažoval Romuald. „Nezbývá tedy nežli že vystupuje Žiga z vojska buď pro dluhy aneb pro nějaký souboj .... Že měl vždycky velmi mnoho peněz, to jest pravda ... bylyli to dluhy, nikdo na nich neviděl ... dle dnešního vyjádření Žigova bylo by to arci možno ... A nějaký křiklavý souboj ... To by byl musil odepíti šavli už dávno ... Souboje náležely k jeho zábavám ... byl znám po garnisonách jako nejlepší šermíř a střelec ... ač tu slávu přece zaplatil svým pravým okem ...“

Romuald všelikými otázkami snažil se vyzkoumati pravdivou příčinu, která přiměla Žigu, aby navždy svlekl se sebe uniformu; však hrabě Rinnbach odpovídal vyhýbavě, že už má té vojančiny dost a dost...

Mluvili o jiných věcech; jedli, pili a kouřili dále. Romuald ještě několikráte přiblížil se k oknu a pohledl k jedlové partii. Dámy už tam nebyly.

Počalo se šeřiti, když Žiga doprovázel svého přítele na nádvoří, kde už zajímavé spřežení netrpělivě hrabalo v písku. Romuald vyložil mu přednosti a zvláštnosti každého koníka, poučoval, proč ti dva musejí jeti napřed a ti zůstati při voji, podotknul, kterého z nich musí vyměniti za lepšího, až konečně rozloučiv se a slíbiv, že opět co nejdříve přijede, letmo opustil Hruškov.

Večernice vyšla nad bory. (Pokračování.)

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

Z bouřlivých dob. Historické obrázky od Aloise Jiráska. (V Ottově Laciné knihovně národní, řada III. číslo 11—19.) Spisovatelský talent plodného Aloise Jiráska zjednal si v čtenářstvu českém už všeobecné obliby a došel v kritice uznání jednomyslného radostného. Česká povídka, dějepisná i ze života novověkého, pokládá Aloise Jiráska za jednoho ze svých nejšťastnějších vzdělavatelův. Co nás u něho těší vždy na předním místě, jest skutečná poesie, prochvívající líčením zajímavých osobností a situací, skvějící se jako jemný pel neb ranní rosa na obrazech vzatých z přírody. V povídkách historických jsou takové vlastnosti znakem opravdového umění slovesného tím rozhodnějším, čím častěji potkáváme se u nás nejnovější dobou s klamem, že vypravování historické může sestrojovati své dojmy a účinky na základě jiném než poetickém, že účel takové literární skladby se naplňuje jakýmsi popularisováním vědění dějepisného, k němuž jen se přidá něco záhad a intrik, aby obsah dějinný nabyl záživnější příchuti. S naukou tohoto druhu, která v jistých vrstvách čtenářstva ovšem má veliké štěstí, historické povídky Jiráskovy nalézají se v nejpříkřejším sporu. Také historické jeho obrázky, právě vydané pod společným

názvem Z bouřlivých dob v Ottově Laciné knihovně národní především čelí k účinku v pravdě literárnímu, esthetickému. A taková snaha pracuje všude s motivy básnickými. Pět povídek, z nichž poslední Na krvavém kameni čtenářové znají už z Osvěty, uvádí nás v bouřlivé doby válečné, které buď národu našemu nadešly ve vlasti jeho v první polovici století sedmnáctého a v druhé polovici století osmnáctého, aneb jichžto účastníkem otcové naši na sklonku věku minulého stali se v daleké cizině. Ať pak zvolil sobě Jirásek pro své vypravování dějiště bližší neb vzdálenější, všude dovede rozvinouti příběh, v němž dějepisné pozadí, jasně a malebně naznačené ve hlavních rysech, v pěkný umělecký celek splývá s vypsáním osudův osobních, charakteristických též pro svou dobu. Postavy, jež v povídkách Jiráskových vystupují, jsou naskrze representanti onoho ducha, jímž národ náš v oněch časích buď se řídil, buď hynul; buď se utěšoval, buď trpěl. Umělec podává nám velezdařilé obrázky genrové, kteréž určitě znázorňují ruch v národní společnosti české v dotýčných letech. Plastika a rychlý postup děje, svěžest a bohatost detailu, jasnost názorův životních sdružují se jako ve všech novelistických pracech Jiráskových také v historických jeho obrázcích Z bouřlivych dob s ušlechtilou, povznešenou mluvou, s plynností a lahodou slovesné formy, a působí v čtenáři dojem uspokojenosti. Vyznačujeme při Jiráskovi se zvláštním potěšením, že k ryzosti jazyka a k dokonalosti slohu tak bedlivě přihlíží. Literární cena jeho skladeb z té stránky teprv náležitě vyniká. Z povídek obsažených ve sbírce Z bouřlivých dob, klademe na první místo Felice Tankreda; za ním řadíme Na krvavém kameni a pak Markytánku. Nebezpečnému úskalí jednotvárnosti, tak příliš hrozícímu při látkách čerpaných z téhož pramene, ze života vojenského, talent spisovatelův dovedl vyvarovati se s úplným zdarem. Nic nevadí, čísti všech pět povídek třebas přímo za sebou; každá má svou novou svěžest.

Podobného úsudku jako o Jiráskovi nemůžeme, žel, pronesti o spůsobu literárního tvoření, jejž jeví se nám v povídce Emanuela Miřiovského, nazvané *Mezi vůlí a činem* (nákladem knihkupectví Hoblíkova v Kolíně). Vzpomínáme si na radostný pocit, jejž v nás Em. Miřiovský vzbudil před lety svou skladbou *Ze semináře;* po začátku, jejž možno nazvati skvělým, brali jsme nyní po letech — kde Miřiovský se odmlčel — knihu jeho do ruky s příznivým očekáváním, kterého však obsah její nesplnil, poněvadž se mnohoslibnému vypravování Ze semináře nikterak nerovná. Mezera, která v životě lidském se nalézá mezi vůlí a činem, vyžadovala by k svému vyplnění látky mnohem zajímavější, osobností závažnějších svým myšlením, cítěním a jednáním, vyšších svou snahou a zkušeností životní, a pak zpracování důmyslnějšího, než jaké spatřujeme v této povídce, kde se nám předvádějí poměry zpoly tuze všední, zpoly nepravdivé ba nemožné, a zde názory nejednou překvapují svou naivností. Bylo by též potřebí hlubší techniky slovesné a konečně i mluvy přiměřenější, t. j. takové, jež by vyšším vzletem a větší uměleckou barvitostí se vyznačovala a ovšem nikde až k básnické chudobě neklesala. Netajímeli pak svého náhledu, že spisovatel tentokrát obsahem ani formou nerozřešil důležité otázky, kterouž byl napsal v čelo své práce, činíme to, doufajíce, že se mu

to při nové práci zas lépe povede; jeden nezdar bude mu bohdá jen novým ostnem. — Třebať zajisté popnouti své síly v době, ve které píší nám již takoví mistři jako Svatopluk Čech.

Pronesli jsme v těchto listech svůj úsudek o *povídkách Čechových* dosti zevrubně už po vydání prvního svazku jejich. Nezbývá než potvrditi a doplniti jej při svazku *druhém* (v salonní bibliothéce Ottově) některými poznámkami. Kdo chce poznati nejvlastnější jádro Čechovy musy, ať čte *Výlet do Chorvátska, Nikotinu* a *Oblaka*. Tu má výkvět důmyslné komposice a elegantního provedení. Do poměrův zdánlivě obyčejných ano nepatrných umí básník vlíti tolik myšlenkové plnosti a krásy, tolik skutečné poesie a životní pravdy, že s velikou rozkoší podáváme se úchvatné a blaživé moci jeho péra. Skutečnost, všude blízká a nehledaná, všude stejná a denně se opakující pohlíží na nás ze skladeb Čechových okem vábným, stále proměnlivým a novým. Náš vlastní život otvírá před námi pod návodem Čechovým své tajemné hlubiny a své nepoznané krásy, cítíme, že mluví k nám věštec, jenž z jednoho srdce pozná jich na tisíce, jenž z jedné myšlenky umí vyvoditi celé pásmo lidských osudův. *Ferd. Schulz.*

Romanet Arbesových vyšel díl druhý, v němž se nalézají: *Ukřižovaná, Ďábel na skřipci* a *Akrobati*. Jako v prvním, shledáváme i v tomto díle tutéž snahu po originálnosti, kteráž se jeví nejen u vyhledávání nové látky, ale i v neobyčejných, skoro sensačních titulech, tutéž podivuhodnou kombinaci, totéž realistické líčení, zvláště zdařilou, markantní kresbu charakterův a velice umělé přispůsobení děje ke známým poměrům lokálním, a konečně i tentýž skepticismus a tytéž záślehy sarkasmu, ke kterým nutně dospěti musí takový myslitel, jako Arbes. Z toho již patrno, že onoho idealismu, který tak blaze a konejšivě působí na mysl i srdce, marně bychom zde vyhledávali; zároveň pak dovedeme sobě vysvětliti, proč Arbesova romaneta přese všecku napínavost nedovedou čtenáře uspokojiti, zanechávajíce ho v jakémsi neladu a rozruchu, jako by procitl náhle z divokého sna. Konečný jich účinek bývá — smímeli toho výrazu užiti — morální kocovina. Co do zosnování děje vede si Arbes opravdu virtuosně. Obrav sobě obyčejně vědeckou nějakou thesi za podklad (nejraději fysikální, psychologickou nebo fysiologickou) demonstruje ji a dovozuje do všech důsledkův s takovou jistotou, s jakou se domáhá mathematik rozřešení dané úlohy. Avšak zdá se nám, že při tom často zabíhá až za nejkrajnější meze, za kterými přestává pravděpodobnost a nastává jen otázka možnosti. Na příklad některé toho doklady. V *Ukřižované* (kterouž považujeme za nejzdařilejší práci tohoto dílu) jme se P. Schneider v kapli kostela Loretánského za hřímání děl a záře požáru cizímu chlapci z čista jasna vykládati věci tak učené, filosofické a radikální, že by jich ani odrostlý člověk hned tak nepochopil, neřkuli děcko desítileté,*) které kromě svého otce a staré tety nezná nikoho a neví

*) Neboť jelikož r. 1856 byl mladíkem osmnáctiletým (str. 14), mohlo mu r. 1848 býti teprv 10 let a nikoli 12, jak položeno na str. 73. Podobný lapsus memoriae přihodil se spisovateli s P. Schneidrem, jenž dle str. 10 byl alumnem v Litoměřickém, dle str. 52 však ve Pražském semináři.

o světě ničehož. Jen poslyšme z toho úryvek: „Zvláštní, podivný tvor je člověk! Zná svou malomocnost; ví, že ze všech stran dorážejí naň miliardy zjevných i tajných nepřátel, kterýmž se ubránit nemůže, ví, že bez jeho viny a přičinění strašné pohromy živelní ničí statisíce životů lidských, tuší, že neviditelné zárodky organické ve vzduchu, o nichž se domníváme, že jsou původci nesčíslných nemocí, vznikly jen k jeho záhubě, slovem ví a zná, že vůči přírodě, která nezná milosrdenství, jest tvorem rovněž tak bezmocným, jako kterýkoli bídný mraveneček: ale přes to vše přibásnil sobě ve své pýše vlastnosti svrchovaného pána přírody, nad kterouž však nemá poměrně větší moci než kterýkoli jiný, byť sebe malomocnější a bídnější tvor tohoto světa" atd. Celé toto vypravování knězovo hodilo by se spíše do jeho denníku, kdy by denníky nebyly už tak otřepanou věcí, s kterou se potkáváme v každém druhém románě. K pravdě nepodobné jest i líčení, kterak P. Schneider vytahoval hřeby a snímal dívku na kříž přibitou. V *Ďáblu na skřipci* vrtíme hlavou nad tou eskamotáží s knihou, jejíž listy byly slepeny tak, aby při otevření objevila se právě stránka vyhlídnutá. A možnoli v *Akrobatech* tomu uvěřiti, že Eldora pozorovávala vězně, an cvičíval na dvoře kocoura, že mu podstrkávala pod kámen psaníčka, a přece nikdy se mu neukázala, nikdy se neobjevila v sousední zahrádce, když on se „na vzduchu" procházel? Konečně zajisté právem lze pochybovati o pravdivosti děsné produkce akrobatovy s noži, kterou vycvičený kocour přivedl ke konci tak tragickému. Mimo to ještě jedné věci hodláme se dotknouti. Skoro veškera romaneta Arbesova tak jsou sosnována, že obsahují několikero tajemných okolností či záhad, jichž vysvětlení ponecháno až na konec; tím ovšem docíleno poutavosti a dráždí se zvědavost čtenářova, avšak vyplývá z toho ta vada, že rozluštění nevyvinuje se přirozeným průběhem z děje samého, a že spisovatel musí pak ex post všecky ty záhady buď sám vykládati anebo od některé osoby je dáti vyložiti; čtenáři pak, který si byl při čtení nevšímal všech podrobností dosti bedlivě, nezbývá, než aby celou povídku četl ještě jedenkráte. I to bylo by vytknouti, že v romanetech Arbesových dopřáno náhodě příliš mnoho působnosti zvláště tam, kde logické spojení jeví se býti nedostatečným. — Poklesků mluvnických nalezli jsme v druhém díle více nežli v prvním, z nichž některé tuto vyčítáme: vedle *mě*; nepouštěj *je* (m. ho); neli drsnějším, *tak* aspoň houževnatějším; *střežili* mne, *seč* bylo možno; *stoje* opakovali jsme přípitek; zůstali státi (m. stanuli, zastavili se); svíjíc (m. svíjejíc) a j. Slovo *takměř* opakuje se nesčíslněkráte až do omrzení.

V mraku a světle, arabesky a kresby V. Beneše Šumavského (v Brně 1879) jest úhledná knížka ve slušné úpravě, jež milovníkům lehkého zábavného čtení dobře se bude líbiti. Viděti tu rozhodný talent, který posavad sice pěstuje drobnou kresbu genrovou, ale zajisté co nevidět pokusí se též o větší dílo, založené na širších rozměrech, bohdá s dobrým prospěchem. Dle těchto slibných počátkův aspoň nadějeme se do něho, že dříve či později potkáme se s ním na poli románu sociálního. Co nám tuto podává, jsou ovšem toliko křídové kresby, ale věrné a půvabné, v nichž zběžnými črtami povedlo se mu nakresliti několik pěkných figur typických. Jak už titul ukazuje,

nalézáme zde jednak dojemné vylíčení lidské bídy, útrap a svízelů všedního života (*Z trhu štědrovečerního*, *Budovcova hlava*, *Čekal na nevěstu*, *Matka*, *Memento mori*, *Hoši z osmnácté chasy*, *Tragedie flašinetářova)*, jednak rozmarné obrázky, působící svěžím humorem a neodolatelnou komikou (*Pražské kvítko*, *Pohádka*, *Svatopetrský doktor Faust*, *Z dlouhé chvíle)* a vše to vypravováno lehkým slohem feuilletonistickým, stručnými větami, řečí úsečnou a jádrnou. K slabším některým kouskům rádi oko zamhouříme.

Opět jednou dobrou knihou obmyslila své členy matice Libuše, vydavši J. J. Stankovského román *O slávě herecké.* Při veliké plodnosti spisovatelově není divu, že mezi četnými jeho pracemi se vyskytuje nejedna slabší, mající cenu toliko efemérní — tento román k nim nenáleží. V něm poznáváme spisovatele, který nabyl hojných zkušeností v životě, má nevšední routinu v umělém sestavení díla, umí rozechvívati jemné struny soucitu s osudem svého hrdiny a ubírá se vždy za tendencí vlasteneckou. Jeho román O slávě herecké možno považovati za pravdivou, ač smutnou historii českého dramatického umění za posledních třicet nebo čtyřicet roků, jejíž část Stankovský sám zažil a z níž doznal i trpkého sklamání. Provázeje svého hrdinu — v němž hned z mládí vznikla láska k umění dramatickému, a jenž s nadšeným zápalem všecek se mu oddal, doufaje dojíti slávy herecké — strastiplným životem, vypisuje věrně a pravdivě, s jakými protivenstvími zápasiti bývá mladému talentu; staví bezohledně na pranýř jednak sprosté výdělkářství a hrubou nevzdělanost ředitelů venkovských kočujících společností, jednak schátralost herců samých, při čemž i nezdravým poměrům ve správě divadla Pražského zaslouženého dostalo se pokárání. Hrdina ve svých ideálech sklamaný, duševně i tělesně zmořený klesá — a čtenář opravdu dojat odkládaje knihu povzdychne: Exoriatur ultor!

Obracíme se ku knize zcela zvláštního rázu. Snad nikde nečítá lid spisy historické s takovou chutí a zálibou jako u nás. Palackého dějiny neb aspoň Hájkovu kroniku naleznete u každé probudilé rodiny české nejen ve skříni, ale i v hlavách a v srdcích vlasteneckých. Není tedy divu, že také historický román a historická povídka jsou českému lidu čtením velice oblíbeným; vzpomeňme si jenom na Herloše, Chocholouška, Jana z Hvězdy. Avšak máli román historický býti čtenáři se skutečným prospěchem, potřebí jest, aby spisovatel znal důkladně nejen politické a válečné běhy vlasti své, ale aby hluboko vnikl i do sociálních a kulturních poměrův, aby znal i domácí život, mravy a zvyky té doby, kterou líčí, poněvadž právě tyto kulturní momenty bývají pro poznání rázu a ducha každé doby velmi charakteristickými. Než této hlubší známosti skoro všem našim románopiscům posud se nedostávalo, ovšem jediné z té příčiny, že neměli kde jí nabrati, jelikož *kulturní historie* národa českého není ještě s dostatek vzdělávána; posud hlavně V. V. Tomek ve svém dějepise Prahy přikročil k ní blížeji, ale jeho dáta zasahují pouze do začátku 15. století. Úkol to nad míru nesnadný. Jako pilný kovkop musí se badatel propracovávati od století k století a vybírati zlatá zrnka z rumův zaházených a zapomenutých. Známoť, jak Čechové ve svých mravech a zvycích od jakživa bývali vrtkaví a

nestálí, kterak na př. přes tu chvíli měnili svůj kroj opičíce se hned po Španělích a Francouzech, hned po Němcích a Polácích, dle toho, s kterým národem právě v užším byli styku; že pak i ostatní poměry kulturní, zvyky a názory vždy jinou a jinou na sebe brávaly tvárnost, leží na bíle dni, a historický romanopisec musí všecky tyto poměry a proměny dokonale znáti, chceli podati věrné vylíčení doby, kterou si byl obral. — Toho všeho byl sobě Fr. Dvorský úplně vědom, když jal se spisovati *Naše staré obrázky*, jichž jednu část vydala letos Matice lidu. Zanášeje se studiemi archeologickými a historickými a probíraje se již mnohá léta v archivech Pražských i venkovských, měl p. Dvorský lepší než mnohý jiný příležitost poznati všeliké podrobnosti a zajímavé stránky kulturního života českého, kterých jiní posud jednak neznali, jednak si hrubě nevšímali. I slyšeli jsme s potěšením, že Dvorský chystá se vylíčiti kulturní poměry v Čechách za 15., 16. a 17. věku, k čemuž má již nasbíranou hojnost pěkného materiálu. Naše staré obrázky jsou, tušíme, jakousi přípravou k tomu dílu, jehož provedení bude vyžadovati ještě drahně času a práce. Chtěje pak ráz doby a jejího ducha nakresliti jaksi názorněji a řekli bychom plastičtěji, aby čtenář v tehdejší poměry a zvyklosti mohl se nejen vmysliti ale i vžíti, uhodil Dvorský na nový u nás způsob historické povídky, dle něhož i jazykem i slohem snaží se napodobiti onu dobu, do které jeho povídka zasahuje. Jsme přesvědčeni, že archaistický tento způsob ve drobných historických povídkách, tedy takových, jaké nám Dvorský podává v Našich starých obrázcích, nemine se dobrého účinku; v románu založeném na širších základech naskýtala by se mnohá ovšem úskalí, kterým by nevždycky bylo lze vyhnouti se. Naše staré obrázky nakresleny jsou v úzkých sice rámcích, ale velmi dovedně jako pěkné miniatury; člověku při tom jest, jako by s těmi lidmi žil a viděl jich domácnost, účastnil se jich zábav a sporů, poslouchal jich hovory vážné i žertovné, i veselé jejich písničky. V tom ohledu zejmena *Alenka* (čtenářům našim rovněž jako *Paní Bušecká* již z Osvěty povědomá) jest roztomilým obrázkem, velmi zdařilým. Jediné, co bychom jim vytýkati mohli, jest, že jsou si mezi sebou příliš podobny, že všecky táhnou se jen k lásce, námluvám a manželství; než toť okolnost pouze nahodilá, kteráž vnitřní jich ceně nijakž není na újmu, ano víme z bezpečného pramene, že další obrázky, jež uchystány jsou pro Matici lidu, rozmanitějším se vyznačují obsahem.

Na poli historického vypravování zkouší svoje síly též Fr. Ad. Šubert, jehož obšírný román *Král Jiří z Poděbrad* (nákl. Mikuláše a Knappa) z polovice vydán jest, maje obsahovati dva díly, každý o dvou částech; zároveň vyšel (u Hynka) I. svazek jeho sbírky: *Povídky historické a jiné drobné.* Již pro tuto neukončenost nelze ovšem o mladém spisovateli pronesti úsudku povšechného a přesně určiti místo jeho mezi historickými románopisci a novelisty našimi. Zde můžeme zatím jen o prvním díle Povídek přátelské mínění své vysloviti; a tu se nám zdá, že sobě Šubert vede posud nedosti jistě, ano úzkostlivě, aby se neprohřešil proti pravdě historické; tím poutána jest jeho fantasie, že si netroufá pustiti se do volnějšího rozletu. Vypravování jeho pak nezřídka vypadá jako pouhá parafráse Palackého nebo Tomka.

Zvláště *Válka o nevěstu* jest toho dokladem, však viděti to i při pouhé pověsti *(Kostnice Sedlecká)*, kdež se přece naskytovala všecka příležitost rozvinouti kombinační a vypravovatelský talent. Nechceme nikterak přičinlivému spisovateli upírati talent, který bez pochyby vynikne, až vykoná důkladnější studia, propracuje se k zralejšímu poznání života českého, k psychologické hloubce a samostatnému si počínání. V I. díle Povídek nejlépe se mu povedla humoreska *Co z toho pochází, když se člověk za ženskou ohlídne*, vypravovaná s lehkým, nenuceným humorem.

V obor výpravné prosy náleží také „pravda i báseň," jež podává J. Holeček v II. díle svých kreseb *Za svobodu*. Cokoli pochvalného jsme pověděli nedávno o prvním svazku, vše to lze opakovati o svazku druhém. A kdežto prvý svazek prozrazoval ještě jakýsi feuilletonistický chvat, pozorovati jest ve svazku druhém promyšlený plán a propracovanější formu. Spisovatel sleduje černohorské vojsko na válečné výpravě do Hercegoviny až po vítěznou bitvu na Vlčím Dole, v níž Muktar paša byl na hlavu poražen a Černá Hora zachráněna od vpádu tureckého. Mnohé zajímavé episody naskytují se tu čtenáři. Nechť líčí nevědomého popa hercegovského nebo prvního ševce černohorského, nechť vypisuje zvláštní historii černohorské vojenské kapely s komickým tělnatým kapelníkem Šulcem nebo svoje trampoty, hlad i žízeň i všeliká dobrodružství, kterých zakusil a zažil s dostatek: vždy počíná sobě Holeček tak názorně a drasticky, že čtenář má z toho zábavu i poučení. Nejzdařilejší partií tohoto svazku jest básnické vypravování *o smrti Smail-agy Čengiče*, v němž se podařilo Holečkovi nápodobiti epickou báseň jihoslovanskou i duchem i formou tak dobře, že se nerozpakujeme tento jeho plod postaviti na roveň s nejlepšími z ohlasu národních písní Čelakovského a výše, nežli známou báseň Mažuraničovu téhož jmena, kteráž nese na sobě patrný ráz umělého svého původu. Zároveň velmi pravdivě vylíčil Holeček, jakým způsobem u Jihoslovanův se přednášejí zpěvy hrdinské a jaký dojem činívají na junácké posluchače: „Čím pádnější a epicky plnější je místo písně, tím chvatnější je zpěv guslarův. Vášnivě, zimničně rychle následuje verš za veršem. Prsa nemají času, aby se nového vzduchu nalokala. Dlouhá partie se přednese bez přestávky, jedním dechem. Tu nemůže i nejchladnější cizinec odolati mohutnému dojmu, kam pak člověk domácí, zvuky junácké písně odkojený a vychovaný. Až vás mráz pochází, když vidíte ten zápal, který se z pěvce rozšiřuje na všecky posluchače. Každý dává svým způsobem na jevo city, jaké v něm píseň budí. Zatínají se pěstě, čela se chmuří, handžáry se tasí, troubeli čibuků se buší do kamení, z prsou se vyrážejí jednotlivé zvuky." — Ostatně netřeba opakovati, že zde máme týž svěží humor, tutéž markantní charakteristiku, totéž nadšení pro rekovské sokoly černohorské jako ve svazku prvním. Jenom některých nemístných narážek a vtipů bychom zde rádi neviděli, poněvadž sem nepatří a zbytečně jen působí pohoršení.

Pr. Sobotka.

Drobné zprávy.

Z ruské literatury. Nejdůkladnější *dějiny literatur* slovanských sepsal dosud Petrohradský slavista ruský A. N. Pypin: jeho *Istorija slavjanskich literatur*, jež vyšla před 13 lety, byla posud hlavním zdrojem každému, kdo hledal celkového obrazu písemnictví slovanského. Ponévadž ale za posledních 13 roků historie slovanské literatury nabyla značného rozvoje, čímž vyšly na světlo jednak zcela nové, prve neznámé plody slovanského písemnictví, jednak náhledy starší důkladným bádáním slovanských učenců byly opraveny neb vyvráceny, uznal Pypin za potřebí spis svůj opraviti a postaral se o nové jeho vydání. První díl nových Dějin slov. literatur vyšel letos v Petrohradě i vyniká nad prvotní vydání důkladností a znalostí věci, o níž jedná, tou měrou, že dochází uznání všech znalců ve světě slovanském. Díl tento zanáší se dějinami literatur bulharské, srbsko-horvatské, slovinské a jihoruské i běloruské. Literaturám západoslovanským a velkoruské věnován bude díl II. Stanovisko své, jaké zaujal vzhledem k literaturám jednotlivých větví slovanských, vysvětlil Pypin v úvodě, předeslaném před vlastními rozhledy literárními. On počíná dějiny slovanských literatur teprvé od uvedení křesťanstva do zemí slovanských: tak zvanou periodu mythickou, v níž se zrodily slovanské báje a přemnohé písně obřadové, až podnes zachované, pomíjí v dějinách svých nadobro. O národní poesii jednotlivých kmenů slovanských zmiňuje se v tom onom oddíle, avšak má i tu zření toliko k písním, ostatních plodů prostonárodní slovesnosti si nevšímaje. První hlavu úvodu věnuje důvodům, proč sluší kmen slovanský počítati za rovnoprávný se všemi ostatními kmeny indoevropskými; v druhé přechází k *nářečím slovanským*, a rozvíjí tu obšírněji svůj názor o samostatném vývoji jednotlivých literatur slovanských, neuznávaje vzájemného jich působení na sebe, o čemž pojednal ostatně již vloni ve Věstníku Evropy ve článku *o panslavismu*. Ostří těchto úvah obráceno zejmena proti Moskevské škole slavjanofilské; vyvrací se v nich možnost sjednocení národů slovanských v jazyku a písmě. Pypin jde v otázce té tak daleko, že jest ochoten přiřknouti právo samostatné literatury nejen všem národům, nýbrž i jednotlivým nářečím. Třetí hlava úvodu pojednává o historických osudech plemen slovanských a týká se jaksi pokračováním hlavy druhé otázky národní jednoty slovanské. Jako v literatuře upírá Slovanům Pypin ovšem i v otázkách politických snahu po sjednocení, a o „panslavismu“ tvrdí, že straší jen ve hlavách některých německých a maďarských žurnalistů, mezi Slovany že půdy nemá. Čtvrtá a poslední hlava úvodu obírá se uvedením křesťanstva do zemí slovanských a vznikem slovesnosti, odkudž pak přechází spisovatel již k jednotlivým literaturám slovanským. Část prvou věnoval literatuře *bulharské*, o kteréž píše s obzvláštní zálibou, tak že tato část proto vyniká jak prohloubeností tak i živostí. Zajímavo jest tu, že Pypin počíná slovesnost bulharskou až biskupem Klimentem, apoštolů Cyrilla a Methoda pomíjeje. Dotýkaje se Verkovičovy sbírky bulharských národních písní „Veda Slovanův“, prohlašuje ji za mystifikaci. Část *srbsko-horvatská* jest v novém tomto vydání rozmnožena

značným počtem nově v posledních dobách objevených spisů, o nichž před 13 lety Pypin ještě nevěděl. Probrav literaturu *ilyrskou*, přichází k slovesným plodům národů jihoruských, t. j. Malorusů, Bělorusů a haličských i Karpatských Rusů. V dějinách jihoruských rozeznává tři periody: první je společna s Rusí severní, druhá obsahuje dobu, kdy byla Malá Rus odtržena od severní a v níž vznikla vlastní maloruská literatura; třetí konečně počíná koncem minulého století a označuje se vznikem myšlenky národnostní a snahou po národní samostatnosti. Pypin hájí práva maloruské literatury k samostatnému vystupování, k vlastnímu rozvoji. Rozvoj literatury jihoruské Pypin pokládá za nezbytnou součástku znovuzrození slovanského vůbec. Probrav se historií ukrajinofilstva, přistupuje k Bělorusům a končí první díl svých Dějin přehledem literatury haličské a uhersko-ruské. — Přes to, že nebude zajisté každý souhlasiti s náhledy Pypinovými, zejmena o vzájemnosti slovanské, má nový spis jeho cenu velikou, neboť za našich dnů je Pypin skutečně nejlepším znalcem jak literárních tak i národních a společenských poměrů ve Slovanstvě vůbec, i mohl tedy napsati dílo v každém ohledu vynikající. Pro nás Čechy zajímavějším bude ještě díl II., v němž se bude jednati o literatuře naší a zároveň o literatuře ruské, jejíž dějiny stávají se českému obecenstvu nezbytnou potřebou.

Důležitým pramenem pro historii literatury ruské jest Moskevský měsíčník *Russkij Archiv.* Časopis tento věnován jest skoro výhradně životopisným zprávám o osobách, vyniklých jak v literatuře tak i v životě společenském a politickém, a v každém téměř čísle přináší řady korrespondencí a různých vzpomínek i memoirů, chovajících v sobě velevzácné příspěvky k poznání poměrů společenských i literárních za doby toho onoho spisovatele neb jinak vynikajícího Rusa. V letošních svazcích Ruského Archivu nacházíme zejmena hojnost zpráv o nedávno zesnulém básníku knížeti *Vjazemském* — jehož celá korrespondence bude se v Archivu nyní otiskovati, — dále nové, dosud netištěné a v každém ohledu vynikající básně *I. F. Ťutčeva*, jednoho z nejdůmyslnějších slavjanofilských básníků. Obzvláště pak jsou vítány podobné zprávy o posledních dobách krále básníků ruských *Al. Puškina*, o jeho souboji, smrti a tajemném pohřbu, jež nabývají nového světla z různých dopisů Puškinových přátel a současníků.

Literární pokolení z let čtyřicátých a spisovatelská činnost jeho našla dobrého interpreta v P. V. Anněnkovu, jehož *Sočiněnija* dospěla nyní k 2. dílu (díl I. vydán r. 1877). Díl tento zaujímá kritické práce Anněnkova z let 1849 až do r. 1868, zajímavé tím, že podány v sebraném vydání tak, jak vyšly před lety. V těchto referátech o literárních plodech spisovatelů dohasínajících neb již se světa sešlých jsou zaznamenány první dojmy, jaké spůsobilo na Rusi *první vydání* spisů, které slouží nyní za vzor ruského románu a ruské novely a mohou býti proto dobrým měřítkem tehdejší pokročilosti literárního obecenstva ruského. Anněnkov nepřináleží sice mezi kritiky první třídy — jakým byl na př. Bělinský, jenž vynikal samostatnou theorií a vnášel v literaturu nové idey, měnící směr literatury — on se držel ve svých referátech osnovy, jiným vytvořené, avšak právě proto může býti považován za představitele tehdejších názorů, tehdejšího veřejného mínění, což jest

pro literární dějiny též věcí důležitou. — Na konec zmíníme se ještě o dvou spisech encyklopedických. N. I. Anněnkov obstaral nové vydání svého botanického slovníku (*Botaničeskij Slovar*), vytištěného po prvé r. 1859. Slovník tento (za nějž autor po prvém jeho vydání obdržel od Petrohradské akademie Demidovskou cenu) vychází nyní v úplně novém zpracování, jest ve mnohých kusech opraven a doplněn, tak že představuje výsledek pilné dvacetileté práce. Uvádějí se v něm nejprvé vědecká latinská jmena rodová, pak jmena u Římanů a Řeků běžná, objasnění těchto názvů a konečně následuje středověké jmeno té oné rostliny; pak se uvádí jmeno rostliny v jazyku ruském, polském, českém, srbském, lužickém i v jiných slovanských jazycích, po těch pak názvy, běžné u různých národů, obývajících v říši ruské, dále názvy německé, francouzské a anglické. V závěrku přidán ke každé rostlině kratičký výklad o jejím významu v obchodě i hospodářství, výňatky z národních legend a prostonárodní pověry, té oné rostliny se týkající. Jak patrno, je Botaničeskij Slovar spis velice pozoruhodný. *Russkij encyklopedičeskij slovar* redigovaný Berezinem, blíží se svému dokončení; vydáno posud 13 dílů, v nichž většina článků vyniká důkladností, jakou se nemohl prvé honositi žádný z podobných ruských podniků. Redaktor dbal toho, aby důležitější odstavce byly zpracovány znalci odbornými, a tak se mu podařilo, sestaviti soubor vynikajících úvah o všech možných zjevech života společenského, literárního i národního. Článek o Slovanstvu na př. psán *B. I. Lamanským* o Rakousku *N. A. Popovem.* *J. H.*

Z polské literatury. Rozvoj *dramatického písemnictví* v Polsce stává se vždy utěšenějším a poskytuje do budoucnosti nejlepší naděje. Nezanikla ještě působnost hr. Fredra a Korzeniowského a již vystupuje značná řada nových, nadaných i pilných pracovníků, kteří co rok obohacují domácí dramatickou literaturu. Šťastnější okolnosti než u nás rozvoji tomu valně napomáhají; zvláštní konkursy dramatické v Krakově, ve Lvově, ve Varšavě a v Poznani stále zásobují scénu polskou novými zjevy, jimž obecenstvo věnuje zaslouženou pozornost. Ježto na každý konkurs posílají spisovatelé polští průměrně třicet her (o poslední Fredrovu cenu ucházeli se 42 konkurrenti), činí to ročně 120 nových kusů. Krom toho artistické správy divadel polských tím, že produkci domácí všemožnou péči a píli věnují, nemalých zásluh sobě dobývají o zdar důležité věci. Však ačkoli lze říci, že žádné divadlo slovanské nerozvíjí se v poměrech příznivějších, přece nelze také zamlčeti, že i zde nešťastné osudy politické působí nikoliv bez patrné škody. Jest zajisté na první pohled nápadno, že se v Polsce za posledních let pěstuje téměř výhradně jen veselohra, kdežto vážné drama, jmenovitě národní, skoro docela ladem leží, ač dějiny polské nejvděčnějších látek hojnost poskytují. Hlavní příčinu toho hledati třeba v neblahých poměrech censury Varšavské, která na jeviště nepřipustí nic, co by v jakémkoli ohledu připomínalo na minulost vlasti polské; spisovatel polský ovšem píše nejraději pro všecka jeviště domácí, i nemůže ho povzbuditi myšlenka, že plod jeho by byl vyloučen z největší a nejčestnější scény, z Varšavské. — Z veseloher polských nejnověji provozovaných se s pěkným úspěchem setkala čtyraktová veselohra *Krew-*

niaki Michala Bałuckého, známého již z několika dobrých, prvními cenami poctěných plodů (jeho „Polowanie na męża" přeložil na jazyk český Jiří Bittner). Hlavní půvab her jeho spočívá ve věrném, humoristickém líčení „nižší a přec vysoko se snažící" společnosti polské. Bałucký staví na jeviště osoby všeobecně známé, čerpá humor z každodenního života, odhaluje směšnou jeho malichernost a typickým znázorněním vděčí se obecenstvu. Touto předností vyznačuje se i jeho poslední veselohra „Krewniaki" (poctěna cenou Krakovskou), kterouž kritika polská co do charakteristické kresby výše staví nade všecky předešlé práce jeho. Ani zde nesnaží se autor vyniknouti zapleteným dějem, odvážnou kombinací neb vypočítanými efekty, alebrž vítězí prostou skutečností ze života čerpanou; bohatost směšných situací udržuje diváka v dobré náladě. Hlouček příbuzných (krewniaków) sejde se v domě Lubowicze, nově jmenovaného ředitele, a provádí intrigy o nějaké výnosné místečko; na konec všichni jsou pokořeni. — Menšího úspěchu došla rovněž čtyraktová veselohra *Dama treflowa* Kazimíra Zalewského, jenž si v době krátké velmi čestného jmena získal; avšak „Dama treflowa" nemá té ceny, jako *Artikul 264* a jiné dřívější plody jeho. Hrdinkou veselohry jest sobecká žena, jež způsobuje úpadek zámožné rodiny šlechtické; vedle ní jest vynikající osobou v ději Sprintzel, typický „spekulant nadszprejski," jenž v úpadku jiných hledá vlastní prospěch; zároveň dobře znázorňuje nebezpečí, jímž germanisační záplava hrozí národohospodářským důležitostem polským. Ačkoliv kus má mnohé působivé scény, přece valně neproniknul. — Šťastnější byla veselohra *Sprzymierzeńcy* Bronislava Grabowského, u nás již dobře známého pěstitele vzájemnosti polsko-slovanské. Veselohra ta vyšla tiskem již předešlého roku, ale teprvé představením na Varšavském jevišti obrácena k ní všeobecná pozornost. Dle souboru polských úsudků nelze sice tvrditi, že jest prací veskrze výbornou, avšak svědčí o rozhodném talentu dramatickém a vzbuzuje dobré naděje do budoucnosti. Grabowskému vytýká se neznalost jeviště, ale chválí se jeho obratnost v líčení provinciálního života polského, jakož i dobrý rozmar. Varšavský Tygodnik illustrowany uveřejňuje právě téhož spisovatele drama „*Królewicz Marko*, dramat z podań południowo słowiańskich." — Mimo jmenované veselohry provozována neb vydána tiskem posledního času ještě řada jiných, méně důležitých prací dramatických, jako Vl. Koziebrodzkého „Stryj przyjechał," Z. Sarneckého drama „Kalecy," J. Jordana „Słomiany człowiek" a j. v. Poslední jednoaktovka hr. Fredra syna „Kalosze" provozována v těchto dnech s úspěchem na ruském jevišti v Petrohradě. — Při té příležitosti jest nám též zaznamenati, že v těchto dnech důstojně oslavena v Polsce památka jednoho z nejzasloužilejších a nejoblíbenějších dramatických spisovatelů polských, Josefa Korzeniowského. V rodném městě jeho, v polských Brodech, postaven mu péčí pedagogického spolku jednoduchý památník; musila se prvé sestoupiti zvláštní komise, aby vypátrala místo, kde se Korzeniowský narodil. Pod zdařilou podobiznou slavného básníka naléžá se tento nadpis: „Miejsce urodzenia Józefa Korzeniowskiego, polskiego pisarza powieści i dramaturga, urodzonego 8 września 1797 r., uroczyście zaznacza Galicyjskie towarzystwo pedagogiczne, dnia 21 lipca 1879." *E. J.*

OBSAH.

Str.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských

na čtvrtletí **1** zl. **65** kr., na půl roku **3** zl. **30** kr., na celý rok **6** zl. **60** kr.

jednotlivé číslo stojí **62** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1878 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 10. Sešit říjnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK IX — DÍL II

1879

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. 1508—II.

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1879.

☞ Číslem tímto počíná *poslední čtvrtletí* letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, uctivě a snažně žádáme, aby je záhy obnoviti ráčili.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Dědův odkaz. Báseň Adolfa Heyduka. Nakl. dr. Grégr a Ferd. Dattel.

Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Sepsal Primus Sobotka. Spisuv musejních číslo 147. Nákladem Matice České v Praze 1879.

Stručný všeobecný slovník věcný. (Malý Slovník náučný). Red. Jakub Malý. Dílu V. seš. 6. Nakl. I. L. Kober v Praze 1879.

Illustrované dějiny literatury všeobecné. Sepsal V. Petrů. Seš. 3. Nakl. V. Steinhauser v Plzni 1879.

Hospodářské účetnictví jednoduché i dvojité pro malé i velké statky. Sepsal Jos. Bezdíček. Nakl. Slavík a Borový v Praze 1879.

Zprávy výboru pro statistiku polního a lesního hospodářství v král. českém za rok 1875, 1876 a 1877. V komisi J. G. Calveho v Praze 1876—78.

Bibliothéka klasiků řeckých a římských. Sešit 72. P. Ovidia Nasona Proměny. Kniha I. a II. Nakl. dr. Edv. Grégr.

Bibliothéka učitelská. Svazek II. O osnovách učebných na různých školách od Komenského navržených. Od J. Lepaře. Nakl. Rohlíček a Sievers.

Sbírka výkladů ku římským a řeckým klasikům. Čís. 1. Výklad Julia Caesara pamětí o válce Gallské; pro žáky upravil prof. Jul. Koráb. — Čís. 2. Výklad Cornelia Nepota; pro žáky upravil prof. Jos. Vlček. Nakl. Vend. Steinhauser v Plzni 1879.

Bibliothéka mládeže. Sešit XV. a XVI. Objevení Ameriky díl III. Pizarro. Vzdělal Ant. Antonov. Nakl. Rohlíček a Sievers. V Praze 1879.

Oprávce poklesků pravopisných i některých jiných, naskytajících se v českých úlohách žákův i vyšších tříd škol středních, jejž sestavil Frant. Bačkovský. Nákl. vlastním. V Něm. Brodě 1879.

Laciná knihovna národní. Redaktor Al. Jirásek. Č. běžné 219 a 220. Hrdina naší doby z Lermontova přel. Jan Žebro. Sešit I. a II. Nakl. J. Otto.

Nový zákon o ubytování vojska ze dne 11. června 1879. S úvodem, vysvětlivkami, s věcným rejstříkem abecedním vydal Jos. Fořt. Nákl. týž.

Časopis Matice Moravské. Redaktor František Bartoš. Ročník XI. Sešit 2. a 3. Nákl. Matice Moravské v Brně 1879.

Časopis Maćicy Serbskeje. Redkt. Michał Hórnik. Lětník XXXI. Zešivk 2. Nákl. Matice Srbské, v Budyšíně 1879.

Zprávy spolku architektů a inženýrů v král. českém. Redaktorové Zd. ryt. Schubert a Fr. Riedl. Ročn. XIV. seš. I. a II. Nákl. spolku v Praze 1879.

Varyto. Red. Em. Binko. Ročn. II. č. 16.

Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubeneck. Ročn. XI. č. 31.—37.

Ženské listy. Red. E. Krásnohorská. Ročn. VII. seš. 9.

Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XIII. č. 33.—37.

Paleček. Red. Rud. Pokorný. Ročn. VII. č. 33.—37.

Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. Ročn. XXI. č. 33.—37.

Listy průmyslové. Red. Al. Studnička. Ročn. V. č. 40.—45.

Koleda. Red. J. Večeřa. Ročn. IV. č. 24.—26.

Samosprávný obzor. Red. K. Čížek. Ročn. I. č. 8.

Květy. Red. Sv. Čech a Serv. Heller. Roč. I. sešit zářijový.

Budečská zahrada. Red. J. L. Mašek. Ročn. X. č. 12.

Pražské hospodářské noviny. Red. J. Damek. Roč. II. č. 16.

Zábavné listy. Red. J. L. Turnovský. Roč. I. seš. 18.—24.

Obzor. List pro poučení a zábavu. Red. Ad. Růžička. Roč. II. č. 15.

Akademické listy. Red. Frant. Paštika. Ročn. II. čís. 14.—16.

Česká rodina. Redaktor J. Baštecký. Ročník V. č. 8.

Výroční zpráva vyšších reálných škol v Litomyšli za školní r. 1878—79.

R. 1879. Čís. 10.

OSVĚTA

Slovanská myšlenka na Rusi.

Píše

dr. Josef Perwolf.

(Pokračování.)

6. Rusko a Rakousko. Krymská vojna.

Poměr mezi vládami ruskou a rakouskou stával se po míru Adrianopolském vždy přátelštějším, a přátelství to utvrdili oba císařové, František a Mikoláš, na schůzce v Mnichově Hradišti (r. 1833), kde mimo jiné zabezpečena i celistvost Turecka. Metternichovi se podařilo dobyti sobě znova vlivu na ruskou vládu i diplomacii, která takovým spůsobem patřila na rozličné otázky evropské vůbec a rakouské zvláště skrze rakouské brejle. R. 1842 ruský vyslanec ve Vídni, hrabě Medem, v jedné depeši své vládě líčí známý *ilyrismus* jako *politické* snažení ke spojení všech Jihoslovanův, v Rakousku i v Turecku; vládě rakouské dělá prý toto hnutí veliké starosti, a v něm prý jsou též činni emigranti z Polska a z Ruska (!); rakouská vláda upřímně (tak) vyslovila svoje obavy zástupci Ruska. Císař Mikoláš, jsa přesvědčen, že musí podporovati „monarchický princip“ a zachovati svůj spolek s Rakouskem, neschvaloval hnutí Slovanův v Rakousku, a na depeši Medemovu poznamenal, že jeho vláda nikdy se k tomu nepropůjčí, aby podporovala revoluční agitaci v sousední spřátelené říši.*) Mikoláš přikázal kancléři Nesselrodovi, aby připomněl rakouské vládě, že on již dávno obrátil její pozornost na všeobecné rozčilení myslí v jihoslovanských zemích Rakouska následkem oné ochrany, která se tam prokazuje katolické propagandě. Vídeňský kabinet vyslovil svoje upřímné uznání za tuto depeši Nesselrodovi, jsa přesvědčen, že panslavistská propaganda nikdy nenajde podpory u ruské vlády. Nesselrode ve zprávě císaři za rok 1845 pravil, že Rusko a Rakousko spojeny s sebou „mocnou solidárností v mínění i jednání. Na východě podporujeme

*) Nevíme, odkud měl Jungmann zprávu (r. 1841), že císař Mikoláš „také sobě dal ostuditi slovanism jakožto něco revolucijného.“ (Zelený 357.)

spolu s Rakouskem neodvislost a nedotknutelnost osmanského císařství. My spojujeme své úsilí se snahami Rakouska, abychom odkryli zatajené záměry, připravované v Bulhařích a v Albanii i v jiných zemích náčelníky francouzské a polské propagandy, která přijala na sebe masku slovanství (du slavisme).“ Slova přepodivná v ústech *ruského* kancléře, ale ovšem pochopitelná, připomenemeli sobě, že jsou vlastně diktována rakouským kancléřem Metternichem.

Vychvalovaná tu solidárnost Ruska a Rakouska osvědčila se za bouří r. 1848—1849. Císař Mikoláš ovšem nechtěl kořistiti z těžkého položení Rakouska, a z počátku nechtěl ani míchati se do vnitřních poměrův spřátelené říše. Zajímavá jest zpráva kancléře Nesselroda císaři od 15. června 1848. V této listině podrobně se probírají příčiny vnitřního rozpadávání Rakouska i ustanovuje se stanovisko Ruska vzhledem k odstředivým (!) snahám slovanských národův v Rakousku.*) Ruská vláda kategoricky odpírá mínění, jako by již nastoupila poslední hodina trvání Rakouska. Císař i kancléř úplně se shodovali v tom, že Rusko nemůže žádati sobě připojení slovanských zemí Rakouska. Tím by byla zasazena rána veliké jednotě Ruska, založené pevně na společenství náboženského vyznání, historické minulosti a solidárnosti prospěchův. Přijati pak k sobě různorodé náboženské i politické živly, znamenalo by zasaditi ránu Rusku a jeho politické jednotě. Jaký bude osud slovanského obyvatelstva Rakouska, to jest otázka, o níž možno prý činiti rozličné úvahy.

Takové byly názory ruské vlády na tehdejší stav Rakouska vůbec a rakouských Slovanův zvláště. Když v červenci r. 1848 k ruskému plnomocníku ve Vídni, Fontonu, přišli charvátští poslanci ve jmenu Jelačiće stěžovat si na útisky Maďarův i prosit od Ruska ochrany, Fonton jim oznámil, že jich nemůže ani přijati ani vyslyšeti co zástupce ruské vlády; jen co soukromá osoba může jim dáti radu, aby nespoléhali se na pomoc Ruska, jehožto politika jest proniknuta myšlenkou, chrániti nedotknutelnost rakouského císařství i blaho jeho dynastie; ruská vláda, vece Fonton, nebude se míchati do vnitřních věcí Rakouska. Polské hnutí v Haliči, které ovšem směřovalo i proti Rusku, znepokojovalo ruskou vládu, a ona v září žádala od Rakouska silných opatření. Rakouská vláda byla u velikých rozpacích, a Schwarzenberg tajně sám navrhl Rusku, aby obsadilo Halič a zavedlo tam pořádek. Návrh ten však nebyl přijat. Ale za bouřlivých oněch dob, kde povstáním ve Vídni a připravovanou maďarskou revolucí hrozilo Rakousku veliké nebezpečenství, císař Mikoláš již nezříkal se myšlenky o branné pomoci. Windischgrätz obléhaje povstalou Vídeň, pravil v Hetzendorfu Fontonovi, že v případě potřeby obrátí se k velikomyslnému srdci císaře Mikoláše; tento pak napsal na Fontonově depeši (ode 26. října) „a já odpovím“ i „oni se nezmýlí,“ spoléhajíce se na Rusko.**) K Rusku po-

*) Nezapomínejme, že rakouští Slované právě tehdy nepřestávali mluviti o nutnosti zachování i trvání Rakouska, a dle toho i jednali. Ruskému kancléři zase někdo napovídal, z Vídně nebo z Pešti.

**) Vše to podáváme dle rozličných diplomatických listin, jež uveřejnil nedávno prof. *Martens* ve sborníku: Sobranije traktatov i konvencij. díl IV. část II. (v Petrohradě 1878).

hlíželi tehdy i Srbové uherští, kteří opuštění téměř ode všech zoufale bojovali s Maďary. Již v srpnu r. 1848 srbský patriarcha Rajačić obrátil se k ruské synodě (biskupův) s prosbou, aby představila císaři Mikuláši bídu srbského národu i prosila proň pomoci diplomatické i materiální; císař Mikoláš jest prý mocný dobrodinec i ochrance všeho pravosláví, zvláště pak srbského národu; on jediný může nyní materiální i morální pomocí spasiti tento pravoslavný národ od zloby i zuřivosti cizáckých barbarův. A v říjnu Rajačić píše ruskému konsulovi Danilevskému v Bělehradě: „Co myslí o nás veliké Rusko? Dopustíli naše zahlazení? Stačí, aby řeklo jen jedno slovo, i jsme spaseni. Proč by nevzalo nás pod svou ochranu, když rakouský náš císař nám jí poskytnouti nemůže, sám potřebuje pomoci? Lépe by nám bylo, abychom, podobně srbskému knížetství, pod mocnou ochranou Ruska nesli raději jho turecké, nežli maďarské!“ Rajačić snažně prosí ruského konsula, aby pobízel srbskou vládu k rázné pomoci i aby ruská vláda poskytla Srbům peněz a zbraní.*) Takového smýšlení, jako srbský patriarcha, začínali býti i ostatní rakouští Slované, kteří ještě nedávno blouznili o jakési podunajské hrázi proti universální říši ruské a okázale zříkali se politického panslavismu. Touž prosbu, co Rajačić, vznesla konečně i rakouská vláda k císaři Mikoláši, prosíc o brannou pomoc proti maďarskému povstání.

Rakousko se nezmýlilo, a císař Mikoláš odpověděl vysláním vojska pod Paskevičem do Uher. Nebudeme se tu šířiti o tomto branném zakročení Ruska ve prospěch hynoucího Rakouska a jeho dynastie; ruská pomoc byla podána ovšem po přednosti proti revoluci vůbec, ale byla spolu i pomocí rakouským Slovanům. Nebude od místa, uvedemeli tu slova předního tehdy slovanského publicisty, *K. Havlíčka*, která napsal v Národních Novinách 29. máje 1849 o ruském vojsku v Uhřích: „Ze všech stran dostáváme nejpochvalnější zprávy o zdvořilém a přívětivém chování se ruských vojákův, zvlášť ale důstojníkův, ke všemu lidu, vůbec ale ke slovanským spolukmenovcům na Moravě a Haliči zvláště. A k tomu pocházejí tyto zprávy z nejrozličnějších stran a od lidí nejrozmanitějšího smýšlení; ba viděl jsem tyto dni psaní jednoho emigranta polského, který též v podobném spůsobu se vší spravedlivostí o tom píše. Byl bych mohl již napřed podobné věci o ruském vojsku psáti, které již dávno znám, lépe však jest, když sama zkušenost za sebe mluví. Ruský voják jakožto nezkažený Slovan již sám sebou přívětivý, úslužný, citlivý a jemný a k tomu ještě nejpřísnější vojenskou kázní zkrátka držený, nedovoluje si nikdy pánovitě a surově vystupovati proti občanským spolukrajanům svým, a ono proslulé kamašnictví, které dává mnohé vojsko (nechceme právě žádné jmenovati) tak rádo cítiti civilistům, nepozoruje se dokonce u vojska ruského. V tom ohledu by si mnohé vojsko dobrý příklad vzíti mohlo z Rusův, nad nimižto celý svět tak rád rameny krčívá. Než my se dnes o těchto věcech jen z té příčiny zmiňujeme, poněvadž pozorujeme mnohé lidi, kterým takové dobré spůsoby ruského vojska jsou pouhá sůl do očí. Oni jakožto zatvrzelí závistlivci všeho slovanského byli by si snad přáli, aby Rusové co nějaká

---

*) Korrespondence Rajačićova v *Srbském Letopise* 1866—1869.

divá zvěř si počínali a tak jejich slovanožroutství ospravedlnili. Tito lidé, kteří se jinak velmi rádi za každý vojenský šos schovávají, kteří nemohou pokojně spáti než ve stavu obležení, právě tito lidé zas se rmoutí, že my k ruskému vojsku jen spravedliví jsme, a že je snad netupíme. Nevěděli bychom věru, proč bychom k libosti několika lidem, o nichž dávno máme důkazy, že by všechno slovanské rádi na lžíci vody utopili, proč bychom k libosti těmto lidem zamlčovati měli dobré vlastnosti vojska slovanského, a proč bychom naschvál dobré a přátelské srozumění s tímto vojskem pěstovati neměli. Rusové na rozkaz svého císaře přišli do Rakous, a tak jako se náš císař neptal nás, máli je povolati, tak dobře se jich neptal jejich císař, chtějíli jíti. Že jsou naši bratří Rusové ještě pod absolutní vládou, za to my nemůžeme, a nemáme příčiny pohrdati jimi proto. Kdy by byli ku př. vloni nějaké Reichstruppen přitáhli do Čech, aby nás přinutili k volbě do Frankfurtu, víme jistě, že by byli ne od nás, ale od někoho jiného se vší slávou přivítáni. Nyní když Rusové našim bratřím Slovákům a Jihoslovanům pomáhati mají k právu, nebudeme my jim za to jistě spílati.“ — V létě zavlály ruské prapory i rozlehly se vojenské písně ruské na Karpatech, a ruské vojsko postupovalo do Uher, vítáno Karpatskými Slovany, Slováky i Rusíny. Ruští vojáci uzřeli se býti mezi nimi jako doma; lid prý jest podoben našim pravoslavným — vypravoval potom ruský voják Petrov — přívětivý i tichý, a jak známo, od Němců utiskován; jeho řeči rozuměli jsme bez těžkosti. Diví se tomu Petrov, že v „rakouském vojsku jest mnoho takých, kteří ani slova po německu nerozumějí, na příklad Slováci neb Rusňáci, zvláště tito: vždyť prý jsou to zrovna naši chochlové (Malorusové). I odkud pak, sami víte, chochlík nějaký Horobec (Vrabec) má uměti po německu? Nu, a u nich všechno velení jest po německu a náčelníci jsou Němci. Máme s Němcem kříž, povídají, nikterak mu nerozumíme, ať vezme ďas jeho tátu!“ Tak hleděl na stav věcí v Rakousku účastník uherského pochodu, voják Petrov, i jiní.*)

Co se týče veřejného mínění v Rusku vzhledem k slovanskému hnutí v Rakousku i k ruskému zakročení, o tom nám jest málo známo. Slavjanofilové ovšem cítili sympatie k rakouským Slovanům, kteří zápasili o svůj národní byt, a také sbírali pro ně příspěvky; Chomjakovu líbila se zvláště bohatýrská postava bana Jelačiće.**) Na samém počátku evropského hnutí r. 1848 F. Tjutčev sepsal (v dubnu) zajímavou rozpravu „Rusko a revoluce,“ vyšlou nejprvé francouzsky (v Paříži 1849), později i rusky (v Ruském Archivě 1873). Rozprava ta jest nám tím zajímavější, že Tjutčev, bývalý ruský diplomat, ujímá se tu rakouských Slovanův, zvláště pak Čechův, proti Němcům i Maďarům. „Jestli Rakousko se rozpadne,“ rozumuje Tjutčev, „co se stane tehdy s Čechy, Moravany i Slováky? Svolíli, aby byli pojati do absurdního rámce té budoucí německé jednoty, která nikdy ničím jiným státi se nemůže, leda jednotou chaosu? Pochybujeme. Ale v takovém pří-

---

*) Zajímavé vypravování *Petrova* jest v Ruské Besědě 1860, II. Srv. též *Lichutina* (ruského oficíra) Zapiski o pochodě v Vengriju v 1849 g. (Moskva 1875).

**) Srv. listy Chomjakova k hraběnce Bludové v Ruském Archivě 1879, mart.

padé oč se mají Čechy opříti, aby dosáhli neodvislosti? Ovšem, že ne o Uhry. Třebali ukázati na onu říši, ku které nevyhnutelně samou silou věci přilnou Čechy?“ Tjutčev ukazuje pak na vřelé sympatie Čechův k Rusku i uvodí slova Hankova, jež mu byl pověděl r. 1841, jichž však tu musíme pominouti; myslí, že Husitské tradice Čechův, které prý byly nejen protestem slovansko-české národnosti proti Římu i proti Němcům ale také vzpomínkami o východní církvi a pokusem vrátiti se k staré víře — že tyto tradice někdy svážou Čechy s jich východními bratřími.*) Tjutčev předvídal již tehdy boj mezi Maďary i Jihoslovany jakož i nutnost ruského zakročení. „Jestli veškeren tento křižácký pochod bezbožnosti, podniknutý revolucí, jestli všechny tyto rozdírající propagandy, katolická i revoluční, spojené v jednom všeobecném pocitě nenávisti proti Rusku i proti všemu slovansko-pravoslavnému východu, shrnou se na hlavu slovanského východu, mohouli slovanská plemena býti opuštěna jedinou mocí, kterou vzývají ve svých modlitbách? Jaký úžasný zmatek nastal by v oněch zemích při zápase s revolucí, kdy by zákonitý vladař, pravoslavný císař východu, déle meškal se svým vystoupením?“ Tjutčev také se neklamal co do budoucnosti klátivšího se Rakouska, i tvrdil, že často hlásaná rovnoprávnost v říši Habsburgův jest věc nemožná, i že říše ta nemůže nikdy státi se „slovanskou,“ nýbrž že musí zůstati německou.**)

A přece říše ta zachráněna od rozpadnutí jenom Slovany! K rakousko-slovanským Jelačićům s jich Horobci, Nováky, Filipovići přirazil brzy rusko-slovanský Paskevič se svými Petrovy, i mohl již za čtyři měsíce oznámiti slovanskému císaři východu: „Uhry leží u nohou Vašeho Veličenství.“

Válku východní (od r. 1853) považovali v Rusku za válku osvobození východních křesťanských národův, hlavně Slovanův, a skoro všichni byli přesvědčeni, že válka ta skončí se úplným vítězstvím Ruska a pádem Turecka. S nadšením vítali i přátelé Slovanstva tuto vojnu, Chomjakov, Tjutčev, Pogodin a j. „Vstávejte slovanští bratří, Bulhare, Srbe i Charváte!“ volá Chomjakov ve svých básních. „Rychle druh druhu do náručí, rychle se chopte otcovského ocele! Povězte: Nám za starodávna v dědictví hospodin daroval i stepi i bystré vody i les i úžlabiny skal! Povězte: My jsme lidé svobodní, buď svobodna země i hory i hlubiny podvodní i doly i les i pole! My jsme svobodni, my jsme k boji hotovi, a podnik náš jest čestný i svatý, nám bůh rozrývá okovy, nám bůh kalí ocel! Pohleďte, jak mrak utíká, jak dvourohý měsíc zhasl! Pohleďte, jak nebe září v slavnostnou jitřní hodinu! Jak jasná i radosti plná jsou světla plynoucích věkův! Zakypte slovanské

---

*) Ivan Aksakov v obšírné biografii Tjutčeva (Moskva 1874, příloha k Ruskému Archivu), uvodě tyto názory Tjutčeva, co pravý slavjanofil theolog šíří se o nešťastném prý západoslovanském „latinství,“ o „náramné prý slepotě českých národních vůdcův,“ kteří nechtí viděti spásu svého národu v pravoslaví, zapomínajíce, že prý „všechen historický osud Evropy zřejmě visí nyní (t. j. r. 1874) na otázce rázu ne politického nýbrž náboženského“ (str. 177). Podotýkáme, že právě tehdy, r. 1848, Jelagin a Novikov psali o pravoslavných prý tradicích v českém Husitském hnutí.

**) Výňatky z této (rukopisné) rozpravy z r. 1849 uvodí Aksakov v dotčené biografii Tjutčeva.

vlny! Probuďte se hnízda orlův! Shromažďujte se na spravedlivý soud k východu národové! Ó bože, zahřej je dechem svobody! Ó Rusi, rodná moje země, vstávej za bratří! Bůh tě volá skrze vlny hněvivého Dunaje tam, kde šumí Egejské vody! Vstaň i věrna povolání vrhni se v prudkou krvavou seč! Bojuj za bratří mocně, drž korouhev boží v pevné dlani, bij mečem — toť boží meč! Jdi, tebe volají národové! A až skončíš své branné hody, daruj jim dar svaté svobody!“ V podobném smysle ozývá se i musa Tjutčeva: „Vstávej Rusi! Již blízká jest hodina! Vstávej pro službu Kristovu! Či není čas udělati kříž i udeřiti v zvon v Cařihradě? To, co slíbeno Rusi osudem již v kolébce, co jí odkázáno věky i vírou všech jejích carův, to, čeho dobývat chodili Olegovy družiny, to, co orel Kateřiny již přikrýval svým štítem — koruny i žezla Byzancie vám se nepodaří nás zbaviti, a světového osudu Rusi vy nemůžete zahraditi! Modlí se Slované: Ó naše sílo i naše záštito! Veliký bože, veď nás nyní, jakos někdy vedl na poušti svůj vyvolený národ! Rozlehl se s výše hlas: Čtvrtý věk jest již na sklonku, dokoná se i udeří hodina! I staré klenby Sofie v obnovené Byzancii znova ostíní Kristův oltář! Padni před ním, ó ruský care, i vstaň jako všeslovanský car!“ — Pozdvihl svého hlasu i neunavený Pogodin v několika rozpravách, psaných obyčejným jeho květnatým slohem, ale držících v sobě mnohé trefné myšlenky. Pogodin mnoho mluví o pochybené politice Ruska od časův Vídeňského kongresu, kde Rusko k vůli evropskému „pořádku“ obětovalo tolik svojich drahých prospěchův a konečně přece ničeho nedosáhlo: začínáť nynější vojnu *bez spojencův*. „Kde máme hledati spojence?“ táže se Pogodin v máji r. 1854; „zdá se, že všichni Evropané jsou nyní proti nám. Bulhary, Srby, Bosna, Hercegovina, Černá Hora, Srěm, Charváty, Dalmacie, Slavonie, Kraňsko, Štyrsko, Korutany, Čechy, Morava, Bukovina. Jak podivně asi znějí tato jmena v uších našich cizozemských diplomatův! Opakuji jim divoká slova, aby vyjasnil se jich dojem a posilnila se paměť: Bulhary, Srby atd. Více než osmdesát milionův, ctihodné množství, pořádný spolek! Slované byli setřeni historií, Slované byli setřeni geografií, Slované byli setřeni diplomacií i politikou; ale nastává zjevně doba, kde dle slov písma poslední budou prvními. Naše vojsko přešlo konečně za Dunaj. A tu, pohleďte, běží nám v ústrety národ s chlebem i solí, kříži a svatou vodou. Zahučel po čtyři sta let neslýchaný zvon, pozdvihl se první kříž nad pravoslavným kostelem. Což? Vy dopustíte, aby kříž byl sňat? Což? Vy dopustíte, aby ze zvonu byl vyrván jazyk? Ne, to nemůže býti, toho nebude! Bulhary jsou svobodny, i tudíž první člen slovanského spolku jest již hotov; Bulharův jest pět milionův, a oni postaví první pomocný sbor.“ Pogodin mluví mnoho o slovanském spolku, o Polácích i o Rakousku, čehož tu z rozličných příčin pomíjíme.

Ale ona slova „ne, to nemůže býti,“ „toho nebude“ byla jen slova: vše stalo se naopak, nižádná z oněch nadějí se nevyplnila. Rusko nebylo ani diplomaticky ani politicky ani vojensky ani ekonomicky připraveno k tak ohromnému úkolu, k vojně s celou Evropou.*) „Od samého počátku východní vojny,“ podotýká jeden ze slavjanofilův, Jiří

*) Srv. Osvětu 1878, červenec, 518.

Samarin (r. 1856), „když nikdo ještě nemohl předvídati jejího nešťastného konce, chromné přípravy našich vrahův dělaly lidem, kteří rozuměli položení Ruska, mnohem méně starostí, nežli naše *vnitřní nezřízenost*. Události potvrdily tyto obavy. My jsme se vzdali ne před zevnitřní mocí západního spolku, nýbrž před naší *vnitřní slabostí*.“ *)

7. Počátek panování císaře Alexandra II. Noví slavjanofilové. Slovanské komitéty. Moskevský sjezd.

Krymská vojna měla pro Rusko velmi důležité následky. Všeliké vady a nedostatky, jež byly se ukázaly za oné vojny, poháněly Rusko, vládu i národ, k rozsáhlým opravám ve všech odvětvích státního ústrojí; „Rusko se sbíralo,“ jak trefně podotknul nový ministr zahraničných záležitostí Gorčakov. Podniknuté opravy byly skutečně velmi rozsáhlé i blahodárné: osvobozen konečně lid z nevolnictví, zavedena gubernská i krajská zastupitelstva (zemstva), opraveno soudnictví i školství, a vůbec učiněna všeliká opatření, aby dřímající síly ruského národu byly probuzeny, a pokud na ten čas možno, využitkovány. Těžká pouta, svíravší posud literaturu, sňata a literární činnost povznesla se na nebývalou ještě výši, a sice literatura i vědecká i krásná. Množství Rusův vybralo se do západní Evropy, kamž bylo cestování, zvláště po r. 1848, téměř zapovězeno.

Všeliké toto uvolnění mělo vliv i na další rozvoj slovanské idey na Rusi. Slavjanofilové založili, jak již výše podotčeno, časopis *Russkaja Beseda* (1856—1860), bohatý sborník rozličných vědomostí a zpráv o celém Slovanstvě; kromě ruských spisovatelův přispívali do onoho časopisu i jiní slovanští spisovatelé. Bohužel po smrti Chomjakova vyschnul pramen k dalšímu vydávání tohoto speciálného časopisu; ne lépe se dařilo jeho nástupci, časopisu *Beseda* (1871—1872), jakož i některým novinám (*Parus*, *Děň*, *Moskva*, *Moskvič*). Útraty byly příliš veliké a účastenství ruského čtenářstva poměrně slabé; program všech oněch časopisův i novin byl pro ruské obecenstvo příliš obmezený i výlučný, jelikož ono zajímalo i zajímá se ne tak duchovním životem malých národův slovanských jako spíše duchovním životem všech vzdělaných národův vůbec; i bylo by naivní, upírati to faktum, že v porovnání s těmito jeví se duchovní ruch malých slovanských národův jenom v skromné míře. Pročež časopisy s výlučně slovanskou barvou v Rusku ještě dlouho nebudou moci vydávati se bez velikých obětí; lépe jest tudíž, jestli ostatní ruské časopisy vykazují u sebe místečko i národům slovanským vedle národu ruského, i ostatních národův vzdělaného světa, německého, francouzského, anglického a j.; tak činí ku př. Věstník Evropy, Ruský Věstník, Otečestvenné Zápisky, Slovo a j.

Mnozí Rusové, slavjanofilové i neslavjanofilové, odebrali se do slovanských zemí, i studovali tu slovanské národy, nejen v ohledě vědeckém i literárním, ale i jinak. Kromě slavistův z povolání, žákův oněch prvních čtyř profesorův slavistiky, cestovali mezi Slovany západními a jižními i jiní ruští učenci, spisovatelé, publicisté, soukromníci,

*) Sočiněnija J. F. Samarina (Moskva 1878, II. 17.)

z nichž mnozí jsou známi i u nás v Čechách; bylit ve slovanských zemích Hilferding, Lavrovský, Lamanský, Petrovský, Makušev, Duvernoy, Kotljarevský, Budilovič, Kočubinský, Popov, Miller, Suchomlinov, Potebnja, Veselovský, Kolosov, Pypin, Rovinský a mnoho jiných. Všichni podávali pak výsledky svojich studií nebo pozorování v učených zprávách i dílech, nebo i v jiných rozpravách. Nebudeme se tu šířiti o této činnosti ruských učencův a spisovatelův,*) i ukážeme jen na některé z nich, kteří všímali si též politických i ekonomických poměrův slovanských národův. První místo zaujímá tu bez odporu Alexander *Hilferding* (1831—1872), jeden z nejlepších přátel i znalcův Slovanstva, jeho minulosti i přítomnosti, a bohužel příliš záhy jemu vyrvaný! On psal nejen o rozličných částech slovanské historie (o nejstarší historii Slovanstva, o dějinách Srbův a Bulharův, baltických Slovanův, Čechův, o sv. Cyrille a Methodovi a j.), ale i o mnohých souvěkých otázkách, týkajících se Slovanstva.**) Z těchto rozprav zvláště zasluhují povšimnutí jeho historicko-politické úvahy o západních Slovanech (t. j. v Němcích a v Rakousích), jež byl seznal na cestách r. 1855—1857. Úvahy ty vyšly nejprvé francouzsky „Les Slaves Occidentaux“ (Paris 1858) a brzy potom i rusky. Hilferding tu vypisuje s výtečnou znalostí namnoze trudné poměry oněch slovanských národův, jich znovuzrození i snahy o pozdvižení zanedbané národnosti, jich hnutí r. 1848 i hořké sklamání; ukazuje na mnohé slabé stránky západních Slovanův, Polákův i jiných, a končí: „Rakousko přes všechny známé snahy nezničí 17 milionův svých Slovanův; čím více bude oddalovati městský stav od národní věci, tím více bude vystupovati na jeviště života massa obecného lidu se svým nepokaženým rázem, se svým duchem svobodným od cizích vlivův. Tato massa nepodá se lákadlům úřadův, neulekne se policejních pronásledování; užívati pak za našeho věku moci k vyhlazení národností jest již nemožno.“ Hilferding byl práv . . .***) Souvěkého položení Slovanův bedlivě si všímal i prof. Vladimír *Lamanský*, jenž uveřejnil r. 1864 zajímavé úryvky ze svých zápiskův o slovanských zemích, jmenovitě o Srbsku a o jihoslovanských zemích Rakouska.†) Zápisky ty obsahujíce mnoho trefných ale též ostrých úvah o poměrech rakouských i tureckých Slovanův, nadělaly svého času mnoho hluku i způsobily mnoho hořkosti mezi oněmi Slovany — a přece obsahují mnoho pravdy, ovšem začasté velmi trpké i Slovanům nepříjemné. Lamanský právem ukazuje na slovanskou rozervanost, na podruží Slovanův v Rakousku, ze kteréhožto podruží oni prý asi sotva kdy se vyberou, nejsouce jedním „národem 17milionovým,“ nýbrž jen malými národy vespolek se hašteřícími s rozličnými nesplnitelnými i nepochopitelnými choutkami; on mezi jiným trefně podotýká, že Srb ve *svém* knížetství, ač jinak málo vzdělaný, stojí v politickém ohledě mnohem výše, nežli Srb nebo jiný Slovan v Rakousku, kteří vlastně ani nemají *své* vlasti; také dotýká se rozličných zmatených pojmův oněch Slovanův vzhledem k Rusku,

---

*) Odkazujeme opět k výše dotčeným rozpravám o slavistice v Rusku.

**) Srv. sbírku jeho děl v Petrohradě 1868–1874, 4 díly (5. díl vyjde).

***) Odporučujeme našim čtenářům tuto rozpravu Hilferdinga (ve sbírce děl II. 53—109), která jest jaksi pokračováním úvah Pogodina.

†) V Otečestvenných Zápiskách 1864, II. a V. Podotýkáme, že v rozpravě té jest mnoho nepřeložitelného.

k státu i k národu. Vymanění ze všelikých těchto svízelův vidí Lamanský v přijetí ruského jazyka co jazyka vědy i literatury u oněch Slovanův, o kteréž věci vůbec častěji mluví i jinde, a o které promluvíme obšírněji níže.

O nynějších poměrech Slovanův západních i jižních jednají i mnozí jiní ruští cestovatelé, učenci i spisovatelé, *Makušev*, *Popov*, *Budilovič*, *Rovinský* a j. *N. Danilevský* v knize „Rossija i Evropa“ (1867, II. vyd. 1871) mnoho mluví — v duchu slavjanofilském — o poměru Ruska i Slovanstva k Evropě, o východní otázce, o Rakousku a o jeho Slovanech, i podává hotový návrh slovanské federace, která by sestávala z Ruska a z malých státův slovanských v ethnografických hranicích národův česko-slovanského, polského, slovensko-charvátsko-srbského i bulharského; k tomuto slovanskému spolku musily by přistoupiti i státy maďarský, rumunský a řecký, i ovšem Cařihrad.*) V podobném smysle vyslovil se i *Faddějev* v rozpravách o východní otázce (1870), které nadělaly mnoho hluku ve světě slovanském i neslovanském a které jsou i u nás dobře známy.

Důležitým krokem k nějakému více praktickému sblížení ruského národa (čili lépe obecenstva) s ostatními Slovany bylo založení *slovanských komitétův*, t. j. soukromých spolkův, vydržujících se příspěvky svých členův. První takový komitét zřízen r. 1858 v *Moskvě*, a sice nejen od slavjanofilů, nýbrž i od jiných; byli tu Bachmetěv, Chomjakov, Samarin, Uvarov, Košelev, Buslajev, Solovjev, Bodjanský, Majkov, Katkov, Leontjev, Pogodin, Aksakovi a j. Cíl komitétu byl hlavně dobročinný, zvláště pak vzhledem k pravoslavným Slovanům v Turecku, kdež mělo se pracovati proti intrigám západní Evropy; Jihoslovanům mělo se pomáhati penězi, církevními knihami a jinými věcmi, vychováním mládeže atd. Komitét se potkal se sympatiemi mnohých kruhův i vyšších, a obrátil svou činnost přede vším na Bulhary, kteří potřebovali nejvíce pomoci, ale také na jiné Slovany, pořád připomínaje ruskému obecenstvu, že pomáhati Slovanům není věcí velikomyslnosti, nýbrž mravní povinností Rusův. Komitét pomáhal pak i bojujícím Černohorcům i Hercegovcům, posílal knihy i peníze západním Slovanům, vypsal cenu na české drama atd., vůbec všemožně se staral o sblížení Rusův s ostatními Slovany. Později založeny podobné komitéty v Petrohradě, v Kyjevě i v Oděse; z nich nejčinněji sobě počínal Petrohradský, maje poměrně nejvíce prostředkův. Velikých zásluh sobě dobyly komitéty i za posledních slovansko-tureckých vojen, pomáhajíce seč byly, a tato jich činnost jest vší chvály hodná. Jestli v komitétech mluví se časem leccos zbytečného, netřeba se diviti, netřeba ihned je odsuzovati; jestiť jich činnost příliš mladá, jich složení různorodé. Na dobrou cestu uhodily komitéty, vydávajíce knihy o Slovanech, jich historii, literatuře, souvěkém položení atd. Vyniká tu jmenovitě komitét Petrohradský, který vydal pěknou ethnografickou mapu Slovanstva (troje vydání), bohaté slovanské Sborníky (posud tři díly), a jiná díla a brošury o slovanských věcech.**) Slovanské komitéty mají, přes všechny svoje nedostatky, ve-

*) Z rozličných příčin nemůžeme se tu šířiti o díle Danilevského, z něhož odporučujeme zvláště hlavy 12.—15. (2. vyd.)

**) Mezi jiným i moje dílo o germanisaci baltických Slovanův (r. 1876).

likou zásluhu o rozvoj slovanské idey na Rusi, šíříce nejen vědomosti o Slovanstvě ale i interes ruského obecenstva v této věci; mnozí Rusové, kteří jinak měli všelijaké nedostatečné i převrácené vědomosti o slovanském světě, stavše se členy komitétu, považovali aspoň za věc slušnou, trochu se seznámiti s tím „slovanstvím,“ uslýchali v zasedáních komitétův často věci posud neznámé, nadšené řeči i čtení, a nacházeli pak i zalíbení v tomto zcela novém světě. Činnost komitétův jest v celku blahodárná, i litovati jest, že nevládnou značnými prostředky, aby vydatněji mohly pěstovati sblížení Slovanstva. Mimo Rusko, mezi Slovany západními i jižními, a ještě více mezi Němci, mají o skromných slovanských komitétech často prapodivné pojmy, i považují je za nějaké všemohoucí, náramně bohaté vládní spolky, za ohniště slovanské revoluce i hrozného panslavismu atd.; ba někteří přihlouplí Němci připisovali i poslední vojny v Turecku oněm komitétům, které prý mají rozhodující vliv i na vládní kruhy ruské! Strach má veliké oči, povídají Rusové. Nebylo by věru Slovanstvu na škodu, kdy by jen něco z oněch přehnaných pojmův i strašidel ciziny bylo pravdou; ale — bohužel, tak není! Ctihodní páni Kornilov, Bašmakov, Vasilčikov, Bestužev-Rjumin, Lamanský, Miller, Byčkov, Kirějev, Aksakov a jiní horliví přátelé Slovanstva v oněch komitétech dají mně tu zajisté za pravdu; mohouť spíše stěžovati sobě na skromné prostředky i na netečnost obecenstva, nežli chváliti jich hojnost a jeho horlivost. Ostatně ani Řím nebyl vystavěn za jeden den; slovanské komitéty mohou se aspoň tím těšiti, že jich činnost nebyla i není bezplodná i že nedala slovanské idei v Rusku usnouti.

Co se týče ruské žurnalistiky, i ona z větší části chovala se k Slovanům přátelsky. Nemluvíme tu o novinách a časopisech slavjanofilských, jako *Děň*, *Moskva*, *Russkaja Beséda*, *Besěda*; ty ovšem hlásaly, spolu s rozličnými vědomostmi o Slovanstvě, i horoucí sympatie k němu; zápas Čechův a jiných Slovanův v Rakousku a Uhřích, slavnost sv. apoštolův Cyrilla i Methoda ve Velehradě, vojna Černohorcův a Hercegovcův s Turky, bombardování Bělehradu, zápas Bulharův s Fanarioty — všechny tyto a jiné události ve slovanském světě budily v oněch časopisech největší zajímavost i sympatie. Ovšem v orgánech i rozpravách slavjanofilův jevilo se též snažení, aby západní i jižní Slovanstvo poslouchalo jich rad i naučení v rozličných otázkách kulturního ruchu; někteří slavjanofilové odporučovali západním Slovanům přijetí pravoslaví, náboženství prý slovanského, jiní přijetí ruského jazyka co jazyka literárního. I jiné kruhy neslavjanofilské začaly si bedlivě všímati událostí ve Slovanstvě, které ovšem byly pro ony kruhy věcí téměř novou. Rozpravy o slovanských poměrech, korrespondence ze slovanských zemí vyskytovaly se vždy častěji v Golose, Moskevských Vědomostech, v Sevremenníku, Otečestvenných Zápiskách, Ruském Věstníku a j. „Jestli probudí se ve všech Slovanech idea jednoty, idea příbuzenství,“ psala r. 1866 *Něděl ja*, „tehdy netřeba bude ani Slovanům západním a jižním ani ruským strachovati se Evropy. Nebude pak potřebí vydržovati ohromné vojsko, a Evropa věděla by, že slovanský svět i bez stálého vojska mohl by postaviti i pět milionův obhajcův; peněz pak možno by bylo užiti jinak. V uskutečnění idey slo-

vanského sjednocení jest výrok smrti vojně i všem jejím hrozným následkům. V slovanském sjednocení jest i naše materiálné bohatství." *Golos* dotýkaje se známé písně celé Evropy o ruských intrigách mezi Slovany, ukazuje na to, že Rusko vlastně nic nedělá, kdežto jiní národové, Angličané, Francouzi, Němci, Amerikáni a j. takřka o závod hledí získati sobě Slovany v Turecku. „A mezi tím obviňují nás intrigami, zjevnými pokusy zahrnouti veškeren slovanský svět. Posud u nás v obecenstvě panovala neodpustitelná chladnost i k vlastní ruské věci; Slovany pak obecenstvo začalo se zajímati posud ještě příliš povrchně i neurčitě, jako kdysi zajímalo se kočinčínskými slepicemi a egyptskou pšenicí."

Okolo toho času, r. 1865, vyšlo důležité dílo, které značně přispělo k rozšíření vědomostí o Slovanech; vyšlo ne z kruhův slavjanofilských, nýbrž z kruhův tak zvaných západnických, t. j. střízlivých ruských liberálův.*) V kruzích těch hleděli na Slovanstvo ne s nechutí nebo dokonce s nepřátelstvím, jak se mysli sem tam mezi Slovany západními a jižními neobeznámenými s ruskými poměry; naopak slovanský svět zbuzoval tu rovněž sympatie, řízené však střílizvou kritikou a prosté všelikých fantasií. Dílo to jest *Obzor istorii slavjanskich literatur*, sepsané od Alexandra *Pypina* a Vladimíra *Spasoviče.* **) Spasovič sepsal tu dějiny polské literatury, všechno ostatní Pypin, jenž byl na svých cestách dobře seznal i západní i jižní Slovanstvo.***) „Slovanská otázka, vůbec mluvě," dí Pypin, „jest u nás málo známa, i přijímá se naším obecenstvem dosti lhostejně nebo příliš na slovo; ale může beze vší pochyby zbuditi velikou historickou zajímavost, a postavena v jistém společenském smysle, může býti i velmi blízkou nám společenskou otázkou." Pypin uznává sice důležitost slovanského plemene v kulturní historii — v níž ku př. české Husitství zaujímá jedno z předních míst — ale zároveň také podotýká, že Slované v celku zůstali pozadu za ostatními národy vzdělaného světa, že Slované nikdy nejevili se co národ jeden, co jeden kulturní celek, i že tudíž nelze mluviti o jakési nové všeobecně „slovanské" civilisaci. Často hlásaný „panslavismus" zakládá se posud více na fantasiích buditelův západního a jižního Slovanstva a některých ruských slavjanofilův, i nevydal posud toho ovoce, jehož cizina se obávala a mnozí Slované očekávali; vůbec ani slovanská idea ani panslavismus posud nedal se formulovati. Názory Pypina na poměry slovanské jsou prosty všech fantasií, jsou realistické a střízlivé; i těžko bylo jeho protivníkům, namnoze se unášejícím svými ideály, činiti podstatné námitky.

Jestliže Rusové rozličných stran častěji dojížděli do slovanských zemí i snažili se tu více méně seznámiti se s poměry slovanských národův,

*) V Čechách spojují se slovem „západníci" zcela převrácené ponětí, majíce je málem za „Němce" nebo aspoň za „neupřímné" Rusy. Nyní slova toho se již neužívá, i žádáme své krajany, aby ho též neužívali, nechtíli se dělati směšnými.

**) Od r. 1879 vychází druhé značně rozmnožené vydání pod titulem *Istorija slavjanskich literatur*; vyšel posud I. díl, obsahující dějiny literatur jihoslovanských a maloruské.

***) Přebývaje r. 1858 v Praze, sepsal „Listy o ruské literatuře," otištěné v Časop. Česk. Mus. 1858—59.

to tito velmi zřídka přicházeli do veliké říše východoslovanské, kteroužto přece pořáde se honosili, deklamujíce o přetrž: „od Kamčatky do Labe i do Adrie“ atd. Ze západních i jižních Slovanův byli v Rusku Karadžić, Gaj a několik jiných Jihoslovanův, hlavně pravoslavných, Havlíček, průmyslník Kotler, později J. Kolář, Jezbera — toť jsou, tuším, všichni Slované, kteří seznali Rusko z vlastního názoru; *) i třeba se diviti, že tak málo západních i jižních Slovanův zatoužilo poznati slovanský východ, kdežto přece často dojížděli do Němec, Anglie, Francie, Vlach, ba i do Ameriky. Když na jaře r. 1867 zřízena v Moskvě národopisná výstava, tu k pozvání některých ruských slavjanofilův a přátel Slovanstva odebralo se do Ruska mnoho západních i jižních Slovanův, i takovým spůsobem seznámili se, ovšem jen letmo a zcela povrchně, s některými stránkami Ruska. Nebudeme se tu šířiti o této známé pouti Slovanův do Ruska, o níž jest v české literatuře dosti obšírné dílo; **) podotýkáme pouze, že slovanští hosté byli přijímáni všude co nejpřátelštěji — sám císař Alexander nazval je „rodnými bratřími“ — i měli příležitost uslyšeti od Rusův, hlavně slavjanofilův, rozličná mínění o slovanských poměrech, mohli též vysloviti i svoje názory o této věci. Že nejednou sobě nerozuměli, ani formálně ani materiálně, jest na bíle dni, také jinak ani býti nemohlo. Kromě tohoto pomíjejícího sblížení neměl sjezd žádných praktických výsledkův; neulekla se ho ani cizina, ač mnoho o něm mluvila, a stav Slovanův pod cizím panováním zůstal nezměněným. Ale od těch dob začali sobě zvláště v Rusku více všímati Slovanstva, což byl již pokrok. Litovati dlužno, že přání dr. Riegra, aby zařizovaly se periodické sjezdy slovanských učencův, ekonomistův atd., se nesplnilo, a sice následkem apathie západních i jižních Slovanův samých. Pokud nám známo, vybralo se pak do Ruska jen ještě několik Slovanův na statistický sjezd i na sjezd archeologický v Kyjevě. Jinak Slované nevšímají si ani častých sjezdův ruských učencův (ku př. archeologických sjezdův) nebo průmyslníkův, ani rozličných výstav, ani zasedání vědeckých a j. společností (ku př. akademie). Nevšímavost ta přináší škodu ovšem jen Slovanům, ne pak Rusku, které i bez nich může dobře se obejíti. **(Dokončení.)**

---

*) O Havlíčkovi v. výše; zápisky Kotlera v. v Časop. Česk. Mus. 1842 až 1843. P. Jezbera seznal Rusko dlouhým cestováním i sebral pěkné ethnografické museum ruské, jež by mělo se dostati do Čech. O slovanských průmyslnících, musikantech a j. v Rusku tu ovšem nemluvíme; mezi nimi vyskytá se ku podivu mnoho Slovákův.

**) Pouť Slovanův do Ruska (v Praze 1867). Srv. též ruské dílo: Vserossijskaja etnograf. vystavka i slavjanskij sjezd (Moskva 1867). Podotýkáme, že z krásné básně Tjutčeva (Pouť, str. 28) vynechány jsou poslední čtyři verše; celou báseň v. ve vydání básní Tjutčova v Moskvě 1868, str. 241.

Václav Al. Svoboda.

Biografická zpomínka, kterouž sepsal

Antonín Rybička.

Leckterý čtenář listů těchto bude se asi nemálo tomu diviti, že přítomným vypsáním smíme obraceti pozornost obecenstva k muži, jemuž pěvec Podunajský vytýkati se nerozpakoval literární obojživelnost a přivesti jmeno jeho ve své nesmrtelné Slávy dceři jenom „pro žert a pro rozličnost,“ [1]) a na nějž i napotom ještě několikráte toužino „že by Čechům sliboval, Němcům však dával, nevyplniv krásné naděje v mladších letech o sobě vzbuzené.“ [2]) — Avšak kdo poněkud bedlivěji a nestranně zanášel se příběhy naší národní oživlosti, zajisté vyrozuměl tomu, že *Václava Al. Svobodu* sluší pokládati mezi nejpilnější dělníky „na národu roli dědičné“ v první čtvrti běžícího století, a že i napotom vždy zůstal věrným synem své vlasti, tak že „žerty“ a tužby času svého na něho pronášené nezdají se býti místné a podstatné. — Pročež jsme to těžce nesli, že až po tu chvíli nevidělo se žádnému z bývalých známých a žáků Svobodových, aniž komu ze starších i mladších literátů domácích zevrubně a zcela objektivně promluviti o jeho literárním působení a šířeji ukázati, proč a jakým asi právem v mladších letech Sv. býval u nás nemálo na slovo brán, za to však v pozdější době zhusta naříkán a kaceřován?

Jakož pak tomu nyní třiceti let, co se Svoboda rozžehnal se světem tímto, ustanovili jsme se na tom, že se při této příležitosti sami pokusíme o jakés vypsání u věci té, a to na základě zpráv, jež nás došly z úst a listů bývalých vrstevníků a dobrých známých Svobodových, s užitím při tom dát, kteráž jsme vyhledali z jeho děl a prací literárních, tištěných i rukopisných, jakož i zkušeností a vědomostí, jichž jsme sami učinili a nabyli za času svých studií Pražských, kdežto jsme měli příležitost, činnost Svobodovu nestranně pozorovati a tolikéž s povahou jeho se oznámiti.

Toto připomenuvše, podáváme přítomné, ať tak díme jubilární vypsání biografické — v němž jsme se vynasnažili Svobodovo literární působení a vlastenecké usilování šířeji vylíčiti, jakož i chvály a nářky časem svým na něho pronášené, na pravou míru přivesti — váženému obecenstvu k laskavému povšimnutí a líbeznému obsažených v něm dát a výpisek užití, žádajíce sobě toho zároveň, aby zanikající již památka zanímavého života a nevšední literární činnosti našeho Svobody byla tím obecenstvu zase k paměti přivedena a obnovena a takto i na budoucno trvale zachována. —

Václav Alois Svoboda narodil se dne 8. prosince r. 1791 v Navarově v Boleslavsku, z otce Václava Svobody, sládka tamtéž, a matky Alžběty — dcery Františka Krausa, kancelářského ve Svijanech a Alžběty Svobodové, — a pokřtěn jest ve farním chrámu P. v Koužkové, kam Navarov jest přifařen, dne 11. prosince t. r. na jmeno

[1]) Viz Kollarovu Slávy Dceru, zpěv Lethe, zn. 25.
[2]) Viz V. Zeleného: Životopis J. Jungmanna, st. 124—125.

otcovo. [1]) Dle rodiště tohoto psával se Svoboda napotom *Navarovský*, jak se podobá k rozdílu od jiných téhož jmena spisovatelů a vlastenců českých, času toho v Praze i na venku přebývajících.

Prvního vychování dostalo se Svobodovi v domě otcovském, načež navštěvoval farní školu v Boskově, kdež se učil česky čísti, psáti a počítati, jakož se tu i cvičil ve zpěvu a hudbě instrumentální. Ježto rodiče Svobodovi mezi úředníky, duchovními a vzácnějšími sousedy v Navarově, Turnově, Železném Brodě, Olešnici, Boskově, Smržově a vůbec v celém okolí mnoho příbuzných a dobrých známých měli, přicházeli tito při rodinných a výročních slavnostech do Navarova na návštěvu, začež pak zase rodiče Svobodovi s dětmi svými navzájem navštěvovali tyto své známé a přátele. Tím se stalo, že se mladistvý Svoboda, který již co útlý chlapec vynikal nevšední pamětí, důvtipností a chápavostí, záhy oznámil nejen se vzácnějšími rodinami okolními, anobrž také s všelikými místními památnostmi, historickými i ethnografickými.

Ze školy Boskovské poslán jest Sv. k dalšímu cvičení do Jenišovic a odtud dán na výměnu čili wechsel do Liberce, aby se tam utvrdil v němčině. Vycvičiv se v tamní škole triviální v jazyku německém a předmětech ve třídách normálních tehdáž předepsaných, Sv. vrátil se na podzim r. 1802 zase do Boskova, aby u tamního faráře P. Jos. Nigrina, dobrého přítele rodičů svých, vzdělával se v náboženství, latině a jiných předmětech gymnasijních, ježto při výtečných schopnostech a dobrém prospěchu, jejž byl u věcech školních až po tu chvíli činil, rodiče jeho na tom se byli ustanovili, že jej dají na vyšší studie. — Na faře Boskovské Sv. strávil dvě léta a odbyl za ten čas — r. 1803 a 1804 — na piaristském gymnasiu v Mladé Boleslavi soukromě zkoušky z dvou nižších tříd gymnasijních, tak zvané principie a gramatiky, a to k všestranné spokojenosti. V Boskově, místě poutnickém — toho času v dny Marianské nábožnými poutníky z celého okolí hojně navštěvovaném — Sv. cvičil se mimo předměty literní ještě také důkladněji ve zpěvu a hudbě a pomáhal na kůru při všelikých slavnostech církevních,

---

[1]) Václav Al. Svoboda pokřtěn jest tehdejším farářem v Kroužkově P. Václ. Prok. Itzem, při čemž byli kmotrem Josef Bušek, hospodský z Turnova, a svědky křestními Jan Schmid, ranhojič Navarovský, a Kateřina, manželka Josefa Kobuše, sládka okolního. Zde vidí se nám zároveň ukázati k tomu, kterak v matrice Kroužkovské, latinským jazykem tehdáž psané, se čte, že V. Svoboda pokřtěn jest dne 11. prosince 1791, den narození jeho však že byl „*nudius tertius.*“ Ježto slova tato znamenají tolik co „nunc dies tertius t. j. dnes tomu již třetí den čili předevčírem,“ mělo by se snad za to míti, že se V. Svoboda nenarodil dne 8. nýbrž teprv dne 9. prosince r. 1791? My jsme však nicméně položili narození jeho na den 8. prosince, a to proto, že Svoboda slavíval své narozeniny vždy dne 8. prosince a že den tento ve všelikých biografických zprávách o něm nás došlých položen jest za den jeho narození. — Přidáváme tuto také, že dle matriky Kroužkovské V. Svoboda měl ještě tré mladších bratrů: Jana, Františka a Aloisia a tolikéž sester: Eližbětu, Annu a Josefku, vše v Navarově v letech 1793—1803 narozených a v Kroužkově pokřtěných, a že po r. 1803 nepřicházejí více nijaké zápisky v matrice tamní, jež by se vztahovaly k rodině Svobodově. Zprávy tyto sdělil s námi s nevšední ochotností důst. pan Jan Kořínek, nynější farář v Kroužkově, začež mu řádky těmito vzdáváme své díky uctivé.

kteréž se v tamním chrámu navštívení P. Marie za příčinou četných poutí a přicházejících tam procesí často a slavně odbývaly. Tyto pouti a chrámové slavnosti nezůstaly bez účinku na chápavou, ohnivou a již času toho poněkud přepjatou mysl a na jemnou a zbožnou duši mladistvého Svobody; i podobá se k pravdě, že jeho potomní libování sobě v katolických obřadech církevních a jmenovitě v kultu Marianském, jeho pěstování básnictví duchovního a nevšední zalíbení v hudebních skladbách chrámových odtud původ svůj vzalo a ve všem tom hlavní příčiny mělo.

Času toho žilo na Semilsku a v okolí tamním mnoho tak zvaných *čtenářů* a *písmáků*, kteří jsouce osoby dospělejší a zkušenější a nezřídka i zámožnější, byli v držení starších kněh českých, nábožných, historických i sice náučných (biblí Melantrišské a Svatovácslavské, kalendáře Veleslavínova, kroniky Hájkovy a Beckovského, bylináře Matiolova, Komenského Labyrintu, Cyropedie a j. v.), odbírali tolikéž Vlastenské Noviny Krameriusovy a jiné české spisy náučné a kratochvilné z Expedice české tehdáž vycházející. K čtenářům a písmákům těmto přicházeli odpoledne času nedělního a svátečního ano i u večer za dní všedních starší a mladší spolusousedé jejich, jimž oni z kněh svojich leccos předčítali, nejnovější příběhy — o Bonapartovi, Moškvanech, císaři čili velkomogulovi indickém a t. p. — z novin jim vypravovali, o věcech čtených s nimi rozmlouvali a takto sebe vespolek poučovali a vyráželi. Téměř se všemi těmito okolními čtenáři Svoboda hleděl se za svého přibývání v Boskově oznámiti; docházel k nim sám i v průvodu faráře Nigrina, vypůjčoval sobě od nich knihy české, nábožné i historické a vyptával se bedlivě na všeliké příběhy, paměti, pověsti a historie místní i celého okolí.

Kromě čtenářů a písmáků těchto byly tehdáž také v některých místech okolních zvláštní — tak ať díme — *divadelní* spolky, kteréž času podzimního a zimního obyčejně v neděli a ve svátcích odpoledne po službách božích v některé větší jizbě venkovské se shromažďovaly a tam hry zvláštní provozovaly a to tak, že vybrané k tomu osoby mužské i ženské, starší a mladší z paměti odříkávaly úlohy, jež se vztahovaly k příběhům biblickým (Šalomounovi, Tobiášovi, narození, zjevení, umučení Páně) nebo legendám vlastenským i cizím (o sv. Dorotě, Vácslavu a Boleslavu, Janu Nep.), jsouce při tom oblečeny v roucha zvláštní, ovšem ne vždy dosti po biblicku, anobrž zhusta nemálo nepřiměřeně ano křiklavě spůsobená. [1]) Text ke hrám těmto byl zdělán ve spůsobu rozmluv, jež zde onde provázeny byly i zpěvem a hudbou, i byl sepsán někdy jazykem dosti správným a jadrným.

Hry tyto zaujímaly tolikéž našeho Svobodu vysoce a protož kdykoli mu bylo lze, býval jim přítomen, pozoroval vše, co se tu dálo

---

[1]) Tak na př. bývalo tu viděti Herodesa a Piláta v turbanu s měsícem a v červených čižmách uherských; tři krále se zlatými a stříbrnými křížky na prsou; Marii a Dorotu v dlouhých i krátkých, pestrými fábory ozdobených suknicích a s rakouskými tolary a dukáty na krku; Josefa pěstouna v dlouhém ovčím kožichu a širokém klobouku na hlavě atd., nad čímž se však diváci naprosto nepozastavovali ani sice neuráželi.

a mluvilo, pamatoval i zapisoval sobě scény, jež se mu zvláště líbily, jmenovitě legendy ze života sv. Václava a Jana Nep., kteréž byly tehdáž zvláště na obrazotvornost jeho působily a v mysli jeho hluboce utkvěly. — Her těchto všímal sobě Sv. i v pozdějších svých letech, tak že kdykoliv jako student o prázdninách nebo za jinou příčinou do okolí toho přicházel, navštěvoval nejen známé své čtenáře a písmáky anobrž vždy také tyto vesnické hry biblické.[1])

Odbyv soukromě a to s dobrým prospěchem zkoušky z dvou nižších tříd gramatikálních na gymnasiu Mladoboleslavském, dán jest náš Sv. na podzim r. 1804 do 3. — vyšší — třídy gramatikální čili syntaxi do Prahy na gymnasium Staroměstské. I zde počínal sobě nemálo chvalitebně, zanášeje se jmenovitě pilně studováním jazyka řeckého a cviče se v něm bedlivým čítáním v předepsané řecké čítance Goedikeově. — Po prázdninách r. 1805 Sv. odešel na gymnasium Mladoboleslavské, aby tam navštěvoval třídy humanitní, rhetoriku a poesii.[2]) Profesorem studií humanitních byl tam času toho — 1805/6 — piarista Dominik *Kynský*,[3]) známý český spisovatel a horlivý národovec i výtečný humanista, který co vzdělání literního a jmenovitě vyvinutí ducha básnického a probuzení smýšlení vlasteneckého se týče, slovem i příkladem svým nejplatněji na našeho Svobodu působil a k tomu, co Sv. napotom u věci té předsebral a vykonal, hlavní a trvalý základ položil, jakož to on sám při

---

[1]) V dospělejších letech svých chtěl Sv. o všem tom zdělati širší pojednání. I začal také v letech dvacátých něco podobného spisovati. Práce tato měla pak vyjíti u veřejnost v německém měsíčníku Musea Českého (Monatsschrift des böhm. Museums), který r. 1827 za redakce F. Palackého začal vycházeti, s titulem: Bilder und Erinnerungen aus meiner Jugend: 1. Das biblische Schauspiel auf der Dorfflur, 2. Die Cercles in der Dorfstube; avšak z příčin nám neznámých sešlo s toho. Krátké navržení vypsání toho dostalo se nám po smrti Svobodově do rukou, jež jsme odevzdali do archivu Musea Českého. Ostatně připomínáme ještě, že podobné hry provozovaly se v minulém století také v jiných místech v severovýchodních Čechách, jakož o tom v Mikovcově Lumíru (1855 II. str. 809) svým časem šířeji bylo promluveno.

[2]) Dle tehdejšího zřízení skládaly se studie gymnasijní jednak ze šesti, jednak z pěti tříd, a to dle toho, bylali to gymnasia *akademická* (k universitě nebo lyceu příslušná), nebo jenom *obyčejná*. Na pětitřídných gymnasiích vyučoval v obou třídách humanitních jenom jeden profesor stylistice a literatuře latinské a německé, a to v každé třídě po devět hodin téhodně, kdežto na akademických gymnasiích byl v každé třídě humanitní zvláštní profesor předmětů nadepsaných; v třetí a čtvrté třídě gramatikální na akademických a v třetí třídě gramat. na obyčejných gymnasiích vyučoval jeden učitel jazyku latinskému a taktéž i v první a druhé třídě gymnasiální. Profesoři a učitelové tito byli tehdáž třídní; pro ostatní předměty: náboženství, mathematiku, přírodopis, fysiku, historii a geografii byli však zřízeni učitelové odborní; jazyku řeckému na pětitřídných gymnasiích vyučoval obyčejně učitel, který byl třídním profesorem v třetí třídě; na akademických gymnasiích vyučovali jazyku tomu dle pravidla profesorové humanitní, každý ve své třídě, ježto měli poměrně méně hodin vyučovacích. Toto zřízení studijní trvalo až do r. 1818, ježto r. 1819 způsobeno na všech gymnasiích šest tříd a v každé třídě zřízen pro všechny předměty, kromě náboženství, toliko jeden — třídní — profesor, při čemž zároveň vyučování v přírodopisu a fysice z gymnasií naprosto jest vyloučeno; tento spůsob vyučování zůstal pak až do r. 1849 ve své váze.

[3]) Viz biografii Dom. Kynského v Čas. Č. Musea r. 1866.

každé příležitosti a jmenovitě také nedlouho před svou smrtí zřejmě vysvědčoval a vždy vděčně sobě připomínal. [1])

Jsa totiž sám všestranně vzdělán a v jazycích klasických i moderních výborně vycvičen, nepřestával Kynský v svém úřadě učitelském na tom, co bylo předepsáno a obsaženo ve knize školní, anobrž oznamoval posluchače své — mezi nimiž byl tehda náš sedmnáctiletý V. Svoboda nejdůvtipnějším a nejohnivějším — s klasiky všech národů a časů, předčítaje a vykládaje jim ve škole i mimo ni příslušné kusy z nich, rozmlouvaje s nimi obšírně a pochopitedlně o všem, co jim byl předčítal, a ukazuje vždy co poučného, mravného a krásného jest v tom obsaženo; jmenovitě obracoval při tom také jich pozornost k ožilé tehdáž literatuře české a vydaným v ní spisům a překladům Nejedlého, Jungmanna, Krameriusa a j., zvláště pak k výborným a důtklivým pojednáním vlasteneckým v 1. sv. vycházejícího tehdáž *Hlasatele Českého* obsaženým. Kynský konal také velmi často se žáky svými společné procházky v půvabném a romantickém okolí Boleslavském, ukazoval jim k všelikým krásám a půvabnostem přírody celé, jakož i k spůsobům, výhodám i těžkostem života venkovského, a hleděl takto ducha jich opravdově vzdělati a srdce jich ošlechtiti, i záhy mysl jich k životu praktickému obraceti, jsa při tom dalek všeho suchoparného moralisování a houževnatého kantorování, anobrž maje se k nim co důvěrný přítel a otcovský rádce a jsa takto opravdovým mentorem svých tělem i duší mu oddaných žáků. Takovýmto výtečným vedením vzbudil Kynský také záhy v našem Svobodovi lásku k povolání učitelskému a byl hlavní toho příčinou, že se Sv. po skončených studiích filosofických připravoval a napotom i skutečně obrátil k úřadu tomu.

Odbyv r. 1806—7 druhou třídu humanitní na témže gymnasiu, Sv. odešel na to do Prahy, aby se tam na vysokých školách oddal studiím filosofickým, kteréž r. 1808—10 odbyl a ukončil. [2]) Však mezi profesory, kteří času toho na Pražské fakultě filosofické vyučovali, jakož Sv. nejedenkráte vypravoval, byl profesor náboženství dr. *Bernard Bolzano* téměř jediný, který svými důvtipnými, živými, hluboké, po tu dobu neslýchané pravdy hlásajícími a tudíž tehdáž pověstnými přednáškami pozornost všech posluchačů a jmenovitě našeho ohnivého Svobody na sebe obracel a ducha i srdce jich velice zanímal, kdežto přednáškám ostatních profesorů — buďto již za příčinou samého, více méně

[1]) Jmenovitě oslavil Sv. v pozdějších letech několikráte tohoto svého učitele nadšenými básněmi a příležitostnými chvalozpěvy, z nichž některé vyšly také tiskem o sobě i v časopisech tehdejších. Jednu takovou báseň čteme v Jungmannově Slovesnosti z r. 1820 str. 29 a r. 1845 str. 575, a to znělku k 4. srpnu — jmeninám D. Kynského — sepsanou. Ve znělce této líčí Sv. slovy ohnivými účinek, jejž mělo vyučování Kynského na ducha a srdce jeho, takto:

V mém jinošském duchu mnohé moci,
vlohy, zárody se rojily,
ale vše to temně, matně;
Tvé nauky z neladu a noci,
mistře! v lad a svit je pudily,
bych stál k ctnosti, vlasti, víře platně!

[2]) Studie filosofické skládaly se času toho ze tří roků: Logiky, fysiky a metafysiky.

suchoparného předmětu, aneb nudného a nezáživného spůsobu jich přednášení — jen malého účastenství ze strany Svobodovy se dostávalo. Za to obracel Sv. zřetel svůj k jiným věcem, jmenovitě zanášel se se vší bedlivostí po celý ten čas esthetikou, studiemi jazyků klasických i novějších a věd k tomu se vztahujících, mythologií, archeologií, politickou a kulturní historií a j.

Byv, jakož již připomenuto, učitelem svým D. Kynským upozorněn tolikéž na ožilou národnost a literaturu českou a nejnovější její plody, navštěvoval Sv. nyní také přednášky prof. J. Nejedlého [1]) o české řeči a literatuře a čítal bedlivě básnické i prosaické práce Puchmayerovy, Jungmannovy, bratří Nejedlých, Hněvkovského i starší — jmenovitě Komenského — spisy české a jal se sám pokoušeti se ve veršování českém, skládaje epigramy a jiné drobnůstky veršované, i vykládaje na česko některé kusy z lat. chrestomatie pro třídy humanitní předepsané. [2])

Právě toho času, když V. Svoboda přišel do Prahy, vstoupilo do studií filosofických tamtéž několik mladíků z venkova, kteří byvše jako on probuzeni příkladem a domlouváním jiných probuzenějších vlastenců, jali se všímati sobě jazyka národního, cvičiti se v něm, i sice o další jeho zvelebování a vyzdvižení horlivě se zasazovati. Z jinochů těchto sluší jmenovati Frant. Klicperu, staršího bratra dramatika Vácsl. Klicpery, Adama Neumanna, Josefa Havelku, Ant. Vicha, Jana Jodla a Jana Dlabače. S těmito a jinými ještě dospělejšími a mladšími vlastenci oznámil se záhy náš Svoboda a vešel s nimi v jakýs přátelský spolek literární, jehož účelem mělo býti: bedlivé čítání kněh českých, vypisování sobě z nich míst a frasí zanímavých, vykládáni kusů z jazyků cizích do českého, dělání veršů původních a vůbec všímání sobě všeho, co by se týkalo života národního a jeho pozdvižení. Aby vše to tím rázněji a platněji před se šlo, měli se přátelé tito každý čtvrtek v obydlí Františka Klicpery scházeti, tam o věcech k národnosti a literatuře domácí se vztahujících promlouvati, básně, jež byli složili, nebo kusy, kteréž byli z jazyků jiných do češtiny přeložili, předčítati, přečtené rozbírati, opravovati, k dalším pracem sebe povzbuzovati a jedni druhým chuti dodávati i vůbec sobě u věci té radni a pomocni býti. [3])

Jedním z nejhorlivějších členů spolku toho byl V. Svoboda; přinášívalť téměř každý čtvrtek jeden i více kusů původních nebo přelo-

---

[1]) Práce J. Nejedlého — jmenovitě jeho na ten čas nemálo zdařilý překlad I. zpěvu Iliady Homérovy — schvaloval D. Kynský nejedenkráte svým žákům a ukazoval k nim, aby je pilně čítajíce ohebnosti, bohatosti a jadrnosti jazyka českého vyrozuměti mohli. Za tou příčinou čítal i Sv. bedlivě spisy J. Nejedlého a r. 1810 oslavil jej také básníčkou ze 14 přízvučných hexametrů se skládající, v níž mu děkuje za překlad nadepsaný, „jímžto výše vyčtené chvalitebné vlastnosti jazyka českého platně jsou vysvědčeny.“

[2]) Jeden z epigramů těchto „Dobrotivé přítelkyni,“ čteme v Hlasateli Č. z r. 1808; jestiť to, jak se podobá, nejstarší tištěná práce básnická našeho tehdáž 17letého Svobody.

[3]) Vše, co tuto píšeme, sdělil s námi ústně i písemně † radní zemský p. Jos. Havelka, který na podzim r. 1808 z Král. Hradce přibyl do Prahy na vyšší studie a až do skončení jich měl platné účastenství ve všech vlastenských předsevzetích tehdejších akademiků Pražských. Viz širší jeho biografii v Světozoru r. 1871.

žených, [1]) avšak zhusta nedokončených aneb jenom zhruba navržených, tak že se o nich nemohlo podrobně promlouvati, což mu také „od kamarádů“ často důtklivě bylo vytýkáno. Avšak důtky tyto zůstávaly obyčejně beze všeho účinku, ježto Sv. při své ohnivé, těkavé i nevázané povaze nemile to nesl, chtěli mu kdo jiný něco vytýkati nebo předpisovati, anobrž říkávaje, že pravému Svobodovi *svoboda* ve všem jde a má jíti nade všechno, odpovídal k tomu obyčejně jenom „prostořekými“ vtipky, jež mu ovšem soudruzi jeho při nálé se příležitosti stejnou měrou spláceti neváhali. — Tuto svou svobodu, čili snad lépe řečeno nevázanost, jal se prý Sv. času toho vztahovati i na celé své vnější chování, nehledě si totiž zhusta ani náležité úpravy v šatstvu ani jisté šetrnosti v společenském obcování s jinými, i trvaje často hluboko do noci v krčmách a kavárnách, třeba že ostatní kamarádi dávno již byli domů se odebrali. [2])

R. 1809 na podzim přibyl do Prahy také Václav Hanka Hořeňovský, který skončiv téhož roku v Kr. Hradci studie gymnasijní, chtěl v Praze navštěvovati čtení filosofická. Týž znaje se již z Hradce s Frant. Klicperou a Jos. Havelkou, z nichž však onen o dvě léta, tento pak o jeden rok v studiích byli před Hankou, připuštěn jest tolikéž do nadepsaného spolku studujících českých a oznámil se takto záhy i s naším Svobodou, [3]) s nímž později vešel v užší svazek přátelský, tak že mu Sv. napotom téměř ve všech literárních předsevzetích a sociálních jednáních býval nemálo raden a pomocen.

Roku 1810 na podzim vstoupil Sv. do práv, kdežto přítel František Klicpera oddal se na lékařství. Avšak sotva že skončil první rok studií právnických, dal jim Sv. výhost a uvázal se v úřad soukromého vychovatele. Jsa takto prost starostí o vezdejší výživu a chtěje jíti nadobro k stavu učitelskému, věnoval nyní všeliké své chvíle prázdné studiu klasiků latinských, řeckých a německých. Jmenovitě zanášel se

---

[1]) Jedna z prvních prací, jež V. Svoboda přátelům svým předčítal, jest český překlad ódy Horaciovy: „Na lodi, na níž se Virgil do Athén plavil“ kn. I. óda 3., kterouž byl již asi r. 1807 zhotovil, nyní pak jakž takž opravil. Překlad ten jest i vytištěn v V. sv. Puchmayerova Sebrání básní a zpěvů z r. 1814 str. 61.

[2]) P. Jos. Havelka, odpovídaje ještě na krátko před svou smrtí k listu našemu, připomenul u věci té takto: „V. Al. Svoboda byl tehdáž kromě Fr. Klicpery nejdůvtipnějším a snad i nejčilejším mezi námi; avšak býval při tom pravé přetrhdílo a sice — jakož mu tehdáž také přezdíváno — pravý „Bruder Lüderich.“ Psávalť se již tenkráte dle svého rodiště „Svoboda Navarovský,“ a to proto, že času toho bylo mezi vlastenci a kollegy našimi několik jich téhož příjmení.“ — Že Sv. býval skutečně „přetrhdílo,“ že totiž času toho leccos začal pracovati, avšak to nedokončil, tomu vyrozuměti i z toho, že vyčítaje v rukopisném, námi do Č. Musea odevzdaném „Seznamu básní a prací prosaických V. Al. Svobody,“ svá dosavadní sepsání literární, při dobré jich třetině připomíná: „finiendum.“

[3]) Nesrovnává se tudíž s pravdou, že by V. Hanka — jakož se toho dočítáme v spisku: Oslava památky V. Hanky str. 15 — býval spolužákem Svobodovým; nebylť jím ani ve filosofii ani v právích, ježto byl Sv. ve filosofii a v 1. roce práv o dvě léta, v 2. a 3. roce práv však o jeden rok v studiích před Hankou.

čítáním neocenitelných básnických plodů Fr. Schillera, jež byl prof. D. Kynský žákům svým zvláště schvaloval a k nim ukazoval, pak studováním a sbíráním filosofických a dramatických prací L. A. Seneky. A jakož tragedie Senekovy, jakož i práce jiných římských dramatiků až po tu chvíli nebyly úplně sebrány, vysvětleny a na jazyk německý vyloženy, Sv. chtěl se sám svým časem o to pokusiti a činil nyní již k tomu přípravy náležité; při tom však obíral se i jinými pracemi literárními a zvláště také veršováním českým. Že však v tomto svém úřadě vychovatelském nepožíval zvůle a nevázanosti, jaké sobě byl žádal, vzdal se ho ku konci školního roku 1812/13 úplně a obrátil se zase k právnictví, dada se na podzim r. 1813 zapsati do 2. roku studií juridických a stal se takto spolužákem Havelkovým.

Avšak podobá se, že i nyní Sv. pokládal studie právnické jenom za věc vedlejší, zanášeje se, tak jako před tím, předkem studiemi filologickými a historickými a podniknuv také již r. 1812 zkoušku z dějea místopisu k dosažení profesury z předmětů těch na některém gymnasiu. Vedle toho obíral se, jakož za svého mentorování, tak i nyní zase co nejhorlivěji literaturou českou, jmenovitě veršováním původním i překládáním kusů cizojazyčných do češtiny, zůstávaje takto ve spojení literárním nejen se svými dosavadními „kamarády," anobrž oznámiv se i s jinými mladšími vlastenci a spisovateli Pražskými i venkovskými a to zvláště také s *Ant. Markem*, tehdáž kaplanem Libuňským, i dopisoval sobě s nimi napotom veršem a prosou.

Jakož pak byl času toho Jos. Jungmann, tehdejší profesor tříd humanitních na gymnasiu Litoměřickém, svými překlady (Ataly, Ztraceného ráje a j.) i pracemi původními obsahu literárně vlasteneckého v Hlasateli, v Novinách Hromádkových a j. vytištěnými, pozornost veškeré mládeže české na sebe obrátil, hleděl i náš Sv. jemu se přiblížiti a s ním se oznámiti. Věda, že Ant. Marek jest důvěrným přítelem Jungmannovým, Sv. zvolil jej sobě za prostředníka u věci té; k čemuž se on ochotně propůjčil a pozornost přítele svého Jungmanna na Svobodu obrátil, ježto byl z řečí i psaní jeho vyrozuměl, že jest to mladík nevšedních zajisté schopností a neobyčejnou lásku a horlivost u věcech vlasteneckých na jevo dávající. — Jmenovitě byl tenkráte Ant. Marek napsal své pověstné „Poslání Josefovi Jungmannovi," [1]) jež sluši pokládati za nejdůtklivější filipiku na utiskovatele národnosti české, která po obnovení literatury po onu dobu byla vytištěna, ukazující radostně a hrdě k mocnému synu Slávie na východě, jakožto tvůrci lepší budoucnosti národu slovanskému. K tomuto poslání zdělal V. Svoboda báseň zvláštní čili *Omluv na list P. A. Marka P. Jungmannovi zaslaný*, jenž začíná takto:

Bratře v Čechii!
Díky za naději, jíž tvé psaní zžalo
v srdci mém a druhů mých,
ano doufati nám ukázalo
v statnost bratří Slovanských . . .

---

[1]) Viz V. sv. Puchmayerova Sebrání básní a zpěvů str. 116, a Život Jungmanna l. c. str. 122.

a končí takto:

Já dostojím věrně svému jmenu,
Čech jsa, otčině své dostojím,
svolíteli, k Vám se, milí, kmenu
statnému, já slabý, připojím . . .
Osudnoli jinak, tedy rozvaliny
pohromců nás pohřbí věrné vlasti syny!

Omluv tento sdělil Marek s Jungmannem, který přečet jej dne 16. srpna 1812 s velikou radostí psal Markovi: „Psaní p. Svobody s poděkováním vracuji; přece hle naděje, že i po nás budou mnozí smejšleti, jakož jsme my smejšleli.“ Byl i od té doby laskav na Svobodu a všímal sobě všelikých jeho prací literárních i počínání vlasteneckých. — Roku 1813 Svoboda oslavil tolikéž jmeniny Jos. Jungmanna zvláštní básní, kteráž t. r. ve Vídni v listu XXXXI. Hromádkových Prvotin tiskem vyšla. [1])

Sluší pak tuto připomenouti, že napotom od té chvíle po drahně let všechny literární práce Svobodovy od jeho dosavadních pokusů velice se různily, majíce do sebe téměř naskrze ráz politický ano namnoze demokraticko-revoluční a srovnávajíce se s hnutím svobodomyslným, kterým tehdáž mládež na universitách německých zaujata byla, a ježto tamní vlády samé, poněvadž se proti nadvládě zpupných Franků a krutému utiskování národu německého naměřeno býti zdálo, jednak zjevně podporovaly, jednak mu alespoň zřejmých překážek v cestu nekladly. — Sv. totiž liboval sobě nyní ve skládání a překládání takových básní a prací, v nichž se trpce touží na utiskování národů aneb velebí se svoboda a rovnost všech obyvatelů i ukazuje se k bezpráví a nátiskům, kterých lidu snášeti jest od jeho vladařů a pánů a pronáší se přání, aby lid jařma toho se sprostil, což se často činí slovy tak důtklivými, že se nám nevidělo je opakovati, pročež toliko přidáváme, že se Sv. času toho v básních svých nepodpisoval jinak, leč *Vladyboř* nebo *z Vůlemilova.* [2])

Času toho — r. 1811/12 — byl se na učení Pražském počet studujících, kteří se k národnosti české zřejmě hlásili a o její vyzdvižení upřímně se zasazovali, nade všeliké očekávání rozmnožil. Vlastenečtí studující tito, chtějíce účelu svého jistě a úplně dosíci, uchopili se u věci té širších a výdatnějších prostředků, nežli jakých byl nadepsaný spolek v minulých letech užíval. Pročež nepřestávali již na společném čítání kněh českých, skládání prací původních a vykládání kusů

---

[1]) K básni této, jež se skládá ze 36 veršů, mythologickými obrazy a neobyčejnými frasemi vyšňořených, zde proto zvláště ukazujeme, že to jest první *veřejné* oslavení jmena našeho Jungmanna.

[2]) Mimo jiné kusy a básně složil Sv. času toho 1812/13: *Ódu na Švýc* (Švýcarsko), v níž vysoce pokládá svobodné zřízení krajin švýcarských, pak vyložil do češtiny Schillerovu báseň z r. 1782: *Zlí mocnářové* (Die schlimmen Monarchen), a Schubartovu pověstnou elegii: *Hrobka knížecí* (Die Fürstengruft) jakož i překládal do češtiny sensační tehdáž hru Schillerovu *Odbojníci* (Die Räuber), jížto první část předložil také Jos. Jungmannovi, žádaje toho na něm, aby ji opravil, který se mu však na ten čas nemohl v tom propůjčiti a vrátil mu ji prostředkem A. Marka zpět proto, „poněvadž to ještě tuze německy a nuceně psal a tudíž by snáze bylo to znovu přeložiti, nežli přeložení to zlepšiti.“ (Zelený l. c. str. 125.)

z jazyků cizích do češtiny, jakož i nezdálo se jim více spokojiti se s tím, čemu se byli o jazyku českém a literatuře domácí ve čteních profesora Nejedlého naučili, anobrž žádali sobě nabyti u věci té vědomostí důkladnějších, jakož i jakés takés známosti jiných jazyků slovanských. Za tou příčinou docházeli někteří z nich v jisté dni k patriarchovi J. Dobrovskému, který jim z nevyvážitelné studnice svých filologických vědomostí a vzácných praktických zkušeností hojných naučení a platných pomůcek poskytoval. — Chtějíce jazyku mateřskému, dosavade opovrhovanému z vyšších kruhů společenských a úřadů veřejných vyloučenému, zjednati jakés vážnosti a širšího průchodu, zřizovali přednášky deklamační, kteréž se ve dni feriální v síních akademických veřejně odbývaly, k nimž zváni bývali a také přicházeli vyšší úřadníci a šlechticové domácí, profesoři akademičtí i jiní hodnostáři a literáti; [1]) i zarazili k tomu konci, aby jazyk český v obyvatelstvu Pražském i venkovském většího účastenství nabýval, ochotnickou společnost divadelní, spojivše se v příčině té s muži věcí znalými a milovnými, jmenovitě s několika mladšími sousedy a úřadníky Pražskými, a zvolivše u věci té J. N. Štěpánka za svého ředitele.[2])

Ve všelikém tomto vlasteneckém počínání mládeže studující měl i náš Svoboda horlivé účastenství, a to hned r. 1811 jakož i napotom r. 1813, když se zase vrátil k veřejným studiím právnickým. Jmenovitě byli Fr. Klicpera a V. Svoboda velmi činni v přednáškách deklamačních a hrách divadelních. Obadva deklamovali téměř každý čtvrtek, přednášejíce kusy obsahu vážného, historického a vůbec vlasteneckého; ku př. ódy na Čechy, na Žižku, O prozřetelnosti boží, Bitvu Černopolskou, monology ze Schillera a Shakespeara a t. p.[3]) — Oba hrávali taktéž na ochotnickém divadle českém hlavní úlohy, Klicpera charakterní, Svoboda hrdinské a intrikánské, a docházeli hlučné pochvaly obecenstva, ježto vynikali živou, ráznou hrou, zvučnou mluvou a imposantní postavou. Svoboda ovšem při tom sobě toho žádal, aby J. Štěpánek neli napořád alespoň častěji nežli dosavade dával provozovati hry, jakož byli Schillerovi *Rozbojníci* (Räuber), Shakespearův *Makbeth*, Zschockův *Abellino*, Kotzebueův *Hrabě Beňovský* a t. p. Avšak Štěpánek maje za to, „že Pražské obecenstvo raději se zasměje nežli sobě zapláče“ a že mu tudíž hry Štěkavec, Krejčí Divíšek, Čech a Němec a p. jsou milejší, nežli nadepsané hrůzo- a truchlohry, přiváděl jenom zřídka vážnější kusy na divadlo, a to ještě obyčejně jenom hry jím samým zdělané nebo pře-

---

[1]) Mezi hostmi těmi bývali sám nejv. purkrabí hr. Fr. Kolovrat Libšteinský, Isidor kníže z Lobkovic, městský hejtman p. Mertens, Jeník rytíř z Bratřic a j. v.

[2]) Viz nadepsanou biografii J. Havelky ve Světozoru z r. 1871 str. 222, kdež jsme všeliké vlastenecké usilování tehdejších studujících Pražských šířeji vypsali.

[3]) V. Svoboda nepřestával však na básních českých, již před rukama jsoucích, anobrž skládal i překládal sám k tomu konci básně a kusy deklamační; že však mezi nimi bývaly i takové, kteréž se nehodily dobře k veřejným deklamacím akademickým, — ku př. Zlí mocnářové, Hrobka knížecí, Oda na Švyc, Komenského upění ve vyhnanství, U hrobky Vojtěcha z Valdsteinu a j. v. — Svoboda však nicméně kusy takové veřejně chtěl přednášeti, vzcházely z toho mezi ním a kamarády jeho často nemalá nedorozumění a důtklivé rozmíšky.

ložené, ku př.: Fridolina, Rudolfa z Felzeku, Břetislava, Obležení Prahy od Švédů, Jana z Nepomuku a t. p., což bývalo příčinou, že Svoboda a také jiní ochotníci se Štěpánkem nejedenkráte se rozkmotřili a všelikého účastenství ve hrách českých se zřekli, a teprv k důtklivému domlouvání přátel a ostatních ochotníků zase na divadle vystoupiti se odhodlali.

Času toho — roku 1813/14 — byl již také *Vácslav Klicpera* na studiích filosofických v Praze a míval tolikéž platné účastenství v nadepsaných přednáškách deklamačních a hrách divadelních. Hledíc k těmto srovnával se V. Klicpera docela se Svobodou v tom, že by se předkem mělo prohlížeti ku hrám původním, obsahu vážnějšího, historického i sice vlasteneckého, poněvadž jenom takovými kusy může se platně působiti ku vzdělávání krasochuti, ošlechtění srdce a oživení citu národního u obecenstva domácího. I V. Klicpera jal se sám také pokoušeti o sepsání původních her divadelních, jimiž by se účelu nadepsaného snadněji mohlo dosíci, než přivedenými překlady Štěpánkovými. Jmenovitě zdělal tehdáž dvacetiletý Klicpera dle staročeské pověsti, k osvobození vlasti české rytíři Blanickými se vztahující, první svou „bájku dramatickou,“ již nazval *Blaník.* Hra tato docházela tenkráte u všech milovníků Thalie české, s nimiž ji Klicpera částečně nebo v celku byl sdělil, nemalé pochvaly a to pro svou „vlasteneckou tendenci, rozmanité jednání a rázné, téměř Shakespearské charaktery.“ Pročež by ji všichni — ochotníci i diváci — byli rádi viděli na prknech divadelních i zvláště také náš Svoboda, jemuž by se bylo v úloze Zbyhoně, při jeho rázné hře, ohnivé řeči a vynikající postavě, zajisté dostalo žádoucí obecné pochvaly. Avšak nepřišlo tehdáž k tomu, tak že dramatická báseň tato teprv později (a to ponejprv dne 25. března r. 1815) na divadle Pražském byla provozována, při čemž V. Klicpera sám vystoupil v úloze Zděnka Zásmuckého. [1]) Tiskem vyšla hra tato v I. svazku divadla Klicperova r. 1820 v Hradci Kr. vytištěného, s titulem: „Blaník; dramatická bájka v 5. jednáních.“

Připomenuli jsme již výše, že V. Svoboda vrátiv se na podzim r. 1812 zase k studiím právnickým, nicméně zanášel se více studiemi filologickými nežli právnickými, čili jak to kamarádi jeho o něm říkávali, „že prý i tenkráte vždy liboval sobě více v Horaciovi a Schillerovi

---

[1]) V biografii V. Kl. Klicpery r. 1874 st. 13. čteme toto: „Paměti hodno, že se před provozováním Blaníka jeden z tehdejších profesorů pražských (tušíme V. Al. Svoboda) o novém básníku vyslovil: „Klicpera dramatický básník? Totě k smíchu. Vždyť je z Chlumce, kde by se v těch bažinatých planinách básnický duch mohl vylíhnouti? a pak není Cidlina Peneus a břehy její nejsou údolí Tempe!“ — I vidí se nám zde připomenouti, že v povědění tomto, co se týče V. Al. Svobody, bude snad nějaké nedopatření, ježto Sv. r. 1815 nebyl profesorem v Praze, anobrž se tam snad ani nezdržoval času toho, byv prozatímným učitelem místo- a dějepisu na gymnasiu Píseckém. Pročež bylli by Sv. něco podobného o básníku Blaníka pronesl, mohlo to býti jenom v letech dřívějších, kdež nebyl ještě šířeji poznal dramatické nadání Klicperovo, a i tu zajisté nebyl by to pronesl s úmyslem urážlivým, alebrž více žertovným a humoristickým, jakož on vůbec tehdá „ve své geniální prostořekosti“ — jak jsme již výše připomenuli — i vůči starším svým kamarádům podobné vtipky improvisovati se nerozpakoval.

nežli v Justinianovi." Jmenovitě byl k vyzvání V. Hanky od r. 1813 až 1816 pilným spoluúčelníkem „Příloh literárních" (Prvotin pěkných umění) Vídeňských Novin Hromádkových, do nichž podával písně, deklamace a jiné kusy vážné i žertovné; jakož se pak také času toho s neobyčejnou horlivostí zanášel *básnictvím příležitostným*, tak že nebylo snad tehdáž osoby vzácnější u nás aniž neudálo se tu příběhu zanímavějšího, k jichžto oslavení a paměti nebyl by Svoboda složil nějakou českou, latinskou nebo německou ódu, píseň, elegii, promluvu aneb podobnou k tomu skladbu veršovanou nebo prosaickou, kteréž pak buďto tiskem vycházely u veřejnost aneb toliko v přepisech se rozšiřovaly. Nechtějíce širším jich vyčítáním čtenáře naše nuditi, jmenujeme zde toliko zajímavější z nich: *Kutusov Goleničev Smolenský*, chvalozpěv; *Vítání císaře rakouského a císařovny do Čech* a *Plesání poddaných hraběte Filipa Kynského;* [1]) zvláště pak vidí se nám ukázati k jedné z nich, kterouž Svoboda nejen v celé vlasti české, anobrž daleko za hranicemi se proslavil a zřetel obecný na sebe obrátil, totiž na ódu, kterouž po uzavření míru Vídeňského (1814 a 1815) složil a v jazyku českém s titulem: *Na mír Evropy 1815*, v latinském pak s titulem: *In momentum pacis; paean victoribus pacificis cantatus 1815* u veřejnost podal. Obě tyto básně, skládajíc se každá z nich z osmnácti strof čtyřřádkových, vytištěny byly v časopisech tehdejších i také o sobě a dostaly se pak do rukou osob vysoce postavených, ano i samých mocnářů a diplomatů na sněmu Vídeňském tehdáž shromážděných. Česká báseň přišla jmenovitě do rukou jak císaře rakouského tak i cara Alexandra I., jehož plukům vítězným a předkem požáru Moskevskému hlavní zásluha o pokoření zpupnosti francouzské v ní byla přičítána.[2])

---

[1]) Filip hr. Kynský, pán na Rychmburce, Chroustovicích, Pirksteině atd., příbuzný polské rodiny Poňatovských, důvěrný přítel biskupa Háje, pán vůbec lidumilovný a veliké oběti hmotné v tehdejších běžích válečných na oltář vlasti přinášející, byl tehdáž „co pravý staročeský kavalír a vlastenec" vůbec na slovo brán a od poddaných svých jako jich otec dobrotivý upřímně milován.

[2]) Česká óda tato začíná takto:

Plesejte lidé! zorem se svobodným
teď vzneste se k hvězdám. Ztříštěny poroby
jsou kruhy, blažená již zvůle,
žádaný mír se již světu vrací.

Báseň tato byla prvotně složena přízvučně; po r. 1818 však Sv. ji předělal časoměrně, a takto jest i vytištěna v Jungmannově Slovesnosti z r. 1820 str. 7. a z r. 1845 str. 452, k čemuž tuto ukazujeme. Latinská óda začíná takto:

Gestite gentes! Tollite liberos
ad astra vultus! Vincula rupta sunt,
ac alma libertas in orbem
paxque diu redit expetita!

a byla tolikéž později přetištěna v spisku Svobodově: *Poeseos latinae specimina*, v Praze r. 1832 vydaném. Jakou sensaci báseň tato času svého doma i vně spůsobila a kterak pozornost obecenstva na skladatele jejího obrátila, o tom nám v mladších letech nejedenkráte od bývalých přátel Svobodových bylo vypravováno. Jmenovitě známý profesor filologie na universitě Pražské *Al. Klar* nejedenkráte veřejně

R. 1814 bylo jedno místo tříd humanitních v Čechách uprázdněno. Jakož se byl Sv. již před lety na tom ustanovil, že se oddá úřadu učitelskému, podnikl — jsa času toho posluchačem práv v 3. roce — zkoušku konkursní pro stolici tu a odbyl ji výborně. Nedostalo se mu však místa toho, ježto bylo propůjčeno Baltazaru Bayerovi, kaplanu v Bochově, a to proto, že on zkoušku tolikéž výborně odbyl, nad to pak byl již šest let ve správě duchovní a tudíž byl starším a zasloužilejším kompetentem nežli náš Sv. Že se však jeho vypracování konkursní, co se podstaty týče, téměř docela rovnalo práci Bayerově, bylo Svobodovi zároveň věděti dáno, jakmile zase bude nějaká stolice humanitní prázdná, že se na něho — budeli toho sobě žádati — přední zřetel vezme.[1]) A jakož byla právě stolice historie a geografie na gymnasiu Píseckém uprázdněna, Sv. jest poslán do Písku, i zastával prozatím místo to po jedno půlletí.[2])

Když pak roku na to příštího (1815) prázdná byla profesura tříd humanitních na c. k. gymnasiu Jindřichohradeckém, Sv. hlásil se o stolici tuto a obdržel ji na dobro — ačkoliv byl tehdáž mladík sotva čtyřmecitmaletý — dle dané mu připovědi a jak se podobá i proto také, že byl vydanou právě ódou Na mír Evropy znovu a zřejmě na sebe pozornost i vyšších kruhů učených a vládních obrátil.

V měsíci říjnu r. 1815 přestěhoval se V. Svoboda do Hradce Jindřichova a uveden jest na začátku školního roku 1815/16 v nový svůj úřad profesora obou tříd humanitních na gymnasiu tamním skrze tehdejšího prefekta P. Ignáce Sekouška, premonstráta Želivského. Na gymnasiu tom vyučovali času toho kromě V. Svobody — který přednášel stylistiku a klasiky latinské v obou třídách humanitních a to v každé týdně po 10, dohromady po 20 hodin — tito profesoři: P. Jiří Fischer náboženství kat. ve všech pěti třídách; Alois Unschuld latině v 3. třídě gramatikální a nad to řečtině v téže třídě a v obou třídách humanitních, Ignác Schreiner mathematice ve všech třídách, pak přírodopisu v 1. a fysice v 2. třídě gramatické; Adolf Kopec latině v 1. a 2. třídě gram. a MDr. Karel Skalický geografii a historii ve všech třídách. Kopec a Skalický byli tehdáž tak jako Svoboda na gymnasium to znova povoláni, jmenovitě přišel Skalický na místo Aloisia Uhle, na gymnasium Písecké přeloženého. S profesory těmito hleděl náš Svoboda, jsa tehdáž mezi nimi nejmladším, žíti po celý čas svého přebývání v Hradci Jindř. v kollegiální svornosti, chovaje se k nim, třeba že byl

k básni té ukazoval, a syn jeho P. Al. Klar, vydavatel almanahu Libussa, oznamuje v něm r. 1849 úmrtí Svobodovo, báseň jeho: „In monumentum pacis 1815“ jakožto práci předkem povšimnutí hodnou jmenovitě a zvláště připomenul.

[1]) Vaterländische Blätter 1814 N. 79 S. 410.

[2]) Stolice učitelská místo- a dějepisu na gymnasiu Píseckém dostala se na to r. 1815 *Al. Uhleovi*, pověstnému času svého „Bohemariusovi,“ jak jej pokřtil J. Jungmann ve své filipice, jižto byl r. 1813 podal do Hromádkových Příloh literních, pro jizlivé nářky a hrubé urážky na jazyk český Uhlem v časopise Bohemia r. 1812 pronešené. Rázná a důtklivá slova Jungmannova měla pak na Uhle takový účinek, že z urputného Šavla stal se horlivým Pavlem, tak že sám napotom upřímně se ujímal jazyka a národnosti naší a býval ve spojení důvěrném s tehdejšími vlastenci a také s naším Svobodou.

snad z nich nejdůvtipnější a nejčilejší, vždy velmi šetrně, propůjčuje se jim ochotně při každé příležitosti k službám všelikým, jakož i mile rád užívaje jich pokynutí pedagogických, pokládaje je za muže u věci té zkušenější a spůsobilejší. —

Jsa nyní sproštěn všelikých starostí o výživu a potřeby vezdejší a nad to i neženat, Sv. oddal se svému povolání učitelskému a dalšímu vzdělávání se liternímu s takovou horlivostí, že neměl tehdáž snad sobě rovného kollegy. Věnovaltě téměř všechen prázdný čas pracím literárním, spisuje a u veřejnost podávaje nejedno povšimnutí hodné dílo filologické aneb sice k povolání učitelskému se vztahující, jakož i pokračoval u vzdělávání literatury domácí, jak to byl před tím se svými přáteli činíval.[1])

Jakož již před tím vždy tak i nyní Sv. hleděl seznámiti se s muži vzdělanými v okolí tom se zdržujícími a zjednati sobě přístup k tamním osobám vzácnějším a vyšším stavu duchovního i světského a užiti při údálé se příležitosti jich dobré rady, platné pomoci i žádoucí přízně. — Takto oznámil se s předními členy kláštera cisterciátského ve Vyšším Brodě, jmenovitě s učeným jich opatem P. Isidorem Teutschmannem a neméně vzdělaným převorem a bibliothekářem P. Štěpánem Lichtblauem, a zjednal sobě takto zároveň přístup do rozsáhlé a zvláště na starší díla klasická bohaté knihovny klášterní. Taktéž věděl sobě zjednati přístup k tehdejší vrchnosti Jindřichohradecké, vysoce vážené hraběcí rodině Černínské, kdež sobě získal zvláště přízeň a důvěru mladého, všestranně vzdělaného a vlastenecky smýšlejícího hraběte Eugena Černína.[2]) — Taktéž oznámil se s výtečnějšími profesory na gymnasiu i na ústavu theologickém v Budějovicích času toho vyučujícími, jakož i s předními členy tamní kapitoly a konsistoře biskupské, při čemž se mu dostalo i přízně samého, tehdáž (1816) znovu zvoleného biskupa Arnošta Růžičky, k jehož posvěcení a nastolení biskupskému složil velmi vzletnou báseň latinskou.[3]) — Hledíc k pracem filologickým, k úřadu učitelskému se vztahujícím, ježto Sv. času toho byl vykonal, ukazujeme toliko ke dvěma jeho dílům a to proto, že jimi proslul nejen mezi filology rakouskými, alebrž že obrátil jimi pozornost na sebe i zahraničných jmenovitě německých humanistů. Jsoutě to částečný překlad do němčiny s výkladem filologickým chrestomatie latinské pro

---

[1]) Svoboda zanášel se tehdáž mimo jiné práce zvláště také překládáním do němčiny chrestomatie latinské, pro 2. třídu humanitní předepsané, přidávaje k tomu hojné a trefné výklady filologické, esthetické a historické. Překlady tyto vyšly tiskem s titulem: *Muster redender Künste,* a to 1. a 2. díl v Hradci Jindř. r. 1820, z nichž onen zavíral v sobě překlady elegií Tibullových, Propertiových, Ovidových a Catullových, tento překlady od Horaciových; díl 3. obsahující části Vergiliovy Aeneidy, vytištěn byl teprv po přesídlení V. Svobody do Prahy r. 1829 tamtéž.

[2]) V. Svoboda oslavil také sňatek tohoto svého příznivce zvláštní básní r. 1817 v 4⁰ vytištěnou: „Vítání nově zasnoubených manželů: Jejich Milostí p. Eugena hr. z Černín a Chudenic a Terezie rozené hraběnky z Růže od jejich českých poddaných obětované 29. května 1817.“

[3]) Báseň ta vyšla tiskem r. 1816 a později r. 1832 ve sbírce Svobodových básní latinských takto: *Ad (pt.) Dom. Ernestum Ružička* . . . Carmen inaugurale domino secundo diaecesis Budvicensis episcopo, acceptis sacris Praesultis ordinibus, Praga Budvicium reduci MDCCCXVI.

2. třídu humanitní (rhetoriku) předepsané, pak tolikéž německý překlad všech tragedií L. A. Seneky a jiných lat. dramatiků s obšírnými poznámkami kritickými a filologickými.[1])

Co tehdejší činnosti našeho Sv. na poli domácí literatury se týče, ukazujeme k tomu, že v hádkách literárních, kteréž byly času toho za příčinou užívání dobropísemnosti bratrské a analogické u nás vzešly, a přešedše pak působením V. Hanky v prudký boj osobní mezi ním a prof. J. Nejedlým, napotom veškeré domácí spisovatelstvo ve dva nepřátelské tábory na drahně let rozštěpily: V. Svoboda stál ihned na začátku jich — r. 1816 — k straně analogistů a vytrval v boji tom až do skončení jeho, jsa po celý čas věrným společníkem a bohužel zde onde až příliš horlivým spolubojovníkem svého „kamaráda“ V. Hanky, jakož o tom jinde již šířeji bylo psáno.[2]) Pročež vidí se nám zde jenom ještě připomenouti, že Hanka — který jak známo již jako mladík byl nevšedním znatelem lidí a dobrým politikem a tudíž ihned po svém příchodu do Prahy r. 1809 vyrozuměl, jak platných služeb by jemu náš Svoboda ve všelikých jeho předsevzetích mohl svým časem konati — uměl v krátkém čase našeho Sv. tak pevně k sobě připoutati, že kdykoliv sobě toho žádal, Sv. se mu co nejochotněji k službám propůjčoval; a tak se i po celý čas svého přebývání v Hradci Jindř. zachovával. Jmenovitě Sv. k žádosti Hankově ještě r. 1815 a 1816 pilně dopisoval do Hromádkových Novin Vídeňských a překládal české písně Hankovy do němčiny,[3]) a především vyložil času toho k žádosti Hankově vynalezený tehdáž rukopis Kralodvorský na jazyk německý, jak níže šířeji o tom promluvíme.

Když r. 1816 a 1818 vyšlo několik vyšších nařízení, dle nichž se měl míti jakýs takýs zřetel na jazyk český ve školách středních i v životě veřejném, tak jako jiní tehdejší vlastenci tolikéž náš Sv. měl z toho nemalé potěšení a dal u věci té citům svým průchod i zvláštní básní, již vydal s titulem: *K mládeži české*,[4]) i jal se zachovávati se

[1]) Tragédie Senekovy a fragmenty jiných lat. dramat Sv. sebral a vyložil tolikéž již za svého přebývání v Jindř. Hradci, jakož to vychází z předmluvy k dílu tomu přiložené a v srpnu měsíci r. 1820 tamtéž datované. Dílo samo však vyšlo v 3 dílech teprv v letech 1825—1829 a to ve Vídni a v Praze, nákladem knihkupectví Karla Háze.

[2]) Viz V. Zeleného životopis J. Jungmanna str. 176 a násl., pak biografii J. Nejedlého v Osvětě r. 1877 str. 511 a násl.

[3]) Jakož povědomo, skládal Hanka tehdáž písně české, kteréž jednak V. Tomáškem, jednak M. Knížetem jsou v hudbu uváděny. Aby pak zpěvy tyto mohly býti zpívány taktéž v kruzích, do kterých jazyku českému tenkráte ještě nebylo přístupu zjednáno, dával je Hanka přítelem Svobodou z části také do němčiny překládati a takto s původním českým i přeloženým německým textem tisknouti, čímž se stalo, že některé písně Hankovy času toho v českých i německých společnostech bývaly oblíbeny a zpívány. Toto platí zvláště o písni *Hospodářství*: „Vystavím si skromnou chaloupku,“ kteráž v českém i německém (Svobodově) textu r. 1816 v Praze u Endersa o sobě tiskem vyšla a v letech čtyřicátých paní Juliánou Glasrovou znovu do němčiny vyložena byla.

[4]) V básni té, která se skládá ze 17 čtyřřádkových strof, z nich poslední zní takto:

Králi! jenž nám ten blažený poklad dal,
otče přeslavný, naše díky přijmi,
tvá Čechům věrným bude vezdy pevná
záštita láska!

dle nařízení těchto. Tudíž cvičil žáky své v gramatice české a dobropísemnosti analogické, oznamoval je s literaturou domácí a překládal tehdáž ku potřebě jich některé kusy z chrestomatie pro třídy humanitní předepsané nejen do němčiny alebrž i do češtiny.[1]) — Ježto pak času toho nebylo ještě nějaké knihy náučné ku potřebě české mládeže gymnasijní v té příčině sepsané před rukama, Sv. dal se ihned sám do spisování knihy takové čili jakéhos navedení k stylistice české, jež chtěl s titulem *Rhetorika* i tiskem vydati, a psal o tom také svému bývalému učiteli D. Kynskému do Brna, žádaje ho za radu a praktická pokynutí.[2]) Upustil však později od tohoto předsevzetí, když ho z Prahy došla zpráva, že již prof. J. Jungmann o sepsání díla podobného pracuje, kteréž také později r. 1820 s titulem *Slovesnost* u veřejnost vyšlo. — Jak známo, byla nařízení výše psaná výkladem, dne 16. února r. 1821 vyšlým, zase téměř docela zrušena a všeliké vyučování mládeže gymnasijní v čestině toliko dobré vůli učitelů samých zůstaveno. Vyrozuměv z toho i z došlých ho pokynutí, že vláda takovému vyučování a vůbec všeliké vlastenecké horlivosti a nadšenosti valně nepřeje, Sv. ustal od svého dosavadního působení a nečinil napotom v Hradci Jindř. i později v Praze u věci té s kathedry již ani tolik, co by bývalo snad přece ještě možno a žádoucno činiti; i obmezovaltě pak svou činnost u věci národní již hlavně jenom na působení na poli spisovatelském. —

V. Hanka objeviv dne 16. září r. 1817 v Králové Dvoře nejvzácnější dílo staré básnické literatury české čili tak zvaný *rukopis Kralodvorský*, dal o tom všem svým známým — a jmenovitě Svobodovi — ihned věděti, kteřížto všickni takovému neocenitelnému nálezu velice se radovali. V. Hanka chtěje tento převzácný poklad literární přístupným učiniti i těm, kdož by v staročeském jazyku nebyli dobře zběhlí, anobrž chtěje naň obrátiti pozornost tolikéž zahraničných, jazyka českého neznalých učenců, žádal V. Svobodu, aby se uvázal v překlad těchto básní staročeských do němčiny a poslal mu ihned jich přepis, jakmile pomocí J. Dobrovského byl se naučil slova a řádky děliti a je čísti.[3]) — Sv. neváhal ještě koncem r. 1817 dáti se v žádané překládání řečeného rukopisu, a to nejprv básní Jaroslav a Beneš Hermanov. Zaslav pak ihned oznámení veledůležitého nálezu toho a svůj překlad Beneše Hermanova do Vídeňských Vaterländische Blätter, při-

počínal sobě Sv. tak nadšeně a sanguinicky, jako všichni ostatní vlastencové (Puchmayer, Sedláček, Nejedlý, Kynský), kteří tehdáž „velikou tuto koncesi jazyku českému udělenou“ opěvali aneb o ní v časopisech promlouvali.

[1]) Jeden z kusů těchto: *Vypsání bouře na moři*, z Vergiliovy Eneidy I. v. 50 a násl., prvotně přízvučně přeložené, později však časoměrně předělané, dal Sv. vytisknouti napotom v Kroku I. sv. 1. str. 19.

[2]) Viz biografii D. Kynského v Čas. Č. Mus. 1866 str. 228 a násl.

[3]) J. Jungmann psal v příčině té dne 29. pros. 1817 A. Markovi takto: „Svoboda na požádání Hankovo to vše (t. j. básně v ruk. Kr. obsažené) do němčiny překládá; mně nevděk! Jak brzy to vyjde, neomeškám Vám zaslati výtisk.“ (V. Zelený l. c. str. 234.) Z dopisu tohoto jest viděti, že Jungmann tehdáž nedůvěřoval příliš ve spůsobilost Svobodovu u věci té, ačkoliv později — podávaje totiž r. 1822 jakous zprávu o rukopise Kralodv. do Dobroslava sv. 10. str. 27 — nazývá překlad Svobodův „dobrým.“

vedl přes všeliké linguistické nesnáze jemu se naskytující a jiná svá zaměstnání [1]) překlad celého rukopisu již koncem června r. 1818 k místu, tak že básně ty jak v původním staročeském tak i obnoveném českém textu zároveň s německým jich překladem ještě r. 1818 mohly býti censuře předloženy a již na začátku r. 1819 tiskem vydány takto: *Rukopis Kralodworský. Sebránj lyricko-epických národnjch Zpěwů,* wěrně w půwodnjm starém gazyku, též w obnoweném pro snadněgšj wyrozuměnj s připogenjm německého přeloženj. (Starobylých Skládánj Djl zwláštnj.) Wydán od Wáclawa Hanky. W Praze u Boh. Háze a Jos. Krause. 1819. 12° str. (kromě připomenutí a vysvětlení) 119: — *Die Königinhofer Handschrift.* Eine Sammlung lyrisch-epischer Nationalgesänge. Aus dem Altböhmischen metrisch übersetzt vom Wenzel Swoboda von Nawarow. Herausgegeben von Wenzel Hanka. Prag 1819, gedruckt bei Gottlieb Haase. In Commission bei J. Krauss. 12° S. 62. — Při tomto německém překladu vytištěn jest jakožto Vorerinnerung kus z J. Dobrovského: Geschichte d. böhm. Literatur 1818 S. 385 — kdež on připomíná o rukopise tom, že vše převyšuje, co se dosavade starých básních našlo — s tímto dodavkem překladatelovým: „Wie weit die Übersetzung und selbst Erneuerung dem Originale nachstehe, sieht jeder Kenner der altböhmischen Sprache ein.“ K tomu všemu přidáváme ještě, že toto první vydání rukopisu Kralodv. stálo tehdáž a to na tiskacím papíře 1 zl. 30 kr. v. č., na velinském 1 zl. 30 kr. ve stříbře čili konv. m.

Píšíce o tomto Svobodově německém překladu rukopisu Kralodvorského nemůžeme nepřipomenouti, kterak v minulých letech padesátých několika německými skeptiky pronášeny byly pochybnosti o pravosti rukopisu Kralodvorského, z nichž jeden, *Max Büdinger*, vyřkl to zvláštní mínění, že rukopis Kralodvorský původně sepsán byl jazykem německým a teprv osobou jinou že vyložen jest do češtiny, a to dle zdánlivé shody dvou slov ve Svobodově německém překladu rukopisu toho s německým textem kroniky Hájkovy. Z čehož jest vyrozuměti, že Büdinger vlastně našeho Svobodu měl za skladatele básní v rukopisu Kralodvorském obsažených. Avšak V. Nebeský v pojednáních svých: *Rukopis Kralodvorský a Max Büdinger,* pak *Nová akta ve při o Rukopis Kralodvorský* v Čas. Česk. Mus. 1859 str. 198 a 397 vytištěných, ukázal a to předkem na základě původních listů Svobodou v letech 1817—1819 k V. Hankovi poslaných — úplnou nepodstatnost a lichost i celý vnitřní odpor, ano směšnost i zlomyslnost mínění toho tak trefně a nevývratně, že netřeba u věci té něčeho více přičiňovati. Jakož pak tím i památka našeho V. Svobody všelikého podezření proti němu v příčině, že by měl podíl u falšování prý drahocenných básní těch, M. Büdingrem a jeho skeptickými kollegy nepráve zdviženého jest dokonale spravena a očištěna, nevidí se nám zde o věci té šířeji mluviti, anobrž máme za to, že i nyní postačí k pojednáním nadepsaným toliko ukázati.

Ovšem nelze tajiti, že tento německý překlad rukopisu Kralodv.

---

[1]) Jmenovitě byl Svoboda tehdáž strávil delší čas připravováním se ke zkoušce konkursní pro stolici esthetiky a klasické filologie, kterou také o velikonočních prázdninách r. 1818 ve Vídni podnikl.

Svobodou zdělaný, nebyl ve všem dosti vlastní, správný a doslovný; avšak sluší také u věci té sobě k mysli přivesti, že času toho kromě Dobrovského, Jungmanna a Puchmayera bylo asi málo osob u nás, kteréž by byly rukopis ten správněji a důkladněji snad věděli do němčiny vyložiti a že právě jim nevidělo se tehdáž uvázati se v překlad podobný aneb v redakci a vydání textu původního, anobrž že zůstavili vše to V. Hankovi. Vše to pak mělo za účinek, že původní starý text byl toliko věrně diplomaticky se všemi skráceními a zhusta bez všeho rozdělení slov vytištěn a k tomu jenom ještě přidán obnovený text český, který však — jak to při tehdejší skrovné známosti staročeského jazyka ze strany vydavatelovy snad ani jinak nebylo možno očekávati — byl namnoze temný, nesprávný, ba tytýž docela chybný. Hledíc k tomu všemu nelze tudíž práci Svobodově, t. j. jeho německému překladu rukopisu Kralodvorského upírati všelikou platnost, anobrž nám se vidí nemalou váhu na ni klásti a to již proto, že tenkráte nejen mladším, nezběhlejším, anobrž i starším spůsobilejším milovníkům knih českých při tehdejší přeskrovné známosti staročeského jazyka zhusta bylo se obraceti k německému překladu, chtělili původnímu textu vůbec vyrozuměti a tak tohoto neocenitelného pokladu literního užiti a jemu se radovati. Jmenovitě učenci germánského a románského a namnoze i jinoslovanského původu nemohli tehdáž téměř jinak, leč prostředkem překladu Svobodova vyrozuměti zanímavému obsahu a vysoké platnosti epických a lyrických skladeb v rukopise tom obsažených a přesvědčiti se o tom, na jaký stupeň vzdělanosti národ náš již v šedé minulosti byl se vyšinul.[1]) Pročež nelze nám jinak, leč děkovati a vděčnými býti Sv. za to, že k žádosti Hankově v nesnadnou, avšak velmi žádoucí a potřebnou práci tu se uvázal a že ji tak, jak to na onen čas u nás vůbec jen možné bylo, k místu a konci přivedl.[2])

Jiný příběh, který času toho téměř zároveň s objevením rukopisu Kralodvorského na poli literatury naší se udál a nemalé hnutí

---

[1]) Že tomu tak, vysvítá z nejedné zprávy v zahraničných listech německých i slovanských obsažené, jmenovitě z toho, jak se byl tehdáž velmistr literátorů německých, V. Göthe, po přečtení něm. překladu Svobodova o ruk. Kralodv. pronesl, a z přípisů slavného romantika Fr. de la Motte-Fouqué Svobodovi i Hankovi za tou příčinou zaslaných.

[2]) Jestiť to věc poněkud charakteristická a budoucímu historikovi literárnímu povšimnutí hodná, že se v letech po objevení rukopisu Kralodv. nejprv jdoucích v listech a spisech českých — kromě skrovného oznámení ve *Zvěstovateli* — nedočítáme nijaké podrobnější zprávy nebo nějakého širšího vypsání a ocenění literárního pokladu tohoto, a že teprv po pěti letech J. Jungmann podal o něm stručné a střídmé oznámení do Dobroslava sv. 10. str. 27—39. Naopak ovšem bylo mezi tím nejedenkráte v listech německých k ruk. Kralodv. ukázováno a o něm šířeji promlouváno, jmenovitě *J. Dobrovským* v jeho Geschichte d. böhm. Sprache u. Literatur 1818, *Dambekem* v časopise Hesperus 1818, *Meinertem* v Archivu für Geschichte u. Literatur 1819, taktéž v něm. Hyllosu 1819 č. 15 a v Prager Zeitung, Juni č. 1—3. Tolikéž všímali sobě Rusové a Poláci rukopisu toho ihned po jeho vyjití; jmenovitě ruská akademie vydala jej již r. 1820 v původním textu i s ruským překladem a obšírným pojednáním, jež byl president akademie, generál Šiškov, sepsal; taktéž čteme již r. 1820 v 9. sv. *Pamětnika Varšavského* širší zprávu o rukopisu našem s polským překladem několika básní z něho.

mezi vlastenci a jmenovitě básníky domácími způsobil a též i pozornost našeho Sv. v plné míře k sobě obrátil, byl spisek v Prešpurku r. 1818 vytištěný s titulem: *Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie.* Sepsáním tímto byla panující dosavade přízvučné poesii, ano všelikému rýmování zřejmá válka vypovězena a — jak to byl J. Jungmann již r. 1804, ovšem tehdáž jenom klidně a šetrně vyložil — bylo nyní zjevně a bezohledně s velikou nadšeností vysloveno, že toliko básně časoměrně zdělané mají do sebe cenu skutečnou, verše pak přízvučné že jsou bez všeliké podstaty básnické a všeliké rýmování že jest ledabylé klinkání. I vzešel takto u nás nový boj literární, v němžto, ať tak díme, ne více o písmeny — *i* a *y* — anobrž o slabiky bylo činiti, tak že dle výpovědi jednoho vrstevníka „vedle války *písmenkové* zuřila u nás času toho ještě také válka *slabiková!*" Jakož pak o věci této na jiných místech bylo již šíře psáno a promlouváno, připomínáme zde toliko, co se našeho Sv. týče, že on dle své povahy — nehleděti totiž příliš k autoritě nějaké, anobrž více k novosti věci a duchu časovému — i v této příčině přidal se ihned ku straně, „ku které stála tehdáž mládež a nadšenost obecná," nešetře již ani toho, že se strana druhá opírala o autoritu samého patriarchy Dobrovského, muže tak učeného a vzácného, že času toho přední osoby téměř všech stavů a národů jej velebili, ano u věcech jazyka slovanského se týkajících za neomylného jej pokládali.[1]) — Tím se stalo, že Sv. přečet sotva knížku nadepsanou, zanevřel na poesii přízvučnou v té míře, že se zařekl, „že na budoucno nezdělá jediného verše přízvučného více!" Nechceme tuto ovšem šířeji vyhledávati a ukazovati, kterak asi Sv. napotom slovu dostál, to jsme však na jisto postavili, že všeliké své přízvučné práce básnické, chtéje je v letech na to jdoucích znovu vydati, předělal spůsobem časoměrným (ku př. pověstnou ódu na mír Evropy r. 1815, ódu k jmeninám D. Kynského, Vypsání bouře z Vergiliovy Eneidy, I. zpěv. 50 ver. a j.), jakož i že všeliké jeho básnické práce, původní i přeložené, příležitostné i jiné, kteréž napotom v prodlení let 1818 až 1825 sepsal a jednak vydal, jednak v rukopise zůstavil, zdělány jsou veršem časoměrným.[2])

Jakož Sv. byl až po tu chvíli panicem, ustanovil se nyní na tom, že vstoupí do stavu manželského, a pojal r. 1819 Annu Gerstenker

---

[1]) Viz V. Zelený l. c. str. 217—225. K tomu připomínáme, že náš Sv. — jakož s námi sdělili někteří „kamarádi" jeho — oblíbil sobě tehdáž časomíru tak velice, že se mu více nevidělo šetřiti autority Dobrovského aniž váhy klásti na vzácná slova svého druhdy zbožňovaného učitele, dr. Bolzana, který — promlouvaje o vzdělanosti a povolání národů — nejedenkráte prý k svým posluchačům o Dobrovském se pronesl v tento rozum: „Meine Herren, das ist Einer von den drei Millionen Böhmen, welcher bei allen gebildeten Völkern die grösste Achtung geniesst und sie verdient!"

[2]) Z básní těchto jest zvláště jedna obsahem i formou svou povšimnutí hodna, kterouž byl Sv. r. 1824 dne 27. srpna na své cestě po Krkonošských horách — na tak zvané *Bílé louce* — složil a v 11 časoměrných distiších obsáhl. V básni této touží s nevšedním roznícením i trpkým bolem na to, že větší část krajin, jež lemují pohoří Krkonošské a zvláště ty, kteréž se odtud k severu rozprostírají, jsou nyní docela odcizeny národnosti, slovanské a koruně české a přeje s upřímným rozechvěním, aby země tyto zase nám navráceny byly.

novu za manželku, kteráž mu napotom byla věrnou družkou na další dráze života jeho, s níž on také až do její smrti (1847) žil šťasně a spokojeně. Že však manželství to zůstalo bezdětné, přijal r. 1826 k sobě osiřelého dvouletého Karla Svobodu, syna nejmladšího bratra svého Aloisia, jemuž dal výborné vychování a důkladné vzdělání ve věcech literárních, staraje se vůbec jako opravdový otec o jeho tělesné i duševní dobré. Že pak opatrovanec tento záhy dával na jevo nevšední spůsobilost k rejsování a malbě, Sv. dal jej r. 1842 na Pražské akademii, Rubensem tehdáž spravované, důkladně vycvičiti v umění nadepsaném, v kterémž Karel Svoboda napotom nemálo se proslavil.[1])

R. 1819 bylo gymnasium Jindřichohradecké rovněž jiným gymnasiím rakouským o jednu třídu rozmnoženo, tak že se skládalo ze dvou humanitních a čtvera gramatických tříd, při čemž zrušeny jsou dosavadní odborní profesury a nařízeno, aby vyučoval v každé třídě — kromě náboženství — jeden toliko profesor všem ostatním předmětům. Dle tohoto nového zřízení vyučoval nyní Sv. již toliko v jedné třídě humanitní — a to střídavě v 5. a 6. — avšak mimo stylistiku a vykládání klasiků bylo mu již také přednášeti historii, geografii a mathematiku, při čemž připomínáme, že druhým profesorem tříd humanitních na gymnasiu Jindřichohradeckém jest jmenován tehdáž P. Antonín Liška, premonstrát Strahovský, dobrý známý a „kamarád“ V. Svobody již z času studií Pražských, s nímž napotom společně nějaký čas vyučoval dospělejší studující tamní v hodinách prázdných gramatice a písemnostem českým.[2])

R. 1821 byly v Praze na gymnasiu Malostranském obě profesury humanitní prázdny. Sv. ucházel se o jednu z nich a obdržel ji za příčinou své literární a pedagogické spůsobilosti, kterou byl po celý ten čas prokázal a na jevo dal. — Stráviv takto plných šest let v Hradci Jindř., Sv. přestěhoval se v měsíci říjnu r. 1821 do Prahy a uvázal se na začátku roku školního 1821/22 v propůjčenou sobě stolici humanitní na gymnasiu jmenovaném. — Ředitelem ústavu toho byl tehdy Karel Kauba, náboženství vyučoval tam premonstrát P. Matěj Ehrlich a profesory tříd gramatických byli: Mikuláš Plahl, Josef Eichler, Frant. Schollar a Alois Müller; druhá profesura humanitní nebyla ještě obsazena, dostala se však později Janu Zimmermanovi. — Tak jako v Hradci Jindř. hleděl Sv. i v Praze s jmenovanými kollegy svými žíti svorně a přátelsky, chovaje se k nim, a to zvláště k starším z nich, co možná šetrně a shovívavě, bývaje jim milerád ve věcech školských a jiných

[1]) Viz Slov. N. VIII. str. 1169.

[2]) *Antonín Liška*, nar. r. 1792 v Praze, vstoupil r. 1811 po skončených studiích filosofických do řádu premonstrátského na Strahově; r. 1814 povýšen jest na hodnost doktora filosofie a r. 1817 poslán za profesora na gymnasium Žatecké, odkud přešel r. 1819 na gymnasium v Jindř. Hradci, kdež po odchodu V. Svobody nějaký čas cvičil sám žáky v češtině. R. 1826 jmenován byl prefektem gymnasia v Bochni v Haliči, kdež zemřel r. 1847. — Liška byl dobrý známý nejen V. Svobody, alebrž předkem také „starý kamarád“ a ctitel V. Hanky a liboval sobě ve všelikých novotách a filologických hříčkách, jež tento času svého zaváděl; při tom zanášel se i bedlivě řečtinou a překládal prosou do češtiny Homerovu Iliadu a Odysseu. Překlad Odyssey vyšel tiskem r. 1844 co číslo 4. *Bibliotheky klasiků*, v Praze tehdáž vydávané.

raden a pomocen, i sám přijímaje od nich rady a poučení v příčině povolání svého.[1]) — Taktéž byl Sv. po celý ten čas velmi bedliv svých povinností učitelských, pročež také tehdejší ředitel gymnasií českých, kanovník František Pöllner byl na něho nemálo laskav i dal mu také svou spokojenost nejedenkráte na jevo.[2]) (Pokračování.)

Český ministr.

Od

Karla Tůmy.

I.

Jest tomu právě 130 let, co nám trhnutím péra ve Vídni zrušili naši starobylou *českou kancelář*, druhdy nejdůležitější po králi ústrojí veřejné správy v koruně české, později — po založení mocnářství Habsburského — nejvyšší úřad, představující určitě celitost a samostatnost státu českého v říši rakouské.

Ač dle starého zvyku nejvyšší kancléř království českého zaujímal až šesté místo v řadě nejvyšších úředníků země české, však od bouří Husitských s rostoucí mohutností stavův vůči králům také důstojnost a moc kancléřova ponenáhlu rostla, až za Jagellovcův a prvních Habsburkův kancléř český uznán za první osobu po králi, za strážce pečeti zemské a vlastního ředitele správy veřejné. Úřad kancléřův obstarával vše, cokoliv písemného vydávalo se jmenem královým. Vyjma důležitosti finanční jednal král český o všem s nejvyšším kancléřem; bez jeho účastenství, neřku proti jeho vůli nemohl projíti žádný rozkaz platný do království, nemohla býti udělena žádná výsada čili svoboda ať osobní neb veřejná, nevydán žádný zákon, a neuzavřena žádná smlouva mezinárodní. Nejvyšší kancléř byl tajemníkem a písařem panovníkovým, a podpis jeho nesměl scházeti na žádné listině královské. Dle nového názvosloví byl to tedy skutkem první ministr při osobě královĕ, odpovědný stavům za politiku dynastie. Když trůn královský na Hradčanech osaměl, když dvůr český přesídlil se do Vídně, přesídlila tam ovšem i česká kancelář dvorská, neboť nejvyšší kancléř musil přebývati stále při osobě královĕ.

Pohromou Bělohorskou dopadší na hlavu všeho národa proměnila se ovšem i povaha důležitého tohoto úřadu velmi značně. Kancelář česká z úřadu zemského, z tvrze národa i práva českého stala se

[1]) Zvláštní náklonností a šetrností nesen býval času toho náš Sv. k prof. Mikuláši Plahlovi, k jehož poctě — když r. 1829 vyznamenán byl penízem záslužným — sepsal a tiskem vydal lat. ódu: Ode, cum aureo numismate insigneretur Nicolaus Plahl c. r. Gramatices in gymnasio Pragae minoris Professor, die 6. decemb. 1829.

[2]) Navzájem asi za to Sv. oslavil zase ředitele Pöllnera při nejedné příležitosti básněmi a proslovy latinskými, z nichž nemálo zdařilá byla óda, kterou složil a vydal k jmeninám Pöllnerovým dne 2. dubna 1822.

úplně úřadem dvorským, služebným vítěznému absolutismu. Na pohled rozhojněna její moc a důstojnost: veškery úřady v zemích koruny české byly jí podřízeny v úplné područí. Ale vše to stalo se jedině proto, že zatím v české kanceláři samé ovládl jiný duch, že nebyla to více ona někdejší instance konstituční, kteráž by za stálého zření ku právům zemským prostředkovala mezi osobní vůlí královou a snahami stavův: kancelář nyní uvedena byla v naprostou závislost na vůli královĕ. Byla co do své zevnější podoby téměř úplným ministerstvem pro země koruny české, ministerstvem panovníka absolutního, kterýž skrze ni provozoval téměř neobmezenou svou moc zákonodárnou, výkonnou a soudní v Čechách, na Moravě i ve Slezsku.

Druhdy, v dobách předbělohorských, bývaly mezi stavy českými a moravskými časté spory o právní moc českého kancléře. Jak žárlivé čeští páni o to dbali, aby se úřad kancléře českého nedrobil, tak opět Moravané toužívali vymknouti se z područí' české kanceláře, majíce k tomu ovšem pohříchu mnohdy příčinu z beztaktního a pyšného k nim chování se stavův českých. Avšak nyní, v tom přímraku poroby, za toho omráčení ducha českého po ranách třicetileté války, nejen že němě snesla se ta proměna v Čechách i na Moravě, ale zemdlení stavové českomoravští neměli ani tehdy zmužilého slova k odezvě, když v polovici století minulého byla *česká* kancelář vlnami proudu centralisačního na dobro pohřbena . . . Dnem 14. května 1749 sloučili ji s *rakouskou* kanceláří a se starou komorou dvorskou (finanční) v jeden celek, v tak zvané *directorium in publicis et cameralibus*, zřídivše pro soudnictví ve všech zemích neuherských zvláštní instanci: *nejvyšší soud* (oberste Justizstelle), ovšem že též sídlem ve Vídni.

Později (r. 1762) odloučena od konglomerátu toho opět komora dvorská, tak že konečný útvar „spojené česko-rakouské kanceláře dvorské“ byl jakýmsi ministerstvem vnitra pro nynější země cislajtánské.

Jak nepatrný byl dojem, jejž zrušení samostatné kanceláře české učinilo na tehdejší pokolení, tak vážným a značným jeví se nám skutek ten dnes, když postihujeme, že byl jím zahájen vlastní systém němčící centralisace v Rakousku, že byl to první článek řetězu, jímž měla býti znenáhla odstraněna posavadní různotvárnost říše, na úkor starým právům království a zemí, a popředně na úkor státní samostatnosti zemí koruny české. Odtud vystupuje vždy patrněji na jevo snaha, aby byly znenáhla zahlazeny všechny známky státoprávních individualit, aby se všickni národové prostředkem jazyka německého v jeden spojili, aby z centra Vídeňského moc absolutní dosahovala rychle a vydatně až do nejodlehlejší vísky pohraničné uspůsobujíc vše k jednomu zákonu, jednomu řádu a zvyku. Závratná to myšlenka a zajímavo dojista, že prvním skutkem, jímž vykročila na světlo dějin, bylo odstranění českého lva s budovy české kanceláře dvorské . . .

Jak praveno, nelze se diviti, že tehdejší stavové čeští nepostihli v čas osudný dosah tohoto skutku. Jednak bylať tou dobou česká kancelář již jen pouhým stínem toho, čím bývala druhdy za lepších dob země české, jednak se zrušení její provedlo beze vší okázalosti s ušetřením osobností i lichých formalit. „Spojenému“ nejvyššímu kancléři nechán titul: Supremus regis Bohemiae et A. A. primus Cancellarius —

Königlich böhmischer oberster und erzherzoglich oestereichischer erster Hofkanzler — agenda spojené kanceláře zůstala tolikéž rozdělena dle zemí, při nejvyšším soudě byla pro spisy docházející z českých zemí zvláštní expedice ba z počátku i zvláštní senát — a to dostačovalo. Že ale původcové toho byli si dobře vědomi hlubokého státoprávního dosahu té proměny, vidělo se nejlépe r. 1781, když císař Josef II. prohlížeje ke všemu duchem praktickým a vida tu obtížnost skupené takto správy připadl na myšlenku zříditi tři dvorské kanceláře, a sice rakouskou, českou (k níž ale měla krom zemí českých příslušeti též Halič) a uherskou, tak aby každá spravovala věci soudní, finanční a politické svých zemí. Ejhle, tu nesetkal se Josef nikde s větším odporem, než při své vlastní státní radě (zřízené r. 1760), tomto ohnisku snah centralisačních i absolutistických Pány pojala hrůza; a zejmena proti oddělení správy české od rakouské vzpírali se co nejvíce, prohlašujíce nedávné zrušení samostatné české kanceláře „za nejdůležitější krok k jednotě monarchie."

Se záměru Josefova sešlo, a „spojená kancelář česko-rakouská," stojíc vedle finanční komory a nejvyššího soudu pod žezlem všemohoucí *státní rady*, trvala v tomto parukovém slohu svém až do vlnobití bouřného roku 1848, v němž jednoho březnového jitra utonula beze stopy... Zajímavé to vlnobití! Obyčejně se s ponětím „revoluce" snoubí pomysl rázného hnutí duchův, prodchnutých novými myšlenkami, žíznících po nové obdobě života veřejného. V tom smyslu nebylo by tak zcela správné nazývati tehdejší hnutí duchů v národě českém revolucí. V čem aspoň lišilo se od proudu obecného, evropského, co v něm bylo specificky české, nebylo dokonce žádným úsilím o novoty, nýbrž naopak touhou po navrácení dávných práv. Tak zvaná „revoluce česká" r. 1848 toužila především odkliditi bezpráví učiněné samostatnosti země a právu jazyka českého během minulých dvou století, nechtěla žádných nových, nebývalých zřízení, alebrž spíše obnovu starých — restitutio in integrum.

Prvním jejím slovem, prvním hlasitým požadavkem lidu Pražského v památné schůzi Svatováclavské (11. března 1848) bylo *„zachování a zpevnění státoprávního svazku mezi všemi zeměmi ke koruně české patřícími."* — Čechy, Morava a Slezsko měly si své společné záležitosti vyřizovati na společném sněmě, který by byl střídavě do Prahy a do Brna svoláván; důsledně pak měly míti i vlastní svou společnou správu, a k tomu konci žádáno za odpovědné ústřední úřady politické, soudní a finanční pro země koruny Svatováclavské se sídlem v Praze. Ale jakéž bylo překvapení vlastencův Pražských, když tento jich čelný požadavek, tak charakteristický pro ducha českého, potkal se s největším odporem — nikoliv snad ve Vídni, odkudž se to obecně očekávalo, alebrž na družné Moravě, kdež s probuzením myslí procitla i stará osudná žárlivost a nedůvěra k nim, kletba to chyb a beztaktností dávných, obapolně zaviněných. Byli arci též na Moravě vlastenci pokročilí, kteří v novinách vřele se přimlouvali za bratrské přilnutí Moravanů k Čechům, ale hlasů takových bylo pořídku. Obecná mysl byla popuzena a zjitřena požadavkem českým, hledajíc v něm choutku po nadvládě a berouc pohoršení z toho, že jsme se s podobnou žádostí obrátili k trůnu, aniž bychom se byli prvé Moravanův samých otázali. A takž ozval se proti

našemu postulátu celitosti a svéprávnosti koruny české nejen tehdejší výbor občanů Brněnských známý pod jmenem „representačního komitétu,“ ale i tehdejší stavovský sněm moravský a to spůsobem rozhodným: „Především nelze (prý) žádost Pražanův považovati za zákonný výraz tužeb veškerého království českého,“ k tomu že jsou povoláni a oprávněni jedině stavové čeští. Za druhé musejí prý stavové moravští v této petici Pražanův spatřovati útok na integritu Moravy, „jehož historicky ospravedlniti nelze,“ anať prý Morava jest „země od Čech neodvislá, příslušná ku svazku zemí říše rakouské,“ a sloučení zákonodárných sborův jejich (stavův) porušovalo by její ústavu a samostatnost. Avšak i ohledy na hmotné zájmy a sympatie země musí prý stavy moravské k tomu nabádati, aby se vyslovili proti stavovskému a politickému svazku Čech i Moravy. Úplným sloučením záležitostí Čech a Moravy v jedno a ustanovením pospolitého sněmu zemí českých vedle obecného říšského shromáždění, byl prý by zřízen stát ve státu; a takový separatism jest prý ale zrovna nyní tím více hoden politování, čím větší jeví se potřeba zároveň s vládou působiti ke konsolidování společného svazku veškerých provincií v jednu mohutnou konstituční monarchii . . .“

Bylo dne 14. dubna 1848, když návrh této adresy předčítal ve sněmovně Brněnské mladý muž, kterýž si byl teprv před nedávnem proklestil přístup do tohoto shromáždění co jeden ze sedmi poslancův stavu městského. V několika poradách seznali pak pánové moravští, že v mladém tom právníku — který byl teprv před čtyřmi roky dosáhl hodnosti doktorské a té doby měl v Brně samostatnou právní agenturu — přibyla jim síla vzácného intellektu a bohatých vědomostí v oboru veřejného práva moravského. Volili jej tedy do komise a uložili mu posléze vypracování oné záporné odpovědi na petici Pražanův. Bylo snad ponejprv v letopisech tohoto shromáždění, že referoval o věci podobně důležité poslanec nešlechtický; bezpečně ale dávno již referát žádný nebyl posloucháu s takým napjetím, aniž provázen takou pochvalou jako tento první sněmovní pokus poslance za královské město Uherské Hradiště. Jediný elaborát ten stačil, aby na autora obrátil pozornost obecnou a rozhlásil jmeno jeho daleko za hranice Moravy. Bylo to jmeno dr. *Aloisia Pražáka.*

Takou zajímavou hru provozuje druhdy náhoda s jednotlivci i s národy. Kdož byl by tehdy tušil, že právě tento muž celým dalším žitím svým pracovati bude o zacelení oné trhliny mezi Čechami a Moravou, že právě tento referent ze dne 14. dubna povznese jednou na Moravě prapor koruny české, prapor života národního, a bude posléz od Čechův i Moravanův pozdraven s rovnou radostí jakožto *první ministr zemí koruny české* po stu a třiceti letech společného zkoušení a utrpení! . . .

II.

O mládí Pražákově, o vlivech působivších na jeho povahu nemáme dosud podrobných zpráv. Narozen 21. února 1820 v Uherském Hradišti na Moravě z rodičův měšťanských, obdržel první vychování v rodišti svém, tedy v kraji osídleném Slováky moravskými, načež

poslán na gymnasium Kroměřížské a odtud r. 1837 na filosofii do Brna. Zde působili naň zejmena dva vynikající profesoři: Klácel a Volný, kteří v něm vzbudili lásku ke studiím dějepisným a esthetickým. Odbyv studia filosofická, rozhodl se Pražák pro práva, jež absolvoval na tehdejší právnické fakultě Olomúcké, kdež také r. 1844 dosáhl doktorské hodnosti. Ještě téhož roku naskytla se 24letému doktoru praxe advokátní v hlavním městě Moravy a odtud pak se v Brně usídlil trvale.

Tehdy život národní na Moravě ještě tvrdě spal. Absolutismus Metternichův tíhou olověnou bránil každému pohybu, každému sdružení a dorozumění se; věděl as, že osamiti jest tolik co zahubiti. Všeliká činnost duševní zůstávala obmezena na nepatrné kruhy, a uvědomělé národovce na Moravě bylo tehdy snadno spočísti. Ale ani mezi nimi nebylo úplné shody a srovnalosti v citech a v míněních politických. Jedni, povahy ideálnější, v prsou svých již pěstili vzněty myšlenky slovanské, toužili po vroucím sdružení Moravanů s Čechy, ježto jazykem i dějinami jsme jediným kmenem slovanským a jeden bez pomoci druhého neodoláme příboji moře germánského. Druzí, mírnější a střízlivější, při stejné lásce k lidu moravskému, nemohli se nicméně zhostiti jisté nedůvěry k této myšlence; cosi z oné staromoravské žárlivosti na českou převahu zdálo se dřímati na dně duší jejich a obmezovati vlasteneckou jich horlivost na pouhou oblasť jazyka moravského; tomuto toužili vymoci bývalé váhy a platnosti v zemi hlavně pomocí stavův moravských, mezi nimiž nalézalo se dosti mužův rozšafných i patriotických, kteří přes německý jazyk svůj nicméně zachovali si vědomí moravské a dbali skutečně o dobro vlasti.

Pražák, jakkoliv lety ještě mlád, jevil se býti již mužem rozvážným, povahy mírné, při němž rozum značnou měl převahu nad fantasií a citem vznětlivým. Zvláštní klid rozkládal se celou bytostí jeho, a pilnými studiemi ranně uzralý duch nepohlížel na svět a lidi vůkol ani zrakem ideologa ani s trpkostí „smějícího se filosofa." Jako všichni myslící vrstevníci té doby sice dobře znamenal, že nešvary patriarchálního absolutismu Metternichova na dlouho více obstáti nemohou a že zejmena lidu rolnickému musí býti ulevenо, ale umírněná mysl jeho doufala, že proměna ta udá se způsobem nenáhlým, že bude přibývati rozumu spravedlnosti jako přibývá světla probouzejícím se jitrem. Co syn utiskovaného národa znal a hlásil se k trpícímu jeho právu, věřil v jeho vítězství a účastnil se každého snažení tehdejších národovcův o zvelebení českého písemnictví a probuzení vědomí národního v lidu moravském. Než jakkoliv rád se bavil studiemi dějin domácích, jakkoliv rád prodléval při obrazech skvělejší minulosti národa svého, přece nedovedl sníti luzné sny o vzkříšení říše Svatoplukovy, aniž rozohniti se pro myšlenku, jež romonila ze strun nesmrtelného pěvce Slávy Dcery. Přirozenou svou povahou lnul Pražák od počátku k oněm mírnějším, specificky moravským vlastencům, kteří hlavně štěstí Moravy své milé na mysli chovali a větší důraz na právo zemské kladli, nežli na ideu národnosti.

Tak zastal Pražáka rok čtyřicátý osmý. Jsa co samostatný právní agent v Brně v postavení úplně nezávislém, ucházel se 28letý rodák Uherskohradišťský v tomto rodišti svém o mandát poslanecký do svo-

laného právě sněmu stavovského, a obdržev jej i zasednuv na lavici král. měst moravských stal se účastníkem zasedání v skutku památného.*) Zakládajíli si Maďaři nemálo na tom, že šlechta jejich již r. 1848 velkomyslně pustila své výsady a zrušila usneseními sněmovními celé to lešení feudální, pod nímž až po tu dobu robotoval a stenal obecný lid, mohou býti Moravané neméně hrdi na svůj poslední stavovský sněm, že byl v zemích neuherských prvním a jediným, který se přičiňoval o podobnou proměnu starých nadpráví a křivd v řády rozumnější a spravedlivější. Vyjma neblahé ono vyslovení se o poměru Moravy ke království českému, sněm ten prokázal v posledních chvílích života svého národu moravskému služby výborné. Vrátiv hned při zahájení svém ochotně stavu městskému starodávných sedm hlasův jeho, přiznal za krátko právo k sněmování i *lidu selskému*, vůbec proměnil se zcela dobrovolně a dosti liberálně ze středověkého stavovského zastupitelstva v zastupitelstvo národní, tak že Moravané dobrým důvodem mohou mluviti o nepřetržitosti své konstituce až do dnův absolutistického převratu Bachovského. Neméně pozoruhodným skutkem bylo zamítnutí voleb do parlamentu Frankfurtského, hlasný dík králi za to, že udělil národům konstituci, svobodu tisku a právo zřizovati národní gardy — jakož i jednohlasné usnešení, aby rovnost moravské (české) řeči s německou v církvi, škole, úřadech a soudech byla provedena. Avšak čím sobě zbudoval pomník v dějinách kulturních, toť byla ochota jeho ke *zrušení roboty*, *desátku* a podobných břemen lidu selského na Moravě.

Ve všech těchto důležitostech byl Pražák součinným, a sice měrou vynikající. Úděl jeho v záporné odpovědi stran společného sněmu zemí koruny české jsme již vytkli; zbývá však vytknouti, že v důvodech přičiněných k odpovědi té nejeví se dokonce žádná příkrost proti nám Čechům, nýbrž naopak, osvědčuje se vzhledem k národnímu spolužití našemu vůle nejlepší: „Mezi oběma zeměmi,“ praví se tu doslovně, „trval vždy úzký svazek *z příčiny stejné národnosti* a panujících knížat . . . Budou tedy také (stavové moravští) v každé době pěstovati udržení přátelského a pevného svazku s českým královstvím, příbuzným jednou národností a řečí“ — pokud jen tím „neodvislost Moravy ohrožena nebude.“ Takové ohrožení ovšem spatřovali v žádaném od nás sloučení sněmu moravského s českým. Spor byl tedy veden zcela ve formě právnické, toče se o výklad státního práva Moravy. Jinak bylo v otázce obeslání parlamentu Frankfurtského. Tu vedl stavy moravské k odpovědi záporné strach jednak před německou republikou, jednak před jitřením se slovanského lidu, který prý bude považovati volby ty za útok na svou národnost. Dr. Pražák choval ještě jiné obavy. Neuměl si pomysliti, jaký by to byl vlastně poměr mezi Německem a Rakouskem, jak by mohl dávati nám zákony jeden sbor z Vídně a druhý z Frankfurtu. Ale poněvadž prý chtějí ve Frankfurtu prozatím ustaviti Německo, *má* se v tom bráti podíl; jen ať se jim tam řekne upřímně, že se Rakousko Německu nikdy nepodrobí. Na ten čas (26. dubna 1848) přimlouval se za *odročení* voleb do Frankfurtu, až by věci lépe se vy-

---

*) Viz o tom obšírné pojednání dr. Mezníka v Osvětě 1875.

jasnily. Srovnejme toto stanovisko se světoznámým listem Palackého ze dne 11. dubna 1848, co tu znamenáme? V Pražákovi povahu diplomatickou, opatrnou, hledící v nesnázi získati času, v Palackém povahu rozhodnou, neváhající pronésti slovo pádné pravdy „i bez ohledu na škodu, jaká z toho snad na čas vzejde.“ Rozdíl ten v moravské a české politice i potom dále trval. Tentokráte ovšem nebyla doba pro taktiku vyhýbavou a vyčkávací; mocným příbojem vrážely vášně a události na sebe, čas žádal od národův i panovníkův odpověď rychlou a určitou — pověký spor mezi světem slovanským a germánským nedal se odročiti, nýbrž propukl celou silou citu a mocně pohnuté mysli. Volby Frankfurtské rozdělily rázem obyvatelstvo vlastí našich na dva nepřátelské tábory: tu stáli Slované, onde Němci „Frankfurťáci,“ tu bylo nutno přidati se buď sem, buď onam, znáti se buď k barvě červenobílé, aneb černožlutočervené: tertium non datur. Veliký moment ten shledal Pražáka pevným. Bez rozpakův, co svůj k svému, znal se k věci slovanské, k praporu federalistů rakouských a vstoupil do šikův národních našich poslancův na ústavodárném sněmu Vídeňském.

Beze vší průpravy k životu veřejnému, beze vší zřízenosti politické povoláni byli r. 1848 národové této poloviny soustátí Habsburského na základě volného, demokratického řádu volebního k osudím. Ještě tu nebylo pevných vyvinutých stran politických, ještě tu nebylo vůdcův, k nimžto by se zvedaly zraky lidu, ještě tu nebylo ponětí o volebních výborech a celém ústrojí hlasovacím. Vše bylo národům čirou novotou, pro niž od nepaměti nebylo příkladu. A ejhle, volby ty daly Rakousku parlament, v němž bylo tolik vynikajících duchů a charakterů, jako v žádném potomním sněmu rakouském. Podnes tráví veřejný život náš ze sil tehdá se objevivších; mužové tehdá mandátem lidu poctění namnoze dosud zastávají vynikající úlohy v našem životě politickém. Důkaz to, že není pověrou lichou spoléhati se na instinkt národův. Tenkráte lid moravský ve třech okresích (na Prostějovsku, Vyzovicku a v Hradišti Uherském) zvolil dr. Pražáka na sněm říšský, vyznamenání to u nás věru vzácné. Pražák přijal volbu pro rodný okres svůj a dne 10. července 1848 vstupoval do prvního parlamentu rakouského. Ani Moravané ani Čechové neviděli toho potřebu vstoupiti tam s nějakým ohražením právním; nebyloť ještě tehdá bolestných zkušeností let pozdějších, i věřilo se ještě obecně, že národové dovedou k sobě býti spravedlivými, jakmile se vespolek dorozumějí. Šlo se na říšský sněm s pevnou nadějí, že se tam založí svoboda pro všecky.

Jak rychle dovedl Pražák i zde proniknouti, objevilo se již devátého dne po jeho vstoupení: zvolenť do devítičlenného výboru, jemuž uloženo vypracovati *v pěti hodinách* osnovu *adresy k trůnu*, a to velice důležité adresy sněmovní: císař Ferdinand V. byl, jak známo, pro bouřné události Vídeňské již v polovici května s celým dvorem svým odjel do Inspruku, kdež strana zpátečnická, oddychujíc volněji, všemožně o to se zasazovala, aby vůbec k žádnému smíru více nedošlo, sněm říšský aby se nesvolával, ale „všemu se učinila přítrž“ — mocí brannou po spůsobě Windischgraetzově. — Na štěstí se poctivému Doblhoffovi podařilo mysl panovníkovu jinam nakloniti a zahájení par-

lamentu uskutečniti. Ale k návratu do Vídně nedal se Ferdinand tak snadno pohnouti. Jmenovav Doblhoffa předsedou *odpovědného* ministerstva, delegoval za sebe churavý panovník k zahájení říšského sněmu arciknížete Jana. Tento však, jedva parlament slavně zahájil, chystal se již opět Vídeň opustiti, chvátaje do Frankfurtu, kdež mu nabízeli korunu císařství německého. Marně Doblhoff v listě do Inspruku po zvláštním poslu vypraveném poukazoval k nebezpečí, jaké by mohlo pojíti dynastii a říši z toho, kdy by Vídeň v tak pohnuté době byla beze vší representace moci panovnické; darmo projevoval, že za takých okolností nemůže předstupovati co odpovědný ministr před znepokojený sněm ústavodárný. Odpověď z Inspruku zněla v podstatě: „Pokud sněm neustanovil svých zákonův, pokud zabývá se pracemi průpravnými, není ve Vídni třeba zvláštního zástupce koruny . . . *Především musíme nabyti přesvědčení, že sněm říšský rokuje zcela svobodně a v plném bezpečí.* Tohoto důkazu musím žádati vzhledem k právům svých národův. Vyplníli se mé očekávání, pošlu neprodleně svého milovaného bratra arciknížete Františka Karla co zástupce osoby své do Vídně.“

Ministr Doblhoff přečetl tento list dne 29. července sněmu říšskému, a dojem sdělení jeho byl přehluboký. Znamenán v tom opět vítězící vliv zpátečnické kamarilly, a uzavřeno odpověděti v tu chvíli důtklivou žádostí za návrat celého císařského dvora do Vídně. O půl jedné s poledne se schůze odročila, o 7. hodině večer již opět byla obnovena, a posl. Mayer četl osnovu adresy na rychlo vypracovanou. Pravilo se v ní, kterak „svobodně zvolení zástupcové osvobozených národův“ slyšíce takou odpověď, „jati jsou úzkostí o blaho ano trvání monarchie a pokládají za svou nejsvětější povinnost, vysloviti se upřímně, že nelze déle posvátné osoby panovníkovy postrádati v centru ústavního mocnářství, při sídle říšského sněmu, v čele správy státní . . .“ Po té vyvracena domněnka, že by sněm říšský ve zjitřené Vídni nerokoval svobodně: „Před tváří Rakouska, před tváří Evropy vyslovuje sněm říšský jednomyslně, že se netoliko svobodným býti mní, alebrž v plném vědomí volnosti své o konstituci vlasti rokuje . . . Vaše Majestátnosti! Mužové svobodně zvolení, přiodění důvěrou svobodného národa, pokládali by to za zrazení lidu, kdy by prodleli na místě, kdež by neměli nejplnější svobody slova i činu. Že říšský sněm zasedá a ze svého středu k Vaší Milosti zástupce všech vlastí k tomu konci vysílá, aby konstituční císař slavně zahájené dílo se zřízenci národův svých šťastně dokonal: v tom právě důkaz nejlepší a jistota nezvratná, že svoboda sněmu říšského jest v každém ohledu zabezpečena, a jedině tehdy by snad ohrožena býti mohla, kdy by Vaše Milost neráčila uděliti dílu ústavnímu svou vznešenou přítomností žádoucího posvěcení. Vděční národové požadují tudíž skrze své zástupce, aby Vaše Milost na slíbený důkaz své otcovské péče a lásky ráčila se bez prodlení do Vídně navrátiti, a nemohou zatajiti, že by další nepřítomnost Vaší Majestátnosti uvrhla stát i říši do nejvyššího nebezpečí, ježto by pak neuzrála hned tak žádoucí ona dobrodiní, jimiž otcovské srdce dobrotivého mocnáře obmyslilo své věrné národy. V povznášejícím vědomí, že jsme vykonali svou povinnost občanskou, trváme Vašemu Majestátu věrně oddáni.“ — Tato mluva zněla většině říšského sněmu příliš krotce. Řečník

za řečníkem vystupoval proti ní, slova napořád vášnivější a ráznější zněla sněmovnou, až rokování nabylo rázu bouřného. Německá levice chtěla, aby se celá osnova zhola zavrhla a nová vypracovala, v které by se k trůnu mnohem ostřeji mluvilo a zejmena (dle Löhnera) na to důraz kladl, že sněm říšský nemůže na to přistoupiti, aby teprvé z hotového díla jeho, t. j. z konstituce, kterou on vypracuje, naposled nějací nepovolaní a nezodpovědní rádcové chtěli posuzovati, rokovalli sněm svobodně čili nic. — Tu vyvstal dr. Pražák co člen adresního výboru, aby několika slovy obhájil mírnější znění elaborátu: „Srovnávám se s náhledem, že mluva naše má býti vážná i důstojná; ale spolu má to býti mluva spíše smířlivá než vyčítavá, a to tím více, anať působiti má na *srdce* panovníka, jenž od tohoto sněmu samého obdržel příjmí „dobrotivého.“ Netajmež si toho, pánové, že právě dobrotitivost tohoto mocnáře odvrátila od Rakouska již mnohou pohromu. — Že jsme pomlčeli o zlých, neodpovědných rádcích koruny, mělo důvod svůj v tom, že jsme s hlediska konstitučního vycházejíce pokládati musili panovníka tím časem v Inspruku za osamělého, ježto *odpovědní* jeho rádcové zde prodlévají.“ Komise volila mluvu takou i z toho důvodu, poněvadž vysílají se k trůnu zástupcové všech vlastí; a tu domníváme se, že bude živé slovo na srdce Jeho Milosti mnohem více účinkovati nežli adresa, ve které se nedají veškery pocity tak důtklivě vyjádřiti jako lze učiniti ústně. Netajíme si, že jsme neprovedli úlohu svou tak dokonale, jak bychom si sami byli přáli. Příčinou toho nebyl ani chvat, jako spíše důležitost věci a obtíž podnikání; neboť adresa, jež má do sebe taký význam ano může býti rozhodnou pro osud Rakouska, nedá se navrhnouti v jedné ve dvou hodinách.“ I nemá řečník ničeho proti tomu, aby se návrh adresy poopravil a doplnil, ale dbá o zachování stěžejných jejích myšlenek.

Doufáme, že čtenář porozumí, z jakého důvodu jsme pomněli těchto několika slov pronešených 30. července 1848. Zdajíť se nám nad jiné lépe vyznačovati povahu mladého řečníka, jenž nedá se přivésti z míry, ale uprostřed vášnivé debaty mluví s klidem zralého, soudného muže — prostě, bez obrazův, bez period a ozdob, však za to logicky a s taktem pozoruhodným. Již tehdá nemohlo znalci povahy lidské uniknouti, že má před sebou talent státnický — spíše diplomata než tribuna lidu. Co do věci samé skončilo dvoudenní bouřné rokování tím, že *obstála celá podstata* původního elaborátu a jen ve formě přičiněno tu onde živějších barev, čímž sice tón celku stal se poněkud pathetičtějším, avšak utrpěla za to původní stručnost a úsečnost mluvy. — V debatách theoretických, které při zdělávání základních zákonův ovšem ovládaly, Pražák se neúčastnil. Ujalli se kdy slova, stalo se to bezpečně vždy k účelu praktickému, buď aby v nelad a spor návrhův světlo přivedeno, buď aby rokování urychleno bylo a t. p. Však když posléze dnem 5. srpna 1848 přišel na řadu návrh Kudlichův *na zrušení roboty* a všech břemen poddanských, dostalo se Pražákovi nevšedního zadostučinění: po dlouhém o věci rokování a zápasu rozřešil sněm říšský dne 31. srpna velikou a pro národ náš neskonale důležitou otázku tu zcela tímže duchem, jako vyřízena byla již v červnu na sněmě moravském vlivem Pražákovým. Hájilť od prvopočátku Pražák

zásadu, že má býti lid vybaven z veškerých břemen feudálních, ale že proměna ta nesmí naprosto míti *ráz vratkého činu revolučního*, jenž zítra může opět býti odčiněn; hleděl tedy jednak posavadní pány k tomu nakloniti, aby se dobrovolně vzdali svého nadpráví, a nečekali až by jim je lid mocí vzal, jednak domlouval zástupcům stavu selského, aby spokojili se tím, když břemena budou jim sňata za *mírnou náhradu*. I podařilo se mu, že obě strany přistoupily na to vyrovnání, a tím způsobem uhlasován v zemích neuherských první zákon o zrušení roboty a vyvazení pozemků z moci vrchnostenské, na sněmu moravském. Nyní zřel Pražák vítěziti svou myšlenku i ve sněmu říšském a sice tak dokonale, že uhlasovaný zákon říšský byl takměř opsán z červnového jeho návrhu, jakož i zpráva jeho tehdejší sloužila nyní za vzor ministerstvu, anoť dávalo návod komisím vyvazovacím, jak sobě počínati mají.

Upevniv vřelé přátelství s čelnými poslanci českými, opustil Pražák v září Vídeň a nebyl tudíž svědkem rozhořčených těch výjevů Vídeňských v říjnu 1848, vůči kterým nezbývalo než přesídliti sněm říšský do zátiší moravského, v přívětivou, skromnou Kroměříž. Zde ovšem nevynechal Pražák ani jediné schůze sněmovní a pracoval pilně v komisích a výborech sněmovních až do osudného březnového jitra 1849, kdy sněmovníci našli sněmovnu obleženu vojskem, a národové čtli v němém úžasu oktrojírku ze 4. března 1849 . . . Bylo dokonáno! Celá ta doba nevídaného vzrušení národů podobala se pouhému rozčilujícímu snu, z něhož procitujeme s utajeným dechem, jedva mysl sbírajíce, bez vlády těla i ducha. Pravda, nezdolná energie Havlíčkova dovedla čeliti ještě i této pohromě, třeba v jeho tvrdé české lbi dávno bylo jasno o tom, že jest po všem veta: ale měkčí živel moravský podával se trudnému osudu s onou resignací bolestnou, která zdobí sice zmlklý ret mučedníka, ale národy uspává v neblahý spánek mdloby, z níž těžko bývá jim procitnouti. Pražák bystře prohledl tuto slabinu v povaze lidu moravského a v tu chvíli jednal: Čtrnáctého dne po vydání oktrojírky volal již v Ohéralových „Moravských novinách" k národovcům moravským, kterak jest nyní svrchovaná potřeba vzdělávati lid, vzbuzovati a tužiti vědomí národní, slovem podchytiti klesající mysl národní. A k tomu cíli odporučoval jednotu, která by na způsob Matice České vydávala pro lid moravský pravidelně do roka řadu dobrých, poučných knih, působíc spolu po městech i po venkově k zakládání knihoven obecních a spolkův čtenářských. Politika měl vystřídati spisovatel. A slovo zdatné zazvonilo o dna srdcí: již 17. dubna 1849 odbývala se v Brně schůze ustavující, v níž zvolen *Klácel* předsedou, *Pražák* pak jednatelem „jednoty sv. Cyrilla a Methoda" a než minul rok, musilo se voliti kromě Brněnských i dvacet výborův pro venkov, neboť jednota zapouštěla své kořeny do všech krajův a čítala do druhé své valné hromady — odbývané za neobyčejného účastenství — již na 400 členův. Téhož roku jmenován byl dr. Pražák advokátem v Brně, načež za nedlouho malý kostelíček na staroslavném temeni Hostýna uzřel sňatek jeho s ušlechtilou dcerou váženého měšťana Olomouckého.

Zatím již úpal vítězné reakce umrtvoval všechen veřejný život a „na Moravě dalo se prováděti všechno" . . . Brzy nebylo tu žádných neodvislých novin, žádných národních spolkův, žádných vlasteneckých

schůzí a zábav trpěno více. Každý horlivější syn vlasti byl pod policejní dohlídkou, každý projev vlasteneckého citu trestuhodnou demonstrací . . . Zvůle byrokratů všemohoucí, vůle národa ničím: Ten směl jen dýchat, pracovat a platit. — Nemoha za takých okolností ničeho podnikati pro dobro obecné, odsouzen s celým národem svým k trapné dvanáctileté nečinnosti politické, dr. Pražák užil prázdně té jednak, aby cestami po Evropě rozhojnil vědomosti své, jednak aby vynikl co advokát a trestní obhájce. Kancelář jeho stávala se co rok vyhlášenější, a než minula noc absolutismu Bachovského, slynul Pražák nejen v Brně, ale po širé Moravě jakožto jeden z nejbystřejších a nejsvědomitějších advokátů. Však přes rozsáhlou praxi nezapomínal po celou tu dobu nikdy na svou jednotu Cyrillomethodějskou, nynější to Matici Moravskou, ba jeho vytrvalosti jest co děkovati, že vlastenecký spolek ten přečkal úmornou reakci. V tom zableskly se výstřely od Solferina a olověný mrak počal se nad hlavami národův rakouských trhati . . . Bach padl, do Vídně svolány vynikající osobnosti ze všech zemí, aby poskytly radu, co dále, a z rady té vyšel r. 1860 neodvolatelný diplom říjnový. —

III.

Bylo opět v den sv. Cyrilla a Methoděje — bylo *v březnu r. 1861* —, když družnou Moravou, po dlouhém hřbitovním tichu znovu rozletlo se jmeno Pražákovo. Vyšloť za příčinou vypsaných právě voleb pro sném moravský provolání k „milým Moravanům,“ na němž nebylo než čtvero podpisů: Pražákův, Helceletův, Mathonův a Wurmův! Bylo to po jedenácti letech zas první politické provolání na Moravě. Jest zajímavo dnes si je pročísti. „Platili jste dosud daně, odváděli jste své syny, předpisovali vám zákony ohledem na vaše záležitosti v kostele a škole, v řemeslech a živnostech. Hleďtež krajané milí; to vše dálo se až posud skrze úřady anebo úřadníky vládou samou ustanovené; i ačkoliv mnohé stalo se k vašemu skutečnému užitku, přece nechce více milostivá vláda naše slyšeti jen hlasu svých úřadníkův, alebrž přeje sobě, aby budoucné mužové neodvislí, moudří, věcí obecných znalí, ve svém chování poctiví, důvěry svých krajanův požívající, mužové pro pravdu neohrožení a stateční byli jí nápomocni radou a skutkem.“ — Takým spůsobem bylo tehdy potřebí mluviti k lidu! Od *a* musilo se počíti, základní pojmy o ústavnosti a sněmování musily se jemu vnově vštěpovati: Takové spousty byla v národech učinila duchamorná reakce Bachova.

Vyloživ tedy lidu účel sněmování, jal se jej dr. Pražák poučovati, koho voliti má za poslance a jakých vlastností hledati má při svém kandidátu. „Muž ten musí míti především to srdce a tu dobrou vůli vás se zastávati a pro vás pracovati nezištně. Musí to býti našinec, který zná minulou slávu i nynější namnoze poníženost národa našeho. Vyhledejte si muže zběhlého v politice, jenž má vždy pohotově slovo vhodné, kde se jedná o to, ozvati se pro dobro vlasti; muže nynější poměry vlasti chladným rozumem uvažujícího, nikoli větroplacha a ztřeštěnce, který si v pouhých jakýchsi snech libuje, jemuž nic po chuti není, a jenž by vše posavadní, buďsi i dobré, horempádem převrátiti

chtěl. Neznáteli však takového muže obeznalého ve věcech vlastenských, tenkráte, ale jen tenkráte poohledněte se sami mezi sebou a volte muže jen poctivého, byť i méně řečí a politickou moudrostí slynul. *Lepšíť jest poctivost bez obzvláštní vzdělanosti, nežli vzdělanost s nespolehlivostí.*“

Neméně zajímava byla připojená kandidátní listina: odporučováníť v ní voličům mnohde dva, a třeba i tři kandidáti pro jeden a týž okres, aby si vybrali zcela po chuti. Slovem uvědomělejší síly národa musily se teprv znovu shledávati, národní tábor musil se teprv zorganisovati a tož od základův. Jako druhdy v Irsku O'Connel a v Belgii de Potter upjal v podobné situaci zřetel a naději svou na kněžstvo, co na jediný zorganisovaný sbor v národě, kterýž, nadchne-li se jen pro věc národní, může vděk postavení svému nejvydatněji působiti na obecný lid. Ale šlo to spoře vybaviti ubohý lid z opiového omamu germanisace. Zejmena města moravská zdála se býti téměř veskrze poněmčena, aneb aspoň duchu slovanskému odcizena, kdežto venkov ryzý sice a zachovalý, zvolna jen z dřímoty duševní se probíral. K tomu všemu ještě rozmilý skřipec Schmerlingova volebního řádu, i což divu, že výsledek voleb byl přes všechno přičinění žalostný. Národ moravský nebyl na prvním sněmu zastoupen více než sedmi poslanci!

Dr. Pražák zvolený tentokráte od venkovského okresu Boskovického, Kunštátského a Blanského, pilně již zatím jednal s politiky českými o společný politický program pro celý národ československý a srovnal se s nimi o těchto čelných zásadách: Opírajíce se o diplom říjnový, budeme se všickni toho domáhati, aby Rakousko bylo zřízeno *federativně* t. j. aby pouze zahraničné, vojenské, finanční a obchodní záležitosti byly soustředěny v jednotném zákonodárství a jednotné správě, ostatní důležitosti aby byly zůstaveny svézákonnosti a samosprávě jednotlivých království a zemí, po případě skupin zemských. Pro země koruny české zejmena aby byl při koruně dvorský kancléř a společný nejvyšší soud. Dle zásady: „stejná břemena, stejná práva“ aby pak byla provedena úplná rovnoprávnost národní ve škole, úřadě i v zastoupení národním, lidu pak aby se poskytla skutečná svoboda občanská, by Rakousko přestalo býti státem policejním, vojáckým a byrokratickým.

Požadavkem na ten čas nejpřednějším pak byla změna křivdících nám volebních řádův a rozšíření právomoci sněmův zemských. Ale kdežto v Čechách nikomu tehdá ještě nepřišlo na mysl podepříti požadavek ten poukázáním na rok 1848, t. j. na důležitý dubnový patent posledního korunovaného krále českého, jímžto se *rozšířenému*, zdemokratisovanému sněmu českému přiznalo právo „o *všech* věcech zemských raditi se a rozhodovati,“ — na Moravě dr. Pražák dobře pamatoval na tuto důležitou stránku právní a v protestu, s kterým 9. dubna 1861 vstoupil se šesti svými soudruhy do sněmu moravského, výslovně připomenul, kterak nynější volební řád svým *nerovným rozdělením zástupců městských a venkovských porušuje kontinuitu veřejného práva na Moravě*, neboť markrabství moravské má prý netoliko svůj zákonně uhlasovaný volební řád ze dne 27. dubna 1848, ale svůj *zákonný sněm*, kterýž byl dnem 24. ledna 1849 toliko na neurčitou

dobu odročen, ale nikterak zrušen. Jestliže prý nicméně poslanci zastupující většinu lidu moravského vstupují do tohoto Schmerlingova sněmu, činí tak pouze k přání koruny, aby dali důkaz své dobré vůle, ale očekávají, že i sám tento sněm hájiti bude dobrá, nepromlčená práva Moravy ***i její státoprávní souvislost s královstvím českým a s vévodstvím slezským.***

Toto očekávání se arciť nesplnilo, ani ve sněmu ani na radě říšské, do kteréž byl za nedlouho po té zvolen Pražák jednohlasně, tedy i od sněmovní většiny německé: zvolení jeho bylo téměř jediným a posledním skutkem šetrnosti německé vůči národu moravskému, skutkem, jejž vymohl poctivý charakter a nevšední intellekt na odpůrci jinak nesmířitelném.

Co odtud dálo se, je posud v živé paměti. S nezřízenou pýchou odbývali němečtí centralisté u vědomí své nadvlády všeliké žádosti a stesky národa našeho, a když přirozené poslanci naši tím důrazněji ukazovali, jak se nám křivdí, jak se nám zadržuje právo, které nám co národu uvědomělému a vzdělanému přísluší — nerozpakovali se hegemoni němečtí urážeti nejsvětější city národní jízlivým výsměchem. Rovnali nás k Fenianům, Hotentotům, nazývali korunu naši starým haraburdím, práva naše veteší, snahy naše směšnými. Krev hárala v hlavách českých, a za nedlouho rozléhalo se po Čechách volání: aby se neprodlévalo déle v onom parlamentu, kde po všech nadějích ve spravedlivost veta, kde netržíme jiného než hanu a posměch. Poslancové čeští musili se rozhodnouti. Sešli se do Prahy na poradu a pozvali k ní též Moravany, kteří na radě říšské s námi byli v jediném klubu. Tu dr. Pražák zrážel od opuštění rady říšské důvody tak závažnými, že skutečně většina klubu rozhodla, aby se ve Vídni vydrželo. Moravané hlasovali všickni pro setrvání. Pro vystoupení však byli zrovna vůdcové oposice české. Vidouce se přehlasovanými, poukázali k tomu, že pouze Moravané věc rozhodli, kdežto prý o podobném kroku svém měli by rozhodovati pouze čeští poslanci sami. Chvíle odmlčení následovala po tom slově — a toto mlčení brali Moravané za českou odpověď. Vzdali se ihned dalšího účastenství v poradě a vrátili se na říšskou radu bez našich. Avšak osamělí mohli zde tím méně dodělati se úspěchu, a takž v prosinci r. 1864 i oni opustili říšskou radu protestujíce proti moci, jakou si co užší rada osobila na úkor veřejnému právu a nadějím slovanských národův.

Zdvojenou silou jal se nyní dr. Pražák pracovati ***na sněmu zemském.*** Máli dnes Morava podobné zřízení obecní jako my, jest to hlavně zásluhou Pražákovou, neboť on co zpravodaj svou znalostí věci, svým taktem a svou výmluvností fakticky vybojoval Moravanům tuto část samosprávy proti spojené šlechtě a levici německé. Neméně důležitou byla činnost jeho ve výboru zemském. Jako již ve Vídni platil za jednu z nejznačnějších kapacit v otázkách hospodářství státního, vynikal tím více v tomto užším kruhu, stoje zde takměř na stráži proti útočné většině germanisátorův. Založiv zatím již (r. 1862) lidu moravskému neodvislý časopis, neomeškával všechny dobré síly v národě vyhledávati a povzbuzovati k dílu na národa roli dědičné.

A že v tom ohledu se svými přáteli pracoval výdatně, ukázalo se nejlépe za Belerediho; jakmile vláda nařídila, aby úředníci zdrželi se všeho nátlaku při volbách, vypadly tyto tak znamenitě, že místo bývalých sedmi lid moravský měl nyní přes dvacet poslancův sněmovních; když pak i ve skupení velkých statkův zvítězila strana historická, měl národ moravský i přes Schmerlingův volební řád na sněmě svém posléze většinu. Avšak i v Čechách, v Haliči, v Tyrolsku, Vorarlberku a Bukovině dosáhli federalisté většiny na sněmech — Němci centralisté panovali pouze na sněmích slezském, dolno- a hornorakouském, štyrském a korutanském. Istrie a Terst byly nerozhodné. Za této konstellace musila se přirozeně znova vzíti v úvahu otázka stran obeslání říšské rady. Ponejprv od roku 1849 podobalo se, že se může opět federalismus v říšském zastupitelstvu dodělati vrchu. Většina zvolených poslancův zemských sjela se za tou příčinou do Vídně, a tu opět dr. Pražák veškerou výmluvností svou domlouval našim poslancům, aby ve sněmu vykonali volby do mimořádné té říšské rady. Avšak veliká proměna státoprávní, jaká se udála bitvou Kralohradeckou vyloučením Rakouska z německého buntu, roztrpčenost myslí z povolání Sasíka Beusta na kancléřství říše rakouské, vítězství pasivního odporu maďarského: vše to utvrzovalo politiky české v přesvědčení, že chybovali, nestavěvše se od počátku s touže rozhodností jako Maďaři na pevnou půdu starého práva českého k samostatnosti, kteréž není o nic lehčí a slabší než uherské. Stanovisko to pak logicky zavíralo nám cestu do každého sněmu mimočeského a takž zněla odpověď našich v rozhodné oné chvíli, že jsou hotovi voliti do rady říšské jen tehdá, uználi vláda prvé výslovně platnost státního práva českého. S tím se schůze rozešla; Beust se ovšem neměl k uznání státního práva českého, a sněm český tudíž volby do říšské rady odepřel. I byl v tu chvíli rozpuštěn. Moravané vykonali volby do říšské rady, ale Beust vzal si za záminku právní ohražení, kterýmž volbu sprovodili, a rozpustil sněm moravský též. Nové volby byly vypsány bez prodlení, a za čtrnácte dní byla v Rakousku nová scenerie. V Čechách i na Moravě většina centralistická, následkem toho i parlament Vídeňský opět v rukou ústavověrcův a resultát všeho: podělení se Maďarův a Němcův o nadvládu nad Slovany — dualismus.

IV.

Poznovu zavznělo nad hlavami našimi: Vae victis! Ale tentokráte zastalo již germanisační úsilí lid moravský poněkud silnějším nežli roku 1850. Duch oposiční vzpřímil se v něm tuhostí zmála podobnou, jakou oddychovala prsa Čechův. Nikdy nebylo vědomí národní na Moravě živější, nikdy srdečenství vůči nám zjevnější jako tentokráte. Čím více nás vláda Giskrova stíhala a týrala, tím pevnějšími stávaly se naše čivy, a za heslem „všickni za jednoho, jeden za všecky“ následovali tentokráte i moravští poslanci s dr. Pražákem příkladu našeho, odpověděvše na dualismus okázalým vystoupením i ze sněmu zemského a později deklarací našich dobrých, nepromlčitelných práv. Tehdá udála se věc velice charakteristická, posud, tuším, neznámá. Koruně nebyl

tento důrazný a tuhý odpor národa pětimilionového lhostejným, opět a opět vyzývala ministerstvo Giskrovo, aby jej hledělo odčinit jakýmsi vyrovnáním; a renegát moravský chtě nechtě musil kousnouti do kyselého jablka. Pozval k sobě dr. Sladkovského na rozmluvu, a vyslechnuv z úst jeho veškery naše požadavky, za něž neustaneme zápasiti děj se co děj — počal Giskra nabízeti: Vše prý nám Čechům bude povoleno, nejrozsáhlejší samospráva i svézákonnost, avšak — *pouze nám*. Moravu a Slezsko máme prý pustit, království české prý uznají, ale *korunu českou* nikdy! Ano, to byla podmínka: Morava a Slezsko měly býti obětovány od nás samých pod nůž germanisace. Rozumí se, že po tom slově jednání bylo zastaveno — a vše ostalo pouhou akademickou rozpravou. Ale tato prozradila nejtajnější záměry germanisátorův, a zjevuje nám teprv celý význam onoho bratrství, jaké tehdá vypěstováno a upevněno mezi Čechy a Moravany, doufejmež pro věky! Nikoliv, nebylo chybou, že jsme sáhli tehdá k prostředku úplné abstinence, vždyť nám nezbývalo po utlačení tisku a volného slova ani hrubě jiného prostředku — náš jednomyslný odpor trpný v skutku též ministerstvo Giskrovo udolal. Avšak chybou bylo, že jsme trpný odpor nad potřebu prodlužovali, až se zcela otupil a nikomu již neškodil leda nám samým. Neboť bylili jsme si vědomi, že vlasti naše nejsou k tomu spůsobilé, abychom provedli odpor ten až do poslední důslednosti a krajnosti, pak měli jsme přestati na pouhé demonstraci ad hoc a při nejbližší příležitosti — na př. již za Potockého — zaméniti jej taktikou jinou.

Položení Moravanů v té příčině bylo zvláště obtížné. Pokud na nich sešlo, byli již r. 1870 ochotni obeslati znovu sněm i radu říšskou — dohodnuť se dr. Pražák s Potockým o koncese pro Moravu žádoucí, — ale bez nás tam vstoupiti nechtěli, aby nezrušili solidárnost s národem českým. Ještě trapnější byly rozpaky jejich za Hohenwarta. Použivše příznivější chvíle a většiny ve sněmu, vymohli si rychle několik středních škol českých, hypoteční banku zemskou, zákon o okresních zastupitelstvech a nařízení úřadníkům zemským, aby přísně šetřili rovného práva zemských jazykův. Akci vyrovnávací zůstavili důvěrné nám. Ale když vyrovnávání náhle se stroskotávalo a dr. Pražák zároveň s českými vůdci byl povolán na rychlo do Vídně, jakéž to bylo trapné shledání: od umluvených článků fundamentálních — tak se na nás žádalo, — měli jsme upustiti a spokojiti se jen některými koncesemi menšího dosahu. Leč vůdcové čeští nechtěli a nemohli po nadějích do také míry vzbuzených na podobnou hubenou odbytnou přistoupiti, kdežto Moravané, Pražák a Belcredi soudili, žeť lepší něco než nic. Avšak měli v takovém okamžiku žádati na nás, abychom k vůli nim rovněž se poddali? Neučinili toho, chovajíce úctu k našemu přesvědčení právnímu a trpěli s námi dále... Trprv po dlouhých letech útiskův a běd, když úsilí germanisační proudem dralo se na bezbranný národ, když si německá většina sněmovní učinila volební okresy dle své libosti, odnímala podporu jedné škole české za druhou, ano místy i poněmčila školy české jedva zřízené, — když éra Lasserova jala se záložny lidu moravského a všeliké spolky vlastenecké houfně zrušovati, ažté konečně zavedením přísných voleb podlomila poslední opory federalismu: pak teprv rozhodl se dr. Pražák vrátiti se do sněmu a později (r. 1874) i do rady říšské, ovšem že s řádným

ohražením právním a s důrazným prohlášením, že přes tuto různost taktiky Moravané bojují s námi za jeden a týž cíl, za jedno a totéž právo srodných našich vlastí. Zazlíváno namnoze Pražákovi pro tento čin; ale kdo touž dobou Moravu viděl, každý dosvědčuje, že další setrvání v abstinanci bylo by ke všem škodám prvějším za nedlouho přičinilo škodu nejhorší: úplné to rozrušení posavadní organisace národní, nesvár a rozbroj na radost nepřátel. Však obnovená činnost parlamentární zotavila opět klesající mysli, vzbudila interes k životu veřejnému, vznítila naděje znova.

Postavení Pražákovo a ostatních poslancův moravských ve sborech parlamentárních bylo ovšem velice krušné. Vrátili se do nich za okolností nejnepříznivějších a stlačeni do menčiny bojovali dlouho boj beznadějný. Nepřátelská většina, navyklá již od mnoha let jednati zcela bezohledně, hrubě ani neposlouchala řečí jejich a na požadavky nejspravedlivější neměla než papírový koš svých komisí. Ale Pražákova odhodlanost neochabovala. Vytrvale a neomrzele zápasil po boku autonomistův ostatních zemí rakouských proti centralisaci a jejím důslednostem, ukazoval na klesající blahobyt národův, na křivdy na nás Slovanech páchané, a při každé příležitosti pozvedal hlasu za upuštění od systému tak záhubného a za vyrovnání se s národem českým.

Tak učinil zejmena v řeči své, kterouž měl 31. března t. r. při debatě o rozpočtu cislajtánském a kteráž jest vůbec jednou z nejskvělejších řečí jeho. Zvláště závěrek její může nás dnes zajímati. Odhaliv trapný obraz vnitřních poměrův, úpadku hospodářského a politického, končil Pražák takto: „A přece neoddávám se posud onomu pessimismu, který soudí, že již vše jest ztraceno, a že naše hospodářské a politické poměry nelze více napraviti. Nikoliv, jsem přesvědčen, že se pořád více množí známky, jež poukazují k tomu, že nastane a musí nastati obrat, že nebude se již dlouho přes požadavky celých národův přecházeti pohrdavě a s posměchem k dennímu pořádku. Vždyť již ozývají se v samé straně německé šlechetní mužové, kteří nežádají za privilegované postavení pro svůj lid na úkor jiných, nýbrž nahlížejí, že i jiní národové mocnářství našeho povoláni jsou spolupůsobiti a pracovati o díle vládním, o upevnění říše. Ano, *chovám naději*, že bude lépe a že musí nastati příznivější časy, že *spravedlnost a pravda konečně zvítězí.*“

Nuž, nedlouho po této řeči nastala změna kabinetu, a muž vždy ještě v Rakousku věřící ve vítězství spravedlnosti a pravdy jmenován ministrem pro země české. Což divu, že zavládla při zprávě té radost po všech vlastech národa českého! Vždyť jmeno Pražákovo jest programem i zárukou zároveň.

My ale pozdravujeme v něm muže výborně spůsobilého, aby v nynější době při koruně tlumočil a hájil, čeho žádá národ českomoravský ve jmenu spravedlnosti a pravdy!

Ze společnosti zvířecí.

Sděluje

dr. Vilém Kurz.

Včely, mravenci, vosy, termiti a jiní hmyzové vyskytují se vždy ve velkých společnostech, zařízených přesně dle zásad sociologických. Na otázku, jak takové společnosti povstaly, lze na základě Darwinovy hypothesy dáti logický výklad. Dějíť se dle hypothesy té všechny změny v ústrojné přírodě jednak tím, že jednotlivci přispůsobují se k zevnějším okolnostem, jednak tím, že dědí všechny vlastnosti po svých předcích. První cestou se na zvířatech a rostlinách nové vlastnosti vytvořují, druhou pak se zachovávají a na potomstvo přenášejí. To platí nejen o vlastnostech tělesných, tvaru a ústrojnosti se týkajících, nýbrž také o činnostech „duševních,“ o tak zvaných pudech zvířecích. K tomu jen některý doklad. Zlým nepřítelem včel jest známý veliký motýl smrtihlav, jenž se někdy do úlu vetře, včely svým silným bzučením poplaší a o zásoby medu oloupí. Ty pak včely, jež tento osud potkal, berou z toho pro budoucnost poučení a opatřují se proti novým útokům řečeného škůdce tím, že zmenší česno (výlet, otvor úlu) do té míry, aby sice samy pohodlně procházeti mohly, ale hřmotnému smrtihlavu přístup zabránily. — V poslední době přinesly noviny zajímavou zprávu o našich včelách, přestěhovaných do Australie. Včely ty v Australii s obvyklou pilností sbírají med pouze první léto; když pak shledají, že si tam i v zimě co den mohou čerstvou potravu opatřiti, že tedy nepotřebují shromažďovati do zásoby na zimu, ustanou ve své pracovitosti, nezakládají více zásob, ale žijí z každodenní sklizně. Tím ovšem přestávají býti užitečné člověku, samy všechen med pojídajíce. — Divně to vypadá s tím „pudem zvířecím“ — zvířata zvykají nutnostem a odvykají zbytečnostem právě jako člověk.

Lze pak veškero zvířectvo sestaviti v řadu, která zobrazuje nenáhlý vývoj sociologických funkcí u jednotlivých druhů zvířecích: co na nynějším zvířectvu současně vedle sebe spatřujeme, to se v nezměrných dobách geologických po sobě vyvíjelo.

Prvým členem této řady jsou prvoci, zároveň zástupcové tvorů nejstarších, kteří naši zemi obývali. Při nich jsou všechny výkony vyživovací a rozplemeňovací soustředěny na každé jednotlivé individuum tak jednoduché, že ani nepochopujeme, jak živočich bez ústrojův a bez údův žíti, své okolí rozeznávati, v zápas s jinými tvory se pouštěti a potravu sobě vyhledávati může. Čím výše pak, tím dokonalejšími ústroji vládnou živočichové. Větším dílem shledáváme u nich obojí pohlaví rozděleno, a do jisté míry možno již tu mluviti o společnosti zvířecí, která se však pouze na kruh rodinný obmezuje: kdo z nás by se byl již nepobavil pozorováním takové rodiny ptačí, když staří na hnízdě sedí, jakož i později, když svým mláďatům potravu opatřují a rodinu svou proti nepřátelským nájezdům brání? Postoupímeli ještě o krok dále, ke zvířatům, při nichž vedle obou pohlavních tvarů shledáváme ještě jednotlivce nepohlavní, tak zvané pracovníky neb dělníky,

ocitujeme se na vrcholu společenstev zvířecích. Jestiť pak *láska mateřská* pohnutkou ptákům, že staví umělá hnízda, ssavcům, že kojí mláďata, lososům, že podnikají daleké cesty z moře až ku prameniskům Labe a Vltavy, lýkožroutům, že vyvrtávají pod korou kolébky svým mladým, červcům, že mrtvolami svými kryjí své potomstvo, konečně též hmyzům společenským, že sestupují se u veliké *společnosti*, budují znamenité paláce svým rodinám, ošetřují svá mláďata až do plné dospělosti a brání domov i potomstvo ostrými dýkami, zasazujíce jimi nepříteli jedovaté rány. Obecně má se za to, že dle duševního vývoje člověku se nejvíce přibližuje slon, pes neb kůň; však na to přistoupiti nemůžeme. Jako u lidí měříme vzdělanost národní dle složitého zařízení státního, dle členitosti v dělení práce, podobně mezi zvířaty klademe nejvýše nepatrné jinak hmyzy, kteří již před člověkem zařídili sobě státy monarchické a republikánské. Na prvé místo sluší pak postaviti *mravence.*

Svými hromadnými výkony stali se mravenci silou přírodní a mají nemalý vliv na svoje okolí, ano místy jsou neobmezenými vládci v krajině. Oni jsou předními vykonavateli zdravotní policie v přírodě, nedopouštějíce, aby mrtvola živočišná neb rostlinná svým tlením znečišťovala vzduch. Nejproslulejší v tomto ohledu jsou stěhovaví mravenci jihoameričtí: jsouce na palec dlouzí, podnikají velkolepá tažení, při nichž neušetřují ani živých tvorův; i člověk, světa vládce, musí jim své příbytky přenechati v plen; vše co jedlého, jim propadá. Když pak svůj další pochod nastupují, neshledá se člověk více se svými zásobami potravnými, za to však nalézá svůj dům tak vyčištěný ode všeho obtížného hmyzu, že rád na způsobenou škodu zapomíná. Těchto stěhovavých mravencův užívají ostatně obyvatelé jižní Ameriky také za potravu, zhotovujíce z nich paštiky, chuti prý výborné.

Horlivost mravenců při ničení mrtvol jest podivuhodná; sami užíváme jejich hlodavé činnosti ku zhotovení koster z menších zvířat, ale v tropických krajinách nabývá jejich práce mnohem rozsáhlejších rozměrů. Očitý svědek vypravuje, že na ostrově Bance ohlodali mravenci za čtrnáct dní krokodila na 3·76 m. dlouhého, tak že z něho čistá kostra zůstala. Na ostrově Barbados bylo pozorováno tažení mravencův, po několik dní trvající; země bylo myriadami jich černě zbarvena, nekoneční zástupové jich ubírali se přese všechny překážky přímo k osadám lidským. Ani ploty, ani příkopy neodvrátily jich od původního směru, hromadné zabíjení jich zůstalo beze všeho prospěchu. Již počínali lidé opouštěti svá obydlí: tu jal se kdosi brániti mravencům další postup malými sopkami ze střelného prachu, jež před mravenci vypaloval; teprvé tímto prostředkem byli donuceni zaměniti svou dráhu.

V našich zeměpisných šířkách nejsou sice mravenci ani tak četní ani tak velcí, jako v krajinách tropických, přece však uznána jest ochranná činnost jejich již ode dávna zejmena od lesníkův; ve mnohých lesích se proto vším právem nedovoluje ničiti mraveniště aneb vybírati mravenčí vajíčka (pupy), neboť mravenci výdatně bojují proti lesním škůdcům mezi hmyzy.

K bližšímu ohledání obereme sobě některý druh domácí, na př. *červeného mravence lesního* (Formica rufa), obecného obyvatele našich

jehličnatých lesův. Každý myslí, že zná až příliš dobře toho čiperného, vyhublého pracovníka, jenžto zdánlivě ani atom masa na sobě nemá a všecku sílu svou věnuje službě svého rodu — a přece jest obecná známost o něm dosti povrchní. Rozhrabemeli v létě neb na podzim mraveniště, vyrojí se na nás celá branná moc mravenčího státu — to jsou tisícové bezkřídlých dělníkův. Mezi nimi pobíhá porůznu něco okřídlených mravencův; přihlednemli k nim blíže, poznáme, že i mezi nimi jest rozdíl: jedni jsou menší než dělníci, mají hlavu nápadně malou a zadek protáhlý — to jsou samečkové; druzí pak vynikají velikostí nad dělníky a mají tělo veliké, kulovité — to jsou samičky neb královny, jichž počet ve mraveništi bývá obmezený. Při mravencích nalézáme tedy tytéž tři stavy obyvatelstva, kteréž u včel označujeme jmeny ***královny***, ***trubcův*** a ***dělnic***.*)

Chcemeli nabyti jasného názoru o tom, jakou cestou se u mravenců vedle samcův a samic vyvinul ještě třetí stav nepohlavních dělníků, musíme se ohlednouti po takových druzích zvířecích, při nichž celé zařízení toto se ještě nevyvinulo tak daleko jako u včel a mravencův, aby společnost trvala mnoho let. Velmi příhodnými k tomu jsou *vosy* a *medáci*, kteří za našich dob tvoří teprv jednoroční společnosti. U vos na př. mají se věci takto: Přes zimu vydrží v dobrém úkrytu některé samice, mladé a zvláště silné; veškero staré a slabé obyvatelstvo vosího hnízda hyne zimní nepohodou a mrazem. Ovdovělá královna vyhlídne si na jaře příhodné místo k založení hnízda a jme se chutě sbírati stavební látku; s neúnavnou pilností snáší třísky ze zvětralého plotu a mísí je se svými slinami v šedou hmotu, pijavému papíru podobnou. Z té povstávají šestiboké bunice, schránky to zprvu vajíček, v brzce pak bílých červíků, rychle vzrůstajících. Bez oddechu těká matka po

*) O zvířecích společnostech jedná se sice v každé školní knize, v návodech včelařských a často v časopisech přírodnických; ale stanovisko tohoto článku jest jiné než ve spisech toho druhu. Nové výzkumy na tomto poli hromadí se zvláště v poslední době úžasně. Starší vědomosti o mravencích a včelách pocházejí z počátku tohoto století. Základní díla toho oboru podali *P. Huber*: Recherches sur les moeurs des fourmis indigènes, 1810 — a *F. Huber*: Nouvelles observations sur les Abeilles, 1814. — Zprvu přijímány byly tyto podrobné zprávy o složeném zařízení státu mravenčího s nedůvěrou a vyhlašovány za výtvor bujné fantasie slepého Hubera a jeho synovce; avšak v brzce došli oba muži všeobecného uznání, když slavný *Jurine* a na slovo vzatý *Latreille* (Histoire naturelle des Fourmis) potvrdili z vlastního názoru výzkumy Hubrovy. V posledních desítiletích vynikli na tomto poli zejmena *Karel B. Siebold*, nestor německých zoologův, mnohými pracemi o vosách a včelách, *Bates* (Der Naturforscher am Amazonenstrom, 1866), velkostatkář *v. Berlepsch* (Die Biene und die Bienenzucht, 1860), Polák farář *Dzierzon* (Rationelle Bienenzucht, 1861), *A. Forel* (Les fourmis de la Suisse, 1874), *K. Möbius* (Die Nester der geselligen Wespen, 1856), *Moggridge* (Harvesting Ants and Trap-Dor Spiders, 1873—4), *V. Graber* (Vergleichende Lebensgeschichte der Insekten, 1877), *Taschenberg* (Was da kriecht und fliegt, 1878). *K. Vogt* (Untersuchungen über Thierstaaten, 1851), a m. j. Hlavní pak zásluhu přiřknouti dlužno anglickému baronetu *Johnu Lubbockovi*, jenž svá pozorování (pod názvem Observations on Ants, Bees and Vasps) uveřejnil v posledních ročnících časopisu přírodovědecké společnosti anglické Linnean Society; tyto články Lubbockovy můžeme přímo nazvati experimentální sociologií mravencův.

okolí, tu potravu pro děti, tu vhodné stavivo na rozšíření své stavby hledajíc. Hnízdo vzrůstá, dětí přibývá, práce se množí. Není divu, že ubohá ošetřovatelka sotva tolik potravy za den sežene, co by mláďata vyživila. Konečně dorostly nejstarší larvy, přestanou jísti a mění se v pupy. Několik dní ještě, a první pomocnice rodí se staré vose. Avšak mezi oběma je patrný rozdíl: mladá je mnohem menší matky, nedorostla a nevyspěla z nedostatku potravy — jest to *pracovnice.* Sotva se poněkud po svém užším domově poohledla, již také potravu hledá, své mladší sestry krmí a též ve stavitelství záhy se cvičí. Hnízdo se oživuje, pracovnic přibývá úžasně. Znenáhla může královna veškeru svoji péči obrátiti k potomstvu. Nadejde parné léto, blíží se podzim; ještě zbývá se postarati o samce a nové královny — těmto posledním členům rodiny věnuje se největší péče. Nové kolébky se pro ně staví, zvláštní a vybrané potravy se jim dostává v hojné míře. Posléze i tito mazlíčkové dospěli, a rodina jest úplná. Avšak chladný větřík oznamuje příchod zimy. S prvním mrazem mění se celý život naší společnosti, která nyní v četnou obec vzrostla: čítá se tu často až na 20.000 členův! Nepokoj vznikne ve městě vosím, objevují se známky vzpoury a odboje. Prvními obětmi stanou se samci — padnou povražděni dýkami samic a dělnic. Nedospělé děti hynou hladem, a konečně nastává všeobecné vraždění všech všemi. Vosí stát končí samovraždou. Pouze něco samic uchýlilo se v čas do úkrytův, a zachránilo celý rod před vymřením. Podobný průběh mají všechny společnosti jednoleté.

Jinak u mravenců, včel a všekazův; u těch jsou společnosti trvalé, mnoholeté. Spojenými silami uchystají si tito hmyzové společný úkryt přes naši nevlídnou zimu, z jara pak jenom pokračují s větší čilostí v mnohonásobných pracích, které tuhá zima pouze na krátký čas zastavila. Četné dělníky zaměstnává přinášení staviva, jiné obsluha mláďat, opět jiné shánění potravy nejen sobě, nýbrž i mladým, jich chůvám a královnám. Když pak malé larvy dorostou a v zámotek z bílého hedbáví se zakuklí, chůvy tu je na vysluní nosí, tu před deštěm neb chladem do mraveniska je schovávají, neb konečně proti nepříteli svůj útlý život za ně nasazují. Slovem, larvy i pupy jsou mravencům předmětem největší péče, neskonalé práce a neobmezené obětovnosti. Na dětech spočívá blaho osady, jim náleží budoucnosť. Velmi pracné jest též hledání potravy. Mravenci nejsou sice příliš vyběrační, však přece nejraději požívají masa a cukrovinek. Maso si opatřují lovením hmyzů, neb ničením mrtvol. Nedostáváli se jim na zemi potravy, prohledávají útroby zemské, pronásledujíce ponravy, žížaly a podobné podzemčany. Bránili se ulovený živočich malému lovci, ten nemešká i volá na pomoc soudruhy, kteří se chutě pouštějí v boj s nepřítelem stokrát větším. I žížala obrovská konečně podlehne ostrým čelistem malých Nimrodův, kteří ji pak ve vítězném průvodu dopravují domů. Je to hemžení, je to horlivosti při podobném podniku! Každý chce přispěti ku společné práci, chápe se čelistmi břemene, zdvíhá, co síly stačí, klopýtne, padne do jámy a musí od ostatních i s břemenem vytažen býti. A tak to jde hrbolatou cestou dále, hned po nohách, hned po hlavě. Vytrvalost mravenčí stala se dávno již příslovím.

Vedeli mravence cesta častěji v tutéž krajinu, zakládají tím směrem

silnice, aby nemařili času zbytečným hledáním cesty v trávě. Takové silnice bývají poměrně široké, pevně ušlapané, podoby žlábkovité; žádná rostlinka se na nich nestrpí. Někdy mají až přes sto kroků délky; obyčejně vedou k dutému stromu, k filiálnímu mravenisku, neb k lovebním okresům, vynikajícím bohatostí zvěře. Nejdůležitější v té příčině jsou pro mnohé druhy mravenců stromy, na nichž se hromadně zdržují *mšice.* Tato útlá zvířátka, každému pěstiteli květin dobře sice známá ale nevítaná, proměňují ve svém těle veškeré šťávy rostlinné v cukr, jenž se jim ze dvou násadců na hřbetě bez ustání prýští. Mravenci, hlavní ctitelé medu, mají tyto kapky za zvláštní lahůdky; proto můžeme všude v přírodě mezi mšicemi pozorovati mravence, sbírající svůj oblíbený pokrm. Za tou příčinou dostává se také mšicím od mravenců všeliké šetrnosti, dokonce prý též ochrany proti nepřátelům. Tolik je jisto, že mravenci považují mšice za svůj dojný dobytek. Některé mšice žijí na kořenech rostlin; takové přenášejí mravenci do svých mravenišť, aby ošetřování skotu bylo jednodušší; zde požívají mšice všelikého pohodlí, mají své zvláštní stáje, hojnou potravu a pečlivou obsluhu. Mezi všemi mravenci vynikají v chovu domácího dobytka zejména *žlutí mravenci* (Formica flava); také o jiných druzích (Lasius brunneus a fuliginosus) se tvrdí, že jsou zámožnými kravaři.

Avšak nejsou mšice jedinými domácími zvířaty mravenců: přírodopis jmenuje nám na 300 rozličných druhů zvířecích, ježto své živobytí buď cele buď částečně tráví ve mraveništích. Poměr těchto živočichů k domácím pánům ovšem jest velmi rozdílný, i můžeme rozeznávati asi následující stupně: 1. *Domácí zvířata* mravenců, pěstovaná od svých hostitelů pro zisk, zejmena pro potravu, kterouž jim poskytují. Mimo mšice náleží sem hlavně ještě malý slepý brouček kyjorožec žlutohnědý (Claviger testaceus, faveolatus a longicornis), jenž žije u drnového mravence žlutého, malý drabčík Omalium caesum u hnědého mravence (F. brunnea), mnohé druhy drabčíků na př. Lomechusa strumosa, Dinarda Maerckelii, Myrmendonia, Pselaphus, dále komolec čtvercový (Hister quadratus), larvy zlatohlávků (Cetonia) a mnoho jiných brouků; také ze svinušek přivykl druh *Typhloniscus Steinii* takovému poddanství u rozličných druhů mravenčích (F. flava, Lasius fuliginosus a j.); z plžů uvádí se Achatina acicula u Formica aliena atd. Vzájemnosť těchto zvířat s mravenci je podivuhodná, a tím nápadnější, jelikož mravenci vrhají se nepřátelsky na každého tvora, jenž do staveb jejich zabloudí. Svoje svěřence pěstují však se vší opatrností, brání je před úrazem a slepé druhy dokonce sami krmí touže kaší, kterou pro mláďata zhotovují. Rovnou přítulností vděčí se pak tito svěřenci svým hostitelům, probíhají s nimi po chodbách mraveniska, hrají si s nimi, prchají do vnitra, když hrozí nebezpečí atd. — 2. *Hosté mravenců,* totiž ti hmyzové, kteří jen příležitostně v mraveništích se vyskytují, mravencům škody nepůsobí, však ani jim, pokud známo, užitku neposkytují; mravenci je mezi sebou trpí. Tací hosté nebývají však vázáni na mravence, nalézáme je mnohdy též mimo jejich společnosti. Jsou to někteří drabčíci (Homalota fungi, Tachyporus saginatus a j.) — 3. *Příživníci mravenců.* Sem přičísti sluší takové hmyzy, kteří stále v mraveništích přebývají a přebytkem jejich se živí; jsou to některé druhy

malých mravencův, Stenamma, Solenopsis. — 4. *Nepřátelé mravenců*, kteří na blízku mravenišť se zdržují a mravenci neb pupami jejich se živí; jsou to mnozí draví brouci (střevlíci) a četné druhy větších mravenců, kteří své příbuzné přepadají, dílem je porubají, dílem do otroctví odvlekou. Při těchto bojích mravenců mezi sebou objevuje se zvláštním způsobem různost ve společenském zařízení a pokročilosti u jednotlivých druhů mravenčích. Zvítězíli jedni mravenci nad svými soupeři, usmrcují nejen svoje nepřátele, nýbrž často také jejich domácí zvířata, neznajíce totiž jejich užitečnosti. Jestliže však vítězové sami chovají tytéž druhy domácích zvířat, pak zabijí sice svoje protivníky, ale ujímají se užitečných podruhů jejich. Z četných a podrobných pozorování vyšlo na jevo, že každý druh mravenců má svoje zvláštní domáci zvířata, některý druh jich chová více, jiný méně, zcela tak, jako národové různých pásem zemských.

Kromě masité potravy požívají mravenci též *potravy rostlinné*; do nedávna bylo to popíráno, však nelze o tom déle pochybovati. Prof. *Gredler* v Bozenu vypravuje o malém mravenci Oecophora pallidula, že na podzim (24. září) r. 1857 pozoroval dvě mraveniska těchto zvířat; obyvatelé jich byli zaměstnáni snášením nedozrálých zrn prosa zeleného. Zralá zrna jsou jim bezpochyby příliš tvrdá a málo sladká.

V teplých krajinách — kde mravenci v zimě nekřehnou jako u nás — zakládají dokonce *zásoby obilní*. To bylo již starým Židům známo, neboť jeden jejich zákon obsahuje nařízení pro ten případ, že by někdo na svém pozemku vykopal zásobárnu mravenčí; ale teprvé v nejnovější době byla tato okolnost do podrobna zkoumána Angličanem *Moggridgem*. O druhu Atta barbara vypravuje, že si dělá zásobárny té podoby a velikosti, jako kapesní hodinky; i domnívá se, že byli mravenci ku sbírání zrn původně přivedeni podobností obilných zrn s pupami. V zásobárnách klíčí zrní velmi brzo teplem a vlhkem zemským — i tu sobě mravenci umějí pomoci: ukousnou malé klíčky jakmile na zrnech se okáží, a zrní se tím přemění ve *slad*. Mravenci uměli sladovati dávno před Gambrinem. Vedle těchto mravenců známe druhy, kteří sice nesbírají zrní sami, nýbrž pilným sběratelům je kradou, aby práce ušetřili. Za to opět jiní (Atta maleficiens v Mexiku) *pěstují obilí* na upravených k tomu polích kolem svých příbytkův; sejí z jara semeno zvláštního druhu trav, klidí pak zralé, bílé, lesklé zrní a sladují je na zimní zásoby.

Podobnost v zařízení států mravenčích se společností lidskou je však ještě nápadnější: nalézámeť u mravencův netoliko uvedené dobré instituce lidské, oni nápodobují člověka i v nejšpatnějším jeho počínání, *v držení otrokův*. A podivnou náhodou mají všichni držitelé otrokův *bledou* barvu, kdežto podmaněné plémě jest vždy barvy téměř *černé*. Podobný zjev nevyskytuje se v celém zvířectvu nikde více! Jak se tento stav věcí u mravenců vyvinul? Domnění nás vede asi k následujícímu výkladu. Bojovnost mravenců dostatečně je známa; ve svých válkách jsou kannibalové, pojídajíce své sourodáky. Jeli při takové výpravě již hlad ukojen, navracející se vítězové odvlekou larvy a pupy přemožených nepřátel na zásobu do svého domova. Zde se pak pro velikou podobnost přinesených mláďat s vlastními snadno mohlo státi, že valná jich část

zůstala ušetřena a společně s vlastními mláďaty dorostla. Opakovalli se takový případ několikkráte, přišlo toto počínání ve zvyk. Nyní víme o některých druzích s jistotou, že *úmyslně* podnikají výpravy za tou příčinou, aby si opatřili otroky z plemen slabších a méně odvážných; tak na př. berou druhy: Polyergus rufescens, Formica sanguinea, Strongylus testaceus a j. své otroky ze druhů: Formica fusca, cunicularia a caespitum. Velmi živě líčí *P. Huber* takovou výpravu červených mravenců (F. sanguinea), kterou pozoroval 15. července o 10. hodině ranní. „Malá četa červených mravenců postupovala rychle proti sousední osadě černochův a rozptýlila se před mraveniskem: černí spozorovavše příchod nepřátel vytrhli v přesile a zajali něco červených. Tito posla za poslem vypravovali k domovu, volajíce bezpochyby o pomoc, neboť za nedlouho přišla značná posila. Však ještě boj nepočínal. Černí sestavili se nyní před svou pevností v mocný šik válečný, jenž zaujímal plochu dvou čtverečních stop; v tomto pevném postavení očekávali útok. Mezi tím vynesly chůvy černých mravenců své pupy před mraveniště, snad za tou příčinou, aby bojovníky pohledem na děti roznítily k větší udatnosti. Sotva to pozorovali červení, obořili se se všech stran na černé. Nastal vražedný boj. Černí zapomínajíce na odpor a na vlastní bezpečnost, hledí pouze svá mláďata zachrániti; pronásledovatelé jsou v patách za nimi, jiní vnikají všemi branami do hradu, jehož nikdo již nebrání — i všeobecné nastává drancování. Karavany červených vracejí se k domovu s hojným lupem, cesta mezi oběma hnízdy netrhne se již po celý den. Nadešla noc. V dobytém hradu zůstala posádka, a časně z rána červení dále přenášejí nalezená ještě mláďata. Nedospělí cizinci docházejí v novém domově pečlivého ošetřování až do plného vývoje svého. Tak stávají se z kradených mravenců domorodci v cizině. Poměr mezi těmito otroky a pány závisí pak dílem na povaze, dílem na poměrném počtu obou druhův. Otroci vykonávají téměř všecky práce v mraveništi, dělníci zasluhují svoje jmeno jako lucus a non lucendo. Celý národ obyčejně tak zlenoší, že se pak ku práci zcela neschopným stává — též dělníci zapomínají pracovati, „páni“ považují každou práci za snižující, tak že se od svých otrokův i krmiti dávají. Velmi poučné jsou v tom ohledu Lubbockovy pokusy. Mravenci z rodu Polyergus, vynikající otrokáři, pošli hladem bez svých otrokův uprostřed zásob medových: *odvykliť jísti*! Za to se Lubbockovi podařilo, zachovati jednoho z nich déle tří měsícův, když mu každodenně jen na půl hodiny dopřál k obsluze jednoho otroka. Také Huber provedl již podobný pokus; uzavřel 30 mravenců téhož druhu P. rufescens do skleněné skřínky s hlinou spolu s jejich larvami a pupami, jakož i s několika pupami otročích mravencův, nedal jim však ani jediného otroka. Do kouta jejich vězení položil něco medu. Z prvu zabývali se mravenci larvami, přenesli je několikkrát, ale brzo si jich nevšímali. Po dvou dnech byl stav zajatců bídný, larvy většinou zhynuly hladem, a mravenci sami, netknuvše se potravy, byli dílem mrtvi, dílem na smrt umdleni. Huber lítostí pohnut pustil k nim jediného černého otroka. Hned se stav pozůstalých změnil; pracovný černoch nakrmil červené lenochy, vyhrabal v zem jamku, do níž zbývající larvy snesl, opatřil rovněž tyto potravou a přispěl pupám, které se již v dokonalý hmyz proměniti

měly. Prací jediného otroka byla tak celá kolonie červených lenochův zachráněna.

Zbývá nám ještě promluviti o umění stavitelském u mravencův. Stavby jejich nalézají se větším dílem pod zemí, malá pouze část nad zem vyčnívá, a jenom málo druhů obývá nitro starých stromů. Chodby těchto mravenců *dřevokazů* (Formica ligniperda) jsou pravými labyrinty. Dutiny jsou jenom tenkými deskami od sebe odděleny. Nesmíme se však domnívati, že takové chodby povstaly pouze vyhlodáním dřeva, nikoliv: hmota, z níž je celá stavba zbudována, liší se již svou barvou od dřeva; jest to látka tmavohnědá, na níž není lze léta rozeznati, za to obsahuje často v sobě cizí předměty; chovám na př. kus stavby těchto mravenců, v níž zazděny jsou různé třísky dřevěné a kus slupky žaludové — spojovací tmel je pak hmota téměř stejnorodá, jakási malta, upravená v čelistech pracovných mravencův ze dřeva a slin.

Podzemní stavby mravencův bývají velkolepé; dosahujíť nezřídka hloubky několika metrův a prostírají se pod zemí na značných plochách. Nacházímeli pod sousedními kameny tentýž druh mravenčí, můžeme s bezpečností souditi, že jsou to pouze částky téhož podzemního mraveniska. Jsouť mravenci neúnavní kovkopové. Mraveniska nadzemní bývají nepatrnou částkou celé stavby a přece mnohdy v lesích jehličnatých nalézáme homolovitá mraveniska z jehličí, z větviček, smůly a podobných odpadků rostlinných, kteráž nás svými rozměry překvapují. Na Třemšíně nad Rožmitálem viděli jsme před lety takovou stavbu, která nám alespoň po pás sahala. Tyto hromady jsou *pařeništi*, v nichž mláďata rychleji dorůstají, proto v nich nalézáme největší počet pup. U cizozemských mravenců bývají tyto stavby ještě mnohem velikolepější. Uvedený již mravenec stěhovavý bydlí v listnatých lesích Jižní Ameriky a staví si příbytky z listí. Jeli v kolonii staviva potřebí, tu vytáhne celý národ, vyjímaje jedině nedospělé a chůvy, národ na miliony pracovníků čítající. Najdouli příhodný kus lesa, šplhají jedni na stromy a jmou se překusovati řapíky listů, druzí čekají dole na padající listy, přistřihují je do patřičného tvaru a odnášejí je v čelistech as tak, jako my slunečníky nosíme. Vše děje se s takovou čilostí, že za málo hodin všechny stromy daleko a široko do hola jsou listů zbaveny.

Mluvíce o stavbách mravenců nemůžeme pomlčeti o mnohem dokonalejších výtvorech stavitelských u medáků, vos, včel a všekazů (termitův). Při pohledu na plásť vosku žasneme nad pravidelným provedením té stavby, a téměř nepochopitelno jest, jak může včela beze všech nástrojů, jedině svými kusadly opatřená, provesti dílo, které by člověk všemi svými stroji marně hleděl nápodobiti. A jak velkolepé jsou stavby termitův! Cestovatelé afričtí a američtí je přímo přirovnávají k městům černochů, s tím ještě dodatkem, že homole termitů jsou větší, úhlednější a vytrvalejší, než stavby tamějších lidí.

S jakou horlivostí mravenci své příbytky budují, s takovou udatností jich brání proti nepřátelům. Mnozí (Poneridy a Myrmecidy) mají za tou příčinou jedovaté žihadlo jako včely a vosy; u některých zase vyvinul se dělením práce zvláštní, čtvrtý stav, stav *vojenský;* tak u jmenovaného již druhu Oecophora pallidula. Mnohem známější a obecnější jest tento zjev u všekazů čili termitů, kde se bezkřídlí vojáci

od dělníků liší nepoměrně většími rozměry těla, zejmena pak hlavy a kusadel.

Není ani možno, abychom v obmezeném rámci tohoto pojednání vyčerpali celý přírodopis společenských hmyzů, neb alespoň mravencův; však již z toho, co zde podáno, každý čtenář pozná vysoký stupeň vzdělanosti u mravencův. Ale křivdili bychom těmto důmyslným tvorům, posuzujíce je pouze dle práce, které vykonávají ve svých státech. Výkony jejich musíme posuzovati ne se stanoviska anthropomorfického, nýbrž dle *duševních a tělesných schopností*, jimiž oni od přírody obdařeni jsou. A tu vzroste dojista obdiv nepředpojatého posuzovatele na nejvyšší stupeň. Podivuhodná by již byla zařízení mravenčího státu, kdyby mravenci opatřeni byli všemi schopnostmi, jimiž dokonalejší zvířata, jako ssavci a ptáci, nadána jsou. *Lubbock* však přesnými pokusy dovodil, že mravenci mají jenom prostřední vlohy. Jeho důkazy o tom jsou tak důvtipné, že vzbuzují všeobecnou pozornost i v širších kruzích.*) Obmezíme se tuto jenom na vypsání některých nejdůležitějších pokusů jeho.

Aby vyzkoumal *bystrost zraku*, označil vchod do mraveniska velmi nápadně vztyčeným sloupcem dřevěným, 7″ vys. a 1/4″ tlustým, jejž voskem na peníz přilepil; ve vzdálenosti tří palců od něho položil skleněný střípek s medem a dal k němu mravence, jejž na zadku barvou označil. Ten nasytiv se odešel domů a vrátil se brzy opět, načež déle než hodinu pilně med domů odnášel. Když mohl Lubbock předpokládati, že mravenec cestu k domovu dobře zná, pošinul střípek stranou o tři palce v tom okamžení, když mravenec na něm u medu se nalezal. Ačkoliv nyní vzdálenost střípku od sloupku ani 5″ neobnášela, zbloudil mravenec úplně; přišel sice na to místo, kde střípek dříve byl stál, překřižoval několikrát své dřívější četné dráhy a buď naprosto nedošel svého cíle, aneb teprv po dlouhém hledání; někdy trvalo bloudění jeho celou hodinu! Podobných pokusů provedl Lubbock mnoho, ano uveřejnil i tiskem nákresy těch cest, jež byl mravenec na počazené desce sám vyšlapal. Tím dostatečně dokázáno, že mravencům neslouží zrak při orientaci a při hledání cesty.

O *bystrosti sluchu* učinil Lubbock velmi četné pokusy. Z nenadání prováděl nejnápadnější tony co nejblíže u mravenců, uvedl veliké ladičky ve zvučení, tloukl na zvony, pískal na píšťaly, avšak po každé za téhož záporného výsledku. Ačkoliv hleděl mravence znepokojiti tony nejhlubšími, jakož i nejvyššími, jaké lidské ucho poznati může, nepodařilo se mu to ani u mravenců zaneprázdněných, ani u klidných. — Z toho ovšem nesmíme souditi, že by mravenci naprosto hluši byli, nýbrž pouze tolik, že nedovedou pojmouti sluchem tytéž zvuky, jež my slyšíme, a jejichž záchvěvy mezi 16—25.000 za vteřinu leží. Snad do-

---

*) Sir *John Lubbock*, baronet, náměstek kancléře Londýnské university, velkostatkář, bankéř a člen parlamentu anglického, narozen 30. dubna 1834 v Londýně, učenec, spisovatel mnoha děl z prahistorie lidstva a zoologie. Hlavní jeho spisy jsou: Prehistoric times (3. vyd. 1872), The origin of civilisation and the primitive condition of man. (3. vyd. 1875), O původu a proměně hmyzův (1872), O vzájemnosti rostlin a hmyzův (1877), a přes 40 menších pojednání obsahu zoologického.

vedou mravenci slyšeti neb vůbec uvědomiti sobě pocity, které vyžadují více než 25.000 záchvěvů za vteřinu; ovšem pak nastane nová otázka, zdali bychom tento dojem ještě nazvati mohli slyšením, aneb bylli by to pocit jiného smyslu.

Zajímavá jsou též pozorování Lubbockova o *čichu* mravencův, učiněná při pokusech o vzájemné sdílnosti těchto zvířat. Hodlaje vyšetřiti, zdali a do jaké míry sobě mravenci svoje pozorování sděliti mohou, spojil dvě skleněné misky s mraveniskem pomocí papírového proužku, jenž před miskami ve dvě ramena se dělil; do jedné misky vložil hojnost pup (vajíček) mravenčích, druhou nechal prázdnou. K pupám vložil označeného mravence, jenž uchopiv jednu pupu, domů se s ní ubíral. Jeho cesty opakovaly se; někdy i více mravenců s ním současně hnízdo opustilo: tu jim Lubbock vždy vůdce vzal a pilně pozoroval, co počnou. Část se jich obyčejně vrátila, jiní šli po proužku dále a přicházejíce na rozcestí, dávali se téměř bez výjimky pravou cestou k pupám. Při tomto pokuse zůstalo však nerozhodnuto, zdali mravenci nalezli svoji cestu dle *návěští* svého vůdce, neb pouze dle *stopy* jeho prvějších cest, kterouž poznali dle pronikavého zápachu kyseliny mravencové, u těchto zvířat se vyskytující. Proto Lubbock svůj pokus poněkud změnil; když opět s vůdcem více soudruhů se u vchodu mraveniska objevilo, odňal především znamenaného vůdce a přeložil obě ramena můstku tak, že prvější rameno, jež dříve vedlo k pupám, potom ku prázdné nádobě směřovalo, a druhé rameno místo prvého zaujímalo. Mravenci došedše bez vůdce k rozcestí, zaměřili bez otálení dle stopy na ten proužek, po němž dříve byli šli, a dostali se takto ku prázdné nádobě. Podobných mnohem složitějších pokusů provedl Lubbock ještě více; všechny pak tomu svědčí, že mravenci dle *čichu* svoji cestu nalezli, nikoliv ale dle návěští. Neboť když na proužku stopu zničil (třením neb jiným zápachem), zbloudili mravenci úplně. Mimo to Lubbock ještě jinou cestou (voňavkami a p.) jemný čich mravencův dokázal. Avšak při předcházejících pokusech nastala otázka, zdali ti mravenci, kteří doprovázeli znamenaného vůdce, byli od něho *vybídnuti*, aby ho doprovodili, aneb snad se připojili k němu z vlastního popudu pouze proto, že ho viděli přicházeti s pupou v kusadlech. — Také o tom provedl Lubbock velmi vhodné pokusy s překvapujícími výsledky. Ze svých četných pozorování uvádí tento případ: „Pozoroval jsem po celý den znamenaného mravence (F. nigra), jenž pilně larvy přenášel z misky do hnízda. Přes noc uzavřel jsem jej do malé láhvičky. Ráno propustil jsem jej z vazby v 6 hod. 15 min., i pustil se bez odkladu opět do své práce. Musel jsem do Londýna, pročež o 9. hod. jsem jej opět uvěznil. Po svém návratu (4 hod. 40 min.) dal jsem jej zase k larvám. Když je byl pečlivě ohledal, odešel *aniž které s sebou vzal*. Neuplynula ani jedna minuta, když se již opět zjevil s 8 pomocníky; malá ta tlupa přímo ubírala se k larvám. Když byli as $^2/_3$ celé dráhy ušli, odňal jsem jim vůdce. Ostatní se zastavili, patrně zaraženi jsouce nad jeho zmizením, a v rychlém útěku vrátili se domů. V 5 hod. 15 min. opakoval jsem týž pokus. Opět bez larvy odešel znamenaný mravenec, a v krátce vrátil se s 13 druhy. V tomto případě zajisté nepřišlo oněch 21 mravenců náhodou z hnízda, také nemohli se o své újmě

připojiti k svému vůdci, ani s sebou ničehož nepřinesl — nezbývá než uznati, že šli k jeho vyzvání. Jiný toho druhu pokus měl tento průběh. Jedno mraveniště spojil Lubbock proužkem papíru s miskou, na kterouž 200—300 pup vložil, druhé mraveniště spojil opět s miskou, která však jenom 2—3 pupy obsahovala. Do každé misky vložil po jednom znamenaném mravenci. Oba jali se pilně nositi pupy; za jejich nepřítomnosti nahradil však Lubbock vždy pupy odnešené, takže na miskách stále týž počet pup udržován byl. Ob čas přiváděli oba mravenci s sebou přátele, jichž počet velmi pečlivě zaznamenáván byl. Přišelli však náhodou osamělý mravenec z mraveniska na proužky, byl vždy odstraněn. První mravenec pozorován byl po 47½ hod., vykonal 548 cest a přivedl 257 přátel s sebou, druhý byl pozorován po 53 hod., vykonal 448 cest a přivedl 83 přátel s sebou. To jsou skutečně pozoruhodné výsledky. Podotknouti sluší, že po tu dobu byly několikráte misky zaměněny, aby se eliminovala chyba, která by mohla po případě povstati osobními zvláštnostmi obou pozorovaných mravenců, kdy by totiž některý byl sdílnější druhého. Bez těchto záměn byly by však číslice obou pozorovaných mravenců ještě více se různily, jak snadno každý posouditi dovede. — Takovými pokusy dokázána jest sdílnost mravencův; avšak Lubbock nalezl mezi nimi také *sobce*, kteří po celé týdny sami chodili k medu, aneb po delší dobu sami nosili pupy jim předložené aniž by při několika stech návštěv byli přivedli jediného přítele na pomoc.

Starší pozorovatelé mravenců mluví o *soustrasti*, jakou prý jeví mravenci k raněným neb mrtvým přátelům. Tím směrem provedl Lubbock též mnoho pokusův. Dílem poranil mravence na tykadlech, chloroformoval neb omámil je, dílem je omráčil delším potopením ve vodě, neb je do země zahrabal, tak že jenom malá část nad povrch vyčnívala, aneb konečně je před zrakem ostatních pracovníků zalepil do medu, jehož tito požívali; — téměř nikdy nevšímali si však ostatní zdraví mravenci svých ubohých přátel. Jen velmi zřídka byl omámený neb utopený mravenec odnešen a poraněný ohledán tykadly. Rovněž sobě mravenci velmi málo pomáhali, bylli některý z nich od nepřátel přepaden. Často zakousl se nepřítel do mravence tak, že jej tento musil s sebou vléci, a přece jej ostatní mravenci od něho neosvobodili. Jest známo, že se mravenci s velikou zuřivostí a vytrvalostí zakusují do všech předmětův, jež se jim naskytují; dle výpovědi mnohých cestovatelů užívají této okolnosti Indiáni jihoameričtí k sešívání ran: podráždí mravence, aby se jim do krajů rány zakousli, a pak těla od hlav odtrhují. *Mocquery* viděl často tamější domorodce s 7—8 mravenčími hlavami na hojících se ranách.

Při těchto pokusech praví konečně Lubbock: „Zdá se, že jako mezi lidmi podobně i u mravenců jsou rozdíly v povahách, že jsou také mezi nimi levité, kněži a Samaritáni.“ — Zajímavo jest při tom, že u rozličných druhů mravenčích panují rozličné společenské obyčeje, jakož i to, že se jeví patrný rozdíl v chování se mravenců k poraněným přátelům a nepřátelům; kdežto utopení neb chloroformovaní přátelé přece častěji do mraveniska odnášeni bývali, byli cizinci vždy do vody házeni, ano i zabíjeni.

Svoje přátele poznávají mravenci vůbec velmi dobře i po delší

době; toho pěkným dokladem jsou pokusy s rozdělenými mravenisky, jež Lubbock po dva roky prováděl. Mraveniště doma chované a vodou isolované bylo přepaženo tak, že se obyvatelé obou polovic ani stýkati, ani viděti nemohli. Po nějakém čase vzal Lubbock několik mravenců z prvé polovice, a spolu s některými cizími je přenesl do polovice druhé. Zde byli přátelé po přátelsku uvítáni, tykadly ohmatáváni a čistěni, kdežto cizinci vyháněni, napadáni i zabíjeni bývali. Nesčetnými pokusy bylo takové různé chování se mravenců zjištěno, a pokud pokusy trvaly (od srpna 1875 až do dubna 1877), zůstávalo vítání přátel stejně vřelé a nepřátelství k cizincům nezmírněné. Zde máme tedy doklad pro paměť mravenců. Avšak nejen paměť pro přátele, nýbrž i *paměť místní* jest u nich vysoce vyvinuta; Lubbock ve svých spisech nejednou uvádí, že mravenec po delším uvěznění bez odkladu odebral se na totéž místo, odkud před uvězněním med neb pupy byl odnášel: i po týdnech poznal ještě místa, jež dříve byl navštěvoval.

O *důmyslu* mravenců psali zejmena starší pozorovatelé velmi mnoho, a také Lubbock podnikl některé zkoušky, z nichž však valná většina vedla k výsledkům záporným. „Dne 27. října 1876 dal jsem potraviny do uzavřené krabice skleněné, kteráž po straně měla malý otvor. Pak vložil jsem k potravinám několik exemplářův druhu Lasius niger, načež v krátké době utvořil se řetěz mravenců, kteří z krabice do mraveniska odnášeli zásoby. Když asi 30—40 pracovníků právě v krabici meškalo, zacpal jsem prosívanou hlinou otvor, tak že na $^1/_2''$ přikryt byl; pak vyndal jsem víkem všechny mravence z nádoby. Poděšeni běhali přes krabici a kolem ní, hledalit patrně jiný vchod. Když však ničeho nenašli, jali se odklízeti zem právě nad otvorem, rozhazujíce bez ladu a skladu zrnka země na $^1/_2$—$6''$. Konečně dopracovali se otvoru.“ Týž pokus se stejným výsledkem opakován byl vícekrát, jakož i s jiným druhem (Lasius flavus), jenž se podobně zachoval. „Jindy položil jsem larvy mravenčí na hodinové sklíčko, k němuž jedině byl přístup po proužku skleněném a přes malý papírový most. K larvám dal jsem jednoho mravence (F. nigra); později přišlo jich více. Když mravenci již dobře svoji cestu znali, pošinul jsem papírový můstek, tak že povstala štěrbina na $^1/_3''$ široká. Mravenci pokoušeli se marně o to, aby překročili mezeru, běhali chvíli po kraji propasti a po $^1/_4$ hodině se konečně vzdálili. Týž pokus opakován byl vícekrát, aniž mravencům napadlo, aby pošinuli můstek papírový, jenž pouze $^2/_3''$ dlouhý a $^1/_3''$ široký byl. Týž záporný výsledek měly jiné dva pokusy, provedené s můstkem ze stébla slámy.“ — Podobných experimentů bylo s rozličnými druhy mravenců provedeno veliké množství, dráha mravenců byla přerušována nejen směrem váhorovným, jako u popsaného experimentu, nýbrž také ve směru svislém, ale nikdy nepřipadlo mravencům, aby si utvořili nějaký můstek, ačkoliv jim Lubbock na blízku hojně materiálu ke stavbě uchystal. Rovněž štítili se skoku, sebe nepatrnějšího; raději opustili larvy a pupy své, nežli by se byli odvážili skoku na $^1/_3''$ hlubokého.

„Dne 15. října o polednách zarazil jsem tyčku 3′6″ dlouhou na 10″ před východ mraveniska; ku špičce této hůlky upevnil jsem pod ostrým úhlem druhou, kratší a přilepil voskem na dolejší konec její

sklíčko s larvami. Tam vložil jsem několik pracovníků druhu F. nigra. Sklíčko vznášelo se pouze $^1/_2$″ nad zemí. Mravenci chopili se larev a zkoušeli, zdali by k zemi dosáhli. Ačkoliv téměř se země dotýkali, neodvážil se ani jeden nepatrného skoku, a raději vážili po nastrojených prutech 7′ dalekou cestu. O 6. hodině večer bylo 550 larev ve sklíčku. Nyní změnil jsem vzdálenost pouze na $^2/_5$″, tak že se mravenci svými tykadly z dola skla skoro dotýkati mohli; přece všichni si zacházeli po prutech. O 11. hodině v noci byly skoro všechny larvy odnešeny. Nasypal jsem novou zásobu. Mravenci byli neustále velmi pilni. O 3. hod. z rána navštívil jsem je opět; ještě nosili a chodili po prutech. O 6. hod. byly všecky larvy odnešeny. Ačkoliv jsem dal zase hojnou zásobu, byla o 9. hod. miska opět prázdna. Druhého dne vzal jsem delší tyčky, každou 6′6″ dlouhou, a podobně jsem je upevnil; pod sklíčko dal jsem pak něco sypké země. O 8. hod. dal jsem jednoho mravence k larvám: když se byl chopil larvy, pomohl jsem mu po tyčkách domů. Když byl larvu odložil, přišel ihned zpět pod sklíčko a dosahoval nahoru ovšem marně. O 8 hod. 30 m. dal jsem jej zase k larvám; *cesty neznal*, překláněl se a chtěl země dosáhnouti. Pomohl jsem mu opět dolů. O 9. hod. 3 m. vrátil se opět pod sklíčko. O 10. hod. pomohl jsem mu jako prve, a musil jsem mu ještě čtyrykráte pomoci, nežli si cestu k larvám pamatoval. Mezi tím našel jiný mravenec náhodou cestu k larvám. Oba nyní velmi pilně nosili larvy a vykonávali dle podrobného pozorování průměrně 9 cest za hodinu, t. j. šest stop za minutu.*)

Brzo přicházelo více mravencův. Bylť krásný den a mravenci pracovali velmi pilně. O 1. hod. odp. bylo současně 10 mravenců na jednom proutku, o 1. hod. 30 min. přes 30, o 5. přes 60. Utvořil se nepřetržitý řetěz mravencův. Tak to zůstalo až do 11. hod. v noci. Ráno o 4. hod. byli všickni ještě zaměstnáni, obíhajíce po prutech. To však jim nenapadlo, že by dostačilo nakupiti několik drobtů země na hromádku, po kteréž by se v čase nepoměrně kratším byli dostali k larvám, násep $^1/_8$″ vysoký byl by k tomu dostačil. Rovněž by si byli ušetřili celou cestu, kdyby byl jeden na druhého vystoupil. Ani na to po celou tu dobu nepřipadli.“ Podobné pokusy byly častěji opakovány, ale vždy s týmže výsledkem.

O podrobném *dělení práce* svědčí jeden z nejpracnějších pokusů, které Lubbock za pomoci svých obou dcer a jejich guvernantky („velmi svědomitých pozorovatelek“) provedl. Isolovanému (ve vodě) mraveništi (F. fusca) dal Lubbock za jedinou potravu med do nádoby, kterouž opodál postavil a přísně pozoroval. K medu přicházeli černí otroci tohoto druhu pro potravu: on poznamenal přicházející rozličnými barvami, aby je opět poznal. Pozorování trvalo od 20. listopadu 1875 až do 24. února 1876 každodenně od 6. hod. 30 min. ráno do 10 hod. večer. Každá návštěva mravenců se zapsala, i bylo též poznamenáno, *který* mravenec pro med přišel. A tu se ukázalo, že vždy pouze *dva* mravenci nosili veškeru zásobu pro celý národ mravenčí, jenž na 400 jednotlivců čítal. Někdy pomáhal též třetí mravenec oběma zásobo-

*) Přirovnámeli k této dráze rozměry mravence, tu shledáváme, že se pohyboval poměrně touže rychlostí, jako člověk, jenž ujde míli za hodinu a 36 minut, aneb za vteřinu 4·8 stopy.

vatelům. Bylli některý z nich uvězněn, objevil se vždy za něho nový mravenec, jenž se uvázal ve stravování svých spoluobčanův. Nikdy nezjevil se nepovolaný; celkem se za tu celou dobu pozorovací vystřídalo 9 mravenců. — K podobným koncům vedlo pozorování jiného mraveniska, druhu Polyergus rufescens. V zimě dostačují tudíž 2—3 mravenci na krmení celé společnosti mravenčí.

Podobná pozorování nejsou ovšem bezúčelná, nejsou pouhým mařením času ani jen kratochvilnou hračkou: na těch nízkých a nedokonalých tvorech seznáváme zákony životní snáze než i na sobě samých, již proto, že nelze s člověkem tak volně zkoušky činiti, jako se zvířaty. Vědy člověka se týkající se vesměs na vyšší stupeň povznesly tím, že porovnávaly ústrojnost, vývoj i výkony životní u zvířat s podobnými zjevy u člověka: zoologie jest anthropologii přirovnávacím zrcadlem.

Rodinná sláva.

Povídka

Ferdinanda Schulze.

(Pokračování.)

VI.

Jako by ani nejmenší věc nebyla se přihodila, hrabě Romuald nazejtří ráno vstoupil do komnat hraběnky Kláry, samý žert, samý šprým, omlouval se, že jí svým včerejším pozdním příjezdem způsobil starosti, velmi hovorně vypravoval všechny malicherné podrobnosti své cesty, jak který koník se vyznamenal a který jej zlobil, jak cestou tam předjel všechny povozy a zpátky jak přejel všechna mýta, nedbaje na ouzkostlivý pokřik nájemníka židka atd. atd., co vůbec zajímavého důstojnické ekypáži v českých vesnicích a za noční doby přihoditi se může.

Hraběnka Klára naslouchala vypravování svého manžela více se zdvořilostí než s pozorností. Její pocity a jednání při tom bylo by vůbec velmi snadno vypsati. Tvářic se, jako by něco důležitého hledala, pobíhala ve své vnadné toilettě ranní z jedné komnaty do druhé, chvílemi jen tak zpoly se obracejíc k hraběti, jenž své vysoké jízdecké boty skřížené na pružném koženém balzaku pohoupával se dle proudu své řeči tu zvolna tu prudčeji, sleduje svým mdlým nevyspalým okem každý její krok. Nechtěla se potkati s tím okem, cítila se velice stísněna u přítomnosti muže, jenž na pohled tak rychle zapomínal, jak velice jí ublížil. Nemohla srozuměti, jak po včerejším jednání tak beze všech rozpakův k ní se přibližuje, jak po takové urážce opovažuje se přijíti až do nejvlastnější svatyně její, jak ji tu může nutit, aby jej poslouchala, jak tu smí rušiti její nejbolestnější klid, jak ji tu smí vyzývati k nějaké odpovědi.

Pravda, není to dnes ponejprv, co zachovav se k ní nad míru nešetrně, z nenadání přišel a pokračoval v přerušeném důvěrném poměru, a ona posud vždy zapomněla, co ji tolik vzdechův a slzí stálo. Však takového zlehčení její ženské a manželské důstojnosti, jako včera nedopustil se posud nikdy. Proto jest všecka zmatena jeho nenadálým návratem, a v první chvíli zdá se jí, že vlastně ona jest vinna, nikoliv on. Bezpříkladná jistota a svrchovaný klid v každém jeho hnutí a slovu braly na sebe ráz shovívavosti a prominutí, a ubohá žena byla konečně ráda, že neslyší od něho žádné výčitky a žádných žalob. Nevědělať, jak odpověděti, a byla ráda, že on neustále sám mluví. Vždyť konečně on může míti pravdu! Snad ona skutečně pro něho se nehodí? Snad dámy, které už s erbem se narodily, opravdu dovedou býti jinými, lepšími ženami než ona? Snad na té „urozenosti“ skutečně něco jest, čeho žádným jiným spůsobem nabyti není lze? Snad v mesallianci nešlechtická polovice vždy a ve všem jest vinna? Snad přece pravda, že šlechtická krev vždycky jen se obětuje, kdykoliv se spojuje s jinou?

Tyto úvahy oblomily prvotní záměry hrabénky Kláry po včerejších příhodách; a když hrabě Romuald z její komnaty ani neodcházel, ano když došlé ranní časopisy a listy jí předčítal, když pak do zahrady ji doprovodil a ve společnosti své matky a svých sester vyznamenával něžnou pozorností, tu octla se skutečně na rozpacích, jak chovati se k němu bez přetvářky.

Byla ráda, že aspoň na zevnějšek poměr jejich manželský opět se zlepšil, že aspoň před ostatním světem vypadají zase jako muž a žena. V nitru scházelo k tomu ovšem velmi mnoho — ale ten nedostatek konečně bylo lze pokryti společenskými formami, i pro tuto potřebu velmi dobře vypěstovanými.

Proto byla Kláře přítomnost hraběnek vhod. Mohla účastniti se hovoru a přece nemluviti s Romualdem. Uměla si vždy vybrati takovou poznámku, otázku nebo odpověď, že nemusila při tom obrátiti oči k němu. Stará hrabénka usnadňovala jí tu práci. Potěšena, že mezi mladými manžely opět se jasní, uvolnila všechnu svou výmluvnost a dovedla ji říditi takovým proudem, že i Romuald i Klára stále se v něm nalézali. Romuald vypravoval o velikém přepychu, jejž byl shledal na Hruškově, o Žigově vystoupení z vojska, o výletu hraběte Felixa do Indie, atd.

„A dámy nebyly doma?“ tázala se hraběnka Klotilda, když Romuald ani nejmenší zmínky o nich nedělal.

„Byly všechny doma,“ odvětil Romuald, shýbaje se po koštěném hladítku, kteréž Kláře ze zavřené knihy na zemi bylo vyklouzlo.

„A nemáš nám od nich ani nejmenší vzkázání vyříditi?“ kárala opět matka domnělou zapomnenlivost synovu.

„Nemám,“ suše podotknul Romuald, s galantním úklonem podávaje přes klín sestry Oktávie své choti, co ona zpoly obrácena k matce posud nebyla pohřešila.

„Což jsi jich ani neviděl?“ škádlivě vyzvídala komteska Oktávie.

„Viděl jsem je,“ pokračoval Romuald beze všeho přízvuku, a snímaje se stolu slunečník, aby jím kreslil kruhy do písku, dodal: „ale nemluvil jsem s nimi.“

„To byla velmi zajímavá návštěva!“ čtveračivě namítla komteska Melanie.

„A přece vám povím z ní ještě něco zábavného, když chcete i o dámách,“ zvolna odpovídal Romuald, nedada se vyrušiti ze svého na pohled hlubokého klidu žádnou pichlavou poznámkou svých posluchaček.

Ty všechny zároveň upjaly na něho své tázavé zraky. I Klára úkosem zvědavě k němu pohleděla.

Romuald vypravoval s mnohými vtipy, že Latto Kosořický, o němž zde už tolik krásného byl slyšel, posud hoří neuhasitelným ohněm milostným ke komtesce Jelle, která zcela po měšťansku prý si hraje na jeho Markytku nebo Klárku.

Po těchto slovích vyšlehl ruměnec na bledé tváři Klářině. Náhlé a mocné zakašlání mělo odůvodniti jeho vznik a pevně přitisknutý šátek pokryti jeho trvání.

„A vidíš, milý Romualde,“ pravila svým vždy příjemným hlasem hraběnka Klotilda, „musím ti vyznati, že Latto jest miláček nás všech, a že pranic se nedivíme Jelle, když mu věnuje své mladé srdce. On zajisté má před sebou velmi skvělou dráhu ve službě státní a svým vzácným vzděláním, jakož i neobyčejnou ušlechtilostí mravův jest po všech salonech předmětem žádosti pro všechny mladé komtesky a předmětem závisti pro všechny matky. U Rinnbachův bude asi dosti rozumu, aby tak skvělou partii ze všech sil podporovali.“

„Naopak, drahá matko,“ vece Romuald, kresle dále pískové figury, „naopak, pokud jsem seznal ze slov Žigových, nevzbuzuje tam v rodině náklonnost Jellina ani nejmenšího nadšení, a dopřáváli se jí tam přece volný průběh, děje se to v pevném přesvědčení, že skončí zcela rozumně. Konečně,“ a pokrčiv ramenoma usmál se, „jaké pak neštěstí? Což na tom nyní sejde, když tak bohatá, mladá a krásná komteska si trochu zaromantisuje ve studentské lásce? Lépe, když si tu zpozdilost odbude nyní, než aby na ni přišla později, když jest čas, zaříditi sobě život dle požadavkův a povinností svého stavu.“

Rozpředl se velmi čilý hovor, v němž účastnily se všechny dámy mimo hraběnku Kláru. Dokazovalyť vesměs, že by bylo velmi smutné, kdy by člověk svému stavu byl povinen přinesti v oběť i blaho svého života.

„A přec není jiné pomoci,“ zvolal Romuald, vstávaje a chystaje se k odchodu, „uvolněte tuto hradbu, provolejte úplnou svobodu manželství, a staroslavné zřízení naší společnosti, na něž bez toho už se všech stran dorážejí záhubné vlny nového času, rozpadne se dříve v sobě samém. Rozplyneme se a zmizíme jako kapka čisté vody v moři kalu.“

Omluvil se, že musí zajeti do vzdáleného hájemství, a odešel. Po několika krocích se obrátil a jasným veselým hlasem zvolal k své choti:

„Vrátím se brzy, ještě před obědem, a budeli ti libo, vyjdeme si odpoledne k Jizeře.“

Všecka překvapena tímto návrhem, Klára rychle opustila své sedadlo, pospíšila k svému manželu a přítulně zavěsivši své rámě do jeho lokte, doprovázela jej k parkové brance, kde krásný jízdecký kůň

už netrpělivě hryzl uzdu a pohazuje hlavou rozmetával hojnou sněhovou pěnu i po sobě i po Ondřejovi.

Klára hladila lesklého vraníka a rovnala dlouhou hedbávnou jeho hřívu tím časem, co Romuald ve střemenech se upravoval.

„Škoda, že neumím jezdit; doprovodila bych tě,“ podotkla Klára, ustupujíc do parku.

Romuald hnul koněm až k ní a podávaje jí ruku odvětil povýšeným hlasem:

„Tak tě rád slyším mluviti.“

Klára ještě některou chvíli pohlíží za jezdcem. Skorem se jí zdá, že její muž vypadá koňmo mnohem lépe než pěšky. Sluší mu to, jak mistrně harcuje mezi vysokým, vlnícím se obilím . . .

Blažený úsměv hraběnky Klotildy uvítal mladou paní zpět do příjemného koutku zahradního. Romualdova matka dovedla oceniti tu velikou oběť, kterou jeho choť přinášela domácímu míru; sama se nenadála, že po včerejším nade vše pomyšlení urážlivém a pohoršlivém chování její syn nalezne u své ženy takovou ochotu k prominutí. Klára jí ovšem byla včera v nejtěžším zármutku slíbila, že učiní všechno, aby usnadnila Romualdovi návrat k rodinnému pokoji; však hraběnka Klotilda ví z vlastní zkušenosti, co to stojí vnitřního přemáhání, aby takový dobrý šlechetný úmysl se naplnil. Proto když před chvílí spatřila Kláru s Romualdem přicházeti do zahrady, nechtěla ani vlastním očím uvěřiti; tak veliká byla radost, kterou při tom pocítila. A když ji nyní viděla, jak se snaží, zalichotiti jízdeckým jeho libůstkám, až zaplesala nad ní.

Vstala a pospíchala jí vstříc, všecka jen zářic vnitřním uspokojením. Do mdlých údův vjela dávno zmizelá pružnost, staré srdce zabušilo osvěženou silou.

„Překvapuješ mě svým duchovním hrdinstvím!“ S těmi slovy přivinula Kláru k sobě a zahnula s ní poboční stezkou k lavičce skryté v hustých křovinách. Nechtělať, aby dcery její dostaly strach z manželského života, pokrývala před nimi vždy své vlastní smutné zkušenosti co nejpečlivěji . . .

Romuald byl pamětliv svého slibu. Vrátil se před obědem a tak jak opustil koně, vstoupil ku Kláře do jídelny s překrásnou vonnou kyticí zralých lesních jahod vroubených chrpou.

„To jest z našich lesův,“ pravil stavě kytici na stůl.

„Pak se nedivím, že tam tak rád jezdíš,“ odvětila Klára, uvádějíc jej na pohovku, aby z unavení svého se zotavil.

Bylo velice příjemno v té klenuté komnatě. Kdežto na nádvoří lípy v prudkém odpoledním úpalu slunečném své vrcholky mdle kolébaly, vládl zde nejsvěžejší chládek, do něhož otevřenými okny vůně plnokvětých růží a resed se lila.

Však toho všeho Romuald sobě nevšímal. Jeho oči s opravdovým zalíbením spočinuly na Kláře, která ve své vkusné salonní toilettě a se sladkou melancholií na bledé tváři byla zjevem zajisté půvabným. Posud ještě nikdy nepomyslil sobě, že má krásnou ženu. Dnes po prvé kmitlo jeho nitrem to poznání, však zároveň s jakousi trpkou výčitkou, kterou on pospíchal zaplašiti všelikou odmluvou, mezi jiným také tou, že Klára jest tím jen sama vinna, když až posud nedovedla upoutati

jej k sobě svou krásou. Jako maně ovinul své rámě kolem jejího pasu a přisedl k ní blíže. Jemný nachový stín zbarvil její bledé líce a ze sklopených očí splynuly po nich dvě perle na vlnící se ňadra. Romuald cítil, jak ta vnadná bytost v objetí jeho se chvěje, horký proud krve vstoupil mu do hlavy . . .

Společný oběd minul za vypravování Romualdova, čeho nevyhnutelně potřebí jest, aby lesy Libenské se zvelebily. Právě dnes přesvědčil se, že na samých hranicích podbezdězského hájemství trpí svou rozdrobeností, svým neurovnaným okrajem. Některé z tamějších vesnických osad zasahují do panského majetku svými malými lesíky a jsou dle výpovědi tamějšího hajného za tou příčinou sousedem velice nepříjemným. Nezbude, než aby Romuald pro ochranu a bezpečnost vlastních lesův tyto selské nejvíce borové ostrůvky buď koupil buď za pole vyměnil. Tento poslední spůsob zdá se mu mnohem vhodnější, poněvadž se zbaví některých pozemkův pohraničných, kam ze dvora Šestiřepského bez toho jest velmi daleko a obtížno dojíždět a odkud též dle svědectví tamějšího hajného ani polovice úrody se nesklidí.

Klára naslouchala těmto výkladům a plánům svého manžela s velikou pozorností a se zjevným účastenstvím; i ačkoliv měla vážné pochybnosti o tom, aby za jakoukoliv příčinou odtrhovaly se polnosti od statku Libenského, zvláště jen tak na výpověď některého hajného a bez vyslyšení hospodářského správce, přece netroufala si pronesti je dnes a v této chvíli, kteréž sobě po tolika zkušenostech opravdu vážila.

Podvečerní procházka porostlými stráněmi Jizerními utvrdila ji v tom předsevzetí, nechati Romualda při jeho záměrech, až sám se přesvědčí o jejich neprospěšnosti, a hledět si při tom uchrániti neli manželské blaho aspoň domácí pokoj. Ačkoliv o podobných otázkách z hospodářství polního a lesního nikdy ničeho neslyšela, přece svým zdravým rozumem seznala, že její muž obmýšlí prováděti věci, které se nevydaří dle jeho očekávání. Zejmena pozorovala, že nikde nedbá nákladu, jejž některá libůstka jeho vyžaduje. Jindy netajila se mu svými pochybnostmi a námitkami: vidí, že nejednala prozřetelně. Od nynějška chce zachovávati rady, kterouž jí dala Romualdova matka. Snad její domácnost se vyjasní.

Jak že to pravila hraběnka Klotilda? . . . „Trpělivost a láska.“ Ano, trpělivosti měla Klára už dříve dosti; na příště chce a bude jí míti ještě více. Ale láska? Odkud tu vzíti, když jí není?

Paní Rosalie Rauchová, uchýlivši se se svou pensí do Prahy, honosí se v kruzích úřadnických, že má dceru hraběnku; Klára, její dcera, kráčejíc po boku muže, s nímž spjala ji jednak obava, jednak dychtivost rodinné slávy, v nejbolestnější toužebnosti vzpomíná muže, jehož horoucí lásku v mladistvé lehkomyslnosti byla zradila. Čím hlouběji po straně Romualdově vnikala do přelíbezných stínův hustých porostlin Jizerních, tím tesklivěji přála si sdíleti tuto rozkošnou samotu s mužem svého srdce; čím větší laskavost jevil k ní Romuald, tím ohnivěji prahla býti milována Richardem! Což by to byl zcela jiný život v jeho přítomnosti, v jeho objetí!

Divná byla ta bytost! Pokud Romuald jí sobě nevšímal, pokud ji zanedbával, potupoval a urážel, neměla horoucnějšího přání než býti

od něho milována; ale jakmile počal kloniti se k ní sebe méně, tu vzplanula v ní stará, zrazená láska, tu nyla touhou po Richardovi. Několik měsíců po své svatbě s hrabětem Krobbsem ostýchala se dotknouti se jeho památky, bála se zaslechnouti jeho jmeno, potlačovala v sobě každou upomínku na něho. Chtěla býti vzornou ženou i bez lásky. Však čím více poznávala svůj klam, svou vinu, svůj hřích, tím více útěchy nalézala v každém pomyšlení na svůj ztracený ráj; tím více radosti pociťovala v každé sebe slabší vzpomínce na své zmizelé blaho; tím šťastnější byla s každým suchým lístkem, jejž jí Richard kdy do knihy v plném květu byl uložil. Nikdy horoucněji netoužila Klára po muži své lásky než po boku muže, jemuž byla podala svou ruku. Rodinná sláva neměla pro ni ani nejmenší ceny; ona chtěla žíti neznána, třeba v nejhlubší chudobě, v největší vzdálenosti od celého světa, ale v štěstí a klidu s mužem milovaným a milujícím na vzájem. Teprvé tři měsíce tomu, co se dočtla v novinách, že mladý Linecký lékař, doktor Richard Gruber, se vystěhoval do Sas a že tam s pomocí vládní zařídil velmi důmyslně upravený ústav pro léčení a chování choromyslných. Jak vysoko nad ní stál tento muž, jemužto ona byla porušila svatosvatě slíbenou věrnost? Její zradou sám v životních snahách a záměrech svých zklamán, nabízel on nyní ochranný přístav všem, jichžto životní loďka na záhubném úskalí buď uvázla buď se ztroskotala. Jak velice rozdílný to člověk od onoho, podle něhož Klára nyní kráčí? — A toho šlechetného, velikomyslného muže ona potupila, urazila, opustila, zradila k vůli člověku, jenž nemůže vykázati se ničím, leda zděděným jmenem a erbem . . . .

O této duchovní trýzni své choti hrabě Romuald ovšem neměl ani nejmenšího ponětí. Pro něho nešlechtična vůbec neměla žádné jiné ceny, než pokud vnadami svými lahodila jeho smyslům, a šlechtična jen potud, pokud mimo to svým jmenem a jměním mohla přispěti k rozmnožení jeho domnělého rodinného lesku. Ke Kláře klonil se dnes toliko co k ženě neobyčejně půvabné; své stanovisko šlechtické chtěl míti při tom tím více ohraženo a obhájeno . . .

Hrabě Krobbs prováděl Kláru rozkošnými háji a porostlinami Jizerními, a ona svým duchem a srdcem bloudila po březích Labských v Sasku.

Vraceli se volným krokem za večerního chladu. V dáli vypínal se Bezděz v zlaté záři zapadajícího slunce jako monstrance o božím těle: podlé nich pukal dozrávající klas žitný a pšeničný. Romuald velmi přívětivě děkoval vesničanům, kteří touž cestou rychlejším krokem ubírali se domů: Klára hladila bělovlasé, osmáhlé a chudé dítky, které spěchajíce za svými rodiči zastavovaly se, aby milostivé paní hraběnce políbily ruku . . .

V následujících dnech nemluvilo se mezi čeledí dvorskou a zámeckou o ničem jiném, leda jak pan hrabě při všech svých zvláštnostech přece jest velmi hodný pán a jak mladá paní hraběnka přece může býti s ním šťastna.

VII.

Na malém návrší uprostřed daleko široko rozložených lučin, jimiž od jednoho rybníka k druhému vinul se křivolaký hustým vrbovým stromořadím sprovázený potok, stojí hospodářský dvůr a mohutný sice ale neúhledný zámek Heřmanov, letní sídlo hrabat Kosořických. Přes modré hřebeny vzdálených chlumův shlížejí sem Trosky a udělují tomu dlouhému, zelenému údolí svým majestátním klidem ráz zvláštní zádumčivosti. Malebností jejich okouzlen mladý hrabě Ladislav Kosořický už před lety vybral sobě v Heřmanovském zámku nejkrajnější pokoj v druhém poschodí, odkud měl na ně nejvolnější vyhlídku. Tento pokoj jest pak mu tím milejší od té doby, co zahořel láskou ke komtesce Gabrielle Rinnbachové.

Ó jak milý, krásný jest odtud druhým oknem zároveň pohled přes luka a několik vesniček, vysokým olšovím téměř zcela zakrytých, na červené báně zámku Hruškova, asi půl druhé hodiny odtud vzdáleného. Tam každého roku od jara až do jeseni dlí spanilá Jella, kterou Latto v hlubinách svého srdce nazývá „svou.“ Tam pod vrcholky nejvzácnějšího stromoví parkového prochází se a snad sem k němu svůj milostný toužebný zrak upírá ona předrahá bytost, v níž počíná a končí všechno jeho myšlení a cítění, kteréž zasvětil veškeren svůj život, bez níž všechen ostatní svět nemá pro něho ani radosti ani půvabu.

Heřmanov sám neměl by pro něho ani nejmenší vnady, kdy by sem několikráte za léto nezavítala Jella se svou macechou a sestrou, a kdy by Latto právě za takové návštěvy před třemi lety nebyl ji zde seznal.

Tenkráte totiž, ve čtvrtém roce po úmrtí otcově, když starší jeho bratr a majorátní pán byl se oženil s princeznou Palmenheinovou, a když ovdovělá matka jeho s dvěma komteskami a s ním byla přestěhovala se z nádherného zámku majorátního sem do zanedbaného a neúpravného allodiálního Heřmanova, nejbližší soused Felix hrabě Rinnbach, neustále pečliv o rozmnožení své vrchnostenské slávy, najal statek Heřmanov se třemi dvory poplužními a rozšířil na ně svou hospodářskou správu.

V smlouvě nájemné bylo pak na dolejším poschodí zámku Heřmanova vymíněno k volnému užívání rodiny Rinnbachovy šest nejkrásnějších pokojův. To bylo příčinou, že rodina Rinnbachová na dvou i na třech přeskvostných ekypážích za letní doby přijížděla do Heřmanova na svačinu. Hraběcí rodina Kosořická uskrovnila se ve svém majetku co nejvíce možná, jen aby Rinnbachovic, o jichžto milionech po veškeré zemi šel jeden uctivý hlas, mohli si na zdejších výletech dle libosti pohovět.

Hraběnka Kosořická, dáma velmi jemného a bohatého vzdělání, uspokojila se i s oběma dospělými dcerami toliko neúhlednými místnostmi v poboční budově prvního patra, a hrabě Latto bydlil sám a sám v patře druhém, na kraji celé řady komnat prostých vůbec všeho nábytku a neustále zavřených.

Heřmanov nikdy nebyl oblíbeným sídlem nebožtíka hraběte Kosořického, proto zůstal vlastně nezařízen už za jeho života, tím více pak po

jeho smrti, když nadešla potřeba šetřiti pro obě komtesky a Ladislava. Majorátní pán ujal se velikého jmění, pro všechny mladší členy rodiny zůstal jediný malý Heřmanov na rozdělenou. Tyto dosti stísněné finanční poměry záhy vzbudily v Ladislavu úmysl, že svou vlastní prací sobě dobude společenského postavení. Odhodlal se k studium právnickému a blíží se nyní k jeho ukončeni, aby vstoupil do služby státní.

Nejmocnějším popudem k ražení sobě této samostatné dráhy jest mu ovšem láska k Jelle a jak ve své blahé zanícenosti tuší, týž něžné opétovaný cit mladé komtesky pro něho. Bohužel nemá častou příležitost těšiti se ze společnosti svého ideálu. U Rinnbachův není žádný syn ve stejném s ním věku, aby Latto jej mohl navštěvovati a při tom ke komtesce, dospívající právě v nejspanilejší půvaby panenské, se blížiti. Těch několik zájezdův jejich ve společnosti macechy a sestry Muši v letních měsících na Heřmanov a několik pohledův na ni buď na procházkách buď v divadle za doby zimní v Praze, to jest všechno, z čeho láska Ladislavova po celý rok žíti musí. Mocný jeho cit hledá úlevy ve skládání veršův, překypujících tu slastí tu žalem.

Už loni vydal tiskem a pod vlastním jmenem sbírku svých básní. Kritika vyslovila se o nich velmi příznivé, a dámy ze společnosti šlechtické brzy uhodly dle počátečních písmen v některých apostrofách, které jest to poupátko, jemuž tento slavík pěje.

Od té doby zdá se Latto Kosořický všem mladým komteskám ještě krásnější, než skutečně jest, a salony Pražské jsou otevřeny velebenému básníku. Jen tam, kde si toho nejvíce přeje, u Rinnbachův nemá štěstí. Hrabě Felix ovšem ani kdy by byl doma, nevšímal by sobě, kdo do jeho dcery jest zamilován a do koho ona; však hraběnka macecha pohlíží na milostný podnik hraběte Kosořického s velikou nelibostí, zvláště od té chvíle, co pozoruje, že komteska Gabriella pilné vyhledává samotu.

Hraběnka si pevně umínila, že své nevlastní dcery neprovdá za nikoho jiného leda za majorátní pány, a Latto nemůže očekávati nic více než nanejvýše čtvrtý díl malého Heřmanova, ponévadž starší jeho bratr, ač domácím řádem mu připadla dvé veliká panství v Čechách a tři na Moravě, přece nechce vzdáti se svého podílu také při skromném jmění allodiálním. To by byla velmi smutná partie pro komtesku, která dle výpočtu hraběnčina dostane výbavu nejméné na půl milionu zlatých. Takové jmění nedá se jen tak za několik milostných vzdechův. Nemůželi se spojiti s majetkem ještě větším, musí dostati náhradu aspoň ve slušném charakteru kavalírském.

A prokazuje se chudý hrabé Kosořický takovou vlastností? Chce prý býti úředníkem státním! Jaký to žalostný nedostatek krasochuti! Konkurrovat s každým selským synkem o kousek chleba, k tomu není potřebí býti hrabětem. Kdo nemá vyšší aspirace pro svou životní dráhu, ať nehledá pro ni účastnici na zámku Hruškovském.

V těchto názorech shoduje se hraběnka Rinnbachova úplně se staršími sestrami Jellinými, Adolfinou a Mušou, a neobmeškává při žádné příležitosti projeviti své posměšné mínění o sentimentálnosti, básnickém blouznění a podobných prý nesmyslech. Když pak nejnověji

také Žiga ubohé Jelle za její náklonnost k Lattovi přímo do očí se vysmál, byla míra její domácí neutěšenosti dovršena.

„Nermuť se, drahoušku,“ chtěl ji před několika dny rozveseliti bratr, když ji opět nalezl o samotě se srnkou v odlehlém koutku parkovém. „Já ti od toho bláznivého studenta brzy pomohu!“

„Nemám tvé pomoci ani nejméně potřebí a nikdy tě za ni nepožádám,“ odvětila Jella, měříc Žigu od hlavy až k patě.

„Snad přece bych ti mohl prospěti,“ pokračoval Žiga s vážnou tváří, jako by ani neznamenal, jaký účinek jeho slova v mysli sestřině byla vzbudila. „Neli jinak, aspoň co postillon d'amour! Chci totiž zejtra podívati se do Heřmanova, aby Kosořičtí věděli, že za nepřítomnosti mého otce není zde žádné bezvládí, a že musejí napořád šetřiti svého podřízeného poměru, do kterého jsme je přijali i se zadluženými několika dvorci jejich. Ukážu se v jejich zámku, aby nezapomněli, kdo tam vlastně jest pánem. Chcešli svému plačtivému Adonisu způsobiti radost nějakým koketním vzkázáním, ačkoliv už poněkud odrostlý podobným žertům, jsem ti přece k službám.“ A sraziv obě paty dohromady, že ostruhy zařinčely, vzpřímil se před svou sestrou jako před svým vojenským představeným, pak dvorně se uklonil a poklepával si bičíkem na prázdná lýtka.

Jella jedním trhnutím svého těla stanula těsně proti němu. Oheň spravedlivého hněvu sršel jí z krásných snivých očí. Panenský růměnec ztemnil se záplavou uražené vášně a důstojnosti dívčí.

„Nedotýkej se drsnou rukou toho, co mi z celého světa nejdražší jest,“ pravila chvějícím se hlasem, „a smímli tě za nějakou bratrskou službu prositi,“ dodala s přízvukem překypující bolesti, „neruš tuto mou samotu a opusť mě.“ A lehkým hnutím ruky pokynuvši mu v levo, sama kvapně zahnula v pravo.

„K čemu takovou tragédii?“ soustrastným, měkkým, téměř srdečným hlasem ozval se tu Žiga, ve chvatném kroku dychtě zachytiti Jellu za ruku. „Jen zvolna, má rozhněvaná sestřičko! Vždyť já sám neznám větší zábavy, než potkati se s někým, kdo ještě dovede býti zamilován na život a na smrt. Člověk to nyní tak velice zřídka nalézá a vidí; nanejvýše u lidí sprostých, kteří k vůli lásce dovedou se ještě zastřelit nebo otrávit. Ale,“ pokračoval vyrovnávaje si s ní krok, „hraběnka Rinnbachova nikdy nesmí zapomenouti, co pro ni se nesluší. Neboj se,“ chlácholil ji dále, když zastavivši se, oběma rukama proti němu vztýčenýma, horlivě odpírala i jeho průvodu i slovům. „Neboj se, že z tebe bude stará panna, a nepospíchej zahoditi se za leckohos. Abych ti dokázal, že řádně plním povinnosti, kteréž na mne z nepřítomnosti otce přešly, věz, že mám pro tebe ženicha zcela jiného, ženicha, který i tvého jmena i tvého jmění jest úplně hoden, vedle něhož Latto Kosořický se svými básněmi i se svým občanským a trestním zákonníkem dokonale zmizí. Tu viz jeho fotografii.“ A hledal v prsní kapse svého loveckého obleku.

„Nenamáhej se starostmi o mne,“ trpce pravila Jella, odkloňujíc se od něho k milé své srnce. „Já zde počkám, až odejdeš.“

„Nevěděl jsem, že tu hračku tak do opravdy pěstuješ,“ podotkl Žiga, vybíraje mezi několika podobiznami tu, kterou mu při jeho odjezdu

z garnisony byl podal nejstarší rytmistr, baron Sieburk, velmi zámožný statkář meklenburský, jenž přišel udělati ve zdejším vojsku svou karrieru. „Zdá se mi, že už jest nejvyšší čas, aby se ti odňala.“

Zahnul rychlými kroky stranou a opustil sestru, která přemožena bolestným dojmem tohoto hovoru plačíc sklesla na nejbližší sedadlo.

Žiga pospíšil do svého pokoje. „Jen tak žertem slíbil jsem tomu starému košťálu, že mu v Čechách opatřím mladinkou a bohatou nevěstu. Proč by se mi to nemohlo podařiti? A při tom sám nejlépe pochodím. Musím konečně něco počíti, abych z těch nepříjemností vyvázl.“

Vítězný úsměv pohrával jeho zohyzděnou tváří, když psal list svému milému kamarádu, baronu Sieburkovi:

„Jsem nevýslovně šťasten, že se mi tak brzy podařilo dostáti slibu, jejž jsem ti dal při rozchodu. Vypravování o výtečných vlastnostech tvých přimělo mou vlastní, nota bene teprv osmnáctiletou sestru Jellu k vyznání, že by ti s radostí podala svou ruku. Z připojené fotografie vyrozumíš, že o její kráse nesmíš souditi podle mé, a peněžní poměry mé rodiny jsou ti zajisté úplně známy. Jella dostane nejméně třikrát sto sisíc v hotovosti hned při svatbě, a ostatní podíl její, jak jen z běžného rozpočtu se jeví, ještě značně větší, zůstane jí na Hruškovském panství pojištěn. Doufám, milý druhu a příteli, že se mnou budeš úplně spokojen a že co nejdříve tě obejmu jako svého milého švakra. Překážky nemáš ani nejmenší. Jella a my všichni těšíme se na tvé brzké vyjádření. Jella už má s tebou další záměry. Nelíbilo by se jí, abysi zůstal ve vojsku. Dělá si velmi krásné obrazy blaženého života s tebou na tvých zámcích a panstvích v Meklenburku.“ Za listem už skončeným připojil pak tuto poznámku: „Snad mi nezazlíš, že tě pokládám už za svého drahého švakra a v té důvěře že jsem vydal na tebe směnku čtyřiceti tisíc zlatých, o kteréž se u tebe za několik dní přihlásí můj Pešťský agent, Isák Perlmann. Vím, že ti ta maličkost nezpůsobí ani nejmenších nesnází. Při věně Jellině to súčtujeme . . .“

Isáku Perlmannovi do Pešti svědčil list druhý a v něm nalézaly se dvě směnky na barona Hermana Sieburka v Czegledu, jedna na čtyřicet tisíc à vista, druhá na padesát tisíc s padělaným akceptem, na tři měsíce. V přípise pravil Žiga, aby Perlmann zatím se spokojil s těmito penězi a dal mu zase nějaký čas pokoj.

Odbyv tuto korrespondenci Žiga dal si zapřáhnouti a jel k Heřmanovu.

(Pokračování.)

Šlik.

Na hradě král Bedřich
hlučné hody dává,
a na Bílé Hoře
svoboda skonává —
skonává a hasne,
rudé slzy roní,
palašem jí Buquoi
umíráčkem zvoní.

Už je konec boje,
už je konec seče,
bystřinami svrchu
česká síla teče;
kdo jí podá těchy,
kdo jí podá léku?
Co ji bránit mělo,
vše je na útěku.
Dvojím proudem zpátky
český voj se rojí,
jen Šlik s Moravany
jako skála stojí;
stojí, nával čeká,
stojí, nehýbe se —
Buquoi v rudém meči
porobu jim nese.
A Šlik hlavu zvedá:
„Slyšíteli braši,
jak Valoni dušou
svobodičku naši?
Už matičce vlasti
jako siré vdově —
nabijte si pušky,
buďte pohotově!
A tam! Nevidíte,
v zmetešeném víru
klusající řady
saských mušketýrů?
Příval jejich kulí
naše řady trhá —
k předu! . . . A Šlik mladý
na Němce se vrhá.
Smutné, táhlé zvuky
vánek z dálky vane,
a tvář Šlika hoří
a zrak jeho plane:
„Za mnou, bratří," volá,
„za mnou, pro svobodu! . . ."
A Šlik vůdce mladý
povzdechl si v chodu. —
„„Pane kapitáne,
probůh, ustaň v střetu,
vyrostla ti rudá
skvrna na koletu!""
Ale mladý setník
pláštěm prsa halí
a bubeník víří,
a mušketýr pálí.

„„Pane kapitáne.
šíje tvá se kloní,
po kabátci dolů
teplá krev se roní! . . .““
„Nech jen, zavadil jsem
o šat hrotem kordu;
vzhůru jmenem páně
na cizáckou hordu!“
„„Pane kapitáne,
divné je tvé zření,
rudá skvrna roste,
to od kordu není . . .““
Ale mladý setník
chladně k předu míří
a mušketýr pálí,
a bubeník víří.
„„Pane kapitáne,
ustaň při útoku,
siná ti to v líci,
hasne ti to v oku!““
„Prach mně v oko sletl,
hněv mi tepe v skráně —
dále na ně, bratří,
hurá, jmenem páně!“
„„Pane kapitáne,
slyšíš? pro spasení!
oko tvoje hasne,
to od prachu není!
Proč pak levá ruka
pravé hrudí kreje?““
Ale mladý setník:
„K předu! K předu! Zle je!“
„„Pane kapitáne,
pro živého boha,
kloní se ti hlava,
chvěje se ti noha!““
„Nedbám, škoda času,
život vlasti patří . . .
či nechcete umřít
pro svobodu, bratří?“
„„Pane kapitáne,
smrt ti po bok kluše!““
„Zahyneli tělo,
povede vás duše!
Za mnou, za mnou, bratří,
jednoho jsme rodu! . . .“
A Šlik s Moravany
padli pro svobodu . . .

Adolf Heyduk.

Soupeř.

Král umřel v lidu svého kletí,
leč to mu dříve v odkaz dal,
by jeden ze dvou jeho dětí
říš podědil a kraloval.
„Jest volno vám, ať kterýkoli,
by pomátce mé žehnal lid,
jen toho, jejž si národ zvolí,
smí kancléř říše nastolit!“
Lid dlouho trávil v umlouvání,
až posléz vážný vece kmet:
„Buď králem, kdo by peven skrání
nám hříchy otce vypočet.“
I svoleno. Den záhy vterý
syn starší přišel na zpověď,
a srdcem jako tygr šerý
od rána v půlnoc slovo ved.
I stanul národ v ustrnutí,
co tajno, teprv nyní znal —
a hořel v ňader divném zdmutí,
když starší zpověď dokonal.
Však, kde je mladší? Hle, on pláče!
A smuten přiveden je v střed,
lid nového chce vyznavače,
leč tento hlavy nepozved.
Aj, otce korunouli zhrdá
to oko zhaslých zřítelnic?
Nuž, mluv co víš? „Nač slova tvrdá?
já o svém otci nevím nic!“ —
A celý národ u jásání
blah v slzách tone, hoří hruď:
„Už dejte skvost té jasné skráni,
kdo taký syn, nám otcem buď!“
A korunu mu národ dává
a žezlo s mečem k nohám snes,
leč modrý zrak a kštice plavá
se tiše zvedá do nebes.
Zda modlí se? Hle, k dárcům kráčí:
„Své klenoty si vemte zpět!
Ty lide, sám si vládnout ráči,
tys silen dost, bys žezlo ved!
Já za všecko, čím v této době
brat otce památku mi vlek,
chci v svatoháje tiché kobě
v pokání hledat útulek.“

Adolf Heyduk.

Rozhledy na poli zeměpisném.

Nordenskjöld. – Převalský. — Savorgnan de Brazza.

Mysli zeměpisců zaujímal po drahnou dobu osud *výpravy Nordenskjöldovy*, jenž se koncem července r. 1878 na parolodi Vega vydal z Norvéžska mořem polárním na cestu kolem starého světa, provázen menším parníkem Lenou, určeným ku plavbě po řece téhož jmena. Koncem září přistály obě lodi v Hammerfestu a během tří nedél vykonaly cestu k nejsevernějšímu mysu asijskému, Čeljuskinu. Za ním pak vrazily na množství ledových ker, jež jsouce již zvétralé se rozpouštěly a tudíž plavbě mnoho neškodily. Koncem srpna přibyly lodi k ústí řeky Leny: Lena plula po řece vzhůru a po 12denní cestě dostala se do Jakutska. Vega pak brala se dále na východ kolem břehu asijského. Z Jakutska došla první i poslední zpráva bezpečná, že loď Vega statně na cestě své pokračuje podél břehu sibiřského. Zprávy pozdější měly dlouho svůj původ toliko v povéstech, jež roztrousili lovci velryb v San Franciscu: ti totiž navrátivše se z lovu rozhlásili, že opouštějíce v úžině Behringové moře polární slyšeli od Čukčů o veliké lodi válečné, která za mysem východním mezi ledem jest uzavřena. Poněvadž se ve stranách těch žádný válečný parník nezdržoval a domorodci tamější velmi dobře různiti uméji loď lovců na velryby a loď válečnou, mohla lodí, o níž Čukčové vyprávěli, jediné Vega býti. K vyhledání Nordenskjölda uvolil se velkodušný Rus Sibirjakov vypraviti na vlastní útraty parník jmenem Nordenskjöldovým pojmenovaný; na lodi té, jež v polovici letošního května vyplula z Malmö, nalézali se ruský botanik A. V. Grigorjev, zástupce Bremské společnosti zeměpisné Al. Dankelmann a kapitán Sengstacke z Malmö. Mimo to vyslal Sibirjakov dvě výpravy na saních, jednu z jižního Kolymska, druhou od ústí Anadyru (nejvýchodnější části Asie na polárním kruhu), aby navštívily i nejmenší zátoky při pobřeží Čukčů. Příklad Sibirjakův nalezl následovníka v osobě velezasloužilého podporovatele výzkumných cest zeměpisných, Bennetta, majitele amerického časopisu New-York-Herald; ten vypravil svou loď Jeannette ze San Francisca k úžině Behringové, aby se tam sešla s lodí Nordenskjöld; obě lodi odtud měly plouti Nordenskjöldovi vstříc; i byla naděje, že výprava tato mnohé dobré výzkumy učiní, a že snad jednou alespoň báječná země Wrangellova bude od Evropanů navštívena a částečně prozkoumána.

Čeho z účelů těch dosaženo? Nebezpečí, ve kterém se Nordenskjöld nalézal a které sdílel se všemi cestovateli v mořích polárních, valně zmírněno tím, že loď Vega k takové výpravě a pro také nehody zvláště byla zařízena i hojné zásobena. V pravdě také do Irkutska došly dne 28. dubna listy od Nordenskjölda, které ohlašovaly, že Vega zamrzla již v polovici září roku minulého u Serdce-Kamenu, poblíž mysu východního a průlivu Behringova; stav expedice líčil se v nich zcela uspokojivým. Spolu shledáno ve zprávě této potvrzení oné pověsti, kterou přinesli lovcové velryb do San Francisca. Poněvadž Vega zamrzla u samého východu z polárního moře do průlivu Behringova, mohl Norden-

skjöld vyčkati jen teplého počasí, aby se dále bral. Loď Sibirjakova, nemajíc už potřebí hledati Vegu, mohla se věnovati druhému úkolu svému, zeměpisným výzkumům. Avšak dle posledních zpráv stihl ji nešťastný osud: dne 5. srpna nedaleko Yedda ztroskotala; mužstvo se na štěstí všechno zachránilo. —

Plukovník Převalský, o jehož cestě k Lob-noru loni v těchto listech jsme vyprávěli, nalézá se opětně ve střední Asii, podnikaje výpravu do Tibetu. Cesta jeho vyměřena jest na dobu dvou let; provázejí pak jej poručíci Eklon, který s ním byl již u Lob-noru, a Robowski, preparátor Kolomejzov a družina tří vojínů, pěti kozáků z kraje Bajkalského a dvou tlumočníků. K obraně své jest výprava hojně zásobena potřebami vojenskými, tolikéž ovšem přístroji k pozorování astronomickému i meteorologickému a k preparování zvířat i sbírání rostlin. Ku konci února t. r. meškal Převalský v Sajsanu (v poříčí horního Irtyše černého), kde po tři neděle pracoval o uspořádání expedice. V druhé polovici března vytrhl k městu Buluktuchoji, aby pak odtud cestoval proti proudu Urungskému a podél nejjižnějších výběžků Altajských k Barkulu i do Chami, a jestliže přílišné vedro a bezvodnost pouště Chamiské nezpůsobí překážky nepřemožitelné, vydal se ihned do Ša-čeu, dále potom se bral na okraji Tibetské vysočiny náhorní přes bláta rovin Zaidamských, načež aby stoupal na vysoká předhoří Tibetská. Přes rozsáhlou poušť, na které vedle nesmírných stád zvířecích není živé duše, má jíti cesta asi 1000 kil. daleko do Chlassy; odtud po krátkém odpočinku vydají se ku prozkoumání jihovýchodního Tibetu; přes Chlassu, Chotan a Kašgar vyhlednuta cesta zpáteční. —

V posledních čtyrech letech vynikají též Francouzi cestami zeměpisnými hned po Spojených obcích severoamerických a zvláště po Rusku, jež uvnitř rozsáhlých mezí svých poskytuje přerozmanité pole k dalekosáhlé působnosti zeměpisné. V Anglii, hlavním sídle zeměpisných věd, jest na ten čas ticho; obyčejně přicházívaly za měsíců zimních v každých 14 dnech zprávy o nových cestách neb novém výzkumu ze středu král. zeměpisné společnosti Londýnské. Nyní jest tomu jinak; i anglická společnost zeměpisná musila se letos spokojiti s přednáškami vědeckých zeměpisců. S podobným stavem shledáváme se i u zeměpisných společností německých. Za to jeví se jiný ruch ve Francii; u ministerstva vyučování znovu zřízena jest komise pro cesty zeměpisné, jež posuzuje podané návrhy a po případě je odporučuje podpoře státní. Tu bývá vysláno až 20 cestovatelů, mezi nimiž se arci též medikové a historikové nacházejí. K posledním patří i cesta tříletá hr. Savorgnana de Brazza (1875—78) při řece Ogove (v západní Africe rovníkové). Dolní tok řeky této prozkoumali již francouzští důstojníci námořní, poněvadž Francouzové ústí řeky této za osadu svou prohlásili. R. 1874 šli francouzští cestovatelé markýz de Compiègne a Marche proti proudu řeky až k ústí řeky Ivinda, kde řeka Ogove od svého směru severozápadního k západu — rovnoběžně s rovníkem teče. Savorgnan de Brazza vydal se v srpnu 1875 na cestu a po malých obtížích dospěl dne 10. února 1876 do Lope při středním toku řeky Ogove. Lidé najatí nechtěli dále jíti, až vody ubude; pobytu nuceného užil Brazza k tomu,

by se dorozuměl s Fany, kteří r. 1874 byli odporem svým zmařili výpravu Compiègneovu. I podařilo se mu získati jednoho z náčelníků, pod jehož ochranou dostal se do země Adumy. Cesta další vedla do země Avumba, kde shledal, že řeka Ogove povstává tu soutokem dvou řek, Rebandži a Passy. Rebandži neb vlastně Ogove a i Passa pramení se v hornatině, jež provází břeh západní a s níž na svahu západním stéká více řek k pobřeží Loangskému. Tak potřeboval Brazza skoro dvě léta k tomu, aby otázku o pramenech řeky Ogove rozřešil: výsledek byl překvapující. Francouzové doufali, že podél řeky této najdou splavné cesty dovnitř Afriky; Brazza tedy odbočil od směru jižního, kterým prvé se bral, a hleděl proniknouti dále na východ; poněvadž obyvatelé krajin těchto žili v nepřátelství se sousedy východními, viděl se nucena zakoupiti sobě otroky a užívati jich jakožto nosičů, poněvadž dobrovolně nikdo jíti nechtěl. Skrze území Umbete došel Brazza do země Bateků, lidu velmi zlého a lstivého. Na další cestě přišel k větší řece Alimě, o které domorodci vypravovali, že se po toku šestidenním vlévá do velké řeky, z které strany k nim prach a ručnice přicházejí. Sleduje tok Alimy, měl Brazza časté boje s Apfury, kmenem tu sídlícím, tak že konečně se musil dáti stranou od řeky. Z cesty Stanleyovy jsme poučeni o tom, že v krajinách těch byl Brazza jen pět dní cesty vzdálen od toku řeky Kongo. Skrze území Bateků mimo zemi pověstného kmene Angjeh šla cesta na sever k řece Likoně, za kterou stával se pochod čím dále tím namáhavějším; Brazza trpěl bolestmi v nohou, i zboží k výměně určené docházelo, a proto od řeky Lebaj Okny ($^1/_2{}^0$ s. š., 13^0 $15'$ v. d. P.) nastoupen pochod zpáteční.

Cesta Brazzova vedla poříčím řeky Kongo: objevení splavné Alimy jest velmi důležito nejen pro zeměpis nýbrž i pro obchod; neboť spojíli se Ogove s Alimou cestou obchodní, lze obejíti peřeje dolního Konga, jež překážejí tomu, aby lodi od oceánu Atlantského přímo po řece Kongu pluly. Pohodlná obchodní cesta jest tak otevřena do nitra pevniny.

Dr. *J. Vlach.*

Nové písemnictví.

Symbolika.

Od r. 1853, kdy vydal Ludevít Štúr své pojednání o národních písních a pověstech plemen slovanských nevyšlo v jazyku českém dílo, jehož předmětem by byl kritický rozbor plodů prostonárodní poesie slovanské. Pojednání Štúrovo, vydané nákladem Matice České, bylo svého času dílem výborným, ba ve světě slovanském jediným, neboť nikdo před ním nepodal celkového obrazu všeho toho, co jest předmětem prostonárodního básnictví slovanského a nevytknul hlavní jeho ráz tak přesně jako Štúr. Avšak projděme seznam pramenů, z nichžto Štúr čerpal látku pro svá studia, a porovnejme je s tím, čím se vykazuje slovanská prostonárodní poesie dnes: jaký tu ohromný pokrok,

co tu nové látky, za dob Štúrových netušené, vyneseno na světlo! Kdežto před 25 lety měli Rusové skoro jen Sachorova sborník národního podání, jemuž se v mnohých kusech vytýká nekritičnost, honosí se dnes celou literaturou národního básnictví, mají slavné sborníky Afanasjeva, Rybnikova, Gilferdinga, Kirějevského, Bezsonova, Šejna, Čubinského — o méně obsáhlých ani nemluvě, — v nichž složeno vzácného materiálu v takovém množství a takové hodnoty, o jaké se Štúrovi ani sníti nemohlo; a kdežto v letech padesátých známo bylo sotva několik zpěvů bulharských, máme dnes veliké sbírky národních písní bulharských, sestavené od bratří Miladinovičů, Bezsonova, Verkoviče, oplývající jak hojností látky tak i novotou názorů; a v srbskochorvátské i západoslovanské národní poesii, jakkoli nového mnoho na světlo nepřivedeno, přece hojností zajímavých variantů vrženo nové světlo na mnohou stránku ducha slovanského, o níž badatel byl dosud v nejistotě.

Následkem toho jest ovšem přirozeno, že Štúrovo pojednání nevyhovuje více potřebám časovým, že nevyhovuje zejmena za doby naší, kdy v literatuře české počínají se ozývati otázky, kde že lze hledati ducha slovanského, ráz slovanský, aby se básník jím mohl říditi ve tvoření umělém a nevydával se co chvíli v šanc výtkám, že plody jeho nejsou prodchnuty duchem národním. Na Rusi vyhověl potřebě té již dávno slavný znalec národní poesie slovanské A. Afanasjev, probrav se důkladnými studiemi plodů prostonárodního básnictví všech větví kmene slovanského k poznání *pravého názoru Slovana na přírodu*, jež snesl pak v trojdílném spise *Poetičeskija vozzrěnija Slavjan na prirodu*, vydaném v letech 1866—1869, kterýžto spis bude po dlouhá léta nevyhnutelným pramenem každému, kdo se bude obírati slovanským bájeslovím a národním básnictvím. Spis ten však, vydaný jazykem ruským, není pro nedostatečnou znalost našich vzdělanců v jazyku ruském přístupným veliké části těch, jimž by studium jeho bylo s velikým prospěchem, a takž zůstává u nás málo známým.

Že by u nás na poli tom od dob Štúrových bylo stále zaháleno, tvrditi ovšem nelze; vyskytl se vždy ob čas ten onen spisovatel — však obyčejně diletant, — který nalezl zalíbení v prostonárodní slovanské poesii a obrav si některou její část za předmět studií, napsal o ní více méně zajímavé i zábavné pojednání. Zvláště za posledních dvou tří let dala by se vypočísti celá řada jmen sem příslušných, ano nebude v poslední době snad českého časopisu, který by nebyl přinesl nějakou studii z oboru slovanského národního básnictví. Avšak vyjmemeli několik úvah od spisovatelů v pravdě povolaných, zbudou ze všeho ostatního pouhé pokusy ba i nekritické hříčky. Bylo proto na čase, aby byl učiněn konec takovému ochotnickému hospodářství ve vzácném sadě slovanského národního básnictví, a zároveň aby byl podán pravdivý obraz ducha slovanského, jak se jeví v plodech jeho, nasbíraných až po naše dni. A za dílo takové neváháme prohlásiti právě vydaný spis Prima Sobotky: *Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských, příspěvek ke slovanské symbolice.**)

---

*) Nákladem Matice České. Spisů Musejních č. CXLVII.

Primus Sobotka nevystupuje tu po prvé s výsledky svých studií v oboru slovanského národního básnictví. Čtnářové Hálkových Květů setkávali se již od prvních čísel toho časopisu s různými jeho úvahami o významu rostlinstva v názorech slovanských, a též Osvěta mimo jiné časopisy přinesla z pera jeho studii z toho oboru. Všechny tyto jednotlivé práce nesly se k jednomu cíli: k ustanovení toho, jaký význam vkládá mysl slovanského lidu v různé rostliny, jak hledí vnímavé oko Slovana na přírodu a jak spojuje některé tvory její s různými stránkami jeho života. Ovocem pak oněch studií, po dlouhá léta v časopisech takto stopovaných jest nyní vydaná *symbolika rostlinstva*, jsouc dle poznamenání spisovatelova první částí celého díla, v něž pojat bude dále i názor slovanského lidu na svět živočišný i neživý, tak že celé dílo, až bude dokončeno, bude představovati úplný názor Slovanů na přírodu, čili totéž v jazyku českém, co podal Rusům A f a n a s j e v.

Sobotkovo *Rostlinstvo* je rozděleno ve dvě oddělení: část všeobecnou, nadepsanou Rozhled, a druhou, jednající o jednotlivých rostlinách zvlášť. V Rozhledě pojednává všeobecně o tom, čím bylo za dávných dob Slovanstvu vůbec a podnes je prostému lidu našemu rostlinstvo, jak si ho vážil, je ctil a v něm si liboval; v části druhé pak probírá jednotlivé rostliny samy o sobě a dovozuje, jaký význam kladla v ně fantasie slovanská.

Rostlinstvo je spis rozhodně vědecký; mýlil by se však, kdo by v něm hledal pouhé vypočítávání praemiss, vybraných z různých pramenů a tvoření suchoparných závěrů. Jako jest veškerá symbolika slovanská hlavně plodem citu a ne vypočítavého rozumu, takž dovedl i spisovatel v celém rozsáhlém spise svém toho, že především nechává mluviti vždy básníka, jehož nikde nezapře, a teprvé když příjemným slovem proklestil myšlenkám svým cestu k srdci čtenářovu, doprovodí ji stručnou úvahou i k rozumu. Mluvívali se právem o knize přírody, jest Sobotkovi rostlinstvo básnickou částí této knihy, a v ní rozeznává i různé druhy básnické: mohutný les je mu epopeí, květinový záhonek v dívčí zahrádce sbírkou lyrických písní, travnatá step je mu dumou kozáckou, jednotlivý osamělý strom baladou a každé kvítko písní. On cítí spolu s přírodou, o níž píše, a vlastním citem veden vysvětluje ovšem hravě, co cítí každý Slovan, který se zadíval ve přírodu. V Rozhledu líčí nejprvé, jak staří Slované ctili stromy a háje posvátné, jak zosobňovali stromy a rostliny vůbec, přisuzujíce jim tytéž vlastnosti jako živoucím osobám, jak uváděli život stromů ve spojení s životem lidským, až i společnou duši přisuzovali člověku a stromu, jak dále vznikla víra, že duše umrlých přecházejí ve stromy a byliny na hrobě vzrostlé, kteréž i promlouvají, a jak se konečně příbuznost lidí a rostlin stává tak blízkou, že se lidé za živa mění ve stromy, květiny, dále žijící a myslící.

Nepřisuzován však rostlinám pouhý život, nýbrž i nadpřirozené síly, jejichž příčinou jsou božské bytosti v nich sídlící a je ochraňující. Tyto ochranné bytosti světa rostlinného jsou trojího druhu: bytosti polní, jež chrání hlavně osení a z nichž nejdůležitější je *Veles*, pak mužské bytosti lesní, jichž representantem jest *Leší*, a konečně ženské bytosti sídlící ve stromech, hájích a vodách zároveň, jako *lesní panny*.

rusálky, majky a hlavně *víly*. Obecnou vlastností všech těchto ženských bytostí jest, že milují náruživě zpěv a tanec. Spisovatel spojuje tuto jejich vlastnost s šumem a hučením lesů a pohráváním větru v haluzích, ač nevím, zdali právem. V bájích slovanských všude je zpěvnost vlastností výhradně téměř bytostí *vodních*, jakož podává příkladů hojnost zejmena podání ruské, vypravující o mořském carovi, mořských pannách, od nichž se lidé naučili písním, dále pověsti o vodních vílách, kteréž srbské slepce vyučují zpěvu a j., tak že zpěvnost ženských bytostí výše jmenovaných sluší spojovati spíše se živlem vodním, v němž také žijí, nežli s lesy. Jmeno „víla“ bylo známo i v Čechách, jak patrno z Památek dílu VI. str. 279.

Další odstavec Rozhledu věnován *léčivým* vlastnostem rostlin, v němž zajímavě probráno zvláště přenášení nemocí s člověka na rostliny, v čemž patrna jednak personifikace nemocí, jednak víra, že strom jest bytostí živoucí; k tomu pak připojeno vylíčení, jakým spůsobem užíváno rostlin a hlavně věnců na věštění a hádání osudu. Rozhled zakončen úvahami o významu rostlin v poesii národní a v národních obřadech. Právě poesie národní dokazuje, jak bedlivě si všímal Slovan přírody, neboť v ní hraje rostlinstvo úlohu nejdůležitější. „Jediné kvítko stačí skladateli prostonárodního popěvku, aby naznačil stručně sic, ale praegnantně situaci a ráz krajiny. Ten rozdíl vytknouti lze mezi názorem germánským a slovanským, že onen ve *všeobecnosti* se rozplývá, tento pak spíše *ke konkretnosti* se nese a při *jednotlivostech* prodlévá. Uměje po každé uhoditi na stránku charakteristickou Slovan přikládá každému předmětu přírodnímu zvláštní smysl a význam, který času prodlením a častým užíváním se ustáliv a takořka v stereotypní proměniv, zavdal příčinu k té bohaté *symbolice*, která národním písním slovanským dodává tolik půvahu, svěžesti a názornosti.“ Objasniv takto vznik symboliky, probírá spisovatel velmi důmyslně jednotlivé části rostlin: vzrůst, listí, květ, plody, názvosloví, a vysvětluje všude význam jejich v národní písni slovanské. K otázce spisovatelově: jak se mohla barva bílá, jež se přikládá všemu krásnému a velikému, státi u Slovanů též barvou smutku — odpověděli bychom: proto, že jest barvou *zimy* a *smrti*; všechny zlé bytosti v báji slovanské, jako smrt, morová žena, bílá paní a p. jsou oblečeny v bílý šat.

Při určování významu rostlinstva v národních obřadech dotýká se hlavně ruské národní slavnosti *Jarilovy*, kterouž srovnává se srbskou hrou na *kralici* a s českým chozením s *králem*, i dochází k tomu přesvědčení, že všecky tyto obyčeje jsou zbytky jedné a téže pohanské slavnosti slovanské, jejíž význam jest zasnoubení Jarila — jarní síly mužské — s Vesnou, a jejichž plodem jest úroda zemská. Výsledek tento jest dosti zajímavý i důvodný, a poněvadž některé obřady slavnosti Jarilovy souvisejí s jistými obřady kupadelnými a bez pochyby i s Pražskou „fidlovačkou,“ bylo by tím dosaženo značného sjednodušení v nedosti přehledném bájeslovném kalendáři slovanském. Mimo *Dodolu*, kterouž vysvětluje symbolicky, a mimo slavnost *obžínkovou* zmiňuje se spisovatel v oddělení tomto ještě o zvyku, *váleti se* po obilí, po trávě a strništích, za kteréž příležitosti se zdarem se pokouší vysvětliti mnohé obyčeje v pověrách slovanských *praktikou dotýkací*,

jež záleží v tom, že člověk, dotýkaje se jistých předmětů, chce vlastnosti své přenésti na ně aneb naopak. Hoši a mladí lidé válejí se po mladém osení, aby rostlo a bylo zdravé tak jako oni; o velkonocích švihají děvčata pomlázkou, aby byla tak čiperná jako vrbový proutek a p.

Dobré čtyři pětiny spisu Sobotkova jsou vyplněny dílem druhým, jednajícím o jednotlivých rostlinách zvláště čili vlastní symbolikou. Naskytovalli se v Rozhledu sám sebou systém určující, kterakým způsobem má spisovatel postupovati od věcí obecnějších ke zvláštním, pozbývá v části druhé všeho vodítka. Jest přirozeno sice, že probíraje jednotlivé rostliny, začíná od stromů, a mezi těmi že na první místo staví všeslovanský dub a po něm lípu, jednaje pak o drobnějších křovinách a bylinách, že počíná královnou růží; jakým však pořadem mají následovati rostliny ostatní, méně v symbolice vynikající, jest neurčito, a určité soustavy neviděti ani v Sobotkově symbolice. Snad by se mohlo postupovati tak, že by se počalo od fialky, kteráž jest symbolem téměř ještě dětské nevinnosti, pak by se přešlo k rostlinám, jež se významem svým vztahují k milování, pak ke svatbě, plodnosti, k lásce manželské a na konec by přišly rostliny významné při léčení neduhů, hádání a čarování. Snad by se tím dosáhlo větší přehlednosti a spojitosti celého díla; neklademe však na to zvláštní váhy, vědouce, že přesného rozdělení rostlin dle symbolického významu učiniti nelze a že by každé rozdělení mělo své vady.

Tento oddíl spisu jest důkazem, co práce až mravenčí stálo sestavení dokladů pro určení významu té oné rostliny, práce tím namáhavější, že prameny její jsou roztroušeny po nesčetných sbornících a časopisech slovanských, jež bylo spisovateli prvé prohlednouti, než se odhodlal k vydání spisu. Není jediného trochu jen důležitějšího spisu, týkajícího se slovanského básnictví národního, abychom se s ním nesetkali pod čarou ve spise Sobotkově, nemluvíc ovšem o mnohých spisech cizojazyčných, z nichž se vysvětlují různé obyčeje slovanské obdobnými obřady a obyčeji národů cizích. Spisovatel počíná si tu obyčejně tím způsobem, že určí nejprvé význam rostliny, jak se jeví v písních, pak přejde k pověrám a obřadům, a stanoví jejich význam mythologický. Dotkneme se nejprvé tohoto.

Jako u Germánů, tak panovala nade vši pochybnost i u Slovanů víra ve *strom světový*, symbolické to znázornění mračen a oblaků, jež považováno za větve mohutného stromu, kterýž jako by držel celý svět. Světovým stromem u Slovanů byl především *dub*, jehož místo zastupuje tytýž *javor*, někdy i *vrba*, u Slovinců i *růže*. Jako strom světový jeví se v písních slovanských též *oliva*, kterou nevíme zdali úmyslně neb náhodou spisovatel ze svého spisu úplně vynechal. Zřejmě na tento význam olivy ukazuje srbská píseň u Karadžiće:

Rostlo dřevo prostřed ráje
ušlechtilá *oliva*,
ušlechtile rodila,
zlaté větve spustila atd.

jakož i moravské popěvky:

Stojí dřevo *oliva*,
na něm pánbůh odpočívá atd.

aneb:

Aj, já vím lúčku zelenú,
na ní *olivu* vysokú,
na té olivě David hrál,
až se háječek rozlehal atd.

Jiný význam mají *stromy životní*, jež nazývány u Slovanů obecně *májemi*. Každý člověk, zejmena pak dívky mají podobný stromek, který zelenáli se a zdravý jest, je dobrým znamením pro člověka, naopak vadneli a schne, znamená nehodu. Stromem životním bývá nejčastěji *bříza*, *lípa*, *jabloň*, časem i *jedlička* neb jiný strom.

Vysvětluje pálení *badňaků*, přidržuje se spisovatel výkladu Mannhardtova, jenž je vysvětluje analogicky jako pálení ohňů svatojanských. Výklad tento ostojí asi všeobecně, neboť obřady vánoční nejsou skutečně ničím jiným než zimní obměnou obřadů letního slunobratu, k čemuž poukázal ostatně již Hanuš ve svém Kalendáři.

Při vysvětlování pomlázky upustil Sobotka od starší domněnky, že by pruty vrbové byly symbolem blesku, a utvořil si svou „praktiku dotýkací.“ Avšak u kouzelného lískového prutu ponechal vysvětlení bleskem, v čemž není dosti důsledným, any čerstvé pruty vrbové i svou barvou i švižností spíše blesku se podobají než temnobarevné, rovné pruty lískové. Že ořechy lískové souvisejí s hromem, jest ovšem nade vši pochybnost. — Při stanovení symbolického významu jednotlivých rostlin dařilo se Sobotkovi nevšude se stejným štěstím. Význam mnohých obyčejů se u nás otřel, jeden strom zastupuje v písni druhý, tak že původní význam jeho stává se neurčitým, nejasným. Mnohde lze sice určiti ještě význam původní, jinde je to holou nemožností. Zdařilými v tom ohledu jsou úvahy o *dubu*, o *lípě* — při níž bychom si přáli jen určitějšího vyslovení jejího významu svatebního a spojeného s ním teskného rázu písní, v nichž se lípa vyskytá — dále o *bříze* co symbolu nevěsty, o nešťastném *javoru*, proklaté *osice*, *lindě*, *jablku*, *kalině*, *ořechu*, *bezu*, *jalovci*, *rozmarině*, *barvínku*, *fialce*, hrdinovi a čtverákovi *chmeli*, zapomínajícím *jeteli*, *petrželi*, *hrachu*, *ovse* a *kapradí*. Mezi *jabloní* a *hruší* zdá se nám že jest v symbolice určitý rozdíl, ten sice, že *jabloň* jest symbolem té lásky, jejíž účel jest rozkoš, kdežto hruše že znamená lásku *věrnou*. Na vysvětlení rozdílu mezi symbolickým významem *jabloně* a *višně* posloužil by snad názor litevský, v němž jabloň zastupuje dívku osiřelou (srov. naši: Stojí jabloň v širém poli ...), kdežto *střemcha* (místo naší *višně*) znamená dívku, jejíž rodiče jsou na živě.

K vysvětlení pověsti o *jeřábových věnečkách*, které se zavěšují na den sv. Vavřince v jižních Čechách na domy, slouživ to, že se zavěšují jen na ta stavení, kde přebývají *děvčata na vdaní*, a zavěšují se v takovém počtu, kolik je ve stavení dospělých děvčat. Obyčej ten souvisí tedy úplně s významem, jaký jeřabinám spisovatel přikládá.

K poznámce, jako by *routa* byla v písních českých bylinou úplně neznámou, dodáváme, že pěkné doklady o routě nalezti možno též mezi písněmi slovenskými, kdež routa ulomená značí dceru provdanou, a kde vyrůstá též na hrobě zabitého.

Nemohouce rozebírati do podrobna jednu každou rostlinu zvláště, poznamenáváme jen to, že spisovatel ve své Rostlinstvo svědomitě snesl

vše, co zajímavého z říše rostlinné v podání slovanském nalezl. Litujeme jen, že při značné stručnosti spisu opomenuty některé rostliny, které, ač jsou významu podřaděnějšího, přece by zasluhovaly místa v symbolice slovanské. Zmínili jsme se již o *olivě*, dále jmenujeme *černoklen*, oblíbený na Malé Rusi při slavnosti kupadelní, staroslovanské *proso*, jehož se užívá v některých pověrách až posud, dále *hruštičku* (pirola), *stříbrník*, *rozrazil*, *řepík*, *sleziník*, *oplch*, *šalamounek* a jiné hlavně v pověrách často se vyskytující byliny.

Konečně zaznamenáváme některá nedopatření: *slez* neboli *slízí* (str. 283) není totéž co blín, nýbrž mezi tak zvanými domácími prostředky často užívaná *malva*. Polské jmeno *bielun* znamená z pravidla *durman*. Na str. 175 mluví se o *popeleční středě*, ač se rozumí patrně pašijová čili *škaredá* středa.

Sloh Sobotkův jest tak správný a libozvučný, že netřeba se o věci té teprvé zmiňovati. Knihou, formou i obsahem tak dokonalou zavděčí se Matice Česká svým členům dojista tak, jako nejlepšími spisy, jež posud vydala. Na konec pak nezbývá nám leč přáti, aby i ostatní díly Sobotkovy symboliky vyšly co možná nejdříve. *Jaromír Hrubý.*

Kazimír Wójcicki

jeden z nejstarších spisovatelů polských, skonal dne 1. srpna t. r. ve Varšavě, byv raněn mrtvicí. Jako v předtuše, že nedlouho již bude tráviti v kruhu jich, uspořádali jemu na čest r. 1878 spisovatelé Varšavští onu slavnost literární, která vchází nyní stále více v modu a slove jubileum literární činnosti: úcta k stařečkovi, jenž s pílí příkladnou půl století vzdělával roli národního písemnictví, shromáždila kolem něho celý literární cech Varšavský, a dopisy blahopřejné i básně jemu na poctu složené naplnily objemný svazek. Sluší vyznati, že Varšava neskrblí uznáním zásluh a jako vítá chutě talenty mladé, tak u vděčné paměti chová zásluhy starých; Varšava jest jedno z malého počtu měst, kde neplatí přísloví: Nemo propheta in patria.

Není také divu, že Wójcicki byl ve Varšavě populárním. Bylť synem Varšavy, uprostřed ní strávil svoje žití, a třebas nenáležel k těm, již tvoří epochu v literatuře, byl přec representantem všeho ruchu literárního, hýbajícího Varšavou za dlouhého půlstoletí, plného tytýž útrap a svízelů. Wójcicki byl typem Varšavského literáta. Polský jeden list napsal o něm: Kdy by se měl utvořiti ve Varšavě cech spisovatelský, cechmistrem nemohl by býti nikdo jiný leč Wójcicki. *Literát* jest plodem čistě Varšavským, jenž se neujal nikde jinde v Polsce. V jiných částech Polsky bývali a jsou básníci, učenci, spisovatelé, ale literátů z povolání ve vlastním slova smyslu, to jest lidí, kteří jsou hotovi ze všeho sestaviti knížku nebo stať, kteří neznají jiného povolání, takových mimo Varšavu nebylo. Mezi vlastnosti takového literáta náleží, že se neobírá výlučně jedním předmětem, že není

specialistou, ale spojuje jistou všestrannost s nevyhnutelnou ovšem povrchností. Literát může obstáti proto jen ve hlavním městě, kde buď sídlí dvůr aneb jsou literární salony, a vyžaduje takových poměrů, které mu zabezpečují neli karrieru, aspoň nutné podmínky existence. V Polsku jest jediným takovým městem Varšava. Zde se usídlili literáti po vzoru francouzských encyklopedistů již od staletí, přestáli velikou revoluci romantismu, při níž podlehl starý klasicismus, a když po revoluci politické r. 1831 odešli básníci do vyhnanství a učenci se zahrabali v zaprášených bibliothékách, vytrvali literáti na spustlém forum Varšavské veřejnosti, a jim sluší zásluha, že přes všeliké útisky a pohromy kolem sebe shromáždili vše, co se dalo zachovati, a udrželi spojení literární se staršími dobami až na dni, kdy zas literatura polská pookřála a rozvinula se v utěšenou činnost. Jejich zásluhou jest především založení časopisectva polského, jež dovedli za našich dnů na výši evropskou.

Jedním z hlavních původů tohoto literárního ruchu Varšavského byl přes půl století K. Wójcicki, označený všemi dobrými i slabými vlastnostmi „literáta,“ který ač nebyl nadán talentem zázračným, přece svou neúmornou vytrvalostí provedl nejedno dílo ceny nehynoucí, nemluvíc ani o tom, že byl ohniskem, kolem kterého se kupily mladé nadějné síly spisovatelské.

Narodil se 3. března 1807 ve Varšavě. Otec jeho byl tělesným lékařem posledního krále polského Stanislava Augusta, jehož provázel do Grodna i do Petrohradu. Kazimír byl určen původně pro povolání technické, však vlastní pud vedl ho na pole literární, a vzdělání k němu hledal na Varšavské universitě; hlavně pak přátelství s Kaz. Brodzińským a Tom. Święckým obrátilo kroky jeho k povolání spisovatelskému. Byl romantikem, však hleděl podle vzoru Herderova a Schleglova nabyti domácího, národního základu pro snahy své, a základ ten hledal v prostonárodní poesii lidu polského a slovanského. Šel touže cestou jako Zorian Chodakowski, jako Vincenty Pol a Lucyan Siemieński. Již v dvacátém roce svého věku podal na konkurs Přátel náuk pojednání „o zvycích a obyčejích polských,“ rok potom (1828) vstoupil do Dziennika Warszawského a v l. 1829—1835 byl na cestách, prošel největší část Haliče, Poznaňska, Prus, navštívil Slezsko, Čechy a Moravu, ba i vzdálené Chorvátsko. Povstání listopadové přerušilo na čas jeho práce. Po nešťastném výsledku této vzpoury vydal se znova na cesty po Tatrách a východní Haliči, sbíraje všude památky národního podání, jež se kupily již ve značné svazky. Za svého pobytu ve Lvově oženil se v ty doby se sestrou přítele svého, spisovatele Dominika Magnuszewského. R. 1835 vrátil se do království, usadil se na čas na vsi v Podlesí, obdržev pak r. 1845 místo hlavního archiváře a bibliothékáře senátu Varšavského, usadil se navždy v hlavním městě polském. Když byl r. 1860 bez příčiny zbaven svého postavení, dána mu sinekura v úvěrním ústavě Varšavském, již podržel až do smrti.

Tenť jest v krátce běh jeho života. Ještě bychom měli vyjmenovati literární jeho plody; pro značný však počet jich přestaneme na pracech nejdůležitějších. R. 1830 vydal ve třech dílech *Przysłowia narodowe*, r. 1836 *Starożytne przypowieści z XV., XVI. i XVII. wieku*, pak *Pieśni ludu Biało-Chrobatów, Mazurów i Rusi z nad*

Bugu ve dvou dílech; r. 1837 *Klechdy, starożytne podania i powiastki ludu polskiego i Rusi* ve 3 dílech; a r. 1840 *Stare gawędy i obrazy* ve 4 dílech. Vše to jsou plody několikaletých jeho cest po zemích polských, z nichž později vzniklo důležité systematické dílo Kolbergovo: *Lud polski.* Wójcicki nepřestával při tom na pouhém vydávání prostého materialu, nýbrž objasňoval národní pověst a zpěvy poznámkami historickými a národopisnými. Na tomto poli literárním byl nejvíce originálním a často se vrací na ně i později v různých úvahách i statích časopiseckých. Sepsal též *dějiny literatury polské* ve 4 dílech, ač to práce ceny menší. K nejlepším jeho pracím náleží však *Cmentarz Powązkowski*, popis to hřbitova Varšavského, na němž odpočívá přemnoho národu polskému drahých osob, a na němž letos 5. srpna pochován i Wójcicki.

Zásluhy Wójcického sluší mimo to hledati též v pracích publicistických; bylť zakladatelem neb redaktorem nejpřednějších Varšavských časopisů, jako *Album literáckého, Bibliothéky Varšavské* a *Kłosův*, do nichž pracoval až do posledních téměř dní svého života a v něž skládal nesčetné své drobnější práce, sahající v obor národopisu polského, dějin a písemnictva. Ještě deset dní před svou smrtí byl v redakční schůzi *Bibliothéky Varšavské* a předčítal cizí článek, který měl býti přijat do časopisu.

Wójcicki bude dlouho scházeti literátům Varšavským, hned tak nebude důstojně nahražen. Odcházíť ve chvíli, kdy se zdvihají v literatuře polské nové směry, vypovídající válku dávným tradicím literárním, a rozštěpující kruh spisovatelů Varšavských na dva tábory: starý národní a nový bezbarevný. Smrtí Wójcického končí se jedna doba písemnictva Varšavského, doba to vytrvalé snahy, aby nevyhasl oheň na krbu národním. Jméno Wójcického, jako jest popularním v Polsku, jest již dávno dobře známo i v Čechách a jeho památka nevyhyne ani u nás, dokud nevymizí smysl pro památky starého podání lidu slovanského.

Jaromír Hrubý.

Angelo De Gubernatis.

Počátkem roku tohoto jal se prof. Angelo De Gubernatis ve Florencii vydávati *životopisný slovník spisovatelů souvěkých* t. j. právě žijících (Dizionario biografico degli scrittori contemporanei) za tou příčinou, „aby Italii píšící a myslící vedle sil svých sblížil s nejvzdělanějšími vrstvami národů cizích,“ a to tím způsobem, „aby, není-li možno sbližovati a smiřovati různící se oněch národův idey, přispěl aspoň ku vzájemnému sbližování a smiřování jich představitelů, jimž není příčiny k nenávisti.“ Chtěje účelu tohoto zajisté znamenitého a vznešeného dosíci, nespokojil se obvyklým vypisováním z dosavadních literárních pomůcek, alebrž — a to jmenovitě ve světě slovanském — vyhledával zpráv přímých, původních, nových a spolehlivých. Při tom k národu našemu projevil vzácné sympatie. „Nemohu, nechci zapomenouti na

Čechy,“ psal redaktorovi těchto listů, žádaje za potřebná dáta z našich kruhův literárních. — Muž, jenž takto seznamuje Italii též se souvěkým písemnictvím českým, nepřímo pak známost o něm rozšiřuje i mezi ostatními vzdělanými národy, zasluhuje toho, aby zevrubněji od nás byl poznán; proto klademe tuto výňatek z autobiografie jeho, kterou jakožto předmluvu položil v čelo díla svého, aby vylíčením běhů svého života spisovatelstvu světovému ukázal, kterak se byl připravoval k této své úloze, „jako v nějakém saloně mezinárodním představovati navzájem jedny druhým nejčelnější spisovatele každé země, jichž došla ho nějaká známost.“

Angelo De Gubernatis narodil se r. 1840 v Turině ze starodávné šlechtické rodiny piemontské. Otec jeho, jsa vyšším úředníkem v ministerstvě financí a muž velmi vzdělaný, pečoval o důkladné vychování a vzdělání synovo. Gymnasiální studia konal mladý Gubernatis v kollegiu San Francesco di Paola v Turině, kde nejprvé zaujalo jej studium zoologie a botaniky, později pak klasikův řeckořímských. Povzbuzen jsa čtením Ariosta jako mladík patnáctiletý pokoušel se v epice; vedle toho studoval pilně dějiny Italie a do sedmnáctého roku přeložil všechny básně Katullovy, ody Horaciovy, Katonův spis De re rustica a podobný Kolumellův i mnohé části Historiae Augustae. Tu také pocítil v sobě touhu státi se spisovatelem dramatickým, kdy prvně navštíviv divadlo přítomen byl představení Hamleta. Potom čtení Shakespeara objevilo mu nový svět básnický, a on ve svém 17. roce napsal drama veršované *Sampiero di Bustelica.* Odebrav se na universitu zařídil mezi soudruhy společnost literární s vlastním orgánem (*La Letteratura civile*), složil několik tragédií, z nichž jedna vyšla tiskem a jedna r. 1860 s dobrým úspěchem provozována byla — a byl konečně redaktorem literární přílohy hlavního tehdy polit. listu v Turině Il Diritto, jakož i spolupracovníkem jednoho z časopisů illustrovaných, zanášeje se mimo to angličinou a němčinou. Sotva dovršil 20. rok, ustanoven byl od ministerstva profesorem klasických jazyků na gymnasiu v Chieri, na kterýžto úřad nastoupil výkladem slavnostním: *Kterak od klasiků možno učiti se milovati svobodu.* Ministerstvo mu po náhlém úmrtí ředitele svěřilo vedení ústavu až do nového obsazení místa a pochválilo služby jeho. Téhož a následujícího roku (1861) sepsal dvě dramata, redigoval lit. přílohu Turinského polit. listu Monarchia Nazionale zabývaje se nad to hlubšími studiemi linguistickými, v nichž o své újmě tou měrou pokročil, že r. 1862 vyslán byl vládou do Berlína, aby tam, poslouchaje znamenitého znalce jazyků východních Webra, vědomosti své v oboru jazyka a literatury staroindické dovršil. Po neúnavném studiu za krátko tak velice prospěl, že prof. Weber poručil jej vládě za profesora zřízené právě ve Florencii stolice pro literaturu staroindickou. Zde mladý geniální učenec pohřížil se v obor předmětu svého se svrchovaným úsilím potlačuje v sobě veškero hnutí básnické jež ho dříve bylo blažívalo, i všechnu činnost literárně politickou, jen aby dostáti mohl čestně novému úkolu. Avšak vykládaje chladné řeč onu východní nemnohým osobám, z nichž ani jediná nejevila pravé lásky k předmětu, a vida že další život jeho má býti obmezen pouze tímto cílem: pocítil v sobě neodolatelnou touhu po širší a plodnější

činnosti. I založil r. 1864 literární týdenník *La Civiltà italiana*, v jehož programu dával výhost všemu, co bylo arkadické, školské, akademické, rhetorické, dogmatické, nízké, otrocké a nečinné, chtěje vystihnouti ve všem ducha času přítomného, jenž jeví se pokrokem. Avšak brzy poznal, že ideálu toho nelze tak snadno dosíci, že nelze obratem ruky tento svět učiniti dokonalým, aspoň ne cestou, kterou mínil on.

V tomto rozporu mezi skutečností a ideálem seznámil se náhodou s emigrantem uherským Frant. Pulszkym a s ruským socialistou Michalem Bakuninem, kterýž seznav znamenité vlohy jeho a náklonnost stejnorodou snadno jej získal pro podnik svůj, jak mu jej líčil, dobrý a vznešený. Klopotný duch mladistvého učence vida se na blízku ideálu svého regenerátorského, přetrhal všechna pouta, jež jej ku společnosti a ku příbuzným vázala, i vrhl se v proud nový. Nechtě jako poctivec státi už ve službě těch, proti nimž jako socialista a republikán hodlal nyní vystoupiti, složil se sebe úřad profesorský (výsledek desítiletého neúnavného studia) nedada sluchu ani prosbám rodiny ani radám přátel.

Avšak netrvalo to ani měsíc, a Gubernatis litoval, že vstoupil do tajné společnosti, v jejímžto čele stál Bakunin, jakkoliv byl vřaděn v počet nejpřednějších „bratří." Netrpělivý duch Gubernatisův vybízel k činům. Zařídil ve Florencii výklady o dějinách domácích s tendencí ovšem republikánskou a socialistickou, i „probíhal venkov," aby rozšiřoval idey socialistické; avšak „hlavám" spolku nebylo na spěch: Bakunin sežebrával příspěvky pro „ubohé Poláky," v skutku pak prý pro sebe a pro potřebnější z „bratří," jižto k němu docházeli. To roztrpčilo a sklamalo velice mladého proselytu; onť spolek, jenž ani sám sebe nedovedl spořádati tak, aby mohl počestně žíti prací členů svých, pokládal za neschopný připravovati převrat společenský, ježto kdo sám nestydí se žíti od almužny, nemá práva dělati se zákonodárcem společnosti pracující. A za druhé nemohl Gubernatis pochopiti, proč by měl *tajně* působiti spolek, jenž chtěl působiti ve prospěch lidu.

Osud příznivý usnadnil jemu ustoupení s křivé cesty, na kterou jej byla svedla bouřlivá, přenáhlená povaha.

Seznámil se s příbuznou Bakuninovou, *Sofií Bezobrazovnou*, dívkou velmi vzdělanou, umění milovnou, jež toužíc poznati Italii s matkou svou a strýcem Alexandrem Bakuninem do Florencie byla přijela. Za několik měsíců slavili svůj sňatek a následek toho byl (neboť ani Sofie Bezobrazovna nesouhlasila s převrácenými ideami svého strýce), že Gubernatis přinutil Bakunina rozpustiti tajnou společnost vystoupiv proti němu u veřejnosti a vyvrátiv všechny jeho bludy. Poznav takto, že směr dosavadní jest nepravý, ale „touže poctivě přispěti ku polepšení blahobytu společenského" spojil se nyní se spolky republikánskými, od nichž „doufal rozluštění velkých záhad sociálních." První myšlenka jeho byla, aby zřídil se stálý „parlament lidu," v němž by se přetřásaly všechny důležité otázky společenské. Za tou příčinou založil velikou tiskárnu maje k ruce své společnost stejně smýšlejících republikánův: avšak záhy poznal, že nelze se na lidi ty spoléhati a když konečně v podniku onom veškero jeho jmění i jmění choti jeho utonulo bez úspěchu, vystřízlivěl úplně. Na jaře r. 1866 vzdal se všeho společenství se stranami

republikánskými, a vzal útočiště ku svým knihám a ku studiím, vydával učené spisy a pojednání z oboru literatury staroindické, načež vláda nevzpomínajíc mu minulosti, jíž sám se byl odřekl a vážíc vědění a zásluh jeho v té příčině, jmenovala jej r. 1867 opět profesorem mimořádným, r. 1869 pak, když byl uveřejnil nový spis *Enciclopedia Indiana*, řádným profesorem na téže universitě Florentské.

Za potomního vědeckého působení svého složil Gubernatis také dramatickou trilogii z bájí indických (*Re Nala*) a založil (1869) literární sborník *Rivista Europea*, stal se spolupracovníkem Londýnského Athenaea a Petrohradského Messager d' Europe, kam podal mnoho článků o Italii. Roku 1873 uveřejnil vědecký spis *Mitologia zoologica* a dvě dramata z mythologie indické: *La Morte del Re Dasarata* a *Mâyâ*; r. 1874 *Letture sopra la Mitologia vedica* a *Storia dei Viaggiatori italiani nell' India*; r. 1875 sepsal a vydal dramatickou elegii *Romolo Augustolo* a od té doby mnoho spisů vědeckých v oboru studií indických, nezanedbávaje písemnictví domácího jako kritik a básník.

Toť osudy muže, s nímžto čtenáře naše seznámiti zdálo se nám povinností. Po dlouhé bouři podařilo se mu dostati se do přístavu. Šťastné poměry rodinné (má dvanáctiletou dcerušku Kordelii a šestiletého synka Alexandra) a vědecké i básnické zaměstnání poskytlo pravý obsah neklidnému před tím životu jeho, jejž nyní pojímá takto: „Nevidím bohužel, že by život sám o sobě byl příliš krásný; avšak nabyl jsem pevného přesvědčení, že jsouce jednou veň postaveni můžeme působiti, aby se kolem nás méně pociťovalo bolu; za každou bolest, již jsme odstranili, za každou sympatii, již jsme vzbudili, za každé vznešené předsevzetí, jež jsme aneb sami podnikli aneb bratrsky jiným vnukli, zakoušíme živou radost: i dlužno, abychom si této radosti často opatřiti hleděli. Program života mého od několika let spočívá na tomto základě — a poněvadž co do osoby mé vede se mi při něm dosti dobře, odporučuji týž mocný lék všem pessimistům ač nejsouli sami špatni. Domníval jsem se kdysi, že nutno zemříti pro blaho lidstva, nyní naopak jsem přesvědčen, že více užitečno jest žíti a život svůj spořádati jak v celku tak vůbec, aby mohl býti vždy prospěšnější jiným a příjemnější nám samým.“

Gubernatisův Slovník souvěkých spisovatelův jest dílo nákladné; bude vydán ve 12 objemných sešitech, ozdobených četnými podobiznami (též několika českých literátů). Promluvíme o díle tom ještě, až vydáno bude úplně, což státi se má během následující zimy. Dle programu očekáváme právě nyní do Čech pátý a šestý sešit. Již nyní pak přihlížejíce k účelu jeho, nemůžeme nevysloviti přání, aby v Čechách aspoň vědecké i literární spolky a knihovny jím se opatřily.*)

Fr. Velišský.

*) Komisi pro Čechy má knihkupectví dr. Ed. Grégra a F. Dattla.

Pozvání k odebírání

vzácného, bohatě illustrovaného Brehmova díla

„Život zvířat."

Od té doby, kdy přírodní vědy došly vlídného a přátelského přijetí v chatce i nádherných palácích, kdy učenci a odborní vzdělanci šíří výsledky hlubokých a perných studií svých, vydávajíce populární výklady a publikace, vyprýšťuje vděčnému čtenářstvu živý pramen lektury nejušlechtilejší, bystří a otvírá se rozum pro pochopení přírodních pravd, jež odpůrcové světla a škůdcové pravého ducha vzdělanosti snažili se zastříti a potlačiti. Leč nepřestáváme nyní na pouhém deskriptivním vylíčení tvorů té které říše, než přihlížíme i k rozvoji organismu a životní jeho stránce pojíce živočichopis se živočichozpytem a rostlinopis s rostlinozpytem. K velikým reformátorům populární zoologie náleží výtečný mistr Brehm, který prochodiv a prohledav všecky díly světa a proniknuv ducha přírody, zbudoval velikolepé, obdivuhodné dílo, *„Život zvířat,"* po dlouholetých zkušenostech. Brehmovo dílo přispělo valnou měrou k tomu, že přírodní nauky i v širších kruzích obecenstva zdomácněly, a že vědomosti o věcech přirozených staly se majetkem všech vrstev společnosti lidské. Již prvé vydání dotčeného díla, vycházevši od roku 1864 do roku 1869, došlo hned, jakmile se objevilo, obecného souhlasu, uznání a obecné pochvaly jak u přísných soudců odborných tak i u zastavatelů obecního vzdělání lidu. Spis chválili všickni vzdělanci všech národů a přikročeno bylo k vydání novému, které vzbudilo podiv a úžas. Světoví učenci pronesli o „Životu zvířat" soud nejpříznivější. Postačí jmenovati slavné cestovatele dra. Schweinfurtha, dra. Rohlfsa, dra. Tschudia, zvěčnělého geografa dra. A. Petermanna, proslulé professory dry. Leuckarta, Carusa, Arn. Haeckla, Hochstettera, anthropologa dra. Fritsche, velikého myslitele Ch. Darwina a j. Jakkoli spis Brehmův béře se směrem populárním, přece může se podjíti i přísné kritiky vědecké a přirozené pravdivosti v slovích i výborných obrazcích. Vědeckou svědomitost osvědčil Brehm přibrav k zpracování členovců odborného prof. Taschenberga a k vypsání života měkkýšů prof. Oskara Schmidta. K veliké naší radosti překvapila nás česká firma, odhodlavší se vydávati proslulý „Život zvířat" jazykem českým. Zjednavši sobě již před rokem smlouvou od vydavatelstva Brehmova díla potřebné vzácné illustrace z druhého vydání a uradivši se s odborníky, přikročila vydati dílo v rozměru poněkud menším nežli jest originál. — Máme po ruce prvý sešit českého vydání „Života zvířat". Přiznáváme se, že neočekávali jsme v každé příčině tak výtečného díla jazykem českým napsaného. Nakladatel podniká dílo žádající velikých obětí hmotných. **Veškera úprava ve stránce slovesné i formálné dostihla originálu plnou měrou. Knihkupec a nakladatel p. Otto vykonal odvážnou vlasteneckou povinnost, vykonal poctivou práci, kterou poctivost a solidnost mnozí jiní z paměti dávno vypustili, vysílajíce za drahý peníz na úkor opravdové literatury české do světa díla zkomolená a odřená.** P. redaktorovi prof. dru. *Kotalovi* slouží plynné, živé a svěží vyložení na jazyk český ke cti, i jest se naditi, že i následující sešity nepozbudou vědecké horlivosti, kterou p. překladatel šťastně dílo počal. Záleží jenom na nás, abychom podnik páně Ottův s vlasteneckým zápalem podporovali. Zvláště uvítají dílo to kollegové na školách obecných i měšťanských, kde výklady o zvířatech oživí případným vylíčením jejich života, protkávajíce popisnou část lahodným vypravováním. **Přejeme všem, kdož překlad Brehmova Života si opatří, aby našli tolik potěchy v českém tom vyložení, jako pisatel této zprávy.** „Učit. Beseda" č. 24.

Na místě každého vychvalování podali jsme zde úsudek „Učitelské Besedy" a vznášíme uctivou prosbu za laskavou podporu velkému a nákladnému podniku tomuto.

„Život zvířat" vychází v sešitech v úpravě díla původního po **60 kr. r. č.**; přijímá pak se předplacení na 5 sešitů 2 zl. 80 kr., poštou 3 zl.; na 10 sešitů 5 zl. 50 kr.; poštou 5 zl. 90 kr.; na 20 sešitů 10 zl. 80 kr., poštou 11 zl. 60 kr.; na 40 sešitů 21 zl. 40 kr., poštou 23 zl.

☛ Dosud vyšly **dva sešity** s množstvím překrásných obrázků. ☚

Nakladatel:

J. OTTO,

majitel knihkupectví a knihtiskárny, na Václavském nám. č. 14 a 24.

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských

na čtvrtletí **1** zl. **65** kr., na půl roku **3** zl. **30** kr., na celý rok **6** zl. **60** kr.
jednotlivé číslo stojí **62** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1878 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 11. Sešit listopadový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK IX — DÍL II

1879

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. 1508—II

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1879.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Spisy Hálkovy. Pořádá Ferdinand Schulz. Díl II. Nákl. dr. Edv. Grégra.

Historie literatury české, kterou sepsal Karel Tieftrunk. Druhé, rozmnožené vydání. Nákl. Grégra a Ferd. Dattla. V Praze 1880.

Illustrované dějiny literatury všeobecné. Sepsal V. Petrů. Seš. 4. Nakl. V. Steinhauser v Plzni 1879.

Stručný všeobecný slovník věcný. (Malý Slovník náučný). Druhého, laciného vydání seš. 1. a 2. Red. Jakub Malý. Nakl. I. L. Kober.

V červáncích a lesku kalicha. Obrazů historických od V. Beneše Třebízského řada I. Díl první. Nákl. knihtiskárny Militkého a Nováka pomocí Lumíru. V Praze 1879.

Povídky, arabesky a drobné kresby od Rudolfa Pokorného. I. Domácí obrázky. Nákl. vlastním. V Praze 1879.

Národní bibliotéka. Sešit 369—372 (F. L. Čelakovský IV. 8. a 9. — Turinský 6. — B. Němcová. V. 3.) Nákl. I. L. Kobra v Praze 1879.

Laciná knihovna národní. Redaktor Al. Jirásek. Čís. běžné 221. Hrdina naší doby, z Lermontova přel. Jan Žebro. Nakl. J. Otto.

Obrazy z dějin českých a rakouských. Sestavil Fr. Vymazal. Seš. 2. Nákl. K. Winklera. V Brně 1879.

Z vesny života. Básně Fr. M. Vrány. Druhé změněné a rozmnožené vydání. Nákl. Vojt. Thumy v Brně 1879.

Za šera. Verše Jana Ježka. Nákl. vlastním. Na Smichově 1880. Výtěžek určen pro zbudování chrámu P. na Smichově.

Život zvířat od dr. A. E. Brehma. Red. čes. vydání dr. Č. Kotal. Dílu I. seš. 3. Nakl. J. Otto v Praze 1879.

Bibliotéka světových cestopisů. Temnou pevninou. Dle angl. originálu H. M. Stanleye vypravuje J. Malý. Díl. I. Sešit 6. a 7. Nákl. knihtisk. F. Šimáčka.

Libuše, matice zábavy a vědění. Ročn. IX. čís. 4. a 5.: Anežka Přemyslovna, historický román od Sofie Podlipské. (Dok.) — Slavný den, histor. obraz od Al. Jiráska. V Praze 1879.

Svoboda pod sněhem čili Zelená kniha. Historický román od M. Jókaie, přel. V. Pok. Nakl. F. Šimáček v Praze 1879.

Dizionario biografico degli scrittori contemporanei ornato di oltre 300 ritratti diretto da Angelo de Gubernatis. Fascicolo 5. (Del-Fra.) Con 27 ritratti. Firenze 1879.

Matice hornická. Pavel, povídka ze života hornického od F. D. Nákl. Jos. Kadečky v Příbrami 1879.

Posvátný věnec na oslavu sv. Václava. Od V. Štulce.

Dragoljubci. Zbirka poučnih pripovedek. Nabral in spisal Ivan Tomšič. Zvezek I. V Ljubljani 1879.

Kázání o svaté víře od Fr. Bol. Zdrůbka. V Chicagu 1879.

Časopis Musea království českého. 1879. Red. J. Emler. Roč. 53. Sv. 2. a 3. Nákl. Musea král. čes., v Praze 1879.

Květy. Red. Sv. Čech a dr. Serv. Heller. Seš. 10.

Paedagogium. Měsíčník vychovatelský. Red. dr. G A. Lindner. Seš. 1.

Ruch. Red. Fr. L. Hovorka. Seš. 1.

Varyto. Red. Em. Binko. Ročn. II. č. 17. a 18.

Beseda učitelská. Red. K. Bulíř a K. Taubenek. Ročn. XI. č 38.—40.

Ženské listy. Red. E. Krásnohorská. Ročn. VII. seš. 10.

Světozor. Red. Vojt. Mayerhofer. Ročn. XIII. č. 38.—42.

Paleček. Red. Rud. Pokorný. Ročn. VII. č. 38.—42.

Humoristické listy. Red. J. R. Vilímek. Ročn. XXI. č. 38.—42.

Listy průmyslové. Red. Al. Studnička. Ročn. V. č. 46.—48.

Koleda. Red. J. Večeřa. Ročn. IV. č. 27.—29.

Samosprávný obzor. Red. K. Čížek. Ročn. I. č. 9.

Budečská zahrada. Red. J. L. Mašek. Ročn. X. č. 13. Ročn. XI. č. 1.

Pražské hospodářské noviny. Red. J. Dumek. Roč. II. č. 17.—19.

Obzor. List pro poučení a zábavu. Red. Ad. Růžička. Roč. II. č. 16. a 17.

Česká rodina. Redaktor J. Baštecký. Ročníku V. č. 9. a 10.

Škola a život. Red. J. Melichar. Ročník XXV. seš. 6. a 7.

Velký slovanský kalendář na přestup. rok 1880. Nakl. J. Otto v Praze.

Československá Koleda, kalendář na rok 1880. S velikými titulními obrazy a mnohými jinými vyobrazeními. Ročník pátý. Nákl. F. Šimáčka.

R. 1879. Čís. II.

OSVĚTA

Slovanská myšlenka na Rusi.

Píše
dr. Josef Perwolf.

(Dokončení.)

8. Všeslovanský jazyk, ruský.

Moskevský sjezd Slovanův ukázal mimo jiné i to, že Slované mluvící svými nářečími sobě rozumějí málo, i že těžko vésti debaty v rozmanitých slovanských nářečích. Sjezd ten ukázal tudíž opět nevyhnutelnou toho potřebu, že Slované, chtějíli vůbec vystupovati co nějaký celek, musejí aspoň pro tento případ mluviti jazykem všem srozumitelným.

Otázka jednoho *všeslovanského jazyka* ode dávna zajímala mysli mnohých Slovanův. Dříve se domnívali, že možno utvořiti ze všech nářečí jakýsi umělý jazyk slovanský, a Charvát Križanić sepsal i gramatiku takového ideálního jazyka slovanského. Ještě na počátku našeho století podobnou myšlenkou se bavili u rozličných slovanských národův, Linde, Jungmann, Puchmayer, Kopitar a j. Jungmann nejen že schvaloval vzájemné obohacování slovanských nářečí — což jest věcí chvály hodnou a možnou — on z počátku skutečně se domníval, že jest možno utvořiti umělý jazyk všeobecně slovanský, ku kterémuž Čechové pomalu mají vstříc kráčeti. „Slované jsou v dialektu toliko rozdílní," psal r. 1803, „ač ne snad více než jako u nás Tachovští a Kameničtí Němci. V brzce by je všecky literatura a politika spojila. Já aspoň nenesnadně domýšlím se jistého prostředního dialektu, kterýž by Slovany zbratřené spojiti mohl; buď on jako jest vznešená němčina mezi německými aneb aspoň Plutarchův mezi řeckými." *) Ale prodlením času přesvědčil se, že „rozdíl dialektův slovanských mezi sebou jest znamenitý, a formy jejich rozličné sice etymologicky pochopiti se dají, ale nikterak spojiti; na spojení dialektů tedy nelze mysliti, ale dobře na zdokonalení jich užitím společným." Jungmann nepřestal obraceti se

*) V Hlasateli Nejedlého, III. 352.

k tomuto svému oblíbenému předmětu, ale rozuměl pak „všeslovanským písemním jazykem“ již ne jakousi směs nářečí, nýbrž nějaké již hotové nářečí: „Jsem upřímný, národnosti naší milovný Čech, ale všeslovanskému písemnímu jazyku i češtinu v oběť přinesti hotov, věda, že kterýmkoli nářečím píšíce vždy Slované bychom zůstali“ — tak napsal Jungmann již na sklonku života ve svých Zápiskách; *) on nejmenuje sice žádného nářečí, ale nelze ani pochybovati o tom, že rozumí tím *ruštinu.* Na ni myslili bez pochyby i jiní Čechové a Slováci, ač přímo se nevyslovili; toliko Kuzmány a Štúr rozhodně schvalovali přijetí ruštiny za spisovný jazyk všech Slovanův. Co se týče způsobu, jakým veškeren tento převrat státi se měl, tu mnoho o tom přemítáno a, pokud možno bylo, i psáno, ale sotva někdo jiný vylíčil to tak trefně, jako ***P. Šafařík*** několika slovy v listě J. Kollarovi již r. 1826: „Mně se zdá, že epocha nových řečí a náboženství už přešla, přestala. Které slovanské nářečí a která slovanská abeceda bude *všeslovanská*, už nerozhodne více *péro*, už rozhodne jen *meč* — potokové krve vyryjí čáry liter — *tam*, kde jich nejvíc poteče, tam vznikne řeč i abeceda všeslovanská.**)

O ruském jazyku jako o budoucím všeslovanském jazyku zajisté západní a jižní Slované rozmlouvali s přicházejícími k nim Rusy; někteří pokoušeli se i psáti po rusku, jako ku př. Hanka a Čelakovský.***) Takéť již Pogodin ve svých prvních zprávách o slovanských poměrech ukazuje, jak výše dotčeno, na ruský jazyk co na budoucí všeslovanský, otázka ta zajímá čím dále tím více mysli nejen Rusův, ale i ostatních Slovanův. Jako první krok k takovému sjednocení Slovanův v budoucnosti někteří Rusové odporučují přijetí ruské abecedy Slovany, píšícími latinkou, myšlenky, kterou u nás pěstovali zvláště horlivě F. Jezbera, a u Jihoslovanův Slovenec Majar. Na Rusi profesor Nil Popov vyslovil se v podobném smysle (Vopros ob obščeslavjanskoj azbukě, 1865), a Hilferding sestavil celý plán, jak psáti ruským písmem slovanská nářečí (Obščeslavjanskaja azbuka, 1871); již dříve byl užil ruské abecedy v polském slabikáři.†) Rozdíl v písmě jest ovšem neposlední slovanská bída; mohlili nedávno Rumuni zaměniti starou svoji kyrilici latinkou a tím svůj jazyk učiniti přístupným i ostatním romanským národům, mohli by i Slované píšící latinkou zaměniti toto písmo kyrilicí. Ale i tu jeví se slovanská rozervanost v plném světle; kromě toho opuštění

---

*) Č. Č. Mus. 1871, str. 272.

**) Č. Č. Mus. 1874, str. 68.

***) Některé ruské listy Čelakovského v. v Slavjan. Ježegodniku 1878, 285.

†) Slovansko-řecké písmo čili tak zvaná kyrilice, kterou píší pravoslavní Slované, jest ovšem, vůbec mluvě, dokonalejší, nežli přispůsobená k slovanským nářečím latinka, ale má přece nedostatky, zvláště vzhledem k západoslovanským nářečím. Tak ku př. jak napsati dobře po rusku: Říha, Hrdlořezy, Grzędziński, Chrząszcewski? Píšili se tato slova (zvláště polská jmena) v příčině praktické rusky: Ržiga, Grdlorězy, Gržendzinskij, Chržonščevskij, tu podávají se jen *přibližné* zvuky české a polské; a psáti etymologicky *r'* místo západoslov. *ř*, staré *jusy* místo polských *ą*, *ę*, asi sotva možno. Tak ku př. pan *Říha*, gymnas. učitel v Jaroslavi, podepsal se na svém ruském díle *Ržiga*, a udělal lépe, než kdy by se byl psal *Riga*, jelikož toto jest jmeno města.

latinského písma, známého teď po všem světě, má také i jinou více praktickou, světovou stránku, které lehko obejíti nelze. Otázka jednoho slovanského písma jest vůbec mnohem zapletenější, než mnohým se zdá, i souvisí úzce s druhou ovšem důležitější otázkou o přijetí *ruského jazyka za spisovný jazyk všech Slovanův.* Myšlenku tu mají mnozí Rusové, a zvláště šířil i šíří ji Vl. Lamanský.*) Horlitelé této myšlenky právem ukazují na rozervanost západních a jižních Slovanův, pěstujících až devět zvláštních literatur i literaturek, z nichž prý leda toliko polská jest poněkud bohatší, ale ovšem velice ustupuje ruské; přijmouli Slované ruský jazyk i budouli v něm pěstovati všeobecně slovanskou literaturu, vyjdou prý rázem z oné rozervanosti i z té bídy, a sami přispívati budou k dalšímu rozvoji rusko-slovanské literatury, vědecké i jiné. Snáším se v zásadě s těmito názory, ale ukáži na dvě okolnosti, na které často se zapomíná. Jest pravda, že všecky slovanské literatury i literaturky na západě i na jihu ani dohromady nevyrovnají se literatuře ruské; ale — mluvímeli o bohatství ruské literatury u porovnání ku př. s literaturou českou nebo srbsko-charvátskou, nesmíme zapomínati, že tu při dvou posledních silně padá na váhu známost *německé literatury* téměř u všech Slovanův; že pak *české* + *německé* literatuře nerovná se ještě literatura ruská, kdož by toho chtěl upírati? A jedině takový názor se srovnává se skutečností, třebas by tato mnohým Slovanům se nelíbila. Německý jazyk západní i jižní Slované (z větší části) budou povždy dobře znáti, a nestačíli jim jich vlastní literatura nebo literaturka, obrátí se ke známé jim a bohaté literatuře německé; a to bude trvati asi ještě velmi dlouho. Druhá mnohem ještě důležitější překážka literárního nebo duchovního sjednocení Slovanův jedním jazykem jest jich *politická* rozervanost, okolnost vlastně rozhodující, a přece obyčejně podceňovaná. Ze všech názorův o této věci, pronesených na Rusi, nejtrefnější jsou slova Danilevského,**) jež tuto, s vypuštěním některých míst, podáváme: „Mnozí praví i upřímní přátelé Slovanstva považují i nyní za věc hlavní jednotu duchovní, a jich snahy a žádosti kloní se jen k dostižení této jednoty povýšením ruského jazyka na obecný jazyk vědy, umění i mezinárodních poměrův mezi všemi slovanskými národy. Mluvíce absolutně, sdílíme úplně jich smýšlení, ale máme jen za to, že takový náhled na věc jest úplně nepraktický, jmenovitě proto, že duchovní jednota jest věc hlavní, podstatná, vyšší; politické pak sjednocení jest poměrně nižší. Tohoto nižšího dlužno též především dosíci, aby mohlo vyšší se uskutečniti; jím třeba začíti, jelikož jest to základ. Mně se zdá, že povýšení ruského jazyka na všeslovanský, — pokud slovanská plemena nejsou osvobozena politicky, pokud tvoří části cizích politických těles a jsou přinucena živiti, sesilňovati i podporovati tato tělesa, — jest z jedné strany tak málo splnitelné, jako známý spůsob chytati ptáky, nasypeli se jim soli na ocas; z druhé strany — málo užitečné, kdy by i bylo splnitelno. Důkazem tohoto

*) Sr. jeho: Serbija i južnoslav. provincii Austrii (1864), Stolětnjaja pamjať Lomonosovu (1865), Izučenije Slavjanstva i russkoje narodnoje samosoznanije (1867) a j. Srv. též Budiloviče O litěr. jedinstvě narodov slavjanskago plemeni (v Slav. Sborníku II.).

**) Rossija i Evropa, 456.

může býti Halič, kde ruský jazyk jest jazyk národní; nu a možnoli se spokojiti s takovou jednotou? Nehledíc na jednotu jazyka jeli pak skutečně duchovní sjednocení mezi Ruskem a Haličí? Ba i samému tomu jazyku nehrozíli neustálé nebezpečenství: to rozličným kažením, zaváděným i podporovaným vládou, to obrácením jeho v jazyk jakýchsi pariův, který jest odstraněn od vědy, od literatury, ode všech vyšších zjevův lidské mysli? Několik let společného boje v prostém doslovném smysle toho slova, boje vedeného za jednu a touž svatou věc, několik let politického společného života udělá více pro duchovní jednotu Slovanův, pro povýšení ruského jazyka na všeslovanský prostředek výměny citův i myšlenek, nežli celá století nejvíce nepjatých, neustálých usilování cestou soukromých porad, ústných i písemných kázání. Při politické rozdrobenosti může býti vědomí o potřebě společného jazyka jenom čistě ideálným, k čemuž mohou býti spůsobilými leda nemnozí vyvolenější lidé Slovanstva, a z nich jediné ti, kteří buď za příčinou řídké jasnosti názoru, horoucího národního citu nebo zvláště příznivých okolností rozvoje nepoddávají se evropskému vlivu rozžírajícímu Slovanstvo. Naproti tomu politické sjednocení obrátí rozšíření ruského jazyka po všem Slovanstvu ve vezdejší všední potřebu nejen vysoko vzdělaných i vyvinutých osobností, ne jediných učencův nebo spisovatelův, nýbrž každého člověka zabývajícího se praktickou věcí. Nejprostší opatření, jež se učiní ve vyučování ruskému jazyku ve školách, mohou za několik let dobyti jemu téhož rozšíření, téhož panství, jehož dosáhl německý jazyk mezi Slovany rakouskými, turecký mezi tureckými, a kterého dosáhne bez pochyby brzy maďarský mezi uherskými Slovany.*) Jak veliký jest význam politického sjednocení pro rozšíření jazyka mezi cizoplemenníky, i nepřátelského smýšlení proti jazyku panujícího plemene, možno viděti na příkladě Polákův (ruských) a Baltických Němcův. Přes všechny překážky ruský jazyk jest většině jich znám, a na každý spůsob mezi nimi rozšířen mnohem více, nežli mezi nejpřátelštějšími nám slovanskými plemeny Rakouska a Turecka.“ Tato slova Danilevského, a jeho ukázání k haličským Rusům a k ruským Polákům objasňují věc mnohem lépe, nežli celé traktáty, i srovnávají se také s výše dotčenými slovy bystrého Šafaříka, vyslovenými více než před půl stoletím. Možno by bylo mnoho o té věci mluviti, ale my ze mnohých příčin pochopitelných přestáváme na tom, což jsme tu pověděli. Budouli „Slované“ někdy něčím jiným, než čím posud byli — a posud jsou leda *ethnografickým pojmem* — najde se pro ně i jeden diplomatický, vědecký nebo vůbec spisovný jazyk. Jen tehdy může přestati také ona pestrota jazykův i nářečí, literatur i literaturek, ve které sobě posud Slované tak libují.

V malosti jen majíce svou těchu,
v rozdrobení vidouce svou slávu,
budete svým bratřím za ohavu,
jsouce vrahům svým jen ku posměchu! *(Koubek).*

Bismarck kdysi řekl vzhledem k německému partikularismu, že každý Němec by měl nejraději svého vlastního krále, kdy by si jej

*) Již ho dosáhl!

toliko mohl platiti. Asi totéž můžeme říci o každém Slovanu, t. j. že by nejraději psal i tiskl svým podřečím, kdy by sobě mohl platiti svoji tiskárnu a papír. Mezi Slovany skutečně posud opravdově se hádají o tom, který jazyk nebo které podřečí jest „krásnější,“ zdali západní langue de *co*, langue de *čo*, nebo jižní langue de *kaj*, langue de *ča*, langue de *šta*, nebo východní langue de *ščo*, langue de *što*, atd. Pokud tyto idylické poměry nepřestanou, pokud Slované budou hádati se o „kráse“ všelijakých podřečí, jako děvčata o různobarevných šátcích, těžko mluviti o jakémkoli jich sjednocení. Uvažujíce nynější stav Slovanstva beze vší předpodjatosti, považujeme otázku o jednom spisovném jazyku slovanském ještě za *nezralou*, které na ten čas rozhodnouti nelze. Prozatím nechť Slované učí se jen pilně *rusky*, tomuto jediné možnému budoucímu všeslovanskému jazyku. Takéť známost ruštiny pokračuje mezi Slovany s úspěchem vždy potěšitelnějším. V nejnovějším slovanském státě, *v Bulhařích*, ruský jazyk jest dosti rozšířen, a správce školství, p. Drinov, učiní zajisté vše, aby každý vzdělanější Bulhar znal tento jazyk, mluvil a psal jím, jako p. Drinov. Taktéž i *v Srbsku* a *v Černé Hoře* šíří se ruština, i bylo by sobě přáti, aby zavedena byla všude do škol co povinný předmět, jakož o tom nedávno se i mluvilo. Co se týče *Poláků̊v* v Rusku (většiny celého polského národu), ti mluví již všichni velmi dobře rusky. Mezi Slovany v Rakousku a v Uhřích ovšem ruština nemůže býti rozšířena tak, jako jinde; ale i tu jest již velmi mnoho lidí znajících více nebo méně ten jazyk. Co se týče jmenovitě *Čechů̊v*, s velikým potěšením pozorujeme, že za posledních časů činí ruština mezi našimi krajany vždy větší pokrok. Před dvaceti lety, kde pisatel této rozpravy navštěvoval čtení o ruském jazyku u V. Hanky, možno bylo na prstech spočítati Čechy, kteří mohli rusky promluviti, a nebožtík Hanka sobě stěžovával, že česká mládež málo dbá o tento přední slovanský jazyk.*) To se již změnilo, a Čechové nyní pěstují ruštinu, tuším, nejhorlivěji mezi Slovany. Žádoucno jest, aby nedávno v Praze zřízený „russkij kružok“ svoji působnost vždy více rozšiřoval, aby zřizoval filiálky i po venkově, a takovým spůsobem klestil, pokud jest nyní možno, dráhu budoucímu všeslovanskému jazyku, ruskému. Žádoucno jest též, aby Čechové více cestovali po Rusku, a sice nejen literáti, nýbrž i průmyslníci, obchodníci a jiní soukromníci, a tak seznali rozličné poměry ruské z vlastního názoru, sblížili se s rozličnými vrstvami ruského národu. Jinak všeliké ono horování o Šumavě, Ledovém i Tichém oceáně zůstane prázdným deklamováním, a „slovanská vzá-

*) Hankova čtení o jazycích ruském a církevně slovanském v Pražské universitě byla ovšem nudná, jelikož obmezovala se čtením z jeho obou gramatik těch jazykův. Ale ona přinášela nám přece užitek; předně čtli jsme z Hankovy ruské chrestomatie (při gramatice) i překládali, za druhé Hanka nám dával ochotně ruské knihy, a konečně vodil na svoje čtení své ruské hosti, od nichž jsme slýchali živý ruský jazyk. Přijelli nějaký vzácný ruský host, svolával Hanka na čtení i své bývalé žáky, jako ku př. mě i Em. Vávru (nyní v Orenburce); my jsme ho ovšem pak nezahanbili, a Hanka i hosté měli radost. Hanka má o rozšíření ruštiny mezi Čechy veliké zásluhy, odchovav z několika mladých pokolení aspoň některé znalce tohoto jazyka. Pisatel těchto řádkův ovšem netušil před dvaceti lety, když čítal v Karolině v Hankových „načalach russkago jazyka,“ že jazyk ten přinese jemu ještě zcela jiný užitek.

jemnost" — prázdným slovem. Naši otcové nemohli za oněch těžkých dob jinak než *mluviti* k nám o oné vzájemnosti, my však můžeme již ve mnohém *jednati* ve smysle našeho pěvce:

> Jestli Slávy rumy ještě vstanou
> rukou vaší příští potomci,
> věřte zkušenému vědomci,
> jehož ústa tu k vám radu vanou:
> Zřiďte obec, jedním jmenem zvanou,
> pevnou, ať ji cizí holomci,
> svornou, ať ji vlastní lakomci
> nezbourají novou zase ranou.
> Oudy mnohé, hlavu jednu mějte,
> vyrostlou však z těla vašeho;
> černé s bílým nikdy nemíchejte.
> To nás cestou posud vedlo křivou,
> vy se chraňte bludu našeho,
> a vlasť stvořte čistou, trvanlivou.

9. Poláci a Rusko.

„Rozmanitost v harmonii" — tak formuloval v Moskvě dr. Riegr, ideál Slovanstva, ukazuje na příklad starých Řeků, Tato slova opakovali jsme i my na konci své rozpravy „Slované" ve Slovníku Náučném, jakož vůbec bylo nám *těžko*, mluviti tu *jinak*, než se stalo. Známý slavista ruský, *A. Majkov*, jednaje o této naší rozpravě,*) ve mnohém s námi se snáší, ve mnohém se různí. Formulovanou v Slovníku Náučném ideu Slovanství co ideu duchovní čili co slovanskou vzájemnost považuje za *nedostatečnou*, — v čemž mu milerádi přisvědčujeme —, a co do Řeků, ukazuje na to, že na Řeky přišli Macedonští, od jichž panství nespasila Řeků harmonie v rozmanitosti. K doplnění oné formule Majkov podrobně vypisuje odvěký zápas plemen německého a slovanského, který vede se od nepamětných dob a sice pořád na škodu Slovanstva, i vyobrazuje jej velmi názorně na přiložené „mapě hnutí německého plemene na východ (Drang nach Osten)," která činí na každého Slovana dojem děsný . . .

„Rozmanitost v harmonii" — jaká to krásná slova! Ale — jen kdy by ta „harmonie" ve Slovanstvě byla vždy a všude! Již na počátku této rozpravy vytknuli jsme některé falešné tóny, jež ruší onu ovšem žádoucí harmonii ve Slovanstvě. A nejfalešnější tón nepřestává tu vřískati posud, nehledíc na všeliké reparatury i projekty k opravení slovanského kolovrátku! Tento nejfalešnější tón, jenž slovanskou harmonii promění málem v disharmonii, jest *polská otázka*. Nebudeme se tu šířiti o této Achillově patě Slovanstva, o níž sepsána celá literatura, slovanská i neslovanská, a přestaneme jen na některých věcech. Známoť, že po pádu polského státu Rusko podávalo Polsku, dostavšímu se pod jeho žezlo, dvakráte rozsáhlou samosprávu, r. 1815 a r. 1861. Poláci odmítli nabídnutí Ruska, odpověděvše obakráte povstáním. Tím ovšem pozbyli i samosprávy i všelikých jiných výhod, jichž dříve byli požívali.

*) „Vseslavjanstvo," v Besědě 1871, III.

Polská otázka co jedna z nejhlavnějších otázek slovanských ode dávna zajímala i zajímá mysli všech Rusův bez rozdílu stran. Horlivě zabýval se polskou otázkou Pogodin, jak v třicátých rocích, jak jsme viděli, tak i později.*) On povždy přál Polákům všeliké samosprávy v mezech *ethnografického Polska*, které však nesmí býti odloučeno od Ruska: tak toho žádá nejen prospěch Polákův ale i všeho Slovanstva. Jak se rmoutil tento starý přítel Slovanstva z hrozných událostí r. 1861 až 1863! „Ještě několik stránek historie ruské a polské polévá se krví! Ještě pokolení hubí daremně talenty, síly, naděje! Bratři! Bratři! Dlouholi budete snažiti se, zuřiti, trhati druh druha k potěšení svých odvěkých vrahův! Těžko, hořko, pravým přátelům Slovanstva! A jaká kořist litým vrahům našim, čekajícím, jako krkavci krve, každé vojny!“ Pogodin nezapomněl o Polácích ani v Moskvě r. 1867, žele jich nepřítomnosti. Polskou otázkou zabýval a zajímal se i jiný slavjanofil, důkladný znalec Slovanstva, *Hilferding*; **) podotýká, že „Poláci zbrojící se ve jmenu své dřívější historie proti Rusi, tím válčí proti historické budoucnosti slovanského světa,“ ovšem marně, jelikož „pod ruskou korouhev postavila historie samobytnost slovanského plemene, svobodnou budoucnost společenského rozvoje Slovanstva;“ Polska nelze postoupiti oběma sousedním německým říším, jelikož by tím byla obětována celá slovanská národnost germanisaci, a při známém charakteře Polákův otevřely by se dvéře všemožným piklům proti Rusku. Hilferding rozumí „Polskem“ ovšem jen země čistě polské, kde lid mluví polsky, tedy větší část tak zvaného království polského: ***) budoucí poměr tohoto „Polska“ k Rusku teprvé časem se dá určiti. V podobném smysle, jako Pogodin a Hilferding, vyslovili se i jiní Rusové, ačkoli netají si velikých překážek, které staví se v cestu tak zvanému „smíření“ Polákův a Rusův, pravím: tak zvanému smíření, jelikož na první dobu bylo by lépe užívati slov: modus vivendi. S jakými Poláky a na jakých základech máme se mířiti? — táže se nedávno Lamanský: †) otázka velmi podstatná i odůvodněná. Nedá se upříti, že po r. 1870—1871, t. j. po pádě Francie a strašném vzrostě německého císařství, mnozí polští patrioti s nevýslovnou úzkostí patří na ony známé jim Brandenburce i křižáky, kteří od mnoha století západní Slovanstvo, zvláště polsko-lešské lámou jako vosk. Takéť Varšavští Poláci, obdivujíce se

*) Sbírka rozprav Pogodina o polské otázce vyšla v Moskvě r. 1868 (Polskij vopros), též r. 1876 (Statji političeskija i polskij vopros). Jest tu sice mnoho frásí, ale též dobrých myšlenek.

**) Polskij vopros, rozpravy z r. 1863 (Sočiněnija, II. str. 291—360), které odporučujeme českému čtenářstvu co nejvřeleji.

***) Kromě zemí po Buhu obývaných 250.000 Malorusů, v polovicích gubernií Sedlecké a Lublinské (mezi Vepřem a Buhem); i kromě 250.000 Litvínův v gub. Suvalecké. V nynějším království polském počítá se na 6 milionův obyv. jen 4 mil. Polákův: ostatní jsou dotčení Malorusové ($^1/_4$ mil.) i Litvíni ($^1/_4$ mil.), Němci a Židé ($1^1/_2$ mil., polovice Němcův a druhá Židův). Německý živel náramně se tu rozmáhá, a sice kolonisací. Srv. rozpravy o východní politice německé (Věstnik Evropy 1872), a brošuru Jeleňského: Żydzi, Niemcy i my (Warszawa, 1877, 3. vyd.), což obojí odporučujeme i českému čtenářstvu.

†) Jevrei i Němcy v privisljanskom kraje (Russkij Věstnik 1879, III.), kdež mluví o dotčené knize Jeleňského.

letos obrazu Matejkovu Bitva pod Grünwaldem (r. 1410), živě sobě připomínali oněch dob, kde v té bitvě spojenými silami Polska, Litvy i Rusi, ba i Čechův, byla ochromena moc německých křižákův na dlouho — bohužel, že ne navždy! Tato pochopitelná (i nám Čechům!) úzkost Polákův před hroznými potomky oněch Slovanobijcův Albrechta Medvěda a Jindřicha Lva vyslovena ještě nedávno jedním ruským Polákem v brošuře „Sprawa polska jako wewnętrzna państwa Rossyjskiego" (Bruksella 1878), kdež spisovatel zapřísahá Rusko, aby ve jmenu Slovanství neopouštělo Polska, které jinak propadne germanisaci. Al. Pypin, podávaje ve Věstníku Evropy (1879, II.) myšlenky tohoto polského patriota, praví: „Některé z nich ovšem mohou podléhati sporu; jiné věci rozhoduje spisovatel příliš jednostranně nebo i chybně. Ale všeobecná myšlenka spisovatele i mnohé jeho poznámky zasluhují plné pozornosti a ukazují na skutečně důležité, doléhavé otázky našeho státního života. Abychom smířlivé náhledy spisovatele podezřívali v neupřímnosti, k tomu nemáme nižádného důvodu: nebezpečenství od germanismu, na které on neustále ukazuje, jest skutečné nebezpečenství, které hrozí Polsku i které může povzbuditi k opravdovému názoru na stav věcí. Události běží za našeho času velmi rychle, a obavy spisovatele i jeho žádost, aby Rusko přijalo na sebe „slovanské povolání" nejsou snad tak přehnány, jak by se zdálo. Sama brošura jest dosti pozoruhodným zjevem: řeč o smíření ze strany polského spisovatele zasluhovala by, tuším, pozornosti i soucitu z naší strany." Spisovatel brošury vyslovil tu mezi jiným řídkou posud mezi Poláky myšlenku: že Rakousko po Berlínském traktátě nemůže již nikdy zaujíti nějaké místo ve Slovanstvě vůbec, a tím méně prospěti snad Polákům; myšlenka tím zajímavější, že právě od Rakouska mnozí Poláci očekávají zdar svých plánů, jak o tom svědčí řeči pp. Grocholských a Hausnerův i mnohých jiných. Jest to jeden z obyčejných klamův tak hojných mezi Poláky a končících se vždycky sklamáním; každý soudný Polák dobře věděti má, že kdy by někdy Rusko musilo ustoupiti na pravý břeh Visly — a dále za tuto linii, hájenou povislanskými pevnostmi Novogeorgijevskem, Ivangorodem a Zámostím, *neustoupí* — že by nad královským zámkem Varšavským zahnízdil se *pruský* orel Hohenzollerův, který hnízdí již ve Gdańsku, Poznani i Vratislavi, a také již roztahoval svoje drápy ve Varšavě (r. 1795—1807) nad Velikým Polskem a Mazovií, čili, jak je byl pokřtil, nad provinciemi „Süd-Preussen" a „Neu-Ostpreussen." Každý soudný Polák má věděti, že v tom okamžení, když by na mostě Varšavsko-Pražském doznívaly z řad ustupujícího ruského vojska zvuky krásné válečné písně „Noči čorny, tuči grozny" — že v tom okamžiku u západních Varšavských rogatek (šrankův) zarachotily by pruské bubny i zavřeštěly by Brandenburské píšťaly; vřískavý i všem západním Slovanům veleznámý marš starého Dessauera, zahlušil by brzy hořký pláč posledních zbytkův mohutných někdy Lechův povislanských, „moudrých po škodě" i pozdě spínajících ruce za ustupujícími Rusy, zahlušil by brzy i zoufalý výkřik, deroucí se ze srdce zbylého ještě západního Slovanstva: „Dokonáno jest . . ." Než, pryč s těmito děsnými předtuchami! Nespouštíme se ještě naděje, že podaří se konečně bílému orlíku polskému najíti sobě, ve smysle slov Chomjakova, pokojný přítulek na

prsou černého orla ruského, jakož se to krásně spatřuje na erbě království polského, utvořeného císařem Alexandrem I. A nepřestaneli ďábel nezřízené pýchy pokoušeti polského orlíka, nechť tento pohledne jen na onu mapu německého „Drang nach Osten," nechť sobě vzpomene na krvavé stíny Niklotův a Mestvinův, nechť sobě pomyslí na Brandenburské píšťaly u Volských rogatek, i na žalostnou píseň českou: „Zle, matičko, zle, Brandeburci zde!" — pak jej jistě obejde hrůza i mráz, a on ještě vroucněji přitulí se k prsům ruského orla . . . Ba, nechť Poláci, vstávajíce i léhajíce, vzývají hospodina, aby orel severoslovanský hnízdil povždy nad Varšavou „na slavu nam, i na strach vragam:" jinak bude zle, *velmi zle!* Nechť také častěji pohlížejí na Matejkův obraz Bitva pod Grünwaldem, kteroužto bitvu rozhodly též skalopevné ruské pluky ze Smolenska! *)

Musíme se tu dotknouti i chování Polákův za posledních událostí na Balkánském poloostrově. Smysl a význam událostí těch jest jasný jako slunce: Jihoslované snaží se svrci s sebe hanebné jho asiatských barbarův i domáhají se svobody, a také toho z části dosahují, a sice s pomocí Ruska. Události ty jsou tudíž důležité pro človéčenstvo vůbec a pro Slovanstvo zvláště. A přece Poláci bohužel jim porozuměti nechtěli. Nebudeme zde mnoho mluviti o neruských Polácích, v Rakousích, Prusích a v emigraci; ti ovšem mluvili i jednali jen tak, jak jim napovídala jich nesmírná nenávist proti Rusku, pouštějíce tu, jako obyčejně, chladnější rozsudek mimo sebe, i zapomínajíce pořáde na svoje děsné položení uprostřed dvou velikých národův. Oni skládali rozličné nemístné adresy, veršíky,**) rozpravy, brošury, pronášeli na rozličných místech řeči, které svědčí o všem jiném, než o zdravém a chladném uvážení poměrův polského národu a Slovanstva vůbec. Tak mezi jiným téměř mezi všemi Poláky byl rozšířen náhled, že z východní otázky vznikne vojna mezi Ruskem a Rakouskem, z čehož prý vzejde prospěch polskému národu; náhled velmi naivní, jelikož po r. 1866 a 1870 Rakousko na cosi podobného ani pomysliti nemůže; kdy by pak i vznikla taková vojna, tu by pod Varšavou brzy zavířili *pruské* bubny, při-

---

*) Přebývaje již na devátý rok ve Varšavě, pozoruji bedlivě vzájemné poměry obou slovanských národův; nacházímť v nich velikou kmenovou příbuznost, o které mohl pochybovati leda šílený Duchiňský, a v jich obcování, nehledíc na politický rozstrk, jakousi bonhomii. Ruský oficír i úředník, kupec i voják, velmi brzy načí se mluviti polsky, čítá rozličné Varšavské kurýrky (noviny, humory), rozmlouvá s polskými panienkami atd.; a Polák také se již neštítí pohovořiti s Rusy po rusku třeba sem tam z Polska. Dívaje se často ve Varšavských ogrodech (sadech) a j. na tyto bez odporu zajímavé poměry mezi Rusy a Poláky, táži se vždycky v duchu: kdy by takhle místo ruského oficíra, jenž volá „proszę pani, kufelek piwa!" tu byli pruští nebo jiní němečtí lajtnanti...to by byl křik: „polnische Sauwirthschaft, Himmel-Sakerment, Bier!" Ostatně Poláci dobře cítí rozdíl mezi Rusy i Prušáky; těchto nenávidí na smrt, a ony u porovnání vynášejí do nebe.

**) Dostaly se nám do rukou (v srpnu 1876) neobyčejně nejapné verše haličského „utalantowanego poety" — „Do braci Słowian," kde onen „poet" mluví rozličné hlouposti o „Moskvě" (t. j. ne o městě, nýbrž o celé Rusi), a radí oněm „bratřím," aby prý vzkřikli „pryč s Moskalem," načež prý „my" (Poláci) a národové budou s nimi. Nu — Jihoslované asi toho nepykají, že tak nevzkřikli.

nášejíce Polákům ne „prospěch," ale hrozné nadělení. Takéť neskrývali sobě tohoto nebezpečenství někteří Poláci, jako ku př. kníže Lubomirský, jenž v listopadě r. 1876 radil svým krajanům, aby vrhli se upřímně do náručí Ruska, spisovatel brošury „Glos z Warszawy," vyšlé na rozhraní r. 1876—1877, a j. Jiní Poláci (ku př. Krakovský *Czas)* odporučovali jinou podivnůstku, „neutrálnost," jako kdy by malý národ, vtěsnaný mezi dva veliké národy, jimž překáží, rozdělený mezi tři říše, nemající tudíž žádné své vlády, i vším právem třesoucí se před potomky Fridricha Velikého — mohl opravdově mluviti o nějaké „neutrálnosti."

Co se týče Polákův v Rusku, i oni měli dle svého zvyku rozličné fantasie; domnívaliť se, že Rusko dá jim nějaké koncese jmenovitě co do polského jazyka v úřadech a ve školách, zapomínajíce, že Rusko nemá nižádných pobudek k takové změně své politiky v Polště. Ukazujíli Poláci na to, že jsou také „Slované," jako Bulhaři, Srbové a j., jest ukazování to čistě theoretické: ruští Poláci, jmenujíce sebe „Slovany," přece nepodnikali ničeho, což by svědčilo o jich změněném smýšlení vzhledem k Rusku a ke Slovanstvu vůbec; vždyť i „Slované" mohou býti nepřáteli „Slovanův," a nesmějí se pak diviti, že chovají se k nim jako k „nepřátelům." Za poslední vojny v ruských novinách začaly vyskytovati se bezejmenné polské hlasy „o smíření Polákův a Rusův;" tomu přisvědčovali někteří Rusové, jmenovitě pak známý profesor Gradovský, k němuž také Poláci adresovali svoje hlasy, mezi jiným i emigranti z Paříže. Vše to bylo by sice pěkné a chvalitebné, kdy by se to jen neobmezovalo na *pouhá slova.* V oněch polských hlasech, ostatně zcela osamělých, bylo velmi málo upřímností a velmi mnoho frásí, což také neušlo Rusův. Velikou sensaci způsobila zvláště ostrá odpověď „Polákům mírotvorcům" znamenitého ruského historika *M. Kostomarova* (27. června 1877), kterou podaly, tuším, též české listy. Kostomarov obrací se k Polákům mimo jiné i takto: „Nechť Poláci ukáží *skutkem* svůj soucit k Slovanům, a tehdy smíření nastoupilo by samo sebou, jako následek hotové události, podobně tomu, jak i nedůvěra naše k Polákům jest následek předcházejících hotových událostí. Obětujte, pánové, peníze ve prospěch Slovanův nebo ve prospěch raněných, utrpěvších na vojně za osvobození Slovanův; vypravte, liboli, ze svého středu legii, která by nabídla své služby věci osvobození, místo toho, abyste vystrojovali legii na pomoc Turecku; jděte třebas jako dobrovolníci do ruského vojska; pracujte, konečně, myslí i perem pro slovanskou vzájemnost. To bude znamením, že sympatisujete se slovanskou věcí a že se cítíte býti Slovany. Loni táhla se srbsko-turecká vojna, věstitelka nynější rusko-turecké vojny. Tam byly tisíce ruských dobrovolníkův; oniť zřejmě dokazovali, že ruský národ sympatisuje se Srby a cítí se býti slovanským. Povězte nám, kolik tam bylo Polákův? Jestliže jste konečně skutečně pocítili, že jste Slované, a chcete se účastniti ve věci osvobození a zrození slovanského světa, dělejte to dříve před smířením s námi, a samo smíření nechť nastoupí jako následek vašich slovanských sympatií. Dělejte dílem, ne pak prázdným žvastem. Lidé učení a nadaní (kterých prý jest mezi vámi mnoho), místo toho, aby mlátili prázdnou slámu v otázce o smíření

Polákův s Rusy, mohou společné slovanské věci pomáhati duchovní prací, objasňujíce rozličné otázky života a vědy. A takových otázek najde se velmi mnoho. Tehdy smíření mezi námi nastoupí samo sebou, nastoupí následkem síly věcí i tehdy, když byste ani vy ani my o tom nevyslovili svých žádostí.“ Co se pak týče časté výčitky Polákův Rusku, že ono Polsko utiskuje a jde osvobozovat Bulhary, na tu odpověděl *Suvorin* (redaktor novin Novoje Vremja) takto: „Vy utiskujete Polsko a jdete osvobozovat Bulhary — jaký odpor, jaká licoměrnost! — pravili nám. A ve skutečnosti není tu ani odporu ani licoměrnosti. Ve veliké rodině mohou dva bratří žíti mezi sebou ve sváru, mohou snažiti se o prvenství; ale z toho nejde, že silnější bratr nesmí brániti druhých bratří, kteří očekávají jeho pomoci, jeho ochrany. Sváře se s jedním bratrem může hledati lásky i přátelství u ostatních, aby upevnil rodinu, by se nerozpadla. Kdy by před třemi věky události obrátily se jinak, tu tatáž úloha, kterou hraje Rus, dostala by se Polsku, které nejednou měřilo zbraně s musulmanstvem a měřilo vítězně.*) Polská národnost se zachovala, polský stát zmizel, zmizelo polské prvenství, zachovala se obapolná nedůvěra mezi dvěma příbuznými národnostmi, ale národnostmi sokyněmi. Bratří sokové obrátili se v bratry vrahy, bratří vrahové buď ničí druh druha nebo se smiřují.“ Také Poláci brzy umlkli, ale za to posílali zuřivé dopisy do haličských časopisův, které rozdmychovaly všemožné nešťastnou nenávist Polákův proti Rusku. V listopadě r. 1876 mnozí vážení obyvatelé Varšavy všech tříd podali adresu císaři Alexandru, která vyšla z kruhův polské aristokracie; v adrese mezi jiným se vyslovují, že „Poláci co členové jedné slovanské rodiny postavíme se jako naši soukmenovci okolo Vašeho Veličenství,“ ochotni ke všemu, což by vedlo „k polepšení osudu našich bratří na jihu.“ Rádi věříme, že velmi málo Polákův porozumělo hlubokému významu těchto slov; Krakovský Czas nazval adresu „bolestnou i pokořující,“ a „osvědčení i naděje adresy vztahující se k věci slovanské — nejprotivnější její stránkou:“ Polsko prý není protivou slovanské idey, ale ve světě slovanském jest protestem proti panslavismu atd.**) A přece ona slova Varšavské adresy jsou jediná *rozumná slova*, jež vyšla za jihoslovanského hnutí a rusko-turecké vojny z tábora polského, i dlužno hluboce želeti, že Poláci nejednali ve smysle těch slov; o pravdě těch slov přesvědčí se asi velmi brzy. Tato zcela nemístná „neutrálnost“ Polákův, vychvalovaná jim některými jich hlubokomyslnými politiky co všemohoucí prostředek, jest opět jedna z oněch četných *politických chyb*, jimiž historie tohoto slovanského národu oplývá, a také jim nepřinesla nižádného užitku. Ostatně i tato „neutrálnost“ nezachovávala se přísně. Povídalo se za poslední vojny, že ve Varšavě nebylo ani potřebí čísti pilně noviny a že zprávy o vítězstvích nebo porážkách ruského vojska možno bylo čísti v pošmurných nebo jasných tvářích Varšavanův i Varšavanek; a věru, v tom jest mnoho pravdy. Nyní Poláci ovšem vidí,

*) Srv. co jsme o této roli Polska pověděli v rozpravě „Východní otázka — otázka slovanská.“

**) Tomuto oddělování „idey slovanské“ od „panslavismu“ již nerozumíme; tak se mohlo mluviti ještě r. 1848, ale tak nelze již mluviti r. 1876 až 1879.

že i „neutrálnost“ (s příměsí turkofilství) nepřinesla žádoucího ovoce, i mohou oddati se nezbytečnému rozjímání: zdali by nebývalo lépe, *jednati* ve smysle oné „pokořující“ Varšavské adresy (as tak, jak jim radil Kostomarov), nežli mluviti i psáti všelijaké zbytečné a nemístné věci i oddávati se znova rozličným přeludům v říši nadpozemské, které ovšem při prvním dotknutí bezohledné skutečnosti rozpadly se niveč.

Své krajany vystříhám od všelikých růžových nadějí co do tak zvaného „smíření“ Polákův a Rusův; věc ta nedá se odbyti novinářskými rozpravami, ať psanými Petrem nebo Pavlem, nebo nějakým tím „ausgleichem,“ jinde tak oblíbeným. Dříve nežli bude možno promluviti o „modus vivendi“ mezi Poláky a Ruskem (o „smíření“ mluviti jest ještě *předčasné*), musejí státi se ještě jiné věci, o nichž tu nemůžeme se šířiti. Poláci musejí co nejhlouběji se přesvědčiti a beze všech zatajených myšlenek slavně prohlásiti, že *mimo Rusko a mimo Slovanstvo není pro ně žádné spásy*, musejí rozhodně upustiti od dětinského malování hranic někdejšího polského státu někde v hloubi Rusi, musejí přestati nemírně unášeti se svou minulou slávou, musejí vůbec vzdáti se co nejrozhodněji oněch *politických hříček*, ve kterých si posud tak libovali sobě na škodu a cizině na potěšení, musejí raději se cvičiti v zanedbaném posud malování *ethnografické mapy Polska*, jejížto západní hranici ostatně jest již velmi těžko pravidelně označiti. Vše to, opakujeme, nebude tak brzy, tím spíše, že jediný rozhodující v té věci faktor, *ruská vláda*, mlčí a bude ještě dlouho mlčeti. Nicméně nevzdáváme se naděje, že někdy se najde formule „smíření“ Polákův s Ruskem, a sice na základě slovanském. Již nyní vyskytují se mezi Poláky lidé, kteří neklamou se o stavě svého národu, s rostoucí hrůzou pohlížejí na zmáhající se němectví i očekávají spásy jediné od Ruska; výše dotčená brošura „Správa polská“ to znova potvrzuje. Strana ta ovšem není ještě dosti četná, silná a smělá, ale přece již jest; přívrženci její pohlížejí střízlivě na mnohé věci polské, minulé i přítomné, které v Polsku považují ještě jaksi za noli me tangere, za jakési palladium polské národnosti; oni nebojí se také již „Moskala“ jako ďábel kříže, a ochotně čtou i ruské knihy a stopují rozvoj ruské společnosti v rozličných jejích směrech; oni také neštítí se již vstupovati ve výměnu myšlenek ruskými časopisy ba i polemisovati s nimi věcně, a ne frásemi. Kdežto u většiny polského časopisectva v Rusku náleží to jaksi k „dobrému tónu,“ ignorovati vše ruské, a mluviti spíše o španělské literatuře nežli o ruské — ačkoli tato začíná býti Polákům vždy důležitější — nebo zachovávati „neutrálnost,“ orgán oné strany *Przegląd tygodniowy* pohlíží na poměry slovanské vůbec a na poměry polsko-ruské zvláště, již jinak; on neváhal polemisovati i s Ivanem Aksakovem z příčiny jeho listu k dr. Riegrovi, protestuje proti jednostrannému jeho pochopení Slovanstva, ze kteréhož jaksi vylučoval všechny „latinské“ Slovany, t. j. všechny západní i skoro polovici jižních Slovanův.*) Jen kdy by častěji byly takové výměny myšlenek i polemiky,

*) Aksakov chybil, že v listě, adresovaném k českému *politikovi* a ne k českému biskupovi, zaběhl do theologie. Tomu divili se také na Rusi velmi mnozí lidé, neméně nežli u západních Slovanův. Theologický exkurs Aksakova byl na všechen spůsob zbytečný, tím více, že za po-

kdy by Poláci, především jich spisovatelstvo, častěji stýkali se s Rusy a nehleděli na ně pořád s nedůvěrou, z podelbí. Vímeť dobře, že mezi ruskou intelligencí velice sobě žádají, aby konečně Poláci začínali více sbližovati se jmenovitě s ruskými žurnalisty i spisovateli, třídě dosáhající na Rusi vždy větší důležitosti. Ještě nedávno vyslovili se ve smysle nějakého sblížení obou slovanských národův někteří Rusové v Oděském slovanském komitétě, navrhujíce, aby slavilo se i z ruské strany jubileum J. Kraševského, polského spisovatele jinak Rusům nehrubě přátelského. Podobné myšlenky zjevily se nedávno i na slavnostním obědě Petrohradských literátův a profesorův, uspořádaném na čest slavného Turgeněva (25. března t. r.). Známý Petrohradský advokát, Vladimír Spasovič, sám odpolu Polák odpolu Rus,*) vítal oslavence vřelou řečí; mezi přípitky obrátil na se pozornost přípitek dvou redaktorův polských novin ve Varšavě, kteří vyslovili přátelská přání „tomu národu, uprostřed něhož vzrostl talent, podobný Turgeněvu, tomuto *všeslovanskému* spisovateli.“ „Význam tohoto přípitku“ — podotýká Věstník Evropy **) — „nepotřeboval objasnění, a přípitek byl přijat s nejnadšenějším potleskem. Žádáme sobě, aby to, co pravili redaktoři polských novin, co nejdříve našlo sobě možnost ohlasu u jich krajanů; ale žádáme si též, abychom i my tleskavší nezapomněli na svůj potlesk, i aby naše ruce taktéž věrně i poctivě držely péro, když se jim později udá psáti, jak tleskaly při onom památném obědě.“ Jen více takových stykův mezi polskou a ruskou intelligencí, a Poláci sami uvidí, že „Moskal“ není tak hrozný, jak jim jej malují jich páni a kněží, i rozliční „utalentovaní poetové“ a novináři z posledního ještě zbytku někdejší nepřirozené Řeči Pospolité, z nynější Haliče, kterou ruští Poláci sami nazývají „Boeotií.“ Z oněch Poláků, kteří nezdráhají se již nyní mluviti o Slovanstvě i o jediném jeho štítě, o ruském císařství, bude časem možno sestaviti *ruskou stranu*, která v Polště také vždycky byla. Jsme přesvědčeni, že okolo strany té shrne se pak i ostatní polský národ, až sobě vyjasní patřičně *skutečný* svůj stav i až jen *lépe* porozumí zlověštímu pískání pruských píšťal ve své kolébce, okolo hrobův Měška i Boleslava i Mestvína, ve Hnězdně, Poznani i Gdańsku, v oné kolébce, z níž budou zachráněny asi jen trosky, ač budeli již vůbec zachráněna. „Ave, Caesar, morituri Te salutant!“ volají už nyní Poláci v Prusích za těžkého zápasu s odvěkým zhoubcem Slovanstva, ohlížejíce se vždy úzkostlivěji i toužebněji na slovanský východ. Dejž bůh, aby tento jich křik opakoval se vždy častěji, hlučněji, *upřímněji;* dejž bůh, aby pak ze

slední vojny náboženský pravoslavný moment hrál sice přední ale přece ne již výhradnou úlohu. *Pravoslavní* Rumuni a Řekové nejevili zvláštních sympatií k *pravoslavným* Rusům, Srbům i Bulharům, kdežto *katoličtí i protestantští Slované,* Čechové, Slováci, Charváti, Slovenci, s nadšením vítali úspěchy zbraní ruských a jihoslovanských. Takéť sám císař Alexander mluvil o „slovanské věci.“ Poslední válka byla skutečně již válkou *slovanskou.* Poměr „křesťanské“ Evropy k východním „křesťanům“ jest příliš dobře znám.

*) Dovoluji sobě nazvati tak Spasoviče, jelikož on ač původu běloruského, považuje sebe přece za Poláka, píše polsky i rusky, a je prost velmi mnohých polských předsudkův. Spasovič sepsal, jak již výše podotčeno, dějiny polské literatury, obsažené v díle Pypinově.

**) 1879, aprěl, 826.

slovanského východu dostalo se jim odpovědi: „Pollice presso!" Nebezpečenství jest ve *váhavosti.*

Jsme hluboce přesvědčeni, že *politický program* polského národu v budoucnosti nemůže býti již nižádný jiný, než onen známý *list polského šlechtice* (Alexandra Vielopolského) z r. 1846. Dobře víme, že massa Polákův nechce o něm ještě ani slyšeti; ale přes to přese všechno list ten stane se přece politickým programem celého polského národu, prostě následkem logiky událostí, jelikož všechny ostatní „programy" jsou již nemožné, pochybené, i záhubné.*)

10. Východní slovanská válka. Závěrek.

V létě r. 1875 začalo se povstání v Hercegovině i v Bosně, z čehož vzešly pak vojna Srbska a Černé Hory s Tureckem, a konečně veliká vojna rusko-turecká. Veškero Slovanstvo uchváceno vždy rostoucím rozčilením, jako posud nikdy. Rozčilení to i nadšení rozšířilo se také všude po širých vlastech ruských. Časopisectvo i literatura vyslovily se rozhodně ve prospěch bojujících Jihoslovanův a sice i takové kruhy, které posud málo si všímaly slovanských věcí. Slovanské komitéty horlivě sbíraly pro bojující Jihoslovany, i ruský národ všech tříd přinášel tu veliké oběti. Právem podotkl tehdy Kostomarov v jednom veřejném čtení ve prospěch Jihoslovanův, že *slovanská vzájemnost se vtěluje.* Bojujícím Srbům pospíchaly na pomoc tisíce ruských dobrovolníkův, začínajíc od Čerňajeva, Rajevského, Kirějeva i jiných oficírův, i končíc prostými sedláky; byli tu spisovatelé, učitelé, kupci a j.**) Krev srbsko-ruská lila se společným proudem, a ruští lékaři i milosrdné sestry drželi v náručí umírající i raněné slovanské bojovníky na březích Moravy i Morači. Ne nadarmo srbští vojevůdci, Rus Čerňajev i Čech Zach, volali k Srbům, aby neklesali myslí a důvěřovali v pomoc „drahého bratrského národu ruského," jenž jim přispěje na pomoc ve jmenu „slovanské idey." Čtyři měsíce držel se Čerňajev se svými necvičenými ozbrojenými houfy proti výtečnému řadovému vojsku tureckému, které v dalším postupování zadrženo jest mocným slovem slovanského císaře. Alexander II. v památné řeči v Kremli zjevně vyslovil svůj soucit k *slovanské věci,* a v brzce vystoupilo ruské vojsko k hájení této věci na Dunaji i na Balkáně.

Nebudeme se tu šířiti o událostech posledních čtyr let; jsouť nám všem dobře známy, a také české časopisectvo stopovalo je s nej-

---

*) Odporučujeme českému čtenářstvu onen list, z něhož jsme podali výňatky v rozpravě „Slované" (str. 635 v Slovníku Náučném). List jest znovu otištěn v obšírném díle „Al. Wielopolski" (Kraków 1879, t. IV.). Podotýkáme tu, že „memorandum" Wielopolského, o kterém se zmiňujeme v oné své rozpravě, jest — jak nám tvrdili z hodnověrné strany — apokryf, ačkoli jsou tam zcela dobře podány myšlenky onoho státníka, jemuž jeho krajané nedovedli ještě porozuměti.

**) Znal jsem sám několik takových ruských dobrovolníkův, kteří složili svoje kosti za slovanskou ideu v Srbsku (mezi jinými též můj švakr P.). Sláva památce těchto slovanských bojovníkův! Nekrolog takového ruského dobrovolníka, jinocha Jerošenka, od prof. O. Millera v. v jeho díle: Slavjanstvo i Evropa (1877, str. 224).

větší pozorností. Podotýkám jen, že já přebývaje v Rusku, pobyv za této bouřlivé i zajímavé doby několikráte v Petrohradě i v okolí, stopuje co nejbedlivěji veškeren slovanský ruch na východě — já *naplněn jsem nevýslovnou blažeností, že slovanská idea na Rusi* vykročila již z mezí pouhé theorie, vykročila již z universitních auditorií, i octla se na krvavých polích Dunajských i Balkánských. Za slovanskou ideu nebo, jak se vyjádřil veliký císař slovanský, za „slovanskou věc" krváceli tisícové synův Rusi vedle bratří Srbův i Bulharův — to nebyly „words," to byly již „swords!" A tyto slovansko-ruské meče vykovaly jihoslovanské Bulhary a Srby. Když jsem před čtyřmi lety (1875, dne 24. ledna) hájil v Petrohradské aule své magisterské disertace „Slovanská vzájemnost," pravil jsem ve své řeči mimo jiné i toto: „Slovanští národové nejen seznamují se, ale zajímají se též vždy více druh druhem. Připouštíme, že tohoto hnutí ve slovanském světě našich dob nelze ještě přísněji určiti, nelze ještě přísněji formulovati; ale z příčiny podrobností není ještě potřebí nevážiti sobě idey slovanské vzájemnosti, která přes všechny rozmanité překážky mezi Slovany vždy více se šíří a ujímá. Ale v jedné věci srovnávají se již nyní všichni Slované, a sice v tom, co pověděl již na počátku našeho století černohorský vládyka francouzskému maršálu Marmontu: „My všichni Slované máme jedinou naději a slávu, ve spolku s mocnými našimi bratřími Rusy; zahynouli Rusové, zahynou i všichni ostatní Slované, a kdo jest proti Rusům, jest i proti všem Slovanům!" O pravdě těchto slov byl jsem povždy hluboce přesvědčen, ale netušil jsem, že slova ta za několik měsícův budou ozývati se po všech širých vlastech slovanských . . .

Poslední události jsou celému Slovanstvu nesmírně důležity. Slovanská idea přivedla přední národ slovanský, Rusy, do takového nadšení, jakého posud nikdo nevídal, nikdo ani netušil; a dojem všelikých oněch událostí již zůstane na Rusi, třebas události ty budou pak sebe střízlivěji se rozbírati i kritisovati. „Slovanská otázka jest i pro nás; ona jest postavena historicky, i vede za sebou svoje následky," dí jeden z nejstřízlivějších ale spolu i nejlepších znalcův Slovanstva, Al. Pypin; „Rusko účastnilo se v osvobození Srbska, osvobodilo (ač posud jen na polovici) Bulhary; my jsme zapleteni do slovanské otázky ze strany Polska, a s ní svázáni skrze západní a jihozápadní krajiny; Polsko a Malá Rus sbližují nás s věcmi haličskými. Vše to jsou otázky nejreálnější, které dříve nebo později požádají sobě pozornosti u společnosti, jakož i jí už žádaly; třeba sobě přáti, aby nepřekvapily nás s neobjasněnými pojmy. Z druhé strany slovanské znovuzrození přinese v dalším svém rozvoji bez pochyby nová fakta sblížení. Kdo stopuje západní i jižní slovanské literatury, spozoruje, že vzniká, ač ještě v nemnohých zjevech, solidárnost v literaturně společenských ideách, jaké posud nebylo. Literární „vzájemnost," která obmezovala se archeologií a filologií, začíná ochvacovati půdu společenských otázek, na které toliko může časem vyrůsti též úplné vzájemné porozumění." *) Jiní Rusové však uvažujíce poslední slovanské hnutí ve své otčině, jdou dále.

*) Na konci dotčené rozpravy o panslavismě (Věstnik Evropy 1879, děkabr', 804), která vejde též do druhého dílu dějin slovanských literatur. O rozličných stránkách „slovanské otázky" vyslovil se Pypin častěji v témž

Lamanský považuje toto hnutí za úplný převrat v historickém životě nejen Ruska ale i všeho Slovanstva, i přičítá jemu ušlechťující vliv na rozličné třídy ruského národu; Or. *Miller* naděje se, že Rusko rozhodne evropskou otázku otrokářskou, t. j. politické osvobození slovanských národův; *Mordovcev* považuje vmísení se Ruska do věcí slovanských za historickou nutnost, které nijak vzdáti se nelze: všichni Slované nechť cítí v sobě částičku Rusa, a celé Rusko nechť cítí v sobě Slovana; *Rovinský* vyhlašuje interesy Ruska i Slovanstva za solidárné atd.*)

Buď jak buď, ale jisto jest, že *slovanská vzájemnost nebo solidárnost* zjevila se za toho hnutí v nebývalém posud blesku. Hrdinský zápas hrstky Hercegovcův a Bosňákův, vraždění Bulharův pod Balkánem, boje sokolův černohorských, těžké dni Djunišské, Kremelská řeč císaře Alexandra, přechod Rusův za Dunaj, slavné dni na Šibce, těžké dni Plevenské, přechod ruských vojsk přes Balkán a zdrcení tureckých vojsk, mír Svato-Štěpánský, upevnění Srbska i Černé Hory, vzkříšení Bulhar — vše to budilo v srdcích téměř *všeho Slovanstva* jednostejné pocity, naděje, žalost i radost. To jest nepopíratelné faktum.

Poslední události mají nesmírnou důležitost i pro *náš český národ.* Kolikráte již skuhrali nad námi rozliční domácí i přespolní kulichové, že prý dni našeho národu jsou sečteny, že prý musíme státi se členy veliké Germanie mezi Rejnem i Vislou a sdíleti osud našich polabských bratří. Nu, s tím skuhráním mohou teď počkati: Germanie jest sice velmi mocná říše, ale ještě ne všemohoucí; nadějeme se, že Francouzi blíže Rejna a Rusové na Visle postarají se již o to, aby Brandeburci neshrábli i horního Polabí i Pomoraví, kde z boží milosti žije ještě pět milionův Slovanův, přiléhajících skrze Karpatské Slováky zrovna k Rusi. Pracujme jen neúnaveně o rozvoji své národnosti, pěstujme co nejhorlivěji *slovanskou ideu,* toto naše palladium, nikdy neklesejme myslí a mužně hleďme v budoucnoust,

když to matky Slávy pravnukové,
ať se odpor jakkoli chce příčí,
zotaví se opět v síle nové,
schýlené své čelo opět vztýčí.
Pamatujte, že ta vaše země
hradbou jest a hrází nejpřednější
pěstounky té vaší nejvěrnější,
ježto vaše zrodila jest plémě.

časopise, ku př. Ješče něskolko slov po južnoslavjanskomu voprosu (1877, mart, 357, proti Lamanskému), Buduščnosť Slavjanstva (1877, děkabr', 805, proti Budiloviči) a j. Bylo by záhodno, aby p. Pypin sebral svoje roztroušené rozpravy o slovanské otázce, jako to učinil nedávno prof. O. Miller (Slavjanstvo i Evropa, 1877, o čemž v. Osvětu 1878, I. 17.).

*) Lamanský: Russkoje obščestvennoje i narodnoje dviženije v polzu Slavjan (Novoje Vremja 1876, na konci; proti němu Pypin); Miller častěji (v. dotčený jeho sborník); Mordovcev: Naša pečať i slavjanskoje dělo (Drevnjaja i Novaja Rossija 1877, 2.); Rovinský: Rossija i Slavjane (tutéž, 1878, 2.). Srv. též ve Věstníku Evropy 1878, maj, rozpravu: Davnosť slavjanskoj idei v russkom obščestvě. — Někteří Rusové složivše sobě dříve jakési ideálné pojmy o Slovanech, uviděli pak, že skutečnost nesrovnává se vždy s jich názory; tak ku př. neobjímalili Srbové každého ruského dobrovolníka, tu ihned neměli prý dosti „sympatií“

Když pak nastane hrozný čas největšího zarmoucení a dnové převeliké boží pomsty, kdež nám bude slyšeti boje a pověsti bojův, kde povstane národ proti národu a království proti království: tu semkněme se v pevný šik v staročeské hradbě vozové, rozevřeme Slávy Dceru i onu knihu věčné moudrosti, která tak nadchnula naše staříky, svaté písmo, i přečtěme si z proroka Ezechiela (kapit. 37.) ono překrásné vidění o kostech, jež k rozkazu Pána zástupův se spojily i ožily: „Do zmordovaných všel duch hospodina a ožili a postavili se na nohách svých *zástup velmi veliký*." Nad naším pevným šikem, předvojem to všeho Slovanstva, vesele bude vláti korouhev slovanská, ona korouhev, kterou vysoko drželi Žižka, Prokop, Čapek, Jiří Poděbradský a jiní boží bojovníci „pro vysvobození pravdy zákona božího, a zvláště jazyka českého a slovanského," ona kourouhev, kterou šťastně zachytili pak Jungmann, Hanka, Kollar, Štúr, Šafařík, Palacký. A pod korouhví tou zazpíváme sobě naši starou „Kdož jste boží bojovníci," onu píseň, kterou naši staříci zpívali mezi Poláky, Rusy i Jihoslovany, u Baltického moře, na Tatrách, u Vilkomíře, na Balkáně i na Kosově Poli, onu píseň, kterou s nimi zpívali pod Ústím, i u Domažlic a jinde kníže Sigmund Korybutovič, kníže Ostrožský, páni Górka, Račínský, Puchala a jiní Poláci a Rusové. A píseň tu uslyší i poznají potomci Korybutův i Ostrožských, načež zahučí za námi již všeslovanské: „Konečně zvítězíte!"

Ve Varšavě, dne 11. (23) máje, v den sv. Cyrilla a Methoda, r. 1879.

Josef Linda.

Studie historicko-literární.

Sepsal

Josef Jireček.

Novější doba literatury české v jistém ohledu značí se kvapným i vynikáním i pomíjením, čehož tím více želeti jest, že chvat ten druhdy na nenavrácenou v nepaměť unáší osoby i děje. Osoby, které před 50 až 70 lety v rozvoji duchovním u nás zaujímaly neposlední místo, vážné děje, které působením osob těch se osnovaly, nyní již na sebe berou povahu takořka mythické mlhavosti. Spisy tehdejší se rozebraly, rozptýlily, roztratily, tak že mnohdy o štěstí mluviti jest tomu, kdo jich aspoň většinu dovede seřaditi pod jeden přehled. Časopisy tehdejší málo kdy se zmiňují o osobních osudech literátův, ba o samé činnosti slovesné jen zřídka kdy v nich se naskytují plaché zprávy. O vlastním jich životě, o spůsobu jich studií, o společných poradách, o vzájemném povzbuzování ku práci národní, zkrátka o všem tom, co se obyčejně

k Rusku; nechtělli Bulhar dáti poslední kuře nějakému hladovému kozákovi, tu ihned „bratuškové" považováni za „nevděčné," i „nestáli" prý ani za tu vojnu atd. Takových naivných „sklamání" možno bylo dočítati se zvláště v některých ruských novinách.

děje v zátiší hovoru přátelského, veřejně mluviti, tehdá vůbec nebylo obyčejem. Nám zračí se jen dílo již dokonané, ale cesty i prostředky, práce a zápasy, kterými se k němu došlo, zakryty jsou oponou namnoze neproniknutelnou. Jedinou v tom pomůckou byly by dopisy, ale mnozí ze spisovatelův našich nebyli čilými dopisovateli, a což ještě častěji se přiházelo, přátelské jich listy jednak bývaly pohazovány, jednak naschvál i mimoděk ničeny. Nicméně bez poznání nedávné té doby zbaveni zůstáváme hlavního prostředku k porozumění době následující. Doba zajisté roste z doby, výsledek z výsledku, zdar ze zdaru. A přece u nás dvojnásob třeba, abychom se zřetele nepouštěli toho, co jest nejbližším dle času podkladem nynějška. Při osobě, kterou jsem sobě k vylíčení vyvolil, přistupuje i ta zvláštnost, že z jistých stran na ni vzkládati se chce jakási báječná působnost, že se jmeno její svozuje s objevením, ba přímo i s původstvím jedné z nejvážnějších památek staronárodní slovesnosti. —

Josef Linda byl potomek rodiny, která v Nových Mitrovicích na Blovicku byla usedlá, zanášejíc se hutnictvím. Otec jeho, Emanuel Linda, vyučen byl řemeslu tomu, ale jen za mládí svého je provozoval; později stal se měřičem uhlí. Mimo to měl chalupu č. 15. a malé hospodářství, záležející ze skrovné výměry polí a luk. Manželka jeho slula Dorota. Josef byl nejstarší syn jejich, i narodil se v říjnu 1789.*) Ke studiím odhodlal se dosti pozdě, i konal je nepochybně na gymnasium i na filosofickém ústavu Plzeňském. Co mladík 23letý odebral se do Prahy na tak řečenou metafysiku, t. j. třetí ročník tehdejšího kursu filosofického. V letech 1813—1816 studoval práva na universitě Pražské. L. 1816 spolu s Vácslavem Hankou bytem byl u jedné rodiny Pražské. Tehda dlouho prý pod nohama míval „desku," na jejížto vnitřní straně píseň pod Vyšehradem psána byla, „až mu ji náhoda vyjevila" (Č. Č. M. 1832, 242). Dobrovský objev tento zaznamenal ve své historii lit. české (v Pr. 1818 str. 109) těmito slovy: „Ein nur auf einer Seite beschriebenes Blatt Pergamen kam zufällig in die Hände des Herrn Linda, der es zu schätzen wuszte." Hanka pak ve starobylých skládaních (sv. I. v Pr. 1817, str. XVI.) dí, že píseň na Vyšehrad přejata „z listu velmi starého, který p. Linda 1816 našel a který se u mne nachází." Linda sám se o objevu tomto nikde ani slovem nezmiňuje.

Po ukončení studií právnických odhodlal se 28letý Linda ke gymnasiální profesuře. Odbyv zkoušku podle tehdejšího řádu, jal se

*) Posavad Lindův rok narození nebyl ustanoven. Jungmann v Historii literatury a Slovník Náučný žádného datum neuvozují. Hanuš ve spise Die gefälschten böhm. Gedichte aus den Jahren 1816—1849 (Prag 1868, str. 4) hádá na r. 1793 anebo 1794. Šembera narození Lindovo určitě klade v měsíc říjen 1793. Teprvé pan Josef Kuneš, učitel na Pražské škole u P. Marie Sněžné, syn po sestřenici Lindově, starší matriky Novomitrovické s povolením tamního faráře pana P. Vinc. Buriana prohledl a zjistil, že se Josef Linda narodil v říjnu 1789; den narození v matrice pohříchu zaznamenán není. I za další některé zprávy o Lindových osudech povděčen jsem panu učiteli, jenž toho jen lituje, že na zajímavost dát takových upozorněn nebyl aspoň o rok dříve, kde v Mitrovicích ještě žili pamětníci a osobní známí Lindovi.

ucházeti o místo na některém z gymnasií Pražských, ale v tom se mu po vůli nezdařilo. Rozmrzen nad nezdarem, obrátil se k spisovatelství. L. 1818 shledáváme jej co spolupracovníka, neřkuli redaktora *Pražských Novin* Schönfeldových; některé totiž články tamní nesou jmeno anebo aspoň šifru Lindovu; redaktora na listu jmenovati tehdá nebývalo obyčejem. V postavení tomto Linda setrval do června 1819. Od 1. července se Noviny proměniti měly v „národní list“ sobotní pod titulem: *Zbírač nad Vltavou*, ale nepodobá se, že by list tento i jen vycházeti byl začal.

Hlavní práce Lindovy v tehdejších Pražských Novinách jsou tyto: Balada *Jiří Poděbrad* (25. února 1818). Rozjímání o pivě (str. 55). Zpráva o nalezení rukopisu Kralodvorského pod nadpisem: „Starobylý rukopis český“ (str. 115, dne 11. dubna). Životopis „Samo“ (str. 139 sld.). Krátký obsah vzdělanosti v Čechách (str. 165).*)

Na podzim 1818 sepsána od Lindy blahopřejná báseň ke slavnosti jmenin Vácslava Leopolda Chlumčanského, arcibiskupa Pražského, která vyšla i o sobě i v Hlasateli (sv. IV. str. 625). Přijetí básně té do sborníka, Janem Nejedlým řízeného, jasným jest důkazem, že Linda opustil dávnější své důvěrné přátelství s Hankou; tolik je aspoň jisto, že neschvaloval pravopisných novot Hankových, jakož se vůbec i později vždy přidržoval orthografie bratrské.

Mezi tím byl se zabral do románu historického, jehož vydání dne 9. září 1818 v Pražských Novinách těmito slovy ohlášeno: „Čechům vlastencům se oznamuje, že nedávný spis nazvaný *Záře nad pohanstvem nebo Václav a Boleslav* na světlo vyšel a v Praze u arcibiskupského impressora P. Fr. Feterla z Wildenbrunnu v N^{re} 190 již svázán se prodává za 1 zl. 24 kr. Obsah tohoto spisu jest vyobrazení pohanstva za sv. Václava, jeho hynutí a zrůst křesťanstva, pak smrt Václavova. Knížka ta má 196 stran a jest obrázkem přiozdobena.“

Schönfeld nezdarem Pražských Novin a Zbírače nad Vltavou nedal se odstrašiti; počátkem července 1820 opět začal vydávati politický týdenník v 4^{0}, každého pondělí vycházející a nazvaný: *Vlastenecký Zvěstovatel.* Pod titulem *Rozličnosti* k němu připojena byla část zábavná a literární tou měrou, že vždy polovici čísla zaujímaly politické zprávy a druhou polovici doplňovalo čtení k poučení a vyražení. Každé číslo Zvěstovatele neslo již označení: *Vydavatel z Šénfeldu. Spisovatel* (t. j. redaktor) *J. Linda.* Ku každému druhému číslu přidávaly se kamenotiskové obrázky lineární kresby.

Z původních sepsání Lindových, která tu vyšla na veřejnost, připomenuta buďtež tato:

R. 1820: Libuše. — Dopisy sprosťáka a rozumného vlastence. — Balada Obdařený otec (totiž Jindřich Waldštein se svými 24 syny před králem Přemyslem Otakarem II. l. 1254), kterou Macháček 1823 též otiskl v Krasořečníku a Linda znova opětoval v Rozličnostech Pražských Novin 1828. — Prosaický Chvalozpěv na zimu.

---

*) Jiřího Poděbrada s nepatrnými opravkami Linda znova otiskl ve Zvěstovateli 1823 (str. 302), a Macháček pojal jej ve svůj Krasořečník téhož roku vydaný. Letos i balada tato i vyňatky z ostatních svrchu uvedených prací Lindových otištěny jsou ve Světozoru.

R. 1821: Rozjímání o otázkách: Jak se vede? Jak se máš? Jak se daří? — Proroctví, jak se začne letos popeleční středa a příčiny prorokovaného povětří v letošní popeleční středu. — Jak lépe: nemíti žádného přítele aneb nemíti žádného nepřítele? aneb naopak? — Blaze hloupému! — Dramatická scéna: Zimolez, Sudisvět, pak žebrák. — Proti věku není léku! — Rozjímání o blátě. — Živobytí na světě (rozjímání o nespokojenosti rozličných stavův). — Rozmlouvání starého roku s novým.

R. 1822: Krátký obsah šestnáctera českých krajův. — Slovník, t. j. satirické a vůbec mravokárné výklady o jednotlivých věcech abecedním pořadem, ku př.: „*Advent* jest ten jediný čas v roce, v němž holky v kostelích na své skroušené obličejínky v pilné nábožnosti každá pro sebe a pro všecky mužské oči — svítějí. Pak přichází masopust.“ V témž tónu veden Slovník až do r. 1824, kde poslední tři články jsou *dluh*, *dlužiti se* a *dlužník*.

R. 1823: Druhé dobré připomenutí masopustní. — Ponaučení, jak paní si má sama kazit děvečku. — O pozdravování. — Rozjímání o „nic.“ — Ó zlatý nedostatek peněz! — Báseň na Milka. — Oč je chudému líp než bohatému. — Něco k novému roku.

R. 1824: O žádaném štěstí. — Jak žena si má muže kazit. — V letošních bálích špatná veselost a proč? Pravdohra ve dvou jednáních. — Hlas k nynějšímu času, výstraha před marnotratností a vyzývání k práci a šetrnosti. — Každý má svůj kříž. — K Jejich Císařským Velebnostem hlas český (óda o 3 slokách příčinou příjezdu císařských manželů do Prahy v květnu). — Zprosťák a pan Zprosťák podle šatu, podle řeči a jednání. — Co tě nepálí, nehas.

Počátkem r. 1822 dosahl Linda úředního postavení; byl zajisté dne 7. ledna t. r. přijat za ammanuense (tak tehdá sluli bibliotheční služebníci, kteří se mohli prokázati studiemi universitními) při c. k. veřejné knihovně Pražské. Po r. 1820 odvážil se Linda na divadelní hru. Předmětem obral sobě porážku Tatarů u Olomouce, jež tehda nedávno rukopisem Kralodvorským znova živě potomstvu uvedena byla k paměti. Linda, jenž si na díle tomto nemálo zakládal, činil k němu dosti vážné přípravy. Studoval dramata Shakespearova, jakož zřejmo z překladu několika scén z nich, které r. 1822 a 1823 ve Zvěstovateli uveřejnil; jsou to zejmena II. 3. z Romea a Julie (prosou), II. 2. z Krále Jana a II. 2. z Leara (veršem). Mimo to přeložil Schillerova dramata Fiesco a Úklady i láska, kteřížto oba překladové zůstali rukopisem. Počátkem r. 1822 nová činohra byla hotova, a Linda první scénu pátého jednání dne 18. února 1822 uveřejnil ve Zvěstovateli. Leč vydání opozdilo se pro zdlouhavý běh censury až do r. 1823. Konečně tisk byl dokonán a o vyjití nového díla — jež *Jaroslav Sternberg v boji proti Tatarům* (v Praze 1823 v c. k. dvorské impressí. 8⁰ str. 151) nadepsáno a předsedovi král. společnosti náuk, Františkovi hraběti z Sternberga „obětováno“ bylo — dne 31. března t. r. vyšlo toto náběští ve Zvěstovateli: „Jak Čechové a Moravani (sic) pod Jaroslavem Sternbergem r. 1241 u Olomouce rozrazili proud mnoha tisíců zuřivých, ukrutných, dosavad vítězných Tatarů, jenž hrozil zkázou celé Evropě —

skutek ten zajisté slavný, ten náramný čin ochranců Evropy, jest obsah této divadelní hry.“ *)

Brzy potom spolupůsobením Lindovým dokonán didaktický spisek, jehož vytištění dne 21. července ve Zvěstovateli oznámeno. Titul jeho jest: *Obrazní přírodoznamská kniha s 25 kamenotiskými přimalovanými vyobrazeními živočichů, z větší části ve vlasti jsoucích, s důstatečným a dítkám pochopitelným popsáním jejich způsobů a zvláštností.* Jest to pomůcka k prvnímu vyučování ve čtení českém i německém „všecko to „jen hravým způsobem.“ Kniha ta tehdá byla jediná „jednající o zvířatech, v které se mládež mohla v obou jazycích tak hravě přiučovat.“ Spisovatel originálu německého jmenován není; Linda opatřil překlad český.**)

Mezi tím strojila se obecná proměna v novinářstvu Pražském. Schönfeld počátkem r. 1823 od Vácslava Rodomila Krameria přejal politický list *Dopisovatel*, jakož i list beletristický, *Čechoslav* nazvaný. Čechoslava 1823 Kramerius, 1824 a 1825 Fr. B. Tomsa redigoval. Za to Schönfeld *Zvěstovatele* od ledna 1825 popustiti musil novému nájemci novinářského práva, Bohumilu Haasovi. Haase a dědicové jeho prvotně byli toho úmyslu, že Zvěstovatele i dáleji pod názvem tím vydávati budou, jakož ještě návěštím dne 27. prosince 1824 oznamováno, ale v několika dnech úmysl změnili. Dne 2. ledna 1825 na místo Zvěstovatele vyšlo první číslo *Pražských Novin.* Vnitřní zřízení zůstalo nezměněno, jen že se ku každému číslu počal přidávati *Úřední Oznamovatel* a *Návěštník* pro soukromé ohlášky. Linda při změně této vstoupil ve službu Haasovskou. Zdá se, že v domě tom postavení jeho lépe opatřeno bylo než u´ Schönfelda, a proto, tuším, r. 1825 dal výhost i úřadu bibliothečnímu, kde ovšem lákavé vyhlídky nebylo, a přestal prostě na redaktorství.

Do Rozličností Pražských Novin r. 1825 vložil sarkastické rozjímání „o příčinách letošních velikých větrův“ a několik podobných věcí. Nadto počal v nich vydávati články o „Pražských starodávnostech“ a o „starodávních českých penězích,“ ač nevědomo, kdo článkův těch byl původcem. V celku však znamenati patrné klesání.

Koncem r. 1825 i Dopisovatel i Čechoslav vzaly za své, tak že Pražské Noviny zůstaly jediným publicistickým orgánem českým. Haasovci výhody té zprvu nedbali; teprv počátkem dubna oznámili, že Pražské Noviny rozdělí na dva od sebe rozdílné listy. V neděli vydávaly se Pr. Noviny po půlarchu co list politický a ve čtvrtek vycházely *Rozličnosti Pražských Novin* po celém archu co list nepolitický. První číslo osamostatněných Rozličností zahájeno Lindovou básní *Jaro.*

V Rozličnostech 1826 Linda jal se pokračovati v někdejším svém satirickém *Slovníku*, počav slovem *Domácnost.* „Domácnost, prý, jsou čtyři stěny, mezi nimiž člověk může býti svým bláznem podle svého vlastního spůsobu.“ Sic jinak toho roku málo psal kalejšího, za to

*) Výtisk prvotně stál 30 kr. stř. anebo 1 zl. 15 kr. v. č., ale odbyt nebyl valný, proto Linda r. 1828 cenu snížil na 10 kr. stř.

**) Knížka ta stála 1 zl. 36 kr. stř. Mezi vyobrazenými 25 zvířaty jsou dvě zvláštní, totiž *xůta* a *ypsilonec.*

účinným mu spolupracovníkem byl soudruh jeho z universitní knihovny Norbert Vaněk.

R. 1827 z Lindových sepsání připomenouti sluší: Krátký veypis z příběhů novoročního gratulanta. — Krátký obsah o člověku, jeho těle a zdraví. — Předzvídání povětrnosti. — Báseň Vědomí. — Slova do větru.

R. 1828: Báseň Na Svornost. — Báseň blahopřejná k jmeninám arciknížeti kardinálu Rudolfovi, arcibiskupu Olomouckému, příčinou příprav od něho učiněných k založení v Olomouci učitelské stolice jazyka českého. — Opilec. — Modrý pondělek.

R. 1829: Báseň Nový rok.*) — Pokroky ženského věku (od roku k roku) a Pokroky mužského věku. — Balada Boží trest o 20 slokách 10veršových.

R. 1830: Připomenutí tanečníkům. — Starci a mladíci. — Masopustní kousky. — Krájet, řezat, stříhat (gramatikální důležitosti.)

Choroba plícní, kterou Linda od mladších let svých trpěl, brala se zatím pořád horším během přes pečlivé ošetřování, jehož se mu dostávalo od přítelkyně, k vůli níž do smrti zůstal mládencem. V Praze pořád přebýval v Michalské ulici č. 434 „v druhém hořejšku na zad.“ V máji 1830 ubytoval se „pro občerstvení svého zdraví krom Prahy,“ a odtamtud řídil redakci s pomocí přítele svého Fr. B. Tomsy. R. 1831 do Rozličností napsal „kázaní do větru“ (3. března), a toť tuším bylo poslední jeho prací. Řízení Novin i Rozličností pořád určitěji přecházelo do rukou Tomsových, jenž „milého vlastence pana Josefa Lindu v churavosti jeho spisováním“ (t. j. v redakci) od druhého půlletí 1832 docela zastával. Týž poměr trval i r. 1833, ačkoliv na Novinách i Rozličnostech Linda pořád ještě co „spisovatel“ byl jmenován.

Obsah Novin pořád více hubeněl. Odběratelův ubývalo, ačkoli jich vždy bylo přes 400. Při neustálé churavosti Lindově a slaboduchosti zástupce jeho, Fr. B. Tomsy, Haasovci ovšem, dychtíce výtěžek listu svého povznesti, bezděky vedeni byli k tomu, aby se ohledli po jiné redakci. Když se z jara 1833 Šafařík přistěhoval do Prahy, pomýšleli na to, aby se on v redakci uvázal. Ježto však odepřel, usnulo to opět. V listopadu začato nové jednání s Čelakovským, a Čelakovský nabídku přijal, položiv si za výminku, aby Noviny vycházely dvakrát za týden a na místě Rozličností aby zřízen byl poučnozábavný týdenník *Česká Včela*. Počátkem r. 1834 změna tato ve skutek uvedena, (Čelakovského Listy str. 382) i měla za účinek, že se v Praze samé počet odběratelův ztrojnásobnil.

Linda dlouho jí nepřežil. V čísle 13. února 1834 vydaném přinesly Pr. Noviny zprávu: „Dne 10. února o 2 hodinách odpoledne skonal v Pánu v našem hlavním městě *Josef Linda*, byv za delší čas souchotinami soužen, ještě v nejlepších letech věku svého, počítaje

---

*) Já přeju k novému roku:
kafochlastně každé na nos růži,
závistníku scvrklou žlutou kůži,
práči přeražené hnáty
a lichváři samé škody, ztráty,
skrbci sprahlou vyzáblinu atd.

let 44. Zásluhy vlastence tohoto o literaturu českou dosti jsou známy: připomínáme toliko, že od r. 1820 spisováním novin hlavně se zanášel až do minulého roku; z jiných pak jeho spisů na předu stojí Záře nad pohanstvem a Jaroslav Šternberg, vítěz nad Tatary." Ještě spořejší nekrolog přinesly Květy. O pohřbu Lindově, o místě, kde tělesné ostatky muže toho, jenž tolikero let ztrávil ve službě literatury české, nikde ani slova se nedovídáme. Země sevřela se nejen nad tělem, ale i nad památkou jeho!

O osobní povaze Lindově nemohl jsem se dopíditi leč jen velmi kusých zpráv. Podle nich zjištěno, že Linda byl muž ryzí povahy, neschopen ovšem podvodu, jenž naň nešťastnou shodou okolností byl sčítán. Dobrovský, jak známo, píseň na Vyšehrad prvotně pokládal za pravou, až se mu později objevila v jiném světle a on zřejmě ji prohlásil za falsifikát. Za původce měl Lindu, a to tuším proto, že, jak Jungmann (Č. Č. M. 1832, 242) svědčí, Linda „neznalé písmeny černidlem přetáhl." Při podezřívání svém trval s takovou zarytostí, že r. 1819 v listu k Vinc. Zahradníkovi Lindu vyhlásil za písaře i Libušina Soudu, ačkoli těžkého toho obvinění ani sebe menším důvodem nedoličil. Nad to ani nejmenší pochybnosti nepodléhá, že Linda naprosto neměl žádné schopnosti k padělání památek staročeských, ani co do jazyka, ani co do vědomostí paleografických, jakož už od Hanuše až nazbyt doličeno a v přítomné rozpravě bohdá konečně se dotvrdí. Ostouzení, kterým tu Linda byl vydán, a proti nimž při soukromé jich povaze ani brániti se nemohl, pořád jej více odvádělo od prvotního přátelství s Hankou, ano bylo tuším i příčinou, že se postupem let vůbec od vlasteneckých kruhů vzdaloval a samotil. Norbert Vaněk a Fr. B. Tomsa byli, zdá se, jediní z literátův, s kterými důvěrněji zacházel. Později i choroba dotvrzovala jej v této oddálenosti od světa. Za mladších let pouštěl se druhdy i v polemiku,*) zvláště když o časopisech jeho roztrušováno, jako by zaniknouti měly; ale dalším postupem let nic se toho více nenaskytá.

Činnost Lindova byla mnohostranná. Byltě jednak novinářem, jednak skladatelem mravoučných i mravokárných rozjímání; jednak se pokusil o básně, jednak o román a konečně o drama.

Novinářský sloh český za druhého a třetího desetiletí našeho věku vázl na stupni velice nízkém. Noviny Krameriusovy, Schönfeldovy i Hromádkovy přestávaly na prostoduchém podávání zpráv politických; výšeji nad nimi stál Palkovičův Týdenník, čehož příčinu ovšem hledati sluší v životě veřejném, který mezi Slováky pod svobodnějšími řády uherskými nikdy byl nepřestal. Linda, seč byl, jal se pracovati o to, aby na tomto poli nastal nějaký lepší stav, ale vadila mu v tom nedostatečnost vzdělání mluvovědného a ovšem i nevytříbený smysl pro to, co české a co nečeské. Pachtění se po purismu, které tehdá bylo hlavním příznakem veškerého téměř literátství českého, ani Linda nebyl

*) Tak se v září 1820 s výsledkem dobrým obořil na Krameriusova Dopisovatele i na Čechoslava pro hrubé poklesky proti historii (krále Jiřího a Fridricha Falckého jmenováno tam císaři) a proti názvosloví osad českých.

prost. Kdežto ku př. slovanské názvy topické po vlastech našich byly mu dosti neznámy, tak že důsledně píše *Tropava*, řeka *Moldava* (m. Vltava), *Tyrnava* v Uhřích, *Fiume*, *Zenk*, *Velia*, *Kerzo* a podobně: pokoušel se zčešťovati jmena cizozemských velikých měst způsobem nanejvýš libovolným, ku př. *Brisle* (Brüssel), *Dancko* (Danzig), *Kašle* (Cassel), *Madraž* (Madras), „ve vesnici *Altauholici* na panství Jenoveském v Rakovnickém kraji" (1822 str. 225), „nedaleko *Eibenšic*, ke kníž. Lichtenšteinskému panství *Kromavě* patřící, na cestě od *Kanice* v Moravě" (1821 str. 336), *Olešno* (dosl. Erlau, k čemuž dodáno, že slove slovácky Jager), *Agram v Krobotích*, *Šopron* (Edinburgh, zmatek s uherským Ödenburgem), *Elšov* (Jelisavetgorod), *Jelenov* (Hirschberg), *Milevsko* (Mühlhausen v Elsasích!), *Nedvědov* (Bernburg), *Vévodov* (Herzogenbosch), atd.

I publicistické názvosloví Lindovo mnoho do sebe mělo smělého, ba odvážného. Ministr mu slul *dvořanín*, ministerium *dvořanstvo*, magnát nebo i panovník = *vládyka*, depeše *důznam*, parlamentář *důmluvník*, kapitán lodní = *korábník*, admirál = *nadkorábník*, kormidelník = *veslovník*, spojenec (allié) = *usnešený*, *zasazenina děl* = batterie, cestovatel = *pocestník*, náčelník loupežníkův = *hlavník*.

Ukázkou novinářského slohu Lindova stůj zde zpráva o ústavě řecké z r. 1827: „Nejvyšší pravomocnost původem z národa dělí se na tré: v zákonodární, zákonoplnící a soudní mocnost: první zákony dává a zvláště náleží na sněm (senát) seslaným plnomocníkům národním; druhá je potvrzuje, zachování vymahá, a ta skládá se jedinému vládykovi; třetí podle nich usuzuje a ta vzdává se rozličným soudním úřadům. Sněm (senát), shromáždění plnomocníků od národu zvolených, v celosti jest posvátný proti každé urážce. V něm řízení vede přednosta, místopřednosta a jejich sekretáři. Na vůli dvaceti sněmovníků přednosta musí ve sněm shromáždit. Rozhodnutí jest, kde více hlasů; jejich stejnost vyvažuje hlas přednosty. Sněmy držejí se veřejně, a jen v čas potřeby v zavřeném soukromí. Usněmovaný zákon podá se vládykovi k potvrzení."

Pro pochoutku stůj zde ještě výňatek z dopisu Odesského v červenci 1823: „Z Odesy psáno dle důznamů z Konštantinopole, že ruská vláda ještě nemůže vymoci odpověď neb vyjádření od vlády turecké, kteréž pak má býti buď základem k uchování pokoje nebo podnětí k rozbrojům. Zdá se, že v turecké vládě nelze se k odpovědi té udat sjednocení. Ztráta Sadika-Efendy jest nepříjemná těm, jenž by přáli, aby se uchoval pokoj. Velevezír neustále se obírá jen vnitřním řízením země, a Reis-Efendy, dvořan v záležitostech cizozemských, jest k tomu jako hluchý. Zatím neustále tropějí se nátisky kupecké plavbě. Dne 7. července zbožnici (totiž sklad zboží) jakéhos anglického kupce Turci zavřeli, jeho peníze odnesli do penězárny turecké a jeho dohazovače zajali. Řekové a Janičáři chystají se ztropiti cos nového. O Smyrnu jest se obávat, proto že v nepřítomnosti kapudana bašete hledějí Řekové času použít a všecko poděsit a porůznit."

Z *básní* Lindových za novější doby hlavně ukazováno k baladě *Jiří Poděbrad*, proto prý, že jí Macháček místa dopřál v Krasořečníku. Ale zapomínáno na to, že Jungmann, jehož úsudek v podobných příčinách daleko předčil nad Macháčkův, balady té ve Slovesnost (1820)

nepojal. Nebyloť Jungmanna tajno, že balada ta není než dosti prosté napodobení Schillerova „Der Graf von Habsburg." Dokonalejší jest Lindova balada *Obdařený otec*, kdy by neoplývala Lindovými výstřednostmi ve mluvě:

V temné dávnověké minulosti,
v půlnoc na pomořské rozlehlosti
bydlel Kristospurný pronárod;
bouřil vůkol v kraje krutost meče,
krutost ohně, tropil hrůz a škod,
jeho rozkoš: loupež, krvoseče.
Neznal Krista, nechtěl poznávati,
neznal zákon „Bratra milovati."

„K válce na Prušany loupeživé,
na pohany Kristu zápurnivé!"
velel Čechům král náš Otokar.
Srazily se vlasti v silné pluky:
„Vítězství lvu, Prusům zmar!"
tako hromné zněly z pluků zvuky.
A před králem praporců hned válo,
statných reků vůkol krále stálo.

V širém rovném poli pod oblaky
mezi sraženého vojska mraky
strměl prapor, lev si s větrem hrál.
Tu před stany krásně rozpjatými
seděl na přeskvoucím trůnu král,
v prostřed mezi reky železnými,
a nad reky v šíří vůkol něho
rozžaly se v radost oči jeho.

Aj, tam vzdálí třpytot lučinami
jako lesklá řeka krajinami
plynul oželezněn jezdců pluk;
radou tisíc zbrojnů přijíždělo,
utich u veškerém vojště hluk.
V předu skvostných čtyrydvacet jelo,
a jim vážný starec bral se v čele,
jeho oudy silné, vlasy bělé.

Bujní koně s jezdci jenom hráli,
jezdci na nich pevní jako skály
před krále se postavili v řad.
Všickni v silném ocelovém stroji,
každý krásný rytíř statný mlad,
rek i kůň a všecko prahlo k boji;
každý svého hřebce spínavého
pod sebou měl, v moc svou sevřeného.

Sestoup starec s svého bujna oře,
takto vece králi ku pokoře:
„Slavný králi, přijmiž od mne vděk,
hle, mých čtyradvacatero synů,
každý staten, zmužný silný rek;
v boj je veď, křesťané kde hynů;
v nejkrutším tom seče, kolby víru
Kristovu ať bojují pro víru."

Zhližel na ně král tu v obdivení.
Od všech divy, od všech na ně zření.
„Vlasti krásný neslýchaný dar!
Takých synů dvě — hle! dvanáctera,
šťastný otče!" zvolal Otokar.
„A ty vede v bitvu Krista věra!
Vlast, jíž otec může tolik dáti,
vlast ta nesmí nepřátel se báti."

Tu vstal, kázal prapor zatočiti.
Zbor se jal hned cestu nastoupiti.
Zněl zvuk: Čechům sláva! Prusům zmar!
A kde v Prusích pod lvem bojováno,
rozkaz kde jim hlásal Otokar,
tamo slávy Čechům dobýváno.
A tak všickni syni hrdinové
přišli z boje otci vítězové.

Třetí balada Lindova uveřejněna v Rozličnostech 1829: *Boží trest*, což prý jest jmeno hradu, ve kterém tři bohopustí bratří rytíři v pokutě a pokání živořili za zlé skutky své. Děj v básni vyložen tak trhaně a tak nejasně, že souvislosti jeho po několikerém čtení ledva zle uhodnouti. Mluva nanejvýše je strojená. Dvě sloky (3 a 4) postačí k charakteristice:

Příroda zde hojnorodná
  rozkoš dávala všem v dar,
  ale ráji tomu zmar
heyrnost v hradu hrůzoplodná.
Sivo, chudo, pusto, děsno,
  člověk zmořený jen škvor;
strach mu v oku, v kroku těsno,
  k hovadu až zbidněn tvor.
Jediné zde statné tvory:
hejna psů a drábov (sic) zbory.

Různo z hradu v heyrném zisku
  v proudech maně v hon a lov,
  s pány lovstvo, hejna psov;
hejna prostopáchy v trysku,
a lid v pláči ruce spínal,
  po polích jen spěch a chvat,
v nářku, v potu vše sežínal,
  než tu lov, to rozšlapat.
V tom tu zbor, v něm chechtot, rekot,
skvostná peycha, hlahol, štěkot.

Mimo tyto tři balady Linda nic epického nepsal. Poněkud četnější jsou skládání jeho satirická, která se od „rozjímání" mimo verš

hrubě ničím neliší. Z lyrických pokusů Lindových poměrně nejzdařilejší jest blahopřejná báseň arcib. Chlumčanskému 1818; všecky ostatní: Jaro 1826, Vědomí 1827, Na Svornost 1828 a některé příležitostné ničím nevynikají nad povrch obyčejnosti.

V *rozjímáních* duch Lindův nejprostěji i nejvolněji se projevuje. K tomuto způsobu slovesnému vracel se nejčastěji, jakož ukazuje již sám výčet původních prací jeho v jednotlivých ročnících Rozličností. Zdá se, že „rozjímání" docházela obliby u tehdejších čtenářův, kterým nechoulostivá ráznost Lindova tak byla vhod a vděk, jako týž způsob při mnohých jeho vrstevnících, zejmena při Hyblovi, Patrčkovi, Štěpničkovi, docházel obliby. V „rozjímáních" všecka ta síla prostonárodní mluvy, na které sobě Linda patrně zakládal, široký měla průchod, nejsouc svírána žádnou mezí úzkostlivé příslušnosti společenské, ani ovšem bystrozraké u věcech politických censury. Linda svobody v oboru tomto do dna využíval i veršem i prosou, a výtvory jeho co do základního tónu od sebe nehrubě se rozlišují.

Koncem prosince r. 1821 Linda sepsal *Chvalozpěv zimy*, z něhož tuto na ukázku podávám malý výběr. Jeť to jedno z krotčích rozjímání.

„Vítám tě, tisíckrát tebe vítám, statná Zimo, ty silorodá Bohyně z pevných půlnočních krajin! Tvým dechem tuhne všecko, i duch i tělo, ty čistíš povětří, do něhož lenivé leto nakouřilo smrdutých nezdravých par a zaháníš nákažlivé nemoce, jízliviny — mor před tebou utíká. Přijmiž, statná Bohyně, ode mne tento chvalozpěv jen ve sprosté neuzlovaté řeči; ve verších bych tě chválil, ale jest mrazivo, a má hlava není rozpařená; při strunách bych hlásal chvalozpěv tvůj, ale namrzlé prsty nechtějí líbeznit po strunách; protož také nerad bych burcoval myši, kočky a psy z jejich peleší.

Jaký by byl svět bez tebe? Svět by spuchnul, skýsnul, zasmrádl; leto by z nás cikánů nadělalo, lenochů, rozpařenců. Ale ty královno, přinešená čerstvým dechem půlnočního větru, ty jsi na světě to, co na lenocha karabáč, co na nebarevné víno bezinky, na skýslé co olověná jedovatina, co na hospodě osmkrát ohřívané pečeni ohřívání deváté, co daremnému pivu chvojka a ovčí, telecí a jiné paznehtky, a nečistému co křída, ty jsi světu to, co ničemníku pěkný kabát, starému plesnivo- neb holohlavému hejskovi co pěkná, zdravovlasá, kroutinkovaná paruka, bezzubé starokrásotince co slonové zasazené zoubky a vycpané ňádýrka, co bezkrejcarníku nádherné veřejné papání korotví a co devětkrát sesbíranému mlíku jsou mydliny, — slovem tu zpomáháš všemu, všemu světu. Co v letě opálilo slunce polonahých starých i mladých květolinek, to zase napravuješ ty a opět dáváš bělounkost jejich krčkům a obličejínkům, a lepší než všecky jejich apatikářské vodičky, mastě, meydla, smetana, a než jakékoli bílé malování. Uvařit by se musili bezstehnatí švihácí ve svých stehnatých vycpaných kalhotech, kdy by jen bez přestání mělo býti leto; ale ty, Bohyně chladná, činíš takovým bavlněným stehnáčům přec snesitelné živobytí. A kdy by mělo býti jen samé leto, kdy pak by se která panička dočkala z trhu děvečky neb kuchařky, jenž sem tam s ostatními postávajíce, košíky na rukou, živou mocí nemohou domluvit; a který by muž dočkal se oběda, když i paničky také tak jako děvečky dělají a raději děti doma křičeti nechávají, než aby krok po kroku neostávaly stát a o svých důležitých klevetách se netreperendily. Kdo by kdy kam přišel, an v letě tolik váhavosti a pánů raků po ulicech vídáme, jenž při každém svém povolném kroku si ve svých bystrých hlavách k tomu smeyšlejí: „Nepřijduli dnes, přijdu zejtra." Ale ty, bystrá Zimo, ty jim trochu šlapeš na paty, a tak svět se zase, než nastane jaro, alespoň přinaučí chodit.

— — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

A konečně, jak příjemná si chrápavým ospalcům! Ty jim ukracuješ dni a nastavuješ noci. Slunce vychází v Podskalí a na Smíchově zapadá. Kdy

k polednímu v očích těchto podpeřinců se rozednívá, co dělají? Protáhnou se a na druhou stranu zase se převalí do spaní. Pak když přec procítnou, najedí se a napijí, a usnou opět! — tak a tak a víc nic. Bohyně Zimo, musím již přestati, obávaje se, aby také moji páni čtenáři při tomto chvalozpěvu nedostali chuť na spaní, jestli již neusnuli, protož dost. A zatím se těším, že tento můj chvalozpěv alespoň těm se líbil, kteří ho *nečetli*."

Za přední práci Lindovu pokládá se román *Záře nad pohanstvem*, i není pochyby, že se v něm nejjasněji zračí povaha jeho co spisovatele i co znatele minulosti české. Z té příčiny a poněvadž se z jisté strany ze Záře chtějí vyvozovati důkazy o zázračném nějakém nadání Lindově, nutno jest, aby se o románu tom promluvilo poněkud obsáhleji a důsažněji. Podstatný obsah jeho, pokud lze bylo, vlastními slovy Lindovými jest tento.

I. Vypravování počíná se slavností boha Svantovíta. Ve svatvečer viděti předky naše putovati do svatého háje; každý otec byl vůdcem rodiny své, každý praotec svého potomstva. Ženky nesly navázané potravy, mužové se leskli ve zbrani. Uprostřed háje bylo svaté místo: okrouhlé prostranství, zastíněné vůkol *dvanácti* věkovitými duby, ti své zavalité vrcholy mocně pnuli nade všecko stromoví háje. Pod nejsilnějším byla skála, tu stál Svantovít, podoben mládenci mocné velikosti, v pravé ruce napřahoval meč, v levé pozdvihoval kopí, prsa v železe, pohnut celým tělem jako do boje; vůkol sebe měl zbraně množství, sedlo a uzdu a černého kohouta. Před ním vydutý kámen co ohniště k žertvám neboli, nynějším slovem, k obětem zápalním mezi čtyrmi jeseny. V zadu byla jeskyně zarostlá — obydlí nejvyššího kněze v národu, z předu prostranství jako zahrada, obmezené svatými mezemi a neprostupným houštím.

Níže pod hájem bydlel vážný starec Chasoň v lůně rodiny. Vnučatům milerád vypravovával věci z minulých věků. A když přicházíval s pahrbku, odkud pod lipou se dívával do vzdálí zamyšlen do mladších let, tu vnučka Vlastislavka zpívávala mu v liboznění huslariny písně o starobylostech. Chasoň konával službu Svantovítu v háji. Dnes jeho vnukové časněji přihnali stáda, vraceli se z lovu a chystali se k veliké slavnosti. Ženky připravovaly pokrmy, pak se strojily v čistý šat, a otec Chasoň, uhladiv své šedivé vlasy a bradu, připal si svůj starověký meč, přivěsil na se nedvědí kůži, i kráčel do svatyně, kdežto Vlastislavka pod svatým dubem k huslarině zpívala píseň: „Věnce víti, radostně žíti, v rozkošném poskoku, mládenci po boku: tím se stává bohům sláva nesmrtedlným, věčnomocným" atd. Docházeli i jiní starci, Vesmír, Horboj, Ratibor; zpívajíce pozdravovali Chasoně. Slunce již bylo za horou, tu dva mužové, vzavše dřevo, třeli ním (sic) prudkou silou o posvátný pařez, by dobyli posvátného ohně, načež Chasoň zapálil práchnivé dříví, přikládal suché peyřičí, a na obětnici plápolal oheň. Na pařez dáno trní k smíření. Tu spolu smířili se Vesmír a Ratibor. Chasoň vystoupil k bohu a s vypnutýma rukama pod nedvědí koží počal silnými slovy: „Ty nejvyšší z bohů! Tvoje jest mocnost od jedněch hor až za hory *třetí*, od moře jednoho až k moři *druhému*. Uchu tvému jest slyšán šust listí stromů až za *pátým* vrchem." Krok po kroku postupoval veškeren věk k posvátnému ohni, klada obětě (sic) v zápal, hlásaje: „Přijmi, Svantovíte mocný!" a lid zpíval píseň: „Ty

jsi dobr, ty jsi mocen, ty jsi chrabr, ty jsi krásen; daj nám radost, daj nám blahost, krásny máje, rozkošné háje; daj žita mnoho, v lese přemnoho tučných jelenov, pěkných medvědov: budem tebe chválit všichni, budeme k tobě hlásat všichni: Ty jsi dobr atd. Svantovíte, ty jsi krásen, chceš bychom se radovali, chceš bychom poskakovali v radosti, v blahosti!" Pak zpívali bojovní jinochové: „Učiň naše rámé mocné, mocné silné jako duby, prsa naše jako vrchy, hlavy naše jako skály" atd. Pak dotkna se každý svou zbraní boha, ustupoval nazpět. Chasoň jal se napomínati lid, načež dívky skřivánčím hláskem zpívali vůkol Svantovíta, a matky obětovaly tajemné oběti za dcery. Chasoň mladistvo (t. j. mládež) vyzval k plesání. A jako srnky a jako kamzici napínalo mladistvo nožky k hravým poskokům. Rozžínali se ohňové, ženky vyndávaly pokrmy a nápoj, a nábožná radost obrátila se v radovánky společné. Tu Zbyslav přinesl v oběť berana, jejž po radě Chasoňově měl odvesti k obětem druhým na zejtří. Mezi tím dívek, jejichž žádost byla po plesání s mládenci, při lehkých krůčkách zněly líbezné hlásky: „Ptáčkové si poskakují po větvinkách po křovinkách, srnky mladé poskakují v hustých hájích po vršinkách." Mládenci na to jim odpovídali: „Dívenky si poskakují po travinkách po lučinkách; lehkou nožkou poskakují po květinkách po lučinkách. Znáteť dívky, krásné dívky, vábit kroky mládenců." Potom následoval převelice dětinský dvouzpěv mládenců a dívek. V tom vpadli jiní mládenci a se zpěvem chtěli unesti dívek, ale byli zapuzeni. Pak zase v jemném poskakování zpívali dále. V objetí libém s napřazenými meči dokonávalo mladistvo toto národní plesání. Tu Vesmír vyzval Chasoně, aby vypravoval o časech o uplynutých (sic) jako voda do zapomenutí. I počal vážnými slovy o Čechovi. „Již vojvoda Čech, příchozí do krajin našich, postavil Svantovíta, přinešeného za *trojími* horami a přes *čtyry* řeky. A ještě za *trojími* horami od těch míst bydlel národ před věky, kterým není počtu. Bohové chodívali tehdáž mezi lidmi, ale nepravosti rozmohly se v národu a hněv bohů uvalil se na národ jako tma. Tu jeden bůh pozdvihl celé moře nad lid, ale Svantovít uchvátil trestající ruku pomsty a držel, dokud nevyšlo *deset* otců se svými vnuky a pravnuky, i se ženami i s čeledí a s dobytkem. Nejznamenitějšímu z *desíti* těchto bylo jmeno *Sláv*. Pak pustil ruku boha trestu, a bůh ten vylil moře na národ, a krajina ta stala se mořem, národ zhynul a zůstal jen v *desíti* mužích. Lid ten polepšil se, ale bohové nechodívali více mezi člověky; měli své byty v rozkošných hájích neb v jeskyněch u vod. Svantovít bděl nad národem, a když spal i nepřátelé vrazili do krajin lidu jeho, tu probuzoval jej jeho kohout kokrháním." K vyzvání Chasoňovu pojala Vlastislavka huslarinu a zpívala (přízvučným hexametrem):

Tamo Perůn přesilný po horách, tamo přes vrchy kráčí,
hrůza z očí jako noc, jak nad námi když hromové mračno,
neskrotlivá co blesk tam míří do lidu bouřit;
skály pod ním se drtí, jeho hlas všecky hory otřásá.
Zdvihne lehounce rukou celé moře co nádobu k pití.
Aj hle! tu Svantovít uchvátil Perůnovu ruku,
dokudby lid mu milý nevyšel z této záhubné země.
Tu teprv bůh Perůn moře spustil a zem byla mořem,
zahynul lid ve vodách, pošla zvěř i ptactvo i koně.
Tak byla vůle bohů, takový stal se trest nepravostem.

Mládenec *Jaroslav* spanilotvářný zpíval dále o zboru desíti mužů zachráněných a o tom, jak Svantovít uvedl Slávův zbor do překrásných krajin; potom pískaje, rozvinoval rozmanité hlásky při Vlastislavčině huslarině zvučné. Dáleji Chasoň líčil příchod Čechův do země naší a k vyzvání jeho mladá Květenka jala se zpívati o ději tom: „Tam z krajin dalekých, odkud slunce osvětluje z rána krajiny naše blahé, tam od dalekých vrchů černých povstal vojvoda *Čech* se zástupem svým a jal se jíti do krajin našich, do našich vrchů a hájů . . . Vojvoda Čech, silný mečem i kopím, mocný a dalekobystrý, mezi jinochami (sic) v čele, jede na běloni bujném: za ním se hrne statné mužestvo, uprostřed starcové stříbrnovlasí i s dcerami svými i s poupaty národa . . . Oděv jim byl nedvědí kůže, a lahůdkou jim nedvědí kýty. Tak od vrchu do vrchu, od lesa k lesu brali se otcové naši do krajin těchto!“ Jinochové zdáli se hrdější zpěvem tím, a Ratibor promluvil k libohlásné Květence: „Dcero vlasti! Tvůj zpěv posilnil ducha mého: on zavedl mne do věků vojvody Čecha, příchozího ze záhorních krajin, zavedl mne do těch přeblahých věků.“ Tu rozpředl se hovor mezi starci. Chasoň vypravoval, že býval v krajinách cizích, v krajinách za *mnoha* modravými vrchy, za *mnoha* černými lesy. I popisoval tamní města, zaprášená dýmem a mlhou zastřená, kde lid, starostliv svého zlata a zboží, ani neví, kdy jest v krajinách rozkošný máj. Potom se pacholata jedno druhé přeskakovala. Na to se dále vedl hovor, až dívky počaly zpívati o jinochu Přemyslovi, jenž urostlý byl jako strom, jako jelen rychlých údů, a o Libuši, jejížto duch, když v lásce poznala Přemysla, podoben byl dubu, když s něho opadalo listí.

Ale bohové neřídili Libušiných kroků k Přemyslu,
ač i překrásný Přemysl hořel láskou k Libuši krásné.

Konečně oba se našli, když Libuše, ženouc se za kolouchem, setkala se s krásnookým Přemyslem.

„Zdravstvuj, rolane ctný! My jedeme k tobě na nocleh!“

tak na Přemysla zvolal myslivec Libušin, Návoj, i tázal se ho, jak se zůve ta ves a jak slove jmeno jeho. Přemysl ovšem zbloudilým nabídl svůj příbytek. Milek skočil v obojí oči, ptal se z očí Přemyslových, a z Libušiných odpovídal, a zase naopak. Potom Chasoň vypravoval o Libušině dvorstvu dívek a o mocné její dvorkyni Vlastě, o chytré Sárce, o níž tu vložena píseň.

K závěrce prvního oddílu Linda podává popis Čech, jak si je on sám v době pohanské představoval. Tehdá prý v krajinách našich hučelo ještě mnoho starověkých lesů, plných mrákoty v hlubině, dýmů na vrcholi jejich. Na rozlehlých pastvinách bujná stáda brodila se travou. Silných jinochů zborové vůkol stád klátili holemi, na plecech jim toul, na toulu visíval luk a od pasu meč dlouhý. S pahrbků dívávali se do rozlehlých krajin anebo se cvičívali ve zbrani, nebo ve zpěvu nebo v hudbě kratochvílíce, nebo v chladném stínu leželi po zemi, jedli prostá jídla zdravá, a mocná země pudila do nich sílu, jako pudí do všech rostlin a zvířat, a povávání věterků podymovalo k nim vůni odevšad. Co tak vedli volný život nebo lovili v divokých lesích nebo vedle kouřících lesů vzdělávali role, povstalli nepřítel proti vlasti a voj-

voda s Vyšehradu velel k bitvě, počítával otec všechny své syny po krajinách vůkol, a mírní včera pastevci, lovci a oráči hned zmítali se na bujných ořích, krutost nesouce proti nepřátelům. Po zahnání nepřítele vraceli se zase do pastvin nebo k pluhu. Kde vyplanil kdo les nebo zasel zemi, to místo bylo jemu na vždycky. Otcové panovali nad svou rodinou, nad otci panoval vojvoda Pražský s Vyšehradu slavného, z otců každý mu byl radou.

II. Vyšehrad, slavné sídlo českých knížat, na skále proti vodě širokorozlehlý v pevnou skvostnou výstavnost, měl rozličné díly. K půlnoci vyvstávalo bývalé Libušino sídlo: veliká okna do oblouků ve dvou řadách nad sebou hleděla na Prahu přes pevné zdi. Stavení to táhlo se až do prostřed hradu na veliký dvůr, kde stálo hrdé čelo: řada sloupů od země nesla širokou pavlač, pod pavlačí za sloupy byla veřejná předsíň, široké schody ze síně táhly se do vnitřnosti. Nad pavlačí na hladké zdi prokynovaly se vypodobněné oblaky, pokládané stříbrem, na oblacích seděl Perůn celý zlatý, pravicí napřahoval blesk, a vůkol mnoho tu pozlacených bohů a okras; *dvě* věžky krášlily výstavnost tuto. Ku předu odtud *čtyr*hraný dvůr: rytířstvo zde mívalo kratochvíle a kolby, a přijímalo dary s vysoké pavlače z Libušiných rukou. Po stranách byla výstavná pořadí se dvojí pavlačí pro lid. Odtud byl průchod do někdejšího Křezomyslova sídla, jenž bylo *čtyr*hraná velikost z tesaného kamene nad řekou na skále, s okny v *paterých* řadách a v každé řadě pavlač. Kolem *čtyry* věže, zábradlím mezi sebou spojené, a uprostřed nad Vltavou v nedohledné výsosti stával Svantovít třpytící se ve zlatě, potom kříž zlatý. K východu odtud bylo obydlí Bořivojovo, majíc množství vysokých věží; hrdí obloukové přepínali se od výsosti k výsosti jako mosty v povětří; rozmanité malování po zděch (sic) vydávalo ze sebe podivnou krásu a sem tam se lesklo zlatem. Tu sídlil vojvoda Vácslav. Nedaleko přistaven skvostný chrám, podlouhlý, uprostřed rozšířen v okrouhlost, s baňatým krovem, a nad baňatostí tou strměla věže k oblakům; druhá věž se zvony vyvstávala na druhém konci. Opodál byla Neklanka, věž nejvyšší na Vyšehradě, se *třemi* báněmi. *Trojí* zdě (sic) jako ze skály s věžemi a baštami, mezi zděmi (sic) *trojí* příkopy točily se kolem Vyšehradu; ke *třem* stranám byly železné brány přes pevné zdvihací na řetězích mosty nad hlubokými příkopy. Množství tu vždy lidstva se sem hrnulo, aby spatřili velekrásu na Vyšehradě, aby spatřili Vácslava. On krásný mládenec, silný a vysokorostlý, počínal kráčeti ve věku mužském, libého byl pohledu, milostného prudkého oka, po hlavě se mu kroužily bělavé vlasy. Vácslav panoval, by blažil vše. Dívával se do vůkolí Vyšehradu, ranímu slunci, kouřícím se vrchům a lesům a třpytícím se lučinám raní rosou atd. až k večerní době. Když nastala noc, tu blažíval se pohledem tichého měsíce; pohled jeho býval k hvězdnatému nebi a jeho plnozvučný zpěv a znění harfy rozplynoval se v tichosti noční. Když se shlukli mrakové co závaly černého dýmu a pohřimovalo silněji a silněji, tu Vácslav chodíval očima po obloze strašné, opojen blahostí k Bohu, že poznal jej tak mocného tvorce. Se svitáním sestoupil do chrámu a z chrámu bral se k povinnostem mocnářským. Mezi tím zahřměly železné závory na branách, bouchaly mosty a máti Drahomíra

vyjížděla do polí obětovati (sic) bohům na zlatoskvoucím voze u velikém zboru dvořanstva. Václav zatím seděl uprostřed *dvanácti* starců vládyk, seděl na knížecím stolci ve světi neboli v radě. Dokonavše svěť, povstalo *dvanácte* starců, jalo se odcházeti, a velebný Václav s trůnu k nim mluvil knížecími slovy, vyzývaje jich k obraně vdov a sirotkův, načež vládykové, poklonivše se pravou rukou k zemi, ubírali se odtud. V tom dvořan Podivín k Václavovi radostným hlasem: „Té chvíle opět pokřtěn zbor lidu!“ A blažený zvolal Václav: „*Záře* sešla s výsosti nebes a rozehnala temnosti.“ Rozmluva obou, kterou Václav tak byl unešen, že k harfě zapěl žalm 62 (překladem bratrským) a odebral se do chrámu. Zatím bylo slunce k poledni v polovině cesty, a Boleslav bratr s dvořanstvem přijížděl do Vyšehradu. Chocholové po hlavách klátili se na přílbicích skvoucích, pod přílbicemi po ramenou vítr povával bělavými vlasy, odhrnoval pláštíky se stříbrných havů, jiskrooké koňstvo zpínalo se pod nimi. Rozešel se zbor po Vyšehradě a Boleslav sám jediný kráčel do síně Václavovy. Ale darmo se ohlídal, zdaž tu nějakého boha, a začal žalostnou samomluvu nad úpadkem pohanstva. V tom spatří Podivína i slyší od něho, že Václav v stanu Boha křesťanů. „Ó Václave, kam čelí duch tvůj!“ volá; „ty kníže národa, odvrácen od bohů národa, koříš se cizotě!“ Když tak naříkal, aj tu přicházel Václav a vítal bratra; ale Boleslavův duch byl podoben všudy rozpálenému lesu, a plápol v prsech svých nemohl skrotiti v bratrská slova. Mezi bratry nastal rozhovor o pohanství a křesťanství. Boleslavem prudkost zmítala a jeho jazyk mrskal se ve slova příkrá: „My jsme Slované, a byli bychom ještě Slované, kdy bychom, opustivše jazyk svůj, mluvili jazykem těchto cizinců? Bratře, orel hnízdí na skalách, na vrcholi stromů, a hlas jeho mocný jest podoben zvuku trouby; kdy by bohové učinili jej tak, že by hnízdil v močáru bahen a hlas jeho proměnil se v jíkání volavek — byl by ještě orlem? Vysopti, bratře, vše to hadí plémě křesťanů, co se vplazilo do krajin našich, jako červy rozdrť jich bohy, a ty dáš národu blahost!“ Co mu Václav mírně odpovídal, voláno od Podivína, že křesťanů zbor a pohanů vrazili na sebe v přelítou bitvu. Václav odkvapil, za ním Boleslav a Podivín. S druhé strany přicházela knížat máti Drahomíra, podobná nádherné lípě ve dnech podzimních, jásavě hlásajíc radost svou nade zdarem pohanstva. V tom do síně Boleslav; skrz jiskřící oči, skrz hořící tváře veliká zlost bouřila mu z prsí. Matka jej vítá na slavný Vyšehrad, ale on odmítá, že by hrad ten byl slavným. Přicházel i Václav, slovem ukrotiv rozbouřené zbory; jemná truchlost byla po obličeji jeho. A tu znova rozmluva o víře. Boleslav matku zval, aby šla bydlit na hradě jeho, opustíc Vyšehrad. Ona v tom mu nehned byla po vůli, a Boleslav odkvapil, načež opět hovor o víře mezi ní a Václavem. Drahomíra odjela, aby bohům obětovala, dokud nespatří všecka znamení na ohni i na dýmu i na ptácích i na všem, že přijímají její obět a mysl Václavovu obrátí. Truchlivý Václav bral se do chrámu, aby tam nabyl útěchy z nebes. V tom přišel zpurný Zrost k Podivínovi, ptaje se po knížeti s myslí skrocenou, chtěje se státi křesťanem.

III. Ve Svantoháji mezi tím trvaly slavnosti Svantovítovy. *Třicetikrát* bylo vzešlo slunce nad plesáním tímto a radost hnula národem a kráčel ze všad v nesčíslných zborech do Svantoháje. Hráli, jedli i pili. Čím více temnota hustla, tím více zazžínáni (sic) ohňové ve vysoký plápol, a radost rozjasňovala se v usmívání, v povídky a zpěvy; i věkovití starcové prozpěvovali své písně z dávnominulých časů a mladistvo povstávalo ke hrám, k divému křepčení nebo k jemným plesům. nebo k prudkým skokům přes oheň. Tu nastal hovor mezi Horbojem, Zbyslavem, Vesmírem a Chasoněm, i vyzvali Ratibora, aby vypravoval o boji Druslava, knížete Kouřimského, s vojvodou Václavem. Ratibor vypravoval, kterak proti Václavu vyjel oželezněný Druslav s nedůčkavým mečem, ale z Václava dokračovala jakási hrůza. Hrůzu tu pohané přičítali bohům svým; neboť nejvyšší bůh křesťanův, Kristuslav, prý jest přibitý na kříž. Chasoň na to opravou: „Bůh ten jmenuje se Kristus.“ A Zbyslav: „Podivno! Bůh ten nemusí být bůh, jako se patří; jeho jmeno není tak, jako bývají jmena mocných bohů.“ Ratibor hájí Krista, že musí býti bůh dobrý, an dal svůj život za lid, jako kníže Václav, jenž také nedal hynouti lidu. Mezi hovorem z temného lesa vystoupil Zrost, jenž oznamoval propuštění své z vězení Václavem a nyní hlásal křesťanství. Mezi tím rozmluva matky s pacholetem o bozích, zejmena o bohu Horanu, jenž vyzdvihl vždy celou krajinu a hodil na zlé bohy. Na to opět rozprava mezi Horbojem a Chasoněm, jenž napřed mluvil k lidu, pak ke Svantovítu. Dokonav, poklonil se Chasoň kolenem i rukou až hluboko k zemi a v tom z národu zavzněla píseň stará, kterou věk dědů vždy zachovával potomkům:

Daj nám radost, daj nám blahost,
posilaj k ny (sic) v naše krajiny
slonce krásné, hvězdy jasné;
daj žita mnoho, dobytka mnoho, zvěře velmnoho!
Vytluč cizozemce, bohy cizince,
budem tebe chválit všichni,
budem k tobě hlásat všichni:
Ty jsi dobr, ty jsi mocen,
ty jsi chrabr, ty jsi krásen,
Svantovíte, ty jsi krásen!

Mezi tím se rozešel lid, jen starci zůstali: aj bral se tudy Jaroslav spanilotvářný, huslarinu pod páždí zapomenut do blažených citů, a samoten počal zpívati:

Tam za vršínkem je tam lesíček,
a za lesínkem je tam kopeček,
a na kopečku je lípa krásná,
a pod tou lípou chaloupka krásná,
a v té chaloupce tam u okénka,
hned u okénka spí má dívenka.

Za to jinochovi Zbyslav dal spasitelné naučení. Zatím vše byla tichost půlnoční, vše pohříženo hluboko do sna. Než zavítal den, přijel Boleslav kníže, bledý co smrt, beze slov, rozvlasatělý, a strach a lekání mu v oku a ve všech oudech; s ním Drahomíra máti, pečliva o něho, smutná, bez okras, i dvořanstva množství. Množství neseno obětí, i černý kohout. Poklonu učinili oba a pozdravení hlásali k bohu. Tu vypravoval matce zjevení Svantovíta, jež se mu stalo ve Svantoháji co

sen. Drahomíra jej chlácholila. Boleslav poslal Chasoně, aby Václava zval na kvas ke dni zejtřejšímu. Aj tu se otevřely dvéře jeskyně a vystoupil starec v bílém dlouhém rouchu, na hlavě věnec dubový ve věkovitých šedinách, od brady šířily se mu šediny po celých prsech, v pravici proutek s ratolestí z dubu, v levé měl kopí, o něž se podpíral, i šel vážnými kroky až před Svantovíta a posvátnými slovy počal velebně k Boleslavu: „Prisťupi blíže, synu, do svatyně, kde ljubezná vůně vznáší sje k bohům — oznami, co vedlo kroky tvoje do svatyně sey!“ Odvece Boleslav: ‚Rci, jaký osud zavěsili bohové nad zemí otcův našich?‘ A zase kněz: „Stupujecí semo, neslyšal jesi nočného ptáka?“ — ‚Žádný noční pták neděsil krajin.‘ — „Ani neprjeběhl zajec cestu tvoju?“ — ‚Oko mé nespatřilo žádného zajíce.‘ — „Ani neviděl jesi padajecí hvězdu v ohnivém pažaru?“ — ‚Hvězdy stály nepohnuté na nebi.‘ — „Sťastna byla tvoja cesta; ucho tvoje uslyší budúcnost!“ A aj, slyšeti, an zňalo se jako ve vzdálí líbezné znění strun, rozmanitost hlasů a jemných zvonků. I jal se kněz konati obět, přeťal krk černému kohoutu, pozoroval třepetání jeho a tečení krve. Pak sepna ruce vysoko vzhůru před plápolem ohně, takto starověkými slovy počal hlásati k bohu: „Pobědonosný Svantovíte! mohuščí mečem i kopěm, dalekobystrý okom-že uchom-že! Tvoj meč jedním rázom razkoliti možet velije hory, i kopě tvoje možet pronzati kamenye hory tvrdeje, i dochnovenje tvoje, im-že puščaeš strach na vrahy Slavian, možet naduti razpiataja nebesa v trojaku vyšňu i širinu kako bublinu vodňuju. Prijmi žertvu seju, tobě prijatný ljubezný pětuch; i otvori očam mojim strany buduščaho věka, dai-že jazyku mojému slovesa izjasňajušča volju tvoju! Tu Boh širokovláden!“ Dokonav, prutem činil kolo vůkol sebe atd., i zdálo se, an některý bůh mluví jeho ústy: „Vidju množstvje jelenov pasúcjech sje v krajině tučney po stráněch a po vrších a scházejú sje v udolje k čistey vodě, a pijú a lízajú sje ochotno, a nikakoe nevole mezi nimi. — Aj se! tam ot lesa pricházejú jeleni jini; ale není jim vjece podoba jelenov krásných pasúcjech sje v krajině rozkošney, a kako by dychali jeleni ti cuzie lásku a prjátelstvje jelenom pasúcjem sje v krajiné; ale jich dech jest jedovat, a jeleni v krajině ním nakaženi tratje krásu svú a zdajú sje, kako by neběchu vjece jeleny; — i stanú sje potvorami, jeden drtje druha, krajina ta krásná, ta rozkošná stává sje pustinú jako bahnem: viděny zděs potvory neznámy, a žížaly a draci. A bohové sešlú oheň, ten spalje všechno, a sešlú vodu, a učinja propasť z krajiny sey!“ Všecko se třáslo, a kněz nepohnut dále pokračoval: „Povětrje nakaženo jedem a zkázú — sivá husta mlha stoijé nad propastěi černú, a vsaký pták a živočich vsaký mženju pádá zachvácen jedem. I letje hejno orlov do jízliny sey, a jeden letje pred nimi, jenž jesti najvyší z nich, a jest mu zlato na hlavě, a bohové napjenajú oheň a vodu, aby spálili vsje a vsje potopili. — A se! tu priletí jiný orel zlatohlav, a z jedné matky s orlem pravým, a rozrazí hlavu orla letěcjeho pred hajnem; i spadne orel ten na zemju zabit, a druzje vracuju sje ot propasti do svojich krajin blahosti, a bohové milujú je!“ Po tomto proroctví kněz kráčel do jeskyně temné; široké roucho bílé vanulo za ním. Němý stal Boleslav, opodál Drahomíra jako omráčená bleskem, a uleklí stanuli všichni, až konečně

Zbyslav k Boleslavu: „Kníže! rozuměl si slovům seslaným od bohů?“ Boleslav, že ano, ale žádal Zbyslava, ať vše poví jedním slovem, a Zbyslav dí: „Kníže Václav jest orel nad hejnem, on zahynouti musí, aby nepřišla zkáza na celý národ. Slib, kníže, že splníš vůli bohů!“ Na to Boleslav: „Poslyšte, tímto mečem zahyne bratr můj!“ Darmo bylo vymlouvání Drahomířino; slzela hořce, žalostně rukama lomíc.

IV. Zrost přijde na Vyšehradě k Podivínovi i rozmlouvá s ním o oblažujícím účinku víry křesťanské. Po odchodu jeho vejde Chasoň stříbrnovlasý. Tomu Podivín s nadšením vypravuje o úmyslu Václavově, vystavěti chrám na tom místě, kde rozkošný pahrbek, obrostlý mladistvým doubím. Chasoň odbývá jeho mladický zápal a chce odejíti, ale nicméně dá se s ním v rozhovor o přednosti staré a nové víry, i dotírá naň vzpomínkou na otce a děda. Domluviv, odchází starověký Chasoň, i přijde Václav a volá Podivína k odchodu. Podivín ohlašuje mu, že vyslanci od knížete Hlohovského čekají zde, přinášejíc krajiny jeho Václavovi v manství (!). Ale Václav nedá se tím zdržovati, pospíchaje k založení chrámu, ale zůstane, když přijdou dva bratří, Domar a Radov, mužové z národa, aby jim učinil spravedlnost ve při o dva koně, vraného a hnědého, které jim otec byl odkázal, ale oni se o ně nemohli shodnouti, poněvadž z nich jeden byl lepší. I vyslechna Václav, vystoupil po stupněch na stolici soudnou pod rozpatá zelená nebesa zlatoskvoucí; meč držel v ruce, a dva oděnci vystoupili ke knížeti, stavili se mu po boku, v pravicech vzhůru drželi meč a v levé kopí. Pravil Václav knížecím slovem: „Kdo z vás mluvil pravdu?“ — ‚Slova má jsou pravda,‘ zvolal Radov. ‚Pravda jest v řeči mé!‘ hlásal i Domar. Václav rozsoudil je tak, že koně kázal jim vyměniti. Domar byl spokojen, Radov nevrlý, pravě, že mu kníže nedává, co mu patří. Václav na to oba koně dal Domarovi, Radova pak jednomu z oděnců kázal odvesti do žaláře k trestu, sám pak odešel za úmyslem svým ve slavném průvodu pod modroskvělými nebesy, s korouhvema s křížem, s hlučnými bubny a troubami. Po knězích kráčeli dvořanstvo knížecí pod bílým praporcem, na němž černal se orel; aj tu kráčel Václav, s ramenou mu šarlátový plášť až na zem se šířil. Opodál zase dvě modré korouhve vznášely se nad lidem, ku konci pak nad pohany co budoucími křesťany plynuly zelené korouhve. Zpěv kolébal se po celém lidstvu, a po každé, když hlas se slovy k bohu se provinul skrze své libé proměny, počalo v předu bubnů hluboké pohřimování, řičely vypnuté trouby, a když v předu se menšila ku konci tato slavná ohromnost, hned zase v prostřed slyšeti kolotavý tlukot bubnů, jejž prorážello prudké protrubování. Když došli na pahrbek, odkopáno tu podlouhlé místo a v né vkročil arcikněz pod nebesy se *čtyřmi* kmety knězími a vojvoda Václav. Tu arcikněz k širokojasnému nebi vzhůru se modlil delší modlitbou. Po vykropení staveniště a jiných obřadech Václav vsadil základní kameny *tři*. Za zvuku trub a třeskotu hromohlukých bubnů odebral se zástup zase do Vyšehradského chrámu.

V. Krajina rozkošná v čerstvosti; v pravo návrší porostlé smrčím, v levo kolmá hora porostlá borovicemi a nejvýš za nimi vysoký kříž. Údolím ubíral se potůček, a na malém návrší pod vysokou jedlí stál bůh hřimatel Perůn. Tu přicházel jinoch spanilotvářný Jaroslav, po-

klonil se k Perûnu, umyl ruce v potůčku, ulomil ratolest, p·ložil ji před boha a konal modlitbu jitřní. Potom jal se zpívati: „Když ty otřásáš zemí a otvíráš ohnivé nebe, tu ovčinky moje hned se hrnou bázlivě k sobě. Když strašné bouří tvůj hrom, tu má dívka line se ke mně: zdá se, že v mém objetí bezpečná je před hromy tvými! Nelekej nás hromem tvým, nelekej nás v rozkoši této, mocný Hřimateli, nelekej nás v rozkoši této." Tu objeví se Zrost, bera se ku kříži. Spatřiv jinocha před Perûnem, zvolal naň: „Hej mládenče, hle tam viz velebnost pravého boha!" Jemuž Jaroslav: ‚On jest bůh křesťanův — já sem Slovan.' Slovo dalo slovo, až Jaroslav pohaněl boha křesťanského; i skočil rozvzteklený Zrost, a silnou rukou uchvátiv jej, po zadu ním mrštil. Jinoch volal: ‚Svantovíte pomoz!' a v tom se objevil Václav s Podivínem. Václav káral Zrosta z ukrutnosti a naučil jej pokoře. Zrost se zkrušil a Jaroslavovi v odpuštění podal pravici. Pak jal se Zrost prositi Václava, aby do Boleslavova hradu nejezdil, že mu tam hrozí zkáza. Václav se odvrátiti nedal; rozmlouvaje s Podivínem jel dále.

VI. Na hradě Boleslavově bylo rozličných hostí v síni, na stropě malbou vyzdobené a červenými oponami ověšené. Na stolech nastaveno krmí a nalito medoviny i vína ve stříbrných číších. Za stoly jen hovor slyšán a úsměchy a klopotná slova. Množství sloužících přebíhalo. Jen Boleslav kníže, sklíčen smutkem ve světně (tak), sám sebou rozmlouval. V tom k němu Drahomíra, vybízejíc jej ke vraždě: „Václav musí býti bohům obětí, pevná jest jejich vůle." Drahomíra odešla i přišel Chasoň, pravě, že ve Václavovi obývá duch smrtelných bohů. I Chasoň odešel a Boleslav opět měl samomluvu, po níž k němu vkročil Václav a dal se s ním v rozmluvu. Když Václav odešel, napomenut Boleslav od Zbyslava, proč prý prodlévá, an pomsta bohů letí na nás jako větrové s bouří? Nastala rozmluva. — Boleslav vraždu odkládal k temnotě půlnoční, s čímž mužové z národa spokojeni nebyli, načež zlost jej k hostům v kvapných vypudila krokách. Plné číše tam pozdvihoval i vypíjel rázem, jako by hasil v prsech bouřící plápol. Naproti tomu ulekl ý Podivín Václava odvedl do soukromé chyše i tu pobádal k odjezdu před zradou, ale kníže se k tomu přemluviti nedal. Po odchodu Podivínově do chyše vrazil Boleslav, pln líčené veselosti, i bratr mu děkoval, že jej uctil tak skvostně. Boleslav pobízel k pití a Václav vážnou řečí mu odpovídal, až se zase octli ve sporu o náboženství a Boleslav, vytrh meč, proti Václavu jím mrskal. Ale hrůzou mu vypadla zbraň z ruky, až strašně na zemi zazvněla. Dále po přátelsku hovořili a se stisknutím rukou se rozešli. V tom tu opět Zbyhněv, volaje k Boleslavu, že temnota noční již pokryla zemi a noční pták kdesi na věži předpovídá pomstu bohů kvapící. Boleslav, zůstav sám, prudce vypal se vzhůru: „On odvrácen od bohů," říčel, „klaní se bohům cizozemců, koří se cizotě, uvádí sem cizotu, dává cizotě krajiny, jež našim otcům dali bohové naši, vypuzuje národnost, samostatnost národa, on není Slovan, jest zhoubce Slovanů! Perûne! kde máš hromy své? Hle Kazislovan jest Slovanů kníže! Pryč s ním do temnoty věčné!"

VII. Když pohasla světla po hradě, Václav vycházel z něho ven; nevědom kroků po zemi, očima i duchem chodil po hvězdnatém nebi, i modlil se. U chrámu Boleslav ťal bratra v hlavu. Řiče: „Zhyň otroku

cizozemců! Cizotě se nekoří Slovan!" po druhé vysokovypnutým mečem ťal bratra. Klátil se Václav do mrákoty smrti, volaje: „Spasiteli přijmi duši mou!" a Boleslav s výkřikem: „Volej bohy své; tak i tvým bohům se stane!" třetí ranou hnal bodmo meč, vrazil bratru do týle — skrz jazyk, až ústy vyšel napolo ku předu atd.; krev kypěla z něho, krev černá v temnotě noční. I popadl Boleslav meč, držel jej vzhůru v obou rukou v silně zaťatých pěstěch (tak): „Dokonáno!" zařičel do vysokosti k hvězdám; „Bohové! vaše pomsta ochromla!" i zakroutil očima po vysokoširé obloze, a zakroutil očima na bratra a otřásl se v chechtot: „He, he, vy bohové jeho! Proč jste mu nepomohli!" A odešel, strach, hrůza a zoufalství jej pudily odtud. Pusto tu i ticho. V tom přibíral se sem jinoch Jaroslav, i touže po Václavovi zvolal: „Muži od bohů! měj libý sen; svatí větérkové z posvátných hájů přivájejte na něho rozkoš." I počal zpívati: „Libé buď spaní tvé, jako pod libovonnou sosnou, nebo na návrší vonném, nebo pod nízkou střechou na květinném seně, když Perůn setřásá tichou vláhu libochřestnou po střeše, a sen tvůj buď sladký, jako sen můj blahý je, když se mi zdá o mé dívence!" V tom tu Boleslav z hradu, jako puzen bouří tisícerých větrů, rozvlasatělý, očima vypnut vzhůru, lekal se od všech stran. „Člověče, kdo jsi? neviděl jsi nebe jako zalité krví?" zvolal k ulekléniu jinochu. Ale nedoslyšev odpovědi Jaroslavovy, odkvapil a zoufalou řeč vedl. Potom vyšel Podivín, hledat Václava, až došel Boleslava. Podivín, jehož slova poněkud utišila zoufajícího, odešel dále hledat Václava, aby mysl bratrovu úplně upokojil. Boleslav mečem hnal se po spícím Jaroslavu, ale aj tu v stínu nočním vystoupil proti němu kněz křesťanský, starec velebný. Boleslav naň se osopil, i krutá nastala mezi oběma rozprava, kterou se zuřivost Boleslavova konečně skrušila. Vražda od něho projevena, a Podivín rozlícen vypjal proti němu meč, ale okřiknut od kněze, slabotou se sklátil k sezení. Boleslav dokonale obměkl, a obrat jeho pronesl se slovy: „Bůh ten, k němuž voláte, jest bůh pravý. Veďte mne k němu a učiňte mne služebníkem jeho, učiňte mne křesťanem!" Aj tu jasný měsíc vystoupil na východě nad lesiny temné, pohasly hvězdy na východním nebi, vrcholí lesů a hor dotýkala se měsíčná záře. I padl Boleslav na kolena a hlavu sklonil hluboko až k zemi; uvrhl se i Podivín na zem, rukama lomil a žalostně k nebi hleděl; kněz v slzách modlil se tiše, až po chvíli povstal a řekl k nim: „Synu Boleslave, otec nebeský seslal k tobě svou záři, povstaň ze zármutku svého, a i ty synu, Podivíne, povstaň! Pojďte a budeme kráčeti k pramenu jeho milosti!" Tak povstanouce brali se odtud v tichosti do hradu: kráčel Boleslav k branám nebeského světla.

Stručný výtah tento čtenáři bohdá poskytne dosti věrný obraz Lindova díla, ač opominuta všecka místa, která širokou a druhdy velice naivní rozvláčností svou právě nejsou k ozdobě originálu.

Záře nevyniká bohatostí a rozmanitou povahou děje, ano děj její spíše nazvati lze chudým. Hojnější práci skladatel obracel na líčení náhledův, mravův a obyčejův, na vypisování krajin a hradův atd. V tom se jeví jistá strojená okázalost, převrhující se místem v malicherné šperkování. Takového též rázu jsou rozmlouvání osob v povídce činných. Mluvící vždy vyjadřují se jako na chůdách, a z napjaté vážnosti náhle

přemítají se ve všednost. Pravé toho vzory jsou modlitby ke Svantovítu: tu věru od vznešeného ke směšnému jen krůček. Verše, jež Linda po různu vkládá, s malou výnimkou jsou čirá prosa, neřkuli dětinské šveholení. Přízvučné hexametry, kterými se má dotvrditi tón starožitnosti, samy sebou nejsou prosty bezděčné komiky.

Po hlubších studiích archeologických nikde ani stopy. Jak podivné římskorytířským jest oděv kněží pohanských, knížecích osob a bojovníkův? Jak naivní jest popis obřadův soudních s oděnci, jižto při souzení knížete z obou stran obstupují a po vynešení rozsudku ihned vykonávají povinnosti biřicův? Jak fantasticky vyozdobeny jsou budovy na Vyšehradě a v Boleslavi? Jaký ohromný rozdíl, porovnámeli vznešenou jednoduchost všeho toho v rukopisu Zelenohorském s přeplněností v povídce Lindově! Onde všecko do podrobna shoduje se s postupujícím stále výzkumem archeologickým, tuto pak všecko zjevně odporuje výsledkům slovanské starovědy.

Nejinak se věci mají co do náhledův i obyčejův od Lindy starým Čechům přičítaných. Slavnost Svantovítova není než prostý popis křesťanské pouti s nátěrem pohanským. Muži i ženy strojí se v lepší své šaty, ženy připravují i nesou poutníkům dostatek toho, co lidský žaludek požaduje, zrovna jako jest zvykem při poutech XIX. věku. Obřady, kterými tu pouť křesťanská jest polepena, pohanskými jsou asi tak, jako kdy by kdo pohanskými nazvati chtěl Lindovy staročeské obleky, soudní řády a stavby.

Zvláštní jsou *tři* motivy, kterými Linda domýšlel se dovršiti míru starobylosti, totiž řeč kněze Svantovítova, kladení čísel a mnohobožství.

Knéz Svantovítův mluví řečí tak dávnověkou, že jí není rovné po veškerém světě slovanském: očitý a makavý to důkaz, že o povaze staré češtiny r. 1817 neměl ponětí ani Linda ani ten, jehož rady při tom Linda užíval, totiž Václav Hanka.

Mythická arithmetika, které Linda všude užívá, kde se k tomu udá vhodná i nevhodná příčina, toutéž trpí strojeností. Svantovítova moc je od *jednoho* moře k moři *druhému*, od jedněch hor až za hory *třetí* (9). Věž Neklanka byla se *třemi* báněmi. Vyšehrad obehnán byl *trojí* zdí, mezi nimiž *trojí* příkopy, a ke *třem* stranám byly železné brány (59). Václav zasadil *tři* kameny základní ke chrámu Svatovítskému (144). S ním při tom byli *čtyry* kněží (141). Svantovít přinešen za *trojími* horami a přes *čtyry* řeky (26). Okna paláce Vyšehradského v *paterých* řadách hleděla na vše *čtyry* strany, i strměly tam *čtyry* věže (58). Vůkol ohniště k žertvám bylo *čtvero* jesenů do *čtyr* stran (3). Svantovítovu uchu slyšán jest sušt za *pátým* vrchem (9). Z lidu postiženého potopou Svantovít zachránil *deset* otcův (26). Svantovít seslal vůli svou, aby *desátý* odešel k západu, i štěstili (t. losovali) o to, a odešlo jich co *třikrát deset* zborův (29). Svantovítův háj zastíněn byl *dvanácti* věkovitými duby (2). Václav na Vyšehradě sedél uprostřed *dvanácti* starců vládyk (65). *Třicetikrát* vzešlo slunce nad plesáním ve Svantoháji (99). Chasoň býval v krajinách za *mnoha* modravými vrchy, za *mnoha* černými lesy (33).

Mimo *Svantovíta* (s pračeskou nosovkou) v Záři je celé hejno bohův: *Perůn* (tak důsledně psáno), po rusku nazvaný *Volos*, *Horan*,

Radhost, Milek, Černobozi, Láda, Živa, Morana, Krosina, Kupalo večer, jak jimi Rosa, Kajsarov a jiní mythopoetové na počátku tohoto století zalidnili Olymp slovanský. Mimo to vpředeno několik povídek národních jakožto prý pohanské vysvětlení úkazů přírodních. Matka synáčkovi svému takto vysvětluje původ deště (110): „Tam v oblacích je jedna dívka a ta nosí vodu ve žbáně; ta má maličkého bratra, všetečný je on, rozpustilé pachole; když mu napadne, hází po ní kamením, a když vrazí do žbánu a roztluče jej, teče voda — a tím pršívá.“ Podobně naivním spůsobem vyloženo tu vzniknutí hor, svícení hvězd a padání jich do Svantovítova háje atd.

Ale nejvýraznějším charakterem Záře jest snaha nápodobiti zpěvy Ossianovy, jichžto čtení takovou měrou bylo dojalo mysl Lindovu, žeť všecken jimi byl unešen, až se jal tvořiti podobného něco o starověkosti české. Důkazem toho jest i celá povídka a v podrobnostech každá její stránka. K tomu přišlo, ač teprva v druhé řadě, studium objeveného tehdá rukopisu Kralodvorského. Lindovi zajisté, když ze zpěvův syna Fingalova bral vzor svůj k celé osnově i k jednotlivým myšlenkám, rukopis Kralodvorský hlavně sloužil za vzor v nápodobování složených epithet, kterými celek až nad slušnou míru jest přesycen.

Přese všecky tyto vady i zvláštnosti Záře nikterak není bez ceny. Již pro plynnou češtinu a v celku dosti svěží spůsob vypravovací zasluhuje, aby v dějinách slovesnosti novější nebyla opomíjena, nýbrž slušně k ní hleděno jakožto k výtvoru za okolností tehdejších dosti vážnému.*)

Nepoměrně menší cenu má *Jaroslav Sternberg*. Děj jeho krátce na tom se zavírá. Jaroslav s vojskem českým v Olomouci odevšad obstoupen jest Tatary. Tam k němu přijde dcera Jaroslavna s tetou. Otec ruku její slíbil Vneslavovi. Ale Vneslav z celé duše nastávajícímu tchánovi svému závidí slávu a neustává lid proti němu pobuřovati, Jaroslavna pak proti známé jí vůli otcově náruživě se zamilovala do Vestoně a vášeň svou jeví spůsobem nehrubě panenským. Jaroslav nechce dopustiti výpadův ven z města, přestávaje na obraně. Dvakráte *zpěvem* ulahodí rozjitřené vojsko. Konečně však stálému naléhání povolí a pod Vneslavem 8000 mužův vypraví na vrch Hostejnov. Mezi tím polapen byl tatarský zpyták Zatrán, chlap nevymáchané huby, a Jaroslav jej najme, aby jemu sloužil, a po přátelsku s ním se pobavuje. Brzy shledá, že zpyták nosí na obou ramenou, i užívá ho k tomu, aby skrze něho dodával Tatarům opačné zprávy. Hradní Olomoucký, pan Bludo, přetvařuje se opilým a tím na Zatránovi vyláká pravdu o záměrech tatarských. Při tom pan Bludo zpívá milostnou píseň.**) Bojovníci baví se nejen deklamováním veršův ze Záboje, ale sami Tyrtajské verše skládají. Zatrán volně prochází mezi Hostejnem a Olomoucí. Najednou tu

---

*) Záře našla nápodobitele v Janu Jindřichovi Markovi (Janu z Hvězdy); zejmena *Radomíra* jeho, kterou uveřejnil v Čechoslavu a pak v Konvalinkách, zřejmým toho jest dokladem.

**) „Lehkou nožkou po lučinkách, bílou ručkou po květinkách, v kyticu je trhala. Její hoch si jde pro věnek. Na slunci se leskne kvítí; místo slunce kýž jen svítí tichý chmurný měsínek.“

přijde Jaroslavův syn Zdeněk, nesa králův rozkaz, aby se Jaroslav v bitvu nedával a jen Olomouc bránil, ale Jaroslav ho nepřijme. Na Hostejně nastane známá scéna žáru a žízně. Vneslav byl padl a spolubojovníci jeho uloží jej do hrobu, zpívajíce při tom žalm: „Z hlubokosti své těžkosti“ (podle textu Streycova). V tom objeví se Zatrán a umdlenému vojsku oznamuje, že se Jaroslav z Olomouce dal na útěk do Čech, — posádku Hostejnskou osudu zůstaviv; zároveň Zatrán vojínům českým dává naději, že u Tatarův najdou milost. Vestoň souhlasí se Zatránem a podle toho přimlouvá vojsku. Proto mezi ním i Vratislavem odehrá se scéna, která ve zpěvu o Tatarech s tak velikolepou prostotou jest vylíčena.*) Co se Vestoň s Vratislavem potýkají, Zatrán upláchne, déšť zavítá, a objeví se Jaroslavovo znamení ohněm dané, že se k Hostejnu blíží. Vratislav s Vestoněm trvají „v neustálé pranici.“ Bitva s Tatary se kolísá. Zatrán tuší, že uvázl v leči, ale i Vratislav shledává, že chování Vestoňovo bylo jen na oko, aby u rozbouřeného lidu nabyl důvěry, a oba velmoži spolu se smíří. Jaroslavna, v Olomouci zůstavena, vyrazí z města. V lehkém bílém rouchu, s vlasy svěšenými a s mečem v ruce ocítne se na bojišti, hledajíc zprávy o Vestoňovi. Vojáci, chytivše Zatrána, sváží a při jásotu: „Vítězství!“ odvedou jej na smrt. Jaroslavna sejde se s Vestoněm. Vojsko zpívá píseň „Svatý Vácslave,“ a Jaroslav s velmoži na jeviště vystoupí, díky vzdávaje bohu. Tu spatří syna i dceru i Vestoně, objímá je, kořist přikazuje bojovníkům a osiřelým po padlých, rekům pak děkuje. V tom slunce vyjde a jiný zástup vojska obchází se zpěvem: „Hospodine, pomiluj ny!“

---

*) K vůli porovnání s verši 190—234 zpěvu o Tatarech celkem zde kladu dialog, jak jej Linda upravil ve svém dramatu (str. 125 sld.):

Vestoň. Vzhůru, bratří! Žížní nelze déle, žížní nemožno bojovat. Komu zdraví milé, život milý — žádej milost u Tatarů, a byť i tam zhynutí, přec lehčeji mečem nežli žížní — ha, u Tatarů vody dosti! Za mnou, kdo tak smeyšlí, rychle za mnou! (Všecko v přemítání, mnoho jich za Vestoněm, jenž chce odcházet).

Vratislav (užaslý, dosavad na Vestoně jako omráčen hleděv, skočí a za prsa ho uchopí). Ha, ty zrado! Ty křesťanům k hanbě! (kvasení). Reky chceš v záhubu házet jako červy? (Vestoň potrhnul mečem, Vratislav svůj docela napřahnul). — Točí se zem? nebo jen mě (sic) hlava?

Skrbenský (mezi ně). O nepřekvap se, Vratislave! Nech, jen nechej, a mlč a nic neptej se! (Zatrán v tom zmatku uprchnul.)

Vratislav (neposlouchaje — v tom nejprudším zůření). Ha — jdětež vy bojovníci — ó hanba! Vy hejno žab — jděte, a hned odtuď lezte po kolenou, slíbejte jim s rukou krev křesťanů — otroctvím si kupte živobytí! Hanba! s vámi bojováno! (tne po Vestoni).

Vestoň (ránu svým mečem odraziv, velmi rozzůřen). Ha, třeštivče! překvapený blázne! (doráží naň, mnozí mezi ně, potýkání z obou stran).

Vratislav (zůřivostí nedaje si v řeč, k svojim). Bratří! kdo si vážíte cti nad smrt? Jen od Boha milost, ne od litých Tatar! Přestáli jsme již nejprudší vedro. Bůh nás sílil pod plápolem slunce; Bůh nám sešle pomoc — ale doufat v něho. (K Vestoňovým) Vy se hrdinami zvete? Zbitých Tatar veškerá krev nezardí vás dost za hanebnost Vaši. Žížní zhynout — smrt od Boha! Zúmyslně jim pod meče — mrzká samovražda! V porobu jít — ohavnost a hřích před Bohem! Ke mně, kdo tak smeyšlí! (Vojska pořád přibývá a dělí se na obě strany.)

Vestoň. O třeštivá hlavo! nepřístupné uši! (Hejno vojska se vymísí z Vratislavovy strany, odbíraje se ke kapli, zkroušeně zpívá: Ustaň, Hospodine, ve svém hněvu atd. Zacházejících vzdálím slabne hlas).

Nastíněný tuto děj rozvlečen jest brzy naivními rozmluvami, brzy nabubřenými řečmi,*) že čtenář sám se mermomocí ovládati musí, aby ve čtení vytrval. Drahně tu psychologických nepodobností, ba nemožností. Živější scény nejednou v tom okamžení bývají přeťaty, kde děj dostupuje největšího rozjitření, ku př. bouření vojska. Dramatikem Linda nebyl.

Předvedl jsem význačné výňatky ze spisův Lindových, i bylo toho nutno, jelikož obecenstvo naše, mimo skrovničké výnimky, z vlastního čtení jich nezná, i doufám, že mezi nepodjatými kritiky nebude rozpakův o konečný úsudek.

Linda vládl obecnou češtinou, jako nemnozí ze současníkův jeho, ale přes to jeví se u něho dva nedostatky, které mu nedopouštěly těžiti ze vlády této, totiž plytká znalost mluvnická a přehnaná snaha po zvláštnostech.

S mluvnicí namnoze zachází velmi převelmi svobodně. Poklesky, jako: jinoch*ami*, šíp*ami*, štít*ami*, meč*emi*, za les*ami*, se ps*emi*, řetéz*mi*, Tatar*mi*, zd*ěmi*, při zd*ěch*, v pěst*ěch*, uš*mi*, v propast*ích*, k řeč*ím*, zaražení mysl*e*, keřoví, zaveden *l*estí, ti*ch*ejší, dv*ou*ma proudy; pominu*té* časy, splynu*té* city, vym*ect*, zaží*n*ati (m. zažíhati) a pod. od samého prvopočátku vlekou se spisy Lindovými. Třetí osobu množnou sloves třídy II. 2 a III. v Záři ještě klade správně, ale v pozdějších sepsáních důsledně píše: chválejí, sedějí, brnějí, stojejí atd. Zvláště často vyskýtají se u něho formy opětovací jako „skákávati, klanívati, dívávati a j.“

Záliba v novoslovech, druhdy tvaru krkolomného, všude vyniká. Již ve Zvěstovateli sepsal Linda řadu článkův o „českém jazyku,“ jimiž některé své novoty odůvodniti se pokusil. Jelikož se říká „nosatý, kolenatý,“ může prý se též říkati „vysokatý, hlubokatý, dalekatý.“ Jinde navrhuje, aby se tvořila podstatná jmena s předponou superlativní, jako: nejznamenilost, nejdobrota, nejkrása, nejpotřeba, přeradost, překrása a pod. A podle toho se v skutku i řídil. Tak ku př. čteme

---

Srbenský (ohlížeje se po Zatránu). Ó zůřivci! Čert nám uprchnul s plnou hubou zrády! Běda Olomouci! (odkvapí).

Vratislav (v neustálé pranici s Vestoněm a mezi tím vojsko). A ty příšero — zhyň! (seká po něm).

Jeden voják (druhému ukazuje na oblaka, radostně křičí). Déšť! déšť se blíží! Deštěm kynou nebesa!

*) Na př. řeč bojovníka, an drží huslarinu, chtě hrát k písni, kterou druhý bojovník, sedě na zemi, šípem píše na štít (str. 38): „Nu dělej konec, ať tvá píseň není delší než její obsah, a tudy také delší než trpělivost našich uší; krátkost, jádro! Ó bratří, spráskal bych každou tak hliněnou duši, která tu božskou zpěvořeč jen v kališti šmeyká, nebeské obrazy maže rozbředlým blátem, k zlatu staví plívy, k vlku ovci, a svini dává pávové peří; a kde v takovém chatrném plotu díra, vycpává chamradím, třískami; a kde mu to kulhá, podkládá slaměné víchy. I takového, kdo do zpěvu kráká trní, hrne kamení a skřipot, že by zpěvák krk mohl zlámat; a když sám uhmožděn, udychtěn, hlavní věc až do modřin, až do krve uvláčel, že spíše k pláči než ke zpěvu — teprv za ní táhne dlouhá povřísla z rozčechraných hrachovin. Přestaň, pravím, nedělej ocasaté vláčidlo bahnem! Nebo kdo do zpěvu seká zrno i se slamou, a drmolí jádra i se skořepím, ke komárům volá hromy a hromy maluje komárovou slinou; nebeský rozpal chce zpívat ze zamrzlého srdce. Necitlivci! Studené žáby!“

v Jaroslavu: Daruj pít přežízni mé! Chvilka přeradosti. Na nejvýsost vyražený rozpal.

Ve všech spisech Lindových opakují se jistá jemu oblíbená slova jako: *zával* (závaly černého dýmu, nepřítel srazil se nepřehlednými závaly), *zámysl* (zámysly jsou naduté měchýře), *huslarina*, *veyraz* (výpad válečný), *bezmozkovice*, *zcheytralost*, *zůře* (zuřivost), *zbouřka* (bouře), *mumlot*, *křikot*, *strašliny* z mrákot, *zámina* (zaminka), *nepřehledlina*, *nahrnutina*, *zapevnělina*, *skrváceniště*, *rolan* (sedlák), *lítán* (co litáni bojovali), *k důzvědě* jakéhos tajemství, *mladistvo* (mládež), *mužestvo* (soubor mužův), *neskrotlivý*, *nenasytlivý*, *překážlivý*, *pokojnivý* (mírumilovný), *záležitý* (naléhavý), *rozvlasatělý*, *rozhoroucnělý*, *nakusované* řeči (úštěpačné), *břitviti* (před zrcadlem se břitvil), *pěstiti* (ten na mne rukou zapěstil, pěstil se v čelo), *zachlastiti* (proti Tatarům strojejí léčky a sami si před sebou zachlasťují cestu), *vylíbezniti* (nebe z nás vylíbeznilo vztek), *oulisniti*, *laskouniti* (mladý Španěl laskounil s krásnou Mexikánkou), *bedlivěti* (bedlivěla jsem jeho rány), *plášiti* (m. plašiti, důsledné), *rozžižňovati* (duch v něm rozžižňoval záměr), *stvormovati* (sform.), *vyvšemohoucniti*, *padoušiti*, *chřtánovati* (ten zlosyn chřtánuje, Jaroslav že se dal na útěk), *čmeyleti* (tedy čmeylej ve svém mozku). Podivínská slova taková váže v celé věty, druhdy dojmu bezděky komického, jako ku př.: „Člověk, tak výborný spojenec z rozumu a ze smyslnosti, tento tělesností obalený svět! — Pastevci z křovin tropili mnohé veyvřesky na skaplou svatbu. — Domy mají po čtyrech hořejškách a střechy trochu šejdré. — Rozum tvůj je skeyslina ze všech tvých shnilých hloupostí.“ Velmi často ovšem Linda, honě se po zvláštnostech, zabředá ve sprostnosti. Nejvíce se toho čte v „rozjímáních,“ kde nicméně mezi neokrouchanými výroky dosti i jadrných myšlenek.

Lindovi scházelo jemnější vzdělání esthetické. Když po Shakespearu chce líčiti rozmluvu osob sprostého lidu, vždy skoro upadá v hrubost; když se vynasnažuje býti něžným, vždy se téměř pohružuje v titěrnost. Poměr tento jako zlý osud vleče se vším, co psal, od Záře až do poslední novinářské rozpravy. Když si podle Lindových položíme starší i současná sepsání Jungmannova nebo Markova, jaký tu svrchovaný rozdíl! Viděti takořka očité rozdíl athmosféry, ve které se mužové tito pohybovati uvykli.

K tomu ještě jedna okolnost přistupuje, totiž ponenáhlé klesání síly tvorčí. V Záři jeví se nám Linda ještě co duch vnímavý, schopný opravdového rozjaření čtením zpěvův Ossianských a čilý k dosti zdařilému nápodobování spůsobu jejich. Ale sotva minulo pět let, již toho jen skrovné stopy. Plápol, jenž v Záři ještě vesele lihotá, v Jaroslavu již jen ještě doutnavým svitem se zrací. Podobný postup s výše dolů objevuje se i v baladách a ve všech ostatních výtvorech básnických. Příčina toho nemálo záležela v rostoucí chorobnosti a v přílišném rozptylování sil na mnohé i různé strany, ale ještě více tím vinna byla Lindova oddálenost ode všeho oživujícího obcování s pružnějšími duchy mezi spisovatelstvem tehdejším. Pro osamělost svou pořád hlouběji tonul ve své zvláštnosti. Tím se z něho vyvinul ovšem zvláštní literární charakter, ale pohříchu charakter takový, jakovým se mezi klasiky národními místa nepropůjčuje. Linda náležel k horlivým dělníkům, kteří,

pilně připravujíce slovesnou potravu svým současným, podle slov Čelakovského, pro budoucí poutníky a poutnice urovnávají silnice. V jejich počtu zaujímá místo čestné již proto, že, mimo krátké úřadování při veřejné knihovně, nikdy neměl jiného povolání než práci literární, a že tudíž byl pravým i celým dělníkem na roli dědičné. A proto slušno jest, aby památka muže takového mezi námi zůstávala ve cti a aby konečně umlkly liché výmysly, kterýmiž se na jmeno jeho beze všelikého podstatného důvodu lépati chce pomluva, jako by se byl dopustil podvodu literárního, podvodu, jehož podle mravní své povahy, podle umělosti slovesné i vyspělosti vědecké naprosto byl neschopen.

Vácslav Al. Svoboda.

Biografická zpomínka, kterouž sepsal

Antonín Rybička.

(Pokračování.)

Vrátiv se do Prahy, Sv. neopomenul obnoviti známost s osobami, s nimiž byl již v mladších letech před svým odchodem do Hradce Jindř. vešel v jakýsi svazek literární a přátelský, anobrž hleděl se přiblížiti tolikéž k jiným literátům a umělcům v Praze se tehdáž zdržujícím, a to ať si již byli Čechové neb Němci, pokud jenom byli muži opravdově vzdělaní, nestranní a vůbec vážení.[1]) — Předkem Sv. obnovil tehdáž známost s prof. J. Jungmannem a byl s ním napotom po delší čas v užším svazku přátelském; docházel k němu často, radíval se s ním o svých pracích literárních, užíval velmi bedlivě rad a naučení u věci té sobě daných a stál v tehdejších rozmíškách dobropísemných i prosodických po celý čas (1821—1829) pevně k straně Jungmannově. Jmenovitě v neblahém sporu mezi J. Nejedlým a J. Jungmannem o užívání orthografie bratrské a analogické času toho vzešlém a s nevšední urputností na obou stranách po drahně let vedeném, Sv. byl na straně Jungmannově a to bohužel snad až příliš činným, sbíraje se zvláštní horlivostí všeliké zprávy o tom, co prý J. Nejedlý a jiní Starověrci proti J. Jungmannovi a jeho přátelům obmýšleli a k jich potlačení osnovali a spuntovali a donášeje vše to s neobyčejnou ochotností a bedlivou podrobností J. Jungmannovi, čímž jemu ovšem nezřídka způsobeno znepokujících okamžení ano delších trudných dob v dosavadním klidném spůsobu života jeho. — Při tom však sluší sobě k mysli přivesti, že Sv. u věci té nejednal vždy dle vlastního přesvědčení a zkušení, anobrž že zhusta sloužil jenom za nástroj příteli svému, V. Hankovi, „který

[1]) Z mužů těchto jmenujeme zde toliko mladistvého tehdáž básníka německého *K. E. Eberta*, později oslavovaného skladatele Vlasty, Břetislava, Čestmíra a j., na jehož směr básnířský Svoboda svými duchaplnými rozprávkami nemálo působil, zůstávaje napotom až do své smrti v úzkém s ním spojení přátelském i literárním.

prý nezřídka svého lehkověrného a „zbrklého“ kamaráda vysílal tam, kde se mu samému nevidělo choditi a rozhlašoval jím to, co sám nechtěl roztrubovati!?“ [1]) — Takto se i stalo, že Sv. r. 1822 společně s V. Hankou sepsal velmi důtklivou, ano namnoze jízlivou a osobními narážkami naplněnou recensi gramatiky české, kterou byl J. Nejedlý r. 1821 vydal takto: *Praktische böhmische Grammatik für Deutsche.* 3. Auflage. Prag. 1821. 8°, v nížto, jak známo, na všechny (analogické) novotáře nemálo dorážel. Recense tato nepřišla však u veřejnost, ježto J. Nejedlý, nabyv ještě v čas známosti o ní, věděl toho u censury dosíci, že nebyla k tisku připuštěna.

I podobá se, že náš Sv. tehdáž také v jiné, nemálo vážné příčině literární do veřejnosti vstoupil toliko jen k domlouvání přítele svého V. Hanky, totiž v příčině pravosti Soudu Libušina. — Vůbec známo jest, kterak v m. listopadu r. 1818 spůsobem mysteriosním zaslán byl tehdejšímu nejv. purkrabí Pražskému hrab. Frant. Kolovratovi Libsteinskému na pergaméně psaný zlomek staré básně, nazvaný tehdáž dle obsahu jejího: *Libušin Soud*, kterýžto zlomek on odevzdal do zřízeného právě národního Musea Českého. Jakož dále vědomo, prohlásil náš patriarcha Dobrovský již několik neděl na to v listech k známým svým zaslaných rukopis ten naprosto za podvržený, netajiv se při tom, že pokládá J. Jungmanna nebo V. Hanku aneb oba vespolek za skladatele a J. Lindu za písaře falsifikátu toho. Autorita Dobrovského byla u věci té tak mocná, že tehdejší výbor Musea Č. po zdání Dobrovského rukopis ten uznal za podvržený a vyloučil jej ze sbírek musejních; načež delší čas netroufal sobě žádný u veřejnost s ním vystoupiti.

Konečně se přece k tomu odhodlal A. Marek, zaslav přepis rukopisu toho J. B. Rakowieckému, který jej v I. sv. své Pravdy Ruské ve Varšavě r. 1820 u veřejnost podal, odkudž jej admirál Šiškov v Izvěstech akademie ruské r. 1821 tolikéž vytisknouti dal. Že však oba dva text Soudu Libušina chybně četli a vykládali, obstarali bratří Ant. a Jos. Jungmannové správnější vydání rukopisu řečeného a dali je s novočeským překladem v 3. sv. str. 49 I. d. časopisu Kroku r. 1822 vytisknouti, prohlásivše báseň tu za nejstarší památku naší literatury národní; načež roku na to jdoucího vyšel v časopisu Pražském Der Kranz i německý překlad Soudu Libušina u veřejnost. Takovýmto rozšiřováním závadných mu zlomků nadepsaných náš patriarcha Dobrovský byl vysoce rozhorlen a vystoupil jakožto člen výboru musejního r. 1824 znovu proti pravosti jich, a to veřejně v Hormayerově Archivu ve Vídni vycházejícím č. 46 v článku nemálo důtklivém a nadepsaném: *Literarischer Betrug.* — Výčet několik starších apokryfických k Slovanstvu se vztahujících rukopisů, D. ukazoval k tomu, jak podivným spůsobem Soud Libušin svým časem byl zaslán hr. Kolovratovi a vyvodil již z toho, že jest falešný, a nepřiváděje jiných důkazů k opodstatnění svého mínění, prohlásil zlomky řečené za podvrženou mazanici (unterschobenes Geschmier) a obviňoval jich zasílatele ze zřejmého podvodu i jmenoval jej darebákem, který své krajany, lehkověrné to hor-

[1]) Takto se několikráte pronesl o Hankovi a Svobodovi náš poctivý, ovšem často i příliš upřímný Norbert Vaněk.

livé vlastence, chtěl tím toliko balamutiti (einen Schurken, der leichtgläubige warme Patrioten, seine Landsleute zum Besten haben will). Při tom sluší ještě připomenouti, že Dobrovský J. Lindu tehdáž hlavně proto prohlásil za účastníka té falsifikace, že byl jedním z mladíků, kteří v letech 1813—1816 přednášky Dobrovského o staroslovanštině navštěvovali, a že dle nabytých takto vědomostí zhotovil staroslovanskou hymnu ve své povídce Záře nad pohanstvem a že v Soudu Libušině přicházejí tolikéž slova a rčení, ježto čteme v hymně právě připomenuté.

Až po tu chvíli nebyl se žádný odvážil odporovati Dobrovskému u věcech, kde činiti bylo o slavistiku, tak že zdání a slova jeho v příčině té vždy byla vrch obdržela. Tentokráte však objevil se odpůrce, který nedada se odstrašiti všemohoucí až dosavade autoritou Dobrovského, povstal proti němu v témž listu, ve kterémž on nadepsaný útok na pravost Soudu Libušina tak zřejmě a důtklivě byl učinil. Byltě to náš Al. V. Svoboda, který v č. 64 Archivu jmenovaného dne 16. dubna r. 1824 horlivě, avšak slušně zlomků staročeských se ujal a pravost jejich proti velikému učenci dokázati hleděl. — Dříve nežli odpověděl Dobrovskému, Sv. položil ve své apologii na onen čas nemálo zdařilý překlad Soudu Libušina, přidada také poznámky k několika kusům nesnadnějším. Na to ukazoval, že Dobrovský své nářky a nešetrné udání hlavně jenom zakládá na holé vyčítání několika spisů, jichž nepravost vůbec známa jest; a nedávaje se ve vyvracování jeho „přeučených námitek, zakořeněných idei a hyperkritických pochybností," Sv. ukazoval k tomu, že předkové naši zajisté nebyli tak suroví a zhovadilí, jakými je býti Dobrovský pokládá. Při tom rozbíral především starožitný spůsob, kterým jest báseň ta psána, a ukazoval k síle a důrazu básnickému i k milé v ní panující prostotě a tvrdil, že vše to jinak vysvětliti nelze, leč skutečným vysokým stářím rukopisu toho; dokládaje se ku konci své hluboké úcty, jižto k Dobrovskému pro jeho veliké zásluhy o řeč a literaturu českou v srdci svém chová, připomínal ještě, že u věci té vystoupil také proto, aby se ujal svých přátel, jichž se byl Dobrovský v předešlém sepsání svém tak nešetrně dotknul a křivě je nařknul. — Dobrovský odbyl však tuto apologii Svobodovu krátkou odpovědí: *Vorläufige Antwort auf Herrn W. S. Ausfälle* (Prag 8. Juni 1824) v témže Archivu č. 79 vytištěnou, připomenuv v ní, že nyní již nepokládá Lindu za skutečného skladatele (für den wirklichen Verfasser), sice však že zůstává při svém dosavadním mínění a tvrzení, a podal nedlouho na to zevrubnou zprávu o Rakowieckého Pravdě Ruské do Wiener Jahrbücher 27 B. S. 88—119, v níž všechny své pochybnosti a námitky proti pravosti zlomků často jmenovaných zevrubně vypsal a vyložil. K tomu napotom ani Sv. ani kdo jiný za života Dobrovského více neodpověděli.

Že V. Svoboda takto proti Dobrovskému za pravost Soudu Libušina a na odvedení nářků na přátele své u věci té od něho pronešených vystoupiti se odhodlal, to mu tehdáž ode všech mladších, k straně Jungmannově stojících spisovatelů a vlastenců nemálo bylo pokládáno a díků za to vzdáváno.[1]) Naopak však starší k straně Nejedlého držící

[1]) Hanka, Čelakovský, Linda a j. psali o tom ihned svým přátelům na venek, kteří zprávu tu zase dále rozšiřovali. Takto psal J. Kamaryt

vlastenci měli všeliké u věci té s Dobrovským polemisování, hledíc k jeho literárním záslubám a hlubokým vědomostem linguistickým, za věc velmi nemístnou i neslušnou a kárali důtklivě ty, kdož se Dobrovskému tehdáž veřejně na odpor stavěti směli.[1])

Jiné ještě literární předsevzetí, v něž se Sv. času toho předkem také k vyzvání a domlouvání přítele svého V. Hanky uvázal, bylo účastenství, kteréž měl u vzdělávání a spisování textu českého i německého ku sbírce vyobrazení z dějin českých, jižto známý vlastenecký malíř a litograf *Ant. Machek* s titulem: *Dějiny Čechů v obrazích* v letech 1820—1825 svým nákladem v Praze vydával.[2]) — A. Machek jal se totiž r. 1820 u veřejnost podávati lithografická vyobrazení z dějin českých ve foliu s textem českým i německým. Text český zhotovil k tomu z větší části V. Hanka; k několika vyobrazením zdělal však text náležitý k vyzvání Machkovu a Hankovu tolikéž náš V. Svoboda, sepsav k tomu konci jednak sám několik původních zpěvů historických v němčině a češtině, jednak přeloživ některé české legendy a balady do němčiny. Že však některé z textů Svobodových pro jich obšírnost v díle nadepsaném nemohly býti vytištěny, vydal Hanka později (1826) všechny tyto Svobodovy zpěvy tiskem o sobě s titulem: *České historické zpěvy, Böhmische historische Gesänge* v 8⁰ ve dvou částech.[3])

V dubnu měsíci r. 1824 přišel do Prahy *František Palacký*, chtěje tu konati některé studie historické, a odejíti pak zase na Slovensko. Avšak zůstal tu nadobro, byv Dobrovským odporučen Frant. hr. Sternberkovi a napotom i jeho příbuznému Kašparovi hr. Sternberkovi, času toho presidentu Musea Českého. V. Svoboda byl již před tím učiněn pozorným na Palackého a to jeho pracemi literárními. Neboť nebylo tehdáž již tajemstvím více, že Fr. Palacký vedle J. P. Šafaříka měl přední účastenství ve spise Počátkové českého básnictví r. 1818 v Prešpurce vydaném, který času toho zavdal příčinu k boji mezi posič-

z Budějovic Fr. Slámovi do Prachatic, jakož tomu vyrozuměti z listu Fr. Slámy ke Kamarytovi dne 5. července 1824 zaslaného, v němž píše takto: „Co mně strany Hormayerova časopisu o Svobodovi píšete, toť mi líto, že nás to ještě nedošlo, těšíme se velice brzkému téhož čtení.“

[1]) Šeb. Hněvkovský rozhorlil se v příčině té tak velice, že dávaje o tom širší zprávu příteli V. Nejedlému, tehdáž faráři v Mirešově, pronesl při tom anathema nade všemi protivníky Dobrovského v ten rozum: „že nejsou hodni, aby jemu (Dobrovskému) rozvázali i jen řeménky u jeho obuvi!“

[2]) Viz biografii A. Machka ve Světozoru r. 1869 vytištěnou, kdežto jsme o tomto uměleckém a literárním předsevzetí šířeji promluvili.

[3]) Část první zavírá v sobě: *Vorspruch* str. 1—3., *St. Wenceslaw und Rastislaw* in 9. Gesängen a *Sv. Václav a Rastislav* v 9. zpěvích str. 4—29, oboje od V. Al. Svobody, z nichž český text jest přetištěn tolikéž v Macháčkově Krasořečníku; *Dragomira's Untergang.* Ballade vom Prof. W. Al. Swoboda. *Drahomířino propadení*, přel. od S. Macháčka str. 31—49. *St. Adalbert's Rückkehr* v. Prof. W. Al. Swoboda, *Vojtěchův návrat*, přel. od V. Hanky, str. 51—75. — Druhá část obsahuje v sobě: *Oldřich a Božena*, balada od prof. P. J. Šafaříka. *Udalrich u. Božena* übersetzt v. Prof. W. Al. Swoboda, S. 1—12. Zde také připomínáme, že Sv. k vyzvání sv. p. Hormayera času toho psával tolikéž do časopisu Archiv für Geschichte, Kunst u. Literatur, ve Vídni jeho redakcí vycházejícího, podávaje tam práce básnické i prosaické, z nichž zvláště ukazujeme k pojednání o Pražské akademii malířské.

níky a přízvučníky, v němž — jak připomenuto — Sv. stál ku straně těch, kdož hájili časomíru. Taktéž byl Palacký obrátil na sebe pozornost literátů, jmenovitě humanistů českých svým sepsáním o esthetice v I. díle Kroka u veřejnost podaným. Naopak nebylo též literární působení V. Svobody Palackému neznámo, ježto — nehledíc k jeho dosavadním pracem básnickým — jmeno jeho překladem rukopisu Kralodv. do němčiny bylo ve známost vešlo literátům doma u nás i vně za hranicemi přebývajícím. — Palacký přišed do Prahy oznámil se v krátkém čase osobně se Svobodou a poznav v něm muže klasicky vzdělaného i sice věci národní upřímně oddaného a tehdáž horlivé o zvelebení literatury domácí se zasazujícího, třeba že snad nevždy dosti opatrného a rozvážlivého, obcoval s ním důvěrně a radíval se s ním v nejedné příčině literární.

Jakož známo, výbor Musea Českého r. 1826 usnesl se na tom, že bude — počínajíc od r. 1827 — vydávati zvláštní periodický spis v obou jazycích zemských, z nichž německý s titulem *Monatschrift des böhm. Museums* měl vycházeti každého měsíce, český pak s titulem *Časopis Českého Museum* každého čtvrtleta, a svěřil redakci obou těchto časopisů Fr. Palackému. Mladistvý tehdáž ještě Palacký, uvázav se v tuto dvojí redakci, ucházel se o pomoc starších a mladších literátů Pražských i venkovských, českých i německých. Z domácích spisovatelů německých přihlásili se téměř všickni čelnější v Praze i na venku přebývající literáti, mezi nimiž byli: básníci K. E. Ebert a V. Marsano, profesoři: Halaška, Schnabel, Millauer, Ant. Müller, Effenberger, Sommer, setník z Rittersperku, literát Schottky, lékař Stelzig a j. v. Z českých spisovatelů chtěli přispívati J. Jungmann, Turinský, Dobr. Rettigova, V. Nejedlý, Macháček a V. Kliepera. Mladší však — Čelakovský, Kollar, Kamaryt a j. — vzdalovali se z počátku podniknutí toho a to prý hlavně proto, že časopis český nevycházel v stejné míře s časopisem německým, jsa toliko kvartálníkem, kdežto tento byl měsíčníkem.[1]) Ano i sám J. Jungmann vzdal se po vyjití 1. svazku českého časopisu r. 1827 dalšího v něm účastenství, a to předkem z té příčiny, že Palacký jeho pojednání O klasičnosti na několika místech změnil a zkrátil. Za to byl náš Svoboda právě v prvních třech letech (r. 1827—1829), kdež časopisy ty vycházely, jedním z nejochotnějších a nejpilnějších u věci té pomocníků a spoludělníků, a to jak při německém tak i při českém časopise, podávaje do nich obou své práce původní i přeložené, totiž: básně, pověsti, kusy náučné, kritická pojednání, recense, literární oznámení a t. p.[2]) — I do následujícího ročníku něm. měsíčníka (na

---

[1]) Viz dva povšimnutí hodné listy Fr. L. Čelakovského (ve sbírce listů jeho r. 1865 vydané), kteréž dne 4. bř. 1826 a 21. čvce 1826 u věci té psal příteli svému J. V. Kamarytovi.

[2]) Tuto podáváme seznam prací Svobodových v obou časopisech Musejních r. 1827—1829 obsažených. V prvním ročníku Čas. Česk. Mus. čteme tyto kusy: Překlady německých básní prof. A. Müllera: *Horymír a Šemík* v romancích a *Kaša a Biroj*, dle pověsti věkostaré, pak zdařilé překlady starších latinských zpěvů církevních: *Dies irae; Cur mundus militat* a *Stabat mater*, s historickým pojednáním o jich skladatelích Tomášovi Celanském a Jakubovi Benedettim Tudurtinském; *Hrad Navarov*, pověst národní, vyňatou z větší sbírky pověstí národních a míst-

r. 1830) chtěl Sv. podati několik a to ne nezanímavých kusů, mimo jiné zvláště také literární zpomínky ze své mladosti s titulem: *Bilder u. Erinnerungen aus meiner Jugend* a jal se také již je spisovati.[1]) Avšak z příčin nám neznámých nedokončil jich, jakož pak vůbec od té doby nepotkáváme se s ním více mezi spoluďělníky ani českého ani německého časopisu musejního (z nichž tento r. 1830 a 1831 s titulem *Jahrbücher des böhm. Museums* již toliko o jednom svazku vycházel).

---

ních, a *Krátké ponaučení o zemi.* — Do prvního ročníku německého časopisu Monatschrift des böhm. Museums podal Sv. báseň: *St. Wenzel im Fürstenrathe zu Regensburg,* ze čtyř částí: Vorspruch, Aufruf, Fürstenrath a Umwandlung, se skládající, pak baladu: *Der eiserne Hahn von Raab 1598* a *Kleinskal.* Beschreibung des dortigen Felsenpanteons, jakož i několik kritických pojednání a literárních oznámení: *Über den historischen Roman: Die Schweden in Prag von Caroline v. Pichler;* pojednání čtení a povšimnutí hodné za příčinou obsažené v něm důkladné připomínky: *Über poetische Behandlung nationaler Stoffe* a velmi trefného porovnání Schillerovy trilogie *Wallenstein* s Grillparzerovou pověstnou tragédií *Königs Ottakar Glück und Ende,* v níž se nerozpakoval ukazovati na všeliké slabé stránky této tehdáž vůbec zbožňované práce dramatické; pak *Rückblicke auf die Leistungen der prager ständischen Bühne im Jahre 1826,* v nichž duchaplně vypisuje a náležitě oceňuje hru dvou času toho nejpřednějších celebrit hereckých, kteréž r. 1826 na divadle Pražském pohostinsku vystoupily: Eslaira a Žofie Müllerovy, a konečně širší oznámení Tomáškova rekviem, jež vyšlo tehdáž s titulem: *Hymni in sacro pro defunctis cantari soliti, pleno concertu musico redditi a Wenc. Ioan. Tomášek Bohemo.* Opus 70 folio, ve kterémžto oznámení Sv. ukazuje, že rekviem toto jest: „ein Meisterwerk, das glänzen wird in allen Zeiten neben den edelsten Schöpfungen der Kunst, so lange der Sinn für das Edle u. Schöne nich untergeht, das seinem Schöpfer dauernden Ruhm gewährleistet,“ a to spůsobem tak zevrubným, trefným, znaleckým a při tom i opravdově básnickým, že smíme všechněm ctitelům vzácné musy našeho nesmrtelného umělce a krajana k oznámení tomuto znovu ukazovati. — V druhém ročníku Čas. Česk. Mus. na r. 1828 čteme Svobodovu baladu *Karlův var* a v německém *Monatschriftu* z téhož roku *Legende vom heil. Johann v. Nepomuk:* 1. das Erntefest. 2. Gelübde. 3. Geburt a 4. Hochschule; pak *Proben von Conjekturalkritik über die angeblich Seneka'schen Tragedien* a *Epilog* zur Akademie für Taubstumme. — Do třetího ročníku Čas. Česk. Mus. r. 1829. podal Svoboda: Zlomky z *legendy o sv. Janu Nep.* (tři kusy), pak pověst: *Zykmunt sv. pán z Újezda* a do německého Monatsschriftu t. r.: *Proben einer verbesserten Übersetzung der Königinhofer Handschrift: Čestmír u. Vlaslav.* — Vyčtli jsme zde práce Svobodovy v obou časopisech musejních r. 1827—1829 obsažené poněkud zevrubněji, poněvadž věc ta, že Sv. — nenásleduje příkladů výše připomenutých mladších literátů, Palackému při vydávání obou jmenovaných časopisů horlivě se propůjčoval — nemálo rozhojnila nechuť, která v kruzích vlasteneckých proti Svobodovi proto byla vzešla, že vedle básnění a spisování v jazyku českém, skládal básně a větší díla filologická také v jazyku německém. I nerozpakovali se pánové tito svou vlasteneckou kyselost proti Svobodovi zjevně na jevo dávati, vytýkajíce mu zřejmě a důtklivě tuto „dvojjazyčnost“, a dávajíce mu v svých dopisech „literárních obojživelníků, netopýrů“ a jiných k tomu podobných tytýž i cynických titulů.

[1]) Ze zpomínek těchto — jakož již výše přivedeno — dostaly se nám později dva kusy, avšak nedokončené, s nápisem: Bilder u. Erinnerungen aus meiner Jugend. I. Das biblische Schauspiel auf der Dorfflur. — II. Die Cercles in der Dorfstube, do rukou, kteréž jsme neváhali ihned odevzdati do archivu Musea Českého.

Nicméně zůstal Sv. i napotom v přátelském spojení s Fr. Palackým a byl hotov pomáhati mu při jiném důležitém díle, o jehož k místu přivedení Palacký tehdáž se vší horlivostí se zasazoval, totiž: *Sepsání encyklopedického slovníku českého.* Jmenovité Sv. chtěl se, když by to k dílu tomu přišlo, uvázati ve všeliká pojednání a sepsání, kteráž by se vztahovala ku staroklasickým i novějším literaturám, k esthetice a z části také k stylistice (slovesnosti), k čemuž by byl dobře užil i těch materialií, ježto byl již r. 1818—1820 sebral, chtěje tehdáž, jakož jsme výše připomenuli, ku potřebě svých českých posluchačů zdělati jakous stylistickou rukověť s titulem *Rhetorika.* Pročež i Fr. Palacký ve schůzce, s povolením nejvyššího purkrabí hraběte Chotka dne 12. listopadu r. 1829 svolané a odbývané, mezi 21 spisovateli českými, jakožto spoludělníky slovníka toho, jmenoval již také, a to na šestém místě, V. Svobodu Navarovského.[1]) Že však dílo to tehdáž nepřišlo k místu, odpadlo všeliké další působení Svobodovo u věci té, což on ovšem těžce nesl a nejedenkráte důtklivě na to toužíval.

Jakož bylo první vydání rukopisu Kralodvorského času toho již rozprodáno a poptávka po díle tom nemálo se množila, V. Hanka chtěl přikročiti k novému, druhému vydání textu původního i překladu německého. Ježto V. Svoboda byl mezi tím původní text rukopisu bedlivěji prozkoumal a při tom vyrozuměl, že první vydání na mnohých místech nebylo dosti správné, jmenovitě že potřebí řádky zde onde jinak rozděliti, nežli se to bylo stalo při prvním vydání, předělal svůj německý překlad a podal tolikéž, dříve nežli byl celý ten nový překlad tiskem vyšel, část jeho, totiž báseň „Čestmír a Vlaslav,“ do německého časopisu musejního, kdež v I. dílu 3. ročníku (1829) na str. 304—312 byla vytištěna. — Ovšem jest tu litovati, že Sv. při tomto druhém vydání text staročeský zde onde libovolně proměnil a co do pravopisu nepříliš správně jej u veřejnost podal. Za to však sluší vděčně uznati, že přidal k tomuto druhému vydání obšírný a na onen čas všelikého povšimnutí hodný úvod i přehojná a to dobrá i důkladná poznamenání a vysvětlení historická, geografická a stylistická, čímž zvláště nemálo k tomu přispěl, že i méně vzdělané čtenářstvo básním v Kralodv. rukopisu obsaženým vyrozuměti a nevšední jejich platnost jakž takž oceniti mohlo.[2]) Nové toto vydání vyšlo s titulem: *Králodworský Rukopis. Zbjrka staročeských zpiewo-prawných básnj, s niekolika ginými staročeskými zpiewy.* Nalezen a wydán od *Wáclawa Hanky,* knihowníka k. národnjho musea; s diegopisným úwodem od *Wáclawa Aloysia Swobody,* c. k. professora třjd humanitnjch. Připogen wierný snjmek pjsma. W Praze, w knihkupectwj J. G. Calve. 1829. 8⁰. *Königinhofer Handschrift. Sammlung altböhmischer lyrisch-epischer Gesänge, nebst andern altböhmischen Gedichten.* Aufgefunden und herausge-

¹) Viz V. Zeleného širší věci té vypsání l. c. str. 274.

²) Při neobyčejné ceně básnické a nevšední platnosti literární, kterouž rukopis Kralodv. má do sebe, nelze se diviti, že i po V. Svobodovi jiní ještě literáti u nás o jeho vyložení do němčiny se pokoušeli. Byli to, jakož známo, *Josef Matyáš hrabě Thun* r. 1845 a *Siegfrid Kapper* r. 1859 (tak že po tu chvíli máme tři německé překlady rukopisu toho v metrum originálu samého), čímž pozornost obecenstva domácího i zahraničného na tento převzácný poklad literatury naší znovu byla obrácena.

geben von *Wenceslaw Hanka*, Bibliothekar des k. vaterlaendischen Museum, verteutscht und mit einer historisch-kritischen Einleitung versehen von *Wenceslaw Aloys Swoboda*. k. k. Humanität-Professor. Nebst einem facsimile. Prag. J. G. Calve'sche Buchhandlung 1829. — 8°. XXVIII. a 244. [1])

Téhož času V. Svoboda zdělal i přeložil ještě několik větších i menších básní příležitostných a to českých, německých i latinských, z nichž však zde toliko přivádíme: *Píseň při mši svaté*. 1827. 8°. str. 6. a *Hymnus secularis de divo Joanne Nep*. 1829. Pragae 8°. p. 4., kteréž byly tehdáž velice rozšířeny,[2]) pak německý překlad známé ódy, kterou slavný někdy humanista Bohuslav Hasensteinský z Lobkovic složil na oslavu lázní Karlovarských s titulem: *In thermas Caroli IV.* a jižto známý lázenský lékař dr. de *Carro*, přidada k ní překlady v 17 jazycích, r. 1829 tiskem u veřejnost podal. Při tom připomínáme ještě, že její český překlad způsobil tehdáž *K. Vinařický*, který času toho doktorovi de Carro-vi podával do Almanahu Karlovarského taktéž stručné zprávy o literatuře české.

R. 1828 začal v Praze vycházeti *Časopis pro katolické duchovenstvo*, k jehož spoludělníkům přihlásil se i náš Svoboda: jmenovitě podal do něho r. 1829 za příčinou slavené času toho stoleté památky vyhlášení Jana Nepomuckého za svatého a za patrona českého, ukázku z větší legendy ze života světce tohoto, totiž: *Narození sv. Jana Nep.*, jakož i dal tam vytisknouti výše připomenutý *latinský hymnus* k jubilární slavnosti téhož světce sepsaný; v ročníku VI. (1833) časopisu toho čteme český překlad známé latinské ***písně sv. Kazimíra***

---

[1]) Dílo celé připsáno jest *Kašparovi hr. z Šternberku*, *„přednostie národnjho museum w kralowstwj Českém, horliteli pro wlast a pro wiedy;“* na to jde: *Vorrede des Uebersetzers* p. VII.—XXII. *Předmluva W. H.* str. XXIII.—XXVIII. *Historisch-kritischer Vorbericht* S. 1—36, a *dějepisná zpráva* str. 37—67. W. A. S. *Epické zpěvy. Epische Lieder.* str. 69—161. — *Piesně. Lieder* str. 163—179. *Přjdawek znamenitégšjch staročeských básnj. Anhang anderer altböhmischer Gedichte*, a to: *Sněm. Das Gedinge. Libušin soud. Libuša's Gericht. Milostná pjseň pod Vyšehradem. Minnelied unter dem Wyšehrad* a *Milostná pjseň krále Wáclawa prwnjho. Minnelied Königs Wenzel I.* s úwodem W. A. S. ke zlomkům těmto, str. 183—211, pak *Anmerkungen a Poznamy* str. 213—234 a konečně, *Obgasněnj nepowědomégšjch slow* str. 235—244. — Že jsme zde poněkud šířeji vyčetli, co dílo toto v sobě zavírá, stalo se z té příčiny, aby laskaví čtenářové sami mohli vyrozuměti, kterak nové toto vydání přičiněním našeho Svobody — co věci i objemu se týče — patrně vyniká nad první z r. 1819. Při tom jenom ještě připomínáme, že dr. Jh. Legis-Glückselig r. 1830 do literární přílohy časopisu *Komet* podal recensi tohoto překladu, v níž leccos vytýkal; k čemuž Svoboda ve zvláštním sepsání v měsíci červnu r. 1830 odpověděl takto: Gegen die Recension meiner Uibersetzung der Königinhofer Handschrift im Literaturblatt der Zeitschrift „Der Komet.“

[2]) Píseň latinská r. 1829 k jubileu svatojanskému vzdělaná začínající: *„Veni Bohemia, Venite gentes, Tu grata patria, Turbae frequentes“* atd. byla také vytištěna v Časopise pro kat. duchovenstvo r. 1829 a nad to v nesčíslných exemplářích po celé zemi české, zvláště pak v školách latinských, rozšířena a zpívána. I jest se tomu diviti, že d. p. spisovatel díla: *Svatý Jan Nepomucký*, r. 1878 nákladem Děd. Sv. Janského vydaného, vyčítaje spisy u nás tehdáž k oslavě světce jmenovaného na světlo vydané, nečiní zmínky o této hymně Svobodově?

k Panně Marii (Omni die, dic Marie) Svobodou zdělaný, kterýž, hledíc k nesnadnému rytmickému spůsobu básně té, svědčí o nevšední veršovací spůsobilosti našeho Svobody. [1])

Po roce 1833 nečteme však Svobodu více mezi spoludělníky časopisu výše jmenovaného, jakož pak on vůbec na to po delší čas nevydával větších prací literárních v jazyku českém, [2]) nýbrž skládal toliko rozličné básně příležitostné i jiné a vydával je o sobě i v časopisech; taktéž překládal času toho rozličné francouzské a vlaské texty operní do češtiny a němčiny, i opravil již dříve zdělané překlady několika divadelních kusů německých, jakož i pracoval na původních dramatech českých, kteréž práce zůstaly však z větší části v rukopise, toliko jedna z nich r. 1841 vyšla tiskem u veřejnost. [3])

---

[1]) Jak se vůbec za to má, složena jest píseň tato skrze sv. Kazimíra, bratra krále českého Václava II.; zavírajíc v sobě oslavu Marie Panny, patronky polské, byla času svého v chrámích katolických velmi oblíbena. Skladba tato vyniká zvláštní krátkostí a úsečnosti latinských veršů rýmovaných, kteréž náš Svoboda — jakož to vychází z níže položené ukázky — s nemalou spůsobilostí v češtině dovedl nápodobiti:

Píseň k blahoslavené Panně Marii.

Dokud žiji,
dík Marii
vzdej den každý duše má!
k její chvále
neustále
zpívej duše zkroušená!

Její ctnosti
v zkroušenosti
rozjímej a zvelebuj;
matku blahou,
pannu drahou,
vděčně zbožně opěvuj!

[2]) Pouze za příčinou jakés takés úplnosti u vyčítání literních prací Svobodových připomínáme zde, že roku 1832 tiskem vydal sbírku svých latinských básní původních i přeložených. Dílo to vyšlo s titulem: *Poeseos latinae specimina. Ed. Wenc. Al. Swoboda* . . . . Pragae 8° XXIV. 292. a zavírá v sobě 23 původních básní (mezi nimiž znovu vytištěny jsou také již před tím vydané: *In pacem Europae* 1815, *Hymnus secularis de Joanne Nep.* 1829 a *Hymnus austriacus* (Salve Deus, salva regem), pak mnoho básní přeložených do latinských veršů z němčiny (z Denisa, Lessinga, Collina, Schillera, Kleista, Klopstocka, Claudiusa a j.) a z řečtiny (Tyrtaea, Mimnerma, Theokrita, Anakreonta, Homera, Esopa a j.) Sbírku tuto připsal Sv. svému příznivci *Josefovi Frant. Hurdálkovi*, vysloužilému biskupovi Litoměřickému, tehdáž v Praze na odpočinku přebývajícímu, muži vysoce a všestranně vzdělanému, všeobecně váženému a vůbec milovanému („viro virtutibus claro, classicorum inprimis amantissimo et peritissimo). V. Zelený l. c. p. 234. Slov. Náuč. III. str. 980.

[3]) Ve sbírce: *Hlasy Vlastenců*, na památku 40letého panování císaře Františka I. r. 1832, a v podobné sbírce při radostném vítání J. J. M. cís. Ferdinanda I. a cís. Marie Anny v Praze r. 1835 nákladem Matice C. vydané, čteme tolikéž básně Svobodovy. Taktéž čteme v č. 74. Rozličností Praž. Nov. 1833, za příčinou navštívení země české císařem Františkem I. báseň Svobodovu: *„Oživení Čech Císařem“*. R. 1837 podal S. do č. 12. Květů báseň: *Pravda* a do Příl. VII. týchž Květů: *Leopold hrabě Berchtold*, báseň z německého, s biografickými dodatky. R. 1836 Sv. přeložil šestero písní Hankových: (Slavíček, Měj se dobře, Žalost, Fialinka, Pomsta, Modré oči), Tomáškem v hudbu uvedených, do němčiny, kteréž téhož roku s textem českým a německým v Praze tiskem vyšly. — V letech 1838—1840 překládal Sv. texty oper: Montechi a Capuletti, Norma, Nápoj lásky a Blesk, z vlaského a francouzského jazyka do českého a německého, jakož i ukončil času toho překlady několika her divadelních: Kocebue-ova Beňovského, Zieglerovo Pohostinství (Gastrecht) a Schillerovy Rozbojníky (Räuber).

Svoboda zanášel se totiž od mladosti své kromě studií jazyků klasických tolikéž, a to velmi pilně, starší a novější historií domácích umění výtvarných a hudebních, a čítal i vyhledával s nemalým zalíbením vše, co se vztahovalo k biografiím našich skladatelů a umělců, při čemž jej zvláště zanímala díla našich Skretů, Rainerů, Brandlů, Prokovů a j. — Pracovav až po tu chvíli toliko na poli básnictví lyrického a epického, chtěl nyní se pokusiti také na poli dramatickém, a jakož byli spisovatelé francouzští a němečtí času toho zhusta volili látky k svým pracím dramatickým i novelistickým ze života proslulých básníků, herců, malířů, sochařů a jiných umělců domácích i cizích, Svoboda ustanovil se na tom, že také on bráti bude k svým dramatům předměty, kteréž by se týkaly našich malířů a jiných umělců domácích. I zvoliltě k svému prvnímu pokusu dramatickému příběh ze života našeho nejvzácnějšího malíře, Karla Skrety, jehož díla byl právě pilně studoval a jejž byl — snad pro jakous shodu své povahy s povahou umělce toho — předkem sobě zamiloval. Za základ své práce položil známou již anekdotu ze života Skretova, dle nížto jeden šlechtic domácí, pohaněv obraz Skretou v Praze v způsobu A. Caracciho malovaný, později týž obraz ve Florencii za drahý peníz koupil, pokládaje jej za *původní* dílo Caracciho. Svoboda zdělal toto své první dílo dramatické v rýmovaných verších alexandrinských a připsal je Jos. Jungmannovi, c. k. prefektu Staroměstskému, tehdáž — právě po ukončení jeho Slovníka — veleslavnému rektoru university Pražské,[1]) načež bylo r. 1841 nákladem Mart. Neureutra vytištěno s titulem: *Karel Skreta, vlastenská směšnohra v trojím dějství* 8° str. XIV. a 119.[2]) Drama toto bylo ihned po svém vyjití v domácích listech příznivě posuzováno a roku na to jdoucího (1842)

---

[1]) Dedikace tato skládá se z osmi strof osmiřádkových a vysvědčuje zřejmě, jakou úctou a upřímnou vděčností k Jungmannovi náš Sv. po ten celý čas nesen byl, čemuž na svědomí klademe zde dvě poslední strofy dedikační:

Dí mně Músa: Obraz muži podej,
  jenž svou vlast nade vše miluje,
jeho vroucnost mládež českou bodej,
  horlivě ať jej následuje;
jeho čest jinošstvu srdce dodej,
  ať ku slávě za ním stopuje,
muži, oslavě Čechorozenců,
  jím se zavděč vzoru všech vlastenců.

Ze sna Čechy tys dvoustaletého
  k čilé duchostvůře zotavil,
tys jazyka poklad ztupeného
  pilí neunavenou soustavil;
přijmiž obraz tedy slovutného
  Čecha, jenž své Čechy oslavil,
přijmiž jej Ty, jejž ku stejné chvále,
  milost vznesla Ferdinanda krále.

V dramatě nadepsaném připomíná básník (ovšem per licentiam poeticam), že cís. Ferdinand III. nadal Skretu pro jeho zásluhy umělecké erbem a titulem; a jakož známo, císař Ferdinand I. Dobrotivý obdařil tehdáž Jungmanna pro jeho zásluhy literární řádem sv. Leopolda.

[2]) Viz Květy r. 1841 1. čvce. č. XIII.

na den sv. Vácslava na divadle českém v Růžové ulici provozováno, při čemž ovšem litovati jest, že tehdejší divadelní censor text původní na mnoha místech změnil ano zhanobil v té míře, že se text provozovaný velice odchyloval od původního, čímž obmýšlený efekt dialogu i jednání v částech těchto byl oslaben i namnoze docela zmařen, ačkoliv provozování sice bylo dosti bedlivé.[1])

Toto libovolné a nemotorné se zachování censorovo, jakož i vzešlé jakés nedorozumění ze strany ředitelstva divadelního, rozhořčilo Svobodu tak vysoce, že ustal od dalšího spisování dramat ze života umělců domácích, anobrž že se nechtěl vůbec více zanášeti pracemi divadelními; i teprv později k naléhání přátel a známých svých přeložil zase několik oper cizích a sepsal český a německý text k opeře *Drahomíra*, Fr. Škroupem složené, jakož i dal se do spisování tragédie *Eližběta*, poslední z rodiny Smiřických, kterou však neukončil.

Času toho byly se udály změny ve správě a učitelstvu gymnasia Malostranského, ježto po odejití K. Kauby stal se ředitelem gymnasia toho Jan Janda, před tím gramatický profesor na akademickém gymnasiu Pražském, tamní stolice náboženství propůjčena jest kn. Vácslavovi Böhmovi a stolice gramatická po M. Plahlovi Fr. Mühlwenzlovi, jakož pak zřízen tam také stálý adjunkt (V. Paděra). Avšak změny tyto neměly zvláštního účinku na dosavadní literární působení a sociální postavení našeho Svobody, který jako až dosavade i napotom neunavitelně byl činným na poli pedagogickém, literárním a humanitním. —

Co literární činnosti V. Svobody v letech na to jdoucích (1840 až 1845) se týče, připomínáme, že času toho kromě nesčíslných menších prací básnických vyložil známou *knihu o následování Krista P.* z latiny do češtiny,[2]) že sepsal *cyklus básní* — v českém, německém a latinském jazyku — na oslavu kněžského jubilea arcibiskupa *J. Lad. Pyrkera*, že překládal *české národní písně* do němčiny, Goethovu *Ifigenii* do latiny a *výbor básní Fr. Schillera* do češtiny a latiny.[3])

Hledíc k tehdejšímu sociálnímu postavení našeho Svobody sluší ukázati k tomu, že nebylo času toho v městech Pražských ústavu artistického, humanitního i sice milosrdného, v němž by nebyl měl platného účastenství, jsa jednak skutečným účinkujícím a přispívajícím jich

---

[1]) Tamtéž r. 1842 8. října č. 80. str. 318. — Tato Svobodova původní práce dramatická, třeba že ji nelze ve všem pokládati za klasickou, zavírá v sobě nicméně mnoho kusů zdařilých a zasluhuje již pro svou tendenci vlasteneckou nemalého povšimnutí, a tudíž jest litovati, že tak naprosto zmizela z repertoiru našich divadel Pražských i venkovských, a mohouc nyní ve své původní formě býti provozována, lépe by se snad obecenstvu našemu hodila, nežli leckterá z přeložených frivolních operet francouzských nebo planých frašek a švanků Vídenských.

[2]) Překlad Svobodův, jejž dle zdání mužů u věcí kompetentních, pokládati sluší mezi nejlepší německé překlady nábožné knihy této, vyšel r. 1842 v Praze z tiskárny synů Boh. Háze v nádherném, krásnými rytinami a pokrajními illustracemi ozdobeném vydání v lex. 8° čítajíc kromě předmluvy str. 347.

[3]) Přeložené V. Svobodou české národní písně obsaženy jsou v díle *Sbírka českých národních písní* s průvodem fortepiána a illustracemi r. 1845 nákladem tiskárny Házovy vydaném. — O Svobodově překladu básní Schillerových promluvíme níže šířeji.

členem,[1]) jednak pomáhaje k jich udržení a zvelebení sbíráním příspěvků, vyhledáváním nových členů a propůjčováním se při akademiích, divadlech, přednáškách a podobných předsevzetích, kteréž se k prospěchu ústavů těchto čas od času dávaly, a to skládáním básní příležitostných, spisováním prologů a epilogů, překládáním textů i zpěvů operních a jinými k tomu podobnými pracemi literárními.[2]) —

Tím se i stalo, že se Sv. oznámil a v bližší spojení vešel s vyššími a vzácnými osobami, jež v čele ústavů a spolků nadepsaných času toho byly postaveny aneb sice mezi přední osoby stavu duchovního i světského tehdáž se pokládaly.[3])

U věci této jest pak nám také ukázati k tomu, že Sv. konaje skoro v každých prázdninách cesty po Čechách i vně za hranicemi a navštěvuje při tom jmenovitě tolikéž přední lázně české, hleděl a věděl se při té příležitosti přiblížiti přicházejícím tam mužům učeným a vzácným jak domácím tak i cizím a vejíti s nimi v užší spojení a tytýž i v přátelské a důvěrné dopisování. Z mužů těchto jmenujeme zde toliko čtyři

---

[1]) Zde sluší zvláště ukázati k tomu, že Sv. od r. 1832 až do své smrti byl členem správy Pražského ústavu pro *hluchoněmé a opatrování vdov a sirotků*, a to v oboru vyučovacím (Unterrichtsdirekzion), kdež sobě velmi rázně počínal a o jeho zvelebení se zasazoval.

[2]) Kdož žili v letech čtyřicátých v městech Pražských, budou toho zajisté ještě dobře vědomi, že nebylo tehdáž akademie, divadelního představení k účelům dobročinným nebo jiné slavnosti humanitní a obecné, k nimž by V. Svoboda nebyl buď složil nebo přeložil — a to v jazyku českém, německém i latinském — nějakého proslovu, doslovu, vítání, díků vzdání, textu zpěvního atp. a to zhusta přes noc ano ex improviso, tak že tyto jeho skladby příležitostné nelze ani podrobně vyčísti, ježto on sám času svého nevěděl podrobně nám je vyjmenovati. Pročež ukazujeme zde toliko k českým proslovům a doslovům, zpěvům a textům, kteréž Sv. zdělal ku potřebě Žofinské akademie, s jejímžto ředitelem A. J. Jelenem byl v přátelském spojení, pak k těm básním příležitostným, jež v českém a německém jazyku složil a to v měsíci lednu r. 1844, když arcikníže *Štěpán* stal se nejvyšším správcem (Landeschef) země české a téhož roku v m. prosinci k jeho narozeninám, pak roku 1845 když jízda na c. k. státní dráze z Vídně přes Brno a Olomouc do Prahy u přítomnosti J. V. arciknížete Františka Karla slavně byla zahájena, kteréž básně a vítání v nesčíslných exemplářích byly vytištěny, přítomným hostům rozdávány, k časopisům přikládány i sice v městech Pražských a na venku rozšiřovány.

[3]) Z osob těchto připomínáme hrabata Frant. Schönborna a Fr. Thuna, kanovníka Tomka, opaty Pfeiffera a Zeidlera, guber. radního Hergetta, purkmistry Pražské Petra Spořila a Jos. Müllera, prof. dr. Krombholce, Ign. Fritze a Fr. Schneidra, magist. radního Jos. Schütze, JUDry. Ivana, Mudrocha, obchodníky Kleinwächtra, Ludv. Bolzana, lékárníka Dittricha, řed. J. N. Štěpánka, sekr. K. V. Otta z Otenkronu, setníka Jana z Rittersperku, kraj. kom. P. Klara, kustosa Burdu, ředitele konservatoria Pražského D. Webra, kapelního mistra Triebensee, a ježto se byl Sv. již před tím oznámil také s jinými domácími literáty a umělci (s Ebertem, Marsánem, Tomáškem, Vitáskem, Kadlíkem, Führichem, Machkem a j.), jest snadno vyrozuměti, že času toho téměř veškery vzácnější a vzdělanější osoby Pražské byly s ním v nějakém svazku literárním nebo sociálním. — K žádosti kom. P. Klara Sv. podával také do almanahu Libuša, jejž onen k prospěchu ústavu pro zaopatření slepých od roku 1842 vydával, práce původní i přeložené, z nichž zde zvláště připomínáme: pěknou baladu *Glocke Kniaur* dle domácí pověsti Jindřichohradecké sepsanou, pak německý překlad pověstné balady Kalinovy *Kšaft*.

nejslavnější, totiž: velmistra tehdejších literátů německých, *Goethe*, slavného přírodoznalce *Humboldta*, věhlasného cís. lékaře životního dr. *Ondřeje sv. p. Stiffta* a oslavovaného tehdáž básníka Tunisiády a Rudolfiády již nadepsaného *J. Ladislava Pyrkera.*[1]) — Takovýmto literárním počínáním a sociálním působením stalo se také, že Sv. byl času toho nejen v Praze a v Čechách, anobrž i vně vlasti naší osobou vůbec známou a tytýž nemálo na slovo branou. (Dokončení.)

Astronomie vojského.

Z překladu Mickiewiczova Pana Tadeáše

od

Elišky Krásnohorské.

Než bouře zahřmí, bývá tichá, dusná chvíle,
kdy lidem nad hlavami temnou peruť chýle
mrak zastaví se, hrozí; větru dech se tají;
mrak okem blýskavice šlehá k země kraji,
ta místa označuje, hrom kde na hrom srazí:
tak mrtvá chvíle teď se Soplicovem plazí.
Ba zdá se, předtucha že velkých událostí
všem ústa pečetíc, v kraj snů zve ducha hostí.

Šli po večeři užít večerního chladu
pan sudí s hostmi, sedli na dvůr jako v radu,
hle v kolo na drnu se vážně rozložili,
všech ústa byla tichá, pohled zasmušilý.
Když hledli k nebi, ono jako když se níží,
se tísní a čím dál tím víc se zemi blíží,
až zem i nebe skryvše líce v roušku temnou
jak milenci si šeptli mluvou přetajemnou
své city jevíce si tlumenými vzdechy
a šelestem i váním, pološlůvky těchy,
z nichž večer divomocnou hudbu svoji kouzlí.

[1]) S Ladislavem Pyrkerem — nejprv opatem kláštera Liliopolského, potom patriarchou Benátským a posléze arcibiskupem Jagerským — obcoval Sv. nemálo důvěrně a těšil se zvláštní přízni jeho; pročež oslavil také r. 1842 jeho 50leté kněžské jubileum cyklem básní epicko-lyrických, v nichž nadšeně a srdečně vyčítá a opěvá blahodárné působení tohoto vzácného knížete církevního po celý čas jeho kněžského padesátiletí. Báseň ta jest zdělána v jazyku českém, německém a latinském a skládá se z těchto kusů: *Novotník (novitius) jubilární ke dni 18. měs. října 1842.* — 1. *Novotník* r. 1792. 2. *Věrný pastýř* r. 1809. 3. *Zážeh* r. 1810. 4. *Volení opata* r. 1812. 5. *Dosazení na biskupství* r. 1818. 6. *Benátky* r. 1820. 7. *Jager* r. 1826 a 8. *Padesátiletní slavnost v klášteře Liliopolském* r. 1842. — Tiskem vyšly básně tyto ponejprv r. 1842; načež byly — jako úvod dedikační — přitištěny r. 1847 ke sbírce básní Schillerových, Svobodou do češtiny a latiny přeložených.

Již zahájil ji sýček, do podkroví vklouzlý;
tu zase šustla šerá křídla netopýří
a k domu, k lesklým oknům, těžkým letem víří;
zde blíž zas netopýrův sestry, noční můry,
kde oblek dam se bělí, míhají se s hůry,
zvlášť urputně pak Zošce narážejí v líce
i v jasná očka, která mají za dvě svíce.
Výš ve vzduchu roj hmyzu v širém kole vlaje,
až jako harmonie sfer to tichem hraje;
sluch Zošky mušek akord různí v sterém zvuku,
i rozladěný půltón komářího bzuku.

Jen zvolna noční koncert začal v polích dále,
tam nástroje si hudci ladí ještě stále;
již chřástal, první houslař, jímž se pyšní louka,
se ozval; z dáli bukač z bažin basem houká,
již bekotají sluky v kole vzlétající
a tlukou zas a zase jako bubeníci.

A v muzice té ptačí i v tom muším bále
dva rybníky jak dvojsbor vpadly ku finále;
tak na Kavkaze plesa zakletá se tají,
jež po celý den mlčí, z večera však hrají.
Ten rybník s hloubí jasnou, s písčitými břehy,
zvuk vydal z modré hrudi slavný, plný něhy;
a druhý, s bahnem na dně, s proudem povždy kalným,
mu odpovídal křikem náruživě žalným,
a v obou nesčíslné žabí hordy pěly,
tak v akordy dva velké oba sbory zněly.
Ten fortissimo zahřměl, onen zpívá z ticha,
ten zdá se kletbu hlásat, onen sotva vzdychá;
tak rybníky si měly z dálky v dál co říci,
jak eolské dvě harfy, hrou se střídající.

Tma houstla. Jen tam v háji a tam kolem říčky
z vrb šerých oči vlčí třpytí se jak svíčky;
a kdesi na obzoru, šeřícím se v dáli,
tu tam se ohně pastuch ku noclehu pálí.
Až měsíc pochodeň svou stříbrnou pak vznítil,
a vyšed nade borem v zem i nebe svítil.
Tu blankyt čistý v soumrak polo zahalený
svou náruč kloní k zemi jako v lokty ženy,
a země při měsíčku, s rozjasněnou tváří
mu dřímá v obejmutí, v tiché blaha záři.

Již kmitla hvězda první, druhá, — víc a více,
až kolem luny již jich mžiká na tisíce;
v jich čele Kastor a brat Polux v jasu skvělém,
kdys u Slovanů zváni Polelem a Lelem;
však lid v svém zvěrokruhu jmeno dal jim nové,
on Korunou a Litvou hvězdné druhy zove.

Dál nebeských se Vah dvě mísky mihotají;
v den stvoření bůh na nich — staří povídají —
si zvážil planet všech i naší země tíhu,
než prostorem jich nasel k severu i k jihu;
pak pověsil je k nebi; odtud nad obzorem
se stkvíce, lidem byly vah i misek vzorem.

Tam k půlnoci kruh Síta hvězdnatý se kmitá,
jímž proséval, jak dí se, pán bůh zrnka žita,
když s nebes dolů otci Adamu je házel,
by z ráje vyhnanému chléb mu z půdy vzcházel.

Vůz Davidův tam výše hotov k jízdě stojí
a od severní hvězdy míří dlouhou vojí.
Však o tom voze mnohý starý Litvín poví,
že nepravdivě lid jej přiřknul Davidovi;
jest andělský to vůz; v něm na počátku časů
jel Lucifer, když vyzval boha ku zápasu
a mléčnou drahou pádil na nebeské prahy,
až Míchal srazil jej a vůz mu shodil s dráhy;
teď ve hvězdách se válí s rozbitými koly
a Míchal archanděl ho spravit nedovolí.

I to též ode dávna známo u Litvínů,
a vědomost prý mají o tom od rabínů,
že v zvířetníku drak ten tlustý, převeliký,
jenž po nebesích vine hvězdnaté své kliky,
a jejžto mylně křtí teď hadem hvězdářové,
jest rybou a ne hadem, Leviatan se zove.
Žil před časy prý v mořích, ale po potopě
měl málo vody, zdechl; na hvězdném pak stropě,
kde dlí teď, zavěsily andělské prý kůry
si pro paměť i vzácnost ostatky té stvůry;
tak jako farář Mirský, v jehož chrámě visí
čelisti, žebra obrů, vykopané kdysi.

Hvězd kroniky, jež takto z knížek vyzpytoval
neb z povídání slyšel, vojský vypravoval.
Ač večer slabý zrak již měl pan vojský k stáru
a marna v nebes dálku pomoc okulárů,
znal každé hvězdy tvar i jmeno po paměti
a prstem ukázal, kde jest a kudy letí.

Dnes našel málo slechu; hosté nevšimli si
ni síta, vah ni draka, který v nebi visí.
Dnes myšlenky a zraky všechněch k sobě loudí
host nový, jenž v ty kraje od nedávna bloudí:
toť vlasatice první velkosti a moci,
jež na západě vzešla, letí ku půlnoci;
svým okem krverudým k vozu mžiká z šera,
jak by v něj chtěla vsednout místo Lucifera;

v zad přes třetinu nebes dlouhý vrkoč metá,
jak v síť veň hrnouc hvězdy, snad až na kraj světa
je povleče, a hlavou vzhůru na objezdě
hle v půlnoc míří, přímo ku severní hvězdě.

Zlé předtuchy se jaly litevského lidu;
v noc každou teskně bádá v nebeském tom vidu,
čta proroctví v něm děsné; jesti známek na sto
též jiných; zlověstné jest ptáky slyšet často,
jak s křikem brousí zobce v hejnech v pustém poli
a lačníce se zdají čekat na mrtvoly;
jeť příliš často vidět, psi že půdu ryjí,
jak větřili by smrt, že pronikavě vyjí,
což věstí hlad neb vojnu; hajný v Soplicově
však morovou zřel pannu kráčet po hřbitově,
až nade stromy čněla čelem jako z pěny,
a z levé ruky vlál jí šátek zkrvácený.

Též o tom rozumoval, blíže plotu stoje,
teď dozorce, jenž přišel podat zprávy svoje,
a šafář s ekonomem o tom šepty vedl.

Leč podkomoří, jenž byl na práh domu sedl,
teď přerval hovor hostí, sám se k slovu hláse,
neb tabatěrka v světle luny blyskotá se,
ta zlatá s diamanty, drahocenná, pravá,
uprostřed s podobiznou krále Stanislava;
v ni cinknuv, šňupec vzal i pravil: „Co se snáší
o hvězdách náuk do knih, pane Tadeáši,
to jako ozvěna mi zvučí z vaší řeči.
Mám o zázracích v lid však prostý víru větší.
Z dvouletých škol mi z Vilna náuka ta známa,
kde Puzinina, moudrá, bohatá to dáma,
v dar z vísky dvou set duší důchod věnovala
na teleskopy, vůbec na skla dokonalá.
Kněz Počobut, tehdejší rektor, muž to slavný,
jsa observátorem, byl dlouho neúnavný,
až přece kathedry a teleskopu vzdal se
a do klášterní cely nazpět odebral se
i příkladně tam umřel. Také se Sňadeckým
se známe, s člověkem to moudrým, třeba světským.
Běh komet a běh planet hvězdář na své stráži
tak zkoumává, jak asi měšťák ekypáži:
ví, k hlavnímuli jede královskému městu
či máli z hradeb městských přes hranici cestu;
leč kdo v ní jel? co mluvil s králem? zdali v dálku
král po svém vyslanci dal hlásat mír neb válku?
Po tom se hvězdář neptá. Myslím na ty časy,
kdy ve své ekypáži Branecký jel v Jasy
i táhl za tou svojí ekypáží kletou
Targovičanů ohon jako za kometou:

lid prostý, ač se nesměl mísit v pánův rady,
hned uhodl, že jest ten ohon věštbou zrady.
Ta kometa, dí lid, prý na nás chvoště splete,
jímž, jak se povídá, prý miliony smete."

Teď s úklonou dí vojský: „Pravdivá to slova,
velmožný podkomoří! Paměť moje chová
cos podobného. Byl jsem ještě chlapec malý,
as deset roků; tenkrát mně to povídali,
když Sapěhu jsem spatřil; pamatuji cele,
on zprvu při pancerné korouhvi byl v čele,
a pak co dvorní králův maršálek žil v slávě,
až zemřel jakož kancléř litevský, jsa právě
sto deset roků stár. Ten za dnů krále Jana
Třetího u Vídně byl v pluku u hetmana
Jablonovského. Krásně uměl pověděti,
jak právě na koně když vsedal král Jan Třetí,
když nuncius mu k boji požehnával v bohu
a z Rakous vyslanec mu právě líbal nohu
i střemen držel (hrabě Vlček jmenoval se),
král zvolal: „Hleďte, jaký zázrak ukázal se!"
I vzhledli: nad hlavami jejich zponenáhla
tam od východu v západ kometa se táhla,
kam zástup Mahometův. Páter Bartochovský,
když potom panegyrik skládal na Krakovský
vjezd králův, Orientis fulmen zvaný, mnoho
tam o kometě pravil. O ní kromě toho
čtu v knize Janina se zvoucí, v nížto psána
zvěst o té výpravě i činech krále Jana,
též prapor Mahometův vyobrazen při ní
i taká vlasatice, jakou zříme nyní."

Tu řekl sudí: „Amen! kéž ji pravda světí,
tu vaši zvěst, a s hvězdou zjeví se Jan Třetí!
Dnes na západě dlí zas velmož nad velmože, —
kéž za kometou přijde k nám, — ó dejž to bože!"

Mrtvá země?

Od

Rudolfa Pokorného.

„Již mrtva, mrtva, drahá moje země!"...
Och, mně se zdá, že slední děda slovo
se proměnilo v tělo Abelovo
a „Kaine, Kaine!" zaúpělo ke mně.

„Či nejsi Kainem, nejsi sám mým vrahem
a nejsou vrahy všichni robi kletí,
co nechávají matku dobíjeti
a vrahy hostí za rodinným prahem?
Mým chlebem sytí, zpájí mým je vínem —
mluv, cítíš být se ještě teď mým synem?...“
Ó jaká bolest srdce moje rvala!
Chci prchnouti a klesám nazpět v brala,[1])
i hledím kol — ha, v dáli obři Tater
a nad nimi jak od mohutných vater [2])
se východ zardívá... Och, zašla v jeho vzhledu
má báseň největší, s níž, drahá matko,
jsi kolébala již své nemluvňátko,
když vzpomínalas na vlast mrtvých dědů...
A tak jsem prosnil na Tatrách jich děje,
tak zadíval se do minulých věků! —
Ó nejsi mrtva: mělas epopeje
a zpěvánky máš, země, sladkých vděků,
máš písně, v kterých ryzí stříbro hoří,
v nichž bůh se na tě usmívá, dál tvoří;
máš svoje zkazky luzné, milodumné,
v nichž obsaženy krásy nevýzkumné,
a máš své hole![3]) Hlavy v modru tratí,
jich ňadra bílé mraky vlídně hostí,
jich věčná brala — Slovenska jsou kosti
a červánky jich skvostnou jeho zlatí.
Hej, pod holemi zelenoučkou strání
tlum bílých stád své plesy rozezvání,
a nad vatriskem valašek[4]) hle, starý
svou modlitběnku pláče do fujary.
Jaj, modlím se s ním vroucně v prahor chrámě,
lkám s ním i jásám na té volné paši,[5])
s ním dumám, hajdukuji[6]) na salaši,
s ním pro Slovensko srdce usedá mně.
A což ty děry[7]) v útrobiskách holí!
Z nich naše síla šlehne do okolí,
jen až jí spánek rozptýlí se v čele:
až probudí ji zpupní nepřátelé. —
Oj, zpátky, zpátky, otrokáři kletí,
než naše síla z hrdých Tater vzletí
a okem zářným spálí vaše lebky! —
hej, nestojte jí spurně u kolebky! —
Ta stará sláva! V rumech její chrámy! —
Hoj, zrodila se šumná[8]) pod bralami:
ji pokřestila jasná naše plesa.[9])
I rostla bujně ažaž pod nebesa,
tu přišli jste a donesli jí dary:

[1]) Skaliska na vysokých vrších. — [2]) Ohně. — [3]) Vysoké holé vrchy. — [4]) Druhý pastýř. — [5]) Pastva. — [6]) Hajduk, tanec. — [7]) Jeskyně. — [8]) Krásná. — [9]) Jezera.

co první dar — to jedu místo deště,
co druhý dar — to úžeh místo stínu,
co třetí dar — to břitkou širočinu —
však zabudli jste na koření ještě!
Oj, patřte, železný jak odrost ženc
té pohubené slávce od kořene,
jak rozkládá se do šířky a délky —
hej, bude na valašky [1]) na šabelky!...
Ó země moje, země moje drahá,
kam pustím oko tvojí po prostoře,
tam pěti slyším nevýslovné hoře!
kam oko vyšlu — bída zoufá nahá!
A přec vyznávám chvějícíma rtoma,
že nejsi, nejsi mrtva, matičko má!
Slyš, naše Nitra, jarý Váh náš s Hronem
jak šumně šumí: „Šuhajíci, honem!"
Jak bystrý Turec s Oravěnkou vzlyká:
„Jaj, není více v horách Jánošíka?" [2])
Oj nevzlykej, má dětvo,[3]) za jich vzlykem —
kuj k mečům železo, je dosud žhavé...
Kéž zřím, co dí mně srdce nedočkavé:
že každý syn tvůj bude Jánošíkem!

Rodinná sláva.

Povídka

Ferdinanda Schulze.

(Pokračování.)

VIII.

Hlavní vjezd do Heřmanovského zámku, z návsi parkovými vraty k velkému schodišti, byl naposledy otevřen před sedmi lety. Tenkráte se zavřel za hraběnkou Kosořickou, když přijela sem z pohřbu svého manžela. Od té doby lze dostati se do zámku toliko stranou zadní, dlouhým nádvořím hospodářským, odděleným od vydlážděného nádvoří zámeckého toliko několika věkovitými vysokými vrbami. Hrabě Žiga Rinnbach jel sem dnes po prvé ve svém životě a pohrdlivě pohodil hlavou, když už zahýbaje na návsi k parkovým zavřeným vratům zaslechl za sebou hlas doprovázejícího jej kočího, že se tu jezdí jen dvorem. „Ti lidé neumějí sami pořádně z domu a do domu se dostati!" ušklíbl se a zlostně trhl oprati, aby prudce rozjeté koně srazil zpět v návesní úvoz. Lehký povoz málem byl by se překotil. „Co si to

[1]) Sekyry na holích. — [2]) Lupič, opěvovaný jako Ilja Muromec, symbol utlačené slovenské národnosti. — [3]) Dědstvo.

můj otec jen vzpomněl, chtít pomoci na nohy takové rodině, která už na dobro zesedlačila!“

A švihnuv do koní až se plašili, hnal je podle fary, kostela a školy těsnou uličkou doškových chaloupek za množícího se štěkotu drobných kosmatých psův do otevřených nádvorních vrat a dále mezi rozcuchanými hromadami slámy a poházeným nářadím polním k budově zámecké.

V malých oknech nízkého a dlouhého stavení úřednického objevily se za záclonami zvědavé tváře ženské a bázlivé oči mužské. Na otevřených mlatech uvázla nedotažená povřísla ve spuštěných rukou udivených žen, kdo a ke komu to sem přijíždí ve chvíli tak neobyčejnou. Dle vozu, kočího a koní uhodlo se ihned mezi úředníky i dělníky, že mladý pán z Hruškova sem zavítal, a když povoz se nezastavil před obydlím pana správce, ulehčilo se všem kolem srdce.

„Nejspíš z toho pojde nějaká svatba,“ mrkly na sebe ovčačka a poklasná na mlatě.

„A bylo by to opravdu nejlépe, aby mladý pán Hruškovský si vzal jednu z našich komtesek. Mají věru už obě čas, aby se vdaly,“ přisvědčila jiná žena.

„Bez pochyby, že nese nějakou splátku nájmu,“ obrátil se správec od okna do pokoje ke své choti, která už stála před zrcadlem, rovnajíc si na nejmodernější frisuře velmi vkusný krajkový čepeček s dlouhými stužkami dvou nejmodernějších barev. „Byl bych tomu sám už velice rád, aby Hruškovský důchod nějaké peníze sem zaslal. Jsme už půl druha roku dlužni Kosořickým nájem a já se vyhýbám staré paní hraběnce na tisíc krokův, jako by to byl můj dluh.“

A opět nahledl oknem za svou vrchností, aby nabyl milé jistoty, že opravdu jede do zámku a nikoliv k němu. Spatřil Žigu, jak právě hodiv opratě kočímu a seskočiv s kozlíka, měří zámek od hřebene až po nádvorní dláždění, vysokým trávníkem téměř zpoly zarostlé.

„Ovšem, ovšem,“ mumlal pro sebe, jako by byl uhodl myšlenky svého pána, „za cizí peníze, na dluh, vypadal by Heřmanov také trochu jinak.“

A správec měl pravdu. Žiga dlouho nemohl se odhodlati, aby vstoupil do budovy zámecké; tak sám zevnějšek její poutal jeho pozornost. Bylť sice už doma slyšel vtipkovati macechu a sestru Mušu o Heřmanovském klášteře, ale nemohl sobě pomysliti, že by rodina z vysoké šlechty tak málo věnovala na úpravu svého třebas venkovského sídla. Okna v druhém a prvním poschodí všechna zavřena oprýskanými jalousiemi, v celém přízemku s rezavými mřížemi starověkého slohu; nikde ani nejmenší ozdůbka, ani pěkná římsa, ani žádný výklenek, ani arabeska, ani soška, ba na mnoha místech spadlá neb otlučená obmítka, a co nejhoršího, ani důstojný vchod do budovy tak veliké. Malá dvířka jako do nějaké komory, z dubového dříví, stářím a deštěm už úplně černá; pod nimi práh z pískovce hluboce prošlapaný, tak že kočka i pes velmi snadno tudy prolézati mohli. A k tomu ještě zavřená, a nikde člověk, který by si všiml, že přijela návštěva. Třeba zazvoniti, jako každý žebrák! Jaká zanedbanost! S veřejův visí kousek černého klikaté zohýbaného drátu s konečkem leskle ohmataným.

Na to má šlechtic také sáhnout? Však budiž, už bez toho jest jasno, že to není žádný klášter, nýbrž spíše nějaká spustlá trestnice, a konečně pro záměry Žigovy, čím horší tím lepší.

Potrhl drátem. Chřaplavý zvonek ozval se uvnitř. Minula chvíle, nikdo nepřicházel.

„Což by všichni ještě spali! Vždyť jest skorem poledne!"

Zazvonil důrazněji.

V hlubokém tichu vnitřním zavrzly dvéře a šouraly se těžké kroky blíž a blíže ke vchodu. Mužská postava, jako odněkud z hlubokých lesův vyběhlá, praménky prošedivělých vlasův po nízkém čele rozlezlé, velikou, hrubou tvář hustým prokvětlým vousem téměř až po sivé oči zarostlou, malé hranaté tělo zcela zahalené ošumělým dlouhým, patrně po nějaké větší osobě zděděným livrejovým kabátem s velikými knoflíky ze žlutého plechu, z nichž pouze na některých ještě bylo rozneznati vyražený panský znak: tak v otevřených dvířkách starý vrátný, s hlavou k pravému rameni nakloněnou, tlustými jako ke hvízdání skroucenými rty, srkaje do sebe svěží nádvorní vzduch, zastoupil Žigovi cestu.

„Což pak tu tropíte?" zahřměl hrabě na sluhu, který, ač příchozího i dle jednoho oka i dle odjíždějící ekypáže poznal, přece ani s místa se nehýbal. „Není zde nikdo doma?" dodal, odstrčiv jej před sebou bičíkem, oběma rukama v oblouk proti němu zahnutým, a vešel dovnitř.

„Milostivá paní hraběnka s komteskami hned z rána odešla do lesa," oznamoval šeptavým hlasem vrátný, srkaje do sebe vzduch po každém druhém, třetím slově a kloně hlavu ještě níže k pravému rameni. „Jen mladý pan hrabě jest doma," dodal, ustupuje přes širokou síň k své přízemní komůrce.

„Vy zde všichni patříte více do lesa," usmál se Žiga, ohlížeje se po nějakých schodech; „Kde pak jsou naše pokoje?"

Vrátný opět srknul, postoupil na špičkách o několik kroků stranou, aby se uhnul bičíku, jímž hrabě Žiga kolem sebe mával a vztýčenou pravicí ukázal do pravého kouta ke schodům: „V prvním poschodí."

Nyní teprv vzpomněl si Žiga, že nevzal s sebou klíče k těm místnostem.

„Nic neškodí," pravil, „zde bude asi jedno, kam vstoupím. Slyš, staruchu, doveď mě k vašemu mladému pánu." A velitelsky pokynul mu před sebou vzhůru. Však starý sluha šel dříve zavřít vchod, pak vklouzl do své komůrky, opatrně položil tam na stůl dva veliké obláskové kameny, mezi nimiž od rána byl stloukal pro své zejtřejší snídání kávová zrnka, a kteréž překvapen neobyčejnou návštěvou byl vynesl s sebou ke dvířkám, a zavřev svůj tajemný příbytek na klíč, teprv volně ubíral se ke schodům za hrabětem Rinnbachem.

Tento zatím měl dosti času, přesvědčiti se, že vnitřek Heřmanovského zámku úplně souhlasí s jeho zevnějškem. Prostory veliké, ale neupravené, ano zanedbané. Přízemní prostranná, vysoko klenutá síň, s širokými chodbami po obou koncích a s množstvím nízkých nenatřených dveří po své vnitřní délce a v koutech, i při tom sporém osvětlení, které sem vnikalo skrze vysoké koruny nádvorních vrb a skrze husté mříže zaprášených oken, jevila se co místnost, z které v takové

mohutné budově by bylo bývalo lze pomocí malířství a sochařství něco nádherného upraviti, ale která zůstala tak, jak vyšla z rukou zednických a jak toliko čas ji změnil. Veliké pískové dlaždice s prošlapanými cestičkami ke schodům, ke kuchyni a k některým komůrkám; od země kolkolem značně vysoko po šerých zdech veliké zelené skvrny plísně. Stuchlý, sklepní vzduch vanul zde ze všech stran. Po širokých, velmi vysokých dubových schodech, po nichž jaktěživ žádný koberec nesplynul, s cihlovou dlažbou na zatáčkách, vstoupí se do prvního patra.

Totéž rozdělení jako dole: obmítka na schodišti, v síni a po chodbách už dávno nebílena, osvětlením přitlumeným v hustých jalousiích ještě chmurnější než skutečně byla. Nikde žádné nářadí, žádný obraz. Všude prázdno a ticho.

„Kde pak zde kdo jest?“ obrátil se Žiga s opravdovým udivením k svému průvodci.

Předcházelo dlouhé srknutí, pokrčení ramen, přiklonění hlavy na druhou stranu, vztýčení ruky a pak následoval tajemný šepot:

„Tam v té vedlejší chodbě bydlí naše paní hraběnka s komteskami. Mají vyhlídku do parku. Zde jest komorná a tu lokaj. Kuchyň je dole.“

„A všechny tyto ostatní místnosti? . . .“ tázal se Žiga ukazuje k řadě dveří, jdoucích z dlouhé síně vesměs na levo.

„To všechno jsou pokoje panstva z Hruškova,“ odvětil vrátný, a obrátiv oči k druhému patru, připojil: „Tam sám a sám bydlí náš mladý pan hrabě.“

Srknul a přitisknuv se ke zdi dlouhými kroky rychle zmizel po schodech dolů.

Žiga stál samoten v chladném pološeru rozlehlé prázdné síně, V celé budově ticho jako v hrobě. Postoupil k jedněm dveřím, kteréž dle výpovědi vrátného vedly do komnat, náležejících jeho rodině a nyní tedy jemu. Zkoušel, nejsouli přec otevřeny. Nebyly. Nahledl klíčovou dírkou do vnitř. Spatřil tam nádherné zařízení tak jak v salonech Hruškovských. Znenáhla počalo jej to celé stavení zajímati. Po špičkách obešel všechny dvéře v té dlouhé řadě. Nikde otevříno.

Zdálo se mu, že se octnul v zakletém zámku, kde mimo podivného vrátného, jenž zde snad už několik století hlídá ten malý černý vchod, ani žádná lidská bytost neprodlévá. Právě se rozhodl, že otevře jednu jalousii, aby sem vniklo více světla, když tu v poboční chodbě, ve které před chvílí vrátný byl pokynul, že tam bydlí zdejší panstvo, zavrzly dvéře a hned na to zašustěly ženské šaty po chodbě. Kroky osobnosti posud neviditelné blížily se k velké síni; dle jejich lehkosti i stejného rozměru soudil Žiga, že náležejí k mládí.

Krev se v něm hnula. Očekával něco zajímavého. Místo k dobrodružství nemohlo ani býti příhodnější. Vzpřímil se po vojansku, kvapně upravil kravatu, stáhl vestu, přihladil kníry, přitiskl měkký a nízký lovecký klobouk hloub do čela, aby zakryl černou pásku na pravém oku, a s jakousi příjemnou předtuchou upjal své druhé oko tam, kde na druhém konci síně v tom okamžení objevila se postava ženská ve světlých šatech s bílou zástěrkou.

Žiga pocítil prudší tepot ve svých žilách. Jako by právě přicházel zadní chodbou do této síně, rychle hnul s sebou k nejbližším dveřím

svých komnat a vyňav z kapsy nějaký klíč, jal se jím chvatně harašeti v zámku. Rozumí se, že marně. Skokem byl u dveří druhých, aby opakoval v nich tutouž zkoušku. Při tom ohledl se v levo. Spatřil, že postava ženská stanula na několik krokův od schodiště, jímž nejspíše chtěla sejíti dolů. I v tom velice nedostatečném osvětlení seznal, že se nemýlil, soudě už dle chůze na bytost mladou.

„Komorná!“ pomyslil sobě, vzpomínaje slov vrátného, kdo v té části zámku bydlí. „U těch mívám vždy štěstí.“

A zůstaviv nepravý klíč v zámku, odtrhl se od dveří a několika kroky dostihl komornou právě u schodův, kamž ona tou chvílí zvolna byla postoupila, dívajíc se na marné zámečnické pokusy hraběte Rinnbacha.

Mamsell Dory věděla velmi dobře, kdo před ní stojí. Příjezd cizí ekypáže nebyla na Heřmanově věc tak obyčejná, aby zvědavost komorné třeba ještě starší nebyla jím povzbuzena. Mamsell jalousiemi svého pokoje, zavřenými proti úpalu červencového poledního slunce, poznala Hruškovský povoz, a po častém na Heřmanově vypravování o jednookém mladém hraběti Rinnbachu, který nedavno prý se vrátil z vojska domů, aby pomáhal svému otci v obtížném řízení tak rozsáhlého jmění rodiného, nemusila dlouho přemýšleti, kdo to stoupá s kozlíka a dobývá se do zámku.

Zvláště pak mužský host byl za celého pobytu jejího na Heřmanově takovou vzácností, že nemohla odolati přání, aby se podívala na zajímavého kavalíra také z blízka.

Vyšla na chodbu, aby snad podala vzácnému hostu také zprávu o svých dámách, kde jsou a kdy asi se vrátí. Náhoda jí přála. Setkala se s hrabětem Rinnbachem dříve než se nadála, a k tomu ještě za takových okolností, které půvab jeho přítomnosti pro ni velice zvyšovaly.

Stydlivě se uklonila a ucouvla o dva drobné krůčky, když hrabě jí zastoupil cestu, tázaje se jí, co velmi dobře byl věděl, nezabloudilli v tom tmavém labyrintu, hledaje po prvé svůj zdejší byt?

Mamsell Dory ohledla se rozpačitě kolem sebe a sklopivši pak oči na svůj zajisté poněkud hluboko vystřížený živůtek, jako by jej přikryti chtěla závojem své překvapené cudnosti, ubezpečila jeho hraběcí milost nesmělým chvějícím se hlasem, že se neráčil zmýliti, ale klíče k pokojům jeho milosti že tu nejsou.

Žiga byl velmi příjemně dojat i vnější úpravností komorné, i její, jak to nazvati chtěl, prostosrdečností. Tak svěží kvítek na tom společenském sadě ještě se mu nenaskytl. I v tom pološeru lahodily jeho oku ty oblé, plné tvary. Dal se s komornou do další řeči, z počátku o jejím panstvu, zdrávyli dámy, kam vyjíždějí na návštěvy, kdo sem k nim přijíždí; pak o zámecké budově, jak neúhledná zvenčí a zanedbána uvnitř.

Mamsell odpovídala čím dále tím výmluvněji a určitěji, ano hlas její nabýval i veselosti. Hrabě jak by chtěl už přerušiti rozmluvu a odejíti po svých zdejších účelích, poděkoval „slečně“ za její ochotné zprávy, žádal, aby vyřídila jeho respekt svým dámám a podal jí na rozchod svou ruku. Ona po malém váhání přijala ten drahocenný důkaz panské

blahosklonnosti s hlubokým úklonem. Položila svou měkkou ruku do hraběcí pravice.

Však už nemohla vzíti ji zpět. Žiga ji stiskl tak pevně, že bezděky pokročila až těsně k němu. Její hlava dotkla se jeho prsou. On ovinul kolem ní své levé rámě. Ona se lehce vzpírala, zkoušela vymknouti se na levo i na pravo, až ucítivši jeho rty na svých vlasech, stišila se v jeho objetí. Vida ji tak skrocenu, Žiga po některé chvíli obapolného mlčení uvolnil svou milou kořist ve své náručí, jednou rukou objal ji kolem pasu, druhou galantně zdvihl k sobě její hlavu a snížil své rty k jejím ústům. Její oči obráceny byly vzhůru . . .

V tom na hořejším schodišti objevila se postava mužská, patříc schodovým sloupovím na toto milostné skupení. Mamsell Dory právě pohledla v to místo; zděšení projelo jí celým tělem. „Pro všechny svaté, můj . . .“ teskně zašeptala pod Žigovými polibky, ruce jako by se nalily olovem klesly jí podle chvějícího se těla a v nejbližší chvíli už bez vlády smekla se po hraběti Rinnbachovi na cihlovou dlažbu.

Na hořejším schodišti zaduněly dva těžké skoky. Žiga postihl nebezpečí své situace. Odskočiv jako blesk do hlubokého výklenku, vedoucího ke dveřím jeho zdejšího bytu, jal se volati z plna hrdla, až ozvěna celým zámkem se rozléhala:

„Hola! hó! Kdo jest kde? Pomoc! rychle pomoc! Tu někdo leží mrtev!“

A pospíšiv k nejbližší jalousii, vyrazil ji s největší prudkostí, že se rozletěla s třaskotem. Plný proud poledního slunce padl otevřeným oknem právě na bledou tvář komorné, která blíže schodův ležela na znaku, oči zavřené.

Když hrabě Rinnbach od okna se obrátil, spatřil k ní už poklekati muže ve vysokých bílých kamaších a v šedém šatu s velikými koštěnými knoflíky.

Byl to domácí lokaj, jenž sestupuje od hraběte Ladislava s druhého patra do prvního, na zatáčce úkosem pohleděl do dolejší síně a tu spatřil mamsell Dory, svou milenku, na prsou cizího muže. Nevěděl, kdo by ten sok jeho byl, ale té chvíle přísahal v duši své, že jej živého ze zámku nepustí. Nejdříve přikvapil k své milence, jejížto nevěra přece v něm nezničila všechen pro ni cit, ano, kterou vida klesati k zemi, pokládal za oběť nějakých kouzel. Přesvědčiv se, že ještě dýchá, ač velmi namáhavě a bolestně, upřel divoký svůj zrak na svého neznámého soka, o němž nesoudil jinak, leda že vyraženým oknem chce vrci se dolů na dvůr.

Však tu napjal se široký pramen světla mezi oknem a schodištěm, zraky obou mužův setkaly se a lokaj se zarazil, spatřiv před sebou hraběte Žigu Rinnbacha, svou takřka poloviční vrchnost. Tu již také se ozývaly spěšné kroky ženské i mužské na schodech dolejších i hořejších.

Zdola celí udýchaní přiběhli vrátný se ženským personálem kuchyňským; shora přispíšil sem na zdvižený pokřik sám hrabě Latto. Všichni domácí se zděšením a tázavě pohlíželi tu na komornou, která posud ani neotevřela očí, ani s sebou nehnula, tu na hraběte.

Tento seznal, že už je nejvyšší čas, aby dal věcem obrat na svůj prospěch. Ačkoliv s mladým hrabětem Kosořickým sobě posud nikdy

nebyli navzájem představeni, Žiga octnul se v nevyhnutelnosti, aby co starší představil se jemu mladšímu sám. Ještě musil býti rád, že tu není s tou čeledí sám; těšil se, že hrabě Latto jakožto domácí pán přijme od něho vysvětlení celé velice záhadné situace, že jeho kavalírským slovům uvěří a že mu bude záštitou proti vášním sprostého lidu, kteréž bez dlouhého zkoumání pravdy vždy a všude se obracejí proti osobám vznešeným.

Vážně a jako by tu sám očekával rozřešení zajímavého, trapného tajemství, Žiga přiblížil se k hraběti Ladislavu, před nímž všichni ostatní přítomní do úctyplné vzdálenosti ustoupili, představil se mu a soustrastně ukazuje k nebohé, kterouž ženské z kuchyně už omývaly v tváři studenou vodou, třely na spánkách a na ručních tepnách octem a pod nosem dráždily křenem, tak že z ní opět první známku života vyvábily, pokračoval smutným, tklivým hlasem:

„Lituju, že hned při prvním vkročení do tohoto vzácného domu, byl jsem svědkem děje, který velmi bolestně dotknul se mých slabých čivův. Kdy bych byl pověrčivý, musil bych to pokládati za zlé znamení mého dalšího pobytu v tomto panském sídle, mého hospodaření na zdejším hraběcím statku. Přijel jsem v nutných záležitostech zdejší hospodářské správy a chtěl jsem po prvé vkročiti do komnat, v kterých naše rodina už tolik příjemných chvil zažila. Dostupuje právě nejvyššího schodu do prvního patra vidím z této poboční chodby vycházeti ženštinu, ana jakýmsi nejistým krokem se ubírá k témuž místu, kde já měl stanouti. Ještě váhám vystoupiti z temna, jež tu všude na schodech vládne, abych osobu patrně chorobnou, ač nevím či tělesně či duchovně, náhlým objevením se ještě více nepomátl nebo nerozčilil, když ona tu počne potáceti se tak nebezpečně, že jen nejspěšnějším přispěním mým zachráněna byla od pádu, jenž pro její život mohl státi se osudný. Přikvapil jsem k ní ještě v pravý čas, aby opírajíc se o mne aspoň bez pohromy mohla položiti slabé tělo své na tuto dlažbu. Jakmile jsem ji bez úrazu spustil na zemi, vzpamatoval jsem se sám od takového překvapení, abych mohl volati o pomoc pro tu ubohou, která, jak vidím, zajisté častěji trpí prudkými záchvaty nervovými. Chvála bohu, účinky té choroby buď rychle mijí, buď rychle zakončují život jimi postižený. Ejhle, naše nemocná nás více polekala, než bez pochyby sama tuší. Jen více svěžího vzduchu, než tu ještě před chvílí bylo a několik hodin úplného klidu; vše zase bude v starém pořádku. Ještě jsem rád, že dámy nebyly přítomny, ty by jistě velmi se byly polekaly.“

Mezi tímto vypravováním komorná, stále pečlivě obsluhována čeledí kuchyňskou, znenáhla se vzpřímila a vyjasňovala svou tvář. Když hrabě Rinnbach skončil, zaznělo hlasité srknutí hlubokým tichem. Mamsell Dory stála už opět dosti pevně na nohou, jen zlehka se podpírala o rámě, které jí byl k podpoře nabídl lokaj.

Tento nevěděl, máli věřiti svým uším, slyše vypravovati hraběte Žigu o příběhu, který před chvílí na vlastní oči byl spatřil a jenž mu posud rozpaloval krev v žilách. Tím časem, co hrabě Latto vyjadřoval Hruškovskému pánu svou lítost nad leknutím, které mu hned při prvním zavítání do tohoto zámku připraveno bylo, a co jej žádal, aby z dnešní

nepříjemnosti nebral sobě příčinu, zanevříti snad na Heřmanov příště ještě více než posud, lokaj sprovázeje komornou k jejímu bytu, měřil svého soka, jenž mu tímto odvážným výkladem přece nedovedl vštípiti víru, že co před chvílí na tomto místě viděl, byl pouhý klam, od hlavy až k patě okem plným hněvu a hrozby.

Žiga potkal se s tímto pohledem, a chtěl se pokusiti, jak by jej smířil. Obrátiv se k hraběti Ladislavovi, prosil jej za dovolení, aby odměnil věrného sluhu, jehožto přítomnosti ducha hlavně neli jediné co děkovati jest, že tu dnes nepřišel na zmar život lidský. A při těchto slovích vyňav z náprsní tobolky velikou bankovku, kvapně postoupiv za lokajem, blahosklonně podal mu ji tak, aby všichni přítomní mohli viděti sumu, na kterouž zněla.

Všecek zaražen lokaj zajíkavě odmítal ten nezasloužený dar.

„Tedy ať ubohá chorá odmění touto částkou svého ochrance mým jmenem sama," usmál se Žiga a vtiskl peníze do ruky komorné. Ta jako ze sna se probírajíc pozdvihla oči v tu stranu, odkud tento hlas přicházel.

Žigovi se zdálo, že v nich vzplál oheň vděčnosti . . .

Byl spokojen se svým malým dobrodružstvím. Věru nenadál se, když před chvílí sem vstupoval, že se tu tak pobaví. Poroučel se hraběti Ladislavovi, odkládaje zamýšlený hovor s ním k jiné době.

Však Latto učinil mu velmi přívětivé pozvání, neníli mu příliš obtížno stoupati do druhého patra, aby si u něho odpočinul od dnešních nehod. Takové příležitosti, pokročiti ve svých záměrech, Žiga nemohl odolati. V nejbližší chvíli už octnul se v příbytku Lattově.

Myslil si jej vždycky přece nádherněji upravený, než nyní jej nalezl. Vypadá to zde spíše jako v nějakém knihkupeckém skladě než v obydlí mladého šlechtice, který by také při skrovném jmění, jímž mimo majorátního pána hrabata Kosořičtí vládnou, mohl a měl povinnostem svého stavu činiti zadost v každém ohledu. Ani pro zábavu, ovšem dle názoru Žigova, ani pro pohodlí není v komnatě mladého hraběte Kosořického pranic. Už ten nedostatek vyšších názorův životních, nezaříditi sobě více nežli jeden pokoj, když jich zde právě leží asi dvanáct prázdných! Ovšem ubožák neměl do jednoho co dáti! Což pak by počal s dvanácti? Ten dlouhý dubový stůl žlutého nátěru, s množstvím větších a menších přihrádek s velikými knihami v černé vazbě, právě uprostřed pokoje, upomíná Žigu na jeho časté návštěvy u plukovního profósa; a tam to ještě vypadalo slušněji nežli zde, podlaha aspoň byla pokryta koberci! A k žádnému ze čtyř oken ani není lze tady se dostati. Všude stolečky a poličky s knihami, narovnanými několika řadami nad sebou. I na stolečku vedle nízkého prostičkého lůžka papíry, časopisy a knihy; i na jediné pohovce, potažené už velice ošumělou a tvrdou kůží, nakupeno tolik kněh, že ani nezbývá na ni místa, aby člověk se posadil. Na stěnách pak nic, než mapy a mezi nimi buď sádrové sošky, buď podobizny samých mužských, z nichž ani jeden není v uniformě. Jak tak mladý člověk může bydliti, nemaje ve své komnatě žádné když už ne olejové obrazy aspoň rytiny ženských ve vábných orientálních situacích, v prozračných závojích a vůbec v interesantním skupení?

„Povězte mi upřímně," obrátil se Žiga k Lattovi, když takto se byl rozhledl po jeho příbytku, „líbí se vám opravdu v takovémto okolí?" A odhazuje několik foliantův na pohovce stranou, až se smekly na zemi, jako by sobě nevšímal, že mu Latto už nabízí blíže stolu prázdné sedadlo, nedbale vrhnul s sebou až k samé zdi a zívaje skřížil nohy daleko přes sebe.

„Netoužím po jiném," odvětil Latto, „aspoň pokud neskončím svá studia, na kterých zakládám svou dráhu životní."

A usednuv proti Žigovi jal se zdvíhati se země knihy, kteréž on shodil.

„Vy jste ohromný pedant!" zasmál se Žiga, vztyčuje ruku, jako by mu pomoci chtěl zříditi na pohovce starý pořádek. Ale to jen tak na oko; nedosáhlť žádné knihy.

„Jest mi líto knihy, která leží na zemi," omlouval se Latto poněkud bázlivým hlasem. „Zdá se mi vždy, že jest to potupení spisovatele, který do ní vložil buď svého ducha buď své srdce."

„Prosím vás," namítl Žiga, přitáhnuv k sobě jednu z nejbližších kněh, „jakého pak ducha neb srdce potřebí k tomu, sepsati knihu, jako na příklad tuto?" A obrátiv ji hřbetem k sobě, četl: „Trestní zákon," a jinou: „Řád směnečný." Odloživ je opět daleko od sebe, skřivil rty k potupnému úsměchu a po krátkém pomlčení připojil: „To jsou ještě nejchytřejší knihy z celé právnické literatury, a přece když na ně přijde praktikus, vysměje se jim! Zač pak stojí všechno ostatní, co do skutečného života ani nezasáhá?"

„Nepopírám," odvětil Latto žertovně, „že by naše právnické spisy byly mnohem přispůsobenější k životní praxi, že by neměly tolik mezer, jimiž zločin bez trestu se promykne, že by v žádném jejich výroku neb ustanovení nemohly vzniknouti nikdy taková různost mínění ano i takové spory, kdy by je psali sami vrahové, žháři, lupiči, podvodníci a tak dále; ale na ten čas není jiné pomoci, musíme se uskrovniti s těmi opatřeními, kteráž zde v těchto spisech složena jsou pro zachování pořádku ve společnosti lidské, na ochranu života, cti a jmění nás všech."

„Vídím, můj milý," zvolal Žiga, rychle nakloniv se v před k Lattovi, „vidím, že se rozcházíme spolu v tom, co nazýváme *společností.* Já při tom slově nemyslím nikdy na nic jiného, než na naši společnost šlechtickou, do všeho ostatního mně nic není. A tu myslím, že před lety byl svět mnohem lépe spořádán, než nyní; naše společnost měla tenkráte více slávy a moci, když každý její člen se staral zase jen o její prospěchy, ano když ona vlastně dávala zákony té ostatní havěti, která nám nyní naší vinou všude a ve všem přerůstá přes hlavu." A máchnuv rukou kolem sebe: „Ukažte mi ze všech těchto kněh toliko jedinou, v které by byla vyznamenána a obhájena práva šlechtice, a já půjdu k vám tu chvíli do učení. Našinec jest nyní vydán v šanc vší zlobě, vší svévoli, všemu týrání ze strany takových lidí, které ještě nedávno mohl posaditi za závoru, kteří ještě před našimi otci shýbali svá záda a klaněli se v prach, a tu ještě sám studuje jejich domnělá práva, tu ještě sám napíná svůj rozum, jak by jim poradil a pomohl ke zničení posledních zbytkův naší společnosti! Nemějte mi za zlé, že

se tak rozhorluju, ale mám tu věc už dávno na srdci a vidím, že s vámi nejlépe jest o ní promluviti: podle mého přesvědčení jest to veliká chyba, když někdo z naší společnosti uznává, aneb snad i hájí a vykonává takové zákony, které se vydaly vlastně proti nám. Jsem úplně jist, že také vy, můj drahý, jen až v životě se zhostíte těch bláhových snův, kteréž do vaší mladistvé mysli nasypala škola, ona proklatá místnost, kde nejvíce se otírá pel a lesk s naší přirozené důstojnosti, jen až úplně zapomenete na všechno, co vám do chlapecké hlavy vštípil vychovatel, tento první a nejnebezpečnější škůdce naší domácnosti a našeho mládí, že také vy opět se vrátíte k těm myšlenkám, kteréž nyní zavrhujete, ano kteréž pronásledujete, že také vy, jako už mnozí před vámi učinili, opět do tmavého zákoutí odhodíte od sebe tyto knihy, na kteréž posud pohlížíte s takovou dětinskou úctou!...“

Hraběti Kosořickému nebylo nic nového, slyšeti podobné výklady ve svém nejbližším okolí. Míval se svými soudruhy velmi časté spory o tom, důstojnoli šlechtice, zvláště z rodu starověkého, v dějinách své vlasti proslaveného, aby se přidal k novověké společnosti státní, aby uznal novověkou rovnost občanskou a nezakládal sobě na zděděném jmenu více, než pokud se s ním spojuje památka činův opravdu slavných a šlechetných. Bylť sobě dokonale vědom, že svým smýšlením a svými životními snahami až příliš příkře se liší od velké části svých někdy společníkův a přátel, netoliko oněch, jimžto veliké buď už přijaté buď teprv slíbené a zaručené bohatství stalo se překážkou nepřekonatelnou k nabytí správnějších názorův o novověkých společenských i státních poměrech svého stavu, nýbrž i takových, jimžto téměř úplný nedostatek všelikého jmění zděděného měl dávno býti napomenutím, aby vlastní prací a zásluhou hleděli nejen zachovati se, ale i vyniknouti na novověkém zápasišti hmotném i duchovním.

Však posud nikdy žádný obhájce středověkých výsad šlechtických nedotknul se jeho nejhlubšího přesvědčení a jeho nejpoctivějších snah tak nešetrně a urážlivě, jako dnes tento člen šlechtické rodiny, která mohla sobě zakládati na všem jiném, jen ne na čistém rodokmenu, na starověké slávě a nezkaleném lesku svého znaku. Měllí z těchto dvou šlechticův někdo vůbec právo, honositi se svým zděděným jmenem a důstojenstvím, byl to zajisté Latto Kosořický. A měllí někdo příčinu, nezabírati se svou panskou pýchou daleko do minulosti, byl to Žiga Rinnbach.

Na Heřmanově nikdy se nepěstovala se zvláštní zálibou kronika okolních rodin šlechtických; však co Latto jen tak náhodou o Rinnbachových doma byl zaslechl, nemohlo mu býti předmětem, aby před jejich rodinnou slávou skláněl své čelo. Nicméně pouštěl to v nepaměť, spravuje se zásadou, že děti nejsou povinny, aby odpovídaly za své rodiče, že za nynější doby každý člověk, ať se narodil v paláci nebo v chatrči, má jen takovou cenu, jakou sobě svým přičiněním sám opatří.

Sláva rodinná neměla pro Ladislava hraběte Kosořického ani nejmenší ceny, neměla-li za podklad vlastní osvětu a práci. A podobně neuznával Latto ani žádné rodinné hany a potupy, nebylali zasloužena osobní vinou.

Vida pak před sebou nyní muže mnohem staršího, jenž o všech těchto věcech měl mínění zcela jiné, přímo opačné, necítil v sobě ani nejmenší ochoty, začíti se svým poučením od počátku, jako činíval, když se octnul mezi svými souvěkovci. Mimo to spozoroval na hraběti Rinnbachovi nepopíratelnou snahu, zlehčiti mu nejvyšší účely životní. Tu zdálo se mu postačitelné, pronesti se zcela zkrátka.

„Mně se přece zdá,“ pravil hlasem velice klidným, když hrabě Rinnbach na jeho odpověď čekaje se odmlčel, „mně se přece zdá, že i přes vyslovenou v zákoně rovnost občanskou šlechtic před nešlechticem v praxi těší se mnohým výhodám, které u nás teprv časem svým úplně vymizí, a že v této době spravedlnost ještě má mnoho co dělati, aby zjednala rovnováhu mezi lidmi urozenými a neurozenými.“

„V tom opět dovolím si odporovati vám,“ namítl Žiga. „Nemám pro sebe nic nežli obyčejnou všední praxi. Prosím vás, kde pak našinec může některému nešlechtici ublížiti tak, aby se tím vyrovnala všechna škoda, kteréž my od nich napořád doznáváme. Veškeré naše jmění jest neustále v jejich rukou, od správce počínaje až k poslednímu nádenníku a hlídači polnímu a hajnému v lese. Vše, co pro nás roste a zraje na lukách a polích, v rybnících a lesích, jest před nimi ve dne v noci rozloženo k volnému užití, a co se pro nás uložilo, buď do stodol neb na sýpky neb do pokladen, k tomu oni mají klíče. Vždyť jest to pouhý klam, když se domníváme, že to všechno patří nám. Jim to patří, aspoň oni sobě z toho napořád berou, co se jim líbí. Proč pak do služby k nám ti lidé nejraději vstupují? A může někdo z nás některému z nich buď náhodou a nevědomky, buď zúmyslu ublížiti tak, aby se tím vyvážila jen nejmenší část těch křivd, jichž doznáváme od nich bez ustání a jichž nemůžeme ani ubrániti se?“

A povstav jal se přecházeti šikmo mezi okny, jimiž bylo odtud viděti na Trosky a těmi, před nimiž se vypínaly věže Hruškova. Latto opustil za ním své sedadlo a zahýbaje do dolejší části své komnaty, odpovídal k rozprouděné výmluvnosti svého hosta:

„Právě co jste nyní podotknul, dokazuje svrchovanou potřebu, aby mezi zámkem a jeho okolím až na nejposlednější stín vymizel někdejší rozdíl před právem. Až měrou úplně stejnou bude trestán zločinec, ať si bydlí v pyšném zámku nebo v osamělé rozbořené chatrči, bude odstraněno i to zlo, na něž jste právě ukázal.“

„Té zlaté doby my dva se nedočkáme, můj veleváženy právníku a soudce!“ zvolal Žiga, pokročil k Lattovi a poklepával mu na rameno, jako by mu ho bylo líto.

„Snad jsme té krásné době už bližší, než sami se nadějeme,“ odvětil Latto, pohlížeje k Žigovi se vší přímostí své jasné mysli.

Ten uhýbaje se moci, jež v každém poctivém oku sídlí, obrátil se k velkému psacímu stolu a postřehl tam mezi dvěma velikými knihami jako v nějaké kapličce za kyticí svěžích růží dámskou fotografii ve visitkovém formátu.

„Skorem už věřím, že vy nám tu blaženou dobu všeobecné kriminální rovnosti připravíte, když vás tu vidím pracovati o ni pod ochranou nějakého strážného anděla nebo pod vlivem nějaké Musy. Slyše vás tak velice přísně mluviti, jako byste ke všem panským zámkům co nej-

dříve chtěl dáti přidělat zvenčí tlusté železné závory, už jsem zoufal, jsteli skutečně tak mlád, jak vypadáte, už jsem zapomněl, co jsem na své nedávné projížďce Prahou byl zaslechl, že jste také básníkem, a básník a — láska," dodal po malém pomlčení, ukazuje s jízlivým úsměvem k malému černému obrázku, „nejsou nikdy daleko od sebe. Když pak mě šťastná náhoda přivedla už tak blízko k vašemu zajisté posvátnému tajemství, dovolíte, abych se podíval na ně ještě blíže? Jedním okem netroufám si rozsouditi na tu dálku, potkalli jsem krásný předmět vašeho básnického nadšení už na některé rozkošné cestičce ve zdejších lesích. Zajisté, že jste dle svého právnického přesvědčení také v otázkách svého srdce přívržencem novověkého směru, že jste klekl před láskou, kde jste ji nalezl. Smím se podívat . . .?"

Latto ucítil plamen na své tváři. Žiga nebyl už dvě léta doma, neví tedy opravdu ještě nic o jeho náklonnosti k Jelle. Tajili se mu to posud na Hruškově, Latto nemá žádné příčiny, skrývati před ním své hořké blaho. Lehce pokynuv mu rukou k svému stolu, postoupil k oknu, a zahleděl se k Hruškovu.

„To není možná," zvolal tu za ním Žiga jako v největším udivení a drže podobiznu v ruce už spěchal k Lattovi: „Snad se mýlím? Jest to opravdu — — má sestra Jella?"

A ujav Ladislava za chvějící se pravici, upjal na něho svůj potměšilý zrak a jako by se obával, že se doví nějakého neštěstí, připojil slabým hlasem:

„Jest to žert nebo pravda? Milujete Jellu . . .?"

„Miluji," odvětil Latto s přízvukem všeho blaha a všech muk, jež tato láska už byla mu způsobila. Však nemohl srozuměti, proč Žiga s jakousi trapnou nedočkavostí vymáhá z něho to vyznání.

Jestliže první slova Žigova o jeho lásce velmi pobuřovala jej svou posměšnou vyzývavostí, tak že už strojil se v něm výbuch srdce hrubě uraženého ve své nejjemnější stránce, tož nalíčená opravdovost, ano i jakási soustrast závěrečné otázky ukrotily stoupající žár hněvu, a Latto nyní sám upjal tázavý pohled na svého hosta. Tento posud zadíván do podobizny, jako by ještě pochyboval, jestli to obraz jeho nejmladší sestry, tklivým hlasem zašeptal k Lattovi ani neprohlednuv:

„Ubohý příteli!"

Latto kvapně vytrhl mu svůj drahocenný skvost z ruky a zvolal:

„Koho zde litujete?"

„Vás!" odvětil Žiga smutně a položil ruku na Lattovo rámě.

„A proč?" povýšeným hlasem ozval se Latto, ustupuje před Žigou. Bledost náhle pokryla jeho kvetoucí tváře; všechna krev hnala se mu k srdci.

„Nikdy nebyl jsem poslem zprávy, kteráž pro někoho chovala v sobě zmar nadějí; tím bolestněji jest mi to, počíti s takovým žalostným úřadem u vás, mladý příteli!" teskně odvětil Žiga.

„Jen rychle rcete, co mám právo věděti," naléhal Latto. „Dopovězte . . . snad Jella těžce stůně? . . . Rcete, snad jest . . . mrtva . . .?" A tichý hrobový hlas mladého muže zachvěl samým Žigou.

„Aspoň pro vás . . . mrtva!" zněla odpověď.

„Vy mé klamete, to není možná. — Prosím vás, nezatajujte mi pravdu. Jella by byla...“ a ujav Žigu za ruku, tiskl ji křečovitě, jako by jej chtěl přiměti k rychlému vyjádření.

„Dopovězte si sám, tušíte dobře,“ odvětil Žiga, podávaje Lattovi i druhou ruku. „My zůstaneme zajisté přátelé, třeba bychom nikdy nestali se švakry. Ještě před malou chvílí nevěděl jsem, že zpráva o mé sestře Jelle mohla by vás interesovati. Tedy vězte, že právě dnes ráno stala se nevěstou barona Hermana Sieburka, velmi zámožného statkáře meklenburského, té doby rytmistra v rakouském vojsku.“

Latto poslouchal s rostoucím udivením. Když Žiga dopověděl, pustil zvolna jeho ruku, pokročil mdlým krokem k oknu, z něhož viděl sněhobílé obláčky vznášeti se v temnomodrém vzduchu nad Hruškovem, pak několikrát přešel vždy rychleji a rychleji po komnatě, stále drže podobiznu Jellinu v ruce.

Žiga opíraje se loktem o nízkou skleněnou skřínku, plnou malých skvostně vázaných knížek se zlatou ořízkou, sledoval každé hnutí jeho a očekával náhlé propuknutí žalu lásky sklamané. Bezděky se vzpřímil, když Latto v prudké procházce své náhle před ním stanul.

„A viděla se komteska Gabriela někdy s oním pánem?“ tázal se mladý hrabě, svůj zrak stále upřený na fotografii, kterou v obou svislých rukou před sebou držel, svého hosta hlasem klidným, ale přísně ledovým.

Žiga měl už připravený slavnostní výklad o dětinství zamilovaných básníkův. Musil jej polknouti. Sotva že ze sebe vyjektal:

„Neviděli se nikdy.“

„A kolik asi let jest onomu baronu Sieburkovi?“ pokračoval Latto ve svých chladných dotazech.

„Nenáleží k mým zábavám, abych studoval cizí křestní listy,“ odvětil Žiga s přízvukem ostré ironie, „ale mohuli vám tím prokázati radost, myslím, že baron Sieburk nemá daleko do šedesáti.“

„A vy byste měli svědomí, ten mladý život tak zakramařiti?“ zvolal nyní Latto s plným důrazem svého hlubokého žalu Žigovi přímo do tváře.

„O kom líbí se vám tak urážlivě mluviti, mladý — ani nevím či kavalíre, či advokáte, či básníku?“ vzdoroval jeho pohledu Žiga.

„O vás, pane hrabě, či o někom jiném, jehož se to týká, všechno jedno,“ vece Latto velmi vážně.

„Pak nemohu vám, mladý pane, co svému hostiteli, dáti lepší rady, než abyste se poněkud mírnil ve svých slovích. My vojáci nerozumíme takovým žertům.“

„Opakuju vám, pane, mluvilli jste pravdu o zasnoubení komtesky Jelly, že se nechováte k své sestře šlechetně. Neboť tolik už znamenám, že ten zamýšlený sňatek mladého děvčete s neznámým starcem jest dílo vaše.“

A odvrátiv se od svého hosta, Latto pokročil k psacímu stolu a ukládal tam podobiznu komtesky Jelly na prvotní její místo za kytici z růží.

„Ano,“ ozval se za ním Žiga, „nemám ani nejmenší příčiny, zapírati před vámi, mladý pane, že štěstí mé sestry Jelly jest dílo mé. Uznal jsem za svou povinnost, postarati se rozumně o její budoucnost.

Teprv nyní vidím, jak dobře jsem jednal, když jsem pro ni přijal ctné nabídnutí svého váženého soudruha ve vojsku. A ona sama uvítala vyjádření pravého kavalíra s radostí, kteréž teprv nyní dokonale rozumím. Bylo jí bez pochyby ihned jasno, že se postará o sebe lépe, když přijme nabízenou ruku velmi zámožného velmože a vyznamenaného důstojníka, než aby čekala na školní vysvědčení nějakého blouznivého študenta!“

„Jen pohostinství jest, pane, vaším štítem, že vám nedávám k těmto slovům zaslouženou, jediné možnou odpověď!“ rozhorlil se Latto, chvěje se na celém těle.

„Odmítám od sebe ten štít a vracím vám jej, pane, k nohoum,“ zvolal posupným, zlověstným hlasem Žiga, nedbale mávaje svým kloboukem k Lattovi na rozchod. V samých dveřích ještě se napolo obrátil a výsměšně pravil:

„Zdvihněte si ten štít, pane hrabě, budete ho míti potřebí. Prokáži vám radost, abyste mohl vyhověti své kavalírské povinnosti. Až budete hotov s přípravami, kdy kde a jakým způsobem byste opustil tento ošemetný zrádný svět, račte mi poslati psaníčko. Jsem k vašim službám.“

Přirazil za sebou dvéře a odešel.

Latto jako kamenná socha stál uprostřed pokoje a chvíli hleděl za ním. Pak z hluboka oddychnul, vzal klobouk a opustil svůj byt. Musil ven, daleko, do hlubokého lesa. V zámku mu bylo těsno. Dole ve dvoře potkal se s matkou a sestrami, kteréž se vracely z ranního výletu.

„Právě se dovídám, milý Latto, že jsi měl velmi vzácnou návštěvu. Zahledli jsme hraběte Žigu už odjížděti ze dvora. Proč pak jsi jej nezdržel na oběd?“

„Měl na spěch,“ odpověděl Latto poněkud rozpačitě. „Však ani já, drahá matko, nebudu s vámi dnes obědvati. Není mi nějak dobře. Jdu se projít. Nemějte o mne žádnou starost. Za hodinu nebo za dvě má slabost jistě přejde.“

„Nepřeje si žádného odpočinku, až jej tělo k němu samo přinutí,“ litovala hraběnka svého milého syna, patříc teskným okem za ním, až vyšel dolními vraty na louku.

„Kéž by měl už odbytou i tu poslední zkoušku, ubohý bratr!“ toužily mezi sebou komtesky . . .

Za týden odjel Latto do Prahy.

Několik dní po jeho odjezdu přinesly noviny z Prahy na Heřmanov zprávu o souboji, který se odbýval ve Stromovce mezi dvěma domácími kavalíry hrabětem L. K. a hrabětem S. R. — Hrabě L. K. byl prý těžce raněn.

Hraběnka Kosořická omdlela. Nabyvši opět vědomí, poručila učiniti přípravy k nejbližšímu vlaku. Přijela do Prahy v nejtrapnějších úzkostech. Nalezla svého syna na lůžku. Byl velice bledý a měl v obvazcích levé rámě. Uvítal svou matku s lehkým úsměvem. Přítomní lékaři ujišťovali, že nemocný za několik neděl bude úplně zdráv.

V celé šlechtické společnosti způsobila ta příhoda nemalé pohnutí ano rozčilení. Všechna přízeň a soustrast byla při Lattovi.

IX.

Nadešly žně. Pojizeří bylo požehnáno. Od několika let nezaskvěla se tam tak bohatá úroda jako letos. Zvláště na Libensku jevila se taková hojnost všelikých plodin polních, že se vyklízely stodoly až do posledního kouta, jen aby se nabylo co nejvíce možná místa. Ba už se počítá, že to všechno nestačí, že budou se musit stavěti stohy.

V zámku i ve dvoře zavládla radost. Nejnižší dělník jako by to bylo jeho, těšil se, že z celé osady nejkrásnější obilí jest na panském. Správce Šíp cítil ve starých žilách mladou krev; co den byl nejprvnější, když ještě ani hvězdy nezbledly, buď na nádvoří, aby připomínal rozkazy, které o dnešní práci už včera večer byl dal, buď v polích, aby se podíval, kde čeho nejpilněji potřebí bude. Skorem mu bylo líto, pustiti kosy a srpy do toho vysoko se vlnícího a vonného zlata. A každým dnem zdálo se mu, že úrody teprv přibývá.

Hrabě Romuald také sobě té doby všímal polnosti více než posud. Buď koňmo přijížděl na vzdálenější pole, kde právě se kosilo, buď v průvodu své choti a někdy i matky prohlížel úrodu nejbližší kolem dvora. Byl veselý a hovorný. Napomínal, aby při kosení se měl pilný pozor na zvěř, aby svévolně se nic nepokazilo. Počítal, koho letos pozve na hon a kolik asi koroptví a zajíců se bude moci zastřeliti, aby pro příští rok zůstala ještě řádná léč.

Poučoval hraběnku Kláru, jak se musí hájiti zvěř, v jakých místech nejraději se zdržuje, co jí škodí, jaká jest to radost znáti její hnízda a brlohy a vyjíti sobě pak na ni po žních a ještě lépe až na podzim s několika dobrými střelci a vycvičenými psy.

„Na letošní první zkoušku s našimi loveckými psy se těším,“ pravil opět dnes, když vraceje se za velice lahodné pohody předpolední s hraběnkou Klárou od žitniště, které nedaleko stinné Pojizerní stráně právě se kosilo. „Očekávám, že hajní svou školou se vyznamenají. Kdo mi přivede psa nejlépe vycvičeného, tomu dám zvláštní odměnu.“

Klára byla by velmi ráda něco namítla, však zadržela svá slova, věrna svému úmyslu, že Romualdovi v ničem nebude vzdorovati. Proto také, když blíže zámku potkali správce Šípa a Romuald mu připomínal, aby v těchto dnech nejdříve hajným dal sklízeti obilí, a správce dovolil sobě podotknouti, že takové krásné pohody třeba snad užiti nejdříve pro svežení úrody vlastní, Klára znamenajíc podle nepokoje Romualdovy ruky, že její muž na daném rozkaze pevně trvá, sama předešla jej odpovědí a těšila Šípa, že počasí tak ustálené jistě ještě několik dní beze změny zůstane, aby jen tedy nejdříve si pospíšil a těm lidem nejraději všemi dvorskými silami najednou žně odbyl. Správec s podivením pohledl na hraběnku, že také ona už počíná podrobovati se tomu neopatrnému hospodářství s hajnými, a ze své staré zkušenosti osmělil se podotknouti, že náhlá změna v takové pohodě přivádí za sebou vždy nečas, trvající pak velmi dlouho; ale hraběnka lehkým hnutím své ruky v Romualdově lokti obracejíc se k zámku, propustila správce s poznámkou, že pro jeden den snad nebude tak příliš zle.

Romuald byl velmi radostně dojat, slyše Kláru takto mluviti. Doprovodil ji až ke dveřím jejích komnat a louče se s ní pro dnes, pravil, že přece už musí podívati se na Hruškov, vrátilli se Žiga.

„Musím od něho samého slyšeti, co se to přihodilo mezi ním a Kosořickým.“

„Prosím tě, Romualde, nepěstuj s ním žádné přátelství a nevyhledávej jeho společnost,“ odvětila Klára, rychle vstupujíc do komnaty, aby ji Romuald musil následovati.

„K vůli takové maličkosti, jejížto příčinu ani neznáme, přece namohu vypověděti mu mnohaleté přátelství!“ namítl Romuald, ubíraje se bezděky za svou chotí.

„Maličkostí bych právě nenazvala, když někdo ohrozí něčí život, a dle rány, kterou ubohý Latto dostal, Žiga mířil jen na jeho srdce,“ mínila Klára, rovnajíc květníky na otevřeném okně.

„Vždyť on sám se vydal také v nebezpečí,“ pokračoval v obraně svého druha Romuald, bera se stolu noviny, které dnešní poštou došly. „Ostatně,“ dodal se smíchem, „mladému člověku, jako Latto Kosořický, neškodí pranic, když také ucítí střelný prach. Krev se v něm zcela jinak rozproudí, než když neustále jen plesnivinou starých kodexův a cukrem takovýchto vlastních hraček se sytí.“ Při tom zdvihl se stolu a také hned zase pustil vkusně vázané básně hraběte Kosořického, kterež Klára v těchto dnech z domácí knihovny si byla přinesla. „Už to se mi na Kosořickém velice líbí, že vyzvání k souboji vyšlo od něho. Vidím, že není takový rozmazlený snílek, za jakého jej vy dámy dle této knížky pokládáte. Jeho aféra se Žigou učinila jej mnohem zajímavějším, i v očích dámských, než jeho láska k Jelle. Ano, jsem přesvědčen, že od nynějška i sama Jella s opravdovou hrdostí k němu pohlížeti bude.“ A rozvíraje noviny, zběžně nahlížel do některých rubrik jejich, které vždy nejdříve a se zvláštní oblibou čítal.

„Naše mínění ustálilo se v tom,“ vece Klára, zasedajíc při upraveném okně k malému stolku, na němž rozložena byla její ruční práce, „že Latto zajisté toliko v nejvyšší tísni sáhl ke zbrani, a Žiga že se zachoval k němu velmi nešetrně.“

„Také uznávám, že Latto zvláště co básník a učenec jednal velmi hrdinsky, ale nemohu ještě odsuzovat Žigu. Musím s ním dříve mluviti.“

„Já jej mohu odsoudit už teď, beze všeho výslechu,“ s důrazem pronesla Klára.

„Což vy dámy jste se svými úsudky o mužích hned hotovy,“ žertoval Romuald; „ale tenkráte bych ti radil, abysi se postarala o smír mezi svým klientem a nenáviděným Žigou, jinak nevím, co se stane z lásky Lattovy k Žigově sestře.“

„Nepřátelství mezi Žigou a Ladislavem ovšem může přimnožiti překážky, kterež štěstí Jellinu posud v cestu se stavěly; ale ten něžný poměr dvou krásných srdcí nemusí tím býti úplně přerušen. Čas všechno vyřídí.“

„Ba, zdá se mi, že už aspoň to vyřídil!“ náhle zvolal Romuald, pospíchaje s novinami v ruce ku Kláře. „Tu právě čti. To jest překvapení!“ A podal noviny hraběnce.

„Z bezpečného pramene dovídáme se, že na zámku Hruškovském co nejdříve bude odbývati se veliká rodinná slavnost. Gabriella komteska Rimbachova, jedna z nejkrásnějších dám domácí šlechty bude slaviti své zásnuby s Hermanem baronem Sieburkem, nejzámožnějším statkářem v Meklenburku, rytmistrem ve vojsku rakouském.“

Pak čtla Klára vždy volněji a volněji; hlasem po každém slově vždy slabším a slabším. Noviny jí vypadly z ruky.

„Ubohý Latto!“ vzdychla po některé chvíli, hledíc nepohnutým okem před sebe. „To jest dílo Žigovo,“ připojila, lehce přikyvujíc hlavou. „Teď již lépe rozumíme tomu souboji . . .“

„Mně jest jen divno,“ pravil Romuald, „že jsme posud nedostali z Hruškova žádné oznámení. Snad by zároveň dnes . . .“ a probíraje se mezi ostatními listy, kteréž dnešní poštou došly, „ach! tu přece jest!“ zvolal a už podával Kláře list, v němžto Žiga v zastoupení svého nepřítomného otce potvrzoval zprávu novinářskou.

„Ještě dnes se dozvíš, jak se to všechno přihodilo.“ S těmi slovy odkvapil Romuald, aby si dal přivesti jízdeckého koně.

(Dokončení.)

Nové písemnictví.

Básně.

K největším příjemnostem v naší literatuře náleží pohled na rozvoj básnické činnosti A d o l f a H e y d u k a. Pěvec Lesního kvítí a Cymbálu a huslí nejnověji nám ve svém *Dědově odkazu* (vyd. nákl. dr. Grégra i Dattla) podal *báseň o básni*; velezdařilou allegorii, v níž se nám vyličuje pozemská pouť pěvce bohem naplněného, od jejího počátku až do konce. Kdo sobě pro svůj zpěv zvolí takovou látku, dokazuje, že skutečně jest zasvěcencem Mus a nadán silou, aby dosáhl nejvyšších účelův básnických. Ovšem nemůže sobě obrati tuto látku, leda kdo zároveň už sám prožil všechna sladká muka poetického tvoření.

Při Heydukovi jsou tyto podmínky naplněny plnou měrou a proto onen skvělý úspěch, jehož svou nejnovější uměleckou skladbou dosáhl. Hledání krásy básnické, touha po ideálech umění literárního jest hlavním obsahem Dědova odkazu. Proč básník zvolil tento nápis, dovídáme se teprv ze závěrečného zpěvu, kde se velebí *píseň národní*. Tu vidíme, že Heyduk allegorické podoby Děda propůjčil národnímu geniu.

Neznáme, že by kdy některý jiný básník velebněji a malebněji než Heyduk byl vylíčil nejhlubší povahu písně národní. Jest to skutečná apotheosa básnícího lidu, když Heyduk pěje:

Kráso, ty prosta nádhery,
proč že jsi unikla světu?
Kde kouzlo tvého usmání,
hovor, pln vábného květu?
Sklamána na vždy prchla jsi
z života chomolné tísně,
ve snu jen pěvce oblétáš
perutí národní písně!

Pohanou lidí stížena,
utkána úmornou prací,
v přírody místa ukryta
duše tvá v žalu se vrací;
tamo, kde skály velebné
do nebe temeny rostou,
smutna si vážeš na srdce
popěvků kytici prostou.

Tam hlavu v ručky opřenou
toužebně v dálku se díváš,
v propasti věků pohlížíš,
pláčeš a vzdycháš a zpíváš:
tam se ti slza rosičkou
pod temné obrví vkrádá,
a v srdce tebou zvolených
skvoucími hvězdami padá.
Tam tě lze nalézt v blankytných
perutí velebném vzletu,
tam mechem ňadro kypří se,
tam rtíky hovoří z květů;
tam dlíš v té luzné svobodě,
ne v jarmu chlebařské píle,
v čarovné klidné samotě
myšlénkou žehnané chvíle.
Blah, jehož hlavě požehná
ruka tvá, srdci i strůně,
zvučnou by písní vyléčil
toho, kdo zoufá a stůně:
blah, kdo v té záři skřivánkem
v popěvcích vznáší se v nebe,
kdo celý život průvodem
hledá jen tebe, jen tebe! —

To zní z nejhlubšího křišťálového nitra básníkova! To jest zároveň projevení nejvroucnějších díkův básníkových k vlastní Muse: zároveň zaplesání nad vlastním uměním!

Heyduk vždy hledal poesii tam, kde ona v nejdokonalejší kráse a s blaživou mocí svou dlí: tam hledá ji také v Dědově odkazu: ve vlastním srdci a ve volné přírodě. Co tu před námi rozložil uměleckých skvostů z těchto dvou nevyčerpatelných zdrojův jejích! — Allegorický děj ani nemůže býti jednodušší: zajisté úplně v souhlase s podstatou skutečné poesie a se snahami opravdového básníka. V podobě krásné dévy lesní zjevuje se krása po ní roztouženému smrtelníku a naplňuje jeho mysl nejvyšší blahostí ale zároveň palčivými mukami, které neznají úlevy, leda v objetí jejím:

— — — — — — — —
po lesích těkal, do chýše
zbloudil jen jako by maně;
po lese těkal samoten
v zapadlé křišťálem chvoji,
spatřili v proudech paprsků
ztracenou dívčinu svoji.
Jako by v rakev zapadnul
v rodné se zavírá chatě,
okéncem k lesu pozírá
přes bílé křišťálné tratě:
nemluví, hlavu uklání,
v dálku se zahledí v lesy,
v oči proud slzí vyhrkne,
ústa jen zašepcí: „Kde jsi! . . .“

Zděděné housle odpočívají v truhle, čekajíce, až ruka šťastná probudí zvuky v nich skryté —

stržená struna beránčí
padá jim na ňadro stuhlé,
podporka uvnitř kloní se,
kobylka v týmě ji tlačí,
usnuly také za zimy
jako ta hrdélka ptačí.

Následuje překrásná část, jak genius národa, děd, ve snách se zjevil junáku básníku, aby mu dal návod k umění hudebnímu.

V houslích jsou moje písničky,
nechej je po cestě zněti,
nechať si s ptáky usednou
na skvělé u cesty sněti:
od ptactva uč se na vzájem,
chasa ta dobře to umí,
v písních nechť láska zjeví se,
v písních nechť z duše ti šumí!

Uposlechl junák a počal hráti, když kolem něho rozložila se příroda v jarní kráse. Tu třeba stišiti se a poslechnouti Heyduka, jak umí vylíčiti nám kouzla omladlé přírody.

Vzneslo se jaro nad krajem
vládlo mu rozkvětlou sněti,
v ústrety jemu s ptáčaty
vyběhlo klubíčko dětí;
na mezích hloží zakrslé
rozkvětem do dálky hledí,
v šeříku modrých poupatech
ukrytí motýlci sedí.
Bříza si plete do vlasu
jehnědky oblé a drobné,
chocholouš na své hlavičce
perečko tříbí si zdobné,
kukačka volá do kraje
zvonkovým hlasem své „kuku“,
ve květech tonou lučiny,
oblaka v skřivánčím zvuku.

Bystřiny kvapí poskokem
s vlnami do širých moří,
na březích peřej zkypělá
v chomáčích opalů hoří,

vlašfovky v bílých vošilkách
z podkroví peroutky níží,
v tabulky tepou zobáčkem:
„Slyšíte, jaro se blíží!"

Jaká to něžnost přírodních obrazův; co tu uměleckého pelu, co tu poetické vůně na každém slově! A přírodou putuje junák — hudebník, hledaje lesní dévu, své blaho, krásu, ideál. Poznává, jak svět k těm jeho vznešeným snahám se chová.

Přijdeli k dveřím boháčů,
spílají, zlotí a lajou,
přijdeli k dveřím chudobných,
sami si v trápení hrajou;
přijdeli k dveřím učených,
hněvivě skrývají uši,
k sprostnýchli dveřím zabočí,
sprostnost zda krásu as tuší?

Mřít chtěl, však život bujarý
skrýval dva kořeny sporé:
lásku k své dívce ztracené,
píseňku v duši své choré;
tím sobě ňádro vyzdobil
v čarovnou jeskyni blaha,
tím se mu krásou kypřela
pěšinka přes pustá draha.

Odvrátil se od lidí, hledal ukojení ve vlastním zpěvu a v přírodě:

Nechal si hráti potokem,
vlněním květové vůně,
až se to jemně zachvělo
v husliček nitru i v struně;

nechal si zpívat ptáčata,
až se to zalesklo v oku,
a zas své housle přitisknul
bezvolně k levému boku.

Otvírá se dlouhá řada nejdojemnějších zjevův, skutečná galerie dokonalostí slovesných. Putující básník vchází v vejdůvěrnější svazky s přírodou, už se mu zdá, že nalezl své vytoužené stěstí, když tu opět

Pán bůh ví, kam se roztoužil,
kam ho as myšlénka nesla,
na srdce housle přivinul,
na prsa hlava mu klesla;
oddech si, oddech z hluboka
myšlénky rojí se v skráni,
celé v nich žití zbujilo,
jak zlatý čilimník v stráni.

Celý svůj život proletěl,
celý — a náhle se staví
u ní, té dávno ztracené,
bolestí unylé hlavy;
u ní, té hvězdky jediné,
která mu vzplála a — zhasla,
jež živý oheň do srdce,
v líc rosu bolesti střásla.

Zatoužil opět po lesní děvě, po vyšším ideálním životě a touha jeho došla ukojení. Našel tu děvu opět, a ona mu sdělí své tajemství:

Mateři kdysi z kolebky
divokou ženou jsem vzata,
v dívčinu lesní na sto let
z její jsem oukladu klata,
ty mne té kletby vyprostiž
k ménu i vlastnímu blahu,
v ústret nám štěstí poběží
jako ta bystřina z prahů.
Přelétnou chvíle trápení,
všecko se obratem skátí,
zloba k mé skráni složena
v pozemské štěstí se vrátí;

brzo! až lípa na luhu
třikráte vydechne vůní,
pak svoji kletbu omeju
v stříbrné jezera tůni.
Pak budem šťastni na věky
v písni tvých velebném davu,
na křídlech lásky združené
polítnem v kýženou slávu;
nikdy však, hochu, přislib mně,
v blaženství života novém
neubliž věrné ženě své
jediným nevlídným slovem!

Milencům nadešla doba nejvyššího blaha: junák — básník tonul v plnosti rájských rozkoší, až opět sám své štěstí zkazil malou přenáhleností. Nevrle tepnul lesní panu, svou ženu, do ruky plnými klasy, když nerozuměl prospěšnému opatření, kteréž ona pro něho učinila. Lesní děva zmizela opět, junák opět sklesl do svého žalu. V zoufalství nad ztrátou svého štěstí vrhl oheň do svých statkův pozemských, zchudl dobrovolně a jako žebrák opět odešel do světa hledat svůj ideál, svou

zmizelou drahou ženu. Však marně. Ji poutá kruté kouzlo, jen neviditelná, jen v jeho snách žehná mu, žehná jeho houslím, jeho srdci. *Následuje vypsání účinkův, jež pravá poesie způsobuje v lidstvu.* Tu opět vidíme Heyduka v nejvyšším mistrovství jeho. Co nám tu náš básník pěje o účincích božského zpěvu, náleží k nejzdařilejším částem Dědova odkazu. A odměna zpěvu? Dítě mu dává hračky a kvítí, dívka věneček z pomněnek, rolník své koně a pluhy, kníže své hvozdy, zámky a sady, král křeslo pobočné; však on v noci okem zroseným pohlížeje k dálnému nebi, cítil se žebrákem, opět se vydal na pouť širým světem, touže za svou lesní ženou:

„Vrať se mi, drahá duše má,
ukryj se v ňadер mých květě,
vrať se mi, dřív než zahynu,
bez tebe pusto mi v světě;

bez tebe hvězdy nesvítí,
s nebe je bolest má třebe,
kamkoli oči obrátím,
hledám jen tebe — jen tebe!“

A konec básníkovy pouti?

**Po noci chodí houslista,
bolesti po jeho skráni,
po nebi rudý červánek,
po luhu větérec ranní;**

**marno vše, ona ztracená!
nepřišla v světlušek davu!
do mechu housle položil,
do dlaně prokvetlou hlavu.**

V krásných slokách, jež následují, lyrická síla Heydukova dospěla k svému vrcholu. Kocháme se v Dědovu odkazu s plným pocitem dokonalosti, v které objevil se nám tento nejnovější plod značnějších rozměrův na zdravé haluzi našeho *národního* básnictví. *Ferd. Schulz.*

Literatura technická a technologická.

Šolínovy *Theorie zevnitřních sil trámů přímých* vyšel sešit druhý, jednající o křivce průhybu a o trámech spojitých. Bylo by od místa, kdy bychom se chtěli šíře rozepisovati o tomto díle: platíť zajisté i o něm v plné míře vše, co jsme pověděli o sešitu prvém. Doufáme, že není vzdělaného inženýra českého, v jehož knihovně by spis tento scházel. I v literaturách mnohem bohatších, než jest naše, zaujímalo by dílo Šolínovo místo čestné.

Spolek posluchačů inženýrství, jehož chvalitebné snaze děkujeme za vydání Šolínovy Theorie, podává v letošní své výroční zprávě pojednání odborné z péra privátního docenta Vosyky. Tento způsob, vřaďovati do výroční zprávy článek odborný, zasluhuje plného uznání, nebo při citelném nedostatku literárního střediště technického musíme býti vděčni za každý útulek, který se naskytuje pracím našich odborníků.

Také Pacoldovy *Studie pozemního stavitelství* rozmnoženy o jednu serii obsahující *deset* velmi pečlivě provedených listů, mezi nimiž vynikají zejmena dva listy podávající gotické detaily Prašné brány v Praze. Poukázali jsme již jednou k důležitosti spolehlivých a věrných reprodukcí našich stavitelských památek a vítáme tedy uveřejnění výkresů Prašné brány s radostí tím větší, že veškery detaily provedeny jsou s velikou pečlivostí a s plnou znalostí tvarů gotických. Vzbudí tyto listy zajisté v každém vřelé přání, aby výtečné dílo mistra Rejska dočkalo se brzo žádoucího obnovení uměleckého — posavadní opravy jsou pouze stavební — a aby, pokud možno, napraveno bylo barbarské řádění dob na štěstí již minulých, a to bohdá na vždy minulých.

I ostatní listy sbírky Pacoldovy obsahují mnoho zajímavého. Nalézáme tu úplné plány domu pro velkoobchodníka (3 listy) a návrhy pro národní školy (1 list); pak nádherně provedené schodiště (2 listy) a detaily dveří (2 listy). Účastenství našich odborníků stavitelských v této publikaci jest pohříchu posud velmi slabé, i nesmíme se pak ovšem diviti, nenalézáli české dílo technické nakladatelů. Jeli obtížným již odbyt díla tak eminentně praktického a určeného pro stav tak četně zastoupený, což smíme očekávati u spisů výlučnějších, u děl theoretických neb specielně odborných?

Zprávy spolku architektů a inženýrů v Čechách dospěly k prvnímu dvojsešitu ročníku čtrnáctého, a sice po opětné změně redakční; nahražen totiž profesor Salaba zemským inženýrem Riedlem. V zevnější úpravě své stojí i tento sešit na výši, na kterou časopis spolku povznešen průběhem minulých let hlavně přičiněním prof. Salaby; co se však týče stránky jazykové — u nás též ne nedůležité — znamenali jsme některé, ovšem nepatrné, poklesky, jakým jsme již byli odvykli. Opakujeme, že jsou to poklesky nepatrné, jsou však nicméně rušící a doufáme, že redakce v sešitech dalších postará se o to, aby i tyto vadící maličkosti zmizely. Věcný obsah sešitu jest zajímavý, a jest to zejmena pojednání architekta Mockra o chrámu sv. Petra a Pavla na Poříčí, pak článek inženýra Reitra o stavbě mostu Palackého a příloha obsahující zprávu o nové vodárně Pražské, čímž časopis nejvíce zavděčil se každému, kdo si přeje, aby v této jediné periodické technické publikaci naší složeno bylo vše, co se týče větších domácích podniků a prací odborních. Zejmena zprávu o vodárně odporučujeme všem odborníkům k prostudování. Na konec nemůžeme zamlčeti, že článek nadepsaný „udělování cen a znalecký soud“ neměl se vlouditi do časopisu spolkového; jest to prostě americká reklama.*)

V oboru technologickém dlužno zmíniti se o Studničkově spise *O slohu v průmyslu uměleckém.* Publikace tato, rozvržená na 3 díly, z nichž posud vydán pouze prvý, jest v podstatě otiskem článků, jež spisovatel v posledních letech uveřejnil ve svých Průmyslových Listech. Nepopíratelná potřeba poučení našeho řemeslnictva o požadavcích krasochuti a vkusu činí spis Studničkův velevítaným, a dlouholetá zkušenost spisovatelova v oboru průmyslového písemnictví jest nejlepší zárukou, že spis účelu svému vyhoví. K tomu arci třeba hojného rozšíření, kteráž podmínka však pohříchu u nás zřídka se vyplňuje. Odporučujeme Studničkovo pojednání každému, netoliko řemeslnictvu, neb i pro vyzdobení a uspořádání vlastního bytu, pro volbu malby, nábytku a pod. najde tu čtenář hojného a názorného poučení ve formě prosté a jasné.

K závěrku musíme několik slov věnovati dvěma „spisům,“ o nichž z dobrých příčin pomlčeti nechceme a nemůžeme. První z nich nese na titulním listu zlatým písmem nápis: *Příspěvky k pravému poznání podstaty úkazů přírodních v prostoru světovém.* Pyšný to zajisté titul, a čtemeli ještě, že „patisk se zapovídá a překlad do jiných řečí si vyhražuje spisovatel,“ očekáváme zajisté pojednání aspoň věcně dů-

*) Při této příležitosti připomínáme p. překladateli, že „Flange-coupling“ neb německé „Flange-Kupplung“ jest asi tak „vazba dle Flange,“ jako kdy by na př. někdo „Kreuzer-Semmel“ přeložil: houska dle Kreuzera.

kladné. Ale při bližším prohlednutí spisku čítajícího 43 stran shledáváme, že spisovatel, civ. inženýr Veselý, nemá ani obyčejné znalosti *elementární* mechaniky, neřkuli aby byl schopen jednati o problémech světových. V kapitole druhé vede spisovatel „důkaz, proč slunce v nynějším svém stavu nemůže tvar sploštěný míti." Domnělý tento důkaz jest jasným svědectvím spisovatelovy neznalosti. Není zde ovšem místo k širšímu rozváděni této věci, tolik však možno podotknouti, že pan Veselý co „inženýr" měl by aspoň věděti, že tak zvané plamenné roury Cornwallských kotlů tím více jsou ohroženy tlakem vnějším, čím více jich průřez liší se od kruhu. Vnější tlak vždy *sploštuje* tyto roury, dle „důkazu" p. Veselého měl by je však naopak uvesti na dokonalý tvar kruhový. Tato theorie upotřebena v inženýrské praxi mohla by míti následky velmi osudné.

Druhý spis má název: *Příspěvek k historii Pražských veřejných podniků, jejž slavné městské radě věnují* J. A. Mařík a V. Bohuslav. Pomlčeli bychom o této brošurce, kdy by naše časopisy nebyly přinesly z ní výtahy, dodávajíce jí tím nezasloužené důležitosti. Obsahujeť pak kromě známého již (jinak chvalitebného) návrhu zřízení dražební budovy ještě projekt, aby obec na svoje útraty (za maličkost $1\frac{1}{2}$ milionu) zřídila na pozemku v prodloužené ulici Hybernské nádhernou budovu obsahující hostinec, zimní a „vysutou" (!) zahradu, „léčební salon" (! Cursalon) a „export" vína, kterým dle slov spisovatelů by Praha „docíliti mohla laciného a dobrého vína tu- i cizozemského" — tedy „export" pro importaci vína! Spis je plný frásí o „lidu," které se k věci velmi podivně hodí. Na konec jsou spisovatelé hotovi „na požádání vypracovat úplné plány a úplný, nejlacinější rozpočet." Schází toliko obvyklé: „cenníky zdarma a franko." V době, kde u nás probudil se konečně čilejší ruch, kde poznána potřeba technického znovuzrození Prahy v ohledu zdravotním i komfortním, kde hojné otázky technické zaměstnávají odborníky i neodborníky, kde tedy i různé návrhy hojněji se vyskytují, musíme žádati, aby mladý tento a posud neustálený ruch nebyl kompromitován hlasy nepovolanými, a aby aspoň žurnalistika hlasů podobných nepodporovala — smíme a musíme žádati, aby ten, kdo chce se súčastniti rozprav o životních otázkách našich, přinesl s sebou potřebné vzdělání a potřebnou rozvahu. Kdo brošurku četl, porozumí nám.

Ladislav Hajniš.

Anthropologická výstava v Moskvě.

Velice mlada jistě jest věda anthropologická: letošní anthropologická výstava v Moskvé byla ve světě první toho druhu, což dojista věc velice čestná pro bratry naše Rusy. Vznikla ovšem věda ta již v druhé polovici předešlého století, avšak byl to její prosvit, kterýž se ostatně prodloužil až do posledního našeho dvacetiletí. Není divu. Anthropolog musí býti již dobrým anatomem, fysiologem, ethnografem,

ethnologem, archeologem i psychologem, an sobě klade za úlohu poznati přírodní povahu rozličných národův i plemen netoliko na základě vyšetřování lebek, koster, zrostu tělesného, povrchní kůže, očí, vlasů atd., nýbrž i na základě jich rodinného i společenského života, jich mravů, jich řeči, jich náboženství; on porovnává starší národy s novějšími a všímá si bedlivě doby předhistorické jakož i zpytuje zákony poměrů mezi člověkem a přírodou. Úloha to zajisté nad míru těžká, ale rovněž nejvýš důležitá i krásná.

První společnost anthropologickou zařídil v Paříži profesor Broca r. 1860. Na Rusi vydán byl o této vědě první spis r. 1867 pod názvem: „Antropologičeskije materialy po kurgannomu narodonaseleniju Moskovskoj gubernii," kteréž dílo sepsal slavný nyní anthropolog prof. Anatolij Petrovič Bogdanov. Cizina přijala spis ten s obdivem, a universita Moskevská jmenovala zaň mladého učence čestným doktorem. R. 1868 vydal Okt. Milčevskij v Moskvě spis: „Osnovanija nauki Antropoetnologii." Carská společnost zeměpisná v Petrohradě počala také obraceti bedlivější zřetel k poznávání národův obývajících carství ruské; v tom nejvýdatněji působí a také již znamenitě vynikla carská společnost přátel přírodovědy, anthropologie a ethnografie v Moskvě.

Po uzavření světoznámé ethnografické výstavy v Moskvě r. 1867 obíral se neúnavný Bogdanov ještě úsilněji anthropologií, aby nová ta věda nalezla pevné půdy v jeho rodné vlasti. Jeho známý talent, jenž při výstavě právě jmenované se byl opět osvědčil, našel k tomu brzy též všech potřebných prostředkův; shromáždil on kolem sebe všecky nadějné anthropology i jiné učence domácí mladší i starší, kteří o práci se rozdělili, a vyhledal si osoby, které podnik ten veledůležitý peněžité podporovaly. Již dne 21. ledna 1873 *) v jedné schůzi carské společnosti přátel přírodovědy, anthropologie i ethnografie učinil Bogdanov návrh, aby v Moskvě zařízena byla anthropologická výstava, kteráž by dala podnět k založení anthropologického musea a stolice pro touž vědu při universitě Moskevské. Společnost s nadšením přijala ten návrh, a Bogdanov byl ihned jmenován předsedou komitétu, kterýž by tuto výstavu zařídil; tajemníkem stal se N. K. Zenger. Ekonomická část odevzdána v tom vzhledě vždy neúnavnému N. K. Miljajevu.

Avšak zařizování polytechnického musea — kteréž bylo výsledkem polytechnické výstavy r. 1872 toutéž společností zařízené — vyžadovalo tolik času a píle, že komitét pro novou výstavu po čtyry roky nemohl hrubě ničeho podnikati; teprvé 2. března 1877 odbývalo se jeho třetí sezení, kteréž by se vlastně za první počítati mělo — od toho dne počíná horlivá, nepřetržitá činnost výstavního výboru.

Bogdanov sepsal plán ku sbírání předmětů k výstavě, jež rozdělil ve tři oddíly: I. předměty vztahující se k anthropologickému seznání plemen říše ruské; II. k předhistorickým plemenům jejím (předhistorická archeologie) a III. k všeobecné anthropologii i systematice plemen.

P. Miljajevu povedlo se brzy najíti velkodušných podporovatelů. F. A. Tereščenko daroval komitétu ihned 10.000 rublů a 10.000 r.

---

*) Uvádím datum veskrze dle ruského letopočtu.

půjčil bezúročné: takovým darem též a takou půjčkou vyznamenal se L. S. Poljakov, bratr známého stavitele železných drah. Později darovali ještě komitétu V. Ch. Spiridonov 15.000 rublů, A. B. Kazakov 10.000 r. a J. S. Ananov 5000 r.

Učených prací hleděli sobě jiní členové společnosti. Bogdanov projížděl Rusko, pobádaje krajany své k činnosti a sám výzkumy se zabývaje; A. I. Kelsijev byl vyslán do Laponska, odkud přivezl velmi mnoho věcí; N. J. Zograf vypravil se na sever k Samojedům a tolikéž hojně přispěl k výstavě; N. G. Kercelli poslán byl do Archangelské gubernie a pak na Kavkaz; D. N. Anučin odebral se do zemí evropských i popisoval také hned komitétu, co kde viděl a seznal pro výstavu a pro anthropologickou vědu vůbec užitečného: prohledl veškera musea v Evropě (při čemž navštívil také Čechy a Moravu), poslouchal přednášky anthropologické v Paříži i pořádal v Pařížské světové výstavě ruský anthropologický oddíl. G. D. Filimonov jal se kopati na Kavkaze a na Krymu. — Byly dále hledány vhodné předměty na severu, na jihu i ve středu Ruska, na Urálu i v Pobaltickém kraji. V rozličných městech byli jmenováni plnomocníci, aby na účet komitétu kupovali a zasílali věci příhodné. Svými vědomostmi a studiemi přispívali též: Nil A. Popov, děkan historicko-filologické fakulty; dr. V. N. Benzengr, dr. V. K. Popandopulo, zajímající se hlavně dokonalým seznáním Moskevských cikánův a karaimův; slavný učenec G. J. Sčurovskij, prof. A. J. Davidov, A. A. Tichomirov, asistent prof. Bogdanova, I. P. Archipov, ředitel v polytechn. museu, P. P. Petrov, J. A. Pokrovskij, doktor mediciny, hrabě A. S. Uvarov, proslulý archeolog, D. A. Naumov, předseda správy polytechnického musea, dr. A. G. Levental a j. v.

V ekonomickém odboru byl zvolen za předsedu F. A. Tereščenko, za místopředsedu N. K. Miljajev, za tajemníka I. N. Cvětuchin. Kancelář spravoval A. J. Čeljukanov. Ještě nutno podotknouti, že za místopředsedu komitétu zvolen byl zasloužilý prof. A. J. Davidov; fotografické komisi že stál v čele M. M. Panov a skulpturní komisi I. I. Sevrjugin. To jsou mužové, kteří o zařízení výstavy největších zásluh sobě dobyli.

Po drahných, pracných i velkolepých přípravách byla anthropologická výstava v manéži (ve vojenském cvičišti, velmi rozsáhlé budově u samého Kremlu a skoro proti universitě) v letošním dubnu otevřena. Vyžadovala nákladu okolo 120.000 rublů. Již upravení domu celého v dům ruského slohu, totiž přistavení vchodu a upravení vnitřních oddělení, zařízení restaurace, dekorace a j. stálo asi 40.000 rublů, kterážto částka však byla vstupným uhražena; ostatní náklady připadají na více než dvouleté přípravy, na cesty do všech končin Ruska i do mnohých zemí evropských, na kopání velkého množství mohyl, na fotografování, na účastenství komitétu ve světové výstavě Pařížské a na vydání četných tiskopisův, kteréž jsou krásným i bohatým pokračováním známých, nákladných „Zpráv carské společnosti přátel přírodovědy, anthropologie i ethnografie.“

Peníze tyto ponesou značné úroky: budeť v Moskvě zařízeno anthropologické museum, kteréž skoro vše, co na výstavě bylo, již míti bude; budeť při Moskevské universitě založena kathedra pro anthropo-

logii, a konečně bude Rusko navždy míti čest, že bylo nejvýdatnějším zakladatelem a řešitelem této nové vědy.

Podívejme se do výstavy samé, abychom si aspoň jakýs takýs obraz o ní zjednali; zevrubnější prohlížení všech tam snesených předmětů vyžadovalo několika dní, k obšírnějšímu popisu bylo by třeba celé knihy.

Vstup do výstavní budovy skrze umělou jeskyni jednoho každého překvapil. Cesty posypány byly jemným hnědým pískem; kolem viděti rozličné stromoví, ano i šum vody slyšeti a chlad cítiti. Jdeme dále; hned v prvním oddělení stojí tu a tam figury v životní velikosti představující rozličné národy i lidi podivuhodné, neobyčejné; manekiny ty jsou tak dovedně dělány, že míníme míti před sebou tvory živé, ku kterémuž klamu také napomáhají procházející se semo tamo zástupcové některých ruských jinorodců ve svých národních oblecích. Obrazně jsou tu představeni: Lopaři, Samojedi i jiní Sibiřané, Samarkandci, Cikáni Moskevští, Ljuli, Austrálci, několik úplně vousatých či vlasatých lidí a j. v. — Mezi živými vidíme tři osoby kmene Vogulů z Berezovského okruhu Tobolské gubernie, šest Samojedův z Archangelské gubernie, Lopary a několik Turkestanců.

Tu a tam spatřují se rozličné hroby, mohyly: znamenitý jest model mohyly vojína v Samarkandě, ohromností vyniká model dánského dolmenu. Po stranách stojí množství skříní, kdež jsou rozestaveny dle oddílů jiné menší předměty aneb věci drahocenné, preparáty, kostry, lebky, vykopaniny a p. ve znamenitém množství; pouze lebek rozestaveno více než 2500; zbraní kamenného věku as 6000, předmětů jiných z této doby 5000, předmětů z bronzové doby skoro 4000 atd.

Můžeme jíti na levo neb na pravo aneb do hořeních částí, opět něco jiného uvidíme. Každá část jest účelnou dekorací oddělena, a budova jest tak rozsáhlá, že nesnadno nalezti vchod; každému hostu se as několikrát přihodilo, že chtěje na př. vyjíti ven, šel zcela opačnou stranou a musil se potom vraceti.

Celá výstava rozdělena jest na sedm oddílů a sice: 1. *geologicko-paleontologický* (jehož popis sestavili a úvody vědeckými opatřili Zograf a Tichomirov), 2. *předhistorický* (popsal Anučin), 3. *kraniologický* (popsal Bogdanov), 4. oddíl *fotografií* (popsali M. M. Virskij, Kelsijev a V. J. Rumjancev), 5. oddíl *mediko-anthropologický* (popsal Pokrovskij), 5. oddíl *ethnografický* (popsal J. V. Barsov) a 7. oddíl *exponentův.*

Jako k oživení dekorace geologicko-paleontogického oddílu stojí v něm některé modely velmi zajímavých, nyní již arci všeobecně hrubě neznámých živočichů, jako mamuta, jenž před potopou bytoval v novém i starém světě, a jehož model tu věrně sestaven dle výzkumných prací Beerových, Brandtových a j.; ve velkém reservoiru jest tu pleziozaur, jehož pozůstatky nalézají se v křídových formacích a jenž býval i 4 sáhy dlouhý, maje dlouhý hadovitý krk i hadí hlavu; dále gileozaur z jurské formacie, jenž býval na 3 sáhy dlouhý a velmi silný, patře ke druhu ještěrů, nyní již úplně vyhynulých; po hřbetě míval silný kostnatý

hřeben. Mezi rostlinstvem kamenouhelné periody umístěn jest model glyptodona, obrovské želvy. Blíže pleziozaura představena jest jeskyně medvědí (Ursus spelaeus), jehož kosti některé nalezené v moravských jeskyních vystavil tu dr. Wankel. — Neméně zajímavé představeny zde též dávnověké rostliny, jakož i ideální geologické průřezy. Celý ten oddíl geologicko-paleontologický měl za účel, podati dle možnosti ponětí o přírodě, když v ní žil také nejstarší člověk. Pro navštěvovatele výstavy měli tu někteří domácí učenci denně přednášky, aby oddíl ten (jakož i oddíly druhé) důkladně vysvětlili.

V oddíle předhistorickém snešeny jsou hojné materiály k poznání typů, živobytí a kultury lidských plemen, která žila dávno před onou dobou, do níž až po naše časy počátkové historie kladeni bývali. Písmo k těmto pradějinám lidského rodu se nyní pracně ale pilně snáší z různých pozůstatků, ježto se po dlouhá tisíceletí v nejrozmanitějších úkrytech až na nás dochovaly. A tak se i na výstavě Moskevské spatřují modely jeskyň a hrobů, kamenné, kostěné a kovové zbraně, ozdoby, nářadí a j. předměty z dávných říčních naplavenin, z jeskyň, z mohyl, ze hradišť atd. Tyto pak jsou rozděleny na 1. předměty kamenného věku z Danska i Ruska, věci z mohyl a hradišť Kijevské, Černigovské, Poltavské, Kurské a j. gubernií; 2. starožitnosti z mohyl a hradišť rozličných krajů evropského Ruska a Sibiře; 3. předhistorické starožitnosti Kavkazu a Krymu; 4. předhistorické starožitnosti vystavené od rozličných ústavů, společností a osob; posléze jsou tu kopie dávných soch (kamenných bab a j.). Z dolmenů *) jsou představeny francouzský, skandinavský a kavkazský. Sestávají z velikých kamenů, buď ze žuly aneb z vápencových ploten na sebe postavených. Nacházejí se ve Francii, Portugalsku, Španělsku, Anglicku, Holandsku, severním Německu, v jižním Švédsku a v Dansku, pak v severní Africe, Syrii a Indii, na Krymu a na Kavkaze v Kubanské oblasti. V Dansku a ve Švédsku jsou známy pod jmenem laettestuer, gangrifter, t. j. pokoj velikánův; představují velikou síň s předsíní ve spůsobě písmeny T. Kavkazské dolmeny jsou podobny francouzským. — Kamennými bábami nazývají se v Rusku hrubě otesané kameny, někdy velmi vysoké a silné, které představují figury lidské, z většího dílu ženské; nacházejí se v jižní Rusi a v Sibiři dosti četně, nejvíce zachovalo se jich v Jekaterinoslavské gubernii. K čemu sloužily a z které doby pocházejí, neví se dosud s jistotou. Ve výstavě jich bylo přes dvacet.

V oddíle medicko-anthropologickém jsou pro širší obecenstvo nejzajímavější předměty, které ukazují prvopočáteční vychovávání dětí u rozličných národův. Množství kolébek od sebe převelmi různých jest tu vystaveno: ruské, laponské, čeremiské, mogajské, turkanské, cikánské, tatarské, kirgizské, jakutské, samojedské, ostjacké, vogulské; tolikéž hojné jest nářadí, kterým se děti učí choditi (stojunky, dupljanky, katalky z rozličných gubernií ruských, pak kavkazské tčery, očročiny, tčotčiny, turkestanské stanovky). Tu jest malinký hošík kalmycký přivázán ke sloupu provazem, jak tam činívají matky, když

*) Slovo dolmen značí: kamenný stůl; bylyť dolmeny v nejprvnějších dobách asi stoly při obětech bohům, později sloužily za hrobky.

z kybytky na delší dobu odejíti musejí; onde spatřuje se prvorozenec skoro cele posypán solí, jak se děje u některých plemen kavkazských. Veliké panoráma zhotovené od Sevrjugina podává plastický obraz o vychování selských dítek v zimní době, druhé od Ljubinova, podobný obraz vychovávání dítek u Ostjakův. Nemalý počet map a diagramů z rozličných krajů ruských usnadňuje přehledná porovnávání porodů, nemocí, úmrtnosti, zrostu, síly a ve všech dobách stáří a u obojího pohlaví. Ani na národní medicinu není zapomenuto: Vologodský statistický komitét zaslal sem dvacet rozličných travin, kterých lid jakožto léků užívá. Ranhojiče zajímati tu nad jiné může sbírka kostí koulemi raněných z vojen r. 1870—78.

Oddíl fotografií a vyobrazení rozličných národů jest při oddílu ethnografickém v hořejší části výstavy. Tu jsou také vyloženy fotografie některých krojů českých a moravských, pohledy na Plzeň, Marianské lázně, Karlovy Vary, Teplice a j. — skrovná částka toho, čím jsme my na této slovanské výstavě zastoupeni býti *měli* . . . V oddíle ethnografickém vyloženo a vyvěšeno jest velké množství krásných, bohatých i obyčejných ale velmi zajímavých obleků národních, tělesního i stolového prádla, domácího náčiní; dále staré historické obrazy představující sněmy, sbory a jiné výjevy z veřejného i domácího života. Oddíl tento jest z celé výstavy nejpestřejší a nejpříjemnější i těší se též nejživější návštěvě. — V oddíle exponentův umístěna též sbírka českých starožitností, čítající 42 čísel, již sem zaslal p. Hraše z Nového Města nad Metují.

Bylo by stokrát více o čem hovořiti, ale žel, že pouze před milým čtenářem, jenž výstavy ani okem neshledl.

Nebylo ničeho pominuto, aby také Čechové k obeslání a návštěvě znamenité výstavy té pozváni byli — pohříchu stalo se to skoro beze všeho úspěchu.

V měsíci červnu byla i moje maličkost poctěna pozváním od komitétu k návštěvě výstavy ve dnech od 27. července do 5. srpna. Měli jsme se všickni sejíti ve Varšavě dne 24. července v hotelu d'Europe, kde nás očekával jeden člen komitétu. Já však vyjel z Čech o mnohem dříve do Varšavy, odtamtud přes Brest Litovský do českých osad na Volyni, odtud do Kijeva, pak do Oděsy a do Moskvy, kamž jsem přijel o dva dni dříve nežli ostatní. Chtěl jsem tenkráte shlednouti západní část Ruska a jmenovitě Kijev, kolébku této slavské říše; ostatní části její jsem již dříve byl poznal. Byl jsem od komitétu ubytován v Kremle, kdež jsem obdržel pak ještě čtyři pány za spolubydlitele: dva Rusy, jednoho Francouze a jednoho Němce. V pátek dne 27. července jeli jsme dopoledne vstříc očekávaným hostům na nádraží Moskevsko-Brestské dráhy; člen komitétu a ředitel řečené dráhy P. V. Trunin uvedl hosti do carských komnat. Přijeli pak s tímto vlakem: De Quatrefages, profesor anthropologie v museu přírodních dějin, čestný člen Moskevské university, člen akademie Pařížské, profesor Broca, již výše dotčený, L'Hamin, kustos musea přírodních dějin v Paříži; Magitôt, sekretář anthropologické společnosti v Paříži; Topinard, spisovatel Anthropologie a spoluredaktor Revue Antropologique; De Mortilie, vicedirektor musea v Saint-Germain, zakladatel mezinárodních anthropologických

i předhistorických kongresů; Chantre, vicedirektor musea v Lyoně; dr. Le-Bon z Paříže; Ujfalvy de Mezö-Kövesd. Maďar, z Paříže;*) dr. Obst, ředitel ethnografického musea v Lipsku; Kanitz (žid), známý cestovatel po Bulharsku, z Vídně; dr. Wankel z Blanska na Moravě přijel o dva dni později. — Mortilie a L'Hamin byli tu co delegáti francouzského ministerstva osvěty.

Z Čech mimo mne nepřijel nikdo; to se komitétu výstavního bolestně dotklo. Což příčinou této české netečnosti? Nelze to nikterak omluviti. I za nynějších jakýchkoliv okolností mohl by Čechův na Rus zajeti slušný počet; mimo to máme společenstva i sbory, jichžto se znamenitá výstava tato obzvláště týkala a jež na žádný spůsob neměly v Moskvě zůstati tak naprosto nezastoupeny. Kterak má potom vejíti v život ujednání z r. 1867, aby ob čas odbývány byly slovanské sjezdy literární, vědecké a umělecké?! Nelze pak pozastavovati se nad tím, že rakouské ministerstvo osvěty nikoho do Moskvy nevyslalo a že z Anglie, z Italie, ze Švédska a j. zemí nikdo nepřijel, z celého Německa pak toliko jediný Sas. —

Ačkoliv již při počátku výstavy odbývána schůze anthropologův ruských, přece dostavili se i k tomuto kongresu zahraničných hostí zase mnozí ruští učenci a delegáti, kteří důstojně zastupovali ruskou vědu anthropologickou; byli to jmenovitě: F. P. Ovsjannikov, člen carské akademie náuk v Petrohradě; dr. L. K. Ivanovskij, profesor medicinsko-chirurgické akademie v Petrohradě; V. N. Majnov, sekretář při zeměpisné společnosti v Petrohradě; A. A. Inostrancev, profesor univ. v Petrohradě; profesoři Lesgaft, Meržejevskij a Sklifasovskij též z Petrohradu; N. K. Zejdlic, hlavní redaktor kavkazského statistického komitétu v Tiflisu; N. M. Malijev, profesor univ. v Kazani; N. F. Vysockij, docent univ. v Kazani; Betc, profesor anatomie v Kijevě; V. M. Borisov, tajemník statist. komitétu v Tule; A. I. Vilkins, deputovaný turkestanského kraje; P. I. Mitrofanov z Archangelské gubernie; M. J. R. Aspelin, profesor v Helsingsforsu a j.

Téhož dne právě slavily se na Rusi narozeniny carevniny, domy v Moskvě byly ozdobeny prapory a to se dobře hodilo i k oslavení prvního dne vědeckých svátků, kteréž měly se po 12 následujících dní odbývati v bělokamenné matičce; žel jen, že toho dne notně pršelo.

Většina hostův ubytována byla ve velikém hostinci „Slavjanskij bazar," kterýž i českým nápisem opatřen jest. Zde byla v krásné síni „ruskaja palata" podána bohatá snídaně, po té uspořádán výlet na „Vorobjevy gory," odkud jest překrásná vyhlídka na Moskvu i okolí. Nazejtří uvítali nás na výstavě oficielně. Za zvuků hudby byli jsme provázeni všemi odděleními a představeni jsou nám živí zástupcové některých ruských jinorodců. Turkestanci zpívali nám několik národních písní. Třetího dne bylo první slavné zasedání „přátel přírodovědy, anthropologie a ethnografie." Místopředseda společnosti prof. Davidov měl úvodní řeč, v níž veškery hosti četné shromážděnému obecenstvu

*) Snad tento nepřítel Slovanstva (jakým ukázal se býti ve svém díle Etnografie Uherska) bude nyní jinak souditi o Slovanech neb aspoň o Rusích. Podotýkáme, že byl Ujfalvy již před tím nedávno jednou v Moskvě, když se vracel z Turkestanu.

představil. Pak mluvili Bogdanov co předseda komitétu a Quatrefages co předseda sezení; první podal stručné dějiny anthropologické vědy v Moskvě; druhý věštil slavnou budoucnost ruské anthropologii v oblasti evropské vědy. Pak referovali L'Hamin o ethnologii Sudanu, Zograf o svých výzkumech mezi Vokuly a Samojedy, Broca o mozku a j. — Dne 30. července ukázán nám byl celý Kreml, odpoledne pak jeli jsme do včelníku „Obščestva akklimatizacii" v Izmailově; dne 31. bylo druhé zasedání, v němž referovali jmenovitě Quatrefages o prvotním člověku v Brasilii a jeho potomcích, Popandopulo o Moskevských jinorodcích, cikánech a karaimech, jichž typové byli přítomni v národních krojích a j. v. Ve schůzi dne následujícího referovali Ujfalvy o své turkestanské výpravě, dr. Wankel o svých výzkumech v Byčí skále, Anunčin o týlní kosti, Majnov o svých výzkumech Mordvy, plemene Ezri; Pokrovskij zaslal referát o změnách lebky u dětí následkem užívání dětských čepečků a nevhodných kolébek; Zejdlic vyprávěl o statistickém osídlení Kavkazu atd.

Na sedmý den slavnostní položena byla návštěva velmi zajímavého archivu ministerstva zahraničných zaležitostí a polytechnického musea.

Osmého dne bylo čtvrté a poslední sezení; tu referovali: Topinard, o nevyhnutelné potřebě, aby ustanovena byla jedna společná kraniometrie ve všech zemích, Inostrancev o nalezených pozůstatcích lidských a živočišných z kamenné doby u Ladožského jezera, Davidov porovnával smrtelnost v Rusku a v Belgii, Le-Bon popsal 40 lebek znamenitějších mužů francouzských, Ivanovskij promlouval o lebkách, které od něho z nesčíslných kurganův Petrohradské i Novgorodské gubernie vykopány byly atd. Posléze vystoupil na řečniště prof. Bogdanov, aby krásnou řečí děkoval všem přítomným hostům; prof. Broca pak mluvil ještě o výstavě samé s největší pochvalou a prorokoval též ruské náuce skvělou budoucnost.

V devátý den jeli hosté mohyly kopat; čtrnáct kurganův rozryto na statku A. N. Dunajeva blíže Caricyna, i nalezeno mnoho věcí, kterými byli nálezcové poděleni. Nazejtří jeli hosté po dráze do znamenité Troicko-Sergievské lavry; dne 6. srpna navštívili velkolepý chrám Spasitelův, který se už od r. 1839 staví a teprvé v příštím roce vysvěcen bude. Nazejtří dával generál gubernátor na počest hostů velký oběd; dvanáctého pak dne shromáždili se hosté posledně ku společné snídani v restauraci výstavní; večer potom se rozjížděli. Při všech četných hostinách bylo pronášeno vždy hojně nadšených přípitků a řečí; všichni řečníci pak vyjadřovali svoji hlubokou úctu k vědě ruské, všichni obdivovali se ruské hostinnosti a velkomyslné obětovnosti, kterou se ruští boháči proslavují na prospěch vědeckých a národních podniků.

Ed. G. Valečka.

OBSAH.

OSVĚTA vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských

na čtvrtletí **1** zl. **65** kr., na půl roku **3** zl. **30** kr., na celý rok **6** zl. **60** kr.

jednotlivé číslo stojí **62** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje č. 1., 2. a 3.), **1873—1878 jsou posud na skladě; první jest za 4 zl. 50 kr., druhý** (č. 4.—12.) **za 2 zl. 70 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 12. Sešit prosincový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK IX — DÍL II

1879

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. 1508—II.

V PRAZE
TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM
1879.

Končíce tímto číslem **devátý ročník Osvěty,** vzdáváme nejprvé vřelé díky všem, kdož v tomto roce účinlivě nápomocni byli, aby list náš důležitou úlohu svou plniti mohl: i prosíme, aby *Osvětě* i v budoucím roce věrnými přáteli zůstali.

O vysoké důležitosti listu našeho a o tom, jak *Osvěta* úlohu svou plní, časopisectvo české vyslovilo se mnohokráte, vždy jednomyslně, provázejíc každé jednotlivé její číslo nejvřelejší pochvalou. Také u obecenstva *Osvěta* na mnohých místech došla přízně až překvapující; přece však jest v Čechách i na Moravě posavade *nejedno město, ano nejeden okres, kde se k Osvětě chovají velmi vlažně, aneb kam vůbec ještě nepronikla.* I vznášíme k osvíceným národovcům, *bez nichžto zajisté žádná končina naší vlasti není,* snažnou žádost, by časopisu našemu půdy dobývati napomáhali. Zvouce pak již ku

předplacení na desátý ročník Osvěty

slibujeme, že o vnitřní zvelebení časopisu i dále co nejsvědomitěji pečovati budeme.

Nové pp. předplatitele upozorňujeme, že **posavadní ročníky jsou ještě na skladě**; jen 1., 2. a 3. čísla roku 1872 již nemáme; čísla 4.—12. téhož roku, pokud zásoba stačí, dáváme ve snížené ceně (za **2 zl. 70 kr.**).

Mimo to umínili jsme **dočasně snižiti též cenu ročníků 1873—1876,** *tak že do konce února* 1880 *lze přímo z naší administrace jeden z těchto ročníků dostati za* **4 zl.**, *dva za* **7 zl. 50 kr.**, *tři za* **11 zl.**, *všechny čtyři za* **14 zl.** Dnem 1. března nastoupí zase obyčejná cena.

První číslo desátého ročníku *Osvěty* vyjde za příčinou svátků vánočních *dříve* než obyčejně. Abychom náklad na ročník ten ustanoviti mohli, **žádáme uctivě za brzké zaslání předplatných peněz.**

K přítomnému číslu přidali jsme půl archu textu.

R. 1879. Čís. 12.

OSVĚTA

O úroku a lichvě.

Píše

dr. Josef Kaizl.

Za poslední doby dostala se v popředí úvah i přetřesů otázka, která za platně rozřešenou považována byla — otázka, zdali braní úroku z půjček úplně volno neb obmezeno, zdali lichva dovolena nebo zákonem stíhána býti má. Bylotě po několik století u národů evropských naprosto zakázáno bráti úrok; pak přišlo několik jiných věků, kde úroky jistou nízkou míru přesahující zapovězeny byly; ve století 19. konečně došlo k úplné volnosti ve smlouvání a braní úroku. Zákaz, obmezování, volnost — jedno po druhém v postupném, nenáhlém, staletém vývoji; a při každém obratu shledáváme dvě strany: stranu pokroku, která pracuje k volnosti a hlásá, že obmezování úroku bylo, jest a bude chybou i násilím, a stranu konservativní, která trvá na tom, že obmezování úroku jest po všechny časy jedině spasitelným zařízením, z volnosti že vždycky pochází zkáza, vykořisťování jedněch skrze druhé. Nechať nejprvé pohled na dějinný vývoj skutečných poměrů nám poslouží k posouzení, pokud ta či ona náuka jest pravá.

Představme sobě dobu, kde obyvatelstva bylo ještě velmi pořídku, na př. jen 1000 na čtv. míli, kde se lidé, neveliký počet měšťanů vyjímajíc, živili orbou a vyráběli sobě sami vše, čeho potřebovali, kde tedy styky jednoho hospodáře s druhým byly velmi skrovné, anť jeden na druhého nebyl odkázán — kde se nevyrábělo pro směnu, pro trh — nýbrž pro vlastní potřebu; nedostatek prostředků dopravních (cest, silnic, pošt a p.) udržoval tuto odloučenost a nedostatečné množství běžných peněz stěžovalo výměnu výrobkův, i když tu i tam její potřeba se naskytla. Při takovémto stavu národního hospodářství nebylo ovšem úvěru peněžitého v takové míře, jako v nynějších hospodářských poměrech, kde živnostník, továrník, kupec náklady svojí výroby kryje penězi zapůjčenými, kteréž splatí teprvé, až sám od svých odběratelů a zákazníků za své tovary plat obdrží. Vypůjčilli sobě kdo v oné době peníze, učinil to z pravidla jen za tím účelem, aby jimi nabyl statkův

k bezprostřednímu ukojení naléhajících potřeb. Peněžitý úvěr v takových dobách jest — abychom technického výrazu užili — úvěrem spotřebním (konsumtivním), nikoli výrobním (produktivním). Ve stavu takovém nacházelo se národní hospodářství ve státech evropských na počátku středověku, zejmena ve století 9.—14. Mravouka církve katolické od počátku zatracovala braní úrokův, které vesměs nazýváno lichvou. „Půjčíšli peněz lidu mému chudému, kterýž jest s tebou, nebudeš jemu jako lichevník, aniž ho lichvou obtížíš," praví starý zákon a v evangeliu sv. Lukáše čteme: „A budeteli půjčovati těm, od kterýchž se nadějete zase vzíti, jakou máte milost? Však i hříšníci hříšníkům půjčují, aby tolikéž zase vzali. Nýbrž milujte nepřátele své a dobře čiňte a půjčujte nic se odtud nenadějíce." Církev zasadila se vším svým, tehdy tak závažným vlivem, aby z předpisu náboženského učiněn byl zákon světský, aby braní úrokův (čili lichva) nebylo pouze hříchem nýbrž i přestoupením zákona a zločinem. Církev dosáhla tohoto cíle, a braní úroků z půjček peněžitých zůstalo až do 14. věku zákony státními pravidlem zapovězeno, a bylo nejpřísnějšími tresty stíháno.

Avšak poměry národohospodářské tím časem nesetrvaly na onom primitivním stupni. Obyvatelstva přibývalo, vzájemné styky mezi lidmi se množily, živnosti a průmysl se zvelebovaly, tržba se rozšiřovala, města zkvétala; 13. století bylo dobou prvního velikého rozvoje, kterýž pak po nalezení cesty do Východní Indie a do Ameriky ve století 15. a 16. dosáhl vrcholu. Tu ponenáhlu přestávalo býti pravidlem, že peněz vypůjčoval si jenom chudý a že nebylo úvěru výrobního; zákonný zákaz úrokův stal se těsným poutem veškerého obchodu hospodářského. Potřeba i nátlak života hospodářského skutečně protrhaly tato pouta přiměvše zákonodárství k tomu, že připustilo výjimky, ve kterých úplata za poskytnutou půjčku peněžitou dovolena byla. První a dlouho jediné připuštění úroku záleželo v tom, že věřitel od dlužníka pozemek přijal, jeho až do splacení kapitálu užíval a tak v jeho plodech úrok dostával. Druhá výjimka: koupě renty pozemkové jeví již značný pokrok; dlužník totiž zavázal pozemek svůj roční dávkou, t. j. rentou, kterouž věřiteli platil, dokud splacením kapitálu se neoprostil; namnoze o splacení kapitálu vůbec se nejednalo, nýbrž renta platila se bez konce. Smlouvy toho druhu byly na konci 14. věku již obecně připuštěny. Důležitou výjimku tvořilo privilegium židů; tito byli ve středověku považováni jako práva prosti a jedině milostí králův — ovšem řádně zaplacenou — dostávalo se jim právní ochrany vůbec a zvláště dovolení bráti úrok z půjček peněžitých. Další a nad míru charakteristickou výjimku nalézáme při ústavech zástavních, kteréž církev sama pro podporování chudých zařizovala a kteréž sluly montes pietatis: církev totiž věrna učení svému chtěla nuzným poskytnouti bezplatného úvěru a zaváděla k tomu řečené zastavárny; avšak brzy seznáno, že montes pietatis zaniknouti musejí, jestliže od dlužníků úrok alespoň na náklady správní brán nebude, a tak sami papežové (Benedikt XIV.) schválili konečně takové úroky.

Tímto spůsobem vznikala vedle všeobecného pravidla výjimka za výjimkou, způsobená převratem v poměrech národohospodářských: staré heslo „peníze peněz nerodí" pozbylo platnosti, jakmile dlužník zapůjče-

nými kapitály v tržbě a pak i v průmyslu vydělával nové bohatství. Co bývalo dříve výjimkou, znenáhla stávalo se pravidlem: úvěr byl ponejvíce rázu výrobního.

Během století 17. a 18. bylo braní úroků ve všech téměř zemích evropských po zákonu dovoleno, jakkoli církev katolická na svém dávném učení stála. Ovšem byla vyměřena zákonem sazba v průměrné výši pěti ze sta, kteréž úrok přesahovati nesměl. Pojem lichvy pozbyl nyní bývalého širokého objemu; lichvou dříve bylo braní úroku jakéhokoli, nyní pak teprvé braní úroku, jenž převyšoval zákonnou sazbu percentní. Takový byl ve státech evropských stav věcí na počátku 19. věku; sama Francie po krátké volnosti, zavedené velikou revolucí, ustanovila r. 1807 znova zákonem nepřekročitelnou sazbu ve výši 5 až 6 ze sta.

Ale právě na sklonku minulého věku bylo vzniklo učení národohospodářské, jež (jediného zakladatele, Adama Smitha, vyjímaje) postavilo se na odpor všemu obmezování smlouvy úrokové a jež opírajíc se o změněné poměry výrobní a hospodářské dovedlo toho, že během našeho věku netoliko sazby úrokové zrušeny byly, nýbrž i tak řečená volnost lichvy prohlášena. Prvé však, než k důvodům vědy národohospodářské přihledneme, třeba seznámiti se blíže s pojmem a podstatou úroku samého.

Všechny druhy kapitálu (t. j. prostředků výrobních) — jediný vyjímajíce — mohou vlastníkovi pramenem důchodu býti buď tím, že jich sám k vyrábění nových statkův užívá, buď tím, že hospodářské užívání jich úplatně jiným přenechává. Jediným pak vyňatým druhem jest kapitál peněžitý, jenž prvého způsobu užívání schopen není; z podstaty jeho nelze ani jemu samému ani výrobní práci lidské nových statků vyrobiti, a jedině v tom smyslu jest pravda, že peníze peněz neplodí. Jeho produktivita záleží tedy pro vlastníka jedině v hodnotě, kterouž přenechané užívání jeho má a kterouž jiní vlastníkovi za ně platí. Touto cenou za užívání kapitálu placenou jest úrok. Avšak úplata za užívání kapitálu jednomu hospodářství od druhého dávaná neshoduje se z pravidla s pouhou, čistou cenou za užívání kapitálu, nýbrž přesahuje ji v nejrozmanitějších poměrech. Důchod, jenž slove úrok z kapitálu, jeví se nám tudíž jakožto součet z několika veličin, a ty mají docela rozdílný hospodářský ráz. Jednou z nich jest řečený čistý úrok; z ostatních vytýkáme při peněžitém kapitálu zejmena náhradu za risiko (pojistné) a náhradu za náklad správní.

Pojistné jakožto část hrubého úroku odůvodněno jest nebezpečím, jež kapitalistovi při nejistém uložení kapitálu hrozí. Výše úroku jest v opačném poměru k jistotě kapitálu: čím větší jistota tím menší úrok, čím menší jistota tím větší úrok. Sebe nezvratnější jistota dovede toliko poměrně nepatrné odchýlení úroku od průměrné, normální výše způsobiti, za to však účinky nejistého uložení kapitálu na úrok jsou neobmezené. Kde věřitel nucen jest, aby úrokem sobě zaplatiti dal hrozící ztrátu svobody a cti, tam i úrok, jenž dosahuje výšky samého kapitálu, za mírný pokládati lze. Tato nejistota při uložení kapitálu má velmi rozmanitý původ: buď hospodářsky i mravně špatné osobní vlastnosti dlužníkovy nebo jeho nepříznivé hospodářské poměry, třeba

66*

nezaviněné; pak spůsob a čaky zamyšleného užití kapitálu, dále nedostatečnost veřejných poměrů, zejmena právní ochrany, a konečně vůbec a všude nejistý osud soukromých hospodářství připoutaných vespolek svazkem souvislosti společenské. K nákladu správnímu jakožto části hrubého úroku již dříve, zmiňujíce se o montes pietatis, jsme poukázali. Práce jakož i ztráta času a kapitálu na straně věřitelově stojí v opačném poměru k půjčené sumě a k délce lhůty, ve které má býti splacena; čím menší tyto jsou, tím větší jest náklad správní, tím vyšší také úrok, na kterouž okolnost při četných rozpravách o lichevním úroku ne s dostatek hleděno bývá.

Čistý úrok, pojistné a náhrada za náklad správní jsou tedy části, ze kterých celý, hrubý úrok složen jest. Nastává otázka, jakým spůsobem v hospodářství národním (t. j. v souhrnu soukromých souvislých hospodářství) výše úroku se ustavuje a regulována býti může? Odpovíme k této otázce vyložením důvodů, které theorie národohospodářská pro volnost smlouvy úrokové uváděla.

Slavný učenec skotský *Adam Smith*, jenž dílem svým o blahobytu národův r. 1776 položil základ naší vědy ekonomické, nejbezpečnější rukojemství zdaru a rozkvětu hospodářství národního viděl v úplné volnosti jednotlivců, ve volném soutěžení jejich a v odstranění „nepřiměřeného a tísnícího vkládání se vlád a zákonů do záležitostí hospodářských.“ Ale jakkoli uznával, že výše úroku ustanoví se od případu k případu nejlépe volným smluvením se stran, přece jenom schválil tehdejší zákon anglický, jenž nepřipouštěl úroku vyššího než pět ze sta. Jest velmi přiměřeno, praví Shmith, aby zákonná sazba úroková byla o něco málo vyšší než úrok, jenž v obecném životě platívá se od oněch dlužníků, kteří věřitelům svým největší jistotu poskytnou; jestliže tedy úrok ten jako tehdy v Anglii obnáší 3%—4%, vyhovuje sazba 5% požadavkům hospodářským. Kdy by zákonná sazba byla pod tímto 3—4% úrokem, zákon úrokový rovnal by se přímému zákazu úroku, a i nejjistější dlužník musil by platiti mnohem vyšší úrok, aby jím pojistil věřitele proti trestům a pokutám na lichvu položeným. Kdy by — dovozuje Smith dále — sazba zákonná byla na stejné výši s řečeným úrokem 3—4%, zničila by úvěr všech, kteří nedovedou podati právě největší jistoty a vehnala by je do rukou nejhorších lichvářů; a kdy by na konec zákonné maximum bylo příliš vysoké, na př. 10% na místo přiměřených 5%, dostaly prý by se půjčované peníze větším dílem marnotratníkům a dobrodruhům, protože by se střízliví lidé za tak vysokou cenu o kapitál ucházeti nemohli.

Žádný z vynikajících následníkův Smithových nesdílel tento náhled věhlasného mistra a věru důvod v něm obsažený proti volnosti úrokové ani nehodí se do ostatního učení liberální ekonomie ani o sobě nepostačoval by k ospravedlnění zákonné sazby úrokové. Ekonomisté angličtí a francouzští — němečtí jenom z části — nespustili se tudíž důsledností ze zásad Smithem přijatých a hlásali neobmezenou volnost úrokovou, opírajíce ji o důvody, které v následujících pět kategorií zahrnouti lze: Předně, že se úrok z kapitálu nedá nikdy na pevnou zákonnou sazbu uvesti, jsa sám veličinou měnivou. Jeli mnoho kapitálu v zemi, sníží se zajisté úrok, jakmile se pro něj nenajde dostatek vý-

robního zaměstnání, poněvadž soutěžící kapitalisté raději spokojí se s menší odměnou, jen aby kapitály vůbec ladem neležely. Rozmnožili se naopak poptávka s příležitostí k výrobnímu užití kapitálu, kdežto z druhé strany snad není přiměřených zásob kapitálu, vyšine se opět úrok kapitalistům povinný. Zákon poptávky a nabídky ovládá úrok, nikoli strnulá snad i libovolně vyměřená sazba. — Za druhé: Samovolný rozvoj obchodu hospodářského nelze sebe přísněji prováděnými zákony proti lichvě obmeziti. Jestliže ten, jenž kapitálu nutně potřebuje, nemůže věřiteli poskytnouti dostatečné jistoty, že kapitál vrátí, musí jemu vyšším úrokem již napřed nahrazovati ztrátu, která by nastati mohla. K těmto nad míru rozmanitým stupňům jistoty či nejistoty zákonná sazba nikdy zřetel bráti nemůže a proto vyměřena jsouc příliš těsně, nebezpečí, jež věřiteli hrozí, toliko rozmnožuje: musiť zajisté dlužník, jak dokládá už Smith, zvýšeným úrokem vedle všeho ostatního věřiteli napřed nahrazovati ztráty, kteréž by jemu z možných pokut a trestů na překročení zákonné sazby uložených vyplynouti mohly. A tím způsobem sazby úrokové jenom zhorší postavení nejistého dlužníka, místo aby je dle úmyslu zákona zlepšily. — Za třetí: Zákonné sazby přispívají k znemravnění lidu: to jest okolnost, již první vytknul J. St. Mill. Zákony lichevní totiž obyčejně obsahují ustanovení, že dlužníkovi, když věc udá, sleví se nedoplacená část kapitálu a úroku, nebo že alespoň splacené úroky pokládají se za splátku na kapitál; tak se tedy může po zákonu dostati ještě odměny lidem, kteří se zmocní cizího majetku a pak věřitele do trestu přivádějí. — Za čtvrté: Není zákonův, jež by tak často obcházeny byly, jako zákony proti lichvě: prostředkův k tomu cíli vedoucích jest po ruce hojnost a marně snažili se zákonodárcové sebe zevrubnějším zakazováním všech způsobů lichvy dostihnouti ziskuchtivé vypočítavosti lidské; toho důkaz podává zákonodárství lichevní od prvních počátků středověku až po nejnovější doby, a překvapující byl věru malý počet procesů lichevních proti rozšířenosti lichvy ve skutečném životě. Ale zákon, jejž tak často obcházeti lze, není toliko neprospěšný, nýbrž podkopává i vážnost veškerého práva. — Konečně za páté: Jestliže zákonodárce hledě ke všemu, co právě uvedeno, vyměří sazbu úrokovou velmi vysoko, doufaje, že alespoň nejkřiklavější vykořisťování skrze lichvu zamezí, pak lichvy, pokud pohybuje se pod zákonnou sazbou, vůbec se nedotkne: co pak se týče těch nejkřiklavějších případů, namítati lze proti zákonu přece jenom všecko, co ve předcházejících čtyřech článcích uvedeno jest.

Závěrek činěný na základě těchto praemiss byl, jak patrno, sazbám úrokovým a zákonům lichevním velmi nepřízniv. Francouzský tlumočník Smithův *J. B. Say* dospěl k tomuto soudu: Nižádné úmluvy úrokové neměly by zákonem zakazovány býti, neboť vždy toliko mylně domýšleli se lidé, že lze míru úrokovou a priori zákonem vymeziti, a jenom nevzdělané veřejné mínění zákonodárce v té příčině podporovalo. Důmyslný Angličan *Ricardo*, jenž bystrou logikou svojí náuky Smithovy prodchnul, soudí na konec, že bylo vždy jen znamením špatně pochopených pojmův moudrosti státnické, když stát míru úrokovou určoval prostředkem zákonů, které ve všech zemích bývají obcházeny. *Lotz*, jenžto náleží k prvním šiřitelům Smithových theorií v Německu,

považuje zákony úrokové za vlastní zdroj veškeré lichvy a *J. St. Mill*, slavný co filosof i co ekonomista, má za to, že dobrá vůle zákonodárcova nikde tak nešťastně s cílem se nemíjí, jako v zákonech o lichvě.

K posouzení právě uvedených spisovatelů národohospodářských již nyní jedno podotknouti třeba: veškery úsudky a závěrky jejich zakládají se na aprioristickém tvrzení, že hospodářské prospěchy jednotlivcův i celku nejlépe opatřeny jsou, když veškeren počin svobodné vůli a volnému umlouvání jednotlivců se ponechá; výsledkům bádání svého přikládali pak naprostou platnost i co do času i co do místa, a takž byl jim středověký zákaz a pozdější obmezování úroku právě tak pošetilým zařízením, jako jest jim v dobách nynějších, kde úvěr výrobní vysoce předčí nad úvěr spotřební. Že lichva jest skutečným a nikoli smyšleným neduhem národního hospodářství a že by třeba a snad i možno bylo, nějakým spůsobem proti ní se brániti, toho řečení spisovatelé až příliš málo dbali.

Jiný duch vane ze spisů mnohých ekonomistů německých, kteří neodvozovali absolutní zákony života hospodářského z aprioristických praemiss, nýbrž bedlivě zkoumajíce různé poměry od místa k místu i od času k času posuzovali prospěšnost a oprávněnost jednotlivých zařízení společenských.

Již *Rau*, důkladný a bystrý systematik ze školy Smithovy, nespokojil se pouhým zásadním zavržením zákonův úrokových, protože příčily se oblíbenému heslu: laissez faire, laissez passer; mnohé pádné důvody, které Rau sám pro neprospěšnost zákonů lichevních uvádí, nedovedly zaplašiti obavy jeho pro ten případ, že by tyto zákony zrušeny byly. Bylo by ovšem jinak, kdy by úrok v každinkém případu neomylně řídil se poměrem nabídky a poptávky a stupněm nebezpečí a namáhání, kterému půjčující se podrobuje. Kde jde o dluhy z nouze činěné (úvěr spotřební), nemůže si dlužník vybírati, žádá rychlé pomoci a namnoze též utajení všeho, přečasto pak shledává se u něho neznalost počtů i práva. Množství půjčovatelů jest nevelikė pro obtížnost, odpornost a rozkřičenost toho druhu živnosti, a proto i ten neveliký počet jejich složen je ponejvíce z lidí špatných a nesvědomitých. Naproti pilné neodkladné poptávce stojí tudíž obmezená, bezohledná nabídka, která má kdy čekati, a vedle toho určuje se cena, t. j. úrok, tísní dlužníkovou a mravní zvrhlostí věřitelovou. Proto radí Rau k opatrnosti při zrušování zákonův o úroku a lichvě a odporučuje i za poskytnuté volnosti úrokové zejmena pro nižší třídy obyvatelstva následující opatření: dobré vyučování školní; jasné, nezastřené vyznačení míry úrokové v dlužních listech podle ročních percent a neplatnost úmluv, tuto jasnost zastírajících; zařízení hospodářských ústavů úvěrních a zastaváren; konečně pro nejhorší případ třeba i zavedení nové maximální sazby úrokové, aby alespoň přespříliš nepoměrné a zničující úroky zamezeny byly, tedy asi dvojnásobnou výši onoho percenta, které při dobré jistotě obyčejně se platívá, vedle toho však přece dovolení jakési přirážky, pokud jde o malé půjčky na krátkou lhůtu.

S podobného hlediště patří na věc slavný učenec německý *Roscher*, který v zásadě také schvaluje volnost úrokovou. V nejnižších vrstvách obchodu půjčovního — tak asi rozumuje — trvají podnes poměry středo-

věké, jež v ostatních vrstvách už zmizely; charasteristickou známkou jich jsou jmenovitě: úvěr spotřební, půjčky z nouze, malé vzdělání a nedostatečná znalost v počtech.

Rozhodněji hájí *Schaeffle* neobmezenost smlouvy úrokové při zápůjčce. Za nynějších poměrů obchodu hospodářského nelze prý nikterak vykořisťování lichevní zabrániti soukromo-právním obmezením smlouvy o zápůjčce, a kdo by tak učinil, zrušil by zároveň dobré a prospěšné užívání volnosti úrokové. V našich dobách úvěr výrobní daleko převyšuje úvěr spotřební; veliký mezinárodní trh peněžní, bankovní organisace úvěru, bankovnictví ve formě menších společenstev úvěrních (záložen), dovede poskytnouti dostatečné ochrany proti přepjatým cenám kapitálu peněžitého. Pokud jde v skutku o úvěr spotřební, lze vyměřením krátkých lhůt promlčecích, zákazem obstavení mzdy a podobnými prostředky ještě další pomoci poskytnouti. Ale zákony úrokové byly povždy a namnoze podvodně obcházeny a byly hlavní toho příčinou, že nejbezcitnější třída lidí nabyla skutečného monopolu v obchodech s kapitálem.

Také *Stein* naprosto zavrhuje zákony úrokové proti lichvě, jakkoli při tom náhled svůj o lichvě během času podstatně změnil; za lichvu, za bezprávní vykořisťování pokládal dříve každý úrok, jejž dlužník věřiteli platí, aniž by mu vypůjčený kapitál na něj vynášel; z té příčiny musí jmění dlužníkova stálými schodky ubývati a kapitál, jenž po určení svém má býti živlem výrobním, stává se záhubou uživatele. V době nejnovější (1878) však učí Stein, že vlastní působiště lichvy jest ona část hrubého úroku, kterou jsme dříve nazvali pojistným čili prémií za risiko; lichva vedle toho není než braní úroku, jehož suma převyšuje míru pojistného v jednom každém případě přiměřenou. Mravní cit lidu povždy zpíral se proti lichvě a zákonná opatření na zamezení její neměla by nikdy zúplna zrušena býti, jenom kdy by se zákonodárství věčně nedopouštělo chyby tím, že se snaží odpomoci vyměřováním výše úrokové zákonnými sazbami. Všeobecná platná pomoc leží v opatřeních státní správy, směřujících k usnadnění a rozšíření úvěru, a pak prý v zákonném ustanovení, že lichevní t. j. nejistotou neodůvodněné superplus úroku pokládati sluší za splátky na kapitál samý učiněné; tím z obchodu lichevního stal by se v jednom každém případě zvláštní obchod amortisační. —

Není to tedy pouze t. zv. klasická, více méně abstraktní škola ekonomická, která pracovala proti zrušení zákonův o úroku a lichvě, i přívrženci novější t. zv. historické školy vedle jiných tak činili. Všeobecný ten odpor proti sazbám úrokovým shodoval se velmi dobře s liberálním proudem, který roznítiv velikou revoluci francouzskou po veškeré Evropě se šířil. Již nahoře jsme podotkli, že na rozhraní 18. a 19. věku čelní státové evropští měli zákony o úroku a lichvě, vedle kterýchž úrokové maximum v průměrné výši pěti ze sta vyměřeno bylo; překročení jeho tvořilo trestnou lichvu. Uvidíme nyní, jakým postupem odstraněny byly zákony tyto, nebyvše více jinými nahrazeny, tak že úplná volnost ve smlouvání a braní úroku nastala.

V Rakousku platil přísný patent o lichvě z r. 1751, jenž podrobnými příkazy svými nad míru tísnil obchod hospodářský. Císař-

Josef II. jej r. 1787 zrušil a nařídil jedině, že úroky, které při hypothekách 4, při kupeckém úvěru 6, všude jinde pak 5 ze sta přesahují, žalovatelnými nejsou; hrdelní trestání lichvy odpadlo. Avšak brzo ozývaly se po celé říši žaloby na záhubné zmáhání se lichvy a velikým úsilím domáháno se nové ochrany; skutečně již r. 1803 vydán opět patent o lichvě. Úroky jakoukoli formou zastřené nesměly býti vyšší než pět, po případě šest ze sta; nešetření toho předpisu bylo jakožto lichva na statku i na svobodě trestáno. Patent zůstal v platnosti až do r. 1866; trestních vyšetřování pro lichvu bývalo velmi málo a ještě méně bylo lichvářův odsouzeno, což zejmena v Haliči jest nápadno. R. 1866 zdvižena byla sazba úroková, avšak lichva zůstala i bez ní nedovoleným právním jednáním, o jehož existenci soudce dle uvážení všech okolností rozhodovati měl; ale už r. 1868 přišel nový zákon, jenž veškera ustanovení o úroku a lichvě zrušil a neobmezené volnosti průchod zjednal; zákon ten v královstvích a zemích předlitavských — Halič a Bukovinu vyjímaje — podnes v platnosti trvá.

V zemích německých byl vývoj zákonodárství lichevního rozdílný, teprvé volnost zavedená téměř všeobecně kolem r. 1868 zahladila ty rozdíly. Na počátku století bývala lichva zločinem nebo přečinem, jehož dopustil se každý, kdo jakýmkoli spůsobem z půjček peněžitých sobě platiti dal úrok vyšší než zákonná 5—6percentní sazba. Tak na př. v Bavořích do roku 1813, ve Virtembersku do r. 1839. Později byl pojem lichvy zúžen tím, že braní řečených vyšších úroků za lichvu jen tehdy se pokládalo, když slib úrokový, t. j. povinná suma úrokův klamně zastřena byla, anebo když věřitel půjčování na vysoké úroky sobě byl obvyknul (lichva obvyklá). Další krok k volnosti jeví se nám v zákonu badenském z r. 1845 a v zákonu států durinských z r. 1850; tyto zákony vzdaly se již sazby úrokové a shledávají přečin lichvy v každém umlouvání nepřiměřeně vysokých úroků, zakládáli se na vykořisťování nouze nebo nevědomosti dlužníkovy nebo na zastírání vyminěné úplaty za užívání kapitálu. Pruský zákon z r. 1851 a saský z r. 1855 přidržely se ještě maximálních sazeb, jen že saský připouštěl velmi mnoho výjimek.

Ve Francii zavedena revolucí r. 1793 volnost úroková; ale vždy hojnější stížnosti na zmáhání se lichvy vedly již r. 1807 k vydání úrokového zákona, jenž podnes platí a dovoluje šest ze sta při smlouvách kupeckých, pět ze sta při všech ostatních; kdo béře vyšší úroky, budiž odsouzen, aby přijatý přeplatek buď vydal aneb si jej dal vpočítati na srážku z kapitálu; kdo však obvykle oddává se lichvě anebo při tom ještě dopouští se šidby, budiž mimo to vězením a pokutami trestán. Ještě r. 1850 byly výměry těchto trestů zvýšeny. — Veškery návrhy činěné ze strany poslanců na zrušení zákona z r. 1807 minuly se s úspěchem; tak r. 1864, kdež banka francouzská musela zvýšiti úrok svůj až na 10%, dosazena byla anketní komise pro zákony úrokové a slyšeny byly korporace i jednotlivci; mezi těmito nalézali se nejproslulejší ekonomisté a vyslovili se vesměs pro volnost, mezi oněmi byly komory notářské, které hájily zákon z r. 1807, a komory obchodní, které žádaly za odstranění jeho. Dne 23. ledna 1877 ve sněmovně poslanců navrženo bylo opětně zrušení tohoto zákona; sám ministr

Say přimlouval se za návrh a sněmovna uzavřela dáti jej na denní pořádek. Say pravil do slova: „Mám za to, že zákon z r. 1807 je špatný zákon: mám za to, že je velmi odporno, co vidíme každý den: zákon totiž rušený všemi druhy úskoků. Je v tom cosi velmi nemravného. Jediné jsem se tázal, zda by nebylo lze hledati pojem lichvy ne ve výši úroku nýbrž v okolnostech, které provázívají zápůjčky . . . Potázal jsem se o tom s p. Dufaurem, ministrem spravedlnosti, a usnesli jsme se, aby věc důkladně vyšetřena byla.“ Toto vyšetřování není ještě skončeno, ale návrh na zrušení má prý dobré naděje.

Také Anglie po mnohá století měla zákonné sazby úrokové: r. 1854 zrušeny byly potud, že veškery směnky splatné v době kratší než v roce, a veškery zápůjčky vyšší než 10 liber šterl. (100 zl.) jsou všeho obmezení prosty.

Ten jest vývoj theorie i praxe, ježto se týkají úroku a lichvy až do našich dob. Avšak zdá se, že právě nyní v příčině té nastává fáse nová, i nezbývá nám, než na ni a na hodnotu projevených snah kritický zřetel obrátiti.

R. 1877 splněno bylo přání Haliče a Bukoviny vydáním zákona, podle něhož se vykořisťování neznalosti (nikoli také nouze) dlužníkovy skrze nepřiměřený úrok z půjčených peněz jakožto lichva tresce. Nedlouho po tom několik lidí dosti vysoce postavených skončilo život samovraždou, ponévadž vydíráním lichvářů a vlastní lehkomyslností na mizinu přišli: tu volání po nových zákonech proti lichvě rozlehlo se po všech končinách říše, provázeno jsouc podobnými hlasy ze sousedního Německa. Noviny zahájily křižáckou výpravu proti pijavicím těla společenského; spolky a korporace usnášely se na resolucích a peticích, též úřadové jali se vyšetřovati poměry úvěrní a rozšířenost lichvy. Konečně v říjnu t. r. položen na stůl sněmovny říšské návrh poslance Weebra na vydání „zákona o úrocích a vedlejších dávkách při obchodech úvěrních,“ k němuž později se vrátíme.

Jedná se tedy o to, aby právo samo postavilo se opět do boje proti nemravnému vykořisťování, které nazýváme lichvou: jedná se o to, aby z mravního pojmu lichvy znovu učiněn byl pojem právní: jedná se o to, aby právo jasně povědělo, co je lichva. Kdy však může právo s úspěchem státi se pravidlem pro zevnější konání občanův? Spolubytí a pokrok lidstva není jinak možný, než když jakýsi pevný, objektivní řád upravuje zevnější život: pravidla tímto řádem uložená dělí se ode dávna na dvě skupiny: dělidlem jest míra donucení, kterou na člověka jednajícího účinkují. Jedna skupina řečených pravidel musí pojata býti v jednoduché, jasné všeobecné věty a musí za nutidlo po boku míti zevnější moc celé společnosti (státu), nemáli nastati zmatek a boj všech proti všem: souhrn pravidel toho druhu zove se *právem*. Pravidla patřící do druhé skupiny nazývají se u veškerosti své *mravem*: ona člověka k poslušenství nenutí zevnější mocí, nýbrž nepříznivým mravním úsudkem spoluobčanů, opovržením soudruhů a p. Právo i mrav utvořeny jsou z jedné látky a mají jeden účel: upravovati a ovládati zevnější konání lidské, jenom že právo ukládá uzdu pevnou a přísnou, mrav ale volnější. Máli to neb ono jednání podřaděno býti právu a nikoli více mravu, není věcí libovůle, nýbrž závisí na tom 1. zdali ne-

stačila již nutidla, kteráž mravu po ruce jsou, a 2. lzeli řečené jednání veskrz jednoduše, jasně a všeobecně označiti a pojmenovati.

K první otázce, pokud jde o lichvu, nelze odpověděti dříve, dokud od země k zemi, od státu k státu nestrannými anketami důkladně zjištěno není, že lichva velmi rozšířena jest, že nevzdělanost a hmotná tíseň v lidu je veliká a že vůbec jiných platných náprav není. Kdy by pak na základě všech těch dokázaných skutečností vzešlo poznání, že i za našich dob, kde úvěr výrobní valně předčí nad úvěr spotřební, pravidla mravu málo pomohou a že zapotřebí jest práva: nezbylo by než s odříkáním prohlásiti, že této potřebě vyhověti nemožno. A tím odpovídáme k otázce druhé, že za našich dob nelze jednání lichevní jednoduše, jasně a všeobecně vymeziti, vytknouti zevnější zřejmé znaky, po kterých právo i soudce lichvu poznati mohou. Odpověď tato vyžaduje zevrubnějšího odůvodnění.

Od 9. do 19. století se hospodářské poměry i náboženské názory nesmírně změnily. Kapitál platí nyní vůbec za věc plodnou, protože úvěr výrobní nepoměrně převládá; průměrnou výši úroku seznati lze z obchodův uzavíraných a ponejvíce zřejmých. Jestliže však mravní zákony naše podporované poměry národohospodářskými nepovažují za lichvu, béřeli kdo průměrný úrok (5—6%) od dlužníka sebe chudšího a sebe nevědomějšího: sluší shledávati lichvu teprvé ve braní úroku, který 1. jest vyšší než průměrný úrok a který 2. vedle toho jest vyšší, než by dle zvláštní v tom kterém případě nejistoty býti měl — vždy při tom předpokládajíc, že máme co činiti s vykořisťováním právě označeným a nikoli buď s prostým kriminálním podvodem nebo s úmyslem darovacím na straně dlužníkově.

Kdy by zákonodárce tuto lichvu právnicky pojmouti a formulovati chtěl, musil by vytknouti zevnější znaky smlouvy lichevní tak, aby netoliko soudce soudě nýbrž i před tím strana jednajíc jasně poznati a věděti mohla, kde lichva začíná a kde přestává. Vykořisťování nouze a nevědomosti jsou událostmi přespříliš vnitřními, aby za takové pevné, objektivní znaky zevnější považovati se směly. Nezbývá tedy nic, než chopiti se jediného znaku zevnějšího, než vrátiti se opět a opět k výši úroku (nebo lépe řečeno k výši náhrady) za poskytnutí kapitálu, to jest vyměřiti sazbu, jejížto překročení činí trestný skutek lichvy. Nejbystřejší právníci doznali, že bez sazby úrokové pojem lichvy právnicky vyměřiti nelze, a že lichva bez ní bude toliko čímsi mlhavým, co jeden soudce prohlásí za trestný čin a druhý nikoli.

Lichvu tedy bez sazby úrokové ani právem pojmouti ani právem stíhati nelze; sazby však úrokové zavrženy byly jednomyslně od nauky národohospodářské a zrušeny byly i budou ve všech zákonodárstvích. Předobře podotknul Schaeffle, že zákonnou sazbou pomohlo by se tu i tam proti některým případům, kde zneužívá se volnosti úrokové, že však by se touže sazbou zmařili přehojní dobří účinkové svobody. Měli bychom jediný prostředek vedoucí k tomu, aby jednání lichevní podřaděno bylo pod pravidlo právní — avšak on sloužiti nám nemůže a nesmí. Ani zákony civilními ani zákony trestními lichvě přítrž nelze učiniti.

S hlediště nyní nabytého bude nám snadno posouditi návrh zákona o úroku a lichvě na říšské radě podaný. Žádáť, aby při každé smlouvě úvěrní, kde úroky v jakékoli formě vymíněny jsou, soudce výši jejich k námitce dlužníkově (že jsou nepřiměřeny) sám ustanovil a sice hledě ku všeobecným poměrům úvěrním a ku zvláštním poměrům toho kterého jednání, jež panovaly v čas uzavření smlouvy; jenom obchody úvěrní, při kterých dlužníkem je kupec, prosty jsou toho obmezení. — Co jsou ty „všeobecné poměry úvěrní,“ co jsou ty tisíceré „zvláštní poměry toho kterého jednání úvěrního“ různící se v každém případě? Může je soudce znáti, třeba byl právníkem nejvěhlasnějším? Zajisté ne; a proto bude souzeno dle osobního náhledu a slušnosti každého soudce — ale objektivní pevnost práva dosažena nebude. — Osnova žádá dále, aby žalovaný dlužník směneční, neníli kupcem, činiti směl také námitky, které nezakládají se na právu směnečném; tím sahá se na podstatu směnky, a ustanovení to není daleko ku přímému zákazu směnky pro nekupce. Takovým ustanovením stížil by se obchod tím více, čím více sobě byl už směnky oblíbil (viz záložny). — Do práva trestního spadá osnova pravíc: „Kdo při jednání úvěrním sobě čestným slovem nebo přísahou nebo podobně slíbiti dá plnění podmínek, jež se příčí tomuto zákonu; kdo, aby obešel tento zákon neb aby zastřel nespravedlivé stížení dlužníka, uzavře smlouvu na oko anebo sobě listinou nepravé okolnosti potvrditi dá; kdo napřed žaluje o zápůjčku, která teprvé dána býti má aneb o tom vymůže rozhodnutí smírčího soudce; kdo konečně dobývá pohledávání, o němž ví, že vzniklo některým právě vypsaným spůsobem — dopustí se (nespadáli věc pod obecný zákon trestní) přečinu lichvy,“ kterýž se tresce vazbou od 1 do 6 měsíců a pokutou ve výši 2 až 10násobného obnosu obmyšlené neb učiněné škody. Avšak zákon (vyjímaje ustanovení, že dlužník není povinen více kapitálu vrátiti než dostal) nikde nepraví, které závazky se mu příčí; zákon nezapovídá nižádný vysoký úrok, nýbrž ponechává soudci, aby jej vyměřil; jeli stížení dlužníka nepřiměřeně veliké a nespravedlivé čili nic, o tom neví nikdo, ani samy strany dříve, než soudce o tom svůj rozhodný náhled pronesl, a tudíž není vlastně, co by se v tom zákonu obejíti dalo; jaká konečně je vina v tom, že si věřitel pro jistotu se svolením dlužníkovým vymůže již napřed rozsudku nebo platebního rozkazu na budoucí pohledávání, které snad *není ani dost málo lichevní?* A přec toto uzavírání nezakázaných smluv, toto obcházení nedaných zákazů, toto užívání řádu procesuálního může býti přečinem, jenžto se tresce. — Také platný zákon haličský z r. 1877 ponechává vše subjektivnímu náhledu soudcovu, pravě: kdo při poskytování úvěru vymíní sobě výhody, věda při tom, že ty výhody nepřiměřeností svou dlužníka hospodářsky zničí, a věda, že dlužník tu povahu jejich pro slabost rozumu, nezkušenost nebo rozčilení mysli seznati nemohl: dopustí se přečinu, jenž tresce se vazbou od 1 do 6 měsíců nebo pokutou od 100 do 1000 zl. — Zákon ten hledí jenom k vykořisťování duševní nestatečnosti dlužníkovy a pomíjí neméně nemravného těžení z nouze, z hospodářské bezbrannosti jeho.

Ovšem jako nepovažujeme lichvu za nepopíratelný výkon svobodné vůle, za „nezadajné právo přirozené“ — a jako nezneuznáváme, že

soudce začasto nemravné smlouvy lichevní rozsudkem bohužel stvrzovati a k jich provedení napomáhati musí: tak nemyslíme ani, že stát odsouzen jest, aby nečinně se díval na vzrůst a řádění lichvy nemoha civilním ani trestním právem proti ní nastupovati. Zákonodárství přímo postaviti může některé hráze naproti lichvě — více však nepřímo tím, že podporuje a upravuje všeliké počínání jednotlivců k usnadnění úvěru, že pečuje o vzdělání lidu a p. Mnohdy by zajisté pomohlo, kdy by dlužník jasně před sebou viděl, jak vysoká je náhrada za vypůjčený kapitál, jejíž placení na se béře; nevědomost a neznalost počtů by tudíž namnoze paralysována byla zákonem, jenž pod neplatností ustanovuje, že celá řečená náhrada vyjádřena musí býti v ročních percentech a že o smlouvě sepsána musí býti listina, pakli náhrada jest vyšší než soudní úrok (6%). Jiným přímým prostředkem bylo by zavedení kratších lhůt promlčecích při některých menších dluzích spotřebních, jak Schaeffle k tomu radí. Obstavení a zabavení mzdy a služného pod 600 zl. jest u nás zákonem zakázáno. Dále prospěje vše, co řízení soudní urychluje a zlaciňuje, zejmena rychlá exekuce a zamezení rozmanitých nyní tak hojně užívaných úskoků dlužníkových; tím zajisté risiko věřitelovo a s ním pojistné v úroku by kleslo; opětné zavedení navrhované osobní vazby pro dluhy jakožto účinného nutidla, odporučovati nechceme. Opak toho všeho, to jest protahování a zdražení sporův a exekucí nastane, obmezíli se způsobilost k vydávání a přijímání směnek na kupce a jestliže dlužníkovi dáno bude právo, aby námitkou lichvy přiměl soudce k obšírnému nákladnému vyšetřování celého jednání, a to snad i tehdy ještě, když už pravoplatný rozsudek vydán byl. Jest ovšem ve zvyku, že lichvář napřed žaluje dlužníka, že ten odsouditi se dá a pak teprvé, když rozsudek už nezvratný jest, od věřitele část peněz v rozsudku řečených jako zápůjčku obdrží. Ale kam došla by autorita rozsudku soudcova, kdy by exekuční provedení jeho namítáním lichvy každé chvíle zastaveno a zavedeno býti smělo? Veškery výhody rychlého nalezení a vedení práva byly by ztraceny jedině proto, že toho někdy lichváři zneužívají — zmařeny v době, kdy zástupcové tržby a průmyslu volají naléhavě po upravení řízení soudního a po prostředcích proti předstíranýn insolvencím. —

Čímkoliv stát nebo svépomoc přispívá ku zvelebení hmotného blahobytu a vzdělanosti občanů, vše to pomáhá nepřímo zamezovati lichvu. Snahu o rozšíření osobního úvěru skrze záložny schvaluje a podporuje stát zákony, kteréž upravují právní poměry takových společenstev: aby účinnost jejich vzrostla, navrhuje se právě nyní na říšské radě rakouské (od poslance Hevery) umenšení břemen poplatkových, které záložny tísní. Spořitelny a hypotheční banky rovněž ještě nejsou z daleka tak rozšířeny a přístupny, jak by býti mohly a měly.

Tolik ale jisto, že marnotratný, lehkomyslný a nepořádný dlužník nikdy laciného a řádného úvěru nenajde, a že nesvědomité sobectví a bezohledná hrabivost lidská vždycky dotírati bude na duševní, mravní a hospodářskou slabost a bezbrannost bližního. A proto lichva ani pomocí sebe důmyslnějších a sebe přísnějších zákonů z obchodu hospodářského nevymizí, pokud řečená slabost dlužníků zároveň se zlobou věřitelů od kořene vyhojena nebude.

Vácslav Al. Svoboda.

Biografická zpomínka, kterouž sepsal

Antonín Rybička.

(Dokončení.*)

Na podzim r. 1845 bylo tomu 25 let, co se byl Sv. uvázal v úřad profesora tříd humanitních na Pražském gymnasiu Malostranském, jejž s nemalou horlivostí ku prospěchu svěřené sobě mládeže po celý ten čas platně a chvalitebně spravoval. Hledíc k tomuto 25letému prospěšnému působení učitelskému a uznávajíc tolikéž nevšední služby, kteréž byl svými pracemi literárními a jmenovitě nadšenými básněmi při zahájení jízdy na c. k. státní dráze, a jiným humanitním usilováním až dosavade dobrému obecnému činil, vidělo se tehdejšímu magistrátu Pražskému propůjčiti V. Svobodovi *právo souseda k. hlavního města Prahy* a to bez tax a poplatků a vydati mu dne 24. listopadu 1845 svědčící na to *diplom měšťanský.*[1])

Toto nevšední vyznamenání a jmenovitě služeb městům Pražským činěných vděčné uznání způsobilo Svobodovi nemalou radost, jakož i potěšilo přátele a známé jeho. Toliko z jedné strany hleděno k tomu nejen lhostejně anobrž s nemalou trpkostí, a to ze strany těch našinců, kteří byli již před tím „pro tu jistou dvojjazyčnost“ Svobodu vzali sobě v nelibost. Pokládajíce totiž tento diplom magistrátní hlavně za odménu toho, že se Sv. — dle jich zdání — času toho svými pracemi literárními více Němcům nežli Čechům propůjčoval, dávali své kyselosti k němu ústně i písemně průchod v ten spůsob, že mu vytýkali, kterak při svém nevšedním nadání a při svých bohatých vědomostech a rozsáhlých zkušenostech literárních i pedagogických až po tu chvíli nepodal národu svému nějakého většího díla stilistického nebo básnického, jímžto by byl buďto potřebě praktické vyhověl aneb literaturu naši vůbec platně rozhojnil, anobrž že — rozdrobuje své síly duševní — maří drahý čas věcmi malichernými a „že Čechům vždy jenom slibuje, Němcům však že skutečně hojně dává a platně slouží.“ — Jakož pak tužbám a nářkům těmto sluchu svého propůjčovali i mužové u nás tehdáž zkušenostmi a pracemi svými na slovo braní, Sv. viděl se nedlouho na

*) O p r a v a. V 11. čísle letošní Osvěty na str. 926 pod čarou v 2. řádku nahoře místo V á c s l a v a II. čti V l a d i s l a v a II.

[1]) Diplom tento, jehož přepis p. arch. Emler laskavě s námi sdělil, zní takto: Diplom für Se. Wohlgeboren, den H. Wenzel Svoboda, k. k. Professor der Humanitätsklassen am Kleinseitner Gymnasium. Der Magistrat der kgl. Hauptstadt Prag erfüllt eine seiner angenehmsten Pflichten, indem er dem wohlgebornen Herrn Wenzel Svoboda, k. k. Professor, in Anerkennung seines ausgezeichneten 25jährigen Wirkens als Humanitätsprofessor an dem hiesigen Kleinseitner Gymnasium, in Würdigung seiner vielfachen gediegenen wissenschaftlichen Leistungen als Ausdruck des Dankes für die von ihm bei feierlichen Anlaessen, insbesondere bei der Feier der Eröffnung der k. k. Staatseisenbahn mit freundlicher Bereitwilligkeit gelieferten schönen, erhebenden und begeisternden poetischen Arbeiten das Bürgerrecht der königl. Hauptstadt Prag taxfrei verleiht. Prag den 24. November 1845.

to nucena, proti tomu se ozvati a z nářků těchto vyvesti, jakož níže ukážeme; při čemž však zároveň sluší připomenouti, že Sv., jsa nadepsaným vyznamenáním nemálo povzbuzen, nyní tím více pracemi literárními i působením humanitním hleděl se zavděčovati a propůjčovati „svým milým souměšťanům Pražanům.“

Zdělaltě ihned na to kromě několika menších básní a sepsání *legendu o sv. Václavu a Podivínu* v jazyku českém. německém a latinském, kteráž byvši působením arcibiskupa Pražského Jos. Al. hr. ze Schrenku a Notzingu vytištěna s titulem: *Sanct Wenceslaw und Podiwin. Legende in böhmischer, teutscher und lateinischer Sprache von V. A. Svoboda* prodávána jest ku prospěchu zbědovaných obyvatelů městečka Dešné v Táborsku, kteréž bylo r. 1846 trojím požárem (dne 26. a 29. srpna a 12. září) navštíveno a téměř docela zkaženo.

R. 1845 byl císař Ferdinand Dobrotivý daroval obci Pražské překrásné sousoší sv. věrozvěstů Cyrilla a Metoděje, našim Maxem řemeslně v mramoru zdělané pro chrám Marie Panny před Týnem. K žádosti rady městské Sv. složil na oslavení znamenitého daru tohoto obšírnou báseň epickou: *Svatý Cyril a Metud, apoštolé Slovanů* v jazyku českém a německém, a věnoval ji nadepsanému „králi ctnému“ na důkaz vděčnosti za vzácný jeho „dar otecký.“ — Báseň tato zavírá v sobě cyklus patnácti menších básní, příběhy ze života nadepsaných světců opěvajících a doslov „k milým spoluměšťanům Pražanům,“ v němž připomíná, že zdělal básně ty, jednak aby jmenem obyvatelů Pražských díky vroucí pronesl otci králi za velikolepý dar jim učiněný, jednak aby Pražanům dal nový důkaz své vděčnosti za to, „že jej u Krkonoš zrozeného za svého spoluměšťana přijali.“ — Cyklus tento měl býti v obou jazycích ozdobně vytištěn a prodáván, suma pak takto stržená měla býti na obnovení starobylého chrámu Týnského obrácena, a mělo se obnovení to vykonati v prodlení r. 1848, u příležitosti pětistoleté památky založení university Pražské. Že však za příčinou tehdejšího hnutí politického nepřišlo ani k onomu ani k tomuto, nevyšly básně ty u veřejnost, anobrž zůstaly v rukopise ležeti.[1])

---

[1]) Cyklus tento v české i německé řeči dostal se nám z pozůstalosti † Karla Svobody do rukou; o jeho vytištění jsme se již několikráte avšak vždy marně zasazovali. Pročež podáváme zde alespoň obsah básní těchto u veřejnost, aby obecenstvo naše na tuto zvláště v nynější době svým obsahem velezajímavou a při tom i sice povšimnutí hodnou, vůbec pak nejobšírnější básnickou práci našeho Svobody bylo pozorno učiněno. (Svoboda jal se ovšem již r. 1816/17 skládati větší řadu básní epických s titulem: *Přemysl Otakar II.*; avšak — more solito — neukončil jí.) — Kusy, jež cyklus tento v sobě zavírá, jsou tyto: *Posvětné písně obětování* (dedikace básní těch císaři Ferdinandovi „králi ctnému“). *Mudřec Konstantin. Vyslání blahozvěstů. Nalezení hrobu sv. Klimenta v Chersonesu. Pokřestění Bořiše, cara bulharského. Blahověsti v městě morem schváceném. Zázrakodějný kříž. Blahověsti u Svatopluka, krále Moravského. První půhon do Říma. Bratří před sněmem církevním v Římě. Křest Bořivojův na Velehradě. Sv. Metud v Praze. Metudova smrt ve Velehradě. Odplata. K milým souměšťanům Pražanům.* — Ku konci připomínáme, že se veškery básně tyto skládají z rýmovaných strof. a to jednak čtvero- jednak šestiřádkových, a že bychom mileřádi alespoň některý z kusů těchto na ukázku zde byli u veřejnost podali, že jsme však, hledíc k vnější ekonomii listů těchto, od úmyslu svého upustiti a toliko nadepsaným vyčtením se spokojiti nuceni byli.

Neníť neznámo, kterak se u nás v první čtvrti přítomného století nevšední pozornost obracela k německému básníkovi Fridrichovi Schillerovi, a to v té míře, že zvláště před objevením rukopisu Kralodvorského tento velkozpěvec germánský byl jako hvězdou vodící, ku kteréž nejen naši mladší básníci, anobrž i dospělejší humanisté své zření měli. Tak to činili A. Puchmayer, J. Jungmann, A. Marek a J. Šafařík, později Tomsa, Macháček, Purkyně a jiní; zvláště pak to byl krasocitný a vůbec klasicky vzdělaný piarista D. Kynský, který při každé příležitosti žáky a posluchače své pozorny činil na neocenitelné básnické výtvary Schillerovy, ukazuje k tomu, kterak tento věhlasný miláček národu německého s nadšenou ideálností, žhoucí fantasií a řečnickou majestátností jenom to, co jest opravdově krásného, vznešeného a dobrého, vynáší a velebí a — pěje opravdu od srdce k srdci — mocí, ať tak díme, elektrickou na čtenáře působí a mysl jeho hluboce dojímá! Tím se také stalo, že i náš Svoboda, bývalý to žák D. Kynského, zamiloval sobě Fr. Schillera nad ostatní básníky německé a čítal jeho práce tak bedlivě, že nemalou část menších básní jeho uměl z paměti, a že se — jakož jsme již připomenuli — záhy také pokoušel nejedno jeho dílo básnické vykládati do češtiny. — Uvázav se pak v úřad učitelský, Sv. neváhal obraceti tolikéž pozornost žáků svých na literární práce Schillerovy a oznamovati je s neocenitelnými krásami básnickými a vzácnými pravdami praktickými ve spisech jeho obsaženými. I pokračovaltě také nejen v začatém překládání básní Schillerových do češtiny, anobrž dle příkladu německého linguisty Füglistellera — který byl „píseň o zvonu“ latinskými rytmy vyložil, — pokoušel se tolikéž o překládání básní těchto do latiny veršem rýmovaným. — Příčina toho byla tato: Když Sv., byv jedné noci v letech třicátých silným hřímáním ze sna probuzen, dlouho na to nemohl zase usnouti, jal se u sebe Schillerovu baladu Rukojemství rýmem do latiny překládati a přeložil takto v duchu a z paměti sedm prvních strof, kterýž překlad na to z rána napsal a k tomu ostatní strofy v rýmovaných verších latinských přičinil. Že pak přátelé a známí, kterým byl tuto svou práci přečetl, jej vybízeli, aby u věci té pokračoval, přeložil na to všechny balady a několik jiných větších a menších básní Schillerových (Píseň o zvonu, Na radost, Kassandra, Důstojnost ženského pohlaví Slavnost Eleusinská, Vítězoslávа, Hektorovo loučení a j. v. celkem asi 30 kusů) v rýmech do latiny (rythmis similiter desinentibus). Všechny tyto básně přeložil napotom také do češtiny a ukázal tento svůj překlad český příteli J. Purkyňovi při jeho příchodu l. 1840 do Prahy, kterýž jej k jich vytištění vybízel, ačkoliv byl sám právě také veškery lyrické básně Schillerovy na jazyk český vyložil.[1])

Sv. se jaksi z počátku rozpakoval český překlad svůj podati u veřejnost, a to předkem z té příčiny, že některé z básní nadepsaných již před lety „nejvýtečnějšími zdělavateli jazyka našeho — A. Puchmayerem, J. Jungmannem, A. Markem a j.“ — byly přeloženy a také

[1]) Tento překlad Purkyňův vyšel tiskem ihned na to s titulem: *Bedřicha Schillera básně lyrické.* Přeložil a vydal Jan Purkyně. 2 díly. Ve Vratislavi 1841 8°. Viz V. Nebeského čtení hodné oznámení překladu toho ve *Květech* r. 1841. 25. bř. Noviny č. VI.

vytištěny. Později však po zdravém věci uvážení a bedlivém porovnání dosavadních překladů s jich originálem, Svoboda odhodlal se (r. 1845) k tomu, že vydá svůj překlad — a to latinský i český — u veřejnost a že k němu jestě přidá latinský metrický překlad Goetheovy Ifigenie v Tauridě a německý rytmický překlad lyrických básní Horaciových s lat. komentárem. Čistý užitek z vydání toho vzešlý měl se obrátiti na zřízení fundace pro pilného a spůsobilého žáka, který by se chtěl věnovati profesuře humanitní, a měla fundace ta, dle přání Svobodova, r. 1848 u pětistoleté slavnosti založení university Pražské ve skutek vejíti. — Latinský text překladů těchto byl již r. 1845, český pak r. 1847 vytištěn,[1]) a k oběma textům přičiněn, co úvod dedikační, cyklus básní k oslavě 50letého kněžského jubilea již výše připomenutého básníka *Jana L. Pyrkera*, r. 1842 Svobodou zdělaný a to k latinskému textu v jazyku německém a latinském, k českému pak toliko v jazyku českém. — Český překlad často jmenovaných básní Schillerových vyšel s tímto titulem: *Výbor básní Fridricha Schillera.* Zčeštil V. Al. Svoboda atd. — Prodává se k nadání příspěvků pro čekance humanitního učitelstva. V Praze 1847. 8⁰. st. XXVI. a 130. K tomuto českému vydání přidána jest — po připomenuté básni dedikační — na str. XVII—XXVI širší předmluva, v nížto spisovatel mimo jiné ukazuje zvláště k tomu, proč tento svůj překlad básní Schillerových vůbec na světlo vydává, a snaží se při tom tolikéž vyvesti se z nářků a tužeb na něho tehdáž i před tím již proto činěných, že se nejen českým, nýbrž i německým a latinským spisováním a básněním obírati nerozpakoval.[2]) — Nezdá se však,

---

[1]) Latinský překlad vyšel s titulem: *Selecta Friderici Schiller carmina. Rythmis latinis similiter desinentibus reddidit W. A. Svoboda.* Veniunt ad stipem perennem humanitatis alumno conferendam. Pragae 8⁰. 1845. LX. 130.

[2]) Jakož pak to, co Sv. tu píše, k oznámení se s jeho povahou a k posouzení jeho činnosti literární jest nemálo čtení a povšimnutí hodno, přivádíme zde z této jeho apologie kusy nejdůležitější, aby obecenstvo o věci té, o kteréž — t. j. o té jeho pověstné „dvoj- a trojjazyčnosti" — času toho nemálo bylo mluveno a psáno, nabylo širší vědomosti a mohlo pak samo o ní nestranný, objektivní úsudek pronesti. Píšeť Sv. v příčině té (str. XVIII. a násl.) takto: „Úřad můj za hlavní úlohu má vzory slovesnosti latinské, řecké a německé i stran obsahu i stran proslovu a výrazu zpytovati a žáky k obdobení jich v jiném jazyku, co možná mluvně věrnému a výraznému, uváděti. Tím se již úplných 32 let obíraje, není tušim divu, že jsem zkušenosti nabyl a spůsobilosti, jakové nabyti nevšickni příležitosti měli. A snad právě to, že jsem se trojím a čtverým, ano s pohledem na mé překlady z vlaštiny a franštiny, šesterým jazykem najednou obíral, v té věci mně nejvíce prospělo. Tak se mi událo přeložením Kralodvorského rukopisu a jiných starobylých i novějších básní do němčiny k rozšíření slávy národa a jazyka našeho mezi cizinci přispěti, an tito mým teprv překladem českého ducha veleslavné a velezdárné stvůry, jim jinak nesrozumitelné a nepřístupné, poznali a tím našich předků výtečnou vzdělanost i od našinců bohužel tvrdošíjně zapíranou a jazyka našeho ku mnohovážnému proslovu všeliké i nejvznešenější i nejněžnější duchačinnosti bludovanou spůsobilost uznali. Že jsem se touto nějakou, ač skrovnou, přece ne docela zavrhnutelnou zásluhou národu svému zavděčil, tím jsem se až do nedávna těšiti mohl. Co posléze na újmu toho potěšného domnění mého a na stenčování zásluh i jiného zajisté horlivého vlastence ode dvou mužů, jinak mně velevážených, konáno" (tušim, zde Sv. naráží

že by tehdejší protivníci našeho Svobody byli poněkud sobě všimli a k mysli přivedli to, co on k své obraně byl pronesl, ježto tužby a nářky, jichžto se Svoboda apologií tou chtěl spraviti, nedlouho na to znovu a důtklivěji se opakovaly, jakož níže připomeneme.

Vůbec nebyl rok 1847 příliš příznivý Svobodovi, a to jak v sociálním tak i v soukromém životě jeho. Neboť zemřela mu téhož roku milovaná manželka jeho Anna, s nížto byl od r. 1819 výše 36 let žil v bezdětném svazku manželském, avšak v spokojenosti domácí a svornosti srdečné; kterážto ztráta Svobodu při jeho neobyčejné citlivosti

na německého i českého básníka K. S. Schneidra, pak na výčitky Kollarem a J. Jungmannem pro pověstnou trojjazyčnost Svobodovi činěné), „právemli se dálo a děje, to rozsouditi nestranným i mé i ony zde podotknuté práce znatelům zůstavuji. Aspoň dokonalí, horliví Čechové — jmenuji jen slavné a vděčné u nás paměti Chmelenského — tuto spůsobilost mně přiřknouti neváhali a jeden z oněch dvou jí častokráte použití se nezdráhal, jakož i druhý ji na jeho stvůře poukázanou nezavrhnul..." Proč Sv. svých 30 zčeštěných básní Schillerových tiskem vydává, kdežto mnozí již před ním i zároveň s ním tutéž práci byli podnikli, toho příčinu přivádí takto: „V několika i nejzdařilejších a nejznamenitějších překladech shledal jsem, že na obdobení metrického rázu méně byl ohled brán, že u příkladu mužské pády v ženské proměněny byly a naopak. Můj však zřetel při každém překladu jest, netoliko myšlenky původopisce slovy a průpovědmi co možná nejvlastnějšími, téměř totožnými obdobiti, pakli se to státi může bez újmy ráznosti a dojímavosti v původopisu znamenané, tedy netoliko ty samé myšlenky, city a obrazy, které se v původopisu nacházejí, v jinomluvě otvořiti a prosloviti, nýbrž i vlastnosti proslovu, tudíž i metriku původopisu, tak i ducha i duševní jako oděv původopisce co nejvěrněji obdobiti. Zvláště při věcech ku zpěvu ustanovených toho pilen jsem . . . Snažil jsem se básně tyto tak obdobiti, aby znatel i původopisu i češtiny v překladu jen vlastního ducha i jeho proslov shledal, aby Schillerovy myšlenky, city a obrazy přesnou a rodnou češtinou co nejpodobněji otvořené a pronešené uznal. Událoli se mně, co jsem zamyslil, o tom milí vlastencové slušně sami stanovtež! . . ." Ku konci pronáší Sv. na výčitku mu činěnou, že ne pouze českým ale zároveň i latinským a německým jazykem píše, tuto omluvu: „Nad tím mnozí se horšiti budou, že i německým spisem vlasteneckému záměru posloužiti míním, an mně to, jak doslýchám, za zlé pokládají, že ne pouze českým, ale i latinským i německým jazykem píši. Buď mi dovoleno na tuto výčitku kratičkou zde omluvu postaviti. Já myslím takto: Čím obšírnějším a mnohonásobnějším uměním se opatřené ukážeme, tím více vlasti a vědám vůbec že prospěti můžeme, tím více k oslavě vlasti a národu svého že přispějeme. Když jinojazyčným dokážeme, že i jejich jazyk nám na snadu jest, avšak že přece našeho výborného jazyka nad jiné předčícího si více vážíme, jej slušně milujeme a vzděláváme: nevysvědčímeli tím mnohem patrněji jeho lad a výtečnou výraznost než stranným, a proto právě od cizích bludovaným, jeho vychvalováním? Proto já některé věci, které duchu mému utvořiti se událo, brzo českým, brzo německým, brzo latinským, jak to žádno bylo, brzo dvojím a trojím sepsal jazykem: jako básně vlasteneckého obsahu a několik písní církevních...Nehledal jsem já v tom ochvalu svou, nýbrž čest Páně, jenž mně potřebné k tomu spůsobilosti propůjčil a čest vlasti, kteréž vroucí láskou oddána myslím často že jsem se proukázal. Nevražení ale národů proti sobě obapolné, zde onde vynikající, se mi hnusí a protiví, an plení a stroskotává, kde by třeba bylo svornou a shodnou snahou štěpiti a budovati, když takovouto bezumnou holemost našim odpůrcům zůstavíme, tím chvalněji sobě počínáme, tím více milé své vlasti a národové důstojnosti prospíváme..."

a vroucnosti hluboce dojala a na mysli velice sklíčila, i jeho činnost duševní jaksi oslabovati se zdála. K tomu přišla ještě také tělesná churavost Svobodova, ježto začal tehdáž trpěti na bolest v krku a silný kašel, tak že toliko s nemalým namáháním mohl poněkud hlasitěji mluviti, což mu jak v úřadě učitelském, tak i v jiné jeho činnosti humanitní a sociální nemálo vadilo a v cestě bylo. — Zde vidí se nám ještě připomenouti, že Sv. času toho přeložil také Tom. Štítného *Knížky šestery* na jazyk latinský, kterýžto překlad zároveň s původním textem českým k nadepsanému jubileu university Pražské r. 1848 dle usnešení výboru slavnostního měl tiskem vyjíti, k čemuž však, jakož známo, tehdáž nepřišlo.

Hnutí politické a národní, jež na to v měsíci březnu r. 1848 v říši rakouské vůbec vzešlo a jmenovitě českým vlastencům k nemalým nadějím příčiny zavdalo, dotklo se i našeho, ovšem tehdá již nemálo zbědovaného Svobody v míře nevšední. Byltě tolikéž té pevné naděje, že přání a toužení, kteráž byl již jako studující jinoch a napotom jako mladý učenec v příčině povznešení národnosti a zvelebení literatury naší v srdci svém choval a nejedenkráte slovem i písmem jim dávati průchod se nerozpakoval, konečně v skutek vejdou a takto jazyk a národnost naše na roveň s německou řečí že postaveny budou. Nadějí touto a spojeným s ní jakýmsi úzkostlivým očekávaním býval Sv. — ačkoliv byl tehdáž nemálo churavý a v letech pokročilý — vysoce rozčilen a rozdrážděn; avšak podobalo se tolikéž, že vše to na zdraví našeho vždy ještě pro volnost a národnost neobyčejně horujícího Svobody i nepříznivě působí a zbývající mu síly duševní a tělesné zřejmě co den oslabuje a zžírá.

Sv. byl také času toho povolán do sestaveného právě národního výboru, v němž měl zasedati zvláště v oddělení školském. Avšak jeho valně pokročilá churavost krční a prsní, a jmenovitě křečovitý kašel, jímž času toho sklíčen byl, způsobily, že nemohl v poradách výborových i vůbec v jiných příčinách a předsevzetích míti účastenství v té míře, jak by toho sobě byl žádal, anobrž že byl nucen na nějaký čas téměř nadobro vzdalovati se všelikého jednání veřejného a sociálního.

K tomu přišlo tehdáž i to, že někteří z našinců ve své vlastenecké horoucnosti takřka ze všelikých mezí mírnosti, prozřetelnosti a slušnosti vykračovati a zhusta věci provesti usilovali, které se příčily všemu právu a pořádku veřejnému. Tím se i stalo, že muži soudnější a povážlivější, a to i takoví, o jichž ryzím smejšlení vlasteneckém nedalo se pochybovati, vyrozumívajíce, že podobné výstřednosti věci naší více na újmu nežli k dobrému budou, s jednáním takovým se nesrovnávali a přemrštěnce takové k jakés takés mírnosti napomínali, a že vše to nemělo účinku, veřejné činnosti se vzdalovali ano i vložených na ně tehdáž obecních úřadů a povinností se vzdávali.[1]) — Ačkoliv náš Sv. sice vždy býval svobodomyslný — anobrž jak se o něm zhusta říkávalo, tak „prostořeký,“ že proto i jisté osoby naň nebývaly příliš

[1]) Připomínáme zde toliko, že i sám tehdáž vůbec vážený a na slovo braný dr. A. Strobach z téže příčiny nucena se viděl — a to k veliké škodě obecného i národního dobrého — vzdáti se vloženého naň úřadu purkmistrovského.

laskavy — vyrozumíval nicméně dle svých mnoholetých zkušeností, že takovéto jednání tehdejších „vlasteneckých křiklounů“ nepovede k dobrému konci, anobrž že nám bude jenom na škodu a na újmu. Pročež nerozpakoval se několikráte svou nespokojenost v příčině té jim na jevo dáti a k jakés takés mírnosti a prozřetelnosti ukazovati. Avšak tím nejen nenapravil tyto pány, anobrž popudil je jenom ještě více na sebe, tak že oni své, již po delší čas k němu chované kyselosti nyní úplně volný průchod dávali a jej — jmenovitě ku konci r. 1848 — z přílišného hovění živlu německému, nevšímání sobě věci národní ve škole i životě veřejném a tudíž z nevděčnosti a věrolomnosti k národu svému ústně i písemně viniti i sice naříkati ano zřejmě urážeti se nerozpakovali.

Že takovéto zřejmé ostouzení a liché podezřívání našeho vůbec příliš citlivého a tehdáž již nemálo churavého a drážlivého Svobodu hluboce dojímalo a velice zkormucovalo, netřeba zde opakovati, a snadno jest vyrozuměti, že on na takové neslušné chování při každém se sejití se starými přáteli a známými svými trpce toužíval a sobě stěžoval. Dokládaje se při každé takové příležitosti své dosavadní činnosti na poli domácí literatury, ukazoval k tomu, jaká křivda se mu děje a to zhusta i ze strany těch, kteří druhdy nejedenkráte rady a pomoci jeho užívali a činnost jeho nemálo schvalovali. Sepsaltě také za tou příčinou jakous apologii čili obranu, v nížto sumovně vyčetl, což byl až dosavade ku vzdělání literatury domácí u veřejnost podal, která díla česká má ještě v rukopisu ležeti a kterak byl z Pražských profesorů humanitních jeden z prvních,[1]) kteří na začátku roku školního 1848/9 žáky své k vykládání klasiků latinských nejen do němčiny, nýbrž také do češtiny přidržovali, a že sám jim k tomu konci několik elegií Tibullových a Properciových, i několik ód Horaciových z tehdejší chrestomatie, pro šestou třídu předepsané, do češtiny přeložil a kterak o jiných ještě věcech školních pracuje a jmenovitě i novou všeobecnou historii ku potřebě českých škol dle zvláštního, praktického způsobu a plánu že spisuje. Avšak dříve ještě nežli apologie tato u veřejnost přišla, bylo se Svobodovi navždy rozloučiti se světem vezdejším. Zemřeltě v obydlí svém v domě č. 366—III na Malé Straně dne 8. ledna r. 1849 o 7. hodině večerní v 58 roce věku svého, a to náhle a neočekávaně puknutím srdečnice, a pochován jest na to dne 10. ledna t. r. odpoledne o půl čtvrté hodině na Košířském hřbitově. — Bohužel nevidělo se žádnému z veřejných listů českých, tehdáž v Praze vycházejících, podati jakýs takýs nekrolog o V. Svobodovi, ačkoliv tam času toho ještě nemálo jeho starých kamarádů a dobrých známých i bývalých žáků zůstávalo, a toliko v Bohemii — č. 8 a 9 r. 1849 — čteme jakous zprávu, k úmrtí a posledním dnům života Svobodova se vztahující.

Vylíčivše takto příběhy vnějšího života V. Al. Svobody, promluvíme ještě o jeho působení literárním a sociálním, jakož i o jeho po-

[48]) Na gymnasiu Malostranském byli v roce 1848/9: Jan Janda prefektem, V. Al. Svoboda a Jan Zimmerman profesory tříd humanitních, Václav Böhm prof. náboženství, Jan Dubský, Frant. Mühlwenzel, Ondřej Král a Jiří Zeithammer prof. gramatikálními a Tomáš Bílek adjunktem.

vaze duševní, pokud se to snad již nestalo ve vypisování právě připomenutém.

Co činnosti na národa roli dědičné se týče, tuť jsme již výše připomenuli, že počínaje od r. 1811 až do r. 1830 Sv. byl jedním z nejpilnějších dělníků na roli té, i vyčetli jsme již také téměř do podrobna práce literární, které času toho i napotom až do r. 1847 byl zhotovil a jednak tiskem u veřejnost vydal, jednak v rukopise zůstavil. Pročež netřeba o věci té zde šířeji promlouvati, anobrž postačí snad toliko k tomu ukázati, k čemuž jenom ještě dodáváme, kterak ze všech těchto původních i přeložených, veršovaných i prosaických děl Svobodových vysvítá zřejmě, že byl bedlivým následovatelem nové školy české, J. Jungmannem, A. Markem, J. Preslem a V. Hankou času svého zahájené a předkem tehdáž v tvoření nových slov sobě libující, jakož i horlivým milovníkem starých, obsoletních slov a frásí, kterých se dočetl v Starobylých Skládáních, rukopisech Kralodvorském a Zelenohorském, v Mater Verborum, v Dalimilovi a v jiných času toho objevených aneb znova vydávaných starších spisech českých. Kladl a přiváděltě pak slova ta i tu, kde by se byl dobře mohl bez nich obejíti, anobrž některých z nich užíval v svých dílech v té míře, ano téměř tak stereotypně, že již dle nich snadno jest vyrozuměti, kdo je asi sepsal, třeba bychom v nich nečítali podpisu Svobodova.[1])

V pracích veršovaných, původních i přeložených, Sv. řídil se až do r. 1818 — jakož jsme již výše připomenuli — prosodií přízvučnou, Dobrovským a Puchmayerem schválenou; na to však po vyjití známých Počátků českého básnictví až do r. 1830 stál k časomíře a to tak pevně, že tu neskládal jiných leč časoměrných veršů, anobrž že i své předešlé práce přízvučné při novém jich vydávání časomérou vyložil, a toliko u překládání starých zpěvů církevních do češtiny řídil se rytmem originálu latinského. Při té příležitosti jest nám též k tomu ukázati, že u vykládání těchto církevních písní do češtiny Sv. nejedenkráte ukázal se býti nevšedním mistrem, věda rýmované verše latinské, při vší jich úsečnosti a zvučnosti neméně zvučně a trefně českými rýmy vykládati, tak že mužové u věci té u nás na slovo braní: Kynský, Holásek, Vinařický, Chmelenský a j. nejedenkráte Svobodovi proto chválu vzdávati a překlady jeho s nejzdařilejšími spůsobu toho pracemi, jmeno-

---

[19]) Tak ku př. v známé a času svého pověstné básni Na mír Evropy, ačkoliv ji byl Sv. později valně předělal, přichází nicméně tolik neobyčejných slov a frásí, že J. Jungmann — vydávaje ji znovu ve své Slovesnosti r. 1820 — nucena se viděl přidati k ní tolik vysvětlivek, že zanjímají téměř celou stranu tištěnou. V pozdějších svých pracích počínal sobě Sv. ovšem poněkud střízlivěji; nicméně potkáváme se i tu takřka v každé z nich s podobnými neologismy nebo archaismy, jakož jsou: proslov = Ausdruck, Äusserung, ochvala = oslavení, žádno = žádoucno, stvůra, duchostvůra = geistige Schöpfung, geistige Arbeit, zvůle = svoboda, národovost = národnost, obdobiti = nápodobiti, nach bilden, mluvně = sprachlich, otný, otecký = otcovský, sotný = beschwerlich, drbiti = museti, plzný = užitečný, ryčný (ryk) = hlučný, holemost = velikost, hrubost, bludovati = v pochybnost bráti, umný, bezumný = vernünftig, unvernüftig, pupný, zpupnělý = pyšný, kruchý = křehký, žičiti = přáti, zvůna = nehoda a j. v.

vitě s překlady Sušilovými, na roveň stavěti, anobrž tytýž i nad ně je pokládati se nerozpakovali.

Hledíc k pracím Svobodovým, ježto se vztahují k literatuře latinské a německé a k těm, které zdělal předkem ku potřebě školské, o těch — ježto leží mimo obor přítomného vypsání — nemůžeme zde slov šířiti. Pročež připomínáme toliko, že dvěma z nich (*Muster redender Künste*, 3 Bände, Neuhaus und Prag 1820—1827, *Die Trojanerinen*, Tragoedie, Wien 1830, čili 1 části jeho většího díla: *L. A. Senecae Tragoediae*, 3 Bände, Wien und Prag, 1825—1830) pro jich praktičnost a důkladnost dostalo se času svého takového účastenství, že jsme je vídali v rukou téměř každého profesora i žáka humanitního.[1]) Taktéž nelze u věci té nepřipomenouti, že Sv. pilným čítáním starších a moderních klasiků při své výborné paměti a neobyčejné chápavosti u věci té nabyl takové sečtělosti a spůsobilosti, že celé básně, dialogy a kusy z nich z paměti věděl přednášeti, jakož i že s nevšední lehkostí uměl české, německé a latinské verše skládati, tak že nejedenkráte ve škole v čase nad očekávání krátkém celé básně improvisoval, jakož i sebe delší práce příležitostné (prology, epilogy, kantáty a t. p.) nezřídka přes noc ano takřka před samou jich přednáškou skládal i překládal. — Rovněž jest nám zde i to přivesti, kterak — dle svědectví mužů u věci kompetentních, jakož byli profesor D. Kynský, Al. Klar, J. St. Zauper, pak osvícený a zvláště také co humanista na slovo braný biskup Hurdálek — Svoboda svého času pokládán byl mezi nevzácnější latinské filology a humanisty rakouské i německé,[2]) a jmenovitě kterak, co se týče známosti starších, křesťanských básníků (Sedulia, Laktantia, Prudentia a j.) a starých lat. zpěvů církevních, málo bylo tehdáž u nás filologů, jižto by se byli u věci té se Svobodou slušně mohli porovnati.[3]) — Ko-

---

[1]) I bylíť to právě čtyři čeští filologové: Em. Th. Hohler, Ig. Seibt, Al. Svoboda a J. St. Zauper, jichžto díla (Übersetzungsübungen, a přeložení i komentovaní latinští a řečtí klasikové) na gymnasiích rakouských mezi žáky a učiteli co nejhojněji byla rozšířena, tak že se tehdáž i žertem říkávalo: „že nesedíli Čech (jako profesor) na kathedře, zajisté alespoň že leží (kniha jeho) před žákem na stolici!“

[2]) O filologických pracích Svobodových četli jsme také a to nejedenkráte velmi pochvalné zprávy v domácích i zahraničných listech odborných, jmenovitě v Blätter für literarische Unterhaltung a Darmstadter Schulzeitung.

[3]) Nelze nám u věci této neukázati k tomu, co jeden tehdejší vysoce postavený, všestranně vzdělaný a jmenovitě domácí i zahraničné literatury důkladně znalý hodnostář církevní o liguistické spůsobilosti našeho Svobody za příčinou jeho německého překladu známé knihy T. Kempenského o následování Krista P. r. 1842 byl pronesl takto: „Professor W. Al. Swoboda hat sein ausgezeichnetes Uibersetzer-Talent in seinen Mustern der Redekünste 3 Bde, in der musterhaften Uibertragung der berühmten Königinhofer Handschrift u. anderer Werke längst bewährt; seinen Beruf für treffliche Behandlung kirchlich religiöser Gegenstände aber hat er neuerdings durch die vorliegende Arbeit (přeložení knihy T. Kempenského do němčiny) auf das ehrenvollste dargethan, nachdem die frommen Leser seiner Schriften schon seit lange her in seinen höchst gelungenen Uibersetzungen der alten kirchlichen Hymnen Dies irae, Stabat mater, Quid mundus militat? so wie in seinen echt katolischen Messliedern Erbauung und Erhebung gefunden haben. Welche Vorzüge man auch an anderen deutschen Uibersetzungen rühmen mag, in der

nečně jest nám obrátiti zde pozornost čtenářů našich i na to, že Sv. nebyl jenom výborným filologem a humanistou, anobrž že byl tolikéž horlivým milovníkem, ano nadšeným velebitelem a důkladným znatelem všelikých prací belletristických, a to jak básnických, tak hudebních a výtvarných, jsa při tom všeho toho horlivým oznamovatelem a rozšiřovatelem, duchaplným recensentem i nestranným posuzovatelem, jakož k tomu ukazují oznámení, referáty a pojednání, kteráž o věcech těchto čas od času do časopisů Pražských i Vídeňských podával.[1]) — Že se Sv. v mladších letech tolikéž bedlivě zanášel sbíráním místních povídek a pověstí českých, o tom jsme se již výše zmínili a přidáváme zde jenom ještě, že v pozdějším čase, jmenovitě v letech čtyřicátých, sbíral také dáta a materiálie k biografii Albrechta z Waldsteina, pověstného knížete Fridlandského, a to působením hraběte Kristiána z Waldsteina, pána na Mnichovu Hradišti a V. J. Svobody, vrchního tamtéž, z nichž byl onen, jakož známo jest, času toho zdvihl žalobu proti kr. fisku českému v příčině statků, nadepsanému knížeti někdy náležitých, po jeho však zavraždění r. 1634 ke komoře královské sebraných.

Z literárních prací Svobodových zůstala velká část v rukopise, jmenovitě: jeho české překlady výše přivedených her dramatických a operních, pak nemálo českých básní — balad a legend —, jeho sbírka pověstí českých, latinský rytmický překlad Goetheovy Ifigenie v Tauridě, německý překlad všech lyrických prací Horatiových s latinským k nim komentárem,[2]) latinský překlad T. Štítného spisů: Knížky šestery a materiálie k biografii Waldsteinově. Bohužel přišla však větší část literární této pozůstalosti po smrti V. Svobody do rukou cizích a snad docela na zmar. Nám se ze všeho toho dostal — laskavostí p. K. Jelena — toliko nadepsaný cyklus legend: „Sv. apoštolové Cyrill a Metud"

gegenwärtigen wird man keine derselben vermissen, wohl aber noch Manches finden, wodurch sie sich inniger und treuer dem unerreichbaren Original voll kindlicher Einfalt anschliesst..." Týž vzdělaný a potřeb našich dobře znalý pán, i jiní tehdejší literáti prohlásili se nejedenkráte v ten rozum: „Kdy by se byli Svoboda a Zauper času svého mohli volněji pohybovati na své dráze a koleji učitelské a nebyli otrocky vázáni bývali houževnatými nařízeními z dvorské komise studijní vycházejícími, že by byli při svých vědomostech a zkušenostech k místu přivedli díla literární a učinili opatření pedagogická, jimiž by rakouskému humanismu mnohem lépe poslouženo bývalo, nežli se to stalo nedlouho na to za drahé peníze z ciziny povolanými vědátory a musterpaedagogy, kteří neznajíce našich národních a sociálních potřeb, školy naše již tím zevrubně opraviti se domnívali, když je docela dle vzorů cizáckých přistřihovati, v nové, namnoze nepřirozené formy oblékati a při tom jenom ještě cizími, u nás dosavade neobvyklými jmeny křtíti budou!"

[1]) Z hojných oznámení a pojednání těchto připomínáme zde toliko: *Kritische Aufsätze über die Prager Malerakademie* v Hormayerově Archivu, pak nadšené oznámení *Tomáškova Rekviem* a trefnou recensí románu Kar. Pichlerovy: *Die Schweden vor Prag* v Monatschrift des böhm. Museums.

[2]) O tomto německém překladu lyrických básní Horatiových pronesl se známý filolog J. St. Zauper takto: „— wobei grammatikalische Worttreue mit Nachbildung des poetischen charakteristischen Tones, wie vielleicht in keiner Uibersetzung, vorhanden ist, ohne dass die Sprache gewaltsam verschraubt wäre."

v českém i německém jazyku do rukou, jejž až po tu chvíli bedlivě u sebe chováme. —

Co duševní povahy našeho Svobody se týče, jest nám vyznati, že měl do sebe jak nevšední vlastnosti chvalitebné tak i mnohé zvláštnosti a slabosti. Jak výstředně sobě v mladších svých letech počínal, o tom jsme již výše šířeji mluvili, zde pak ještě připomínáme, že ve svém dospělejším věku ovšem poněkud vystřízlivěl, a mírněji i slušněji mluvíval a jednal, že však nicméně i potom vždy u něho převládal živý cit a ohnivá obrazotvornost nad rozumem a chladnou úvahou. Při takové neobyčejné citlivosti a ohnivosti Svoboda býval všelikým vnějším hnutím i vnitřním dojmům snadno přístupen, anobrž propůjčoval se jim téměř bezděky a protož nemohl také tak lehce někomu něčeho odepříti, když byl za to důtklivě požádán, a to zvláště tehdáž, vycházelali žádost taková od přátel nebo známých jeho aneb vyrozumělli, že žadatel jest nějak sklíčen a zbědován, aneb když za to měl, že tím vůbec k obecnému dobrému aneb naší věci národní bude poslouženo. Jsa při tom však i velice dráždivý a ohnivý, býval také velmi lehce uražen a dával pak své kyselosti i vůči jiným osobám průchod, ovšem ne tak skutkem jako spíše slovy trpkými a důtklivými. Avšak bylo i snadno jej zase udobřiti, zvláště když se ukázalo, že se to nestalo zúmyslně, anobrž více nedopatřením aneb překvapením, kdež pak uměl celé věci dáti jakýsi pláštík humoristický anebo satirický.

Tato přílišná citlivost a ohnivost byla asi také příčinou, že Sv. nebýval ve svých konáních a předsevzetích vždy dosti vytrvalý, anobrž že přecházel z jedné práce do jiné, neukončiv zhusta ani onu ani tuto, alespoň ne v té míře, jak by toho přátelé jeho sobě byli žádali a jak jim to on sám byl přislíbil, což napotom zavdávalo příčiny k rozličným tužbám a kyselostem proti němu. Sluší zde také ukázati, že této přílišné citlivosti a těkavosti i spojené s ní jakés takés nesamostatnosti věděly a hleděly rozličné osoby, ano tytýž i sami „kamarádi“ Svobodovi k svým účelům zneužívati a jej takto nejedenkráte k řečem a skutkům přiváděti, kterých by při chladnějším uvážení a zdravějším rozmyslu sotva byl pronesl a vykonal.

Avšak všechny tyto zvláštnosti a slabosti daleko převyšovány byly dobrými vlastnostmi a chvalitebnými spůsoby, kteréž se jevily v povaze a jednání našeho Svobody. Neboť nelze upírati, že Sv. byl muž neobyčejně nadaný, vzdělaný a zkušený, pro vše dobré a krásné nadšený a zanícený, vůbec pak geniální; nad to řečník nevšední, který — zvláště v mladších letech — při svém zvučném a příjemném hlase, při své ohnivé akci a svém důrazném přednášení posluchače poutati a hluboce dojímati věděl. Při tom byl muž přímý, neznaje přetvářky a pokrytství, maje vždy co na srdci to na jazyku, a vůbec málo dbaje na malicherné formálnosti a vnější „škrobené“ spůsoby; taktéž byl nemálo dobrosrdečný a vůbec spanilomyslný, cizích běd a neřestí upřímně čitelný, jiným dle sil svých pomáhati ochotný a v příčině té ke všelikým službám vždy povolný. Vše to pak činil, nehledě na to, dostaneli se mu asi pro to nějakého uznání, aneb vzejdeli mu z toho zisk a užitek materielní, říkávaje vždy toliko: „Dej bůh, aby mnohým prospělo, co upřímným srdcem podáváno!“ Pročež také nemálo křivdili Svobodovi ti, kdož jej

svým časem viniti směli z jakés ješitnosti, samolibosti a sebenadsazování, ježto všeho toho při svém konání a usilování dalek býval. Neboť ačkoliv Sv. co literátor sobě dobře svědom byl své duševní převahy a spůsobilosti, nicméně nevynášel se nikdy sobělibě nad své kolegy a literární vrstevníky, anobrž choval se k nim vždy šetrně a mírně, při čemž se ovšem nerozpakoval ješitné chvástání a liché sebe nadsazování několika tehdejších malicherných křiklounů a hlav mělkých trefným humorem náležitě odbyti aneb i dle potřeby ostrou důtkou pokárati.

U vykonávání svých povinností učitelských býval Sv. přese všechny své práce literární a vedlejší konání humanitní velice bedliv, o důkladné vzdělávání žáků svých nemálo pečliv, a předkem o udržování kázně školní velmi dbalý, anobrž u věci té často až příliš přísný a snad tytýž i méně nežli slušelo „humanitní.“

Pro své spanilomyslné a obětovné jednání a výdatné humanitní počínání, jakož i pro rozsáhlé a důkladné vědomosti na poli klasickém i beletristickém i pro bedlivé plnění povinností učitelských dostalo se Svobodovi nejednou pochvalného uznání s míst vyšších i od rozličných sborů učených, jakož mu i bylo těšiti se přízni mužů pro své vysoké postavení a svou nevšední vzdělanost tehdáž doma i vně na slovo braných.[1])

Jak platných služeb Sv. prokazoval národnosti a literatuře naší, již jako studující v letech 1811—1815, horlivým účastenstvím v deklamacích a představeních divadelních, jakož i napotom svými pracemi literárními po drahně let do časopisů domácích podávanými aneb o sobě tiskem vycházejícími, o tom jsme již výše šíře promluvili. Zde jenom ještě ukazujeme k té zvláštnosti v povaze uašeho Svobody, že on, byv sice nemálo svobodomyslný a namnoze i radikální, nicméně již od mladosti velice hověl citu náboženskému a tytýž snad i pietistickému, a tudíž po celý čas s neobyčejnou vroucností ano nadšeností lnul ke krásným uměním křesťanským a přednost dával nábožným obrazům, církevním zpěvům a chrámové hudbě před podobnými výtvory světských umění krásných. Pročež brával také nejraději látky k svým básnickým pracím z domácích legend a domácí historie církevní, i sepsal takto mnoho básní a cyklů básnických k životu našich věrozvěstů Cyrilla a Metoděje, sv. Václava, sv. Jana Nepomuckého a jiných dědiců a patronů českých se vztahujících. — Jaké tužby a nářky v letech čtyřicátých pro tu jistou „dvou- a trojjazyčnost“ od některých našinců byly na Svobodu pronášeny, a kterak on písemně z nich vyvesti a spraviti nucena se viděl, o tom jsme již výše pojednali. Pročež nevidí se nám

---

[1]) Ukazujeme k tomu, že Svobodovi nejednou s vyšších míst nová díla literární podávána byla k posouzení a censuře, že mu magistrát měst Pražských pro jeho humanitní vynasnažení a práce literární propůjčil právo měšťanské a k. česká společnost věd že jej jmenovala svým údem m. ř., jakož i připomínáme, že mezi přízniveci a přáteli Svobodovými čítáme muže, hodností, vzdělanosti a uměním svým tehdáž vůbec na slovo brané, ano světoznámé, jakož byli: arcibiskup L. Pyrker, biskup Hurdálek, prof. B. Bolzáno, sv. p. Ondřej Stifft, J. M. C. lékař životní, náš mistr V. Tomášek, velduch německý V. Goethe, básník Fr. de la Mothe Fouqué, dr. de Carro a j. v.

více zde o tom slov šířiti anobrž připomínáme toliko, že se zajisté každý střízlivý a nepředpojatý člověk a jmenovitě každý upřímný vlastenec v tom se Svobodou srovnávati bude, „kterak všeliké obapolné nevražení jednoho národu na druhý, každému lidumilu znechutiti a zošklıviti se musí, ježto se tím všechno právě tam hubí a plení, kde by třeba bylo svorným a shodným snažením vzdělávati, štěpovati a budovati.“ Ovšem nelze zde tajiti, kdy by Sv. při svých neobyčejných nadáních, spůsobilostech a krasoumných vědomostech míval do sebe tolikéž té mravenčí pilnosti a heroické vytrvalosti, kterouž prosluli naši Jungmannové, Preslové a Šafaříkové, že by nám byl mohl zůstaviti díla vzácná a znamenitá, kterými by naše, tehdáž ještě velmi chudá literatura platně byla rozhojněna bývala. Že toho však neučinil, obrátiv zřetel svůj k pracím méně důležitým i tytýž malicherným, toho ovšem jest hluboce litovati. Avšak jednali bychom nespravedlivě, kdy bychom naprosto zapomínati chtěli na vše to, co Sv. přes to přese všechno k zvelebení literatury a vyzdvižení národnosti naší první čtvrti století přítomného byl předsevzal a vykonal. Neboť již tím, že byl nejprvnějším, který zdařile do němčiny vyložil naše nejstarší památky literární (rukopisy Kralodvorský a Zelenohorský) a takto je učinil přístupnějšími domácímu obecenstvu i obrátil na ně pozornost literátů zahraničných, prospěl literatuře naší velice a zasloužil sobě již tím památky nehynoucí a místa neposledního v historii naší národní ožilosti. —

Nad to více může čtenářstvo naše z toho, co jsme o oněch nářcích a tužbách výše byli připomenuli, samo dobře vyrozuměti, že jsou nevčasné a nepodstatné, a to tím více, když uvážíme, že Sv. nikdy, ať si již psával a básnil latinsky, česky nebo německy, nepřestával býti věrným synem vlasti své. Ukazujeť k tomu jednak to, že — vyjma díla pro školu určená — k pracím svým volil látky obyčejně jenom z dějin domácích aneb věci národnosti a vlasti naší se týkající, jakož i to, že právě svými duchaplnými přednáškami a nadšenými rozprávkami i tehdejší mladší generaci německou na naši slavnou minulost dovedl v té míře pozornou učiniti, že vzešlí z ní básníci — a to právě ti nejnadanější — brávali sobě z ní předměty k pracím svým a opěvujíce naše Vlasty, Břetislavy, Čestmíry, Husy, Žižky, Tábority a j., bývalou platnost a vzácnost jmena českého široko daleko rozhlašovali, jakož pak i to, že Sv. těm, kdož jemu nejedenkráte radívali, aby opustiv tábor nevděčných svých krajanů naprosto věnoval se literatuře německé — ať tak díme stereotypně — odpovídal: „Dass er seine Thätigkeit dem Volke der Čechen, dem er eigentlich angehört, nicht entziehen darf und nie entziehen werde!“

I na to nelze nám u věci této zapomenouti, s jakou neobyčejnou šetrností a upřímnou láskou po celý čas Sv. nesen byl ke všem, kdož tehdáž platně a svědomitě pracovali na národu roli dědičné, třeba že oni namnoze chladně ano nešetrně k němu se byli zachovali.[1])

---

[1]) Ukazujeme zde k neobyčejné šetrnosti ano opravdové pietě, kterou Sv. po celý život svůj k svému učitelovi D. Kynskému a předkem k našemu patriarchovi Jungmannovi choval a nejedenkráte jí slovem i písmem průchod dal (ku př. co Jungmanna se týče, v nadšené básni, kterouž mu r. 1840 své drama: Karel Skreta připsal), ačkoliv Jungmann v po-

Co se konečně vnějšího spůsobu týče, připomínáme, že byl Sv. muž mohutné postavy, složitých údů, vzezření výrazného, avšak dobrosrdečného a obličeje, ať tak díme, antického, a že, jakož vůbec i co se zevnějšku týče, liboval sobě v té zvláštnosti, že se téměř po celý čas odíval jaksi stereotypně, nosívaje totiž černý frak, světlé lehké spodky a veliký cilindr, jejž však obyčejně držíval v ruce, chodě s hlavou odkrytou. — Zdařilou podobiznu Svobodovu chová u sebe rytec pan Leopold Schmitt; mimo to bylo také ve Světozoru r. 1868 vytištěno jeho menší xylografické vyobrazení.

Jakož jsme se upřímně vynasnažili, abychom obšírně a pragmaticky vypsali příběhy života V. Al. Svobodova a podrobně vyčetli jeho díla a práce, pokud se vztahují k literatuře domácí, i nestranně a objektivně vyličili jeho spůsob a povahu duševní: připomínáme jenom ještě, že bychom se tomu nemálo těšili, kdy by se nám bylo podařilo přítomným vypsáním obnoviti a zachovati zanikající již památku našeho Svobody v paměti obecenstva domácího a to proto, že on byl — v době právě nejkritičtější — jedním z oněch pilných, spůsobilých, obětovných a spanilomyslných dělníků, jimžto děkovati máme probuzení, oživení a pozdvižení národu našeho k lepšímu spůsobu duševnímu, jakož i obnovení, vzdělávání a vzkvétání naší literatury domácí!

---

slednich svých letech Svobody sobě, a to prý zúmyslně, hrubě nevšímal; jakož i připomínáme, s jakým účastenstvím Sv. mluvíval o pěvci Slávy Dcery, třeba že on právě v básni té jeho se nešetrně dotknul, a kterak Sv. věděl sobě vážiti a vysoce pokládati monumentální práce našeho Šafaříka. — Stručně, avšak velmi trefně a veskrz pravdivě vytknul duševní povahu našeho Svobody jeden dobrý jeho známý v nekrologu, kterýž podal do Bohemie (1849) ihned po jeho smrti, z něhož za tou příčinou zde něco opakujeme: „Wer den Verblichenen näher kannte, wird ihm gewiss eine Thräne der Erinnerung weihen. Swoboda, einer der ersten Filologen Oesterreich's u. Deutschland's, war ein gerader und billig denkender Mann, für Recht und Wahrheit erglühend und wenn es galt etwas Gutes zu vollbringen oder dem Freunde sein Gemüth zu entfalten; sanft u. schwelgend in das Gemüthliche, war der Grundzug seines Charakters. So konnte man ihn eben so leicht erweichen als verletzen, und verletzt hat man ihn kurz vor seinem Tode. Swoboda war bekanntlich einer der thätigsten Förderer der böhmischen Literatur, er hat seine Muttersprache geliebt früher als es Andere thaten. Aber er war auch ein Schulmann, liberal in der antiken Bedeutung des Wortes, und das hat man ihm übel ausgelegt. Dies schmerzte ihn. Als ich in das Zimmer des Verblichenen trat, fand ich auf seinem Tische ein Papier, das derselbe unmittelbar vor seinem Tode beschrieben. Es war seine Apologie. Das wahrhaft antike Gesicht des Verstorbenen blickte mich dabei freundlich an, als wäre ihm ein Gedanke Latiums entflohen...“

Tekinci.

Podává
dr. Jaroslav Vlach.

Na východ od jezera Chvalinského až k řece Amu rozkládá se pustá namnoze domovina kočovných kmenů turkmenských, k nimž i Tekinci patří. Až do nedávna se Evropa pramálo o ně starala, teprvé Rusové svými pokroky ve střední Asii obrátili na ně pozornost. S pouští podél jezera Chvalinského se rozkládající seznámil Evropu cestovatel H. Vámbéry, který přestrojen za derviše vykonal pouť z Persie do Chivy. Vstoupiv na turkmenskou půdu u Gymyš-Tepe (hory stříbrné), jež se vypíná severně od řeky Gurganu, bral se směrem severovýchodním k řece Atreku, jižto překročiv šel krajem píščitým až k pohoří Kurendagu, načež mu nastal pochod vlastní pouští podél pohoří malého a velkého Balkánu. Vedro dostoupilo značné výše a stávalo se nesnesitelným; jen bouře půlnoční seslavši několik kapek vody umírnila poněkud svízele karavany, spolu zvěstujíc blízký konec utrpení. Skutečně brzo potom došel Vámbéry k planině Kaflankirské patřící k državě chivské. Několik dní později byla poušť překročena. — O jižních krajích této pouště podal zprávy Francouz H. de Couliboeuf de Blocqueville, který provázeje výpravu perskou proti Turkmenům upadl do zajetí, z něhož později jest vybaven. Jemu děkujeme hlavně za zprávy o krajích v sousedství Mervu, hlavního sídla Tekinců. Ale nejvíce zpráv o těchto končinách podali *Rusové*, kteří vedle vědeckého zkoumání připravovali sobě půdu k pozdějšímu opanování země. Výzkumy jich hlavně se zabývaly krajinou v sousedství moře Chvalinského a druhou u řeky Amu se rozkládající. Ačkoliv ráz stepi turkmenské již cestou kapitána N. Muravěva (1819—20) do Chivy Rusům povědom byl, přece došlo k vlastnímu vědeckému prozkoumání až v době poslední, když se Rusové zmocnili východního břehu jezera Chvalinského, pevnost Krasnovodsk a Čikišlar založili a pod záštitou jich jak obhlídky vojenské daleko do kraje tak i vědecké zkoumání s nimi spojené podnikali. Plukovník Stebnický, štábní rytmistr Škobelev a podplukovník Markosov nabyli výpravami těmi zvučného jmena. S nemenší horlivostí pracovala expedice vyslaná ku prozkoumání řeky Amu: výsledkem té výpravy, jež r. 1875 skončila práce své, byly vědecké spisy Schmidtovy a Dorandtovy o množství vody řeky Amu a o astronomickém a magnetickém pozorování na nížinách řeky Amu, pak hydrografické práce Zubova. Po dobytí Chivy věnována velká péče i prozkoumání starého řečiště řeky Oxu; za doby nynější vlévá se totiž řeka Amu do jezera Aralského, což ale dle všeho vždy tak nebývalo; aspoň dle zpráv ze starověku došlých vlévala se řeka Oxus do jezera Chvalinského, o jezeře Aralském nevědí staří ničeho. Z toho soudili jedni, že jezera Chvalinské a Aralské tvořila jezero jedno, druzí že prý jezera Aralského vůbec nebylo. Angličtí zeměpisci, plukovník Yule a sir Roderick Murchison, jsou toho mínění, že v dobách historických se poměry mezi oběma jezery nezměnily, kdežto jiní zeměpisci každou změnu v toku řek Oxu a Jaxartu prosté

popírají. Tolik jest jisto, že Rusové přišli na vyschlé řečiště k jezeru Chvalinskému vedoucí, které se pokládati musí za staré řečiště řeky Amu, jak zjištěno jest výpravou plukovníka Gluchovského r. 1873. Když pak r. 1878 skutečně voda řeky Amu se rozlila po starém řečišti na 200 verst cesty až k jezerům Sarakamyšským, uzavřela vláda ruská vypraviti novou expedici k řece Amu (na jaře letošního roku), která by v úvahu vzala převedení řeky Amu do starého řečiště. Pro rozvoj obchodu ruského po střední Asii byl by to čin dalekosáhlý.

Dotknuvše se pramenů, z nichžto známost naše plyne, pokusíme se vylíčiti zeměpisnou povahu země turkmenské.

Západní hranici tvoří východní břeh jezera Chvalinského; břehy jsou tu rovny a pusty, ač nescházejí tu ani vysočiny, jako jest pohoří na poloostrově Mangyšlaku a jižněji velké i malé pohoří Balkánské. Ze zálivů uvádíme Mertvyj Kultuk (mrtvý záliv) se zátokou Kaidakskou; jižněji nalézá se ve středu velký záliv Karabogasský, od něho na jih záliv Balkánský, při němž Rusové v poslední době vystavěli pevnost Krasnovodsk. Zcela na jihu ukazuje nám mapa malý záliv Hassankuliský, do něho vlévá se řeka Atrek, při níž jest ruská pevnůstka Čikišlar. Hranicí východní jest řeka Amu při středním a dolním toku svém; stékáť se západních velehor vysočiny zadoasijské, béře se směrem západním, až se v krajině Balchské obrací na severozápad, který směr pak stále až ku vtoku do jezera Aralského zachovává; v těch stranách pak počíná hranice turkmenská, ač není tu přesně vymezena. Jižní hranici tvoří pohoří Chorasanské, jež na severu Persie vlastní se táhne na východ od pohoří Elbursského, jakož i na severu mezi jezery Chvalinským a Aralským náhorní planina Usturtská kraje ty odděluje od stepi Kirgizské.

Pohoří nalézají se na severozápadu a jihozápadu; tam planina Usturtská a pohoří Balkánská, zde pohoří Chorasanské. Usturtská planina pne se do výše 200 m. nad hladinou obou jezer svahy dosti strmými; rozkládá se o šířce 250 kil., dosahujíc na západě k zálivu Kaidakskému, na východě k jezeru Aralskému, kdež pak na sever zvolna se sklání k vrchům Muchadžarickým a v poušti Bolšije Barzuki se ztrácí. Na jih od zálivu Karabogasského vypínají se pohoří Balkánská, jež od sebe oddělena jsou údolím as 30 kil. širokým. Velký Balkán pne se nejvýše Dirhemdagem zvýší 1600 m., kdežto malý Balkán sotva zpola výše té dostupuje.

Nejsevernější výběžek hor Chorasanských jest Kurendag s četnými zříceninami na vrcholích, proti nimž svěže zelená údolí pěkně vypadají. Těmito ženou se bystřiny horské, u nichž četné pevnůstky vystavěny jsou. Vodní mlýny vrbami vroubené zavznívají zdálí. V západní části mizí však tento ruch, ježto stráně tady jsou pusty; mezi dvěma pásmy horskými rozkládá se pahorkatina beze vší vegetace. Od Kurendagu táhne se pak směrem jihovýchodním pohoří Kubet-dag, v jehož údolích nalézá se dosti pastvin a i půdy plodné, která však větším dílem nemá vzdělavatelů; neb podél celého toho pohoří jdou sídla Tekinců (a dále ještě na východ až za město Merv), u nichž o stálém pobytu na některém místě není řeči; jim hlavní výživou jest loupežení, k němuž se jim lépe hodí divoká povaha stepi a pouště, po níž kočují.

Tím spůsobem roztroušeni jsou na sever až k hranicím chivským a na západ až k pohořím Balkánským. Poušť rozkládá se na sever od pohoří Kubetdagu a zove se Karakum (černý písek)*); jest bez vody a vegetace: vodu bídně nahrazují zelenomodré bažiny solné, vegetaci zastupují druhy polokeřů jen v písku živořících. Vámbéry vypisuje, jakou žízeň a jaké vedro snášeti musil v měsíci květnu za cesty své; písčitá půda podobala se peci, po níž ani nejotužilejší žebráci, kteří pravidelně obuvi nenosí, nemohli udělati dva kroky po sobě. V poušti té přišli Rusové při výpravách svých na jih od Usturtu na velké solné jezero Betendalgöl v sousedství vyschlého řečiště řeky Oxu; jinak není tam většího vodstva, jen na jihu teče okolo Mervu mocná řeka Murgab, jež přitéká se severních okrajných hor Afganistanu. Má značnou hloubku; však dále na sever ztrácí se v písku pouště. Neméně důležita jest řeka Atrek, jež tvoří hranici perskou při moři Chvalinském; stéká s hor Chorasanských, vine se ve středním toku údolím až 400 m. širokým, jež strmými stráněmi hliněnými až 24 m. zvýší vroubeno jest. Druhdy asi řeka vodou svou plnila celé toto údolí, nyní se o 4—8 m. šířky plouží v podobě průplavu dnem bývalého řečiště. Při dolním toku vstupuje Atrek úplně do roviny a obklíčen jest na velkou vzdálenost rákosinatými bažinami, jakož i solnými jezírky.

Postup Rusů až k řeče Atreku má nesmírný význam. Na jih od něho táhnou se pohoří Chorasanská, jež mají pokračování své v severních horách afganských souvisících s hlavním horským uzlem celé vysočiny zadoasijské. Čára tato ukazuje nám přesně jižní hranici *celého* Turkestanska.**) Krajiny po obou stranách těchto pohoří položené jsou veledůležity pro zájmy obchodní. Protož hledělo Rusko nejprvé stanouti zde nohou pevnou, aby odtud pohodlnější cestou — územím osazeným a vzdělaným, ne pochodem skrze poušť — sobě zabezpečilo jižní hranice Turkestanska. Jen když pásmo těchto hor bude v moci jejich, mohou pomýšleti na úplné pokoření Turkmenů a získati tyto kraje obchodu svému. A že tím směrem Rusové postupují, stvrzuje založení Krasnovodska (r. 1870), brzo potom Čikišlaru, četné výpravy vojenské do země turkmenské a pak zřejmá výprava vojenská proti Tekincům, směřující k tomu, aby se zmocnili hlavního jich sídla *Mervu.*

Město toto jest nejdůležitější osadou na jihovýchodu země turkmenské přímo na sever od důležitého města afganského, Heratu. Čítá 30.000 stanů, které chrání silná zeď, vystavěná dílem z hlíny, dílem z cihel na vzduchu sušených; četné věže ochranné slouží k větší bezpečnosti. Rameno Murgabu protéká tímto velikým táborem, v němž jest jediný dům, vysoká škola pro mullahy, kdežto ostatní obyvatelstvo v plstěných stanech malými zídkami obehnaných bydlí. Dávno zmizela sláva města, jež Alexander Veliký založil, Antiochus zvelebil a jež i později kvetlo, když bylo sídlem knížat z dynastie Seldžuků. Merv tvoří oásu Šal-Džegan (král země), jež má délku asi 200 kil. a šířku 15 kil.; druhdy se v sousedství města rozkládaly pěkné zahrady, kdež nyní pustota, ač by jen třeba bylo půdu vzdělati; vždyť se vypráví, že Adam,

*) Srv. H. Vámbéry: Die Tekke-Turkomanen, v Unsere Zeit, 1879 str. 321 a násl.

**) Srv. Hellwald: Die Erde und ihre Völker, II. 388.

byv vypuzen z ráje, právě v této krajině orbě se naučil. Na úpatí Kubetdagu jest půda písčitá a solná, jen místy se něco málo vegetace nalézá. Neblahý pro krajinu jest východní vítr, palčivě dusivý, který celá mračna písková do povětří vznáší a očím velmi záhubný jest. Počet obyvatelstva v Mervu jest těžko udati; dle zpráv lidu domácího pracuje prý na hrázích Murgabu za velké vody 2000 dělníků, k nimž vždy 24 rodin po jednom vysílá; byť i počet ten byl příliśný, jisto jest, že krajina Mervská hustě jest zalidněna.

Turkmeni jsou původu tureckého, lid kočovný a loupežný. Důkladní znatelé jeho M. Galkin i H. Vámbéry tvrdí, že nepoznali Turkmena, který by chtěl poroučeti či poslouchati; praví́ť prý o sobě Turkmen: „Jsme sobě všichni rovni, u nás jest každý králem.“ *) Každá horda má sice svého aksala (bělovousa), jakýsi druh starosty, který požívá velké vážnosti mezi svými, avšak jen pokud zvláštními rozkazy neb vládychtivostí sobě nezadá. Jednotlivé kmeny turkmenské žijí tudíž mezi sebou v stálém rozbroji. Čítáť se pak dle H. Vámbéryho celkem 9 kmenů turkmenských, které se dělí opětně v různé hordy a tyto zase v oddíly menší. Hlavní kmeny (chalky) jsou pak tyto: Ersari, který má sídla svá při levém břehu řeky Amu a emiru Bocharskému poplatným jest; dělí se na 20 hord (zvaných „taife“) a ještě na větší počet klanů (zvaných „tire“). Sousedy jich na jihu jsou Alielové, již bydlí v sousedství Andšui. Západněji od obou kočují po velké poušti mezi Andšuí a Mervem Kara-Turkmeni, pověstní loupeživostí svou. Jižně od Mervu jsou sídla nejstaršího kmenu turkmenského, Salorů, kdežto východněji a na jih k řece Murgabu sídla svá mají Sarikové. Jak Salorové tak i Sarikové jsou velmi udatní, avšak v době poslední jich stálými půtkami s kmeny sousedními ubylo. Kdežto vyčtení kmenové na východě sídlí, obývají kraje západní při moři Chvalinském na severu Čaudorové, ve středu Jomutové a na jihu Goklanové. Sídla Čaudorů jsou hlavně na planině Usturtské a sáhají na východ až k dolnímu Amu. Jomudové obývají východní břeh jezera Chvalinského, část jich kočuje v sousedství Chivy. Do r. 1873 byli nejmocnějším kmenem turkmenským; za války Rusů proti Chivě účastnili se boje jako spolčenci chana chivského a poraženi byvše u Čandyru zanechali majetek i rodiny své a uprchli do pouště, kdež od Kara-Turkmenů nadobro jsou rozprášeni. Za to oddávají se Jomudové při jezeru Chvalinském usedlí pokojné výživě obchodem, za kterou příčinou prvé s Peršany v míru žili, v době poslední pak uvedeni jsou pod panství ruské, s nímž od počátku hleděli se spřáteliti. I jižní jich sousedé, Goklanové, při řece Atreku a Gurganu pod vládou perskou usazení, zabývají se orbou, jakož jsou nejmírumilovnější mezi všemi kmeny turkmenskými.

Pravým opakem jsou nejčetnější kmen, *Tekinci*; sídla jich táhnou se od Kyzyl-Arvatu, položeného při Kurendagu, podél hor Kubetských na východ až za Merv na jihu, rozkládají se pouští turkmenskou na sever až k hranicím chivským a k náhorní planině Usturtské, kdežto na západ pohoří Balkánských, na východě kmenů při řece Amu sídlících

*) Srv. Hellwald: Centralasien, IX. Im Lande der Turkomanen. Leipzig 1875, jehož častěji použito.

se dotýkají. Zabírají tudíž krajiny tyto dobré tři čtvrtiny celé půdy turkmenské. Vámbéry dělí kmen Tekinců na tři části, na Achalské (v jižní části hor Kubetských), Tečenské (při říčce Tečenu) a Mervské (v okolí Mervu); každá část zase různí se na četné klany a větve. Zevnějškem liší se Tekinec málo od ostatních Turkmenů: je postavy prostřední maje tělo zavalité a svaly valné vyvinuté. Z nevelké hlavy jasně svítí dvě oči, pod nimiž lícní kosti valně vyčnívají: široké čelo, tupý nos a řídký vous jsou význačnými jeho znaky. Šat skládá se ze širokých kalhot po kotníky, přes ně nosí červenou košili, na ni několik širokých kabátců, napřed otevřených a vlněným neb bavlněným pasem stažených, jež obyčejně jsou z temnožluté vlny neb hedbáví: soukenný kabátec (kalat) považuje se za šat nejvzácnější. Hlavu pokrývají čepičkou, na kterou sobě sázejí kuželovitou čepici z bocharské kůže jehněčí neb ovčí: pod nohy dávají sobě sandály z kůže velbloudí neb konské, v zimě aneb sedíli na koni, nosí červené neb žluté špičaté boty s vysokými podpadky. Ženy nosí rovněž spodky, dlouhou košili a jakýsi druh kabátu s dlouhými rukávy, jehož stranu přední zdobí kusy stříbra neb mince stříbrné a zlaté, přes kabát oblékají ještě kalat neb kus látky hedbávné neb bavlněné v podobě plaidu. Hlavu, s které vlas na dvě části rozdělený splývá až ku kyčlím, krášlí kulatá čepička s dlouhým hedbávným neb bavlněným závojem: čelo mimo to zdobí turban stříbrem vyšňořený; i náušnice, náramky a nákrčníky mívají ze stříbra. Na řemenu se stříbrnými okrasami nosí ženy trojhrannou skřínku, v níž chovají talismany, hlavně průpovědi koranu. Jdeli více žen pospolu, povstává od různých těch okras cinkání a zvonění, jako by karavana táhla. I ženy rozedrané a chudé nosí okrasy a neodlučují se od nich ani v noci.

Za obydlí slouží Tekincům stany vystavěné v podobě homolí na ploše až 20 □ m., zvýší 3—4 m.: tyče dřevěné, jež řemeny jsou spojeny, tvoří kostru, kterou pokryjí silnou plstí. Ve středu střechy nalézá se nad ohništěm otvor, který může býti uzavřen. Čistota uvnitř stanů jest velmi nedostatečná. Řada stanů rozestavených po obou stranách silnice tvoří ležení, které mívá také podobu čtverhrannou s volným prostorem uprostřed. Větší ležení bývá obklopeno pletením rákosovým, kterým mají se chrániti stáda dobytka před krádeží. Strava Tekinců jest jednoduchá; k snídani jedí kousek chleba s cibulí neb řídkou polévku. Pro větší hostiny chovají v každém stanu skopce neb kozu: maso jich se rozseká, nasolí a dá se trochu vyschnouti. Vedle polévky jest oblíbeným jídlem pilav, rýže ve vodě vařená s jehněčím zadělávaným. Melouny a tykve pojídají každodenně a popíjejí mléko velbloudí, jež nechávají v nádobách kysati, načež chutná ostře jako šťáva citronová nelibě čpíc. Před jídlem myjí sobě ruce a modlí se; muži jedí pak odděleni od žen a dětí. Po jídle zbylým omastkem si natírají obličej, aby se leskl a kouří silný tabák.

Ve dne zabývají se Achalští Tekinci vzděláváním rolí, pokud v údolích Kubetdagu jest možno; ač tu písčina sahá místy až k úpatí hor, přece jest kraj ten většinou plodný a dobře zavodněný. Z druhů obilních pěstují pšenici a ječmen, dále melouny a rýži. S velikým zdarem chovají koně, již známi jsou po celé střední Asii jako výteční běhouni;

též u ostatních Tekinců se chovu koňstva věnuje velká péče. Hřebčinců zvláštních nemají, nýbrž chovají koně poblíž stanů. Třeba Tekinec sám byl rozedraný, jeho kůň dostane svou pokrývku. Vedle koňů chovají též velbloudy dopravujíce jimi své náklady na větší vzdálenost. U usedlých Tekinců obstarává muž i sklizeň obilí a plete i vlněné provazy; ženy — s nimiž Turkmeni mnohem vlídněji nakládají než ostatní mohamedáni — předou hedbáví, vlnu a bavlnu, barví látky, zhotovují plsť a koberce. Tekinci Mervští nemajíce mimo oásu Mervskou žádných pastvišť kočují hlavně ve stepi a poušti turkmenské. Výpravami loupežnými opatřují sobě výživu i bohatství majíce loupež za mužné a čestné zaměstnání. Na výpravách těchto (které alamany zovou) pustoší hlavně severní kraje perské a afganské; že pak s nimi kurdští náčelníci, kteří k ochraně hranic perských jsou ustanoveni, obyčejně bývají srozuměni, dějí se vpády do Persie bez velikých překážek a hluboko do země. Peršané hledí s velikou důvěrou na pokroky Rusů proti Turkmenům, majíce pevné přesvědčení, že jediné Rusové dovedou loupežné tyto hordy skrotiti. Mohlo by se za to míti, že Turkomani jsouce sunnité nenávidí šiitských Peršanů, že tedy alamany jsou jakýsi druh války náboženské; avšak tomu odpírá zkušenost, dle které Turkomani ve věcech náboženských jsou velmi lhostejni. U nich zastupuje náboženství starobylý zvyk a způsob, zvaný „deb“, dle kterého přísně žijí. Ve věcech soukromých vládne pouze deb; arciť rozhoduje v každém kmenu vedle starosty vykladač koranu (kazi). Deb předpisuje pokuty, jimižto lze se vinníku sprostiti viny; tak odčiní se vražda smrtí vraha neb výkupným 1000 perských tillas (4000 zl.); táž suma se požaduje, máli býti zamezeno vypíchnutí očí aneb uřezání rukou neb nohou; polovička obnosu platí se za poškození jednoho z těchto údů. Deb svoluje k loupeži, na kterou se Turkmeni obracejí nejen do Persie ale i do Afganistanu, Chivy i Bochary.

Kterak se alamany provádějí, vylíčil nám generál Ferrier obšírně: Jakmile totiž některý náčelník se rozhodne uspořádati alaman, zarazí kopí s barvami svými před stanem a káže hlasatelem vyzvati všechny pravé moslemy ve jmenu proroka k nové výpravě. Kdož se odhodlají spolu jíti, vsednou na kůň a zarazí též kopí svá vedle kopí náčelníkova; když pak shledá náčelník dostatek mužstva, určí den výpravy měsíc napřed, by během doby té každý muž se řádně připravil a hlavně koně svého vytrvalé jízdě naučil. Po měsíci shromáždí se všichni opět a každý přivede s sebou koně dva, jednoho bitevního, druhého k nosení nákladu; na tomto koni jede až k hranicím perským, co zatím druhý kůň bez sedla i uzdy následuje za oddělením. Pochody stávají se den ode dne delšími, krmení koní válečných se změní tak, že dostávají směsici mouky ječmenové, kukuřicové a tuku ovčího beze vší slámy neb sena, i jsou za několik dní schopni k nejnamáhavějším jízdám; tu na ně také Tekinci přesedají. Loupežné přepadnutí děje se za doby půlnoční neb časně z rána, když karavana nebo vesnice klidně odpočívá. Jako vichřice vrhnou se na ni Tekinci, způsobí hrozný hluk a hledí zajmouti co možno; zajatce posadí a uvážou vzadu na kůň a uhánějí pak třebas po několik dní do pouště nazpět. Vedou sobě při loupežích svých lstivě, nemajíce žádné statečnosti; anglický lékař Bellew

je nazývá bídnými zbabělci.*) Hlavně bojí se Turkmeni střelných zbraní; kdykoliv ruská pěchota proti nim stála, drželi se vždy mimo dostřel i dávali se brzy na útěk naplňujíce vzduch křikem. Jen při hájení Chivy ukázali se statečnými. Jich zakřivené šavle a malé dýky mnoho nevydají, za to umějí dobře vládnouti kopím. Navrátivše se domů, dělí se o plen; zajatce prodávají v otroctví, ač obchod ten od té doby, co Rusové v krajích turkestanských vládnouti počali, velice klesl. Ostatní věci prodávají většinou Usbegům, kteří za tou příčinou několikráte do roka do jich ležení docházívají; i oni kupují zajatce a prodávají je dále.

Při rozdělování kořistí často přichází ke sporům, z nichž vznikává i tuhé nepřátelství; také úspěchy loupežné způsobují žárlivost a sváry; proto jsou Turkmeni ve stálých bojích i mezi sebou, jen mocný deb je trochu drží na uzdě.

Po denní práci neb za doby zimní naslouchávají Turkmeni rádi vypravěči pohádek a bájí, ještě raději pak pěvci (barši), který na „dutaře" zpěvy své provází; tento požívá mezi lidem velké vážnosti, bývá všudy vyznamenán a štědře odměňován. I vypravovači těší se obecné oblibě, hlavně ti, kteří vypravují o porážkách Peršanů a vítězstvích Turkmenů. Ze všech zpěvů nejlépe se líbí zpěvy národního pěvce Machdumkuliho; národní epos Karroglua (= syn slepcův), o němž jsme zpraveni Polákem Alexandrem Chodźkem, jest báseň rázu divokého, kterou se odvaha Turkmenů ještě rozpaluje; složeno je z písní, jež se zpívávají před početím boje, a mezi něž i prosaické povídky jsou vpleteny. Hudba, hra v šachy a rozličné zápasy jsou velmi oblíbeny, mnohem méně tanec. — Z výročních slavností světí Tekinci nejvíce svátek „Cauda joti," kdež vyprošují sobě požehnání božího, hlavně pak loupežným výpravám svým. Ve zvláštní vážnosti jsou amulety, které zavěšují i na koně, velbloudy a ovce. Koní znamenaných se štítí, máli kůň bílou skvrnu na zadní pravé noze, věští to veliké neštěstí, proto by Tekinec takového koně nijak darem nepřijal.

Celkem počíná sobě Turkmen vážně; někdy zapomene na hrabivost a loupeživost svou a stává se i dobrotivým. S nevšední láskou oddán jest kmeni svému.

Ještě slovo o slavnostech rodinných. Děvčata provdávají se po svém 16. roce, do té doby bývají ušetřeny těžších prací; závojem se nekryjí. Přátelé vše ujednají, mollah to schválí. V den svatební dostaví se ženich o polednách do okrášleného stanu, kdež mu příbuzenstvo na oko odpírá a i nevěsta zdráhá se s ním jíti; konečně dá se unesti, nicméně pronásledují ženicha na oko až k velbloudům před stanem postaveným, na nichž naloženo jest zboží hedbávné a koberce, dary příbuzenstva. Průvod se pak ubírá ke stanu svatebnímu, kdež se nevěsta usadí zády ke dveřím a přijímá návštěvy i blahopřání ženštin, mužové ostanou venku až do té chvíle, kdy počne hostina. Po dvě neděle pobude nevěsta ve staně; potom navrátí se na rok až půl druha roku k rodičům, kteří jsou po tu dobu za ni zodpovědni, po té ji navždy odevzdají muži jejímu, kterému ovšem volno více žen pojmouti. —

*) Vámbéry uznávaje, že největší osobní udatnost proti zbraním evropským nic nevydá, nepronáší se určitě o jich bojovnosti.

Zemřeli někdo v rodině, položí ho na koberec, ženy usadí se kolem mrtvoly a v přestávkách naříkají, příchozím pak vypravují o jeho dobrých vlastnostech, potom znova zakvílí, v čemž jim i muži mimo stan sedící jsou nápomocni. Když tento obřad odbudou, jmou se píti čaj a kouřiti. Druhý neb třetí den mrtvolu s nářkem odnesou do hrobu, v jehož hlavách zarazí tyčku a ověsí pestrým cárem; někdy obeženou hrob malou zídkou. —

S Rusy potkali se Turkmeni již za Petra Velikého, který zamýšlel zjednati obchodní spojení Ruska s Indií přes kraj turkestanský. Již r. 1716 založeny jsou pevnůstky ruské při východním břebu jezera Chvalinského, avšak záhy opět jsou opuštěny, když výprava v kraj turkmenský se nezdařila. Teprvé za vlády cara Mikuláše obnoveny jsou záměry Petrovy; za nynější vlády pak vedly k opanování celého východního břehu jezera Chvalinského a bydlících tam kmenů turkmenských. Po opanování Chivy tlačeni jsou Turkmeni i od severu; i obchod jich od doby té velice klesl, poněvadž ze strachu před mocí ruskou zboží lidské nenalézalo takového odbytu jako dříve; tím klesl i blahobyt Tekinců.

Přirozenou měrou chovají tedy Turkmeni nepřátelství k Rusům, jež osvědčili častými nepřátelskými útoky jak za výpravy chivské tak i za doby pozdější. Spolu jest zjevno, že Rusové musejí hleděti, aby získali přirozených hranic svému panství ve střední Asii; třebať jim pošinouti hranice své podél řeky Amu až k severním hradbám Iranské vysočiny, t. j. zabrati území turkmenské: neboť jen tehdy mohou pokořiti pod svou moc kočovné kmeny turkmenské, hlavně Tekince, jen tehdy pojistí sobě trh středoasijský, ježto bez jich svolení pak žádná karavana indická nepřekročí krajů těchto.

Jest tedy nynější výprava jejich proti Tekincům jen přirozeným, nevyhnutelným následkem posavadních pokrokův jejich ve střední Asii: zdárným skončením jejím, o němž nelze pochybovati, panství ruské v těch stranách nalezne přirozeného i nutného zaokrouhlení a obchod středoasijský pod záštitou Rusův náležitého upravení.

Oldřich a Božena.

Idyla

od

Adolfa Heyduka.

I.

Na jednu dolinku
černé mraky lehly,
na druhou dolinku
chaloupky vyběhly.

Vyběhla si jedna,
druhá první k vůli,
jasmínem a révou
bočky ovinuly.

Ovinuly boěky,
rozmohly se šíře,
vyšplhaly vzhůru
až tam do vikýře.

Vyběhly si, pěkné
v dědinku se tlumí,
nad střechami jejich
bujné lípy šumí.

Bujné lípy šumí,
věterkové dují,
siví holoubkové
sem tam přeletují.

II.

Za dědinou dvorec,
kolem potok kvapí,
jelší svoje rámě
v jeho vodě ztápí.

Na pravo i levo
vlnečky se vinou,
jak když bílé husky
na projížďku plynou.

V jelších za soumraku
žvatlá sivé ptáče,
a brav drobných vlnek
přes kameny skáče.

V zátočině kámen
pokryt mechem celý,
a kolem kamene
co že se to bělí?

Co že se to bělí,
co že vodu čeří,
labutěli mladé
protřibují peří?

Nebo jsou rusalky,
nebo lesní víly,
aby jarní vodou
nožky ovlažily?

Snad hřebínkem zlatým
zlaté češou vlasy,
že se to tak jásá,
co že je to asi?

Nejsou to rusalky
na té jaré vodě,
ale jsou děvčata
v zpěvném chorovodě.

Nekrouží labutě
nad tou vodou šerou,
ale krasavice
bílé prádlo perou.

A ta nejkrásnější
stojí u zátoky,
zdobný pás opíná
outlé její boky.

Líčka její planou,
čelo se jí jásá,
snad že to tam stojí
sama boží krása.

Sličné jsou děvušky,
něha plane z líček,
ona však lilijí
prostřed chudobiček.

Sličné jsou děvušky,
hvězdičky to samy,
ona však zoričkou
mezi hvězdičkami.

Stojí podkasaná
na šedém kameni,
a ta voda kolem
perlami se pění.

Perlami se pění
a v hovorném reji,
bílé její nožky
šumně celuje jí.

Sestoupla z kamene
na drobné oblásky,
z temene na hrdlo
rozpustila vlásky.

Rozpustila kštici,
jako břízka v houští,
jako ji sluněčko
před deštíkem zpouští.

Šveholí si, zpívá,
mává ručky chvatem,
rovná čecheliky
vyšívané zlatem.

Zpívá jako skřivan
než si hnízdo vije,
že luh květovaným
pláštíkem se kryje.

Zpívá jako pěnka
když kolébku robí,
že radostí kvítka
hlavulenky zdobí.

Zpívá jako slavík,
milo usmívá se,
že dědinka celá
tone v jarní kráse.

Že bystřina letmo
poskakuje v mlází
a na každý kámen
diamanty hází.

Že stříbrné rybky
lahodnými svody
k nožkám vyskakují
z křišťálové vody.

Slyš, z poupátek rtíků
větřík písně věje:
samé polní kvítí —
tiše; slyšíte je?

Písně.

Zpívej, srdce, zpívej
v radosti i hoři,
máš těch drobných písní
víc než perel v moři,
víc než kapek vůně
na růžovém trsu,
víc než zlatých jisker
sluněčko má v prsu.

Zpívej, srdce, zpívej
celé živobytí,
máš popěvků více,
nežli v hoře kvítí,
více nežli skřivan
v rozvlněném poli,
víc nežli jich drozdík
v háji zašveholí.

Zpívej, srdce, zpívej
z večera až k svitu,
máš popěvků v nitru
jak hvězd na blankytu,
víc než jarní deštík
diamantů sroní,
víc než za večera
světlušek se honí.

Zpívej, srdce, zpívej
z rána do večera,
pokud v tobě píseň
studánkou vyvěrá;
krůpěj za krůpějkou
prýští se a blýská,
div že neutone
naše rodná víska.

Naše dědinečka
tichá jako pěna,
kolem do kolečka
nebem ohražena.

V lesích ukryta je,
ticho tu a milo,
snad se tady štěstí
do kukličky svilo.

Sviloli se, věru,
počíhám si v setí,
až z kukličky v jaře
motýlečkem vzletí.

Chytnu, skryju si je
do kytice pěkné,
což přede mnou každý
klobouček svůj smekne.

Teče potok, teče
pod tou naší chatou,
chytnu si v něm rybku
na udičku zlatou,

na udičku zlatou,
na hedbávnou léčku,
neli rybku — tebe,
švarný myslivečku.

Nebo si urobím
měsíčního času,
čarodějnou síťku
ze svých plavých vlasů,

ze svých plavých vlasů,
z pršků černých očí,
snad mně mysliveček
sám do síťky skočí.

III.

Letí sokol, letí,
křídloma třepoce,
plaší labutěnky
dole na potoce.

Krouží, pěkně krouží
k mladým olším níže . . .
kluše z lovu domů
Oldra, mladé kníže.

Pěkně sobě vede
v prostřed družné chasy,
k rameni se vinou
rusé jeho vlasy.

Oči jako orlík,
líčka jako panna,
jeho sukynečka
zlatem vyšívaná.

Na červené čapce
péro sokolíka,

toul na statné pleci
a po boku dýka.

V slunečku se hravě
rubín sponky sloní,
na opasku zlatí
řetízkové zvoní.

Skrývají se v kožky
kabátcova kraje,
a ten bílý komoň
nožkami jen hraje.

A ten bílý komoň
v černý kámen tepe,
že se pod nožkami
na sta hvězdic třepe.

Na sta hvězdic třepe,
na sta jisker vznáší,
jak když v letní noci
světlušky se plaší.

IV.

Kluše Oldra předem,
za ním druž se honí,
na hlavu mu jelše
drobné listí roní.

Tuhé jejich nohy
v cestu se mu staví,

kypré jejich páže
čapku béřou z hlavy.

Outlé jejich prsty
rvou mu rusou kštici,
ale svěžím listím
chladí rumén lící. —

V.

Trubka zajásala,
zvuk se kolem nese,
že se starým skalám
srdce v těle třese.

Že se bujná vlna
skokem na břeh šplouná,
jako mladá bírka
stříbrného rouna.

Že břeh sotva stačí
divnému jich vření:
jedna na drn skáče,
druhá na kamení.

Že se stromy diví
drobnému jich bravu,
a zvědavá sosna
vypíná svou hlavu.

Hle již vlnka z břehu
nazpátek se vrací . . .
ustaly děvušky
u potoka v práci.

Na zelený trávník
bílé prádlo kupí,
a z olšiny Oldra
jede v čele tlupy.

Kabelka mu visí
z ramene až k půli,
a ten komoň jeho
kráčí vlastní vůlí.

Do bohaté hřívy
větérec mu duje,
koník hlavu kloně
šijí zalamuje.

Z rudých nozder kypí
křišťálová pěna,
ústa jeho ryzím
zlatem zaúzděna.

VI.

Slyší Oldra písně
oko se mu jásá:
hoj, snad že to slavík
s hrdla perly střásá.

Stojí udiveni
oř i mladé kníže:
Oldra hlavu chýlí,
koník sluchy stříže.

Stojí kníže ukryt
olšovými stíny,
ale marně bodá
oře do slabiny.

Ten jen nožky vzpíná,
odfrkuje, řehce,
k potoku již bočí,
ale cestou nechce.

Oldra úzdou trhá,
koník stranou skočí —
a již potkaly se
čtyry sivé oči.

VII.

Křikly ulekány
panenky a ženky,
rozprchly se rázem,
jak ty labuténky.

Jak ty labutěnky
na svém siném plese,
když se zrádná střela
od hor k vodě nese.

Jejich bílá šije
v ráz se v houští kryje,
a ty nožky bosy
letí do rákosí.

Jenom jedna stojí
v bílém čechelíku,
sladkozvukou píseň
na růžovém rtíku.

Oči plny slunka
stojí u zátoky,
zdobný pás opíná
outlé její boky.

Řáseň podkasanou
tužej upíná si,
kolem čela vine
zlaté svoje vlasy.

Skáče Oldra s koně,
družina se staví . . .
odhrnula dívka
bystřeň vlasů z hlavy.

Sokolník i psovod
udiveni rázem,
s ramene jim padá
luk i toulec na zem.

VIII.

Poskočil si koník
nožkou svojí tenkou,
uklonil se Oldra
rusou hlavulenkou:

„Děvčeli jsi, pověz,
anebo jsi víla,
jež se k omámení
jezdce přizdobila.

Nejsou bílé nožky
z pelu jen a květu,
nemění se ručky
v křídelenka k letu?

Nejsou tvoje vlásky
slunka paprsleky,
neobýváš tůně
horské této řeky?

Jeli z bílé příze
čechelík tvůj plhý,
anebo to všecko
ze vzduchu a mlhy?

Zda tě, čarodějko,
máti odkojila,
nebo jsi rusálka,
anebo jsi víla?“

„„Ani ne rusálka,
ani nejsem víla,
a mne rodná máti
zpěvem odkojila.

V kolíběnce zlaté
nebylo mně spáti,
mne hejčkala v loktech
jen má zlatá máti.

A já nelehala
na hedbávné roušce,
ale při slunečku
na mateří doušce.

Nebyla jsem myta
vonnou z ráje vodou,
jenom horských bystřin
krásou perlorodou.

Drobnými perlami,
drobnými křišťály,
chudoba a nouze
kmotřičkami stály.

Nejsem vílou, věru,
jsem jen děvče prosté,
na té naší chatce
v doškách netřesk roste.

Jsem jen chudé děvče,
dcerou Kresinovou
a mé družky tady
Boženou mne zovou.““

„Hoj tys přec jen víla,
les ten je tvým sadem,
a ta tvoje chýška
čarovným je hradem.

Líbeznost a milost
stály kmotřičkama,
nejsili ty, děvče,
živá krása sama?

A ty jsi tak švarna,
a ty jsi tak mila,
že bys zlatý stolec
knížat ozdobila.

Hodna, abys světu
v milé svojí kráse
tamo z Vyšehradu
slunkem jásala se! —“

IX.

Sladce mluví Oldra,
loučiti se nechce,
netrpěliv komoň
frká si a řehce.

Netrpěliv ohař
semo tamo větří,
věru, mladý kníže
málo času šetří.

Polekané dívky
ručku v ruku béře,
a co Oldra mluví
zpívá slavík z keře . . .

Oldro, mladé kníže,
víš, že ti ta víla
tvoje srdce mladé
se svým zaměnila?

A ty, dívko milá,
dívko zlatovlasá,
víš, že Oldra řečmi
krev svou v hruď ti střásá?

X.

Zaklopily očka
dlouhé lesklé brvy,
zalila se sněžná
líčka vřelou krví.

Její líčko, jeho,
obé jako růže,
a co hovořili,
kdož to vědět může?

Vše, co Oldra štíhlý
v zlatá slova kuje,
všecko slavík druhým
zpěvem ohlušuje.

A co odpovědí
dívce ze rtů zvoní,
vlnka dusí, jež se
přes kámení roní.

XI.

Vázla slova Oldry —
oněměli oba —
k olším skláněla se
podvečerní doba.

Dívka oddechla si,
k srdci tiskla páže,
a již tazatele
sama teď se táže:

„Pověz ty mi, pověz,
myslivečku smělý,
z kterého jsi hradu
a kdo tobě velí?

Pověz ty mi, pověz,
myslivečku kalý,
proč že jste se v naši
dolinečku dali?

Pověz ty mi, pověz,
duše moje milá,
proč družina tvoje
sem se uchýlila?

Pověz, proč jsi z cesty
koníčkem svým bočil,
proč jsi tady stanul,
proč jsi dolů skočil?“

„„Věř, panenko milá,
z dobrého jsem rodu,
vzal mne kníže Oldra
s sebou do průvodu.

Jinou dal se stranou
a my v jinou taky,
myslím, že nás svedly
rusálčí tvé zraky.

Myslím, že nás svedl
lesk tvých zlatých vlasů,
pověz, kudy cestou
povedu svou chasu.

Nechcešli však, věru
rád jsem z toho bludu,
u tvé bílé chaty
nocovati budu!““

„Nehostí má chatka
pány v takém rouše,
malou hodinečku
jste tu od Drahouše.

Knížecí to hrádek,
rudě krytý horem,
pěkná k němu cesta
doubravou a borem.

Když si popílíte,
věru uvidíte,
jste tam na komoni,
než se slunko skloní.“

„„Nechceš hostit lovce?“ “
„Ne já, ale máti.“
„„Sám on tedy drahá,
k tvé se chatě vrátí.

Nevrátí se s chasou,
sám přijechá znova,
chovát v sobě poklad
chýška Kresinova.“ “

Podal ruku bílou,
na koníčka sedá
ke Drahouši hradu
hvozdem cestu hledá. —

XII.

Jede Oldra hájem,
srdce mu to svírá,
k šumné vodě zpátky
sivé oko zírá.

Zří, jak za ním v dálku
patří děvče prosté,
a jak její krása
dálkou jenom roste.

Nad hlavou mu křídlem
její píseň šumí,
toť popěvek štěstí,
zda mu porozumí?

Porozuměl. — Z čela
vlas si stírá rusý:
„Božena, ta dívka,
ženou mně být musí! —“

XIII.

Letí sivý holub
od horečky k sadu,
kluše mladé kníže
od dědinky k hradu.

Na té čapce jeho
pérečko mu kývá,
a ta trubka jeho
nehlaholí — zpívá!

Ty řetízky pasu
líbezně si zvoní,
doubí zlaté listí
na cestu mu roní.

Radostí se houpe
nůž po jeho boku,
a kůň jeho v předu
chasy na sto kroků.

Na sto kroků, na dvě,
na dvě stě i tři sta,
však srdečko Oldry
nehnulo se s místa.

Tiše u potoka
u labuťky svojí
smutno, zamyšleno,
zadumáno stojí.

Tulí se jí k srdci,
tulí se jí k pasu,
chyceno je dívkou
v síťku zlatých vlasů.

Spoutáno je navždy
její řečí prostou,
zlatá křídelenka
po stranách mu rostou.

Netouží víc v hradu
skvostné síně zpátky,
na prahu si sedlo
Kresinovy chatky.

Na okenko sedlo,
skrz okenic svůrky
hledí za večera
dívce do komůrky.

XIV.

Nesvítí to hvězda
skrze lesní mýtí,
Boženino oko
okenečkem svítí.

Ani se neblýská
v den na krásné časy,
ale to panenka
češe zlaté vlasy.

Ani to hvězdička
dolů nesletěla,
ale to se jásá
lesk jejího čela.

Nevolá křepelka
teskně v mladém setí,
ale z chatky k lesu
dívčí vzdechy letí.

Netone to v záři
měsíčkově víska,
ale dívka hlavu
v bílé ruce stiská.

Zalamuje hlavu,
pobledají líčka,
smutně naříká si
jak ta vlaštovička.

Jak ta vlaštovička
sama při podletí,
když jí déšť utopil
nepernaté děti.

Naříká si, vzdychá,
a co ňádro mučí,
prostičkou jí písní
z hrdelenka zvučí.

Písně.

Přikvapíli bouře v sady,
stmívá se a blýská,
přikvapíli bolest v ňádra,
srdečko si stýská.

Stýská sobě dnem i nocí,
třepotá se v boce,
s kým si duška přeubohá
v jaru zaštěboce?

Zle je na tom přeubohá
rozželená duška,
hůře nežli bez útulku
svatojanská muška.

Zlatá muška bez útulku
sama sobě svítí,
cestičku si najde v noci
z houštiny i z mýtí.

Ale duše opuštěná
bez cestičky všade.
unavena na podušku
večer hlavu klade.

Večerem ji smutna klade,
zorou smutně zvedá,
jestliže ji na okence
poslík štěstí sedá.

Nesedá, vždyť nepřiletěl,
mešká za horami,
duško moje přeubohá,
my štěbocem sami!

Okolo mýtiny
sokolík krouží,
do stínů večerních
křídelka hrouží,
hrouží v ně křídelka,
marně je zvedá —
vidíš ho, vidíš ho,
panenko bledá?

Kam se ten sokolík
vznáší, kam měří?
krví má na bočku
zbarvené péří;
nad vršky sosniček
k sibline bočí,
vidíš ho, panenko?
nevyplač oči!

Okolo sihliny
zapadá stranou.
nad hlavou večerní
mráčky mu planou,
nevládne křídloma,
očka jsou šedá,
škoda vás obou dvou,
panenko bledá!

Obloha se mračí,
potůček se kalí
drobné mi krůpějky
v líce napadaly;
černé mračno moji
hlavičku otáčí —
potůček se kalí,
obloha se mračí.

Zaskvěje se voda,
mračno zrůžovatí.
až sluníčko na luh
zlatá perka ztratí;
až mně mysliveček
svoji ruku podá,
zrůžovatí mračno,
zaskvěje se voda.

XV.

Neletí to orel
na skal šedé stíny,
ale mladý jezdec
vjíždí do dědiny.

Aniž nejsou mraky
ani blesky strachu,
Oldrův koník blýská
okem v hustém prachu.

Aniž větřík teplý
na zlato se roní,
ale při opasku
jezdci zdůbky zvoní.

Ani to nehýká
hýkal v černém lese,
ale koník řehce,
knížete že nese.

Hříva se mu zdouvá,
nozdry se mu pění,
pyšně vykračuje —
zorou noc se dení.

Odfrkuje, kluše
na tu bílou chatu,
kde svou hlavu lípa
koupe v jitra zlatu.

Stírá rosu s trávy,
prolamuje snětí —
z bílé chaty děvče
na záprseň sletí.

Líčka její rudnou,
hvězda blýská v oku —
on to, jehož shledla,
s družstvem na potoku.

Nikdo kolem něho,
prost všetečné chasy,
k rameni se vinou
rusé jeho vlasy.

Oči jako orlík,
líčka jako panna,
jeho sukynečka
zlatem vyšívaná.

Na čapce se houpe
péro sokolíka,
na pleci mu toulec
a na boku dýka.

V slunečku se hravě
rubín sponky sloní,
na opasku zlaté
řetízky mu zvoní.

Skrývají se v kožky
kabátcova kraje,
a ten bílý komoň
nožkami jen hraje. —

V rusou jeho hřívu
ranní větřík duje,
jezdec nehýbe se,
koník poskakuje.

Koník poskakuje,
jezdec nehýbe se,
na srdečku kytku
z rozmarinky nese.

Kytku z rozmarinky,
z violek a růží —
hoj, což se živůtek
krasavice úží.

Od kytice pěkné
stuženky se plouží,
bůh ví, po čem děvče
asi více touží?

Více po junáku,
nežli po kytici,
víc než po těch růžích,
po té jeho líci.

Víc než po té líci
a té pěkné stužce
touží krásná dívka
po Oldrově dušce.

Pluje koník, staví,
Oldra s koně skáče;
odkvapila dívka
jako plaché ptáče.

Odkvapila v síňku,
rukou ňadro svírá,
po oku jen kradmo
z okenečka zírá. —

Uvázal koníčka
u té lipky venku,
spěchá přes zahrádku
ruče do přístěnku.

Čapku s hlavy béře,
z úst mu zvoní slova:
„Toželi je bílá
chýše Kresinova?

Tváli je to chýše,
sivobradý kmete,
tož v tvé malé síşnce
pěkné kvítí kvete.

Není to řebíček
ani ta lilije,
ani se fialkou
v bílý snížek kryje.

XVI.

Ani není růže
v rose na úsvítě,
ale Božena je
tvoje krásné dítě.

A já ptát se přišel
dušičky té hodné,
chceli ovládnouti
dědictví mé rodné.

A já ptát se přišel
té růžičky boží,
jestli moji kytku
na srdečko vloží.

A já ptát se přišel,
matky i tatíčka,
odvážouli mně ji
od svého srdíčka.

A já ptát se přišel
vás, otče i máti,
smímli na záručno
kytici jí dáti.

A já prosit přišel,
by mně dána byla,
však se duška její
s mou již zasnoubila. —

XVII.

Přivedli děvušku,
zvěděli, co chtěli —
jejich bílé lokte
v ráz se ovíjely.

Jejich bílá čela
klonila se k sobě,
malinová ústa
líbala se obě. —

Tulili se k srdcím,
za ruku se vedli,
pod košatou lípu
v hebké šero sedli.

Větvemi jim ona
žehná rusé hlavy,
píseňky jim zpívá
slavíček žvatlavý.

Jejich ramenečka
v loktí zaklesnuta,
jejich srdelenka
zlatým poutem skuta.

Ona bílou ručkou
kadeře mu vije,
on svou ruku vine
kolem její šíje.

„Milý — milučičký
mojí dušky druhu,
kdy zavítáš opět
k chatce mé a k luhu?“

„„Dřív než rozkvitne se
keř tvůj kalinový,
dřív než zlaté růžky
zvedne měsíc nový.““

„A kdy přijdeš pro mne,
pověz duše milá,
abych do té doby
růže vypěstila.“

„„Dřív než na šeříku
světlušenky svitnou,
dřív než sedmihlásci
z hnízdečka vylítnou.

Přiklušou koníci
přes ty vaše hatě,
hřívu plnou stužek,
zauzděni v zlatě.

Ponese tě koník,
který mne teď nosí,
dřív než na lučině
kosa trávu skosí.

Upravím ti dvorec,
nežli jaro mine . . .““
a zas děvče líbá,
a zas v náruč vine.

V jejich družných srdcích
pěkně se to třpytí,
jako když se hvězdy
v jeseni roznítí.

Jako když měsíček
lesku pln v ně vchází —
ach, to jejich štěstí
bez mezí a hrází! —

XVIII.

Večer z hvozdu spěchá,
slunečko se kloní,
vyšinul se Oldra
na plec svému koni.

Koník nožky vzpíná,
poskakuje, řehce,
již chce odkvapiti,
ale Oldra nechce.

Nechce, úzdou škube,
děvče slze dusí,
nechce pustit ještě,
ale musí — musí.

Podala mu ručku,
podala mu obě:
„Nenechávej mne tu
dlouho samu sobě!

Nenechávej mne tu
zimní chvíli dlouhou,
padnu do choroby,
zhynu pro tě touhou.“ —

XIX.

Rozloučil se s chatkou,
cestou k lesu bočí,
a panence žalem
stopily se oči.

Po lese i pláni
cval ho nese ručí,
jak když jarní větřík
úžlabinou hučí.

Letí jarým srnem,
letí jarým ptákem,
a to dívčí srdce
letí za junákem.

Kolem hlavy drahé
koluje kolesa,
z pokraje do prostřed
a na konec lesa.

Z lesa do sihliny,
ze sihliny v mlází
drahou hlavulenku
jeho doprovází.

A když dusot koně
za horou se ztrácí,
s ukloněnou hlavou
do chatky se vrací.

Do své milé chatky —
zdali asi tuší,
koho zakochala
horoucí svou duší?

Netuší, netuší,
ale věří slovu,
že ovládne ženkou
chatu šohajovu.

Chatu šohajovu,
k níž se lípa kloní —
a tichounké snění
zaneslo ji do ní.

Do ní, k jeho straně,
do ní, k jeho boku —
a slzičky štěstí
zaleskly se v oku.

Napadaly v kvítí,
perlami se skvějí,
a poupata rtíků,
v zpěv se rozvíjejí.

Písně.

Přitulil se mysliveček
ke mně levým bočkem,
po sivém mi holoubkovi
poslal prsten s očkem.

Dal on mu jej na hrdelce
na červenou stužku:
„Leť, holoubku, pozdravuj mi
moji zlatou dušku!“

Ukryl se mi sivý holub
na jedličce v houští,
tajně jenom na dolinku
perutěnky spouští.

A já půjdu o půlnoci
a jedličku vytnu,
siváčka i s prstenečkem
v zlatou klícku chytnu.

Chytnu si ho při neděli
za rosičky ranní,
zavru si ho, nepustím ho
z duše do skonání.

Jede milý na koníčku,
na svém vraném koni,
podkovečka cvaká, cvaká,
úzda pěkně zvoní;
uzdička mu pěkně zvoní,
podkovička cvaká,
okenečkem vykukuje
panenka kde jaká.

„Hoj, panenky, pojďte z chatky,
cestičky se matou,
ztratil koník na křižatkách
podkovečku zlatou,
pomozte mi koníčkovi
hledat jenom trošku,
malou, zlatou podkovečku
na tu štíhlou nožku.

Povězte mi ubohému,
kudy mám se dáti,
hlavička se kolem točí,
srdečko chce státi;
povězte mi, kterou cestou
má mne vraník nésti:
rádi bychom zavítali,
před chaloupku štěstí.“

XX.

Věje větřík teplý,
věje, sotvy dýše,
sotvy drobných květů
hlavěnkami kníše.

Sotvy mladým břízám
lupenečky třese,
něco tajemného
na křídelkách nese.

Věje, poskakuje
po luhu i háji,
divné zvěsti šepce
po tom luckém kraji.

Věje, roznáší to
od dědiny k městu,
že pojede české
kníže pro nevěstu.

Věje, roznáší to
po krajině všady,
že se snoubit bude
kníže Oldřich mladý.

A dívčiny planou,
a dívčiny hoří,
které že se kníže
hrdou šijí skoří.

A dívčiny hoří,
a dívčiny planou,
které podaruje
řízu zlatotkanou.

A dívčiny planou,
v srdci jich to bodá,
které asi kníže
rudý opas podá.

Opas z diamantů,
zlatem vykládaný,
zlatem vykládaný
na obě dvě strany. —

XXI.

Letěly, letěly
pověsti ty zvučné
po dolech i horách
přímo do Opučné.

Ode vrátek k vrátkům
létly na pochvaty,
slétly na okence
Kresinovy chaty.

Však co dívka v chatě
takých zvěstí dbala,
krásnější si štěstí
v srdci zbudovala.

Pěkně zbudovala,
bůh ví kdy se splní,
stesk a zpomínání
srdečkem se vlní.

Na to bílé čelo
černý mráček sedá,
ta růžová líčka
ze dne ke dni bledá.

Z okenka se kloní
hlavulenka rusá,
jestli koník z dálky
podkověnkou dusá.

Jestli bílý koník
známou cestou kluše,
jestli se jí blíží
duška její duše.

A ta zpěvná duše
šepce rudým rtíkem
večer za hvězdičkou,
z rána za větříkem.

Za vísku se nesou
vzdechy po údolí:
„Navrať se mi, navrať,
hlavička mne bolí!

Hlavička mne bolí,
klopí se a klopí,
samými slzami
srdečko se topí.

Srdečko se topí,
všecko kolem pláče,
jsem v tom bílém hnízdě
jako siré ptáče.

Jako siré ptáče,
sirá vlaštovice,
již bez tebe, drahý,
nezazpívám více.

Sviť, hvězdičko družná,
sviť do jeho skrání,
aby znítilo se
jeho vzpomínání.

Plaš, měsíčku hodný,
sbory hvozdných stínů,
aby našel cestu,
nežli smutná zhynu.

Skvěj se, slunko milé,
v purpuru a zlatě,
aby našel lesem
cestku k bílé chatě.

Věj, větříčku teplý,
po luze i stráni,
zavzdychej milému
to moje vzdychání.

A vy drobné rybky,
a vy drobní ptáci,
ptejte se ho za mne,
proč se nenavrací.

Smutno všude, smutno!
Co dřív krásu mělo
jako při jeseni
schudlo, ošumělo!

Všecko ošumělo,
i ta lípa šumná —
zanes ho koníčku
na ta naše humna.

Na ta naše humna,
před ty naše vrata,
dám ti podkovečky
z kovaného zlata.

Z kovaného zlata,
diamanty na ně,
přines mně ho zpátky
pod ty naše stráně.

Jestli nepřineseš,
tak se srdci stane,
jak když bílý mrazík
růžičku ovane.

Růžičku ovane,
ona hlavu skloní,
a co v nitru bylo,
k siré zemi sroní.“ — —

XXII.

Zbledl jeden měsíc,
zbledl měsíc druhý,
již při zpěvu ženci
pokosili luhy.

Lipou plnokvětou
větérec zachvívá,
a mladistvá pěnka
vyvedena zpívá.

Noc i den si rovny —
odpočaly, stály,
k bílé chatě Oldřich
asi přijecháli?

Přijechá, přijechá,
ba již trubka zvučí,
z dálky poskakují
komoňové ručí.

Poskakují čilo,
všichni v pěkném řadu,
v předu kníže Oldra
a družina v zadu.

Pěkně sobě vede
v čele svojí chasy,
k rameni se vinou
rusé jeho vlasy.

Na té jeho čapce
pérečko se kývá,
a ta trubka jeho
nehlaholí — zpívá.

Ty řetízky jeho
líbezně si zvoní,
jelše zlaté listí
na cestu mu roní.

Radostí se houpe
nůž po jeho boku,
tisíc hvězd se blýská
v plesajícím oku.

A ten bílý komoň
černý kámen tepe,
že se mu kol nožek
na sta hvězdic třepe.

Po bok běloušovi
prázdný koník vraný,
kožkou sobolinou
hebce osedlaný.

Kožkou osedlaný
pyšně hlavu nese,
na vrcholku hlavy
chocholík se třese.

Třemenečky zlaté
od sedla mu visí,
outlé jeho nožky
hvězdky v písek mísí.

A na hebkém sedle
v lesklý hedbáv skryty,
říza operlená
a pás zlatem vitý.

XXIII.

Kluše Oldra v čele,
u chatky se staví,
celováním v čelo,
nevěstu svou zdraví:

„Zdráva, zlatolenka,
zdráva moje duše,
již si pro nevěstu
koníček můj kluše.

U té lipky stranou
netrpěliv stojí,
zanese tě drahá
do té chýše mojí.

Drahouš pěkný zámek
s vysokánskou věží,
v něm pro tebe Oldřich
nové štěstí střeží!“

Celováním v rtíky
až jí k srdci víže,
a lid jeho volá:
„Zdráv buď Oldra kníže!“

XXIV.

Jak když mladou srnku
krutá stihne střela,
tak se uleknutím
krásná Boža chvěla.

Hlavička se kloní,
z očí žal se řine,
nadarmo se z páží
svého Oldry vine.

Hlavička se kloní,
oko v slzách hasne,
výčitkou se chvějí
rtíky její krásné:

„Klamal jsi mne, klamal,
nejsi šohaj prostý,
k tvému dvorci cesta
přes široké mosty.

Ale k mojí chatce
přes uzounkou lávku —
ach, mně tvoje slova
porubala hlávku.

Tvá jsou pěkná města,
můj jen koutek chýže,
já jsem robotnicí,
ale ty jsi kníže.

Ach proč jsi mne zklamal,
ach proč jsi mne zradil,
proč v zahrádku duše
hloží jsi mi vsadil.

Ach proč jsi mne zradil,
ach proč jsi mne zklamal,
stromku mého štěstí
korunku jsi zlámal!“

„„A já tě nezradil,
ani neošálil,
pán bůh ze své lásky
do duše nám nalil.

Lásky do dušiček,
medu do srdíček:
ať se co chce děje,
k sobě stulíme je!““

XXV.

A na povel Oldrův
před nevěstu mladou
dvořané a sluzi
skvostné dary kladou.

Nejen pro nevěstu,
pro otce i matku —
slunko usmálo se
na tu bílou chatku.

Usmálo se slunko
na dolinku celou,
vdechlo život v horstva
duši zkamenělou.

Zavolala zvučně
statných lidí hlasem,
a bystřina skvoucím
znítila se jasem.

Slunko přebíhalo
po tom zlatém písku —
zčarovaloť štěstí
rázem celou vísku.

XXVI.

Aj co že to kolem
tak líbezně zvoní,
májovýli deštík
zlato polím roní?

Anebo to k nohám
dívky přeozdobné
z hedbávu se řinou
diamanty drobné?

Neroní déšť zlato,
lid roní cit zlatý,
když Boženě panny
drahé daly šaty.

Drobné diamanty
na zem nepadají,
ale to děvčata
píseňky zpívají.

Píseňky zpívají,
pěkné vijou věnce
pro Boženu s Oldrou:
šťastné zasnoubence.

Nejen pro ně oba,
i pro jejich chasu
kytice vázaly
na ňadra i k pasu.

Nejen pro tu chasu,
ale každá vije
po jednom věnečku
koníčkům na šije.

Kníže Oldra vděčně
líbá matku chudou,
a děvčata pějí
a jonáci hudou.

Kníže Oldra vděčně
líbá otce kmeta,
a kam oko hledí.
všude radost seta.

XXVII.

Na kůň dívku zvedli,
k levé straně kněze:
již si statný Oldra
paní domů veze!

Na Drahouši s věže
pěkně zvony zvoní,
Božena Oldrovi
na hruď hlavu kloní.

Líčko rumění se,
oko hvězdou blýská
když ji statný kníže,
outlé bočky stiská.

Jednou bočky stiská,
druhou prsten dává:
nyní teprv chorá
duška obou zdráva.

XXVIII.

Jedou mladým hvozdem,
všecko hlavou kývá,
jedou kyprým luhem,
všecko písně zpívá.

Jedou nad potokem,
břeh se kvítím pýří,
nebe se jim sklání,
luhy se jim šíří.

Však co svět a nebe?
na sebe jen zřeli,
ani nemluvili,
jeli jen a jeli.

Srdce plno lásky,
plno sladkých zvěstí
a nad hlavou s nimi
naděje a štěstí.

Rodinná sláva.

Povídka

Ferdinanda Schulze.

(Dokončení.)

X.

První pocit, jenž byl zachvátil komtesku Gabriellu, když bratr mávaje nad svou hlavou listem barona Sieburka jako nějakým vítězným praporem u přítomnosti macechy i sestry Muši byl ji slavnostně pozdravil co šťastnou nevěstu nejpřednějšího velmože meklenburského — nemohl nazvati se jinak leda zděšení.

Ještě až do nejjemnější žilky bolestně rozechvěna předvčerejší zprávou, že Latto v souboji na pistole byl od Žigy nebezpečně raněn, slyší, že sama jíti má za muže, jehož ve svém životě posud ani nespatřila, o němž ani u nich posud nikdy se nemluvilo až za posledních několik dnův, kdy se dověděla o něm, že jest to už starý pán a že má velmi mnoho peněz. Ještě ani nemá času, aby pomyslila při tom na sebe: jedinou její myšlenkou jest Ladislav. Po dvou bezsenných nocech, ztrávených v nejpalčivější trýzni, že jistě ona sama byla příčinou toho souboje a tedy i Lattova neštěstí, slyší, že má zraditi to

zlaté srdce, jehož smrtonosná zbraň ušetřila! A to jí oznamuje Žiga, nad něhož ona z celého světa nikoho více nenávidí. Ještě s ním ani nepromluvila od onoho jitra, když před jeho odjezdem na Heřmanov byla setkala se s ním v parku. Ještě tají v srdci všechen proti němu hněv, a tu již nový, ještě ostřejší projev jeho nešlechetnosti. Posud dává mu znamenati nejhlubším mlčením, jak velice jím povrhuje; a hle, tu on sám vybízí ji k slovu ničemností ještě větší. Ano za ničemnost pokládá Jella, co Žiga už spáchal na Lattovi ve Stromovce a co dále chce spáchati na něm i na ní neznámou osobou barona Sieburka.

To slovo také vyrvalo se jí ze stísněných prsou a s přízvukem zděšení splynulo se chvějících se rtův, když na smrt bledá sedíc naproti maceše a sestře Muši v hluboké lenošce z temněmodrého aksamítu po gratulaci Žigově zdvihla své krásné oči, posvěcené rosou prvního velikého žalu své mladosti, k pozlaceným obložkám na skvostném stropě prostranného salonu.

Obě dámy pohledly na ni s trapným překvapením; nenadályť se od děvčete, propuštěného teprv před rokem z přísných rukou guvernantčiných, takové odpovědi k návrhu, jejž, jak se těšily, rodině jejich budou záviděti ve všech Pražských palácích, kde už se kladou léčky na bohaté ženichy.

Žiga se dal do hlasitého chechtotu, zasedl mezi obě sestry a pokládaje otevřený list Sieburkův před sebe na stůl, pravil, aniž by na Jellu pohledl: „Čekal jsem až dojde tento list, abych ti milá Gabriello sám oznámil, co nejspíše už odjinud víš, že jsem ti s nasazením vlastního života zjednal možnost, abysi tento skvělý návrh bez nejmenších rozpakův své romantiky přijati mohla. Dnes se ti teprv představuju co vítězný obhájce naší rodinné důstojnosti a slávy proti chlapecké všetečnosti, a jsem přesvědčen, že v krátkém čase sama budeš mi vděčna za tento skutek.“

Jella neodpovídala. Její hoře nad poraněním Lattovým se zdvojnásobnilo a tížilo ji tak, že pod ním klesala. A neviděla při sobě na blízku ani jedinou lidskou bytost, které by se zdrcující strastí svou mohla se svěřiti, u které by mohla nadíti se soucitu a pomoci. Nikdy posud nezdálo se jí, že jest na světě tak osamocena, jako v této přežalostné chvíli. Měla toliko jediné přání, býti odtud, z těchto nádherných síní, ze společnosti těchto ledových, bezcitných lidí pryč, daleko, daleko, náhle zmizeti odtud, aby z těchto lidí nikdo o ní nezvěděl.

Po prvé ve svém životě zatoužila po vlastní matce z nejhlubšího utrpením přetékajícího srdce svého; dnes po prvé poznala celou velikost oné ztráty, kterou ještě co dítě viděla ukládati pod těžký náhrobní kámen ve zdejším chrámu. Ach, matka, vlastní matka, ta by jí porozuměla, ta by ji nenechala hynouti v takové žalosti, v jejím teplém a sladkém objetí byla by úleva a pomoc tomuto nevyslovitelnému neštěstí . . .

Kéž by měla aspoň jinou sestru, nežli jest Muša! V této chvíli teprv vidí, jak velice různí se jejich životní snahy. Tak často čítala o dvou sestrách, které byly jedna mysl, jedno srdce. Proč ona nemá takovou sestru, která by v nynějším zármutku jí byla věrnou upřímnou družkou!

A otec, ten dlí v dalekých končinách světa, ani snad netuše, v jakých mukách zde tone jeho dítě, a jak by mohl vysvoboditi je z nich jediným slovem, jediným pokynutím ruky. Kéž by tu byl! Však on přece ještě žije, možno ptáti se ho, odvolati se k němu, prositi ho, aby se ujal svého nejmladšího dítěte proti těmto třem kamenným srdcím. Tato myšlenka dodala sklíčenému děvčeti naděje, že ještě nemusí se státi, což, jak už srozuměla, Žiga sám sosnoval a s čímž dle svých výpovědí a dle svého chování i macecha i sestra úplně se shodují.

„Budu psáti otci, budu mu telegrafovati!“ zvolala se zásvitem dobré naděje v oku. „Budu ho prositi, aby mě ochránil proti — vám!“ vytrysklo ze zoufalé mysli její.

„Proti nám?“ jako jedním dechem ozvali se k ní s výčitkou a udivením Žiga, hraběnka Wally a Muša, macecha pak po krátkém pomlčení pokračovala hlasem, v němž znělo více přísnosti než laskavosti.

„Konečně jsi tedy, milá Jello, vyslovila své mínění o nás třech. Pokládáš nás za své nepřátele. Co mne se týče, mileráda promíjím tvé dětinské nezkušenosti tento poklesek proti úctě mně povinné. Jsem přesvědčena, že ani bratr tvůj ni sestra neurazí se tím výbuchem tvé chorobné rozčilenosti. Dovedeme posouditi, jaký účinek na měkkou k výstřednostem cizí fantasie nakloněnou mysl tvou mají příběhy a zprávy posledních několika dnův. Však právě proto slušelo by se, abys uznala za své štěstí, že náš jasný zdravý rozum ukazuje ti pravou cestu života. Lituju, že této chvíle není přítomna tvá někdejší guvernantka, aby se přesvědčila, jak právem jsem jí vytýkala, že nedosti ostře ti vštěpuje vědomí tvých povinností k starším členům rodiny. Vyznám upřímně, že jsem velmi nemile dojata tvým ukvapeným chováním a vyjádřením. Dobrý mrav vyžadoval, abysi byla vyčkala, jak o návrhu učiněném stran tvé osoby se vyslovíme my, jimž po domácím řádu přísluší pečovati o tvou budoucnost a rozhodovati o ní, kdy by se ti nedostávalo pravého srozumění věci. A tu ještě nyní, třeba po tobě neváhám říci, že návrh pana barona Sieburka, za jehožto opravdovost a počestnost nám ručí jeho postavení ve vojsku, jest nemalá čest pro náš dům, a máli v něm náš milý dobrý Žiga nějaké účastenství, že jsme mu za to všichni zavázáni upřímnými díky. Zajisté, že i otec tvůj, Jello, kdy by byl přítomen, uvítal by vyjádření meklenburského pána se skutečným potěšením. Však můžeš obrátiti se k němu dotazem; důchodenskému úřadu bude nejlépe vědomo, kde tvůj list nebo ještě raději telegram jej zastihne.“

Po těchto slovech, pronešených zvláště k závěrku s významným důrazem, hraběnka Wally, dáma velmi mocného vzrůstu a otylosti zajisté až přílišné, vyzdobená veškerým uměním toiletním od hlavy až k patě s takovou vzornou pečlivostí, že na první pohled nikdo netušil jejích padesát osm let, vzpřímila se v pružné pohovce a urovnávajíc pod svým dvojitým lalochem na fialových hedbávných šatech vkusnou mašli z drahocenných černých krajek a s velkou brillantovou jehlicí v podobě jetelového trojlístku, patřila káravým okem na Jellu, která hlavu v pravo lehce opřenou o vysoký lenoch svého křesla a oči sklopené k rukám na klíně sepjatým, seděla tu jako vinník před soudem.

Muša probírala se v nejnovějších obrazech Pařížské mody a nemohla srozuměti, proč její sestra jest tak nešťastna, majíc státi se chotí kavalíra, jakých v Čechách není mnoho na vybranou. Ona zajisté nerozpakovala by se ani na minutu, kdy by sobě měla voliti, chceli ještě déle žíti pod nepřetržitým napomínáním nevlídné přísné macechy, aneb státi se paní po boku zámožného třeba přistárlého šlechtice, jehož sobě nemůže ani mysliti jinak leda co učiněného dobráka, jenž by veškeré své jmění odevzdal jí k neobmezenému užívání. Zná několik příkladův v domácí společnosti šlechtické, kde mladá paní vedle svého starého muže má nejkrásnější život. Však ani nemůže srozuměti, čím to, že baron Sieburk uchází se o ruku Jellinu a nikoliv její. Jí co starší, a jak sama o sobě může říci, i krásnější i příjemnější, zajisté náležela přednost, a není to v pořádku, že ani Žiga ani macecha, mělili nějaký vliv na baronovo nabídnutí, neřídili jeho pozornost k ní. Proto má skutečně tajnou radost, že Jella odporuje. Proč přešli ji! Snad konečně přece ještě budou rádi, když ona jim pomůže z rozpakův, do nichž Jella je uvádí.

S takovými myšlenkami překládala před sebou pestrobarevné obrazy modní, jen aby nemusila účastniti se rozpravy, váznoucí vždy po každém promluvení. Jen úkosem pohlížela střídavě na macechu, Žigu a Jellu, kdo asi způsobí nějaké rozhodnutí v té důležité otázce rodinné.

Nejvíce očekávala ovšem od Žigy, jakožto od nepopíratelného původce všeho, co nyní v jejich domácnosti se děje. Také hraběnka Wally upírala k němu svůj zrak, plný vyzvání, aby ve svém díle pokračoval.

Žiga pak měl stejně mnoho a závažných příčin, přivesti své záměry s baronem Sieburkem co nejrychleji ke šťastnému konci, jako nepokaziti je neoblomnou vzdorovitostí Jellinou. Zavleci meklenburského boháče do delikátních švazkův se svou rodinou a vykořistiti tento svůj poměr k němu kvapně a plnou silou, stalo se pro něho nevyhnutelností, co den naléhavější.

Musilť opustiti dráhu vojenskou pro ohromné spousty dluhův, které svým hýřivým, marnotratným, svrchovaně lehkomyslným životem nakupil. Kdekoliv od patnácti let se zdržoval, všude zůstavil po sobě v rukou lichvářských množství směnek. Zejmena lichváři ve Vídni, v Pešti a v Praze měli jeho podpisův, pravých i padělaných, plné tobolky. Když vstoupil do vojska, tlačili se k mladému hraběti Rinnbachovi, příštímu dědici rozsáhlého panství Hruškova, všichni s plnými hrstmi peněz. Malý proužek papíru s jeho podpisem postačoval jim úplně.

Žiga měl nevýslovnou radost, že pouhý jeho podpis má takovou moc a cenu, že peníze jen jen hrnou se mu za něj, a rozmnožoval jej s opravdovým nadšením. Když vypršela lhůta platební, nebylo potřebí platiti, nýbrž jen obnoviti podpis, rozumí se jen na částku vyšší, než na jakou prvotně zněl. Pro nové potřeby vydávaly se podpisy nové, s touž bezstarostností jako první. Znenáhla objevoval se toliko ten rozdíl, že podpisům ubývalo ceny, že za tutouž částku peněz skutečně přijatou musily se vydávati podpisy na sumy čím dále tím větší. Však to nebylo žádnou překážkou Žigovi, aby v hromadění dluhův nepokračoval.

Za celých patnáct let nesplatil ani jediného vypůjčeného krejcaru a na konci té doby už ani sám nevěděl, co úhrnem jest dlužen. Toliko tušil, že toho jest mnoho, více než kdy bude moci zaplatit. Nicméně nejevil ani nejmenší ochoty, uskrovňovati se ve svých nákladech na živobytí, jak se domníval, kavalírské, stenčiti počet svých koní a vozův, obmeziti své pitky a hry, nepěstovati nerozumné sázky, nepořádati rozmanité kratochvíle a plesy pro celý důstojnický sbor své garnisony, a jakým ještě jiným spůsobem dle jeho domnění jediný syn bohatého šlechtice z Čech v cizině musí dokazovati a šířiti svou rodinnou slávu ve společnosti, jež celkem cení každého člena svého dle toho, co utrácí.

Hrabě Rinnbach byl šťasten, že v té stránce vyniká nade všechny své druhy. Hruškov náleží k největším a nejkrásnějším velkostatkům v Čechách, jak pak dlouho může otec ještě žíti, na účet dědictví tak skvělého už jest možno dopřáti sobě nějaké zábavy ve svých mladých letech. Však věřitelové Žigovi jali se počítati ještě dříve nežli on, a došli záhy k poznání pravd, pro jeho další úvěr velmi nepříznivých. Nelitovali opětovných cest do krajského města, v jehožto nejbližším sousedství Hruškov se rozkládal; aby ani nikdo z úředníkův v zámku a ve dvorech hraběcích neměl pražádného tušení, projížděli, ohledávali a ocenili veškeré jmění Rinnbachovské až do nejpodrobnějších hodnot, k svému nemalému překvapení seznali, že starý hrabě Felix už značnými sumami zadlužil Hruškov na zápisy knihovní, vyzkoumali, že sám k vůli svému neustálému bloudění po dalekých končinách světa nahromadil takové množství směnečních dluhův, že dědičné podíly jeho dětí jeví se tím velice ohroženy.

Tu nadešel velmi povážlivý obrat v úvěrových poměrech hraběte Žigy. Pouhý jeho podpis nedostačoval věřitelům ani na sumy sebe větší. Žádali, aby rytmistr hrabě Rinnbach, nechceli neb nemůželi své směnečné povinnosti ihned hotově spořádati, zjistil a potvrdil je také podpisem svého otce.

Žiga octnul se po prvé na velikých rozpacích. Však jeho věřitelé byli vlídní, ke všem službám ochotní lidé. Ovšem toliko za nový veliký zisk dali mu dobrou radu, aby totiž svého otce podepsal na ty směnky sám. Žiga z počátku se zalekl té myšlenky, ale vida nezbytí, provedl ji. Za krátko jí přivykl a zalíbila se mu tak, že od té doby — bylo to před třemi roky — ji pěstuje bez nejmenšího ostychu ano s jakousi uměleckou dokonalostí. Dovedlť si opatřiti vlastnoruční podpisy několika zámožných šlechticův ve vojsku i mimo vojsko, v Uhrách i v Čechách, a po krátkém cvičení nápodobí je všechny dle potřeby na svých dlužních úpisech.

Jeho věřitelé velmi dobře věděli o této nesprávnosti, ale netoliko mlčky ji trpěli, nýbrž i všemi spůsoby ji podporovali, vidouce, že hrabě Rinnbach, aby ve vojsku se udržel, musí jim tím ochotněji podpisovati větší hodnoty, než jaké oni mu na cizí jmena půjčují.

Žiga ovšem nepovážil, že toto nebezpečné hospodářství jednou přece dojde svého konce; těšil se napořád, že se vyskytne zase nějaký jiný ještě vhodnější spůsob, jak by sobě opatřiti mohl peníze, jichž čím dále tím více měl potřebí. Důchody přisílané z pokladny Hruškovské, nestačily ani na občasné zapravení nějakého menšího dluhu.

Tak žil rytmistr Zikmund hrabě Rinnbach v obdivu a v úctě všech svých kollegův až do počátku tohoto roku.

Tu z nenadání jako by sobě byli řekli, všichni hlavní věřitelé chtěli míti už hotové peníze od něho a zdráhali se přijímati jeho další podpisy vlastní i padělané. Nesnáze Žigovy objevily se v celé opravdovosti. Místo obvyklé zpupnosti a pánovitosti vůči věřitelům povolným a shovívavým musil nyní k jejich příkrosti chovati se téměř s bázní. Nejvíce mu překáželo, že jej navštěvovali za dne. Jestě když přijel sám do Pešti a ubytovav se v hostinci už za malou chvíli viděl vstupovati k sobě ty známé postavy v ošumělých kabátech, s ohnutými zády a pronikavýma očima podle velikých směle skřivených nosův, nebyla mu jejich návštěva tak protivna, jako když je spatřil před svým příbytkem ve venkovském městečku sestupovati z polorozbitých, věčně ubláceným bryček. Musilť pak vždy omlouvati se před svými kamarády, že přijímá hosti zevnějšku tak podezřelého.

Horšil se, že jej ti lidé obtěžují svými prosbami, aby se přimluvil za ně při hospodářské správě svých statkův, jimž by oni rádi byli prostředníky na rozmanitých tržištích. Někteří z jeho vojenských druhův věděli ovšem dobře, kdo ti lidé jsou, a tušili, proč asi za Žigou přijížděli, mívaliť s nimi někdy také důvěrná a drahá spojení; ale nemluvili o tom dále ani mezi sebou, pokládajíce hraběte Rinnbacha napořád za velikého boháče.

Když pak ještě takové mínění o Žigovi v nejbližším okolí jeho kvetlo, měl on se svými věřiteli už opravdovou potíž. Jejich dotěrnost a drzost byla mu co den nepříjemnější, ano uváděla jej znenáhla v situaci zoufalou. Místo někdejší úslužnosti nyní trpké výčitky, místo úlisného úsměvu nyní pohrdlivé úšklebky, místo otrockých úklon nyní pyšné a odmítavé pokrčení ramen. Ano už i hrozby zaznívaly z jejich odulých rtův.

Žiga často býval v pokušení, strhnouti se stěny bičík neb tasiti šavli a zapuditi od sebe ten hnus. Ale vždy ještě v čas povážil, že by tím spůsobem celé jeho velice neutěšené tajemství octlo se na veřejnosti. Hryzl se do rtův, zatínal pěsť, ale sliboval a žádal za poshovění, že v brzku všechno spořádá. Na několik dní zjednal sobě pokoj, však když sliby jeho opět bez skutkův prošly, bylo naléhání a vyhrožování věřitelův nedočkavých, ano už i o vlastní peníze nemálo starostlivých tím důtklivější.

Při každé nové návštěvě bývalo v bytu Žigově vždy hlučněji; vlastníci jeho směnek počali chovati se u něho jako doma, otvírali skříně a zamykali je opět s potupným smíchem, že takový kavalír nemá více prádla než jeho sluha, pohoupávali se na křeslech a vtipkovali o jejich rozviklanosti, ohledávali šavle a shledali, že by se nestržilo za ně ani tolik, co by musili dáti za jejich přenešení do Pešti; potěžkávali zlaté střapce na nich a divili se jejich lehkosti; vešli i do stáje a do kůlny, prohlíželi koňům zuby a nohy, vozům kola a sedadla a stěžovali si, že za všechno nestrží ani co už utratili na pojížďkách za panem hrabětem.

Žiga na to všechno patřil a musil to trpěti, musil k tomu mlčeti. Nejsměleji počínal si proti svému liknavému dlužníku Isák Perlmann

z Pešti; mělť také nejvíce peněz u něho v nebezpečí. Nemoha žádným posavadním nátlakem přinutiti jej k placení, přistoupil k němu do bytu konečně s hrozbou, že nyní půjde ohlásit všechno majorovi a odevzdá další jednání trestnímu soudu. To přimělo Žigu k rozhodnému kroku. Ujistil Isáka svou důstojnickou ctí, že jemu ze všech věřitelův zaplatí nejdříve i až na poslední krejcar, dopřejeli mu ještě toliko měsíc času. Pravil, že právě jest v nejlepším vyjednávání o prodej svého rozsáhlého statku rodinného s baronem Sieburkem.

Perlmann poslední dobou viděl Žigu s tímto cizozemským kavalírem několikráte v Pešti, také dnes přijížděje v Czegledu k bytu hraběte Rinnbacha spatřil právě odtamtud vycházeti barona Sieburka; naděje peněz, jichžto sotva třetinu Žigovi skutečně půjčil, sklonila jej k poskytnutí té poslední žádané lhůty. Za týden svlekl Žiga se sebe vojenský kabát, předstíraje, že za stálé nepřítomnosti otcovy musí sám ujati se správy velikolepého jmění rodinného; koně a vozy daroval na rozloučenou baronu Sieburkovi, který jej za ten vzácný důkaz opravdového přátelství k velikému potěšení Perlmannovu doprovodil až do Vídně.

Za těch několik neděl, co jest doma, Žiga vykonal už tolik, že sám musí podiviti se tomu. Spekulace s baronem Sieburkem podařila se už více než zpoly. Navrátiv se co vítěz od Pražského souboje na Hruškov, Žiga už nalezl zde list velmi příjemný od svého zajisté drahocenného druha. Po přečtení jeho oddechl sobě z hloubi uvolněného srdce.

Baron Sieburk jest milostnou náklonností komtesky Jelly, jejížto andělská krása předstihuje všechny jeho posavadní ideály, rajsky vzrušen. S největší vroucností líbá tu čaroněžnou ruku, která mu kyne k říši nejvyšších blahostí. Teprv nyní počne žíti, teprv nyní přitiskne k prahnoucím rtům zlatý pohár nejsladších rozkoší. Už prohlásil v celé garnisoně komtesku Gabriellu za svou nevěstu. Všichni mu závidí, že tak dlouko čekal, až se dočkal takového štěstí. Ani sám neví, jak tak z nenadání jeho život krásně se změnil. Jest zavázán Žigovi díky nejsrdečnějšími. Chce mu býti vždy věrným a vděčným švakrem. Ačkoliv té chvíle se octnul na nemalých rozpacích, když k němu přišel Perlmann s poukázkou na množství peněz tak značné, přece zařídil to tak, aby Žigovo přání se naplnilo. Jest přesvědčen, že se srovná o to s Žigou při vydávání Gabriellina věna, kterého se ihned užije na zakoupení velmi krásných dvorcův, s nimiž Sieburkovo panství v Meklenburku hraničí. Bude to její vlastní panství, Sieburk nechce z toho pro sebe nic, ale těší se, že uvede Gabriellu do své vlasti jako dámu netoliko vznešenou ale i bohatou. Kéž by to mohl udělati už raději dnes než zítra. Očekává od Žigy brzké zprávy, kdy může učiniti na Hruškově svou první návštěvu. Těšilo by jej velice, kdy by v ten krásný den mohl slaviti ihned své zásnuby s drahou Gabriellou.

Táž pošta přinesla také z Pešti list, v němž Isák Perlmann velmi zdvořile oznamoval, že pan baron byl sice nad míru trapně překvapen, když mu předložil k placení neodkladnému směnku hodnoty tak značné, ale po nějakém přemýšlení že ji přece vyplatil, odevzdal mu na zpeněžení rozmanité bursovní papíry, z nichž bylo viděti, že dobře rozumí průběhu zdejších bursovních obchodův. Dotýčný akcept znějící na jmeno pana hraběte Felixa Rinnbacha Perlmann vrací a doufá, že také druhá

poukázka na pana barona Sieburka, dospívající k výplatě za tři měsíce, beze vší závady se vyřídí. Pro větší jistotu chce Perlmann tohoto pravého kavalíra některou dobu dříve na tento jeho závazek upozorniti, aby mu pak v den splatnosti nezpůsobil snad nějakých nepříjemností. Stran dalších povinností Žigových jest Perlmannovi ovšem velmi za těžko, povolovati nové lhůty; nepůjčilť prý hraběti Rinnbachovi peníze vlastní, nýbrž cizí; však chtěje mu dokázati, že vždy byl, jest a bude jeho nejlepším, obětavým přítelem, jen sobě zjistí v den splatnosti proti němu své právo u soudu, ale neužije ho, až jak se vyřídí velmi šťastně nápodobený akcept pana barona Sieburka. Perlmann musí prý Žigu upřímně varovati, aby takových nebezpečných úvěrových pomůcek nikdy neužíval. Kdy by prý z toho někdy vzešly nějaké pletky se soudem, odmítá Perlmann od sebe všelikou odpovědnost.

Zapáliv sobě Perlmannovým listem cigaro, Žiga spěchal k maceše s dvojí novinou: jednou o svém souboji, druhou o svém zdařeném přičinění, aby Jella co nejdříve se provdala za barona Sieburka, jehož Žiga neobmeškal vylíčiti jako macešin ideál ženicha.

„Přijmiž za obě krásné zprávy mé nejupřímnější díky,“ zaplesala hraběnka Wally, podávajíc s blahosklonným úsměvem Žigovi svou zlatem a brillanty zářící ruku k políbení.

Pak uradili se spolu, na který den pozvati barona k zásnubám, a jak oznámiti všechno Jelle. Shodli se, že hraběnka jí sdělí příhodu se soubojem hned sama, při čemž dá za důvod, že Latto velice urážlivě se dotkl jejich rodinné cti; Žiga aby dva tři dni nepřicházel k nim do salonu, až pak přijde a pozdraví Jellu jako nevěstu znamenitého velmože. Tak prý nejspíše celá věc bez nějaké výtržnosti ze strany Jelliny projde.

Žiga uposlechl rady hraběnčiny. Vrátil se do svého pokoje a po dva dni vyhýbal se místům, kde by s Jellou mohl setkati se. Tím časem jednal pro sebe dále. Sieburkovi psal, aby dne toho a toho k nim najisto zavítal, že i matka i sestry, zvláště blažená nevěsta a on očekávají jej s toužebností. Perlmannovi zakázal co nejpřísněji, aby barona Sieburka neobtěžoval před časem, raději aby přiměl také některé jiné Žigovy věřitele v Pešti přátelskou domluvou ke krátkému ještě shovění, vida přece, že Žiga mu mluvil pravdu. Pak zaslal ohlášení do oněch Pražských novin, o kterých věděl, že také v Pešti a v Czegledu v hostincích i v soukromí vyloženy jsou, že baron Sieburk co nejdříve bude jeho švakrem, a dal v sousedním krajském městě vytisknouti pro společnost šlechtickou podobné parte, které bez prodlení co nejčetněji rozeslal po Čechách i dále, kde se domníval, že někdo jej zná.

Očekával od těchto kvapných a rozsáhlých opatření velmi příznivý účinek na smýšlení a jednání, zejmena svých četných a skorem už neznámých věřitelův.

Nezmýlil se. Baron Sieburk sám byl velice blaženě překvapen, když se četl tak lichotivě a slavnostně oznámena co ženicha komtesky Jelly, a kde který věřitel Žigův od Pešti až do Prahy všichni cítili se tou zprávou poněkud utišeny v starostech o své peníze u Žigy, jako by on sám vstupoval do sňatku se známým boháčem.

Všechny tyto vědomé a tušené, příjemné i nepříjemné poměry měl Žiga na mysli, když ve srozumění s macechou za rozkošného jitra vstoupil do salonu s listem barona Sieburka.

Jella svým chováním a odporem vybízela jej nyní k největší opatrnosti, jejížto důvody nemohl a nechtěl vykládati nikomu, na nejméně maceše.

Ta sama plýtvajíc penězi na úpravu a vydržování domácnosti i vidouc, že také její muž a Žiga na svých cestách a pobytech v krajinách vzdálených veliké sumy spotřebují, sladce snila o nevyčerpatelnosti Hruškovské pokladny. S důchodním ovšem nikdy nemluvila o takových maličkostech, jemu jen jako hrabě Felix a Žiga posílala rozkazy, aby jí buď bez prodlení buď na ten a ten nejbližší den přinesl tolik a tolik tisíc zlatých. Byla přesvědčena, že důchodní k jiným účelům na panství není. Že vlastní důchody z pozemkův zajisté velice rozsáhlých a úrodných žádostem panstva už dávno nevyhovují, že už po tolik let se dělají v Hruškovském důchodě dluhy, že už na několik let napřed prodává se tam úroda na polích a vlna na ovcích, že lesy co rok více řidnou, a podobných smutných pravd nevšímala sobě hraběnka Wally více než hrabata Felix a Žiga. Její starostí bylo nejprvé důstojné representovati svůj stav každým pohledem a krokem, každým slovem a hnutím, drahocenností toilety, přepychem šperkův, jemností a lahodou voňavek, počtem livrejí, nádherou salonův, skvostností hodův, úpravou ekypáží, a pak vdáti dcery aspoň tak dobře, jak sama se vdala.

S nejstarší už se jí to povedlo; teď byla na řadě Muša, ale ta rodinné slávě nezadá, ani když ještě některý čas počká, a Žiga dokázal svůj vzácný důvtip, když barona Sieburka vyhledal pro Jellu. Ta by mohla způsobiti rodiné nesnáze svým blouzněním o krásných očích mladého šlechtice úředníka. Její odpověď k návrhu baronovu nejlépe svědčí, jak nebezpečno by bylo, dopouštěti jí dále vlastní její vůli.

Proto hraběnka Wally svým významným okem vybídla Žigu, aby co nynější hlava rodiny tuto odvahu Jellinu uvedl zpět v náležité meze.

„Jella má pravdu,“ vece Žiga, poklepávaje listem Sieburkovým před sebe na mahagonový stůl. „Otec musí také dověděti se, jaký příjemný návrh naší rodině se stal. Sám mu chci ještě dnes obsah tohoto listu uvesti ve známost obšírným připisem, který jej najde, ať jest už kdekoliv. Ale dle mého rozumu nemůžeme čekati až na rozhodnutí otcovo. Baron Sieburk žádá za rychlé vyřízení svého pro nás velice čestného nabídnutí, a podivil by se velice, kdy by naše rodinná rada neměla pro něho žádné určité odpovědi, nýbrž jen odklady na neurčito, na náhodu neb nehodu širého moře, po němž náš otec nyní pluje. Také jsem pevně přesvědčen, že otec s námi úplně se shoduje, jak máme a chceme zachovati se v této otázce, která se netýká jenom Jelly, nýbrž nás všech.“

„Rozhodujte si o mně do libosti,“ namítla Jella hlasem zastřeným velikou bolestí duchovní, „já mám vždy svobodnou vůli.“ A nepodívala se na nikoho z přítomných.

„To jest také kvítek z oné rozkošné nauky, která se vplížila do naší rodiny ve spůsobě sladkých veršův a kterou musíme ze samých kořenův vyhladiti, chcemeli, aby v domě našem vládl starodávný dobrý

mrav, kde mladší členové rodiny byli poslušni starších," podotkla hraběnka Wally, přichvívajíc sobě do rozjařené tváře chlad skvostným vějířem, z něhož při tom pohybu vycházela přelíbezná vůně jasmínová.

„Tvá vůle i naše, milá sestro, jest už poněkud vázána povinnými zřeteli k veřejnosti," jal se Žiga jaksi chlácholiti odpor Jellin. „Ani nechci dotýkati se otázky, budeli Latto Kosořický kdy moci zaříditi sobě takovou domácnost, která tvému stavu a rodinnému jmenu přísluší; ano, dejme tomu, že už nyní může to udělati; ale on zajisté ani nepomýšlí na takové spojení s naší rodinou. Ještě jsem ani vám ani nikomu jinému nevypravoval příčinu našeho souboje. Kdy by se byl dopustil urážky toliko mé osoby, byl bych takovou nešetrnost připsal na účet jeho posavadní nezkušenosti; ale nikdy nemohl jsem mlčky snésti příhanu, kterou on se dotkl celé naší rodiny. A ještě jsem na obhájení naše neužil spůsobu nejkrajnějšího; vyzvání k souboji vyšlo od něho. Tím dokázal sám, že vzhledem k naší rodině nemá takové úmysly, jakéž mu snad někdo zde přisuzoval. Mám tu na štěstí při sobě jeho písemné vyzvání" — a spěšně pokládal před Jellu Lattův list — „a jsem tomu nyní velice rád, že se to stalo písemně; jinak by věru nikdo ani nevěřil, jaká domýšlivost v tom příštím soudním písaři už nyní vězí. Ani nerozumím, jak tu kdy byl možný blahý klam, že náš mladý soused jest přítelem naší rodiny. Vidím, že v pravý čas strhl jsem s něho tu roušku, abychom beze všech rozpaků přijali krásný návrh opravdového kavalíra, barona Sieburka, jehož osobně znám co muže velmi dokonalého a k němuž veškero důstojnictvo pohlíží s nelíčenou úctou."

Jella mdlou, chvějící se rukou sáhla po osudném listě, jejž dle výpovědi Žigovy byl psal Latto. Jest to po prvé, co vidí a v ruce drží písmo svého miláčka.

Patří na ně žíznivým okem, jako by z něho vyvážiti chtěla ukojné léky svým trapným mukám. Byl by to vše býval jen krásný sen, co ona posud s největší něžností pěstovala v hlubinách srdce jako nejvyšší blaho svého života? Byla to jen krátká hra prchavé mladosti, co ona s nejvroucnějším přáním a žehnáním pokládala za pevný základ své šťastné budoucnosti?

Tu po prvé zří vlastnoruční podpis onoho jmena, k němuž upínalo se všechno její myšlení a cítění, v němž skládala všechnu radost své mladosti a všechny naděje svého dalšího života.

Posud nemá ani jediného listu Lattova, jen tištěné jeho básně, které jí loni právě v takový rozkošný den letní, na postranní hustým smrčím zastíněné cestičce Heřmanovského parku byl vtiskl do ruky, a tam v té milé malé knížce na místech, kteráž od toho dne blahostně zaznívala veškerou její bytostí, nalezla růžové, nyní už ovšem povadlé lístky.

První Lattův list v jejich domě a s jakým obsahem! Jella opravdu čte, co Žiga vypravoval, Latto sám učinil vyzvání k souboji. O nějaké příčině není tu ani nejmenší zmínky. Má Žiga snad také v tom pravdu? Patřila chvilku na ten podpis, zněl tu před ní tak chladně, tak ledově, ten chlad a led ochvíval její tvář, že ještě více zbledla, a dotkl se až jejího srdce, že krev v něm stydla. Zvolňounka skládala Jella list,

jako by zavírala hrob nad svým blahem, tiše položila jej opět před Žigu, a jako květ prudkou vichřicí od své živné haluze urvaný sklesla zpět do svého křesla. Mlha se jí rozestřela před očima a zahalovala před ní celý svět.

„Nuže, Jello," přerušila její neurčité, nezměrné ale svrchovaně bolestné myšlení hraběnka Wally, „už nám věříš? Či ještě nás pokládáš za své nepřátele? . . ."

„Mějte se mnou slitování!" zalkalo děvče z hlubin svého žalu, a v očích zaskvěly se jí slzy. „Jen mi dopřejte času! Jen ať to všechno tak rychle se mnou nejde!" a přitiskla sepjaté ruce k svým prsům, jako by chtěla utišiti jejich bouři.

„Baron Sieburk přijede k nám už v nejbližších dnech," vlídným hlasem oznamoval Žiga, maje velikou radost, že Jella už se podrobuje jeho záměrům. „Jeho návštěva bude nám všem slavností. Nejvíce ovšem tobě, milá Jello. Baron si toužebně přeje, aby zde byl přijat už co uznaný ženich. Nebylo možno nevyhověti tomuto jeho přání, při kavalíru, jako on, není vůbec ani potřebí nějakého rozmýšlení nebo rozpakování. Abychom mu osvědčili svou důvěru, pořádáme na jeho příchod tvé zásnuby. Dnešní nebo zejtřejší Pražské noviny už rozhlásí tuto naši vzácnou rodinnou slavnost veřejně, a dnes ještě uvidíš, jak pěkně tvé jmeno vypadá vedle jmena baronova na parte, určeném pro naši společnost. Jen už sama se upokoj a umoudři, aby baron, jehož nyní už co den můžeme očekávati, spatřil hned první chvíli opět tvou veselou, kvetoucí tvář."

„K čemu jen takový spěch?" teskným, ustrašeným hlasem ozvala se Jella ze svého dumání.

„Milé dítě," poučovala ji macecha, pohrávajíc sobě ve slunečních paprscích, které zpod těžkých aksamítových záslon po drobných běloskvoucích parketách širokými prameny se táhly od oken na stůl, s několika řadami brillantův ve svých zlatých prstenech, „milé dítě, štěstí nikdy nečeká, až jak se na ně rozmyslíme. Musíme chopiti se ho pevně, když kolem nás letí."

„Vždyť ani Jella nenechá je uklouznouti," vmísila se do hovoru konečně také Muša, sbírajíc s klína modní obrazy a jaksi neuspokojeně odkládajíc je na poboční stolek. Očekávala jiný průběh Jellina zármutku; konečná resignace sestřina neshodovala se s jejím nejtajnějším přáním.

Jella pohledla k Muši s tesknotou, pod jejížto zdrcující tíži sama se zachvěla. Toť byla nejtrpčí slova, která dnes slyšela; tato rána zajela do jejího srdce nejhloub a nejbolestněji. Vzchopila se s křesla a s mocným povzdechem: „Mně jest tu úzko!" spěchala ze dveří.

„Všechno skončí se dobře. Měl jsem z ní větší strach, než bylo potřebí," radostně zatleskal rukama Žiga, když zmizela.

Ve svém pokoji, položeném mezi komnatami hraběnky Wally a sestry Muši a naplněném nejlíbeznější vůní, která z kvetoucích skupin parkových sem vstupovala polospuštěnými jalousiemi, Jella téměř váhavě přiblížila se k psacímu stolku, zvolna snížila se podle něho bokem na sedadlo a opřevši o něj svůj plný lepotvárný loket, složila své horké čelo do sněhobílé dlaně. Oči její se zavřely a nespozorovaly srnku,

která ležíc na kyprém pestrobarevně vyšívaném koberci u nohou své velitelky upírala na ni svůj důvěrný, dětský zrak.

Teprv když po některé chvíli Jella ani nejmenší znamení života neprojevovala, srnka zdvihla se na předních nohou, natáhla štíhlý krk a zvolna položila hlavu na její klín. Ucítivši to jemné dotknutí, Jella spustila svou pravou ruku na měkkou, hebkou šíji milého zvířete. Něžná přítulnost ano rozumná důvěrnost tohoto útlého stvoření lesního dojala ji hluboce. Ve své strastiplné opuštěnosti po prvé doznala blahou kouzelnou moc onoho dobrodiní, které člověku může prokázati zvíře pouhou přítomností svou. A srnka tiskla se k ubohému děvčeti, jako by jí rozuměla a jako by ji chtěla potěšiti. Kdy by Jella byla k ní pohledla, byla by užasla nad soustrastným citem, jímž světla její plála. Však ona jen lehounce poklepávala a hladila její hlavu, vděčna za tuto sladkou družebnost.

Po některé chvíli sebou hnula, shrnula zpět s čela bohaté prameny lesklých, světlých vlasův, sáhla do řady malých knížek se zlatou ořízkou, postavených uprostřed stolku, a vybrala onu, která svou vkusnou vazbou v rudém aksamítu od ostatních se lišila. Položila ji před sebe a několik okamžiků patřila na ni s největší tesknotou. Pak ji otevřela a počala probírati se v ní, jako by něco hledala. Zastavovala se, kde byl nějaký růžový lístek vložený, pak zase obracela se dále, až přišla k stránce s nápisem J. R., zde byl vložen květný list růžový, ještě dosti svěží. Čtla, čtla opět, nemohla načísti se dosti, až se dala do hlasitého usedavého pláče.

Byly to básně Lattovy a na oné stránce právě jeho vyznání lásky. Uměla ta sladká slova dávno z paměti, ale dnes čtla je opět z knihy a čtla je nahlas, aby je sama také slyšela.

Jaké to slastné chvíle procítila jindy při těch nedostižně krásných, rajských zvucích! Dnes bylo jí, jako by musila při nich zhynouti. Čtouc po třetí ono místo, kde milostný žár Lattův vyšlehl nejvýše, náhle odtrhla se od knihy, zalkala, že i sousedními komnatami se to rozlehlo.

„Už ani zde nemohu najíti úlevy svému hoři," vydralo se jí ze rtů — a s tím opouštěla svou komnatu. — Srnka se skloněnou hlavou pospíchala za ní.

„Nesmíme ji nyní nechávati mnoho samotnou," obrátil se v saloně Žiga od okna ke stolu, když za malou chvíli spatřil Jellu pod košatým jilmem . . .

A skutečně v následujících dnech Jella ani nemohla srozuměti, odkud náhle tolik něžné pozornosti pro ni nabrali i macecha i Žiga. Nikdy posud nebyli u její přítomnosti tak hovorni, jako nyní. A nenechali ji věru ani na půl hodiny za celý den samotnou. Strojili jí stále nějakou roztržitost, aby se rozveselila, a když byli sami, radili se, co ještě udělati, aby zase jeden den uplynul v domácím třeba jen povrchním klidu.

Právě byli zaměstnáni touto starostí, když se jim ohlásila návštěva Romualda hraběte Krobbsa. Hraběnka Wally kvapně rozhoupávala své těžké tělo na pohovce, aby vítanému hostu pospíšila vstříc, když on tu už vstupuje k nim do salonu.

„Pojďte, hrabě, pojďte nám pomoci," volala k němu, jenž už se objímal se Žigou, „máme velmi těžkou úlohu!" a už s blahosklonným úsměvem podávala mu svou zlatem a drahokameny přetíženou ruku, kterouž on galantně se ukláněje lehce přitiskl ke rtům.

„Jen toho k tomu neberme," se smíchem vyrazil ze sebe Žiga, „sice nesvedeme nic. On nedovedl oženiti ani sama sebe, což pak teprv jiného!" a přisedávaje těsně k Romualdovi, takovýmto uvítáním nemálo udivenému, připojil žertovně: „Ty nepleť se nám do toho, abys to nezkazil. Jen poslouchej."

„Však jsem posud ani neměla příležitosti, milý hrabě," se smutným, soustrastným hlasem naklonila se hraběnka Wally přes stůl k Romualdovi, „abych vám vyjádřila své hluboké politování. Váš věrný přítel Žiga mně teprv za poslední doby otevřel oči: netušila jsem pro vás mnoho dobrého z toho sňatku, hned jak jste nás loni překvapil jeho oznámením, ale že by to bylo tak smutné, jak Žiga mi pravil, toho jsem se přece nenadála. Což jsme, milý hrabě, nalitovali se vás těchto dnův společně s Mušou," podotkla, vidouc pobočními dveřmi vstupovati sem komtesku v překrásné domácí toiletě.

Romuald byl jako opařen, slyše, kterak jeho rodinné poměry se rozbírají a vykládají na cizím místě a tož ještě mezi dámami! Vzdávaje blížící se komtesce svou poklonu, stěží pronesl několik nejobyčejnějších frásí salonní zdvořilosti a rozpačitě ohledl se po Žigovi, jako by od něho očekával vysvobození z této velice trapné situace.

Usedajíc s košíčkem, z něhož vyčnívaly pestrobarevné nitky vlněné, na pohovce podle hraběnky Wally, Muša tvářila se, jako by poslední její slova ani nebyla zaslechla, aneb jako by jim nebyla srozuměla. Cítilať tu nevhodnost hovoru, k němuž macecha takovým vyjádřením dávala podnět. Bylo jí velice nepříjemno, že právě k té řeči přišla.

Žiga, jenž po první Romualdově návštěvě zdejší byl dle vlastní obraznosti vylíčil mladou domácnost Libenskou maceše i sestrám barvami mnohem černějšími, než v jakých ony samy už ji byly buď skutečně znaly neb toliko si představovaly, a jenž také dnes svou nešetrnou poznámkou o Romualdově manželství dal směr této podivné konversaci, pospíchal nyní ukončiti ji jalovou průpovědí, pronešenou s nuceným žertem, když se jedná o novou svatbu, že všechny staré manželské rány se otvírají.

„Ale nechme dnes ubohého Romualda na pokoji," obrátil se k svému příteli a podával mu ruku. „On sem dnes přijel, abychom mu vypravovali, co se tu všechno děje a co jsem mu nemohl napsati v listu. Především ten souboj, za nějž — mezi námi řečeno, nyní až do krve se stydím, jest to přece jen chlapec — a teď náš starý dobrý kamarád Sieburk! Romualde, kdo z nás by se byl kdy nadál, když jsme s ním buď daleko na pustu vyjeli střílet vlky, nebo když jsme při sklenici božského moku tokajského trávili s ním veselý večer, že on přijde někdy také sem mezi nás, ano že bude chtít býti mým švakrem!"

Tím řečnickým proudem snažil se Žiga zamluviti nešťastné uvítání, jež Romualdovi byl způsobil. Však hraběnka Wally, znamenajíc tento

jeho úmysl, seznala, že teď musí mluviti dále sama, aby mezi ní a Romualdem nezůstalo žádné nedorozumění.

„Musím k svým předešlým slovům jen něco málo dodati,“ přerušila vážným hlasem výklad Žigův, „aby hrabě Krobbs nás neměl v podezření, kteréž by nás, jako vždy upřímné přátele, velice bolelo. Neosmělili bychom se nikdy dotknouti vaší bolesti, milý hrabě, kdy bychom nebyli přesvědčeni, že naši upřímnou soustrast přijmete co jedinou úlevu, kterou vám vaši přátelé nyní po vykonaném a bohužel nezměnitelném skutku mohou poskytnouti . . . Jsou některá pravidla, proti kterým při volbě své nevěsty nehřeší se mezi námi bez trestu. Nejlépe ovšem dovedeme my matky svým synům vybrati družku života. Žigu zajisté nenechám vybírati . . .“

Romuald byl velice rád, že k těmto slovům hraběnčiným mohl odpověděti velmi laciným komplimentem, co se týče dám, že jediné dámy jsou povolaní a spolehliví znalci, a největší filosof že jest v té stránce hotový hlupec.

„Však u nás jest věc právě opačná,“ namítl Žiga, vida, jak odpovědí Romualdovou hovor bere na sebe ráz veselejší a snaže se přesmyknouti jej úplně s toho velice choulostivého předmětu na půdu mnohem bezpečnější. „U nás jde nyní o to, aby děvče sobě vybralo ženicha.“

Následovalo obšírné vypravování Žigovo o návrhu barona Sieburka, o znamenitých vlastnostech tohoto kavalíra, jemuž by zajisté nejvznešenější rodiny šlechtické v Rakousku beze všech rozpakův daly své dcery za manželky. Romuald ani neposlouchaje, o čem jest řeč, jen stále přisvědčoval hlavou, aby nemusil mluviti. Byl nyní opravdu rád, že Žiga se rozhovořil a že jeho nepustil ani k slovu. Když pak nadešla chvilka kratičkého pomlčení, jen tak, jako by hlasitěji myslil, prohodil zcela suše: „Kde tolik moudrých hlav věnuje se životnímu blahu milého člena rodiny, tam ovšem snadno najíti k němu pravou cestu. Jednotlivec spíše pochybí!“ dodal se sklopeným zrakem. Pak přál štěstí hraběnce Wally k takovému zeti a nepřítomné komtesce Jelle k takovému ženichu, jako jest baron Sieburk; zná jej osobně a může o něm s dobrým svědomím vydati nejlepší svědectví.

„Jsem úplně upokojena vaším vyjádřením, milý hrabě,“ odvětila hraběnka Wally, „a teprv nyní oddávám se zcela blaživé naději, že naše Jella bude s baronem Sieburkem šťastna. Vyznám se, že sobě takových už poněkud starších ženichův velice vážím ano že cítím pro ně jakousi slabost. Kdo ještě v těch letech jako baron Sieburk, z pouhé náklonnosti chce se oženiti, to jest věru dobrý člověk a nejlepší manžel, jakého sobě osmnáctileté děvče přáti může. V těch letech už přechází chuť k ženění, kdo si ji tak dlouho zachoval, hoden jest odměny největší. To my nejlépe dovedeme posouditi,“ končila, se čtveračivým úsměvem, ukazujíc na sebe a na komtesku Mušu, která tu seděla, všecka udivena nad humorem své macechy.

Mluvilo se dále o přípravách k zásnubám a k sňatku. Hraběnka Wally jen litovala, že tyto slavnosti nemohou se odročiti až na dobu zimního jejich pobytu v Praze, kde by zajisté mohlo se sjeti více hostí, než co jich zde na několik mil v okolí žije a co jich v Hruškovském

zámku lze uhostit. Baron Sieburk že by teprvé v Praze viděl, do jaké společnosti vstupuje. Také oznamovala Muši, že hned po odbytých zásnubách pojedou všichni i s baronem do Paříže, aby tam nakoupili dokonalou výbavu pro Jellu: při tom jen tak mimochodem podotkla Žigovi, aby nezapomněl promluviti s důchodním a učiniti jej pozorna, že nyní musí míti stále připravené značnější částky hotových peněz.

Muša zaradovala se, že konečně se naplní její přání, pobaviti se opět několik neděl v onom městě, kde jediné na světě lidé umějí žíti. Dle jejího přesvědčení mělo by se jezditi na zimu nikoliv do Prahy, nýbrž do Paříže Žiga také se těší na tento výlet a vůbec má naději, že teprv nyní se Sieburkem se podívá trochu do světa. Nemůže ani rozuměti, jak on i Romuald tolik nejkrásnějších let svého života mohli zakopati do těch nudných uherských pustin.

„Měl bys nyní také si dopřáti nějakou zábavu po těch trampotách vojenských," obrátil se Žiga k Romualdovi, „vždyť jsi mi posud ani nevypravoval o své svatební cestě."

„O tom není co vypravovat," omlouval se Romuald s nuceným smíchem, „sám teprv nyní znamenám, že jsem na tu nevyhnutelnou a zajisté nejkrásnější část každé slušné svatby úplně zapomněl."

Všichni smáli se s ním.

„Musíte, hrabě, aspoň někdy dodati, co jste loni zanedbal," mínila hraběnka Wally opět v největší vážnosti. „Ponořil jste se příliš do starostí, vyslovuju vám svůj obdiv, jak se obětujete za celou rodinu."

Romuald sice ujišťoval, že polním hospodářstvím nezabývá se více, než co vidí na svých pojížďkách do lesův, a nemohl přijati tu velmi lichotnou chválu, kterou mu hraběnka vzdává, ale ani nezapíral, že by jej opravdu těšilo, vyjeti sobě také někam dále, nejraději do Anglie, do Italie, do Francie.

„Nejlépe, abychom letos jeli všichni pospolu pro Jellinu výbavu," rozjařeným hlasem navrhoval Žiga a samou radostí nad tou myšlenkou vyšvihl se s křesla, až daleko od něho zajelo po hladké podlaze. „Vyprav se s námi, milý Romualde, budeme se znamenitě baviti, a Sieburk, Sieburk, ten bude zářiti, ten omladne, až Czegledské terceto vjede do Paříže."

„Nemohu se tak rychle rozhodnouti, jako ty," odvětil Romuald, „nikoliv," dodal, ukláněje se dámám, „zajisté ani nemusím připomínati, že by mně žádná jiná společnost nebyla v tom pěkném podniku milejší."

„Nesmíš zapomínati, Žigo, že hrabě o tom ještě nemluvil s hraběnkou, a tu ještě se neví, budeli také jí ten tvůj návrh vhod," přisvědčovala Romualdově omluvě hraběnka Wally; „a bez své choti náš milý přítel asi sotva by se vypravil na takovou cestu," připojila s důrazem.

„O tom jsem pevně přesvědčen, že Klára uvítá mou zprávu o společné jízdě do Paříže s největším nadšením," odpovídal Romuald, „ale mě samého překvapil ten krásný návrh Žigův tak, že si vyprošuju několik dní lhůty na rozmyšlenou."

Při těch slovích vzhledl v pravo po Žigovi, jenž opět přisunova své křeslo ke stolu. Tu zavadil okem o Mušu a ucítil ostré bodnutí

ve své mysli. Zdálo se mu, že postřehl na její tváři soustrastný úsměv . . .

„Potěšíte nás zajisté opět brzy svou návštěvou,“ zvala jej hraběnka Wally, „a tu se dohodneme.“

Řeč přešla na nepřítomného hraběte Felixa, jaké to bude pro něho překvapení, až se vrátí a už nenajde Jellu doma, neboť kdo ví, zastihneli ho kde na cestě list, který se za ním pošle o této rodinné změně hned po zásnubách.

„Někde mezi indiány a opicemi bude asi velmi nesnadno nalezti jeho adresu,“ smál se Žiga. „Divím se věru té otcovské vášni k cizím dílům světa; bez pochyby že z Indie se přeplaví ještě do Australie. aby mohl o sobě říci, že je poznal všechny.“

„Váš otec má v tom svou zábavu,“ pravila hraběnka Wally s přízvukem manželské úcty a důstojnosti, „přejme mu, ať užije, co jej těší. Mluví se posud s obdivem o jeho honbách na lvy, o jeho dobrodružné plavbě po jezerech severoamerických a tak dále. Záře jeho slávy padá také na nás.“

Romuald dal hraběnce za pravdu, potvrzuje, že také na Libensku velmi často se vzpomíná odvážlivých výprav hraběte Felixa, a byl velice rád, že se přišlo na tento předmět společného hovoru. Nemusilť se při tom obávati, že nějakým buď slovem buď pohledem bude opět uveden na rozpaky. Ať se mluví o všem na světě, jen ne o jeho domácnosti.

Když pak asi za půl hodiny byl se Žigou samoten v příjemném koutku parkovém, skorem si oddechl ve své jistotě.

„Vaše jízda do Paříže mě také velice vábí,“ pravil, pohlížeje na několik pávův, kteří, po pažitu majestátně sobě vykračujíce, rozpínali svá kovolesklá kola proti plné záři poledního slunce; „ale —“ a zamlčev se, zdvihl se země velmi dlouhé péro, které z rozestřeného vějíře nejpěknějšího páva právě bylo vypadlo, a zvolna mával jím nad sebou, aby je nezlomil.

„Mohu si to tvé *ale* snadno domysliti,“ ozval se podle něho Žiga, „už minule jsem ti chtěl poraditi, abysi nezanedbával jednu důležitou opatrnost života, míti totiž vždy několik tisíc zlatých v zásobě pro nenadálé potřeby. Já bych nemohl ani pokojně usnout, kdy bych v té věci nebyl stále opatřen. Ani nechci mluvit o našem projektu Pařížském, taková maličkost nestojí valně za řeč. ale množství jiných větších věcí může se vyskytnouti, kde okamžité rozpaky jsou našinci velice trapné. Viď, Romualde, přiznej se, mně můžeš se svěřiti. jsme jako bratři: jsi v starostech o peníze!“

A zavěsiv se do Romualdova lokte odváděl jej s pažitu na pískovou stezku.

V mysli hraběte Krobbsa už při prvním dnes kroku do salonu hraběnky Rinnbachové vznikl trapný nepokoj a čím dále tím více přibíral na sebe povahu bouře, jakáž v ní posud nikdy se neozvala.

Pravda, Romuald litoval velmi trpce, že důsledně nesetrval v odporu proti nástrahám paní Rosalie Rauchové, že se nechal přinutiti k sňatku s Klárou. Ale posud nezaslechl, že by tento krok jemu do

očí prohlásil za jeho chybu a neštěstí také někdo jiný, aby také někdo jiný přímo mu vyslovil své politování. Spíše musil až posud ve vlastním nitru zápasiti s myšlenkou, že snad přece nejednal tak zpozdile, když pojal to nešťastné děvče za ženu a ozdobil její jmeno svým staroslavným erbem. Vždyť sama jeho matka dokazuje mu, že jest s Klárou spokojena, a dle dnešního výroku hraběnky Rinnbachové matky nejlépe dovedou posouditi ženy svých synův. Než, což dovolávati se zde toho pravidla. Hraběnka Klotilda, jeho matka, také pochází z nižšího rodu! Nikdy posud nevšiml sobě této okolnosti, až dnes, když vidí, že úsudek jeho matky o Kláře rozchází se s úsudkem hraběnky Rinnbachové, rozené hraběnky Pittrolfovy. A právě že dáma jej politovala, dojalo ho velmi mocně. Ta zajisté lépe nežli on sám a než všichni mužové dovede posouditi pravou cenu jeho manželství. A není ani nejmenší pochybnosti, jako by hraběnka Rinnbachová byla chtěla projevením své soustrasti uraziti jej. Mluvila k němu tak přátelsky, tak měkce, tak srdečně, cítí s ním jako vlastní matka, snad, snad ještě — lépe . . . její lítost zajisté neměla jiného účelu, leda podati mu úlevy, ale není vinou hraběnčinou, že jejím soucitem jen přitížilo se mu . . . A což teprv ten prohledný výsměv na tváři komtesky Muši? Ten tajný výsměch dívčí jej ranil ještě hloub a bolestněji, než soustrastné slovo staré paní. Není lze domýšleti se ničeho jiného, leda že komteska v duchu svém pohlížela na jeho nynější nehodu jako na zaslouženou pokutu za to, že sobě v čas pozorněji nevšiml ani její dospělé krásy ani jejího slavného rodu . . .

A k tomu všemu ještě otázka peněz! Toť aby už se zavřel na Libensku do svých malých, nepohodlně položených, chudičce zařízených komůrek a bál se přijíti mezi lidi, kteří také ještě o něčem jiném přemýšlejí a mluví, než co letos musí se platit sekáčům a po čem jest žito. Jak nuzně vypadá on vedle Žigy, když se počne o penězích! Bývalo to ovšem vždycky tak, ale nikdy netížilo ho to tak, jako nyní, když vidí, že sotva kdy jeho finanční poměry se zlepší. Čím hlavně byly by mohly a měly se zvelebiti, prospěšný sňatek to lehkomyslně sám zmařil. Pouhé hospodaření na Libensku se sedmým dílem neposkytuje mnoho nadějí, aby mohl míti někdy několik tisíc zlatých na nějaké vyražení. Celý jeho život nestojí už za nic. Od nynějška až do smrti aby se lopotil pro všechny ostatní členy své rodiny, kteří ještě se tváří, jako by mu prokazovali veliké dobrodiní, když se spokojují toliko s takovými důchody, aby mohli poněkud slušně žíti stále na venkově. Jak rád by to všechno změnil! Mrzí se už na všechny své příbuzné. Jest jich příliš mnoho tak těsně při něm. Snad kdy by od něho byli poněkud vzdáleni . . . aby měl kolem sebe více místa . . . aby volněji mohl se pohybovati . . .

Takové myšlenky rychlostí bleskův křižovaly se v jeho mysli už, když ještě seděl s dámami v saloně, tak že musil namáhati se, aby udržel svou pozornost při společném hovoru; nyní, když samoten se Žigou procházel se parkem, než by nadešla doba oběda, rojily se v ní jako vosy . . .

Bez odporu, zcela bez vůle kráčel podle Žigy, zasmušený zrak upřený na proměnlivou hru barev v oku pavího péra.

„Bláhový,“ opět ujal se slova Žiga, když několik krokův dál mlčky byli postoupili, „peníze jsou nejmenší příčinou, pro kterou bych sobě kalil třeba toliko jedinou chvíli života. Už nedávno jsem ti nabídl svou radu a pomoc, dnes ti opětuji své nabídnutí. Vypůjč sobě trochu peněz, neznám pro tebe nic snadnějšího než to. Pán na Libensku má zajisté nejkrásnější úvěr po celé zemi.“ I pokračoval s důvěrnou úslužností: „Abych ti ještě více dokázal své přátelství, zařídím ti všechno sám. Chcešli, budeš míti za dva dni peníze, cokoliv se ti jich zlíbí. Mám náhodou doma několik blanketů směnkových, podpiš jeden; o další nech se starati mne.“

„A když se přiblíží den, abych zaplatil dluh?“ . . . zvolna a bázlivě namítal Romuald.

„Právě počínají žně, máš zajisté velmi krásnou úrodu; stržíš pěkné peníze, budešli chtít zaplatit, dobře, kdy by ti to právě nebylo vhod, také dobře, nedáš ani krejcaru, opatřím ti zase všechno, čeho třeba. Věřitel bude rád, když sobě jeho peníze necháš déle, jak dlouho budeš chtít.“

„Ale konečně . . .“ ozval se Romuald hlasem, v němž už znělo více přání než zdráhání.

„Konečně! Nu, konečně!“ zasmál se Žiga, jako zkušený mistr svému bázlivému žáku, „konečně to přece nějak zaplatíš. Ale kdo by hned při všem myslil na konec!“

Zašedše do nejbližší, kvetoucím svlačcem hustě zastíněné besídky oba přátelé za malou chvíli už radili se, kolik asi tisíc Romuald by sobě měl vypůjčiti, aby si mohl dopřáti nějaké útraty mimo všední potřeby životní a nemusil pro každou maličkost míti zkažený den. Romuald odvážil se vysloviti tři na nejvýše čtyři tisíce. Ale Žiga se dal do srdečného smíchu a jal se poučovati nováčka v dělání dluhův, chceli dokázati, jak jest úvěru hoden, že musí žádati za půjčku nejméně desíti tisíc. I ta číslice že jest pranepatrná v poměru k jeho stavu a hodnotě Libenského panství. Tři čtyři tisíce hraběti Krobbsovi že nepůjčí nikdo, ale deset a ještě raději dvacet tisíc že mu půjčí s největší radostí každý, a vyhoví při tom ještě dvěma velmi důležitým podmínkám, předně spokojí se s pouhým podpisem váženého kavalíra, a za druhé zachová to finanční spojení s hrabětem jako nejpřísnější tajemství ve svém nitru.

Romuald ještě několikráte odmlouval, že tolik peněz nikdy sobě nevypůjčí, poněvadž ani neví, co by s nimi počal; ale když mu pak Žiga ještě trpce vytýkal, že není ani doma tak zařízen, jak se sluší na representanta rodu tak slavného, když mu dal na uváženou, nebyloli by na příklad milejší, kdy by na Libensku všechny komnaty měl upraveny pro vlastní svou domácnost, aby mohl sám zváti k sobě a přijímati u sebe hosti, aby to u něho skutečně vypadalo jako u hraběte Krobbsa: tu již slabý odpor jeho pod výmluvností Žigovou roztál jako sníh pod jarním sluncem, a ještě před obědem Žiga s veselou tváří schovával do své tobolky jeho podpis, na směnce desíti tisíc zlatých na tři měsíce, a zval jej, aby si pozejtří přijel pro peníze, ač nenili mu příjemnější, aby se mu přislaly po poště. Romuald slíbil, že sám přijede.

Oběd odbyl se bez Jelly, která dala se omluviti chorobou. Hovor točil se kolem ní. Romuald přisvědčoval ve všem Žigovi, z čehož hraběnka Wally měla velikou radost.

Právě k obědu pošta přinesla Žigovi několik listův a zásilek z Czegledu a z Prahy. Baron Sieburk oznamoval, který den jistě přijede, aby Žiga mohl dotyčné parte zásnub opatřiti souhlasným dátem. K tomu listu byla přílohou skřínka s drahocenným brillantovým šperkem pro Jellu. Všichni byli udiveni výborným ušlechtilým vkusem barona Sieburka a štědrostí jeho opravdu kavalírskou. Muša nemeškala zkoušeti ihned, jak ty vzácné skvosty budou nevěstě slušeti. Objala diademem své krásné čelo, spustila kollier po bělostné hrudi, připjala si náramky pod milostnými důlky sněhobílých loktův; zatýčala náprsní jehlici nad štíhlý pás a za nadšené pochvaly matčiny i obou pánův spěchala k nejbližšímu zrcadlu, v němž mohla shlédnouti se od hlavy až k patě. Byla krásná i bez této ozdoby. Nyní objevila se co nějaká víla z pohádky. Romuald zadíval se do ní i do jejího obrazu s nemalou rozkoší. Hraběnce Wally neušlo, s jakou tesknotou Muša skládala šperky zpět do skvostného pouzdra, ozdobeného hraběcí korunou a písmeny J. R., vše z těžkého zlatého plechu.

Muša sobě vyžádala, že ten dar sama odevzdá Jelle, aby se přesvědčila, jaký to dojem na ni udělá. Hraběnka Wally ochotně k tomu svolila.

Žiga už neposlouchal. Bylť právě hluboce pohroužen do čtení listu jiného, méně příjemného, než který byl poslal baron Sieburk. Perlmann psal, že podpis barona Sieburka patrně padělaný způsobuje mu veliké starosti, že by rád i Žigovi nějakou mrzutost se soudy ušetřil i sám už nějakou částku svých oprávněných požadavkův oželel, jen kdy by hrabě mu co nejdříve vyměnil tento nápodobený podpis za pravý. Žiga ani nevšímaje sobě posledních slov ve společném hovoru, odhodil list Perlmannův mrzutě před sebe a kvapně otevřel jiný s poštovní známkou Pražskou. Zase dotěrný, impertinentní věřitel. Dověděl se, že hrabě Rinnbach jest doma, naléhá opětně na brzké zaplacení padělaných směnek, jinak není už ochoten šetřiti dlužníka, který jej svými sliby neustále klame. V zemských dskách už se přesvědčil, že Hruškov nemá té ceny, jakou Žiga při podpisování směnek předstíral. Tvář Žigova zachmuřila se ještě více. Poslední list, rovněž z Prahy, byl by zůstal zajisté nerozpečetěn, kdy by na své obálce nebyl měl stampiglii onoho listu, do něhož Žiga byl před několika dněmi poslal oznámení o chystaných zásnubách své sestry. Ten list otevřel Žiga bez strachu. Tenť nepsal žádný jeho věřitel. Redakce žádala pana hraběte za milostivé oznámení dne, kdy ta vzácná a pro veškeru veřejnost velice zajímavá slavnost rodinná na Hruškově odbývati se bude a za blahosklonné svolení, aby směla vypraviti k ní svého zvláštního zpravodaje, který pro rozhlášení rodinné slávy hrabat Rinnbachův učiní, čeho potřebí bude ... Žiga všechny listy opatrně sebral a schoval do kapsy. Teprv za chvíli opět přidružil se k společnému hovoru a divil se, jak Romuald tím časem se rozmluvil.

Hraběti Krobbsovi věru dnes ani se nechtělo z Hruškova. Nad Bezdězem už bledly večerní červánky, a silný chlad houstnoucího sou-

mraku už kvapně zaháněl denní vedro, když z parkové besídky, kde se pil čaj, Žiga vyprovázel jej na dvůr k jízdeckému koni.

„Budeš míti dnes překrásnou jízdu domů!“ loučil se hrabě Rinnbach se svým přítelem, jenž lehce bodnuv krásného ryzáka, rychle mizel ve stínech zámeckých budov. Jen kvapný dusot koňských kopyt zazníval za ním vždy temněji, temněji, až také zanikl.

Žiga rychle se odebral do svého pokoje a přisedl k psacímu stolku. Perlmannovi dal ujištění, že baron Sieburk zaplatí druhou směnku jako zaplatil první, na kteréž ani nebyl podepsán, ale opakoval svou přísnou zápověď, aby před časem nic se nejednalo v té věci. Na další splátku svých dluhův Žiga přiložil do tohoto listu směnku s pravým podpisem hraběte Krobbsa, jehož Perlmann zajisté prý také velmi dobře zná co zámožného kavalíra českého. Ale než tento list zapečetil, pomocí prosvitného papíru velmi opatrně nápodobil podpis Romualda hraběte Krobbsa na dvou nových směnkách, každou po desíti tisících. Ještě napsal dva řádky svému Pražskému upomínači, že jest už na cestě k němu s penězi, aby nepodnikal ničeho, z čeho by jen sám měl největší škodu — a rovněž kratičkou odpověď redakci Pražského listu s oznámením dne slavnostního. Pak prudce trhl zvoncem a přikázal přikvapivšímu lokajovi, aby hned se zapřáhlo. Nesmělť dlouho otáleti, aby ještě stihl k dnešnímu nočnímu vlaku, jenž z krajského města pojede ku Praze.

XI.

Tou dobou komteska Muša tiše vstoupila do komnaty sestřiny. Přitlumené světlo lampové na nízkém nočním stolku podle lůžka slabě ozařovalo bledou tvář komtesky Jelly, odpočívající pod modrou hedbávnou pokrývkou na poduškách z kajčího peří. Jella nespala . . . Lehounce zdvihla svou hlavu, po níž krásné světlé vlasy, z volných vazeb propuštěné v bujných nádherných vlnách splývaly co obruba spanile unylých lící.

„Jáť jsem, milá sestro, jež osměluju se rušiti tvůj večerní klid,“ něžným, přítulným hlasem pravila Muša, opatrně přisunujíc sobě sedadlo k lůžku Jellininu.

Jella nemálo se podivila té návštěvě. Už dávno tomu, co Muša nepřišla k ní do komnaty a poslední setkání se či spíše rozchod v saloně nenasvědčoval tomu, jako by sesterská láska svedla je tak brzy dohromady. Proto Jella až užasla, když Muša tak těsně k ní přisedla.

„Přináším ti překvapení, které tě zajisté potěší,“ pospíchala Muša ukončiti situaci, jejížto rozpaky sama cítila, a již pokládala před Jellu na nízký stolek pod samou lampu skvostné pouzdro šperkové. Plná zář světla padla na korunované jmeno. Jella se zachvěla, jako by mráz ji byl ovanul. Zastřela si oči rukou.

„To přece stojí za podívanou,“ opět počala Muša, otvírajíc pouzdro. Pod lampou jako když náhle rozkvete tré čarokrásných květův.

„V mém hoři nemají pro mne ceny ani všechny poklady světa,“ vzdychla Jella, a ještě se nepodívala, co Muša přinesla, ač tušila, co

v pouzdru asi jest. „A vy všichni jste na mne tak zlí,“ připojila štkajíc.

„Vidíš, Jello,“ odvětila Muša dojemným hlasem, „právě proto jsem přišla k tobě samé se zásnubním darem barona Sieburka, poněvadž jsem se obávala, že i mne máš v takovém podezření, jako bych k tobě nebyla upřímná.“ A hledajíc její ruku pod pokrývkou pokračovala: „Teprvé v těchto dnech jsem se přesvědčila, jak pevná a nezvratná jest tvá náklonnost k Lattovi, a jak těžce by se na tobě hřešilo, kdy by se učinilo tvému něžnému srdci za tou příčinou nějaké násilí.“

Jella sama uchopila nabízenou ruku sestřinu, stiskla ji pevně a přivinula ji k svým ňadrům. Zraky obou sester setkaly se, Jellin planoucí vděčností za ten neočekávaný projev soustrasti, Mušin pln radosti, že snad se zdaří, po čem v tajnosti své duše mocné zahořela.

„Přiznám se, Mušo, že jsem už i o tobě zoufala. Ani nemohu pověděti, jakou blahost cítím, že jsi ke mně tak promluvila. Přece mám sestru milou, dobrou, která mi rozumí, která se mnou cítí!“ A skloniv̌ši Mušu k sobě, líbala vroucně její vlasy, čelo, oči, tváře, až dotkla se úst a utkvěla na nich svými ohnivými rty.

Muša cítila ten žár a radost srdce jejího rostla. Nechala se líbati, až teprv po chvíli lehce vyvinuvši se ze zimničně sladkého objetí Jellina pravila tiše:

„A víš Jello, proč jsem vlastně přišla?“

Jella složivši obě její ruce do svých hebounkých dlaní upřela na ni svůj milostně tázavý zrak.

„Chcešli, Latto přece bude tvůj!“ pravila Muša tak kvapně, že Jella hned ani nepostihla několika těchto slov jejích. Teprv za některý okamžik se rozpomenula, co slyšela, spustila hlavu zpět do podušek, upřela oči před sebe ke stropu a jako z nějakého přelíbezného hlubokého sna zašeptala:

„Chcili, aby Latto byl můj? . . .“

„Zde ti slibuji, že také bude!“ zvolala Muša, s potěšením sledujíc každé hnutí a každé slovo své sestry.

Jella vzpjala své lokty přímo vzhůru, jako by objati chtěla nějakou bytost viditelnou jen zraku jejímu, pak obě dlaně přitisknuvši k svému čelu, uvolnila srdci překypujícímu nevýslovným blahem v proudu horkých slzí. Marně hledala slova, do nichž by vložila své nynější city. Veškera její bytost tonula v štěstí a rozplývala se blahem; milostné opojení zachvátilo všechny její smysly, nevýslovně blažená přestala mysliti. Teprv za některou chvíli zlehounka se zdvihla, přitiskla své čelo k nakloněnému čelu Mušinu, tak že její dlouhé hedbávné vlasy hustým závojem zakrývaly obě tváře.

„Přeju ti, drahá sestro, abysi byla někdy také tak šťastná jako nyní já!“ vytrysklo z nejtajnější hlubiny jejího srdce.

„Nemohla jsem déle dívati se na tvé útrapy,“ pravila po chvíli Muša, vybírajíc jednotlivé kousky šperku z pouzdra a vykládajíc je na pokrývce Jellině. Modrá půda vzbudila v nich nový lesk a novou hru barev, když Muša zároveň byla odstranila lampu.

„Ale jakým spůsobem míníš mě zachrániti před sňatkem s baronem Sieburkem?“ tázala se konečně Jella.

„Vezmu si barona sama!“ odvětila Muša pevným hlasem. „Já po boku starého barona nemusím oplakávati žádné ztracené štěstí a nikdy nedopustím, aby mladší sestra mě překonala svým duchovním hrdinstvím. Ty drahá Jello už víš, s kým budeš šťastna, já se přičiním, abych byla šťastna s tím, kdo nejspíše nevědomky by zmařil štěstí tvé.“

Jella měla ovšem některé námitky, jichžto vyvrácení sobě co nejtoužebněji přála a jež vyslovovala toliko s největší obavou, aby snad zase mžikem nezmizelo blaho, jež právě jí zasvitlo.

„A jak hodláš všechno to změniti?“ tázala se konečně, neustále v úzkostech, jeli Muša vůbec ještě s to, aby ji vysvobodila.

„To všechno nech na mé starosti,“ těšila ji Muša, „a měj dosti na tom, že sobě barona Sieburka vzíti nemusíš a že jej sobě nevezmeš. Dle toho se řiď, provedení zůstaviž mně! . . .“

Bylo blízko půlnoci, když Muša s Jellou se loučily ve vroucím objímání: obě plny nejtajnějšího blaha.

Na temnomodré obloze vzešly už všechny hvězdy ve své nedostižné kráse, celou přírodou dýchalo nejhlubší upokojení, když také ještě nespali ani Žiga ani Romuald.

Žiga měl v Praze ještě poradu se svým věřitelem Samuelem Hirschem. Jednou Romualdovou směnkou snažil se zaplatiti u něho část svého dluhu, druhou rád by byl u něho prodal za hotové peníze. Obojí věc měla veliké těžkosti. Konečně po dlouhém jednání Hirsch přijal jednu z řečených směnek na uplacení pěti tisíc a za druhou dal šest tisíc v hotovosti, naříkaje, že lehkomyslně okrádá své děti.

Tím časem Romuald už všecek unaven bloudil se štýraným koněm v hustém, vysokém lese. Vyjev z večera z Hruškovského zámku brzy odbočil se silnice úvozem k Jizeře, přejel po mostě na druhý břeh a zabrán v hluboké myšlenky pustil koni uzdu, aby šel, kam se mu líbí. Ten neznaje zde cesty co chvíle vypínal svou šíji do lahodného vzduchu nočního, stříhal ušima a větřil; nevěděl kudy domů. Z jednoho úvozu přešel do druhého, do třetího; na levo na pravo leželo pokosené obilí a vydávalo jemnou vůni; tu a tam stál na mezi blízko úvozu hlídač zahalen od hlavy až k patě, pes podle něho zavrčel, oba udiveni patřili na temnou postavu opozděného jezdce, který nevšímaje si ničeho, co mimo něho se děje, nepohnutě seděl na svém věrném společníku. Jen když úvoz se přiblížil k nějaké vesnici a kůň zrychleným krokem projevoval svou radost, že už našli příbytky lidské, jezdec bodnuv jej zahnul stranou po příkopě do polí. Moudré zvíře opatrně stoupalo dále, po úzkých mezích, po lukách, po skosené úrodě. Temnoty noční přibývalo, měsíc ještě nevyšel, hvězdy ozařovaly jen oblohu ale nikoliv zemi. Tu před samým koněm náhle vzchopil se zajíc dlouhým skokem ze svého lůžka a zašustil obilím na sousedním poli: tu těsně kolem jezdce zavířilo se nad dorůstající travou plaše rozběhlé hejno koroptví, nezkušená mládež ouzkostně tíkajíc zmateně třepetela se ve vzduchu, než se vzpamatovala a střelohbitým letem následovala starých, jichžto ostrý zakroužený hvizdot daleko pronikal tichem nočním. Kůň stanul o vyzdvižené přední pravé noze, lehce si odfrknul, pohodil dlouhou hřívou zpět se svých jiskřivých očí a již zase šel pozorně dále po mezi na příkop, po příkopě do úvozu, úvozem do lesa, jenž tu stál jako

vysoká a dlouhá černá stěna. U prvního rozklenutého buku, jenž tu byl jako na stráži, zastavil se. Však té chvíle ucítiv obě ostruhy v bocích stoupal po tvrdé půdě dále do temnoty lesní. Vlhký chladnější vzduch ovanul jej, až celým tělem tak mocně se otřásl, že udidlo zazvonilo. Brzy stoupal po mechu houštinou, která mu bránila při každém kroku. Cítil, jak jezdec jednou rukou pevněji ujal se otěže a druhou jak nad jeho hlavou rozhrnuje větve tu listnaté tu jehličnaté. Klopýtal o kameny a pařezy, sklouzal se po kořenech, váznul v keřích, přebrodil se mělkým potokem a stanul mezi skaliskami, nemoha ani o krok dále ku předu. Vyplašené ptactvo lesní šustilo nad ním v nejvyšších vrcholech stromův, zpod nichž ani nebylo lze prozříti k hvězdné obloze. Hustá tma zahalovala všechno. V ní jen jako dva žhavé uhly svítily tu a tam oči soví.

Jezdec sestoupil, vzal koně za uzdu a vedl jej sám dále s největší obtíží, hned vzhůru, hned dolů, hned kamením, hned po mechu, nohou i rukou hledaje před sebou ve tmě cestu. Co chvíle musil se vrátiti o několik krokův, když zabředl v neproniknutelném houští, bodajícím ostrými osnovy jeho ruce, nebo šlehajícím svými jehlami jeho tváře. Kůň stále klesaje následoval svého vůdce s rostoucím vzdorem. Asi za půl hodiny takové klopotné cesty seznal jezdec, že není možno tímto směrem postupovati dále, na nějakou cestu zmizela všechna naděje. Třeba obrátiti a týmž směrem vybřísti z lesa. Však jak najíti vlastní svou stopu? Ještě několik marných pokusův, protrhnouti houšť, jež kolkolem svírala malý vysokým mechem porostlý prostor, a jezdec i kůň se zastavili v úplném vysílení. Romuald ze mdlé ruky pustil uzdu svého milého ryzáka a bez vlády sklesl do hebkého vlhkého mechu...

Hluboká tichá noc letní se vší svou lahodou a se všemi kouzly svými zavládla vůkol nade všemi slastmi a strastmi lidskými...

Při prvním úsvitu nového jitra spatřil hajný pásti se na listnatém lesním mlází osedlaného koně ryzáka. V největším udivení přistoupil k němu blíže a užasl, když několik krokův od něho spatřil v mechu klidně spáti svého pána, Romualda hraběte Krobbsa, na levé ruce a v obličeji s pruhami stydlé krve, do nohou zabodnuty dlouhé pruty ostružin a šípku. Velké kapky rosy tkvěly spícímu na vousech a vlasech divoce rozcuchaných; důstojnická čapka ležela opodál. V blízké křovině nad křišťálovou studánkou klokotal slavík svou ranní hymnu a nad řídkou parou lesní skvěly se v ranním zlatě malebné zříceniny Bězdezu....

XII.

Na Libensku bylo velmi smutno. Hrabě Romuald navrátil se ze svého výletu na Hruškov teprv druhého dne časně ráno, když v zámku ještě všichni spali, za pomoci svého Ondřeje, jenž až do té chvíle očekával svého velitele u parkové mřížky, sestoupil s ryzáka silně pokulhávajícího a opíraje se o věrného sluhu mlčky pospíchal do svých komnat. Dnes už tomu pátý den, co odtamtud nevyšel, a co ani k němu neměl přístupu nikdo jiný mimo Ondřeje. Všechny okenice v pravém přízemku zámeckém byly už pátý den pevně zamčeny. Romuald leže při lampovém světle na svém lůžku, posud ani jediným slovem nezeptal se Ondřeje,

co se děje v zámku a jak to vypadá venku. Ondřej také už znal svého pána příliš dobře, aby mu něco vypravoval, nejsa po ničem tázán.

Hraběnky Klára a Klotilda, dověděvše se hned na úsvitě po oné noci, kdy Romualda plny úzkosti marně byly očekávaly, že hrabě se vrátil, ovšem vyptávaly se Ondřeje, jak jeho pán se má, co dělá, možnoli k němu vstoupiti. Však on neměl jiné odpovědi, leda, že jeho milost hraběcí jest velice unaven, že má potřebí odpočinku a že co nejpřísněji zapověděl, aby k němu nikdo, nikdo nepřicházel. První den dámy měly na té zprávě dosti; bylyť vůbec rády, že Romuald bez úrazu se vrátil, neboť se obávaly, že cestou potkalo jej nějaké neštěstí. Těšily se, až po noční jízdě se zotaví, že jim z Hruškova bude vypravovati velmi mnoho zajímavého. Ale když minul i druhý i třetí i čtvrtý den a Romuald stále neopouštěl své pokoje a Ondřej stále oznamoval, že jeho milost hraběcí leží a že k němu nikdo nesmí, tu počalo býti dámám velice úzko. Mezi tím byla už i neděle, velmi deštivá, ale hajní přišli ve svém svátečním vystrojení jako v nejslunečnější den a postavili se před dvéře komnat Romualdových. Čekali až do samého poledne, když ostatní lidé už se vraceli ze chrámu: ale hrabě nevycházel. Hajný, jenž svého pána v lese byl nalezl a spícího probudil, nesmlčel tu záhadnou a zajímavou příhodu svým ostatním kamarádům, i ačkoliv jim ji ovšem ještě malebněji a dobrodružněji vyzdobenou, než jak sama o sobě byla, sdělil pod pečetí nejpřísnější mlčenlivosti, přece šeptali sobě už i dvorští lidé o posledním návratu zámeckého pána velmi mnoho, i služebnictvo zámecké tušilo už něco neobyčejného, ale určitého nemohl z nich nikdo ničeho pověděti.

Dámy poručily Ondřejovi, aby jim přímo řekl, co jeho pán dělá. Opakoval už po desáté, že leží, chvílemi že po maďarsku strašně kleje, a jídlo že nechává vždy několik hodin státi, až jest vždy studené jako led. Nařizovaly, aby se zeptal, nepřejeli sobě Romuald neb nedovolíli, aby někdo jej navštívil. Ondřej za některou chvíli vrátil se s vyřízením, že jeho hraběcí milost nedal ani nejmenší odpověď, avšak zdvižením ruky ke dveřím že mu pokynul k odchodu. Dámy pohledly na sebe s nejhlubším žalem. Ondřej dostal od nich obou rozkaz, aby každou hodinu přicházel k nim se zprávami, jak hraběti se vede, však kdy by hrabě sobě něčeho přál, ať to cokoliv, aby přišel pověděti o tom ihned; také všechny poštou docházející listy a svědčící hraběti, aby dříve přinesl k nim. Bylyť obě už v největších úzkostech, co s Romualdem se stalo v onen den jeho výletu na Hruškov. Ostýchaly se obrátiti se tam s dotazem, a doufaly aspoň dle dopisův, které tyto dni na Libensko dojdou pod adresou Romualdovou, vniknouti do toho trapného tajemství. Klára už několikráte napsala svému manželu list s prosbou, aby dovolil, že jej navštíví jen na několik okamžikův; však posud váhala, poslati mu tu písemnou upomínku, doufalať, že Romuald konečně přeruší dosavadní své mlčení a neobjevíli se sám, že jistě vzkáže, kdo k němu má přijíti. Jeden, dva dni Romuald letos už několikráte v takovéto odloučenosti od ostatní rodiny ztrávil, stěžuje sobě na prudké a nesnesitelné bolení hlavy, ale tak dlouho jako tentokráte netrvala jeho choroba nikdy. Proto už přemýšlely hraběnky, nebyloli by nejlépe poslati do města pro domácího lékaře, ten že jim opatří jistoty,

co s Romualdem se děje, když tu vstoupil Ondřej s obočím významně nakrčeným a podával hraběnce Klotildě veliký a těžký list, jejž právě přinesla pošta. Pět pečetí se znakem hrabat Rinnbachův a na obálce pod adresou Romualdovou poznámka, že jest vloženo pět tisíc zlatých v hotovosti.

„Teď jest už zase dobře!" radostně zvolala hraběnka Klára, když dříve než matka byla přečtla velmi nepěkné a nejasné písmo na obálce. A kvapně přejímajíc list z ruky matčiny, podávala jej Ondřejovi s rozkazem: „Jen rychle, ať hrabě dostane tento list bez prodlení!" Ondřej, už také nemoha se dočkati, kdy pán jeho tenkráte vyjde na denní světlo, odkvapil s poštovní zásilkou.

„Ubohý Romuald, proto on se trápí a tají se před námi!" pokračovala hraběnka Klára. „Má starosti o peníze. Poštou tak dlouho nic nepřicházelo. Teď se mu uleví, jistě že za nějakou chvíli jej zde spatříme. Jen ten Rinnbachův erb na pečeti jest mi velice divný . . ."

„Aby na Hruškově si vypůjčoval peníze, také nemohu dobře srozuměti," zvolna kroutíc hlavou, odvětila hraběnka Klotilda. „Kdy by jich měl potřebí, jistě by je hledal jinde a nepokořil by se před našimi sousedy." Tak pošta místo nějaké vyjasnění celé situace přinesla jen novou záhadu. Obě dámy opatrně skrývajíce své starosti před komteskami, po několik hodin probíraly všechny důvody možnosti a nemožnosti, aby Romuald se byl svěřil se svými finančními rozpaky Žigovi a byl jej požádal za půjčku. Tím časem marně očekávaly, že Romuald své komnaty opustí.

„Vždyť pak ani nevíme, jeli to opravdu nějaká půjčka," namítla konečně hraběnka Klotilda. „Snad Žiga posílá ty peníze, aby Romuald za ně mu něco koupil, nebo jest to Žigova splátka nějakého starého dluhu? Romuald byl vždy dobrý hospodář a ze skromných důchodův svých spíše ještě něco ušetřil, že mohl prokázati přátelskou službu i bohatším kollegům svým, když se octli na rozpacích. A do Žigy bych sama se domýšlela, že utrácí více, než co i Hruškov může poskytnouti . . ."

„Nezbývá nám tedy přece nic jiného než pozvati lékaře," pravila Klára se starostlivou tváří. „A tož raději dříve než později. Napíšu té chvíle list," a již spěchala z komnaty matčiny do svého přízemního příbytku. Cestou dala rozkaz, aby ihned se připravil povoz, že pojede pro lékaře.

Necítila k Romualdovi žádné lásky, ale bylo jí ho líto, že se tak moří, ať už z jakékoliv příčiny. Neboť i dle těch velice kusých zpráv, které Ondřej dámám o svém pánu spíše uštědřoval než přinášel, Klára seznala, že manžel její žije velice neutěšeně.

Vzpomínajíc zvláště několika těch klidných dnův, kteréž s ním ztrávila, nežli posléze zajel na Hruškov, chtěla nyní učiniti pro něho všecko, aby mu způsobila nějakou úlevu, nějaké upokojení. Také k vůli hraběnce Klotildě a svým švakrovým, které se k ní povždy chovaly s největší srdečností a jež ona navzájem také upřímně milovala, snažila se už raději zapomenouti na sebe samu a chovati se k Romualdovi tak, aby na ni nepadla žádná vina za jeho rozháranost. Není sobě ani nejméně vědoma, že by byla dala podnět k nové a patrně prudčí než kdy jindy rozmrzelosti jeho. Vypravivši povoz s listem pro lékaře, který

měl Romualdovi nějakou pomoc vnutiti, když on od nikoho z rodiny přijati ji nechtěl, uchylila se do své nejzadnější komnaty a zase jednou nechala rozvinovati se svou myslí všechny obrazy svého zmařeného života...

Té chvíle Romuald náhle vyrazil ze svých dveří a plaše mrštiv kolem sebe zachmuřeným zrakem spěchal do prvního poschodí. Kvapně vstoupil k své matce, rozhledl se, neníli někdo u ní a vida ji už s otevřenou náručí a s radostným okem před sebou, odpíravě vztyčil proti ní dlaněmi obě ruce a mocné rozechvělým hlasem zvolal:

„Musíme se rozejíti! Nechci a nemohu žíti dále tak jako nějaký žebrák. Přesvědčil jsem se, že jen nuzně živořím. Dole v tom sklepě nebudu bydleti. Chci míti celý zámek pro sebe! Zařídím se také, jak se na mne sluší. Vám všem dám peníze, zde už je mám,“ a vytrhnuv z náprsní kapsy balíček papírův, hodil je na blízký stolek, až několik stovek se rozletělo po kobercích, „můžete bydleti ve hlavním městě, jak také na vás se sluší!“

Hraběnka s náručí neustále rozpjatou, ale čím dále tím hloub klesající, ustrnulá ustupovala před svým synem, až se zachytila křesla, do něhož zvolna se snížila. Jen přebolestné dlouhé vzdechnutí vymklo se z jejích prsou, křečovitě sklíčených, jako na znamení, že tato náhlá zdrcující rána neučinila konec jejímu životu. Ubohá matka hledala nějaké slovo, kterým by svého syna na té zoufalé dráze zastavila a vše, co právě slyšela, ze své mysli vyhladila; jako by všechna řeč jí náhle byla zmizela z paměti, nenašla ani jediného.

Ohledla se po Romualdovi, jako by chtěla přesvědčiti se, přišelli a mluvilli opravdu on, či mělali pouze nějaké klamné vidění. Tu stál před ní posud, jednu ruku odmítavě vztýčenou. Ale tvář jeho byla za těch několik dní velice změněna. Sluneční paprslek pohrával sobě na ní jako na záhybech žlutého pergamenu. Romuald sestárl od minulého pátku o celý věk. Jen oči byly mladší, ty plály z chorobně stuhlých lící jako dva plameny vnitřního žáru zpod popela.

Nešťastná matka pojednou srozuměla všemu. Takto na témž místě objevil se před ní nebožtík muž na krátko před tím, než svému životu sám učinil konec. Po každé pocítila mrazení ve všech kostech, kdykoliv ten obraz v mysli její se vynořil. Nyní má jej opět živý před sebou. Zhrozila se svého syna, jenž stoupá v šlépějích svého otce . . .V tom strašlivém poznání jako by nová vyšší síla byla naplnila její srdce. Romuald nemá skončiti jako jeho otec. Třeba rychle jednati. Dobře, že nikdo jiný z rodiny nebyl přítomen tomuto neblahému výjevu. Romualda možno snad opět utišiti, aniž by kdo zvěděl o dnešním výbuchu jeho rozčilenosti. Tu posud stojí u dveří spíše co kajícník než co hříšník. Po druhé vyšla mu matka vstříc s jasnou laskavou tváří. Ujala ho za ledovou ruku.

„Pojď, můj milý, posaď se ke mně, všechno se stane, co sobě přeješ,“ s těmi lahodnými slovy vedla jej na pohovku. Šel podle ní jako uměle oživená socha, usadil se a upřel zrak před sebe.

„Máš pravdu, milý Romualde,“ pokračovala hraběnka, „chybila jsem, že jsem hned loni neodstěhovala se s ostatními dětmi do Prahy.

Dole není pro tebe dosti místa. Nemůžeš zaříditi se tam tak, jako na hlavu naší rodiny se náleží. Právě dnes jsem čtla v novinách, že v —ském domě na Malé straně uprázdnil se panský byt. Ještě dnes tam napíšu, že jej najímám a za několik dní se tam odstěhujeme. Ty pak si upravíš celý zámek dle své libosti.“ A měkkou rukou uhlazovala mu vlasy s čela.

„Všechno musí býti jinak, všechno, jak já chci,“ už patrně slabším, tišším hlasem odvětil Romuald.

„Nikdo nebude ti v ničem překážeti, můj milý Romualde,“ pravila matka, „jen se netrap takovými planými starostmi.“ A začala mu sama dělati návrhy, jak by sobě každý ze zdejších pokojův měl upraviti, jak by měl také nové nádhernější ekypáže si pořídíti, kde v zahradě by se mělo co zjinačit, že by měl také každý rok nějakou cestu pro zábavu podniknout, vůbec vésti na své vyražení větší náklad. Romuald poslouchal mlčky, složil hlavu na stůl, pak zase ji opřel zpět o pohovku, položil ruku na matčin klín a při dalším nepřetržitém vypravování jejím zavřel oči. Za chvíli oddychoval hlasitěji, pravidelně, zvolna, hraběnka pohledla na něho — kloně hlavu k ní usnul. Podložila mu měkký polštář, opatrně složila celé jeho tělo na pohovku a naslouchajíc, jak pevně spí, s bolestí nevýslovnou dívala se na jeho změněnou tvář. Pak po špičkách jdouc, zavřela zvolna dvéře vedoucí na levo i na pravo, a vyšla na chodbu, aby také odtud zabránila každý příchod do salonu. Tu Klára vrací se k ní mdlým krokem a s bázlivou otázkou na ubledlé tváři. Bylať právě od služebnictva, dole shromážděného uslyšela, že Romuald jest u ní. Položivši prst na rty, Klotilda vrátila se několik krokův, tichounce pootevřela dvéře salonu a: „Viz, tak klidně spí,“ ukázala Kláře na jejího muže. „Vše bude brzy v pořádku. Lékaře není potřebí . . .“

Za chvíli obě dámy klečely v domácí kapli . . .

XIII.

Hruškovský zámek ve všech svých prostorách byl naplněn panstvem, které z blízka i z daleka se sjelo na oslavu zejtřejších zásnub komtesky Jelly s baronem Sieburkem. Všechny místnosti byly co nejskvěleji osvětleny, líbezná vůně vanula z květinových skupin, vkusně upravených kol běloskvoucích mramorových soch, po širokých schodech, na dlouhých chodbách a uvnitř salonův. Domácí služebnictvo vesměs v nové aksamítové livreji slavnostně nadšeno blýskalo se k nejochotnější obsluze mezi dlouhými vlečkami z těžkého hedbáví, drahocennými krajkami a nejmodnějšími Pařížskými frisurami vesele se usmívajících mladých i starších dám a mezi černými fraky vážných a žertujících pánův, shromážděných vesměs k večerní zábavě v největším saloně Hruškovského zámku, v síni předkův. Po vysokých stěnách, vyzdobených nádhernými tapetami temné krvavé barvy se širokou zlatou obrubou kol stropu i v koutech, visely po obou délkách ve skvostných rámcích podobizny všech členův hraběcí rodiny Rinnbachovy, v nadživotní velikosti, od nej-

prvnějšího známého zakladatele této rodiny před čtyrmi sty lety až po nejstaršího nyní člena, dnes ovšem nepřítomného hraběte Felixa.

Zábava hodovníkův byla v nejživějším proudu: hraběnka Wally, obtížena veškerými svými šperky jen jen zářila radostí, že tolik vznešených hostí jest svědky její rodinné slávy. Žiga chvílemi se zamyslil a neslyšel ani, jak některý soused mu lichotí, že pro svou sestru nalezl ženicha tak znamenitého, však opět brzy se vzpamatoval, chopil plný pohár a skropil své myšlenky ohnivou šťávou. Co jej stále mrzelo, byla nepřítomost Romualdova. Že ani z dám Libenských nikdo tu není, nepohřešoval.

Veselý hovor perlil se na všech stranách, tu při stolech, tam ve skupeních procházejících se i do salonův pobočních. Pohledu na barona Sieburka, ještě dosti dobře zachovalého šedesátníka v kyrysnické uniformě, velkého štíhlého vrůstu, zcela obyčejné ale příjemné tváře a sporých našedivělých vlasův, nasytili se už všichni a málo kdo z přítomných sobě všiml, že baron, procházeje se v průvodu obou domácích komtesek, dnes úplně stejně ustrojených, také od stolku ke stolku, od skupení ke skupení, a zastavuje se všude na nějaký malý hovor, s průvodkyněmi svými zvolna zašel do salonu sousedního, a ještě dále do malé, velmi příjemně zařízené komnaty. Muša jdouc po levé straně ženichově, mezi řečí jako maně zavedla jej tam. Sieburk za svého už dvoudenního pobytu na Hruškově měl příležitost seznati, jak výborně Muša umí baviti svým skvělým humorem, svou velice svěží bohatostí myšlenek. Skorem se mu zdá, že jest zajímavější, než jeho nevěsta Jella. Aspoň veselejší jest bez odporu. Proto také dvořil se jí s touž pečlivostí jako Jelle, a její společnost lahodila mu velice. Usedli všichni tři při otevřeném okně na nízounkých křeslech: baron uprostřed. Šumný hovor ze síně předkův zasahoval sem jen posledními slabými vlnami. Před oknem nad černými vrcholky hustého stromoví parkového rozklenula se krásná, tichá noc měsíčná.

„Nenadál jsem se," mluvil baron, „že budu někdy tak blažen, jako dnes se cítím." A ujav Jellu za ruku, velmi graciesně zdvihl ji k svým rtům. Ucítil, jak se zachvěla jeho dotknutím. „Jen kdy by také má spanilá Jella chtěla už poněkud rozveseliti se. Drahá přítelkyně, ještě budeme všichni několik neděl a chceteli několik měsíců pospolu, a komteska Muša nám zajisté neodepře prosbu, aby nás v našem novém společném domově co nejdříve navštívila, k nám se přestěhovala a u nás zůstala."

Jella pozdvihla prosebný pohled k Muši.

„Náš vzácný host mi promine," ujala se Muša za svou sestru slova hlasem přitlumeným, „když spoléhajíc na jeho, rodině naší tak velikou měrou prokázané přátelství, promluvím k němu několik slov upřímných."

„Cokoliv mi sdělíte, ctěná přítelkyně, uložím do svého srdce, a bude to pro mne blahou upomínkou na tento večer."

„Jsem přesvědčena o ryzí šlechetnosti vašeho srdce, barone, a proto vím, že nedopustíte, aby se stalo hoře tomu, kohož milujete."

„Znáte mě dobře, komtesko," ohnivě odvětil Sieburk. „Děkuju vám za ta krásná slova, cítím se jimi velice poctěn. Náležím už k vaší

rodině, rcete, co mám učinit. Slibuju na svou čest, že vykonám, co mi přikážete. Ma Jella zajisté souhlasí se mnou," dokládal, nemaje tušení, že Jella vedle něho div neomdlévá.

„Tedy vraťte, pane barone, Jelle svobodu její ruky!" jedním dechem tklivě pronesla Muša, prosebně skládajíc před baronem své ruce. V tom okamžení však musila je opět rozpjati, aby zachytila Jellu, která štkajíc klesla do jejího objetí.

Baron udiven nad tím, co právě slyšel a viděl, vzchopil se, nevěda, co odpověděti. Muša nemohla dlouho meškati s ukončením trapné situace. Každou chvíli mohl je někdo zde vyhledati, a všechno bylo ohroženo, snad i nenapravitelně zmařeno.

„Jen se stište, a opět posaďte," prosila barona, „vyjevím vám několika slovy všechno." Tisknouc pak Jellu pevně k sobě, pospíchala sděliti o ní celou pravdu baronovi, jenž s rostoucím úžasem ji vyslechl.

„Nyní rcete sám, ctěný příteli, dobřeli jsem jednala, když jsem před vámi nezatajila, jak úplně nevědomky byste zničil životní blaho mé milé sestry, která vás zajisté ctí co muže vysoce šlechetného, ale jejížto srdce už dávno žije pro jiného."

Baron na chvíli se zamyslil. Obě komtesky byly na nejtrapnějších rozpacích, jak se rozhodne.

„Dal jsem vám své slovo," pravil vážně, „že vykonám, cokoliv mi přikážete. Že to bude úkol tak velice bolestný a těžký, ovšem nenadál jsem se. Však vyplním, co jsem slíbil. Nechci býti příčinou zármutku a neštěstí té ušlechtilé bytosti, kterou jsem chtěl učiniti šťastnou. Komtesko Gabriello, neměl jsem ani nejmenšího tušení, že mě nemůžete milovati a s jiným citem není radno vstupovati v sňatek. Vracím vám, ač s velikou bolestí, vaši svobodu, užijte jí k svému blahu."

„Vyslovuju vám, pane barone, nejvroucnější díky za svou sestru, která nyní není s to, aby k vám sama promluvila," pravila Muša podávajíc Sieburkovi svou ruku. On ji přijal a políbil.

„Však co nyní počít?" namítal „Vše se může pod jedinou podmínkou skončiti dobře, buduli totiž moci vrátiti se do společnosti — s jinou nevěstou."

Muša neodpovídala, zabývajíc se Jellou, která plna studu před baronem tulila se k ní s nejněžnější důvěrností. Baron chvilku přemýšlev, náhle změněným hlasem se ozval: „Za vaši upřímnost, komtesko Marie, splácím svou upřímností . . . Smím tuto svou ruku, osiřelou hlavně vaší vinou, nabídnouti se svým srdcem vám?" Z daleka ozvaly se kroky mužské a zaznělo volání po ženichovi a nevěstě. Muša jen s patrným zdráháním přijala ruku baronovu a se sklopeným zrakem zašeptala, „Jsem vám povinna náhradou za Jellu . . ." Baron tu krásnou ruku vřele stiskl.

„Vše jest naším tajemstvím až do zejtřka!" podotkla Muša, když opět všichni tři vraceli se do salonu. Teď i Jella měla tvář vyjasněnou. Obecné veselosti přibývalo až přes půlnoc . . .

Nazejtří ráno sešli se všichni včerejší hosté a ještě jiní teprv dnes přibylí, výkvět domácí aristokracie, opět v síni předkův. Slavnostní nadšení ovládlo shromážděním, když hraběnka Wally vstoupila s oběma komteskami opět stejně ustrojenými. Žiga vážně kráčel za nimi.

Celá rodina postavila se pod podobiznou hraběte Felixa, aby nepřítomný otec aspoň takto byl svědkem dnešní rodinné slavnosti. Ustanovená chvíle nadešla, baron Sieburk ve vojenské uniformě vkročil hlavními dveřmi do salonu a přiblíživ se k domácí paní, prosil jí za ruku milé její dcery. Hraběnka vítězoslavně vzhledla vzhůru a jako k mateřskému požehnání vztýčenou podala baronovi svou ruku. On uctivě ji políbiv, přikročil ke komtesce Marii, nabídl jí galantně své rámě a promluvil povýšeným hlasem: „Prohlašuju přede všemi vysoce ctěnými dámami a pány Marii říšskou hraběnku z Rinnbachův za svou nevěstu.“

Následovalo dlouhé hluboké ticho, tak hluboké, že v něm bylo slyšeti blahostné oddechnutí Jellino, která se slzami radosti v očích už přistupovala před oba snoubence a současně podávajíc jim oběma ruce pravila, že celé shromáždění to slyšelo: „Děkuju vám za vaši šlechetnost . . .“

Nyní byla hádanka rozřešena, ale všeobecné udivení ještě rostlo. Hraběnka Wally a Žiga pohledli na sebe s němým ustrnutím . . . Té chvíle otevřely se dvéře, a lokaj přinesl na stříbrném tácu veliké zapečetěné psaní baronu Sieburkovi. „Z Pešti!“ zvolal baron, pohleděv na obálku. Žiga zbledl. „Nejspíše blahopřání od celého našeho důstojnického sboru k našemu slavnému dni,“ pokračoval baron, otvíraje té chvíle list, aby nechal všem přítomným čas, vzpamatovati se od překvapení tak velikého. Četl několik řádek, a čelo jeho zachmuřilo se. Mlčky a důstojně podal po přečtení list Žigovi. Ten seznal písmo Perlmannovo. Nečetl mnoho. Perlmann stěžoval si, že odjížděje z garnisony baron Sieburk zapomněl mu oznámiti, jaké opatření učinil, aby se zaplatila směnka, znějící na padesát tisíc zlatých, vydaná dne toho a toho na tři měsíce hrabětem Zikmundem Rinnbachem a opatřená akceptem jeho vlastním . . . Vrátiv s největším na pohled poklidem baronu Sieburkovi list, Žiga zvolna odešel ze salonu . . . Za malou chvíli vycházel zadními dvířkami z parku a zmizel v blízkém lese . . . Tam teprv přepočítal, co mu ještě zbylo peněz z onoho tisíce, o nějž Romualdovi za padělanou a prodanou směnku jeho poslal méně . . .

Hledali jej po několik dní. Nebylo po něm nikde ani stopy.

Za dvě neděle přinesly úřední noviny zatykač, vydaný krajským soudem —ským za hrabětem Zikmundem Rinnbachem pro zločin podvodu . . . Žalob v tom směru sešlo se množství.

* * *

Z jara příštího roku bylo znamenati i na Hruškově i na Heřmanově i na Libensku veliké změny. Muša byla už paní baronkou Sieburkovou a teprv před několika dněmi psala ze své nové meklenburské vlasti Jelle, že se jí vede velmi dobře. Sieburk prý jest tak, jak si jej od počátku myslila: učiněná dobrota, Muša si může dopřáti všeho, nač jen si vzpomene. Ptá se, jakou karieru Latto ve své oblíbené soudcovské praxi už udělal a kdy Jella ji přece už pozve na svatbu. Latto zajisté už minulého podzimku vstoupil při krajském soudě, k němuž i Hruškov i Libensko příslušelo, do úřední činnosti a za ten krátký čas

získal si úplnou důvěru presidentovu. Věstí se mu obecně velmi rychlé a skvělé postupování v hodnostech . . .

A na Libensku? Tam zkáza všeho úžasně pokračuje. Hraběnka Klotilda s komteskami i s nejmladším synem už déle než půl roku bydlí v Praze, v malém těsném bytu, uskrovňujíc se ve všem téměř až k nedostatku a stárnouc vůčihledě zármutkem a starostmi o existenci celé rodiny, hlavně pak o osud Romualdův a Klářin. Dostává týdně několik dopisův z Libenska. Klára jí zasílá věrné zprávy o všem, co v zámku i na panství se děje. Jest to všechno velmi žalostné, stále horší a horší. Klára pak opravdová mučednice. Romuald s ní ještě nemluvil, ale moří ji čím dále tím citelněji, odnímaje jí a niče kolem ní všechno, co bylo poslední útěchou její. Když viděl, že nevychází za celý den ze svých komnat, jen aby mu nikde nepřišla do cesty, a že čeká až na večerní soumrak a ticho, aby sobě zašla pod lípy, tam na to místo, kde hraběnka Klotilda tak ráda sedávala, dal hned na podzim posekati všechny lípy na dvoře. Když seznal, že co den časně ráno chodí do zámecké kaple na modlení a že páter Benedikt ji k vůli přichází tam, sloužit mši svatou každý den, propustil duchovního, dal z kaple všechno zařízení odnesti na půdu a i prázdnou tu místnost kázal zavříti. Když několikrát ji spatřil mluviti se správcem Šípem, jenž chuďas už samým zoufalstvím nad zdejším hospodářstvím do hrobu se schyluje, pohrozil mu, že jej té chvíle vyžene, budeli prý za jeho zády plésti nějaké úskoky. Pak zase psala, jak Romuald po celém zámku, jenž po odchodu matčině zůstal v prvním poschodí úplně nezařízený, zuřil, když ho došlo soudní vyzvání, aby zaplatil třicet tisíc zlatých za své směnky. Šíp že musil na kvap prodati všechnu úrodu tohoto i příštího roku, jen aby sehnal nějaké peníze na utišení věřitelův. Zkáza celého rodinného jmění jest tím spůsobem nezbytna. Nejnověji pak ubohá oznamuje, že se odhodlala k nejkrajnějšímu kroku a že písemně učinila Romualdovi návrh, aby jejich nešťastné manželství bylo úředně prohlášeno za zrušeno; však on že zamítl toto nabídnutí, které zajisté oběma stranám mohlo zjednati úlevy . . . Teď že Klára už neví, co počíti ve své svrchované bídě . . .

Byl pozdní dubnový večer. Nebe po dlouhých deštích se vyjasnilo a nadcházela jasná noc. Hraběnka Klotilda ve svém skrovném příbytku plačíc právě uvažovala s komteskami, duchovním trápením už také ubledlými, jeli ještě nějaká pomoc nešťastné Kláře, když tu zvolna otevřely se dvéře a Klára vstoupila.

Užasly, kdo neznámý až do jejich komnaty se dostal. Nebyly by ji poznaly, ani za světla denního, tím méně v tom pološeru, kdy by všecka vysílena celodenní cestou a hladem, skrz na skrz promoklá, v oděvu vysoko zabláceném nebyla se vrhla matce k nohám se zoufalým výkřikem: „Už je po všem! . . .“

„Pro bůh, Kláro!“ zalkaly matka i dcery, sklánějíce se k ní ve společném zdrcujícím hoři.

„Prchla jsem před jeho dýkou, abych před vraždou zachránila jeho zachmuřenou duši, nikoliv svůj bídný život! On šílí!“ vypravila ze sebe, po prvním návalu citův, jež při setkání tak nenadálém a přežalostném všech byly se zmocnily . . .

Noc těžká minula v poradách, jak nyní nejlépe a nejrychleji dopraviti Romualda na místo bezpečné. Hraběnka Klotilda uznala za nejvhodnější vzhledem k celé vlastní rodině, požádati znamenitého Lipského lékaře, doktora Richarda Grubra, aby ubohého dal přepraviti do svého ústavu pro opatrování a léčení choromyslných.

„Pak vrátíme se zase všechny na Libensko, abychom počaly hospodařiti znova,“ připojila trpce. Klára sedíc na nízké stoličce při nohou matčiných a objímajíc její kolena, vyslechla tento návrh s výrazem tupého žalu. Její kdysi miláček má léčiti jejího šíleného manžela . . .

Když za několik dní po náměstí krajského města dva silní strážníci z ústavu doktora Grubra v pevném, uzavřeném voze odváželi Romualda hraběte Krobbsa k severním hranicím českým, četník s nasazeným bodákem vedl Zikmunda hraběte Rinnbacha do soudního domu. Byl postižen v poborské samotě, už všecek ve stavu velice spustlém.

Za chvíli po tomto výjevu, jenž pobouřil celé krajské město, vstoupil Ladislav hrabě Kosořický, nejmladší rada krajského soudu, k presidentovi tohoto úřadu s prosbou, aby *on* nemusil vyšetřovati svého — příštího švakra . . .

Nové písemnictví.

D ě j e p i s.

Jan Žižka. O sepsání životopisu jeho pokusil se Václav Vladivoj Tomek.*) Tak zní skromný titul knihy, která od nynějška náleží k nejznamenitějším plodům historické literatury české. Skromnost ta není přetvářená; pocházíť ze vědomí, že životopisu Žižkovu namnoze nedostává se látky a barev potřebných k nakreslení celistvého obrazu. Spisovatel pronáší se o tom nedostatku sám ve předmluvě takto: „Paměti, které se nám zachovaly o Žižkovi, jsou v poměru k důležitosti muže toho až příliš nedostatečné; obraz, který sobě můžeme učiniti o povaze a působení jeho, zůstane tudy vždy nedokonalý. Poněvadž však naděje není, že by kdy zřídla dějepisná ku poznání jeho sloužící značnou měrou byla rozmnožena novými nálezy, buď tím omluven pokus o sepsání životopisu jeho na základě nynějšího stavu možnosti; při nynějším stavu historické literatury české zdálo mi se, že již záhodno jest, aby v ní také zvláštní životopis Žižky nalezl místo.“

Čta tyto ohrady a omluvy svědomitého dějepisce, zpomínám si na anekdotu, která r. 1848 skutečně se sběhla. Emanuel Arnold, známý vlastenecký agitátor z časů předbřeznových, oznamoval tehdáž historiografovi Palackému s obvyklou svou horlivostí, že nyní, když odstraněním censury nadešla k tomu příhodná chvíle, napíše a vydá životopis Žižky. František Palacký, znaje nejlépe obtíže takového předsevzetí, poukázal na ně otázkou k Arnoldovi, které prameny má na snadě, na jichž základě by ten životopis složiti chtěl? Na to Arnold

*) V Praze u J. Otty 1879, str. 228 v 8ce.

udeřil se pravicí prudce v prsa a odvětil nadšeně: „Zde jsou mé prameny! Já znám Žižku lépe než svého bratra!“ — Arnold sice tím spůsobem nenapsal životopisu Žižkova, ale vydal na základě týchž svých pramenů celé Děje Husitské, a podobné mnozí jiní ze srdce svého čerpali a psali o Žižkovi romány a básně, malujíce českého hrdinu, jak se vyjadřuje p. prof. Tomek, „dle zalíbených vidin novověkých.“ Ve fantastičnosti ctitele Žižkovy předešel již před 400 lety úhlavní jeho nenávistník a přední původce příšerného obrazu o něm, Aeneas Sylvius.*) Tenť kdy by byl tázán, kde má své prameny k Žižkovi, byl by musil ukázati netoliko na skutečné své pomůcky dějepravné, ale i s Arnoldem na srdce své, nad to pak se všemi humanistickými krasořečníky na hlavu svou: tamté — v srdci — choval neukojenou zášť proti všemu, co mu páchlo kacířstvím, a ta zášť zrodila v něm snahu, aby na nepřemoženého vůdce Táborů svedl vše, co ukrutného a hanebného ve válce Husitské spácháno: hlava pak Aeneášova byla napěchována líbeznými průpověďmi a vzornými obraty, sebranými z latinských klasiků, jichž sloh hleděl nápodobiti: a této krasořečnické snaze podřizoval ten historik konečně vše, netoliko historickou pravdu, ale časem i své přesvědčení náboženské, jen když za to fráse pěkně zvučela. Líčení Aeneáše Sylvia takto vzniklé bylo vzorem, jejž následovali pozdější spisovatelé katoličtí (jakž ukazuje Tomek str. 216), a spůsob ten po bitvě Bělohorské opanoval veřejné mínění úplně.

Františkem Palackým postaven Jan Žižka po prvé do světla historického, Váceslav Vladivoj Tomek poskytuje nám prvního životopisu jeho, na základě dosavadních historických pramenů dle vší možnosti zaokrouhleného. Obecné dějiny české té doby byly p. Tomkem nově prozkoumány i vylíčeny ve III. a IV. díle Dějepisu Pražského. Co v souvěkých pramenech týká se osoby Žižkovy, to p. Tomek shledal co nejzevrubněji až do posledního zrníčka, a rozebrav kriticky i upraviv svědomitě vše, použil toho ve přítomném životopise s důkladností již dávno u tohoto našeho dějepisce na slovo vzatou. Z ostatních souvěkých dějin přibíral všude jen tolik, kolik bylo třeba, aby čtenář porozuměl, jaké postavení Žižka zaujímal v dějinách vlasti své a kterak v ně působil. Ve výběru tomto měl spisovatel volnější ruku, a právě ta volnost, neobmezovaná ohledem k úplnosti látky, dovolovala mu, aby v této knize více než ve kterémkoli jiném díle svém rozvinul svou umělost formálnou a zručnost v hovění požadavkům vkusu esthetického. Tato stránka nejnovějšího spisu ukázala nám nové mistrovství ve spisovatelství Tomkově, a z té příčiny neváhám tvrditi, že mezi dokonalými spisy Tomkovými životopis Jana Žižky jest formálně nejdokonalejší, an poskytuje největšího požitku esthetického.

Kterak p. Tomek pohlíží na Žižku a kterak posuzuje poměry jeho k tehdejším stranám v Čechách i k hlavnímu úkolu hnutí Husitského, o tom poznamenal jsem již v úvaze o IV. díle Dějepisu Pražského (Osvěta 1879 str. 127, 132): úsudek Tomkův jest Žižkovi nejpříznivější ze všech, které kdy od historikův hájeny byly. Také jsem již při též příležitosti na to ukázal, kterak líčení válečných dějů nabývá

*) Spolu hlavní zhyzditel povahy císaře Karla IV.: viz Osvětu 1879 str. 66.

u Tomka názornosti odtud, že spisovatel zakládá je spolu na vlastní známosti polohy míst, jež osobně ohledal; v té stránce přítomná kniha vykazuje nové pokroky, pošlé z ohledání Tábora, Ústí Sezimova, okolí Trocnovského a bojišť Žižkovských u Malešova, Sudoměře i Boru. Nebudu vyčítati, které podrobnosti a dáta p. Tomek nové objevil nebo naproti dosavadnímu mínění opravil; jest jich počet veliký. Nejhojnější novoty co do látky nacházejí se v prvních kapitolách životopisu, které jednají o Žižkovi, dokud žil na Trocnově a pak na dvoře krále Václava. Avšak p. Tomek na základě svého bádání změnil i podstatné rysy v povaze Žižkově naproti tomu obrazu, jak dosud býval kreslen od historiků. Sem náleží ku př., že Žižka dle vší pravdě podobnosti nebojoval u Tannenberka proti rytířům pruským (r. 1410), a že tudy příchylnost jeho k Sigmundovi Korybutovič nepocházela z nějaké zvláštní náklonnosti jeho ku Polákům nebo z kamarádství vojenského. Ku Korybutovič táhlo jej něco většího. Žižka chtěl netoliko věci Husitské dopomoci k vítězství v Čechách a v Moravě, nýbrž také opatřiti národ český spořádanou vládou královskou, a nemoha krále najíti doma, hledal ho u nejbližšího národa slovanského. Toť dle výkladů Tomkových byla tehdáž nejrozumnější politika se stanoviska husitsko-českého; tím zároveň jest odmítnuta výčitka, která stále a již jako stereotypně činívá se od historiků Žižkovi, jako by byl sice výtečným vojevůdcem, ale pražádným prý politikem. Kdož nevšímali si politického záměru Žižkova a odepírali hrdinovi rozhledu politického, ti také líčili ho při sklonku života takovým spůsobem, že čtenáři se zdálo, jako by starý vojevůdce nebyl již vlasti k žádnému užitku, snad dokonce na škodu, a jako by již raději měl z jeviště zmizeti, chceli odejíti se ctí a slávou; dle důvodného líčení Tomkova však byl Žižka vytržen z činnosti své zrovna naopak, když se zdálo, že se byl o velký krok přiblížil k dosažení hlavních záměrů svých svrchu dotčených; tyto pak záměry, jichž přidržovali se sic všichni opravdoví a rozvážliví Husité, byly smrtí Žižkovou zmařeny. Tak pohlíží p. Tomek za dokonávajícím Žižkou, a poslední kapitola, kdež čtou se ty a jiné úvahy o Žižkovi po smrti, náleží k nejzajímavějším v tomto spise.

Kniha opatřena jest světlotiskovým snímkem starého obrazu, jenž představuje Žižku sedícího na brůně v čele ozbrojeného pěšího lidu; před vojevůdcem kněz nese tělo Páně na žerdi, za ním pak praporečník nese vztyčenou korouhev s kalichem. Postava samého Žižky jest na neštěstí skoro nejchatrněji kreslena, ale obraz ukazující zevnějšek vojska Táborského má znamenitou cenu archeologickou, neboť soudíc dle písma, učiněn byl snad asi jen 20 let po smrti Žižkově. Nad slepým hrdinou jest nápis: „Žižka náš bratr věrný;“ dle čehož můžeme se domýšleti, že buď zhotovitel anebo objednatel rukopisu, v němž ten obraz se nachází, náležíval sám také ke bratrstvu Táborskému nebo Orebskému. —

Histoire de l'Autriche-Hongrie depuis les origines jusqu' à l'année 1878, par Louis Léger.*) Spis tento vyšel ve sbírce vydávané pod názvem Histoire universelle řízením pana V. Duruy. Spisovatel p. Léger, již proslulý jak u krajanů svých tak i u Slovanů svými

*) Paris, Hachette, 1879, str. 641 ve 12ce, se čtyrmi mapkami.

publikacemi o světě slovanském, vytknul si tentokrát úkol těžší všech předešlých. Podati v jednom nepříliš hrubém svazku přehled dějin státův a národův na půdě nynějšího Rakousko-Uherska od pravěku až do nynějška, toť zajisté není úloha snadná, máli ten spis poskytovati čtení záživného a nebyti pouhou řadou suchoparných dát, se kterými by před obecenstvo francouzské nikdo předstoupiti nesměl. Při dosavadním nemnoho pokročilém stavu dějepisectví rakouského spisovatel také nemohl přidržeti se prostě jednoho nebo dvou větších děl, ze kterých by vybíral, co by se mu hodilo, neb tím způsobem spis jeho vypadl by nejen suchoparně ale i jednostranně. Nezbývalo nežli studovati mnohé historie speciálné jednotlivých států, národů a dob, a z nich opatrně vybrati a srovnati, čím by čtenářstvu francouzskému se posloužilo. Pan Léger vykonal tuto práci s nevšední zručností a namnoze s dokonalým zdarem. Z ohledu svrchu dotčeného může se také jen chváliti, že spisovatel usnadnil si věc vynecháním skoro všech spletek a válek vedených od zdejších panovníků v zemích cizích a o země cizí, které nenáležejí k nynějšímu mocnářství rakouskému, tak že jeho kniha obsahuje skoro vesměs jen vnitřní dějiny těchto zemí. Při tom spisovatel počínal si rozdílně dle časů tak, že ve starších dobách vypravování jeho jest stručné, a čím blíže ku přítomnosti tím větší obšírnosti nabývá. Jakou měrou se to děje, pozná se i ze stránek; zaujímajíť dějiny až do Marie Teresie čili do r. 1740 málo přes polovici knihy (337 stran), a dějinám posledních 140 let věnováno skoro tolikéž místa (str. 338 až 583, ostatních 55 stran zaujato velmi příhodnými přehlednými tabulemi a rejstříkem). Vypravování dle toho roste ku konci velmi do šířky a nabývá živosti i svěžesti vpletenými zajímavými podrobnostmi, anekdotami i doslovně citovanými pamětihodnými výroky a výňatky z důležitých listin: z těch příčin zvláště partie z minulého století čtou se líbezně a poskytují pěkného poučení. Proti tomuto rozdílnému postupu nelze ničeho namítati, ano v nejstarších dobách dopustili bychom rádi ještě větší stručnost, zvláště kde výsledky dějezpytu nejsou dosti bezpečné, jen kdy by za to a vedle toho středním dějinám českým a uherským od vymření Přemysloviců a Arpadoviců až do r. 1526 bylo dopřáno více místa.

Tolik budiž řečeno o celkovém sestrojení díla. Hledímeli k jednotlivým stránkám jeho, dlužno především s plným uznáním vytknouti, že p. Léger hned v prvních kapitolách hledí vyvrátiti předsudek, jako by stát rakouský byl prostě německý a jako by dějiny rakouské byly dějinami marky rakouské annexemi zvětšované. Spisovatel trefně ukazuje, majíli Němci prospěch svůj ve předstírání, jako by tomu tak bylo, že jest zase prospěchem Francouzů věděti, že tomu tak není, a dle toho také jednati. V celé knize své p. Léger provádí důkaz, že tato monarchie jest svazkem různých států a národů, a že tito státové a národové sjednocovali se pod společným žezlem i svazek ten opětovně krví pečetili za jiným ovšem účelem, než aby politického a národního bytu svého pozbyli. A jako Němci dodávají Rakousku nátěru německého německými místními jmeny i německým pravopisem, jejž vnucují jmenům slovanským, tak zase p. Léger, podle příkladu slavného zeměpisce Elyseje Reclus, předvádí krajanům svým místní jmena

v Rakousku v národní formě, slovanská ve slovanské, maďarská v maďarské. Také státoprávný poměr koruny české k bývalé říši německé vyložen jest p. Légerem zcela správně dle skutečné historie a ovšem tak, jak se to nelíbí chtivosti pangermanské. Že se ujal tak upřímné pravdy a prospěchů našich v ní založených, za to budiž tomuto příteli našemu mezi Francouzi vysloven srdečný dík!

Vůbec p. Léger dal si velikou péči, aby zůstal spravedliv ke všem národnostem; že při tom často bývá mu hájiti Slovanův a Maďarův polemikou proti Němcům, to nepochází ze spisovatelovy strannosti, ale ovšem ze věkového zasáhání živlu německého za meze slušné oprávněnosti své. V tomto mnohojazyčném státě byly a jsou však spory rovněž mnohonásobné, a dějepisci bývá nesnadno udržeti se vždy jako spravedlivý soudce nad stranami. Co se týče nás Čechů, našel jsem toliko jeden výrok, ku kterému spisovatel dal se svésti oblíbenými ale nedůvodnými deklamacemi Maďarů, a kterého přijmouti nemůžeme. Na str. 229 píše totiž p. Léger: „Poděbrad nedal odejíti novému zvolenci (Matyášovi Korvinovi) bez umluvení bohatého výkupného; krom toho vyžadoval, aby Matyáš zasnoubil se s jeho dcerou Kateřinou. Později měl draze zaplatiti tento nepočestný požadavek (déloyale exigence).“ Kdy by p. Léger byl uvážil, co o těch věcech vyložil Palacký (IV. 2. 17—22) nebo i Krones (Gesch. Oesterreichs II. 398—401), byl by jistě výrok svůj vynechal anebo změnil. Však také samo sebou leží na snadě, že král uherský, jsa v držení plné moci a svobody, nemohl býti od souseda k ženitbě donucen, a běh dějin dokazuje, že ne svatba, nýbrž smrt Kateřiny přispěla k roztržce mezi králi Matyášem a Jiřím. Že Kateřina zemře bez dětí, to nemohl Jiří Poděbradský při zasnubování své devítileté dcery předvídati, zrovna tak jako Matyáš se nenadál, že i jeho druhá manželka Beatrix Neapolská zůstane bez potomstva. Obyčejné mínění Maďarů, které za tou výčitkou vězí — jako by Jiří podstrčením neplodné dcery byl chtěl dynastii Hunyadovskou zkaziti — jest přímo směšné.

Na konec vytknu některá drobná nedopatření za tím účelem, aby se opravila v druhém vydání, jehož pěkná kniha p. Légerova jistě brzo se dočká. — Němci r. 101 před Kr. nebyli zbiti u Verony, ale u Vercell (str. 14). — Marcus Aurelius zemřel ve Vindoboně a ne v Sirmiu (str. 19). — Že by pštrosí péra ve znaku princů Waleských pocházela z přílbice krále českého Jana (str. 157), ta legenda jest vyvrácena již na mnohých místech, posledně u Schöttera (Johann von Luxemburg) i v Památkách X. 638. — První valné shromaždiště Husitů řečené Tábor bylo u Bechyně, jihozápadně od Ústí nad Lužnicí, nikoli u Oustí nad Labem (175). — Čtyři artikule Pražské nevznikly teprva na sněmu Čáslavském (179), nýbrž v Praze hned po hromadě u Křížků 1419 a pak při obležení Prahy 1420; ale jinak partie o hnutí Husitském náleží k nejpodařenějším v této knize, svědčíc o trefném pojmutí toho spleteného dějstva. — Jan Hunyady porazil Turky u Bělehradu r. 1456, nikoli 1453, a Szilagy byl jeho švakrem, nikoli bratrem (228); Ladislav Pohrobek zemřel r. 1457, nikoli 1458 (229). — O druhém reversu krále Ferdinanda I. na volení v Čechách praví p. Léger, že v něm stojí, jako by Ferdinand byl za krále *přijat* a ne *volen* (276); tak

se píše skoro ve všech knihách. a co nejpodivnější jest. i Ferdinand v testamentě svém byl toho mínění, a přece jest v tom hrubý omyl: v reversu stojí, že stavové „z své svobodné a dobré vůle *volili a přijali*“ Ferdinanda za krále; původní text druhého reversu i s výkladem najde se v mém Českém státním právě str. 206—212. — Starší soujmenný syn Ferdinanda III. jakožto korunovaný král uherský i český jest u nás Ferdinandem Čtvrtým. ač nepanoval; dle toho císař rakouský Ferdinand I. jest v Čechách a v Uhřích toho jmena Pátý. nikdy a nikde Čtvrtý (489). — Město moravské. kde r. 1849 byl rozpuštěn sněm říšský. slove Kroměříž a ne Kroměřice (529). —

Sbírka zřízení zemských království českého. markrabství moravského a slezských knížectví. Snaživý spolek českých právníků Všehrd počal pod tímto titulem svým nákladem v tiskárně Šimáčkové vydávati zákonníky zemské zemí českých ze 16. a 17. stol. V redakci uvázali se mužové v tom oboru na slovo vzatí, pp. Josef a Hermenegild Jirečkové. kteříž to vydání opatřují úvody. poznámkami a přídavky. aby se ho co nejpohodlněji užívati mohlo. Potřeba takové publikace pociťovala se velice při nynějším dosti čilém ruchu v historiografii české vůbec a ve zpytování dějin právních zvlášť; neboť prvotní staré otisky zřízení zemských jsou nyní již dosti vzácné. tak že sotva kdo mohl sobě po antikvářích za drahé peníze shledati úplnou sbírku; krom toho zákonodárství českomoravské ze 17. stol. v jazyku českém nikdy ani nebylo tiskem na světlo vydáno. a toliko v rukopisech rozšiřoval se jeho český text (nejvýmluvnější to důkaz. kterak se rozumělo rovnoprávnosti uzákoněné po prvé r. 1627 Obnoveným zřízením zemským). Toliko Vladislavova Zřízení zemská. nejstarší ze všech, otištěna byla nově Palackým v V. díle Archivu Českého. pročež v této nynější sbírce slušně jsou opomenuta. Dosud vyšlo prvního dílu pět sešitů, každý o čtyrech arších. v krásné a trvanlivé zevnější úpravě: v těchto pěti sešitech obsažena jsou zřízení zemská z r. 1530. smlouva Svatováclavská z r. 1517. a největší částka zřízení zemských z r. 1549; po jich ukončení následovati budou ještě v I. díle zřízení zemská z r. 1564 a smlouvy o kovy z let 1534 a 1575. Díl II. obsahovati bude zemská zřízení moravská a slezská ze 16. věku; dále pak v též sbírce připojiti se mají obnovená zřízení zemská Ferdinanda II., české i moravské. a novely a deklaratorie Ferdinanda III. — Publikace tohoto způsobu. jakkoli důležité a potřebné. nikdy se nevyplácejí: pročež jest velice žádoucno, aby vlastenecké obecenstvo hojnějším odbíráním ulehčilo nakladatelstvu oběť velikou. jež ono při tom podniku přináší hotově na oltář domácí vědy. aby ta oběť aspoň nepřesahovala jeho síly a aby podnik mohl zdárně pokračovati až ke svému dovršení. Připomenutí to týká se kruhů mnohem četnějších nežli jest dosavadní odběratelstvo sbírky, týká se vlasteneckých politiků, poslanců, historiků, praktických právníků, filologů, samosprávných úřadů, veřejných knihoven a j. v.

Z Kutné Hory, města s nejslavnější po Praze minulostí v Čechách, můžeme letos zaznamenati tři potěšitelné historické publikace. Pan Jan Řehák, profesor na tamějších reálných školách, vydal stručnou monografii ku potřebě cestujících i domácích pod názvem *Hora Kutná*

*a její okolí,**) a zároveň pomocí archeologického sboru Vocela jal se vydávati ve volných sešitech *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české.* Krom toho roční zpráva tamějších reálných škol přináší od ředitele p. J. Zacha důkladný popis *kostela nejsvětější Trojice u Kutné Hory.* Jest to první stavitelsky správné a dokonalé vypsání této nevelíké ale ve mnohem ohledu památné stavby, při čemž ukázalo se, že půdorys uveřejněný prof. B. Grueberem jest zcela falešný — výsledek to, jenž se zjevuje z pravidla, kdykoli někdo s mírou v ruce začne přeměřovat po tomto pověstném historikovi umění, jenž svými spisy ve Vídenské centrální komisi vydanými na dlouhou dobu proměnil historii českého stavitelství v Augiášův stáj. V historické částce dovozuje p. Zach, že kostel sv. Trojice počátkem svým sahá do posledních let před válkou Husitskou, ač dostavěn byl teprva okolo r. 1490. — V Řehákových Příspěvcích nejznamenitější jest stať o Jakubovi řezbářovi, jenž byl dědem Daniele Adama z Veleslavína, a o němž dosud nic jiného se nevědělo, než co tento vnuk jeho o něm položil v dedikaci k Nomenklatoru. P. Řehák vystopoval množství dát k životopisu tohoto nevšedního umělce českého, tak že Jakub, dotud takořka pouhé schema, pojednou proměnil se v celého člověka. Pocházel z Nymburka, v letech 1499—1525 řezbařil v Hoře, potom v Praze. Také ostatní tři články ve Příspěvcích jsou vesměs zajímavé a týkají se maleb Kutnohorských. Ti, kdož v nedávných letech způsobili, že většina horních účtů Kutnohorských prodala se na kornoutky a na sýr, mohou ze článků o freskách u sv. Jana Nep. se přesvědčiti, jak důležité služby mohou konati staré účty, ovšem jen v rukou spůsobilých. Řehákova monografie o Kutné Hoře jest spisek pěkný, plný zajímavých dát historických a popisných, dobře urovnaný a příjemný ke čtení. Historická topografie toho města učinila tou knížkou veliký pokrok. Neradi toliko pohřešujeme při ní abecední rejstřík jmen a věcí.

Dr. *J. Kalousek.*

Přírodní vědy.

Nemnohými většími spisy chlubiti se může česká literatura přírodovědecká posledního dvouletí; ale to, co u nás v tomto směru vyšlo, zdá se nám býti zajímavým pro rozvoj domácího přírodnictví. O spisech, jež obsahuje poslední svazek Archivu pro přírodovědecký výzkum Čech, pojednali jsme již loňského roku (viz Osvětu 1878, str. 703); dnes podotýkáme jen, že některé z těch prací, jež tehdy pouze v německém jazyku vyšly, nyní také již v českém rouše před námi leží. Tak Fričovy *Studie o křídovém útvaru českém, II. Vrstvy Bělohorské a Malnické,* a rovněž tak Hellichovy *Perloočky země české* (*Cladocera*). O výtečných petrografických studiích prof. Bořického v oboru českých hornin eruptivních a o nové mapě geologické okolí Pražského od prof. Krejčího a Helmhackra jindy pojednáme.

Dnes s potěšením zaznamenaváme dokončení veliké geologie prof. Krejčího, jejíž rozbor podán níže. Neméně utěšeným zjevem na poli

*) V Hoře Kutné 1879, nákladem knihkupectví Karla Šolce, str. 232 v 16ce s plánem.

našeho domácího přírodozpytu jest spis prof. Čelakovského *Analytická květena česká*, čili tak zvaný klíč, jehož pomocí rostliny české cestou ejsnáze a nejkratčeji určovati možno. Knihy podobné bylo u nás nanejvýše třeba. Klíč Slobodův jednak již zastaralý, jednak i rozebraný a tudíž málo přístupný, nemohl s dostatek vyhověti požadavkům naší četné generace přírodovědecké. Čelakovského pak Prodromus květeny české, uveřejněný v Archivu pro výzkum Čech, rovněž tak málo přístupným byl jak pro svou objemnost a vyšší cenu krámskou tak i zvláště proto, že prvý svazek jeho záhy rozebrán byl, aniž podniknuto vydání druhé. Kniha dr. Čelakovského má však výhody, jimiž německé Flory, jako Lorinserova, se vykázati nemohou. Především vystříhal se pan spisovatel oné stručnosti, která při určování rostlin pomocí klíčů vadívá a často na bezcestí svádí. Čelakovský rozdělil svůj spis na dva klíče, rodový a druhový. Prvý zajisté liší se methodou ode všech známých klíčů; p. spis. nepřidržuje se totiž soustavy Linnéovy, ani přísné soustavy přirozené, nýbrž zvláštního rozdělení v 7 hlavních skupin, jež slučují výhody obou jmenovaných soustav a obtížím jich se snaží vyhnouti. Pro začátečníka jest tato methoda ovšem poněkud obtížnější, ale cvikem odstraní se veškery překážky, a tím bezpečnější pak určování. Druhý klíč, druhový, zakládá se na soustavě přirozené, tak jako v Prodromu. Mnohé formy, jež v Prodromu jako pouhá plemena, nalezáme v klíči, jakožto druhy označeny, což s hlediště dnešního přírodozpytu nižádného významu nemá: neboť dnes to malé důležitosti, považujemeli tu kterou formu za druh či za plemeno. Vedle cevnatých rostlin podán ve spise dr. Čelakovského, jakožto přídavek ještě přehled zajímavých buněčných rostlin, t. zv. parožnatek v Čechách přicházejících.

I co geografického rozšíření rostlinstva Čech se týče, klíč dr. Čelakovského podává nám bezpečného poučení. Čechy zde rozděleny v 6 hlavních botanických krajů a tyto ve 20 menších okresů. — Věru, že Analytická květena česká jest jedním z nejlepších spisů ve všeobecné literatuře přírodovědecké.

O Bulovově *Výkladu života* promluvili jsme již v listech těchto a podotýkáme jen, že spis ten v stejném smyslu opět a opět posoudil Fr. Dlouhý v Literární příloze Učitelských listů (1879 č. 46 a 47.)

Odborná pathologie a therapie, již redakcí prof. Eiselta vydává spolek českých lékařů, podává ve svém obsahu časově důležité pojednání dr. Chodounského *Theorie infekční*. Práce ta, jakkoli sepsána s hlediště moderní náuky lékařské, zajímava jest pro každého přírodozpytce. Podávát nám přehled známostí o oněch pramalinkých bytostech rostlinných (schizomycetech č. bakteriích), jimž za vinu se klade vznik rozličných chorob těla živočišného. Známo, že dnes mnoho pathologů již onemocnění organismu připisují přítomnosti řečených rozplozování schopných schizomycetů a takž starou náuku o „contagium vivum“ ve změněné formě do života uvádějí. P. spisovatel srovnav většinu o tomto předmětu jednajících prací, objektivně uvádí doklady, mluvící pro toto nové učení. Tak dovídáme se, že pyaemie, neštovice, diftherie atd. vznikají pramalinkými bakteriemi kulatými (Micrococcus), a že jiné bakterie, jako Spirillum příčinou jest choroby Febris recurrens. S jistotou pak dokázáno, že snět slezinná našich domácích zvířat spočívá na přítomnosti

a vegetaci bakterie (Bacillus anthracis), jež v krvi obývá a po přenešení na člověka karbunkulosu způsobuje.

Co den téměř nové příspěvky k této theorii bakteriové se množí, a takž nedivno, že náuka ta nabývá hojných zástupců v kruzích lékařských. Až budou veškera dáta po ruce, jež pro theorii tu i proti ní mluví (jako nejnovější objevy Lewisa, jenž bakterie podobné onomu Bacillus anthracis i v těle zdravých zvířat shledal), pak teprvé možno učiniti úsudek o oprávněnosti náuky té. — Práce dr. Chodounského obohatila tudíž českou literaturu přírodovědeckou v tomto směru.

Literární činnost českých přírodozpytců zračí se dále v pilném pěstování domácího přírodnictví a ubírá se čtyřmi směry.

Míníme nejprvé menší články a pojednání uveřejněné v rozmanitých časopisech českých. Hlavním středištěm takovéto činnosti jest obrázkový populární časopis Vesmír, vydávaný dr. A. Fričem, za redakce dr. Kotala a F. Nekuta; shledáváme v něm práce více než 20 přispěvatelův, většinou populární, avšak i mnohé přísné vědecké ze všech téměř odborů přírodnictví. Ale i jiné časopisy české přinesly hojnost článků přírodopisných, zvláště Osvěta, Musejník, Lumír, Beseda učitelská atd. Jakožto zvláštní otisk z Vesmíru uveřejněn spisek K. Tašánka o drobnohledných organismech rostlinných, rozsivkách či diatomaceích.

Jiný směr razí literatuře české mladší kruhy přírodovědecké, skupené ve spolek Klub přírodovědecký a spojující v sobě vedle většiny starších přírodopisců, hlavně posluchače přírodních věd na universitě i technice. Klub přírodovědecký schopen již dnes, aby svým nákladem vydával spisy vědecké, ovšem menší, pokud se náklad jich srovnává se jměním spolkovým. Takž vydal 1877 příruční knížku při sestavování sbírek rostlinných pod názvem *Flora bohemica*, počátkem pak letošního roku prvý sešit *Archivu přírodovědeckého*, v němž uveřejněno pojednání referentovo *Příspěvky k biologii Bonellie.* Ostatně vytknul si klub za úkol vydávati práce pouze přísně vědecké.

Zvláštní pozornosti zasluhuje třetí směr, jenž jinak málo povšimnut, vzbuzuje naději v pěkný rozkvět pěstování českého přírodnictví. Míníme zde činnost přírodopisců na venkovských středních účilištích, kteří utěšeně přispívají k známostem přírodním okolí svého působiště a zdárně tak pokračují ve směru naznačeném v síních universitních a pracovnách Musejních. Ze dvou posledních let leží před námi čtvero ročních zpráv středních škol, v nichž shledáváme pojednání přírodovědecká, sepsaná po výsledcích samostatného zkoumání. V roční zprávě vyšších reálných škol v Rakovníce 1878 uveřejňuje J. Kušta Příspěvky ku geologii pánve Rakovnické, oné klasické půdy pro poznání Čech za doby kamenouhelné a permské. Frant. Šafránek podává ve výroční zprávě reálného gymnasia v Táboře za školní rok 1878 Geognostický a geologický rozhled po okolí Táborském s popisem minerálných zřídel, kdež důkladně vypisuje horniny a vůbec přírodopisné poměry řečené prahorní krajiny. Taktéž značné zásluhy pro poznání poměrů botanických okolí Německobrodského získal si J. Novák ve třetí zprávě roční reálného gymnasia v Něm. Brodě pro r. 1878, podávaje zde klíč k určování

rostlin krytosemenných okolí téhož města a opíraje se při tom o výtečné dílo dr. Čelakovského Prodromus květeny české.

Výroční zprávy středních českých ústavů letošního roku zdají se býti chudy na přírodovědecká pojednání. Referentovi dostalo se pouze jediné do rukou, totiž Em. Bárty Geognostický a geologický popis okresu Litomyšlského ve třetí zprávě o městských vyšších reálných školách v Litomyšli na školní rok 1878—1879. Práce ta, zajisté velice záslužná a svědčící o důkladných studiích geologických a paleontologických, vypisuje rozšíření prahor, útvaru křídového, třetihorního a čtvrtohorního nejvýchodnějšího cípu Čech. Některých nedopatření v určení zkamenělin byl by se p. spisovatel jisté uvaroval, kdy by byl udržel spojení s odborníky Pražskými, jakož to vůbec radno u přírodozpytců na venkové pracujících, jimž vesměs, víme to dobře, není tak snadno přístupna literatura odborná.

Než, dále jen v tomto blahodárném působení, věci naší tím kyne zisk a literatuře české obohacení!

Co se týče čtvrtého literárního směru českých přírodozpytců, ten obsahuje pojednání a spisy německé, jimiž má též ostatnímu světu býti ukázáno, kterak se u nás u vědě pracuje. K tomu účelu pak čeští přírodozpytci užívají hlavně jazyka německého, jímž nejpohodlněji vládnou a jenž v přírodních vědách na ten čas jest nejrozšířenější. Vynikající časopisy německé přinášejí četné práce našich botaniků, zoologů a mineralogů. V Jahrbücher für wissenschaftliche Botanik v Lipsku, vycházejí práce dr. Čelakovského, tak jako v Botanische Zeitung, Flora, Oesterreich. Bot. Zeitschrift. V Lipských časopisech Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie uveřejněny práce Kurzovy a referentovy, rovněž i v Zoologischer Anzeiger; Archiv für mikroskopische Anatomie přináší zase pojednání Schöblova atd. Většina pak těch prací velice příznivých posudků dochází i ve Francii a v Anglii (Archives de Zoologie expérimentale et générale, Journal of the royal microscopical Society a j.)

Mimo to uveřejněna letos dvě veliká díla, totiž dr. Friče *Fauna der Gaskohle und der Kalksteine der Permformation Böhmens* se subvencí cís. akademie věd ve Vídni a referentovy *Beiträge zur vergleichenden Morphologie der Anneliden* nákladem Tempského a subvencí král. společnosti náuk v Praze. Prvé jmenovaný spis jest jen prvním svazkem díla, jehož rozměry nyní ještě určiti se nedají a jehož obsah nade vše mnohoslibný a důležitý, jak pro srovnávacího anatoma, tak paleontologa a přítele theorie evoluční podáme po vyjití svazku druhého.

Posléze známo, že knihkupectví Ottovo počalo vydávati slavné dílo Brehmovo *Život zvířat* v českém jazyce.

Dr. *Fr. Vejdovský.*

K nejdůležitějším zjevům domácí literatury přírodovědecké letošního roku náleží bez odporu dokončení r. 1877. počatého díla prof. Jana Krejčího *Geologie čili nauka o útvarech zemských*, o němž předběžná zpráva na tomto místě již v ročníku loňském byla podána. Již první zvěsti o novém vydání Geologie vzbudily radostné očekávání všech, kdož blíže interesují se o domácí náš zeměpyt, a to tím více, že vedle

populárně psané Malé Geologie dr. A. Friče a prvních čtyř sešitů prvního vydání Geologie Krejčího nebylo tu knihy, v níž by o zeměpytu vůbec a o českém zvláště v jazyku mateřském bylo pojednáno. Také jmeno prof. Krejčího, v oboru Geologie v Čechách zvučné, bylo rukojemstvím, že podán bude obecenstvu českému spis, hodnoty přísně vědecké a při tom ve formě jinak každému vzdělanci přístupné. Majíce nyní před sebou práci úplnou, teprvé můžeme oceniti, jaké mravenčí píle a železné vytrvalosti bylo třeba k sebrání a obsáhnutí materiálu tak ohromného; to mohlo ovšem zdařiti se jenom muži, kterýž celý téměř život svůj věnuje geologickému výzkumu vůbec a země české zvlášť, a po mnohá již léta putuje po vlastech našich, aby vlastním názorem o pravdivosti udání dosavadních se přesvědčil, co vadného opravil a co neznámo, objasnil. Hlavní snaha spisovatelova směřovala k tomu, „aby podal co možná správný a úplný geologický obraz všech krajin, pokud československý jazyk panuje, tedy Čech, Moravy, Slezska a Slovenska v severních Uhrách, a na tom domácím základě aby všeobecná část geologie se vysvětlila. I všechny sousední země jakožto bezprostředně souvislé s krajinami našimi a k vysvětlení jejich poměrů přispívající jsou zevrubněji uváděny, zejmena okolí Krakova, pruské Slezsko, Sasko, Alpské země zvláště rakouské; ze vzdálenějších pak krajin stručně a přehledně jest vše uvedeno, co by k tomu přispívati mohlo, aby čtenář tohoto díla nabyl pokud možno jasnějšího pojmu o geologické povaze naší zeměkoule.“

Celé dílo rozděliti možno na část všeobecnou a část zvláštní, kteráž opět dle povahy útvarův rozvržena jest na prahory, prvohory, druhohory, třetihory a čtvrtohory.

V části první, jednající o všeobecných poměrech země, probrány především veškery až dosud uváděné hypothesy o původu země, o bývalém jejím stavu, jakož i o proměnách, jimiž nabyla podoby nynější. Jelikož hlavními činiteli v proměnách kůry zemské jsou vzduch, voda a činnost sopečná, pojednáno tu o každém zvláště. Objasněno zejmena mechanické působení vody na povrchu, jak co do síly rušivé, tak i co do síly tvořivé; vysvětleny chemické účinky vody mořské a ukázáno do podrobna, které nerosty a jakým pochodem z vody mořské se usazují. Pojednáno dále o účincích vody vrstvami zemskými prosakující, o povstávání studnic, o proměně, jaké voda prosakující přibráním látek jest podrobena, o povstávání slují a jeskyň, jakož i o četných proměnách, jež na horninách prosakující voda působí. Pojednávaje o úkazech sopečných poukazuje spisovatel zejmena ku příčinám činnosti sopečné, jakož i ku všem zjevům, jež s činností sopečnou jsou ve spojení: ku konci pak podán podrobný přehled veškerých sopek nejen činných, nýbrž i vyhaslých. Průpravou k části specielní probrány nerosty, z nichž kůra zemská se skládá, jakož i rozličné spůsoby uložení vrstev zemských.

V úvodu do prahor probrány jsou nerosty a horniny v útvaru tom se vyskytující; dále pak všeobecně podáno rozšíření prahor na povrchu zemském; ku konci pak zvláště přihlíženo k prahorám rakouským, hlavně československým. Do podrobna probrána tu Vysočina českomoravská, hory Hercínské, Smrčiny, Krušné hory, pohoří Středo-

české, Míšeňsko-Lužické, hory Jizerské, Krkonoše a konečně hory Orlické a Kladské s moravsko-slezskými Sudetami. — Také v odstavcích o útvarech ostatních pojednáno vždy především o povšechném rázu toho kterého útvaru, podáno rozšíření jeho na povrchu zemském, a pojednáno zevrubně o útvarech těch, kteréž ve vlastech československých jsou zastoupeny; tedy hlavně o útvaru silurském, kamenouhelném, permském, jurském, křídovém, hnědouhelném, o útvaru diluviálním a aluviálním. Zejmena pak přihlíženo tu k okolí Pražskému, o kterémž možno tvrditi, že prozkoumáno jest až do nejmenších podrobností.

Ku každému útvaru připojený seznam zkamenělin živočišných i rostlinných poukazuje k bohatosti toho kterého útvaru mnohem více, než docílilo by líčení krajiny sebe živější.

Přečetné průřezy ideální i skutečné jakož i velká řada zdařilých vyobrazení důležitějších zkamenělin nápomocny jsou tam, kde pouhý popis nedával by dosti přesného názoru, tak že spisem tímto i začátečníku poskytnuta možnost vniknouti do tajností vědy geologické. Nad to psána jest Geologie slohem tak mistrným, že i laiku poskytuje čtení milé a zábavné. Litovati jest jen, že nepřidán ku konci díla seznam abecední, kterýž by při vyhledávání jednotlivostí mnoho času uspořil.

Celkem můžeme směle tvrditi, že Geologie prof. Krejčího po bok postaviti se může podobným spisům cizojazyčným, ba že nad mnohé z nich stránkou vědeckou i formální předčí.

Pro nás pak Čechy má kniha tato důležitost tím větší, že jest dílem jediným, kterýž tak rozsáhle a důkladně o geologických poměrech naší milé vlasti pojednává.

Fr. Rosický.

Slovník věcný.

Stručný všeobecný slovník věcný (malý slovník náučný), jejž od r. 1874 vydává knihkupectví Kobrovo a jejž rediguje J a k u b M a l ý, byl již v těchto listech dle zásluhy oceněn i odporučen. Celkem má obsahovati 7 dílů, právě vychází pátý; avšak týmže časem počíná nakladatelstvo vydávati druhé „laciné vydání“ (nejméně 3archový sešit po 24 kr.) z té příčiny, aby se odebírání díla toho i méně zámožným třídám usnadnilo: v prvním vydání se pokračuje po sešitech v původních cenách (nejméně 4archový sešit po 36 kr.). Toto nové vydání povzbuzuje nás k tomu, abychom — přejíce rozsáhlému podniku hojného zdaru — upozornili na některé poklesky a nedostatky, jež se nám při užívání díla namanuly; nebude na škodu, když jednak v „dodatcích a opravách“ prvního vydání opraveny, jednak v novém vydání odstraněny budou. Probéřeme je podle jednotlivých dílů.

V I. díle vynechán jest profesor *Bartoš Frant.*, redaktor Časopisu Matice Moravské. Na str. 706. má býti, že *Brod Německý* má reálné a vyšší gymnasium, a že má také vyšší dívčí školu, divadlo, parní mlýn, nemocnici, kasárna vojenská, nádraží, mělo by býti přidáno. Při *Bydžově Novém* chybí, že má obecní gymnasium reálné. Článku *Barjatinskij* třeba oprav dle str. 349.—351. letošní Osvěty.

V II. díle vynecháni jsou básníci *Červinka Otakar* a *Dörfl Gustav; Dumek Josef*, redaktor Pražských hospodářských novin; *Dvořáková Mráčková Albina*, básnířka. Při *Domažlicích* chybí, že mají vyšší gymnasium.

V III. díle vynecháni jsou spisovatelé: dr. *Geitler Leopold*, profesor slavistiky na universitě Záhřebské; prof. dr. *Goll Jaroslav*, básník a dějepisec; *Guldener Bernard*, dramatický básník; *Havlasa Bohumil*, románopisec; *Herites František*, novelista; *Holeček Josef*, publicista: *Hradil Jan Ignác*, někdy profesor češtiny a náboženství a bibliothékář akademie teresiánské ve Vídni. *Formánek Jan* nenarodil se v Klatovech, nýbrž (dle str. 472 loňské Osvěty) v Činovsi u Klatov. U *Gebaura* má býti, že jest mimořádným profesorem universitním, při *M. Havelkovi* mylně udán rok narození, narodil se r. 1809 a ne r. 1808 (srv. 166 str. jeho Básní v Nár. bibl.); *Karel Havlíček* zemřel r. 1856 a ne r. 1855. — Při *Chrudimi* má býti, že jest tam c. k. reálné a vyšší gymnasium, vyšší dívčí škola, škola hospodářská místo: vyšší reální škola s oddělením hospodářským; pak že Resslovi jest tam jen na jeho rodném domě mramorová pamětní deska zasazena, pomník mu tam posud není postaven. Mimo to nejsou ve Slovníku při Chrudimi uvedeny cukrovar, lihovar, sladovna, pivovar, parní mlýn, dílna soukennická, továrna na cikorku, na drátěné hřebíky, na stroje, kasárna vojenská, nádraží.

V díle IV. vynecháni jsou tito spisovatelé: dr. *Jedlička Otakar*, prof. *Jirásek Alois*, *Just Eduard*, jesuita *Kadlinský Felix*, *Klicpera Ivan*, *Košín Ferd.* i *Košín Jan z Radostova*, prof. dr. *Čeněk Kotal*, dr. *Krajník Miroslav*, ředitel dr. *Lindner A. G.*, prof. *Mejsnar Hynek*, prof. *Miřiovský Emanuel*, *Mokrý Otakar*. Při *Fr. Kořínkovi* není udáno, kdy zemřel; vypuštěn rok narození a mylný jest den úmrtí (19. února) *Josefa Lindy*, jenž, jak určil J. Jireček (v. č. 11. letošní Osvěty), narodil se r. 1789 a zemřel 10. února 1834; *Marek Jindřich* (*Jan z Hvězdy*) narozen r. 1803 (srv. 501 str. III. sv. Spisů v Nár. bibl.). Při *Karlíně* neudáno, že má vyšší české obecní reálné školy, při *Kutné Hoře* nepoznamenána změna reálky v reálné gymnasium.

V díle V. vynecháni jsou spisovatelé: *Nečas Jan*, prof. *Nekut František*, prof. *Patočka Frant.*, prof. *Pechánek Josef*, ředitel *Petrů Václav*, *Pokorný Rudolf*. Při Niederlovi mylně udáno, že sepsal Mluvnici *českého* jazyka místo *řeckého*.

Opravy a dodatky přidává redakce ke každému dílu, vždy znova od prvních písmen abecedy počínajíc, s čímž nemůžeme souhlasiti: neboť čtenář, jenž něco nenajde v prvním díle slovníka, musí to hledati třeba v dodatcích všech ostatních dílův — a to zajisté jest velmi zdlouhavé a nepohodlné. Dodatky všeliké nejlépe vždy připojiti pohromadě k poslednímu dílu slovníka.

Fr. Bačkovský.

Obsah dílu druhého.

Str.

